37
11 G
5

TOMVS

QVINTVS OPERVM DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPIſcopi, continens XXII. Libros de Ciuitate dei.

Cui acceſſerunt Commentarij Ioan. Lodo. Viuis, ab eodem recogniti.

PARISIS,

Apud Carolam Guillard viduam Claudij Cheuallonij, & Gulielmum Desboys, ſub Sole aureo, in via diui Iacobi.

1555.

HENRICVS ANGLIAE REX IOANNI LODOVICO VIVI S.

PRæſtantiſsime vir, & amice noſter plurimum dilecte, Auguſtinus de Ciuitate dei tuis illuſtratus commentariis ſimul atque ad manus noſtras peruenit, nobis gratus effecit vt prorſus dubitemus, cui in primis gratulari debeamus, tibine, cuius tam erudito labore tam egregium opus abſolutum eſt, an Auguſtino, qui diu mutilus, & obſcurus ex denſiſsimis tandem tenebris luci datus, & priſtinæ reſtitutus eſt integritati, an toti poſteritati, cui iſti tui commentarii ingenti erunt fructui. Quòd autem hos commentarios noſtro nomini dicare tibi libuerit, nó poſſumus nó habere & agere gratias ingentes: ob id potiſsimum, quòd animus hac in re tuus non vulgarem erga nos amorem ac obſequentiam viſus eſt oſtédiſſe. Quamobrem tibi perſuaſum eſſe volumus, noſtrum fauorem atque ſtudium, quacunque oblata occaſione, quæ ad tuum commodum ſpectare poteſt, rebus tuis nunquam defuturum. Et fœliciter vale, ex Regia noſtra Grenuici, Die XXIIII. Ianuarii, M. D. XXIII.

IOANNES LODOVICVS VIVES INCLYto principi Henrico VIII. Angliæ regi, Hyberniæ domino &c.

S. D.

ITA comparatum eſt natura humanorum ingeniorum, clariſsime Rex, vt illos demum vere, & ex animo admiremur, quos in ea præſtare videmus arte, quæ maxime nobis inter omnes placet, ac probatur. Alii aliis dediti ſunt ſtudiis ac exercitamentis. Sic fert natura rerum, vt hac varietate ſpecioſus & mirabilis conſiſtat mundus: & tamen, vt inquit ille, ſuum cuique pulchrum. Iam olim opibus & imperio tam late patenti non armis & ſanguine quæſito, ſed à parentibus per manus tradito, & robore animi corporiſque, & virtute bellica, tum charus eras omnibus, tum etiam ſuſpiciendus. Nunc verò poſt quàm etiam quantum ingenii viribus ſtudiiſque ſapientiæ valeres documenta dediſti, maior literatis omnibus cœpiſti eſſe, ac admirabirabilior: non quin te antea permagni æſtimarent: præſertim cum regno, cuius poteſtas maieſtáſque eſt in terris ſecundum deum màxima, animi clementiam probitatémque adiunxeris, quo verior fieres expreſsiórque naturæ principis imago: qui vt maximus, ita eſt & optimus: ac prius quidem optimus, quàm maximus. Sed qui ſtudiis ſuis dediti non perinde vel diuitias ſuſpiciunt, vel potentiam, quod eſſes quidem bonus, id in te complectebantur, & amore proſequebantur ingenti: quod rex eſſes, non ita admirandum ducebant, quum & ſceleſti homines ſæpe reges fuerint, corporis etiam dotibus inſignes. Vbi verò tua ſacramentorum aſſertio prodiit, qua nihil vel elegantius fieri poteſt, vel purius, vel ſanctius, & vno vti verbo dicam, Chriſtianius, opinio probitatis animi tui confirmatior reddita eſt, ſi modo id fieri poterat: nam certiſsima firmiſsimáque in omnium animis erat multis exemplis velut clauis infixa, & admiratio iam apud omnes ſuborta. Nempe & apud illos, qui amplius auguſtiúſque nihil putant, poteſtate regia, & eos qui diuitias ſupra res vniuerſas conſtituunt: & qui corporis muneribus, formæ, lacertis, agilitati plurimum tribuunt: & qui belli artium ſunt ſtudioſi, velut omnipotentis, ac rerum domini: quo fit, vt certatim principes omnes amiciciam tecũ quibuſcunque poſsint rationibus viiſque, ambiant: omnes tibi ſiue fœdere, ſiue, quod optatius eſt, ſanguine iungi affectantes. Nec priuatorum tibi ſtudia deſunt, quæ ipſe fulgore tuarum virtutum facis: alios liberalitate ſeu magnificentia potius alliciens, alios humanitate, ac ſuauitate morum, cunctos prudentia atque iuſticia, duabus vere regiis virtutibus. qui quum talis ſis, profecto impudentiam meam fateor, ſæpenumero tibi innoteſcere affectaui: quoniam hæc eſt mea ſententia, laus non mediocris tibi, vel notum eſſe. Et quum aliâs ſemper defuerit occaſio, nunc ſeipſa ſponte obtulit, paratis à me in Auguſtini libros de Ciuitate dei commentariis: quos quum diſpicerem cui dicare ſic poſſem, vt tum aliquam ipſe laboris mei gratiam inirem non omnino contemnendam: tum cui dicarentur, non perinde literas dari exiſtimaret, ac ſtipulas, & libros, ac ſarcinas capſarum moleſtas: tum etiam ceu ad cenſorem grauiſsimum mitterem, qui vnus ſi approbaſſet ſuffragiis omnium probati commẽdatique viderentur, ipſe multis nominibus rationibúſque occurriſti. Primùm, quòd ea es virtute ac doctrina, vt tibi etiam dicaſſem, ſi priuatus eſſes. Deinde, quòd viam hanc expeditiſsimam cernebam, qua voti facile compos fierem iam pridem concepti & nuncupati. Accedit huc, quod, quemadmodum experti narrant, obuius es ac expoſitus huiuſmodi muneribus: quibus gratiora vix tibi vlla poſſunt contingere. Nam aurum, argentum, gemmas, veſtes, equos, arma tibi qui offerat, plane mari, quod aiunt, aquam, aut ſaltibus ligna. Et profecto vt aliis in rebus omnibus, ita in hoc quoque prudentiſsime agis, qui dignam virtute ac meritis tuis apud poſteros gloriam libris doctorum hominum parari cogites: ſi non meis, aut mei ſimilium, certe facilem te & perhumanum literatis exhibendo, in aliquem incides, cuius ſtylo ceu penicillo quodam eruditiſs. effigies iſtius præſtantiſsimi atque optimi animi depicta & formata immortalitati commendetur: nec vllo obliuionis operiatur ſitu, aut vetuſtatis iniuria corrumpatur, & memoratu digna non taceat poſteritas virtutum teſtis incorrupta, ſimul in gloriam tui iam olim cœlo redditi, quanuis leue hoc & negligendum, ſimul quod magnum in primis eſt, & optãdum in exemplum eorum, qui tunc viuent. Præter hæc omnia congruit ſiue ingenio, ſiue ſtudiis tuis hoc opus, in quod Auguſtinus optimam eorum partem, quæ apud veteres legerat authores, tanquam in theſauros coniecit: nempe cum hominibus acutiſsimis ſumma præditis, & eloquentia, & doctrina diſpu-

taturus. Quo factum eſt, vt aliud agens multas op-
timarum rerū ſeruarit reliquias domiciliis earum,
& quaſi ſedibus, vnde prius peti ſolebant, euerſis.
Itaque pro Varrone, pro Saluſtio, pro Liuio, pro
Cicerone in libris de Republic. magni poſterioris
ætatis viri hiſce Auguſtini ſcriptis ſunt adiuti: vt
Hermolaus, Politianus, Blondus, Beroaldus, quæ
tu omnia non ita leges, vt noua tibi & inaudita,
ſed vt vetera recognoſces. Adde quod Auguſti-
ni tuúmque ſcribendi inſtitutum eôdem propemo
dum videntur pertinuiſſe. Nam vt tu contra Ba-
byloniam pro meliore illa ſcripſiſti Roma, ita &
Auguſtinus contra Babyloniam illam veterē Ro-
mam Chriſtianam & ſanctiorem defendit. Con-
gruit & magnitudini tuæ non opus meum, ſed
Auguſtini, ſub quo ipſe deliteſco, ſiue author ſpe-
ctetur, ſiue materia operis. Author eſt Auguſti-
nus vir deum immortalem quàm ſanctus, quàm
doctus, quale ſpecimen columénque Reipublic.
Chriſtianæ: quo vno multi ritibus, multis ſtatu-
tis, moribus, ceremoniis piis, ac venerandis eſt il-
la innixa, nec iniuria. Fuit enim in viro illo ſtu-
dium vberrimum, cognitio ſacrarum ſcriptura-
rum exactiſſima, iudicium acre, & exterſum: inge-
nium ad miraculum acutum. Fuit ipſe ſyncerioris
pietatis diligētiſſimus propugnator, moribus man
ſuetiſſimis & ad charitatem Euangelicam effictis
atque expreſſis, vitæque integritate ſanctitatéque
inſignis & adorandus: quæ omnia perſequi ne vo
lumine quidem iuſto poſſis, nedum epiſtola. Bene
quod de ſcriptore agimus omnibus noto tibi etiam
familiari. Iam opus non eſt de filiis Niobe, quod
aiunt, aut de portis Thebarum: non de ſarciendis
veſtibus, aut parandis voluptatibus, non de agro
colendo: quæ alioqui argumenta magnis ſunt quo-
que regibus dedicata: ſed de vtraque ciuitate mun-
di & dei, quibus angeli, dæmones, hominéſque v-
niuerſi continemus: vt natæ, vt educatæ ſint, vt
adoleuerint, quò tendant, & quid vbi ad metam
percurrerint facturæ, quæ vt explicet, nihil neque
profanæ prætermiſit eruditionis, neque ſacræ,
quod non attingat, & exponat. Romanorum res
geſtas, deos, ſacra, & ceremonias, philoſophorum
placita, cœlorum terræque, tum angelorum, dæ-
monum, hominum originem. Hinc quibus initiis
populus dei creuerit, & quo modo vſque ad Chri-
ſtum dominum deductus eſt: tum duæ ciuitates
comparantur, dei & mundi, regnáque adducun-
tur Aſſyrium, Sycionium, Argiuum, Atticum, La-
tinum, Perſicum. Poſt hæc quid de Chriſto vates
& ethnici & Iudæi prædixerint. Iam dicturus de
vera fœlicitate, opiniones veterum philoſopho-
rum de illa confutat & refellit. Deinceps vt ven-
turus ſit Chriſtus de bonis maliſque pronunciatu-
rus iudex viuorum & mortuorum. Ad hæc de ſce
leratorum ſuppliciis. Poſtremo de gaudiis piorum
& æterna fœlicitate. Atque hæc omnia miro inge-
nio, maximo acumine, eruditione excultiſſima,
ſtylo mundo & exterſo, qualis authorem per om-
ne diſciplinarum ſcriptorúmque genus verſatum
exercitúmque, & res illas magnas & præſtantiſſ. &
eos quibuſcum diſputabatur, decebat. Leges ita-
que clariſſime & optime rex iis horis, quas tu im-
menſis regni negociis atque occupationibus ſuffu-
raris, vt literis & ingenii cultui impendas, ſimul no
ſtros commentarios deguſtabis: de quibus licet mi-
hi dicere, quod Ouidius de ſuis Faſtorum libris di-
xit, quum eos Germanico Cæſari mitteret: Pagina „
iudicium docti ſubitura mouetur Principis, vt Cla „
rio miſſa legenda deo. Quos ſi tibi non diſplicuiſſe
ſenſero, nihil verebor, ne parum aliis probentur.
Quis enim adeo impudens ſit, vt à tam exacto
iudicio diſſentire non erubeſcat? Quod ſi
quis audeat, tua tamen vel tacita mihi
patrocinabitur authoritas. Vale opti-
me rex, & Viuem tibi addictiſſ.
quouis loco numera, modo
inter tuos. Louanii,
Nonis Iuliis.
1522.

IOANNIS

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI in ſuos commentarios ad libros de Ciuitate dei D. Aurelii Auguſtini Præfatio.

QVANDO de Auguſtino déque eius opere quantum quidem videbatur, ſumus locuti, nunc cum lectore ipſo aliquanto familiarius de hiſce meis commentariis libet pauliſper commentari. Eraſmus Roterodamus vir adeò laudatus á plúrimis, vt ad eum gloriæ cumulum nihil ſit mea de illo prædicatio, aut perparum additura, quum poſt Hieronymum & Cyprianum recognitos Auguſtinum quoque eundem in modum perpurgare decreuiſſet. Nec vni ipſi vacaret tantum operum librorumq; obire, aliis quoq; magnis & præſtantibus rebus occupato, alios ſibi adiunxit, ſiue operis ſocios, ſiue miniſtros inter quos me etiam aſciuit: quúmque aliis quòd eorum eſſet & amplior eruditio, & ingenium fœlicius, & diligentia dexterior, grauiora mandaſſet, atque maiora, mihi libros attribuit de Ciuitate dei duos & viginti: quod opus bona ex parte tum rerum geſtarum fabularúmque narrationibus, tum diſputationibus philoſophicis conſumeretur: quibus rebus bonam ætatis partem videbamur impendiſſe, magno quidem conatu ac voto, vtinam pari ſucceſſu. Theologica tametſi multa inerant, tamen non ita forſan, vt aliis libris crebra, quanquam ab hac etiam ſacroſancta diſciplina nunquam alieni fuimus, quantum per ætatem noſtram, & aliarum artium, quæ nos mirifice ceperunt ſtudia, licuit. Neque vero ſic ſum ad hoc ipſe munus electus, tanquam optime rem executurus, ſed ne prorſus nullus eſſet, qui hoc ageret, reliquis Eraſmi amicis aliis in alias res intentis. Ac, vt verum fatear, arripui opus ab Eraſmo oblatum auidiſsime, pollicitus me poſtremam commentarus impoſiturum manum ante ſecundum menſem, aut tertium. Nam memineram me olim aliquot eius operis volumina legiſſe, quæ mihi nec admodum erant viſa mendoſa, & ſatis facilia: ac eiuſmodi, in quæ non parum eius noticiæ antiquitatis, quam iugi paraueram lectione, poſſem effundere, vt eodem labore ſimul exercerem ſtylum, atque ingenium meum: ſimul aliis mea ſtudia nonnihil afferrent fructus, ſimul aliquam ingenii atque eruditionis gratiam pararem. Et fuit illa profecto iuuenilis quædam cogitatio, quæ longe aliter experiendo proceſsit, quàm ipſe mecum eram ratiocinatus: nam opus præterquam quod eſt longiſsimum, habet in ſe miram rerum omnium varietatem, hiſtorias, fabulas, naturalia, rhetorica, mathematica, geographica, moralia, theologica: & horum nihil propè, vel tenuiter, vel mediocriter. Iam libri erant ſupra quàm dici poſsit mendoſi, qui totam Auguſtini ſententiam praua ſcriptura aliò auertebant. Hic iam non exiguus in caſtigando ex veteribus libris, tum etiam in diuinando labor: nam & diuinandum ſæpenumero fuit, & coniecturis vera reſtituenda lectio: orſus nihilominus ſum ſcribere circiter Calendas Ianuarias anni ſuperioris, id eſt, M. D. X X I. & confecto ad finem menſis primo libro, affertur de Guilielmi Croii Cardinalis patroni mei morte, qui Vormaciæ naturæ conceſſerat. Facile intelligere quiſque poteſt, vt ea res ſtudiorum meorum quietem concuſſerit, ſublato eo, qui mihi vnus ocia faciebat, quanta cupiebam. Hinc vt nulla vnquam calamitas venit ſola, in morbum incidi non ſimplicem: ita ad curam valetudinis coactus ſum me Brugas conferre ad meos Hiſpanos, inter quos æger more ac modo meo commodius tractarer. conualui menſe Iunio. Et quoniam dicebantur eodem Carolus Cæſar, & Britannus Cardinalis venturi ea mea res ibi aliquot mẽſibus tenuit, vt Eraſmũ & Morum conuenirem, viderémque Tonſtallum, & Monioium: & doctos alios, tum amicos pleroſque meos, qui eòdem venturi dicebantur. Eo loco ſcribere non licebat, quòd bibliothecam, qualem optabam, non haberem: vnde quæ ſcribenda forent, ſuppeditarentur. Tantum libros aliquot ad vetuſta exemplaria contuli, quorum vnum dederat mihi Marcus Laurinus decanus ſancti Donatiani Brugenſis: alterum Carmelitæ Brugenſes: tertium Eraſmus miſſum ad ſe colonia Agrippina, ſcriptum, vt ferunt, manu Diui Lutgeri epiſcopi. Mira dictu res quanta in codicibus varietas? vt vnuſquiſque deſcribentium putaret ſibi licere verba arbitratu ſuo ponere, modo conſtaret ſenſus, quaſi interpretatio eſſet non exſcriptio. ita in hoc libro legas arbitror, in illo puto: in hoc ſignificatum, in illo figuratum: hic præſens, alibi iſte: hic habet ergo, ille igitur: hic æternus, ille immortalis: hic flexiſſe, ille deflexiſſe, alius inflexiſſe. Sed hæc fortaſsis tolerabilia. quid illa detracta, quid addita, inuerſa? Iam quoties erratum, quòd verſionem

L X X.interpretum,quam vbique Auguſtinus ad-
ducit, voluerunt ad hanc noſtram detorquere, &
ex duabus male cohærentibus vnam facere. nec
aliud æque fuit moleſtum mihi, vt variam lectio-
nem expendere, examinare, excutere in vno quo-
que capite non ſemel. quæ erant difficiliora in
commentariis annotaui, quæ vero apertiora &
promptiora in margine. id accuratius feci in locis
ſanctarum literarum propter earum myſterium.
In pleriſque veriorem indicaui lectionem, & quid
ſentirem, aperui. In cæteris adieciſſe quid lege-
rent alii contentus, nihil lectori præiudicans, libe-
ram illi atque integram cenſuram reliqui. Frue-
tur per me ſuo quiſque ſiue ingenio ſiue iudicio.
Poſt Cæſaris & Cardinalis digreſſum redii Lo-
uanium ſub finem Septembris, hic compoſitis re-
bus, & digeſta bibliotheca cœpi totus in ſcriptio-
nem incumbere:ita mihi ea hyeme vſque ad quin-
tumdecimum librum eſt progreſſum. Extremo ve
re quòd ſalutandi erant amici, parantes in Hiſ-
paniam proficiſci cum Cæſare, intermiſi opus.
Eraſmo ſubinde extimulante & inſtante, vt per-
ficerem, vt mitterem: redii Louanium, & quan-
ta maxima potui diligentia menſe vno quatuor
poſtremos libros abſolui cum bona parte deci-
mioctaui: venique ad has præfationes ſcriben-
das adeo feſſus, & labore tanto támque vario fra-
ctus, vt literas omnes libróſque neſcio, quemad-
modum animus auerſaretur, velut crudus ſtoma-
chus ac redundans cibos omnes: liberari tandem
ea moleſtia miſere cupiens, & vniuerſis atque v-
nicis votis exoptans: ita vt quum ad calcem per-
ueni, nec pecuniam, nec gratiam ſtudioſorum vl-
lam, nec aliud quicquam exiſtimarim æque eſſe
precium operæ, ac ſolutum tandem liberatúmque
eſſe me labore tam ſinuoſo & plerunque inamœ-
no. Narrandæ fuerunt fabulæ & hiſtoriæ: deſcri-
bendæ regiones & vrbes. tum conſulendi Plato-
nici penè omnes, & reliquæ philoſophorum na-
tiones, & theologica tractanda, in quibus par-
cior quàm in profanis aliquot de cauſis fui. Pri-
mùm, quòd non decebat profanum hominem,
nec natu grandem temere de ſanctiſsimis rebus
vel definire, vel diſputare. Deinde quòd hiſtoria
ſacrarum literarum notior ſolet eſſe lecturis Au-
guſtinum, & huiuſmodi authores, quàm vt opus
ſit eam per me repeti, quæ indicatis locis ex ſacris
libris fuſius & apertius cognoſci poteſt, quàm vt
à me hic pluribus videretur explicanda. Iam di-
cta ex arcanis noſtræ religionis literis, ab Augu-
ſtino adducta, nonnulla enarrauimus: alia prætert-
uimus, quòd viderem non hunc eſſe illorum ex-
plicandorum locum. Authores profanos crebros
ad confirmanda Auguſtini dicta velut teſtes in-
duximus, quòd fides dictorum penes illos eſſet,
præſertim in profanis rebus, quas ab illis eſt Au-
guſtinus mutuatus. Nam in rebus noſtræ pieta-
tis neque ethnicis quicquam eſt negocii. & ſcrip-
toribus noſtris non perinde multis ſum vſus, ne
parum firma Auguſtini authoritas exiſtimaretur,
niſi illis velut tibicinibus ſuffulta. Satis enim vide-
batur eſſe dixiſſe Auguſtinum. Hieronymum fre-
quentius aduocaui, præcipue vbi de linguarum ſi-
gnificationibus aut interpretationibus agebatur:
quoniam is vt Græci ac Hebræi ſermonis peritia,
ita & cognitione ſanctarum ſcripturarum om-
nes noſtræ religionis ſcriptores longè antecellit.
Nec putaui fore interpretis aut controuerſias il-
las mouere, quas noſtri Theologi in ſcholis ma-
gnis animis agitant: quanquam iis prima ætate
fuimus imbuti, quæ ab inſtituto, à mente, ratio-
néque Auguſtini plurimum diſsident: aſpernatúſ-
que fuiſſet illas atque indignatus operi ſuo admi-
ſtas, velut tritico lolium, quacunque cœli parte pu-
rus ille ac ſanctiſsimus animus res hominum de-
ſpectat. Itaque nec diſputandum mihi cenſui vel
cum hoc hominum genere, vel cum antiquiori-
bus quicunque alieni à ſententia Auguſtini eſſent:
nam hoc iam non eſſet interpretis, ſed defenſo-
ris ac patroni: quum non modo mea, ſed nec vl-
lius defenſione, aut patrocinio ille indigeat. Fe-
ci igitur quod Hieronymus in commentariis epi-
ſtolæ ad Galatas præfatur ſe feciſſe, vt magna
ex parte aliorum ſententias tantum referret: ſic
& nos quid alii dixiſſent ſenſiſſentque conten-
ti lecturis explicuiſſe, ſententiam noſtram conti-
nuimus, veterem Academiæ morem imitati: tum
quòd id magis ad enarratorem alieni operis exi-
ſtimaui pertinere, tum etiam quòd cunctari &
ſententiam ſuam non prodere, & conſectari ma-
gis aliena quàm ſua proferre atque oſtentare an-
te canos decere potius arbitrabar, qui cenſuris ac
iudiciis non parum authoritatis addunt: nec im-
merito. Multa nunc mihi vera, certa, explora-
ta videntur, quæ, ſi diutius contingat viuere, non
modo ambigua per ætatem videbuntur, ſed for-
ſan etiam falſiſsima. Idcirco pleriſque in locis de-
lectare magis lectorem placuit, quàm docere. Et
ſi quid docerem, non tam ſeuerè imperando vo-
lui perſuadere, quàm blandè rogando monen-
dóque. Adducti ſumus nõnunquam ea cauſa, quo-
niam Auguſtinus fuſus eſt plerunque ac ipſe in-

terpres

terpres ſui: ideo labore docendi adempto ludere libuit, & lectorem in digreſſus aliquos interim non prorſus inamœnos ducere: ſimul vt mei laboris quandoque partem leuarem, etſi non onere depoſito certe frigida ſuffuſa, & per viam aliquanto munitiorem, & inter ſata cultáque ſpectatu iucunda commodiorem. Nam hæc omnia quæ dixi, & ſi habent ſuas animi ceu reparationes refectionéſque, habent nihilominus ſuas ſalebras, ſuos accliues colliculos, per quos non ſine ſudore agas onus: ſuos quoque deſcenſus, per quos non ſine lapſus periculo facias iter, ne faſce preſſus in pronum ferare. Illic vero non ſtratam vllam viam inuenias, nec quod recreet oculos, quò vel momentum diuertas, ac ne vbi ſedeas quidem feſſus, quum conferenda ſunt tempora, quum diuerſitas inter authores atque adeo aduerſitas oſtendenda, quum ſæpenumero tollenda, quum quærendum, & euoluendum, & diuinandum vbi ſit locus, quem Auguſtinus affert ex ſcriptore aliquo: quem locum inuenire multum ac diu quæſitum caſus eſt ſæpius, quàm eruditionis. Nam in eum incidat frequenter imperitiſsimus, quem doctus inueſtigare non potuit diu veſtigatum. Et hoc mihi tanto fuit difficilius, ac plus temporis extraxit, quod & imparatus ad hoc opus acceſsi, quum antea quatuor aut quinque tantum in eo volumina legiſſem, nec indices vllos mihi ex lectione confeci: vel in hunc, vel in ſimilem aliquem vſum: quos qui habent, næ hi fœlices in literis ſunt, quibus haud exigua laboris demitur pars. His anguſtiis & difficultatibus inopia Græcorum voluminum acceſsit, quæ eſt in hac regione mira. Nam quum paſsim doctis fias obuius, ſi Ariſtotelem Græcum, aut Demoſthenem, aut vetus teſtamentum, aut Pauſaniam, aut Iſocratem, aut Iulium Pollucem, aut Euſtathium vtendum putas, negant ſe habere: nec apud bibliopolas venales inuenias. Quum hic adeſſet Eraſmus, eius bibliotheca adiuuabar: & illinc aliud agens aliquot mihi decerpſeram loca, quæ ceu præſagiebat animus vſui mihi aliquando futura. Nam eam ea in hæc commẽtaria intuli. Græcum Platonem habui in octauum, nonum & decimum libros ſcribens: Strabonem plerunque. Pauſaniam nonnunquam, ſed præcipue quum in decimumoctauum commentarer, & aliquot alios, quibus non perinde atque iſtis indigebam. Non quidem quod Auguſtinus ad ſe enarrãdum magnam Græcorum authorum copiã deſideret, qui Latinos tantum eſt ſecutus, quos ſolos penè legerat, aut verſos è Græcis. Sed certè ſi adiutus maiore Græcorũ ſupellectile fuiſſem, potuiſſet opus paulo exire ornatius ac locupletius. Itaq; nõnulla ſunt à nobis prætermiſſa, quæ partim ex nullo potuerũt authore peti, eorum duntaxat qui extant: partim ex recõditis Græcorũ literis fuerunt eruẽda, aliâs bibliothecam nacti Græcorũ codicum ampliorem pec occaſionẽ ea lectori ſarciemus. Quanquam ſedulo illud ante alia eſt à nobis aduigilatum, curatúmque, ne multa ſint quæ in hoc opere ſtudioſi homines cordatique poſſent deſiderare. Quæ omnia præſtare aliis vel cognitione rerum ampliore, vel ingenio maiore, vel fœliciori memoria leue & facile fuiſſet. nobis certe haud ſane credat quiſquam, quàm tædiorum fuerit ac faſtidiorum plenum: quo fit, vt prima illa, quæ me in opus ſtimulabat, perficiendi facilitas plane perierit. At vtilitas quanta ſit futura, pronunciare non eſt meum, quòd nec in opere ſuo quiſquam vel incorruptus eſt iudex, vel non ſuſpectus: & euentum rei ſitum in fortunæ manu poteſtatéque prædicere nemo poteſt, nec ego promittere. Viuet, & legetur, & placebit, & proderit opus, ſi fauerit genius: ſin aduerſetur, concidet ac interibit. Multa grata ſunt & vtilia tantum ea cauſa, quòd ſic libuit fortunæ. Illud modo precari poſſum, ſi quid optando proficitur, tam vtile vt ſentiant opus legentes, quám mihi graue & moleſtum fuit ſcribenti. Itaque primum illud amiſimus, ſecundum incertum eſt, tertium non profecto certius de gratia, vnde nomen gloriáque ad ſcriptorem redit. Primum non ignoro quantum famæ admirationiſque operi etiam optimo detrahatur, quum in alium ſcribitur: id eſt, ædificatur in aliena ſuperficie, & velut ſcribendi argumẽtum ab alio eſt ſuppeditatum: niſi forſan in ſacras literas aliquid commenteris propter ſanctam maieſtatem earum, aut in Ariſtotelem propter receptam ſcholis omnibus authoritatem. Accedit huc quod multi, quibus omnia quæ negligunt, aut non capiunt, in grammaticam vertuntur, quamlibet in hoc libro ſacra & philoſophica & recondita tractauerimus, grammaticã dicent, ideo præcipue, quòd hiſtorias narrauimus, & fabulas. Ideo de ipſo Auguſtini opere dicturi niſi pudor impediret, & reuerentia nominis tam omnibus ſacri & admirandi. Alii hoc totum nec viſum, nec iudicatum qualicunque cenſeatur nomine, reïicient, & damnabunt: vt proxime quidam Theologiæ licentiatus, quum audiſſet me in libros de ciuitate dei ſcribere magno faſtidio operam meam tanquam inutilem prorſus

vanàmque aſpernatus eſt. Et quid, inquit, opus
eſt libris illis illuſtratore plus ſatis ex ſe perſpicuis
& claris? O te fœlicem quiſquis es, cui tam aperti
faciléſque ſunt hi de ciuitate dei libri. Cæterum
mirari, qui audiebant, vel ingenium hominis, vel
eruditionem, vel certe impudentiam. Nam im-
peritiſsime loquebatur, & rerum omnium vete-
rum erat omnino expers ac rudis, rogauítque ex
his, qui audierant, vnus cur ſic cenſeret, quum
eſſent tot hiſtoriæ, tot fabulæ, tot philoſophica,
tot geographica, tot mathematica. Quid, inquit,
illa ad theologum? Deinde ſint a, vel b, non ſum
ſollicitus. hoc illud eſt, iſtis nec Cicero, nec Vir-
gilius, nec Plinius, nec alii ſimiles interprete in-
digent: quum eorum nihil interſit, quis fuerit Sci-
pio, quis Cæſar, quis Pompeius, quis Cato, quæ
aut vbi Carthago, Babylonia: herbáne an ſaxum:
malua, aut beta: Lapis, an lignum: magnes, vel
adamas? Animal, an metallum: Tigris vel Mil-
uus: Sit ne qui ardeat mons Aetna, an Alpes: ar-
deátne ſulphure accenſo an harena. Quid dixerit,
quid ſenſerit Plato, quid atomi Democriti con-
ficiant: quid ſimilares partes ſint Anaxagoræ, aut
diſsimilares: quid Pythagoræ tráſanimatio. Iſti ad
hæc omnia linea ſunt alba, ſicut dici ſolet, in la-
pide albo. Tantum illa curanda & expendenda
ducunt: an deus poſsit ſuppoſitare hanc pennam,
qua ſcribo: an iubere poſsit odium ſui: Poſsítne
diſpenſare Pontifex ſuper voto profeſtionis Ro-
manæ, aut Hieroſolymitanæ: An pecunia ſacer-
dotii penſionem redimere ſit ſimonia. Verum e-
numuero iſti cenſeant quo modo voluerint cum-
que de opere. Nec eis ſcribo, nec eos curo mea
legere: nec eorum iudicium cenſurámque nauci-
facio, nec eis placere ſtudeo: & doctius putabo
me ſcripſiſſe, ſi diſplicuero. At illud magnopere
dolendum eſt inſidere ſæpenumero ingeniis do-
ctorum quidem, ſed non perinde bonorum ho-
minum pernicioſum inuidentiæ virus, quo bona
opera inceſſant, lacerent, proſcindant, aut per-
dere conentur profutura, aut allatura lucem ob-
ſcurare. Hinc odium, & ex odio rabioſa maledi-
centia, & impotentis animi verba, & rixæ, &
iurgia, & calumniæ. Hinc ſæpe deſperatio & deſ-
ponſio meliorum ingeniorum, quum pertæſa rem
ſic amaram & inamabilem ab omni ſcribendi &
iuuandæ poſteritatis ratione auertuntur, plerun-
que & ab ſtudiis etiam: quod tantum abeſt, vt in-
uidia ingenia fieri doleant, vt ſe ex hoc fructum
capere ſingularem exiſtiment, ac laboris ſui præ-
mium: finem vero quem deſtinarant, ſi conſe-
quátur, vt ceſſent omnes, nemo benefaciat. Quod
Terentius, vt alios vitæ humanæ mores, ſic &
iſtum prudenter expreſsit, quum maleuolum &
inuidentem poetam omnibus contendiſſe viri-
bus ait, ab ſcribendo vti deterreret, & in ocium
tranſderet. Neque vero id ego dixerim, quod
ægreferam me, vel admoneri, vel etiam repre-
hendi (dii meliorem mentem) imò debere me mul
tum profitebor potiora ſuggerenti, & reprehen-
denti doctè. Nam & meipſum non pigebit mu-
tare ſententiam, ſi vel ſtudium vel ætas alia do-
cuerit meliora. Cæterum permoleſtum eſt, atque
intolerandum pronunciari ſemel de toto opere,
damnaríque ceu imperitum aut futile, quum nec
legeris, nec forſan ſi legeris, inueneris vſqueadeo
multa, quæ conuellas: vel ipſe ſi tantundem præ-
ſtare tentes, vel non valeas, vel ſudes ſatis. Aut
ſi vnum, aut ad ſummum alterum deprehendas
erratum, propter illa opus tantum támque va-
rium reiicias vniuerſum, & contemnas: velut ſi »
egregio inſperſos reprehendas corpore neuos, vt »
Horatius inquit. In ſumma, quandoquidem ho- »
minum linguas nec habeo in manu mea, & libe-
ras decet eſſe in liberis ſtudiis, non deprecor quo
minus ſentiat, loquatúrque de opere quiſquis pro
libito. Si enim malum eſt opus, iraſci ob verita-
tem non debeo: ſin bonum, eos qui maledixe-
rint, ſua inuidentia exedet tanquam venenum:
in quo vno iuſtiſsima eſt inuidia ipſa cæteris in
rebus iniquiſsima. Hoc ſolum etiam atque etiam
rogo, & obſecro: vt ſi quis à me diſſenſerit, vo-
luerítque id ſcriptis teſtari, meminerit modeſtiæ,
& ſine conuiciis aſperiſque morſibus me, quod
ignorauerim, doceat. Nam vt conuicia & grauem
fortaſsis obiurgationem mereatur liber, non me-
retur inſtitutum & conatus animi mei: ita eadem
opera fiet, vt ego cum aliis fructum eruditionis il-
lius percipiam, agnoſcámque permagnum bene-
ficium, atque habeam gratiam immortalem: &
ipſe melior magiſter tum ſe profuiſſe intelligat,
tum doctrinæ ſuæ nulla immodeſtia, quæ peior eſt
quàm inſcitia, corruptæ & inquinatæ laudem am-
pliſsimam auferat. Neque abſit ab ſtudiis humani-
tatis humanitas, ſerueturq; illa tráquillitas animo-
rum, qua ſuper res omnes alias muſæ gaudent. Et
incipiamus morem hunc tollere, quem inuidæ om
nibus furiæ in præſtantia ſtudia immiſerunt, im-
petendi & lacerandi eum, quem coniunctiſsimum
nobis chariſsimúmque debebat reddidiſſe com-
munio ſtudiorum, ac earundem muſarum cultu-
ra, vt prætercam baptiſmum & charitatem Chri-

ſti:quan-

ſti: quandoquidem hæc iam olim ſurdis auribus inania ſunt nomina, & ægris oculis vanæ ſine corporibus vmbræ: colamuſque literas vt nos delectent, vt iuuent, non vt in certamen acerbum committant, & tela vel eruditionis, vel ſtyli ſubminiſtrent, quibus prauos affectus noſtros explentes feriamus ſauciemúſque inimicum. Sed de his rebus erit tempus, quum locum inueniam dicendi aptiorem. Nunc mihi, vt ad quod cœperam reuertar, tota ſpes in iis eſt, qui candido, qui integro pectore ad lectionem horum librorum accedent, ſiue docti ſint, ſiue indocti. Denique ita me conſolor, ſi ab hominihus nulla redeat ad nos gratia, non deerunt, quibus adductus impulſuſque hanc me operam nauaſſe nunquam pœniteat. Nam & obſecutum eſſe Eraſmo meo, tam me iuuat, quàm nefas fuiſſet, quod imponeret onus: recuſare, qui in me & hominis arcta mecum amicicia coniunctiſsimi & præceptoris optime meriti ius ac poteſtatem habet. Tum interea dum hæc ſum meditatus honeſtiſsimo me exercitamento occupaſſe, & animum mentémque crebris cogitatis honeſtate ac ſanctitate refertiſsimis imbuiſſe, quæ promptiorem me atque expeditiorem ad bene & Chriſtiane viuendum reddant. Hæc vna, ſi cætera deſint vniuerſa, abunde ampla & magnifica merces eſt. Poſtremo vt aliud nihil reputem: niſi me voluiſſe Auguſtino, & proinde Chriſto aliquid ſtudiorum meorum ſacrare, præclare mecum actum exiſtimare debeo. Quippe qui etiam frigidæ poculum propter ſe ſuúmque nomen præbitum irremuneratum ſe non præteriturum pollicitus eſt: huic quoque meæ voluntati, quam vnam ille curat, gratiam referet: præſertim quum ipſe labores omnes meos ita demum ratos mihi eſſe velim, ſi Chriſto eiúſque caſtiſsimæ & integerrimæ ſponſæ Eccleſiæ approbentur.

Proteſtatio.

DE VETERIBVS INTERPRETIBVS HVIVS OPERIS.

NARRAVIT hodie mihi amicus quidam meus, inter colloquendum cum nonnullis fratribus Dominicani ordinis atque inſtituti incidiſſe ſe in ſermonem de his meis commentariis: illos reſpondiſſe inanem me operam atque induſtriam ludere, ac potuiſſe huius temporis compendium facere, quum in libros Auguſtini de ciuitate dei ſcripſerint Prædicatorii quidam fratres ad miraculum eruditè, dextrè, exactè, fœliciter, nihil ſupra. Quæ ſi ſic habent, nimis profectò confidens fui, qui me hac ingenii & eruditionis tenuitate ſcripta vſqueadeò miranda ſuperare poſſe ſperarim: & demens, qui tantam lucem mea facula obſcurari poſſe crediderim: & ſtultus, vt non illis ſim vſus potius, ſicut Valerii Probi, Seruii, aut Donati commentariis: & male feriatus vt vltro tanti temporis fecerim iacturam actum agẽdo, quod aiunt: & Eraſmus ipſe imprudens, qui nouos commentarios mandarit ſcribendos, vbi tales eſſent veteres: & doctiſsimus quiſque ineptiſsimus huic noſtræ operæ votis fauendo, ſcilicet, vt illi fratres putant, ſuperuacaneæ. quos ego fratres deierare auſim, ne literam quidem in illis commentariis legiſſe, titulos vidiſſe ſolummodo: aut ſi legerunt, & probant, planè ſimiles ſunt ipſi commentatorum. Vt nunquàm fuit animus refellere tam apertam inſcitiam, tam inſipidas expoſitorum ineptias, non colligi locos aliquot in primis ridiculos, & imperitos: ex quibus de opere toto qui non legiſſent, poſſent iudicium facere. nec profecto fuit neceſſe. Nam in ſeculo iam tot literis diſcipliníſque excultiſsimo rariſsimi ſunt, qui quemcunque in illis commentariis legerint locum, non ſtatim qualis ſit tota maſſa ex quamlibet paruo exemplo poſsim iudicare. Itaque ad doctos homines magna ſanè ac iniucunda ſum moleſtia liberatus ſtulticiis illis patefaciendis. Nihil enim eſt neque grauius, neque inſuauius, quàm ſtulta refutate prudenter. Quæ ſi tantum indices, pro ſtultis reiicientur: ſin operam in eorum natura declaranda inſumas, non tam contemnenda reddas, quàm minus apud quoſdam facias ſtulta. Nec deſunt ex hominibus eiuſdem ordinis, qui cenſere

poſsint:

poſsint: & haud dubie cenſent quàm vilia, & deſpicienda ſint ſcripta illa non modo Auguſtino, ſed ne Theodolo, vel Faceto, vel Floreto digna: tamen quia id non illi ſolum, qui totam meam operam ceu inanem damnarunt: ſed alii permulti non credunt, tantum quia illi fratres prædicatores nuncupantur, volo iſtis rationem approbare laboris mei, ſi modo approbari ſinant, aut approbationem intelligant: quorum ego aliquos credo tales eſſe, vt illis nihil inter dictionem Ciceronis & Catholicontis interſit: aut inter hiſtoriam Liuii & Vincentii, vel inter cognitionem rerum Plinii & Bartholomæi Anglici, aut Hieronymi & Hugonis Carrenſis. qui poterit, quum nec Latine ſciant, nec vllos bonos vnquam attigerint ſcriptores, innutriti ſemper & ad ambas aures immerſi ſermonariis Parati, Diſcipuli, aut Dormiſecure? Ego vero ſi apud illos non mea, ſed eorum culpa non profecero, proficiam apud alios, & ingenio ſaniore, & eruditione meliore, quales habent in ordine ſuo quoſdam etiam mihi amiciſsimos, qui beneficio meliorum literarum communem popularium ſuorum & agnoſcunt errorem & dolent, & quatenus licet, & vitant. Faciam igitur inuitus, quod à principio non ſtatueram, vt homines vita functos, & extra inuidiam omnem iam poſitos in iudicium cenſurámque reuocem: præſertim quum illi homines, quantum mea fert opinio probi, quod potuere præſtiterint: tametſi hoc imperitum, atque ineptum, vt ferè illo erant ſeculo. Profitentur ergo ſe in hoc opus ſcribere Thomas Valois, & Nicolaus Triuet, & Iacobus de Paſſauant. Et veritates colligit Franciſcus de Maronis minorita, ne ſolum regnum prædicatores teneant. Primum Thomas Valois arbitratus credo ingens eſſe opus, & vnius viribus maius, non omnia ſolus eſt obire auſus, ſed ſocium ſibi ſumpſit, ac velut ſuccedaneum ſodalem ſuum Nicolaum Triuet, tam ſimilem ſibi, quàm ouum ouo: cui ipſe lampada, quod aiunt, traderet ſeſſus: neſcio quo volumine: nam & ſi legi, non tamen annotaui. Neque vero aliud ſuſceperunt explicandum, quàm fabulas, aut hiſtorias, ſacrilegium credo rati ſacra contrectare: in quo certe modeſtiam hominum non mediocriter laudo: quibus ſatis viſum eſt profana contaminare, à ſacris abſtinuerunt. Ita ab vndecimo ad decimumoctauum, & à decimonono ad viceſimumſecundum nihil ferè ſcripſerunt. Quod promptum eſt vnicuique videre: nam libri ſunt in manibus. Octauo vero & nono & decimo libris, quibus Auguſtinus aduerſus Platonicos diſputat, quid dixiſſent miſelli, qui non modo Platonem, aut Platonicum vllum, ſed ne vmbram quidem philoſophi viderant? Itaque ne quod agant, deſiit, toti ſunt in contextu partiendo & diſtribuendo. Hic Auguſtinus tractat de hoc, aut illo, & facit duo. Primum eſt: quod reprobat Platonem, ibi ſecundum, quod vicit hoc aut illud, ibi. & dicit. Tum quæ Auguſtinus pure ac Latine dixerat, ipſi vt chartas impleant, ad ſuum cœnum, ſuámque obſcœnitatem trahunt, ceu non aliter poſteris intellecturis. Iam in quinque libris, & parte decimioctaui fabulæ & hiſtoriæ tractantur. Hic putant ſe eſſe in ſua harena, & vagantur iactántque ſe, vt equus quod dicitur, in campo. In quibus omitto ſermonis ſordes, ac ſpurciciam, fatuáſque & inſulſas narrationes: quas tamen ipſi interdum ex facundiſsimis deſumebant ſcriptoribus, quas nullus ſit tam impatiens ſtomachus, qui vnam ex eis aut alteram poſsit deuorare, niſi quibus forte ſalubria ſunt noxia. Sed ad res ipſas veniam. Sunt certe commentarii vtiles iis qui nihil vere rectéque ſcire volunt: qualia ſunt ingenia quædam, quæ ne hiſtoriam quidem audire poſsint, vere & vti geſta res eſt, narratam: nefas credo exiſtimantes aliquid remanere ſynceri ac incorrupti. Falluntur igitur infinitis locis, & fallunt, ſi quis ſequatur: tum propter confuſam incertámque eorum, quæ ſcribebant, noticiam: tum etiam quod ignoratione Latini ſermonis in ipſis rebus paſsim labebantur. Ad hæc afferunt commenticia pleraque, & nunquam ab authoribus vel ſomniata: partim ex geſtis Romanorum moralizatis, partim quæ fando narrari audierant inter compotandum in hoſpitali cœnaculo ſodalitatis. Colligam quæ prima erunt ad manum paucula quædam, velut exempla. Primo libro, capite quinto, quum Cæſar apud Saluſtium referat, quæ ſoleat in bellis fieri, rapi virgines, pueros diuelli à complexu parentum: etiam commentator hæc iam eſſe à Catilina facta Cæſarem ſignificare dicit: verus ſcilicet commentator, quaſi commentor. Tum capite xxiiii. Portium Latronem declamatorem Catonem fuiſſe dicit, ibi egregie diſputat, an iſte ſit qui Catunculum puerorum compoſuerit. Et libro ſecundo, capite quarto, Atym dicit oblatum matri deûm in eius templo, vt voueret caſtitatem. Quod credo eum didiciſſe ab aliquo ex Gallis matris deûm. Et poſt paulũ: Symphoniaci, inquit, ſunt canentes tubis, vel alio modo ſonitum magnum facientes. Ex dulci concentu

magnos

magnos facit ſonos, atque tubas. Et paucis verbis pòſt, Vocat, inquit, hic Auguſtinus Symphoniacos, qui in honorem deæ pudicitiæ quædam turpia faciebant: non melius dixiſſet, ſi illa ætate vixiſſet, & paucis interiectis verbis, Palladem dicit lauari cum matre deûm in Almone amne. Credas Varronem hoc dicere: tantum quoniam Auguſtinus virginis cœleſtis illic meminit, ceu non eſſet alia dea virgo, quàm Pallas. Et mox: fuit, inquit, ſcena proprie domuncula in medio theatri, quales ſunt domunculæ tabernariorum vel mercatorum in nundinis, ſecundum Huguitionem. O miſeræ Scauri & Curionis, & Pompeii ſcenæ latiſsimæ, & auro argentóque ornatæ, quo modo ad domunculas mercatorũ in nundinis recidiſtis? Sed hoc tolerabilius. & addit: in ſcena pulpitus erat, quem aſcendebant illi, qui fabulas recitabant: & quot erant carmina, tot reputabant appoſuiſſe fercula. Hæc eſt argutiſsima interpretatio ferculi. Pergit vero: infra etiam latebant laruati hiſtriones, & mimi, qui ſubito exeuntes coram populo motibus corporis expreſſerunt hiſtorias, ſeu fabulas recitatas: & iſti proprie fuerunt appellati ſcenici. Scena etiam quandoque ponitur pro ipſo toto theatro, quandoque pro fabula, quandoque pro recitatione fabulæ. Hæc omnia quis neget eſſe admirabilia, quum antea nullus vnquam audierit? Quis vnquam vel theatrum dixit ſcenam vel fabulam: vel fabulæ recitationem? Tum addit Valerium Maximum dicere, antequam imago matris deûm tranſlata eſſet ex Peſsimunte, imperatores Romanos ſæpe ad Peſsimnntem iuiſſe, vt vota ſoluerent. Vbi hoc vnquam ſomniauit Valerius? ita non ſatis eſt te fingere, niſi & alis mendacia aſsignes. Narrat quidem iuiſſe illuc Romanos imperatores libro primo, ſed non ante matrem deûm tranſlatam: quo tempore nullus vnquam Romanus eò eſt profectus. Adiicit his Pantheon templum à Domitiano magnæ matri deûm extructum fuiſſe, quum Pantheon extruxerit ante Domitianum Agrippa Ioui Victori, deinde cæteris diis. & hæc omnia in eodem vere aureo & copioſo capitulo quarto libri ſecũdi, quod licet Cornucopiæ appelles. In ſexto vero capite verſiculi ſunt Perſii, quos ipſe feſtiuiſsime explicat:

Diſcite ò miſeri, & cauſas cognoſcite rerum,
Quid ſumus, & quid nam victuri gignimur,
Ordo quis datus?

Sic, inquit, ordinata eſt humana natura, quod eſt ſuper bruta animalia. Putabam eſſe infra. aut metæ quàm mollis flexus? Metæ, inquit, id eſt, mortis. Atqui ex hac nullus eſt flexus. Quid aſper vtile nummus habet. hic quum ignoraret, cur aſper nummus diceretur: non defuit moralizatio. Aſper, inquit, id eſt, quantum habeat aſperitatis, propter curas magnas, quas ingerit, propter quod & ſpinis comparantur diuitiæ. Non ſic Perſius ſua tam acute intellexit, nec tam ſancte. Et capite octauo de poetis annotatio digna, quæ ad verbum ediſcatur. Poetarum inquit, duo ſunt genera: veteres, & noui. Veteres omnia quæ canebant, conuertebant ad riſum: vnde de meretricus & ſtupris, & his qui poterant prouocare riſum tractabant: ſicut Plautus & Terentius. Noui vero reprehendebant vicia hominum nominatim, vndéque homines laceſſebant, eorum vicia carpentes vera & ficta: & pingebantur nudi, quia vicia denudabant. tales poetæ comici Satyrici appellantur: ſicut Horatius, Perſius, Iuuenalis, & huiuſmodi. Et paulo poſt: Poſſunt autem poetæ tragici ſicut & comici diuidi in duas partes. Primi puri Tragici: ſecundi vero elegi, tractantes de elegia, id eſt, de miſeria. Sic ille, ex Ariſtotele credo, aut ſi quis hoc quoque doctius de poetis ſcripſit, & tamen qui nihil vnquam de iis poetarum generibus audiuit: non intelliget quàm friuola hæc & imperita ſint, ne dum ſtulta atque ridicula. Si audiuit, huic perinde iſta erunt, quum de nouis & veteribus loquitur poetis: ac ſi quis dicat architectorum officium eſt calceos ſuere, cerdonum vero ædificare: & quum nouos comicos vocat Satyricos, ceu quis dicat ſartores eſſe textores, quum comicos dicit elegiacos, velut aliquis agaſones dicat nautas, aut tonſores carbonarios. Iam quum explicat, elegia, id eſt, miſeria: non ſecus quàm ſi interpreteris: ſcrinium, id eſt, liber, & cap. IX. quum de Plauto ageret, iſte ſcripſit, inquit, comœdiam, quæ appellatur Aulularia, quaſi non aliam. At philoſophari quoque voluit libr. VII. Nam quum dixiſſet Auguſt. Menam deam, quæ menſtruis præeſt, conferre fluores menſtruos, ad eius, quod conceptum eſt incrementum, ignarus fluorem menſtruum dici etiam muliebrem ſanguinem, qui fluxurus erat in mẽſe, niſi vel fœtu vel alia cauſa detineretur: incipit diſtinguere ſanguinem menſtruum: vno modo pro eo quod eſt purgamentum naturæ, & ſingulis menſibus eiicitur. Alio modo accipitur pro ſanguine, qui per eiectionẽ purgatur, & poſt fluor menſtruus non confert ad incrementum fœtus, niſi per accidens, ſcilicet per ſuam abſentiam. Confert enim pro tanto, quia quum ipſe expellitur, ſanguis ille vnde fœtus augetur, efficitur mundior, & ad-

& ad augendum melior. Sed beatus Auguſt. extenſiue loquens, vocat illum ſanguinem, qui depuratur fluorem, menſtruum. Hæc ille. Primum quis vnquam ſanguinem illum, qui purior remanet in corpore mulieris poſt eiectum menſtruum, vocauit fluorem menſtruum? Deinde quo modo iſto augentur fœtus in locis? qui ſi menſtruus ille defluat, fiunt imbecilliores: & ſi largius, & vt alio ſolet tempore effluat, abit cum eo fœtus, nec augeri nec ali poteſt. ſed libet explicationes audire vocabulorum? Exclamat Auguſt. lib. II. O animos germane Romanos. Germane, inquit, id eſt, alte vel immaniter: nam Germani habent immania & alta corpora. Et in eodem loquens Auguſt. de lino aut lanula flaminum, quo vinciebant caput, quem apicem nominabant, quaſi ſummitatem. Apex, inquit, nomen eſt cuiuſdam hiſtoriographi, vt iam mirandum non ſit feciſſe deum homines ex limo, quum iſte faciat ex lino. Et quum libr. IIII. poſuiſſet Auguſt. inter prodigia fœminas, & gallinas & homines verſas in maſculum ſexum. Credo, inquit, literam eſſe falſam, quam tamen multi libri habent. deberet autem litera ſic eſſe, in homines & maſculum ſexũ. Vult enim ſic dicere, quòd fœminæ conuerſæ ſunt in homines, id eſt, in viros, & gallinæ in maſculum ſexum. O tenebras illius ætatis miſerandas, & tamen illis oculi aſſuefacti illatam iam lucem ſpectare non ſuſtinent. Claudite iſtis feneſtras omnes rimulas, ne qua lux penetrare queat, & fruantur libere ſua nocte, tenuem quoque & languidulam in tenebroſo cubiculo meridie ipſo accendite lucernam. Illud in eodem miror interprete, quòd quum grauiſs. haberet authores, ex quibus nonnulla ſolitus eſt deſumere, poſſetque ex eiſdem alia quædam afferre, maluit ab Iſidoro petere, aut hoc peioribus Huguitione, & Vincentio hiſtoriali: quod ſuſpicari me cogit ipſum vel aliena eſſe vſum in citandis authoribus opera, vel citatos, aut inueniſſe in aliquo vade mecum, aut rapiamus totum, aut de aliquo audiuiſſe. Nam definitionem dei, quam ex Ciceronis primo Tuſ. quæſt. citat Auguſt. colligi dicit ex his quæ in iii. de na. de. ſparſim tractat: & conſolationem de morte filiæ, neſcire ſe dicit, an ſit lib. XII. orationum, quum Cicero ipſe in Academ. & Tuſ. quæſt. & Lactantius & Plinius eius libri meminerint. Valerii Sorani nihil recordatur ſe legiſſe, quum eius ſit mentio apud Plinium, Solinum, Lactantium, Plutarchum, Seruium, Macrobium. Iam ex multis Diogenibus vnum, & ex multis Aeſchinibus vnum, & ex Socrate, Iſocrate eundem conglutinare & conferruminare inuitos & male cohærentes, non rarum: vt nec alia omnia, quæ ſi perſequi ſigillatim tentem, rem in infinitum extendero. Hæc quæ adduxi tantum velut ſpecimina poſui, quæ prima profecto voluenti librum occurrerunt. Sunt enim vſqueadeo frequentia, & denſa, vt periculum non ſit, ne lateant, ſi non indicentur: extant nimirum & offerunt ſe, atque adeo ingerunt oculis omnium volentium intueri, quæ nec in opere ipſo ſum conſectatus. Tum ne faſtidio lectori eſſem tanta prolixitate, tum quòd ineptiora ſunt, quàm vt in eis refellendis aliquid collocari operæ debuerit. Quiſquis mihi fidem non habet, legat ipſe, & vel iudicet, ſi eſt doctus, vel à doctioribus ſententiam exquirat, illiſque aſſentiatur. Quod ſi quis eſt, qui hæc vnice forſan ac tenere complectitur, & amat: habet non ſolum hos commentarios, ſed etiam Huguitionem, Papiam, Græciſtam, Io. de Garlandia, Catholicon, illis ſe omnibus oblectet, quod ſit ei bonum proſperúmque, & in eorum complexu hæreat. At Thomæ Valois & Nicolao Triuet produit velut ſuccenturiatus Iacobus Paſſauantius: quem nomen ipſum indicat fuiſſe ſcurram aliquem feſtiuum, qui ſodalitium totum oblectabat: cui, vt credo per iocum luſumque nomen Paſſauãt eſt à reliquis fratribus inditum. Loquendum eſt de Tertuliano, nihil mihi occurrit, reſeruetur cum aliis: de Valerio Sorano, nihil mihi modo occurrit, reſeruetur cùm aliis: de Xenophane & Anaxagora: de Lactantio, reſeruetur cum aliis. Quid malum ſunt iſta alia? Vbi reſeruas? in quem vſum? quid quòd nec legerat expoſitores ipſos, quibus dicit ſe ſua addere, vt libro III. cap. XII. ſic ſcribit in hoc cap. XII. facit Auguſt. mentionem de dea Febre, de qua dicit expoſitor, quòd fuit mater Aeſculapii, quòd eſt dea inferni, & quòd Numa rex ſacrauit deæ Febri menſem Februarium. Atqui nunquam id expoſitor ſcripſit, niſi forſan res tam ſtulta ex codicibus ſit ab aliis fratribus, qui eam deprehenderant, eraſa: ſed videlicet ſuper cœnam frater aliquis Paſſauantio narrauerat id expoſitorem dicere. Cæterum quo reprobet modo, audiamus. Quod non videtur bene dictum, inquit, ſalua ſui gratia. Nã ſicut infra dicetur, Aeſculapius fingitur fuiſſe filius Phœbi & Coronidis: ſicut vult Ouidius II. Meta. nec vnquam legitur, quòd Phœbus cum Febre conuenerit, vel quòd ex ea filium genuerit. Tum incipit philoſophari, & coniecturas quærere. Nec conuenienter, inquit, fingitur Aeſculapius filius Febris, quum ipſe poſtmodum ſit

dum ſit

dum ſit habitus deus medicinæ quæ habet Febrem
expellere. Iam ne omnino deſit, quod alii poſsint
pro ſe reſpondere, addit: niſi dicatur ita crudelis fi-
lius, quod matrem perſequatur vbique, & eam ex
omni ſede exppellat. Ioculares ſunt additiones
iſtæ, ad riſum fratribus mouendum paratæ. Iſtis
omnibus accedit Franciſcus de Maronis non qui-
uis doctor, ſed illuminatus, & veritates colligit,
quaſi cætera eſſent falſa. Sed hic non magis ad hoc
opus ſpectat, quàm ad cætera Auguſtini: ex quîs
omnibus ita videtur veritates ſelegiſſe, ac ſepoſuiſ-
ſe, vt Virgilius gemmas è ſtercoribus Ennii. Quod
ſi alieni à noſtra religione Auguſtini opera ſumát
in manibus, illius ſcilicet illuminatis veritatibus il-
luminata, quid eis veniet in mentem de huiuſmo-
di veritatibus? quid ſuſpicabuntur, quid credent?
Nimirum eſſe cætera vel parum vera, vel Eccleſiæ
ſuſpecta: illa tantummodo teneri, & aſſeri à no-
bis ceu firma & indubitata, vt quæ illuminatus do-
ctor indicarit: in quibus tamen rixoſa multa, alia
ambigua, etiam falſa complura inueniat. Nam ſi
omnia Auguſtini ſunt æque vera, quid mihi cum
tuis veritatibus: in quarum pleriſque nihil Augu-
ſtini dictis addis, quum vero addis, ſophiſticaris: &
non tu Auguſtini veritatem ſequeris, ſed illum
cum veritate obtorto collo, quò ipſe vis, torques,
nempe ad factionem Scoticam, vt contra Tho-
mam locutus videatur: & conaris ipſum putari di-
cere, quæ ne cogitauit quidem vllus ætatis illius?
Iá non minus ex hiſtoria & fabulis veritates, quàm
ex rebus theologicis colligis. Quæ glacies eſt, quú
Auguſtinus narrat Ninum Aſſyriis imperaſſe pri-
mum, te illico ceu veritatum plaſtem cum formu-
lis tuis ad fingendam ex hoc veritatem accurrere,
ceu non aliter futura veritate? Veritas, inquis. Ni-
nus fuit rex Aſſyriorum primus. cur quod paulo
ante legitur non eſt etiam veritas? cur non quod
paulo poſt? Et vnum exemplum adduxi pro mul-
tis milibus. Iam quale eſt te figulum veritatum, mo
do aliis incerta, & in primis controuerſa admiſ-
cere: vt quum contra Aquinatæos diſputas, quo
nihil facis nec libentius, nec proinde crebrius: mo-
do etiam tibi incerta, vt verbi gratia, quum Ho-
lofernem illum ex libro Iudith dicis fuiſſe Cyrum
Aſſueri & Heſter filium: de quo veritatibus ali-
quot poſt eam ambigis: modo etiam vel pueris fal-
ſa, vt de hoc ipſo quod Darius ſit filius Aſſueri &
Heſter, tum quod tertii libri Eſdræ Auguſtinus nō
meminerit, quum citet ex eo quæſtionem illam de
re, quæ fortitudine cæteris ante ſtaret: etiam eo-
dem capite, quo tu id dicis libro XVIII. ita ve-
ritates tuas non ex vna ſimplici veritate videris ef
fingere, ſed partim ex veris, partim ex incertis,
partim litigioſis, partis ſalſis: vt ſtatua illa, quam
per quietem Nabocodroſorus vidit, ex auro, ar-
gento, calybe, ſerro, & argylla erat conflata. Sed
ſint ſanè veritates iſtæ, quantum aliis libuerit, ni-
hil impedio: & legantur ab his, qui eiuſmodi a-
mant. Ego vero quæ ipſe ad verbum ex Auguſti-
no refert, Auguſtini eſſe puto: cætera quæ de ſuo
addit, non peculiarius ad Auguſtinum pertinere
quàm quæ à ſummulariis aut ſententiariis autho-
ribus de ſimilibus conſcribuntur rebus propè infi-
nita. Hæc paucula de interpretibus huius operis
dixiſſe me laſſum & feſtinantem ad alia ſit
ſatis, tantum ad bona ingenia com-
monefacienda non me omnino
in his libris actum egiſſe.

Quinam hominum fuerint Gothi, & quo modo Romam ceperint.

QVONIAM Auguſtinus ex Romana captiuitate occaſionem ſumpſerit ſcribendi de ciuitate dei, vt iis reſpōderet, qui eam cladem Chriſtianæ religiooi imputabant, operæprecium erit altius narratione repetita explicare, quinam hominū fuerint Gothi, quo modo in Italiā venerint, vrbémque ceperint. Primum omniū ferè video conſtare, quos poſterior ætas Gothos, priorem Getas nūcupaſſe: vt illa pauca ex priſcis vocabulis non corrupit. Sic Rutilus & Claudianus poëtæ, quū de Gothis loquuntur, Getas ſemper eos nominant. Oroſius itidem in hiſtoria: Getæ, inquit, qui & nunc Gothi, quos Alexāder euitandos pronunciauit, Pyrrhus exhorruit, Cæſar etiā declinauit, relictis vacueq; factis ſedibus ac totis viribus tuti Romanas ingreſsi prouincias. Hieronymus in Geneſim, Gothos ab eruditis antiquis Getas nominatos eſſe teſtatur. Getæ vero ſunt, qui circa Iſtrum fluuium habitāt: vt authores ſunt Strabo, Mela, Plinius, & alij: lateq; regionem poſsident incultam magna parte, & rigoribus immitem: teneotq; vlteriora Iſtri ad Scythiam, & citeriora ad Thraciam, vbi Tomus Ouidij vatis exilio clara, qui ſe apud Getas agere non ſemel io Triſtibus & Pōto ſcribit: tum & Mediterranea occupaot Germaniam verſus & Iſtri fontem. Quos Strabo libro ſeptimo, Dacos & olim Dauos nominatos eſſe ait, quum vicinioresPonto dicerētur à Græcis Getæ, eundemque vtriſque populis ſermonem eſſe. Quanquam Plinius non aliud inter hoc populos videtur ſignificare diſcrimen eſſe, quàm quod Getæ Græcis ſunt, qui Romanis Daci. Sed nos Strabonē hoc ſequemur loco. Getæ barbara & fera gens eſt, viribus atque animo immani mortiſque contemptore, quod perſuaſum habeant redire animas: ſicut Mela ſcribit: aut ſi non redeant, non tamen extingui, & in meliores ſedes immigrare: quod ſi neutrum cōtingat, pręſtare certe vitæ mortem. Fama eſt poſterioribus deinde temporibus Getas Oſtrogothos eſſe dictos, Dacos vero Viſogothos patriis nominibus, quòd hi ad occidentem, ad Orientem illi magis ſpectarent. Confunduntur tamen plerunque hæ cognominationes à rerū ſcriproribus: non modo recentioribus, ſed etiam antiquis. Hanc gentem tradunt iam olim florente quum plurimum Romana re, impetum in prouinciā Po. Ro. Mithridatico feciſſe bello: quos L. Lucullus, qui in Aſia magoo cum exercitu imperator res gerebat, e Myſia cum clade exegit. Poſt vero Bœrebiſta duce, quum ab eo ad labores militarémque diſciplinam eſſent aſſuefacti, egreſſos regionem ſuam multas ſibi gentes ſubegiſſe, Iſtróque cum maxima traiecto manu Thraciam, Macedoniā, & Illyrium late depopulatos, ingētem feciſſe Romanis terrorem. Interímque dum in eos Romanorum arma expediuntur Bœrebiſta fato conceſsit. Auguſtus legiones ferè decem in illos miſit, eorumq; opes vſqueadeo attriuit, vt ex cc. milibus militum ad quadraginta milia copias eorum redegerit: ac parum abfuerit, quin gentem totam imperio ſubderet Romano. Aliquot annis pòſt fines Romanos ingreſsi, Oppium Sabinum conſularem virum cum exercitu cęciderunt, qui à Cornelio Fuſco, Domitiano principe, poſt varia prælia tādem compreſsi ſunt. Traianus imperator multum cum eis magnáque cum gloria belligerauit. Antonius Caracalla per occaſionem nihil tale ſuſpicantes vehementer afflixit. Gordiani vero temporibus in Romanos fines frequentiſſ. ſe effundebant, quos minor Gordianus facili opera excedere prouincia coëgit. Ferox & inquieta gens ſuiſque ſedibus male contenta, ſubinde cauſas alienas inuadendi quærebat. Itaque Philippo Voſtrenſi imperatore, qui primus ex Romanis principibus Chriſtianam pietatem eſt profeſſus, multis cædibus populationibúſque editis amplius trecenta ferè virorum milia in proximas ſibi Thraciam Myſiámque irrueruot. Ad quos expellendos Miſſus Decius, rem parum plerunque proſpere tentatam & ipſe infectam reliquit, quam ſuccedens Philippo in priocipatu diſsimulauit. Gallus deinde pater & Voluſianus filius certis conditionibus ſibi iniquis pacem cum illis fecerunt: quam Gothi nō admodum diuturnam ſeruarunt, ignauia & ſocordia Galieni principis freti. Non iam Thraciam Myſiámque, ſed Aſiam ipſam minorem ſunt tentare adorti. Bithyniam vexatam ſpoliaueruot, reuerſique in Europam, Thraciam, Macedoniámque peruaſtarunt. Quibus in Achaiam venientibus Macrinus ſe obiecit, eóſque vicit, ac fugauit, perſequutus, quouſque illos intra fines ſuos compulit. quibus tamen ſe non diu continuere, quanquam egreſsi in ſtrenuiſſ. principem inciderunt, virum nec minoris fœlicitatis quàm virtutis, ſi vita modo contigiſſet in principatu diuturnior. Claudius fuit is, qui ccc. milia eorum partim deleuit, partim cepit. Infinitam fuiſſe gentis huius multitudinem oportuit. Non enim multos poſt annos Aureliano imperium tenente, ad arma redierunt, primóque prælio ſunt ad Danubium ſuperati. Flauius Conſtantinus tanta illos cæde affecit, vt cogeret tādem multos per annos quietos eſſe. Ita enim iſti pugnabant, vt magno hoſtium malo viocerent, non minore ſuo vincerentur. Atque hæc quidem geſſerunt Gothi quàm diu certas ipſi habuerunt ſedes. Valente principe Hunni, qui & ipſi ſunt Scythæ, ſed immitiores rudioréſque humani commercij, in Rhyphæos montes inclinatiores, inter Tanaim Maſſagetáſque concluſi, Gothos regione, quam incolerēt, per vim eiecere. Quæ tametſi rigoris intemperie parum humanis erat vſibus commoda, tamen Hunni ſaluberrimam ſuauiſsimamque omnium exiſtimabant, homines extra ſolis vias curſúſque nati & educati. Hic iam Gothi ſedibus, domibus, laribus, penatibus exuti, qui vltro alienos erant ſoliti fines inuadere, coacti ſunt vel mortem fortiter oppetere, vel in alieni ſoli poſſeſsiooem, quum ipſi nullum iam haberent, hærere. Sunt qui nō Getas illos, quos Oſtrogothos diximus, veniſſe in agrum populi Romani perhibeant, ſed Viſogothos fortuna ſociorum conterritos deliberaſſe de mutandis ſedibus, veritos ne eadem eſſent paſſuri, quæ Oſtrogothi, extendētibus ſe velut marino æſtu Hunnicis armis, vicináſque regiones delētibus. Hæc res Viſogothos in eam ſententiam impulit, vt legatos ad Valeotem Romanum Imperatorem mitterent, qui gentis nomine Myſiam citra Danubium flumen ſibi incolendam peterent, ſpondentes communi nomine, ſe omnes Chriſtianam pietatē accepturos, futuróſque bonos, fideléſque Romanorum ſtipendiarios, armis ſuis opibúſque fines illos Po. Romani ab incurſibus reliquorum Scytharum ſedulo defenſuros. Quibus conditionibus adductus Valens, Lupicinum & Maximū velut duûmviros agris diuidundis ad eos miſit, qui ſedes Viſogothis diſtribuerent. Hi quum auare crudelitérque haberent gentem, primum ferre Gothi, & diſsimulare iniuriam, ne primo ſtatim alienæ regionis ingreſſu res nouarent,

Gothorum ſedes.

Gothorum bella.

Gothi ab Hunnis ſedibus ſuis pelluntur.

uarent, exiſtimantes, quum exatiati ſuis npibus duces eſſent, facturos ſæuiendi & rapiēdi finem. Sed illi dum maligne conmeatus partiuntur, & curant, famem intolerabilem effecerunt, quæ & ipſis ducibus & Romano principi exitio fuit. Gotli enim cùm fame iam ſe velut beluas viderent peti, correptis tumultuoſiſsime armis Romanos duces cum præſidiis atrociter cædunt, & ita armati totam Myſiam peruagantur, inque proximam tranſcendunt Thraciam, quam ſibi vectigalem reddiderunt. Hic illis occurrit Valens, pugnatumque eſt acriter, fuſis fugatiſq; Romanis, magna in eis facta ſtrage. Saucius Imp. in hoſtium poteſtatem viuus venit, quē illi efferaciores poſt tantum exhauſtum ſanguinem viuum cremauerunt, rectáque Byzantium petunt: & nullis obuiam factis armis, vrbem corona cingunt, quæ aliquandiu opera & conſilio Dominicę Valentis coniugis obſidionem ſuis npibus tulit, cōfirmatis in fidem principis ciuium animis magna Dominicæ largitione. Poſt Valentiniani Valētis fratris virtute ſoluta obſidinne, retro abierunt. Valentinianus Theodoſiū Hiſpanum virum accitum ex Hiſpania adoptauit, participémque fecit imperij. Hic Gothos multis prælus fregit, contuditq;, & ſupplices pacem coëgit petere: quam quum dediſſet, réxque eorum Athalaricus Byzantium ad Theodoſium ægrum viſendum veniſſet, rex in morbum lapſus aliquot poſtea menſibus moritur. Gothi toto imperij Theodoſij tempore ſub Romano imperatore militarunt: nec regem habuerunt alium, nec ducem, niſi quē Romanus dediſſet imperator. Inter hæc Theodoſius, Mediolani princeps, ſine controuerſia & bello & pace optim° moritur, Baſſo & Philippo Coſs. relictis Archadio & Honorio filiis, & Placidia filia. Archadiū Byzantio & illi orientali præfecit imperio, Honorium occidētali Romanæq; vrbi. Et quia iuuenes admodum erant, tutores educatoreſq; teſtamento aſsignauit: illi Ruffinum, huic Stiliconem, vafrum vtrunque & ſçeleratum hominem, cuiuſmodi ingenia faciIlime in intimas ſe ſolent aulas inſinuare. Hi principum ætate iniuriæ obnoxia ad ſuas ambo augendas opes magnámque ſibi & immodicam parandam potentiam abutentes non iam de priuata aliqua magnitudine cogitare, ſed ad principale ipſum faſtigium animos nefariis cogitationibus adiecerant. Ruffinus ſibi, Stilico filio imperium affectabat. Quum hæc vterque conſilia agitaret, bello opus erat ad eas res perficiēdas, vt tempeſtate turbatis rebus, quum minus eorum deſideria deprehenderentur, tum vero perficerentur facilius, perculſis principum animis bellorum terroribus, nihil non concedentibus proximis ſibi viris, & qui rerum omnium adminiſtrationibus præeſſent. Nam in pace velut ſereno & tranquillo cœlo & cognoſci tenebras ſuorū animorum, & puniri conſulētibus per ocium principibus poſſe non ignorabant. Quocirca Gothos gentē ad res nouas tumultúſque bellicos exciendos aptiſsimam ſpe ingentis prædæ vterque ſollicitat, vt ſuo principi bellum faciat. Gothi occaſionem adeſſe rati, vel rei alicuius bene gerendæ, vel certe intentato bello domū cum haud parua redeundi præda, arma induunt, regéque de ſuo corpore ex Balthorum illuſtri familia Halarico creato, fines ſuos magno vicinorum terrore egrediūtur. Huic ſe paulo pòſt Rhadagaſus cum ducētorum Gothorum milibus coniungit: quúmque nulla ſatis terra multitudini alendæ eſſet, caſtra duces diuidunt: diuerſiſq; profecti viis per Pannoniam, Illyricum, Noricumq;, incenſis vaſtatiſq; obuiis rebus omnibus in Italiam veniunt.

Valens imperator viuus crematur à Gothis.

Balthorũ familia.

Ruffinus quum imprudentius cogitata exequeretur, ad Theſſalonicam à militibus occiſus eſt. Stilico aſtutius conſilia celabat, & Rhadagaſus quidem per Etruriam ad vrbem cum agmine veniebat, longe latéque quacūque iret fugam terrorémque oſtendens. Trepida Romana ciuitas mercenarios duces veniēti opponit. Rhadagaſus inconſultius exercitu caſtríſque diſpoſitis in loca ſe iniqua præcipitauit. Commeatibus ademptis multitudinem ſuam fame confecit. Ipſe comploratis rebus dum fugam per occulta cum paucis tentat, à Romanis militibus interceptus necatúſque eſt, Gothorum multitudine viliſsimis preciis diuendita. Secundum hanc Gothorum cladem Halaricus in Italiam venit, maioribus adhuc miſcens omnia terroribus, quàm fecerat Rhadagaſus. Ad cuius rei nuncium, Stilico qui Byzantij erat, præmiſſa copiarum parte, quæ extremum Gothorum agmen carpēdo ab ſtrage aliqua magna agrorúmque vaſtatione hoſtem deterreret. Ipſe per oram ſuperi maris cum viribus peditatus equitatúſque ad hoſtes peruenit, vterque exercitus caſtra prope Rauēnam contulit: Gothi Pollentiam viam obtinebant, numero quidem potiores, ſed arte & diſciplina militari nequaquam cum exercitu Romano comparandi. Stilico bellico aſtu plerunque Gothos ſuperauit, compulitque in arctum quendam locum, vbi ſedens conficere poterat bellum, ſi voluiſſet: verum cum exercitu eſſe decreuerat, quouſque populares ſui Vandali in Galliam veniſſent. Pro indubio enim habebat eam fore certam occaſionem imperij Eucherio filio parandi. Ita leuibus aliquot certaminibus hoſtem laceſſendo tempus trahebat, quod Halaricus quum per occultos meatus olfeciſſet, ad Honorium detulit. Eóque velut munere quum placatiore ſibi Honorio ſe vſurum exiſtimaret, per eoſdem legatos quos ad detegendum Honòrio ſcelus Stiliconis miſerat, Galliæ partem ſuæ multitudini petiit: Victuros ſe legibus Romanis, nec paruo futuros vſui imperio, belliſq; Romanis, nulliſque prouincialibus vel fide vel obſequio erga Romanos ceſſuros. Imperator ancipiti malo concuſſus in partem ditionis Gothos recipere, quàm Stiliconis perfidia ſibi ſuiſq; exitium parare maluit. Neque enim primus detulerat ad Honorium Halaricus, quod Stilico coqueret ſcelus. Nec tamen tutum putabat quouis tempore virum tollere ex duabus vxoribus ſibi ſocerum, & opib° ſupra priuatum faſtigium pollentem, potentémque. Simul igitur cum legatis Gothorum literas ad Stiliconem mittit, vt primo quoq; tempore Gothos in Galliam venire permittat. Nūcius hic fuit Stiliconi aſper & importunus: quippe & ſe fraudari tanta ſpe videbat, & ſua cōſulta palàm fieri ſuſpicabatur. Hæſit aliquandiu acer & ferox animus, tādem quod tutius erat ſecutus, pariturum ſe iuſsis principis ſui reſpondit. Sed ne res in totum è manibus elaberetur, Saulum quendam cum Iudaicis copiis ſubornat, qui Gothorum veſtigiis proxime inſiſtens cæſis per occaſionem aliquot militibus irritabilem populum ad fœdus rumpendum impellat. Saulus dominico die, quo ex vetere noſtræ religionis inſtituto feriamur, quū toti rebus ſacris intenti Gothi eſſent, impetum in eos facit, primóque tumultu aliquot ex eis ſternit. Territi Gothi ſubito quantum in trepidatione rerum fieri poterat, num ad arma concurrendum eſſet, conſultant. Venerat enim in religionem feſto ſeruatoris die arma tractare, humanum ſanguinem fundere, cædes hominum facere. Sed quum Iudæi modum occidēdi trucidandíque nó ponerent, ſibi quiſque conſilium cepit non expectato

peƈtato communi, vt arma ſui tuendi gratia indueret. Quúmque iam frequentes armati conueniſſent, Halaricus pro tempore inſtructa acie inbelle genus hominum facile ſiſtit. Hinc connixi aliquantum Gotbi Iudæos fundunt, fugántque: Et queſti coactus ſe à violatoribus humani iuris diuinum ius polluere ac cõtaminare, Chriſtum ipſum inuocantes, per cuius iuratum numen fœdus eſſet vtrinque ſancitum, cuiúsque ferias contra ſuam voluntatem cruore, cędibus, ſtrage fœdaſſent, ira incenſi, per mediam Italiam ad vrbem ferre ſigna pergunt. Dimiſerat Stilico nonnullos milites tanquam ſine bello inutiles, quos ad præſentem terrorem coactus eſt ab imperatore repetere, ſimul cum ſupplemento copiarum, vt maximis viribus Gothorum conatibus obuiam iretur. Honorius patefactis Stiliconis conſiliis, magnam militum manum ad eum mittit, dato ducibus occulte negocio, vt opportuno rei agendæ tempore captato, Stiliconem cum filio obtruncent. Illi communicato inter ſe conſilio, dièque deſtinato, quo imperata principis ſtrenue peragerent, diuerſi Stiliconẽ ac filium adorti, & eos ipſos, & ex neceſſariis aliquòt, qui vim parabant, Romę in foro Pacis interficiũt.

Stilico interficitur.

Imprudens tamen & ignauus princeps, duce ſublato, in eius locum neminem ſurrogauit, credo ne vllus parem nactus potentiam, ſimilia moliretur. Ita exercitus ſine præcipuo aliquo duce miſerè à Gothis fuſus, per multas clades terrorem Gothici nominis ingentẽ imbibit. Gothi ſuperiores facti, ad vrbem Romam ſigna infeſta ducunt, eámque obſidione diu preſſam, capiunt, diripiunt maiori tumultu atque expilatione rerum, quàm cędibus aut ſtupris, aliiſque tetris ac fœdis facinoribus, quæ vrbibus expugnatis cõmitti per inſolentiam militum ſolent. Halaricus enim vrbem ingreſſurus, duo in caſtris edicta propoſuerat. Alterũ, à vt cæde & violatione hominum abſtinerent, ſibi eiuſmodi res diſplicituras. Alterum, vt capitale eſſet, ſi quis eum qui ad templa principũ Apoſtolorum confugiſſet læderet, aut ipſa templa violaret.

Halarici edicta.

Capta eſt à Gothis Roma, anno poſt eandem conditam M. C. LXIIII. Kalend. April. Flauio & Varrone COSS.

Roma capta.

Quo pacto ſit capta, parum explicant rerum ſcriptores. Baptiſta Egnatius ſe modum eius rei dicit ex Procopio Græco afferre, mirariq; interpretem vel eum locum ſcientem prudentémque tranſiliſſe: vel ſi in mutilum incidit codicem, parum animaduertiſſe, quid deeſſet. Procopium Græcum nõdum vidi: fides erit penes Egnatium, hominem diligentem ac bene doctum, quantum ex ſcriptis iudicare poſſum. Scribit ergo: Obſederat Romam Halaricus iam biennium, nec Honorius, qui Rauennæ deſidebat, aut ferre ſuppetias poterat, aut audebat. Nam quum nihil minus quàm de vrbis ſalute ſolicitus eſſet, Stilicone interfecto, ducem exercitui minime præfecerat, qui rem aduerſus Gothos adminiſtraret. Vnde Gothis obſidendæ vrbis cogitatio, Romano milite aut dilapſo, aut ſegniter rem agente. Verum eam fruſtra obſeſſam, cum expugnare vi non poſſent, ad dolum hoſtis barbarus vertitur. Profectionem in patriam ſimulat, trecentosq; iuuenes corporis & animi vi præſtantes deligit, quos Romanis principibus dono det, inſtructos prius, vt omni obſequio dominos ſuos promereri ſtudeant: & ad certam diem circa meridiem, quum Romani principes ſomno vel ocio vacarent, ad Aſinariam portam aduolent: interfectisque improuiſo inſultu cuſtodibus portam ſibi præſto futuris aperiant. Interea Gothi quum reditum alia atque alia deeſſe ſibi ſimulantes differrent, trecenti illi iuuenes occaſione egregie vſi, portam ſtato die ſuis aperiunt, & intromiſſus Gothus maiore ignominia, quàm damno vrbem omnem populatur. Sunt qui Probæ illuſtris fœminæ & opulentiſsimæ opera patefactam Gothis portam exiſtiment, quum plebem Romanam paſsim fame & morbis pecudum more cadentem miſeraretur: duo ſunt cognitu non indigna, vnum edictum ab Halarico fuiſſe, vt quicunque in templa diuorum confugerent, præcipue Petri & Pauli, his nulla vis inferretur. quod & ſumma fide ſeruatum. Alterum quod quum nunciatum Hoorio eſſet Rauennæ, Romã perditam, credidit ille de pugnaci Gallo, cui nomẽ erat Romæ, ſignificatum eſſe, admiratumq; vehementer tam ſubito periſſe eum, qui cum pauloante feſtiuiſsimè luſerat. Hæc Egnatius. Has omnes clades maledicentiſsima & impia gens religioni Chriſtianæ imputabat, negans futurum, vt capta vnquam eſſet Roma, ſi deorum religiones à maioribus cultas traditáſque poſteris tenuiſſent. quaſi vero non eandem ob cauſam, quia violatum eſt ius humanum, Galli olim vigentibus, vt aiunt, maxime impiis illis inſaniis, vrbem ceperint, & diruerint: ceu non multi imperatores Chriſtiani optime rem geſſerint. & tanquam non hæc inclinatio imperij & manifeſtus ad ruinã caſus cœperit ſub imperatoribus gentilibus, & nõ per eandem ſocordiam, ignauiámque Honorius amiſerit Romam, per quam Galienus Aegyptum, Aſiam & Galliam, ad quarum perditarum rumores dictis luſerit facetìs. Aduerſus hos igitur homines ſanctæ religionis, etiam ſi nulla contigiſſet calamitas, inimicos, & infenſos, libros conſcripſit Auguſtinus duos & viginti ciuitatem dei, hoc eſt, Chriſtianã religionem aduerſus rabioſas atque impias eorum querelas defendens.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
IN LIBROS DE CIVITATE DEI, EX IPSIVS Authoris Retractationum libro ſecundo argumentum.

INTEREA cùm Roma Gothorum irruptione, agétium ſub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis euerſa eſt: cuius euerſionem deorum falſorum, multorúmque cultores, quos vſitato nomine Paganos vocamus, in Chriſtianam religionem referre conantes, ſolito acerbius, & amarius, deum verum blaſphemare cœperunt. Vnde ego exardeſcens zelo domus dei, aduerſus eorum blaſphemias, vel errores, libros de Ciuitate dei ſcribere inſtitui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eò quòd alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret: & me prius ad ſoluendum occupabant. Hoc autem de Ciuitate dei grande opus, tandem viginti duobus libris eſt terminatum: quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita proſperari volunt, vt ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere conſueuerunt, neceſſarium eſſe arbitrentur: & quia prohibentur, mala iſta exoriri atque abundare contendunt. Sequentes autem quinque aduerſus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala, nec defuiſſe vnquam, nec defutura mortalibus: & ea nunc magna, nunc parua, locis, temporibus, perſoníſque variari: ſed deorum multorum cultum, quo eis ſacrificatur, propter vitam poſt mortem futuram, eſſe vtilem diſputant. His ergo decem libris, duæ iſtæ vanæ opiniones Chriſtianæ religioni aduerſariæ, refelluntur. Sed ne quiſquam nos aliena tantum redarguiſſe, non autem noſtra aſſeruiſſe reprehenderet, id agit pars altera operis huius, quæ duodecim libris continetur. Quanquam, vbi opus eſt, & in prioribus decem, quæ noſtra ſunt, aſſeramus, & in duodecim poſterioribus redarguamus aduerſa. Duodecim ergo librorum ſequētium, primi quatuor continent exortum duarum ciuitatum: quarum eſt vna dei, altera huius mundi. Secundi quatuor, excurſum earum, ſiue procurſum. Tertii verò, qui & poſtremi, debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri, cum ſint de vtraque ciuitate conſcripti, titulum tamen à meliore acceperunt, vt de ciuitate dei potius vocarentur. In quorum decimo libro nō debuit pro miraculo poni in Abrahæ ſacrificio, flammam cœlitus factam inter diuiſas victimas cucurriſſe: quoniam hoc illi in viſione monſtratum eſt. In decimoſeptimo libro, quod dictum eſt de Samuele, non erat de filiis Aaron: dicendum potius fuit, non erát filius ſacerdotis. Filios quippe ſacerdotum, defunctis ſacerdotibus, ſuccedere magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuelis, ſed ſacerdos non fuit: nec ita in filiis, vt eum ipſe genuerit Aaron: ſed ſicut omnes illius populi dicuntur filii Iſrael. Hoc opus ſic incipit,Glorioſiſsimam ciuitatem dei, &c.

ARGVMENTI FINIS.

ELENCHVS CAPITVM PRIMI LIB. DE CIVITATE DEI, AD MARCELLINVM.

i De aduerſariis nominis Chriſti, quibus in vaſtatione vrbis propter Chriſtum Barbari pepercerunt victis.
ii Quòd nulla vnquam bella ita geſta ſint, vt victores propter deos eorum quos vicerant, parcerent victis.
iii Quòd imprudenter Romani deos penates, qui Troiam cuſtodire nõ poterant, ſibi crediderint profuturos.
iiii De aſylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Græcis: & baſilicis Apoſtolorum, quæ omnes ad ſe confugientes, à Barbaris defenderunt.
v De generali conſuetudine hoſtiũ, victas ciuitates euertentiũ, quid Cato ſenſerit.
vi Quòd ne Romani quidem ita vllas ceperunt ciuitates, vt in templis earum parcerent victis.
vii Quòd in euerſione vrbis, quæ aſperè geſta ſunt, de conſuetudine acciderint belli: quæ verò clementer, de potentia prouenerint nominis Chriſti.
viii De commodis atq; incõmodis, quæ bonis, atq; malis plerunque cõmunia ſunt.
ix De cauſis correptionum, propter quas, & boni, & mali pariter flagellantur.
x Quòd ſanctis in amiſsione rerum temporalium nihil depereat.
xi De fine temporalis vitæ, ſiue longioris, ſiue breuioris.
xii De ſepultura hũanorũ corporũ, quæ Chriſtianis etiã ſi fuerit negata, nil adimit.
xiii Quæ ſit ratio ſanctorũ corporum ſepeliẽdi.
xiiii De captiuitate ſanctorum, quibus nunquam diuina ſolatia defuerunt.
xv De Marco Regulo, in quo captiuitatis ob religionem etiam ſponte tolerandæ extat exemplum, quod tamen illi deos colenti prodeſſe non potuit.
xvi An ſtupris, quæ etiam ſanctarum forte virginum eſt paſſa captiuitas, contaminari potuerit virtus animi, ſine voluntatis aſſenſu.
xvii De morte voluntaria ob metum pœnæ, ſiue dedecoris.
xviii De aliena violentiarũ libidine, quã in oppreſſo corpore mens inuita perpetitur.
xix De Lucretia, quæ ſe ob illatum ſibi ſtuprum peremit.
xx Nullam eſſe authoritatem, quæ Chriſtianis in qualibet cauſa ius voluntariæ necis attribuat.
xxi De interfectionibus hominum, quæ ab homicidii crimine excipiuntur.
xxii Quod nunquam poſsit mors voluntaria ad magnitudinem animi pertinere.
xxiii Quale exemplum ſit Catonis, qui ſe, victoriam Cæſaris non ferens, interemit.
xxiiii Quòd in ea virtute, qua Regulus Catone præſtãtior fuit, multò magis emineant Chriſtiani.
xxv Quòd peccatum, non per peccatum debeat declinari.
xxvi De his quæ fieri non licet, cum à ſanctis facta noſcuntur, qua ratione facta credenda ſint.
xxvii An propter declinationem peccati, mors ſpontanea appetenda ſit.
xxviii Quo iudicio dei in corpora continentium libido hoſtilis peccare permiſſa ſit.
xxix Quid familia Chriſti reſpõdere debeat infidelibus, cum exprobrant, quòd eam à furore hoſtium non liberauerit Chriſtus.
xxx Quàm pudendis proſperitatibus affluere velint, qui de Chriſtianis temporibus conqueruntur.
xxxi Quibus vitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi.
xxxii De Scenicorum inſtitutione ludorum.
xxxiii De vitiis Romanorum, quos patriæ non correxit euerſio.
xxxiiii De clementia dei, quæ vrbis excidium temperauit.
xxxv De latentibus inter impios eccleſiæ filiis, & de falſis intra eccleſiam Chriſtianis.
xxxvi De quibus cauſis ſequenti diſputatione ſit diſſerendum.

A

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, AD *Marcellinum de Ciuitate Dei, contra Paganos, liber primus.*

De aduerſariis nominis Chriſti, quibus in vaſtatione vrbis propter Chriſtum Barbari pepercerunt, victis, Cap. I.

GLORIOSISSIMAM Ciuitatem dei, ſiue in hoc temporum curſu, cum inter impios peregrinatur ex fide viuens [a], ſiue in illa ſtabilitate ſedis ęternę, quam nunc expectat per patientiam, quoadusque iuſtitia conuertatur in iudicium [b], deinceps adeptura per excellentiam victoria vltima & pace perfecta, hoc opere ad te inſtituto, & mea promiſsione debito, defendere aduerſus eos, qui con- *Pſal. 93.*
B ditori eius deos ſuos præferunt, fili chariſsime Marcelline [c], ſuſcepi. Magnum opus, & arduum, ſed deus adiutor noſter [eſt]. Nam ſcio, quibus viribus opus ſit, vt perſuadeatur ſuperbis, quanta ſit virtus humilitatis, qua fit vt omnia terrena cacumina temporali mobilitate nutantia, non humano vſurpata faſtu, ſed diuina gratia donata celſitudo tranſcendat. Rex enim deus & conditor ciuitatis huius, de qua loqui inſtituimus, in ſcriptura populi ſui ſententiam diuinæ legis aperuit, qua dictum eſt: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Hoc verò quod dei eſt [d], ſuperbæ quoque animæ ſpiritus inflatus affectat, amátque ſibi in laudibus dici: *Iacobi. 4. 1. Pet. 5.*

Aeneid. 6. Parcere [e] ſubiectis & debellare ſuperbos.

Vnde etiam de terrena ciuitate, quæ cum dominari appetit, & ſi populi ſeruiant, ipſa ei dominandi libido [f] dominatur: non eſt prætereundum ſilentio, quicquid dicere ſuſcepti huius operis ratio poſtulat, & facultas datur. Ex hac nanque exiſtunt inimici, aduerſus quos defendenda eſt dei ciuitas: quorum tamen multi correcto impietatis errore, ciues in ea fiunt ſatis
C idonei: multi verò in eam tantis exardeſcunt ignibus odiorum, támque manifeſtis beneficiis redemptoris eius ingrati ſunt, vt hodie contra eam linguas [non] mouerent, niſi ferrum hoſtile fugientes, in ſacratis eius locis vitam, de qua ſuperbiunt, inuenirent. An non etiam illi Romani Chriſti nomini infeſti ſunt, quibus propter Chriſtum Barbari pepercerunt? Teſtantur hoc martyrum loca, & Baſilicæ Apoſtolorum, quæ in illa vaſtatione vrbis ad ſe confugientes ſuos [g] alienóſque [h] receperunt. Hucuſque cruentus ſæuiebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidatoris furor: illò ducebantur à miſerantibus hoſtibus, quibus etiam extra ipſa loca pepercerant, ne in eos incurrerent, qui ſimilem miſericordiam non habebant. Qui tamē etiam ipſi alibi truces atque hoſtili more ſæuientes, poſtea quàm ad loca illa veniebant, vbi fuerat interdictum, quod alibi iure belli licuiſſet, tota feriendi refrænabatur immanitas, & captiuandi cupiditas frangebatur. Sic euaſerunt multi qui nunc Chriſtianis temporibus detrahunt: & mala, quæ illa ciuitas pertulit, Chriſto
D imputant: Bona verò quæ in eos, vt viuerent propter Chriſti honorem, facta ſunt, non imputant Chriſto noſtro, ſed fato ſuo: cum potius deberent, ſi quid rectè ſaperent, illa quę ab hoſtibus aſpera & dura perpeſsi ſunt, illi diuinæ prouidentiæ tribuere, quæ ſolet corruptos hominum mores bellis emendare [i] atque conterere: itémque vitam mortalium iuſtam atque laudabilem, talibus afflictionib⁹ exercere, probatámque vel in meliora transferre, vel in his adhuc terris propter vſus alios detinere. Illud verò quod eis vel vbicunque, propter Chriſti nomen vel in locis Chriſti nomini dicatiſsimis & ampliſsimis, ac pro largiore miſericordia ad capacitatem multitudinis electis, præter bellorum morem truculenti Barbari pepercerunt, hoc tribuere temporibus Chriſtianis: hinc deo gratias agere, hinc ad eius nomen veraciter currere, vt effugiant pœnas ignis æterni [k]. Quod nomen multi eorum mendaciter vſurparunt, vt effugerent pœnas præſentis exitij. Nam quos vides petulāter & procaciter inſultare ſeruis Chriſti, ſunt in eis plurimi qui illum interitum clademque† non euaſiſſent, niſi ſeruos Chriſti ſe eſſe finxiſſent. Et nunc ingrata ſuperbia atque impiiſsima inſania, eius nomini reſiſtunt corde peruerſo, vt ſempiternis tenebris puniantur, ad quod nomen ore vel ſubdolocō- E fugerunt, vt temporali luce fruerentur. *†al. qui illam meritā cladem.*

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini, in primum librum de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini commentaria. Cap. I.

a EX FIDE viuens.) Habacuc ſecundo: Iuſtus ex fide viuet. Idem ſæpenumero Paulus. Hoc eſt enim vitę huius viaticum. Apud Prophetam varie legitur, tum ex fide mea, tum ex fide ſua viuet. Sic verterunt ſeptuaginta, τῇ ἑαυτοῦ πίστει ζήσεται. b Iuſtitia conuertetur in iudicium.) Pſalmo nonageſimo tertio, Hebraica veritas habet: Quoniam in iuſtitiam conuertetur iudicium. De conſummatione ſeculi intelligitur, de qua eſt id, quod ſequitur: Victoria vltima. Pugnat hic eccleſia quotidie, & vincit quotidie. Sed finis vnius belli gradus eſt alterius. Tunc erit ei vltima & perfecta victoria, quum tota in cœlos tranſlata in regno erit pacis pacifici regis Chriſti Ieſu. c Marcelline.) Extant inter epiſtolas Auguſtini aliquot ad Marcellinum, & huius viciſsim ad Auguſtinum. Familiaritas eorum videtur conciliata in Aphrica. Sic enim Oroſius ſcribit de Marcellino. In his diebus præcipiente Honorio, & adiuuante Conſtantino, pax & vnitas per vniuerſam Aphricam eccleſiæ catholicæ reddita eſt, & corpus Chriſti, quod nos ſumus, grata diſceſsione ſanatum eſt, impoſita executione ſancti præcepti Marcellino tribuno viro in primis prudenti & induſtrio, omniúmque bonorum ſtudiorum appetentiſsimo. d Hoc verò quod dei eſt.) Vel quod illi ſuperbia ſua ſibi attribuerent, quod eſſet dei, reſiſtere videlicet ſuperbis. Vel quòd tam inuiſa eſt ſuperbia etiam ſuperbis, & ſuperbiſsima Romana gens gaudeat inter laudes illud ſuas poni, quòd ſuperbos debellet. Superbos fuiſſe Romanos, & aliis ſuperbis ſuperbiæ eorum gratia ſuccenſuiſſe, declarant Catonis Cenſorij verba, ex oratione, quā pro Rhodienſibus in ſenatu habuit: Rhodienſes, inquit, ſuperbos eſſe aiunt, id obiectantes, quod mihi de liberis meis dici nolim. Sunt ſanè ſuperbi. quid id ad nos attinet? Id ne iraſcimini, ſi quis ſuperbior eſt, quàm nos? Addit his verbis Gelli⁹ lib. vij. Nihil prorſus hac compellatione dici poteſt, neque grauius, neque munitius aduerſus homines ſuperbiſsimos facta, qui ſuperbiam in ſeſe amarent, in aliis reprehenderent. e Parcere.) Virgilius in vj. Aeneid. quum laudes aliarum gentium, quibus Romanos antecellunt, percenſuiſſet, ad Romanos conuerſus, inquit: Tu regere imperio populos Romane memento. Hæ tibi erunt artes, pacíque imponere morem, Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Paci imponere morem, eadem forma dicitur, qua morem gerere & morem pati. f Ipſa ei dominandi libido.) Vetus eſt, Tyranno ſeruire ſubiectos, ipſum Tyrannum ſuis libidinibus & voluptatibus. Sic de Perſarū rege dicebat Diogenes Cynicus. Sic Cicero in paradoxis de Cæſare. g Suos) Chriſtianos. h Alienos) qui Chriſti pietatem non colunt, quos ipſe Auguſtinus vocat Paganos. i Bella emendare.) Hoc planè conſpicuum eſt in Romanis, qui meliores erant bellorum temporibus, quàm altiſsima in pace. k Pœnas ignis æterni.) Non has temporales ſolum & planè momentaneas. *Marcellinus.* F *Roma ſuperba.* *Pagani.*

Quod nulla vnquam bella ita geſta ſunt, vt victores propter deos eorum, quos vicerant, parcerent victis. Cap. II.

TOt bella geſta [quæ] conſcripta ſunt, vel ante conditam Romam, vel ab eius exortu & imperio, legant, & proferant ſic ab alienigenis

G aliqnam captam eſſe ciuitatem, vt hoſtes qui ceperant parcerent eis, quos ad deorum ſuorum templa confugiſſe compererant: aut aliquem ducem Barbarum præcepiſſe, vt irrupto oppido nullus feriretur, qui in illo vel illo templo fuiſſet inuentus.

Nónne vidit Aeneas,[a] Priamum per aras.
Sanguine fœdantem, quos ipſe[b] ſacrauerat ignes?
Nónne Diomedes[c] & Vlyſſes, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuere ſacram effigiem, manibúſque cruentis
Virgineas[d] auſi diuæ contingere vittas?
Nec tamen quod ſequitur verum eſt[e],
Ex illo fluere, ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm.

Poſtea quippe vicerũt, poſtea Troiã ferro ignibúſque delerunt, poſtea confugientem ad aras Priamum obtruncauerunt. Nec ideo Troia periit, quia Mineruam perdidit. Quid enim prius ipſa Minerua perdiderat, vt periret? An forte cuſtodes ſuos? Hoc ſanè verum eſt, illis quippe interemptis potuit auferri. Neque enim homines à ſimulachro, ſed ſimulachrum ab hominibus ſeruabatur. Quomodo ergo colebatur,[f] vt patriam cuſtodiret & ciues, quæ ſuos non valuit cuſtodire cuſtodes?

a NOnne vidit Aeneas.) Secũdo Aeneidos: Vidi Hecubam, centumque nurus Priamumq; per aras &c. Id contigit nocte qua Troia eſt à Græcis capta & incenſa, quũ Neoptolemus Pyrrhus, Achillis filius, Priamum ad aras occidit. b Quos ipſe.)
H Qua in re maior eſt indignitas, quaſi nec illi dij profuerint ei, quos idem ipſe conſtituerat, & illo in loco dicauerat. Credo de Veſta intelligi, in cuius æde perpetuus ſeruabatur ignis. Commentatores Virgilij parum id explicant. Liberum ſit vnicuique exiſtimare. c Nónne Diomedes) Et hoc ex Virgilio eodem libro verbis Simonis de Palladio intelligendum, quod Diomedes & Vlyſſes bello Troiano rapuerunt ex Mineruæ templo. Nec ſunt ſacrilegium veriti cui eadem adiunxerũt, & nihilominus Troianos Græci vicère. *Palladiũ.* Palladium ſimulachrum eſt Palladis, de quo tam varia tradunt rerum ſcriptores, vt ineptum ducam perſequi longius eorum opiniones. Excerpam tamen ex Varrone, Dionyſio Halicarnaſſeo, Ouidio, Plutarcho & Seruio, quæ mihi veriſimiliora videbuntur. Chryſas Pallantis filia, quum Dardano nuberet, pro dote ſecũ attulit Palladium, & magnorũ deorum ſimulachra, quibus templa Dardanus in Samothracia conſtruxit, quæ poſtea ſacra in Ilium ſunt nepotum tempore tranſuecta, accepto oraculo manſuram vrbem, quandiu & in ea Palladium illud. Quocirca in intimam arcis partem eſt reconditum, effecto altero quodam Palladio illi ſimillimo, quod in publico negligentius aſſeruabatur. Quumque Pyrrhus ex Heleno vate Priami filio, inexpugnabilem eſſe Troianam vrbem, ſaluo in ea Palladio, cognouiſſet, idq; principibus Græcorum renunciaſſet, Vlyſſes & Diomedes per fraudem primum ingreſsi, deinde facta in cuſtodes vi, Palladium illud imaginarium ſurripuerant: alterum capta iam vrbe, Sycas Aeneæ tradidit cum magnis diis, quos Penates Troianos vocant. Aeneas in Italiam illa omnia ſecum aduexit. Hinc ex Alba lõga, ſiue vt Varro putat, ex Lauinio Romam Palladium tranſlatum eſt, ſtatutumque in æde Veſtæ, quæ quum deflagraret, L. Metellus Pont. Max. Palladium medio ex incendio ſuſtulit, amiſsis luminibus. hoc Palladium vulgo conſpectum eſt Heliogabalo Imperatore incenſa æde Veſtæ. Herodianus. Fuit alterum Palladium, quod Athenis in arce dicauit Nicias. d Virgineas) Nam Pallas virgo ſemper fuit. e Nec tamen quod ſequitur verum eſt) Nimirum, quam à mendace Simone dicitur, quanquam verum eſſe poteſt, ſpem Danaûm eſſe tunc fractam, ſed nihilominus Troiam ceperũt. f Quomodo ergo colebatur.)
I Argumentũ à minore, quæ poterit ſeruare ciues & patriam, quũ ne cuſtodes quidem potuerit ſeruare, quod erat minus, & certè natura ipſa prius.

Quàm imprudenter Romani deos Penates, qui Troiam cuſtodire non potuerant, ſibi crediderunt profuturos.

Caput III.

†qualibus. ECce quibus *† diis vrbem Romani ſeruandam ſe commendaſſe gaudebant. O nimium miſerabilem errorẽ. Et nobis ſuccenſent cum de diis eorum talia dicimus, nec ſuccenſent authoribus ſuis, quos vt ediſcerent, mercedẽ dederunt. *†ſuos.* Doctoréſque ipſos † inſuper, & ſalario publico, & honoribus dignisſimos habuerunt. Nempe apud Virgilium, quem propterea paruuli legunt, vt videlicet Poëta magnus omniumque præclariſsimus atque optimus, *† animis.* teneris ebibitus anois *† non facile obliuione poſsit aboleri, ſecundum illud Horatij,

Quo ſemel[a] eſt imbuta recens ſeruabit odorem K
Teſta diu.

Apud hunc ergo, Virgilium nempe, Iuno inducitur infeſta Troianis, Aeolo ventorum regi aduerſus eos irritando dicere, Gens inimica[b] mihi *Aenei. 1.*
Tyrrhenum nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victóſque Penates.

Itáne iſtis Penatibus[c] victis, Romam ne vinceretur, prudentes commendare debuerunt? Sed hæc Iuno[d] dicebat velut irata mulier, quid loqueretur ignorans. Quid Aeneas ipſe pius[e] toties appellatus, nónne ita narrat?

Panthus[f] Otriades, arcis Phœbique ſacerdos,
Sacra manu, victóſque deos, paruúmque nepotem
Ipſe trahit, curſúque amens ad limina tendit.

Nónne deos ipſos, quos victos non dubitat dicere, ſibi potius quàm ſe illis perhibet cõmendatos, cũ ei dicitur, Sacra, ſuóſque[g] tibi commendat Troia Penates?

Si igitur Virgilius tales deus, & victos dicit, &, vt vel victi quoquo modo euaderent, homini commendatos, quæ dementia eſt exiſtimare his tutoribus Romam ſapienter fuiſſe commiſſam, & niſi eos amiſiſſet, non potuiſſe vaſtari? Immò verò victos deos tanquam præſides ac defenſores colere, quid eſt aliud quàm tenere non numina bona, ſed dæmonia mala[h]? Quanto enim ſapientius creditur, [non] Romam ad iſtam cladem non fuiſſe venturam, niſi prius illi periſſent, ſed illos potius olim fuiſſe perituros, niſi eos, quantum po- L tuiſſet, Romam ſeruaſſet. Nam quis non, cum aduerterit, videat, quanta ſit vanitate præſumptum, non poſſe vinci ſub defenſoribus victis, & ideo periſſe, quia cuſtodes[i] perdidit ſuos deos: cũ vel ſola potuerit eſſe cauſa pereundi, cuſtodes habere voluiſſe perituros? Non itaq; cum de diis victis illa conſcriberetur, atque canerentur, poëtas libebat mentiri, ſed cordatos homines cogebat veritas confiteri. Verùm iſta opportunius alio loco diligenter, copioſéque tractãda ſunt. Nunc quod inſtitueram, de ingratis hominibus dicere, parumper explicem,* vt poſſum: qui ea mala quę pro ſuorum mo *expediã.* rum peruerſitate merito patiuntur blaſphemantes, Chriſto imputant. Quod autem illis etiam talibus propter Christum parcitur, nec dignantur attendere, & eas linguas aduerſus eius nomen dementia ſacrilegæ peruerſitatis* exercent, quibus linguis vſurpauerunt menda- *aliàs, pro* citer ipſum nomen, vt viuerent. *teruitatis.* Vel quas linguas in locis ei ſacratis metuendo preſſerunt, vt illic tuti atque muniti eſſent, vbi propter eum illæſi ab hoſtibus fuerant, inde in eum maledictis hoſtilibus proſilirent.

a QVo ſemel) Horatius epiſtola. ij. Citatur paſsim in argumentum virium aſſuefactionis in animis teneris: quale eſt illud M eiuſdem, Neque amiſſos colores Lana refert medicata fuco. b Gens inimica.) primo Aenei. Erat Iuno Troianis inimica: *Iunonis inimicitiæ cũ Troianis.* primùm quòd genus ducebant à Dardano Iouis & Electræ filio, quæ fuit Iunonis pellex. Secundũ, quia raptus Ganymedes Trois filius, Hebæ ipſius Iunonis filiæ erat miniſterio prælatus. Tertium quia Antigone Laomedontis filia Iunonis formã ſpreuit, idcirco verſa in ciconiam. Poſtremo, quod in iudicio de forma, victa diſceſſerat, iudice Paride Priami filio. c Itáne iſtis penatibus) De penatibus maior eſt & *Penates.* intricatior diſputatio, quàm de Palladio. Penates quaſi penites exiſtimo dici, quod penitiſsimi ſunt dij, & proprij. Macrobio illorum placet ſententia, qui deos penates dixerũt eſſe, per quos penitus ſpiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poſſidemus. Itaque penates ſunt præſides & cuſtodes dij. Penates totius generis humani putarunt, Pallada ſummum æthera, Iouem medium æthera, Iunonẽ infimum. Sunt & cœlo penates ſui, vt Martianus Capella in nuptiis ludit. In terra ſunt & ſui cuique ciuitati, ſui cuiq; domui penates. Nam vtraque quæque domus, parua quædam eſt ciuitas, ſeu potius vnaquæque ciuitas, magna quædam domus. Et vt ſingulæ ciuitates domuſque penates habent ſuos, ita & focũ quoque. Quin & curiæ ſingulæ ſingulas habent Veſtas à Romulo conſtitutas, vt ſcribit Dionyſius Halicarnaſſeus, quibus Numa, qui Romulo ſucceſsit, Veſtam communem ſuperinduxit, hoc eſt, focum vrbis, vt interpretatur ſecundo de legibus Cicero. Iam qui fuerint dij penates, quos *Penates* Aeneas

A Aeneas in Italiam portauit, non conuenit. Macrobius ea variis varia colligit. Sunt qui Neptunum & Apollinem velint, quos legimus muros Troianos extruxiſſe. Alij Veſtam dicunt. Nam Virgilius quum dixiſſet: Sacra, ſuoſq; tibi commendat Troia penates, mox addit,
Sic ait, & manibus vittas, Veſtámque potentem
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Veſtam non tam puto ex penatibus fuiſſe, quàm penatibus additum focum. Ideo dictator cæteríque magiſtratus Romani, quo die dignitatem inibant, Veſtæ & penatibus ſacra faciebant. De Veſta & penatibus ſic ſcribit ij. de natura deorum Cicero. Nam Veſtæ nomen à Græcis. Ea eſt enim quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet. Itaque in ea dea quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. Nec longe abſunt ab hac vi dij penates, ſiue à penu ducto nomine (eſt enim omne quo veſcuntur homines penus) ſiue ab eo quo penitus inſident, ex quo etiam penetrales à poetis vocantur. tantum ille. Sed hoc loco non vacat prolixe diſputare de his rebus. Dionyſius lib. j. in templo obſcuro & humili, quod eſt haud procul foro, duas deorum Troianorum imagines ſe vidiſſe perhibet, duorum iuuenum ſedentium, pilaſque habentium in manibus, vetera artis huius opera, quibus ſit inſcriptio D. penates, ſimileſque vetuſtis pleriſque in templis conſpici iuuenes militari habitu cultúque. Non dubito quin iſti ſint Caſtor & Pollux: nam aliis locis penates Po. Ro. nominantur: quod Prudentius ſignificat aduerſus Symmachum, Gemini quoque fratres, corrupta de matre nothi Ledeia proles, Nocturnique equites celſæ duo numina Romæ, Impendunt retinentque ſolo, magnique triumphi, Nuncia ſuffuſo figant veſtigia plumbo. Iſti tamen penates Troiani non fuerunt, qui ſub ipſum Troianum bellum vitæ conceſſerant, rapta iam Helena. Ideo illa ignara eorum mortis requirit eos inter Græcos Proceres de muris Troianis ſpectans apud Homerum Ili. γ. Sed neque hi ſunt dij magni. Varro iiij. de lingua Latina: Terra enim & cœlum, vt Samothracum initia docent, ſunt dei magni, & hi, quos dixi, multis nominibus. Nam neque quas Samothracia ante portas ſtatuit duas viriles ſpecies Aeneas, dij magni: neque vt vulgus putat, ij Samothraces dij qui Caſtor & Pollux. hæc ille. Penates Troiani erant magni dij, θεοὶ μεγάλοι, qui vrbi & Latio præſidebant. Inter quos erant Palladiú, & ignis ſempiternus. hinc Virgilius: Veſtaque mater Quæ Tuſcum Tyberim, & Romana palatia ſeruas. Quanquàm peculiarem illum vrbis tutelarem deum nominare nephas exiſtimant, nec putatur Veſta. Illámque quod Valerius Soranus auſus eſſet prodere, neci deditus eſt. Sed hæc dare iam nimio plura. d Sed hæc Iuno) Nam Seruius & Donatus propterea victos penates Iunonem dixiſſe aiunt, vt contemnendos faceret, ne religioni eſſet Aeolo, quòd aduerſum deos aliquid eſſet facturus. e Pius) Pius in deos, pius in patrem, pius in filium, quos omnes ex incendio eripuit. Eſt enim pietas officioſus erga deos, patriam, parentes, ſanguine coniunctos cultus: denique gratitudo iis quibus debemus. f Panthus) ij. Aeneid. Ecce autem telis Panthus elapſus Achiuûm, Panthus Otriades &c. g Sacra ſuóſque) Verba ſunt Hectoris per quietem ab Aenea viſi. Romam ad iſtam cladem.) Argumentum ab euentu vnius rei ad euentum alterius ſimilis. Senſus eſt deprauatus, ſic eſt legendú, non Romam ad iſtam cladem vt ſit, ſapientius multo exiſtimaretur, ſi non illud putaretur Romam ad hanc cladem non fuiſſe venturam, niſi illi periiſſent, ſed illud putaretur potius: illos olim &c. h Sed dæmonia mala.) Nam malos & ignauos fuiſſe aliquos dæmonas fatebantur veteres. Genius enim alius alio præſtabat, & virtute, & ſapientia, & viribus. Erat enim alacrior & celſior genius Auguſti genio Marci Antonij, vt magus ille Aegyptius dixit apud Plutarchum in vita M. Antonij. Nec Chriſtiana religio negat inter angelos, interque dæmonas alios aliis eſſe natura & viribus excellentiores. i Cuſtodes.) Tales quales Plato dicit in ſua Politia eſſe magiſtratus ebrioſos & voluptarios, qui cuſtodibus ipſi indigeant.

Penus.

Magni dij

Pietas.

Genius alius alio præſtātior.

De aſylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Græcis, & Baſilicis Apoſtolorum quæ omnes ad ſe confugientes à Barbaris defenderunt. *Cap. IIII.*

IPſa, vt dixi, Troia mater Romani populi[a], ſacratis in locis deorum ſuorum munire nó potuit ciues ſuos ab ignib⁹ ferroq; Græcorú eoſdem [ipſos] deos colétium: quinetiam Iunonis aſylo[b].
C
Cuſtodes lecti Phœnix[c], & dirus Vlyſſes
Prædam aſſeruabant: huc vndique Troia gaza
Incenſis erepta adytis, menſæque deorum:
Crateresq; auro ſolidi, captiuaq; veſtis
Congeritur: pueri & pauidæ longo ordine matres
Stant circùm.

Electus eſt videlicet locus tátæ deæ ſacratus, nó vnde captiuos nó liceret educere, ſed vbi captiuos liberet includere. Cópara nunc aſylú illud non cuiuſlibet dei gregalis, vel de turba plebis, ſed Iouis ipſius ſororis & coniugis, & reginæ omniú deorum, cum memoriis noſtrorú Apoſtolorum. Illuc incenſis téplis & diis erepta ſpolia portabantur, nó reddenda* victis, ſed diuidenda victoribus: huc autē, & quod alibi[d] ad ea loca cópertum eſt pertinere, cum honore & obſequio religioſiſſimo reportatum eſt. Ibi amiſſa, hic ſeruata libertas: ibi clauſa, hic interdicta captiuitas: ibi poſſidēdi à dominātibus hoſtibus premebantur, huc liberandi à miſerantibus hoſtibus ducebantur. Poſtremo illud Iunonis templum ſibi elegerat auaritia & ſuperbia leuiú Græcorum[e]*†: iſtas Chriſti Baſilicas miſericordia & humilitas etiā immaniú[f] Barbarorú. Niſi forte Græci quidam, in illa ſua victoria, templis deorum cómunium[g] pepercerunt: atque illò confugientes miſeros victoſq; Troianos ferire, vel captiuare non auſi ſunt. Sed Virgilius poëtarum more illa mētitus eſt. Imò verò morem[h] hoſtium ciuitates euertentium ille deſcripſit.
D

**aliâs, donanda.*

**† aliâs, Græculorú.*

a MAter Romani populi.) Nam à Troianis, qui ſub Aenea in Italiam venerunt conditú eſt Lauinium, à Lauinianis Alba longa, ab Albanis Romani. Saluſtius vrbem Romam condidiſſe atque habuiſſe initio Troianos narrat, qui Aenea duce ſedibus vagabátur incertis. b Iunonis Aſylo.) Verba ſunt Aeneæ ij. Aeneidos. c Phœnix.) Amintoris filius, Achillis fuit magiſter, qui docebat eum & benefacere & benedicere, vt Homerus ait lib. Iliad. viij. d Quod alibi) Magna vis auri eſt è Vaticano ſurrepta, & iuſſu Halarici reddita, vt Oroſius ſcribit lib. vij. e Leuium Græcorum.) Hæc eſt Græcorum apud Romanos nota, quos ideo Græculos dicebant: & ſunt quidam Auguſtini Codices qui habent Græculorum. Cicero pro Flacco: Quin loco etiam atque etiam facite vt recordemini, quæ ſit temeritas multitudinis, quæ leuitas propria Græcorum. Idem ſignificat Lucianus in mercede ſeruientibus: & Iamblichus Græcos ſuos ingenio leues nominat. f Etiam immanium.) Ad pondus comparationis hoc facit: ná Barbari Græcis opponútur, & nó quilibet Barbari, ſed immanes, iis qui videri volút à ſe profectá humanitaté. Cicero ad Q. fratré qui minori Aſiæ, quæ Græca eſt, præerat: Quum verò ei generi hominú præſimus, nó modo in quo ipſa ſit, ſed etiam à quo ad alios perueniſſe putetur humanitas, certe iis eam eam potiſſimú tribuere debemus, à quib⁹ accepim⁹. g Cómunium.) Nam eoſdem deos colebant Græci & Troiani. h Immò verò morem.) Ne magis ſimilis crudelitatis reprehéſio ad Græcos quàm ad cæteras videatur gentes pertinere, quú in vrbes hoſtiliter irrumpunt.
E

Phœnix.

Græci leues.

Humanitas à Græcis profecta.

Hoc caput iungatur ſuperiori.

De generali conſuetudine hoſtium victas ciuitates euertē-tium, quid Cæſar ſenſerit. *Cap. V.*

QVem moré etiá Cæſar[a], ſicut ſcribit Saluſtius, nobilitate veritatis hiſtoricus, ſentētia ſua quá de cóiuratis in ſenatu habuit, cómemorare nó prætermittit: Rapi virgines, pueros diuelli, liberos à parentum cóplexu, matres familiarum pati quæ victorib⁹ collibuiſſet, phana atq; domos ſpoliari, cædem & incédia fieri. Poſtremò armis, cadaueribus, cruore atq; luctu omnia cópleri. Hic ſi phana tacuiſſet, deorú ſedibus ſolere hoſtes parcere putaremus: & hæc nó ab alienigenis hoſtib⁹, ſed à Catilina[b] & ſociis eius nobiliſſimis ſenatoribus, & Romanis ciuibus Romana templa metuebant. Sed hi videlicet perditi & patriæ parricidæ.

a QVem morem etiam Cæſar) C. Cæſar tum prætor, qui poſtea fuit Dictator, deprehenſa coniuratione Catilinæ, rogatus à Cicerone conſule quid de coniuratis cenſeret faciundú, ea dixit, quæ Saluſtius literis mandauit. Nec ſolum illo ciuili, de quo tunc agebatur bello, ea futura dicit mala, ſed eiuſmodi ait belli eſſe ſæuitiam, ea ſolere victis accidere. Cicero in Verrem, Mitto adhibitam vim ingenuis, matreſfamiliás violatas, quæ tum vrbe capta cómiſſa nó ſunt, neque odio hoſtili, neque licentia militari, neq; more belli, neque iure victoriæ. Sic ille. b Catilina.) Nota eſt hiſtoria ex Saluſtio, & ipſe de ea alio in loco nonnulla dicam.
F

Quòd nec Romani quidem ita vllas ceperunt ciuitates, vt in templis earum parcerent victis. *Cap. VI.*

QVid ergo per multas gétes, quæ inter ſe bella geſſerunt, & nuſquá victis in deorú ſuorú ſedibus pepercerút, noſter ſermo diſcurrat? Romanos ipſos videamus, ipſos inquam recolamus: reſpiciamuſq; Romanos de quorú præcipua laude dictú eſt: Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos: Et quod accepta iniuria[a] ignoſcere malebant quàm perſequi: quādo tot tátaſq; vrbes, vt late dominaretur, expugnatas, captaſq; euerterút, legatur nobis quæ tépla excipere ſolebant, vt ad ea quiſquis cófugiſſet liberaretur? An illi faciebant, & ſcriptores earundé rerum geſtarum iſta reticebant? Itáne verò, qui ea quæ laudarent maxime requirebant, iſta præclariſſima ſecundum ipſos pietatis indi-

G cia præterirent? Egregius Romani nominis Marcus *Marcellus.* Marcellus[b] qui Syracuſas vrbē ornatiſsimam[c] cepit, refertur eam prius fleuiſſe ruituram, & ante eius ſanguinē ſuas illi lachrymas[d] effudiſſe. Geſsit & curā[e] pudicitiæ etiam in hoſte ſeruandæ. Nam priuſquā oppidū victor iuſsiſſet inuadi, conſtituit edicto, ne quis corpus liberū violaret. Euerſa eſt tamen ciuitas more bellorum, nec vſpiā legitur ab imperatore tā caſto atq; clementi fuiſſe pręceptū, vt quiſquis ad illud vel illud templum fugiſſet, abiret† illæſus. *† haberetur.* Quod vtique nullo modo præteriretur, quādo nec eius fletus, nec quod edixerat pro pudicitia minime violanda potuit taceri. *Fabius.* Fabius Tarentinę euerſor vrbis[f], à ſimulachrorū deprędatiōe ſe abſtinuiſſe laudatur. Nā cū ei ſcriba[g] ſuggeſsiſſet quid de ſignis deorū, quę multa capta fuerāt fieri iuberet, cōtinentiam ſuam etiam iocādo cōdiuit. Quæſiuit enim cuiuſmodi eſſent: & cū ei non ſolū multa grandia, verumetiam renunciarentur armata, relinquamus, inquit, Tarentinis deos iratos. Cū igitur nec illius fletū, nec huius riſum, nec illius caſtā miſericordiā, nec huius facetā cōtinentiam, Romanarū rerū geſtarū ſcriptores tacere potuerunt, qñ prætermitterent ſi aliquibus hoībus in honorē cuiuſpiā deorum ſuorū ſic pepercilſent, vt in quoquam templo cædem vel captiuitatem fieri prohiberent?

H

a ET quod accepta iniuria.) Saluſtius in Catilinario bello, de veteribus Romanorū moribus loquens, de quibus eiſdem eſt illud elogium: Ignoſcendo creuiſſe. *Ignoſcendo creuiſſe.* b Marcus Marcellus.) Claudiæ gentes duæ fuerunt: altera patritia, quæ originem ſumpſit ab Appio illo Claudio, qui ſub recentem regum expulſionem, ex Regillo Sabinorū Romam commigrauit, & in ſenatum, interque patritias gentes lecta eſt. *Claudij.* Altera fuit plebeia quidem, ſed nec potētia minor, vt Suetonius inquit in *Marcellus.* Tyberio, nec dignitate. Ex hac primus, qui Marcellus cognominat⁹ eſt, fuit, hic de quo Auguſtinus meminit, vt Plutarchus ex Poſsidonio ſcribit, tanta in re miror falli ſcriptorem hiſtoriæ & rerum Romanarum peritiſsimum, quum centum annis antea fuerint Claudij Marcelli. Fuit verò hic de quo loquimur quater conſul: nam ſecundum creatum cōſul, ſed quia vitio, eum magiſtratum non geſsit. Si quis hunc numeret quinque conſulatus erunt. Primùm cōſul fuit bello Gallico cū Cn. Cornelio Scipione, quo bello ſpolia opima de Viridomaro Gallorū rege retulit: eaque fuère tertia & vltima inter tot bella à populo Romano, cum tot gētibus tam diuerſis ſub ducibus geſta. Poſt ſecundū conſulatū Syracuſas expugnauit. Quartū conſul cum Q. Criſpino in inſidias temere à ſemet præcipitatus, magnus dux, manuq; promptus & conſilio optimus occiſus eſt, anno vndecimo Punici belli ſecundi. qui vndequadragies collatis ſignis dimicauerat, vt ſcribit Plinius lib. vij. c Syracuſas vrbem ornatiſsimā.) *Syracuſæ.* Syracuſæ ciuitas eſt in Sicilia vetuſta fama & opibus ingentibus. Hanc obſedit per triennium Marcellus, tandē expugnauit, tantumq; ex ea prædæ egeſtum eſt, quantum vix capta Carthagine, quæ tum maxime florebat, paribusq; cum populo Romano viribus cōtendebat, fuiſſet. d Suas illi lachrymas.) Liuius li. xxv. Marcellus vt mœnia ingreſſus, ex ſuperioribus locis, vrbem fermè omnium illa tempeſtate pulcherrimam ſubiectā oculis vidit, illachrymaſſe partim gaudio dicitur tātæ rei perpetratæ, partim vetuſta gloria vrbis: Athenienſium claſſes demerſat, & duo ingentes exercitus cum duobus clariſsimis ducibus deleti occurrebant, tum
I
bella tot geſta, & opulentiſsimi tyranni, eaq; momento horæ arſura omnia. Eandem ſententiam Valerius habet, de humanitate. e Geſsit & curam.) Liuius ibidem: Marcellus ex omnium ſententia militibus edixit, ne quis liberum corpus violaret, cætera præda futura: quod edictum ad cædes, vulnera & pudicitiam ſpectabat. f Fabius Tarentinæ euerſor vrbis.) *Fabius.* Secundo bello Punico Tarentum nobiliſsima Calabriæ vrbs à Romanis ad Annibalem & Carthaginenſes defecit, præſidium tamen Romanum, cuius erat dux Liuius Salinator, in arcē ſe recepit. *Q. Fab. Max.* Q. Fabius Maximus eam ciuitatem recuperauit, militibusq; diripiendam tradidit. Hic Fabius eſt ille qui afflictis ſecundo Punico bello ab Annibale Romanis rebus, ſapientia ſua opem tulit, trahendoque tempus impetum illum vio-
ce
lentiſsimum Annibalis retardauit: & de quo vere Ennius dixit: Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem. Non vacat, ac ne libet quidem mihi inſectari ea in quibus cōmentator huius libri falſus eſt: longū nimis hoc eſſet, & moleſtum admodum. Sed quia hoc loco cum aliis nōnullis errat, qui & aliena opinione ſunt iſtis in rebus docti, & ſua doctiſsimi, nec ſunt reuera indocti, ideo continere me nō potui, quin lectorem admonerem, non hunc primum Fabium dictum eſſe Maximum, ſed eius auum, qui cōſul quinquies fuit, nactus id cognomen, quòd cēſor cum P. Decio Mure forenſem omnem turbam in quatuor tribus coniecit, quas vrbanas vocauit, tametſi haud negauerim fuiſſe hunc Quintum Fabium, de quo hic loquitur Auguſtinus, dignum eo cognomine, etiam ſi nouum ab eo inciperet. g Nam quum ei ſcriba.) De hoc Liuius lib. xxvij.

Quòd in euerſione vrbis quæ aſpere geſta ſunt, de conſuetudine acciderint belli: quæ verò clementer, de potētia prouenerint nominis Christi. Caput VII. K

QVicquid igitur vaſtationis, trucidationis, deprędationis, cōcremationis, afflictionis, in iſta recentiſsima Romana clade commiſſum eſt, fecit hoc cōſuetudo bellorum[a]. Quòd autē more nouo factū eſt, quod inuſitata rerum facie immanitas barbara tam mitis apparuit, vt ampliſsimæ Baſilicæ implendæ populo cui parceretur, eligerentur & decernerētur, vbi nemo feriretur, vnde nemo raperetur, quò liberandi multi à miſerantibus hoſtibus ducerentur, vnde captiuandi nulli, nec à crudelibus hoſtibus abducerētur: hoc Chriſti nomini, hoc Chriſtiano tempori tribuendum, quiſquis non videt, cęcus: quiſquis videt, nec laudat, ingratus: quiſquis laudanti reluctatur, inſanus eſt. Abſit, vt prudens quiſquam hoc feritati imputet Barbarorum. Truculentiſsimas & ſæuiſsimas mentes ille terruit, ille frænauit, ille mirabiliter temperauit, qui per Prophetā tanto ante prædixit: Viſitabo[b] in virga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum: miſericordiam autem meam non diſpergam ab eis. *Pſal. 88.*

a FEcit hoc conſuetudo bellorum.) Quintilianus quæ fieri captis ſolerent vrbibus octauo libro deſcribit ad hunc modum: Fuſæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuerſis clamoribus vnus quidam ſonus. Aliorum fuga incerta. Alij in extremo complexu ſuorum cohærentes, & infantium fœminarumque ploratus, & malo vſque in illum diem ſeruati fato ſenes: tum illa profanorum ſacrorumque direptio, efferentium prædas, repetentiumque diſcurſus, & acti ante ſuum quiſque prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius eſt lucrum, pugna inter victores. hactenus ille. *Deſcriptio captiuitatis.* Hæc verò interim fiunt, quia, vt ſunt milites genus hominum inſolentiſsimum, ſine modo, ſine modeſtia vlla, temperare victoriæ cupiditati, & libidini, & iræ ſuæ nequeunt: interim quia vt capto oppido niſi illa ad terrorem facerent, periculum eſſet ne ipſis eſſent patienda. b Viſitabo.) De filiis Dauid dicitur Pſalmo lxxxviij. Si boni non fuerint. L

De commodis atque incommodis, quæ bonis ac malis plerunque communia ſunt. Caput VIII.

DIcet aliquis:[a] Cur ergo iſta diuina miſericordia etiam ad impios ingratoſq; peruenit? Cur putamus, niſi quia eam ille præbuit, qui quotidie facit oriri ſolem ſuū ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos? *Matth. 5.* Quamuis enim quidam eorum iſta cogitantes, pœnitendo ab impietate ſe corrigant: quidam verò, ſicut Apoſtolus dicit, diuitias bonitatis & longanimitatis dei contemnentes, ſecūdum duritiam cordis ſui & cor impœnitens theſaurizēt[b] ſibi iram in die iræ & reuelationis iuſti[e] iudicij dei, qui reddet[c] vnicuique ſecundū opera eius. *Rom. 2.* Tamen patientia dei ad pœnitentiam inuitat malos, ſicut flagellum dei ad patientiam erudit bonos. M Itémque miſericordia dei fauendos amplectitur bonos, ſicut ſeueritas dei puniendos corripit malos. Placuit quippe diuinæ prouidentiæ præparare in poſterum bona iuſtis, quibus non fruentur iniuſti, & mala impiis, quibus non excruciabuntur boni.* ** aliâs, iniuſti.* Iſta verò temporalia bona & mala vtriſque voluit eſſe communia: vt nec bona cupidius appetantur, quæ mali quoque habere cernuntur: nec mala turpiter euitentur, quibus & boni plerunq; afficiuntur. Intereſt autē plurimum, qualis ſit vſus,[d] vel earum rerum quæ proſperæ, vel earum quæ dicuntur[e] aduerſæ. Nam his bonis temporalibus nec bonus extollitur, nec malis frangitur: malus autem ideo huiuſcemodi infœlicitate punitur, quia fœlicitate corrumpitur. Oſtendit tamen deus ſæpe etiam in his diſtribuendis euidētius operationē ſuam. Nam ſi nunc omne peccatum manifeſta plecteretur pœna, nihil vltimo iudicio reſeruari putaretur. Rurſus ſi nullum peccatum nunc puniret aperte diuinitas, nulla eſſe prouidentia diuina crederetur. Similiter in rebus

A bus ſecundis, ſi nō eas deus quibuſdam petentibus euidentiſsima largitate concederet, non ad eum iſta pertinere diceremus. Itemq; ſi omnibus eas petentibus daret, non niſi propter talia præmia ſeruiendum illi eſſe arbitraremur: nec pios nos faceret talis ſeruitus, ſed potius cupidos* & auaros. Hæc cum ita ſint, quicunq; boni maliq; pariter afflicti ſunt, non ideo ipſi diſtincti nō ſunt, quia diſtinctum non eſt, quod vterq; perpeſsi ſunt. Manet enim diſsimilitudo paſſorum etiā in ſimilitudine paſsionum, & licet ſub eodem tormento, non eſt idem virtus & vitium. Nam ſicut ſub vno igne aurum rutilat, palea fumat, & ſub eadem tribula[f] ſtipulæ comminuuntur, frumenta purgantur: nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem præli pondere exprimitur: ita vna eademq; vis irruens bonos probat, purificat, eliquat[g]: malos damnat, vaſtat, exterminat. Vnde in eadem afflictione, mali deum deteſtātur, atque blaſphemant, boni autem precantur & laudant. Tantum intereſt, non qualia, ſed qualis quiſque patiatur. Nam pari mōtu exagitatum & exhalat* horribiliter cœnum, & ſuauiter fragrat vnguentum.

*rapidos.

*aliâs, putorem ſuū exhalat &c.

a D Icet aliquis.) Quum illa verba ſint de filiis Dauid, hoc eſt, de pus dicta, quomodo ad impios quoque miſericordia domini extenditur? b Theſaurizent.) Congregent: nam theſaurus congregatio eſt tam bonarum rerum quàm malarum. Hinc apud Græcos θησαυρὸς κακῶν, & apud Plautum, theſaurus ſtupri. c Reddet.) Vulgò habetur reddit. Auguſti. melius: nam de futuro ſeculo loquitur Apoſtol[us], & Græce eſt ὃς ἀποδώσει [illegible]. d Qualis ſit vſus.) B Terentius in [illegible]. Quæ quidem in homine dicuntur bona, parentes, patriam incolumē, amicos, genus, cognatos, diuitias. Atque hæc perinde ſunt vt illius animus qui ea poſsidet. Qui vti ſcit, ei bona: ei qui nō vtitur rectè, mala. Hæc Terentius ex Platone multis in locis. e Dicuntur.) A populo veras rerum naturas ignorante. f Tribula.) Tribulum ponit Virgilius inter inſtrumenta ruſtica primò Georg. Plinius lib. xviij. Meſsis ipſa alibi tribulis in area, alibi equorum greſsibus exteritur, alibi perticis flagellatur. Eſt ergo inſtrumentum, quo fruges maturæ in area teruntur. Id quomodo fiat docet Varro lib. de ruſticis rebus primo. g Eliquat.) Liquidos facit: pertinet ad ſimilitudinem auri. Si quis velit paulò longius philoſophari, eliquantur charitate boni, vt in canticis: Anima mea liquefacta eſt, vt dilectus locutus eſt. Sed hæc perſequi ſi quis hic voluerit, nullus erit finis. In ſacris libris commodius iſta.

Theſaurus.

Bona in humanis.

Tribulum.

De cauſis correptionum, propter quas & boni & mali pariter flagellantur. *Cap. IX.*

QVid igitur in illa rerum vaſtitate Chriſtiani paſsi ſunt, quod eis non magis fideliter iſta conſiderantibus ad profectum valeret? Primò, quòd ipſa peccata quibus deus indignatus impleuit tantis calamitatibus mundum, humiliter cogitantes, quamuis longè abſint à facinoroſis, flagitioſis atque impiis, tamen non vſque adeo ſe à delictis deputant alienos, vt nec temporalia pro eis mala perpeti ſe iudi-

C cent indignos. Excepto enim quòd vnuſquiſque, quālibet laudabiliter viuens, cedit in quibuſdam[a] carnali concupiſcentiæ, & ſi non ad facinorum immanitatem & gurgitem flagitiorum, atque impietatis abominationem, ad aliqua tamen peccata vel rara vel tanto crebriora, quanto minora. Hoc ergo excepto, quis tādem facile reperitur, qui eoſdem ipſos, propter quorum horrendam ſuperbiam, luxuriam & auaritiam, atque execrabiles iniquitates & impietates, deus, ſicut minando prædixit[b], conterit terras, ſic habeat, vt habendi ſunt: ſic cum eis viuat, vt cum talibus viuendum eſt? Plerunque enim ab eis docendis, admonendis, aliquādo etiam obiurgandis, & corripiendis male diſsimulatur: vel cum laboris piget, vel cum os eorum corā verecundamur offendere: vel cum eorum inimicitias deuitamus, ne impediant, & noceant in iſtis temporalibus rebus: ſiue quas adipiſci adhuc appetit noſtra cupiditas, ſiue quas amittere formidat infirmitas, ita vt (quamuis bonis vita malorum diſpliceat, & ideo cum

2.Timo.4.

eis non incidant in illam damnationem, quæ poſt D hanc vitam talibus præparatur, tamē quia propter ea ipſorum peccatis eorum damnabilibus parcunt, dum eos in ſuis licet leuibus & venialibus metuunt) iure cum eis temporaliter flagellentur, quamuis in æternum minime puniantur. Iure iſtam vitam quando diuinitus affliguntur cum eis, amaram ſentiunt, cuius amando dulcedinem peccantibus eis amari eſſe noluerunt. Nam ſi propterea quiſque obiurgandis & corripiendis male agentibus parcit, quia opportunius tempus inquirit, vel eiſdem ipſis metuit, ne deteriores ex hoc efficiantur, vel ad bonam vitam & piam erudiendos impediant infirmos alios, & premant atque auertant à fide, non videtur eſſe cupiditatis occaſio, ſed conſilium charitatis. Illud eſt culpabile[c], quod hi, qui diſſimiliter viuunt, & à malorum factis abhorrent, parcunt tamen peccatis alienis, quæ dedocere & obiurgare deberent, dum eorum offenſiones cauent, ne ſibi noceant in his rebus, quibus licite boni atque innocentes vtuntur: ſed cupidius quàm oportebat eos, qui in hoc mundo peregrinantur, & ſpem ſupernę patrię præ ſe gerunt[d]. Non ſolum quippe infirmiores vitam ducentes coniugalem, filios habentes vel habere cupientes*, domos ac familias poſsidentes: quos Apoſtolus in eccleſia alloquitur docēs, & monens, quemadmodum viuere debeant & vxores cum maritis, & mariti cum vxoribus: & filij cum parentibus, & parentes cum filiis: E & ſerui cum dominis, & domini cum ſeruis: multa tēporalia, multa terrena libenter adipiſcuntur, & moleſte amittunt: propter quæ nō audent offendere homines, quorum ſibi vita contaminatiſsima & conſceleratiſsima diſplicet: verumetiam hi, qui ſuperiorem vitæ gradum tenent, nec coniugalibus vinculis irretiti ſunt, & victu paruo ac tegumento vtuntur, plerunque ſuæ famæ ac ſaluti [conſulentes] dum inſidias atque impetus malorum timent, ab eorum reprehenſione ſeſe abſtinent. Et quamuis non intātum eos metuant, vt ad ſimilia perpetrāda quibuſlibet eorum terroribus atque improbitatibus cedant: ea ipſa tamē, quæ cum eis nō perpetrant, nolunt plerunque corripere, cum fortaſſe poſſint aliquos corripiendo corrigere: ne ſi nō potuerint, ſua ſalus ac fama in periculum exitiumque perueniant. Hoc nō ea conſideratione, qua ſuā famam ac ſalutē vident eſſe neceſſariam vtilitati erudiendorum hominum, ſed ea potius infirmitate, qua delectat lingua blādiens & humanus dies[e]: & reformidatur vulgi iudi- F cium, & carnis excruciatio, vel peremptio: hoc eſt propter quædam cupiditatis vincula, non propter officia charitatis. Non mihi itaq; videtur hæc parua eſſe cauſa, quare cū malis flagellentur & boni, quando deo placet perditos mores etiam tēporalium pœnarum afflictione punire. Flagellantur enim ſimul, nō quia ſimul agunt malam vitam, ſed quia ſimul amant temporalem vitam: non quidem æqualiter, ſed tamen ſimul, quam boni contemnere deberēt, vt illi correpti atque correcti conſequerentur æternam: ad quam cōſequendam, ſi nollent eſſe ſocij, ferrentur & diligerentur[f] inimici: quia donec viuunt, ſemper incertum eſt, vtrùm voluntatem ſint in melius mutaturi. Qua in re non vtique parem, ſed longe grauiorem habent cauſam, quibus per Prophetam[g] dicitur: Ille quidem in ſuo peccato morietur, ſanguinem autem eius de manu ſpeculatoris requiram. Ad hoc enim ſpeculatores,[h] hoc eſt, populorum præpoſiti conſtituti ſunt in Eccleſiis, vt nō parcant[i] obiurgando peccata. Nec ideo tamen ab hu-

*aliâs, quærentes.

Coloſſ. 3.

Ezec. 3.

G huiuscemodi culpa penitus alienus eſt, qui licet præpoſitus non ſit, in eis tamen vitæ hujus neceſſitate coniungitur multa monenda vel arguenda nouit, & negligit, deuitans eorum offenſiones propter illa quibus in hac vita non indebitis vtitur, ſed pluſquàm debuit, delectatur. Deinde habent aliam cauſam boni, quare temporalibus affligantur malis: qualem habuit Iob:[k] vt ſibi ipſe humanus animus ſit probatus & cognitus, quanta virtute pietatis gratis deum diligat. Quibus rectè conſideratis atque perſpectis, attende vtrum aliquid mali acciderit fidelibus & piis, quod eis non in bonum vertetur: niſi forte putandum eſt apoſtolicam illam vacare ſententiam, vbi Roma.8. ait, Scimus quoniam[l] diligentibus deum omnia cooperantur in bonum.

a Cedit in quibuſdam.) Tam penitiſsime viſceribus noſtris hæret venereæ rei cupiditas, tam ingenitus eſt à natura nobis ille appetitus, quem ſubtiliſsime magna illa artifex omnium animantium pectoribus indidit, quo vel aliud agentes ſtirpem propagaremus, vt ne cogitare quidem de explenda cupiditate illa poſsimus, quin voluptate neſcio qua occulta tangamur, quam plerique minimum veniale peccatum eſſe volunt. b Minando prædixit.) Sæpe per Prophetas, vt Eſaiam, & Hieremiam. c Illud eſt culpabile.) Cicero in Officiis: Sunt enim qui quod ſentiunt, & ſi optimum ſit, tamen inuidiæ metu non audent dicere. d Præ ſe gerunt.) Velim ducem inuenit. H e Et humanus dies.) Paulus.j.Corinth.iiij. Mihi autem pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Eſt humanum iudicium, quo quis ab hominibus bene vel male audit: cui contrarius eſt dies domini, qui intima cordis ſcrutatur, & iudicat. f Ferrentur & diligerentur.) Non ferendi ſolùm ſunt mali, ſed etiam diligendi, præcipiente domino, vt inimicos quoque diligamus, Matth.v. g Per Prophetam.) Ezechielis.xxxiij. Quòd ſi ſpeculator viderit gladium venientem, & non inſonuerit buccina, & populus ſe non cuſtodierit, veneritque gladius, & tulerit de eis animam, ille quidem in iniquitate ſua captus eſt, ſanguinem autem eius de manu ſpeculatoris requiram. h Ad hoc enim ſpeculatores.) Eſt ἐπίσκοπος ſpeculator & obſeruator, & cuſtos, & præfectus. Cicero ad Atticum lib.vij. Vult enim me Pompeius eſſe, quem tota hæc Campania & maritima ora habeat ἐπίσκοπον, ad quem delectus, & negocij ſumma referatur. Andromache apud Homerum Iliad.ω. Hectorẽ appellat Troiæ ἐπίσκοπον. Athenienſes quos ad ſtipendiarias ſubditaſque ciuitates mitterent, vt quid in quaque ageretur diligenter inſpicerent, obſeruarentque, Epiſcopos dixerunt, & φύλακας, quos Lacedæmonij ἁρμοστάς. Præfectos annonæ iureconſultus Arcadius Epiſcopos nominauit. Sunt qui ἐπὶ in eo nomine redondare arbitrentur: de quorum numero eſt Euſtatius Homeri interpres: & σκοπὸν & ἐπίσκοπον idem eſſe. i Vt non parcant.) Sic Paulus ad Titum. vt faciunt hoc tempore noſtri Epiſcopi, quos non ſine ingenti dolore paſsim videmus ad martyrium agi, quod nimis amaram dicant veritatem, & vitia inſectentur con temptis epiſcopatuum annuis prouentibus, ita ſeruet eos Chriſtus. I k Iob.) Nota eſt hiſtoria, de quo Hieronymus ſuper eundem: Sed hæc Iob contigerunt, vt appareat foris hominibus, quod intrinſecus erat ante deum. l Scimus quoniam.) Ad Roma.viij. & aduerſa & proſpera meritum bonis augent: nihilque eſt, quòd non ipſi in incrementa ſuarum virtutum conuertant.

Humanus dies.

Epiſcopus

Quòd ſanctis in amiſsione rerum temporalium nihil pereat.

Caput X.

Miſerunt omnia quæ habebant. Nunquid fidem? nunquid pietatem? nunquid interioris hominis[a] bona qui eſt ante deum dives? Hæ ſunt opes Chriſtianorum, quibus opulentus dicebat Apoſtolus, Eſt autem quæſtus magnus, pietas cum ſufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, ſed nec auferre quid poſſumus: habentes autem victum & tegumentum, his contenti ſimus. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & laqueũ diaboli, & deſideria multa ſtulta & noxia, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix eſt enim omnium malorum auaritia:[b] quam quidã appetentes à fide pererrauerunt, & inſeruerunt ſe doloribus multis.[c] Quibus ergo terrenæ diuitiæ illa vaſtatione perierunt, ſi eas ſic habebant quemadmodum ab iſto[d]

Opes Chriſtianorum. 1.Timo.6.

foris paupere, intus diuite audierant: id eſt, ſi mundo K vtebantur tanquam non vtentes, potuerunt dicere, quod ille grauiter tentatus, & minime ſuperatus: Nudus exij[e] de vtero matris meæ, nudus in terram reuertar. Dominus dedit, dominus abſtulit: ſicut domino placuit, ita factum eſt: ſit nomen domini benedictum. Vt bonus ſeruus magnas facultates haberet ipſam ſui domini voluntatem cui pediſſequus mente diteſceret, nec contriſtaretur eis rebus viuens relictis, quas fuerat cito moriens relicturus. Illi autem infirmiores qui terrenis his bonis, quanuis ea non præponerent Chriſto, aliquantula tamen cupiditate cohærebant, quantum hæc amando peccauerint, perdendo ſenſerunt. Tantum quippe doluerunt, quantum ſe doloribus inſeruerunt: ſicut Apoſtolum dixiſſe ſuprà commemoraui. Oportebat enim vt eis adderetur etiam experimentorum diſciplina, quibus fuerat tam diu neglecta verborum. Nam cum dixit Apoſtolus, Qui volunt diuites fieri, in tentationem inci- 1.Timo.6. dunt, &c. Profectò in diuitiis cupiditatem reprehendit, non facultatem, qui præcepit alibi[f] dicens, Præcipe diuitibus huius mundi, non ſuperbe ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum ſuarum, ſed in deo vi- L uo, qui præſtat nobis omnia abundanter ad fruendum: bene faciant, diuites ſint in operibus bonis,[g] facile tribuant, communicent, theſaurizent ſibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. Hæc qui de ſuis faciebant diuitiis, magnis ſunt lucris leuia damna ſolati: plùſque lætati ex his quæ facile tribuendo tutius ſeruauerunt,[h] quàm contriſtati ex his quæ timide retinendo facilius amiſerunt. Hoc enim potuit in terra perire, quod piguit inde transferre. Nam qui receperunt conſilium domini ſui dicentis, Noli- Matth.6. te condere vobis in terra theſauros, vbi tinea & rubi- Luc.12. go exterminant, & vbi fures effodiunt & furantur: ſed theſaurizate vobis in cœlo theſauros, quò fur non accedit, neque tinea corrumpit. Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi erit & cor tuum. Tribulationis tempore probauerunt quàm rectè ſapuerint, non contemnendo ve raciſsimum præceptorem, & theſauri ſui fideliſsimum inuictiſsimúmque cuſtodem. Nam ſi multi ſunt gauiſi, ibi ſe habuiſſe diuitias ſuas, quò contigit vt hoſtis M non accederet: quanto certius & ſecurius gaudere potuerunt, qui monitu ſui dei illuc migrauerunt, quò accedi omnino non poſſet. Vnde Paulinus noſter,[i] No- Paulinus lenſis Epiſcopus, ex opulentiſſimo diuite, voluntate Nolenſis pauperrimus, & copioſiſsime ſanctus, quando & ipſam Epiſcopus Nolam Barbari vaſtauerunt, cum ab eis teneretur, ſic in corde ſuo, vt ab eo poſtea cognouimus, precabatur, Domine, non excrucier propter aurum & argentum: vbi enim ſint omnia mea, tu ſcis. Ibi enim habebat omnia ſua, vbi eum condere, & theſaurizare ille monuerat, qui hæc mala mundo ventura prædixerat. Ac per hoc qui domino ſuo monenti obedierant, vbi & quomodo theſaurizare deberent, nec ipſas terrenas diuitias Barbaris incurſantibus amiſerũt. Quos autem non obediſſe pœnituit, quid de talibus rebus faciẽdum eſſet, ſi non præcedente ſapientia, certe conſequente experientia didicerunt. At enim quidam boni etiam Chriſtiani tormentis excruciati ſunt, vt bona ſua hoſtibus proderent. Illi verò nec prodere, nec perdere potuerunt bonum, quo ipſi boni[k] erant. Si autem torqueri, quàm mammona iniquitatis[l] prodere maluerunt, boni non erant. Admonendi autem fuerant, qui tanta patiebantur pro auro, quanta eſſent ſuſtinenda

pro

A pro Chriſto: vt eum potius diligere diſcerent, qui pro ſe paſſos æterna fœlicitate ditaret, non aurum & argentum, pro quo pati miſerrimum fuit, ſeu mentiendo occultaretur, ſeu verum dicendo proderetur. Nanque inter tormenta nemo Chriſtum confitendo amiſit, nemo aurum niſi negando ſeruauit. Quocirca vtiliora erant fortaſſe tormenta, quæ bonum incorruptibile amandum docebant, quàm illa bona quæ ſine vllo vtili fructu dominos ſui amore torquebant. Sed quidam etiam non habentes quod proderent, dum habere creduntur† * torti ſunt. Et hi forte habere cupiebant, nec ſancta voluntate pauperes erant: quibus demonſtrandum fuit, nec facultates, ſed ipſas cupiditates talibus eſſe dignas cruciatibus. Si verò melioris vitæ propoſito reconditum aurum argentúmque non habebant, neſcio quidem vtrum cuiquam talium acciderit, vt dum habere creditur, torqueretur. Veruntamen etiam ſi accidit, profecto qui inter illa tormenta paupertatem ſanctam confitebatur, Chriſtum confitebatur. Quapropter & ſi non meruit ab hoſtibus credi, non potuit tamen ſanctæ paupertatis confeſſor ſine cœleſti mercede torqueri.

*†*dum nō creduntur.*

B a INterioris hominis.) Mentis: ſic ſæpe apud Paulum. b Eſt auaritia.) Vulgo eſt cupiditas, ſed melius Auguſtinus. φιλαργυρία enim eſt Græce. c Doloribus multis.) Hactenus verba Pauli. d Ab iſto.) A Paulo. e Nudus exij.) Verba ſunt Iob conſolantis ſe ſuper amiſsis opibus, & liberis. f Qui præcepit alibi.) Paulo poſt eodē cap. vj. j. ad Timoth. g Diuites ſint in operibus bonis.) Iſtis rebus erunt diuites. h Tutius ſeruauerunt.) Qui theſaurizarunt ſibi ſempiternum in cœlo theſaurum, ex eo quod benigne pauperibus impertiti ſunt, quod declarat illud quod ſequitur ex Matthæo ſexto capi. & ſunt Chriſti verba. i Vnde Paulinus noſter.) Gothi poſt direptam vrbem Romam per Latium, Volſcos, Campaniam, Calabros, Salentinos, Apulos, Bruttios longe & late ſparſi vagantes, & velut ingens quædam calamitas vaſtantes vniuerſa, Coſentiam venerunt: Poſt quadraginta annos Genſericus cū Vandalis & Mauris, capta Roma totum Campaniæ tractum populatus eſt, Nolamque miſerabili ruina diruit. Hoc tempore, vt Paulus Diaconus refert, Paulinus Epiſcopus Nolanæ eccleſiæ, vir ſanctiſsimus, & ſicut Gregorius ſcribit, eloquentiſsimus profanaque eruditione in primis doctus, nec Prophetici ſpiritus expers, cum redimendis Chriſtianis captiuis cenſum omnem conſumpſiſſet, videretque viduam captiuum filium afflictim lugentem, & lamentantem, tamque immodicas lachrymas pietati admixtas, multo magis pius ipſe ferre non poſſet, cū vidua in Africam vbi captiuus erat filius traiecit, ibi vicarius manibus redemptum filium matri reddidit. Paulinus vero quum eius ſanctitas etiam barbariſsimus eſſet hominibus venerabilis, iuſſus eſt in patriam cum ſuis omnibus ciuibus dono acceptis redire. De qua re fuſius Gregorius Romanus pontifex lib. dialogo. iij. Sed credo Auguſtinum non de his loqui temporibus, quibus ipſe iam ad cœleſtem illam vitam commigrarat, ſed de primis illis Gothorum. k Quo ipſi boni.) Virtutem quam nemo eripere poteſt, & hæc ſola eſt bonum, quæ poſsidentes bonos facit. Nam ſi opes C ſunt bona, vt loquitur in paradoxis Cicero, cur non reddunt poſsidentes bonos? l Mammona iniquitatis.) Mammona vox eſt Syra, vt Hieronymus loquitur, quæ apud nos opes ſignificat, quod apud Græcos πλοῦτος. Auguſtinus in ſermone de verb. domini, & in quæſtionibus Euangelij, Mammon Punicè lucrum eſſe dicit, multiſque in verbis vicinas eſſe linguas, Hebræam & Afram.

Paulinus Nolanus.

Mammona.

De fine temporalis vitæ, ſiue longioris ſiue brevioris.
Caput XI.

MVltos inquiunt etiā Chriſtianos fames diuturna vaſtauit. Hoc quoque in vſus ſuos boni fideles pie tolerando verterunt. Quos enim fames necauit, malis vitæ huius ſicut corporis morbus eripuit: quos autem non necauit, docuit parcius viuere, docuit productius ieiunare. Sed enim multi etiam Chriſtiani interfecti ſunt, multi multarum mortium fœda varietate conſumpti. Hoc ſi ægre ferendum eſt, omnibus qui in hanc vitam procreati ſunt, vtique commune eſt. Hoc tamen ſcio, neminem fuiſſe mortuum, qui non fuerat aliquādo moriturus. Finis autem vitæ, tam longam quàm breuem vitam hoc idem facit. Neq; enim aliud melius & aliud D deterius, aut aliud maius & aliud breuius eſt, quod iam pariter non eſt. Quid autem intereſt quo mortis genere vita iſta finiatur, quando ille cui finitur, iterum mori non cogitur? Cum autem vnicuique mortalium ſub quotidianis vitæ huius caſibus, innumerabiles mortes quodammodo comminentur, quandiu incertum eſt, quæ nam earum ventura ſit: quæro vtrum ſatius ſit, vnam perpeti[a] moriendo, an omnes timere viuendo? Nec ignoro quàm inertius * † eligatur diu viuere ſub timore tot mortium, quàm ſemel moriendo nullam deinceps formidare. Sed aliud eſt quod carnis ſenſus infirmiter pauidus refugit, aliud quod mentis ratio diligenter enucleata conuincit. Mala mors putanda non eſt, quam bona vita præceſſerit. Neque enim facit malam mortem, niſi quod ſequitur mortem. Non itaque multum curandum eſt eis, qui neceſſariò morituri ſunt, quid accidat vt moriantur, ſed moriendo quò ire cogantur. Cum igitur Chriſtiani nouerint longe meliorem fuiſſe religioſi pauperis[b] mortem inter lingentium canum linguas, quàm impij diuitis in purpura & byſſo[c] horrenda illa genera mortium, quid E mortuis obfuerunt qui bene vixerunt?

Famis bona.

*†*aliàs, citius.*

Lucæ.16.

a VNam perpeti.) Sic Cæſar malle ſe mortem ſemel obire quàm toties timere dixit. b Religioſi pauperis.) Nota eſt hiſtoria ex Lucæ xvj. de Lazaro mendico & locuplete luxurioſo. c Byſſo.) Byſſus genus eſt lini delicatiſsimi. Pli. xix.

De ſepultura Romanorum corporum, quæ Chriſtianis etiam ſi fuerit negata nil adimit.
Caput XII.

AT enim in tanta ſtrage cadauerum, nec ſepeliri potuerunt. Neque iſtud pia fides nimium[*] reformidat, tenens prædictum. Nec abſumētes beſtias reſurrecturis corporib[us] obfuturas, quorum capillus capitis non peribit. Nec vllo modo diceret veritas, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non poſſunt occidere: ſi quicquam obeſſet futuræ vitæ quicquid inimici de corporibus occiſorum facere voluiſſent? Niſi forte quiſpiam ſic abſurdus eſt, vt contendat eos qui corpus occidunt, non debere timeri ante mortem, ne corpus occidant: & timeri debere poſt mortem, ne F corpus occiſum ſepeliri non ſinant. Falſum eſt ergo quod ait Chriſtus, qui corpus occidunt, & poſtea non habent quid faciant: ſi habent tanta, quæ de cadaueribus faciant? Abſit vt falſum ſit quod veritas dixit. Dictum eſt enim aliquid eos facere cum occidunt, quia in corpore ſenſus eſt occidendo: poſtea vero nihil habere quod faciant, quia nullus ſenſus eſt in corpore occiſo. Multa itaque corpora Chriſtianorum terra non texit, ſed nullum eorum quiſquam à cœlo & terra ſeparauit, quam totam implet præſentia ſui, qui nouit vnde reſuſcitet quod creauit. Dicitur quidem in Pſalmo: Poſuerunt mortalia[a] ſeruorum tuorum eſcam volatilibus cœli, carnes ſanctorum tuorum beſtiis terræ. Effuderunt ſanguinem eorum ſicut aquam in circumitu Hieruſalem, & non erat qui ſepeliret: ſed magis ad exaggerādam crudelitatem eorum qui iſta fecerunt, non ad eorum infœlicitatem qui iſta perpeſsi ſunt. Quamuis enim hæc in cōſpectu hominum dura & dira videantur: ſed precioſa in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Proinde omnia iſta, id eſt, curatio funeris, conditio ſepulturæ, pompa exequiarum

Idem in libro de cura pro mortuis ca. 3. & 4.

**aliàs, nimiorum.*

Lucæ.12.

Matth.10.

Pſal.78.

Pſal.115.

13.q.2.cap.

G quiarum, magis ſunt viuorum ſolaria, quàm ſubſidia mortuorum. Si aliquid prodeſt impio [b] ſepultura precioſa, oberit pio vilis aut oulla. Præclaras exequias in cōſpectu hominum exhibuit purpurato illi diuiti [c] turba famulorum: ſed multo clariores in conſpectu domini hulceroſo illi pauperi mioiſterium præbuit angelorum, qui eum noo extulerunt in marmoreum tumulum, ſed io Abrahæ gremium ſuſtulerunt. Rident [d] hæc illi, cootra quos defēdēdam ſuſcepimus ciuitatē dei. Veruotamen ſepulturæ curam etiam eorum Philoſophi [e] cōtempſerūt: & ſæpe vniuerſi exercitus, [f] dum pro terreoa patria morereotur, vbi poſtea iacerent, vel quibus beſtiis eſca fierent, ooo curarunt. Licuítque de hac re Poëtis plauſibiliter [g] dicere,

Anima. Et 4. ſentē. d. 45. cap. De pompis. Luca. 16.

Cœlo tegitur qui noo habet vrnam.

Quanto minus debent de corporibus inſepultis inſultare Chriſtiaois, quibus & ipſius carnis & membrorum omnium reformatio ooo ſolum ex terra, verum etiam ex aliorum elemētorum ſecretiſsimo ſiou, quò dilapſa cadauera receſſerunt, in temporis puocto [h] reddenda, & rediotegranda promittitur.

Sepulchra. [a] MOrtalia.) Cadauera, morticina [Greek]. b Si aliquid prodeſt impio.) Lucanus libro. ix. Et æternos animam collegit in orbes. Non illuc auro poſiti, nec thure ſepulo, Perueniunt. c Purpurato illi diuio.) de quo ſuperiore ca. d Rident.) Sepulturæ magna cura apud Romanos: hinc multa de religione ſepulchrorum & pœnæ legibus additæ, qui hoc vel illud commiſerit, inſepultus abiiciatur: ſicut illud apud declamatores, qui parentes in calamitatibus deſeruerit, inſepultus abiiciatur. qui cauſas mortis in ſenatu non reddiderit, inſepultus abiiciatur: homicida inſepultus abiiciatur. Sic ad popularem ſenſum pro Milone loquitur Cicero, cum infœlicius dicit cadauer Publij Clodij fuiſſe, quòd honore illo & conſueta funeris pompa caruerit. e Eorum Philoſophi.) Gentilium Philoſophi, vt Diogenes Cynicus, qui ſe canibus auibuſque exponi mortuum iuſsit: cumque amici admonerent de laniatione cadaueris, apponite, inquit, mihi baculum, quo aues, & canes abigam: atqui nihil ſenties, inquiunt, illi. Si nihil ſentiam, reſpondit Diogenes, quid mihi oberit laniatio? Idem fecit Menippus, & pene fuit iſtud Cynicis omnibus commune. Theodorum Cyrenæum, Cicero in Tuſculanis ſcribit Lyſimacho crucem minanti reſpondiſſe, Terribilis ſit hęc purpuratis tuis, mea nihil intereſt humi ne, an ſublime putreſcam. Eadem eſt Socratis ſententia in Phædone Platonis. f Sępe vniuerſi exercitus.) Loquitur forſan de his legionibus, quas ſcribit in originibus Cato maior, ſæpe in eum alacres profectas locum, vnde ſe nunquam redituras ſcirent. Quid quod ante Herculem occiſos in bello humare non fuit mos. Eos enim ſepelire primus inſtituit Hercules, vt Aelianus in varia hiſtoria author eſt. g Poëtis plauſibiliter.) Cum approbatione & plauſu populi. Lucanus in. vij. de occiſis Pharſalica pugna loquens, quos Cæſar comburi aut humari vetuit, multas & graues ſententias, vt ſolet, de ea re dicit: inter cæteras verò illas ad Cæſarem cōuerſus,

H

Vide hic Lucanum.

Nil agis hac ira, tabés ne cadauera ſoluat
An rogus, haud refert: placido natura receptat
Cuncta ſinu: & pòſt caput omnia Tellus:
Quæ genuit, cœlo tegitur qui non habet vrnam.

Idem declamator ille apud Senecam, Omnibus natura ſepulturam dedit. Naufragorum idem fluctus, qui expulit: ſuffixorum corpora crucibus in ſepulturam ſuam defluunt: eos qui viui vruntur, pœna funerat. Et Virgilius, qui pœnas apud inferos inſepultis ſtatuit, tamen verbis Anchiſæ facilem ſepulchri iacturam eſſe dicit. Verſiculus ille Mecœnatis,

I

Nec tumulum curo, ſepelit natura relictos:

Io primis laudatur à veteribus. Porrò vrna vas erat in quo reliquiæ cadaueris combuſti ſeruabantur. h In temporis puncto.) Prima Corinthiorum. xv.

Vrna.

Quæ ſit ratio ſanctorum corpora ſepeliendi.
Caput XIII.

13. q. 2. cap. Anima.

NEc ideo tamen contemnenda & abiicienda ſunt corpora defunctorum, maximeq; iuſtorum atque fidelium, quibus tanquàm organis & vaſis ad omnia bona opera, ſaoctus vſus eſt ſpiritus. Si enim paterna veſtis & anoulus, ac ſi quid huiuſmodi tanto charius eſt poſteris, quāto erga parentes maior extitit † [a] affectus, oullo modo ipſa ſpernenda ſunt corpora, quæ vtique multo familiarius atque coniunctius, quā quælibet indumenta geſtamus. Hæc enim noo ad ornamentum [a] vel adiutorium quod adhibetur extrinſecus, ſed ad ipſum naturam hominis pertinent. Vode & antiquorum iuſtorum fuoera officioſa K pietate curata ſunt, exequiæ celebratæ, & ſepultura prouiſa: ipſiq; dum viuerent, de ſepeliendis vel etiam trāſferendis ſuis corporibus filiis mandauerunt. Et Tobias [b] ſepelieodo mortuos, deum promeruiſſe, teſte angelo, commendatur. Ipſe quoque dominus die tertio reſurrecturus, religioſæ mulieris bonum opus [c] prædicat, prædicaodúmque commendat, quòd vnguentum precioſum ſuper membra eius effuderit, atque hoc ad eum ſepeliendum fecerit. Et laudabiliter commemorantur io Euangelio [d] qui corpus eius de cruce acceptum diligeoter atque hooorifice tegeodum ſepeliendúmque curaruot. Verum iſtæ authoritates nō hoc admoneot, quod inſit vllus cadaueribus ſenſus: ſed ad dei prouidentiam, cui placent etiā talia pietatis officia, corpora quoque mortuorum pertioere ſignificāt, propter fidem reſurrectioois aſtrueodam. Vbi & illud ſalubriter diſcitur, quaota poſsit eſſe remuoeratio pro eleemoſyois, quas viuentibus & ſeotientibus exhibemus, ſi neq; hoc apud deum perit [e] quod exanimis hominum membris officij diligentiæq; perſoluitur. Suot quidē & alia, quæ ſancti patriarchæ [f] de corporibus ſuis vel condeodus vel transferendis prophetico ſpiritu dicta intelligi voluerunt. Non autē hic locus eſt vt ea pertractemus, cum ſufficiant iſta quæ diximus. Sed ſi ea quę ſuſtentandis viuentibus ſunt oeceſſaria, ſicut victus & amictus, quamuis cum graui afflictiooe deſiot, oon frangunt in boois perfereodi tolerandique virtutem, nec eradicant L ex aoimo pietatem, ſed exercitatam faciunt fœcundiorem: quaoto magis cum deſunt ea quæ curandis fuoeribus condendíſque corporibus defunctorum adhiberi ſolent, non efficiunt miſeros in occultis piorum ſedibus iam quietos? Ac per hoc quādo iſta cadaueribus Chriſtiaoorum io illa magnæ vrbis, vel etiam aliorum oppidorum vaſtatiooe defueruot, oec viuorum culpa eſt, qui noo potuerunt iſta præbere, oec pœna mortuorum qui noo poſſuot iſta ſentire.

• aliàs, eſt. † deeſt in noſtro, extitit.

Gene. 23. & 25. Tobiæ. 2. & 12. Matth. 26. Ioan. 12. 13. q. 2. cap. Anima.

NOn ad ornamentum.) Platonici ſolum animum dicebant eſſe [a] hominem, corpus animo tanquam indumētum circundatum, vel carcerem potius. Auguſtinus tamen ex veriore opinione corpus partē hominis eſſe dicit. b Et Tobias.) Tobiæ. ij. & xij. c Bonum opus.) Matt. xxvj. de Maria Magdalena. d In euangelio.) Ioannis xix. Ioſeph & Nicodemus. e Si neque hoc apud deum perit.) Nec hauſtus aquæ frigidæ nomine dei datus caret prœmio. Matth. x. f Quæ ſancti Patriarchæ.) Iacob moriens iniunxit Ioſeph filio, vt in monumentum maiorum ſuorum inferretur, nec relinqueretur in Aegypto. Geneſis xlvij. Ipſe quoque Ioſeph fratribus mandauit, vt & ipſi meminiſſent, & ita poſteris traderent, cum migrarent in terram illam patribus à deo promiſſam, oſſa ſua in eam vti transferent. Geneſis vltimo. M

De captiuitate ſanctorum quibus nunquam diuina ſolatia defuerunt. Caput XIIII.

SEd multi, inquiunt, Chriſtiani etiam captiui ducti ſuot. Hoc ſanè miſerrimum eſt, ſi aliquò duci potuerunt, vbi deum ſuum noo inuenerūt. Suot in ſcripturis ſanctis huius etiam cladis magna ſolatia. Fuerunt io captiuitate [a] tres pueri, fuit Daniel, fueruot alij Prophetæ, [b] nec deus defuit coooſolator. Sic ergo noo deſeruit fideles ſuos ſub dominatione gentis, licet Barbaræ, tamē humanæ, qui Prophetam ooo deſeruit oec in viſceribus beluæ. [c] Hæc quoque illi cum quibus agimus malunt irridere, quàm credere: qui tameo in ſuis literis credunt Arionem Metymoæum [d] nobiliſsimum cithariſtam, cum eſſet eiectus de naui, exceptū Delphini dorſo, & ad terras peruectum. Verum illud noſtrum de Iona Propheta iocredibilius eſt? Planè iocredibilius, quia mirabilius? & mirabilius, quia potentius.

Danie. 2. Iona. 2.

Fuerunt

A a F Verſit in captiuitate.) Danielis primo, Ananias, Miſael, & Azarias cum Daniele captiui fuerunt Nabuchodonoſoris. b Alij Prophetæ.) Vt Hieremias, Ezechiel, & alij. c In viſceribus beluæ.) Ionam intellige, qui triduum fuit in ventre ceti: imago hæc eſt Chriſti ſeruatoris reſurgentis à morte ad vitam. d. Arionem Metymnæum.) Arionis fabula & Delphini vulgata eſt apud ſcriptores, Herodotus eam primus ſcripſit, libro muſarum primo: hinc Ouidius in faſtis, & Plinius libro nono, & Gellius lib. xvj. & Aelianus de animalibus, & alij permulti. Fuit Arion citharœdus ex Metymno Lesbi inſulæ oppido, temporibus ſeptem Græciæ ſapientum: nam Periandro fuit chariſsimus. Sunt qui putent eum tragici carminis fuiſſe inuentorem, chorumque inſtituiſſe, & cecinisſe carmen dithyrambicum. Hic cum ex Italia magno facto quæſtu domum rediret, videretque pecuniæ gratia coniurare in ſuam perniciem, nautas rogauit vt ſibi cæteris captis, vitam ſolam relinquerent: cumque id non impetraſſet, blanditiis extorſit, vt fidibus paulisper liceret canere, quo mortem ſuam cantu illo conſolaretur: ad ſuauitatem ſonitus congregatos ferunt delphinos aliquot, ipſumque Arionem non ignarum naturæ illius animalis, antequàm inde dilaberetur, cum cithara & omni cultu deſiliſſe in dorſum vnius ex illis, qui eum placide ad Tænarum deuexit: ibique viſitur ſimulachrum Delphini vehentis, & hominis inſidentis. Plinius aſſerit eſſe Delphinum amicum homini animal, idque multis exemplis confirmat. e Quia mirabilius.) Intra viſcera ſeruatum eſſe tam diu.

De Regulo in quo captiuitatis ob religionem etiam ſponte tolerandæ extat exemplum, quod tamen illi deos colenti prodeſſe non potuit. *Caput XV.*

HAbent tamen iſti de captiuitate religionis cauſa etiam ſponte toleranda, & in ſuis præclaris viris nobiliſsimum exemplum. Marcus Attilius Regulus [a] imperator populi Romani captiuus apud Carthaginenſes fuit. Qui cum ſibi mallent à Romanis ſuos reddi, quàm eorũ tenere captiuos, ad hoc impetrandum etiã iſtum præcipue Regulum cum legatis ſuis Romam miſerunt, prius iuratione conſtri-
B ctum, ſi quod volebant minime peregiſſet, rediturum eſſe Carthaginem. Perrexit ille, atque in ſenatu contraria perſuaſit: quoniam non arbitrabatur vtile eſſe Romanæ reipublicæ mutare captiuos. Nec poſt hanc perſuaſionem à ſuis ad hoſtes redire cõpulſus eſt: ſed quia† iurauerat, id ſponte repleuit. At illi eum excogitatis atque horrendis cruciatibus necauerunt. Incluſum[b] quippe anguſto ligno vbi ſtare cogeretur, clauiſq; acutiſsimis vndiq; confixo, vt ſe in nullam eius partem ſine pœnis atrociſsimis inclinaret, etiam vigilando peremerunt. Merito certe laudant virtutem, tam magna infœlicitate maiorem. Et per deos [c] ille iurauerat, quorum pro cultu prohibito, has generi humano clades iſti opinantur infligi. Qui ergo propterea colebantur, vt iſtam vitam proſperam redderent: ſi verum iuranti has irrogari pœnas ſeu voluêre, ſeu permiſere, quid periuro grauius irati facere potuerunt? Sed cur ratiocinationem meam [d] non potius ad vtrunque cõcludam? Deos certe ſic ille coluit, vt propter iuriſiurandi fidem, nec remaneret in patria, nec inde quolibet ire, ſed ad ſuos acerrimos inimicos redire minime dubitaret. Hoc ſi huic vitę vtile exiſtimabat, cuius tam horrendum exitum meruit, proculdubio fallebatur. Suo quippe docuit exemplo, nihil deos ad iſtam temporalem fœlicitatem ſuis prodeſſe cultoribus: quãdoquidem ille eorum deditus cultui, & victus & captiuus abductus eſt: & quia noluit aliter quàm per eos iurauerat facere, nouo ac pri-
C inaudito nimiùmque horribili ſupplicij genere cruciatus, extinctus eſt. Si autem cultus deorum poſt hanc vitam velut mercedem reddit fœlicitatẽ, cur calumniantur temporibus Chriſtianis, ideo dicentes vrbi accidiſſe illam calamitatẽ, quia deos ſuos colere deſtitit, cum potuerit etiam illos diligentiſsime colens tam infœlix fieri, quàm ille Regulus fuit? Niſi forte contra clariſsimam veritatem, tanta quiſquam dementia miræ cæcitatis obnititur, vt contendere audeat vniuerſam captiuitatem deos colẽtem infœlicem eſſe non poſſe, vnum vero hominem poſſe: quòd videlicet potentia deorum D
ſuorum multos potius ſit idonea conſeruare, quàm ſingulos, cum multitudo conſtat ex ſingulis? [e] Si autem dicunt M. Regulum etiam in illa captiuitate illiſque cruciatibus corporis, animi virtute beatum [f] eſſe potuiſſe, virtus potius vera quæratur, qua beata poſſit eſſe & ciuitas. Neque enim aliunde beata ciuitas, aliunde homo: cum aliud ciuitas non ſit, quàm concors hominũ multitudo. Quamobrem nondum interim diſputo, qualis in Regulo virtus fuerit. Sufficit nunc quod iſto nobiliſſimo exemplo coguntur fateri, non propter corporis bona, vel earũ rerum quæ extrinſecus homini accidunt colendos deos: quandoquidem ille carere his omnibus maluit, quàm deos, per quos iurauit, offẽdere. Sed quid faciemus hominibus, qui gloriantur talem ſe habuiſſe ciuem, qualem timent habere ciuitatem? Quod ſi non E
timẽt, tale ergo aliquid, quale accidit Regulo, etiam ciuitati tam diligenter, quàm ille, deos colenti accidere potuiſſe fateantur, & Chriſtianis tẽporibus non calumnientur. Verũ quia de illis Chriſtianis orta quæſtio eſt, qui etiam captiui†[a] ducti ſunt: hoc intueãtur & taceãt qui ſaluberrimæ religioni hinc impudenter atque imprudenter illudunt: quia ſi diis eorum probro non fuit, quod attentiſsimus cultor illorum, dum eis iuriſiurandi fidem ſeruaret, patria caruit, dum aliam nõ haberet, captiuúſque apud hoſtes longa morte & ſupplicio nouæ crudelitatis occiſus eſt, multo minus nomen criminãdum eſt Chriſtianum, in captiuitate ſacratorũ ſuorum, qui ſupernam patriam veraci fide expectãtes, etiã in ſuis ſedibus [g] peregrinos ſe eſſe nouerunt.

Arion.

† *quod.*

† a *aliàs, captiuitati.*

a M Arcus Attilius Regulus.) Hiſtoria hæc eſt etiam celebris: ſcribunt eam plurimi. M. Attilius Regulus primo Punico bello conſul cũ L. Manlio Vulſone factus eſt: vtriq; conſuli Africum bellũ eſt mãdatum. quod ſolũ ea tempeſtate gerebat Po. Ro. Attilius primus omnium Romanorũ exercitũ in Africã tranſportauit, ibiq; victis aliquot prælijs Carthaginenſes implorare aliena auxilia coegit. Accitus eſt è Lacedæmone Xantippus homo in bellis exercitatiſsimus, cuius virtute reparatũ eſt bellũ, & commiſſa pugna, in qua Ro. exercitus eſt cæſus, & ipſe imperator Attilius in poteſtatẽ hoſtium viuus venit. Qui cùm per aliquot annos eſſet inter alios captiuos Carthagine ſeruatus, anno belli quartodecimo, à condita Roma quingenteſimotertio, ad ſenatũ legatus de cõmutandis captiuis miſſus eſt, fide data rediturum ſe, ſi non impetraſſet cuius gratia mittebatur. Romã cum veniſſet, ſenatuſq; illi datus eſſet, ſententiã eſt à cõſule conſularis rogatus loco, quam dicere primũ recuſauit. Deinde iuſſus à ſenatu dicere, diſſuaſit quod Carthaginenſes petebãt, quòd captiui Carthaginenſes qui Romæ erant, iuuenes eſſent, & bello boni: Romani vero, qui eſſent Carthagine, ſenes bel- F
lo iam inutiles, nec conſilijs magnopere neceſſarij. Itaque ei cunctus ſenatus aſſenſus eſt. Cumq; à liberis, cõſanguineis, gentilibus, propinquis, neceſſarijs, clientibus, quæ maxima pars populi erat, retineretur, fidẽ hoſti datam liberare prorſus voluit, nõ ignarus infecta re, & quidem ſe diſſuadente infenſiſsimos ſibi Afros habiturum, moriendumq; ſibi per exquiſitiſsima ſupplicia eſſe. Ita Carthaginẽ reuerſus, legatione renũciata, per longa & noua cruciamenta interijt. b Incluſum.) Alij alio dicunt eum mortis genere periiſſe. in perpetua vigilia conſentiunt omnes. Valerius libro nono, de machina in qua vndique præacuti ſtimuli eminebant, meminit, quem Auguſtinus ſequitur. c Et per deos.) Significantius fuiſſet ſi addidiſſet quod emphaſim haberet: Et per illos deos ille iurauerat, quorum &c. d Sed cur ratiocinationem meam.) Dilẽma. Si premium bene cultæ religionis illorũ deorũ eſt in hac vita, cur ſic obiit Attili[us] eius obſeruantiſsimus: ſi eſt poſt hanc vitã, cur proſperitatẽ huius tanquàm mercedem expetũt? e Cũ multitudo cõſtet ex ſingulis.) Si ſunt ergo ſinguli miſeri, qui poterit eſſe multitudo fœlix? f Virtute beatum.) Sic Cicero ſentit multis in locis, ſic Seneca, ſic docti & ſapientes omnes, qui de Regulo loquuntur. g In ſuis ſedibus.) Terreſtribus.

Attilius Regulus.

An ſtupris, quæ etiam ſanctarum forte virginum eſt paſſa captiuitas, contaminari potuerit virtus animi ſine voluntatis aſſenſu. *Caput XVI.*

MAgnum ſanè crimen ſe putant obiicere Chriſtiani, cum eorũ exaggerãtes captiuitatẽ, addunt etiam ſtupra cõmiſſa, non ſolũ in aliena matrimonia virgineſq; nupturas, ſed etiã in quaſdam ſanctimoniales. Hic verò nõ fides, nõ pietas, nõ ipſa virtus quę

G tus quæ caſtitas dicitur, ſed noſtra potius diſputatio inter pudorẽ atque rationem [a] quibuſdam coarctatur anguſtiis. Nec tantum [b] curamus hic alienis reſpõſionem reddere, quantum ipſis noſtris conſolationem. Sit igitur in primis poſitum atque firmatum, virtutem qua rectè viuitur ab animi ſede [c] membris corporis imperare, ſanctúmque corpus vſu fieri ſanctæ voluntatis. Qua inconcuſſa ac ſtabili permanente, quicquid alius de corpore vel in corpore fecerit, quod ſine peccato [d] proprio non valeat euitari, præter culpam eſſe patiẽtis. Sed quia non ſolum quod ad dolorem, verumetiam quod ad libidinem pertinet, in corpore alieno [*] perpetrari poteſt, quicquid tale perpetratum fuerit, & ſi retentam † conſtantiſsimo animo pudicitiam non excutit, pudorem tamen incutit: ne credatur factum cum mentis etiam voluntate, quod fieri fortaſſe ſine carnis aliqua voluptate non potuit. Ac per hoc & quæ ſe occiderunt, ne quicquam huiuſmodi paterẽtur, quis humanus affectus eis nolit ignoſci? Et quæ ſe occidere noluerunt, ne ſuo facinore alienum flagitium deuitarent, quiſquis eis hoc crimini dederit, ipſe crimine inſipientiæ non carebit.

** aliàs, corpus alienũ.*
† aliàs, renitentem.

a INter pudorem atque rationem.) Pudor enim prohibet etiam corporis violationem non vocari malam, ratio id iubet. b Nec tantum.) Erunt hæc quę dicentur noſtris Chriſtianis mulieribus, quarum corpora violata ſunt: vice cuiuſdam conſolationis. c Ab animi ſede.)
H Sic Platonici in capite, tanquam in arce, rationem cum virtute ſtatuunt, mandatricem operum proſpecturámque labori, vt Claudianus inquit. d Quod ſine peccato.) Nam alio modo, ſi ſine peccato noſtro vitare poſſimus, anniti pro viribus debemus, vt vitetur.

De morte voluntaria ob metum pœnæ ſiue dedecoris.

Caput XVII.

23.q.5.cap. ſi non licet.

NAm vtique ſi non licet priuata poteſtate alicui hominem occidere vel nocentem, cuius occidendi licentiam lex nulla concedit, profectò etiam qui ſeipſum occidit, homicida eſt. Et tanto fit nocentior cum ſe occiderit, quanto innocentior in ea cauſa fuit, qua ſe occidendum putauit. Nam ſi Iudæ factum [a] merito deteſtamur, eúmque veritas iudicat [b], cum ſe laqueo ſuſpendit, ſceleratæ illius traditionis auxiſſe potius quàm expiaſſe commiſſum: quoniam dei miſericordiàm deſperando exitiabiliter [c] pœnitens, nullum ſibi ſalubris pœnitentiæ locum reliquit: quanto magis à ſua nece ſe abſtinere debet, qui tali ſupplicio, quid in ſe puniat non habet? Iudas enim cum ſe
Matth. 27. occidit, ſceleratum hominem occidit: & tamen nõ ſo-
I lum Chriſti, verum etiam ſuæ mortis reus finiuit hanc vitam, quia licet [*] propter ſuum ſcelus, alio ſcelere ſuo occiſus eſt.

** aliàs, ſcilicet.*

a NAm ſi Iudæ factum.) Hoc notum eſt omnibus ex Euangelio. b Eumq́; veritas iudicat.) Actuum primo Petrus, & quod dominum prodiderit, & quod ſe ſuſpenderit, impie & nefarie feciſſe pronunciat. c Exitiabiliter.) Ita enim pœnituit eum, vt non ſatis ſe poſſe pœnitere tanti ſceleris deſperarit.

De aliena violentiarum libidine, quam in oppreſſo corpore mens inuita perpetitur. Caput XVIII.

32.q.5.cap. Ita ne.

CVr autem homo qui mali nihil fecit, ſibi malefaciat, & ſeipſum interficiendo hominem interficiat innocentem, ne alium patiatur nocẽtem: atq; in ſe perpetret peccatum propriũ, ne in eo perpetretur alienũ? At enim, ne vel aliena polluat libido metuitur. Non polluet, ſi aliena erit. Si autẽ polluet, aliena nõ erit. Sed cũ pudicitia virtus ſit animi, comitemq́; habeat fortitudinem, [a] qua potius quælibet mala tolerare, quàm malo conſentire decernat: Nullus autem magnanimus [b] & pudicus in poteſtate habeat quid de ſua carne fiat, ſed tantum quid annuat mente, vel renuat: Quis tandem ſana mente putauerit ſe perdere pudicitiam, ſi forte in apprehenſa & oppreſſa carne ſua exerceatur & expleatur libido non ſua? Si enim K
hoc modo pudicitia perit, profecto pudicitia virt⁹ animi non erit. nec pertinebit ad ea bona [c], quibus bene viuitur, ſed in bonis corporis numerabitur: qualia ſunt, vires, pulchritudo, ſana integráque valetudo, ac ſi quid huiuſcemodi eſt: quæ bona etiam ſi [d] minuãtur, bonam iuſtamq́; vitam omnino nõ minuunt. Quod ſi tale aliquid [e] eſt pudicitia, vt quid pro illa ne amittatur, etiam cum periculo corporis laboratur? Si autem animi bonum eſt, etiam oppreſſo corpore [f] nõ amittitur. Quinetiam ſanctæ continentiæ bonum eſt, cum immunditię carnalium concupiſcentiarum nõ cedit, & ipſum corpus ſanctificatur: & ideo cum eis non cedere incõcuſſa intẽtione perſiſtit, nec de ipſo [g] corpore perit caſtitas, † quia eo ſanctæ vtendi perſeuerat voluntas, & quantum in ipſo eſt etiam facultas. Neque enim eo corpus ſanctum eſt, quòd eius membra ſunt integra, aut eo, quòd nullo contrectãtur attactu, cum poſsint diuerſis etiam caſibus, vulnerata vim perpeti: & medici aliquando ſaluti opitulantes, hæc ibi faciunt, quæ horret aſpectus. Obſtetrix virginis cuiuſdam [h] integritatem manu velut explorans, ſiue maleuolentia, ſiue inſcientia, ſiue caſu dum inſpicit, perdidit. [*] Non opinor quẽquam tam ſtulte ſapere, vt huic periiſſe aliquid exiſtimet, etiam de L
ipſius corporis ſanctitate, quamuis membri illius integritate iam perdita. Quocirca propoſito animi permanẽte, per quod etiam corpus ſanctificari meruit, nec ipſi corpori aufert ſanctitatem violẽtia libidinis alienæ, quam ſeruat perſeuerantia continentiæ ſuæ. An vero ſi aliqua fœmina mẽte corrupta, violatóque propoſito, quod deo vouerat, pergat vitiãda ad deceptorẽ ſuũ, adhuc eam [*] pergẽtem ſanctam vel corpore dicimus, ea ſanctitate animi per quam corpus ſanctificabatur amiſſa atq; deſtructa? Abſit hic error. Et hinc potius admoneamur, ita nõ amitti corporis ſanctitatem manente animi ſanctitate, etiam corpore oppreſſo, ſicut amittitur corporis ſanctitas violata animi ſanctitate, etiam corpore intacto. Quam ob rem quia nõ habet, quod in ſe morte ſpontanea puniat fœmina, ſine vlla cõſenſione ſua violẽter oppreſſa, & alieno compreſſa peccato: quanto minus, antequam hoc fiat, ne admittatur homicidium certũ, cum ipſum flagitiũ quamuis alienũ adhuc pendet incertũ? An forte huic perſpicuæ rationi, qua di-
cimus corpore oppreſſo, nequaquam propoſito caſtita- M
tis vlla in malum conſenſione mutato, illius tãtum eſſe flagitium qui opprimens concubuerit, non illius quæ oppreſſa cõcumbenti nulla voluntate conſenſerit, cõtradicere audebunt hi contra quos fœminarum Chriſtianarum in captiuitate oppreſſarum, non tantũ mentes, verum etiam corpora ſancta defendimus?

† ſanctitas.
** aliàs, per dir.*
32.q.5.cap. Ita ne.
** aliàs, eũ.*

a COmitemq́; habeat fortitudinem.) Connexæ namque ſunt virtutes omnes, & inter ſeſe complexæ, vt Philoſophi docent. Sed eſt nonnullis maior inter ſe cognatio & coniunctio, quàm cũ aliis. b Nullus autẽ magnanimus.) Hic Plutarchus, niſi memoria fallor, ex Menandro dicit, nõ eſſe boni ac fortis viri, dicere: Hoc nõ patiar: eſſe vero eius dicere: Hoc non faciam. c Ad ea bona.) Ad virtutes: nam triplex genus bonorum fecerunt Platonici & Peripatetici, quos populus ſecutus eſt: bonorum animi, bonorum corporis, bonorum fortunæ, ſiue externorum. d Quæ bona etiam ſi.) Hoc non modo ex ſentẽtia Stoicorum, ſed etiam Platonis & Peripateticorũ: qui externa & corporis bona, tametſi ad beatitudinem nonnihil, ad bonam tamen ſanctamq́; vitam nihil dicebant pertinere. e Quod ſi tale aliquid.) Si ex bonis eſt corporis, nõ eſt tanti, vt corporis iactura fiat, propter eam: præſtantius enim debet cenſeri corpus quàm ipſa. f Etiam oppreſſo corpore.) Sic ægrã animi Brutus & Collatinus Lucretiã conſolabantur, de qua proximo loquetur capite, auertẽdo noxam à coacta in authorẽ delicti, vt inquit Liuius, mentem peccare, non corpus. Et vnde cõſilium abfuerit, culpam abeſſe: & nutrix illa apud Senecam in Hyppolito, Mens impudicam facere, nõ caſus ſolet. g Nec de ipſo.) Caſtitas corporis ex illa manat, quę in mente eſt. h Obſtetrix virginis cuiuſdam.) Videtur rem factam narrare, quo-

Bona triplicia.

A re, quoniam cuiuſdam dicit. i Nec ipſi corpori.) Quàm ad vulgarem ſenſum illud dictum eſt, ſiue à Bruto, ſiue à Liuio homine vtroque ingenij & prudentiæ non vulgaris, de ſanguine Lucretiæ iam occiſæ loquente: Per hunc caſtiſsimum ante regiam iniuriam ſanguinẽ iuro. quaſi verò poſt regiam iniuriam non etiam fuerit caſtiſsimus, ſi libido omnis ab animo abfuerit, vt abfuiſſe putant.

De Lucretia quæ ſe ob illatum ſibi ſtuprum peremit.
Capue XIX.

32. q. 5. cap. Ita ne. LVcretiam certe[a] matronam nobilẽ veterẽmque Romanam, pudicitiæ magnis efferunt laudibus. Huius corpore cùm violenter oppreſſo, Tarquinij regis filius libidinoſe potitus eſſet, illa ſcelus improbiſsimi iuuenis marito Colatino, & propinquo Bruto, viris clariſsimis & fortiſsimis indicauit, eóſque ad vindictam cõſtrinxit.[b] Deinde fœdi in ſe commiſsi ſceleris ægra atque impatiens ſe peremit. Quid dicemus? Adultera hæc, an caſta iudicanda eſt? Quis in hac controuerſia laborandum putauerit? Egregie quidam[c] ex hoc veraciterque declamãs ait, Mirabile dictu, Duo fuerunt, & adulterium vnus admiſit. Splendide atque veriſsime. Intuens enim in duorum corporum cõmiſtione, vnius inquinatiſsimã B cupiditatem, alterius caſtiſsimam voluntatem: & non quid coniunctione membrorum, ſed quid animorum diuerſitate ageretur, attendens, Duo, inquit, fuerunt, & adulteriũ vnus admiſit. Sed quid eſt hoc, quod in eam grauius vindicatur, quæ adulterium non admiſit? Ille patria[d] etiam cum patre pulſus eſt: hæc ſummo eſt mactata ſupplicio. Si non eſt illa impudicitia, qua inuita comprimitur, non eſt hæc iuſtitia, qua caſta punitur. Vos appello leges iudicéſque Romani. Nempe poſt patrata facinora, nec quenquam ſceleſtum indemnatum[e] impune voluiſtis occidi. Si ergo ad veſtrum iudicium quiſquam deferret hoc crimẽ, vobiſque probaretur, nõ ſolum indemnatam, verum etiam caſtam & innocentem interfectam eſſe mulierem: nónne eum qui id feciſſet, ſeueritate cõgrua plecteretis? Hoc fecit illa Lucretia, illa illa ſic prædicáta Lucretia: innocentem, caſtam, vim perpeſſam Lucretiam Lucretia inſuper[f] interemit. Proferte ſententiam. Quod ſi propterea non poteſtis, C quia nõ aſtat, quam punire poſsitis, cur interfectricem innocentis & caſtæ tãta prædicatione laudatis? Quam certe apud infernos iudices, etiam tales, quales Poëtarum veſtrorum carminibus cantitantur†*, nulla ratione defenditis, conſtitutam ſcilicet inter illos,[g]

**† al. decantantur.*
Aeneid. 6.

Qui ſibi lætum
Inſontes peperere manu, lucẽmque peroſi,
Proiecere animas. quibus ad ſuprema redire:
Fata obſtant, triſtíque palus innabilis vnda †*
Alligat.

**† aliâs, Fas obſtat, triſtiſque palus inamabilis vnda.*

An forte ideo ibi non eſt, quia non inſontem, ſed male ſibi conſciam ſe peremit? Quid ſi enim quod ipſa tantummodo[h] noſſe poterat, quamuis iuueni violenter irruenti, etiam ſua libidine illecta conſenſit? Idq; in ſe puniens ita doluit, vt morte putaret expiandum? quanquam ne ſic quidem occidere ſe debuit, ſi fructuoſam poſſet apud deos falſos agere pœnitentiam. Veruntamen ſi forte ita eſt, falſumque eſt illud, quod duo fuerunt, & adulterium vnus admiſit, ſed potius ambo adulterium commiſerũt: vnus manifeſta inuaſione, altera latente conſenſione. non ſe occidit inſontẽ, & ideo poteſt à literatis eius defenſorib⁹[i] dici nõ eſſe*† apud inferos inter illos qui ſibi lætum inſontes peperere manu. Sed ita hæc cauſa ex vtroq; latere coarctatur, vt ſi extenuatur homicidium, adulterium confirmetur: ſi purgatur adulteriũ, homicidiũ cumulatur. Nec omnino inuenitur exitus[k], vbi dicitur: Si adultera, cur D laudata? ſi pudica, cur occiſa? Nobis tamen in hoc tam nobili fœminæ huius exemplo, ad iſtos refutandos, qui Chriſtianis fœminis in captiuitate compreſsis, alieni ab omni cogitatione † ſanctitatis inſultant: ſufficit quod in præclaris eius laudibus dictum eſt: Duo fuerunt, & adulterium vnus admiſit. Talis enim ab eis Lucretia magis credita eſt, quæ ſe nullo adulterino potuerit maculare conſenſu.* Quod ergo ſeipſam quoniam adulterium pertulit, etiam non adultera occidit, nõ eſt pudicitiæ charitas, ſed pudoris infirmitas. Puduit enim eam turpitudinis alienæ in ſe commiſſæ, etiam ſi non ſecum: & Romana mulier[m] laudis auida nimium verita eſt, ne putaretur quod violenter eſt paſſa cum viueret, libenter paſſa, ſi viueret[n]. Vnde ad oculos hominum mentis ſuæ teſtem illam pœnam adhibendam putauit, quibus conſcientiam demonſtrare non potuit. Sociam quippe facti ſe credi erubuit, ſi quod alius in ea fecerat turpiter, ferret ipſa patienter. Non hoc fœminæ Chriſtianæ fecerunt, quæ paſſæ ſimilia viuunt. Tamen nec in ſe vltæ ſunt crimẽ alienum, ne aliorum E ſceleribus adderent ſua: ſi quoniam hoſtes in eis concupiſcendo ſtupra commiſerant, illæ in ſeipſis homicidia erubeſcendo committerent. Habent quippe intus gloriam caſtitatis, teſtimonium conſcientiæ[o], habent autem coram oculis dei ſui, nec requirunt amplius vbi* quid rectè faciant, non amplius habent, ne deuient ab authoritate legis diuinæ, cum male deuitant offenſionem ſuſpicionis humanæ.

†c aliâs, nõ dicitur ut e. de.d. qui eſſe.
† aliâs, alienis ab omni contagione.
** aliâs, quæ nullo adulterino potuerit maculari conſenſu.*
** al. niſi.*

LVcretiam certe.) Hæc Lucretiæ hiſtoria vulgaris eſt, quamuis eam Dionyſius paulum aliter, quàm Liuius tradat, ſed in ſumma rei conſentiunt. b Ad vindictam conſtrinxit.) Liuius verbis Lucretiæ: ſed date dexteras fidemque haud impune adultero fore. dant ordine omnes fidem. c Egregie quidam.) Nondum quis hic fuerat legi. Scoliaſtes noſter Virgilium dicit eſſe, ac ſe à magno quodam viro, qui hiſtorias multas legerat ſcriptum inueniſſe. quaſi verò qui multas legit hiſtorias poſsit ex ſe nouam de rebus antiquis confingere. Sed nec Virgilius declamauit vnquam, nec cauſam egiſſe niſi vnam, idque ſemel traditur: ac forſan in illa vna, quæ nunquam extitit, magnus ille hiſtoriarum lector diuinauit hoc dictum eſſe. Cuius rei affirmandæ licentiam habebat, quia multas legerat hiſtorias: & eo maiorem, ſi vel licentiatus erat, vel doctor. d Ille patria.) Expulſus Tarquinius rex, cum regia ſtirpe, de hoc libro tertio. e Sceleſtum & indemnatum.) Cicero ſcribit de F capite ciuis Roma. legibus eſſe cautum, ne iudicium ferretur, niſi à toto populo magnis comitijs, quæ dicuntur Centuriata. Modũ & ordinem iudicij ponit in oratione pro domo ſua, & Plutarchus in Gracchis. f Lucretia inſuper.) Hoc enim auget rem, Lucretiam fuiſſe hoc eſt, patrinã & primariam ciuitatis fœminam. g Conſtitutam ſcilicet inter illos.) Virgilius in ſexto, nouem circulis inferna continens narrat: in quorum tertio dicit,

Virgilius egit cauſam vnã.
De capite ciuis Ro. qualiter iudicabatur.

Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi lætum,
Inſontes peperẽre manu, lucẽmque peroſi
Proiecẽre animas: quàm vellet æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores!
Fata obſtant triſtíque palus inamabilis vnda
Alligat, & nouies ſtyx interfuſa coërcet.

Inferorum nouem circuli.

h Quod ipſa tantummodo.) Neque enim alius ſcire poteſt, an & ipſa voluptate aliqua delinita tacite cõſenſerit. i Et ideo poteſt non literatis eius defenſoribus.) Melius ſic. Ideo poteſt à literatis eius defenſorib⁹, vel à non illiteratis eius defenſoribus. k Nec omnino inuenitur exitus.) Dilemma eſt hoc: Si adultera, cur laudata? ſi pudica, cur occiſa? Hoc genus argumenti veteres qui de Rhetorica præceperunt arte, vel infirmatione alterius partis ſolui dicunt, vel conuerſione, quam ἀντιστροφὴν vocant. Exempla ſunt apud Ciceronem in Rhetoricis. neutrum inueniri poſſe huic concluſioni exitum Auguſtinus dicit. l Etiam non ſi ſecum.) Nam aliena ipſa ſunt à conſenſu turpitudinis. m Et Ro. mulier.) Romana enim gens auidiſsima fuit laudis, de qua dictum eſt:

Dilemma. Antiſtrophe.

Vincet amor patriæ, laudumque immenſa cupido.
Quin & ipſa Lucretia, vt Ouidius de ea inquit in Faſtis:
Succubuit famæ victa puella metu.

Romani laudis auidi.

n Si viueret.) Poſt adulterium in ſe perpetratum. o Teſtimonium conſcientiæ.) Paulus ij. ad Corint. j. Nam gloria noſtra hæc eſt teſtimoniũ conſcientiæ noſtræ. Idem Stoici & cuncti ex gentibus ſapiẽtes dixerunt.

Nullam eſſe authoritatem, quæ Chriſtianis in qualibet cauſa eius voluntariæ necis attribuat.
Capue XX.

Neque

G Neque enim fruſtra in ſanctis canonicis libris nuſquam nobis diuinitùs præceptum permiſſumve reperiri poteſt, vt vel ipſius adipiſcendæ immortalitatis, vel vllius carendi cauendive mali cauſa, nobiſmetipſis necem inferamus. Nam & prohibitos nos eſſe intelligendum eſt, vbi lex ait, Nõ
Exod.20. occides: præſertim quia non addidit, proximum tuum: ſicut falſum teſtimonium cum vetaret. Falſum, inquit, teſtimonium nõ dices aduerſus proximum tuum. Nec
Ibidem. ideo tamen ſi aduerſus ſeipſum quiſquam falſum teſtimonium dixerit, ab hoc crimine ſe putauerit alienum:
" quoniam regulam diligẽdi proximum à ſemetipſo di-
" lector accepit, quandoquidem ſcriptum eſt: Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Porrò ſi falſi teſtimonij non minus reus eſt, qui de ſeipſo falſum fatetur, quàm ſi aduerſus proximũ hoc faceret: cum in eo præcepto quo falſum teſtimoniũ prohibetur, aduerſus proximum prohibeatur, poſsítque non rectè intelligentibus videri non eſſe prohibitum, vt aduerſus ſeipſum quiſquam falſus teſtis aſsiſtat: quanto magis intelligendum eſt, non licere homini ſeipſum occidere, cum in eo quod ſcriptum eſt: Non occides: nihilo deinde addito, nullus nec ipſe vtique cui præcipitur, intelligitur exceptus. Vnde quidam hoc præceptũ, etiam in beſtias ac pecora conantur extendere, vt ex hoc nullum etiam eorum liceat occidere. Cur non ergo & herbas & quic-
H quid humo radicitus alitur ac figitur? Nam & hoc genus rerum quamuis non ſentiat, dicitur tamen viuere[a]: ac per hoc poteſt & mori: proinde etiam cum vis adhibetur, occidi. Vnde & Apoſtolus cùm de huiuſcemo-
1.Cor.15. di ſeminibus loqueretur: Tu, inquit, quod ſeminas non
Pſal.77. viuificatur, niſi prius moriatur. Et in Pſalmo ſcriptum eſt, Occidit vites eorum in grandine. Nunquid igitur ob hoc cum audimus, Non occides: virgultum vellere nefas dicimus, & Manichæorum errori inſaniſsime acquieſcimus? His igitur deliramentis remotis, cum le-
Exod.20. gimus, Non occides: ſi propterea non accipimus hoc dictum eſſe de frutetis? quia nullus eſt eis ſenſus, nec de animantibus irrationalibus, volatilibus, natatilibus, am-
† ambulatilibus. bulantibus†, reptilibus: quia nulla nobis ratione ſociantur, quam non eis datum eſt nobiſcum habere communem: Vnde iuſtiſsima ordinatione creatoris, & vita, & mors eorum noſtris vſibus ſubditur. Reſtat ergo vt de hominibus intelligamus, quod dictum eſt, Non occides: non alterum ergo, nec te. Neque enim qui ſe occidit, aliud quàm hominem occidit.

a Quamuis non ſentiat, dicitur viuere.) Ariſtoteles animatos dicit ſtirpes, & viuentes, inſenſibiles tamen. Plato ex Empedoclis ſententia animales illos ait, & ſentiẽtes. Vtrumcunque ſit, mori poſſunt, quia viuunt. *Stirpes animan.*

De interfectionibus hominum, quæ ab homicidij crimine excipiuntur. Caput XXI.

I Quaſdàm verò exceptiones eadẽ ipſa diuina
23.q.5.ca. ſi non licet. fecit authoritas, vt liceat hominẽ occidi. Sed
Exod.20. his exceptis, quos deus occidi iubet, ſiue data lege, ſiue ad perſonam pro tempore expreſſa iuſsione. Non autem ipſe occidit, qui miniſterium debet * iubenti, ſicut adminiculum gladius eſt vtenti. Et
**al. dat.* ideo nequaquàm contra hoc præceptum fecerunt, quo dictum eſt, Non occides: qui deo authore[a] bella geſſerunt, aut perſonam gerentes publicæ poteſtatis ſecundum eius leges, hoc eſt iuſtiſsimæ rationis imperiũ, ſce-
Abraham leratos morte punierunt. Et Abraham non ſolum non
Gene.22. eſt culpatus crudelitatis crimine, verùm etiam laudatus eſt nomine pietatis, quòd voluit filium nequaquàm ſcelerate, ſed obedienter occidere. Et meritò quæritur, vtrum pro iuſſu dei ſit habendum quod Iepte[b] filiam K
quæ patri occurrit, occidit, cum ſe immolaturum deo *Iepte*
id vouiſſet, quod ei redeunti de prælio victori primi- *Iudic.11.*
tus occurriſſet. Nec Sampſon[c] aliter excuſatur, quòd *Sampſon.*
ſeipſum cum hoſtibus ruina domus oppreſsit: niſi quia *Ibidẽ.16.*
ſpiritus latenter hoc iuſſerat, qui per illum miracula faciebat. His igitur exceptis, quos vel lex iuſta generaliter, vel ipſe fons iuſtitiæ deus ſpecialiter occidi iubet, quiſquis hominem vel ſeipſum, vel quemlibet occiderit, homicidij crimine innectitur.

a Qui deo authore.) Vt Iudæi qui geſſerunt quidem bella, ſed iubente diſertis verbis deo. Quod ſi illi pij ſunt habiti, quòd vt deo parerent contra humanitatem omnem, bellum & cædem hoſtibus attolerunt, profecto non poſſumus nos non eſſe omnium maximè impij, qui tam multa milia etiam Chriſtianorum vetante deo contrucidemus. b Iepte.) Iudi. 11. cuius factum ſimile videtur ei, quod de Agamemnone ſcribunt Tragici, qui in Aulide filiam Iphigeniam immolauit Dianæ. Iepte ſacrificium multi reprobant: nam votum de his rebus, quæ ſolent immolari cum bona dei gratia, erat interpretandum, vt illud quoque Agamemnonis. c Nec Sampſon.) Iudicum. xvj. *Agamemnon.*

Quod nunquàm poßit mors voluntaria ad magnitudinem animi pertinere. Caput XXII.

Et quicunque hoc in ſeipſis perpetrauerũt, animi magnitudine fortaſſe mirandi, non ſapientiæ ſanitate laudandi ſunt. Quãquam ſi ratio-
nem diligentius conſulas, nec ipſa quidem animi ma- L
gnitudo rectè nominatur, vbi quiſque non valendo tolerare, vel quæq; aſpera, vel aliena peccata, ſeipſe interemerit. Magis enim mens infirma deprehenditur, quæ ferre non poteſt, vel duram ſui corporis ſeruitutem, vel ſtultam vulgi opinionem. Maiórque animus meritò dicendus eſt, qui vitam ærumnoſam magis poteſt ferre, quàm fugere: & humanum iudicium, maximeq; vulgare, quod plerunque caligine erroris[a] inuoluitur, præ cõſcientiæ luce ac puritate contemnere. Quamobrem ſi magno animo fieri putandum eſt, cum ſibi homo in-
gerit mortem, ille potius Theobrotus[b] in hac animi *Cleombrotus.*
magnitudine reperitur: quem ferunt lecto Platonis libro, vbi de immortalitate animæ diſputauit, ſe præcipitem dediſſe de muro, atque ita ex hac vita migraſſe ad eam, quam credidit eſſe meliorem. Nihil enim vrgebat aut calamitatis, aut criminis, ſeu verũ, ſeu falſum, quod non valendo ferre ſe auferret, ſed ad capeſſendã mortem, atque ad huius vitæ ſuauia vincula rumpenda ſo-
la affuit animi magnitudo. Quod tamen magnè † po- *† alias, male.*
tius factum eſſe, quàm bene, teſtis ei potuit eſſe Plato ip-
ſe, quem legerat: qui profectò id præcipuè potiſsimúm- M
que feciſſet, vel etiam fieri præcepiſſet, niſi ea mẽte, qua immortalitatem animæ vidit, nequaquàm faciendum, quin etiam prohibendum[c] eſſe iudicaſſet.

a Quod plerunque caligine erroris.) Populum ſapientes olim magnum erroris magiſtrũ ſoliti ſunt appellare. b Theobrotus.) Legendum Cleombrotus. Hic fuit Ambraciota, qui lecto Platonis Phædone de immortalitate animæ, vt ex hac vita, quæ eſt velut mors quædam, ad immortalitatem migraret, è muro ſe in mare dedit præcipitem, cùm nihil ei mali contigiſſet. Cicero eſt author in primo Tuſcu. quæſt. In eum extat epigramma Calimachi Græcum, Latinum memini me legere,

Vita vale, muro præceps delapſus ab alto
Dixiſti moriens Ambraciota puer:
Nullum in morte malum credens, ſed ſcripta Platonis
Non ita erant animo percipienda tuo.

Fuit & alius Cleombrotus Lacedæmoniorum rex, quem Epaminundas Thebanus vicit. c Quin etiam prohibendum.) Et quidem in eodem Phædone in principio, nefas eſſe dicit hominẽ ſibimet man⁹ afferre: nec alter naſci deum, ſi id fiat, quàm dominum, ſi quis ſe mancipiorum occiderit: aliiſque multis in locis ait migrare, ex hac vita nulli hominum licere iniuſſu dei. Sumus enim hic omnes velut in acie, loco vnicuique ſuo ab imperatore deo aſsignato: maioríque ſupplicio afficiendum deſertorem vitæ, quàm deſertorem militiæ. *Plato in Phædone.*

Quale exemplum ſit Catonis, qui victoriam Cæſaris non ferens, ſe interemit. Caput XXIII.

At enim

A AT enim multi ſe interemerunt, ne in manus hoſtium peruenirent. Non modo quærimus vtrum ſit factum, ſed vtrum fuerit faciendum. Sana quippe ratio etiam exemplis anteponenda eſt, cui quidem & exempla concordant: ſed illa quæ tanto digniora ſunt imitatione, quanto excellentiora pietate. Non fecerunt patriarchæ, non prophetæ, non Apoſtoli: quia & ipſe dominus Chriſtus, quando eos ſi perſecutionẽ paterentur fugere admonuit de ciuitate in ciuitatem, potuit admonere, vt ſibi manus inferrent, ne in manus perſequentium peruenirent. Porrò ſi hoc ille non iuſsit, aut monuit, vt hoc modo ſui ex hac vita migrarent, quibus migrantibus manſiones æternas ſe præparaturum eſſe promiſit, quælibet exempla opponant gentes, quæ ignorant deum, manifeſtum eſt hoc non licere colentibus vnum verum deum. Sed tamen illi etiam præter Lucretiam, de qua ſupra ſatis quod videbatur diximus, non facile reperiunt de cuius authoritate præſcribant, niſi illum Catonem[a], qui ſe Vticæ occidit: non quia ſolus[b] id fecit, ſed quia vir doctus[c] & probus[d] habebatur, vt merito putetur recte etiam fieri potuiſſe vel poſſe quod fecit. De cuius facto quid potiſsimum dicam, niſi quod amici eius etiam docti quidam[e] viri, qui hoc fieri prudentius diſſuadebant, imbecillioris quàm fortio-

Matth. 10. *Ioan. 14.* *Roma. 10.* *Cato Vticenſis.*

B ris animi facinus eſſe cenſuerunt: quo demonſtraretur non honeſtas turpia præcauens, ſed infirmitas aduerſa non ſuſtinens. Hoc & ipſe[f] Cato in ſuo chariſsimo filio indicauit. Nam ſi turpe erat ſub victoria Cæſaris viuere, cur author huius turpitudinis pater filio fuit, quem de Cæſaris benignitate omnia ſperare præcepit? Cur non & illum ſecum coëgit ad mortem? Nam ſi eum filium,[g] qui cõtra imperium in hoſtem pugnauerat etiam victorem, laudabiliter Torquatus occidit, cur victus victo filio pepercit Cato, qui non pepercit ſibi? An turpius erat contra imperium eſſe victorem, quàm contra decus ferre victorem? Nullo modo igitur Cato turpe eſſe iudicauit ſub victore Cæſare viuere, alioquin ab hac turpitudine paterno ferro filium liberaret. Quid eſt ergo, niſi quod filium quantum amauit, cui parci à Cæſare & ſperauit & voluit, tantum gloriæ ipſius Cæſaris, ne ab illo etiam[h] ſibi parceretur, vt & ipſe Cęſar[i] dixiſſe fertur, inuidit: aut vt aliquid nos mitius dicamus, erubuit?

Torquatus.

a NIſi illum Catonem.) Catones ſunt ex gente Portia è Tuſculo Latinorum oppido oriunda. Primus qui in ea gente Cato, hoc eſt, cautus & prudens eſt dictus, fuit M. Portius, homo nouus, ſed maximos honores aſſecutus, conſulatum, cenſurã, C triumphum. Huius pronepos fuit M. Portius Cato, vterque maximus & innocentiſsimus vir. Ille maior, hic minor appellatus eſt. Minor prætorius adhuc bello ciuili Pompeiano, Pompei, hoc eſt ipſius reipubli. & libertatis partes aduerſus C. Cæſaris tyranidẽ ſecutus eſt: victo ad Pharſaliam à Cæſare Pompeio, & in Aphrica Scipione Metello Pompei ſocero, ipſe fracta fortuna partium, cum omnia ſuperata eſſe à Cæſare videret, Vticæ, quæ ciuitas eſt in Aphrica, perlecto prius bis eadem ipſa nocte Platonis Phædone de animæ immortalitate gladio ſe transfixit. b Non quia ſolus.) Nam alij alijs bellis permultis ſe occiderant, ne poteſtatem ſui hoſtibus facerent. Et in eodem bello ciuili Scipio Metellus & Aphranius, & Iuba rex ſe interemerunt. c Vir doctus.) Stoicus & Græcæ ſapientiæ callentiſsimus. d Et probus.) Catonis vtriuſque & innocentia & ſapientia etiam in prouerbium abierunt. Vnde & illud apud Iuuenalem,

Catones. *Catonum ſanctitas.*

Tertius è cœlo cecidit Cato.

Hunc Catonem ſic ad Vinicium deſcribit Velleius Paterculus: Hic genitus proauo M. Catone principe illo familiæ Portiæ, homo virtuti ſimillimus, & per omnia ingenio diis quàm hominibus propior: qui nunquam recte fecit, vt facere videretur, ſed quia aliter facere non poterat, cuique id ſolum viſum eſt rationem habere, quod haberet iuſtitiam, omnibus humanis vitiis immunis, ſemper fortunam in ſua poteſtate habuit. Hæc Velleius. vt & Senecæ, & Lucani, & Ciceronis, & Salluſtij, aliorumque ampliſsima de Catone teſtimonia prætermittam. e Docti quidam.) Vocæ cum Catone dicuntur fuiſſe Apollonides Stoicus, & Demetrius Peripateticus, & Cleanthes medicus. nam Cato Gręcos Phi-

D loſophos multum in comitatu habebat, quãtumque oderat eos proauus, tantum dilexit pronepos. Et nocte qua ſe occidit, Plutarchus refert diſputationem ſuper cœnam ortam de his rebus, quæ ad veram hominis libertatem pertinerent: in qua Demetrius multa dixiſſet aduerſus ea quæ conſtantiſsime affirmabat Cato, de laude eorum qui ſe occiderent, adeo vt ſuſpitionem aliis faceret, eum ſua ſe manu ſtatuiſſe tollere. f Hoc & ipſe.) Plutarchus ſcribit, cum Cæſar Vticam acceſsiſſet, Catonem eos, quos ſecum habebat nauigio dimiſiſſe, ſuaſiſſeque vehementer filio, vt & ipſe cum aliis nauigaret: qui nunquam adduci potuit, vt patrem relinqueret. Huic filio iuueni Cæſar, vt Liuius lib. cxiiij. & Cæſar ipſe in bello Aphrico ſcribunt, ignouit: fuitque in Venere intemperans, vt Plutarchus in vita patris tradit. Sed pro patria in acie Philippeoſi in partibus M. Bruti cõſobrini ſui fortiter pugnans, interiit. nec excedere ex acie voluit fugiẽtibus iam primoribus. g Nam ſi eum filium.) T. Manlius Torquatus conſul, filium, quòd contra edictum ſuũ pugnauerat, tametſi proſpere, ſecuri percuti iuſsit: de hoc alibi. h Ne ab illo etiam.) Catonem tradit Plutarchus, nec voluiſſe quicquam à Cæſare petere, nec pro ſe peti permiſiſſe. i Vt ipſe Cæſar.) Nota eſt illa Cæſaris vox ad nuncium mortis Catonis: Inuideo Cato gloriæ tuæ, nam & tu inuidiſti meæ: ne inter cætera mea pręclare facta numeraretur & illud, me Catonem ſeruaſſe. Libros ſcripſit Cæſar anticatones duos contra Catonem Ciceronis. vt Cicero ipſe & Suetonius meminerunt. Ea volumina vir clariſsi. Cardinalis Leodienſis confirmauit, ſe in antiqua quadam bibliotheca Leodij vidiſſe, & curaturum vt ad me mitterentur. Quod ſi fecerit, non inuidebo ſtudioſis hominibus lectionem eorum.

Catonis filius. *Manlius Torquatus.*

Quod in ea virtute, qua Regulus Catone præſtantior fuit, multo magis emineant Chriſtiani.

Caput XXIIII.

E NOlunt autem iſti contra quos agimus, vt ſanctum virum Iob, qui tam horrenda mala in ſua carne[a] perpeti maluit, quàm illata ſibi morte omnibus carere cruciatibus: vel alios ſanctos ex noſtris literis ſumma authoritate celſiſsimis, fidéque digniſsimis, qui captiuitatem dominationémque hoſtium ferre quàm ſibi necem inferre maluerunt, Catoni præferamus: ſed ex literis eorum, eidem illi Marco Catoni Marcum Regulum præferamus. Cato enim nunquam Cæſarem vicerat, cui victus dedignatus eſt ſubiici, & ne ſubiiceretur a ſeipſo elegit occidi. Regulus autem Pœnos iam vicerat, imperióque Romano Romanus imperator non ex ciuibus dolendam, ſed ex hoſtibus laudandam victoriam reportauerat: ab eis tamen poſtea victus, maluit eos ferre ſeruiendo, quàm eis ſe auferre moriendo. Proinde ſeruauit & ſub Carthaginenſium dominatione patientiam, & in Romanorum dilectione conſtantiam: nec victum auferens corpus ab hoſtibus, nec inuictum animum à ciuibus. Nec quòd ſe occidere noluit vitæ huius amore fecit. Hoc probauit, cum cauſa promiſsi iuriſque iurandi ad eoſdem hoſtes, quos grauius in ſenatu verbis, quàm in bello armis offenderat, ſine vlla dubitatione remeauit. Tantus itaque vitæ huius contemptor, cum ſæuientibus hoſtibus, per quaſlibet pœnas eam finire, quàm ſe ipſe perimere maluit, magnum ſcelus eſſe ſi ſe homo interimat, proculdubio iudicauit. Inter omnes ſuos laudabiles & virtutum inſignibus illuſtres viros non proferunt Romani meliorem, quem neque fœlicitas corruperit, nam in tanta victoria pauperrimus[b] permanſit: nec infœlicitas fregerit, nam ad tanta exitia reuertit intrepidus. Porrò ſi fortiſsimi & præclariſsimi viri terrenæ patrię defenſores, deorũmque licet falſorum, non tamen fallaces cultores, ſed veraciſſimi etiam iuratores, qui hoſtes victos more ac iure belli ferire potuerunt, hi ab hoſtibus victi ſeipſos ferire noluerunt: & cum mortem minime formidarent, victores tamen dominos ferre, quàm eam ſibi inferre maluerunt: quanto magis Chriſtiani verum deum colentes, & ſupernæ patriæ ſuſpirantes, ab hoc facinore temperabunt, ſi eos diuina diſpoſitio vel probãdos vel emendandos ad tẽpus hoſtibus ſubiugauerit, quos in illa humilitate non deſerit, qui propter eos tam humiliter venit altiſsi-

G nit altiſsimus præſertim quos [c] nullius militaris poteſtatis, vel talis militiæ * iura conſtringunt, ipſum hoſtem ferire ſuperatum? *poteſtatis.

a IN ſua carne.) Vlcere enim peſsimo eſt afflictus. b Paupertimus.) Liuius lib. xviij. & Valerius in exemplis de paupertate. Cum Attilius prorogatum in proximum annum imperium cognouiſſet, conſulibus de ſucceſſore ſibi mittendo ſcripſit. Inter cauſas cur prouincia vellet decedere illam attulit præcipuam, quòd agellus ſuus ſeptem iugerum, quem ſolum habebat, à mercenario vaſtaretur, quod ſi ita pergeret facere, non fore vnde vxor & liberi ſui alerentur: ſenatus dato ædilibus negocio, patrimonio Attilij proſpexit. c Præſertim quos.) Alienam facit hanc pugnandi rationem à Chriſtiana pietate, id eſt, inhumanitatem ſæuiſsimam à manſuetiſsima humanitate. *Attilij Reg. paupertas.*

Quod peccatum non per peccatum debeat declinari. *Caput XXV.*

QVis ergo tam malus error obrepit, vt homo ſe occidat, vel quia in eum peccauit, vel ne in eũ peccet inimicus, cum vel peccatorem, vel peccaturum ipſum occidere nõ audeat inimicũ? At enim timendum eſt & cauendum, ne libidini hoſtili ſubditum corpus illecebroſiſsima voluptate animum alliciat conſentire peccato. Proinde, inquiunt, nõ iam propter alienum, ſed propter ſuum peccatum, ante-
H quam hoc quiſque committat, ſe debet occidere. Nullo modo quidem hoc faciet animus, vt conſentiat libidini carnis ſuæ, aliena libidine concitatæ, qui deo potius eiúſque ſapientiæ quàm corporis concupiſcentiæ ſubiectus eſt. Verùm tamen ſi deteſtabile facinus & damnabile ſcelus eſt etiam, ſeipſum hominem occidere, ſicut veritas manifeſta proclamat, quis ita deſipiat, vt dicat, Iam nunc peccemus, ne poſtea forte peccemus: iam nunc perpetremus homicidium, ne forte poſtea incidamus in adulterium? Nõnne ſi tantum dominatur iniquitas, vt non innocentia, ſed potius peccata eligantur, ſatius eſt incertum de futuro adulterium, quàm certum de præſenti homicidium? Nõnne ſatius eſt flagitium committere, quod pœnitendo ſanetur, quàm tale facinus vbi locus ſalubris pœnitentiæ non relinquitur? Hæc dixi propter eos vel eas, quæ non alieni, ſed proprij peccati deuitandi cauſa, ne ſub alterius libidine etiam excitatæ ſuæ forte conſentiant, vim ſibi qua moriantur inferendam putant. Cæterum abſit à mente Chriſtiana, quæ in deo ſuo fidit, in eóque ſpe poſita, eius adiutorio nititur: abſit, inquam, vt mens talis quibuſlibet carnis voluptatibus ad conſenſum turpitudinis cedat. Quod ſi illa cõcupiſcentialis [a] inobedien-
I tia, quæ adhuc in membris moribundis [b] habitat, præter noſtræ voluntatis legẽ quaſi lege ſua mouetur: quanto magis abſque culpa eſt in corpore non conſentientis, ſi abſque culpa eſt in corpore dormientis?

a QVòd ſi illa concupiſcentialis.) Mouetur enim ex ſe libido corporis etiam voluntate reſiſtente ac repugnante. hinc victa voluntate à carne, naſcitur pudor: vt aliàs dicetur fuſius. b Moribundis.) Membra hæc noſtra morti ſubdita quotidie moriuntur, & tamen vitam quandã videntur per ſe habere aliã à vita animi: quanto magis abſq; culpa eſt, ſi motus illi libidinis inter dormiendũ excitantur ſine culpa, quia natura illos agitat abſq; aſſenſu volũtatis, quãto minus erunt ſine culpa, vbi non ſolũ quieſcit voluntas, ſicut in ſomno, verumetiam aduerſatur, & obſiſtit.

De his quæ fieri non licet, cum à ſanctis facta noſcuntur, qua ratione facta credenda ſint. *Caput XXVI.*

SEd quædam, inquiunt [a], ſanctæ fœminę tempore perſecutionis, vt inſectatores ſuæ pudicitiæ deuitarent, in rapturum atque necaturũ ſe flumen proiecerunt: eóque modo defunctę ſunt, earúmque in martyria catholica Eccleſia veneratione celeberrima frequentantur. De his nihil temere audeo iudicare. Vtrum enim Eccleſiæ aliquibus fide dignis teſtificationibus, vt earum memoriam ſic honoret, diuina perſuaſerit authoritas, neſcio, & fieri po- K
teſt, vt ita ſit. Quid ſi enim hoc fecerunt non humanitus deceptæ, ſed diuinitus iuſſæ: nec errantes, ſed obedientes: ſicut de Sampſone aliud nobis fas non eſt credere? Cum autem deus iubet, ſeque iubere ſine vllis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obſequium pietatis accuſet? Sed non ideo ſine ſcelere facit, quiſquis deo immolare filium decreuerit, quia hoc Abraham etiam laudabiliter fecit. Nam & miles cum obediens poteſtati, ſub qua legitime conſtitutus eſt, hominem occidit, nulla ciuitatis ſuæ lege reus eſt homicidij: imò niſi fecerit, reus eſt imperij deſerti atque contempti. Quòd ſi ſua ſponte atque authoritate feciſſet, in crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque vnde punitur ſi fecerit iniuſſus, inde punietur niſi fecerit iuſſus. Quod ſi ita eſt iubente imperatore, quanto magis iubente creatore? Qui ergo audit, non licere ſe occidere, faciat ſi iuſsit, cuius non licet iuſſa contemnere. Tantummodo videat, vtrum diuina iuſsio nullo nutet incerto. Nos per aurem [b] conſcientiam conuenimus, occultorum nobis iudicium non vſurpamus. Nemo ſcit quid agatur in homine, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt. Hoc dicimus, hoc aſſerimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem ſpõtaneam mortem ſibi inferre debere, velut fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas. Neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſo incipiat habere grauiſsimum proprium, quem non polluebat alienum: neminem propter ſua peccata præterita, propter quæ magis hac vita opus eſt, vt poſsint pœnitendo ſanari. Neminem velut deſiderio vitæ melioris, quæ poſt mortem ſperatur: quia reos ſuę mortis, melior poſt mortem vita non ſuſcipit.

Iudicũ.16. *Gen.22.* *Gr.23.q.5. cap. Miles.* *1.Cor.2.* *23.q.5.cap. Si nõ licet.*

a SEd quædam, inquiunt,) Pelagiam ſcribit Ambroſius, li.iij. de virginibus cum matre & ſororibus præcipitem ſe dediſſe in flumen, ne à perſequẽti milite violaretur: eam tamẽ, vt idem inquit, martyrum numero Eccleſia adſcripſit. Item Sophroniam, quæ ſe occidit, ne viua à Maximino Cæſare pateretur: vt Euſebius in Eccleſiaſtica hiſtoria perhibet. b Nos per aurem.) Ab exterioribus iudicium de interioribus facimus: in occulta enim acies noſtra non penetrat. *Pelagia* *Sophronia.* L

An propter declinationem peccati mors ſpontanea appetenda ſit. *Caput XXVII.*

REſtat vna cauſa de qua dicere cœperam, qua vtile putatur, vt ſe quiſquã occidat, ſcilicet ne in peccatum irruat, vel blandiente voluptate, vel dolore ſæuiente. Quam cauſam ſi voluerimus admittere, eò vſque progreſſa perueniet, vt hortandi ſint homines, tunc ſe potius interimere, cum lauacro ſanctæ regenerationis abluti, vniuerſorum remiſ- M
ſionem acceperint peccatorum. Tunc enim tempus eſt cauendi omnia futura peccata, cum omnia ſunt deleta præterita. Quod ſi morte ſpontanea rectè fit, cur non tunc potiſsimum fit? Cur baptizatus ſibi quiſque parcit? Cur liberatum caput tot rurſus vitæ huius periculis inſerit, cum ſit facillimæ poteſtatis illata ſibi nece omnia deuitare, ſcriptúmque ſit: Qui amat periculum, incidit in illud? Cur ergo amantur tot & tanta pericula, vel certe etiam ſi non amantur, ſuſcipiuntur? Cur manet in hac vita, cui abſcedere licitum eſt? An vero tam inſulſa peruerſitas cor euertit, & à conſideratione veritatis auertit: vt ſi ſe quiſquam interimere debeat, ne vnius captiuantis dominatu corruat in peccatum, viuendum ſibi exiſtimet, vt ipſum perferat mundum per omnes horas tentationibus plenum, & talibus qualis * † ſub vno domino formidatur, & innumerabilibus cæteris, ſine quibus hæc vita non ducitur? Quid igitur cauſæ eſt, cur in eis exhortationibus *Eccle.3.* *†qualibus.*

A tationibus tempora conſumamus: quibus baptizatos alloquendo [a] ſtudeamus accendere, ſiue ad virginalem [b] integritatem, ſiue ad continentiam vidualem, ſiue ad ipſam thori coniugalis fidem, cum habeamus meliora, & ab omnibus peccandi periculis remota compendia: vt quibuſcunque poſt remiſsionem recentiſsimam peccatorum, ad arripiendam mortem, ſibiq; ingerendam perſuadere potuerimus, eos ad dominum ſaniores purioréſque mittamus? Porro ſi quiſquis hoc aggrediendum atque perſuadendum putat, non dico deſipit, ſed inſanit. Qua tandem fronte homini dicit: Interfice te, ne paruis tuis peccatis adiicias grauius, dum viuis ſub domino barbaris moribus impudico, qui non poteſt niſi ſceleratiſsime dicere, Interfice te, peccatis tuis omnibus abſolutis, ne rurſus talia vel etiam peiora committas, dum viuis in mundo tot impuris voluptatibus illecebroſo, tot nephandis crudelitatibus furioſo, tot erroribus & terroribus [c] inimico? Hoc quia nephas eſt dicere, nephas eſt profectò ſe occidere. Nam ſi hoc ſponte [d] faciendi vlla cauſa iuſta eſſe poſſet, proculdubio iuſtior quàm iſta non eſſet.
B Quia verò nec iſta eſt, ergo nulla eſt. Non itaque omnibus vobis, ô fideles Chriſti, ſit tædio vita veſtra, ſi ludibrio fuit hoſtibus caſtitas veſtra. Habetis magnã verámque conſolationem, ſi fidam conſcientiam retinetis, non vos conſenſiſſe peccatis eorum, qui in vos peccare permiſſi ſunt.

Baptizandi mos.

a Quibus baptizatos alloquendo.) Ne quis fallatur hoc loco, nemo olim ſacro admouebatur baptiſterio, niſi adulta iam ætate: & cum idem ipſe & ſciret quid ſibi myſtica illa vellet aqua, & ſe ablui illa peteret, nec ſemel peteret. Cuius rei imaginem adhuc in noſtris infantium baptiſmis videmus: nã rogatur etiam nunc infans eo die natus, vel pridie, velit ne baptizari, ſidq; ter: pro quo ſuſceptores reſpõdent, velle. Audio in quibuſdam Italiæ vrbibus morem veterem magna ex parte adhuc conſeruari. hæc dicta ſint mihi tantum, vt Auguſtini ſenſus ſiat apertior. b Siue ad virginalem.) Tangit tres ſtatus bene viuentium in eccleſia. c Tot erroribus & terroribus.) Septimi caſus. d Nam ſi hoc ſponte.) Clauſulis accommodus arguendi modus per repugnantiam, cum ſublato annexo, & id quoq; cui annexum eſt neceſſe eſt auferri. meminit in Topicis Cicero.

Quo iudicio dei in corpora continentium libido hoſtilis peccare permiſſa ſit. Cap. XXVIII.

QVòd ſi forte cur permiſsi ſint quæritis, alta quidem eſt prouidentia creatoris mundi atque rectoris, & inſcrutabilia ſunt iudicia eius,
C & inueſtigabiles [a] viæ eius. Veruntamẽ interrogate fideliter animas veſtras, ne forte [*] de iſto integritatis & continentiæ vel pudicitiæ bono, vos inflatius extuliſtis, & humanis laudibus delectatæ in hoc etiam aliquibus inuidiſtis? Non accuſo quod neſcio, nec audio quod vobis interrogata corda veſtra reſpondent. Tamẽ ſi ita eſſe reſpõderint, nolite mirari hoc vos amiſiſſe [b]. Vnde hominibus placere geſtiſtis [c]: illud vobis remanſiſſe, quod oſtendi hominibus non poteſt. Si peccantibus non conſenſiſtis, diuinæ gratiæ [*], ne amitteretur, diuinum acceſsit auxiliũ: humanæ gloriæ, [*] ne amaretur humanum ſucceſsit opprobrium. In vtroque conſolamini puſillanimes: illinc probatæ, hinc caſtigatæ: illinc iuſtificatæ, hinc emendatæ. Quarum verò corda interrogata reſpondent, nunquam ſe de bono virginitatis vel viduitatis vel coniugalis pudicitiæ ſuperbiſſe, ſed humilibus conſentiendo [d], de dono dei cum tremore exultaſſe [e], nec inuidiſſe cuiquam paris excellentiam ſanctitatis & caſtitatis: ſed humana laude poſtpoſita, quæ tanto maior [*] deferri ſolet, quanto eſt bonum rarius, quod exigit laudem, optaſſe potius, vt earum amplior numerus eſſet, quàm vt ipſæ in paucitate amplius eminerent. Nec iſtæ quidem, quæ ta-

Roma. 2.
[*] aliâs, nũ forte, vel an forte.
[*] diuinæ gratiæ.
[*] aliâs, humana gloria.
[*] aliâs, magis.

les ſunt, ſi earum quoque aliquas Barbarica libido cõ- D
preſsit, permiſſum hoc eſſe cauſentur [f]: nec ideo credant deum iſta negligere, quia permittit quod nemo impune committit. Quædam enim veluti pondera malarum cupiditatum, & per occultum præſens diuinum iudicium relaxantur, & quædam manifeſto vltimo reſeruantur. Fortaſsis autem iſtæ, quæ bene ſibi ſunt conſciæ, non ſe ex iſto caſtitatis bono cor inflatum extuliſſe, & tamen vim hoſtilem in carne perpeſſæ ſunt, habebant aliquid latentis infirmitatis, quæ poſſet in ſuperbiæ faſtum, ſi hanc humilitatem [g] in vaſtatione illa euaſiſſent, extolli. Sicut ergo quidam [h] morte rapti ſunt, ne malitia mutaret intellectum eorum, ita quiddam [i] ab iſtis vi raptum eſt, ne proſperitas mutaret modeſtiam earum. Vtriſque igitur quæ de carne ſua, quòd turpem nullius eſſent perpeſſæ contactum, vel iam ſuperbiebant, vel ſuperbirent, ſi nec hoſtium violentia contrectatæ eſſent, forſitan poterant: non ablata eſt caſtitas, ſed humilitas perſuaſa. Illarum tumori occurſum eſt immanenti [k], iſtarum occurſum eſt imminenti. Quanquam & illud non ſit tacendum, quòd quibuſ-
E dam quæ iſta perpeſſæ ſunt, potuit videri continentiæ bonum in bonis corporalibus deputandum: & tunc manere, ſi nullius libidine corpus attrectaretur: non autem eſſe poſitum in ſolo adiuto diuinitus robore voluntatis, vt ſit ſanctum & corpus & ſpiritus: nec tale bonum eſſe, quod inuito animo nõ poſsit auferri. Qui error eis fortaſſe ſublatus eſt. Cum enim cogitant qua conſcientia deo ſeruierint, & fide inconcuſſa non de illo ſentiunt, quod ita ſibi ſeruientes, eúmque ita inuocantes deſerere vllo modo potuerit, quantumq; illi caſtitas placeat, dubitare non poſſunt, vident eſſe conſequens, nequaquam illum fuiſſe permiſſurum, vt hæc acciderent ſanctis ſuis, ſi eo modò perire poſſet ſanctitas, quam contulit & diligit in eis.

Sapien. 4.

a ET inueſtigabiles.) Sic enim vulgo legitur ad Romanos vndecimo, pro contrario, id eſt, minime inueſtigabiles. Inueſtigabilia enim ſunt ea, quæ veſtigando inueniuntur: viæ autem domini humanæ menti inueſtigari non poſſunt. Græce [illegible] [illegible]. b Hoc vos amiſiſſe.) Famam & integrum nomen amiſiſſe, pudicitiam retinuiſſe. c Placere geſtiſtis.) hoc eſt placere cupiſtis. d Sed
F humilibus conſentiendo.) Ad Romanos. xij. Non altum ſapientes, ſed humilibus cõſentientes. ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς ſυναπαγόμενοι. e Cum tremore exultaſſe.) Pſalmo. ij. Seruite domino in timore, & exultate ei cũ tremore. f Cauſentur.) Non in eo ſignificatu quo nunc Philoſophi in ſcholis, id eſt cauſa ſint, ſed cauſam afferant: vt apud Virgilium,
Cauſando noſtros in longum ducis amores. g Si hanc humilitatem.) Puto hic accipi pro humiliatione, qua quis deiicitur calamitate aliqua, niſi quis malit legere: Quæ poſſet in ſuperbiæ faſtum ſi hanc humilitatem in vaſtatione illa euaſiſſent, extollere. h Sicut ergo quid.) Verba ſunt Sapientiæ quarto, de Enoch, ſed hic nõ de illo intelligendum: nam is viuẽs ad dominũ tranſlatus eſt, ſed de aliis, qui mortui ſunt, & ad dominum è vita traducti eadẽ cauſa, qua ille viuens aſſumptus. i Quiddam.) Vetat pudor dicere, quid illud ſit. k Immanenti.) Nõ vt Philoſophi, id eſt, per aliquod tempus moranti, ſed iam intus manenti: quod verbum poſuit Auguſtinus figuram agnominationis captans in illis duobus, immanens, & imminens, quod in aliis multis facit.

Agnominatio.

Quid familia Chriſti reſpõdere debeat infidelibus cũ exprobrant, quod eam in furore hoſtium nõ liberauerit Chriſtus. Cap. XXIX.

HAbet itaque omnis familia ſummi & veri dei conſolationem ſuam, non fallacem, nec in ſpe rerum nutantium vel labentium conſtitutam, vitámque etiam ipſam temporalem minime pœnitendam, in qua eruditur ad æternam: boniſq; terrenis tanquam peregrina vtitur, nec capitur: malis autem aut probatur, aut emendatur. Illi verò qui probitati eius inſultant, eiq; dicunt, cum forte in aliqua temporalia mala deuenerit, vbi eſt deus tuus [a]? Ipſi dicant, Vbi ſint dij eorum, cum talia patiuntur: pro quibus euitandis eos vel colunt, vel colendos eſſe contendunt?

b Nam iſta

G Nam iſta reſpōdet, Deus meus vbique præſens eſt, vbique totus, nuſquam incluſus: qui poſſit adeſſe ſecretus, abeſſe non motus. Ille cum me aduerſis rebus exagitat, aut merita examinat, aut peccata caſtigat, mercedemq́; mihi æternam pro toleratis pie malis temporalibus ſeruat. Vos autem qui eſtis, cum quibus loqui dignum ſit ſaltem de diis veſtris, quāto minus de deo meo, qui terribilis[b] eſt ſuper omnes deos: quoniam omnes dij gentium dæmonia, dominus autem cœlos fecit?

Pſal. 95.

[a] VBi eſt deus tuus?) Pſal. xlij. Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, vbi eſt deus tuus? b Qui terribilis.) Pſal. xcv.

Quòd pudendis proſperitatibus affluere velint, qui de Chriſtianis temporibus conqueruntur. *Caput XXX.*

SI Naſica[a] ille Scipio veſter quondam pontifex viueret, quem ſub terrore belli Punici in ſuſcipiendis Phrygiis ſacris, cum vir optimus quæreretur, vniuerſus ſenatus elegit, cuius os fortaſſe nō auderetis aſpicere, ipſe vos ab hac impuden-

H tia cohiberet. Cur enim afflicti rebus aduerſis de temporibus querimini Chriſtianis, niſi quia veſtram luxuriam cupitis habere ſecuram, & perditiſſimis moribus remota omni moleſtiarum aſperitate diffluere? Neque enim propterea cupitis habere pacem, & omni genere copiarum abundare, vt his bonis honeſte vtamini, hoc eſt, modeſte, ſobrie, temperanter, pie: ſed vt infinita varietas voluptatum inſanis effuſionibus exquiratur: ſecundiſque rebus ea mala oriantur in moribus, quæ ſæuientibus peiora ſint hoſtibus. At ille Scipio[b] pontifex maximus veſter, ille iudicio totius ſenatus vir optimus, iſtam vobis metuens calamitatem, nolebat æmulam tunc imperij Romani Carthaginem dirui, & decernenti vt dirueretur contradicebat Catoni, timens infirmis animis hoſtem ſecuritatem: & tāquam pupillis ciuibus[c] idoneum tutorem, neceſſarium videns eſſe terrorem.

I Nec eum ſententia fefellit, re ipſa probatū eſt, quàm verum diceret. Deleta quippe Carthagine,[d] magno ſcilicet terrore Romanæ reipublicę depulſo & extincto, tāta de rebus proſperis orta mala cōtinuo ſubſecuta ſunt, vt corrupta diruptaq́; concordia, prius ſæuis cruentiſq́;[e] ſeditionibus, deinde mox malarum connexione cauſarum,[f] bellis etiam ciuilibus tantæ ſtrages ederētur, tantus ſanguis effunderetur, tanta cupiditate proſcriptionum ac rapinarum ferueret immanitas, vt Romani illi qui vita integriore mala metuebant ab hoſtibus, perdita integritate vitæ, crudeliora paterentur à ciuibus: eaq́; ipſa libido dominandi, quæ inter alia vitia generis humani immoderatior † inerat vniuerſo populo Romano, poſteaquam in paucis potentioribus vicit, obtritos, fatigatoſq́; cæteros etiam iugo ſeruitutis oppreſſit.

† alids, moderatior.

[a] SI Naſica.) Filius fuit hic Gnei Cornelij Scipionis, qui cum P. fratre in Hiſpania ab Afris interemptus eſt bello Punico ſecundo, eius belli anno. xiiij. cum à decemuiris librorum Sibyllinorū carmen eſſet inter Sibyllina inuentum, fore vt hoſtes ex Italia pellerentur, ſi mater deūm ex Peſſinunte ciuitate Phrygiæ Romā aſferretur. Legati ſunt ad Attalum miſſi, qui tum ibi regnabat, vt ſenatus & Po. nomine matrem deūm ab eo peterent. In via Delphicum Apollinem legati conuenēre, ſciſcitantes ecquid ſpei poſſent de impetrāda matre deūm ab Attalo habere. oraculo bonum ſunt animum habere iuſſi, impetraturos ab Attalo quod peterent: cæterùm curarent, vt ab optimo totius ciuitatis viro Romæ exciperetur. Cùm iam ergo Hoſtiam appuliſſet nauis, cum ſimulachro deæ, à iuratis patribus de optimo ciuitatis viro ſententias dicere. P. Cor. Scipio Naſica adoleſcens, nec dum quæſtura primo dignitatis gradu functus, vir optimus iudicatus eſt, qui & ſacra ex S. C. excepit. Liuius lib. xxix. & alij permulti. b At ille Scipio.) Anno ab vrbe condita D. C. cum legati Rom. qui Carthaginem iuerant, renunciaſſent ingentem ſe naualis materiæ vim Carthagine inueniſſe, conſultatum eſt in ſenatu de bello Carthagini ex ſuſpitione inferendo. M. Portius Cato Cenſorius, vt ſecurus aliquando tandem viueret, Popu. Roma. non modo bellum Carthagini faciendum eſſe cenſebat, ſed omnino excidendum ſerrorem. Naſica de quo ſum locutus, nolebat nimio ocio Popu. Ro. luxuriare, & diffluere: volebat aliquid eſſe, quod velut frenum eſſet effuſæ multorum virorum libidini: ideo non modo non eſſe delendam Carthaginē, ſed ne bellum quidem ſine legitima & magna cauſa inferendum ducebat. Liuius & alij. c Et tanquam pupillis ciuibus.) Appium Claudium dicere ſolitum ſcribit Valerius, melius Pop. Roma. negocium quàm ocium commendari: quod is Popu. nimia quiete in deſidiam reſolueretur, & negocium nomen horridum ciuitatis Roma. mores in ſuo ſtatu continuit, blandæ appellationis quies plurimis vitiis inſecit. d Deleta quippe Carthagine.) Saluſtius in bello Iugur. Nam ante Carthaginem deletam Popu. & ſenatus Roma. placide modeſteque rempub. inter ſe tractabant neque gloriæ certamen, neque dominationis inter ciues erat: metus hoſtis in bonis artibus ciuitatem continebat, ſed vbi illa formido à mentibus diſceſſit, ſcilicet ea quæ res ſecundæ amant, laſciuia, atque ſuperbia inceſſere. e Cruentiſque ſeditionibus.) Tiberij Gracci. deinde C. fratris, in quibus primum vſque ad ſanguinem ciuilem ventum eſt, quarum prior fuit decem annis poſt deletam Carthaginem. f Malarum connexione cauſarum.) Nam ex ſeditione C. Gracci ortus eſt tribunatus Liuij Druſi, quem patres equitibus, qui ex lege Gracci iudicabāt, oppoſuerūt. Ex hoc bellum ſociale, quod promiſſa à Liuio Druſo ciuitas non præſtaretur: ex hoc Mithridaticum, cum Mithridates rex Ponti confiſus diſcordiæ Italiæ, multa ciuium milia, quæ in ſuo regno negociabantur, iuſſit interfici. Ex hoc bella ciuilia Mariana, cum Marius prouinciam & bellum Mithridaticum L. Syllæ vellet eripere. Ex huius ſeminibus Sertorianum, Lepidanum, coniuratio Catilinæ, poſtremò Pompeianum. Hinc Cæſaris regnum, quo occiſo, bella ciuilia, Antonianum, Philippenſe Bruti & Caſſij: Siculum Sexti Pompei, Actiacum. Tandem reſpublica in monarchiā & tyrannidem verſa eſt. K

Scipio Naſica.

Belli Punici origo.

Negocium quàm ociū Ro. melius.

Bella ciuilia.

Quibus vitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi. *Caput XXXI.*

NAm quando illa quieſceret in ſuperbiſſimis mentibus, donec cōtinuatis honoribus ad poteſtatem regiam perueniret? Honorum porro continuādorum facultas non eſſet, niſi ambitio præualeret. Minime autem præualeret ambitio, niſi in populo auaritia luxuriáque corrupto. Auarus verò luxurioſuſque populus ſecundis rebus effectus eſt, quas Naſica ille prouidentiſſimè cauēdas eſſe cenſebat, quādo ciuitatem hoſtium maximam, fortiſſimam, opulentiſſimámque nolebat auferri: vt timore libido premeretur: libido preſſa non luxuriaretur, luxuriáque cohibita nec auaritia graſſaretur. Quibus vitiis obſeratis, ciuitati vtilis virtus floreret & creſceret, eique virtuti libertas cōgrua permaneret. Hinc etiam erat, & ex hac prouidentiſſima patriæ charitate veniebat, quòd idem ipſe veſter pontifex maximus à ſenatu temporis illius, quod ſæpe dicendum eſt electus, ſine vlla ſentētiarum diſcrepantia * vir optimus caueam theatri[a] ſenatum conſtruere molientem, ab hac diſpoſitione & cupiditate cōpeſcuit: perſuaſitq́; oratione grauiſſima, ne Græcam luxuriā[b] virilibus patriæ moribus paterentur obrepere, & ad virtutem labefactandam eneruandamq́; Romanam peregrinæ conſentire nequitiæ, tantúmque authoritate valuit, vt eius verbis commota ſenatoria prouidentia, etiam ſubſellia quibus ad horam[c] congeſtis in ludorum ſpectaculo iam vti ciuitas cœperat, deinceps prohiberet apponi. Quanto ſtudio iſte ab vrbe Roma ludos ipſos ſcenicos[d] abſtuliſſet, ſi authoritati eorum, quos deos putabat, reſiſtere auderet, quos eſſe noxios dæmones non intelligebat: aut ſi intelligebat, placandos etiam ipſe potius, quàm contemnendos deos existimabat. Nondū enim fuerat declarata gentibus ſuperna doctrina quæ fide cor mundans ad cœleſtia vel ſupercœleſtia capeſſenda, humili pietate humanum mutaret affectum, & à dominatu ſuperborum dæmonum liberaret.

L (beside the first line of the chapter); M (beside "manam peregrinæ conſentire nequitiæ, tantúmque au-")

** diſcretione.*

[a] CAueam theatri.) Liuius libro. xlviij. & Valerius de inſtit. antiquit. Vale. Meſſala & Caſſius cenſores theatrum faciendum locauerant, in quo Popu. Roma. ſedens ſpectaret ludos. Naſica id ne fieret in ſenatu obtinuit, tanquam publicis moribus nociturum. Ita S. C. totus ille Theatricus apparatus deſtructus eſt, cautumque eodem S. C. ne quis in vrbe aut propius mille paſſus ſubſellia imponeret, ſe-

Theatrum Romæ.

A rer, ſedénſve ludos ſpectaret. Paulo ante Punicum bellum tertium Pop. Ro. per aliquot annos ſpectauit ſtans vſque ad deletam Corinthum, quo tempore L. Mummius ludis, quos in triumpho fecit, Theatrum erexit, ſed temporarium. Primum manſurum Theatrum Pompeius Magnus Romæ extruxit lapide quadrato, authore Cor. Tacito libro. xiiij. ad exemplum illius, quod Mitylenis viderat bello Mithridatico. a Cauea.) *Cauea Theatri.* Alibi aba. in Theatro locum medium ſignificat, in quo poſtea fuerunt equitum ſedes per cuneos diſtinctæ: interdum etiam pro conſenſu totius Pop. accipitur, vt Seruius viij. Aenei. att. b Græcam luxuriam.) Græci multis ſeculis ante Ro. theatra habuerant, & nomen ipſum Græcum rem ex Græcia deductam oſtendit. Dicitur enim à θεᾶσθαι, quod eſt ſpectare. c Ad horam.) Ad tempus. nam theatra Romæ ante fuerunt temporaria, quàm manſura, & ſicut Tacitus inquit, ſubitariis gradibus, & ſcena in tempus ſtructa. d Ludos ipſos ſcenicos.) Qui in ſcena exhibebantur: de quibus proximo libro.

De ſcenicorum inſtitutione ludorum.
Caput XXXII.

VEruntamen ſcitote qui iſta neſcitis: & qui vos iſta ſcire diſsimulatis, aduertite, qui aduerſus liberatorē à talibus dominis liberati murmuratis: ludi ſcenici, ſpectacula turpitudinum [a], & licentia vanitatum, non hominum vitiis, ſed deorum veſtrorum iuſsis Romanis inſtituta* ſunt. Tolerabilius diuinos honores [b] deferretis illi Scipioni, **Romæ inſtituti.* B quàm deos eiuſmodi coleretis. Neque enim erant illi dij, ſuo pontifice meliores. Ecce attendite, ſi mens tam diu potatis erroribus ebria, vos aliquid ſanum conſiderare permittit: Dij propter ſedandam corporum peſtilentiam ludos ſibi ſcenicos exhiberi iubebant: pontifex autem veſter propter animorum cauendam peſtilentiam, ipſam ſcenam conſtrui prohibebat. Si aliqua luce mentis animum corpori præponitis, eligite quem colatis. Neque enim & illa corporum [c] peſtilentia ideo conquieuit, quia populo bellicoſo & ſolis antea ludis Circenſibus aſſueto [d] ludorum ſcenicorum delicata ſubintrauit inſania, ſed aſtutia ſpirituum nefandorum præuidens illam peſtilentiam iam fine debito ceſſaturam, aliam longe grauiorem, qua plurimum gaudet, ex hac occaſione non corporibus, ſed moribus curauit immittere, quæ animos miſerorum tantis obcæcauit tenebris, tanta deformitate fœdauit, vt etiam modo, C quod incredibile forſitan erit, ſi à noſtris poſteris audietur, Romana vrbe vaſtata quos peſtilētia iſta poſſedit, atque inde fugientes, Carthaginem peruenire potuerunt, in theatris quotidie certatim pro hiſtrionibus [e] inſanirent.

a SPectacula turpitudinum.) Nam fœdiſsima & viſu fiebant, & auditu dicebantur. b Tolerabilius diuinos honores.) Tertullianus in Apologetico dicit ſatius fuiſſe deos fieri, ſapientiæ Socratem, iuſtitiæ Ariſtidem, militiæ Themiſtoclem, eloquētiæ Ciceronem, *Viri præſtantes.* fœlicitatis Syllam, opum Craſſum, ſublimitatis Pōpeium, grauitatis Catonem: hi enim diis ipſis præſtabāt hiſce rebus. Non diſsimularunt multi veterum bonos viros meliores diis ſuis eſſe. Sic Seneca lib. de tranquillitate vitæ ſecundo: Catonem Vticenſem certius viri ſapientis fuiſſe exemplum, quàm Herculem, aut Vlyſſem, affirmat. Eundem Lucanus verum patriæ parentem nominat, digniſsimum aris Romanis. c Neque enim & illa corporum.) Liuius libro ſeptimo: Neque tamen ludorum primum initium procurandis religionibus iuſtitutum, aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. d Solis antea ludis Circenſibus aſſueto.) *Circenſes ludi.* Circenſes ludos primus Romæ fecit Romulus, quarto menſe ab vrbe condita, vt ſcribit Fabius Pictor, quo die Sabinas rapuit. Longius tempus alij tradunt, quod magis crediderim. Circenſes dictos ſcribit Seruius, quod enſibus circundarentur. Nam cum rudis vetuſtas nō loca huiuſmodi ludis apta ædificaſſet, inter enſes & flumina eos agebant, vt ignauis vtrinque præſens eſſet periculum. Poſtea Tarquinio Priſco rege locus eſt deſignatus circo, qui poſtmodum maximus eſt dictus. vt Liuius refert, ſinguli annis iſti ludi ſunt celebrati, & magni, ac Romani, & Circenſes variè dicti. Equi & pugiles certabant. Sacri fuerunt Conſo, quem Græci ἱπποκοσμήτην vocant, id eſt, Neptunum equeſtrem, cuius templum Dionyſius ait ab Euandro in Latio erectum, diemque feſtum ſtatutum, quem illi ἱπποκρατίαν, Latini Conſualia nominant: quo die ceſſabant ab operibus equi & muli ſertiſque redimebantur. *Conſus ἱπποκοσμήτωρ.* d Solis antea ludis.) Valerius de inſtitutis, & Liuius lib. vij. authores. e Pro hiſtrionibus.) Non ſe pro hiſtrionibus gerebant, nec ſic intelligendus Auguſtinus, quod non admonerem, niſi quidam ſic exiſtimarent, ſed quòd ſtudio ſpectandi hiſtriones inſaniebant.

De vitiis Romanorum quos patriæ non correxit euerſio. D
Cap. XXXIII.

OMnes amentes, quis eſt hic tantus non error, ſed furor, vt exitium veſtrum ſicut audiuimus plangentibus Orientalibus populis, & maximis ciuitatibus in remotiſsimis terris, publicum luctum mœrorêmque ducentibus vos theatra quæreretis, intraretis, impleretis, & multo inſaniora quàm fuerant antea faceretis? Hanc animorum labem ac peſtem, hanc probitatis & honeſtatis euerſionē vobis Scipio ille metuebat, quando conſtrui theatra prohibebat: quando rebus proſperis vos facile corrumpi, atque euerti poſſe cernebat: quando vos ab hoſtili terrore ſecuros eſſe nolebat. Neque enim cenſebat ille fœlicem eſſe rempublicam, ſtantibus mœnibus, ruentibus moribus: ſed in vobis plus valuit quod dæmones impij ſeduxerunt, quàm quod homines prouidi præcauerunt. Hinc eſt quod mala quæ facitis vobis imputari non vultis: mala vero quæ patimini, Chriſtianis tēporibus imputatis. Neque enim in veſtra ſecuritate pacatam rempublicam, ſed luxuriam quæritis impunitam, qui deprauati rebus proſperis, nec corrigi potuiſtis aduerſis. Volebat vos ille Scipio terreri ab hoſte, ne in luxuriam flueretis, vos nec contriti [a] ab hoſte luxuriam repreſsiſtis: perdidiſtis vtilitatem calamitatis [b] & miſerrimi facti eſtis, & peſsimi permanſiſtis. Et tamen quod viuitis dei eſt, qui vobis parcendo admonet, vt corrigamini pœnitendo: qui vobis etiam ingratis præſtitit, vt vel ſub nomine ſeruorū eius, vel in locis martyrum eius hoſtiles manus euaderetis. E

a VOs nec contriti.) Quia Carthagine effuſiſsimo ſtudio ludos ſpectabatis. b Perdidiſtis vtilitatem calamitatis.) Qua homines emendantur, & icti ſapiunt, & pro merito eis deputatur cum patienter aduerſa tolerant. Plato in Gorgia calamitates, ac ſupplicia, & ipſis qui perferunt, & ſpectatoribus vtilia eſſe, ait. vtrique enim redduntur meliores, illi dolore: hi exemplo.

De clementia dei, quæ vrbis excidium temperauit.
Caput XXXIIII.

ROmulus & Remus Aſylum [a] conſtituiſſe perhibentur, quò quiſquis confugeret, ab omni noxa liber eſſet, augere quærentes creandæ multitudinem ciuitatis. Mirandum in honorem Chriſti præceſsit exemplum. hoc conſtituerunt euerſores vrbis, quod conſtituerant antea conditores. Quod autem magnum ſi hoc fecerunt illi, vt ciuium ſuorum numerus ſuppleretur, quod fecerunt iſti, vt ſuorum hoſtium numeroſitas ſeruaretur? Hæc & talia, ſi qua vberius & commodius potuerit, reſpondeat inimicis ſuis redempta familia domini noſtri Ieſu Chriſti, & peregrina ciuitas regis Chriſti. F

a ASylum.) Locus eſt ſacer, vnde fas non erat quenquam rapere. nam inde habet nomen. συλάω nanque eſt rapio, & ἄλφα στερητικὸν, id eſt, priuatiuum. Hinc per lambdaciſmum factum eſt *Aſylum.* Aſylum pro Aſyrum. Seruius lib. viij. Aeneid. tametſi συλᾶν eſt etiam ἀφαιρεῖσθαι, hoc eſt, tollere, auferre: vt apud Home. ἐσύλα τεύχεα καλά, abſtulit pulchra arma. Poſtquam Hercules migrauit è terris, nepotes eius timentes inſidias eorum, quos auus afflixerat, Athenis ſibi primum Aſylum, hoc eſt, templum miſericordiæ collocarunt, vnde nullus poſſet abduci. quod etiam Statius dicit: Herculeos fama eſt fundiſſe nepotes. Aſylum Romulus & Remus ſtruxerunt inter arcem & Capitolium, loco interneonsio nominato, vt multitudo facinoroſorum ſpe impunitatis eò conflueret ad nouam vrbem incolēdam. Cui diuo diuæve templum ſit pro Aſylo erectum non conſtat, & Dionyſius ignorare ſe dicit. Sunt qui Veioui tradant: celebrabatur tamen Aſyli lucus, quarto nonas Febr. Ouidius ij. Faſt. In Græcia & Aſia multa fuerūt Aſyla. Tiberius Cæſar pertæſus nimiam illorum licentiam, iura omnibus ferè illis ademit, vt Suetonius & Tacitus perhibent.

G *De latentibus inter impios eccleſiæ filiis, & de falſis intra eccleſiam Christianis.* *Caput XXXV.*

MEminerit ſanè in ipſis inimicis ſuis latere ciues futuros, ne infructuoſum vel apud ipſos putet, quod donec perueniat ad cõfeſſos[a] portat infenſos: ſicut ex illorum numero etiã dei ciuitas habet ſecum, quandiu peregrinatur in mundo, connexos cõmunione ſacramentorum: nec ſecũ futuros[b] in æterna ſorte ſanctorum, qui partim in occulto, partim in aperto ſunt. Qui etiã cum ipſis inimicis aduerſus deum, cuius ſacramentum gerũt, murmurare nõ dubitant: modo cum illis theatra, modo eccleſias nobiſcum replentes. De correctione autem quorundam etiam taliũ multò minus eſt deſperãdum, ſi apud apertiſsimos aduerſarios prædeſtinati amici latitant, adhuc ignoti etiam ſibi. Perplexæ quippe ſunt iſtæ duæ ciuitates in hoc ſeculo inuicemq; permixtæ, donec vltimo[c] iudicio dirimãtur: de quarũ exortu & procurſu, & debitis finibus, quod dicendũ arbitror, quãtum diuinitus adiuuabor, expediã propter gloriam ciuitatis dei, quæ alienis à contrario[d] comparatis clarius eminebit.

a DOnec perueniat ad confeſſos.) Ad declarationem vltimam, quid quiſque confiteatur, quod tunc demum fiet, quum aperti erunt conſcientiarum libri, id eſt, in futura vita. b Nec ſecum futuros.) Iuxta illud domini, Multi vocati, pauci electi.
H c Donec vltimo.) Sic in Euangelio: Angeli ſeparabunt malos de medio iuſtorum in conſummatione ſeculi. d Quæ alienis à contrario.) Sic Ariſtoteles: Contraria inter ſe collata liquidius dignoſcuntur.

De quibus cauſis ſequenti diſputatione ſit differendum. *Caput XXXVI.*

SEd adhuc quædam mihi dicenda ſunt aduerſus eos, qui Romanæ reipublicæ clades in religionem noſtram referunt: quia diis ſuis ſacrificare prohibẽtur. Cõmemoranda enim ſunt, quæ & quãta occurrere potuerint: vel ſatis eſſe videbũtur mala, quæ illa ciuitas pertulit, vel ad eius imperium pertinentes prouinciæ, antè quàm eorũ ſacrificia prohibita fuiſſent: quæ omnia proculdubio nobis tribuerent, ſi iam vel illis clareret noſtra religio, vel ita eos à ſacris ſacrilegis prohiberet. Deinde monſtrandum eſt, quos eorum mores, & quam ob cauſam verus deus ad augendum imperium adiuuare dignatus eſt, in cuius poteſtate ſunt regna omnia:[a] quámque nihil eos adiuuerint hi, quos deos putant: quin potius quantum decipiendo & fallendo nocuerint. Poſtremò aduerſus eos dicetur,
I qui manifeſtiſsimis documentis confutati atque conuicti conantur aſſerere, non propter vitæ præſentis vtilitatem, ſed propter eam quæ poſt mortem futura eſt, colendos eſſe deos. Quæ, niſi fallor, quæſtio multò erit operoſior,[b] & ſublimiori diſputatione dignior, vt & contra Philoſophos in ea diſſeratur: nõ quoſlibet,[c] ſed qui apud illos excellentiſsima gloria clari ſunt, & nobiſcum multa ſentiunt: ſcilicet de animæ immortalitate, & quòd deus verus mundum condiderit, & de prouidentia eius qua vniuerſum quod condidit, regit. Sed quoniam & ipſi in illis quæ contra nos ſentiunt, refellendi ſunt, deeſſe huic officio non debemus: vt refutatis impiis contradictionibus pro viribus, quas deus impartiet aſſeramus ciuitatem dei, verámque pietatem, & dei cultum, in quo vno veraciter ſempiterna beatitudo promittitur. Hic itaque modus ſit huius voluminis, vt deinceps diſpoſita ab alio ſumamus exordio.

a IN cuius poteſtate ſunt regna omnia.) Sic Matth. xxviij. Chriſtus loquitur: Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. b Operoſior.) Difficilior, maioris operæ. c Non quoſlibet.) Non vulgares aut extremæ notæ, id eſt enim quilibet interdum, vt apud Græcos ἔτυχεν ſequẽs. Hoc capite Auguſtinus quid hactenus fecerit, quidque facturus poſt hac ſit, breuiter exponit. K

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM SECVNDI LIBRI DE CIVITATE DEI AD MARCELLINVM.

1 De modo qui neceſsitati diſputationis adhibendus eſt.
2 De his quæ primo volumine expedita ſunt.
3 De aſſumenda hiſtoria, qua oſtenditur quæ mala acciderint Romanis, cum deos colerẽt, ante quàm religio Chriſtiana creſceret.
4 Quòd cultores deorum nulla vnquam à diis ſuis præcepta probitatis acceperint, & in ſacris eorum turpia quæque celebrauerint.
5 De obſcœnitatibus, quibus mater deorum à cultoribus ſuis honorabatur.
6 Deos Paganorum nunquam bene viuendi ſanxiſſe doctrinam. L
7 Inutilia eſſe inuenta philoſophica ſine authoritate diuina, vbi quemque ad vitia pronum magis mouet quod dij fecerint, quàm quod homines diſputauerint.
8 De ludis ſcenicis, in quibus dij non offenduntur editione ſuarum turpitudinum ſed placantur.
9 Quid Romani veteres de cohibenda poëtica licentia ſenſerint, quam Græci deorum ſecuti iudicium, liberam eſſe voluerunt.
10 Qua nocendi arte dæmones velint vel falſa de ſe crimina vel vera narrari.
11 De ſcenicis apud Græcos in reipublicæ adminiſtrationem receptis, eo quòd placatores deorum iniuſte ab hominibus ſpernerentur.
12 Quod Romani auferẽdo libertatem poëtis in homines, quam dederunt in deos, melius de ſe quàm de diis ſuis ſenſerint.
13 Debuiſſe intelligere Romanos, quòd dij eorũ, qui ſe turpibus ludis coli expetebant, indigni eſſent honore diuino. M
14 Meliorem fuiſſe Platonem, qui poëtis locũ in bene morata vrbe non dederit, quàm hos deos qui ſe ludis ſcenicis voluerint honorari.
15 Quod Romani quoſdam ſibi deos non ratione, ſed adulatione inſtituerint.
16 Quod ſi diis vlla eſſet cura iuſtitiæ, ab eis Romani accipere debuerint præcepta viuendi potius, quàm leges ab aliis hominibus mutuare.
17 De raptu Sabinarum aliíſque iniquitatibus, quæ in ciuitate Romana, etiam laudatis viguere temporibus.
18 Quæ de moribus Romanorũ, aut metu cõpreſsis, aut ſecuritate reſolutis Saluſtij prodat hiſtoria.
19 De corruptione Romanæ reipublicæ priùs, quàm cultum deorum Chriſtus auferret.
20 Quali velint fœlicitate gaudere, & quibus moribus viuere qui tempora Chriſtianæ religionis incuſant.
21 Quæ ſententia fuerit Ciceronis de Romana republica.

Quod

A 22 Quod diis Romanorum nulla vnquam cura fuerit, ne malis moribus reſpub. deperiret.

23 Varietates rerum temporalium non ex fauore aut impugnatione dæmonum, ſed ex dei veri pendere iudcio.

24 De Syllanis actibus, quorum ſe dæmones oſtentauerunt adiutores.

25 Quantum maligni ſpiritus ad flagitia incitent homines, cùm cõmittendis ſceleribus quaſi diuinam exempli ſui interponunt authoritatem.

26 De ſecretis dæmonum monitis, quæ pertinebant ad bonos mores, cum palàm in ſacris eorum omnis nequitia diſceretur.

27 Quãta euerſione publicæ diſciplinæ Romani diis ſuis placandis ſacrauerint obſcœna ludorum.

28 De Chriſtianæ religionis ſalubritate.

29 De abiiciendo cultu deorum cohortatio ad Romanos.

DIVI AVRELII AVGVSTINI epiſcopi ad Marcellinum de Ciuitate Dei, liber Secundus.

B *De modo qui neceſſitati diſputationis adhibendus eſt.* *Caput primum.*

SI Rationi perſpicuæ veritatis infirmus humanæ conſuetudinis ſenſus non auderet obſiſtere, ſed doctrinæ ſalubri languorem ſuũ tanquam medicinæ ſubderet, donec diuino adiutorio fide pietatis impetrante ſanaretur, non multo ſermone opus eſſet ad conuincendum quemlibet vanę opinationis errorem, his qui rectè ſentiunt, & ſenſa verbis ſufficientibus explicant. Nunc verò quoniam ille eſt maior & tetrior inſipientium morbus animorum, quo irrationabiles motus ſuos etiam poſt ratione plene redditam, quanta homini ab homine debetur, ſiue nimia cæcitate, qua nec aperta cernuntur, ſiue obſtinatiſſima peruicacia, qua & ea quæ cernuntur, non feruntur, tãquam ipſam rationem veritatẽq; defendunt, fit neceſſitas ᵃ copioſius dicendi plerunque res claras, velut eas non ſpectantibus intuendas, ſed quodammodo tangendas, palpantibus & conniuentibus offeramus. Et tamen quis diſceptandi finis erit & loquẽdi modus, ſi reſpondendum eſſe reſpondentibus ſemper exiſtimemus? Nam qui vel non poſſunt intelligere quod dicitur, vel tam duri ſunt aduerſitate mentis, vt
C etiam ſi intellexerint non obediant, reſpõdent vt ſcriptum eſt, & loquuntur iniquitatem atque infatigabiliter vani ſunt. Quorum dicta contraria ſi toties velimus refellere, quoties obnixa fronte ſtatuerunt, non curare * quid dicant, dum quocunque modo noſtris diſputationibus contradicant, quàm ſit infinitũ & ærumnoſum & infructuoſum vides. *nec cogitant. Quam ob rem nec teipſum mi fili Marcelline, nec alios quibus hic labor noſter in Chriſti charitate vtiliter ac liberaliter ſeruit, tales meorum ſcriptorum velim iudices, qui reſponſionem ſemper deſiderent, cum his quę leguntur audierint aliquid contradici, ne fiant ſimiles earum mulierculārum, quas commemorat Apoſtolus: Semper diſcentes, & ad veritatis ſcientiam nunquam peruenientes. a.Timo.3.

IOAN. LODO. VIVIS VALENT. in Secundum librum de Ciuitate Dei, D.Aurelij Auguſtini commentaria. Tomus quintus.

FIt neceſſitas.) Figura Græca, [illegible] apud Demoſthenem, quod aſt apud illos frequentiſſimum: tametſi apud Latinos ſit hæc loquendi forma: Neceſſitas eſt vt labores, ſicut apud Quintilianum. a D

De his quæ primo volumine expedita ſunt. *Caput II.*

SVperiore itaque libro cum de Ciuitate dei dicere inſtituiſſem, vnde hoc vniuerſum opus illo adiuuante in manus ſumptum eſt, occurrit mihi reſpondendum eſſe primitus eis, qui hæc bella, quibus mundus iſte conteritur, maximęque Romanæ vrbis recentem à Barbaris vaſtationẽ Chriſtianæ religioni tribuunt, qua prohibentur nefandis ſacrificiis ſeruire dæmonibus*: cum potius hoc deberent *aliâs, ſeruire dæmoniorum malis dæmonibus. tribuere Chriſto, quod propter eius nomen contra inſtitum moremque bellorum eis quò confugerent, religioſa & ampliſſima loca Barbari libera præbuerunt, atque in multis famulatum debitum Chriſto: non ſolum verum, ſed etiam timore confictum, ſic honorauerunt, vt quod in eos belli iure fieri licuiſſet, illicitum ſibi eſſe iudicarent. Inde incidit quæſtio, cur hæc diuina beneficia etiam ad impios ingratóſque peruenerint? & cur illa itidem dura, quæ hoſtiliter facta ſunt, pios cum impiis pariter afflixerint? Quam quæſtionem ᵃ per E multa diffuſam, in huius æui quotidianis, vel dei muneribus, vel hominum cladibus: quæ quoniam * vtraque *aliâs, cladibus quorum vtraque. bene vel male viuentibus permixte atque indiſcrete ſæpe accidunt, ſolent multos mouere, vt pro ſuſcepti operis neceſſitate diſſoluerẽ, aliquãtum immoratus ſum, maxime ad conſolandas ſanctas fœminas & pie caſtas, in quibus ab hoſte aliquid perpetratum eſt, quod intulit verecundiæ dolorem, & ſi nõ abſtulit pudicitiæ firmitatem, ne pœniteat eas vitæ, apud quas non *† eſt vnde poſſit pœnitere nequitiæ. *†aliâs, vita quas nõ. Deinde pauca dixi in eos, qui Chriſtianos aduerſis illis rebus affectos, & præcipue pudorem humiliatarum fœminarum, quanuis caſtarum atque ſanctarum, proteruitate impudentiſſima exagitant, cum ſint nequiſſimi & irreuerentiſſimi, & longe ab eis ipſis Romanis degeneres: quorum præclara multa laudantur, & literarum memoria celebrãtur, imò illorum gloriæ vehementer aduerſi. Romam quippe ᵇ cura ſtructam † veterum auctámque laboribus, ſœdiorem ſtantem fecerant quàm ruentem: †partam. quandoquidem in ruina eius lapides & ligna, in iſtorum autem vita omnia, non murorum, ſed morum monumẽta † atque ornamẽta ceciderunt, cum funeſtioribus eorum corda cupiditatibus quàm ignibus tecta illius vrbis arderent. †aliâs, munimenta. Quibus dictis, primum terminaui librum: F deinceps itaque dicere inſtitui, quanta mala ciuitas illa perpeſſa ſit ab origine ſua: ſiue apud ſeipſam, ſiue in prouinciis iam ſibi ſubiectis, quæ omnia Chriſtianæ religioni tribuerent, ſi iam tunc Euangelica doctrina aduerſus falſos & fallaces eorum deos teſtificatione liberrima perſonaret.

QVam quæſtionem.) Illa erat præcipua quæſtio eorum Philoſophorum, qui dei prouidentia mundũ negabant regi, vt Plutarchus ſcribit libro de placitis Philoſophorũ primo. a b Romam quippe.) In vetuſto exemplari, quod mihi vir & literarum & literatorum amantiſſimus M. Laurinus ſancti Donatiani Brugenſis decanus accommodauit, ſic ſcribebatur: Romam quippe partam veterum auctámque laboribus. alibi paratam. M.Laurinus.

De aſſumenda hiſtoria, qua oſtenditur, quæ mala acciderint Romanis, cum deos colerent, antequàm religio Chriſtiana creſceret. *Cap. III.*

MEmento autem me iſta cõmemorantem adhuc cõtra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoq; ortũ eſt vulgare prouerbium:

G Pluuia defecit[a] cauſa Chriſtiani nominis. Sunt nanque qui eorum ſtudiis liberalibus inſtituti, amant hiſtoriam, qui facillime iſta nouerunt. Sed vt nobis inerudito rũ turbas infeſtiſsimas reddant, ſe noſſe diſsimulant, atque hoc apud vulgus affirmare nituntur, clades quibus per certa interualla locorum & temporum genus humanũ oportet affligi,[b] cauſa accidere nominis Chriſtiani, quod contra deos ſuos ingenti fama & præclariſſima celebritate per cuncta diffunditur. Recolant ergo nobiſcum antequam Chriſtus veniſſet in carne: antequam eius nomen ea, cui fruſtra inuident, gloria populis innoteſceret: quibus calamitatibus res Romanę multipliciter varieque contritæ ſunt, & in his defendant ſi poſſunt deos ſuos, ſi propterea coluntur, ne iſta mala patiantur cultores eorum, quorum ſi quid nunc paſsi fuerint nobis imputanda eſſe contendũt. Cur enim ea quę dicturus ſum permiſerunt accidere cultoribus ſuis, antequam eos declaratum Chriſti nomen offenderet, eorúmque ſacrificia prohiberet?

Chriſtianũ nomen quãd olim Ro. cauſum.

a Pluuia defecit.) Significat ita dictum illud fuiſſe ab impiis hominibus iactatum, vt quicquid mali accideret, imputandum eſſe Chriſtianis iudicarent. Tertullianus: Prætexentes ſanè ad odij defenſionem illam quoque vanitatem, quod exiſtiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Chriſtianos eſſe cauſam. Si Tiberis aſcendit in mœnia, ſi Nilus non aſcendit in arua, ſi cœlum ſtetit, ſi terra mouit, ſi fames, ſi lues, ſtatim Chriſtianos ad leonem acclamatur. Cyprianus contra Demetrianum. Sed enim quum dicas plurimos cõqueri, quòd bella crebrius ſurgãt, quòd lues, quòd fames ſæuiant, quòd imbres, quòd pluuias ſerena longa ſuſpendant, nobis imputari, vltra tacere non oportet. b Oportet affligi.) Ita ſenente ſorte rerum humanarum iure viciſſitudinaria, & fato illo, quæ ipſa eſt omnipotentis dei voluntas.

H

Quod cultores deorum nulla vnquam à diis ſuis præcepta probitatis acceperint, & in ſacris eorum turpia quæque celebrauerint. *Caput IIII.*

PRimo ipſos mores ne peſsimos haberent, quare dij eorum curare noluerunt? Deus enim verus eos, à quibus non colebatur, merito neglexit. Dij autem illi, à quorum cultu ſe prohiberi homines ingratiſsimi cõqueruntur, cultores ſuos ad bene viuendum quare nullis legibus adiuuerunt? Vtiq; dignum erat, vt quomodo iſti illorum ſacra, ita illi iſtorũ vitã, aut ó facta curarent. Sed reſpõdetur, quod voluntate propria quiſque malus eſt. Quis hoc negauerit? Veruntamen pertinebat ad conſultores deos, vitæ bonæ præcepta non occultare populis cultoribus ſuis, ſed clara prædicatione præbere: per vates etiam conuenire atque arguere peccantes: palàm minari pœnas male agentibus, pręmia recte viuentibus polliceri. Quid vnquam tale in deorum illorum templis, prompta & eminenti voce concrepuit? Veniebamus nos etiã aliquando adoleſcentes ad ſpectacula ludibriaq; ſacrilegiorum:[a] ſpe-
I ctabamus arreptitios,[b] audiebamus ſymphoniacos[c] ludis turpiſsimis, qui diis deabuſq; exhibebantur: oblectabamur[d] cœleſti virgini & Berecynthiæ matri deorum omnium. Ante cuius lecticã die ſolẽni lauationis eius,[e] talia per publicum cantitabantur à nequiſsimis ſcenicis,[f] qualia nõ dico matrem deorum, ſed matrem qualiumcunque ſenatorũ, vel quorumlibet honeſtorum virorum: immo verò qualia nec matrẽ ipſorũ ſcenicorũ
" deceret audire. Habet enim quiddam erga parentes hu
" mana verecũdia, quod nec ipſa nequitia poſsit auferre.
" Illam enim turpitudinẽ obſcœnorum dictorum atque factorum, ſcenicos ipſos domi ſuæ proludendi[g] cauſa coram matribus ſuis agere puderet, quam per publicum agebant coram deorum omnium matre, ſpectante & audiente vtriuſque ſexus frequentiſsima multitudine. Quæ ſi illecta curioſitate adeſſe potuit circumfuſa, ſaltem offenſa caſtitate debuit abire confuſa. Quæ ſunt ſacrilegia, ſi illa erant ſacra? aut quæ inquinatio, ſi illa lauatio? Et hæc fercula[h] appellabantur, quaſi celebraretur cõuiuium, quo velut ſuis epulis im mũda dæmonia paſcerentur. Quis enim non ſentiat cuiuſmodi ſpiritus talibus obſcenitatibus delectentur: niſi vel neſciens vtrùm omnino ſint vlli immũdi ſpiritus deorum nomine decipientes: vel talẽ agens vitam, in qua iſtos potius quàm deum verum & optet propicios, & formidet iratos. K

Berecynthia deûm mater.

a Ludibria ſacrilegiorum.) Inuertit illud ſacra ludorum, vel ludos ſacros. b Spectabamus arreptitios.) Locus hic poſtulat, vt de matre deûm nonnulla dicam. Diodorus Siculus libro ſuæ bibliothecæ quarto, de matre deûm non vno modo narrat fabulam. Primũ enim ſcribit, Cœlũ ex Titea coniuge liberos ſuſcepiſſe quinque & quadraginta, mulieris ſexus duos, Reginam, & Opem: quarum Reginã ætate & prudentia præſtitiorem, in gratiam matris fratres omnes educaſſe, ideo dictam matrem deûm, nupſiſſeque Hyperioni fratri, ex quo Solem & Lunam genuerit: qui quũ ſcelere auunculorũ interiiſſent, ipſa in furorẽ verſa, cum tympanis, cymbaliſque terram ſuæ ditionis peragraſſe, moremq; eiuſmodi manſiſſe poſt eius fatum. Addit Diodorus aliam fabulam: Manoem vetuſtiſsimũ Phrygiæ regem, ex vxore Dindymene filiã procreaſſe, quam exponi iuſſerit in monte Cybelio, infantem à feris enutritam euaſiſſe in admirabilem pulchritudinem, inuentamque à muliere paſtoria educatam pro ſua, dictamq; à monte in quo eſſet expoſita Cybelem, multas artes ingenij acumine & inueniſſe & edocuiſſe mortales: ſicut cantum tibiæ, luſus, choreas, cymbalorum tympanorumque ſonitus, artem præterea veterinariam, & infantum morbis lenimenta: quibus quòd multi curarẽtur pueri, idcirco eam magnam matrem nominatam eſſe. quę cum adoleuiſſet iuuenem amaſſe terræ illius, nomine Atym, ex eoq; grauidam eſſe, à Menoe patre, qui famã de virtute factiſq; eius acceperat, reuocatã pro virgine: cuius flagitio cognito Atym & nutrices iuſſu regis affectos eſſe ſupplicio, Cybelẽ amore incenſam ex deſiderio Atys inſaniſſe, domoque paterna egreſſam ſolam cum fiſtula & tympano, paſſis crinibus totam regionem peragraſſe dementatam, veniſſeque in Nyſam ad Dionyſium: aliquot vero annis poſt eam iam mortuam, cum & difficultate annonæ, & morbo in Phrygia laboraretur, oracula iuſſos eſſe Phryges Atym & Cybelem venerari: hinc ſacra ceremoniaſque magnæ matris deûm ortas. Hæc ex Diodoro, haud dubie quin originẽ rei attulerit. L Sed hanc alij Iouis, Iunonis, Neptuni, & Plutonis matrẽ fuiſſe autumãt, ideo Rheam & Latine Opem dictam: eandem eſſe Cybelem & Veſtam. Nec dubito quin hæc res geſta confundatur, vt nuſquam ferè non fit in deorum fabulis, virginemque haberi, nempe Veſtam, eamq; ob cauſam exciſſum eſſe Atym iuuenem formoſiſsimum: quem cum illa adamaſſet, præcepiſſetque ne cum muliere ſe vlla vnquam commiſceret, illeque præcepto deæ neglecto Nympham Sangritidem adamaſſet, à Cybele virilitate diminutus eſt, idcirco & ſacerdotibus gauderit eum modum deformatis. Et quoniam hanc Phrygij plurimum in Ida monte coluerunt, hinc nomen Idææ matris inuenit, & Berecynthię, à monte etiam eiuſdẽ Phrygiæ. Sacerdotes Gallos nuncupauerunt à Gallo amne Phrygiæ, cuius aqua phanaticos potantes reddit. Ipſi quoque Galli inſani caput per furorem rotant, cultriſque faciem & muſculos corporis totius diſſecant, morſibus quoque ſeipſos impetunt, cum maiore ſe correptos furore, vel ſimulant vel re vera ſentiunt. Deam iſtam hoc eſt ingens in Ida ſaxum, quam incolæ deûm matrem vocabant, Romam legati aduexerunt, pridie Idus Apriles, eoq; die feriæ eius celebrantur, & ludi quę Megaleſia dixerunt. Liuius lib. xxix. ſic de matre Idæa loquens, inquit: In ædem victoriæ, quę eſt in palatio, pertulere deam pridie Idus Apriles. Iſque dies feſtus fuit. populus frequens dona Deæ in palatium tulit, lectiſterniumque, & ludi fuere Megaleſia appellata: & lib. xxxvj. Per idem ferè tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata eſt, quam Deam is P. Cornelius aduectam ex Aſia, P. Cornelio Scipione, cui poſtea Africano fuit cognomen, P. Licinio COSS. in palatium à mari detulerat, locauerant ædem faciendam M. Liuius, C. Claudius cenſores, M. Cornelio, Tito Sempronio conſulibus, tertiodecimo anno poſtquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus: ludique ob dedicationem eius facti, quos primos ſcenicos fuiſſe Antias Valerius eſt author, Megaleſia appellatos. Hæc Liuius. cum quib' Varro conſentit lib. de lingua Latina. iij. b Arreptitios.) Lymphatos, furore correptos, quales erãt Galli Berecynthiæ. hos arreptitios Auguſt. ſuper Gen. Arreptos ſpiritu nominat. c Symphoniacos.) Modulatores ἀπὸ τῆς συμφωνίας, id eſt, concentu, & modulatione. In feſto Cybeles multi edebantur ſonitus compoſiti, & ad numerum, vt tibiis, & tympanis. Ouid. lib. iiij. Faſtorum. M

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
  Flabit, & Idææ feſta parentis erunt.
Ibunt ſemimares, & inania tympana tundent:
  Æráque tinnitus ære repulſa dabunt. Et poſt.
  Tibia dat Phrygios, vt dedit ante, modos.

Et tibiam Diodorus inuentum eſſe dicit Cybeles, à qua doctus eſt Marſyas, qui cum Apolline certauit. d Oblectabantur.) Locus non videtur carere mendo, ſic, vt puto legendus: Ludis turpiſsimis oblectabantur, qui diis deabuſque exhibebantur, cœleſtique virgini Berecynthiæ matri deorum omnium. Hanc enim tametſi prolibus abundantem, tamen virginem dicebant eſſe, vt quæ eſſet etiam Veſta, tum quod talis voluit à patre Menoe videri, & credi. e Die ſolenni lauationis eius.) Pridie Idus Aprilis, mater deûm magna pompa à Gallis ad Almonem fluuium producebatur, qui non procul ab vrbe Tiberi miſcetur, ibique ad confluentem du-

Mater deûm.

Cybele quas artes inuenerit.

Atys.

Galli ſacerdotes.

Megaleſia.

Matris Idææ ablutio.

A tem duorum annuum ablucbatur veteri inſtituto. nam quo primum die ex Aſia illuc eſt aduecta à ſacerdote lota eſt, vſque mos poſtea per ſingulos annos eſt ſeruatus. Lucanus in primo:

Et lotam paruo reuocant Almone Cybelem.

Apertius Ouidius in. iiij.

Eſt locus in Tiberim, quo lubricus influit Almon,
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veſte ſacerdos
Almonis Dominam ſacráque lauit aquis.

Prudentius in martyrio Romani:

Nudare plantas ante carpentum ſcio
Lapis nigellus euchendus eſſedo,
Quem ad lauacrum praeeundo ducitis,
Almonis vſque peruenitis riuulum.
Proceres togatos matris Idææ ſacris,
Muliebris oris clauſus argento ſedet,
Pedes remotis atterentes calceis.

f A nequiſsimis ſcenicis. Primi anois ſingulis ludi ſcenici erant Megaleſia, in quibus hiſtriones ad nouum opus egredientes, mira laſciuia ſpurciſsima & turpiſsima quæque in matrem deum, & Atym dictitabant: tum & alij per id temporis etiam honeſtiſſ. Romanorum cultu diſsimulato, vt noſci non poſſent, licentioſiſsime per vrbem vagabantur, nullis verbis factiſque fœdis parcentes, vt author eſt Herodianus in Commodo. g Proludendi.) Exercendi ſui gratia, & meditandi artem. h Et hæc fercula.) A ferendo, quod in ſolenni, ſiue triumphi ferrentur, ac geſtarentur reuerenter, vt in ſacrificijs, ludiſque deorum ſimulachra, clarorum virorum ſtatuæ: in triumphis imagines vrbium deuictarum, arma hoſtibus detracta, pecuniæ captiuæ, & reliqua ſpolia. ſic Cicero, & Suetonius, & cæteri. At quæ ſacris menſæ apponitur, quoniam lancibus feruntur ſolicite & quaſi reuerenter, Fercula nominantur. — *Fercula.*

B *De obſcœnitatibus, quibus mater deorum à cultoribus ſuis honorabatur.* *Cap. V.*

NEquaquam iſtos, qui flagitioſiſsimæ conſuetudinis vitiis oblectari magis quàm obluctari ſtudent, ſed illũ ipſum Naſicam Scipionem, qui vir optimus à ſenatu electus eſt, cuius manibus eiuſdem dæmonis ſimulachrum ſuſceptum eſt, in vrbémque peruectum, habere de hac re iudicem vellem. Diceret nobis, vtrum matrem ſuam tam optime de republica vellet mereri, vt ei diuini honores decernerentur: ſicut & Græcos & Romanos aliáſque gentes conſtat quibuſdam decreuiſſe mortalibus, quorum erga ſe beneficia magnipenderant, eóſque immortales factos atque in deorum numerum receptos eſſe crediderant. Profecto ille tantam fœlicitatem ſuæ matri, ſi fieri poſſet, optaret. Porrò ſi ab illo deinde quęrerem[a], vtrum inter eius diuinos honores vellet illa turpia celebrari: nónne ſe malle clamaret, vt ſua mater ſine vllo ſenſu mortua iaceret, quàm ad hoc dea viueret, vt illa libenter audiret? Abſit vt ſenator populi Romani ea mente præditus, qua theatrum ædificari in vrbe fortium virorum prohibuit, ſic vellet coli matrem
C ſuam, vt talibus dea ſacris propiciaretur, qualibus ma-
a verbis. trona vrbis * † offenderetur. Nec vllo modo crederet verecundiam laudabilis fœminæ, ita in cõtrarium diuinitate mutari, vt honoribus eam talibus aduocarent cultores ſui: qualibus conuitiis in quempiam iaculatis, cum inter homines viueret, niſi aures clauderet, ſeſeque ſubtraheret, erubeſcerent pro illa & propinqui, & maritus, & liberi. Proinde talis mater deúm, qualem habere matrem puderet quemlibet etiam peſsimũ virum, Romanas occupatura mentes quæſiuit optimum virum, non quem monendo & adiuuando faceret, ſed quem fallendo deciperet: ei ſimilis de qua ſcriptum
Prouerb. 6. eſt[c]: Mulier autem virorum precioſas animas captat, vt ille magnæ indolis animus hoc velut diuino teſtimonio ſublimatus, & vere ſe optimum exiſtimans, veram pietatem religionemq; nõ quæreret, ſine qua omne quãuis laudabile ingenium ſuperbia vaneſcit & decidit. Quomodo igitur niſi inſidioſe quæreret dea illa optimum virum, cum talia quærat in ſuis ſacris, qualia viri optimi abhorrent ſuis adhiberi conuiuiis?

Tomus quintus.

DE qua ſcriptum eſt.) Prouerb. 6. non capit legimus! Auguſtinus capiat iuxta. lxx. ἀγρεύει. q. venatur. c
D

Deos paganorum nunquam bene viuendi ſanxiſſe doctrinam.
Caput VI.

HInc eſt, quod de vita & moribus ciuitatum atque populorum, à quibus colebãtur illa numina, non curarunt, vt tam horrendis & deteſtabilibus malis, non in agro & vitibus, non in domo atque pecunia, non denique in ipſo corpore, quod menti ſubditur: ſed in ipſa mẽte, in ipſo rectore carnis animo, eos impleri ac pęſsimos fieri ſine vlla ſua terribili prohibitione permitterent. Aut ſi prohibebãr, hoc oſtendatur potius, hoc probetur. Nec nobis neſcio quos ſuſurros paucíſsimorum auribus anhelatos, & arcana velut religione traditos iactent, quibus vitæ probitas caſtitaſq; diſcatur: ſed demonſtrentur atque cõmemorentur loca talibus aliquando conuenticulis cõſecrata: non vbi ludi agerentur obſcœnis vocibus & motibus hiſtrionum, nec vbi Fugalia[a] * celebrarentur, — *aliâs, frugalia, & mox, & v. fr. ſcilicet.*
effuſa omni licentia turpitudinum, & vere Fugalia, ſed pudoris & honeſtatis: ſed vbi populi audirent quid dij præciperent de cohibenda auaritia, ambitione frangẽda, luxuria refrænanda: vbi diſcerent miſeri, quod diſcendum Perſius[b] increpat dicens: Diſciteq; ô * miſeri — *aliâs fagalia.* *E* *Perſ. ſaty. 3.* *aliâs Diſcite iſ.*
& cauſas cognoſcite rerum, Quid ſumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo Quis datus, aut metæ quàm mollis flexus[c] & vnde *: Quis modus argenti[d], quid fas — *al. vnda.*
optare[e], quid aſper[f] Vtile nummus habet: patriæ chariſq; propinquis, Quantum elargiri deceat, quem te deus eſſe iuſsit, & humana[g] qua parte locatus es in re. Dicatur in quib⁹ locis hæc docentium deorũ ſolebant præcepta recitari, & à cultoribus eorum populis frequẽter audiri, ſicut nos oſtendimus ad hoc eccleſias inſtitutas, quaquauerſum religio Chriſtiana diffunditur.

NEc vbi Fugalia.) De Fugalibus nihil me apud alios memini legere. Nec dubitarem aliquid ex coniectura admonere, & lectori permittere, vt aliud pro eo verbum ſubſtitueret, niſi idẽ Auguſtinus adderet, & vere Fugalia, ſcilicet pudoris & honeſtatis. Et quanquam non ignoro coniecturas veritate occulta bonas, eadem patefacta ridiculas plerunque eſſe, tamen tentabo, ſi hac quoque parte prodeſſe ſtudiis poſsim: ſi non afferendo verum, certe excitando, vt quæratur. Primum Varro lib. de lingua Latina. v. ſic ſcribit: Iunio menſe populi Fugie videtur nominatus, quòd eo die repente tumultu fugerit populus. Non multo enim pòſt hic dies fuit, quàm Gallorum deceſſus ex vrbe. Et qui tunc ſub vrbe populi, vt Ficulneates, ac Fidennates, & finitimi alij contra nos coniurauerunt, aliquot huius diei veſtigia fugæ in ſacris apparent. De quibus rebus antiquitatum libri plura referunt. Hactenus Varronis verba, hoc eſt Fugiæ deæ feſtum, quæ eſt lætitiæ dea à fugatis hoſtibus nominata. Nam poſtridie eius diei victi populi ſunt deuicti à Romano, magnáque celebritate & lætitia omnium egit ferias illas, quod periculum fuerit ne à finitimis gentibus reliquiæ Romani nominis, quæ Gallicæ cladi ſuperfuerant, tollerentur. Quam deam Hylus libro de Dijs Vitulam vocat. Piſo Vitulam victoriam dici ſcribit, ſicut Macrobius teſtatur in Saturnalibus. Erant ergo Fugalia, vel Fugalia poſtridie nonas Iunias, Lætitiæ deæ lætiſsimus dies. In quo credibile eſt populum in omnem licentiam ſolutiſsimum, atque effuſiſsimum fuiſſe. Hæc nolim cuiquam eſſe præiudicij loco, ſed ſolum dicta, vt alij acutius & diligentius rem veſtigent, ſi modo tanti æſtimabunt. b Perſius.) Satyra iij. ex precepto vetere, quod pro foribus templi Apollinis Delphici Amphyctiones ſcripſere: Noſce teipſum. hæc Perſius dicit. c Aut metæ quàm mollis flexus.) Metæ erant in Circo ſeptẽ. Domitianus ludis quibuſdam, ne curreretur niſi vſque ad quintam indixit, vt citius peragi poſſent ludi apparatiſſ. quos edebat. Suetonius in eius vita: Septies illæ omnes cingebantur metæ. Artſque erat & induſtria non parua in equis rotiſque flectendis ad finem metarum, ne poſterior dexteritate flectendi priorem anteuerteret. Propertius: — *a Fugalia.* *F* *Fugia Dea.* *Vitula Dea.* *Meta Circi.*

Aut prius infecto depoſcit præmia curſu,
Septima quàm metam triuerit ante rota.

Huc ſpectat illud Horatij principio Odarum, Sunt quos curriculo puluerem olympicum, Collegiſſe iuuat, metaque feruidis, Euitata rotis. Erant & curſores quidam in Græciæ certaminibus, quibus non ſat erat ex lege certaminis perueniſſe ad metam, niſi recurrerent, vnde venerant, circ-

G cursu celerrimo vbi metam pertigerant, διαυλοδρόμους vocant: nam δίαυλος eſt ſpatij circuitio, vt ſcribit Vitruuius lib. v. qui ſeruses ſpatium circuibant δολιχοδρόμοι ſunt dicti. Hic eſt proprius ſignificatus flexus & metæ. Perſius autem recte ſentit eſſe mollem flexum à virtute ad vitium: aut oblique non eſſe facilem à vitio ad virtutem, vbi illud aſſuetudine in humana mente inualuerit, tyrannidemque occuparit. Idcirco ne vitio aſſueſcamus monet: quoniam non ſit in manu noſtra iugum eius ſemel admiſſum excutere, quoties & quando velimus. Aut de flexu ætatis intelligi, cum ab adoleſcentia in virilem ætatem tranſimus, quo tempore mores mutari decet. Sicut ille apud Terentium ait, aut à virili & actuoſa ætate ad ſeniorem & quietiorem. De quo flexu Cicero in primo de oratore: ſi infinitus forenſium rerum labor, & ambitionis occupatio, de curſu honorum etiam ætatis flexu conſtitiſſet. Sed apertius pro M. Cælio & per eandem metaphoram, In hoc flexu quaſi ætatis: nihil enim occultabo fretus humanitate ac ſapientia veſtra, fama adoleſcentis paulum hæſit ad metas notitia muliebri & infœlici vicinitate. Et Seneca lib. de tranquil. vitæ. j. Non in curſu tantum circique certamina, ſed in ſpatiis vitæ interius flectendum eſt. c Et vnde.) Genitiuus eſt ab vnda ſimili genere metaphoræ. In naumachiis ſunt metæ conſtitutæ, ad quas ſubito nauis eſſet conuertenda. Virgilius in v.

Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis pater: vnde reuerti
Scirent, & longos vbi circumflectere curſus.

In vetuſto exemplari legebatur: Qua mollis flexus, & vnde. quod non eſt vſqueadeo abſurdum. Sic legit Antonius Nebriſſenſis noſter Grammaticus diligentiſſ. d Quis modus argenti.) Ex Platone, ex quo Perſius omnia quæ de moribus diſſerit. In Phædro Socrates ſic precatur: O amice Pan, & cæteri dij date obſecro, vt intrinſecus pulcher efficiar, quæque mihi extrinſecus addita ſunt, internorum ſint amica, ſolum ſapientem diuitem exiſtimem: huius vero auri tantum elargimini, quantum, nec ſuſtinere, nec geſtare alius, quàm vir temperans queat. Hæc ille. Sunt enim faciles opes magis optandæ, quàm immodicæ.

e Quid fas optare.) Ex hoc ex Alcibiade ſecundo Platonis de voto: in
H quo Plato docet quid optandum à diis. Eandem Socratis ſententiam ponit Valerius in ſeptimo: Iuuenalis de voto,

Orandum eſt, vt ſit mens ſana in corpore ſano.

Niſi intelligatur, quid fas optare in argento. nam & prius eſt de auro, & quod ſequitur. Quid aſper vtile numus habet. f Aſper.) Numus expreſſo ſigno & extanti aſper eſt tactu, vſu tritus fit læuis. Sic vaſa argentea cælata, in quibus aliquid eminet, Plinius aſpera nominat. Suetonius numum aſperum dixit in Nerone: Aurum obryzum & numum aſperum ingenti faſtidio exegit. an pro nouiter percuſſo, an quia meliores erant aſperi, quàm qui plana erant nota, quales fuerint nã olim, non ſat ſcio. Inæqualem numum dici aſperum oſtendit aſperitatis definitio in Timæo Platonis. Aſperitas, inquit, eſt durities inæqualitati permixta.

Aſper nummus.

Aſperitas.

g Quem te deus eſſe iuſsit, & humo.) Etiam ex Platone qui deum facit Imperatorem generis humani, aſsignantem ſuum vnicuique in ſtatione hac & veluti militia locum, à quo non licet diſcedere iniuſſu illius. Facit hoc ad rectum officium vitæ, vt quiſque ſciat, quæ pars ſit generis humani, vt iuxta illam viuat, ſatisfaciatque muneri ſuo, ſit ne agricola an vrbanus, ſeruus an liber, tum cerdo, ſartor, Philoſophus, ſacerdos, miles, princeps, magiſtratus, priuatus.

Inutilia eſſe inuenta philoſophica ſine authoritate diuina, vbi quemquam ad vitia pronum magis monet, quod dij fecerint, quàm quod homines diſputauerint.

Caput VII.

I AN nobis forte Philoſophorum ſcholas diſputationéſque memorabunt? Primo hæc non Romana, ſed Græca ſunt: aut ſi propterea iam Romana, quia & Græcia facta eſt Romana prouincia, non deorum præcepta ſunt, ſed hominum inuenta, qui vtcunque conati ſunt ingeniis acutiſsimis præditi ratiocinando veſtigare, quid in rerum natura [a] latitaret: quid in moribus [b] appetendum eſſet atque fugiendum: quid in ipſis [c] ratiocinandi regulis certa connexione traheretur, aut quid non eſſet conſequens vel etiam repugnaret. Et quidã eorum quædam magna quantũ diuinitus adiuti ſunt, inuenerunt: quantum autem humanitus impediti ſunt, errauerunt: maxime cum eorum ſuperbiæ [d] iuſte prouidentia diuina reſiſteret, † vt viam pietatis ab humilitate in ſuperna ſurgentem, etiam iſtorum comparatione monſtraret. Vnde poſtea nobis erit in dei veri & domini voluntate diſquirendi ac diſſerendi locus. Veruntamen ſi Philoſophi aliquid inuenerunt, quod agendæ bonæ vitæ beatæque adipiſcendæ ſatis eſſe poſsit: quanto iuſtius talibus diuini honores decernuntur? Quanto melius & honeſtius in Platonis templo libri eius legerentur, quàm in templis dæmonum Galli abſcinderentur, molles conſecrarentur, [e] inſani ſecarentur, & quicquid aliud, vel crudele, vel turpe, vel turpiter crudele, vel crudeliter turpe in ſacris talium deorum celebrari ſolet? Quanto ſatius erat ad erudiendam ad iuſtitiam iuuẽtutem publice recitari leges deorum, quàm laudari inaniter leges atque inſtituta maiorum? † Omnes enim cultores talium deorum, [f] mox vt eos libido perpulerit, feruenti, vt ait Perſius, tincta veneno, [g] magis intuentur quid Iuppiter fecerit, quàm quid docuerit Plato vel cenſuerit Cato. Hinc apud Terẽtium [h] flagitioſus adoleſcens ſpectat tabulam quandam pictam in pariete, vbi inerat pictura hæc: Iouem quo pacto Danaë miſiſſe aiunt in græmium quódam imbrem aureum: atque ab hac tanta authoritate adhibet patrocinium turpitudini ſuæ, cũ in ea ſe iactat imitari deum. At quem deum, inquit, Qui templa cœli ſummo ſonitu concutit. ego homuncio id non facerem? Ego vero illud feci ac lubens. K

† aliâs, vt diuina prouidentia reſiſteret.

† aliâs, malorum.

a QVid in rerum natura.) Triplicem philoſophiæ partem attingit, hic naturalem. b Quid in moribus.) Moralem. c Quid in ipſis.) Rationalem ſeu dialecticam. de quibus alibi. d Cum eorum ſuperbiæ.) Quod ſuis ingeniis quæcunque inuenirent referebant accepta, nihil beneficio dei tribuentes. De qua re fuſe diſputat Lactantius. L e Molles conſecrabantur.) Erãt omnes iſti Galli pathici homines, ſpurciſsimi, flagitiis obruti. De quibus Apuleius multa narrat nephanda, lib. viij. & ix. ſui Aſini. Item Lucianus, vnde Apuleius ſumpſit argumentum. f Omnes enim cultores talium deorum.) Eorum quos colimus exemplis plurimum mouemur. Similes enim illis euadere ſtudemus, ſiue homines ſint, ſiue dij. Populus principis ſimilis eſſe affectat: diſcipuli præceptoris, quem colunt: & mortales, eorum quos pro immortalibus venerantur. Hinc nobis & Chriſti & ſanctorum noſtræ religionis propoſita ad imitationem exempla. Plato libr. de Republ. ij. eam cauſam inter cæteras affert, cur poëtas nolit in ſua ciuitate, quod quæ de diis ſint commentὸ peſsimum ſint legenibus exemplum: ſicut bella, rapinæ, ſeditiones, adulteria, furta, & ſimilia. Ex quo loco ſumpta ſunt illa verba, quibus loquentem Menippum Lucianus facit ἐν νεκυομαντείᾳ. Ego igitur, inquit, cùm puer adhuc eſſem, audiremque Homerum, & Heſiodum ſeditiones ac bella canentes, non ſemideorum modo, ſed ipſorum etiam deorum: adulteria quoque, violentias, rapinas, ſupplicia, patrum expulſiones, & fratrum & ſororum nuptias. Hæc me hercle omnia bona pulchraque putabam, & ſtudioſe erga ea afficiebar. Neque enim deos vnquam putarem mœchaturos, aut ſeditiones inuicem fuiſſe moturos, niſi de his rebus perinde ac bonis iudicaſſent. Hæc ille. Quæ nos maluimus Thomæ Mori verbis dicere, quàm noſtris: cuius laudes obiter atque aliud agentem attingere penè ſit nephas. Grandibus enim voluminibus vix adhuc totæ queant explicari. Quis enim de illius ingenij acumine, de iudicij acrimonia, de varietate eruditionis atque præſtantia, de facundæ linguæ eloquentia, de ſuauitate morum ac probitate. in prouidendis rebus conſilio, in exequendis dexteritate, in omnibus moderatione, integritate, æquitate, fide, ſatis pro dignitate dixerit, niſi vno verbo ſumma, perfecta, vndique abſoluta, ſuis omnibus conſummata numeris dixerit: niſi id quod res eſt, exemplaria, ſpecimina, ſui quodque generis affirmarit? magna loquor, & mirabuntur, qui Morum non norunt: ſed ſciunt vera me loqui, qui norunt, qui libros legerint, qui actus vel viderint, vel audierint, fidem facillimè habebunt. M Cæterum in huius viri laudibus velut in latiſsimo pelago erit aliud tempus, quo liceat vela pandere, & nos totos proſperrimæ auræ committere, ſcribereque tum multa, tum maxima, idque fecundis lectoribus. g Feruenti tincta veneno.) Perſius ſatyra tertia:

Cum dira libido.
Mouerit ingenium feruenti tincta veneno.

De omni bili intelligitur, quod eſt feruens venenum. ſed hic pro ſemine genitali poſuit Auguſtinus, ſicut virus apud alios. h Hinc apud Terentium.) In Eunucho, Chærea qui pro Eunucho ad Thaidem à Parmenone erat deductꝰ, flagrans amore virginis, Thaidi dono à Thraſone milite datæ, de ſtupro, quod ipſe virgini obtulerat, Antiphoni ſocio narrans, ſic inquit: Dum apparatur, virgo in conclaui ſedet ſuſpectans tabulam pictam, vbi inerat pictura hæc, Iouem quo pacto Danaë miſiſſe aiunt quondam in gremium imbrem aureum. Egomet quoque id ſpectare cœpi. & quia conſimilem luſerat iam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi, deum ſeſe in hominem conuertiſſe, atque per alienas tegulas veniſſe clanculum per impluuium, fucum factum mulieri. At quem deum! qui templa cœli ſumma ſonitu concutit. Ego homuncio hoc non facerem? ego illud vero ita feci, ac lubens. Hactenus verba illius. Danaë formoſa virgo à patre Acriſio ſeruabatur in turri, nec vlli virorum ad eam erat acceſſus: quam Iuppiter cum adamaret, aureus plu-

Thomas Morus.

Danae.

A cea pluuia per impluuium turri illapſus vitiauit: hoc eſt muneribus aureis, quibus nihil eſt ſatis occluſum, atque obſeptum, & ipſius virginis & cuſtodum animos corrupit.

De ludis ſcenicis in quibus dij non offenduntur editione ſuarum turpitudinum, ſed placantur.

Caput VIII.

At enim non traduntur iſta ſacris deorum, ſed fabulis poëtarum. Nolo dicere illa myſtica quàm iſta theatrica eſſe turpiora. Hoc dico, quod negantes conuincit hiſtoria, eoſdem illos ludos in quibus regnant figmenta poëtarum, non per imperitum obſequium ſacris deorum ſuorum intuliſſe Romanos, ſed ipſos deos, vt ſibi ſolenniter ederentur, & honori ſuo conſecrarentur acerbe imperando, & quodammodo extorquendo feciſſe. Quod in primo libro breui commemoratione perſtrinxi. Nam ingraueſcente [a] peſtilentia, ludi ſcenici authoritate pont. Romæ primitus inſtituti ſunt. Quis igitur in agenda vita non ea ſibi potius ſectanda arbitraretur, quæ actitantur ludis authoritate diuina inſti-
B tutis, quàm ea quæ ſcriptitantur legibus humano conſilio promulgatis? Adulterum Iouem ſi poëtæ fallaciter prodiderunt, dij hi vtique quia caſti quibus tantum nephas per humanos ludos confictum eſt, non quia neglectum eſt iraſci ac vindicare debuerunt. Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabiliora [b] ludorum, comœdiæ ſcilicet, & tragœdiæ, hoc eſt, fabulæ poëtarum agendæ in ſpectaculis, multa rerum turpitudine, ſed nulla ſaltem ſicut alia multa verborum obſcœnitate compoſitæ: quas etiam inter ſtudia quæ honeſta ac liberalia vocantur, pueri legere & diſcere coguntur à ſenibus.

[a] NAm ingraueſcente.) Quoniam & hoc libro, & aliis ſequentibus Auguſt. de ludis ſcenicis plerunque meminit, locus poſtulare videtur, vt de illis nonnulla dicam: & quæ ſparſim multis capitibus eſſent dicenda, hic omnia vna ſerie contexam, quò melius intelligantur. Et primum de eorum origine apud Græcos, poſtmodum apud Ro. Nam imitatio ex Græcia manauit in Italiam. *Fabularũ theatricorũ origo.* Veteres igitur in Græcia agricolæ, cum ſacrum Libero pro anni prouentu facerent, incenſis altaribus primum aliquid vice precum cantillabant: deinde quo propitiorem ſibi redderent Liberum, eius geſta, victorias, ſubactóſque reges, illius triumphos, & regum calamitates concinebant. Cœpit præmium induſtriæ proponi caper, vel capri ſacrificati corium vini plenum. Et ingenia tum præmio non parui apud ruſticos C homines & tenues precij, tum oſtentandi ſui gratia carmina confinxerunt, incondita primum paucáque: deinde, vt fit, plura & elimatiora: cúmque in deuictis à Libero regibus parum eſſet in ſingulos annos materiæ, ad reliquos reges illas calamitatibus ſimiles itum eſt, deq; ipſis multa ſunt cantata. *Tragœdia.* Atque hæc eſt nuncupata tragœdia, vel ἀπὸ τοῦ τράγου, hoc eſt, hirco, quem accipiebat victor in certamine: vel à fecibus vindemiarum, quibus ora perungebantur, quas Græci τρύγας vocant. *Comœdia.* Comœdiam, ſunt qui eiſdem cœpiſſe ſacris velint: alij ſacris Apollinis Nomij, hoc eſt, paſtorum, vicorúmque præſidis. Quidam per idem tempus vtrique deo ſacrificari tradunt. Dicam quod eſt vulgatius: Athenienſibus per pagos adhuc diſperſis nondum coactis in vrbem à Theſeo, agricolæ peractis ſacris, tum eos, qui in ſacrificio fuerant, tum etiam viatores ſalſis dictis impetebant, riſumque excitabant ſpectatoribus. Vrbe conſtructa, ſolenni & ſtato tempore, vetere more in vrbem agricolæ plauſtris vecti veniebant, faceta dicacitate modo ruſticos, modo etiam pleroſque de vrbanis inceſſentes, præcipuè ſi à quoquam erant iniuria affecti. Et hæc quidem comœdia eſt dicta, vel ἀπὸ τῶν κωμῶν, id eſt, à vicis, pagiſque, in quibus agebatur: vel ἀπὸ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκκωμάζειν, quòd in viis laſciuirent, & dictis petulantioribus luderent. Nam eo tempore nondum villas & vicos Athenienſes κώμας dicebant, ſed δήμους. Placuit hic mos vrbano populo, & eos qui dicendo valebant, ad eruditius ſcribendum de eo argumenti genere carmen, ſunt adhortati. Ita ſenſim ruſtici ſunt excluſi, qui ſimplicitate ſua, ſiue odio, ſiue inuidia momorderunt quidem, ſed non cruento morſu. Poetæ vrbani primum actus cum taxaſſent ciuium facta, profuerunt nonnihil, quòd à ſceleribus multos metu retrahebant: ceterùm cœperunt affectibus, vel ſuis, vel amicorum ſeruire, ſimultates aſpere exercere, ſtylis pro telis abutentes, principeſque viros interdum nihil commeritos in ſcena proſcindere, idque nominatim.

Quod cùm eſſet paſſus Alcibiades ab Eupolide, in Baptis fabula, illum D corripi iuſſit, ac mergi in mare. nam tum fortè Alcibiades Imperator erat, claſſemque habebat in Piræo: cùmque mergeretur Poeta, illud ſubinde Alcibiades ingerebat: Tu me in ſcena ſæpe merſiſti Eupoli, ego te in mari. *Eupolis.* Huius exemplo ſatis territis Poetis ſucceſſit lex opera Alcibiadis lata, ne quem liceret nominatim in ſcena taxare. ita genus illud comœdiæ abolitum eſt, dictáque eſt vetus comœdia, hoc eſt ἀρχαία. *Comœdia vetus, media, & noua.* Succeſſit media, qua obliquis dictis perſtringebantur multi tacitis nominibus: & ea in ſuſpitionem venit nobilitati, tanquam ſua facta notarentur. ita in totum eſt ſublata, repertáque eſt noua, quæ de mediocribus perſonis luſit confictis nominibus, & argumento tam alieno ab iis, quæ faciebat nobilitas, vt manifeſtum eſſet, quoſuis potius quàm nobiles perſtringi: deinde affectibus tam moderatis, vt nemo de ſe dici etiam nominatim ægrè admodum tuliſſet. Huius princeps fuit Menander, qui cum Alexandro Macedone vixit paulo minor eo. Vetus bellis Peloponeſiacis viguit, in quo Ariſtophani plerique deferunt palmam: quanuis in media quoque multum eum valuiſſe dicant. Sed haud dubie Antiphanes Lariſſæus fuit in eo genere facile primus. Atque hæc quidem in Græcia. Romæ verò cum anno ab vrbe condita circiter quadringenteſimum Tito Sulpitio Petico, Caio Licinio Stolone COSS. & ſuperiore anno peſtilentia laboratum eſſet, & eodem laboraretur, ex libris Sibyllinis ludi ſcenici ſunt voti: noua res in populo bellicoſo. Ludiones ſunt ex Hetruria aſciti, qui genus nomine hiſtriones nuncupantur, hique ad tibicinis cantum taciti ſaltarunt, motibus non omnino, vt illa ætate inconcinnis, neque verſum dixere vllum. Ruſtici in Italia vetuſto Græciæ more peractis ſacris, poſt meſſem, gratulatique diis de bono anni prouentu, hilariores opere perfecto, ruſticana quædam dicta in ſe inuicem iactabant ad riſum mouendum: interim ſpurcis verbis non abſtinentes: interim paulo mordacius attingentes, idque alternis verſibus, qui dicebantur Feſcennini, à Feſcennina ciuitate Hetruriæ. *Feſcennini.* Hos cœperunt Romani hiſtriones imitari, ſed parcentes nominibus. nam id iam antea duodecim tabulis erat cautum ne fieret. E Feſcennini ſenſim ex ſcena abierunt, relictis nuptiis, & triumphis, fabuláque cœptæ ſunt introduci, quæ delectarent ſine cuiuſquam offenſione. quod Horatius epiſtola ad Auguſtum attingit. Ita cum nominatim lædi quenquam in ſcena non liceret, ex Græco ritu alia fabularum genera ſunt Romam adducta, noua ſcilicet comœdia, & Satyra: non illa quæ vno carminis genere in vitia inuehebatur, qualem ſcripſere Horatius, Perſius & Iuuenalis. nam huic initium dedit Lucilius, qui ſub Scipione Aemiliano meruit bello Numantino, ſed in quam introducebantur ſatyri contumelioſi & ſpurci, tunicis villoſis, motu graui, inconditóque & ruſticano. *Satyra.* Scena erat floribus, frondibus, herbis virentibus inſtructa, in faciem montium, ſyluarum, & ſpeluncarum: ſicut ſcenæ tragœdiarum, regalem magnificentiam imitantur: & comicæ, mediocrium ac plebeiorum ædificiorum rationem, vt Vitruuius libro quinto ſcribit. *Scenarum ornatus.* Ab iſtis ſatyris primam fabulam iuſtam Græco modo Latinis verſibus fecit Liuius Andronicus Salinatoris libertus, anno à condita Roma quingenteſimo decimoquarto, Appio Claudio Cæci filio, Sempronio Tuditano COSS. bello Punico primo, aliquot annis ante perfecto ex digeſtione temporum Attici. *Fabula prima Romæ.* Secuti ſunt hunc Næuius, Plautus, Ennius, Terentius, & alij permulti, qui comœdias ſcripſere. Reliqua de ludis ſcenicis ſuis locis dicentur. [b] Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabiliora.) In ludis interim fabulæ iuſto argumento exhibebantur populo: interim hiſtriones motus dabant impudicos ſilentio, nonnunquam quædam dicebant in rationem feſti conficta. Ea fabulis ſunt nonnullæ palliatæ, quarum argumentum eſt Græcum, hiſtrionéſque pallio more Græco vtuntur: quales ſunt omnes Terentianæ, & Plautinæ: *Palliata fabulæ.* aliæ togatæ, quarum argumentum ex Romanis rebus petitur, ludiunéſque toga Romano indumento amiciuntur, quales ſunt Afranij: & ea togatis, aliæ ſunt Prætextatæ: cùm res imperatorum & principum Romanorum agantur, neceſſeque eſt eſſe prætextam in ſcena, veſtimentum magiſtratuum Romano. *Togatæ.* *Prætextatæ.* à quibus non multum crediderim argumento abfuiſſe Trabeatas, quas C. Meliſſus Spoletanus Mœcenatis Libertus inuenit. ac neſcio an fuerint eædem, qua in re nihil habeo certi, aliæ Tabernariæ, in quibus de rebus vulgi agitur. *Trabeatæ.* F Sunt tragœdiæ, ſunt comœdiæ, ſunt ſatyrę, ſunt etiam Mimi, qui dicuntur Planipedes, quod nec ſocco vtuntur, nec cothurno, ſed planis pedibus exeunt in proſcenium, quanquam ſatyras & Mimos ſub comœdia video comprehendi. *Mimi.* Quin & tragœdiam ſpeciem eſſe comœdiæ quidam affirmant. Tragœdia magna infortunia continet, ardentes affectus, atrocia ſcelera, morum turpitudinis. Comœdia amores, nequitias, flagitia tractat, quæ in fabulam induxit Menander, vt Macedonibus eiuſmodi rebus deditis, placeret. Satyra laſciuiores habet Faunos & Syluanos, qui iocis & ſalibus agreſtibus delectabant: interim admiſtis lachrymis, ſed vt erant dij immundi & illoti, ſpurciora iactabant & fœdiora dictu auditúque. In Mimis licentia maxima, nullis parcebant turpibus, & tamen hæc tolerabiliora erant præ aliis rebus, quæ in Bacchanalibus agebantur, quæ propter incredibilem turpitudinem ex Italia S.C. ſunt eiecta vel in Saturnalibus, vel in Floralibus, quos ludos per meretrices & perditiſsima hominum genera celebrabant. *Floralia.* Quorum Floralium actores cum deam ipſam non revererentur, vnum hominem Catonem ſunt reueriti, quo præſente agere recuſarant.

Quod

G

Quid Romani veteres de cohibenda poëtica licentia ſenſerint, quam Græci deorum ſecuti iudicium liberam eſſe voluerunt.

Caput IX.

QVid autem hinc ſenſerint Romani veteres, Cicero teſtatur in libris quos de Republica [a] ſcripſit, vbi Scipio [b] diſputans ait: nunquam comœdiæ niſi cóſuetudo vitæ pateretur, probare ſua theatris flagitia potuiſſent. Et Græci quidam antiquiores vitioſæ ſuæ opinionis quandam conuenientiam ſeruauerunt, apud quos fuit etiam lege conceſſum, vt quod vellet comœdia [c] nominatim vel de quo vellet diceret. Itaque ſicut in eiſdem libris loquitur Africanus, quem illa non attigit, vel potius quem non vexauit, cui pepercit? Eſto: populares homines improbos, in republica ſeditioſos, Cleonem, [d] Cleophontem, [e] Hyperbolum [f] læſit. Patiamur, inquit, & ſi huiuſmodi ciues, à cenſore [g] melius eſt quàm à Poëta notari: ſed Periclem [h] cum iam ſuæ ciuitati maxima authoritate plurimos annos domi & belli præfuiſ-

H ſet, violari verſibus, & eos agi in ſcena non plus decuit, quàm ſi Plautus, inquit, noſter [i] voluiſſet, aut Næuius Publio & Gneo Scipioni, [k] aut Cæcilius [l] Marco Catoni [m] maledicere. Deinde paulò pòſt: noſtræ, inquit, contra duodecim tabulæ cum perpaucas res capite ſanxiſſent [n], in his hanc quoque ſanciendam putauerunt, ſi quis actitauiſſet, [o] ſiue carmen condidiſſet, quod infamiam faceret, flagitiúmve alteri precaretur. [*] Iudiciis enim ac magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, non Poëtarum ingeniis habere debemus, nec probrum audire, niſi ea lege vt reſpondere liceat, & iudicio defendere. Hæc ex Ciceronis quarto de Republica libro ad verbum excerpenda arbitratus ſum, nonnullis propter faciliorem intellectum vel prætermiſſis, vel paululum commutatis. Multum enim ad rem pertinent, quam molior explicare, ſi potero. Dicit deinde alia, & ſic concludit hunc locum, vt oſtendat veteribus diſplicuiſſe Romanis, vel laudari quenquam in ſcena viuum hominem, vel vituperari. Sed vt dixi, hoc Græci quanquam inuerecundius, tamen conuenientius licere noluerunt, cum

I viderent diis ſuis accepta & grata eſſe opprobria, non tantum hominum, verum & ipſorum deorum in ſcenicis fabulis: ſiue à Poëtis eſſent illa conficta, ſiue flagitia eorum vera commemorarentur & agerentur in theatris, atque ab eorum cultoribus vtinam [*] ſolo riſu ac non etiam imitatione digna viderentur. Nimis enim ſuperbum fuit famæ parcere principum ciuitatis & ciuium, vbi ſuæ famæ parci numina noluerunt. Nam quod affertur pro defenſione, non illa vera in deos dici ſed falſa atque conficta: idipſum eſt ſceleſtius ſi pietatem conſulas religionis: ſi autem malitiam dæmonum cogites, quid aſtutius ad decipiendum atque callidius? Cum enim probrum iacitur in principem patriæ bonum atque vtilem, nónne tanto eſt indignius, quanto à veritate remotius, & à vita illius alienius? Quæ igitur ſupplicia ſufficiunt, cúm deo fit iſta, tam nefaria tam inſignis iniuria?

*præclare aliàs prædicare.

*aliàs, vt.

Ciceronis libri de Repub.

a Cicero teſtatur in libro quarto de Rep.) Si quos antiquorum libros ex iis, qui vel omnino amiſſi ſunt, vel certe non extant, vellem extare, ſunt iſti ſex Ciceronis de repub. neque enim dubito, quin opus fuerit admirabile, facio ex his fragmentis quæ vidi, coniecturam. Audio apud quoſdam tanquam aurea mala aſſeruari. interim dum non prodeunt, coniecturæ ex aliis ipſius Ciceronis locis collectæ nos ducēt. b Vbi Scipio.) Gens Cornelia inter cætera cognomina, & illud Scipionum ſumpſit, ab eo qui patri cæco & ſenecta infirmo vice ſcipionis erat. Clari ex hac familia fuerunt complures, de quibus dicam ſuo loco. Hic quem in libris de Repub. loquentem facit Cicero, fuit L. Aemilij Pauli, qui Perſam Macedoniæ regem vicit, filius. quem Scipio Africani maioris filius adoptauit. ideo à gente in qua eſt natus, Aemilianus cognominatur. Carthaginem & Numantiam deleuit. c Vt quod vellet Comœdia.) Ἀρχαία, hoc eſt, vetus, dixi iam hac de re, ſiebat, vt ciues metu, ne in ſcena traducerentur, vel pergerent bene viuere, ſi ſic inſtituerant, vel à ſcelerum via retraherentur. Socrates expedire dicebat ſeipſum de induſtria comicis offerre. Nam ſi merito quidem reprehenderint, emendabimur: ſin falſò, tum illa nihil ad nos attinebunt. Et ipſe Socrates innocentiſſimus & ſanctiſſimus vir, irriſus erat ab Ariſtophane in Nebulis, fabula nebulonica: quā Poëta in hoc ſolum ediderat. Quod fuit vel maximum argumentum, ſcriptores veteris comœdiæ linguam iam tum habuiſſe venalem, vel perturbationibus animi tranſuerſos agi. d Cleonem.) Cleon Byrſopola homo ſeditioſus, Niciæ, Demoſthenis, & bonis ferè omnibus inimicus fuit. bello tamen non malus, vt Thucydides & Plutarchus ſcribūt. In hunc ſcripſit Ariſtophanes fabulam, quā ἱππεῖς nominauit, hoc eſt, equites: cuius quum peculatum & tyrannicas opes vellet populo patefacere, opifex perſonam Cleonis ſe facturum negauit, veritus illius potentiam. Poëta ſecibus hiſtriónes vnxit, qui quum in ſcenam prodire reformidarent, Ariſtophanes ipſe perſonam Cleonis ſolus ſuſtinuit, tanta rabie in illum erat accenſus. Propter quod factum accuſatus à Cleone, talentis quinque multatus eſt, vt ipſe in Acharnenſibus comœdia queritur, hoc eſt reuomuit quantum hauſerat. Nam fortaſſe precio à Nicia & Demoſthene accepto, ad ſcribendam fabulam erat adductus, vt in Nephelis fecit, pecunia ab Anyto & Melito Socratis inimicis accepta. Homo qui per ebrietatem multa conſcripſit. Cleonis meminit etiam Plutarchus in Politica. e Cleophontem.) Hunc etiam Plutarchus ſimilem Cleonis fuiſſe dicit. f Hyperbolum.) Et hunc tanquam improbi ciuis meminit Thucydides, & Plutarchus & Lucianus ἐν μισανθρώπῳ, oſtraciſmo, quod genus erat ſuffragiorū, ex vrbe eſt eiectus non metu potentiæ vel dignitatis vt alij, ſed tanquam publicum ciuitatis dedecus & opprobrium. Cicero in Bruto de Glaucia loquēs: Homo, inquit, ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comœdiæ notarunt. Ab Eupolide Hyperbolum notatum ſubſignificat Quintilianus in primo tuſti de Muſica loquens. de hoc ſcripſit caput Cælius in farragine antiquarum lectionum lib. ix. g A Cenſore.) Quinto quoque anno duo creabantur, qui cenſui, hoc eſt, æſtimationi opum faciendæ, & iudicio de moribus, deque exiſtimatione vniuſcuiuſque ciuis præeſſent. Cenſores ſunt dicti à cenſu. Nam, vt Feſtus inquit, tanti quiſque ſua bona faciebat, quanti illi æſtimaſſent, & magiſtri morum. Sic Cicero ad Appium Pulchrum. h Sed Periclem.) Hic eloquentia & magnis ciuilibus artibus populum Athenienſem ita ſibi conciliauit, vt princeps in ea republica permultos annos fuerit: domi & foris conſilio bonus, & fœlicitate par. In huius labiis ſediſſe πειθώ, hoc eſt, perſuadendi deam: & vt Cicero in tertio de Oratore interpretatur, leporem: vt Ennius Suadam, Horatius diminutiuum huius Suadelam dixit, Eupolis antiquæ comœdiæ author ſcripſit. Eorum verſuum ſententia eſt apud Ciceronem ſæpe & Quintilianū. Græci aliquot verſus: nam Eupolis comœdiæ, vt alia permulta, intercidere: ſunt apud Plinium Cæcilium libro Epiſtolarum primo, pars etiam apud Suidam. Neutrius iſtorum meminiſſe Politianum in capite Centuriæ ſuæ, vbi de hoc agit, miror. Sed verſus ipſos petit ab interprete quodam Ariſtidis Græci, cóque innominato: tametſi non negarim plures illic eſſe, quàm vel apud Suidam, vel Plinium. Ariſtophanes etiam comœdiæ veteris ſcriptor fulgura Periclem ore miſiſſe, & tonitrua dicit, miſcuiſſeque totam Græciam. & hæc quidem Ariſtophanes, & Eupolis dicebant, quum illi conuiciarentur, ac male dicerent: ſicut Cicero libro de oratore tertio, & de perfecto oratore, & Quintilianus libro duodecimo inquiunt. Inceſſabatur quoque Pericles à comicis, quod capite eſſet oblongo, idcirco galeatus ſemper depingebatur. i Quàm ſi Plautus inquit noſter.) Primus poëta Latinus fuit Liuius, vt dixi: hunc ſecutus eſt Næuius, qui bello primo Punico militauit. Deinde Plautus Næuio ferè æqualis, qui reliquit comœdias, quarum maxima pars adhuc extat, quo Poëta nemo magis & ſuæ & proximæ ætatis hominibus placuit. Scipio noſtrum appellat, quem nunquam viderat, ſed quia Latinus fuit: nam de Græcis erat locutus antea. k P. & G. Scipioni.) Fratres hi fuerunt. & ſi Seruio credimus, gemini, quorum P. genuit Africanum ſuperiorem G. Naſicā virum optimum: de quo diximus. vterque in Hiſpania occubuit à Pœnis occiſus ſecundo Punico bello. quod inceptum eſt P. conſul. Hos duos fratres Cicero pro Cornelio Gallo, duo fulmina imperij appellat. Sunt qui putent de eiſdem intelligi illud Virgilij in ſexto: Duo fulmina belli Scipiades, ex Lucretio mutuatum: Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror. Horum ergo tempore illi Poëtæ vixerunt. l Aut Cæcilius.) Cæcilius Statius bello Macedonico & Aſiatico floruit cum Ennio, cuius fuit contubernalis. Volcatius Sedigitus palmam ei de comicis tribuit, Horatius grauitatem. Eius nihil ſupereſt, ſermonem non admodum videtur Cicero probare. m Marco Catoni.) Seni, qui primus ex familia Portia geſſit honores, is Tuſculi natus eſt, & vſque ad conſulatum triumphum & cenſuram peruenit. homo nouus, toti nobilitati inuidioſus, maximæ fuit in republica authoritatis. Vixit cum Ennio, & Cæcilio. o Cum perpaucas res capite ſanxiſſent.) Pauciſſima fuerant apud Ro. veteres crimina. quarum pœna eſſet capitalis, multo adhuc pauciora apud ſequentes: nam lex Portia vetabat condemnatis ciuibus vitam adimi, ſed exilium permitti. Ita capite puniri eos, qui car-

Scipiones. K *Veteres comœdia.* *Nebulæ Ariſtophanis.* *Cleon.* *Equites Ariſtophanis.* L *Cleophon* *Hyperbolus.* *Cenſor.* *Pericles.* *Πειθώ.* M *Plautus.* *Scipionis fratres.* *Cæcilius.* *Cato ſenior.*

A qui carmen in alium ſcripſiſſent, incredibiliter exhorruiſſe infamiam Romanos ſignificat. Sed videat lector, an de capitis deminutione lex iſta intelligatur, de qua inquit Feſtus: Capite deminutus appellatur, qui ciuitate mutatus eſt: qui liber alteri mancipio datus eſt, cui aqua & igni interdictum eſt, quæ à Iureconſultis maxima capitis deminutio nominatur. Nam capitis deminutio eſt illis triplex: maxima, minor, minima. Hoc admonendi gratia dixerim, non interpoſita ſententia mea. Horatius in epiſtola ad Auguſtum: Quin etiam lex pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quenquam Deſcribi. vertere modum formidine fuſtis. Porphyrio ſuſtuarium dicit ſupplicium eſſe conſtitutum in authorem carminum infamium. Acron in metaphoram vertit dictum. o Actitauiſſet.) Codex vetuſtus occentauiſſet, credo melius. Feſtus, occentauiſſet antiqui dicebant, quod nunc conuitium fecerint dicimus. quod id clarè & cum quodam canore fit, vt procul exaudiri poſſit, quod turpe habetur.

Capitis deminutio. *Occentare.*

Qua nocendi arte dæmones velint vel falſa de ſe crimina, vel vera narrari. Caput X.

SEd maligni ſpiritus, quos iſti deos putant, etiã flagitia, quæ non admiſerunt, de ſe dici volũt: dum tamen humanas mẽtes his opinionibus velut retibus inducant,* † & ad prædeſtinatũ ſupplicium ſecum trahant: ſiue homines iſta commiſerint, quos deos haberi nolũt,* † qui humanis erroribus gaudent, pro quibus etiam ſe colendos mille nocendi fallendiq; artibus interponunt: ſiue etiã nullorum* hominum illa crimina vera ſint, quæ tamen de numinibus fingi libenter accipiunt fallaciſsimi ſpiritus, vt ad ſceleſta, ac turpia perpetranda, velut ab ipſo cœlo traduci in terra, ſatis idonea videatur authoritas. Cum igitur Græ-
B ci talium numinum ſeruos ſe eſſe ſentirent, inter tot & tanta eorum theatrica opprobria parcẽdum ſibi à Poëtis nullo modo putauerunt: vel diis ſuis etiam ſic conſimilari appetentes: vel metuentes, ne honeſtiorum famã ipſi requirendo, & eis ſe hoc modo præferẽdo, illos ad iracundiam prouocarent. Ad hanc cõuenientiam pertinet,* quod etiam ſcenicos actores earundem fabularum,ª non paruo ciuitatis ſuæ honore dignos exiſtimarunt. Siquidem quod in eo quoque de republica libro cõmemoratur, Aeſchines[b] ◊ ciuis ◊ Athenienſis, vir eloquentiſsimus,[c] cũ adoleſcẽs tragœdias actitauiſſet, rempublicam capeſsiuit: & Ariſtodemum[d] tragicum item actorem maximis de rebus pacis ac belli, legatũ ad Philippum Athenienſes ſæpe miſerunt. Non enim conſentaneũ putabatur, cum eaſdem artes eoſdemq; ſcenicos ludos, etiam diis ſuis acceptos viderent, illos per quos agerentur in infamium loco ac numero deputari.

• † inducãt. *• † habere gaudent.* *• aliàs, nonnullorum.* *In exemplari Romano hic incipit caput. xi.*

a
C SCenicos actores earundem fabularum.) Aemilius Probus de Græcis loquens: In ſcenam verò prodire, & populo eſſe ſpectaculo nemini in eiſdem gẽtibus fuit turpitudini. quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atque ab honeſtate remota ponuntur. b Aeſchines.) Athenienſis orator, Demoſthenis inimicus, tragœdias egit in ſcena. Ideo Demoſthenes in oratione de corona, τρίτον τραγικόν eum vocat. Quintilianus hypocritam eum fuiſſe dicit, id eſt, hiſtrionem. Plutarchus in. x. Rhetoribus exercuiſſe eum tragœdias ſcribit. Idem Philoſtratus in Sophiſtis, qui eum non coactum vertiſſe ſolum exilij gratia ſcribit: ſed quum iudicio de Cteſiphonte victus eſſet, ad Alexandrũ contendiſſe, qui tunc Aſiæ imperabat: vbi verò de eius morte in itinere intellexit, flexiſſe curſum Rhodum, captumq; inſulæ amœnitate ſtudiis aptæ, reſediſſe eo in loco. Aeſchines ipſe epiſtola quadam ad populum Athenienſem affirmare videtur hiſtricam ſe artem deſiiſſe, antequam ad rempublicam accederet. c Vir eloquentiſsimus.) Eloquentiſsimum fuiſſe ſatis conſtat, & quidem ampla ac decora voce. nec deſunt qui proximũ ei poſt Demoſthenem locum aſsignent: natura magis valuit, quàm arte. quidam illum nullius fuiſſe diſcipulum tradunt, ſed repente è ſcriba factum oratorem, dixiſſeque primùm aduerſus Philippum Macedoniæ regem: hinc famam popularem, gratiamq; auſpicatum, ideo & miſſum ad eũdem regẽ legatum. Alij magiſtros ei dant Platonem & Iſocratem, quidã Leodamãta. Genus illud docendi Rhodiũ inter Aſianum & Atticũ modũ Aeſchines Rhodi in ſeceſſu inſtituit, quum ibi aperuiſſet ſcholam. d Ariſtodemum.) Hic, vt Demoſthenes ſcribit, legatus ad Philippum profectus eſt cum Demoſthene ipſo, & Aeſchine. Hic eſt Ariſtodemus, quem quũ rogaſſet Demoſthenes, quid mercedis accepiſſet, vt ageret, illeque talentum reſpondiſſet: At ego, inquit Demoſthenes, plus accepi vt tacerem. Author Critolaus.

Aeſchines. *Ariſtodemus.*

De ſcenicis apud Græcos in republicæ adminiſtrationem receptis, eò quòd placatores deorum iniuſte ab hominibus ſpernerentur. Caput XI.

HAec Græci turpiter quidem, ſed ſanè diis ſuis D omnino congruenter, qui nec vitam ciuiumª lacerandam linguis poëtarum & hiſtrionum ſubtrahere auſi ſunt, à quibus cernebant deorũ vitam eiſdem ipſis diis volentibus & libẽtibus carpi: & ipſos homines, per quos iſta in theatris agebantur, quæ numinibus quibus ſubditi erant, grata eſſe cognouerãt, non ſolùm minime ſpernendos in ciuitate, verùm etiã maxime honorandos putauerunt. Quid enim cauſæ reperire poſſet, cur ſacerdotes honorarẽt: quia per eos victimas diis acceptabiles offerebãt: & ſcenicos probroſos haberent, per quos illam voluptatem ſiue honorem diis exhiberi petentibus, & niſi fieret iraſcẽtibus, eorum admonitione didicerãt: cum præſertim Labeo,[b] quem huiuſcemodi rerum peritiſsimum prædicant, numina bona à numinibus malis, iſta etiã cultus diuerſitate diſtinguat: vt malos deos[c] propiciari cædibus & triſtibus ſupplicationib* aſſerat, bonos autem obſequiis lætis atque iucundis: qualia ſunt, vt ipſe ait, ludi, conuiuia, lectiſternia.[d] Quod totum quale ſit, poſtea ſi deus iuuerit, diligentius diſſeremus: nunc ad rem præſentem quod attinet ◊ diſſeramus: ◊ ſiue diis omnibus omnia tanquam E bonis permixte tribuantur, neque enim eſſe decet deos malos, cum potius iſti quia immundi ſunt ſpiritus, omnes ſint mali: ſiue certa diſcretione, ſicut Labeoni viſum eſt, illis illa, iſtis iſta diſtribuantur obſequia: cõpetentiſsime Græci vtroſque honore dignos ducunt, & ſacerdotes per quos victimæ miniſtrantur, & ſcenicos per quos ludi exhibentur. Ne vel omnibus diis ſuis ſi & ludi omnibus grati ſunt, vel quod eſt indignius his quos bonos putant, ſi ludi ab eis ſolis* amantur, facere conuincantur iniuriam. *• aliàs ſolũ.*

QVi nec vitam ciuium.) Soſitheus quũ populo comœdiam exhiberet, qua Cleanthẽ Stoicum cõuitus proſcindebat, cæteris indignantibus ferũt Philoſophũ dixiſſe, iniquum eſſe, quũ Hercules & Dionyſius maledictis hiſtrionũ paſsim inceſſerentur, nec iraſcantur, homines iraſci. b Labeo.) Labeones fuerunt tres, maxima iuris ciuilis ſcientia præditi: ſed vnus omniũ doctiſsimus Antiſtius Labeo, qui cum Cæſare Auguſto vixit. Trebatij Teſtæ diſcipulus: non iuris modò, ſed totius quoq; antiquitatis, omniumq; artium peritiſsimus, & plane polyhiſtor, vt refert Gellius, Auguſto non admodum charus propter magnam ingenij linguæq; libertatẽ. Opinio hæc eius ex Platonica & Stoica diſciplina videtur manaſſe, quibus nonnullis immutatis. Nam Platonici deos omnes bonos dicebant: inter dæmonas verò, & heroas quoſdam bonos, quoſdã malos. Porphyrius in ſacrificiis ait, verum & pium cultorẽ nunquam ſacrificaturũ aliquod animal diis, ſed dæmonibus. Idem in libro de viis intelligibiliũ fuſius explicat, qui boni dæmones, qui mali: ſed de hoc alibi. c Vt malos deos.) Quo peiores dij ſunt, & inferiores, eo triſtiore genere ſupplicationũ volunt propiciari, vt dij inferi Pluto, Proſerpina, & alij. Lucanus verbis Erictus ad inferna numina: Si vos ſatis ore nephando F
Pulluroque voco: ſi nunquam hæc carmina fibris,
Humanis ieiuna cano: ſi pectora plena,
Sæpe dedi, & laui calido proſecta cerebro.
Si quis, qui veſtris caput extaque lancibus infans
Impoſuit, victurus erat.
d Lectiſternia.) De his libro tertio.

Labeones. *Sacrilegia triſtia.*

Quod Romani auferendo libertatem poetis in homines quam dederunt in deos, melius de ſe quàm de diis ſuis ſenſerunt. Caput XII.

AT Romani ſicut in illa de republica diſputatione gloriatur Scipio, probris & iniuriis poëtarum ſubiectã vitam famamq; habere noluerunt, capite etiam puniri ſancientes tale carmẽ condere, ſi quis auderet. quod erga ſe quidem ſatis honeſtè cõſtituerũt, ſed erga deos ſuos ſuperbe & irreligioſè. Quos cũ ſcirent, non ſolũ patiẽter, ſed etiã libenter poëtarũ probris maledictiſq; lacerari, ſe potius quàm illos huiuſcemodi iniuriis indignos eſſe duxerunt, ſeque ab eis etiam lege munierunt, illorum autem iſta etiam ſacris ſolennitatibus miſcuerunt. Itane tandem Scipio laudas hãc poëtis Romanis negatã eſſe licentiã, vt cuiquam

G quam opprobrium inſligerent Romanorum, cum videas eos nulli deorum pepercisse veſtrorum? itáne pluris tibi habēda viſa eſt exiſtimatio curiæ veſtræ, quàm capitolij,*ᵃ imò Romæ vnius quàm cœli totius, vt linguam maledicam in ciues tuos exercere *† poëtæ etiã lege prohiberentur, & in deos tuos ſecuri, tanta conuitia nullo ſenatore, nullo cenſore, nullo principe, nullo pontifice prohibente iacularentur? Indignum videlicet fuit vt Plautus, aut Neuius Publio & Gneo Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni malediceret: & dignum fuit vt Terentius veſter ᵇ flagitio Iouis opt. maximi adoleſcentium nequitiam concitaret.

** aliàs, quã cœleſtis iniuriæ, cap. imò.*
**† exercere.*
Terentius.

a CVriæ veſtræ quàm Capitolij.) Curia locus, in quo ſenatus habebatur, pro ſenatoribus ponitur: Capitolium pro ipſis dijs. b Terentius veſter.) Nam familiariſſimus Scipioni & Lælio dicitur fuiſſe, quem & adiutari ab illis in ſcribendis fabulis Poëtam putarunt multi: quod Terentius ipſe in prologo Adelphorum ſubſignificat. De Scipione Memmius opinatur, in oratione pro ſeipſo. Et Quintilianus meminit in .x. inſtitu. De Lælio Cornelius nepos, & Cicero in epiſtola quadam ad Atticum, licet ex aliorum ſententia.

Terentius.

Debuiſſe intelligere Romanos, quòd dij eorum qui ſe turpibus ludis coli expetebant, indigni eſſent honore diuino.
Caput XIII.

H SEd reſponderet mihi fortaſſe ſi viueret: Quomodo nos iſta impunita eſſe nollemus, quæ ipſi dij ſacra eſſe voluerunt, cum ludos ſcenicos vbi talia celebrantur, dictitantur, actitantur, & Romanis moribus inuexerunt, & ſuis honoribus dicari exhiberique iuſſerunt? Cur ergo non hinc magis ipſi intellecti ſunt non eſſe dij veri, nec omnino digni, quibus diuinos honores deferret illa reſpublica? Quos enim coli minime deceret, ſi homines minimeq́; oporteret, ſi ludos expeterent agendos conuitijs Romanorum, quomodo quæſo dij colendi putati ſunt? quomodo non deteſtandi ipſi *† intellecti, qui cupiditate fallendi inter ſuos honores ſua celebrari crimina popoſcerunt? Itemq́; Romani quamuis iam ſuperſtitione noxia premerentur, vt illos deos colerent, quos videbant ſibi voluiſſe ſcenicas turpitudines conſecrari, ſuæ tamē dignitatis memores ac pudoris, actores talium fabularum nequaquam honorauerunt more Græcorum, ſed ſicut apud Ciceronem idem Scipio loquitur: Cum artem ludicram ᵃ ſcenámque totam in probro ducerēt, genus id hominum nō modo honore ciuium reliquorum carere: ſed etiam tribu moueri notatione cenſoria ᵇ voluerūt. Præclara ſanè & Romanis laudibus annumeranda prudentia. Sed vellem ſeipſa ſequeretur,
I ſe imitaretur. Ecce enim rectè quiſquis ciuium Romanorum eſſe ſcenicus elegiſſet, non ſolum ei nullus ad honorem dabatur locus, verum etiam cenſoris nota tribum tenere propriam minime ſinebatur. O animum ciuitatis laudis auidum, germanéque Romanum. ᶜ Sed reſpondeatur mihi, qua conſentanea ratione homines ſcenici ab omni honore pelluntur, & ludi ſcenici deorum honoribus admiſcentur? Illas theatricas artes diu virtus Romana ᵈ non nouerat: quæ etſi ad oblectamētum voluptatis humanæ quærerentur, & vitio morum irreperent humanorum, dij eas ſibi exhiberi petiuerunt: Quomodo ergo abijcitur ſcenicus per quem colitur deus? Et theatricæ illius turpitudinis, qua fronte notatur actor, ſi adoratur exactor? In hac controuerſia Græci Romaníque concertant. Græci putant rectè ſe honorare homines ſcenicos, cum colant ludorum ſcenicorum flagitatores deos. Romani verò hominibus ſcenicis, nec plebeiam ᵉ tribum, quanto minus ſenatoriam curiam dehoneſtari ſinunt. In hac diſceptatione huiuſcemodi ratiocinatio ſummam quæſtionis abſoluit. K Proponunt Græci: ᶠ Si dij tales colendi ſunt, profectò etiam tales homines honorandi ſunt. Aſſumūt Romani: Sed nullo modo tales homines honorandi ſunt. Concludunt Chriſtiani: Nullo igitur modo dij tales colendi ſunt.

**† ſpiritus.*
Tullius de republica.

a CVm artem ludicram.) Neceſſe erat hiſtriones perditiſſimis fuiſſe moribus, & deploratæ nequitiæ, cum in ea ciuitate pro ciuibus non haberentur, cuius erant tam multa milia hominum flagitioſorum & facinoroſorū ciues. Moueri tribu, & ſtipendia non facere hiſtriones, authores ſunt Liuius & Vale. niſi poteſtas cogat. Nā tum videtur cogere, quod Decimo Laberio contigit, rogante Cæſare, vt mimum ſuum ageret in ſcena, qui nihilominus ſunt poſt hiſtricam artem eques Romanus: nam qui inuitus committit in legem, non videtur committere. Excipiuntur ab ea lege actores Atellanarum, quæ ſunt fabulæ ſeueriores, iocis Italicam priſcam diſciplinam redolentibus conditæ. Liuius & Valerius. Ideo nec deponūt in ſcena perſonam, vt alij hiſtriones, Feſtus. b Notatione cenſoria.) Quæ de moribus & fortunis vniuſcuiuſque fiebat, quinto quoque anno. c Germanéque Romanum.) Germanum, inquit, Thomas Valois, id eſt, immane: nam Germani immania habent corpora. O hominem germane nugatorum: quid enim aliud poſſim dicere? Mihi nunquam potuit illud declarari, quo pacto librum quis intelligat, quacunque de re ſit ille compoſitus, qui linguam, qua ſcriptus eſt, ignoret. Sæpe hac de re cum hominibus meo iudicio non imperitis, ſuo peritiſſimis diſputaui. me non intelligere dicebam, quemadmodum Scotus, Occam, & ſimiles ſacros ſcriptores intelligere atque enarrare potuerint: Accurſius, Bartholus, & Baldus iura, cū Latine neſciuerint, quo ſermone & hæc & illi tradita eſſent. Repugnabant illi mihi, & fieri poſſe contendebant, ac ſe intelligere aiebant, quæ me ipſe negarem. Cedo illis, & quod non capiam, ſtupori ingenij mei imputo: quanquam hic velim me doceant, num myſterium aliquod prædicatores iſti occuluerint, cum germanum exponunt, id eſt, immane: & Romanum, id eſt, altum. Quod ſi L ſic eſt, clamabo inſidias nobis ſimplicibus à callidis hominibus fieri. Nec eſſe rem ferendam, maiore commētatore indigere commētatorem, quàm eum quem enarret, niſi forte ſenſus hic aliquis eſt eruendus anagogicus vel tropologicus, relicto literali. Nos homines craſſi, germanū pro vero, natiuo, expreſſo, genuino accipi in Latina lingua ſcimus. Sic Cicero, vt vnum exemplum pro multis milibus afferam, actione in Verrem quinta: Tum multa, tum hoc memini me dicere, facile eſſe perſpectum, quantum inter hunc & illum Numidicum verum ac germanum Metellum intereſſet. Ita germane Romanum, id eſt, vere Romanum: Romanus vero Auguſtinus pro generoſo, & in omne honeſtum erecto dixit. Acutiores iſti homines & ſolidioris eruditionis, verbis relictis, res ipſas & corpora apprehendunt: nec quæuis corpora, ſed humana, & eadem immania. Eiuſdē farinæ, ſicut dicunt, eſt & illud, quod tertio poſt capite, apicem quem flamen in capite geſtat, hiſtoriographum quendam eſſe dicit. quaſi vero parum eſſet hominem repente ex limo feciſſe, maiore artificio quàm Prometheus ex luto finxerit, niſi etiam hiſtoricum crearetur mira & plus quàm diuina artificis dexteritate, qui ſuam fœturam eruditam produxerit, quum deus nos rerum omnium rudes edat. d Diu virtus Romana.) Quadringentos fere per annos. e Plebeiam.) Ordines Romæ erant tres, ſenatorius, equeſter, plebeius, qui erat intimus, de quibus alibi. Plebeiam dixit tribum, non quòd vlla eſſet tribus plebeia, ſed in vnaquaque eſſent homines plebeij & de fece vulgi. f Proponunt Græci.) Dialectici & eos ſequuti rhetores, tres partes faciunt perfectæ argumentationis, qui Græce dicitur ſyllogiſmus, Latine ratiocinatio. Prima, qua exponitur ſumma argumentationis, hæc eſt expoſitio, ſiue propoſitio. Altera, cum propoſitione aſſumpta rem cōtinet ſpecialius, de qua aliquid volumus colligere. hęc eſt aſſumptio. Tertia, quæ ratiocinationem claudit, cōplexio. Nec refert quibus hæc diſtincta ſint locis. Interim complexio eſt prima, ſæpe aſſumptio ſecunda, vel vltima. Pſeudodialectici hæc omnia cōfundunt, vt ſunt M bonarum omnium artium expertes, & locum exiſtimant naturas mutare rerum, ex ſeipſis omnia mentientes, qui quum in ſcholis plus ſint quàm viri, extra ſcholas in vita communi minus ſunt quàm infantes.

Hiſtrionū infamia.
Atellanæ.
Germani.
Germanū.
Ordines Romæ.
Syllogiſmi partes.

Meliorem fuiſſe Platonem, qui poetis locum in bene morata vrbe non dederit, quàm hos deos, qui ſe ludis ſcenicis voluerint honorari. *Caput XIIII.*

DEinde quærimus, ipſi Poëtæ talium fabularū compoſitores, qui duodecim tabularum lege prohibentur famam lædere ciuium, tam probroſa in deos conuitia iaculantes, cur non vt ſcenici habeantur inhoneſti? Et qua ratione rectum eſt, vt poëticorum figmentorum & ignominioſorum deorum infamentur actores, ᵃ honorentur authores? An forte Platoni ᵇ Græco potius palma danda eſt, qui cum ratione formaret, * qualis eſſe ciuitas debeat, tanquam aduerſarios ciuitatis * poëtas cenſuit vrbe pellendos. Iſte vero & deorum iniurias indigne tulit & fuſcari * corrumpique figmentis animos ciuium noluit. Confer nunc Platonis humanitatem ᶜ à ciuibus decipiendis Poëtas vrbe pellentem, cum deorum diuinitate

** aliàs, firmaret.*
** veritatis.*
** aliàs, fucari.*

A diuinitate honori ſuo ludos ſcenicos expetente. Ille, ne talia vel ſcriberentur, etſi non perſuaſit,[d] diſputando tamen ſuaſit leuitati laſciuiæque Græcorum. Iſti ve talia etiam agerentur, iubendo extorſerunt grauitati & modeſtiæ Romanorum. Nec tantũ hæc agi voluerunt, ſed ſibi dicari, ſibi ſacrari, ſibi ſolenniter exhiberi. Cui tandem honeſtiꝰ diuinos honores decerneret ciuitas, vtrũ Platoni hęc turpia & nefanda prohibenti, an dæmonibus hac hominum deceptione gaudentibus, quibus ille vera perſuadere non potuit? Hunc Platonem Labeo[e] inter ſemideos commemorandum putauit: ſicut Herculem, ſicut Romulum. Semideos autem Heroibus anteponit, ſed vtroſque inter numina[f] collocat. Veruntamen iſtum quẽ appellat ſemideum, non Heroibus tantum, ſed etiam dijs ipſis præferendum eſſe non dubito. Propinquant autem Romanorum leges diſputationibus Platonis, quando ille cuncta poëtica figmenta condemnat. Iſti autem poëtis adimunt ſaltem in homines maledicendi licentiam: ille poëtas ab vrbis[g] ipſius ha-

B bitatione repellit: iſti ſaltem authores poëticarum tabularum à lædenda ſocietate ciuitatis compeſcunt. Et ſi* † contra deos ludorum ſcenicorum expetitores aliquid auderent, forte vndique remouerent. Nequaquam igitur leges ad inſtituendos bonos, aut corrigendos mores malos à dijs ſuis poſſent accipere, ſiue ſperare Romani, quos legibus ſuis vincunt atque conuincunt. Illi enim honori ſuo depoſcunt ludos ſcenicos, iſti ab honoribus omnibus repellunt homines ſcenicos: illi celebrari ſibi iubent figmentis poëticis opprobria deorum, iſti ab opprobriis hominum deterrerent impudẽtiam poëtarum. Semideus autem ille Plato, & talium deorũ libidini reſtitit, & ab indole Romanorum[h] quid perficiendum eſſet, oſtẽdit: qui poëtas ipſos vel pro arbitrio mentientes, vel hominibus miſeris quaſi deorum facta peſſima imitanda proponentes, omnino in ciuitate bene inſtituta viuere noluit. Nos quidem Platonem, nec deum, nec ſemideum perhibemus: nec vlli ſancto angelo ſummi dei, nec veridico Prophetę, nec Apoſtolo alicui, nec cuilibet Chriſti martyri, nec cuiquam Chriſtiano homini comparamus: cuius noſtræ ſententiæ ratio deo proſperãte ſuo loco explicabitur. Sed eum tamen, quandoquidem ipſi volunt fuiſſe ſemideum, præferen-

C dum eſſe cenſemus, ſi non Romulo & Herculi: quãuis iſtum nec occidiſſe fratrẽ,[i] nec aliquid perpetraſſe[k] flagitium quiſquam hiſtoricorum[l] vel poëtarum[m] dixit[n] aut finxit:[o] certe vel Priapo,[p] vel alicui cynocephalo:[q] poſtremò vel Febri,[r] [*] quæ Romani numina partim peregrina[ſ] receperunt, partim ſua propria[t] ſacrauerunt. Quomodo igitur tanta animi & morum mala, bonis præceptis & legibus, vel imminentia prohiberent, vel inſita extirpanda curarent dij tales, qui etiam ſeminanda & augenda flagitia curauerunt, talia vel ſua, vel quaſi ſua facta per theatricas celebritates populis innoteſcere cupientes: vt tanquam authoritate diuina ſua ſponte nequiſſima libido accẽderetur humana: fruſtra hoc exclamãte Cicerone, qui cum de Poëtis agens[u] ad eos acceſſiſſet: Clamor, inquit, & approbatio † populi quaſi magni cuiuſdam & ſapientis magiſtri, quas illi obducunt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?

Quos Poëtas non expellit Plato. *Humanitas.* *Suadere.* *Perſuadere* *Heroes.* *Nenia.* *Indoles.* *Priapus.* *Ithyphallus.* *Cynocephalus.* *Anubis* *Febris dea.*

** aliàs, fabularũ remouẽt à ſocietate ciuitatis. Et ſi, &c.* ** aliàs, Febrim.* *Tullius de republica.* *† aliàs, Poëtis ageret. Ad quos cũ acceſſit, inquit, cla. & ap. &c.* *Actor.* *Author.* *Poëtas Plato è repub. expulit.*

[a] INfamentur actores.) Actores ab agendo, hiſtriones qui agunt fabulam in ſcena. Authores, qui eam ſcribunt Poëtæ: quanquam author latiſſime patet, qua ſunt literarij ludi. [b] An forte Platoni.) Plato lib. de repub. ij. Poëtas ex ea ciuitate, quam optimam inſtituit, expellit, propter flagitia & ſcelera, quæ dijs canunt. Et in.x. volumine eiuſdẽ operis, cum multa dixiſſet in eos Socrates, locum totũ claudit, vt ſentiat expellendam poeſim, quæ affectus inducit parum viriles, alteram verò retinendam, quæ maſcula eſt, & caſta. Itaque non omnem poëticam ille damnat: nam Poëtas interdum diuorum genus vocat, cum ſcriberet ſacros conciniũt hymnos. Quod ſi excinerent Poëtæ virum bonum, tametſi pauperem, fœlicem eſſe: contrà malum & diuitem, infœlicem: ſi non nimia corrumpantur licentia, nec rabie percellantur, nec impellãtur aſſentatione, neque ea canant, quæ bonos mores corrumpant, vtiles ſunt reipubli. Platonicæ. [c] Platonis humanitatem.) Hic humanitas non accipitur vel pro ingenita quadam animi manſuetudine, hominumq; beneuolentia, quæ φιλανθρωπία dicitur, nec pro eruditione in artes bonas, quæ παιδεία, ſed pro hominis natura, qua homines ſumus: ſicut bonitas, qua boni. Oſtendit id, quod ſequitur, cum diuinitati comparatur. in hoc ſignificatu eſt etiã reperire apud alios, vt apud Ciceronem.j. de Orato. [d] Et ſi non perſuaſit.) Miror vel ex hoc loco non admonitos eſſe noſtros philoſophos, & theologos, quid inter perſuadere, & ſuadere intereſſet. Sed illi quod à nostro ſeculo non procul abeſt, Latina ſine Latinitate intelligunt, Græcitatis peritiores, cum ne legere quidem ſciant Græce. Apud hunc certe gẽtem nullã vtrunq; eſt, & ſuadere, & perſuadere. [e] Hunc Platonem Labeo.) Ordines deorum ex Varrone, deinde ex Platonicis alijs libris ponam. Romani quoſdam deos ſummos nominabant, Medioximos alios, alios Heroes infimos, quaſi terreſtres, ab ἔρα, quam veteres terram dicebant: vt Capella perhibet. Medioximos dixere, quos merita in cœlum vocarunt, vt ſcribit Cicero in Leg. hoc eſt, ſemideos, velut hibridas quoſdam ex mortali & immortali progenitos: vt Romulũ, Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas, & ſimiles. Heroes ſunt ex vtroque mortali parente nati, qui meritis fœliciorem quandam nacti ſunt ſortem, quàm vulgus generis humani. Addunt quidam Semones. De quibus alio loco. [f] Sed vtroſque inter numina.) Eos qui ſancte vixiſſent, & ex hac vita migraſſent, in deorum numero veteres Ro. eſſe cenſuerunt, eorumq; ſeſta Nenia ſunt appellata, Cicero.ij. de Leg. [g] Ille Poëtas ab vrbis.) In vetuſtis codicibus, Brugenſi & Colonienſi ſic legitur. Ille Poëtas ab vrbis ipſius habitatione, iſti ſaltem actores talium fabularũ remouent à ſocietate ciuitatis, & ſi contra deos. [h] Ex ab indole Roma.) Ab inchoata virtute, ab initio, ab ſpecimine, quanuis & plenam virtutem interdum ſignificat: ſed hic, id quod dixi, declarat quod ſequitur, quid perficiendum eſſet, oſtendit. [i] Quanuis iſtum nec occidiſſe fratrem.) Quod fecit Romulus, qui occidit Remum. [k] Nec aliquod perpetra.) Vt Herculem qui ſtupris, libidinibus, rapinis, latrocinijs, homicidijs, totum inquinauit orbem, quem illi purgatum ab eo exiſtimabant. [l] Quiſquam hiſtoricorum.) Vt de Romulo faciunt. [m] Vel Poëtarum.) Vt de Hercule. [n] Dixit.) Hiſtoricus. [o] Finxit.) Poëta. [p] Certe vel Priapo.) Diodorus initium colẽdi Priapi hoc tradit. Cum Oſiris Aegyptiorum rex à Typhone fratre impio & facinoroſo homine eſſet cæſus, corpus eius inter cõſcios coniurationis eſt diuiſum: virilia cum nemo vellet recipere, in Nilum flumen ſunt abiecta, Typhone ab Iſide Oſiridis coniuge deuicto, ceteræ Oſiridis partes ſunt inuentæ præter pudẽda, quæ Iſis ſacrauit, coliq; multis ceremonijs inſtituit, eiq; qui in Aegypto initiabantur, prima ſacra faciebant. nominatuſq; eſt Priapus: occulto nomine, quod veteres honeſtiore vocabulo ſic nominarent inhoneſta. Hunc Græci Phallum & Ithyphallum nuncupant: ex Latinis Columella lib. x. Sed truncum forte dolatum

Arboris antiquæ numen venerare Ithyphalli,

Terribilis membri: medio qui ſemper in orto

Inguinibus puero prædoni falce minetur.

Erat enim ortorum cuſtos. Diodorus Typhonem quoque nominatum eum perhibet. Idem author eſt filium hunc fuiſſe Veneris & Dionyſij natũ, vt inquit Seruius & Valerius Flaccus, Lampſaci, quæ ciuitas eſt Helleſponti. ideo Lampſacenus eſt dictus, & Helleſpontiacus. Virgi.iiij. Georg. Et cuſtos furum atque auium, cũ falce ſaligna Helleſpõtiaci ſeruet tutela Priapi. Et in opere obſceno loquitur Priapus: Patria multabor & olim Ille tuus ciuis Lampſace Gallus ero. Alij in Priapo vrbe natum putant, haud procul à Lampſaco propter vineta eſſe ad Helleſpontum ſacra Priapi orta Solabo putat. Recens eſt hic deus, & ab Heſiodo ignoratus: quẽ Fulgentius inter Semones collocat, & cœlo receptum nondũ eſſe perhibet, propter tenuitatem meritorum. [q] Cynocephalo.) Ad verbum caniceps. Diodorus li.iiij. Cynocephalos corpore humano voceq; dicit eſſe, caninis capitibꝰ, fera animalia, atq; indomita, multoſq; in inſulis Nili. Oſiris Anubim habuit filium, qui patrem in peregrinatione ſecutus, canis imagine pro inſignibus vſus eſt: ideirco & huius animalis forma in Aegypto eſt cultus, & latrator à Virgilio dicitur, lib.viij. tum etiam quod ſignificabatur cuſtos corporis Oſiridis, & Iſidis. Sunt qui putent hunc eſſe Mercurium à ſagacitate ſic fictum. [r] Febri.) Romani aras multas Febri erexerunt. Veteris cuiuſdam in palatio meminit Cicero.ij. de Leg. eiuſdem Valerius in antiquis inſtitutis & Pli. lib.ij. tum & alterius in area Marianorum monumentorum, tertiæ quoq; in ſumma parte vici lõgi. [ſ] Partim peregrina.) Lucanus ad Aegyptum, Nos in templa tuam Romana accepimus Iſim, Semicaneſque deos, & ſiſtra mouentia luctum.

[t] Partim ſua propria.) Vt Febrim. [u] Qui cum de Poëtis agens.) In antiquis codicibꝰ ſic legitur. Qui cum de Poëtis ageret, ad quos cum acceſſit, inquit, clamor &c. Puto hæc eſſe ex libris de rep. In tertio Tuſcu. ſic ait de cauſis, quæ virtutis ſemina à natura nobis indita corrumpunt, loquens, Accedunt etiam Poëtæ, qui cum magnam ſpeciem doctrinæ ſapientiæque præ ſe tulerunt, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhæreſcũt penitus in mentibus. Cum verò accedit eodem maximus quidam magiſter populus atque omnis vndique ad vitia conſentiens multitudo, tum plane inficimur opinionum prauitate, à natura que ipſa deſciſcimus. Similia li.ij. & .iiij. plurima, quæ velut digito indicaſſe ſat fuerit, ne verboſitate librum & lectorem oneremus.

Quod Romani quoſdam ſibi deos non ratione, ſed adulatione inſtituerunt. Caput XV.

Quæ

G Quæ autem illis eligendorum deorum, etiam ipſorum falſorum ratio, ac non potius adulatio eſt? quando iſtum Platonem, quem ſemideum volunt, tantis diſputationibus laborantem, ne in animis malis[a] †, quæ præcipuè cauenda ſunt, mores corrumperentur humani, nulla ædicula ſacra dignum putarunt, & Romulum ſuum diis multis prætulerunt: quãuis & ipſum ſemideum potius[b] quàm deum ‖ vocauerunt, ‖ velut ſecretior eorum doctrina commendet? Nam etiam flaminem[c] illi inſtituerunt, quod ſacerdotij genus adeo in Romanis ſacris[d] teſtante apice[e] excelluit, vt tres ſolos[f] flamines haberent tribus numinibus inſtitutos: Dialem, Ioui: Martialẽ, Marti: Quirinalem, Romulo. Nam beneuolentia ciuium[g] velut receptus in cœlum Quirinus eſt poſtea[h] nominatus: ac per hoc & Neptuno & Plutoni fratribus Iouis, & ipſi Saturno patri eorum iſto Romulus honore prælatus eſt: vt pro magno ſacerdotium quod Ioui tribuerent,
H huic etiam hoc tribuerent, & Marti tanquam patri eius, fortitan propter ipſum.

† ne animi malis, &c.

Flamines.

a NI. in animis malis.) Sunt qui legant: Ne in animi malis. alij: Ne à malis: optime omnium, ne animæ malis. b Quamuis & ipſum ſemideum potius.) Cicero in Leg. Diuos & eos qui cœleſtes ſemper ſunt habiti, colũto. Illos quos in cœlum merita vocarunt, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum. c Nam etiam Flaminem.) De Flamine quæ dicam, erunt ex Varrone, Dionyſio, Feſto, Plutarcho, Gellio, Seruio. Inter ſacerdotum ordines Numa Pompilius quoſdam fecit, dixitq; Flamines, quorum inſigne erat galerus, vt pontificibus, ſed filum in eo inerat lanæ albæ: hinc flamines appellatos, quaſi filamines. Sunt qui dicant à pileo, quod non procedit: nam & pontifices pileos habebant. alij quaſi filamines à filo, tum etiam quòd per æſtatem, quum propter calorem galerũ geſtare non poſſent, lini filis caput amiciebant. Nam nudis eſſe capitibus ſub dio religio erat, feſtis tamen diebus inter ſacra pileo eos vti erat neceſſe. Appianus Alexandrinus Flaminem Dialem ſemper velo & galero feſtis profeſtiſq; diebus vti ſolere, ſcribit. Sunt qui à flammeo, quod genus eſt teguminis capitis, quanuis mulierum potius quàm virorũ. Hoc genus ſacerdotes primum Numa tres creauit Ioui vnum, qui dicitur Dialis, à Dios, quod eſt, Iouis. Marti vnum, qui Martialis: Quirino vnum, qui Quirinalis. Pluribus diis eundem eſſe flaminem, vel eidem deo plures non licebat. Auctus eſt ſenſim hic numerus, & xv. tandem fuerunt, ſine iis qui conſecratis Cæ-
I ſaribus per adulationem ſunt dati, vt C. Cæſari dictatori lege Antonia, quod Cic. ij. Philip. indignatur: & Auguſto, & aliis permultis. Verum præcipui ſemper fuere, quos Numa inſtituit, inter quos maximus fuit Dialis, qui Ioui ſacra faciebat, galeroq; ſolus vtebatur albo, maximæque dignationis eſt dictus. Cuius ceremonias & leges ſcribũt, quum Plutarchus in problematis, tum Gellius libro. x. ex Fabio Pictore, Maſſurio Sabino, Varrone, & aliis. Minimꝰ inter omnes flamines erat Pomonalis, quod ſeruiſſet Pomonæ deæ, quæ pomis præeſt. Alij erant mediocris maieſtatis, vt Vulcanalis Vulcani, Furinalis Furinæ, Falacer Falacris patris, Palatualis deæ, in cuius tutela erat palatiũ, Floralis Floræ matris. d Quod ſacerdotij genus adeo in Ro. ſa.) Flamines tametſi maximæ authoritatis, tamen pontifici max. dicto audientes erant. Sic populus iuſſit primo bello Punico, quum L. Metellus Pon. max. Poſthumium flaminem Martialem conſulem non eſt paſſus à ſacris diſcedere. Sic bello Aſiatico primo, quum P. Licinius Pont. itidem max. iter in Sardiniam Q. Fabij Pictoris prætoris flaminis Quirinalis impediuit. e Teſtante apice.) Apex faſtigium eſt, & ſummum aliquid alicui additum rei. In flamine eſt id, quod in capite geſtat pileus ſcilicet, vel fila lanea. Luca. lib. j. Et tollens apicem generoſo vertice flamen. Valerius libro. j. At Sulpitio inter ſacrificandum apex prolapſus eidem ſacerdotium abſtulit. Apicem non dabant Romani, niſi principibus ſacerdotibus, vt nunc mitras. Seruius libro. viij. Aenei. & vocabant apicem ab appendo, quod eſt vincire: vnde aptus, & apiculum filum, quo flamines velatum apicem gerunt. Feſtus de his apicibus loquitur. Virgil. in. viij. Hinc exultantes Salios, nudoſq; Lupercos Lanigeroſq; apices. f Vt tres ſolos.) Præcipuos & veros flamines, quæque priſca illa erant flaminum authoritate. g Nam beneuolentia ciuium) Mortuo Romulo ſenatus in ſuſpitionem populo venit, tanquàm illum in conſilio lacerâſſent. Lenita eſt multitudo teſtimonio Iulij Proculi, qui iurauit ſe Romulum vidiſſe euntem in cœlum. Liuius libro primo. Ennius his verbis inducit populum Romanum lamentantem:

O Romule Romule die, Qualem te patriæ cuſtodem dij genuerũt.
Tu produxiſti nos intra luminis oras. O pater, ô genitor patriæ, ô ſanguine diis oriunde.

h Quirinus eſt poſtea.) Multis mutata nomina poſt deificationem, vt auguſtiores videantur relicto humano nomine. Sic quæ mulier Leda, Nemeſis dicta eſt dea: quæ Circe, Marica: quæ prius Ino, poſt factam deam Matuta: qui Aeneas, poſtea Iupiter Indiges. Quirinus nominatus eſt in gratiam Sabinorum, propter quos Romani homines Quirites appellati, à Curibus Sabinis, ſiue vt Ouidius inquit.

Quod haſta quiris priſcis eſt dicta Sabinis
Bellicus à telo venit in aſtra deus.

Flamen.

Pomona dea.

Apex flaminis.

Romulus deus.

Quirinus.

Siue ſuo regi nomen poſuere Quirites,
Seu quia Romanis iunxerat ille Cures. K

Quod ſi diis vlla eſſet cura iuſtitiæ, ab eis Romani accipere debuerunt præcepta viuendi potius quàm leges ab aliis hominibus mutuare.

Caput XVI.

Si autem à diis ſuis Romani viuendi leges accipere potuiſſent, non aliquot annos poſt Romam conditam, ab Athenienſibus mutuarentur leges[a] Solonis: quas tamen non vt acceperunt, tenuerunt, ſed meliores & emẽdatiores facere conati ſunt: quanuis Lycurgus[b] Lacedæmoniis leges ex Apollinis authoritate ſe inſtituiſſe confinxerit. Quod prudenter Romani credere noluerunt, propterea nun inde[c] acceperunt. Numa Pompilius,[d] qui Romulo ſucceſsit in regnum, quaſdam leges, quæ quidem regendæ ciuitati[e] nequaquam ſufficerent, condidiſſe fertur. Qui eis etiam multa ſacra conſtituit: non tamen perhibetur[f] eaſdem leges à numinibus accepiſſe. Mala igitur L animi, mala vitæ, mala morum: quæ ita magna ſunt, vt his doctiſsimi eorum viri[g] etiam ſtantibus vrbibus reſpublicas perire confirment: dij eorũ ne ſuis cultoribus acciderent minimè curarunt, immò verò vt augerentur, ſicut ſuprà diſputatum eſt, omnimodo curauerunt.

a AB Athenienſibus mutuarentur leges.) Anno trecenteſimo ab vrbe condita, poſt multas inter plebem, & patres diſſenſiones, tres legati miſſi ſunt in Græciam, iuſſi leges Solonis deſcribere, & mores atque inſtituta reliquæ Græciæ cognoſcere, vt componi ſtatus ciuitatis Romanæ exemplo Græcorum poſſet. Athenis Chærephanes erat Archon, Olympiade octogeſimaſecunda. Gnauiter negocium eſt à legatis tranſactum, & proximo anno redierunt, creatique ſunt decem viri legum ferendarum, qui primùm decem tabulas iuris ciuilis Ro. ſcripſerunt, deinde addiderunt duas, approbatæque ſunt omnes comitiis centuriatis: atque hæ ſunt nobiliſsimæ leges duodecim tabularum. Liuius lib. iij. & Diony. x. & alij. b Quamuis Lycurgus.) Inclytæ ſunt Lycurgi leges quas ille Lacedæmoniis dedit, ex Apollinis Delphici, vt finxit, oraculo. Pleni ſunt Græcorum & Latinorum libri Lycurgi huius legumque prædurarũ, quas Spartanis tulit. Eſt & liber à Xenophonte de illis ipſis legibus editus: multa etiam à Plutarcho de iis conſcripta: ideo in re nota non ero lectori faſtidio. c Propterea non inde.) Adde quod magis ad ciuilem vitam, & manſuetudinem faciebant Solonis, quàm Lycurgi leges agreſtes & ſanguinariæ, vt Plato & Ariſto. notarunt. Finis enim earum non erat alius, quàm vt optimos bellatores facerent Spartanos. d Numa Pompilius.) Curibus Sabinis natus eſt vir ſuæ ætatis optimus. De hoc Liuius lib. j. & Dionyſius, & Plutarchus in eius vita, & alij quamplurimi. e Quæ quidem regendæ ciuitati.) Hoc ſatis notũ eſt. nam leges aliunde petierunt. f Non tamen perhibetur.) At Aegeriæ congreſſus ſimulauit, ſed nymphæ potius quàm deæ, & fabulam eſſe conſtabat. de hoc aliàs. g Vt iis doctiſsimi eorum viri.) Facere non poſſum quin feſtiuiſsimum quoddam Plauti dictum ex Perſa huc adducam: rogat virginem Sagariſtio ſeruus, vt munitũ tibi viſum eſt oppidũ? reſpondet illa: Si incolæ bene ſunt morati, pulchre munitũ arbitror: perfidia & peculatus ea vrbe & auaritia ſi exulant, quarta inuidia, quinta ambitio, ſexta obtrectatio, ſeptima periuriũ, octaua indiligentia, nona iniuria, decima, quod peſſimum aggreſſu, ſcelus. Hæc niſi vnde aberunt, centuplex murus rebus ſeruandis paru'ſt. M

Leges xij. Tabularũ.

Lycurgi leges quales.

Plauti dictum ex Perſa.

De raptu Sabinarum, aliiſque iniquitatibus, quæ in ciuitate Romana etiam laudatis viguere temporibꝰ.

Caput XVII.

An fortè populo Romano propterea leges nõ ſunt à numinibus conſtitutæ, quia ſicut Saluſtius[a] ait: Ius bonúmque apud eos, non legibus magis quàm natura valebat? Ex hoc iure ac bono[b] credo raptas eſſe Sabinas.[c] Quid enim iuſti[d] & melius, quàm filias alienas fraude ſpectaculi inductas, non à parentibus accipi, ſed vi vt quiſque poterat auferri? Nam ſi iniquè Sabini facerent negare poſtulatas, quanto fuit iniquius rapere non datas? Iuſtius autem bellum cum ea gente geri potuit, quæ filias ſuas ad matrimonium corregionalibus & confinalibus ſuis negaſſet petitas,

A petitas, quàm cum ea quæ repetebat ablatas. Illud ergo potius ibi fieret, vbi Mars filium ſuum pugnantem iuuaret, vt coniugiorum negatorum armis vlciſceretur iniuriam, & eo modo ad fœminas quas voluerat, perueniret. Aliquo enim fortaſſe iure belli iniuſte negatas iuſte victor auferret. Nullo autem iure pacis nó datas rapuit, & iniuſtum bellum cum earum parentibus iuſte ſuccẽſentibus geſsit. Hoc ſanè vtilius[d] fœliciúſque[e] ſucceſsit. Quod etſi ad memoriam [c] fraudis illius Circenſium ſpectaculum manſit, facinoris tamen in illa ciuitate & imperio non placuit exemplum: faciliúſq; Romani in hoc errauerũt, vt poſt illam iniquitatem deum ſibi Romulum conſecrarent, quàm vt [in] fœminis rapiendis factum eius imitãdum, lege vlla vel more permitterent. Ex hoc iure ac bono poſt expulſum [f] cum liberis ſuis regem Tarquinium, cuius filius Lucretiam ſtupro violẽter oppreſſerat, Iunius Brutus conſul, Lucium Tarquinium[g] Collatinum maritum eiuſdem Lucretiæ collegam ſuum, bonum atque innocẽtem virum, propter nomen & propinquitatem Tarquiniorum coëgit

aliàs, facilius.

B magiſtratu ſe abdicare, nec viuere in ciuitate permiſit. Quod ſcelus fauente vel patiente populo fecit, à quo populo conſulatum idem Collatinus, ſicut etiam ipſe Brutus acceperat. Ex hoc iure ac bono Marcus Camillus[h] illius temporis vir egregius, qui Veientes grauiſsimos hoſtes populi Romani poſt decennale bellum, quo Romanus exercitus toties male pugnando grauiter afflictus eſt, iam ipſa Roma de ſalute dubitante atque trepidante, facillime ſuperauit, eorumq; vrbem opulentiſsimam cepit: inuidia obtrectatorum, virtutis ſuæ & inſolentia Tribunorum plebis reus factus eſt, tam ingratam ſenſit quam liberauerat ciuitatem, vt de ſua dãnatione certiſsimus in exilium ſponte diſcederet: & decem milibus[i] æris abſens etiam dãnaretur: mox iterum à Gallis[k] vindex patriæ futurus ingratæ. Multa commemorare iam piget fœda & iniuſta, quibus agitabatur illa ciuitas; cum potentes[l] plebem ſibi ſubdere conarentur, plebſq; illis ſubdi recuſaret, & vtriuſque partis defenſores magis ſtudiis agerent amore vincendi, quàm æquũ & bonum quicquam cogitarent.

Ius. *Bonum.*

a QVia ſicut Saluſtius.) In bello Catilinario de veteribus Romanis loquens: Ius eſt ciuilis æquitas vel ſcriptis legibus ſancita, vel inſtitutis aut moribus recepta. Bonum eſt iuris ipſius origo & temperatio, atque emendatio, quæ fit ex prudẽtia iudicis accommodãtis ſe rationi cauſæ, & flectentis legem ad cauſam, non cauſam ad legem: vt in hoc propoſito Ariſtoteles de Lesbia norma dicit, quinto Ethicorum. Hoc bonum ſolet etiam bonũ & æquũ nominari, vt apud eundem Saluſtium in Iugur. Fit reus Bomilchar magis ex æquo & bono, quàm ex iure gentium. Cicero in Bruto. Ita enim Craſſus multa tum cõtra ſcriptum pro æquo, & bono dixit. Dicitur etiam æquum, ſiue æquitas. Cicero pro Cæcinna, Iſtum locũ fugis, & reformidas, & me ex hoc, vt ita dicam, campo æquitatis, ad iſtas verborum anguſtias, & ad omnes literarum angulos reuocas. Quintilianus io. iij. Quo loco tamen iudicis natura noſcenda eſt, iuri magis an æquo ſit appoſita. Idem in. vj. Iure pugnandum an æquo. De his nos quædam in noſtra legum Aede diximus: plura & exactiſsima Gulielmus Budæus in annota. Pãdectarum, explicans illud à iuris conſultis antea non ſatis intellectum: Ius eſt ars æqui & boni. Quo viro Gallia acutiore ingenio, acriore iudicio, exactiore diligentia, maiore eruditione nullum vnquam produxit: hac verò ætate nec Italia quidem. Nihil eſt vſquam, vel Græcorum, vel Latinorum ſcriptorum, quod ille non euoluerit, legerit, excuſſerit. Græca & Latina iuxtà & ſumme callet. Tam facile vtraq; lingua loquitur, quàm Gallica, quæ eſt ei vernacula, haud ſcio an etiã facilius. De libro Græco quæ ſunt ſcripta, leget Latine: de Latino Græce. Hæc quæ videmus tam elaborate, tam exculte ab eo conſcripta, ex temporali ſunt ei facultate parta. Facilius tum Græce ſcribit, tum Latine, quàm etiam earum linguarum peritiſsimi intelligant. Nihil eſt tam reconditũ, tam abſtruſum in his linguis, quod non peruestigarit, adierit, inſpexerit, & velut Cerberum è tenebris produxerit in lucem. Infinitæ ſunt, ſeu vocũ ſignificationes, ſeu loquendi figuræ ac proprietates, quas vnius Budæi opera ſciunt homines ſtudioſi prioribus ſeculis ignoratas. Et hæc quidem omnia tanta & tam admirabilia ipſe per ſe ſine magiſtro vllo perdidicit. Fœlix ac fœcundum ingenium, quod in ſe vno inuenit & doctorem, & diſcipulũ, & docendi viam rationémque. Et cuius decimam partem alij ſub magnis magiſtris vix

C *Bonum.* *Aequum.*

Gulielmi Budæi laus

D diſcunt, ipſe id totum à ſe magiſtro edoctus eſt. Nihil dixi de ſcientia iuris, quæ per ipſum inſtaurari collapſa iam cœpit. Nihil de philoſophia, cuius ipſe in libris de Aſſe id ſpecimen edidit, quod edere nó potuiſſet, niſi homo, qui in omnium Philoſophorum libris aſsiduo verſatus eſſet, maximóſq; in eis progreſſus haberet. Accedit his omnibus, quod haud dubie cæteras res vniuerſas antecellit, probitas tantæ doctrinæ cõgrua decẽſque, tam rara, tamq; admirabilis, vt ſine cæteris ingenij dotibus monumẽtiſque miraculum poſsit videri: vt eruditione, ita & probitate ſuperiorem non habet. Qui in omni vita actibuſq; tam variis primas ſemper religioni partes attribuit. Qui vir coniugatus liberorum plenus, nunquàm commodis vllis & rei familiaris incremẽtis tranſuerſus eſt actus, ſemper ſeq; ſuamq; fortunam rexit, & moderatus eſt: nec à fortuna quantumuis magna ſpe propoſita, abripi ſeſe permiſit, ſemper ſeipſum habuit in ſua poteſtate. Homo verſatus in legationibus, in aula, inter principes viros, nihil vnquàm gratiæ dedit, nulli aſſentari in animũ induxit: patrimonium nunquam auxit, quod à recto vel pilum latum deflectere non ſuſtinuit, in ſe ipſum acrior, quàm in alios iudex: muneribus inuidioſiſsimis functus, nõ inuenit à quo labecula ſpargeretur vlla, vel ſuſpicione criminis quãlibet leui perſtringeretur etiam in libera gente, nec omnino muta, & ſatis ſuſpicaci. Sentio me modum deſtinatæ breuitatis egreſſum, dum me loquendi de amico longe optimo dulcedo tenuit. Nunc ad inſtitutum reuertar. Eſt ergo Saluſtij ſenſus æquitatem illam tum ciuilem, quam ius appellãt, tum etiam naturalem, quæ ingenita eſt à natura animis bene ſentientium & iudicantium, qua nihil cum ſit melius, idcirco bonum nominatur non magis valuiſſe apud Romanos latis legibus, quàm naturalibus iudiciis hominum ſapientium. b Ex hoc iure ac bono.) Acerba ironia. c Raptas eſſe Sabinas.) Cum fœminas ad coniugium non poſſet à vicinis populis impetrare Romulus, ex conſilio Numitoris aui & ſenatus ludos ſe facturum ſimulauit Neptuno equeſtri: ita euocatis fœminis vicinarum gentiũ, eas omnes potiſsimũ Sabinas medio ſpectaculo Ro. rapuerunt. Sic enim inter Romulum & ſuos cõuenerat, quarto menſe poſt conditam Romã, vt Dionyſius perhibet ex Fabio Pictore, Plutarch. xiiij. Calen. Septem. dicit, Cõuenit numerus, nam Roma. xij. Calend. Maias eſt cœpta ædificari, Palilium die. Tametſi Gellius, non Aulus ille nocturnus, ſed antiquus quidam ſcriptor, quarto anno id ſcribit cõtigiſſe, quod eſt vero ſimilius. Et raptæ ſunt, vt Dionyſius tradit, ſexcentæ & octoginta, quod magis credo, quam quod de triginta ſcribunt alij: vnde manarit Curiarũ numerus. Iuba tres addit ad numerum, Diony. Antias Valerius quingentas viginti ſeptem prodit. Sunt qui velint Thalaſſum non fuiſſe virum, ſed ſignum, quod Romulus militibus direptioni dedit. Feſtus ex Varrone ſignum lanificij fuiſſe ait, ceu quis dicat quaſillum, vel calathum. d Hoc ſanè vtilius.) Et hi populi, qui raptas amiſerant, & alij, quos vel iſtæ ſuis lachrymis, vel exemplum ad multos pertinens moui, contra Romanos cœperũt arma Sabini, Cæninenſes, Cruſtumerij, Antemnates. Romulus cum tantũ in ſe parari bellum videret ad Ethruſcorum opes, quæ tunc plurimum valebant confugit. Cælius quidam Vibennus Ethruſcus princeps ſuppetias tulit Romulo, à quo Cælius mons in vrbe eſt dictus. Auus quoq; ſubſidium nepoti miſit. Cæninenſes, Cruſtumerios, & Antemnates Romulus nõ magnis, nec difficilibus prœliis ſuperauit. cum Sabinis, cùm vario & perículoſo pugnaretur Marte, repente raptarum precibus fœdus & amicitia coiit. e Quod & ſi ad memoriam.) Ludi quotannis Neptuno equeſtri celebrabãtur varie nominati. Circenſes, magni, Romani, apud priſcos cõſualia, cui deo ſacrificabatur, quem præeſſe conſilio æſtimabant, à quo opem conſiliumq; Romulus in difficultate coniugiorũ petierat. Eius ara ſub terra eſt defoſſa: quoniã conſilium non ſacra modò eſt res, vt ait Plato, ſed occulta quoque eſſe debet. f Poſt expulſum.) Rurſum ironia. g Lucium Tarquinium.) Expulſis regibus comitiis centuriatis, vt Seruius Tullius populum deſcripſerat, conſules creantur L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus Lucretiæ maritus Aegerij fratris Tarquinij Priſci filius, vt dicit Liuius: nepos verò, vt Dionyſius. Brutus cùm nõ modò regem, ſed ne regium quidẽ nomen vellet in vrbe ſupereſſe, magiſtratum collegæ abrogauit, quod Tarquinius vocaretur, iſque bonis ſuis ſumptis vltro Collatiam habitatũ migrauit. Hoc factum Cicero tertio Officiorũ ſubindicat non admodũ fuiſſe coniunctũ cum honeſtate: ſed quia vtiliſsimum fuit patriæ, idcirco honeſtũ etiam videri. Obſeruatũ eſſe ait Iulius Obſequẽs, neminẽ qui magiſtratũ collegæ abrogaſſet annũ vixiſſe: quorum primus fuit Brutus, deinde T. Graccus, & P. Tarquinius. h Marcus Camillus.) Hic Veios opulentiſsimã Ethruriæ vrbem cepit, qui decẽnali obſidione erant oppugnati. Tunc enim primũ populus Ro. cœpit in caſtris ſub pellibus hybernare odio illius gentis, ne illinc diſcederẽt, quo vſq; bellum eſſet confectũ. Iam enim inde à Romulo rege per trecentos annos propè cõtinenter cum Veientibus bellũ geſſerant. Liuius lib. v. & Plutarchus in vita Camilli: huic Camillo qꝫ mala fide prædam Veientanã populo dicebatur diuiſiſſe, L. Apuleius Tri. ple. diem ad populũ dixit: Camillus vitãdæ inuidiæ gratia, tam & ſi falſò accuſabatur, Ardeam exulatũ iuit duobus annis ante Romã à Gallis captã. i Et decẽ milibus.) Liuius quindecim milib⁹ æris grauis multatũ dicit Camillũ abſentẽ. Plutarchus quindecim milib⁹ aſſium. Aſſes & æra grauia idem fuiſſe oſtẽdit Budæus meus. k Mox iterum à Gallis.) Capta à Gallis Roma, Camillus coacto ex his qui Allienſi cladi ſuperfuerant, exercitu, ſolutus exilio & comitiis curiatis Dictator creatus ab iis, qui in Capitolio obſidebãtur, Gallos primùm ex vrbe leui prœlio exegit: deinde via Sabina ad octauum lapidem ingenti affecit cæde. Liuius lib. v. Maluit ergo hic tantus vir affictæ patriæ, quàm ſuæ iniuriæ memor eſſe, ideo alter Romulus appellatus eſt. l Cum potẽtes.) Hoc malum poſt expulſos reges pene per annos quingẽtos durauit, vt plebes & nobiles diſſenſionib⁹ etiã odiis inter ſe certarent, vtriſq; volẽtibus alteris imperare, quæ ſtudia factionum per paucos ſeditioſos Tribunos plebis ex parte plebis, & ſenatores ex nobilitate accendebantur. Hinc Lucanus: Et cum conſulibus turbantes iura Tribuni.

E *Sabinæ raptæ.*

Thalaſſus.

Vicinorum bellũ cum Romulo.

Conſus deus.

Conſules primi.

F

13 23 *Camillus.*

As & æs graue idẽ.

Quæ da

G *Quæ de moribus Romanorum, aut metu compreſſis, aut ſecuritate reſolutis Saluſtij probat hiſtoria.*

Caput XVIII.

ITaq; habebo modum, & ipſum Saluſtium teſtem potius adhibebo, qui cum in laude Romanorum dixiſſet, vnde nobis iſte ſermo exortus * eſt, Ius bonúmque apud eos non legibus magis quàm natura valebat: prædicans illud tempus, quo expulſis regibus incredibiliter breui ætatis ſpatio ciuitas plurimum creuit. Idem tamen in primo hiſtoriæ [a] ſuæ libro, atque ipſo eius exordio fatetur, etiam tunc cum ad conſules à regibus eſſet tranſlata reſpublica, poſt paruum interuallum, [b] iniurias validiorum, & ob eas diſceſsionem [c] plebis à patribus, aliáſque in vrbe diſceſſiones * † fuiſſe, Nam cùm optimis moribus & maxima concordia populum Romaoum inter ſecundum [d] & poſtremum bellum Carthaginenſe commemoraſſet egiſſe: cauſamque huius boni noo amorem iuſtitiæ, ſed ſtante Carthagioe metum pacis in fide * fuiſſe dixiſſet, vnde & Naſica ille ad reprimendam nequitiam ſeruandóſque iſtos mores optimos, vt metu vitia cohiberentur, Carthaginem nolebat euerti, continuo ſubiecit idem Saluſtius, & ait: At diſcordia, [e] & auaritia, atque ambitio, & cætera ſecundis rebus oriri ſueta ma-
H la, poſt Carthaginis excidium maxime aucta ſunt: vt intelligeremus etiam antea & oriri ſolere & augeri. Vnde ſubnectens cur hæc dixerit: Nam iniuriæ, inquit, validiorum, & ob eas diſceſsio plebis à patribus, aliæq; diſſenſiones domi fuêre iam inde à principio neq; amplius quàm regibus exactis, dum metus à Tarquinio & bellum graue cum Ethruria [f] poſitum eſt, æquo & modeſto iure agitatum. Vides quemadmodum illo etiam breui tempore vt regibus exactis, id eſt, eiectis aliquantulum æquo & modeſto iure ageretur, metum dixit fuiſſe cauſam, quoniam metuebatur bellum, quod rex Tarquinius regno atque vrbe pulſus, Ethruſcis ſociatus contra Romanos gerebat. Attende itaque, quid deiode contexat: Dein, inquit, ſeruili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo [g] regio more conſulere, agro pellere, [h] & cæteris ex partibus ſoli in imperio agere. Quibus ſæuitiis & maxime fœnore * oppreſſa plebs cùm aſsiduis bellis tributum ſimul & militiam toleraret, armata montem ſacrum [i] atque Auentinum inſedit. Túmque tribuoos plebis, & alia ſibi iura
I parauit, diſcordiarum & certaminis vtrinque finis fuit ſecũdum bellum Punicum. Cerois ex quo tempore, id eſt, paruo interuallo poſt reges exactos, quales Romani fuerint, de quibus ait: Ius bonúmque apud eos nõ legibus magis quàm natura valebat. Porrò ſi illa tempora talia reperiuntur, quibus pulcherrima atque optima fuiſſe prædicatur Romana reſpublica: quid iam de conſequenti ætate dicendum aut cogitandum arbitramur, cum paulatim mutata, vt eiuſdem hiſtorici verbis vtar, ex pulcherrima atq; optima, peſsima ac flagitioſiſsima facta eſt, poſt Carthaginis videlicet, vt commemorauit, excidium? Quæ tempora ipſe Saluſtius quemadmodum breuiter recolat, & deſcribat, in eius hiſtoria legi poteſt, quantis malis morum, quæ ſecundis rebus exorta ſunt vſque ad bella ciuilia [k] demonſtret eſſe peruentum. Ex quo tempore, vt ait, maiorum mores non paulatim vt antea, ſed torrentis modo præcipitati, adeo iuuentus luxu atque auaritia corrupta eſt, vt meritò dicatur genitos eſſe, qui neque ipſi [l] habere poſſent res familiares, neque alios pati. Dicit deinde plura Saluſtius de Syllæ vitiis, cæteráque fœditate reipublicæ: & alij ſcriptores [in hæc] conſentiunt, quanuis eloquio [m] multum impari. K Cernis tamen, vt opinor, & quiſquis aduerterit, facillime perſpicit colluuiem morum peſsimorum, quò illa ciuitas collapſa * † fuerit, ante noſtri ſuperni regis aduentum. Hæc enim geſta ſunt non ſolum ante quàm Chriſtus in carne præſens docere cœpiſſet, verùm etiam ante quàm de virgine natus eſſet. Cum igitur tot & tanta mala temporum illorum vel tolerabiliora ſuperius, vel poſt euerſam Carthaginem intoleranda & horrenda diis ſuis imputare non audeaot, opiniones humanis mentibus vnde talia vitia ſylueſcereot, [n] maligna aſtutia inſerentibus, cur mala præſentia Chriſto imputant, qui doctrina ſaluberrima & falſos ac fallaces deos coli vetat, & iſtas hominum noxias flagitioſaſq; cupiditates diuina authoritate deteſtans atq; condemnans, his malis tabeſcenti ac labenti mundo vbique familiam ſuam ſenſim ſubtrahit, qua condat æternam: & non plauſu vanitatis, ſed iudicio veritatis glorioſiſsimam ciuitatem?

*al. ortus. — † * diſſenſiones. — * al. inſtante Carthagine metu pacis in fide &c. — * fœnoris onere. — * † prolapſa.

a IDem tamen in primo hiſtoriæ.) Et hos libros hiſtoriarum Saluſtij de bellis ciuilibus amiſimus. Paucæ quædã reſtant orationes. b Poſt paruum interuallum.) Poſt quindecim annos. Liuius libro ſecundo, Ap. Claudius deinde & P. Seruilius conſules facti: inſignis hic annus L eſt nuncio Tarquinij mortis. Mortuus eſt Cumis, quò ſe poſt fractas opes Latinorum ad Ariſtodemum tyrannum contulerat. Eo nuncio erecti patres, erecta plebs, ſed patribus nimis luxurioſa fuit lætitia. Plebi, cui ad eam diem inſeruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœptæ. c Diſceſsionem.) Diſceſsit plebs à patribus primùm propter fœnus decimo ſeptimo anno à parta libertate. Iterum propter tyraonidem decem virorum legibus ferẽdis, anno. ccciij. Tertiò propter æs alienum & longa inter tribunos plebis & patres certamina, aliquot annis ante bellũ Pyrrhi. d Inter ſecundum.) Tria fuernot bella inter Romanos & Carthaginenſes geſta. Primum per. xxij. annos in Sicilia, poſt in Africa: cœptum anno ab vrbe con. cccccxc. Appio Claudio Caudice & Q. Fuluio Flacco Coſſ. tot anni ſunt Plinio lib. xxxiij. in cuius codice pro quingenteſimo octogeſimo quinto, legendum quadringenteſimo octogeſimo quinto. Liuius & Eutropius huic ſummæ tredecim annos adimũt, Alterum poſt xxiij. annos Cœptum P. Scipione, T. Sempronio Coſſ. in Hiſpania, Sicilia, Italia, in Africa geſtum, & ibi perfectum à Scipione Africano maiore. xvij. poſtquàm cœperat. Tertium poſt vndequinquaginta annos Manilio & Martio Cenſorino Coſſ. Tertio anno perfectũ à Scipione Africano minore, totum in Africa ipſa geſtum. cuius finis excidium fuit vrbis Carthaginenſis. De his bellis fuſius aliàs. e At diſcordia.) Idem in bello Iogurthino. f Bellum graue cum Ethruria.) Cum Porſenna rege M Ethruſcorum potentiſsimo, qui volebat Tarquinios in regnum reſtitui, & obſidione ingenti premebat Romanos, & expugnaſſet eos, ni territus eſſet à Q. Mutio Sceuola. Liuius libro primo. g De verberibus.) Cædebatur virgis morti addictus apud Romanos, deinde necabatur. Interim cum facinus non erat graue, ſatis habebant virgis cędere. Tum etiam qui creditoribus propter debita à iudicibus addicebantur, multa turpia & miſeranda patiebantur nexi apud creditores, multáſque ſeruili more in tergo plagas: huic malo ſubuenêre leges Portia & Sempronia, quæ liberum corpus Romani ciuis virgis, aut aliis verberibus cædi vetant. h Agro pellere.) Nam diuites quos agros pop. Ro. manu ceperat, primùm tanquam precio reipub. nomine à ſenatu colendos accipiebant: deinde alius ad aliorum facinora conniuentibus dominos ſe faciebant, excluſa plebe. Hinc leges agrariæ de agris populo diuidundis toties tentatæ magna indignatione nobilitatis, nec vnquam ſine tumultibus agitatæ. i Montem ſacrum.) Prima ſeceſsio fuit in ſacro monte, qui eſt trans Anienem amnem: vel, vt Piſo ſcribit, in Auentino, qui pars eſt vrbis. Ibi tribuni plebis primum ſunt plebi dati velut tutores eius, qui pro commodis excubarent intercederentque patritiorum in ipſam iniuriis: eſſentq; ſacroſancti, quos qui violaſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet, bona & familia ad Cereris venderentur. Secũda ſeceſsio fuit primùm in Auentinum: deinde quo maior ſolitudo & exinde terror eſſet in vrbe, in ſacrum montem eſt itum. Rurſus compoſitis cum ſenatu rebus in Auentinum, ibiq; tribunos recuperauit: ex Auentino ventum eſſe in Capitolium, ibi à Pont. maxi. comitia habẽte creatos eſſe trib. pleb. Cicero pro Cornelio de maieſtate. k Vſq; ad bella ciuilia.) Inter patres & Graccos, Tyberium primùm, deinde Caium. ad bella ciuilia, inter Marium & Syllam. l Qui neq; ipſi.) Cùm luſu perditiſſ. eſſent, & quæcunque rapere poterant, ſubito prodigerent, ita ad explendam effuſionem hanc in aliorum bona impetum facere eos erat neceſſe, doliumq; pertenebratum implere laborabant. m Eloquio.) Placuit omnibus ætatibus adſtricta illa: & tum culta viuidaq; Saluſtij dictio: eumq; Thucydidi ſcriptori Græco noſtris viſum eſt opponere: ſicut Quintiliano li. x. n Sylueſcerent.) In modum ſyluæ diffunderentur & propagarentur, Sic apud ſcriptores rerũ ruſticarũ, Catonẽ, & Columellã. Græci ὑλομανεῖν vocant. q. luxuriare arbores, qđ eſt in herbis [illegible].

Tarquinij ſuperbi mors. — Diſceſsiones plebis à patribus. — Punica bella. — Locus in Plinio emendatur. — Porſenna bellum. — Supplicia noxiorum Romæ. — Leges Portia & Sempronia. — Leges agrariæ. — Seceſsio plebis prima. — Triplex. Seceſsio altera. — Saluſtij phraſis. — Sylueſcere.

De corruptione Romanæ reip. prius quàm cultum deorum Chriſtus auferret. *Caput XIX.*

Ecce Ro-

A ECce Romana Reſpublica, quod non ego primus dico, ſed authores eorum vnde hæc mercede didicimus, tanto antè dixerũt ante Chriſti aduentum, paulatim mutata, & ex pulcherrima atq; optima, peſsima atq; flagitioſiſsima facta eſt. Ecce ante Chriſti aduentum, poſt deletam Carthaginem, maiorum mores, non paulatim vt antea, ſed torrentis modo præcipitati, adeo iuuentus luxu atque auaritia corrupta eſt. Legant nobis contra luxum & auaritiam præcepta deorum ſuorum populo Romano data. Cui vtinã tantum caſta & modeſta reticerent, ac non etiam ab illo probroſa & ignominioſa depoſcerent, quibus per falſam diuinitatem pernicioſam cõciliarent authoritatẽ. Legant noſtra, & per prophetas & per ſanctum Euangelium, & per Apoſtolicos Actus, & per epiſtolas tam multa contra auaritiam atq; luxuriam, vbique populis ad hoc cõgregatis, quàm excellenter, quàm diuine, nõ tanquã ex Philoſophorum concertationibus ſtrepere, ſed tanquam ex oraculis & dei nubibus intonare: & tamen luxu atq; auaritia, ſceniſq; † ac turpibus moribus (*Vaniſq.*) ante aduentum Chriſti Rempublicam peſsimã ac flagitioſiſsiman factam, non imputant diis ſuis: afflictionem verò eius, quãcunque iſto tempore ſuperbia deli-
B tiæq; eorũ perpeſſæ fuerint, religioni increpitant Chriſtianæ. Cuius præcepta de iuſtis probiſq; moribus, ſi ſimul audirent atque curarent reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ, iuuenes & virgi- (*Pſal. 148*) nes, ſeniores cum iunioribus, ætas omnis capax & vterque ſexus, & quos Baptiſta Ioannes alloquitur exactores[a] ipſi atq; milites: & terras vitæ præſentis ornaret ſua (*Lucæ. 3.*) fœlicitate reſpublica, & vitæ æternæ culmẽ beatiſsimè regnatura conſcenderet. Sed quia iſte audit, ille contẽnit, pluresq; vitiis male blandientibus[b], quàm vtili virtutum aſperitati ſunt amiciores, tolerare Chriſti famuli iubentur: ſiue ſint reges, ſiue principes, ſiue iudices, ſiue milites, ſiue prouinciales, ſiue diuites, ſiue pauperes, ſiue liberi, ſiue ſerui vtriuſlibet ſexus: peſsimam etiam, ſi ita neceſſe eſt, flagitioſiſsimamq; Rempublicam: & in illa angelorum quadam ſanctiſsima atque auguſtiſsima[c] curia, cœleſtiq; republica, vbi dei voluntas lex eſt, clariſsimum ſibi locum etiã iſta tolerantia cõparare.

(*Exactores.*) a EXactores.) Lucæ. iij. ſic vulgo legitur. Venerunt autem & Publicani, vt baptizarentur, & dixerunt ad illum, Magiſter, quid facie-
C mus? At ille dixit ad eos, Nihil amplius, quam quod conſtitutum eſt vobis, facite. Pro facite eſt Græcè πράσσετε, quod primus annotauit Eraſmus vertẽdum exigite. Hinc Auguſtinus rectè exactores nominat, qui dicuntur τελῶναι. b Vitiis male blandientibus.) Alludit ad duas illas vitij & virtutis vias, quas Heſiodus finxit: quem Virgilius imitatus eſt in litera Pythagoræ: ſeu, vt alij volunt, Auſonius. (*Carmen de litera Pythagora.*) c Auguſtiſsima.) Certum eſt ita debere legi: & non anguſtiſsima. Sed prætermittendum non eſt, quod annotauit frater, penè nomen mihi ore excidit, anguſtam hic dici cœleſtem curiam, quòd via ſit ad illam arcta, & pauci eam ingrediantur, iuxta dictum Chriſti ſeruatoris. Et quo ſuo poſſent auditores melius memoriæ mandare, verſiculo ſanè quàm feſtiuo ſignauit: Arcta eſt via verè quæ ducit ad gaudia vitæ.
De ratione metri ſolicitũ ſe magnoperè eſſe negabat, vbi bene tinniret.

Quali velint fœlicitate gaudere, & quibus moribꝰ viuere, qui tempora Chriſtianæ religionis incuſant. — *Cap. XX.*

VErum ‡ tamen ‡ tales cultores & dilectores deorum iſtorum, quorum etiam imitatores in ſceleribus & flagitiis ſe eſſe lætantur, nullo modo curant peſsimam ac flagitioſiſsimã non eſſe Rẽpublicam. Tantum ſtet, inquiunt, tantum floreat copiis referta, victoriis glorioſa, vel quod eſt fœlicius, pace ſecura ſit. Et quid ad nos? Imò ad nos magis pertinet, ſi diuitias quiſque ſemper augeat, quæ quotidianis effuſionibus ſuppetant, per quas ſibi etiam infirmiores ſubdat quiſque potẽtior. Obſequantur diuitibus pauperes cauſa ſaturitatis, atq; vt eorum patrocinus quieta iner- D tia perfruantur, diuites pauperibus ad clientelas & ad miniſterium ſui faſtus abutantur. Populi plaudant non conſultoribus vtilitatum ſuarum, ſed largitoribus voluptatum. Non iubeantur dura, non prohibeantur impura: reges non curent quam bonis, ſed quàm ſubditis regnent: prouinciæ regibus non tanquam rectoribus morum, ſed tanquam rerum dominatoribus, & delitiarum ſuarum prouiſoribus ſeruiant, eoſq; non ſynceriter honorent, ſed nequiter ac ſeruiliter timeant. Quid alienæ vitæ * † potius, quàm quid ſuæ vitæ quiſq; no- († * vitæ.) ceat, legibus aduertatur. Nullus ducatur ad iudices, niſi qui alienæ rei, domui, ſaluti, vel cuiquam inuito fuerit importunus, aut noxius. Cæterùm de ſuis, vel cum ſuis, vel cum quibuſcunque volentibus faciat quiſq; quodlibet. Abundent publica ſcorta, vel propter omnes quibus frui placuerit, vel propter eos maximè, qui habere priuata non poſſunt. Extruantur ampliſsimæ atque ornatiſsimæ domus, ‡ vbi ‡ opipara * conuiuia frequentẽ- (* *parata.*) tur, vbi cuique libuerit, & potuerit, die noctuq; ludatur, bibatur, vomatur, diffluatur. Saltationes vndique[a] concrepent, theatra inhoneſtæ lætitiæ vocibus, atque omni genere ſiue crudeliſsimæ, ſiue turpiſsimæ voluptatis exæſtuent. Et ille ſit publicus inimicus, cui hæc fœlici- E tas diſplicet. Quiſquis eam mutare vel auferre tentauerit, eum libera multitudo auertat ab auribus, euertat à ſedibus, auferat à viuentibus. Illi habeantur dij veri, qui hanc adipiſcendam populis procurauerunt, adeptamq; ſeruauerunt. Colantur vt voluerint, ludos expoſcant quales voluerint, quos cum ſuis vel de ſuis poſſint habere cultoribus: tantum efficiant, vt huic fœlicitati nihil ab hoſte, nihil à peſte, nihil ab vlla clade timeatur. Quis hanc Rempublicam ſanus, non dicam Romano imperio, ſed, domui Sardanapali[b] compara- (*Sardanapalus.*) uerit? qui quondam rex ita fuit voluptatibus deditus, vt in ſepulchro ſuo ſcribi fecerit, ea ſola ſe habere mortuum, quæ libido eius etiam cum viueret, hauriendo cõſumpſerat: quem regem iſti ſi haberẽt ſibi in talibus indulgẽtem, nec in eis cuiquam vlla ſeueritate aduerſantem, huic libentius quàm Romani veteres Romulo tẽplum & flaminem conſecrarent.

a SAltationes vndique.) In codice Brugenſi eſt, Salutationes: in Colonienſi erat, Salutiones, ſed abraſum eſt u. Studium certè ſalutandi magnum erat Romæ, & inter magnos honores erat ſalutari: (*a Saltationes Romæ.*) inter præcipua verò officia ſalutare. Vtraque res erat mirè plauſi- F bilis, & popularis, multũmque faciebat ad potentiam. Saluſtius in Iugur. Certè quibus magna induſtria videtur ſalutare plebem. De ſalutationibus pleni ſunt omnium Latinorum libri. b Domus Sardanapali.) Thonos concoloros, quem Græci Sardanapalum nuncuparunt, rex fuit Aſſyriorum vltimus, ad omne voluptatum genus abiectiſsimus, qui cum (*Sardanapalus.*) ab Arbace Medo parari aduerſum ſe bellum cognouit, prælio ſummam rei tentari ſtatuit, ſed victus muliebris homo & imbellis, in aulã refugit, quam ſecum & cum omni gaza, regia incendit, multò antea cum voluptatibus dementatus inſaniret, ſuo in ſepulchro tale vt incideretur epitaphium iuſsit,
Κεῖν' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ σὺν ἔρωτι
Τέρπν' ἔπαθον, τὰ δὲ πολλὰ, καὶ ὄλβια πάντα λέλυνται.
Quos Cicero in. v. Tuſcu. ſic vertit. Hæc habeo quæ edi, quæque exaturata libido Hauſit: at illa iacent multa & præclara relicta. Addit idem Cicero, Quid aliud, inquit Ariſtoteles, in bouis non in regis ſepulchro inſcriberes: hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diutius habebat, quàm fruebatur. Chryſippus ad ſuam Stoicitatem conuertit illos verſus. Plura Athenæus libro quinto.

Quæ ſententia fuerit Ciceronis de Romana Republica. Cap. XXI.

SEd ſi contemnitur, qui Romanã Rempublicam peſsimam ac flagitioſiſsimam dixit: nec curant iſti, quanta morũ peſsimorũ ac flagitioſorũ labe ac dedecore impleatur, ſed tantũmodo vt conſiſtat & maneat, audiant eã: non vt Saluſtius narrat, peſsimã ac flagitioſiſsimã factã: ſed ſicut Cic. diſputat,

G iam tunc prorſus periſſe,& nullam omnino remanſiſſe
• aliàs, pra nunciabatur. Rempub. Inducit enim Scipionem,eum ipſum qui Car
thaginem extinxerat,de re publica diſputantem, quan-
do præſciebatur[a] • † ea corruptione,quam deſcribit Sa
† præſentiebatur. luſtius iam iamq; peritura. Eo quippe tempore [b] diſpu-
tabatur, quo iam vnus Gracchorum occiſus fuit, à quo
ſcribit ſeditiones graues cœpiſſe Saluſtius. Nam mor-
tis eius fit in eiſdem libris cõmemoratio. Cum autem
Scipio in ſecundi libri fine dixiſſet, Vt in fidibus ac ti-
biis atq; cantu ipſo ac vocibus,cõcentus eſt quidã tenẽ
dus ex diſtinctis ſonis: quem immutatũ ac diſcrepantẽ
aures eruditæ ferræ non poſſunt, iſq; concentus ex diſsi
millimarum vocum moderatione concors tamen effi-
citur & congruens:ſic ex ſummis, & medus, & infimis
interiectis ordinibus vt ſonis,moderata ratione ciuita-
tem conſenſu diſsimillimorum concinere:& quę har-
monia à muſicis dicitur in cãtu,eam eſſe in ciuitate cõ-
cordiam: arctiſsimum atq; optimum omni in republi-
ca vinculum incolumitatis, eamq; ſine iuſtitia nullo pa
cto eſſe poſſe. Ac deinde cum aliquanto latius & vbe-
rius diſſeruiſſet,quãtũ prodeſſet iuſtitia ciuitati, quan-
•† aliàs, Philus. tumq; obeſſet ſi abfuiſſet:ſuſcepit deinde Pilus[c] •† vnus
eorum qui diſputationi aderãt,& popoſcit vt hæc ipſa
quæſtio diligentius tractaretur,ac de iuſtitia plura dice-
rẽtur,propter illud,quod iam vulgo ferebatur,rem pu-
H blicam regi ſine iniuria [d] non poſſe. Hãc proinde quæ-
ſtionem diſcutiendã & enodãdam eſſe,aſſenſus eſt Sci
pio:reſponditq; nihil eſſe,quod adhuc de republica pu
taret dictum,& quo poſſent longius progredi,niſi eſſet
confirmatũ,non modo falſum eſſe illud ſine iniuria re-
•† aliàs, ſine iniuria non poſſe. gi nõ poſſe: • † ſed hoc veriſsimũ eſſe,ſine ſumma iuſti-
tia rempublicã regi nõ poſſe. Cuius quęſtionis explica-
tio,cũ in diẽ cõſequentẽ dilata eſſet, in tertio libro ma-
gna conflictatione res acta eſt. Suſcepit enim Pilus ipſe
• geri. diſputationẽ eorũ,qui ſentirent ſine iniuſtitia regi • nõ
poſſe rempublicã:purgans ſe præcipue,ne hoc ipſe ſen-
tire crederetur. Egitque ſedulo pro iniuſtitia contra iu-
ſtitiam,vt hanc eſſe vtilem reipublicæ, illã vero inuti-
lem veriſimilibus rationibus & exemplis velut conare-
tur oſtendere. Tum Lælius [e] rogantibus omnibus, iuſti-
tiam defendere aggreſſus, aſſeruit quantum potuit, ni-
hil tam inimicum quàm iniuſtitiam ciuitati,nec omni-
no niſi pugna iuſtitia geri aut ſtare poſſe rempublicam.
Qua quæſtione quantum ſatis viſum eſt pertractata,Sci
pio ad intermiſſa reuertitur,recolitq; ſuam atque com-
mẽdat breuem reipublicæ definitionẽ,qua dixerat eam
I eſſe rem populi. Populum autem non omnẽ cœtũ mul-
titudinis, ſed cœtũ iuris cõſenſu & vtilitatis cõmunio-
ne ſociatum eſſe determinat. Docet deinde quãta ſit in
diſputando definitionis vtilitas:[f] atque ex illis ſuis defi-
nitionibus colligit,tunc eſſe rempublicã, id eſt,rem po
puli,cum bene ac iuſte geritur, ſiue ab vno [g] rege, ſiue à
paucis optimatib[9],ſiue ab vniuerſo populo. Cum vero
iniuſtus eſt rex, quẽ tyrannum [h] more Græco appella-
uit:aut iniuſti optimates, quorũ cõſenſum dixit eſſe fa-
ctionem:[i] aut iniuſtus ipſe populus,cui nomẽ vſitatum
non reperit,niſi vt etiam ipſum tyrãnum vocaret, non
iam vitioſam ſicut pridie fuerat diſputatũ, ſed ſicut ra-
tio ex illis definitionibus connexa docuiſſet, omnino
nullam eſſe rempublicã: quoniam non eſſet res populi,
cum tyrannus eam factione capeſſeret, nec ipſe popu-
lus iam populus eſſet,ſi eſſet iniuſtus: quoniam nõ eſſet
multitudo,iuris cõſenſu & vtilitatis cõmunione ſocia-
ta,ſicut populus fuerat definitus. Quãdo ergo reſpubli-
ca Romana talis erat, qualem illã deſcripſit Saluſtius,
non iam peſsima ac flagitioſiſsima,ſicut ipſe ait,ſed om K
nino nulla erat,ſecundum iſtam rationem,quam diſpu
tatio de republica inter magnos eius tum principes[k] ha
bita patefecit. Sicut etiã ipſe Tullius non Scipionis,nec
cuiuſquam alterius, ſed ſuo ſermone loquens, in prin-
cipio quinti libri demonſtrauit, commemorato priùs
Ennij poëtæ[l] verſu,quo dixerat:Morib[9] antiquis res ſtat
Romana viriſque. Quem quidem ille verſum, inquit,
vel breuitate, vel veritate tanquã ex oraculo mihi quo-
dam eſſe effatus[m] • videtur. Nam neque viri,niſi ita mo *• al. affat.*
rata ciuitas fuiſſet: neque mores,niſi hi viri præfuiſſent,
aut fundare,aut tam diu tenere potuiſſent tantã & tam
iuſte lateque imperãtem rempublicam. Itaque ante no-
ſtram memoriam, & mos ipſe patrius præſtantes viros
adhibebat,& veterum morem ac maiorum inſtituta re-
tinebant excellentes viri. Noſtra vero ætas, cum Rem-
publicam ſicut picturam accepiſſet egregiam, ſed eua-
neſcentem vetuſtate, nõ modo eam coloribus iiſdem,
quibus fuerat,renouare neglexit, ſed ne id quidem cu-
rauit,vt formam ſaltem eius, & extrema tanquam li-
neamẽta [n] ſeruaret. Quid enim manet ex antiquis mo-
ribus, quibus ille dixit rem ſtare Romanam, quos ita
obliuione obſoletos • videmus,vt non modo non co- *• abolitos.*
lantur,ſed etiam ignorentur? Nam de viris quid dicã?
Mores enim ipſi interierunt virorũ penuria,[o] cuius tan L
ti mali non modo reddenda ratio nobis,ſed etiam tan
quam reis capitis quodammodo dicenda cauſa eſt. No
ſtris enim vitiis non caſu aliquo Rempublicam verbo
retinemus,re ipſa verò iam pridem amiſimus. Hæc Ci-
cero fatebatur longe quidem [p] poſt mortem Africani,
quẽ in ſuis libris fecit de Repub. diſputare,adhuc tamẽ
ante aduentum Chriſti.[q] Quæ ſi diffamata [r] & præuale-
ſcente religione Chriſtiana ſentirentur, atque diceren-
tur,quis non iſtorum ea Chriſtianis imputãda eſſe cen
ſeret? Quamobrem cur non curarunt dij eorum,ne tũc
periret atque amitteretur illa Reſpublica,quam Cicero
longe antequam Chriſtus in carne veniſſet, tam lugu-
briter deplorat amiſſam? Viderint laudatores eius, etiã
illis antiquis viris & moribus qualis fuerit vtrum in ea
viguerit vera iuſtitia:an forte nec tunc fuerit, viua mo-
ribus,ſed picta coloribus. Quod & ipſe Cicero neſciẽs,
cum eam præferret expreſsit,ſed aliàs, ſi deus voluerit,
hæc videbimus. Enitar enim ſuo loco,vt oſtendam ſe- M
cundum definitiones ipſius Ciceronis, quibus quid ſit *Infra libr.*
Reſp. & quid ſit populus,loquẽte Scipione breuiter po *19. cap. 21.*
ſuit,atteſtantibus etiam multis,ſiue ipſius,ſiue eorũ quos
loqui fecit in eadem diſputatione ſententiis,nunquam
illam fuiſſe Remp. quia nũquam in ea fuit vera iuſtitia.
Secũdum probabiliores autem definitiones & pro ſuo
modo quædam Reſpublica fuit:& melius ab antiquio-
ribus Romanis,quàm à poſterioribus adminiſtrata eſt.
Vera autem iuſtitia non eſt,niſi in ea Reſpublica,cuius
conditor rectórque Chriſtus eſt:ſi & ipſam Rempubli-
cam placet dicere,quoniam eam rem populi eſſe nega-
re non poſſumus. Si autem hoc nomen,[s] quod alibi ali-
ter vulgatũ eſt,ab vſu noſtræ locutionis eſt fortè remo-
tius,in ea certè ciuitate eſt vera iuſtitia,de qua ſcriptura *Pſal. 68.*
ſancta dicit:Glorioſa de te dicta ſunt ciuitas dei.

QVando præſciebatur.) Hunc locum ſic lego: Quando præſen a
tiebat ea corruptione,quam deſcribit Saluſtius, iam iam peri- *Tiberius*
tura. b Eo quippe tempore.) Quum Tiberius Gracchus ad- *Gracchus.*
uerſa & perculſa nobilitate legem Agrariam Trib. pleb. tuliſ-
ſet,velletque ſibi tribunatum continuari,quò & tutior
ab iniuria diuitum eſſet,& cœpta perficeret,ne quis plura quàm quinge-
na agri iugera poſſideret,à Scipione Naſica ſequẽte ſenatu fuſtib[9] occiſus
eſt:corpuſq; eius in Tiberim proiectũ,Scipione Africano,de quo hic lo
quitur,bellũ ad Numantiam gerẽte:qui introducitur à Cicerone in ortu
ſuis,

A ſuis, cum Lælio & Furio diſputans de repu. paucis diebus antequã mortem obiret: occiſus vt creditur opera Caij Gracchi, Tiberij fratris & Semproniæ Gracchorum ſororis, quam Scipio habebat vxorem. *Scipionis Aemiliani mors.* e Deinde Pilus.) Quum inter ſecundum & tertium Punicum bellum Athenienſes Romam legatos miſiſſent Carneadem Academicum, & Critolaum Peripateticum, & Diogenem Stoicum, tres nobiliſſ. illius ætatis philoſophos. *Legati Athenienſes tres doctiſſimi.* Carneades vel exercendi ſui, vel oſtentandi ingenij gratia pro iuſtitia eleganter, & acutam habuit orationem, Catone priſco, Galba & alijs pluribusq; principibus viris præſentibus: poſtridie pro iniuſtitia orauit eiſdem audientibus, diluitq; omnia pridiana argumenta, aliaq; attulit pro iniuſtitia fortiora. quod fecit ex more ſectæ, cuius inſtitutum eſt nihil ipſos affirmare, tantùm cõfutare aliena. ex hac poſteriore diſputatione decerpſit ſuam L. Furius Pilus: homo qui perbene Latine loqui putabatur, literatiúſq; quàm cæteri, aggreſſuſq; eſt accuratiſſ. oratione iuſtitiã vituperare, vt eloquentiam Lælij excitaret ad laudes illius virtutis: eadem mente, qua Glauco lib. de rep. Platonis ij. iniuſtitiã laudat, vt Socratem de iuſtitia differentem audiret. *L. Furius Pilus.* d Remp. regi ſine iniuria nõ poſſe.) Vetus eſt illud: Sine iuſtitia ne Iouem quidem poſſe principem agere, vt Plutarch. docet in lib. de doc. princip. quum q; reſpu. ad ſu ſuamq; libertatem tutãdam ſæpe cogeretur cum ciuibus agere inique, tum ad augendam potentiam multa contra ius ac bonum patraret, quæ proſpere deinde ſuccedebant Romani homines antiquum illud dictũ inuerterunt, dixeruntque ſine iniuria regi rempu. nõ poſſe. Iſtud idem attiogebat Carneades, vt Lactantius refert, & Romanis quoque ipſis, dicebat, qui totius orbis potirentur dominio, ſi iuſti velint eſſe, hoc eſt, ſi aliena reſtituant, ad caſas eſſe redeundum, & in neceſsitate ac miſeriis iacendũ. *Rẽp. ſine iniuria regi nõ poſſe.* e Tum Lælius.) Huius concertationis meminit Cicero in Lælio. f Quanta ſit in diſputãdo definitionis vtilitas.) Plato, Ariſtoteles, & omnes veteres philoſophi in omni diſputatione à definitione incipiendũ eſſe cenſuerunt, & ita tradiderunt. Neq; enim facile de re quapiam diſſeras, niſi prius quid ea ſit poſueris. *Definitionis vtilitas.* B Rodolphus Agricola in primo libro de dialectica inuẽtione: Vtilis eſt, inquit, hæc definiendi ratio, quum propter rerum cognitioné, quæ definitione explicatæ, mirum eſt quo pacto velut certum quoddam ſignũ deſtinandarum cognitionum proponat animo: tum quod parat authoritatem diſſerenti: neque enim rem melius noſcere videtur, quàm qui quid ea ſit, breuiter & apte poſsit explicare. Hæc Agricola: quem hominé laudauit in prouerbiis Eraſmus meritiſſimo: & qui vnus exemplo poteſt eſſe, fortunam in omni re dominari, ſicut Saluſtius inquit, eamque res omnes ex libidine magis celebrare obſcurareque, quàm ex vero. Vix & hac noſtra & patrum memoria fuit vnus atque alter dignior, qui multum legeretur, multumque in manibus haberetur, quàm Rodolphus Agricola Phryſius. Tantũ eſt in eius operibus ingenij, artis, iudicij, grauitatis, dulcedinis, eloquentiæ, eruditionis: at is pauciſsimis noſcitus, vix nõ minor qui vt ab omnibus cognoſceretur dignus, quàm Politianus, vel Hermolaus Barbarus, quos mea quidem ſententia & maieſtate & ſuauitate dictionis nõ æquat modo, ſed etiam vincit. *Rodolphus Agricola.* g Siue ab vno rege.) Triplicem ſpeciem tangit adminiſtrandæ reipu. Nam vel reſpub. à populo ipſo regitur. Hanc Græci δημοκρατίαν dicunt, id eſt, populi imperium: ſiue à paucis. hæc ὀλιγαρχία, id eſt, principatus paucorũ, quæ ſub ſe habet ἀριστοκρατίαν, id eſt, optimatum adminiſtrationem. Optimates nobiles appellant: ſed re vera quicunq; dignitate & opibus plurimũ in repu. poſſunt, ij ſunt optimates. Idcirco ὀλιγαρχία non multum videtur ab ἀριστοκρατίᾳ differre. Quod & Cicero ſignificat, quum ſecundam partem dicit paucorum optimatum. Tametſi paulo diuerſius idem de optimatib⁹ pro Seſtio, cauſæ videlicet inſeruiens, vt ſolet. Regitur ciuitas interdum ab vno, ea eſt μοναρχία, q. principatus vnius. *Regimẽ ciuitatis triplex. Optimates.* h Quem tyrannum.) Olim veteres reges omnes principeſq; etiam iuſtiſſimos tyrannos appellabant, vt apud Virgilium & Horatium: nam & ipſum nomen, quod Græcum eſt, principatum tantũmodo ſignificat. Plato qui vnus recte adminiſtrat ciuitatem vocatur τύραννος καὶ βασιλεύς, tyrannus & rex. Feſtus lib. xviij. tyrannos dictos putat Tyrrhenorum præcipua crudelitate. Sed illinc puto potius, quod introducto ab Athenienſib⁹ populari adminiſtratione, & eos multis poſtea ciuitatibus æmulatis, cœpit tyranni nomen in odium adduci. *Tyrannus.* Et tyranni vocati ſunt, qui ſuis commodis imperarent non publicis: tum C & à Romanis iſtud profectum, apud quos ingens fuit odium regis regnique: ſed & in Græcia quiſquis in ciuitate dominabatur, quæ ſoleret eſſe libera, tyrannus dicebatur, nõ rex. i Dixit eſſe factionem.) Memmius de optimatibus loquens apud Saluſtium. Metum à ſcelere ſuo ad ignauiã veſtram tranſtulere, quos omnis eadem cupere, eadem odiſſe, eadem metuere in vnũ coëgit: ſed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt. *Amicitia. Factio.* k Inter magnos eius principes.) Finguntur ſermoni illi interfuiſſe Scipio Aphricanus, C. Lælius, qui cognominatus eſt ſapiens, L. Furius, tres per idem tempus, vt ait Portius, qui agitabant nobiles: tum etiam iuuenes C. Fannius, Q. Scæuola augur, gener Lælij, Q. Tubero, ex clariſsimis familiis. l Ennij Poetæ.) Huius præter fragmenta quædam, quæ ex varus antiquis ſcriptoribus colligere, & in vnum velut corpus diſperſa redigere, in animo habeo, nihil extat. Rudiis natus eſt, vt Mela & Sylius ſunt authores, quæ vrbs eſt Salentinorũ. Tarẽti primùm, dehinc Romæ familiariter vixit cum Catone, Galba, Flaminio, & aliis principibus, donatus ciuitate ab eodem Flaminio. *Ennius.* m Effatus.) aptiſſimo vſus eſt verbo religionum. n Extrema tanquàm liniamenta.) Similitudo à pictoribus deducta, qui primùm picturam lineis ſolis deſcribunt, quę dicitur monogramma: deinde colorem addunt, & velut ſpiritum ac vitã corpori mortuo tribuunt. o Virorum penuria.) Idem Saluſtius in Catilina dicit rempub. tanquam effœtam iam olim, nullum clarum virum producere. p Longe quidem.) Annos circiter ſeptuaginta. q Ante aduentũ Chriſti.) Annos ſexaginta: tot enim ſunt à Cicerone Cos. quo anno ipſe libros de Repub. ſcripſit, ad quadrageſimum ſecundum annum imperij Auguſti, quo natus eſt Chriſtus. r Diffamata.) Fama extenſa, diuulgata. *Diffamare.* In hoc ſenſu & alij vtuntur. Apuleius. iiii. Aſini: Et ſtultitia cõmunis admonens, diffamat incendio repẽtino domum ſuam poſſideri. Illud D eſt lepidum, quod Remigius interpres epiſtolarũ Pauli, in epiſtola priore ad Theſſalonicẽſes, vbi interpres verterat: A vobis diffamatus eſt ſermo domini, dicit pro manifeſtato & diuulgato Paulum parum de verborum proprietate ſolicitum diffamatum dixiſſe. Quid facias principibus illis ſcholarum, qui nondum ſciunt Paulum non Latinè, ſed Græcè ſcripſiſſe. Tum etiam nimis eſt arrogans, hominem ignorantiſſimos totius rationis loquẽdi nodes de ſignificatibus vocabulorum ineptè diſputare: & ineptius definire: quod paſsim in dialectica & philoſophia faciunt, cum nihil minus videri velint, quàm grammatici, & indigniſsimè ferant, ſi quis paulo literatior de vocabulis in hiſce artibus vel meminerit. ſ Si autem hoc nomen.) An hoc dicit quia reſpub. popularis eſt ciuitas, vbi populus imperat, regnum Chriſti vnius eſt.

Quod diis Romanorum nulla vnquam cura fuerit, ne malis moribus reſpublica deperiſſet. *Cap. XXII.*

SEd quod pertinet ad præſentem quæſtionem quamlibet laudabilem dicant iſtam fuiſſe, vel eſſe rempublicam ſecundum eorum doctiſsimos authores, iam longè ante Chriſti aduẽtum peſsima ac flagitioſiſsima facta erat: imò verò nulla erat, atque omnino perierat perditiſsimis moribus. Vt ergo non periret, dij cuſtodes eius populo cultori ſuo dare præcipuè vitæ ac morum præcepta debuerũt, à quo tot templis, tot ſacerdotib⁹, & ſacrificiorum generibus, tam multiplicibus variisq; ſacris, tot feſtis ſolennitatibus, tot tantorúmque ludorum celebritatibus colebantur, vbi nihil dæmones, niſi negocium ſuum egerunt: E non curantes, quemadmodum illi viuerent, imò curantes vt etiam perditè viuerent, dum tamen honori ſuo illa omnia metu ſubditi miniſtrarent. Aut ſi dederunt, proferatur, oſtendatur, & legatur, quas deorum leges illi ciuitati datas contempſerint Gracchi[a], vt ſeditionibus cuncta turbarẽt, quas Marius[b], & Cinna[c], & Carbo[d] vt in bella etiam progrederentur ciuilia, cauſis iniquiſsimis[e] ſuſcepta, & crudeliter geſta, crudeliuſq; finita: quas deniq; Sylla[f] ipſe, cuius vitam, mores, facta deſcribente Saluſtio, aliiſq; hiſtoriæ ſcriptoribus, quis nõ exhorreat? Quis illam rempublicã non tũc periiſſe[g] fateatur? An fortè propter huiuſcemodi ciuiũ mores Virgilianã illam ſententiã, ſicut ſolent pro defenſione ſuorum deorum opponere audebunt, Diſceſſere omnes adytis[h], ariſq; relictis Dij, quib⁹ imperium hoc ſteterat? Primùm ſi ita eſt, non habent cur querantur de religione Chriſtiana, quòd hac offenſi eos dij ſui deſeruerint: quoniam quidẽ maiores eorum iam pridẽ morib[i] ſuis ab vrbis altarib⁹, tam multos ac minutos deos, F tanquã muſcas abegerunt. Sed tamen hæc numinum turba vbi erat, cùm longè antequam mores corrumperentur antiqui, à Gallis Roma[i] capta & incenſa eſt? An præſentes fortè dormiebant? Tunc enim tota vrbe in hoſtium poteſtate redacta, ſolus collis Capitolinus remanſerat: qui etiam ipſe caperetur, niſi ſaltem anſeres[k] diis dormientibus vigilarẽt. Vnde penè in ſuperſtitionem Aegyptiorum[l] beſtias aueſq; colẽtium, Roma deciderat, cum anſeri[m] ſolennia celebrarent. Verùm de his aduentitiis, & corporis potius quàm animæ *† malis: quæ vel ab hoſtibus, vel alia clade accidunt, nondum interim diſputo. *†* *animi.* Nunc ago de labe morum, quibus primùm paulatim decoloratis, deinde torrẽtis modo præcipitatis, tanta, quãuis integris tectis mœnibúſque*, facta eſt ruina reipublicæ, vt magni authores eorum eam tunc amiſſam non dubitent dicere. **ſtãtibuſq; mœnibus.* Rectè autem abſceſſerant vt amitterẽtur omnes adytis ariſq; relictis dij, ſi eorũ de bona vita atque iuſtitia ciuitas præcepta contempſerat. Nunc verò quales quæſo dij fuerunt, ſi noluerũt cum populo cultore ſuo viuere, quem male viuentem non docuerunt bene viuere?

a G GRacchi.) T. Graccho qui bis Cos. bis triumphalis, cěſor & augur fuit: ex Cornelia minore Africani ſuperioris filia geniti, maxima & admirabili indole iuuenes: quorum vterque quum legem Agrariam tueretur, De agris diuidendis, ab irritata nobilitate, in tribunatu cæſus eſt, Tiberius à Naſica priuato, Caius à L. Opimio Cos. nouem annis pòſt: ille fuſtibus hic iam ferro: quod fuit primum ciuile bellũ, in quo ad ferrũ vſq; ventũ eſt, anno à Ro. cõdita. DCXXVII. *Gracchi.*

b Marius.) Hic Arpinas fuit nouus homo, ad ſeptimum cõſulatum euectus: Iugurtham primùm, deinde Cymbros, & Teutonas vicit, déque his omnibus triumphauit: ad extremum inuidia & odio L. Syllæ, qui bello Iugurthino legatus ipſius fuerat, bellum ciuile cum Sylla mouit, in quo ipſe Marius eſt victus, & in Africam fugit. *Marius.*

c Cinna.) Victo Mario, quũ ad bellum Mithridaticum Sylla proficiſceretur, C. Cornelium Cinnam, & Octauium Coss. in vrbe reliquit. Cinna ſtudio rerum nouarum à collega diſſenſit, pulſúſque eſt ab eo, & à factione bonorum ex vrbe: quam iniuriam, cum omni genere crudelitatis Cinna vindicare ſtatuiſſet, reuocato ex Africa Mario, bellum patriæ fecit: in quam cum magnis copiis ingreſſus, multóſque mortaleis trucidauit, & ſe ſecundum, Marium vero ſeptimum Cos. ſine populi ſuffragiis creauit: quo in magiſtratu Marius diſceſſit, poſt multa fœdè & crudeliter perpetrata. *Cinna.*

d Carbo.) Carbones, vt Cicero ad Papyrium Pætum ſcribit, multi fuerunt: ex Papyria gente, ſed non illa patritia. Hic, de quo Auguſtinus loquitur, Cneus Papy. Carbo fuit partium Marianarum, qui victus à Sylla, in Siciliam fugit, ibiq; à Pompeio Magno interfectus eſt Lilybæi. *Carbo.*

e Cauſis iniquiſsimis.) L. Sylla, & Q. Pompeio Coſſ. Aſia prouincia & bellum Mithridaticum Syllæ obuenerat. Hoc ægre ferebat Marius, propter antiquas cum Sylla ſimultates, iam inde à bello Iugurthino: itaque per P. Sulpitium tribunum pleb. ſeditioſiſsimum & ſceleratiſsimum hominem efficere conatus eſt, vt populus Mithridaticũ bellum ſibi mandaret. Populus tametſi ingenti tumultu tribu. ferente ſcitum tandem, ac iuſsit. Hanc contumeliam non tulit Sylla, & implorato à ſuo exercitu auxilio, legatos Marij, qui ad accipiendas legiones Capuam iuerant, violauit, infeſtaſq; legiones ad vrbem admouit, vim & fraudem inimicorũ vlturus. Hinc ſemina bellorum omniũ H ciuilium. nam Marius cum ſua factione in vrbe ad Eſquilias occurrit, & iuſte acie decertatum atrociter eſt. *Belli ciuilis Mariani origo.*

f Quis denique Sylla.) Fuit hic patritius ex gente Cornelia: cumq; ſtrenuam operam bello ſociali nauaſſet reip. Cos. factus eſt. in eo magiſtratu, bello ciuili profligato, victoq; deinde Mithridate, & ſuperato Mario iuuene, Carbone, Norbano, Sertorio, Domitio, Scipione, & aliis Marianis, dictaturam perpetuam lege Valeria inuaſit, in qua multa milia ciuium Ro. crudeliſsime proſcripſit, homo immaniſsimus, & in omnes voluptates proiectiſsimæ libidinis. *Sylla.*

g Non tunc periiſſe.) Lucanus verbis Catonis:

Olim vera fides Sylla Marióque receptis,
Libertatis obit.

h Diſceſſere omnes adytis.) Carmen eſt Virgilij. ij. Aeneid. quod Seruius & Macrobius putant pertinere ad euocationem deorum. Nam cum oppugnabantur ciuitates, eratq; in animo imperatoribus eas demoliri, ne contra deos geri bellum videretur, iiq; ſuis ſedibus moueri inuiti, quod nefas erat, euocabantur ex obſeſſa ciuitate ab Imperatore obſidente, vt in vrbem victricem volentes migrarent. Sicut Veiis fecit Camillus, & Carthagini atque Numantiæ Scipio, & Mumius Corinthi. *Euocationes deorũ.*

i A Gallis Roma.) Galli Tranſalpini ſæpe in Italiam migrarunt magna manu: poſtremi eorum fuere Senones, hi Cluſium petierunt, hinc Romam, quam & ceperunt anno ab ea condita. CCCLX. Soline an cæteris Gallia ciſalpinis adiuncti, incertum. *Roma à Gallis capta.*

k Niſi ſaltem anſeres.) Hiſtoria eſt, & apud hiſtoricos, & apud poetas vulgatiſsima, cum Galli explorata ad arcem via ſilentio noctis ad eam aſcenderent, obdormiſſentque vigiles clangore anſerum, qui in Capitolio ſeruabãtur Iunoni ſacri, proditi. Ita M. Manlius correptis armis quem primum Gallum iam in ſummo conſiſtentem offendit, vmbone deturbauit. Hic alios ſecũ põdere corporis traxit in ruinam: I interea Romani ad tumultum accurrerũt, & Galli magna vi repulſi ſunt. *Anſeres capitolij.*

l In ſuperſtitionem Aegyptiorum.) Hi quaſdam beluas propter vtilitatem conſecrarunt, tanquam deos, vt Cicero in primo de nat. deorum inquit. Et fuſe Diodorus lib. ſuæ biblio. ij. velut canẽ, felem, ibim, bouem, crocodilum, accipitrem, & alia. *Aegyptiorum dij beluini.*

m Cum anſeri.) Propter illud beneficium Romæ quotannis, vt Plutarchus in fortuna Romanorũ ſcribit, dicam Latine Budæi verbis: quibus enim poſſem elegantius? Canis in crucem ſublatus viſitur, anſerque in eleganti grabatulo, geſtatoriolóve, quàm decentiſsime ſedens. Plinius lib. xxix. eadem de cauſa ſupplicia annua canes pendunt inter ædem Iuuentutis & Summani, viui in furcas ſambuceæ arbore fixi. Quin & Cenſores primùm omnium quæ pro magiſtratu faciunt, ſacrorum anſerum cibos locant. *Anſerum apud Ro. honor.*

Varietates rerum temporalium, non ex fauore, aut impugnatione dæmonum, ſed ex veri dei pendere iudicio.

Caput XXIII.

QVid quod etiam videotur eorum affuiſſe cupiditatibus implẽdis, & oſtenduntur oõ præfuiſſe refrænãdis? Qui enim Marium[a] nnuum hominem & ignnbilem cruẽtiſsimũ authorem bellorum ciuilium atque geſtorem, vt ſepties conſul fieret adiuuerunt, atque vt in ſeptimo ſuo cõſulatu moreretur ſenex, nec in manus Syllæ futuri mox victoris irrueret: Cur nnn etiam iuuerunt, vt à tantnrum ſe compeſceret inmanitate facinorũ? Si enim *† ad hæc eum dij enrum nnn iuuerunt, nnn paruum eſt, qund & fatentur etiã oon propiciis diis ſuis poſſe accidere homini iſtam temporalem, quam nimis diligunt tantam fœlicitatem, & pnſſe homines ſicut fuit Marius, ſalute, K viribus, npibus, honoribus, dignitate, lõgæuitate cumulari, & perfrui diis iratis: poſſe etiam homines, ſicut fuit Regulus, captiuitate, ſeruitute, innpia, vigiliis, doloribus excruciari & emori diis amicis. Quod ſi ita eſſe concedunt, compeodio[b] nihil eos prodeſſe, & coli ſuperflun cnnfitentur. Nam ſi virtutibus animi, & pnbitati vitæ, cuius præmia poſt mortẽ ſperanda ſunt, magis cnntraria vt populus diſceret, ioſtituerunt: ſi nihil etiam in his tranſeuntibus & temporalibus bonis, vel eis quos oderunt nocent, vel eis quos diligunt pnnſunt, vt quid coluntur, vt quid tanto ſtudio colendi requiritur? Cur laborioſis triſtibúſque temporibus taoquam nffenſi abſceſſerint murmuratur: & propterea Chriſtiana religio conuitiis indigniſsimis læditur? Si autem habent in his rebus, vel beneficij, vel maleficij pnteſtatem, cur in eis affuerũt peſsimn viro Mario, & optimo viro Regulo defuerunt? An ex hnc ipſi intelliguntur ininſtiſsimi & peſsimi? Quod ſi propterea magis timendi & coleodi putaotur, oeque hoc putentur. Neq; enim minus eos inuenitur Regulus cnluiſſe, quàm Marius: nec ideo L vita peſsima eligẽda videatur, quia magis Marin quàm Regulo dij fauiſſe exiſtimãtur. Metellus[c] enim Romanorum laudatiſsimus, qui habuit quinque filios conſulares[d] etiam rerum temporaliuoi fœlix fuit: & Catilina[e] peſsimus oppreſſus inopia & in bello ſui ſceleris proſtratus infœlix, & veriſsima atque certiſsima fœlicitate præpollent boni deum colẽtes, à quo ſolo conferri poteſt. Illa igitur reſpublica malis mnribus cum periret, nihil dij eorum prn dirigeodis vel corrigendis egerunt moribus, ne periret: immo deprauandis & corrumpendis addiderunt moribus, vt periret. Nec ſe bonos fingant, quòd velut nffenſi ciuium iniquitate diſceſſerint, prorſus ibi erant, prnduntur* † cnnuincuntur, nec ſubuenire præcipiẽdo, nec latere tacendo pntuerũt. Omitto quod Marius[f] à miſerantibus Minturnenſibus Maricæ deæ in lucn eius commẽdatus eſt, vt ei omnia prnſperaret, & ex ſumma reuerſus deſperatione incolumis in vrbem duxit, crudelem crudelis exercitũ. Vbi quàm cruẽta, quàm inciuilis, hoſtilique inmanior eius victoria fuerit, eos qui ſcripſerunt, legant, qui ſcire volunt. Sed hoc vt dixi omitto: nec Maricæ neſcio cui tribun M Marij ſanguinoeam fœlicitatem, ſed occultę potius prouidentię dei ad iſtorum ora claudenda, eóſque ab erroribus liberandos, qui nno ſtudiis aguot, ſed nec *† prudenter aduertunt. Quia etſi aliquid in his rebus dæmones poſſunt, taotum poſſuot, quantum ſecreto omnipotentis arbitrin permittuntur: ne magnipẽdamus terrenam fœlicitatem, quæ ſicut Marin malis etiam plerunque conceditur: nec eam rurſus quaſi malã arbitremur, cum etiam in ea multns pins* † ac bonns vnius dei veri cultores, inuitis dæmonibus præpolluiſſe videamus: nec eoſdem immundiſsimos ſpiritus, vel prnpter hæc ipſa bona maláve terreoa prnpiciandos, aut timendns exiſtimemus. quia ſicut ipſi mali hnmines in terra, ſic etiam illi non omnia, quæ vnlunt, facere poſſunt, niſi quantum illius nrdinatione ſinuntur, cuius plene iudicia nemo comprehendit, iuſte nemo reprehendit.

•† aliàs irruerét non iuuerũt? Si enim &c.

† • al. producuntur.

†• hæc.

•† aliàs, quã ea multos etiam pios.

a QVi enim Marium.) Hic ex Africa reuerſus ad pileũ ſeruos euocauit. Colonias, Hoſtiã, Antium, Lauinũ, Aritiam crudeliter diripuit, atq; vaſtauit, vrbẽ ingrediens ſignũ militibus dedit, vt quẽcunq; nõ reſalutaſſet occiderẽt. Dici nõ poteſt, q̃ multi *Marij crudelitas.*

hoc

A hoc modo interierint & nobiles & ignobiles. Lucanus optime paucis verbis Marij crudelitatem deſcripſit:

Vir ferus, & fato cupiens perdere Romam Sufficiens. Hic tamen ſeptimùm conſul, vt dixi, in lecto ſuo interijt, Sicut Lucanus inquit:

Fœlix, & euerſa conſul moriturus in vrbe.

Redijt paulopòſt Sylla ex Aſia, & Marium filium, omneſq; Marianarum partium duces ſuſtulit.

b Cõpendio.) Luſit Auguſtin⁹ antitheſis, cõpendio & ſuperfluo, vel cõpẽdio, id eſt breuiter, vel cõpẽdio, id eſt volitati, cuius cõtrariũ eſt diſpẽdiũ. c Metellus.) Valerius lib. vij. & Plinius itidẽ. vij. Q. Metellus Macedonicus fœliciſſimus ab hominibus iudicatus eſt, quod omnibus corporis & animi dotibus præditus fuerit: idem conſul & cenſor: idem magnum bellum fœliciter geſſerit, triumpharit, quatuorq; filios reliquerit, tres conſulares, duos triumphales, vnum cenſorium, quartum prætorium, & conſulatus candidatum, vt ſcribit Velleius, quem magiſtratũ adeptus eſt: tres filias clariſſimis viris nuptas, ex quibus nepotes viderit, & à tanta tamq; illuſtri & honorata turba à ſe progenita, extrema ſenecta faciliſſimo vitæ curriculo vſus, rogo ſit impoſitus. d Quinque filios conſulares.) Hæc hiſtoria ab aliquo ſciolo deprauata eſt: nec credo ſic Auguſtinum eã ſcripſiſſe, niſi quis dicat quinq; illos filios fuiſſe cõſulares, id eſt, cõſulatu dignos. quod acutiſſime & ſpexit meus feſtiuiſſimus interpres, & planè nunquam tam acute vidiſſet, niſi legiſſet dialecticam, ita vt ſint conſulares. q. conſulabiles, vel cõſulificabiles magiſtraliter loquẽdo, hoc eſt apti nati ad fiendum conſules. e Et Catilina.) Mores & vita L. Sergij Catilinæ notiores ſunt, propterea quod Saluſt. qui de iis ſcripſit frequens eſt in manibus hominũ. Hunc ad coniurationem contra patriam inter cætera inopia rei familiaris ſtimulatum ferunt, cui profuſiſſimo & ſumptuoſiſſimo nihil ſatis erat. Nã ſub Sylla multa rapuerat, multa à Sylla dono acceperat. Quo Sylla cum in aliis permultis, tum in occidendo M. Mario fuerat vſus carnifice. f Omitto quod Marius.) C. Marius quum ex ciuili pugna prima ſolus fugeret, Minturnas Campaniæ oppidum peruenit. Minturnenſes eum, vt gratum Syllæ victori facerent, immiſſo percuſſore tollere decreuerant. Quumq; is aſpectu & increpatione Marij fugiſſet, in religionẽ oppidanis venit, tanquã in numinum protectione Marius eſſet: ita eum ad proximum oppido lucum produxerunt, qui Maricæ ſacer erat, vt inde quà liberet, abiret. Plutarchus in vita Marij. Velleius paludem Maricæ dicit. De Marica Lactantius, quæ prius, inquit, Circe poſt factam deam Maricam vocatam. Seruius. vij. Aeneidos, & Maricam dicit vxorem fuiſſe Fauni, quę eſt dea littoris Minturnẽſium, iuxta Lyrim fluuium. Horatius,

Metelli fœlicitas.

Catilina.

Marij fuga.

Marica.

B

Innantem Maricæ littoribus tenuiſſe Lyrim.

Quod ſi voluerimus accipere vxorem Fauni, non procedit. Dij enim τοπικοί, id eſt, locales, ad alias regiones nunquam tranſeunt. Sed poteſt dictum eſſe per poëticam licentiam, Laurente Marica, cum ſit Minturnenſis. dicunt alij, per Maricam Venerem intelligi debere, cuius fuit ſacellum iuxta Maricam, in quo erat ſcriptũ, ναὸς τῆς ἀφροδίτης. Sanè Heſiodus Latinum Circes & Vlyſſis filium dicit. quod & Virgilius tangit dicendo: Solis aui ſpecimen. Sed quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum eſt Iginij, qui ait Latinos plures fuiſſe: vt intelligamus poëtã abuti nominum ſimilitudine. Tantum Seruius.

De Syllanis actibus, quorum ſe dæmones oſtentauerunt adiutores. *Cap. XXIIII.*

SYlla certe ipſe[a], cuius tempora talia fuerunt, vt ſuperiora, quorum vindex eſſe videbatur, illorum comparatione quærerẽtur, cùm primùm ad vrbem cõtra Marium caſtra moiſſet, adeo læta exta immolanti fuiſſe ſcribit Liuius, vt cuſtodiri ſe Poſthumi⁹ [b] haruſpex voluerit capitis ſupplicium ſubiturus, niſi ea quæ in animo Sylla haberet, diis iu-

C uantibus impleuiſſet. Ecce non diſceſſerãt adytis ariſque relictis dij, quando de rerum euentu prædicebant, nihilq; de ipſius Syllæ correctione curabant. Promittebant præſagiendo fœlicitatem magnã, nec malam cupiditatem mirando frangebant†. Deinde cùm eſſet in Aſia bellum Mithridaticum gerens, per Lucium Titium* ei mandatũ eſt à Ioue, quod eſſet Mithridatem[c] ſuperaturus: & factum eſt. Ac poſtea molienti redire in vrbem, & ſuas amicorumq; [ſubortas ſibi] iniurias ciuili ſanguine vlciſci, iterum mandatum eſt ab eodẽ Ioue per militem quẽdam legionis ſextæ prius ſe de Mithridate prænunciaſſe victoriam: & tunc promittere daturum ſe poteſtatem, qua recuperaret ab inimicis rempublicam non ſine multo ſanguine. Tum percontatus Sylla, quæ forma militi viſa fuerit. Cùm ille indicaſſet eam, recordatus eius eſt, quam prius ab illo audierat, qui de Mithridatica victoria ab eodem mandata pertulerat. Quid hic reſponderi poteſt, quare dij curauerint velut fœlicia iſta nunciare, & nullus eorum cura-

†frenabãt

**al. Tatiũ.*

uerit Syllam monendo corrigere, tanta mala facturum D ſceleſtis armis ciuilibus, qualia nõ ſolum fœdarent, ſed auferrent omnino rempublicã? Nempe intelliguntur dæmones, ſicut ſæpe iam dixi. Notumq; nobis eſt in literis ſacris, reſq; ipſæ ſatis indicant, negocium ſuum agere, vt pro diis habeãtur, vt colantur, vt ea illis exhibeantur, quibus ij qui exhibent ſociati, vnã peſſimam cauſam cum eis habeãt in iudicio dei. Deinde cùm veniſſet Tarentum Sylla, atq; ibi ſacrificaſſet, vidit in capite vitulini iecoris ſimilitudinẽ coronæ aureæ. Tunc Poſthumius haruſpex ille reſpõdit, præclarã ei victoriã ſignificari, iuſsitq; vt extis illis ſolus veſceretur. Poſtea paruo ‡facto‡ interuallo ſeruus cuiuſdam[d] Lucij Pontij, vaticinando clamauit: A Bellona nuncius venio, victoria tua eſt Sylla. Deinde adiecit, arſurum eſſe Capitolium. Hoc cum dixiſſet, continuò egreſſus è caſtris, poſtera die concitatior reuerſus eſt, & Capitolium arſiſſe clamauit. arſerat autẽ reuera Capitolium. Quod quidem dæmoni & præuidere facile fuit, & celerrime nunciare. Illud ſane attende, quod ad cauſam maximè pertinet, ſub qualibus diis cupiant eſſe, qui blaſphemãt Saluatorem, voluntates fidelium à dominatu dæmonum liberantem. Clamauit homo vaticinando, victoria tua eſt Sylla: atque vt id diuino ſpiritu clamaſſe crederetur, nunciauit etiã aliquid, & prope futurũ & mox factum: vnde longè aberat, per quẽ ille ſpiritus loque- E batur: nõ tamen clamauit, ab ſceleribus parce Sylla, quę ille victor tam horrenda cõmiſit, cui corona aurea ipſius victoriæ illuſtriſſimum ſignum in vitulino iecore apparuit. Qualia ſigna ſi dij iuſti dare ſolerent, ac non dæmones impij, profectò illis extis, nepharia potius atque ipſi Syllæ grauiter noxia mala futura monſtrarent. Neque enim eius dignitati tantum profuit illa victoria, quantum nocuit cupiditati. Qua factum eſt, vt immoderatis inhians, & ſecundis rebus elatus, ac præcipitatus, magis ipſe periret in moribus, quàm inimicos in corporibus perderet. Hæc illi dij verè triſtia vereq; lugenda, non extis, non auguriis, nõ cuiuſquam ſomnio vel vaticinio prænunciabant. magis enim timebant, ne corrigeretur, quàm ne vinceretur. Imo verò ſatis agebant[e] vt victor ciuium glorioſus, victus atque captiuus nephandis vitiis, & per hæc ipſis etiam dæmonibus multo obſtrictius ſubderetur.

F

SYlla certe ipſe.) Quum tam ſæue atq; impotenter Mariani in rep. dominarentur, Sylla omnium votis deſideriiſq; ad vindictam expectabatur. tum ipſe ex bonis initiis in tantam crudelitatẽ euaſit, vt mitiſſimus tunc ſit viſus Marius præ illo. Lucanus,

Syllæ crudelitas.

Sylla quoque immenſis acceſsit cladibus vltor.
Ille, quod exiguum reſtabat ſanguinis vrbis
Hauſit. Et pòſt:
Tunc data libertas odiis, reſolutaque legum,
Frænis ira ruit, non vni cuncta dabantur,
Sed fecit ſibi quiſque nephas. ſemel omnia victor
Iuſſerat.

b Poſthumius.) Cicero lib. primo de Diuinat. hũc haruſpicem etiã bello ſociali ſignificat fuiſſe cum Sylla: quo bello Cicero ipſe militauit. Idẽ Valerius lib. primo de prodigiis. c Mithridatem.) Hic fuit fortiſſimus rex Ponti, cui bellum eſt à po. Roma. indictum, quod Nicomedem è Bithynia expuliſſet: at bellum exarſit ſupra modum, poſteaquam rex, quicquid ciuium Romanorum in ſuo regno negociabatur, vno die iuſſit occidi. Huius opes luxauit Sylla: fregit L. Lucullus: extinxit Cn. Põpeius, qui totum eius regnum in poteſtatem Rom. redegit, ipſo occiſo. Plutarchus in vitis, & Appianus Alexandrinus in Mithridatico. Florus, & alij. d Serui cuiuſdam.) Idem Plutarchus in Sylla: Capitoliũ à Tarquinio Superbo rege eſt extructum in rupe Tarpeia, templum Iouis omniũ pulcherrimum, ab Horatio Puluillo conſule dedicatum, primo libertatis anno. Arſit bello ciuili Mariano, Cn. Carbone & L. Scipione Coſ. anno ab vrbe condita DC. lxx j. reſtitutum à Sylla: refectum vero & dicatum à Q. Catulo: hoc ſolum fœlicitati Syllæ negatum, vt ipſe idem dicebat. Sunt qui putent opera Sylla incenſum Capitolium: alij Carbonis Coſ. Appianus in bello ciuili fortuitam fuiſſe deflagrationem, & cauſam latere ſcribit. e Satis agebant.) Diligenter & anxie curabant, quod & ſatagere & ſatagitare dicitur.

Poſthumius

Mithridates.

G *Quantum maligni ſpiritus ad flagitia incitent homines, cum in committendis ſceleribus, quaſi diuinam exempli ſui interponunt authoritatem.* *Caput XXV.*

ILlinc verò quis non intelligat, quis nō videat, niſi qui tales deos imitari magis eligit, quàm diuina gratia ab eorũ ſocietate ſeparari, quantum moliantur maligni iſti ſpiritus exemplo ſuo, velut diuinam authoritatem præbere ſceleribus? Quinetiam in quadam Campaniæ lata planicie, [a] vbi non multò poſt ciuiles acies nefario prælio conflixerunt, ipſi inter ſe priùs pugnare viſi ſunt. Nanque ibi auditi ſunt primùm ingentes fragores, moxq; multi ſe vidiſſe nunciarunt per aliquot dies duas acies præliari. Quæ pugna vbi deſtitit, veſtigia quoque velut hominum & equorum, quanta de illa conflictione exprimi poterant, inuenerunt. Si ergo veraciter inter ſe numina pugnarunt, iam bella ciuilia excuſentur humana: conſyderetur tamen quæ ſit talium deorum, vel malitia, vel miſeria. Si autem ſe pugnaſſe finxerunt, quid aliud egerunt, niſi vt ſibi Romani bellando ciuiliter, tanquam deorum exemplum nullum nefas admittere viderentur? Iam enim cœperant bella ciuilia, & ali-
H qua nefandorum præliorum ſtrages execranda præceſſerat. Iam multos mouerat, [b] quod miles quidã dum occiſo ſpolia detraheret, [c] fratrem nudato cadauere agnouit, ac deteſtatus bella ciuilia, & ſeipſum ibi perimens, fraterno corpori adiunxit. Vt ergo tanti huius mali minimè tæderet, ſed armorum ſceleſtorum magis magiſque ardor increſceret, mox hi dæmones, quos illi deos putant, & colendos eſſe ac venerandos arbitrantur, inter ſe pugnantes hominibus apparere voluerunt, ne imitari tales pugnas ciuica trepidaret affectio, ſed potius humanum ſcelus diuino excuſaretur exemplo. Hac aſtutia maligni ſpiritus etiam ludos, vnde multa iam dixi, ſcenicos ſibi dicari ſacrarique iuſſerunt: vbi deorum tanta flagitia theatricis canticis atque fabularum actionibus celebrata ſunt, vt quiſquis eos talia feciſſe crederet, & quiſquis non crederet: ſed tamen illos libentiſsimè ſibi talia velle exhiberi cerneret, ſecurus imitaretur. Ne quis itaque exiſtimaret in deos conuitia potius quàm eis dignum aliquid ſcriptitaſſe, vbicun-
I que illos inter ſe pugnaſſe poëtæ commemorarunt, [d] ipſi ad decipiẽdos homines poëtarum carmina firmauerunt, pugnas videlicet ſuas, non ſolùm per ſcenicos in theatro, verùm etiam per ſeipſos in campo humanis oculis exhibentes. Hæc dicere compulſi ſumus, quoniã peſsimis moribus ciuium Romanam rempublicã iam anteà perditam fuiſſe, nullamq; remanſiſſe ante aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, authores eorum dicere, & ſcribere minimè dubitauerunt. Quam perditionem diis ſuis non imputant, qui mala tranſitoria quibus mali, ſiue inuoluantur, ſiue euadant, pereunt: & in quibus boni ſiue viuant, ſiue moriantur, perire nõ poſſunt, Chriſto noſtro imputant: cum Chriſtus noſter tanta frequenter pro moribus optimis præcepta cõtra perditos mores: dij verò ipſorum nullis talibus præceptis egerint, aliquid cum ſuo cultore populo, pro illa republica ne periret, immò eoſdem mores velut ſuis exemplis authoritate noxia, corrumpendo egerunt potius vt periret. Quam non ideo, vt arbitror, tunc periſſe quiſquam iam dicere audebit, quia,

Aenei.2. Diſceſſere omnes adytis ariſq; relictis Dij: velut amici virtutibus conuitiis *† hominum offenderentur, quia tot ſignis extorum, auguriorum, vaticiniorum, quibus ſe tanquam præſcios futurorum adiutoréſque præliorum iactare, & commendare geſtiebant, conuincuntur fuiſſe præſentes, qui ſi verè abſceſsiſſent, mitiùs Romani in bella ciuilia ſuis cupiditatibus, quàm illorum inſtigationibus exarſiſſent. K

•† aliàs, cũ vitiis.

a IN quadam Campaniæ lata planicie.) Iulius Obſequens: Lucio Scipione, Caio Norbano Conſulibus, inter Capuam & Vulturnum ingens ſignorum ſonus, armorumque horrendo clamore auditus, ita vt viderentur duæ acies concurrere per plures dies. Rei miraculo intus conſiderantibus veſtigia equorum, hominum, & recens protritæ herbæ, & virgulta viſa molem ingentis belli portendere. hæc ille. Porrò Scipio & Norbanus fuerunt primi Conſules, cum quibus Sylla reuerſus in Italiam conflixit. Nam Marianarum erant partium. *Acies audita inter ſe cõcurrentes.* b Iam multos mouerat.) Cum enim in diuerſa acie propinqui ſeſe conſpiciunt, tunc demum bellum eſſe ciuile intelligunt. ſic Lucanus 10. iiij.

Poſtquam ſpatio languentia nullo
Mutua conſpicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres natóſque ſuos videre patréſque,
Deprehenſum eſt ciuile nefas.

c Quod miles quidã dum occiſo ſpo. d.) Liuius libro ſeptuageſimo nono. Hoc contigit cùm Cinna & Marius infeſta ſigna ad vrbem duxerũt, quibus occurrit Gneus Pompeius, Magni pater. Valerius lib. v. dicit militem Pompeianum occidiſſe fratrẽ, qui erat in exercitu Sertorij. Liuius pro Sertorio Cinnam habet. Fieri vtrunque poteſt: nam exercitus omnes ferè erant Cinnæ: qui tamen in quatuor partes erant diuiſi, quarum vnam Cinna ipſe, alteram Marius ducebat, tertiam Quintus Sertorius, quartã Gneus Carbo. & Oroſius concurriſſe cum Sertorio Pompeium ſcribit, qua pugna contigiſſe hoc de duobus fratribus refert. *Fratres inter ſe cõcurrentes.* d Vbicũque illos inter ſe pugnaſſe p. c.) Homerus bello Troiano deos inter ſe facit pugnãtes: Martẽ, Venerem, & Apollinẽ, contra Palladem, Iunonẽ & Neptunũ.

De ſecretis dæmonum monitis, quæ pertinebant ad bonos mores, cum palàm in ſacris eorum omnis nequitia diſceretur. L

Caput XXVI.

QVæ cùm ita ſint, cùm palàm apertéque turpitudines crudelitatib⁹ mixtæ, & opprobria numinum & crimina, ſiue prodita, ſiue conficta ipſis expoſcentibus, & niſi fierent iraſcẽtibus, etiam certis & ſtatis * ſolennitatibus conſecrata illis, & dicata claruerint, atque ad omnium oculos vt imitãda proponerẽtur, ſpectãda proceſſerint, quid eſt niſi quod iidem ipſi [a] dæmones, qui ſe huiuſcemodi voluptatibus immiſcent, immũdos ſpiritus eſſe cõfitentur, qui ſuis flagitiis & facinorib⁹, ſiue indicatis, ſiue ſimulatis, eorúmque ſibi celebratione expetita ab impudẽtibus, extorta à pudẽtibus, authores ſe vitæ ſceleſtæ immundæq; teſtantur. Perhibentur tamen in abditis * ſuis, ſecretiſq; penetralibus dare quædam bona præcepta de moribus, quibuſdam, velut electis ſacratis ſuis. Quod ſi ita eſt, hoc ipſo callidior aduertenda eſt, & cõuincenda malitia ſpirituum noxiorum. Tanta enim vis eſt probitatis & caſtitatis, vt omnis vel penè omnis eius laude moueatur M humana natura: nec vſque adeo ſit turpitudine vitioſa, vt totum amittat ſenſum honeſtatis. Proinde malignitas dęmonũ, niſi alicubi ſe, quemadmodũ ſcriptũ in noſtris literis nouimus, transfiguret in angelũ lucis, nõ implet negociũ deceptionis. Foris itaque populis celeberrimo ſtrepitu impietas impura circũſonat, & intus paucis caſtitas ſimulata vix ſonat. Præbentur propatula pudendis, & ſecreta laudandis. Decus latet, & dedecus patet. Quod malum geritur, omnes cõuocat ſpectatores: quod bonũ dicitur, vix aliquos inuenit auditores. Tanquam honeſta erubeſcenda ſint, & inhoneſta gloriãda. Sed vbi hoc niſi in dæmonũ templis? vbi niſi in fallaciæ diuerſoriis? Illud enim fit, vt honeſtiores, qui pauci ſunt, capiantur. hoc autem, ne plures qui ſunt turpiſsimi, corrigantur. Vbi & quando ſacrati † cœleſtis audiebant caſtitatis præcepta, neſcimus: ante ipſum tamẽ delubrum, vbi ſimulachrũ [b] illud locatũ conſpiciebamus, vniuerſi vndiq; cõfluentes, & vbi quiſq; poterat ſtantes, ludos qui agebantur intentiſsimi ſpectabamus, intuentes alternante conſpectu, hinc meretriciam pompã, illinc virginem deam, illam ſuppliciter adorari, [c] ante illam

** ſtatutis.*
** adytis.*
2.Cor.11.
† ſecreti.

A illam turpia celebrari. Non ibi pudibundos mimos, nullam verecundiorem ſcenicam vidimus: cuncta obſcœnitatis implebantur officia. Sciebatur virginali numini quid placeret, & exhibebatur quod de templo domum matrona doctior reportaret. Nonnullæ pudentiores auertebant faciem ab impuris motib⁹ ſcenicorum, & artem flagitij ‹ videre erubeſcentes › furtiua intentione diſcebant. Hominibus nanq; verecundabantur, ne auderent impudicos geſtus ore libero cernere: ſed multo minus audebant ſacra eius, quàm venerabantur caſto corde dãnare. Hoc tamẽ palàm diſcendũ præbebatur in templo, ad quod perpetrandum ſaltẽ ſecretum quærebatur in domo. Mirũ nimirum ſi vllus ibi erat pudor mortalium, quo humana flagitia nõ libere homines cõmitterent, quæ apud deos etiã religioſe diſcerent, iratos habituri niſi etiam exhibere curarẽt. Quis enim alius ſpiritus occulto inſtinctu nequiſsimas agitat mentes, & inſtat faciendis adulteriis, & paſcitur factis, niſi qui etiã ſacris talibus oblectatur, cõſtituens in templis ſimulachra dæmonũ, amans in ludis ſimulachra vitiorum, ſuſurrans in occulto verba iuſtitiæ ad decipiẽdos etiam paucos bonos, frequentans in aperto inuitamẽ-
B ta nequitiæ, ad poſsidendos innumerabiles malos?

Flora dea. a Quid eſt quòd idẽ ipſi.) Locus deprauatus. ſic eſſet ſenſus apertior, Quid eſt quũ idem ipſi dæmones, qui ſe huiuſcemodi voluptatibus immundos ſpiritus eſſe cooſtentur: & pòſt, authores ſe vitæ ſcelestæ immundæque teſtentur. b Ante ipſum tamen delubrum vbi ſimulachrum.) De Floræ deæ ludis ſentit, qui à meretricibus turpiſsimis & impudentiſsimis celebrabantur, vt Plutarchus, & Ouidius, & alij ſcribunt: quippe quum fuerit & Flora ipſa meretrix. Lactãtius libro primo, Celebrantur Floræ ludi cum omni laſciuia, conuenientes memoriæ meretricis. Nam præter verborum licentiam, quibus obſcœnitas omnis effunditur, exuuntur etiam veſtibus populo flagitante meretrices, quę tunc mimorum funguntur officio, & in conſpectu populi vſque ad ſatietatem impudicorum luminum cum impudendis motibus detinentur. c Illinc virginem deam, illam ſupplici ter adorari.) Veſtam. pridie calendas Maias feſtum erat Floræ, & Veſtæ, & Apollinis, & Augusti in palatio. Ouidius quarto Faſtorum:

Exit & in Maias feſtum Florale calendas
Tunc repetam, nunc me grandius vrget opus.
Aufert Veſta diem, cognati Veſta recepta eſt
Lumine, ſic iuſti conſtituere patres.
Phœbus habet partem, Veſtæ pars altera ceſsit.
Quod ſupereſt illis tertius ipſe tenet.
State palatinæ laurus, prætextaque quercus
Stet, domus æternos tres habet vna deos.

Quãta euerſione publicæ diſciplinæ Romani diis ſuis placandis ſacrauerint obſcœna ludorum. *Cap. XXVII.*

C Vir grauis & Philoſophus Tertullius [a] ædilis futurus, clamabat in auribus ciuitatis, inter cætera ſui magiſtratus officia ſibi Florã matrem ludorũ celebritate placandã: Qui ludi [b] tãto deuotius, quanto turpius celebrari ſolent. Dicit in alio loco iam conſul [c] in extremis periculis ciuitatis, & ludos per decem dies factos: neque rem vllam, quæ ad placandos deos pertineret, prætermiſſam: quaſi non ſatius erat tales deos irritare temperantia, quàm placare luxuria: & eos honeſtate etiã ad inimicitias prouocare, quàm tãta deformitate lenire. Neq; enim grauius fuerant quamlibet crudeliſsima immanitate nocituri homines, ꝑpter quos [d] placabantur, quàm nocebant ipſi, cùm vitioſitate fœdiſsima placarentur. Quandoquidem vt auerteretur, qood metuebatur ab hoſte in corporibus, eo modo dij conciliabantur, quo virtus debellaretur in mentibus, qui non opponerentur defenſores oppugnatoribus mœnium, niſi prius fierent expugnatores morum bonorum. Hanc talium numinum placationem petulantiſsimam, impuriſsimam, impudentiſsimam, nequiſsimam, immundiſsimam, cuius actores laudanda Romanæ virtutis indoles honore priuauit, tribu mo- D
uit, agnouit † turpes, fecit infames. Hanc inquam pu- † al. notauit
dendam veræq; religioni aduerſandam, & deteſtandam talium numinum placationẽ, has fabulas in deos illecebroſas atque criminoſas, hæc ignominioſa deorum facta ſcelerate turpiterq; conficta, vel ſceleratius turpiusq; commiſſa, oculis & auribus publicis ciuitas tota diſcebat? hæc commiſſa numinibus placere cernebat: & ideo non ſolùm illis exhibenda, ſed ſibi quoque imitanda credebat. Nõ illud neſcio quid velit bonum vel honeſtum, quod tam paucis, & tam occultè dicebatur: ſi tamen dicebatur, vt magiſne innoteſceret quàm ne non fieret, timeretur.

a Vir grauis & philoſophus Tertullius.) Legẽdum eſſe Tullium certum eſt. Nam ea quæ hic eo co adducit Auguſtinus, ſunt in eius orationibus. Dicendum ergo, vel: Vir grauis & philoſophaſter Tullius: vt irrideat Auguſtinus eius philoſophiã, quæ à tam ſtultis religionib⁹ nequiuerit ipſum liberare: vel, Vir grauis & philoſophus ter Tullius: vt nõ ſolùm vulgus, ſed principes deditos eſſe huiuſmodi ſpurcitiis oſtendat: nec quoſuis principes, ſed graues, & eoſdem philoſophos: nec infimæ notæ, ſed præcipuos: vt ter ad augendam ſignificationem eius philoſophiæ faciat, ſicut ter maximus. Cicero ergo actione in Verrem ſexta: Nũc ſum deſignatus Aedilis, habeo rationem quid à populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſsimos maxima cum ceremonia Cereri, Libero, Liberæq; faciendos, mihi Floram matrem populo, plebique Romanæ ludorũ celebritate placandam. b Qui ludi.) Tales erant vt præſente Catone minore actores agere noluerint. Seneca, Valerius, Plutarchus, Martialis. c Dicit in alio loco iam conſul.) Actione in Catilinam tertia. d Homines propter quos.) Catilina cum ſuis conſortis.

Aedilis curulis officium.

E

De Chriſtianæ religionis ſalubritate. *Cap. XXVIII.*

AB iſtarum ergo immundiſsimarũ poteſtatum tartareo iugo, & ſocietate pœnali erui per Chriſti nomen homines, & in lucem ſaluberrimæ pietatis ab illa pernicioſiſsimæ impietatis nocte transferri queruntur, & murmurant iniqui & ingrati, & illo nefario ſpiritu altius obſtrictiusq; oppreſsi: quia populi confluunt ad eccleſias caſta celebritate, honeſta vtriuſque ſexus diſcretione: vbi audiant, quàm bene hic ad tempus viuere debeant, vt poſt hanc vitam beate ſemperq; viuere mereantur. Vbi ſancta ſcriptura iuſtitiæq; doctrina, de ſuperiore loco in conſpectu omnium perſonante: & qui faciunt, audiant ad præmium: & qui nõ faciunt, audiãt ad iudicium. Quò etſi veniunt quidam talium præceptorum irriſores, omnis eorum petulãtia aut repentina immutatione deponitur, aut timore vel pudore cõprimitur. Nihil enim eis turpe ac flagitioſum ſpectandum imitãdumq; proponitur, vbi veri dei, aut F
præcepta inſinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudantur, aut beneficia poſtulantur.

De abiiciendo cultu deorum, cohortatio ad Romanos. *Cap. XXIX.*

HAec potius concupiſce ô indoles Romana laudabilis, ò progenies Regulorum, Scæuolarum, Scipionum, Fabritiorum [a]: hæc potius concupiſce, hæc ab illa turpiſsima vanitate & fallaciſsima dæmonũ malignitate diſcerne. Si quid in te laudabile [b] naturaliter eminet, non niſi vera pietate purgatur atque perficitur, impietate autem diſpergitur & punitur. Nunc iam elige quid ſequaris, vt non in te, ſed in deo vero ſine vllo errore lauderis. Tunc enim tibi gloria popularis affuit, ſed occulto iudicio diuinæ prouidentiæ vera religio, quam eligeres, defuit. Expergiſcere, dies eſt [c], ſicut experrecti es in quibuſdam [d], de quorum virtute perfecta, & pro fide vera, etiam paſsionibus gloriamur, qui vſquequaq; aduerſus poteſtates inimiciſsimas confligentes, eaſq; fortiter moriendo vincentes, ſanguine nobis hanc patriam peperere ſuo.

G rere ſuo. Ad quam patriam te inuitamus, & exhortamur, vt eius adiciaris numero ciuium, cuius quodammodo aſylum eſt vera remiſsio peccatorum. Non audias degeneres tuos Chriſto Chriſtianíſve detrahẽtes, & accuſantes velut tempora mala, cum quęrant tempora in quibus non ſit quieta vita, ſed potius ſecura nequitia. Hæc tibi nuoquam, nec pro terrena patria placueruot. Nunc iam cœleſtem arripe, pro qua minimum laborabis, & in ea veraciter, ſemperq; regnabis. Illic enim tibi non Veſtalis focus, nõ lapis Capitolinus, [e] ſed deus vnus & verus, qui oec metas [f] rerum, nec tempora potiet, imperium ſine fioe dabit. Noli deos falſos fallacéſque requirere, abiice potius, atque contemne, in veram emicans libertatem. Non ſunt dij, maligni ſunt ſpiritus, quibus æterna tua fœlicitas pœna eſt: non tam Iuno[g] Troianis à quibus carnalem originem ducis, arces videtur inuidiſſe Romanas, quàm iſti dęmones, quos adhuc deos putas, omni geoeri hominum ſedes inuident ſempiternas. Et tu ipſa non parua ex parte de talibus ſpiritibus iudicaſti, quando ludis eoa placaſti, & per quos homioes eoſdem ludoa feciſti, infames eſſe voluiſti. Patere aſſeri libertatem tuam aduerſus immundos ſpiritus, qui tuis ceruicibus impoſuerant ſacrandã ſibi & ce-

Aenei. 1.

H lebrandam ignominiam ſuam. Actores criminum diuinorũ remouiſti ab bonorib' ſuia, ſupplica deo vero, vt à te remoueat illoa deos, qui delectantur criminibus ſuis, ſiue veris quod ignominioſiſaimum eſt, ſiue falſis, quod malitioſiſsimum eſt. Bene quod tua ſponte hiſtrionibus & ſcenicis ſocietatem ciuitatis patere noluiſti, euigila plenius, nullo modo his artibus placatur diuina maieſtas, quib' bumana dignitas inquinatur. Quo igitur pacto deos qui talibus delectantur obſequiis haberi putas in numero ſanctarum cœleſtium poteſtatũ, quum homines per qoos eadem aguntur obſequia, nõ putaſti babendos io oumero qualiumcuoque ciuium Romanorum? Incomparabiliter ſuperna eſt ciuitas clarior: vbi victoria, veritas: vbi dignitas, ſanctitas: vbi pax, fœlicitas: vbi vita, æternitas. Multo minus habet in ſua ſocietate tales deos, ſi tu in tua tales homines habere erubuiſti. Proinde ſi ad beatam peruenire deſideras ciuitatem, deuita dæmonum ſocietatem. Indigne ab boneſtis coluntur, qui per turpes placaotur: ſic iſti à tua ſocietate remoueantur purgatiooe Chriſtiana, quomodo illi à tua dignitate remoti ſunt notatio-

I ne cenſoria. De bonis autem carnalibus, quibus ſolis mali perfrui volunt, & de malis carnalibus quæ ſola perpeti nolunt: quod neque in his habeant, quam putantur habere iſti dæmones poteſtatem: quanquam ſi haberent, deberemus potius etiam iſta contemnere, quàm propter iſta eoa colere, & eos colendo ad illa quę nobis inuidẽt peruenire non poſſe. Tameti tiec in iſtis eos hoc valere quod hi putant, qui propter bæc eos coli oportere contenduot: deinceps videbimus, vt hic ſit huius voluminis modus.

Fabritius. *Semina virtutum.* *Dies.* *Per Iouem lapidem.*

a FAbritiorum.) Fabritius conſul fuit bello Pyrrhi, quo tempore maxime viguit Romana virtus, vir fortiſſ. pauper, contioens, ab omni vel opum, vel voluptatum, vel honoris cupiditate alienus. b Si quid in te laudabile.) Semina in oobis eſſe virtutum, Stoici dicebant à natura indita, aliis maiora, aliis minora, ea ea coli, augeri, perfici diſciplina, educatione, exercitatione. c Dies eſt.) Ad illud Pauli ad Ro. xiij. Nox præceſsit, dies appropinquauit. Dies eſt clara notitia bonorum, in cuius poteſtate eſt ſol, ſicut ais Pſalmiſta: Nox obſcura & tenebroſa. d Sicut experrecta es in quibuſdam.) Romanos aliquos ad Chriſtum conuerſos eſſe. e Non lapis capitolinus.) Iouis ſimulachrum in Capitolio erat lapideum. hinc per Iouem lapidem ſanctiſsimum Romanis iuſiurandum, vt etiam in prouerbium ceſſerit. f Qui nec metas.) Verba ſunt Iouis apud Virgilium, primo Aeneidos, promittentis imperium Romanis æternum. Quanto Saluſtius ſapientius in oratione ad C. Cæſarem ſenem, futurum aliquando pop. Roma. excidium ait. & Africanus minor quum incendium Carthaginis ſpectaret, lachrymabundus Homeri verſu ſignificauit arſuram quoque aliquando ſuam Romam. g Non tam Iuno.) Eodem libro Aeneidos. K

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM IN D. AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM TERTIVM.

1 De aduerſitatibus quas ſoli mali metuunt, & quas ſemper paſſus eſt mundus cùm deos coleret.
2 An dij qui & à Romanis & à Græcis ſimiliter colebantur cauſas habuerint, quibus Ilium paterentur exſcindi.
3 Nõ potuiſſe offendi deos Paridis adulterio, quod inter ipſos traditur frequentatum.
4 De ſententia Varronis, qua vtile eſſe dixit vt ſe homines dij genitos mentiantur.
5 Non probari, quod dij adulterium Paridis punierint, quod io matre Romuli non vlti ſunt. L
6 De parricidio Romuli, quod dij nõ viodicarunt.
7 De euerſione Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit.
8 An debuerit diis Iliacis Roma committi.
9 An illam pacem, quæ ſub Numæ regno fuit, deos præſtitiſſe credendum ſit.
10 An optandum fuerit, quod tanta bellorum rabie Romanorum augeretur imperium, cum eo ſtudio quo ſub Numa auctum eſt, & quietum eſſe potuit & tutum.
11 De ſimulachro Cumani Apollinis, cuius fletus creditus eſt cladem Græcorum, quibus opitulari noti poterat, indicare.
12 Quantos ſibi deos Romani præter cõſtitutionem Numæ adiecerint, quorum eos tiumeroſitas nihil adiuuerit.
13 Quo iure, quo fœdere Romani obtinuerint prima cooiugia.
14 De impietate belli, quod Albanis Romani iotulerunt, & de victoria dominandi libidine adepta.
15 Qualis Romanorum regum vita atque exitus fuerit.
16 De primis apud Romanos conſulibus, quorum alter alterum patria pepulit, móxque Romæ poſt atrociſsima parricidia à vulnerato hoſte vulneratus interiit. M
17 Poſt ioitia conſularis imperij quibus malis vexata fuerit Romana reſpublica, diis noti opitulantibus quoa colebat.
18 Quantę clades Roma. ſub bellis Punicis triuerint, fruſtra deorum præſidiis expetitis.
19 De afflictione belli Punici ſecũdi, qua vires vtriuſque partis conſumptæ ſunt.
20 De exitio Saguntinorum quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dij Romani auxilium non tulerunt.
21 Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori ſuo: & in quibus moribus egerit, quando eam Saluſtioa optimam fuiſſe deſcribit.
22 De Mithridatis edicto, quo omnes ciues Roma. qui intra Aſiam inuenirentur iuſsit occidi.

De interiori-

A 23 De interioribus malis, quibus Romana reſpublica exagitata eſt, præcedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quę hominibus ſeruiunt, fuit.

24 De diſcordia ciuili, quam Gracchię ſeditiones excitauerunt.

25 De æde Concordiæ ex ſenatuſcóſulto in loco ſeditionum & cædium condita.

26 De diuerſis generibus belli, quæ poſt conditam ædem Concordiæ ſunt ſecuta.

27 De bello ciuili Mariano atque Syllano.

28 Qualis fuerit Syllana victoria vindex Marianæ crudelitatis.

29 De comparatione Gothicæ irruptionis, cum eis cladibus quas Romani, vel à Gallis, vel à bellorum ciuilium authoribus acceperunt.

30 De connexione bellorum, quæ aduentum Chriſti plurima & grauiſsima præceſſerunt.

31 Quàm impudenter præſentia incommoda Chriſto imputent, qui deos colere non ſinuntur, cùm tantæ clades contra eos tempore quo colebantur extiterint.

B

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum, Liber tertius.

De aduerſitatibus quas ſoli mali metuunt, & quas ſemper paſſus eſt mundus dum deos coleret.

Capu I.

IAM ſatis dictum eſſe arbitror, de morum malis, & animorum, quæ præcipue cauenda ſunt, nihil deos falſos populo cultori ſuo, quo minus eorum malorum aggere premeretur, ſubuenire curaſſe: ſed potius, vt maxime premeretur egiſſe. Nunc de illis malis video dicendum, quæ ſola iſti perpeti nolunt, qualia ſunt fames, morbus, bellum, expoliatio, captiuitas, trucidatio, & ſi C qua ſimilia, iam in primo libro cómemorauimus. Hæc enim ſola mali deputant mala, quæ non faciunt malos: nec erubeſcunt inter bona quæ laudant, ipſi mali eſſe qui laudant: magiſque ſtomachantur, ſi illa mala[a] habeant, quàm ſi malam vitam. † Quaſi hoc ſit hominis maximum bonum, habere bona omnia præter ſeipſum: ſed neque talia mala, quæ iſti ſola formidant, dij eorum quando ab eis libere colebantur, ne illis acciderent, obſtiterunt. Cum enim variis per diuerſa loca temporibus ante aduentum redemptoris noſtri, innumerabilibus nonnulliſque etiam incredibilibus cladibus genus contereretur humanum, quos alios quàm iſtos deos mundus colebat, excepto vno populo Hebræo, & quibuſdam extra ipſum populum,[b] vbicunque gratia diuina digni occultiſsimo, atque iuſtiſsimo dei iudicio fuerunt? Verùm ne nimium longum faciam, tacebo aliarum vſquequaque gentium mala grauiſsima: quod ad Romam pertinet, Romanúmque imperium tantùm loquar, id eſt, ad ipſam proprie ciuitatem, & quæcunque illi terrarum, vel ſocietate conuinctæ, vel conditione ſubiectæ ſunt, quæ ſint perpeſſæ ante aduentum Chriſti, cum iam ab eius quaſi corpus reipublicæ pertinerent. D

† Si villam malam habeât quàm vitam.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

IO. LODOVICI VIVIS IN TERTIVM Librum de Ciuitate dei D. Auguſtini commentaria.

SI illa mala.) In vetuſtis codicibus. Si villã malam: quod eſt acutius dictum per denominationem. a b Et quibuſdã extra ipſum populum.) Vt Iob, & quidem inter gentiles alij ad naturæ legem vitam ſuam dirigentes: de quibus alibi.

An dij, qui & à Romanis & à Græcis ſimiliter colebantur, cauſas habuerint quibus Ilium paterentur excidere. *Capu II.*

PRimùm ipſa Troia vel Ilium, vnde origo eſt populi Romani: neque enim prætereundum, aut diſsimulãdum eſt quod & in primo libro attigi, eoſdẽ habens deos & colens, cur à Gręcis victum, captum, atque deletũ eſt? Priamo, inquiunt,[a] ſunt reddita Laomedontæa paterna periuria. Ergo verum eſt, quòd Apollo[b] atque Neptunus eidem Laomedonti mercenariis operibus ſeruierunt. Illis quippe promiſiſſe mercedem falſumq; iuraſſe perhibetur. Miror Apollinem nominatum diuinatorem in tanto opificio laboraſſe, neſciẽtem quod Laomedon fuerat promiſſa negaturus. Quanquam nec ipſum Neptunum patruum eius, fratrem Iouis, regem maris decuit ignarum eſſe futurorum. E Nam hũc Homerus[c] de ſtiſpe Aeneæ, à cuius poſteris condita Roma eſt, cùm ante illam vrbem conditam[d] idem Poëta fuiſſe dicatur, inducit magnum aliquid diuinantem, quem etiam nube rapuit, vt dicit, ne ab Achille occideretur, cuperétque conuertere ab imo: quod apud Virgilium[e] confitetur, Structa ſuis manibus periuræ mœnia Troiæ. Neſcientes igitur tanti dij Neptunus & Apollo Laomedontem ſibi negaturum eſſe mercedem, ſtructores mœnium Troianorum gratis & ingratis[f] fuerunt. Videant ne grauius ſit tales deos credere, quàm diis talibus peierare. Hoc enim nec ipſe Homerus facile credidit, qui Neptunum[g] quidem contra Troianos, Apollinem autem pro Troianis pugnantem facit, cum illo periurio ambos fabula narret offenſos. Si igitur fabulis credunt, erubeſcant talia colere numina. Si fabulis non credunt, non obtendant Troiana periuria, aut mirentur deos periuria puniſſe Troiana, amaſſe Romana. Vnde enim coniuratio Catilinæ in tanta tamq; corrupta ciuitate, habuit etiam eorum grandem copiam, quos manus atque lingua periurio, aut ſanguine ciuili alebat? F Quid enim aliud toties ſenatores[h] corrupti in iudiciis, toties populus[i] in ſuffragiis, vel in quibuſque cauſis, quæ apud eum concionibus agebantur, niſi etiam peierando[i] peccabant? Nam corruptiſsimis moribus ad hoc mos iurãdi ſeruabatur antiquus, nó vt à ſceleribus metu religionis prohiberentur, ſed vt periuria quoq; ſceleribus cęteris adderentur.

PRiamo, inquiunt.) Virgilius, primo Georgicôn, a
Satis iam pridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus periuria Troiæ. b Ergo verum eſt, quod Apollo.) Apollo & Neptunus cum Laomedontem Phrygiæ regem mœnibus Troiam circumdare viderent, opúſque eſſe ingens, operam ſuam regi locauerunt magna auri mercede, quem perfecto opere Laomendon eſt inficiatus. c Nam hunc Homerus.) Cùm Aeneas quodam prælio cum Achille manum conſeruiſſet, ſuperaretúrque ab eo, ac parum abeſſet, quo minus à fortiore Achille occideretur, Neptunus ſic loquitur apud Homerum Iliados γ.

ἀλλ' ἄγεθ' ἡμεῖς πέρ μιν ὑπ' ἐκ θανάτου ἀγάγωμεν,
μή πως καὶ κρονίδης κεχολώσεται, αἴ κεν ἀχιλλεὺς, *Vaticiniũ*
τὸν δὲ κατακτείνῃ. μόρσιμον δέ οἵ ἐστ' ἀλέασθαι *Neptuni.*
ὄφρα μὴ ἄσπερμος γενεὴ καὶ ἄφαντος ὄληται
δαρδάνου, ὃν κρονίδης περὶ πάντων φίλατο παίδων

οἳ ἕθεν

G Οἳ ἔθεν ἐξεγένοντο γυναικῶν τε θνητάων.
Ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἤχθηρε Κρονίων.
Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Quos verſus ſic vtcunque Latinos fecimus, ſolum vt intelligi à Latinis poſsint.

Funere nos iſtum iam nunc reuocemus acerbo,
Irarum ſæuos ne æſtus Saturnius heros
Colligat, hunc leto proles Pellæa ſorta
Si dederit, triſti licet hunc ſubducere fato:
Ne ſtirps tota cadat, cæciſque oppreſſa tenebris
Intereat gens illa, fuit chaſus cui Dardanus author:
Quem pater omnipotens reliquis plus omnibus vnum
Fœmina, quos ipſi genuit, complexus amore eſt.
At poſtquam Priami gentem iam Iuppiter odit,
Viribus Aeneas & maieſtate verendus
Iura dabit Phrygibus, natiſque & cuncta propago
Aeternum accipiet regnum, illa in gente vetuſtum.

Propter hos Homeri verſus Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit prodidiſſe multos Aeneam relictis in Italia ſociis ad Phrygiam rediſſe, ibiq; inſtaurata Troia regnaſſe, ac regnum per manus filio tradidiſſe. Verùm Homerus de regno & Troia Italica loquebatur, quæ à Troia illa Phrygia manauerat, id eſt, de Latinis & Albanis, quorum origo fuit à Troianis Aeneæ ſociis. d Cum ante illam vrbem conditam.) Nec de tempore vrbis conditæ, neque de Homeri vatis ætate ſatis inter ſcriptores conuenit: tametſi de Roma minor ambiguitas. Plutarchus in Romulo fundamenta vrbis Romæ à Romulo & Remo iacta ſcribit, anno tertio ſextæ Olympiadis, quo die fuit Lunæ defectus. Dionyſius & Euſebius primo anno ſeptimæ olympiadis conditam volunt, poſt dirutũ Ilium, anno ccccxxij. Solinus in Polyhiſtore. Cincio Romam iij. Olympiade placet conditam: Pictori octaua: Nepoti & Luctatio opiniones Eratoſthenis, & Apollodori comprobantibus Olympiadis. vij. anno. ij. Pomponio Attico & M. Tullio Olympiadis. vj. anno. iij. Collatis igitur noſtris & Græcorum temporibus, incipiente Olympiade. vij. Romam conditã poſt Ilium captum ccccxxiij. anno. De Homeri temporibus, & de patria, & parentibus maxima contentio ex Græcis authoribus. Quidam Homerum interfuiſſe Troiano bello ſcribunt. Certe ipſe in primo Odyſſ. libro, Phemium præceptorem ſuum pſallentem in procorum conuiuio inducit: niſi hoc ambitioſe nimis fecerit in gratiã magiſtri parum ſeruata ratione temporum. Alij centum annis poſt confectum Troianum bellum affirmant vixiſſe. Non deſunt qui huic numero quinquaginta annos adiiciant. Ariſtarchus eo tempore vixiſſe Homerum eſt author, quo in Ioniam Colonia eſt deducta, poſt Heraclidarum deſcenſum annis ſexaginta, à bello Troiano centum & triginta. Crates nondum octoginta annos putat intereſſe inter dirutum Ilium & natum Homerum. quidam eum ſcribunt Telemacho Vlyſsis filio & Polycaſta Neſtoris filia genitum. In libris vero Chronicis Euſebij Cæſarienſis pontificis ſic ſcribitur: In Latina hiſtoria reperimus, Agrippa apud Latinos regnante Homerus in Græcia claruit, vt teſtatur Apollodorus grammaticus, & Euphorbus hiſtoricus, ante vrbem conditam annis cxxiij. & vt ait Cornelius Nepos, ante Olympiadem primam annos centum. Quamcunque igitur rationem temporum ſequi libeat, Homerus erit vrbe Roma antiquior. Quod & Cicero teſtatur in Tuſ. quæſtio. e Quod apud Virgi.) v. Aeneid. Pelidæ tunc ego forti Congreſſum Aeneam, nec diis nec viribus æquis
Nube caua eripui: cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus periuræ mœnia Troiæ.

Roma quãdo cõdita.

H

Homeri tẽpora.

Phemius Homeri præceptor.

e Gratis & ingratis.) Prius aduerbiũ eſt, poſterius nomen. f Qui Neptunum.) Poſtquam mercede iuſta fraudatus eſt Neptunus, Troianis infenſus ſemper fuit. Apollo facilior & clementior, nihilo eis minus fauit quàm antea. Virgilius in ſexto:

I

Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manúſque
Corpus in Aeacidæ. g Quid enim aliud toties ſenatores.) Lege Sempronia quam tulit C. Gracchus, equeſter ordo iudicauit per viginti annos ſine infamia. Lege deinde Plautia ex ſingulis tribub⁹ quini deni ſunt creati comitiis populi, qui eo anno iudicarent. Id factum eſt altero anno Italici belli, Gneo Pompeio Sexti filio, & L. Catone Coſſ. Poſtea lege Cornelia, quam tulit L. Sylla, iudicia tranſlata ſunt ad ſenatum, iudicariſ decem annos turpiſsime. Cicero in Verrem: Quum adhuc ampliſsimus ordo iudicaret, de corruptis iudiciis multum querimus. Poſtremo lege Aurelia, quam tulit. M. Aurelius Cotta prætor, vterque ordo iudicauit. h Toties pop.) Lucanus in primo,
Hinc rapti faſces precio, ſectórque fauoris
Ipſe ſui populus, letaliſque ambitus vrbi
Annua venali referens certamina campo.
i Niſi etiam peierando.) Nam iudices iurati iudicabant, & populus qui in ſuffragium mittebatur, tacito iureiurãdo adſtringebatur perfectis modo ſacris, nec preciũ, nec gratiam antiquiorẽ ſalute reipublicæ habiturũ.

Apollo Troianis fauit.

Lex Sempronia, de iudiciis.

Lex Plautia.

Lex Cornelia.

Lex Aurelia.

Non potuiſſe offendi deos Paridis adulterio, quod inter ipſos traditur frequentatum. Capūt III.

NVlla itaque cauſa eſt, quare dij, quibus, vt dicunt, ſteterat illud imperium, cum à Græcis præualentibus probentur victi, Troianis peierantibus fingantur irati. Nec adulterium Paridis,[a] vt rurſus à quibuſdã defenduntur, victoria vlciſcendum cenſuerint. † Authores enim doctoreſq; peccatorum eſſe aſſolent, non vltores, Vrbem Romam,[b] inquit Saluſtius, ſicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani: qui Aenea duce profugi, incertis ſedibus vagabãtur. Si ergo adulterium Paridis vindicandum numina cẽſuerunt, aut magis in Troianis, aut etiam in Romanis puniẽdum fuit, quia Aeneæ mater[c] hoc fecit. Sed quomodo in illo illud flagitium * oderant, qui in ſua ſocia Venere non oderant, vt alia omittam, quod cum Anchiſe commiſerat, ex quo Aeneam[d] pepererat? An quia illud factum eſt indignante Menelao, illud autem concedente Vulcano?[e] Dij enim credo non zelant coniuges ſuas, vſque adeo vt eas etiam cum hominibus dignentur habere communes. Irridere fabulas fortaſsis exiſtimor, nec grauiter agere tanti ponderis cauſam. Non ergo credamus, ſi placet, Aeneã fuiſſe Veneris filium. Ecce cõcedo, ſi nec Romulum Martis.[f] Si autem illud, cur nõ & illud?[g] An deos fas eſt hominibus fœminis, mares autẽ homines deabus miſceri nefas? Dura vel potius non credenda cõditio, quod ex iure Veneris[h] in concubitu Marti licuit, hoc in iure ſuo ipſi Veneri non licere. At vtrunque firmatum eſt authoritate Romana. Neque enim minus credidit recentior Cæſari[i] auiam[k] Venerem, quàm patrẽ antiquior[l] Romulus Martem.

K

† al. adulterio &c.

vt Troiani deſererent

ſuccenſuerunt.

** aliàs, illo homini flagitium.*

L

A Dulterium Paridis.) Hoc opinor omnibus & lippis notum & tonſoribus eſſe, vt inquit ille. Nemo neſcit bellum Troianum natum eſſe, quòd Alexander Paris Helenam Menelai vxorem rapuerit. b Vrbem Romam.) Quo tempore & à quibus condita fuerit Roma, Dionyſius, Solinus, Plutarchus, & alij permulti, multa & longe diuerſiſsima referunt: ab eis petat, qui hæc fuſe voluerit cognoſcere. c Quia Aeneæ mater.) Veneris lenocinio vſus eſt Paris in Helena rapienda. Hoc enim munere Venus in iudicio dearũ de forma Paridẽ iudicem corrupit. d Aeneam.) Anchiſe & Veneris fuit filius. Virgilius:
Tu ne ille Aeneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygias genuit Simoentis ad vndas.
Et Lucretius:
Aeneadum genitrix hominum, diuũmque voluptas
Alma Venus.
e Vulcano.) Qui maritus erat Veneris. f Si nec Romulus Martis.) Diony. Halicar. ad Martis lucum, quum Ilia Veſtalis virgo iſſet aquæ puræ hauriendæ gratia, in templo compreſſã eſt. Sunt qui putent ab aliquo ex procis, alij ab Amulio ipſo patruo dicunt armato, alij à genio loci. Hæc ille. Ego vero & Romulum militis cuiuſpiam fuiſſe filium credo, & Aeneam alicuius ſcorti. Et quia milites ſub Marte eſſe ſunt exiſtimati, & ſcorta ſub Venere, idcirco Romuli pater Mars, Aeneæ mater Venus eſt dicta. quæ fuerit Aeneæ mater vera, hæc eſt vna ex ineptis illis & ſtultis Grammaticorum quæſtiunculis, de quibus diſputari in illis 4000. Didymi voluminibus Seneca ſcribit. g Si autẽ illud, cur non & illud?) Pro hoc & illud, Græco more, vel etiam Latino, ſed poëtice magis quàm oratorie. h Quod ex iure Veneris.) Occulta deriſio, ſed faceta. Mars Venerem adulteratus eſt. hoc licuit Marti in iure Veneris, hoc eſt, in ratione concubitus, & libidinis, quæ ſunt ſub Venere, cur non idem in libidine ipſa, & luxuria licebit ipſi Veneri, quæ eſt earum domina? quod licet alienis beneficio Veneris, cur Veneri non permittetur in ſuo libidinoſo regno tam libere verſari, quàm aliis in eo quod eſt Veneris permittitur, & quidem à Venere ipſa? i Cæſar.) Hic gentis erat Iuliæ, quæ in Iulum Aeneæ filium genus referebat: & per Iulum in Venerẽ. Iulia gens ex Alba longa in vrbem à Tullo rege traducta eſt, & inter patritias allecta. Idcirco Cæſar dictator templum Veneri ſtruxit, quod Veneris genitricis appellant. Idem Cæſar ipſe apud Tranquillum: Amitæ, inquit, meę Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus coniunctum eſt. Nam ab Anco Martio ſunt Martij reges, quo nomine fuit mater à Venere Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. k Auiam) Pro quauis progenitrice poſuit, vt fit ſæpe. l Antiquior.) Antiquior Romulus, & recentior Cæſar propter tempora quibus vixerunt: inter quos ſexcentum anni & plures interfloxère.

a

Romuli pater.

Aeneæ mater.

M

Cæſaris genus.

De ſententia Varronis, qua vtile eſſe dixit, vt ſe homines ex diis genitos mentiantur.

Capūt IIII.

DIxerit aliquis: Itáne tu iſta credis? Ego vero iſta nõ credo. Nam & vir doctiſsimus eorum Varro falſa hæc eſſe, quamuis non audenter, neque fidenter penè tamen fatetur. Sed vtile eſſe ciuitatibus

A uitatibus [a] dicit, vt ſe viri fortes etiam ſi falſum ſit è ex diis genitos eſſe credant: vt eo modo animus humanus velut diuinæ ſtirpis fiduciam gerẽs, res magnas aggrediendas præſumat audacius, agat vehementius: & ob hoc impleat ipſa ſecuritate fœlicius. Quæ Varronis ſententia expreſſa vt potui meis verbis, cernis quàm latum locum aperiat falſitati: vbi intelligamus plura iam ſacra & quaſi religioſa potuiſſe cõfingi: vbi putata ſunt ciuibus etiam de ipſis diis prodeſſe mendacia. Sed vtrũ potuerit Venus ex concubitu Anchiſæ Aeneam patere, vel Mars ex Syluiæ * concubitu filiæ Numitoris [b] Romulum gignere, in medio relinquamus. Nam penè talis quæſtio etiã de ſcripturis noſtris oboritur: qua quæritur, vtrum præuaricatores angeli cum filiabus hominũ cõcubuerint: vnde natis Gigantibus, id eſt, nimiũ grandibus ac fortibus viris, tunc terra completa eſt.

** aliàs, Ilia*

Gen. 6.

a V Tile eſſe ciuitatibus.) Ipſis etiam qui fingunt vtilius, quo populis vtantur ſecundioribus. Sic Scipio nunquam eleuari illam hominum exiſtimationem voluit, quòd diuino ſemine ortus eſſet: & apud Lucianum Alexander vtile ſibi ad res gerendas dicit fuiſſe, quod filius Iouis Ammonis ſit habitus. Timebatur enim, nec aliquis repugnare ipſi audebat, nempe quem crederet deum, οἱ βάρβαροι, inquit, κατεπλάγησάν με. καὶ οὐδεὶς ἔτι ἀνθίστατο, οἰόμενοι θεῷ μάχεσθαι. ὥστε ῥᾷον ἐκράτουν αὐτῶν.

Vtile exiſtimari diuino ſemine ſatum.

B b Filiæ Numitoris.) Numitor Procæ Albanorum regis filius fuit, Amulij frater. Et quidem natu maior, ſed iniuria fratris priuatus vixit, Amulio regnum per vim & dolum occupãte. Numitor filium habuit Lauſum, & filiam Rheam, ſiue Iliam Syluiam. Puer eſt occiſus, puella Veſtalibus ab Amulio præfecta eſt, vt obtẽtu religionis prole perpetuo careret: quæ tamen gemellos, vt dixi, Romulum & Remum ex incerto patre edidit.

Numitor & eius liberi.

Non probari quod dij adulterium Paridis punierint, quod in matre Romuli non vlti ſunt. Caput V.

PRoinde ad vtrunque interim modò noſtra diſputatio referatur. Si enim vera ſunt, quę apud illos de matre Aeneæ, & de patre Romuli lectitantur, quomodo poſſunt diis adulteria diſplicere hominum, quæ in ſeipſis concorditer ferunt? Si autem falſa ſunt, nec ſic quidem poſſunt iraſci veris adulteriis humanis, qui etiam falſis delectãtur ſuis. Huc accedit, quoniam ſi illud de Marte nõ creditur, vt hoc quoq; de Venere non credatur. Nullo igitur diuini cõcubitus obtentu matris Romuli cauſa defenditur. Fuit autẽ ſacerdos Syluia * Veſtalis, & ideo dij magis in Romanos ſacrilegum illud flagitium, quàm in Troianos C Paridis adulterium vindicare debuerunt. Nam & ipſi Romani [a] antiqui in ſtupro detectas Veſtales ſacerdotes, viuas etiam defodiebãt: adulteras autem fœminas, [b] quanuis aliqua damnatione, nulla tamen morte plectebant, vſqueadeo grauius ſeueriuſq; vindicanda putabãt adyta † diuina, quàm humana cubilia vindicabant.

** aliàs, Ilia*

† aliàs, vſqueadeo grauius, quæ putabant, adyta, &c.

a NAm & ipſi Romani.) Si qua Veſtalis leuiter deliquerat, verberibus à Pont. max. cædebatur. Sin parum pudice caſtitatem habuerat, ſtuprię; conuicta erat, Sandapila ad portam Collinam efferebatur tãquam mortua, cum luctu propinquorum & neceſſariorũ, ſequentibus pontificib⁹ aliiſq; ſacerdotibus in mœſto ſilentio. Iuxta portam locus eſt ſubterraneus, ad quem ſcalis deſcenditur, in eum virgo demittebatur ſola, tollebanturq; ſcalę, & occludebatur locus vndique, vbi ne fame videretur enecta, panis, lactis & olei aliquantum ponebatur, ſimul & ardens lucerna: quibus perfectis, diſcedebant ſacerdotes, atque eo diuuſtitium erat in vrbe, & mœror pauorq; non exiguus, præſertim quòd magnum aliquod malum ſupplicium Veſtalis virginis ciuitati atque imperio portendere arbitrabantur. Qualis eſſe Veſtalis virgo, & quid facere debeat, cum alij, tum Gellius recenſet fuſe libro noctium Atticarum primo. b Adulteras autẽ fœminas.) Ante Cęſarem Auguſtũ nihil legibus in adulteros eſt cautum. Nemo enim quod equidem ſciam, cauſam de adulterio dixit. Nam Clodius de polluτis ſacris Bonæ deæ, nõ de adulterio eſt poſtulatus: non prætermiſſuris id crimen inimicis, ſi lege eſſet aliquid de eo conſtitutum. Primus Auguſtus legem tulit de adulteriis Iuliam, ſed in viros, & de pudicitia in fœminas, ſed non ita graui adiecta pœna: quanquam poſtea in vtrunque ſexum data eſt actio adulterij grauiore pœna addita, vt videre eſt ex reſponſis Cæſarum in codice Iuſtiniani, & .xlvij. lib. Pandectarum. Dionyſius in antiquitatibus ſcribit legem contra adulteros iam initio vrbis ab ipſo Romulo fuiſſe latam: quod credo dictum eſſe ab eo in hiſtoria [illegible] vt alia non pauca. D

Veſtalis virginis ſuppliciũ.

Adulteriorum lex nulla ante Cæſarem.

De parricidio Romuli, quod dij non vindicarunt. Caput VI.

ALiud adiicio, quia ſi eouſque peccata hominum illis numinibus diſplicerent, vt offenſi Paridis facto deſertam Troiam ferro igniq; domarent, * † magis eos contra Romanos moueret Romuli frater occiſus, quàm cõtra Troianos Græcus maritus illuſus: magis irritaret parricidium [a] naſcentis, quàm regnantis adulterium ciuitatis. Nec ad cauſam quam nunc agimus intereſt, vtrũ hoc fieri [b] Romulus iuſſerit, aut Romulus fecerit, quod multi impudentia negant, multi pudore dubitãt, multi dolore diſſimulant. Nec nos itaque in ea re diligentius requirenda per multorum ſcriptorum perpenſa teſtimonia demoremur. Romuli fratrem palàm conſtat occiſum: nõ ab hoſtibus, non ab alienis. Si autem perpetrauit aut imperauit hoc Romulus, magis ipſe fuit Romanorum, quàm Paris Troianorum caput. Cur igitur Troianis iram deorum prouocauit ille alienæ coniugis raptor, & eorundem deorum [c] tutelam Romanis inuitauit iſte ſui fratris extinctor? Si autem illud ſcelus à facto imperióque Romuli alienum eſt, quoniam debuit vtique vindicari, tota hoc illa ciuitas fecit, quod tota conſenſit: & nõ iam fratrem, ſed patrem, quod peius eſt, occidit. Vterque enim fuit conditor, vbi alter ſcelere ablatus non permiſſus eſt eſſe regnator. Non eſt, vt arbitror, quod dicatur quid mali Troia meruerit, vt eam dij deſererẽt, quo poſſet extingui: & quid boni Roma, vt eam dij inhabitarent, quo poſſet augeri, niſi quod victi inde fugerunt, & ſe ad iſtos quos pariter deciperent, contulerunt? Imò verò & illic manſerunt, ad eos more ſuo decipiendos, qui rurſus eaſdem terras habitarẽt, & hic eaſdem artes fallaciæ ſuæ, magis etiam exercendo, maioribus honoribus gloriati ſunt. E

** † donarent.*

a PArricidium.) Non patris ſolùm mors, ſed paris quoque, niſi quis velit dicere, quaſi patratio cædis. Lex eſt Numæ antiquiſſima: Si quis liberum hominem morti ſciens duit, parricida eſto. b Verũ hoc fieri.) Sunt qui tradant Remum in contentione de regno, quum vtraque pars ſuum ducem regem conſalutaſſet, ventúmque eſſet ad manus, eſſe in pugna occiſum: à Romulo an à quoquam altero, parum conſtat. Alij & quidem plures, à Fabio tribuno celerum Romuli cæſum aiunt, quod noua & humilia vrbis mœnia etiam cum irriſione trãſiliſſet: peractámque cædem Romulo imperante. quod factum Cicero impium & inhumanum fuiſſe iudicat. Sic enim tertio offic. inquit: Atque in eo rege, qui vrbem condidit, non ita eſt. Species enim vtilitatis pepulit animũ eius, cui quum viſum eſſet vtilius ſe ſolum, quàm cum altero regnare, fratrem interemit. Omiſit hic & pietatem, & humanitatem: vt quod vtile videbatur, neque erat, aſſequi poſſet: & tamen muri cauſam appoſuit ſpeciẽ honeſtatis, nec probabilem, nec ſanè idoneam. Peccauit igitur pace vel Quirini vel Romuli dixerim. c Eorundem deorum.) Quia à Troia Lauinium primum per Aeneam, hinc Albam per Aſcanium ſunt tranſlati. Ex Alba Romanis per Romulum conſenſu Numitoris communicati: hunc per Tullum omnino traducti Romam. F

a Parricidiũ

Remi mors

De euerſione Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit. Caput VII.

CErte enim [a] ciuilibus iam bellis [b] ſcatentibus, quid miſerum commiſerat Ilium, vt à Fimbria [c] Marianarum [d] partium homine peſſimo euerteretur, multo ferocius [e] atque crudelius, quàm olim à Græcis? Nam tunc & multi inde fugerunt, & multi captiuati ſaltem in ſeruitute vixerunt. Porrò autem Fimbria prius edictum propoſuit, ne cui parceretur: atque vrbem totam cunctóſque in ea homines incendio concremauit. Hoc meruit Ilium, non à Græcis, quos ſua irritauerat iniquitate, ſed à Romanis, quos ſua calamitate propagauerat: diis illis com-

munibus

G munibus ad hęc repellenda nihil iuuantibus:ſiue, quod verum eſt, nihil valentibus. Nunquid & tunc abſceſſere omnes, adytis ariſque relictis dij, quibus illud oppidum ſteterat, poſt antiquos Græcorum ignes ruinaſq; reparatum? Si autem abſceſſerant, cauſam requiro: & oppidanorum quidem quanto inuenio meliorem, tãto deteriorem deorũ. Illi enim contra Fimbriam portas clauſerant, vt Syllæ ſeruarent integram ciuitatẽ: hic eos iratus incendit, vel potius penitus extinxit. Adhuc autem meliorum partium [f] ciuiliũ Sylla dux fuit: adhuc armis rempublicam recuperare moliebatur. Horũ bonorum initiorum nondum malos euentus habuit. Quid ergo melius ciues illius vrbis facere potuerunt? quid honeſtius? quid fidelius? quid Romana parentela dignius, quàm meliori cauſę Romanorum ciuitatem ſeruare, & contra parricidam Romanę reipublicæ portas claudere? At hoc eis in quantum exitium verſum ſit, † * attendant defenſores deorum. Deſeruerint dij adulteros, Iliumq; flammis Græcorum reliquerint, vt ex eius cineribus Roma caſtior naſceretur? Cur & poſtea deſeruerunt eandem ciuitatem Romanis cognatam, nõ rebel-

† verterit.

H lantem aduerſus Romam nobilem filiam, ſed iuſtioribus eius partibus fidem conſtantiſsimam piiſsimamq; ſeruantem, eamq; delendam reliquerunt, non Græcorũ viris fortibus, ſed viro ſpurciſsimo Romanorum? Aut ſi diſplicebat diis cauſa partium Syllanarum, cui ſeruãtes vrbem miſeri portas clauſerant, cur eidem Syllę tanta bona promittebant, & prænunciabant? An & hinc agnoſcũtur adulatores fœlicium, potius quàm infœliciũ defenſores? Non ergo Ilium etiã tunc ab eis, cum euerteretur deſertum eſt. *† Nam dæmones ad decipiendũ ſemper vigilantiſsimi, quod potuerũt, fecerunt. Euerſis quippe [g] & incẽſis omnibus cum oppido ſimulachris, ſolum Mineruæ ſimulachrum ſub tanta ruina templi illius, vt ſcribit Liuius, integrum ſtetiſſe perhibetur. Non vt diceretur: Dij patrij, quorum ſemper ſub numine Troia eſt, ad eorum laudem: ſed ne diceretur: Exceſſere omnes adytis ariſq; relictis dij, ad eorũ defenſionẽ: Illud enim poſſe permiſsi ſunt, non vnde probarentur potentes, ſed vnde præſentes conuincerentur.

**† al. deſereretur euerſum eſt.*

a C Erte enim.) Mortuo C. Mario in ſeptimo ſuo cõſulatu, C. Cinna P. Valerium Flaccum ſibi collegam ſubrogauit, cui & Aſiam prouinciam, quam tunc Sylla cum imperio tenebat, mandauit, duabus legionibus attributis. Hic Flaccus tum auaritia, qua nihil peius odit exercitus, tum aliis vitiis multobus iouſus, à C. Fimbria legato Nicomediæ interemptus eſt. Imperiumq; ipſe Fimbria conſenſis militari occupauit, bellumq; cum Mithridate geſsit ſatis fœliciter, ac parum abfuit, quo minus obſeſſum Pergami caperet: quumq; in Phrygia duceret exercitum, cognouiſſetq; Ilienſes Syllæ partes ſequi, per dolum in vrbem admiſſus, vt Appianus ſcribit, ſeu vi capta vrbe, vt Liuius, ciues & vrbem totam crudeliter perdidit, nullis neque ſacris, neque profanis parcens, annis mille & quinquaginta poſteaquã à Græcis erat deleta. b Ciuilibus iam bellis.) Poſt primum bellum ciuile Marianum antequam Sylla in Italiam rediret, & partes omnino deleret. c A Fimbria.) Fuit hic perditiſsimæ audaciæ homo, & ad quoduis facinus deſignandum accommodatiſsimus, qui Craſſum interemit, quiq; in funere C. Marij Q. Scæuolam virum ornatiſsimum & ſanctiſsimum vulnerãdum corauit. Et vbi ferrum non alte in corpus deſcendiſſe accepiſſet, diem illi dixit, admirantibus cunctis quòd Põtifex maximus optimum totius ciuitatis ciuem accuſaret, & crimen expectantibus, dixit ſe illum accuſare, quòd nõ totum telũ corpore excepiſſet Cicero eſt author pro Roſcio Amerino. d Marianarum.) Cinnanarum potius. Sed tota illa factio Syllæ aduerſa dicta eſt Mariana. e Ferocius.) Appianus ſcribit in Mithridatico, poſtridie eius diei, quo Ilium conflagrauit, Fimbriam ipſum ſuis oculis omnia diligenter eſſe ſcrutatum, nunquid ſupereſſet integrum, vt illud quoque dirueret & incẽderet. Ita nullum Ilieñ. domicilium, nullum templum, ac ne ſtatua quidem vlla ſuperfuit. f Adhuc autem meliorum partium.) Saluſtius in Catilinario: Noſtra memoria victor Sylla, quum Damaſippum, & alios huiuſcemodi, qui malo reipublicæ creuerant, iugulari iuſsit, quis nõ factũ eius laudabat: homines ſceleſtos, factioſos, qui ſeditionibus rempublicam exagitauerant, meritò necatos aiebant. Sed ea res magno initiũ cladis fuit. Et ante L. Sylla armis recepta republica ex bonis initiis malos euentus habuit. Quod dictum Auguſtinus tangit. g Euerſis quippe.)

I

Troia tertium capta.

C. Fimbria.

Appianus etiam & Iulius Obſequens ſcribunt Palladium inuentum eſſe illæſum poſt incendiũ. Seruius in ſecundo Aeneid. oſtenſum dicit à Fimbria, & Romam aduectum. Equidem demiror ſi illud idem eſt Palladium illud vetus Troianum, quod ab Aenea in Italiam portatum eſſe dicunt cum magnis diis, & poſt Albam deletam collocatum ab Hoſtilio rege in æde Veſtæ quæ cum deflagraret, Metellus pontifex maximus Palladium ex incendio rapuit. ob quod factum magni ſunt illi poſtea honores habiti, idq; ſub recentem Roma. & Carthagineñ. pacem primo Punico perfecto bello, ante Fimbriam plus centũ & quinquaginta annis. Non deſunt qui putent Aeneam relicto ſociis Latinorum regno, in Phrygiam rediſſe cum Palladio: quorum opinio reiecta eſt à nobis alio loco. Verum Lacedęmonij quoque credebant ſe Palladium illud Troianum prope Leucippidarum templum habere: quod Temon quidã decepto Ergiæo vno ex proſapia Diomedis Argis ſurripuit detulitq; Lacedæmonem. ad quod ſeruandum Lacedæmones oraculo admoniti, Vlyſsi heroum erexerunt. Sed id Palladium eſt, quod diximus ab Vlyſſe & Diomede raptum bello Troiano. Seruius multa Palladia ſimilia eſſe à Mamurrio fabro facta, ne illud verum cognoſceretur. Qua in re lapſum memoria Seruium non dubium eſt, & pro ancylibus poſuiſſe palladia. K

Palladiũ.

An debuerit diis Iliacis Roma committi. *Caput VIII.*

Diis itaque Iliacis poſt Troiæ ipſius documentum, qua tandem prudentia Roma cuſtodienda cõmiſſa eſt? Dixerit quiſpiam, iam eos Romæ habitare ſolitos, quando expugnante Fimbria cecidit Ilium. Vnde ergo ſtetit Mineruę ſimulachrum? Deinde ſi apud Romã erant, quando Fimbria deleuit Iliũ, fortaſſe apud Ilium erant, quando à Gallis ipſa Roma L capta & incenſa eſt. Sed vt ſunt auditu acutiſsimi motuq; celerrimi, ad vocem anſeris cito redierunt, vt ſaltẽ capitolinum collẽ, qui remanſerat tuerentur. Cæterùm ad alia defendenda ſerius ſunt redire commoniti.

An illam pacem, quæ ſub Numæ regno fuit, deos præſtitiſſe credendum ſit. *Caput IX.*

Hi etiam Numam Pompilium ſucceſſorẽ Romuli adiuuiſſe creduntur, vt toto regni ſui tẽpore pacem haberet, & Iani [a] portas quæ bellis patere aſſolẽt, clauderet: eo merito ſcilicet, quo Romanis multa ſacra conſtituit. Illi vero homini pro tanto ocio gratulãdum fuit, ſi modo id rebus ſalubribus ſciſſet impendere, & perniciosiſsima curioſitate neglecta, deum verũ vera pietate perquirere. Nũc autẽ non ei dij contulerunt illud ocium, ſed eum minus fortaſſe decepiſſent, ſi ocioſum minimè reperiſſent. Quanto enim minus eum occupatum inuenerunt, tanto magis ipſi occupauerũt. Nam quid ille molitus ſit, & quibus artibus tales deos ſibi, vel illi ciuitati conſociare potuerit, Varro prodit. Quod ſi domino placuerit, ſuo diligentius diſſeretur loco. Modo autem quia de beneficiis eorum quæſtio eſt, magnum beneficium eſt pax, ſed M dei veri beneficium eſt [b] plerũque etiam ſicut Sol, ſicut pluuia, vitæq; alia ſubſidia ſuper ingratos & nequam. Sed ſi hoc tam magnum bonum dij illi Romæ vel Põpilio contulerunt, cur imperio Romano per ipſa tempora laudabilia id nunquam poſtea præſtiterunt? An vtiliora erant ſacra cum inſtituerentur, quàm cum inſtituta celebrarentur? Atqui tunc nondum erant, ſed vt eſſent, addebantur: poſtea verò iam erant, quæ vt prodeſſent, cuſtodiebantur. Quid ergo eſt, quod illi quadraginta tres: vel, vt alij volunt, trigintanouem anni in tanta pace tranſacti ſunt, regnante Numa: & poſtea ſacris inſtitutis, diiſq; ipſis qui eiuſdẽ ſacris fuerant inuitati iam præſidibus atq; tutoribus vix poſt tã multos annos ab vrbe condita vſq; ad Auguſtũ vnus pro magno miraculo [c] cõmemoratur annus poſt primum bellum Punicũ, quo belli portas Romani claudere potuerunt.

E T Iani portas.) Iani cuius aperta porta belli erat ſignũ, clauſa pacis vndique cum populo Romano. Hunc ad infimũ Argiletũ Numa Pompilius conſtituit monumentum pugnæ cum Sabinis, in qua magna vis aquæ per eam portam erumpens Romanis cedentibus auxiliata eſt. Ideo ſtatutum, vt velut ad opem ferendam reſeratus eſſet a

Ianus.

A eſſet bello Ianus. Macrobius primo Saturnal. Eam portā primus ipſe qui ædificarat, clauſit. Secundo Manlius poſt primum Punicum bellum. Tertio Octauius Auguſtus. Liuius libro primo. b Dei veri beneficiū eſt.) Ideo Chriſtus ſeruator noſter eam pacem ſuis diſcipulis impartitur, quā mundus dare non poteſt. c Vnus pro magno miraculo.) Tito Manlio Torquato, & Caio Attilio Coſſ. Si Eutropio creditur hiſtorico non malo. Hi conſules poſt quàm de Sardis triumpharunt, pace vndique terra, & mari parta Ianum Quirinum clauſerunt, quod poſt menſes aliquot eſt rurſum reſeratum, A. L. Poſthumio Albino, & Cn. Fuluio Centimalo, vel vt alij Sp. Carbilio Coſſ. bello Illyrico.

An optandum fuerit, quod tanta bellorum rabie Romanorū augeretur imperium, cum eo ſtudio, quo ſub Numa auctū eſt, & quietum eſſe potuit & tutum. Cap. X.

AN reſpondent, quod niſi aſsiduis ſibiq; continuo ſuccedentibus bellis Romanum imperium tam lōgè lateq; nō poſſet augeri, & tam grandi gloria diffamari? Idonea vero cauſa, vt magnum eſſet imperium, cur eſſe deberet inquietum? Nonne in corporibus hominum ſatius eſt modicā ſtaturam cum ſanitate habere, quàm ad molem aliquam giganteam perpetuis afflictionibus peruenire, nec cum perueneris requieſcere: ſed quanto grandioribus membris, tanto maioribus agitari malis? Quid autē mali eſſet, ac non potius plurimum boni, ſi ea tempora perdu-
B rarent: quæ perſtrinxit Saluſtius, vbi ait, Igitur initio reges, nam in terris nomen imperij[a] id primum fuit, diuerſi: pars ingenium, alij corpus exercebant: etiam tum vita hominum ſine cupiditate agitabatur, ſua cuique ſatis placebant? Aut vt tam multum augeretur imperium debuit fieri quod Virgilius deteſtatur, dicens:
Aenei. 8. Deterior donec[b] paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſsit habendi?
Sed plane pro tantis bellis ſuſceptis & geſtis iuſta defenſio Romanorum eſt: quod irruentibus ſibi importune inimicis reſiſtere cogebat: nō auiditas adipiſcendæ laudis humanæ, ſed neceſsitas tuendæ ſalutis & libertatis. Ita ſit plane. Nam poſtquam res eorum, ſicut ſcribit ipſe Saluſtius, legibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatiſque pollens videbatur: ſicuti pleraq; mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta eſt. Igitur reges populique finitimi bello eos tentare, pauci ex amicis auxilio eſſe. Nam cæteri metu perculſi longe à periculis aberant. At Romani domi militiæq; intenti, feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obuiam ire: libertatem, patriam, parentéſque armis tegere. Poſt vbi
C pericula virtute propulerant, ſociis atque amicis auxilia portabant, magiſque dandis quàm accipiendis beneficiis amicitias parabāt. Decenter his artibus Roma creuit. Sed regnante Numa, vt tam longa pax eſſet, vtrū irruebant improbi, bellóque tentabant, an nihil eorum fiebat, vt poſſet pax illa perſiſtere? Si enim bellis etiam tum Roma laceſſebatur, nec armis arma obuia ferebatur: quib[us] modis agebatur, vt nulla pugna ſuperati, nullo Martio impetu territi ſedarentur inimici: his modis ſemper ageretur, vt ſemper Roma clauſis Iani portis pacata regnaret. Quod ſi in poteſtate non fuit: non ergo Roma pacem habuit, quandiu dij eorum, ſed quandiu homines finitimi circumquaque voluerūt: qui eam nullo bello prouocauerunt: niſi forte dij tales etiam id homini vendere[c] audebunt, quod alius homo voluit ſiue noluit. Intereſt quidem iam vitio proprio malas mentes quatenus ſanantur iſti demones vel terrere vel excitare. Sed ſi ſemper hoc poſſent, nec aliud ſecretiore ac ſuperiore poteſtate contra eorum conatum ſæpe aliter ageretur, ſemper in poteſtate haberēt pacem, bellicáſq; victorias, quæ ſemper ferè per humanorum animorum motus accidunt.

NAm in terris nomen imperij.) Sic etiā Iuſtinus in primo, Herodotus & Plinius. Hoc inſtitutum in Aegypto primū repertum: apud quos Menes primus rex fuerit, referunt. Quanquam ante hunc regnaſſe Oſiridem & Horum, & alios nonnullos deos Diodorus perhibet. Noſtræ ſacræ literæ Nembroth filium Chuſi, primum regem fuiſſe perhibent, & Babylone imperaſſe. — *Rex primus.*
b Deterior donec.) Quinque hominum ætates Heſiodus finxit in opere, cui titulus ἔργα καὶ ἡμέραι, quem locum hunc in modum ordine:
θεοὶ θνητοί τ' ἄνθρωποι,
Χρύσεον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
Ἀθάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.
Οἳ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν.
Hunc ſecuti ſunt Virgilius, Ouidius, & reliqui Poëtæ. Primam ætatem aiunt fuiſſe auream ſub Saturno, ſine bellis, magna concordia generis humani, ſine litibus, ſine querelis: quæ Saturnia tempora nominantur. Altera eſt argentea, ſub Ioue: cum bella pullulaſcerent, & curæ & fraudes, & odia. Tertia eſt ænea, cum genus mortalium totum vndique bellis concuteretur, cruentáque eſſent omnia. Quarta heroum ſemideorum, quorum animi iuſtitiæ quidem erant dediti, ſed inſano ardore belligerandi flagrabant. Quinta eſt ferrea, in qua nullus malorum eſt modus: cuncta ſeſe velut effractis carceribus in genus humanum ſimul effuderunt, apertæ fraudes, aperta odia, & bella capitalia, cædes, rapinæ, incendia, vaſtationes. — *Hominum quinque ætates.*
c Niſi forte dij tales vendere.) Niſi forte tam mali ac impudentes ſint illi dei, vt pro beneficio id vendant hominibus, quod ex voluntate cuiuſquam eſt profectum, & pro eo tanquam à ſe dato gratiam repoſcant: cum ſit potius muneris alieni. Interpres noſter, quia figuram illam loquendi non intellexit, effutiit quod ipſi primum venit in mentem, & ſuper illo velut ſaxeo fundamento conſtruxit mirum de vendendo ædificium, & de poteſtate dæmonum, & de affectibus humanis: ex ſimilibus ineptiis maxima pars eorum, quæ philoſophi & theologi in ſcholis nugantur, eſt orta. Commenti ſunt videlicet mira ſomnia ſuper his locis vel Ariſtotelis, vel ſacrorum ſcriptorum, quæ non intelligebant: fœlices architecti, quorum ſtructura ad cœlum vſque erecta elegantiſsima & fortiſsima creditur, cuius eſt fumus pro fundamento. E

De ſimulacbro Cumani Apollinis, cuius fletus creditus eſt cladem Græcorum, quibus opitulari non poterat, indicare.
Caput XI.

QVas tamen plerunque contra eorum fieri voluntatem, non ſolum fabulæ multa mentiētes, & vix veri aliquid vel indicātes, vel ſignificantes, ſed etiam ipſa Romana cōfitetur hiſtoria. Neque enim aliunde Apollo ille Cumanus,[a] cum aduerſus Achæos regemq; Ariſtonicum[b] à Romanis bellaretur, quatriduo fleuiſſe nunciatus eſt: quo prodigio haruſpices territi, cum id ſimulachrum in mare putaniſſent eſſe proiiciendum, Cumani ſenes interceſſerūt atque retulerunt tale prodigium, & Antiochi[c] & Perſidis bello[d] in eodem apparuiſſe figmēto. Et quia Romanis fœliciter proueniſſet, ex ſenatuſconſulto eidem Apollini ſua dona eſſe miſſa teſtan ſunt. Tunc vero peritiores acciti haruſpices, reſponderunt, ſimulachri Apollinis fletum ideo proſperū eſſe Romanis, quoniā Cumæ colonia[e] Græca eſſet, ſuiſq; terris vnde accitus eſſet: id eſt, ipſi Græciæ luctum & cladem Apollinē ſignificaſſe plorātem. Deinde mox regē Ariſtonicum victum & captum eſſe nunciatum eſt, quē vinci vtique Apollo nolebat & dolebat: & hoc ſui lapidis etiā lachrymis indicabat. Vnde non vſquequaque incōgrue, quamuis fabuloſis, tamē veritatis ſimilibus mores dæmonum deſcribuntur carminibus poëtarum. Nam Camillam Diana doluit apud Virgiliū: & Pallantem moriturū Hercules fleuit. Hinc fortaſsis & Numa Pōpilius pace abundans: ſed quo donante neſciens, nec requirens: cum cogitaret ocioſus, quibus nam diis tuendam Romanam ſalutem regnumq; cōmitteret: nec verum illum, atq; omnipotentem ſummum deum curare opinaretur iſta terrena: atq; recoleret Troianos deos, quos Aeneas aduexerat: neque Troianum, neque Lauinienſe ab ipſo Aenea conditum regnum diu conſeruare potuiſſe, alios prouidendos exiſtimauit, quos illis prioribus, ſiue qui cum Romulo iam Romam tranſierant, ſiue quandoque Alba euerſa fuerant tranſituri, vel tanquā fugitiuis cuſtodes adhiberet, vel tanquam inualidis adiutores. F

Neque

a G N[Eque enim aliunde Apollo ille Cumanus.) Attalus Aſiæ rex teſtamento populum Romanum hæredé fecerat regni. Id Ariſtonicus Eumenis Attali fratris filius ex concubina genitus præoccupauit. hunc bellum eſt ei indictum: miſſus eò Licinius Craſſus Cos. & Pontifex max. victus eſt ab Ariſtonico. M. Perpenna cõſul inſequentis anni, audita Craſſi fortuna, magnis itineribus in Aſiam venit, victumq; acie Ariſtonicum, fame domitum, in deditionem Stratonicæ, quò poſt prælium cõfugerat, cepit, Romamq; miſit. Romanis Nicomedes Bithyniæ, Mithridates Ponti, Ariarathes Cappadociæ, Pylemænes Paphlagoniæ reges fauebant Ariſtonico Achaia. b Regemq; Ariſtonicum.) Hæc Apollinis lachrymatio cõtigit Appio Claudio, M. Perpenna Coſſ. vt Iulius Obſequens narrat in fragmento libri de prodigiis. Inquit enim Ap. Claudio, M. Perpenna Coſſ. Publius Craſſus aduerſus Ariſtonicum dimicans occiſus: Apollinis ſimulachrum lachrymauit per quatriduum. Vates portenderunt Græciæ fore exitium, vnde deductum eſſet: ſacrificatum tum à Romanis, donaq; in templo poſita. Hæc ille. Fletus ſimulachrorum malum aliquod prænunciabant his, quibus fauerent, vt fletus Iunonis Soſpitæ Lauinij, L. Aemilio Paulo, Gn. Bebio Pãphilo Coſſ. ingens peſtilentia ſecuta. Sic Lucanus in prodigiis bellorum ciuilium: Indigetes fleuiſſe deos, vrbiſq; laborem Teſtatos ſudore lares. c Et Antiochi.) Syriæ regis, quem L. Cornelius Scipio Africani frater vicit. Liuius fuſe Decade quarta. d Et Perſidu ballo.) Alij Xerxis, melius Perſæ Philippi filij Macedonum regis, quem intra paucas horas deuicit L. Aemilius Paulus bello Macedonico ſecundo. Plutarchus in vita Aemilij Pauli, & alij. e Quoniam Cumana Colonia.) Vel Cumæ colonia, Chalcidienſes & Cumæi, vt eſt apud Strabonem lib. v. populi Græciæ magna olim claſſe in Italiam nauigarunt, appulſiq; littori Campano, vrbem ibi condidere: duces erant Cumæorum Hypocles, Chalcidẽſium Megaſthenes: ij pacti ſunt inter ſe, vt alteri coloniam poſſiderent gentis, alteri nomen darent. Ita factum eſt: Cumæ dicuntur, & colonia eſt Chalcidica. Virgilius in ſexto de Cumis, Chalcidicáque leuis tandem ſuperaſtitit arce. Hanc vrbem Strabo affirmat cunctas & Italiæ & Siciliæ vrbes vetuſtate antecedere. H

Ariſtonicus.

Craſſus occiſus.

Sudantes dij.

Antiochus.

Cumæ.

Quantos ſibi deos Romani præter cõſtitutionem Numæ adiecerunt, quorum eos numeroſitas nihil iuuerit. *Capu XII.*

NEc his ſacris tamen Roma dignata eſt eſſe cõtenta, quæ tam multa illic Pompilius cõſtituerat: nam ipſius ſummum templum nondũ habebat Iouis. Rex quippe Tarquinius[a] ibi Capitolium fabricauit. Aeſculapius[b] autẽ ab Epidauro abiuit Romam, vt peritiſſimus medicus[c] in vrbe nobiliſſima, artem glorioſius exerceret. Mater autem deorum, neſcio vnde nata[d] Prænestinum montem[e] inſedit. Indignum † enim erat, vt cum eius filius iam cõlli Capitolino præſideret, adhuc ipſa in loco ignobili lataret. Quæ tamen ſi omnium deorum mater eſt, non eſt ſecuta ſolum Romam quoſdam filios ſuos, verum & alios præceſſit etiam ſecuturos. Miror ſanè ſi ipſa peperit Cynocephalum, qui longe poſtea[f] venit ex Aegypto. Verũ etiam dea Febris[g] ex illa nata ſit, viderit Aeſculapius[h]
I pronepos[i] eius. Sed vndecunque nata ſit, non opinor audebunt eam ignobilem dicere dij peregrini deam ciuem Romanam.[k] Sub hoc tot deorum præſidio, quos numerare quis poteſt, indigenas & alienigenas, cœleſtes, terreſtres, infernos, marinos, fontanos, fluuiales: & vt Varro dicit, certos atque incertos,[l] in omnibúſque generibus deorum, ſicut in animalibus mares & fœminas? Sub hoc ergo tot deorum præſidio conſtituta Roma, non tam magnis & horrendis cladibus, quales ex multis paucas commemorabo, agitari affligique debuit. Nimis enim multos deos grandi fumo ſuo,[m] tanquam ſigno dato[n] ad tuitionem congregauerat: quibus templa, altaria, ſacrificia, ſacerdotes inſtituẽdo atque præbendo: ſummum verum deum, cui vni hæc rite geſta debẽtur, offenderet. Et fœlicior quidem cum paucioribus vixit. Sed quanto maior facta eſt, ſicut nauis nautas, tanto plures adhibendos putauit: credo deſperans pauciores illos, ſub quibus in comparatione peioris vitæ melius vixerat, non ſufficere ad opitulãdum granditati ſuæ. Primo enim ſub ipſis regibus excepto Numa Pompilio, de quo iam ſuprà locutus ſum, quantum malum diſcordioſi certaminis fuit, quod fratrem Romuli coëgit occidi?

† talis, neſcio vnde à Peſsimunte. Indignũ &c.

R[Ex quippe Tarquinius.) Tarquinius Superbus. Liuius lib. j. a b Aeſculapius.) Bello Samnitico ex Epidauro Romam eſt aduectus à Quinto Ogolnio legato, anguis manſueti ſpecie, tranſnauitq; in inſulam Tiberis, vbi ei templum eſt extructum, & feriæ Calend. Ianuariis datæ. Porro Epidaurus, quæ ante Epitaurus vt ſcribit Strabo, oppidum eſt in Achaia ſupra Corinthum orientalis littoris: quod Saronicum vocat Plinius, inclytum Aeſculapij templum quod ſuo in agro habet, quinque paſſuum milibus ab vrbe. c Vt peritiſſimus medicus.) Aeſculapij tres fuerunt Ciceroni. Primus Apollinis filius, quem Arcades colunt. Secundus, ſecũdi Mercurij, Valentis & Pheronidis filij frater, is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Ariſippi & Arſinoæ, qui primus purgationem alui, dentiſq; euulſionem, vt ferunt, inuenit. cuius in Arcadia nõ longe à Luſio flumine ſepulchrum, & lucus oſtẽditur. Aeſculapium illum nobilem medicum Tarquinius de illuſtribus viris diſſerens, ſicut eſt apud Lactantium, ait incertis parentibus natum expoſitum, & à venatoribus inuentum, canino lacte nutritũ, Chironi traditum, didiciſſe medicinam, fuiſſe autem Meſſenium, ſed Epidauri habuiſſe. Hippocrates Cous bellũ, cui naucula nomẽ eſt, ſcripſiſſe illum refert, vt nos in philoſophis initiis diximus. Cornelius Celſus in deorũ numerum receptum tradit, cum medicinam adhuc rudem paulò ſubtiliùs excoluiſſet. d Neſcio vnde nata.) Ignobile erat eius genus, vt Saturni fratris. Nam Opem hanc dicũt fuiſſe, idcirco filij Cœli ſunt habiti, quòd eorum ignoraretur origo, cum tamen magni & in admiratione hominum eſſent. Eos vero qui ſunt tales, de cœlo deſcendiſſe vulgus ferunt. e Prænestinum montem.) Locus hic eſt in omnibus exemplaribus, quæ quidem videre mihi contigit mendoſus. Alibi ſic, Mater etiam deũm neſcio vnde à Peſſimunte monte: ſed ſatius erit pro Prænestinũ legere, eſſe Palatinum. Nam in palatio locata eſt magna deûm, mater è mari aduecta L Romam. Liuius lib. xxxvj. & Victor in vrbis regionibus. f Qui longe poſtea.) Sacra Aegyptia Romã eſſe introducta temporibus Syllæ ſignificat Apuleius in Metamorphoſi, hoc eſt, centum amplius annis poſtquã mater deũm eſt Romam tranſlata. Sed L. Piſo, & A. Gabinius Coſſ. edicto ſanxerunt ne in Capitolio eſſent: tametſi hoc ſequẽtibus temporibus eſt abolitum. Tertullianus in Apologetico. g Vtrum etiam dea Febris.) Alibi vtrum etiam deus Februus ex illa natus ſit: quod nõ congruit, cum Februus ſit Pluto, cui Februario mẽſe ſacrificatur, à purgatione dictus, de quo non dubitatur. Sed & legendũ eſſe Febrim oſtẽdit, quòd ilico additur, viderit Aeſculapius, & alia quæ ſequũtur. h Viderit Aeſculapius.) Facete, quia medicus. i Pronepos.) Quia Apollinis filius, hic Iouis, Iupiter Opis. k Deam ciuem Romanam.) Et hoc falſum. Nam Romani Febrem deam finxerunt. l Incertos.) Nam ſunt quidam, de quorum diuinitate non ſatis conſtat, quales ſunt Panes, Syluani, Nymphæ. Ouidius in primo Meta. verbis Iouis, Sunt mihi ſemidei, ſunt ruſtica numina Fauni, Et Nymphæ, Satyriq;, & mõticolæ ſyluani. Quos quoniã nondum cœli dignamur honore, Quas dedimus certe terras habitare ſinamus. Eiuſmodi ſunt & Hippolytus, & Corybantes, & Attys, & Sabbazius, quod Lucianus ὡς ὑπερορίους μετοίκους θεοὺς & ἀμφιβόλους vocat, id eſt, inquilinos deos, & ambiguos. m Grãdi fumo ſuo.) Sacrificiorũ, vel vanitate, vt ad allegoriam fumi alludat. Nam fumus pro re vana atq; inani ſolet accipi: vnde illud, fumos vendere. n Tanquã ſigno dato.) Bellicis aut ſuſpectis temporib[9] in editis ſpeculis faſces lignorũ prætenunt, perq; ſiccorum ponunt ſpeculatores, vt ſi quis vel ſubitus hoſtiũ aduentus emineat, vel terror aliquis extitat, poſſint quàm primũ faſcibus incẽſis, & ſuos, & vicinos certiores facere. φρυκτοὺς Græci id genus faſciũ vocant, quibus interdũ ad centeſimũ lapidẽ intra ſemihorulã ſignificatur, vt amici ad propellendũ periculũ poſſint in tẽpore occurrere: poteſt etiã intelligi hoc ſignũ quod Auguſtinus dicit, de ſigno quod in prælijs ſolet dari.

K

Aeſculapius.

Quo iure, quo fœdere Romani obtinuere prima coniugia. M
Caput XIII.

QVomodo nec Iuno, quæ cum Ioue ſuo iam fouebat Romanos rerum dominos gentémque togatã, nec Venus ipſa Aeneadas ſuos potuit adiuuare: vt bono & æquo more cõiugia mererentur, cladeſq; tanta irruit huius inopiæ, † vt ea dolo raperent, moxq; compellerentur pugnare cum ſoceris: & miſeræ fœminæ nondum ex iniuria maritis conciliatæ, iam parentum ſanguine dotarentur. At enim vicerunt in hac conflictatione Romani vicinos ſuos. Quantis & quàm multis vtrinque vulneribus ac funeribus, tam propinquorum quàm confinium iſtæ victoriæ conſtiterunt? Propter vnum Cæſarem[a] ſocerum, & vnum generum eius Pompeium: iam mortua Cæſaris filia vxore Pompeij, quanto & quàm iuſto doloris inſtinctu, Lucanus exclamat: Bella per Emathios[b] plus quàm ciuilia campos: Iuſq; datum ſceleri canimus. Vicerunt ergo Romani, vt ſtrage ſocerorum manibus cruentis ab eorum filiabus amplexus miſerabiles extorquerent: nec illę auderent flere patres occiſos, ne offenderent victores maritos: quæ adhuc illis pugnantibus pro quibus facerent vota,[c] neſciebant. Talibus nuptiis

† coniugij amouerentur clades, quæ tãta irruit huius inopia.

Primo lib.

A ptiis populum Romanum non Venus, ſed Bellona dotauit, aut fortaſsis Alecto[d] illa infernalis furia, iam eis fauente Iunone, plus in illos habuit licentiæ, quàm cum eius precibus cõtra Aeneam fuerat excitata. Andromache[e] fœlicius captiuata eſt quàm illa coniugia Romana nupſerunt: licet ſeruiles, tamẽ poſt eius amplexus nullum Troianorum Pyrrhus occidit. Romani autem ſoceros interficiebãt in præliis, quorum iam filias amplexabantur in thalamis. Illa victori ſubdita, dolere tãtum ſuorum mortem potuit, non timere. Illæ ſociatæ bellãtibus, parentum ſuorum mortes procedentibus viris timebant, redeuntibus dolebant, nec timorem habentes liberum, nec dolorem. Nam propter interitum ciuium, propinquorum, fratrum, parentum, aut pie cruciabantur, aut crudeliter lętabantur victoriis maritorum. Huc accedebat quod vt ſunt alterna bellorum, aliquæ parentum ferro amiſerunt viros, aliæq; vtrorumq; ferro & parentes & viros. Neque enim & apud Romanos parua fuerunt illa diſcrimina. Siquidem ad obſidionem quoque peruentum eſt ciuitatis, clauſisq; portis ſe tuebantur.

B Quibus dolo apertis[f] admiſsisq; hoſtibus intra mœnia, in ipſo foro[g] ſcelerata & nimis atrox inter generos ſoceroſq; pugna cõmiſſa eſt. Et raptores illi etiã ſuperabãtur, & crebro fugientes intra domos ſuas, grauius fœdabant priſtinas,[h] quanuis & ipſas pudendas lugendasq; victorias. Hic enim Romulus de ſuorũ iam virtute deſperans, Iouem rogauit vt ſtarent,[i] atque ille hac occaſione nomen ſtatoris[k] inuenit. Nec finis eſſet tanti mali,[l] niſi raptæ illæ laceratis crinibus emicarent, & prouolutæ parentibus iram eorum iuſtiſsimam, non armis victricibus, ſed ſupplici pietate ſedarent. Deinde T. Tatium regem Sabinorum, ſocium regni Romulus ferre compulſus eſt, germani conſortis impatiens: ſed quando & iſtum[m] diu toleraret, qui fratrem geminumq; non pertulit? Vnde & ipſo interfecto, vt maior deus eſſet, regnum ſolus obtinuit. Quæ ſunt iſta iura nuptiarum, quæ irritamenta bellorum, quæ fœdera germanitatis, affinitatis, ſocietatis, diuinitatis? Quæ poſtremò ſub tot diis tutoribus iura[*] ciuitatis?[n] Vides quanta hinc dici & quàm multa poſſent, niſi quæ ſuperſunt noſtra curaret intentio, & ſermo in alia feſtinaret.

** aliàs, viꝗ vel vita.*

C

a Propter vnum Cæſarem) Iulia vnica C. Cæſaris filia Cn. Pompeio magno nupſit. hæc grauida è partu obijt, patre bellũ in Gallia gerente. Deinde ſocer & gener geſſerũt bellum ciuile. b Per Emathios.) Emathiam anteà quæ poſteà Macedonia fuit, dictam eſſe, author eſt Plinius lib. iiij. In hac Pompeius & Cæſar concurrerunt. *Emathia.* c Pro quibus facerent vota.) Ouidius tertio Faſtorum de Sabinis, quum in procinctu eſſent acies Romanorum & Sabinorum, Mars loquitur:

Conueniunt nuptæ dictam Iunonis in ædem,
 Quas inter mea ſic eſt nurus auſa loqui:
O pariter raptæ, quoniam hoc commune tenemus,
 Non vltra lentæ poſſumus eſſe piæ.
Stant acies, ſed vtra dij ſunt pro parte rogandi?
 Eligite, hinc coniunx, hinc pater arma tenet.
Quærendum eſt, viduæ fieri malitis an orbæ.

d Aut fortaſsis Alecto.) Tres furiæ Alecto, Tiſiphone & Megæra Acherontis & Noctis fuiſſe filiæ dicuntur, Alecto iras, odia, turbes, ſeditiones, rixas, bella, cædes in genere humano excitat, *Alecto.*

Quæ poſsit vnanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos.

Hanc aduerſus Troianos Iuno ſtimulat, Aenei. vij. e Andromache) Hectoris coniunx Eetionis Thebarũ Ciciliæ regis filia. Hanc poſt euerſum Ilium vxorem duxit Pyrrhus Achillis filius. f Quibus dolo apertis.) Arci Romanæ præerat Sp. Tarpeius: huius filiam Tarpeiam virginẽ magnis promiſsis corrupit Tatius rex Sabinorum: vt quum petitum aquã exiret, armatos in arcem admitteret. Ipſa ſe facturam promiſit, ſi quod in læuis omnes geſtarẽt, ſibi daretur. Accepit conditionem rex, & quum intus iam eſſent, virginem ſcutis obrutam interemerunt. Hæc enim in læuis geſtabant, quum ipſa de aureis armillis ſenſiſſet, quas in ſiniſtris brachiis habebant. Plutarchus in parallelis hoc Albanis, non Sabinis contigiſſe ſcribit, ex Ariſtide Mileſio. Sed ego Latinis ſcriptorib⁹ Liuio, Fabio, Piſoni, Cincio, etiam Dionyſio Græco magis accedo. g In ipſo foro.) Inter colles Capitolinum & Palatinũ eſt pugnatum. h Grauius fœdabant priſtinas.) Non de Sabinis victorias, ſed de Ceninenſibus, Cruſtuminis & Antennatibus. *Tarpeia virgo.*

D i Iouem rogauit vt ſtarent.) Liuius lib. j. verbis Romuli, ſuis fugientibus: At tu pater deûm hominumq; hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugamq; fœdam ſiſte. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam vrbem eſſe voueo. Hæc ille. k Atque ille occaſione Statoris.) Aſiſtendo, niſi forte ab ſtando id eſt, erigẽdo: quoniam conſiderant Romanorum animi. Cicero Iouem hunc cuſtodem imperij Romani frequenter nominat. Credo quia eius templum erat ſuæ domus vicinum. D. Hieronymus Iouem Statorem ſtare dicit, non quod ideo dictum Statorem putes, quòd rectus ſtet, ſed quòd Iupiter tonans, ſicut annotauit Hermolaus Barbarus, ſedens fingatur in antiquis monetis ac ſimulachris: ſtator vero ſtans, tanquam erectus ad ferendam opem. Seneca in iiij. de beneficiis libro altiorem reddit cauſam, cur ſtator dicatur. Non, inquit, quẽadmodum hiſtorici tradiderunt, ex eo quòd poſt votum ſuſceptum acies Romanorum fugientium ſtetit, ſed quòd ſtant beneficio eius omnia, ſtator ſtabilitorq; eſt. Cicero non diſsimiliter. Atque etiam Iouem quum Opti. maxi. dicimus, cumq; eundem ſalutarem, hoſpitalem, ſtatorem, hoc intelligi volumus, ſalutem omnium in eius eſſe tutela, verum vterq; Stoico more. Nam apud Ciceronem ea verba, quæ citaui, loquitur Cato Stoicus iij. de finibus. Stoici ad altiores intellectus hæc omnia de diis reuocabant. *Stator.* l Nec finis eſſet tanti mali.) Media pugna raptæ paſsis crinibus inter duas acies ſe coniecerunt. Et hinc viros, inde parentes ad concordiam precibus & lachrymis adduxerunt. Ita intermiſſo prælio fœdus eſt ictum, Sabini in ciuitatem admiſsi, & Tatius in partem regni. m Sed quando & iſtum.) Laurentes Titum Tatium Lauinij interfecerunt, quinto anno poſt quàm cœpiſſet regnare cum Romulo, quòd ab eius propinquis legati ſui eſſent pulſati. Romulus eam rem lætus accepit. n Iura ciuitatis.) In vetuſtis exemplaribus, in altero eſt vita, in altero vitæ ciuitatis. vtrunque argutius quàm iura.

De impietate belli, quod Albanis Romani intulerunt, & de victoria dominandi libidine adepta. *Caput XIIII.*

E Q Vid deinde poſt Numam ſub aliis regibus? Quanto malo, non ſolum ſuo, ſed etiam Romanorum, in bellum Albani prouocati ſunt? quia videlicet pax Numæ tam longa viluerat, quàm crebræ ſtrages Romani Albaniq; exercitus fuerunt, & vtriuſque commotio†* ciuitatis. Alba namque[a] illa, quam filius Aeneæ creauit Aſcanius, Romæ mater propior ipſa quàm Troia à Tullo Hoſtilio rege prouocata conflixit. Confligens autem & afflicta eſt & afflixit, donec multorum tæderet pari defectione certaminum. Tunc euentum belli de Tergeminis[b] hinc atque inde fratribus placuit experiri: à Romanis tres Horatij, ab Albanis autem tres Curiatij proceſſerunt: à Curiatiis tribus duo Horatij, ab vno autem Horatio tres Curiatij ſuperati & extincti ſunt. Ita Roma extitit victrix, ea clade etiam in certamine extremo, vt de ſex viuis vnus rediret domum. Cui damnum in vtriſq;? Cui luctus niſi Aeneæ ſtirpi, niſi Aſcanij poſteris, niſi proli Veneris, niſi nepotibus Iouis? Nam & hoc plus quàm ciuile bellum fuit, quando filia ciuitas cum ciuitate matre pugnauit. Acceſsit aliud[c] huic Tergeminorum pugnæ vltimæ atrox atque horrendum malum. F Nam vt erant ambo populi prius amici, vicini quippe atque cognati, vbi Curiatiorum deſponſata fuerat Horatiorum ſoror: hæc poſtea quàm ſponſi ſpolia in victore fratre conſpexit, ab eodem fratre quoniam fleuit, occiſa eſt. Humanior huius vnius fœminæ, quàm vniuerſi populi Romani mihi videtur fuiſſe affectus. Illa quem virũ iam fide media retinebat, aut forte etiã ipſum fratrem dolens, qui eum occiderat, cui ſororem promiſerat, puto quod non culpabiliter fleuerit. Vnde enim apud Virgilium pius Aeneas[d] laudabiliter dolet, hoſtem etiam ſua peremptum manu. Vnde Marcellus Syracuſanam ciuitatem recolens, eius paulo ante culmen & gloriam ſub manus ſuas ſubito concidiſſe, communem cogitans conditionem flendo miſeratus eſt. Quæſo ab humano impetremus affectu, vt fœmina ſponſum ſuum à fratre ſuo peremptum ſine crimine fleuerit, ſi viri hoſtes à ſe victos etiam cum laude fleuerunt. Ergo ſponſo à fratre illatam mortẽ quando fœmi-

**† commi-nutio.* *Aenei. 10.*

G do fœmina illa flebat, tunc ſe cõtra matrem ciuitatem tanta ſtrage bellaſſe, & tanta hinc & inde cognati cruoris effuſione viciſſe Roma gaudebat. Quid mihi obtenditur, nomen laudis, nomenque victoriæ? Remotis obſtaculis inſanæ opinionis, facinora nuda cernantur, nuda penſentur, nuda iudicentur. Cauſa dicatur, Albæ ſicut Troiæ adulterium dicebatur. Nulla talis, nulla ſimilis inuenitur. Tantum vt deſides moueret Tullus in arma viros, & iam deſueta triumphis Agmina. Illo itaque vitio * tantum ſcelus perpetratum eſt ſocialis belli atque cognati. Quod vitium Saluſtius magnũ tranſeunter attigit. Cum enim laudans breuiter antiquiora, commemoraſſet tempora, quando vita hominum ſine cupiditate agitabatur, & ſua cuiq; ſatis placebant. Poſtea vero, inquit, quàm in Aſia Cyrus [e] in Græcia Lacedæmonij & Athenienſes cœpere vrbes atque nationes ſubigere, libidinem dominandi cauſam belli habere, maximam gloriam in maximo imperio putare, & cætera quæ ipſe inſtituerat dicere. Mihi huc vſque ſatis ſit eius verba poſuiſſe. Libido iſta dominandi magnis malis agitat, & conterit genus humanum. Hac libidine

H Roma tunc victa Albam ſe viciſſe triumphabat, & ſui ſceleris laudem gloriam nominabat. Quoniam laudatur, inquit ſcriptura noſtra, peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & qui iniqua gerit benedicitur. Fallacia igitur tegmina, & deceptoriæ dealbationes auferantur à rebus, vt ſyncero inſpiciantur examine. Nemo mihi dicat, magnus ille atque ille, quia cum illo & illo pugnauit, & vicit. Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipſi: habet præmia laudis, [f] & illa crudelitas. Sed puto eſſe ſatius cuiuſlibet inertiæ pœnas luere, quàm illorum armorum gloriam quærere. Et tamen ſi in arenam procederent pugnaturi inter ſe gladiatores, quorum alter filius, alter pater eſſet, tale ſpectaculum quis ferret? quis non auferret? Quomodo ergo glorioſum alterius matris, alterius filiæ ciuitatis, inter ſe armorum potuit eſſe certamen? An ideo diuerſum fuit, quòd arena vlla non fuit, & latiores campi non duorum gladiatorum, ſed in duobus populis, multorum funeribus implebantur? Nec amphitheatro [g] cingebantur illa certamina, ſed vniuerſo orbe. Et tunc viuis & poſteris quouſque iſta fama porrigitur, impium ſpectaculum præbebatur. Vim tamen patiebantur ſtudij ſui dij illi præſides imperij Romani, & talium certaminum tanquam theatrici

I ſpectatores, donec Horatiorum ſoror propter Curiatios tres peremptos, etiam ipſa tertia ex altera parte fraterno ferro duobus fratribus adderetur, ne minus haberet mortium etiam Roma quæ vicerat. Deinde ad fructum victoriæ [h] Alba ſubuerſa eſt. Vbi poſt Ilium, quod Græci euerterunt, & poſt Lauinium, vbi rex Latinus Aeneam regem peregrinum atque fugitiuum cõſtituerat, tertio loco habitauerant numina illa Troiana. Sed more ſuo etiam inde iam fortaſſe migrauerant, ideo deleta eſt. Diſceſſerãt videlicet omnes adytis ariſque relictis dij, quibus imperium illud ſteterat. Diſceſſerant ſanè ecce iam tertiò, vt eis quarta Roma prouidentiſsime crederetur. Diſplicuerat & Alba, vbi Amulius expulſo fratre: & Roma placuerat, vbi Romulus occiſo fratre regnauerat. Sed antequam Alba dirueretur, transfuſus eſt, inquiunt, populus eius in Romam, vt ex vtraque vna ciuitas fieret. Eſto, ita factum ſit, vrbs tamen illa, Aſcanij regnum, & tertium domiciliũ Troianorum deorum ab vrbe filia mater euerſa eſt. Vt autem belli reliquiæ è duobus populis vnum facerent miſerabile coagulum, multus antè fuſus vtriuſque ſanguis

Aeneid.6. — * uicio. — Pſal.9. — Aeneid.1.

fuit. Quid iam ſingulatim dicam ſub cæteris regibus to- K ties eadem bella renouata, quę victorijs finita videbantur, & tantis ſtragibus iterum atque iterum cõfecta: iterum iterúmque poſt fœdus & pacem inter generos & ſoceros, & eorum ſtirpem poſteróſque repetita? Non paruum indicium calamitatis huius fuit, quod portas belli nullus clauſit illorum. Nullus ergo illorum ſub tot diis præſidibus in pace regnauit.

A Lbanamque.) Albæ ſunt multæ. Eſt enim Alba in Hiſpania, quæ & vulgo dicitur. Plinius lib.iij. Eſt in Gallia Narbonenſi Heluorum oppidum. Eſt in Italia ad Lacum Fucinum: vnde Albẽſes. Eſt in Gallia citeriore, quæ cognominatur Pompeia. Eſt in Latio in dorſo montis Albani, quæ Alba longa. Roma vero, non illa modo, quam Romulus condidit, colonia eſt huius Albę, quam deduxerunt Romulus & Remus, ſed etiam veterem illam quæ ante hanc fuit, ſunt qui arbitrantur à Romulo Aeneæ filio conditã. Deinde cum ob cœlum peſtilens, tum & incurſiones hoſtiũ dereretur, ab Albanis miſerantibus eſſe reſtitutam, miſsis eò de ſuis ciuibus, qui lapſa repararent, & frequentem facerent vrbem ſolitariam. b Belli de Tergeminis.) Liuius lib.j. Res eſt vulgaris. Mettius Suffecius Albanorum dictator, hoc conſilium & ſibi cepit & Tullo dedit Romanorum regi, ne ſtrage vtriuſq; populi res decideretur, ſed tranſigeretur per paucos. Ita fœdere icto cõmiſſum eſt fortunæ ſex virorum, vter populus alteri imperaret. Bini Tergemini erãt in illis exercitibus: illi commiſsi ſunt, vt cuius populi ciues vaſſent, penes eum eſſet imperium. c Acceſsit aliud.) Satis fuſe Auguſtinus id narrat, vt intelligi poſsit. d Pius Aeneas.) Lauſum Mezentij filium in decimo Aeneid. e In Aſia Cyrus.) Cyri duo fuerũt: Maior de quo hic loquitur, qui Aſiam, Scythiã, totumq; Orientem domuit eo tempore quo Tarquinius Superbus regnabat Romæ. Crœſum Lydorũ opulentiſsi. regem cepit. à Thomiri Scytharum regina captus & interfectus eſt, capite in cacabum humani ſanguinis plenum cõiecto, vt ſanguine ſe humano ſaturaret, quẽ tantopere ſitierat. Plutarchus, Strabo, Trogus, Herodotus, & alij quamplurimi Græci. Herodotus hunc μεγάλον βασιλέα vocat. Vnde & cæteri Perſarum reges ſic vocari voluerũt. Alter fuit Cyrus minor Darij filius, Artaxerxis frater, cuius ἀνάβασιν in Perſiã ſcripſit Xenophon. f Habet præmia laudis.) Coronas ſignificat. g Nec amphitheatro.) Theatrum eſt in modum ſemicirculi, Amphitheatrũ in modum circuli: harena ſternebatur, & in eo munus gladiatorum edebatur. h Deinde ad fructum victoriæ.) Liuius lib.j. bello Veienti, Cum Mettius Albanus cum exercitu medium ſe geſsiſſet, nec Tullo Romano regi pugnãti ex fœdere adfuiſſet, Tullus Mettium quadrigis diſcerpſi, Albam vero dirui iuſsit, Albanóſque Romam migrare.

Alba. — Cyri. L — Magnus rex. — Theatrum — Amphitheatrum.

Qualis Romanorum regum vita atque exitus fuerit.

Caput XV.

I Pſorum autem regum qui exitus fuerunt? De Romulo viderit adulatio fabuloſa, qua perhibetur receptus in cœlum. Viderint quidã ſcriptores eorum, qui eum propter ferocitatem [a] à ſenatu diſcerptum eſſe dixerũt, ſubornatumq; neſcio quem [b] Iulium Proculum, qui eum ſibi apparuiſſe diceret, eumq; per ſe populo mãdaſſe Romano, vt inter numina coleretur, eoq; modo populum qui contra ſenatũ intumeſcere cœperat repreſſum atq; ſedatum. Acciderat enim & ſolis defectio, quam certa ratione ſui curſus M effectam imperita neſciens multitudo, [c] meritis Romuli tribuebat. Quaſi vero ſi luctus ille ſolis fuiſſet, non magis ideo credi deberet [d] occiſus, ipſumq; ſcelus auerſione etiam diurni luminis indicatum. Sicut reuera factum eſt, cum dominus crucifixus eſt crudelitate atque impietate Iudæorum. Quam ſolis obſcurationem [e] non ex canonico ſyderũ curſu accidiſſe, ſatis oſtendit, quod tunc erat Paſcha Iudæorum. Nam plena luna Paſchæ ſolennitas agitur. Regularis [f] autem ſolis defectio non niſi lunæ fine contingit. Satis & Cicero illã inter deos Romuli receptionẽ putatã magis ſignificat eſſe quàm factam, quando & laudans eum in libris de republica Scipioniſq; ſermone: Tantum eſt, inquit, conſecutus, vt cum ſubito ſole obſcurato nõ comparuiſſet, deorum in numero collocatus putaretur: quam opinionem nemo vnquam mortalis aſſequi potuit, ſine eximia virtutis gloria. Quod autem dicit eum ſubito non comparuiſſe, profectò ibi intelligitur, aut violentia tempeſtatis, aut cædis facinoriſque ſecretum. Nam & alij ſcriptores eorum, defectioni ſolis addunt etiam ſubitam tempe-

Matth.27.

ſtatem

A ſtatē[g], quæ profectò, aut occaſionē ſceleri præbuit, aut Romulum ipſa cōſumpſit. De Tullo[h] quippe etiā Hoſtilio, qui tertius à Romulo rex fuit, qui & ipſe fulmine abſumptus eſt, dicit in eiſdē libris idem Cicero, ppterea & iſtum nō creditum inter deos receptum tali morte, quia fortaſſe quod erat in Romulo probatum, id eſt, perſuaſum, Romani vulgare noluerunt, id eſt, vileface re[i], ſi hoc & alteri facile tribueretur. Dicit etiā aperte in inuectiuis: Illum qui hāc vrbem cōdidit Romulum, ad deos immortales beneuolētia famaq; ſuſtulimus: vt nō vere factum, ſed propter merita virtutis eius beneuolētia iactatum diffamatumq; mōſtraret. In Hortēſio[k] vero dialogo cum de ſolis canonicis defectionibus loqueretur: vt eaſdē, inquit, tenebras efficiat, quas effecit in interitu Romuli, qui in obſcuratione ſolis eſt factus. Certe hic minime timuit hominis interitum dicere, quia diſputator magis quàm laudator fuit. Cæteri autē reges populi Romani excepto Numa Pōpilio, & Anco Martio, qui morbo interierunt, quàm horrēdos exitus habuerunt? Tullus vt dixi Hoſtilius victor & euerſor Albæ, cum tota domo ſua fulmine cōcrematus eſt. Priſcus Tarquinius[l] per ſui deceſſoris* filios interemptus eſt. Seruius Tullus generi ſui Tarquinij Superbi, *prædeceſſores.

B qui ei ſucceſsit in regnum, nefario ſcelere occiſus eſt. Nec diſceſſere adytis ariſq; relictis dij, tāto in optimū illius populi regē parricidio perpetrato, quos dicunt vt hoc miſeræ Troię facerēt, eamq; Gręcis diruendā exurendamq; relinquerent, adulterio Paridis fuiſſe cōmotos. Æne. 2. Sed inſuper interfecto à ſe ſocero, Tarquinius ipſe ſucceſsit. Hunc illi dij nefarium parricidā ſoceri interfectione regnātem, inſuper multis bellis victoriiſq; gloriantem, & de bellorum manubiis Capitolium fabricantem, nō abſcedentes ſed præſentes manenteſq; viderunt, & regē ſuum Iouem in illo altiſsimo tēplo, hoc eſt, in opere parricidæ, ſibi præſidere atq; regnare perpeſsi ſunt. Neque enim adhuc innocēs Capitoliū[m] ſtruxit, & poſtea malis meritis vrbe pulſus eſt, ſed ad ipſum regnū in quo Capitolium fabricaret immaniſsimi ſceleris perpetratione peruenit. Quod vero eum[n] Romani regno poſtea depulerunt ac ſecluſerunt mœnib⁹ ciuitatis, nō ipſi⁹ de Lucretiæ ſtupro, ſed filij peccatū fuit, illo nō ſolū neſciēte, ſed etiā abſente cōmiſſum. Ardeā ciuitatem tunc oppugnabat, & pro populo Romano

C bellum gerebat: neſcimus quid faceret, ſi ad eius notitiā flagitium filij deferretur. Et tamē inexplorato ei⁹ iudicio & inexperto, ei populus ademit imperiū: & recepto exercitu, à quo deſeri iuſſus eſt, clauſis deinde portis nō ſunt paſsi intrare redeuntem. At ille poſt bella grauiſsima, quib⁹ eoſdē Ro. cōcitatis finitimis attriuit, poſtea q̄ deſertus ab eis quorū fidebat auxilio, regnū recipere nō valuit, in oppido Tuſculo[o] Romæ vicino, quatuordecim, vt fertur, annos priuatā vitam quietus habuit, & cum vxore cōſenuit, optabiliore fortaſsis exitu q̄ ſocer eius generi ſui facinore, nec ignorante filia[p], ſicut perhibetur extinct⁹. Nec tamē iſtum Tarquinium Ro. crudelem, aut ſceleratū, ſed ſuperbū appellauerunt, fortaſſis regios eius faſtus[q] alia ſuperbia non ferentes. Nā ſcelus occiſi ab eo ſoceri optimi regis ſui vſqueadeo contempſerunt, vt eum regē ſuum facerent: vbi miror ſi nō ſcelere grauiore mercedē tantam, tanto ſceleri reddiderunt, nec diſceſſere adytis ariſq; relictis dij. Niſi forte quiſpiā ſic defendat iſtos deos, vt dicat eos ideo mā ſiſſe Romæ, quò poſſent Rom. magis punire ſuppliciis quàm beneficiis adiuuare, ſeducentes eos vanis victoriis, & bellis grauiſsimis conterentes. Hæc fuit Romanorum vita ſub regibus laudabili tempore illius Reip. D vſque ad expulſionem Tarquinij Superbi per ducentos fermè & quadraginta & tres annos, cum illæ omnes victoriæ tam multo ſanguine, & tātis emptæ calamitatib⁹, vix illud imperium intra viginti ab vrbe[r] miliaria dilatauerint. Quātum ſpatium abſit vt ſaltē ab alicuius Getulæ ciuitatis[ſ] nunc territorio comparetur.

Q Vi cum prop ter ferocitatē.) Dionyſius libro ſecūdo refert patres diſcerpſiſſe Romulū: ac vnūquēq; fruſtū aliquod corporis ſub toga occuluiſſe, ne quid vſquā cōpareret: ita quomodo Romulus obierit à multitudine eſſe ignoratū. a Romuli mors. b Subordinatum neſcio quē.) Legēdum ſubornatum: neſcio quē addit, vel propter obſcuritatem authoris, vel propter vilitatem mendacij, & periurij. c Imperita neſciēs multitudo.) Antequā oſtenſa eſſet vulgo à philoſophis ratio defectuū ſolis & lunæ, homines quū illa ſydera deficere viderēt, aut ſcelus aliquod ingens, aut mortē eorū metuebant. Hic pauor nō in rudi ſolū erat plebe, ſed in eruditis quoq;, velut Steſichoro, & Pindaro lyricis vatibus. d Magis ideo credi deberet.) Tota ſententia eſt inuerſa defectu negationis. Dicendū enim, nō magis ideo. e Quā ſolis obſcurationē.) Interuentu lunæ inter ſolē & nos auferuntur nobis ſolis radij, idq; defectus ſolis dicitur. Interiecta vero terra inter ſolem & lunā, illiuſq; vmbra in lunā ingruente, fit lunæ deliquiū: idcirco nec deficere ſol poteſt niſi luna ſilēte, cū ei ſubiicitur. hoc eſt, in coitu ipſorū ſyderū, nec luna ipſa, niſi quū eſt plena, quū maxime videlicet à ſole diſtat: tum demū enim terra ſolis ſplendorem auferre ei poteſt. f Regularis.) Idem eſt regularis quod canonicus, à canone Græco, hinc quidam monachi diui Auguſtini ne nō ſemel potentur regulares, bis hoc vocari gaudent. g Addunt etiā ſubitam tēpeſtatem.) Liuius, Subito coorta tēpeſtas cū magno fragore, tonitribuſq;. E h De Tullo.) Hunc quidā fulmine cū tota domo cōflagraſſe ſcribunt. Alij incēſam eius domū ab Anco Martio, Tullus qui poſtea regnauit, affirmant. Hoſtilius. i Romani vulgare noluerunt, id eſt, vilificare.) Quod Auguſtinus ſcripſerat vileſacere, parū erat ſcite & doctrinaliter dictum. Ideo vilificare fuit pro eo ſubſtituendū, præſertim ſi Tullianus aliquis emendauit, quibus omnia in hanc formam conuertuntur, hominificare, animalificare, accidētificare, aſinificare. k In Hortenſio.) Hortenſium amiſimus. Nam quem quidā Hortenſium eſſe putant, quartus eſt Academicarum quæſtionum. Marcellus eſt teſtis in plerisq; locis. l Priſcus Tarquinius.) Quintus Romanorum rex, Demarathi Corinthij filius, à paſtorib⁹, quos filij Anci Martij ſubornarūt, occiſus eſt. Priſcus Tarquini⁹. Hunc ſucceſsit Seruius Tullius gener, vir magnus & pace & bello, qui multis præclaris & vtiliſsimis inſtitutis vrbē ornauit, atque adauxit. Opera Tarquinij Superbi generi eſt occiſus. Tarquinius in ſuos ciues aſper & immitis, bello ſtrenuus fuit. m Capitolium.) In Saturnio colle, qui poſtea Capitoliū. Tarpeius eſt dictus, Ioui re. opt. max. ædificauit. n Quod vero eum.) Septimus hic rex & vltimus fuit expulſus à Bruto Collatino, Lucretio, Valeſio, Horatio, & aliis, cum ob multas acceptas antea iniurias, tum ob recens Sexti eius filij facinus in Lucretiam. Ardeam oppugnabat rex, quū populus ei imperium abrogauit: ipſe quū in vrbem veniret, exercitu euā ſpoliatus eſt à Bruto, qui alia via ad caſtra properauerat. o In oppido Tuſculo.) Vulgatior opinio eſt, eum Cumis diem obiſſe, natum annos ferē nonaginta apud Ariſtodemum Tyrannum: tametſi haud negauerim aliquot annos eum Tuſculi manſiſſe apud Octauium Mamilium generū, quouſq; nobili illa ad lacum Regillum pugna, Mamilius è T. Herminio legato occiſus eſt. Quæ res forſan fecit, vt Auguſtinus memoria laberetur in re videlicet exigua, & quæ nō multum intererat, ſic aut ſecus narrari. p Nec ignorante filia.) Immo, vt ſcribunt, ſtimulante virum, vt id facinus tantū faceret. q Fortaſsis regios eius faſtus.) Feſtiuū dictum, & aceti plenū. r Intra viginti ab vrbe.) Sextus Ruffus xviij. miliaria ponit, vſq; ad Oſtiam ab Anco rege in portu poſitā, Eutropius nō niſi. xvj. F ſ Getulæ ciuitatis.) Getulia pars eſt Africæ prope tractum inhoſpitalē, Getulia. & inhabitabilē ſicut Mela Pōponius deſcribit. De Getulis ſic Saluſtius in Iugur. Africam habuere initio Getuli aſperi, incultique, quibus cibus Getuli. erat caro ferina, atq; pabulum vti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cuiuſquā regebantur vagi, palantes, quò nox coēgerat ſedes habebant. Hæc & alia nonnulla idem Saluſtius, De Getulis. Et gentem Mela frequentem multiplicemque eſſe ſcribit.

De primis apud Ro. conſulibus, quorum alter alterū patria pepulit, moxq; Roma poſt atrociſsima parricidia à vulnerato hoſte vulneratus interiit. *Cap. XVI.*

HVic tēpori adiiciamus etiā tempus illud, quouſq; dicit Saluſtius, æquo & modeſto iure agitatū, dum metus à Tarquinio & graue bellū cū Etruria poſitū eſt. Quādiu enim Etruſci Tarquinio redire in regnū conāti opitulati ſūt, graui bello Roma cōcuſſa eſt. Ideo dicit æquo & modeſto iure geſtā Rēp. metu premente, nō perſuadēte iuſtitia. In quo breuiſsimo* tēpore quàm funeſtus ille annus fuit, quo primi cōſules creati ſunt, expulſa regia poteſtate. *aliàs, grauiſsimo. Annū quippe ſuum nō cōpleuerunt. Nā Iunius Brutus exhonoratum eiecit vrbe collegam Lucium Tarquinium Collatinū. Deinde mox ipſe in bello cecidit, mutuis cum ho-

d ſte vulne-

G ſte vulneribus,[a] occiſis à ſeipſo[b] primitus filiis ſuis, & vxoris ſuæ fratribus, quòd eos pro reſtituendo Tarquinio cõiuraſſe cognouerat. Quod factũ Virgilius poſtea quàm laudabiliter cõmemorauit, cõtinuo clemẽter exhorruit. Cũ enim dixiſſet: Natoſq; pater noua bella mouentes, Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit. Mox deinde exclamauit, & ait: Infœlix vtcunque ferent ea facta[*] minores. Quomodolibet, inquit, ea facta poſteri ferant, id eſt, præferant & extollãt, qui filios occidit infœlix eſt. Et tanquã ad cõſolandum infœlicem, ſubiunxit: Vicit amor patriæ, laudũq; immẽſa cupido. Nõnne in hoc Bruto, qui & filios occidit, & à ſe percuſſo hoſte & filio Tarquinij[c] & mutuo percuſſus ſuperuiuere[*] nõ potuit, eiq; potius ipſe Tarquinius ſuperuixit, Collatini[d] collegæ videtur innocentia vindicata, qui bonus ciuis hoc Tarquinio pulſo paſſus eſt, quod tyrannus ipſe Tarquinius? Nã & idẽ Brutus[e] conſanguineus Tarquinij fuiſſe perhibetur. Sed Collatinũ videlicet ſimilitudo nominis preſſit, quia etiam Tarquinius vocabatur. Mutare ergo nomen, nõ patriã cogeretur. Poſtremo ſi

Aeneid. 6.

[*] al. fata.

[*] aliàs, & à ſe percuſſo hoſti filio Tarquinij mutuo percuſſus ſuper.

H in eius nomine[f] hoc vocabulũ minus eſſet, L. Collatinus tantũmodo vocaretur. Sed ideo nõ amiſit quod ſine vllo detrimento poſſet amittere, vt & honore primus cõſul, & ciuitate bonus ciuis carere iuberetur. Etiãne iſta eſt gloria Iunij Bruti deteſtanda iniquitas, & nihilo vtilis Reip.? Et etiã ne ad hanc perpetrandã, Vicit amor patriæ, laudũq; immenſa cupido? Iam expulſo vtiq; Tarquinio tyrãno: conſul cũ Bruto creatus eſt maritus Lucretiæ Lucius Tarquinius Collatinus: quàm iuſte populus mores in ciue, non nomen attendit, quàm iniuſte Brutus collegã primæ ac nouæ illius poteſtatis, quẽ poſſet, ſi hoc offendebatur, nomine tãtum priuare, & patria priuauit & honore. Hæc mala facta ſunt: hæc aduerſa acciderunt: quãdo in illa Rep. æquo & modeſto iure agitatũ eſt: Lucretius[g] quoq; qui in locum Bruti fuerat ſurrogatus, morbo antequã idẽ annus termina-

I retur, abſumptus eſt. Ita Publius Valerius qui ſucceſſerat Collatino, & Marcus Horatius, qui pro defuncto Lucretio ſuffectus fuerat, annum illum funereum atq; Tartareũ, qui cõſules quinq; habuit, cõpleuerunt. Quo anno conſulatus ipſius nouum honorẽ ac poteſtatem auſpicata eſt Ro. Reſp. tũc iam deminuto paululũ metu, nõ quia bella conquieuerant, ſed quia non tam graui pondere vrgebant. Finito ſcilicet tẽpore, quo æquo & modeſto iure agitatũ eſt, ſecuta ſunt quæ idẽ Saluſt. breuiter ſic explicat. Deinde ſeruili imperio patres plebem exercere, de vita atq; tergo regio more conſulere, agro pellere, & ceteris expertibus ſoli in imperio agere. Quibus agitata ſæuitiis: & maxime fœnore oppreſſa plebs, cum aſsiduis bellis tributũ & militiã ſimul toleraret, armata montẽ ſacrũ atq; Auentinum inſedit. Tumq; tribunos plebis & alia ſibi iura parauit, diſcordiarũ, & certaminis vtriuſq; finis fuit ſecundum bellum Punicum.

a Mutuis cũ hoſte vulneribus.) Cũ Arunte Tarquinio regis filio, mortuũ matronæ annũ luxerunt: collega Valerius laudauit, eaq; fuit prima funebris oratio Romæ. b Occiſis à ſeipſo.) De reducendis clàm Tarquinijs Vitellij fratres vxoris Bruti cum legatis regiis agebant, & aſciuerant in conſiliũ T. & Tybe. Iunios Brutos cõſulis filios: Brutus re detecta, de filiis & vxoris fratrib[9] ſupplicũ ſumpſit. c Et à ſe percuſſo hoſte & filio Tarquinij.) Sic legitur in vetuſtis libris: & à ſe pcuſſo hoſti filio Tarquinij mutuo pcuſſus. d Collatini collegæ.) Diis obſeruatũ eſſe, qui collegæ magiſtratum abrogarit, annũ nõ vixiſſe. e Nam & idẽ Brutus.) Hic fuit M. Iunij & Tarquinij regis ſororis filius. f Poſtremo ſi in eius nomine.) Melius ſi cõiunctio, ſi, alio trãsferetur ſic: † Poſtremo in eius noie, hoc vocabulũ min[9] eſſet, ſi Luci[9] Collatinus. g Lucreti[9].) Prim[9] annus cõſularis quinq; habuit cõſules, Brutũ & Collatinũ primũ. Collatino abrogato magiſtratu ſuffectus eſt P. Valeri[9] Publicola. Bruto mortuo i bello, Valeri[9] Sp. Lucretiũ Lucretiæ patrẽ ſubſtituit. huic morbo abſumpto, ſucceſsit M. Horati[9] Puluilli[9].

† ſic habẽt vetera Viſeriana.

Poſt initia conſularis imperij quibus malis vexata fuerit Ro. Reſpublica diis nõ opitulãtibus quos colebat. Cap. XVII. K

QVid itaq; ego tantas moras vel ſcribẽs patiar, vel lecturis afferam? Quàm miſera fuerit illa Reſpublica, tã longa ætate per tot annos vſq; ad ſecũdum bellum Punicũ, bellis forinſecus inquietare non deſiſtẽtibus, & intus diſcordiis ſeditionibuſq; ciuilibus, à Saluſtio breuiter intimatũ eſt. Proinde victoriæ illæ non ſolida beatorum gaudia fuerũt, ſed inania ſolatia miſerorum, & ad alia atq; alia terribilia mala ſubeunda illecebroſa incitamenta minime quietorum. Nec nobis quia hæc dicimus, boni Romani prudenteſq; ſuccenſeant: quanquam de hac re nec petendi ſint nec monendi, quando eos minime ſuccẽſuros eſſe certiſsimum eſt. Neque enim grauius vel grauiora dicimus authoribus eorum, & ſtylo & ocio multũ impares. Quibus tamen ediſcendis & ipſi elaborauerũt, & filios ſuos elaborare compellunt. Qui autem ſuccenſent, quãdo me ferrent, ſi ego dicerem, quod Saluſt. ait? Plurimæ turbæ ſeditiones & ad poſtremum bella ciui- L lia orta ſunt, dum pauci potentes,[a] quorum in gratiam pleriq; conceſſerant ſub honeſto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant: boniq; & mali ciues appellati, non ob merita in Remp. (incesſerant)[b] omnibus pariter corruptis, ſed vti quiſque locupletiſsimus & iniuria validior, quia præſentia defendebat,† pro bono ducebatur. Porrò ſi illi ſcriptores hiſtoriæ ad honeſtam libertatem pertinere arbitrati ſunt, mala ciuitatis propriæ non tacere, quam multis locis magno præconio laudare cõpulſi ſunt, cum aliam veriorẽ quo ciues æterni legendi ſunt non haberent: quid nos facere cõuenit, quorũ ſpes quanto in deo melior & certior, tanto maior debet eſſe libertas, cũ mala præſentia Chriſto noſtro imputant, vt infirmiores imperitioreſq; mentes alienentur ab ea ciuitate, in qua ſola iugiter fœliciterq; viuendum eſt? Nec in deos eorũ horribiliora nos dicimus, quàm eorũ identidẽ authores, quos legunt & prædicant: quandoquidem & ex ipſis quæ diceremus accepimus, & nullo modo dicere, vel talia, vel cuncta ſufficimus. Vbi erant ergo illi dij,[c] qui propter exiguam fal- M lacemq; huius mundi fœlicitatẽ colendi exiſtimantur, cum Ro. quibus ſe colendos mendaciſsima aſtutia venditabant, tantis calamitatibus vexarentur? Vbi erant quando Valerius conſol, & ab exulibus & ſeruis incenſum[d] Capitolium cum defenſare occiſus eſt? Faciliuſq; ipſe prodeſſe potuit ædi Iouis, quàm illi turba tot numinum cum ſuo maximo atq; optimo rege, cuius templum liberauerat, ſubuenire. Vbi erant quando denſiſsimis fatigata ciuitas ſeditionum malis, cũ legatos Athenas miſſos ad leges mutuandas paululum quieta operiretur, graui fame peſtilentiáque vaſtata eſt? Vbi erant quãdo rurſus populus cum fame laboraret, præfectum annonæ primũ creauit, atq; illa fame inualeſcente, Spurius Aemilius[e] qui eſurienti multitudini frumenta largitus eſt, regni affectati crimẽ incurrit, & eiuſdem præfecti inſtantia per dictatorem L. Quintium ætate decrepitum, à Q. Seruilio magiſtro equitum, cum maximo & periculoſiſsimo tumultu ciuitatis occiſus eſt? Vbi erant quando peſtilentia maxima exorta, diis inutilibus ſine remedio populus diu multũq; fatigatus, noua lectiſternia,[f] quod nunquam antea fecerat, exhibẽda arbitratus eſt? Lecti autẽ ſternebantur in honorem deorum, vnde hoc ſacrum vel potius ſacrilegium nomẽ accepit. Vbi erant, quando per decẽ continuos annos male pugnando crebras & magnas clades apud Veios exercitus Romanus

† aliàs, dabat.

A manus acceperat, niſi per Furium Camillum tandem ſubueniretur, quę poſtea ciuitas ingrata damnauit? Vbi erant, quãdo Galli Romam ceperunt, ſpoliauerunt, incenderunt, cędib^9 impleuerunt? Vbi erant, cum illa inſignis peſtilentia tam ingentē ſtragem dedit, qua & ille Furius Camillus extinctus eſt, qui Remp. ingratam & à Veientibus ante defendit, & de Gallis poſtea vindicauit? ❧ Inde ❧ in hac peſtilentia ſcenicos ludos aliam nouam peſtem non corporibus Rom. ſed, quod eſt multo pernicioſius, moribus intulerunt. Vbi erant, quãdo alia peſtilentia grauis de venenis matronarum [g] exorta credita eſt, quarum ſupra fidē multarum atque nobilium mores deprehenſi ſunt omni peſtilentia grauiores? Vel quãdo in Caudinas furcas à Samnitibus obſeſſi ambo cum exercitu cõſules fœdus cum eis fœdum facere coacti ſunt: ita vt equitibus Ro. ſexcentis obſidibus datis, cæteri amiſſis armis, aliiſq; ſpoliati priuatique tegminibus, ſub iugum hoſtium cum veſtimentis ſingulis mitterentur? Vel quando graui peſtilentia cæteris laborantibus, multi etiam in exercitu icti fulmine perierunt?

B Vel quando itidem alia intolerabili peſtilentia * Aeſculapium ab Epidauro quaſi medicum deum Roma aduocare atque adhibere compulſa eſt: quoniam regem omnium Iouem, qui iam diu in Capitolio ſedebat, multa ſtupra, quibus adoleſcens vacauerat, non permiſerant fortaſſe diſcere medicinam? Vel cum conſpirantibus vno tempore hoſtibus Lucanis, Brutiis, Samnitibus, Etruſcis & Senonibus Gallis primo ab eis legati perempti ſunt: deinde cum prætore oppreſſus exercitus, ſeptem tribunis cum illo pereuntibus, & militum tredecim milibus? Vel quando poſt graues & longas Ro. ſeditiones, quibus ad vltimum plebs in Ianiculum hoſtili diremptione ſeceſſerat: cuius mali tam dira calamitas erat, vt eius rei cauſa, quod in extremis periculis fieri ſolebat, & dictator crearetur Hortēſius, qui plebe reuocata in eodem magiſtratu expirauit, quod nulli dictatori antè contigerat, quod illis diis iam præſente Aeſculapio grauius crimen fuit. Tum vero tam multa [h] bella vbique crebruerunt, vt inopia militum proletarij illi, qui eò quòd proli gignendæ vacabant, ob egeſtatem militare nõ valentes hoc nomen acceperant, militiæ conſcriberentur. Accitus etiam à Tarenti-

C nis Pyrrhus [i] rex Græciæ, tunc ingēti gloria celebratus Ro. hoſtis effectus eſt. Cui ſanè de rerum futuro euentu [k] conſulenti, ſatis vrbane Apollo ſic ambiguum oraculum edidit, vt è duobus, quicquid accidiſſet, ipſe diuinus haberetur. Ait enim: Dico te Pyrrhe vincere poſſe Ro. Atque ita ſiue Pyrrhus à Ro. ſiue Romani à Pyrrho vincerentur, ſecurus fatidicus vtrumlibet expectaret euentum. Quæ tunc & quàm horrenda vtriuſque exercitus clades, in qua tamen ſuperior [l] Pyrrhus extitit, vt iam poſſet Apollinem pro ſuo intellectu prædicare diuinum: niſi proxime alio prælio Ro. abſcederent ſuperiores: atque in tanta ſtrage bellorum [m] etiam peſtilentia grauis exorta eſt mulierum. Nam priuſquam maturos partus ederent, grauidæ moriebantur. Vbi ſe credo Aeſculapius excuſabat, quòd ἀρχίατρος [n] ſe, non obſtetricem profitebatur. Pecudes quoque ſimiliter interibant, ita vt iam defecturum genus animalium crederetur. Quid hyems illa memorabilis tam incredibili immanitate ſæuiens, vt niuibus horrenda altitudine etiam in foro per dies .xl. manentibus, Tyberis quoque glacie duraretur? Si noſtris temporibus accidiſſet, quæ iſti & quanta dixiſſent? Quid illa itidem ingens [o] peſtilentia, quandiu ſæuiuit, quàm multos peremit? Quæ

Vel quãdo etiã inter alia intolerabili p.

Tomus quintus.

cum in annum alium multo grauius tenderetur, fruſtra præſente Aeſculapio, aditum eſt ad libros Sibyllinos. In quo genere oraculorum [p], ſicut Cic. in lib. de D diuinatione commemorat, magis interpretib. vt poſſunt ſiue volunt dubia coniectantibus credi ſolet. Tūc ergo dictum eſt eam eſſe cauſam peſtilentiæ, quòd plurimas ædes ſacras [q] multi occupatas priuatim tenerent: ſic interim à magno imperitię vel deſidiæ crimine Aeſculapius liberatus eſt. Vnde autem à multis ædes illæ fuerant occupatæ nemine prohibente, niſi quia tantæ numinum turbæ diu fruſtra fuerat ſupplicatum: atque ita paulatim loca deſerebantur à cultoribus, vt tanquã vacua ſine vllius offenſione poſſent humanis ſaltem vſibus vendicari. Nanque tunc velut ad ſedãdam peſtilentiam diligenter repetita fuerunt atque reparata: niſi poſtea eodem modo neglecta atque vſurpata latitarēt, non vtique magnæ peritiæ Varronis tribueretur, quod ſcribens de ædibus ſacris, tam multa ignorata commemorat. Sed tunc interim elegans non peſtilentiæ depulſio, ſed deorum excuſatio procurata eſt.

Libro.c.

a D Vm pauci potentes.) Homines de plebe, qui vel odio nobilitatis, vel captãdæ popularis auræ gratia Rēp. turbabãt. vt eo pacto res ſuæ meliores & potēnores eſſent: illud tamē actionib^9 ſuis prætēdebãt, ſe iura populi & cõmunem libertatē defendere, patritij vero cõtrà niti, & multũ de cõmodis vulgi detrahere, vt id ſibi ſuiſque apponerent, illo prætextu, ꝙ dignitatē ſenatus tuerētur, quã eſſe quàm ampliſſ. è Rep. foret. ſed re vera pro ſua potētia quiſq; certare, atq; cõtendere. b In Remp. inceſſerant.) In codice Coloníenſi, non habetur inceſſerant: & haud dubie ſublata ea voce ſenſus eſt integrior. c Vbi erant ergo illi dij) Hæc omnia quæ Auguſti. recenſet ſunt ex Liuio, quę ſatius erit, vbi apud eum inueniri poſsint, indicare, ne lõgis narrationib^9 & oneri lectori ſimus, & faſtidio. d Inſcēſum.) Nõ ab incendo, ſed ab inſcendo quod eſt aſcēdo. Neq; enim incenderãt, ſed aſcēderant: ideo alibi ſcribitur incēſum. e Spurius Aemilius.) Certũ eſt legēdũ eſſe, Melius, ex hiſtoria. f Lectiſternia.) Lectis olim cubantes epulabantur. At E quoties in tēplo aliquo pub. placãdæ deũ iræ cauſa, cõuiuium exhibebatur, aut nocturnũ erat ſacrũ, diiſq; tanquã epulaturis, aut cubituris lecti ſternebãtur, id lectiſterniũ vocabãt. Liuius lib. v. Laborãte peſtilentia ciuitate, paucis annis ante Romã à Gallis captã, ex libris Sibyllinis primũ lectiſterniũ in vrbe factũ per dies octo, tribus tũc lectis apparatis Apollini & Latonæ, Dianæ & Herculi, Mercurio & Neptuno. Lectiſterniũ illud fuiſſe primũ, neſcio qui cõſtet, cũ ludis ſecularib^9, quos primus P. Vale. Publicola, qui cũ Bruto cõſul fuit, lectiſterniũ per trinoctiũ fuerit, vt apud Valeriũ legitur lib. ij. & Cenſorinum de die Natali. g De venenis matronarũ.) Liuius lib. viij. Claudio Marcello, T. Vale. Coſſ. prima tunc de veneficiis quæſtio habita, cũ multi principes venenis mulierũ interiſſent. h Tum vero tam multa.) In Gallos, Tarētinos, Sãnites, Lucanos, Brutios, Hetruſcos: poſtremo his omnib^9 additus eſt Pyrrhus Epyrotarũ rex. De proletariis nõnulla dicã. Seruius Tullius ſextus Ro. rex po. Ro. in ſex claſſes diuiſit: prima claſsis erat eorũ, qui cētũ milia aſſiũ in cenſu haberēt, aut plura, tametſi illo rege cēſus maxim^9 fuit CXM. vt tradit Pli. F lib. xxxiij. Secũda, qui cenſum intra centũ & ſeptuaginta quinq; grauis æris milia eſſent profeſsi. Tertia eorum, qui quinquaginta. Quarta, qui & quinq; & viginti milia. Quinta, qui vndecim milia. Hic vna cēturia fuit immunis militia tenuiũ hominũ proletariorũ & capite cenſorũ. Proletarij erãt, qui mille & quingētos aſſes in cenſum deferebãt, plus minus: qui ſolũ in ciuitate ſufficiēdæ proli, nulli alteri viderētur vacare publico muneri. vnde à prole proletarij nũcupati. Capite cēſi tenuiores erãt, qui ccc. lxxv. aſſes haberēt in cenſu: qui quoniã pecunia nõ viderētur cenſi, capite ſuo cenſebãtur, numerum ciuiũ augētes. Hæc duo hominũ genera immunia fecit militia Seruius Tul. nõ ꝙ arma ipſis tutò non cõmitterētur: aut ꝙ nullũ haberēt velut obſidē in patria, qui pro eorũ forti opera ſpõderet, qualē putabãt vel præcipuã pecuniã, ſed quia bellicos ſumptus ferre non poſſent. Illis enim tēporibus milites de ſuo ſe alebãt. Fieri poteſt, vt poſt tributũ inſtitutũ vetus mos remãſerit, & cauſæ cur illi hoſtes nõ militarant, tales ſint Po. Ro. viſæ, qui omnia pecunia metiebatur. Nã eis Valeri^9, & A. Gellius red ſũt. Proletarij iã aliis tēporib^9 militarũt, capite cēſis prim^9 arma dedit C. Marius bello Iugurthino, authores Salu. & Valer. Idē Quint. tãgit in milite Mariano: hinc ipſe Marius Imperator capite cēſus nũcupatus eſt. i Pyrrhus.) Materno genere ab Achille, paterno ab Hercule progenit^9, vtroq; à Ioue. Hic cũ orbis imperiũ animo agitaret, à Tarētinis ad ferendã ſibi cõtra Ro. opē aduocatus auidus accurrit, occaſionē ſibi oblatã ratus Italiã totãq; orbē ſuperãdi, vt Alexãder paulo ante fecerat. k Cui ſanè de rerũ futuro euētu.) Cic. ij. de diui. verſũ ſcribit eſſe Ennij, Aio te Aeacida Ro. vincere poſſe. Quod poëta oraculũ dixit ab Apolline Pyrrho datũ rogãti de belli euētu. idcirco Cic. ſic ſcribit: Sed iã ad te venio ò ſãcte Apollo, qui vmbilicũ terrarũ certũ obſides, vnde ſuperſtitioſa primũ ſæua euaſit vox fera. Tuis enĩ oraculis Chryſippus totũ volumē impleuit, partim falſis, vt ego opinor, parti caſu veris, vt fit in omi oratiõe ſæpiſſime: parti flexiloquis, & obſcuris, vt interpres egeat interprete, & ſors ipſa referēda ſit ad ſortes: partim ambiguis, & quę ad

Lectiſternium.

Proletarij.

Capite cenſi.

Pyrrhus.

G dialecticum referenda ſint. Hæc Ille, qui verſum ab Ennio fictum videtur aſſerere. Aeacides eſt Pyrrhus, quoniam Achilles Pelei filius, hic Aeaci. Virg. in vj. Eruet ille Argos Agamênoniaſq; Mycenas: Ipſumq; Aeacidem genus armipotentis Achilli. Pyrrhum ſignificans. l In qua tamen ſuperior.) Vicit Pyrrhus P. Valeriũ Leuinum conſulem ad Heracleam, ſed magna ſuorum cæde. Vnde prouerbium, Heraclia victoria. deinde ſuperatᵘ eſt à P. Sulpitio, & P. Decio Coſs. poſtremo victus fugatuſq; eſt à Curio Dentato, & ex Italia pulſus. m Atque in tantes ſtrage bellorum.) Hæc quæ narrat, ſunt ex P. Oroſio accepta lib. iiij. quæ ſcribit contigiſſe Fabio Gurgite iterum, & C. Genutio Coſ. bello Pyrrhi. n Ἀρχιατρὸν. Principem medicum. ἰατρὸς enim medicus eſt, obſtetrix quæ parturientibus adeſt, perita infantis excipiendi. Fuerũt & ἀρχιατροὶ medici principum, vt in Codice Iuſti. de comitibus & ἀρχιατροῖς q. primi medici, qui hodie protomedici nominãtur ab Hiſpanis. o Quid illa eadem ingẽs.) Oroſius lib. iiij. ſub primum bellum Carthagiñ. p In quo genere oraculorum.) Cice. ij. de diui. de Sybillinæ lib. & Sybillis alio loco fuſe. q Quod plurimas ædes ſacras.) Idem reſponderunt aruſpices Ci. tempore, cum prodigia, quæ per eos dies contigerant procurarentur. Cice. in oratione de Aruſpicum reſponſis.

Heraclia victoria.

Ἀρχιατρός.

Quanta clades Romanos ſub bellis Punicis triuerint, fruſtra deorum præſidiis expetitis. *Caput XVIII.*

IAm vero Punicis bellis cum inter vtrunq; imperium victoria diu anceps atq; incerta pẽderet, populiq; duo prævalidi impetus in alterutrum fortiſsimos & opulentiſsimos agerent, H quot minutiora regna cõtrita ſunt? quç vrbes amplę nobiléſque deletæ? quot afflictæ? quot perditæ ciuitates? q̃ longe lateq; tot regiones terræq; vaſtatæ ſunt? Quoties victi hinc atq; inde victores? quid hominũ cõſumptum eſt, vel pugnantiũ militũ, vel ab armis vacantiũ populorum? Quanta vis nauium marinis etiã pręliis oppreſſa, & diuerſarũ tempeſtatũ varietate ſubmerſa eſt, ſi narrare vel cõmemorare conemur, nihil aliud quàm ſcriptores etiã nos erimus hiſtoriæ. Tũc magno metu perturbata Ro. ciuitas, ad remedia vana & ridenda currebat. Inſtaurati ſuntᶜ ex authoritate librorũ Sibyllinorũ ludi ſeculares, quorũ celebritas inter centum annos fuerat inſtituta, fœlicioribuſq; temporibus memoria negligente perierat. Renouarunt etiam pontificesᵇ ludos ſacros inferis, & ipſos abolitos annis retrorſum melioribus. I Nimirum enim quando renouati ſunt, tanta copia morientium ditatos inferos etiã ludere delectabat: cum profecto miſeri homines ipſa rabida bella, & cruentas animoſitates funereáſque hinc atq; inde victorias, magnos agerent ludos dæmonũ, & opimas epulas inferorũ. Nihil ſanè miſerabiliᵉ primo bello Punico accidit, q̃ quod ita Romani victi ſunt, vt etiam Regulus ille caperetur, cuius in primo & in altero libro mẽtionem fecimus, vir plane magnus & victor antea domitorq; Pœnorum, qui etiã ipſum primum bellũ Punicum cõfeciſſet, niſi auiditate nimia laudis & gloriæ duriores cõditiones quàm ferre poſſent feſsis Carthagineſibus imperaſſet. Illius viri & captiuitas inopinatiſsima, & ſeruitus indigniſsima, & iuratio fideliſsima, & mors crudeliſsima ſi deos illos nõ cogit erubeſcere, verũ eſt quod ærei ſunt,ᶜ & non habent ſanguinẽ. Nec mala illo tempore grauiſsima intra mœnia defuerunt. Nam exundãteᵈ nimis vltra morem fluuio Tyberino, penè omnia vrbis plana ſubuerſa ſunt: aliis impetu quaſi torrentis impulſis: aliis velut ſtagno diuturno madefactis atque ſublapſis. Iſtam deinde peſtẽ ignisⁿ pernicioſior ſubſecutus eſt, qui correptis circa forum quibuſq; celſioribus, etiam templo Veſtæ ſuo familiariſsimoᶠ non pepercit, vbi ei veluti vitam perpetuam diligentiſsima ſubſtitutione lignorum, nõ tam honoratæᵍ quàm dãnatæ virgines donare conſueuerant. Tunc vero illic ignis nõ tantum viuebat, ſed etiam ſæuiebat. Cuius impetu exterritæ virgines, ſacra illa fatalia, quæ iam tresʰ in quibus fuerãt preſſerant ciuitates, cum ab illo incendio liberare non poſſent, Metellus pontifexⁱ ſuæ quodãmodo ſalutis oblitus, irruens ea ſemiuſtulatus abripuit. K Neque enim vel ipſum ignisᵏ agnouit: aut vero ⁿ erat ibi numen, quod non etiam ſi fuiſſet, fugiſſet. Homo igitur potius ſacris Veſtæ, quàm illa homini prodeſſe potuerunt. Si autem à ſemetipſis ignem non repellebãt: ciuitatem, cuius tueri ſalutem putabantur, quid contra illas aquas flammáſque poterãt adiuuare, ſicut etiã res ipſa nihil ea prorſus potuiſſe, patefecit? Hęc iſtis nequaquã obiicerẽtur à nobis, ſi illa ſacra dicerent, non tuẽdis his bonis temporalibus inſtituta, ſed ſignificandis æternis: & ideo cum ea quę corporalia viſibiliaq; eſſent perire cõtingeret, nihil his rebus minui, propter quas fuerant inſtituta, & poſſe ad eoſdẽ vſus denuo reparari. Nunc vero cæcitate miſerabili, eis ſacris quæ perire poſſent fieri potuiſſe exiſtimant, vt ſalus terrena & tẽporalis fœlicitas ciuitatis perire nõ poſſet. Proinde cum illis etiã manẽtibus ſacris, vel ſalutis contritio, vel infœlicitas irruiſſe monſtratur, mutare ſententiã, quã defendere nequeunt, erubeſcunt.

ⁿ aliàs, verum.

L

a INſtaurati ſunt.) Puto non futurum ingratum ſtudioſis antiquitatis, ſi de ludis ſecularibus nonnulla dixero, altius repetitis principiis. Valeſius Sabinus homo vt illo tempore erant optimi quique, ruſticus, ægrotantibus tribus liberis, ac propemodum moribundis inter vota & comprecationes, vocem audiuit, filios fore ſaluos, ſi per procliũ Tyberim Tarentum portaſſet, ibiq; ex Ditis patris & Proſerpinæ petita aqua calida, quam illi deſideraſſent, recreaſſet. Valeſius de Tarento vrbe ratus oraculũ intelligendũ, tametſi procul ea vrbs aberet, nec vllus erat ad Tarentum Tyberis, tamen naue cõducta, & in ea impoſitis pueris ſecundo flumine Hoſtiam contendit, ad campum Martium prope Romã: cum pueros in ſiccũ exponeret, vt tædiũ nauigationis leuaret, velletq; ignem accendere, cõſuluit gubernatorẽ, vnde ignis peti poſſet. Ille è proximo Tarento reſpondit. nam paſtoriciũ ignem videbat ibi lucere. locus ille Tarentus dicebatur, quod Tyberis eminum more ripam mollem tereret, vel quod ara Ditis eo loco ſub terra occuleretur. Valeſius nomine audito, lætus illuc nauem appelli iubet, exiſtimans de illo loco ſe eſſe diuina voce admonitum: ac interim dum ipſe in vrbem ad aram emendam curriculo properat, iubet ſeruos ibi fodere, vbi collocaretur. viginti pedes altum fodere, & aram veterem ibi inuenerunt cum inſcriptione Diti, & Proſerpinæ. eam Ro. olim condiderant poſt peractũ diis inferis ſacrum, cum pugnaturi cum Albanis in acie iamiam concurſuri ſtarent, iuſſi à dæmone id facere, prius quàm manũ conſererent. redit ex vrbe pater, & ad inuentam arã furuas hoſtias Diti & Proſerpinæ ſacrificauit, & tres noctes (tot M enim erant filij ægroti) diis ibi facto lectiſternio exegit, cum cantibus, & choreis, liberis iam morbo liberatis. Eundẽ morem in vrbẽ induxit vnus ex poſteris Veleſij illius P. Valer. Publicolæ primo libertatis anno à maioribus ſuis acceptũ. Triduum, & trinoctiũ ſacris totus populus operabatur ad aras Iouis. & Apol. quibus mactabatur candidus taurus, & hinc canebatur carmen à pueris ac puellis matrimis patrimiſq;. Deinde Iunonis, cui iuuenca itidem candida, & hæc quidẽ interdiu: noctu vero Dianæ, Proſerpinæ, Terræ, & Parcarum, quibus furuæ hoſtiæ, luminaq; accendebantur. Exhibebantur eo tempore ludi ſcenici in honorem Apollinis, & Dianæ, & Circenſes, hiq; ludi tam celebres & magnifici ſeculares dicebantur, quod ſemel ſingulis agerentur ſeculis. Seculũ porrò ſpatium eſt vitæ humanæ longiſſimũ. varij vario annorum numero deſcribũt, vt eſt apud Cenſorinũ. Ro. centum annis: idq; eſt interuallũ inter ludos ſeculares, vt Valerius Antias & Varro, & Liuius lib. cxxxvj. Sed ex cõmentariis xv. virorum, & edicto Cæſaris Auguſti carmineq; Horatij ſeculari x. anni huic numero adduntur, vt cẽteſimo quoq; & decimo fiant. Tametſi carmen illud Horatij, quo maxime Cenſorinus, & alij nituntur, Certus vndenos decies per annos: non video cur legi non poſſit, Certus vt vndenos decies per annos: & ſic nonnulli legunt. Sed & aliud carmen à Zoſimo citatur Græcum, quod ipſe Sibyllinum eſſe dicit in quo eſt: ὁππότ' ἂν ἤκῃ μήκιστος χρόνος ἀνθρώποισι ſine apicibus & notis pronunciationis. Porrò præco cum ad hos ludos cõuocabat, ad eos vti ludos venirent dicebat, quos nemo ipſorũ antea ſpectaſſet, nemo eſſet poſtmodũ ſpectaturus. hinc illa Vitellij aſſentatio, Claudio ludos ſeculares ex bibendi, ſæpe facias. Primus hos ludos Publicolæ vt diximus, fecit anno ab vrbe cõdita ccxliij. ſecundi facti ſunt ex libris Sibyllinis anno ab vrbe condi. quingenteſimo & altero, P. Claudio Pulchro, L. Iunio Bruto Coſſ. xj. anno primi belli Punici. Tertij. j. anni tertij belli Punici, M. Manlio, Martio Cenſorino Coſſ. quarti non expectato iuſto tempore, L. Aemilio Lepido, L. Aurelio Oreſte Coſſ. Quintos Auguſtus & Agrippa fecerũt, Furnio & Syllano Coſſ. reductos ad æquum tempus. Sextos Claudius Cæſar anticipatos ſe. iij. & L. Vitellio principe patre. iij. Cos. Septimos Domitianus veriore computatione ſe. xiiij. & L. Minutio Ruffo Cos. Octauos iuſto tempore Septimius Seuerus, Chilone & Vibone Coss. Nonos Philippus Voſtrenſis anno ab vrbe con. M. Aemiliano & Aquilino Coſs. vt tradit Caſsiodorus. Hæc de ludis ſecularibus ex Varrone Vale. Hora. L. Floro, Feſto, Zoſimo, Herodiano, Sueto. Cẽſori. Caſsiodoro, Porphirione, Acrone, Angelo Politiano. Nunc ad cætera pergamus. b Renouarunt etiam pontifices.) Alios videtur velle eſſe ludos Ditis

Ludi ſeculares.

Seculum.

Sæpe facias.

A Ditis & Proſerpinæ atque ſeculares, cum omnes eoſdem eſſe dicant, niſi diuidat ſor. Auguſti. ludos, & ſacrificia deorũ inferorum à ludis & ſacris aliorum deorũ, quæ per illos dies fiebant: & profectò ludi deorum inferorum aliam videntur habuiſſe originem, quàm ſeculares: Feſtus enim ad
Tauri ludi. hunc modũ ſcribit: Tauri appellabantur ludi in honorẽ deorum inferorum facti, inſtituti autẽ videntur hac de cauſa: regnante Tarquinio Superbo, cum magna incepiſſet peſtilentia in mulieres grauidas, quæ fuerat facta ex carne diu vendita populo taurorũ, ludi ob hoc diis inferis inſtituti, & Tauri vocati · hæc Feſtus. Adde quod ſeculares ludi Apollini interdiu, & Dianæ fiebãt noctu: Tauri vero diis inferis. c Verũ eſt quod aerei ſunt.) Alibi aërij, & congruentius opinioni Auguſtini. Nam Platonici dæmonas aëreos eſſe dicebant, cum quibus Auguſti. videtur aliquot locis conſentire, vt pòſt diſputabimus. porrò in pudore ſanguis rubore exornat faciem. d Nam exundante.) Oroſius lib. iiij. e Ignis.)
Tyberis exũdatio *Romæ cõflagratio.* Ibidem & Li. li. xix. & Oui. li. vj. Faſt. Declamatores apud Senecam ficto ſe exercent argumẽto, perſuadẽtes ne ſit Metellus ſacerdotio, quod ſit cæcus poſita lege, vt ſacerdos integer ſit. f Etiam tẽplo Veſtę ſuo familiariſſi.) Quoniã in eo ignis colebatur, quod mox Auguſt. declarat. g Honoratæ.) Nam honos earum maximus apud omnes homines ordinesq; erat. ſacerdoti Veſtæ etiam magiſtratus via cedebat. h Quæ iam tres.) Ilium,
Metellus. Lauiniũ, Albam. i Metellus pontifex.) L. Cæcilius Metellus pontifex Max. bis conſol, Dictator, magiſter equitum xv. vir agris diuidundis, qui primus elephantos primo Punico bello in triũpho duxit, de quo Q. Metellus eius filius in ea oratione quam in funere ipſius habuit, ſcriptum reliquit, decem maximas res optimaſque, in quibus quærendis ſapientes ætatem exigerent cõſummaſſe: eum att voluiſſe primarium bellatorem eſſe, optimum oratorem, fortiſſimum imperatorem, auſpicio ſuo maximas res geri, maximo honore vti, ſumma ſapientia eſſe, ſummum ſenatorem haberi, pecuniam magnam bono modo inuenire, multos liberos relinquere, & clariſſimũ in ciuitate eſſe. Plinius lib. vij. ca. xliij. k Neque enim vel ipſum.) Locus mendoſus, & qui varie legitur alibi pro vero, ve-
B rum, vt referatur ad numen: alibi, quod non etiam ſi fugiſſet, effugiſſet. q. non effugiſſet numen, etiam ſi fugiſſet Metellus.

De afflictione belli Punici ſecundi, qua vires vtrinſque partis conſumptæ ſunt. Cap. XIX.

SEcundo autem bello Punico nimis longũ eſt cõmemorare clades duorum populorũ, tam longe ſecum lateq; pugnãtium, ita vt his quoque fatẽtibus[a] qui nõ tam narrare bella Romana, quàm Romanum imperium laudare inſtituerunt, ſimilior victo fuerit ille qui vicit. Hannibale quippe ab Hiſpania ſurgente, & Pyrenæis mõtibus ſuperatis, Gallia tranſcurſa, alpibuſq; diruptis, tam lõgo circumitu auctis viribus, cuncta vaſtando, aut ſubigendo, torrentis modo Italiæ faucibus irruente, quàm cruenta bella geſta ſunt, quàm multa prælia, quoties Ro. ſuperati, quàm multa ad hoſtẽ oppida defecerunt, quàm multa capta & oppreſſa, quàm diræ pugnę, & toties Hãnibali Ro. clade glorioſæ? Sed hæc hactenus. De Cannenſi[b] autẽ mirabiliter horrendo malo quid dicam, vbi Hannibal cum
C eſſet crudeliſsimus, tamẽ tanta inimicorũ atrociſsimorum cæde ſatiatus, parci iuſsiſſe perhibetur[c]? Vnde tres modios[d] annulorum aureorum Carthaginẽ miſit: quo intelligerent tantã in illo prælio dignitatem cecidiſſe Romanã, vt facilius eam caperet mẽſura quàm numerus: atq; hinc ſtrages turbæ cæteræ, tanto vtiq; numeroſioris, quãto infirmioris, quæ ſine annulis iacebat cõiicienda potius, quàm nuncianda putaretur. Deniq; tanta militum inopia ſecuta eſt, vt Ro. reos facinorũ[e] propoſita impunitate colligerent, ſeruitia[f] libertate donarent, atq; ex illis pudẽdis*, non tam ſuppleretur quàm inſtitueretur* exercitus[g]. Seruis itaque, immò ne faciamus[h] iniuriam, iam libertis, pro Rom. Rep. pugnaturis arma defuerunt. Detracta ſunt templis, tanquã Romani diis ſuis dicerent: Ponite, quæ tamdiu inutiliter* habuiſtis, ſi forte aliquid inde facere poſsint noſtra mancipia, vnde vos noſtra numina nihil facere potuiſtis. Tunc etiam ſtipendiis ſufficiendis cum defeciſſet ærarium, in vſus publicos opes venere priuatæ, adeo vno quoq; id quod habuit conferẽte, vt præter ſingulos annulos aureos, ſingulaſque bullas miſerabilia dignitatis inſignia, nihil ſibi auri ſenatus ipſe, quanto magis cæteri ordines tribuſque[i] relinquerent. Quis ferret iſtos

**al. pudendos, & mox, inſtrueretur.*
**aliàs, inaniter.*

ſi noſtris temporibus ad hanc inopiam cogerẽtur, cum D eos modo vix feramus, quando pro ſuperflua voluptate plura donantur hiſtrionibus, quàm tunc legionibus pro extrema ſalute collata ſunt?

a VT his quoq; fatentib.) Liuius in proœmio tertiæ Decadis, & Silius Ital. lib j. Propiusq; fuere periclo, Queis ſuperare datũ. Qui duo ſcriptores, ille oratiõe ſoluta, hic numeris aſtricta bellum hoc Punicũ, multis libris perſecuti ſunt alij quoq; permulti, idcirco hiſtoriæ narrãdæ ſuperſedebo. b De Cannenſi.) Ad Cannas
Cãnenſis clades. Hannibal nobili clade Roma. affecit, tertio anno belli Punici, L. Aemilio Paulo, & P. Terẽtio Varrone Coſſ. Liuius lib. xij. Cannæ, vt Sabellicus in annotationib' ſentit, nõ eſt Cannuſiũ oppidum, ſed vicus in Apulia prope Aufidum amnẽ, qui nunc vulgari ſermone Cãnellæ nominantur. c Parci iuſsiſſe perhibetur.) An hic Auguſtinus vocẽ illam ſubſignificat Hãnibalis, qua Maharbali præfecto equitũ ſuadẽti, vt militem à pugna recẽtem & cruentũ adhuc Romã duceret, reſpondiſſe fertur, præcedant hoſtes, læta res eſt, nos poſtea ſequemur. nã Hannibalem in ipſo prælio, vel poſt prælium confectum militibus Ro. qui aderant peperciſſe nondũ legi, niſi ſit illud, quod Liui' quoq; narrat, poſt Cãnenſem pugnã, quod nunquã alias cõtigerit, vocatos eſſe ab Hannibale Romanos, quos miti ſatis ſermone ſit allocutus: Nõ internecione certamen ſibi eſſe cũ Ro. bellum, de dignitate atque imperio certare, itaq; redimendi ſe captiuis copiam facere, preciũ fore in capita equiti quingenos quadrigatos nummos, tricenos pediti, ſeruo centũ. d Vnde tres modios.) Alij huic mẽſuræ dimidium addunt modium, alij vnicum dicunt fuiſſe modium, & hanc famam veriorem eſſe affirmat Liuius. Annulus inſigne erat equeſtris ordinis, quo à plebe diſtinguebatur: vtebantur tamẽ eo ſenatus & nobilitas. Pli. li. xxxiij. promiſcuum eius vſum fuiſſe bello ſecundo Punico ſcribit: nam alioqui, inquit, nõ potuiſſent trimodia illa annulorum Carthaginem E ab Hannibale mitti. Porrò modius cuius modi ſit menſura, declarat Budæus in aſſe ſuo: vbi alia menſurarum genera, res eſt longa, illinc petat, qui deſideras. e Vt Ro. reos facinorum.) Oroſius lib. iiij. hoc à Iunio Bubulco dictatore factum dicit, ad exemplum Romuli, qui ſceleſtis & facinoroſis hominibus Aſylum aperuit. Liuius idem li. xxiij. M. inquit, Iunius deſcendit equo, dixitque, qui capitalem fraudem auſi, quique pecuniæ iudicati in vinculis eſſent, qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa pecuniaque ſe exolui iuſſurũ. f Seruitia.) Octo milia ſerui donati ſunt libertate, & militarunt, Volones nominati, quòd cum ſinguli rogarentur, *Volones.* velle ſe militare reſpõderunt. Liuius. g Quàm inſtituerentur exercitus.) Octo milia enim erant ſeruorũ, & ex ſex milia facinoroſorum, quæ armauit ſpoliis Gallicis triumpho C. Flaminij tranſlatis. h Immo ne faciamus.) Tametſi non fuerunt liberi, antequam Hannonẽ ad Beneuentũ vicerunt, donatique ſunt libertate à T. Graccho Imperatore, ſub quo fortem in militia operam nauarant. i Tribuſque.) Hoc verbum, an ſit *Tribus.* additum ab aliquo, neſcio. certe ſenatores ipſi erant ex tribubus, quas primum ex tota ſua multitudine Romulus tres fecit · procedente deinde tẽpore auctæ, ad quinque & triginta peruenerũt Senatores, equites, & plebei in has erant diuiſi. neque erat quiſquã ciuis Ro. qui non eſſet alicuius tribus. Cicero Antoniana ſexta ad Po. Ro. Num quis nam eſt veſtrum, qui tribum non habet? atqui certe nemo. Illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Quid ergo ſibi vult cęteri ordines tribuſque, quaſi ita eſſent diſtinctæ tribus à ſenatu, vt reliqui ordines, equeſter & plebeius: an fortaſſe hoc eodem dicitur modo, quo illud, Senatus populuſq; Rom. ſeu ſenatus populus plebsque Romana: quũ in populo & ſenatus intelligatur & plebs. hoc potius crediderim.

De exitio Saguntinorum quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dij Romani auxilium non tulerunt. Cap. XX. F

SEd in his omnibus belli Punici ſecundi malis, nihil miſerabilius ac miſerabili querela dignius, quàm exitium Saguntinorum[a] fuit. Hęc quippe Hiſpaniæ ciuitas amiciſsima po. Ro. dum eidem populo fidem ſeruat, euerſa eſt. Hinc enim Hannibal fracto fœdere Romanorum, cauſas quæſiuit quibus eos irritaret ad bellum. Saguntum ergo ferociter obſidebat. Quod vbi Romæ auditum eſt, miſsi ſunt legati ad Hannibalem, vt ab eius obſidione diſcederet. Contẽpti Carthaginem pergunt, querimoniãq; reponũt fœderis rupti, infectoq; negocio Romam redeunt. Dum hæ moræ aguntur, miſera illa ciuitas opulentiſsima, ſuæ Reipublicæ Romanęq; chariſſima, octauo vel nono à Pœnis menſe deleta eſt. Cuius interitum legere, quanto magis ſcribere horroris eſt. Breuiter tamen eum commemorabo: ad rem quippe quæ agitur multũ pertinet. Primo fame contabuit. nam etiam ſuorum cadaueribus à nonnullis paſta perhibetur. Deinde feſſa omnium rerum, ne ſaltem captiua in

G manus Hannibalis perueniret,ingentem rogum publi-
ce ſtruxit,in quem ardentẽ,ferro etiam trucidatos om-
nes ſe ſuóſque miſerunt.Hic aliquid agerẽt dij hellno-
nes[b] atque nebulones ſacrificiorum adipibus inhian-
tes, & fallacium diuinationum caligine decipiẽtes: hic
aliquid agerent vt ciuitati populi Romani amiciſsimæ
ſubuenirent, & fidei conſeruatione pereuntem perire
non ſinerent.Ipſi vtique medij præfuerũt, cum Roma-
næ Reip.interiecto fœdere copulata eſt. Cuſtodiẽs ita-
que fideliter quod ipſis præſidibus placito iunxerat, fi-
de [*] vinxerat,iuratione conſtrinxerat,à perfido obſeſſa,
oppreſſa,conſumpta eſt.Si ipſi dij [c] tempeſtate atque ful
minibus Hannibalem poſtea Romanis proximũ mœ-
nibus terruerunt,longéque miſerunt, tunc primum ta-
le aliquid facerent: audeo quippe dicere honeſtius illos
pro amicis Romanorum,ideo periclitantibus, ne Ro-
manis frangerent fidem, & nullam opem tunc haben-
tibus, quàm pro ipſis Romanis, qui pro ſe pugnabant
atque aduerſus Hannibalem opulenti erant, potuiſſe
tempeſtate ſæuire.Si ergo tutores eſſent Rom.fœlicita-
H tis & gloriæ, tam graue ab ea crimen Saguntinæ cala-
mitatis auerterẽt.Nunc vero quàm ſtulte creditur diis
illis defenſoribus Romã victore Hannibale non periiſ
ſe,qui Saguntinę vrbi non potuerunt,ne pro eius peri-
ret amicitia, ſubuenire. Si Saguntinorum Chriſtianus
populus eſſet,& huiuſmodi aliquid pro fide Euangeli-
ca pateretur, quanquam ſeipſe, nec ferro, nec ignibus
corrupiſſet, ſed tamen ſi pro fide Euangelica excidium
pateretur,ea ſpe pateretur,qua in Chriſtum crediderat,
nõ vt mercede breuiſsimi temporis, ſed æternitatis in-
terminæ potiretur. Pro iſtis autẽ diis qui propterea coli
perhibentur, propterea colendi requiruntur, vt harum
labentium atq; trãſeuntium rerũ fœlicitas tuta ſit, quid
nobis defenſores & excuſatores eorum de Saguntinis
pereuntibus reſpondebũt, niſi quod de illo Regulo ex-
tincto?Hoc quippe intereſt, quòd ille vnus homo, hæc
tota ciuitas, vtriuſq; tamen interitus cauſa conſeruatio
fidei fuit. Propter hanc enim ad hoſtes & redire ille vo
luit, & noluit iſta tranſire. Conſeruata ergo prouocat
deorum iram fides?An poſſunt & diis propiciis perire,
non ſolum quique homines, verumetiam integræ ciui-
I tates? Vtrum volunt eligant. Si enim fidei ſeruatæ ira-
ſcuntur illi dij, quærant perfidos à quibus colãtur. Si au
tem etiam illis propiciis multis grauibúſque cruciatib[9]
afflicti, interire homines ciuitatéſque poſſunt, nullo fru
ctu fœlicitatis huius coluntur. Deſinant igitur ſuccen-
ſere qui ſacris deorum ſuorum perditis: ſe infœlices fa-
ctos eſſe putant. Poſſent enim illis non ſolum manen-
tibus, verumetiam fauentibus non ſicut modo de miſe-
ria murmurare, ſed ſicut tunc Regulus & Sagũtini ex-
cruciati horribiliter etiam penitus interire.

aliàs, fœdere.

a EXitium Saguntinorum.) Liuius lib. xxj. Saguntus vrbs eſt Hiſpaniæ vlterioris mille paſsibus diſtans à mari noſtro, à Zacinthiis & Ardeatibus, inquit Silius, condita, & poſſeſſa: quæ gentes in Hiſpaniam ante captum Ilium venere: fide in Romanos & clade ſua nobilis, veteris amplitudinis & magnificentiæ. ſpectãtur adhuc veſtigia ædificiis antiquitate venerandis, & monumẽtis maiorum, inſcriptionibusq; antiquiſsimis, quæ paſsim eſt videre. Murum veterem patria lingua nunc vocant, agri tamẽque Valentini. Supereſt imago quædam priſtinæ arcis in monte, qui magnam Hiſpaniæ partem diuidit, ſitæ. Eam ciuitatem Polybius libro hiſtoriarum tertio, ſcribit cæteris Hiſpaniæ ciuitatibus & terreſtrium frugum copia, & numero ciuium, & fortitudine peritiáque rei militaris antecelluiſſe. Hanc & oderat Annibal, quòd ſocietate Romanorum freta, multis Carthaginenſium in Hiſpania ſociis graues iniurias intuliſſet: & bello impetiit, tum vt illam vlciſceretur, tum etiam vt occaſionem inueniret belli molem in Romanos cõuertendi. quare nullam ardentius iam inde à nono ætatis ſuæ anno concupierat.

Saguntus.

b Hic aliquid agerent helluones.) Deeſt dij, vt ſit, dij helluones. q. voraces. In re honeſta vſus eſt Cicero: nam Catonem Iuniorem librorum helluonem nominauit. iij. de fin. quomodo helluones ſint & nebulones, K
declarat quod ſtatim ſequitur. c Si ipſi dij.) Liuius lib. xxvj. Quum ante mœnia Rom. ſtaret Hannibal iam cum Rom. commiſſurus prælium, cuius præmium erat futura Romana vrbs, maxima ſecuta eſt tempeſtas, quæ duas acies dirimeret, reuerſis Carthag. in caſtra, Romanis in vrbem, mira tranquillitas cum ſerenitate eſt exorta. Idem contigit poſtridie cum inſtructi ad pugnam ambo exercitus conſiſterent ſignum expectãtes: quæ res in religionem Hannibali venit, tanquam à diis arceretur ab vrbe Roma, ita moueri inde caſtra iuſsit.

Hellno.

Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori ſuo, & in quibus moribus egerit quãdo eam Saluſtius optimam fuiſſe deſcribit. *Caput XXI.*

POrro inter ſecundum & poſtremum bellum-
Carthaginẽſe, quando Saluſtius optimis mo-
ribus & maxima concordia dixit egiſſe Ro-
manos: multa enim prætereo ſuſcepti operis
modum cogitans. Eodem ergo ipſo tempore morum
optimorum maximæq; concordiæ Scipio ille [a] Romæ
Italiæq; liberator, eiuſdémque belli Punici ſecundi tam
horrẽdi, tam exitioſi, tam periculoſi præclarus mirabi-
liſq; confector, victor Hannibalis, domitorq; Cartha-
ginis: cuius ab adoleſcẽtia vita deſcribitur diis dedita,[b]
templiſq; nutrita: inimicorum accuſationibus[c] ceſsit, ca
renſq; patria, quam ſua virtute ſaluam & liberam reddi L
dit, in oppido Linternenſi [d] egit reliquam compleuitq;
vitam, poſt inſignem ſuum triumphum, nullo illius vr-
bis captus deſiderio, ita vt iuſsiſſe perhibeatur, [e] ne ſaltẽ
mortuo in ingrata patria funus fieret. Deinde tunc pri-
mum [f] per Gneum Manlium proconſulem de Gallo-
græcis triumphantem, Aſiatica [g] luxuria Romam om-
ni hoſte peior irrepſit. Tũc enim primum lecti ærati, &
precioſa ſtragula viſa perhibẽtur. Tunc inductæ in con
uiuia pſaltriæ, & alia licentioſa nequitia. Sed nunc de
his malis quæ intolerabiliter homines patiuntur, nõ de
his quæ libenter faciunt dicere inſtitui. Vnde illud ma-
gis quod de Scipione cõmemoraui, quod cedẽs inimi-
cis extra patriam quam liberauit mortuus eſt, ad pręſen
tem pertinet diſputationem, quod ei Romana numi-
na, à quorum templis auertit Hannibalem, non reddi-
derunt vicem, quæ propter iſtam tantummodo colun-
tur fœlicitatem. Sed quia Saluſtius eo tempore ibi dixit
mores optimos fuiſſe, propterea hoc de Aſiana luxuria M
commemorandum putaui, vt intelligatur etiam illud
à Saluſtio in comparatione aliorum temporum di-
ctum, quibus temporibus peiores vtique in grauiſsimis
diſcordiis mores fuerunt. Nam tunc, id eſt, inter ſecun
dum & poſtremum bellum Carthaginenſe, lata eſt
etiam illa lex Voconia,[h] ne quis hæredem fœminam
faceret, nec vnicam filiam.[a] Qua lege quid iniquius
dici, aut cogitari poſsit ignoro. Veruntamen toto illo
interuallo duorum bellorum Punicorum tolerabilior
infœlicitas fuit. Bellis tantummodo foris contereba-
tur exercitus, ſed victoriis conſolabatur. Domi autem
nullæ, ſicut aliàs, diſcordiæ ſæuiebant. Sed vltimo bel-
lo Punico vno impetu alterius Scipionis, qui ob hoc
etiam ipſe Africani cognomen inuenit, æmula impe-
rij Romani ab ſtirpe deleta eſt. Ac deinde tantis ma-
lorum aggerib[9] oppreſſa Romana Reſpublica, vt pro-
ſperitate ac ſecuritate rerum, vnde nimium corruptis
moribus mala illa congeſta ſunt, plus nocuiſſe mon-
ſtretur tam cito euerſa, quàm prius nocuerat tam diu
aduerſa Carthago. Hoc toto tempore vſq; ad Cęſarem
Auguſtũ, qui videtur non adhuc vel ipſorum opinione
glorioſam, ſed cõtentioſam & exitioſam, & planè iam
eneruem ac languidam libertatem omnimodo ex-
torſiſſe Romanis, & ad regale arbitrium cuncta reuo-
caſſe,

A caſſe, & quaſi morbida vetuſtate collapſam, veluti inſtauraſſe ac renouaſſe Rempublicã. Toto ergo iſto tẽpore, omitto ex alus atq; aliis cauſis etiã atq; etiam bellicas clades, & Numantinũ fœdus[k] horrẽda ignominia maculoſũ: volauerant[l] enim pulli de cauea & Mãcino cõſuli, vt aiunt, augurium malum fecerant, quaſi per tot annos, quib⁹ illa exigua ciuitas[m] Romanũ circumſeſſa exercitũ afflixerat, ipſiq; Romã. Reipu. terrori[n] eſſe iam cœperat, alij contra eam malo augurio proceſſerint.

Scipio Africanus. [a] SCipio ille.) P. Cornelius Scipio Africanus, qui tranſitu ſuo in Africam Hannibalem ex Italia tandem poſt ſextum decimum annum, quam erat ingreſſus, euellit, & cũ in Africa vicit, fugauitque, ac periculoſiſſimo bello finem impoſuit. b Diis dedita.) Liuius lib. xxvj. de Scipione: Ad hæc iam inde ab initio præparans animo, ex quo togam virilem ſumpſit, nullo die prius vllam publicam priuatamque rem egit, quàm in Capitolium iret, ingreſſuſque ædem conſideret, & plerunque tempus ſolus ibi tereret. Hic mos per totam vitam ſeruabatur. c Inimicorum accuſationibus.) Liuius lib. xxxviij. & Plutarchus in vita eius. d In oppido Linternenſi.) In Campania eſt, ſeu potius in villa Linternenſi. e Ita vt iuſſiſſe perhibeatur.) Liuius varias ſcribentium opiniones de loco mortis Africani recenſet. Non enim inter eos ſatis conuenit, num obierit Romæ. f Deinde tunc primũ.) Liuius lib. xxxix. *Gallogræci.* Gallogræci populi ſunt in Aſia minore, qui Græca lingua dicuntur Galatæ, ex Gallis, qui ſub Brenno in Græciam tranſiuere, & Græcis commiſti. g Aſiatica.) Aſiæ minoris: de qua alibi. h Lata eſt enĩ illa lex Voconia.) Tulit eam Q. Voconius Saxa tribunus plebis. Suaſit M. Cato ſenior, paulo ante bellum Macedonicum Perſæ. Liuius lib. xlj. quo in
B loco pro Voconio legitur Volumnius. i Nec vnicam filiam.) Etiam ſi *Lex Voconia.* ſolam vnam haberet filiam, nec plures liberos. k Et Numantinum fœdus.) Hoſtilij Mancini conſulis, qui quum triginta milia militum ſub ſignis haberet, à quatuor Numantinorum milibus victus, fœdus cum illis icere coactus eſt, ſibi & Reipublicæ ignominioſum. l Volauerant.) Solebant Romani in bellis ferre ſecum pullos in cauea: qui eos cuſtodiebat, pullarius dicebatur. *Pulli in auſpicio.* Si paſcebantur pulli audè, bonum erat ſignum: ſi tam audè, vt ex offa aliquid in terram decideret, optimum. Id enim erat tripudium ſoliſtimum, olim terripauium dicebatur, quod terram pauiret, hoc eſt, feriret id quod ex ore pullorum caderet, poſt tripudium. Soliſtimum verò, quod in ſolum caderet. *Soliſtimũ.* Sic enim ſcribebatur in libris auguralibus: Tripudium fieri, ſi quid ex offa pullorum in ſolum cecideris. Ominoſum & triſte, ſi pulli non paſcerentur: ſicut P. Claudio Cæci filio. Peius multo ſi ex cauea fugerent. Augures, vt Feſtus docet, quinque ſignorum genera ſolebant obſeruare: ex cœlo, ex auibus, ex tripudiis, ex quadrupedibus, ex diris. m Exigua ciuitas.) Sine muris, ſine turribus, vix quatuor bellatorũ milia ad bellum emittebat: Origo belli fuit, quod Segidenſes conſanguineos ſuos hoſtes pop. Ro. victos ad ſe refugientes vrbe & tectis excepiſſent. o Terrori.) Cicero Numantiam & Carthaginem duos terrores imperij Ro. appellat pro Murena.

De Mithridatis edicto, quo omnes ciues Romanos, qui intra Aſiam inuenirentur iuſſit occidi. Cap. XXII.

SEd hæc inquam omitto: quãuis illud nequaquam tacuerim, quod Mithridates[a] rex Aſiæ, vbique in Aſia peregrinantes ciues Romanos, atque innumerabili copia ſuis negociis
C intẽtos, vno die occidi iuſsit: & factum eſt. Quàm illa miſerabilis rerum facies erat, ſubito quemque vbicũque fuiſſet inuentus in agro, in via, in oppido, in domo, in vico, in foro, in templo, in lecto, in conuiuio, inopinatè atque impiè fuiſſe trucidatum. Quis gemitus morientium, quæ lachrymæ ſpectantium, fortaſſe etiam ferientium fuerunt? Quàm dura neceſsitas hoſpitum, non ſolum videndi nefarias illas cædes domi ſuæ, verum etiam perpetrandi: ab illa blanda comitate humanitatis, repente mutatis vultibus ad hoſtile negociũ in pace peragẽdum, mutuis, vt ita dicam, omnino vulneribus: cum percuſſus in corpore, & percuſſor in animo feriretur. Num & iſti omnes auguria contempſerant? Num deos domeſticos & publicos, cum de ſedibus ſuis ad illam irremeabilem peregrinationem profecti ſunt, quos conſulerent, non habebant? Hoc ſi ita eſt, non habent cur iſti in hac cauſa de noſtris temporibus conquerantur. Olim Romani hæc vana contemnunt. Si autẽ conſuluerunt, reſpondeatur quid iſta profuerunt, quando per humanas duntaxat leges nemine prohibente talia licuerunt.

QVod Mithridates.) Primus Mithridates ex genere fuit ſeptem D illorum Perſarũ, qui Magis imperium abſtulere. Huic inimicus fuit Antigonus rex Syriæ, expulitque eum in Cappadociam, vbi poſtea regnauit. regnumque per man⁹ filiis tradidit, *Mithridates quot fuerunt.* illique à ſe genitis continua ſerie vſq; ad Sextum Nepotem. Sextus fuit Mithridates, qui bellum cum Romanis geſsit: vir ingenti corporis robore, nec minus animo atque ingenio potens. Sexiuges equos regebat, vigintiduas diuerſarum gentium ſonabat linguas, Magnuſque eſt cognominatus. Hic primum amicus fuit Romæ, nam contra Ariſtonicum auxilia Craſſo Coſ. miſit: deinde ſuſcepto cum Nicomede rege Bithyniæ bello, alienatus eſt ab eis, ita in Phrygiam prouinciam Romanam inuaſit, pulſo Aquilio legato: mox Q. Oppium Proconſulem & eundem Aquilium legatum in vincula coniecit: literaſque per totam Aſiam ſuis præfectis miſit, vt certo quodam die, quicquid ciuium Romanorum in ſua ditione eſſet, trucidaretur: nec cuiquam vel dignitas, vel ætas, vel ſexus, vel locus, ad quem confugiſſet, prodeſſet: quod illi ita, vt rex imperauerat, executi ſunt.

De interiorib⁹ malis, quibus Romana Reſpublica exagitata eſt, vt præcedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quæ hominibus ſeruiunt, fuit. Cap. XXIII.

SEd iam illa mala breuiter quãtum poſſumus cõmemoremus: quæ quanto interiora, tanto miſeriora extiterũt: diſcordiæ ciuiles, vel potius inciuiles: nec iam ſeditiões, ſed etiã ipſa bella vrbana, vbi tantus ſanguis effuſus eſt: vbi partium ſtudia, nõ contentionũ diſſenſionib⁹, variiſq; vocibus[a] in alterutrũ, ſed plane iam ferro armiſq; ſæuiebant: bel- E la ſocialia, bella ſeruilia, bella ciuilia quantum Romanum cruorem fuderũt, quantã Italiæ vaſtationem deſertioneq; fecerunt? Nam antea quàm ſe aduerſus Romam ſociale Latium*[b] commoueret, cuncta animalia *aliàs ſo. bellum. humanis vſibus[c] ſubdita, canes, equi, aſini, boues, & quęque alia pecora ſub hominum dominio fuerunt, ſubito efferata & domeſticæ lenitatis oblita, relictis tectis, libera vagabãtur: & omnẽ non ſolum aliorũ, verum etiã dominorum auerſabãtur acceſſum, nõ ſine exitio vel periculo audẽtis, ſi quis de pximo vrgeret. Quod quãti mali ſignum[d] fuit? Quod ſi hoc ſignum fuit, quod tantum malum fuit: quantum malum fuit illud, cuius hoc †Vetera noſtra habẽt hic vt in gloſſa. ſignum fuit? Hoc ſi noſtris temporibus accidiſſet, rabidiores iſtos quàm illi ſua animalia pateremur.

Sociale bellum. [a] VAriiſque vocibus.) Nam antea conuitiis, iurgiis, rixis, verborũ velitatione res agebatur, manib⁹ abſtinebatur. b Sociale Latium.) Quum aduerſus potẽtiam equitum, qui iudiciis præerãt, lege C. Gracchi, ſenatus M. Liuium Druſum tribu. ple. curaſſet creandũ. Liuius quo maioribus viribus cauſam optimatum tueretur, ſocios & Italicos populos, vt ſecum conſentirent, ſpe ciuitatis ſollicitauit. Hanc ſpem quũ alte imbibiſſent Italici omnes, nec Liuio repẽte mortuo fides exolueretur, primũ Picentes ceperũt arma. Hos ſecuti ſunt Veſtini, Marſi, Latini, Peligni, Marucini, Lucani, Samites, conſulibus Sex. Iulio Cęſare, L. Martio Philippo, ab V. C. DC. LXII. an. variè geſtũ, varia for F tuna partium. Tandẽ Italici populi ſubacti ſunt à diuerſis Imperatorib⁹. Hiſtoria eſt à multis cõſcripta, Liuio, Floro, Plutarcho, Oroſio, Velleio, Appiano. b Sociale Latium.) A Latinis cepit initiũ motus, qui feriis Latinis in monte Albano Cæſarẽ & Philippũ Coſſ. Ro. decreuerãt obtrũcare. c Cuncta animalia humanis vſibus.) Oroſius libro quinto. Iulius Obſequens in prodigiis de hoc tẽpore: Armenta in tantã rabiem cõcitata ſunt, vt vaſtando ſuos hoſtile imaginarentur bellum, lachrymãteſq; multis affectibus calamitatem præſagirent ſuis. d Quod quãti mali ſignum.) In antiquis codicibus ſic habetur: De proximo vrgeret, quanti mali ſignum fuit, ſi hoc ſignũ fuit, quod tantũ malum, ſi etiam ſignum nõ fuit. Puto & hic legendũ, etiam ſi ſignum non fuit: vt ſignificet Auguſtinus neceſſe eſſe illud malum fuiſſe atrox & pernicioſiſſimum, cuius ſignũ erat tale, vt ipſum per ſe, etiam ſi alterius mali prænuncium non eſſet, maximum & cum primis horrendum erat. Lectio codicis impreſſi mihi non improbatur, tametſi ſenſus manet vtrobique idem.

De diſcordia ciuili, quam Gracchiæ ſeditiones excitauerunt. Cap. XXIIII.

INitium autem ciuilium bellorum* fuit ſedi- *malorum. tiones Gracchorum[a] Agrariis legibus excitatæ. Volebant enim agros populo diuidere, quos nobilitas perperam poſſidebat. Sed eis tam vetuſtam iniquitatem audere conuellere periculoſiſſimum, imò vero vt ipſa res docuit, pernicioſiſſimũ fuit. Quæ

G funera facta ſunt, cum prior Gracchus occiſus eſt: quæ etiam cum alius frater eius non longo interpoſito tempore? Neque enim legibus & ordine poteſtatē, ſed turbis armorúmque cōflictibus nobiles ignobileſque necabantur. Poſt Gracchi alterius interfectionem, Lucius Opimius conſul, qui aduerſus eum intra vrbem arma commouerat, eoq; cum ſociis oppreſſo & extincto, ingentem ciuium ſtragem fecerat, cum quæſtionem haberet iam iudiciaria inquiſitione cæteros perſequens, tria milia hominum occidiſſe perhibetur. Ex quo intelligi poteſt, quantam multitudinem mortium habere potuerit turbidus conflictus armorum, quando tantam habuit iudiciorū velut examinata cognitio. Percuſſor Gracchi[b] ipſius caput quantum graue erat, tanto auri pondere conſuli vendidit: hæc enim pactio cędem præceſſerat. In qua etiam occiſus eſt cum liberis Marcus Fuluius conſularis.[c]

a Gracchorum.) De his abbi dixi. maior fuit Tiberius, minor Caius. Tiberius nouem annis ante Caium eſt cæſus, res eſt nota, nullus ſcriptor non meminit, Plutarchus, Appianus, Valerius, Cicero, Oroſius, Saluſtius, Florus, & alij. b Percuſſor Gracchi.) C. Gracchus quum videret ſuam manum à conſule & ſenatu loco pelli, in lucum Furinę confugit. L. Opimius cōſul ſe Gracchi caput auro repēſurum per præconem iuſsit pronūciari. Ita Septimuleius Anagninus familiaris Gracchо quum placidè in lucum veniſſet, multa prius familiariter, vt ſolebat, colloquutus cum Graccho, ipſum nihil ſuſpicantem confodit, capútque abſcidit, & quo eſſet grauius, pro cerebro, quod eruerat plumbum infudit. Porro L. Opimius conſul fuit cum Q. Fabio maximo Pauli nepote Gracchi propinquo. c M. Fuluius conſularis.) Quinto antè anno conſul fuerat cum M. Plautio.

C. Gracchus.

H

De æde Concordiæ ex ſenatuſconſulto in loco ſeditionum & cædium condita. *Caput XXV.*

ELeganti ſanè ſenatuſconſulto eo ipſo loco[a] vbi funereus tumultus ille commiſſus eſt, vbi tot ciues ordinis cuiuſque ceciderunt, ædes Concordiæ[b] facta eſt, vt Gracchorum, pœnæ teſtis concionantium,[c] oculos feriret, memoriámque cōpungeret. Sed hoc quid aliud fuit, quàm irriſio deorū. Illi deæ templum conſtituere, quæ ſi eſſet in ciuitate, nō tantis diſſenſionibus dilacerata corrueret? Niſi forte ſceleris huius rea Concordia, quia deſeruerat animos ciuium, meruit in illa æde tanquam in carcere includi. Cur enim ſi rebus geſtis congruere voluerunt, non ibi potius ædem diſcordiæ fabricauerunt? An vlla ratio redditur, cur concordia dea ſit, & diſcordia dea non

I ſit: vt ſecundum Labeonis diſtinctionem bona ſit iſta, illa vero mala? Nec ipſe aliud ſecutus videtur, quàm quod aduertit Romæ etiam Febri ſicut Saluti templū conſtitutum. Eo igitur modo, non tantum concordiæ, verumetiam diſcordię conſtitui debuit. Periculoſe itaque Romani tam mala dea irata viuere voluerunt, nec Troianum excidium[d] recoluerūt, originem ab eius offenſione ſumpſiſſe. Ipſa quippe quia inter deos non fuerat inuitata, trium dearum litem aurei mali ſuppoſitione commentata eſt. Vnde rixa numinum, & Venus victrix, & rapta Helena, & Troia deleta eſt. Quapropter ſi forte indignata, quod inter deos in vrbe nullum templum habere meruit, ideo iam turbabat tantis tumultibus ciuitatem, quāto atrocius potuit irritari, cum in loco illius cædis, hoc eſt, in loco ſui operis aduerſarię ſuę conſtitutam ædem eſſe videret. Hæc vana ridentibus nobis illi docti, ſapientéſque ſtomachantur, & tamen numinum bonorum malorumq; cultores de hac quæſtione concordiæ diſcordiæq; non exeunt, ſiue prætermiſerint harū dearum cultum, eiſq; Febrem Bellonámque prætulerint, quibus antiqua phana fecerunt: ſiue & iſtas coluerint, cum ſic eos diſcedente concordia, diſcordia ſæuiens vſque ad ciuilia bella perduxerit.

a EO ipſo loco.) Appianus in foro dicit. idem Varro, & P. Victor de regionibus vrbis, octaua regione ponit: id eſt, in foro Romano, quum pugna ſit commiſſa in Auētino, tametſi incepta ad Capitolium. b Aedes Concordiæ.) Aedes Concordiæ Romæ fuerunt plures: vetuſtiſsima quam propter ſeceſsionem militarem vouit extruxitq; M. Furius Camillus: de qua Ouidius primo Faſtor. Neſcio an eadem ſit, quam Flauius ædilis in area Vulcani maxima nobilitatis inuidia dicauit, P. Sulpitio, P. Sempronio Coſſ. Liuius lib. ix. Credo non eſſe eandem. Altera eſt, quam vouit L. Manlius prætor etiam propter ſeditionem militarem in Gallia. Facienda eſt locata à duúmviris, Gn. Puppio Cæſone, Quintio Flaminio, ad hoc creatis à prætore vrbis, dicata in arce à M. & Gn. Attiliis. Liuius lib. xxij. & xxiij. Tertia eſt in foro Romano, prope Græcoſtaſim ædificata à L. Opimio Coſ. deletis Gracchanis partibus. vbi eſt etiam baſilica Opimia. Varro lib. iij. de lingua Lati. Erecta eſt ea ædes ingenti indignatione populi Romani, ad quam etiam cum conſtrueretur, inſcriptum eſt: Opus vecordiæ. Quarta ædes Cōcordię poſita eſt à Liuia Auguſta, niſi eadem ſit antiquiſsima, quam fecerat Camillus, reparata à Liuia, quòd vetuſtate laberetur: de qua Ouidius primo Faſtor. Feriæ huius. xvij. Calend. Februarias. c Concionantium.) Tribunorum, & eorum qui cum populo agebant: ne quid apud populum de ſenatu parum honorifice auderēt dicere, exemplo Gracchi, cuius facinoris illud eſſet monumentum, deterriti. d Nec Troianum excidium.) Quum ad nuptias Pelei & Tethidis diſcordia ſola inuitata non eſſet, indignata aureum in cōuiuium malum immiſit, ſic inſcriptum, ἡ καλὴ λαβέτω: id eſt, pulchra accipiat. Hinc de forma inter Venerem, Mineruam, & Iunonem, orta contentio. Itumque eſt ad Paridem iudicem, ex quo iudicio ortum eſt illud malorum pelagus belli Troiani.

K

Aedes Concordię plures.

Belli Troiani origo.

De diuerſis generibus belli, quæ poſt cōditam ædem Concordiæ ſunt ſecuta. *Caput XXVI.* L

PRæclarum vero ſeditionibus obſtaculum, ædem Concordiæ teſtē cædis ſuppliciq; Gracchorū concionantibus opponendā putarunt. Quantū ex hoc profecerint, indicāt ſecuta peiora. Laborarūt enim deinceps cōcionatores, nō exemplum deuitare Gracchorū, ſed ſuperare propoſitum. Lucius Saturninus[a] tribunus plebis, & Caius Cæſar,[b] Seruilius prætor, & multo pôſt[c] Marcus Druſus,[d] quorum omnium ſeditionibus cædes primo iam tunc grauiſsimæ, deinde ſocialia bella exarſerunt: quibus Italia vehementer afflicta, & ad vaſtitatem miſerabilem deſertionemq; perducta eſt. Bellum deinde ſeruile[e] ſucceſsit, & bella ciuilia: in quibus quæ prælia commiſſa ſint, quid ſanguinis fuſum, vt omnes ferè Italiæ gētes quibus Romanum maxime præpollebat imperium, tanquam ſæua barbaries domarentur. Iam ex paucis ſimis, hoc eſt, minus quàm ſeptuaginta gladiatoribus, quemadmodum bellū ſeruile contractū ſit, ad quantū numerū, & quàm acre ferocemq; peruenerit: quos ille numerus imperatores populi Romani ſuperauerit, quas & quōs ciuitates regioneſq; vaſtauerit, vix qui hiſtoriam ſcripſerūt, ſatis explicare potuerūt. Neq; id ſolū fuit ſeruile bellum, ſed & Macedoniā prouinciā prius ſeruitia depopulata ſūt: deinde Siciliā oramq; maritimā. Quanta etiā & quàm horrenda cōmiſerint primo latrocinia,[f] deinde valida bella piratæ quis pro magnitudine rerū valeat eloqui?

M

a SAturninus.) Gn. Apuleius Saturninus tribu. pleb. quū Remp. legibus Agrariis turbaret, à C. Mario ſextū, & L. Valerio Flacco Coſſ. quibus ſenatus dederat negociū, vt viderent, ne quid Reſpu. detrimenti caperet, occiſus eſt: quum tamen legē ferret, vt Mario gratificaretur. b Et Caius Cæſar.) Cæſar eſt additū: nec eſt in veteribus libris, ſed ſolū C. Seruilius Glaucia prætor, qui cū Saturnino faciebat. Ci. in Bruto: Seditioſorū poſt Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentiſſimus viſus eſt. Magis ipſe tom & motu atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. longe autem poſt natos homines improbiſsimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus, & callidus, cū primiſq; ridiculus. is ex ſummis & fortunæ & vitę ſordib. in prætura conſul factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. Nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus trib. pleb. Mario & Flacco Coſſ. publice eſt interfectus. Hæc apud Ciceronem. Si quis tamen C. Cæſarem legi vellet, non erraret omnino. Sed tempora non congruerent. Nam hic, qui frater fuit L. Cæſaris concionibus ſuis populum Romanum mouit, eiúſque nimia cum Sulpitio tribu. pleb. contentio cauſa fuit belli ciuilis Mariani, vt Pedianus memoriæ mādauit. hunc Cæſarem Cicero in Bruto ſcribit, ædilem curulem quotidie conciones habuiſſe. c Et multo poſt.) Legendum, non multo poſt, nempe ſeptem annis. tot

Glaucia Saturninus.

enim

A enius ſunt à Saturnino Tribuno ad Liuium Tribunum, id eſt, à Mario & Flacco Coſſ. ad Flaccũ & Herennũ Coſſ. d M.Druſus.) M.Liuius Druſus, de quo ante dixi, nobilis genere, & ad dicendũ paratus, ſuperbiſsimus omniũ Romæ, qui cum à ſenatu vocaretur, ſenatũ potius ad ſe venire iuſsit, & ſenatus paruit. Huius patrem ſenatus patronum appellauit. *M.Druſus.*

e Bellum deinde ſeruile.) In Sicilia bellum ſeruile eſt excitatũ ante ſociale ab Euno Syro quodam, qui ſe furore magnæ matris deûm correptum ſimulauit. ſexaginta milia hominum ſunt ab eo coacta, & prætores quatuor victi, caſtraq; ab eis capta. Perpenna fugitiuos tandem obſeſſos vicit. Paulo poſt Cleon Cilix alterum bellum ciuile in eadem inſula excitauit. ingentes cõflatæ copiæ, & prætores ſicut antea victi, & caſtris exuti. bellum M. Aquilius confecit. In Italia bellum ſeruile à Spartacho & Chryſo motum, qui cum quatuor & ſeptuaginta gladiatoribus ex Ludo Lentuli, qui erat Capuæ, profugerunt, quibus ſe ingens ſeruorum manus adiunxit P. Varenum prætorem, & Claudium Pulchrum legatũ, qui primi ipſis armati occurrere vicerunt. Deinde Chryſus cũ ſuis copiis à Q. Vario prætore cæſus eſt. Spartachus, qui ſuperfuit, cum conſule Lentulo primũ, deinde cũ L. Gellio, & Q. Ario prætore: pòſt cum Caſsio Procõſule, & Gn. Manlio prætore proſpere conflixit. Ad poſtremum M. Craſſus prætor ipſum ſuperauit, exercitumq; eius deleuit. *Bellum ſeruile.*

f Quanta etiã &c. latrocinia.) Cilices piratæ mare infeſtum cum redderent, miſſus eſt aduerſus eos P. Seruilius procõſul, qui Iſauros, & aliquot alias eorum vrbes expugnauit: quo digreſſo, ipſi validiores inſurrexerunt, & ad Caietam vſque Miſenum & Hoſtiam cum magno Romanorum terrore & dedecore prædabundi peruenere. Gn. Pompeius lege Gabinia imperator aduerſus eos creatus, toto mari intra quadraginta dies expulit. Liuius libro nonageſimonono, & Cicero pro lege Manilia. L. Florus, & alij. *Bellum Piraticum.*

De bello ciuili, Mariano atque Syllano.

Caput XXVII.

B CVm vero Marius ciuili ſanguine iam cruentus, multis aduerſarum ſibi partium peremptis, victus vrbe profugiſſet, vix paululum reſpirante ciuitate, vt verbis Tullianis vtar,[a] ſuperauit poſtea Cinna cum Mario. Tum vero clariſsimis viris interfectis, lumina ciuitatis extincta ſunt. Vltus eſt huius[b] victoriæ crudelitatem poſtea Sylla: nec dici quidem opus eſt, quanta deminutione ciuium, & quanta calamitate reipublicæ. De hac enim vindicta quæ pernicioſior fuit, quàm ſi ſcelera quæ puniebantur, impunita relinquerentur, ait & Lucanus:[c]

Exceſsit medicina modum, nimiúmque ſecuta eſt,
Quà morbi duxere manus: periere nocentes.
Sed cum iam ſoli poſſent ſupereſſe nocentes,
Tunc data libertas odiis, reſolutáque legum
Frenis ira ruit.

Illo bello Mariano atque Syllano, exceptis his qui foris in acie ceciderunt, in ipſa quoque vrbe cadaueribus vici, plateæ, fora, theatra, templa cõpleta ſunt: vt difficile C iudicaretur quando victores plus funerum ediderint, vtrum prius vt vincerent, an poſtea quia viciſſent. Quũ primùm victoria Mariana, quando de exilio ſe ipſe reſtituit, exceptis paſsim quaqua verſum cędibus factis, caput Octauij conſulis poneretur in roſtris: Cæſar & Fimbria[d] in domibus trucidarẽtur ſuis: duo Craſsi[e] pater & filius in conſpectu mutuo mactarentur: Bebius[f] & Numitorius vnco tracti ſparſis viſceribus interirẽt: Catulus hauſto veneno[g] ſe manibus inimicorũ ſubtraheret: Merula flamẽ Dialis[h] præciſis venis Ioui etiã ſuo ſanguine litaret. In ipſius autẽ Marij oculis continuo feriebãtur, quibus ſalutantibus[i] dexteram porrigere noluiſſet.

a VT verbis Tullianis vtar.) Hæc quę ſequũtur. Superauit poſtea Cinna cum Mario. Tum vero clariſsimis viris interfectis lumina ciuitatis extincta ſunt. Verba ſunt Ciceronis tertia inuectiua in Catil. Quos interfecerint Cinna & Marius nos prolixe in tertia Syllana perſecuti ſumus: hi fuere duo fratres C. & L. Iulij Cæſares, Attilius Seranus, P. Lentulus, L. Craſſus, M. Antonius orator, G. Octauius, L. Cornelius, Merula flamen Dialis, Cos. L. Catulus, C. Arcarius, M. Bebius, Numitorius, Sex. Licinius. *Interfecti à Mario & Cinna.* b Vltus eſt huius.) Verba ſunt adhuc Ciceronis eodem loco.

c Ait & Lucanus.) Libro ſecundo:

Sylla quoque immenſis acceſsit cladibus vltor:
Ille quod exiguum reſtabat ſanguinis vrbi,
Hauſit. dũmque nimis iam putrida membra recidit,
Exceſsit medicina modum, nimiũmque ſecuta eſt,
Quà morbi duxere manus.

d Fimbria.) Fuit C. quidem Fimbria, quem Velleius Flauium nominat. Hic partium fuit Marianarũ, qui Troiam deleuit. Fuit alter C. Fimbria, ſed Licinius, qui vixit cum Gracchis, peruenitq; ad bella ciuilia, in quibus eſt occiſus intra penates ſuæ domus: quẽadmodum & Cæſar, author Florus. Huius Fimbriæ meminit in claris oratoribus Cicero. quem ego puto fuiſſe illum, qui iudex in cõtentione de viro bono pronunciare noluit. Cuius rei author eſt Cicero in iij. Offi. & Vale. li. vij. *C. Fimbria Licinius.* D

e Duo Craſſi.) Filius ab equitibus Fimbriæ ſatellitis Cinnæ eſt occiſus. Pater ne in poteſtatem hoſtium veniret, manum ſibi intulit.

f Bebius.) Hic ferarum ritu inter manus carnificum, ſine ferro diſcerptus eſt. *Bebius.*

Lucanus libro ſecundo:

Vis te ſparſum per viſcera Bebi
Innumeras inter carpentis membra coronæ
Diſcerpſiſſe manus.

g Catulus hauſto veneno.) L. Lactatius Catulus Collega fuerat Marij in quarto eius conſulatu bello Cymbrico, amboq; de Cymbris triũpharant. Pro hoc quũ apud Mariũ totus ſenatus ſupplex deprecaretur, Marius nihil aliud quàm moriendum eſſe reſpondit. Itaque Catulus vbi hoc Marium dixiſſe reſciuiſſet, accenſis carbonibus ſe ſuffocauit. Dubium an hauſtis prunis, vt Portia Bruti coniunx: an fumo in cubiculo vndiq; occluſo, & recens gypſo incruſtato. Nam ea res letalis eſt, niſi certa remedia adhibeantur. Sunt qui hauſiſſe illum venenum putent, vt hic Auguſti. *Lactatius Catulus.*

h Merula flamen Dialis.) Hic ſibi in cella Iouis venas præcidit.

i Quibus ſalutãtibus.) Illud erat ſignũ, quod Marius militibus dederat.

Qualis fuerit Syllana victoria vindex Marianæ crudelitatis.

Caput XXVIII.

SYllana vero victoria ſecuta huius videlicet vindex crudelitatis, poſt tantum ſanguinem ciuiũ quo fuſo cõparata fuerat, finito iam bello inimicitiis viuẽtibus crudelius in pace graſſata eſt. E Iam etiam poſt Marij maioris priſtinas ac recẽtiſsimas cædes, additæ fuerant aliæ grauiores à Mario iuuene[a] atq; Carbone earundem partium Marianarũ. Qui Sylla imminente non ſolum victoriam, verum etiam ipſam deſperantes ſalutẽ, cuncta ſuis alieniſq; cædibus impleuerunt. Nam præter ſtragem late per diuerſa diffuſam, obſeſſo etiam ſenatu, de ipſa curia tanquam de carcere producebantur ad gladium. Mutius Scæuola[b] põtifex, quoniam nihil apud Romanos templo Veſtæ ſanctius habebatur, aram ipſam amplexus, occiſus eſt: ignemq; illum[c] qui perpetua cura virginum ſemper ardebat, ſuo penè ſanguine extinxit. Vrbem deinde Sylla victor intrauit, qui in villa publica,[d] non iam bello, ſed ipſa pace ſæuiente ſeptem milia peditum[*] vndecũque inermia, non pugnando, ſed iubendo proſtrauerat. In vrbe autẽ tota quem vellet Syllanus quiſq; feriebat. *[*] aliàs, deditorum.* Vnde tot funera numerari omnino nõ poterant, donec Syllæ[e] ſuggereretur ſinẽdos eſſe aliquos viuere, vt eſſet quibus poſſent imperare qui vicerant. F Tunc iam cohibita quę hac atq; hac paſsim furibunda ferebatur licentia iugulãdi, tabula[f] illa cum magna gratulatione propoſita eſt, quæ hominum ex vtroq; ordine ſplendido, equeſtri ſcilicet atq; ſenatorio, occidendorũ ac proſcribendorum duo milia contineba: contriſtabat numerus, ſed cõſolabatur modus. Nec quia tot cadebãt, tãtum erat mœroris, quantum lætitiæ, quia cæteri non timebant. Sed in quibuſdam eorum, qui mori iuſſi erant, etiam licet ipſa crudelis cæterorum ſecuritas, genera mortiũ exquiſita congemuit. Quendam enim ſine ferro[g] laniantium manus diripuerunt: immanius homines hominẽ viuum, quàm beſtiæ ſolent diſcerpere cadauer abiectũ. Alius oculis[h] effoſsis & particulatim membris amputatis in tãtis cruciatibus diu viuere, vel potius diu mori coactus eſt. Subuaſtatæ[*] ſunt etiã tanquam villę quædã nobiles ciuitates. Vna vero velut vnus reus occidi[*] iuberetur, ſic tota iuſſa eſt ciuitas trucidari. *[*] Subhaſtata.* Hęc facta ſunt in pace poſt bellum, nõ vt acceleraretur obtinenda victoria, ſed ne contemneretur obtẽta. *[*] aliàs, duci.* Pax cũ bello de crudelitate certauit & vicit. Illud enim proſtrauit armatos, iſta nudatos. Bellum erat vt qui feriebatur, ſi poſſet, feriret: pax autẽ non vt qui euaſerat, viueret, ſed vt moriens nõ repugnaret.

A Mario

G *Marij filius.* *Scæuola.*

a A Mario iuuene.) Hic fuit Marij ſenioris filius, qui conſul cum Gn. Carbone fuit ante annos vigintiquinque per vim factus: qui vna ſignificatione literarum Damaſippum prætorem ſatellitem ſuum iuſsit quicquid erat in vrbe patritiorum interficere, bonúſq; & diligens ſatelles iuſſa domini ſedulo executus eſt. nam ſpecie conſulendi contracto ſenatu patritios omnes interemit. b Mutius Scæuola.) Liuius libro octogeſimoſeptimo, Lucanus vero libro ſecũdo, à Mario ſeniore videtur ſcribere Scæuolam interfectum. hiſtorici à Mario iuuene tradunt. c Ignémque illum.) Inuentio Lucani,

Ante ipſum penetrale deæ, ſempérque calentes
Mactauere focos: parum ſed feſſa ſenectus
Sanguinis effudit iugulo, flammiſque pepercit.

d Qui in villa publica.) Apud Liuium & Florum eſt, in via publica. & Liuius octo millia ponit. Apud authorem libelli de viris illuſtribus eſt, in villa publica: & numerus eſt nouem millium. e Donec Syllæ.) Hoc Syllæ à Q. Catulo dictum putant Eutropius, & Oroſius. Alij à C. Metello iuuene freto affinitate, & ex calore ætatis audaci. Sunt qui, vt Plutarchus refert, à Fuſidio aſſentatore Syllæ. Idem Florus, etſi apud Plutarchũ Offidius pro Fuſidio legatur: ſed mendæ eiuſmodi apud illum authorem vel ipſius, vel interpretum, vel librariorum culpa ſanè non paucæ. Apud Florum & Oroſium Furſidius. Huius Fuſidij meminit Saluſt. in ora. Lepidi Conſulis. f Tabula.) Tabula proſcriptionis, vt certus numerus occidendorum deſignaretur, vt ſciret quiſque victurúſne an moriturus eſſet. Proſcriptos licebat occidere. eorum bona diuidebãtur, pars cedebat Syllæ, pars percuſſori. Filij priuati hæreditate etiam petere honores lege Syllæ prohibebantur: Tunc primum tabula proſcriptionis eſt Romæ viſa. g Quendã enim ſine ferro Bebium.) Hic fuit Bebius Marianus: alter, de quo modò diximus, fuit Syllanus. Eodẽ genere ſic ambo perierũt. Nam Syllani vt ſe de Marianis eadem ratione crudelitatis, qua illi vſi fuerant, vindicarent: idem Mariano Bebio fecerunt, quod ſuo erat factum à Marianis. vtriuſque Bebij meminit Florus. h Alius oculis.) M. Marius Gratidianus C. Marij propinquus. Hanc crudelitatem exercuit L. Catilina ad buſtum L. Catuli in Mario homine grauiſsimo, qui Tribunus plebis & bis prætor fuerat. vt Q. Cicero in Parænesi ad fratrem M. ſcribit. Primum enim brachia illi & crura fregit, aures deinde, linguam & naſum præſecuit, oculos defodit, poſtremò capite truncauit. i Subuaſtatæ ſunt etiam.) In codice Laurini legitur, ſubhaſtatæ, haud dubie congruentius hiſtoriæ. Florus, Municipia Italiæ ſplendidiſsima ſub haſta venierunt, Spoletum, Interamna, Præneſte, Fluentia. Nam Sulmonem vetus oppidum ſocium atque amicum, facinus indignum, nondum expugnatũ, vt obſides iure belli, & modo morte damnati duci iubentur: Sic damnatã ciuitatem iuſsit Sylla deleri. Hæc apud Florũ lib. iij. Liuius lib. lxxxviij. Præneſtinos omnes inermes iuſſos eſſe à Sylla interimi ſcribit. Porrò ſubhaſtare vocabulum fuit æuãs Auguſtini, quo vtuntur Cæſares illorũ temporum Theodoſius & Arcadius. C. de reſcind. venditione.

H *Beby diſcerpti.* *Marij Gratidiani mors.* *Subbaſtare*

De comparatione Gothicæ irruptionis cum eis cladibus, quas Romani vel à Gallis, vel à bellorum ciuilium authoribus acceperunt. *Caput XXIX.*

a QVæ rabies exterarum gentiũ, quæ ſæuitia Barbarorum, huic de ciuibus victoriæ ciuium cõparari poteſt? Quid Roma funeſtius, tetrius, amariuſq; vidit? Vtrum olim Gallorũ & paulo ante Gothorũ irruptionem, an Marij & Syllę, aliorũmque in eorum partibus virorum clariſsimorum, tanquã
I ſuorum luminum in ſua membra ferocitatẽ? Galli quidem trucidauerunt ſenatum, quicquid eius in vrbe tota, præter arcem Capitolinam, quæ ſola vtcũque defenſa eſt, reperire potuerunt. Sed in illo colle conſtitutis, auro vitam ſaltem vendiderunt: quam & ſi ipſi ferro rapere non poſſent, poſſent tamen obſidione cõſumere. Gothi verò tam multis ſenatoribus pepercerunt, vt magis mirum ſit, quod aliquos peremerũt. At vero Sylla [a] viuo adhuc Mario, ipſum Capitoliũ quod à Gallis tutũ fuit ad decernendas cædes victor inſedit. Et cum fuga Marius eſſet lapſus ferocior cruentiórque rediturus, iſte in Capitolio per ſenatus etiam conſultum, tam multos vita rebúſque priuauit. Marianis autẽ partibus Sylla abſente quid ſanctum cui parcerent fuit, quando Mutio ciui, ſenatori, pontifici, aram ipſam vbi erant, vt aiunt, facta Romana miſeris ambienti amplexibus nõ pepercerunt? Syllana porro tabula [b] illa poſtrema, vt omittamus alias innumerabiles mortes, plures iugulauit ſenatores, quàm Gothi vel expoliare potuerunt.

a AT vero Sylla.) In prima victoria de Mario quum per ſenatus cõſultum Sulpitiũ, Marios, & alios inimicos ſuos hoſtes Reip. curauit declarari. b Syllana porrò tabula.) Plutarchus in Sylla, ter eum intra paucos dies proſcriptionum diuerſas tabulas propoſuiſſe ſcribit.

De connexione bellorum, quæ aduentum Chriſti plurima & grauiſsima præceſſerunt. *Caput XXX.* K

QVa igitur fronte, quo corde, qua impudentia, qua inſipientia, vel potius amẽtia, illa vel diis ſuis non imputant, & hæc noſtro imputant Chriſto? Crudelia bella ciuilia omnib⁹ bellis hoſtilibus, authoribus etiam eorũ fatentibus amariora: quib⁹ [a] illa Reſpublica nec afflicta, ſed perdita omnino iudicata eſt, longe ante aduẽtum Chriſti exorta ſunt, & ſceleratorum concatenatione cauſarum à bello Mariano atq; Syllano, ad bella Sertorij [a] & Catilinæ: [b] quorũ à Sylla fuerat ille proſcriptus, ille nutritus: inde ad Lepidi & Catuli [c] bellum, quorũ alter geſta Syllana reſcindere, alter defendere cupiebat: inde ad Pompeij & Cęſaris, [d] quorũ Pompeius ſectator Syllæ fuerat, eiuſq; potẽtiam vel æquauerat, vel iam etiã ſuperauerat. Cæſar autem Pompeij [e] potentiã non ferebat: ſed quia non habebat, quam tamen illo victo interfectoq; tranſcendit. Hinc ad alium Cæſarem, [f] qui pòſt Auguſtus appellatus eſt, peruenerunt, quo imperãte natus eſt Chriſtus. Nam & ipſe Auguſtus cum multis geſsit bella ciuilia: & in eis etiam multi clariſsimi [g] viri perierunt: inter quos & Cicero diſertus ille artifex [h] regẽdæ Reipublicæ. Pompeij L
quippe victorẽ Caium Cæſarem, [i] qui victoriam ciuilẽ clementer exercuit, ſuiſq; aduerſariis vitã dignitatemq; donauit; tanquã regni appetitorem, quorundã nobiliũ coniuratio ſenatorũ velut pro Reipublicæ libertate in ipſa curia trucidauit. Huius deinde potentiam, [k] multũ moribus diſpar, vitiis omnibus inquinatus atque corruptus, affectare videbatur Antonius, cui vehemẽter pro eadem illa velut patriæ libertate Cice. reſiſtebat. Tunc emerſerat [l] mirabilis indolis adoleſcẽs ille alius Cæſar, illius Caij Cæſaris filius adoptiuus: qui, vt dixi, poſtea appellatus eſt Auguſtus. Huic adoleſcẽti Cæſari, vt ei⁹ potentia contra Antoniũ nutriretur, Cicero fauebat: ſperãs eum, depulſa & oppreſſa Antonij dominatione, inſtauraturum Reipublicæ libertatem, vſqueadeo cæcus [m] atq; improuidus futurorũ, vt ille ipſe iuuenis, cuius dignitatem ac poteſtatẽ fouebat, & eundẽ Ciceronẽ occidendum Antonio quadam quaſi cõcordiæ pactione permitteret, & ipſam libertatẽ Reipublicæ, pro qua mul M
tum ille clamauerat, ditioni propriæ ſubiugaret.

a AD bella Sertorij.) Q. Sertorius Murſinus, Marianis rebus per ignauiam ducum ruentibus cum exercitu, quem ductabat, per loca aſpera ac difficilia in Hiſpaniam ſe recipit, vbi bellum aduerſus duces Syllanos ſtrenue geſsit. Ad vltimũ fractus à Pompeio Magno proditione ſuorum M. Perpennæ, Antonij & aliorum cœnans confoſſus eſt: magnus dux, & cuilibet veterum, ſi materia melior clariórque adfuiſſet, comparandus. b Et Catilinæ.) Catilina partium fuit Syllanarum, quo vſus eſt Sylla in multis occidendis carnifice. Hic poſtea cum pleriſque patritiis coniurauit aduerſus patriam. à Cicerone & C. Antonio Coſs. oppreſſus eſt. c Inde ad Lepidi & Catuli.) M. Aemilio Lepido, Q. Luctatio Catulo Coſs. Sylla deceſsit, ſepultuſq; eſt in cãpo Martio. In eius funere de componenda Republica, & actis Syllæ reſcindendis, inter duos conſules vſque ad iurgia eſt progreſſum. Inde Lepido volente vt proſcripti à Sylla reducerẽtur, eiſq; ſua redderẽtur bona, Catulus contradicebat cum ſenatu: non quòd iniquum hoc eſſet, ſed quòd videbant initium eſſe tumultus, qui nullo tempora eſſet futurus grauior, quam tunc, quum afflicta Reſpublica recreari & reſpirare videretur. ita ex diſſenſione ad arma ventũ eſt. Gn. Pompeius & Q. Catulus armato exercitu cum Lepido conſeruerunt manus, eumq; leui prælio ſuperatum copiis omnibus exuerunt, reditumq; eſt in vrbẽ ſine tumultu, & iis quæ bellum ſequi ſolent. Victoria fuit moderatiſsima, armaque ſtatim poſita. d Inde ad Põpeij & Cæſaris.) Gn. Pompeius Magnus Gn. Põpeij Strabonis filius, Syllæ ex Aſia venienti cum tribus legionibus, quas in agro Piceno collegerat, occurrit: magnoq; vſui & momento ad victoriã Syllæ fuit. ideo eum Sylla inter præcipuos habere amicos, illi res maximas commendare. reliquias belli ciuilis in Sicilia, Africa, Italia, & Hiſpania confecit. Triumphauit bis eques Romanus, antè quàm eſſet ſenator. Piratas ingenti fœlicitate & celeritate domuit. Mithridatem & totum Orientem vicit, de quis gentibus tertium triumphum duxit ſpecioſiſsimum, maximaſque opes eſt nactus, & ſummam in Republica authoritatem, po-

Sertorius. *Catilina.* *Lepidus.* *Catulus.* *G. Põpeius.*

A tem, potentiámque, ſed ciuilem: quæ omnia fuſius in Pompeio fugiente perſecutus ſum. Ad extremum bellum ciuile à Cæſare motum geſsit pro Republica, in quo victus ad opes Ptolemæi pueri pupilli ſui confugit, in cuius regno à miniſtris regis occiſus eſt, vt victori Cæſari gratificarētur. *Iulius Cæſar.* e Cæſar autem Pompeij.) C. Iulius Cæſar, Lucij filius fuit, cuius amita Iulia C. Mario nupſit. huic cōſuli ſenatus opera Pompeij Galliam prouinciam in quinquennium decreuit: quo tranſacto, alterum quinquennium eſt ei additum: authoribus Pompeio & Craſſo conſulibus: quo decennio totam Galliam Cæſar ſubegit: quumq; Pompeium plus in Republica poſſe indignaretur, nactus alias cauſas belli arma in patriam induit. Lucanus in primo:

Nec quenquam iam ferre poteſt, Cæſárve priorem,
Pompeiúſve parem.

Suetonius in Cæſare caput ſcribit de cauſis belli ciuilis Pompeiani. verum Pompeio mortuo dictaturam perpetuam Cæſar inuaſit: omniáque in Republica arbitratu ſuo diſpoſuit regio more. De hoc ciuili bello ſcripſere Cæſar ipſe in commentariis. Plutarchus in vitis diuerſorum, Appianus in bellis ciuilibus, L. Florus, Oroſius, Eutropius, & Cicero multis locis & explicatius, quippe qui bello interfuit, non poſtrema & ipſe pars. *C. Octauius.* f Hinc ad alium Cæſarem.) C. Octauius filius fuit Gn. Octauij prætorij viri & Actiæ. Actia filia Actij Balbi & Iuliæ Cæſaris ſororis. Hunc C. Octauium Cæſar hæredem poſteriore teſtamento ſcripſit ex dodrante, vt Suetonius narrat, quem & ferre nomen iuſsit. Ad eum poſt Cæſarem interfectum multi veterani propter nomen auunculi conuēnere, quibus, Cicerone authore, partes ſenatus contra M. Antoniū defendit adhuc adoleſcens: quem & vicit, & compulit in Galliam vlteriorem ad M. Lepidum fugere: cum quo rediens, triumuiratū ex fœdere conflauit: hoc eſt, internecionem Reipub. *Triumuiratus.* Triumuiri fuerunt M. Antonius, M. Lepidus, C. Octauius Cæſar. Inter conuenta erat, vt M. Antonius ſineret auunculum ſuum Sex. Iulium Cæſarem proſcribi. M. Lepidus, fratrem ſuum Lucium: Octauius, Ciceronē, quem patris colebat loco. Idq; poſtulatum eſt ab Antonio, quod orationibus illius hoſtis eſſet à ſenatu iudicatus. Ex illis tribus præcipuis viris ſolus Cicero ab Antonij ſatellitibus eſt occiſus, alij euaſerunt. Bellauit deinde Octauius cum Caſsio & Bruto, adiuuante collega M. Antonio, illóſque opera Antonij in Philippicis campis vicit: deinde cum L. Antonio iij. viri fratre, quem ad deditionem Peruſiæ compulit. Hinc cum Sex. Pompeio, Magni filio, quem priuauit claſſe, cum M. Lepido iij. viro, quem & triumuiratu exuit. Poſtre-
B mò cum M. Antonio iij. viro ad Actium, quem & vicit, ſolúſque ſuperfuit imperator populi Rom. ciuilibus omnibus confectis bellis, Auguſtúſque à Valerio Meſſala oratore nomine ſenatus & populi Romani ſalutatus eſt. Imperij huius anno xlij. à condita Roma D.ccl. ſeſta vndique terra marique parta pace, quietis tranquilliſque vniuerſo humano genere rebus, in Bethleem Iudææ natus eſt Ieſus Chriſtus, naturæ princeps, & conditor, rex regum, & dominus dominantium. g Multi clariſsimi.) Triumuiri longe plures omnis ſexus & ordinis proſcripſerunt, quàm Sylla. hos tres Iuuenalis Satyrico naſo Syllæ diſcipulos appellat, magiſtrúmque proſcribendi arte viciſſe ſignificat. h Et Cicero diſertus *Ciceronis mors.* ille artifex.) Tres & ſexaginta natus annos interiit, vt Liuius & Aufidius Baſſus computant. De cuius morte ſi quo variorum videre ſententias deſiderat, habet apud Senecam libro primo ſuaſoriarum. Diſertum artificem appellat Auguſtinus, quòd lingua velut clauo nauem Reipublicæ moderaretur, & ageret, quò vellet. Vnde & ille verſiculus ab eo ſuorum factorum conſcio vſurpatus, qui inimicos male momordit: Cedāt arma togæ, cōcedat laurea linguæ. Plinius ſenior eum ſalutans: Salue, inquit, primus in toga triumphum, linguæque laurea merite. i C. Cæſarem.) M. & D. Brutus, C. Caſsius, & alij ad lx. ſenatores in eum conſpirauerunt, ac Idibus Martiis in curia Pompeiana pugionibus confoderunt. *C. Cæſar.* k Huius deinde potentiam.) Conſul tunc erat M. Antonius cum P. Cornelio Dolabella. *M. Antonius.* Antonius exercitibus occupatis ſummum in Repub. imperium & dominatum affectabat, quem repulit primùm ſuis orationibus Cicero, deinde triumuir eſt factus, vt dixi. Hiſtoriam belli Antoniani nemo hiſtoricus melius poteſt perſequi, quàm Cicero in Philippicis fecit. l Tunc emer-
C ſerat.) Cicero authoritate & eloquentia ſua Cæſarem Octauium adoleſcentem, Hircium & Panſam conſules in Antoniū armauit. m Vſqueadeo cæcus.) Satis erat Cicero à M. Bruto admonitus, ne nimium potentiam Octauij aleret, néve quo plus æquo puerili fideret ingenio, quamlibet bono: poſſe immodica fortuna mutari, & inſoleſcere. *Brutus.* Grauiſsimę duę epiſtolæ Bruti, altera ad Ciceronē ipſum, altera ad Atticum de ea ipſa re adhuc extant, quę plane virile illud & prudentiæ plenum M. Bruti pectus iudicant, & fere aperiunt. Tametſi Ciceronem non adeo ſtupidum crediderim, quin vt alia permulta occultiora, ita & hoc animo & cogitatione preuiderit. Quod & ſignificauit ſæpenumero amicis verbo illo toties ab ipſo vſurpato: Cæſarē Octauium laudandū, ornandum, tollēdum. Cuius meminit Velleius, & D. Brutus in quadam epiſtola ad Ciceronem.

Quod impudenter præſentia incommoda Chriſto imputent, qui deos colere non ſinuntur, cum tantæ clades eo tempore quo colebantur extiterint.

Caput XXXI.

DEos ſuos accuſent de tantis malis, qui noſtro Chriſto ingrati ſunt de tantis bonis. Certe quando illa mala fiebant, calebant aræ numinum Sabæo [a] thure ſertiſque recentibus halabant: clarebant ſacerdotia, phana renidebāt, ſacrificabatur, ludebatur, furebatur in templis, quando paſsim tantus ciuiū ſanguis à ciuibus: non modo in cæteris locis, verū inter D ipſa quoq; deorum altaria fundebatur. Non elegit templum, [b] quò confugeret Tullius: quia fruſtra elegerat Mutius. Hi vero qui multo indignius inſultant Chriſtianis temporibus, aut ad loca Chriſto dicatiſsima cōfugerunt, aut illuc eos vt viuerent etiā ipſi Barbari deduxerunt. Illud ſcio, & hoc mecum quiſquis ſine ſtudio partium iudicat, facillime agnoſcit: vt omittam cætera, quæ multa commemoraui, & alia multo plura, quę cōmemorare longum putaui, ſi humanum genus ante bella Punica reciperet Chriſtianam diſciplinam, & conſequeretur rerum tanta vaſtatio, quanta illis bellis Europam Africámque contriuit: nullus talium, quales nūc patimur, niſi Chriſtianæ religioni illa mala tribueret. Multo autem minus eorum voces tolerarentur, quantum attinet ad Romanos, ſi Chriſtianæ religionis receptionem & diffamationem, vel irruptio illa Gallorum, vel Tiberini fluminis, igniúmq; illa depopulatio, vel quod cuncta mala præcedit, bella illa ciuilia ſequerentur. Mala etiam alia, quę vſqueadeo incredibilia acciderunt, vt inter prodigia numerarentur, ſi Chriſtianis temporibus accidiſſent, quibus ea niſi Chriſtianis hominibus tanquam crimina obiicerent? Omitto quippe illa, quæ magis fuerunt mira quàm noxia, boues locutos: [c] infantes nondum natos de vteris matrum quę- E dam verba clamaſſe: volaſſe ſerpentes, [d] fœminas & gallinas, & homines [e] in maſculinum ſexum fuiſſe conuerſas: & cætera huiuſmodi quæ in eorum libris, non fabuloſis, ſed hiſtoricis ſeu vera ſeu falſa ſint, non inferunt hominibus perniciem, ſed ſtuporem. Sed & cum pluit terra, [f] cum pluit creta, [g] cum pluit lapides, [h] * non vt grando appellari ſolet hoc nomine, ſed omnino vel terræ [i] vel cretæ, vel lapidum pluuia. Hæc profecto etiā grauiter lædere potuerunt. Legimus apud eos Aetneis ignibus [k] ab ipſo montis vertice vſque ad littus proximum decurrentibus ita ferbuiſſe mare, vt rupes exurerentur, & pices nauium ſoluerentur. hoc vtique non leuiter noxium fuit, quāuis incredibiliter mirum. Eodem rurſus æſtu [l] ignium tanta vi fauillę ſcripſerunt oppletā eſſe Siciliam, vt Catinenſis vrbis [m] tecta obruta & oppreſſa diruerent. Qua calamitate permoti, miſericorditer eiuſdem anni [n] tributum ei relaxauere Romani. Locuſtarum etiam in Africa [o] multitudinem prodigij ſi- F milem fuiſſe, cum iam eſſet populi Romani prouincia, literis mandauerunt: conſumptis enim fructibus foliíſq; lignorum, ingenti atque inæſtimabili nube in mare dicunt eſſe deiectam. Qua mortua redditaq; littoribus, atque hinc aëre corrupto, tantam ortam peſtilentiam dicunt, vt in ſolo regno Maſiniſſę [p] octingenta hominum milia [q] periſſe referantur, & multo amplius in terris [r] littoribus proximis: tunc Vticæ ex triginta milibus virorum * [s] quæ ibi erant, decem remanſiſſe confirmant. Talis itaque vanitas qualem patimur, eiq; reſpondere compellimur: quid horum nō Chriſtianæ religioni tribueret, ſi temporibus Chriſtianis videret? Et tamē diis ſuis iſta non tribuunt: quorum ideo cultum [t] requirunt, ne iſta vel minora patiantur, cum ea maiora pertulerint à quibus antea colebantur.

** al. pluit lapidibus, & mox ſic ſed omnino lapidibus.*

** aliàs, iuniorum.*

a SAbæo.) Sabæi populi ſunt iuxta Syriam & Arabiam, apud quos naſcitur thus. Virgilius: *Sabæi.*

India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi.

Seruius Sabæos nominatos ait à σέβεσθαι, quod eſt colere. quia thure, quod apud eos naſcitur, deos placamus. b Non elegit templum.) Obiit in Formiano ſuo, quum iterata nauigatione trans mare ad Brutum tempeſtate repulſus eſſet. c Boues locutos.) Frequentiſsime in prodigiis apud hiſtoricos, vt bello Punico ſecūdo Q. Fabio Maximo quater, & M. Marcello iij. Coſſ. quo eodem anno Spoleti ex muliere vir eſt factus. *Boues locuti.*

G factus, & Marucio infans in vtero iò triumphe clamauit. Author Liuius lib.xxiiij. Locutus eſt & bos bello Antiocheno Roma caue tibi. & bello ciuili Antoniano, bos vrgenti ſe in opere dixit, non defuturum frumentum, ſed homines quid illud ederent, & aliàs ſæpiſſime. d Volaſſe ſerpentes) In Libyæ ſolitudinibus ſerpẽtes ſunt plurimæ volucres, quæ Africo vento in agrum Aegyptium cum magna indigenarum pernicie ſe effundunt. Idcirco Cicero Ibem ab illis cultũ hominibus ſcribit, quòd hoc animal eam peſtem ab Aegypto auertat. Idem Herodotus in Euterpe. e Fœminas & gallinas & homines.) Sexus mutatos, ex fœminis hominibus viros factos, ex gallinis gallos gallinaceos. Mendum nullum eſt in ſcriptura. admoneo, quandoquidem vim coniunctionis noſter interpres parum intelligens, parum rectè ſic legi putat: Fœminas, & gallinas, & homines: tum etiam quòd fœminam ad alia non poſſe animalia pertinere exiſtimat, quàm ad homines: & homines eſſe tantummodo viriles ſexus: ideo ſic explicat, fœminas conuerſas in homines, id eſt, in viros, inquit. En quales homines venerabatur ſeculum prius: qui nam ſumebant ſibi veteres authores enarrandos, quum nondum ſcirent homines etiam ad mulieres pertinere, & fœminas de brutis quoq; animalibus dici? Et miramur tam corruptas nos artes omnes à patribus accepiſſe. Miremur potius quũ tale hominum genus in illas inuaſerit, nos aliquas omnino accepiſſe. Porrò hanc ſexus mutationem Plinius libro ſeptimo, non eſſe fabuloſam dicit: & aliquot teſtimonia affert, ſuamq; fidem interponit, quod teſtificari ſe quæ viderit, ait. Et profectò conſideranti mihi rationem ſexuum, difficile videtur ex mare fieri fœminam. Contra fieri, non item. nam retrahere naturam virile membrum interioſecus, facereq; ex eo locos fœmineos difficillimum eſt. expellere verò locos foras, peniſq; in modum deformare, & ſi rarum, fieri tamẽ poteſt, facilius quàm credatur. f Sed & quum pluit terra.) Terra pluiſſe, idq; non ſemel aut iterum rerum ſcriptores tradunt. Liuius & Iulius Obſequens, & alij. g Quum pluit creta.) Obſequens in prodigiis, Q. Metello, Titio Didio Coſſ. creta candida pluit.

H h Quum pluit lapides.) Neque hoc rarum. Primùm poſt conditam Romam, Tullo Hoſtilio rege contigit, quod vix credibile videbatur: poſtea toties, vt nulli mirum iam eſſet. ociosum ſit in re creberrima exempla afferre. i Sed omnino vel terræ.) Antiqui libri ſic habent: Sed omnino lapidibus hæc profectò &c. k Aetneis ignibus.) Aetna mons eſt in Sicilia Vulcano ſacer, qui per noctem flammas euomit per hiatum ſtadiorum xx. quem craterem vocant: quos duos eſſe vult Solinus in Polyhiſtore, dictus ſic vel ab Aetna filio Briarei Cyclopis, vel ab Aetna dea filia Cœli & Terræ, quam alij Thaliam vocãt, quemadmodum Seruius dicit. Hunc montem Virgilius deſcripſit longo carmine. Quidã ſunt qui attribuant. Seneca Ouidium à deſcribendo Aetna deterritum refert, quod illum à Virgilio iam ſciret cantatum. Cornelij Seueri putant eſſe nonnulli. Exundat ſæpe incendiis vicinis agris gentibuſque noxius. Sic Gn. Seruilio Cæpione, & C. Lælio Coſſ. Tum Seruio Flacco & Q. Calpurnio Coſſ. hoc quod Auguſtinus hic narrat contigit M. Aemilio, L. Aurelio Coſſ. Obſequens: Aetna mons terræ motu ignes ſuper verticem late diffudit, & ad inſulam Liparas mare efferbuit, & quibuſdam adustis nauibus vapore pleroſque nauales exanimauit. Piſcium vim magnam exanimem diſperſit, quos Liparenſes auidius epulis appetentes contaminatione ventris conſumpti ſunt, ita vt noua peſtilentia vaſtarentur inſulæ. Hactenus verba ſunt Iulij. Accidit iſtud paulo ante ſeditionem C. Gracchi. Oroſius addit multos mortales incendio abſumptos, coactóſque eſſe deſertis ſuis quàm longiſſime aufugere. l Eodem rurſus æſtu.) Oroſius lib. v. cap. xij. m Catinenſis vrbis.) Alibi Catanẽſis. idem eſt. illa enim ciuitas & Catana & Catina dicitur, etſi Catina ſit etiam in Hiſpania, & in Arcadia. Plinius lib. iij. Mons Aetna nocturnis mirus incendiis, Crater eius patet ambitu ſtadiorum xx. Fauilla Tauromininum & Catanam vſque peruenit feruens. n Eiuſdem anni.) Oroſius decem annorum tributũ à ſenatu eis remiſſum eſt author. o Locuſtarum etiam in Africa.) Liuius lib. lx. Oroſius, Eutropius, Iulius Obſequens, contigit etiam ante ſeditionem C. Gracchi. P. Plautio Hipſæo. M. Fuluio, Flacco Coſſ. p In

I ſolo regno Maſiniſſæ.) An potius Micipſæ filij eius. nam Maſiniſſa iam obierat. Sed dici poteſt Maſiniſſæ regnũ, quod illud ei pro maximis meritis populus Romanus dedit. q Octingenta hominũ milia.) Sic Oroſius, qui & regnum Micipſæ nominat. Obſequens D.ccc. hominum milia eo vniuerſum ſcribit fato deceſſiſſe. Eutropius tametſi non bonus admodum computator, ſic inquit: Qua peſtilentia in Numidia D.ccc. milia hominum, circa Carthaginem verò cc. M Romanorum verò militum, qui ibi ad præſidium erant xxx. M. extincta ſunt. eadem penè Oroſius, niſi quod pro nongentis octogintes ponit. r Multo amplius in terris.) Diuerſum ſcribunt hiſtorici quos legimus, niſi Auguſtinus alios authores ſit ſecutus, vel oratorio modo inflexerit hiſtoriam ad ſuam vtilitatem. Quod licere fieri Cicero perſona Attici docet in Bruto: & ab ipſo Cicerone nonnunquam eſſe factum, & nos interdum in eius orationibus deprehendimus, & Aſconius Pædianus annotauit. ſ Ex triginta milibus virorum.) Veteres libri habent, iuniorum: certe de militibus eſt intelligendum, qui Vticæ relicti erãt præſidium Africæ. t Quorum ideo cultum.) Legendum, quorum ideo cultum requirũtne iſta vel maiora.

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM LIB. IIII. DE Ciuitate dei ad Marcellinum. K

1 De his quæ primo volumine diſputata ſunt.
2 De his quæ libro ſecundo & tertio continentur.
3 An latitudo imperij, quę non niſi bellis acquiritur, in bonis habenda ſit, ſiue fœliciũ, ſiue ſapientium.
4 Quàm ſimilia ſint latrociniis regna abſq; iuſtitia.
5 De fugitiuis gladiatoribus, quorum potentia ſimilis fuerit regiæ dignitati.
6 De cupiditate Nini regis, qui vt latius dominaretur, primus intulit bella finitimis.
7 An regna terrena inter profectus ſuos atque defectus deorum vel iuuentur, vel deſerantur auxilio.
8 Quorum deorum præſidio putent Romani imperium ſuum auctum atque ſeruatum, cum ſingulis vix ſingularum rerum tuitionem committendam eſſe crediderint.
9 An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit adſcribenda, quem ſummum deum cultores ipſius opinantur.
10 Quas opiniones ſecuti ſint, qui diuerſos deos di- L uerſis mundi partibus præfecerunt.
11 De multis diis, quos doctores Paganorum vnum eundémque Iouem eſſe defendunt.
12 De opinione eorum, qui deum animam mundi, & mundum corpus dei eſſe putauerunt.
13 De his qui ſola rationalia animantia partes eſſe vnius dei aſſerunt.
14 Augmenta regnorum Ioui incongruẽter adſcribi, cum ſi, vt volunt, dea eſt Victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret.
15 An congruat bonis latius velle regnare.
16 Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos ſingulos deputantes, ædem Quietis extra portas eſſe voluerunt.
17 An ſi Iouis ſumma poteſtas eſt, etiam Victoria dea deberit exiſtimari.
18 Fœlicitatem & Fortunam qui deas putant, qua ratione fecerunt.† † aliàs, ſternunt.
19 De fortuna muliebri.
20 De Virtute & Fide, quas Pagani templis & ſacris honorauerunt, prætermittentes alia bona, quæ ſimiliter colenda fuerunt, ſi rectè aliis diuinitas tribuebatur. M
21 Quod vnum non intelligentes deum, virtute ſaltem & fœlicitate debuerint eſſe contenti.
22 De ſcientia colendorum deorum, quam à ſe Varro gloriatur collatam eſſe Romanis.
23 De fœlicitate quam Romani multorum veneratores deorum diu non coluerunt honore diuino, cum pro omnibus ſola ſufficeret.
24 Qua ratione defendant Pagani, quod inter deos colant ipſa dona diuina.
25 De vno tantũ colẽdo deo, qui licet nomine ignoretur, tamen fœlicitatis dator eſſe ſentitur.
26 De ludis ſcenicis, quos ſibi dij celebrari à ſuis cultoribus exegerunt.
27 De tribus generibus deorũ, de quibus Scæuola põtifex diſputauit.
28 An ad obtinendum dilatandumq; regnum profuerit Romanis cultus deorum.
29 De falſitate auſpicij, quo Romani regni fortitudo & ſtabi-

A & ſtabilitas viſa eſt indicari.

30 Qualia de diis gentium etiam cultores eorum ſe ſentire fateantur.

31 De opinionibus Varronis, qui reprobata perſuaſio ne populari licet ad notitiam veri dei non peruenerit, vnum tamen colendum eſſe cenſuerit.

32 Ob quam ſpeciẽ vtilitatis principes gẽtium apud ſubiectos ſibi populos falſas religiones voluerunt permanere.

33 Quod iudicio & poteſtate veri dei omnium regum atque regnorum ordinata ſint tempora.

34 De regno Iudæorum, quod ab vno & vero deo inſtitutum atque ſeruatum eſt, donec in vera religione manſerunt.

D. AVRELII AVGVSTINI DE CIuitate dei ad Marcellinum. LIB. IIII.

De his quæ primo volumine diſputata ſunt. Caput I.

B DE Ciuitate dei dicere exorſus, prius reſpondendũ putaui eius inimicis, qui terrena gaudia cõſectantes, rebusq́; fugacibus inhiantes, quicquid in eis triſte, miſericordia potius admonentis dei, quàm puniẽtis ſeueritate patiũtur, religioni increpitãt Chriſtianę, quę vna eſt ſalubris & vera religio. Et quoniã cum ſit in eis etiã vulgus indoctum, velut doctorum authoritate in odium noſtrũ grauius irritantur, exiſtimantibus imperitis, ea quæ ſuis temporibus inſolite acciderunt, per alia retro tempora accidere non ſolere. Eorumq́; opinionem, etiam iis qui eam falſam eſſe nouerunt, vt aduerſum nos iuſta murmura habere videantur, ſuæ ſciẽtiæ diſsimulatione firmantibus: de libris quos authores eorum ad cognoſcẽdam præteritorum temporum hiſtoriã memoriæ mandauerunt, longè aliter eſſe, quàm putant, demonſtrandum fuit: & ſimul docendum, deos falſos, quos vel palàm colebãt, vel occulte adhuc colunt, eos eſſe immundiſsimos ſpiritus, & malignißimos ac fallaciſsimos dæmones: vſqueadeo, vt aut veris, aut fictis etiã ſuis tamẽ C criminibus delectẽtur, quæ ſibi celebrari per ſua feſta voluerunt: vt à perpetrandis damnabilibus factis, humana reuocari nõ poſsit infirmitas, dum ad hæc imitanda velut diuina præbetur authoritas. Hæc non ex noſtra cõiectura probauimus, ſed partim ex recẽti memoria (quia & ipſi vidimus talia ac talibus numinibus exhiberi) partim ex literis eorum, qui non tanquam in cõtumeliam, ſed tanquam in honorem deorum ſuorum iſta cõſcripta poſteris reliquerunt: ita vt vir doctiſsimus apud eos Varro, & grauiſsimæ authoritatis, cum rerum humanarum atque diuinarum diſpartitos faceret libros, alios humanis, alios diuinis pro ſua cuiuſque rei dignitate diſtribuens, non ſaltem in rebus humanis, ſed in rebus diuinis poneret ludos ſcenicos: cum vtique ſi tantummodo boni & honeſti homines in ciuitate eſsẽt, nec in rebus humanis ludi ſcenici eſſe debuiſſent. Quod profectò non authoritate ſua fecit, ſed quoniam eos Romæ natus & educatus in diuinis rebus inuenit.

IO. LODOVICI VIVIS VALENtini in Quartum librum de ciuitate dei D. Auguſtini commentaria.

NVnc ex rebus geſtis Pop. Ro. ad religionẽ eius, ſacra, ceremoniáſque tranſeundum. Superioribus libris nullam præfati ſumus veniam, quòd acta illius populi, ſi non ad plenum ex aliquo, quoniam periit magna pars T. Liuij ſcriptoris rerũ copioſiſsimi, certe ex multis quoquo modo colligi potuerũt, quatuor libris ſequentibus, ſed in primis hoc quarto ignoſci nobis petimus, ſi quo in loco vel diligẽtiam noſtram lector deſiderarit, vel ingenium. nullus de his rebus author ad hanc memoriam peruenit, qui quidem extet. Interciderunt enim, vt alia eiuſdem viri quamplurima: ſic & antiquitates M. Varronis: quas vnas ſi haberemus, ſatisfacere potuiſſemus Auguſtino, vnde illi ſunt ferè quæ dicit deſumpta. itaque emendicanda nobis ẽ variis fuerunt, quæ huc afferremus, ne nudi omnino & inopes, omniq́; non modo cultu ac ornatu, ſed inſtrumẽto quoque domeſtico egeni videremur: quæ ſi non magnifice conſtructa & parata ſunt, cõtenti animus hoc ſolo, non prorſus videri pudendam noſtram mendicitatem, quòd non aſſecutis eius venia danda: præſertim nulla conatus & diligentiæ culpa, & in re cuius cum maximè maximo generis malo vigeret, plurimi erant & quidem doctiſſ. vt de vulgo taceam, qui non paruam ſuœ partem ignorabant. Sicut ipſe teſtatur Varro. Profectò Iuuenalis in Satyra prima neſciuiſſe videtur Pecuniam pro dea Romanis cultam, cum ait: *Antiquitates M. Varronis.* D

Et ſi funeſta pecunia templo.

Nondum habitas, nullas nummorũ ereximus aras. Quam tamen cum Aculino & Argẽtino Varro inter deos numerat. Quis ergo miretur, ſi rem ope & benignitate Chriſti ex hominum vita iam olim pulſam, nos adeo non teneamus exacte, vt vel quiuis ex illo populo, vel etiam ſi diis placet, Varro ipſe, qui Romanis pontificibus opprobrare nec falſo auſus eſt eſſe in ſuis diis ac religionibus complura, quæ illos laterẽt, quæ omnia ipſe aperuit & declarauit, vir totius veteris æui conſultiſſimus. Iſtis omnibus accedit, nullam fore, aut rebus humanis, aut eruditioni iacturam, ſi quemadmodum de vſu vitáque, ſic etiam de memoria impietas eiuſmodi abiret. E Quid enim cõfert eruditioni flagitia Iouis aut Veneris noſſe? quibus diis, quæ ſacra fiant? quæ oſtenta, quibus hoſtiis ſacriſque procuranda? quę auguria prodigiaq́; à quibus mittantur? quomodo expientur? ſi quibus hæc placent, contendunt nos per ea fieri peritiores. Ego vero qui ob pauciora ex illis deliramentis noui, quàm quiuis eorum, contendo futurum vtilius vitæ morbúſque in totum neſciri: quæ res minus me reddit ſollicitũ, ſi cuius dini diuerſq; diuinitatem, genus, templa, aras, feſta, ceremonias, ſacra, horum omnium rationem & modum haudquaquam copioſè perſecutus ſum. tametſi adhibita nobis eſt opera, ne lector harum rerũ ſtudioſus, vacuus earum à lectione noſtrorum commentariorum diſcedat.

De his quæ libro ſecundo & tertio continentur. Cap. II.

ET quoniam in fine primi libri, quæ deinceps dicẽda eſſent, breuiter poſuimus, & ex his quędam in duobus conſequentibus diximus, expectationi legentium quæ reſtant reddenda cognoſcimus. Promiſeramus ergo quędã eſſe dicturos aduerſus eos, qui Romanæ Reipublicæ clades in religionem noſtram referunt: & commemoraturos quæcunq; & quantacunque occurrere potuiſſent, vel ſatis eſſe viderentur, mala, quæ illa ciuitas pertulit, vel ad eius imperium prouinciæ pertinentes, antequam eorum ſacrificia prohibita fuiſſent: quæ omnia proculdubio nobis tribuerent, ſi iam vel illis noſtra clareret religio, vel ita eos à ſacris ſacrilegiis prohiberet. Hæc in ſecundo & tertio libris ſatis, quantum exiſtimo, abſoluimus: in ſecundo agentes de malis morum: quæ mala vel ſola, vel maxima deputanda ſunt. In tertio autem libro de his quæ ſtulti ſola perpeti exhorrent, corporis videlicet, externarúmque rerum,[a] quę plerunque patiuntur & boni. Illa vero mala non dico patienter, ſed libenter habent, quibus ipſi fiunt mali. Et quàm pauca dixi de ſola illa ciuitate, atque eius imperio, nec inde omnia vſq; ad Cæſarem Auguſtum. Quod ſi ita commemorare voluiſſem, & exaggerare illa mala quæ nõ ſibiinuicem homines faciunt, ſicut ſunt vaſtationes, euerſionéſque bellantium: ſed ex ipſius mundi elementis terrenis accidunt rebus, quæ vno loco Apuleius[b] breuiter ſtringit in eo libro, quem de mundo ſcripſit: terrena omnia dicens mutationes, conuerſiones,[c] & intentiones, & remiſsiones,[d] atque interitum habere. Nanque immodicis tremoribus terrarum vt verbis eius vtar, diſsiluiſſe humũ & interceptas vrbes cum populis dicit: abruptis etiam imbribus prolutas totas eſſe regiones: illas etiam quæ prius fuerãt cõtinentes, hoſpitibus atq; aduenis fluctibus inſulatas, aliáſque deſidia maris pedeſtri acceſſu peruias *Li.1.de Ciui.dei.ca.6* F

G peruias factas: ventis ac procellis euerſas eſſe ciuitates: incendia de nubibus emicuiſſe, quibus Orientis regiones conflagratæ perierunt: & in Occidentis plagis ſcaturigines quaſdã ac proluuiones eaſdẽ ſtrages dediſſe. Sic ex Aetnæ verticibus quondã effuſis crateribus[b], per decliuia, incendio diuino, torrẽtis vice flammarum flumina cucurriſſe. Si hæc atq; huiuſmodi, quæ habet hiſtoria, vnde poſſem colligere voluiſſem, quando finiſſem, quæ illis temporibus euenerunt, antequã Chriſti nomẽ illa iſtorum vana & vere ſaluti pernicioſa cõprimeret? Promiſeram me etiã demonſtraturum, quos eorum mores, & quã ob cauſam deus verus ad augendũ imperium adiuuare dignatus eſt, in cuius poteſtate ſunt regna omnia, quamq; eos nihil adiuuerint hi quos deos putant, & potius quantũ decipiẽdo & fallendo nocuerint: vnde nũc mihi video eſſe dicendũ, & magis de incrementis imperij Romani. Nam de noxia fallacia dæmonũ, quos velut deos colebant, quantũ malorum inuexerit moribus eorum, in ſecundo maximẽ libro non pauca iam dicta ſunt. Per omnes autẽ abſolutos tres libros vbi opportu-
H num viſum eſt, cõmemorauimus etiam in ipſis bellicis malis, quãtum ſolatiorum deus per Chriſti nomen, cui tãtum honoris Barbari detulerunt, præter bellorũ mo-
Matth. 5. rem bonis maliſq; cõtulerit, qui facit ſolem ſuum oriri ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.

a Corporis videlicet externarumq; rerum.) Vt eſt triplex bonorũ genus, ita & malorum triplex illis contrarium. b Quæ vnus lo-
Apuleius. co Apuleius.) Alibi in eo libro, L. Apuleius Madaurenſis philoſophus fuit Platonicus, antiquæ dictionis amator, & æmulus. Librum Metamorphoſeos ex Luciano vertit, ac multis additis ſuũ fecit: de mundo ſiue coſmographia ex Ariſtotele ad verbũ diſſimulato, quod vehementer miror, authore, tametſi Ariſtotelem, & Theophraſtũ ſequi ſe in eo opere profiteatur, inaudita ciuili loquendi formula: nam ſurripere appellat ſequi, quod ciuilius etiam eſt quàm fugæ, cedẽdi nomen inderet: credo quod ſequi vocaret præcurrere, ac viam monſtrare: & plane iſtæ ſunt innouatæ vocũ ſignificationes, quo gratior fiat oratio atq; lepidior.
Liber de mundo an Ariſtotelis. Libellum de mũdo vt recentiores tranſeã, veteres, de quorũ numero ſunt Iuſtinus philoſophus ac martyr, & Themiſtius Euphradæ, Ariſtotelis eſſe dicunt: quanquã phraſis parũ id indicare videatur, floridior & cõcinnior q̃ ſolet eſſe Ariſtotelica. Sed de hoc non eſt nunc diſputandi locus. Certe vel ab Ariſtotele, vel à Theophraſto, vel aliquo illorũ temporum Ariſtotelicæ doctrinæ ſectatore conſcriptũ eſſe res oſtendit, cõpendiũ, ſicut Iuſtinus inquit, Peripateticæ philoſophiæ illius quæ ad naturam ſpectat. Verba hæc quę ab Auguſtino citãtur, deſunt in exẽplari Apuleij Florentino: quod mihi Petrus Egidius Antuerpianus, homo apprime eruditus, & amicus omnium quos norim, candidiſſimus, atque integerrimus, accommodauit. Deſunt & in Veneto antiquiore, quod vidimus apud egregium virum Petrum Apoſtolium, & in noſtro recentiore, quod excuſſit Aſulanus Aldi ſocer. Sic enim in eis omnibus habetur: Terrena
I omnia mutationes, & conuerſiones, poſtremo interitus habent. Poſtremo quod eſt in triremi gubernator, & tamen ſcripſiſſe hæc Apuleium, quæ Auguſtinus adducit, apparet, tum ex filo formaque orationis plane Apuleiana, tum etiam quod in Ariſtotelis libro leguntur. Ad hunc enim modum dicit, ſiquis forte requirit Græca verba: Μόνα τὰ τῶν οὐρανίων, διὰ τοῦτο ἀεὶ τὴν αὐτὴν σώζοντα τάξιν διακεκόσμηται, καὶ οὔποτε ἀλλοιωθέντα μετακινεῖται, κατὰ δὲ τὰ ἐπὶ γῆς εὔτρεπτα ὄντα πολλὰς ἑτεροιώσεις. καὶ πάθη ἀναδέχεται. σεισμοί τε γὰρ ἤδη βίαιοι πολλὰ μέρη τῆς γῆς ἀνέρρηξαν. ὄμβροι τε κατέκλυσαν ἐξαίσιοι καταρραγέντες, ἐπιδρομαί τε κυμάτων καὶ ἀναχωρήσεις πολλάκις, καὶ ἠπείρους ἐθαλάττωσαν, καὶ θαλάττας ἠπείρωσαν. βίαι τε πνευμάτων καὶ τυφώνων ἔστιν ὅτε πόλεις ὅλας ἀνέτρεψαν. πυρκαϊαί τε καὶ φλόγες αἱ μὲν ἐξ οὐρανοῦ γενόμεναι πρότερον, ὥσπερ φασὶν, ἐπὶ Φαέθοντος τὰ πρὸς ἕω μέρη κατέφλεξαν. αἱ δὲ πρὸς ἑσπέραν ἐκ γῆς ἀναβλύσασαι, καὶ ἐκφυσήσασαι, καθάπερ τῶν ἐν Αἴτνῃ κρατήρων ἀναρραγέντων, καὶ ἀνὰ τὴν γῆν φερομένων χειμάρρου δίκην. Hactenus Ariſtoteles. Quæ verba Latina Apuleius reddit, vbi Orientis regiones conflagraſſe dicit. Phaetontis incẽdium Ariſtoteles diſerte explicat, illius quem Solis filium fuiſſe perhibet, & aurigandi ignorãtia cœlum ac terras incendiſſe. hæc vero Aetnæ conflagratio prima eſt eruptio ignis ex eo monte quæ ſecundo anno octauæ & octogeſimæ Olympiadis, tribus ante natum Platonem annis contigit: ſi modo Euſebio Cæſarienſi bene ſunt tempora digeſta, quod non temere cõtingit, haud dubie
Aetnæ conflagratio. librariorum potius vitio, quàm authoris, in conflagratione ſeruatos eſſe pios homines miraculo quodam ne ab igne læderentur. & hoc de mundo libro attigit Ariſtoteles, & fuſius in mirabilibus naturæ auditionibus K explicat, quem etiam librum nondũ certum habeo, num ſit Ariſtotelicus. c Conuerſiones, & intentiones, & remiſſiones, atque interitum haberet.) Periiſſet orgator ille, niſi aliud admiſcuiſſet Auguſtino de intentione & remiſſione formarum, ſuper qua re maior eſt inter eos digladiatio, quàm vnquam inter Græcos & Troianos fuit ſuper formoſa Helena: nimirum illas ſuas formas nihilum formæ huius debere cedere exiſtimant. In antiquis Auguſtini libris nõ leguntur illa duo verba, intẽtiones & remiſſiones, nec in Græco Ariſtotelis codice, ſed ſolũ ἑτεροιώσεις καὶ πάθη. q. conuerſiones & interitus, ideo nec euerſiones dicendum, ſed conuerſiones.

An latitudo imperij, quæ non niſi bellis acquiritur, in bono habenda ſit ſiue fœlicium ſiue ſapientium. Cap. III.

IAm itaque videamus quale ſit, quod tantam latitudinem ac diuturnitatem imperij Romani illis diis audent tribuere: quos etiã per turpium ludorum obſequia, & per turpiũ hominum miniſteria ſe honeſte coluiſſe cõtendunt. Quanquam prius vellẽ paululum inquirere, quæ ſit ratio, quæ prudentia, cum hominum fœlicitatẽ non poſſis oſtendere, ſemper in bellicis cladibus, & in ſanguine ciuili, vel hoſtili, tamẽ humano, cum tenebroſo timore, & cruenta cupiditate verſantium: vt vitro lætitia eorum comparetur fragiliter ſplendida, [a] cui timeatur horribilius *a aliâs, vt*
ne repente frangatur: de imperij magnitudine ac lati- *vires legi-*
tudine velle gloriari. Hoc vt facilius diiudicetur: non *tia comp.*
vaneſcamus inani ventoſitate iactati, atq; obtundamus *fra ſplen-*
intentionis aciem altiſonis vocabulis rerum, cum au- *dide.*
dimus populos, regna, prouincias, ſed duos conſtitua- L
mus homines. Nam ſingulus quiſq; homo, vt in ſermone vna litera, ita quaſi elementum eſt ciuitatis & regni, quantalibet terrarum occupatione latiſſimi. Quorum duorum hominum, pauperẽ vnum vel potius mediocrem, alterum prædiuitem cogitemus: ſed diuitem timoribus anxium, mœroribus tabeſcentem, cupiditate flagrantem, nunquam ſecurum, ſemper inquietum, perpetuis inimicitiarum contentionibus anhelantem, augentem ſanè his miſeriis patrimonium ſuum in immẽſum modum, atque illis augmentis curas quoque amariſſimas aggerentem: mediocrem vero illum re familiari parua atque ſuccincta ſibi ſufficientem, chariſſimũ ſuis cognatis, vicinis, amicis, dulciſſima pace gaudentem, pietate religioſum, benignum mente, ſanum corpore, vita parcum, moribus caſtum, conſcientia ſecurũ. Neſcio vtrum quiſquã ita deſipiat, vt audeat dubitare
quem præferat. Vt ergo in his duobus hominibus, ita in M
duabus familiis, ita in duobus populis, ita in duobus regnis regula ſequitur æquitatis. Qua vigilanter adhibita, ſi noſtra intentio corrigatur, facillime videbimus vbi habitet vanitas, & vbi fœlicitas. Quapropter ſi verus deus colatur, eiq; ſacris veracibus & bonis moribus ſeruiatur, vtile eſt, vt boni longe lateq; diu regnent. Neque hoc tam ipſis, quàm illis vtile eſt, quibus regnant. Nam quantum ad ipſos pertinet, pietas & probitas eorũ, quæ magna dona dei ſunt, ſufficit eis ad veram fœlicitatẽ, qua & iſta vita bene agatur, & poſtea percipiatur æterna. In hac ergo terra regnum bonorum, non tam illis præſtatur, quàm rebus humanis. Malorum vero regnũ magis regnantibus nocet, qui ſuos animos vaſtant ſcelerum maiore licentia: his autem qui eis ſeruiendo ſubduntur, non nocet niſi iniquitas propria. Nam iuſtis quicquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non eſt pœna criminis, ſed virtutis examen. Proinde bonus etiam ſi ſeruiat,[a] liber eſt: malus autem, etiam ſi regnet, ſeruus eſt: nec vnius hominis, ſed quod eſt grauius, tot dominorum, quot vitiorum. De quibus vitiis quũ ageret ſcriptura diuina: A quo enim quis, inquit, deuictus *a. Petri 2.*
eſt, huic & ſeruus addictus eſt.

Proin-

A P Roinde bonus etiam ſi ſeruiat.) Stoicum paradoxum, cuius meminit Cicero in Paradoxis, & pro Murena: idcirco Hieronymus Stoicam ſectam ſimillimam cenſet Chriſtianæ religionis.

Stoici Chriſtianis proximi.

Quàm ſimilia ſint latrocinijs regna abſque iuſtitia.

Caput IIII.

REmota itaque iuſtitia, quid ſunt regna, niſi magna latrocinia? Quia & ipſa latrocinia [a] quid ſunt, niſi parua regna? Manus etenim ipſa hominum cum imperio principis regitur, pacto ſocietatis aſtringitur, placiti lege præda diuiditur. Hoc malum ſi in tantum perditorum hominum acceſſibus creſcit, vt & loca teneat, ſedes cõſtituat, ciuitates occupet, populos ſubiuget, euidentius regni nomen aſſumit, quod ei iam in manifeſto confert non adépta cupiditas, ſed addita impunitas. Eleganter enim & veraciter Alexandro illi magno quidam comprehenſus pirata[b] reſpõdit: Nam cum idem rex hominem interrogaſſet, quid ei videretur, vt mare haberet infeſtum? ille libera contumacia, quid tibi, inquit, vt orbem terrarum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro vocor: quia tu magna claſſe, Imperator.

B a Q Via & ipſa latrocinia.) Hoc idem elegãtiſsime Cyprianus ad Donatum: Madet, inquit, orbis mutuo ſanguine: & homicidium, quum admittunt ſinguli, crimen eſt: virtus vocatur, quũ publice geritur. Impunitatem ſceleribus acquirit, non innocẽtiæ ratio, ſed ſæuitiæ magnitudo. Et profecto non modo nõ eſt bonorum hominum bellare, ſed ne latronum, ac ne hominum quidẽ belluarum eſt iſte furor, vnde bellum nomen accepit, vt in officiis ſubſignificat Cicero, & Feſtus aperte teſtatur. b Quidam comprehenſus pirata.) Ex Cice. lib. de repu. iij. vt eſt apud Nonium Marcellũ. Nam cum quæreretur, inquit, ex eo, quo ſcelere impulſus mare haberet infeſtũ, vno myoparone eodem, inquit, quo tu vrbem terræ. Porrò myoparo nauicula ſolebat eſſe piratica. Lucanus in. x. Alexandrum fœlicem terrarum prædonem vocat: &,

Piratæ cuiuſdã liberè dictum.

Terrarum fatale malum, fulménque quod omnes
Percuteret populos pariterque, & ſydus iniquum
Gentibus.

De fugitiuis gladiatoribus, quorum potentia ſimilis fuerit regiæ dignitati.

Caput V.

PRoinde omitto quærere quales Romulus cõgregauerit, quoniã multum eis conſultum eſt, vt ex illa vita dato ſibi cõſortio ciuitatis, pœnas debitas cogitare deſiſterẽt: quarum metus eos in maiora facinora propellebat, vt deinceps pacatiores eſſent rebus humanis. Hoc dico, quod ipſum Romanum imperium iam magnum multis gẽtibus ſubiugatis, cæteriſque terribile, acerbe ſenſit, grauiter timuit, non paruo negotio deuitandæ ingentis cladis oppreſ-
C ſum: quando paucíſsimi gladiatores in Cãpania de ludo fugientes, exercitũ magnũ compararunt: tres duces[a] habuerunt: Italiã latiſsime & crudeliſsime vaſtauerunt. Dicant quis iſtos deus adiuuerit, vt ex paruo & cõtemptibili latrocinio peruenirent ad regnum, tantis iam Romanis viribus arcibúſq; metuendũ? An quia nõ diu fuerunt,[b] ideo diuinitus negabuntur adiuti? Quaſi vero ipſa cuiuſlibet hominis vita diuturna ſit. Iſto ergo pacto neminem dij adiuuant ad regnandum, quoniã ſinguli quiq; cito moriuntur. Nec beneficium deputãdum eſt, quod exiguo tempore in vno quoq; homine, ac per hoc ſingillatim vtiq; in omnib° vice vaporis euaneſcit. Quid enim intereſt eorum qui ſub Romulo deos coluerũt, & olim ſunt mortui, quod poſt eorum mortem Romanum tantum creuit imperium, cum illi apud inferos cauſas ſuas agant? Vtrum bonas, an malas ad rem præſentem non pertinet. Hoc autẽ de omnibus intelligendum eſt, qui per ipſum imperium quãuis decedentibus ſuccedentibuſq; mortalibus in longa ſpatia protendatur, paucis diebus vitæ ſuæ curſim raptimq; trãſierũt, actuum ſuorum ſarcinas baiulãtes. Sin vero etiam ipſa breuiſsimi temporis beneficia deorum adiutorio tribuenda ſunt: non parum adiuti ſunt illi gladiatores, D qui ſeruilis conditionis vincula ruperũt, fugerunt, euaſerunt, exercitum magnum & fortiſsimum collegerũt, obedientes regum ſuorũ conſiliis & iuſsis, multum Romanæ celſitudini metuendi, & aliquot Romanis Imperatoribus inſuperabiles multa ceperunt: potiti ſunt victoriis plurimis, vſi voluptatibus quibus voluerũt: quod ſuggeſsit libido fecerunt: poſtremo donec vincerẽtur, quod difficillime eſt factum, ſublimes regnantéſque vixerunt. Sed ad maiora veniamus.

T Res duces.) Sparthacũ, Chryſum, & Oenomaum. Memorabile a eſt quod Plinius li. iij. & xxx. refert, interdixiſſe caſtris ſuis Sparthacum auro & argento: vnde non miror tantum eius opes potentiámque creuiſſe. Et lex illa melior erat in caſtris fugitiuorũ, quàm ſunt ſilvæ Medicæ in vrbibus potentiũ regum. b An quia non diu fuerunt.) Tertio anno poſtquã fugerant deleti ſunt à M. Licinio Craſſo.

Duces fugitiuorum.

De cupiditate Nini regis, qui vt latius dominaretur primus intulit bella finitimis.

Caput VI.

IVſtinus qui Græcam [a] vel potius peregrinam, Trogum Pompeium ſecutus nõ Latine tantũ ſicut ille, verum etiam breuiter ſcripſit hiſtoriam. Opus librorum ſuorũ ſic incipit: Principio rerũ, gentium[b] nationumq; imperium penes reges erat, quos ad faſtigium huius maieſtatis, non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio prouehebat. Popu E li nullis legibus tenebantur: arbitria principum [c] pro legibus erant. Fines imperij tueri magis, quàm proferre mos erat. intra ſuam cuique patriam regna finiebantur. Primus omniũ Ninus [d] rex Aſſyriorũ veterem & quaſi auitum gentibus morem noua imperij cupiditate mutauit. Hic primus intulit bella finitimis,[e] & rudes adhuc ad reſiſtendum populos, ad terminos vſque Lybiæ perdomuit. Et paulo poſt: Ninus, inquit, magnitudinem quæſitæ dominationis continua poſſeſsione firmauit. Domitis igitur proximis, cum acceſsione viriũ fortior ad alios tranſiret, & proxima queq; victoria inſtrumentum ſequentis eſſet, totius Orientis populos ſubegit. Qualibet autem fide rerum,[f] vel iſte, vel Trogus ſcripſerit: nam quædam illos fuiſſe mentitos, aliæ fideliores literæ oſtendunt: conſtat tamen & inter alios ſcriptores regnum Aſſyriorum à Nino rege fuiſſe longe latéque porrectum. Tam diu autem perſeuerauit, vt Romanũ nondum ſit eius ætatis.[g] Nam ſicut ſcribunt qui chronicam hiſtoriam perſecuti ſunt, mille ducentos & qua- F draginta annos ab anno primo quo Ninus regnare cœpit, permanſit hoc regnum, donec transferretur ad Medos. Inferre autem bella finitimis & inde in cętera procedere, ac populos ſibi non moleſtos ſola regni cupiditate conterere & ſubdere, quid aliud quàm grande latrocinium nominandum eſt?

I Vſtinus qui Græcam.) Trogus Pompeius ab initio gentiũ res popu- a lorum omnium cõplexus, ad ſua tempora perduxit. Iuſtinus magnũ opus in breuiarium contraxit, quam epitomen nominauit, vt Florus fecit in Liuio, quanquam paulo fuſius. Vtinam Florus non tam breuis cõpreſſuſq; eſſe ſtuduiſſet: nunc pro Trogo Iuſtinus legitur. Sunt qui hiſtoriam Trogi vidiſſe ſe in Italia affirment, per quieté puto. b Principia rerum gentiũ.) Principio ſingulæ familię ſingulos reges habuerũt, vel natu maximos, vel conſilio, prudentia, æquitate præſtantiſſ. aliquantum pòſt multis familiis cœpit idem rex imperare, interdum eidem plures reges, quos populus duces ſibi rectoréſq;, & velut ſpeculatores publici cõmodi eligebat, non qualem ſors dediſſet cogebatur accipere, nec nobilitas valebat, nec ambitus ſua vnicuique vtilitas cum communi coniuncta ſatis chara, ſatiſque cõmendata erat, ne eligeret niſi optimũ. c Arbitria principũ.) Cum princeps eſt bonus, ſatius eſt ab eo regi, quàm à bona lege, ſicut Ariſtoteles docet in lib. de rep. d Primus omnium Ninus.) Hic fuit Beli filius, de quo alibi. e Hic primus intulit bella finitimis.) Ante Ninum conſtat bellatum eſſe inter mortales: iam enim Aſſi & Aegyptij inter ſe pugnarant fudibus, quas vocarunt phalangas, & belli authores Plinius in quinto Phœnices eſſe dicit: Iuſtinus Vexorem Aegypti, & Tanaim Scythiæ reges nominat, qui bella cum longinquis populis omnino & gloriæ cauſa geſſerint. Ninus vero primus finitimis cupidine augendæ ditionis bellum fecit. f Qualibet autem fide rerum.)

Reges primi.

Ninus rex

Primum bellum.

Græci

G Græci ſcriptores ſiue luxuria ſtyli, ſiue quo res patriæ eſſent admirabiliores: ſiue quo magis operibus ſuis lectorẽ oblectarẽt, tenerentq́ʒ: ſiue gentis vitio, multa ſunt in hiſtoria mentiti. Latini qui res Græcas tractarunt, cum neceſſe haberent eos ſequi, etiam multa falſa pro veris aſſeuerunt, vt Trogus, & Curtius Ruffus. g Vt Ro. nondum ſit eius ætatis.) Quantũ durarit imperium Aſſyriorũ non inter omnes conuenit. Euſebius M.cc. & xl. annos numerat, Diodorus Siculus M.ccc. & lx. Ex Ethetiæ ſuppotatione quo plurimum vtitur in rebus Aſiæ narrandis. Iuſtinus ex hoc numero ſexagita adimit: nec de numero regum conſtat. Diodor. xxx. reges ſeiſs: Aſſyriorũ ſcribit. Euſebius ſex & triginta. Velleius Paterculus tres & triginta à Nino ad Sardanapalũ, ita vt ſemper ſucceſſor regni fuerit demortui filius. Porrò Auguſtinus libros de Ciuitate dei ſcripſit principatu Honorij & Theodoſij iunioris circiter annum ab vrb. con. M.c.lxx.

Imperium Aſſyriorũ.

An regna terrena inter profectus ſuos atque defectus deorum vel iuuentur vel deſerantur auxilio. *Caput VII.*

SI nullo deorum adiutorio tam magnum hoc regnum & prolixum fuit, quare diis Romanis tribuitur Romanum regnum, locis amplum temporibúſque diuturnum? Quæcunque enim cauſa eſt, illa eadem eſt etiã iſta. Si autem & illud deorum adiutorio tribuendũ eſſe contendunt, quæro quorum: Non enim aliæ gentes, quas Ninus domuit & ſubegit, alios tunc colebant deos. H Aut ſi proprios habuerũt Aſſyrij, quaſi peritiores fabros imperij conſtruendi atq; ſeruandi, nunquid nam mortui ſunt, quando & ipſi imperium perdiderunt? Aut mercede non ſibi reddita, vel alia promiſſa maiore, ad Medos tranſire [a] maluerunt, atque inde rurſus ad Perſas [b] Cyro inuitante & aliquid cõmodius pollicente? Quæ gens non anguſtis [c] Orientis finibus poſt Alexandri Macedonis regnum magnũ locis, ſed breuiſsimum tempore in ſuo regno adhuc vſque perdurat. Hoc ſi ita eſt, aut infideles dij ſunt qui ſuos deſerunt, & ad hoſtes tranſeunt. Quod nec homo fecit Camillus, quando victor & expugnator aduerſiſsimæ ciuitatis, Romam cui vicerat ſenſit ingratam, quam tamen poſtea oblitus iniuriæ, memor patriæ à Gallis iterum liberauit. Aut non ita fortes ſunt, vt deos eſſe fortes decet, qui poſſunt humanis vel conſiliis vel viribus vinci? Aut ſi cum inter ſe belligerant, non dij ab hominibus, ſed dij ab aliis diis forte vincũtur, qui ſunt quarúmque proprij ciuitatum. Habẽt ergo & ipſi inter ſe inimicitias, quas pro ſua quiſque parte ſuſcipiũt. Non itaque deos ſuos vlla debuit colere ciuitas magis quàm alios à I quibus adiuuarẽtur ſui. Poſtremo quoquo modo ſe habeat deorum iſte vel tranſitus, vel fuga, vel migratio, vel in pugna defectio, nondum illis temporibus atque illis terrarum partibus Chriſti nomen fuerat prædicatum, quando illa regna per ingentes bellicas clades amiſſa atque tranſlata ſunt. Nam ſi poſt mille ducẽtos & quadraginta [d] * † annos, quando regnum Aſſyriis ablatum eſt, iam ibi Chriſtiana religio aliud regnum prędicaret æternum, & deorum falſorum cultus ſacrilegos inhiberet: quid aliud gentis illius vani homines dicerent, niſi regnum, quod tam diu conſeruatum eſt, nulla alia cauſa niſi ſuis religionibus deſertis & illa recepta perire potuiſſe? In qua voce vanitatis quæ poterat eſſe: & iſti attendant ſpeculum ſuum, & ſimilia conqueri, ſi vllus in eis pudor eſt, erubeſcant. Quanquam Romanum imperium [e] afflictum eſt potius, quàm mutatum, quod & aliis ante Chriſti nomen temporibus ei contigit, & ab illa eſt afflictione recreatum, quod nec iſtis temporibus deſperandum eſt. Quis enim de hac re nouit voluntatem dei?

** † aliàs, quod excurrit.*

a AD Medos tranſire.) Per Arbacem præfectum Mediæ, qui Sardanapalũ vicit, indignatus quod effœminato homini tam multa milia virorum parerent. Iuſtinus, Oroſius, Plutarchus, Euſebius, Diod. Sicu. & alij. b Atque inde rurſus ad Perſas.) Regnatum eſt à Medis in Aſia ab Arbace ad Cyrũ Cambyſis filium annos ccc.l. Aſtiages vltimus rex fuit, ex cuius filia Mandane, quæ Cambyſi nupſit, Cyrus eſt natus, quem auus ſomnio admonitus exponi iuſſerat, infans fato eſt ſeruatus. Cumque adoleuiſſet, ingreſſus Perſepolim expedire populum ſecures iuſſit, proximamq́ʒ ſyluam cædere: poſtridie inſtructiſſ. conuiuio multitudinem exceptam rogauit, num vitam eius diei pridianæ non præferrent? cúmque omnes præferre ſe clamaſſent, quandiu ergo, inquit, Medis parebitis, vita erit vt heſterna, ſi vos imperetis, vt hodierna: Ita coacto ingenti exercitu, aui opes fregit, imperiumq́ʒ ad Perſas tranſtulit. c Quæ gens non anguſtis.) Regnum Perſarum à Cyro ad Alexandrũ Philippi filiũ per cc.xxx. annos ſtetit. Alexander imperauit toti Aſiæ ſex annos, ſucceſſores eius Macedoni gente vſque Seleucum & Antiochum fratres. idem ab Olym. cxiiij. ad Olymp. cxxxiiij. quo tempore Arſaces ignobili gente vir, ſed impiger & acer, diſcordia fratrum regum fretus, regnum vi ſibi ſuiſque aſſeruit. Vnde Parthorum regnum exortum, quod manſit vſque ad Alexandrum Seuerum Cæſarem: quo imperante Xerxes Perſa regnum Parthis ademit, & Perſico nomini reſtituit, idq́ue regnum etiam ætate Auguſtini reſtabat: de quo Herodianus in Alexandro Antonino. d Nam ſi poſt mille ducentos & quadraginta.) Si ſic legamus, ſequitur Auguſtinus Euſebium: ſed in veterib⁹ libris ſcribitur, non quadraginta, ſed, quod excurrit. vt in varietate illa cõputantium ſententiam ſuã Auguſtinus non interponat, ſolum plures q̃ mille & ducentos annos eſſe ſignificet, incertũ quot, pauciores certe centum. e Quanquam Rom. imperium.) Manet adhuc nomen illius imperij cum exiguis quidem viribus, ſed prima dignitate. K

Aſtiages.

Perſarum regnum.

Quorum deorum præſidio putent Rom. imperium ſuum auctum atque ſeruatum, cum ſingulis vix ſingularũ rerum tuitionem committendam eſſe crediderunt. *Caput VIII.*

DEinde quæramus, ſi placet, ex tanta deorum turba quam Ro. colebant, quem potiſsimum vel quos deos credant illud imperium dilataſſe atq; ſeruaſſe. Neque enim in hoc tam præclaro opere L & tãtæ pleniſsimo dignitatis, audent aliquas partes ſub nomine [a] deorũ vel dearum, deæ Cloacinæ tribuere, aut Volupiæ, [b] quæ à voluptate appellata eſt: aut Libentinæ, [c] cui nomẽ eſt à libidine, aut Vagitano, [d] * † qui infantum vagitibus præſidet: aut Cuninæ, quæ cunas eorũ adminiſtrat. Quando autem poſsunt vno loco libri huius commemorari omnia nomina deorum, aut dearũ, quæ illi grandibus voluminibus vix cõprehendere potuerunt, ſingulis rebus propria diſpertientes officia numinum? Nec agrorum munus vni alicui deo cõmittendum arbitrati ſunt, ſed rura, deæ Ruſinæ: iuga mõtium, deo Iugatino: collibus, deã Collinam: * † vallibus, Valloniam præfecerunt. Nec ſaltem potuerunt vnam Segetiam [f] talem inuenire cui ſemel ſegetes commendarent: ſed ſata frumenta quandiu ſub terra eſſent, præpoſitam voluerunt habere deam Seiam: cum vero iam eſſent ſuper terram, & ſegetem facerent, deam Segetiam: frumentis vero collectis atque reconditis vt tutò ſeruarentur, deam Tutilinam [g] præpoſuerunt: cui non ſufficere videretur illa Segetia, quandiu ſeges ab initiis her- M bidis vſque ad ariſtas aridas perueniret. Non tamẽ ſatis fuit hominibus deorum multitudinem amãtibus, vt anima miſera dæmoniorũ turbæ proſtitueretur, vnius dei veri caſtum dedignata complexum. Præfecerunt ergo Proſerpinam [h] frumentis germinantibus: geniculis nodiſque [i] culmorum, deum Nodotũ: inuolumentis folliculorum, deam Volutinam: cum folliculi pateſcũt, vt ſpica exeat, deam Patelenam: cum ſegetes nouis ariſtis æquantur, quia veteres æquare hoſtire [k] dixerunt, deam Hoſtilinam: florentibus frumentis, deam Florã: [l] lacteſcentibus, deum Lacturnum: [m] * † matureſcentibus deam Maturam: [n] cum runcantur, id eſt, à terra auferuntur, deam Runcinam. [o] Nec omnia commemoro, quia me piget quod illos non pudet. Hæc autem pauciſsima ideo dixi, vt intelligeretur nullo modo eos dicere audere, iſta numina imperium conſtituiſſe, auxiſſe, conſeruaſſe Romanum, quæ ita ſuis quæq; adhibebantur officiis, vt nihil vniuerſum vni alicui crederetur. Quando ergo Segetia curaret imperium, cui curam gerere ſimul & ſegetibus & arboribus non licebat? Quando de armis

** † Vaticanus.*

** † aliàs Collatinã.*

** † al. deum Lacturnũ, & max Maturam.*

A nis Cunina cogitaret, cuius præpoſitura paruulorum cunas non permittebatur excedere? Quando Nodotus adiuuaret in bello, qui nec ad folliculum ſpicæ, ſed tantum ad nodum geniculi pertinebat? Vnuſquiſque [p] domui ſuæ ponit oſtiarium, & quia homo eſt omnino ſufficit. Tres deos iſti poſuerunt, Forculum foribus, Cardeam [q] cardini, Limentinũ limini. Ita non poterat Forculus ſimul fores & cardinem limenq́; ſeruare.

A [a] Vlent aliquas partes ſub nomine.) Vetera volumina habent: Aliquas partes deæ Cluacinæ tribuere. alibi, Audent aliquas partes numina deorum ac dearum Lauacinæ tribuere ſed legendum eſt Cloacinæ, cuius ſimulachrum inuentum eſt à Tito Tatio, qui cum Romulo regnauit, in magna quadam cloaca Romana. cumque ignoraretur cuius eſſet effigies, ex loco illi nomen impoſitum eſt, & Cloacina eſt dicta. author Lactantius. Cyprianus Cluacinam vocat, ſed puto mẽdum eſſe. Eſt & Venus Cluacina quaſi pugnatrix. Eſt enim cluere pugnare, cuius ſimulachrum Ro. eo loco, quo pax facta eſt inter Sabinos & Romanos, cum propter raptas pugnarent. Plinius lib. xv. b Volupiæ.) Huius ſacellum erat ad Noualia prope portam Romanulam, vt ſcribit Varro lib. de lingua Latina. iij. Macrobius in Saturna. iij. Calend. Ianuarias feriæ ſunt diuæ Angeronæ, cui pontifices in ſacello Volupiæ ſacrum faciunt: quam Verrius Flaccus Angeronam dici ait, quod angores ac animorum ſolicitudines propitiata depellat. Maſurius adiicit ſimulachrum eius deæ ore obligato atque ſignato in ara Volupiæ propterea collocatum, quod qui ſuos dolores anxietatéſque diſſimulant, perueniant patientiæ beneficio ad maximam voluptatem. c Aut Libentinæ.) Varro lib. iij de lingua Latina. à libendo libido, libidinoſus, ac Venus Libentina, & Libitina. Libitina longe aliud eſt, quàm Libentina. d Vagitanũ.) Vaticanum ſcribendum. Sic appellat hunc Gel. lib. xvj ex

Cloacina. *Venus Cluacina.* *Volupia.* *Angerona.* *Libentina.* *Vaticanus.*

B Varrone: Sicut, inquit, penes quem deum ſint humanæ vocis initia, quoniam pueri cum primum parti ſunt, eam primam vocem edunt, quæ eſt prima ſyllaba in nomine Vaticani, vnde etiam vagire naſcitur, & in antiquis codicibus hoc loco non Vagitano, ſed vaticano habetur. e Aut Cuninæ.) Hæc infantes in cunis tuetur, & faſcinum ſubmouet. Lactantius lib. j. f Vnam Segetiam.) At Segeſtam Plinius lib. xviij. Has enim tunc deos maxime nouerant, Seiamque à ſerendo, Segeſtam à ſegetibus appellabant, quarum ſimulachra in circo videmus. g Deam Tutilinam.) Tutanus & Tutilina dij, qui rebus tuendis præerant. Nonius Marcellus hunc Varro in periculoſis & ſubitis rebus inuocari morem eſſe dicit, vt Herculem malorum depulſorem, quem vocabant ἀλεξίκακον. Tutilinam inauſpicato nominari nefas erat. h Præſecerunt ergo Proſerpinam.) Hæc fuit filia Cereris & Iouis, quam Pluto patruus rapuit. Cicero libro ſecundo de Natura deorum: Proſerpina ea eſt, quæ Perſefone Græcè nominatur, quam frugum ſemen eſſe abſconditámque quæri à matre volunt. Varro Proſerpinam eſſe lunam perhibet ex ſententia Ennij & Epicharmi. i Geniculi nodiſque.) Plinius lib. xviij. frumenta quædam in genu tertio ſpicam incipiunt concipere, quædam in quarto, ſed etiamnum occultam. genicula autem ſunt tritico quaterna, farri ſena, hordeo octona, ſed non ante ſupra dictum geniculorum numerum conceptus eſt ſpicæ. Varro libro primo rerum ruſticarum, ſpicæ inuolucrum priuſquam prodeat, vaginam nominat. In ipſa, ſpica eſt granum: eſt & gluma grani folliculus: eſt ariſta velut acus quædam tactu aſpera erecta, quæ prius quàm in ſpica ariditate diriguit ſpica vocatur mutica. k Quia veteres æquare hoſtire.) Eſt hoſtire, vt ait Nonius, comprimere, & recedere: hinc hoſtis. eſt & ferire authore Feſto. eſt quoque æquum reddere, tum compenſare, & æquum beneficium rependere: vnde redhoſtire & hoſtimentum. Plautus, Quin pro-

Cunina. *Tutanus.* *Tutilina.* *Proſerpina.* *Hoſtire.*

C mitto, inquam, hoſtire contra, vt meruerit: id eſt, æqua reddere, vt exponit Marcellus. Idem Plautus in Aſinaria, Par pari hoſtimentum datum eſt opera pro pecunia. l Deam Floram.) Hanc exiſtimant quidam fuiſſe Accam Laurentiam meretricem, alij Melibœam Niobes filiam, quæ cum Apollinis & Dianæ metu colorem mutaſſet, Chloris eſt dicta. Hinc à Romanis Flora, quam cum Amycla ſorore ex omnibus liberis Niobes Latona propitiata iam ſeruarit, eamque ex Neleo Neptuni filio genuiſſe Neſtora, qui bello Troiano interfuerit: Homerus canit in vndecimo Odyſſeæ, qui & hanc quoque cum cæteris fratribus interiiſſe perhibet. Ouidius huic deæ, quod præſit floribus Zephyrum ventum dat maritum. m Lacteſcentibus deam Lacturciam.) Alij Lactucinam legunt. Seruius primo Georgicorum Lactanſem deum eſſe ait, qui lac infundit ſegetibus, & eas facit lacteſcere. n Deam Maturam.) Alij libri Matutam, quæ fuit Cadmi filia, Athamantis vxor, quæ poſtquam ſe de ſaxo in mare dedit præcipitem, mutato nomine ex Ino facta eſt Λευκοθέα, id eſt, Alba dea, Latinis Matuta mater, quam eandem auroram eſſe perhibent, vnde matutinum tempus: filium habuit Melicertam deum marinum, qui etiam mutato nomine Palæmon nuncupatus eſt. Cicero, Ouidius, Lactantius, Seruius, & alij: templum eius fuit in octaua vrbis regione. o Deam Runcinam.) Meminit huius Varro in libro de lingua Latina: runcare eſt euellere, hinc auerruncare, & auerruncaſſere apud veteres, id eſt, auferre, amoliri, & Auerruncus deus, qui mala abs auerteret. p Vnuſquiſque.) Legendum Vnum quiſque domui ſuæ ponit oſtiarium: & quia homo eſt, omnino ſufficit, quaſi homo vnus ſufficiat, non ſufficiant tres dij. q Cardeam.) Carnam potius hæc alias Crane eſt dicta, quæ compreſſa eſt ab Iano, eíque ius cardinis dedit deus. Præſit vitalibus humanis, feriæ ſunt Calendis Iunius. Ouidius ſex-

Flora. *Chloris.* *Lacturcia.* *Matuta.* *Runcare.* *Crane dea.*

to Faſtorum. Iunius Brutus pulſo Tarquinio rege huic deæ ſacrum fecit Calend. Iunij in Cœlio monte, pulte fabacia, & lardo. Macrobius primo Saturnalium. D

An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit adſcribenda, quem ſummum deum cultores ipſius opinantur. *Cap. IX.*

Omiſſa igitur turba iſta minutorum deorum, vel aliquantum intermiſſa, officium maiorum deorum debemus inquirere, quo Roma tam magna eſt facta, vt tam diu tot gentibus imperaret. Nimirum ergo Iouis hoc opus eſt. Ipſum enim deorum omnium dearúmque regem eſſe volunt: hoc eius indicat ſceptrum, hoc in alto colle [a] Capitolium. De iſto deo quamuis à Poëta dictum conuenientiſſime prædicant: Iouis omnia plena [b]. Hunc Varro [c] credit etiam ab his coli, qui vnum deum ſolum ſine ſimulachro colunt, ſed alio nomine nuncupari. Quod ſi ita eſt, cur tam male tractatus eſt Romæ, ſicut quidẽ & in cæteris gentibus, vt ei fieret ſimulachrum? quod ipſi etiam Varroni ita diſplicet, vt cum tantæ ciuitatis peruerſa conſuetudine premeretur, nequaquam tamen dicere & ſcribere dubitaret, quod hi qui populis inſtituerunt ſimulachra, & metum dempſerunt, & errorem addiderunt. E

I [a] N alto colle.) Tarpeio. b Iouis omnia plena.) Vergilius in Palæmone ex Arato

a Iuppiter.

Μεϛαὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραὶ, μεϛὴ δὲ θάλασσα
Καὶ λιμένες. Luca. ſimile in viij.

Eſtque dei ſedes, vbi terra, & pontus, & aër,
Et cœlum, & virtus: ſuperos quid quærimus vltra?
Iuppiter eſt quodcunque vides, quodcunque moueris.

c Hunc Varro.) Græci Iouem Ζῆνα, & Δία nominarunt, vtrunque à viuendo, quod vitam cunctis præberet, animas inſpiraret. Sicut etiam Orpheus interpretatur in Cratere. Plato in Cratylo vtrunque nomen coniungit Δία καὶ Ζῆνα quaſi δι' αὐτὸν ζῆν: quod per ipſum ſit viuere. Ennius iuuando Iouem. Plutarchus docet Priſcos philoſophos Iouem appellaſſe, mentem rerum omnium creatricem & vitam: ideo hic cultus eſt tanquam deus à ſapientibus viris qui nullum mortalem pro deo habebant, ſed principem naturæ, immortalem, omnipotentem, variiſque nominibus inſignitur, alio apud Græcos, alio apud Perſas, alio apud Phœnices, alio apud Aegyptios. Lactantius Saturni filium Cretæ regem propterea Ζῆνα dictum arbitratur, quòd primus ex liberis Saturni maribus vixerit.

Quas opiniones ſecuti ſunt qui diuerſos deos diuerſis mundi partibus præfecerunt.
Caput X.

Cur illi etiam Iuno vxor adiungitur, quæ dicitur ſoror & coniunx? Quia Iouem, inquiunt [a], in æthere accipimus: in aëre Iunonem. Et hæc duo elementa coniuncta ſunt, alterum ſuperius, alterum inferius. Non eſt ergo ille de quo dictum eſt, Iouis omnia plena: ſi aliquam partem implet & Iuno. An vterque vtrunque implet, & ambo iſti coniuges, & in duobus iſtis elementis, & in ſingulis ſimul ſunt? Cur ergo æther datur Ioui, aër Iunoni? Poſtremo ſi ipſi duo ſatis eſſent, quid eſt quod mare Neptuno [b] tribuitur, terra Plutoni? Et ne ipſi quoque ſine coniugibus remanerent, additur Neptuno Salacia [c], Plutoni Proſerpina [d]. Nam ſicut inferiorem cœli partem, id eſt, aërem, inquiunt, Iuno tenet: ita inferiorem maris Salacia, & terræ inferiorem Proſerpina. Quærunt quemadmodum ſarciant fabulas, nec inueniunt. Si enim hæc ita eſſent, tria potius elementa mundi eſſe, non quatuor [e] eorum veteres proderent, vt ſingula deorum coniugia ſingulis diuiderentur elementis. Nunc vero omni modo affirmauerunt aliud F

e eſſe æthe-

G eſſe ætherem, [f] aliud aërem. Aqua vero ſiue ſuperior ſiue inferior, vtique aqua eſt, puto quia diſsimilis, nunquid intantum vt aqua non ſit? Et inferior terra, quid aliud poteſt eſſe quàm terra, quantalibet diuerſitate diſtincta? Deinde ecce iam totus in his quatuor vel tribus elementis corporeus completus eſt mundus, Minerua vbi erit? [g] Quid tenebit? Quid implebit? Simul enim cum bis in Capitolio [h] conſtituta eſt, cum iſta filia non ſit amborum. Aut ſi ætheris partem ſuperiorem Mineruam tenere dicunt, & hac occaſione fingere Poëtas, quòd de Iouis capite nata ſit, cur non ergo ipſa potius deorum regina deputatur, quòd ſit Ioue ſuperior? An quia indignum erat præponere patri filiam? Cur nõ de Ioue ipſo erga Saturnum iuſtitia iſta ſeruata eſt? an quia victus eſt? Ergo pugnarunt? Abſit, inquiunt, Fabularum eſt iſta garrulitas. Ecce fabulis non credatur, & de diis ſentiantur meliora. Cur ergo non data eſt patri Iouis: & ſi non ſublimior, æqualis certe ſedes honoris? Quia Saturnus, inquiũt, temporis longitudo eſt. [i] Tempus igitur colunt, qui Saturnum colunt, & rex deorum Iuppiter inſinuatur natus ex tempore. Quid enim indignum dicitur, cùm Iuppiter & Iuno nati dicuntur ex tempore, ſi cœlum eſt ille & illa terra, cum facta ſint vtique cœlum & terra? Nam hoc quoque [k]
H in libris ſuis babent eorum docti atque ſapientes. Neque de figmentis poëticis, ſed de philoſophorum libris à Virgilio dictum eſt: Tum pater omnipotens *Georgi.2.* fœcundis imbribus æther Coniugis in gremium lætæ deſcendit, id eſt, in gremium telluris aut terræ: quia etiam hic aliquas differentias volunt eſſe, atque in ipſa terra aliud terram, [l] aliud tellurem, aliud tellumonem putant. Et omnes hos deos babent ſuis nominibus appellatos, ſuis officiis diſtinctos, ſuis aris ſacriſque veneratos. Eandem terram etiam [m] matrem deorum vocant: vt iam Poëtæ tolerabiliora confingant, ſi ſecundum iſtorum non poëticos, ſed ſacrorum libros, non ſolum Iuno ſoror & coniunx, ſed etiam mater [n] eſt Iouis. Eandem terram Cererem, [o] eandem etiam Veſtam volunt, cum tamen ſæpius Veſtam non niſi ignem [p] eſſe perhibeant pertinentem ad focos ſine quibus ciuitas eſſe non poteſt: & ideo illi virgines ſolere ſeruire, quòd ſicut ex virgine, ita nihil ex igne naſcatur. Quam totam aboleri vanitatem & extingui vtique ab illo oportuit, qui eſt natus ex virgine. Quis enim ferat quod cùm tantum honoris & quaſi caſtitatis igni tribuerint,
I aliquando Veſtam non erubeſcunt etiam Venerem dicere, [q] vt vaneſcat in ancillis eius honorata virginitas? Si enim Veſta Venus eſſet, quomodo ei rite virgines [r] à venereis operibus abſtinendo ſeruirent? An Veneres duæ ſunt, [s] vna virgo, altera mulier? An potius tres, vna virginum, quæ etiam Veſta eſt, alia coniugatarum, alia meretricum? Cui etiam Phœnices [t] donũ dabant de proſtitutione filiarum, antequam iungerent eas viris. Quæ illarum matrona eſt Vulcani? Non vtique virgo, quoniam babet maritum. Abſit autem vt meretrix, ne filio Iunonis, [u] & cooperario Mineruæ [x] facere iniuriam videamur. Ergo hæc ad coniugatas intelligitur pertinere, ſed eam nolumus imitentur in eo, quod fecit illa cum Marte. Rurſus, inquiunt, ad fabulas redis. Quæ iſta iuſtitia eſt, nobis ſuccenſere, quòd talia dicimus de diis eorum, & ſibi non ſuccenſere qui hæc in theatris libentiſsime ſpectant crimina deorum ſuorum? Et quod eſſet incredibile, niſi conteſtatiſsime probaretur, hęc ipſa theatrica crimina deorum ſuorum in honorem inſtituta eſſe eorundem deorum.

Q Via Iouem inquiunt.) Cicero ſecũdo de nat. deorum cœlum a ex dictis Ennij, & Euripidis, tum augurum authoritate, cõſenſuq; generis humani Iouem eſſe tradit. Aërem autẽ ſicut Stoici diſputant inter cœlum & mare interiectum Iunonem, quæ eſt ſoror & cõiunx Iouis, quod & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma coniunctio. Effœminarunt autẽ eum Iunoniq; tribuerunt, quòd nihil eſt eo mollius. Hæc Cicero. b Quid eſt quod mare Neptuno.) Tres filij Saturni Iuppiter, Neptunus, & Pluto, ita ſibi ſunt mundũ partiti, vt Ioui cœlũ cederet: Neptuno maria, Plutoni terra. Iuno nupſit Ioui, & aëri eſt præfecta. Commento huic veritas huiuſmodi præbuit occaſionem, quòd in diuiſione paterni regni imperium orientis Ioui ceſſerit, quod cœleſte videtur, in quo & Olympus mons, qui ſimilitudine nominis fabulam cõfirmauit. Imperium maritimum, & claſsis Neptunus accepit: Partem quæ ad occidentem ſolem vergeret, Dis ſiue Pluto, vnde in inferis dominari eſt dictus. Nam & Saturnum ad inferos relegatum fabulantur, quod ex oriente in Italiam fugerit, quæ eſt occidentalis in orbe terræ. c Neptuno Salacia.) Salaciam à ſalo dictã vult Varro. Feſtus ſcribit à veteribus aquam dictam ſalaciam, quam putarẽt ſalum ciere, hoc eſt mare, pro aqua ipſa ponitur à Poëtis. Pacuuius Hinc ſæuiorem ſalaciæ fugimus. Neptunum Diodo. Siculus perhibet nauigandi arte inuenta claſſem inſtituiſſe, eiq; præfectũ à Ioue, ideo pro deo maris habitum cultũmque à poſteris. d Plutoni Proſerpina.) Hanc Cereris & Iouis filiam Pluto in Sicilia rapuit, quam mater diu quæſitam tandem apud inferos eſſe comperit, impetrauitq; à Ioue vt Proſerpina medium annum eſſet cum marito, medium ſecum apud ſuperos. Epicarmus Ennij à proſerpẽdo nominatam eſſe dicit, quòd modo ad dextram, modo ad ſiniſtram ſerpat, eſſeq; lunam eandẽ & terram, Varro. Raptus Proſerpinę pleni ſunt & Græcorum, & Latinorum libri. e Nunc quatuor.) Veteres philoſophi quatuor eſſe elementa dixerunt, ignem ſupremum, hinc aëra, tertium aquam, poſtremo terram. f Aliud eſſe ætherem.) Cœlum ipſum & ſuperiorem aëris partem dixere æthera, inferiorem aëra, tametſi hanc quoque æthera, ſicut apud Poëtas. g Minerua vbi erit.) Euhemerus in ſacra hiſtoria Mineruam ſcribit filiam fuiſſe Iouis & Themidos. Cice. iij. de nat. deorũ Mineruas quinque facit, ſed poëtico more omnes iſtæ confunduntur. Et vna dicitur Minerua, quam è cerebro Iouis natam volunt, præſidem totius ſapientiæ. nam ideo & nata eſt è cerebro ſummi dei, & virgo eſt. Et reſidere putatur in altiſsimo cœli loco. Martianus lib. nuptiarum vj.

Virgo armata decens rerum ſapientia Pallas
Aetherius fomes, mens & ſolertia fati,
Ingenium mundi, prudentiæ ſacra tonantis
Ardor doctificus, noſtræque induſtria ſortis.
Quæ ſacis arbitrium ſapientis præuia curæ
Ac rationis apex, diuûmque hominumq; ſacer vois
Vltra terga means rapidi ac ſplendentis Olympi
Celſior vna Ioue flammantis circulus æthræ.

h Simul enim cum his in Capitolio.) Cicero ad equites de exilio: Nunc ego te Iuppiter opt. max. cuius nutu ac ditione ſola terrarũ gubernantur, Teq; particeps cõnubij ſocia regni regina Iuno, teq; Tritonia armipotens Gorgona Pallas Minerua, cæteriq; dij deæq; immortales, qui excelſi tumulo ciuitatis ſedẽ Capitolij in ſaxo incolitis conſtitutam. Dionyſius tradit Priſcum Tarquiniũ bello Sabino vouiſſe templum Ioui, Iunoni, & Mineruæ, exæquaſſeq; Tarpeium collem in modũ areæ ad id exigendum, ſed nec fundamẽta eum iecisſe ereptum ſubita nece. Receptũ eſt opus ac propè abſolutum à Tarquinio Superbo: & ab humano capite in fundamentis reperto dictum eſt Capitoliũ. erat vero iam ante conditum Capitolium in Cliuo Plorali ſacellum Ioui, Iunoni & Mineruæ ſacrum. i Quia Saturnus inquiunt temporis lõgitudo eſt.) Saturnum Heſiodus, Euhemerus, & Diodorus Cœli & terræ filiũ fuiſſe narrant, hominem impientiſsimum, ſed relatam ei gratiã à filio Ioue. Nam pulſus eſt ab eo vt ipſe patrem expulerat, & verum effecit mimum, Ab altero expectes, alteri quod feceris: hic deus temporis eſt fictus, ideo dictus κρόνος, quaſi χρόνος. Cic. ij. de nat. deorũ: Saturnum autẽ eſſe voluerunt, qui curſum & conuerſionem ſpatiorũ ac temporũ contineret, qui deus Græce, id ipſum nomẽ habet. κρόνος enim dicitur, qui eſt idem ſpatiũ temporis. Saturnus autẽ eſt appellatus, quod ſaturaretur annis. ex ſe enim natos comediſſe fingitur, quia conſumit ætas temporũ ſpatia, annisq; præteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autẽ à Ioue ne immoderatos curſus haberet, atq; vt eum ſyderum vinculis alligaret. k Nam hoc quoq;.) Videlicet quod Iuno ſit terra.) Hoc Varro lib. iij. de lingua Latina, vbi Iunonem terrã & Tellurem eſſe dicit. Plutarchus quoque, ſicut eſt in pręp. euangelica Euſebij Iunonem terrã, & nuptialem viri ac fœminæ coniunctionẽ interpretatur. Seruius Iouem ait, pro æthere & pro aëre poni, Iunonem pro terra & aqua. l Atque in ipſe terra aliud terrã.) Terra eſt ipſum elementũ. Tellus deminutiuum eſſe putant à terra: capiq; pro dea quæ terræ præeſt, ideo ædes Telluris ſemper dicitur, non terræ, tametſi tellus quoq; pro terra capitur præſertim à poëtis. Tellus etiã dicta eſt Proſerpina, & Tellumo Pluto, ſicut etiam Altor & Ruſor, cui terrena omnis vis atq; natura dedicata eſt, quemadmodũ placet Ciceroni. ideo nõnulli Cereris filiũ Plutonem faciunt, ſicut Diodorus refert lib. vj. Euſebius in præparatione Euangelica terræ partẽ vberẽ feracemq; dicit à Porphyrio in myſtica theologia Cererem vocari, lapidoſam vero montoſam & parum fertilem Rheam, ſiue Opem: & alia de virtute feminũ terræq; permulta Euſebius eod. lib. uj. m Eandẽ terrã etiam.) Nempe Rheã. o Sed etiã mater.) Nam & Iuno eſt ſoror & cõiunx & Ops mater. o Eandẽ terrã Cererẽ.) Varro & Tullius ex Chryſippo Stoico Cererẽ terrã eſſe docẽt à gerendo, quod fruges gerat: niſi quis malit ab antiquo verbo cereo quod eſt creo Varroni. Eſt enim terra omniparens. Plato in Cratylo, δίδοῦσα ὡς μήτηρ δημήτηρ κεκλῆσθαι. Filia fuit Saturni & Opis, ſoror Veſtæ & Iunonis. Has oẽs fœminas, & ſorores, & matrẽ terrã fuiſſe volunt. Sic etiã Veſtã Ouid. vj. Faſto.

Marginal notes to the commentary: K *Saturni filij.* *Salacia.* *Proſerpina* L .I *Minerua.* *Capitoliũ.* *Saturnus.* M κρόνος. *Terra.* *Tellus.* *Ceres vnde dicta.*

Veſta

A Veſta eadem eſt, & terra ſubeſt, ſubit ignis vtraque
Significat ſedem terra focuſque ſuam. Et póſt.
Stat vi terra ſua, vi ſtando Veſta vocatur.
Hęc ex Orphęo, qui ait, γαῖα τὴν πάντων ἑστίαν τὴν ἑδραίαν ... Quod cógruit cum etymo Platonis: qui ἀπὸ τοῦ ἑστίας, quæ eſt Veſta, q. οὐσίαν interpretatur. p Cum tamé ſæpius Veſtam nó niſi ignē.) Cicero .ij. de nat. deorú: Nam Veſtæ nomé à Græcis: ea eſt enim quæ ab illis Heſtia dicitur. Vis auté eius ad aras & focos pertinet: & in .ij. de leg. Veſtam quaſi focum vrbis, vt Græco nomine eſt appellata, quod nos propé idem Græcú interpretatum nomen tenemus. Ouidius ſexto Faſtorum:
Nec tu aliud Veſtam, quàm viuam intellige flammam,
Nataque de flamma corpora nulla vides.
Cúmque ſit ignis, & dicatur virgo, ex vtraque cauſa virgines ſunt eius miniſterio adhibitæ, & omnis virginitas ſacra erat illi. Primum quoniá virgini virgines conuenientiſsime cógruerent: deinde quòd ignis nihil ex ſe gignat, vt neq; virgines: ſeruandíque igné perpetuum cœleſtis ſimilé mos eſt ab Aegyptiis ortus, ſicut Diodorus ſcribit, qui ad alias manauit gétes, Græcas & Barbaras, vt Athenis & Delphis Plutarcho & Straboni. In Prytaneo enim Athenis ignis ſeruabatur ſempiternus: et Ilio in Latium ſunt tráſlata ſacra Veſtæ, hinc Romá per Romulum. idcirco Iliaca Veſta toties ab ſcriptoribus nominatur. Virgi. Sic ait, & manib⁹ vittas, Veſtámque potentem, Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem. & fuerunt quidem Veſtæ totidé ſunt, quot curiæ, ſicut Dionyſius ſentit. ſed templú Veſtæ publicæ Numa rex conſtruxit anno ab vrb. con. xl. vt Ouid. computat. q Etiam Venerem dicere.) Iſtud ex phyſica ratione. phyſici náque ſicut Macrobius teſtatur terræ ſuperius hemiſphærium quod nos incolimus Venerem dixere, inferius verò Proſerpinam: at qui & hanc noſtram terrá Veſtam nominant. Plotinus terræ virtuté animamq́, quæ eſt
B ex Venere, Veſtam appellat. Accedit huc quod cú Veſta ſit mundi ignis & fomentú à Venere, nihil videtur abeſſe à flamma grata & prolifica vniuerſi: ideo & colitur Veſta publice, & priuatim nó tanquá ſterilis, ſed Venerea & auctifica: vt per eam tum domus, tum etiá ciuitates populíque nouis ſubinde fœturis æternum concelebrentur. r Quomodo et rite virgines.) Grádis pœna ſi qua Veſtalis parú caſtè pudicitiam habuiſſet, ſed poſt annos triginta exire licebat, & nubere. ſ An Veneres duæ ſunt.) Plato in conuiuio geminá ponit Venerem. Cœleſtem, quæ optimos ſanctiſsimoſque excitaret amores, alteram inferiorem popularem, qua in libidinem impellimur, illam ſine matre ortam quam cœli filiam, hanc Iouis & Diones multo iuniorem & πάνδημον quaſi vulgarem. & Venerem ſanctam veteres omnis caſtitatis æſtimarunt ſuadentem, impultricémque. Hinc apud Romanos cùm mulieres multæ in flagitium libidinis irruerent penè furentes, ex libris Sibyllinis ſimulachrum Veneris Verticordię eſt conſecratum, quó facilius virginú mulierumq; corda à libidine ad pudicitiam verterentur. Valerius lib. viij. & Ouid. iiij. Faſto. t Cur etiam Phœnices.) Hoc de Cypris narrat Iuſtinus lib. duodeuiceſimo. Mos, inquit, erat Cypriis virgines ante nuptias ſtatutis diebus dotalem pecuniam quæſituras in quæſtum ad littus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri ſoluturas: credo quod ex inſtituto Veneris, quæ vt Lactátius ex ſacra hiſtoria refert, author meretriciæ vitæ fuit, docuitque Cyprias fœminas quæſtum vulgato corpore facere: Armenis ſimilem ferè morem fuiſſe narrat Strabo. Idem ſcribit Herodotus de Lydis, qui Babylonios plebeios refert cum res familiaris anguſtia premútur, ſolitos quæſtus gratia filias ſuas populo proſtituere. Phœnices multum coluiſſe Venerem traditur propter Adonem, qui ibi eſt natus, ſacráque Veneris cum luctu celebraſſe, vbi ipſa dea lugens inducitur, vt refert Macrobius. Simulachrúmque eius in móte Libano fingitur capite obnupto, ſpecie triſti, faciem manu læua intra amiculum ſuſtinens. Lachrymæ viſione conſpicientium manare creduntur: apud Euſebium quoq; in Euange. præpa-
C ra. ad hunc modum legitur: Quod vero maligni ad iſta dæmones humanum genus intruſerunt, quamuis per ſeipſum pateat, tamen inde quoque apertius videbis, ſi adulteria & fornicationes gentilium, quæ vſque ad hunc diem in Heliopoli Phœnice multiſque aliis in locis peraguntur, in mentem tibi veniant: quaſi enim primitias quaſdam diis debitas turpiſſimas huiuſmodi operationes in templis offerunt. Hæc de Latino Euſebio & exemplari mendoſiſsimo: nequis mihi fraudi oportere eſſe putet ſi quando minus recte Euſebij ſententiam explicuero. Proſtituendi fœminas vulgo etiam fuit mos Angilarum in Africa, nocte qua nuberent. Herodotus, Solinus, Mela. Siccæ in eadem terra templo Veneris matronæ dotem quærebant vulgato corpore. Valerius, Locrenſes. Iuſtinus ſcribit bello preſſos vouiſſe ſuas ſe filias Feſto Veneris proſtituturos, ſi victores forent. u Ne filio Iunonis.) An Marti, qui cum Venere concubuit, vnde natus eſt Harmonias. Mars vero Iunonis fuit filius, incerto patre, ſine patre fingunt eum natum. Quod poſsit de Marte intelligi, illud facit quod addit cooperario Mineruæ: vterque enim deus eſt belli: ſed potius de Vulcano intellexerim, Iouis & Iunonis filio: tametſi Iunonis ſolius filius dici ſoleat, ideo ἀπάτορα nominatus: vt apud Theocritum, qui artem fabrilem in Lemno inſtituit, cuius vxor fuit Venus, quæ cum Marte rem habuit. Eſſet ergo Vulcani nempe mariti iniuria, ſi vxor diceretur meretrix. Curruca enim non paruum eſt conuitium. x Cooperario Mineruæ.) Vulcanus enim & Minerua curant fulmen Iouis, ideo & interdum id iaculantur. Virgilius de Minerua:
Ipſa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem.
Quo loco Seruius grammaticus ait tria ſolum eſſe numina poſsidentia fulminum iactus, Iouem, Vulcanum, & Mineruam: tametſi aliter Plinius lib. ij. ex diſciplina Ethruſca & Romana. Curat vero Minerua Aegidem Iouis: quod ſi quis aliter vult philoſophari Iouis intellectum ingenium, & ſapientia Mineruæ, & igne follibúſque Vulcani fabrefactum. tegmen nanque capitis Iouis quum igneum ſit, tamen præſul operis Pallas ipſa texuit. Martianus in nuptiis, ait cooperator dicitur Mineruæ, quod ea genuerit Apollinem illum, in cuius tutela hiſtorici antiqui Athenas
D eſſe voluerunt. Cicero. iij de nat. de. verum illud ſimplicius, & ad ſenſum Auguſtini, vt puto, accommodatius, Vulcanum idcirco dici cooperariú Mineruæ, quod hæc ſit dea artium, etiam earum quibus vſus eſt manuum, quas Græci χειρουργικὰς vocant. Ille vero deus ignis inuentor, ſine quibus hæ artes non exercentur. Plutarchus de vtilitate inimici: Ignis artium omnium inſtrumentum eſt, ſi quis vomit vo. Ad hæc quod Vulcanus quoque ipſis artibus præeſſe exiſtimatus eſt. Euſebius enim, inquit, ex artibus alias Mineruæ, vt bellicas, alias Vulcano, vt omnes quę per ignem fiunt aſsignare ſolitos. Theodoritus in Græcis affectionibus Vulcanum à Græcis pro artibus vſurpatum ſcribit, quòd igne ad omnia ſolo plerique omnes vtantur. Phurnutus artes omnes in poteſtate eſſe Mineruæ & Vulcani dicit, quòd illa ſapiétia eſt & acumen. Igne vero pleræque artes ſua exercent opera. Ideo & Homerus de artifice ait, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη & quem Vulcanus docuit, quem caſta Minerua.

De multis diis, quos doctores Paganorum vnum eundémque Iouem eſſe defendunt. *Cap. XI.*

QVotquot libet[a] igitur phyſicis rationib⁹ & diſputationib⁹ aſſerát: modo ſit Iuppiter corporei huius múdi animus[a], qui vniuerſam iſtam molem ex quatuor, vel quot eis placet, eleméntis cóſtructam atq; cópactam implet & mouet: modo inde ſuas partes forori & fratrib⁹ cedat: modo ſit æther vt aërem Iunonem ſubterfuſam deſuper amplectatur: modo totum ſimul cum aëre ſit ipſe cœlum, terrá vero tanquam coniugem eandemq; matré: quia hoc in diuinis turpe nó eſt[b], fœcundis imbribus & ſeminibus fœtet: modo autem ne ſit neceſſe per cuncta diſcurrere, deus vnus de quo multi à poëta nobiliſsimo dictum putant.
Deum nanque ire per omnes[c]
Terraſq; tractúſque maris, cœlumq́; profundum.
Ipſe in æthere[d] ſit Iuppiter, ipſe in aëre Iuno, ipſe in mari Neptunus: in inferioribus etiá maris ipſe Salacia, in terra Pluto, in terra inferiore Proſerpina: in focis domeſticis Veſta, in fabrorú fornace Vulcanus, in ſiderib⁹ Sol, Luna & ſtellæ: in diuinantibus Apollo[e], in merce Mercurius[f], in Iano[g] initiator[h]: in termino terminator, Saturnus in tépore, Mars & Bellona[i] in bellis, Liber in vineis, Ceres in fruméntis, Diana in ſyluis[k], Minerua in ingeniis. Ipſe ſit poſtremo etiá illa turba quaſi plebeiorum deorú. Ipſe præſit nomine Liberi virorum ſeminibus[l], & nomine liberę fœminarú. Ipſe ſit Dieſpiter[m], qui partú perducat ad dié. Ipſe ſit dea Mena, quá præfecerunt menſtruis fœminarum. Ipſe Lucina[n], quæ à parturientibus inuocetur. Ipſe opem ferat naſcentibus excipiens eos ſinu terræ, & vocetur Opis. Ipſe in vagitu os aperiat, & vocetur deus Vagitanus[*] [o]. Ipſe leuet de terra, & vocetur dea Leuana. Ipſe Cunas tueatur, & vocetur dea Cunina. Nó ſit alius, ſed ipſe in deabus illis, quę fata naſcentibus canunt, & vocantur Carmentes[p]. Præſit fortuitis, voceturq; Fortuna. In diua Rumina[q] mámmam paruulo immulgeat, quia rumam dixerút veteres mammam. In diua Potina[r] potioné miniſtret. In diua Edulica[s] eſcam prębeat. De pauore infantum Pauentia nuncupetur: de ſpe quæ venit, Venilia[t]: de voluptate, Volupia: de actu, Agenoria: de ſtimulis, quib⁹ ad nimiú actum homo impellitur, dea Stimula nominetur. Strenua dea ſit, ſtrenuum faciendo. Numeria quę numerare doceat: Camœna[u], quæ canere. Ipſe ſit & deus Cóſus[x], præbendo cóſilia, & dea Sentia[y], ſententias inſpirádo. Ipſe dea Iuuentas[z], quæ poſt prætextam[&] excipiat iuuenilis ætatis exordia. Ipſe ſit Fortuna barbata, quæ adultos[a] barba induit[b], quos honorare voluerit: vt hoc qualecunq; numen ſaltem maſculum deum, vel à barba barbatum, ſicut à nobis Nodotum, vel certe non Fortunam, ſed quia barbas habet, Fortunium nominarent. Ipſe in Iugatino deo coniuges iungat, & cum virgini

Margin notes: Veſtalis. — Veneres duæ. — Venus Verticordia. — Cypri virginú mos. — Mars. — Vulcanus. — Minerua. — * Quodlibet. — B — F — * aliàs Vaticanus.

G vxori zona ſoluitur,ipſe iouocetur ſiue virtutes eius & dea Virginenſis vocetur. Ipſe ſit Mutunus vel Tutunus,[d] qui eſt apud Græcos Priapus, ſi non pudet. Hæc omnia quæ dixi,& quæcunque non dixi,non enim omnia diceoda arbitratus ſum,hi omnes dij deæq; ſit vnus Iuppiter:ſiue ſint, vt quidam volunt, omnia iſta partes eius,ſiue virtutes eius,ſicut eis videtur,quib' cum placet eſſe mundi animum: quæ ſententia velut magnorum multorúmque doctorum eſt. Hæc ſi ita ſunt, quod quale ſit,nondum interim quæro,quid perderent, ſi vnum deum colerent prudentiore compendio? Quid enim eius contemneretur, cum ipſe coleretur? Si autem metuendum fuit, ne prætermiſſæ ſiue neglectæ partes eius iraſcerentur: nõ ergo vt volunt,velut vnius animantis[d] hæc tota vita eſt,quæ omnes ſimul continet deos,quaſi ſuas virtutes,vel membra,vel partes: ſed ſuâ quæq; pars habet vitam à cæteris ſeparatam,ſi præter alteram iraſci altera poteſt:& alia placari, alia cõcitari. Si autem dicitur omnes ſimul,id eſt,totum ipſum Iouem potuiſſe offendi, ſi partes eius non etiam ſingulatim minutatimq; colerentur,ſtulte dicitur. Nulla quippe earũ prætermitteretur,cũ ipſe vnus qui haberet omnia,coleretur. Nam

H vt alia omittam, quæ ſunt innumerabilia, cum dicunt omnia ſydera partes Iouis eſſe,& omnia viuere atque rationales animas habere, & ideo ſine controuerſia deos eſſe,non videot,quàm multos non colant, quam multis ædes non conſtruant,aras non ſtatuant: quas tamen paucisſimis ſyderum ſtatueodas eſſe putauerunt,& ſingillatim ſacrificauere. Si igitur iraſcuntur, qui non ſingillatim coluntur,nõ metuunt paucis placatis,toto cœlo irato viuere. Si autem ſtellas omnes ideo colunt,quia in Ioue ſunt, quem colunt, iſto compendio poſſent in illo vno omnibus ſupplicare. Sic enim nemo iraſceretur,cum in illo vno omnibus ſupplicaretur:nemo contemneretur, potius quàm cultis quibuſdã iuſta iraſcẽdi cauſa illis,qui prætermiſſi eſſent, multo numeroſiorib' præberetur: præſertim cum eis de ſuperna ſede fulgentibus,turpi nuditate diſtentus præponeretur Priapus.

c C Orporei huius mundi animus.) Hoc Tales Mileſius,& Democritus. Stoici vero cum Platone deum quidem mentem eſſe dicunt,ſed non vtentem mundo pro corpore: mũdum ipſum deũ eſſe,haberéq; & mentem,& animũ,ſed alium quàm ipſe ſit deus. Veterum plerique Solem mundi animum, mentemq; nominarunt: velut

I Cicero & Plinius,Homerum ſecuti. Phurnutus inquit, quemadmodum nos ab anima adminiſtremur ac regamur, ita mundum animam habere ſu continẽtem qui Iuppiter dicatur. b Quia hoc in diuinis turpe nõ eſt.) Heſiodus in Theogonia ſcribit,Terram peperiſſe Cœlum, hinc concubuiſſe cum Cœlo ipſo,& ex eo genuiſſe liberos vndecim, inter quos fuit Saturnus. c Deum namq; ire per omnes.) Multi veterum exiſtimabant deum eſſe vim per vniuerſum fuſam. d Ipſe in æthere.) Deum vnum eſſe,qui melius ex gentibus ſapiebant,arbitrabãtur: eumq; pro varijs virtutibus rationibuſq; varie nuncupari. Sic Ariſtoteles in libello de mundo,Orphęum citans:ſic Plutarchus in dogmatis philoſophorum. Macrobius deos omnes vult eſſe vnum Solem: idq; fuſe cõnititur oſtendere in Saturnal. e In diuinantibus Apollo.) Quum putarent hũc eſſe Solem: id eſt,mundi oculum,facile eum & videre & noſſe omnia,quę iam eſſent, quæq; fuiſſent,& quæ futura eſſent,credebant. Idcirco paſsim conſulebatur,reſponſitabatque, cum multis alijs in locis, tum præcipue in Delphis Phocicis,Diodoro authore in vita Philippi, cuius originem talem fuiſſe refert. Eo in loco,quo templi adytum Delphis fuit,ſpecus erat receſſu magno & obſcuro:ad quem capra quum paſcẽs acceſsiſſet,afflata eſt ſubterraneo illo ſpiritu,exultareq́ue more inſueto cœpit. Quod admiratus paſtor,quum & ipſa ad hoſtiũ ſpecus veniſſet,correptus eſt furore, cœpitq; futura quædam prædicere. Hinc & alij tentarunt,affectiq; ſunt eodem modo. Res huc eſt progreſſa,vt qui futura vellet cognoſcere, adduceret qui capite in antrum immiſſo,vaticinaretur. Quod cum nec ſine periculo fieret,nec etiam ſine exitio multorum, Delphici templum ibi erexerunt deo vati Apollini ſtatueruntq; virginẽ,quæ in machina conſiſtens, tuto poſſet afflari diuino illo ſpiritu,reſponſaq; conſulentibus reddere quam machinam, de tribus fulcris tripodem nominarunt quaſi iterum pedum, eadem forma qua poſtea ænei tripodes. Sacerdos Pythia dicebatur,quę initio virgo fuit,Dianæ ſimilis. Poſtea violata Pythia quadã ab Echecrate, Delphici mulierem non minorem natu annis quinquaginta Pythiam ſtatuerunt,ornatis in perpetuũ virginibus. modo illa virginali vteretur cultu,ne in totum mos vetus intetiret. Hæc ex illo penè ad verbum. f In merce Mercurius.) Hic qui præeſſe ſermoni eſt creditus, deus eſt factus omnium cõuentionum contractuumq; noſtrorum quoniam hæc omnia per ſermonem transfiguntur. Maiis Idibus mercatorum erat feſtum, quod eo die Mercurij ædes eſſet dedicata. A Græcis eam ob cauſam ἀγοραῖος dicitur,hoc eſt,forenſis: ſtatuaque illi in foro multis ciuitatibus erigitur. Plautus in principio Amphitr_ onis hæc duo eius officia verbis aliquot explicat:& nos de hoc alibi. g In Iano.) Quod vetuſtiſsimus hic eſſet omnium deorum,ideo initiis præeſſe creditus eſt. Regnauit enim in Latio Saturni tempore. Antiquiſsimum chaos ſunt qui putent eum eſſe, ſicut Ouidius,& Feſtus,qui inde Ianum dictum autumat inuerſis literis. Cicero ab eundo,ſecundo de natura deorũ,vnde etiã ianuæ. Cornificius ſcribit à Cicerone,non Ianum,ſed Eanum eſſe nominatum: vnde & Ianiculus mons Rom.ſiue,vt quidam dicunt,quòd ibi ſit ſepultus Ianus:ſiue, vt alij,quod per eum populus Rom.tranſierit in agrum Etruſcũ. Bifrons pingitur,quod non ſolum initiis,ſed extremis eſſet præfectus. De hoc Macrobius primo Saturnal. & Ouidius primo Faſt.multa & nos alibi. h Initiator.) Non ab initiando,id eſt,ſacris imbuendo,ſed incipiendo. Ideo in alijs melius legitur,ianitor. i Bellona.) A bellis, ideo olim Duellona, ſicut duella bella. Pallas putatur eſſe, quæ bellis præeſt. Græci hanc ἐνυὼ vocãt, [Greek illegible], vt inquit Aeſychius. Homerus hanc πτολίπορθον nominat,vt Martem.& recentes Poëtæ matrem eſſe Martis dicunt. Ideo ἐνυάλιον vocant à matre,ſiue ἐνυάλιος dicitur quòd [Greek illegible]. Vel à furore immittendo bellantibus,vel quod minimè ſit mitis. Huius templũ in nona regione vrbis.& ante hoc columna,vnde haſta mittitur ſignũ belli inferẽdi: Ouidius. k Diana in ſyluis.) Luna pleraq; nomina habebat: dicebatur enim Lucina, & Proſerpina,& Hecate,& Diana:hæc erat quæ in ſyluis cõfigẽdis feris intenta virgo fingebatur,cum arcu & pharetra. Ideo Aeneas quum matrem vidiſſet venatricis cultu,Phœbi ſororẽ eſſe exiſtimauit j. Aeneid. Memini me,neſcio apud quem diſtichum hoc legere,non abſurdum de Luna:

L

Terret,luſtrat,agit,Proſerpina,Luna,Diana,
Ima,ſuperna feras,ſceptro,fulgore,ſagitta.

Prudentius lib.priore contra Symmachum,

Térque ſuas eadem variare figuras.
Denique cum Luna eſt,ſubluſtri ſplendet amictu.
Quum ſuccincta iacit calamos,Latonia virgo eſt.
Quum ſubnixa ſedet ſolio,Plutonia coniunx,
Imperitat furiis,& dictat iura Megæræ.

l Nomine Liberi virorum ſeminibus.) Cicero ſecundo de natura deo. Cerere natos Liberum & Liberam dici eſſe. Fratres coniugeſq; Solem & Lunam putant eſſe multi:in quorũ poteſtate ſint vires generandi,ſub Libero virorum,ideo illi & ſalaces Satyri ſunt comites,& in eius templo ſemiſq; colitur Priapus: ſub Libera vis fœminarum luce Lunæ fœminea. m Dieſpiter.) Quaſi dios pater. Nam dios eſt Iuppiter,vel dies pater, vt Varro interpretatur. n Ipſa Lucina.) Hanc Lunam eſſe ſiue Dianam & Iunonem ſcribit Cicero. Terentius in Andria,Glycerium parturientem inuocare Iunonis Lucinæ opem facit: Iuno,inquit,Lucina fer opẽ,ſerua me obſecro. Sic & Iuno Opigena,quod ferret opem in partu laborãtibus crederetur,eſt culta Romæ à matronis. Feſt'. Timæus hiſtoricus propterea, qua nocte Alexander Macedo eſt natus,deflagraſſe Dianæ Epheſiæ templum tradit,quod Diana parturienti Olympiadi deeſſe noluerit. ideo à templo ſuo aberat procul Pellam profecta. Ilythiam quoq; colebãt Romani in hunc vſum. Pauſanias Parcam eſſe dicit Ilythiam,fuiſſeq; quæ ex Hyperboreis Delum venerit,ſtiq; pariẽti Latonæ obſtetricata. Ideo in Attica terra inter deas γενετυλλίδας collocaretur, quæ Geneſi præſſent. Simulachrum ante illas poni ſolebat,poplitibus flexis, quod ſic enixa eſſet filia Nauplij,ex quo more facti ſunt illi Niſidi tres in Capitolio ante cellam Mineruę,quos M. Attilius Glabrio victo Antiocho Romã trãſtulit,quibus matronæ ſupplicabant,velut præſidentibus parientiũ nixibus. Erant enim ſimulachra genib' nixa. o Vagitanus.) Vatican' potius. p Carmentes.) Hãc prius Nicoſtratã eſſe dictã ſeriũt Ionij Archadũ regis filiã, quæ ex Mercurio Euandrũ genuit,quęq; ſui ore cõcitata fata mortalibus caneret:ideo Grecè Theſpiodũ dictã,Latinè Carmentẽ,vt Dionyſi' ex Romanis originibus ſcribit. Ouidius.j. Faſto. de ea:

M Carmentes.

Ipſa mona quæ nomen habes de carmine dictum. Et poſt.
Quæ ſimul æthereos animos conceperat ignes,
Ore dabat pleno carmine vera dei.

Erat & porta Carmentalis Romæ,quæ poſtea Scelerata dicta eſt, & propè eam ara in Capitolio,vbi ipſa habitauit. Erant & Carmenæ, quæ primæ ferrent hominem natum apud Varronem,canerentq; illi ventura:vnde illa Nicoſtrata putatur Carmentis nominata. Sunt Caſmenæ quoque nuncupatæ,& eliſo s,Camenę: & qui eas colerent,vates ab earũ vaticiniis appellati. Erãt & Faunus & Fauna fratres,quorum ille canebat fata viris, hæc fœminis. q In diua Rumina.) Rumina dea mammarum: quoniã Rumen mamma antiquo verbo. Plinius & Feſtus. Vnde ficus Ruminalis, quod ſub ea arbore lupa mammam dedit Romulo & Remo. Huic deæ lac libabatur, lacte aſpergebantur hoſtiæ. r In diua Potina.) Donatus Educam & Poticam has deas nominat. Sic enim in Phormionem Terentij ait: Apud Varronem legitur initiari pueros Educæ & Poticæ & Cubæ,diuis edendi & potandi,& cubandi, vt primum à lacte & à cunis transferuntur. Quod Virgilius

Nec deus hunc menſa,dea nec dignata cubili eſt.

Hoc annotauit Probus, hæc Donatus. ſ Edulica.) Lego Educa, & ſic eſt in antiquis codicibus. t Venilia.) Virgilius Veniliam matrem eſſe dicit Turni, ſororem Amatæ Latini regis vxoris. Varro Veniliam dictam eſſe ait à veniẽdo,& vento ſecundo,qualem qui nactus eſt in mari,gaudet,ſicut inquit Plautus.

u Camœna.)

Camenæ. A a Camœnæ.) Seruius Camœnas muſas eſſe dicit, à canto. Feſtus ait ſic dictas, quòd caſtæ mentis ſunt præſides. Aedes Camœnarum Romæ ſuit ad portam Capenam, in prima regione. Camœnæ, Latinè idem eſt quod *Muſæ.* muſæ Græcè. Nec ſolum cantibus præſunt, ſed humanitati omni & doctrinæ: ſicut Cice. interpretatur quinto Tuſcul. quæſtio. Plato Craty. τὰς δὲ μούσας τε καὶ ὅλως τὴν μουσικὴν ἀπὸ τοῦ μῶσθαι ὡς ἔοικε, καὶ τῆς ζητήσεώς τε καὶ τῆς φιλοσοφίας τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπωνόμασεν, ab inquirendo *Conſus.* dicuntur muſæ & à philoſophia. a Ipſe ſit & deus Conſus.) Hunc Liuius, Dionyſius & Plutarchus Neptunum equeſtrem eſſe dicũt, cui ſit templum ædificatum ab Archadibus ante Romulum & Remum, præeſſéque conſiliis. Ideirco velut rem arcanam eius aram toto anno ſub terra occultari in Circo maximo. Conſualibus ſolum proferri. eius dei conſilio vſum ferunt Romulum in rapiendis Sabinis. Græci ἱππιόν ποσειδῶνα vocant, quod è terra tridenti percuſſa eduxerit equum. Fabuloſe id quidem, ſed re vera, quod equos domare inſtituerit, & conuertere in hominum vſus. y Sentia.) Fauna Fauni regis ſoror & vxor, Pici filia, Senta eſt dicta, & Fatua: hoc à fando, quod eius ope farentur infantes. Forſan & Senta eſt nominata, quòd quæ ſenorem quis, ea fateretur. Sed nos rem hanc, vt alias hoc libro permultas, in medio relinquimus: coniecturæ enim parum nobis placent. z Ipſe dea Iuuentas.) De hac *Prætexta.* paulum poſt. a Poſt prætextam.) Prætexta veſtis erat dignitatis magiſtratúſque, quæ ab Ethruſcis Romam manauit: eac pueri ſolebant eo vſo ante filium Tarquinij Priſci regis, qui quum puerili ætate fortiter feciſſet in bello, bulla aurea & prætexta eſt publicè à parente donatus. Prætexta deinceps manſit ingenuis pueris: bulla quoque iis, quorum patres curulem magiſtratum geſſiſſent. Macrobius: Deponebant pueri quarto-*Latus clauus.* decimo anno prætextam, & ſumebant togam virilem. Latum clauum quoque ſenatorum filij, quem induiſſe tunc Auguſtum Tranquillus eſt author. Latus clauus autem, non toga eſt, ſed tunica purpurea. b Quæ adultos barba induit.) Veteres Apollini ſacrabant ſuarum barbarum primitias, quum primum ex ephebis tonderentur. Sic Theſeus Delum eſt *Mutinus.* profectus, vt id faceret. Plutarchus. c Ipſe ſit Mutinus vel Tutinus.) B Locus non videtur carere mendo. In veteribus eſt. Mutinus vel Tutinus, & puto alterum ſcripſiſſe Auguſtinum, non vtrunque, Mutinum & Tutinum: ſed adiectum alterum à librario, & ex libris inde exſcriptis inoleſſe eam lectionem. Certè ipſe libro ſexto, vbi de diis, qui ouris ad thorum nuptialem coniugibus aderat, pro his duobus vnum Priapum nominat. Non dubito, quin ſit legendum Mutinus, vt eſt apud Lactantium: tametſi non deſunt codices Lactantiani, qui Futinus habeant. Sed Mutinus videtur dictus, quòd efficiat vt maritus magis, & virgo minus moueatur. d Velut vnius animantis.) Sic Plato, Cicero, & Stoici mundum animal vnum eſſe dicunt: & vnam vitam viuere vt hominem vnum.

De opinione eorum, qui deum animam mundi, & mundum corpus dei eſſe putauerunt.
Caput XII.

Quid illud? Nonne debet mouere acutos homines, vel qualeſcunque homines. Non enim parum ad hoc ingenij opus eſt excellentia, vt depoſito ſtudio contentionis attendant, ſi mundi animus deus eſt, eíq; animo mundus vt corpus eſt, vt ſit vnum animal conſtans ex animo & corpore: vtique iſte deus eſt ſinus quidam naturæ [a], in ſeipſo cõtinens omnia: vt ex ipſius anima, qua viuificatur [b] tota C iſta moles, vitæ atque animæ cunctorum viuentium pro cuiuſque naſcentis ſorte [c] ſumantur, nihil omnino remanere poteſt, quod non ſit pars dei. Quod ſi ita eſt, quis non videat quanta impietas & irreligioſitas conſequatur: vt quod calcauerit quiſque, partem dei calcet: & in omni animante occidendo, pars dei trucidetur? Nolo omnia dicere, quæ poſſunt occurrere cogitantibus: dici autem ſine verecundia non poſſunt.

alias nascẽtis ſorte.

a Sinus quidam naturæ.) Alibi: Sinu quodam naturæ, ſic Lucanus:
Placido natura recepit
Cuncta ſinu.
b Vt ex ipſius anima qua viuificatur.) Sententia Pythagorica, quam expreſſit Virgilius vj. Aeneid.
Principio cœlum, & terras campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra.
Spiritus intus alit: totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudúmque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore Pontus.
Igneus eſt illis vigor, & cœleſtis origo.
Et in quarto Georgicorum:
His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem diuinæ mentis, & hauſtus
Aethereos dixere. deum namque ire per omnes
Terráſque tractúſque maris, cœlúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas,
Scilicet huc reddi, deinde ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum, ſed viua volare
Syderis in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.
c Pro cuiuſque naſcentis ſorte.) Alia plus, alia minus. vt quidque enim proximum illi eſt, ita plurimum recipit: vt longiſſimum, ita minimum. Hoc & alij plerique aiunt, vt Ariſtoteles libro de mundo.

D

De his qui ſola rationalia animantia partes eſſe vnius dei aſſerunt.
Caput XIII.

Si autem ſola animalia rationalia, ſicut ſunt homines, partes dei eſſe contendunt: non video quidem ſi totus mundus eſt deus, quomodo beſtias ab eius partibus ſeparent? Sed obluctari quid opus eſt? De ipſo rationali animante, id eſt, homine, quid infœlicius credi poteſt, quàm dei partem vapulare, cum puer vapulat? Iam vero partes dei fieri laſciuas, iniquas, impias, atque omnino damnabiles, quis ferre poſſit, niſi qui proſſus inſaniat? Poſtremo quid iraſcitur eis, à quibus non colitur, cum à ſuis partibus non colatur? Reſtat ergo vt dicant omnes deos ſuas habere vitas, ſibi quemque viuere: nullum eorum eſſe partem cuiuſquam, ſed omnes colendos, qui cognoſci & coli poſſunt: quia tam multi ſunt E vt omnes non poſſint. Quorum Iuppiter, quia rex præſidet, ipſum credo ab eis putari regnum, vel conſtituiſſe, vel auxiſſe Romanum. Nam ſi hoc ipſe non fecit, quem alium deum opus tam magnum potuiſſe aggredi credant, cum omnes occupati ſint officiis & operibus propriis, ne alter irruat in alterius? A rege igitur deorum, regnum hominum potuit & propagari & augeri.

Augmenta regnorum Ioui incongruenter adſcribi, cum ſi, vt volunt, dea eſt Victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret.
Caput XIIII.

Hic primum quæro, cur non etiam ipſum regnum aliquis deus eſt? Cur enim non etiam ita ſit, ſi Victoria dea [a] eſt? Aut quid ipſo Ioue in hac cauſa opus eſt, ſi Victoria faueat, ſitq; propicia: & ſemper eat ad illos, quos vult eſſe victo- F res? Hac dea fauente & propicia, etiam Ioue vacante, vel aliud agente, quæ gentes non ſubditæ remanerent? Quæ regna non cederent? An forte [b] non [b] diſplicet bonis iniquiſſima improbitate pugnare, & finitimos quietos nullámque iniuriam facientes, ad dilatandum regnum bello ſpontaneo prouocare? Plane ſi ita ſentiunt, approbo & laudo.

Victoria dea.) Erat ædicula Victoriæ ad forum Romæ à Catone ſenſore dicata. Erat & Victoriæ ædes prope ædiculam, *a Victoria.* quam ædem M. Poſthumius Megellus ædilis curulis ex mulctatitia pecunia faciundam curarat. Conſul cum M. Atilio Regulo bello Samnitico dedicauit: huic L. Sylla bellis ciuilibus victor ludos inſtituit, Aſconius Pædianus. Meminit & Cicero prima act. in Verrem. Victoriam Heſiodus filiam dicit Stygis & Pallantis. Fratres Victoriæ ſunt Zelus, Potentia, Vis, quæ ſemper Ioui regi aſſident, nec ſine illis imperium eſt vel Ioui, vel cuiquam principi vllum. b An forte non diſplicet.) Legendum ſine negatione: An forte diſplicet hoc exigit ſenſus, & ſic habent antiqui libri.

An congruat bonis latius velle regnare.
Caput XV.

Videant ergo ne forte non pertineat ad viros bonos gaudere de regni latitudine. Iniquitas enim eorũ, cum quibus iuſta bella geſta ſunt,

G regnum adiuuit, vt creſceret: quod vtique paruũ eſſet, ſi quies & iuſtitia finitimorum contra * ſe bellũ geri nulla prouocaret iniuria: ac fœlicioribus ſic rebus humanis omnia regna parua eſſent concordi vicinitate lętantia. Et ita eſſent in mundo regna plurima gentium, vt ſunt in vrbe domus plurimę ciuium. Proinde belligerare, & perdomitis gentibus dilatare regnũ malis videtur fœlicitas, bonis neceſsitas. Sed quia peius eſſet, vt iniurioſi iuſtioribus dominarentur, ideo non incongrue dicitur etiã iſta fœlicitas. Sed proculdubio fœlicitas maior eſt vicinum bonum habere concordem, quàm vicinum malum ſubiugare bellantem. Mala vota ſunt, optare habere quem oderis, vel quem timeas, vt poſsit eſſe quem vincas. Si ergo iuſta gerendo bella, non impia, non iniqua, Romani imperium tam magnũ acquirere potuerunt, nunquid tanquam aliqua dea colenda eſt eis iniquitas aliena? Multum enim ad iſtam latitudinem imperij eam cooperatã videmus, quæ faciebat iniurioſos, vt eſſent, cum quibus iuſta bella gererẽtur, & augeretur imperium. Cur autem & iniquitas dea non ſit, vel externarum gentium, ſi pauor, & pallor, & febris dij Romani eſſe meruerũt? His igitur duabus, id eſt, aliena iniquitate, & dea Victoria dum bellorum cauſas iniquitas ex-

H citat, Victoria eadem bella fœliciter terminat, etiam feriato Ioue creuit imperium. Quas enim hic partes Iupiter haberet, cum ea, quæ poſſent beneficia eius putari, dij habentur, dij vocãtur, dij coluntur: ipſi pro ſuis partibus inuocantur? Haberet hic etiam ille aliquam partẽ, ſi regnum etiam ipſe appellaretur, ſicut appellatur illa victoria. Aut ſi regnum munus eſt Iouis, [a] cur non & victoria munus eius habeatur? Quod profecto haberetur, ſi non lapis in Capitolio, ſed verus rex regum, & dominus dominantium cognoſceretur atque coleretur.

* *aliàs, ſi quies & iuſtitia finitimorum contra ſe bellũ geri nulla eſſet in iuſtitia finis, & contra.*

[a] AVt ſi regnum munus eſt Iouis.) Sic Homerus frequenter.

Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos ſingulos deputantes, ædem Quietis extra portas eſſe voluerunt.
Caput XVI.

I MIror autem plurimum, quod cum deos ſingulos ſingulis rebus, & penè ſingulis motibus attribuerent, vocauerunt deam Agenoriã, quæ ad agendum excitaret: deam Stimulam, [a] quæ ad agendum vltra modum ſtimularet: deam Murciã, [b] quæ præter modum non moueret, ac faceret hominẽ, vt ait Pomponius, [c] murcidum, * id eſt, nimis deſidioſum & inactuoſum: deam Strenuam, quæ faceret ſtrenuum: his omnibus diis & deabus publica ſacra facere ſuſceperunt. Quietem vero appellantes, [d] quæ faceret quietem, cum ædem haberet extra portam Collinam, publice illam ſuſcipere noluerunt. Vtrum indicium fuit animi inquieti, an potius ita ſignificatum eſt, quod qui illam turbam colere perſeueraret: non plane deorum, ſed dæmoniorum, eum Quietem habere non poſſe: ad quam vocat verus medicus, dicens: Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. *Matth. 11.*

* *aliàs, murcum.*

[a] DEam Stimulam.) An hæc eſt Horta, quæ inhumanis quum fiet, Herſilia dicta eſt, vxor Romuli, quam ab hortando & incitando nominatam ait Labeo: cuius ædes nunquam claudebatur, quod ſemper aliquid præclari fieri hortaretur, nec ceſſandum ſuaderet, quæ poſtea vocata eſt Hora prouidentiæ dea, quæ negligentes ſocordéſque eſſe non pateretur: nominatámque Labeo exiſtimat etiam hac appellatione ab hortando & incitando, Græca voce παρορμᾶν. Plutarchus. Meminerunt huius deæ Ouidius, Gellius, & alij. *Stimula.*

[b] Deam Murciam.) Non pigebit Hermolai Barbari verba ſubiicere, ex Annotationibus in Plinium libro decimo quinto. Plinius eo loco ſic inquit: Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Myrtiam vocant. Hermolaus: Lego Veneri Myrteæ, quam nunc Murciam vocãt. ex Feſto, Liuio, Plutarcho, Varrone, Cornelio Nepote de viris illuſtribus. Nam Murcea dea ſocordiæ eſt, vt Strenua, Agenorea, Stimula induſtriæ. Pomponius & Auguſtinus authores. Nam quum metas Murcias, Apuleius libro ſexto dixit, Veneri dicatas intellexit. Quidam montem Auentinum ideo Murcium vocari tradunt, quòd è lapidibus velut muro conſtructus: non à dea Murcia, nec à Figlinis. Ammianus quoſdam ſolitos in Italia vitandæ gratia militiæ pollicem præcidere, Murcos vernacula voce nominatos. Plautus: Murcide, inquit, homo. pro inerti & languido. Tantum Hermolaus author noſtræ ætatis diligentiſsimus. Ergo in Feſto, quũ dicit, Murceæ deæ ſacellum erat ſub monte Auentino, qui ante Murcus vocabatur: emendatius legetur, Murciæ deæ. Liuius libro primo: Tum quoque multis milibus Latinorum in ciuitate acceptis, quibus vt iungeretur palatio Auentinum, ad Murciæ datæ ſedes. Et Plutarchus in problematis, quam modo Murciam Venerem, olim Myrteam vocabant. [c] Vt ait Pomponius.) Hermolaus, Beroaldus, & alij complures hunc Pomponium de hac ipſa re teſtem adducunt. Nec ſat explicant, quis Pomponius ſit, quum fuerint multi, etiam qui ſcripſerint, an Atticus, an L. Pomponius Attellanarum ſcriptor, an Gn. Pomponius orator, qui omnes vixerunt cum Cicerone, an qui poſt Ciceronem fuere, Pomponius Mela, an Iulius Pomponius Tragicus, cuius Quintilianus meminit: an iuris conſultus. [d] Quietem vero appellantes.) Ego coniectura ducor, Quietem hanc ad mortuos pertinuiſſe. Quietalis enim dictus eſt ab antiquis Orchus, ideo extra vrbem Quies eſt culta. Fanum Quietis erat via Labicana, Liuius libro quarto. K *Murcia.*

An ſi Iouis ſumma poteſtas eſt, etiam Victoria dea debuerit exiſtimari.
Caput XVII. L

AN forte dicunt, quod deam Victoriam Iupiter mittat, atque illa tanquam regi deorum obtemperans, ad quos iuſſerit, veniat, & in eorum parte conſidat? Hoc vere dicitur, non de illo Ioue, quem deorum regem pro ſua opinione cõfingunt, ſed de illo vero rege ſeculorum, quod mittat non Victoriam quæ nulla ſubſtantia eſt, ſed angelum ſuum, vt faciat vincere quem voluerit: cuius conſilium occultum eſſe poteſt, iniquum eſſe non poteſt. Nam ſi victoria dea eſt, cur non deus eſt, & triumphus, & victoriæ iungitur vel maritus, vel frater, vel filius? Talia quippe iſti de diis opinati ſunt, qualia ſi poëtæ fingerent, atque à nobis exaggerarentur: [a] reſponderent iſti, ridenda eſſe figmenta poëtarum, non veris attribuenda numinibus: & tamen ſe ipſi non ridebant, cum talia deliramenta non apud poëtas legebant, ſed in templis colebant. Iouem igitur de omnibus rogarẽt, ei vni tantummodo ſupplicarent. Non enim ſe miſiſſet victoria, [b] ſi dea eſſet ſub illo rege, & poſſet & audere reſiſtere, & ſuam potius facere voluntatem. M

[a] EXaggerarentur.) Legendum, exagitarentur. [b] Non enim ſe miſiſſet victoria.) Sic in veteribus: Non enim quò miſiſſet victoriam, ſi dea eſt, & ſub illo rege eſt, poſsit ei audere reſiſtere, & ſuam potius facere voluntatem. Apertius eſſet, ſi ſic legeretur: Nõ enim ſi quo miſiſſet victoriam, ſi ea dea ſub illo rege eſt, poſsit vel audeat ei reſiſtere. Et Porphyrius in ratione naturali deorum, Iouem ſcribit fingi ſolitum ſceptrum tenentem læua, dextra vero modo Aquilam, modo Victoriam. Illud quoniam cæterorum deorum dominus, vt auium Aquila. Victoriam autem quoniã illi vniuerſa ſubiecta ſunt, vel vt Phurnutus interpretatur, quoniam nihil eſt à quo poſsit vinci.

Fœlicitatem & fortunam qui deas putans, qua ratione fecerunt. *†*
Caput XVIII.

†aliàs, ſecerunt.

QVid quod & fœlicitas dea [a] eſt: ædem accepit, arã meruit, ſacra ei cõgrua perſoluta ſunt: ipſa ergo ſola coleretur? Vbi enim ipſa eſſet, quid boni nõ eſſet? Sed quid ſibi vult: quod & Fortuna dea putatur, & colitur? An aliud eſt fœlicitas, aliud fortuna? Quia fortuna poteſt eſſe & mala: fœlicitas autẽ ſi mala fuerit, fœlicitas non erit. Certe oẽs deos vtriuſq; ſexus, ſi

A ſexus, ſi & ſexus habent, non niſi bonos exiſtimare debemus. Hoc Plato dicit, hoc alij Philoſophi, hoc excellentes reipublicæ, populorúmque rectores. Quomodo ergo dea Fortuna aliquando bona eſt, aliquando mala? An forte quando mala eſt, dea non eſt, ſed in malignum dæmonem repente conuertitur? Quot ſunt ergo deæ iſtæ? Profectò quotquot ſunt homines fortunati, hoc eſt, bonæ fortunæ. Nam cum ſint & alij plurimi ſimul, hoc eſt, vno tempore malæ fortunæ, nunquid ſi ipſa eſſet, ſimul & bona eſſet & mala: his aliud, illis aliud? An illa quæ dea eſt, ſemper bona eſt? Ipſa eſt ergo fœlicitas, cur adhibentur diuerſa nomina? Sed & hoc ferendum eſt. Solet enim & vna res diuerſis nominibus appellari. Quid diuerſæ ædes[b], quid diuerſæ aræ, diuerſa ſacra? Eſt cauſa, inquiunt, quia Fœlicitas illa eſt, quam boni habent præcedentibus meritis. *Fortuna.* Fortuna verò, quæ dicitur bona, ſine vllo examine[c] meritorum fortuitu accidit hominibus & bonis & malis, vnde etiam fortuna nominatur. Quomodo ergo bona eſt, quę ſine vllo iudicio venit & ad bonos & ad malos? Vt quid autem colitur, quæ ita cæca eſt[d], paſsim in quoſlibet incurrens, vt ſuos cultores plerunque prætereat, & ſuis contemptoribus hæreat? Aut ſi aliquid proficiunt cultores eius, vt ab illa videantur, & amentur: iam merita ſequitur, nõ fortuitu venit. Vbi eſt ergo de-
B finitio illa fortunæ? Vbi eſt quod à fortuitis etiam nomen accepit? Nihil enim prodeſt eam colere, ſi fortuna eſt. Si autem ſuos cultores diſcernit vt proſit, fortuna non eſt. An & ipſam, quò voluerit[e], Iupiter mittit? Colatur ergo ipſe ſolus. Non enim poteſt ei iubenti, & eam quò voluerit, mittenti fortuna reſiſtere. Aut certe ipſam mali colant, qui nolunt habere merita, quibus poſsit dea Fœlicitas inuitari.

a Q*Vid quod & Fœlicitas dea.)* Aedis huiuſce deæ meminit aliquoties Plinius. Simulachrum eius Archeſilao plaſtæ locatum eſt à L. Lucullo ſeſtertiis .lx. Plinius lib. xxxv. b *Quid diuerſæ ædes.)* Aedes malæ Fortunæ & deteſtatæ in Exquiliis. Aedes Fortunæ fortis in ripa Tiberina. *Fortunæ malæ.* equeſtris iuxta theatrum. Erat & templum Fortunæ paruæ, & aliud virginis Fortunæ, aliud Primigeniæ, aliud Obſequentis ad Capenam, & Priuatæ, & Viſcatæ, & Publicæ, & Virilis, & Conuertenos in palatio, & bene ſperantis, & auertentis, & blandæ & dubiæ in Auētino, & mammoſæ in duodecima regione, & Barbatæ, & muliebris: quibus omnibus principium dedit Seruius Tullius, quòd ab ea ex ſeruo in regnum eſſet euectus, tum etiam proſpiciens eam occaſionibus rerum plurimum
C habere in vtranque partem momenti: ſicut Plutarchus inquit in problematis, omniq́ue in re humana dominari. c *Sine vllo examine.)* Saltem nobis cognito: ideo cauſſas non habere dicitur, quod eæ à nobis ignorantur: ſicut Ariſtoteles, & Platonici. Speuſippus motum ab occulto in occultum fortunam eſſe finit. De hac plura Ariſtoteles ſecundo libro Phyſicæ auſcultationis: & libello de bona fortuna, qui pars eſt moralium voluminum. d *Quæ ita cæca eſt.)* Ariſtophanes hoc falſe in Pluto, qui eſt opum deus: quod argumentum tranſtulit Lucianus in ſuum μεταλλέοντα. e *An & ipſam quò voluerit.)* Sic Ariſtophanes, qui dicit Plutum, cum mittitur à Ioue ad bonos, claudum eſſe: cum ad malos, celerrimum.

De Fortuna muliebri. *Cap. XIX.*

TAntum ſanè huic, velut numini tribuunt, quam Fortunam vocant, vt ſimulachrum eius quod à matronis[a] dedicatum eſt, & appellatum Fortuna muliebris, etiam loquutum eſſe memoriæ commendarint: atque dixiſſe non ſemel, ſed iterum: [b]propter[b] quod eam rite[b] matronæ dedicauerint. Quod quidem ſi verum ſit, mirari nos non oportet. Non enim malignis dæmonibus etiam ſic difficile eſt fallere, quorum artes atque verſutias hinc potius iſti aduertere debuerunt, quod illa dea loquuta eſt, quæ fortuitu accidit, non quæ meritis venit. Fuit enim fortuna loquax, & muta fœlicitas, & ad quid a-

liud, niſi vt homines rectè viuere non curarent, con- D ciliata ſibi Fortuna, quæ illos ſine vllis bonis meritis faceret fortunatos? Et certe ſi fortuna loquitur, non ſaltem muliebris, ſed virilis[*] potius[c] loqueretur, **aliâs, mulierib. ſed viris.* vt non ipſæ, quæ ſimulachrum[d] dedicauerunt, putarentur tantum miraculum muliebri loquacitate finxiſſe.

V*T ſimulachrum eius quod à matronis.)* Anno poſt libertatem partam decimo octauo, cum Martius Coriolanus exul bellum intuliſſet patriæ, nec armis repelli poſſet, nec precibus flecti, lachrymis mulierum flexus eſt, templúmque extructum Fortunæ muliebri, via Latina ad quartum miliarium ab vrbe, quod cum dicaretur, bis loquuta eſt imago. Prius ſic. Rite me matronæ vidiſtis, ritéque dedicaſtis. Liuius, & Valerius, & Plutarchus authores. Lactantius vero libro ſecundo Fortunã muliebrem denunciaſſe periculum ſcribit, hoc eſt, haud dubie, quod poſterius loquuta eſt. Huius fortunæ ſignum nefas eſt attingi, niſi ab ea quæ ſemel nupſit. Feſtus. b *Propter quod eam rite.)* Propter, ſuperfluit, ideo expungendum. c *Sed virilis potius.)* Cuius templum in ripa Tyberina, feſtum Calend. April. Ouidius quarto Faſtorum. d *Vt non ipſæ quæ ſimulachrum.)* Maior enim viris fides habetur, quàm mulieribus. a *Fortuna muliebris.*

De Virtute & Fide, quas Pagani, templis & ſacris honorauerunt, prætermittentes alia bona, quæ ſimiliter colenda fuerunt, ſi rectè aliis diuinitas tribuebatur. Cap. XX.

VIrtutem quoque deam[a] fecerunt: quæ quidem ſi dea eſſet, multis fuerat præferenda. Et nunc E quia dea non eſt, ſed donum dei, ipſa ab illo impetretur, à quo ſolo dari poteſt: & omnis falſorum deorum turba vaneſcit. Sed cur & Fides dea credita eſt, & accepit etiam ipſa templum, & altare? *Fides.* Quã quiſquis prudenter agnoſcit, habitaculum illi ſeipſum facit. Vnde autem ſciunt illi quid ſit Fides, cuius primum & maximum officium eſt, vt in verum credatur deum? Sed cur non ſuffecerat Virtus? Nónne ibi eſt & fides? Quandoquidem virtutem in quatuor ſpecies[b] diſtribuendam eſſe viderunt: prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Et quoniam iſtæ ſingulæ, ſpecies ſuas habent, in partibus iuſtitiæ fides eſt[c]: maximúmque locum apud nos habet, quicunque ſcimus quid ſit, quod iuſtus ex fide viuit. Sed illos miror appetitores multitudinis deorum, ſi fides *Abac. 2.* dea eſt, quare aliis tam multis deabus iniuriam fecerunt, prætermittendo eas, quibus ſimiliter ædes & aras dedicare potuerunt? Cur Temperãtia dea eſſe non meruit, cum eius nomine nonnulli Romani principes[d] non paruam gloriam compararint? Cur denique Fortitudo dea non eſt, quæ affuit Mutio[e], cum dexteram porrexit in flammas: quæ affuit Curtio[f], cum ſe pro patria in abruptam terram præcipitem dedit: quæ affuit Decio patri[g], & Decio filio[h], cum pro ex- F ercitu ſe vouerunt? Si tamen his omnibus[i] vera inerat fortitudo, vnde modo non agitur? Quare prudentia, quare ſapientia nulla numinum loca meruerunt? An quia in nomine generali ipſius virtutis omnes coluntur? Sic ergo poſſet & vnus deus coli, cuius partes cæteri dij putantur. Sed in illa vna virtute & fides eſt, & pudicitia[k], quæ tamen extra in ædibus propriis altaria meruerunt. Has deas non veritas, ſed vanitas fecit.

V*Irtutem quoque deam.)* Virtuti ædem vouerat M. Marcellus in Gallia primo ſuo conſulatu, cuo filius eius dicauit ad portam Capenam. Liuius lib. xxix. Alteram C. Marius extruxit Virtutis & Honoris ſubmiſſiorem aliis, ne ſi forte publicis auſpiciis officeret, augures eam demoliri iuberent. Cicero .ij. de leg. Coluntur illa propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum, mentẽ, virtutẽ, pietatẽ, fidẽ. Fidei ædes in Capitolio fuit, Plin. lib. xxxv. & Cic. iij. offic. a

A lioperæ filium dicit. i Et maxime ipſi diuæ fruges.) In libris manu ſcriptis: Ipſi diuæ Fructeſeæ. k Deæ Pecuniæ.) Iuuenalis ſatyra prima ſignificat, huic deæ, nec templum eſſe erectum, nec aram. ait enim:

Et ſi funeſta Pecunia templo
Nondum habitas, nullas nummorum ereximus aras.

Niſi fortè ignorauit poëta eam eſſe deam. nam Varro ſcripſit etiã doctis multos deos ſacra & ceremonias eſſe occultas. l Nam ideo patrẽ.) Alibi ſic: Nam deum Aeſculanum ideo Argentino præpoſuerũt. m Quia prius ærea pecunia.) Plinius lib. xxxiij. Argentũ ſignatum eſt anno vrbis conditæ quingenteſimo octogeſimo quinto, Q. Fabio Coſ. quinq; annis ante primum bellũ Punicũ: vbi pro quingenteſimo legendũ eſt, quadringenteſimo. Primũ enim Punicũ bellũ cœpit Appio Claudio Cæci fratre, & Q. Fuluio Coſſ. anno V. C. quadringẽteſimo nonageſimo. Eutropius in ipſo bello Punico percuſſum dicit, ſed digerendis tẽporibus fallitur, vt ſæpe verum de hac ratione temporum iam ſum ſuperiore locutus libro. Nota argenti fuerunt bigæ & quadrigæ, vnde bigati & quadrigati. nam victoriati percuſsi ſunt paulum ante bellum ſociale ære admiſto. Aureus nummus bello Punico ſecundo percuſſus ſexaginta duobus annis poſt quam argenteus. n Nec dea Rubigo.) Rubigo eſt ros putrefactus, fruges teneras corrumpens & frians. Ad auroram ſolet id vitium ſegetibus accidere, ſilente cœlo, ſicut ait Plinius, ſerenisq; noctibus, nullo ſentiente niſi cùm factum eſt, in conuallibus & locis, perflatum non habentibus. Nam ventoſa & celſa huic incõmodo non ſunt ita obnoxia. Idem Rubigalia Numa conſtituit anno regni ſui vndecimo, quæ nunc aguntur ad vij. Cal. Maij: quoniã tunc ferè ſegetes rubigo occupat. Hoc tempus Varro determinat ſole tauri partem decimã obtinẽte, ſicut tunc ferebat ratio: ſed vera cauſa eſt, quod poſt dies vndeuiginti ab æquinoctio verno per id quatriduum varia gentiũ obſeruatione in iiij. Cal. Maij canis occidit, ſydus & per ſe vehemens, & cui præoccidere caniculam neceſſe ſit. Hæc ille. Porrò canis Rubigini mactabatur. Ouidius iiij. Faſt. Varro in j. libr. rerum ruſticarum deum facit Robigum, quem cum dea Flora coniungit, in illis ſex deorum dearumq; paribus, quos initio inuocat. Et Robigũ dicit vetere more: nam quaſi rodigus vocatur, à rodendo. Rubigo propriè genus eſt vitij obſcœnæ libidinis, quod hulcus dicitur. Eſt & in ferro rubigo ex ſitu & nimia quiete, vnde etiam in ſegetibus gignitur.

Rubigo.

Robigus.

B

De ſcientia colendorum deorum, quam à ſe Varro gloriatur collatam eſſe Romanis. *Caput XXII.*

QVid ergo eſt, quod pro ingẽti beneficio Varro iactat præſtare ſe ciuibus ſuis: quia non ſolùm commemorat deos, quos coli oporteat à Romanis: verũ etiã dicit, quid ad quenq; pertineat? Quomodo nihil prodeſt, inquit, hominem alicuius medici nomẽ formamq; noſſe, & quid ſit medicus ignorare: ita dicit nihil prodeſſe ſcire deum eſſe Aeſculapium, ſi neſcias eum valetudini opitulari: atq; ita ignores, cur ei debeas ſupplicare. hoc etiã affirmat alia ſimilitudine, dicẽs: Non modo bene viuere, ſed viuere omnino neminem poſſe, ſi ignoret quiſnam ſit faber, quis pictor, quis tector: à quo quid vtenſile petere poſsit, quẽ adiutorem aſſumere, quem ducẽ, quem doctorem. Eo modo nulli dubium eſſe aſſerens, ita eſſe vtilem cognitionem deorum, ſi ſciatur, quam quiſque deus vim & facultatem aut poteſtatem cuiuſq; rei habeat. Ex eo enim poterimus, inquit, ſcire quẽ cuiuſq; rei cauſa deum aduocare atque inuocare debeamus, ne faciamus vt Mimi ſolent,[a] & optemus à Libero aquam, à Lymphis vinũ.[b] Magna ſanè vtilitas. Quis non huic gratias ageret, ſi vera monſtraret: & ſi vnum verum deum à quo eſſent omnia bona hominibus colendum doceret?

C

VT Mimi ſolent.) Mouendi riſus gratia. b A Lymphis vinum.) *Lympha* eſt omnis humor. Nymphæ præſunt omni generi humorum: ſunt enim maris, quæ Nereides dicuntur, filiæ Nerei: fontium, quæ Naiades: humoris herbarum, & florum, quæ Napeæ: humoris arborum, quæ Dryades, & Hamadryades: humoris montium, quæ Oreades. Nymphæ Tethydis & Oceani filiæ ſunt ter mille: Heſiodus in Theogonia.

Nympharũ genera.

De Fœlicitate, quam Romani multorum veneratores deorum diu non coluerunt honore diuino, cùm pro omnibus ſola ſufficeret. *Caput XXIII.*

SEd vnde nunc agitur, ſi libri & ſacra eorum vera ſunt, & Fœlicitas dea eſt, cur nõ ipſa vna, quæ coleretur conſtituta eſt, quæ poſſet vniuerſa conferre, & compẽdio facere fœlicem? Quis enim optat aliquid propter aliud, quàm vt fœlix fiat? Cur denique tam ſero[a] huic tantę deæ poſt tot Romanos principes Lucullus[b] ædem conſtituit? Cur ipſe Romulus fœlicem cupiens condere ciuitatem, nõ huic templum potiſsimum ſtruxit, nec propter aliquid diis cæteris ſupplicauit, quando nihil deeſſet, ſi hæc adeſſet? Nam & ipſe, nec prius rex, nec, vt putant, poſtea deus fieret, ſi hãc deam propitiam non haberet. Vt quid ergo Romulus conſtituit Romanis deos, Ianum, Iouem, Martem, Picum,[c] Faunum,[d] Tiberinum,[e] Herculem: & ſi quos alios? Vt quid Titus Tatius addidit Saturnum, Opem, Solem, Lunam, Vulcanum, Lucem,[f] & quoſcunque alios addidit, inter quos etiam deam Cloacinã Fœlicitate neglecta? Vt quid Numa tot deos, & tot deas ſine iſta? An eam fortè in tanta turba videre non potuit? Hoſtilius certè rex[g] deos & ipſe nouos Pauorem atque Pallorem, propitiandos nõ introduceret, ſi deam iſtam noſſet, & coleret. Præſente quippe Fœlicitate, omnis pauor & pallor non propitiatus abſcederet, ſed pulſus aufugeret. Deinde quid eſt hoc, quod iam Romanum imperium longè latéque creſcebat, & adhuc nemo Fœlicitatem colebat? An ideo grandius imperium quàm fœlicius fuit? Nam quomodo ibi eſſet vera fœlicitas, vbi vera non erat pietas? Pietas enim[h] vera eſt verax veri dei cultus, nõ cultus falſorum tot deorum, quot dæmoniorum. Sed & poſtea iam in deorum numerum Fœlicitate ſuſcepta, magna bellorum ciuilium infœlicitas ſubſecuta eſt. An fortè iuſte eſt indignata Fœlicitas, qđ & tam ſero & nõ ad honorẽ, ſed ad contumeliam potius inuitata eſt, vt cum ea coleretur Priapus, & Cloacina, & Pauor, & Pallor, & Febris, & cætera non numina colendorum, ſed crimina colentium? Ad extremum, ſi cum turba indigniſsima tanta dea colenda viſa eſt, cur non vel illuſtris cæteris colebatur? Quis enim ferat, quod neque inter deos Conſentes,[a] quos dicunt in cõſilium Iouis adhiberi, nec inter deos, quos ſelectos vocant, Fœlicitas conſtituta eſt: vt templum aliquod ei fieret, quod & loci ſublimitate, & operis dignitate præmineret? Cur enim non aliquid melius, quàm ipſi Ioui? Nam quæ etiam Ioui regnum, niſi Fœlicitas dedit? ſi tamen cum regnaret fœlix fuit, & potior eſt Fœlicitas regno. Nemo enim dubitat, facilè inueniri hominem, qui timeat ſe fieri regem. Nullus autem inuenitur, qui ſe nolit eſſe fœlicem. Ipſi ergo dij, ſi per auguria vel quolibet modo eos poſſe conſuli putant, de hac re conſulerẽtur, vtrum vellent Fœlicitati loco cedere: ſi fortè aliorum ædibus vel altaribus iam fuiſſet locus occupatus, vbi ædes maior atque ſublimior Fœlicitati cõſtrueretur: etiã ipſe Iupiter cederet, vt ipſum verticem collis Capitolini Fœlicitas potius obtineret. Non enim quiſpiam reſiſteret Fœlicitati, niſi, quod fieri non poteſt, qui eſſe vellet infœlix. Nullo modo omnino ſi conſuleretur faceret Iupiter, quod ei fecerunt tres dij[i] Mars[k] Terminus,[l] & Iuuentas,[m] qui maiori & regi ſuo nullo modo cedere loco voluerunt. Nam ſicut habent eorum literę, cùm rex Tarquinius Capitolium fabricare vellet, eúmque locum, qui ei dignior aptiórque videbatur, à diis alienis cerneret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, & credens eos tanto numini, ſuóque principi voluntate ceſſuros: quia multi erant illic vbi Capitolium conſtitutum eſt: per auguriũ quæſiuit, vtrum concedere locum vellent Ioui: atq; ipſi inde cedere omnes voluerunt, præter illos, quos commemoraui, Martem, Terminum, Iuuentatem: atque ideo Capitolium ita conſtructum eſt, vt etiam iſti tres eſſent tam obſcuris ſignis, vt hoc vix homines doctiſsimi ſcirent. Nullo modo igitur Fœlicitatem Iupiter ipſe contemne-

D

Pietas.

1. Timo. 1.

E

F

G contemneret, ſicut à Termino, Marte, Iuuentate contemptus eſt. Sed ipſi etiam qui non ceſſerant Ioui, profe ćto cederent Fœlicitati, quæ illis regem fecerat Iouem. Aut ſi non cederent, non id contemptu eius facerent, ſed quòd in domo Fœlicitatis, vel obſcuri eſſe mallēt, quam ſine illa in locis propriis eminere. Ita dea Fœlicitate in loco ampliſsimo & celſiſsimo conſtituta diſcerent ciues omnes, vnde boni voti petendum eſſet auxilium. Ac ſic ipſa ſuadēte natura, aliorum deorum ſuperflua multitudine derelićta coleretur vna Fœlicitas: vni ſupplicaretur, vnius templum frequentaretur à ciuibus, qui fœlices eſſe vellent, quorum eſſet nemo, qui nollet: atque ita ipſa à ſeipſa peteretur, quæ ab omnibus petebatur. Quis enim aliquid ab aliquo deo, niſi fœlicitatem velit accipere, vel quod ad fœlicitatem exiſtimat pertinere? Proinde, ſi Fœlicitas habet in poteſtate, cum quo homine ſit, habet autem ſi dea eſt, quæ tandem ſtultitia eſt, ab aliquo eam deo petere, quam poſsis à ſeipſa impetrare? Hanc ergo deam ſuper deos cæteros honorare etiam loci dignitate debuerunt. Sicut enim apud ipſos
H legitur: Romani veteres neſcio quē Summanum,[n] cui nocturna fulmina tribuebant, coluerunt magis quàm Iouem, ad quem diurna fulmina pertinebāt: Sed poſtquam Ioui templum inſigne ac ſublime conſtructum eſt, propter ædis dignitatem, ſic ad eum multitudo confluxit, vt vix inueniatur qui Summani[o] nomē, quod audire iam non poteſt, ſe ſaltem legiſſe meminerit. Si autem Fœlicitas dea non eſt, quoniam, quod verum eſt, munus eſt dei: ille deus quæratur, qui eam dare poſsit, & deorum falſorum multitudo noxia relinquatur, quam ſtultorum hominum multitudo vana ſećtatur, dona dei deos ſibi faciens, & ipſum cuius ea dona ſunt, obſtinatione ſuperbæ voluntatis offendens. Sic enim carere non poteſt infœlicitate, qui tanquam deam Fœlicitatē colit, & deum datorem Fœlicitatis relinquit: ſicut carere non poteſt fame, qui panem pićtum lingit, & ab homine qui verum habet, non petit.

a TAm ſero.) L. Licinius Lucullus conſul fuit cum M. Aurelio Cotta, anno ab vrb. con. D.clxvj. b Lucullus.) L. Licinius Lucullus, qui bellum aduerſus Mithridatē geſsit, cui Gn. Pompeius ſucceſſor eſt miſſus aduerſa nobilitate: hic quòd fœliciter *Lucullus.*
I bellum contra Mithridatem & Tigranem reges adminiſtraſſet, templum huic deæ conſtituit. c Picum.) Filius hic fuit Saturni, vt ait Virgil. in vij. Regnauit in Latio Aboriginum tempore, quem Circe vxor in auem ſui nominis mutauit, quòd Pomonam deam adamaſſet. ideo et auis Romanis eſt ſacra. d Faunum.) Filius hic fuit Pici apud eūdem Virg. pater Faunorum & Satyrorum, & reliquorum agreſtium numinum. Plutarchus in Parallelis Mercurij filium fuiſſe ſcribit. In Latio regnauit tempore Aboriginum, ciuéſque ſuos ritu ferarum viuentes, mitiorem vitam docuit: & primus loca certis nominibus, & ædificia quædam, ac locos ſacrauit, à quo & fana ſunt dićta. Oraculum eius fuit in Albunea Laurentinorum ſylua. Huic alij annuum ſacrum, alij mēſtruum celebrant. Val. Probus in primo Georg. Feſtum huius erat Romæ nonis Decembribus, vt canit Horatius tertio Carminum. *Picus.* *Faunus.* e Tyberinum.) Hic Capeti filius fuit, Albanorum rex, luco inſignis, qui traiećtu Tyberis fluuij ſubmerſus, nomen dedit fluuio, cum prius Albula diceretur. f Lucem.) Romani Iouem colebant Lucetium, vt eſt in carminibus Saliorum, quem præeſſe credebant luci, eiúſque cauſam eſſe. Feſtus. Varro lib. iiij. de lingua Latina ait Tit. Tatiū Romæ deos ſtatuiſſe Opem, Florámve, Diouem, Saturnúmque, Solem, Lunam, Vulcanum, & Summanum: itémque Larundam, & Terminum, Curinum, Vortūdum, Lares, Dianámque, Lucinámque. g Hoſtilius certe rex.) Cum commiſſo inter Romanos & Veientes prælio nunciatum eſſet Tullo Hoſtilio Ro. regi Albanos deficere, palleréq; & pauere, Ro. ob eam rem videret, ipſe in re trepida tēplum vouit Pallori & Pauori. h Pietas enim.) Pietas eſt, vt inquit Cicero primo de natura deorum, iuſtitia aduerſus deos. Eſt & pietas cultus erga maiores, aut ſanguine coniunćtos, qui quū eſt erga deos, religio nominatur. Erat & Romæ ſacellum Pietatis ab Acilio dicatum, vbi mulier habitauit illa, quæ vberibus ſuis aluit patrē cuſtodiç traditum. Feſtus. Ibique imago factum hoc exprimēs viſebatur. vt Valerius ſubindicat lib. v. Aedis Pietatis in Circo Flaminio meminit Obſequens in prodigiis. i Inter deos Conſentes.) xij. ſunt dij Conſentes, ſex mares, & ſex fœminæ: quorum imagines auratæ ſtabāt apud forum, vt refert Varro. j. lib. rerum ruſticarum. Hos Ennius diſticho eſt complexus: Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulca-

Tyberinus. *Pallorꝭ & Pauoris tēplum.* *Pietatis definitio.* *Dij Conſentes.*

nus, Apollo, Conſentes appellant, quaſi conſentientes in eo, quod eſt gerendum. His enim vtitur velut cōſiliariis Iupiter in maximis rebus agendis, vt hic Auguſtinus: ſed apertius Seneca tradit ex diſciplina Ethruſca lib. nat. quæſt. ſecundo. Ferunt in antiquis monumentis, Pomponium Lætum, huiuſmodi rerum diligentiſsimum inquiſitorem, & admiratorem obſeruaſſe, atque ita ad Medicen Laurentium ſcripſiſſe ſingulis illorum deorum ſuum menſem eſſe ſacrum. Ianuarium Iunoni, Februarium Neptuno, Martium Mineruæ, Aprilem Veneri, Maium Apollini, Iunium Mercurio, Quintilem Ioui, Sextilem Cereri, Septembrem Vulcano, Octobrem Marti, Nouembrem Dianæ, Decembrem Veſtæ. Diodorus lib. iij. Chaldæos ſcribit triginta aſtra dixiſſe deos conſultores, & duodecim ſigniferi ſigna: quorum vnumquodque ſuo mēſi præeſt, deos principes nominaſſe. Erant & Aegyptiis ſui duodecim dei, præcipui, ſed non idem ac Romanis. K i Quod ei fecerunt tres dij.) Numa Pompilius rex Romanus, cùm & publicum agrum populi Romani, & priuatum vniuſcuiuſq; certis limitibus terminiſque definiſſet, ſacellum erexit Termino in colle Tarpeio, deo cui nihil animatum ſacrificaretur, ſed ſolum liba, pultes, & primitiæ frugum: tametſi hoc poſtea vt alia complura in diſſuetudinem abiit. Saxumque erat hic deus, & ſaxa reliqui omnes agrorum, & publici, & priuatorum termini. Quos qui ſtatuto demouiſſet loco, eum hominem liceret ſine fraude necri dedere. At cum rex Tarquinius Priſcus templum vouiſſet in Tarpeia rupe Ioui, Iunoni, & Mineruę anguſtiſsimum, velletque tanti operis iacere fundamenta, inuenit eo loci multorū deorum aras, & à Tito Tatio & cæteris regibus ſacratas: quas omnes exaugurare cum vellet, vt liberum eſſet templum ſuis tribus diis, conſilio Næuij Accij auguris vſus, vnumquemque illorum deorum conſuluit, attributis ei auibus, num patri Ioui cederet: aues omnium tales fuerunt, vt cedere ſe ſignificarent aues Termini & Iuuentæ non pati de illis loco moueri ſe portenderunt. Ita poſtea ædificato à filio vel nepote eius rege Superbo Capitolio aræ ſunt eodem reliĉtę loco, quo prius fuerant. Lætum eſſe augurium reſpondit Accius, quo ſignificabatur terminos populi Ro. fore immobiles, & Iuuentutem inuićtam. Hæc ex Plutarcho & Dionyſio. Liuius & Florus exaugurationem illam rege Tarquinio ſuperbo factam videntur narrare, tametſi eorum verba ſic intelligi poſſint, vt ab his quæ attulimus non diſſentiāt. Quod ſi diſſentiant, Liuio & Floro citius hoc loco fidē habuero, quàm aliis Grȩcis hominib[9]. k Mars.) De Termino & Iuuētate legi apud authores, quos modo receſui, & alios permultos: de Marte non legi. l Terminus.) Cum & fœdus inter Saturnum, Titanúmque eius fratrem ſub hac conditione eſſet initum, ne Saturnus prolem aliquam maſculam tolleret: deinde oraculo eſſet Saturnus præmonitus, ſe à filio ſuo regno pellendum, liberos omnes virilis ſexus ſtatuit deuorare: nato vero Ioue, ingens patri ſexum pro filio eſt ſuppoſitum: cúmque ope illius eſſet Iupiter ſeruatus, cum iam rerum potiretur, iuſsit illud ſub Parnaſo monte ſtatui. Heſiodus. Græci βαιτύλον appellant, vt Heſychius docet. vnde in voraces fertur illud Græcorum: καὶ βαίτυλον ἂν καταπίοις, id eſt, Bætylum deglutieris. Euſebius in Phœnicū theologia ex Sāchoniatone, Bætylū Cœli & Rheæ filiū perhibet, Saturni fratrē. Porrò Bætylus poſtea dićtus eſt τέρμων, Latine Terminus, qui Ioui maximo noluit cedere. ea fortaſſe fiducia, quemadmodū Lactantius inquit, quod eum è paternis faucibus liberaſſet. Sub dio ſemper Romæ colebatur, & libero fruebatur cœlo. Feſtus, & Lactantius. m Et Iuuentas.) Iuuentus, & Iuuenta, & Iuuenta dicitur, ſed Iuuentas ipſum numen, inquit, Acron. Horatius, Et parum comis ſine te Iuuentas, Mercuriúſque: quanquam & ætas ipſa apud eundem Horatium: Olim Iuuentas & patrius vigor. & in epodis: Fugit Iuuētas & verecundus color. Verùm dea hæc Græce Hebe Iunonis ſolius filia ſine patre, vt Mars: tametſi Græci Iouem ei dāt parentem, vxor fuit Herculis, Ioui poculum miniſtrabat, cui Ganymedes ſucceſsit. Eſt ἥβη proprie robur ætatis, vigórque. nam ab ἥβη deducitur. Fuit & Iuuentatis ædes in Circo maximo, quam dedicauit C. Licinius Lucullus duūmuir. vouerat eam ſedecim annis antè M. Liuius Cos. quo die Aſdrubalem exercitúmque eius cæcidit. Idem cenſor eam faciēdam locauit M. Cornelio, T. Sempronio Coſs. Huius quoque dedicandæ ergo ludi facti. Liuius libro trigeſimo ſexto. Erat & Iuuentæ ædicula in foro. n Neſcio quem Summanum.) Capella hunc Plutonem eſſe dicit quaſi ſummum manium. Aedes huius erat prope ſanum Iuuentatis, vt Plinius videtur ſignificare. Summanalia liba erant farinacea, in modum rotæ facta. Feſtus. Fulmina nocturna ei tribuebantur, vt diurna Ioui, quæ ideo dicebantur dia. Erant etiam quædam ambigua, quæ noctu, an die facta eſſe ignorabantur, quæ dicebantur prouerſa. ideo vtrique ſacrum fiebat, quum procurarentur. Ita Romani ſolos hos duos deos ſeruarunt, in quorum poteſtate eſſent fulmina. Thuſci nouem deos poſuerunt, & fulmina eſſe vndecim generum, ſicut Plinius inquit libro ſecundo. Feſtus & vulgaris diſciplina augurum Romæ tria genera fulgurum tradebat: Poſtularia, quæ aliquod ſacrum fieri poſtularent. Peſtifera, quæ exitium portenderent: Perentalia, ſuperiorum fulgurum epprobari expiationem ſignificantia. Manubias, hoc eſt, iactus fulminum: totidem oſtendit Seneca. Prima eſt Iouis vaſius quæ moneat: ſecunda, ex decreto Conſentium, quæ proſit, ſed non impune: tertia ex decreto ſuperiorum deorum pernicioſa prorſus. Hæc, & alia plurima, de generibus fulminum ne Cecinna, Volaterrano, & Araldo. Seneca, libro naturalium quæſtionum ſecundo. Plinius quoque nonnulla, ſed in tranſcurſu, vt reliqua. o Vt vix inueniatur qui Summani.) Hic deus præterquam quod ignobilis erat admodum, etiam non ſatis ſciebatur quis eſſet. non ignorabant vnum eſſe ex diis, qui præeſſent nocti, ſed nomen eius proprium in obſcuro erat. Ouidius ſexto Faſto.

Reddita, quiſquis is eſt, Summano templa feruntur,
  Tunc cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

Eius feriæ decimotertio Calendas Iulias. Erat Summani ædes prope Circum maximum, & ſacellum in Capitolio.

Terminus. L *Bætylus.* *Iuuentas.* M *Summanus.* *Fulgurum tria genera.*

Qua ratione

A *Qua ratione defendant Pagani, quòd inter deos colant ipſa dona diuina.* *Caput XXIIII.*

LIbet autem eorum conſiderare rationes. Vſqueadeóne, inquiunt, maiores noſtros inſipientes fuiſſe credendum eſt, vt hęc neſcirēt munera diuina eſſe non deos? Sed quoniam ſciebant nemini talia, niſi aliquo deo largiente concedi: quorum deorum nomina non inueniebant, earum rerum nominibus appellabant deos, quas ab eis ſentiebant dari, aliqua vocabula inde flectentes: ſicut à bello Bellonam nuncupauerunt, non bellū: ſicut à cunis Cuninam, non Cunam: ſicut à ſegetibus Segetiam, non ſegetem: ſicut à pomis Pomonā, non pomum: ſicut à bobus Bubonam, nō bouem: aut certe nulla vocabuli declinatione, ſicut res ipſæ nominantur: vt Pecunia dicta eſt dea, quæ dat pecuniam, nō omnino pecunia dea ipſa putata eſt. Ita Virtus, quæ dat virtutem: Honor, qui honorem[a]: Concordia, quæ concordiam: Victoria, quæ Victoriam dat. Ita, inquiunt, cum fœlicitas dea dicitur, non ipſa quæ datur, ſed numen illud attenditur à quo fœlicitas datur. Iſta nobis reddita ratione, multo fa-
B cilius eis, quorum cor non nimis obduruit, perſuadebimus fortaſſe quod volumus.

Honoris templum.

a HOnor, qui honorem.) Cicero.ij. de natura deorum: Vides templum Honoris à M. Marcello renouatum, quod multis antè annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. Erat Romæ idem templum Virtutis, & Honoris C. Marij, diuerſis tamen cellis. nam eadem fieri non poſſe tam M. Marcello. v. cóſ. reſponderat collegium Pont. Honori veteres nudis capitibus ſacra faciebant, cùm aliis piis tectis operarentur, author in problematis Plutarchus.

De vno tantum colendo deo, qui licet nomine ignoretur, tamen fœlicitatis dator eſſe ſentitur. *Caput XXV.*

SI enim iam humana infirmitas ſenſit non niſi ab aliquo deo dari poſſe fœlicitatē: & hoc ſenſerūt homines, qui tam multos colebant deos, in quibus & ipſum eorum regem Iouem, quia nomen eius à quo daretur fœlicitas ignorabāt, & ideo ipſius rei nomine quam credebant ab illo dari, eum appellare voluerunt. Satis ergo indicant nec ab ipſo Ioue dari poſſe fœlicitatem, quem iam colebant, ſed vtique ab illo, quem quem nomine ipſius fœlicitatis colēdum eſſe cenſebāt. Confirmo prorſus à quodam deo, quem neſciebant, eos credidiſſe dari fœlicitatem. Ipſe ergo
C quæratur, ipſe colatur, & ſufficit. Repudietur ſtrepitus innumerabiliū dæmoniorum. Illi nō ſufficiat hic deus, cui non ſufficit munus eius. Illi, inquam, non ſufficiat ad colendum deus dator fœlicitatis, cui non ſufficit ad accipiendum ipſa fœlicitas. Cui autem ſufficit: nō enim habet homo, quid amplius optare debeat: ſeruiat vni deo datori fœlicitatis. Non eſt ipſe, quem nominant Iouem. Nam ſi eum datorem fœlicitatis agnoſcerent, nō vtique alium, vel aliam, à quo daretur fœlicitas, nomine ipſius fœlicitatis inquirerent: neque ipſum Iouem cum tantis iniuriis colendum putarent. Iſte alienarum dicitur adulterator[a] vxorum. Iſte pueri pulchri[b] impudicus amator, & raptor.

a ADulterator.) Alibi adulter Iouis turpiſſ. Adulteria ſunt apud Poetas decantatiſſima, vt cum Alcumena, cum Læda & aliis. b Iſte, pueri pulchri.) Ganymedis Phrygij. de hoc alibi.

De ludis ſcenicis, quos ſibi dij celebrari à ſuis cultoribus exegerunt. *Caput XXVI.*

SEd fingebat hæc Homerus, ait Tullius,[a] & humana ad deos transferebat, diuina mallem ad nos. Merito diſplicuit viro graui, diuinorum criminum poëta confictor. Cur ergo ludi ſcenici vbi hæc dictitantur, cantitantur, actitantur, deo-
D rum honoribus exhibentur, inter res diuinas à doctiſſimis conſcribuntur? Hic exclamet Cicero non contra figmenta Poëtarum, ſed contra inſtituta maiorum. An non exclamarent & illi, quid nos fecimus? Ipſi dij iſta ſuis honoribus exhibēda flagitauerūt: atrociter imperarunt: cladem niſi fieret, prænunciauerunt: quia neglectum eſt aliquid, ſeueriſsime vindicarunt: quia id quod neglectum fuerat factum eſt, placatos ſe eſſe monſtrarunt. Inter eorum commemoratur virtutes, & miranda facta, quòd dicam: Tito Latino[b] ruſtico Romano patrifamiliâs dictum eſt in ſomnis, vt in ſenatu nunciaret, vt ludi Romani inſtaurarētur, quod primo eorum die in quodam ſcelerato, qui populo ſpectante ad ſupplicium duci iuſſus eſt, numinibus videlicet ex ludis hilaritatem quærentibus triſte diſplicuiſſet imperium. Cum ergo ille qui ſomnio commonitus erat, poſtera die iuſſa facere non auſus eſſet, ſecunda nocte hoc idem rurſus ſeuerius imperatum eſt. Amiſit filium, quia non fecit. Tertia nocte dictum eſt homini, quod maior ei pœna, ſi non faceret, immineret. Cum etiam E
ſic non auderet, in morbum incidit acrem & horribilem. Tum vero ex amicorum ſententia, ad magiſtratus rem detulit: atque in lectica allatus eſt in ſenatum. Expoſitóque ſomnio, recepta continuo valetudine, pedibus ſuis ſanus abſceſsit. Tanto ſtupefactus miraculo ſenatus, quadruplicata pecunia, ludos cenſuit inſtaurari. Quis non videat, qui ſanum ſapit, ſubditos homines malignis dæmonibus, à quorum dominatione[c] non liberat, niſi gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, vi compulſos eſſe, exhibere talibus diis, quæ recto conſilio poterant turpia iudicari? In illis certe ludis poëtica numinum crimina frequentantur: qui ludi cogentibus numinibus, iuſſu ſenatus inſtaurabantur. In illis ludis corruptorem pudicitiæ Iouem turpiſſimi hiſtriones cantabant, agebant, placabant: ſi illud fingebatur, ille iraſceretur: Si autē ſuis criminibus etiam fictis delectabatur, quādo coleretur niſi diabolo ſeruiretur? Itáne iſte Romanum conderet, dilataret, conſeruaret imperium, qui quouis Romano cui diſplicebant talia, ô homine ô abiectior? Iſte daret fœlicitatem, qui F
infœliciter colebatur: & niſi ita coleretur, infœlicius iraſcebatur.

a SEd fingebat hæc Homerus, ait Tullius.) Primo Tuſcu. quæſt. Nec Homerum audio, qui Ganymedem à diis raptum ait, propter formam, vt Ioui pocula adminiſtraret: non iuſta cauſa cur Laomedōti tanta fieret iniuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat: diuina mallem ad nos: quæ autem diuina? vigere, ſapere, inuenire, meminiſſe. Grauiſsima ſententia: qua notatur vel ſuperſtitio vel impietas eorum, qui deum menſura noſtræ fragilitatis & noſtrorum affectuum metiuntur, vt talem eum eſſe putent, quales nos ſumus, moroſi, difficiles, queruli, ſæui, inuidi, ſuperbi, arrogantes, leues, denique flagitioſi & ſcelerati: quāto eſſet ſatius attollere nos ad æmulationem illius diuinæ virtutis ac probitatis? b Tito Latino.) Hæc hiſtoria eſt frequēs apud ſcriptores. Meminerunt eius Cicero primo de diuinat. ex Fabio, Gellio, & Cælio. Liuius lib.ij. Valerius maximus lib.j. & poſt hos Au. Gellius, Macrobius, Lactantius. Contigit M. Minutio, A. Sempronio Coſſ. anno ab vrbe cond. cclij. fuſe ab Auguſtino explicatur. Sunt tamen, qui hunc T. Latinū nominent. Lactātius Tyberium Atinum appellat. c A quorum dominatione.) Alludit ad exclamationem, quæ eſt apud Paulum ad Roma. vij. Infœlix homo, quis me liberabit de corpore mortis huius: gratia dei per Ieſum Chriſtum.

Titi Latini hiſtoria.

De tribus generibus deorum, de quibus Scæuola pontifex diſputauit. *Caput XXVII.*

RElatum eſt in literis, doctiſsimum pontificem Scæuolam[a] diſputaſſe tria genera tradita deorum: vnum à poëtis, alterum à philoſophis, tertium à principibus ciuitatis. Primum genus nugatorium[b] dicit eſſe, quòd multa de diis fin-

gantur

G gantur indigna: Secundum, non cõgruere ciuitatibus, quòd habeat aliqua ſuperuacua, aliqua etiam quæ obſit populis noſſe. De ſuperuacuis non magna cauſa eſt. Solet enim & à viris peritis dici: ſuperflua non nocent. Quæ ſunt autem illa, quæ prolata in multitudine nocent? Hæc, inquit, non eſſe deos, Herculem, Aeſculapiũ, Caſtorem, Pollucem. Proditur enim à doctis quòd homines fuerint, & humana conditione defecerint. Quid aliud, quàm quod eorum qui ſint dij non habeant ciuitates vera ſimulachra: quod verus deus nec ſexum habeat, nec ætatem, nec definita corporis membra? Hæc pontifex noſſe populos non vult, nam falſa eſſe nõ putat. Expedire igitur exiſtimat falli in religione ciuitates. Quod dicere etiam in libris rerum diuinarũ ipſe Varro non dubitat. Præclara religio quò confugiat liberandus infirmus: & cum veritatem qua liberetur inquirat, credatur ei expedire, quod fallitur. Poëticum ſanè deorum genus cur Scæuola reſpuat, eiſdem literis non tacetur: quia ſic videlicet deos deformant, vt nec bonis hominibus comparentur, cum alium faciunt furari[c] alium adulterare. Sic item aliquid aliter turpiter atque inepte dicere ac facere: tres inter ſe deas[d] certaſſe de præmio pulchritudinis: victas duas à Venere Troiam
H euertiſſe: Iouem ipſum cõuerti in bouem[e] aut cygnum,[f] vt cum aliqua concumbat: deam homini nubere:[g] Saturnum filios deuorare. Nihil denique poſſe confingi miraculorum atque vitiorum, quod non ibi reperiatur. At quæ à deorum natura longe abſint. O Scæuola pontifex maxime, ludos tolle, ſi potes: præcipe populis, ne tales honores diis mortalibus *† deferant, vbi crimina deorum libeat mirari, & quæ fieri poſſunt, placeat imitari. Si autem tibi reſponderit populus: vos nobis importaſtis iſta pontifices, deos ipſos roga, quibus inſtigãtibus iſta iuſsiſtis, ne talia ſibi iubeant exhiberi. Quæ ſi mala ſunt, & propterea nullo modo de deorum maieſtate credenda, maior eſt deorum iniuria, de quibus impune finguntur. Sed nõ te audiunt, dæmones ſunt, praua docent, turpibus gaudent: non ſolum non deputant iniuriam, ſi de illis iſta fingantur, ſed eam prorſus iniuriam ferre non poſſunt, ſi per eorum ſolennia non agãtur. Iam vero ſi aduerſus eos Iouem interpelles, maxime ob eã cauſam, quia eius plura crimina[h] ludis ſcenicis actitantur: nónne etiam ſi deum Iouem nuncupatis, à quo regitur totus atque adminiſtratur hic mũdus:
I eo illi fit à vobis maxima iniuria, quod eum cum iſtis colendum putatis, eorumq́; regem eſſe perhibetis?

*† aliâs, immortalibus

Scæuola. a DOctiſsimum pontificem Scæuolam.) Mutij Scæuolæ fuerunt multi. Pontifex hic fuit temporibus belli ciuilis Mariani, à Mario iuniore cæſus: ad quem Cicero itaſſe ſe dicit diſcendi gratia, poſtea quam Scæuola augur interierat. b Primum genus nugatorium.) Dionyſius Halicarnaſſæus libro veterum rerum ſecundo ſcribit, Romanos eieciſſe commenta illa poëtarum, quibus dij inter ſe pugnantes, diſsidentes, adulterantes & eiuſmodi finguntur, quæ non modo de diis, ſed ne de viris quidem bonis vti dicerentur digna eſſent: Romulúmque aſſueſeciſſe Quirites ſuos, vt & bene ſentirent, & bene loquerentur de diis. Hæc & alia ibi complura, quorum etiam in Euangelica præparatione meminit Cæſarienſis Euſebius. c Alium faciunt furari.) Mercurium qui & Tireſiæ ſubripuit boues, Marti gladium, Vulcano forcipem, Neptuno tridentem, Apollini arcum & ſagittas, Veneri ceſtum, Ioui ſceptrum. *Mercurius.* d Tres inter ſe deas.) Hæc pueris quoque ſunt nota. e Conuerti in bouem.) Quum rapuit Europam. f Aut Cygnum.) Quum concubuit cum Leda. De his conuerſionibus Iouis Ouidius libro ſexto Transformationum. g Deam homini nubere.) Cererem Iaſio, Harmoniam Cadmo, Callirhoën Chryſaori, Auroram Tithono, Thetin Peleo, Venerẽ Anchiſæ, Circen Vlyſsi, eidem Calipſon: & alias quas Heſiodus in Theogonia recenſet. h Quia eius plura crimina.) Adulteria, ſæuitates, impietates, ſtupra.

An ad obtinendum dilatandúmque regnum profuerit Romanis cultus deorum.

Caput XXVIII.

NVllo igitur modo dij tales, qui talibus pla- K
cantur, vel potius accuſantur honoribus, vt maius ſit crimen quod eis falſis oblectantur, quàm ſi de illis vera dicerentur, Romanum imperium augere, & conſeruare potuiſſent. Hoc enim ſi poſſent, Græcis potius donum tam grande conferrent, qui eos in huiuſmodi rebus diuinis, hoc eſt, ludis ſcenicis honorabilius digniúſque coluerunt, quãdo & à morſibus Poëtarum, quibus deos dilacerari videbãt, ſe non ſubtraxerunt, dando eis licentiam male tractandi homines, quos liberet, & ipſos ſcenicos nõ turpes iudicauerunt, ſed dignos etiam præclaris honoribus habuerunt. Sicut autem potuerunt auream pecuniam habere Romani, quamuis deum Aurinum non colerent, ſic & argenteam habere potuerunt, & æream, ſi nec Argentinum, nec eius patrem colerent Aeſculanum: & ſic omnia quæ retexere piget. Sic ergo & regnum inuito quidem deo vero nullo modo habere poſſent, diis vero iſtis falſis & multis ignoratis ſiue contemptis, atque vno illo cognito & fide ſyncera ac moribus culto, & melius hic regnum haberent quantũcunque haberent, & poſt hoc acciperent ſempiternum, ſiue hîc haberent, ſiue non haberent.

De falſitate auſpicij, quo Romani regni fortitudo & ſtabilitas viſa eſt indicari. L

Caput XXIX.

NAm illud quale eſt quod commemorani paulo ante pulcherrimum auſpicium fuiſſe dixerunt, quod Martem & Terminum, & Iuuentatem, nec Ioui regi deorum loco cedere voluiſſe? Sic enim, inquiunt, ſignificatum eſt Martiam gentem,[a] id eſt Romanam nemini locum, quam teneret daturam: Romanos quoque terminos propter deum Terminum neminem commoturum: iuuentutẽ etiam Romanam propter deam Iuuentatem nemini eſſe ceſſurã. Videant ergo quomodo habebant iſtum regem deorũ ſuorum & datorem regni ſui, vt ei auſpicia iſta pro aduerſario ponerent, cui non cedere pulchrum eſſet: quanquam hæc ſi vera ſunt, non habent omnino quid timeant. Non enim confeſſuri ſunt, quod dij ceſſerint Chriſto, qui Ioui cedere noluerunt. Saluis quippe imperij finibus, Chriſto cedere potuerũt, & de ſedibus locorum, & maxime de corde credentium. Sed antequam Chriſtus veniret in carne, antequam iſta denique ſcriberentur, quę de libris eorũ proferimus: ſed tamen poſt- M
ea quàm factum eſt ſub rege Tarquinio illud auſpiciũ, aliquotiens Romanus exercitus fuſus eſt, hoc eſt, verſus in fugam, falſumque oſtendit auſpicium, quod Iuuenta illa non ceſſerit Ioui: & gens Martia ſuperantibus atque irrumpentibus Gallis in ipſa vrbe contrita eſt, & termini imperij, deficientibus multis, ad Hannibalem ciuitatibus, in anguſtum fuerant coarctati. Ita euacuata eſt pulchritudo auſpiciorum, remanſit contra Iouem contumacia, nõ deorum ſed dæmoniorum. Aliud eſt enim non ceſsiſſe, aliud vnde ceſſeras rediſſe. Quanquam etiam poſtea in Orientalibus partibus Hadriani voluntate[b] mutati ſunt termini imperij Romani. Ille nanque tres prouincias nobiles Armeniam, Meſopotamiam, Aſſyriam Perſarum conceſsit imperio, vt deus ille Terminus, qui Romanos terminos ſecundum iſtos tuebatur, & per illud pulcherrimum auſpicium loco nõ ceſſerat Ioui, plus Hadrianum regem hominum, quàm regem deorum timuiſſe videatur. Receptis quoque[c] alio tempore prouinciis memoratis,

noſtra

A noſtra penè memoria retrorſus terminus ceſsit, quando Iulianus[d] deorum illorum oraculis deditus, immoderato auſu naues iuſsit incendi, quibus alimonia portabatur, qua exercitus deſtitutus, mox etiam ipſo hoſtili vulnere extinctus, in tantam eſt redactus inopiam, vt inde nullus euaderet, vndique hoſtibus incurſantibus, milite imperatoris morte turbato,[*] niſi placito pacis illic imperij fines conſtituerentur: vbi hodieq; perſiſtunt, non quidem tanto detrimento quantum conceſſerat Hadrianus, ſed media tamen compoſitione[e] defixi. Vano igitur augurio deus Terminus non ceſsit Ioui, qui ceſsit Hadriani voluntati, ceſsit Iuliani temeritati, & Iouiani neceſsitati.[f] Viderunt hæc intelligentiores grauioréſque Romani, ſed contra conſuetudinem ciuitatis, quæ dæmonicis ritibus fuerat obligata, parum valebant, quia & ipſi etiam ſi illa vana eſſe ſentiebãt, naturæ tamen rerum ſub vnius veri dei regimine atq; imperio conſtitutæ, religioſum cultum qui deo debetur exhibẽdum putabant: ſeruientes, vt ait Apoſtolus, creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Huius veri dei erat auxilium neceſſariũ à quo mitterentur ſan
B cti viri & veraciter pij, qui pro vera religione morerentur, vt falſa à viuentibus tolleretur.

* *aliàs, in militem imperatoris mor. turbatum.*

Roma. 1.

a Martiam gentem.) Romanam, quoniam & bellicoſam, & à filio Martis conditam. Sic plerunque Martij animi Romanorum ab authoribus dicuntur. b Hadriani voluntati.) Hic fuit decimus quartus Roma. princeps adoptatus à Traiano, cui & ſucceſsit. Sed quũ, vt alijs multis, ita & gloriã patri inuideret, Armeniam, Meſopotamiam, & Aſſyriam Perſis reddidit, quas Ro. imperio Traianus adiunxerat, reuocauitque exercitus, ac finem imperij eſſe voluit Euphratem amnem: Eutropius lib. viij. cuius ego rei hanc potiſsimũ fuiſſe cauſam ſuſpicor, quòd antiquis vatum reſponſis ferebatur infauſtum fore ac infœlix imperatori Popu. Rom. qui exercitus armatos trans Euphratem amnem vrbémque Cteſiphontem promouiſſet: exitium hoc fuiſſe M. Licinio Craſſo, ipſumq; Traianum proxima in Italiam cum Parthica victoria non rediſſe. c Receptis quoque.) Ex eodem Eutropio Aſſyria recuperata eſt per Pios fratres: Meſopotamia auſpicijs Galieni, ductu Odenati: Armenia vero auſpicijs Diocletiani, ductu Galerij. d Quando Iulianus.) Hic iniit principatũ Mamertino & Neuitta Coſſ. anno V.C. M. cxvj. Oroſius. Chriſtianæ pietatis inimicus victus à Parthis ad Cteſiphontem copias & rempub. afflixit morte ſua. e Sed media tamen compoſitione.) Ita vt termini illi nõ vi manúque quæſiti ſint, ſed conditionibus pacis ab hoſtibus accepti. f Et Iouiani neceſsitati.) Hic Pannonius homo ab exercitu in ſummo diſcrimine creatus, pacem cum Perſis fecit ignominioſam quidem, ſed neceſſariam. Niſibidem oppidum & partem ſuperioris Meſopotamiæ Parthis conceſsit, ita termini imperij ſunt mutati.

Hadrian⁹.

Iulianus.

Iouianus.

Qualia de diis gentium etiam cultores eorum ſe ſentire fateantur. *Caput XXX.*

C Cicero augur[a] irridet auguria, & reprehendit homines[b] corui & cornicule vocibus vitæ cõſilia moderantes. Sed iſte[c] Academicus, qui omnia eſſe cõtendit incerta, indignus eſt qui habeat vllam in his rebus authoritatem. Diſputat apud eum Quintus Lucilius Balbus[d] in ſecundo de deorum natura libro: & cum ipſe ſuperſtitiones ex natura rerũ velut phyſicas & philoſophicas inſerat, indignatur tamen inſtitutioni ſimulachrorum, & opinionibus fabuloſis, ita loquẽs: Videtis ne igitur, vt à phyſicis rebus bene atque vtiliter inuentis, ratio ſit tracta ad commenticios & fictos deos? Quæ res genuit falſas opiniões, erroreſq; turbulentos, & ſuperſtitiones penè aniles. Et formæ enim nobis deorum, & ætates & veſtitus ornatuſq; noti ſunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq; traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur. Accepimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracũdias. Nec vero, vt fabulæ ferunt, dij bellis prælijſq; caruerunt. Nec ſolum, vt apud Homerum quum duos exercitus cõtrarios[e] alij dij ex alia parte defenderẽt, ſed etiam vt cum Titanis[f], aut cum gigantibus ſua propria bella geſſerunt. Hæc & dicuntur & creduntur ſtultiſsime, & plena ſunt vanitatis ſummæq; leuitatis.[g] Ecce interim quæ confitentur qui defendunt deos gentium. Deinde cùm hæc ad ſuperſtitionẽ pertinere dicat, ad religionem vero, quam ipſe ſecundum Stoicos videtur docere. Non enim philoſophi ſolum, inquit, verumetiam maiores noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt. Nam qui totos dies[h] precabantur, inquit, & immolabant, vt ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati. Quis non intelligat eum conari dum conſuetudinem[i] ciuitatis timet, religionem laudare maiorũ, eámque à ſuperſtitione velle ſeiungere, ſed quomodo id poſsit non inuenire? Si enim à maioribus illi ſunt appellati ſuperſtitioſi, qui totos dies precabantur & immolabant, nunquid [non] & illi qui inſtituerunt, quod iſte reprehendit, deorum ſimulachra diuerſa ætate, & veſte diſtincta, deorum genera, coniugia, cognationes? Hæc vtique cum tanquam ſuperſtitioſa culpantur, implicat iſta culpa maiores talium ſimulachrorum inſtitutores atque cultores: implicat & ipſum, qui quantolibet eloquio ſe in libertatem nitatur euoluere, neceſſe habebat iſta venerari: nec quod in hac diſputatione diſertus inſonat, mutire auderet in populi concione. Agamus itaque Chriſtiani domino deo noſtro gratias, non cœlo & terræ[k], ſicut iſte diſputat, ſed ei qui fecit cœlum & terrã: qui has ſuperſtitiones, quas iſte Balbus velut balbutiens vix reprehendit, per altiſsimam Chriſti humilitatem, per Apoſtolorum prędicationem, per fidem martyrum pro veritate morientium, & cum veritate viuentium, nõ ſolum in cordibus religioſis, verumetiã in ædibus ſuperſtitioſis libera ſuorum ſeruitute ſubuertit. D E

Cicero augur.) Fuit ex collegio augurum Cicero inauguratus à Q. Hortenſio oratore. b Et reprehendit homines.) Hac de re diſputat Cicero. ij. de diuinatione. c Sed iſte Academicus.) Mos iſtius ſectæ erat nihil affirmare, ſed ab alijs poſita & aſſerta conari refellere, atque conuellere. Quem morem in ſuis dialogis multum ſeruauit Cicero, patrociniúmque Academicæ philoſophiæ à ſe eſſe ſuſceptum profitetur in primo de natura deorum. d Q. Lucius Balbus.) Stoicæ diſciplinæ callentiſsimus. e Duos exercitus contrarios.) Græcos tuentur Iuno, Pallas, Neptunus: Troianos vero Apollo, Venus, Mars. f Cum Titanis.) Titani filij erant Terræ & Titanis Saturni fratris, qui ex fœdere inter Saturnum & Titanem pacto regnum à Ioue repetebant. Primo res eſt iurgijs & conuitijs acta, deinde ventum eſt ad arma, bellum hoc fuit graue, victi ſunt tamen Titani grauius multo, quod qui ſuperfuerant Titanorum reparatis copijs nouiſq; domo ſupplementis accitis Iouem & reliquos ex eius partibus in Aegyptum vſque pepulerunt. Illud prius dictum eſt bellum Titanorum, hoc poſterius Gigantum. g Summæque leuitatis.) Hactenus verba ſunt Ciceronis. h Nam qui totos dies.) Hoc etymon ſuperſtitioſi & religioſi parum probatur Lactantio lib. iiij. qui religioſos vocatos dicit à religando, quòd deo adſtricti religatíque ſint: ſuperſtitioſos vero, qui falſam religionem colerent, ſuperſtitémque defunctorum memoriam. De religioſo Gellius cap. ix. libr. iiij. Verum Cicero non ſolum eos dicit ſuperſtitioſos, qui ita precarẽtur: nam addit id nomen poſtea patuiſſe latius, id eſt, alijs permultis eſſe accommodatum. i Dum conſuetudinem.) Ex libris de natura deorum & de diuinatione ſatis apparet Ciceronem non auſum pronunciare libere quid ſentiret de dijs propter morem in ciuitate à maioribus traditũ acceptumque. k Non cœlo & terræ.) Quos Cicero ex ſententia Stoicorum, tanquam principes deos ponit. F

Academici.

Titanes.

Religioſus.

De opinionibus Varronis, qui reprobata perſuaſione populari, licet ad notitiam veri dei non peruenerit, vnum tamen deum colendum eſſe cenſuerit.

Caput XXXI.

Qvid ipſe Varro, quem dolemus in rebus diuinis ludos ſcenicos, quãuis nõ iudicio proprio poſuiſſe, cum ad deos colendos multis locis velut religioſus hortetur, nónne ita cõfitetur: non ſe illa iudicio ſuo ſequi, quæ ciuitatem Romanam inſtituiſſe cõmemorat: vt ſi eam ciuitatem nouam conſtitueret, ex naturæ potius formula deos nomináque

G deorum ſe fuiſſe dedicaturum non dubitet confiteri? Sed iam quoniam in vetere populo eſſet accepta, ab antiquis nominum & cognominum hiſtoriam tenere vt tradita eſt debere ſe dicit, & ad eum finem illa ſeribere ac perſcrutari, vt pot[a] eos magis colere, quàm deſpicere vulgus velit. Quibus verbis homo acutiſsimus ſatis indicat, non ſe aperire omnia, quæ non ſibi tãtum contemptui eſſent, ſed etiam ipſi vulgo deſpicienda viderentur, niſi tacerentur. Ego iſta conicere eum putare debui,† niſi euidenter alio loco ipſe diceret de religionibus loquens, multa eſſe vera quæ non modo vulgo ſcire non ſit vtile, ſed etiam tametſi falſa ſint aliter exiſtimare populum expediat, & ideo Græcos Teletas[a] ac myſteria[b] taciturnitate parietibúſque clauſiſſe. Hic certe totum cõſilium prodidit velut ſapientium, per quos ciuitates & populi regerentur. Hac tamen fallacia miris modis maligni dæmones delectantur: qui & deceptores & deceptos pariter poſsident, à quorum dominatione non liberat niſi gratia dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Dicit etiam idem author acutiſsimus atque doctiſsimus, quod hi ſoli ei videantur animaduertiſſe, quid eſſet deus qui crediderunt eum eſſe animam, motu ac ratione mundum gubernantem: ac per hoc etſi nondum tenebat quod veritas habet: deus enim verus non anima, ſed animæ quoque eſt effector H & conditor: tamen ſi contra præiudicia conſuetudinis liber eſſe poſſet, vnum deum colendum fateretur, atque ſuaderet, motu ac ratione mundum gubernantem, vt ea cum illo de hac re quæſtio remaneret, quod eum nõ diceret eſſe animam, ſed potius animæ creatorem.* Dicit etiam antiquos Romanos[c] pluſquam annos cẽtum & ſeptuaginta deos ſine ſimulachro coluiſſe. Quod ſi adhuc, inquit, manſiſſet, caſtius dij obſeruarentur. Cuius ſententiæ ſuæ teſtem adhibet inter cætera etiã gentem Iudæam: nec dubitat eum locum ita concludere, vt dicat: qui primi ſimulachra deorum populis poſuerũt, eos ciuitatibus ſuis & metum dempſiſſe, & errorem addidiſſe, prudenter exiſtimans deos facile poſſe in ſimulachrorum ſtoliditate contemni. Quod vero non ait errorem tradiderunt, ſed addiderunt, iam vtique fuiſſe etiam ſine ſimulachris intelligi vult errorem. Quapropter cum ſolos dicit animaduertiſſe, quid eſſet deus, qui eum crederent animam mundum gubernantem: caſtiuſq; exiſtimat ſine ſimulachris obſeruari religionem, quis non videat quantum propinquauerit veritati? Si enim aliquid contra vetuſtatem tanti poſſet erroris, profecto & vnum deum, à quo mundum cre-I deret gubernari, & ſine ſimulachro colendum eſſe cenſeret: atque in tam proximo inuentus facile fortaſſe de animæ mutabilitate commoneretur, vt naturam potius incommutabilem, quæ ipſam quoque animã condidiſſet, deum verum eſſe ſentiret. Hæc cum ita ſint, quæcunque tales viri in ſuis literis multorum deorum ludibria poſuerunt, confiteri ea potius occulta dei voluntate compulſi ſunt, quam perſuadere conati. Si qua igitur inde à nobis teſtimonia proferuntur, ad eos redarguendos proferuntur, qui nolunt aduertere de quanta & quàm maligna dæmonum poteſtate nos liberet ſingulare ſacrificium tam ſancti ſanguinis fuſi & donum ſpiritus impertiti.

† aliàs, Ego iſta conicere putari debui.

** al. quod eum diceret e.a. nõ pot. & animæ c.*

Teletæ. a TEletæ.) Suidas ait, τελετὴν eſſe myſterioſum ſacrificium maximum & ſumptuoſiſsimum, ſic nominatum, quòd in eo multa conſumerentur. Eſt enim τελεῖν inſumere, tametſi eſt quoque perficere: & ideo eſſe quibus hinc potius Teletas eſſe dictas placeat, ceu ſint abſoluta quædam ſacrificia, & quibus nihil deſit. Talia erant ſacra Solis & Lunæ, vt ſcribit Porphyrius, & Bacchi, & quædã expiationes, quæ libris Orphæi & Muſæi continebantur, ſicut Plato docet lib. de K repub. ſecundo, quibus ſcelera non priuatorum modo, ſed publice quoq; ciuitatum, & pro viuentibus, & pro vita iam functis expurgarentur per ſacrificia ludóſque, & omne genus oblectamentorum, quæ ſacra Teletæ dicerentur. & ſi Plato eo loci Teletas ad ſolos mortuos pertinere dicit, & inde dictas, nempe à τελευτήσασι, quæ nos malis, quæ apud inferos ſunt, liberent ἃς τῶν ἐκεῖ κακῶν ἀπολύουσιν ἡμᾶς. b Ac myſteria.) Qualia Cereris. c Dicit etiam antiquos Romanos.) Plutarchus in vita Numæ. Hic autem Ro. prohibuit exiſtimare imaginem dei, aut hominis ſpeciem, aut animalis habere formam. Nec fuit apud eos, neq; picta, neq; ficta dei prius ſpecies, ſed in prioribus centum & ſeptuaginta annis templa quidem ædificabant, ſacráque tuguria erigebant, ſimulachrum vero nullum corporeum dicabant. Perinde atque nefas eſſet deterioribus meliora aſsimilare, neque aliter atque intelligentia deum percipi poſſit. Hæc ibi eadem apud Clementem, vt Euſebius Cæſarienſis refert, & Dionyſium Halicarnaſſeum, qui ait, templa eſſe à Numa dijs erecta, negat tamen ſimulachra in his fuiſſe vlla, quòd deum nulla ſpecie formáve effingi poſſe crederet. Tarquinius Priſcus vanitate, & ſtultitia Græcarum religionum, Ethruſcarúmque domi imbutus, Romanos edocuit ſimulachra dijs ponere, quod Tertullianus ſubſignificat, inquiens, Age iam rebus religio profecerit. Nam & ſi à Numa concepta eſt curioſitas ſuperſtitioſa, nondum tamen aut ſimulachris aut templis res diuina apud Romanos conſtabat, frugi religio & pauperes ritus, & nulla capitolia certãtia cælo, ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adhuc Samia, & nidor ex illis, & deus ipſe nuſquam: nondum enim tunc ingenia Græcorum atque Thuſcorum fingendis ſimulachris vrbem inundauerant.

Ad quam ſpeciem vtilitatis principes gentium apud ſubiectos ſibi populos falſas religiones voluerunt permanere. Caput XXXII.

DIcit etiam de generationibus deorum magis ad poëtas, quàm ad phyſicos fuiſſe populos inclinatos: & ideo & ſextũ & generationes deo-L rum maiores ſuos, id eſt, veteres crediſſe Romanos, & eorũ conſtituiſſe coniugia. Quod vtique non aliam ob cauſam factum videtur, niſi quia hominum velut prudentium & ſapientium negocium fuit, populum in religionibus fallere, & in eo ipſo non ſolum colere, ſed imitari etiam dæmones, quibus maxima eſt fallendi cupiditas. Sicut enim dæmones niſi eos quos fallendo deceperint, poſsidere non poſſunt: ſic & homines principes non ſane iuſti, ſed dæmonum ſimiles, ea quæ vana eſſe nouerant, religionis nomine populis tanquam vera ſuadebant, hoc modo eos ciuili ſocietati velut arctius alligantes, quo ſimiliter ſubditos poſsiderẽt. Quis autem infirmus & indoctus euaderet ſimul fallaces, & principes ciuitatis, & dæmones?

Quod iudicio & poteſtate veri dei omnium regum atque regnorum ordinata ſint tempora. Caput XXXIII.

DEus igitur ille fœlicitatis author & dator, quia ſolus eſt verus deus, ipſe dat regna terrena & bonis & malis. Neque hoc temere & quaſi for-M tuitu, quia deus eſt, nõ fortuna, ſed pro rerum ordine ac tempore occulto nobis, notiſsimo ſibi: cui tamen ordini temporum non ſubditus ſeruit, ſed eum ipſe tanquam dominus regit, moderatorq; diſponit: fœlicitatem vero nõ dat niſi bonis. Hanc enim poſſunt habere[c] & non habere ſeruientes: poſſunt & non habere, & habere regnantes. Quæ tamen plena in ea vita erit vbi iam nemo ſeruiet[b] vlli: б Et ideo regna mundi huius, deus bonis & malis communiter præſtat: ne boni ea tanquam dei magna munera cõcupiſcant[g]. Et ideo regna terrena & bonis ab illo dantur & malis: ne eius cultores adhuc in prouectu animi paruuli, hæc ab eo munera quaſi magnum aliquid concupiſcant. Et hoc eſt ſacramentum veteris teſtamenti, vbi occultum erat nouum, quod illic promiſſa & dona terrena[c] ſunt intelligentibus & tunc ſpiritalibus, quamuis nondum in manifeſtatione prædicantibus, & quæ illis temporalibus rebus ſignificaretur æternitas, & in quibus dei donis eſſet vera fœlicitas.

б Deſunt & in Victoriano.

Hanc

A [a] HAnc enim poſſunt habere.) Idem Stoici, qui ſapientem ſuum etiam ſi ſeruitutem ſeruiat, liberum, dominum & fœlicem eſſe, aiunt: Stultos verò etiam ſi reges ſint, ſeruire, & eſſe miſeros. b Nemo ſeruiet.) In quibuſdam codicibus duo verſus, qui ſequuntur non ſunt aſſcripti, hi ſcilicet· (Et ideo regna mūdi huius deus bonis & malis communiter præſtat, ne boni ea tanquam dei magna munera concupiſcant.) Et veriſimile eſt eſſe ſuppoſititios. c Quod illic promiſſa & dona terrena.) In vetere lege omnia quæ deus promittebat, ſeruatoribus legis, erant temporalia & terrena, ſed illa erant æternorum & cœleſtium imagines.

De regno Iudæorum quod ab vno & vero deo inſtitutum atque ſeruatum eſt, donec in vera religione manſerunt. Caput XXXIIII.

ITaque vt cognoſcerentur etiam illa terrena bona, quibus ſolis inhiant, qui meliora cogitare non poſſunt, in ipſius vnius dei eſſe poſita poteſtate, non in multorum falſorum, quos colendos Romani antea crediderunt, populum ſuum in Aegypto de pauciſſimis [a] multiplicauit, & eum inde ſignis mirabilibus liberauit. (Exod. 1.) Nec Lucinam mulieres illæ inuocauerunt, quando earum partus vt miris modis multiplicarētur, & gens illa incredibiliter creſceret, ab Aegyptiorum [b] perſequentium, & infantes omnes necare volentium manibus ipſe liberauit, ipſe ſeruauit. Sine dea B Rumina ſuxerūt: ſine Cunina in cunis fuerūt: ſine Edulica * & Potina eſcam potúmque ſumpſerunt: (* aliâs, Educa.) ſine tot diis puerilibus educati ſunt: ſine diis coniugalibus coniugati: ſine cultu Priapi coniugibus miſti: ſine inuocatione Neptuni mare tranſeuntibus diuiſum patuit, & ſequentes eorū inimicos fluctibus in ſe redeūtibus obruit. (Exod. 14.) Nec conſecrauerunt aliquam deam Manniam, quādo de cœlo manna ſumpſerunt: (Exod. 16.) nec quando ſitientibus aquam percuſſa petra profudit, Nymphas lympháſque coluerunt. (Exod. 17.) Sine inſanis ſacris Martis & Bellonæ bella geſſerunt, & ſine victoria quidem non vicerunt, non eam tamen deam, ſed dei ſui munus habuerunt. Sine Segetia ſegetes, ſine Bobona boues, mella ſine Mellona, poma ſine Pomona. Et prorſus omnia pro quibus tantæ falſorum deorum turbæ Romani ſupplicandum putauerunt, ab vno vero deo multo fœlicius acceperunt. Et ſi non in eum peccaſſent impia curioſitate, tanquam magicis artibus ſeducti ad alienos deos & ad idola defluendo, & poſtremo Chriſtum occidendo, in eodem regno & ſi non ſpatioſiore, tamen fœliciore māſiſſent. C Et nunc quòd per omnes ferè terras gentéſque diſperſi ſunt, illius vnius veri dei prouidētia eſt: vt quod deorum falſorum vſquequaque ſimulachra, aræ, luci, templa euertuntur & ſacrificia probibentur, de codicibus eorum probetur, quemadmodum hoc fuerit tanto ante prophetatum: ne forte cum legeretur in noſtris, à nobis putaretur eſſe confictum. Iam quod ſequitur in volumine ſequenti videndū eſt, & hic dandus huius prolixitatis modus.

[a] DE pauciſſimis.) Filij Iſraël qui Aegyptum ingreſſi ſunt cum eo ſeptuaginta. Géne. xlvj. b Ab Aegyptiorum.) Aliàs ſic, ab Aegyptiis perſequentibus & infantes omnes necare volentibus ipſe ſeruauit: ſed ſenſus eſt idem: idcirco alia permulta in quibus ſententia non variatur, ſuperſedeo annotare.

F I N I S.

ELENCHVS D
CAPITVM LIBRI DE CIuitate dei ad Marcellinum V.

1 Cauſam Romani imperij omniumq́; regnorum, nec fortuitam eſſe, nec in ſtellarum poſitione conſiſtere.
2 De geminorum ſimili diſſimiliq́; valetudine.
3 De argumento, quod ex rota figuli Nigidius mathematicus aſſumpſit in quæſtione geminorum.
4 De Eſau & Iacob geminis multum inter ſe morū & actionum qualitate diſparibus.
5 Quibus modis cōuincantur mathematici vanam ſcientiam profiteri.
6 De geminis diſparis ſexus.
7 De electione diei quo vxor ducitur, quôve in agro aliquid plantatur aut ſeritur.
8 De his qui non aſtrorum poſitionem, ſed connexionem cauſarum ex dei voluntate pendentem fati nomine appellant.
9 De præſcientia dei & libera hominis voluntate cōtra Ciceronis definitionem. B
10 An voluntatibus hominum aliqua dominetur neceſſitas.
11 De vniuerſali prouidentia dei, cuius legibus omnia continentur.
12 Quibus moribus antiqui Romani meruerunt, vt deus verus quanuis non eum colerent, eorum augeret imperium.
13 De amore laudis, qui cum ſit vitium, ob hoc virtus putatur, quia per ipſum vitia maiora cohibentur.
14 De reſecando amore laudis humanæ: quoniam iuſtorum gloria omnis in deo ſit.
15 De mercede temporali, quam deus reddidit bonis moribus Romanorum.
16 De mercede ſanctorum ciuium ciuitatis æternæ, quibus vtilia ſunt Romanarum exempla virtutū.
17 Quo fructu Romani bella geſſerint, & quātum bis quos vicere contulerint.
18 Quàm alieni à iactantia debeant eſſe Chriſtiani, ſi aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cum tanta Ro. geſſerint pro humana gloria & ciuitate terrena. C
19 Quomodo inter ſe differant cupiditas gloriæ & cupiditas dominationis.
20 Tā turpiter ſeruire virtutes humanæ gloriæ, quàm corporis voluptati.
21 Romanum regnum à deo vero eſſe diſpoſitum, à quo eſt omnis poteſtas, & cuius prouidētia reguntur vniuerſa.
22 Tempora exitúſque bellorum ex dei pendere iudicio.
23 De bello in quo Rhadagaiſus rex Gotthorum dæmonum cultor vno die cum ingētibus copiis ſuis victus eſt.
24 Quæ ſit Chriſtianorum imperatorum, & quàm vera fœlicitas.
25 De proſperitatibus, quas Conſtantino imperatori Chriſtiano deus contulit.
26 De fide & pietate Theodoſij Auguſti.
27 Contra inuidos inuectio Auguſtini, qui ſcripſerūt contra editos iam libros.

D. AVRE-

G

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber quintus.

Cauſam Romani imperij omniúmque regnorum, nec fortuitam eſſe, nec in ſtellarum poſitione conſiſtere. Caput I.

QVoniam cóſtat omnium rerum optandarum plenitudinem eſſe fœlicitatem, quæ nõ eſt dea, ſed donum dei, & ideo nullũ deum colẽdum eſſe ab hominibus, niſi qui poteſt eos facere fœlices. Vnde ſi illa dea eſſet, ſola colenda merito diceretur. Iam conſequẽter videam[*], qua cauſa deus, qui poteſt & illa bona dare, quæ habere poſſunt etiam non boni, ac per hoc etiam nõ fœlices, Romanum imperium tam magnum, tamq; diuturnum eſſe voluerit. Quia enim hoc deorum falſorum illa, quam colebant, multitudo nõ fecit, & multa iam diximus, & vbi viſum fuerit opportunum eſſe, dicem[*]. Cauſa ergo magnitudinis imperij Romani, nec fortuita eſt nec fatalis,[a] ſecundum eorum ſententiam ſiue opinionem, qui ea di-
H cunt eſſe fortuita, quæ vel nullas cauſas habent, vel non ex aliquo rationabili ordine venientes: & ea fatalia, quę præter dei & hominum voluntatem cuiuſdam ordinis neceſsitate contingunt. Prorſus diuina prouidentia regna conſtituuntur humana. Quę ſi propterea quiſquam fato tribuit, quia ipſam dei voluntatem[b] vel poteſtatem fati nomine appellat, ſententiam teneat, linguam corrigat. Cur enim non hoc primum dicit, quod poſtea dicturus eſt, cum ab illo quiſquã quęſierit, quid dixerit fatum? Nam id homines quando audiunt, vſitata loquendi conſuetudine, non intelligunt niſi vim poſitionis ſyderum,[c] qualis eſt quãdo quis naſcitur, ſiue concipitur: quod aliqui alienant[d] á dei voluntate: aliqui ex illa etiã hoc pendere confirmant. Sed illi, qui ſine dei volũtate decernere opinantur ſydera, quid agamus, vel quid bonorũ habeamus, malorumve patiamur, ab auribus omnium repellendi ſunt: non ſolum eorum qui veram religionem tenent, ſed qui deorum qualiumcunque licet falſorum, volunt eſſe cultores. Hæc enim opinio quid agit aliud, niſi vt nullus omnino colatur, aut rogetur deus? Contra quos modò nobis diſputatio nõ eſt inſtituta, ſed contra eos, qui pro defenſione eorũ quos deos putant, Chriſtianæ religioni aduerſantur. Illi vero qui
I poſitionẽ ſtellarum quodãmodo decernentium qualis quiſque ſit, & quid ei proueniat boni, quidve mali accidat, ex dei voluntate ſuſpendunt, ſi eaſdẽ ſtellas putant habere hanc poteſtatẽ traditam ſibi á ſumma illius poteſtate, vt volentes iſta decernant, magnã cœlo faciunt iniuriam: in cuius velut clariſsimo ſenatu, ac ſplẽdidiſſima curia opinantur ſcelera facienda decerni: qualia ſi aliqua terrena ciuitas decreuiſſet, genere humano decernente fuerat euertenda. Quale deinde iudicium de hominum factis deo relinquitur, quibus cœleſtis neceſſitas adhibetur, cum dominus ille ſit & ſyderum & hominum? Aut ſi non dicunt ſtellas, accepta quidem poteſtate á ſummo deo arbitrio ſuo iſta decernere: ſed in talibus neceſsitatib[e] ingerẽdis illius omnino iuſſa cóplere: itáne de ipſo deo ſentiẽdum eſt, quod indigniſsimũ viſum eſt de ſtellarũ voluntate ſentire? Quod ſi dicuntur ſtellæ ſignificare potius[e] iſta, quàm facere: vt quaſi locutio quædam ſit illa poſitio, prædicens futura, non agens: nõ enim mediocriter doctorum hominum fuit K iſta ſententia: non quidẽ ita ſolent loqui Mathematici, vt verbi gratia dicant, Mars ita poſitus[f] homicidam ſignificat: ſed homicidam non facit. Veruntamen vt cócedamus[g] non eos vt debẽt loqui, & á philoſophis accipere oportere ſermonis regulã, ad ea prænuncianda, quæ in ſyderum poſitione ſe reperire putant, quid ſit, quod[*] nihil vnquã dicere potuerunt, cur in vita geminorum, in actionibus, in euẽtis, in profeſsionibus, artibus, honoribus, cæteriſq; rebus ad humanã vitam pertinentibus, atq; in ipſa morte ſit plerunq; tanta diuerſitas, vt ſimiliores eis ſint, quantum ad hæc attinet, multi extranei, quàm ipſi inter ſe gemini per exiguum tẽporis interuallum in naſcendo ſeparati, in conceptu autẽ per vnum concubitum vno etiam momento ſeminati?

[*] aliâs, de quo.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini annotationes in quintum Librum de Ciuitate dei, D. Aurelij Auguſtini.

NEC fortuita eſt nec fatalis.) Quoniam de fato multa diſſerit hoc loco Auguſtinus, repetã paulo altius opiniones aliquot veterum ea de re, quò melius omnia faciliuſq; intelligantur. a
Plato vnum poſuit deum principẽ parentémque cæterorum, cuius nutu, legibuſq; dij omnes ac ipſe mundus tenerentur: miniſtroſq; eſſe reliquos deos virtuteſq; cœleſtes illius conditoris huius vniuerſitatis: & ab ipſis mundum certis muneris atque officiis adminiſtrari: maxima L dei iuſſa legeſq; eſſe ineuitabiles, neceſsitatem appellari. Nulla vi, nulla ratione, aut arte effici poſſe, quo minus illa, vt conſtituta ſunt, perficiantur: vnde eſt illud ab ipſo vſurpatum, Neceſsitati ne deos quidẽ reſiſtere. quę vero ab aſtris geruntur, talia interdum eſſe, vt euitari ſapientia, induſtria, labore queant, in quo ſita eſt fortuna: quæ verò certis cauſis progrederentur, ac permanerent fixa, id dici fatum, quod tamen neceſsitatẽ non afferat electionis. Eſt enim multũ in noſtra manu ſitum, quid opiemur, qui incepturi ſumus: ſed vbi incepimus, reliqua ſunt fati: vt integrum fuit Laio, quẽadmodum Euripides dicit, gignere filium. At vbi genuit, patienda illi fuerunt, quæ erant ab Apolline prędicta. Hæc inuolucris, vt alia pleraque ſignificat Plato in poſtremo de repub. tres enim Parcas Neceſsitatis filias in cœlis ponit. Lacheſis prędconium hoc eſſe ad animas in vitam venturas ſcribit, vt non ſit dæmon eas ſorticturus, ſed contra illas potius dæmonem electuras. Eligẽtis vero fore culpam omnem, ſi quid acciderit, deum proſſus inculpatum futurum: ita ſparſiſſe Lacheſim ſortes. Epicurus hęc omnia ridet, omniáque caſu fortuito ſine vllis cauſis contingere arbitratur: aut ſi ſunt vllæ cauſæ, non eſſe præter declinationem Atomi. Fortunam Platonici ſtatuunt in cauſis tum ambiguis, & quæ aliter contingere poſſunt, tum etiam obſcuris incertiſq;, de quibus reddi nequit ratio, cur ſic potius actum eſt quicquam, quàm ſecus: ita non habet nullas fortuna cauſas, ſed vel mutatu faciles, vel ignotas. Ariſtoteles explicatius ſecundo libro de naturali auditione, & cæteri peripatetici, inter quos Alexãder Afrodiſienſis. Fortuita ſunt, inquit, quorum finis non eſt ab agente actioni præſtitutus: vt ſi quis fodiens, quo pingueſcat humus, reperit theſaurum, fortuna eſt: quòd non hoc ille agebat, vt aurum inueniret, ſi etiam terra vberior redditur, cum fortuitò conſequitur, & quod non eſt fortuitum. Itaque in non fortuitis exitus eſt, quem agens intenderat, in fortuitis præter ſpem ac opinionem. Vulgus Fortunam vocat cæcam, temerariã, ſine cauſa vlla, incertam, inſanã, brutam, vt inquit Pacuuius, & fatum cum neceſſitate coniunctũ ſtatuunt, ac tale, vt non modo in cæteros deos, ſed ipſum quoque principem omnium & fatalium legum conditorem Iouem ius ac poteſtatem habeat. Quod indicat verſiculus ille, Quod fore paratum eſt, id ſummum exuperat Iouem. Poetæ id confirmant. Nam apud eorum principem Homerũ lamentetur Iuppiter, quòd charum ſibi filium Sarpedona, quem fata cogerent mori, eripere á morte non poſſet: & Neptunus quòd reditum Vlyſsis in patriam impedire non poſſet, vt Cyclopem filium vlciſceretur: quoniam fatis decretum erat illum in Ithacam rediturum: & apud Ouidium idem Iuppiter: M

Fati quid. · *Parcæ.* · *Fortuna.*

Tu ſola inſeparabile fatum
Nata mouere putas. Et pòſt,
Quæ neque concurſum cœli, nec fulminis iram,
Nec metuunt vllas, tuta atque æterna ruinas.

Fuere qui nihil fortuitum vellent, ſed omnia certa, fixa, immutabilia: vt Democritus, Empedocles, Heraclitus, & hoc plerique multitudine ſunt ſecuti, ſicut Epicurum plurimi. Vtramque opinionem Lucanus explicuit libro ſecundo:

Siue parens rerum primum informia regna
Materiámque rudem flamma cedente recepit,
Finxit in æternum cauſas, qua cuncta coercet,
Se quoque lege tenens, & ſecula iuſſa ferentem,

A Fatorum immoto diuiſit limite mundum.
Sine nihil poſitum eſt, ſed ſors incerta vagatur
Fertque refertq; vices, & habent mortalia caſum.
Fortuna ſæpe pro fato ipſo ſorteque rerum vtitur: quæ cũ ex animi ſententia procedit, nominatur fœlicitas: cum ſecus, infœlicitas. Hæc nunc, alia ſuis locis. b Quia ipſam dei voluntatem.) De hoc poſt paulum. c Nil vim poſitionis ſyderũ.) Ibi eſſe fata, Plato, Stoici & cæteri prope philoſophi exiſtimarũt, Chaldæos ac Aegyptios ſecuti, quibus omnis Mathematicorũ manus ſuffragata eſt. d Quod aliqui alienant.) Alij dicunt diuerſam eſſe ſyderum conſtitutionẽ à voluntate dei, vt qui volunt omnia regi ab aſtris, deum non proſpicere rebus noſtris. Et qui etiam ſi curent dij humana, tamen aſtra ſuum quoque exercere in nos regimen, vt Manilius, & Firmicus, & Poëtæ ſæpe. alij dicunt hos curſus aſtrorũ ſubditos eſſe deo præpotenti, & principi naturæ, vt Plato & Stoici, nihilque eſſe aliud eorum efficientiã, quàm leges dei. e Quod ſi dicuntur ſtellæ ſignificare potius.) Origenes in cõmẽtariis ſuper Geneſin illo loco, ſint luminaria cœli in ſigna, ſignificare dicit ſydera, nõ cauſas eſſe. Sũt enim, inquit, velut apertus quidam liber, omnia futura in ſe ſcripta continens, Quod vel ex eo argui poteſt, quod ſydera plerunq; ſignificãt, quæ prætereunt: at qui horum cauſa nequirent eſſe, cæterũ liber hic legi ab humanis ingeniis nullis vi poteſt. Origenem Plotinus eſt ſecutus, qui aſtra negat facere, ſed ſignificare. Seneca de aſtris loquens, Effectus rerum omnium aut mouent, aut notant: ſed ſiue quod euenit, faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? ſiue ſignificant, quid refert prouidere, quod euitare non poſsis. Sic ille. f Mars ita poſitus.) Mars ſydus eſt ardens, violentum, cruentum. Firmicus libro tertio, Martem in ſeptimo ab horoſcopo loco particulariter conſtitutum, id eſt, in occaſu, maxima mala & immenſa pericula ſcribit decernere, facere ſcilicet homines homicidas, ſceleratos, facinoroſos. g Verumtamen vt concedamus.) Alludo ad id quod in libello de fato dicit de Chryſippo Cicero, qui volebat Mathematicos docere, quemadmodum in arte ſua eſſent locuturi.

Mars ſydus.

De geminorum ſimili diſſimiliq; valetudine. *Cap. II.*

B Cicero dicit Hippocratem [a] nobiliſsimum medicum ſcriptum reliquiſſe, quoſdã fratres cũ ſimul ægrotare cœpiſſent: & eorum morbus eodem tempore ingraueſceret, eodem leuaretur, geminos ſuſpicatum. Quos Poſsidonius Stoicus [b] multum aſtrologiæ deditus, eadem conſtitutione aſtrorum natos, eademq; conceptos [c] ſolebat aſſerere. Ita quod medicus pertinere credebat ad ſimillimam temperiem valetudinis: hoc philoſophus aſtrologus ad vim conſtitutionemq; ſyderum, quæ fuerat quo tempore concepti natiq; ſunt. In hac cauſa multo eſt acceptabilior, & de proximo credibilior coniectura medicinalis: quoniam parentes vt erant corpore affecti dum concumberent, ita primordia cõceptorum affici potuerunt, vt conſecutis ex materno corpore prioribus incrementis paris valetudinis naſcerẽtur: deinde in vna domo eiſdẽ alimẽtis nutriti, vbi aërem, & loci poſitionẽ, & vim aquarum, plurimum valere ad corpus, vel bene vel male accipiendum medicina teſtatur: eiſdem etiã exercitationibus aſſuefacti, tam ſimilia corpora gererent, vt etiam ad ægrotandum vno tempore eiſdemq; cauſis ſimiliter
C mouerẽtur. Conſtitutionẽ vero cœli ac ſyderum, quæ fuit quando cõcepti ſiue nati ſunt, velle trahere ad iſtã ægrotandi parilitatem, cum tam multa diuerſiſsimi generis & animalia & diuerſiſsimorũ affectuum, & euentuũ eodem tẽpore in vnius regionis terra eidem cœlo ſubdita, potuerunt concipi & naſci: neſcio cuius ſit inſolentiæ. Nos autem nouimus geminos [d] non ſolũ actus & peregrinationes habere diuerſas, verum etiã diſpares ægritudines perpeti. De qua re facillimam, quãtum mihi videtur, rationem redderet Hippocrates, diuerſis alimentis & exercitationibus [e], quę non de corporis tẽperatione, ſed de animi voluntate veniunt, diſsimiles eis accidere potuiſſe valetudines. Porrò autẽ Poſsidonius vel quilibet fatalũ ſyderũ aſſertor, mirum ſi poteſt hic inuenire quid dicat, ſi nolit imperitorũ mẽtibus in eis quæ neſciunt rebus illudere. Quod enim conantur efficere de interuallo exigui temporis, quod inter ſe gemini dum naſcerentur, habuerunt, propter cœli particulam, vbi ponitur horæ notatio, quam horoſcopum [f]

vocant: aut non tantum valet, quãta inuenitur in geminorum voluntatibus, actibus, moribus, caſibusq; diuerſitas: aut plus etiã valet, quàm eſt geminorũ vel humilitas generis, eadem vel nobilitas: cuius maximã diuerſitatem nõ niſi in hora, qua quiſq; naſcitur, ponunt. Ac per hoc ſi tam celeriter alter poſt alterum naſcitur, vt eadem pars horoſcopi maneat: cuncta paria quæro, quę in nullis poſſunt geminis [g] inueniri. Si autem ſequentis tarditas horoſcopum mutat, parentes diuerſos [h] quæro, quos gemini habere non poſſunt. D

Cicero dicit Hippocratem.) Vbi hoc dicat Cicero non memini me legiſſe, & tamen ſuſpicor fuiſſe in libello de fato quem qui attentius inſpexerit, inueniet mutilum lacerumque, & plenum mendarum ad ætatem noſtram perueniſſe. b Quos Poſsidonius Stoicus.) Rhodius fuit, ibique docuit. Romam quoque venit, diſcipulus & ſucceſſor Panetij. Cicero. c Eademque cõceptos.) Non enim minoris refert, qua ſit quis conceptus hora, quàm qua natus. d Nos autem nouimus geminos.) Quales etiam fuerunt Procles & Cyrſtheus Lacedæmoniorum reges. Cicero ſecundo de diuinatio. e Diuerſis alimẽtis & exercitationib[9].) Hanc eſſe dicit Ptolemæus primo τῶν ἀποτελεσμάτων, vnã ex cauſis cur iudicare nequeat de partu aſtrologus. f Quẽ horoſcopum.) Iſt ὡροσκόπος horæ inſpectio: eſtque ea pars ſigniferi, quę ſupra noſtrum hemiſphærium aſcendit, cum quid contingit. Vertitur enim perpetuo zodiacus ille circulus, ſemperq; aliqua eius portio nobis oritur, cõtraria occidit: aliæ alias cœli plagas, regiõeſq; obtinẽt. g Quæ in nullis poſſunt geminis.) Quotilianus in geminis languentibus: Nihil in rebus humanis voluit eſſe natura tam ſimile, quod non aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert, an ex eiſdem prima illa duorum corporum animorumq; e cõpago ſeminibus nectatur? Sibi quiſq; ſe formatur, ſibi quiſque componitur, & duo plureſve ſi attes naſcũtur fato ſingulorũ. h Parentes diuerſos.) Cur non ſint mihi idem, cum ſit ſors idem?

Poſſidonius.

Horoſcopus.

E

De argumento quod ex rota figuli Nigidius Mathematicus aſſumpſit, in quæſtione geminorum. *Cap. III.*

Fruſtra itaq; affertur nobile illud cõmentum de figuli rota, quod reſpondiſſe ferunt Nigidium [a] hac quæſtione turbatũ, vnde & figulus appellatus eſt [b]. Dum enim rotã figuli vi quãta potuit intorſiſſet, currẽte illa bis numero de atramẽto, tanquam vno eius loco ſumma celeritate percuſsit: deinde inuenta ſunt ſigna, quæ fixerat deſiſtente motu, non paruo interuallo in rotæ illius extremitate diſtantia. Sic, inquit, in tanta cœli rapacitate [c] etiam ſi alter poſt alterum tanta celeritate naſcatur, quãta rotam bis ipſe percuſsi, in cœli ſpacio plurimum eſt. Hinc ſunt, inquit, quæcunq; diſsimillima perhibentur in moribus, caſibuſq; geminorum. Hoc figmentum fragilius eſt [d], quàm vaſa quæ illa rotatione finguntur. Nam ſi tam multum in cœlo intereſt, quod conſtellationibus comprehendi non poteſt, vt alteri geminorum hæreditas obueniat, alteri non obueniat: cur audent cæteris, qui gemini non ſunt, cum inſpexerint eorum conſtellationes talia pronunciare, quæ ad illud ſecretum pertinẽt, quod nemo poteſt comprehendere, & momẽtis annotare naſcentium? Si autẽ propterea talia dicunt in aliorum genituris: quia hæc ad productiora ſpacia temporum pertinent: momenta vero illa partium minutarũ, quæ inter ſe gemini poſſunt habere naſcẽtes, rebus minimis tribuuntur, de qualibus mathematici non ſolent conſuli. Quis enim cõſulat, quãdo ſedeat, quando deambulet, quando, vel quid prandeat? nunquid iſta dicimus, quando in moribus, operibus, caſibúſque geminorum plurima, plurimumq; diuerſa monſtramus? F

Quod reſpõdiſſe ferunt Nigidium.) P. Nigidius figulus honeſtiſſ. familia natus, ad præturam vſque peruenit, ſummo vir ingenio, cum aliarum diſciplinarum calliſsimus fuit, ita vt cum M. Varrone, cuius propemodum æqualis erat, conferretur, tum vero maxime Matheſeos. in philoſophia Pythagoricos æmulabatur. Meminit eius plerunque Cicero. Suetonius in Auguſto narrat Nigidium comperta hora genituræ Octauij prædicaſſe dominum terrarum orbi genitum. Lucanus lib. primo:
At figulus cui cura deos ſecretaque cœli

Nigidius figulus.

G Noſſe fuit, quem non ſtellarum Aegyptia Memphis
Aequaret viſu, numeriſque mouentibus aſtra.

b Vnde & Figulus appellatus eſt.) Hic fuit Figulus gente Nigidiorum: nam fuerunt & alij Figuli honoratiore gente, nempe Martia, quorũ vnus fuit Cos. cũ L. Iulio Cæſare, duob⁹ annis ante Ciceronẽ Cos. Fuit & ali⁹ Cos. cũ Naſica, ſed abrogatus magiſtratu, quia creatus aduerſis auſpiciis.
c Sic, inquit, in tanta cœli rapacitate.) Quintilianus in geminis laborantibus: Quantũ putas interfuiſſe têporis, dũ primũ vteri pondus egeritur, dũ paruum per exonerata vitalia altero rurſus homine laxatur. Breue fortaſsis exiguũmque videatur mortalibus oculis: ſed ſi mente perſpicere velis orbis huius vaſtitatẽ, ſcies multum eſſe, quod inter duas tranſcurrit animas.
d Hoc figmentum fragilius eſt.) Hoc vnicum Nigidij reſponſum, quod Mathematicis omnibus ſubtiliſsimum eſt viſum, omnia Genethliacorũ ſcita, placita, promiſſa euertit. ſi enim tam breui temporis momento mutantur omnia, vt nõ diuerſa modò, ſed aduerſa quoque fiant, quis vnquam de nato puero poterit aliquid prædicere, cum momentũ illud, vel quo cõceptus, vel quo natus eſt, nemini poſsit eſſe certum. Itaque etiam ſi detur multum in nos vi tum potestatiſque habere ſydera, tamen illud quicquid eſſet, hominibus incomprehenſibile eſſet: cum momẽta in quibus aſtrorum poſitus neceſſe eſt collocare, certo deprehendi non poſſint, & ſyderum incitatiſsimus curſus tarditatem noſtræ conſiderationis antecertat.
Iulius Firmicus. Hoc argumentũ cũ contra ſe ſuamq; artem Iulius Firmicus propoſuiſſet, homo nugatoriæ loquacitatis, pollicitus ſe ſoluturum, poſtquam ſatis in locis ſe communibus iactaſſet, ſolo ſilentio diſſoluiſſe ſibi viſus eſt, arbitratus ſuffuſum ob oculos mentémque lectoris ornata ſua dictione puluerem, induct amq; aduerſarij argumenti obliuionẽ. ſed nec ipſe, nec quiſquam Chaldæorum ab eo ſeſe explicabit. Irretit ſe diuus Thomas ſimilibus minutiis, & temporis, & loci. opuſculo nanque quod de fato inſcripſit, propterea eſſe geminis varia ingenia dicit, quia in locis maternis non eodem momento totum ſemen recipitur. Tum etiam centrum cordium amborum geminorum, cum non ſit idem ſed varia, variiſque in locis eſſe quoque orizontes varios neceſſum eſt. Primum quantula eſt illa mora partium geminis? quantulum illud interſtitiũ cordium? vt ea res totam naturã hominum mutet. Ergo non ſatis erat ad Mathematicum attuliſſe natum eſſe aliquem Valentiæ, vel Lutetiæ: ſed in quo vico, in quo cubiculo, in qua cubiculi parte. Verum hiſce de rebus alio in opere diſputabo fuſius: do-
H ceboque homines nihil ſpei, nihil fidei vanis illis & ſuperſtitioſis adhibere rebus, ſed totos ab vno deo ſeruatoréque noſtro Chriſto Ieſu pendere. in illo ſolo ſita eſſe fata omnium, ab illo ſolo petenda.

De Eſau & Iacob geminis multum inter ſe morum & actionum qualitate diſparibus. Caput IIII.

Gene. 25. NAti ſunt duo [a] gemini antiqua patrum memoria, vt de inſignibus loquar, ſic alter poſt alterum, vt poſterior plãtam prioris teneret. Tanta in eorum vita fuerunt moribuſque diuerſa, tanta in actibus diſparilitas, tanta in parentum amore diſsimilitudo, vt etiam inimicos eos inter ſe faceret ipſa diſtantia. Nunquid hoc dicitur, quia vno ambulante, alius ſedebat: & alio dormiente, alius vigilabat: alio loquente, alius tacebat: quæ pertinent ad illas minutias, quæ non poſſunt ab eis comprehendi, qui conſtitutionem ſyderum, qua quiſque naſcitur, ſcribunt, vnde Mathematici conſulantur? Vnus duxit [b] mercenariam ſeruitutem, alius nõ ſeruiuit: vnus à matre diligebatur, alius non diligebatur: vnus honorem, qui magnus apud eos habebatur, amiſit, alter adeptus eſt. Quid de vxoribus, quid de filiis, quid de rebus, quanta diuerſitas?

I a NAti ſunt duo.) Eſau & Iacob ex Iſaac & Rebecca, Gene. xxv.
b Vnus duxit.) Iacob Laban ſocero ſeruiuit propter Rachel. erat & Rebeccæ matri chariſsimus, præripuitque fratri Eſau benedictionem, quo nihil erat, vel honorificentius eo tempore, vel vtilius.

Quibus modis conuincantur Mathematici vanam ſcientiam profiteri. Caput V.

SI ergo hæc ad illas pertinent minutias temporum, quæ inter ſe habent gemini, & conſtellationibus non adſcribuntur, quare aliorũ conſtellationibus inſpectis iſta dicuntur? Si autem ideo dicuntur, quia nõ ad minuta incomprehenſibilia, ſed ad temporum ſpacia pertinent, quę obſeruari notarique poſſunt: quid hic agit rota illa luti figuli, niſi vt homines luteum cor habentes in gyrum mittãtur, ne Mathematicorum vaniloquia cõuincantur? Quid denique idem ipſi, quorum morbum, quod eodem tempore grauior leuiórque apparebat amborũ, medicinaliter inſpiciens Hippocrates, geminos ſuſpicatus eſt? Nonne ſatis iſtos redarguunt, qui volunt ſyderibus dare, quod de K corporũ ſimili têperatione veniebat? Cur enim ſimiliter eodemque tempore non alter prior, alter poſterior ægrotabant, ſicut nati fuerãt: quia vtiq; ſimul naſci ambo non poterant? Aut ſi nihil momẽti attulit, vt diuerſis temporibus ægrotarẽt, ꝙ diuerſis temporibus nati ſunt: quare tempus in naſcẽdo diuerſum ad aliarum rerum diuerſitates valere contendunt? Cur potuerunt diuerſis temporibus peregrinari, diuerſis tẽporibus ducere vxores, diuerſis temporibus filios procreare: & multa alia, propterea quia diuerſis tẽporibus nati ſunt, & non potuerunt eadẽ cauſa diuerſis etiã temporibus ægrotare? Si enim diſpar naſcẽdi mora mutauit horoſcopum, & diſparilitatem intulit cæteris rebus, cur illud in ægritudinibus manſit, quod habebat in temporis æqualitate conceptus? Aut ſi fata valetudinis in cõceptu ſunt, aliarum vero rerũ in ortu eſſe dicuntur, nõ deberent inſpectis nataliũ conſtellationibus de valetudine aliquid dicere, quãdo eis inſpicienda cõceptionalis hora nõ datur? Si autẽ ideo prænunciant ægritudines, nõ inſpecto conceptionis horoſcopo: quia indicant eas momenta naſcentiũ, quomodo dicerent cuilibet eorum geminorum ex natiuitatis hora, quando ægrotaturus eſſet, cum & alter qui nõ habebat eandẽ horam natiuitatis neceſſe haberet pariter ægrotare? Deinde quæro, ſi tanta diſtantia eſt temporis in natiuitate geminorũ, vt per hãc L oporteat eis cõſtellationes fieri diuerſas, propter diuerſum horoſcopum: & ob hoc diuerſos omnes cardines, *vbi tantã vis ponitur, vt hinc etiã diuerſa ſint fata, vnde hoc accidere potuit, cum eorũ conceptus diuerſum tempus habere nõ poſsit? Aut ſi duorum vno momento temporis conceptorũ potuerunt eſſe ad naſcẽdum fata diſparia, cur non & duorũ vno momento temporis natorũ poſsint eſſe ad viuendũ atq; moriendum fata diſparia? Nam ſi vnũ momentũ quo ambo cõcepti ſunt nõ impediuit, vt alter prior, alter poſterior naſceretur: cur vno momento ſi duo naſcũtur, impediat aliquid, vt alter prior, alter poſterior moriatur? Si conceptio momenti vnius diuerſos caſus in vtero geminos habere permittit: cur natiuitas momenti vnius non etiam quoſlibet duos in terra diuerſos caſus habere permittat? Ac vt omnia huius artis vel potius vanitatis cõmenta tollãtur, quid eſt hoc quod vno tẽpore, vno momento, ſub vna eademq; cœli poſitione cõcepti diuerſa ha- M bent fata, quæ illos perducãt ad diuerſarũ horarum natiuitatẽ: & vno momento tẽporis ſub vna eademq; cœli poſitione, de duabus matribus duo pariter nati, diuerſa fata habere nõ poſſunt, quæ illos perducant ad diuerſam viuẽdi vel moriendi neceſsitatẽ? An concepti nõdum habẽt fata, quę niſi naſcantur, habere nõ potuerũt? Quid eſt ergo quod dicunt, ſi hora cõceptionalis inueniatur, multa ab iſtis dici poſſe diuinitus? Vnde etiam illud à nõnullis prædicatur, quod quidã ſapiẽs horã elegit, qua cũ vxore concũberet, vnde filiũ mirabilẽ gigneret. Vnde poſtremo & hoc eſt, quod de illis pariter ægrotantibus geminis Poſsidonius magnus aſtrologus, idemq; philoſophus reſpondebat: ideo fieri, quod eodẽ tẽpore fuiſſent nati, eodemq; cõcepti. Nam vtiq; propter hoc addebat conceptionẽ, ne diceretur ei non ad liquidũ eodẽ tẽpore potuiſſe naſci, quos cõſtabat omnino eodẽ tempore fuiſſe cõceptos: vt hoc quod ſimiliter ſimulq; ægrotabãt, nõ daret de proximo pari corporis temperamento, ſed eandẽ quoq; valetudinis parilitatẽ ſydereis nexibus alligaret. Si igitur in cõceptu tanta vis eſt ad æqualitatem fatorum, non debuerunt naſcendo

eadem

A eadem fata mutari. Aut ſi propterea mutantur fata geminorum, quia temporibus diuerſis naſcuntur, cur nõ potius intelligamus iam fuiſſe mutata, vt diuerſis temporibus naſcerentur. Itáne non mutat fata natiuitatis voluntas viuentium, cum mutet fata conceptionis ordo naſcentium?

Cardines cœli.

a ET ob hoc diuerſos omnes cardines.) Cardines aſtrologi ponunt in genituris præcipuos quatuor: Horoſcopum, quod eſt Oriens ſignũ: aduerſum huic Occidens, quod ab horoſcopo diſtat partibus ſeu gradibus clxxx. per diametrum: Meſuranẽma, ſiue mediũ cœli inter horoſcopũ & occaſum: Mediũ huic aduerſum imũ cœlũ, Græce ſit: ἀνατολὴ, δύσις, μεσουράνημα, ὑπόγειον. Adduntur & quatuor alij cardines in ſecundo. vj. viij. xij. ab horoſcopo ſigno, qui cardines ſignificãt deum, deam, bonam fortunã, & bonum dæmonem, Græce θεὸν, θεὰν, ἀγαθὴν τύχην, ἀγαθὸν δαίμονα. Cardines nihil aliud ſunt, quàm cœleſtia ſigna, quæ ad iudicandũ ſpectantur, quorũ primus eſt horoſcopus: ab illo cæteri numerantur. Cardo horoſcopi eſt vitæ, ſecundus pecuniæ vel ſpei, tertius fratrũ, quartus parentum, quintus filiorum, ſextus valetudinis, ſeptimus cõiugis, octauus mortis. Hæc ex nugis Materni. Manilius lib. ij. diuerſa tradit. Sed quantũ ad rem attinet, de cardinibus ſatis eſt dictum.

De geminis diſparis ſexus. *Cap. VI.*

QVanquam & in ipſis geminorũ conceptibus, vbi certe amborũ eadem momẽta ſunt temporum, ſæpe fit, vt ſub eadem conſtellatione fatali alter concipiatur maſculus, altera fœmina. Nouimus geminos diuerſi ſexus: ambo adhuc viuunt, ambo B ætate vigent adhuc. Quorum cum ſint inter ſe ſimiles corporum ſpecies, quantum in diuerſo ſexu poteſt: inſtituto tamẽ & propoſito vitæ ita ſunt diſpares, vt præter actus, quos neceſſe eſt à virilibus diſtare fœmineos, ille in officio comitis[a] militat, & à ſua domo penè ſemper peregrinatur: illa de ſolo patrio, & de rure proprio non recedit. Inſuper quod eſt incredibilius, ſi aſtralia fata credantur: non autẽ mirum ſi voluntates hominum & dei munera cogitentur. Ille coniugatus, illa virgo ſacra eſt: ille numeroſam prolem genuit, illa nec nupſit. At enim plurimum vis horoſcopi valet. Hoc quàm nihil ſit, iam ſatis diſſerui. Sed qualecunque ſit, in ortu valere dicunt. Nunquid & in cõceptu, vbi & vnũ concubitum eſſe manifeſtũ eſt. Et tanta naturę vis eſt[b], vt cum cõceperit fœmina, deinde alterum concipere omnino nõ poſsit: Vnde neceſſe eſt, eadem eſſe in geminis momenta conceptus. An forte quia diuerſo horoſcopo nati ſunt, aut ille in maſculum dũ naſcerẽtur, aut illa in fœminam cõmutata eſt? Cum igitur nõ vſquequaque abſurde dici poſsit ad ſolas corporum differentias afflatus quoſdam valere ſydereos, C ſicut in ſolaribus acceſsibus & deceſsibus videmus etiam ipſius anni tẽpora variari, & lunaribus incremẽtis atq; decrementis augeri, & minui quædam genera rerũ: ſicut echinos, & cõchas, & mirabiles æſtus Oceani[c]: nõ autem & animi voluntates poſitionibus ſyderũ ſubdi: nunc iſti cum etiá noſtros actus inde religare conantur, admonent, vt quæramus: vnde nec in ipſis quidẽ corporibus eis poſsit ratio iſta conſtare. Quid enim tam ad corpus pertinens,[d] quàm corporis ſexus? Et tamen ſub eadẽ poſitione ſyderum diuerſi ſexus gemini concipi potuerunt. Vnde quid inſipiẽtius dici aut credi poteſt, quàm ſyderũ poſitionẽ, quæ ad horã conceptionis eadẽ ambobus fuit, facere nõ potuiſſe, vt cũ quo habebat eandẽ conſtellationem, ſexũ diuerſum à fratre nõ haberet: & poſitionẽ ſyderum, quæ fuit ad horam naſcentium facere potuiſſe, vt ab eo tam multum virginali ſanctitate diſtaret?

Comes.

a IN officio comitis.) Comitis nomen, quæ eſt dignitas, inauditum eſt priſcis, à recentibus inuentum. Marcellinus Ammianus meminit lib. xiiij. Nebridij comitis Orientis, & Gerontij comitis Mogũtianæ partis, & lib. xvj. Vrſuli comitis largitionum, & lib. xxj. Philagrij comitis Orientis. Haud facile diſcerim, an iſti comites ſint, quos Græci dicunt ſυνεδρους qui hærebant perpetuo in comitatu principis. b Et tanta naturæ vis eſt.) Ex animalibus lepus, & daſypus ſoli ſuperfœtãt, vt Ariſtoteles & Plinius perhibent, ita vt cõceptu vno fœtu & in vtero adhuc exiſtente, alter cõcipiatur. In muliere, inquit, Ariſtoteles lib. hi. l. animalium vij. raro contingit vt ſuperfœtet: ſed contigit tamen, & vitales naſcuntur, cum paululum temporis inter duos cõceptus interceſſit, quomodo Herculem & Iphiclem procreatos eſſe fabulantur. Fuit & adultera, quæ alterum marito, alterũ adultero ſimilem eodẽ partu ediderit. Hæc & alia ibidem Ariſtot. & Plinius lib. vij. quæ ſunt rara exempla. Et ſi quis vellet cõtendere, cogi non poſſet, vt ſ. perfœtatione confiteretur illos fœtus eſſe generatos, tametſi nõ ignoro Eraſiſtratũ nobilem arte medica dicere geminos omnes ſuperfœtatione gigni, multos geminos eodẽ modo quidã Stoicorũ ſunt authores. Hippon vero & Empedocles vno coitu multitudine ſeminis prouenire geminos exiſtimant. Aſclepiades ſeminis non abũdantiæ, ſed vi ac virtuti id tribuit. c Et mirabiles æſtus Oceani.) Ba ſunt mirabiles, quorũ nemo adhuc verã cauſam ad liquidũ deprehẽdit, ſiue gemini diurni incremẽti, ſiue geminum mẽſtruũ, quas nautæ aquas viuas vocant plena luna & in coitu. d Quid enim tam ad corpus pertinẽt.) Reliqua etiam in omni genera animal. ũ vir & fœmina cõgruũt, præter q̃ ratiõe illa generãdi, ſi quis eſt ita, vt vir ſit, qui in alio poſsit ex ſe generare: fœmina vero, quę ex alio in ſe, ideo verſas in viros fœminas putat multi.

D Animalia ſuperfœtantia.

Oceani æſtus.

De electione diei, quo vxor ducitur, quóve in agro aliquid plantatur aut ſeritur. *Cap. VII.*

IAm illud quis ferat[a], quod in eligẽdis diebus noua quædã ſuis actibus fata moliuntur: Non erat videlicet ille ita natus, vt haberet admirabilem filiũ, ſed ita potius, vt contemptibilẽ gigneret: & ideo vir doctus elegit horã qua miſceretur vxori. Fecit ergo fatũ quod non habebat, & ex ipſius facto cœpit eſſe fatale, quod in eius natiuitate non fuerat. E O ſtultitiam ſingularem, eligitur dies vt ducatur vxor. Credo propterea, quia poteſt in diem non bonum, niſi eligatur incurri, & infœliciter duci. Vbi eſt ergo quod naſcẽti[b] iam ſydera decreuerũt: An poteſt homo quod ei iam conſtitutum eſt dici electione mutare: & quod ipſe in eligendo die conſtituerit, nõ poterit ab alia poteſtate mutari: Deinde ſi ſoli homines, non autẽ omnia quæ ſub cœlo ſunt conſtellationibus ſubiacẽt, cur alios eligunt dies[c] accommodatos ponendis vitibus vel arboribus, vel ſegetibus: alios dies pecoribus, vel domandis, vel admittendis maribus, quibus equarũ vel boum fœtentur armẽta, & cætera huiuſmodi? Si autem propterea valent ad has res dies electi, quia terrenis omnibus corporibus, ſiue animantibus, ſiue non animantibus, ſecundum diuerſitates temporalium momentorũ, & ſyderum poſitio dominatur: cõſiderent quàm innumerabilia ſub vno temporis puncto vel naſcantur, vel oriãtur, vel inchoentur: & tam diuerſos exitus habeãt, vt iſtas obſeruationes cuiuis puero ridẽdas eſſe perſuadeant. F Quis enim eſt tam excors, vt audeat dicere, omnes arbores, omnes herbas, omnes beſtias, ſerpentes, aues, piſces, vermiculos momenta naſcendi ſingillatim habere diuerſa? Solent tamen homines ad tentandam peritiam Mathematicorũ afferre ad eos conſtellationes mutorum animalium, quorum ortus propter hanc explorationem domi ſuæ diligenter obſeruant, eosq; Mathematicos præferunt cæteris, qui cõſtellationibus inſpectis dicunt non eſſe hominem natum, ſed pecus. Audent etiam dicere quale pecus, vtrũ aptum lanicio, an vectationi, an aratro, an cuſtodiæ domus. Nam & ad canina fata tentantur, & cum magnis admiratiũm clamoribus iſta reſpondent. Sic deſipiunt homines, vt exiſtiment cum homo naſcitur, cæteros rerum ortus ita inhiberi, vt cũ illo ſub eadem cœli plaga, nec muſca naſcatur. Nam ſi hanc admiſerint, procedit ratiocinatio, quæ gradatim acceſsibus modicis eos à muſcis ad camelos elephantosq; perducat. Nec illud volũt aduertere, quod electo ad ſeminandum agrum die, tam multa grana in terrã ſimul veniunt, ſimul germinant, exorta ſegete ſimul herbeſcunt, pubeſcunt, flaueſcunt,

G & tamen inde ſpicas cæteris coæuas, atq; vt ita dixerim, congerminales alias rubigo interimit, alias aues depopulantur, alias homines auellunt? Quomodo iſtis alias conſtellationes fuiſſe dicturi ſunt, quas tam diuerſos exitus habere conſpiciunt? An eos pœnitebit his rebus dies eligere, eáſque ad cœleſte negabunt pertinere decretum, & ſolos ſyderibus ſubdent homines, quibus ſolis in terra deus dedit liberas voluntates? His omnibus conſideratis, non immerito creditur, cum aſtrologi mirabiliter multa [d] vera reſpódent, occulto inſtinctu [e] fieri ſpirituum non bonorum, quorum cura eſt has falſas & noxias opiniones de aſtralibus fatis inſerere humanis mentibus, atque firmare, non horoſcopi notati, & inſpecti aliqua arte, quæ nulla eſt.

a IAm illud quis ferat.) Scribunt de electionibus aſtrologi, ſicut Haly, Abenragel, & Meſſalach lib. in id dicato. Haly interpres Ptolemæi, vt ſcribit Io. Picus, friuolã eſſe atque inefficacem hãc partem aſtrologiæ aſſerit. b Vbi eſt ergo quod naſcenti.) Si ad id quod aggrederis aduerſam habes natalem conſtitutionem, nihil proderit auſpicatio, ex ſententia Ptolemæi. Picus aduerſus aſtrologos lib. ij. de hac re paulo plura, tamẽtſi ſummam argumentorum Augu. hic attigit. c Cur alios eligunt dies.) Vetuſtiſſ. omnium Heſiodus ἐν ἡμέραις, dies lunæ anniſque operibus ruſticis faciendis diſtinxit. Hunc ſecuti ſunt Græci & Latini Barbariq; ſcriptores agricolationũ: Democritus & hũc æmulatus Virgilius, Cato ſenior, Varro, Columella, Palladius, Plinius. d Quum aſtrologi mirabiliter multa.) Neceſſe eſt aliquando collimet, qui frequenter H iaculatur falſa Mathematicorum reſponſa pauci recordantur, vera celebrantur pro admirabilibus. e Et occultis inſtinctu.) Idem Auguſt. ij. ſuper Geneſim, ad literam, & ij. de doctrina Chriſtiana. Sunt, inquit, hæc aſtrorum indicia ex pactis cum dæmonibus, & inſtinctu eorum occultiſſ. quem neſcientes humanæ mentes patiuntur. Illeq; eſt fortunatior in prædicendo, qui fauentiorem habet dæmonem, mágiſque propicium.

Heſiodus. *Rei ruſticæ ſcriptores.*

De his qui non aſtrorum poſitionem, ſed connexionem cauſarum ex dei voluntate pendentem fati nomine appellant. *Caput VIII.*

QVi vero non aſtrorum conſtitutionem, ſicuti eſt cum quidq; cócipitur, vel naſcitur, vel inchoatur, ſed omnium connexionem ſeriemq; cauſarum, [a] qua fit omne quod fit, fati nomine appellãt: non multum cum eis de verbi controuerſia laborandũ atque certandum eſt: quandoquidem ipſum cauſarum ordinem, & quãdam connexionẽ dei ſummi tribuunt voluntati & poteſtati, qui optime & veraciſsime creditur & cuncta ſcire antequam fiant, & nihil inordinatum relinquere: à quo ſunt omnes poteſtates, quamuis ab illo non ſint omnium voluntates. Ipſam itaque præcipue dei ſummi volũtatem, cuius poteſtas inſuperabiliter per cuncta porrigitur, eos appellare fatum ſic pro-
I batur. Annei Senecæ [b] ſunt, niſi fallor, hi verſus: Duc me ſumme pater, alti dominator olympi, Quocunque placuerit, nulla parendi mora eſt. Aſſum impiger, fac nolle, comitabor gemens: Maláſque patiar facere, quod licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Nempe euidentiſsime hoc vltimo verſu, ea fata appellauit, quam ſupra dixerat ſummi patris volũtatem. Cui ſe paratum obedire dicit, vt volens ducatur, ne nolens trahatur: quoniam ſcilicet ducunt volentem fata, nolentem trahunt. Illi quoque verſus Homerici [c] huic ſententiæ ſuffragantur, quos Cicero in Latinum vertit: Tales ſunt hominum mentes, qualis *† pater ipſe Iuppiter auctiferas luſtrauit lumine terras. Nec in hac quæſtione auctoritatem haberet poëtica ſententia. Sed quoniam Stoicos dicit, vim fati aſſerentes, iſtos ex Homero verſus ſolere vſurpare, non de illius poëtæ, ſed de iſtorum philoſophorum opinione tractatur, cum per iſtos verſus quos diſputationi adhibent, quam de fato habent, quid ſentiant eſſe fatum, apertiſsime declaratur: quoniam Iouem appellant, quem ſummum deum putant, à quo connexionem dicunt pendẽre fatorum.

† aliàs, quali.

a SEd omnium connexionẽ ſeriemq; cauſarum.) Cicero. j. de diuina. K ex ſententia Stoicorum: fieri igitur omnia fato ratio cogit fateri. Fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id eſt, ordinem ſeriemq; cauſarum, cum cauſa cauſam ex ſe gignat. Ea eſt ex omni æternitate fluens veritas ſempiterna. Chryſippus apud Gel. fatũ dicit eſſe φυσικήν σύνταξιν τῶν ὅλων ἐξ ἀϊδίου τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων, καὶ ἀπαραβλήτου οὔσης τῆς τοιαύτης συμπλοκῆς, id eſt, Naturalẽ compoſitionẽ rerum omniũ iam inde ab æternitate aliarũ ex aliis naſcentium, eſſeq; immutabilium eiuſmodi complicationem. b Annei Senecæ.) Libro epiſtolarum xviij. verſus ſunt ex Cleante Stoico, Latini facti à Seneca: ſenarij omnes ſed primus parum correcte legitur vulgo. Ratio verſus melius conſtaret, ſi ſic diceretur:

Fatũ quid Stoicis.

Duc me parens, celſique dominator poli.

In exemplari Colonienſi eſt: Duc ſumme pater, altiq; dominator poli. non omnino male. In duobus paribus locis primi ſunt tribrachi: quos recipit hoc genus carminis etiam exactius, nedum illud licentioſum comicum aut tragicũ. Idem Seneca lib. iiij. de beneficiis, de deo loquens. Hunc eundem & fatum ſi dixeris, non errabis. Nanque fatũ nihil aliud eſt, quàm ſeries implexa cauſarum. ille eſt primũ omnium cauſa, ex qua cætera pendent. Eadem eſt cõmunis omnium Stoicorũ ſententia, vt vnum deũ eſſe dicerent, ipſumq; & mentẽ, & fatum, & Iouẽ nominari, aliiſq; nominibus permultis. Ita de fato quatuor ſunt veterũ ſententiæ, quas Io. Picus recenſet lib. contra Aſtrologos iiij. vt alij fatum eſſe naturã dicant, vt quæ electionis ſint, vel caſus, extra fatum ſint. quemadmodũ Virgi. ait Didonem quæ ſe occideret nõ mori fato. Et Cic. j. Antonianus: Si quid mihi humanitus accidiſſet: multa enim impendere videbantur præter naturam, etiam prætérque fatum. Hæc opinio eſt phyſica, eamque Alexander eſt ſecutus Ariſtotelis interpres. Altera ponit æternã ſeriem cauſarũ neceſſario nexarum, vt diximus. Tertia ſydera facit fata. Quarta diuini conſilij executionem fatũ vocat. c Illi quoque verſus Homeri.) Odyſſeæ τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Verba ſunt Vlyſſis ad Pnemium affirmantis mentes hominum mutari ſubinde, nec ipſas conſtare ſibi, eſſeq; ſingulis diebus, quales eo ipſo die L vult illas eſſe Iupiter deorum atque hominũ parens. Latinus verſus poſterior non expreſſit Homeri ſenſum, niſi ſit mendum, quod ſuſpicor.

De præſentia dei & libera hominis voluntate contra Ciceronis definitionem. *Caput IX.*

HOs Cicero ita redarguere conatur, vt nõ exiſtimet aliquid ſe aduerſus eos valere, niſi auferat diuinationẽ. Quam ſic conatur auferre, vt neget eſſe ſcientiã futurorum, eamq; omnibus viribus nullã eſſe omnino contendat, vel in deo vel in homine, [a] nullamq; rerum prædictionẽ. Ita & dei præſcientiam negat, & omnem prophetiã luce clariorẽ conatur euertere: vanis argumentationibus & opponẽdo ſibi quædam oracula, quæ facile poſſunt refelli: quæ tamen nec ipſe conuincit. In his autẽ mathematicorum coniecturis refutãdis eius regnat oratio, quia vere tales ſont, vt ſe ipſæ deſtruãt & refellant. Multo ſunt autẽ tolerabiliores, qui vel ſydera fata [b] conſtituunt, quàm iſte, qui tollit præſcientiã futurorum. Nam & confiteri eſſe deum, & negare præſciũ futurorum, apertiſsima inſania eſt. Quòd & ipſe cũ videret, etiã illud tentauit aſſerere, quod ſcriptum eſt, Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt *Pſal. 13. & 53.* deus: ſed nõ ex ſua perſona. Vidit enim q̃ eſſet inuidioſum & moleſtũ, ideoq; Cottam fecit diſputantẽ de hac M re aduerſum Stoicos in libris de deorũ nat. & pro Lucilio Balbo, cui Stoicorũ partes defendẽdas dedit, maluit ferre ſententiam, q̃ pro Cotta, qui nullam naturam diuinã eſſe cõtendit. In libris vero de diuina. ex ſeipſo [d] apertiſsime oppugnat præſcientiã futurorũ. Hoc autem totũ facere videtur, ne fatum eſſe conſentiat, & perdat liberam voluntatẽ. Putat enim cõceſſa ſcientia futurorum, ita eſſe conſequens fatum, vt negari omnino non poſsit. Sed quoquo modo ſe habeant tortuoſiſsimæ cõcertationes & diſputationes philoſophorũ: nos vt cõfitemur ſummũ & verum deum ita voluntatẽ ſummámque poteſtatem, ac præſcientiã eius confitemur. Nec timemus ne ideo voluntate nõ faciamus, quod volũtate facim[e]: quia id nos facturos ille præſciuit, cuius præſciẽtia falli nõ poteſt. Quod Cicero timuit, vt oppugnaret præſcientiã: & Stoici, [e] vt nõ omnia neceſsitate fieri dicerent, quãuis omnia fato fieri cõtenderẽt. Quid eſt ergo quod Cicero timuit in præſcientia futurorũ, vt eam

labefa-

A labefactare diſputatione deteſtabili niteretur. Videlicet quia ſi præſcita ſunt omnia futura, hoc ordine venient, quo ventura eſſe præſcita ſunt. Et ſi hoc ordine venient, certus eſt ordo rerum, præſcienti deo: & ſi certus eſt ordo rerũ, certus eſt ordo cauſarum. Non enim aliquid fieri poteſt, quod non aliqua efficiens cauſa præceſſerit. Si autem certus eſt ordo cauſarum, quo fit omne quod fit: fato, inquit, fiunt omnia quæ fiunt. Quod ſi ita eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate, nullumque eſt arbitrium voluntatis. Quod ſi concedimus, inquit, omnis humana vita ſubuertitur: fruſtra leges dantur, fruſtra obiurgationes, laudes, vituperationes, exhortationes adhibẽtur: neque vlla iuſtitia bonis præmia, & malis ſupplicia cõſtituta ſunt. Hæc ergo ne conſequantur indigna, & abſurda, & pernicioſa rebus humanis, nõ vult eſſe præſcientiam futurorũ: atq; in has anguſtias Cicero coarctat animum religioſum, vt vnum eligat è duobus: aut eſſe aliquid in noſtra voluntate, aut eſſe præſcientiam futurorum: quoniam vtrunq; arbitratur eſſe non poſſe: ſed ſi alterum confirmatur, alterum tolli: ſi elegerimus præſcientiam futurorum, tolli voluntatis arbitrium: ſi elegerimus voluntatis arbitriũ, tolli præſcientiam futurorum. Ipſe itaque vt vir magnus & doct9, & vitæ humanę plurimum ac peritiſsime conſulens, ex his duobus elegit li-B berum voluntatis arbitrium. Quod vt confirmaretur, negauit præſcientiam futurorum: atque ita dum vult facere liberos, facit ſacrilegos. Religioſus autem animus vtrunq; elegit, vtrunq; confitetur, & fide pietatis vtrunque confirmat. Quomodo, inquit. Nam ſi eſt præſcientia futurorum, ſequuntur illa omnia, quæ connexa ſunt, donec eò perueniatur, vt nihil ſit in noſtra voluntate. Porrò ſi eſt aliquid in noſtra voluntate, eiſdem recurſis gradibus eò peruenitur, vt nõ ſit præſcientia futurorũ. Nam per illa omnia ſic recurritur. Si eſt voluntatis arbitrium, non omnia fato fiunt. Si non omnia fato fiunt, non eſt omniũ certus ordo cauſarum. Si certus cauſarũ ordo nõ eſt, nec rerũ certus eſt ordo præſciẽti deo, quæ fieri nõ poſſunt, niſi præcedẽtibus & efficientibus cauſis. Si rerũ ordo præſcienti deo certus nõ eſt, nõ omnia ſic veniunt, vt ea ventura preſciuit. Porrò ſi non omnia ſic eueniunt, vt ab illo ventura præſcita ſunt, nõ eſt, inquit, in deo præſcientia omnium futurorum. Nos aduerſus iſtos ſacrilegos auſus atque impios, & deũ dicimus omnia ſcire, antequam fiant: & voluntate nos facere, quicquid à nobis non niſi volentibus fieri ſentimus, & nouimus. Omnia vero fato fieri non dicimus, imò nulla C fieri fato dicimus: quoniam fati nomen vbi ſolet à loquentibus poni, id eſt, in conſtitutione ſyderũ, qua quiſque conceptus aut natus eſt: quoniam res ipſa inaniter aſſeritur, nihil valere mõſtramus. Ordinẽ autem cauſarum, vbi voluntas dei plurimũ poteſt, neque negamus, neque fati vocabulo nuncupamus, niſi forte vt fatum à fando [f] dictũ intelligamus, id eſt, à loquendo: nõ enim abnuere poſſumus eſſe ſcriptum in literis ſanctis, Semel locutus eſt deus, duo hæc audiui: quoniam poteſtas eſt dei: & tibi domine miſericordia: quia tu reddes vnicuique ſecũdum opera eius. Quod enim dictum eſt, ſemel locutus eſt: intelligitur immobiliter, hoc eſt, incõmutabiliter eſt locutus, ſicut nouit incõmutabiliter omnia, quæ futura ſunt, & quæ ipſe facturus eſt. Hac itaque ratione poſſemus à fando fatum appellare, niſi hoc nomen iam in alia re ſoleret intelligi, quò corda hominũ nolumus inclinari. Non eſt autem conſequens, vt ſi deo certus eſt omnium ordo cauſarum, ideo nihil ſit in noſtræ voluntatis arbitrio. Et ipſæ quippe noſtræ volunta-

Pſal. 61.

tes in cauſarum ordine ſunt, qui certus eſt deo, eiuſque D præſcientia continetur: quoniam & humanæ voluntates humanorum operum cauſæ ſunt. Atque ita qui omnes rerum cauſas præſciuit, profecto in eis cauſis etiam noſtras voluntates ignorare non potuit, quas noſtrorum operum cauſas eſſe præſciuit. Nam & illud quod idem Cicero concedit [g], nihil fieri, ſi cauſa efficiens nõ præcedat, ſatis eſt ad eum in hac quæſtione redarguendum. Quid enim eum adiuuat, quod dicit: Nihil quidẽ fieri ſine cauſa, ſed non omnem cauſam eſſe fatalem: quia eſt cauſa fortuita, eſt naturalis, eſt voluntaria? Sufficit quia omne quod fit, non niſi cauſa præcedente fieri confitetur. Nos enim eas cauſas, quæ dicuntur fortuitæ, vnde etiam fortuna nomen accepit, non eſſe dicimus nullas, ſed latentes, eaſq; tribuimus, vel dei veri, vel quorumlibet ſpirituum voluntati: ipſaſq; naturales [h] nequaquam ab illius voluntate ſeiungimus, qui eſt author omnis conditorq; naturæ. Iam vero cauſæ voluntariæ aut dei ſunt, aut angelorũ, aut hominum, aut quorunque animaliũ: ſi tamen appellandæ ſunt volũtates [i] animaliũ rationis expertium, motus illi, quib9 aliqua faciunt ſecundũ naturam ſuã, cum quid [boni maliue] vel appetunt, vel euitant. Angelorũ autem voluntates dico ſiue bonorum, quos angelos dei dicimus: ſiue malorum, quos angelos diaboli, vel etiã dæmones appellamus. Sic E & hominũ bonorũ ſcilicet, & malorũ: ac per hoc colligitur non eſſe cauſas efficientes omnium quæ fiunt, niſi voluntarias illius naturæ, ſcilicet quæ ſpiritus vitæ eſt. Nam & aër iſte ſiue ventus dicitur ſpiritus: ſed quoniam corpus eſt, nõ eſt ſpiritus vitæ. Spiritus ergo vitæ, qui viuificat omnia, creatórque eſt omnis corporis & omnis creati ſpiritus, ipſe eſt deus vtique ſpiritus nõ creatus. In eius voluntate ſumma poteſtas eſt, qui creatorum ſpirituum voluntates bonas adiuuat, malas iudicat, omnes ordinat, & quibuſdam tribuit poteſtatem, quibuſdã nõ tribuit. [Sicut enim omnium naturarum creator eſt, ita omnium poteſtatum dator non voluntatum.] Malæ quippe voluntates ab illo non ſunt, quoniam contra naturam ſunt, quæ ab illo eſt. Corpora igitur magis ſubiacent voluntatibus: quædam noſtris, id eſt, omnium animantium mortalium, & magis hominum quàm beſtiarum: quædam vero angelorum: ſed omnia maximè dei voluntati ſubdita ſunt. Cui etiam voluntates omnes ſubiciuntur: quia non habent poteſtatem, niſi quam ille concedit. Cauſa itaque rerum quæ facit, nec fit, deus eſt. Aliæ vero cauſæ, & faciunt, & fiunt: ſicut ſunt omnes creati ſpiritus, & maxime rationales. Corporales au- F tem cauſæ, quæ magis fiunt, quàm faciunt, non ſunt inter cauſas efficientes annumerandæ, quoniam hoc poſſunt, quod ex ipſis faciunt ſpirituũ volũtates. Quomodo igitur ordo cauſarum, qui præſcienti certus eſt deo, id efficit, vt nihil ſit in noſtra voluntate, cum in ipſo cauſarum ordine magnum habeant locum noſtræ voluntates? Contẽdat ergo Cicero [k] cum eis qui hunc cauſarum ordinem dicunt eſſe fatalem, vel potius ipſum fati nomine appellant, quod nos abhorremus: præcipue propter vocabulum, quod nõ in re vera conſueuit intelligi. Quod vero negat ordinem omnium cauſarum eſſe certiſsimum, & dei præſcientiæ notiſsimum, plus eum quàm Stoici deteſtamur. Aut enim deũ eſſe negat, quod quidem inducta alterius perſona in libris de deorũ natura facere molitus eſt, aut ſi eſſe confitetur deum, quem negat præſcium futurorũ, etiã ſic dicit nihil aliud, quàm quòd ille dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt deus. Qui enim non eſt præſcius omnium futurorum, non eſt

Pſal. 13. & 53.

G vtiq; deus. Quapropter & voluntates noſtrę tantum valēt,[l] quantū deus eas valere voluit atq; pręſciuit: & ideo quicquid valent, certiſsime valent: & quod facturę ſunt ipſæ, omnino facturæ ſunt: quia valituras atq; facturas ille pręſciuit, cuius pręſciētia falli nō poteſt. Quapropter ſi mihi fati nomen[m] alicui rei adhibendum placeret, magis dicerem fatum eſſe infirmioris, potētioris voluntatem qui eum habet in poteſtate, quàm illo cauſarū ordine, quem non vſitato, ſed ſuo more Stoici fatum appellant arbitrium noſtrę voluntatis auferri.

a VEl in deo vel in homine.) Lib. de diuinatio. ij. vbi cum Q. fratre diſputans, diuinationem omnem conatur tollere, quam Q. ſuperiore libro aſſeruerat. Ait enim: Nihil eſt enim tam contrarium rationi & conſtantiæ, quàm fortuna, vt mihi ne in deum quidem cadere videatur, vt ſciat quid caſu & fortuitu futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eueniet: ſin certe eueniet, nulla fortuna eſt. Eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla præſenſio: hæc ibi, & alia quæ ad intelligēdum hoc caput faciunt, nos locum ſeu digito indicaſſe fuerit ſatis. b Qui ſydera fata.) Omnes illi ponunt ſyderea fata: ſed alij tanquam prima. & quæ ſuis legibus trahant omnia, nulli deo parcant. c Et pro Lucilio Balbo.) Sic enim in fine vltimi libri pronunciat. Hæc quum eſſent dicta ita diſceſsimus, vt Velleio Cottæ diſputatio verior, mihi Balbi ad veritatis ſimilitudinē videretur eſſe propenſior. d Ex ſeipſo.) Nam lib. ij. ſeipſum facit loquentem, confutantémque, quę frater diſerat de diuinatione. e Et Stoici.) De hoc proximo capite. f Niſi forte vt fa-
H tum à fando.) Varro lib. de lingua Lat. v. quod Parcæ conſtituerunt naſcenti à fando fatum dictum. Lucanus in nono:

Non vocibus vllis
Numen eget, dixitque ſemel naſcentibus author,
Quicquid ſcire licet.

Quod videtur mutuatus ex illo dicto Pſalmi, quod Auguſtinus hic citat, vel ex illo Iob. xxxiij. Semel locutus eſt deus, & ſecundo id ipſum nō repetit. Vtroque loco vnica illa dei locutione ſtabilitas definitæ eius ſcientiæ ſignificatur, vt vulgo interpretantur: illud vero in Pſalmo, Duo hæc audiui: ſunt qui referant ad hæc duo, quę ſequūtur: Quia poteſtas dei eſt: &, Tibi domine miſericordia. Alij de duobus teſtamētis intelligunt. Targum Chaldæum cum his videtur omnino nihil ſentire, in quo ſic eſt, legem vnam locutus eſt deus, & bis illam audiuimus de ore Moſis ſcribę magni, quoniam virtus coram deo noſtro: tu verus deus, vt benefacias nobis. g Nam & illud quod idem Cicero concedit.) Alibi contendit. In libello de fato ex ſententia Carneadis in tres ſpecies partitur cauſas: in naturales, quæ ex rerum naturis proficiſcuntur, vt deſcendere lapidem, calfacere ignem. Voluntarias, quæ ſitæ ſunt in liberis hominum voluntatibus, quarum non neceſſe eſt eſſe cauſas æternas & antecedentes, ſatis eſt libere. Et fortuitas, quæ obſcuræ ſunt, & ignoratæ nonnullæ, qua in re conſentit
Natura. cum omnibus Phyſicis, quibus nihil fieri placet ſine cauſa. h Ipſaſq; naturales.) Non eſt alia natura ignis cur caleat, aut ſaxi cur deſcēdat, aut hominis cur ratiocinetur, & viuat, & generet ex ſe ſibi ſimilē, & aliarū rerū, quàm quod ita iuſsit parens naturæ. ſi contrariū iuſsiſſet, & frigeret ignis, & aſcenderet lapis, & brutum ſtupidū eſſet homo, nec viueret, nec gigne-
I ret. i Si tamen appellandæ volūtates ſunt.) Ariſtoteles libro de anima tertio, voluntatem ſolis rationalibus ineſſe dicit, appetitum eſſe in beluis: qui eſt inſtinctus à natura datus aliquid perſequendi aut fugiendi. Voluntas in rationalibus ducem habet rationem, comitem electionē, ſiue eſt electio ipſa. k Contendat ergo Cicero.) Diſputet ſanè Cicero cum Stoicis. l Quapropter & voluntates noſtræ tantum valent.) Creauit deus
Deus quomodo videt futura. volūtates noſtras liberas: quæ ideo liberæ ſunt, quia ille voluit, & vtrumlibet poſſunt facere ex cōtrariis: aliud tamen facturæ nō ſunt, quàm quod deus pręſciuit, quia aliud haud dubie nunquā facient, tametſi poſſunt. Certum eſt enim fieri pleraq; poſſe, quæ nunquam fient. ita non res futuræ ex ſcientia dei manant, ſed ſcientia potius dei ex illis, quæ tamen futurę non ſunt deo, in quo eſt error multorum, ſed præſentes. Quocirca non recte dicitur pręſcire, niſi relatæ actiones noſtræ dicendus eſt ſcire, videre, cernere. Quod ſi indignum videtur à fluxa caducaq; rerum natura ſempiternam ſcientiam generari, dicamus à prouidētia voluntateq; dei cognitionem eius proficiſci: voluntatem ſtatuere quid futurū ſit: ſcientiā, quid voluntas ſtatuerit, noſſe. Origenes ſuper Geneſim: Quod futurū eſt, ait, cauſam eſſe cur id euenturū præuideri[illegible] deus. Itaque non id fieri, quia præſcitur. potius contrà, præſciri, quia futurum eſt. m Si mihi fati nomē.) Sic ſæpe authores Latinę linguæ, velut poetæ, & hiſtorici, & oratores, Fata dicunt hominū, & voluntatem deorū. Boethius tale diſcrimen facit inter fatum & prouidentiā, quale hic Auguſtinus inter fatū & voluntatem. Apuleius in dogmate Platonis: Prouidentiā eſſe diuinam ſentētiam, cōſeruatricem proſperitatis eius, cuius cauſa tale ſuſcipit officium, Diuinam legē eſſe fatum: per quod ineuitabiles cogitationes dei atq; incepta cōplentur. Vnde ſi quid prouidentia agitur, id agitur etiā à fato: & quod fato terminatur, prouidentia debet ſuſceptū videri. Sed eſſe aliquid in nobis, & in fortuna nōnihil, & fortunæ improuidos caſus ignorari à nobis fatetur: inſtabile enim & incurrens intercedere ea ſolere, quæ conſilio fuerunt & meditatione ſuſcepta, quæ nō patiantur meditata ad finē venire: & tūc quidē quū impedimentū illud vtiliter prouenit, res illa fœlicitas nominatur. At vbi repugnationes iſtæ nocuæ erunt, infœlicitas dicitur. Sic ille.

An voluntatibus hominum aliqua dominetur neceßitas. Caput X.

VNde nec illa neceſsitas[a] formidāda eſt, quam K
formidando Stoici laborauerunt: cauſas rerū ita diſtinguere, vt quaſdā ſubtraherent neceſsitati, quaſdam ſubderent: atq; in his, quas eſſe ſub neceſsitate noluerunt, poſuerunt etiam noſtras voluntates, ne videlicet non eſſent liberæ, ſi ſubderentur neceſsitati. Si enim neceſsitas noſtra illa dicēda eſt, quę non eſt in noſtra poteſtate, ſed etiam ſi nolumus, efficit quod poteſt, ſicut eſt neceſsitas mortis: manifeſtum eſt volūtates noſtras, quibus recte, vel perperā viuitur, ſub tali neceſsitate nō eſſe. Multa enim facimus, quæ ſi nollemus, non vtique faceremus. Quò primitus pertinet ipſum velle: nam ſi volumus, eſt: ſi nolumus, non eſt. Non enim vellemus, ſi nollemus. Si autem illa definitur eſſe neceſsitas, ſecundum quam dicimus neceſſe eſſe, vt ita ſit aliquid, vel ita fiat, neſcio cur eam timeamus, ne nobis libertatem auferat voluntatis. Neque enim & vitam dei & præſcientiam[b] dei ſub neceſsitate ponimus, ſi dicamus, neceſſe eſſe deum ſemper viuere, & cuncta præſcire: ſicut nec poteſtas eius minuitur, cum dicitur mori
falliq; non poſſe. Sic enim hoc non poteſt, vt potius ſi L
poſſet, minoris eſſet vtiq; poteſtatis. Recte quippe omnipotens dicitur: qui tamē mori & falli non poteſt. Dicitur enim omnipotens faciendo, quod vult, nō patiendo quod non vult. Quod ſi ei accideret, nequaquā eſſet omnipotens. Vnde propterea quędam non poteſt, quia omnipotens eſt. Sicut etiam cum dicimus neceſſe eſt eſſe, vt cum volumus, libero velimus arbitrio: & verum proculdubio dicimus: & non ideo ipſum liberum arbitrium neceſsitati ſubiicimus, quæ adimit libertatē. Sunt igitur noſtræ voluntates, & ipſæ faciunt, quicquid volendo facimus, quod non fieret ſi nollemus. Quicquid autem aliorum hominum voluntate nolens quiſque patitur, etiam ſic voluntas valet, etſi non illius tamen hominis voluntas, ſed poteſtas dei eſt. Nam ſi voluntas tātum eſſet, nec poſſet quod vellet, potentiore voluntate impediretur. Nec ſic tamen volūtas, niſi voluntas eſſet, nec alterius, ſed eius eſſet, qui vellet: etſi non poſſet implere quod vellet. Vnde quicquid præter ſuam voluntatem patitur homo, non debet tribuere humanis, vel angelicis, vel cuiuſquam creati ſpiritus voluntatibus, ſed eius potius qui dat poteſtatem volentibus. Non ergo propterea nihil eſt in noſtra voluntate,[c] quia deus
præſciuit quid futurum eſſet in noſtra voluntate. Non M
enim qui hoc præſciuit, nihil præſciuit. Porro ſi ille qui præſciuit, quid futurum eſſet in noſtra voluntate: non vtique nihil, ſed aliquid præſciuit: profecto & illo præſciente, eſt aliquid in noſtra voluntate. Quocirca nullo modo cogimur, aut retenta præſcientia dei, tollere voluntatis arbitrium: aut retento voluntatis arbitrio, deum, quod nefas eſt, negare præſcium futurorum: ſed vtrunque amplectimur, vtrunque fideliter & veraciter confitemur. Illud, vt bene credamus, hoc, vt bene viuamus. Male autem viuitur, ſi de deo non bene creditur. Vnde abſit à nobis eius negare præſcientiam, vt liberi eſſe velimus, quo adiuuāte ſumus liberi, vel erimus. Proinde nō fruſtra ſunt leges,[d] obiurgationes, exhortationes, laudes, & vituperationes: quia & ipſas futuras eſſe præſciuit, & valent plurimum quantum eas valituras eſſe præſciuit: & preces valent ad ea impetranda, quæ ſe precantibus conceſſurum eſſe præſciuit: & iuſta præmia bonis factis, & peccatis ſupplicia conſtituta ſunt. Neque enim ideo peccat homo,[e] quia deus illum peccaturum præſciuit: imò ideo non dubitatur ipſum peccare, cum peccat: quia ille, cuius præſcientia falli non

A li non poteſt: nó fatum, non fortunã, non aliquid aliud, ſed ipſum peccaturũ eſſe præſciuit, qui ſi nolit omnino, nó peccat: ſed ſi peccare noluerit, etiã hoc ille præſciuit.

a VNde nec illa neceſsitas.) Cicero libel. de fato. Ac mihi quidem videtur, cum duæ ſententiæ fuiſſent veterum philoſophorum, vna eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, vt id fatum vim neceſsitatis afferret. In qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit. altera eorum, quibus viderentur, ſine vllo fato eſſe animorum motus voluntarij. Chryſippus tanquam arbiter honorarius medium ferire voluiſſe: ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſsitate motus animi liberatos volunt. Hæc & alia Cicero. Idcirco Oenomaus Cynicus Democritum dicit ſeruos feciſſe animos noſtros: Chryſippum vero ſemiſeruos, vt eſt apud Euſebium libro ſexto Euang. præpa. Quo loco diſputant de fato quamplurima. Itaque fato quã ſubdant animos Stoici, non tamen neceſsitatem illis concedunt, nec ſinunt, vt cogere nos poſſint. Fato enim fiunt omnia cauſis antecedentibus & proximis, ſed non principalibus & perfectis, quarum illæ priores iuuant tantum, quæ in noſtra poteſtate non ſunt: hæ vero efficiunt, quæ ſunt in manu noſtra. Plutarchus in placitis Philoſophorum ſententiam Stoicorum referens dicit, apud illos varie euentus rerum proficiſci: alios ex neceſsitate illa prima, & maxima: alios ex fato, alios ex libertate animorum, alios ex fortuna, alios caſu quodam. Stoici, vt ſumma dicam, in tractanda ratione fati Platoni ſunt ferè ſuffragati. Quod cum Plutarchus teſtatur, tum vero res ipſe indicat. At cũ fato fieri omnia, & in fato ineſſe neceſsitatẽ aiunt, de mẽte illa & prouidentia dei loquuntur. Nam & Iouem ex eorum placitis diximus fatum eſſe, & ipſi rationem, prouidentiamque illam, id eſt, prouidentiam, à qua adminiſtrantur omnia, fatum nominant. b Neque enim vitam dei & præſcientiam.) Platonici aiunt neceſſe eſſe deos ita ſe habere, vt ſunt, non neceſsitate extrinſecus illata, ſed naturali optimáque ipſis, ideoque

B maxime voluntaria, cum & nollent vnquam optione propoſita aliter ſe habere. Quo magis miror Plinium ſecundum hominem & ingenio & eruditione tantum, ſic contra omnipotentiam dei cauillari, ne deum quidem poſſe omnia. Nanque nec ſibi poteſt mortem conſciſcere, ſi velit, quod homini dedit. Optimum in tantis vitæ pœnis exiſtimauit, ita deos calamitatibus miſeriiſque premi, vt homines optare aliquos mortem, nec conſequi poſſe. Deceperant videlicet eum fabulæ, quæ Plutonem dilata morte mœrore faciunt: ſicut Lucanus inquit:

Et rector terræ, quem longa in ſecula torquet
Mors dilata deum.

c Non ergo propterea nihil eſt in noſtra voluntate.) Ardua quæſtio, & varie à multis tractata, an præſcientia dei neceſsitatem aliquam afferat rebus. Attigi ſuperiore capite hac de re nonnulla, multi de ſchola recentiore obligationum arte accedunt ad diſputationem muniti, vt ſi aliquid tibi ſumpſeris, ipſis quod ſibi retineant non deſit, vt ſi hoc ceperis, contrariũ ſit tibi relinquendum: atque adeo, vt magis irretita, magiſque inuiſcata tota re diſcedatur, quàm cum accederetur, ponis deum ſcire me curſurum eras: aufer ergo me non curſurum, ponis hoc, aufer illud. Quid erat tricis illis & verborum laqueis opus, niſi ſimpliciter loqui, vt hic Auguſtinus, non ideo peccare hominem, quò deus præſciuit eum peccaturum: qui ſi nolit, poteſt omnino non peccare, idque ſi faciat, hoc præſciuit deus: vel vt dicit Chryſoſtomus ſuper epiſtola Pauli ad Corinth. Etenim vero Chriſtus, inquit, neceſſe eſt vt veniant ſcandala: nõ ideo arbitrij libertatẽ corrumpens, aut vitæ vim, & neceſsitatem imponens, ſed prædicens id quod ex mala hominum voluntate omnino futurum eſt: quod ſanè futurũ eſt, non quia id deus prædixerit, ſed quia hominum voluntas immedicabilis fuerit. Non enim quia prædixit deus, hæc facta ſunt, ſed quia omnino ex mala hominum voluntate ventura erant, ipſe prædixit. Hæc Chryſoſtomus, interprete homine docto Hieronymo Donato. Ac profecto non plus addit neceſsitatem rebus venturis præſcientia dei, quàm præſentibus

C ſpectator cum fiunt: ita cum video te ſcribere, potes ipſe quidem nõ ſcribere: quòd ſi nõ ſcribes, iam te non videbo ſcribentẽ. Porrò deo futura tam præſentia ſunt, atq; adeo magis, quàm nobis quæ vocam⁹ præſentia. Nã quo capacior eſt mens, hoc illi tẽpus præſens eſt latius: deo vero infinitæ capacitatis infinitum tempus eſt præſens. tota ergo æternitas quæ ſola eſt infinita. Hæc res difficiliorem efficit hanc diſputationem, quòd ſic imaginantur quidam futura eſſe deo, vt nobis. d Proinde non fruſtra ſunt leges.) Hoc obijciebatur iis, qui neceſſario fato dicebant omnia fieri. Quod cum neceſſe eſſet hunc eſſe malum, illum bonum, cur malus ſupplicium, bonus præmium merebatur, cum neceſſaria nec vitio dentur, nec laudi: tum enĩ nec exhortari ad virtutem carperéque vitia prodeſſet cum fieri aliter non poſſet, quin malus eſſet, quem fatum eſſet eſſe malum. Manilius hoc quoque ex fato eſſe concludit. Sic enim ait:

Hominum menti tanto ſit gloria maior,
Quod cœlo gaudente venit, rurſuſque nocentis
Oderimus magis in culpam pœnáſque creatos.
Nec refert ſcelus vnde cadat, ſcelus eſſe fatendum eſt.
Hoc quoque fatale eſt, ſic ipſum expendere fatum.

Nos vero, & bonis paratum præmium parata merito eſt laus, malis vituperium, pœnáq; quod libera voluntate & ille bene fecit, & hic male, idq; ſpectante deo nõ cogente. a Neque enim ideo peccat homo.) A præſcientia dei non proficiſcitur peccatum hominis, ſed noſtra potius de peccato huius ſcientia. non ſicut à voluntate dei noſtra voluntas, ita & à ſcientia dei noſtra ſciẽtia demanat. Hæc de fato expoſitis aliorum ſententiis, quo facilius intelligeretur Auguſtini mens.

De vniuerſali prouidẽtia dei cuius legib⁹ omnia cõtinentur. Ca. XI.

Tomus quintus.

DEus itaque ſummus & verus cum verbo ſuo, & D ſpiritu ſancto, quæ tria vnum ſunt, deus vnus omnipotens creator & factor omnis animæ atque omnis corporis, cuius ſunt participatione fœlices, quicunque ſunt veritate, non vanitate fœlices[a]: qui fecit hominem rationale animal ex anima & corpore: qui eum peccantem nec impunitum eſſe permiſit, nec ſine miſericordia dereliquit: qui bonis & malis eſſentiã etiã cum lapidibus, vitam ſeminalem etiam cum arboribus, vitam ſenſualem etiam cum pecoribus, vitam intellectualem cum ſolis angelis dedit, à quo eſt omnis modus, omnis ſpecies, omnis ordo: à quo eſt menſura, numerus, pondus: à quo eſt quicquid naturaliter eſt, cuiuſcunque generis eſt, cuiuſcunque æſtimationis eſt: à quo ſunt ſemina formarũ, formæ ſeminum, motus ſeminum atque formarũ. Qui dedit & carni originem, pulchritudinem, valetudinem, propagationis fœcunditatem, mẽbrorum diſpoſitionem, ſalutem, cõcordiam: qui & animæ irrationali dedit memoriã, ſenſum, appetitũ: rationali autem inſuper mentem, intelligentiam, voluntatẽ: qui nõ ſolum cœlum, & terram, nec ſolum angelum & hominem, ſed nec exigui & contemptibilis animantis viſcera, nec auis pennulã, nec herbæ floſculum, nec arboris folium ſine ſuarum partium cõuenientia, & qua- E dam veluti pace dereliquit, nullo modo eſt credendus regna hominum eorumq; dominationes & ſeruitutes, à ſuæ prouidentiæ legibus alienas eſſe voluiſſe.

NOn vanitate fœlices.) Sic legitur in omnibus codicibus, mihi tamen aptius videtur legi fideles. a

Quibus moribus antiqui Romani meruerint vt deus verus, quãuis non eum colerent, eorum augeret imperium. Cap. XII.

PRoinde videamus quos Romanorum mores, & quam ob cauſam deus verus ad augendum imperiũ adiuuare dignatus eſt, in cuius poteſtate ſunt etiã regna terrena. Quod vt abſolutius diſſerere poſſemus, ad hoc pertinentem & ſuperiorem librũ ſcripſimus, quod in hac re poteſtas nulla ſit eorum deorum, quos etiam rebus nugatoriis colendos putarunt, & præſentis voluminis partes ſuperiores, quas huc vſque perduximus, de fati quæſtione tollenda, ne quiſquã cui iam perſuaſum eſſet non illorum deorum cultu Romanum imperium propagatum atque ſeruatum, neſcio cui fato potius id tribueret, quàm dei ſummi potentiſsimæ voluntati. Veteres igitur primiq; Romani, quãtum eorum docet & cõmendat hiſtoria, quamuis vt aliæ gen- F tes excepta vna populi Hebræorum deos falſos colerent, & nõ deo victimas, ſed dæmoniis immolarent, tamen laudis auidi, pecuniæ liberales erant, gloriam ingẽtem, diuitias honeſtas volebant: hanc ardẽtiſsime dilexerũt, propter hanc viuere voluerunt, pro hac & mori nõ dubitauerunt. Cæteras cupiditates huius vnius ingenti cupiditate preſſerunt. Ipſam denique patriam ſuã, quoniã ſeruire videbatur ingloriũ, dominari vero atque imperare glorioſum, prius omni ſtudio liberã, deinde dominam eſſe cõcupierũt. Hinc eſt quod regalẽ dominationem nõ ferentes, annua imperia binoſq; imperatores ſibi fecerunt, qui cõſules appellati ſunt à cõſulendo[a] nõ reges, aut domini à regnãdo atque dominando, cum & reges vtique à regendo dicti melius videãtur, vt regnũ à regibus, reges autẽ vt dictũ eſt à regendo: ſed faſtus regius nõ diſciplina putata eſt regentis, vel beneuolentia conſulentis, ſed ſuperbia dominãtis. Expulſo itaque rege Tarquinio, & cõſulibus inſtitutis, ſecutum eſt, quod idem author[b] in Romanorum laudibus poſuit, quod ciuitas incredibile memoratu adepta libertate, quãtum

Conſules.

Reges.

G breui creuerit, tanta cupido gloriæ inceſſerat. Iſta ergo
laudis auiditas, & cupido gloriæ, multa illa miranda fe-
cit, laudabilia ſcilicet atque glorioſa ſecūdum hominū
exiſtimationem. Laudat idem Saluſtius temporibꝰ ſuis
magnos & præclaros viros, Marcū Catonē, & Caium
Cæſarem, dicens quòd diu illa Reſpublica non habuit
quēquam virtute magnum, ſed ſua memoria fuiſſe illos
duos ingenti virtute, diuerſis moribus. In laudibus autē
Cæſaris poſuit, quod ſibi magnum imperium, exercitū,
bellum nouum exoptabat, vbi virtus eniteſcere poſſet,
aliàs, ſi- bat. ita fidebat in votis virorum virtute magnorum, vt ex-
citaret in bellum miſeras gētes, & flagello agitaret Bel-
lonam ſanguineo, vt eſſet vbi virtus eorum eniteſceret.
Hoc illa profectò laudis auiditas, & gloriæ cupido fa-
ciebat. Amore itaque primitus libertatis, pòſt etiam do-
minationis, & cupiditate laudis & gloriæ, multa ma-
gna fecerūt. Reddit eis vtriuſque rei teſtimonium etiā
poëta inſignis eorum. Inde quippe ait: Necnon Tarqui
nium eiectum Porſenna, iubebat Accipere, ingentique
Aeneid. 8. vrbem obſidione premebat. Aeneadæ in ferrum pro
libertate ruebant. Tunc itaq; magnum illis fuit aut for-
titer emori, aut liberos viuere. Sed cum eſſet adepta li-
bertas, tanta cupido gloriæ inceſſerat, vt parū eſſet ſola
libertas niſi & dominatio quæreretur, dum pro magno
H haberetur, quod velut loquente Ioue idem poëta dicit:
Aeneid. 1. Quin aſpera Iuno Quæ mare nunc, terráſque metu, cœ-
lúmque fatigat, Conſilia in melius referet, mecumq; fo-
uebit Rumanos rerum dominos gentemq; togatam.[c]
Sic placitum, veniet luſtris labētibus ætas, Cum domus
Aſſaraci[d] Phthiam claraſq; Mycenas[e] Seruitio premet,
ac victis dominabitur Argis. Quæ quidem Virgilius
Iouem inducens tanquam futura prædicētem, ipſe iam
facta recolebat, cernebátq; præſentia. Verum propterea
commemorare illa volui, vt oſtenderem dominationē
poſt libertatem ſic habuiſſe Romanos, vt in eorum ma
gnis laudibus poneretur. Hinc eſt & illud eiuſdem poë
tæ: quod cum aliarum gentiū artibus eas ipſas proprias
Romanorum artes regnandi atq; imperādi, & ſubigen
Aeneid. 6. di ac debellandi, populos anteponeret, ait: Excudēt alij
ſpirantia mollius æra: Credo equidem,[f] viuos ducent
de marmore vultus: Orabūt cauſas melius, cœliq; mea-
tus Deſcribent radio, & ſurgentia ſydera dicēt. Tu re-
gere imperio populos Romane memento. Hæ tibi erūt
aliàs, pa- ciſq;. artes, pacique* imponere morem. Parcere ſubiectis, &
debellare ſuperbos. Has artes illi tanto peritius exerce-
bant, quanto minus ſe voluptatibus dabant, & eneruą-
I tione animi & corporis in concupiſcendis & augendis
diuitiis, & per illas moribus corrumpendis, rapiendo
miſeris ciuibus, largiēdo ſcenicis turpibus. Vnde quum
tales iam morū labes ſuperabāt, atq; abūdabant, quādo
ſcribebat iſta Saluſtius, canebatq; Virgilius, nō illis arti-
bus honores & gloriam, ſed dolis atq; fallaciis ambie-
bāt. Vnde idem dicit: Sed primo magis ambitio quàm
auaritia animos hominū exercebat, quod tamē vitium
propius virtuti erat. Nam gloriā, honorem, imperium
bonus & ignauus æque ſibi exoptant. Sed ille, inquit, ve-
ra via nititur, huic quia bonæ artes deſunt, dolis atque
fallaciis contendit. Hæ ſunt illæ bonæ artes, per virtu-
tem ſcilicet, non per fallacem ambitionem ad honorē,
& gloriam, & imperium peruenire, quæ tamen bonus
& ignauus æque ſibi exoptant. Sed ille, id eſt bonus ve-
ra via nititur. Via virtus eſt, qua nititur tāquam ad poſ-
ſeſſionis finem, id eſt, ad gloriam, honorem, imperium.
Hoc inſitum habuiſſe Romanos etiam deorum apud
illos ædes indicant, quas coniunctiſsimas[g] conſtitue-
runt Virtutis & Honoris, pro diis habentes quę dantur K
à deo. Vnde intelligi poteſt quem finem volebant eſſe
virtutis, & quò eam referebant, qui boni erant ad ho-
norem ſcilicet: nam mali nec habebant eam, quamuis
honorem habere cuperent, quem malis artibus cona-
bātur adipiſci, id eſt, dolis atque fallaciis. Melius lauda- *Gloria.*
tus eſt Cato. De illo quippe ait: Quo minus petebat
gloriam, eo magis illum ſequebatur. Quandoquidem
gloria eſt, cuius illi cupiditate flagrabant, iudicium ho-
minum bene[h] de hominibus opinantium. Et ideo me-
lior eſt virtus, quæ humano teſtimonio contenta non
eſt, niſi conſciētiæ ſuæ. Vnde dicit Apoſtolus: Nam glo
ria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Et *2. Cor. 1.*
alio loco: Opus autem ſuum probet vnuſquiſque, & tūc *Galat. 6.*
in ſemetipſo tantū gloriam habebit, & non in altero.
Gloriam ergo & honorē & imperium quæ ſibi exopta-
bant: & quo bonis artibus peruenire nitebantur boni,
non debet ſequi virtus, ſed ipſa virtutem. Neque enim
eſt vera virtus, niſi quę ad eum finem tendit, vbi eſt bo-
num hominis, quo melius non eſt. Vnde & honores
quos petiuit Cato, petere nō debuit,[i] ſed eos ciuitas ob *Virtus.*
eius virtutem non petenti dare. Sed cùm illa memoria
duo Romani eſſent virtute magni, Cæſar & Cato, lon- L
ge virtus Catonis virtuti† videtur propinquior fuiſſe, *†aliàs, veritati.*
quàm Cęſaris. Proinde qualis eſſet illo tempore ciuitas,
& antea qualis fuiſſet, videamus in ipſa ſententia Cato-
nis:[k] Nolue, inquit, exiſtimare maiores noſtros armis
Rempub. ex parua magna feciſſe. Si ita eſſet, multo pul-
cherrimam eam nos haberemus. Quippe ſociorū atque
ciuium præterea armorū & equorū maior copia nobis
quàm illis eſt. Sed alia fuere quę illos magnos fecerunt,
quæ nobis nulla ſunt: domi induſtria, foris iuſtū impe-
rium, animus in cōſulendo liber, neq; libidine, neq; de-
licto obnoxius. Pro his nos habemus luxuriā atq; aua-
ritiā, publice egeſtatem, priuatim opulētiam: laudamus
diuitias, ſequimur inertiā: inter bonos & malos diſcri-
men nullum, omnia virtutis præmia ambitio poſsidet,
Neq; mirum vbi vos ſeparatim ſibi quiſque conſilia ca-
pitis, vbi domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ ſer
uitis. Eo fit, vt impetus fiat in vacuam Rempub. Qui au-
dit hæc[l] Catonis verba ſiue Saluſtij, putat quales lau-
dantur Romani veteres omnes eos tales tunc fuiſſe vel
plures. Non ita eſt, alioquin vera non eſſent quæ ipſe
idem ſcribit, ea quæ commemoraui in ſecundo libro M
huius operis, vbi dicit, Iniurias validiorum & ob eas
diſceſsionem plebis à patribus, aliaſq; diſſenſiones do-
mi fuiſſe, iā inde à principio, neq; amplius æquo & mo
deſto iure actū, quàm expulſis regibus: quandiu metus
à Tarquinio fuit, donec bellum graue, quod propter
ipſum cum Hetruria ſuſceptum fuerat, finiretur. Poſtea
vero ſeruili imperio patres exercuiſſe plebem, regio mo
re verberaſſe, agro pepuliſſe, & cæteris expertibus ſolos
egiſſe in imperio. Quarum diſcordiarum dum illi do-
minari vellent, iſta ſeruire nollēt, finē fuiſſe bellū Puni-
cum ſecūdum. Quia rurſus grauis metus cœpit vrgere,
atq; ab illis perturbationibus alia maiore cura cohibe-
re animos inquietos, & ad cōcordiam reuocare ciuilē.
Sed per quoſdam paucos, qui pro ſuo modo boni erāt,
magna adminiſtrabantur, atq; illis toleratis ac tēperatis
malis, paucorū bonorum prouidētia res illa creſcebat,
ſicut idem hiſtoricus dicit, multa ſibi legēti, & audiēti,
quæ pop. Rom. domi militiæq; mari atq; terra præcla-
ra facinora fecerit, ſe libuiſſe attendere, quę res maxime
tanta negocia ſuſtinuiſſet: quoniā ſciebat ſæpenumero
parua manu cū magnis legionibꝰ hoſtiū cōtendiſſe Ro.
cogno-

A cognouerat paruis copiis bella geſta cum opulentis regibus, ſibíque multa agitanti conſtare dixit, paucorum ciuium egregiam virtutem cuncta patrauiſſe, eóque factum vt diuitias paupertas, multitudinem paucitas ſuperaret. Sed poſtquam luxu atque deſidia, inquit, ciuitas corrupta eſt, rurſus Reſpub. magnitudine ſui imperatorum atque magiſtratuum vitia ſuſtentabat. Paucorum igitur virtus ad gloriam, honorem, imperium, vera via, id eſt, virtute ipſa nitentium etiã à Catone laudata eſt. Hinc erat domi induſtria, quam commemorauit Cato: vt ærarium eſſet opulentum, tenues res priuatæ. Vnde corruptis moribus vitium eſſe contrarium [m] poſuit, publice egeſtatem: priuatim opulentiam. Quamobrem cum diu fuiſſent regna Orientis illuſtria, voluit deus & Occidentale fieri, quod tempore eſſet poſterius, ſed imperij latitudine & magnitudine illuſtrius. Idq; talibus potiſsimum conceſsit hominibus ad domãda grauia mala multarum gẽtium, qui cauſa honoris, laudis & gloriæ conſulerent patriæ, in qua ipſam gloriam requirebant, ſalutémque eius ſaluti ſuæ pręponere non dubitarent, pro iſto vno vitio, id eſt, amore laudis, pecuniæ cupiditatem, & multa alia vitia comprimentes.

a
B QVi conſules appellati ſunt à cõſulendo.) A conſulẽdo dictos eſſe conſules ſatis inter omnes conſtat: ſed cum conſulere ſignificet multa, dubiũ eſt à qua mente ſit dictus conſul. Quintil. lib. j. Sit ne conſul à conſulendo an à iudicãdo, nam & hoc cõſulere veteres vocauere: vnde adhuc remanet illud, rogat boni conſulas, id eſt, bonum iudices. Quin & Liu. conſulem olim iudicem eſſe dictum tradit. Sed ego cum Varro. nomẽ miniſterij puto eſſe con. vt admoneretur nihil eum habere in Repu. virium poteſtatíſque, ſed admonitorem ſolum poſitum ſenatus & po. vt eos quid fieri placeret conſuleret. Nihil enim in ſenatu antiquitus fieri ſolebat, niſi conſulente & referente conſule. vnde illa tam crebra apud rerum ſcriptores: petiit à cõſul. vt de hoc aut illo referret. Cæſar. j. commen. belli ciuilis Põpeiani: Literis à Fabio C. Cæſaris conſulibus redditis ægre ab iis impetratum eſt, ſumma trib. pleb. contentione vt in ſenatu recitarentur, vt vero ex literis ad ſenatum referretur, impetrari nõ potuit. Quibus verbis ſatis apparet, non dici ſententias à ſenatoribus, niſi à conſul. referretur, quod maxime priſcis temporibus ſeruabatur. Nam poſterius ius quoq; aliis nonnullis magiſtratibus fuit & cogere ſenatum, & ad eum referre, ſi quid vellẽt. Porrò Varronis verba, ſi quis requirit, hæc ſunt ex lib. de ling. Lati. iiij. Conſul nominatus, qui conſuleret pop. & ſenatum, niſi illinc potius vnde Accius ait in Bruto, qui recte conſulat, conſul fiat. b Quod idem author.) Saluſt. in bello Catil. c Gentémq; togatam.) Bene, inquit, Seruius togatam, quoniam omnis ſexus & conditio toga vtebatur. d Domus Aſſaraci.) Rom. Aſſaracus auus fuit Anchiſæ, Capys pater, à quo Aeneas. Porrò ab Aenea Iulus, ab hoc reges Albani, & hinc Rom. profecti. e Phthiã claraſq; Mycenas.) Hoc ſpectat ad vindictam incenſionis Ilij, quod patriæ eorum qui Troianis vicerant eſſent à nepotibus Troianorum ſubigendæ. Sic in vj. Aenei. Eruet ille Argos Agamemnoniaſq; Mycenas: Ipſumq; Aeaciden genus armipotentis Achilli Vltus auos Troiæ, templa & temerata Mineruæ. Phthia vero patria eſt Achillis in Phthiade regione Macedoniæ, educatus tamen eſt Achilles Lariſſæ Theſſaliæ, ideo

Phthia. C Lariſſæus dicitur, quanquã & Phthia & Lariſſa ſunt in Achaia: Nam arx Argiua dicta eſt Lariſſa, vt aliàs declarabo. Phthiã Macedoniæ L. Aemilius Paulus Ro. ſubdidit, victo Perſeo. Mycenæ in Argolide ſunt teſte

Mycenæ. Mela, ad quas ab Argis eſt regnum tranſlatũ. Eas cum reliqua Achaia cepit L. Mummius. Argi ſunt prope Mycenas. Mela. Argis ab Inacho ad

Argi. Pelopẽ regnatum eſt annos D. xliij. Euſeb. Iulius Higinus erratũ dicebat eſſe à Virg. his verſibus in hiſtoria. nam nõ idem eruit Argos, & vicit Pyrrhum: ideo eximendũ verſum illum cẽſebat, Ipſumq; Aeaciden. Sed Seruius aliquid ſubaudiendũ eſſe ait: vt de Curio intelligatur. f Credo equidem.) Antiqua exemplaria Auguſti. habent, Cedo equidem, ſed apud Virgilium eſt credo. g Quas coniunctiſſ.) Imo eadẽ erat ædes Virtutis & Honoris, quã fecit Marius Cymbris deuictis: ſed quia canalis erat medius, duæ eſſe videbantur. h Iudicium hominũ bene.) Hæc eſt in vniuerſum gloria, ſed de vera gloria Cicero. iij. Tuſcu. quæſt. ſic inquit: Eſt gloria ſolida quædã res & expreſſa non adumbrata, ea eſt cõſentiens laus bonorũ, incorrupta vox bene iudicantiũ de excellente virtute: ea virtuti reſonat tanquã imago. i Petere nõ debuit.) Cato Vticẽſ. de quo hic loquitur petiit trib. pleb. & adeptus eſt: petiit præturã, factus eſt prætor, ſed paſſus prius repulſam prælato Vatinio homine impuriſſ. diis & hominibus. Tum ſic petiit conſulatũ, tulit repulſam. Homo, vt Plut. inquit, qui precio cõparandus erat ad gerendos magiſtratus, dignior qui cogeretur accipere honores, q̃ qui peteret. k Ipſa ſententia Catonis.) In oratione quã habuit in ſenatu trib. pleb. deſignatus contra coniuratos. Saluſt. in Catilina. l Qui eudit hæc.) Semper Romani poſteriores priorum virtutes in ore habuerunt, & in cœlum tollebant: vel quia perpetuo res vergebat in deterius, vel quod ſemper præterita tempora videntur meliora. m Vitium eſſe contrarium.) Antiqui libri vitium econtrario poſuit.

De amore laudis, qui cum ſit vitium, ob hoc virtus putatur: quia per ipſum vitia maiora cohibentur. Caput XIII. D

NAm ſanius videt, qui & amorem laudis vitiũ eſſe cognoſcit. Quod nec poëtã fugit Hora. qui ait: Laudis amore tumes: [a] ſunt certa piacula quæ te Ter pure lecto [b] poterunt recreare libello. Idemq; in carmine Lyrico, ad reprimendã dominandi libidinem ita cecinit: Latius regnes [c] auidum domãdo Spiritum, quàm ſi Libyam remotis Gadibus [d] iungas, & vterque Pœnus [e] Seruiat vni. Veruntamẽ qui libidines turpiores fide pietatis, impetrato ſpiritu ſancto, & amore intelligibilis pulchritudinis nõ refręnãt, melius ſaltem cupiditate humanæ laudis & gloriæ, nõ quidem iam ſancti, ſed minus turpes ſunt. Etiam Tullius inde ſilere † nõ potuit, [f] in iiſdem lib. quos de Rep. ſcripſit, vbi loquitur de inſtituendo principe ciuitatis: quem dicit alendum eſſe gloria: [g] & conſequenter commemorat maiores ſuos multa mira atque præclara gloriæ cupiditate feciſſe. Huic ergo vitio non ſolum non reſiſtebãt, verumetiam id excitandum & accendẽdum eſſe cenſebant: putantes hoc vtile eſſe Reip. Quãquam nec in ipſis philoſophiæ lib. Tullius ab hac peſte [h] diſſimulet, vbi eam luce clarius confitetur. Cum enim de ſtudiis talibus loqueretur, quæ vtique ſectanda ſunt fine veri boni, non ventoſitate laudis humanæ, hanc intulit vniuerſalem generalémque ſententiam: Honos alit artes, [i] omnéſque accenduntur ad ſtudia gloria, iacẽtque ea ſemper quæ apud quoſque improbantur. E

† hinc diſſimulare.

LAudis amore tumes.) Ad Mecœnatem j. lib. epiſt. b Ter pure lecto.) Legendi ſunt philoſophorũ lib. de moribus pure, attente, non aduerſis animis, ſed ſecundis, ita vt prodeſſe nobis cupiamus quæ dicunt. nam tunc demum proſunt. Porphyrio interpres Hora. ait, velut ad ſacrificandum caſte ac lotis manibus accedendum putat. c Latius regnes.) Carminum lib. ij. ad Saluſt. d Gadibus.) Hæc inſula eſt Hiſpaniæ nobilis peregrinatione Herculis. e Et vterque Pœnus.) Acron & Porphyrion per alterum Pœnum intelligunt Afros in Libya, per alterũ Gaditanos, qui à Pœnis ſunt conditi, vt intelligat Poëta coniunctionem regni per terras mari disiunctas, quod antea in eodẽ carmine dixerat. f Inde ſilere nõ potuit.) Antiqua volumina diſſimulare pro ſilere habent, & hinc pro inde. g Alendum eſſe gloria.) Sic pleriq; Stoicorum ſapiẽtem ſuum animalẽ eſſe gloriæ dicunt. Simonides poëta inductus à Xenophonte in Hierone hominẽ à cæteris animantibus hoc potiſſimum ſeiungit, quod honore ac gloria tangatur. h Ab hac peſte.) Melius legeretur, hãc peſtem. i Honos alit artes.) In procemio Tuſcul. quæſt. a

Gades.

De reſecando amore laudis humanæ, quoniam iuſtorum gloria omnis in deo ſit. Caput XIIII.

HVic igitur cupiditati melius reſiſtitur ſine dubitatione, quàm ceditur. [a] Tanto enim quiſq; eſt deo ſimilior, quanto ab hac immunditia mundior. Quæ in hac vita, etſi non funditus eradicatur ex corde, quia etiam bene proficientes animos tentare non ceſſat, ſaltem cupiditas glorię ſuperetur dilectione iuſticię. Vt ſi alicubi iacẽt, quæ apud quoſque improbantur: [b] ſi bona, ſi recta ſunt, etiam amor humanæ laudis erubeſcat, & cedat amori veritatis. Tam enim eſt hoc vitium inimicũ piæ fidei, ſi maior in corde ſit cupiditas gloriæ, quàm dei timor vel amor, vt dominus diceret: Quomodo poteſtis credere gloriam ab inuicem expectantes, & gloriam quæ à ſolo deo eſt, nõ quærentes. Item de quibuſdam, qui in eum crediderãt, & verebantur palam confiteri, ait Euangeliſta: Dilexerunt gloriam hominum magis quàm dei. Quod ſancti Apoſtoli non fecerunt. Qui cum in his locis prædicarent Chriſti nomẽ, vbi non ſolùm improbabatur, ſicut ille ait, iacẽntque ea ſemper, quę apud quoſque improbantur, verumetiam ſummæ deteſtationis habebatur, tenẽtes quod audierant à bono magiſtro, eodemq; medico mentium: Si quis me negauerit coram hominibus, negabo eum coram patre meo, qui in cœlis eſt, F

Ioan. 5.

Ioan. 12.

Matth. 10.

Luca 12.

& coram

G & coram angelis dei: [d] inter maledicta & opprobria, inter grauiſsimas perſecutiones crudeleſque pœnas nõ ſunt deterriti à prædicatione ſalutis humanæ tanto fremitu offenſionis humanæ. Et quod eos diuina facientes atque dicentes, diuinèque viuentes debellatis quodam modo cordibus duris, atq; introducta pace iuſticiæ ingens in eccleſia Chriſti gloria conſecuta eſt: non in ea tanquam in ſuæ virtutis fine quieuerunt, ſed eam quoque ipſam ad dei gloriam referentes, cuius gratia tales erant. Iſto quoque fomite eos quibus conſulebant, ad amorem illius, à quo & ipſi tales fierent accedebant. Namque ne propter humanam gloriam boni eſſent,
Math. 6. docuerat eos magiſter illorum dicens: Cauete facere iuſticiam veſtrã coram hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem veſtrũ qui in cœlis eſt. Sed rurſus ne hoc peruerſe intelligentes hominibus placere metuerẽt, minúſque prodeſſent latendo, quod boni ſunt: demonſtrans, quo fine inno-
Math. 5. teſcere deberent: Luceant, inquit, opera veſtra coram hominibus, vt videant bona facta veſtra, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Non ergo vt videamini ab eis, id eſt, hac intentione, vt eos ad vos conuerti velitis, quia non per vos aliquid eſtis: ſed vt glorificent patrem veſtrum qui in cœlis eſt, ad quem conuer-
H ſi fiant, quod eſtis. Hoc ſecuti ſunt martyres, qui Scæuolas, & Curtios, & Decios non ſibi inferendo pœnas, ſed illatas ferendo: & virtute vera, quoniam vera pietate, & innumera multitudine ſuperarent. Sed cum illi eſſent in ciuitate terrena: quibus propoſitus erat omnium pro illa officiorum finis, incolumitas eius, & regnum non in cœlo, ſed in terra: non in vita æterna, ſed in deceſsione morientium, & ſucceſsione moriturorum: quid aliud amarent quàm gloriam, qua volebant etiam poſt mortem tanquam viuere [e] in ore laudantium?

[a] Q Vàm ceditur.) Legendum quàm ceditur, & ſic expoſcit ſenſus. Reſiſtendum eſt enim gloriæ cupidini, non cedendum. [b] Vbi non ſolum improbantur.) Sic arbitror legendum, Vbi non ſolum improbabatur, iacẽtque illa ſemper, ſicut ille ait, quæ apud quoſque etiam &c. [c] Coram patre meo.) Sic Matth. x. [d] Et coram angelis dei.) Sic Luc. xij. [e] Tanquam viuere.) Ennius, Viuus volito per ora virũm.

I *De mercede temporali, quam deus reddidit bonis moribus Romanorum.* *Caput XV.*

QVibus ergo non erat deus daturus vitam æternam cum ſanctis angelis ſuis in ciuitate ſua cœleſti, ad cuius ſocietatem pietas vera perducit, quæ nõ exhibet ſeruitutem religionis, quã
Latria. latriam [a] Græci vocant: niſi vni vero deo, ſi neque hanc eis terrenam gloriam excellentiſsimi imperij concederet, non redderetur merces bonis artibus eorum, id eſt, virtutibus, quibus ad tantam gloriam peruenire nitebãtur. De talibus enim, qui propter hoc boni aliquid facere videntur, vt glorificentur ab hominibus, etiam dominus ait: Amen dico vobis, perceperunt mercedem ſuam. Sic & iſti priuatas res ſuas pro re communi, hoc eſt, Repub. & pro eius ærario contempſerunt: auaritiæ reſtiterunt: conſuluerunt patriæ conſilio libero: neque delicto ſecũdum ſuas leges, neque libidini obnoxij: his omnibus artibus tanquam vera via niſi ſunt ad honores, imperium, gloriam: honorati ſunt in omnibus ferè gentibus: imperij ſui leges impoſuerunt multis gentibus: hodièq; literis & hiſtoria glorioſi ſunt penè in omnibus gentibus. Non eſt, quod de ſummi & veri dei iuſticia conquerantur: perceperunt mercedem ſuam.

[a] Q Vam λατρείαν.) A λατρεύω, quod eſt colo, ſeruio. K

De mercede ſanctorum ciuium ciuitatis æternæ quibus vtilia ſunt Romanorum exempla virtutum.
Caput XVI.

MErces autem ſanctorum longe alia eſt etiam hic opprobria ſuſtinentium pro ciuitate dei, quæ mundi huius dilectoribus odioſa eſt. Illa ciuitas ſempiterna eſt. Vbi nullus oritur, [a] quia nullus moritur. Vbi eſt vera & plena fœlicitas, non dea, ſed donum dei. Inde fidei pignus accipimus, quam diu peregrinantes eius pulchritudini ſuſpiramus. Ibi non oritur ſol ſuper bonos & malos, ſed ſol iuſticię ſolos protegit bonos. Ibi non erit magna induſtria ditare ærarium publicum priuatis rebus anguſtis, vbi theſaurus cõmunis eſt veritatis. Proinde non ſolum vt talis merces talibus hominibus redderetur, Romanum imperium ad humanam gloriam dilatatum eſt, verũetiam vt ciues æternæ illius ciuitatis, quandiu hic peregrinantur, diligenter & ſobrie illa intueantur exempla, & videant quanta dilectio debeatur ſupernæ patriæ propter vitam æternam, ſi tantum à ſuis ciuibus terrena dilecta eſt propter L hominum gloriam.

[a] V Bi nullus oritur.) Hoc eſt, nullus nouus accreſcit: vt neq; ex aſcitis decreſcat vllus, quum omnes numerati & conſtituti ſint, æterna dei & præſcientia, & ſelectione.

Quo fructu Ro. bella geſſerint, & quantum his quos vicêre contulerint. *Caput XVII.*

QVantum enim pertinet ad hanc vitam mortalium, quæ paucis diebus ducitur & finitur, quid intereſt, ſub cuius imperio viuat homo moriturus, ſi illi qui imperant, ad impia & iniqua non cogant? An vero aliquid nocuerunt Romani gentibus, quibus ſubiugatis impoſuerunt leges ſuas, niſi quia id factum eſt ingenti ſtrage bellorum: quod ſi concorditer fieret, idipſum fieret meliore ſucceſſu: ſed nulla eſſet gloria triumphantium. Neque enim & Romani non viuebant ſub legibus ſuis, quas cæteris imponebant. Hoc ſufficeret Reipub. [a] niſi quia Marti & Bello- M næ diſplicebat, vt nec victoria locum haberet, nemine vincẽte, vbi nemo pugnauerat. Nónne Romanis & cæteris gentibus vna eſſet eadèmque conditio? Pręſertim, ſi mox fieret, quod poſtea gratiſsime, atque humaniſsime factum eſt: vt omnes ad Romanum imperium pertinentes, [b] ſocietatem acciperent ciuitatis, & Romani ciues eſſent: ac ſic eſſet omnium quod erat ante paucorum: tantum, quod plebs illa quæ ſuos agros non haberet, de publico viueret: qui apparatus eis * † per bonos administratores Reipu. gratius à concordibus præſtaretur, quàm victis * extorqueretur. Nam quid intersit ad incolumitatem, bonóſque mores, & ipſas certe hominum dignitates, quod alij vicerũt, alij victi ſunt, omnino non video, præter illum glorię humanæ inaniſsimum faſtum, in quo perceperunt mercedem ſuam, qui eius ingenti cupidine arſerunt, & ingentia bella geſſerunt. Nunquid enim illorum agri tributa non ſoluunt? Nunquid eis licet diſcere, quod aliis nõ licet? Nunquid non multi ſenatores [c] ſunt in aliis terris, qui Romam, nec de facie quidem norunt. Tolle iactantiam, & omnes homines quid ſunt niſi homines? Quod ſi peruerſitas ſeculi admitteret, vt honoratiores eſſent quique meliores: nec ſic pro magno haberi debuit honor humanus, quia nullius eſt ponderis fumus. Sed vtamur etiam in his rebus beneficio domini dei noſtri: conſideremus quanta contempſerint, quæ pertulerint, quas cupidita-

* † aliàs, paſtus eius.
* aliàs, inuitis.

A cupiditates ſubegerint pro humana gloria, qui eam tanquam mercedem talium virtutum accipere meruerũt: & valeat nobis etiam hoc ad opprimẽdam ſuperbiam, vt cum illa ciuitas, in qua nobis regnare promiſſum eſt, tantum ab hac diſtet, quantum diſtat cœlum à terra: à temporali lætitia, vita æterna: ab inanibus laudibus, ſolida gloria: a ſocietate mortalium, ſocietas angelorum: à lumine ſolis & lunæ, lumen eius qui fecit ſolem & lunam: nihil ſibi magnum feciſſe videantur tantæ patriæ ciues, ſi pro illa adipiſcenda fecerint boni operis aliquid, vel mala aliqua ſubſtinuerint: cum illi pro hac terrena iam adepta tanta fecerint, tanta perpeſſi ſint: præſertim, quia remiſſio peccatorum, quæ ciues ad æternã colligit patriam, habet aliquid, cui per vmbram quandam ſimile fuit aſylum illud Romuleum, quò multitudinem, qua illa ciuitas conderetur, quorumlibet delictorum congregauit impunitas.

a HOc ſufficeret Rep.) In veteribus codicibus habetur ſic: Hoc ſi fieret ſine Marte & Bellona, vt nec victoria locum haberet &c. b Vt omnes ad Ro. imperium pertinentes.) Olim populi Latij ſolebant in ciuitatem aſciſci. hinc ventum ad alios Italiæ populos, & trans Padum itum, & trans Alpes, & trans mare. Claudius Cæſar multas Barbaras gentes donauit ciuitate Romana, dicens nihil magis fuiſſe Lacedæmonus & Atheniẽſibus exitio, quàm quòd in ſocietatem ciuitatis nunquam recepiſſent, quos viciſſent armis. Mox ſub B Hiſpanis & Afris & Thracibus, & aliarum nationum Cæſaribus paulatim integræ prouinciæ, & totum denique imperium donatum eſt iure ciuitatis Romanæ, Vt quum initio reliqui omnes præter Græcos dicerentur Barbari, etiam Romani ipſi iam domini, poſt Latini & Itali ea ſunt nota exempti, donatis prouinciis omnib⁹ ciuitate illi ſoli nomine Barbarici ſunt notati, qui ſub Romano imperio non eſſent: & hic eſt ſenſus Herodiani, Spartiani, Eutropij & recentiorum hiſtoricorum, quum de Barbaris loquuntur. Ita Rhenus duas dicebatur habere ripas: hanc citeriorem Romanam, illam vlteriorem, Barbaram. Claudia.

Barbara gẽtes quæ.

O quoties doluit Rhenus, qua Barbarus ibat,
Quòd te non geminis frueretur iudice ripis.

c Nunquid non multi ſenatores.) Donatis ciuitate multis gentibus, etiã in ſenatum ex illis complures ſunt aſcripti, fueruntq́; ſenatores, tametsi ſi Romam nunquam veniſſent, vt ciues alij, qui Romam nunquã viderunt.

Quàm alieni à iactantia debeant eſſe Chriſtiani, ſi aliquod fecerint pro dilectione æternę patriæ, cum tanta Romani geſſerint pro humana gloria & ciuitate terrena.

Caput XVIII.

QVid ergo magnum eſt pro illa æterna cœleſtiq́; patria, cuncta ſeculi huius quamlibet iucunda blandimenta contemnere, ſi pro hac temporali atque terrena filios Brutus potuit & occidere, quod illa facere neminem cogit? Sed certe difficilius eſt filios interimere, quàm quod pro iſta faciendum eſt, ea quæ filiis congreganda videbantur, atque C ſeruanda vel donare pauperibus, vel ſi exiſtat tentatio, quæ id pro fide atque iuſtitia fieri compellat, amittere. Fœlices enim vel nos vel filios noſtros, non diuitię terrenæ faciunt, aut nobis viuentibus amittendæ, aut nobis mortuis à quibus neſcimus, vel forte à quibus noluimus poſſidendæ. Sed deus fœlices facit, qui eſt mẽtium vera opulentia. Bruto autem quia filios occidit, infœlicitatis perhibet teſtimonium etiam poëta laudator, Ait enim: Natoſq́; pater noua bella mouentes, Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit Infœlix, vtcunque ferent ea facta * minores. Sed verſu ſequenti, conſolatus eſt infelicem: Vicit amor patriæ, laudúmque immenſa cupido. Hæc ſunt duo illa libertas & cupiditas laudis humanæ, quæ ad facta compulere miranda Ro. Si ergo pro libertate moriturorum & cupiditate laudum, quæ à mortalibus expetuntur, occidi filij à patre potuerunt, quid magnum eſt ſi pro vera libertate, quæ nos ab iniquitatis & mortis, & diaboli dominatu liberos facit, nec cupiditate humanarum laudum, ſed charitate liberandorum hominum: non à Tarquinio rege, ſed à

Æneid. 6.

** alias, fata.*

dæmonibus & dæmonum principe: non filij occiduntur, ſed Chriſti pauperes inter filios computantur. D Si alius etiã Ro. princeps cognomine Torquatus filium, non quia contra patriam, ſed etiam pro patria: tamen quia contra imperium ſuum, id eſt contra quod imperauerat pater imperator, ab hoſte prouocatus iuuenili ardore pugnauerat, licet viciſſet, occidit: ne plus mali eſſet in exemplo imperij contempti, quàm boni in gloria hoſtis occiſi: vt quid ſe iactent, qui pro immortalis patriæ legibus omnia quæ multo minus quàm filij diliguntur, bona terrena contemnunt? Si Furius Camillus etiam ingratam patriam, à cuius ceruicibus acerrimorum hoſtium Veientium iugum depulerat, damnatúſque ab æmulis fuerat, à Gallis iterum liberauit, quia non habebat potiorem vbi poſſet viuere glorioſius: cur extollatur velut grande aliquid fecerit, qui forte in eccleſia ab inimicis carnalibus ſ velut ſ grauiſſimam exhonorationis paſſus iniuriam, non ſe ad eius hoſtes hæreticos tranſtulit, aut aliquam contra illam ipſe hæreſim condidit, ſed eam potius, quantum valuit ab hæreticorum pernicioſiſſima prauitate defendit: cum alia E non ſit, non vbi viuatur ᵃ in hominum gloria, ſed vbi vita acquiratur æterna? Si Mutius vt cum Porſenna rege pax fieret, qui grauiſſimo bello Romanos premebat, quia Porſennam ipſum occidere nõ potuit, & pro eo alterum deceptus occidit, in ardentem aram ante eius oculos dexteram extendit, dicẽs, multos tales, qualem illum videret, in eius exitium coniuraſſe: cuius ille fortitudinem & coniurationem talium perhorreſcens, ſine vlla dilatione ſe ab illo bello facta pace cõpeſcuit. Quis regno cœlorum imputaturus eſt merita ſua, ſi pro illo non vnam manum neque hoc ſibi vltro faciens, ſed perſequente aliquo patiens totum flammis corpus impenderit? Si Curtius armatus equo concito in abruptum hiatum terrę ſe pręcipitem dedit, deorum ſuorum oraculis ſeruiens, qui iuſſerant, vt illuc id quod Romani haberent optimum mitteretur: nec aliud intelligere potuerunt, quàm viris armiſq́; ſe excellere, vnde videlicet oportebat, vt deorum iuſſis in illum interitum vir præcipitaretur armatus. Quid ſe magnũ pro æterna patria feciſſe dicturus eſt, qui aliquam fidei ſuæ paſſus inimicum, non ſe vltro in talem mortem mittens, ſed ab alio miſſus obierit, quandoquidam à domi- F no ſuo eodémque rege patriæ ſuæ certius oraculum accepit: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autẽ non poſſunt occidere. *Matth. 10.* Si ſe occidendo certis verbis quodammodo conſecrantes Decij deuouerunt, vt illis cadentibus, & iram deorum ſanguine ſuo placantibus, Ro. liberaretur exercitus, nullo modo ſuperbiant ſancti martyres, tanquam dignum aliquid pro illius patriæ participatione fecerint, vbi æterna eſt & vera fœlicitas, ſi vſque ad ſui ſanguinis effuſionem non ſolum ſuos fratres, pro quibus fundebatur, verum & ipſos inimicos, à quibus fundebatur, ſicut eis præceptum eſt diligentes, charitatis fide, & fidei charitate certarunt. Si Marcus Puluillus ᵇ dedicans ædem Iouis, Iunonis, Mineruę, falſò ſibi ab inuidis ᶜ morte filij nunciata, vt illo nuncio perturbatus abſcederet, atque ita dedicationis gloriam collega eius conſequeretur, ita contempſit, vt eum etiam proiici inſepultum ᵈ iuberet: & ſic in eius corde orbitatis dolorem, glorię cupiditas vicerat, quid magnum ſe pro Euangelij ſancti prædicatione, qua ciues ſupernæ patriæ de diuerſis liberantur & colliguntur erroribus, feciſſe dicturus eſt, cui dominus de ſepultura patris ſui ſolicito ait, Sequere me, & ſine mortuos ᵉ

ſepelire

G ſepelire mortuos ſuos? Si Marcus Regulus ne crudeliſſimos hoſtes iurando falleret, ad eos ab ipſa Roma reuerſus eſt, quoniam ſicut Romanis eum tenere volentibus reſpondiſſe fertur, poſteaquam Afris ſeruierat, dignitatem illic honeſti ciuis habere non poſſet: eumque Carthaginenſes, quoniam contra eos in Romano ſenatu egerat, grauiſsimis ſupplicijs necauerunt, qui cruciatus non ſunt pro fide illius patriæ contemnendi, ad cuius beatitudinem fides ipſa perducit? Aut quid retribuetur domino pro omnibus quæ retribuit, ſi pro fide quæ illi debetur, talia fuerit homo paſſus, qualia pro fide, quam pernicioſiſsimis inimicis debebat, paſſus eſt Regulus? Quomodo autem ſe audebit extollere de voluntaria paupertate Chriſtianus, vt in huius vitæ peregrinatione [f] expeditior ambulet viam, quæ perducit ad patriam, vbi veræ diuitiæ ipſe deus eſt, cum audeat vel legat Lucium Valerium, [g] qui in ſuo defunctus eſt conſulatu, vſqueadeo fuiſſe pauperem, vt nummis à populo collatis, eius ſepultura curaretur? Audiat vel legat Quintium Cincinnatum, [h] cum quatuor iugera poſsideret, & ea ſuis manibus coleret, ab aratro eſſe abductũ vt dictator fieret: maior vtique honore, quàm conſul: [i] victiſq; hoſtibus, [k] ingentem gloriam conſecutum, in H eadem paupertate manſiſſe? Aut quid ſe magnum feciſſe prædicabit, qui nullo præmio mundi huius fuerit ab æternæ illius patriæ ſocietate ſeductus, cum Fabritium [l] didicerit tantis muneribus Pyrrhi regis Epirotarum, promiſſa etiam quarta parte regni, à Ro. ciuitate nõ potuiſſe diuelli: ibique in ſua paupertate priuatum manere voluiſſe? Nam illud quod Remp. id eſt, rem populi, rem patriæ, rem communem cum haberent opulentiſsimã atque ditiſsimã, ſic ipſi in ſuis domibus pauperes erant, vt quidam eorum qui iam bis cõſul [m] fuiſſet, ex illo ſenatu pauperum hominum [n] pelleretur notatione cenſoria, quod decem pondo argenti in vaſis habere compertus eſt: ſi ita iidem ipſi pauperes erãt, quorum triumphis publicum ditabatur ærarium, nõnne omnes Chriſtiani, qui excellentiore propoſito diuitias ſuas communes faciunt, ſecundum id quod ſcriptum eſt in actibus Apoſtolorum, Vt diſtribuatur vnicuique, ſicut cuique opus eſt: & nemo dicat aliquid proprium, ſed ſint illis omnia communia: intelligunt ſe nulla ob hoc ventilari oportere iactantia: id faciendo pro obtinenda ſocie- I tate angelorum, cum penè tale aliquid illi fecerint pro conſeruanda gloria Romanorum? Hæc & alia, ſi qua huiuſmodi reperiuntur in literis eorum, quando ſic innoteſcerent, quando tanta fama prædicarẽtur, niſi Ro. imperium longe lateq; porrectum, magnificis ſucceſsibus augeretur? Proinde per illud imperium tam latum tàmque diuturnum, virorũmque tantorum virtutibus præclarum atque glorioſum, & illorum intentioni merces, quam quærebãt, eſt reddita, & nobis propoſita neceſſariæ cõmmonitionis* exempla: vt ſi virtutes, quarum iſtæ vtcunq; ſunt ſimiles, quas iſti pro ciuitatis terrenæ gloria tenuerũt, pro dei glorioſiſsima ciuitate nõ tenuerimus, pudore pungamur: ſi tenuerimus, ſuperbia non extollamur? Quoniam ſicut dicit Apoſt. Indignæ ſunt paſsiones huius temporis ad futurã gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Ad humanam verò gloriam præſentiſque temporis ſatis digna vita exiſtimabatur illorum. Vnde etiam Iudæi, qui Chriſtum occiderunt, reuelante teſtamento nouo, quod in veteri velatum fuit, vt non pro terrenis & temporalibus beneficijs, quæ diuina prouidentia permixte bonis maliſque concedit, ſed pro æterna vita muneribuſque perpetuis & ipſius ſupernæ ciuitatis ſocietate colatur deus vnus, & verus: rectiſ- K ſime iſtorum gloriæ donati ſunt: vt hi qui qualibuſcunque virtutibus terrenam gloriã quæſierunt, & acquiſierunt, vincerent eos qui magnis vitijs datorem veræ gloriæ & ciuitatis æternæ occiderunt, atque reſpuerunt.

Luca. 9. — Pſal. 115. — Actor. 4. — *al. communionis. — Roma. 8.

a Cum alia non ſit vbi viuatur.) Deeſt vna negatio. ſic legendum, Cum alia non ſit ob vbi viuatur in hominum gloria. b Si M. Puluillus.) Liuius lib. ij. & Vale. lib. v. Plutar. in Publicola, Dionyſius, & alij. Templum Ioui, Iunoni, & Mineruæ votum eſt à Tarquinio Priſco, extructum à Superbo: quo expulſo, dedicatio ad conſules ſpectabat, ſortito dedicatio Capitolij obtigit M. Horatio Puluillo, cui cõtigit quod Auguſt. narrat. c Sibi ab inuidis.) A M. Vale. P. Valerij cõſulis fratre, qui ægreferebat ob ab homine ſuæ familiæ dicari tam magnificum templum. nunciauit ergo filium obiſſe, vt funeſta familia Horat. à dedicatione abſiſteret. d Vt eum etiam proijci inſepultum.) Sic Plutarch. nam Liuius efferri eum iuſſiſſe ſcribit. e Sine mortuos.) Sine homines mundo viuos, ſed re vera mortuos, quia deo mortuos, ſepelire eos quos ipſi mortuos arbitrantur. f Vt in huius vitæ peregrinatione.) Prorſus vt in via, ſic in vita, vt quiſque eſt expeditior, minimiſque oneribus grauatus, ita facillime iter conficit. g Vel legat Lucium Valerium.) Valerium Publicolam ſcribunt Liui. Vale. Plutar. Diony. Eutropius & alij ob tenuitatem cẽſus funere publico eſſe elatum. Plutar. collatam ab vnoquoque ſcribit certam ſummam ad expẽſam funeris. Apuleius in Apologia de magia, ſextantes dicit collatos. Sed Auguſti. hic vt aliud agens hiſtoriam ſummo tenus attigit, ita nec prænomen, nec annum mortis exacte attendit. dicebatur enim P. non L. & non in ſuo quarto conſulatu obijt, ſed anno põſt, Verginio & Caſsio Coſſ. ſexto anno poſt expulſos reges. Liui. & Diony. h Quintium Cincinnatum.) Liuius lib. iij. & Vale. lib. iiij. i Maior vtique honore quàm conſul.) Dictatura magiſtratus erat regius, a quo non erat prouocatio, cui conſules cæteriq; magiſtratus dicto audientes erant. ſex menſibus lege finiebatur, & in ſolis periculis Reip. creabatur à conſule, in terra Italia, ſilentio noctis populi magiſter nominabatur, ſibiq; magiſtrum equitum aſciſcebat. anno vr. con. cclij. hic magiſtratus in vrbem eſt inductus, poſt Cæſaris mortem lege M. Antonij conſulis propter inuidiam Cæſaris perpetui dictatoris, in perpetuum ſublatus. k Victiſque hoſtibus.) Equis, de quibus triumphauit. l Fabritium.) Hic pauper fuit, & diuitiarum contemptor, inſectatorque: miſſus legatus de captiuis redimẽdis ad Pyrrhum regem Epirotarum, rogatus eſt ab eo vt in Epirum ſecum iret, daturum illi ſe quartam ſui regni partem: cui Fabritius reſpondit hoc regi non expedire: Epirotas enim Fabritium ſi viderent, & noſſent, libentius ipſi parituros, quàm Pyrrho. quod Pyrrhus non ægre tulit, ſed ſimplicem magnanimitatẽ Fabritij admiratus eſt. pecuniã etiam ab eodem rege oblatam amicitiæ nomine, repudiauit. m Vt quidam eorum qui iam bis conſul.) Vale. lib. ij. de Cornelio Ruffino iſtud narrat, qui motus eſt ſenatu ab hoc ipſo Fabritio cẽſore, quòd decem pondo argẽti facti haberet. Idem Liui. lib. xiiij. & Gel. lib. iiij. qui eum Dictatorem quoque fuiſſe narrat. Hic eſt Cornelius, qui Sibylla prius, deinde Sylla primus Corneliorum eſt dictus, Macrobius: priorem conſulatum geſsit cum Mar. Curio Dentato: poſteriorem xiij. anno põſt cum C. Iunio. n Ex illo ſenatu pauperum hominum.) Nulla ætas feracior fuit continentium & ſanctorum hominum Romæ, quàm illa belli Pyrrhi.

Valerius Publicola. — Dictatura. — L — Fabritius. — Cornelius Sylla.

Quomodo inter ſe differant cupiditas gloriæ & cupiditas dominationis.* *Capu[t] XIX.*

*al. Quo.

INtereſt ſanè inter cupiditatem humanæ gloriæ, & cupiditatem dominationis. Nam licet procliue ſit, vt qui humana gloria nimium delectatur, etiam dominari ardenter affectet, tamen qui M veram licet humanarum laudum gloriam concupiſcunt, dant operam bene iudicantibus non diſplicere. Sunt enim multa in moribus bona, de quibus multi bene iudicant: quamuis ea multi non habeant, & per ea bona morum nituntur ad gloriam, & imperium, vel dominationem, de quibus ait Saluſtius: Sed ille vera via nititur. Quiſquis autem ſine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene iudicantibus diſplicere, dominari atque imperare deſiderat, etiam per apertiſsima ſcelera quærit plerunq; obtinere, quod diligit. Proinde qui gloriam concupiſcit, aut vera via nititur, aut certe dolis atq; fallacijs contendit, volens bonus videri, quod non eſt. Et ideo virtutes habenti magna virtus eſt contemnere gloriam, quia contemptus eius in conſpectu dei eſt: iudicio autem non aperitur humano. Quicquid enim fecerit ad oculos hominum, quo gloriæ contemptor appareat, ad maiorem laudem, hoc eſt, ad maiorem gloriam facere ſi credatur, non eſt vnde ſe ſuſpicantium ſenſibus aliter eſſe, quàm ſuſpicãtur oſtendat.

Sed

A Sed qui cõtemnit iudicia laudantium, contemnit etiã ſuſpicantium temeritatem, quorum tamen, ſi vere bonus eſt, non contemnit ſalutem: quoniam tantæ iuſtitiæ eſt, qui de ſpiritu dei virtutes habet, vt etiam ipſos diligat inimicos, & ita diligat, vt ſuos oſores, vel detractores velit correctos habere conſortes: non eſt in terrena patria, ſed ſuperna. In laudatoribus autem ᵃ ſuis, (*alijs, al.*) quanuis paruipendat, quod eum laudãt, non tamen paruipendit, quod eum amant: nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat diligentes. Ideoque inſtat ardenter, vt potius ille laudetur, à quo habet homo, quicquid in eo iure laudatur. Qui autem contemptor gloriæ dominationis eſt auidus, beſtias ſuperat: ſiue crudelitate vitæ, ᵃ ſiue fluxu luxuriæ. Tales quidam Romani fuerunt. Non enim cura exiſtimationis amiſſa, dominationis cupiditate caruerunt. Multos tales fuiſſe prodit hiſtoria. Sed huius vitij ſummitatem, & quaſi arcem quandam Nero Cæſar primus ᵇ obtinuit: cuius fuit tanta luxuries, vt nihil ab eo putaretur virile metuendum: tanta crudelitas, vt nihil molle habere crederetur, ſi neſciretur. Etiam talibus tamen dominandi poteſtas non datur, niſi ſummi dei prouidentia, quãdo res humanas iudicat talibus dominis dignas. Aperta de hac re vox di- (*Prouerb. 8.*) uina eſt, loquente dei ſapientia: Per me reges regnant, & tyranni per me tenent terram. Sed ne tyranni nõ peſ-

B ſimi ᶜ atque improbi reges, ſed veteri nomine fortes di- (*Aeneid. 7.*) cti exiſtimentur. vnde ait Virgil. Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyrãni. ᵈ Apertiſsime alio loco de deo (*Iob. 34.*) dictum eſt: Qui regnare facit hominem hypocritam propter peruerſitatem populi. Quam ob rem, quanuis, vt potui, ſatis expoſuerim qua cauſa deus vnus verus & iuſtus, Romanos ſecundum quandam formam terrenæ ciuitatis bonos adiuuerit, ad tanti imperij gloriam conſequendam: poteſt tamen & alia cauſa eſſe latẽtior, propter diuerſa merita generis humani, deo magis nota, quàm nobis: dum illud conſtet inter omnes veraciter pios, neminem ſine vera pietate, id eſt, veri dei vero cultu, veram poſſe habere virtutem: nec eam veram eſſe, quando gloriæ ſeruit humanæ. Eos tamen qui ciues non ſunt ciuitatis æternæ, quæ in ſacris literis noſtris dicitur ciuitas dei, vtiliores eſſe terrenæ ciuitati, quando habent virtutem, vel ᵉ ipſam, quàm ſi nec ipſam. Illi autem qui vera pietate ᶠ prędíti, bene viuunt, ſi hanc ſcientiam regendi populos conſectati ſunt, nihil eſt fœlicius rebus humanis, quàm ſi deo miſerante habeãt poteſta-

C tem. Tales autem homines, virtutes ſuas, quãtaſcunque in hac vita poſſunt habere, non tribuunt niſi gratię dei: quod eas volentibus ᵍ credentibus petentibúſque dederit, ſimúlque intelligant, quantum ſibi deſit ad perfectionem iuſtitiæ: qualis eſt in illorum ſanctorum angelorum ſocietate, cui ſe nituntur aptare. Quantumlibet autem laudetur, atque prædicetur virtus, quæ ſine vera pietate ſeruit hominum gloriæ, nequaquam ſanctorum exiguis initiis comparanda eſt, quorum ſpes poſita eſt in gratia & miſericordia veri dei.

a Sive crudelitate vitæ.) Alibi, ſiue crudelitatis vitiis ſiue luxuriæ. b Nero Cæſar primus.) Hic fuit filius Domitij Aenobarbi & Agrippinæ Germanici filiæ, adoptatus à Claudio Cæſare Vitrico. (*Nero.*) vnde & Claudius Nero Cæſar eſt dictus. Patri ſucceſſit vltimus principum, domum Cæſarum cognatione attingentium homo incredibilis crudelitatis, & ignauiæ, hiſque vitiis ad poſteros nobilitatus. Et erat aliqui ſicut Tranquillus narrat, æternitatis, perpetuæq́; famæ cupidus. Aprilem menſem Neroneum appellauit. Romam Neropolim nuncupare deſtinarat. c Sed ne tyranni non peſsimi.) Dixi alias de tyranno. Olim (*Tyrannus.*) nihil inter regem & tyrannum intererat. à τυραννίω dicitur, quod eſt impero. Virg. iiij. Aeneid. Te propter Libycæ gentes Nomadúmque tyranni, Odêre infenſi. Et Hora. lib. iij. Carm. Princeps & innátem Maricæ litoribus tenuiſſe Lyrim, late tyrannus. Acron: Tyrannus alibi pro domino, alibi pro crudeli, alibi pro potente. Ita Auguſtinus fortem hic poſuit D pro potente vt apud Græcos δύναμις & potentia eſt, & fortitudo, quemadmodum apud Homerum ſæpe, & Pindarum vt in Nemeis de Hercule [illegible]. d Dexteram tetigiſſe tyranni.) Aeneæ, quem Latinus virum bonum eſſe exiſtimabat. e Quando habent virtutem vel.) Mendoſus locus. ſenſus eſt, vtiliores eſſe terrenæ ciuitati, quum habent gloriæ cupidinem, quàm quum nec ipſam. f Illi autẽ qui vera pietate.) Iſti ſunt illi veri philoſophi qui ſi dominarentur, vel domini eorum eſſent ſimiles, beatas fore Reſp. Plato dixit. g Quod eas volẽtibus.) Ex epiſtola catholica Iacobi. j. capite. Si quis veſtrum indiget ſapiẽtia, poſtulet à deo, qui dat omnibus ſimpliciter, nec improperat: & dabit ei. poſtulet autem fide, nihil hæſitans.

Tam turpiter ſeruire virtutes humanæ gloriæ, quàm corporis voluptati. *Caput XX.*

SOlent philoſophi, ᵃ qui finem boni humani in ipſa virtute conſtituunt, ad ingerẽdum pudorem quibuſdam philoſophis, qui virtutes quidem probant, ſed eas voluptatis corporalis fine metiuntur, & illam per ᵃ ſeipſam putant appetẽdam, (*propter.*) iſtas propter ipſam, tabulam quandam verbis pingere, vbi voluptas in ſella regali quaſi delicata quædam regina conſidat: eíque virtutes famulæ ſubiiciantur, obſeruantes eius nutum: vt faciant, quod illa imperauerit. Quæ prudentiæ iubeat: vt vigilanter inquirat, quomodo voluptas regnet, & ſalua ſit. Iuſtitię iubeat, vt pręſtet beneficia, quæ poteſt ad comparãdas amicitias corporalibus commodis neceſſarias: nulli faciat iniuriam, ne E offenſis legibus, voluptas viuere ſecura non poſsit. Fortitudini iubeat, vt ſi dolor corpori acciderit, qui non compellat in mortem, teneat dominam ſuam, id eſt, voluptatem fortiter in animi cogitatione, vt per priſtinarum deliciarum ſuarum recordationem mitiget præſentis doloris aculeos. Temperantiæ iubeat, vt tantum capiat alimentorum: & ſi qua delectant, ne per immoderationem noxium aliquid valetudinem turbet: & voluptas, quam etiam in corporis ſanitate Epicurei maximam ponunt, grauiter offendatur. Ita virtutes cum tota ſuæ gloriæ dignitate, quanquam imperioſæ cuidam & inhoneſtæ mulierculæ ſeruient voluptati. Nihil hac pictura dicunt eſſe ignominioſius, & deformius, & quod minus bonorum ferre poſsit aſpectus: & verum dicunt. Sed non exiſtimo ſatis debiti decoris eſſe, picturam, ſi etiam talis fingatur, vbi virtutes humanæ gloriæ ſeruiant. Licet enim iſta gloria delicata mulier nõ ſit, ᵇ inflata tamen eſt, & multum inanitatis habet. Vnde non ei digne ſeruit ſoliditas quædam firmitáſque virtutum, vt nihil prouideat prudentia, nihil diſtribuat iuſtitia, nihil toleret fortitudo, nihil temperantia moderetur, niſi vnde placeatur hominibus, & ventoſæ gloriæ ſeruiatur. Nec illi ſe ab iſta defenderint fœditate: qui cum aliena ſpernant iudicia, velut gloriæ contemptores, ſibi ſapientes videntur, & ſibi placent. Nam eorum virtus, ſi tamen vlla eſt, alio modo quodam humanæ ſubditur laudi. Neque enim ipſe qui ſibi placet, homo non eſt. ᶜ Qui autem vera pietate in deum quem diligit, credit, & ſperat, plus intendit in ea, in quibus ſibi diſplicet, quàm in ea, ſi qua in illo ſunt, quæ non tam ipſi quàm veritati placent. Neque id tribuit, vnde iam poteſt placere, niſi eius miſericordiæ, cui metuit diſplicere. De his ſanatis gratias agens, de illis ſanandis preces fundens.

a SOlent philoſophi.) Stoici, vt Cleanthes. Cicero ſecundo de finibus meminit tabellæ huius & picturæ. b Delicata mulier non ſit.) Nam ſudore & laboribus quæritur. c Homo non eſt.) Id eſt humana, & humanè ſapit.

Romanum regnum à deo vero eſſe diſpoſitum, à quo eſt omnis poteſtas, & cuius prouidentia reguntur vniuerſa.

Caput XXI.

Quæ

G QVæ cum ita ſint, non tribuamus dandi regni atq; imperij poteſtatem, niſi deo vero, qui dat fœlicitatem in regno cœlorum [a] non niſi ſolis *Matth.5.* piis: regnum vero terrenum, & piis & impiis: *Luca.9.* ſicut ei placet, cui nihil iniuſte placet. Quãuis etiam aliquid dixerimus, quod apertum nobis eſſe voluit, tamẽ multum eſt ad nos, & valde ſuperat vires noſtras, hominum occulta diſcutere, & liquido examine merita diiu *Pſal.115.* dicare regnorum. Ille igitur vnus verus deus, qui nec iudicio, nec adiutorio deſerit genus humanum, quando voluit, & quantum voluit Romanis regnum dedit: qui dedit Aſſyriis, vel etiam Perſis: à quibus ſolos duos deos coli,[b] vnum bonum, alterum malum continent literæ iſtorum, vt taceam de populo Hebræo, de quo iam dixi, quantum ſatis viſum eſt: qui præter vnum deum nõ coluit, & quanto regnauit. Qui ergo Perſis dedit ſegetes, ſine cultu deæ Segetiæ: qui alia dona terrarũ ſine cultu tot deorum, quos iſti rebus ſingulis ſingulos, vel etiam rebus ſingulis plures præpoſuerunt: ipſe etiam regnum dedit ſine cultu eorum, per quorum cultũ ſe iſti regnaſ-
H ſe crediderunt. Sic etiam hominibus, qui Mario, ipſe Caio [c] Cæſari: qui Auguſto, ipſe & Neroni: qui Veſpaſianis, vel patri, vel filio ſuauiſsimis imperatoribus,[d] ipſe & Domitiano crudeliſsimo. Et ne per ſingulos ire neceſſe ſit, qui Conſtantino Chriſtiano, ipſe apoſtatæ Iuliano,[e] cuius egregiam indolem decepit amore dominandi ſacrilega & deteſtanda curioſitas, cuius vanis deditus oraculis erat, quando fretus ſecuritate victoriæ, naues quibus victus neceſſarius portabatur, incendit. Deinde feruide inſtans immodicis auſibus, & mox merito temeritatis occiſus, in locis hoſtilibus egenum reliquit exercitum, vt aliter inde non poſſet euadi, niſi cõtra illud auſpicium dei Termini, de quo ſuperiore libro diximus, Romani imperij termini mouerentur. Ceſsit enim Terminus deus neceſsitati, qui non ceſſerat Ioui. Hæc planè deus vnus & verus regit, & gubernat, vt pla
I cet. Et ſi occultis cauſis, nunquid iniuſtis?

a QVi dat fœlicitatem in regno cœlorum.) Sunt quædam exemplaria, quæ ſic habent. Qui dat fœlicitatem regnum cœlorum ſolis piis. Alia ſic: Qui dat fœlicitatem in regno cœlorum ſolis piis. Vtroque modo melius, quàm ut excuſum. *Victorianũ legit primã lectionem.* b A quibus ſolos duos deos coli.) Perſæ Magi, quorum princeps Zoroaſtres, duo principia ponebant: vnum bonum, alterum malum. *Zoroaſtres.* Nomen bonum cœli, malu vero inferorum deum arbitrantes. Hunc Plutonem & Arimanium dixerunt dæmonem malum, illum vero dæmonem bonum Iouem & Horoſmadẽ. Authores Hermippus, Eudoxus, & Theopompus apud Laertium Diogenem. Magos videtur ſecutus Plato libro decimo legum, quum animas ponit in mundo geminas: alteram vnde proficiſcantur bona, alteram vnde mala: niſi potius Pythagoræ ſententiæ aſſenſus eſt, qui principiorum vnitatem deum eſſe ait mentem, vniuſque naturam, & bonum. Dyada vero infinitam, materialem, circa quam eſt multitudo, genitus, & malum. Manichæi quoque hæretici, vt Auguſtinus libro de hæreſibus ſcripſit, duo principia ponebant inter ſe diuerſa & aduerſa, eadẽmque æterna & coæterna: Duáſque naturas atque ſubſtantias, boni ſcilicet & mali. qua opinione antiquos alios hæreticos ſunt ſecuti. *Manichæi.* c Qui Mario, ipſe Caio.) Binos coniungit, alterum bonum, alterum malum. crudelis Marius, clementiſsimus C. Cæſar optimus princeps Auguſtus, peſsimus Nero. d Suauiſsimis imperatoribus.) T. Veſpaſianus duos habuit filios, alterum ſibi cognominem, alterum Domitianum. *Veſpaſianus.* Pater fuit vir multorum ſalium, & iucundiſsimus. Filius Titus tam humanus, vt amor & deliciæ generis humani ſit nominatus, Suetonius. Plinius Secundus in præfatione naturalis hiſtoriæ ad Titum Veſpaſianum filium: Narrare tibi conſtitui iucundiſsime imperator: ſit enim hæc tui præfatio veriſsima, dum maximo conſeneſcit in patre. Domitianus patri & fratri diſsimilis, ſæuus & inimicus omnium fuit. e Ipſe apoſtatæ Iuliano.) *Iulianus.* Quaſi deſertori, & transfugæ Iuliano: qui quum eſſet prius Chriſtiana pietate imbutus, deſeruit ab ea inductus à Libanio ſophiſta, dedidítque ſe totum oraculis, ſortib[us], dictiſque & factis magorum ac diuinaculorum, quorum inanibus fraudulentiſque reſponſis & promiſsis præceps ruit. vir cæterũ egregij animi, regendi que imperij callentiſsimus.

Tempora exitúſque bellorum ex dei pendere iudicio.

Caput XXII.

SIc etiam tempora ipſa bellorum ſicut in eius K arbitrio eſt, iuſtóque iudicio & miſericordia vel atterere, vel conſolari genus humanum, vt alia citius, alia tardius finiantur: bellum Piratarum [a] à Pompeio, bellum Punicum tertium [b] à Scipione, incredibili celeritate, & temporis breuitate cõfecta ſunt. Bellum quoque fugitiuorum gladiatorum, quamuis multis Romanis ducibus [c] & duobus conſulibus victis, Italiáque horribiliter contrita atque vaſtata, tertio tamen anno poſt multa conſumpta cõſummatum [*] eſt. *alias, conſumptum.* Picentes, Marſi, & Peligni gentes non exteræ, ſed Italicæ poſt diuturnam & deuotiſsimã ſub Romano iugo ſeruitutem, in libertatem caput erigere tentauerunt: iam multis nationibus Romano imperio ſubiugatis, deletáque Carthagine. In quo bello Italico Romanis ſæpiſſime victis, vbi & duo conſules perierunt,[d] & alij nobiliſsimi ſenatores. Non diuturno tamen tempore tractum eſt hoc malum. Nam quintus ei annus finem dedit, ſed bellum Punicum ſecundum cum maximis detrimentis & calamitate Reipublicæ per annos decem & octo Romanas vires extenuauit, & penè cõſumpſit: L in duobus prælijs [e] fermè ſeptuaginta Romanorum milia ceciderunt. Bellum Punicum primum per viginti & tres annos peractum eſt: bellum Mithridaticum quadraginta annis.[f] Ac ne quiſquam arbitretur rudimenta Romanorum fuiſſe fortiora ad bella citius peragenda, ſuperioribus temporibus multum in omni virtute laudatis, bellum Samniticum annis tractum eſt fermè quinquaginta, in quo bello ita Romani victi ſunt, vt ſub iugum etiam mitterentur. Sed quia non diligebant gloriam propter iuſtitiam, ſed iuſtitiam propter gloriam diligere videbantur, pacem factam, fœdúſque [h] ruperunt. Hæc ideo commemoro, quoniam multi præteritarum rerum ignari: quidam etiam diſsimulatores ſuæ ſcientiæ, ſi temporibus Chriſtianis aliquod bellum paulo diutius trahi vident: ilico in noſtram religionem proteruiſsime inſiliunt, exclamantes, quod ſi illa non eſſet, & vetere ritu numina colerentur, iam Romana illa virtute, quæ adiuuante Marte & M Bellona, tanta celeriter bella confecit, id quoque celerrime finiretur. Recolant igitur qui legerunt quàm diuturna bella, quàm varis euentibus,[i] quàm luctuoſis cladibus à veteribus ſint geſta Romanis, ſicut ſolet orbis terrarum velut procelloſiſsimum pelagus varia talium malorum tempeſtate iactari: & quod nolunt aliquando fateantur: nec inſanis aduerſus deum linguis ſe interimant, & decipiant imperitos.

a BEllum Piratarum.) Intra quadrageſimum diem, poſtquam Brundiſio Pompeius ſoluit. Florus & Cic. pro lege Manilia. b Bellum Punicum tertium.) Intra tres annos ſuſceptum & confectũ. c Quàm multis Romanis ducibus. Arius prætor & cõſules duo Gn. Lentulus & L. Gellius ab Sparthaco ſunt victi. d Vbi & duo conſules perierunt.) L. Iulius Cæſar, & P. Rutilius Liuius. e In duobus prælijs.) Traſimenum lacum, & ad Cannas. f Bellum Mithridaticum quadraginta annis.) Sic Florus: ſed intermiſſum eſt pace cum Sylla facta: repetitum à L. Lucullo: perfectum à Gn. Pompeio Magno. g Annis fermè quinquaginta.) Eutropius, & Oroſius vndequinquaginta annos in hoc bello numerant, Florus quinquaginta. Appianus octoginta, quod eſt Liuij computationi vicinius. qui lib. xxiij. per centum propè annos bellum dicit geſtum inter Romanos & Samnites, variante fortuna euentum. Quod ſi bellum Samniticũ Fabio Gurgite conſule finitur, non ſunt plures, q̃ anni quinquaginta à M. Valerio Coruino, & à Cornelio Coſſo Coſſ. ſed iunxerunt ſe Samnitium arma etiam cum Pyrrho, & iam antea cum Dentato conſeruerant manus, poſt Gurgitem conſulẽ, & ante quàm in Italiam tranſiret Pyrrhus. h Pacem factã fœdúſq;.) Satis hoc oblique ſignificat Liuius lib. ix. quum verbis Pontij Samnitium ducis eludi fidem, fœdera, ſacraq; à Romanis puerilibus interpretamentis dicit, quod re vera ita erat: nam in verbis pueriliter plerunque cauillabantur ad ſuum commodum. i Quàm varis euentibus.) Alij codices euentis. Non diſputo an dici poſſit euentus, plurali numero. quod rarum eſſe Valla ait: dici tamen poſſe certum eſt, & inueniri ille non negat. *Euentus.*

De bello

A *De bello in quo Rhadagaiſus rex Gotthorum dæmonum cultor, vno die cum ingentibus copiis ſuis victus eſt.* *Caput XXIII.*

QVod tamen noſtra memoria recentiſsimo tẽpore deus mirabiliter & miſericorditer fecit, non cum gratiarum actione commemorant, ſed quãtum in ipſis eſt, omnium ſi fieri poteſt hominum obliuione ſepelire conantur: quod à nobis ſi tacebitur, ſimiliter erimus ingrati. Cum Rhadagaiſus rex Gotthorum[a] agmine ingenti, & immani iam in vrbis vicinia cõſtitutus, Romanis ceruicibus immineret: vno die tanta celeritate ſic victus eſt, vt ne vno quidem non dicam extincto, ſed nec vulnerato Romanorum, multo amplius quàm centum milium proſterneretur eius exercitus, atque ipſe cum filiis mox captus pœna debita necaretur. Nam ſi ille tam impius, cum tantis & tam impiis copiis Romã fuiſſet ingreſſus, cui pepercisſet? quibus honorem locis martyrum detuliſſet? In qua perſona deum timeret? cuius non ſanguinem effuſum, cuius pudicitiam vellet intactam? Quas autem iſti pro diis ſuis voces haberent, quanta inſultatione iactarent, quod ideo ille viciſſet, ideo tanta potuiſſet, quia quotidianis ſacrificiis placabat, atq; inuitabat deos, quod Romanos facere Chriſtiana religio nõ ſinebat. Nam pro-
B pinquante iam illo his locis, vbi nutu ſummæ maieſtatis oppreſſus eſt, cum eius fama vbique crebreſceret, nobis apud Carthaginem dicebatur: hoc credere, ſpargere, iactare Paganos, quod ille diis amicis protegentibus & opitulantibus, quibus immolare, quotidie ferebatur, vinci omnino nõ poſſet ab eis qui talia diis Romanis ſacra non facerent, nec fieri à quoquã permitterẽt. Et non agunt miſeri gratias tantę miſericordiæ dei, qui cum ſtatuiſſet irruptione barbarica grauiore dignos mores hominum caſtigare, indignationem ſuam, tanta manſuetudine temperauit, vt illum primo faceret mirabiliter[*] vinci, ne ad infirmorum animos euertendos gloria daretur dæmonibus, quibus eum ſupplicare conſtabat. Deinde cum ab his Barbaris Roma caperetur, qui contra omnem conſuetudinem bellorum ante geſtorum ad loca ſancta cõfugientes, Chriſtianæ religionis reuerentia tuerentur, ipſisq; dæmonibus atque impiorum ſacrificiorum ritibus, de quibus ille præſumpſerat, ſic aduerſarentur pro nomine Chriſtiano, vt longe atrocius bellum cum eis quàm cum hominibus gerere viderẽtur: ita verus dominus gubernatórque rerum, &
C Romanos cum miſericordia flagellauit: & tamen incredibiliter victis ſupplicatoribus dęmonum, nec ſaluti rerum præſentium neceſſaria eſſe ſacrificia illa monſtrauit, vt ab his qui non peruicaciter contendunt, ſed prudenter attendunt: nec propter præſentes neceſsitates religio vera deſeratur, & magis æternæ vitæ fideliſſima expectatione teneatur.

*alias, miſerabiliter.

[a] RHadagaiſus rex Gotthorum.) Hoc ſub Honorio Cæſare, de quo in præfatione diximus.

Quæ ſit Chriſtianorum imperatorum, & quàm vera fœlicitas. *Caput XXIIII.*

NEque enim nos Chriſtianos quoſdam imperatores ideo fœlices dicimus, quia vel diutius imperarunt, vel imperantes filios morte placida reliquerũt, vel hoſtes Reipublicæ domuerunt, vel inimicos ciues aduerſus ſe inſurgẽtes, & cauere & opprimere potuerunt. Hæc enim & alia vitæ huius ærumnoſæ, vel munera, vel ſolatia, quidã etiam cultores dæmonum accipere meruerunt, qui non pertinent ad regnum dei, quò pertinent iſti. Et hoc ipſius miſericordia factum eſt, ne ab illo iſta, qui in eum crederẽt, D
velut ſumma bona deſiderarent. Sed fœlices eos dicimus, ſi iuſte imperant: ſi inter linguas ſublimiter honorantium, & obſequia nimis humiliter ſalutantium non extolluntur, ſed ſe homines eſſe meminerunt: ſi ſuam poteſtatem ad dei cultum maxime dilatandum, maieſtatis eius famulam faciunt: ſi deum timent, diligunt, colunt: ſi plus amant illud regnũ, vbi non timent habere conſortes:[a] ſi tardius vindicãt, facile ignoſcũt: ſi eandem vindictam pro neceſsitate regendæ tuendæque Reipublicæ, non pro ſaturandis inimicitiarum odiis exerunt: ſi eandem veniam non ad impunitatem iniquitatis, ſed ad ſpem correctionis indulgent: ſi quod aſpere coguntur plerunque decernere, miſericordiæ lenitate & beneficiorum largitate compenſant: ſi luxuria tanto eis[b] eſt caſtigatior, quanto poſſet eſſe liberior: ſi malunt cupiditatibus prauis, quàm quibuſlibet gentibus imperare. Et ſi hæc omnia faciunt, non propter ardorem inanis gloriæ, ſed propter charitatem fœlicitatis æternæ: ſi pro ſuis peccatis humilitatis, & miſerationis, & orationis ſacrificium, deo ſuo vero immolare non negligunt. Tales Chriſtianos imperatores dicimus eſſe fœlices: interim ſpe, poſtea reipſa futuros, cum E
id quod expoſcimus[*] aduenerit.

*alias, expectamus.

[a] VBi non timent habere conſortes.) Hic in mundo reges omnes timent habere conſortem. Omnis enim poteſtas impatiens eſt conſortis, ſicut inquit Lucanus: at in fœlicitate dei æterna, cum plures ſunt conſortes, non minus eſt gaudium, imo quodam modo maius. [b] Si luxuria tanto in eis.) Iuxta bonum Mimum: Quo plus licet, eo libeat minus.

De proſperitatibus, quas Conſtantino imperatori Chriſtiano deus contulit. *Caput XXV.*

NAm bonus deus, ne homines, qui eum crederent propter æternam vitam colendum, has ſublimitates & regna terrena exiſtimarẽt poſſe neminem conſequi, niſi dæmonibus ſupplicaret, quod hi ſpiritus in talibus multum valerent,[a] Conſtantinum imperatorem[b] non ſupplicantem dęmonibus, ſed ipſum verum deum colentem, tantis terrenis impleuit muneribus: quanta optare nullus auderet. Cui etiam condere ciuitatem[c] Romano imperio ſociam,[d] velut ipſius Romæ filiam, ſed ſine aliquo dæmonum[e] templo ſimulachróque conceſsit. Diu imperauit, vniuerſum orbem Romanum[f] vnus Auguſtus tenuit & F
defendit: in adminiſtrandis & gerendis bellis victorioſiſsimus fuit: in tyrannis opprimendis[g] per omnia proſperatus eſt. Grandæuus ægritudine & ſenectute defunctus eſt, filios imperantes[h] reliquit. Sed rurſus ne Imperator quiſquam ideo Chriſtianus eſſet, vt fœlicitatem Conſtantini mereretur, cum propter vitam æternam quiſque debeat eſſe Chriſtianus, Iouinianum[i] multo citius quàm Iulianum abſtulit: Gratianum ferro tyrannico[k] permiſit interimi: longe quidem mitius, quàm Magnum Pompeium,[l] colentem videlicet Romanos deos. Nam ille vindicari à Catone non potuit, quem ciuilis belli quodam modo hęredem reliquerat. Iſte autem, quamuis piæ animæ ſolatia talia non requirant, à Theodoſio vindicatus eſt:[m] quem regni participem fecerat, cum paruulum haberet & fratrem:[n] auidior fidei ſocietatis, quàm nimiæ poteſtatis.

[a] IN talibus multum valerent.) Non eſt poteſtas, inquit Iob, quæ cum dæmonica ſuper terram conferatur. Sciunt enim vbi latitant opes: norunt artes, fraudéſque, quibus ad imperium poſsit homo euehi, & hoſtes vincere. [b] Conſtantinum Imperatorem.) Hic filius Conſtantii & Helenæ in Britannia ortus, primus poſt Philippum fuit Romanus princeps Chriſtianus, partibúſque expugnans ſolus fœliciſſime obiit

Conſtantinus.

G obiit naturali morte Nicomediæ, anno imperij altero & triceſimo. c Cui etiam condere ciuitatem.) Imitatio Virgiliana:
O regina nouam cui condere Iuppiter vrbem.
Porro Conſtantinus iam bellis omnibus defunctus, ſolutusq; grauioribus curis, animum ad nouam vrbem condendam, & de ſuo vocandã nomine adiecit. Primum in Sardeco agro Aſiæ deſtinarat, pòſt ad Sigæum Troadis fundamenta ſunt iacta: tertio trãſlata operæ Calcedonam, erectisq; ibi muris quũq; fabriles funiculos aues corripuiſſent, tranſtuliſſentq;
Byzantiũ. Byzantium, quæ eſt vrbs Thraciæ, ibi velut ita iubente deo condita eſt vrbs, quæ dicta Conſtantinopolis: quod nomen adhuc retinet. Byzantium vero etiam dicitur, quod ibi fuerit id oppidum à Pauſania Spartanorum rege cõditum: quod Seuerus imperator propemodum euertit, milites autem Galieni principis funditus deleuere. d Romano imperio ſociam.) Illuc enim magnam & ſenatus, & totius nobilitatis partem Roma Conſtantinus tranſtulit, principesq; ferè omnes Conſtantinopoli magis quàm Romæ habitarũt. ita opibus & claritate ciuium certauit cum vrbe Roma. e Sine aliquo dæmonum templo.) Diuæ enim Mariæ virgi-
Orbis Romanus. ni vrbem Conſtantinus dicauit. f Vniuerſum orbem Romanum.) Sic dicitur orbis Romanus, id quod ex orbe poſsidebant Romani: vt orbis Chriſtianus, quod Chriſtiani habemus: orbis Hiſpanus, quod Hiſpani. Lucanus orbem Hiberũ dicit pro Hiſpania, & orbem Arctoum pro Gallia & Germania. Et quũ ex Hiſpania in Italiam, & inde in Græciã tranſiturus eſſet Cæſar, inquit: Victrices aquilas alium laturus in orbem. Marcellinus Romani orbis crebro meminit. Aurelianus, vt author eſt Trebellius Pollio, ſcribens ad Zenobiam ſic exorſus eſt: Aurelianus imperator Romani orbis. Stultum eſt affirmare imperatorem Romanum ius habere in totum orbem terrarum, cuius nunquam fuit dominus: nec in ea quidẽ ius habet, quorum aliquando fuit dominus, & iam amiſit: quoniam quo iure quæſierat, eodem perdidit, ſtrage ſcilicet hominum, & bellicis furiis. Accenduntur principes illis fictitiis titulis, qui aliud nihil ſunt, quàm faces orbis terrarum, peſtisq; totius generis humani. In culpa eſt impia & indocta iuriſconſultorum argutatio. g In tyrannis opprimendis.) Ma
H xentio & Licinio. h Filios imperantes.) Conſtantium, Conſtantinum, & Conſtantem: tametſi nõ ſatis conuenit, diuiſeritne ipſe hæredibus imperium, an ipſi poſt eius mortẽ forte id fecerint. i Iouinianum.) Septi-
Iouinianus mo menſe imperij Dadaſcanę in Aſia obiit cruditate ſtomachi, ipſo eodẽ & Varroniano Coſſ. Chriſtianus fuit, & à Valentiniano in numerum di-
Gratianus. uorum relatus. k Gratianum ferro tyrãnico.) Hæc de principibus Romanis apud Eutropium, Paulum Diaconum, Oroſium, & Pomponium Lætum. Gratianus Valentiniani fuit filius: in hunc Treueris agentem legiones Romanæ coniurarunt, electo Maximo quodam duce, qui Gratianum in Italiam iter molientem dolo circumuentum interfecit: fuit princeps religioni noſtræ deditiſsimus. l Quàm Magnum Pompeiũ.) Quem ſatellites pueri Ptolemæi in cymba cuncto Alexandrino populo ſpectante obtruncarunt: morsq; illa fuit viro tanto indigniſsima. Liuius, Florus,
Theodoſius Plutarchus, Lucanus, Appianus. m A Theodoſio vindicatus eſt.) Gratianus Theodoſium Hiſpanum magna omnium approbatione cõſortem imperij apud Syrmium fecerat: virum & virtutibus omnibus, & ſtrenuitate inſignem, è Traiano genus ducentem, cui & perſimilis ferebatur: ab hoc Maximus Aquileiæ agens captus & interẽptus eſt. o Quum paruulum haberet & fratrem.) Valentinianum.

De fide & pietate Theodoſii Auguſti. *Cap. XXVI.*

VNde & ille nõ ſolùm viuo ſeruauit quam debebat fidem, verum etiam poſt eius mortem pulſum ab eius interfectore Maximo, Valentinianum eius paruulum fratrem, in ſui partes
I imperij tanquam Chriſtianus excepit pupillum: paterno cuſtodiuit affectu, quem deſtitutum omnibus opib' nullo negocio poſſet auferre, ſi latius regnandi cupiditate magis quàm benefaciendi charitate flagraret. Vnde potius eum ſeruata ei' imperatoria dignitate ſuſceptum, ipſa humanitate & gratia conſolatus eſt. Deinde cum Maximum[a] terribilem faceret ille ſucceſſus, hic in anguſtiis curarum ſuarum non eſt lapſus ad curioſitates ſacrilegas atque illicitas, ſed ad Ioãnem in Aegypti Eremo[b] conſtitutum: quẽ dei ſeruum prophetandi ſpiritu præditum fama crebreſcente didicerat, miſit: atque ab eo nuncium victoriæ certiſsimum accepit. Mox tyranni Maximi extinctor, Valentinianum puerum[c] in imperij ſui partibus, vnde fugatus fuerat, cum miſericordiſsima veneratione reſtituit: eoq;, ſiue per inſidias, ſiue quo alio pacto vel caſu proximè extincto, alium tyrannum Eugenium, qui in illius Imperatoris locum non legitime fuerat ſubrogatus, accepto rurſus prophetico reſponſo, fide certus oppreſsit, contra cuius robuſtiſsimum exercitum magis orando, quàm feriendo pugnauit. Milites nobis qui aderant, retulerunt, extorta ſibi eſſe de manibus quæcunq; iaculabantur, cũ à Theodoſij partibus in aduerſarios vehemens ventus iret, & K
non ſolùm quęcunq; in eos iaciebantur concitatiſsime raperet, verum etiam ipſorum tela in eorum corpora retorqueret. Vnde & poëta Claudianus[d] quamuis à Chriſti nomine alienus, in eius tamen laudibus dixit:

O nimium dilecte deo, cui fudit ab aſtris
Se Iouis armatus, vehemens tibi militat æther:
Et coniurati veniunt ad claſsica venti.

Victor autem ſicut crediderat, & prædixerat, Iouis ſimulachra, quæ aduerſus eum fuerant, neſcio quibus ritibus, velut conſecrata: & in Alpibus conſtituta, depoſuit: eorúmque fulmina, quod aurea fuiſſent iocantibus, quod illa lętitia permittebat, curſoribus,[e] & ſe ab eis fulminari velle dicentibus, hilariter benignéque donauit. Inimicorum ſuorum filios, quos non ipſius iuſſus, ſed belli abſtulerat impetus: etiam nondum Chriſtianos ad eccleſiam confugientes, Chriſtianos hac occaſione fieri voluit, & Chriſtiana charitate dilexit: nec priuauit rebus, ſed auxit honoribus. In neminẽ poſt victoriã priuatas inimicitias valere permiſit. Bella ciuilia nõ ſicut Cinna, & Marius, & Sylla, & alij tales, qui nec finita finire voluerunt,[f] ſed magis doluit exorta, quàm cuiquam nocere voluit terminata. Inter hæc omnia ex ip- L
ſo initio imperij ſui non quieuit iuſtiſsimis & miſericordiſsimis legibus aduerſus impios laboranti eccleſię ſubuenire: quam Valens hæreticus[g] fauens Arrianis vehemẽter afflixerat, cuius eccleſiæ ſe membrum eſſe, magis quàm in terris regnare gaudebat. Simulachra gentilium vbique euertenda præcepit, ſatis intelligens, nec terrena munera in dæmoniorũ, ſed in dei veri eſſe poſita poteſtate. Quid autẽ fuit eius religioſa humilitate[h] mirabilius, quando in Theſſalonicẽſium grauiſsimum ſcelus, cui iam Epiſcopis intercedẽtibus promiſerat indulgentiam, tumultu quorundam, qui ei cohærebant, vindicare compulſus eſt, & eccleſiaſtica coërcitus diſciplina, ſic egit pœnitentiam, vt imperatoriam celſitudinem pro illo populus orans, magis fleret videndo proſtratam, quàm peccando timeret iratam? Hæc ille ſecũ, & ſi qua ſimilia, quæ cõmemorare longũ eſt, bona opera tulit: ex iſto temporali vapore cuiuſlibet culminis & ſublimitatis humanæ, quorũ operum merces eſt æterna fœlicitas: cuius dator eſt deus, ſolis veraciter piis. Cętera vero vitæ huius vel faſtigia vel ſubſidia: ſicut ipſum mũdum, lucem, auras, terras, aquas, fructus, ipſiusq; hominis animam, corpus, ſenſus, mentem, vitam, bonis maliſq; largitur. In quibus eſt etiam quælibet imperij magnitu- M
do, quam pro temporum gubernatione diſpenſat.

DEinde quum Maximum.) Adminiſtrabatur bellum ab Andragatio comite Maximi, homine in bellis exercitato, & calliDiſsimo duce: cuius artibus in magnas difficultates Theodoſius adducebatur. b Sed ad Ioannem in Aegypti Eremo.) *Io. Anachoreta.* Ioannes Anachoreta ſpiritu vaticinij afflatus, quum alia permulta pleraque prædixit: Tum vero Theodoſio victoriam dei verbis eſt pollicitus. Proſper Aquitanus. ad hunc in dubiis rebus conſilij gratia confugiſſe Theodoſium narrat Diaconus. c Valentinianum puerum.) Gratiani fratrem Occidentis imperio præfecit, quẽ Arbogaſtes comes Viennæ dolo peremit, Eugeniumque creauit tyrannum, & ingentibus barbarorum coactis copiis Alpium tranſitum obſederunt, vt ab eo Theodoſium arcerent. Princeps pientiſsimus totam noctem, quæ pugnæ diem præceſsit, ſine cibo potúque precibus ac meditationi ſacræ intentus, poſtridie prælium commiſit, quum exercitu eſſet hoſtibus longe impar, vbi diuina ope palàm adiutus, hoſtium exercitum proſtrauit. Eugenius captus & cæſus eſt, Arbogaſtes ſibi manum intulit. d Vnde poëta Clau- *Claudianus* dianus.) Hunc Aegyptium fuiſſe vulgatior eſt opinio, & ſic tradit Poſſidonius, qui fuit eius familiariſsimus: Rhodius ille philoſophus, ſed præſul quidam Afer. ad carmen natus fuit, quod elegantiſsime ſcripſit, poëtico vir ingenio, & ad ſuperſtitionem propenſior: tametſi de Chriſto extat carmen eius nomine inſcriptum, quod credo ab eo in Honorij gratiam compoſitum, vt fuit aſſentator maximus. Hi verſus quos Auguſtinus citat, ſunt in Panegyrico de tertio Honorij conſulatu, quos in Honorij potius, quàm Theodoſij laudem ſcripſit, & ſi de hac ipſa Alpina victoria loquens,

A loquens, quam fatis & fœlicitati Honorij cítius, quàm Theodoſij pietati per aſſentationem plus quàm ſcurrilem adſcribit. Sic enim ait:

Victoria velox
Auſpiciis effecta tuis: pugnaſtis vterque.
Tu fatis, genitórque manu: te propter & Alpes
Inuadi faciles: cauto nec profuit hoſti
Munitis hæſiſſe locis: ſpes irrita valli
Concidit, & ſcopulis patuerunt clauſtra reuulſis.
Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduerſas acies, reuolutáque tela
Vertit in authores & turbine reppulit haſtas.
O nimium dilecte deo, cui fundit ab antris
Aeolus armatas hyemes, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad claſsica venti.

Sic in codicibus Claudiani legitur: apud Auguſtinum aliter. Fortaſſe ad eum tunc ferebantur modum, quo Auguſtinus ſcripſit, qui fuit illorum temporum æqualis. Tam etſi in vetere libro Colonienſi ſic habetur: O nimium dilecte deo, cui militat æther: Et coniurati veniunt ad claſsica venti. Eodem modo apud Oroſium, & Diaconum. e Curſoribus.) Nomen eſt officij in aula principali à currẽdo dictum, quòd celeriter aliquo mitterentur. Non videntur iſti abſimiles noſtris pueris à pedibus, quos etiã ſic vocarunt priſci, vt Cice. & recentiores, vt Martialis. Suetonius curſorũ meminit in Nerone: Nunquã, inquit, carrucis minus mille feciſſe iter traditur, ſoleis mularum argenteis, canuſinatis mulionibus, armillata & phalerata cum mazacũ turba atque curſorum. Et in Tito: Confeſtim ad alterius matrem, quæ procul aberat, curſores ſuos miſit, qui anxiæ filiũ ſaluum nunciarent. Romani principes cum ſe totos in Græciam transtuliſſent, Græcis nominibus miniſteria omnia nuncuparunt. Itaque inter hæc legimus δρομεῖς, id eſt, curſores. Veteres quoque curſores habuerũt, vt Alexander Macedo Philonydem, qui mille & ducenta ſtadia vno die confecit, vt ſcribit Plin. f Qui nec finita finire voluerunt.) Hoc eſt, qui etiam finitis bellis nõdum finem imponere voluerunt: & cũ nulli iam ſupereſſent hoſtes, ipſi ſibi, quos iugularent, hoſtes faciebant. g Quam Valens hæreticus.) Valens princeps ſectæ fuit Arrianæ, Epiſcopos & monachos vere Chriſtianos miſeris modis obtriuit & conculcauit: multos eorum cæcidit. Gothis petẽtibus Chriſtianam religionem, Epiſcopos miſit Arrianos. h Quid autem fuit eius religioſa humilitate.) Theſſalonicæ quæ ciuitas eſt in Macedonia cum tumultu theatrali quidam & ductores ordinum & in exercitu magiſtratus eſſent à ciuibus pulſati, grauiter hoc ferens Theodoſius, atrociter in eam ciuitatem iuſsit animaduerti: precibus tamen Epiſcoporum Theſſalonicenſibus noxam condonauerat. Sed cum potentium in interiore aula amici iniuria eſſent affecti, illi Theodoſij animum multa ſuadendo, tundendóque ad vindictam impulerunt. exercitus à principe in vrbem immiſſus, multa ciuium milia obtruncauit. Ob quod facinus Ambroſius Mediolanenſis pontifex, imperatorem feriis dominicæ reſurrectionis ſacris interdixit, quoad indictam publicam pœnam exolueret. Imperator pontifici dicto audiens fuit, modeſtéque proſtratus atque abiectus more ac inſtituto veterum pœnitere ſe commiſsi profeſſus, veniámque à deo & cœlitibus primum, deinde ab Epiſcopo, poſtremo à tota Eccleſia petijt, ad hunc modum expiatus redditus eſt Eccleſiæ ſacriſque.

Curſores.

Valens. B

Theſſalonicaſium clades.

Theodoſii humilitas.

Contra inuidos inuectio Auguſtini, qui ſcripſerunt contra editos iam libros. Cap. XXVII.

PRoinde iam etiam illis reſpõdendum eſſe video, qui manifeſtiſsimis documentis, quibus oſtenditur, quod ad iſta temporalia quæ ſola ſtulti habere concupiſcunt, nihil deorum falſorum numeroſitas prodeſt, confutati atque conuicti conantur aſſerere: nõ propter vitæ præſentis vtilitatẽ, ſed propter eã quæ poſt mortẽ futura eſt eſſe colẽdos deos. C Nam iſtis qui propter amicitias mundi huius volunt vana colere, & non ſe permitti puerilibus ſenſibus conqueruntur, his quinque libris ſatis arbitror eſſe reſponſum. Quorum tres priores cum edidiſſem, & in multorum manibus eſſe cœpiſſent, audiui quoſdam, neſcio quã, aduerſus eos reſponſionem ſcribendo præparare. Deinde ad me perlatum eſt, quod iam ſcripſerint, ſed tempus quærant, quo ſine periculo[a] poſsint edere. Quos admoneo, non optent, quod eis non expedit. Facile eſt enim cuiquam videri reſpondiſſe[b], qui tacere noluerit. Aut quid eſt loquacius vanitate? Quæ nõ ideo poteſt quod veritas: quia ſi noluerit tacere, etiam † plus poteſt clamare, quàm veritas. Sed conſiderent omnia diligenter: & ſi forte ſine ſtudio partium iudicantes talia eſſe perſpexerint, quæ potius exagitari, quàm conuelli poſsint garrulitate impudentiſsima, & quaſi ſatyrica vel mimica leuitate, cohibeant ſuas nugas: & potius à prudentibus emendari, quàm laudari ab imprudentibus eligant. Nam ſi non ad libertatem vera dicendi, ſed ad licentiam maledicendi tempus expectant: abſit vt eis eueniat, quod ait Tullius de quodam, qui peccandi licentia fœlix appellabatur: O miſerum cui peccare[c] licebat. Vnde quiſquis eſt, qui maledicendi licentia fœlicem ſe putat, multo erit fœlicior, ſi hoc illi omnino non liceat, cum poſsit depoſita inanitate iactantiæ etiam iſto tempore tanquam ſtudio conſulendi quicquid voluerit, contradicere: & quantum poſsit ab eis, quos conſulit amica diſputatione, hoc eſt, honeſte, grauiter, libere, quod oportet audire. D

† al. quia ſi noluerit, &c.

SEd tempus quærant, quo ſine periculo.) Multi aduerſus alios ſcribunt, qui occaſionem aliquam exſpectant edendi, cum ſua vtilitate, & inimici damno. qui cum vt lædant, ſolum ſcribant: magnopere ad bona doctáque iudicia tanquam publici omnium hoſtes execrabiles ſunt. Cui enim non ſit perfacile lædere? aut quis eſt animus ille, qui ſibi eruditionem facultatéſque vel mentis vel corporis tributas putat in perniciem aliorum? Quod ſi prodeſſe aliis ſtudent, tunc demum proferant ſcripta ſua, cum & alios plurimum iuuare, & aduerſarios minimum lædere ſeſe arbitrentur poſſe. Edant dum viuit, dum viget, ac valet, dum reſpondere, ac ſe tutari poteſt. Plinius in præfatione hiſtoriæ mundi ſcribit Aſinium Pollionem paraſſe in Plancum orationes, quas poſt mortem eius eſſet editurus, ne reſpondere poſſet: Plancum vbi hoc reſciſſet cum mortuis non niſi laruas luctari dixiſſe: quo dicto ita eſſe orationes illas repercuſſas, vt apud eruditos nihil impudentius haberetur. b Facile eſt enim cuiquam videri reſpondiſſe) Imperitum vulgus, quod non ſpectatorem modo, ſed iudicem quoque cauſarum magnorum virorum vltro ſe facit, etiam ſpretum ac reiectum incognita cauſa illum victum pronunciat, qui tacet: illum reſpondiſſe, qui non tacuerit. Litem eſſe ambiguam & amplius pronunciat, ſi vterque ex æquo multa dixerit: vter meliora, nec attendit, ac ne ſi velit quidem poteſt, cũ non intelligat: cúmque, vt hic dicit Auguſtinus, loquacior ſit vanitas veritate, imperiti ſæpe, ac vtinam non ſemper, pro vana loquacitate ferunt ſententiam. c O miſerum cui peccare.) Cice. v. Tuſcu. de Cinna loquẽs: Beatúſne igitur, qui hos interfecit? Mihi contra non ſolum eò videtur miſer, quòd ea fecit, ſed etiam quòd ita ſe geſsit, vt ea facere ei liceret. Et ſi peccare nemini licet, ſed ſermonis errore labimur. Id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. E

F I N I S.

ELENCHVS

CAPITVM D. AVRELII AVguſtini lib. de Ciuitate dei, vj.

1 De his qui dicunt deos à ſe, non propter præſentẽ vitam coli, ſed propter æternam.
2 Quid Varronem de diis gentium ſenſiſſe credendũ ſit: quorũ talia, & genera & ſacra detexit, vt reuerẽtius cũ eis ageret, ſi de illis omnino reticeret.
3 Quæ ſit partitio Varronis, librorum ſuorum, quos de antiquitatibus rerum humanarum diuinarúmque compoſuit.
4 Quod ex diſputatione Varronis, apud cultores deorum antiquiores res humanæ quàm diuinæ reperiantur. F
5 De tribus generibus theologiæ ſecundũ Varronẽ: ſcilicet vno fabuloſo: altero naturali: tertio ciuili.
6 De theologia mythica, id eſt, fabuloſa, & de ciuili, contra Varronem.
7 De fabuloſæ & ciuilis theologiæ ſimilitudine, atque concordia.
8 De interpretationibus naturaliũ rationũ, quas doctiores pagani pro diis ſuis conantur oſtendere.
9 De officiis ſingulorum deorum.
10 De libertate Senecæ, qui vehementius ciuilẽ theologiam reprehendit, quàm Varro fabuloſam.
11 Quid de Iudæis Seneca ſenſerit.
12 Quod gentilium deorũ vanitate detecta, nequeat dubitari, æternam eos vitam nemini poſſe præſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalem.

G **D. AVRELII AVGVSTINI**
Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcel-
linum Liber ſextus.

De his qui dicunt deos, à ſe, non propter præſentem vi-
tam coli, ſed propter æternam.
Caput I.

QVinque ſuperioribus libris, ſatis
mihi aduerſus eos videor diſpu
taſſe, qui multos deos & falſos,
quos eſſe inutilia ſimulachra,
vel immundos ſpiritus, & per-
nicioſa dæmonia, vel certe cre-
aturas, non creatorem veritas
Chriſtiana cõuincit, propter vi-
tæ huius mortalis rerũmque terrenarum vtilitatem, eo
ritu ac ſeruitute, quæ Græce latria dicitur, & vni vero
deo debetur, venerandos & colendos putant. Et nimię
quidem ſtultitiæ vel pertinaciæ, nec iſtos quinque, nec
vllos alios, quanticunque numeri libros ſatis eſſe poſſe,
quis neſciat? Quando ea putatur gloria vanitatis nullis
cedere viribus veritatis, in perniciem vtique eius, cui vi
tium tam immane dominatur. Nam & contra omnem
curantis induſtriam, non malo medici, ſed ægroti inſa-
H nabilis moribus inuictus eſt. Hi vero, qui ea, quæ legũt,
vel ſine vlla, vel non cum magna ac nimia veteris erro-
ris obſtinatione intellecta & conſiderata perpendunt,
facilius nos iſto numero terminatorum quinque volu-
minum, plus quàm quæſtionis ipſius neceſſitas poſtula-
bat,° ſatis feciſſe,° quàm minus diſſeruiſſe iudicabunt.
Totamq; inuidiam quam Chriſtianę religioni de huius
vitæ cladibus, terrenarumq; contritione ac mutatione
rerum, imperiti facere conantur, nõ ſolum diſsimulan-
tibus, ſed cõtra ſuam conſcientiã fauentibus etiam do
ctis, quos impietas veſana poſſedit, omnino eſſe inanẽ
rectæ cogitationis atque rationis, plenámque leuiſsimæ
temeritatis, & pernicioſiſsimæ animoſitatis, dubitare
non poterunt. Nunc ergo quoniã deinceps, vt promiſ-
ſus ordo expetit, etiã hi refellendi & docendi ſunt: qui
non propter iſtam vitam, ſed propter illam, quæ poſt
mortem futura eſt, deos gentium quos Chriſtiana reli-
gio deſtruit, colendos eſſe contendunt: placet à veridi-
co oraculo ſancti pſalmi ſumere exordium diſputatio-
Pſal. 39. nis meæ: Beatus, cuius eſt dominus deus[a] ſpes ipſius, &
non reſpexit in vanitates, & inſanias mendaces. Verũ-
I tamen in omnibus vanitatibus inſaniiſque mẽdacibus,
PHILO- longe tolerabilius philoſophi audiendi ſunt, quibus diſ
SOPHI. plicuerunt iſtæ opiniones errorẽſque populorum: qui
populi conſtituerunt ſimulachra numinibus, multáque
de eis, quos deos immortales vocant, falſa atq; indigna
ſiue finxerunt, ſiue ficta crediderunt: & credita eorũ cul
tui, ſacrorũmque ritibus miſcuerunt. Cum his ergo ho-
minibus, qui etſi non libere prædicando,[b] ſaltem vtcũ-
que in diſputationibus muſsitando, talia ſe improbare
teſtati ſunt, non vſque adeo inconueniẽter quæſtio iſta
tractatur: Vtrum nõ vnum deum, qui fecit omnem ſpi-
ritalem corporalemque creaturam, propter vitam, quæ
poſt mortem futura eſt, coli oporteat: ſed multos deos,
quos ab illo vno factos,[c] & ſublimiter collocatos, qui-
dam eorundem philoſophorum cęteris excellentiores
nobilioréſque ſenſerunt. Cęterum quis ferat dici atque
contendi, deos illos, quorum in quarto libro quoſdam
cõmemoraui, quibus rerum exiguarum ſingulis ſingula
diſtribuuntur officia, vitam æternam cuiquam præſta-
re? An vero illi peritiſsimi & acutiſsimi viri, qui ſe pro
magno beneficio conſcripta docuiſſe gloriãtur: vt ſci- K
retur, quare cuiq; deorũ ſupplicãdum eſſet, quid à quo-
quam eſſet petendum, ne abſurditate turpiſsima qualis
iocularitér in Mimo fieri ſolet, peteretur à Libero aqua,
à Nymphis vinum: authores erunt cuipiam hominum
diis immortalibus ſupplicãti: vt cum à Nymphis petie-
rit vinum, eique reſpõderint: nos aquam habemus, hoc
à Libero pete: poſsit recte dicere: ſi vinum non habetis,
ſaltem date mihi vitam æternam? Quid hac abſurdita-
te monſtruoſius? Nónne illæ cachinnãtes, ſolent enim
eſſe ad riſum faciles,[d] ſi non affectent fallere vt dæmo-
nes, ſimpliciter† reſpondebunt: O bomo, putáſne in po- *° alias, ſup-*
teſtate nos habere vitam, quas audis non habere vel vi- *plici.*
tem? Impudẽtiſsimæ igitur ſtultitiæ eſt, vitam æternam
à talibus diis petere vel ſperare, qui vitæ huius ærumno-
ſiſsimæ atque breuiſsimæ, & ſi qua ad eam pertinet ad-
miniculandam atque fulciendam, ita ſingulas particu-
las tueri aſſerũtur, vt ſi id quod ſub alterius tutela ac po-
teſtate eſt petatur ab altero, tam ſit inconueniens & ab-
ſurdum, vt mimicæ ſcurrilitati videatur eſſe ſimillimũ.
Quod cũ fit à ſcientibus mimis, digne ridentur in thea
tro: cum vero à neſcientibus ſtultis, dignius irridentur
in mundo. Cui ergo deo vel deæ, & propter quid ſup-
plicaretur, quantum ad illos deos attinet, quos inſtitue-
runt ciuitates: à doctis ſolerter inuentum memoriæq;
mandatum eſt: quid à Libero, verbi gratia, quid à Nym
phis, quid à Vulcano, ac ſic à cæteris, quos partim com-
memoraui in quarto libro, partim prætereũdos putaui.
Porrò ſi à Cerere vinum, à Libero panem, à Vulcano a- L
quam, à Nymphis ignem petere erroris eſt: quanto ma-
ioris delirãmẽti eſſe intelligi debet, ſi cuiquam iſtorum
pro vita ſupplicetur æterna. Quamobrem ſi cum de re-
gno terreno quęreremus, quos nam illud deos vel deas
hominibus credendum eſſet poſſe conferre: diſcuſsis
omnibus, longe alienum à veritate monſtratum eſt, à
quoquam iſtorum multorum numinum atq; falſorum
ſaltem regna terrena exiſtimare conſtitui: nónne inſa-
niſsimæ impietatis eſt, ſi æterna vita, quæ terrenis om-
nibus regnis ſine vlla dubitatione vel comparatione
præferenda eſt, ab iſtorum quoquam dari cuiquam poſ
ſe credatur? Neque enim propterea dij tales vel terrenũ
regnum dare non poſſe viſi ſunt: quia illi magni & ex-
celſi ſunt, hoc quiddam paruum & abiectum, quod nõ
dignarentur in tanta ſublimitate curare. Sed quantali-
bet conſideratione fragilitatis humanæ caducos apices
terreni regni merito quiſque cõtemnat: illi dij tales ap-
paruerunt vt indigniſsimi viderentur, quibus danda
atque ſeruanda deberent vel iſta committi. Ac per hoc, M
ſicut ſuperiora proximis duobus libris pertractata do-
cuerunt, nullus deus ex illa turba, vel quaſi plebeiorum,
vel quaſi procerum deorum, idoneus eſt regna morta-
lia mortalibus dare, quanto minus poteſt immortales
ex mortalibus facere. His accedit, quia ſi iam cum illis
agimus qui non propter iſtam, ſed propter vitam, quæ
poſt mortem futura eſt, exiſtimant colendos deos: iam
nec propter illa ſaltem quæ deorum talium poteſtati
tanquam diſpartita & propria, non ratione veritatis,
ſed vanitatis opinione tribuuntur, omnino colendi
ſunt: ſicut credunt hi, qui cultum eorũ vitæ huius mor-
talis vtilitatibus neceſſarium eſſe contendunt: contra
quos iam quinq; præcedẽtibus voluminibus ſatis, quan
tum potui, diſputaui. Quæ cum ita ſint, ſi eorum qui
colunt deam Iuuentatem, ætas ipſa floreret inſignius:
contemptores autem eius, vel intra annos occumbe-
rent iuuentutis, vel in ea tanquam ſenili corpore frige-
ſcerent:

A ſecerent: ſi malas cultorum ſuorũ ſpecioſius & feſtiuius fortuna barbata veſtiret: à quibus autem ſperneretur, glabros aut male barbatos videremus: etiam ſic rectiſſime dicerem[a], huſuſq; iſtas deas ſingulas poſſe ſuis officiis quodam modo limitari: ac per hoc, nec à Iunone tate oportere peti vitam æternam, quæ non daret barbam: nec à Fortuna barbata boni aliquid poſt hanc vitam eſſe ſperandum, cuius in hac vita poteſtas nulla eſſet, vt eandem ſaltem ætatem, quæ barba induitur, ipſa præſtaret. Nunc vero cum earũ cultus, nec propter iſta ipſa, quæ putant eis ſubdita, ſit neceſſarius: quia & multi colentes Iuuentatem deam, minime in illa ætate viguerunt: & multi nõ eam colentes, gaudent robore iuuentutis: itemq; multi Fortunæ barbatæ ſupplices, ad nullam, vel deformem barbã peruenire potuerunt: & ſi qui eam pro barba impetranda venerãtur, à barbatis eius cõtemptoribus irridentur. Itáne deſipit cor humanum, vt quorũ deorum cultum propter iſta ipſa tẽporalia, & cito prætereuntia munera, quibus ſinguliſ ſinguli præeſſe perhibentur, inanẽ ludibrioſumq; eſſe cognoſcit, propter vitam æternam credat eſſe fructuoſum? Hanc dare illos poſſe, nec hi dicere auſi ſunt, qui eis, vt ab inſipientibus populis colerẽtur, iſta opera temporalia, quoniam nimis multos putauerunt, ne quiſquã eorum ſederet otioſus, minutatim diuiſa tribuerunt.

B

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in ſextum librum de Ciuitate dei, D. Aurelij Auguſtini, commentarij.

a Beatus cuius eſt dominus deus.) Septuaginta verterunt: Beatus cuius eſt nomen domini ſpes eius. τὸ ὄνομα κυρίου ἐλπὶς αὐτοῦ. In Hebraica veritate ſic habetur, vt citat Auguſtinus. Nec multũ refert, vtrolibet legatur modo. b Qui & ſi non libere prædicando.) Timebant enim publica iudicia, vt Athenis Areopagum: quemadmodum Cicero dicit de Epicuro. c Quos ab illo vno ſacios.) Sic ſenſit Plato in Timæo. d Solent enim eſſe ad riſum faciles.) Alluſit ad Virgilij dictum, in Palæmone: Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello. Tametſi nõ dicit faciles Virgilius, quòd riderent facile, ſed quòd eſſent facile exorabiles, & placabiles: ſicut in quarto Georgicorum, Faciles venerare Napæas. Et faciles etiam homines dicuntur eadem mente.

Quid Varronem de diis gentium ſenſiſſe credendum ſit, quorũ talia & genera detexit & ſacra, vt reuerentius cum eis ageret, ſi de illis omnino reticeret. *Cap. II.*

Qvis Marco Varrone curioſius iſta quæſiuit? Quis inuenit doctius? Quis conſiderauit attentius? Quis diſtinxit acutius? Quis diligentius, pleniuſq; conſcripſit? Qui tametſi minus eſt ſuauis elo-C quio, doctrina tamen atq; ſententiis ita refertus eſt, vt in omni eruditione, quam nos ſecularem, illi autem liberalem vocant, ſtudioſum rerũ tantum iſte doceat, quãtum ſtudioſum verborũ Cicero delectat. Deniq; & ipſe Tullius[a] huic tale teſtimonium perhibet: vt in libris Academicis dicat eam quę ibi verſatur diſputationem, ſe habuiſſe cũ Marco Varrone: homine, inquit, omniũ facile acutiſſimo, & ſine vlla dubitatione doctiſſimo[b]. Non ait eloquentiſſimo[c], vel facundiſſimo: quoniam re vera in hac facultate multũ impar eſt, ſed omnium, inquit, facile acutiſſimo. Et in eis libris, id eſt, Academicis, vbi cuncta dubitanda eſſe cõtendit, addidit: ſine vlla dubitatione doctiſſimo. Profecto de hac re ſic erat certus, vt auferret dubitationem, quam ſolet in omnibus adhibere, tanquã de hoc vno etiam pro Academicorum dubitatione diſputaturus, ſe Academicum fuiſſet oblitus. In primo autem libro cum eiuſdem Varronis literaria opera prædicaret: Nos, inquit, in noſtra vrbe[d] peregrinantes errantesq; tanquã hoſpites, tui libri quaſi domum reduxerunt[*], vt poſſemus aliquando qui & D vbi eſſemus agnoſcere. Tu ætatem patriæ, tu deſcriptio- *alias, denes temporum, tu ſacrorum iura, tu ſacerdotum, tu do- *duxerunt. meſticam, tu publicam diſciplinam, tu ſedium, regionum, locorum: tu omnium diuinarum humanarumq; rerũ nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti. Iſte igitur vir tam inſignis excellentiſq; peritiæ, & quod de illo etiam Terentianus[e] elegãtiſſimo verſiculo breuiter ait: Vir doctiſſimus vndecũq; Varro: qui tam multa legit, vt aliquid ei ſcribere vacaſſe miremur: tã multa ſcripſit[f], quàm multa vix quenquã legere potuiſſe credam[*]. Iſte, inquã, vir tantus ingenio, tantuſq; doctrina, ſi rerũ velut diuinarũ, de quibus ſcribit, oppugnator eſſet atq; deſtructor: eaſq; non ad religionẽ, ſed ad ſuperſtitionẽ diceret pertinere, neſcio vtrũ tam multa in eis ridẽda, contẽnenda, deteſtãdaq; conſcriberet. Cum vero deos eoſdem ita coluerit, colendoſq; cenſuerit, vt in eo ipſo opere literarum ſuarũ dicat ſe timere ne pereant: nõ incurſu hoſtili, ſed ciuium negligentia: de qua illos velut ruina liberari à ſe dicit, & in memoria bonorũ per huiuſmodi libros recondi atq; ſeruari vtiliore cura, quàm Metellus de incendio ſacra Veſtalia, & Aeneas de Troiano excidio Penates liberaſſe prædicatur. Et tamen ea legenda ſeculis prodit, quæ à ſapientibus & inſipientibus merito abiicienda, & veritati religionis inimiciſſima iudicẽtur: quid exiſtimare debemus, niſi hominem E acerrimum ac peritiſſimum, non tamen ſancto ſpiritu liberum oppreſſum fuiſſe ſuæ ciuitatis conſuetudine ac legibus: & tamẽ ea quibus mouebatur ſub ſpecie commendandæ religionis tacere noluiſſe?

a Deniq; & ipſe Tullius.) Conſilium de his, quos eſſet in dialoges Academicos incluſurus Cicero, qui vult copioſe cognoſcere, habet libro epiſtolarũ ad Atticum xiij. epiſtola prima, quę eſt iuſtum potius volumen, quam epiſtola. Cicero libro de diuina. ſecundo ſcribit, ſe quatuor volumina de queſt. Acade. edidiſſe. Et quanquã ad Atticum ſuũ ſcribens quatuor illa volumina ad duo contraxiſſe ſcribat, conſtat tamen multa deeſſe: & ex duobus libris quos modo habemus poſterior tanquam quartus ſubinde à Nonio Marcello citatur. locus qui ab Auguſtino adducitur non extat, in his libris quos legimus. b Et ſine vlla dubitatione doctiſſ.) Varronem etiam viuentem, cum multum valet inuidia, doctiſſ. omnium togatorum appellarunt: viuentiq; que, quod nemini antea, ſtatua poſita eſt in bibliotheca, quæ prima eſt in publicata ab Aſinio Pollione Romæ. c Non ait eloquentiſſ.) Cultum verborum vel nõ curaſſe, vel aſſequi nequiſſe, certe non præſtitiſſe Varronem ex reſiduis eius libris liquet. d Nos, inquit, in noſtra vrbe.) Verba ſunt Ciceronis ex primo libro, qui adhuc extat. Simile teſtimonium eſt de eo .ij. Antoniana. e Et de illo etiam Terentianus.) Hic fuit Carthaginenſis, vixitque temporib' Diocletiani: ſcripſit opus carmine, quod adhuc extat. de literis, ſyllabis, & metris: cuius authoritate Seruius & Priſcianus ſæpe vtuntur. Hic verſiculus, quem Auguſt. citat, eſt in capite de phaleucis verſibus. f Qui tam multa ſcripſit.) Gellius lib. iij. ex ipſius Varronis primo hebdomadum libro refert, Varronem anno octogeſimo F quarto ſcripſiſſe quadringentos nonaginta libros, è quibus aliquot cum proſcriptus eſſet, direptis bibliothecis ſuis non comparuiſſe.

Varro. *Terentianus.*

Quæ ſit partitio Varronis librorum ſuorum, quos de antiquitatibus rerum humanarum diuinarumq; compoſuit. *Cap. III.*

Qvadraginta & vnum libros ſcripſit antiquitatum: hos in res humanas diuinaſq; diuiſit. Rebus humanis viginti quinque, diuinis ſedecim tribuit: iſtam ſecutus in ea partitione rationem, vt rerum humanarum libros ſenos, quatuor daret partibus[a]. Intendit enim, qui agant, vbi agant, quãdo agant, quid agant. In ſex itaq; primis de hominibus ſcripſit, in ſecundis ſex de locis, ſex tertios de tẽporibus, ſex quartos eoſdemq; poſtremos de rebus abſoluit. Quater autẽ ſeni, viginti & quatuor ſunt. Sed vnum ſingularem, qui cõmuniter prius de omnibus loqueretur, in capite poſuit. In diuinis idẽtidem[b] rebus eadẽ ab illo diuiſionis forma ſeruata eſt, quantum attinet ad ea quæ diis exhi-

G benda ſunt. Exhibentur enim ab hominibus in locis & tẽporibus ſacra. Hæc quatuor, quæ dixi, libris cõplexus eſt ternis. nam tres priores de hominibus ſcripſit, ſequẽtes de locis, tertios de tẽporibus, quartos de ſacris, etiã hic qui exhibeant, vbi exhibeant, quando exhibeãt, quid exhibeant, ſubtiliſsima diſtinctione commendans. Sed quia oportebat dicere, & maxime id expectabatur, quibus exhibeant, de ipſis quoq; diis tres conſcripſit extremos, vt quinquies terni quindecim fierent. Sunt autem omnes, vt diximus, ſedecim, quia & iſtorũ exordio vnũ ſingularẽ, qui prius de omnibus * loqueretur, appoſuit: quo abſoluto, conſequenter ex illa quinq; partita diſtributione, tres præcedentes, qui ad homines pertinent, ita ſubdiuiſit, vt primus ſit de põtificibus: ſecũdus de auguribus:[c] tertius de quindecim viris [d] ſacrorum. Secũdos tres ad loca pertinẽtes: ita, vt in vno eorum de ſacellis, altero de ſacris ædibus diceret: tertio de locis religioſis. Tres porrò qui iſtos ſequuntur, ad tẽpora pertinent, id eſt, ad dies feſtos: ita vt vnum faceret de ferijs, alterũ de ludis Circenſibus: de ſcenicis tertium. Quartorũ triuni, ad ſacra pertinentium, vni dedit conſecrationes: alteri ſacra priuata: vltimo publica. Hanc velut pompã obſequiorum in tribus, qui reſtant, dij ipſi ſequũtur extremi: quibus iſte vniuerſus cultus impenſus eſt. In primo dij certi: in ſecũdo incerti: in tertio cuncti: nouiſsimo dij

H præcipui, atq; ſelecti. In hac tota ſerie pulcherrimæ ac ſubtiliſsimæ diſtributionis & diſtinctionis, vitam æternam fruſtra quæri, & ſperari, impudẽtiſsime vel optari, ex his quæ iam diximus, & quæ deinceps dicenda ſunt, cuiuis hominum, qui corde obſtinato ſibi nõ fuerit inimicus, facillime apparet. Vel hominũ enim ſunt iſta inſtituta, vel dæmonum: non quales vocant illi dęmones bonos: ſed, vt loquar apertius, immũdorum ſpirituum, & ſine controuerſia malignorũ, qui noxias opiniones quibus anima humana magis magiſq; vaneſcat, & incõmutabili æternæq; veritati coaptari atq; inhærere non poſsit, inuidẽtia mirabili & occulte inſerunt cogitationibus impiorum: & aperte aliquãdo ingerunt ſenſibus: & qua poſſunt, fallaci atteſtatione confirmant. Iſte ipſe Varro, propterea ſe prius de rebus humanis, de diuinis autem poſtea ſcripſiſſe teſtatur, quod prius extiterint ciuitates, deinde ab eis hæc inſtituta ſint. Vera autem religio non à terrena aliqua ciuitate inſtituta eſt, ſed planè

I cœleſtẽ ipſa inſtituit ciuitatem. Eam vero inſpirat & docet verus deus, dator vitæ æternæ, veris cultoribus ſuis.

*alias, hominibus.

a Quatuor daret partibus.) Hoc eſt, In quatuor ſecaret partes, ne quis de partibus aliquarum rerum putet. b Identidẽ rebus.) Sic etiam in antiquis, ſed erratum puto ignoratione librarij. Eſt enim identidem, crebro idem. Legendum autem itidem, quaſi ſimiliter, pari modo. c De auguribus.) Augurum diſciplina antiquiſsima eſt, ex Aſia in Græciam, hinc in Ethruriam allata, & ad Aborigenes Latij, inde Romã. Romulus augur fuit, & tres augures inſtituit, vt Dionyſius perhibet. Idem Liuius, qui vnicuique tribuum ſuum augurem datum ſcribit. Additus eſt quartus procedente tempore. Poſt quinque adiecti, vt eſſent nouẽ. Idem de pontificibus factum M. Valerio, Q. Apuleio Coſſ. d De quindecim viris.) Quum libros Sibyllinos emiſſet Tarquinius Superbus rex, duos viros illis inſpiciendis præfecit, qui ſoli eos adirent, cum eſſet opus, dictiq; ſunt duũmviri ſacrorum. Põſt auctus numerus facti decem viri ſacrorũ lege Sextia Licinia in conſẽtione ordinũ accepta, duobus annis antequã conſulatus cõmunicaretur plebi, multo deinde põſt additi quinque: qui numerus poſtea mãſit.

Augures. *Quindecim viri.*

Quod ex diſputatione Varronis apud cultores deorum antiquiores res humanæ quàm diuinæ reperiantur.

Caput IIII.

Varronis igitur confitentis ideo ſe prius de rebus humanis ſcripſiſſe, poſtea de diuinis: quia diuinæ iſtæ ab hominibus inſtitutæ ſunt, hæc ratio eſt: Sicut prior eſt, inquit, pictor, quàm tabula picta: prior faber, quàm ædificium: ita priores ſunt ciuitates, quàm ea, quæ à ciuitatibus ſunt inſtituta. Dicit K

autem ſe prius ſcripturum fuiſſe de diis, poſtea de hominibus ſi de omni natura deorum ſcriberet, quaſi hic de aliqua ſcribat, & non de omni, aut vero etiã aliqua,[a] licet non omnis deorum natura, non prior debeat eſſe, q̃ hominum? Quid quod in illis tribus nouiſsimis libris, deos certos, & incertos, & ſelectos diligenter explicãs, nullam deorum naturam prætermittere videtur? Quid eſt ergo, quod ait, ſi de omni natura deorum & hominum ſcriberemus, prius diuina abſoluiſſemus, q̃ humana attigiſſemus? Aut enim de omni natura deorũ ſcribit, aut de aliqua, aut omnino de nulla. Si de omni, pręponenda eſt vtiq; rebus humanis. Si de aliqua: cur non etiã ipſa res præcedat humanas? An indigna eſt pręferri etiam vniuerſæ naturæ hominum pars aliqua deorum? Quod ſi multum eſt, vt aliqua pars diuina præponatur vniuerſis rebus humanis, ſaltẽ digna eſt vel Romanis. Rerum quippe humanarum libros, non quantũ ad orbem terrarũ, ſed quantum ad ſolam Romam pertinet, ſcripſit. Quos tamen rerum diuinarũ libris ſe dixit ſcribendi ordine merito prætuliſſe: ſicut pictorẽ tabulæ pictæ: ſicut fabrum ædificio, apertiſsime confitens, quod etiam iſtæ res diuinæ, ſicut pictura, ſicut ſtructura, ab hominibus inſtitutæ ſint. Reſtat vt de nulla deorum natura ſcripſiſſe intelligatur: neq; hoc aperte dicere voluiſſe, ſed intelligentibus reliquiſſe. Vbi enim dicitur, non L

omnis,[b] vſitate quidem intelligitur aliqua. Sed poteſt intelligi & nulla: quoniã quæ nulla eſt, nec omnis, nec aliqua eſt. Nam vt ipſe dicit, ſi omnis eſſet [c] natura deorum de qua ſcriberet, ſcribendi ordine rebus humanis præponenda eſſet. Vt autem & ipſo tacente veritas clamat, præponẽda eſſet certe rebus humanis, † etiamſi nõ omnis, ſed ſaltem aliqua eſſet. Recte autẽ poſtponitur, ergo nulla eſt. Non itaque rebus diuinis anteferre voluit res humanas, ſed rebus veris noluit anteferre res falſas. In his enim quæ ſcripſit de rebus humanis, ſecutus eſt hiſtoriam rerum geſtarum: quæ autẽ de his, quas diuinas vocat, quid niſi opiniones rerum vanarum? Hoc eſt nimirum, quod volui ſubtili ſignificatione mõſtrare: non ſolum ſcribens de his poſterius, quàm de illis, ſed etiam rationem reddens cur id fecerit. Quod * ſi tacuiſſet, aliter hoc factũ eius ab aliis fortaſſe defenderetur. In ea vero ipſa ratione quã reddidit, nec aliis quicquam reliquit pro arbitrio ſuſpicari, & ſatis probauit homines ſe præpoſuiſſe inſtitutis hominum, nõ naturã

M hominum naturę deorum. Ita ſe libros rerum diuinarũ non de veritate, quæ pertinet ad naturã, ſed de falſitate, quę pertinet ad errorẽ, ſcripſiſſe cõfeſſus eſt. Quod apertius alibi poſuit, ſicut in quarto libro cõmemoraui, ex naturæ formula ſe ſcripturum fuiſſe ſi nouam ipſe conderet ciuitatem: quia vero iam veterem inuenerat, non ſe potuiſſe niſi eius conſuetudinem ſequi.

†alias, Romanus. *alias, Quam.

a Ut vero etiam aliqua.) Nulla eſt natura deorum, tametſi non omnis ea ſit ſed exigua aliqua pars, quæ non toti humano generi præſtet. b Vbi enim dicitur non omnis.) Mirum eſt hoc loco nihil attuliſſe cõmentatores noſtros de æquipollentiis dialecticorum: nullas maximas, nullas dignitates ex Petro Hiſpano ſodale ſuo: nihil mobilitatũ, nihil immobilitatũ Auguſt. hic ex præceptis dialecticorum eſt locutus, quibus Non omnis homo diſputat & Aliquis homo non diſputat in contrarium recurrunt, non omne vero nihil affirmat: ſed ſiue aliquid ſit, modo aliquid non ſit, ſiue nihil, non omne verum efficitur. Nam ſi nullus homo eſt, & non omnem eſſe neceſſe eſt, quippe aliquis non eſt, cum falſum ſit omnem eſſe: & rationibus contrariarum contradicentiumque iſta naſcuntur. Si enim verum eſt nullum hominem eſſe, & falſum eſt aliquem nõ eſſe, verum profecto erit omnem eſſe, quod eſt alicuius non repugnans: ita nullus & omnis ſimul in veritate congruerent, quod fieri nequit. Hæc inquirendi de vero & falſo præcepta Ariſtoteles, & eum ſecuti Græci dialectici docuerũt, ex iis quoq; qui Latini nominari poſſunt, Apuleius περὶ ἑρμηνείας, Martianus Capella, & Boëtius

A Seuerinus. c Nam vt ipſe dicit ſi omnis eſſet.) Auguſtinus ſublato cōnexo, auſert & id cui eſt connexū. noſtri dicunt reiecta concluſione cōditionalis, reis quod præcedit. ſic ſi aliqua eſſet natura deorum, de qua ſcribit, ea præponenda eſſet rebus humanis: at non eſt præponenda ea natura de qua ſcribit rebus humanis: non eſt ergo illa natura vlla diuina. Si enim aliter fieret, conſecutio eſſet mala, cum fieri poſſet vt quod antecedit eſſet verum, falſum vero quod ſequitur. Repugnans enim conſequentis enunciatū verum eſſet cum antecedente. Hæc quæ modo dixi dialecticæ eſſent, ſi verbis dialecticis ſcriberentur, hoc eſt ſcholaſticis, fœtoris & ſqualoris plenis: ſed quia grammaticis hoc eſt paulo Latinioribus, etiamſi non exacte Latinis, grammatica ſunt non dialectica.

De tribus generibus theologiæ ſecūdum Varronem, ſcilicet vno fabuloſo, altero naturali, tertio ciuili. *Cap. V.*

DEinde illud quale eſt, quod tria genera theologiæ dicit eſſe, id eſt, rationis quæ de dijs explicatur, eorumq; vnum mythicon appellari, alterum phyſicon, tertiū ciuile? Latine ſi vſus admitteret, genus quod primū poſuit fabulare appellaremus[a], ſed fabuloſum dicamus: à fabulis enim mythicon dictum eſt: quoniam μῦθος Græce fabula dicitur. Secundum autem, vt naturale dicatur, iam & cōſuetudo locutionis admittit. Tertium etiam ipſe Latine enunciauit: quod ciuile appellatur. Deinde ait: Mythicon appellant, quo maxime vtuntur poetæ: phyſicon, quo philoſophi: ciuile, quo populi. Primum, inquit, quod dixi, in
B eo ſunt multa contra dignitatem & naturā immortalium ficta. In hoc enim eſt, vt deus alius ex capite, alius ex femore ſit, alius ex guttis ſanguinis natus: in hoc vt dij furati ſint, vt adulterauerint, vt ſeruierint homini. Deniq; in hoc omnia dijs attribuuntur, quæ nō modo in hominē, ſed etiam quæ in contēptiſſimum hominē cadere poſſunt. Hic certe vbi potuit, vbi auſus eſt, vbi impunitum putauit, quanta mendaciſſimis fabulis naturę deorum fieret iniuria ſine caligine vllius ambiguitatis expreſſit. Loquebatur enim, non de naturali theologia, non de ciuili, ſed de fabuloſa, quam libere à ſe putauit eſſe culpandam. Videamus, quid de altera dicat: Secundū genus eſt[b], inquit, quod demonſtraui, de quo multos libros philoſophi reliquerunt. In quibus eſt: dij qui ſint, vbi, quod genus, quale, ex quo nam tempore, an à ſempiterno fuerint, an ex igne ſint, vt credit Heraclitus[c]: an ex numeris, vt Pythagoras[d]: an ex atomis, vt Epicurus[e]. Sic alia, quæ facilius intra parietes in ſchola, quàm extra in foro ferre poſſunt aures. Nihil in hoc genere culpauit, quod phyſicon vocant, & ad philoſophos pertinet: tātum quod eorū inter ſe controuerſias cōmemorauit, per quos facta eſt diſſidentium multitu-
C do ſectarum. Remouit tamen hoc genus à foro id eſt, à populis: ſcholis vero & parietibus clauſit. Illud autem primum mendaciſſimum atq; turpiſſimū à ciuitatibus nō remouit. O religioſas aures populares, atque in his etiam Romanas. Quod de dijs immortalibus philoſophi diſputant ferre nō poſſunt: quod vero poetę canūt, & hiſtriones agunt, quia contra dignitatē ac naturam immortalium ficta ſunt: quia non modo in hominem, ſed etiam in contemptiſſimum hominem cadere poſſunt, non ſolū ferunt, ſed etiam libenter audiunt. Neq; id tantū, ſed dijs quoque ipſis hæc placere: & per hæc eos placandos eſſe decernunt. Dixerit aliquis hæc duo genera mythicon, & phyſicon, id eſt, fabuloſum atque naturale, diſcernamus ab hoc ciuili, de quo nūc agitur: vnde & illa ipſe diſcreuit. Iamq; ipſum ciuile videam⁹, qualiter explicet. Video quidem, cur debeat diſcerni fabuloſum: quia falſum, quia turpe, quia indignum eſt. Naturale autem à ciuili velle diſcernere, quid eſt aliud, quàm etiam ipſum ciuile fateri eſſe mēdoſum? Si enim illud naturale eſt, quid habet reprehenſionis, vt excludatur? Si autem hoc quod ciuile dicitur, naturale non D
eſt, quid habet meriti, vt admittatur? Hæc nempe illa cauſa eſt, quare prius ſcripſerit de reb⁹ humanis, poſterius de diuinis: quoniam in diuinis rebus, non naturam deorum, ſed hominum inſtituta ſecutus eſt. Intueamur ſanè & ciuilem theologiam: Tertium genus eſt, inquit, quod in vrbibus ciues, maxime ſacerdotes, noſſe, atque adminiſtrare debēt. In quo eſt, quos deos publice colere, quæ ſacra, & ſacrificia facere quemq; par ſit. Adhuc quod ſequitur, attēdamus: Prima, inquit, theologia maxime accōmodata eſt ad theatrum: ſecūda ad mundū: tertia ad vrbem. Quis nō videat, cui palmam dederit? Vtique ſecundæ, quā ſupra dixit eſſe philoſophorum. Hanc enim pertinere teſtatur ad mundū, quo iſti nihil eſſe excellentius[f] opinantur in rebus. Duas vero illas theologias, primam & tertiā theatri ſcilicet atque vrbis diſtinxit, ac iunxit. Videmus enim nō continuo quod eſt vrbis, pertinere poſſe ad mundum, quāuis vrbes eſſe videamus in mundo. Fieri enim poteſt, vt in vrbe ſecundum falſas opiniones, ea colantur & credantur, quorū in mundo vel extra mundū natura ſit nuſquam. Theatrum vero vbi eſt, niſi in vrbe? Quis theatrum inſtituit, niſi ciuitas? Propter quid inſtituit, niſi propter ludos ſcenicos? Vbi ſunt ludi ſcenici, niſi in reb⁹ diuinis, E
de quibus hi libri tanta ſolertia conſcribuntur?

FAbulare appellaremus.) Suetonius in Tyberio hac voce eſt vſus: a Maxime, inquit, curauit noticiam hiſtoriæ fabularis, vſq; ad ineptias, & deriſum. b Secūdum genus eſt.) Platonici, ſed Stoici maxime omnia illa cōmenta de dijs ad mundi cauſas naturaſq; principes retulerūt, vt Plato attigit in Cratylo, & perſona hominis Stoici Cicero ij. de natura deorū, Phurnut⁹ & alij permulti. ſed plurima ita coacta & abſurda vt plane ludere eos appareat. c Vt credit Heraclitus.) Heraclitus Epheſius, qui librum ſcripſit De ſua natura indigētem, ideoq; cognominatus eſt ſcotinos. Ex igne cuncta naſci inq; ignem reſolui dixit, animarū dæmonumq; referta eſſe omnia. Huius de igne opinionē ſecutus eſt Hippaſus Metapontinus. d An ex numeris, vt Pythagoras.) Hic & deum, & animas noſtras, & cuncta quæ ſunt in mundo numeris conſtare aſſeruit, ex eorumque cōcentu & harmonia vniuerſa progigni, quos numeros poſtea Plato ab Italicis philoſophis, qui Pythagoræ præceptorum ſectatores erant edoctus, & clariores & apertiores reddidit, tametſi nō ita apertus, quin à maxima eorū parte lectorē excludat. vnde illud de re obſcura apud Ciceronē ad Atticum ſcribētem, numeri Platonis. e An ex Atomis vt Epicurus.) Hic Democritum æmulatus, omnia fieri cōſtareq; dixit ex corpuſculis ramentiſq; minutiſſimis, & inſecabilibus, quas ideo ἀτόμους nominauit, quibus tamen formā, magnitudinem & pondus non adimebat. f Quo iſti nihil eſſe excellentius.) Nihil enim nouit natura vel maius, vel pulchrius, vt inquit Seneca: idem Plato in Timæo, idem Cicero ij. de natura deorum, idem alij omnes philoſophi.

Heraclitus. Pythagoras. Epicurus.

De theologia mythica, id eſt, fabuloſa & de ciuili, contra Varronem. *Cap. VI.* F

O Marce Varro cum ſis homo omniū acutiſſimus, & ſine vlla dubitatione doctiſſimus, ſed tamen homo, non deus, nec ſpiritu dei ad videnda & annuncianda diuina, in veritatem libertatēq; ſubuectus, cernis quidē, quam ſint res diuinæ ab humanis nugis atque mendacijs dirimēdæ: ſed vitioſiſſimas populorum opiniones, & conſuetudines in ſuperſtitionibus publicis vereris offendere, quas à deorum natura abhorrere, vel talium quales in huius mundi elementis humani animi ſuſpicatur infirmitas, & ſentis ipſe, cum eas vſquequaque conſideras, & omnis veſtra literatura circumſonat. Quid hic agit humanum quamuis excellentiſſimum ingenium? Quid tibi humana licet multiplex ingēnsque doctrina in his anguſtijs ſuffragatur? Naturales deos colere cupis: ciuiles cogeris. Inueniſti alios fabuloſos, in quos liberi⁹ quod ſentis euomas, vnde & iſtos ciuiles velis nolisve profundas[a]. Dicis quippe fabuloſos accōmodatos eſſe ad theatrū, naturales ad mundum, ciuiles ad vrbem, cum mundus opus ſit diuinum, vrbes vero & theatra opera ſint hominū: nec alij

G dij rideantur in theatris quàm qui adorantur in templis, nec aliis ludos exhibeatis, quàm quibus victimas immolatis. Quanto liberius ſubtiliuſque iſta diuideres dicens, alios eſſe deos naturales, alios ab hominibus inſtitutos. Sed de inſtitutis aliud habere literas Poëtarũ, aliud ſacerdotum, vtraſque tamen ita eſſe inter ſe amicas conſortio falſitatis, vt gratæ ſint vtræque dæmonibus, quibus inimica eſt doctrina veritatis. Sequeſtrata igitur paululum theologia, quam naturalem vocant, de qua poſtea diſſerendum eſt, placétne tandẽ vitam æternam peti, aut ſperari à diis poëticis, theatricis, ludicris ſcenicis? Abſit. Imò auertat deus verus tam immanem ſacrilegámque dementiam. Nunquid ab eis diis, quibus hæc placent, & quos hæc placant, cum eorum illic crimina frequentantur, vita æterna poſcenda eſt? Nemo vt arbitror, vſque ad tantum præcipitium furioſiſsimæ impietatis inſanit. Nec fabuloſa igitur, nec ciuili theologia ſempiternam quiſquam adipiſcitur vitam. Illa enim de diis turpia fingendo ſeminat, hæc fauendo metit. Illa mẽdacia ſpargit, hæc colligit. Illa res diuinas falſis criminibus inſectatur, hæc eorum criminum ludos in diuinis rebus amplectitur. Illa de diis nefanda figmenta hominum carminibus perſonat, hæc ea deorum

H ipſorum feſtiuitatibus cõſecrat. Facinora & flagitia numinum illa cantat, hæc amat. Illa prodit, aut fingit, hæc autem aut atteſtatur veris, aut oblectatur & falſis. Ambę turpes, ambæq; damnabiles. Sed illa, quæ theatrica eſt, publicam turpitudinem profitetur: iſta, quæ vrbana eſt, illius turpitudine ornatur. Hinccine vita æterna ſperabitur, vnde iſta breuis temporaliſque polluitur? An vero vitam polluit conſortium nefariorum hominum, ſi ſe inſerunt affectionibus & aſſenſionibus noſtris, & vitam non polluit ſocietas dæmonum, qui coluntur criminibus ſuis? Si veris, quàm mali: ſi falſis, quàm male? Hęc cum dicim⁹, videri fortaſſe cuipiam nimis harum rerum ignaro poteſt, ea ſola de diis talibus indigna maieſtate diuina, & ridicula deteſtabiliáque celebrari, quæ poëticis cantantur carminibus, & ludis ſcenicis actitantur, ſacra vero illa, quæ non hiſtriones, ſed ſacerdotes agunt ab omni eſſe dedecore purgata & aliena. Hoc ſi ita eſſet, nunquam theatricas turpitudines in eorum honorem quiſquam celebrandas eſſe cenſeret, nunquam eas ipſi dij præciperent ſibimet exhiberi. Sed ideo nihil pudet ad obſequium deorum talia gerere in theatris, quia ſimilia geruntur in templis. Denique cõmemoratus author cũ ciuilem theologiã à fabuloſa & natura-

I li, tertiam quãdã ſui generis diſtinguere conaretur, magis eam ex vtraque temperatam, quàm ab vtraque ſeparatam intelligi voluit. Ait enim ea quæ ſcribunt poëtæ minus eſſe, quàm vt populi ſequi debeant: quæ autem philoſophi, plus quàm, vt ea vulgum ſcrutari expediat. Quæ ſic abhorrent, inquit, vt tamen ex vtroque genere ad ciuiles rationes aſſumpta ſint non pauca. Quare quę ſunt communia cum poëtis, vnà cum ciuilibus ſcribemus. E quibus maior ſocietas debet eſſe nobis cum philoſophis, quàm cum poëtis: non ergo nulla cum poëtis. Et tamen alio loco dicit de generationibus deorũ magis ad poëtas quàm ad phyſicos fuiſſe populos inclinatos. Hic enim dixit, quid fieri debeat, ibi quid fiat. Phyſicos dixit vtilitatis cauſa ſcripſiſſe, poëtas delectationis. Ac per hoc ea, quæ à poëtis conſcripta populi ſequi non debent, crimina ſunt deorum, quæ tamen delectãt & populos & deos. Delectationis enim cauſa, ſicut dicit, ſcribunt poëtæ, non vtilitatis: ea tamẽ ſcribunt, quæ dij expetant, populi exhibeant.

Vnde & iſtos ciuiles velis nolíſve profundas.) In Colonienſi exemplari perfundas legitur & rectius. Eis iis enim, quæ Varro euomit in deos fabuloſos, neceſſe eſt etiam perfundãtur dij ciuiles, qui ex fabuloſis manarunt, & ſine dubio iidem ſunt. K [a]

De fabuloſæ & ciuilis theologiæ ſimilitudine atque concordia. *Caput VII.*

Reuocantur igitur ad theologiã ciuilem theologia fabuloſa, theatrica, ſcenica indignitatis & turpitudinis plena. Et hæc tota quæ merito culpãda & reſpuẽda iudicatur, pars huius eſt, quæ colenda & obſeruanda cenſetur, non ſanè pars incongrua ſicut oſtẽdere inſtitui: & quæ ab vniuerſo corpore aliena importunæ illi connexa atque ſuſpenſa ſit, ſed omnino conſona & tanquã eiuſdẽ corporis membrum cõuenientiſsime copulata. Quid enim aliud oſtẽdunt illa ſimulachra, formæ, ætates, ſexus, habitus deorum? Nunquid barbatum Iouem, imberbem Mercuriũ poëtæ habent, pontifices non habent? Nunquid Priapo mimi, non etiam ſacerdotes enormia pudenda fecerunt? An aliter ſtat adorandus in locis ſacris, quàm procedit ridendus in theatris? Num Saturnus ſenex,[a] Apollo ephebus, ita perſonæ ſunt hiſtrionum, vt non ſint ſtatuæ delubrorum? Cur Forculus qui fòribus præeſt, & Limentinus qui limini, dij ſunt maſculi, atque inter hos Cardea fœmina eſt, quę cardinem ſeruat? Nónne iſta in rerum diuinarum libris reperiuntur, quæ graues poëtæ ſuis carminibus indigna duxerunt? Nunquid Diana L theatrica portat arma,[b] & vrbana ſimpliciter virgo eſt? Nunquid ſcenicus Apollo citharista eſt, & ab hac arte Delphicus vacat? Sed hęc honeſtiora ſunt in comparatione turpiorum. Quid de ipſo Ioue ſenſerunt, qui eius nutricem in Capitolio poſuerunt? Nónne atteſtati ſunt Euemero,[c] qui omnes tales deos non fabuloſa garrulitate, ſed hiſtorica diligentia homines fuiſſe mortaléſque conſcripſit? Epulones etiam[d] deos paraſitos Iouis ad eius menſam, qui cõſtituerunt, quid aliud quàm mimica ſacra[e] eſſe voluerunt? Nam paraſitos Iouis ad eius cõuiuium adhibitos, ſi mimus dixiſſet, riſum vtiq; quæſiſſe videretur. Varro dixit. Nõ cum irrideret deos, ſed cum commendaret, hoc dixit: diuinarum nõ humanarum rerum libri hoc eum ſcripſiſſe teſtantur. Nec vbi ludos ſcenicos exponebat, ſed vbi Capitolina iura pandebat. Denique à talibus vincitur, & fatetur, ſicut forma humana deos fecerunt, ita eos delectari humanis voluptatibus credidiſſe. Non enim & maligni ſpiritus ſuo negocio defuerunt, vt has noxias opiniones humana- M rum mentium ludificatione firmarent. Vnde etiam illud eſt[f] quod Herculis æditu⁹s, ocioſus atque feriatus luſit teſſeris ſecum vtraq; manu alternante, in vna conſtituens Herculem, in altera ſeipſum, ſub ea cõditione, vt ſi ipſe viciſſet, de ſtipe templi ſibi cœnã pararet, amicamq; cõduceret: ſi autem victoria Herculis fieret, hoc idem de pecunia ſua voluptati Herculis exhiberet: deinde cum à ſeipſo tanquam ab Hercule victus eſſet, debitam cœnam & nobiliſsimam meretricem Laurentinam[g] deo Herculi dedit. At illa cũ dormiuiſſet in templo, vidit in ſomnis Herculem ſibi eſſe commixtum, ſibíque dixiſſe, quod inde diſcedẽs cui primum iuueni obuia fieret, apud illum eſſet inuentura mercedem, quã ſibi credere deberet ab Hercule perſolutã. Ac ſic abeunti cum primus iuuenis ditiſsimus Taruntius †* occur- †*alias, riſſet, eámque dilectam ſecum diutius habuiſſet, illa hæ Tarutius. rede relicta, defunctus eſt. Quæ ampliſsimam adepta pecuniam, ne diuinæ mercedi videretur ingrata, quod acceptiſsimum putauit eſſe numinibus, populũ Romanum etiam ipſa ſcripſit hæredem: atq; illa non compa-

rente in-

A rente inuentũ eſt teſtamẽtum, quibus meritis eam ferũt etiam honores meruiſſe diuinos. Hęc ſi poëtæ fingerẽt, ſi mimi agerẽt, ad fabuloſam theologiã dicerẽtur procuI dubio pertinere, & à ciuilis theologiæ dignitate ſeparanda iudicarẽtur. Cum vero hæc dedecora, nõ poëtarum, ſed populorum: nõ mimorum, ſed ſacrorũ: non theatrorum, ſed templorũ, id eſt, non fabuloſæ, ſed ciuilis theologiæ, à tanto authore produntur, nõ fruſtra hiſtriones ludicris artibus fingunt deorũ, quæ tãta eſt, turpitudinẽ, ſed planè fruſtra ſacerdotes velut ſacris ritibus conãtur fingere deorum, quę nulla eſt, honeſtatẽ. Sacra ſunt Iunonis, & hęc in eius dilecta inſula Samo[h] celebrãtur, vbi nuptũ data eſt Ioui. Sacra ſunt Cereris, vbi à Plutone rapta Proſerpina quæritur. Sacra ſũt Veneris, vbi amatus eius Adonis[i] aprino dente extinctus iuuenis formoſiſsimus plãgitur. Sacra ſunt matris deũ, vbi Atys pulcher adoleſcens ab ea dilectus, & muliebri zelo abſciſus, etiam hominũ abſciſorum, quos Gallos vocãt, infœlicitate deploratur. Hæc cum deformiora ſint omni ſcenica fœditate, quid eſt, quod fabuloſa de diis figmenta poëtarũ ad theatrum videlicet pertinentia velut ſecernere nituntur à ciuili theologia, quã pertinere ad vrbem volunt: quaſi ab honeſtis & dignis indigna & turpia? Itaque potius eſt, vnde gratiæ debeantur hiſtrionib[9], qui oculis hominũ pepercerunt, nec om-

B nia ſpectaculis nudauerunt, quę ſacrarũ ædium parietibus occuluntur. Quid de ſacris eorum boni ſentiendũ eſt, quæ tenebris operiuntur, cum tam ſint deteſtabilia, quæ proferuntur in lucem? Et certe quid in occulto agant per abſciſos & molles, ipſi viderint. Eoſdem tamẽ homines infœliciter ac turpiter eneruatos atq; corruptos minime occultare potuerunt. Perſuadeant cui poſſunt, ſe aliquid ſanctũ per tales agere homines quos inter ſancta ſua numerari atque verſari negare non poſſunt. Neſcimus quid agant, ſed ſcimus per quales agãt. Nouimus autem, quæ agantur in ſcena, quæ nunquam vel in choro meretricum, quo nemo abſciſus aut mollis intrauit, & tamẽ etiam ipſa turpes & infames agunt, neque enim ab honeſtis agi debuerunt. Quæ ſunt ergo illa ſacra, quib[9] agẽdis tales elegit ſanctitas, quales nec thymelica in ſe admittit obſcœnitas[k]?

a NAm Saturnus ſenex.) Per interrogationẽ figuratè, non ſciſcitandi gratia, ſed inſtandi: vt quod negari nõ poteſt, ardentius inſigatur: ſicut Quintilianus docet libro nono: aut legendum,

C num Satur. Nam res ſic habet, quod Saturnus ſenex, & Apollo ephebus in tẽplis viſitur: vnde eſt ille Dionyſij Syracuſij iocus, quũ barbã aureã Aeſculapio ademiſſet, eõ decere patre imberbi filiũ eſſe barbatum. Apollinis ſimulachrum Deli dextra manu arcum tenebat, ſiniſtra vero tres Gratias, quarũ vna citharam, altera tibias, media fiſtulam habebat. b Portat arma.) Arcum, & pharetram. c Euemero.) Hic fuit Siculus, è ciuitate Meſſana, qui Iouis & cæterorum deorũ hiſtoriam veram ſcripſit ex titulis & inſcriptionibus ſacris, quę in antiquiſsimis tẽplis habebantur: quam Græci ſacram vocant. Ennius interpretatus eſt, vt ſcribit Cicero. Meminerunt huius ſcriptoris, quũ Græci frequentes, tum ex Latinis Cicero, Varro, Lactantius, Macrobius, Seruius, & alij permulti. Hunc Euemerum, quod verã hiſtoriam ſcripſiſſet de diis, Sextus Empiricus ἄθεον, id eſt, impium & ſine deo, vocatum eſſe ait: cui Theodoritus Cyrenenſis ſuffragatur, illum inter Diagoras & Theodoros numerãs. Timon in Sillis γέροντα ἀλαζόνα nominat, id eſt, ſenem inſolentem, & qui libros edat iniquiorum. d Epulones enĩ.) Collegio Pontificum iij. viri additi ſunt, qui ſacra ciborum hoc eſt, quæ in deorũ ludis exhibebantur, curarent: dictiq; ſunt triumuiri epulones. Sequẽti tempore additi ſunt duo: ita fuerũt quinque viri: poſtremo per ambitionẽ duo alij adiecti, & hic numerus manſit ſeptem virorũ epulonum, qui vbi curarant publicum epulũ, ipſa menſa parabatur ante Iouis ſimulachrum, ibiq; epulabãtur. Cicero in Aruſp. reſponſis, epulones Iouis opt. maxi. appellat. Paraſitos nominauit, quòd horũ mos eſt, alienas ſectari menſas, vt nomẽ ipſum ex Græco oſtendit. Ita Varro ex naturali ſignificatu, epulones illos paraſitos vocauit, quaſi cibantes Iouem. Hoc enĩ eſt παράσιτος à παρασιτεῖν. e Inimica ſacra.) Legendũ, mimica. f Vnde enĩ illud eſt.) Hanc meretricem quidã putant fuiſſe Florã, alij Accam Laurentiã, cuius feriæ Laurẽtinalia: ſed de hoc multa Macrobius primo Saturnaliorũ. Attingit etiam Lactãtius, ſed paucis. Verrius Flaccus Flauiam cognominatam eſſe hanc ſcribit. Plutarchus

Euemerus.

Epulones.

Paraſitus.

quoque de hac ipſa re in problematis. g Laurentinam.) Alibi Laurentinam, Larentiam vulgatius nominãt. nã Accam Laurẽtiam Romuli nutricem ferunt, eiuſq; putant eſſe feſta Laurẽtalia, huius vero ſcorti feſta eſſe Floralia. h In eius dilecta inſula Samo.) Samos inſula eſt in mari Icario à ſummitate & aſperitate ſic dicta. Lactantius lib. j. Inſulam Samũ ſcribit Varro prius Partheniã nominatã, quòd ibi Iuno adoleuerit, ibiq; etiã Ioui nupſerit. Itaque nobiliſsimũ & antiquiſsimũ templum eius eſt Sami, ſimulachrũ in habitu nubẽtis figuratũ, & ſacra eius anniuerſaria nuptiarum ritu celebrabantur. Hæc Lactantius. Erat chara Samos Iunoni, nempe natale ſolum. Sic Virgilius primo Aeneidos. i Vbi amatus eius Adonis.) Cinara ex Myrrha filia ſua aſtutia nutricis genuit Adonim formoſiſsimũ iuuenem, qui Cypri regnauit. Valerius Probus in Galiũ Virgilij ſcribit ex ſentẽtia Heſiodi, hunc Phœnicis fuiſſe filiũ, ex Philoſtephano vero genitũ à Ioue ſine vllius fœminæ accubitu. Hunc Venus adamauit: qui cumque venandi eſſet ſtudioſiſsimus, ab apro ferociſsimo dilaniatus eſt. Fabulantur apũ hunc à zelotypo Marte eſſe immiſſum, Veneréinq; mœſtiſsimam multũ luxiſſe Adonim, vertiſſéque eum in florem ſui nominis. Simulachrum Veneris dicit Macrobius fingi in monte Libano, capite obnupto, ſpecie triſte, faciem manu læua intra amictum ſuſtinens: lachrymæ viſione cõſpicientium manare creduntur. Phœnices Adonim γίγγραν nominabant, vt author eſt Pollux libro quarto: ideo mœſtas illas tibias quibus in luctu Adonis vti ſolebant, γίγγρας appellarunt, tametſi Feſtus genus putat exiguarum tibiarum gingrinas de voce anſerũ appellatas, qui gingrire dicuntur. Porrò quod Adonis flore iuuentę eſt ſubreptus, ideo Veneri orti dicabantur, qui ſine fructu ſpeciem quandã præberent florum, foliorũmque: vnde Prouerbium apud Græcos natum, Ἀδώνιδος κῆποι: quod vt reliqua alia, ita & hoc accuratiſsime explicat Eraſmus noſter in Adagiis ſuis, ſiue, vt Budæus vocat, in ſalino Mercurij, & logotheca Mineruæ. k Nec Thymelica in ſe admittit obſcœnitas.) Thymelicorum & Tymeles meminerunt Græci crebro. Et ex Latinis Vitruuius lib. de architectura quinto, ſed obſcure mea ſentẽtia: quæ ego, vel explicabo, vel certe explicandi cauſam incitamentũmque dabo eruditioribus. In theatro erat ſcena inter duo theatri cornua extenſa, in qua agebant hiſtriones tragici, & comici. Erat & Orcheſtra ſenatorum locus inter cuneos & ſcenam, in qua pulpitum, quinque pedibus altum, quod Græci Thymelem dicebant, & Logeum in quo & chorus tragœdiarum ſaltabat. Comœdiarum quoque quum habebant comœdiæ chorum, modo ad hiſtriones verſus, modo ad populum hiſtrionibus in ſcena abditis: tibicines & citharœdi, & aulœdi, & quotquot perſonam ex fabula nõ agentes, actioni fabulæ ſubſeruiebãt, nomẽnque loco in quo ſaltarent, dederunt: nam orcheſtra eſt appellata ab ὀρχέομαι ſalto. & Thymelen ἀναστατήριον interpretantur Græci, & illos omnes artifices muſices thymelicos putãt. Thymelem dictã ab aris quæ ibi erant extructæ Apollini & Baccho: nã & θυμέλη pro ara ponitur: de quibus Donatus cenſet Terentium in Andria locutum, Sume verbenas ex ara. Apuleius in Apologia priore Thymelicum choragium poſuit pro apparatu hiſtrionum & ornatu illo ſcenæ. Fuit & Thymele Latini hiſtrionis, vt quidam putant, vxor, vt alij ſocia, eiuſdemque artis mimicæ. Ambobus Domitianum Cæſarem impenſe delectatum. Martialis lib. j. ad Domitianum declarat:

Qua Thymelen ſpectas, deriſoremque Latinum,
Illa fronte precor carmina noſtra lege.

D

Samos.

Adonis.

Gingrire.

Thymelici.

Orcheſtra.

E

De interpretationibus naturalium rationum, quas doctores Pagani pro diis ſuis conantur oſtendere. *Cap. VIII.*

AT enim habent iſta phyſiologicas quaſdam ſicut aiunt, id eſt, naturalium rationum interpretatiões. Quaſi vero nos in hac diſputatione phyſiologiam quęramus, & nõ theologiã, F id eſt, rationẽ non naturæ, ſed dei. Quanuis enim qui verus deus eſt, nõ opinione, ſed natura ſit deus, nõ tamẽ omnis natura deus eſt, quia & hominis, & pecoris, & arboris, & lapidis vtiq; natura eſt, quorũ nihil eſt deus. Si autem interpretationis huius quãdo agitur de ſacris matris deûm caput eſt certe, quod mater deorum eſt terra, quid vltra quærimus, quid cætera perſcrutamur? Quid euidẽtius ſuffragatur eis, qui dicunt omnes iſtos deos homines fuiſſe? Sic enim ſunt terrigenæ, ſicut terra eis mater eſt. In vera autẽ theologia opus dei eſt terra, non mater. Verũtamen quoquo modo ſacra eius interpretentur, & referant ad rerum naturam, viros muliebria pati[a] non eſt ſecundũ naturam, ſed contra naturam. Hic morbus, hoc crimen, hoc dedecus habet inter illa ſacra profeſsionem, quod in vitioſis hominum moribus vix habet inter tormenta confeſsionem. Deinde ſi iſta ſacra quæ ſcenicis turpitudinib[9] cõuincuntur eſſe fœdiora, hinc excuſantur, atq; purgantur quod habent interpretationes ſuas, quibus oſtenduntur rerũ ſignificare naturam: cur non etiã poëtica ſimiliter excuſentur atq; purgẽtur? Multa enim & ipſi ad eundem

G modum interpretati ſunt, vſqueadeo, vt quod ab eis im
manisſimum & infandisſimū dicitur: Saturnum ſuos
filios deuoraſſe, ita nonnulli interpretentur, quod lon-
SATVRNVS. ginquitas temporis,[b] quæ Saturni nomine ſignificatur,
quicquid gignit ipſa cōſumat. Vel ſicut idem opinatur
Varro, quod pertineat Saturnus ad ſemina, quæ in ter-
ram de qua oriuntur iterum recidunt. Itémque alij alio
modo & ſimiliter cætera. Et tamen theologia fabuloſa
dicitur, & cum omnibus huiuſcemodi interpretationi-
bus ſuis reprehēditur, abiicitur, improbatur: nec ſolum
à naturali, quæ philoſophorum eſt, verumetiam ab iſta
ciuili de qua agimus, quæ ad vrbes populóſque pertine-
re aſſeritur: eo quòd de diis indigna cōfinxerit, merito
repudianda diſcernitur. Eo nimirum cōſilio, quoniam
acutisſimi homines atque doctisſimi, à quibus iſta con
ſcripta ſunt, ambas improbandas intelligebāt, & illam
ſcilicet fabuloſam & iſtam ciuilem. Illam vero audebāt
improbare, hanc non audebant. Illā culpādam propo-
ſuerunt, hanc eius ſimilem comparādam expoſuerunt,
non vt hæc præ illa tenenda eligeretur, ſed vt cum illa
reſpuenda intelligeretur, atque ita ſine periculo eorum
qui ciuilem theologiā reprehendere metuebant, vtraq;
contempta, ea quā naturalē vocant apud meliores ani-
H mos inueniret locum. Nam & ciuilis & fabuloſa ambę
fabuloſę ſunt ambæq; ciuiles: ambas inueniet fabuloſas,
qui vanitates & obſcœnitates ambarum prudenter in-
ſpexerit, ambas ciuiles, qui ludos ſcenicos pertinētes ad
fabuloſam, in deorum ciuilium feſtiuitatibus, & in vr-
bium diuinis rebus aduerterit. Quo modo igitur vitæ
æternæ dandæ poteſtas cuiquā deorum iſtorum tribui-
tur: quos ſua ſimulachra & ſacra conuincunt, diis fabu-
loſis apertisſime reprobatis, eſſe ſimillimos formis, æta-
tibus, ſexu, habitu, coniugiis, generationibus, ritibus, in
quibus omnibus aut homines fuiſſe intelligūtur, & pro
vniuſcuiuſq; vita vel morte ſacra eis, & ſolennia conſti
tuta, hunc errorem inſinuantibus firmantibusq; dęmo-
nibus, aut certe ex qualibet occaſione immūdisſimi ſpi-
ritus fallendis humanis mentibus irrepſiſſe.

a Viros muliebria pati.) Galli matris deum, quum non poſſent fa-
cere quæ viri, patiebantur quæ fœminæ. b Quod longin-
quitas temporis.) Interpretatio Ciceronis ij. de natu. deo. nam
κρόνος eſt Græce, quaſi χρόνος, de hoc alibi.

De officiis ſingulorum deorum. *Caput IX.*

I QVid ipſa numinum officia tam viliter minu-
tatímque conciſa propter quod eis dicūt pro
vniuſcuiuſq; proprio munere ſupplicari opor
tere? Vnde nō quidem omnia ſed multa iam
diximus. Nónne ſcurrilitati mimicæ magis quàm diui-
næ conſonant dignitati? Si duas quiſquam nutrices ad-
hiberet infanti: quarū vna nihil niſi eſcam, altera nihil
niſi potū daret: ſicut iſti ad hoc duas adhibuerunt deas,
Aliàs, Educam. Edulicam & Potinam: nempe deſipere, & aliquid mi-
mo ſimile in ſua domo agere videretur. Liberū à libera-
LIBER. mento appellatum volūt, quòd mares in coëundo per
eius beneficium emisſis ſeminibus liberētur. Hoc idem
in fœminis agere Liberā, quam etiā Venerem putant,
quòd & ipſas perhibeant[a] ſemina emittere, & ob hoc
Libero eandem virilem corporis partem in templo po
ni, fœmineam Liberæ. Ad hæc addunt mulieres[b] attri-
butos Libero & vinū, propter libidinem concitandam.
Sic Bacchanalia ſumma celebrantur inſania. Vbi Var-
ro ipſe confitetur à Bacchantibus talia fieri non potuiſ
ſe, niſi mente commota.[c] Hæc tamen poſtea diſplicue-
runt ſenatui[d] ſaniori, & ea iuſsit auferri. Saltem hic tan
dem forſitan ſenſerunt quid immūdi ſpiritus dum pro

diis habentur, in hominum posſint mentibus. Hec cer- K
te non fierēt in theatris. Ludunt quippe ibi, non furūt,
quamuis deos habere, qui etiā ludis talibus delectentur,
ſimile ſit furoris. Quale autem illud eſt, quod cum reli-
gioſum à ſuperſtitioſo ea diſtinctione diſcernat, vt à ſu
perſtitioſo dicat timeri deos: à religioſo autem tantum
vereri vt parentes, non vt hoſtes timeri, atq; omnes ita
bonos dicat, vt facilius ſit eos nocētibus parcere, quàm
lædere quenquam innocentem? Tamen mulieri fœtæ
poſt partū tres deos cuſtodes commemorat adhiberi,
ne Siluanus deus per noctem ingrediatur & vexet: eo-
rúmque cuſtodum ſignificādorum cauſa tres homines
noctu circumire limina domus, & primo limen ſecuri
ferire, poſtea pilo, tertiò deuerrere ſcopis: vt his datis
culturæ ſignis, deus Siluanus prohibeatur intrare: quia
neque arbores cæduntur ac putātur ſine ferro: neque far
conficitur ſine pilo: neque fruges coaceruātur ſine ſco-
pis. Ab his autem tribus rebus tres nuncupatos deos: In-
tercidonem** à ſecuris interciſione: Pilumnū, à pilo:[f] *aliàs, Intercidonā.
Deuerram à ſcopis, quibus diis cuſtodibus contra vim
dei Siluani, fœta conſeruaretur: Ita contra dei nocentis
ſæuiciam non valeret cuſtodia bonorum, niſi plures eſ-
ſent aduerſus vnum: eique aſpero, horrēdo, inculto vt-
pote ſyluestri ſignis culturæ tanquam contrariis repu- L
gnarent. Iſtáne eſt innocentia deorum: iſta concordia?
Hæccine ſunt numina ſalubria vrbium, magis ridenda
quàm ludibria poëtarum & theatrorum? Cum mas &
fœmina coniungūtur, adhibetur deus Iugatinus. ſit hoc
ferendum. Sed domum eſt ducenda quæ nubit, adhi-
betur de9 Domiducus.[g] Vt in domo ſit, adhibetur deus
Domitius. Vt maneat cum viro, additur dea Mantur-
na. Quid vltra quæritur? Parcatur humanæ verecūdiæ:
peragat cętera concupiſcentia carnis & ſanguinis pro-
curato ſecreto pudoris. Quid impletur cubiculum tur-
ba numinū: quādo & paranymphi[h] inde diſcedunt? Et
ad hoc impletur: nō vt eorū præſentia cogitata maior
ſit cura pudiciciæ, ſed vt fœminæ ſexu infirmæ nouita-
te pauidæ, illis cooperantibus ſine vlla difficultate vir-
ginitas auferatur. Adeſt enim dea Virginenſis, & deus
pater Subigus, & dea mater Prema, & dea Partunda,
& Venus, & Priapus. Quid eſt hoc? Si omnino laborā-
tem in illo opere virum ab diis adiuuari oportebat: nō
ſufficiebat aliquis vnus, aut aliqua vna. Nunquid Venus *Venus.*
ſola parum eſſet, quæ ob hoc etiam dicitur nuncupata, M
quod ſine eius vi fœmina virgo eſſe non deſinat? Si vlla
eſt frons in hominibus, quę non eſt in numinibus: nón-
ne cum credunt coniugati tot deos vtriuſq; ſexus eſſe
præſentes, & huic operi inſtātes, ita pudore afficiuntur,
vt & ille minus moueatur, & illa plus reluctetur? Et cer-
te ſi adeſt Virginenſis dea, vt virgini zona ſoluatur:[i] ſi
adeſt deus Subigus, vt viro ſubigatur: ſi adeſt dea Pre-
ma, vt ſubacta ne ſe cōmoueat, comprimatur, dea Par-
tunda ibi quid facit? Erubeſcat, eat foras, agat aliquid &
maritus. Valde inhoneſtum eſt, vt quod vocatur illa, im
pleat quiſquam niſi ille. Sed forte ideo toleratur, quia
dea dicitur eſſe non deus. Nam ſi maſculus crederetur,
& Partundus vocaretur, magis contra eum pro vxoris
pudicicia poſceret maritus auxilium, quàm Fœta cōtra
Siluanum. Sed quid hoc dicam, cum ibi ſit & Priapus
nimis maſculus,[k] ſuper cuius immanisſimum & turpiſ
ſimum[l] faſcinum ſedere noua nupta iubebatur, more
honeſtisſimo & religioſisſimo matronarum? Eant ad-
huc & ciuilem Theologiā à Theologia fabuloſa, vrbes
à theatris, templa à ſcenis, ſacra pontificū à carminibus
poëtarum, velut res honeſtas à turpibus, veraces à falla

cibus

A cibus, graues à leuibus, ſerias à ludicris, appetendas à reſpuendis, qua poſſunt quaſi conentur ſubtilitate diſcernere. Intelligimus quid agant, qui illam theatricã & fabuloſam Theologiam ab iſta ciuili pendere nouerunt, & ei de carminibus poëtarum tanquam de ſpeculo reſultare: & ideo iſta expoſita, quã damnare non audent: illam eius imaginem liberius arguunt & reprehendũt, vt qui agnoſcunt quid velint, & hanc ipſam faciẽ cuius illa imago eſt, deteſtentur, quam tamẽ ipſi dij tanquã in eodem ſpeculo ſe intuentes ita diligunt, vt qui qualeſq; ſunt in vtraque melius videantur. Vnde etiam cultores ſuos terribilibus imperiis compulerũt, vt immundiciã Theologiæ fabuloſæ ſibi dicarent, in ſuis ſolẽnitatibus ponerent, in rebus diuinis haberent: atque ita & ſeipſos immundiſsimos ſpiritus manifeſtius eſſe docuerunt, & huius vrbanæ Theologiæ velut electæ & probatę illam theatricam abiectam atque reprobatam, membrum partẽmque fecerunt, vt cum ſit vniuerſa turpis & fallax, atque in ſe contineat commenticios deos, vna pars eius ſit in literis ſacerdotum, altera in carminibus poëtarũ. Vtrum habeat & alias partes, alia quęſtio eſt. Nunc propter diuiſionem Varronis & vrbanam & theatricam Theologiam ad vnam ciuilẽ pertinere ſatis, vt opinor, oſtendi. Vnde quia ſunt ambæ ſimilis turpitudinis,
B abſurditatis, indignitatis, falſitatis: abſit à viris religioſis, vt ſiue ab hac, ſiue ab illa vita ſperetur æterna. Denique & ipſe Varro commemorare & enumerare deos cœpit à conceptione hominis quorum numeros exorſus eſt à Iano, eámque ſeriẽ perduxit vſque ad decrepiti hominis mortem, & deos ad ipſum hominem pertinentes clauſit ad Næniam deam[m] quæ in funeribus ſenum cantatur. Deinde cœpit deos alios oſtendere, qui pertinerent nõ ad ipſum hominem, ſed ad ea quæ ſunt hominis, ſicuti eſt victus, veſtitus, & quæcunque alia, quę huic vitæ ſunt neceſſaria, oſtendens in omnibus quod ſit cuiuſque munus, & propter quid cuique debeat ſupplicari, in qua vniuerſa diligentia nullos demonſtrauit vel nominauit deos, à quibus vita æterna poſcẽda ſit, propter quam vnam proprie nos Chriſtiani ſumus. Quis ergo vſque adeo tardus ſit, vt non intelligat iſtum hominem ciuilem Theologiam tam diligenter exponendo & aperiendo, eámque illi fabuloſæ indignæ atque probroſæ ſimilem demonſtrando, atque ipſam fabuloſam
C partem eſſe huius ſatis euidenter docendo, non niſi illi naturali, quam dicit ad philoſophos pertinere, in animis hominum moliri locum,[n] ea ſubtilitate vt fabuloſam reprehendat, ciuilem vero reprehendere quidem non audeat, ſed prodẽdo reprehenſibilem oſtendat, atque ita vtraque iudicio recte intelligentium reprobata, ſola naturalis remaneat eligenda? De qua ſuo loco in adiutorio dei veri diligentius diſſerendum eſt.

a Quod & ipſam perhibeant.) Alibi ipſas, quaſi fœminas de quo eſt magna controuerſia inter philoſophos. Plato & Ariſtoteles non ſemen eas aiunt emittere, ſed humorem quendam ſudori non diſsimilem, qui ad generationem nihil faciat. Pythagoras & Democritus ſemen cõtendunt emittere. Epicurus Democritũ ſequitur, vt ſolet. Hippo. quaſi inter hos medius ſemen eſſe ait, ſed generationi nihil conferre, quippe quod exeat, non maneat in vaſe generationis. b Ad hæc addunt mulieres.) Bacchum ſequebantur Satyri & mulieres furentes, quę Bacchæ dicebantur vlulantes. Vnde Euſtathius deum Bacchum dictum eſſe ab incondito illo clamore, quaſi à βοῦ ἰάχω, deinde interpoſito elemẽto κ dictum Bacchum: nominatæ & Mimallonides à Mimade monte minoris Aſiæ, & Baſſarides, & Thyiades, à Thyia quæ prima ſacris Liberi patris initiata eſt. Plutarchus in libello de cupiditate opum, in antiquis Bacchi ſacris hãc fuiſſe pompam dicit, Amphoram vini cum palmite, hinc hircum quem trahebat aliquis, poſt ciſtam nucum, & phallum, quæ poſtea obſoleuerũt, & precioſiora ſunt inducta. Erat etiam & vannus, ſicut Virgilius inquit, hoc eſt, cribrũ cereale: vt exponit Seruius. Varro vallum poſuit, quod nihilo minus ſignificat, & conus, id eſt, nux pinea, ad ſimilitudinẽ thyrſorum, quos ipſæ Bacchæ, quæ in Indiam ſecutæ ſunt Bacchum, geſtabant. Erant enim thyrſi haſtæ pampinis & hederis circum veſtitæ. Addebatur hedera, quod ſit quædam eius ſpecies, quæ furorẽ cõcitat: vt Plutarchus in probl. ait, & ebrios factos abſque vino & in furorem procliues leuat, ac manſuefaciat: & ipſa hedera in vniuerſum ἀπὸ τοῦ ἀείρειν, quod eſt, in Venerẽ trahere, deducitur. eſt etiam Thyrſis corona nuptialis: eſt & lampas quam in Dionyſi honorem præferebant, ſed quũ corona eſt, dicunt in vltima eſſe acutam tonum, ſic θυρσὶς. In his ſacris, furor ſacrificãtibus incutiebatur: vnde Bacchum nominatũ ait Valerius Probus, Eſt enim bacchari, idem quod furere: & Bacchæ appellatæ, quæ per furorem ſacra Liberi patris celebrarent. Ideo Mænades quoq; dictæ, & Bacchus ipſe Mænoles, quaſi totus furẽs: vt ſcribit Clemens, Euſebio citante. c Niſi mente commota.) Nam ſi quieta eſſent, tranquillaq; mente, nunquam talia facerent: partim inepta, ſtultaque: partim abominandæ ſorditatis: partim crudelia, atq; inhumana. Multæ enim cædes per eiuſmodi ſacrificiorũ furorem cõmittebantur. Sic occiſi ſunt Pentheus, & Nin⁹ Indiæ rex, & Lycurgus Trax, & Orpheus. d Hæc tamen poſtea diſplicuerunt ſenatui.) De Bacchanalium nefariis ſceleribus, eorumq; ab Italia expulſione per S. CON. Liuius abunde lib. xxxix. e Intercidonem.) Vetera exemplaria Intercidonem habent. f Pilumnum à pilo.) Seruius in Aeneid. Pilumnus & Picumnus fratres fuerunt dij: horum Picumnus ſtercorandorũ agrorum inuenit vſum, vnde & Sterquilinus dictus eſt: Pilumnus vero, pilendi frumenti: vnde à piſtoribus colitur, & ab ipſo pilum dictum eſt. Seruius hæc. Capella lib. ij. cõminuendę frugis farriſq; fragmenta Pilumno ſignat Italia. Pilum vero eſt & telum Romanũ, pedum quinque & ſemis, vt ſcribit Modeſtus ferro trigono, vnciarum nouẽ & inſtrumentũ, quo quid in mortario frãgitur, conteriturq;. Antiqui Ethruriæ & Latij populi fruges concidebant pani cõficiendo pilis. adq; opus erat manuũ. Molæ deinde ſunt inuentæ cõmodiore rerum vſu, in quibus etiam non deeſt ſuum pilum rudo, vt vocat Plinius lib. xviij. Marcellus Pilumnum & Picumnum, deos vocat, præſides auſpiciis coniugalibus. Varro de vita Po. Ro. li. ij. Natus ſi erat vita-
E lis ac ſublat⁹ ab obſtetrice ſtatuebatur in terra, vt auſpicaretur rectus diiſque coniugalibus, Pilumno & Picumno in ædibus lectus ſternebatur. g Domiducus.) Capella Domiducã Iunonẽ vocat lib. ij. his verbis: Interducã & Domiducã Vnxiam, Cynthiã, mortales puellę debẽt in nuptias conuocare, vt earũ & itinera protegas, Iunoni loquitur, & in optatas domos ducas, & cũ poſtes vngent, fauſtũ omen affigas, & cingulum ponentes in thalamis, non relinquas. h Quando & paranymphi.) Paranymphus à Hieronymo dicitur pronub⁹: auſpex quoq; à Latinis nominatur, nam auſpicari ſolebant, vt ſcribit Cicero. Hi à marito mittebantur ad fœminam: ab hac ad illam pronubæ. Tacitus de Nerone: Ipſe per licita atq; illicita fœdatus, nihil flagitij reliquerat, quo corruptior ageret, niſi paucos poſt dies vni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in modum ſolenniũ coniugiorũ denupſiſſet. inditũ imperatori flammeum, miſſi auſpices duos, & genialis thorus, & faces nuptiarum. i Virginenſis dea, vt virgini zona ſoluatur.) Hanc Capella Cynthiam Iunonẽ videtur appellare. Vetuſtis temporibus puellę quandiu erant virgines, faſciam virginalem perpetuo geſtabant. Cuius meminit Homerus. xj. Odyſſeæ, qui mos ad Romanos poſtea manauit. durauitq; vſque ad caſum imperij. Martialis: Qui zonam ſoluit diu ligatam. Vtuntur & in Haſpanis virgines faſcia. k Priapus nimis maſculus.) Hunc Seruius ſcribit pulſum è Lampſaco, vbi erat natus, propter nimiam virilis membri magnitudinem. Lactantius ſcribit inter Priapum & aſinum Sileni, qui omnes erant in comitatu Bacchi, ortum certamen de membri virilis magnitudine, Priapumq; ab aſino victũ, interemiſſe victorẽ. Ideo Columella Priapum vocat deum terribilis membri. Ouidius in Priapeia de pene Priapi plurima, quæ pudoris cauſa tranſeo. l Immaniſsimum & turpiſsimum.) Faſcinum Priapi penem eſſe oſtendit Ouidius in poëmate obſcœno:

Priape quod ſis faſcino grauis tento. Et poſt paululum:
F Soles ſacrum reuinctus pampino caput,
Ruber ſedere, cum rubente faſcino.

Horatius faſcinũ eãdem rem nominat. Cauſam adducit Porphyrio, quod faſcinandis rebus hæc membri deformitas adderetur. Ego potius ab auertendo faſcino dictum eſſe puto, quod in ſacris Dionyſij iste propiciato Priapo, & impoſita illi corona à matrona honeſtiſsima, faſcinum à frugibus auerteretur, vt Auguſtinus proximo li. ex Varrone narrat. Ad faſcinũ ergo amoliẽdum iubebatur ſuper id ſedere: nam & Pompeius Feſtus verſus feſcenninos, qui in nuptiis dicebantur, etiam inde videri poſſe dictos ſcribit, quod faſcinum exiſtimarentur arcere. Sicut ergo in agris, ita & in nuptiis Priapus, ſeminũ deus, ne fœcunditas faſcinatione impediretur, colebatur, niſi forte illud potius ſit, quod Lactantius ait lib. j. Mutinum eſſe deum, in cuius ſinu pudendo nubentes primũ ſedeant, vt illarum pudicitiam prior deus delibaſſe videatur. Mutinum enim Priapum eſſe diximus lib. iiij. qui præſtet, vt in primo cõcubitu vir moueatur, virgo vero ne reluctetur: vt hic Auguſtinus ſignificat. Feſtus idem author eſt, nouã nuptam in lanata pelle ſolitam ſedere: vel quod his veſtiebantur veteres, vel quod lanificium profiteretur, & eſſet præſtatura. Plutarchus in problematis ſponſam inducentes, pellem ſubſternunt, ipſa ſecum colum & fuſum domum affert. m Ad Næniam deam.) Nænia carmen erat lugubre, quod in laudem mortui ad tibiam cantabatur à præfica ſola cæteris flentibus, cuius inuentorem Horatius Simonidẽ poetam fuiſſe ſignificat. Fuit etiam dea cuius ſacellum extra portam Viminalem: nomen fictum eſt de voce flentiũ. Sunt qui eo verbo finem putẽt ſignificari: alij ab extremi inteſtini vocabulo vocem deductam, quod Græci νήτην dicunt, chordarum quoque vlt. nete vocatur, vnde extremam cãtionis vocem næniam nominari placuit. Feſtus lib. xij. n In animis hominum moliri locum.) An moliri, ſed certe ſenſus eſt, Varronẽ clàm & paulatim hoc agere, vt exclusis duabus theologiis ſola naturalis in hominum mentibus hæreret.

Bacchae.
Thyrſi.
Hedera.
Mænades.
Pilumnus.
Pilum.
Iuno Domiduca.
Paranymphus.
Priapus.
Mutinus.
Nænia.

De liber-

G *De libertate Senecæ, qui vehementius ciuilem theologiam reprehendit quàm Varro fabuloſam.*

Caput X.

SENECA.

Libertas ſanè quæ huic defuit, ne iſtam vrbanam theologiam theatricæ ſimillimam aperté ſicut illam reprehendere auderet, Anneo Senecæ, quem nonnullis indiciis inuenimus Apoſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus,[a] non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quẽ contra ſuperſtitiones[b] condidit, multo copioſius atque vehementius reprehendit ipſe ciuilem iſtam & vrbanam theologiam, quàm Varro theatricam atque fabuloſam. Cùm enim de ſimulachris ageret, ſacros, inquit, immortales inuiolabileſque deos in materia viliſsima atque immobili dedicant, habitus illis hominum, ferarúmque, & piſciũ. Quidam verò miſto ſexu diuerſis corporibus induunt, numina vocant, quæ ſi ſpiritu accepto ſubito occurrerent, monſtra haberẽtur. Deinde aliquanto pòſt, cùm Theologiam naturalem prædicans, quorundam philoſophorum ſententias digeſsiſſet, oppoſuit ſibi quæſtionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis:
H Credam egu cœlum & terram deos eſſe, & ſupra lunã alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum[c] Stratonem, quorum alter fecit deum ſine corpore, alter ſine animo? Et ad hoc reſpondens, quid ergo tandem, inquit: Veriora tibi videntur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hoſtilij ſomnia? Cloacinam Titus Tatius dedicauit deam, Picum, Tyberinúmque Romulus: Hoſtilius pauorem atque pallorem deterrimos hominum * affectus, quorum alter mentis territæ motus eſt, alter corporis, ne morbus quidem, ſed color. Hæc numina potius credes, & cœlo recipies? De ipſis verò ritibus crudeliter turpibus quàm libere ſcripſit? Ille inquit, viriles ſibi partes putat: ille lacertos ſecat. Vbi iratos deos timent, qui ſic propicios mirentur? Dij autem nullo debent coli genere, ſi & hoc volũt. Tantus eſt perturbatæ mentis & ſedibus ſuis pulſæ furor, vt ſic dij placentur, quemadmodum ne quidem homines.[d] Sæuiunt teterrimi & in fabulas traditi crudelitatis[e] Ty-
I ranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem ſua lacerare iuſſerunt. Regiæ libidinis voluptate[f] * caſtrati ſunt quidam, ſed nemo ſibi ne vir eſſet iubente domino manus intulit. Se ipſi in templis contrucidant, vulneribus ſuis, ac ſanguine ſupplicant. Si cui intueri vacet, quæ faciunt, quæq; patiuntur, inueniet tam indecora honeſtis, tam indigna liberis, tam diſsimilia ſanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos. Si cum paucioribus furerent, vtcunque ferendi eſſent, nunc ſanitatis patrocinium inſanientium turba eſt. Iam illa quæ in ipſo Capitolio fieri ſolere commemorat, & intrepide omnino coarguit, quis credat niſi ab irridentibus, aut furentibus fieri? Nam cum in ſacris Aegyptiis Oſirim lugeri perditum[g] mox autem de inuento magnum fuiſſe gaudium deriſiſſet, cum perditio eius inuentioq; fingatur, dolor tamen ille atque lætitia ab eis, qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur. Huic tamen, inquit, furori certum tempus eſt. Tolerabile eſt ſemel in anno inſanire. In Capitolium peruenire, * † pudebit publicatę dementię, quod ſibi vanus furor attribuit officij, alius numina deo ſubiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor eſt, alius vnctor qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant, longe à tem- K plo non tantum à ſimulachro ſtantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ ſpeculum teneant, ſunt quæ ad vadimonia ſua[h] deos aduocent. Sunt qui libellos offerant, & illos cauſam ſuam doceant. Doctus Archimimus[i] ſenex iam decrepitus, quotidie in Capitolio Mimum agebat, quaſi dij libenter expectarent, quem illi homines deſiſerant. * Omne illic artificum genus operantium diis immortalibus deſidet. Et paulopoſt: Hi tamen, inquit, etiam ſi ſuperuacuum vſum, non turpem nec infamẽ deo promittunt. Sedent quædam in Capitolio, quæ ſe à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem,[k] ſi credere poëtis velis, iracundiſsimæ reſpectu terrentur. Hanc libertatem Varro nõ habuit, tantummodo poëticam Theologiã reprehendere auſus eſt, ciuilem non auſus eſt, quam iſte concidit. Sed ſi verum attendamus, deteriora ſunt templa, vbi hæc aguntur, quàm theatra, vbi finguntur. Vnde in his ſacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca ſapienti, vt eas in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia ſapiens ſeruabit tanquam legibus iuſſa nõ tanquã diis grata. Et paulopoſt: Quid quod & matrimonia, inquit, deorũ iungimus, & ne pie quidem fratrum ſcilicet & ſororum? Bellonam Marti[l] collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Sa- L laciam: quoſdam tamen cœlibes relinquimus, quaſi cõditio defecerit,[m] præſertim cum quædam viduæ ſint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuiſſe. omnem iſtam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo longa ſuperſtitio congeſsit, ſic inquit, adorabimus, vt meminerimus cultum eius magis ad morem, quàm ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos in ciuili theologia id inſtituerunt, quod diis gratum eſſet vel ad rem pertineret. Sed iſte quem philoſophi quaſi liberum[n] fecerunt, tamen quia illuſtris populi Romani ſenator[o] erat, colebat, quod reprehendebat: agebat, quod arguebat: quod culpabat, adorabat: quia videlicet magnum aliquid eum philoſophia docuerat, ne ſuperſtitioſus eſſet in mundo, ſed propter leges ciuium moréſque hominum, non quidem ageret fingentem ſcenicum in theatro, ſed imitaretur in templo, eo damnabilius, quòd illa, quæ mẽdaciter agebat, ſic ageret, vt eum populus veraciter[p] agere exiſtimaret. Scenicus autem ludendo po M tius delectaret, quàm fallendo deciperet.

* *aliàs, teterrimos omnium.*

* *aliàs, in regia libidinis voluptatem.*

* † *aliàs peruenis.*

* *aliàs, deſierant.*

a A Poſtolorum noſtrorum claruiſſe temporibus.) An forte indicia illarum epiſtolarum, quæ circumferuntur Pauli ad Senecam, & huius vicißim ad illum, quas nõ credo ab illis eſſe ſcriptas. Sed conſtat principatu Neronis & Senecam claruiſſe conſuléque fuiſſe, & Petrum ac Paulum Apoſtolos extremo ſupplicio pro Chriſti pietate cohoneſtatos. Apoſtoli nanque & Seneca intra duos annos è vita migrarunt, ac neſcio an eiſdem Silio Nerua & Attico Veſtino Coſſ. b In eo libro quem contra ſuperſtitiones.) Libri Senecæ nonnulli ſunt amißi, vt is de ſuperſtitionibus & de matrimonio, cuius meminit Hieronymus aduerſus Iouinianum, diſputans de matura morte, cuius Lactantius, & de terræ motu, cuius idem ipſe Seneca. Huius iacturam vt aliorum complurium veterum ſcriptorum, deplorauit Ioannes Andreas Straneus ciuis meus, in annotationibus quas in Senecam ipſum ſcribit, quarum guſtum miſit ad me epiſtula qua mecum amicitiam init. Homo qui vt ſummæ eruditioni ſummam quoque probitatem adiunxit, ita mirũ quàm literas meliores, optimáque ſtudia adiuuare proueheréque pro viribus conetur, & iis qui in hoc incumbũt candide ac toto pectore bene velit, & faueat. c Aut Peripateticum Stratonem.) Strato Lampſacenus fuit, Arceſilai filius, qui Phyſicus cognominatus, quòd eo ſtudio ſit præter cætera oblectatus, auditor Theophraſti, curatórque teſtamẽti, & ſcholæ ſucceſſor, Ptolomæi Philadelphi magiſter. Stratones octo ponit Laërtius in vitis. d Ne quidem homines.) Volunt interponi ſemper aliquid grammatici inter ne & quidem, ſed coniuncta ſine verbo aliquo interiecto ſexcenties apud Ciceronem, & Liuium, & Plinium & alios inuenias, niſi ad illa omnia vnica reddent reſponſionem librarij erratum eſſe: non quo putem elegantius interponi, nec aliter ipſe loqui velim.

Ioannes Andreas Straneus

Strato.

e Etia

A e Et in fabulas traditi crudelitatis.) Vt Dionyſij, Phalaris, Mezentius, Tarquinius Superbus, Sylla, Cinna, Marius, Tyberius, & Claudius, & Caligula. f Regiæ libidinis voluptate.) Antiqui libri in regię libidinis voluptatem. Habebāt veteres reges præcipuè Perſarum ſuos Eunuchos, quibus multum fidebant. g Oſirin lugeri perditū.) Cùm Oſiris à fratre Typhone eſſet laceratus, pœnâque de Typhone eſſet ab Iſide & Oro Apolline accepta, magno cum luctu corpus Oſiridis quæſitum eſt: cùmque eſſet inuentum, etiam ſi diſperſum, tamen magno gaudio Iſis eſt affecta, idque poſtea inſtituit, vt quotannis certo tempore cum lachrymis, & eiulatu Oſiris quæreretur, lætitia magniſque ludis celebraretur productus puer, ceu inuentus. Ideo Lucanus ait:

Nunquámque ſatis quæſitus Oſiris.

h Ad vadimonia ſua.) Vadari eſt aliquem ad iudicem certa die aduocare. vadimonium eſt ſponſio ipſa ſiſtendi ſe in iudicio. Hinc vadimonium obire apud Ciceronem eſt ſe ſiſtere, & non obire contra, quod eſt deſerere, ſicut Plinius ait, in præfatione hiſtoriæ naturæ, niſi cum vadimoniū eſt dilatum à prætore. exemplorum pleni ſunt authores. Faciebant ergo deos vt homines aduocatos, cū cauſam eſſent dicturi. i Doctus Archimimus.) Mimi à μιμέομαι dicuntur, quaſi imitatores, qui in ſcena geſtus actúſque eorum, quos irridere volunt, imitantur: tum etiam mores, qui ethologi nominantur, & ethopœi, vnde ethopœia apud Quintilianum. Pantomimi ſunt rerum omnium imitatores. Archimimi præcipui, & ceu Mimorum principes, qualis erat ille Fauo temporibus Veſpaſiani. quis vero fuerit hic, cuius meminit Seneca, non temere affirmarim. k Nec Iunonis quidem.) Hæc enim zelotypa erat, & vehemens ſæuáque in priuignos omnes & pellices, quæ ne Dedalæ quidem illi ignouit, hoc eſt, ſtatuæ ligneæ, quam ſe Iupiter iratus finxit ducere in Bœotia. nam reconciliata coniugi Iouis ſtatuam cremari iuſſit, vt Plutarchus narrat. Hinc lex Numæ vetuſtiſſima, Pellex aram Iunonis ne tangito ſi tanget, Iunoni crinibus dimiſſis agnum fœminam cædito. l Bellonam Marti.) Alij Bellonam matrem eſſe volunt, non vxorem. Nerionem verò, ſeu vt Varro dixit, Nerienem eius eſſe cōiugem. quod verbum, ſicut Gellius tradit,

B Sabinum eſt, eóque ſignificatur virtus & fortitudo. vnde Nerones dicti à præſtanti fortitudine. ſed Sabini à Græcis mutuati ſunt, qui vincula & firmamenta membrorum νεῦρα nominant, vnde Latini neruos. Plautus in Trucul. Mars peregre aduenies ſalutat Nerienem vxorem ſuam. Gel. lib. x. noct. m Quaſi condicio deſecerit.) Condicio in fœminis eſt coniugium: vnde quærere conditionem, & inuenire cōditionem filiæ. Quærendam conditionem filiæ dixit Liuius lib. iiij. & Cicero 10 Philippicis. Hinc apud iuriſconſultos in verbis repudij erant & illa: Conditione tua non vtar. n Quem philoſophi quaſi liberum.) Idem Seneca philoſophiæ ſeruiendum eſſe dicit, ſi liberi eſſe velimus. quaſi liberū dixit argutè, quaſi non exactè liber abſolutéque fuerit, ſed propemodum liber. o Populi Romani ſenator.) Exulauit Seneca ſub Claudio principe: ſed cum Claudius ſublata Meſſalina Agrippinam duxiſſet, hæc Senecæ reditum, & ſenatum, & præturam à Claudio impetrauit, vt Neronem filium inſtitueret. Hinc factus eſt poſtea conſul cum Trebellio Maximo, quemadmodum Vlpianus inquit lib. xxxvj. Pandecta. iuris ciuilis, ingentes & inuidioſiſſimas opes poſſedit. Tranquillus & Tacitus. Iuuenalis: Seneca prædiuitis orti. p Vt eum pop. veraciter.) Ideo nocebat exemplo, quod ne committeret, Eleazarus, maluit mortem obire ij. Macca. vj. quantum hic ſanctius & verius philoſophice.

Quid de Iudæis Seneca ſenſerit. *Caput XI.*

HIc inter alias ciuilis theologię ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorum, & maximè ſabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos ſingulos ſeptem interpoſitos dies, ſeptimam ferè partem ætatis ſuæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. Christianos tamen iam tunc Iudæis inimicißimos, in neutram partem commemorare auſus eſt, ne vel laudaret contra ſuæ patriæ veterem cōſuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forſitan voluntatem.[a] De illis ſanè Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim vſque eò ſceleratißimæ gentis conſuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta ſit, victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane ſententiam, qua ſignificaret, quid de illorum ſacramētorum ratione ſentiret. Ait enim: Illi tamen cauſas ritus ſui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat. Sed de ſacramētis Iudæorum, vel cur, vel quatenus inſtituta ſint authoritate diuina, ac poſtmodum à populo dei, cui vitæ æternæ myſterium reuelatum eſt, tempore quo oportuit eadē authoritate ſublata ſint, & aliàs diximus, maxime cū aduerſus Manichæos[b] ageremus: & in hoc opere loco opportuniore dicendum eſt.

C a Contra propriam forſitan voluntatem.) Incenſa à Nerone Roma, cum reus facinoris multi per impudentißimam calumniam ab emiſſarijs principis ſubijcerentur, Christiani ſunt quæſiti, quorum ſupplicia non dubitabat Nero, quin futura eſſent popularis ob nouum religionis genus, quorum pœnæ tam exquiſitæ, omnemque humanitatem ſuperantes fuere, vt ſpectanti populo miſericordiam mouerent. Seneca à principe petijt, vt rus aliquod ſecedere valetudinis cauſa liceret. quod quum non impetraſſet, domi atque adeo in cubiculo multos menſes ſe continuit. Tacitus ad euitandam inuidiam ſacrilegiorum Neronis hoc interpretatur. Ego vero quod laniénam inſontium ſpectare non ſuſtineret. b Aduerſus Manichæos.) Qui vetus inſtrumentum legémque Iudaicam calumniabantur, vt Auguſtinus narrat lib. de hæreticis, ad Quoduultdeum, eáſque ſanctas ſcripturas non à deo, ſed ab vno ex principibus tenebrarum dictatas eſſe affirmabant. Contra hoc genus hominum varijs libris diſputat Auguſt.

Quod gentilium deorum vanitate detecta, nequeat dubitari æternam eos vitam nemini poſſe præſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalem.
Caput XII.

NVnc autem propter tres theologias, quas Græci dicunt mythicen, phyſicen, politicen: Latine autem dici poſſunt fabuloſa, naturalis, ciuilis: quod neq; de fabuloſa, quam & ipſi multorum falſorúmque deorum cultores liberrime reprehenderunt: neque de ciuili, cuius illa pars eſſe conuincitur, eiuſq; & iſta ſimillima vel etiā deterior inuenitur, ſperanda eſt æterna vita: ſi cui ſatis nō ſunt, quæ in hoc volumine dicta ſunt, adiungat etiam illa, quę in ſuperioribus libris, & maxime quarto de fœlicitatis datore deo plurima diſputata ſunt. Nam cui niſi vni fœlicitati E propter æternam vitam conſecrandi homines eſſent, ſi dea Fœlicitas eſſet? Quia verò non dea, ſed munus eſt dei: cui deo niſi datori fœlicitatis conſecrandi ſumus, qui æternam vitam vbi vera eſt, & plena fœlicitas, pia charitate diligimus? Non autem datorem eſſe fœlicitatis quenquam iſtorum deorum, qui tanta turpitudine coluntur: & niſi ita colantur, multo turpius iraſcuntur, atque ob hoc ſe ſpiritus immundißimos confitentur: puto ex his quæ dicta ſunt, neminem dubitare oportere. Porrò qui non dat fœlicitatē, vitam quo modo poſſit dare æternam? Eam quippe vitam æternam dicimus, vbi eſt ſine fine fœlicitas. Nam ſi anima in pœnis viuit æternis, quibus & ipſi ſpiritus cruciabuntur immundi, mors illa potius æterna dicenda eſt quàm vita. Nulla quippe maior & peior eſt mors, quam vbi non moritur mors. Sed quod animæ natura, per id quod immortalis creata eſt, ſine qualicunque vita eſſe non poteſt, ſumma mors eius eſt alienatio à vita dei in æternitate ſupplicij. Vitam igitur æternam, id eſt, ſine vllo fine fœlicem, ſolus ille dat, qui dat veram fœlicitatem. Quanquā F illi, quos colit theologia iſta ciuilis dare non poſſe conuicti ſunt: non ſolum propter iſta temporalia atque terrena, quod ſuperioribus quinque libris oſtendimus, ſed multo magis propter vitam æternam, quæ poſt mortē futura eſt: quod iſto vno etiam illis cooperantibus egimus, colendi non ſunt. Sed quoniam veternoſæ conſuetudinis vis nimis in alto radices habet, ſi cui de iſta ciuili theologia reſpuēda atque vitanda parum videor diſputaſſe, in aliud volumen, quod huic, opitulāte deo, ſubiungendum eſt, animum intendat.

D. AVRELII AVGVSTINI
Lib. de Ciuitate dei ſexti,

FINIS.

ELEN.

G ELENCHVS CAPITVM IN AVGVSTIni de Ciuitate dei Librum ſeptimum.

1 An cum in theologia ciuili diuinitatem non eſſe conſtiterit, in ſelectis diis eam inueniri poſſe credendum ſit.

2 Qui ſint dij ſelecti, & an ab officiis viliorum deorum habeantur excepti.

3 Quàm nulla ſit ratio, quæ de ſelectione quorundã deorum poſſit oſtẽdi, cum multis inferioribus excellentior adminiſtratio deputetur.

4 Melius actum eſt cum diis inferioribus, qui nullis infamãtur opprobriis, quàm cum ſelectis, quorum tantæ turpitudines celebrantur.

5 De Paganorum ſecretiore doctrina, phyſicisq; rationibus.

6 De opinione Varronis, qua arbitratus eſt deum eſſe animã mundi, qui tamen in partibus ſuis habeat animas multas, quarum diuina natura ſit.

7 An rationabile fuerit Ianum & Terminum in duo numina ſeparari.

H 8 Ob quam cauſam cultores Iani bifrõtem imaginẽ ipſius finxerint, quam tamẽ etiam quadrifrontem videri volunt.

9 De Iouis poteſtate, atque eiuſdem cum Iano comparatione.

10 An Iani & Iouis recta diſcretio ſit.

11 De cognominibus Iouis, quæ nõ ad multos deos, ſed ad vnum eundémque referuntur.

12 Quod Iupiter etiam Pecunia nuncupetur.

13 Quod dum exponitur quid Saturnus, quídve ſit Genius, vterque vnus Iupiter eſſe doceatur.

14 De Mercurij & Martis officiis.

15 De ſtellis quibuſdã, quas Pagani deorum ſuorum nominibus nuncupauerunt.

16 De Apolline, & Diana, cæterisq; ſelectis diis, quos partes mundi eſſe voluerunt.

17 Quod etiã ipſe Varro opiniones ſuas de diis pronunciauerit ambiguas.

18 Quę credibilior cauſa ſit, qua error paganitatis inoleuerit.

19 De interpretationibus quibus colendi Saturni cauſam ratiocinantur.

I 20 De ſacris Cereris Eleuſinæ.

21 De turpitudine ſacrorum, quæ Libero celebrabantur.

22 De Neptuno & Salacia ac Venilia.

23 De terra quã Varro deam eſſe confirmat, eo quod ille animus mundi, quem opinatur deum, etiam hanc corporis ſui infimam partem permeet, eíque vim diuinam impertiatur.

24 De telluris cognominibus, eorumq; ſignificationibus, quæ etiam ſi non erant multarum rerum indices, non multorum deorum debuerunt firmare opiniones.

25 Quam interpretationem de abſciſione Atys, Græcorum ſapientium doctrina repererit.

26 De turpitudine ſacrorum matris magnæ.

27 De phyſiologorum figmentis, qui nec veram diuinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda eſt vera diuinitas.

28 Quod doctrina Varronis de Theologia in nulla ſibi parte concordet. K

29 Quod omnia quę phyſiologi ad mundum partéſque ipſius retulerunt, ad vnum verum deum referre debuerunt.

30 Qua pietate diſcernatur à creaturis creator, ne pro vno tot dij colantur, quot ſunt opera vnius authoris.

31 Quibus proprie beneficiis dei excepta generali largitate, ſectatores veritatis vtantur.

32 Quod ſacramentum redemptionis Chriſti nullis retro temporibus defuerit, ſemperq; ſit diuerſis ſignificationibus prædicatum.

33 Quod per ſolam Chriſtianam religionem manifeſtari potuerit fallacia ſpirituum malignorum de hominum errore gaudentium.

34 De libris Numæ Pompilij, quos ſenatus ne ſacrorum cauſæ, quales in eis habebantur, innoteſcerẽt, iuſsit incendi.

35 De hydromãtia, per quam Numa viſis quibuſdam dæmonum imaginibus ludificabatur.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber ſeptimus.

An cum in Theologia ciuili diuinitatem non eſſe conſtiterit, in ſelectis deis eam inueniri poſſe credendum ſit. L

Caput I.

Dlligentius me prauas & veteres opiniones veritati pietatis inimicas, quas tenebroſis animis altius & tenacius diuturnus humani generis error infixit, euellere atque extirpare conantẽ: & illius gratiæ, qui hoc vt verus deus poteſt, pro meo modulo in eius adiutorio cooperantem, ingenia celeriora atque meliora, quibus ad hanc rem ſuperiores libri ſatis ſupérque ſufficiunt, patienter & æquanimiter ferre debebunt: & propter alios non putare ſuperfluum, quod iam ſibi ſentiunt non eſſe neceſſarium. Multum magna res agitur, cum vera & vere ſancta diuinitas, quamuis ab ea nobis etiam huic quam nunc gerimus, fragilitati neceſſaria ſubſidia præbeantur: non tamen propter morta- M lis vitæ tranſitorium vaporem, ſed propter vitam beatam, quæ non niſi æterna eſt, quærenda & colenda, prædicatur. Hanc diuinitatem, vel, vt ſic dixerim, deitatem: nam & hoc verbo vti iam noſtros [a] non piget, vt è Græco expreſsius transferant, id quod illi θεότητα appellant. Hanc ergo diuinitatem ſiue deitatem non eſſe in ea Theologia, quam ciuilem vocant, quæ à M. Varrone ſedecim voluminibus explicata eſt, id eſt non perueniri ad æternæ vitæ fœlicitatem talium deorum cultu, quales à ciuitatibus qualitérque colendi inſtituti ſunt: cui nondum perſuaſit ſextus liber, quem proxime abſoluimus: cum iſtum forſitan legerit, quid de hac quæſtione expedienda vlterius deſideret, non habebit. Fieri enim poteſt vt ſaltem deos ſelectos atque præcipuos, quos Varro volumine complexus eſt vltimo: de quibus parum diximus, quiſquam colendos propter vitam beatam, quæ non niſi æterna eſt, opinetur. Qua in re non dico quod facetiùs ait Tertullianus [b] fortaſſe

A fortaſſe quàm verius, ſi dij eliguntur [a] vt bulbi,[c] vtique cæteri reprobi iudicantur. Non hoc dico, video enim etiam ex electis ſeligi aliquos ad aliquid maius atque præſtantius, ſicut in militia cum tyrones electi fuerint, ex his quoque eliguntur ad opus aliquod maius armorum. Et cum eliguntur in eccleſia, qui fiant præpoſiti, nõ vtique cæteri reprobantur, cum omnes boni fideles electi meritò nuncupentur. Eliguntur in ædificio lapides angulares, nõ reprobatis cæteris, qui ſtructuræ partibus alijs deputantur. Eliguntur vuæ ad veſcendum, nec reprobamus alias, quas relinquimus ad bibendum. Non opus eſt multa percurrere, cùm res in aperto ſit. Quamobrem non ex hoc, quod dij ex multis quidem ſelecti ſunt, vel is, qui ſcripſit, vel eorũ cultores, vel dij ipſi vituperandi ſunt: ſed animaduertendum potius, qui nam iſti ſint, & ad quam rem ſelecti videantur.

[a] *alias, ſeliguntur.*

IOANNIS LODOVICI VIVIS
Valentini commentarij, in ſeptimum Librum de Ciuitate dei, ſancti Auguſtini.

Deitas. [a] NAm & hoc verbo vti iam noſtros.) Hieronymum, Lactantiũ, Fulgentium, Græci olim à θεὸς, hoc eſt, diuinus, ſubſtantiuum deriuabant θειότης, diuinitas. quæ vox Chriſtianis hominibus tam latè patere viſa eſt, quàm nomen ipſum diuinus. Idcirco cum propriam illam dei naturam appoſitiore vocabulo ſignificare vellẽt, θεότητα nominarunt, Athanaſius, vterque Gregorius, & alij Græci. quod ipſis magis permittebatur, vt Quintilianus inquit, quàm Latinis. ſed nec B Latini deterriti ſunt arctis linguæ, rigidisq́; præceptis, quo minus & ipſi deitatem dicerẽt, naturam illam dei ſignificantes, quæ deo propria eſt, nec *Diuinitas.* ad alia egreditur, ad quæ diuinus & diuinitas. Nam diuinitas dicitur orationis, libri, rei geſtæ, hominis, & aliarum rerum. Deitas non dicitur, ſicut nec illa ſunt dij, licet eſſe diuina poſſint. Quocirca Latinos Chriſtianæ pietatis ſcriptores immeritò mihi Laurentius Valla in dialectica ſua videtur arguere, quod deitate vtantur nouo quidem vocabulo, ſed in ea priuſ non vſu trita. Nam Græcos reprehẽdere, quod verba ſuo ſibi fingant arbitratu, hoc eſt, antiquam Græciæ libertatem opprimere. *Tertullianus.* b Quod facetius ait Tertul.) De hoc in ſcriptoribus eccleſiaſticis Hieronymus. Tertullianus presbyter prouinciæ Africæ, ciuitatis Carthaginẽſis, patre Centurione procõſulari, hic acris & vehemẽtis ingenij ſub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multaq́; ſcripſit volumina, quæ quia nota ſunt pluribus, prætermittimus. Cyprianus martyr abſque Tertulliani lectione, ne vnam quidem diem præteriiſſet, quam magiſtrum ſolitus erat vocare. Delapſus eſt Tertullianus ad Montani dogma inuidia & contumelijs Romanæ Eccleſiæ clericorum impulſus. Hæc Hieron. Huius libri cum multis ætatibus latuiſſent anno quo hæc edebamus, ſunt reperti in Germania, & cura B. Rhenani Seleſtadiẽſis, hominis eruditiſſimi, apud Frobenium typis æneis cuſi. *Bulbi.* c Bulbi.) Bulbi in vniuerſum dicuntur omnes eæ radices, quæ ſunt in modum ceparum. Nam & bulbos liliorũ dicit Palladius, ſed peculiariter ſunt bulbi, quos mergandes vocant Arabes, Venerẽ excitãtes. Quod oſtẽditur diſticho Martialis. Plinius lib. xix. nobiliſſimam inter bulbos ait eſſe ſcillam, quæ eſt ceu ſylueſtris cepe, & hanc comprehendere Epimenidiã, quam ſolam radicem in eſum venire ex ſcillis, teſtatur Theophraſtus lib. vij. nam aliæ non eduntur.

C *Qui ſint dij ſelecti, & an ab officiis viliorum deorum habeantur excepti.* *Caput II.*

HOs certe deos ſelectos[a] Varro vnius libri contexione cõmendat Ianum, Iouem, Saturnum, Genium, Mercurium, Apollinem, Martem, Vulcanum, Neptunum, Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Iunonẽ, Lunam, Dianam, Mineruam, Venerem, Veſtam: in quibus omnibus ferme viginti, duodecim mares, octo ſunt fœminę. Hęc numina vtrum [b] propter maiores in mundo adminiſtrationes ſelecta dicuntur: an quod populis magis innotuerunt, maiórq́; eſt eis cultus exhibitus? Si propterea quia opera maiora ab his adminiſtrantur in mundo, non eos inuenire debuimus inter illam quaſi plebeiam numinum multitudinem, minutis opuſculis deputatã. Nam ipſe primum Ianus cum puerperium concipitur, vnde cuncta illa opera ſumunt exordium, minutatim minutis diſtributa numinibus aditum aperit recipiẽdo ſemini. Ibi eſt & Saturnus [c] propter ipſum ſemen. Ibi Liber, qui marẽ effuſo ſemine liberat. Ibi Libera,[d] quam D & Venerem volunt, quæ hoc idem beneficium conferat fœminæ, vt etiam ipſa emiſſo ſemine liberetur. Omnes hi ex illis ſunt, qui ſelecti appellantur. Sed ibi eſt & dea Mena,[e] quæ menſtruis fluoribus præeſt, quanuis Iouis filia tamen ignobilis. Et hanc prouinciam fluorum[f] menſtruorum, in libro ſelectorum deorum ipſi Iunoni idem author aſsignat, quæ in diis ſelectis etiam regina eſt: & hic tanquam Iuno Lucina cum eadem Mena priuigna ſua eidem cruori pręſidet. Ibi ſunt & duo, neſcio, qui, obſcuriſsimi, Vitumnus & Sentinus. quorum alter vitam, alter ſenſus puerperio largiuntur. Et nimirũ multo plus præſtant, cum ſint ignobiliſsimi, q̃ illi tot proceres & ſelecti. Nam profecto ſine vita & ſenſu quid eſt illud totum quod muliebri vtero geritur, niſi neſcio quid abiectiſsimum limo ac pulueri [g] comparandum?

Dij ſelecti. [a] HOs certe deos ſelectos.) Duodecim diis Conſentibus, de quibus alibi ſumus locuti, adduntur octo velut patritij, ſed nõ ſenatores, qui etiam magnos in mundi adminiſtratione gerunt magiſtratus, & interſunt certis generibus cõciliorum: quod & faciunt interdum reliqui dij. Seneca in ludicro libello, Ianum dicit ſentẽtiam à Ioue rogatum in numero patrum conſcriptorum & quidem conſulem pomeridianũ: ſed ibi ludit, & allegorice loquitur. Tametſi ſi hæc omnia de diis ludi ſunt, & ineptiæ meræ. Itaque hoc modo coniunguntur Iupiter & Iuno, Saturnus & Tellus, Mercurius & Minerua, non coniugio, ſed cõmunicate artium: ſicut Liber pater & Ceres, tum fratres Apollo & Diana: hinc amaſij Mars & Venus: tum duo ignes Vulcanus & Veſta, & duo lumina mundi Sol ac Luna. Ianus, Neptunus, Genius, & Orcus, ſunt ſine paribus ob ignobilitatem fœminarum. b Hæc numina vtrum.) Figura loquendi in problematis frequens. E c Ibi eſt & Saturnus.) Varro lib. iiij. de ling. Lat. Saturnus, inquit, à ſatu dicitur. d Ibi Liber & ibi Libera.) Cic. ij. de nat. de. alium eſſe dicit Liberum Bacchum, Semele & Ioue natum, quàm Liberum quem Romani auguſte ſanctéque cum Libera & Cerere colerent: qui duo Liber & Libera filij fuerunt Cereris, ideo liberos dictos. Idem in Verrem actio. vj. Liberam dicit fuiſſe Proſerpinam Cereris filiam. His tribus diis templum erat iuxta Circum maximũ ab A. Poſthumio dictatore votum, à Tiberio Cæſare renouatũ. Tacitus lib. ij. *Mena.* a Dea Mena.) Hæc Luna eſt, quæ Græce μήνη dicitur, quæ illa menſtrua profluuia temperat, quæ ad eius rationẽ vel mouentur, vel quieſcunt: vt Ariſt. in lib. de anima. ſcribit, quæ etiam eſt Iouis & Latonæ filia. ideo priuignam eam Iunonis vocat, ignobilis tamen eſt illo nomine apud Latinos. f Et hanc prouinciam fluorum.) Iunonem Fluonem mulieres colebant, quod eam ſanguinis fluorem in conceptu retinere dicerent. Feſtus. g Limo ac pulueri.) Ex principio Geneſeos, vbi hominis corpus ſumptum de limo ſcribitur, & abiturum in puluerem.

Quàm nulla ſit ratio, quæ de ſelectione quorundam deorum poſſit oſtendi, cum multis inferioribus excellentior adminiſtratio deputetur. *Caput III.*

QVæ igitur cauſa tot ſelectos deos ad hæc opera minima compulit, vbi à Vitumno & Sentino, quos fama obſcura recõdit in huius munificentię partitione ſuperentur? Cõfert enim ſelectus Ianus aditũ & quaſi ianuam ſemini: confert ſelectus Saturnus ſemẽ ipſum: confert ſelectus Liber eiuſ F dem ſeminis emiſsionẽ viris: cõfert hoc idem Libera, quæ Ceres ſeu Venus eſt,[a] fœminis: cũfert ſelecta Iuno, & hęc nõ ſola, ſed cũ Mena filia Iouis fluores mẽſtruos ad eius quod conceptum eſt incrementum.[b] Et confert Vitumnus obſcurus & ignobilis vitã: confert Sentinus obſcurus & ignobilis ſenſum. Quæ duo tãto illis rebus præſtantiora ſunt, quanto & ipſę res ab his intellectu ac ratione vincuntur. Sicut enim quę ratiocinãtur & intelligunt, profecto potiora ſunt his, quę ſine intellectu atq́; ratione vt pecora viuunt, & ſentiunt: ita & illa quæ vita ſenſuq́; ſunt prædita, his qui nec viuunt nec ſentiũt merito præferuntur. Inter ſelectos itaq́; deos Vitumnus viuificator, & Sentinus ſenſificator magis haberi debuerunt, q̃ Ianus ſeminis admiſſor, & Saturnus ſeminis dator vel ſator, & Liber & Libera ſeminũ cõmotores vel emiſſores: quę ſemina indignum eſt cogitare, niſi ad vitam ſenſumque peruenerint. Quę munera ſelecta non dantur à diis ſelectis, ſed à quibuſdã incognitis, & præ

iſtorum

G iſtorum dignitate neglectis. Quod ſi reſpondetur omnium initiorum potestatem habere Ianum, & ideo illi etiã quod aperit conceptum * nõ immerito attribui: & omnium ſeminum Saturnum, & ideo ſeminationem quoque hominis non poſſe ab eius operatione ſeiungi: & omnium ſeminum emittendorum Liberum & Liberam, & ideo his etiam præeſſe, quæ ad ſubſtituendos homines pertinent: omnium purgandorum & pariendorum Iunonem, & ideo eam non deeſſe purgationibus fœminarum, & partibus hominum. Quærant quid reſpondeant de Vitumno & Sentino, vtrum & ipſos velint habere omnium quæ viuunt & ſentiunt, poteſtatem? Quod ſi concedunt, attendant, quàm eos ſublimius locaturi ſint. Nam ſeminibus naſci in terra, & ex terra eſt: viuere autem atque ſentire, etiam deos ſydereos opinantur. Si autem dicunt Vitumno atque Sentino hæc ſola attributa, quæ in carne viuiſcunt, & ſenſibus adminiculantur, cur non deus ille, qui facit omnia viuere atque ſentire, etiam carni vitam præbet & ſenſum, vniuerſali opere hoc munus etiam partubus tribuens? Et quid opus eſt Vitumno atque Sentino, quod ſi ab illo qui vitæ & ſenſibus præeſt vniuerſaliter cuncta reguntur, & his quaſi famulis iſta carnalia velut extrema & ima commiſſa ſunt? Itáne ſunt illi ſelecti deſtituti familia, vt non inuenirent, quibus etiam ipſi iſta

alii̇̀s, aperitur conceptui.

H committerent, ſed cum tota ſua nobilitate qua viſi ſunt ſeligendi, opus facere cum ignobilibus cogerentur? Iuno ſelecta & regina, Iouiſque ſoror & coniunx, [c] hæc tamen Iterduca eſt pueris, & opus facit cum deabus ignobiliſsimis Abeona & Adeona. Ibi poſuerũt & Mentem deam, quæ faciat pueris bonam mentem, & inter ſelectos iſta non ponitur, quaſi quicquam maius [d] præſtari homini poſsit. Ponitur autem Iuno quia Iterduca eſt, & Domiduca, quaſi quicquã proſit iter carpere, & domum duci, ſi mens non eſt bona. Cuius muneris deam ſelectores iſti inter ſelecta numina minimè poſuerunt. Quæ profecto & Mineruæ fuerat præferenda, cui per iſta minuta opera puerorum [e] memoriam tribuerunt. Quis enim dubitet multo eſſe melius habere bonam mentem, quàm memoriam quantumlibet ingentem? Nemo enim malus eſt, qui bonam habet mentem. Quidam vero peſsimi, [f] memoria ſunt mirabili, qui tanto peiores ſunt, quãto minus poſſunt, quod male cogitãt, obliuiſci. Et tamen Minerua eſt inter ſelectos deos, Mẽtem antẽ deam turba vilis operuit. Quid de Virtute di-

I cam? quid de Fœlicitate, de quibus in quarto libro multa iam diximus: quas cum deas haberent, nullum eis locum inter ſelectos deos dare voluerunt, vbi dederunt Marti & Orco: vni effectori mortium, alteri receptori mortuorum. Cum igitur in his minutis operibus, quæ minutatim diis pluribus diſtributa ſunt, etiam ipſos ſelectos videamus, tanquam ſenatum cum plebe pariter operari: & inueniamus à quibuſdam diis, qui nequaquã ſeligendi putati ſunt, multo maiora atque meliora adminiſtrari, quàm ab illis qui ſelecti vocantur: reſtat arbitrari non propter præſtantiores in mundo adminiſtrationes, ſed quia prouenit eis vt populis magis innoteſcerent, ſelectos & præcipuos nuncupatos. Vnde dicit etiam ipſe Varro, quod diis quibuſdam patribus, [g] & deabus matribus, ſicut hominib⁹ ignobilitas accidiſſet. Si ergo Fœlicitas ideo fortaſſe inter ſelectos deos eſſe non debuit, quod ad iſtam nobilitatem nõ merito, ſed fortuitu peruenerũt, ſaltem inter illos, vel potius præ illis Fortuna poneretur, quam dicũt deam non rationabili diſpoſitione, ſed vt temere acciderit ſua cuique do-

na conferre. Hæc in diis ſelectis tenere apicem debuit, K in quibus maxime quid poſſet, oſtendit: quando eos videmus, non præcipua virtute, non rationabili fœlicitate, ſed temeraria, ſicut eorum cultores de illa ſentiunt, Fortunæ poteſtate ſelectos. Nam & vir diſertiſsimus Saluſtius etiam ipſos deos fortaſsis attendit, cum diceret: Sed profecto Fortuna in omni re dominatur: ea res cũctas ex libidine magis quàm ex vero celebrat obſcurátque. Non enim poſſunt inuenire cauſam, cur celebrata ſit Venus, & obſcurata ſit Virtus, cum ab iſtis ambarum cõſecrata ſint numina, nec cõparanda ſint merita. Aut ſi hæc nobilitari meruit, quod plures appetunt Venerem, quàm Virtutem, cur celebrata eſt dea Minerua, & obſcurata eſt dea Pecunia: cum in omni genere humano plures alliciat auaricia, [h] quàm peritia? & in eis ipſis qui ſunt artificioſi, raro inuenies hominem, qui nõ habeat artem ſuam pecuniaria mercede venalem. Pluriſque pendatur ſemper propter quod aliquid fit, quàm id propter quod illud fit. [i] Si ergo inſipientis iudicio multitudinis facta eſt deorum iſta ſelectio, cur dea Pecunia Mineruæ prælata non eſt, cum propter pecuniam ſint artifices multi? Si autem paucorum ſapientium eſt iſta diſtinctio, cur non prælata eſt Veneri Virtus, cum eam longe ratio præferat? Saltem certe, vt dixi, ipſa Fortuna, quæ, ſicut putant qui ei plurimum tribuunt, in omni re dominatur, & res cunctas ex libidine magis quàm L ex vero celebrat obſcurátque: ſi tantum & in deos valuit, vt temerario iudicio ſuo, quos vellet celebraret, obſcuraretque quos vellet, præcipuum locum haberet in ſelectis, quæ in ipſos quoque deos tam præcipuæ eſt poteſtatis. An vt illic eſſe non poſſet, nihil aliud etiam ipſa Fortuna, niſi aduerſam putanda eſt habuiſſe Fortunam? Sibi ergo aduerſata eſt, quæ alios nobiles faciẽs, nobilitata non eſt. †

† nobilitatẽ nacta non eſt.

CONfert hoc idem Libera quæ Ceres ſeu Venus eſt.) Liberam ſororem Dionyſii diximus, Solémque & Lunam per eos ſignificari, qui ſeminibus omnis generis præſunt Lunam & Venerem eſſe oſtendemus, & Cererem eſſe Apuleius libro.xj. Aſini ſignificat. & Macrobius lib. primo Satur. & Val. Probus, Seruiuſque. j. Georgic. Virgil. Porphyrius fructuum generatiuam virtutem in Luna Cererem nominari perhibet. Virg. Liberum & Cererem coniungit, Varronem ſecutus, ex quibus datur facile intelligi Liberam quoque dici Cererem. b Ad eius quod conceptum eſt incrementum.) De Menſtruo Plinius libro.vij. hæc eſt generando homini materia ſemine è maribus coaguli modo hoc in ſeſe glomerante, quod deinde tempore ipſo animatur corporatúrque, ergo quum grauidis fluxit, inualidi aut non vitales partus eduntur, aut ſanioſi: vt author eſt Nigidius. Porro menſtruo ipſo nihil fieri poteſt magis vel tetrum, vel ſpurcum, vel etiam noxium, vt vel hoc vnum ſatis ſit ad pudefaciendam hominis ſuperbiam. M
c Iouiſque ſoror & coniunx.) Virgil. Et ſoror & coniunx. De Iunone frequens hoc eſt. d Quaſi quicquam maius.) Vetus eſt omnium Philoſophorum nihil in orbe melius aut maius homine, nec in homine quicquam ipſa mente. e Cui per iſta minuta opera puerorum.) Quinquatribus Mineruæ pueri apophoreta magiſtris ferebant, vocabántque & illis diebus à diſcendo, vt Mineruæ operarẽtur, quæ præeſt memoriæ, qua vna continentur omnes diſciplinæ, & quæ in pueris ingenii eſt ſignum præcipuum, vt Quintil. ait, præeſt etiam ingeniis, quæ de Iouis capite putatur nata. Ouidius iij. Faſto.

Menſtruũ.

Pallada nunc pueri, teneræque ornate puellæ.
Qui bene placarit Pallada, doctus erit.

Pallas.

Et alia de Pallade eodem loco. f Quidam vero peſsimi.) Plato iracundos homines & contentioſos multũ memoria valere ſcribit in Theæteto: qđ haud dubie ex ſiccitate & ſoliditate cerebri colligi poteſt. g Quod diis quibuſdã patribus.) Iupiter clarior eſt Saturno patre, hic cœlo: huius parentes omnino ignorantur, etſi Phurnutus patrem cœli Acmonem nominat penitus ignotum. Iuno etiam illuſtrior Ope, & hæc matre ſua. h Plures alliciat auaricia.) Quærenda pecunia primum eſt, Virtus poſt nummos, hæc Ianus ſummus ab imo Perdocet. hæc recinunt iuuenes dictata, ſenéſque, vt ait Horatius. Apud Euripidẽ eſt quidã qui nihil curat quòd peſsimus vocetur modo etiã diueſ ſit, addens cauſam ſolitos omnes quærere num quis ſit diues? nõ an bonus? tantíque vnũ quemq; eſſe, quantum poſsideat. i Quàm id propter quod illud fit.) Legendum: quàm id quod propter aliud fit. hoc ſenſus poſtulat, & ſic eſt in veteribus libr. ἀξίωμα eſt Ariſt. j. Poſteriorũ. Propter quod aliquid fit, id magis eſſe: cũ probat non modo prius, ſed magis etiam principia cognoſci, quàm quæ ex iis

A ex iis manant. quanquam hic non tam de cauſa finali loquitur, quàm eſ-ficiente: ſed in primo Ethicorum docet ea, quorũ gratia alia fiant eſſe iis, quæ fiunt præſtantiora.

Melius actum eſt cum diis inferioribus, qui nullis infamantur opprobriis, quàm ſelectis, quorum tantæ turpitudines celebrantur. *Caput IIII.*

GRatularetur autem diis iſtis ſelectis quiſquam nobilitatis & claritudinis appetitor, & eos diceret fortunatos, ſi non eos magis ad iniurias, quàm ad honores ſelectos videret. Nam illã infimam turbã ipſa ignobilitas texit, ne obrueretur opprobriis. Ridemus quidem cum eos videmus figmẽtis humanarum opinionũ partitis inter ſe operibus diſtributos, tanquam munuſcularios vectigalium conductores,[a] vel tanquã opifices in vico argentario,[b] vbi vnum vaſculum vt perfectũ exeat, per multos artifices tranſit, cũ ab vno perfecto perfici poſſet. Sed aliter nõ putatum eſt operantiũ multitudini cõſulendũ, niſi vt ſingulas artis partes cito ac facile diſcerẽt ſinguli, ne omnes in arte vna tardè & difficile cogerẽtur eſſe perfecti. Veruntamẽ vix quiſquã reperitur deorũ nõ ſelectorũ, qui aliquo crimine famã traxit infamẽ: vix autẽ ſelectorum quiſpiã, qui nõ in ſe notã cõtumeliæ inſignis acceperit. Iſti ad iſtorum humilia opera deſcenderũt, illi in illorũ
B ſublimia crimina nõ peruenerũt. De Iano quidem[c] non mihi facilè quicquã occurrit, quod ad probrum pertineat. Et fortaſsis talis fuit, vt innocẽtius vixerit, & à facinoribus flagitiiſq́;[d] remotius. Saturnum fugiẽtem benignus excepit, cũ hoſpite partitus eſt regnũ, vt etiã ciuitates ſingulas conderẽt: iſte ianiculũ, ille Saturniã. Sed iſti in cultu deorũ omnis dedecoris appetitores, cuius vitam minus turpem inuenerunt, eum ſimulachri mõſtruoſa deformitate turparunt, nunc eum bifrontem, nunc etiam quadrifrontem, tanquam geminũ faciẽtes. An forte voluerunt, vt quoniam plurimi dij ſelecti erubeſcenda perpetrando amiſerant frontem:[e] quanto iſte innocentior eſſet, tanto frontoſior appareret.

a TAnquam munuſcularios vectigalium cõductores.) In antiquis libris varie legitur, in aliis munuſcularios, in aliis miniculariors. eſt vbi minutularios, nec omnino male. nam ſignificatur tenues quidam publicani, qui nec per ſe, nec ſocietate magna illa reip. vectigalia redimunt, ſed portiunculas exiguas. b Vel tanquã opifices in vico argentario.) Alius enim cælat vas, alius inaurat, alius indit, vel labra, vel anſam, vel naſum: tametſi argentarij non ſunt, qui argentea vaſa cælant, conduntq́;, ſed menſarij, quos Græci trapezitas vocãt, apud quos *Trapezita.* pecuniæ deponuntur. & horum tabernæ argentariæ vocantur, quæ erant circum forum, vt Vitruuius lib. v. & Liuius lib. xxvj. ſignificat. hoc eſt ce-
C dere foro Plauto in Perſa. vicum tamen argentarium hic Auguſtinus poſuit pro eo vbi ſunt officinæ aurifabrorum. c De Iano quidem.) Ianus *Ianus.* indigena Italiæ regnauit in ea cũ Cameſa etiam indigena, ita vt regio vocaretur Cameſena, vrbs vero Ianiculũ: ſed illo mortuo, omnia in ditione Iani cõceſſerunt. Hic Saturnũ arma filij ex Creta fugientem excepit: quẽ, cum ab eo edoctus eſſet artem agricolendi, in partem regni accepit, tradito Tarpeio colle, vbi arx cũ oppidulo Saturnia eſt dicta, quæ poſtea cum Aeniopolis eſſet ab Aenea nuncupata, vetus tamen nomẽ retinuit, & Saturnia dicta eſt: cuius aliquot poſteris quoq; ætatibus manſerunt veſtigia, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta, quę poſtea Pandana, quod in muro ſcriptura hoc teſtatur: poſtea Tarpeia, & condito templo, ac velut Saturno illinc quoq; à filio pulſo, Capitolium Iouis Optimi Maximi nominatũ eſt. Virg. lib. viij. & Seruius eod. loco. Ouid. j. Faſto. Eutropius, Solinus, Macrobius, Dionyſius, Prudentius. libellus circumfertur nomine Beroſi Babylonici, qui Ianum dicit fuiſſe Noam, cum libellum ego mera ſomnia narrare puto, digna profecto cõmentis Annianis. de Iano hoc eodem libro paulopòſt plura. d Et à facinoribus flagitiiſque.) Ouidius ſexto Faſt. ſtupraſſe Ianum ſcribit Cranem nympham, quæ poſtea Carna eſt dicta, tuſq; habet Cardinis. Sed Auguſtinus, vel huius facti non meminit, cum hæc ſcriberet, vel cõmentitium prorſus & fa-
Frons. buloſum putauit. e Amiſerant frontem. Os, & facies, & frons pro pudore capitur. Hinc perfricare faciẽ apud Plinium, & frõtem apud Quintilianum ex Caluo, pro excutere pudorem. Lucanus:

Nec color imperij, nec frons erit vlla ſenatus.

Et Perſius: Exclamet Melicerta periſſe
Frontem de rebus.

De Paganorum ſecretiore doctrina, phyſicíſque rationibus. *Caput V.*

SEd ipſorum potius interpretationes phyſicas D audiamus, quibus turpitudinem miſerrimi erroris, velut altioris doctrinæ ſpecie colorare conantur. Primũ, eas interpretationes ſic Varro commendat, vt dicat antiquos ſimulachra deorum, & inſignia, ornatúſque confinxiſſe, quæ cum oculis animaduertiſſent hi, qui adiſſent doctrinæ myſteria, poſſent animã mundi ac partes eius, id eſt, deos veros animo videre: quorum qui ſimulachra ſpecie hominis fecerunt, hoc videri ſecutos, quod mortalium animus, qui eſt in corpore humano, ſimillimus eſt immortalis animi: tanquam ſi vaſa ponerẽtur cauſa notandorum deorum, & in Liberi ædem œnophorum ſiſteretur,[a] quod ſignificaret vinum per id quod continet, id quod continetur. ita per ſimulachrum, quod formam haberet humanam, ſignificari animam rationalem, eo quod velut vaſe natura iſta ſoleat contineri, cuius naturę deum volunt eſſe, vel deos. Hæc ſunt myſteria doctrinæ, in quæ iſte vir doctiſsimus penetrauerat, vnde in lucẽ iſta proferret. Sed dic homo acutiſſime, num in iſtis doctrinæ myſteriis, illam prudentiam perdidiſti, qua tibi ſobrie viſum eſt, quod hi qui primi populis ſimulachra conſtituerunt, & metum dempſerunt ciuibus ſuis, & errorẽ addiderunt, caſtiuſq; deos ſine ſimulachris veteres obſeruaſſe Romanos? Hi enim tibi fuerũt authores, vt hęc contra poſteriores Romanos dicere auderes? Nam etſi E illi antiquiſsimi ſimulachra coluiſſent, fortaſsis totum iſtum ſenſum de ſimulachris non cõſtituendis, interim veri timoris ſilentio premeres, & in huiuſcemodi pernicioſis, vaníſque figmentis myſteria iſta doctrinæ loquacius & elatius prædicares. Anima tamen tua tam docta, & ingenioſa (vbi te multum dolemus, per hæc myſteria doctrinæ ad deum ſummũ, id eſt, à quo facta eſt, non cum quo facta eſt: nec cuius portio, ſed cuius cõditio eſt: nec qui eſt omniũ anima, ſed qui fecit omnem animam, quo ſolo illuſtrante fit anima beata, ſi eius gratiæ non ſit ingrata) nullo modo potuit peruenire. Verum iſta myſteria doctrinę, qualia ſint quantiq; pendenda, quæ ſequuntur oſtẽdent. Fatetur interim vir iſte doctiſsimus, animã mundi ac partes eius eſſe veros deos: vnde intelligitur totam eius theologiã eam ipſam ſcilicet naturalem, cui plurimum tribuit, vſq; ad animę rationalis naturã ſe extendere potuiſſe. De naturali enim F paucißima pręloquitur in hoc libro, in quo videbimus vtrum per interpretationes phyſiologicas ad hãc naturalem poſsit referre ciuilem, quam de diis ſelectis vltimã ſcripſit: quod ſi potuerit, tota naturalis erit. Et quid opus erat ab ea ciuilem tanta cura diſtinctionis abiungere? Si autẽ recto diſcrimine ſeparata eſt, quando nec iſta vera eſt, quæ illi naturalis placet: peruenit enim vſq; ad animam, non vſque ad verũ deum, qui fecit & animam, quanto eſt & abiectior & falſior iſta ciuilis, quæ maxime circa corporum eſt occupata naturam, ſicut ipſæ interpretationes eius, ex quibus quædam neceſſario commemorare me oportet tãta ab his exquiſite & enucleate diligentia demonſtrabunt.

a OEnophorum ſiſteretur.) Quaſi οἶνον φέρειν vinum ferens. vas eſt vinarium. Iuuenalis ſatyra vj. vtitur hoc vocabulo. Itidem *Oenophorum.* Apuleius lib. ij. & viij. Aſini. & Martialis. Plinius inter opera Praxitelis recenſet œnophoron, qui non tam vas, quàm puer eſſet vinum ferens. Ex hoc loco Beroaldus colligit œnophoron poni ſolitum in templo Bacchi, non ſatis acute: ceu vero hoc fieri ſolere Auguſtinus his verbis ſignificet.

De opinione Varronis, qua arbitratus eſt deum eſſe animam mundi, qui tamen in partibus ſuis habeat animas multas, quarum diuina natura ſit. *Caput VI.*

Dicit

G Dicit ergo idem Varro [a] adhuc de naturali theologia præloquens deum ſe arbitrari eſſe animam mundi, quem Græci vocant κόσμον, & hunc ipſum mundum [b] eſſe deum. Sed ſicut hominem ſapientem cum ſit ex corpore & animo, tamen ab animo dici ſapientem: ita mundum deum dici ab animo, cum ſit ex animo & corpore. Hic videtur quoquo modo confiteri vnum deum, ſed vt plures etiam introducat, adiungit mundum diuidi in duas partes, cœlum & terram: & cœlum bifariam in æthera, & aëra: terram vero in aquam & humum. E quibus ſummum eſſe æthera, [c] ſecundum aëra, tertiam aquam, infimam terram. Quas omnes quatuor partes animarum eſſe plenas, in æthere & aëre immortalium, in aqua & terra mortalium: à ſummo autem circuitu cœli vſque ad circulum Lunæ, æthereas animas eſſe aſtra ac ſtellas, eóſque cœleſtes deos nó modo intelligi eſſe, ſed etiam videri. Inter Lunæ verò gyrum [d] & nimborum ac ventorum cacumina aëreas eſſe animas, ſed eas animo non oculis videri, & vocari heroas, & lares, & genios. Hæc eſt videlicet breuiter in iſta præloquutione propoſita theologia naturalis, quæ non huic tantum, ſed & multis philoſophis placuit: de qua nunc diligentius diſſerendum eſt, cum de ciuili quantum ad deos ſelectos attinet, opitu-
H lante deo vero, quod reſtat impleuero.

a Dicit ergo idem Varro.) Platonici, Stoici, Pythagorici, & his antiquiores Ionici philoſophi, mentem dicunt eſſe deum, ſed non eodem omnes modo. Nam Plato animatum dicit múdum eſſe, animámque illam & mundum eſſe deum: ſed alium deum, quem mentem vocat, hoc ipſo priorem facit, & animæ mundi parentem. Stoicis ferè cum Platone congruit, niſi quòd non omnes idem ſentiunt. Thales Mileſius, & Democritus non alium putant maiorem deum anima mundi. Pythagoræ ſentétiam alibi expoſui. b Et hunc ipſum mundú.) Platonice & Stoice, & ex ſentétia plurimorú philoſophorum. c E quibus ſummum eſſe æthera.) Ariſtoteles ſupra hunc noſtrú aërem ignis elementum locat, hunc cœlum. Platonici cœlum putát eſſe igneum ætheráque appellant. Tum & eam partem aëris, quam incédit vicinus cœleſtis ignis flammam dicunt eſſe innoxiam & puram. quam multi affirmant Platonis fuiſſe ſententiam, Pythagoram ſecuti, qui globo vniuerſi quatuor addit corpora. Verum hic Varro aërem facit cœlo proximum, ſecutus multorú opinionem, maxime Stoicorum: tametſi non multum iſti à Platonicis & Peripateticis abſunt, ſi recte intelligãtur: aut certe ſi diſeruit ipſi eloquantur ſua. Sed æther nó modo cœlum & ignis, ſed aër quoque dicitur, ſicut & Latine cœlum: velut apud Virg. Illa leuem fugiens raptim ſecat æthera pennis. d Inter Lunæ vero gyrú.) Ea eſt prima regio aëris ex Ariſtotelis diuiſione, in libris ſublatorum, qui primum aëris tractum eſſe dicit vſque ad locúm in quo nubes, niues, grãdines, fulgura, & tonitrus fiunt: ſecundum vbi hæc fiunt: tertium vſque ad ignis elementum.

An rationabile fuerit Ianum & Terminum in duo numina ſeparari. *Caput VII.*

I Ianus igitur, à quo ſumpſit exordium, quæro quis nam ſit? Reſpondetur: Mundus eſt. [a] Breuis eſt hæc planè atque aperta reſpõſio. Cur ergo ad eum dicuntur rerum initia pertinere: [b] fines vero ad álterum, quem Terminũ vocant? Nam propter initia & fines, duobus iſtis diis duos menſes [c] perhibẽt dedicatos, prẹter illos decem, quibus vſque ad Decembrẽ caput eſt Martius: Ianuarium Iano, Februarium Termino. Ideo Terminalia [d] eodem mẽſe Februario celebrari dicunt, cũ ſit ſacrum [e] purgatoriũ, quod vocãt Februũ: [f] vnde menſis nomen accepit. Nunquid ergo ad mundum, qui Ianus eſt, initia rerum pertinent, & fines non pertinent, vt alter illis deus præficeretur? Nónne omnia quæ in hoc mundo fieri dicunt, in hoc etiã mundo terminari fatentur? Quæ eſt iſta vanitas, in opere illi dare poteſtatem dimidiam, in ſimulachro faciem duplam? Nónne iſtum bifrontem [g] multo elegantius interpretarentur, ſi eundem, & Ianum, & Terminum dicerẽt: atque initiis vnam faciẽ, finibus alteram darent: quoniam qui operatur, vtrunque debet intendere? In omni enim motu actionis ſuę, qui non reſpicit initium, non proſpi- K
cit finem. Vnde neceſſe eſt, vt memoriæ reſpicienti, proſpiciens connectatur intentio. Nam cui exciderit, quod cœperit, quomodo finiat, non inueniet. Quod ſi vitam beatam in hoc mundo inchoari putarent extra mundum perfici, & ideo Iano, id eſt, mundo, ſolam initiorum tribuerent poteſtatem: profecto ei præponerent Terminum, eúmque à diis ſelectis non alienarẽt. Quanquam etiam nunc, cum in iſtis duobus diis initia rerum temporalium, finéſque tractantur, Termino dari debuit plus honoris. Maior enim lętitia eſt, cum res quæque perficitur: ſolicitudinis autem plena ſunt cœpta, donec perducantur ad finem: quem qui aliquid incipit, maxime appetit, intẽdit, expectat, exoptat: nec de re inchoata, niſi terminetur, exultat.

a Reſpondetur, mundus eſt.) Macrob. j. Saturn. b Ad eum dicuntur rerum initia pertinere.) Xenon hanc adducit cauſam, quòd primus in Italia deos coli docuerit Ianus: ideireo in ſacrificiis, initia & præfationẽ meruiſſe. Qui plura cupit de hoc legere, habet apud Macrobium authorem ſatis vulgarem. c Duos menſes.) Ante Numam annus Rom. more Albanorum decem erat menſium, à Martio ad Decembrem. Numa duos menſes addidit vltimos anno, Ianuarium, & Februarium, Varro & Plutarchus. Ouidius vero ij Faſto. putat Ianuarium, olim initium fuiſſe anni, Februariũ vero finem, cuius vltimæ feriæ eſſent Termini, poſtea x. viros in xij. tab. Febr. Ianuario iunxiſſe. d Ideo Terminalia.) Vltimus feſtus dies Februarij ante fugam Tarquinij. nam poſt Terminalia regifugiũ eſt celebratũ parta libertate. Terminalia vero fuerunt xxiij. die Feb. Beda lib. de nat. rerum. e Cum ſit ſacrum.) Non quod Terminalibus fiat expiatio illa, ſed quòd eo menſe. f Vocant Februum.) Ouidius ſecundo Faſtorũ: Februa Romani dixere piamina patres. Et poſt: Denique quodcunque eſt, quo corpora noſtra piantur Hoc apud intõſos nomẽ habebat auos. Mẽſis ab his dictus. g Nónne iſtum bifrontem.) Cicero ſecundo de nat. deorum, Ianum primus & extremis pręficere videtur. Idem Macrobius ea ſententia multorum. *Februus.* L

Obquam cauſam cultores Iani, bifrontem imaginem ipſius finxerunt, quam tamen etiam quadrifrontem [a] † *videri volunt.* *Caput VIII.*

a † aliás, quadriformem.

Sed Iani bifrontis [a] ſimulachri interpretatio proferatur. Duas enim facies ante & retro habere dicitur, quòd hiatus noſter cum os aperimus, mundo ſimilis videatur: vnde & palatum Græci οὐρανὸν [b] appellant. Et nonnulli, inquit, poëtæ Latini cœlum vocauerunt palatum: à quo hiatu oris, & foras eſſe aditum ad dentes verſus, & introrſus ad fauces. Ecce, quò perductus eſt mundus propter palati noſtri vocabulum, vel Grẹcum, vel poëticum. Quid autem hoc ad animam, quid ad vitam æternam? Propter ſolas ſaliuas colatur hic deus, quibus partim glutiẽdis, partim expuendis ſub cœlo, palati vtraque panditur ianua. Quid eſt porrò abſurdius, quàm in ipſo mundo non inuenire duas ianuas ex aduerſo ſitas, per quas, vel admittat ad ſe aliquid intro, vel emittat à ſe foras: & M
de noſtro ore & gutture, quorum ſimilitudinem mundus non habet, velle mundi ſimulachrum componere in Iano, propter ſolum palatum, cuius ſimilitudinem [c] Ianus non habet? Cum vero eum faciunt quadrifrontem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc interpretantur, quaſi aliquid ſpectet mundus foras, ſicut per omnes facies Ianus. Deinde ſi Ianus eſt mundus, & mundus quatuor partibus cõſtat, falſum eſt ſimulachrum Iani: [d] quia Ianus & ſi quadrifrons legitur, nunquam tamen quadriianus inuenitur. Aut ſi propterea verum eſt, quia etiam nomine Orientis & Occidentis totus ſolet mundus intelligi, nunquid cum duas partes alias nominamus Septentrionis & Auſtri, ſicut illũ quadrifrõtem dicunt geminũ Ianum, ita quiſquam geminũ dicturus eſt mundum? Non habent omnino vnde quatuor ianuas quæ intrantibus & exeuntibus pateãt, interpretentur ad mundi ſimilitudinẽ: ſicut

de bifron-

A de bifrōte, quod dicerent ſaltem in ore hominis inuenerunt, niſi Neptunus[e] forte ſubueniat & porrigat piſcem, cui præter hiatum oris & gutturis etiā dextra & ſiniſtra fauces paterent. Et tamen hanc vanitatem per tot ianuas nulla effugit anima, niſi quæ audit veritatem
Ioan.10. dicentem: Ego ſum ianua.

a SEd Iani bifronos.) Alij hunc regē bifrontē fuiſſe referunt, φ fuerit prudentiſſimus, videritq; procul ventura, & reſpexerit præterita. ſicut de cordato Homerus inquit, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω λεύσσει. Plutarchus in problematis duas cauſas affert. alterā, φ Ianus fuerit Perrhæbus Græcus, ſic eſſe literis mandatum: qui poſteaquam in Italiam veniſſet, linguā ſimul cum moribus mutarit. Altera cauſa eſt, φ Italos populos Ianus & agros colere docuerit, & Rempublicā adminiſtrare. Alij, vt Ouidius, quod hic Auguſtinus attingit, quod Ianus ſit mūdus gemina facie, hac ortū ſpectāte, illa occaſum. Sūt qui Ianū ſolem velint, cuius eſt quotidie ortus & occaſus. Nigidius eſt author, colíq; à Græcis ἀπόλλωνα θυραῖον & ἀγυιέα, quaſi Ianitorē & viis præfectum. Tametſi nō crediderim eadē forma cultū, qua Ianū apud Romanos. Nam Ouidius loquit:
Quem tamen eſſe deum dicam te Iane biformis?
Nam tibi par nullum Græcia numen habet.
Pingebatur & quadriformis. C. Baſſus de diis apud Macrobiū: Ianus bifrons pingitur, quaſi inferūm & ſuperūm ianitor. Idē quadriformis, quaſi vniuerſa climata maieſtate ſua cōplexus. Hic Ianus eſt is, quem geminum in ſacrificiis vocabāt: nam ſimplex duplici tantū eſt fronte, & Ianus geminus, cuius porta claudebatur pace, bello patebat. b Palatum Græci οὐρανόν.) Vt Ariſtoteles 10 lib. de partibus animalium. Plinium exiſtimāt
B hunc imitatum etiam cœli vocabulo vſum eodē ſignificatu lib.11. nā de cerebro loquens: Hoc, loquit, eſt viſcerū excelſiſſimum proximūque cœlo capitis. c Cuius ſimilitudinem.) Alibi, cuius ſimilitudine Ianus nomen habet. d Falſum eſt ſimulachrū Iani.) in aliis ſic, Falſum eſt ſimulachrum Iani bifrōnis, vt reliqua ſuppoſititia ſint: vſque Aut ſi propterea, quod nō videtur admodum abſurdum ex iis quæ adduntur. e Niſi Neptunus.) quandoquidem id in hominibus non eſt inuenire.

De Iouis poteſtate, atque eiuſdem cum Iano cōparatione. Cap. IX.

IOuem autem, qui etiā Iupiter dicitur[a], quē velint intelligi, exponant. Deus eſt, inquiunt, habens poteſtatem cauſarum, quib[9] aliquid fit in mundo. Hoc quàm magnum ſit, nobiliſſimus Virgilij
Georg.2. verſus ille[b] teſtatur: Fœlix qui potuit rerū cognoſcere cauſas. Sed cur ei præponitur Ianus, hoc nobis vir ille acutiſſim[9] doctiſſimusq; reſpōdeat? Quoniā penes Ianum, inquit, ſunt prima, penes Iouē ſumma. Merito ergo rex omniū Iupiter habetur. Prima enim vincuntur à ſummis: quia licet prima præcedant tēpore, ſumma ſuperant dignitate. Sed rectè hoc diceretur, ſi factorū prima diſcernerentur & ſumma. Sicut enim initiū facti eſt proficiſci, ſummū peruenire: initiū facti inceptio diſcédi, ſummū perceptio doctrinæ: ac ſic in omnib[9] prima ſunt initia, ſummaq; ſunt fines. Sed iam hoc negocium
C inter Ianū Terminūq; diſcuſſum eſt. Cauſæ autem quæ
†diis, efficientes ſunt dātur Ioui efficientia ſunt, nō effecta†: neq; vllo modo fieri poteſt, vt vel tēpore præueniātur à factis initiiſve
nō effecta. factorū. Semper enim prior eſt res, quæ facit quàm illa quæ fit. Quapropter ſi ad Ianū pertinent initia factorū, non ideo priora ſunt efficientibus cauſis, quas Ioui tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur vt fiat, quod nō faciens cauſa præceſſerit. Hūc ſanè deū penes quem ſunt omnes cauſæ factarū omnium naturarum, naturaliūq; rerū, ſi Iouē populi appellant, & tātis cōtumeliis, tamq; ſceleſtis criminationibus colunt, tetriore ſacrilegio ſeſe obſtringunt, q̄ ſi prorſus nullū putarent deū. Vnde ſatius eſſet eis aliū aliquē Iouis nomine nuncupare, dignū turpibus & flagitioſis honoribus ſuppoſito vano figmento, quod potius blaſphemarent, ſicut Saturno dicitur ſuppoſitus lapis, quē pro filio deuoraret, q̄ iſtum deū dicere, & tonantē, & adulterantem, & totū mundum regentē, & per tot ſtupra diffluentem, & naturarum omnium naturaliūq; rerum cauſas ſummas habentē, & ſuas cauſas bonas nō habentē. Deinde quæro, quem iam locum inter deos huic tribuant Ioui, ſi Ianus eſt mundus? Deos enim veros animā mūdi ac par-

tes ei[9] iſte definiuit, ac per hoc quicquid hoc nō eſt, nō D
eſt vtique ſecundū iſtos verus de[9]. Nū igitur ita dicturi ſunt, Iouem animā mundi, vt Ianus ſit corpus ei[9], id eſt, iſte viſibilis mūdus? Hoc ſi dicunt, nō erit quemadmodum Ianū deū dicāt, quoniā mundi corpus nō eſt de[9]: vel ſecundū ipſos, ſed anima mundi ac partes eius. Vnde idē Varro apertiſſime dicit, deū ſe arbitrari eſſe animam mundi, & hunc ipſum mundū eſſe deū: ſed ſicut hominē ſapientem, cū ſit ex animo & corpore, tantū ex animo dici ſapientē: ita mundum deū dici ab animo, cū ſit ex animo & corpore. Solum itaq; mundi corpus nō eſt deus: ſed aut ſola anima eius, aut ſimul corpus & animus: ita tamen, vt non ſit à corpore, ſed ab animo deus. Si ergo Ianus eſt mundus, & de[9] eſt Ianus, nūquid Iouem vt deus eſſe poſsit aliquā partē Iani, eſſe dicturi ſunt? Magis enim Ioui vniuerſum ſolent tribuere. vnde eſt illud: Iouis omnia plena. Ergo & Iouē, vt de[9] ſit, Virg. Aegloga 3.
& maxime vt rex deorū, non alium poſſunt exiſtimare, quàm mundū: vt in diis cæteris ſecundū iſtos ſuis partibus regnet. In hanc ſententiā etiam quoſdā verſus Valerij Sorani[c] exponit idem Varro, in eo libro, quē ſeorſum ab iſtis de cultu deorū ſcripſit. qui verſus hi ſunt:
Iuppiter omnipotens[d], regum rex ipſe, deúſque
Progenitor, genitrixque deûm, deus vnus, & omnis.
Exponuntur autē in eodē libro, ita vt eū marem exiſtimarent, qui ſemen emitteret, fœminā[e] quæ acciperet. E
Iouēq; eſſe mūdū, & eū omnia ſemina ex ſe emittere, & in ſe recipere, quia cauſa, inquit, ſcripſit Soranus: Iupiter pgenitor genitrixq;, nec minus cū cauſa vnū & eundē omnia eſſe. Mūdus enim vnus[f], in eo vno omnia ſunt.

QVi etiam Iupiter dicitur.) Nam duos rectos habet, Iupiter, & Iouis, & ex vtroq; obliquos Iouis & Iupitris: quanquam vſus alterius rectū, alterius obliquos reiecit. ſicut in Græco ζεὺς & δίος. b Virgilij verſus ille.) Secūdo Georgicorū, vbi eos fœliciſſimos putat, qui rerū cauſas inquirunt, & cōſequuntur, ex ſentētia Peripateticorum & Academicorū, quā Ariſt. lib. decimo Ethicorum, & Cicero quinto de finibus fuſe perſequuntur. c Valerij Sorani.) Huius Valerij Sorani meminerunt, Cice. primo de Orat. Pli. lib. iij. Solinus in Polyhiſtore, Plutarchus in problematis, Macrobius lib. primo Saturnalū, & Seruius. j. Georgico. fuit Latinus homo doctiſſimus togatorū, vt Craſſus dicit in primo de Oratore Cice. Tributū hoc eſt Varroni, ſed ante Varronem Sorano: ſicut Poëtæ nomen Ennio ante Virgiliū. Fūctus eſt Romæ honorib[9], præcipue tribunatu plebis & quod nomen illud arcanū vrbis Romę quod euulgari eſt nefas, auſus eſſet enūciare, pœnas luit. Plinius, Solinus, Macrobius, Plutarchus in proble. tametſi Plutarchus in Pōpeio, Q. Valerium philoſophū, quod multi nō dubitant de Sorano dici, à Pōpeio narrat occidi iuſſum. ſed authorē dicit huiuſce rei Oppium eſſe, cui cauendū, ne credule aſſentiamur, de Pompeio narrāti, nēpe homini Cæſaris amico. Sūt qui putēt hūc ſubita morte corruiſſe: alij ſuffixū eſſe cruci, vt Seruius. d Iupiter omnipotēs.) In antiquis codicib[9] verſus prior ſic legit: Iuppiter omnipotēs regū, rerūq;, deûmq;. Volateranus ait, hoc eſſe principiū poëmatis Sorani. quod credo ipſū dicere diuinaci cōiectura, potius q̄ quod habeat quid de re ipſa cōperti. & ſcribit ſic priorē verſum: Iuppiter omnipotēs rerū, regumq́ue repertor. e Marē &c. fœminā.) Ex Orpheo in hymnis ex quo ſunt ipſi verſus: ζεὺς ἄρσην γένετο, ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη. f Mūdus enim vn[9].) Ex ſententia optimi cuiuſq; philoſophi contra Anaximandrum, & Anaximenem, & Ariſtarchum, & Xenophanem, & Diogenem, & Leucippū, & Democritum, & Epicurum, qui plures conſtruebant.
Soranus Valerius.
Sic habet Volateranus.
F

An Iani & Iouis recta diſcretio ſit. Cap. X.

CVm ergo & Ianus mūdus ſit, & Iupiter mundus ſit, vnuſquiſq; ſit mūdus, quare duo dij ſūt Ianus & Iupiter? Quare ſeorſum habēt templa, ſeorſum aras, diuerſa ſacra, diſſimilia ſimulachra? Si propterea, quia alia vis eſt primordiorum, alia cauſarum: ex illa Iani, ex iſta Iouis nomen accepit, nunquid ſi vnus homo in diuerſis rebus duas habeat poteſtates, aut duas artes, quia ſingularum diuerſa vis eſt, ideo duo iudices, aut duo dicūtur artifices? Sic ergo & vnus deus cum ipſe habeat poteſtatem primordiorum, ipſe cauſarum, num propter hoc, duos [deos] eſſe neceſſe eſt putari, quia primordia cauſæq; res duæ ſunt?
h Quod

G Quod ſi hoc iuſtum putant, etiã ipſum Iouem tot deos eſſe dicant, quot ei cognomina propter multas poteſtates dederunt, quoniam res omnes ex quibus illa cognomina ſunt adhibita, multę atque diuerſæ ſunt, ex quibus pauca commemoro.

De cognominibus Iouis, quæ non ad multos deos, ſed ad vnum eundémque referuntur. *Caput XI.*

DIxerunt eum victorem,[a] inuictum, opitulum, impulſorem, ſtatorem, centumpedam,[b] ſupinalem, tigillum, alinum,[c] ruminum, & alia quę per ſe proſequi † longũ eſt.[d] Hæc autẽ cognomina impoſuerunt vni deo propter cauſas poteſtatesq́; diuerſas, non tamen propter tot res etiam tot deos eum eſſe coëgerunt: quòd omnia vinceret, quòd à nemine vinceretur, quòd opem indigentibus ferret, quòd haberet impellendi, ſtatuendi, ſtabiliendi, reſupinandi, poteſtatem: quòd tanquam tigillus mundum contineret[e] ac ſuſtineret, quòd aleret omnia, quòd ruma, id eſt, mãma aleret animalia. In his vt aduertimus quædam magna ſunt, quædam exigua, & tamen vnus vtraque facere[f] perhibetur. Puto inter ſe propinquiora eſſe cauſas rerum, atque primordia, propter quas res vnum mun-

† aliàs, quę perſequi.

H dum, duos deos eſſe voluerũt, Iouem atque Ianum, quẽ continere dicunt mundum, & mammã dare animalibus: nec tamen propter hęc duo opera tam longe inter ſe vi & dignitate diuerſa, duo dij eſſe compulſi ſunt, ſed vnus Iupiter, propter illud Tigillus, propter hoc Ruminus appellatus eſt. Nolo dicere, quod animalibus mammam præbere ſugentibus magis Iunonem potuit dicere quàm Iouem: præſertim cum eſſet diua Rumina, quæ in hoc opus adiutorium illi famulatumq́; præberet. Cogito enim poſſe reſpõderi, & ipſam Iunonem nihil aliud eſſe quàm Iouem ſecundum illos Valerij Sorani verſus, vbi dictum eſt:

Iuppiter omnipotens regum rerúmque deûmq́;.
Progenitor genitrixque deûm.

Quare ergo dictus eſt & Ruminus, cum diligentius fortaſſe quærentibus, ipſe inueniatur eſſe etiã illa diua Rumina? Si enim maieſtate deorum[g] recte videbatur indignum, vt in vna ſpica alter ad curam geniculi, alter ad folliculi pertineret, quanto eſt indignius vnam rem infimam, id eſt, vt mammis alantur animalia, duorũ deo-

I rum poteſtate curari: quorum ſit vnus Iupiter rex ipſe cunctorum: & hoc agat non ſaltem cum coniuge ſua, ſed cum ignobili neſcio qua Rumina, niſi quia ipſe eſt etiam ipſa Rumina, ipſe Ruminus: Ruminus fortaſſe pro ſugẽtibus maribus: Rumina pro fœminis? Dicerem quippe noluiſſe[h] illos Ioui fœmininum nomen imponere, niſi & in illis verſibus progenitor genitrixque diceretur: & inter alia eius cognomina legerẽ, quod etiã pecunia vocaretur, quam deam inter illos munuſcularios inuenimus, vt in quarto libro iam commemorauimus. Sed cum & mares & fœminæ habeant Pecuniam: cur non & Pecunia, & Pecunius appellatus ſit, ſicut Rumina & Ruminus, ipſi viderint.

a DIxerunt eum victorem.) Iouis plurima fuerunt apud Græcos & Latinos cognomina, quorum pleraque ex Græcis perſequitur inſtituto ſuo Orpheus in hymnis, & ſparſim Homerus in vtroque poemate & hymnis, velut quod ſit φίλιος, id eſt, amicitiæ præſes, & ξένιος hoſpitalis, & ἑταιρεῖος ſocius, & ὅρκιος iuriſiurandi præſes, & alia quæ ad naturam eius potius pertinẽt, quàm ad vſum hominum. Pręter hæc erat & Iupiter Anxurus Terracinæ. q. ἄνευ ξυροῦ, ſine nouacula, imberbis, vnde & Anxur olim dictæ Terracinæ, Seruius. Erat Apomyias in Olympio, quem ſacrauit Hercules, q. muſcarum abactorem, cum illis inter ſacrificandum infeſtaretur: & Athenis Iupiter φράτριος. q. tribulis, cuius feſtum ſecundo die τῶν ἀπατουρίων, hoc eſt, deceptionũ, iſque dies ab effluxu cruoris hoſtiarum ἀνάρρυσις dicebatur. & in Caria Λαβρανδεύς. q. ſecurarius, in cuius dextra non fulmen, ſed ſecuris erat, quã Lydi λάβρυν dicunt, apud Plutarchũ in problematis. Erat etiam in Gręcia ἐλευθέριος. q. liberator, quòd ab armis Perſarum liberaſſet. in Aſia minore, Mileſius: in Chaonia, Dodonæus: Ammonius in Africa: Athenis μειλίχιος, cui nullum ſacrificabatur animal, ſed frugibus placabatur & pomis, Thucydides. Erat & ἀφέσιος. q. dimittens. & κόκκυξ Argis, hoc eſt, cuculus: & φύξιος à Phryxo ſacratus. q. fugæ comes, vbi & vellus aureũ, apud Apolloniũ: & Aratrius apud Phœnices, Cœli filius Saturni frater, cui fuit Dagon nomen, Aratri inuentor, vnde cognominatus Iupiter Aratrius: & πανελλήνιος toti Græciæ cõmunis. In Sicilia ἀγοραῖος forenſis, quod foro præeſſet, eiſque ſtatua eo loco erigebatur: Herodotus. Erat Romę præter ea nomina, quæ cõmemorat Auguſtinus, Iupiter Feretrius, de ferẽdis ſpolijs opimis, ſacratus à Romulo: Capitolinus, à loco. Elicius, quem ſacrauit Numa in Auentino ab eliciendo è mentibus diuinis, quo modo procuranda eſſent fulmina, & prodigia: Piſtor, à panibus, quos de Capitolio iactarunt obſeſſi Roma capta, cuius feſtum vj. Idib. Iunij: Viminius, in colle Viminali. Prædator, prædæ adiutor, cui & aliquid debebatur de præda, Seruius: Vltor, quem ſacrauit Agrippa: Tonans, quẽ Auguſtus poſt bellum Cantabricum: Cuſtos, à Domitiano in Capitolio: Latialis, à Tarquinio Superbo in monte Albano: Inuictus, cuius feſtũ Idib. Iunij: Inuentor, cuius ara prope portam Trigeminam, ſacratus ab Hercule inuentis bobus, cui iuuẽcus immolabatur adultus, cui ſacrificabatur in nuptiis. Liuius, Dionyſius, Plutarchus, Suetonius, Lactantius, qui lib. j. ſcribit Iouem de nominibus hoſpitum ſuorum plerunque cognominatũ, velut Athabyrium, Lapriandum. à quibus in bello eſt adiutus: tum Lapiium, & Molionem, & Caſium. Theſeus Hecaleſium Iouem, & eius ſacra inſtituit in Attica terra de nomine Hecales vetulæ hoſpitæ ſuæ. Ariſto. in libello de mundo, cuius iam aliàs mentionem fecimus, cum deus ſit vnus, multinomius eſt ab effectionibus omnibus nempe Iupiter, & ἀστραπαῖος, id eſt fulgurator, & βρονταῖος tonans, & αἴθριος ſerenator, & αἰθέριος cœleſtis, & κεραύνιος fulminator, & ὑέτιος pluuius, & ἐπικάρπιος frugifer, & πολιεὺς vrbicus, & γενέθλιος natalicius, & ἕρκειος vallaris, & ὁμόγνιος cognatus, & πάτριος patrius: ipſe eſt etiam fata & omnia, quæ de fato & parcis dicũtur, nempe ἀνάγκη καὶ μοῖραι, καὶ νέμεσις, καὶ ἀδράστεια. Sic ille. b Cẽtumpedam.) Ab ſtabilitate ſic eſt dictus, vt idem Auguſtinus explicat: nam firmius res conſiſtit, quo pluribus innititur pedibus, & velut fulcris. Eſt & vermis centipes, ſiue centipeda. c Alinum.) Alij codices alumnũ, ſed Almũ melius vt arbitror. nam alma & almus ab alendo dicuntur: vnde Venus alma, & Ceres, & terra alma: alũnus verò nõ facilè eſt is, qui alit, quod quidã putant. d Quæ per ſe proſequi longum eſt.) Antiqui codices habent: Quæ perſequi longũ eſt. Cõmentatores verbi ſignificationem parum intelligẽtes, per ſe proſequi deprauarunt, nõ perſequi ſolum dici de inſectatione inimica. e Tanquam tigillus mundũ contineret.) Tignum, vnde tigill' trabs, cui tectũ innititur. Ariſt. περὶ τοῦ κόσμου, vmbilicis quibus fornix continetur & ſiſtitur, deum eſſe in mundo ſimulẽ ait, qui ſi abſit vel momentũ, corruat protinus naturę ædificiũ neceſſe eſt, vt ablato vmbilico fornicis ſtructura tota diſſoluta cõcideret. Non eſt ab hoc propoſito diſſonum, quod Orpheus in hymnis de Ioue inquit: K L *Tignus.*

Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος. Et poſt,
Ζεὺς, πόντου ῥίζα.

f Vtraque facere.) Et magna & parua. g Si enim maieſtate deorum.) Lib. iiij. Derîſa eſt opinio eorum, qui alium deum curæ geniculi, alium folliculi tribuebant. h Dicere quippe voluiſſe.) In antiquis melius: Dicerem quippe noluiſſe.

Iouis cognomina.

Quod Iupiter etiam pecunia nuncupetur. *Caput XII.*

QVam vero eleganter rationem huius nominis reddiderunt, & pecunia, inquiũt, vocatur, quòd eius ſint omnia. O magnam rationem diuini nominis, imò verò ille cuius ſunt omnia viliſſime & contumelioſiſſime pecunia nuncupatur.† At omnia Iouis ſunt, quæ cœlo & terra continentur, inter quæ & ipſa pecunia in omnib[a] omnino rebus, quę ab hominibus nomine pecunię[a] poſſidetur. Sed nimirum hoc auaricia Ioui nomen impoſuit, vt quiſquis amat pecuniam, nõ quemlibet deum, ſed ipſum regem omnium ſibi amare videatur. Longe autem aliud eſſet ſi diuitiæ vocaretur. aliud nanq; ſunt diuitiæ, aliud pecunia. Nam dicimus diuites,[b] ſapientes, iuſtos, bonos, quibus pecunia vel nulla, vel parua. Magis enim ſunt virtutibus diuites: per quas eis etiã in ipſis corporalium rerũ neceſſitatib[a] ſatis eſt quod adeſt: pauperes vero auaros dicimus ſemper inhiantes, & egentes. Quamlibet enim magnas pecunias habere poſſunt, ſed in earum quantacunq; abũdantia nõ egere nõ poſſunt. Et deũ ipſum verũ recte dicimus diuitẽ, non tamẽ pecunia, ſed omnipotẽtia. Dicũtur itaq; & diuites pecunioſi, ſed interius egeni, ſi cupidi. Itẽ dicuntur pauperes pecunia carẽtes, ſed interius diuites, ſi ſapientes. Qualis ergo iſta theologia debet eſſe ſapienti, vbi rex deorũ eius rei nomẽ accepit, M

† Victoriaꝫ non ſic legit. Ad omnia enim quæ cœlo & terra continentũ quid eſt pecunia in omnibus omnino rebus, quæ ab hominibus nomine pecunia poſſidẽtur.

quam

A quam nemo ſapiens concupiuit [c]? Quanto enim facilius ſi aliquid hac doctrina, quod ad vitam pertineret æternam ſalubriter diſceretur, deus mundi rector non ab eis pecunia, ſed ſapiētia vocaretur [d], cuius amor purgat à ſordibus auariciæ, hoc eſt, ab amore pecuniæ.

Peculium.

a Quæ ab hominibus nomine pecuniæ.) Omnia quæ poſſidentur, nomine pecuniæ ſunt cōprehenſa: vnde peculium dicitur à pecude deducta appellatione, vt aiunt, Columella, Feſtus, & Seruius, quòd hæ veterum eſſent vnicæ diuitiæ, ſicut adhuc ſunt multarū gētium. Erant enim ferè paſtores, à quib' manaſſe vocabulū hoc etiā Varro cōfirmat li. de Lat. ling. iiij. poſtea ad ad opes vrbanas ſe extēdit. b Nam dicimus diuites.) Paradoxum Stoicum ὅτι ὁι σοφοὶ μόνοι πλούσιοι. Quod Cicero ita eſſe multis, magniſq; rationibus ſuadet. Idem magnis ingenijs philoſophorum eſt diſputatum, qui ſæpiſſime contra pecuniam perorarunt. c Quam nemo ſapiens cōcupiuit.) Saluſt. in Catili. Auaricia pecuniæ ſtudium habet, quam nemo ſapiens cōcupiuit: ea quaſi venenis malis imbuta corpus animúmque virilem effœminat, ſemper infinita inſatiabilis eſt, neq; copia, neque inopia minuitur. d Sapientia vocaretur.) Vt nos vocamus.

**aliâs Ianus.*

Quod dum exponitur quid Saturnus, quidue ſit Genius vterque vnus Iupiter eſſe doceatur.* *Cap. XIII.*

SEd quid de hoc Ioue plura, ad quem fortaſſe cæteri referēdi ſunt, vt inanis remaneat deorum opinio plurimorum, cum hic ipſe ſit omnes: ſiue quādo partes eius, vel poteſtates exiſtimantur: ſiue cum vis animæ, quā putant per cuncta diffuſam ex partib' molis huius, in quas viſibilis mundus iſte cōſurgit & multiplici adminiſtratione naturæ, quaſi plurium

B deorū nomina accipit? Quid eſt enim Saturnus? Vnus, inquit, de principib' deus, penes quē ſationum omniū dominatus eſt. Nonne expoſitio verſuum illorum Valerij Sorani ſic ſe habet Iouem eſſe mundū, & eum omnia ſemina ex ſe emittere, & in ſe recipere? Ipſe eſt igitur penes quem ſationū omnium dominatus eſt. Quid eſt Genius [a]? Deus eſt, inquit, qui præpoſitus eſt, ac vim habet omnium rerum gignendarum. Quem alium hūc vim habere credunt quàm mūdum, cui dictū eſt: Iupiter omnipotens progenitor genitrixq;? Et cum alio loco genium dicit eſſe vniuſcuiuſq; animum rationalē [b], & ideo eſſe ſingulos ſingulorum: talem autē mūdi animū deū eſſe, ad hoc idē vtiq; reuocat, vt tanquā vniuerſalis genius ipſe mūdi anim' eſſe credatur. Hic eſt igitur quē appellant Iouem. nam ſi omnis genius deus [c], & omnis viri animus genius, ſequitur vt ſit omnis viri animus de': quod ſi & ipſos abhorrere abſurditas ipſa cōpellit: reſtat vt eum ſingulariter & excellenter dicant deum

C genium, quem dicunt mundi animū, ac per hoc Iouē.

Genius.

a Quid eſt Genius.) Feſtus Pompeius: genium appellabant deū qui vim obtineret rerum omnium gerēdarum. Auſuſtius, Genius, inquit, eſt deorum filius, & parens hominum, ex quo homines gignuntur, propterea genius meus nominatur, quia me genuit. Quæſitum apud eruditos quis de' eſſet Genius, inuentumque non ſimpliciter id dici. Nam Genius naturæ eſt deus parens illius, & Genij ſunt cœlorum multi, quorū meminit Capella in nuptiis: & Maris Genius Melicerta, vt ait Parthenius: & corporalium rerum Genij ſunt elementa quatuor, ignis, aer, aqua & terra. Quæ Græci cum ϛοιχεῖα vocent, γενέθλιους quoque θεοὺς dicunt. cui nō abſimile eſt, quod Macrobius adducit de penatibus naturæ, quòd ſint medius aër Iupiter, & infimus Iuno, & ſupremus æther Minerua, quæ trib' ſub vno tecto Tarquinius Priſcus templum vouit. Duodecim cœli ſigna cum ſole & luna ſunt qui Genios aiunt, & hi quidem Genij vniuerſaliores. nam ſuus eſt cuique loco Genius, quem faciunt ei præſidere, quo & vnicuique hominum ſuus ſic dictus, vt Cēſorinus inquit, ſiue quòd in eius tutela, vt quiſque natus eſt, viuit: ſiue quòd vt generemur, curet: ſiue quòd vnà gignatur nobiſcum: ſiue etiam, quòd nos genitos ſuſcipiat, ac tueatur. Eundem eſſe Genium & Larem multi prodiderunt veterum, in quis & C. Flaccus in libro quem ad Cæſarem de indigitamentis reliquit. Porrò Lares quemadmodum eſt apud Ouidium gemini fuerunt, filij Mercurij & Laræ, ſiue Larundæ nymphæ. Ideo veterum plerique inter quos Euclides, geminos ſingulis hominum addunt Lares, alterum bonum, alterum malum. qualis ille fuit, quem Plutarchus, Florus, & Appianus ſcribūt oblatum M. Bruto media nocte ad tenuem lucernam de bello cogitanti. b Genium dicit eſſe vniuſcuiuſque animum rationalem.) De hoc copioſius proximo libro. c Nam ſi omnis Genius deus.) Concluſio primæ formæ primi ordinis ſyllogiſmorum, vulgo barbara dicunt.

Lares.

De Mercurij & Martis officiis. *Cap. XIIII.* D

MErcurium vero & Martem, quomodo referrēt ad aliquas partes mūdi, & opera dei quæ ſunt in elementis non inuenerunt, & ideo eos ſaltem operibus hominum præpoſuerunt, ſermocinandi & belligerandi miniſtros. Quorum Mercurius ſi ſermonis [a] etiam deorum poteſtatem gerit, ipſi quoque regi deorum dominatur, ſi ſecundum eius arbitrium Iupiter loquitur, aut loquendi ab illo accipit facultatem, quod vtique abſurdum eſt. Si autem illi humani tātum ſermonis poteſtas tributa perhibetur, non eſt credibile ad lactandos mamma, non ſolum pueros ſed etiam pecora, vnde Rumious cognominatus eſt, Iouem deſcendere voluiſſe, & curam noſtri ſermonis, quo pecoribus antecellimus, ad ſe pertinere noluiſſe: ac per hoc idem ipſe eſt Iouis atq; Mercurius. Quod ſi ſermo ipſe dicitur [b] eſſe Mercurius, ſicut illa quæ de eo interpretantur oſtendūt. Nam ideo Mercurius, quaſi medius currens [c] dicitur appellatus, quod ſermo currat inter homines medius, ideo ἑρμῆς Græce, [d] quod ſermo vel interpretatio, quæ vtiq; ad ſermonem pertinet ἑρμηνεία dicitur: ideo & mercibus præeſſe [e], quia inter vendentes & ementes ſermo fit medius: ideo alas [f] ei in capite & pedibus ponunt, volētes ſignificare volucrem ferri per aëra ſermonem: ideo nunciū [g] dictum, quoniā per ſermonem omnia cogitata enunciātur. Si ergo Mercurius ipſe ſermo eſt, etiā ipſis confitentibus de' non eſt: ſed cum ſibi deos faciunt eos, qui dæmones ſunt, immūdis ſupplicādo ſpiritib', poſſidentur ab eis, qui non dij, ſed dæmones ſunt. Item quia nec Marti aliquod elementum vel partē mundi inuenire potuerunt, vbi ageret opera qualiacunque naturæ, deum belli eſſe dixerunt, quod opus eſt hominum, & optabile non eſt. Si ergo pacem perpetuam fœlicitas daret, Mars quid ageret non haberet. Si autem ipſum bellum eſt Mars, ſicut ſermo Mercurius, vtinam quàm manifeſtum eſt, quod non ſit deus: tam non ſit & bellum, quod vel falſò vocetur deus. E

a Quorum Mercurius ſi ſermonis.) Mercurios quinq; fuiſſe narrat apud Ciceronem Cotta: primum, Cœlo patre & die matre ortum: ſecundum, Valentis & Pheronidis filium, eum qui ſub terris habetur. idem Trophonius eſt. Tertium, Ioue tertio natum & Maia. Quartum, Nilo patrem, quē Aegyptij nefas habebant nominare. Quintum, quem colunt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemiſſe, ob eámque cauſam Aegypto præfuiſſe, atq; Aegyptiis leges & literas tradidiſſe: hunc Aegyptij Theut appellant. Hæc Cicero. Eius Theut meminit in Phædro Plato, & Euſebius lib. j. præparat. Euang. qui eum ab Aegyptiis tradit vocari Thoyth, ab Alexandrinis Thot, Græcos ἑρμῆν dicere, qui & literas primus docuit, & de theologia altius arcaniúſque ſcripſerit. Diodorus etiam libro primo redegiſſe hunc Mercurium narrat voces in ordinem, ac pleriſque rebus indidiſſe nomina, ſacráque permulta & ceremonias tradidiſſe. De vocibus confirmat Horatius ex Alcæo Poëta, quibus de cauſis Aegyptij inuentorem & deum ſermonis illum putauerunt, interpretem quoque & nuncium diis ere hominum ac deorum. Cum quòd ſacra velut à diis ad homines pertulerit, tum vel maxime, quòd ſermo ab hominibus ad homines & ad deos tranſcurrat, ſine quo nullum conſtat commercium. vnde illa apud Ariſtidem Rhetorem fabella, nullum commercium, concordiam in genere humano nullam fuiſſe, prius quàm ſermonem Mercurius in eo ſparſiſſet, & inuentio literarum paratiſſima fuit commento occaſio, quòd procul diſsitos literis alloqueremur, vnde inuentor earum Mercurius vltrò citróque commeare exiſtimatus eſt, & mandata diligētiſſime exequi. b Quod ſi ſermo ipſe dicitur.) Porphyrius in phyſiologia orationis interpretandi vim Mercuriū dixerunt, qui ſenſus rectuſq; fingitur propter orationis vigorem: cæterum, quod oratio cōpoſita eſt, aliam ſolarem volunt, quæ ſit Mercurius: aliam lunarē, quæ Hecate: aliam vniuerſalē, quæ Hermopis. Feſtus Pompeius vnam ex cauſis cur Mercurius ſit Cyllenius nuncupatus eſſe dicit, quòd ſermo ſine manibus omnia conficiat, quibus partibus corporis egeni κυλλοὶ vocantur, tametſi hoc nomen ad omnes mutilatos patet. alij de loco Cyllenū nuncupāſſe. c Nā ideo Mercurius quaſi medius currens.) At Feſtus ait, à mercibus eſſe dictū. Ego enim nomen à mercor deriuatū puto, vnde ſunt mercatus & mercatura, & merx, quis oib' præeſt Mercuri'. d Ideo ἑρμῆς Græce.) ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν, F

Mercurius.

Cyllenius.

G id eſt, interpretari. Hoc idem eſt eſſe nuncium deorum, non quòd dicta interpretetur, ſed quòd diligentiſſime, & optima fide peragat, quæ ſunt mandata, quod eſt munus ſermonis, perferre ab animis ad animos ſenſa, quæ aliter patefieri, & edoceri nequeunt: cûmque animi pro diis putarentur, ideo interpres diuûm, & nuncius eſt appellatus. Plato in Cratylo, ὅτε τὸ εἴρειν ἐμήσατο, δικαίως ἂν καλοῖτο ὑπὸ ὑμῶν εἰρέμης. νῦν δὲ ἡμεῖς, ὡς οἰόμεθα, καλλωπίζοντες τὸ ὄνομα, ἑρμῆν καλοῦμεν. καὶ ἥ γε ἶρις ἀπὸ τοῦ εἴρειν ἔοικε κεκλημένη, ὅτι ἄγγελός ἐστι. Qui enim, inquit, hoc eſt loqui commentus eſt, merito vocetur à vobis iremes. Nunc vero quos elegantius rati nomé proferre, Hermam vocamus. Ipſa etiã Iris à dicendo videtur nominata, quoniã nuncia quoq; eſt. Porrò omnis qui alicui negocio conficiendo ſe interponit, dicitur interpres, côciliator quoq; & medius ſicut Seruius inquit iiij. Aeneid. vt apud Ciceroné, qui interpretes corrûpẽdi iudicij eſſe ſolẽt. Et Virg. ipſe verbis Didonis Iunoné alloquentis, quæ conciliatrix fuerat Didonis & Aeneæ: Túque harum interpres curarum, & conſcia Iuno.

a Ideo & mercibus preeſſe.) Sine ſermone perit cômercium mortalium. Diodorus perhibet exiſtimatum à quibuſdã Mercurium menſuram, pondus, & mercaturæ quæſtum inueniſſe. Extat & apud Græcos prouerbium κοινὸς ἑρμῆς. f Ideo alas.) Mercurius alatus fingitur, non modo in pedibus, quæ vocant talaria, & apud Homerum πέδιλα, ſed etiã in temporibus: vtrioq; enim ei prominent pinnulæ pares, vt Apuleius deſcribit in Apologia. Fingitur enim deus ille petaſatus, hoc eſt, galero tectus, extantibus ſupra galerû pinnis, quod in Amphitryone ſignificauit Plautus verbis ipſius Mercurij. Ego has habeo vſque in petaſo pinnulas. Hanc annotationem acceptam refero Beroaldo in commenta. Auguſti Suetonij. g Ideo nuncium.) Hoc idem, vt dixi, interpres ex Diodoro Siculo li. vj.
H & ſic exponit Acron lib. j. carmi. Horatij.

De ſtellis quibuſdam, quas Pagani deorum ſuorum nominibus nuncupauerunt. *Caput XV.*

Niſi forte illæ ſtellæ [a] ſunt hi dij, quas eorum appellauere nominibus. Nam ſtellam quandam vocant Mercurium, quandam itidem Martem: ſed ibi eſt & illa, quam vocant Iouem, & tamẽ eis mundus eſt Iouis. Ibi quam vocant Saturnũ, & tamen ei prẹter eam dant non paruam ſubſtantiã, omnium videlicet ſeminum. Ibi eſt & illa omniũ clariſsima quæ ab eis appellatur Venus: & tamen eandem Venerem eſſe etiã lunam [b] volunt, quãuis de illo fulgẽtiſsimo ſydere apud eos tanquã de malo aureo Iuno Venuſq; [c] contendant. Luciferum enim quidã Veneris, quidã dicũt eſſe Iunonis: ſed vt ſolet Venus Iunoné vincit. Nam multo plures eam ſtellã Veneri tribuũt, ita vt vix eorũ quiſquam reperiatur, qui aliud opinetur. Quis autẽ nõ rideat cum regẽ omnium Iouẽ dicant, quum ſtella eius à ſtella Veneris tanta vincatur claritate? Tanto enim eſſe debuit cæteris illa fulgentior, quanto eſt ipſe potẽtior. Reſpondent ideò ſic videri, quia illa quæ putatur obſcurior, ſuperior eſt, atq; à terris lõge remotior. Si ergo ſuperiorẽ
I locum maior dignitas meruit, quare Saturnus ibi eſt Ioue ſuperior? An vanitas fabulæ quæ regẽ Iouem facit, nõ potuit vſq; ad ſydera peruenire: & quod non valuit Saturnus [d] in regno ſuo neq; in Capitolio, ſaltẽ eſt permiſſus obtinere in cœlo? Quare autẽ Ianus non accepit aliquam ſtellã, ſi propterea quia mũdus eſt, & omnes in illo ſunt, & Iouis mundus eſt, [e] & habet tamẽ? An iſte cauſam ſuam cõpoſuit vt potuit, & pro vna ſtella quã non habet inter ſydera, tot facies accepit in terra? Deinde ſi propter ſolas ſtellas Mercuriũ, & Martem partes mũdi putant, vt eos deos habere poſsint, quia vtiq; ſermo, & bellũ nõ ſunt partes mundi ſed actus hominũ, cur Arieti & Tauro & Cancro & Scorpioni, cæteriſq; huiuſmodi quæ cœleſtia ſigna numerant, & ſtellis non ſingulis, ſed ſingula pluribus cõſtant, ſuperiuſq; iſta [f] in ſummo cœlo perhibẽt collocata, vbi cõſtãtior motus [g] inerrabilem meatũ ſyderibus præbet, nullas aras, nulla ſacra, nulla tẽpla fecerunt: nec deos, non dico inter hos ſelectos, ſed nec inter illos quidem quaſi plebeios habuerunt?

a Niſi fortè illæ ſtellæ.) Plato in Cratylo inquit veteres Græcos non alios pro diis habuiſſe coluiſſeque, quos etiam tum barbarorum complures, cœlũ, Solem, Lunã, & ſydera quos naturales vocãt deos, vt Sanchoniatho Berytius ſcribit, qui author eſt, priſcos mortales prẹcipue Phœnices, & Aegyptios bene meritis de ſe K hominibus, quiq; aliquid in cômunẽ vitẹ contuliſſent vſum, eos honores habuiſſe, vt tẽpla illis ſtatuaſq; erigerentur nominibus naturalium deorũ impoſitis. Hunc enim cœlũ, illum ſolem, alium Iunẽ, alium Saturnũ nuncuparant: hæc ille. Et haud dubie vel quod eſſent aſtrologiæ periti dij ipſi, ea nomina ſyderum ſibi indebant, quarũ virtutibus ſe crederẽt valere: vel poſteri ſydera nominibus eorũ vocauerunt, qui eas artes attulerũt ad vitam, quarum effectricia exiſtimarent eſſe ea ſydera. Nam Mercurius ſtella homines vt putant reddit facundos, ingenio verſatili, accommodatuſq; naturæ illius planetæ cui ſeſe addit: quam cauſam video placuiſſe Seruio, cur Mercurius deorum nuncius appellatus ſit: nam bonus benignuſq; eſt cum Ioue & Sole, atrox & maleficus cum Saturno & Marte. Mars quoq; violentus eſt in cœlo, & cruentus, bella motuſq; terris immittit. ideireo Martem iraſcentiæ vim Porphyrius interpretatur, quæ quoniã ignea eſt, atque cruenta, bellis eſt præfecta. Hinc oritur theologia Stoicorum, referentium deorum rationes naturaſq; ad corpora mundi. vnde naſcitur tanta rerum omnium obſcuritas, vt veritas altiſsimis tenebris obruta perſpici nulla arte queat: ſicut ait, tum ex eodem Sanchoniathone Euſebius libro prępara. Euang. j. tum etiam ex ſuis ipſius argumẽtis ac rationibus, vti & Auguſtin. hoc lib. diſputat. b Et tamen eandem Venerẽ eſſe etiam Lunam.) Macrob. lib. Saturn. primo, & adducit Philocorũ in Athide Venerem eſſe Lunam, eiq; ſacrificiũ facere viros cum veſte muliebri, mulieres cum virili, quòd eadem & mas exiſtimaretur, & fœmina, Apule. lib. xj. transfor. ad Lunam. Sed tu cœleſtis Venus, quę primis rerum exordiis ſexuum diuerſitatem generato amore ſociaſti, & æterna ſobole humano genere propagato, nunc circũfluo Paphi ſacrario coleris. c Tanquam de malo aureo Iuno Venuſq;.) Fabula de aurei mali contentione inter tres deas Iunonem, Venerem, & Mineruã notior eſt, quàm vt ſit opus hic eam explicare Porrò de Lucifero, ſic Pli. lib. ij. infra Solem ambigit ingens ſydus appellatũ Veneris, alterno meatu vagum, ipſiſq; cognominibus æmulum Solis & Lunæ: præueniens quippe & ante matutinũ exoriens Luciferi nomen accipit, vt Sol alter, diemq; maturans: contrà ab occaſu refulgens, nuncupatur Veſper, vt prorogans lucem, vicemq; Lunæ reddens. *Lucifer.* Quam naturam eius Pythagoras Samius primũ deprehendit Olympiade L circiter xlij. qui fuit vrbis Romæ annus cxlij. largiore magnitudine extra cuncta alia ſydera eſt, claritatis quidem tantæ, vt vnius huius ſtellæ radiis vmbræ reddantur. Itaque & in magno nominũ ambitu eſt. Alij enim Iunonis, alij Iſidis, alij Martis deum appellauere. Hæc ibi. d Et quod non valuit Saturnus.) Nam è Creta pulſus à filio Ioue, & è Capitolio, quæ prius erat Saturnia, poſtea collis ille ſacer fuit Iouis Capitolino. e Et Iouis mundus eſt.) Veterem rectum Iouis vſurpat, ſic in vj. de repub. Cicero, Proſperus & ſalutaris ille fulgor qui dicitur Iouis. f Superiúſque iſta.) In octauo cœlo eſt ſignifer duodecim ſignis conſtans, animaliũ nominibus inſignitus, dictus idcirco ζωδιακός, quorum ſignorũ vnũ quodque multis ſtellis eſt illuſtre. g Vbi conſtantior motus.) Quia viginti quatuor horis circum terrã voluitur eundẽ curſum perpetuò ſeruans, vnde fiunt nox & dies, ipſaq; ſigna eodẽ ſemper ſunt ordine, eiſdẽ ſita locis, cum planetæ modò ſint inter ſe aduerſi, modo auerſi, iam alius præcurrat alium, alius ſequatur. quæ varietas motuũ cauſam Græcis præbuit vocãdi ſtellas illas planetas q. erratiles, cum nullus eorum erret, ſed ſimul omnes collati errare videantur difformitate motuum, quæ in octaui cæli ſtellis non eſt, nempe ſitis omnibus eodem cœlo quod ideo ἀπλανὴς dicitur. *Planetæ.*

De Apolline & Diana cæteriſq; ſelectis diis quos partes mundi eſſe voluerunt. *Caput XVI.*

APollinem [a] quanuis diuinatorẽ [b] & medicum [c] velint, tamen vt in aliqua parte mundi ſtatuerent, ipſum etiam ſolẽ eſſe dixerunt: Dianámque germanã eius ſimiliter lunam & viis præ- M ſidere, [d] * vnde & virginem volunt, [e] quòd via nihil pariat, & ideo ambos ſagittas habere, [f] quòd ipſa duo ſydera de cœlo radios terras vſq; pertendant. Vulcanum volunt ignem mundi, Neptunum aquas mundi, Ditem patrem hoc eſt Orcum terrenã & infimam partẽ mundi. Liberum & Cererem præponũt ſeminibus, vel illum maſculinis, illam fœmininis: vel illum liquori, illam vero ariditati ſeminum. Et hoc vtique totum refertur ad mundum, id eſt, ad Iouem, qui propterea dictus eſt progenitor genitrixq;, quòd omnia ſemina ex ſe emitteret, & in ſe reciperet. Quandoquidem etiam matrem magnam eãdem Cererem volunt, quam nihil aliud dicunt eſſe quàm terram, eamq; perhibẽt & Iunonem. Et ideo ei ſecundas cauſas tribuunt rerũ, cum tamen Ioui ſit dictum progenitor genitrixq; deûm, quia ſecundum eos totus iſte mũdus eſt Iouis † Mineruam etiam, quia eam humanis artibus præpoſuerunt, nec inuenerũt vel ſtellã vbi eam ponerent, eandẽ vel ſummum æthera, vel etiã lunam eſſe dixerunt, [g] Veſtam quoque ipſam propterea dearum maximã putauerunt, quòd ipſa ſit terra, quãuis ignem

** aliàs, viarũ præſidem.*

† aliàs, totus mũdus ipſe eſt Iouis.

A ignem mundi leuiorem[h], qui pertinet ad vſus hominũ facilem, non violentiorem qualis Vulcani eſt, ei deputandum eſſe crediderunt. Ac per hoc omnes iſtos ſelectos deos hunc eſſe mundum volunt, in quibuſdã vniuerſum, in quibuſdã partes ei⁹: vniuerſum, ſicut Iouem: partes eius, vt genium, vt matrem magnam, vt ſolem, & lunam, vel potius Apollinem & Dianã, & aliquãdo vnum deum res plures: aliquando vnam rem deos plures faciunt. Nã vnus deus res plures ſunt: ſicut ipſe Iupiter: Et mũdus enim totus Iupiter, & ſolum cœlum Iupiter[i], & ſola ſtella Iupiter habetur & dicitur. Itemq; Iuno ſecundarum cauſarũ domina, & Iuno aër, & Iuno terra, & ſi Venerẽ vinceret[k] Iuno ſtella. Similiter Minerua ſummus æther, & Minerua eadem luna, quã eſſe in ætheris infimo limite exiſtimant. Vnam vero rem deos plures ita faciunt. Et Ianus eſt mundus, & Iupiter. Sic & Iuno eſt terra, & mater magna, & Ceres.

Apollo. a APollinem.) Apollines Cicero .iij. de natura deorũ, quatuor ponit: Dianas tres. Tertium Apollinẽ, & ſecundã Dianam filios dicit fuiſſe Iouis Saturnij, & Latonæ. b Diuinatorẽ.) Hoc vulgatiſsimũ eſt tot authoribus, tũ Græcis, tum Latinis, ea de re ſcribentibus. Plato in Cratylo, Theſſalos ait, nõ ἀπόλλωνα dixiſſe, ſed
B ἄπλουν, propter diuinationẽ, in quo eſt τὸ ἀληθὲς τε καὶ ἁπλοῦν· ταὐτὸν γάρ ἐστι, id eſt, propter verum & ſimplicitatem, quæ idem ſunt. Nicãder in Aetolicis ſcribit Apollinem diuinandi peritiam edoctum à Glauco, qui poſteà factus deus marinus, & Melicerta nominatus eſt. c Et medicũ.) Macro. j. Satur. virgines Veſtales ſic indigetant, Apollo medice, Apollo Pæan. Eundẽ eſſe Aeſculapium probat, hoc eſt, vim ſalubrem de ſubſtãtia ſolis animis, & corporib⁹ animantiũ ſubuenientem. Hæc & alia de Apolline pluſima ibi. d Et viis præſidere.) Feſtus lib. xi. Iuuenalia fingebantur Dianæ ſimulachra, quia ea ætas fortis eſt ad tolerandã viã. Diana enim viarũ putatur dea: præſidet enim ſaltibus, & montibus, viaſque illuſtrat, per quas frequens ingreditur, feras perſequens, vt mos dicã. *Diana.* e Vnde & virginẽ volunt.) Sic vulgò. & narrant ædem Dianæ fuiſſe Romæ, in quã viros ingredi nefas, quòd quidam ibi cum mulieri, quæ deam ſalutatũ veniſſet, vim attuliſſet, à canib⁹ fit cõtinuò diſcerptus. Plato Dianã ἄρτεμιν vocatã docet, διὰ τὸ ἀρτεμὲς, καὶ τὸ κόσμιον, διὰ τὴν τῆς παρθενίας ἐπιθυμίαν, id eſt, propter integritatem & modeſtiam, quã optione virginitatis habet: aut ὡς τὸν ἄροτον μισησάσης τοῦ ἀνδρὸς ἐν γυναικί, quòd viri & fœminæ coitũ oderit: tametſi fabulantur concubuiſſe cum Endymione, quod & de Pane Mercurij filio narrant, qui Lunæ concubitus meruit precio pecoris albi. Virgilius tertio Georgicorum,

Munere ſic niueo lanæ, ſi credere dignum eſt,
Pan deus Archadiæ, captam te Luna feſellit,
In nemora alta vocans, nec tu aſpernata vocantem es.

f Et ideo ambos ſagittas habere.) Arcũ tenet in manu Apollo, & ſagittas, quibus draconẽ Pythoni confecit: inde apud Homerum frequẽter ἀπόλλων ἑκηβόλος, id eſt, procul iaculans dicitur: etiam ἑκατηβόλος q. ſuperne iaculans, & ἀργυρότοξον: tum Diana virginitate perpetua animo deſtinata, ſyluas & mõtes pererrat venans, eo cultu, quo Venus Aeneæ cõſpecta eſt apud Virg. cothurnata, & pharetrata, præcincta, & in curſũ expedita: has ſagittas nihil aliud, quàm eorum radios putandũ eſſe, omnes docent, quibus ſunt illa ſydera armata: ſicut de ſole Lactantius inquit: Armatus radiis elementa liquenoa luſtraos. g Vel etiam Lunam eſſe dixerunt.) Porphyrius in naturalibus deorũ interpretamentis, quod in ſole, inquit, eſt Apollo, id in Luna eſt Minerua, per quam prudentia ſignificatur. h Quamuis ignem mundi leuiorem.) Nempe ad focos, & vſus hominum, tum etiam ad generationem pertinentẽ, vt dixi alibi: quanquam in his, vt rebus cõmenticiis, mira eſt ſententiarũ varietas. Phurnutus enim ait, Vulcanum eſſe ignem hunc craſsiorem, quo paſsim vtimur. Ille enim ſubtilior Iupiter eſt & idẽ Prudentius. Ipſe ignis, noſtrum qui ſeruit ad vſum, Vulcanus perhibetur, & in virtute ſuperna fingitur, ac delubra deus & nomine ac ore aſsimulatus habet: necnõ regnare caminis fertur, & Aeoliæ ſummus faber eſſe vel Aethnæ. i Solum cœlum Iupiter.) Vnde illud Ennij, aſpice hoc ſublime candens, quem inuocãt omnes Iouem. k Et ſi Venerem vinceret.) In contentione de nomine luciferi ſtellæ.

C

Quod etiam ipſe Varro opiniones ſuas de diis pronunciauerit ambiguas. Cap. XVII.

ET ſicut hæc, quæ exempli gratia cõmemoraui, ita cætera non explicant, ſed potius implicãt: ſicut impetus errabundę opinionis impulerit, ita huc atque illuc, hinc atq; illinc, inſiliunt & reſiliunt: vt ipſe Varro de omnib⁹ dubitare, quàm [aliquid] affirmare maluerit. Nã & trium extremorũ, primum cũ de diis certis abſoluiſſet librum, in altero de diis incertis[a] dicere ingreſſus, ait: Cum in hoc libello dubias de diis opiniones poſuero, reprehẽdi nõ debeo. Qui enim putabit iudicari oportere, & poſſe, cum audierit, faciet ipſe. Ego citius perduci poſſum, vt in primo libro quę dixi, in dubitationem reuocem, quàm in hoc quæ perſcribam, omnia ad aliquã dirigam ſummã. D Ita non ſolum iſtum de diis incertis, ſed etiã illum de certis fecit incertum. In tertio porrò iſto de diis ſelectis, poſteaquam prælocutus eſt, quod ex naturali theologia præloquendum putauit, ingreſſurus huius ciuilis theologiæ vanitates & inſanias mẽdaces, vbi eum nõ ſolum nõ ducebat rerum veritas, ſed etiã maiorum premebat authoritas. De diis, inquit, pop. Ro. publicis, quibus ædes dedicauerunt, eoſq; pluribus ſignis ornatos, notauerunt, in hoc libro ſcribam: ſed vt Xenophanes Colophonius[b] ſcribit, quid putem, non quid contendã ponam. Hominis enim eſt hæc opinari, dei ſcire. Rerum igitur non cõprehenſarum, nec firmiſsime creditarum*, ſed opinatarum, & dubitatarum, ſermonem trepidus pollicetur, dicturus ea, quę ab hominibus inſtituta ſunt. *aliâs traditarum. Neque enim ſicut ſciebat eſſe mundum, eſſe cœlum, & terram, cœlum ſyderibus fulgidum, terrã ſeminib⁹ fertilem: atque huiuſmodi cætera, ſicut hanc totã molem atq; naturam vi quadã inuiſibili ac prępotenti regi, atq; adminiſtrari certa animi ſtabilitate credebat: ita poterat affirmare de Iano, q̃ mũdus ipſe eſſet: aut de Saturno inuenire, quomodo & Iouis pater eſſet, & Ioui regnanti E ſubditus factus eſſet: & cætera talia.

a DE diis incertis.) Dixi alio loco de diis incertis, quorum incerta erat diuinitas: dicã pauca de diis ignotis, ne quis eoſdem eſſe putet ignotos deos, & incertos. *Dij ignoti.* Erãt in agro Attico multæ diis ignotis ſacrę arę, vt Lucas attingit in actis Apoſtolorũ, c. xvij. & apud Pauſaniã in Attica: θεῶν ἀγνώστων βωμοί· quę aræ inuẽto Epimenidis Cretenſis ſunt erectæ: nã cũ regio peſtilentia laboraret, cõſultaque Pythia reſpõdiſſet, expiari oportere vrbẽ & agros, nec cui deo ſacrũ fieri oportere dixiſſet, Epimenides, qui tum Athenis erat, ruſus dimiſit hoſtias per agros, ſequiq; eas ſacrificos, & in quo loco quæq; cõſtitiſſet, ibi mactari eã, immolariq; deo ignoto propicio. Itaq; ex eo tẽpore etiã ad ætatem Laertij Diogenis, frequẽtes viſebãtur per pagos Atticæ terræ ſacræ aræ ſine nomine. Hæc libenter enarraui propter locũ ſacrarum literarum. b Xenophanes Colophonius.) Orthomenis fili⁹, vt ait Apollodorus, ex Colophone Ioniæ ciuitate, vbi & natus eſt Mimernus poëta elegorũ ſcriptor. *Xenophanes.* Sotion ſcribit hunc putaſſe omnia eſſe incõprehẽſibilia. quod Laërtius improbat. Euſeb. Sotionẽ ſecut⁹ ſenſus omnes falſos eſſe, ſcribit Xenophanẽ ſenſiſſe, rationẽq; ſimul cum ſenſibus infirmaſſe: ſcripſit de diis cõtra Homerũ atq; Heſio. fuit & alter Xenopha. ſed Leſbius & poëta.

Qua credibilior cauſa ſit, qua error paganitatis inoleuerit. Cap. XVIII.

DE quibus credibilior redditur ratio, cum perhibentur homines fuiſſe, & vnicuiq; eorum ab his actibus[a], caſibus, moribus quos in vita duxerunt vel vituperium, vel laudem vel nobilitatem, vel F ignominiam vel cognomen acceſsiſſe, vel nomen ex eorum ingenio, qui eos adulando deos eſſe voluerunt: atque hęc paulatim per animas hominum dæmonibus ſimiles & ludicrarum rerum auidas irrepẽdo, longe latèque vulgarunt, ornãtibus ea mendaciis poëtarum, & ad ea fallacibus ſpiritibus ſeducentibus. Facilius enim fieri potuit, vt iuuenis impius vel ab impio patre interfici metuẽs, & auidus regni patrẽ pelleret regno, quàm id quod iſte interpretatur, ideo Saturnũ patrem à Ioue filio ſuperatũ, quòd ante eſt cauſa, quæ pertinet ad Iouem, quàm ſemen quod pertinet ad Saturnũ. Si enim hoc ita eſſet, nunquã Saturn⁹ prior fuiſſet, nec pater Iouis eſſet. Sẽper enim ſemen cauſa præcedit, nec vnquã generatur ex ſemine. Sed cũ conantur vaniſsimas fabulas ſiue hominũ res geſtas velut naturalibus interpretationib⁹ honorare, etiã homines acutiſsimi tãtas patiũtur anguſtias, vt eorũ quoq; vanitatẽ dolere cogamur.

a ET vnicuique eorum ab iis actibus.) In antiquis libris ſic ſcribitur: Et vnicuiq; eorum ab iis, qui eos adulando deos eſſe voluerunt ex eius † ingenio, moribus, actibus, caſibus, ſacra & ſolẽnia cõſtituta, atque hæc paulatim per animas hominum dæmonibus ſimiles &c. †aliàs eorũ.

G *De interpretationibus, quibus colendi Saturni cauſam ratiocinantur.*† *Caput XIX.*

† aliàs, ratio cōtineatur.
† aliàs, quòd eò ſemina.

SAturnum, inquit, dixerunt, quæ nata ex eo eſſent ſolitũ deuorare, eo quòd ſemina † vnde naſcerentur rediret: & quod illi pro Ioue gleba obiecta eſt deuorāda, ſignificat, inquit, manibus humanis obrui cœptas ſerendo fruges, antequam vtilitas arandi eſſet inuenta. Saturnus ergo dici debuit ipſa terra, non ſemina. Ipſa enim quodam modo deuorat quæ genuerit, cum ex ea nata ſemina, in eam rurſus recipiēda redierint. Et quod pro Ioue accepiſſe dicitur glebam, quid hoc ad id valet, quod manibus hominum ſemen gleba coopertũ eſt? Nunquid ideo non eſt, vt cætera, deuoratum quod gleba coopertũ eſt? Ita enim hoc dictum eſt, quaſi qui glebam oppoſuit, ſemē abſtulerit: ſicut Saturno perhibēt oblata gleba ablatum Iouem, ac non potius gleba ſemen operiēdo fecerit illud diligentius deuorari? Deinde iſto modo ſemen eſt Iupiter, nõ ſeminis cauſa, quod paulo ante dicebatur. Sed quid faciant homines, qui cum res ſtultas interpretantur, non inueniunt quid ſapienter dicant. Falcem habet, inquit, propter agriculturam. Certe illo regnante nōdum erat
H agricultura, [a] & ideo priora eius tempora perhibentur: ſicut idem ipſe fabellas interpretatur, quia primi homines ex his viuebant ſeminibus quæ terra ſponte gignebat. An falcē ſceptro perdito [b] accepit, vt qui primis tēporibus rex fuerat ocioſus, filio regnante fieret operarius laborioſus? Deinde ideo dicit à quibuſdā pueros [c] ei ſolitos immolari, ſicut à Pœnis, & à quibuſdam etiam maiores, ſicut à Gallis, [d] quia omniũ ſeminum optimũ eſt genus humanũ. De hac crudeliſſima vanitate quid opus eſt plura dicere? Hoc potius aduertamus atque teneamus, has interpretationes nõ referri ad verũ deum, viuam, incorpoream, incõmutabilemq́; naturam: à quo vita in æternum beata poſcēda eſt, ſed earum eſſe fines in rebus corporalibus, temporalibus, mutabilibus, atque mortalibus. Quod cœlũ, inquit, patrē [e] Saturnus caſtraſſe in fabulis dicitur, hoc ſignificat penes Saturnum, nõ penes cœlũ ſemen eſſe diuinum: hoc propterea quantũ intelligi datur, quia nihil in cœlo de ſeminib⁹ naſcitur. Sed ecce, Saturnus ſi cœli eſt filius, Iouis eſt filius. Cœlũ
I enim eſſe Iouem innumerabiliter, * & diligenter affirmant. Ita iſta quæ à veritate non veniunt, plerunque, & nullo impellente, ſeipſa ſubuertunt. Κρόνον appellatũ dicit, [f] quod Græco vocabulo ſignificat tēporis ſpacium: ſine quo ſemen, inquit, non poteſt eſſe fœcundũ. Hæc & alia de Saturno multa dicũtur, & ad ſemen oĩa referuntur. Sed ſaltē Saturnus ſeminibus cũ tanta iſta poteſtate ſufficeret. Quid ad hæc dij alij requiruntur, maxime Liber & Libera, quæ eſt Ceres? De quibus rurſus quod ad ſemen attinet, tāta dicit, quaſi de Saturno nihil dixerit.

** aliàs, immutabiliter.*

Saturnus.

[a] CErte illo regnante, nondum erat agricultura.) Quis inuenerit artem colendi agri, non conuenit. Alij Cereri hoc tribuunt, vt vulgaris opinio: alij Triptolemo, ſeu certe hoc eum primum feciſſe, vt Iuſtinus, & Ouidius: Alij Dionyſio, vt Tibullus: quem Oſirim nominant, vt Diodorus. Atque hæc omnia poſt Saturnum. Ideo Virgilius inquit: Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni. Sunt qui Saturnum ipſum agriculturam docuiſſe Ianum, & Italos putēt: ſed poſtquā fugit è Creta adactus neceſſitate aliquid excogitādi. Ita ſemper poſterior erit inuentio agriculturæ Saturni regno. Poetæ in ætate aurea, quæ ſub Saturno fuit, nullā ponunt culturā agri: ſed vt inquit Virg. ipſa tellus Omnia liberius nullo poſcente ferebat. Et Ouidius: fruges tellus inarata ferebat. Quæ ſunt de Heſiodo ſumpta: καρπὸν δ᾽ ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. [b] An falcē ſceptro perdito.) Silius Italicus li. xiiij. falcem Saturni Zancli ciuitate Siciliæ repertā eſſe dicit: ideo ſic eam vrbem appellatā. nam ζάγκλη Sicula lingua, eſt falx, ſicut Thucydides teſtatur. [c] Ideo dicit à quibuſdā pueros.) Oroſius lib. iiij. ca. vj. & Trogus, Lactantius lib. j. Poſcennius Feſtus in libris hiſtoriarũ, per ſatyram refert, Carthaginēſes Saturno humanā hoſtiam ſolitos immolare. Hoc Herculi à Pœnis ſacrificium fieri ſcribit Pli. lib. xxxvj. ſed alij Saturno referũt. vt Plato in Minoë, & Dionyſius Halicarnaſſeus. Itidē Theodorus⁹ Cyrenē. in ſacrificijs, & Euſebius, & Tertullianus, qui addit principatu Tyberij prohibitos illos id facere, crucifixis etiā ſacerdotibus: nihilominus tamē perſeueraſſe in eo ſacrificio, etiam ſua ætate: ſed occultè. K
Cauſam huius immanitatis, ſunt qui referant ad odium Iunonis. Sed Euſebius in Euange. præpa. ex Sanchoniatone theologiā Phœnicum recenſens ſcribit Saturnũ regionis Paleſtinę regem, cum hominē ex vita, aſtrum illud, quod de eius nomine vocatur, induiſſe: paulopòſt Anobreth nympham, quę vnicum habebat ex Saturno filiũ, ac idcirco Ieud appellatum, nam id eſt, illi genti vnicus filius, coactā eum immolare, quod periculoſo bello patria premeretur, eſſetq́; moris peruetuſti, filium principi chariſſimum, per eiuſmodi diſcrimina dæmoni vlciſcenti ſacrificare ad eius iram placandam. Carthaginenſes autē, cùm à Phœnicibus ſint oriundi, hominem mactabāt Saturno, cuius aliquando filius ſic immolatus eſſet: vel ipſi hoc ſtatuentes in Africa, vel inſtitutum iam ex vetere patria ſecū transferentes in nouam. Quemadmodum verò ſacrificarentur hi pueri Saturno, Diodorus tradit in lib. bibliotheces xx. Erat, inquit, apud eos ænea ſtatua Saturni, magnitudine enormi, cuius manus in terrā dependebant ſic contortæ & inuolutæ, vt qui pueri admouebantur, in foueam inciderēt ignis plenam. Sic ille. Quo tempore hæc edebamus, inſula eſt à noſtris nautis inuenta, quam de principis nomine Carolinā vocarunt. In ea frequentes viſuntur ſtatuæ deorum, quos gentes illæ colunt æneæ, intrinſecus cauæ, manibus iunctis, paſſiſque, in quibus infantes & pueros, quos dijs illis immolant, ſtatuunt, ibiq́; vruntur crudeliter igne in cauis ſimulachri accenſo, & ære colorem immodicũ concipiente. [d] Sicut à Gallis.) Plinius lib. xxx. & Solinus, & Mela, & Cæſar, & Lucanus, & Lactantius, non Saturno, ſed Eſo & Theutanti immolare eos humanam victimam ſcribunt: Tertullianus Mercurio: ſed hic eſt, Theutātes. Plinius iuſſos eos refert à Tyberio tam immani ſuperſtitiõe abſtinere. Suetonius hoc tribuit Claudio, cœptumq́; interdici tali genere ſacrificij ab Auguſto, ſed etiā ibi tantum. S. C. factũ eſt anno V. C. DCLVij. P. Licinio Craſſo, Gn. Cornelio L
Lentulo Coſſ. ne in toto imperio Romano hoſtia humana immolaretur. quod genus ſacrificij toto penè orbe Hadriani principatu ceſſauit: tametſi Latialis Iupiter etiam Tertulliani, ſed & Euſebij, & Lactantij tempore ſanguine humano coleretur. Tum & ante Herculē homo Saturno immolabatur in Latio, quod ſacrũ Faunus inſtituit auo ſuo Saturno, ex oraculo, cuius erat verſus, ſicut ex Varrone Lactantius & Macrobius tradũt: καὶ κεφαλὰς ᾅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα, hoc eſt, Diti ferte caput, patri quoq; lumina ferte. Erat autē pater Plutonis Saturn⁹, apud Lactantiũ legitur, καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ. φῶς verò ambiguum eſt. φῶς lux eſt, φὼς eſt vir, vt apud Homerum αὐτίκα δ᾽ μνηστῆρες ἐπώχετο ἰσόθεος φώς. & ſæpe alibi Plutarchus in libello, cui titulus, λόγια βίωτας, rationē reddit, cur φὼς ſit & lux, & vir. Verum Hercules cum in Italiā veniſſet, videretq́; ex Græcis, qui ea in loca demigrarant paſſim ad immolandum ab indigenis Aboriginibus corripi, rogaſſetq́; tam immanis ritus cauſam, prolatũ eſſe oraculi carmen, quod ipſe interpretatus eſt, docuitq́; non viros Saturno, ſed lumina debere eſſe ſacra, ita inſtitutum eſt, vt deinceps ſingul. annis Idib. Maiis ex ponte Miluio per ſacerdotes & virgines Veſtales humana ſimulachra. xxx. è ſcirpeis virgultis conſtructa in Tyberim deijcerentur, qui Argæi dicerentur, in memoriā vetuſti moris. nam veteres illi Latini Græcos oẽs Argiuos nuncupabant: luce verò Satur. placaretur, authores Græci Diony. & Plutar. Latini, Varro, Feſtus, Gel. Macro. Proper. Lact. Oui. Tametſi hic aliter narrat fabulā v. Faſto. Manethus hiſtoricus refert ſolitos Aegyptios in Solis ciuitate tres homines Iunoni mactare: Amaſim verò regē pro hoſtibus cereos ſacrādos inſtituiſſe. [e] Quod cœlum, inquit, patrē.) Euſeb. de theologia Phœnicũ loquēs, ſic ait: Poſt xxxij. annos regni Cœli Satur. eius filius inſidiis prope fontes ac fluuios locatis patrem captum execuit. vnde ſacer ſanguis in fontes, ac fluuios ſtillauit: qui locus etiā his tēporibus viſitur. Cœlũ Diodo. lib. iiij. ſcri. peritiſſimũ fuiſſe curſuũ aſtrorũ, temporumq́;, & annorũ digeſſiſſe, vnde illi Cœlo nomē, M
rudesq́; hoẽs artes docuiſſe, & humanitatē, regnaſſe circa ſeptentrionē & occidentē in Afr. genuiſſeq́; ex variis vxoribus liberos xl. & v. [f] Κρόνον appellatũ dicit.) q. χρόνον. i. tempus. Aliā Cœli, & Satur. & Iouis interpretationē adducit Balb⁹ Stoi. apud Cice. ij. de na. deo. Satur. verò nõ Chronos eſt, ſed Cronos, hoc eſt χρόνος, tēpus eſt χρόνας. Romani veritatis patrē Saturnũ exiſtimabāt, vt ſcribit Plutarchus, q́ tempus omnia reuelet.

De ſacris Cereris Eleuſina. *Caput XX.*

IN Cereris autem ſacris * prędicantur illa Eleuſina, quæ apud Athenienſes nobiliſſima fuerunt. De quibus iſte nihil interpretatur, niſi quod attinet ad frumentum, quod Ceres inuenit, & ad Proſerpinam, quam rapiente Orco perdidit. Et hanc ipſam dicit ſignificare fœcunditatē ſeminum. Quæ cum defuiſſet quodā tempore, eademq́; ſterilitate terra mœreret, exortam eſſe opinionē, quod filiam Cereris, id eſt ipſam fœcunditatem, quæ à proſerpendo Proſerpina dicta eſſet, Orcus abſtulerat, & apud inferos detinuerat. Quę res cum fuiſſet luctu publico celebrata, quia rurſus eadem fœcunditas rediit, Proſerpina reddita, exortam eſſe læticiam, & ex hoc ei ſolennia inſtituta. Dicit deinde multa in myſteriis eius tradi, quæ niſi ad frugũ inuentionem non pertineant.

In Ce-

A IN Cereris autem ſacris.) De Cereris ſacris non fuerit vel inutile nodű, a vel iontile ſi paulò plura dixero, q̃ ſoleant vulgò, qui ea de re tractãt. Ceres ex Ioue Proſerpinã genuit, quã Pluto rapuit è Sicilia, materq́; eam quærens magnã orbis partem peragrauit, quũq́ in Eleuſin vnũ ex.xij. oppidis Atticæ terræ veniſſet, hoſpitio à Celeo, qui tum ibi erat princeps, eſt excepta, aluitq́, dea Triptolemű recens ex Hyona Celeo natum, ſeu vt Straboni placet, Ictinus. *Triptolemus.* Quiſquis igitur ille fuerit tam Cereris amãs, ſacra inſtituit magnis ceremoniis peragẽda, quæ dicta ſunt Eleuſina, & deæ Eleuſinæ Ceres, ac Proſerpina. Sunt qui ex Aegypto per Erichtheű adducta putent. Nõ ſit mihi admodű abſimile veri. Nã illinc maxima pars vanitatis in reliquű ſe orbẽ ſparſit. Ad iſta ſacra nõ patebat aditus niſi initiatis, præcoq́; abeſſe pfanos iubebat: atq; hinc ſumpſiſſe Ver. verſiculum illű, Procul ò procul eſte prophani, author eſt Seruius. & Alcibiadi tantű negociű faceſſitű, quod prophanus interfuiſſe ſacris Cereris diceretur. Primus qui hæc ſacra euulgauit, fuit Numenius philoſoph^9, quẽ ferunt paulo poſt vidiſſe per quietẽ deas Eleuſinas habitu meretricio, quæ ſe adyto pudicitiæ ſuæ per illű extractas quererẽtur, vulgóq; proſtitutas. quod profectò indiciű eſt meretricia illis cõuenire. Nã ſi honeſta & ſancta, nunquã eas produxiſſet euulgari. Oblique hæc perſtringit Socrates, vt alia permulta apud Platonẽ, quũ iubet turpia fœdaq́ à diis cõmiſſa ſacris ſecretiſsimis occultari, & qui minatur ſe Iſidis, quæ eadem eſt Ceres, ſacra recõdita editurũ. Quo dicto cogit Iſidem ipſam, quæ id iubeat facere, ſans declarat nefaria illa eſſe & pudenda, Grego. Nazian. in Epipha. οὐδὲ κόρητις ἡμῖν ἁρπάζεται, καὶ δημήτηρ πλανᾶται, καὶ κελεοὺς τινὰς ἐπεισάγει, καὶ τριπτολέμους, καὶ δράκοντας, καὶ τὰ μὲν ποιεῖ τὰ δὲ πάσχει. αἰσχύνομαι γὰρ ἡμέρᾳ δοῦναι τὴν νυκτὸς τελετήν, καὶ ποιεῖν τὴν ἀσχημοσύνην μυστήριον. οἶδεν ἐλευσὶν ταῦτα, καὶ οἱ τῶν σιωπωμένων, καὶ σιωπῆς ὄντως ἀξίων ἐπόπται, hoc eſt: Neque nobis virgo aliqua rapitur, nec Ceres errat, nec Celeos adducit, & Triptolemos, & Dracones, partimq; agit, & partim patitur. nã pudet me diem afferre ſacrificiis nocturnis, & ex myſterio turpitudinẽ efficere. Scit Eleuſis hæc, & ſpectatores rerũ, quæ tacentur,

B & certè ſilentio dignæ ſunt. Et Theocritus ἐν ἀμαρυλλίδι. ζηλῶ δὲ φίλαι γυναῖκες ἰασίωνα, δς τόσσον ἐκύρησεν ὅσσ' οὐ πευσεῖσθε βέβηλοι, beatű arbitrantur Iaſiona, qui tantű aſſecutus ſit, quantű prophani nõ facilè crediderint: in quo occultè perſtringit cõcubitű Cereris & Iaſionis. Quid illis ſacris cõtineretur, ſic Euſebius docet ex Clemente: Quidã, inquit aiunt, Melampodem Amythaonis filium ab Aegypto in Græciã luctum Cereris ſolẽniter celebratű reportaſſe. Ceres peperit, educat puella, Perephattẽ nõnulli appellant, cui Iupiter, qui genuit, Draco factus cõiungitur: inde in Sauatiorű myſteriis Draco in ſpiram inuolutus in ſacrificiis ad factorum memoriã, immò vero in teſtimoniű tantæ turpitudinis, vt ego dixerim, adhibetur, peperit & Perephatte tauriformem filiű, vnde poetæ quidam taurű laudant draconis patrẽ, & draconem rurſus tauri patrem, & in montem arcana hæc ſacra ducentes paſtoralem ſtimulű celebrabant: paſtoralem, vt puto ſtimulű ferulam, quod genus ligni bacchantes ferunt. Nequeo latius huius Perephattæ ſacra enarrare, quaſillum, rapinã, Idoneræ terræ hiatű, ſues Eubolei, quas eodẽ hiatu ſimul & duas deas abſorptas ciunt fuiſſe: vnde & Megareum in Teſmophoriis ſuis immittunt, quæ ſacra variis modis mulieres, quoniã hæc fabula variè narratur, per ciuitates Græciæ, celebrant, teſmophoria, ſcirophoria, inephabiliphoria vocãtes, & multis modis Perephattę rapinam cõplorantes. Tantum Clemens, interprete Georgio Trapezuntio, nã codicem Græcű non habebã. Ferebantur & ciſtæ opertæ à ſacerdotibus puellis, altera florű, qua ver ſignificatur: altera ſpicarű, qua æſtas. *Canephori.* Virgines iſtas vocabãt κανεφόρας, id eſt, caniſtriferas: quarű Cicero meminit in Verrem de ſignis: tẽſti Porphyrio ſuper illo verſu Horatij: Velut qui Iunonis ſacra ferret, Canephoros Iunonis dicit eſſe Athenis. *Orgia.* Orgia quoq; hęc ſacra nominabãtur, ſicut idẽ Clemens ait, ab ira, quã aduerſus Iouem cõcepit Ceres. Catullus:

Pars obſcura cauis celebrabant Orgia ciſtis:

C Orgia, quæ fruſtra cupiunt audire prophani.

Strabo lib. x. & Seruius. iiij. Aeneid. omnia ferè ſacra orgia eſſe à Græcis dicta perhibent. Imagines in illis ſacris deorum hæ fuerũt, creatoris, quã geſtabat antiſtes hierophantes: Solis, quam facifer: Lunæ, quam miniſter ad aram: Mercurij, quam præco ſacrorum: & quemadmodum in ſacris Dionyſij circũferebat Priapus, ita in iſtis natura muliebris, vt Theodoritus teſtatur: qui enĩ affirmat Iouem cũ Cerere matre, & cũ Proſerpina filia concubuiſſe. Et hæc erant ſacra, ad quæ non patebant aditus, prę terquã initiatis, & in quæ nemini licebat penetrare, qui ſibi ſceleris perpetrati conſcius eſſet, id præcone conclamãte. Quibus nec auſus eſt intereſſe Nero, quòd impius eſſet. & initiari voluit Antonius princeps, vt probaret ſe innocentem. Tametſi neſcio, an magnis ſacris ille ſit initiatus: nã lex erat apud Athenienſes vetus, ne hoſpes vllus ad ea ſacra admitteretur: vt cõmentator Ariſtophanis meminit. Cumq; Hercules vellet illis initiari, & lege vetaretur, q̃ tamen erat & amicus, & Iouis filius, parua ſacra Eleuſina ſunt inſtituta, quibus hoſpites reciperẽtur: magnaq́ Cereris fuerunt, parua verò Proſerpinæ, quæ ille ὥσπερ προκάθαρσιν καὶ προάγνευσιν αἱς eſſe τῶν μεγάλων, id eſt, purgationem & velut ſanctificationem ad magna. Et tunicam quidem quam initiationis die induerant nouam, & perquam mundam, nunquam exuebant, quoad tandem lacera geſtari amplius nequiret. Sunt qui exiſtiment, ad faſcias filiorű infantum ſeruari cõſueſſe. Et hæc quidẽ in Græcia. Romæ verò ſolebat magnű Cereris anniuerſariű quotãnis celebrari, quod à lugentibus fieri nefas erat, vt ſcribit Liuius: & nuptiæ Cereris ſiue Orci, quib^9 vinű inferri piaculum, ſed thus, & tedæ: de quib^9 Plaut. loquitur in Aulularia: Cereri nuptias facturi eſtis, quia nihil temeti allatum video. Macrobius de vtroque ſacro in Saturn. & Seruius primo Georg. illo loco: Cuncta Cererem pubes agreſtis adoret, Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho. Celebrabãtur quoque ludi in honorẽ Cereris, quæ Cerealia ſunt dicta: *Cerealia.* de quibus extat caput in Miſcellaneis Politiani hominis eruditiſſimi. Et ne quis authoritate viri

fallatur, dicam, quid ea de re ſentiam. Primum, non ſunt iidem Circenſes D illi veteres, iam inde à Romulo inſtituti, & hi Cereales multo recẽtiores: nam illi Neptuno equeſtri fuerant ſemper ſacri: deinde Cereales ludos longe ante Memmium factos fuiſſe, teſtis eſt Liuius, nempe. xvj. anno ſecundi belli Punici ex S. C. à dictatore Gn. Seruilio Gemino & magiſtro Eq. Aelio Pæto. Nec Tacitus & Ouidius aliud indicant, quàm in Circo celebrari ſolitos ludos Cereris: & Cereales ædiles rei frumentariæ curãdæ creati erant, non ludorum ergo, tametſi ludos facerent Cereri. *Cereales.* Tum & illud in eodem capite miror putaſſe Politianum C. Memmium, quem Cæſar feciſſet ædilem, eſſe, cui Lucretius dicaſſet opus ſuum: vel etiam ſi diis placet filium, cum obierit Lucretius Pompeio & Craſſo ſecundum Coſſ. opuſque conſtet ſcriptum C. Memmio prope adoleſcente adhuc. Profectò verum eſt illud, erratum vnum parentem eſſe multorum. Quæ nolim quiſquam putet eſſe à me dicta, vt aliquid detraham memoriæ clariſsimi viri: neque enim minoris eſt habendus Politianus, quòd aliquot *Politianus* locis ſit falſus, nempe homo & ipſe. Ita quæ dixi, non ſuggillandi gratia, ſed vt proſim, ſunt dicta. Quod ſi quis exiſtimarit me carpendi ſtudio eſſe ductum, quod non eſt ita, is quoque velim, vt ne ignoret, non eſſe piaculum, non modo Politianum, ſed ne quẽquam ex ſacratiſsimis vetuſtate reprehendere: verum de Cerealibus ſatis, ſupérque.

De turpitudine ſacrorum, quæ Libero celebrabantur. Cap. XXI.

IAm vero Liberi ſacra^a, quem liquidis ſeminibus, ac per hoc non ſolum liquoribus fructuũ, quorum quodam modo primatum vinum tenet: verum etiam ſeminibus animalium præfecerunt, ad quantam turpitudinem peruenerint, piget quidem dicere, propter ſermonis longitudinẽ: ſed propter ſuperbam iſtorum hebetudinem non piget. Inter cætera E quæ prætermittere, quoniam multa ſunt, cogor: in Italiæ compitis quædam dicit ſacra Liberi celebrata, cum tanta licentia turpitudinis, vt in eius honorem pudẽda virilia colerentur: non ſaltem aliquantum verecũdiore ſecreto, ſed in propatulo exultante nequicia. Nam hoc tempore membrum Liberi per dies feſtos * cũ honore magno ploſtellis^b impoſitum, prius per rura in cõpitis, & vſque in vrbem poſtea vectabatur. **aliàs turpe mẽbrum per dies feſtos Liberi.* In oppido autem Lauinio^c vnus Libero totus mẽſis tribuebatur, cuius dieb^9 omnes verbis flagitioſiſsimis vtebãtur, donec illud membrum per forum trãſuectum eſſet, atque in loco ſuo quieſceret. Cui membro inhoneſto matremfamiliâs honeſtiſsimam, palàm coronam neceſſe erat imponere. Sic videlicet Liber deus placandus fuerat pro euentibus ſeminũ: ſic ab agris faſcinatio repellẽda, vt matrona hoc facere cogeretur in publico, quod nec meretrix ſi matronæ ſpectarent, permitti debuit in theatro. Propter hoc Saturnus ſolus creditus eſt non F ſufficere poſſe ſeminibus, vt occaſiones multiplicãdorum deorũ immunda animo reperiret, & ab vno vero deo merito immundiciæ deſtituta, ac per multos falſos auiditate maioris immũdiciæ proſtituta, iſta ſacrilegia ſacra nominaret, ſeſeq; ſpurcorum dæmonum turbis conuiolandam polluendamq; præberet.

IAm vero Liberi ſacra.) A Thebanis tertio quoq; anno ſacra Baccho a celebrabantur in Cytherone monte nocturna, quæ de tempore Nyctilena ſunt nominata, vt inquit Seruius, & ab annis trieterica, ceu triennalia. *Bacchi ſacra.* In eis erant phalli, ſicut Herodotus, & Plutarchus libello de cupiditate opũ perhibent, hoc eſt mentulæ prægrandes. *Phallus.* Aegyptij ſtatuas puſillas confingebant immani virilis membri mole. aliæ multæ gentes ſolam mentulam ducebant circum agros ad fertilitatem frugum. Theodoritus lib. iij. refert phallogogia dictas ferias, quibus phalli circunferebantur. Porrò Priapum Bacchi ſacris addi multa ſunt in cauſa. Primum quòd Priapus comes fuit expeditionum Bacchi: deinde quòd ſine beneficio Bacchi frigeat, ideo filius putatur Liberi & Veneris. Iam & Bacchus ſeminibus præeſſe creditur, quorum membrum inſtrumentúmque inter omnia primum eſt Priapus, & hac de cauſa ortis præficiebatur: ciuſque ſacra per pagos villáſque à ruſticis magna lætitia riſuque celebrata ſunt. Poſtremo Diodorus Oſiridem, quem eundem Bacchum fuiſſe ferũt, diſcerptum à Typhone fratre narrat, datámque vnicuique eorũ, qui cum Typhone coniurarant partẽ aliquam, quo & fideliores inter ſe forent, & Oſiridis mors melius celaretur: virile membrum, quum nemo vellet recipere, in Nilum eſt abiectum: poſtea Iſis mariti necem vlta, mẽbra omnia ex coniuratis recuperauit, ac vbi deeſſe mentulam intellexit, imaginem eius ſacrauit, & ad ſuam conſolationem maiore habuit honore, quàm reli-

G quas partes, ceremoniáſque & ſacra illi inſtituit, phallumq́; dixit, cui primum initiabantur futuri ſacerdotes. Greg. Nazian. phallos & ithyphallos ponit dicens, ἐνθ φαλλοί τινες καὶ ἰθύφαλλοι αἰσχρὸν καὶ τοῖς χείμενοι καὶ τοῖς πράγμασι. Sed inter Phallum & Ithyphallum diſcrimē nullum eſſe arbitror aliud, quàm quod Ithyphallus à rectitudine & arrectione videtur dictus, ex Græca voce. b Ploſtellis.) A ploſtris ploſtella diminutiue. Horatius lib. 2. Sermo ploſtello adiungere mures. Valerius Probus plauſtra dicit ab imperitis dici, ploſtra eſſe dicendum, tametſi vſus plauſtra obtinuit. Suetonius narrat admonitum Veſpaſianum à Floro, vt diceret plauſtra, non ploſtra, imperatorémque poſtridie Flaurum illum ſalutaſſe, non Florum. c In oppido autem Lauinio.) Quod eſt in Latio, quod Aeneas conditum à ſa nomine vxoris appellauit. Huius colonia fuit Alba longa. dixi de hoc alibi.

Ithyphall⁹.

Ploſtella.

Lauinium.

De Neptuno & Salacia ac Venilia.

Caput XXII.

IAm vtique habebat Salaciam Neptunus vxorem, quam inferiorem aquam maris eſſe dixerunt, vt quid illi adiuncta eſt & Venilia, niſi vt ſine vlla cauſa neceſſariorum ſacrorum ſola libidine animæ proſtitutæ multiplicaretur inuitatio dæmoniorum? Sed, proferatur interpretatio præclaræ Theologiæ, quæ nos ab iſta reprehenſione reddita ratione compeſcat. Venilia, inquit, vnda eſt, quæ ad litus venit: Salacia, quæ in ſalum redit. Cur ergo deæ fiunt duæ, cum ſit vna vnda, quæ venit, & redit? Nempe ipſa eſt exæſtuans[a] in multa numina libido veſana. Quanuis enim aqua non geminetur, quæ it & redit, H huius tamen occaſione vanitatis, duobus dæmoniis inuitatis, amplius anima commaculatur, quæ it & non redit.[b] Quæſo te Varro, vel vos qui tam doctorum hominum talia ſcripta legiſtis, & aliquid magnum vos didiciſſe iactatis, interpretamini hoc: nolo dicere ſecundum illam æternam incommutabilémque naturā, quæ ſolus eſt deus, ſed ſaltem ſecundum animam mundi & partes eius, quos deos veros eſſe exiſtimatis. Partem animæ mundi, quæ mare permeat, deum vobis feciſſe Neptunum, vtcūque tolerabilioris eſt erroris. Itane vnda ad litus veniens, & in ſalum rediens duę ſunt partes mundi, aut duæ partes animæ mundi? Quis veſtrum ita deſipiat, vt hoc ſapiat? Cur ergo vobis duas deas fecerunt, niſi quia prouiſum eſt à ſapientibus maioribus veſtris: non vt dij plures vos regerent, ſed vt ea, quæ iſtis vanitatibus & falſitatibus gaudent, plura vos dæmonia poſsiderent? Cur autem illa Salacia per hanc interpretationem inferiorem maris partem, qua viro erat ſubdita, perdidit? Nanque illam modo cum refluentem fluctum eſſe perhibetis, in ſuperficie poſuiſtis. An I quia Veniliam pellicem accepit, irata ſuum maritum de ſupernis maris excluſit?

Venilia.

a NEmpe ipſa eſt exæſtuans.) Alluſit ad æſtum marinū. b Quæ it & non redit.) De his hoc dicitur, quæ ſempiternis addictę ſupplicis nō redeunt, vel ad vitam, vel ad ſpem vllam. Alluſit ad verba Iob. x. Ante quàm vadam & non reuertar ad terram tenebroſam & opertā mortis caligine, terrā miſeriæ & tenebrarū. Quod de terra inferni dici conſtat, & ex verbis, & ex ipſis interpretibus.

De terra, quam Varro deam eſſe confirmat, eo quòd ille animus mūdi, quem opinatur deum, etiam hanc corporis ſui infimam partem permeet, eíque vim diuinam impartiatur. *Caput XXIII.*

NEmpe vna eſt terra, quam quidem plenam videmus animalibus: ſuis veruntamē ipſam magnum corpus in elementis mundi, q; infimam partem, cur eam volunt deam? An quia fœcūda eſt? Cur ergo non magis homines dij ſunt, qui eam fœcundiorem faciunt, excolendo: ſed cum arant, non cum adorant? Sed pars animæ mūdi, inquiunt, quæ per illam permeat, deam illam facit: quaſi non euidentior ſit in hominibus anima, quæ vtrum ſit, nulla fit quæſtio, & tamen homines dij non habentur. Et quod eſt grauiter dolendum, his qui dij non ſunt, & quibus ipſi K meliores ſunt colendis & adorandis mirabili & miſerabili errore ſubduntur. Et certe idem Varro in eodem libro de diis ſelectis, tres eſſe affirmat animę gradus[b] in omni vniuerſaq; natura. Vnum, qui omnes partes corporis quæ viuunt, tranſit, & non habet ſenſum, ſed tantum ad viuendum valetudinem. Hanc vim in noſtro corpore permanere dicit in oſſa, vngues, capillos: ſicut in mundo arbores ſine ſenſu aluntur & creſcūt, & modo quodam ſuo viuunt. Secundum gradum animæ dicit, in quo ſenſus eſt. Hanc vim peruenire in oculos, aures, nares, os, tactum. Tertium gradum animæ eſſe ſummum, qui vocatur animus, in quo intelligētia præeminet: hoc præter hominem omnes carere mortales:[b] in qua, quoniam homines deo videntur eſſe ſimiles, hanc partem animæ mundi dicit deum, in nobis autem genium † vocari. Sic ergo & in anima mundi tres gradus inſtituens, vnam partem eius lapides eſſe dicit ac ligna: & hanc terram quam videmus, quò non permanat ſenſus. Aliam vero, quam ſenſum vocat eius, vt æthera. Tertiam porrò, quam & animam eius nuncupat, quæ ſcilicet peruenit in aſtra: eam quoque aſſerit facere deos, & per eam quando in terram permanat, deam Tellurem: quod autem inde permanat in mare atque Oceanum, deum eſſe Neptunum. Redeat ergo ab hac, quam theologiam naturalem putat, quò velut requieſcendi cauſa, L ab his ambagibus atq; anfractibus fatigatus egreſſus eſt. Redeat inquam, redeat ad ciuilē, hic eum adhuc teneo, tantiſper de hac ago. Nondum dico ſi terra & lapides noſtris ſunt oſsibus & vnguibus ſimiles, ſimiliter eos intelligentiam non habere ſicut ſenſu carent. Aut ſi idcirco habere dicuntur, oſſa, & vngues noſtri intelligentiā, quia in homine ſunt, qui habet intelligētiam, tam ſtultus eſt qui hos deos in mūdo dicit, quàm ſtultus eſt qui in nobis oſſa, & vngues homines dicit. Sed hęc cū Philoſophis fortaſsis agēda ſunt, nunc autem iſtum adhuc politicum, id eſt, ciuilem volo. Fieri enim poteſt vt licet in illam naturalis theologiæ veluti libertatē caput erigere paululum voluiſſe videatur, adhuc tamen hunc librum verſans, & ſe in illo verſari cogitans: eum etiā inde reſpexerit: & hoc propterea dixerit, ne maiores eius, ſiue aliæ ciuitates, Tellurem atque Neptunum coluiſſe inaniter credātur. Sed hoc dico, pars animi mundani, quæ per terrā permeat, ſicut vna eſt terra: cur etiam non vnam fecit deam, quam dicit eſſe Tellurem? Quod ſi ita fecit, vbi erit Orcus frater Iouis atq; Neptuni, quem Ditem patrem vocant? Vbi eius coniunx Proſerpina, M quæ ſecundum aliam in eiſdem libris poſitam opinionem, non terræ fœcunditas, ſed pars inferior perhibetur? Quod ſi dicunt animi mundani partem cum permeat terræ partem ſuperiorem, Ditem patrem facere deum: cum vero inferiorem Proſerpinam deam, Tellus illa quid erit? Ita enim totum, quod ipſa erat, in duas iſtas partes deóſque diuiſum eſt: vt ipſa tertia, quæ ſit, aut vbi ſit, inueniri non poſsit, niſi quis dicat ſimul iſtos deos Orcum atque Proſerpinam, vnam deam eſſe Tellurem: & non eſſe iam tres, ſed aut vnam, aut duos: & tamen tres dicuntur, tres habentur, tres coluntur aris ſuis, delubris ſuis, ſacris ſuis, ſimulachris ſuis, ſacerdotibus ſuis: & per hæc etiam fallacibus proſtitutam animam conſtuprantibus dæmonibus ſuis. Adhuc reſpondeatur, quam partem terrę permeet pars mundani animi, vt deum faciat Tellumonem? Non, inquit, ſed vna eadem terra habet geminā vim, & maſculinā quod ſemina producat, & fœmininam quod recipiat, atq; nutriat:

† aliàs, vocari. Eſſe autē in mūdo lapides, ac terram, quā videmus, quò nō permanat ſenſus, vt oſſa, vt vngues dei. Solem vero, lunā, ſtellas, quæ ſentimus, quibúſque ipſe ſentit, ſenſus eſſe eius. Aethera porrò animā eius cuius vim, quæ peruenit ī aſtra, ipſam quoque facere deos, & per eam quod in terram &c.

A triat: inde à vi fœminea dictã eſſe Tellurẽ, à vi maſculina Tellumonẽ. Cur ergo pontifices, vt ipſe indicat, additis quoque aliis duobus, quatuor diis faciunt rem diuinã, Telluri, Tellumoni, Altori,[c] Ruſori? De Tellure & Tellumone iam dictum eſt. Altori quare? quod ex terra, inquit, aluntur omnia, quæ nata ſunt. Ruſori quare? quod rurſus, inquit, cuncta eodem reuoluuntur.

Animæ partes tres.

a TRes eſſe affirmat animæ gradus.) Pythagoras & Plato tres animæ ſpecies eſſe dicunt, vegetalem, ſenſibilem, & rationis participem. In homine ipſo animam duas habere partes aiunt: alteram rationis expertem, alteram participem. & illam duplicem eſſe, Ira, & Cupidinis: quas omnes locis faciunt diſtinctas: vt Plato ipſe quarto de Repub. diſputat. Ariſtoteles tribus illis primis animæ formis, quartam addit ad motum ſpectantem, quam dicit progreſſibilem. Sed in anima rationali partes illas ſolis putat eſſe diſtinctas miniſteriis, non re ipſa ſue loco: idcirco poteſtates nominat, quæ, vt idem in libris moralibus inquit, ad opera referuntur. Alexander Afrodiſienſis quo pacto potentiæ ſint in anima, docet: ſed hæc tractare forſan eſt huic loco alienum. Illud conſtet modo, vnam eſſe animam, quæ vfficiis illis fungitur augendi capillos atque oſſa, afficiendi ſenſu neruos, ratione cor ac cerebrũ inſtruendi. b Omnes carere mortales.) Hic locus varie in variis codicibus habetur. Alibi enim hoc totum nõ ſcribitur, In qua quoniam homines deo videntur eſſe ſimiles: & in eo quod ſequitur, pro genio in aliis ingenium habetur. Tum, illa ſic ergo. In aliis ita leguntur vt verba ſint multum diuerſa, ſed quoniam ſenſus eſt idem, nihil neceſſe erit annotare. c Altori.) Dis pater & Proſerpina in antiquis ſacris multinomenes erant: Ille Dis pater dictus, & Tellumo, & Altor, & Ruſor, & Cocytus. Proſerpina vero Libera, & Orca, & Tellus nutrix. Sic eſt in pontificũ libris. Romulus quoque Altellus eſt dictus ab alendo, quod ipſe ſuos vicinis omnibus
B inuiſos admirabili aleret arte. Mercurius Triſmegiſtus in Aſclepio, terræ vero & mari dominatur Iupiter Plutonius: & hic nutritor eſt animãtium mortalium & fructiferarum.

De Telluris cognominibus, eorumq́; ſignificationibus, quæ etiam ſi non erant multarum rerum indices, non multorum deorum debuerunt firmare opiniones.

Caput XXIIII.

alias, quadrigeminam.

DEbuit ergo vna terra propter iſtam quater geminam * vim, quatuor habere cognomina, nõ quatuor facere deos: ſicut tot cognominibus vnus Iupiter, & tot cognominib⁹ vna Iuno: in quibus omnibus vis multiplex eſſe dicitur ad vnũ deũ, vel ad vnam deam pertinens: nõ multitudo cognominum deorum etiam multitudinem faciẽs. Sed profecto ſicut aliquando etiam ipſas viliſſimas fœminas earum, quas libidine quæſierunt, tædet pœnitetq́; turbarum: ſic animam vilem factam, & immũdis ſpiritibus proſtitutam, deos ſibi multiplicare, quibus contaminanda proſterneretur, ſicut plurimum libuit, ſic aliquando & piguit. Nam & ipſe Varro quaſi de ipſa turba verecundatus, vnam deam vult eſſe Tellurem. Eandem, inquit, dicunt matrem[a] magnam, quòd tympanum habeat, ſignificari eſſe orbem terræ: quòd turres in capite, oppida: quòd ſedes fingantur circa eam, cum omnia moueantur, ipſam non moueri. Quod Gallos huic deæ vt ſeruirent, fecerunt: ſignificat eos, qui ſemine indigeant, terram ſequi oportere, in ea quippe omnia reperiri. Quod ſe apud eam iactant: præcipitur, inquit, qui terram colunt, ne ſedeant, ſemper enim eſſe quod agant. Cymbalorum ſonitus, ferramentorum iactandorum ac manuum, & eius rei crepitus in colendo agro quid ſit, ſignificat quòd ferramenta illa erant:[b] ideo ex ære, quod eam antiqui colebant ære, antè quàm ferrum eſſet inuentum. Leonem, inquit, adiungunt ſolutum ac manſuetum, vt oſtendant eſſe nullum genus terræ tam remotum ac vehementer ferum, quod non ſubiici † colique conueniat. Deinde adiungit, & dicit: Tellurem matrẽ, & nominibus pluribus, & cognominibus quod nominarunt, deos exiſtimatos eſſe complures. Tellurẽ, inquit, putãt eſſe Opem, quod opera fiat melior: matrem, quòd plurima pariat: magnam, quòd cibum pariat: Proſerpinam, quòd ex ea proſerpant fruges: Veſtam, quòd

C

alias, ſubigi.

veſtiatur herbis. Sic alias deas, inquit, non abſurde ad hanc reuocant. Si ergo vna dea eſt, quæ quidem conſulta veritate nec ipſa eſt, interim quid itur * in multas? Vnius ſint iſta multa nomina, non tam deæ multæ quàm nomina. Sed errantium maiorum autboritas deprimit, & eundem Varronem poſt hanc ſententiam trepidare compellit. adiungit enim & dicit: Cum quibus opinio maiorum de his deabus, quod plures eas putarunt eſſe, non pugnat. Quomodo non pugnat, cum valde aliud ſit vnã deam nomina habere multa, aliud eſſe deas multas? Sed poteſt, inquit, fieri, vt eadem res & vna ſit, & in ea quædam res ſint plures. Concedo, vt in vno homine eſſe res plures, nunquid ideo & homines plures? Sic in vna dea eſſe res plures, nunquid ideo & deas plures? Verum ſicut volunt, diuidant, conflent, multiplicent, replicent, implicẽt. Hæc ſunt Telluris, & matris magnæ præclara myſteria, vnde omnia referuntur ad mortalia ſemina, & exercendam agriculturam. Itáne ad hæc relata, & hunc finem habentia tympanum, turres, Galli, iactatio inſana membrorum, crepitus cymbalorum, confictio leonum, vitam cuiquam pollicentur æternam? Itáne propterea Galli abſciſi huic magnæ deæ ſeruiunt? vt ſignificent qui ſemine indigeant, terram ſequi oportere: quaſi non eos ipſa potius ſeruitus ſemine faciat indigere? Vtrum enim ſequendo hanc deam, cum indigeant ſemen acquirant: an potius ſequẽdo hanc deam, cum habeant ſemen amittant? hoc interpretari eſt, an deteſtari? Nec attenditur quantum maligni dæmones præualuerint, qui nec aliqua magna his ſacris polliceri auſi ſunt, & tam crudelia exigere potuerunt. Si dea terra non eſſet, manus ei homines operando inferrent, vt ſemina conſequerentur per illam: non etiam ſibi ſæuiendo, vt ſemina perderent propter illam. Si dea non eſſet, ita fœcunda fieret manibus alienis, vt non cogeret hominem ſterilem fieri manibus ſuis. Iam quod in Liberi ſacris honeſta matrona pudẽda virilia coronabat, ſpectante multitudine: vbi rubens & ſudans, ſi eſt vlla frons in hominibus: adſtabat forſitan & maritus: & quod in celebratione nuptiarũ, ſuper Priapi ſcapum[c] noua nupta ſedere iubebatur: longe contemptibiliora atque confuſibiliora[d] ſunt præ iſta turpitudine crudeliſſima, vel crudelitate turpiſſima. Ibi dæmoniacis artibus * ſic vterque ſexus illuditur, vt neuter ſuo vulnere perimatur. Ibi faſcinatio timetur agrorum, hic mẽbrorum amputatio non timetur. Ibi ſic dehoneſtatur nouæ nuptæ verecundia, vt non ſolum fœcunditas,[e] ſed nec virginitas adimatur: hic ita amputatur virilitas, vt nec conuertatur in fœminam, nec vir relinquatur.

D

al. quia dimiditur.

E

F

alias, ritibus vel retibus.

a EAndem, inquit, dicunt matrem.) Ouidius iiij. Faſtu. aliam affert ſacrorum magnæ matris rationem. nam tympana & cymbala pulſari ait ad imitationem Corybantum, qui ſonitu ſcutorum & galearum ſeruarunt Iouem: ideo pro clypeis pulſari tympana ex membranis, pro galeis cymbala ex ære. Turritam geſtat ipſa dea coronã, quòd ipſa prima turres in vrbibus erexit. Gallos ei placere propter Atym: leonibus vectari, quòd ipſa iras illorum mollierit. b Quod ferramenta illa erant.) Alibi hoc deeſt & ſequens legitur, ideo ære quod &c. c Super Priapi ſcapum.) Metaphora eſt vſus. nam Scapus eſt caulis ſiue ſtipes herbæ, apud Varronem & Plinium. Significat virile membrum, quod eſt in modum ſtipitis erectum. Sunt & Scapi in ædificiis, apud Vitruuium. d Confuſibiliora.) In veteribus, leuiora legitur, & ſenſui congruentius. e Vt non ſolum fœcunditas.) Priapus adhibebatur, vt viro adiutor eſſet in adimenda vxoris virginitate, & fœminæ in fœcunditate prolis.

Quam interpretationem de abſciſione Atys Græcorum ſapientium doctrina repererit.

Caput XXV.

ET Atys ille non eſt commemoratus, nec eius ab iſto interpretatio requiſita eſt, in cuius dilectionis memoriam Gallus abſciditur.[a] Sed

docti

G docti Græci atque ſapientes, nequaquam rationem tam ſanctam atque præclaram tacuerũt. Propter vernalem quippe faciẽ terræ, quæ cæteris tẽporibus eſt pulchrior, Porphyrius Philoſophus [b] nobilis Atym flores ſignificare perhibuit: & ideo abſciſum, quia flos decidit ante fructum. Non ergo ipſum hominem, vel quaſi hominem [c] Atym, ſed virilia eius flori comparauerunt. Ipſa quippe illo viuente deciderunt: imò vero non deciderunt, neque decerpta, ſed plane diſcerpta ſunt. Nec illo flore amiſſo, quiſquam poſtea fructus, ſed potius ſterilitas conſecuta eſt. Quid ergo ipſe reliquus, & quicquid remanſit abſciſo, quid eo ſignificari dicitur? Quid refertur? Quæ interpretatio inde profertur? An hæc fruſtra moliendo nihilq́; inueniendo perſuadent illud potius eſſe credendum, quod de homine caſtrato fama iactauit, literiſque mandatum eſt? Merito huic aduerſatus eſt Varro noſter, neque hoc dicere voluit: non enim hominem doctiſsimum latuit.

[a] GAlle abſciditur.) Sacerdos Gallus. diximus alibi de his omnibus. Feſtus tamẽ inquit Gallos idcirco etiam ſe excidere, quòd violarint parentis nomen, ne & ipſi poſſint vnquam parentes fieri. Apud Bardeſanem Syrum legitur in Oſroene iuſsiſſe Ab- H garum regem abſcindi manus eorum omnium, qui ſe excidiſſent: ita ibi ritum illum ceſsiſſe. Macrobius eadem interpretatur in Magna matre, & Atyde, quæ in Venere & Adonide, quæ in Iſide & Oſiride: fœminas eſſe terram, viros ſolem. b Porphyrius Philoſophus.) De Porphyrio alibi. Hæc ipſe dicit in libro de ratione naturali deorum: Atys, inquit, & Adonis ad fruges fructusq́; ſpectant: ſed per Atym maxime flores ſignificantur, qui prius decidunt, quàm ad fructum perueniãt: idcirco exciſum eum fabulantur, quoniam flores defluxi fructus non tulere. c Ipſum hominem, vel quaſi hominem.) Alludit ad Platonis ænigma, quinto de Repu. Homo non homo, videns non videns, percuſsit non percuſsit, lapide nõ lapide, auem non auem, ſuper arbore non arbore: id eſt, eunuchus luſcus percuſsit pumice veſpertilionem ſuper ſambuco.

De turpitudine ſacrorum matris magnæ. Cap. XXVI.

ITemq́; de mollibus eidem matri magnæ contra omnem virorum mulierumq́; verecũdiam conſecratis, qui vſque in heſternũ diem madidis capillis, facie dealbata, fluẽtibus membris, inceſſu fœmineo per plateas vicoſq́; Carthaginis, etiam à populis vnde turpiter viuerent, [a] exigebant: nihil Varro dicere voluit, nec vſpiã me legiſſe [b] cõmemini. Defecit interpretatio, erubuit ratio, conticuit oratio. Vicit matris magnæ omnes deos filios non numinis magnitudo, ſed criminis. Huic monſtro, nec iam mõſtroſitas comparatur, [c] Illi in ſimulachris habebant ſolam defor- I mitatem, iſta in ſacris deformẽ crudelitatem. Illi membra † in lapidibus addita, hæc in hominibus perdita. Hoc dedecus tot Iouis ipſius vitia, & tanta ſtupra non vincunt. Ille inter fœmineas corruptelas vno Ganymede [d] cœlũ infamauit, iſta tot mollibus profeſsis [a] & publicis & inquinauit terram, & cœlo fecit iniuriã. Saturnum fortaſſe poſſemus huic in iſto genere turpiſsimæ crudelitatis ſiue conferre, ſiue præferre, qui patrẽ caſtraſſe perhibetur: ſed in Saturni ſacris homines alienis manibus potius occidi, quàm ſuis abſcidi potuerũt. Deuorauit ille filios ſuos, vt poëtę ferunt: & phyſici ex hoc interpretantur, quod volunt: vt autẽ hiſtoria prodit, necauit. Sed quod ei Pœni ſuos filios ſacrificauerunt, nõ recepere Romani. At vero iſta magna deorũ mater etiã Romanis templis caſtratos intulit, atq; iſtam ſæuiciam moremq́; ſeruauit: credita vires adiuuare Romanorum execando virilia virorũ. Quid ſunt ad hoc malũ Mercurij furta, Veneris laſciuia, ſtupra & turpitudines cæterorum, quę proferremus de libris, niſi quotidie cãtarentur, & ſaltarentur in theatris? Sed hæc quid ſunt ad tantum malũ, cuius magnitudo magnæ matri tantummodo competebat, præſertim quod illa dicuntur à poëtis eſſe cõficta: quaſi poëtæ id etiam finxerint, quod ea ſint K diis grata & accepta? Vt ergo canerentur vel ſcriberentur, audacia fuit, vel petulantia poëtarũ. Vt vero diuinis rebus & honoribus eiſdẽ imperantibus & extorquentibus numinibus adderentur, quid eſt niſi crimen deorũ, imò vero confeſsio dæmoniorũ, & deceptio miſerorũ? Verum illud quod de abſciſorum cõſecratione mater deorũ coli meruit, non poëtæ confinxerunt, ſed horrere magis q̃ canere maluerunt. His ne diis ſelectis quiſquam conſecrandus eſt, vt poſt mortẽ viuat beate, quibus conſecratus ante mortẽ honeſte non potuit viuere, tam fœdis ſuperſtitionib' ſubditus, & immũdis dæmonibus obligatus? Sed hæc omnia, inquit, referuntur ad mundum: videat ne potius ad immundũ. Cui enim hic mundus [f] eſt deus, nec animo religioſus exiſtit, nec honeſtus viuet ille, nec mundus. Nos autẽ animum quærimus, qui vera religione confiſus: non tanquã deum ſuũ adoret mundum, ſed tanquã dei opus propter deũ laudet mundum, & mundanis ſordibus expiatus, mundus perueniat ad deum, qui condidit mundũ. Iſtos vero ſelectos deos videmus quidem clarius innotuiſſe quàm cæteros: non tamen vt eorũ illuſtrarentur merita, ſed ne occultarentur opprobria: vnde magis eos homines fuiſſe credibile eſt: ſicut non ſolum poëticæ literæ, verum L etiã hiſtoricæ tradiderunt. Nam quod Virg. ait: Primus ab æthereo [g] venit Saturn' Olympo, Arma Iouis fugiẽs & regnis exul ademptis. Et quę ad hanc rem pertinentia ſubſequuntur, totam de hoc Euhemerus pandit hiſtoriam, [h] quam Ennius in Latinũ vertit eloquium. Vnde quia plurima poſuerunt, qui cõtra huiuſmodi errores ante nos vel Græco ſermone, vel Latino ſcripſerũt, non in eo mihi placuit immorari.

† aliàs, Iani mõſtruoſitas. & mox, Ille in ſimulachris habebat. & mox, Ille membra &c.

Æneid. 8.

[a] ET iam à populis vnde turpiter viuerent.) Gallis matris deũm licebat ſtipem à populo poſcere lege à Metello lata. Cauſam Ouidius ſcribit his verbis: Dic, inquam, parua cur ſtipe quærat opes? Contulit æs populus, de quo delubra Metellus Fecit, ait, dandæ mos ſtipis inde manet. Cicero in ſeueriſsimis illis ſuis & ſanctiſsimis vt illis tẽporibus, legib' ſic iubet. Præter Idææ matris famulos, eoſq́; iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. rationem addẽs inquit: Stipem ſuſtulimus, niſi eam quã ad paucos dies propriã Idææ matris excepimus. Implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Quid ſi nunc viderẽt Auguſtinus & Cicero ditiſsima & ampliſsima ſodalitia ab iis poſcere ſtipẽ, quibus deceret potius ſua impartiri, quibus redundant & affluunt. Quum interea qui dedit arrodat ſiccũ & cibarium panẽ, oleribus mẽſam inſtruẽs, & fictilibus vaſis aquæ duntaxat plenis, liberis circumſeptus, pro quibus noctes & dies ſolicitus operi intentus agit: qui accepit opulens mẽdicus, candido & ſiligineo pane perdicibus capisque, generoſo vino ac lenti ſe obruat. b Nec vſpiam me legiſſe.) Interpretationem eorum. c Nec monſtroſitas comparatur.) De Priapo videtur intelligendum. d Vno M Ganymede.) Ganymedes Tros Phrygij regis filius, adoleſcens fuit ſpecioſiſsima forma, quem Tantalus venantem maxima celeritate rapuit, & in Cretam perlatum Ioui dono dedit: hunc Iupiter habuit in deliciis concubinum. Fabulantur poëtæ Iouẽ in aquilam verſum eum rapuiſſe, præfeciſſeq́; poculis loco Hebes, & Vulcani Iunonis liberorũ: vertiſſeq́; in ſignum cœleſte, quẽ nunc aquarium dicimus. e Mollibus profeſsis.) Id eſt, qui molliciem profitebantur, & flagitia obſcœniſsima. f Cui enim hic mundus.) Mirum quàm aliter alibi ſcribatur ſic: Quid autẽ non poteſt referri ad mundũ quod eſſe demonſtratur in mundo. g Primus ab æthereo.) Virg. viij. Aeneid. verba Euandri ad Aeneam. h Totam de hoc Homerus pandit hiſtoriam.) Euhemerus habent veteres libri, & certum eſt ſic eſſe legendum. nam hic, vt dixi, ſcripſit ſacram hiſtoriam.

Ganymedes.

Victorianũ ſic habet.

De phyſiologorum figmentis, qui nec veram diuinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda eſt vera diuinitas. Caput XXVII.

IPſas phyſiologias cum cõſidero, quibus docti & acuti homines has res humanas conantur euertere in res diuinas: † nihil video niſi ad tẽporalia terrenaq́; opera, naturamq́; corporeã: vel etiam ſi inuiſibilẽ, tamen mutabilẽ potuiſſe reuocari, quod nullo modo eſt verus deus. Hoc autẽ ſi ſaltem religioſitati congruis ſignificationibus ageretur, eſſet quidem dolendum, non his verum deum annunciari, atque

† Aliàs, homines ad res humanas conantur vertere res diuinas

A atque prædicari: tamen aliquo modo ferẽdum tam fœda & turpia non fieri, nec iuberi. At nunc cum pro deo vero, quo ſolo anima ſe inhabitante fit fœlix, nefas ſit colere aut corpus aut animam: quanto magis nefarium eſt iſta ſic colere, vt nec ſalutem, nec decus humanum corpus aut anima colentis obtineat. Quamobrẽ ſi templo, ſi ſacerdote, ſi ſacrificio, quod deo vero debetur, colatur aliquod elemẽtum mundi, vel creatus aliquis ſpiritus, etiam ſi non immundus & malus, nõ ideo eſt malum, quia illa mala ſunt quibus colitur, ſed quia illa ſunt talia, quibus ſolus ille colendus ſit, cui talis cultus ſeruitúſque debetur. Si autem ſtoliditate vel monſtroſitate ſimulachrorum, ſacrificiis homicidiorum, coronatione virilium pudendorum, mercede ſtuprorum, ſectione membrorum, abſciſione genitalium, conſecratione mollium, feſtis impurorum obſcœnorumq; ludorum, vnum verũ deum, id eſt, omnis animæ corporiſq; creatorem colere ſe quiſq; contendat: non ideo peccat, quia non eſt colendus, quem colit, ſed quia colendum, non vt colẽdus eſt, colit. Qui vero & rebus talibus, id eſt, turpibus & ſceleſtis & non deum verum, id eſt, animę corporiſq; factorem: ſed creaturam quamuis non vitioſam colit, ſiue illa ſit anima, ſiue corpus, ſiue anima ſimul & corpus, bis peccat in deũ, quod & pro ipſo colit, quod non eſt ipſe: & talibus rebus colit, qualibus nec ipſe co-
B lendus eſt: necnon ipſe,[a] ſed hi quo nam modo, id eſt, quàm turpiter nefariéque coluerint in prõptu eſt. Quid autem, vel quos coluerint eſſe obſcurum, niſi eorum teſtaretur hiſtoria: ea ipſa quæ fœda & turpia confitentur numinibus terribiliter exigẽtibus reddita. Vnde remotis conſtat ambagibus, nefarios dæmones atque immũdiſsimos ſpiritus, ac omni ciuili theologia in viſendis ſtolidis imaginibus, & per eas poſsidendis etiam ſtultis cordibus inuitatos.

a NEc ipſe colendum eſt, nec non ipſe.) Nulla res eo genere cultus eſt colenda, neque deus, neque aliud quicquam, quod nõ ſit deus. nam cultus ille ex ſe eſt nefarius & impius.

Quod doctrina Varronis de theologia in nulla ſibi parte concordet. Caput XXVIII.

QVid igitur valet quod vir doctiſsimus & acutiſsimus Varro velut ſubtili diſputatione hos omnes deos in cœlũ & terram redigere ac referre conatur, [&] non poteſt? Fluunt de manibus, reſiliunt, labuntur, & decidunt. Dicturus enim de fœminis, hoc eſt, de deabus: quoniã, inquit, vt in primo libro dixi de locis, duo ſunt principia deorum ani-
C maduerſa de cœlo & terra, à quo dij partim dicuntur cœleſtes, partim terreſtres: vt in ſuperioribus initium fecimus à cœlo cum diximus de Iano: quem alij cœlũ, alij dixerunt eſſe mundum: ſic de fœminis initium ſcribendi fecimus à tellure. Sentio quantam moleſtiam tale ac tantum patiatur ingenium. Ducitur enim quadam ratione veriſimili, cœlum eſſe quod faciat, terram quæ patiatur: & ideo illi maſculinam vim tribuit, huic fœmininam: & non attendit cum potius eſſe qui hæc facit, qui vtrunque fecit. Hinc etiam Samothracum nobilia[a] myſteria in ſuperiore libro ſic interpretatur, eáque ſe quæ nec ſuis nota ſunt ſcribẽdo expoſiturum, eiſq; miſſurum quaſi religioſiſsime pollicetur. Dicit enim ſe ibi multis indiciis collegiſſe in ſimulachris, aliud ſignificare cœlum, aliud terram, aliud exempla rerum, quas Plato appellat ideas:[b] cœlum Iouem, terram Iunonem, ideas Mineruam vult intelligi. Cœlum à quo fiat aliquid: terram de qua fiat: exemplum, ſecũdum quod fiat. Qua in re omitto dicere, quod Plato illas ideas tantam vim habere dicit, vt ſecundum eas non cœlum aliquid D
fecerit, ſed etiam cœlum factum ſit. Hoc dico iſtum in libro ſelectorum deorum rationẽ illam trium deorum, quibus quaſi cuncta cõplexus eſt perdidiſſe. Cœlo enim tribuit maſculos deos, fœminas terræ. Inter quas poſuit Mineruã, quam ſupra ipſum cœlum ante poſuerat. Deinde maſculus deus Neptunus in mari eſt, quod ad terram potius quàm ad cœlum pertinet. Dis pater poſtremo, qui Græce πλούτων[c] dicitur, etiam ipſe maſculus frater amborum terrenus deus eſſe perhibetur, ſuperiorem terram tenens, in inferiore habens Proſerpinam coniugem. Quo modo ergo deos in cœlo, deas in terra eſſe perhibẽt, qui rurſus deas ad terram, deos ad cœlum referre conantur? Quid ſolidum, quid conſtans, quid ſobrium, quid definitum habet hæc diſputatio? Illa autem eſt tellus initium dearum, mater ſcilicet magna, apud quam mollium & abſciſorum ſeſeq; ſecantium atq; iactantium inſana perſtrepit turpitudo. Quid eſt ergo quod dicitur, caput deorum Ianus, caput dearũ Tellus: nec ibi facit vnum caput error,[d] nec hic ſanum furor? Cur hæc fruſtra referre nituntur ad mundum, quaſi poſſit[e] pro deo vero mundus, vel opus pro factore coli? Et tamen eos, nec hoc poſſe veritas aperta conuincit. Referãt hæc potius ad homines mortuos, & ad dæmones E
peſsimos, & nulla quæſtio remanebit.

a HInc etiam Samothracum nobilia.) Dixi alibi de his diis. Varro lib. iiij. de ling. Lati. magnos deos, qui & Samothraces ſunt, cœlum & terram eſſe dicit, Iouem & Iunonẽ. Additur Minerua, quibus tribus Capitoliũ eſt ſacratum, excellentiſsimũ in vrbe templũ. Inter Græcos ipſos nõ ſatis conſtat, qui dicãtur dij Samothraces. Adſcribã quæ memini me ſuper his apud interpretem Apollonij legiſſe: Καβείρους τοὺς ἐν τῇ Σαμοθρᾴκῃ καλοῦσι θεούς, ὧν καὶ μνασέας φησὶ τὰ ὀνόματα. Τέσσαρες εἰσὶ τὸν ἀριθμόν, ἀξίερος, ἀξιόκερσα, ἀξιόκερσος. ἀξίερος μὲν οὖν ἐστιν ἡ δημήτηρ. ἀξιόκερσα ἡ περσεφόνη. ἀξιόκερσος δὲ ὁ ἅδης. ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος κάσμιλος ὁ ἑρμῆς ἐστιν, ὡς ἱστορεῖ διονυσόδωρος. ἀθηνίων δέ φησιν ὅτι διὸς καὶ ἠλέκτρας ἐγένετο ἰασίων καὶ δάρδανος. κάβειροι δὲ δοκοῦσι προσαγορεύεσθαι ἀπὸ καβείρων τῶν κατὰ φρυγίαν ὀρῶν, ὅτι ἐντεῦθεν μετηνέχθησαν. οἱ δὲ δύο εἶναι τοὺς καβείρους φασί, πρότερον πρεσβύτερον μὲν δία, νεώτερον δὲ διόνυσον. *Dij Samothraces.* Hoc eſt, Caberos vocant deos Samothraces, quorũ etiam nomina Mnaſeas prodidit. Quatuor ſunt, Axierus, Axiocerſa, Axiocerſus. Axierus eſt Ceres ipſa, Axiocerſa Proſerpina, Axiocerſus Dis pater: quartus his additus eſt adminiſter Mercurius, vt Dionyſodorus narrat. Athenion vero inquit hos eſſe Ioue & Electra genitos, Iaſiona & Dardanũ: videntur Caberi nominati à Caberis Phrygiæ montibus, q̃ illinc ſunt tranſlati. Nec deſunt qui duos tantũ eſſe dicant, priorẽ, ſeniorem Iouẽ, alterum Iuniorem Dionyſiũ. Porrò Iaſionem Cereris filiũ fuiſſe dicit, Caberum nominatum Dardani fratrẽ. Alij Iaſiona & amaſſe & concubuiſſe cũ Cerere narrant, idcirco fulmine interemptum. De Caberis ſi quis deſiderat plura cognoſcere, habet apud Strabonẽ lib. x. F
b Quas Plato appellat Ideas.) *Idea.* Ideæ Platonicæ ab ſpectando ſunt dictæ: quoniã qui aliquid eſt acturus, ideam inſpicit, ad quã ſuam actionẽ apteta: vt pictori qui de exemplari aliquid pingit, hoc exemplar eſt idea. Idcirco ſic finitur exemplar rei agendæ. Sunt omniũ rerum apud deũ ideæ: quas ſpectãs ille fabricator mundi ſingula in lucem mundumq; edidit. Itaque Platoni tria ſunt vniuerſorum principia mens, quæ opus conficit, deus ipſe: materia, ex qua fabricatur: & exemplar, quod quum aliquid agit, ſpectat. Quum opus hoc naturæ deus editurus eſſet, exemplar ei adfuit, quod ſequeretur, vt in Timæo ſcribit. Non ergo ſolũ ſingulæ rerum ſpecies, ſed cœlũ, elementa, ipſumq; vniuerſum, quod τὸ πᾶν dicunt, principiũ ſui habuit ideam. Apuleius in dogmatis Platonis: Ideas vero, id eſt, formas omniũ ſimplices & æternas eſſe, nec corporales tamen. Eſſe autẽ ex his quæ deus ſumpſerit exempla rerũ, quę ſunt eruntve: nec poſſe amplius q̃ ſingularum ſpecierũ ſingulas imagines in exemplaribus inueniri, gignentiumq; omniũ ad inſtar ceræ formas & ſignificationes ex illa exemplorũ figuratione ſignari. Vbi vero hæ ſint ideæ, altior quæſtio & varias ſentẽtiis à Platonicis tractata, alibi de ea diſſeremus. c Qui Græce πλούτων.) A diuitiis ſic nominatus, qui apud *Platon.* illos eſt πλοῦτος. ideo Latini Ditẽ vocarũt, & diuites dites. Ex abditis enim terræ velut ex eius regno metalla & gẽmæ opes hominũ eruũtur: idcirco is deus ſubterraneas Hiſpanię incolere veteribus dictus eſt, vt Strabo refert. quòd ibi eſſet magna metallorum omnis generis copia. tum etiam è terra emergunt fruges, & paſcua pecorum, vnde pecunia & peculium, vt dixi. d Nec ibi facit vnum caput error.) Quia Ianus biceps, & ſacerdotes magnæ matris inſani. e Quaſi poſſit.) Alibi ſic, quod etſi poſſint, mundum nemo prius colit.

G *Quod omnia quæ phyſiologi ad mundum parteſq; ipſius retulerunt, ad vnum verum deum referre debuerunt.*

Caput XXIX.

NAmque omnia quę ab eis ex iſtorum deorum
theologia velut phyſicis rationibus referũtur
ad mundum, quàm ſine vllo ſcrupulo ſacrile-
gæ opinionis deo potius vero qui fecit mun-
dum, omnis animę & omnis corporis cõditori tribuan
tur, aduertamus hoc modo: Nos deum colimus, nõ cœ
lum & terrã, quibus duabus partibus [a] mundus hic con
ſtat: nec animam vel animas per viuẽtia quęcunque dif
Pſal.145. fuſas, ſed deum qui fecit cœlum & terrã, & omnia quæ
in eis ſunt. Qui fecit omnem animam, ſiue quocunque
modo viuẽtem, & ſenſus & rationis expertẽ: ſiue etiam
ſentientem, ſiue etiam intelligentẽ. Et vt iam incipiam [b]
illa vnius & veri dei opera percurrere, propter quæ iſti
ſibi dum quaſi honeſte conantur ſacramenta turpiſsi-
ma & ſceleſtiſsima interpretari, deos multos falſoſque
fecerunt. Illum deum colimus qui naturis à ſe creatis &
ſubſiſtendi, & mouendi initia fineſq; conſtituit, qui re-
rum cauſas babet, nouit atque diſponit: qui vim ſemi-
H num condidit: qui rationalẽ animam, quod dicitur ani
mus, quibus voluit viuentibus indidit: qui ſermonis fa-
cultatẽ vſumq; donauit: qui munus futura dicendi, qui-
bus placuit ſpiritus impartiuit: & per quos placet futura
prędicit: & per quos placet malas valetudines pellit: qui
bellorum quoque ipſorum, cum ſic emẽdandum & ca-
ſtigandum eſt genus humanum, exordiis, progreſsibus,
finibuſq; moderatur. Qui huius mundi ignẽ vehemen-
tiſsimum & violentiſsimum pro immenſæ naturæ tem
peramẽto, & creauit, & regit: qui vniuerſarum aquarum
creator, & gubernator eſt: qui ſolem fecit corporalium
clariſsimum luminum, eiq; vim congruam & motum
dedit. Qui ipſis etiã inferis [c] dominationem ſuam, po-
teſtatémque non ſubtrahit: qui ſemina & alimẽta mor-
talium, ſiue arida, ſiue liquida naturis competẽtibus at-
tributa ſubſtituit. Qui terram fundauit atque fœcũdat:
qui fructus eius animalibus, hominibúſque largitur: qui
cauſas non ſolùm principales, ſed etiam ſubſequentes
nouit, atque ordinat: qui lunæ ſtatuit motum ſuum: qui
vias cœleſtes atque terreſtres locorũ mutationibus præ-
bet. Qui bumanis ingeniis, quæ creauit, etiam ſcientias
artium variarum, ad adiuuandam vitam, naturámque
I concesſit. Qui coniunctionem maris & fœminę ad ad-
iutorium propagandæ prolis inſtituit: qui hominũ cœ-
tibus, quem focis & luminibus adhiberent, ad facilli-
mos vſus mun' terreni ignis indulſit. Iſta ſunt certe quæ
diis ſelectis, neſcio per quas phyſicas interpretationes,
vir acutiſsimus atque doctiſsimus Varro, ſiue quę aliun
de accepit, ſiue quæ ipſe coniecit, diſtribuere laborauit.

a QVibus duabus partibus.) Sicut in exordio Geneſeos: In principio creauit deus cœlum & terrã, quibus duobus mundus hic continetur, vt per cœlum cœleſtia, per terram mortalia omnia intelligantur. b Et vt iam incipiam.) Epilogo colligit vires deorum omnium, de quibus egit. c Qui ipſis etiam inferis.) Iob xl. & xlj. ca. de potentia dæmoniorum à deo ipſis permiſſa.

Qua pietate diſcernatur à creaturis creator, ne pro vno tot dij colantur, quot ſunt opera vnius authoris.

Caput XXX.

HAec autem facit, atq; agit vnus verus deus. Sed
ſicut idem deus vbiq; totus, nullis incluſus lo-
cis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes ſe-
ctilis, ex nulla parte mutabilis, implens cœlum
& terram præſente potentia, non abſente natura. [a] Sic
itaque adminiſtrat omnia quæ creauit, vt etiã ipſa pro-
prios exercere, & agere motus ſinat. Quanuis enim ni-
hil eſſe poſsit ſine ipſo, non tamen ſunt vlla, quod ipſe. K
Agit autẽ multa, etiam per angelos, ſed non niſi ex ſeip-
ſo beatificat angelos. Ita quanuis propter aliquas cauſas
hominibus angelos mittat: nõ tamen ex angelis homi-
nes, ſed ex ſeipſo, ſicut angelos beatificat. Ab hoc vno
& vero deo, vitam ſperamus æternam.

a NOn abſente natura.) In antiquis eſt: Non indigente natura, qualis eſt cæterorum deorum, qui adiutoribus indigent.

Quibus proprie beneficiis dei, excepta generali largitate, ſectatores veritatis vtantur. *Caput* XXXI.

HAbemus enim ab illo præter huiuſcemodi be-
neficia, quæ ex hac, de qua nonnulla diximus,
adminiſtratione naturæ bonis, maliſq; largi-
tur, magnum, & bonorum proprium magnæ
dilectionis indicium. Quanquam enim, quod ſumus:
qood viuimus: quod cœlũ terramq; conſpicimus: quod
habemus mentem atque rationem, qua eum ipſum, qui
hæc omnia cõdidit, inquiramus, nequaquam valeamus
actioni ſufficere gratiarum: tamen quod nos oneratos,
obrutoſq; peccatis, & à contemplatione ſuæ lucis auer-
ſos, ac tenebrarũ, id eſt, iniquitatis dilectione cæcatos,
non omnino deſeruit. Miſitq; nobis verbum ſuum, qui L
eſt eius vnicus filius, quo pro nobis in' aſſumpta carne
nato, atque paſſo, quanti deus hominem penderet [a] no-
ſceremus, atq; illo ſacrificio ſingulari à peccatis omni-
bus mundaremur, eiuſq; ſpiritu in cordibus noſtris di-
lectione diffuſa, omnibus difficultatibus ſuperatis in æ-
ternam requiem, & contemplationis eius ineffabilem
dulcedinem veniremus. Quæ corda, quot † linguæ ad †al. quæ.
agendas eis gratias ſatis eſſe contenderint?

QVanti deus hominẽ penderet.) Paulus ad Romanos viij. Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum. a

Quod ſacramentum redemptionis Chriſti, nullis retro temporibus defuerit, ſempérque ſit diuerſis ſignificationibus prædicatum. *Caput* XXXII.

HOc myſterium vitæ æternæ iam inde ab exor-
dio generis humani per quædam ſigna & ſa-
cramenta temporibus congrua, quibus opor-
tuit per angelos prædicatũ eſt. Deinde popu-
lus Hebræus in vnam quãdam Rempublicam, quæ hoc
ſacramentum ageret, congregatus eſt, vbi per quoſdam
ſcientes, per quoſdam neſcientes, [a] id quod ex aduentu
Chriſti vſque nunc, & deinceps agitur, [b] prænũciaretur M
eſſe venturum. Sparſa etiam pòſt eadem gente per gen
tes propter teſtimonium ſcripturarum, [c] quibus æterna
ſalus in Chriſto futura prædicta eſt. Omnes enim non
ſolum prophetiæ, quæ in verbis ſunt: nec tantum præ-
cepta vitæ, quæ mores pietatemq; conformant, atq; illis
literis continentur, verumetiam ſacra, ſacerdotia, taber
naculum, ſiue templum, altaria, ſacrificia, ceremoniæ,
dies feſti, & quicquid aliud ad eam ſeruitutem pertinet,
quæ deo debetur, & Græcè proprie latria dicitur, ea ſi-
gnificata & prænunciata ſunt, quæ propter æternam vi
tam fidelium in Chriſto & impleta credimus, & imple
ri cernimus, & implenda confidimus.

VBi per quoſdã ſcientes, per quoſdã neſcientes.) Prophetæ nec omnes ſua vaticinia intelligebant: nec qui intellegebãt, omnia intelligebãt. Non enim ex ſe loquebãtur, ſed ex ſuperiore dei afflatu, cuius cõſilia non omnia erant eis manifeſta, vtebaturq; deus illis nõ velut conſultis futurorũ, ſed inſtrumẽtis, quibus homines alloqueretur. Et ſi negandũ non eſt ſummã viſionũ, hoc eſt, id quo prophetiæ omnes referebantur, eſſe illis à deo patefactũ, puta de Meſsia venturo. Gentiles quoque non omnia quæ Sibyllæ & reliqui diuino furore concitati prædicebant, exiſtimabant ab eis intelligi: ſine ratione enim & mente ea fundebant, nec ſui erant compotes: quippe qui exuti actionn propriæ animæ, pro anima deum haberent. Idcirco Iamblichus ſacerdotes, Sibyllas & prophetas ait, quo prudẽtiores ſunt, magiſque & ſobrij, & ſui com a

A ſui compotes, eo minus obſcuriuſq; vaticinari. Tunc demum apertiſſime & optime prædicere futura, quum toti à deo corripiuntur. Hęc & alia ipſe in myſteriis. b Vſque nunc & deinceps agitur.) Nondum enim finis eſt prophetiarum: & quanquam ſumma earú abſoluebatur in Chriſto, nihilominus tamen ex eo quędam naſcuntur, ad quæ prophetarum oracula quædam peculiaria ſpectant, quale eſt illud non apud vnum prophetam de reliquiis Iſraël, quæ omnes in fine ſeculi ſeruabuntur. c Propter teſtimonium ſcripturarum.) Vt ſcripturas ſuas per orbem totum cunctaſq; gentes ſpargerét, quibus tam aperte quę in Chriſto ſecuta ſunt, erant prędicta, vt nemo eas legat, qui ſi Chriſti acta totámque vitam cognoſcat, dubitare poſsit, quin ille ipſe ſit, de quo illa præcinuntur.

Quod per ſolam Chriſtianam religionem manifeſtari potuerit fallacia ſpirituum malignorum de hominum errore gaudentium. *Caput* XXXIII.

PEr hanc ergo religionem vnam & veram, potuit aperiri deos gentium eſſe immūdiſsimos dæmones, ſub defunctarum occaſionibus animarum, vel creaturarum ſpecie mūdanarum deos ſe putari cupientes, & quaſi diuinis honoribus eiſdemq; ſcelestis ac turpibus rebus ſuperba impuritate lætantes, atq; ad verū deum conuerſionē humanis animis inuidentes. Ex quorum immaniſsimo & impúſsimo dominatu homo liberatur, cum credit in eum, qui
B præbuit ad exurgendum tantæ humilitatis exemplum, quanta illi ſuperbia ceciderūt. Hinc ſunt nō ſolum illi, de quibus multa iam diximus: & alij atque alij ſimiles cæterarum gentium atque terrarū, ſed etiam hi, de quibus nunc agimus tāquam in ſenatu deorum ſelecti: ſed plane ſelecti notabilitate *† criminū, nō dignitate virtutum. Quorum ſacra Varro, dum quaſi ad naturales rationes referre conatur, quærens honeſtare res turpes, quomodo his quadret, & conſonet, non poteſt inuenire: quoniam non ſunt ipſæ illorum ſacrorum cauſæ, quas putat, vel potius vult putare. Nam ſi non ſolum ipſæ, verum etiam quælibet aliæ huius generis eſſent, quanuis nihil ad deum verum vitamq; æternā, quæ in religione quærenda eſt, pertinerent: tamen qualicunq; de rerum reddita ratione, aliquantulum mitigarent offenſionem, quam non intellecta in ſacris aliqua velut turpitudo aut abſurditas fecerat: ſicut in quibuſdā theatrorum fabulis vel delubrorum myſteriis facere idem Varro conatus eſt. Vbi non theatra delubrorum ſimilitudine abſoluit, ſed theatrorū potius ſimilitudine delubra damnauit: tamen vtcunq; conatus eſt, vt ſenſum
C horribilibus rebus offenſum, velut naturalium cauſarū ratione reddita, deliniret.

*† aliàs, nobilitate.

De libris Numæ Pompilij, quos ſenatus, ne ſacrorum cauſæ quales in eis habebantur innoteſcerent, iuſsit incendi. *Caput* XXXIIII.

SEd cōtra inuenimus ſicut ipſe vir doctiſsimus prodidit de Numę Pompilij libris, redditas ſacrorum cauſas, nullo modo potuiſſe tolerari: nec dignas habitas, quæ non ſolū lectæ innoteſcerent religioſis, ſed ſaltem ſcriptæ reconderētur in tenebris. Iam enim dicam, quod in tertio huius operis libro, me ſuo loco dicturum eſſe promiſeram. Nam ſicut apud eundem Varronem [a] legitur in libro de cultu deorum: Terētius quidam, cum haberet ad Ianiculum fundum, & bubulcus eius iuxta ſepulchrum Numæ Pōpilij traiiciēs aratrum, eruiſſet ex terra libros eius, vbi ſacrorum inſtitutorum ſcriptæ erāt cauſæ, in vrbem pertulit ad prætorē.[b] At ille cum inſpexiſſet principia, rem tantam detulit ad ſenatum. Vbi cum primores quaſdā cauſas legiſſent, cur quidque in ſacris fuerit inſtitutum, Numæ mortuo, ſenatus aſſenſus eſt, eoſq; libros tanquā religioſi patres [c] conſcripti, prætor vt combureret cenſuerunt. Credat quiſq; quod putat, imò vero dicat quod

Cap. 9.

dicendum ſuggeſſerit veſana contentio, quilibet tantæ D
impietatis defenſor egregius. Me admonere ſufficiat, ſacrorum cauſas, à rege Pompilio Romanorum ſacrorum inſtitutore conſcriptas, nec populo, nec ſenatui, nec ſaltem ipſis ſacerdotibus innoteſcere debuiſſe, ipſúmque Numam Pompilium curioſitate illicita, ad ea dæmonum perueniſſe ſecreta, quæ ipſe quidem ſcriberet, vt haberet vnde legendo commoneretur. Sed ea tamen cum rex eſſet, qui minime quēquam metueret, nec docere aliquē, nec delendo, nec quoquo modo conſumendo perdere auderet: ita quod ſcire neminē voluit, ne homines nefaria doceret: violare autem timuit, ne dæmones iratos haberet: obruit, vbi tutum putauit, ſepulchro ſuo[d] propinquare aratrum poſſe non credens. Senatus autem cum religiones formidaret dānare maiorum, & ideo Numæ aſſentire cogeretur, illos tamen libros tam pernicioſos eſſe iudicauit: vt nec obrui rurſus iuberet, ne humana curioſitas multo vehementius, rem iam perditam *† quæreret, ſed flammis aboleri nefanda monimenta: vt quia iam neceſſe exiſtimabant ſacra illa facere, tolerabilius erraretur, cauſis eorum ignoratis, quàm cognitis, ciuitas turbaretur.

*† aliàs, proditam.

NAm ſicut apud eundem Varronem.) Hiſtoria eſt apud Liuiū, & Valerium, & Plinium, & Lactantiū. Liuius & hunc, vt aſſolet, ſecutus Valerius, L. Pætilium dicūt inueniſſe libros, Plin. Caſſij Heminæ authoritate Cn. Terentium, & vnam arcam, E non duas. Li. conſules duos ſcribit C. Bebium Pamphilum, & M. Aemilium Lepidum. Hemina pro hoc P. Cornelium Cethegum habet, & hos anno poſt Numæ regnum D.xxxv. De libris opiniones multorum ſcire qui cupit, Pliniū adeat lib. xiij. cap. xiij. b In vrbē pertulit ad prętorē.) Q. Pætiliū conuenit ſic vocatū, ſed alij petiiſſe prætorē legēdos aiunt, alij ſcribam ſuapte ſponte tuliſſe. Hiſtoria eſt li. xl. Liuij, & apud Plinium, & Valer. lib. j. Satis eſt locos indicaſſe. In vrbem pertuliſſe ait, tametſi Numę ſepulchrum in vrbe erat, nempe regione xiiij. in Ianiculo: ſed quod eas Trāſtyberina erat, qui ad forum & curiam veniebant in vrbem, rure videbantur venire. c Tanquam religioſi patres.) Quaſi metu aliquo tangerentur religionis, ne illa euulgarentur, quæ ibi erant ſcripta. Quod periculum eſſet religionibus ab illis ſi notiora fierent. alibi legitur, libros religioſos q. religionem incutientes animis: id eſt, ſcrupulos in religione, quod vulgo dicim⁹, perturbari cōſciētias. Hoc eſt enim latine religionē incutere: niſi quis malit legere irreligioſos ſuo. d Sepulchro.) Sepulchrorū vetuſtiſsima fuit religio, ne quis violaret, deiiceret, frangeret. quæ lex non modo in xij. fuit, & in Solonianis, ſed etiam in antiquiſsimis Numæ, ac Latinorum, Græcorúmque: quæ non tam ad ius ciuile profanum, quam ad ſacra, religionéſque pertinere videbatur, quod ſepulchra velut templa quædam eſſe deorum manium exiſtimarentur. Ideoque inſcribebatur in eis D.M.S. id eſt, diis manibus ſacrum, & quæ illis celebrarentur ſacra necya ſunt dicta. Cice. ij. de leg.

De hydromantia, per quam Numa, viſis quibuſdam dæmonum imaginibus, ludificabatur. *Cap.* XXXV. F

NAm & ipſe Numa ad quē nullus dei Propheta [venerat,] nullus ſanctus angelus mittebatur, hydromantiam facere [a] compulſus eſt: vt in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes dæmonū, à quibus audiret, quid in ſacris cōſtituere, atque obſeruare deberet. Quod genus diuinationis, idem Varro à Perſis dicit allatum: quo & ipſum Numam, & poſtea Pythagoram [b] Philoſophum vſum fuiſſe commemorat: vbi adhibito ſanguine etiam inferos perhibet ſuſcitari: & νεκρομαντείαν *† Græcè dicit vocari. Quę ſiue hydromātia, ſiue necromātia dicatur, idipſum eſt, vbi videntur mortui diuinare. Quibus hæc artibus fiant, ipſi viderint. Nolo enim dicere has artes etiam ante noſtri ſaluatoris aduentum in ipſis ciuitatibus gentium legibus ſolere prohiberi, & pœna ſeueriſsima vindicari. Nolo inquam hoc dicere: fortaſsis enim talia tunc licebant. His tamen artibus didicit ſacra illa Pompilius, quorū ſacrorum facta prodidit, cauſas obruit: ita timuit, & ipſe quod didicit, quarum cauſarum proditos libros ſenatus incendit. Quid mihi ergo Varro illorum ſacrorū alias, neſcio quas cauſas velut phy-

†* aliàs, ſciſcitari, & νεκυομαντείαν.

ſicas

G ſicas interpretatur:quales,ſi libri illi habuiſſent, nõ vtiq; arſiſſent: aut & iſtos Varronis ad Cæſarem pontificem[e] ſcriptos, atq; editos,patres cõſcripti ſimiliter inceodiſſent:Quod ergo aquã egeſſerit,id eſt,exportauerit Numa Pompilius, vnde hydromãtiam faceret,ideo nympham Aegeriam[d] coniugem dicitur habuiſſe,quemadmodum in ſupradicto libro Varroois exponitur.Ita eoim ſoleot res geſtæ aſperſione mendaciorũ in fabulas verti. In illa igitur hydromaotia curioſiſsimus ille rex Ro.& ſacra didicit, quæ in libris ſuis põtifices haberẽt: & eorum cauſas, quas præter ſe neminem ſcire voluit. Itaq; eas ſeorſum ſcriptas ſecum quodam modo mori fecit,quando ita ſubtraheodas hominum noticiæ,ſepeliendaſq; curauit.Aut ergo dæmonũ illic tam ſordidæ, & noxiæ cupiditates erãt cõſcriptæ,vt ex his tota theologia ciuilis etiam apud tales homines execrabilis appareret,qui tam multa in ipſis ſacris erubeſceoda ſuſceperant:aut illi omnes nihil aliud quàm homines mortui prodebãtur,quos tam prolixa temporis vetuſtate feré * omnes populi gentiũ deos immortales eſſe crediderãt, cum & talibus ſacris iidem illi dęmones oblectarentur,

Aliàs, vetuſtas & ferè.

H qui ſe colendos pro ipſis mortuis,quos deos putari fecerant, quibuſdam fallacium miraculorũ atteſtationibus ſupponebant. Sed occulta dei veri prouidentia factum eſt,vt & Pompilio amico ſuo illis cõglutinati * artibus, quibus hydromaotia fieri potuit, cuncta illa confiteri permitterẽtur: & tamen vt moriturus incẽderet ea potius quàm obrueret,admonere non permittereotur:qui ne iooteſcerẽt,nec aratro quo ſunt eruta obſiſtere potuerunt, nec ſtylo Varronis,quo ea quæ de bac re geſta ſunt,in noſtram memoriã peruenerũt. Non eoim poſſuot quod non ſinuntur efficere. Sinuntur autẽ alto dei ſummi iuſtoq; iudicio pro meritis eorũ: quos ab eis vel affligi tantum, vel etiam ſubiici, ac decipi iuſtum eſt. Quàm vero pernicioſe,vel à cultu verę diuinitatis alienæ illæ literæ iudicatæ ſint, hinc intelligi poteſt, quod eas maluit ſenatus iocẽdere,quas Pompilius occultauit, quàm timere quod timuit, * qui boc audere noo potuit. Qui ergo nec fœlicẽ in futuro vitam,nec modo habere vult piam,talibus ſacris mortẽ quærat æternam. Qui autem cum malignis dæmooibus non vult habere ſocietatem, non ſuperſtitiooem, qua coluntur noxiam, pertimeſcat,ſed veram religionem,qua produntur & vincuntur,agnoſcat.

aliàs, conciliati.

I

a HYdromantiam facere.) ὑδρομαντεία ad verbum eſt aquæ diuinatio. Multis enim modis fiebat olim diuinatio. Nam vel ex terra petebatur,& erat geomantia:vel ex igne,& pyromantia, quæ eadem igniſpicina: cuius author, vt inquit Plinius, Amphiaraus. Vel ex fumo,quæ capnomantia: vel ex auibus,quæ auguria: vel ex extis,quæ aruſpicina,in qua multum Ethruſci valuerũt,& Ianus apud Heleos Apollinis filius: & poſt eum Traſybulus, qui canem inſpicebat ſectum iecur oſtenderẽt. Vel ex cribro,quæ coſcinomantia:vel ex ſecuribus,quę axinomãtia:ex herbis,botanomantia ſagarũ ars: vel ex mortuis, quæ necromantia ſeu necyomantia:vel ex aſtris,quæ aſtronomia,in qua qui peritiſsimi dicuntur Chaldæi,etiã ſi in Chaldæa non ſint nati. Ex ſortibus,cleronomantia:ex manuum lineamentis,chiromãtia:ex facie ipſa & ſilo totius corporis,phyſiognomia:vel ex piſcib^9,quæ ichthyomãtia,quę obiecta eſt Apuleio:vel ex palpitatione oculorum,quę ſaliatio,& palmicum augurium. tum ſomniorũ coniectura,& omnia quę latiſsime patebant,ad viſa,& audita,in quis erant fulgura, & fulgetræ, monſtra,voces, ſternutamenta. Iam dæmonũ euocandorum mille artes, quas ſatius eſt ne nominari quidem. Hydromantiã ad vltimum reſeruaui,quoniam agimus de ipſa,ea neo fit ſimpliciter. nam & in ampulla vitrea impoſita aqua,quę à puero inſpicitur,quam gaſtromãtiam dicunt, à tumore & ventricoſitate ampullæ. Tum & in peluim aqua infuſa,quę lecanomantia. Huius peritiſsimos tradit Strabo eſſe in Aſia illa,& plurimos. Michael Pſellus de dæmonibus idem affirmat,ac quomodo fiat,docet: dæmonibus in fundo repentibus,ſonitumq; leuem eaſdemq; emittentibus,ac obſcurum, ne plene poſsit percipi,nec mendacia deprehendi,ſed quicquid eueniat,hoc putentur dixiſſe. Inſpectabant & in fontibus plerique,indeq; imaginibus oblatis videre ſibi futura videbantur. Sic Pauſanias apud Aegienſes Achaiæ ſcribit templũ eſſe Cereris, ac fontem proximũ, in quẽ ægri poſt peracta

Diuinationũ genera.

K ſacra deſpectantes morbi valetudiniſq; exitum vident. Iamblichus Colophoni ſubterraneum fuiſſe locũ narrat:in quo fons erat, de quo ſacerdos ſtatis noctibus ſacris operatus guſtabat,reddebatur quod inuiſibilis,& cõſulentibus reſponſa dabat. Idem ſcribit in Branchide fatidicam mulierem ſolitam in axe ſedere, aut manu virgulam tenere ab aliquo deorũ datam, aut pedẽ limbũmve in aquam tingere,vel ex aqua hauſtulũ ſorbere,hiſq; modis diuino afflatu impleri. Apuleius in apologia de magia, Varronem ſcribit narrare, Trallibus de euentu Mithridatici belli magica percontatione conſulentibus,puerũ in aqua ſimulachrũ Mercurij contemplãtem, quę futura erãt clx. verſibus ceciniſſe. Sed credo quamnes pueri meminit, de gaſtromantia intelligi. Hoc vltimo diuinandi genere fonte inſpecto vſus eſt Numa. Plutarchus in Cæſare mulieres fuiſſe tradit in Germania, quæ ex fluminum curſu vorticibus,& ſtrepitu futura conicerent. b Et poſtea Pythagoram.) Optime obſeruata ratione temporũ. Nam multis annis obiit Numa ante Pythagorã natum. Cõtra quoſdã,qui Pythagorã ab illo auditũ ferunt:quos ſecutus eſt Ouidius. Sed poëtę hoc dicere non erat tam turpe,quàm hiſtorico. c Varronis ad Cæſarem põtificem.) C. Cæſar dictator Põt. Maximus fuit,ad quẽ Varro de antiquitatib^9 ſcripſit. d Nympham Aegeriam.) Hanc ſunt qui putent ex Muſis vnã fuiſſe,vnde lucus ille in quo erat dea, Camœnarũ dicebatur. Alij nymphã fontiũ fuiſſe, verſamq; à Diana in fontem poſt Numę mortẽ. Ouid. xv. Meta. ab egerendo eſſe dictam,illud quoq; eſt argumento,quòd ei prægnantes ſacrificabant,quòd facile cõceptum aluum egerere exiſtimaretur, vt ſcribit Feſtus. e Quàm timere quod timuit.) Timere quod et timuit Numa,qui auſus non eſt ea volumina comburere,ne dæmonum iram in ſe concitaret.

FINIS.

ELENCHVS L

CAPITVM D. AVRELII AVguſtini Lib. de Ciuitate dei viij.

1 De quæſtione naturalis theologiæ, cum philoſophis excellentioris ſcientiæ diſcutienda.
2 De duorum philoſophorum generibus,id eſt, Italico & Iooico,eorúmque authoribus.
3 De Socratica diſciplina.
4 De præcipuo inter diſcipulos Socratis Platonẽ, qui omnem philoſophiam triplici partitione diſtinxit.
5 Quod de theologia cum Platonicis potiſsimũ diſceptandum ſit, quorum opinionii omnium philoſophorum poſtponenda ſunt dogmata.
6 De Platonicorum ſenſu in ea parte philoſophiæ, quæ phyſica nominatur.
7 Quanto excellentiores cæteris in logica,id eſt, rationali philoſophia,Platonici ſiot habendi.
8 Quòd etiam in morali philoſophia Platonici obtineant principatum. M
9 De ea philoſophia, quę ad veritatem fidei Chriſtianæ propius acceſsit.
10 Quæ ſit inter philoſophicas artes religioſi excellentia Chriſtiani.
11 Vnde Plato illam intelligẽtiam potuerit acquirere,qua Chriſtianæ ſcientiæ propinquauit.
12 Quod etiam Platooici,licet de vno vero deo bene ſenſerint, multis tamen diis ſacra facienda cenſueruot.
13 De ſeotentia Platonis, qua definiuit deos non eſſe niſi booos,amicóſque virtutum.
14 De opiniooe eorum, qui rationales animas trium generum eſſe dixerunt, id eſt,in diis cœleſtibus, in dæmonibus aëreis,& in hominibus terrenis.
15 Quod neque propter aërea corpora, neq; propter ſuperiora habitacula dæmones hominibus antecellunt.
16 Quid de moribus dęmonum Apuleius Platonicus ſenſerit.
17 An dignum ſit,eos ſpiritus ab homine coli, à quorum vitiis etiam oporteat liberari.
18 Qualis ſit religio, in qua docetur, qđ homines, vt commen-

A commendatur diis bonis, dæmonibus vti debeant aduocatis.
Talias, ni-titur. 19 De impietate artis magicæ, quę patrocinio vtitur ſpirituum malignorum.
20 An credendum ſit, quod dij boni libentius dæmonibus, quàm hominibus miſceantur.
21 An dæmonibus nunciis & interpretibus dij vtantur, fallique ſe ab eis, aut ignorent, aut velint.
22 De abiiciendo cultu dæmonum, cōtra Apuleium.
23 Quid Hermes Trimegiſtus de idololatria ſenſerit, & vnde ſcire potuerit ſuperſtitiones Aegyptiacas auferendas.
24 Quo modo Hermes, patenter parētum ſuorum ſit cōfeſſus errorē, quē tamen doluerit deſtruendum.
25 De his quæ ſanctis angelis & hominibus poſſunt eſſe communia.
26 Quod omnis religio Paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.
27 De modo honoris, quem Chriſtiani martyribus impendunt.

D. AVRELII AVGVSTINI
B de Ciuitate dei, ad Marcellinum
Liber octauus.

De quæſtione naturalis theologiæ cum philoſophis excellentioris ſcientia diſcutienda. Caput I.

NVnc intentiore nobis opus eſt animo multo, quàm erat in ſuperiorū ſolutione quæſtionum, & explicatione librorum. De theologia quippe, quā naturalem vocant: nō cum quibuſlibet hominibus: nō enim fabuloſa eſt, vel ciuilis, hoc eſt, vel theatrica, vel vrbana, quarum altera iactitat deorū crimina, altera indicat eorum deſideria criminoſiora, ac per hoc malignorū potius dæmonum, quàm deorum, ſed cum philoſophis eſt habenda collatio: quorum ipſum nomen ſi Latine interpretemur,[a] amorē ſapientiæ profitetur. Porrò ſi ſapientia deus eſt,[b] per quem facta ſunt omnia, ſicut diuina authoritas veritaſq; monſtrauit, verus philoſophus eſt amator dei. Sed quia res ipſa,[c] cuius hoc nomen eſt: nō in omnibus, qui hoc nomine glo C riantur. neque enim cōtinuo[d] veræ ſapientię ſunt amatores, quicunq; appellātur philoſophi, profectò ex omnibus quorum ſententias ex literis noſſe potuimus, eligendi ſunt, cum quibus non indigne quæſtio iſta tractetur. Neq; enim hoc opere omnes omnium philoſophorum vanas opiniones refutare ſuſcepi, ſed eas tantū, quæ ad theologiam pertinent, quo verbo Græco[e] ſignificari intelligimus de diuinitate rationem ſiue ſermonem: nec eas omniū, ſed eorum tantum, qui cum & eſſe diuinitatem & humana curare conſentiant, non tamen ſufficere vnius incōmutabilis dei cultum ad vitam adipiſcendam etiam poſt mortem beatam, ſed ab illo ſanè multos vno cōditos atq; inſtitutos, ob eam cauſam colendos putāt. Hi etiam iam Varronis opinionem veritatis propinquitate tranſcendunt. Si quidem ille totam Theologiam naturalem vſq; ad mundū iſtum, vel eius animam extendere potuit, iſti vero ſupra omnē animæ naturam confitentur deum, qui non ſolum mundum iſtum viſibilē, qui ſæpe cœli & terræ nomine nuncupatur, ſed omnem etiam omnino animam fecerit. Et qui rationalem & intellectualē, cuius generis anima humana eſt, participatione ſui luminis incōmutabilis & incorporei beatam facit. Hos philoſophos Platonicos appellatos à Platone doctore vocabulo deriuato, nullus D qui hæc vel tenuiter audiuit, ignorat.

Philoſophia. Ioan. 1.

VIVIS PROOEMIVM IN tres ſequentes libros.

TRibus in ſequentibus libris diſputatur cū viris acutiſsimis ſummaq; præditis eloquentia, qui ex Platonis ſchola cæteris bonis artibus inſtructi religione ſola caruerunt, quorum ſententias ac in primis ſectæ principis Platonis fuſius forſan explicuimus, quàm inſtituti noſtri ratio videbatur poſtulare: verum hoc conſilio, quoniam à noſtris hominibus qui in philoſophorū ſcholis Theologorumq; verſantur: prorſus ſunt ignoratæ, cum ſint tamen cognoſci digniſsimæ, tum propter ſubtilitatem rerum magno ingenio curaq; excuſsarum, tum vel maxime quòd vicinæ ſunt noſtræ pietati. Et vt ſciretur quale philoſophorum genus Auguſtinus potiſsimū elegerit, cum quo de negocio religionis diſputaret, oſtenderetq; bene dicta eorū cum noſtris congruere, male dicta vero à nobis corrigi & emendari. Hæc ita paulo lōgius, quàm oportebat euecti erunt, & profectò in dulcedine rerum, de quibus commētabar difficile ſuit propoſitam ſeruare breuitatē, aliàs hoc temporis iacturæ lectori reſarciemus, & ſi ſpero ipſum nihil ſenſurū ſe legēdis iſtis tam eruditis ſanctiſq; feciſſe iacturæ, niſi forte aut indoctior ſit quàm vt intelligat, aut doctior quàm vt egeat, aut negligētior q̃ vt curet, aut moroſior quàm vt perferat, quibus hominū generibus hæc nō elaborantur. Neque vero ita vel obliti ſumus breuitatis, vel eam cōtempſimus, vt quantū potuimus, ſit à nobis de vnaquaq; re differtū multa ſunt prætermiſſa, plerunque Platonis contenti dictis, Platonicorum afferre ſententias ſuperſedimus, ne tanta prolixitas vel patientibus ſtomachis faſtidium pareret. Sunt tamen aliqua à nobis interdum repetita, tum vt melius quid ſentiret Auguſtinus, declararetur: tum vt admoneretur lector, ne dicta excidерent. eius cauſa fuit Auguſtinus ipſe, qui quo manifeſtius aduerſarios confutaret, eadem dogmata, placitaque illorum ſubinde retractauit. E

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in viij. Librum de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini, commentarij

QVorū ipſorū nomē, ſi Latine interpretemur.) φιλία σοφίας,[a] amor ſapientiæ, & φίλος σοφίας, amicus ſapientiæ: cuius contrarium eſt ἀφιλοσοφία, qua ſapientiā quis, & rationes auerſatur, vt Speuſippus ait. b Porrò ſi ſapiētia deus eſt.) Sapientiæ vij. & Paulus ad Hebræos primo dei filium ſapientiam patris nominant, per quam fecit mūdum vniuerſum. c Sed quia res ipſa.) Lactantius libro tertio de hoc multis rationibus contra philoſophos agit. verſus eſt Pacuuij, non minus lepidus, quàm grauis, Ego odi homines ignaua opera, & philoſopha ſententia. Sed de hoc argumento à variis ſunt multa conſcripta. d Neque enim continuo.) Legendum, continuo, quæ eſt cauſalis coniunctio, ſicut protinus, & ſtatim cum negatione. e Quo verbo Græco.) ſcilicet λόγος, de deo ſermo, ſiue diſſertio, ſiue ratio. Hæc enim omnia eſt λόγος.

Philoſophia.

De duobus philoſophorum generibus, id eſt, Italico, & Ionico, eorúmque authoribus. Caput II.

DE hoc igitur Platone, quæ neceſſaria præſenti F quæſtioni exiſtimo, breuiter attingam, prius illos commemorās, qui eum in eodem genere literarum tempore præceſſerunt. Quantum enim attinet ad literas Græcas, quæ lingua inter cæteras gētium clarior habetur, duo philoſophorum genera tradūtur:[a] vnum Italicū, ex ea parte Italiæ,[b] quæ quondam magna Græcia nuncupata eſt: alterum Ionicum,[c] in eis terris, vbi & nunc Græcia nuncupatur. Italicū genus authorē habuit Pythagoram Samium,[d] à quo etiam ferūt ipſum philoſophiæ nomen exortum.[e] Nam cum antea ſapientes appellarentur, qui modo quodam laudabilis vitæ aliis præſtare videbantur: iſte interrogatus quid profiteretur, philoſophū ſe eſſe reſpondit, id eſt, ſtudioſum, vel amatorem ſapientię: quoniam ſapientem profiteri, arrogantiſſimum videbatur. Ionici vero generis princeps fuit Thales Mileſius,[f] vnus illorum ſeptem,[g] qui appellati ſunt ſapientes. Sed illi ſex vitæ genere diſtinguebantur,[h] & quibuſdam præceptis, ad bene viuēdum accommodatis. Iſte autem Thales, vt ſucceſſores etiam propagaret, rerum naturam ſcrutatus, ſuaſq; diſputationes literis mandans,[i] eminuit: maximéque admirabilis extitit, quod aſtrologiæ numeris comprehenſis,[k] defectus ſolis & lunæ etiam prædicere potuit. Aquam tamē putauit

G putauit [l] rerum eſſe principium: & hinc omnia elementa mundi, ipſumq́; mundum, & quæ in eo gignũtur, exiſtere. Nihil autẽ huic operi, [m] quod mundo cõſiderato, tam admirabile aſpicimus, ex diuina mente præpoſuit. Huic ſucceſsit Anaximander, [n] eius auditor: mutauitq́; de rerum natura opinionem. Non enim ex vna re, ſicut Thales ex humore, ſed ex ſuis ꝓpriis principiis, quaſq́; res naſci putauit. Quæ rerum principia, ſingularum eſſe credidit infinita: & innumerabiles mundos gignere: & quæcunq́; in eis oriuntur, eoſq́; mundos, modo diſſolui, modò iterum gigni, exiſtimauit: quanta quiſque ætate ſua manere potuerit: nec ipſe aliquid diuinæ menti, [o] in his rerum operibus tribuens. Iſte Anaximenẽ [p] diſcipulum, & ſucceſſorẽ reliquit: qui omnes rerũ cauſas infinito aëri [q] dedit: nec deos negauit: aut tacuit: nõ tamen ab ipſis aërem factum, ſed ipſos ex aëre ortos credidit. Anaxagoras [r] vero eius auditor, harum rerum omnium, quas videmus effectorẽ, diuinum animũ ſenſit: & dixit, ex infinita materia, quæ conſtaret diſsimilibus inter ſe [f] particulis, rerum omniũ genera pro modulis & ſpeciebus ꝓpriis ſingula fieri, ſed animo faciente diuino. H Diogenes quoq́; Anaximenis [t] alter auditor, aërem quidẽ dixit [u] rerum eſſe materiam, de qua omnia fierẽt: ſed eum eſſe compotem diuinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet. Anaxagoræ ſucceſsit auditor eius Archelaus: [x] etiam ipſe de particulis [y] inter ſe diſsimilibus, quibus ſingula quæq́; fierent: ita omnia conſtare putauit, vt ineſſe etiam mentẽ diceret, quæ corpora diſsimilia, [z] id eſt, illas particulas coniungẽdo & diſsipãdo ageret omnia. Socrates huius diſcipulus [a] fuiſſe perhibetur, magiſter Platonis, propter quem breuiter cuncta iſta recolui.

a Dvo philoſophorum genera traduntur.) Sic olim primæ philoſophantium in Græcia hæreſes ſunt ſeparatæ, vt de terris principum nomen acciperent: alteri ab ea regione, in qua philoſophatus eſt magiſter Pythagoras Italia: alteri à patria Thaletis Ionia, in qua eſt Miletos, quæ etiã vrbs Ionia eſt dicta, vt tradit Mela, quod præcipua aſſet in ea regione. Sic Plato, ſic Ariſtoteles etiã his vetuſtiores diſtinxerũt. b Ea ea parte Italiæ.) A Locris, inquit Plinius, incipit Italiæ frons, quam magnã Græciam dicunt, in tres ſinus diuiſa, quã Græciã ſpectat ad mare ſuperũ: in quam regionẽ frequentes traiecere Græci. Miror eſſe qui putẽt totam Italiã magnam Græciam olim nominatã, & quidem permoti dicto Plinij lib. iij. ſic ſcribentis: Quid ipſi de ea iudicauere Græci, genus in gloriã ſuam effuſiſsimũ, quotam partem ex ea appellãdo Græciam magnã? Quibus verbis aperte oſtendit non magnã Italiæ portionem vnẽtiã olim Græciam magnã. In primo ex illis ſinibus, quos dixi, I ſunt Tarentus, Metapontus, Heraclea, Croto, Turij. Pates inter promontoria Salem & Lacinũ, vt ſcribit Mela, Tarentinus vocatur. Hic docuiſſe Pythagoram fertur. c Alterum Ionicũ.) Ionia eſt regio in minore Aſia, inter Lycaones Lydóſque & mare noſtrum lateribus cincta Aeolibus & Caribus. his à meridie, illis à ſeptẽtrione. In ea eſt Miletos vrbs, ſicut Mela narrat, Ioniæ totius belli paciſq́; artib⁹ princeps, patria Thaletis aſtrologi, & Timothei muſici, & Anaximandri phyſici, aliorumq́; ciuium inclytis ingeniis merito inclyta. Thales Anaximãdrum ciuem ſuũ docuit: hic Anaximenem eodem ciuem Mileſium. Ab hoc edoctus Anaxagoras Clazomenius, Periclem, Archelaum, Socratemq́; Athenienſes inſtituit: à Socrate philoſophia ferè tota Athenis. d Pythagoram Samium.) Ariſtoxenus Tyrrhenũ prodidit, quæ eſt vna ex illis inſulis, quas Athenienſes expulſis Tyrrhenis occuparant. Cum ex Aegypto rediſſet, quò profectus eſt Amaſide rege, offenſus tyrannide Polycratis Samij in Italiam tranſmiſit. e A quo etiam ferunt ipſum philoſophiæ nomen exortum.) Cicero. v. Tuſc. quæſt. ex Heraclide Pontico Platonis auditore narrat, Pythagoram à Leonte Phliaſiorũ tyranno rogatum, quid artis profiteretur: cumq́; ſuperiores, qui eidem ſtudio eſſent dediti, ſapientem ſe cognominaſſent, ipſum ſe philoſophũ, id eſt, ſapiẽtiæ ſtudioſum modeſtiore nomine appellaſſe. Hinc ſophi nomen tanquã ſuperbum nimis & inuidioſum relictum, cæteroſq́; philoſophos eſſe nuncupatos. Neq́; enim ſapiẽs eſt mortaliũ quiſquam, ſoli deo id nominis congruit. f Thales Mileſius.) Hic fuit primus qui in Græcia de rebus naturalibus cœpit philoſophari, natus Olympiadis xxxv. anno primo, vt Apollodor⁹ numerat apud Laërtium. g Vnus illorum ſeptẽ.) Cum à piſcatoribus Mileſiis iuuenes quidã iactum eſſent mercati, hiq́; menſam auream traxiſſent, contendentibus vtriſq́; de menſa, ac ſibi vendicãtibus, Apollo conſultus iuſsit ſapienti dari. data eſt ergo primũ Thaleti, qui à multitudine Ionia ſapiens exiſtimabatur. Hic eam miſit alij ex illis ſeptem, qui alij remiſit, quoad ventũ ad Solonem, qui menſam iuſſit Apollini, nempe vere ſapienti dari. Atq; hi ſeptem magna fama fuerunt ad poſteros ſapientiæ nomine, ſeptémque Græciæ ſapientes celebrantur. h Sed illi ſex vitæ genere diſtinguebantur.) Chilo Lacedæmonius, Pittacus Mitilenæus, Bias Prienæus, Cleobulus Lindius, Periander Corinthius, & Solon Athenienſis, de quibus lib. xviij. fuſe diſſeram. i Suaſq́; diſputationes literis mandans.) Nauticam aſtrologiam opus eſſe illius ferunt, alij ad Phocum Samium referunt. Lobon vero Argiuus ad ducẽtos verſus ipſum de aſtrologia ſcripſiſſe eſt author. k Aſtrologiæ numeris comprehẽſis.) Eudemus in hiſtoria aſtrologica ſolis defectus conuerſioneſq́; prædixiſſe illum tradit. Pli. lib. ij. de obſeruatione cœleſti loquens: Apud Græcos, inquit, inueſtigauit primus omniũ Thales Mileſius, Olympiadis xlviij. anno iiij. prædicto ſolis defectu, qui ſub Halyatte rege factus eſt, Vrb. Con. anno. clxx. Idem Euſebi⁹, & Cicero lib. j. de diuina. vbi non ſub Halyatte legitur, ſed ſub Aſtiage. Sed ambo eodem fuere tempore, & geſſerunt bellum inter ſe. l Aquam tamen putauit.) Secutus Homeri opinionẽ, qui Oceanum omniũ patrem vocat. Plutar. in placitis & alij complures coniecturã Thaletis adducũt, quòd ſemen animantiũ omniũ humidũ ſit, nec alimentũ ſine humido cõſtet: quin & aſtra ipſa putant Oceani humoribus vegetari & ali. m Nihil autem huic operi.) Tametſi Velleius apud Ciceronem Thaletem refert omnia putaſſe ex aqua fieri, mentemq́; quæ cuncta fit ex humore fabricata, deum eſſe: & Laërtius illum ait, plena omnia putaſſe dæmonibus: rogatúmque, lateretne deos homo male faciens ne cogitans quidem reſpondiſſe, hæc tamen ſcientiã dei arguunt, non adminiſtrationẽ rerum. n Anaximander.) Et hic Mileſius, ſed alius ab illo Anaximandro ciue ſuo, qui hiſtorias ſcripſit. Hic elementum infinitum poſuit pro rerum principio, ſed non definiens, cuius eſſet naturæ, an aëreæ, an aqueæ, an igneæ: partes vero illius infiniti mutari ſubinde, ipſum vero totũ immutabile eſſe. Ariſtote. Plutar. Laer. Euſeb. o Nec ipſe aliquid diuinæ menti.) In hoc reprehenditur à Plutarcho, quòd cum materiam ſubſtituat, efficientẽ cauſam tollat. infinitas enim illa materia eſt, quæ ex ſe gignere nihil valet ſine efficiente aliquo. Cicero tamen primo de natura deorum, Anaximandri, inquit, opinio eſt, natiuos eſſe deos longis interuallis orientes, occidentéſque, eoſq́; innumerabiles eſſe mundos: ita eundem eſſe qui faceret, L & ex quo faceret, & qui fieret contrarietates quæ in ipſo ſunt, hoc eſt, per calidum & frigidũ ſempiternum, ait inquit in præpa. Euan. Euſeb. quod & Ariſtoteles ſubindicat j. lib. de phyſica auſcultatione. p Iſte Anaximenem.) Euryſtrati filium itidem Mileſium, qui natus olymp. lxiij. mortuus eſt eo anno, quo Crœſi opes ſunt euerſæ: vt Apollodorus computat. q Infinito aëri.) Genere, inquit Euſeb. infinito, qualitatibus finito, cuius cõdenſatione & rarefactione omnia gignãtur. Cicero: Anaximenes aëra deum ſtatuit, eumq́; gigni, eſſe immenſum, & infinitum, & ſemper in motu. Sydera autẽ, ſolémque, & Lunam de terra natã eſſe opinatur. r Anaxagoras.) Clazomenis genitus, quæ ſunt etiam in Ionia. Obiit lxxviij. Olympiade lxij. ætatis anno: opus ſuum ſic tradunt Plutarchus, & Laërtius Diogenes incepiſſe: Vna res erat vniuerſa: deinde acceſsit mens, eaq́; diſiunxit, atq́; compoſuit. materiam enim finxit, in qua infinitæ ineſſent, tum earundẽ rerum, tum diuerſarum particulæ cõmiſtæ, quæ ſeparantur mente diuina, fiuntq́; res ſingulæ, velut caro, ſi plures ſunt carnis particulæ: os, ſi oſsis: neruus, ſi nerui, pluréſque cuiuſquam alterius rei: non quin inſint in oſſe, & carnis, & nerui, & ignis, & chartæ, & ligni particulæ quã enim fieri poſſet, vt ex pane fieret, vel os, vel ſanguis, niſi ſemina, & minutulæ oſsis, ſanguiniſq́; portiunculæ in pane ineſſent, propter exiguitatem tamen ſui, nobis imperceptæ. Ariſtot. Plutar. Laërtius. ſ Quæ conſtaret diſsimilibus inter ſe.) In veteribus libris, ſimiliter ſe legitur, vtrunque recte: nam vt Ariſto. inquit, Anaxagoras infinitas partes in vnoquoq́; ponebat corpore & ſimilia, & contraria, & ſimilium partium, quæ vocabat ὁμογενῆ, id eſt, cognatas: & ὁμοιομερῆ: quod verbum ſimilaritates vertit Gaza. Sunt enim ex corporibus alia ſimiliũ partium, quę inter ſe, nõ nomine, ſed numero diſtãt, velut aqua, ignis, caro, os, medulla, ſanguis. vnaquæq́; enim pars iſtorũ, quæ modo materiã in ſe & formã capiat, cognominis eſt toti: & ipſæ inter ſe partes aquæ, ſunt aqua: & ſanguinis guttæ, ſanguis. Sunt alia corpora, quæ partes diuerſarũ rationum & nominũ capiunt: vt homo, equus, ſtirps, & omnia quę viuũt: in quibus alia ſunt oſſa, M alia medullæ, alia ſanguis, alia radix, alia caulis: & in artificialibus, vt in ſtatua & mẽſa, & ſcãno, & libro: neq́; enim vna quęuis charta eſt liber: nec quælibet mẽſæ pars eſt mẽſa. Hæ partes, ἑτερογενῆ, id eſt, variorũ generũ, ſeu, vt vertit Rodolphus Agricola, multigenæ nominantur. Anaxagoras illorum corporum ſimiliariũ in vnoquoq́; infinitas particulas eſſe aiebat: alias diſsimiles, & diuerſas, vt ligni, ſanguinis, aëris, terræ, oſsis: alias inter ſe ſimiles, vt infinitas ignis, quæ ſunt inter ſe cognatæ: & infinitas aquæ, &c. nã etſi ſegregatione generentur corpora, partes tamẽ diuerſæ, non ita poſſunt à ſe mutuo ſeparari, quin infinitæ etiamnũ relinquãtur: vt ſit vnde aliud ex alio gigni queat, & nutriri animantes, ſtirpeſq́;, & inter ſe cõmutari, aliæq́; in aliarũ locum ac vicẽ ſuccedere: corporũ vero diſsimilarium partiũ non ponebat infinitã multitudinem in vnaquaque re: neque enim infinitas domos, aut innumeros homines in ligno, vel igne eſſe exiſtimabat. t Diogenes quoque Anaximenis.) Diogenes multi fuerunt: Sinopæus, qui Cynicus eſt dictus: & Sicyonius hiſtoricus, & Stoicus, qui legatus iuit Romã cum Carneada, & Critolao, Seleuciæ natus, ſed Babylonius dictus, & Tarſenſis. Diogenes qui de quęſtionib⁹ poëticis ſcripſit: & is ipſe Diogenes Laërtius, ex quo hæc deſumimus, & qui ætate hos omnes anteceſsit, Diogenes Apolloniata, cuius meminit hic Auguſt. Commentator noſter optimus plaſtes, ex duobus Diogenibus, Apolloniata, & Cynico formula nominis eadem comprehenſis vnum effinxit, non minore arte, quàm qui ex ipſo eodem Thoma Valoia, & Thoma Aquinate vnum confecit Thomam in commentariis ad Boëtium. u Aërem quidem dixit.) Cicer. j. de nat. de. Quid aër? quo Diogenes Apolloniata vtitur deo: mundos & hic aſſeruit innumeros in ſpacio infinito: ibíque creatum mundum, vbi ſeſe denſior aer in globi formam compreſſerit, ac conſtiparit. x Auditor eius Archelaus.) Hic, vt alij putant, Mileſius: vt alij, Athenien. primus ex Ionia naturalem philoſophiam Athenas inuexit

Magna Græcia. *Ionia.* *Pythagoras.* *Thales Mileſius.* *Anaximander.* *Anaximenes.* *Anaxagoras.* *Diogenes.* *Archelaus*

uexit

A ueꝛit: idcirco & phyſicus eſt cognominatus: tum etiam quòd moralē diſcipulus eius Socrates induxit. y Enā ipſe de particulis.) Plutar. aërē immenſum ait eum pro principio poſuiſſe, & quæ circa eum eſſent rarum ac denſum, hanc aquā, illum ignem eſſe. z Quæ cor. d.) In veteribus libris eſt, nō diſſimilia, ſed æterna. a Socrates huius diſcipulus.) Hic eſt Socrates ille, de quo nihil ſatis poſſet pro dignitate dici, quem fuiſſe gentilium omnium ſapientiſſimum conſtat, proximeque ad Chriſtianam ſapientiam ex illis omnibꝰ acceſſiſſe. Natus eſt Athenis Sophroniſco marmorario patre, & Phanareta obſtetrice matre: vir tēperans, caſtus, iuſtus, modeſtus, iniuriarū patiens: neque opum, neque voluptatis, ac ne gloriæ quidem appetens: nihil enim eum ſcripſiſſe certum eſt. Hic primus, quum cæteri nihil ſe neſcire profiterentur, nihil ſe ſcire profeſſus eſt.

Socrates.

De Socratica diſciplina. *Cap. III.*

SOcrates ergo primꝰ [*] [e] vniuerſam philoſophiā ad corrigendos, componēdoſq; mores flexiſſe memoratur: cum ante illum omnes magis phyſicis, id eſt, naturalibus rebus perſcrutandis operam maximam impenderint. Non mihi autem videtur poſſe ad liquidum colligi, vtrū Socrates, vt hoc faceret, tædio rerum obſcurarum, & incertarū ad aliquid approbatum [b] [*] † & certum reperiendum animū intenderit: quod eſſet beatæ vitæ neceſſarium: propter quam vnā omnium philoſophorum inuigilaſſe ac laboraſſe videtur induſtria. An vero, ſicut de illo quidā beneuolētius ſuſpicantur, nolebat immundos terrenis [c] cupidi-

*†*aliàs apertum.*

B tatibus animos ſe extendere in diuina conari: quandoquidem ab eis cauſas rerū videbat inquiri, quas primas atq; ſummas, nō niſi in vnius veri ac ſummi dei volūtate eſſe credebat. Vnde non eas putabat niſi mundata mente [d] poſſe cōprehendi: & ideo purgandæ bonis moribus vitæ cenſebat inſtandū, vt deprimentibus libidinibus exoneratus animus, naturali vigore in æterna ſe attolleret, naturāq; incorporei & incōmutabilis luminis, vbi cauſæ omniū factarum naturarum [e] ſtabiliter viuunt: intelligētiæ puritate conſpiceret. Conſtat eum tamen [f] imperitorū ſtulticiam ſcire ſe aliquid opinantiū, etiam in ipſis moralibus quæſtionibus, quò totum animum intendiſſe videbatur, vel confeſſa ignorātia ſua, vel diſſimulata ſcientia, lepôre mirabili diſſerendi & acutiſſima vrbanitate agitaſſe, atq; verſaſſe. Vnde & cōcitatis inimiciciis [g] calumnioſa criminatiōe [h] dānatus, morte multatus eſt. Sed eum poſteà [i] illa ipſa, quæ publicè dānauerat Athenien. ciuitas publicè luxit, in duos accuſatores eius, vſqueadeò populi indignatione conuerſa, vt vnus eorū oppreſſus vi multitudinis interiret,

C exilio autem voluntario atque perpetuo pœnam ſimilē alter euaderet. Tam pręclara igitur vitæ mortiſq; fama Socra. reliquit plurimos [k] ſuæ philoſophiæ ſectatores, quorum certatim ſtudium fuit [l] in quæſtionum moralium diſceptatione verſari, vbi agitur de ſummo bono, ſine quo fieri homo beatus non poteſt. Quod in Socratis diſputationibus [m] dū omnia mouet, aſſerit, deſtruit, quoniam non euidēter apparuit, quod cuique placuit, inde ſumpſerunt, & vbi cuique viſum eſt, conſtituerunt finem boni. Finis autem boni [n] appellatur, quò quiſque cum peruenerit beatus eſt. Sic autem diuerſas inter ſe Socratici de iſto fine ſentētias habuerunt, vt quod vix credibile eſt, vnius magiſtri potuiſſe facere ſectatores, quidam ſummum bonum eſſe dicerent voluptatem, ſicut Ariſtippus [o]: quidam virtutem, ſicut Antiſthenes [p]. Sic alij atque alij [q] aliud atque aliud opinati ſunt: quos commemorare longum eſt.

Socrates.

e SOcrates ergo primus)Cicero. j. Acade. quæſt. Socra. mihi videtur, id quod conſtat inter omnes, primus à rebus occultis, & ab ipſa natura inuolutis, in quibus omnes ante eū philoſophi occupati fuerant euocauiſſe philoſophiam, & ad vitam communem adduxiſſe, vt de virtutibus & vitiis, omninóque de bonis rebus & malis quæreretur: cœleſtia autem vel procul eſſe à naturæ cognitione cenſeret, vel ſi maxime cognita eſſent, nihil tamen ad bene viuendum conferre. b Tædio rerum obſcu. & to. ad aliquid ap.) Melius legitur in antiq. lib. apertum.

Xenoph. in cōmenta. j. rerum Socraticarū, Socra. ſcribit mirari ſolitū nō D deprehendiſſe iſtos, qui res naturales noctes & dies inquirunt, & tractāt, nihil poſſe in eis inueniri certi atq; perſpecti: quā ſententiam fuſe multis exēplis proſequitur. c Nolebat immūdos ter.) Lact. lib. iij. Nō inficior Socra. fuiſſe paulo cordatiorem quàm cæteros, qui naturam rerū putauerunt ingenio poſſe cōprehendi, in quo illos non tantū excordes fuiſſe arbitror, ſed enā impios, q in ſecreta illius cœleſtis prouidētiæ curioſos oculos voluerunt immittere: & pòſt, Nimirū multo ſceleratiores, qui arcana mundi, & hoc cœleſte templum profanari impiis diſputationibus quærūt, quàm qui ædē Veſtæ, aut Bonæ deæ, aut Cereris intrarit. d Vnde nō eas putabat niſi mundata.) Socra. de hoc copioſe diſputat moriturus apud Plat. in Phædone, vbi oſtēdit philoſophari neminē recte poſſe, niſi ſe, quàm maxime fieri poſſit, à conſortio corporis, id eſt, ab omnibus affectibus ſeiungat: quod tum optime fiet, cū animus liber erit, corporiſq; carcere ſolutus: & in hac vita, vt quiſq; ſe maxime perturbationibꝰ exoluit, ita libertime veriſſiméq; id quod eſt, verūq; ipſum, hoc eſt, deū & diuina cōtemplatur: idcirco philoſophia definitur mortis meditatio, id eſt, corporis animæq; ſeparatio, & ceu diuortium quoddā, vt animus purus ſit, corporis fece nō contaminatus: nam puriſſimū illud diuinū verum ab impuro animo contingi nefas: ideo amicis deorū plura eſſe cognita exiſtimabat, quàm impuris hominibꝰ, & qui deū non ſequuntur. In Cratylo ſolos bonos viros ſapientes eſſe dicit: & in Epimenide peritiam rerum cœleſtium docturū aliquem, niſi opem deus tulerit, negat. Apule. ex Pla. & alia initia rerū inueniri forſitan poſſe, aut quæ deo nota ſint, vel ei qui ſit diis amicus. e Vbi cauſæ omniū fa. na.) Hæc ſunt ex doctrina Plato. & Auguſtin. nō quid ipſe, ſed quid Socr. ſentiat, refert. Iſtud adieci, quoniam Philalethes noſter ſentētiam putat eſſe Auguſt. cui ſtatim veritatem ſuam eddit cum realitatibus & formalitatibꝰ, quales nunquā nec per ſomnum quidē Augu. cogitauit. Plato enim in vj. de Rep. deū ait lumen eſſe mentis, nō ſecus quàm ſit ſol hic, quem videmus, lumē oculorum corpo- E ris, & vt beneficio huius habemus, quod cernimus, ita beneficio dei, quod intelligimus, luménque illud ſacrū & diuinum rebus ipſis veritatem: nobis vero vim eius percipiēdæ tenēdæque largiri, ac eſſe vt ex Plat. inquit Greg. Nazianze. ſolem hunc mūdi viſibilis, lumen deū vero mundi inuiſibilis. f Conſtat eum tamen.) Eius ſermones retulerunt in dialog. Socratici Plat. Xenoph. Aeſchines, Zenocra. & alij, quibus ipſe mira dexteritate inſcitiā eorum, qui nihil ignorare ſibi ac multitudini perſuaſerant, detegit: velut Prothagoræ, Gorgiæ, Eutydemi, Dionyſodori, & aliorū. g Vnde & cōcitatis inimiciciis.) Plat. in Apolog. ex diſputat. Socra. natas eſſe illi inimicicias narrat. Idē Laër. tres Socratē accuſarunt, Anytus, Melitus, & Lycon orator, qui fuit actor, cum Anytus opificum turbam tueretur, & reliquorū vrbanorum, quos ſæpe Socra. deriſiſſet. Melitus vero poëtarum, quos Socrates dānaſſet, & expellendos è ciuitate cenſeret: de his rebus Plato & Xenoph. in Socr. Apologiis. Sed explicatius rē omnem perſecutus eſt Laër. in Socr. damnatus eſt cclxxxj. ſentētiis. h Calumnioſa criminatione.) Non me, inquit Socrates, vel accuſatores periment, vel crimina, ſed inuidia ſola, qua vna præclari viri quàm plurimi interierūt & interibunt. i Sed eum poſtea.) tanta cepit Athenien. omnes ob damnatū Socra. pœnitēna, vt paulo poſt gymnaſia omnia clauderent, faciéſque publici eſſet in ciuitate: Melitum morte multarint, Anytū exilio, Socrati ſtatua ænea erecta ſit, Lyſippi opus. k Reliquit plurimos.) Omnes ferè philoſophantiū ſectæ in Socra. initium ſuę diſciplinæ referebant. Platonici, Academici, Cyrenaici, Cynici, Peripatetici, Megarēſes Stoici. l Quorū certatim ſtudium fuit.) Hac vna quæſt. de ſummo bono ſummóque malo diſtinguebantur ſectæ. m Quod in Socra. diſpu.) Ita enim diſputabat ille, vt magis eliceret refutarétque ſententiam eius quicum diſputabat, quā ſuā ipſe proderet, aut affirmaret. Neq; enim putabat eſſe eius, qui nihil ſe ſcire diceret, aliquid aſſereret, vt ipſe dicit in Theæteto Platonis. n Finis autē boni.) Is eſt in quē, vt Cic. j. de finibꝰ F inquit, omnia bene viuēdi, rectéq; faciēdi conſilia ſunt referēda, & in iij. Cum enim hoc ſit extremū, ſentis enim credo me iam diu, quod Græcis τέλος dicat, id dicere tum extremū, tum vltimū, tum ſummū, licebit etiam finē pro extremo, aut vltimo dicere, hic propter ſeipſum quæritur, & alia omnia propter hunc. Sicut Plat. Ariſto. & reliqui philoſophi dixerunt. o Sicut Ariſtippus.) Hic Cyren. natus eſt, primúſque ex Socraticis mercede docuit, vt etiam doceri voluit. Tametſi precium Socr. nunquam accepit, dicens prohiberi ſe à dæmone, tum etiam inſeruiri Diony. Syracuſano aſſentari & perferre ab eo cōtumelias ſuſtinuit quæſtus gratia. Corporis voluptatem ſummū bonū poſuit. Dioge. Laër. ab hoc philoſophi Cyrenaici ſunt conſtituti. Obiter dictū Hiero. annotabo qui in cōmenta. in Eccleſiaſten, cum de voluptate loquitur: Et hæc, inquit, aliquis loquatur Epicur. & Ariſtippus, & Cynici, & cæteri pecudes philoſophorū. legendū & Cyrenaici. Quid enim voluptati cum inſtitutis Cynicorum. p Sicut Antiſthenes.) Hic eſt author Cynicæ ſectæ, id eſt, caninæ. Diogenem Sinopenſem Cynicum docuit, virtutem voluit ſummum eſſe bonum. q Sicque alij atque alij.) Cic. opiniones multorum recenſet de finib. bonorū in ij. lib. eius argumenti. Illinc petat, qui deſiderat, & quæ obiter attigimus in præfatione legum Ciceronis.

Ariſtipp.

Antiſthenes.

De præcipuo inter diſcipulos Socratis Platone, qui omnem philoſophiam triplici partitione diſtinxit. *Cap. IIII.*

SEd inter diſcipulos Socratis nō quidē immerito excellētiſſima gloria claruit, qui omnino cæteros obſcuraret, Plato. Qui cū eſſet Athe. honeſto apud ſuos loco natus, & ingenio mirabili, lōge ſuos cōdiſcipulos anteiret, parū tamen putans per-

A *Quod de theologia cum Platonicis potiſsimum diſceptandum ſit, quorum opinioni omnium philoſophorum poſtponenda ſunt dogmata.* *Cap. V.*

SI ergo Plato dei huius imitatorem, cognitorem, amatorem dixit eſſe ſapientẽ, cuius participatione ſit beatus, quid opus eſt excutere cæteros, quorũ nulli nobis, quàm iſti propius acceſſerunt? Cedat eis igitur non ſolũ theologia illa fabuloſa, deorum criminib⁹ oblectans animos impiorũ, nec ſolum etiã illa ciuilis, vbi impuri dæmones terreſtribus gaudiis deditos populos deorũ nomine ſeducentes, humanos errores tanquã ſuos diuinos honores habere voluerunt: vbi ad ſpectandos ſuorũ criminum ludos, cultores ſuos tanquã ſuæ[a] vanitatis adminiſtratores habuerunt: vbi per eos ad ſuum cultũ ſtudiis immundiſsimis alios excitantes, & ſibi delectabiliores ludos de ipſis ſpectatoribus exhibentes. Vbi ſi qua velut honeſta geruntur in tẽplis, coniuncta ſibi theatrorum obſcœnitate turpantur, & quæcunque turpia geruntur in theatris, cõparata ſibi templorũ fœditate laudantur. Et ea quę Varro ex his ſacris, quaſi ad cœlum & terram rerumq; mortalium ſemina & actus interpretatus eſt,
B quia nec ipſa illis ritibus ſignificãtur, quæ ipſe inſinuare conatur, & ideo veritas conantem nõ ſequitur. Et ſi ipſa eſſent, tamen animæ rationali ea, quæ infra illã naturæ ordine conſtituta ſunt, pro deo ſuo colenda non eſſent: nec ſibi præferre debuit, tanquã deos eas res, quibus ipſam prætulit verus de⁹, & ea quæ Numa Pompilius reuera ad ſacra eiuſmodi pertinentia ſecum ſepeliendo curauit abſcõdi, & aratro eruta ſenatus iuſsit incendi. In eo genere ſunt etiam illa, vt aliquid de Numa mitius ſuſpicemur, quæ Alexander Macedo ſcribit ad matrem[b] ſibi à magno antiſtite ſacrorum Aegyptiorũ quodam leone patefacta. Vbi non Picus & Faunus, & Aeneas, & Romulus, vel etiã Hercules, & Aeſculapius, & Liber Semele natus, & Tindaridæ fratres, & ſi quos alios ex mortalibus pro diis habent, ſed ipſi etiã maiorum gentium dij, quos Cice. in Tuſcu. tacitis nominibus[c] videtur attingere: Iupiter, Iuno, Saturnus, Vulcanus, Veſta, & alij plurimi, quos Varro conatur ad mundi partes ſiue elementa transferre, homines fuiſſe pro-
C duntur. Timẽs enim & ille quaſi reuelata myſteria, petens admonet Alexãdrum, vt cum ea matri conſcripta inſinnauerit, flammis iubeat concremari. Non ſolũ ergo iſta quæ duæ theologiæ continent, fabuloſa ſcilicet & ciuilis Platonicis philoſophis cedãt, qui verũ deum, & rerum authorem & veritatis illuſtratorem, & beatitudinis largitorem eſſe dixerunt. Sed alij quoque philoſophi, qui corporalia naturæ principia corpori deditis mentibus opinati ſunt, cedant his tantis & tanti dei co-
† alidàs viris. gnitoribus veris, † vt Thales in humore, Anaximenes in aëre, Stoici in igne[d], Epicurus in atomis, hoc eſt, minutiſsimis corpuſculis, quæ nec diuidi, nec ſentiri queunt, & quicũque alij quorum enumerationi immorari non eſt neceſſe: ſiue ſimplicia, ſiue coniuncta corpora: ſiue vita carẽtia, ſiue viuẽtia, ſed tamen corpora, cauſam principiumq; rerũ eſſe dixerũt. Nam quidã eorum à rebus non viuis[e] res viuas fieri poſſe crediderũt, ſicut Epicurei. Quidam vero à viuente quædam viuentia[f], quædã non viuentia, ſed tamen à corpore corporea. Nam Stoici ignem[g], id eſt corpus vnum ex his quatuor elementis, quibus viſibilis mundus hic conſtat, & viuentem, & ſapientem, & ipſius mundi fabricatorem atque omnium, quæ ſunt in eo, eumq; omnino ignem deum eſſe putauerunt. Hi & cæteri ſimiles eorum, id ſolum cogitare potuerunt, quod cum eis corda eorũ ob- D
ſtricta carnis ſenſibus fabulata ſunt. In ſe quippe habebant[h], quod non videbant, & apud ſe imaginabantur, quod foris viderant, etiã quando non videbãt, ſed tantummodo cogitabant. Hoc autem in conſpectu talis cogitationis iam non eſt corpus ſed ſimilitudo corporis. Illud autem vnde videtur in animo hæc ſimilitudo corporis, nec corp⁹ eſt, nec ſimilitudo corporis: & vnde videtur [in animo hæc ſimilitudo corporis] atque vtrũ pulchra an deformis ſit iudicatur, profecto eſt melius quàm ipſa quæ iudicatur. Hæc mens hominis & ipſa rationalis animæ natura eſt, quæ vtique corpus non eſt, ſi iam illa corporis ſimilitudo cũ in animo cogitãtis aſpicitur atq; iudicatur, nec ipſa corpus eſt. Non eſt ergo, nec terra, nec aqua, nec aër, nec ignis: quibus quatuor corporib⁹, quæ dicũtur quatuor elementa, mundũ corporeum videmus eſſe compactũ. Porrò ſi noſter animus corpus non eſt: quo modo deus creator animi corpus eſt? Cedant ergo & iſti, vt dictũ eſt, Platonicis, cedant & illi quos quidem puduit dicere deum corpus eſſe[i], verũtamen eiuſdem naturæ cuius ille eſt, animos noſtros eſſe putauerunt. Ita non eos mouit tanta muta- E
bilitas animæ, quã dei naturæ tribuere nefas eſt. Sed dicunt: corpore[k] mutatur animæ natura: nã per ſeipſam incõmutabilis eſt. Poterant iſti dicere, corpore aliquo vulneratur, ſ caro: nam per ſeipſam inuulnerabilis eſt. Prorſus quod mutari non poteſt, nulla re poteſt, ac per hoc quod corpore mutari poteſt, aliqua re poteſt, & ideo incommutabile recte dici non poteſt.

CVltores ſuos tanquam ſuæ.) Alibi ſic legitur: cultores ſuos tanquã ad ſuum cultum ſtudiis im. excitatos. b Quæ Alexander Macedo ſcribit ad matrem.) Cyprianus de idolorum vanitate, vbi dicit deos omnes gentium homines fuiſſe: Hoc, inquit, ita eſſe Alexander magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus à ſacerdote ſecretum maiorum regum memoria ſeruata ſit, inde colendi & ſacrificandi ritus inoleuerit. c Sed ipſi etiam maiores gentium dij quos Cicero in Tuſcu. tacitis nominibus.) Legendum maiorum gentium dij. Tarquinius Priſcus quintus Roma. rex, veteri ſenatui centum ſenatores adiecit, vt in eo ordine maiores vires obtineret. Hi ſunt minorum gentium patres dicti: priores illi, maiorum ita μεταφορικῶς Cicero præcipuos illos & vetuſtate cõfirmatos deos maiorũ gentium vocat. Hoc dicto primo Tuſcu. quæſt. Si vero ſcrutari vetera, & ex iis, ea quæ ſcriptores Græciæ prodiderunt eruere coner, illi ipſi maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperiantur. Hæc Cic. docens animos hominũ eſſe immortales, eóſque eſſe, quos pro diis colim⁹, cum corpore ſoluti in cœlũ euolarunt. Tales eſſe Romulum, Herculem, Liberũ Semele natum, Tindaridas, hoc eſt, Caſtorem, & Pollucem, matrem Matutam, ac totum prope cœlũ, hominibus eſſe completum. In leg. idem Cic. deos maiorum gentium vocat eos, qui cœleſtes ſemper ſunt habiti adſcriptitios dicit, quos in cœlum merita vocarunt. d Stoici in igne.) Cice. in lib. de nat. de. Stoici, inquit, omnem vim dicunt eſſe ignem, Heraclitum, vt veriſimile eſt ſecuti, & Zeno princeps illorum naturam, quam eandem deum putauit ſic finit: ignem artificioſum ad gignendum progredientem via. e Nam quidam eorũ à rebus non viuis.) Epicurei ex atomis temere volitantibus, & fortuito coëuntibus homines & reliqua conſtari animantia dicebant. f Quidam vero à viuente, quędã viuẽtia.) Sic eſt legendum ex ſcriptura antiquorũ codicum: Quidam vero à viuente quidem, & viuentia & non viuentia, ſed tamen à corpore corpora. g Nam Stoici ignem.) De hoc plurima Cice. ij. de nat. deo. h In ſe quippe habebant.) Animum ſuũ incorporalem imaginari non poterant, ſed tantũ corporalia, nec ea quæuis, ſed quæ aliquando ſub ſenſus noſtros venerunt. Decantatum illud eſt in ſcholis etiam pueris, nihil eſſe in mente, quod prius nõ fuerit in ſenſu: hoc eſt, mentem noſtrã nihil cogitare poſſe, quod circũueſtitum nõ ſit aliqua ex his reb⁹, quas aliquãdo ſenſu percepit. ita res ex ſe incorporeas corporaliter cognoſcimus, & res corporales, quas nunquã vidimus, cum animo & cogitatione intuemur, ea forma facieque inſpicimus qua erunt aliæ res, quas vidimus. vt ſi quis cum Romã nunquam viderit, de ea cogitet, muros, templa, ædificia illi affinget, quæ vel Pariſiis, vel Louanij, vel Valẽtię inſpexit. Docet deinde Auguſtin⁹ cogitationes hominũ eſſe incorporeas, ſenſúſque internos animi à quibus cogitationes fiunt, & cogitationibus & corporib⁹ vniuerſis anteſtare: cuius animi mentíſque cum ſit parens ipſe deus, colligitur non corpus eſſe deum, ſed rem aliquam & cunctis corporibus, & animis quoque præſtantiorem.
i Cedant & illi quos puduit dicere deum corpus eſſe.) Cicero primo de nat. de. Nam Pythagoras, qui cenſuit deum eſſe animum per naturam rerum intentum & commeantem, ex quo noſtri animi caperentur, non

Maiorum gentiũ dij.

G vidit diſtractione humanorum animorum diſcerpi & lacerari deum, & cum miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum dei partem eſſe miſeram, quod fieri non poteſt. Plato vero animos noſtros de ſubſtantia aſtrorum deciſos putat, & eodem redituros, ſi puri ex hac vita diſceſſerint, vnumquenque ad aſtrum, è quo eſt deſumptus: cúmque ſydera ex elementis quatuor ſint coagmentata, & animas ipſas eiuſdē eſſe cōſtitutionis ac naturæ, tametſi longe diuerſæ rationis, quàm ſit iſta corporum ex elementis compoſitio. k Sed dicunt corpore.) Virgil. iiij. Georg. & vj. Aeneid. opinionem Pythagoricam adducit, ex deo, id eſt, anima mundi canens: Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas, & ad eam poſt mortem redire. Sed quoniam dubitari poſſet, qui fit, vt cum omnes animæ de eodem principio ſint deriuatæ, non omnes eodem intelligant modo, & ſapiant, & ratione vtantur: idcirco à corporibus hæc manare diſcrimina oſtendit, non ab animis ipſis. ſic enim inquit:

Principio cœlum & terras, campóſque liquentes,
Lucentemque globum lunæ Titaniáque aſtra
Spiritus intus alit, totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudúmque genus vitæque volantum:
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreníque hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiúntque, dolent, gaudéntque, nec auras
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & corpore cæco.

Quæ omnia declarat ipſe Seruius Grammaticus. Porphyrius iiij. de ſacrificiis compati animam cum corpore ex Pythagorica diſciplina concedit, & è corpore bene aut ſecus affecto aliquid in animum redūdare, permutari tamen ex hoc animæ naturam negat.

De Platonicorum ſenſu in ea parte philoſophiæ, quæ phy-
H *ſica nominatur. Caput VI.*

Viderunt ergo iſti philoſophi, quos cęteris non immerito fama atq; gloria prælatos videmus, nullum corpus eſſe deum,[a] & ideo cūcta corpora tranſcenderunt quærentes deum. Viderunt quicquid mutabile[b] eſt, non eſſe ſummum deum: & ideo omnem animam mutabilẽſque omnes ſpiritus tranſcenderunt, quęrentes ſummum deum. Deinde viderunt omnem ſpeciem[c] in re quacūque mutabili, qua eſt quicquid illud eſt, quoquo modo & qualiſcunq; natura eſt, nō eſſe poſſe niſi ab illo, qui vere eſt, quia & incommutabiliter eſt. Ac per hoc ſiue vniuerſi mūdi corpus, figuras, qualitates, ordinatúmque motum, & elementa diſpoſita à cœlo vſque ad terram, & quæcunque corpora in eis ſunt, ſiue omnem vitam: vel quæ nutrit, & continet, qualis eſt in arboribus: vel quæ & hæc habet, & ſentit, qualis eſt in pecoribus: vel quæ & hæc habet, & intelligit, qualis eſt in hominibus: vel quæ nutritorio ſubſidio non indiget, ſed tātum continet, ſentit, intelligit, qualis eſt in angelis, niſi ab illo eſſe non poſ-
I ſe, qui ſimpliciter eſt. Quia non aliud illi eſt eſſe,[d] aliud viuere, quaſi poſſit eſſe non viuens: nec aliud illi eſt viuere, aliud intelligere, quaſi poſſit viuere nō intelligens: nec aliud illi eſt intelligere, aliud beatum eſſe: quaſi poſſit intelligere, & non beatus eſſe: ſed quod eſt illi viuere, intelligere, beatum eſſe, hoc eſt illi eſſe. Propter hanc incōmutabilitatem & ſimplicitatem intellexerūt eum, & omnia iſta feciſſe, & ipſum à nullo fieri potuiſſe. Cōſyderauerunt enim quicquid eſt, vel corpus eſſe vel vitam, meliúſque aliquid vitam eſſe,[e] quàm corpus, ſpeciémque corporis eſſe ſenſibilem, intelligibilem vitæ. Proinde intelligibilem ſpeciem ſenſibili prætulerunt. Senſibilia dicimus, quæ viſu tactúque corporis ſentiri queunt: intelligibilia quæ conſpectu mentis intelligi poſſunt. Nulla eſt enim pulchritudo corporalis, ſiue in ſtatu corporis, ſicut eſt figura, ſiue in motu, ſiue eſt cantilena, de qua non animus iudicet. quod profectò non poſſet niſi melior in illo eſſet hæc ſpecies, ſine tumore molis, ſine ſtrepitu vocis, ſine ſpacio vel loci vel temporis. Sed ibi quoque niſi mutabilis eſſet, nō alius alio melius de ſpecie ſenſibili iudicaret: melius ingenioſior quàm tardior, melius peritior quàm imperitior, melius exercitatior quàm minus exercitatus, & idem ipſe vnus K
cum proficit melius vtique poſtea quàm prius. Quod autem recipit maius & minus, ſine dubitatione mutabile eſt. Vnde ingenioſi & docti & in his exercitati homines facilè collegerunt, non eſſe in eis rebus primam ſpeciem, vbi mutabilitas eſſe conuincitur. Cùm igitur in eorum conſpectu & corpus & animus magis minúſque ſpecioſa eſſent, & ſi omni ſpecie carere poſſent omnino nulla eſſent, viderunt eſſe aliquid vbi prima eſſet incommutabilis ſpecies, & ideo nec comparabilis: atq; ibi eſſe rerum principium rectiſsime crediderūt, quod factum nō eſſe, & ex quo facta cūcta eſſent. Ita quod notum eſt dei ipſe manifeſtauit eis, cum ab eis inuiſibilia eius, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpecta ſunt: ſem- *Roma. 1.*
piterna quoq; virtus eius & diuinitas, à quo etiam viſibilia & temporalia cuncta creata ſunt. Hæc de illa parte quam phyſicam, id eſt, naturalē nuncupant, dicta ſint.

a Nullum corpus eſſe deū.) Hoc Alcinous in doctrina Platonis ſic arguit: Si corpus deus eſſet, ex materia & forma componeretur. nam omne corpus ex his duobus conflatum eſt: ita ſimile id eis fit, quarum particeps eſt latenti quadam ratione & modo. Abſurdum vero eſt ex materia & ſpecie componi, quādo quidem neque ſimplex tunc eſſet, neque principium, idcirco omni corpore vacat. L *Deus non eſt corpus.*
Accedit hoc quod ſi corpus eſt, ex materia conſtet neceſſe eſt: quid ergo? ignis erit deus? an aër? terra, an potius aqua? quodcunque horum ſit, principium certe non erit: quin potius minus ac poſterius quiddam materia ipſa, ex qua conſtabit: nefanda hæc ſunt, deum ergo incorporeum eſſe dicendum eſt. Profecto ſi eſt corpus, genitus erit, & corruptioni obnoxius ac morti: ſed hæc omnia quàm longiſsime à deo abſunt. Hæc Alcinous. b Viderunt quicquid mutabile.) Platoni in Timæo deus dicitur ἕν ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον, id eſt, vnum idem, & ſemper ſui ſimile, vt vertit Cicero. Alcinous ex intelligibilibus ſubſtantiis vnā, deum vt ſit neceſſe eſſe ait. Ex iſtis mentem eſſe ea, quę mens non eſt, potiorem: at ex his mentem, quæ eſt in perpetuo actu præſtare illi, quæ in potentia: talem igitur neceſſe eſt deum eſſe. c Viderunt omnem ſpeciem.) Speciem hic vocat Latino more formam, Græce εἶδος, ſic Cicero & alij. d Quia non aliud illi eſt eſſe.) Alcinous idem deus ipſe ſupremus, æternus, ineffabilis, ſeipſo perfectus, nullius rei indigus, ſempérque & vndique abſolute perfectus, diuinitas, eſſentiæ ratio, veritas, harmonia, bonum exiſtit. Neque vero hæc ita dinumero, vt inter ſe ipſa diſiungam, immo vt vnum potius cuncta cōſidero. hæc ibi. Tametſi poſt paulum indicibilem deum eſſe ait, & qui ſola capi mente queat. Neque enim genere tenetur, nec ſpecie, neque differentia, nec inhæret ei quippiam: malum nefas eſt dicere, atqui ne bonum quidem, quandoquidem bonus eſſet participatione bonitatis, nec in eum cadit differentia, nec inhærens vllum. Similem opinionem ſecutus Dionyſius theologus, negat in deo ſapientiam, vitam, & intellectū eſſe. Sunt enim hæc nomina priuatarum & particularium perfectionum, cuiuſmodi in deo nullam eſt reperire. Videntur hæc eſſe ex ſententia Platonis, qui in Phædone pulchrum omne participatione pulchri tale eſſe docet. verum ibi excipit pulchrum ipſum, per quod deum, & ideam pulchritudinis haud dubie ſignificat, vbi pulchritudinis omnis eſt fons. e Meliúſque aliquid vitam eſſe.) Animam appellat vitam ſicut Ariſtoteles ἐντελέχειαν q. perfectionem, aut ἐνδελέχειαν, id eſt, perennem quēdam M
actum. Nam vtrunque dici poſſe video, Plato autem animas cum dicit, ſolas videtur rationales velle intelligi.

Quanto excellentiores cæteris in logica, id eſt, rationali philoſophia Platonici ſint habendi. Caput VII.

Quod autem attinet ad doctrinam,[a] vbi altera pars verſatur, quæ ab eis logica, id eſt rationalis vocatur, abſit vt his comparandi videātur, qui poſuerūt iudiciū veritatis in ſenſibus corporis, eorumq; infidis & fallacibus regulis omnia quæ diſcuntur metienda eſſe eēſuerunt, vt Epicurei,[b] & quicunque alij tales, vt etiam ipſi Stoici. Qui cum vehemēter amauerint ſolertiam diſputandi,[c] quam dialecticā nominant, à corporis ſenſibus eam ducendam putarūt. Hinc aſſerentes animum concipere notiones, quas appellant ἐννοίας,[d] earum rerū ſcilicet, quas definiendo explicant, hinc propagari atque cōnecti totam diſcendi docendiq; rationem. Vbi ego multum mirari ſoleo,[e] cū pulchros dicant[f] non eſſe, niſi ſapiētes, quibus ſenſibus corporis iſtam pulchritudinē viderint, qualibus oculis carnis formam ſapiētiæ decuſq; conſpexerint. Hi vero quos merito cæteris anteponimus,[g] diſcreuerūt ea, quæ

mente

A mente conſpiciuntur ab iis, quæ ſenſibus attinguntur, nec ſenſibus adimentes, quod poſſunt, nec eis dantes vltra quàm poſſunt. Lumen autem mentium eſſe dixerunt[h] ad diſcẽda omnia, eundemq́; ipſum deum à quo facta ſunt omnia.

a Qvod autem attinet ad doctrinam.) Plato orationem in quinque partes diſtribuit, in ciuilem, quo vtuntur in concionibus ij, qui in repu. verſantur: oratoriam, in quo ſunt demonſtratiua ratio, & iudicialis, cõtinẽtque laudem, vituperium, accuſationẽ & defenſionem. Tertia ſpecies dicitur ſermo, quo priuati confabulantur. Quarta eſt artificum, quum de ſuis rebus illi diſſerunt. Quinta eſt dialectica, in qua ſunt altercationes & dialogiſmi reliqui, qui ex interrogatione & reſponſione cõſtant. Sunt qui hoc genus orationis ad Platonẽ inuentorem referant, vt Fauorinus, alij, vt Ariſtoteles, ad Alexamenum Teium. Nõ deſunt qui ad Zenonem Eleatem. Platonem certè excoluiſſe & ornaſſe dialogos conſtat, refeciſſeq́; omni genere lepõrum, argutiarũ, & eruditionis, in quib[9] & ſi formulæ dialecticæ artis non traduntur, ſunt tamẽ omnia præcepta illius artis re ipſa expreſſa, & quo modo vtendum ſit eis, oſtenſum. Demonſtrat enim in Timæo cauillãdi ſpecimina, in Euthydemo ſunt tradita, vnde Ariſtoteles nõ pauca in ſuos Elenchos tranſtulit. Inductio verò Socratica omniũ eſt potẽtiſſima, à quo videtur manaſſe: nullus enim vſus eſt vnquã ea dexterius. Vnde illam Quintilia. oratori ſuo vti petat, præcipit. b Vt Epicurei.) Epicurus ſolem nõ maiorem, quàm videatur, dixit, & ſi vnus ſenſus ſemel fallax, ei nõ amplius aſſentiendum. Cicero & Plutarchus lib. iiij. placitorum. Stoici ſenſus quidem veros, viſorũ autem quædã vera, quædam vana. Epicurus omnẽ ſenſum, omne viſum verũ, opinionum autem partim veras, partim falſas, & de Zenone Cicero in Acade. quæſt. inquit: Sed ad

B hæc quæ viſa ſunt, & quæ ſi accepta ſenſibus aſſenſionẽ adiungit animorum, quã eſſe vult in nobis poſitam, & voluntariam. Viſis non omnibus adiungebat fidem, ſed iis ſolum, quæ propriam quandã haberent declarationem earum rerũ, quæ viderentur. c Qui cum vehementer amauerũt ſolertiam diſputandi.) De Stoicis loquitur: nam Epicurei totam dialecticam tanquam inutilem & vanam repudiauerunt. Stoici ſe in dialectica acerrime exercuere. De qua multa ſunt à Zenone, Cleanthe, & Chryſippo principibus diſciplinæ conſcripta: cæterum non in omni dialectica, ſed ea quæ eſt de iudicio. inuentionem enim magna ex parte reliquerunt, vt Cicero in Topicis inquit. d Concipere notiones quas appellant ἐννοίας.) Hæ ſunt primæ rerum intelligentiæ, quas etiam καταλήψεις nominant, id eſt, cõprehenſiones. Hæ nanque primæ donantur homini à natura: vnde rerum multarũ magnarumq́; oritur cognitio, & peritia, & has notiones fieri ex viſis, quæ cõprehenſa & comprobata eſſent, tenerẽturque tanquã manu, vnde non ſcientia modo manaret, ſed inſcitia quoque, & media inter ambas opinio. Inchoatas intelligẽtias idem dicit Cicero, & προλήψεις ait primũ ab Epicuro vocatas, ceu quis dicat anteceptam animo rei quãdam informationem, ſine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec diſputari poſſit. Sed eo vocabulo video & Stoicos vſos, quod Cicero vertit anticipationẽ, quam Chryſippus, vt Laërtius refert, definiuit naturalem intelligentiam earum rerum, quæ vniuerſaliter ſunt. e Vbi ego multũ mirari ſoleo.) Arguit Auguſtinus eos, qui iſta peperérunt, plus aſſenſos ſenſibus mentis quàm corporis. f Cum pulchros dicant.) Vnum ex paradoxis Stoicis. g Hi vero quos merito cæteris anteponimus.) Cicero primo Acade. Platonem ita res naturę tractaſſe ſcribit, vt ſenſibus adimeret iudicium veritatis, ſoli mẽti tribueret, idoneámque faceret cui crederetur, quia ſola cerneret, id quod ſemper eſſet ſimplex, & vnius modi, & tale quale eſſet. h Lumen autem mentium eſſe dixerunt.) Solem hunc viſibilem eſſe viſus lumen ad videndum, principem

C vero mundi lumen animorum mentiúmque ad intelligendum, ſciendum, ſapiendum, iudicandum: idcirco lumina vniuerſi patrem eſt, nam & illius interioris intelligibilis, & hui[9] exterioris viſibilis, ſicut antea in Platone oſtendi. Idem Alcinous in doctrina Platonis docet.

Quod etiam in morali philoſophia Platonici obtineant principatum. *Cap. VIII.*

Reliqua eſt pars moralis, quam Græco vocabulo dicũt ἠθικὴν, vbi quæritur de ſummo bono: quo referẽtes omnia, quæ agimus, & quod nõ propter aliud, ſed propter ſeipſum appetẽtes, idq́; adipiſcentes, nihil quo beati ſimus vlterius requiramus. Ideo quippe & finis eſt dictus, quia propter hunc cætera volumus: ipſum autem non niſi propter ipſum. Hoc ergo beatificum bonũ, alij à corpore[a], alij ab animo[b], alij ab vtroque[a] in homine eſſe dixerunt. Videbant quippe ipſum hominem conſtare ex animo & corpore, & ideo ab alterutro iſtorum duûm, aut ab vtroq́; bene ſibi poſſe eſſe credebant: finali quodam bono quo beati eſſent, quo cuncta quæ agebant referrent, atque id cum forent adepti quò referendum eſſet vltra nõ quærerent. Vnde illi qui dicũtur addidiſſe tertium genus[d] bonorum, quod appellatur extrinſecus: ſicuti eſt honor, gloria, pecunia, & ſi quid huiuſmodi, non ſic addiderunt vt finale eſſet, id eſt, propter ſeipſum appetendum, ſed propter aliud bonum, quo eſſet hoc genus bonum bonis: malum autem malis. Ita bonum hominis, qui vel ab animo, vel à corpore, vel ab vtroque expetiuerunt, nihil aliud quàm ab homine expetendum eſſe putauerunt. Sed qui id appetiuerunt: à corpore, à parte hominis deteriore: qui vero ab animo, à parte meliore: qui autem ab vtroq́;, à toto homine. Siue ergo à parte qualibet, ſiue à toto homine, nõ niſi ab homine. Nec iſtæ differentiæ, quoniam tres ſunt: ideo tres, ſed multas diſſenſiones philoſophorum ſectáſque fecerunt, quia & de bono corporis, & de bono animi, & de bono vtriuſque diuerſi diuerſa opinati ſunt. Cedant igitur hi omnes illis philoſophis, qui non dixerunt beatum eſſe hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, ſed fruentem deo. Non ſicut corpore vel ſeipſo animus, aut ſicut amico amicus, ſed ſicut luce oculus[e]. Si aliquid ab his ad illas ſimilitudines afferendum eſt, quod vel quale ſit ſi deus ipſe adiuuerit, alio loco quãtum per nos fieri poterit, apparebit.

D

a Alij à corpore.) Vt Epicurus, & Ariſtippus, & nationes philoſophorũ, quæ ab his manarunt. b Alij ab animo.) Vt Stoici. a Alij ab vtroque.) Vt Caliphо, Polemon, & Diodorus. d Vnde illi qui dicuntur addidiſſe tertium genus.) Sæpenumero locutus eſt Auguſti. de tricipiti bonorum genere, animi, corporis, & externorum: quam diuiſionem Ariſtoteles in libris moralibus poſuit, & Peripatetici multum habent in ore. Sumpta eſt ex Platone pleriſque in locis, vt proximo libro explicabo. e Sed ſicut luce oculus.) E Plato in libris de Repub. & Legib[9], & Phædone, cognitionem veritatis ſummum hominibus bonum eſſe affirmat: quæ cum perfecte contingere in hac vita nequeat, fit vt difficile putet viuentium aliquem vere poſſe beatum dici, magnam tamen eſſe ſpem, vt eam cognitionẽ aſſequamur vita functi: liberi iam corporis vinculis & impedimento ad res mente cõprehendendas maximo. Cum ergo vita deceſſerimus, ſi modo purgati exeamus, tunc verum ipſum, & id quod ὄντως, id eſt vere eſt, deum videlicet intuentes, fruemur re nobis tantopere concupita, hoc eſt, veritate, & ſciẽtia rerum omnium. Itaque ſicut oculis virtus munusque nullum ſit, ſi lux abſit, ipſeq́; in tenebris agens ſempiterno mœrore malóque affectus deſideat: ſin vero accedat rebus ſol ipſe, fungatur vi & vita ſua, magnoque cũ gaudio ſpectet & agat. Sic intellectus noſter corpore ſolutus, ſi deſit ei lux veritatis dei, torpeat, mœreátque neceſſe eſt: ſi adſit, lætetur & fruatur ea luce, in qua inſunt viuæ expreſſæq́; rerum omnium ſpecies: quo fit vt nec in voluptate tantum ſit menti noſtræ gaudij ac fœlicitatis, nec cum nobis ipſi placemus, ac veluti nobis ipſi fruimur, quantum in contemplatione illius vere exiſtentis & ſummi boni, perfectáque, vt inquit Plato, puræ ſapientiæ diuini luminis aſſecutione. Ideo cum abſolute beata eſt anima, non primum vt pulchro & charo fruitur deo, in quo eſt voluptas, qui actus eſt voluntatis, ſed vt vero, qui eſt intellectus. Tametſi mox pulchritudo conſequitur, & ſtatim voluptas, vt in Philebo diſtinguit, nec ſeiunctа hæc poſſunt eſſe. Nemo enim deum nouit, quin admiretur, & F cognita pulchritudine bonóque amet magna cum oblectatione. Hæc ex placitis Platonis, qui rerum inſpectioni ſemper primas attribuit partes, illúdque facturas dicit beatorum animas, cum è corporibus euolauerint. Hæc eſt beatitudo, quam iis qui ſancta vixerint promiſit, ad hanc vocat, ad hanc cohortatur, & excitat. Ita quam ſententiam Academici & Peripatetici pedibus & verbis ierunt, vt Ariſto. a. Ethi. & Cicer. v. de finibus docent.

De ea philoſophia, quæ ad veritatem fidei Chriſtianæ propius acceßit. *Cap. IX.*

Nvnc ſatis ſit commemorare Platonem determinaſſe[a] finem boni eſſe ſecundũ virtutẽ viuere, & ei ſoli euenire poſſe, qui noticiam dei habeat, & imitationem, nec eſſe aliam ob cauſam beatum. Ideoq́; non dubitat hoc eſſe philoſophari, amare deum: cuius natura ſit incorporalis. Vnde vtique colligitur tunc fore beatum ſtudioſum ſapientiæ, id enim eſt philoſophus, cũ deo frui cœperit. Quãuis enim non cõtinuo beat[9] ſit, qui eo fruitur, quod amat: multi enim amãdo ea, quæ amãda nõ ſunt, miſeri ſunt, & miſeriores cum fruuntur: nemo tamẽ beatus eſt, qui eo quod amat nõ fruitur. Nam & ipſi qui res nõ amandas[b] amãt,

G non ſe beatos eſſe amando putant, ſed fruendo. Quiſquis ergo fruitur eo quod amat, verúmque & ſummum bonum amat, quis eum beatum, niſi miſerrimus negat? Ipſum autem verum ac ſummum bonum Plato dicit deum, vnde vult eſſe philoſophum amatorem dei, vt quoniam philoſophia ad beatam vitam tendit, fruens deo ſit beatus, qui deũ amauerit. Quicunque igitur philoſophi de deo ſummo, & vero iſta ſenſerunt, quod & rerum creatarum ſit effector, & lumen cognoſcendarum, & bonum agendarum: quod ab illo nobis ſit & principium naturæ, & veritas doctrinæ: & fœlicitas vitæ: ſiue Platonici accommodatius nuncupentur, ſiue quodlibet aliud ſectæ ſuæ nomen imponant: ſiue tantummodo Ionici[c] generis, qui in eis præcipui fuerunt, iſta ſenſerint: ſicut idem Plato, & qui eum bene intellexerunt: ſiue etiam Italici, propter Pythagoram, & Pythagoreos, & ſi qui forte alij eiuſdem ſententiæ indices fuerunt: ſiue aliarum quoque gentium, qui ſapiẽtes vel philoſophi habiti ſunt, Atlantici,[d] Libyci, Aegyptij,[e] Indi,[f] Perſæ,[g] Chaldæi,[h] Scythæ,[i] Galli[k] Hiſpani,[l] aliíque reperiũtur, qui hoc viderint, ac docuerint, eos omnes cæteris anteponimus, eóſq; nobis propinquiores fatemur.

H Quanuis enim homo Chriſtianus literis tantum eccleſiaſticis eruditus, Platonicorum forte nomen ignoret, nec vtrum duo genera philoſophorũ extiterint in Græca lingua Ionicorum, & Italicorum ſciat, non tamẽ ita ſurdus eſt in rebus humanis, vt neſciat philoſophos, vel ſtudium ſapientiæ, vel ipſam ſapiẽtiam profiteri. Cauet eos tamen, qui ſecundum elementa huius mundi philoſophantur[m] non ſecundum deum, à quo ipſe factus eſt mundus. Admonetur enim præcepto apoſtolico, fideliterque audit quod dictum eſt: Cauete ne quis vos decipiat per philoſophiam, & inanem ſeductionem, ſecundum elementa mundi. Deinde ne omnes tales eſſe arbitretur, audit ab eodem Apoſtolo dici de quibuſdã:

Ioan.1. *Coloſſ.2.*

Quia quod notum eſt dei, manifeſtum eſt in illis.[n] Deus enim illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim eius[o] à conſtitutione mundi per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque virtus eius & diuinitas.[p] Et vbi Athenienſibus loquens, cum rem magnam de deo dixiſſet, & quæ à paucis poſſet intelligi, quod in illo viuimus, mouemur & ſumus,[q] adiecit & ait: ſicut & veſtri quidam dixerunt: Nouit ſanè etiam ipſos in quibus errant cauere. Vbi enim dictum eſt, quod per ea quę facta ſunt, deus illis manifeſtauit, intellectu conſpicienda

Roma.1.

Act.17.

I inuiſibilia ſua, ibi etiam dictum eſt, non illos ipſum deum rectè coluiſſe, quia & aliis rebus, quibus non oportebat, diuinos honores, illi vni tantum debitos detulerunt. Quoniam cognoſcentes deum, non ſicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Dicentes enim ſe ſapiẽtes eſſe, ſtulti facti ſunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrũ, & quadrupedum, & ſerpentium. Vbi & Romanos,[r] & Græcos,[s] & Aegyptios, qui de ſapientiæ nomine gloriati ſunt, fecit intelligi. Sed de hoc cum iſtis poſtmodum diſputabimus. In quo autem nobis cõſentiunt, de vno deo huius vniuerſitatis authore, qui non ſolum ſuper omnia corpora eſt incorporeus, verumetiam ſuper omnes animas incorruptibilis, principium noſtrum, lumen noſtrum, bonum noſtrum: in hoc eos cæteris anteponimus.

Roma.1.

Ibidem.

Platonis ſententia

a NVnc ſatis ſit commemorare Platonẽ determinaſſe.) Homo venerabilis & ſancta doctrina Plato, cum in aliis penè rebus cæteros omnes philoſophos vicit, tum verò in definiendo ſummo hominis bono ſeipſum quoque ſuperauit. Diuidit in primo de legibus bona in humana & diuina. Illa expertia dicit virtutis eſſe, hæc virtute cõmiſta & temperata. In Gorgia ſententia Socratis eſt, in doctrina & virtute ſitam eſſe beatam vitam, pronunciatque bonos beatos, improbos miſeros. Idem in Menexeno, idem ſexcentis locis, cum illud tam perpetuum conſtánſque ſit apud Plat. ſolum honeſtum pulchrúmque bonum eſſe. Cætera quæ appellantur bona, virtute ſi careant, ingentem eſſe poſſeſſori perniciem. Sed hæc Platoni communia cum quibuſdam, & hactenus ſequari diſſimilibus videri poſſet efferat ſe ipſe altius, & relinquat humi cæteras ſapientium ſcholas. Philebus eſt de ſummo bono dialogus, vel vt alij inſcribunt περὶ τῆς ἡδονῆς, hoc eſt, de voluptate. In eo ſex ſtatuuntur bonorum velut ordines gradúſque. In ſecundo ſunt, σύμμετρον καὶ καλὸν καὶ τέλεον, καὶ ἱκανὸν, καὶ πάνθ᾽ ὁπόσα τῆς γενεᾶς ταύτης ἐστὶν, id eſt, commenſuratum, & pulchrum, & perfectum, & ſufficiens, & quæcunque ſunt eiuſdem velut ſtirpis. In tertio ordine, νοῦν καὶ φρόνησιν τιθεὶς οὐκ ἂν μέγα τι τῆς ἀληθείας παρεξέλθοις, id eſt, ſi mentem poſueris & ſapientiã, non procul à veritate aberrabis. In quarto ἃ τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἔθεμεν, ἐπιστήμας τε καὶ τέχνας καὶ δόξας ὀρθὰς λεχθείσας. Quæ animæ ſunt ipſius ponimus, ſcientias, artes, & rectas opiniones. Porrò in primo ordine locat μέτρον, καὶ μέτριον, καὶ καίριον, id eſt, menſuram, & moderatum, & opportunum, quæ omnia deum eſſe putandum commenſurationẽ vniuerſorum, cuius cauſa eſſe omnia, atque eum eſſe bonorum omnium cauſam, & authorem, ad Dionyſium ſcribit, & in Epinomide, & lib. ij. de Repu. libro vero ſexto ſummum bonum & boni ideam vocat. Propterea in philoſophia Platonis Apuleius deum beatum & beatificum nominat. Et Speuſippus in definitionib. Platonis deum, ait ζῷον, ἀθάνατον, αὔταρκες πρὸς εὐδαιμονίαν, οὐσίαν ἀΐδιον, τῆς τ᾽ ἀγαθοῦ φύσεως αἰτίαν. Viuens, immortale, ad beatitudinem ſufficiens, eſſentiam ſempiternam, naturæ ipſius boni cauſam. huius tanti boni contemplatione Plato beatum fieri hominem ait. In Conuiuio enim Diotima ſapientiſſima fœmina iubet Socratem totam animi intentionem ad orationem ſuam conuertere. Cúmque circa pulchrum verſari amorem docuiſſet, extrema oratione altiorem ſermonem ingreſſa, pulchrum quoddam ſtatuit, quod ſemper eſt, nec mutatione afficitur, vel decremẽtis minuitur, vel acceſſionibus fit maius, nec aliqua ex parte pulchrum eſt, cum aliunde ſecus habeat: aut alternante viciſſitudine pulchritudinẽ aliàs amittit, aliàs admittit: nec reſpectu alicui pulchrum, cum alia ratione turpe ſit, cuius pulchritudo, nec locis mouetur, nec ingeniis varie iudicãtium, nec vt pars pulchrũ eſt, nec vt id quod alteri adhæret. Sed ipſum per ſe cum ſemet eiuſdẽ formæ ſemper ens, vnde manat cæterarum rerum, quæ pulchræ nominantur, pulchritudo, ea lege, vt vel ortu aliarum rerum, vel caſu accreſcat illi aliquid, aut decedat, neu affectum aliquem recipiat, & mutationem. Hoc igitur ſanctum, pulchrum, & venerabile, cum quis per cæterorum pulchrorũ amorem ſublatus ſpectare cœperit, parum abeſt, quo minus faſtigium cõſecutus ſit. Sic ad amatoria rectà tenditur, hoc eſt, illuc vere duci: cũ quis ab iſtis pulchris ceu per gradus ad pulchrũ illud aſcendit, ab vno pulchro corpore in duo tranſiliens. Hinc in cætera pulchritudine prædita: iam ad pulchra omnia ſtudia, quibus pulchris ſuccedere diſciplinas oportet, ex quarum numero vna illa ſit princeps vnice complectenda, quæ ſolius eſt pulchri illius, vt eius cõtemplationem doceamur, hoc viuendũ modo eſt homini pulchro. Hoc ſi videris, ſordebunt tibi aurum, veſtes, & formoſa hominum corpora. Age vero quantæ fœlicitatis putas eſſe plenum, dari alicui: vt pulchrũ ipſum cernat ſyncerum, & purum putum, non corpore humano contectum & commiſtum, non colore nec mortalibus eiuſmodi nugis, ſed diuinum ipſum, ſui ſemper ſimile, ac conforme? Quæſo te, an non admirandam eſſe vitam eiuſce hominis cenſes, qui illud ſpectet, qui, quod oportet, intueatur, & cũ eo habitet? O ſolidę & germanę compotẽ virtutis, hancque ob cauſam præpotenti deo amicum, & ſi quis eſt alius immortalem? Hæc ſunt Diotimæ ſapientiſſimę ad Socratem verba, quibus Socrates ſe fidem habere profitetur, & laborare, vt hominum generi perſuaſum ſit, non eſſe humanæ naturæ quicquam ad poſſeſſionẽ pulchri huius amore conducibilius: ac ne quis ſatis ſibi putaret eſſe, ſi verbis philoſopharetur, aut ſi contemplaretur impura mente. Quanquam hoc non facile eſt factu, ac neſcio etiam an poſſibile apud Platonem, ſed tamen imitatorem dei beatum eſſe oportere volumine de legibus quarto docet: quo loco quum de amicis déque inuiſis deo diſputat, ſapientem virum dies ac noctes cogitare illud debere cenſet, quemadmodum deum ſequatur, illúmque ſibi potius quàm mortalium quenuis menſuram rerum & canonem præſtituat, præſtetq; ſe quàm maxime poterit, illius ſimilem. Neque enim aliter amicus vnquam erit dei. Porrò quid ſit eſſe dei ſimilem in Theæteto expreſſius, prudentem, iuſtum, ac ſanctum eſſe dicit. In epiſtola vero ad Hermiam & ſocios, ſi quis verè philoſophetur, eum affirmat cognitum ire deum, & eius patrem, quantum à fœlicibus hominibus fieri id poteſt. & in Epinomide περὶ τῆς ἡλ. λόγον loquens: Hunc inquit, in primis vnuſquiſque fœlis admiratur, hinc amore incenditur, vt intelligat, quantum facultas finit ingenij humani, perſuaſus hoc modo ſe optimam & fœliciſſimam vitam acturum, defunctum vero vita in ea venturum loca, quæ virtuti parata ſunt. Hæc Plato, qui maximam illam & conſummatam beatitudinem poſt vitam ſtatuit. In eodem namque opere ait, fieri non poſſe, vt homines in hac vita, præter admodum paucos, beati efficiantur, ſpem vero eſſe bonam, vt poſt vitam conſequatur quis ea omnia, quorum gratia vitam optime atque honeſtiſſime, quantum præſtari ab eo poterat, & traduxit, & depoſuit. & in fine voluminis: nefas, inquit, eſt deos negligere aperta iam & patefacta illorum omnium ratione. Hæc vero qui vniuerſa receperit, eum aſſero verè ſapientiſſimum, quem equidem & ioco & ſerio affirmo, quum deceſſerit de hac vita, non vulgari & communi cõditione, quemadmodum quum viueret, ſed ſingulari quadam futurum, beatiſſimum & ſapientiſſimum ſimul, & fortunatum redditum: & ſi quis ſiue in inſula, ſiue in cõtinente quapiam fortunatus ſic vixerit, eum quoque eis participem eiuſmodi ſempiternæ fœlicitatis

de ſummo bono.

K L M

A ciuitatis fore, tum etiam ſeu quis hæc quæ diximus exercuerit in vita publica, ſeu in vita priuata, eademq́; ſimiliter in deos egerit. Cæterũ quod initio dicebamus idem nobis nũc rurſum occurrit, dictũ ſine vlla dubitatione veriſſimũ, pauciſſimos ad perfectam illam beatitudinẽ in vita pertingere, quod à nobis nõ temere aſſertum eſt. Hæc in Epinomide. In extremo vero de Rep. Ecce itaq; tibi præmia & mercedes, quæ viro iuſto præter ea bona, quæ iuſticia ſecum affert à diis & hominibus tribuuntur, preclara ſanè & ſtabilia. Atqui ea omnia nihil neque numero ſunt, neq; magnitudine cenſenda, ſi cũ iis conferãtur, quæ mortuũ manent. In Phædone vero: Quocirca, inquit Socrates, interea dũ in vita ſumus ita nos ipſi parare debemus, vt quàm minimũ fieri poterit cũ corpore ſit nobis commercij, ita fiet, vt quadãtenus ad ſcientiã accedamus, cauebimuſq́; ab eius cõtagio, quouſq; nos deus ſoluat, vt puri & a corporis vicijs liberati cũ ſimilibus, vt par eſt, verſemur cognoſcamuſq́; per nos ipſos ea quæ integra & ſyncera ſunt, quod eſt verũ ipſum: quæ ſi ad hunc ſe modũ habent, magna ſpes eſt proficiſcentem quò nunc ego, ſi alibi vſquã, & ibi futurũ cõpotem rei, quã vt conſequeremur, tot perpeſſi ſumus in vita labores. & poſt. Si vere philoſophus eſt, illa apud eum opinio valere multum debet, vt nõ alibi purã ſapientiam cõſequi ſe ſperet, quàm poſt vitam. Hæc nobis pauca de multis ſunt collecta ad ſententiam Platonis oſtendendã, in quis plura ad verbũ conuerti, alia ſeruata ſententia poſui, quæ quũ ſint ex eodẽ ipſo Platone decerpta, ocioſum & ſuperuacaneum foret, ex Platonicis adſerre teſtimonia. b Nam & ipſi qui res nõ amandas.) Laurentium Vallam miror in dialectica negare eſſe aliud amorem, quam delectationem, quũ res ipſa in vita cõmuni contrarium apertè teſtetur: nam abſente amico, amor nobiſcum remanet, delectatio cum illo abit. Sed nõ eſt hoc vnicum in illo opere abſurdum. Porrò frui eſt oblectationem ex re aliqua percipere ſeu, vt Auguſtinus libro lxxx. quæſtionũ ſcribit, fruimur illa re de qua capimus voluptatem. De fructu & vſu dicemus libro vndecimo. c Siue tantũmodo Ionici.) Tametſi Plato multa à Pythagoreis accepit, tamẽ ex philoſophis Ionicis fuit. Propterea quòd Socratem magis
B quàm Architam vel Timæum ſecutus eſt. d Atlantici.) Hi loca incolunt in Africa ad Oceanũ ſita, quorũ antiquiſſim⁹ rex fuit Atlas Saturni frater, Cœli filius, qui quũ ipſe conſultiſſimus eſſet aſtrorum, & filium Heſperum inſigni humanitate & prudẽtia virũ eam artem edocuit, & pleroſque ex generis. Nam ſeptem filiarũ fuit pater, quæ diis heroibuſq́; nupſerunt, filioſque pepererunt, & virtute & gloria nõ inferiores parẽtibus. Docuit quoque nonnullos ex populo, à quibus ea ſcẽtia in interiorẽ Libyam manauit, ibique philoſophatus eſt Hercules. e Aegyptij.) Horũ

Aegyptij. philoſophia eſt peruet⁹. ſed à Chaldæis magna ex parte tradita, in primiſque ab Abraham, quãuis ipſi, vt Diodorus ſcribit, ad Iſim, Oſirimq́; Vulcanum, Mercurium, & Herculem referant. Vtrũque ſit, conſtat Aegyptios multa diuinitus de philoſophia præcepiſſe, multa quoque portentoſè ac mendaciter. f Indi.) Hi habuerunt ſuos philoſophos, quos Brachamanes appellabant: de quorũ vita & inſtitutis Philoſtratus in vita Apollonij permulta, & Strabo, & qui res geſtas Alexandri Macedonis memoriæ prodiderunt. g Perſæ.) Apud hos fuerunt Magi a Zoroaſtre inſtituti. h Chaldæi.) Peritiſſimi aſtrorum, diuinationũque, etiam ſacris operabantur, de quibus Diodorus libro tertio. i Scythæ.) Hi quoque philoſophati ſunt olim, & de generis antiquitate cum Aegyptiis certarũt: genus hominum forte, ſimplex, iuſtum, viciorũ & maliciæ ignarum, nactũ ingenio naturali, quod Græci magnificis illuſtribuſque diſciplinis nequiuerunt. De his Iuſtinus libro ſecundo. k Galli.) Fuerunt & apud Gallos Druydæ ſacerdotes, vt tradit Cæſar libro ſexto Commenta. Galliei belli, tum etiã poetæ, philoſophi, & theologi, quos Saronidas dicebant, ſicut Diodorus libro ſexto docet. Habuerunt & diuinatores, ad quos populus de ſuis negociis referebat: nec vllum ſacrificiũ fiebat, ſine philoſopho, hoc eſt, conſcio diuinæ naturæ: quorũ conſilijs omnia domi foriſq́; adminiſtrabantur. Philoſophi erant Druydæ, qui vt Strabo libro quarto narrat, præter cauſarũ naturalium ſcientiam, philoſophiam quoque moralem exercebant. l Hiſpani.) In ea terra antè quàm auri argentique venæ reperirentur, & bella ſunt perpauca geſta, & multi philoſophati, & populi ſanctiſſimis moribus viuere ſecuri quietique. Singuli populi à magiſtratu annuo regebantur viris præſtantiſſimis eruditione & probitate: æquo & bono tranſigebantur res, non legum numero: & ſi ſcriptæ aliquot dicuntur præcipuè apud Turdetanos magna vetuſtate temporis: lites cõtrouerſiæque inter ciues propè nullæ. Et omnes, ſi quæ erant de æmulatione virtutis, de natura deorum, de ratione naturæ, de moribus probi, eruditi homines ſtatis diebus publicè diſſerebant, vt fœminæ quoque intereſſent. Aſſerunt verò quidã montes metallis grauidi, & auro argentóque eliquata, cœperũt homines nouam atque inuſitatam admirari materiam. Hinc Phœnicibus, qui quæſtus gratia totũ orbem nauigiis peragrabant, oſtenſit opibus cum exigui precij rebus permutabant. Phœnices quæſtu facili magnóque domi oſtenſo, & ex ea regione, & ex reliqua Aſia Græciáque ingentem vim hominum ad cupiditatem promptarum diuitiarũ exciuerunt: ita modo numeroſis claſſibus, modo ſingulis, binis, terniſve onerariis nauibus Hiſpaniam ſubinde repetebãt. Plures vel ſoli vel cœli bonitate capti, alij metalla patriis penatibúſque præferentes in Hiſpania remanſere, qui ad ſe cognatos affinéſque alios aliis illectamentis pertraxerunt. Tum frequentes ex tota Aſia viciniſque inſulis in Hiſpaniam Coloniæ miſſæ. Hi rudes maliciæ ac viciorum populos Aſiana Græcáque docuere ſcelera. Hinc ſubito exorta Hiſpanis ſuorum metallorum admiratio, & cuſtodia: hinc lites, hine rapinæ, cædes primum priuatæ, & latrocinium paucorum, demum apertũ publicũque gentium inter ſeſe concurrentium, quod vocant bellum, ducibus alienigenis, & in primis Phœnicibus, tantorum non modo in præſens, ſed in poſterum quoque malorum authoribus & magiſtris: tum occurſum prauis morib⁹, tum deſitum æquo ac bono fide, & leges ferri cœptæ, conuerſiſque animis ad metallorum curam & negociationem variis gentibus belliſque in Hiſpa-

Brachamani. *Perſæ.* *Chaldæi.* *Scythæ.* *Druydæ.* *Hiſpani.*

C

niam ingruentibus, omiſſum eſt ſtudium philoſophiæ, artéſque illæ, vt cœli deſitæ, ita & ferè extinctæ ſunt, nam literis continebãtur perpaucis: auditione magna ex parte tradebantur, percipiebanturque, quarum reliquiæ pace à Romanis parta per aliqua meliora ingenia renouatæ, aduentu Gothorum, deinde Agarenorum ad vulgus peruenerunt. Reſtat ad huc monumenta quædam priſcorum temporum antiqua Græcis literis ac Latinis cõſignata, vnde ſpero me aliquando origines gentis meæ illuſtraturum. D
m Qui ſecundum elementa huius mundi philoſophantur.) id eſt, qui aliud nihil ſapiunt, quàm elementa mundi: qui ex ipſis, & ab ipſis omnia gigni interimíque, agi & gubernari arbitrantur, nihil aut perparum deo relinquentes, cuius arbitrij iuriſque ſunt omnia. n Quia quod notum eſt dei, manifeſtum eſt in illis.) διό τι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, cognobile dei manifeſtum eſt illis, quaſi quod de deo cognoſci poteſt ab homine. o Inuiſibilia enim eius.) Græcè ſic τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. κτίσις eſt creatio ipſa & res creata. Laurentius putat intelligendum inuiſibilia dei cognoſci de factura, q. de forma, & facie vniuerſi, quale illud eſt in Pſalmo: Cœli enarrant gloriam dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum: & Ariſtotelem multóſque alios philoſophos deum & eſſe & proſpicere mundo legimus deprehendiſſe ex cœli pulchritudine & conſtantia motus, vicibúſque temporum ac rerum, totáque ratione vitæ noſtræ, & ipſius vniuerſi, quæ omnia fieri non poſſe videbant, niſi ab aliquo principe ſapientiſſimo, & optimo, qui huic vniuerſitati præſideret. Auguſtinus hic κτίσεως vertit conſtitutionis, vt ſit intelligi ab hominibus illa recõdita ex operibus dei, quæ cernimus, idque iam inde, ex quo mundus eſt conditus, vt ſciamus, non iſtud vſu venire de cognoſcendo deo per opera, ex quo Chriſtus homines docuit, aut ex quo lex eſt Moſi data, ſed ex quo mundus eſt a deo genitus. Atque hic ſenſus videtur mihi cum Pauli dictis magis congruere, qui contra philoſophos hoc loco diſputat, quos ſignificat quocunque tempore, quacunque regione mundi vixerint, potuiſſe deprehendere deũ E
eſſe rectorem vniuerſorum, & parentem: ita id quod ſequitur, per ea quæ facta ſunt, ſic coniungimus, inuiſibilia dei conſpiciuntur, intellecta per ea quæ facta ſunt. p Sempiterna quoque virtus eius & diuinitas.) Non modo abſtruſiora illa de ſapientia & probitate, ſed hæc quæ magis elucent diuinitas & potentia: niſi quis mãlit auferri quoque, quemadmodum ſit Græce, vt ſit ſenſus: Hæc eſſe quæ conſpiciũtur, diuinitas & potentia: nam irrepſiſſe in Latinam interpretationem quoq; in cauſa fuit particula illa τε quæ ſolet coniunctionẽ ſignificare. q Quod in illo viuimus, mouemur & ſumus.) Veteres enim & animam mundi per vniuerſum fuſam dicere ζῆνα & aërem ipſum, idcirco vtrumcunque ſit, in eo nos & eſſe & moueri & viuere. Aratus quoque & vias, & fora, & portus, omnia denique Iouis eſſe plena dixit, quod interpres ad illam aëris facultatem refert. r Vbi & Roma.) Ro. & Græci hominum ſimulachra pro diis colebant, Aegyptij beſtias.

Quæ ſit inter philoſophicas artes religioſi excellentia Chriſtiani. *Cap. X.*

NEc ſi literas eorũ Chriſtianus ignorãns, verbis quæ nõ didicit in diſputatione non vtitur, vt vel naturalem Latine, vel phyſicam Græce appellet eam partem, in qua de inquiſitiõe naturæ tractatur: & rationalem ſiue logicam in qua quæritur, quonam modo veritas percipi poſſit: & moralem vel ethicam, in qua de moribus agitur, bonorumq́; finibus appetendis malorumq́; vitandis, ideo neſcit ab vno vero F
deo atq; optimo, & naturam nobis eſſe, qua facti ad ei⁹ imaginem ſumus: & doctrinam, qua eum noſq; nouerimus: & gratiam, qua illi cohærendo beati ſumus. Hæc itaq; cauſa eſt, cur iſtos cæteris præferamus: quia cũ alij philoſophi ingenia ſua ſtudiaq; contriuerint in requirendis rerũ cauſis, & qui nam eſſet modus diſcendi atq; viuendi. Iſti deo cognito repererunt, vbi eſſent & cauſæ † conſtitutæ vniuerſitatis, & lux percipiendæ veritatis, & fons bibendæ fœlicitatis. Siue ergo iſti Platonici, ſiue quicunque alij quarumlibet gẽtium philoſophi de deo iſti ſentiunt, nobiſcũ ſentiũt. Sed ideo cũ Platonicis[a] magis placuit hãc cauſam agere, quia eorũ ſunt literæ notiores. Nam & Græci, quorum lingua in gentibus præminet, eas magna prædicatione celebrarunt: & Latini permoti earum vel excellentia, vel gloria, ‖ vel gratia ‖ ipſas libentius didicerunt, atq; in noſtrum eloquiũ transferendo nobiliores clarioreſq; fecerunt.

† alias eſſet cauſa.

SEd ideo cũ Platonicis.) A tẽporibus Platonis & Ariſtotelis vſque ad Alexandrum Aphrodiſeum, qui vixit Seuero & eius filio principib⁹, Ariſtoteles nominabat magis, quam vel legebatur à doctis vel intelligebatur. Primus ille aggreſſus eũ enarrare, & adiuuit ſtudia multorũ, & ad alia in eo philoſopho quærẽda excitauit, manſit tamen a

i iij crebrior

G crebrior in manibus hominum & notior Plato vſque ad ſcholas in Gallia & Italia publice conſtitutas, id eſt, quàm diu Græca & Latina linguæ viguerunt: poſtea vero quàm theatricæ cœperunt eſſe diſciplinæ, omniſque earum fructus exiſtimatus eſt poſſe diſputando fucũ facere, & os obturare, & puluerem ob oculos iacere, idque imperitiſſima peritia, & nominibus ad libitum confictis, accommodatiores ad rem viſi ſunt libri logices Ariſtotelis & phyſici, relictis permultis eius præclaris operibus. Platone vero, & quod ab eis non intelligeretur, quamuis multo minus Ariſtoteles, & quod artificium non videretur docere, ne nominato quidem. non quòd minorem aut ineruditiorem putem Platone Ariſtotelem, ſed quod ferendum non eſt Platonem ſanctiſſimum philoſophum præteriri & Ariſtotelem ita legi, vt meliore reiecta parte quæ retinetur, id cogatur loqui, quod ipſi iubent, ſtulticias meras, quales non dico Ariſtoteles, ſed nec quiſquam illius temporis per furorem cogitarit.

Vnde Plato illam intelligentiam potuerit acquirere, qua Chriſtianæ ſcientiæ propinquauit. Caput XI.

Mirantur autem quidam nobis in Chriſti gratia ſociati, cum audiunt, vel legunt Platonem de deo iſta ſenſiſſe, quæ multum congruere veritati noſtræ religionis agnoſcunt. Vnde nonnulli putauerunt eum, quando perrexit in Aegyptum, Hieremiam audiſſe[a] prophetam, vel ſcripturas propheticas in eadem peregrinatione legiſſe: quorum quidem opinionem in quibuſdam libris meis poſui.[b] Sed diligẽter ſupputata temporum ratio, quæ chronica hiſtoria continetur, Platonem indicat à tempore quo prophetauit Hieremias, centũ fermè annos poſtea natum fuiſ-

Libr. 2. de doctrina Chriſtiana cap. 28. Et infra li. 18. cap. 36.

H ſe, Qui cum octoginta & vnum vixiſſet, ab anno mortis eius vſque ad tempus: quo Ptolemæus rex Aegypti ſcripturas propheticas gentis Hebræorum de Iudæa poſcit, & per ſeptuaginta viros Hebræos, qui etiam Græcam linguam nouerant, interpretandas habendáſque curauit, anni ferme reperiuntur lx. Quapropter in illa peregrinatione ſua Plato, nec Hieremiã videre potuit tãto ante defunctum, nec eaſdem ſcripturas legere, quæ nondum fuerant in Græcam linguam tranſlatæ, qua ille pollebat: niſi forte quia fuit acerrimi ſtudij,[c] ſicut Aegyptias, ita & iſtas per interpretem didicit, non vt ſcribendo transferret, quod Ptolemęus pro ingenti beneficio, qui regia poteſtate etiam timeri poterat, meruiſſe perhibetur, ſed vt colloquendo quid continerent, quãtum capere potuiſſet, addiſceret. Hoc vt exiſtimetur, illa ſuadere videntur indicia, quod liber Geneſeos ſic incipit: In principio fecit deus cœlum & terram. Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, & ſpiritus dei ferebatur ſuper aquas. In Ti-

Gene. 1.

I mæo autem Plato[d] quem librum de mundi conſtitutione conſcripſit, deum dicit in illo opere terram primo ignémque iunxiſſe.[e] Manifeſtum eſt autem quod igni tribuit cœli locum.[f] Habet ergo hæc ſentẽtia quandam illius ſimilitudinem, qua dictum eſt: In principio fecit deus cœlũ & terram. Deinde illa duo media,[g] quibus interpoſitis ſibimet hæc extrema copularẽtur, aquã dicit & aërem, vnde putatur ſic intellexiſſe, quod ſcriptum eſt. Spiritus dei ferebatur ſuper aquas. Parũ quippe attendẽs quo more ſoleat illa ſcriptura appellare ſpiritum dei, quoniã & aër ſpiritus dicitur,[h] quatuor opinatus elementa loco illo commemorata videri poteſt. Deinde quod Plato dicit amatorẽ dei eſſe philoſophũ, nihil ſic in illis ſacris literis flagrat: & maxime illud, quod & me plurimũ adducit, vt pene aſſentiar Platonẽ illorum librorum expertẽ non fuiſſe, quod cum ad ſanctum Moyſem ita verba dei per angelum perferantur, vt quærenti quod ſit nomen eius, qui eum pergere præcipiebat ad populum Hebręum ex Aegypto liberandũ, reſpondeatur: Ego ſum qui ſum:[i] & dices filiis Iſraël, qui eſt, miſit me ad vos: tanquam in eius comparatione, qui vere eſt, quia incommutabilis eſt, ea quæ mutabilia facta ſunt, non ſint. Vehementer hoc Plato tenuit, K

Exod. 3.

& diligentiſſime commendauit. Et neſcio vtrum hoc vſpiam reperiatur in libris eorum, qui ante Platonem fuerunt niſi vbi dictũ eſt: Ego ſum qui ſum, & dices eis, qui eſt, miſit me ad vos. Sed vndecunque ille iſta didicerit, ſiue præcedentium eum veterum libris, ſiue potius quo modo dicit Apoſtolus, quis quod notũ eſt dei, manifeſtum eſt in illis: deus enim illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim à conſtitutione mundi per ea quę facta ſunt, intellecta conſpiciũtur, ſempiterna quoque eius virtus & diuinitas, nunc non immerito me Platonicos philoſophos elegiſſe cum quibus agam, quod in iſta quæſtione quam modo ſuſcepimus agitur de naturali theologia, vtrum propter fœlicitatem, quæ poſt mortem futura eſt, vni deo, an pluribus ſacra facere oporteat. Nam vtrum vnus deus an plures, propter huius vitæ ſint bona colendi, ſatis vt exiſtimo expoſui.

Roma. 1.

Hieremiam audiſſe.) Hic cũ tribu Iuda & Beniamin in Aegyptum abiit, obiítque in Tanis Aegypti, obrutus lapidibus: vbi ab indigenis colitur, ob vim præſentaneam contra ſerpentum ictus. b Quorum quidem opinionem in quibuſdam libris meis p.) Lib. 2. de doctrina Chriſtiana, Euſeb. initium vaticinij Hieremiæ refert in primum annum xxxvj. Olympiadis: ortum vero Platonis, in quartum octogeſimæ octauæ Olympiadis. De ſeptuaginta duobus interpretibus alio loco. c Niſi forte quia fuit acerrimi ſtudij*.) Iuſtinus martyr in paracleſi ad gentes, & Euſebius in præp. Euang. & Theodoritus de Græcorum affectionibus, Platonem ex Hebræorum libr. multa in ſuos tranſtuliſſe ſcribunt. Hinc Numenius philoſophus dicebat τί ἐστι πλάτων ἢ Μωϋσῆς ἀττικίζων; quid eſt Plato, niſi Moyſes Atticiſſans? Et Ariſtobolus Iudæus ad Philometora libro primo, ſicut Euſebius citat. Legem, inquit noſtram in multis Plato ſequutus eſt: aperte nanque in multis diligenter examinaſſe ſingula videtur. Moſaica enim volumina ante Alexandrum, & ante Perſarum imperium traducta fuerant: vnde plurima, ſicut & Pythagoras philoſophus ille accepit. d In Timæo autem Plato.) Hunc librum ſic appellauit, quòd inducitur Timæus Locrus, diſputans de mundo, quem Plato in Italia audierat, quique Dorica lingua de mundo ſcripſit, ex quo libro multa ſunt à Platone mutuata. e Terram primo ignémq; iunxiſſe.) Hæc ſunt Platonis verba, interprete Cicerone, corporeum & aſpectabilem, itémque tractabilem eſſe, neceſſarium eſt: nihil porrò igni vacuum videri poteſt, nec vero tangi, quod careat ſolido. Solidum autem nihil, quod terræ ſit expers: quamobrem mundum efficere moliens deus, terram primam ignémque iungebat. Eadem eſt ipſius Timæi Locri ſententia, in opere ſuo, de mundo & anima. f Manifeſtum autem quod igni tribuit cœli locum.) Plato cœlum igneum eſſe putat, ſtellas verò ex quatuor elementis conflatas, quòd ſolidiores videantur. Neque verò cœlum eiuſdem, cuius hic noſter eſt ignis naturæ credit eſſe: neque enim ſimplicem ponit ignem, ſed varij generis naturæque. g Deinde illa duo media.) Ad cohærendum, aqua & ignis neceſſe habebant vinculum. Porrò ſolida vno vinculo, parum apte coniungi, cohærerétque poſſunt: duobus ergo indigebant, quæ ea ſe, & ius quæ coniungẽt, quàm commodiſſime fieri poſſet, vnum quid redderent. Tales ſunt aër & aqua, inter ignem & terram. Qua enim ratione proportionéque ſe habet aqua ad terram, eadem aër ad ignem, eadem aqua & aër inter ſe: quæ vincula ita copulant extrema elementa, vt ſenſim, vel aſcendentibus, vel deſcendentibus, prope imperceptibilibus naturæ variationibus, vnum putetur eſſe corpus, quod vel dureſcit in terram, vel rareſcit in ignem. h Quoniam aër ſpiritus dicitur.) Sed non dei. De hoc alibi. i Ego ſum qui ſum.) ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. Participium eſt ὤν, quaſi ego ſum ille, qui eſt. Hoc enim verbum Græcum vno Latino verti non poteſt, vt inquit Seneca libro epiſtolarum octauo: ſed dici poteſt ens, quod à ſum protulit Cæſar, ſicut à poſſum potẽs. Idẽ Sergius Flauius fecit, vt Quintilianus inquit: ſignificat verò deus ſe eſſe illum, qui ſit, quoniam cæteræ res verè & propriè nõ ſunt: nam ſicut Eſaias dicit, ea nihilo ſunt, & apud Iob non ſemel legitur, deum ſolum eſſe: taliqua enim omnia manent, vt inquit Seneca, non quia æterna ſunt, ſed quia defenduntur cura regentis, futura protinus nihil, ſi manum ille tolleret. Plato in Timæo, & Sophiſta, res corporales nunquam vere eſſe, res autem ſpiritales ſolas vere eſſe affirmat. In eodem Sophiſta & in Parmenide, deum vnum & ens appellat, à quo ſint reliqua vniuerſa, nec inueniri naturæ illi ineſtimabili nomen, quo appoſite nominetur, nec definitione claudi, nec cogitatione teneri, nec notitia, nec verbis capi: ab hoc deos alios minores generatos eſſe, quos in Timæo fore immortales ait, non ſua ipſorum vi ac natura, ſed voluntate parentis dei, quem τὸ ὂν nominat plerunque, id eſt, quod eſt, vt dixi, ſicut in Phædone de vero philoſopho loquens, ἐρῶντας τοῦ ὄντος, id eſt, cupit id quod eſt: & pòſt, [illegible] ὁ Σιμμία, [illegible] τοῦ ὄντος, Nónne ita eſt, ò Simmia, ſi quiſquam alius & ipſe, ipſius quod eſt, compos? & in Timæo, τὸ ὂν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, id eſt, ſemper ens ingenitum. Platonicorum omnium concors eſt ſententia. Titulum Platonici Parmenidis de ente & vno rerum omnium principio, & Sophiſtæ περὶ τοῦ ὄντος, de deo intelligi, qui vnus ſint ens verè & vniuerſorum principium. Et quoniam ὤν participium eſt, præſens tempus ſignificat, vt videatur deum: nec futurum habere, nec præteritum, ſed ſemper

Hieremias. L *alias, ingenij.* M

A ſemper eſſe. Plato in Timæo ſic loquit, ταῦτα δὲ πάντα μέρη χρόνου, καὶ τό τ' ἦν, καὶ τό τ' ἔσται χρόνου γεγονότα εἴδη φέροντες λανθάνομεν ἐπὶ τὴν ἀΐδιον οὐσίαν, οὐκ ὀρθῶς. λέγομεν γὰρ δὴ ὡς ἦν, ἔστι τε, καὶ ἔσται. τῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει. τὸ δὲ ἦν, τό τ' ἔσται περὶ τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν ἰοῦσαν πρέπει λέγεσθαι. κινήσεις γάρ ἐστον. τὸ δὲ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχον ἀκινήτως, οὔτε πρεσβύτερον, οὔτε νεώτερον προσήκει γίγνεσθαι ποτὲ, οὔτε γεγονέναι νῦν, οὔτ' εἰς αὖθις ἔσεσθαι τὸ παράπαν, οὐδὲ ὅσα γένεσις τοῖς ἐν αἰσθήσει φερομένοις προσῆψεν, ἀλλὰ χρόνου ταῦτα αἰῶνα τε μιμουμένου, καὶ κατ' ἀριθμὸν κυκλουμένου γέγονεν εἴδη. Porrò, inquit, hæc omnia temporis ſunt partes, & fuit, & erit: quæ ſunt temporis facti à nobis falſis ſempiternæ attribuuntur eſſentiæ, quod non decet. Ita enim ſolemus de illa loqui, erit, fuit, eſt: atqui ſolummodo eſt, ei congruit: fuiſſe vero aut fore conuenit decidere, quæ in tempore genita, cum tempore procedunt. Motus ſiquidem hęc duo ſunt: quod autem idem tota eſt æternitate, nullo mouetur motu, nec decet ſeniorem vnquam fieri, aut iuniorem, nec fuiſſe hactenus, nec fore deinceps, nec incurrit in id quicquam, quæ res corporales, & quas ſenſibus vſurpamus, patiuntur, ſed iſtæ ſunt temporis æmuli æternitatis, & ad numerum ſe conuoluentis ſpecies: hæc Plato. quæ Gregorius theologus tranſtulit in ſuam orationem de natali Chriſti, & fuſius perſequutus eſt in illo loco, θεὸς ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται. μᾶλλον δὲ ἔστιν ἀεί. τὸ γὰρ ἦν, καὶ ἔσται τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τμήματα, καὶ τῆς ῥευστῆς φύσεως, ὁ δὲ ὢν ἀεὶ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει τῷ Μωϋσεῖ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους. Deus, inquit, fuit ſemper, & eſt, & erit. ſeu potius eſt ſemper. nam fuit, & erit, partes ſunt noſtri temporis, & fluxæ naturæ. Ille vero ens ſemper, & ſic ſe ipſe nominat, Moyſi interrogāo. Hinc aſcendit altius, &
B ingenti facundia, paribúſq; ſententiis, de duratione, déq; æternitate principis rerum philoſophatur. Sed ſuccũbit ingenioſiſsimus aliquis vir oneri, & magnitudine vincitur, & tam immodico ſplendori conniuet. Refert Plutarchus fuiſſe poſti Apollinis Delphici aſcriptum à ſapientiſsimis viris, ex vna parte γνῶθι σεαυτὸν, ex altera parte εἶ, q. iuberet deus, & ita ſalutantes reſalutare nuſce teipſe, nos illum ſic aggrederemur, es, quod ſoli deo aptiſsime congruit. nam hominibus non conuenit. eſt enim natura noſtra inſtabilis & fluxa, dei vero fixa, & æterne. Itaq; ſemper ei liceret dicere tanquam eſſentiæ immutabili, quæ futuri temporis tranſactiq; mutationes non ſentiat, tu es. Quid quod illud eſt referendum non videtur ad tempus aliquod, ſed ad immobilem æternitatẽ, in quo ſenſu Plato in Parmenide, nec præſens quidem tempus dici poſſe de deo vult, quoniam ſit tempus, nec ens illũ eſſe, ſed ſupra omnia prius entia inexplicabile quoddam, quod ſcire quid non ſit facile eſt: quid autẽ ſit, impoſsibile. Non deſunt, qui Parmenidem ipſum in ſuis poëmatis quibus philoſophiam complexus eſt, de deo ſenſiſſe putent, cum omnia eſſe vnum diceret: de quorũ numero eſt Simplicius. Neque enim veriſimile eſt Parmenidem hominẽ acutũ & ſapientẽ, diuiſionem & multitudinẽ in rebus non deprehẽdiſſe, quam diſertis verbis in ſuis carminibus poſuit. nam vbi de ente illo vnico ſatis multa cecinisset, Hactenus, inquit, de veris illis, & ſupremis, nunc de mortalibus confuſis, & in quibus multum eſt falſi erroriſq; admiſſum. Ariſtotelẽ cupiditate reprehendendi euectum mala fide, vt in alia multa fecit, ſentẽtiam eius in phyſicis auditionibus retuliſſe. Quod Themiſtius etiam attingit his verbis, dicam vt eſt apud interpretem Hermolaum Barbarum: Non enim putaſſe Parmenidem vnum illud ens, quod inueniſſet, accidens eſſe, aut ex eorum numero, quæ in re ſunt, quod aliis hærent, ſed de en ente locutum fuiſſe, quod eſſet proprie, & maxime, & vere ens. Hoc enim apud nos ſignificat vere & maxime ens, quod apud Platonem dicitur ens, vt ita loquar, ipſiſsimum. Quid quod Ariſtoteles ipſe quodam lo
C co cum de naturalibus diſſereret rebus, veniſſetq; ad Parmenidis opinionem: Sed Parmenides, inquit, aliò videtur ſpectaſſe, de vno ante rerũ omnium principio: dixi quid Platonici aliquot ſentirent. Porrò ſententiam illam, quę plerunq; eſt apud Platonẽ, & Platonicos, quæ ſenſibus vſurpamus, nõ eſſe, ſole intelligibilia eſſe. Alcimus in libris quos ad Amyntham ſcripſit, & eam ipſam & de Ideis opinionẽ ex Epicarmi libris Platonẽ mutuatum eſſe docet, allatis etiam verbis ipſis Epicarmi, qui Cous fuit philoſophus ex Pythagorica gente, quem olim velut ſolem inter ſydera, & mare inter amnes, ita excellere inter hominum eruditione fama tenuit, ſcripſitq; de natura rerum. Certe ipſe Plato in Sophiſta antiquiorem fuiſſe illã ſententiam iudicat, qua ſola intelligibilia eſſe notæ veræ exiſtimantur, & ortas inde maximas contentiones, cum iis, qui ſola eſſe in mundo corpora putabant. De ideis quoque Timæus Locrus in libro de mundo ſcripſit. Sed hæc omnia Plato cum ingenio excultiore, & diſertiore facũdia, tum vero elatiore & diuiniore adiutus doctrina auguſtiora omnia & explicatiore tradidit. Quanquam myſteria hæc Pythagoram ipſum in Aegypto ex ſacris voluminibus edoctum eſſe haud ambigam: & in eum magis congrueret congreſſus cum Hieremia quàm in Platonem.

Quod etiam Platonici licet de vno vero deo bene ſenſerint, multis tamen diis ſacra facienda cenſuerunt.

Caput XII.

IDeo quippe hos potiſsimum elegi, quoniam de vno deo, qui fecit cœlum & terram, quanto melius ſenſerunt, tanto cæteris glorioſiores illuſtrioreſque habentur. In tantum aliis prælati iudicio poſterorum, vt cũ Ariſtoteles Platonis diſcipulus, [a] vir D excellentis ingenij, & eloquio Platoni quidem impar,[b] ſed multos facile ſuperans, cum ſectam Peripateticam condidiſſet, quod deambulans diſputare conſueuerat, plurimóſque diſcipulos, præclara fama excellens, viuo adhuc præceptore [c] in ſuam hæreſim[d] cõgregaſſet, poſt mortem vero Platonis Speuſippus ſororis eius filius,[e] & Xenocrates dilectus eius diſcipulus, in ſcholã eius, quæ Academia vocabatur, [f] eidem ſucceſsiſſent, atque ob hoc & ipſi & eorum ſucceſſores [g] Academici appellarentur, recentiores tamẽ philoſophi nobiliſsimi, quibus Plato ſectandus placuit, noluerunt ſe dici Peripateticos, aut Academicos, ſed Platonicos. Ex quibus ſunt valde nobilitati Græci, Plotin[h], [b] Iamblichus,[i] Porphyrius,[k] in vtraque autem lingua, id eſt, & Græca & Latina, Apuleius Afer extitit Platonicus nobilis. Sed hi omnes, & cæteri eiuſmodi, & ipſe Plato diis plurimis[l] eſſe ſacra facienda putauerunt.

VT cum Ariſtoteles Platonis diſcipulus.) Hic Stagyræ natus eſt ex Nicomacho & Phæſtide, quorum vterque in ſtemmate Aeſculapium habebat. Eius natalis in annum primũ xcix. Olympiadis refertur. ad Platonem acceſsit annos natus xv. manſitq; in eius ſchola xx. annos. Hoc eſt vſque ad Platonis mortem. Hinc enim ipſe diſcipulos cœpit inſtituere, in Lycio deambulans, idcirco qui eum audiuerunt, Peripatetici à περιπατεῖν nominati. magnus & admirabilis vir, quiq; ingenio diligentiaq; vinceret plurimos, nemini eſſet ſecundus: variarum rerũ cognitione Platone magiſtro ſuperior, artificio vero omnes, qui ex omni memoria humanas tractauerunt artes, longo interuallo poſt ſe reliquit. Non ſunt præclare dotes malignè vel obſcurãdæ vel interpretandæ. Fuiſſe auidiorem gloriæ, auidiorem carpendi alios, adde etiã non omnino pecuniæ contemptorem, fatendum eſt. at dexteritatẽ in tradendis artibus nondum eſt aliquis ab æuo condito conſecutus. vtinam in refutandis alienis opinionibus induxiſſet in animũ paulo candidius agere. b Ex eloquio Platoni quidem impar.) Odioſum eſt de Platonis, & Ariſtotelis comparatione diſſerere, quoniam ſtudiis variorum res in magnam inuidiam adducta. Haud dubie fuit pręſtantiſsimus vterque eorum, & dignus quem tota poſteritas admiretur. Græci Platonem θεῖον, id eſt, diuinum: Ariſtotelem δαίμονα nominant. Eloquentia Plato fuit tanta, vt vulgatum fuerit apud veteres illud, Iouem Græce loqui ſi vellet, non aliter locuturum, quàm Platonem. Ab Ariſtotele ſcientia artis rhetoricæ propemodum dixerim Platonem vinci: tametſi vſu atque exercitatione Ariſtoteles ſit haud dubie inferior: amauit enim ſemper Ariſtoteles breuitatem rerum ac ſententiarum, ne ſi extẽderet ſingula, fuſeq; perſequeretur, & copioſe, res in infinitum traherentur, & artis præcepta teneri difficile poſſent. Itaque illud in primis laborauit, ne ſibi dictum vllum, ac ne verbum quidem eſſe ſuperuacaneum, quod dum conſectatur, aſſequutus eſt, vt nullus verbis, figuriſq; Græci ſermonis aptius, magisque proprie ſit vſus. c Viuo adhuc præceptore.) Sic Laërtius, qui Platonis dictum affert: Ariſtoteles in nos recalcitrauit, inquit Plato, vt in matrem pulli. Sunt tamen, qui negent ipſum, viuo Platone, ſcholã inſtituiſſe. d In ſuam hæreſim.) Hæreſis Græca voce, Latine ſectam ſonat. ambiguũ nomen, odioſum eſt vſu noſtro factum, quoniam iis accommodatur, qui nõ vnam eccleſiam catholicam ſequuntur, ſed ſua iudicia, ſuáſque priuatas ſectas. e Speuſippus ſororis eius filius.) Filius fuit Eurymedontis, ſcholæ Platonicæ ſucceſsit, quam octo annos tenuit, mercede docuit, quod ei Dionyſius exprobrauit: & Macedoniam vſque cucurrit, vt in Caſſandri nuptiis, ſpe mercedis epithalamium recitaret, quod confecerat verſibus, quemadmodum Philoſtratus in Apollonio inquit, ineptis, & frigidis. Hinc F adhuc viuenti, ſed ſolutis morbo membris, ſucceſsit cognatio eius Xenocrates Chalcedonius clariſsim[9] Platoni magiſtro diſcipulus, cui & fuit comes in Siciliam tranſmittenti, hebeti ingenio, ſed ſeuero, ſanctiſq; moribus. Plato hunc calcaribus, Ariſtotelem condiſcipulũ fręno decebat indigere. cum Plato ſic dilexit, vt iurantibus illum de ipſo maledixiſſe, non crediderit, fieri non poſſe reputans, quin redamaretur ab eo quẽ ipſe tantum amaret. Hunc iudices pro teſtimonio iurare non ſunt paſsi, rati, nefas eſſe tam probo viro fidem non habere, etiam iniurato. f Quæ Academia vocabatur.) Academia villa erat prope Athenas, loco nemoroſo, & ſubpaluſtri, ac ideo inſalubri, poſſeſſa olim ab Academo heroë, vt ait Laërtius. Nam Eupolis comicus deum vocat: ſed Plutarchus in Theſeo, quis hic fuerit Academus, narrat Vir. qui Tyndaridis indicaint Helenã à Theſeo raptam, Aphidno occultari: quocirca honos illi, & viuo à Caſtore & Polluce habitus eſt, & mortuo à poſteris Lacedemoniis: nã quoties populabundi in Atticum agrum ſunt ingreſsi, ſemper ab Academia abſtinuerunt. Verũ Dicæarchus memoriæ prodidit ab Ecedemo, qui ſub eiſdem militauit Tyndaridis, Ecedemiã prius dictam, deinde Academiã. Hoc etiam Laërtius attingit. Apuleius in Platonis vita, patrimonium qui in ortulo, qui Academiæ iunctus fuit, & in duobus miniſtris, & in patera, qua diis ſupplicabat, reliquit auri tantum, quantum puer nobilitatis inſigne in auricula geſtauit. Laërtius Platonem ſcribit in Academia ſepultũ eſſe honorifice, regemq; Ponti Mithridatem, quum in eius poteſtate eſſent Athenæ, muſis in Academia Platonis imaginem dicaſſe, Silanionis opus. Porrò Athenis (nam hoc prætermittendum nõ eſt) gymnaſia fuere

Ariſtoteles.

Hæreſis.

Speuſippus.

Xenocrates.

Academia.

Gymnaſia Athenis.

tu hæc

G re hæc ferè: Academia, Lycæum, Pritaneum, Canopum, Stoa, Tempe, Cynoſarges. g Atque ob hoc, & ipſi, & eorum ſucceſſores.) Hæc eſt vetus Academia, quæ per Palæmonem Xenocratis diſcipulum perducta eſt ad Archeſilam, qui rationem diſputandi, ad Socratis modum, morémque reducere tentauit, nihil vt affirmaret ipſe, vel ſe ſcire diceret, quæ verò ab aliis dicerentur, ea confutaret: quæ dicta eſt noua Academia: quam Cicero perſona Varronis veterem ſibi videri ait: hinc qui lucem rebus tribuerent, certáque aſſererent ac tenerent dogmata, quæ ea Platonis ſententia putarent eſſe, ij Platonici, nõ Academici nuncupati ſunt, credo quod Academicum nomen nimis in ſchola Archeſilæ hæſerat. h Plotinus.)
Plotinus. Hũc Suidas Lycopolitanum fuiſſe perhibet, quæ eſt in Aegypto ciuitas: quinquaginta quatuor libros ſcripſit, obſcuros ſanè, ne degeneraret à moreſ ſectę. vixit temporibus Galieni principis, & vſque ad Probum peruenit: de cuius fato multa mentitur Iulius Firmicus. Plotini vitam iuſto volumine ſcripſit Porphyrius eius diſcipulus. i Iamblichus.) Chalcidenſis,
Iãblichus. Porphyrij auditor, non tam Platonicus fuit, quàm Pythagoricus, vt Hieronymus eſt author: tametſi quantum ad res diuinas attinet, Platonici omnes Pythagoriſſant. Moribus atque ingenio magiſtro fuit melior. k Porphyrius.) Hic prius vocatus eſt Malcus, ſed à purpuræ vſu nomẽ
Porphyrius Porphyrij accepit. Tyri natus eſt, haud obſcuro loco: vir nec corpore ſatis ſanus, nec mente, iudicij inconſtantis, & odio vſque in rabiem aſpero, crudeliſque. Plotini diſcipulum ipſe ſe profitetur. Suidas, Amelij quoque dicit, cuius hæc ſunt verba: πορφύριος κύριος ὀνόματι βασιλεύς. τύριος φιλόσοφος μαθητὴς Ἀμελίου, τοῦ πλωτίνου μαθητοῦ, διδάσκαλος δὲ Ἰαμβλίχου, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Αὐρηλιανοῦ, καὶ παρατείνας ἕως Διοκλητιανοῦ τοῦ βασιλέως. Porphyrius, inquit, proprio nomine Baſileus vocabatur. Tyrius philoſophus diſcipulus Amelij edocti à Plotino, præceptor vero Iamblichi: vixit temporibus Aureliani, & peruenit vſque ad tẽpora Diocletiani regis. Cur vero rex appellaretur, declarat idem Porphyrius in vita Plotini magiſtri. Amelius, inquit, librum hunc dicauit mihi, méque in ipſa inſcriptione baſilea, id eſt, regem, nominauit: id enim mihi nomen
H erat: & patria quidem lingua nominabar Malcus, quo nomine vocabatur & pater. Malcus autem in Græcam trãſlatus linguam, rex appellatur. Hæc ille de ſe. l Et ipſe Plato diis plurimis.) In Timæo deos numerat Saturnum, Opem, Iunonem, reliquóſque inter ſe fratres, agnatóſque, in libris de Republic. & de legibus, diis dæmonibúſque & heroibus ſacra & ceremonias fieri iubet: in viij. vero de legibus & xij. illos nominat, quibus ciuitatis ſtatus & fœlicitas votis comprecationibúſque commendanda eſt.

De ſententia Platonis qua definiuit deos non eſſe, niſi bonos amicóſque virtutum.

Caput XIII.

QVanquam ergo à nobis & in aliis multis rebus magnisq́; diſſentiant, in hoc tamen quod modo poſui: quia neque parua res eſt, & inde nunc quæſtio eſt, primum ab eis quæro, quibus diis iſtum cultum exhibendum arbitrentur, vtrum bonis, an malis, an & bonis & malis. Sed de hoc habemus ſententiam Platonis [a] dicentis omnes deos bonos eſſe, nec eſſe omnino vllum deorum malum. Conſequens eſt igitur vt bonis hæc exhibenda intelligantur. Tunc enim diis exhibentur, quoniã nec dij erunt ſi boni non erunt. Hoc ſi ita eſt, nam de diis quid aliud decet credere? illa profectò vacuatur opinio, [b] qua nonnulli putãt, deos malos ſacris placandos eſſe, ne lædant: bonos au-
I tem vt adiuuent, inuocandos. Mali enim nulli ſunt dij, bonis porrò debitus, vt dicunt, honor ſacrorum eſt deferendus. Qui ſunt ergo illi qui ludos ſcenicos amant, eóſque diuinis rebus adiungi, & ſuis honoribus flagitãt exhiberi, quorum vis non eos indicat nullos, ſed iſte affectus nimirũ indicat malos? Quid enim de ludis ſcenicis Plato ſenſerit notum eſt, cum poëtas ipſos quòd tam indigna deorum maieſtate atque bonitate carmina compoſuerant, cenſet ciuitate pellendos? Qui ſunt igitur iſti dij, qui de ſcenicis ludis cum ipſo Platone cõtendunt? Ille quippe non patitur deos falſis criminibus infamari, iſti eiſdem criminibus ſuos honores celebrari iubent. Denique iſti cum eoſdem ludos inſtaurari præciperent, poſcentes turpia, maligna geſſerunt, Tito Latino auferentes filium, & immittentes morbum, quòd eorum abnuiſſet imperium, eumq́; morbum retrahentes, cum iuſſa compleſſet. Iſte autem illos nec tam malos timendos putat, ſed ſuę ſententiæ robur conſtantiſſime retinens, omnes poëtarum ſacrilegas nugas, quibus illi per immunditiæ ſocietatem oblectantur, à populo bene inſtituto remouere nõ dubitat. Hunc autem K
Platonem, quod iam in ſecundo libro commemoraui, inter ſemideos Labeo ponit. Qui Labeo numina mala [c] victimis cruentis atque huiuſmodi ſupplicationibus placari exiſtimat, bona vero ludis, & talibus, quaſi ad lætitiam pertinentibus rebus. Quid eſt ergo quod ſemideus Plato nõ ſemideis ſed diis, & hoc bonis, illa oblectamenta, quia iudicat turpia tam conſtanter, audet auferre: qui ſanè dij refellunt ſententiam Labeonis, nam ſe in Latino non laſciuos tantum, atque ludibundos, ſed etiam ſæuos terribiléſque monſtrarunt. Exponant ergo iſta nobis Platonici, qui omnes deos ſecũdum authoris ſui ſententiam bonos & honeſtos, & virtutibus ſapientium eſſe ſocios arbitrantur, aliterq́; de vllo deorum ſentiri nefas habent. Exponimus inquiunt. Attente igitur audiamus.

SEd de hoc habemus ſentẽtiam Platonis.) In x. de leg. deos bonos e ait, & refertos omni virtute, prouidentiſſimóſque atque optimos: tametſi principem illum naturæ, quem vero eſſe dicit, vere quoque ac proprie bonum cenſet, reliquos inde velut ex fonte bonitatem haurire, quam habent. In Conuiuio vero Socrates eo probat argumẽto amorem deum nõ eſſe, quòd omnes dij boni beatique ſint, amor vero non ſit eiuſmodi. Porphyrius quoq; libro de ſacrificiis tertio, deum ait nullius eſſe rei indigum, nocere nulli. Idem Stoici ſentiebant, ex quorum dogmatis Cicero ſecundo de officiis inquit, deos nocere non putãt. Sed non ſententiam tantum Platonis tractamus, de qua loquitur Augu- L ſtinus. nã ſi ad alia egredimur, quis erit modus aut finis? b Illa profectò vacuatur opinio.) Apuleius in deo Socratis, ex dæmonibus alios diurnis ſacrificiis gaudere ſcribit, alios nocturnis: eſſe qui lætioribus, eſſe qui triſtioribus hoſtiis, ritibus, & ceremoniis. Porphyrio in carmẽ ſeculare Horatij vulgarem fuiſſe opinionem ſignificat, alios deos placandos ne lædant, alios vt proſint. Plutarchus ſcribit magnos & malos dæmonas olim ſacrificiis à regibus & principibus honeſtatos, ad eorum iram auertẽdam, quæ maxima damna aſſerebant. Porphyrius Philoſophus in ſecũdo libro de abſtinentia animatorum, ciuitatibus interdum eſſe opus ſubindicat malis dæmonibus ſacra facere, ne frugibus, ne diuitiis, ne vrbi ipſi noceant. nam rata eſt, inquit, apud omnes fides, eos lęſuros genus humanum, ſi iraſcantur, propterea quòd negligantur, neque cultum legitimum nanciſcantur. nec id ſolum docet ex vulgari eſſe opinione, ſed theologorum quoque, qui malis dæmonibus mactari permittũt victimam, guſtari ex ea vetant. c Qui Labeo numina mala.) Porphyrius eodem, quod modo citabam, opere, diis ſuperis nullum animal ſacrificari fas putat, ſed terræ fructus tantum, & flores, & mel, vſque ad farinam. ſic veteres illi, & primi cõſueuerunt ſacrificatores. ſic agendum eſſe docet Theophraſtus: ſic Pythagoras, qui nunquam hoſtiam immolare ſuſtinuit. dæmonibus vero cædibus litatur, & ſanguine. In opere vero de philoſophia reſponſorum, ex oraculis Apollinis docet, quo inferiores ſunt dij, eo triſtioribus & atrioribus gaudere hoſtiis, ita vt diis terreſtribus, & infernis ſuruæ quadrupedes mactentur, & terreſtribus ſuper aras, infernis autem in foueis.

De opinione eorum, qui rationales animas trium generũ eſſe dixerunt, id eſt, in diis cæleſtibus, in dæmonibus aereis, & in hominibus terrenis.

Caput XIIII. M

OMnium, inquiunt, animalium, [a] in quibus eſt anima rationalis, tripertita diuiſio eſt: in deos, homines, dæmones. Dij excelſiſsimum locum tenent, homines infimum, dęmones medium. Nam deorum ſedes in cœlo eſt, hominũ in terra, in aëre dæmonum. Sicut eis diuerſa dignitas eſt locorum, ita etiam naturarũ. Proinde, dij ſunt hominibus dæmonibúſque potiores: homines vero infra deos & dæmones conſtituti ſunt, vt elementorum ordine, ſic differentia meritorum. Dæmones igitur medij, [b] quemadmodum diis quibus inferius habitant poſtponendi, ita hominibus ſuperius, quibus præferendi ſunt. Habent enim cum diis cõmunem immortalitatem corporum, animorum autem cum hominibus paſsiones. Quapropter non eſt mirum, inquiunt, ſi etiam ludorum obſcœnitatibus, & poëtarum figmentis delectantur. Quandoquidem & humanis capiũtur affectibus, à quibus dij longe abſunt, & modis omnibus alieni ſunt. Ex quo colligitur, Platonem, poëtica deteſtando, & prohibẽdo figmenta, nõ deos, qui omnes boni & excelſi ſunt, priuaſſe ludorum

ſcenicorum

A ſcenicorum voluptate, ſed dæoiones. Hæc ſi ita ſunt, quæ licet apud alios quoque reperiantur, Apuleius tamen Platonicus Madaurenſis, de hac re ſola vnũ ſcripſit librum, cuius titulum eſſe voluit de deo Socratis: vbi diſſerit & expotuit, ex quo genere numinum numen ſibi Socrates habebat [c] adiunctum, & amicicia quadam conciliatum, à quo perhibetur ſolitus admoneri, vt deſiſteret ab agendo, quando id quod agere volebat, proſpere oon fuerat eventurum. Dicit enim apertiſsime, & copioſiſsime aſſerit, non illum deum fuiſſe, ſed dæmonem, diligenti diſputatione pertractans iſtam Platonis, de deorum ſublimitate & homioum humilitate & dæmonum medietate ſenteotiam. Hæc ergo ſi ita ſunt, quó nam modo auſus eſt Plato, etiam ſi non diis, quos ab omni humana contagiooe ſemouit, certe ipſis dæmonibus Poëtas vrbe pellendo, auferre theatricas voluptates, niſi quia hoc pacto admonuit animum humanum, quãuis adhuc in his moribundis membris poſitum, pro ſplẽdore honeſtatis, impura iuſſa dæmonum
B cootemnere, eorúmque immundiciam deteſtari? Nam ſi Plato hæc boneſtiſsime arguit & prohibuit, profecto dæmooes turpiſsime popoſcerunt, atque iuſſerunt. Aut ergo fallitur Apuleius, & oon ex iſto genere numinum habuit amicum Socrates: aut contra ſe * † ſentit Plato, modo dæmones honorando, [d] modo eorum delicias à ciuitate bene morata remouendo: aut non eſt Socrati amicicia dæmonis gratulanda, de qua vſqueadeo & ipſe Apuleius non erubuit, vt de deo Socratis [e] prænotaret librum, quem ſecundum ſuam diſputationem, qua deos à dæmooibus tam diligenter, copioſeque diſcernit, non appellare de deo, ſed de dæmone Socratis debuit. Maluit autem hoc in ipſa diſputatione, quàm in titulo libri ponere. Ita enim per ſanam doctrinam, quæ humanis rebus illuxit, omnes vel penè omnes dæmonum nomen exhorrẽt, vt quiſquis ante diſputationem [f] Apuleij, qua dæmonum dignitas commẽdatur, titulum libri de dæmone Socratis legeret, nequaquã illum hominem ſanum [g] fuiſſe ſentiret. Quid autem etiam ipſe Apuleius, quod in dæmonibus laudaret inuenit, præter ſubtilitatem & firmitatem corporum, & habitatioois altiorem locum? Nam de moribus eorum cum de dæmonibus * † generaliter loqueretur, non ſolum nihil boni dixit, ſed etiã plurimum mali. Denique lecto illo libro
C prorſus nemo miratur, eos etiam ſcenicam turpitudiné in rebus diuinis habere voluiſſe, & cum deos ſe putari velint, deorũ criminib⁹ oblectari potuiſſe, & quicquid in eorũ ſacris obſcœna ſolẽnitate ſeu turpi crudelitate, vel ridetur, vel horretur, eorum affectibus conuenire.

*† aliàs, cõtraria inter ſe.

*† aliàs, omnibus.

[a] OMnium inquiunt animalium.) Plato in iiij. de legi. & Epinomi. tres ordines deorũ ponit: deos, dæmones, & heroas, ſed hi poſtremi ad homines videntur pertinere, ex quibus fiunt. Plutarchus in opere quod oracula defecerunt, laudat eos impenſe, qui genus dæmonum inter deos & homines conſtituerunt: ſiue Orpheus is fuit, ſiue Phryx aliquis, ſiue Aegyptius: vt ab vtrorumque ceremoniis coniici poteſt. Modum enim excogitarunt, quo humanum genus diuino coniungatur. Ex Græcis, inquit, Homerus promiſcue nomina hæc vſurpat nam eoſdem modo deos appellat, modo dæmonas. Heſiodus primus omnium quatuor rationalis naturæ ordines diſtinctos poſuit, primos deos, hinc dæmones, tum heroes, infimos homines, è quibus dæmones & heroes fiant, ſi bene vixerint. [b] Dæmones igitur medij.) In Cõuiuio Platonis meminit Socrates diſputationis cuiuſdã cum Diotima habitæ, vbi dæmonis naturam ait mediam inter homines deóſque. [c] Numen ſibi Socrates habebat.) Socrates dæmonem dicit habuiſſe, à quo prohiberetur facere, quæ proſpere ſucceſſura non erant, incitaretur vero nunquam. [d] Modo dæmones honorando.) Nam dæmones adorandos præcepit in Epinomide. [e] Vt de deo Socrate.) Quotquot antea illa de re diſputarant, dæmonem potius, quàm deum Socratis dixerunt, vt ipſe apud Platonem ſexcentis locis Socrates, & Xenophon, & Cicero, & Plutarchus, & Maximus Tyrius, qui geminam edidit de Socratis dæmone Apodixin, aliíque innumeri, tum Platonici, tum aliarum quoque nationum philoſophi: quocirca ſupervacaneum fuerit multis de eo diſſerere. [f] Vt quiſquis ante diſputationem.) Quiſquis titulum antequam librum, ne quis putet ad ſuperiora tempora referri. [g] Nequaquam illum hominem ſanum.) Nam dæmoniaci etiam à gentilibus tantum mente capti, & furentes vocabantur. D

Quod neque propter aërea corpora, neq; propter ſuperiora habitacula dæmones hominibus antecellant.

Caput XV.

QVamobrem abſit vt iſta conſiderans animus veraciter religioſus, & vero deo ſubdit⁹ ideo arbitretur dęmones ſeipſo eſſe meliores, quòd habeant corpora meliora. [a] Alioquin multas ſibi & beſtias prælaturus eſt, quæ nos & acrimonia ſenſuum, & motu facillimo atque celerrimo, & valentia virium, & annoſiſsima firmitate corporum vincũt. Quis hominum videndo æquabitur aquilis, & vulturibus? Quis odorãdo canibus? Quis velocitate leporibus, ceruis, auibus omnibus? Quis multum valendo leonibus, & elephantis? Quis diu viuendo ſerpẽtibus, qui etiam depoſita tunica [b] ſenectutem deponere, atque in iuuentam redire perhibentur? Sed ſicut his omnibus ratiocinando, & intelligendo meliores ſumus, ita etiam dæmonibus bene atque hooeſte viuendo meliores eſſe debe- E mus. Ob hoc enim & prouidẽtia diuina eis, quibus nos conſtat eſſe potiores, data ſunt quædam potiora corporum munera, vt illud quo eis præminemus, etiam iſto modo oobis commẽdaretur multo maiore cura excolendum eſſe, quàm corpus, ipſamq; excellentiam corporalem, quam dæmones habere ooſſemus, præ bonitate vitæ, qua illis anteponimur, cootemnere diſceremus, habituri & nos immortalitatem corporum, non quam ſuppliciorum æternitas torqueat, ſed quam puritas pręcedat animorum. Iam vero de loci altitudioe, [c] quod dæmones in aëre, nos autem habitamus in terra, ita permoueri, vt hinc eos nobis eſſe pręponendos exiſtimemus, omnino ridiculum eſt. Hoc enim pacto, nobis & omnia volatilia præpooemus. At enim volatilia cum volando [d] fatigantur, vel reficiendum alimentis corpus habent, terram repetunt vel ad requiem, vel ad paſtum, quod dæmones, inquiunt, non faciunt. Nunquid ergo placet eis, vt volatilia nobis, dęmones autem volatilibus antecellaot? Quod ſi dementiſsimũ eſt opi- F nari, nihil eſt, quod de habitatione ſuperioris elementi dignos eſſe dæmones exiſtimemus, quibus nos religionis affectu ſubdere debeamus. Sicut eoim fieri potuit, vt aëreæ volucres, terreſtribus nobis non ſolum nõ præferantur, verùm etiam ſubiiciantur propter rationalis animæ, quæ in nobis eſt, dignitatem: ita fieri potuit, vt dæmooes, quanuis magis aërei ſint, terreſtribus nobis, non ideo meliores ſint quia eſt aër, quàm terra ſuperior: ſed ideo eis homines præferẽdi ſint, quoniam ſpei piorum hominum, oequaquam illorum deſperatio comparanda eſt. Nam & illa ratio Platonis, qua elemẽta quatuor, proportione contexit, atque ordinat: ita duobus extremis igni mobiliſsimo, & terræ immobili media duo aërem & aquam interſerens, vt quanto aër eſt aquis, & aëre ignis, tanto & aquæ ſuperiores ſint terris: ſatis nos admooet animalium merita, non pro gradibus elementorum æſtimare. Et ipſe quippe Apuleius cum cæteris terreſtre animal hominem dicit, qui tamen longo præponitur animalibus aquatilibus, cum ipſas aquas terris præponit Plato: vt intelligamus, non eundem ordinem tenendum, cum agitur de meritis animarum: qui videtur ordo eſſe in gradibus corporum, ſed fieri poſſe, vt inferius corpus anima melior inhabitet, deteriórque ſuperius.

Quod

G a *Dæmonum corpora.* QVod habeant corpora meliora.) Dæmonum corpora Apuleius media dicit inter terrenam, & ætheream naturam, multóque minus concreta, quàm nubes, & longe ſubtiliora ex puriſſimo aëris liquido & ſereno elemento coalita, nihil terrenæ ſoliditatis habentia, idcirco nec oculis humanis conſpicua, niſi illa diuinitus ſui ſpeciem offerant. b Qui etiam depoſita tunica.) Serpens exuere ſenectutem incipit ab oculis, ſic vt ignari rei, cæcari putent. tum nudatur caput, atque vna ferè nocte & die tota illa tunica ponitur. vide Ariſt. lib. octauo, de generatione animalium. c Iam vero de loci altitudine.) Apuleius in apodoxi, de Socratis deo ſic colligit, in aëra dæmones agere: nam cum elementum nullum ſit in mundo, quod natura vacuum animantibus creârit, in terra ſunt homines, ac quadrupedes: in mari piſces: in igne viuunt quædam animalia, vt Ariſtoteles docet, neceſſe eſt in aëre aliquod animalium eſſe genus: quale id ſit niſi dæmonicum, nemo dixerit. itaque dæmones & inferiorem diis locum ſortiti ſunt, & ſuperiorem nobis: quod illis minores ſunt, nobis vero maiores, melioréſque. d At enim volatilia cum volando.) Hæc eſt Apuleij reſponſio, cuius ad hunc modum ſunt verba: Nam quod quidam aues aëri attribuant, falſum ſentire meritiſſimo dixeris: quippe quæ aues, nulla earum vltra Olympi verticem ſublimatur. qui cum excelliſſimus omnium perhibeatur, tamen altitudinem perpendiculo ſi metiare, vt geometræ autumant, ſtadia altitudo faſtigij non æquiparat, cum ſit aëris augmentum immenſum vſque ad extima lunæ, cœlique, porrò ætheris ſurſum verſus exordium eſt. Quid igitur tanta vis aëris, quæ ab humilibus lunæ anfractibus vſque ad ſummum Olympi verticem interiacet? vacabítne animalibus ſuis? atque erit iſta naturæ pars mortua, ac debilis? Imò enim ſi ſedulo aduertas, ipſæ aues per terreſtre animal non aërium rectè perhibeantur: ſemper enim illis victus omnis in terra, ibidem pabulum, ibidem cubile, tantúmque aëra proximum terræ volando tranſuerberant. Cæterum cum illis feſſa ſunt remigia pennarum, terra ceu portus eſt. Hæc ex libro Apuleij parum caſtigato, ſed nihilominus ratio Auguſtini procedet de loco.
H Nam etſi aues inferiores ſunt dæmonibus, certe ſuperiores ſunt hominibus, & in cacuminibus ædium & montium & arborum plerunque morantur. ſed hæc non diſputo cum aduerſariis.

Quid de moribus dæmonum Apuleius Platonicus ſenſerit.
Caput XVI.

DE moribus ergo dæmonum, cum idem Platonicus loqueretur, dixit eos, eiſdem quibus homines animi perturbationibus agitari, irritari iniuriis, obſequiis doniſq; placari, gaudere honoribus, diuerſis ſacrorum ritibus oblectari, & in eis, ſi quid neglectum fuerit, commoueri. Inter cætera etiam dicit ad eos pertinere diuinationes augurum, aruſpicum, vatum, atque ſomniorum: ab his quoque eſſe miracula magorum. Breuiter autem eos definiens, ait: Dæmones eſſe genere animalia, animo paſſiua, mente rationalia, corpore aërea, tempore æterna. Horum vero quinque, tria priora illis eſſe nobiſcum cõmunia: quartum proprium, quintum eos cum diis habere cõmune. Sed video trium ſuperiorum quæ nobiſcum habent: duo etiã
I cum diis habere. Animalia quippe eſſe dicit, & deos,[a] qui ſua cuique elementa † diſtribuens, in terreſtribus animalibus homines poſuit cum cæteris, quæ in terra viuunt, & ſentiunt: in aquatilibus piſces, & alia natalia: in aëriis dæmones: in æthereis deos. Ac per hoc quod dæmones genere ſunt animalia, nõ ſolum eis cum hominibus, verum etiam cum diis, pecoribúſque commune eſt: quod mente rationalia, cum diis & hominibus: quod tempora æterna, cum diis ſolis: quod animo paſſiua, cum hominibus ſolis: quod corpore aërea, ipſi ſunt ſoli. Proinde quod genere ſunt animalia, non eſt magnum: quia hoc ſunt & pecora: quod mente rationalia, non eſt ſupra nos, quia ſumus & nos. Quod tempore æterna, quid boni eſt ſi non beata? Melior eſt enim temporalis fœlicitas, [b] quàm miſera æternitas. Quod animo paſſiua, quo modo ſupra nos eſt? quãdo & nos hoc ſumus, nec ita eſſet niſi miſeri eſſemus. Quod corpore aërea, quanti æſtimandum eſt, cum omni corpori præferatur anima qualiſcunque naturæ? * † Et ideo religionis cultus, qui debetur ex animo, nequaquam debetur ei rei, quæ inferior eſt animo. Porrò ſi inter illa quæ dæmonum eſſe dicit, annumeraret virtutem, ſapientiam,

† aliàs, quæ ſua cuique elemento.

*† * Aliàs, ãia qualiſcunque naturæ.*

fœlicitatem, & hæc eos diceret habere cum diis æterna K atque communia, profecto aliquid diceret exoptãdum magníque pendendum: nec ſic eos tamen propter hæc tanquam deum colere deberemus,[c] ſed potius ipſum à quo hæc illos accepiſſe noſſemus. Quanto minus nunc honore diuino aërea digna ſunt animalia: ad hoc rationalia, vt miſera eſſe poſſint: ad hoc paſſiua, vt miſera ſint: ad hoc æterna, vt miſeriam ſuam finire nõ poſſint. Quapropter vt omittam cætera, & hoc ſolum pertractem, quod nobiſcum dæmones dixit habere commune, id eſt, animi paſſiones: ſi omnia quatuor elementa ſuis animalibus plena ſunt, immortalibus ignis & aër, mortalibus aqua & terra: quæro cur animi dæmonum paſſionũ turbelis, & tempeſtatibus agitentur? Perturbatio enim eſt, quæ Græce πάθος [c] dicitur: vnde illa voluit vocare animo paſſiua: quia verbum de verbo[d] pathos, paſſio diceretur, motus animi contra rationem.[e] Cur ergo ſunt iſta in animis dæmonum, quę in pecoribus non ſunt? Quoniam ſi quid in pecore ſimile apparet, non eſt perturbatio,[f] quia non eſt contra rationem, qua pecora carent. In hominibus autem vt ſint iſtæ perturbationes, facit hoc ſtulticia,[g] vel miſeria.[h] Nondum L enim ſumus in illa perfectione ſapientiæ beati, quæ nobis ab hac mortalitate libertatis in fine pmittitur. Deos vero ideo dicunt iſtas perturbationes non perpeti: quia non ſolum æterni, verum etiam beati ſunt. Eaſdẽ quippe animas rationales etiam ipſos habere perhibent, ſed ab omni labe ac peſte puriſſimas. Quamobrem ſi propterea dij non perturbantur, quòd animalia ſunt beata, non miſera:[i] & propterea pecora nõ perturbãtur, quòd animalia ſunt, quę nec beata poſſunt eſſe nec miſera: reſtat vt dæmones ſicut homines ideo perturbẽtur, quòd animalia ſunt non beata, ſed miſera.

a ANimalia quippe eſſe dicit & deos.) Idem Plato in Timæo, qui deos viſibiles animalia eſſe vult. Apuleius in eodem libello de Socratis deo, genus quoddam dæmonum ponit, ſine corpore, vt ſomnum & amorem. b Melior eſt enim temporalis fœlicitas.) Chironem Saturni filium ſcribunt repudiaſſe immortalitatem, & Vlyſſem maluiſſe in patria inter coniugem, & filium, & patrem ætatem finire, quàm apud deas eſſe immortalem. Plato in libris de leg. ſatius eſſe ſentit quàm minimum tempus viuere, quàm totam immortalitatem maxima bonorum externorum & corporis vbertate atque affluentia, ſine iuſticia tamen & cæteris virtutibus. neſcio quid philoſophi nugãtur, melius eſt eſſe quàm non eſſe: de quo alibi. c Perturbatio enim eſt quæ Græce πάθος.) Cicero in Tuſcu. quæſt. perturbatiões πάθη vertit. Quintilianus in ſexto, affectus, idque rectè & propriè verti dicit. Apud Pliniũ ſolum ex veteribus legitur paſſiones, dubitatúrque num ſatis caſtigate lib. xx. illitum quoque paſſionibus ventris earum prodeſt. d Quia verbum de verbo.) Vt à πάσχω πάθος, ſic à patior paſſio. e Motus animi contra rationem.) Definitio πάθους apud Ciceronem ex Zenone, auerſa à recta ratione contra naturam animi commotio. f Non eſt perturbatio. Ex eodem Cicerone in Tuſculanis quæſtio. Sed corporum affectiones ſine culpa accidere poſſunt, animorum non item. quorum omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eueniunt, itaque in hominibus ſolum exiſtunt. Nam beſtiæ ſimile quiddam faciunt, ſed in perturbationes non incidunt. g Facit hoc ſtulticia.) Opinionibus enim falſis vaniſque premimur, & nos ipſi facimus nobis affectus potius quàm ex rebus accipimus. Et, vt Seneca inquit, plura ſunt quæ nos terrent, quàm quæ premunt. Stoici perturbationes omnes ex deprauatis hominũ iudiciis opinionibúſque oriri putant. nam opinio magni futuri boni eſt libido, magni futuri mali eſt metus, magni præſentis mali dolor, magni præſentis boni lætitia, quæ omnia quoniã ſtultitiis noſtrarum cogitationum metimur, ſæpius quàm naturis rerum, idcirco tot perturbationibus, támque immoderatis rapimur. h Vel miſeria.) Hoc eſt in homine miſerrimum, quod etiam ſapientiſſimus dolet tamen, & gaudet, & cæteris affectibus agitur, quamlibet prouiderit ne fiat. i Quod animalia ſint non beata, ſed miſera.) Miſeros eſſe dæmones, aut malos non audet fateri Socrates: non eſſe autem beatos bonóſque, aperte profitetur in conuiuio Platonis.

Perturbationes. M

An dignum ſit eos ſpiritus ab homine coli, à quorum vitiis etiam oporteat liberari. *Caput XVII.*

QVa igitur inſipientia, vel potius amentia per aliquam religionem dæmonibus ſubdimur, cum per veram religionem ab ea vicioſitate, qua illis

A qua illis ſumus ſimiles, liberemur? Cur enim dæmones, quod & iſte Apuleius, quamuis eis plurimum parcat, & diuinis honoribus dignos cenſeat, tamen cogitur confiteri vt ira inſtigentur, nobis vera religio præcipit, ne ira inſtigemur, ſed ei potius reſiſtamus.[a] Cum dæmones donis inuitentur,[b] nobis vera religio præcipit, ne cuiquam donorum acceptione faueamus. Cum dęmones honoribus mulceantur, nobis vera religio præcipit, vt talibus nullo modo moueamur.[c] Cum dęmones quorundam hominum oſores, quorundam amatores ſint, non prudenti tranquillóque iudicio, ſed vt ipſe animo appellat paſsiuo, nobis vera religio præcipit, vt inimicos noſtros[d] etiam diligamus. Poſtremo omnem motum cordis & ſalum † mentis, omnèſque turbelas & tempeſtates animi,[e] quibus dæmones æſtuare atque fluctuare aſſerit, nos vera religio deponere iubet. Quæ igitur cauſa eſt, niſi ſtulticia errórque miſerabilis, vt ei te facias venerando humilem, cui te cupias eſſe viuendo diſsimilem: & religione colas, quem imitari nolis, cum religionis ſumma ſit imitari quem colis?

† aliàs, ſaltum. Matth. 5.

B [a] SEd ei potius reſiſtamus.) Chriſtus in Euangelio Matthęi iubet nullo prorſus modo iraſci. Agathon abbas iracundum hominem etiam ſi mortuos excitaret, negabat deo gratum fore. b Cum dæmones donis inuitentur.) Non ſolum vltro ſibi dari dona gaudent, ſed etiam petunt. Sunt enim petaciſsimi. Quoties ferè oraculum Delphus Apollo reddebat, admonebat conſulentes, vt ſui meminiſſent, donúmque ad ſe afferrent aliquod, vbi fortunatiores eſſent facti. tametſi non tam aſtutus dæmon aurum vel argentum captabat, quo non eget, quàm mentes eorum qui dabant. c Vt talibus nullo modo moueamur.) Chriſtus ſuis præcipit, ne magiſtri vocari velint, neu primos accubitus affectent, neu ſalutari in plateis. Denique vt princeps ad famulantis ſe humilitatem deiiciat. Honores enim cum gentilitate ortos eſſe, ibi ſepeliri debere: in Eccleſia viuere nefas eſt: nec magnanimitas eſt magnos petere honores, ſed contemnere. d Vt inimicos noſtros.) Diligite, inquit Chriſtus, etiā inimicos veſtros, & orate pro iis, qui vobis ſunt infeſti. Mat. v. Nec ſatis eſt inimicos non odiſſe, diligere præcipimur. & factu impoſsibile non eſt, quod ipſe Chriſtus primum, deinde Stephanus fecerunt, vt Hiero. inquit. e Omnéſque turbelas & tempeſtates a.) Alibi omnéſq; turbidas tempeſtates animi.

Qualis ſit religio, in qua docetur, quod homines vt commendentur diis bonis, dæmonibus vti debeāt aduocatis.

Caput XVIII.

FRuſtra igitur eis Apuleius & quicunque ita ſentiunt, hunc detulit honorē: ſic eos in aëre medios inter æthereum cœlum terramq; conſtituens, vt quoniam nullus deus miſcetur homini, quod Platonem dixiſſe perhibent,[a] iſti ad deos perferāt preces hominum, & inde ad homines impetrata, quæ po- C ſcunt. Indignum enim putauerunt, qui iſta crediderūt, miſceri homines diis, & deos hominibus: dignum autē miſceri dæmones, & diis & hominib⁹: hinc petita qui † aſsignent,[b] inde conceſſa qui † apportent: vt videlicet homo caſtus, & ab artium magicarum ſceleribus alienus, eos patronos adhibeat, per quos illū dij exaudiant, qui hæc amant: quæ ille non amando fit dignior, quem facilius & libentius exaudire debeant. Amant quippe illi ſcenicas turpitudines, quas nō amat pudicicia. Amant in maleficiis magorum mille nocendi artes, quas non amat innocētia. Ergo & pudicicia & innocētia, ſi quid à diis impetrare voluerit, non poterit ſuis meritis, niſi ſuis interuenientibus inimicis: non eſt quod iſte poëtica figmenta, & theatrica ludibria iuſtificare conetur. Habemus contra iſta magiſtrum eorum & tantæ apud eos authoritatis Platonem: ſi pudor humanus ita de ſe male meretur, vt nō ſolum diligat turpia, verum etiam diuinitati exiſtimet grata.

† aliàs, quæ.

[a] QVod Platonem dixiſſe perhibent.) Platonis hæc eſt in conuiuio ſententia, & quidem Socrati attributa. Diotima cum Socrati amorem eſſe medium quiddam diceret inter mortale & immortale: Socratéſque quid hoc eſſet, rogaret: illa, δαίμων μέγας, ὦ Σώκρατες. καὶ γὰρ πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ τε καὶ θνητοῦ. Dæmon magnus, ô Socrates. etenim dæmonum omne inter deos & mortales ſitum eſt. Socra. nondum id intelligens quærit, quæ nam ſit eius vis & natura. Tum Diotima reſpondit, interpretari vel vectare humana ad deos, diuina ad nos: ab hominibus quidem preces & ſacrificia, à diis vero præcepta & mercedem pro ſacrificiis. In medio igitur ſiti dæmones, eum locum explent, vt ipſum ſecū ſit vniuerſum ipſum atque connectum, hac commeant vaticinia, & omnis ſacerdotum ars, quæ ad ſacrificia, teletas & incantationes, tum & ad diuinationem & magiam ſpectat. His addit, quod Aug. citat: θεὸς δὲ ἀνθρώπῳ οὐ μίγνυται, ἀλλὰ διὰ τούτου πᾶσά ἐστιν ἡ ὁμιλία, καὶ ἡ διάλεκτος θεοῖς πρὸς ἀνθρώπους, καὶ ἐγρηγορόσι, καὶ καθεύδουσι. Deus, inquit, homini nō miſcetur, ſed per dæmones omne eſt commercium, omnis collocutio deis cum hominibus, & vigilantibus, & dormientibus. b Qui aſsignent.) In antiquis eſt quæ allegent, quaſi qui velut legatione ferant. Idcirco Apuleius adminiſtros eos & ſalutigerulos vocat, quorum illud pertinet ad deos, quibus dæmones miniſtrant, alterum ad nos quibus ſalutem à diis gerunt. angeli etiam nominantur à Capella, quaſi nuncij, quòd ſuperis noſtra nuncient acta: & præſules, quòd gerundis rebus præſint. D

De impietate artis magicæ, quæ patrocinio vtitur † ſpirituum malignorum.

Caput XIX.

† aliàs, nititur.

POrrò aduerſus magicas artes, de quibus quoſdam nimis infœlices, & nimis impios etiam gloriari libet in nomine dæmonum,[a] ipſam publicam lucem teſtem citabo. Cur enim tam E grauiter iſta plectuntur ſeueritate legum, ſi opera ſunt numinum colendorum? An forte iſtas leges Chriſtiani inſtituerunt, quibus artes magicę puniuntur, ſecundum quem alium ſenſum, niſi quod hæc maleficia generi humano pernicioſa eſſe non dubium eſt? Ait Poëta clariſsimus:

Teſtor chara deos,[b] & te germana, tuúmque
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes. Aeneid. 4.

Illud etiam quod alio loco de his artibus dicit:
Atque ſatas alio[c] vidi traducere meſſes. Buco. Aegl. 8.

Eo quòd hac peſtifera ſceleratáque doctrina, fructus alieni in alias terras transferri perhibētur, nónne in duodecim tabulis, id eſt, Romanorum antiquiſsimis legibus Cicero commemorat eſſe conſcriptum, & ei qui hoc fecerit ſupplicium conſtitutum? Poſtremo ipſe Apuleius[d] nunquid apud iudices Chriſtianos de magicis artibus accuſatus eſt? Quas vtique ſibi obiectas, ſi diuinas & pias eſſe nouerat, & diuinarum poteſtatū operibus congruas: non ſolùm eas confiteri debuit, ſed etiā profiteri, leges culpans potius, quibus hæc prohibe- F rentur, & damnanda putarentur, quæ haberi miranda & veneranda oporteret. Ita enim vel ſententiam ſuam perſuaderet iudicibus, vel ſi illi ſecundum iniquas leges ſaperent, eúmque talia prædicantem atque laudantem morte multarent, digna animæ illius dæmones dona rependerent: pro quorum diuinis operibus prædicandis, humanam vitam ſibi adimi non timeret. Sicut martyres noſtri cum eis pro crimine obiiceretur Chriſtiana religio, qua nouerāt ſe fieri ſaluos & glorioſiſsimos in æternum, non eam negando temporales pœnas euadere delegerunt, ſed potius confitendo, profitendo, prædicando, & pro hac omnia fideliter fortitérque tolerando, & cum pia ſecuritate moriendo, leges quibus prohibebantur, erubeſcere compulerunt, mutaríque fecerunt. Huius autem philoſophi Platonici copioſiſsima & diſertiſsima[e] extat oratio, qua crimen artium magicarum à ſe alienum eſſe defendit, ſeq; aliter non vult innocentem videri, niſi ea negando quæ non poſſunt ab innocente cōmitti. At omnia miracula magorum,[f] quos rectè ſentit eſſe dānandos, doctrinis fiūt, & operibus dęmonum, quos viderit cur cenſeat honorādos,

eſſe

G eſſe neceſſarios eos aſſerens perferendis ad deos noſtris precibus: quorum debemus opera deuitare, ſi ad deum verum preces noſtras volumus peruenire. Deinde quęro, quales preces hominum diis bonis per dæmones allegari putat magicas, an licitas? Si magicas, nolũt tales: ſi licitas, nolunt per tales. Si autem peccator pœnitens preces fundit, maximè ſi aliquid magicũ admiſit: itáne tandem illis intercedẽtibus accipit veniam, quibus impellentibus ſe cecidiſſe plangit in culpã? An & ipſi dæmones vt poſſint pœnitẽtibus mereri indulgentiam, priores agunt quod eos deceperint pœnitentiam: [vt & ipſi poſtea accipiant indulgentiã?] Hoc nemo vnquam de dæmonibus dixit: quia ſi ita eſſet, nequaquã ſibi auderent diuinos honores expetere, qui pœnitendo deſiderarẽt ad gratiã venię peruenire. Ibi enim eſt deteſtanda ſuperbia, hic humilitas miſeranda.

a IN nomine dæmonum.) Alibi gloriari libet, nónne ipſam publicam lucem. & fortaſſe legem. b Teſtor chara deos.) Verba ſunt Didonis poſt Aeneæ fugam. dicitq; hæc ex inſtitutis Romanis, qui quum multa ſuſceperint ſacra, vt inquit Seruius, magicam ſemper dãnarent. c Atq; ſatas aliò.) In Pharmaceutria Virgilius. Plinius lib. xxviij. quibus etiam & legum ipſarum in duodecim tabulis verba ſunt: Qui fruges excantaſſet. Et alibi: Qui malum carmen incantaſſet. Idem author eſt in
H agro Maſucino Vectij Marcelli equitis Romani, Neronis Cæſaris procuratoris, vniuerſum oliuetum viam publicam eſſe tranſgreſſum: atque ipſa prædia ex loco in contrarias ſedes profecta. Et idem ipſe Apuleius in apologia: Magia iſta quantum ego audio, res eſt legibus delegata, iam inde antiquitus duodecim tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta. d Poſtremo ipſe Apuleius.) Romanis legibus multi ſunt de magia poſtulati, velut Apollonius Tyaneus apud Domitianum Cæſarem, & Apuleius apud Claudium Maximum Africæ præfectum non Chriſtianum. e Copioſiſſima & diſertiſsima.) Extant apologiæ duæ Apuleij de magia, in quibus exuit nimiam illam ſermonis laſciuiam, & antiquaria & audacter innouata verba: accommodauitque ſe forenſi dicendi generi: ſed ita tamen, vt, neſcio quo pacto Apuleium internoſcas temporaria perſona contectum. f At omnia miracula magorum.) Vnde nanque inquit Euſebius, homines ſcire potuiſſent, quibus dæmones coguntur, niſi ab ipſis dæmonibus. Quod Porphyrius fatetur in oraculis, aſſerens Hecates reſponſa, quibus ipſa docet homines, qua ratione aduocari & teneri poſſit.

An credendum ſit, quod dij boni libentius dæmonibus quàm hominibus miſceantur. Capue XX.

AT enim vrgens cauſa & arctiſsima cogit dæmones medios inter deos & homines agere, vt ab hominibus auferãt deſiderata, & ad eos referãt impetrata. † Quæ nam tandem cauſa eſt iſta, & quanta neceſsitas: quia nullus, inquiunt, deus miſcetur homini? Præclara igitur ſanctitas[a] dei, quę nõ miſcetur homini pœnitenti, ſupplicanti, & miſcetur dęmoni arroganti? Non miſcetur homini confugienti ad diuinitatem, & miſcetur dæmoni fingẽti diuinitatem.
I Non miſcetur homini petenti indulgentiam, & miſcetur dæmoni ſuadenti nequiciam. Non miſcetur homini per philoſophicos libros poëtas de bene inſtituta ciuitate pellẽti, & miſcetur dæmoni à principibus & pontificibus ciuitatis per ſcenicos ludos poëtarum ludibria requirenti. Non miſetur homini deorum crimina fingere prohibenti, & miſcetur dæmoni ſe falſis deorum criminibus oblectanti. Non miſcetur homini magorũ ſcelera iuſtis legibus punienti, & miſcetur dæmoni magicas artes docenti & implenti. Non miſcetur homini imitationem dæmonum fugienti, & miſcetur dæmoni deceptionem hominis aucupanti.

† aliàs, vt ad homines deſiderata, & à diis referãt impetrata.

a PRæclarã igitur ſanctitas.) In exemplari Brugenſi ſic legitur: Præclara igitur ſanctitas dei, qui non miſcetur homini ſupplicanti, & miſcetur dæmoni arroganti. Non miſcetur homini pœnitenti, & miſcetur dæmoni decipienti. Non miſcetur homini confugienti ad diuinitatem &c.

An dæmonibus nunciis & interpretibus dij vtantur, fallique ſe ab eis aut ignorent, aut velint. Capue XXI.

SEd nimirum tantę huius abſurditatis & indi- K gnitatis eſt magna neceſsitas, quod ſcilicet deos æthereos humana curantes, quid terreſtres homines agerent vtique lateret, niſi dæmones aërei nunciarent: quoniam æther longe à terra eſt, altèque ſuſpenſus: aër vero ætheri terręq; contiguus. O mirabilẽ ſapientiam. Quid aliud de diis iſti ſentiunt, quos omnes optimos volunt, niſi eos & humana curare, ne cultu videantur indigni: & propter elementorum diſtantiam humana neſcire, vt credantur dæmones neceſſarij, & ob hoc etiam ipſi putentur colendi, per quos dij poſsint, & quid in rebus humanis agatur addiſcere, & vbi oportet hominib[9] ſubuenire? Hoc ſi ita eſt, diis iſtis bonis magis notus eſt dęmon per corpus vicinum, quàm homo per animum bonum. O multum dolenda neceſsitas, an potius irridenda vel deteſtanda vanitas, ne ſit vana diuinitas. Si enim animo ab obſtaculo corporis libero animum noſtrũ dij videre poſſunt, non ad hoc dæmonibus indigẽt nunciis. Si autem animorum indicia corporalia, qualia ſunt vultus, locutio, motus per corpus ſuumætherei dij ſentiunt, & inde colligunt, quid etiam dæmones nuncient, poſſunt & mendaciis dæmonum decipi. Porrò ſi deorum diuinitas à L
dæmonibus falli nõ poteſt, ab eadem diuinitate quod agimus non poteſt ignorari. Vellem autem mihi iſti dicerent, vtrum dij dæmones nunciarint de criminibus deorum poëtica Platoni diſplicere figmenta, & ſibi ea placere celauerint. An vtrunque occultauerint, deóſque eſſe maluerint totius rei huius ignaros. An vtrunque indicauerint, & religioſam erga deos Platonis prudentiam, & in deos iniurioſam libidinem ſuam. An ſententiam quidem Platonis, qua noluit deos per impiam licentiam poëtarum falſis criminibus infamari, ignotã diis eſſe voluerint, ſuam vero nequiciam qua ludos ſcenicos amant, quibus illa deorum dedecora celebrantur, prodere non erubuerint vel timuerint. Horũ quatuor quæ interrogando propoſui, quodlibet eligant, & in quolibet eorum quantum mali de diis bonis opinentur, attendant. Si enim primum elegerint, confeſſuri ſunt non licuiſſe diis bonis habitare cum bono Platone, quando eorum iniurias prohibebat, & habitaſſe cum dæmonibus malis quando eorum M
iniuriis exultabant, cum dij boni hominem bonum lõge à ſe poſitum non niſi per malos dæmones noſſent, quos ſibi vicinos noſſe non poſſent. Si autem ſecũdum elegerint, & vtrunque occultatum à dæmonibus dixerint, vt dij omnino neſcirent, & Platonis religioſiſsimã legem, & dæmonum ſacrilegam delectationem, quid in rebus humanis per internuncios dæmones dij noſſe vtiliter poſſunt, quando illa neſciunt, quæ in honorem deorum bonorum per religionem bonorum hominum contra libidinem malorum dæmonum decernuntur? Si vero tertium elegerint, & non ſolum ſententiam Platonis deorum iniurias prohibẽtem, ſed etiam dęmonum nequiciam deorum iniuriis exultantem, per eoſdem dæmones nuncios diis innotuiſſe reſponderint, hoc nunciare eſt, an inſultare? Et dij vtrunque ſic audiunt, ſic vtrunque cognoſcunt, vt non ſolum malignos dæmones deorum dignitati & Platonis religioni contraria cupientes atque facientes, à ſuo acceſſu nõ arceant, ſed etiam per illos malos propinquos Platoni bono longinquo dona tranſmittant. Sic enim eos elementorum quaſi catenata ſeries colligauit, [a] vt illis à quibus criminantur, cõiungi poſsint: huic à quo defenduntur, non poſsint, vtrunque ſcientes, ſed aëris & terræ pon-

A ræ[b] ponderata tranſmutare non valentes. Iam quod reliquum eſt, ſi quartum elegerint, peius eſt cæteris. Quis enim ferat, ſi poëtarum de diis immortalibus criminoſa figmenta, & theatrorum indigna, ludibria, ſuámque in his omnibus ardẽtiſsimam cupiditatem, & ſuauiſsimam voluptatem diis dæmones nunciauerũt: & quod Plato philoſophica grauitate de optima Republica hęc omnia cenſuit remouenda, tacuerunt: vt iam dij boni per tales nuncios noſſe cogãtur mala peſsimorum: nec aliena, ſed eorundem nunciorum: atque his contraria non ſinantur noſſe bona philoſophorum, cum illa ſint in iniuriam, iſta in honorem ipſorum deorum.

a Elementorum, quaſi catenata ſeries colligauit.) Coniunguntur enim inter ſe elementa, velut annuli in catena: inferius enim ſuperiori nectitur, & tam hæret, vt partes quę ſe contingunt, nõ diuerſarum, ſed eiuſdem videatur eſſe naturæ: in quo elemẽta rationem cœlorum ſequuntur, quę apta inter ſe ſunt & complexa. b Sed aëris & terræ.) Vt vel nobis aſcendere liceat ſaltẽ cogitatione ad illos, nec illis ad nos deſcendere, vt cognoſcant & per ſe bene faciant ſine interpretibus.

De abiiciendo cultu dæmonum contra Apuleium.
Capu XXII.

QVia igitur nihil iſtorum quatuor eligendum eſt, ne in quolibet eorum de diis tam male ſen-
B tiatur: reſtat, vt nullo modo credendum ſit, quod Apuleius perſuadere nititur. Et quicunque alij philoſophi ſunt eiuſdem ſententiæ, ita eſſe medios dæmones inter deos & homines tanquam internuncios & interpretes, qui hinc ferant petitiones noſtras, inde referant deorum ſuppetias. *a alias, res à nobis petitas.* a Sed eſſe ſpiritus nocendi cupidiſsimos à iuſticia penitus alienos, ſuperbia tumidos, inuidẽtia liuidos, fallacia callidos, qui in hoc quidem aëre habitant:[a] quia de cœli ſuperioris ſublimitate deiecti, *2.Petr.2.* merito irregreſsibilis tranſgreſsionis in hoc ſibi congruo velut carcere prędamnati ſunt. Nec tamẽ quia ſupra terram & aquas aëreus locus eſt, ideo & ipſi ſunt meritis ſuperiores hominibus, qui eos non terreno corpore, ſed electo in auxilium deo vero, pia mẽte facillime ſuperant. Sed multis plane participatione veræ religionis indignis, tanquam captis ſubditiſq; dominantur: quorum maxime parti mirabilibus & fallacibus ſignis, ſiue factorum, ſiue prædictorum deos ſe eſſe perſuaſerunt. Quibuſdam vero vicia eorum attentius & diligentius intuentibus, non potuerunt perſua-
C dere quod dij ſint: atq; ideo inter deos ac homines internuncios ac beneficiorum interpretatores† ſe eſſe finxerunt. *† impetratores.* tamen non iſtum ſaltem honorem homines eis deferendũ putarunt, qui illos deos eſſe non credebant, quia malos videbant. Deos autem omnes bonos volebant, nec audebãt tamen omnino indignos dicere honore diuino: maxime ne offenderent populos, à quibus eis cernebant inueterata ſuperſtitione per tot ſacra & templa ſeruiri.

a QVi in hoc quidem aëre habitant.) Veteres pleriq; in hoc aëre totam illam inferiorum fabulam conſtituerunt, Proſerpinam, & Summanũ Ditem, & manes, & furias, vt Marcianus Capella oſtendit. Chalcidius ἀήρ merito hunc aërem vocatum eſſe ait, quaſi ἀειδής, hoc eſt, obſcurum. Petrus quoque & Iudas Apoſtoli in ſuis epiſtolis tradunt dæmones in hac aëris caligine teneri, & torqueri, & ſi alij ſunt in infimis terræ. Empedocles apud Plutarchum: Aether, inquit, dæmones à ſe remouet, terra expellit, mare non fert: ſic ab alio in aliud elementum iactati pœnas dant.

Quid Hermes Trimegiſtus de idololatria ſenſerit, & vnde ſcire potuerit ſuperſtitiones Aegyptias auferendas.
Capu XXIII.

NAm diuerſa de illis Hermes Aegyptius,[a] quem Trimegiſtum vocant ſenſit & ſcripſit. Apuleius quidem deos illos negat, ſed cum dicit ita inter homines deóſque quadam medietate verſari, D vt hominibus apud ipſos deos neceſſarij videãtur, cultum eorum à ſupernorum deorum religione non ſeparat. Ille autem Aegyptius alios deos dicit eſſe à ſummo deo factos, alios ab hominibus. Hoc qui audit, ſicut à me poſitum eſt, putat dici de ſimulachris: quia opera ſunt manuum hominum. *Pſal.113.* At ille viſibilia & contrectabilia ſimulachra velut corpora deorum eſſe aſſerit. Ineſſe autem his quoſdam ſpiritus inuitatos, qui valeant aliquid, ſiue ad nocendum, ſiue ad deſideria eorum nõnulla complenda, à quibus eis diuini honores, & cultus obſequia deferuntur. Hos ergo ſpiritus inuiſibiles per artem quandam viſibilibus rebus corporalis materiæ copulare, vt ſint quaſi animata corpora illis ſpiritibus dicata, & ſubdita ſimulachra: hoc eſſe dicit deos facere, eámque magnam & mirabilem deos faciendi accepiſſe homines poteſtatem. Huius Aegyptij verba ſicut in noſtram linguam interpretata[b] ſunt ponam. Et quoniam de cognatione, inquit, & conſortio hominũ deorúmque nobis indicitur ſermo, poteſtatẽ hominis, ô Aſclepi, vímque cognoſce. Dominus, inquit, & pater, vel quod eſt ſummum, deus, vt effector eſt deorum cœleſtium, ita homo eſt factor† deorum, qui in templis ſunt humana proximitate contenti. *† alias, fictor.* Et paulo pòſt: Ita humanitas, inquit, ſemper memor naturæ[c] & originis E ſuæ, in illa diuinitatis imitatione perſeuerat: vt ſicuti pater ac dominus, vt ſui ſimiles eſſent, deos fecit æternos, ita humanitas deos ſuos ex ſui vultus ſimilitudine figuraret. Hic cum Aſclepius, ad quem maxime loquebatur, ei reſpondiſſet atque dixiſſet: Statuas dicis, ô Trimegiſte? Tum vero ille: Statuas, inquit, ô Aſclepi, vides, ne[d] quatenus tuipſe diffidas, ſtatuas animatas ſenſu & ſpiritu plenas, tantáque facientes & talia: ſtatuas futurorum præſcias, ea quæ forte vates omnis ignoret[e] in multis & variis rebus prædicentes, imbecillitates hominibus facientes, eáſque curantes, triſticiam lætitiámque pro meritis? An ignoras, ô Aſclepi, quod Aegyptus imago ſit cœli: aut, quod eſt verius, tranſlatio aut deſcenſio omnium quæ gubernantur, atque exercentur in cœlo: ac ſi dicendum eſt verius, terra noſtra mundi totius eſt templum? Et tamen quoniam præſcire cuncta prudentem decet, iſtud vos ignorare fas non eſt. Futurum tempus eſt, cum appareat Aegyptios incaſſum pia mẽ- F te diuinitati ſedulã religionem † ſeruaſſe, & omnis eorum ſancta veneratio in irritum caſura fruſtrabitur. *† alias, diuinitatẽ ſedula religione.* Deinde multis verbis Hermes hunc locum exequitur, in quo videtur hoc tempus prædicere, quo Chriſtiana religio, quanto eſt veracior atque ſanctior, tanto vehementius & liberius cuncta fallacia figmenta ſubuertit, vt gratia veriſsimi ſaluatoris liberet hominem ab his diis, quos fecit homo: & ei deo ſubdat, à quo factus eſt homo. Sed cum Hermes iſta prædicit, velut amicus eiſdem ludificationibus dæmonum loquitur: nec Chriſtianum nomen euidenter exprimit, ſed tanquam ea tollerentur atque delerẽtur, quorum obſeruatione cœleſtis ſimilitudo cuſtodiretur in Aegypto: ita hæc futura deplorãs, luctuoſa quodam modo prædicatione teſtatur. Erat enim de his, de quib[9] dicit Apoſtolus, quod cognoſcentes deum, non ſicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Et immutauerunt gloriam incorruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis: & cætera, quæ commemorare longum eſt. Multa quippe talia[f] dicit de vno vero

deo

G deo fabricatore mundi, qualia veritas babet. Et neſcio, quomodo illa obſcuratione cordis ad iſta delabitur, vt diis, quos cõfitetur ab hominibus fieri, ſemper velit homines ſubdi, & hæc futuro tẽpore plangat auferri. quaſi quicquam ſit infœlicius homine, cui ſua figmenta dominantur: cum ſit facilius,[g] fieri deos colendo, quos fecit, ne ipſe ſit bomo, quàm vt per eius cultũ dij eſſe poſſint, quos fecit homo. Citios enim fit, vt homo in honore poſitus, pecoribus nõ intelligens cõparetur, quàm vt operi dei ad eius imaginem facto, id eſt, ipſi homini, opus hominis præferatur. Quapropter merito homo deficit ab illo, qui eum fecit, cum ſibi præficir ipſe, quod fecit. Hæc vana, deceptoria, perniciosa, ſacrilega, Hermes Aegyptius, quia tempus quo auferrẽtur venturum ſciebat, dolebat: ſed tam impudenter dolebat, quàm imprudenter ſciebat. Non enim hoc ei reuelaoerat ſpiritus ſanctus, ſicut Prophetis ſaoctis, qui hæc præuidẽtes
Hierr.2. cum exultatione dicebant: Si faciet homo deos: & ecce
Zacha.3. ipſi nõ ſunt dij. Et in alio loco: Erit in illo die, dicit do-
H minus, Exterminabo nomina ſimulachrorũ à rerra, & non erit eorum memoria. Proprie vero de Aegypto,
Eſaia.19. quod ad hanc rem attinet, ita ſanctus Eſaias prophetat: Et mouebuntur manufacta Aegypti à facie dei, & cor eorum vincietur in eis: & cætera huiuſmodi. Ex quo genere & illi erant, qui venturum, quod ſciebant veniſſe,[h] gaudebãt: qualis Simeon, qualis Anoa, qui mox natom
aliàs, viderunt dominum. Ieſum, qualis Eliſabeth, quæ etiam conceptum in ſpiritu agnouit: qualis Petrus, reuelante patre[i] dicens: Tu es Chriſtus filius dei viui. Huic autem Aegyptio illi ſpi-
Luca.2. ritus indicauerant futura tempora perditionis ſuæ: qui
Luca.1. etiam præſenti in carne trementes domino, dixeruot:
Matth. 26. Quid veniſti ante tempus perdere nos? Siue quia ſubi-
Matth.8. tum[k] illis fuit, quod futurum quidem, ſed rardius opinabantur: ſiue quòd perditiooem ſuam hanc ipſam dicebant, qua fiebat, vt cogniti ſpernerentur. Et hoc erat ante tempus, id eſt, ante tempus iudicij, quo æterna dãnatione puniẽdi ſunt cum omnibus etiam hominibus, qui eorum ſocietate detinentur: ſicut religio loquitur,[l] quæ nec fallit, nec fallitur, nõ ſicuti iſte quaſi omni vento doctrinę hinc atque inde perflatus, & falſis vera permiſcens, dolet quaſi perituram religionem, quem poſtea confitetur, errorem.

[a] Hermes Aegyptius.) De hoc paulo pôſt. b Sicut in noſtram linguam interpretata.) Hermæ aliquot circunferuntur libri, & Græci Latinitate donati. Quæ huc adfert Auguſtinus, ſunt ex Aſclepio Mercurij, quem Apuleius Latinis vertit. c Ita humanitas ſemper memor naturæ. In exemplari Mercurij Latino ſic legitur: Ita humanitas ſemper vicina naturæ & origini ſuæ. d Videáſne.) Sic etiam apud Mercurium. ſed in libro Brugen. Vides quatenus ipſe nõ diffidas. e Ea quæ forte vates omnes ignoret. Sic habetur apud Aeſculapium: Eaſq; forte vates omnes ſomniis multiſq; aliis rebus prędicentes, imbecillitatesq; hominibus facientes, eaſq; curantes, triſticiamq; pro meritis. Et ſic ſcribebatur in exemplari Colonienſi, ſed lætitiã eſt ſuperſcriptum. f Multa quippe talia.) Adducerem ex eis aliqua, ſi libri non eſſent vulgares: nũc cum ſint in manibus omnium, ocioſus videatur citare hæc illius dicta. g Cum ſit facilius.) In antiquis libris ad hunc modum ſcribitur: Cum ſit facilius, vt tanquam deos colendo, quos fecit, nec ipſe ſit homo, quàm vt &c. h Qui venturum quod ſciebant veniſſe.) Qui gaudebant Chriſtum, qui erat venturus, iam veniſſe. is enim erat patribus in lege ac Prophetis promiſſus. Sic Ioannes iuſſit eum rogari: Es tu ille, qui venturus eſt, an alium ſumus adhuc expectaturi? i Qualis Petrus reuelante patre.) Hæc eſt præcipua profeſſio, hic primus & firmiſſimus Eccleſiæ nunquã ruiturę lapis, credere ac profiteri IESVM ESSE CHRISTVM FILIVM DEI VIVI. Hoc non reuelauit philoſophia humana, non aſtus, non ſagacitas, & ſapiẽtia mundi, ſed deus vniuerſorum parens, iis tantũ, quos chariſſimos habet. k Siue quia ſubitum.) Declarat, cur dæmones ante tempus putent ſe à Chriſto prodi. l Sicut religio loquitur.) Matth. xxv. In malos enim hæc pronunciatur ſententia: Ite in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis eius.

Quo modo Hermes parentum ſuorum ſit confeſſus errorem, quem tamen doluerit deſtruendum.

Caput XXIIII.

POſt multa enim ad hoc ipſum redit, vt iterum dicat de diis, quos homines fecerunt, ita loquens: Sed iam de talibus ſint ſatis dicta talia. Iterum, inquit, ad bominem rationẽmque redeamus, ex quo diuino dooo bomo animal dictum eſt rationale. Minus enim miraoda, & ſi miranda ſunt, quæ de homine dicta ſunt. omnium enim mirabilium[a] vicit admirationem, quòd homo diuinam potuit inuenire naturam, eámque efficere. Quoniam ergo proaui noſtri multum errabant circa deorum rationem increduli,[b] & oon animaduertentes ad cultum religionẽmque diuinam, inuenerunt artem, qua efficerent deos. Cui inueotæ adiunxeruot virtutem de mundi natura conuenientem, eámque miſcentes: quoniam animas facere non poterant, euocantes animas dæmonum, vel angelorum eas indiderunt imaginibus ſanctis diuinı́ſque myſteriis, per quas idola & benefaciendi & male, vires habere potuiſſent. Neſcio vtrum ſic confiterentur ipſi dæmones adiurati, quo modo iſte confeſſus eſt. Quoniam, ioquit, proaui noſtri multum errabãt circa deorum rationem iocreduli, & non animaduertentes ad cultum religionẽmque diuinam, ioueoeruot artem, qua efficerent deos. Nunquid nam saltem mediocriter eos dixit erraſſe, vt hanc artem inuenirent faciendi deos: aut contentus fuit dicere, errabant, niſi adderet & diceret, multum errabant? Iſte ergo multus error & incredulitas non animaduertentium ad cultum religionẽmque diuinam, inuenit artem qua efficeret deos. Et tamen quod multus error & incredulitas, & à cultu ac religione diuina auerſio animi inuenit, vt bomo arte faceret deos: hoc dolet vir ſapiens tanquam religionem diuinam venturo certo tempore auferri. Vide ſi non & vi diuina maiorum ſuorum errorem præteritum prodere, & etiam vi diabolica pœnam dæmonum futuram dolere compellitur. Si enim proaui eorum moltum errando circa deorum ratiooem incredulitate & auerſione animi à cultu ac religione diuina inuenerunt artem, qua deos efficerent: quid mirum ſi hæc ars deteſtanda, quicquid fecit auerſa à religione diuina, auferetur à religione diuina, cum veritas emendet errorem, fides redarguat incredulitatem, conuerſio corrigat auerſionem? Si enim tacitis cauſis dixiſſet proauos ſuos inueniſſe artem, qua deos facerent: noſtrum fuit vtique ſi quid rectum piúmque ſaperemus, attendere & videre nequaquam illos ad hanc artem peruenturos fuiſſe, qua homo deos facit, ſi à veritate non aberrarent. Si ea quæ deo digna ſunt, crederent: ſi animum aduerterent ad cultum religionẽmque diuinam. Et tamen ſi cauſas artis huius nos diceremus multum errorem homioum, & iocredulitatem, & aoimi errantis atque infidelis à diuina religione auerſionem, vtcunque ferenda eſſet impudentia reſiſtentium veritati. Cum vero idem ipſe qui poteſtatem huius artis ſuper omnia cætera miratur in homine, qua illi deos facere conceſſum eſt: & dolet veoturum eſſe tempus, quo hæc omnia deorum figmenta ab hominibus inſtituta, etiam legibus iubeantur auferri, confitetur tamen atque exprimit cauſas, quare ad iſta peruentum ſit, dicens proauos ſuos multo errore & incredulitate, & animum oon aduertendo ad cultum religionẽmque diuinam inueniſſe hanc artem, qua facerent deos. Nos quid oportet dicere, vel potius quid agere, niſi quantas poſſumus gratias domino deo noſtro, qui hæc contrariis cauſis, quàm inſtituta ſunt, abſtulit? Nam quod inſtituit multitudo

A titudo erroris, abſtulit via veritatis: quod inſtituit incredulitas, abſtulit fides: quod inſtituit à cultu diuinæ religionis auerſio, abſtulit ad vnum verum deum ſanctumq; conuerſio. Nec in ſola Aegypto, quam ſolam in iſto plangit dæmonum ſpiritus, ſed in omni terra, qua cantatur domino canticum nouum: ſicut vere ſacræ & vere propheticæ literæ prænũciauerunt, vbi ſcriptum
Pſal.95. eſt: Cantate domino canticum nouum: cantate domino omnis terra. Titulus quippe Pſalmi huius eſt[c], quãdo domus ædificabatur poſt captiuitatem: ædificatur enim domus domino ciuitas dei, quæ eſt ſancta eccleſia in omni terra: poſt eam captiuitatem, qua illos homines de quibus credentibus in deum tanquam lapidibus viuis domus ædificatur, captos dæmonia poſsidebant. Neque enim quia homo deos faciebat, ideo nõ ab eis poſsidebatur ipſe qui fecerat, quando in eorum ſocietatem colendo traducebatur. Societatẽ dico, non idolorum ſtolidorum, ſed verſutorum dæmoniorum.
Pſal.113. Nam quid ſunt idola, niſi quod eadem ſcriptura dicit:
**aliàs, non videbunt.* Oculos habent & non vident: *& quicquid tale de materiis licet affabre effigiatis, tamen vita, ſenſuq; carentibus, dicendum fuit? Sed immundi ſpiritus eiſdem ſimulachris arte illa nefaria colligati cultorum ſuorum
B animas, in ſuã ſocietatem redigẽdo, miſerabiliter captiuauerant. Vnde dicit Apoſtolus: Scimus, quia nihil
1.Cor.10. eſt idolũ: ſed quæ immolant gẽtes dæmonibus, immolant, & non deo: nolo vos ſocios fieri dæmoniorũ. Poſt hanc ergo captiuitatẽ qua homines à malignis dæmonibus tenebãtur, dei domus ædificatur in omni terra:
Pſal 95. vnd titulũ ille Pſalmus accepit, vbi dicitur: Cãtate domino canticũ nouũ, cãtate domino omnis terra. Cãtate domino & benedicite nomini eius, bene nũciate[d] diẽ ex die[e] ſalutare eius. Annũciate in gẽtibus gloriã eius, in omnibus populis mirabilia eius. Quoniam magnus dominus & laudabilis nimis, terribilis eſt ſuper omnes deos. Quoniam omnes dij gentium dæmonia, dominus autem cœlos fecit. Qui ergo doluit venturum fuiſſe tempus, quo auferretur cultus idolorum: & in eos qui colerent, dominatio dæmoniorum malo ſpiritu inſtigatus, ſemper volebat iſtam captiuitatem manere, qua tranſacta Pſalmus canit, ædificari domum in omni terra. Prænunciabat illa Hermes dolendo: prænunciabat hæc Propheta gaudendo. Et quia ſpiritus
C victor eſt, qui hęc per ſanctos Prophetas canebat: etiam Hermes ipſe ea quæ nolebat, & dolebat auferri: non à prudentibus, & fidelibus, & religioſis, ſed ab errantibus & incredulis, & à cultu diuinæ religionis auerſis eſſe inſtituta, miris modis coactus eſt confiteri. Qui quamuis eos appellet deos, tamen cum dicit à talibus hominibus factos, quales eſſe vtique non debemus, velit, nolit, oſtendit colendos non eſſe ab eis, qui tales nõ ſunt, quales fuerunt, à quibus facti ſunt: hoc eſt, à prudentibus, fidelibus, religioſiſq;: ſimul etiam demonſtrans, ipſos homines, qui eos fecerunt, ſibimet importaſſe, vt eos haberẽt deos, qui dij non erant. Verũ eſt quippe illud propheticum: Si faciet homo deos, & ecce ipſi nõ ſunt dij. Deos ergo tales, talium deos arte factos à talibus, cum appellaſſet Hermes, id eſt, idolis dæmones, per artem neſcio quam, cupiditatum ſuarum[f] vinculis illigatos: cum appellaret factos ab hominibus deos, non tamen eis dedit, quod Platonicus Apuleius, vnde ſatis iam diximus: & quàm ſit incõueniens abſurdúmque mõſtrauim*, vt ipſi eſſent interpretes & interceſſores inter deos, quos fecit deus, & homines, quos idem ipſe fecit deus: hinc afferentes vota, inde munera referentes. Nimis enim ſtultum eſt credere deos, quos fecerunt homines, plus valere apud deos quos fecit deus, D quàm valent ipſi homines, quos idem ipſe fecit deus. Dæmon quippe ſimulachro arte impia colligatus ab homine, factus eſt deus, ſed tali homine[g], non omni homine †. Qualis eſt ergo iſte deus, quem non faceret *†aliàs, tali homini, non omni homini.* homo niſi errans & incredulus, & auerſus à vero deo? Porrò ſi dæmones qui coluntur in templis, per artem, neſcio quam, imaginibus inditi, hoc eſt, viſibilibus ſimulacris, ab eis hominibus, qui hac arte fecerunt deos, cum aberrarent, auerſiq; eſſent à cultu & religione diuina, non ſunt internuncij, nec interpretes inter homines & deos: & propter ſuos peſsimos ac turpiſsimos mores, ipſi etiam homines quamuis errantes, & increduli, & auerſi à cultu ac religione diuina, tamen eis ſine dubio meliores ſunt, qui deos ipſi arte fecerunt: reſtat, vt quod poſſunt, tanquam dæmones poſsint, vel quaſi beneficia præſtando magis nocentes, quia magis decipientes, vel aperte maleficiendo. Nec tamẽ quodlibet horum, niſi quando, & quantum permittuntur alta & ſecreta dei prouidentia: non autem tanquam medij inter homines & deos, per amiciciam deorum multum apud homines valent. His enim dij boni, quos ſanctos angelos nos vocamus, rationalèſque creaturas E ſanctæ cœleſtis habitationis, ſiue ſedes, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates amici eſſe omnino non poſſunt, à quibus tam longe abſunt animi affectione, quàm longe abſunt à virtutibus vicia, & à bonitate malicia[h].

O Mnium enim mirabiliũ.) Ipſe Mercurius identidem magnum a miraculum hominem vocat, animal venerandum & adorandum. b Circa rationem deorum increduli.) In Mercurio habetur contra rationem deorum, & alibi contra orationem. c Titulus quippe Pſalmi huius eſt.) Græcè ſic eſt: ᾠδὴ τῷ Δαβίδ, ὅτε ὁ οἶκος ᾠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Hebraicè nullum præfert titulum tranſlatio Hieronymi, & Græcè ſic dicitur, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. d Bene nunciate.) Vulgo habetur, annunciate. Græce, εὐαγγελίσασθε. Et poſt eſt, ἀναγγείλατε, quod ipſe vertit annunciate. e Diem ex die.) Græca phraſi ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. f Per artem, neſcio quam, cupiditatum ſuarum.) Porphyrius in libro de philoſophia oraculorum ſcribit deos hominibus indicare non modo fœlicem conſuetudinem, & familiaritatem ſuam, ſed etiam quibus capiantur, gaudeántque rebus quibus deuinciantur, quibus cogãtur, quos dies vitare oporteat, quos ſeruari, figuras ipſas ſimulachrorum cuiuſmodi eſſe deceat: vt ex oraculis Hecates oſtendit, quæ negat ſe poſſe contemnere ſignum ære, vel argento, vel auro factum. Et quo pacto ſit aliter ex abſinthio, & muris ſanguine, & myrrha & thure & ſtyrace conflandum docet. g Sed tali homine.) Puta malo, & qualem Mercurius ipſe deſcribit. h Et à bonitate ma F licia.) Maliciam pro omni vicio malóque poſuit, vt Græci κακίαν. quod *Malicia.* verbum Cicero volumine tertio de finibus vicium ſe malle interpretari dicit, quàm maliciam. Nam eſt hæc certa vicij ſpecies contraria rectæ & honeſtæ ſimplicitati, aſtutiæ fraudúmque mater.

De his quæ ſanctis angelis & hominibus poſſunt eſſe communia. Cap. XXV.

N Vllo modo igitur quaſi per dæmonum medietatem, ambiendum eſt ad beneuolentiam, ſeu beneficentiam deorum, vel potius bonorum angelorum, ſed per bonæ voluntatis ſimilitudinem, qua cum illis ſumus, & cum illis viuimus, & cum illis deum quem colunt, colimus: & ſi eos carnalibus oculis videre non poſſumus, in quantum autem diſsimilitudine voluntatis, & fragilitate infirmitatis miſeri ſumus, in tantum ab eis longe ſumus vitæ merito, non corporis loco. Non enim quia in terra conditione carnis habitamus, ſed ſi per immundiciam cordis terrena ſapimus, non eis iungimur. Cum vero ſanamur, vt quales ipſi ſunt, ſimus: fide interim illis propinquamus, ſi ab illo nos fieri beatos, à quo & ipſi facti ſunt etiam ipſis fauentibus credimus.

G *Quod omnis religio Paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.*

Caput XXVI.

SAnè aduertendum eſt, quo modo iſte Aegyptius cum doleret tempus eſſe venturum, quo illa auferrētur ex Aegypto, quæ fatetur à multum errātibus & incredulis, & à cultu diuinæ religionis auerſis eſſe inſtituta. Ait inter cætera: Tunc terra iſta ſanctiſsima ſedes delubrorum atque templorum, ſepulchrorum erit mortuorúmque pleniſsima. Quaſi vero ſi illa non auferrentur, non eſſent homines morituri, aut alibi eſſent mortui ponendi quàm in terra. Et vtique quanto plus volueretur temporis & dierum longitudo, tāto maior eſſet numerus ſepulchrorum, propter maiorem numerum mortuorum. Sed hoc videtur dolere, quod memoriæ martyrum noſtrorum templis eorum delubríſque ſuccederent: vt videlicet qui hæc legunt animo à nobis auerſo atque peruerſo putent à Paganis deos cultos fuiſſe in templis, à nobis autem coli mortuos in ſepulchris. Tanta enim homines
H
impij cæcitate in montes quodam modo offendunt,[a] réſq; oculos ſuos ferientes nolunt videre, vt non attendant in omnibus literis Paganorum, aut non inueniri, aut vix inueniri deos qui non homines fuerint, omnibus tamen honores[b] ſtudeant exhibere diuinos, quaſi nihil vnquam humanitatis habuerint. Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos exiſtimari manes deos, & probat per ea ſacra quæ omnib[9] ferè exhibentur mortuis,[c] vbi & ludos cōmemorat funebres,[d] tanquam hoc ſit maximum diuinitatis indicium, quod non ſoleant ludi niſi numinibus celebrari. Hermes ipſe de quo nunc agitur, in ipſo eodem libro vbi quaſi futura prænunciando deplorans ait: Tunc terra iſta ſanctiſsima ſedes delubrorum atque templorum, ſepulchrorum erit mortuorúmq; pleniſsima: deos Aegypti homines mortuos eſſe teſtatur. Cum enim dixiſſet proauos ſuos multum errantes circa deorum rationem incredulos, & non animaduertentes ad cultum religionémque diuinam, inueniſſe artem qua efficerent deos: cui inuentæ, inquit, adiunxerunt virtutem de mūdi natura conuenientem, eámque miſcentes, quoniam ani-
I
mas facere non poterāt, euocantes animas dæmonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus ſanctis diuiníſque myſteriis, per quas idola & benefaciēdi & male vires habere potuiſſent. Deinde ſequitur tāquam hoc exemplis probaturus & dicit: Auus enim tuus, ô Aſclepi,[e] medicinæ primus inuentor, cui templum conſecratū eſt in monte Libyæ[f] circa littus Crocodilorum,[g] in quo eius iacet mundanus homo, id eſt, corpus: reliquus enim vel potius totus, ſi eſt homo totus in ſenſu vitæ, melior remeauit in cœlum, omnia etiam nunc hominibus adiumenta præſtans infirmis numine nunc ſuo, quæ ante ſolebat medicinæ arte præbere. Ecce dixit mortuum coli pro deo in eo loco vbi habebat ſepulchrum: falſus ac fallens, dicendo quod remeauit in cœlum, omnia etiam nunc hominibus adiumenta præſtans infirmis. Adiungens deinde aliud: Hermes, inquit, cuius auitum mihi nomen[h] eſt, nónne in cognominis ſui patria[i] conſiſtens, omnes mortales vndique venientes adiuuat, atque conſeruat? Hic enim Hermes maior, id eſt, Mercurius, quem dicit auum ſuum fuiſſe, in Hermopoli, hoc eſt, in ſui nominis ciuitate perhibetur eſſe ſepultus. Ecce duos deos dicit homines fuiſſe, Aeſculapium & Mercuriū. Sed de Aeſculapio[k] & Græci & Latini hoc idem ſentiunt. Mercurium autem multi[l] non putant fuiſſe mortalem, quem tamen iſte auum K ſuum fuiſſe teſtatur. Etenim alius eſt ille,[m] alius iſte, quamuis eodem nomine nuncupentur. Non multum pugno alius ille ſit, alius iſte: verum iſte ſicut Aeſculapius ex homine deus: ſecundum teſtimoniū tanti apud ſuos viri huius Triſmegiſti[n] nepotis ſui. Adhuc addit, & dicit: Iſin vero vxorem[o] Oſiris quàm multa bona præſtare propiciam, quantis ſcimus obeſſe iratam. Deinde vt oſtenderet ex hoc genere eſſe deos, quos illa arte homines faciunt: vnde dat intelligi, dæmones ſe opinari ex hominum mortuorū animis extitiſſe, quos per artem, quam inuenerunt homines multum errantes, increduli & irreligioſi, ait inditos ſimulachris: quia hi qui tales deos faciebant, animas non vtique facere poterant. Cum de his idem dixiſſet, quod commemoraui, quantis obeſſe ſcimus iratam: ſecutus adiunxit, Terrenis enim diis atque mundanis facile eſt iraſci: vtpote qui ſunt[p] [ab] hominibus ex vtraque natura facti atque compoſiti. Ex vtraque natura dicit, ex anima & corpore: vt pro anima ſit dæmon, pro corpore ſimulachrum. Vnde contigit, inquit, ab Aegyptiis hæc ſancta animalia nuncupari coliique per ſingulas ciuitates eorum ani- L
mas,[q] qui eas conſecrauere* † viuentes, ita vt eorum legibus incolantur, & eorum nominibus nuncupentur. Vbi eſt illa velut querela luctuoſa, quod terra Aegypti ſanctiſsima ſedes delubrorum atque templorum, ſepulchrorum futura eſſet mortuorumq; pleniſsima? Nempe ſpiritus fallax, cuius inſtinctu Hermes iſta dicebat, per eum ipſum coactus eſt confiteri iam tunc illam terram ſepulchrorum & mortuorum, quos pro diis colebant, fuiſſe pleniſsimam. Sed dolor dæmonum per eum loquebatur, qui ſuas futuras pœnas apud ſanctorum martyrum memorias imminere mœrebant. In multis enim talibus locis torquētur & cōfitentur, & de poſſeſsis corporibus hominum eiiciuntur.

† aliàs, quorū ſunt conſecratæ.

IN montes quodam modo offendunt.) Io res magnas, & quas nemo non vitat, ipſi impingunt. b Omnibus tamen honores.) In veteribus libris ſic legitur: Aut vix inueniri deos, qui nō homines fuerint, mortuiſque diuini honores delati ſunt. Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos exiſtimari manes deos. c Et probat per ea ſacra quæ omnibus ferè exhibentur mortuis.) Cicero lib. de leg. ij. Nec vero tam Necia, quæ à nece appellata ſunt, quæ reſidens mortui, quàm cæterorum cœleſtium quieti dies feriæ nominarentur, niſi maiores, eos qui ex hac vita migraſſent, in deorum numero eſſe voluiſſent. d Vbi & ludos commemorat funebres.) In his ludis exhibebantur fabulæ. Nam ex Terentianis Adelphis, Acta eſt ludis funebribus Aemilij Pauli Macedonici, duobus eius filiis P. Cornelio Scipione & Q. Fabio. Aedil. Curul. gladiatores quoque depugnabant, quem morem induxerunt M. & D. Iunij Bruti ludis funebribus patris primo anno belli Punici primi, App. Claud. Caudace, & M. Fuluio Coſſ. depugnarunt in Boario foro. Liu. lib. xj. & Valerius lib. ij. & Auſonius in gryphis: *Necia.* M

Tres primas Thrachum pugnas, tribus ordine ſellis
Iuniadę patri inferias miſere ſepulchro.
Dabatur & epulum, & viſceratio.

e Auus enim tuus, ô Aſclepi.) Aſclepius Græce eſt Aeſculapius. Huius Aeſculapij quem ſecum loquentem facit Mercurius auum, Auguſtinus Aeſculapium medicinæ repertorem putat. Quis hic Aeſculapius ex tribus quos Cicero numerat, non conuenit. Nam vnus ex his ſepultus eſſe dicitur Cynoſuris Achaiæ fulmine ictus. Alter prope Luſium fluuium in Archadia. Tertius fuit ſecundi Mercurij frater, qui filius fuit Valentis & Pheronidis. hunc etiam Aeſculapium magno in honore habent Archades. Aeſculapium quoq; Oſiridem vocari ſolitum Tacito ſcribit: neſcio an de hoc intelligat. Veriſimilius eſt de hoc Mercurium loqui, quàm de quouis alio. f In monte Libyæ.) Hic mons prælongus eſt, ab ima Aegypto ſupra Cynopolim ſe extendens, non vnus putatur mons à Ptolemæo qui Λιβυκὰ ὄρη vocat. g Crocodilorum.) Crocodilus ex genere ſerpentum eſt, ſed quadrupes ouiparus, creſcit ſeptemdecim cubitos & eo amplius. Mandibulam ſuperiorem contra omnem animantium naturam mouet: homines & omnia terreſtria vorat, viuitque interim in ſicco, interim in aqua. De hoc Herodotus, Ariſtoteles, Plinius, & alij. Seneca Crocodilum ait fugax eſſe animal audaci, audaciſsimum timido. Crocodili vrbs prope montem Libycum erat ſita in mediterraneis Aegypti non longe à Ptolemaide in fine ſexti paralleli climatis tertij. Crocodilum venerationi habitum ab Aegyptiis ſcribit Porphyrius, ideo quod Soli eſſet ſacer: ſicut etiam Aries, & Cantharus, & Aſtur. h Hermes, inquit, cuius auitum mihi eſt nomen.) Cicero Mercurios numerat quinque, *Crocodilus*

A quioque, quorũ duo ab Aegyptiis colantur. priorem Nilo patre genitũ, quem illi nefas habẽt nominare: alterũ qui Argum interemit, Aegyptóque præfuit, quibus leges & literas dedit, illúmq; vocat Theut. quo nomine prim⁹ anni mẽſis apud illos dicitur. Euſeb. lib. j. Phœnices ait in theologia ſua putaſſe Mercurium Trimegiſtũ ſcribam fuiſſe Saturni Cœli filij, cuius opera vſus ſit Saturnus in tuendis matre: cúmque hic auſtrales mundi partes peteret, vniuerſam Aegyptum Mercurio reliquiſſe. Diodorus Mercuriũ ſcribit fuiſſe Iſidi & Oſiridi in cõſilio. Cúq; in expeditionem Oſiris iret, Mercurium ceu conſiliarium Iſidis cõiugis domi reliquiſſe, hominē nẽq; fuiſſe inſigni prudentia, multáſque tradidiſſe mortalib⁹ artes ac ſcientias. Hunc exiſtimo fuiſſe auum huius Hermæ, qui ſcripſit, illúque vocatũ eſſe Theut, dæmonẽ, vt ait Plato in Phædro, qui artes mathematicas & literas, & aleã inuenit, detuliſtque ad Thamum Aegypti regẽ, qui rex poſtea dictus eſt Ammon. i Io cognominis ſui patria.) Alibi, in ſibi cognomine patria, in Mercurio vero Apuleij corruptiſsime, ſibi cognomẽ patriũ. Hermopolis eſt magna in Aegypto vrbs, & domus Hermopolitana, ab occaſu fluuij, inquit Ptolemæus, mediterranea, cuntibus ad mare noſtrũ: ſuperior eſt Crocodilopoli, in ſeptimo parallelo climatis tertij. k Sed de Aeſculapio.) Hunc enim inter ſemideos collocant, & eos qui meritis nacti ſunt cœlũ, quales ſunt Hercules, Bacchus, & Romulus. Theodoritus de martyribus ſcribit, Homeri tẽpore Aeſculapiũ nondũ pro deo eſſe habitũ. nã ille curatorẽ vulnerũ Martis nõ Aeſculapium facit, ſed Pæonẽ. Et cũ de Machaone Aeſculapij filio loquitur, virum eum vocat Aeſculapij abſoluti medici filiũ. l Mercurium autem multi.) Nam hic ex dijs eſt cœleſtibus perpetuis, vnúſque ex cõſentibus. m Etenim alius eſt ille.) Mercurius ille celebris fuit Maiæ & Iouis Saturnij filius, nepos Atlantis. Nam alij duo fuerunt Aegyptij, vt dixi, alij etiã duo, quorum prior cœlo & die eſt genitus, is quem arrecta natura fingunt propter aſpectum Proſerpinæ poſterior Valentis & Pheronidis filius. quem Thryphonij nomine colunt in antro Lebadenſes.

Trimegiſt⁹. n Huius Trimegiſti.) Quaſi ter maximi. Non fuit is qui ſcripſit Trime-

B giſtus, ſed eius auus: vtrunque tamen nomen & Hermæ & Trimegiſti nepos accepit. fuit autem ille Theut & rex maximus, & ſacerdos maximus, & ſapiens maximus, vt quibuſdam ſagis placuiſſe. o Iſin vero vxorem.) Alibi, Iſin vero Oſiris. apud Mercurium Iſin vero & Oſirin quam multa bona præſtant propicia, tantũ obeſſe ſcim⁹ iratæ. p Vtpote qui ſunt.) Apud Mercurium ſic: vtpote qui ſunt ab hominibus facti atque compoſiti extráque naturam. ſed ex vtraque natura legit Auguſtinus. q Coliq; per ſingulas ciuitates eorum animas.) Innumeras res Aegyptij pro dijs colebant, velut allia & cepas, per quæ iurabant Plinio: & animalia complura, de quorũ nominibus vrbes aliquot nominarunt, vt à crocodilo Crocodilopolim, vt diximᵉ, à lupo Lycopolim, à leone Leontopolim, à lato piſce Latopolim. vt quoniã bouem primus inſtituit coli Apis, idcirco & ipſe bouis imagine colitur, Mercurius cane, Iſis vaccæ. Diodorus ſcribit in galeis & inſignib⁹ principes viros alios aliorum animalium formis vti ſolitos, velut Anubim cane, & Macedonem lupo: vnde veneratio illis animalib⁹ nata. hinc principes vita functos eorum animalium, quæ ipſis placuerant nominibus nuncupare, & imaginibus venerari inſtituerũt. Hoc eſt quod Mercurius dicit coli eorum animas, qui illa animalia viuentes conſecrauerunt, augusta & plena venerationis illa effecerunt principes, cum ſuis galeis, clypeis, inſignibuſq; addi voluerunt: vnde viſum eſt rudi populo non paruam victoriæ partem, iis ipſis acceptam eſſe referendam, ita in deorum numerum ſunt relata.

Hermopolis.

De modo honoris, quem Chriſtiani martyribus impendant. Cap. XXVII.

C NEc tamen nos eiſdem martyribus templa, ſacerdotia, ſacra, & ſacrificia cõſtituimus: quoniam nõ ipſi, ſed deus eorum nobis eſt deus. Honoramus ſanè memorias eorum tãquam ſanctorũ hominum dei, qui vſque ad mortem ſuorum corporũ pro veritate certarunt, vt innoteſceret vera religio falſis religionibus fictiſq; cõuictis: quod etiã ſi qui antea ſentiebant, timendo reprimebant. Quis autẽ audiuit aliquãdo fidelium ſtantem ſacerdotem ad altare etiam ſuper ſanctum corpus martyris ad dei honorem cultumq; conſtructum, dicere in precibus: Offero tibi ſacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane ᵃ, cum apud eorum memorias offeratur deo, qui eos & homines & martyres fecit, & ſanctis ſuis angelis cœleſti honore ſociauit: vt ea celebritate, & deo vero de illorum victoriis gratias agamus, & nos ad imitationẽ talium coronarum atq; palmarum eodem inuocato in auxilium ex eorum memoriæ renouatione adhortemur? Quæcunq; igitur adhibẽtur religioſorum obſequia in martyrum locis, ornamenta ſunt memoriarum, non ſacra vel ſacrificia mortuorum tanquam deorum. Quicũque etiã epulas ᵇ ſuas eò deferũt, quod quidẽ à Chriſtianis melioribus non fit, & in pleriſq; terrarũ nulla talis eſt con-

ſuetudo: tamen quicunque id faciunt, quas cum appo- D
ſuerint, orant, & auferunt, vt veſcantur: vel ex eis etiam indigentibus largiantur, ſanctificari ibi eas volunt per merita martyrũ in nomine domini martyrũ. Non autẽ iſta eſſe ſacrificia martyrum ᶜ nouit, qui nouit vnum, quod deo illic offertur ſacrificium Chriſtianorũ. Nos itaque martyres noſtros nec diuinis honoribus, nec humanis criminibus colimus, ſicut colunt illi deos ſuos, nec ſacrificia illis offerimus, nec eorum probra ᵈ in eorum ſacra conuertimus. Nam de Iſide vxore Oſiris Aegyptia dea, & de parentibus eorũ, qui omnes reges fuiſſe ſcribuntur: quibus parentibus ſuis illa cum ſacrificaret, inuenit hordei ſegetem ᵉ, atque inde ſpicas marito regi & eius conſiliario Mercurio demonſtrauit: vnde eandem & Cererem volunt, quæ & quãta mala non à Poëtis, ſed à myſticis eorum literis memoriæ mandata ſint: ſicut Leone ſacerdote prodente ad Olympiadem matrem ſcribit Alexander: legant qui volunt, vel poſſunt, & recolant qui legerunt: & videant quibus hominibus mortuis, vel de quibus eorum factis tanquam dijs ſacra fuerint inſtituta. Abſit vt eos, quãuis deos habeant, ſanctis martyribus noſtris, quos tamen deos nõ habemus, vlla ex parte audeant comparare. Sic enim E
non conſtituimus ſacerdotes, nec offerimus ſacrificia martyribus noſtris: quia incongruum indebitum illicitum eſt, atque vni deo tantummodo debitum: vt nec criminibus ſuis, nec ludis eos turpiſsimis oblectemus, vbi vel flagitia iſti celebrant deorum ſuorum, ſi cum homines eſſent talia commiſerunt, vel conficta delectamenta dæmonum noxiorum, ſi homines non fuerunt. Ex iſto genere dæmonum Socrates non haberet deum, ſi haberet deum: ſed fortaſſe homini ab illa arte faciendi deos alieno & innocenti, illi importauerunt talem deum, qui eadem arte excellere voluerunt. Quid ergo plura? Non eſſe ſpiritus iſtos colendos propter vitam beatam, quæ poſt mortem futura eſt, nullus vel mediocriter prudẽs ambigit. Sed fortaſſe dicturi ſunt, deos quidem eſſe omnes bonos, dæmones autem alios bonos alios malos: & eos per quos ad vitam in æternum beatam perueniamus colendos eſſe cenſebunt, quos bonos opinantur. quod quale ſit, iam in volumine ſequenti videndum eſt.

F VEl Cypriane.) Hic fuit Epiſcopus Carthaginenſis, doctiſsimis pleriſque iuxta & ſanctiſsimis ingenij monumentis editis clarus, inſignis quoque martyrio ſub Valeriano Cæſare, vt Pontius eius diaconus ſcribit. b Quicunque etiam epulas.) Hic mos præcipue valuit in Africa, ſicut Auguſtinus in vj. confeſsionum teſtatur, matrémque ſuam refert ad memorias ſanctorum attuliſſe Mediolani pultes, & panem, & merum, dediſſéque oſtiario. Sed hæc Ambroſius fieri vetuit, ne vlla occaſio daretur ebrioſis ſe ingurgitãdi, & quia illa quaſi parentalia ſuperſtitioni gentilium eſſent ſimillima. c Non autem iſta eſſe ſacrificia martyrum.) Multi Chriſtiani in re bona plerunque peccant, quod diuos diuáſque non aliter venerantur, quàm deum. Nec video in multis quod ſit diſcrimen inter eorum opinionem de ſanctis, & id quod gentiles putabant de ſuis dijs. Impia eſt opinio Vigilantij, qui omni honore martyres priuabat, ſtulta Eunomij, qui ne cogeretur adorare mortuum, templa martyrum non ingrediebatur. Venerandi ſunt martyres, non adorandi vt deus: quemadmodum Hieronymus in Vigilantium diſſerit. d Nec eorum probra.) At qui mos nunc eſt, quo tempore ſacrum celebratur Chriſti morte ſua genus humanum liberantis, ludos nihil prope à ſcenicis illis veteribus differentes populo exhibere. etiam ſi aliud non dixero ſatis turpe exiſtimabit quiſquis audiet, ludos fieri in re maxime ſeria. Ibi ridetur Iudas quàm poteſt ineptiſsima iactans, dum Chriſtum prodit. ibi diſcipuli fugiunt militibus perſequentibus, non ſine cachinnis & actorum & ſpectatorum: ibi Petrus auriculam reſcindit Malcho, applaudente pullata turba, ceu ita vindicetur Chriſti captiuitas. Et poſt paulùm, qui tam ſtrenue modo dimicarat, rogationibus vnius ancillulæ territus abnegat magiſtrum, ridente multitudine ancillam interrogantem, & exibilante Petrum negantem. Inter tot ludẽtes inter tot cachinnos & ineptias ſolus Chriſtus eſt ſerius, & ſeuerus. cúmque affectus conatur mœſtos elicere, neſcio quo pacto non ibi tantum, ſed etiam ad ſacra frigefacit, magno ſcelere atque impietate non tam eorum qui vel ſpectant, vel agunt, quàm ſacerdotum,

Cyprianus.

G qui eiuſmodi fieri curant. Sed hiſce de rebus loquemur forſan commodiore loco. e Inuenit hordei ſegetem.) Diodorus lib. primo, triticum & hordeum ab Iſide inuenta perhibet: ideo in quibuſdam vrbibus inter alia quæ Iſidis ſacris inferunt, triticum & hordeum conſpiciuntur, Oſirim vero maritum earum frugum vtilitate animaduerſa oſtendiſſe mortalibus vſum: tum & ex hordeo potum fieri in his regionibus quæ ferendis vitibus aptæ non eſſent, ceruiſiam, vt puto, qua populi ſeptentrionales vtuntur. Verum antiquiſsimum fuiſſe ex hordeo cibum teſtatur Plin. libr. xviij. ex Athenienſium ritu Menandro authore, antiquiorum triticeo eſſe dubitandum nõ eſt. Nunquam enim homines hordeaceo pane vixiſſent, ſi nouiſſent triticum, quo reperto continuo hordeum damnatum eſt, & quadrupedum refectibus traditum, ſicut Plinius inquit.

Iſis Ceres.

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM IN AVGVSTINI de Ciuitate dei Librum nonum.

1 Ad quem articulum diſputatio præmiſſa peruenerit, & quid diſcutiendum ſit de reſidua quæſtione.

2 An inter dæmones, quibus dij ſuperiores ſunt, ſit aliqua pars bonorum, quorum præſidio ad veram H beatitudinem poſsit humana anima peruenire.

3 Quæ dæmonibus Apuleius aſcribat, quibus cum rationem non ſubtrahat nihil virtutis aſsignat.

4 De perturbationibus quæ animo accidunt, quæ ſit Peripateticorum Stoicorúmque ſententia.

5 Quod paſsiones quæ Chriſtianos animos afficiũt, non in vicium trahant, ſed virtutem exerceant.

6 Quibus paſsionibus dæmones cõfitente Apuleio exagitentur, quorum ope homines apud deos aſſerit adiuuari.

7 Quod Platonici figmentis Poëtarum infamatos deos aſſerant de contrariorũ ſtudiorum certamine, cum hæ partes dæmonum, non deorum ſint.

8 De diis cœleſtibus & dæmonibus aëreis hominibúſque terreois Apuleij Platonici definitio.

9 An amicicia cœleſtium deorum per interceſsionẽ dæmonum poſsit homioi prouideri.

10 Quod ſecundum Platonis ſententiam minus miſeri ſunt homines in corpore mortali, quàm dæmones in æterno.

I 11 De opinione Platonicorum, quã putãt animas hominum dæmones eſſe poſt corpora.

12 De ternis contrariis, quibus ſecundum Platonicos dæmonum hominúmque natura diſtinguitur.

13 Quo modo dæmones ſi nec cum diis beati, nec cũ hominibus ſunt miſeri, inter vtranque partem ſine vtriuſque communione ſiot medij.

14 An homines cum ſint mortales, poſsint vera beatitudine eſſe fœlices.

15 De mediatore dei & hominum homine Chriſto Ieſu.

16 An rationabiliter Platonici definierint deos cœleſtes, declinantes terrena contagia hominibus non miſceri, quibus ad amiciciam deorum dæmones ſuffragentur.

17 Ad conſequendam vitam beatam, quæ in participatione eſt ſummi boni, non tali mediatore indigere hominem, qualis eſt dæmon, ſed tali, qualis eſt vnus Chriſtus.

18 Quod fallacia dæmonum dum ſua interceſsione viam ſpondet ad deum, hoc conatur, vt homines à via veritatis auertat.

19 Quod appellatio dæmonum iam nec apud cultores eorum aſſumatur in ſignificationem alicuius K boni.

20 De qualitate ſcientiæ, quæ dæmones ſuperbos facit.

21 Ad quem modum dominus voluerit dæmonibus inoteſcere.

22 Quid interſit inter ſcientiam ſanctorum angelorum, & ſcientiam dæmonum.

23 Nomen deorum falſò adſcribi diis gentium, quod tamen & angelis ſanctis, & hominibus iuſtis ex diuinarum ſcripturarum authoritate cõmune eſt.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber Nonus.

Ad quem articulum diſputatio præmiſſa peruenerit, & quid diſcutiendum ſit de reſidua quæſtione. Caput I.

ET bonos & malos deos eſſe qui- L dam opinati ſunt: quidam vero de diis meliora ſentientes, tantum eis honoris laudiſq; tribuerunt, vt nullum deorum malum credere auderent. Sed illi qui deos quoſdam [a] bonos, quoſdã malos eſſe dixerunt, dæmones quoque appellauerunt nomine deorum: quanquam & deos, ſed rarius nomine dæmonum: ita vt ipſum Iouem, quem volunt eſſe regem ac principem cæterorum, ab Homero fateantur [b] dæmonem nuncupatum. Hi autem qui omnes deos non niſi bonos eſſe aſſerunt, & longe præſtantiores eis hominibus, qui boni perhibentur, merito mouentur dæmonum factis, quæ negare non poſſunt, eáque nullo modo à diis, quos omnes bonos volunt, committi poſſe exiſtimantes: differentiam inter deos & dæmones adhibere coguntur: vt quicquid eis merito diſplicet in operibus vel affectibus prauis, quibus vim ſuam manifeſtant occulti ſpiritus, id credant eſſe dæmonum non deorum. Sed quia eoſdem dæmones inter homines & M deos ita medios conſtitutos putant, tanquam nullus deus homini miſceatur, vt hinc perferant deſiderata, inde referant impetrata: atque hoc Platonici præcipui philoſophorum ac nobiliſsimi ſentiũt, cum quibus velut [c] cum [d] excellentioribus placuit iſtam examinare quæſtionem, vtrum cultus plurimorum deorum proſit ad conſequendam vitam beatam, quæ poſt mortem futura eſt, libro ſuperiore quæſiuimus, quo pacto ipſi dæmones qui talibus gaudent, qualia boni & prudẽtes homines auerſantur & damnant: id eſt, ſacrilegia, flagitioſa, facinoroſa: non de quolibet homine, ſed de ipſis diis figmenta poëtarum, & magicarum artium ſceleratam puniendámque violentiam, poſsint quaſi propinquiores & amiciores diis bonis conciliare homines bonos: & hoc nulla ratione poſſe compertum eſt. Proinde hic liber, ſicut in illius fine promiſimus, diſputationem continere debebit de differentia, ſi quam volunt eſſe: non deorum inter ſe, quos omnes bonos dicunt, nec de differentia deorum & dæmonum, quorum illos ab hominibus longe latéque ſeiungunt, iſtos inter deos & homines collocant, ſed de differentia ipſorum dæmonum, quod ad præſentem pertinet quæſtionem.

A **IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini commentarij in nonum librum de Ciuitate dei D. Auguſtini.**

a Sed illi qui deos quoſdam.) Plato deos omnes in Conuiuio bonos eſſe dixit: dæmones vero etſi non bonos, neque malos tamen, ſed mediam quandam naturam, & neutram. Mercurius ἀγγέλους ἀγαθοὺς tum etiam πονηροὺς vocat, id eſt, bonos angelos & malos. Porphyrius in libris ſacrificiorum, dæmonum duo facit genera: bonos & beneficos, malos & maleficos, quod eſt ei cum Platonicis ferè commune.
b Ab Homero fatetur.) Plutarchus in libello quod ceſſarunt oracula ait, Homerum inter deos & dæmones nihil feciſſe diſcriminis: eoſdem dæmones modò, modo deos nominaſſe. Ita dæmonium nominat Iouem: quod verbum, vt interpres quidam, inquit, ex medijs eſt, modo ad laudem ſpectans, modo ad vituperium. In primo vero Ilia. Iouem ait μετὰ δαίμονας ἄλλους, per quod & ipſum, & alios omnes deos dæmones eſſe declarat. quo loco idem interpres ait: οὕτως δὲ δαίμονας καλεῖ τοὺς θεοὺς, ἤτοι δαήμονας· ἔμπειροι γὰρ, καὶ ἴδριες πάντων αὐτοί εἰσιν, ἢ ὅτι διαιτηταί εἰσι, καὶ διοικηταὶ τῶν ἀνθρώπων. Sic, inquit, dæmones vocat deos, ſeu quod gnari ſunt, & rerũ experti omniũ, quod ſapiẽtes, ſeu quod arbitri ſunt, & rectores hominũ. Iulius Pollux: θεοὺς καὶ θεοί, καὶ δαίμονες· ἔστι γὰρ Ὁμήρου δοκεῖ δαίμονας καλεῖν τοὺς θεούς· καὶ Πλάτων δὲ τὸν τοῦ παντὸς κυβερνήτην μέγιστον δαίμονα ὀνόμασεν, ἐπειδὴ τῆς αὐτῆς χρείας τὸ θεῖον καὶ δαιμόνιον. Deus, inquit, & dij, & dæmones. Sic enim Homero placuit, deos ipſos vocare dæmones. Et Plato quoque, gubernatorem omnium maximum dæmonem nuncupauit. Quandoquidem idem eſt & numinis & dæmonij vſus. Maximi dæmonis meminit in libris
B de repub. Plato. Sed conſiderandum de deo parente rerum vniuerſarum, an de principe dæmonum, qui velut diſtributi in præfecturas ſunt, ſentiat. Procli verba hæc ſunt in lib. de anima & dæmone: Vbique enim quod proxime præeſt, in quodam dæmonis ordine ad inferius ſeſe habens appellare dæmonem conſueuerunt, quo vſu Iupiter apud Orphæum Saturnum patrem dæmonem appellauit. Et ipſe Plato in Timæo dæmones nũcupauit deos illos, qui generationem è propinquo diſponunt, vbi ait: De alijs vero dæmonibus tractare, eorumque generationem in lucem edere, maius eſt quàm ferre humanum poſsit ingenium: comparatione vtique dæmon eſt eiuſmodi, qui videlicet proxime vnicuique prouidet, etiam ſi deus ſit, ac etiam ſi deo ſit inferior. Hæc Proclus.

An inter dæmones, quibus dij ſuperiores ſunt, ſit aliqua pars bonorum, quorum præſidio ad veram beatitudinem poſſit humana anima peruenire. Cap. II.

Apud pleroſque enim vſitatũ eſt dici, alios bonos, alios malos dæmones, quæ ſiue ſit etiam Platonicorũ ᵃ philoſophorum ᵃ, ſiue quorũlibet ſentẽtia, nequaquã eius eſt negligenda diſcuſsio, ne quiſquam velut dæmones bonos ſequendos ſibi eſſe arbitretur, per quos tanquam medios dijs, quos omnes bonos credit dum cõciliari affectat & ſtudet: vt quaſi cũ eis poſsit eſſe poſt mortẽ irretitus malignorũ ſpirituũ deceptiſq; fallacia, lõge aberret à vero
C deo, cũ quo ſolo, & in quo ſolo, & de quo ſolo anima humana, id eſt, rationalis & intellectualis beata eſt.

Quæ dæmonibus Apuleius adſcribat, quibus cum rationẽ non ſubtrahat, nihil virtutis aſſignat. Cap. III.

Qvæ igitur eſt differẽtia dæmonum bonorum & malorum: quandoquidem Platonicus Apuleius de his vniuerſaliter differens, & tam multa loquens de aëreis eorum corporibus, de virtutibus tacuit animorum, quibus eſſent præditi, ſi boni eſſent. Tacuit ergo beatitudinis cauſam, indicium vero miſeriæ tacere non potuit, confitens eorum mentem, qua rationales eſſe perhibuit, non ſaltem imbutam munitámque virtute, paſsionibus animi irrationabilibus nequaquam cedere, ſed ipſam quoque, ſicut ſtultarum mentium mos eſt, procelloſis quodã modo perturbationibus agitari. Verba nanq; eius de hac re iſta ſunt: Ex hoc fermè dæmonũ numero, inquit, Poëtę ſolent haud quaquam procul à veritate, oſores & amatores quorundam hominum deos fingere: hos proſperari & euchere, illos contra aduerſari & affligere. Igitur & miſereri, & indignari, & angi, & lætari, omnémque humani ani-

mi faciem pati: ac ſimili motu cordis & ſalo mentis, D per omnes cogitationum æſtus fluctuare, quæ omnes turbelæ tempeſtatéſque procul à deorum cœleſtium tranquillitate exulant. Num eſt in his verbis vlla dubitatio, quod non animorum aliquas inferiores partes, ſed ipſas dæmonum mentes, quibus rationalia ſunt animalia velut procelloſum ſalum dixit paſsionum tẽpeſtate turbari: vt ne hominibus quidem ſapientibus comparandi ſint, qui huiuſmodi perturbationibus animorum, à quibus humana non eſt immunis infirmitas: etiam cum eas huius vitæ conditione patiuntur, mente imperturbata reſiſtunt: non eis credentes ad aliquid approbandum vel perpetrandum, quod exorbitet ab itinere ſapientiæ & lege iuſticiæ, ſed ſtultis mortalibus, & iniuſtis: non corporibus, ſed moribus ſimiles: vt non dicam deteriores, eo quod vetuſtiores, & debita pœna inſanabiles, ipſius quoque mentis, vt iſte appellauit, ſalo fluctuant: nec in veritate atque virtute, qua turbulentis & prauis affectionibus repugnatur, ex vlla animi parte conſiſtunt.

De perturbationibus, quæ animo accidunt, quæ ſit Peripateticorum Stoicorúmque ſententia. Cap. IIII. E

Dvæ ſunt ſententiæ philoſophorum de his animi motibus, quos Græci πάθη, noſtri aut. m quidam, ſicut Cicero, perturbationes, quidam affectiones vel affectus, quidam vero ſicut iſte de Græco expreſsius paſsiones vocant. Has ergo perturbationes, ſiue affectiones, ſiue paſsiones quidam philoſophi dicunt etiam in ſapientem cadere, ſed moderatas rationique ſubiectas, vt eis leges quodam modo quibus ad neceſſarium redigantur modum dominatio mentis imponat. Hoc qui ſentiunt, Platonici ſunt ſiue Ariſtotelici, cum Ariſtoteles diſcipulus Platonis fuerit, qui ſectam Peripateticam condidit. Alijs autem, ſicut Stoicis cadere vllas omnino huiuſcemodi paſsiones in ſapientem non placet. Hos autem, id eſt, Stoicos, Cicero ᵃ in libris de finib ᵃ bonorum & malorum, verbis magis quàm rebus aduerſus Platonicos ſeu Peripateticos certare conuincit: quãdoquidem Stoici noluot bona appellare, ſed commoda ᵇ corporis & externa: eo quod nullum bonũ volunt eſſe hominis præter virtutem, tãquam artem bene viuendi, quæ non niſi in animo eſt. Hæc autem iſti ſimpliciter ᶜ & ex cõmuni conſuetudi- F ne loquendi appellant bona: ſed in cõparatione virtutis, qua recte viuitur, parua & exigua. Ex quo fit, vt ab vtriſque quomodolibet vocẽtur, ſeu bona ſeu cõmoda, pari tamen æſtimatione penſentur: nec in hac quæſtione Stoici delectentur niſi nouitate verborum. Videtur ergo mihi etiam in hoc, vbi quæritur, vtrum accidant ſapiẽti paſsiones ᵈ animi, an ab eis ſit prorſus alienus, de verbis eos potius quàm de rebus facere controuerſiam. Nam & ipſos nihil hinc aliud quàm Platonicos & Peripateticos ſentire exiſtimo, quantum ad vim rerum attinet, non ad vocabulorum ſonum. Vt enim alia omittam, quibus id oſtendam, ne longum faciam, aliquid vnũ quod ſit euidẽtiſsimum dicam. In libris quibus titulus eſt, Noctium Atticarum, ſcribit A. Gellius ᵉ, vir elegantiſsimi eloquij, & multæ ac facundæ ſcientiæ ᶠ, ſe nauigaſſe aliquãdo cum quodam philoſopho nobili Stoico. Is philoſophus, ſicut latius & vberius, quod ego breuiter attingam, narrat A. Gellius, cum *Lib. 19.* illud nauigium horribili cœlo & mari periculoſiſsime iactaretur, vi timoris expalluit. Id animaduerſum *noct. Attic. cap. 1.* eſt ab eis, qui aderant: quamuis in mortis vicinia curio-

G ſiſsime attentis, vtrúmne philoſophus animo turbaretur. Deinde tempeſtate tranſacta, mox vt ſecuritas præbuit colloquendi, vel etiam garriendi locum, quidã ex his, quos nauis illa portabat diues luxurioſus Aſiaticus[g] philoſophum cõpellat, illudẽs quod extimuiſſet atque palluiſſet, cum ipſe manſiſſet intrepidus in eo quod impendebat exicio. At ille Ariſtippi[h] Socratici reſponſum retulit, qui cum in re ſimili eadem verba ab homine ſimili audiſſet: reſpondit illum pro anima nequiſsimi nebulonis merito nõ fuiſſe ſolicitũ, ſe autem pro Ariſtippi anima timere debuiſſe. Hac illo diuite reſpõſione depulſo, poſtea quæſiuit A. Gellius à philoſopho non exagitandi animo, ſed diſcendi, quæ nam illa ratio eſſet pauoris ſui. Qui vt doceret hominem ſciẽdi ſtudio nauiter accẽſum, protulit ſtatim de ſarcinula ſua Stoici Epicteti[i] librum, in quo ea ſcripta eſſent, quæ congruerent decretis Zenonis & Chryſippi, quos fuiſſe Stoicorum principes nouimus. In eo libro ſe legiſſe dicit A. Gellius hoc Stoicis placuiſſe, quod animi viſa, quas appellant phantaſias:[k] nec in poteſtate eſt vtrum, & quando incidant animo, cum veniant ex terribilibus & formidabilibus rebus, neceſſe eſſe etiam ſapientis animum mo-
H ueant: ita vt pauliſper vel paueſcat metu, vel triſticia cõtrahatur, tanquã his paſsionibus præuenientibus mẽtis & rationis officiũ: nec ideo tamen in mente fieri[l] opinionem mali, nec approbari iſta, eiſq; conſentiri. Hoc enim eſſe volunt in poteſtate, idq; intereſſe cenſent inter animum ſapientis & ſtulti: quod ſtulti animus eiſdẽ paſsionibus cedit, atque accõmodat mentis aſſenſum: ſapientis autem quamuis eas neceſsitate patiatur, retinet tamen de his quæ appetere vel fugere rationabiliter debet, veram & ſtabilem inconcuſſa mente ſententiam. Hęc vt potui, non quidem cõmodius A. Gellio, ſed certe breuius, & vt puto, planius expoſui: quæ ille ſe in Epicteti libro legiſſe cõmemorat, eum ex decretis Stoicorum dixiſſe atq; ſenſiſſe. Quæ ſi ita ſunt, aut nihil, aut penè nihil diſtat inter Stoicorum aliorumq; philoſophorum opinionẽ de paſsionibus & perturbationibus animorum. Vtriq; enim mentẽ rationemq; ſapientis ab earum dominatione defendunt. Et ideo fortaſſe dicunt eas in ſapientem non cadere Stoici: quia nequaquã eius ſapientiam, qua vtiq; ſapiens eſt, vllo errore obnubilãt,
I aut labe ſubuertunt. Accidunt autem animo ſapientis,[m] ſalua ſerenitate ſapientiæ, propter illa quæ cõmoda vel incommoda appellant, quamuis ea dicere nolint bona vel mala. Nam profecto ſi nihili pẽderet eas res ille philoſophus, quas amiſſurum ſe naufragio ſentiebat, ſicuti eſt vita iſta ſaluſq; corporis: nõ ita illud periculum perhorreſceret, vt palloris etiã teſtimonio proderetur. Veruntamen & illã poterat permotionẽ pati, & fixam tenere mente ſententiam, vitam illam ſalutemque corporis, quorum amiſsionem minabatur tempeſtatis immanitas, non eſſe bona quæ illos quibus ineſſent facerent bonos, ſicut facit iuſticia. Quod autem aiunt ea nec bona appellanda eſſe, ſed commoda: verborum certamini, non rerum examini deputãdum eſt. Quid enim intereſt, vtrum aptius bona vocentur, an commoda: dum tamen ne his priuetur, nõ minus Stoicus, quàm Peripateticus paueſcat & palleat: ea non æqualiter appellando, ſed æqualiter æſtimando? Ambo ſanè ſi bonorum iſtorum ſeu commodorum periculis ad flagitium vel facinus vrgeantur, vt aliter ea retinere nõ poſsint: malle ſe dicunt hæc amittere, quibus natura corporis ſalua & incolumis habetur, quàm illa committere, quibus iuſticia violatur. Ita mens, vbi fixa eſt iſta ſententia, nullas perturbationes, etiã ſi accidant inferioribus animi par- K
tibus, in ſe contra rationem præualere permittit: quinimo eis ipſa dominatur, eiſque non conſentiendo, ſed potius reſiſtendo regnum virtutis exercet. Talem deſcribit etiam Virgilius Aeneam, vbi ait: Mens immota *Aeneid. 4.*
manet, lachrymæ voluuntur inanes.

HOc autem Cicero.) Libro tertio de finibus inducitur à Cicerone M. Cato minor pro Stoicis, quam ſectam ille tuebatur, de ſummo bono diſſerens. Quarto libro idem ipſe Cicero diluit argumenta omnia Stoicorum, oſtendiſque ipſos non rebus à Platonicis & Peripateticis differre, ſed nouitate verborũ quorum artifex fuerit princeps ipſe diſciplinæ Zenon. b Nolunt bona appellare, ſed commoda.) Cicero in finibus æſtimabilia nominauit, & primo Acade. ſic ait: Zeno igitur omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in vna virtute ponebat: nec quicquam aliud numerabat in bonis, id quod appellabat honeſtum, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & vnum bonum. Cætera autem etſi nec mala eſſent, tamen alia ſecundum naturam dicebat, alia naturæ contraria, iis ipſis alia interiecta & media numerabat. Quæ autem ſecundum naturam eſſent, ea ſumenda, & quadam æſtimatione dignanda docebat: contráque cõtraria. Neutra autem in medus relinquebat, in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti: ſed quæ eſſent ſumenda, ex aliis alia pluris eſſe æſtimanda, alia minoris: quę pluris, ea pręposita appellabat: Reiecta autem, quæ minoris. Hæc ibi. In tertio de finibus præpoſita dicit προηγμένα eſſe dicta, contraria vero ἀποπροηγμένα. c Hæc autem iſti *Bonorum* ſimpliciter.) Plato quarto de legibus, tria genera bonorum ponit, quæ in *tria gene-* animo, quæ corpore, & quæ extrinſecus. Sed hæc poſteriora ſine virtute, *ra.* non modo nihil iuuare, ſed eſſe quoque damnoſa, & perniciæ plena, dicitque humana, quum illa quæ animo hærent ſint diuina, quibus ſolis diui- L
nus ſit homo ac beatus: nec illa corporis aut externa recte ac proprie bona eſſe nominanda, ſed proportione quadam & ſimilitudine: nec omnibus, ſed ſolis iuſtis, quibus etiam quæ mala vulgus appellat, maiora & veriora ſunt bona, quàm bona illa in ſceleratis hominibus, quæ in his aliud non ſunt præter paratiſsima flagitiis magniſque malis inſtrumenta. Hæc & ſimilia multis locis Plato, à quo præclara illa & admirabilia Stoicorũ dicta, quæ Græci παράδοξα vocant, & diuina, vt ſunt, exiſtimantur, propè omnia manarunt: vt quod ſolum honeſtum ſit bonum: ſolus ſapiens & diues & liber ſit, bonos beatos, improbos miſeros: fœliciorem qui accipit iniuriam, quàm qui facit: bona tamen vocauit ea, quæ fortunæ ſunt, aut corporis, quòd illis, ſicut Apuleius inquit in dogmate Platonis, ad vſum vitæ communis opus eſt: cura vero corporis ad viuendum neceſſaria, ita tamen vt hæc eadem fiant virtute meliora, eiuſque ſuffragiis beatitudinis commodis copulentur. Quocirca hæc Platoni tum demum ſunt bona, quum in virtutis inſtrumenta & miniſterium tranſeunt: quæ ſi virtuti obſtrepant, & eam turbent, pernicias meræ & peſtes ſunt. Hunc Ariſtoteles eſt ſequutus. d Vtrum accidant ſapienti paſsiones.) Cicer. iiij. Tuſcu. quæſt. quos & qui ſunt affectus docet, quibus omnibus vacare prorſum ſapientem ſuum volunt Stoici. At Platonici, & qui in multis eadem ſunt Peripatetici natura illos eſſe inditos aiunt: nec euelli poſſe, ſed moderari & regi. e Scribit A. Gellius.) Vixit Gellius Adriano principe, ſub quo libros noctium Atticarum ſcripſit. vſus eſt Fauorino familiariter, & Tauro philoſopho: Apollinare & Probo grammaticis. Quis fuerit ingenio ac eruditione, habemus Auguſtini præiudicium, cui maxima, ſeu omnis potius grammaticorum manus ſuffragatur. neſcio, an quia it ἀμέτοχος, ita vt integrum iam nobis non ſit de illo aliter pronunciare, tametſi mihi pace Auguſtini dixerim, longe aliter videatur. Sed ea de re commodius alibi. Quod hic Auguſtinus citat, ſcribitur Gellio primo cap. libri vndeuicaſimi. f Multæ ac facundæ ſcientiæ.) Alibi multum facundæ ſcientiæ. g Aſiaticus.) Hoc auget etiam nomen luxuriæ. nam ibi nata & alita videtur. h Et ille Ariſtippi.) Hoc Ariſtippus dixit, cum Corinthum M
nauigaret: Laërtius. i Stoici Epicteti.) Hic natus eſt Hieropoli Phrygiæ, ſeruiuit Epaphrodito cubiculario Neronis, & ætate longa pertigit *Epictetus.*
tempora Antoninorum. De hoc eſt illud diſtichum:

Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην, καὶ σῶμ' ἀνάπηρος,
Καὶ πενίην Ἶρος, καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Seruus Epictetus fueram, qui & corpore mancus,
Paupertate Irus, diis ſed amicus eram.

Fuerat enim claudus. Eius etiam ſunt illa duo verba ἀνέχου, καὶ ἀπέχου, contine & abſtine. author Gellius variis locis. Huius ſcripta fuerunt pauca, quæ tamen Suidæ memoria iam non extabant. nam enchiridion ab Arriano conſcriptum eſſe conſtat Epicteti diſcipulo: hic vero liber, quẽ Philoſophus protulit, erat, περὶ διαλέξεων, hoc eſt, diſputationũ quotus. k Quod animi viſa, quas appellãt phãtaſias.) φαντασία, & φάντασμα à φαντάζω ducitur, quod eſt, imaginor. Cicero, viſum tranſtulit, eſtq; illud, *Phantaſia.* qđ animæ pars imaginatiuæ videre ſibi videtur, generaturq; ex impulſo extrinſecus oblato, quam aſſẽſio cõſequitur, vel diſſenſio, in quibus eſt opinio. Affectus vero, quos damnare videbãtur Stoici, ſunt quos ipſi nobis inuehimus ex falſis noſtris & deprauatis rerum iudiciis, atque opinionibus. nam dolorem eſſe dicebãt opinionem magni mali præſentis: lætitiam, opinionem magni boni præſentis: libidinem opinionem magni boni futuri: metum, magni mali. Vnde eſt illud Senecæ Stoici, opinione nos ſæpius, quàm re laborare, eſſéque plura quæ nos terreant, quàm quæ premant. De quo puto me iam alibi dixiſſe. Porrò opinionem quæ ſit *Opinio.* imbecillus aſſenſus, rebus non ſat expenſis, atque examinatis in ſapientem non cadere. l Nec ideo tamen in mente fieri.) In enchiridio enim Epicteti Arrianus iubet ſapientem virum ſimul ac primum phantaſia tangitur horribili, conſiderare viſum eſſe illud, nec ita rem ſe habere vt videtur.

A tur. a Accidunt autem animo ſapientis.) Plato in legibus, velut neruos eſſe dicit affectus in homine, & ceu funiculos quoſdam à natura inditos à quibus trahamur: ac quęadmodum inter ſe contrarij ſunt ipſi, ſic & nos in varias, diuerſasq́; partes ab illis rapcari: ſed profectò qui illis dominam rationem præfecerit, & parêre coegerit ſenſurum exiguas eſſe eorũ vires,

Quod paßiones quæ Chriſtianos animos afficiunt, non in vicium trahant, ſed virtutem exerceant. *Cap. V.*

NOn eſt nũc neceſſe copioſe ac diligẽter oſtendere, quid de iſtis paſsionibus doceat ſcriptura diuina, qua Chriſtiana eruditio cõtinetur. Deo quippe illam ipſa mentem ſubiicit regẽdam & iuuandã, mentiq́; † paſsiones ita moderandas, atque frænãdas, vt in vſum iuſticiæ conuertantur. Denique in diſciplina noſtra, non tam quæritur, vtrum pius animus iraſcatur, ſed quare iraſcatur: nec vtrũ ſit triſtis, ſed vnde ſit triſtis: nec vtrum timeat, ſed quid timeat. Iraſci enim peccanti, vt corrigatur: cõtriſtari pro afflicto, vt liberetur: timere periclitanti, ne pereat: neſcio vtrum quiſquã ſana conſideratione reprehendat. Nam & miſericordiam Stoicorum [a] eſt ſolere culpare. Sed quãto honeſti⁹ ille Stoicus miſericordia perturbaretur hominis liberandi, quàm timore naufragij. Longe melius & humanius, & piorum ſenſibus accõmoda-

† aliàs, mentiſq́.

B tius Cicero in Cæſaris laude [b] loquutus eſt, vbi ait: Nulla de virtutibus tuis, nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Quid eſt autem miſericordia, niſi alienæ miſeriæ quædam in noſtro corde compaſsio, qua vtiq́; ſi poſſimus, ſubuenire compellimur? Seruit autem motus iſte rationi, quando ita præbetur miſericordia, vt iuſticia conſeruetur: ſiue cum indigenti tribuitur, ſiue quũ ignoſcitur pœnitenti. Hanc Cicero loquutor [c] egregius non dubitauit appellare virtutem, quam Stoicos inter vicia numerare non pudet: qui tamen, vt docuit liber Epicteti nobiliſsimi Stoici ex decretis Zenonis & Chryſippi, qui huius ſectæ primatum † habuerunt, huiuſcemodi paſsiones in animum ſapientis admittunt, quem vicijs omnibus liberum eſſe volunt. Vnde fit conſequens, vt hęc ipſa non putent vicia, quando ſapienti ſic accidunt, vt contra virtutem mentis, rationẽmque nihil poſsint, & vna ſit, eadẽmque ſententia Peripateticorum, vel etiam Platonicorum, & ipſorum Stoicorũ. Sed, vt ait Tullius, verbi controuerſia [d] iam diu tor-

† al. quos huius ſectæ primos.

C quet homines Græculos, cõtentionis cupidiores, quàm veritatis. Sed adhuc merito quæri poteſt, vtrum ad vitæ præſentis pertineat infirmitatem, etiam in quibuſq́; bonis officijs huiuſcemodi perpeti affectus. Sancti vero angeli quum & ſine ira puniant, quos accipiunt æterna dei lege puniendos, & miſeris ſine miſeriæ compaſsione ſubueniant, & periclitantibus eis quos diligunt ſine timore opitulentur: tamen iſtarum nomina paſsionum conſuetudine locutionis humanæ etiam in eos vſurpantur, propter quandam operum ſimilitudinem, non propter affectionum infirmitatem: ſicut ipſe deus ſecũdum ſcripturas iraſcitur, nec tamen vlla paſsione turbatur. Hoc enim verbum vindictæ vſurpauit effectus, non illius turbulentus affectus.

a NAm & miſericordiam Stoicorum.) Cicero pro Murena irridens paradoxa Stoicorum, ſupplices aliqui veniunt miſeri & calamitoſi. Sceleratus & nefarius fueris, ſi quicquã miſericordia adductus feceris. b Cicero in Cæſaris laude.) In oratione pro Q. Ligario: Nulla de virtutibus tuis pluribus nec gratior, nec admirabilior miſericordia eſt. c Hanc Cicero locutor.) Significat loquentiæ fuiſſe in Cicerone ſatis, vt Saluſtius de Catilina ſcribit, ſapientiæ illius germanæ ac veræ non multum, quæ ſolum eſt in iis, qui vni deo præpotenti & principi mundi ſeruiunt, eiúſque ſapientiæ filio. d Sed, vt ait Tullius, verbi controuerſia.) In primo de oratore verba ſunt Craſſi aſſerentis, quid de oratoris nomine ſenſerint Græci.

Quibus paßionibus dæmones conſitente Apuleio exagitentur, quorum ope homines apud deos aſſerit adiuuari. Cap. VI. D

QVa interim de ſanctis angelis quæſtione dilata, videamus quemadmodum dicant Platonici medios dæmones inter deos & homines conſtitutos, iſtis paſsionum æſtibus fluctuare. Si enim mẽte ab bis libera eiſq́; dominante, motus huiuſcemodi non paterentur, non eos diceret Apuleius ſimili motu cordis & ſalo mentis per omnes cogitationum æſtus fluctuare. Ipſa igitur mens eorum, id eſt pars animi ſuperior, qua rationales ſunt, & in qua virtus & ſapientia, ſi vlla eis eſſet, paſsionibus turbulentis inferiorum animi partium regendis moderandiſq́; dominaretur. Ipſa inquam mens eorum, ſicut iſte Platonicus cõfitetur, ſalo perturbationum fluctuat. Subiecta eſt ergo mens dæmonum paſsionibus libidinum, formidinum, irarum, atque huiuſcemodi cæteris. Quæ igitur pars in eis libera eſt, compoſq́; ſapientiæ, qua placeant diis, & ad horum morum † ſimilitudinem hominibus conſulant, cum eorũ mens paſsionum vicijs ſubiugata & oppreſſa, quicquid rationis naturaliter habet ad fallendum & decipiendum, tanto acrius intendat, quãto eam magis poſsidet nocendi cupiditas?

† aliàs, bonorum deorum.

Quod Platonici figmentis poetarum infamatos deos aſſerant, de contrariorum ſtudiorum certamine, cum hæ partes dæmonum, non deorum ſint. E *Cap. VII.*

QVod ſi quiſquam dicit non ex omnium, ſed ex malorum dæmonum numero eſſe, quos poëtæ quorundam hominum oſores & amatores deos, non procul à veritate confingunt. Hos enim dixit Apuleius, ſalo mẽtis per omnes cogitationum æſtus fluctuare. Quo modo iſtud intelligere poterimus, quãdo cum hoc diceret, non quorundam, id eſt, malorum, ſed omnium dæmonum medietatem [a], propter aërea corpora inter deos & homines deſcribebat? Hoc enim ait fingere poëtas, quod ex iſtorum dęmonum numero deos faciũt, & eis deorum nomina imponũt: & quibus voluerint hominibus ex bis amicos inimicoſq́; diſtribuunt, fictis carminibus, †* impunita licẽtia, cum deos ab his dæmonũ moribus & cœleſti loco & beatitudinis opulentia remotos eſſe perhibeant. Hæc eſt ergo fi-

† al. ficti carminis.

F ctio poëtarum deos dicere, qui dij nõn ſunt, eoſq́; ſub deorũ nominibus inter ſe decertare propter homines, quos pro ſtudio partium diligũt vel oderunt. Nõ procul autem à veritate dicit hãc eſſe fictionem: quoniam deorum appellati vocabulis, qui dij non ſunt, tales tamen deſcribuntur dæmones, quales ſunt. Deniq́; hinc eſſe dicit Homericam illam Mineruam [b], quæ mediis cœtibus Graium cohibendo Achilli interuenit. Quod ergo Minerua illa fuerit, poëticum vult eſſe figmentũ, eo quod Mineruam [c] deã putat, eamq́; inter deos, quos omnes bonos beatoſq́; credit, in alta ætherea ſede collocat, procul à conuerſatione mortalium. Quod autem aliquis dæmon fuerit Græcis fauens, Troianiſq́; cõtrarius ſicut alius aduerſus Græcos Troianorum opitulator, quem Veneris, ſeu Martis nomine idem poëta [d] cõmemorat, quos deos iſte talia non agẽtes in cœleſtibus habitationibus ponit, & hi dæmones pro his quos amabant cõtra eos quos oderãt inter ſe decertauerint: hoc nõ procul à veritate poëtas dixiſſe confeſſus eſt. De his quippe iſta dixerunt, quos hominibus ſimili motu cordis & ſalo mentis, per omnes cogitationum æſtus fluctuare teſtatur, vt poſſent amores & odia non pro iuſticia, ſed ſicut populus ſimilis eorũ in venatoribus & [e]

G aurigis, ſecundum ſuarum ſtudia partium, pro aliis, aduerſus alios exercere. Id enim videtur philoſophus curaſſe Platonicus: ne cum hæc à poëtis canerentur, non à dæmonibus mediis, ſed ab ipſis diis, quorum nomina poëtæ fingendo ponunt, fieri crederentur.

a SEd omnium dæmonũ medietaté.) Quod medij ſint inter deos & homines, non de medietate molis intelligendum, ſed loci & naturæ. b Denique hinc eſſe dicit Ho. il. M.) Apuleij ſunt verba. Homerus vero de Minerua id canit α. Iliados: quæ Achillẽ cohibuit, ne impetum in Agamemnoné faceret inter iurgia. c Eo quod Mineruam.) Nam vna eſt ex illis xij. diis Conſentibus, quos diſticho perſequutus eſt Ennius: qui ſunt ex diis electiſsimis & optimis, quos natura viſibus humanis denegauit. d Quem Veneris ſeu Martis omine eadem poëta.) Plutarchus in libello quod ceſſarunt oracula: Exiſtimát omnia bella, omnes calamitates, quæ ſcribuntur de diis, non deorum fuiſſe, ſed magnorũ quorundã dæmonum. e Sed ſicut populus ſimilis eorũ in venationibus &c.) In circo quadrigæ agitabantur, & venationes exhibebantur: induti que erant quadrigarij panno, aut albo, aut cæruleo, aut viridi, aut ruſo. Hinc quatuor factiones aurigarum. alij ex populo aliis fauebãt, ſuo quiſque colori. Domicianus, vt Tranquillus ſcribit, duas ludis circẽſibus addidit factiones, aurati pãni, & purpurei. Numerãtur & colores inter iſtos factionum circẽſium, praſinus, qui eſt viridis, & venetus, qui eſt caeruleus: quorum meminit Martialis. Illos veteres colores quatuor anni temporibus dicatos fuiſſe, ſunt qui interpretentur. Cæruleum hybernis aquilonibus. Venetum virenti veri. Candidum autumni pruinis. Rufum æſtiuis ignibus. Plinius lib. Epiſtolarum octauo, de factionibus iſtis loquẽs: Quo magis miror, tot milia virorum tam pueriliter identidem cupere currentis equos inſidẽtes curribus homines videre. Si tamẽ aut velocitate equorum, aut hominum arte traherentur, eſſet ratio nonnulla: nunc fauent panno, pannum amant. & ſi in ipſo curſu, medióque certamine, hic color illuc, ille huc transferatur, ſtudium, fauórque tranſibit, & repente agitatores illos, illos equos, illos quos procul noſcitant, quorum clamitant nomina, relinquent. Tanta gratia, tanta authoritas, in vna viliſsima tunica. Mitto apud vulgus, quod vilius tunica, ſed apud quoſdam graues homines. Hæc Plinius.

Colores Circenſes.

H

De diis cœleſtibus & dæmonibus aereis, hominibusq; terrenis Apulei Platonici definitio. *Caput VIII.*

QVid illa ipſa definitio dæmonum? Parúmne intuenda eſt, vbi certe omnes determinando complexus eſt? Quod ait dæmones eſſe genere animalia, animo paſsiua, mente rationalia, corpore aërea, tempore æterna. In quibus quinque commemoratis, nihil dixit omnino, quod dæmones cum bonis ſaltem hominibus id viderentur habere commune, quod non eſſet in malis. Nam ipſos homines cum aliquanto latius deſcribendo complecteretur, ſuo loco de illis dicens tanquam de infimis atque terrenis, quum prius dixiſſet de cœleſtibus diis: vt cõmendatis duabus partibus, ex ſummo & infimo ad vltimũ tertio loco de mediis dæmonibus loqueretur. Igitur homines, inquit,
I ratione plaudentes,[a] oratione pollentes, immortalibus animis, moribundis membris, leuibus & anxiis mentibus, brutis & obnoxiis corporibus, diſsimilibus moribus, ſimilib[9] erroribus, peruicaci audacia, pertinaci ſpe, caſſo labore, fortuna caduca, ſingillatim mortales, cuncti tamen vniuerſo genere perpetui, viciſsim ſufficienda prole mutabiles, volucri tempore, tarda ſapientia, cita morte, querula vita, terras incolũt. Cum hic tam multa diceret, quę ad plurimos homines pertinẽt, numquid etiã illud tacuit, quod nouerat eſſe paucorum, vbi ait, tarda ſapientia,[b] & cita morte? Quod ſi prætermiſiſſet, nullo modo recte genus humanũ deſcriptionis huius tam intenta diligentia terminaſſet. Cum vero deorum excellentiam commendaret, ipſam beatitudinem quò volunt homines per ſapientiã peruenire, in eis affirmauit excellere. Proinde ſi aliquos dæmones bonos vellet intelligi, aliquid etiã in ipſorum deſcriptione poneret: vnde vel cum diis aliquã beatitudinis partem, vel cum hominibus qualemcunque ſapientiam putarẽtur habere communem. Nunc vero nullum bonum eorum cõmemorauit, quo boni diſcernerentur à malis: quanuis & eorum maliciæ liberius exprimendæ pepercit: non tam ne ipſos, quàm ne cultores eorum apud quos lo- K quebatur, offenderet. Significauit tamen prudentibus, quid de illis ſentire deberent, quandoquidẽ deos, quos omnes bonos beatóſque credi voluit, ab eorum paſsionibus, atque, vt ait ipſe, turbelis omnino ſeparauit, ſola illos corporum æternitate coniungens: animo autem non diis, ſed hominibus ſimiles dæmones apertiſsime inculcans: & hoc non ſapiẽtiæ bono, cuius & homines poſſunt eſſe participes, ſed perturbatione paſsionũ, quæ ſtultis maliſque dominantur: à ſapientibus vero & bonis ita regitur, vt malint eam[c] non habere, quàm vincere. Nam ſi nõ corporum, ſed animorum æternitatem cum diis habere dæmones vellet intelligi, non vtique homines ab huius rei conſortio ſepararet: quia & hominibus æternos eſſe animos, proculdubio ſicut Platonicus ſentit. Ideo cum hoc genus animantium deſcriberet, immortalibus animis, moribundis membris dixit eſſe homines.

RAtione plaudentes.) In aliis gaudentes, in aliis cluentes, quod à cluo videt eſſe, quod eſt pugno, magis quàm à clueo, quod eſt ſum, vel nomino. b Tarda ſapientia.) Sententia eſt Platonis, beatos eſſe illos, quibus vel in ſenectute veras contigit habere opiniones. c Vt malint eam.) Si fieri poſſet, carere vellet vir ſapiens omni animi perturbatione: ſed quandoquidem fieri illud nequit, L proximum eſt anniti, vt eam ſuperet habeátque velut in ſua poteſtate.

An amicicia cœleſtium deorum per interceſsionem dæmonum poſsit hominis prouideri. *Caput IX.*

AC per hoc ſi propterea communem cum diis æternitatem non habent homines, quia corpore ſunt mortales: propterea ergo dæmones habent, quia corpore ſunt immortales: quales igitur mediatores ſunt inter homines & deos, per quos ad deorum amicicias homines ambiant, qui hoc cum hominibus habent deterius, quod eſt in animante melius, id eſt, animum: hoc autem habẽt cum diis melius, quod eſt in animante deterius, id eſt corpus? Cum enim animans, id eſt animal ex anima conſtet & corpore; quorũ duorũ anima eſt vtiq; corpore melior:[a] & ſi vicioſa & infirma, melior certe corpore etiam ſaniſsimo atq; firmiſsimo: quoniã eius natura excellẽtior, nec labe viciorum poſtponitur corpori, ſicut aurũ etiam ſordidũ argento ſeu plumbo licet puriſsimo carius æſtimatur. Iſti mediatores deorum & hominũ, per quos interpoſitos diuinis humana iunguntur, cũ diis habent corpus æternum, vicioſum autem cum hominibus animũ, quaſi religio qua volunt diis homines per dæmones iungi in M corpore ſit, non in animo conſtituta. Quæ nam tãdem iſtos mediatores falſos atque fallaces quaſi capite deorſum nequicia vel pœna ſuſpendit, vt inferiorẽ animalis partem, id eſt, corpus cum ſuperioribus: ſuperiorẽ vero, id eſt, animum cum inferioribus habeant, & cum diis cœleſtibus in parte ſeruiẽte coniuncti, cum hominibus autem terreſtribus in parte dominãte ſint miſeri? Corpus quippe ſeruum[a] eſt ſicut etiam Saluſtius ait, animi imperio, corporis ſeruicio magis vtimur. Adiunxit autẽ ille, alterum nobis cum diis, alterum cum beluis commune eſt: quoniam de hominibus loquebatur, quibus ſicut beluis mortale corpus eſt. Iſti autem quos inter nos & deos mediatores nobis philoſophi prouiderunt, poſſunt quidem dicere de animo & corpore: alterum nobis cum diis, alterum cum hominibus cõmune eſt: ſed ſicut dixi tanquam in peruerſum ligati atque ſuſpenſi, ſeruum corpus cum diis beatis, dominum animũ cum hominibus miſeris habentes, parte inferiore exaltati, ſuperiore deiecti. Vnde etiã ſi quiſquã propter hoc eos putauerit immortalitatem[a] † habere cum diis: quia nulla

a al. ſeruus.

a † aliâs, æternitatem.

morte

A morte.ſicut animalium terreſtriū animi eorum ſoluuntur à corpore: nec ſic exiſtimandum eſt eorum corpus tanquam honoratorum æternum vehiculum,ſed æternum vinculum damnandorum.[b]

a Quorum duorum anima eſt vtique corpore melior.) Inhærentes nanque eſſentiales rerum perfectiones non mutant: & miror Pariſiis olim ſcholæ tam Peripateticę viſum eſſe inter animas diſcrimen aliquod ponere perfectionis illius, quæ ab ſpecie rei proficiſcitur. b Aeternum vinculum damnandorum.) Alibi damnatorū,melius. Iam inde à caſu cœleſti ſunt dānati.

Quod ſecundum Plotini ſententiam, minus miſeri ſunt homines in corpore mortali, quàm dæmones in æterno. Caput X.

Plotinus certè noſtræ memoriæ [a] vicinis temporibus,Platonem cæteris excellentius intellexiſſe laudatur. Is,cum de humanis animis ageret,Pater,inquit,miſericors,mortalia illis vincula [b] faciebat.Ita hoc ipſum quod mortales ſunt homines corpore,ad miſericordiam dei patris pertinere arbitratus eſt,ne ſemper huius vitæ miſeria tenerētur.Hac miſericordia indigna iudicata eſt iniquitas dæmonū, quæ in animi paſſiui miſeria non mortale ſicut hominés,ſed æternum * corpus accepit. Eſſent quippe fœliciores hominibus, ſi mortale cum eis haberent corpus, & cum diis beatum animum. Eſſent autem pares hoB minibus, ſi cum animo miſero ſaltem mortale cum eis habere meruiſſent & corpus: ſi tamen acquirerent aliquid pietatis, vt ab ærumnis, vel in morte requieſcerent.Nunc verò non ſolum fœliciores hominibus non ſunt animo miſero, ſed etiam miſeriores ſunt perpetuo corporis vinculo. Non enim aliqua pietatis & ſapientiæ diſciplina proficientes, intelligi volunt, ex dæmonibus fieri deos, cùm apertiſsimè dixerit [c] dæmones æternos.

*alias immortale.

Plotinus. a Plotinus certè noſtræ memoriæ.) Paulo minus annis ducentis à Probo ad Honorium principem. In Plotino Auguſtinus libr.iij. Acade. videri Platonem reuixiſſe ſcribit. Ita fuit ille in Platone in philoſophia purgatiſsimum & lucidiſsimum, dimotis nubibus erroris. Macrob. quoque principem philoſophiæ facit Plotinum, cum Platone. Scribit vitam eius diſcipulus Porphyrius,quæ eſt operibus Plotini præpoſita. b Pater,inquit, miſericors mortalia illis vincula.) Plato quoque in Timæo hominum animos mortalibus eſſe à diis minoribus vinculis illigatos ſcribit. Plotinus tamen miſericordiam ait in hoc fuiſſe patris,ne tam diu mala corporis perpeterentur. Verba eius, ſi quis forſan requirit,hęc ſunt,ex lib. j. de dubiis animæ. Iupiter verò pater,laborantes animas miſeratus, earum vincula, quibus laborant, ſolubilia fabricauit: atque ita intermiſsiones laborum certis temporum interuallis inſtituit,in quibus libere viuerent à corporibus,vt ipſe quoq; ibi forent,vbi eſt mundi anima ſemper,circa hæc ſolicita nunquam.Sic ille. c Cum apertiſsiC me dixerit.) Ad Apuleium refertur,qui id quod ſequitur,ſcripſit.

De opinione Platonicorum,qua putant animas hominum dæmones eſſe poſt corpora. Caput XI.

Dicit quidem, & animas [a] hominum dæmones eſſe,& ex hominibus fieri Lares, ſi meriti boni ſunt:[b] Lemures,ſeu Laruas, ſi mali.[c] Manes autem deos [d] dici quum incertum eſt, bonorum eos,ſeu malorum eſſe meritorū. In qua opinione,quantam voraginē aperiant ſectandis perditis moribus,quis non videat,ſi vel paululum attendat? Quandoquidem quamlibet nequam fuerint homines, vel Laruas ſe fieri dum opinantur, vel dum Manes deos, tanto peiores fiunt,quanto ſunt nocendi cupidiores: vt etiam quibuſdam ſacrificiis tanquam diuinis honoribus poſt mortē ſe inuitari opinentur,vt noceant.Laruas quippe dicit eſſe noxios dæmones ex hominibus factos. Sed hinc alia quæſtio eſt. Inde autem perhibet appellari Græce beatos εὐδαίμονας, quòd boni ſint animi, hoc eſt boni dæmones: animos quoque hominum dæmones eſſe confirmans.

a Dicit quidem & animas.) Quoniam ſæpe de geniis & laribus facta eſt mentio, feret æquus lector, ſi locum hunc paulo fuſius explicauero. Apuleij verba hæc ferè ſunt: Nam quodam ſignificatu, & animus humanus etiam nunc in corpore ſitus δαίμων nuncupatur. D

Dijne hunc ardorem mentibus addunt
Euriale?an ſua cuique deus ſit dira cupido?

Igitur & bona cupido animi deus bonus eſt. Vnde nonnulli arbitrantur, vt iam prius dictum eſt, εὐδαίμονας dici beatos, quorum dæmon bonus, id eſt,animus virtute perfectus eſt: quem noſtra lingua, vt ego interpretor,haud ſciam,an bono,certè meo quidem periculo,poteris genium vocare,quoniam is deus,qui eſt animus ſui cuiuſque, quanquam ſit immortalis,tamen quodam modo cum homine gignitur,vt eæ preces,quibus genium precamur ad coniunctionem noſtram. Nec deſunt, qui videntur mihi obteſtari corpus, atque animum duobus nominibus comprehendentes,quorum cōmunio & copulatio ſumus,& ſecundo ſignata ſpecies dæmonum ſit animus humanus emeritus & liber ſtipendiis vitæ, corpore ſuo abiuratis.Hunc vetere Latina lingua reperio Lemurem dictitatū. Ex hiſce ergo lemuribus qui poſterorum ſuorum curam ſortitur, pacato & quieto numine domum poſsidet,Lar dicitur familiaris.Qui vero propter aduerſa vitæ merita,nullis bonis ſedibus in terra vagatione punitur, inane terriculamentū bonis hominibus, cæterum noxium malis, hunc pleriſque Laruam perhibent. Cum vero incertum eſt, quæ cuique eorum ſortitio euenerit, vtrum Lar ſit,an Larua,nomine Manium deum nuncupāt,& honoris gratia,dei vocabulum additum eſt. Quippe cum eos deos appellēt, qui ex eorum numero,iuſte,ac prudenter vitæ curriculo gubernato, pro numine poſtea ab hominibus præditi, fanis & ceremoniis vulgo admittuntur,vt in Bœotia Amphiaraus,in Africa Mopſus,in Aegypto Oſiris alius alibi gentium, Aeſculapius vbique. Verum hæc omnis diſtributio eorum dæmonum fuit,qui quondam in corporis fuere numero. Hactenus Apuleij verba ex codice corruptiſs. etſi excuſo in officina prima nominis. Optimam vero animi hominis partem dæmona Plato in Timæo nominat, & in Cratylo. Eius verba ſunt hæc: Noſti quos nam Heſiodus dæmones eſſe dicat, nempe genus illud aureum hominum: ait enim de illis: E

Genius. Lemur. Larua.

Mens an dæmon.

Aſt genus hoc,poſt quàm fatalis condidit hora,
Dæmones,hi puri terreſtres tunc vocitantur:
Cuſtodes hominum fœlices,qui mala pellunt.

Ac puto aureum illud vocari genus, non quod auro conſtaret, ſed quod bonum eſſet ac pulchrum.& coniectura ducor,nos ferream gentem ab illo dici.Verum ſi quis ex iis,qui nunc ſunt,bonus ſit,eum quoque inter aureos illos Heſiodus numerarit. Porrò quid aliud boni ſunt,quàm prudentes? Ob hoc igitur,vt ego quidem ſentio,dæmonas vocauit,quod prudentes extiterint,& rerum gnari: nomen quoque ipſum in vetere noſtra lingua oſtendit. Bene igitur & ab ipſo illo,& à cæteris pleriſq; poetis eſt dictum,quicūque aiunt: Bonum cum migrat è vita, eſſe ſorte quadam & dignitate præſtanti,fieriq; dæmonem ex ſapientię nuncupatione. Ad hunc ergo modum aſſero equidē ſapientem,quiſquis bonus fuerit,& viuentem & vita functum dæmoniū eſſe, rectèq; dęmonē vocari, cui aſſenſus Hermogenes ire ſe in eius ſententiā fatetur. Hæc apud Platonem. Ex quo nō dubium quin Origenes errorem ſuum traxerit, cum animas humanas in dæmones mutari,& hos viciſsim in illas, in libris περὶ ἀρχῶν ſcribit. Porphyrius quoque dæmonem voicuiq; proprium eſſe quādam animi partē, nempe mentem: Illumq; eſſe fœlicem & εὐδαίμονα, qui ſapiētem ſortitus eſt mētem, infœlicem qui contrà, animas quoq; vitiis infectas in malorū dæmonum naturam tranſire, reddiq; illorum ſimiles mendaciis, & impoſturis. Proclus tamen hæc omnia explicat triplicē dæmonis rationem ponens. Sic enim ſcribit: Iam vero & hoc manifeſtum eſt, vbi Plato in Timæo dæmonem in animalis in nobis rationē conſtituerit eſſe. Veruntamē hoc vſq; ad comparationē quandam nobis eſſe admittēdum. Alius enim eſt ipſa eſſentia dæmon. Alius comparatione dæmon. Alius habitu,vel habitudine dæmon. Vbique enim quod proxime præeſt in quodam dæmonis ordine ad inferius ſeſe habens appellare dęmonē conſueuerunt. Quo F vſu Iupiter apud Orpheum Saturnum patrem dæmonem appellauit. Et ipſe Plato in Timæo dęmonas nuncupauit deos illos,qui generationem è propinquo diſponūt, vbi ait: De aliis vero dæmonibus tractare, eorūmque generationem in lucem edere maius eſt, quàm ferre humanum poſsit ingenium. Comparatione vtique dæmon eſt eiuſmodi, qui videlicet proxime vnicuique prouidet, etiam ſi deus ſit, ac etiamſi deo ſit inferior. Habitudine vero quadam dæmon dicitur animus, qui ſimilitudine quapiam ad genus dæmonicum mirabiliore, quàm ſecundum hominem actiones edit, totamq; vitam ſuam ſuſpendit ex dæmone. Hac arbitror ratione Socratem in repub. dæmonas animos appellaſſe, qui vitam bene trāſegerint, & in meliorem tranſlati ſunt ſortem, locaq; anguſtiora iam colant. Ipſe denique ſecundum eſſentiam dæmon, neq; propter habitudinē ad ſequentia, neque ob aliquā ad aliud ſimilitudinem appellatus eſt dæmon, ſed hāc per ſeipſum proprietatē eſt ſortitus. Atque in exiſtētia quadam, viribuſq; propriis, modiſq; differentibus actionū eſt diſtinctus. Omnino vero anima quidem rationalis in Timæo dæmon animalis eſt appellata. Hæc ſunt illius verba: Sed et parum placet animam noſtram ſimpliciter dæmonē nominari, quod antea etiam diſertis verbis reiecit: nam dæmon ſimpliciter cum dicitur, media quædam eſt natura inter homines & deos, nec comparatione dici vult dæmonem aliud, quàm animam noſtram: non id quod præcipue in ea operatur, velut rationem in ſonis, affectum in perturbatis, in quo ab Apuleij ſententia diſſentit. Nam quod Virgilius, inquit, vel ambiguum dictum videri poteſt, & vt philoſophi loquuntur, ex problematum ſimile eſt illius Platonici: Bono viro deus eſt lex, malo vero libido. Seruiuſq; ad hunc modum Virgilij verſum explicat. Apud Plotinū philoſophum & alios quæritur, vtrum mentis noſtrę acies per ſe ad expeditatem &

G tes & conſilis moueatur, an impulſu alicuius numinis: & primo dixerunt mentes humanas moueri ſua ſponte. Deprehêderunt tamen ad omnia honeſta impelli nos genio & numine quodam familiari, quod nobis naſcentibus datur. Praua verò noſtra mête nos cupere, & deſyderare. Nec enim poteſt fieri, vt praua numinum voluntate cupiamus, quibus nihil malum conſtat placere. Vnde núc hic ortus eſt ſenſus. hæc Seruius. Sed haud dubie affectus etiam quibus rapimur dæmones à Platonicis multis nominantur. At in iſtis de diis deq; dæmonibus ſententiis mirû, quàm inter ſe diſcrepent homines eiuſdem hæreſis. Alia ſentit Apuleius, quàm Plato, alia Plotinus quàm Apuleius, diuerſa ab iis Porphyrius: nec cum iis conſentit Iamblichus, nec cum Iamblicho, aut quoquam alio in omnibus côuenit Proclo, nimirum dæmonibus ipſis pro natura ſua varia illis & fallacia dictantibus. b Lares ſi meriti boni ſunt.) Lares eoſdem eſſe quos genios Apuleius idem ſenſit, quod facit ex multorum veterum authoritate, ſicut Cenſorinus docet in lib. de die natali. Cicero in Timæo Platonis dæmones Lares vertit, ſi modo, inquit, hoc rectè côuerſum videri poteſt. Hos Genios & Lares Capella etiam præſtites vocat, & angelos. Manes enim ſunt qui vnicuique præſunt, ſicut Seruius exponit vj. Aeneid. illo loco: Quiſque ſuos patimur manes. Volunt vnicuique Genium appoſitum dæmonem bonum, & malum, hoc eſt rationem, quæ ad meliora ſemper hortatur, & libidinem, quæ ad peiora. Hic eſt Larua & Genius malus. Ille bonus genius, & Lar. Si Larua traxerit ad ſe totum hominem, is ab ea poſt vitam damnatur, & ſuæ ſtulticiæ dat pœnas: ſin Lari fuerit audiês dicto, purgatur purusq; in beatorum loca ſedeſq; remigrabit, ductus ab eo, quem in vita ſecutus eſt Lare. Eadê prope eſt ſententia Platonis in vltimo de rep. quum animas ad iudicium ferri dicit. c Lemures ſeu Laruas ſi mali.) Animæ mortuorum ſi domi ſunt trâquillæ & quietæ Lares ſunt familiares: ſin omnia commiſcent terroribus, & turbis, Laruæ ſiue Lemu-

H res. Vnde Laruati à Laruis territo, aut poſſeſsi. Marcianus Capella ſecundo libro nuptiarum ſic inquit: Denique hæc omnis aëris à luna diffuſio ſub Plutonis poteſtate conſiſtit, qui etiam Summanus dicitur, quaſi ſummus manium. hic Luna, quæ huic aëri propior eſt, Proſerpina memoratur: verum illi manes cum corporibus illo tempore tribuuntur, quo fit prima conceptio, & poſt vitam eiſdem corporibus delectantur, atque cum iis manentes appellantur Lemures, qui ſi vitæ prioris adiuti fuerint honeſtate, in lares domorum, vrbiúmque vertuntur: ſi autem deprauantur ex corpore, Laruæ perhibentur, ac Maniæ. Manes igitur hic tam boni, quàm truces ſunt conſtituti, quos ἀγαθοὺς & κακοὺς δαίμονας memorat Graia diſcretio. In his etiam locis ſunt Manes, eorumq; præſtites. Mana, atq; Maturna, dij etiam quos Agulos dicunt. Item: Fura, Furinaque, & mater Mania, & aliæ triptes duorum degentaantum Marciaous. Porphyrio lib. epiſt. Horat. ij. Illic nocturnos lemures, vmbras, inquit, vagantes hominû ante diem mortis, & ideo metuendos: & putant Lemures eſſe dictos, quaſi remures, à Remo, cuius occiſi vmbras frater cum placare vellet, Lemuria inſtituit, id eſt, parentalia, quę menſe Maio per triduum celebrari ſolent ante additum anno menſem Februarium. Ob quam rem Maio mêſe religio eſt nubere. Hæc Porphyrio, quæ ſumpta ſunt ex Ouidij quinto Faſtorum. d Manes autem deos.) Quaſi bonos eſſe dictos oſtendit Feſtus. Mana enim bona dixerunt: vnde & mater Matuta, & poma matura: colebantúrque propter metum mortis, & Manes ſacrificantibus nominabantur, quaſi boni, quemadmodum contra immanes valde non boni ſunt.

*De ternis * contrariis, quibus ſecundum Platonicos dæmonum hominúmque natura diſtinguitur.*

**alias, pernos.*

Caput XII.

SEd nunc de his agimus, quos in natura propria deſcripſit inter deos & homines genere

I animalia, mente rationalia, animo paſsiua, corpore aërea, tempore æterna. Nempe cum prius deos in ſublimi cœlo, homines autem in terra infima diſiunctos locis, & naturę dignitate ſecerneret, ita concluſit: Habetis, inquit, interim bina animalia: deos ab hominibus plurimum differêtes: loci ſublimitate, vitæ perpetuitate, naturæ perfectione, nullo inter ſe propinquo cômunicatu, cum & habitacula ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigij diſpeſcat, & viuacitas illic æterna & indefecta ſit, hic caduca, & ſuccîſiua:[a] & ingenia illa ad beatitudinê ſublimata, hæc ad miſerias infimata: hic terna video commemorata contraria de duabus naturæ partibus vltimis, id eſt, ſummis atq; infimis. Nam tria quæ propoſuit de diis laudabilia, eadem repetiuit, aliis quidem verbis, vt eis alia tria aduerſa ex hominibus redderet. Tria deorû hæc ſunt: loci ſublimitas, vitæ perpetuitas, perfectio naturæ. Hæc aliis verbis ita repetiuit, vt eis tria contraria humanæ conditionis opponeret: cum & habitacula, inquit, ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigij diſpeſcat: quia dixerat loci ſublimitatem. Et viuacitas illic, inquit, æterna & indefecta ſit, hic caduca & ſuccîſiua, quia dixerat vitæ perpetuitatem. Et ingenia illa, inquit, ad beatitudinem ſublimata, hæc ad miſerias infimata, nullo inter ſe propin- K

quo, inquit, communicatu, quia dixerat naturæ perfectionem. Tria igitur ab eo poſita ſunt deorû, id eſt, locus ſublimis, æternitas, beatitudo: & his côtraria tria hominum, id eſt, locus infimus, mortalitas, miſeria. Inter hæc terna deorum & hominû, quoniam dæmones medios poſuit, de loco nulla eſt côtrouerſia. Inter ſublime quippe & infimum, medius locus aptiſsime habetur & dicitur. Cætera bina reſtant, quibus cura attentior adhibêda eſt, quemadmodum vel aliena eſſe à dæmonibus oſtendantur, vel ſic eis diſtribuantur vt medietas videtur expoſcere, ſed ab eis aliena eſſe non poſſunt. Non enim ſicut dicimus[b] locû medium nec eſſe ſummû, nec infimû, ita dæmones cum ſint animalia rationalia, nec beatos eſſe nec miſeros, ſicuti ſunt arbuſta vel pecora, quæ ſunt ſenſus vel rationis expertia rectè poſſumus dicere. Quorum autem ratio mentibus ineſt, aut miſeros eſſe, aut beatos eſſe neceſſe eſt. Item nô poſſumus rectè dicere, nec mortales eſſe dęmones, nec ęternos. Omnia nanque viuentia aut in æternû viuunt, aut finiunt morte, quod viuunt. Iam vero iſte tempore æternos dæmones dixit. Quid igitur reſtat, niſi vt hi medij de duobus ſummis vnum habeant & de duobus infimis alterum? Nam ſi vtraq; de imis habebût aut vtraque de ſummis, L

medij nô erunt, ſed in alterutram partê vel reſiliunt, vel recumbunt. Quia ergo his binis, ſicut demonſtratû eſt, carere vtriſq; non poſſunt, acceptis ex vtraq; parte ſingulis mediabuntur. Ac per hoc quia de infimis habere non poſſunt æternitatê, quæ ibi nô eſt, vnû hoc de ſummis habent: & ideo non eſt alterû ad côplendam medietatem ſuam, quod de infimis habeât niſi miſeriam.

CAduca & ſuccîſiua.) Sic legitur in libris Apulei excuſis, nô male. Nam à ſuccidendo dicitur, quod cæditur, & velut amputatur. Sunt exemplaria Auguſtini in quibus ſcribnur ſuccidua ab eadem origine, atque eiuſ â ſignificatione, & magis propriè. b Non enim ſicut dicimus.) Ex oppoſitis ſunt quæ nullum medium receptant in vniuerſum, vt contradicentia, currere vel non currere: alia receptant, vt album & nigrum. Sunt enim intermedij colores ſunt quæ certis rebus aſſignatis non admittant, vt viuens & mortuum in animalibus: itidem cæcum & videns ſtatis à natura temporibus: par & impar in numeris, vt Ariſtoteles docet in Categoriis.

Quo modo dæmones, ſi nec cum diis beati, nec cum hominibus ſunt miſeri, inter vtranque partem ſine vtriuſque communione ſint medij. *Caput XIII.*

EST itaque ſecundum Platonicos ſublimium deorum, vel beata æternitas, vel æterna beatitudo: hominum verò infimorum, vel miſe- M

ra mortalis, vel mortalitas miſera: dæmonum autem mediorum vel miſera æternitas, vel æterna miſeria. Nam & quinque illis, quæ in definitione dæmonû poſuit, non eos medios, ſicut promittebat oſtendit: quoniam tria dixit eos habere nobiſcum, quod genere animalia, quod mête rationalia, quod animo paſsiua ſunt: cum diis autem vnum, quod tempore æterna, & vnum proprium, quod corpore aërea. Quo modo ergo medij, quando vnum habent cum ſummis, tria cum infimis? Quis non videat relicta medietate, quantum inclinentur & deprimantur in infima? Sed planè ibi etiam medij poſſunt ita inueniri, vt vnum habeât propriû, quod eſt corpus aëreum, ſicut & illi de ſummis atque infimis ſingula propria dij corpus æthereum, hominéſque terrenum: duo verò communia ſint omnibus, quod genere ſunt animalia, & mente rationalia. Nam & ipſe cum de diis & hominibus loqueretur, habetis inquit bina animalia. Et non ſolent iſti deos niſi rationales mente perhibere. Duo ſunt reſidua, quod ſunt animo paſsiua, &

A ua,& tempore æterna. Quorum habent vnum cum in-
ſimis,cum ſummis alterum,vt proportionali ratione li
brata medietas, neque ſuſtollatur in ſumma,neq; in in-
ſima deprimatur. Ipſa eſt autem illa dæmonum miſera
æternitas,vel æterna miſeria. Qui enim ait animo paſ-
ſiua, etiam miſera dixiſſet, niſi pro eorũ cultoribus eru-
buiſſet. Porrò qua prouidentia[a] ſummi dei: ſicut etiam
ipſi fatentur , non fortuita temeritate regitur mundus,
nunquam eſſet iſtorum æterna miſeria,niſi eſſet magna
malicia. Si igitur beati rectè dicuntur eudęmones,non
ſũt eudæmones, quos inter homines & deos iſti in me-
dio locauerũt. Quis ergo eſt locus bonorum dæmonũ,
ſi ſupra homines infra deos iſtis præbeant adiutorium,
illis miniſterium? Si enim boni æterniq; ſunt , profecto
& beati ſunt. Aeterna autem beatitudo medios eos eſſe
non ſinit,quia multum diis comparat, multumq; ab ho
minibus ſeparat. Vnde fruſtra iſti conabuntur oſtende-
re,quo modo dæmones boni, ſi & immortales ſunt, &
beati,recte medij conſtituantur inter deos immortales
ac beatos,& homines mortales ac miſeros. Cum enim
vtrunque habeant cum diis,& beatitudinem ſcilicet,&
immortalitatem , nihil autẽ horum cum hominibus &
miſeris & mortalibus,quo modo nõ potius remoti ſunt
B ab hominibus,diiſq; coniuncti,quàm inter vtroſq; me-
dij conſtituti? Tunc enim medij eſſent,ſi haberẽt & ipſi
duo quædam ſua,nõ cum binis alterutrorum , ſed cum
ſingulis vtrorumque communia : ſicut homo medium
quiddam eſt inter pecora & angelos : vt quia pecus eſt
animal irrationale atq; mortale,angelus autẽ animal ra
tionale & immortale, medius homo eſſet inferior an-
gelis,ſuperior pecoribus,habens cũ pecoribus mortali-
tatem,rationẽ vero cum angelis,animal rationale mor
tale. Ita ergo cum quęrimus mediũ inter beatos immor
tales,miſeroſq; mortales,hoc inuenire debemus, quod
aut mortale ſit beatum,aut immortale ſit miſerum.

[a] Porrò quia prouidentia.) Plato plurimis locis mundum à parente illo rerum omnium factum eſſe & adminiſtrari affirmat. hic verò iniuſtiſſimus eſſet, ſi 1000 cẽtem æterno mœrore ſineret affici. nam ad tempus affligi bonum hominem etiam ex benignitate eſt, vt ſit cur copioſius donetur,& beatior tanto fiat,quanto plura eſt perpeſſus aduerſa,propter ſempiternam beatitudinem.

An homines tum ſint mortales,poßint vera beatitudine eſſe fœlices. *Caput XIIII.*

VTrum & beatus,& mortalis homo eſſe poſsit,
C magna eſt inter homines quæſtio. Quidam e-
nim conditionẽ ſuam humilius[a] inſpexerunt,
negaueruntq; hominem capacem eſſe beatitu
dinis poſſe,quandiu mortaliter viuit. Quidam vero ex-
tulerunt ſe,& auſi ſunt dicere, ſapientiæ compotes,bea
tos eſſe poſſe mortales. Quod ſi ita eſt, cur non ipſi po-
tius medij conſtituuntur inter mortales miſeros,& im-
mortales beatos beatitudinem habentes cum immorta
libus beatis,mortalitatẽ cum mortalibus miſeris? Profe
cto enim ſi beati ſunt, inuident nemini. Nam quid mi-
ſerius inuidentia?[b] Et ideo mortalibus miſeris, quãtum
poſſunt,ad conſequendam beatitudinem conſulant: vt
etiam immortales valeant eſſe poſt mortem, & angelis
immortalibus beatiſque coniungi.

[a] Qvidam enim conditionem ſuam humilius.) Solon Athenienſis negat,ante mortẽ beatum fieri quenquam poſſe. Plato paucos excipit: ſed Solon,quòd neſciretur quale hominem maneret fatum. nam quis Priamum fœlicem vocaſſet ante bellũ perpeſſurũ tot mœſtiſſima illo decennio? aut quis Crœſum inter illas immanes opes,quem Cyrus erat rogo viuentẽ admoturus? Plato vero quod difficile eſt homini diuina illa in vita conſequi,quorum cognitione beati ſimus. [b] Nam quid miſerius inuidẽtia?) Illud ſolũ eſt in inuidẽtia bonũ,quod maximũ eſt inuidis malũ,ſicut Græco dicto fertur.

De mediatore dei & hominum homine Chriſto Ieſu.

Caput XV.

SI autẽ,quod multo credibilius, & probabilius D
diſputatur, omnes homines quãdiu mortales
ſunt etiam miſeri ſint,[a] neceſſe eſt,quærendus
eſt medius,qui nõ ſolum homo,verumetiam deus ſit: vt
homines ex mortali miſeria ad beatam immortalitatẽ
huius medij beata mortalitas interueniendo perducat:
quem neq; nõ fieri mortalem oportebat,neq; permane-
re mortalẽ. Mortalis quippe factus eſt,nõ infirmata ver
bi diuinitate, ſed carnis infirmitate ſuſcepta: nõ autem
permãſit in ipſa carne mortalis,quã reſuſcitauit à mor-
tuis: quoniã ipſe fructus eſt mediationis eius: vt nec ipſi
propter quos liberandos mediator effectus eſt,in perpe 1.Timo 2.
tua,vel carnis morte* remanerent. Proinde mediatorẽ *aliâs,mortis carne.
inter deum,& mortalitatẽ habere oportuit tranſeuntẽ,
& beatitudinem permanentem: vt per id quod tranſit,
congrueret morituris,& ad id quod permanet,transfer
ret ex mortuis. Boni igitur angeli inter miſeros morta-
les,& beatos immortales medij eſſe nõ poſſunt: quia ip
ſi quoq; & beati & immortales ſũt. Poſſunt autẽ medij
eſſe angeli mali,quia immortales ſunt cũ illis, miſeri cũ
iſtis. His cõtrarius eſt mediator bonus,qui aduerſus eo-
rum immortalitatẽ & miſeriã, & mortalis eſſe ad tem- E
pus voluit,& beatus in æternitate perſiſtere potuit. Ac
ſic eos & immortales ſuperbos & miſeros noxios, ne
per immortalitatis iactantiã ſeducerẽt ad miſeriam, & †aliâs,mortalitatis.
ſuæ mortis† humilitate & ſuæ beatitudinis benignitate
deſtruxit in eis,quorum corda per ſuam fidẽ mundans,
ab illorũ immũdiſsima dominatione liberauit. Homo
itaq; mortalis & miſer lõge ſeiunctus ab immortalibus
& beatis,quid eligat medium , per quod immortalitati
& beatitudini copuletur? Quod poſsit delectare in dæ-
monum immortalitate,miſerũ eſt,quod poſsit offende
re in Chriſti mortalitate,iam nõ eſt. Ibi ergo cauẽda eſt
miſeria ſempiterna: hic mors timenda non eſt,quæ eſſe
non potuit ſempiterna: & beatitudo amãda eſt ſempi-
terna. Ad hoc quippe ſe interpoſuit medius immortalis
& miſer,vt ad immortalitatẽ beatam tranſire nõ ſinat,
quoniã in hoc perſiſtit quod impedit,id eſt, in ipſa mi-
ſeria. Ad hoc autem ſe interpoſuit mortalis & beatus,vt
mortalitate trãſacta & ex mortuis faceret immortales,
quod in ſe reſurgendo mõſtrauit, & ex miſeris beatos, *†aliâs,beatos, vnde nunquã ipſe diſceßit.
quia beatitudo nunquã ab ipſo diſceſsit.* † Alius eſt er-
go medius malus,qui ſeparat amicos: alius bon[a] qui re-
cõciliat inimicos. Et ideo multi ſũt medij ſeparatores,[b]
quia multitudo quæ beata eſt, vnius dei participatione F
ſit beata. Cui[a] participationis priuatione[a] miſera multi-
tudo malorũ angelorũ,quę ſe opponit poti[a] ad impedi-
mentũ,q̃ interponit ad beatitudinis adiutoriũ,etiã ipſa
multitudine obſtrepit quodã modo, ne poſsit ad illud
vnũ beatificũ [bonũ] perueniri, ad quod vt perducere-
mur,nõ multis,ſed vno mediatore opus erat, & hoc eo
ipſo cuius participatione ſimus beati,hoc eſt,verbo dei, Ioan.1.
nõ facto,ſed per quod facta ſunt oĩa. Nec tamẽ ob hoc
mediator eſt,quia verbum maxime quippe immortale,
& maxime beatũ verbũ longe eſt à mortalibus miſeris,
ſed mediator per quod homo,eo ipſo oſtẽdens vtiq; ad
illud nõ ſolũ beatũ, verumetiã beatificũ bonũ nõ opor-
tere quæri alios mediatores,per quos arbitremur nobis
peruẽtionis gradus eſſe moliẽdos,quia beatus & beatifi
cus deus,factus particeps humanitatis noſtræ compen-
diũ præbuit participãdæ diuinitatis ſuæ. Neq; enim nos
à mortalitate & miſeria liberans ad angelos immorta-
les beatoſq; ita perducit,vt eorum participatione etiam
nos immortales & beati ſimus,ſed ad illam trinitatem,
cuius & angeli participatione beati ſunt. Ideo quando Philip.2.
in for-

G in forma [d] ſerui, vt mediator eſſet, infra angelos eſſe voluit, in forma dei ſuper angelos manſit. Idem in inferioribus via vitæ, qui in ſuperioribus vita.

[a] ETiam miſeri ſint.) Homerus homines ferè vocat δειλοὺς καὶ ἀθλίους hoc eſt miſeros, vt & Latini poëtæ fecerunt. [b] Et ideo multi ſunt medij ſep.) Virtus vnica eſt & ſimplex, ideo nec multæ ſunt ad eam ſemitæ. Vicium varium, multiforme, infinitis aditur vijs, vt Ariſtoteles inquit, in libris Moralibus. Itaque dæmones multi per ſe varijs rationibus à deo abducunt, angeli boni vnica via, & per vnicum dei filium ad deum reducunt. [c] Cuius participationis priuatione.) Vt priuatio lucis tenebræ, ſic priuatio beatitudinis miſeria, etſi non contrà recurritur. [d] Ideo quando in forma.) Paulus ad Philip. 2. de Chriſto loquens: Qui cum in forma, inquit, dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt ſe eſſe æqualem deo, ſed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens. Hæc ſunt Pauli verba, quibus ſignificat Chriſtum alioqui patri ſimillimum, induto corpore noſtræ mortalitatis, nunquam apud eos, qui ſolum hominem intuebantur, profeſſum deo ſe parem eſſe, cùm tamen hoc ipſi licuiſſet ſalua patris maieſtate: verum abiecit ſe dominus cunctorum in ſpeciem ſerui, & excelſiſsimus æquari ſe nobis paſſus eſt, vt ſimilitudine naturæ nos omnes ad ſe attractos cognoſcentes iam quis eſſet, quid poſſet, ſublimes ſecum efferret ad patrem: ita humanitas ad ſe inuitat, ne diuinitas deterreat, & hæc iouitatos ad ſe rapit, beatóſque facit quocirca nec vocare, atque allicere nos potuiſſet, niſi noſtri ſimilis homo, nec beare, niſi fons beatitatis omnis deus. Ad Chriſti ergo deitatem, quæ vita eſt, & beatitudo ipſa, vnica eſt, per quam tendamus via, humanitas eius.

An rationabiliter Platoniſti deffinierint deos cœleſtes declinãtes terrena contagia, hominibus non miſceri, quibus ad amicitiam deorum dæmones ſuffragentur. *Caput XVI.*

H NOn enim verũ eſt, quod idem Platonicus ait, dixiſſe Platonem, nullus deus miſcetur homini. Et hoc præcipuum eorum ſublimitatis ait eſſe ſpecimen, quòd nulla attrectatione hominum contaminantur. Ergo dęmones cõtaminari fatetur, & ideo eos à quibus contaminantur mundare nõ poſſunt, omneſque immundi pariter fiunt, & dæmones contrectatione hominum, & homines cultu dæmonum. Aut ſi & contrectari miſcerique hominibus, nec tamen cõtaminari dæmones poſſunt, diis profectò meliores ſunt, quia illi ſi miſcerentur: contaminarentur. Nam hoc deorum dicitur eſſe præcipuum, vt eos ſublimiter ſeparatos humana contrectatio contaminare nõ poſsit. Deum quidem ſummum [a] omnium creatorem, quem nos verum deum dicimus, ſic à Platone prædicari aſſeuerat, quod ipſe ſit ſolus qui non poſsit penuria ſermonis humani quauis oratione vel modice comprehendi, vix autem ſapientibus viris, cum ſe vigore animi quantum licuit à corpore remouerunt, intellectũ huius dei [b] id quoq; interdũ velut in altiſsimis tenebris rapidiſsimo coruſca-

Apuleius de deo Socratis.

I mine [c] lumen candidũ intermicare. Si ergo ſupra omnia vere ſummus deus intelligibili & ineffabili quadã præſentia, etſi interdum, etſi tanquã rapidiſsimo coruſcamine lumen candidũ intermicans, adeſt tamẽ ſapientium mentibus, [d] cum ſe quantũ licuit à corpore remouerunt, nec ab eis contaminari poteſt: quid eſt quod iſti dij propterea conſtituuntur longe in ſublimi loco, ne contrectatione cõtaminentur humana, † quaſi corpora illa ætherea tactu tantũ queant humano, & non etiã viſu cõtaminari? Porrò ſi non cõtaminantur ſydera, cum videntur: quos deos omnes viſibiles dicit, nec dæmones hominũ contaminantur aſpectu, quãuis de proximo videantur. An forte vocibus humanis cõtaminarẽtur, qui acie nõ contaminantur oculorũ: & ideo dęmones medios habent, per quos eis voces hominum nunciẽtur, à quibus longe abſunt, vt incõtaminatiſsimi perſeuerẽt. Quid iam de cæteris ſenſibus dicã? Non enim olfaciendo cõtaminari vel dij poſſent ſi adeſſent: vel cũ adſunt dæmones poſſunt viuorũ corporum vaporibus humanorum, ſi tantis ſacrificiorum cadauerinis nõ contaminantur nidoribus. In guſtandi autẽ ſenſu nulla neceſsitate reficiendæ mortalitatis vrgẽtur, vt fame adacti, ci-

† al. quaſi vero aliud corpora illa ætherea quàm videre ſufficiat quorũ luce terra quantũ ſufficit, illuſtratur. Porro &c.

bos ab hominibus quærãt. Tactus vero in poteſtate eſt. K
Nam licet ab eo potiſsimũ ſenſu [e] contrectatio iſta dicta videatur, hactenus tamen ſi vellent miſcerentur hominibus, vt viderent, & viderentur, audirẽt, & audirentur. Tangendi autẽ quæ neceſsitas? Nam neq; homines id concupiſcere auderẽt, cum deorum vel dæmonum bonorum conſpectu vel colloquio fruerentur. Et ſi in tantum curioſitas progrederetur, vt vellet: quo nam pacto quiſpiam poſſet inuitum tangere deum, vel dæmonem, qui niſi captum nõ poteſt paſſer? Videndo igitur viſibiliq; ſe præbendo & loquẽdo & audiendo, dij corporaliter miſceri hominibus poſſent. Hoc autẽ modo dæmones ſi miſcentur, vt dixi, & non cõtaminãtur, dij autem contaminarentur ſi miſcerentur, incontaminabiles dicunt dęmones, & cõtaminabiles deos. Si autem contaminantur & dæmones, quid conferunt hominibus ad vitam poſt mortem beatam, quos contaminati mundare non poſſunt, vt eos mundos diis incontaminatis poſsint adiungere, inter quos & illos medij conſtituti ſunt? Aut ſi hoc eis beneficij nõ conferunt, quid prodeſt hominibus demonum amica mediatio? An vt poſt mortem nõ ad deos homines per dæmones tranſeant, ſed ſimul viuant vtrique contaminati, ac per hoc ne vtri beati? Niſi forte quis dicat more ſpõgiarum vel L
huiuſcemodi rerum mũdare dæmones amicos ſuos, vt tanto ipſi ſordidiores fiant, quãto fiunt homines eis velut tergentibus mundiores. Quod ſi ita eſt, contaminatioribus dij miſcentur dæmonibus, qui ne contaminarentur, hominum propinquitatẽ contrectationemq; vitarunt. An forte dij poſſunt ab hominibus cõtaminatos mundare dæmones, nec ab eis cõtaminari, & eo modo non poſſunt, & homines? Quis talia ſentiat, niſi quẽ fallaciſsimi dæmones deceperunt? Quid, quod ſi videri & videre † contaminat: Videntur ab hominibus dij, quos viſibiles dicit, clariſsima mundi lumina, [f] & cætera ſydera, tutioreſq; ſunt dæmones ab iſta hominum contaminatione, qui non poſſunt videri niſi velint. Aut ſi non videri, ſed videre cõtaminat, negent ab iſtis clariſsimis mundi luminibus quos deos opinãtur videri homines, cum radios ſuos terras vſque pertẽdant. Qui tamen eorum radij per quæq; diffuſi immunda non contaminantur, & dij contaminarentur, ſi hominibus miſcerentur, etiam ſi eſſet neceſſarius in ſubueniendo contactus. Nam radiis ſolis & lunę terra contingitur, nec iſtã contaminat lucem. Miror autẽ plurimum tam doctos M
homines, qui cuncta corporea & ſenſibilia, incorporalibus & intelligibilibus poſtponenda iudicauerũt, cum agitur de beata vita, corporalium contrectationum facere mentionem. Vbi eſt illud Plotini, [g] vbi ait: Fugiendum eſt igitur ad clariſsimam patriã, & ibi patebunt tibi omnia? Quæ igitur claſsis, inquit, aut fuga, ſimilẽ deo fieri? Si ergo deo quanto ſimilior, tãto fit quiſque propinquior, nulla eſt ab illo tanta longinquitas, quàm eius diſsimilitudo. In corporali vero illi æterno, & incommutabili, tanto eſt anima hominis diſsimilior, quanto rerum temporalium, mutabiliúmque cupidior.

† aliâs, non videre.

[a] DEum quidem ſummũ.) Hoc in deo Socratis. Simile in dogmatis Platonis, de deo ex Platone loquens, quem quidem cœleſtem pronunciant, indictum, innominabilem, vt ait ipſe ἀκατονόμαστον καὶ ἄῤῥητον. cuius naturã inuenire difficile eſt, ſi inuenta ſit in multos eam enunciare non poſſe. Platonis hæc verba ſunt, θεὸν μὲν εὑρεῖν τε χαλεπὸν, γνῶναι δὲ ἀδύνατον, id eſt, Deum quidẽ inueniſſe haud facile eſt, intellexiſſe autẽ impoſsibile. Sic Apulei[9]. Plato vero in Timæo inquit, τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Authorẽ, inquit, & parẽtẽ huius vniuerſitatis inuenire operoſum eſt, & inuentũ fieri nõ poteſt vt in vulgus cõmodis verbis efferas. In Parmenide vero de vno illo diſputans ait, nullũ ei nomẽ eſſe inditũ, non definiri, non ſcientia capi, nõ in ſenſus incurrere.

Deus incõprehenſibilis.

A incurrere, nullam de eo haberi opinionem: quocirca neque nominari, neque dici, neque cogitatione comprehendi, neque cognoſci, nec ab vllo ante ſentiri. b Intellectum huius dei.) Sunt veſtigia in rebus humanis nonnulla, ex quibus cognoſci poteſt opifex ille vniuerſitatis, tametſi procul velut lumine quodam inter denſiſsimas tenebras intermicante: & nõ à quibuſlibet, ſed ita duntaxat, qui acutiſsima ingenij præditi acie, totam eius vim in eam, quàm intenſiſsime conuerterint. c Rapidiſsimo coruſcamine.) Vulgò legitur rapaciſsimo, ſignificat exiſtentem ſubito lucem illam diuinam celerrime ſe ſubducere, & relinquere humanis mentibus, quæ eam ſpectarunt, ceu ſpeciem quandam leuem, & non alte impreſſam, ſed quæ ſatis indicet maximum quiddam illud fuiſſe, ac admirandum. d Adeſt tamen ſapientium mentibus.) Ait non ita præterire noticiam illam diuinitatis, quin ſubſiſtat in mente ſapientis, quoties ac quandiu eam ſapiens purè ac ſanctè quærit. e Nam licet ab eo poſsſimum ſenſu.) Contrectatio à tractando ducitur, quod fit tangendo. f Clariſsima mundi lumina.) Apuleius in deo Socratis. Nam perinde vt maieſtas poſtulabat, dijs immortalibus cœlum dicauit, quos quidem deos cœlites partim viſu vſurpamus, vt Vos ô clariſsima mundi Lumina, labentem cœlo, quæ ducitis annum. Verſus ſunt Virgil. j. Georg. de Sole & Luna. g Vbi eſt illud Plotini.) In codice Colonień. legitur, Vbi eſt illud Platonis, vbi ait, fugiẽdum eſt igitur ad clariſsimam patriã, & ibi pater, & ibi omnia. h Quæ igitur claſsis, inquit, aut fuga, similẽ deo fieri.) Sententia eſt hæc Platonica, quam ſuperiore libro poſuimus. Patriam noſtram cœlum apellat, quòd inde exulamus: clariſsimam, quòd illic pura omnia, illuſtrata, certa: hic turbulenta, tenebris obruta, incerta: ibi pater huius vniuerſitatis, & circa omnium regem omnia, vt ad Dionyſium Plato ſcribit. Quo modo illuc confugietur, cum tantum abſit, nec vlle ſit eò noſtris corporibus via? reſpondit vnicam eſſe apertam & expeditiſsimam viam ſequi deum, & eius fieri, quantum humana vis valeat, ſimilem. Hæc vna res, nos illuc ſuſtollit.

B *Ad conſequendam vitam beatam, quæ in participatione eſt ſummi boni, non tali mediatore indigere hominem, qualis eſt dæmon, ſed tali, qualis eſt vnus Chriſtus. Caput XVII.*

HOc vt ſanetur, quoniã immortali puritati, quæ in ſummo eſt, ea, quæ in imo ſunt mortalia & immunda, conuenire nõ poſſunt: opus eſt quidem mediatore, nõ tamen tali, qui corpus quidem habeat immortale propinquum ſummis, animum autem morbidum ſimilem infimis: quo morbo nobis inuideat potius, ne ſanemur, quàm adiuuet, vt ſanemur: ſed tali, qui nobis infimis ex corporis mortalitate coaptatus, immortali ſpiritus iuſticia, per quam non locorum diſtantia, ſed ſimilitudinis excellentia manſit in ſummis, mundandis liberãdiſque nobis vere diuinum præbeat adiutorium. Qui profecto incontaminabilis deus, abſit vt cõtaminationem timeret ex homine, quo indutus eſt,[a] aut ex hominibus, inter quos in homine cõuerſatus eſt. Non enim parua ſunt hæc interim duo, quę ſalubriter ſua incarnatione monſtrauit, nec in carne poſſe contaminari veram diuinitatem: nec ideo putandos dæmones nobis eſſe meliores, quia non habent carnem. Hic eſt, ſicut eum prædicat, ſancta ſcriptura, me-
C diator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, de cuius
1.Timo.2. & diuinitate, qua patri eſt ſemper æqualis, & humanitate, qua nobis factus eſt ſimilis: non hic locus eſt vt competenter pro noſtra facultate dicamus.

a Deus aſſũpſit hominẽ. EX homine quo indutus eſt.) Sic ſemper Auguſtinus, & Hieronymus, & cæteri Latini ſcriptores noſtræ religionis. Græci ἄνθρωπον in Chriſto dicunt, id eſt, hominem: nec ferè norunt aliud loquendi genus, cum de aſſumpto à filio dei homine loquuntur. Recentiores theologi, vt ipſi ſoli de cœlo cecidiſſe videantur, ſcrutata tota Chriſti & diuinitate & humanitate, inuenerunt non hominem aſſumpſiſſe illum, ſed humanitatem, & hoc dicunt eſſe aduerſum hæreticos tutiſsimum ceu vero parum tuti futuri eſſemus Auguſtini & Hieronymi dictis muniti. Ac illi inquiunt, humanitatem ſenſere, cum hominem dixerunt. Loquantur ergo iſti vt illi, & ſic ſentiant. Sed iſti linguarum peritiores, & totius rationis loquendi, ſudem illam vetuſtatem & inſciam Latini Græcique ſermonis emendãt, & expoliunt. Verum omnium falſiſsimum eſt, quod cum nefas putent à veteribus noſtræ pietatis ſcriptoribus diſſentire, ipſi cum diſſentiunt acuti ſibi videntur: alios ſi à ſe diſcedant antiquos accedentes, hæreticos continuo clament. Nam ſi quis in ſchola frequentibus theologiæ candidatis, & præcipue qui religioſiores videri & dici affectant, ſdque iam propè obtinuerunt, ſi quis ergo apud iſtos aiat Chriſtum aſſumpſiſſe hominẽ, pro hæretico maximis conuicijs exceptus è conſeſſu eijceretur: at inquiunt, Homo nomen eſt ſuppoſiti, humanitas nomen eſt naturæ: quis hæreticus non ſe irridere nos putet, ſi hiſce vtatur? quis non irrideat, ſi vtamur?

Quod fallacia dæmonum, dum ſua interceſsione viam ſpondet ad deum, hoc conatur, vt homines à via veritatis auertat. Caput XVIII. D

FAlſi autem illi fallacéſque mediatores dæmones, qui cum per ſpiritus immundiciam miſeri ac maligni multis effectibus clareant, per corporalium tamẽ locorum interualla, & per aëreorum corporum leuitatem, à prouectu animorum nos auocare atque auertere moliuntur: & nõ viam prębent ad deum, ſed ne via teneatur impediunt: quandoquidem & in ipſa via corporali, quæ falſiſsima eſt, & pleniſsima erroris, qua non iter agit iuſticia, quoniam non per corporalem altitudinẽ, ſed per ſpiritalem, hoc eſt incorporalẽ ſimilitudinẽ ad deum debemus aſcendere, in ipſa tamen corporali via, quã dæmonum amici per elementorum gradus ordinant, inter æthereos deos, & terrenos homines aëreis dæmonibus medijs conſtitutis, hoc deos opinantur habere præcipuum, vt propter hoc interuallum locorum contrectatione non contaminentur humana. Ita dæmones cõtaminari potius ab hominibus, quàm homines mũdari à dæmonibus credunt, & deos ipſos contaminari potuiſſe, niſi lo- E
ci altitudine munirentur. Quis tam infœlix eſt, vt iſta via mundari ſe exiſtimet, vbi homines contaminantes, dæmones contaminati, dij contaminabiles prædicantur, & non potius eligat viam, vbi contaminantes magis dæmones euitentur, & ab incontaminabili deo ad ineundam ſocietatem incõtaminatorum angelorum, homines à contaminatione mundentur?

Quod appellatio dæmonũ iam nec apud cultores eorum aſſumatur in ſignificationem alicuius boni. Caput XIX.

SEd ne de verbis etiam nos certare videamur, quoniam nõnulli iſtorum, vt ita dixerim, dæmonicolarum, in quibus & Labeo eſt, eoſdem perhibẽt ab aliis angelos dici,[a] quos ipſi dæmones nuncupant: iam mihi de bonis angelis aliquid video diſſerendum, quos iſti eſſe non negant, ſed eos bonos dæmones vocare, quàm angelos malunt. Nos autem ſicut ſcriptura loquitur,[b] ſecundum quam Chriſtiani ſumus angelos quidem partim bonos, partim malos, nũquam vero bonos dæmones legimus. Sed vbicunque illarum literarum hoc nomẽ poſitum reperitur, ſiue dæmones, ſiue dæmonia dicantur, non niſi maligni ſignificantur ſpiritus. Et hanc loquendi conſuetudinẽ intantum po- F
puli vſquequaque ſecuti ſunt, vt eorum etiam qui Pagani[c] appellantur, & deos multos ac dæmones colendos eſſe contendunt, nullus ferè ſit tam literatus & doctus, qui audeat in laude vel ſeruo ſuo dicere, dæmonem habes, ſed quilibet hoc dicere voluerit, nõ ſe aliter accipi, quam maledicere voluiſſe dubitare non poſsit. Quæ igitur nos cauſa cõpellit, vt poſt offenſionem aurium tam multarum, vt iam penè ſint omnium, quæ hoc verbum non niſi in malam partem audire conſueuerunt, quod diximus cogamur exponere, cum poſsimus angelorum nomine adhibito, eandem offenſionem quæ nomine dæmonum fieri poterat, euitare.

EOſdem perhibent ab aliis angelos dici.) ἄγγελος enim nuncius a Angelus.
eſt. hinc in fabulis Græcis legere frequẽter eſt ἀγγέλου πρόσωπον, vt apud Euripidem ἰφιγενείᾳ ita cum ſint dæmones nuncij atque interpretes deorum & hominum, angeli nominantur, ſicut ab eodem munere Mercurius angelus. Sic Triſmegiſtus vocat, & Marcianus Capella de dæmonibus loquens, & cum cogitationum arcana ſuperæ nũciat poteſtati, angelus poterit nominari. b Nos autem ſicut ſcriptura loquitur.) In Euangelio de angelis bonis crebra mentio, & Chriſtus angelos diaboli nuncupat. c Vt eorũ etiã qui Pagani.) Dixi antea poſt Chriſtũ natum nomen dæmonis fuiſſe ſuſpectum, & odioſum tanquam rei maleficæ atque improbæ, non vulgo magis quàm philoſophis.

De qua-

G

De qualitate ſcientiæ, quæ dæmones ſuperbos facit.
Caput XX.

QVanquam etiam ipſa origo huius hominis, ſi diuinos intueamur libros, aliquid affert cognitione digniſsimum. δαίμονες enim dicuntur,[a] quoniā vocabulum Græcū eſt, ob ſcientiam nominati. Apoſtolus autem ſpiritu ſancto locutus ait: Scietia inflat, charitas verò ædificat. Quod rectè aliter non intelligitur, niſi ſcientiam tunc prodeſſe, cum charitas ineſt: ſine hac autem inflare, id eſt, in ſuperbiā inaniſsimæ quaſi ventoſitatis extollere. Eſt ergo in dæmonibus ſcientia ſine charitate: & ideo tam inflati, id eſt, tam ſuperbi ſunt, vt honores diuinos & religionis ſeruitutem, quam vero deo deberi ſciunt, ſibi ſategerint exhiberi, & quantum poſſunt, & apud quos poſſunt, adhuc agunt. Contra ſuperbiam porrò dæmonū, qua pro meritis poſsidebant genus humanū, dei humilitas, quæ in Chriſto † apparuit, quantam virtutem habeat, animę hominum neſciunt, immundicia elationis inflatæ, dæmonibus ſimiles ſuperbia non ſcientia.

1.Cor.8. — *† aliàs, forma ſerui.*

[a] DAemones enim dicuntur.) δαΐμων Græcis olim fuit ἐπιστήμων καὶ γνώστης ſcio, & nomen inde δαίμων q. δαήμων, vt inquit author magni etymologici, πάντα ἐπιστάμενος καὶ γινώσκων, omnia ſciens & noſcens. ab eadem mēte Plato in Cratylo δαίμονας dictos q. δαήμονας tradit à prudentia & peritia rerum, quem & alij ſecuti ſunt, velut Capella, qui ait, hos omnes Græci δαίμονας dicunt ἀπὸ τοῦ δαήμονας εἶναι. & Lactantius lib. ij. dæmones, inquit, Grāmatici aiunt dictos q. δαήμονας, id eſt, peritos, ac rerū ſcios. quibus Chalcidius in Timæum Platonis ſuffragatur.

Dæmon.

H

Ad quem modum dominus voluerit dæmonibus innoteſcere. *Caput XXI.*

IPſi autem dęmones etiam hoc ita ſciunt, vt eidem domino infirmitate carnis induto dixerint: Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? Veniſti ante tempus perdere nos? Clarum eſt in his verbis quod in eis & tanta ſcientia erat, & charitas non erat. Pœnam quippe ſuam formidabant ab illo, non in illo iuſtitiam diligebant. Tantum vero eis innotuit, quantum voluit: tantum autem voluit, quantum oportuit. Sed ſic innotuit, non ſicut angelis ſanctis, qui eius ſecundum id quod dei verbum eſt, participata æternitate perfruuntur, ſed ſicut eis terrendis innoteſcendum fuit, ex quorum tyrannica quodam modo poteſtate fuerat liberaturus prædeſtinatos in ſuum regnum, & gloriam ſemper veracem & veraciter ſempiternam. Innotuit ergo dęmonibus non per id, quod eſt vita æterna, & lumen incommutabile, quod illuminat pios, cui viuendo per fidem, quæ in illo eſt, corda mundantur: ſed per quædam temporalia ſuæ virtutis effecta, & occultiſsimæ ſigna præſentiæ, quæ angelicis ſenſibus[a] etiam malignorum ſpirituū, potius quàm infirmitati hominum poſſent eſſe conſpicua. Denique quando ea paululum ſupprimenda iudicauit, & aliquando altius latuit, dubitauit de illo dæmonum princeps, eúmque tentauit, an Chriſtus eſſet explorans,[b] quantum ſe tentari ipſe permiſit, vt hominem, quem gerebat[c] ad noſtræ imitationis temperaret exemplum. Poſt illam vero tentationem,[d] cum angeli ſicut ſcriptum eſt, miniſtrarent ei: boni vtique & ſancti, ac per hoc ſpiritibus immundis metuendi & tremendi, magis magiſque innoteſcebat dæmonibus, quantus eſſet, vt ei iubenti, quamuis in illo contemptibilis[e] videretur carnis infirmitas, reſiſtere nullus auderet.

Marci.1. *Lucæ.4.* — I — *Acto.15.* — *Matth.4.*

[a] QVæ angelicis ſenſibus.) Miracula enim Chriſti admirabiliora erant angelis, & dæmonibus quàm hominibus, propterea quod illi cauſas multarum rerum cum noſſent, videbant omnem naturæ vim ſuperare: homines vero etſi magna atque admiranda eſſe non dubitabant, tamen non deerant, qui calumniarentur per Beelzebob principem dæmoniorum dæmonia eiici, non tam illud credentes ipſi, quàm conantes, vt imperita turba crederet. Quin & alij poſterioribus temporibus magum fuiſſe impie mentiti ſunt, contra quos in libris de ſapientia Chriſtiana deo adiuuante fuſe diſputabo. [b] Eúmque tentauit an Chriſtus eſſet explorans.) Dæmon quum homines tentat, hoc laborat tantum, vt peccent: quum vero Chriſtum tentabat, non admodum erat de illius peccato ſolicitus. Sanctiorem enim illum ſciebat, quàm qui facile induci poſſet vt male faceret, cognoſcere tantum auebat, an lateret deus ſub humana forma. [c] Vt hominem quem gerebat.) Nec ipſe tamen hominum conditioni videretur exemptus, quòd ſolus abiret intentatus: neu poſt illum alij, qui eum venerarentur, indigne ferrent tentari ſe, qui ſcirent impudentiſsimum illum & confidentiſsimum humani hoſtem generis, ne à Chriſto quidem temperaſſe. [d] Poſt illam vero tentationem.) Et hoc quoque ad exemplum ſpectat poſteritatis. nam vt nullus ſine tentatione præteribit, ita qui ſuperior fuerit in ea pugna, ſolatio miniſterióque fruetur angelorum, ſicut Hieronymus teſtatur. [e] Quamuis in illo contemptibilis.) Inops, nudus, humili loco natus, ſine oſtentatione humanæ ſapientiæ, ſimili cohorte hominum comitatus.

K

Quid interſit inter ſcientiam ſanctorum angelorum & ſcientiam dæmonum.
Caput XXII.

HIs igitur angelis bonis omnis corporaliū temporaliúmque rerum ſcientia, qua inflantur dęmones, vilis eſt: nō quòd earum ignari ſint, ſed quòd illis dei, qua ſanctificantur, charitas chara eſt, præ cuius non tantum incorporali, verumetiam incommutabili & ineffabili pulchritudine, cuius ſancto amore[a] inardeſcunt, omnia quæ infra ſunt, & quod illud eſt,[b] non ſunt: ſeq; ipſos inter illa contemnunt, vt ex toto, quod boni ſunt, eo bono, ex quo boni ſunt, perfruantur. Et ideo certius etiam temporalia & mutabilia iſta nouerunt, quia eorum principales cauſas in verbo dei conſpiciunt, per quod factus eſt mundus, quibus cauſis quædam probantur, quædam reprobantur, cuncta ordinantur. Dæmones autem non æternas temporum cauſas,[c] & quodam modo cardinales in dei ſapiētia contemplantur, ſed quorūdam ſignorum nobis occultorum, maiore experientia multo plura quàm homines futura proſpiciunt, diſpoſitiones quoque ſuas aliquando prænunciant. Denique ſæpe iſti, nunquam illi omnino falluntur. Aliud eſt enim temporalibus temporalia, & mutabilibus mutabilia coniectare, eiſque temporalem & mutabilem modum † ſuæ voluntatis & facultatis inſerere, quod dæmonibus certa ratione permiſſum eſt. Aliud autem in æternis atque incommutabilibus dei legibus, quæ in eius ſapientia viuunt, mutationes temporum præuidere, deique voluntatem, quæ tam certiſsima, quàm potentiſsima[d] eſt diuini ſpiritus eius participatione cognoſcere, quod ſanctis angelis rectà diſcretione donatum eſt. Itaque nō ſolum æterni, verumetiam beati ſunt. Bonum autem quo beati ſunt, deus illis eſt, à quo creati ſunt. Illius quippe indeclinabiliter participatione,[e] & contemplatione perfruuntur.

L — *† aliàs, motum.* — M

[a] INeffabili pulchritudine cuius ſancto amore.) Amor enim ſemper eſt erga pulchra. Socrates apud Platonem in Phædro inquit, faciem honeſtatis, & ſapientiæ ſi oculis corporis cerneretur, mirabiles amores excitatura ſui. Quid ſi deus ille maximus videretur, qui quàm ſit pulcher, vt eſt in libro ſapiētiæ, vel ex hoc licet coniectari, quòd pulcherrima nobis videntur, quæ ille condidit. In conuiuio Platonis Diotima diuinā pulchritudinem vnam eſſe dicit, quæ à beato debeat homine amari, ſicut ſuperiore nobis libro explicatum eſt. [b] Et quod illud eſt.) Cum omnia quæcunque deus non ſunt, præ deo putent vilia & contemnenda, ſeipſos quoque in cætera, quæ deus non ſunt, habēt deſpicatui. quæ cogitatio ita coniungit illos deo, vt aſſidui beatitudini ipſius, ſine vlla cæterarum rerum cura ſempiternum ſint beatiſsimi. [c] Dæmones autem non æternas temporum cauſas.) Non enim cardinem ipſum, quo ſitæ ſunt cauſæ omnes, & in quo voluūtur, intuentur: nec fontē norunt, vnde manāt, ſed quod maiore ingenio, & acutiore quàm nos præditi, tum etiam rerum vſu propter immortalitatem maximo, facilius & præſentia intelligunt, & futura con-

Amor circa pulchra.

iecturis

A iecturis aſſequuntur, quàm nos. quo fit, vt cum res omnes non ex principiis ſuis, ſed alienis coniecturis collectæ fallere poſsint, dæmones plerunque ab eis fallantur, & mendacia dicant, etiam cum ſe veriſsima dicere arbitrantur, iactant tamen ſe nihil ignorare. Nec ſolum mentiri dæmonas impuros, ſed deos quoque ſuos Porphyrios credit. d Quæ tam certiſsima quàm potentiſsima.) Certitudo voluntatis dei eſt, quod quæcunque velit, poteſt. nam ſi aliquid eſſet, quod efficere nequiret, incerta ibi eſſet, cum illud in eius manu non foret ſitum. nunc verò cum omnia præſtare poſsit, quæ vult, nihil ea fieri certius poteſt, hoc eſt, nihil certius euenturum eſt, quàm quæ ipſa vult, quippe quæ nihil non efficiet, quod volet. quocirca qui voluntatem dei ſpectant, certiſsimam originem è qua vniuerſa proficiſcuntur, ſpectant. Idque quoniam aliud non fit in mundo, quàm quod ea vult, rectè eſt igitur ab Auguſtino dictum tam eſſe voluntatem dei certiſsimam, quàm potentiſsimam, vt potentia, certitudinis voluntatis cauſa eſſe videatur. Quia ergo voluntatem illam intuentur angeli, & fœlices animi, tantum ſciunt, quantum proportione beatitudinis videre permittuntur. Neque enim omnes eadem rerum cognitione donantur, inter quos beatitudinis quoque ſunt gradus, idcirco diſcretionem illius eſſe ait. e Indeclinabiliter participatione.) Semper conuerſi & intenti in deum agunt, ne vel minima auerſione miſeri fiant, nec tamen nō declinant, quòd aliquid metuāt, ſed quòd beatitudo illa totos ad ſe tractos rerum omnium aliarum cogitationem & deſyderium ademit, duntaxat quū illis ſit fons ipſe omnium, quæ excogitari poſſunt bona.

Nomen deorum falſò aſſcribi diis gentium, quod tamen & angelis ſanctis & hominibus iuſtis ex diuinarum ſcripturarum authoritate commune eſt.

Caput XXIII.

B Os ſi Platonici malunt deos, quàm dæmones dicere, eiſq; annumerare, quos à ſummo deo conditos[a] deos ſcribit eorum author & magiſter Plato, dicant quod volunt: non enim cum eis de verborum controuerſia laborandum eſt. Si ergo eos ſic immortales aſſerunt, vt tamen à ſummo deo factos, etſi non per ſeipſos, ſed ei à quo facti ſunt adhærendo, beatos eſſe dicunt, hoc dicunt, quod dicimus, quolibet eos nomine appellent. Hanc autem Platonicorum eſſe ſententiam, ſiue omnium, ſiue meliorum, in eorum literis inueniri poteſt. Nam & de ipſo nomine, quo huiuſmodi immortalem beatámque creaturam deos appellant: ideo inter nos & ipſos penè nulla diſſenſio[b] eſt, quia &
Pſal. 49. in noſtris ſacris literis legitur: Deus deorum dominus
Pſal. 135. locutus eſt. Et alibi: Confitemini deo deorum. Et alibi:
Pſal. 94. Rex magnus ſuper omnes deos. Illud autē vbi ſcriptū
Pſal. 95. eſt: Terribilis eſt ſuper omnes deos: cur dictum ſit deinceps oſtenditur. Sequitur enim: Quoniam omnes dij gentium dæmonia: dominus autem cœlos fecit. Super omnes ergo deos dixit, ſed gentium, id eſt, quos gentes
Matth. 8. pro diis habent, quæ ſunt dæmonia, ideo terribilis, ſub
C quo terrore domino dicebāt: Veniſti ante tempus perdere nos. Illud vero vbi dicitur, deus deorum, non poteſt intelligi deus dæmoniorum: & rex magnus ſuper omnes deos, abſit vt dicatur rex magnus ſuper omnia dæmonia. Sed homines quoque in populo dei, eadem
Pſal. 82. ſcriptura deos appellat. Ego, inquit, dixi dij eſtis, & filij excelſi omnes. Poteſt itaque intelligi horum deorum deus, qui dictus eſt deus deorum: & ſuper hos deos rex magnus, qui dictus eſt rex magnus ſuper omnes deos. Veruntamen cū à nobis quæritur, ſi homines dicti ſunt dij, quòd in populo dei ſunt quem per angelos vel per homines alloquitur deus: quanto magis immortales eo nomine digni ſunt, qui ea fruuntur beatitudine, ad quā deum colendo cupiunt homines peruenire. Quid reſpondebimus, niſi nō fruſtra in ſcripturis ſanctis expreſſius homines nuncupatos deos, q̄ illos immortales & beatos, quib[c] nos æquales futuros in reſurrectione promittitur, ne ſcilicet propter illorum excellentiam aliquem eorum nobis conſtituere deum infidelis auderet infirmitas? Quod in homine facile eſt euitare. Et euidentius dici debuerunt homines dij in populo dei, vt

certi ac fidentes fierent, eſſe eum deum ſuum, qui di- D
ctus eſt deus deorum, quia etſi appellentur dij immortales illi ac beati, qui in cœlis ſunt, non tam dicti ſunt Pſal. 82.
dij deorum, id eſt, dij hominum in populo dei conſti- 1. Cor. 8.
tutorum quibus eſt dictum: Ego dixi dij eſtis, & filij excelſi omnes. Hinc eſt quod ait Apoſtolus: Etſi ſunt qui dicantur dij ſiue in cœlo, ſiue in terra: ſicuti ſunt dij multi & domini multi, nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipſo, & vnus dominus Ieſus Chriſtus per quem omnia, & nos per ipſum. Non multum ergo de nomine diſceptandum eſt, cum res ipſa ita clareat, vt à ſcrupulo dubitationis aliena ſit. Illud vero quod nos ex eorū nos immortalium beatorū numero miſſos angelos eſſe dicimus, qui dei voluntatem hominibus annunciarent, illis non placet, quia hoc miniſterium non per illos quos deos appellant, id eſt, immortales & beatos, ſed per dæmones fieri credūt, quos immortales tantū non etiam beatos audent dicere, aut certe ita immortales ac beatos, vt tamen dæmones bonos non deos ſublimiter collocatos, & ab humana cōtrectatione ſemotos. Quanuis nominis controuerſia videatur, tamen ita deteſtabile eſt nomen dæmonum, vt hoc modis omnibus à ſanctis angelis nos remouere E
debeamus. Nunc ergo ita liber iſte claudatur, vt ſciamus immortales ac beatos, quomodolibet vocentur, qui tamen facti ac creati ſunt medios nō eſſe ad immortalitatem beatitudinemque perducendis mortalibus miſeris, à quibus vtraque[c] differentia ſeparatur. Qui autem medij ſunt communem habēdo immortalitatem cum ſuperioribus, miſeriam cum inferioribus: quoniam merito maliciæ ſunt miſeri, beatitudinem quam non habent inuidere nobis poſsint potius quàm præbere. Vnde nihil habent amici dæmonum, quod nobis dignum afferant, cur eos tanquam adiutores colere debeamus, quos potius vt deceptores euitare debemus. Quos autē bonos & ideo nō ſolū immortales, verumetiam beatos deorū nomine ſacris ſacrificiis & propter vitam beatam poſt mortem adipiſcendam colendos putant, qualeſcunque illi ſint, & quolibet vocabulo digni ſint, non eos velle per tale religionis obſequium niſi vnum deum coli, à quo creati, & cuius par- F
ticipatione beati ſunt, adiuuante ipſo in ſequenti libro diligentius diſſeremus.

a Iiſque annumerare, quos à ſummo deo conditos.) Plato in Timæo deum illum ſummum, & rerum omnium parentem creaſſe ait reliquos omnes deos. b Ideo inter nos & illos penè nulla diſſenſio.) Cyprianus inquit deos participatione plures eſſe neminem negare, & Bœotius omnem beatum ait deum eſſe, ſed natura vnicum eſſe deum, participatione nihil prohibere plures eſſe. Ac profecto data eſt nobis per Chriſtum facultas vt filij dei ſimus. c A quibus vtraque.) Alibi à quibus vtraque differentia miſeria & mortalitate ſep. quo. aut. m. ſ. c. habent.

FINIS.

ELENCHVS

G

ELENCHVS

CAPITVM D. AVRELII AVguſtini de Ciuitate dei in Librum decimum.

1 Veram beatitudinem ſiue angelis ſiue hominibus per vnum deum tribui etiam Platonicos definiſſe: ſed vtrum hi quos ob hoc ipſum colendos putant vni tantum deo, an etiam ſibi ſacrificari velint, eſſe quærendum.

2 De ſuperna illuminatione quid Plotinus Platonicus ſenſerit.

3 De vero dei cultu, à quo Platonici quamuis creatorem vniuerſitatis intellexerint, deuiarunt colendo angelos ſiue bonos ſiue malos honore diuino.

4 Quod vni vero deo ſacrificium debeatur.

5 De ſacrificiis, quæ deus non requirit, ſed ad ſignificationem eorum obſeruari voluit, quæ requirit.

6 De vero perfectóque ſacrificio.

7 Quod ſanctorum angelorum ea ſit in nos dilectio, vt nos non ſuos, ſed vnius veri dei velint eſſe cultores.

8 De miraculis quæ deus ad corroborandam fidem piorum etiã per angelorum miniſterium promiſſis ſuis adhibere dignatus eſt.

H

9 De illicitis artibus erga dęmonum cultum, in quibus Porphyrius Platonicus quædam probando, quædam quaſi improbando verſatur.

10 De theurgia, quæ falſam purgationem animis dæmonum inuocatione promittit.

11 De epiſtola Porphyrij ad Anebõtem Aegyptium, in qua petit de diuerſitate dęmonum ſe doceri.

12 De miraculis quæ per ſanctorum angelorum miniſterium deus verus operatur.

13 De inuiſibili deo, qui ſe viſibilem ſæpe præſtitit, nõ ſecundum quod eſt, ſed ſecundum quod poterant ferre cernentes.

14 De vno deo colendo, non ſolum propter æterna, ſed etiam propter temporalia beneficia, quæ vniuerſa in ipſius prouidentiæ poteſtate conſiſtunt.

15 De miniſterio ſanctorum angelorum, quo prouidentiæ dei ſeruiunt.

I

16 An de promerenda beata vita his angelis ſit credendum, qui ſe coli exigunt honore diuino: an vero illis qui non ſibi, ſed vni deo ſancta præcipiunt religione ſeruiri.

17 De arca teſtamenti miraculíſque ſignorum, quę ad commendandam legis ac promiſſionis authoritatem diuinitus facta ſunt.

18 Contra eos, qui de miraculis, quibus dei populus eruditus eſt, negant eccleſiaſticis libris eſſe credendum.

19 Quæ ratio ſit viſibilis ſacrificij, quod vni vero, & inuiſibili deo offerri doceat vera religio.

20 De ſummo veróque ſacrificio, quod ipſe dei & hominum mediator effectus eſt.

21 De modo poteſtatis dæmonibus datæ ad glorificandos ſanctos, qui pertulerunt iam paſsionẽ, qui aëreos ſpiritus non placãdo ipſos, ſed in deo permanendo vicerunt.

22 Vnde ſit ſanctis aduerſum dæmones poteſtas, & vnde cordis vera purgatio.

23 De principiis in quibus Platonici purgationẽ animæ eſſe profitentur.

K

24 De vno veroq; principio, quod ſolam naturam humanam purgat atque renouat.

25 Omnes ſanctos & ſub legis tempore, & ſub prioribus ſeculis in ſacramento & fide Chriſti iuſtificatos fuiſſe.

26 De inconſtantia Porphyrij inter confeſsionem veri dei & cultum dæmonum fluctuantis.

27 De impietate Porphyrij, qua etiã Apulei tranſcendit errorem.

28 Quibus perſuaſionibus Porphyrius obcæcatus, nõ potuerit veram ſapientiam, quæ eſt Chriſtus, agnoſcere.

29 De incarnatione domini noſtri Ieſu Chriſti, quam confiteri Platonicorum erubeſcit impietas.

30 Quanta Platonici dogmatis Porphyrius refutauerit, & diſſentiendo correxerit.

31 Contra argumẽtum Platonicorum, quo animam humanam aſſerunt deo eſſe coæternam.

32 De vniuerſali via animæ liberandæ, quã Porphyrius male quærendo nõ reperit, & quam ſola gratia Chriſtiana reſerauit.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber decimus.

L

Veram beatitudinem ſiue angelis, ſiue hominibus per vnum deum tribui etiam Platonicos definiſſe, ſed vtrum hi, quos ob hoc ipſum colendos putant, vni tantum deo, an etiam ſibi ſacrificari velint, eſſe quærendum. *Caput I.*

OMnium certe ſententia eſt, quĩ ratione quoquo modo vti poſſunt, beatos eſſe omnes homines velle. Qui autem ſint, vel vnde fiãt, dum mortalium quærit infirmitas, multæ magnæq; controuerſiæ concitatæ ſunt: in M quibus philoſophi ſua ſtudia & ocia contriuerunt, quas in medium adducere, atque diſcutere: & longum eſt, & non neceſſarium. Si enim recolit, qui hæc legit, quid in libro egerimus octauo in eligendis philoſophis, cum quibus hæc de beata vita, quæ poſt mortem futura eſt, quæſtio tractaretur: vtrum ad eam vni deo vero, qui etiam eſt deorum effector, an plurimis diis religione ſacríſque ſeruiendo peruenire poſsimus: non etiam hic eadem repeti expectet, præſertim cum poſsit relegendo, ſi forte oblitus eſt adminiculari * memoriam. Elegimus enim Platonicos omnium philoſophorum merito nobiliſsimos: propterea, quia ſicut ſapere potuerunt, licet immortalem ac rationalem vel intellectualem hominis animam: niſi participato lumine illius dei, à quo & ipſa & mundus factus eſt, beatam eſſe nõ poſſe. Ita illud quod omnes homines appetunt, id eſt, vitam beatam, quenquam iſti aſſecuturum negant, qui non illi vni optimo, qui eſt incommutabilis deus, puritate caſti amoris adhæſerit. Sed quia ipſi quoq; ſiue cedentes vanitati erroriq; populorum, ſiue vt ait Apoſtolus, Euaneſcentes in cogitationibus ſuis multos deos colendos ita putauerunt, vel putari voluerunt, vt etiam quidam eorum dæmonibus diuinos honores ſacrorum & ſacrificiorũ deferẽdos eſſe cenſerent: quibus iam nõ parua ex parte reſpondimus.

* *aliàs, adiuuare.*

Roma. 1.

Nunc

A Nunc videndũ ac diſſerendum eſt, quantũ deus donat immortales: ac beati in cœleſtibus ſedibus, dominationibus, principatibus [a], poteſtatibus conſtituti, quos iſti deos, & ex quibus quoſdã vel bonos dæmones, vel nobiſcũ angelos nominãt, quo modo credendi ſint velle à nobis religionẽ pietatẽq; ſeruari: hoc eſt, vt apertius dicã, vtrũ etiã ſibi, an tantũ deo ſuo, qui etiã noſter eſt, placeat eis vt ſacra faciamus, & ſacrificemus: vel aliqua noſtra ſeu noſipſos religionis ritibus cõſecremus. Hic eſt enim diuinitati, vel, ſi expreſsius dicendũ eſt, deitati debitus cultus, ꝓpter quẽ vno verbo ſignificandũ: quoniam ſatis mihi idoneũ non occurrit Latinũ, Græco vbi neceſſe eſt inſinuo, quid velim dicere. Latriam quippe noſtri [b] vbicunq; ſanctarum ſcripturarũ poſitum eſt, interpretati ſunt ſeruitutem. Sed ea ſeruitus, quæ debetur hominibus, ſecundũ quã pręcipit Apoſtolus, ſeruos dominis ſuis ſubditos eſſe debere: alio nomine Græce nuncupari ſolet. Latria vero ſecundũ conſuetudinem, qua locuti ſunt, qui nobis diuina eloquia condiderunt, aut ſemper, aut tã frequenter; vt penè ſemper ea dicitur

Ephe.6.

B ſeruitus, quæ pertinet ad colendũ deũ. Proinde ſi tantũmodo cultus ipſe dicatur, non ſoli deo deberi videtur, Dicimur enim etiã colere homines [c], quos honorifica [d] vel recordatione vel præſentia frequentamus. Nec ſolum ea, quibus nos religioſa humilitate ſubijcimus, ſed quædã etiam quæ ſubiecta ſunt nobis [e] coli perhibẽtur. Nam ex hoc verbo agricolæ & coloni & incolæ vocãtur. Et ipſos deos non ob aliud appellant cœlicolas, niſi quod cœlũ colant: non vtiq; venerãdo, ſed inhabitãdo tanquã cœli quoſdã colonos: non ſicut appellãtur coloni [f], qui conditionẽ debent genitali ſolo propter agriculturã ſub dominio poſſeſſorũ, ſed, ſicut ait quidã Latini eloquij magnus author, Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni. [g] Ab incolendo enim colonos vocauit, nõ ab agricultura. Hinc & ciuitates à maioribus ciuitatibus velut populorum examinibus conditæ, coloniæ nuncupantur. Ac per hoc cultũ quidem non deberi niſi deo, propria quadã notione verbi huius veriſsimum eſt. Sed quia & aliarũ rerũ dicitur cultus, ideo Latine vno verbo ſignificari cultus deo debitus nõ poteſt. Nam & ipſa religio quãuis diſtinctius non quẽlibet, ſed dei

Aeneid.1.

C cultũ ſignificare videatur: vnde iſto nomine interpretati ſunt noſtri eã, quæ Græce θρησκεία [h] dicitur: tamen quia Latina loquẽdi cõſuetudine [i], non ſolũ imperitorum, verũetiam doctiſsimorũ & cognationibus humanis atq; affinitatibus, & quibuſq; neceſsitudinibus dicitur exhibenda religio: nõ eo vocabulo vitatur ambiguum, cũ de cultu deitatis vertitur quæſtio: vt fidenter dicere valeamus, religionẽ non eſſe niſi dei cultũ: quoniã videtur hoc verbum à ſignificando obſeruantia propinquitatis humanæ inſolenter auferri. Pietas quoque proprie dei cultus intelligi ſolet, quam Græci εὐσέβειαν vocant. Hæc tamẽ & erga parentes officioſe haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiã [k] in operibus miſericordiæ frequentatur: quod ideo arbitror eueniſſe, quia hæc fieri pręcipuè deus mãdat, eaq; ſibi vel pro ſacrificijs [l], vel præ ſacrificiis [m] placere teſtatur. Ex qua loquendi conſuetudine factũ eſt, vt & deus ipſe dicatur pius: quem ſanè Græci nullo ſuo ſermonis vſu εὐσεβῆ vocant [n]: quamuis εὐσέβειαν pro miſericordia illorum etiam vulgus vſurpet. Vnde in quibuſdam ſcripturarũ locis, vt diſtinctio certior appareret, nõ εὐσέβειαν quod ex bono cultu, ſed θεοσέβειαν, quod ex dei cultu compoſitum reſonat, dicere maluerunt. Vtrumlibet autem horum, nos vno verbo enũciare non poſſumus. Quæ itaque λατρεία Græce nuncupatur, & Latine interpretatur D ſeruitus: ſed ea qua colimus deũ. Vel quæ θρησκεία Græce, Latine autem religio dicitur: ſed ea quæ nobis eſt erga deum, vel quam illi θεοσέβειαν, nos vero nõ vno verbo exprimere, ſed dei cultum poſſumus appellare: hanc ei tãtum deo deberi dicimus, qui verus eſt deus, facitq; ſuos cultores deos. Quicunque igitur ſunt in cœleſtib⁹ habitationibus immortales & beati, ſi nos non amant, nec beatos eſſe nos volunt, colendi vtique non ſunt. Si autem amant, & beatos volunt, profecto inde volunt, vnde & ipſi ſunt: an aliunde ipſi beati, aliunde nos?

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini cõmentarij in decimum librum de Ciuitate dei D. Auguſtini.

[a] Dominationibus, principatibus.) Iamblichus in myſterijs, ex ſuperis alios angelos, alios archãgelos, alios dæmones, alios heroës, alios poteſtates, alios principatus nominat, eoſq; dicit varijs formis rationibuſq; apparere, quos omnes reliqui Platonici & deos & dæmones nũcuparũt. b Latriã quippe noſtri.) λάτρευμα eſt δουλεία, quaſi ſeruio: ſed poſtea factũ eſt, vt eſſet σέβομαι, teſte Suida. Auguſtinus ſeruitutẽ hominib⁹ debitã nõ latriã appellari vult, ſed alio nomine, puta δουλείαν. Nã ad Epheſios ſexto, quẽ locũ citat ſic eſt Græce: οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα. Hinc eſt illa diſtinctio facta de adoratiõe latria, dulia, & hyperdulia. Valla docet λατρείαν & δουλείαν idẽ eſſe, & vtrũq; ſignificare ſeruitutẽ. quod ex Suida oſtẽdi, qui & ait: λατρείαν δουλείαν εἶναι ἐπὶ μισθῷ. Seruitutẽ eſſe mercenariã. Nã apud Xenophontẽ in tertio Cyri pædiæ loquitur marit⁹: ἐγὼ μὲν ὦ Κῦρε κἂν τῆς ψυχῆς πριαίμην, ὥστε μήποτε λατρεῦσαι ταύτην. Hoc eſt: Ego vero Cyre vel anima redemerim, ne vnquã hæc ſeruiret. Tum vxor αὐτῆς ψυχῆς ἂν πρίαιτο, ὥστε μὴ δουλεύειν, ſua ipſius anima emerit, ne ſeruiat. Quin & in ſacris literis λατρεύειν de ſeruitute dicitur, vt in Leuitico: Omne opus ſeruile nõ facietis. λατρευτόν. Et iterũ. De ſemine tuo nõ dabis ſeruire principi. λατρεύειν. Et in Iob, mẽdica λάτρις dicitur. Sed admonẽdi ſunt Latini, duliã & latriã penultimã habere longã, ne breuẽ faciant. c Dicimur enim etiã colere homines.) Sic & adorare etiã in ſacris libris. d Quos honorificatione.) Legẽdum, honorifica, vel recordatione, vel præſentia. e Sed quædã etiã quæ ſubiecta ſunt nobis.) Nõ mirũ. nã colere eſt tractare, & exercere. Sic colimus omnia, quib⁹ ſtudemus, vt literas, arma, ludos, terrã, & ſimilia, & habitare. f Nõ ſicut appellantur coloni.) Qui alienũ agrũ colũt cõductitiũ, ſunt coloni. Quẽadmodũ in vrbe inquilini, qui in ędib⁹ cõductis habitãt: & coloni agricolæ, qui agrũ colũt etiã ſuũ, & qui aliò mittũtur inhabitatũ. Vnde ſunt coloniæ, quas tam multas Ro. miſere, vt de alijs taceã Gręcis Aſianiſq;. Illę vero quę mittũt metropoles vocant ſuarũ coloniarũ. g Tyrij tenuere coloni.) Nã à Tyrijs Carthago cõdita eſt, qui eò venerũt tanq; Coloni cũ Didone Eliſſa fugiẽte fratrẽ poſt Sichæi mariti cædẽ. Huius hiſtorię plena ſũt oĩa. h Quę Gręce θρησκεία.) Suidas: θρησκεία λατρεία. θρησκεύειν θεοσεβεῖν ... [illegible] hoc eſt. Treſcia latria idẽ cultus. & treſceuī veneratur deũ, ſeruit dijs. Narrãt enim Orphea Thracẽ primũ artẽ myſteria Græcorũ tradidiſſe, & cultum deorũ threſciam nominaſſe, ꝙ Thracũ eſſet id inuentũ, aut à threſcẽdo deũ, quod eſt videre. i Tamẽ quia Latina loquẽdi conſuetudine.) Nã religio & pietas pro eodẽ capiũtur: at pietas patriæ, parẽtibus, ſanguineq; iunctis debetur. k More autẽ vulgi hoc nomen etiã.) Pios enim indoctũ vulgus miſericordes vocat, & pietatem miſericordiã. Sic Hiſpani & Galli, qui Latine loquuntur minus erudite. l Vel pro ſacrificijs.) Alibi hoc deeſt. m Vel præ ſacrificijs.) Vnde eſt illud: Miſericordiam volo, nõ ſacrificium. n Quem ſanè Græci nullo ſuo ſermonis vſu εὐσεβῆ vocant.) Nullo vſu eruditorum.

Latria. *E* *Colonus.* *F*

De ſuperna illuminatione quid Plotinus Platonicus ſenſerit. Ca. II.

SEd non eſt nobis vllus cum his excellentioribus philoſophis in hac quæſtione conflictus. Viderunt enim, ſuiſq; literis multis modis copioſiſsime mandauerunt, hinc illos, vnde & nos fieri beatos, obiecto quodã lumine intelligibili, quod deus eſt illis: & aliud eſt quàm illi, à quo illuſtrantur vt clareant, atq; eius participatione perfecti beatiq; ſubſiſtũt. Sæpe multumq; Plotinus [a] aſſerit ſenſum Platonis explanans: ne illam quidẽ, quam credũt eſſe vniuerſitatis animam, aliũde beatam eſſe quàm noſtram: idq; eſſe lumen quod ipſa non eſt, ſed à quo creata eſt: & quo intelligibiliter illuminante, intelligibiliter lucet. Dat etiam ſimilitudinem ad illa incorporea de his cœleſtibus conſpicuis ampliſque corporibus, tanquam ille ſit ſol [b], & ipſa ſit luna. Lunam quippe ſolis obiectu illuminari

l minari

G minari putant. Dicit ergo ille magnus Platonicus, animam ratiooalem, ſiue potius intellectualis dicenda ſit, ex quo genere etiam immortalium beatorumq́; animas eſſe intelligit, quas in cœleſtibus ſedibus habuare non dubitat, non habitare ſupra ſe naturam, niſi dei, qui fabricatus eſt muodum, à quo & ipſa facta eſt: nec aliunde illis ſuperois præberi vitam beatam, & lumen intelligentiæ veritatis, quàm vnde præbetur & nobis, conſo- Ioan.1. nans Euangelio, vbi legitur: Fuit homo miſſus[c] à deo, cui nomen erat Ioannes: hic venit io teſtimoniũ, vt teſtimooium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per eum.[d] Non erat ille lumen,[e] ſed vt teſtimoniũ perhiberet de lumine. Erat lumen verum, quod illuminat omoem homioem[f] venieotem in hunc mundum.[g] In qua differentia ſatis oſtẽditur animam rationalem, vel Ibidem. intellectualem, qualis erat in Ioanne, ſibi lumen eſſe nõ poſſe, ſed alterius veri luminis participatione lucere. Hoc & ipſe Ioãnes fatetur, vbi ei perhibẽs teſtimonium dicit: Nos omnes de plenitudine eius accepimus.

a S Aepe multumq́; Plotinus.) Nam ex contemplatione patris illius optimi & pulcherrimi nmois beatitudo manat, vt ipſe in opere de contemplatinne docet: & alio in locn animas noſtras laboribus H corporis perfunctas, fruiturũ ea beatitudine dicit, quam ſine interpellationibus ſempiternam poſsidet anima mundi. b Tanquam ille ſit ſol.) Princeps mundi, vnde beatitas manat, & ipſe anima mundi ſit luna. c Fuit homo miſſus.) Ne, quia angelus dicitur nuncius, qui mittitur: & Ioannes quum ſit miſſus, angelus etiam nnminatur, putaret aliquis ex cœleſtibus illom ſpiritibus vnum eſſe, præfatus eſt Euangeliſta hominẽ eſſe, nec à ſe vel à quodam alio potuiſſe ad rem tantam nunciandã mitti, quàm à deo. d Vt omnes crederent per eum.) Non in eum, inquit Beda. nam execrandus homo, qui in homine cõfidit: ſed per Ioannis teſtimoniũ crederent luci. Tametſi ambiguũ poteſt eſſe apud Græcos an ſit, omnes credant per Ioãnem, an per lucẽ: nam eſt δι' αὐτοῦ quod genere diſtingui nõ poteſt. e Non erat ille lumen.) Græce οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς. In articulo τὸ latere myſterium putat Theophylactus. Sancti enim lumine ſunt, etiã teſte domino. Vos eſtis lux mundi. Et Ioannes lucerna dicitur: ſed non ſunt τὸ φῶς, id eſt, ipſum lomẽ: nam lumina ſunt de lumine ipſo deriuata. Hinc eſt id, quod ſequitur: Erat lux vera. Quærit Auguſtinus, cur additũ ſit, vera. Quoniam, inquit, illuminatus dicitur lux: ſed vera lux illa eſt, quę illuminat. Seu vt articulus τὸ lumen ſignificet, de quo eſt modo locutus, quaſi non erat Ioannes illud de quo dicebã, lumen. f Quod illuminat omnem hominem.) Non quia nullus eſt hominum, qui non illuminetur, ſed quia niſi ab illo nullus illuminatur: vel, vt Chryſoſtomus dicit, illuſtrat vnumquemq; hominẽ quantũ ad ipſum pertinet. Si vero aliqui mentis oculis clauſis luminis huius radios non admiſeruot, non à lucis oatura tenebræ generatę ſunt, ſed à negocia illorũ, qui vltro ſe tanto bono fraudant, alioqui in vſum vniuerſorũ per orbẽ ſparſo. g In hunc mundũ.) I Græce eſt: εἰς τὸν κόσμον, In mũdum. Origenes ἀλληγορικῶς enarrat, eos illuminari a Chriſto, qui in mundum virtutum veniunt, non viciorum.

De vero dei cultu, à quo Platonici quamuis creatorem vniuerſitatis intellexerint, deuiarunt colendo angelos, ſiue bonos, ſiue malos, honore diuino. *Caput III.*

Roma.1. QVæ cum ita ſint, ſi Platonici, vel quicũque alij ita ſeoſerunt, cognoſcentes deum, ſicut deum glorificarent, & gratias agerent: nec euaneſcerent io cogitationibus ſuis, nec populorum erroribus partim authores fierent, partim reſiſtere non auderent: profecto confiterentur, & illis immortalibns ac beatis, & nobis mortalibus ac miſeris, vt immortales ac beati eſſe poſsimus, vnum deum deorum colendum, qui & noſter eſt & illorum.

Quod vni vero deo ſacrificium debeatur. *Cap. IIII.*

HVic nos ſeruitutem, quæ latria Græce dicitur, ſiue in quibuſq; ſacramẽtis, ſiue in nobiſipſis debemus. Huius enim templum ſimul omoes, & ſinguli templa ſumus, quia & omnium cõcordiam,[a] & ſingulos inhabitare dignatur: non in omnibus, quàm in ſingulis maior, quoniam nec mole diſtẽditur, nec partitiooe minuitur. Cũ ad illum ſurſum[b] eſt, eius eſt alta- [a]† aliàs, cũ re cor noſtrũ. eius vnigenito cũ ſacerdote placamur:[bb] ſuauiſſime ei cruentas victimas cædimus, quando vſque ad ſan- adolemus guinem pro eius veritate certamus: & ſuauiſsimũ ado- incenſo, lemus incẽſum,[a]† cum in eius conſpectu pio ſanctoq; amore flagramus: ei dona eius in nobis,[c] noſq; ipſos vo- K uemus, & reddimus, ei beneficiorũ eius ſolẽnitatibus feſtis, & diebus ſtatutis dicamus, ſacramuſq; memoriã, ne volumine temporũ ingrata ſubrepat obliuio, ei ſacrificamus hoſtiam humilitatis & laudis io ara cordis igne feruidæ charitatis. Ad hunc videndũ ſicut videri poterit, eiq; cohærẽdum ab omoi peccatorũ & cupiditatum malarum labe mũdamur, & eius oomine cõſecramur. Ipſe enim fons noſtræ beatitudinis, ipſe omnis appetitionis eſt finis. Huoc eligentes vel potius religẽtes, amiſeramus enim negligentes: hunc ergo religentes, vnde & religio[d] dicta perhibetur, ad eũ dilectione tendimus, vt perueniendo quieſcamus: ideo beati, quia illo fine perfecti. Bonũ enim noſtrum de cuius fine inter philoſophos magna cõtentio eſt, nullum eſt aliud, quàm illi cohærere, cuius voius anima intellectualis incorporeo, ſi dici poteſt, amplexu, veris impletur, fœcũdaturq́;[e] virtutibus. Hoc enim bonum diligere, in toto corde, in tota anima, & in tota virtute præcipimur. Ad hoc bonum debemus, & à quib[us] diligimur duci, & quos diligimus, ducere. Sic cõplentur duo illa præcepta, in quibus tota lex pẽdet & prophetæ: Diliges[f] domioũ[g] deum[h] tuum[i] L in toto corde tuo,[k] & io tota aoima tua, & in tota mẽte Matth.22. tua: & diliges proximũ tuum[l] tanquã teipſum. Vt enim homo ſeſe diligere noſſet, cõſtitutus eſt ei finis, quò referret omnia, quæ ageret, vt beatus eſſet. Non enim qui ſe diligit, aliud eſſe vult quàm beatus. Hic autẽ finis eſt, adhærere deo. Iam igitur ſcienti diligere ſeipſum, cum mandatur de proximo diligendo, ſicut ſeipſum. Quid aliud mandatur,[m] niſi vt ei quantum poteſt, cõmendet diligendum deum? Hic eſt dei cultus, hæc vera religio, hæc recta pietas, hæc tantum deo debita ſeruitus. Quæcuoque igitur immortalis poteſtas quantalibet virtute prędita, ſi nos diligit ſicut ſeipſam, ei vult eſſe ſubditos, vt beati ſimus, cui & ipſa ſubdita beata eſt. Si ergo non colit deũ, miſera eſt, quia deo priuatur: ſi autẽ colit deũ, non vult ſe coli pro deo. Illi enim potius diuinæ ſententiæ ſuffragatur, & dilectionis viribus fauet, qua ſcriptũ Exod.22. eſt: ſacrificãs diis eradicabitur, niſi domioo ſoli. Nam, vt alia tunc taceã, quæ pertinẽt ad religionis obſequiũ, M quo colitur deus, ſacrificiũ certe nullus hominũ eſt, qui audeat dicere deberi, niſi domino[a] † ſoli. Multa deniq; [a]† deo. de cultu diuino vſurpata ſunt, quæ honoribus deferuntur humanis: ſiue humilitate nimia, ſiue adulatione peſtifera: ita tamẽ vt quibus ea deferuntur, homioes haberentur, qui dicuotur colẽdi & venerandi: ſi autẽ eis multum addinir, & adorãdi.[n] Quis vero ſacrificandũ cenſuit, niſi ei, quem deum aut ſciuit, aut putauit, aut finxit? Quàm porrò antiquus ſit io ſacrificãdo dei cultus, duo illi fratres Caio & Abel ſatis indicant, quorum maioris Gene.4. deus reprobauit ſacrificium, minoris aſpexit.

a QVia & omnium concordiam.) Quæ eſt eccleſia. b Quum ad illum ſurſum.) Hoc eſt, quod in miſſa iubemur facere, quũ ad participanniuem ſacrorum qui interſunt, præparantur. Admooemur, cura omni & cogitatione ioferiorum rerum abiecta, nos totos ad cogitationem, ad amorem dei cõuertere, illícque viti ſimus toti ceu aliis quibuſdam mentis elati. Ita enim purgatur animus, quum ſe ſordidis iſtis extricat, præparátq; ſemetipſum dignum deo templum. bb Eius vnigenito cum ſacerdote placamur.) Locus non caret mendo. neſcio an ſic legendum: Eius vnigenito ſacer- Victorianũ dote eum placamus: vt ſit, placamus patrem ſacerdote filio ſacrificium nf- legit, eius ferente: an ſic, eius vnigenito cum ſacerdote placemus: vt ſit, nos cum ſa- vnigenito cerdote agente ſacra placemus eius vnigenito. c Ei dona eius in no- cum ſacerbis.) Si quid damus deo, non noſtrum, ſed ſuum illi reddimus. Nec gra- dote placatius quicquam poſſumus deo facere, quàm bona noſtra in fontem illum mur. vnde manarunt, referre. Hoc pſalmiſte ſignificat, dicens. Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Vnica eſt hic relatio gratiæ, ſi gratum habeas. d Hunc ergo religentes, vnde & religio.) Cicero. ij. de na. deo. religio- Religio. nem à relegendo dictam eſſe putat, quod ſit cen cognitio dei, quod cum illo

A illo Mercurij dicto coſentit: [illegible]. Religio notitia eſt dei. Lactātius lib. iiij. à religando religionē mauult eſſe nominatam, quaſi deo obſtricti & religati ſint religioſi pietatis vinculo. Auguſtinus à relegendo. Credo quod alluſione nominis ad manum ea occaſione capta. e Veris impletur ſœcūdaturq́;.) Plato in cõuiuio, hominē beatum pulchritudinis diuinæ inſpectione ait, nō ſimulachra, ſed veras & expreſſas virtutes parturū, ebturūque. f Diliges dominū deum tuū.) Matth. xxij. O quàm paucis indiget humana vita legibus: quā nihil opus eſt vero Chriſtiano, imò vero homini ſed verus homo non eſt, niſi Chriſtū agnoſcat, & colat. Quàm igitur nihil opus eſt digeſtis, aut codicibus, nihil gloſsis, conſilijs, cautelis? vt paucis verbis magnus ille magiſter quēadmodū vnicuique viuendū ſit, docet! Ama quàm potes maxime, qui ſupra te eſt, & nō aliter qui prope te quàm te. quod ſi feceris, tu ſolus leges omnes vrbeque ſcies, & ſeruabis, quas alij magnis ſudoribus vix diſcunt, multis incitamētis & terroribus vix ſeruant. eris maior philoſophus Pythagora & Platone cū ſuis omnibus peregrinationibus & numeris, maior Ariſtotele cum ſuis diſputationibus libriſque cõſcriptis. Diliges, inquit, Quid poteſt eſſe dulcius dilectione? Nō metuere, nō fugere, non horrere præceperis. g Dominum.) Vt ſcias illum eſſe reuerendum, nam dominus eſt. h Deum.) Qui vnus eſt. i Tuum.) Et ſi multorū eſt, tamen vniuſcuiuſq́; fit per cultum proprius, nec deſinit tamen cõmunis eſſe. k In toto corde tuo.) Auguſtinus libro de doctrina Chriſtia. Deum ex toto corde diligere præcipertis: vt omnes cogitationes tuas ex tota anima tua, vt omnem vitā tuam: ex tota mente tua, vt omnem intellectū tuum in illū conferas, à quo habes ea quæ confers. Nullam igitur vitæ noſtræ partem reliquit, quæ vacare debeat, & quaſi locum dare, vt alia re velit frui. Origenes ſic explicat, Ex toto corde, ſecundum totam recordationem & operationem, & cogitationem. Ex tota anima, vt parati ſint eam ponere pro pietate dei. In tota mēte, nihil aliud quàm quæ dei ſunt proferentes. l Et proximum tuum.) Auguſtinus primo de do. Chriſtiana, vnūquemque hominem proximum eſſe alteri dicit. Et Chriſtus ſimile pronunciat hoc mandatum eſſe ſuperiori. nam, vt Chryſoſtomus inquit, imago dei eſt homo: quo fit, vt qui hominē diligit, deum videatur diligere. Hoc præceptū tam eſt naturæ aptum & congruens, vt gentiles philoſophi ſint ei ſuffragati. Nam vnumquemque hominem cuiuis alteri à natura cõciliatum eſſe dicunt, ita omnes inter ſe ſunt naturâ amici. Porrò inter leges amicitiæ illam ponunt de primis, vt amicus amicum non ſecus diligat quàm ſe, nam & alterum ſe eſſe putat. m Quid aliud mandatur.) Cum nihil ſit quod magis optet homo, quàm beatitudinem, ſi tantū diligit fratrem, quantum ſe, eam nihilominus & illi debet optare, curareq́ue vt quò ipſe contendit ire, eò & ille intendat. n Et adorandi.) Nam homines etiam in ſacris literis adorantur genere quodam reuerentiæ & cultus.

De ſacrificiis, quæ deus non requirit, ſed ad ſignificationem eorum obſeruari voluit quæ requirit. *Cap. V.*

QVis autem ita deſipiat, vt exiſtimet aliquib[a] vſibus dei eſſe neceſſaria, quæ in ſacrificiis offeruntur? Quod cõmultis locis diuina ſcriptura teſtetur, ne longū faciamus, breue illud de Pſalmo cõ-
Pſal. 15. memorare ſufficerit: Dixi domino, deus meus es tu: quoniā bonorū meorum nō eges[a]. Non ſolum igitur pecore, vel qualibet alia re corruptibili atq; terrena, ſed ne ipſa quidē iuſticia hominis deū egere credendū eſt, totumq; quod recte colitur deus, homini prodeſſe, non deo. Neq; enim fonti ſe quiſquā dixerit profuiſſe ſi bi-
C berit, aut luci ſi viderit. Nec quod ab antiquis patribus talia ſacrificia facta ſunt in victimis pecorum, quæ nūc dei populus legitime nō facit[b], aliud intelligendum eſt, niſi rebus illis eas res fuiſſe ſignificatas, quæ aguntur in nobis, ad hoc vt inhæreamus deo, & ad eundem finem proximo conſulamus. Sacrificium ergo viſibile inuiſibilis ſacrificij ſacramentū, id eſt, ſacrum ſignū eſt. Vnde ille pœnitens apud Prophetam, vel ipſe Propheta quærens deū peccatis ſuis habere propicium: Si voluiſſes,
Pſal. 50. inquit, ſacrificiū dediſſem: vtiq; holocauſtis nō delectaberis. Sacrificiū deo, ſpiritus cõtribulatus, cor contritū & humiliatū deus nō ſpernet[c]. Intueamur quemadmodum vbi deum dixit nolle ſacrificiū, ibi deum oſtēdit velle ſacrificium. Non vult ergo ſacrificiū trucidati pecoris, ſed vult ſacrificiū contriti cordis. Illo igitur quod eum nolle dixit, hoc ſignificatur, quod eum velle ſubiecit. Sic itaq; illa deum nolle dixit, quo modo ab ſtultis ea velle creditur, velut ſuæ gratia voluptatis. Nam ſi ea ſacrificia quæ vult, quorum hoc vnum eſt, cor contritū & humiliatum dolore pœnitendi, nollet eis ſacrificiis ſignificari, quæ velut ſibi delectabilia deſiderare putatus eſt, nō vtiq; de his offerendis in lege veteri præco-

piſſet: & ideo mutanda erant opportuno, certoq; iam D
tēpore, ne ipſi deo deſiderabilia, vel certe in nobis acceptabilia, ac nō potius, quæ his ſignificata ſunt, crede-
rentur. Hinc & alio loco Pſalmi alterius: Si eſuriero, in- Pſal. 49.
quit, non dicā tibi: meus eſt enim orbis terræ, & plenitudo eius. Nunquid mādùcabo carnes taurorū, aut ſanguinem hircorū potabo? Tanquam diceret: Vtiq; ſi mihi neceſſaria eſſent, non à te peterē, quæ habeo in poteſtate. Deinde ſubiungens, quid illa ſignificent: Immola, inquit, deo ſacrificium laudis, & redde altiſsimo vota tua. Et inuoca me in die tribulationis, & eripiā te, & ma-
gnificabis me[d]. Item apud aliū Prophetam[e]: In quo, in- Michea. 6.
quit, apprehendā dominū, aſſumam deū meum excelſum? Si apprehendā illum in holocauſtis, in vitulis anniculis? Si acceptauerit dominus in milib[9] arietum, aut in denis milib[9] hircorum pinguium? Si dedero primogenita mea pro impietate mea, fructum vētris mei pro peccato animæ meæ? Si annunciatum eſt tibi homo bonum, aut quid dominus exquirat à te, niſi facere iudicium, & diligere miſericordiam, & paratum eſſe ire cum domino deo tuo? Et in huius Prophetæ verbis vtrumq;
diſtinctum eſt, ſatisq; declaratum, illa ſacrificia non re- E
quirere deum: quibus ſignificantur hæc ſacrificia, quæ requirit deus: in epiſtola quæ inſcribitur[f] ad Hebræos:
Benefacere, inquit, & cõmunicatores eſſe nolite obli- Hebr. 13.
uiſci. talib[9] enim ſacrificiis placatur deus[g]. Ac per hoc,
vbi ſcriptum eſt: Miſericordiam magis volo quàm ſa- Oſea. 6.
crificium: nihil aliud quàm ſacrificio ſacrificium prælatum oportet intelligi: quoniā illud quod ab hominib[9] appellatur ſacrificium, ſignum eſt veri ſacrificij. Porrò autem miſericordia verum ſacrificium eſt: vnde dictū
eſt, quod paulo ante cõmemoraui: Talibus enim ſacri- Hebr. 13.
ficiis placatur deus. Quæcunq; igitur in miniſterio tabernaculi ſiue templi multis modis de ſacrificiis legū-
tur diuinitus eſſe præcepta, ad dilectionem dei & proximi ſignificādam referuntur. In his enim duobus præ-
ceptis, vt ſcriptum eſt, tota lex pendet[h] & prophetæ. Matth. 22.

a QVoniam bonorum meorū non eges.) Ille verè eſt dominus æternus, qui bonis eius nō eget, quū hic egeat illius. b Legitime non facit.) Melius in alijs libris habetur, legit, non facit. c Deus nō ſpernet.) Iuxta LXX. ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. d Et magnificabis me.) In antiquis exemplaribus Et glorifi-
F cabis me. Vulgo: Et honorificabis me. Sed magis ad rationem verbi Auguſtinus. Nā Græce eſt, καὶ δοξάσεις με. & ſic in Hebraica veritate Hieronymus interpretatur: tametſi inter hæc nihil intereſt. e Item apud alium prophetam.) Micheæ. vj. ex interpretatione LXX. In Hebræico habetur, vt Hieronymus vertit: Et ſolicitū ambulare cum deo tuo. Theodotius ſignificātius expreſſit: καὶ ἀσφαλίζου τοῦ πορεύεσθαι μετὰ τοῦ θεοῦ, id eſt, Caue diligēter, vt ambules cū deo tuo, ita vt ſecta videatur, & ęmulatio dei. f In epiſtola quæ ſcribitur.) Significat incertū eſſe authorem. g Talibus enim ſacrificiis placatur deus.) In antiquis: placatur deo, verūque melius, quàm quo modo vulgo habemus, promeretur de[9]. Græce eſt: τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ θεός. quod etiam poſſet verti, propitiatur deus, vel, litatur deo. h Tota lex pendet.) Ad hunc finem omnia referuntur. Hic eſt ſcopus, in quem dicta omnia coniiciuntur.

De vero perfectóque ſacrificio. *Cap. VI.*

PRoinde verū ſacrificium eſt omne opus, quod agitur, vt ſancta ſocietate inhæreamus deo, relatum ſcilicet ad illum finem boni, quo veraciter beati eſſe poſsim[a]. Vnde & ipſa miſericordia, qua homini ſubuenitur, ſi propter deum non fit, non eſt ſacrificium. Etſi enim ab homine fit vel offertur, tamē ſacrificium res diuina eſt: ita vt hoc quoque vocabulo id Latini veteres appellauerint. Vndę ipſe homo dei nomini conſecratus, & deo deuotus, inquantum mundo moritur vt deo viuat, ſacrificiū eſt. Nam & hoc ad miſericordiam pertinet, quam quiſque in ſeipſum facit. Propterea ſcriptum eſt: Miſerere animæ tuæ placens

I ij deo.

G deo. Corpus etiam noſtrum, cum per temperantiam ca
ſtigamus, ſi hoc quẽadmodum debemus propter deum
Roma.6. facimus, vt non exhibeamus membra noſtra arma ini-
quitatis peccato, ſed arma iuſticiæ deo, ſacrificiũ eſt. Ad
Roma.12. quod exhortans Apoſtolus ait: Obſecro itaque vos fra-
tres per miſericordiam dei, vt exhibeatis corpora ve-
ſtra hoſtiam viuam, ſanctam, deo placentem, rationabi-
le obſequium veſtrum. Si ergo corpus, quo inferiore tã-
quam famulo, vel tanquam inſtrumento vtitur anima,
cum ei bonus & rectus vſus ad deum refertur, ſacrifi-
cium eſt: quãto magis anima ipſa cum ſe refert ad deũ,
vt igne amoris eius accenſa, formã concupiſcentiæ ſe-
cularis amittat, eiq; tãquam incommutabili formæ ſub-
dita, reformetur: hinc ei placens, quod ex eius pulchritu
Ibidem. dine acceperit, fit ſacrificium. Quod idem Apoſtolus
conſequenter adiungens: Et nolite, inquit, conformari
huic ſeculo: ſed reformamini in nouitate mẽtis veſtræ,
ad probandum quæ ſit voluntas dei, quod bonum, &
beneplacitum, & perfectum. Cum igitur vera ſacrificia
opera ſint miſericordiæ, ſiue in nosipſos, ſiue in proxi-
mos, quæ referũtur ad deum: opera vero miſericordiæ
non ob aliud fiant, niſi vt à miſeria liberemur, ac per
H hoc, vt beati ſimus: quod nõ fit, niſi à bono illo, de quo
dictum eſt, Mihi autem adhærere deo bonum eſt:[a] pro-
fecto efficitur, vt tota ipſa redempta ciuitas: hoc eſt, cõ-
gregatio ſocietáſque ſanctorum, vniuerſale ſacrificium
offeratur deo per ſacerdotem magnum,[b] qui etiam ſe-
ipſum obtulit in paſſione pro nobis, vt tãti capitis cor-
pus eſſemus ſecundum formam ſerui.[c] Hanc enim ob-
tulit, in hac oblatus eſt, quia ſecundum hanc mediator
eſt, in hac ſacerdos, in hac ſacrificium eſt. Cum itaque
Roma.12. nos hortatus eſſet Apoſtolus, vt exhibeamus corpora
noſtra hoſtiam viuam, ſanctam, deo placentem, ratio-
nabile obſequium noſtrum, & non conformemur huic
* † aliâs, ſeculo ſed reformemur in nouitate mentis noſtræ: * †
ſenſus no- ad probandum quæ ſit voluntas dei, [d] quod bonum &
ſtri: et mox, beneplacitum, & perfectum, quod totum ſacrificiũ no-
noſipſi. bis ipſi ſumus. Dico enim, inquit, per gratiam dei, quæ
data eſt mihi, omnibus qui ſunt in vobis, non plus ſape
re,[e] quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad temperantiam:[f]
ſicut vnicuique deus partitus eſt fidei menſuram. Sicut
enim in vno corpore multa membra habemus, omnia
autem membra nõ eoſdem actus habent: ita multi vnũ
I corpus ſumus in Chriſto: ſinguli autem, alter alterius
membra, habentes dona diuerſa ſecundum gratiam,
quę data eſt nobis. Hoc eſt ſacrificiũ Chriſtianorũ, mul
ti vnũ corpus ſumus in Chriſto: quod etiam ſacramen
to altaris fidelibus noto frequẽtat eccleſia, vbi ei demõ-
ſtratur, quod in ea oblatione quã offert, ipſa offeratur.

a ADhærere deo bonũ eſt.) Summũ bonum, & abſolutũ. b Per ſacerdotẽ magnum.) Chriſtum, nõ ex ordine Aaron, ſed Melchiſedech, qui ſemel tantum ingreſſus in ſancta, pacẽ dei vnica hoſtia corpore ſuo immolato inuenit. c Secundum formam ſerui.) Humanitas Chriſti huius eccleſię caput eſt. Diuinitas vero anima & vita. d Ad probandum quæ ſit voluntas dei.) Sic etiam hunc locum legit epiſtola octogeſima ſexta: quod Eraſmus in annotationib[9] miratur: nam Græce eſt, τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον, hoc eſt, ſicut vulgò habemus, bona, & beneplacens, & perfecta, vt de voluntate intelligatur, τὸ θέλημα. Sed Auguſtinus, vel ad ſacrificium refert, vel certe ſimpliciter: vt intelligatur, quæ ſit voluntas dei: quod etiam bonum ipſum, & beneplacens, & perfectum, cum quo Ambroſius conſentit. e Sapere.) Cogitare, ſentire, de ſe, aliiſq;, & fratribus, & rebus. f Ad tẽperantiã.) εἰς τὸ σωφρονεῖν. io quo eſt mediocritas quædã totius vitæ, ſicut etiã in tẽperantia, quemadmodũ Cic. docet primo officiorũ, ex Platone, lib. Tuſculanarum quæſtionũ tertio, tẽperantiã à Græcis σωφροσύνην vocari ſcribit. & quam illi σωφροσύνην, tum tẽperantiã ſe dicit vertere, tum moderationẽ, nonnunquam etiam modeſtiam. Et ambigit, an ea virtus frugalitas dici poſſit.

Quod ſanctorum angelorum ea ſit in nos dilectio, vt nos non ſuos, ſed vnius veri dei velint eſſe cultores. Caput VII.

MErito illi in cœleſtibus ſedibus conſtituti, im- K
mortales & beati, qui creatoris ſui participati-
one congaudent, cuius æternitate firmi, cuius
veritate certi, cuius[9] munere ſancti ſunt: quoniã
nos mortales & miſeros, vt immortales beatíque ſimus,
miſericorditer diligunt, nolunt nos ſibi ſacrificare, ſed
ei, cuius & ipſi nobiſcum ſacrificium ſe eſſe nouerunt.
Cum ipſis enim ſumus vna ciuitas dei, cui dicitur in
Pſalmo: Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei: cuius pars
in nobis peregrinatur, pars in illis opitulatur. De illa
quippe ſuperna ciuitate, vbi dei voluntas intelligibilis
atque incommutabilis lex eſt, de illa ſuper nos quodã
modo[a] cura geritur. Nanque ibi cura de nobis ‹ habi-
ta › ad nos adminiſtrata per angelos ſancta illa ſcriptu
ra deſcendit, vbi legitur: Sacrificans diis eradicabitur, Exod.22.
niſi domino ſoli. Huic ſcripturæ, huic legi, talibus præ-
ceptis tanta ſunt atteſtata miracula, vt ſatis appareat,
cui nos ſacrificare velint immortales ac beati, qui hoc
nobis volunt eſſe quod ſibi.

a DE illa ſuper nos quodã modo.) Alibi ſic eſt: De illa ſuperna quodam modo cura. Gerit nanque ibi curas de nobis ad nos miniſtrata per angelos.

De miraculis, quæ deus ad corroborandam fidẽ piorum, etiam per angelorum miniſterium promiſſis ſuis adhibere dignatus eſt. Caput VIII. L

NAm nimis vetera ſi commemorem, longius
quàm ſat eſt, reuoluere videbor: quæ miracu-
la facta ſint atteſtantia promiſſis dei, quibus
ante annorũ milia prædixit Abrahæ, quod in Gene.22.
ſemine eius omnes gentes benedictionem fuerant ha-
bituræ. Quis enim non miretur eidem Abrahæ filium Gene.21.
peperiſſe coniugẽ ſterilem, eo tempore ſenectutis, quo
nec parere, nec eſſe fœcunda iam poſſet: atque in eiuſdẽ Gene.15.
Abrahæ ſacrificio flammam cœlitus factam, [a] inter di-
uiſas victimas cucurriſſe. eidemque Abrahę prędictum
ab angelis cœleſte incendium Sodomorum, quos ange 2. Retra-
los hominibus ſimiles hoſpitio ſuſceperat, & per eos cta. ca.43.
de prole ventura, dei promiſſa tenuerat, ipſoq; immi- Gene.18.
nente iam incendio, miram de Sodomis per eoſdem
angelos liberationẽ Loth filii fratris eius: cuius vxor in
via retro reſpiciens, atq; in ſalem repente conuerſa, ma-
gno admonuit ſacramento, neminem in via liberatio-
nis ſuæ præterita deſiderare debere. Illa vero quæ & M
quanta ſunt, quæ iam per Moyſem populo dei de iugo
ſeruitutis eruẽdo in Aegypto mirabiliter geſta ſunt, vbi
magi Pharaonis, hoc eſt, regis Aegypti, qui populũ illũ
dominatione deprimebat, ad hoc facere quædam mira
permiſſi ſunt, vt mirabilius vincerẽtur. Illi enim facie-
bant veneficiis & incantationibus magicis, quibus ſunt
mali angeli, hoc eſt, dæmones dediti: Moyſes autẽ tan-
to potentius, quanto iuſtius in nomine dei, qui fecit cœ
lum & terram: facientibus[*] angelis, eos facile ſuperauit. * aliâs, ſtr-
Deniq; in tertia plaga deficientibus magis, decem pla- uientibus.
gæ per Moyſem magna myſteriorum diſpoſitione cõ-
pletæ ſunt, quibus ad dei populum dimittendum, Pha- Exod.8.
raonis & Aegyptiorũ dura corda ceſſerunt. Moxq; pœ-
nituit: & cũ abſcedẽtes Hebræos cõſequi conarentur, il Exod.14.
lis diuiſo mari per ſiccum trãſeuntibus, vnda hinc atq;
hinc in ſeſe redeũte cooperti & oppreſſi ſunt. Quid de Exod.15.
illis miraculis dicã, quę cum in deſerto idẽ populus du
ceretur ſtupenda diuinitate crebruerunt: aquas quæ bibi
non poterant, miſſo in eas ſicut deus pręceperat ligno,
amaritudine caruiſſe, ſitientéſque ſatiaſſe: manna eſu-
rientibus

A rientibus veniſſe de cœlo: & cum eſſet colligentib⁹ cõſtituta menſura, quicquid amplius quiſque collegerat, exortis vermibus putruiſſe: ante diem vero ſabbati duplum collectũ, quia ſabbato colligere non licebat, nulla putredine violatum: deſiderantibus carne veſci, quæ tanto populo nulla ſufficere poſſe videbatur, volatili-
Nume.11. bus caſtra completa, & cupiditatis ardorem faſtidio ſatietatis extinctum. Obuios hoſtes tranſitumq; prohi-
Exod.17. bentes atque prœliantes, orante Moyſe, manibusq; eius in figuram crucis extenſis, nullo Hebræorum cadẽ-
Nume.16. te proſtratos: ſeditioſos in populo dei, ac ſeſe ab ordinata diuinitus ſocietate diuidentes, ad exemplum viſibile inuiſibilis pœnæ viuos terra dehiſcente ſubmer-
Nume.20. ſos: virga percuſſam petram tantæ multitudini abundantia fluenta fudiſſe: ſerpentum morſus mortiferos
Nume.21. immiſſos, ad pœnam iuſtiſſimam peccatorum, in ligno exaltato atque proſpecto æneo ſerpẽte ſanatos, vt & populo ſubueniretur afflicto, & mors morte deſtructa, velut crucifixæ mortis ſimilitudine ſignaretur? Quem ſanè ſerpẽtem propter facti memoriam reſeruatum, cum poſtea populus errans tanquam idolum colere cœpiſ-
4.Reg.18. ſet, Ezechias rex religioſa poteſtate deo ſeruiens, cum
B magna pietatis laude contriuit.

a A T que in euſdem Abrahæ ſacrificio flammam cœlitus factã.) Auguſtinus hunc locum recantat libro Retracta. ij. Sic enim ait, de his loquens libris, in quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ ſacrificio, flammam cœlitus factam inter diuiſas victimas incurriſſe, quoniam hoc illi in viſione mõſtratum eſt. Hæc ille. Idcirco enim miraculum non fuit, quod ipſi Abrahæ miranda res non erat, quippe non noua, vt quam ſciebat futuram.

De illicitis artibus erga dæmonum cultum, in quibus Porphyrius Platonicus quædam probando, quędam quaſi improbando verſatur. *Cap. IX.*

HAec & alia multa huiuſcemodi, quæ omnia commemorare nimis longum eſt, fiebant ad cõmendãdum vnius dei veri cultum: & multorum, falſorumq; prohibendum. Fiebant autem ſimplici fide atque fiducia pietatis, non incãtationibus & carminibus nefariæ curioſitatis arte cõpoſitis, quã vel magiam, vel deteſtabiliore nomine goëtiam[a], vel honorabiliore theurgiam[b] vocant: qui quaſi conãtur iſta diſcernere, & illicitis artib⁹ deditos alios damnabiles, quos & maleficos vulgus appellat[c]: hos enim ad goëtiam pertinere dicunt: alios autem laudabiles videri volunt, quibus theurgiam deputant, cum ſint vtriq;
C ritibus fallacibus dæmonum obſtricti ſub nominibus angelorum. Nam & Porphyrius quandam quaſi purgationem animæ per theurgiam, cunctanter tamẽ & pudibunda[d] quodam modo diſputatione promittit: reuerſionem vero ad deum hanc artem præſtare cuiquã negat, vt videas eum inter vicium ſacrilegæ curioſitatis, & philoſophiæ profeſſionem ſententiis alternantibus fluctuare. Nunc enim hanc artem tanquam fallacẽ, & in ipſa actione periculoſam, & legibus prohibitam, cauendam monet: nunc autem velut eius laudatoribus cedens, vtilem dicit eſſe mundandæ parti animæ, non quidem intellectuali: qua rerum intelligibilium percipitur veritas, nullas habentium ſimilitudines corporũ: ſed ſpiritali[e], qua corporalium rerum capiuntur imagines. Hanc enim dicit per quaſdam conſecrationes theurgicas, quas teletas vocant[f], idoneam fieri, atque aptã ſuſceptioni ſpirituum, & angelorũ, ad videndos deos. Ex quibus tamen theurgicis teletis fatetur, intellectuali animæ, nihil purgationis accedere, quod eam faciat idoneam ad videndum deum ſuum, & perſpicienda ea, quæ vera ſunt. Ex quo intelligi poteſt, qualium deorũ, vel qualem viſionem fieri dicat theurgicis conſecrationibus in qua non ea videntur, quæ vera ſunt. Deniq; D animam rationalem, ſiue, quod magis amat dicere, intellectualem, in ſuperna dicit poſſe euadere: etiã ſi quod eius ſpiritale eſt, nulla theurgica fuerit arte purgatum. Porro autem à theurgo ſpiritalem purgari hactenus, vt non ex hoc ad immortalitatem, æternitatemq; perueniat. Quanquã itaque diſcernat à dæmonibus angelos, aërea eſſe loca dæmonũ, ætherea vel empyrea[g] diſſerens angelorũ, & admoneat vtendũ alicuius dæmonis amicicia, quo ſubuectante, vel paululum poſſit eleuari à terra quiſque poſt mortem: aliam vero viam eſſe perhibeat ad angelorum ſuperna conſortia: cauendam tamen dæmonum ſocietatem, expreſſa quodam modo confeſſione teſtatur: vbi dicit animã poſt mortem luendo pœnas, cultum dæmonum à quibus circumueniebatur horreſcere. Ipſamq; theurgiam, quam velut conciliatricem angelorũ deorumq; commendat, apud tales agere poteſtates negare non potuit: quæ vel ipſæ inuideant purgationi animæ, vel artibus ſeruiant inuidorum, querelam de hac re Chaldæi neſcio cuius expromens: Conqueritur, inquit, vir in Chaldæa bonus, purgandæ animæ magno molimine, fruſtratos ſibi eſſe ſucceſſus, quũ vir ad eadem potens tactus inuidia, adiuratas ſacris precibus potentias alligaſſet, ne poſtulata E concederent. Ergo & ligauit ille, inquit, & iſte non ſoluit. Quo iudicio dixit apparere theurgiam eſſe, tam boni cõficiendi, quàm mali, & apud deos, & apud homines diſciplinam: pati etiam deos & ad illas perturbationes, paſſioneſq; deduci, quas communiter dæmonibus & hominibus Apuleius attribuit. Deos tamen ab eis ætheræ ſedis altitudine ſeparans, & Platonis aſſerens in illa diſcretione ſententiam.

G Oëtiam.) Eſt incantatio, & veneficij ſpecies. Suidas a γοητεία, μαγεία, φαρμακεία διαφέρουσιν ἅπερ ἐφεῦρον μῆδοι καὶ πέρσαι. μαγεία μὲν οὖν ἐστιν ἐπίκλησις δαιμόνων ἀγαθοποιῶν διὰ θεῶν πρὸς ἀγαθοῦ τινος σύστασιν ὥσπερ τὰ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ τυανέως θεσπίσματα. γοητεία δὲ ἐπὶ τὸ ἀνάγειν νεκροὺς δι' ἐπικλήσεως, ὅθεν εἴρηται ἀπὸ τῶν γόων καὶ τῶν θρήνων τῶν περὶ τοὺς τάφους γινομένων. φαρμακεία δὲ ὅταν διά τινος σκευασίας θανατηφόρου πρὸς φίλτρον δοθῇ τινὶ διὰ στόματος. μαγεία δὲ καὶ ἀστρολογία ἀπὸ μαγουσαίων ἤρξατο. οἱ γάρ τοι πέρσαι μάγοι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ὀνομάζονται, καὶ μαγουσαῖοι οἱ αὐτοί. Goëtia, Magia, Pharmacia differũt, Goetia. F quæ ſunt Perſarum inuenta. Magia quidem eſt inuocatio dæmonum, ſcilicet beneficorũ ad aliquid conficiendũ bonum, cuiuſmodi erant Apollonij Tyanei prædictiones. Goëtia vero fit per coactioné mortuorum etiã inuocatione: hinc enim dicta eſt à planctu, qui fit circa ſepulchrum. Pharmacia vero fit, cũ aliquid alicui porrigitur ſumẽdum ore, quod mortem fit allaturũ certis incantamentis præparatum. Magia & Aſtrologia à Maguſis originé duxerunt. Perſæ vero Magi ab indigenis quibuſdã nominantur, iidem & Maguſij. b Theurgiam.) Hæc eſt operatio diuina, Theurgia. quæ erat ſuperiorũ deorum, in qua cũ erratur, vt inquit Iamblichus, non tunc bona numina quæ optantur, occurrunt, ſed deteriora, & plane mala prætexta bonorũ. Idcirco oportet cum primis in ea, ne à ritu vetere ſacerdotũ latũ vnguẽ diſcedatur. c Quos & maleficos vulgus appellat.) Plerique veterum exiſtimarunt incantationes naturaliter non obeſſe, ſed vnumquemque cogitatione & imaginatione ſua ſemetipſum incantare. Plato lib. xj. de legibus, corporibus lædi corpora, hoc ex natura ipſa eſſe dicit. ſed veneficiis quibuſdã magicis, & incãtamentis, vinculis quoq; vt vocant, & his qui nocere tentant perſuaſum eſt, id ſe poſſe, & aliis lædi ſe quoq; poſſe goëtia. Naturã vero quẽadmodũ iſta ſe habeãt, non facile eſt cognoſcere, nec perſuaderi vulgo, etiã ſi quis norit animis hominũ opinione illa imbutis ineſſe vim imaginib⁹ occultã. Quocirca hãc legẽ fert: ὃς ἂν φαρμακεύσῃ τινὰ ἐπὶ βλάβῃ, μὴ θανασίμῳ, μήτε αὐτοῦ, μήτε ἀνθρώπων τῶν ἐκείνου, βοσκημάτων δὲ ἢ σμηνῶν, εἴτε ἄλλην βλάβην, εἴτ' οὖν θανάσιμον, ἐὰν μὲν ἰατρὸς ὢν τυγχάνῃ, καὶ ὄφλῃ δίκην φαρμάκων, θανάτῳ ζημιούσθω. ἐὰν δὲ ἰδιώτης, ὅ,τι χρὴ παθεῖν, ἢ ἀποτίσαι τιμάτω περὶ αὐτοῦ τὸ δικαστήριον. ἐὰν δὲ καταδέσεσιν, ἢ ἐπαγωγαῖς, ἢ τισιν ἐπῳδαῖς, ἢ τῶν τοιούτων φαρμακειῶν ὡντινωνοῦν δόξῃ ὅμοιος εἶναι βλάπ-

G τοῦτο, ἐὰν μὲν μάντις ὤν, ἢ τερατοσκόπος τεθνάτω. ἐὰν δὲ ἄνευ μαντικῆς ὢν τῆς φαρμακείας ὄφλῃ, ταυτὸν καὶ τοῦτο γιγνέσθω. περὶ δὲ ὧν ἂν αὐτὸς τιμάτω τὸ δικαστήριον, ὅ τι ἂν αὐτοῖς δέῃ αὐτὸν παθεῖν, ἢ ἀποτίνειν, hoc eſt: Quiſquis aliquẽ venenis læſerit, ſi nõ letaliter, neq; eũ ipſum, nec quenquã de eius familia, ſed vel pecus, vel aluearia, ſeu noxã dederit, ſeu aliter affecerit quàm morte, ſi medicus ſit, & veneficij fuerit conuictus, extremo ſupplicio pœnam luito: ſin inſcius ſit, iudices quid ipſum aut pati ergo aut ſoluere par ſit, æſtimanto. Si quis vero vinculis, aut illectamẽtis, vel incantationibus, aut eiuſmodi quibuſcunq; veneficiis nocens ſimilis iudicatus fuerit: ſi vates ſit, aut prodigiorum conſultus, morte plectitor: ſin earum artium expers, veneficiũ feciſſe pronunciatum ſit, & de hoc quoq; conſiliũ iudiciũ, qua pœna vel mulcta afficiendus ſit cenſeto. Porphyrius libro de animaliũ abſtinentia ſecundo, ſic inquit: Per contrarios vero dæmones vniuerſum efficitur veneficium. Hos itaque, maxime horumq; ducẽ, honorare ſolent, qui mala veneficiis inferunt. Hi ſanè dæmones omniformibus figuris, imaginibuſq; abundant, prodigiorumq; machina ſtrenue fallũt. Horum opera infœlices φίλτρα amatoriaq; maleficia machinantur. Omnis enim intemperantia, ſpeſq; diuitiarum, atq; gloriæ per hos inualeſcit, præcipue vero deceptio. Mendacium enim propriũ eſt eiuſmodi dæmonũ. d Cunctanter tamen & pudibunde.) Nam videt nõ deeſſe his ſacris ſuas fallacias dæmonum, qui ſa nobis oſtentant, venditantq;, fraudantq; votis, qui rite ſunt eis operati. Sed Iamblichus homo initiatus, & vt ipſe putat religioſior, non oportere artem sacrã damnari, inquit, tot ſeculis vſu & magno labore comprobatã, quod interdũ imponat vtentibus. Quocirca ſacerdotes diſtinguere ſpiritus decere regulis ordinis, & meminiſſe iactantiã in bonis ſpiritibus nullam eſſe. e Sed ſpiritali.) In qua ſunt imagines ab externis ſenſibus ad interiores profectæ, in quibus eſt primus ſenſus communis, deinde phantaſia, tum æſtimatio, & memoria, quæ nobis cum brutis cõmunia ſunt, receptacula prima eorũ, quæ per ianuas ſenſuum ſunt admiſſa, quibus accedit mens, & acutum illud rationis iudiciũ, quo ſcrutatur, perpenditq; ſingula: vbi ſunt duo intellectus, recipiẽs, qui dicitur poſſibilis, & agens, voluntas deinceps ſequitur. f Quas teletas vocant.) Dixi alibi teletas eſſe perfecta ſacrificia, & τέλεια quibus nihil deeſt. g Aethereos vel empyreos.) Plato in Epinomide, vt à principe gentis illius philoſophorũ exordiar, primũ genus diuorum facit illud inuiſibile: ſecundũ, quod cœlo rotæ ſparſum eſt, oculiſq; vſurpatur. Tertium eſt dæmonũ, neq; id ſimplex: nam alios dæmonas æthereos, qui ſunt ex puriore quadã ſubſtantia, ponit. Alios aëreos ex craſſiore, nec illos nec hos eſſe in totũ aſpectabiles. Eſſe quoq; aqueos, quos ſemideos vocari placet: hi aliàs cernuntur, aliàs aciem noſtri obtutus fraudant: nam & quũ ſpectantur, exiliter cognitu admirationem pectoribus intuentium incutiunt. Pſellus ex Marco homine in dæmonum cultu peritiſſimo ſcribit, ſex eſſe dæmonũ genera. Primum lingua Barbara nominari bælchureon, id eſt, igneum: quod circa ſubliniorem aërem peruagari dicit. Omne namq; dæmonium ex lunaribus regionibus, velut ex templo profanum aliquid exterminari. Secũdum vero genus, quod in aëre propinquo nobis oberrat, quòd & à multis proprie aereum nominatur. Tertium terrenum, quod plurimum circa terrã verſatur, terreniſq; aduerſatur multis rationibus atq; machinis. Quartũ aquatile & marinũ, quod humoribus ſe immergit, ac libenter circa lacus & fluuios habitat, multoſq; perdit aquis, & in mari fluctus excitat, ac tempeſtates nauigiaque viris onuſta funditus ſubmergit, multóſque vndis obruit. Quintum ſubterraneum, quod habitat ſub terra, inuaditq; qui puteos effodiunt, & metalla efficit, hiatus terræ & fundamenta concutit, flammiuomos ventos ſuſcitat. Sextum & vltimum eſt lucifugum, inperſcrutabile, ac penitus tenebroſum, paſſionibuſq; frigidis violenter res perdens. Eſſe vero dicebat hæc omnia dæmonum genera ſic affecta, vt & deos oderint, & hominibus aduerſentur, ſed aliud alio peius. Hæc Pſellus, qui quemadmodum dæmones hominum generi, & imponant, & noceãt, pluribus ex-
I plicat. Nobis deſtinatam egredi breuitatem, non eſt animus. Porphyrius in libris Reſponſorum ex Apollinis oraculis, alios deos cœleſtes ponit, alios æthereos, quoſdam aëreos, nonnullos aqueos. Terreſtres quoque & infernos: docétque, quibus quiſque ſit hoſtiis placidus. Terreſtres furuis quadrupedibus ſuper aras: inferni, furuis quoque, ſed in cauernis terræ: marini, volantibus furuis in mare proiectis: aërei, volatilibus itidem, ſed caſtis & candidis. Cœleſtes &ætherei, candidis victimis, quæ non ſunt abſumendæ, & alia inſana eòdem ſpectantia. Neque hæc ſunt recentiorum, ſed iam inde ab Orpheo quoque, & etiam Mercurio deriuata. Iamblichus enim ſcribit Mercurium de empyreis diis libros centum reliquiſſe, de æthereis totidem, de cœleſtibus vero mille. Proclus dæmones diuidit in quinque nõ diuerſas ſpecies, ſed velut præfecturas: nam ex muneribus, quę gerunt diſtinguit: & de his quidem rebus ſatis, vt puto. Auguſt. namq; à Porphyrio diuos empyreos, igneos vocat, quos nec ipſe Porphy. nec Plato à cœleſtibus videtur ſeparare, qui igneæ ſunt naturæ.

De theurgia, quæ falſam purgationem animis dæmonum inuocatione promittit. *Caput X.*

ECce nunc alius Platonicus, quem doctiorem ferunt, Porphyrius, neſcio per quam theurgicã diſciplinam etiam ipſos deos obſtrictos paſſionibus & perturbationibus dicit. Quoniã ſacris precibus adiurari, terreriq; potuerunt, ne præſtarent animæ purgationem: & ita terreri ab eo qui imperabat malum, vt ab alio qui poſcebat bonum, per eandem artẽ theurgicam ſolui illo timore non poſſent, & ad dandum beneficium liberari. Quis nõ videat hæc omnia fallaciom K dæmonum eſſe commẽta, niſi eorũ miſerrimus ſeruus, & à gratia veri liberatoris alienus? Nã ſi hæc apud deos agerentur bonos, plus ibi vtiq; valeret beneficus purgator animæ, quàm maleuolus impeditor. Aut ſi diis iuſtis, homo pro quo agebatur, purgatione videbatur indignus, eõ vtique ab inuido territi, nec, ſicut ipſe dicit, per metum valentioris numinis impediti, ſed iudicio libero id negare debuerunt. Mirum eſt autem, quod benignus ille Chaldæus, qui theurgicis ſacris animã purgare cupiebat, non inuenit aliquẽ ſuperiorem deum, qui vel plus terreret, atque ad benefaciẽdum cogeret territos deos, vel ab eis terrentem cõpeſceret, vt libere benefacerent: ſic tamen theurgo bono ſacra defuerunt, quibus ipſos deos quos inuocabat, animæ purgatores prius ab illa timoris peſte purgaret. Quid enim cauſæ eſt, cur deus potẽtior adhiberi poſſit, à quo terreantur, nec poſſit à quo purgentur? An inuenitur deus, qui exaudiat inuidum, & timorem diis incutiat, ne benefaciãt: nec inuenitur deus, qui exaudiat beneuolum, & timorem diis auferat, vt benefaciant? O theurgia præclara, ô animæ prædicanda purgatio, vbi plus imperat immunda inuidentia, quàm impetrat pura beneficẽtia: immunda vero ma L lignorum ſpirituum cauenda & deteſtanda fallacia, & ſalutaris audienda doctrina. Quod enim, qui has ſordidas purgationes ſacrilegis ritibus operãtur, quaſdam mirabiliter pulchras, ſicut iſte commemorat, vel angelorum imagines, vel deorum, tanquam purgato ſpiritu vident: ſi tamen vel tale aliquid vident, illud eſt, quod Apoſtolus dicit: Quoniam Satanas[a] transfigurat ſe velut angelum lucis. Eius enim ſunt illa phantaſmata, qui miſeras animas multorum, falſorumq; deorum, fallacibus ſacris cupiens irretire, & à vero veri dei cultu, quo ſolo mundantur & ſanantur auertere: ſicut de Proteo dictum eſt.[b] Formas ſe vertit in omnes, hoſtiliter inſequens, fallaciter ſubueniens, vtrobique nocens.

QVoniam Satanas.) Hoc idẽ nec Porphyrius, nec Iamblichus potuerunt diſſimulare. Porphyrius in ſecundo libro de ſacrificiis: Mendaciũ enim proprium eſt eiuſmodi dæmonum: dij enim videri volunt, ac poteſtas ipſa eis præſidens deus maximus vult haberi. Et ante: Aſſumunt, inquit, ſibi aliorum deorũ facies. Et Iamblichus: Mali enim ſpiritus in ſimilitudinem bonorũ ſe ſæpe transformant, iactabundiq; veniunt, & ſupra quàm ſunt, ſibi arrogant. b Sicut de Proteo dictum eſt.) Quarto Georgicorũ Virg. Proteum Heſiodus filium facit Oceani & Thetydis, maximũ vatem. &, ſicut de illo Virg. inquit, nouit omnia quæ ſunt, quæ fuerant, quæ mox ventura trahitur. Ab Homero coactus fingitur, vt ventura Agamemnoni caneret, M ſicut à Virgilio Ariſteo. Valerius Probus Aegyptiũ fuiſſe ſcribit, & propter crudelitatem Buſirim dictum, etſi Virgilius Palleniũ facit, quę eſt vrbs in Macedonia. Seruius hic natum eſſe, cæterũ in inſula Carpato regnaſſe, putat ex Virg. ſententia. Herodotus in Euterpe Memphitem ſcribit, quo rege Alexander & Helena in Aegyptum venerunt, eoſq; ille quòd adulteri eſſent, ſupra tres dies in regno ſuo eſſe vetuit. Diodorus lib. ij. quem Græci Protea, Aegyptios Cetea dixiſſe tradit, regnaſſeq; in Aegypto tẽpore belli Troiani, peritum ſyderum, & multarum artium. Fingitur ſolitus mutare ſe in omnes animantiora, ſtirpiumq; formas, quod earum naturas facile tum aſtrorum ſcientia, tum etiam vſu & conſuetudine ſacerdotum didicerit. His etiam accedit, quod cum Aegyptij reges in capite pro inſignibus priorem vel leonis, vel tauri, vel draconis partem geſtarẽt, interdum arborem, aut ignem, locum dedit Græcis hominibus commento. Suſpicor illum hæc ſubinde inſignia mutaſſe.

De epiſtola Porphyrij ad Anebuntem Aegyptium, in qua petit de diuerſitate dæmonum ſe doceri. *Caput XI.*

MElius ſapuit iſte Porphyrius, cum ad Anebuntem[a] ſcripſit Aegyptium, vbi conſulenti ſimilis & quærẽti, & prodit artes ſacrilegas, & euertit. Et ibi quidem omnes dæmones reprobat, quos dicit ob imprudentiam trahere humidũ vaporẽ[b] & ideo non in æthere, ſed in aëre eſſe ſub luna atque in ipſo lunæ globo. Veruntamẽ nõ audet omnes fallacias, & malicias, & ineptias,[*] quibus merito mouetur, oĩbus dæmonibus

[*] *aliàs, maliciosas ineptias.*

A dæmonibus dare. Quoſdam nanque benignos dæmones more appellat aliorum, cum omnes generaliter imprudentes eſſe fateatur. Miratur autem quod non ſolum dij alliciantur victimis, ſed etiã compellantur, atque cogantur facere quod homines volunt, etſi corpore & incorporalitate dij à dæmonibus diſtinguuntur, quo modo deos eſſe exiſtimãdũ ſit ſolem & lunam, & viſibilia cætera in cœlo, quæ corpora eſſe non dubitat. Et ſi dij ſunt, quomodo alij benefici, alij malefici eſſe dicantur, & quomodo incorporalibus cum ſint corporei coniungantur. Quærit etiam veluti dubitans, vtrum in diuinantibus, & quædam mira facientibus animæ ſint potentiores: an aliqui ſpiritus extrinſecus veniant, per quos hæc valeant. Et potius venire extrinſecus conijcit, eo quod lapidibus, & herbis [c] adhibitis, & alligent quoſdam, & aperiant clauſa oſtia, vel aliquid eiuſmodi mirabiliter operentur. Vnde dicit alios opinari [d] eſſe quoddam genus, cui exaudire ſit proprium, natura fallax, omniforme, multimodũ, ſimulans deos & dæmones, & animas defunctorum, & hoc eſſe quod efficiat hæc omnia, quæ videntur bona eſſe vel praua: cæterum circa ea quę vere bona ſunt, nihil opitulari, immo vero iſta nec noſſe, ſed & male † cõciliare, & inſimulare atque impedire nonnũquam virtutis ſedulos ſectatores,

†Talias mala.

B & plenum eſſe temeritatis, & faſtus, gaudere nidorib[9], adulationibus capi, & cætera quæ de hoc genere fallacium malignorumq; ſpirituum, qui extrinſecus in animam veniunt, humanoſq; ſenſus ſopitos vigilantéſve deludunt, non tanquam ſibi perſuaſa confirmat, ſed tam tenuiter ſuſpicatur, aut dubitat, vt hæc alios aſſerat opinari. Difficile quippe fuit tanto philoſopho cunctam diabolicam ſocietatem vel noſſe, vel fidenter arguere, quam quælibet anicula Chriſtiana nec noſſe cũctatur, & liberrime deteſtatur. Niſi forte iſte, & ipſum ad quem ſcribit Anebuntem, tanquam talium ſacrorũ præclariſsimum antiſtitem, & alios talium operũ tanquam diuinorum, & ad deos colendos pertinentium admiratores verecundatur offendere [e]. Sequitur tamen & ea velut inquirendo commemorat, quæ ſobrie conſiderata tribui non poſſunt, niſi malignis & fallacibus poteſtatibus. Quærit enim cur tãquam [f] melioribus inuocatis, quaſi peioribus imperetur, vt iniuſta hominis præcepta exequantur: cur attrectatum re venerea non exaudiant imprecantem, cum tamen ipſi ad inceſtos

C quoſque concubitus quoſlibet ducere non morentur: cur ab animantibus ſuos antiſtites oportere abſtinere denuncient, ne vaporibus profecto corporeis polluantur: ipſi vero, & alijs vaporibus illiciantur, & nidoribus hoſtiarum: cumq; à cadaueris contactu prohibeatur inſpector [g], plerunque illa cadaueribus celebrentur: quid ſit, quod non dæmoni vel alicui animæ defuncti, ſed ipſi ſoli & lunæ [h] aut cuicunq; cœleſtium, homo cuilibet vicio obnoxius intendit minas, eoſq; territat falſo, vt eis extorqueat veritatem. Nam & cœlum ſe colliderc cõminatur, & cætera ſimilia homini impoſsibilia, vt illi dij tanquam inſipientiſsimi pueri, falſis & ridiculis comminationibus territi, quod imperatur efficiãt. Dicit etiã ſcripſiſſe Chæremonem quendã talium ſacrorũ, vel potius ſacrilegiorũ peritũ, ea quæ apud Aegyptios ſunt celebrata rumoribus, vel de Iſide, vel de Oſiride [i] marito eius, maximam vim habere cogẽdi deos, vt faciant imperata, quando ille qui carminibus cogit ea ſe prodere vel euertere comminatur: vbi ſe etiam Oſiridis membra diſsipaturum terribiliter dicit, ſi facere iuſſa neglexerint. Hæc atque huiuſmodi vana & inſana diis hominem minari, nec quibuſlibet, ſed ipſis D cœleſtibus & ſyderea luce fulgentibus, nec ſine effectu ſed violenta poteſtate cogentem, atq; his terroribus ad facienda quæ voluerit perducentem, merito Porphyrius admiratur: imò vero ſub ſpecie admirantis & cauſas rerum talium requirentis, dat intelligi, illos hæc agere ſpiritus, quorum genus ſuperius ſub aliorum opinatione deſcripſit, non vt ipſe poſuit natura, ſed vicio fallaces, qui ſimulant deos & animas defunctorũ, dæmones autem nõ, vt ait ipſe, ſe ſimulant, ſed plane ſunt. Et quod ei videtur herbis & lapidibus & animantibus & ſonis certis quibuſdã, ac vocibus, ac figurationibus, atq; figmentis, quibuſdam etiã obſeruatis in cœli conuerſione [k] motibus ſyderum, fabricari in terra ab hominibus poteſtates idoneas variis effectibus exequendis, totum hoc ad eoſdem ipſos dæmones pertinet ludificatores animarum ſibimet ſubditarũ, & voluptaria ſibi ludibria de hominum erroribus exhibentes. Aut ergo reuera dubitans & inquirens iſta Porphyrius, ea tamen commemorat, quibus conuincantur & redarguantur: nec ad eas poteſtates, quæ nobis ad beatam capeſſendam fauẽt, ſed ad deceptores dæmones pertinere mõſtrentur, aut vt meliora de philoſopho ſuſpicemur: eo modo voluit hominem Aegyptium talibus erroribus E deditum, & aliqua magna ſe ſcire opinantem, non ſuperba quaſi authoritate doctoris offendere, nec aperte aduerſantis altercatione turbare, ſed quaſi quærentis & diſcere cupientis humilitate ad ea cogitanda conuertere, & quàm ſint contemnenda vel etiam deuitanda monſtrare. Denique prope ad epiſtolæ finem petit ſe ab eo doceri, quæ ſit ad beatitudinem via ex Aegyptia ſapientia. Cæterum illos quibus conuerſatio cum diis ad hoc eſſet, vt ob inueniendum fugitiuum, vel prædium comparandum, vel propter nuptias, vel mercaturam, vel quid huiuſmodi, mentem diuinam inquietarent, fruſtra eos videri dicit coluiſſe ſapientiam. Illa etiam ipſa numina, cum quibus conuerſarentur, & ſi de cæteris rebus vera prædicerent, tamen quoniã de beatitudine nihil cautum, nec ſatis idoneum monerent, nec deos illos eſſe, nec benignos dæmones, ſed aut illum, qui dicitur fallax, aut humanum omne commentum. Verum quia tanta & talia geruntur his artibus, vt vniuerſum modum humanæ facultatis excedant, quid reſtat, niſi vt ea quæ mirifice tanquam diuinitus prædici vel fieri videntur, nec tamen ad vnius dei cultum re- F feruntur, cui ſimpliciter inhærere fatentibus quoque Platonicis, & per multa teſtantibus ſolum beatificum bonum eſt, malignorum dæmonum ludibria, & ſeductoria impedimenta, quæ vera pietate cauenda ſunt, prudenter intelligantur.

Cvm ad Anebuntem.) Aliter, ad Anebonem. b Humidum vaporem.) Delectari quoque dicit libamine nidoréque carnium, quibus ſpiritale corpus ſolet pingueſcere. viuit nanque vaporibus, & fumigationibus, variéque admodum, vt par eſt, per varia nidoréque ſanguinis & carnium vires aſſumit. Iamblichus verior dæmonum cultor, cum hæc omnia videret ad declarandam dæmonum naturam tendere, omnia negauit. Nam Porphyrius aperte erat teſtatus, hos qui victimis cæſis delectantur, malos eſſe dæmones, & mẽdaces: quocirca & in libris Reſponſorum illos omnes diuos, tum cœleſtes, tum æthereos, aereos, marinos, terreſtres, infernos, quibus ſacra fieri Apollo ex animantibus iuſſerat, bonos eſſe deos negat, ſed nefarios dæmones, qui ſanguine & cadaueribus teneantur. Ita vt manifeſto appareat, iactari eum inter veritatẽ & receptã conſenſu hæreſis opinationẽ, vt nec bonos affirmare poſſit, nec malos omnes audeat, veritus condiſcipulos, & authoritatẽ diſciplinæ, ipſumq; nigrũ Plutonẽ. c Eo quod lapidib⁹ & herbis.) Miratur Porphyrius deos vſqueadeo inſeruire hominibus, vt vates etiã per farinã vaticinentur. Cui admirationi, quæſtioniq́ue reſpondet, vt cæteris facit, Iamblichus magnificorum verborum contextu: quæ facile eſt vnicuiq; colligere, ſed quid dicat intelligere, vel qua ratiõe dicat, probabiliter ſuadere, nõ facile, nec ipſi quidẽ Iamblicho, nec omnib⁹ Aegyp-

G tiis impoſtoribus. Eadeſſu, inquit, poteſtatis, & bonitatis, & cauſa continente in ſe omnia. miſera poteſtas deorum, ſi farina ducitur: inepta bonitas, ſi aliam rationem benignitatis non inuenit: abiecta & obnoxia natura, ſi ita rerum cauſis comparatum eſt, vt farinam nequeat contemnere? quod ſi poſſunt, cur non malunt bonam mentem, quàm bonā farinam? aut cur non potius indicant ſe farina non moueri, & ea poſita nō venire, remota venire. d Vnde dicit alios opinari.) Ipſe idem Porphyrius lib. ij. de abſtinen. animali. à prauis dæmonibus non modo vulgus eſſe deceptū ſcribit, ſed philoſophos quoq; eruditos & diſertos, qui eloquētia ſua multos alios in ſimilem errorem pertraxerunt. Violenti enim ſunt dæmones, & fallaces, ſimulatores, diſsimulatoreſq;, cultumq; deorū ad ſeipſos transferre ſtudent. Nam nullum eſt malorum genus, quo non delectentur: & deorum induti perſonam in errorem ac ſtultitiam impuliſſe nos gaudēt. Tales ſunt & animæ mortuorum, quę vitiis oppletæ, è corpore migrarūt. Afflictantur enim adhuc iræ & cōcupiſcentiæ perturbationibus, & in naturam conuerſæ dæmonum ſimiles illorum redduntur, noxiæ & turbulētæ. In varias quoque ſeſe vertunt formas, ac modo conſpicuas ſe oculis præbent, modo recondunt. Ita eludunt aciem, tum intuentium, tum etiam cogitantium. Vtrique dæmones plebem ducūt cupidine opum, potentiæ, voluptatum, & inanis gloriæ. Hinc ſeditiones naſcuntur, hinc rixæ, hinc bella. Et quod omnium ſceleſtiſ. eſt, hiſce rebus optimos quoq; deos oblectari perſuadere vulgo conantur. Quibus aſſenſa poëſis dulcedine ſermonis multos mortales cepit. Hæc & alia ibidem complura, non quærens iam, & ſubdubitans, vt in epiſtola ad ſacerdotem, ſed tanquā in opere doctrinæ ſuæ, quid ſentiat, aperiens. e Admiratores verecundatur offendere.) Philoſophos in opinionibus de natura dæmonum falſos eſſe ait, alios aliorum gratia, nōnullos multitudinis opinione ductos. f Quæri enim cur tanquam.) Atqui de his locuturus diſertis verbis præfatur deos vocari, malos autem eſſe dæmonas. Sic enim orditur: περὶ τῶν θεῶν μὲν καλουμένων, πονηρῶν δὲ ὄντων δαιμόνων. g Prohibeatur inſpector.) Ἐπόπτης, vocabulum eſt ad initiatos rebus ſacris pertinens. h Sed ipſi ſoli & lunæ.) Sic illa maga Theſſalis apud Lucanū in vj. iactat ſe poſſe quoſcunque velit in actus inuitos præbere deos. i Vel de Iſide, vel de Oſiride.) Et hi ſol & luna ſunt. Sacra illa recondita & arcana venerāda cum ſint turpiſsima flagitiorum ac ſcelerum plena, aut timent dæmones euulgari, qualia ſunt Cereris: nā Iſis eſt Ceres: aut certe ficto timore belle animis hominum imponunt, & miſerandi erroris fructū capiunt. Atque hęc de Iſide & Oſiride ad inferna quoque ſacra ſpectāt. Nam Porphyrius ipſe in libro reſponſorum maximum dæmonum Serapim nominari dicit, qui eſt Oſiris apud Aegyptios, & apud Græcos Pluto, cuius ſymbolum eſſe dicit tricipitem canem, hoc eſt, malum dæmonem, qui inuenitur in tribus elementis, aëre, aqua, & terra. Eius Iſis eſt Proſerpina, & Hecate: vnde manifeſtum eſt de arcanis Erebi hæc intelligi, quæ magnam vim in magicis & excantationibus habent. Has minas & lunæ, & diis inferis, & ſacris deæ Eleuſinæ intentatas Lucā. attingit lib. vj. verbis Erichthūs.

H (margin letter beside the line beginning “της, vocabulum”)

Miratur Erichtho

Has fatis licuiſſe moras, iratáque morti
Verberat immotum viuo ſerpente cadauer.
Pérque cauas terræ, quas egit carmine rimas,
Manibus illatrat, regníque ſilentia rumpit:
Tiſiphone, vociſque meæ ſecura Megæra,
Non agitis ſæuis Erebi per inane flagellis
Infœlicem animam? iam vos ego nomine vero
Eliciam, Stygiáſque canes in luce ſuperna
Deſtituam, per buſta ſequar, per funera cuſtos
Expellam tumulis, abigam vos omnibus vrnis.
Téque deis, ad quos alio procedere vultu
Ficta ſoles Hecate, pallenti tabida forma
Oſtendam, faciémque Erebi mutare vetabo,
I Eloquar immenſo terræ ſub pondere, quæ te
Contineant Ennæa dapes, quo fœdere mœſtum
Regem noctis ames, quæ te contagia paſſam
Noluerit reuocare Ceres tibi peſsime mundi
Arbiter immittam ruptis Titana cauernis
Et ſubito ferire die.

Porphyrius idē in reſponſis Hecaten inducit coactā reſpondentē mago.

Τίπτε δέ χατίζων
Θειοδάμας ἐνάτην με θέην ἐπιδεῦσας ἀνάγκαις
Dic tibi quid nobis opus eſt, cur viribus ipſe
Theodame iecisti. & Apollo in eandem ſententiā vinctum ſe neceſsitate confitetur, & dicturum inuitum.
Κλῦθί μευ οὐκ ἐθέλοντος ἐπεί μ᾽ ἐπέδησας ἀνάγκῃ.
Et poſt paulùm ſolui clamat,
Λύετε λοιπὸν ἄνακτα.

Iamblichus in myſteriis ſcribit narrare Porphyrium ſacerdotes conſueuiſſe violentis quibuſdā minis aduerſum ſuperos vti: veluti niſi vos ita feceritis, vel contrà, ſi feceritis aliquid, cœlos confringā, vel occulta Iſidis patefaciam, vel arcanū in abyſſo recōditum diuulgabo: aut ſiſtam barim, id eſt, nauem quandā apud Aegyptios ſacrā, aut membra Oſiris Typhoni diſpergā. Ipſe vero Iamblichus negat in deos cœleſtes eiuſmodi minas dirigi, ſed eſſe in mundo genus quoddā poteſtatum valde diuiſum, & indiſcretum, & inconſideratū, quod accipit quidem ab alio rationem ſiue ſermonem, extrinſecus, ſed propria intelligentia nequaquā, neq; verum à falſo, neq; poſsibile diſcernit ab impoſsibili. Hoc itaq; genus minitationibus laceſsitum protinus irritatur, & efficit, quod iubetur. Forſitan hoc iſtud eſt, quod per imprudentiā Porphyrius aliquid velle ait. Iamblichus perſequitur, quid illę minę ſibi velint, ex eo petat, qui deſiderat. k Quibuſdam etiā obſeruatis in cœli conuerſione.) Nam ipſe Porphyrius etiā ex Chæremone res aſtronomię incōprehenſibiles eſſe dicit humanis mentibus. Traduntur ergo à malis dæmonibus, vt reliqua omnia vaticinia, ſicut Porphyrius loquitur, in quo aduerſus eſt ei Iamblichus, vt in hac ferè tota de ratione dæmonū diſputatione. Conatur enim pro Anebone Porphyrio reſpondere, homo prodigioſæ ſuperſtitionis, & diſciplinæ. K

De miraculis, quæ per ſanctorum angelorum miniſteriū deus verus operatur. *Caput XII.*

PORrò autem quæcūque miracula, ſiue per angelos, ſiue quocūnq; modo ita diuinitus fiūt, vt dei vnius, in quo ſolo beata vita eſt, cultum religionemq; commendent, ea vere ab eis, vel per eos, qui nos ſecūdum veritatē pietatemq; diligunt, fieri ipſo deo in illis operante credendum eſt. Neque enim audiēdi ſunt, qui deum inuiſibilē viſibilia miracula operari negant, cum ipſe etiam ſecundum ipſos fecerit mundum, quem certe viſibilem negare nō poſſunt. Quicquid igitur mirabile fit in hoc mundo, profecto minus eſt, quàm totus hic mundus, id eſt, cœlum, & terra, & omnia quæ in eis ſunt, quæ certe deus fecit. Sicut autem ipſe qui fecit, ita modus, quo fecit occultus eſt, & incomprehenſibilis homini. Quanuis itaq; miracula viſibilium naturarum videndi aſsiduitate viluerint, tamē cum ea ſapienter intuemur, inuſitatiſsimis, rariſsimiſq; maiora ſunt. Nam & omni miraculo, quod fit per hominem, maius miraculū eſt homo. a Quapropter deus qui fecit viſibilia cœlum & terram, non dedignatur facere viſibilia miracula in cœlo, vel in terra, quibus ad ſe inuiſibilem colendum excitet animā adhuc viſibilibus deditam: vbi vero & quando faciat, incōmutabile conſilium penes ipſum eſt, in cuius diſpoſitione b iam tempora facta ſunt, quæcunque futura ſunt. Nam temporalia mouens, temporaliter nō mouetur: nec aliter nouit faciēda, quàm facta: nec aliter inuocātes exaudit, quàm innocatutos videt. Nam & cum exaudiunt angeli eius, ipſe in eis exaudit, tanquam in vero, nō manufacto templo ſuo, ſicut in omnibus ſanctis ſuis eius, quæ temporaliter fiunt iuſſa, æterna eius lege conſpecta. L

Maius miraculum eſt homo.) Apud Mercurium verbū eſt frequenter repetitum, magnū miraculum hominem eſſe. b In cuius diſpoſitione.) De ſcientia dei, inquit Paulus, omnia eſſe oculis eius aperta, & nuda. Tēpora enim omnia ſunt præſentia deo, nihil venturum, nihil tranſactum. De rebus ergo vniuerſis naſcituris, ac de præſentibus, ſic agit, ſic cognoſcit: neq; ille vt nos ab heſterno die tranſit in hodiernum, ab iſto in craſtinum veniet. Non recipit has anguſtias vel illa potētia, vel illa eſſentia. Pręſens illi eſt tota ſua æternitas, quāto magis hęc noſtra per exigua tēpora? & tamen qui mētes creauit noſtras, tempus etiā cōdidit noſtris captibus aptum, & qui quemadmodū nos videmus videt, non tamen ſicut nos videt, aut nouit. Præſtabit hic in tanta materia philoſophari non deficiente argumento, an cum Paulo in admirationem exclamare? O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ! M

De inuiſibili deo qui ſe viſibilem ſæpe præſtitit, non ſecundum quod eſt, ſed ſecundū quod poterant ferre cernentes. *Caput XIII.*

NEc mouere debet, quod cum ſit inuiſibilis, ſæpe viſibiliter patribus a appar uiſſe memoratur. Sicut enim ſonus, quo auditur ſententia in ſilentio intelligentiæ cōſtituta, nō eſt hoc quod ipſa, ita & ſpecies, qua viſus eſt deus in natura inuiſibili conſtitutus, nō erat quod ipſe. Veruntamen ipſe in eadem ſpecie corporali videbatur: ſicut illa ſententia in ipſo ſono vocis auditur: nec illi ignorabant inuiſibilem deū in ſpecie corporali nequaquā ſe b poſſe videre. Nā & loquebatur cū loquēte Moyſes, & ei tamen dicebat: Si inueni gratiā ante te, c oſtēde mihi temetipſum, ſciēter d vt videā te. Cū igitur oporteret dei legē in edictis angelorum terribiliter dari, nō vni homini paucíſve ſapiētibus, ſed vniuerſæ genti & populo ingēti, coram eodē populo magna facta ſunt in mōte, vbi lex per vnum dabatur, cōſpiciente multitudine metuenda ac tremenda, quæ fie-

A quæ fiebant. Non enim populus Iſraël ſic Moyſi credidit, quemadmodũ ſuo Lycurgo Lacedæmonij,[e] quod à Ioue ceu Apolline leges quas cõdidit, accepiſſet. Cum enim lex dabatur populo, qua coli vnus iubebatur deus, in conſpectu ipſius populi, quantum ſufficere diuina prouidentia iudicabat, mirabilibus rerum ſignis & motibus apparebat, ad eandem legem dãdam creatori ſeruire creaturam.

Deus an viſus à patribus. a SAepe viſibiliter patribus.) Ioannes in Euangelio deum à nemine vnquam viſum ſcribit. Idẽ Apoſtolus Paulus cõfirmat. ſed Iacob ſe vidiſſe dominum facie ad faciem aſſeuerat. & de Moſe ſcriptum eſt Exodi xxxiij. quod loquebatur cum domino facie ad faciem, ſicut amicus cum amico ſuo ſolet loqui: quod & multa alia ſacrorũ librorum loca videntur teſtari. Verum naturam dei eſſe homini viuenti inuiſibilem ita conſtat, vt fuerint plerique, qui ne angelos quidem & archangelos, eam cernere exiſtimarint, & prodiderint, vt docent Chryſoſtomus, & Gregorius. Viderunt igitur ſancti patres angelos tanta maieſtate formæ, vt facile diuinam eſſe intuentibus perſuaderetur: nam angelos patribus locutos, & per illos datam eſſe legẽ, Paulus eſt author ad Hebræos, Si enim ſermo qui per angelos dictus eſt, factus eſt firmus &c. Et Actuum vij. ait Stephanus Iudæos legem accepiſſe per diſpoſitionem angelorum. Et ſpecies illa dei non erat, qui ſpeciem nullam habet, quod Chryſoſtomus intelligi vult, quando dominus Iudæis negat eos vel ſpeciem dei vidiſſe, vel audiuiſſe vocem, qui ſpeciem ſe putabant vidiſſe dei, vt Exod. xix. ſcribitur, ſed viſibilis illa erat, & ſub ſenſum cadebat ſpecies iuſſu dei ab angelo confecta, tam ſuperans ſolitas à nobis ſpectari, vt diuina crederetur, & erat ad diuinitatem cernendam gradus. b Nequaquam ſe.) alibi, in ſpe-

B cie corporali quod ipſe nõ erat ſe videre. c Si inueni gratiam ante te.) Grego. xvij. libr. moral. in Iob: Sed patenter, inquit, datur intelligi, quod quam diu hic mortaliter viuitur, videri per quaſdã imagines poteſt deus, ſed per ipſam naturæ ſuæ ſpeciem non poteſt: vt anima gratia ſpiritus afflata per figuras quaſdam deum videat, ſed ad ipſam vim eius eſſentiæ nõ pertingat. Hinc eſt enim quod Iacob, qui deum ſe vidiſſe teſtatur, non niſi angelum vidit. Hinc eſt quod Moſes qui cum deo facie ad faciem loquitur, dicit: Oſtende mihi temetipſum manifeſte, vt videam te. Ex qua eius petitione colligitur, quod eum ſitiebat per incircunſcriptæ naturæ ſuæ claritatem cernere, quem iam cœperat per quaſdam imagines videre: tantum ille. Angelus vero domini legatus verbis eius à quo mittebatur, Moſi talia multum oranti reſpondet: Non poteris videre faciem meam: non videbit me homo & viuet. Ac paulum põſt videbis poſteriora mea, faciẽ autem meã videre non poteris. Itaque veſtigia à deo relicta in creaturis licet videre, & ex eis inuiſibilia dei cognoſcere: vt ille ſit eo amicior deo cui maiora & praeſtantiora intueri detur. Facies autem ipſa domini amplior, & celſior eſt, quàm vel in anguſtias noſtras poſſit intrare, vel in tantam humilitatem ſe demittere. Multo eſt aliud de colloquio dei: nec puto eſſe impium, aut abſurdum exiſtimare & olim cum patribus, & poſt Chriſtum natum cum multis ſanctorum locutũ eſſe deum ipſum dominum & authorẽ cœli & terræ: nihil enim in hoc affirmatur incõgruum immenſæ maieſtati, & eſt congruum infinitæ bonitati. Facies vero ita potuit videre vt Auguſtinus exponit. d Temetipſum ſcienter.) ex. Lxx. γνωστῶς ἴδωσε. e Suo Lycurgo Lacedæmonij.) Lycurgus Eunomi *Lycurgus.* Spartiatarum regis & Dionaſſæ filius, Polybitæ, ſeu vt eſt apud Plutarchum, Polydectæ regis frater fuit, quo mortuo regnauit, quo ad compertum eſt fratris coniugẽ vterum ferre. Tunc enim regno ceſſit infanti nõdum nato, ſi mas foret, quo in lucem edito prodicum eius, hoc eſt, tutorẽ egit, legeſq; Lacedæmoniis tulit, ſanè quàm ſeueras, & duras: támque ob

C cauſam Delphicum Apollinem authorẽ earum finxit. De Ioue ſunt etiã qui putent: propterea quod Lycurgus ſuſpiciones omnes & iurgia deuitans è patria diſceſſiſſet in Cretam, vbi aliquandiu egit vitam, conſuluiſſeq; putatur de legibus Iouem, in ea natum inſula, vbi & interiiſſe Lycurgum ſcribit Iuſtinus, tametſi nec de origine, nec de peregrinatione, nec de ratione legum ferendarũ, nec de morte ſatis inter rerum ſcriptores conueniat, vt Plutarchus inquit, de tempore quoque ambigitur, & fuerit ne vnicus Lycurgus. Timæus enim duos ponit, & quidem apud Lacedæmonios: nam de Thrace conſtat ac vtriuſq; res geſtas in alterum congeri, antiquiorémque vel vixiſſe cum Homero, vel nõ longe fuiſſe poſt eius tempora. De legibus atque inſtitutis Lycurgi nihil dicam, quoniam & hoc loco videtur alienum, & apud Xenophontem & Plutarchũ ſunt quàm pluſima, qui libri ſunt ferè in manibus.

De vno deo colendo, non ſolum propter æterna, ſed etiam propter temporalia beneficia, quæ vniuerſa in ipſius prouidentiæ poteſtate conſiſtunt. *Caput XIIII.*

SIcut autem vnius hominis, ita humani generis, quod ad dei populũ pertinet, recta eruditio, per quoſdam articulos temporũ tanquam ętatum profecit acceſſibus, vt à temporalibus ad æterna capienda, & à viſibilibus ad inuiſibilia ſurgeretur, ita ſanè vt etiã illo tempore quo viſibilia promittebantur diuinitus præmia, vnus tantum colendus cõmendaretur deus, ne mens humana vel pro ipſis terrenis vitæ tranſitoriæ beneficiis, cuiquam niſi vero animæ D creatori, ac domino ſubderetur. Omnia quippe quæ præſtare hominibus, vel angeli, vel homines poſſunt, in vnius eſſe omnipotentis poteſtate, quiſquis diffitetur, inſanit. De prouidentia certe Plotinus[a] Platonicus diſputat, eamq; à ſummo deo, cuius eſt intelligibilis atque ineffabilis pulchritudo, vſque ad hæc terrena[b] & ima pertingere floſculorum atque foliorum[c] pulchritudine cõprobat, quæ omnia quaſi abiecta & velociſſime pereuntia decentiſſimos formarum ſuarum numeros habere non poſſe confirmat, niſi inde formentur, vbi forma intelligibilis, & incommutabilis ſimul habens omnia perſeuerat. Hoc dominus Ieſus ibi oſtendit, vbi ait: Conſiderate lilia agri, quomodo creſcunt, non laborãt neque nent. Dico autem vobis, quia nec Salomon[d] in omni gloria ſua ſic amictus eſt, ſicut vnũ ex his. Quod ſi fœnum agri, quod hodie eſt, & cras in clibanum mittitur, ſic deus veſtit, quãto magis vos, modicæ fidei? Optime igitur anima humana adhuc terrenis deſideriis infirma, ea ipſa quæ temporaliter exoptat bona infima atque terrena vitæ huic tranſitoriæ neceſſaria, & præ illius vitæ ſempiternis beneficiis contemnenda, non tamen niſi ab vno deo expectare conſueuit, vt ab illius E cultu etiam in iſtorum deſiderio non recedat, ad quem contemptu eorum, & ab eis auerſione perueniat. *Matth. 6.*

a DE prouidentia certe Plotinus.) Libri ſunt de prouidentia Plotini quatuor, in quis oſtendit maxima & minima à deo principe naturæ adminiſtrari, tum etiam ab illo mundo intelligibili, qui eſt apud deum, hunc ſenſibilem eſſe procreatum, ſed ab origine ſua degenerãtem magis, quo inferius deſcendit, eſſeq; ab vno generatum nõ vere vnum, à ſimplici multiplicem, & diſperſum. b Vſque ad hæc terrena.) Nam non defuerunt, qui è cœlo non deſcendere dei prouidentiam exiſtimarent, quam opinionẽ video à quibuſdã Ariſtoteli attribui: de qua re quid ſentiã aliâs aperiã. Alij ſi quid in terris curant dij, non niſi maxima putent. Quemadmodũ maximi reges nõ ad quæuis ſe demittunt. Vnde ſunt illi verſus apud Lucanũ Cæſaris ad milites tumultuãtes: *Prouidentia dei.*

Nunquam ſe cura deorum
Sic premit, vt veſtræ vitæ veſtræq; ſaluti
Fata vacent, procerum motus hæc cuncta ſequuntur.
Humanum paucis viuit genus.

c Floſculorum atque foliorum.) Quorum vnum quodque tãta eſt forma, tam decenter aptum & coagmentatum, ita erumpit, ita adoleſcit, ita viuit, vt ab alio artifice fieri non poſſe, quàm à diuino res ipſa clamet, Proclus. Primum per omnia deſuper prouidentiam ad vltimum vſque procedere, ac ne minimum quidem ſui expers alicubi prætermittere. Sed quum habeamus ſententiam principis diſciplinæ Platonis, indigere non videmur ſectatorum dictis. Is ergo in Epinomide illud tenendũ eſſe ante alia dicit, prouidentiam diuinam, & maxima quæque & minima curare, qua de re ipſe diſputauerat in lib. de legibus x. copioſius. Eius diſputationis ſumma hæc eſt, Cum dij ſint, non conuenit eos eſſe ocioſos, curant ergo F res humanas: cúmque omniſcij ſint, etiam minima vident, & norunt: procul autem ab eis abeſt, & deſidia, & inertia, & ignauia, nec imbecilliores ſunt in paruis, nec putant indignum ſua maieſtate illa curare: nam ea certe gradus ſunt ad maxima. Curant igitur vniuerſa, & parua, & magna. d Quia nec Salomon.) Hieronymus hoc loco, reuera, inquit, quod ſericum, quę regum purpura, quæ pictura textricum, poteſt floribus comparari? quid ita candet, vt lilium? Violæ vero purpuram nullo ſuperari murice oculorum magis, quàm ſermonis iudicium eſt. Sic Hieronymus. Et profecto imitatrix naturæ ars nunquàm illius profectionem conſequitur, tametſi æſtimationibus noſtris precium vincat, quia aliquo vſque emulando progreſſa multum putatur effeciſſe.

De miniſterio ſanctorum angelorum, quo prouidẽtiæ dei ſeruiunt. *Capvt XV.*

SIc itaque diuinæ prouidentiæ placuit ordinare temporum curſum, vt quemadmodũ dixi, & in actibus Apoſtolorum legitur, lex in edictis angelorum[a] daretur de vnius veri dei cultu: in quibus & perſona ipſius dei, nõ quidem per ſuam ſubſtantiam, quæ ſemper corruptibilibus oculis inuiſibilis permanet: ſed certis indiciis per ſubiectam creatori creaturã, viſibiliter appareret, & ſyllabatim per trãſitorias temporum morulas, humanæ linguæ vocibus loqueretur, qui in ſua natura, non corporaliter, ſed ſpiritaliter *Act. 7.*

G taliter: non ſenſibiliter, ſed intelligibiliter: non temporaliter, ſed, vt ita dicam, æternaliter: nec incipit loqui, nec deſinit: quod apud illũ ſyncerius audiunt, non corporis aure, ſed mentis miniſtri eius, & nuncij, qui eius veritate incõmutabili perfruuntur immortaliter beati: & quod faciendum modis ineffabilibus andiunt, & vſque in iſta viſibilia atque ſenſibilia perducendum incunctanter, atque indifficulter efficiunt. Hæc autem lex cum diſtributione temporũ data eſt, quæ prius haberet, vt dictum eſt, promiſſa terrena, quibus tamen ſignificarentur æterna, quæ viſibilibus ſacramentis celebrarent multi, intelligerent pauci. Vnius tamen dei cultus apertiſsima illic & vocum & rerum omnium cõteſtatione præcipitur, nõ vnius de turba, ſed eius, qui fecit cœlum, terram, & omnem animam, & omnẽ ſpiritum, qui non eſt, quod ipſa. Ille enim fecit, hæc facta ſunt, atq; vt ſint, & bene ſe habeant, eius indigent, à quo facta ſunt.

* LEx in edictis angelorum.) Vulgo legimus: In diſpoſitionem. miniſtri enim fuerunt ſancti angeli illorum mirabilium. de hoc alibi.

An de promerenda beata vita, his angelis ſit credendum, qui ſe coli exigunt honore diuino, an vero illis, qui non ſibi, ſed vni deo ſancta præcipiunt religione ſeruiri. *Caput XVI.*

H QVibus igitur angelis de beata & ſempiterna vita credendum eſſe cenſemus? Vtrum eis, qui ſe religionis ritibus coli volunt, ſibi ſacra & ſacrificia flagitãtes è mortalibus exhiberi: an eis, qui hunc omnẽ cultum vni deo creatori omnium deberi dicunt, eique reddendum vera pietate præcipiunt, cuius & ipſi cõtemplatione beati ſunt, & nos futuros eſſe promittunt? Illa nanq; viſio dei, tantę pulchritudinis viſio eſt, & tanto amore digniſsima, vt ſine hac, quibuſlibet aliis bonis[a] præditum, atque abundantem, nõ dubitet Plotinus infœliciſsimum dicere. Quum ergo ad hunc vnum quidam angeli, quidam vero ad ſeipſos latria colendos ſignis mirabilibus excitent: & hoc ita, vt illi iſtos coli prohibeant: iſti autẽ illum prohibere non audeant, quibus potius ſit credendum, reſpondeãt Platonici, reſpondeant quicunque philoſophi, reſpondeãt theurgi, vel potius periurgi.[b] Hoc enim ſunt illæ omnes artes vocabulo dignæ. Poſtremo reſpondeant homines, ſi vllus naturæ ſuæ ſenſus, quoquo rationales

I creati ſunt, ex aliqua parte viuit in eis. Reſpondeant, inquam, eiſne ſacrificandum ſit diis, vel angelis, qui ſibi ſacrificari iubent, an illi vni, cui iubent hi, qui & ſibi & iſtis prohibent. Si nec iſti nec illi vlla miracula facerent, ſed tantum præciperent: alij quidem vt ſibi ſacrificaretur, alij vero id vetarent, ſed vni tantum iuberent deo, ſatis deberet pietas ipſa diſcernere quid horum de faſtu ſuperbiæ, quid de vera religione deſcenderet. Plus etiam dicam, ſi tantum hi mirabilibus factis humanes animas permouerent, qui ſacrificia ſibi expetunt: illi autem, qui hoc prohibent, & vni tantum deo ſacrificari iubent, nequaquam iſta viſibilia miracula facere dignarentur, profecto non ſenſu corporis, ſed ratione mentis præponenda eorum eſſet authoritas. Cum vero deus id egerit ad commendanda eloquia veritatis ſuæ, vt per iſtos immortales nuncios, non ſui faſtum, ſed maieſtatem illius prædicantes, faceret maiora, certiora, clariora miracula, ne infirmis piis illi qui ſacrificia ſibi expetunt, falſam religionem facilius perſuaderent, eò quòd ſenſibus eorum quædam ſtupenda monſtrarent, quem tandem ita deſipere libeat, vt non vera eligat, quæ ſectetur, vbi & ampliora inuenit, quæ miretur? Illa quippe miracula deorum gentilium, quæ com- K mendat hiſtoria, non ea dico, quæ interuallis temporũ occultis ipſius cauſis mũdi, verũtamen ſub diuina prouidentia conſtitutis & ordinatis monſtruoſa contingunt: quales ſunt inuſitati partus animalium, & cœlo terráque rerum inſolita facies: ſiue tantum terrens, ſiue etiam nocens quæ procurari,[c] atque mitigeri dæmoniacis ritibus fallaciſsime eorum aſtutia perhibentur. Sed ea dico, quæ vi ac poteſtate eorum fieri ſatis euidenter apparet, vt eſt quod effigies deorum Penatum[d] quos de Troia Aeneas fugiens aduexit, de loco in locum migraſſe referuntur: quod cotem Tarquinius[e] nouacula ſecuit: quod Epidaurius ſerpens[f] Aeſculapio nauiganti Romã comes adhæſit:[g] quod nauim qua ſimulachrum[h] matris Phrygiæ vehebatur, tantis hominum boumq; conatibus immobilem redditam, vna muliercula zona alligatam, ad ſuę pudiciciæ teſtimonium mouit & traxit: quod virgo Veſtalis,[i] de cuius corruptione quæſtio vertebatur, aquam impleto cribro[k] de Tyberi neque profluente, abſtulit controuerſiam. Hæc ergo atque alia huiuſcemodi nequaquam illis quæ in populo dei facta legimus, virtute ac magnitudine conferenda ſunt, quanto minus ea, quæ illorum quoque populorum, qui tales deos coluerũt, legibus iudicata ſunt pro- L hibenda atque plectẽda magica ſcilicet, vel theurgica? Quorum pleraq; ſpecie tenus[l] mortalium ſenſus imaginaria ludificatione decipiunt, quale eſt lunam deponere,[m] Donec ſuppoſitas,[n] vt ait Lucanus, propior deſpumet in herbas. Quædam vero etſi nonnullis piorum factis videantur opere coæquari, finis ipſe quo diſcernuntur, incomparabiliter hæc noſtra oſtendit excellere. Illis enim multi tãto minus ſacrificiis colendi ſunt, quanto magis hęc expetunt: his vero vnus commendatur deus, qui ſe nullis talibus indigere, & ſcripturarum ſuarum teſtificatione, & earũdem poſtea ſacrificiorum remotione demonſtrat. Si qui ergo angeli ſibi expetũt ſacrificium, præponendi eis ſunt qui non ſibi, ſed deo creatori omnium cui ſeruiunt. Hinc enim oſtendunt quàm ſyncero amore nos diligunt, quando per ſacrificium non ſibi, ſed ei nos ſubdere volunt, cuius & ipſi cõtẽplatione beati ſunt, & ad eum nos peruenire quęrunt, è quo ipſi non receſſerunt. Si autem angeli, qui nõ vni, ſed plurimis ſacrificia fieri volunt, non ſibi ſed eis diis volunt, quorum deorum angeli ſunt, etiam ſic eis præ- M ponendi ſunt illi, qui vnius dei deorum angeli ſunt: cui ſacrificari ſic iubent, vt alicui alteri vetent, cum eorum nullus huic vetet, cui vni iſti ſacrificari iubent. Porrò ſi quod magis indicat eorum ſuperba fallacie, nec boni, nec bonorum deorum angeli ſunt, ſed dæmones mali, qui non vnum ſolum, ac ſummum deum, ſed ſeipſos ſacrificiis coli volunt, quod magis quàm vnius dei contra eos eligendum eſt præſidium, cui ſeruiunt angeli boni, qui non ſibi, ſed illi iubent, vt ſacrificio ſeruiamus, cuius nosipſi ſacrificium eſſe debemus.

VT ſine hac cuiuſlibet aliis bonis.) Hoc non vno loco affirmat [a] Plato, ſine virtute, & illius quod vere eſt cognitione reliquę eſſe abiectiſsima, & miſeriam meram. b Periurgi.) à perurgendo, an perurgi à perurendo. c Quæ procurari.) Sacrificio, inquit Valerius, ſolenni, ritu oſtentorum, ac fulgurum, denunciationes procurantur. Hanc artẽ Ethruſci multũ exercuerunt, & Romanis Numa rex tradidit. De procuratione fulgurum & oſtentorũ crebra mentio apud ſcriptores Latinos, vt apud Ciceronem, Senecam, Liuium, & alios. Eſtq; procurare, ſacrum facere ei deo, cui oportet in tali re fieri, vt omen ſecum det. *Procurare.* d Quod effigies deorum penatum.) Valerius libro primo: Penates deos Aeneam Troia aduectos Lauinij collocaſſe, inde ab Aſcanio filio eius Albam, quam ipſe condiderat, tranſlatos priſtinum ſacrariũ repetiſſe. Et quia id humana manu factum exiſtimari poterat, relatos Albam, voluntatem ſuam altero tranſitu ſignificaſſe. e Quod cotem Tarquinius.) Quum Centuriarũ equitũ numerũ vellet rex Tarquinius Priſcus ampliare

A ampliare, Actius Nauius augur, negauit id fieri debere, niſi cõſultis auib⁹. Rex vt artem eluderet, diuina, inquit, ex arte, an fieri poſſit, quod cogito: cum ille ex arte reſpõdiſſet poſſe, ſeca, inquit, nouacula cotẽ, qua acuitur. Ille, præſente & inſpectãte populo, regeq́;, hoc fecit. Ita deinceps magno in honore fuit Actius quandiu vixit, & ſtatua ei eodem loco quo id contigerat, in comitio ſcilicet, poſita, & cos ibi, nouaculaq́; locata, monumẽtum rei. Liuius lib. j. & Cicero j. de diuina. ſed cotem à Nauio diſciſſam ſcribunt, non à rege Tarquinio. f Quod Epidaurius ſerpens.) Hic eſt Aeſculapius, de quo alibi diximus, qui ſpecie ſerpentis Romam eſt à templo ſuo, quod erat quinq; milibus ab Epidauro paſſibus, tralatus. Demonarches, inquit Lactãtius, in figura ſua ſine diſſimulatione perductus eſt. nam diuinæ literæ, ſerpentem eſſe dæmonẽ perhibent, & Pherecides Syrus ſerpẽtinis illos pedibus eſſe ſcribit. g Comes adhæſit.) Imò ipſe draco erat Aeſculapius, niſi putẽt Aeſculapio inuiſibili comitem eius draconem conſpici. Nam & Aeſculapius cum baculo ſerpẽte inuoluto pingebatur, & in cœlo Ophiuchus creditur, id eſt, anguitenens, & ſtatutum vt medici anguibus vterẽtur. Sic ſcribit Higinus in hiſtoria cœleſti. Plinius anguem putat dicatũ Aeſculapio, q̈ in eo inſint multa remedia: Macrobius quia acute cernit. vnde eſt illud apud Horatium, Cur in amicorũ vitiũ tam cernis acutũ, Quàm aut aquila, aut ſerpẽs Epidaurius? h Quod nauim qua ſimulachrũ.) Cũ nauis, qua mater deûm ex Peſſinunte Phrygiæ Romã aduehebatur, hæſiſſet in Tyberi, nec vi virûm boumq́; moueri poſſet, Q. Claudia Veſtalis, quæ aduerſo pudicitiæ rumore laborabat, quòd cultus eſſet ſtudioſior, diſcincta zona & naui alligata, precata deã, vt ſi caſtam ſe noſſet, volẽs ſequeretur, nauem duxit: cui poſtea ſtatua eſt erecta ante ædem magnę matris, quæ in ſua baſi ſemper ſtetit, quum bis ſarium illud conflagrarit. Liuius ij. bello Punico, Ouidius in Faſtis, & Valerius Maximus. i Quod virgo Veſtalis.) Hæc erat Tucia, vt Valerius ſcribit lib. viij. k Aquam imp. cribro.) Alibi, aqua impletum cribrum neque perfluente. l Quorũ pleraque ſpecie tenus.) Multa ſibi homines cogitatione fingunt, quæ ſibi viſi ſunt videre, quum nihil viderint, ídque
B phantaſmate aliquo oblato tam ſit facile, vt nihil crebrius cõtingat. Vnde maxima pars eorũ, quæ de ſpectris & viſiona dæmonũ narrantur, eſt orta: tum etiam dæmones oculis noſtris illudunt. Nec mirum eſt hæc fieri poſſe dæmonibus, & falli ab eis obtutus noſtri aciẽ, cum à circulatoribus nobis ſic imponatur, oſtendaturq́;, quæ niſi à tali hominũ genere agerentur, pro miraculis qui caperent, non deeſſent: etiam ſic facta admirationi ſunt, & vix acumen ingenij rationẽ illorum conſequitur. Suntq́;, qui credant ſine dæmonica vi non perfici, artis tamen ſunt exercitatiſſimæ, quæ celeri motu atq; agitatione defixum in res obtutum præſtigiis fruſtratur. Ita qui edit panem, ſpuere cernitur farinam ſiccã: qui bibit vinum, per frontẽ id, aut etiam per iugulũ remittit. Magno ſpectatorũ metu, ac horrore, gladij vorantur, & ingens vis euomitur acuum, zonularum, numorum. Tranſeo quæ ex magia naturali fiunt, ſubito apparere cõuiuas omnes truncos, aut aſininis capitibus, extẽdi per triclinium vitem. Quorum rationẽ plurimi norunt: nam libri his de rebus ſunt conſcripti, & factu facilia ſunt: quanto magis dæmones, qui nobis, & agilitate pręſtant, & peritia rerum naturæ. Gentilibus ſuorum deorũ, quæ narrabãtur miracula, fuiſſe ſuſpecta, & imaginatione quorundã cõmenta, vulgataq́;, ſatis Valerius indicat lib. j. Nec me præterit, inquit, de motu & voce deorũ immortaliũ, humanis oculis, auribuſque percepto, q̈ ancipiti opinionum æſtimatione verſetur: ſed quia non noua dicuntur, ſed tradita repetuntur, fidẽ authores vindicent, nec noſtrum ſit inclytis literarũ monumentis conſecrata, perinde ac vana, refugiſſe. Hęc Valerius. Liuius quoq; nõ vno loco, verſis in religionẽ periculoſis téporibus animis, multa viſa, creditaq́; prodigia, quæ nõ erant. m Quale aſt Lunam deponere.) Lucanus lib. vj. de magorũ vi loquẽs:

Illis & ſydera primum
Præcipio deducta polo, Phœbéque ſerena,
C Non aliter diris verborum ceſſa venenis
Palluit, & nigris terrenîſque ignibus arſit,
Quàm ſi fraterna prohiberet imagine tellus,
Inſereréque ſuas flammis cœleſtibus vmbras.
Et patitur tantos cantu depreſſa labores,
Donec ſuppoſitas propior deſpumet in herbas.

Maga apud Virgiliũ profitetur ſe poſſe vertere ſydera retro, quarto Aeneidos: & illa Apuliana potens erat deos infirmare, & ſydera extinguere. Ouidius de Medea:

Illa reluctantem curſu deducere lunam
Nititur, & tenebras addere ſolis equis.

Hoc enim erat perſuaſum illis magicis incantamentis, detrahi cœlo lunam: Sicut ait Virg. in pharmaceutria,

Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam.

Idcirco nutrix illa apud Senecam in Hippolyto, cum lunam veneratur, ad hunc loquitur modum:

Sic te lucidi vultus ferant,
Et nube rupta cornibus puris eas.
Sic te regentem frena nocturni ætheris
Detrahere nunquam Theſſali cantus queant.

Adiuuari putabant lunam ſic laborantem ſonitibus permagnis, ne vocis incantantium eò poſſint peruenire, vt ab ea exaudirentur: idcirco peluis, & tympana, & cymbala pulſabantur. Hoc enim prodeſſe plurimum exiſtimabant. Propertius:

Cantus, & è curru lunam deducere tentant.
Et facerent, ſi non æra repulſa ſonent.

Iuuenalis de fœmina loquaciſſima Satyra vj.

Vna laboranti poterit ſuccurrere lunæ.

Fiebat enim idem cum luna deficeret, amoto ſole interiectu terræ: nam rationem ignorabant. Plinius lib. ij. de his qui cauſas defectuũ ſolis lunæq́; prodiderunt loquens: Viri, inquit, ingẽtes, ſupra'que mortalium naturam tantorum numinum lege deprehenſa, & miſera hominum mẽte abſoluta D in defectibus ſtellarum ſcelera, aut mortem aliquã ſyderum pauentes: quo in metu fuiſſe Steſichori & Pindari vatum ſublimia ora palam eſt, deliquio ſolis & in luna veneficia arguente mortalitate, & ob id crepitu diſſono auxiliãte. Nec miuũ eſt creditum olim rudi hominum generi lunam cœlo auferri, cum noſtra memoria ſit populus, qui lunã ab aſina epotam crediderit, cum is aſinus de fluuio biberet, qui lunæ ſpeciem, vt fit reddebat, illaq́; obiectu nubis ſubito ſe condidiſſet, aſinuſq́; in carcerem coniectus, & poſt legitimã quęſtionẽ ſectus eſt, vt lunã mũdo redderet. n Denec ſuppoſitas.) Hæc ſpuma Cerberi æſtimabatur, qui eſt Hecates ſeu Proſerpinæ, id eſt, lunæ, canis qua magæ in veneficiis ſuis vtebantur.

De arca teſtamenti miraculiſque ſignorum, quæ ad commendandam legis ac promiſſionis authoritatem diuinitus facta ſunt. *Caput XVII.*

PRoinde lex dei, quę in edictis data eſt angelorum, in qua vnus deus deorũ religione ſacrorum iuſſus eſt coli, alij vero quilibet prohibiti, in arca erat poſita, quæ arca teſtimonij nuncupata eſt. Quo nomine ſatis ſignificatur, non deum qui per illa omnia colebatur, circũcludi ſolere, vel cõtineri loco, cũ reſpõſa eius, & quædã humanis ſenſibus darentur ſigna ex illius arcæ loco: ſed volũtatis eius hinc teſtimonia perhiberi, quod etiam ipſa lex erat in tabulis cõ-
ſcripta lapideis, & in arca dixi poſita: quã tempore pere *Deute.10.*
grinationis in eremo cum tabernaculo, quod ſimiliter
appellatũ eſt tabernaculũ teſtimonij, cum debita ſacer- E
dotes veneratione portabant. Signumq́; erat, quod per *Nume.9.*
diem nubes apparebat, quæ ſicut ignis nocte fulgebat.
Quæ nubes cũ moueretur, caſtra mouebantur, & vbi ſtaret caſtra ponebãtur. Reddita ſunt autẽ illi legi magni miraculi teſtimonia, præter iſta quæ dixi, & præter vo-
ces, quæ ex illius arcæ loco edebantur. Nam cum terrã *Iosue.3.*
promiſsionis intrãtibus eadem arca tranſiret Iordanẽ,
fluuius ex parte ſuperiore ſubſiſtẽs, & ex inferiore decurrens, & ipſi, & populo ſiccum prębuit trãſeundi locum.
Deinde ciuitatis, quæ prima hoſtilis occurrit, more gẽ- *Ibidem.*
tium deos plurimos colens, ſepties eadem arca circumacta, muri repente ceciderunt, nulla manu oppugnati,
nullo ariete percuſſi. Poſt hoc etiam cum iam in terra *1.Reg.4.*
promiſsionis eſſent, & eadem arca propter eorum pec-
cata fuiſſet ab hoſtibus capta, hi qui eam ceperãt, in tem *1.Reg.5.*
plo dei ſui, quem præ cæteris colebant, honorificè collocarunt, abeunteſq́; clauſerunt, apertoq́; poſtero die, ſimulachrum cui ſupplicabãt, inuenerunt collapſum, de-
formiterq́; confractum. Deinde ipſi prodigiis acti, de- *1.Reg.6.*
formiuſq́; puniti, arcam diuini teſtimonij populo vnde F
ceperant reddiderunt. Ipſa autem redditio qualis fuit? Impoſuerunt eam plauſtro, eiq́; iuuencas à quibus vitulos ſugentes abſtraxerant, ſubiunxerunt, & eas quò vellent ire ſiuerunt, etiam hinc vim diuinam explorare cupientes. At illæ ſine homine duce atque rectore, ad Hebræos viam pertinaciter gradientes, nec reuocatæ mugitibus eſuriẽtium filiorum, magnum ſacramentũ ſuis cultoribus reportarunt. Hæc atq; huiuſcemodi deo parua ſunt, ſed magna terrendis ſalubriter erudiendíſque mortalibus. Si enim philoſophi, præcipueq́; Platonici, rectius cæteris ſapuiſſe laudantur, ſicut paulo ante commemoraui, quòd diuinam prouidentiam hæc quoque rerum infima, atq; terrena adminiſtrare docuerint, numeroſarum teſtimonia pulchritudinum, quæ non ſolũ in corporibus animalium, verumetiã in herbis, fœnóq́; gignũtur, quanto euidentius hæc atteſtantur diuinitati, quæ ad horam prædicationis eius fiunt, vbi ea religio commẽdatur, quæ omnibus cœleſtibus, terreſtribus, infernísq́; ſacrificari vetat, vni deo tantum iubens, qui ſolus diligens & dilectus, beatos facit, eorumq́; ſacrificiorum præfiniens tempora imperata, eaq́; per meliorem ſacerdotem in melius mutanda prædicens, non iſta ſe

appetere,

G appetere, ſed per hæc alia potiora ſignificare teſtatur, nõ vt ipſe his honoribus ſublimetur, ſed vt nos ad eum colendum, eiq; cohærendum igne amoris eius accenſi, quod nobis, non illi, bonum eſt, excitemur.

Contra eos qui de miraculis, quibus dei populus erudetus eſt, negant eccleſiaſticis libris eſſe credendum. Caput XVIII.

AN dicet aliquis, iſta falſa eſſe miracula, nec fuiſſe facta, ſed mendaciter ſcripta? Quiſquis hoc dicit, ſi de his rebus negat omnino vllis literis eſſe credendum, poteſt etiam dicere, nec deos vllos curare mortalia. Non enim ſe aliter colendos eſſe perſuaſerunt, niſi mirabilibus operum effectibus, quorũ & hiſtoria gentium teſtis eſt, quarum dij ſe oſtentare mirabiles potius quàm vtiles oſtẽdere potuere. Vnde hoc opere noſtro, cuius hunc iam decimum librũ habemus in manibus, non eos ſuſcepimus refellendos, qui vel vllam eſſe vim diuinam negant, vel humana nõ curare contendunt, ſed eos qui noſtro deo conditori ſanctæ & glorioſiſsimæ ciuitatis, deos ſuos præferunt, neſcientes eum ipſum eſſe etiam mundi huius viſibilis, & mutabilis, inuiſibilem & incõmutabilem conditorem,

H & vitæ beatæ non de his, quæ cõdidit, ſed de ſeipſo, veriſsimum largitorẽ. Eius enim Propheta veraciſsimus ait: Mihi autem adhærere deo bonum eſt. De fine nãque *Pſal.72.* boni inter philoſophos quæritur, ad quod adipiſcendũ, omnia officia referenda ſunt.[a] Non dixit iſte: Mihi autem nimis diuitiis abundare, bonum eſt: aut inſigniri purpura & ſceptro, vel diademate excellere: aut quod nonnulli etiam philoſophorum dicere non erubuerũt, mihi voluptas corporis bonum eſt: aut quod melius velut meliores dicere viſi ſunt, Mihi virtus animi mei bonum eſt: ſed mihi, inquit, deo adhærere bonum eſt. Hoc eum docuerat, cui vni tantummodo ſacrificandum ſancti quoque angeli legalium ſacrificiorum[b] etiam conteſtatione monuerũt. Vnde etiam ipſe ſacrificium eius factus fuerat, cuius igne intelligibili correptus ardebat, & in eius ineffabilem incorporeúmque complexum ſancto deſiderio ferebatur. Porrò autem ſi multorum deorum cultores, qualeſcunque deos ſuos eſſe arbitrentur, ab eis facta eſſe miracula, vel ciuilium rerum hiſto-

I riæ, vel libris magicis, ſiue quod honeſtius putãt, theurgicis credunt, quid cauſæ eſt, cur illis literis nolint credere, iſta facta eſſe, quibus tanto maior debetur fides, quanto ſuper omnes eſt magnus, cui vni ſoli ſacrificandum præcipiunt?

Officia. a AD quod adipiſcendum, omnia officia referenda ſunt.) Officiorum Cicero, Stoicos ſequutus, duo facit genera: alterum abſolutum, quod pertinet ad virtutes illas abſolutas, id eſt, ad ſapientiam, & proinde ad finem bonorum, idque Græci κατόρθωμα vocant: Latini rectum, aut recte factum, omnes numeros virtutis continens. Alterum officij genus poſitum eſt in præceptis vitæ cõmunis, cuius probabilis ratio reddi poteſt, cur ſic factum ſit potius, quàm aliter. Mediũ & commune hoc nominant, quod in vtranque partem, & ſapientiæ, & ſtultitiæ natura ſua verti poteſt ab vtẽte: qualia ſunt quæ in Repub. & vita priuata circa opes, honores, gloriam, & ſimilia facimus. b Legalium ſacrificiorum.) In antiquis exemplaribus legitur: Legalium miraculorũ. alibi, angeli eius miraculorum.

Quæ ratio ſit viſibilis ſacrificij quod vni vero & inuiſibili deo offerri docet vera religio. Caput XIX.

QVi autem putant hæc viſibilia ſacrificia diis alijs congruere, illi vero tãquam inuiſibili inuiſibilia, & maiori maiora, melioriq; meliora, qualia ſunt puræ mẽtis & bonæ voluntatis officia, profecto neſciunt hæc ita eſſe ſigna illorum, ſicut verba ſonantia ſigna ſunt rerum. Quocirca ſicut orãtes atque laudantes ad eum dirigimus ſignificantes voces, K cui res ipſas in corde quas ſignificamus offerimus: ita ſacrificantes non alteri viſibile ſacrificium offerendum eſſe nouerimus, quàm illi, cuius in cordibus noſtris inuiſibile ſacrificium noſipſi eſſe debemus. Tunc nobis fauent, nobiſque congaudent[a] atque ad hoc ipſum nos pro ſuis viribus adiuuant angeli, quíque virtuteſque ſuperiores, & ipſa bonitate, ac pietate potentiores. Si autem illis hæc exhibere voluerimus, non libenter accipiunt, & cum ad homines ita mittuntur, vt eorum præſentia ſentiatur, apertiſsime vetant. Sunt de his exempla in literis ſanctis.[b] Putauerunt quidam deferendum *Apoca.19.* angelis honorẽ, vel adorando, vel ſacrificando, qui debetur deo, & eorũ ſunt admonitione prohibiti, iuſsiq; *& 22.* ſunt hęc ei deferre, cui vni fas eſſe nouerũt. Imitati ſunt angelos ſanctos, etiam ſancti homines dei. Nam Paulus & Barnabas[c] in Lycaonia facto quodam miraculo ſanitatis, putati ſunt dij, eiſque Lycaonij immolare victimas voluerunt, quod à ſe humili pietate remouentes, *Act.14.* eiſque, in quem crederent, annunciauerunt deum. Sed nec ob aliud fallaces illi ſuperbe ſibi hoc exigunt, niſi quia vero deo deberi ſciunt. Non enim reuera, vt ait Porphyrius, & nõnulli putant, cadauerinis nidoribus, L ſed diuinis honoribus gaudẽt. Copiam vero nidorum magnam habent vndique, & ſi amplius vellent, ipſi ſibi poterant exhibere. Qui ergo diuinitatem ſibi arrogant ſpiritus, non cuiuſlibet corporis fumo, ſed ſupplicantis animo delectantur, cui decepto ſubiectoq; dominẽtur, intercludentes iter ad deum verũ, ne ſit homo illius ſacrificium, dum ſacrificatur cuipiam præter illum.

a NObiſque congaudent.) Gaudere angelos dei, cum homines ſancte viuunt etiam Chriſtus teſtatur in Euangelio Luc.15. b Sunt de his exempla in literis ſanctis.) Ioannes angelum ad ſe miſſum voluit adorare, & inhibitus eſt ab eo iubente deũ potius adorari, cuius ipſe eſſet ſeruus conſeruus Ioannis. Apocalyp.xix. c Nam Paulus & Barnabas.) Hi cum in Lycaonia, quæ eſt Aſiæ regio, legem domini populum docerẽt, claudo virtute dei erecto, pro diis ſunt habiti. Barnabas pro Ioue, Paulus qui concionabatur pro Mercurio, qui ſermoni præeſſe creditus eſt. Ita immolare ei parabant tanquã diis: quod Paulus & Barnabas magna indignatione prohibuerunt, veriti ne in ſe transferretur, quod vnius eſt dei. Actuum xiiij.

De ſummo veróque ſacrificio, quod ipſe dei & hominum mediator effectus eſt. Caput XX.

VNde verus ille mediator, inquantum formam *1.Time.2.* ſerui accipiẽs, mediator effectus eſt dei, & ho- *Philip.2.* minũ homo Chriſtus Ieſus, cum in forma dei ſacrificiũ cum patre ſumat, cum quo & vnus M deus eſt, tamen in forma ſerui ſacrificium maluit eſſe, quàm ſumere, ne vel hac occaſione quiſquã exiſtimaret, cuilibet ſacrificandũ eſſe creaturæ. Per hoc & ſacerdos eſt, ipſe offerens, ipſe & oblatio. Cuius rei ſacramentum quotidianũ eſſe voluit Eccleſiæ ſacrificiũ, cum ipſius corporis ipſe ſit caput,[a] & ipſius capitis ipſa ſit corpus, tam ipſa per ipſum, quàm ipſe per ipſam ſuetus offerri. Huius veri ſacrificij multiplicia variaq; ſigna erãt ſacrificia priſca ſanctorum, cum hoc vnum per multa figuraretur, tanquàm verbis multis res vna diceretur, vt ſine faſtidio[b] multum commendaretur. Huic ſummo veroq; ſacrificio, cuncta ſacrificia falſa ceſſerunt.

a CVm ipſius corporis ipſe ſit caput.) In lib. Colonien. & Brugen. ſic legitur: Quæ cum ipſius capitis corpus ſit, ſeipſam per ipſum dicit offerre: tametſi non diſplicet, quod vulgo legitur. *Sit & Victorianũ ni ſi quòd pro dicit, legit diſcit.* b Vt ſine faſtidio.) Varietas enim adimit faſtidium: quod etiam in loquẽtibus cõtingit, qui ſi idem bis eodẽ repetant modo, faſtidio ſunt, vt crãbe repetita, ſi centies, ſed varie, gratiã nõ amittũt. De qua præcepta ſunt in rhetoricis. Ac ſimile eſt, quod de cõuiuio ſibi exhibito ſuillis carnibus variè conditis narrat Q. Flamminius apud Liuium. Itaque diuerſa erant quæ rem eandẽ in lege vetere ſignificarent, vt ſine faſtidio & intelligentes magis meliuſq; venturæ ſalutis admonerentur, & rudes inter tot ſigna

A ſigne vnum ſaltem aliquot inueniretis, quo quod futurum promitteretur intelligeretis.

De modo poteſtatis dæmonibus datæ ad glorificandos ſanctos, qui pertulerunt iam paſſionem quo aëreos ſpiritus non placando ipſos, ſed in deo permanendo vicerunt.

Caput XXI.

MOderatis autẽ præfinitiſq; temporibus, etiam poteſtas permiſſa dæmonibus, vt hominibus quos poſſident excitatis, inimicicias aduerſus dei ciuitatem tyrannice exerceant, ſibiq; ſacrificia, non ſolum ab offerentibus ſumãt, & à volentibus expetãt, verumetiam ab inuitis perſequendo violenter extorqueant, non ſolum pernicioſa non eſt, ſed etiam vtilis inuenitur Eccleſiæ, vt martyrũ numerus impleatur, quos ciuitas dei, tanto clariores & honoratiores ciues habet, quanto fortius aduerſus impietatem poteſtatum *† etiam vſq; ad ſanguinem certãt. Hos multo elegantius ſi eccleſiaſtica loquendi conſuetudo pateretur, noſtros hæroas vocaremus.[a] Hoc enim nomẽ à Iunone dicitur tractum, quòd Græce Iuno ἥρα appellatur: & ideo neſcio quis filius eius [b] ſecundum Grecorum fabulas Heros fuerit nuncupatus, hoc videlicet veluti myſti B cum ſignificãte fabula, quod aër Iunoni deputetur, vbi volunt cum dæmonibus heroas habitare, quo nomine appellãt alicuius meriti animas defunctorum. Sed à cõtrario martyres noſtri heroës nuncuparentur, ſi, vt dixi, vſus eccleſiaſtici ſermonis admitteret: non quod eis eſſet cum dæmonibus in aëre ſocietas, ſed quòd eoſdem dæmones, id eſt, aëreas vincerent poteſtates: & in eis ipſam quicquid putatur ſignificare Iunonẽ, quę nõ vſquequaque incõuenienter à Poëtis inducitur inimica virtutibus, & cœlũ petentibus viris fortibus[c] inuida. Sed rurſus eis ſuccumbit infœliciter, ceditq; Virgilius, vt cum apud eum illa dicat: Vincor ab Aenea, ipſum Aeneã admoneat Helenus quaſi conſilio religioſo, & dicat:

Iunoni cane vota libens, dominámque potentem[d]
Supplicibus ſupera donis.[e] Ex qua opinione Porphyrius, quamuis non ex ſua ſententia, ſed ex aliorum, bonum dicit deum vel genium non venire in hominem, niſi malus fuerit ante placatus: tanquam fortiora ſint a- C pud eos numina mala quàm bona: quandoquidem mala impediunt adiutoria bonorum, niſi eis placata dent locum, maliſq; nolentibus bona prodeſſe non poſſunt: nocere autem mala poſſunt, non ſibi valentibus reſiſtere bonis. Non eſt iſta vere veracitérque ſanctæ religionis via: non ſic Iunonem, hoc eſt, aëreas poteſtates, piorum virtutibus inuidẽtes noſtri martyres vincunt. Non omnino, ſi dici vſitate poſſet, heroës noſtri ſupplicibus donis, ſed virtutibus diuinis Heram ſuperant. Commodius quippe Scipio [f] Africanus eſt cognominatus, quod virtute Africam vicerit, quàm ſi hoſtes donis placaſſet, vt parcerent.

Aeneid. 7. (margin, beside "moneat Helenus")
Aeneid. 3. (margin, beside "Iunoni cane vota")
† aliàs, impietatis peccatum. (margin)

a HEroas vocaremus.) Plato in Epinomide inter ordines deorũ, quoſdam ſtatuit dæmonibus aëreis minores, hominibus maiores: quos ἡμιθέους vocat, eóſque heroës eſſe non dubitant: nam ſemideos illos nominant, generatiſq; altero parente deo, altero mortali, vt ait idẽ Plato in Cratylo, quales ſunt Hercules, Dionyſius, Aeneas, Tyndaridę, Aeſculapius, Romulus: quo fit, vt quum altero parẽte ſint deo, multi nolint eos homines dici, ſed plus quàm homines, & minus quàm dæmones. cuius ſententiæ eſt Iamblichus Pythagoricus. Hierocles Stoicus carmina, quæ Pythagoræ nomine circunferuntur, alij Philolai Pythagorici eſſe tradunt: illa igitur carmina enarrans ex Platonis, vt ait, ſententia, genere dæmonum & angelos & heroës comprehendit: vt quantum ad cœleſtes ſpectat, dicantur angeli: quantũ ad terreſtres, heroës: quantum ad medios, dæmones. Alios dicit indifferenter omnes illos angelos, dæmones & heroes nuncupare. Sed ex ſententia Pythagoræ, inquit, heroës dæmones dici deorum filios. Et profecto ita ſunt heroës dæmones, vt genus illud aureum dæmones terreſtres vocant Heſiodus in ἔργοις. Nam quartum genus hominũ peius quidem illo aureo, ſed tertio tamen præſtãtius heroes nominauit. homines autem tam hos quàm illos, D & ſemideos nominat, dicens:

Ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται
Ἡμίθεοι.

Diuinum genus heroum, cognomine dicti
Semidei.

Heros. (margin)

Vt appareat eoſdem eſſe, de quibus Plato loquitur. Hi enim ſunt veteres illi venerabiliores & excellentiores hominibus, qui fatidica naue cum Iaſone nauigarunt, & qui militarunt ad Troiam. Nam Heſiodus ipſe bellaces fuiſſe dicit: ideirco iracundi & violenti ſunt crediti, ſicut Menander inquit, quod ſi quis tranſiret templum horum alicui ſacrum, quod ἡρῷον dicebant, ſilentio, ac veneratione id fieri oportebat, ne in ira accenderetur heros, tumultúmque aliquem moueret. Erant enim heroa per Græciã frequentia, id eſt, eximia virtute viris ædes erectæ. Cuiuſmodi permultarum Pauſanias meminit, vt Vlyſſi, & Tantalo, & Achilli. Latini quoque, vt Plinius lib. xxx. de heroo Seſtico. Nomen heroïs Plato in Cratylo ab ἔρωτος deductum exiſtimat, id eſt, ab amore. quod ex amore immortalis dei aduerſus mortalem fœminam, aut immortalis fœminæ aduerſus mortalem virum genitus videatur. Aut ab ἐρεῖν, quod eſt dicere, quòd oratores diſerti fuerint, rexerintque populos. Hierocles ab amore quidem, cæterum nõ quòd amore ſic geniti, ſed quòd amore pleni ſint, & electi amatores dei, nóſque ad ſimilem amorem erigunt. Nam præfecti ſunt hominibus, vt Iamblichus ait ſtudens Pythagoricus, eorúmque munus eſt viuificare, ratiocinari, cuſtodire animas, & eas è corporibus ſoluere. Sed has eſſe vires animi noſtri, ideo illum eſſe ſuum vnicuique dæmonem oſtendimus. Alij ab ἔρας, quæ eſt terra, heroas dictos exiſtimãt, quaſi terreſtres dæmones. Sic enim animas optimorũ virorum corporibus functas nominauit Heſiodus. Et Pythagoras, quum iubet τοὺς τε καταχθονίους σέβειν E δαίμονας, Terrenos venerare dæmonas. Interpres Homeri ab ἔρας maluit nominari ἡ ἔρα γῆ κατὰ διάλεκτον. ἐκ δὲ τῆς γῆς ἐστὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Eſt, inquit, Era terra ſecundum quandam linguam. Porrò è terra humanum genus eſt fictum. Capella libro nuptiarum ij. hoc totum quicquid inter nos & lunam interpatet, locum eſſe ait deorũ manium, & regnum Ditis. Sed ſuperiorẽ partem eſſe heroũ, inferiorẽ manium, heroëſque qui ἡμίθεοι dicuntur, animas cœleſtes gerere, & ſacras mẽtes, indutos humana forma, magniſque mundi commodis procreari, vt Herculẽ, Dionyſium, Triptolemum. Hinc ab ἥρα id eſt, Iunone poſſunt videri nominati, quòd eius regnum eſt aër, quò animas fœliciorum ire Pythagoricos credere Hierocles teſtatur, illis verſiculis Pythagoræ ſiue Philolai:

Ἢν δ᾽ ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ᾽ ἐλεύθερον ἔλθῃς,
Ἔσσεαι ἀθάνατος θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός.

Hoc eſt:

Corpore depoſito liberum ſi ſcandis in æthram,
Tunc deus æternus fies, mortalia linquens.

Verum à Platone manes diui nominantur, credo quòd cum craſſiores illos putaret dæmonibus, hóſque vere dixiſſet aëreos, par eſſe exiſtimauit, eorum naturam terræ craſſiori, quàm ſic aër attribuere, cõmodiorem aqua nullam inuenit. Eſt quoque ἥρα regina, & regnorum dea, dominámque ſæpe Latini interpretantur, vt Virgilius in iij. ita heroës, ſi ab hera ſunt nuncupati, quaſi principales & regij poſſunt intelligi. b Neſcio quis filius eius.) Videor mihi de hoc in Græcorum commentariis legiſſe, nec ſatis tamen apud quẽ, memini. Fortunę plerunque hęc ſunt, potius quàm vel eruditionis, vel diligentiæ, vt in præfatione dixi. c Et cœlum petentibus viris fortibus.) Vt Dionyſio, Herculi, Aeneæ. d Dominámq; potentem.) Vertit id, quod modo dicebam de hera. Nam illa etiam inferna Proſerpina, quæ à Charonte apud Virgilium lib. vj. domina nuncupatur, Iuno eſt inferna. Iuno enim ſuperna eſt, quæ dicitur magna: & inferna, vt tradit Seruius. nam & ipſe Dis pater Iupiter infernus nominatur. Sic in nuptiis Orci & Proſerpinæ turba illa vmbrarum ſilentum canit apud Claudianum libro ſecundo raptus Proſerpinæ: F

Noſtra parens Iuno, tuque ô germane tonantis
Et gener vnanimis conſortia ducite ſomni,
Mutuáque alternis innectite colla lacertis.

Et apud Lucianum Proteſilaus Diti ὦ ἡμέτερε Ζεῦ, ô noſter Iupiter.
e Supplicibus ſupera donis.) Oſtendit Poëta, inquit Donatus, maiores potentiæ inimicos obſequendo potius quàm reſiſtendo poſſe ſuperari. f Commodius quippe Scipio.) Primus imperator, qui ex prouincia à ſe deuicta cognomen reportauit, fuit P. Cornelius Scipio P. filius qui Hannibale victo, & Africa ſubacta, Africanus eſt cognominat⁹. Mox eius frater Luci⁹ Antiocho ſuperato, Aſiaticus eſt dictus. Et loquor de imperatoribus nã Gn. Marcius à Coriolis expugnatis appellatus eſt Coriolanus: & de prouinciis, quoniam Seruius qui Fidenates vicit, dictus eſt Fidenas.

Heroes & ſemidei. (margin)
Heroum. (margin)
Scipio Africanus. (margin)

Vnde ſit ſanctis aduerſum dæmones poteſtas, & vnde cordis vera purgatio. *Caput XXII.*

VEra pietate homines dei aëream poteſtatem inimicam contrariamq; pietati exorcizando eiciunt,[a] non placando: omnes tentationes aduerſitateſq; eius vincunt orando nõ ipſam, ſed ſuum deum aduerſus ipſam. Non enim aliquẽ vincit, aut ſubiugat, niſi ſocietate peccati. In eius ergo nomine vincitur, qui hominẽ aſſumpſit egitq; ſine peccato: vt in ipſo ſacerdote ac ſacrificio fieret remiſſio peccatorum: id eſt, per mediatorẽ dei & hominum hominem Chriſtum Ieſum: per quem facta peccatorum purgatione

G gatione reconciliamur deo. Non enim niſi peccatis homines ſeparantur à deo, quorum in hac vita non fit noſtra virtute, ſed diuina miſeratione purgatio: per indulgentiam illius, non per noſtram potentiam: quia & ipſa quantulacunque virtus, quæ dicitur noſtra, illius eſt nobis bonitate conceſſa. Multum autem nobis in hac carne tribueremus, niſi vſque ad eius depoſitionem ſub venia viueremus.[b] Propterea ergo nobis per mediatorem præſtita eſt gratia: vt polluti carne peccati, carnis peccati ſimilitudine mundaremur. Hac dei gratia, qua in nos oſtēdit magnam miſericordiam ſuam, & in hac vita per fidem regimur, & poſt hanc vitam per ipſam ſpeciem incommutabilis veritatis ad perfectionem pleniſsimam perducemur.

a Exorcizare. EXorcizādo ciecisſ.) a [illegible], adiuro. Sic Auguſtinus [illegible], adiurationem vertit. & exorciſtam, adiuratorem, qui immundum ſpiritum adiurationibus pellit à catechumeno, antè quàm ſacræ aquæ admoueatur: vt ipſe docet in ſymbolo. Et eſt inter initiationes tertia, quæ dicitur exorciſtarum. Ordo eſt enim ex ſeptem. De hoc & exorciſmo ante baptiſmum tractat Petrus Lombardus lib. iiij. ſententiarum Theologicarum ſectio. viij. & xxiiij. b Sub venia viueremus.) Quia ſemper ſub lege peccati, & obnoxij infirmitatibus, viciiſq;, ne quis ſe efferat. Nam quicquid bene agitur, aliunde eſt, nempe ex deo, cuius venia peccatum exuimus, & beneficio rectè viuimus.

De principiis, in quibus Platonici purgationem animæ eſſe profitentur. Caput XXIII.

H Dicit etiam Porphyrius diuinis oraculis fuiſſe reſponſum, non nos purgari lunę teletis atque ſolis: vt hinc oſtenderetur nullorum deorum teletis hominē poſſe purgari. Cuius enim teletę purgāt, ſi lunæ ſoliſq; nō purgant, quos inter cœleſtes deos pręcipuos habēt? Deinde eodem dicit oraculo expreſſum principia poſſe purgare, ne forte cum dictum eſſet non purgare teletas ſolis, & lunę, alicuius alterius dei de turba valere ad purgandum teletæ crederentur. Quæ autem dicat eſſe principia tanquā Platonicus, nouimus. Dicit enim deum patrem[a] & deum filium,[b] quem Gręce appellat paternum intellectum, vel paternam mentem: de ſpiritu autem ſancto, aut nihil, aut nō aperte aliquid dicit: quamuis quem alium dicat horum medium, non intelligo. Si enim tertiā, ſicut Plotinus[c] vbi de tribus principalibus ſubſtantiis diſputat, animæ naturam etiam iſte vellet intelligi, non vtique diceret horū medium, id eſt, patris, & filij mediū. Poſtponit quippe Plotinus animæ naturam paterno intellectui: iſte autē cum dicit medium, non poſtponit, ſed interponit. Et nimirum hoc dixit vt potuit, ſiue vt voluit: quod nos ſpiritum ſanctum, nec patris tantum, nec filij tantum, ſed vtriuſque ſpiritum dicimus. Liberis enim verbis loquūtur philoſophi, nec in rebus ad intelligendum difficillimis offenſionem religioſarum aurium pertimeſcunt. Nobis autem ad certam regulam loqui fas eſt,[d] ne verborum licētia etiam de rebus, quæ his ſignificantur, impiam gignat opinionem. Nos itaque ita non dicimus duo vel tria principia, cum de deo loquimur: ſicut nec duos deos, vel tres nobis licitum eſt dicere: quanuis de vno quoque loquentes, vel de patre, vel de filio, vel de ſpiritu ſancto, etiam ſingulum quéque deum eſſe fateamur. Nec dicimus tamē quod hæretici Sabelliani[e] eundem eſſe patrem, qui eſt & filius: & eundem eſſe ſpiritum ſanctum, qui eſt & pater & filius: ſed patrem eſſe filij patrem, & filium patris filium, & patris & filij ſpiritū ſanctum, nec patrem eſſe, nec filium. Verum itaque dictum eſt non purgari hominem niſi principio, quanuis pluraliter apud eos ſint dicta principia.

Trinitatē an norint philoſophi. a DIcit enim deum patrem.) Torquent ſe animæ permulti diſputatione illa, nouerint ne philoſophi rationem aliquam diuinæ trinitatis. Principio ne nobis quidem, quibus eſt myſterium regni apertum, illuxit niſi radius quidam perexiguus illius immenſæ lucis. Philoſophi vero priſci ſi quid dixerunt quod ad hanc rem faceret, tam obſcurū id fuit, vt locutos potius eos, quam intellexiſſe exiſtimare par ſit. Arcana enim illa nihil eis retegi attinebat. Satis videtur fuiſſe ad vnitatem dei, & cunctipotentiam noſcendam perueniſſe: ſi quid de trinitate ſunt locuti in teſtimonium veteris pietatis: dixiſſe ad ſectatores ſuos magiſtrorum ſententiæ premendos. Ariſtoteles ſcribit j. libr. de cœlo & mundo, Pythagoricos in tribus poſuiſſe perfectionem rerum, velut principio, medio, & fine: & in deorum ſacris hunc numerum ſolitum vſurpari. vnde putantur eſſe illa verba magæ apud Theocritū [illegible], ſed Vergilius expreſſius: K

Terna tibi hæc primum triplici diuerſa colore
Licia circundo, térque hæc altaria circum
Effigiem duco, numero deus impare gaudet.

Et princeps diſciplinę ſuę Zeno λόγον dicit fatū, & neceſsitatē, & deū, & animum Iouis. Sed Plato apertius videtur locutus. Nam in ſexto de Repub. Socrates quū ſatis ſibi de ipſius boni natura videretur diſputaſſe, putarétque maiorem eſſe rem, quam vt poſſet dicendo explicare, inquit, [illegible]. Verum quid ipſum bonum ſit beati viri in aliud tempus differamus. Maius enim mihi videtur, quàm vt hac intentione animi conſequi poſsimus. Quod vero hoc tépore malim explicare, illud eſt quid ſit boni ipſius filius, ſimillimus illius. Si modo id quoque vobis libet. nam alioqui relinquamus. Hoc loco Glauco velle ſe declarat: nam dicēdi de patre aliud futurum dicit commodius tempus. Tum Socrates de patre & filio boni diſputaturum ſe præfatur, & poſt paucas interrogationes ait bonum eſſe ſolem videndum, filium eius eſſe, velut vim videndi, quam à ſole habemus, & in epiſtola ad Hermiam. L
[illegible]. Iurantes, inquit, ſtudio muſis apto & ſorore ſtudij eruditione, per deum ducem omnium, quæ ſunt, quæque futura ſunt. Iudem per ducis & cauſæ omnium patrem dominum. Et in Epinomide, λόγον τὸν πάντων θειότατον meminit, id eſt, ſermonis omnium diuiniſsimi, à quo dicit mundum eſſe conſtitutum. De quo ſunt ea, quæ ſequuntur. Hunc ſermonem vir ſapiens, cum eſt admiratus accenditur amore, vt intelligat, quo modo futurus eſt beatus, & viuus, & poſt vitam. Nam illud ὃν non ad mundum referunt multi, ſed ad λόγον. Et ſic nos vertimus lib. viij. de beatitudine ſecundum Platonem diſſerentes. Plato igitur patrem apertis poſuit verbis, filium quoque: at tertium illud nulla ratione vocis putauit poſſe enunciari. Et ſi in ordine gradibúſque diuinitatis mundi animam, quæ eſt tertia, & poſtremā à principio & filio principij mente profectam exiſtimat. Animam vero mundi ſi quis impēſius Platoni faueret, poſſet facile defendere illum eſſe ſpiritum, qui ferebatur ſuper aquas: quē videntur illi fecere fuſum per molem vniuerſitatis omnibus vitam eſſentiámque impartientem. Et hæc ſunt in diuinitate terna, de quis ad Dionyſium [illegible], vt præfatur, ſcribit. Circa omnium regem cuncta ſunt & illius cauſa ſunt omnia: eáque cauſa eſt bonorum omnium: ſecunda vero circa ſecunda, tertia circa tertia. Prętereo quæ ſunt apud Mercurium, & ex hoc collecta apud Iamblichum: nam res nobis tota eſt cum Platonicis. Non poſſum tamen reſponſum Sarapidis præterire, qui conſulenti Thuli, qui in Aegypto regnauit bello Troiano, quis nam eſſet ſe beatior, fertur dixiſſe:

[illegible] M
[illegible]
Principio deus eſt, tum ſermo, & ſpiritus iſtis,
Additur, æquæua hæc ſunt, & tendentia in vnum.

b Et deum filium.) Porphyrius ſententiam Platonis explicans, vt Cyrillus contra Iulianum refert, tres ſubſtantias in eſſentia diuinitatis ſtatuit, deum omnium maximum atque optimum, deinde creatorem tertiam animam mundi: nec vlterius deitatem progredi. creatorem Plato & Porphyrius [illegible] vocant: quod quanuis in tenebris, videntur tamen Poetæ attigiſſe, cum Mineruam ſuam [illegible] faciūt, ſine matre, de illius vertice ac capite productam ſapientiam ipſam. c Sicut Plotinus.) Hic ſcripſit librum de tribus perſonis ſiue ſubſtantiis, in quo primum ſtatuit æternum illud atque perfectum, quod ſecundum generauit & mentem æternam itidem & perfectam. Alio in loco patrem mentem nominat, vt interdum Plato fecit, ſed ab eo manaſſe verbum: à quibus vniuerſa ſunt condita. Ita enim ait, in principio libri de prouidentia:
[illegible]
Itaq; à mēte ipſa & ab eius ſermone natum hoc vniuerſum & digeſtū eſt. d Ad certam regulam loqui fas eſt.) Quaſi ex religione, ex pietate eſt certo genere vti verborum, nec alio. e Nec dicimus tamen quod hæretici Sabelliani.) Hi dicebant eandem eſſe patris & filij perſonam, fulti dicto illo Chriſti. Pater & ego vnum ſumus.

De vno veróque principio, quod ſolum naturam humanam purgat atque renouat.

Caput XXIIII.

SEd ſubditus Porphyrius inuidis poteſtatibus, de quibus & erubeſcebat, & eas libere redarguere formidabat, noluit intelligere dominum Ieſum Chriſtū eſſe principiū, cuius incarnatione purgamur. Eum quippe in ipſa carne cōtempſit, quam

A ſit, quam propter ſacrificiũ noſtræ purgationis aſſumpſit, magnum ſcilicet ſacramentum ea ſuperbia non intelligens, quam ſua ille humilitate deiecit, verus benignuſq; mediator: in ea ſe oſtendens mortalitate mortalibus, quam maligni fallaceſq; mediatores non habendo ſe ſuperbius extulerunt, miſeriſq; hominibus adiutorium deceptorium velut immortales mortalibus promiſerunt. Bonus itaque veruſq; mediator oſtendit peccatum eſſe malum, non carnis ſubſtãtiam, vel naturam, quæ cum anima hominis & ſuſcipi ſine peccato potuit, & haberi, & morte deponi, & in melius reſurrectione mutari: nec ipſam mortem, quanuis eſſet pœna peccati, quam tamen pro nobis ſine peccato ipſe perſoluit, peccando eſſe vitandam, ſed potius ſi facultas datur pro iuſticia perferendam. Ideo enim ſoluere potuit moriẽdo peccata: quia & mortuus eſt, & non pro ſuo peccato. Hunc ille Platonicus non cognouit eſſe principiũ, nam agnoſceret purgatorium. Neq; enim caro principium eſt, aut anima humana, ſed verbum per quod facta ſunt omnia. Non ergo caro per ſeipſam mũdat, ſed per verbum à quo ſuſcepta eſt, cum verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. (Ioan.1.) Nam de carne ſua mãducanda myſtice loquens, (Ioan.6.) cum hi qui non intellexerunt offenſi recederent, dicentes: Durus eſt hic ſermo, quis eum poteſt audire? Reſpondit manentibus cæteris: Spiritus eſt qui B viuificat, caro nõ prodeſt quicquam. Principium ergo ſuſcepta anima & carne, & animam credentium mundat & carnem. Ideo quærentibus Iudæis quis eſſet, reſpondit ſe eſſe principium.[a] (Ioan.8.) Quod vtique carnales infirmi peccatis obnoxij, & ignorantiæ tenebris obuoluti, nequaquã percipere poſſemus, niſi ab eo mundaremur atque ſanaremur, per hoc quod eramus, & nõ eramus. Eramus enim homines, ſed iuſti nõ eramus. In illius autem incarnatione natura humana erat, ſed iuſta, nõ peccatrix erat. Hæc eſt mediatio, qua manus lapſis iacentibuſq; porrecta eſt: hoc eſt ſemẽ diſpoſitum per angelos, in quorum edictis & lex dabatur, qua & vnus deus coli iubebatur, & hic mediator venturus promittebatur.

(a Principiũ.) RESpõdit ſe eſſe principium.) Græce eſt τὴν ἀρχήν. Auguſtinus principium vult eſſe filium, ſed nõ aliud principium quàm patrem, vt nec alium deum, idque putat ſignificari per τὴν ἀρχήν. De qua re Laurentius & Eraſmus ex ratione vocis diſputant, non poſſe τὴν ἀρχήν eſſe nomen, ſed aduerbium: vt ſit primum, vel principio. Et profecto, vt quod ipſe ſentio, paucis dicam: tametſi obſcura eſt hæc loquẽdi formula, ac neſcio an ex Hebraiſmo petita, vt alia in nouo inſtrumento cõplura, tamen nõ videtur Chriſtus ſignificare ſe principiũ eſſe. Sed quum rogatus quis eſſet, nulla ſe nominis ratione poſſet ad captũ duntaxat illorum explicare, conſiderãdum vniuſcuiuſque animo reliquit, qualem exiſtimaret eſſe, non quem videret, ſed cuius verba audiret: qualẽ illum, qui corpore, quẽ cernerent, contectus, talia proferret. Erat enim deus humana facie latens, qui loquebatur, à quo magna illa proficiſcebãtur, & C admirabilia. Itaque ait principio ego ſum ille, qui mortali corpore velut inſtrumento vtens loquor vobis: nõ iam per angelum iubens, ſed per meipſum. Itaque hæc reſponſio non eſt illius olim exhibitæ Moſi abſimilis, ἐγώ εἰμι ὤν. Ego ſum ens. niſi quòd illa erat maieſtatis dei, & eſſentiæ eius ſimplicis: hæc recentior dei, qui humanam ſibi formam adiunxerat.

Omnes ſanctos & ſub legis tempore, & ſub prioribus ſeculis in ſacramẽto & fide Chriſti iuſtificatos fuiſſe.

Caput XXV.

CVius ſacramenti fide etiam iuſti antiqui mundari pie viuendo potuerunt: non ſolum antequàm lex populo Hebræo daretur, neq; enim eis prædicator deus vel angeli defuerunt, ſed ipſius quoq; legis temporibus, quanuis in figuris rerum ſpiritalium habere viderentur promiſſa carnalia,[a] propter[b] quod vetus dicitur teſtamẽtum. Nam & prophetæ tunc erant, per quos ſicut, & per angelos eadem promiſſio prædicata eſt, & ex illorum numero erat, cuius tam magnam diuinamq; ſententiam de boni humani fine paulo ante cõmemoraui: Mihi autem adhærere deo bonum eſt. D In quo plane Pſalmo[a] duorum teſtamẽtorum, (Pſal.72.) quæ dicuntur vetus & nouum, ſatis eſt declarata diſtinctio. Propter carnales enim terrenaſq; promiſſiones, cũ eas impius abundare conſpiceret, dicit pedes ſuos penè fuiſſe cõmotos,[b] & effuſos in lapſum propemodũ greſſus ſuos, tanquam fruſtra deo ipſe ſeruiſſet, cum ea fœlicitate, quam de illo expectabat, cõtemptores eius florere perſpiceret, ſeque in rei huius inquiſitione laboraſſe, volentem cur ita eſſet apprehendere, donec intraret in ſanctuarium dei, & intelligeret nouiſsima eorũ, qui fœlices videbãtur, errare. Tunc eos intellexit[c] in eo quod ſe extulerunt, ſicut dicit fuiſſe deiectos & defeciſſe, ac periſſe propter iniquitates ſuas, totúmque illud culmen temporalis fœlicitatis ita eis factum, tanquã ſomnium euigilantis, qui ſe repẽte inuenit ſuis quæ ſomniabat fallacibus gaudiis deſtitutum. Et quoniam in hac terra vel ciuitate terrena, magni ſibi videbãtur: Domine, inquit, (Ibidem.) in ciuitate tua imaginem illorum ad nihilum rediges. Quid huic tamen vtile fuerit, etiam ipſa terrena nõ niſi ab vno vero deo quærere, in cuius poteſtate ſunt omnia, ſatis oſtendit, vbi ait: Velut pecus factus ſum apud te, & E ego ſemper tecum. Velut pecus dixit, vtique nõ intelligens. Ea quippe à te deſiderare debui, quæ mihi cum impiis non poſſunt eſſe cõmunia: quibus eos cum abundare cernerem, putaui me incaſſum tibi ſeruiſſe, quãdo & illi hæc haberent, qui tibi ſeruire noluiſſent. Tamẽ ego ſemper tecum, qui etiam in talium rerũ deſiderio deos alios nõ quæſiui. Ac per hoc ſequitur: Tenuiſti manum dexteræ meæ, & in voluntate tua deduxiſti me, & cum gloria aſſumpſiſti me: tanquam ad ſiniſtram cuncta illa pertineant, quæ abundare apud impios cũ vidiſſet, penè collapſus eſt. Quid enim mihi eſt, inquit, in cœlo, & à te quid volui ſuper terram? Reprehendit ſeipſum, iuſtéque ſibi diſplicuit: quia cum tam magnũ bonum haberet in cœlo, quod poſt intellexit, rem trãſitoriam, fragilem, & quodam modo luteam fœlicitatem à ſuo deo quæſiuit in terra. Defecit, inquit, cor meũ,[d] & caro mea F deus cordis mei: defectu vtiq; bono ab inferioribus ad ſuperna. Vnde in alio Pſalmo dicitur: Deſiderat & de- (Pſal.83.) ficit anima mea in atria domini. Item in alio: Defecit in (Pſal.118.) ſalutare tuum anima mea. Tamen cum de vtroq; dixiſſet, id eſt, de corde & carne deficiente, nõ ſubiecit: Deus cordis mei & carnis meæ, ſed deus cordis mei. Per cor quippe caro mundatur. Vnde dicit dominus: Mundate (Matth.23.) quæ intus ſunt, & quæ foris ſunt munda erunt. Partem deinde ſuam dicit ipſum deum non aliquid ab eo, ſed (Pſal.72.) ipſum. Deus, inquit, cordis mei, & pars mea deus in ſecula. Quod inter multa quę ab hominibus eliguntur, ipſe illi placuerit eligendus. Quia ecce, inquit, qui ſe longe faciunt,[e] à te peribunt: perdidiſti omnem qui fornicatur abs te:[f] hoc eſt, qui multorum deorũ vult eſſe proſtibulũ. Vnde ſequitur illud propter quod & cætera de eodem Pſalmo dicenda viſa ſunt: Mihi autem adhærere deo bonum eſt: non longe ire, nõ per plurima fornicari. Adhærere autem deo tunc perfectum erit, cum totum quod liberandum eſt, fuerit liberatum. Nunc vero fit illud, quod ſequitur: Ponere in deo ſpem meã. Spes enim quæ videtur, non eſt ſpes. Quod enim videt quis, quid ſperat? ait Apoſtolus: Si autem quod nõ videmus, (Roma.8.) ſperamus, per patientiam expectamus. In hac autem ſpe nunc cõſtituti agamus quod ſequitur: & ſimus nos quoque pro modulo noſtro angeli dei, id eſt nũcij eius, annunciantes eius voluntatem, & gloriam gratiamq; laudantes. Vnde cum dixiſſet: Ponere in deo ſpem meam: addidit,

G addidit, vt annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion. Hæc eſt glorioſiſsima ciuitas dei, hæc vnum deum nouit & colit: hanc angeli ſancti annunciauerũt, qui nos ad eius ſocietatem inuitauerunt, ciueſq; ſuos in illa eſſe voluerunt: quibus nõ placet, vt eos colamus tanquam noſtros electos deos, ſed cum eis & illorũ & noſtrum deum: nec eis ſacrificemus, ſed cum ipſis ſacrificium deo ſimus. Nullo itaque dubitante, qui hæc depoſita maligna obſtinatione conſiderat, omnes immortales beati, qui nobis non inuident: neque enim ſi inuiderent, eſſent beati, ſed potius nõ diligunt, vt & nos cum ipſis beati ſimus: plus nobis fauent, plus adiuuant, quando vnũ deum cum illis colimus, patrẽ & filium, & ſpiritum ſanctum, quàm ſi eoſipſos per ſacrificia coleremus.

a In quo plane Pſalmo.) Hic eſt Pſalmus lxxij. ſublimis diuinúſque ſolutione veteris philoſophorum quæſiti, cur præſidente vniuerſitati mundi deo ſapientiſsimo & optimo, malis bona, & contrà bonis mala contingunt? Vnde eſt illud dilemma Epicureorum. ſi deus eſt, vnde mala? ſi non eſt, vnde bona? Auguſt. aliquot eius verſus enarrat: nos ſeruata inſtituta breuitate nonnulla interdum adiiciemus. b Pedes ſuos penè fuiſſe commotos.) Vel concuſſos indignatate rei, & commotione animi, vel ad tranſeundum in alteram viam, quum ſuſpicaretur parum ſe hac profeciſſe. c Tunc eos intellexit.) Omnia in futurum ſeruantur operta, inquit Sapiens. Tunc bonis proderit bene vixiſſe, malis oberit vixiſſe male: tunc bonis euenire bona, malis mala liquebit. nam ea demum vera H ſunt, & bona & mala. d Defecit, inquit, cor meum.) Hoc eſt optimi & ſanctiſsimi viri, vt deficientibus in eo corpore, viribus, robore, conſilio, ſuperſit tamen ſemper religio, & ſit pars eius deus in æternum: abeuntibuſque cæteris rebus, ſolus deus in eo remaneat. Hoc quantum nobis videtur Auguſt. loquitur de defectu animæ, & velut exanimatione, quæ ex deſiderio rerum cœleſtium naſcitur. Languet enim animus amans, & ſubinde linquitur virtute ſua: quũ de re quam amat, impẽſe cogitat, aliter quoque ſic, vt vires & conſilium circa res ſeculi deſtituant bonum virum, hæreat tamen ſemper illius menti deus, & ſpretis contentiſq; omnibus, tum corporis dotibus, tum fortunis, vnica hæreditas, & ſola illius ſpes ſit deus. e Quia ecce, inquit, qui ſe longe faciunt.) Bonum eſt ergo hærere illi, à quo ſi quis abſceſſerit, perit. f Perdidiſti omnẽ qui fornicatur abs te.) Debet eſſe anima noſtra vni deo dicata, & illius ſponſa: quod ſi adulteretur, vt ſe ad curas cupiditateſq; rerum mundi abiectet, deo neglecto, tãquam impudica mulier à viro reiicitur, & repudiatur. hic eſt interitus animæ, quum à vita ſua diſcedit.

De inconſtantia Porphyrij inter confeßionem veri dei & cultum dæmonum fluctuantis.

Caput XXVI.

NEſcio quo modo quantum mihi videtur, pro amicis ſuis theurgis erubeſcebat Porphyrius. Nam iſta vtcunque ſapiebat, ſed contra multorum deorum cultum deum verum non libere defendebat. Et angelos quippe alios eſſe dixit, qui deorſum I deſcendentes, hominibus theurgicis diuina pronuncient: alios autem qui in terris ea quæ patris ſunt, & altitudinem eius profunditatemq; declarent. Num igitur hos angelos, quorum miniſterium eſt declarare voluntatem patris, credẽdum eſt velle nos ſubdi, niſi ei, cuius nobis annunciant volũtatem? Vnde optime admonet etiam ipſe Platonicus imitandos eos potius, quàm inuocandos. Non itaque debemus metuere, ne immortales & beatos vni deo ſubditos, non eis ſacrificando offendamus. Quod enim non niſi vni vero deo deberi ſciunt, cui & ipſi adhærẽdo beati ſunt: proculdubio neque per vllam ſignificantem figuram, neque per ipſam rem, quæ ſacramentis ſignificatur, ſibi adhiberi volunt. Dæmonum eſt hæc arrogantia ſuperborum atque miſerorum, à quibus longe diuerſa eſt pietas ſubditorũ deo, nec aliunde quàm illi adhærendo beatorum. Ad quod bonum percipiendum, etiam nobis ſyncera benignitate oportet vt faueant: neque ſibi arrogent, quo eis ſubiiciamur: ſed eum annuncient, ſub quo eis in pace ſociemur. Quid adhuc trepidas ô philoſophe aduerſus poteſtates, & veris virtutibus, & veri dei muneribus inuides habere liberam vocem? Iam dixiſti angelos,[a] qui patris annunciant volũtatem, ab eis angelis eſſe diuerſos, qui K ad theurgicos homines, neſcio qua deducti arte, deſcẽdunt. Quid adhuc eos honoras, vt dicas pronunciare* diuina? Quæ tandem diuina pronunciant, qui non voluntatem patris nunciant? Nempe illi ſunt, quos ſacris precibus[b] inuidus alligauit, ne præſtarẽt animæ purgationem: nec à bono, vt dicis, purgare cupientes ab illis vinculis ſolui, & ſuæ poteſtati reddi potuerunt. Adhuc dubitas hęc maligna eſſe dæmonia: vel te fingis fortaſſe neſcire, dum nõ vis theurgos offendere, à quibus curioſitate deceptus, iſta pernicioſa & inſana pro magno beneficio didiciſti. Audes iſtam inuidiam, non potentiam, ſed peſtilentiã, & non dicam dominã, ſed quod tu fateris ancillam potius inuidorũ, iſto aëre tranſcenſo leuare in cœlum, & inter deos veſtros etiã ſydereos collocare, vel ipſa quoq; ſydera his opprobriis infamare.

*aliàs, prænũciare, vt mox aliquoties.

a Iam dixiſti angelos.) In antiquis codicibus ſic habetur: Iam diſtinxiſti angelos, qui patris annunciant voluntatem, ab eis angelis, qui ad theurgicos, & idem vtrobique ſignificatur. b Nempe illi ſunt, quos ſacris precibus.) Nam antea dictum eſt impediri bonum dęmonem à malo: nec venturum hunc, niſi prius ille propiciatus diſcedat. Et de Chaldæo narrauit, cuius purgationem inuidus quidam impediuit.

De impietate Porphyrij, qua etiam Apulei tranſcendit errorem. Caput XXVII. L

QVanto humanius & tolerabilius cõſectaneus tuus Platonicus Apuleius errauit, qui tantummodo dæmones à luna, & infra ordinatos agitari morbis paſsionũ mentiſq; turbelis, honorans quidẽ eos, ſed volẽs nolenſq; confeſſus eſt: deos tamen cœli ſuperiores ad ętherea ſpacia pertinẽtes: ſiue viſibiles, quos conſpicuos lucere cernebat, ſolem, ac lunam, & cætera ibidem lumina: ſiue inuiſibiles, quos putabat ab omni labe iſtarum perturbationũ alienos, quãta potuit diſputatione diſcreuit. Tu autẽ didiciſti hoc non à Platone, ſed à Chaldęis magiſtris tuis, vt in æthereas vel empyreas mundi ſublimitates, & firmamenta cœleſtia extolleres vicia humana, vt poſſent dij veſtri theurgis pronunciare diuina, quibus diuinis te tamen per intellectualem vitam facis altiorem, vt tibi videlicet tanquam philoſopho theurgicæ artis purgationes nequaquam neceſſariæ videantur, ſed aliis eas tamen importas: vt hanc veluti mercedem reddas magiſtris M tuis, quod eos qui philoſophari non poſſunt, ad iſta ſeducis, quæ tibi tanquam ſuperiorum capaci eſſe inutilia confiteris, vt videlicet quicũque à philoſophiæ virtute remoti ſunt, quæ ardua nimis, atque paucorum eſt, te authore theurgicos homines, à quibus nõ quidem in anima intellectuali, verum ſaltem in anima ſpiritali purgentur, inquirant. Et quoniam iſtorum quos philoſophari piget, incomparabiliter maior eſt multitudo, plures ad ſecretos & illicitos magiſtros tuos, quàm ad ſcholas Platonicas venire cogantur. Hoc enim tibi immundiſsimi dæmones, deos æthereos ſe eſſe fingentes, quorum prædicator & angelus factus es, promiſerunt: quod in anima ſpiritali theurgica arte purgati, ad patrem quidem non redeunt, ſed ſuper aëreas plagas inter deos æthereos habitabũt. Non audit iſta hominum multitudo, propter quos à dæmonum dominatu liberandos Chriſtus aduenit. In illo enim habent miſericordiſsimam purgationem, & mẽtis & ſpiritus, & corporis ſui. Propterea quippe totum hominem ſine peccato ille ſuſcepit, vt totum, quo conſtat homo, à peccatorum peſte ſanaret. Quẽ tu quoq; vtinã cognouiſſes, eique te potius, quàm vel tuæ virtuti, quæ humana fragilis & infirma eſt, vel pernicioſiſsimæ curioſitati ſanandum

A dum tutius commiſiſſes. Non enim te decepiſſet, quem veſtra, vt tu ipſe ſcribis, oracula [a] ſanctũ immortalemq; confeſſa ſunt. De quo etiam Poëta nobiliſsimus, poetice quidem, quia in alterius adumbrata perſona: veraciter tamen, ſi ad ipſum referas, dixit,

Virgil. in Buc. æglo. 4. Te duce, ſi qua manent [b] ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.

Ea quippe dixit, quę etiam multũ proficientium in virtute iuſticiæ poſſunt, propter huius vitæ infirmitatē, & ſi non ſcelera, ſcelerũ tamen manere veſtigia, quæ non niſi ab illo ſaluatore ſanantur, de quo iſte verſus expreſſus eſt. Nam hoc vtique [c] non à ſeipſo dixiſſe Virgilius in æglogæ ipſius quarto ferme verſu indicat, vbi ait:
Vltima Cumæi venit iam carminis ætas.
Vnde hoc à cumæa Sibylla (dictum eſſe) incunctanter apparet. Theurgi vero illi, vel potius dæmones, deorũ ſpecies, figuraſq; fingētes, inquinant potius, quàm purgant humanum ſpiritum falſitate phantaſmatũ, & deceptoria vanarũ ludificatione formarum. Quo modo enim purgent hominis ſpiritũ, qui immundum habent proprium? Alioquin nullo modo carminibus inuidi hominis ligarentur: ipſumq; inane beneficiũ quod pręB ſtaturi videbantur, aut metu premerent, aut ſimili inuidentia denegarēt. Sufficit, quod purgatione theurgica, neq; intellectualem animã, hoc eſt mentem noſtrã, dicis poſſe purgari, & ipſam ſpiritalem, id eſt, noſtræ animæ partē, mente inferiorem, quã tali arte purgari poſſe aſſeris, immortalem tamen, æternãq; nõ poſſe hac arte fieri confiteris. Chriſtus autem vitã promittit æternam: vnde ad eũ mundus, vobis quidem ſtomachantibus, mirantibus tamen, [videntibus] ſtupentibuſq;, concurrit. Quid enim prodeſt [d], quia negare nõ potuiſti intantum à teipſo diſſentire videris, vt primũ doceas errare † homines theurgica diſciplina, & quamplurimos fallere per cæcam, inſipientemq; ſententiam, atque eſſe certiſsimum errorem, agendo, & ſupplicando ad principes, angeloſq; decurrere. Et rurſum quaſi ne operam perdidiſſe videaris iſta dicendo, mittis homines ad theurgos, vt per eos animæ ſpiritales purgentur illorũ qui non ſecundum intellectualem animam viuunt.

† Alias, Quid prodeſt quod negare non potuiſti errare &c.

a Q Vem veſtra, vt tu ipſe ſcribis, oracula.) De hoc libro vigeſimo. b Te duce, ſi qua manent.) De Aſinio Pollione conſule ad bella ciuilia refert Seruius, vt futurus ſit illo conſule finis eorum, ſoluantúrque terræ perpetua eorũ formidine, ſed
C diuturna fuerunt poſt eum qui fuit conſul cũ Gn. Domitio Aenobar. num. IIII. annos triumuiratus. c Nam hoc vtiq;.) Tota illa æglogæ ſumpta eſt de carminibus Sibyllinis, quæ cum eſſent de Chriſto dicta, tempúſque eſſet ænigmatis quibuſdam ſubſignificatum, eáque intelligeret Virg. & videret aduentare, de aliquo ex principibus Ro. exiſtimabat eſſe dicta, & huius Pollionis filio Solonino attribuit. d Quid enim prodeſt.) Alibi ſic: quod quia negare non potuiſti errare homines etiam. ſed ſic melius: Quod quia negare non potuiſti intantum à teipſo diſſentis vt primum doceas.

Quibus perſuaſionibus Porphyrius obcæcatus non potuerit veram ſapientiã, quæ eſt Chriſtus, agnoſcere. Cap. XXVIII.

MIttis ergo homines in errorem certiſsimum. Neque hoc tantũ malũ te pudet [a], cum virtutis & ſapientiæ te profitearis amatorem. Quã ſi
1. Cor. 1. vere ac fideliter amaſſes, Chriſtum dei virtutem & dei ſapientiam cognouiſſes: nec ab eius ſaluberrima humilitate [b] tumore inflatus vanæ ſcientiæ reſiluiſſes. Confiteris tamen etiam ſpiritalem animã ſine theurgicis artibus & ſine teletis, quibus fruſtra diſcendis elaboraſti, poſſe continentiæ virtute purgari [c]. Aliquando etiam dicis, quod teletæ non poſt mortem eleuant animã vt iam: nec eidem ipſi quam ſpiritalem vocas aliquid poſt huius vitæ finē prodeſſe videãtur: & tamen verſas hæc multis modis, & repetis [d], ad nihil aliud, quantũ exiſti-

mo, niſi vt talium quoque rerũ quaſi peritus appareas, D
& placeas illicitarum artium curioſis, vel ad eas facias ipſe curioſos. Sed bene eſt, quod metuendã dicis hanc artem vel legum periculis [e], vel ipſius actionis [f]. Atque vtinam hoc ſaltem abs te miſeri audiant, & inde ne illic abſorbeantur abſcedant, aut eò penitus non accedant. Ignorantiam certe & propter eam multa vicia per nullas teletas purgari dicis, ſed per ſolum πατρικὸν νοῦν, * id eſt, paternã mentem ſiue intellectum, qui paternæ eſt voluntatis conſcius. Hunc autem Chriſtum eſſe non credis, cõtemnis enim eum propter corpus ex fœmina acceptum, & propter crucis opprobrium, excelſam videlicet ſapientiam, ſpretis atque abiectis infimis, idoneus de ſuperioribus carpere. At ille implet, quod Prophetæ ſancti de illo veraciter prædixerũt: Perdam *Abdiæ. 1.* ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Non enim ſuam in eis perdit & reprobat, quã ipſe donauit, ſed quam ſibi arrogant, qui non habent ipſius. Vnde commemorato iſto prophetico teſtimonio, ſequitur & dicit Apoſtolus: Vbi ſapiens? vbi ſcriba? *1. Cor. 1.* vbi conquiſitor huius ſeculi [g]? Nónne ſtultam fecit deus ſapientiam huius mundi? Nam quoniam in dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam deum, E placuit deo per ſtulticiam prædicationis ſaluos facere credentes. Quoniã quidem Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt. Nos autem prædicamus, inquit, Chriſtum crucifixum: Iudæis quidem ſcandalum, gentibus autem ſtulticiã. Ipſis vero vocatis [h] Iudæis & Gręcis, Chriſtum dei virtutem & dei ſapientiam: quoniam quod ſtultum eſt dei [i], ſapiẽtius eſt hominibus: & quod infirmum eſt dei, fortius eſt hominibus. Hoc quaſi ſtultum & infirmum tanquam ſua virtute ſapientes fortéſque cõtemnunt. Sed hæc eſt gratia, quæ ſanat infirmos, non ſuperbe iactantes falſam beatitudinem ſuam, ſed humiliter potius veram miſeriam confitentes.

** alias, πατρικὸν νοῦν.*

a N Eque hoc tantum malum te pudet.) Vetus loquendi mos, ſed quem etiam recẽtiores vſurparunt. b Nec ab eius ſaluberrima humilitate.) Fuit enim prius imbutus pietate noſtra, à qua poſtea deſciuit, magnaq; rabie in eam inuectus eſt. c Poſſe continentiæ virtute purgari.) In libris de abſtinentia animalium ſcribis, continentia & frugalitate vitæ mentem humanam efferri, ac deo coniungi. Sed hæc elegantius Plato & doctius in Charmide: quo loco docet, curationem animæ temperantiã fieri, eamq; vnicam eſſe animi affectũs medelam, nec alius incantationibus ſordes animi elui. d Et tamen verſas hęc multis modis & repetis.) Ea eſt Porphyrij ταυτολογία pleniſsima faſtidij & nauſeæ, quam licet vel ex quinque eius vocibus intelligere quæ F ſunt in omnium manibus. e Vel legum periculis.) Nam & Plato de ea cauit. Et leges ciuiles pœnas illi conſtituerunt. f Vel ipſius actionis.) Nam periculoſa res eſt, niſi rite exerceatur. Irritantur enim dæmones, & magna inferunt mala imperite excantãti: quod multis horrendis exemplis oſtenderunt, quippe amant perfectam impietatē, à qua difficilis ſit in pietatem recurſus, ideo terroribus ad eam homines impellunt. g Vbi conquiſitor huius ſeculi.) De philoſophis intellige, qui maximo ſtudio res naturæ cõquiſierunt. Græce eſt, συζητητὴς, quod etiã diſputatorē ſonat, vt ad moleſtas illas & immodicas philoſophorum diſputationes referatur. h Ipſis vero vocatis.) Vocatis ad pietatem, & deſtinatis ciuibus regni. i Quoniam quod ſtultum eſt dei.) Vulgarius crucem appellat inſipientem, vtpote quæ inſipiens ſit viſa, hæc tamen eſt hominibus ſapientior. Siquidem philoſophos conſtat frigidis & inutilibus rebus vacaſſe, crucē vero mũdo peperiſſe ſalutem. Et quod dei eſt, eo videtur infirmius quia ex impotentia quadam viſus ſit cruci affixus, ſed id longe eſt hominibus fortius. Nec ob id ſolum, quia quo magis annitentibus multis huius nomen extinguere, eo plurimum poſſet & floret, ſed quia per hunc, qui ſit viſus infirmior, fortis dæmon ille vinctus eſt & coërcitus.

De incarnatione domini noſtri Ieſu Chriſti, quam confiteri Platonicorum erubeſcit impietas. Cap. XXIX.

PRædicas patrē & eius filiũ, quē vocas paternũ intellectũ, ſeu mentē: & horũ medium, quem putamus te dicere ſpiritum ſanctum, & more veſtro appellas tres deos. Vbi, etſi verbis indiſciplinatis vtimini, videtis tamē qualitercũq;, & quaſi per quædam

m tenuis

G tenuis imaginationis vmbracula, quò nitēdū ſit: ſed incarnatione incōmutabilis filij dei, qua ſaluamur, vt ad illa quæ credimus, vel ex quātulacunq; parte intelligim⁹, peruenire poſsimus, non vultis agnoſcere. Itaq; videtis vtcunq;, etſi de longinquo, etſi acie caligante, patriā, in qua manendū eſt, ſed viam qua eundū eſt, non tenetis. Confiteris tamen gratiam, quandoquidē ad deum per virtutē intelligentiæ peruenire, paucis dicis eſſe conceſſum. Non enim dicis, paucis placuit, vel pauci voluerūt, ſed cum dicis eſſe cōceſſum, proculdubio dei gratiam, non hominis ſufficientiam cōfiteris. Vteris etiam hoc verbo apertius, vbi Platonis ſententiā [a] ſequens, nec ipſe dubitas, in hac vita hominem nullo modo ad perfectionem ſapientiæ peruenire, ſecundū intellectū tamen viuentibus omne quod deeſt, prouidentia dei, & gratia poſt hanc vitam poſſe cōpleri. O ſi cognouiſſes dei gratiam per Ieſum Chriſtū dominum noſtrū, ipſamq; eius incarnationē, qua hominis animam corpuſq; ſuſcepit, ſummū eſſe exemplū gratiæ videre potuiſſes. Sed quid faciam? Scio me fruſtra loqui mortuo: ſed quantū ad te attinet. Quantum autē ad eos, qui te magnipendunt, & te vel qualicunq; amore ſapientiæ, vel curioſitate artiū, quas non debuiſti diſcere, diligunt: quos potius in tua

H cōpellatione alloquor, fortaſſe nō fruſtra. Gratia dei nō potuit gratius cōmendari, quàm vt ipſe vnicus dei fili⁹ in ſe incōmutabiliter manens, indueretur hominem, & ſpem dilectionis ſuæ daret hominibus, homine medio: qua ad illū ab hominibus veniretur, qui tam longe erat immortalis à mortalibus, incōmutabilis à cōmutabilibus, iuſtus ab impiis, beatus à miſeris. & quia naturaliter indidit nobis, vt beati immortaleſq; eſſe cupiamus, manens beatus ſuſcipiēſq; mortalē, vt nobis tribueret quod amamus, perpetiēdo docuit contēnere quod timemus. Sed huic veritati, vt poſſetis acquieſcere, humilitate op⁹ erat, quæ ceruici veſtræ difficillime perſuaderi poteſt. Quid enim incredibile dicitur, præſertim vobis qui talia ſapitis, quibus ad hoc credendū voſipſos admonere debebatis? quid inquam vobis incredibile dicitur, cum deus dicitur aſſumpſiſſe humanam animam, & corpus? Vos certe tantum tribuitis animæ intellectuali, quæ anima vtiq; humana eſt, vt eam conſubſtantialem paternæ illi menti, quē dei filium cōfitemini, fieri poſſe dicatis? Quid ergo incredibile eſt, ſi aliqua vna intellectualis anima modo quodam ineffabili & ſingulari, pro multorum

I um ſalute ſuſcepta eſt? Corpus vero animæ cohærere, vt homo totus & plenus ſit, natura noſtra ipſa teſte cognoſcimus. Quod niſi vſitatiſsimū eſſet, hoc profecto eſſet incredibilius. Facilius quippe in fidem recipiendū eſt: & ſi humanū diuino, & ſi mutabile incommutabili, tamen ſpiritū ſpiritui, aut vt verbis vtar, quæ in vſu habetis, incorporeum incorporeo, quàm corpus incorporeo cohærere. An forte vos offendit inuſitatus corporis partus ex virgine? Neque hoc debet offendere, imò potius ad pietatem ſuſcipiendam debet adducere, quod mirabilis mirabiliter natus eſt. An vero, quod ipſum corpus morte depoſitū, & in melius reſurrectione mutatum, iam incorruptibile atque immortale in ſuperna ſubuexit? Hoc fortaſſe credere recuſatis, intuentes Porphyrium in his ipſis libris, ex quib⁹ multa poſui, quos de regreſſu animæ ſcripſit, tā crebro præcipere, omne corpus eſſe fugiendum, vt anima poſsit beata permanere cum deo. Sed ipſe potius iſta ſentiens corrigendus fuit, præſertim cum de anima mundi huius viſibilis, & tam

*aliâs, in ingētis corporeæ molis, cum * illo tam incredibilia ſapiatis. Platone quippe authore, [b] animal eſſe dicitis mūdum, & animal beatiſsimum, quod vultis eſſe etiam K ſempiternum. Quomodo ergo nec vnquam ſoluetur à corpore, nec vnquam carebit beatitudine, ſi vt anima beata ſit, corpus eſt omne fugiendum? Solē quoq; iſtum & cætera ſydera, nō ſolum in libris veſtris corpora eſſe fatemini, quod vobiſcū omnes homines & conſpicere non cunctantur & dicere: verum etiā altiore, vt putatis peritia, hæc eſſe animalia beatiſsima perhibetis, & cum his corporibus ſempiterna. Quid ergo eſt quod cū vobis fides Chriſtiana ſuadetur, tunc obliuiſcimini, aut ignorare vos fingitis, quid diſputare aut docere ſoleatis? Quid cauſæ eſt, cur propter opiniones veſtras, quas voſipſi oppugnatis, Chriſtiani eſſe nolitis, niſi quia Chriſtus humiliter venit, & vos ſuperbi eſtis? Qualia ſanctorum corpora in reſurrectione futura ſint, poteſt aliquanto ſcrupuloſius inter Chriſtianarum ſcripturarum doctiſsimos diſputari, futura tamen ſempiterna minime dubitamus: & talia futura, quale ſua reſurrectione Chriſtus [c] demonſtrauit exemplum. Sed qualiacunq; ſint, cum incorruptibilia prorſus & immortalia in nihiloq; * animæ contemplationem qua in deum figitur: impedientia prædicentur: voſq; etiā dicatis eſſe *aliâs, nulloque. in cœleſtibus immortalia corpora immortaliter beato- L rum: quid eſt quod vt beati ſimus omne corpus fugiendum eſſe opinamini, vt fidem Chriſtianam quaſi rationabiliter fugere videamini, niſi quia illud eſt, quod iterum dico, Chriſtus eſt humilis, vos ſuperbi? An forte corrigi pudet? Et hoc vicium non niſi ſuperborum eſt. Pudet videlicet doctos homines ex diſcipulis Platonis fieri diſcipulos Chriſti, [d] qui piſcatorem ſuo ſpiritu docuit ſapere ac dicere: In principio erat verbū, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. [e] Quod factum eſt in ipſo, vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Quod initium ſancti Euangelij, [f] cui nomen eſt, ſecundum Ioannem, quidam Platonicus, ſicut à ſancto ſene Simpliciano, [g] qui poſtea Mediolanenſi eccleſiæ præſedit Epiſcopus, ſolebamus audire, aureis literis conſcribendum, & per omnes eccleſias in locis eminentiſsimis proponendum eſſe dicebat. Sed ideo viluit ſuperbis deus ille magiſter: quia verbum caro factum eſt: & habitauit in nobis: vt parum ſit miſeris quod ægrotant, niſi ſe in ipſa M ægritudine etiam extollant: & de medicina, qua ſanari poterant, erubeſcant. Non enim hoc faciunt, vt erigantur, ſed vt cadendo grauius affligantur.

Ioan. 1. (beside "In principio erat verbū")

Ioan. 1. (beside "verbum caro factum eſt")

VBi Platonis ſententiam.) In Phædone & Epinomide, quē nos lib. viij. expoſuimus. b Platone quippe authore.) In Timæo mundum animantē, ſydera quoque animantia eſſe & beata ſcribit. c Et talia futura, quale ſua reſurrectione Chriſtus.) Nullis morbis, nullis vitiis, nulli morti obnoxium, agile particepſque beatitudinis animæ. Sic Apoſtolus ad Philippenſes iij. Seruatorem expectamus dominum noſtrū Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, vt configuretur corpori claritatis ſuæ. d Ex diſcipulis Platonis fieri diſcipulos Chriſti.) Quæ eſt iſta tam inſolens iactatio ſapientiæ? Ceu vero erubuerit Plato magiſtrum habere Socratem, qui nihil ſe ſcire profitebatur, & nō per totam vitā gloriatus ſit diſcipulū ſe fuiſſe Mercurij, totamq; ſuam illā tam iſte potentem ſapientiā præceptoris eſſe: & non ipſe Socrates apud Platonē & Xenophontē principes ſcholæ illius multa referat in Aſpaſiam, & Diotimā magiſtras. e Et ſine ipſo factum eſt nihil.) Græci ſic diſtinguunt: Et ſine ipſo factū eſt nihil, quod factum eſt. quaſi redit in nihilum, niſi conſeruetur cura regentis. Quod etiam philoſophi ſenſerunt, & ſic diſpunctum legi in exemplari Colonien. de qua re nihil nunc pronuncio. f Quod initium ſancti Euangelij.) Auguſtinus libro Confeſsionum octauo ait, ſe in libris Platonicorum legiſſe, & ſi non eiſdem verbis ſententiam Euangelij diui Ioannis: In principio erat verbum. Aemilius autem Platonicus ſic inquit: Atque hoc erat illud verbum, per quod ea quæ facta ſunt fiebant. Quum tamen ſemper eſſent, quemadmodum & Heraclitus voluit, & per Iouem barbarus

A barus ille cenſet in ordine dignitatéque principij conſtitutũ apud deum eſſe, & deum eſſe, & per ipſum omnia facta eſſe: & in ipſo quod factũ eſt, viuum & vitam & ens fuiſſe. Barbarum vero Ioannem dicit. Porrò nos ex Platone docuimus, verbo dei omnia eſſe facta, & ex Plotino filium dei eſſe creatorem. Numenius quoque non vult deum primũ creatorem eſſe, ſed ſecundum.

Simplicianus. g Sicut à ſancto ſene Simpliciano.) Simplicianus Mediolanenſis Epiſcopus, amicus fuit Auguſtini, multæq; inter eos miſſitatæ ſunt literæ. iſq; presbyter adhuc nondum Epiſcopus hortatus eſt Auguſtinum, vt ingenium exerceret: & expoſitionibus ſacrarum literarum operam daret. Gennadius in catalogo illuſtrium virorum.

Quanta Platonis dogmata Porphyrius refutauerit, & diſſentiendo correxerit. *Cap. XXX.*

SI poſt Platonem aliquid emendare exiſtimatur indignum, cur ipſe Porphyrius nonnulla & nõ parua emendauit? Nam Platonem animas hominũ poſt mortem [a] reuolui vſque ad corpora beſtiarũ ſcripſiſſe certiſsimum eſt. Hanc ſententiã Plato doctor[b] tenuit, & Platonis diſcipulo Porphyrio tamen iure diſplicuit. In hominũ ſanè, non ſua quę dimiſerant, ſed in alia noua corpora redire humanas animas arbitratus eſt. Puduit ſcilicet, illud credere, ne mater fortaſſe filium in mulã reuoluta vectaret: & non puduit hoc[c] credere, ne reuoluta mater in puellam filio forſitan nuberet. Quãto creditur honeſtius, quod ſancti, & veraces angeli docuerunt: quod Prophetę dei ſpiritu acti locuti ſunt: quod ipſe, quem venturũ ſalua-
B torem præmiſsi nuncij prædixerunt: quod miſsi Apoſtoli, qui orbem terrarũ Euãgelio repleuerunt. Quãto, inquã, honeſtius creditur, reuerti ſemel animas ad corpora propria, quàm reuerti toties ad diuerſa. Verumtamen, vt dixi, ex magna parte, in hac opinione correctus eſt Porphyrius: vt ſaltem in ſolos homines humanas animas præcipitari poſſe ſentiret: beluinos auté carceres euertere, minime dubitaret. Dicit etiã deum, ad hoc animam mundo dediſſe, vt materiæ corporalis cognoſcens mala ad patrem recurreret: nec aliquãdo iam talium polluta cõtagione teneretur. Vbi & ſi aliquid inconuenienter ſapit: magis enim data eſt corpori, vt bona faceret: non enim mala diſceret, ſi non faceret: in eo tamen aliorũ Platonicorum opinionem, & non in re parua emendauit, quod mundatam ab omnibus malis animã, & cum patre conſtitutam, nunquam iam mala mundi huius paſſuram eſſe confeſſus eſt. Qua ſententia profecto abſtulit, quod eſſe Platonicum maxime perhibetur, vt mortuos ex viuis, ita viuos ex mortuis ſemper fieri: falſumq; eſſe oſtendit, quod Platonicè videtur dixiſſe Virgilius, In campos Elyſios purgatas animas miſ-
C ſas. Quo nomine, tanquã per fabulam videntur ſignificari gaudia beatorum, ad fluuium Letheum euocari, hoc eſt, ad obliuionem præteritorum:

Aeneid. 6. Scilicet immemores ſupera vt conuexa reuiſant:
Rurſus & incipiant in corpora velle reuerti.

Merito diſplicuit hoc Porphyrio: quoniam reuera credere ſtultũ eſt, ex illa vita, quę beatiſsima eſſe non poterit, niſi de ſua fuerit æternitate certiſsima, deſiderare animas corporum corruptibilium labem, & inde ad iſta remeare, tanquã hoc agat ſumma purgatio, vt inquinatio requiratur. Si enim quod perfecte mundantur, hoc efficit, vt omnium obliuiſcantur malorum: malorũ autem obliuio facit corporum deſiderium, vbi rurſus implicentur malis: profecto erit infœlicitatis cauſa, ſumma fœlicitas & ſtulticiæ cauſa, perfectio ſapientiæ: & immundiciæ cauſa, ſumma mundicia. Nec veritate ibi beata erit anima, quandiucunq; erit, vbi oportet fallatur, vt beata ſit. Non enim beata erit, niſi ſecura, Vt autem ſecura ſit, falſò putabit, ſemper ſe beatã fore: quoniam aliquando erit & miſera. Cui ergo gaudendi cauſa falſitas erit, quo modo de veritate gaudebit? Vidit hoc Porphyrius, purgatamq; animam, ob hoc reuerti D dixit ad patrem, ne aliquando iam malorum polluta contagione teneatur.

a NAm Platonem animas hominũ poſt mortem.) Plato Pythagoræ opinioné ſecutus, animas poſt morté in corpora redire exiſtimauit, ſic in Timæo, ſic in extremo de Repu. ſic in Phædro ſcribit. In hoc enim libro, qué poſtremũ nominaui, legem Adraſtiæ illius neceſſariæ refert, qua iubetur, vt quæcũque anima deũ ſecuta, aliquid veri inſpexerit, ea ſine vlla pœna, ad circũ alterũ perueniat. Quod ſi & in illo idé fecerit, vacet quoque pœna, ſemper beata, ſi ſemper ſic faciat: quod ſi verũ non fuerit cõſecuta, & caſu preſſa pœnas obtinuerit, in corpus abeat. His gradibus, vt quæ plurima viderit, philoſophum induat: hinc proxima legitimũ regem, aut imperatoré, ac ſtrenuum virũ. ex tertio ordine fiant magiſtratus in Repub. & patresfamiliás: ex quarto aliptæ & medici: ex quinto vates & myſtæ: de ſexto Poëtæ: de ſeptimo opifices, & agricolæ: ex octauo ſophiſtæ, & aurarij. ex nono tyrãni. Sic proficiſcuntur animæ in vitãq; quã qui recte trãſegerit, is ad melioré cõditioné remigrabit: qui inique, ad peioré. In eum enim locũ, vnde quæque anima diſceſſerat annis .x. millibus nõ redit. nã alas confractus ante id tépus nõ recuperat, præter illius animam, qui ſimpliciter & ſine dolo philoſophatus eſt, nã huic ſi ter ad eũ viuerit modũ, ter milleni ſufficiunt anni. Ex aliis animabus, vbi de eis pronunciatũ eſt, hæ quidé ſub terrã ad ſupplicia cõiiciuntur, illæ in cœlũ ſublatæ vitã agunt beatam, pro ratione eius, quã in terris egerunt. Poſt mille auté annos, vtræque ad ſecundã redeunt vitam, optione vnicuique propoſita, vt quod velit, eligat. Itaque aliæ quæ prius fuerant hominũ, in beſtias diſcedunt: aliæ quæ prius beſtiarũ, in homines, ſi modo hominũ quoque aliquãdo fuerant. nã quæ veritatem nunquã eſt intuita, in humanam formam nõ tranſibit. Hæc eſt ſententia Platonis in Phædro. In vltimo vero de Rep. de huiuſmodi vitæ optionib' loquens, ait, electioné magna ex parte iuxta vitæ prioris mores fieri. Sic Orphei animã cygni corpus elegiſſe, nec voluiſſe in fœminã tranſire odio illius ſexus. Animã Thamiris philomelæ, cygni quoq; animã in hominé demi- E
graſſe: Aiacis animã leoné optaſſe, Agamẽnonis aquilã, Therſitis ſimiam.

Transanimatio.

b Hanc ſententiam Plato doctor.) Alibi legitur Plotinus doctor. Ipſe Porphyrius ſcribit ſe decimo Galieni imperatoris anno Romã è Græcia veniſſe, cũ Plotinus ageret ferè quinquageſimũ nonũ annũ, audiſſeq; illum quinq; annos. Plotinus vero Platonis opinioné de reditu animarũ in quæuis corpora ſecutus eſt. itaq; ſic videtur legendũ, Hanc ſententiã Plato doctor tenuit, & Plotinus, diſcipulo tamen Porphyrio etiam.

c Quod Platonicè videtur dixiſſe Virgilius.) Plato lib. de Rep. x. animas dicit ad Letheũ cãpum proficiſci ſtirpibus omnino vacuũ, & ex Amelita fluuio primas bibere: quę largius hauriũt, obliuiſci penitus omniũ. Hoc facto dormire eas, & media nocte tonitru ingẽti excitari, veniréq; ad vitã. Amelita auté eſt ceu rerũ omniũ obliuio. q. nullius rei cura & cogitatio. Apud Virg. auté ſic loquitur Anchiſes de animab' corporib' defunctis:

Has omnes, vbi mille rotam voluẽre per annos
Letheum ad fluuium, deus euocat, agmine magno.

Scilicet immemores &c. Obliuiſcuntur itaque præteritorum, & qualis futura ſit ſequens vita non recogitant: nec tamen voluntate hoc inducuntur, ſed neceſſitate.

Contra argumentum Platonicorum, quo animam humanam aſſerunt deo eſſe coæternam. *Cap. XXXI.*

FAlſo igitur à quibuſdam Platonicis eſt creditus, quaſi neceſſarius orbis ille [a] ab eiſdem abeundi, & ad eadem reuertendi. Quod etiam ſi verum eſſet quid hoc ſcire prodeſſet, niſi forte inde ſe nobis auderent præferre Platonici, quia id nos in F
hac vita iam neſciremus, quod ipſi in alia meliore vita purgatiſsimi, & ſapientiſsimi fuerant neſcituri, & falſum credendo beati futuri? Quod ſi abſurdiſsimum & ſtultiſsimum eſt dicere, Porphyrij profecto eſt præferenda ſententia, his qui animarum circulos alternante ſemper beatitudine & miſeria ſuſpicati ſunt. Quod ſi ita eſt, ecce Platonicus in melius à Platone diſſentit: ecce vidit hic, quod ille nõ vidit, nec poſt talem, ac tãtum magiſtrum refugit correctionem, ſed homini prępoſuit veritatem. Cur ergo non potius diuinitati credimus de his rebus quas humano ingenio peruestigare non poſſumus, quæ animam quoque ipſam non deo coæternam, ſed creatam dicit eſſe, quæ non erat? Vt enim hoc Platonici nollent credere, hanc vtiq; cauſam idoneam ſibi videbãtur afferre, quia niſi quod ſemper antea fuiſſet, ſempiternũ deinceps eſſe nõ poſſet. Quãquam & de mundo, & de his quos in mundo deos à deo factos ſcribit Plato, apertiſsime dicat eos eſſe cœpiſſe, & habere initium, finem tamen nõ habituros, ſed per cõditoris potentiſsimam voluntatem in æternum

G permanſuros eſſe perhibeat. Verū id quo modo intelligant [b], inuenerūt, nō eſſe hoc videlicet tēporis, ſed ſubſtitutionis initium. Sicut enim, inquiunt, ſi pes [c] ex æternitate ſemper fuiſſet in puluere, ſemp ei ſubeſſet veſtigium: quod tamen veſtigiū à calcāte factum nemo dubitaret, nec alterum altero prius eſſet, quãuis alterum ab altero factum eſſet. Sic, inquiunt, & mundus atque in illo dij creati, & ſemper fuerūt, ſemper exiſtēte qui fecit, & tamen facti ſunt. Nūquid ergo ſi anima ſemper fuit, etiā miſeria eius ſemper fuiſſe dicenda eſt? Porro ſi aliquid in illa, quod ex æterno nō fuit, eſſe cœpit ex tēpore, cur non fieri potuit, vt ipſa eſſet ex tēpore, quæ antea non fuiſſet? Deinde beatitudo quoque eius poſt experimentum malorū firmior, & ſine fine manſura, ſicut iſte confitetur, proculdubio cœpit ex tēpore, & tamen ſemper erit, cū antea nō fuerit. Illa igitur omnis argumētatio diſſoluta eſt, qua putatur nihil eſſe poſſe ſine fine tēporis, niſi quod initium non habet temporis. Inuenta eſt enim animæ beatitudo, quæ cum initium temporis habuerit, finem temporis non habebit. Quapropter diuinæ authoritati humana cedat infirmitas, eiſq; beatis
H & immortalibus de vera religione credamus, qui ſibi honorem non expetunt, quē deo ſuo, qui etiam noſter eſt, deberi ſciunt: nec iubent, vt ſacrificium faciamus, niſi ei tantummodo, cuius & nos cum illis, vt ſæpe dixi, & ſæpe dicendum eſt, ſacrificium eſſe debemus, per eum ſacerdotem offerendi, qui in homine quem ſuſcepit, ſecundum quem & ſacerdos eſſe voluit, etiam vſq; ad mortem ſacrificium pro nobis dignatus eſt fieri.

a Quaſi neceſſarius orbis ille.) Plato voluit à Parcis omnia ſcribit, & vitas noſtras, & tempus quo anima corpore vacat: in quum conuerſio vitæ perfecta eſt, ſequi mortem, cum purgationis animæ redire eam animā ad nouum corpus, vitæ incertum eſſe nobis, animæ corpore liberæ mille eſſe annos. Hunc orbem neceſſarium putabāt illi, ne cum certus eſſet animarū numerus, à deo, cum mundum hunc architectaretur, creatus, deeſſent qui terram incolerent homines, mundo æterno, & hominibus morti ſubditis. Hunc orbem, hāc vertiginem expreſſius Virgilius rotam nominauit, quæ vbi in ſe conuoluta, circulum ſuum confecit, vitam reddit, quā ademerat: vt illa altera vitæ finem facit, quam attulerat, vtraque cū eodem vnde diſceſſerat, redit. Hæc à morte in mortem, illa contra, à vita in vitam: ſed hæc per

Mūdus an conditus.

mortem, illa per vitam. b Verum id quo modo intelligant.) Mundū à deo creatum eſſe, id exiſtimaſſe Platonem conſtat. Cæterum in controuerſia eſt, an in tempore aliquo inceperit eſſe aliquot annos ab hinc, an nullum habeat tempore principatum. Nam Plutarchus, Atticus, Seuerus, crediderunt Platoni, mundum aliquando eſſe cœpiſſe, nunquam tamen interiturum. Crantori vero, Plotino, Porphyrio, Iāblicho, Proculo, Macrobio, Platonicis, viſum eſt mundum Platonicum æternū fuiſſe, & fore. Iſtis Ceſorinus adſtipulatur, qui eam de mundo ſententiā Pythagoræ, &
I Pythagoricorum eſſe tradit: quos Plato in ratione naturæ præ cæteris ſecutus eſt. Eiuſdē rei authores ſunt Cicero, Iuſtinus martyr, & Bœotius. Apuleius in deo Socratis ſic loquit: Quos deos Plato exiſtimat veros incorporales, animales, neque vllo fine, neq; exordio, ſed prorſus retro quiternos. In dogmate tamen Platonis, Platonem indicat, de origine mundi non ſatis ſibi conſtitiſſe. Ait enim, & hunc quidem mundum, nunc ſine initio eſſe dicit, aliàs originē habere, natumq; eſſe. c. Sicut enim inquiunt, ſi pes.) Noſtri quum de effectu cauſæ coæuo loquūtur, de ſole, & eius ſplendore exemplum adferunt.

De vniuerſali via animæ liberādæ, quam Porphyrius malè quærendo, non repperit, & quam ſola gratia Chriſtiana reſerauit. *Caput XXXII.*

HAec eſt religio quæ vniuerſalem continet viā animæ liberandæ, quoniam nulla niſi in hac liberari poteſt. Hæc eſt enim quodam modo regalis via, [a] quæ vna ducit ad regnum, non temporali

† aliàs faſtigio

* aliàs nutabundum

veſtigio † nutabundū, * ſed æternitatis firmitate ſecurū. Cū aūt dicit Porphyrius in primo iuxta finē de regreſſu animæ libro: nōdum receptam vnam quandā ſectā, quę vniuerſalem viam animæ contineat liberādæ: vel à philoſophia veriſſima aliqua, vel ab Indorum moribus, ac diſciplina [b], aut inductione Chaldæorū, aut alia qualibet via, nondumq; in ſuam noticiam eandem viā historiali cognitione perlatam, proculdubio cōfitetur K
eſſe aliquam, ſed nōdum in ſuam veniſſe noticiam. Ita ei non ſufficiebat quicquid de anima liberanda ſtudioſiſſime didicerat, [c] ſibiq;, vel potius aliis noſſe, ac tenere videbatur. Sentiebat enim adhuc ſibi deeſſe aliquam præſtantiſſimam authoritatem, quam de re tanta ſequi oporteret. Cum autem dicit, vel à philoſophia veriſſima, aliqua nōdum in ſuam noticiam perueniſſe ſectā, quæ vniuerſalem contineat viam animæ liberandæ, ſatis, quantum arbitror, oſtendit, vel eā philoſophiam, in qua ipſe philoſophatus eſt, non eſſe veriſſimā, vel ea nō cōtineri talē viā. Et quo modo iā poteſt eſſe veriſſima, qua nō cōtinetur hæc via? Nā quæ alia via eſt vniuerſalis animæ liberādæ, niſi qua vniuerſæ animæ liberātur, ac ꝑ hoc ſine illa nulla anima liberat̄? Cū autē addit & dicit, vel ab Indorū moribus, & diſciplina, vel ab inductione Chaldęorū, vel alia qualibet via: manifeſtiſſima voce teſtatur, neque illis quæ ab Indis, neque illis quæ à Chaldęis didicerat, hanc vniuerſalē viā animæ liberādæ cōtineri, & vtiq; ſe à Chaldæis oracula diuina ſumpſiſſe, quorum aſſiduam cōmemorationem facit, tacere non potuit. Quam vult ergo intelligi animæ liberandę vniuerſalem viam nōdum receptam, vel ex aliqua veriſſima philoſophia, vel ex earum gentium doctrinis, L
quæ magnæ velut in diuinis rebus habebantur: quia plus apud eos curioſitas valuit, quorumq; angelorū cognoſcendorū & colendorū, nōdumq; in ſuam noticiā hiſtoriali cognitione perlatā? Quæ nam iſta eſt vniuerſalis via, niſi quæ non ſuæ cuiq; genti propria, ſed vniuerſis gentibus [c], quæ communis eſſet, diuinitus impertita eſt? Quam certe iſte homo non mediocri ingenio præditus, eſſe non dubitat. Prouidētiā quippe diuinam ſine iſta vniuerſali via liberandæ animæ genus humanum relinquere potuiſſe non credit. Neq; enim ait non eſſe, ſed hoc tantum bonum, tantumq; adiutoriū nōdū receptū, nōdum in ſuam noticiam eſſe perlatum. Nec mirū. Tunc enim Porphyrius erat in rebus humanis [d]: quando iſta liberandæ animæ vniuerſalis via, quę non eſt alia quàm religio Chriſtiana, oppugnari permittebatur ab idolorū dęmonumq; cultoribus regibuſq; terrenis, propter aſſerendum, & conſecrandū martyrū numerum, hoc eſt, teſtium veritatis [e], per quos oſtenderetur omnia corporalia mala pro fide pietatis & cōmendatione veritatis eſſe toleranda. Videbat ergo iſta Porphyrius, & per huiuſmodi perſecutiones cito iſtā viam M
perituram, & propterea non eſſe ipſam liberandæ animę vniuerſalem putabat, non intelligens hoc, quod eū mouebat, & quod in eius electione perpeti metuebat, ad eius cōfirmationem robuſtioremq; commēdationē potius pertinere. Hæc eſt igitur animæ liberandæ vniuerſalis via, id eſt, vniuerſis gentibus diuina miſeratione conceſſa, cuius profecto noticia ad quoſcūq; iam venit, & ad quoſcunq; vētura eſt: nec debuit, nec debebit ei dici, quare modo, & quare ſero [f], quoniam mittentis conſilium non eſt humano ingenio penetrabile. Quod ſenſit etiam iſte cū dixit, nondū receptum hoc donum dei, & nondum in ſuam noticiam fuiſſe perlatū. Neque enim propterea verum non eſſe iudicauit, quia nōdum in ſuam fidem receptū fuerat, vel in noticiam nōdum peruenerat. Hæc eſt, inquam, liberandorum credētium vniuerſalis via, de qua fidelis Abraham diuinum accepit oraculū: In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Gene. 22.
Qui fuit quidem gente Chaldæus, ſed vt talia promiſſa perciperet, quod ex illo ꝓpagaretur ſemē diſpoſitū per angelos in manu mediatoris, in quo eſſet iſta liberādæ Gala. 3.

animæ

A animæ vniuerſalis via, hoc eſt, omnibus gentibus data, iuſſus eſt diſcedere de terra ſua, & de cognatione ſua, & de domo patris ſui. Tunc ipſe primitus à Chaldæorum ſuperſtitionibus liberatus, vnum verum deum ſequēdo coluit, cui hoc etiam promittenti fideliter credidit. Hęc [a] eſt vniuerſalis via, de qua in ſancta prophetia dictum eſt: Deus miſereatur noſtri & benedicat nobis: illuminet vultum ſuū ſuper nos, & miſereatur noſtri. Vt cognoſcamus in terra viam tuam: in omnibus gentibus ſalutare tuum. Vnde tanto pōſt ex Abrahæ ſemine carne ſuſcepta, de ſeipſo ait ipſe ſaluator: Ego ſum via, & veritas, & vita. Hæc eſt vniuerſalis via, de qua tanto ante prophetatum eſt: Erit in nouiſsimis diebus manifeſtus mons domus domini [a] paratus in cacumine montium, & extolletur ſuper colles, & venient ad eum vniuerſæ gentes, & ingredientur nationes multæ, & dicēt: Venite aſcendamus in montem domini: & in domum dei Iacob, & annunciabit nobis viam ſuam, & ingrediemur in ea. Ex Sion enim prodiet lex, & verbum domini ab Hieruſalem. Via ergo iſta non eſt vnius gentis, ſed vniuerſarum gentiū. Et lex verbumq; domini nō in Sion & Hieruſalem remāſit, ſed inde proceſsit, vt ſe per vniuerſa diffunderet. Vnde ipſe mediator poſt reſurrectionem ſuam diſcipulis trepidantibus ait: Oportebat

Gene. 12. *Infra. 16. de Ciuita. dei cap. 15.* *Pſal. 66.* *Ioan. 14.* *Eſa. 2.* *Luca. 24.*

B impleri quæ ſcripta ſunt in lege [g] Moyſi [g] & Prophetis & Pſalmis de me. Tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, & dixit eis: Quia oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalem. Hæc eſt igitur vniuerſalis animæ liberādæ via, quam ſancti angeli ſanctique Prophetæ prius in paucis hominibus, vbi potuerunt dei gratiam reperientibus & maxime in Hebræa gente, cuius erat ipſa, quodam modo [h] ſacrata Reſpublica, in prophetationem & prænunciationem ciuitatis dei ex omnibus gentibus congregandæ, & tabernaculo, & templo, & ſacerdotio, & ſacrificiis ſignificauerunt, & eloquiis quibuſdam manifeſtis pleriſq; myſticis prædixerunt. Præſens autem in carne ipſe mediator, & beati eius Apoſtoli, iam teſtamenti noui gratiam reuelantes, apertius indicarunt, quæ aliquanto occultius ſuperioribus ſunt ſignificata temporibus, pro ætatū generis humani diſtributione: ſicut eam deo ſapienti placuit ordinare, mirabilium operum diuinorū, quorū ſu-

C perius pauca iam poſui cōteſtantibus ſignis. Non enim tantūmodo apparuerunt viſiones angelicæ, & cœleſtiū miniſtrorū ſola verba ſonuerunt, verūetiam hominibus dei verbo ſimplicis pietatis agentibus, ſpiritus immūdi de hominū corporibus, ac ſenſibus pulſi ſunt: vicia corporis, languoreſq; ſanati: fera animalia terrarū, & aquarum, volatilia cœli, ligna, elementa, ſydera diuina iuſſa fecerunt [i], [inferna ceſſerunt] mortui reuixerūt: exceptis ipſius ſaluatoris propriis ſingularibuſq; miraculis, maxime natiuitatis & reſurrectionis: in quorum vno maternæ virginitatis tantūmodo ſacramentum [k], in altero autem etiā eorum, qui in fine reſurrecturi ſunt, demonſtrauit exemplum. Hæc via totum hominem mūdat, & immortalitati mortalē ex omnibus quibus conſtat partibus, præparat. Vt enim non alia purgatio ei parti quæreretur, quam vocat intellectualem Porphyrius, alia ei, quam vocat ſpiritalem, alia quæ ipſi corpori, propterea totum ſuſcepit veraciſsimus potentiſsimuſq; mūdator, atque ſaluator. Præter hanc viam quæ partim cum hæc futura prænunciantur [l], partim quum facta nunciantur [m], nunquam generi defuit humano, nemo liberatus

eſt, nemo liberatur, nemo liberabitur. Quod autem Por- D phyrius vniuerſalem viam animæ liberandæ nondum in ſuam noticiam hiſtoriali cognitione dicit eſſe perlatam: quid hac hiſtoria, vel illuſtrius inueniri poteſt, quæ vniuerſum orbem tanto apice authoritatis obtinuit: vel fidelius, in qua ita narrantur præterita, vt futura etiam prædicantur, quorum multa videmus impleta: ex quib[us] ea quæ reſtant ſine dubio ſperemus implenda. Nō enim poteſt Porphyrius, vel quicunque Platonici, etiā in hac via quaſi terrenarū rerum, & ad iſtam vitam mortalem pertinentium, diuinationem prædictionemq; contēnere: quod merito in aliis vaticinationibus, & quorumlibet modorum vel artium diffinitionibus [*] faciunt. Negant enim vel magnorum fuiſſe hominū, vel magni eſſe pendenda. Et recte. Nam, vel inferiorū fiunt præſenſione cauſarum, ſicut arte medicinæ quibuſdam antecedentibus ſignis plurima venturæ valetudini præuidentur, vel immundi dæmones ſua diſpoſita facta prænunciant, & in quorūuis mētibus [*], atque cupiditatibus iniquorum congrua factis dicta, vel dictis facta, compenſant: vt ſibi ius quodāmodo vendicent in materia infirma fragilitatis humanæ. Non talia ſancti homines in iſta vniuerſali animarum liberandarum via gradientes, tanquam magna prophetare curarunt: quāuis & iſta eos

[*] aliàs diuinationibus.

E non fugerint, & ab eis ſæpe prædicta ſint, ad eorum fidem faciendam, quæ mortalium ſenſibus non poterant intimari: nec ad experimentum [fidei] celeri facilitate perduci. Sed alia erant vere magna atque diuina, quæ quantum dabatur, cognita dei voluntate, futura nūciabant. Chriſtus quippe in carne venturus, & quæ in illo tam clara perfecta ſunt, atq; in eius nomine impleta, pœnitentia hominum, & ad deum conuerſio voluntatum, remiſsio peccatorū, gratia iuſticiæ, fides piorum, & per vniuerſum orbem in veram diuinitatem multitudo credentium, culturæ ſimulachrorum, dæmonumq; ſubuerſio, & à tentationibus exercitatio, proficientium purgatio, & liberatio ab omni malo, iudicij dies, reſurrectio mortuorum, ſocietatis impiorum æterna damnatio, regnumq; æternæ glorioſiſsimæ ciuitatis dei conſpectu eius immortaliter perfruētis: in huius viæ ſcripturis, prędicta, atq; promiſſa ſunt: quæ iam multa impleta cōſpicimus, vt recta pietate futura eſſe cætera confidamus. Huius viæ rectitudinem vſq; ad deum videndū, eiq; in

F æternū cohærendū, in ſanctuario ſcripturarū eſſe locatam, quæ prædicatur atq; aſſeritur veritate, quicūque nō credunt, & ob hoc nec intelligunt, oppugnare poſſunt, ſed expugnare nō poſſunt. Quapropter, in decem libris iſtis, & ſi minus, quàm nonnullorū de nobis expectabat intētio, tamen quorūdam ſtudio, quantū verus deus & dominus adiuuare dignatus eſt, ſatisfecimus, refutando cōtradictiones impiorū, qui conditori ſanctæ ciuitatis, de qua diſputare inſtituimus, deos ſuos preferunt. Quorum decem librorū quinq; ſuperiores aduerſus eos cōſcripti ſunt, qui propter bona vitæ huius deos colendos putant: quinq; autē poſteriores aduerſus eos, qui cultum deorum propter vitam, quæ poſt mortem futura eſt, ſeruandam exiſtimant. Deinceps itaque vt in primo libro polliciti ſumus, de duarum ciuitatum, quas in hoc ſeculo perplexas diximus, inuicémque permixtas, exortu & procurſu & debitis finibus, quod dicendum arbitror, quantum diuinitus adiuuabor, expediam.

a Regalis via.) Lata, publica: quæ regia, & conſularis, & prætoria militaris dicitur legibus ſacra. b Vel ab Indorum moribus ac diſciplina.) Gymnoſophiſtarum & Brachmanarū, qui multa admirabiliter & egiſſe, & docuiſſe memorantur. c Sed vniuerſis gentibus.) Hæc eſt pietas noſtra, quæ ideo catholica nomina-

 tur, quód

G tur, quòd non certo alicui populo tradita eſt, vt Iudaica, ſed toti generi humano, nec vllum excludit, omnibus per hanc ſalus eſſe licet, & ſine hac nulli: nec religiones in hac ſunt ſuæ cuiq; genti, ſicut apud gentiles. Alij enim dij & alio modo apud Romanos colebantur, quàm Græcos: alij apud hos, quàm apud Gallos, Hiſpanos, Scythas, Indos, Perſas. Omnes gentes, quæ Chriſtum profeſſæ ſunt, eundem colunt deum, & eodẽ ſacrificij genere. d Tunc enim Porphyrius erat in rebus humanis.) Vixit enim Diocletiano principe, qui Chriſtianos iniquiſsimo inſectatus eſt odio. e Hoc eſt teſtium veritatis.) μάρτυρ enim eſt teſtis. f Quare modo, & quare ſero.) Q. cur nunc mittitur, cur non ante? g Mons domus domini.) Alibi nõ aſſcribitur, domus, lxx. ſic τὸ ὄρος κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ, mons domini, & domus dei. h Cuius erat ipſa quodam modo.) Hoc enim erat initium, & velut propago, & ſeminarium eccleſiæ dei. i Diuina iuſſa fecerunt, mortui reuixerunt.) Alibi ſic, diui. iuſ. ſe. inferna ceſſerunt, mortui reuixerunt. k Maternæ virginitatis tantummodo ſacramentum.) Hoc eſt, ſacramentũ nihil pollui, nihil frangi, aut corrumpi, quod ille inſtaurator omniũ attigerit. l Partim cum hæc futura prænunciantur.) In lege Moſaica per prophetas. m Partim cum facta nunciantur.) In noſtra per Apoſtolos, & reliquos ſacros concionatores. n Venturæ valetudini.) Alibi euenturæ: melius euentura valetudini. o Et in quorumuis mentibus.) Alibi, quorum ius & in mentibus atque cupiditatibus iniquorum ad congruentia facta ducendis quodam modo ſibi vendicant. Poſſunt enim ad morbum, vel ad ſanitatem corpora humana naturæ viribus afficere, quas habent, quàm nos longe notiores.

Catholica fides.

FINIS.

H

ELENCHVS CAPITVM IN LIB. XI. D. Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

1 De ea parte operis qua duarum ciuitatum, id eſt, cœleſtis ac terrenæ initia & fines incipiunt demonſtrari.

2 De cognoſcendo deo, ad cuius noticiã nemo hominum peruenit, niſi per mediatorem dei & hominum, hominem Ieſum Chriſtum.

3 De authoritate canonicæ ſcripturæ, diuino ſpiritu conditæ.

4 De conditione mundi, quod nec intemporalis ſit, nec nouo dei ordinata conſilio, quaſi poſtea voluerit, quod antea noluerit.

5 Tam nõ eſſe cogitandũ de infinitis temporũ ſpaciis ante mũdum, quàm nec de infinitis locorum.

6 Creationis mundi & temporum vnum eſſe principium, nec aliud alio præueniri.

7 De qualitate primorum dierum, qui antequã ſol fieret, veſperam & mane traduntur habuiſſe.

8 Quæ qualiſve intelligenda ſit dei requies, qua poſt opera ſex dierum requieuit in ſeptimo.

I

9 De angelorum conditione, quid ſecundum diuina teſtimonia ſentiendum ſit.

10 De ſimplici & incommutabili trinitate patris & filij, & ſpiritus ſancti vnius dei, cui nõ eſt aliud qualitas aliud ſuſtantia.

11 An eius beatitudinis, quam ſancti angeli ab initio ſui ſemper habuerunt etiam illos ſpiritus qui in veritate non ſteterunt, participes fuiſſe credendũ ſit.

12 De comparatione beatitudinis iuſtorum, nec dum tenentium promiſsionis diuinæ præmium, & primorum in paradiſo hominum ante peccatum.

13 An ita vnius fœlicitatis omnes angeli ſint creati, vt neque lapſuros ſe poſſent noſſe qui elapſi ſunt, & poſt ruinam labentium perſeuerantiæ ſuæ præſcientiam acceperint qui ſteterunt.

14 Quo genere locutionis dictũ ſit de diabolo, quod in veritate non ſteterit, quia veritas non eſt in eo.

15 Quid ſentiendum ſit de eo quod ſcriptum eſt, Ab initio diabolus peccat.

16 De gradibus & differentiis creaturarum, quod aliter pendet vtilitatis vſus, aliter ordo rationis.

17 Vicium maliciæ non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandum non conditor cauſa eſt, ſed voluntas. K

18 De pulchritudine vniuerſitatis, quæ per ordinationem dei etiam ex contrariorum fit oppoſitione luculentior.

19 Quid ſentiẽdum videatur de eo quod ſcriptũ eſt: Diuiſit deus inter lucem, & tenebras.

20 De eo quod poſt diſcretionẽ lucis, atque tenebrarũ dictum eſt: Et vidit deus lucem, quia bona eſt.

21 De æterna & incõmutabili ſcientia dei, ac voluntate, qua ſemper illi vniuerſa quæ fecit, ſic placuerunt facienda, quemadmodum facta.

22 De his, quibus in vniuerſitate rerum à bono creatore bene conditarum, quædam diſplicent, & putant nonnullam eſſe naturam malam.

23 De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur.

24 De trinitate diuina, quæ per omnia opera ſua, ſignificationis ſuæ ſparſit initia.

25 De tripartita totius philoſophiæ diſciplina.

26 De imagine ſummæ trinitatis, quæ ſecundũ quẽdã modũ in natura eſt nec dum beatificati hominis.

27 De eſſentia, & ſcientia, & vtriuſque amore. L

28 An etiam ipſum amorem, quo & eſſe, & ſcire diligimus, diligere debeamus, quo magis diuinę trinitatis imagini propinquamus.

29 De ſanctorum angelorum ſcientia, qua trinitatem in ipſa deitate nouerunt, qua operum cauſas prius in operantis arte, quàm in ipſis operibus artificis intuentur.

30 De ſenarij numeri perfectione, qui prius partium ſuarum quantitate completur.

31 De die ſeptimo, in quo plenitudo & requies commendatur.

32 De opinione eorum, qui angelorum creationem, anteriorem nolunt eſſe, quàm mundi.

33 De duabus angelorum ſocietatibus diuerſis, atque diſparibus, quæ non incongrue intelliguntur lucis & tenebrarum nominibus nuncupatæ.

34 De eo, quod quidam putant in conditione firmamenti aquarum diſceretarũ nomine angelos ſignatos, & quod quidam aquas exiſtimant nõ creatas.

D. AVRELII AVGVSTINI Hipponẽſis Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber Vndecimus. M

De ea parte operis, qua duarum ciuitatum, id eſt cœleſtis, ac terrenæ initia & fines incipiunt demonſtrari. Caput I.

Ciuitatem dei dicimus, cuius ea ſcriptura teſtis eſt, quæ non fortuitis motibus animorũ, ſed planè ſummæ diſpoſitione prouidentię ſuper omnes omnium gentium literas, omnia ſibi genera ingeniorum humanorum diuina excellens authoritate ſubiecit. Ibi quippe ſcriptum eſt: Glorioſa dicta ſunt de te, ciuitas dei. Et in alio pſalmo legimus: Magnus dominus, & laudabilis nimis: in ciuitate dei noſtri in monte ſancto eius, dilatãs exultationes vniuerſæ terræ. Et paulo pòſt in eodem Pſalmo: Sicut audiuimus, ita & vidimus, in ciuitate domini virtutũ, in ciuitate dei noſtri, deus fundauit eam in æternum. Item in alio: Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ dei, ſanctificauit

Pſal. 86. *Pſal. 47.* *Ibidem.* *Pſal. 45.*

A ædificauit tabernaculũ ſuum altiſsimus, deus in medio ei⁹ non cõmouebitur. His atq; huiuſmodi teſtimonijs, quæ omnia commemorare nimis longũ eſt, didicimus eſſe quandã ciuitatem dei, cuius ciues eſſe concupiſcimus, illo amore, quem nobis illius conditor inſpirauit. Huic conditori ſanctæ ciuitatis, ciues terrenæ ciuitatis deos ſuos præferunt, ignorantes eum eſſe deum deorũ, non deorum falſorũ, hoc eſt, impiorũ, & ſuperborum, qui eius incommutabili, omnibusq; communi luce priuati, & ob hoc ad quandã egenam poteſtatem redacti, ſuas quodam modo priuatas potentias cõſectantur, honoresq; diuinos à deceptis ſubditis quærunt, ſed deorũ piorum, atq; ſanctorum, qui potius ſeipſos vni ſubdere, quàm multos ſibi, potiusq; deum colere, quàm pro deo coli delectãtur. Sed huius ſanctæ ciuitatis inimicis, decẽ ſuperiorib⁹ libris, quantũ potuimus domino & rege noſtro adiuuante reſpondimus. Nunc vero quid à me iam expectetur agnoſcens, meiq; nõ immemor debiti, de duarum ciuitatũ terrenæ ſcilicet & cœleſtis, quas in hoc interim ſeculo perplexas quodam modo diximus inuicemq; permixtas, exortu & excurſu & debitis finibus quantum valuero diſputare, eius ipſius domini & regis noſtri vbique opitulatione fretus aggrediar: primumq; dicam quemadmodum exordia duarũ iſtarum B ciuitatum in angelorum diuerſitate præceſſerint.

De cognoſcendo deo, ad cuius noticiam nemo hominum peruenit, niſi per mediatorem dei & hominum, hominem Ieſum Chriſtum. Caput II.

Magnum eſt & admodum rarum, vniuerſam creaturam corpoream & incorpoream conſideratam compertamq; mutabilem intentione mentis excedere, atq; ad incommutabilem dei ſubſtantiã peruenire, & illic diſcere ex ipſo, quod cunctam naturam quæ non eſt, quod ipſe non fecit niſi ipſe. Sic enim deus cum homine, non per aliquam creaturã loquitur corporalem, corporalibus inſtrepens auribus, vt inter ſonãtem & audientem aërea ſpacia verberentur: neq; per eiuſmodi ſpiritalem quæ corporũ ſimilitudinibus figuratur, ſicut in ſomnis, vel quo alio tali modo. Nam & ſic velut corporeis auribus loquitur, quia velut per corpus loquitur, & velut interpoſito corporaliũ locorum interuallo. Multum enim ſimilia ſunt talia viſa corporalibus. Sed loquitur ipſa veritate, ſi quis ſit idoneus C ad audiendũ mente non corpore. Ad illud enim hominis ita loquitur, quod in homine cæteris, quibus homo conſtat eſt melius, & quo ipſe deus ſolus eſt melior. Cum enim homo rectiſsime intelligatur, vel ſi hoc non poteſt, ſaltem credatur factus ad imaginẽ dei: profecto ea ſui parte eſt propinquior ſuperiori deo: quia ſuperat inferiores partes ſuas, quas etiam cum pecoribus cõmunes habet. Sed quia ipſa mens[a], cui ratio & intelligentia naturaliter ineſt, vicijs quibuſdam tenebroſis & veteribus inualida eſt, non ſolum ad inhærendũ fruendo, verũetiam ad perfruendum merendo[b] incommutabile lumen, donec de die in diem renouata atque ſerenata[*] fiat tantæ fœlicitatis capax, fide primũ fuerat imbuenda atq; purganda. In qua vt fidentius ambularet ad veritatem, ipſa veritas de[*] dei filius homine aſſumpto, non tamen deo conſumpto, eandem conſtituit atque fundauit fidem, vt ad deum[c] iter eſſet homini per hominem deũ. Hic eſt enim mediator dei & hominũ homo Chriſtus Ieſus.[d] Chriſtus per id quod eſt mediator, eſt homo, & via perueniendi ad deum[d]. Per hoc enim mediator per quod & homo, per hoc & via. Quia ſi inter eum qui tendit, & illud quò tẽdit, via media eſt,

*aliàs ſanata.

1.Timot. 2.

ſpes eſt perueniendi. Si autem deſit aut ignoretur quà D eundum ſit, quid prodeſt noſſe quò eundũ ſit? Sola eſt autem aduerſus omnes errores via munitiſsima, vt idẽ ipſe ſit deus & homo, quò itur deus, quà itur homo.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in XI. Lib. de Ciuitate dei diui Auguſtini cõmentarij.

Sed quia ipſa mens.) Mentem hominis præſtãtiſsimam & puriſsimã a in animo partem vocamus, qua intelligimus, qua etiam arguimus, colligimus, ratiocinamur, ita vt per eam tum ſimplices ſolæque res accipiantur, tum conferantur, ac velut comparẽtur, vnde artes omnes diſciplinæ, ac totus vitæ vſus conſtat, inuentaque ſunt, quæcunque in vita ſunt admirabilia. b Verumetiam ad perfruendum merendo.) Alibi, ad perferendum incommu. lumen. c Vt ad deum.) Alibi, vt ad hominis deum iter eſſet homini per hominem deum. hoc eſt figuratius & elegantius. d Chriſtus per id quod eſt media. eſt ho. & via perue. ad deum.) Totum hoc eſt additicium.

De authoritate canonicæ ſcripturæ, diuino ſpiritu conditæ. Cap. III.

Hic prius per Prophetas, deinde per ſeipſum, poſtea per Apoſtolos quantum ſatis eſſe iudicauit locutus, etiam ſcripturam condidit, quę canonica nominatur eminentiſsimæ authoritatis, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nec per noſipſos noſſe idonei ſumus. Nã ſi ipſa ſciri poſſunt teſtibus nobis, quę remota non ſunt à ſenſibus E noſtris, ſiue interioribus, ſiue etiam exterioribus[a]: vnde & præſentia nuncupatur, quod ita ea dicimus eſſe præſentibus[b], ſicut præ oculis quæ præſto ſunt oculis. Profecto ea quæ remota ſunt à ſenſibus noſtris, quoniam noſtro teſtimonio ſcire nõ poſſumus, de his alios teſtes requirimus, eiſq; credimus, à quorum ſenſibus remota eſſe vel fuiſſe non credimus. Sicut ergo de viſibilibus, quæ non vidimus, eis credimus qui viderũt, atq; ita de cæteris, quæ ad ſuum quemque ſenſum corporis pertinent: ita de his quæ animo, ac mente ſentiuntur, quia & ipſe rectiſsime dicitur ſenſus: vnde & ſententia vocabulum accepit, hoc eſt de inuiſibilibus[c], quæ à noſtro ſenſu exteriore remota ſũt, iis nos oportet credere, qui hæc in illo incorporeo lumine diſpoſita[d] didicerunt, vel manentia[e] conuiuentur.

Siue interioribus, ſiue etiam exterioribus.) Quicquid in homine, a aut in animali alio eſt, quo aliquid percipitur ſentitúrq;, eſt ſenſus. Senſus. Hinc ſenſus illi exteriores quinq; & interiores mens animusq;, vnde eſt ſenſus doloris, ſenſus rei viſæ, vel auditæ, de exteriorib⁹, tum lætitiæ, laudis, gloriæ, virtutis, vicij, ſpei, metus: ſenſus de interiorib⁹, ecquid de hoc vino ſentis? quid de cantu, quid de ornatu, ſplendoréq; cultus? adde etiã quid de prudẽtia, de iudicio illi⁹, quid de philoſophia, quid de theologia, quid de Reipub. adminiſtratione? Quæ paulo pluribus dixi F verbis, quoniam philoſophi noſtrates mentẽ dici ſenſum non patiuntur, cum Auguſti. diſerte ſenſum eſſe dicat, tametſi quid philoſopho noſtri temporis, cũ noticia ſermonis, hoc eſt, vt ipſi interpretãtur, cum Grãmatica? b Quod ita ea dicimus eſſe præſentibus.) An potius legendum eſt, præ ſenſibus. c Hoc eſt de inuiſibilibus.) Videre ad omnes ſenſus pertinet, vt apud Græcos ἰδεῖν, vt vidiſti quàm incondita eſt hæc oratio, quã inſuaue hoc vinũ. Sic inuiſibile hic Auguſtin⁹ pro eo quod ſub nullum exteriorem cadit ſenſum, poſuit. Videre. d Qui hæc in illo incor. lu. diſp.) Sancti viri præceptore vſi deo ipſo. e Vel manentia.) Angeli dei.

De conditione mundi, quod nec intemporalis ſit, nec nouo dei ordinata conſilio, quaſi poſtea voluerit quod antea noluerit. Caput IIII.

Viſibilium omnium maximus eſt mũdus, inuiſibilium omnium maximus vt eſt deus. Sed mundum eſſe conſpicimus, deum eſſe credimus. Quod autem deus mundũ fecerit, nulli tutius credim⁹ quàm ipſi deo. Vbi eũ audiuimus? Nuſquã interim nos melius quàm in ſcripturis ſanctis, vbi dixit Propheta eius: In principio fecit deus cœlũ & terrã. Nunquid nã ibi fuit iſte Propheta, quãdo fecit deus cœlũ & terram? Non. Sed ibi fuit ſapientia dei per quam facta ſunt Gene. 1. omnia, quæ in animas etiam ſanctas ſe transfert, ami-

 cos dei

G cos dei & prophetas conſtituit, eiſq; opera ſua ſine ſtre-
Sapien. 7. pitu intus enarrat. Loquuntur eis quoque angeli ſancti
Matth. 18. dei, qui ſemper vidēt faciem patris, voluntatemq; eius, quibus oportet annunciant. Ex his vnus erat iſte propheta, qui dixit & ſcripſit: In principio fecit deus cœlum & terram. Qui tam idoneus teſtis eſt, per quem deo credendum ſit, vt eodē ſpiritu dei quo hæc ſibi reuelata cognouit, etiam ipſam fidem noſtram futuram tāto ante prædixerit. Sed quid placuit deo[a] æterno tūc facere cœlum & terram quæ antea non feciſſet. Qui hoc dicunt, ſi mundum fuiſſe æternum[b] ſine vllo initio, & ideo nec à deo factum videri volunt, nimis auerſi ſunt à veritate, & letali morbo impietatis inſaniūt. Exceptis enim propheticis vocibus, mūdus ipſe ordinatiſsima[c] ſua mutabilitate & mobilitate, & viſibiliū omnium pulcherrima ſpecie quodam modo tacitus, & factum ſe eſſe, & non niſi à deo ineffabiliter atq; inuiſibiliter magno, & ineffabiliter atq; inuiſibiliter pulchro fieri ſe potuiſſe proclamat. Qui autem à deo quidem factum fatentur, non tamen eum volunt temporis habere, ſed ſuę creationis initium, vt modo quodā vix intelligibili ſemper ſit factus, dicunt quidem aliquid, vnde ſibi deum videntur
H velut à fortuita temeritate defendere, ne ſubito illi veniſſe credatur in mētem, quod nunquam ante veniſſet facere mundum, & accidiſſe illi voluntatē nouam, cum in nullo ſit omnino mutabilis. Sed non video quo modo eis poſsit in cæteris rebus ratio iſta ſubſiſtere, maximeq; in anima,[d] quam ſi deo coæternam eſſe contēderint, vnde illi acciderit noua miſeria, quæ nūquam antea [fuit] per æternum, nullo modo poterunt explicare. Si enim alternaſſe[e] ſemper eius miſeriā & beatitudinē dixerint, neceſſe eſt dicant etiam ſemper alternaturam, vnde illa eos ſequetur abſurditas, vt etiam cum beata dicitur, in hoc vtiq; non ſit beata, ſi futuram ſuam miſeriam & turpitudinem præuidet. Si autem non præuidet, nec ſe turpem ac miſeram fore, ſed beatam ſemper exiſtimat, falſa opinione ſit beata: quo dici ſtultius nihil poteſt. Si autem ſemper quidem per ſecula retro infinita cum beatitudine alternaſſe animæ miſeriam putanti ſed nunc iam de cætero cum fuerit liberata ad miſeriā, non eſſe redituram, nihilominus conuincuntur nunquam eam fuiſſe vere beatam, ſed deinceps incipere eſſe noua quadam, nec fallaci beatitudine, ac per hoc fa-
I tebuntur accidere illi aliquid noui, & hoc magnum atque præclarum, quod nunquam retro per æternitatem accidiſſet. Cuius nouitatis cauſam ſi deum negabunt in æterno habuiſſe cōſilio, ſimul eum negabunt etiam beatitudinis eius authorem, quod nefandæ impietatis eſt. Si autem dicent ipſum nouo conſilio excogitaſſe, vt de cætero ſit anima in æternū beata, quo modo eum alienum, ab ea, quæ illis quoq; diſplicet mutabilitate, monſtrabunt? Porrò ſi ex tempore creatam, ſed nullo vlterius tempore perituram, tanquam verum habere initiū,[f] ſed non habere finem fatentur, & ideo ſemel expertam miſerias, ſi ab eis fuerit liberata, nūquam miſeram poſtea futuram, non vtique dubitabunt hoc fieri, manente incōmutabilitate conſilij dei. Sic ergo credant & mundum ex tempore fieri potuiſſe, nec tamē ideo deum in eo faciendo æternum conſiliū voluntatemq; mutaſſe.

Mūdus an genitus. a SEd quid placuit deo.) Quæſtio Epicuri, quam Cicero Vellei verbis primo de natu. deorum tractat. b Qui hoc dicunt, ſi mundum fuiſſe æternum.) Dubitatio hæc eſt multorum diſputationibus ſcriptiſque exagitata, variáſque in partes magnis ingeniorum viribus conuerſa atque iactata, quibuſdam mundum neque genitum vnquam neque interiturū affirmantibus, vt Peripateticis, quibus Latinis multi ſuffragantur, vt Plinius & Manilius. Cato ſenior opinionem Aegyptiā eſſe hanc dicit, aliis genitum quidem affirmantibus, ſed negantibus interiturum vnquam: cuius ſententiæ ſunt qui volunt Platonem fuiſſe, vt ſuperiore libro dixi. Sunt quibus nunquam incœperit mundus, deſinet tamen aliquando. Sunt qui genitum à deo corruptibilémque aſſerant, ſed nunquam tamen interiturum. Nam diuinæ naturæ vi continetur atque ſeruatur. Ex horum numero ſunt Pythagorici. Alij & initium accepiſſe, & finem habiturum autumant, vt Epicurei, Anaxagoras, Empedocles, & Stoici, de quis omnibus Plutarchus in placitis naturalibus. Galenus in hiſtoria philoſophi, modo eius ſit is liber, Cēſorinus in natali die, Macrobius, ac plerique alij. Alexander Afrodiſieus Ariſtoteli accedit, quod eius ſententia minus diſputantium ictibus ſit expoſita. Galenus ex ſenſuum teſtimonio de tota ita pronunciari debere aſſeuerāt, qui cum eundem & eodem modo procedere ſemper mundum cernant, ingenitum, & æternum fateri par eſt, nam vt Manilius inquit: Non alium videre patres, aliúmve nepotes Aſpicient. & inter eos qui æternum faciunt mundum, alij à deo genitum volunt, alij nullam eius cauſam ponunt, ſed ipſum potius ſui & cæterorum cauſam eſſe, quod Ariſtoteli placuit lib. j. de cœlo & mundo. c Mundus ipſe ordinatiſſima.) Caſu aut fortuito credibile non eſt factum eſſe rem maximi ordinis, & rationis, nec alium quàm ſummum potuiſſe ſummi operis, aut alium, quàm pulchrum pulcherrimi parentem eſſe. Omnes philoſophorum ſcholæ, quæ diuinius aliquid ſapuerant, nihil eſſe quod tam arguat & factum eſſe à deo mundum, & eius cura adminiſtrari conſenſu vnico affirmant, quàm aſpectum ipſum mundi totius conſiderationémque decoris eius atq; ordinis Plato, Stoici, Cicero, Plutarch. & Ariſtoteles hac de re argumentum refertur à Cicerone ij. de nat. deo. d Maximéque in anima.) Plato animas hominū æternas eſſe voluit detruſas in corpus humanum, hoc eſt, in carcerem propter ſcelera ab ipſis commiſſa. e Si enim alternaſſe.) Neque enim aliter dici poteſt, quàm quod fuerit æternum, aut beatæ, aut miſeræ, vel certe alternis beatæ miſeræq;, quod ita ſi ſiat, ex varietate quadam & alternatione naturæ animæ proficiſci neceſſe eſt. Quæ enim poſſet iſta eſſe in tot animarum milibus infinita æternitate tam cōſtans facinorum admiſsionis, expiationiſque viciſsitudo, vnde modo beatæ eſſent, modo miſeræ. f Tanquam verum habere initium.) In aliis exemplaribus legitur, tanquam numerum habere initium. Numerus enim ab vnitate incipit, nec eſt vbi ſiſtat: nam quantocunq; addito numero, maior adhuc adiici poteſt, nec finis erit, etiā vbi iam finis non poterit inueniri, quod infinitum dicitur. K L

Tam non eſſe cogitandum de infinitis temporum ſpaciis ante mundum, quàm nec de infinitis locorum.

Caput V.

DEinde vidēdum eſt, iſtis qui deum conditorē mundi eſſe conſentiunt, & tamen quærunt de mundi tempore quid reſpōdeamus, quid ipſi reſpondeant de mundi loco. Ita enim quæritur cur potius tunc & non antea factus ſit, quemadmodum quæri poteſt, cur hic potius vbi eſt, & non alibi? Nam ſi infinita ſpacia temporis ante mundum cogitāt, in quibus eis non videtur deus ab opere ceſſare potuiſſe, ſimiliter ergo cogitent extra mundum infinita ſpacia locorum: in quibus ſi quiſquam dicat, non potuiſſe vacare omnipotentē, nōnne conſequens erit, vt innumerabiles mūdos cum Epicuro[a] ſomniare cogatur: ea tantum differētia, quod eos ille fortuitis motibus atomorū[b] gigni aſſerit, & reſolui, iſti autē opere dei factos dicturi ſunt, ſi eū per M
interminabilem immenſitatē locorum extra mundum circumquaq; patentiū vacare noluerint, nec eoſdē mūdos, quod etiā de iſto ſentiunt, vlla cauſa poſſe diſſolui. Cum his enim agimus,[c] qui & deū incorporeū, & omnium naturarum, quæ non ſunt, quod ipſe creatorē nobiſcum ſentiunt. Alios autē nimis indignū eſt ad iſtam diſputationē religionis admittere, maxime quod apud eos,[d] qui multis diis ſacrorū obſequiū deferendū putāt. Iſti philoſophi *[e] cæteros nobilitate atq; authoritate vicerunt, non ob aliud, niſi quia lōgo quidem interuallo: ueruntamen reliquis propinquiores ſunt veritati. An forte ſubſtantiam dei, quam nec includunt, nec determinant, nec diſtēdunt loco, ſed de eo ſicut de deo ſentire dignum eſt fatentur, incorporea præſentia vbique totam, à tantis locorum extra mundum ſpaciis abſentē eſſe dicturi ſunt, & vno tātum, atq; in cōparatiōe illius infinitatis tam exiguo loco in quo mundus eſt occupatam? Nō opinor eos in hęc vaniloquia progreſſuros. Cū igitur vnū mundū ingenti quidē mole corporea, finitū tamen & loco ſuo determinatum, & operāte deo factū eſſe dicant, quod reſpondent de infinitis extra mundū

** aliās, philoſophos.*

locis

A locis:cur in eis ab opere deus ceſſet,hoc ſibi reſpódeāt, de infinitis ante mūdum tēporibus, cur in eis ab opere deus ceſſauerit?Et ſicut nō eſt cōſequens,vt fortuitu potius,quàm ratione diuina deus non alio,ſed iſto in quo eſt loco mundū conſtituerit,cum pariter infinitis vbiq; patentibus nullo excellentiore merito poſſet hic eligi, quanuis eundem diuinam rationem,qua id factum eſt, nulla poſſit humana comprehendere menſura non eſt conſequens, vt deo aliquid exiſtimemus accidiſſe fortuitum,quod illo potius quàm anteriore tempore condidit mundum, cum æqualiter anteriora tempora per infinitum retro ſpacium præteriſſent, nec fuiſſet aliqua differentia vnde tempus tempori eligendo præponeretur. Quod ſi dicunt inanes eſſe hominum cogitationes,quibus infinita imaginantur loca,cum locus nullus ſit præter mundum, reſpondetur eis, iſto modo inaniter homines cogitare præterita tempora vacationis dei, cum nullum tempus ſit ante mundum.

a CVm Epicuro.) Hic non multos modo mūdos ſed infinitos quoque eſſe voluit, vt alibi oſtendi. Metrodorus ſic abſurdum eſſe ait,ſi vnicus in infinito mundus ſit genitus,ac ſi vnica in latifundio ſpica naſceretur. Hunc errorem & Ariſtoteles & Stoici mul-
B tis argumentis retuderunt, vnicumq; cum Platone cæteriſq; ſapientibus poſuere mundum,quod τὸ πᾶν dixere,hoc eſt,vniuerſum. b Fortuitis motibus atomorum.) De principiis rerum naturæ magna & perantiqua eſt inter philoſophos diſceptatio. Democritus corpuſcula dixit eſſe per inane infinitum temere volitantia,quibus ineſſet forma & magnitudo,eſſentq; inſecabilia,ideo ἄτομοι dicta. Epicurus hunc ſecutus pondus addidit. Ita indiuidua illa ramenta variis formis prædita, variis magnitudinibus tum etiam ponderibus multum diuerſis, iactatione fortuita per vacuum immenſum agitata, non ſimplici caſu inter ſe cōmiſta & coagmentata, infinitos ſubinde mūdos progignere, infinitos interimere arbitratus eſt,ſine certa cauſa,ſine conſilio vllo natos, auctos, extinctos: & cum de loco extra cœlum loquimur,nō ſic locus eſt intelligendus, vt hic noſter, qui corpore definitur,& terminatur:ſed quemadmodū durationē quandam ante mundum genitum animo comprehendimus, in qua res multæ & creari,& viuere potuerunt:ita extra mundum hunc & ſi nihil eſt, mens tamen ſpacium quoddam intelligit, in quo à deo nō modo multi, ſed infiniti quoque mundi locari poſſunt. c Cum iis enim agi.) Cum Platonic. d Maxime quòd apud eos.) Maxima erat Platonic. & Stoic. authoritas apud veteres etiam vulgo. Cice. verbis Cato. & Lælij.

Creationis mundi & temporum vnum eſſe principium, nec aliud alio præueniri. Caput VI.

SI enim rectè diſcernūtur æternitas & tempus, quod tempus ſine aliqua mobili[a] mutabilitate non eſt, in æternitate autem nulla mutatio eſt,[b] quis non videat quod tempora non fuiſſent,niſi creatura fieret, quæ aliquid aliqua motiōe mu-
C taret, cuius motionis & mutationis, cū aliud atq; aliud quæ ſimul eſſe non poſſunt,cedit atque ſuccedit in breuioribus vel productioribus morarum interuallis tempus ſequeretur?Cum igitur deus,in cuius æternitate nulla omnino eſt mutatio, creator ſit temporum & ordinator, quo modo dicatur poſt temporum ſpacia mundum creaſſe,non video:niſi dicatur ante mundum iam aliquam fuiſſe creaturam, cuius motibus tempora currerent. Porrò ſi literæ ſacræ, maximéque veraces ita dicunt,in principio feciſſe deum cœlum & terram, vt nihil antea feciſſe intelligatur, quia hoc potius in principio feciſſe diceretur, ſi quid feciſſet ante cætera cuncta quæ fecit, proculdubio non eſt mundus factus in tempore,ſed cum tempore. Quod enim fit in tempore, & poſt aliquod fit, & ante aliquod tempus, poſt id quod præteritum eſt, ante id quod futurum eſt. Nullum autem ante mundum poſſet eſſe præteritum, quia nulla erat creatura,cuius mutabilibus motibus ageretur. Cum tempore autem factus eſt mundus,ſi in eius conditione factus eſt mutabilis motus,ſicut videtur ſe habere etiam ordo ille primorum ſex vel ſeptem dierum, in quibus mane & veſpera nominantur, donec omnia quæ his diebus deus fecit, ſexto perficiantur die, ſeptimóque in D magno myſterio dei vocatio commendetur. Qui dies cuiuſmodi ſint,aut perdifficile nobis,aut etiam impoſſibile eſt cogitare,quanto magis dicere.

Gene.1.

a QVod tempus ſine aliqua mobili.) Ariſtoteles menſuram motus dixit eſſe tempus:ita vt ſine motu tempus nō percipi vllum exiſtimet. Sunt ex philoſophis qui motum ipſum tempus eſſe diffiniant,ſicut Stoici. b In æternitate autem nulla mutatio eſt.) Sic Auguſtinus multis locis,ſic Boetius, ſic Gregorius Nazianzenus, ſic alij permulti. & quoniam hi omnes ex Platone hoc ſumpſerunt,afferam Platonis verba ex Timæo. Vbi vero mobile viuenſq; æternum hoc deorum ſimulachrum is parens qui fabricatus eſt, cōſiderauit,lætícia perfuſus ſimilius adhuc exemplari facere conſtituit. Ita quemadmodum hoc animal eſt ſempiternum, ſic & mundum ille quātum eius natura capere ac ſuſtinere poſſet, ſempiternum eſt aggreſſus efficere: et illius natura æterna eſt, idcirco facto id operi congruere non poterat. Imaginem vero commentus eſt mobilem æternitatis, & ſimul cœli ſtructuram adornans,in vno eodemq; manentis æui progredientem ſui numeris imaginem gignit,ſed æternam. Hanc nominauit tempus, partéſque huius dies,noctes,menſes & annos,cum ante cœlum nullæ fuiſſent, vnà cum cœlo prodire iubet. Sic Plato:niſi quis eādem ſententiā mauult Apuleij verbis audire. Is enim ſic inquit in dogmate Platonis: Tempus vero æui eſſe imaginem, ſiquidem tempus mouetur, & perennitas fixa & immota eſt natura. & ire in eam tempus & in eius magnitudinem finire, ac diſſolui poſſe,ſi quando hoc decreuit fabricator mundi deus.

Tempus.

Aeternitas

De qualitate primorum dierum,quia antequam ſol fieret, veſperam & mane traduntur habuiſſe. Caput VII. E

VIdemus quippe iſtos dies notos non habere veſperam,[a] niſi de ſolis occaſu:nec mane,niſi de ſolis exortu. Illorum autē priores tres dies ſine ſole peracti ſunt, qui quarto die factus refertur. Et primitus quidem lux verbo dei facta, atq; inter ipſam & tenebras deus ſeparaſſe narratur, & eādem lucem vocaſſe diem,tenebras autē noctem. Sed qualis illa ſit lux,& quo alternante motu,qualemq; veſperam & mane fecerit, remotum eſt à ſenſibus noſtris: nec ita vt eſt,intelligi à nobis poteſt, quod tamen ſine vlla hæſitatione credendum eſt. Aut enim aliqua lux corporea[b] eſt, ſiue in ſuperioribus mundi partibus longe à cōſpectibus noſtris, ſiue vnde ſol poſtmodum accenſus eſt. Aut lucis nomine ſignificata eſt ſancta ciuitas,[c] in ſanctis angelis & ſpiritibus beatis, de qua dicit Apoſtolus: Quæ ſurſum eſt Hieruſalem,mater noſtra æterna in cœlis. Ait quippe & alio loco: Omnes enim vos filij lucis eſtis, & filij diei, non ſumus noctis neque tenebrarum. Fit tamen & veſpera[d] diei huius & mane aliquatenus, quoniam ſcientia creaturæ[e] in comparatione ſcientiæ creatoris quodam modo veſperaſcit. Itemq; luceſcit,& F mane fit,cum & ipſa refertur ad laudem dilectionemq; creatoris. Nec in noctem vergitur,vbi nō creator creaturæ dilectione relinquitur. Denique ſcriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine, nuſquam interpoſuit vocabulum noctis. Non enim ait alicubi, facta eſt nox, ſed facta eſt veſpera, & factum eſt mane dies vnus. Ita dies ſecundus, & cæteri. Cognitio quippe creaturæ in ſeipſa decoloratior eſt, vt ita dicam, quàm cum in dei ſapientia cognoſcitur, velut in arte qua facta eſt. Ideo veſpera congruentius quàm nox dici poteſt,quæ tamē, vt dixi,cum ad laudandum & amandum refertur creatorem, recurrit in mane. Et hoc cum fit in cognitionem[f] † ſuiipſius,dies vnus eſt. Cum in cognitionem firmamenti,quod inter aquas inferiores & ſuperiores cœlum appellatum eſt,fit dies ſecūdus. Cum in cognitionem terræ ac maris omniúmque gignentium quę radicibus continuata ſunt terræ,dies tertius. Cum in cognitionem luminarium maioris & minoris omniúmque ſyderum,dies quartus. Cum in cognitionem omnium ex aquis animalium natatilium atque volatilium, dies quintus. Cum in cognitionem omnium animalū terrenorum,atque ipſius hominis,dies ſextus.

Gene.1.

Gala.4.

† facit in cognitione.

Videmus

G a VIdemus quippe iſtos dies notos non habere veſperam.) In Colonien. libro legitur: Noctis non habere veſperam. b Aut cum aliqua luce corporea.) Super hac quæſtione diſputatur à recentioribus theologis complura, libro ſententiarum ij. diſtinctione xiij. Et hic non ſignificat Auguſtinus lucem eſſe corpus: ſed, aut vel creatum à deo corpus aliquod illuſtre, qualis eſt ſol, vel lucem aliquam ſine corpore fuiſſe, quæ extenſa diem faceret, contracta noctem, vt Baſilius ait, viaq; ſolis progrederetur, & cum accederet matutinum eſſet tempus, decedens veſperum relinqueret, vt imaginatur Hugo ſancti Victoris, libro de ſacramentis primo. c Aut lucis nomine ſignificata eſt ſancta ciuitas.) Sic primo ſuper Geñ. ad literam idem Auguſtinus. d Fit tamen & veſpera.) Alibi ſic: ſi tamen & veſperam diei huius & mane aliquatenus congruenter intelligere valeamus, quoniam &c. e Quoniam ſcientia creaturæ.) De his ipſe libr. iiij. de Geneſi ad literã, quo loco mane appellat, cum angeli ea creatarum rerum in eas ipſis cognitarum aſpectu, vbi tenebræ ſunt & nox altiſſima, ad charitatem dei ſe ſuſtollunt, quod ſi deum diligentes & ſpectatores omnia in ipſo noſcãt, quæ eſt certior rerum omnium ſcientia, quàm ſi ipſa penitus perſpicerentur, tunc dies eſt. Vergit autem in ſerum, cum à deo ſe conuertit angelus ad res creatas, intueturque illas non in deo, ſed in ipſis: nec tamen hic veſper in noctem abit, quoniam nunquã angeli artifici ſuo præponunt opus, ac potius habent, quæ efficit obſcuriſſima ona. tantum ex Auguſtino, qui primus ſcientias matutinas & veſpertinas induxit.

Quæ qualiſve intelligenda ſit dei requies, qua poſt opera ſex dierum requieuit in ſeptimo.

Caput VIII.

Gene.2. CVm vero in die ſeptimo requieuit deus ab omnibus operibus ſuis, & ſanctificauit eum, H nequaquam eſt accipiendum pueriliter, tãquam deus laborauerit operando, qui dixit, & facta ſunt verbo intelligibili & ſempiterno,[a] non ſonabili & temporali. Sed requies dei requiem ſignificat eorum qui requieſcunt in deo, ſicut lætitia domus, lætitiam ſignificat eorum qui lætantur in domo, etiamſi non eos domus ipſa, ſed alia res aliqua lætos faciat. Quanto magis ſi eadem domus pulchritudine ſua faciat lætos habitatores, vt non ſolum eo loquendi modo læta dicatur, quo ſignificamus, per id quod continet id quod cõtinetur, ſicut theatra plaudunt, prata mugiant, cum in illis homines plaudant, in his boues mugiant: ſed etiam illo quo ſignificatur per efficientem id quod efficitur, ſicut læta epiſtola dicitur ſignificans eorum lætitiam, Ibidem. quos legentes efficit lætos. Conuenientiſsime itaque cũ deum requieuiſſe prophetica narrat authoritas, ſignificatur requies eorum, qui in illo requieſcunt, & quos facit ipſe requieſcere. Hoc etiam hominibus quibus loquitur, & propter quos vtique conſcripta eſt, promittẽ- I te prophetia, quod etiã ipſi poſt bona opera, quæ in eis, & per eos operatur deus, ſi ad illum prius in iſta vita per fidem quodam modo acceſſerint, in illo habebunt requiem ſempiternam. Hoc enim & ſabbati vacatione ex præcepto legis in vetere dei populo figuratũ eſt, vnde ſuo loco diligentius arbitror diſſerendum.

a VErbo intelligibili & ſempiterno.) Vocem illam voluntatis momentum dicit eſſe Baſilius, quo melius nos intelligamus.

De angelorum conditione, quid ſecundum diuina teſtimonia ſentiendum ſit. *Caput IX.*

NVnc quoniam de ſanctæ ciuitatis exortu dicere inſtitui, & prius quod ad ſanctos angelos attinet dicendum putaui, quæ huius ciuitatis & magna pars eſt & eo beatior, quod nunquã peregrinata,[a] quæ hinc diuina teſtimonia ſuppetant, quantum ſatis videbitur deo largiente explicare conabor. Vbi de mundi conſtitutione ſacræ literæ loquuntur, non euidenter dicitur, vtrum vel quo ordine creati ſint angeli: ſed ſi prætermiſsi non ſunt, vel cœli no- Gene.1. mine, vbi dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram: vel potius lucis huius de qua loquor, ſignificati ſunt. Non autem prætermiſſos eſſe hinc exiſtimo, quod K ſcriptum eſt, requieuiſſe deum in ſeptimo die ab om- Gene.2. nibus operibus ſuis quæ fecit, cum liber ipſe ita ſit exorſus: In principio fecit deus cœlum & terram: & ante Gene.1. cœlum & terram nihil aliud feciſſe videatur. Cum ergo à cœlo & terra cœperit, atq; ipſa terra, quam primitus fecit, ſicut ſcriptura conſequenter eloquitur, inuiſibilis & incompoſita nondúmque luce facta, vtique tenebræ fuerint ſuper abyſſum, id eſt, ſuper quandam terræ & aquæ indiſtinctam confuſionem: vbi enim lux non eſt, tenebræ ſint neceſſe eſt: deinde quum omnia creando diſpoſita ſint, quæ per ſex dies conſummata narrantur, quo modo angeli prætermitterentur, tanquam non eſſent in operibus dei, à quibus die ſeptimo requieuit? Opus autem dei eſſe angelos: hic quidem, etſi non prætermiſſum, nõ tamen euidenter expreſſum eſt: ſed alibi hoc ſancta ſcriptura clariſsima voce teſtatur. Nam & in hymno trium in camino virorum cum prędictum eſſet: Benedicite omnia opera domini domi- Danie.3. num: in executione eorundem operum, etiã angeli nominati ſunt. Et in Pſalmo canitur, Laudate dominum Pſal.148. de cœlis, laudate eum in excelſis. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius. Laudate eum ſol & luna, laudate eum omnes ſtellæ & lumen. L Laudate eum cœli cœlorum, & aquæ quæ ſuper cœlos ſunt, laudent nomen domini. Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt. Etiam hic apertiſsime à deo factos eſſe angelos diuinitus dictum eſt, cum eis inter cætera cœleſtia commemoratis, infertur ad omnia: Ipſe dixit, & facta ſunt. Quis porrò audebit opinari, poſt omnia iſta quæ ſex diebus enumerata ſunt angelos factos? Sed & ſi quiſquam ita deſipit, redarguit iſtam vanitatem illa ſcriptura paris authoritatis, vbi deus dicit: Quando facta ſunt ſydera,[b] lau- Iob.38. dauerunt me voce magna omnes angeli mei. Iam ergo erant angeli quando facta ſunt ſydera. Facta ſunt autem quarto die. Nunquid nam ergo die tertio factos eſſe dicemus? Abſit. In promptu eſt enim, quid illo die factum ſit. Ab aquis vtique terra diſcreta eſt, & diſtinctas ſui generis ſpecies duo iſta elementa ſumpſerunt: & produxit terra quicquid ei radicitus inhæret. Nunquid nam ſecundo? Nec hoc quidem. Tunc enim firmamentum factum eſt inter aquas ſuperiores & inferiores, cœlúmque appellatum eſt: in quo firmamento fa M cta ſunt ſydera quarto die. Nimirũ ergo ſi ad iſtorum[c] dierum opera dei pertinent angeli, ipſi ſunt lux illa, quę diei nomen accepit, cuius vnitas vt commendaretur, non eſt dictum dies primus, ſed dies vnus. Nec alius eſt dies ſecundus, aut tertius, aut cæteri, ſed idem ipſe vnus ad implendum ſenarium vel ſeptenarium numerum repetitus eſt, propter ſenariam vel ſeptenariam cognitionem: ſenariam ſcilicet operum quæ fecit deus, & ſeptenariam quietis dei. Cum enim dixit deus: fiat lux, Gene.1. & facta eſt lux, ſi recte in hac luce creatio intelligitur angelorum, profecto facti ſunt participes lucis æternæ, quæ eſt ipſa incommutabilis ſapientia dei, per quam facta ſunt omnia, quem dicimus vnigenitum dei filium, vt ea luce illuminati, qua creati fierent lux, & vocarentur dies participatiõe incõmutabilis lucis & diei, quod eſt verbum dei, per quod & ipſi, & omnia facta ſunt. Lumen quippe verum quod illuminat omnem homi- Ioan.1. nem in hunc mundum venientem, hoc illuminat & omnem angelum mundum, vt ſit lux non in ſeipſo, ſed in deo, à quo ſi auertitur angelus fit immundus, ſicut ſunt omnes, qui vocãtur immũdi ſpiritus, nec iam lux in domino,

A domino,ſed in ſeipſis tenebræ priuati participatione lucis æternæ. Mali enim nulla natura eſt, ſed amiſsio boni,mali nomen accepit.

a QVod nunquã peregrinata.) Semper enim in patria fuit. Angeli enim ſemper vidẽt faciẽ patris,qui in cœlis eſt. b Quãdo facta ſũt ſydera. Iob. xxxviij.lxx. ὅτε ἐγεννήθησαν ἄστρα, ᾔνεσάν με φωνῇ μεγάλῃ πάντες ἄγγελοί μου. c Nimirum ergo & ad iſtorum.) Theologi Græci res ſpiritales præceſſiſſe corporeas volũt,eiſq; veluti miniſtris vſum eſſe mũdi genitorẽ in reliquis procreãdis:quã opinionẽ Plato in opificio mũdi ſecutus eſt. Diuus Hieronymus,Gregoriũ magiſtrũ,ſuoſq; ſecut⁹ Græcos,ſpiritalia corporalibus priora fuiſſe cenſuit. Baſilius vero & Dionyſius Græci,& Latini propè omnes,Ambroſius,Beda, Caſsiodorus,& hic Auguſtinus,cuncta ſimul à deo progenita eſſe perhibent,quod cũ illo congruere videtur Eccleſiaſtici decimo octauo: Qui viuit in æternum,creauit omnia ſimul.

De ſimplici & incommutabili trinitate patris, & filij, & ſpiritus ſancti vnius dei: cui non eſt aliud qualitas,aliud ſubſtantia. Cap. X.

EST itaq; bonum ſolum ſimplex,& ob hoc ſolũ incommutabile,quod eſt deus. Ab hoc bono creata ſunt omnia bona,ſed non ſimplicia, & ob hoc mutabilia. Creata ſanè inquam,id eſt,facta,non genita. Quod enim de ſimplici bono genitum eſt, pariter ſimplex eſt:& hoc eſt quod illud de quo genitũ eſt,
B quæ duo patrem & filium dicimus,& vtrũq; hoc cũ ſpiritu ſuo vnus eſt deus: qui ſpiritus patris & filij, ſpiritus ſanctus propria quadam notione huius nominis in ſacris literis nuncupatur. Alius eſt autem quàm pater & filius [a],quia nec pater eſt,nec filius: ſed alius dixi, non aliud: quia & hoc pariter ſimplex pariterque bonum eſt incommutabile & coæternum. Et hæc trinitas vnus eſt deus: nec ideo non ſimplex, quia trinitas. Neque enim propter hoc naturam iſtam boni ſimplicem dicimus, quia pater in ea ſolus, aut ſolus filius, aut ſolus ſpiritus ſanctus. Nõ enim ſola eſt iſta nominis trinitas ſine ſub-
† al. ſubſiſtentia. ſtantia † perſonarum,ſicut Sabelliani [b] hæretici putauerunt. Pater qui genuit ſimplex eſt, & filius qui genitus eſt pariter ſimplex eſt: & hoc eſt illud, de quo genitus eſt.[c] Sed ideo ſimplex dicitur, quoniam quod habet, hoc eſt: excepto quod relatiue quæq; perſona ad alteram dicitur. Nam vtique pater habet filium, nec tamen ipſe eſt filius. Et filius habet patrem, nec tamen ipſe eſt pater. In quo ergo ad ſeipſum dicitur, non ad alterum, hoc eſt quod habet: ſicut ad ſeipſum dicitur viuens, ha-
C bendo vtique vitam,& eadem vita ipſe eſt. Propter hoc itaque natura dicitur ſimplex, cui non ſit aliquid habere,quod vel poſsit amittere: vel aliud ſit habens, aliud quod habet: ſicut vas aliquem liquorem,aut corpus colorem, aut aër lucem ſiue feruorem, aut anima ſapientiam: nihil enim horum eſt id,quod habet. Nam neque vas liquor eſt,nec corpus color,nec aër lux ſiue feruor, neque anima ſapientia eſt. Hinc eſt quod etiam priuari poſſunt rebus quas habent,& in alios habitus vel qualitates verti atq; mutari, vt & vas euacuetur humore,quo plenum eſt,& corpus decoloretur,& aër tenebreſcat,ſiue frigeſcat, & anima deſipiat. Sed & ſi ſit corpus [d] incorruptibile,quale ſanctis in reſurrectione promittitur,habet quidem ipſius incorruptionis inamiſsibilem qualitatem, ſed manente ſubſtantia corporali,non hoc eſt,quod ipſa incorruptio. Nam illa etiam per ſingulas partes corporis tota eſt, nec alibi maior, alibi minor. Neque enim vlla pars eſt incorruptior, quàm altera. Corpus vero ipſum maius eſt in toto quàm in parte: & cum alia pars eſt in eo amplior,alia minor,non ea quæ amplior eſt incorruptior, quàm ea quæ minor. Aliud eſt naque corpus,[e] quod non vbique ſui totum eſt: alia incorruptio, quæ vbique eius tota eſt: quia omnis pars incorruptibilis corporis etiam cæteris inæqualis æqua- D
liter incorrupta eſt. Neque enim,verbi gratia,quia digitus minor eſt quàm tota manus: ideo incorruptibilior manus quàm digitus. Ita cum ſint inæquales manus & digitus, æqualis eſt tamen incorruptibilitas manus & digiti. Ac per hoc quamuis à corpore incorruptibili inſeparabilis incorruptibilitas ſit,aliud eſt tamen ſubſtantia,qua corpus dicitur,aliud qualitas eius,qua incorruptibile nuncupatur. Et ideo etiam ſic hoc non eſt, quod habet anima quoque ipſa, etiam ſi ſemper ſit ſapiens: ſicut erit cum à præſenti miſeria liberabitur in æternum: quia licet tunc ſapiens ſit in æternum,participatione tamen incommutabilis ſapientiæ ſapiens erit,quę non eſt quod ipſa. Neque enim ſi aër infuſa luce nunquam deſeratur,ideo non aliud eſt ipſe, aliud lux qua illuminatur. Neque hoc ita dixerim, quaſi aër ſit anima: [f] quod putauerunt quidam, qui non potuerunt incorpoream cogitare naturam. [g] Sed habent hæc ad illa etiam in magna diſparilitate de ſpiritualitate quandam ſimilitudinem, vt non inconuenienter dicatur, ſic illuminari animã incorpoream luce incorporea ſimplicis ſapiẽtiæ dei,ſicut illuminatur aëris corpus luce corporea, E
& ſicut aër tenebreſcit iſta luce deſert⁹. Nam nihil ſunt aliud quę dicuntur locorum quorumcunque corporalium tenebræ, [h] quàm aër carens luce, ita tenebreſcere animam ſapientiæ luce priuatam. Secundum hoc ergo dicuntur illa ſimplicia,quæ principaliter verèque diuina ſunt,quod non aliud eſt in eis qualitas,aliud ſubſtantia: [i] nec aliorum participatione,vel diuina, vel ſapientia,vel beata ſunt. Cæterum dictus eſt in ſcripturis ſan- Sap. 7.
ctis,ſpiritus ſanctus ſapiẽtia multiplex,eo quod multa in ſe habeat: ſed quæ habet: hæc & eſt, & ea omnia vnus eſt. Neque enim multæ,ſed vna ſapiẽtia eſt, in qua ſunt immenſi quidam atq; infiniti theſauri [k] rerum intelligibilium: in quibus ſunt omnes inuiſibiles atque incommutabiles rationes rerum,etiam viſibilium & mutabilium,quæ per ipſam factæ ſunt: quoniam deus non aliquid neſciens fecit, quod nec de quolibet [l] homine artifice recte dici poteſt. Porrò ſi ſciens fecit omnia, ea vtique fecit quæ nouerat. Ex quo occurrit animo quiddam mirum, ſed tamen verum, quod iſte mundus nobis notus eſſe non poſſet,niſi eſſet: deo autem niſi notus eſſet, [m] eſſe non poſſet. F

a ALius eſt autem quàm pater & filius.) Haud equidẽ verba permultum ad rationis pietatem facere crediderim, ſed illud tamen ſeruandum eſt in primis, ne à receptis vſu authorum conſenſuque eccleſiæ, illius præſertim veteris, formulis recedatur. Nam quum diuinæ res ſupra humanum omnem ſint captum ſitæ, ne verbis quidem propriis poſſunt à nobis enunciari. Sunt enim verba omnia & ab hominibus, & ad humana explicanda inuenta, quo minus confingere ſibi quemque, aut noua inducere, aut abuſu trita atque approbata repudiare aſcitis aliis decet. Nam quum propria nulla poſsint ingenij humani vi excogitari, illa erunt maxime ad rem eloquendam accommodata, quæ ab illis tradita fuerint, quorum ſcriptis magna pars pietatis noſtræ conſtat: quæ dixi propter impiam quorundam argutulorum temeritatem,qui contemptis ſpretiſq; veterum loquendi formulis, oſtentandi ſui cauſa periculoſo exemplo, non verborum magiſtri videri affectant, quum ſint cum rerum aliarum omnium, tum vero verborum ſermoniſque vniuerſi imperitiſsimi: & volunt licere ſibi arbitratu ſuo atque adeo libidine, veterum ſcriptorum de religione loquendi leges, ceu mollem quampiam & ductilem ceram, modo in arctum, modo in extenſum fuſumque difformare. b Sicut Sabelliani.) Dixi de hæreſi iſtorum, qui perſonas in trinitate nullas ponebant. c Pater qui genuit ſimp. eſt, & filius qui genitus eſt, pari. ſimp. eſt. & hoc eſt il. de quo genit⁹ eſt.) Hoc totũ in codice Brugẽſ. deeſt. d Sed & ſi ſit corpus.) Non modo quod ſeiungi ab alio probat non illud eſſe, à quo ſeparatur, ſed quod affixum illi eſt hærẽſque perpetuo. e Aliud eſt itaque corpus.) Fuſa eſt corporis ratio per partes omnes: nec ipſa conſtet, niſi partes eius adſint, cum continentæ coagmentatæque ſint. Nec manus ſiue corpus eſt, vel ex magnitudine par ac incorruptio, quæ eſt in manu, non pars eſt incorruptionis corporis: neque enim ſpatia hæc eſt ita per corpus, vt modo corporis liceat eam metiri: ſed ſic inſectili conſideratione attributa, vt quum in toto ſit

G io ſit corpore tota, in quauis etiam corporis parte nõ pars aliqua eſſe intelligatur, ſed ipſa quoque tota, quæ natura eſt rerum ſpiritalium: velut animæ, angeli, dei, qui non ſic locum tenent, vt aliquid prius, aliud poſterius: dextrum hoc, illud ſiniſtrum ſit: aut inferius quicquam, cuius ſuperius ſit è regione ſitum ſed in ſingulis quamlibet minutis loci tenuibuſque particulis ſint toti: nec tamẽ loco ipſi toti deſint, quæ dictu ne an intellectu faciliora ſint, dubites. f Quaſi aer ſit anima.) Hoc dixit Anaximenes Mileſius, & eiuſdem philoſophiæ Diogenes Apolloniates. Anaxagoras ceu aerem quendam eſſe vult animam. Heraclitus à reſpiratione animam viuentium progigni cenſebat. Vnde dicta ſit ψυχὴ, vt inquit Plato in Cratylo, ἀπὸ τοῦ ψύχω, quod eſt refrigero. Veteres autem illum, qui eſt in anhelitu, videntur animam putaſſe. vnde eſt apud Poëtam, fœtere vaporis animam. quin & aërem omnem animam dixerunt. Virg. Semina terrarumque animæque, mariſque fuiſſent. g Qui non potuerunt incorpoream cogitare naturam.) Cicero primo Tuſcu. queſtio. Animos enim per ſeipſos viuentes non poterant mente complecti, formam aliquam figuramque quærebant. h Quæ dicuntur &c. tenebræ.) Sic ab Ariſtotele tenebræ finiuntur ſecundo libro de anima, abſentia lucis ex diaphano corpore, quod eſt luminis capax, & per quod cernimus. i Nõ aliud eſt in eis qualitas, aliud ſubſtantia.) Qualitates vocat, quas Græci ποιότητας. Tametſi hæ pro corporibus accipi à Cicerone videntur in Academicis. Hic videtur Auguſtinus qualitates dicere, quicquid ſubſtãtiæ adhæret: quod philoſophi recentiores accidens nominant, & qualitatis generale nomen, quum Quintilianus aliiq; permulti oſtendunt, tum quale ipſum declarat, quod ad omne accidentis genus accommodatur. k Theſauri.) Reconditoria, aut ipſæ opes reconditæ. l Quod nec de

Tenebræ.

H quolibet.) Quamlibet inſcio & abiecto, hoc enim eſt quodlibet, vt alibi dixi. m Deo autem niſi notus eſſet.) Cura dei ſtat mundus, alioqui ſtatim ruiturus. Atqui quod neutiquam deus noſſet, curare nõ poſſet: neque enim artifex opus vel facit, vel ſuſtinet, quod ignorat.

An eius beatitudinis, quam ſancti angeli ab initio ſui ſemper habuerunt, etiam illos ſpiritus, qui in veritate non ſteterunt, participes fuiſſe credendum ſit. Cap. XI.

Quæ cum ita ſint, nullo quidem modo ſecundum aliquod temporis ſpacium prius erãt illi ſpiritus tenebræ, quos angelos dicimus. Sed ſtatim vt facti [a] ſunt, lux facti ſunt, non tamen ita tantũ creati, vt quoquo modo eſſent, & quoquo modo viuerent, ſed etiam illuminati vt ſapienter beateq; viuerent. Ab hac illuminatione auerſi quidam angeli, nõ ſolum non obtinuerunt excellentiam ſapientis beatæq; vitæ, quæ proculdubio non niſi æterna æternitatiſq; ſuæ eſt certa atque ſecura: ſed & rationalem vitam licet inſipientem [b] ſic habent, vt eam non poſſint amittere, nec ſi velint. Quatenus autem antequam peccaſſent, illius ſapientiæ fuerint participes, definire quis poteſt? In eius tamen participatione æquales fuiſſe iſtos illis, qui propterea vere pleneq; beati ſunt: quoniam nequaquã

I de ſuæ beatitudinis æternitate falluntur, quomodo dicturi ſumus: quandoquidem ſi æquales in ea fuiſſent, etiam iſti in eius æternitate mãſiſſent pariter beati, quia pariter certi? Neq; enim ſicut vita quandiucunq; fuerit, ita æterna vita veraciter dici poterit, ſi finẽ habitura ſit. Siquidẽ vita tantũmodo viuendo, æterna vero finem non habendo nominata eſt. Quapropter quamuis non quicquid æternũ continuo beatũ ſit, dicitur enim etiam pœnalis ignis æternus: tamen ſi vere perfecteq; beata vita nõ niſi ęterna eſt, non erat talis iſtorũ vita beata, quia quandoq; deſitura, & propterea nõ ęterna, ſiue id ſcirẽt, ſiue neſcientes aliud putarẽt: quia ſciẽtes timor, neſcientes error beatos eſſe vtiq; non ſinebat. Si autem hoc ita neſciebãt, vt falſis incertiſve nõ fiderẽt, ſed vtrum ſempiternum, an quandoq; finem habiturum eſſet bonum ſuum, in neutram partem firma aſſenſione ferrentur, ipſa de tanta fœlicitate cunctatio eam beatæ vitę plenitudinem, quam in ſanctis angelis eſſe credimus, non habebat. Neque enim beatæ vitæ vocabulũ [c] ita contrahimus ad quaſdam ſignificationis anguſtias, vt ſolũ deũ dicamus beatum: qui tamen ita vere beatus eſt, vt maior beatitudo eſſe non poſſit. In cuius comparatione quòd angeli beati ſunt, ſua quadam ſumma beatitudine, quanta eſſe in angelis poteſt, quid aut quantum eſt

a Sed ſimul vt facti.) Hic ſtatim ne mutæ videantur ſcholæ inſtantibus & tricis horrẽtes adſunt, magniſq; clamoribus velut æs ſuũ efflagitant reſponderi ſibi, potuit ne angeli bene de deo mereri in primo illo momento, quo ſunt ab opifice rerum omnium progeniti: an potuerunt vt ipſi dicũt, demereri. Nam niſi improprie dicatur, non conſtabit theologica proprietas, quod inſtans fuerit creationis, quod in quo manſerunt, quod in quo ceciderunt alij, alij ſteterunt. Et hic multa ceu in conſilio fuerint naturæ principi, quum mundum hũc conderet, magno ſupercilio definiunt, tanto, tam aſſeueranter, vt inter illos ſerio dicere, & aliquid omnino dicere, nec nugas eſſe meras. Vix humana ipſa plene vti cognoſceremus ingratis mortalibus permiſit deus. Neſcimus quid illud erat, quod habebat ante principem noxam homo ille hominum parens: neſcimus, quando peccarit, vbi, qua ratione totã illam humanæ gentis tragœdiam inuenerit initium, & ſeminarium malorum omnium excitatum eſt quia ſcire nõ meremur. & iam iſti quaſi humanis omnibus exploratis, negociis ſeſe angelorum ardeliones immiſcent: non quibuſlibet, nec quæ vulgari ſapientiæ magiſter iuſſit, ſed quæ veriſimile eſt, ne angelos quidem ipſos noſſe. Nã origines rerum, & quid in illis ſit factum, author nouit, non id quod gignitur. Accedit his, quod quum de inſtantibus magna ſit inter homunculos controuerſia, vtraque factione rem totã per mutuo ſe ad ſe ſuoſq; vindicante: iſti per hoc tanquã rem apertam iam & certam de incertiſſimis & altiſſima caligine merſis inquirunt. Quantũ ergo & ex ipſius ſapientiæ ſchola licet colligere, & ex diſcipulis eius ſanctis illis authoribus, qui nõ contentioſa diſputatione ea pertinacia humanis affectibus de ſacroſanctis definire rebus, ſed modeſte ac verecunde: quæ vel in libro vitæ legerunt, vel à patribus per manus tradita acceperũt, reliquere: vel ipſi certe eodẽ ſpiritu aliqua ſunt libris auſi mandare, quo innocenter ac pie viuebant. Hoc enim modo tractari myſteria illa diuina debent, adorata potius ſilenter, quàm raptata & diſcerpta clamoribus ad rauim cõtentioſis: nec exiſtimare nihil referre, ſiue de humanis philoſophis ſit ſermo, ſiue de rebus non ad diſquiſitionem mortalium à deo ſobrie reuelatis, ſed ad admirationem venerationemq;. Et hi igitur ſic opinor, angeli omnes, & hi qui perpetuo ſunt boni beatiq;, & hi qui perpetuo mali, & miſeri, ſimul ſunt à deo generati, atque illuſtrati luce quadã, qua facile tum ſeipſi poſſent cognoſcere tum res alias, ipſum verum deum, quãtum rei creatę per deũ liceret, gradatim tamen. Non enim omnes paribus ſunt ingenij potentiæque viribus prædıti. Tum illis propoſita eſt optio, vtrũ mallent iuſſis parere architecti omnium & parentis, nec latum vnguem ab illis diſcedere, an potius facere ipſos ſibi viam, qua inſiſterent. Momẽta temporum qualia ſint apud angelos, humana mens capere nequit, multo minus qualia apud deum: qualia tamẽ cumque ſint, quod modeſte piéque ſemper dictum velim, prius ſeipſos ſuũmque reſpexere patrem, prius ſuo ingenio arbitratuſque relicti ſunt, & velut emancipati, quã à partibus dei vel defecerint, vel ſteterint. Fieri quid potuerit, in neutram partem habeo quod credam, illud certe factum ita credo. Simul & illud credo vbi excellentiſſimam ſuæ naturæ partem omnes cognouerunt, quantáque ſibi ad inæſtimabilem beatitudinem aperta eſſet ianua, ſpe ac fiducia tantæ beatitatis præcipienter iam tum gaudia lætos fuiſſe: & quantũ tenuiter, prægustaſſe tamen venturam fœlicitatem, & quadam tenus beatos fuiſſe. Cæterum, vt euentus docuit, ſceleſtos nefarióſque doctos falſo gaudio: bonos autem pióſque vero. Immodice enim ac inſolenter ſuam mali tulere ſortem: & quaſi parum fuiſſet in partem poſſeſſionis admitti, ex æquo diuidi totam voluerunt. Quod fuit inſipientiæ caput, neque ſe, neque patrem deum bene agnoſcere, ac inter ſeſe comparare. Orbati ergo ſapientia, vana ſpe aliquandiu ſunt acti, & ſtulta lætitia fatui inſaníque perfuſi, quod de regno cum deo contenderent: quo ad nulla iam amplius in eis melioris mentis ſpe reſidua de patria ſua ingratiſſimi atque impientiſſimi deturbati ſunt: quæ omnia non aſſeueranter velim à me putari dicta trãſituro facile in ſententiam veriſimilius dicentis. b Sed & rationalem vitam licet inſipientem.) Habent quidem dæmones acuta ingenia & vafra, ſapientes tamen non ſunt. Nam neque ſeipſos, nec parentem ſuum vt oportebat norunt, & mens eorum inuidia & ſuperbia occæcata præceps in mille ſcelera inſipientiſſime fertur. Denique ſi ſapientes eſſent, eſſent & boni. Nec vllus eſt malus, in quo ignorantia non dominetur: ſicut Plato, & eum ſecutus Ariſtoteles, docent. c Neque enim beatæ vitę vocabulum.) Beatitudinem definiere veteres ſtatum perfectum, & numeris omnibus bonorum abſolutum, qui in ſolum videtur deum cadere, cuius participatione & angeli beati ſunt, & homines ſancti.

K L M

Angelorũ conditio.

De comparatione beatitudinis iuſtorum necdum tenentium promiſſionis diuinæ premium, & primorum in paradiſo hominum ante peccatum. Caput XII.

Nec ipſos enim huic tantæ beatitudini [a] comparatos, quod attinet ad rationalem vel intellectualem creaturam, beatos nuncupandos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiſo negare audeat beatos fuiſſe ante peccatũ: quanuis de ſua beatitudine quàm diuturna, vel vtrum æterna eſſet incertos? Eſſet autem æterna niſi peccaſſent, cũ hodie non imprudenter beatos vocemus, quos videmus iuſte ac pie [b] cum ſpe futuræ immortalitatis hanc vitam ducere ſine crimine vaſtante [c] conſcientiam, facilé in

A cile impetrantes peccatis huius infirmitatis diuinam miſericordiam. Qui licet de ſuæ perſeuerantiæ præmio certi ſint, de ipſa tamen perſeuerantia ſua reperiuntur incerti. Quis enim hominum ſe in actione profectuq; iuſticiæ perſeueraturum vſque in finem ſciat, niſi aliqua reuelatione ab illo fiat certus, qui de hac re iuſto latentique iudicio, non omnes inſtruit, ſed neminem fallit. Quantum itaque pertinet ad delectationem præſentis boni, beatior erat primus homo in paradiſo, quàm quilibet iuſtus in hac infirmitate mortali: quantum autem ad ſpem futuri boni, beatior quilibet in quibuſlibet cruciatibus corporis, cui non opinione, ſed certa veritate manifeſtum eſt, ſine fine ſe habiturum omni moleſtia carentem ſocietatē angelorum in participatione ſummi dei, quàm erat ille homo ſui caſus incertus in magna illa fœlicitate paradiſi.

a N Ec ipſos enim huic tantæ beatitudini.) In alio exemplari legitur: Nec ipſos tantum beatos, quod attinet ad rationalē vel intellectualem creaturam, nuncupādos putamus. melius ſic, aliter nullus conſtare poteſt ſenſus. ſignificat Auguſtinus angelos omnes etiam quum nondum de ruina vel confirmatione ſua certi eſſent, quodā modo fuiſſe beatos, vel eo ſolo quòd tā præſtanti eſſent ſublimiq; natura conditi, quemadmodum & Adam ipſe tot muneribus animi corporiſq; ante crimē à deo cumulatus. b Quos videmus iuſte ac pie.)
B Chriſtus huiuſmodi homines beatos appellat Matthæi v. c Sine crimine vaſtante.) Nulla eſt hic maior beatitudo, quàm mens ſibi conſcia recti. Et, vt Horatius inquit: Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa. vt contrà nulla eſt maior crux, quàm conſcientia ſcelerum. Has Cicero contra Piſonem & prō Roſcio furias dicit à poëtis nominatas eſſe.

An ita vnius fœlicitatis omnes angeli ſint creati, vt neque lapſuros ſe poſſent noſſe, qui lapſi ſunt: & poſt ruinam labentium perſeuerantiæ ſuæ præſcientiam acceperint qui ſteterunt. Caput XIII.

Q Vocirca cuiuis iam non difficulter occurrit vtroque coniuncto effici beatitudinem, quam recto propoſito intellectualis natura deſiderat: hoc eſt, vt & bono incommutabili, quod deus eſt, ſine vlla moleſtia perfruatur, & in eo ſe in æternum eſſe māſurum, nec vlla dubitatione cunctetur, nec vllo errore fallatur. Hanc habere angelos lucis, pia fide credimus: hanc nec ante quàm caderent habuiſſe angelos peccatores, qui ſua prauitate illa luce priuati ſunt cōſequenti ratione colligimus: habuiſſe tamen aliquem etſi non præſciam beatitudinem, ſi vitam egerunt ante
C peccatum, a profecto credendi ſunt. Aut ſi durum videtur, quando facti ſunt angeli: alios credere ita factos, vt non acciperent præſcientiam vel perſeuerantiæ vel caſus ſui: alios autem ita factos, vt veritate certiſſima æternitatem ſuæ beatitudinis noſſent: ſed æqualis fœlicitatis omnes ab initio creati ſunt: & ita fuerunt, donec iſti qui nunc mali ſunt ab illo bonitatis lumine ſua voluntate cecidiſſent: profecto multo eſt durius nūc putare angelos ſanctos æternæ ſuæ beatitudinis incertos, & ipſos de ſemetipſis ignorare, quod nos de illis per ſcripturas ſanctas noſſe potuimus. Quis enim catholicus Chriſtianus ignorat nullum nouum diabolum ex bonis angelis vlterius futurum: ſicut nec iſtum in ſocietatem bonorum angelorum vlterius rediturū?
Matth. 22. Veritas quippe in Euangelio ſanctis fidelibus promittit, quod erunt æquales angelis dei: quibus etiam pro-
Matth. 25. mittitur, quod ibunt in vitam æternam. Porrò autem ſi nos certi ſumus, nunquam nos ex illa immortali fœlicitate caſuros: illi vero certi non ſunt, iam potiores, non æquales eis erimus: ſed quia nequaquam veritas fallit, & æquales eis erimus, profecto etiam ipſi certi ſunt ſuæ fœlicitatis æternæ. Cuius illi alij, quia certi non fuerunt: non enim erat eorum æterna fœlicitas, cuius certi eſſent, quæ finem fuerat habitura: reſtat vt aut impares D
fuerint, aut ſi pares fuerint, poſt iſtorū ruinam illis certa ſcientia ſuæ ſempiternæ fœlicitatis acceſſerit. Niſi forte quis dicat id, quod dominus ait de diabolo in Euangelio, Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit: Ioan. 8.
ſic eſſe capiendum, vt non ſolum homicida fuerit ab initio, id eſt, in initio humani generis: ex quo vtique homo factus eſt, quem decipiendo poſſet occidere: verum etiam ab initio ſuæ conditionis in veritate non ſteterit: & ideo nunquam beatus cum ſanctis angelis fuerit, ſuo recuſans eſſe ſubditus creatori, & ſuperbia ſua b velut priuata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fallax: quia nec quiſquam poteſtatem omnipotentis euadit. Et qui per piam ſubiectionem noluit tenere quod vere eſt, affectet per ſuperbiæ elationem ſimulare quod non eſt: vt ſic intelligatur etiam quod beatus Ioannes Apoſtolus ait: Ab initio diabolus peccat, hoc eſt, ex quo crea 1. Ioan. 3.
tus eſt iuſticiam recuſauit, quam niſi pia deoque ſubdita voluntas habere non poſſit. Huic ſentētiæ quiſquis acquieſcit, nō cum illis hæreticis ſapit, id eſt, Manichæis: c & ſi quæ aliæ peſtes ita ſentiunt, quod ſuam quandam propriam tanquam ex aduerſo quodam principio diabolus habeat naturam mali, qui tāta vanitate deſipiūt, vt cum verba iſta Euangelica in authoritate nobiſcum E
habeant: non attendant non dixiſſe dominum, à veritate alienus fuit, ſed in veritate non ſtetit: vbi à veritate Ioan. 8.
lapſum intelligi voluit, in qua vtiq; ſi ſtetiſſet, eius particeps factus, beatus cum ſanctis angelis permaneret.

a S I vitam egerunt ante peccatum.) Tam exiguum illud tēporis fuit, quod prius quàm à deo deficerent, interfluxit, vt nihil eſſe videatur. b Et ſuperbia ſua.) In aliis codicibus, & ſua per ſuperbiam velut priuata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fallax. c Non cum illis hæreticis ſapit, id eſt, Manichæis.) Quum audirent dæmonem ab initio peccaſſe, exiſtimarunt malum eſſe dæmonem à deo progenitum, idcirco natura potius eſſe malum, quàm voluntate: nam id in vnoquoque naturale eſt, non voluntarium, quod in eo creauit rerum conditor, quum id in mundum proferret.

Quo genere locutionis dictum ſit de diabolo, quod in veritate non ſteterit: quia veritas non eſt in eo. Caput XIIII.

S Vbiecit autē iudicium quaſi quæſiſſemus, vnde oſtendatur, quod in veritate non ſteterit, atque ait: Quia non eſt veritas in eo. Eſſet autem in eo, ſi in illa ſtetiſſet. Locutione autem F
dictum eſt minus vſitata. Sic enim videtur ſonare: In veritate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo: tanquam ea ſit cauſa, vt in veritate non ſteterit, quod in eo veritas non ſit: cum potius ea ſit cauſa, vt in eo veritas non ſit, quod in veritate non ſtetit. Sed iſta locutio eſt & in Pſalmo, vbi ait: Ego clamaui, quoniam exaudiſti me Pſal. 16.
deus: cum dicēdum fuiſſe videatur, Exaudiſti me deus, quoniam clamaui. Sed cum dixiſſet, ego clamaui: tanquam ab eo quæreretur, vnde ſe clamaſſe monſtraret, ab effectu exauditionis dei clamoris ſui oſtendit affectum, tanquam diceret: Hinc oſtendo clamaſſe me, quoniam exaudiſti me.

Quid ſentiendum ſit de eo quod ſcriptum eſt, Ab initio diabolus peccat. Caput XV.

I Llud etiam quod ait de diabolo Ioannes: Ab 1. Ioan. 3.
initio diabolus a peccat: non intelligunt qui inde volūt aſſerere peccati naturam, b cum naturale nullum ſit omnino peccatum. a † Sed quid reſpōdetur propheticis teſtimoniis, ſiue quod Eſaias ait ſub figurata perſona principis Babyloniæ, diabolū notans: Quo modo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur. Siue quod Ezechiel: In deliciis paradiſi dei fuiſti omni lapi
de precioſo

a † *intelligant ſi naturale eſt, nullo modo eſſe peccatum.*

G de precioſo ornatus? Vbi intelligitur fuiſſe aliquando
ſine peccato. Nam expreſsius ei paulò pòſt dicitur: Am-
bulaſti in diebus tuis ſine vicio. Quæ ſi aliter conuenien
tius intelligi nequeunt, oportet etiam illud quod dictũ
eſt, In veritate non ſtetit, ſic accipiamus quod in verita-
te fuerit, ſed nõ permanſerit. Et illud quod ab initio dia
bolus peccat, non ab initio ex quo creatus eſt, peccare
putandus eſt, ſed ab initio peccati, quod ab ipſius ſuper-
bia cœperit eſſe peccatum. Nec illud quod ſcriptum eſt
in libro Iob, cum de diabolo ſermo eſſet: Hoc eſt ini-
Iob. 40. tium figmenti domini,[c] quod fecit ad illudendum ab
Pſal. 103. angelis ſuis. Cui conſonare videtur etiam Pſalmus, vbi
legitur: Draco hic quem finxiſti ad illudendum ei: ſic
intelligendum eſt, vt exiſtimemus talem ab initio crea
tum, cui ab angelis illuderetur, ſed in hac pœna poſt
peccatum ordinatum. Initium ergo eius figmẽtum eſt
domini. Non enim eſt vlla natura etiam in extremis
infimiſq; beſtiolis, quam non ille cõſtituit: à quo eſt om
nis modus, omnis ſpecies, omnis ordo: ſine quibus ni-
H hil rerum inueniri vel cogitari poteſt: quanto magis
angelica creatura, quæ omnia cætera, quæ deus condi-
dit, naturę dignitate præcedit.

a Ab initio diabolus.) Non ſunt ad anxias illas morularum inqui-
ſitiones ſacra hæc Euangelij reuocanda verba, ſed trahenda po-
tius. Vnum aut alterum momentum non impedit, quo minus ab
initio aliquem aliquid feciſſe pronunciemus, vt ſi quis dicat ab
initio mundi fuit fratrum inuidia, pauxillum temporis impedimento non
eſt, quo minus effatum hoc ſit verum. b Qui inde volunt aſſerere pec-
cati naturam.) Tales ſunt Manichæi. D. Thomas, & qui cum eo negant
in momento, quo angelus conditus eſt, potuiſſe peccare, hac ratione vtun
tur, quod id crimen non tam operi imputandum eſſet, quàm authori, qui
tale opus produxit. Quod ſentire videtur Origenes ſuper Ezechielem,
dicens: Serpens hoſtis contrarius veritati non à principio, nec ſtatim ſu-
pra pectus & ventrem ſuum ambulauit. Sicut Adam & Eua non ſtatim
peccauerunt, ita & ſerpens aliquando fuit non ſerpens, quem in paradiſo
deliciarum moraretur. Deus enim maliciam non fecit: nec Auguſtinus
aliud ſentit, qui docet, non ſimul ac primũ creati fuerũt peccaſſe. c Hoc
eſt initium figmenti domini.) Iob xl. vulgo habemus: Ipſe eſt principium
viarum domini. Nec legimur quod fecit ad illudendum angelis ſuis: ſed
hæc ex interpretatione LXX.

De gradibus & differentiis creaturarum, quod aliter pendet vtilitatis vſus, aliter ordo rationis. *Caput XVI.*

IN his enim quæ quoquo modo ſunt, & non
ſunt quod deus eſt, à quo facta ſunt præponun
tur viuentia non viuentibus: ſicut ea quæ ha-
I bent vim gignendi vel etiam appetendi his,
quæ iſto motu carent. Et in his quæ viuunt, præponun-
tus ſentientia non ſentientibus: ſicut arboribus anima-
lia. Et in his quæ ſentiunt, pręponuntur intelligentia nõ
intelligentibus, ſicut homines pecoribus. Et in his quæ
intelligunt, præponuntur immortalia mortalibus: ſicut
angeli hominibus, ſed iſta præponuntur naturæ ordi-
ne. Eſt autẽ alius atq; alius pro ſuo cuiuſq; vſu ęſtimatio-
nis modus: quo fit, vt quædam ſenſu carentia, quibuſdã
ſentientibus præponamus, in tantũ, vt ſi poteſtas eſſet,
ea prorſus de natura rerum auferre vellemus: ſiue quem
in ea locum habeant ignorantes, ſiue etiam ſi ſciamus,
noſtris ea commodis poſtponentes. Quis enim non
domi ſuæ panem habere, quam mures, nummos quàm
pulices malit? Sed quid mirum, cum in ipſorum etiam
hominum æſtimatione, quorum certè natura tantæ eſt
dignitatis, plerunque carius comparetur equus, quàm
ſeruus: gemma, quàm famula. Ita in tali libertate iudi-
candi plurimum diſtat ratio conſiderantis à neceſsita-
**aliàs, vo-* te indigentis, ſeu voluptate[*] cupiẽtis, cum iſta quid per
luntate. Et ſeipſum in rerum gradibus pendẽt, neceſsitas autem
mox, quid quid propter quid expetat, cogitet: & iſta quid verum
expedi at luci mentis appareat, voluptas vero quid iucundũ cor-
cog. &c. poris ſenſibus blandiatur, exquirat. Sed tantum valet
in naturis rationalibus quoddam veluti pondus vo- K
luptatis & amoris, vt cum ordine naturæ angeli homi-
nibus, tamen lege iuſticiæ boni homines malis angelis
præferantur.

Vicium maliciæ non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandum non conditor cauſa eſt, ſed voluntas. *Caput XVII.*

PRopter naturam igitur, nõ propter maliciam
diaboli, dictum rectè intelligimus. Hoc eſt ini *Iob. 40.*
tium figmenti domini: quia ſine dubio vbi eſ-
ſet vicium maliciæ, natura non viciata præceſ
ſit. Vicium autem ita contra naturam[a] ẽſt, vt non poſsit
niſi nocere naturæ. Non itaque eſſet vicium,[b] recedere
à deo, niſi naturę cuius id vicium eſt, potius competeret
eſſe cum deo. Quapropter etiam voluntas mala,[c] gran-
de teſtimonium eſt naturæ bonæ. Sed deus ſicut natu-
rarum bonarum optimus creator eſt, ita malarum vo-
luntatum iuſtiſsimus ordinator, vt cum male illæ vtun
tur naturis bonis, ipſe bene vtatur etiam voluntatibus
malis. Itaque fecit, vt diabolus inſtitutione illius bonus,
volũtate ſua malus, in inferioribus ordinatus illudere-
tur ab angelis eius, id eſt, vt proſint tentationes eius ſan
ctis, quibus eas obeſſe deſiderat. Et quoniam deus cum L
eum conderet, futuræ malignitatis eius non erat vtique
ignarus, & prouidebat quæ bona de malo eius eſſet ipſe
facturus: propterea Pſalmus ait, Draco hic, quem finxi- *Pſal. 130.*
ſti ad illudendũ ei: vt in eo ipſo, quod eũ finxit, licet per
ſuam bonitatẽ bonum, iam per ſuam præſciẽtiam præ-
paraſſe intelligatur, quo modo ille vteretur in malo.† *†aliàs, quo modo ille vteretur & malo.*

a Vicium autem ita contra naturam.) Virtutem Socrates & Stoici,
ex natura dicebant eſſe, vicium vero cõtra naturam. Nunquam
enim peccaremus, ſi naturam ſequeremur ducem illam puram,
rectamque, nec prauis opinionibus corruptam, & detortam.
b Non itaq; eſſet vicium.) Nam ſi vt ſua ad eſſet naturæ eius, qui vicium
committit, non vicium eſſet, nec error, ſed potius ſapienter electum, & re-
cte executum. c Quapropter etiam voluntas mala.) Ex voluntate ma-
la vicia proficiſcuntur: quæ quoniam naturæ obſunt, ita natura contrà ni
titur, qua fit, vt voluntatem iuuet male facere, naturam lędat, voluntas ſua
ſponte ſit mala, natura ad malum inuita trahatur, & reluctans, quæ ſi ſuo
relinqueretur arbitratu, optima quæque ſemper ſequeretur. nam his de-
mum delectatur, & ea ingrederetur via, qua ad authorem ſuam tenderet,
& aliquando perueniret.

De pulchritudine vniuerſitatis, quæ per ordinationem dei etiam ex contrariorum fit oppoſitione luculentior. *Caput XVIII.*

NEque enim deus vllum, nõ dico angẽlorum,
ſed vel hominum crearet, quem malum futu- M
rum eſſe præſciſſet, niſi pariter[*] noſſet, quibus **prior.*
eos bonorum vſibus cõmodaret, atq; ita ordi-
nem ſeculorum tãquam pulcherrimum carmen etiam
ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret. Antitheta
enim quæ appellantur[a] in ornamẽtis elocutionis ſunt
decentiſsima, quæ latine appellãtur oppoſita: vel quod
expreſsius dicitur, contra poſita. Non eſt apud nos hu-
ius vocabuli conſuetudo, cum tamen eiſdem ornamen
tis locutionis etiam ſermo Latinus vtatur, imò linguæ
omnium gentium. His antithetis etiam Paulus[b] Apo-
ſtolus in ſecunda ad Corinthios epiſtola, illum locum *2. Cor. 6.*
ſuauiter explicat, vbi dicit: Per arma iuſticiæ à dextris
& à ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infa-
miam & bonam famam, vt ſeductores & veraces: vt
qui ignoramur & cognoſcimur, quaſi morientes & ec-
ce viuimus: vt coërciti, & non mortificati: vt triſtes,
ſemper autem gaudentes: ſicut egeni, multos autem di-
tantes: tanquam nihil habentes, & omnia poſsidentes.
Sicut ergo iſta contraria contrariis oppoſita ſermo-
nis pulchritudinem reddunt: ita quadam non verbo-
rum,

A rum,ſed rerum eloquentia contrariorum oppoſitione ſeculi pulchritudo componitur. Apertiſsime hoc poſitum eſt in libro Eccleſiaſtico,hoc modo: Contra malũ bonum eſt,& contra mortem vita: ſic cõtra pium peccator.Et ſic intuere in omnia opera altiſsimi,bina & bina,vnum contra vnum.

Eccleſiaſtici.33.

Antitheta. [a] ANtitheta enim quæ appellantur.) Hæc ad verbum contrapoſita dicuntur,quæ & in verbis ſunt,& in ſententiis:vt docet author Rhetoricorum ad Herennium lib.iiij.eamq; figuram cõtentionem nominat. Sed præſtabit Quintiliani verba ex lib.ix. adſcribere: Contrapoſitum autem,vel vt quidam vocant,contentio,ἀντίθετον dicitur,non vno fit modo. nam & fit,ſi ſingula ſingulis opponuntur,vt in eo quod modo dixi:Vicit pudorem libido,timorem audacia. & bina binis,non noſtri ingenij,veſtri auxilij eſt:& ſententiæ ſententiis,dominetur in concionibus,iaceat in iudiciis. Hæc ibi,& alia eadem de re. quare neſcio cur Auguſtinus dicat non eſſe apud nos huius vocabuli cõſuetudinem. b His antithetis etiam Paulus.) Auguſtinus aliquid ex arte rhetorica eſſe in Paulo ait. Tolerabile eſt, quia Auguſtinus dicit, Si quis noſtrûm diceret,non flagitium tantum,ſed hæreſim clamarent, tam ſunt illis hæreſes ad manum:nihil citius iaculantur, neque facilius, nempe illarum referti.

Quid ſentiendum videatur de eo quod ſcriptũ eſt:Diuiſit deus inter lucem & tenebras. *Caput XIX.*

QVanuis itaq; diuini ſermonis obſcuritas etiã ad hoc ſit vtilis, quod plures ſentẽtias veritatis parit,& in lucem noticiæ producit, dum

B alius eum ſic, alius ſic intelligit : ita tamen vt quod in obſcuro loco intelligitur, vel atteſtatione rerũ manifeſtarum,vel aliis locis minime dubiis aſſeratur:ſiue cum multa tractãtur,ad id quoq; perueniatur,quod ſenſit ille qui ſcripſit:ſiue id lateat,ſed ex occaſione tractandæ profundæ obſcuritatis, alia quædã vera dicantur,non mihi videtur ab operibus dei abſurda ſentẽtia. Si cum lux illa prima facta eſt, angeli creati intelliguntur,(&) inter ſanctos angelos & immũdos fuiſſe diſcretum,vbi dictũ eſt: Et diuiſit deus inter lucẽ & tenebras: & vocauit deus lucem diem,& tenebras vocauit noctẽ. Solus quippe ille iſta diſcernere potuit, qui potuit etiã priuſquam caderent præſcire caſuros,& lumine priuatos veritatis in tenebroſa ſuperbia remãſuros. Nam inter iſtum nobis notiſsimum diem & noctẽ,id eſt,inter hanc lucem,& has tenebras, vulgatiſsima ſenſibus noſtris luminaria cœli,vt diuiderent,imperauit. Fiant, inquit,luminaria in firmamento cœli,vt luceant ſuper terram,& diuidãt inter diem & noctẽ.Et paulopoſt:Et fecit,inquit,deus duo luminaria magna: luminare maius in principia diei,[a] & luminare minus in principia no-

Gene.1.

Ibidem.

C ctis,& ſtellas:& poſuit illa deus in firmamento cœli,lucere ſuper terram,[b] & præeſſe diei & nocti, & diuidere inter lucẽ & tenebras.Inter illam vero lucẽ,quæ ſancta ſocietas angelorũ eſt, illuſtratione veritatis intelligibiliter fulgens,& ei cõtrarias tenebras, id eſt, malorũ angelorum auerſorũ à luce iuſticiæ teterrimas mẽtes, ipſe diuidere potuit:cui etiam futurũ non naturę,ſed voluntatis malum occultum,aut incertum eſſe non potuit.

[a] LVminare maius in principia diei) Lxxij. ſic verterũt: Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους· τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. Et fecit deus duo illa luminaria magna: luminare magnum in principatum diei. nam ἀρχὴν & principiũ vertimus, & principatum:& principium pro initio:& interim vertunt pro principatu,vt in Pſalmo centeſimo nono: Tecum principium in die virtutis tuæ. μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου. quaſi, tecum erit principatus in die fortitudinis tuæ. b Lucere ſuper terram.) Græcè eſt infinitiuus Græcus: ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς ſed per ſubiũctiuum venit ad Latinos, vt luceant. Ea enim eſt natura τοῦ ὥστε. Latinorum quidam infinito ſunt vſi abſque vt,quemadmodum Virg. Peſtis acerba boum pecorique aſpergere virus.

De eo quod poſt diſcretionem lucis,atque tenebrarum dictum eſt:Et vidit deus lucem,quia bona eſt. *Caput XX.*

DEnique, nec illud prætereundum eſt ſilentio, D quod vbi dixit deus:fiat lux,& facta eſt lux:cõtinuo ſubiunctum eſt, [a] Et vidit deus lucem, quia bona eſt: non poſteã quàm ſepárauit inter lucem; & tenebras,& vocauit lucem diem,& tenebras noctẽ, ne ſimul cum luce, etiam talibus tenebris teſtimonium placiti ſui perhibuiſſe videretur. Nam vbi tenebræ inculpabiles ſunt, inter quas & lucem iſtam his oculis cõſpicuam luminaria cœli diuidunt, nõ ante,ſed poſt infertur:Et vidit deus,quia bonum eſt:& poſuit,inquit,illa in firmamento cœli lucere ſuper terram, & præeſſe diei & nocti, & ſeparare inter lucem & tenebras.Et vidit deus,quia bonum eſt.Vtrunque placuit, quia vtrunque ſine peccato eſt.Vbi autem dixit deus:Fiat lux,& facta eſt lux:ſtatim ſequitur,Et vidit deus lucem, quia bona eſt. Et poſtmodum infertur, Et ſeparauit deus inter lucẽm & tenebras: vocauitque deus lucem diem,& tenebras noctem:nõ hoc loco additum eſt, Et vidit deus quia bonum eſt:ne vtrunque appellaretur bonum, cum eſſet horum alterum malum, vicio proprio, non natura. Et ideo ſola ibi lux placuit conditori : tenebræ autem angelicæ, & ſi fuerant ordinandæ,non tamen fuerant approbandæ. E

Gene.1.

[a] COntinuo ſubiunctum eſt.) Cum de luce illa ſpiritali,hoc eſt,angelis,ſcriptura loqueretur, antequam pars lucis,hoc eſt,pars angelorum,in tenebras abiret,lucem approbauit deus,angelos ſcilicet omnes,quos ipſe bonos crearat,ac lucem. Cum vero de luce noſtra corporibus ſubſiſtente iiij.die loqueretur,& lucem probari à deo fecit,& tenebras quippe cum tenebræ, quas deus tales fecit, non malæ ſint, vt ſunt dæmones poſtquàm in tenebras ſunt verſi,ideo illas tenebras primi diei non comprobauit,vt tenebras quarti.

De æterna & incommutabili ſcientia dei , ac voluntate, qua ſemper illi vniuerſa quæ fecit , ſic placuerunt facienda,quemadmodum facta. *Caput XXI.*

QVid eſt enim aliud intelligẽdum in eo quod per omnia dicitur, Vidit deus, quia bonũ eſt: niſi operis approbatio ſecundum artem facti, quæ ſapientia dei eſt? Deus autem vſqueadeo non cum factum eſt, tũc diſcit bonum, vt nihil eorum fieret,ſi ei fuiſſet incognitum.Dum ergo videt,quia bonum eſt,quod niſi vidiſſet,antequam fieret,non videret:docet bonum eſſe,non diſcit.Et Plato quidẽ plus auſus eſt dicere:[a] elatum eſſe,ſcilicet,deum gaudio,mũdi vniuerſitate perfecta. Vbi & ipſe non vſqueadeo deſipiebat,vt putaret deum ſui operis nouitate factum beatiorem:ſed ſic oſtẽdere voluit artifici ſuo placuiſſe iam F factum,quod placuerat in arte faciendum:nõ quod vllo modo dei ſcientia varietur, vt aliud in eo faciant quæ nondum ſunt, aliud quæ iam ſunt, aliud quæ fuerunt. Non enim more noſtro ille,vel quod futurum eſt,proſpicit, vel quod præſens eſt, aſpicit, vel quod præteritũ eſt,reſpicit: ſed alio modo quodam à noſtrarum cogitationum conſuetudine longe lateq; diuerſo. Ille quippe,non ex hoc in illud, cogitatione mutata, ſed omnino incommutabiliter videt:ita, vt illa quidẽ quæ temporaliter fiunt,& futura nondum ſint,& præſentia iam ſint,& præterita iam non ſint: ipſe vero hæc omnia ſtabili ac ſempiterna præſentia comprehendat: nec aliter oculis , aliter mente: non enim ex animo conſtat & corpore. Nec aliter nũc,& aliter antea, & aliter poſtea: quoniam non ſicut noſtra, ita & eius quoque ſcientia trium temporum, præſentis videlicet & præteriti , vel futuri varietate mutatur : apud quem non eſt immutatio, nec momenti obumbratio. [b] Neque enim eius intentio de cogitatione in cogitationem tranſit,in cuius incorporeo contuitu ſimul adſunt cuncta quæ nouit.

Plato in Timæo.

Iacobi.1.

Quoniam

G Quoniam tempora ita nouit nullis ſuis temporalibus notionibus, quemadmodum temporalia mouet nullis ſuis temporalibus motibus. Ibi ergo vidit bonum eſſe, quod fecit, vbi bonum eſſe vidit, vt faceret. Nec quia factum vidit, ſcientiam duplicauit, vel ex aliqua parte auxit, tanquam minoris ſciētiæ fuerit priuſquam faceret, quod videret: qui tam perfecte non operaretur, niſi tam perfecta ſcientia, cui nihil ex eius operibus adderetur. Quapropter, ſi tantummodo nobis inſinuandum eſſet, quis fecerit lucem, ſufficeret dicere: Fecit deus lucem. Si autem non ſolum quis fecerit, verumetiam per quid fecerit, ſatis eſſet ita enunciari. Et dixit deus, Fiat lux, & facta eſt lux: vt non tātum deum, ſed etiam per verbum lucem feciſſe noſſemus. *Gen.1.* Quia vero tria quædam maxime ſcienda de creatura nobis oportuit intimari, quis eā fecerit, per quid fecerit, quare fecerit: deus dixit, inquit: Fiat lux, & facta eſt lux: & vidit deus lucem, quia bona eſt. Si ergo quærimus, quis fecerit, deus eſt. Si per quid fecerit, dixit fiat, & facta eſt. Si quare fecerit, quia bona eſt. Nec author eſt excellentior deo, nec ars efficacior dei verbo, nec cauſa melior quàm vt bonū crearetur à bono deo. H Hanc etiam Plato cauſam [c] condendi mundum iuſtiſſimam dicit, vt à bono deo bona opera fierent: *Plato in Timæo.* ſiue iſta legerit, ſiue ab his qui legerāt forte cognouerit, ſiue acerrimo ingenio inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpexerit, *Roma.1.* ſiue ab his qui iſta conſpexerant, & ipſe didicerit.

ET Plato quidē auſus eſt dicere.) Plat. in Timæo hæc ſunt verba: ὡς δὲ κινηθὲν τε αὐτὸ καὶ ζῶν ἐνενόησε τῶν ἀϊδίων θεῶν γεγονὸς ἄγαλμα ὁ γεννήσας πατήρ, ἠγάσθη τε, καὶ εὐφρανθείς. Quum vero mobile viuenſq; æternorum deorum ſimulachrum animaduertit, is pater qui fecerat approbauit, & lætatus eſt. b Apud quem non eſt mutatio, nec momenti obumbratio.) Græce eſt Iacobi primo: παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα, hoc eſt: Nihil in conuerſione aliqua abſconditur, & tenebris operitur, atque ignoratione. παραλλαγὴν Hieronymus contra Iouinianum differentiam vertit: τροπὴν vero momentum Auguſtinus transfert, quod haud ſcio ad tempuſne referat, an ad rei exiguitatem. Nec enim vllo vel minimo tempore tranſit ad vmbram ex ſplēdore deus, nec eius loci aliqua admiſcetur vmbella. Eſt etiam momentum conuerſio, mutatio, à mouendo: vnde & inclinatio, vt in libratis. Intelligi quoque poteſt, non eſſe obſcurationem quampiam viciſsitudinis, & conuerſionis à contrario in contrarium, qualis eſt in nobis. c Hanc etiam Plato cauſam.) Plato in Timæo, Cicerone interprete: Quæramus igitur cauſam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus ſit, vt originem rerum, & molitionem nouam quæreret: probitate videlicet præſtabat. probus autem inuidet nemini. I Itaque omnia ſibi ſimilia generauit, hæc nimirum gignendi mundi cauſa iuſtiſſima.

De his quibus in vniuerſitate rerum à bono creatore bene conditarum quædam diſplicent, & putant nonnullam eſſe naturam malam. *Caput XXII.*

HAnc tamen cauſam, id eſt, ad bona creāda bonitatem dei. Hanc inquam cauſam tam iuſtam atque idoneam, quæ diligenter conſiderata & pie cogitata, omnes controuerſias quærētium mundi originem terminat, quidam hæretici non viderunt: quia egenam carnis huius fragilemq; mortalitatē, iam de iuſto ſupplicio venientem, dum ei non conueniunt plurima, offendunt: ſicut ignis, aut frigus, aut fera beſtia, aut quid huiuſmodi. Nec attendunt, quàm vel in ſuis locis naturiſq; vigeant, pulchroq; ordine diſponantur: quātumq; vniuerſitati rerum pro ſuis portionibus† decoris tanquam in cōmunem Rempublicam conferant, vel nobiſipſis ſi eis congruenter atq; ſcienter vtamur, cōmoditatis attribuant: ita vt venena ipſa quæ per inconuenientiam pernicioſa ſunt, conuenienter adhibita in ſalubria medicamenta vertantur: quamq; à contrario etiam hæc quibus delectantur, ſicut cibus & potus & iſta lux immoderato & importuno vſu noxia ſentiantur. Vnde nos admonet diuina prouidentia, non

† aliàs, poſitionibus.

res inſipienter vituperare, ſed vtilitatem rerum diligenter inquirere: K & vbi noſtrū ingeniū vel infirmitas deficit, ita credere occulta, ſicut erant quædam quæ vix potuimus inuenire: quia & ipſa vtilitatis occultatio, aut humilitatis exercitatio eſt, aut elationis attritio, cum omnino natura nulla ſit malum, [a] nomenq; hoc non ſit niſi priuationis boni: ſed à terrenis vſq; ad cœleſtia, & à viſibilibus vſque ad inuiſibilia ſunt aliis bonis alia bona meliora, ad hoc inæqualia vt eſſent omnia. Deus autem ita eſt artifex magnus in magnis, vt minor nō ſit in paruis: [b] quæ parua non ſua granditate, nam pene nulla eſt, ſed artificis ſapientia metienda ſunt: ſicut in ſpecie viſibilis hominis, ſi vnum radatur ſupercilium, quàm propemodum nihil corpori, & quàm multum detrahitur pulchritudini: quoniam non mole conſtat, ſed paritate ac dimenſione membrorum. Nec ſanè multū mirandum eſt, quod hi qui [c] nonnullam malā putant eſſe naturam ſuo quodam contrario exortam, propagatamq; principio: nolunt accipere iſtam cauſam creationis rerum, vt bonus deus conderet bona, credentes eum potius ad hæc mundana molimina rebellantis aduerſum L ſe mali extrema *† neceſsitate productum, ſuamque naturam bonam malo coërcēdo, ſuperandoq; miſcuiſſe, quam turpiſsime pollutam & crudeliſsime captiuatā, & oppreſſam labore magno, vix mundet, ac liberet: nō totam tamen, ſed quod eius non potuerit ab illa inquinatione purgari, tegmen, ac vinculum futurum hoſtis victi & incluſi. Sic autem Manichæi non deſiperent, vel potius inſanirent, ſi dei naturam, ſicuti eſt, incommutabilem, atque omnino incorruptibilem crederēt, cui nocere nulla res poſsit: animam vero, quæ voluntate mutari in deterius & peccato corrumpi potuit: atq; ita incommutabilis veritatis luce priuari, nō dei partem, nec eius naturæ quæ dei eſt, ſed ab illo conditam longe imparem conditori, Chriſtiana ſanitate ſentirent.

*† * aliàs, mali repellendi.*

CVm omnino natura nulla ſit malum.) Sæpe hoc Auguſtinus repetit, nullam eſſe naturam malam, omnia eſſe bona. In quo & cōſentiunt cum eo ſcriptores noſtræ religionis omnes, & ipſe Platonis, Ariſtotelis, Ciceronis, multiſq; aliis philoſophis ſuffragatur. *Bona omnia.* Plato in Timæo, cum omnia ſint ab optimo deo facta, nefas exiſtimari putat aliquid malum eſſe. Probus enim inuidet nemini, ideirco omnia ſui ſimilia generauit. Et in 2. de Repub. deum bonum eſſe ait, nullius mali, nullius noxiæ rei cauſam, ſed tantum rerum bonarum: ideirco Heſiodum & Homerum vituperat, qui Iouem fecerint malorū cauſam. Cumq; vniuerſitatis parentem, & cauſam deum eſſe fateatur, fit, vt nihil in ea malum eſſe M putet. Ego, vt pauca quid ſentio, aperiam, bonum eſſe dico, vt Ariſtoteles in Rhetoricis, quod vel propter ſeipſum, vel in vſum alteri⁹ volumus, malum quod vel propter ipſum, vel propter aliud fugimus, & auerſamur. Itaque in mundo iudiciis humanis alia bona ſunt, vt quæ nobis proſunt: alia mala, quæ obſunt: neutra, quæ nec proſunt, nec obſunt. & inter homines alia aliis mala, aliis bona ſunt & eidem homini variis temporibus, locis, rationibus, idem & bonum eſt, & malum, & neutrum. Hæc omnia ex opinionibus noſtris, & imbecillitate iudiciorum, cumq; ad noſtra cōmoda cuncta referimus, fiunt. Eſt autem mens ac iudicium vnum diuinum illud, quod ſic res vniuerſas ſtatuit, vt omnes ſibi in adminiſtratione mūdi ſint vſui. Ille ergo omniſciens, qui falli non poteſt, omnia videt eſſe bona, quod ſuis locis, opportunitatibuſq; ſint vtilia. Idq; ſapiens ſignificat, inquiens, omnia eſſe à deo, ſuo quodq; tempore bona creata. Hæc eſt cauſa, cur omnia ſacrarit, cur creſcere, augerique iuſſerit. Nam ſi aliquid eſſet parum ſibi per occaſionem vtile, id ne pūctum quidem temporis duraret, ſed nec eſſet progenitum. b Vt minor non ſit in paruis.) Ariſt. ait, non minus eſſe naturam in minutiſsimis animalculis, velut formicis, culicibus, apibus, araneolis, quàm in maximis equis, bobus, cetis, elephantis admirabilem. Eſt & caput apud Plin. li. 11. de ſubtilitate naturæ in exiguis beſtiolis. c Nec ſanè multum mirandum eſt, quod hi qui.) Hunc Manichæorum errorem Auguſtinus explicat in hæreſibus, ad Quoduultdeum, & cōtra Fauſtum Manichæum, & de Geneſi aduerſus Manichæos.

De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur. *Caput XXIII.*

SEd multo eſt mirandum amplius, quod etiam quidam, qui vnum nobiſcum credunt, omnium rerum eſſe principiū, nullamq; naturā,

quæ non

A quę non eſt quod deus eſt, niſi ab illo conditore eſſe nõ poſſe: noluerunt tamen iſtam cauſam fabricandi mundi, tam bonã, ac ſimpliciter bene ac ſimpliciter credere, vt deus bonus conderet bona, & eſſent poſt deum, quæ non eſſent, quod eſt deus: bona tamen quæ nõ faceret, niſi bonus deus. Sed animas dicunt, nõ quidem partes dei[a], ſed factas à deo: peccaſſe à conditore recedendo, & diuerſis progreſsibus pro diuerſitate peccatorum, à cœlis vſq; ad terras, diuerſa corpora quaſi vincula meruiſſe. Et hunc eſſe mũdum, eamq; cauſam mundi fuiſſe faciendi, non vt conderetur bona, ſed vt mala cohiberentur. Hinc Origenes iure culpatur. In libris enim quos appellat περὶ ἀρχῶν, id eſt, de principiis, hoc ſenſit, hoc ſcripſit. Vbi plus, quàm dici poteſt, miror homi nem in eccleſiaſticis literis tam doctum & exercitatũ, non attendiſſe, primum quàm hoc eſſet contrariũ ſcripturæ huius tantæ authoritatis intentioni, quæ per omnia opera dei ſubiungens: Et vidit deus, quia bonũ eſt: cõpletiſq; omnibus, inferens, Et vidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: nullam aliam cauſam faciendi mundi intelligi voluit, niſi vt bona fierent à bono deo. Vbi ſi nemo peccaſſet, tantummodo naturis bonis[b] eſſet mundus ornatus, & plenus. Et quia peccatum eſt, nõ ideo cuncta ſunt impleta peccatis, cum bonorum lon- B ge maior numerus in cœleſtibus ſuæ naturæ ordinem ſeruet. Nec mala voluntas, quia naturæ ordinẽ ſeruare noluit, ideo iuſti dei leges omnia bene ordinantis effugit. Quoniam ſicut pictura cum colore nigro, loco ſuo poſito, ita vniuerſitas rerum, ſi quis poſſit intueri, etiam cum peccatoribus pulchra eſt, quamuis per ſeipſos conſideratos ſua deformitas turpet. Deinde videre debuit Origenes, & quicunque ita ſapiunt, ſi hæc opinio vera eſſet, mundum ideo factum vt animæ pro meritis peccatorum ſuorum tanquam ergaſtula, quibus pœnaliter includerentur, corpora acciperent, ſuperiora & leuiora quæ minus, inferiora vero & grauiora quæ amplius peccauerunt: dæmones, quibus deterius nihil eſt, terrena corpora, quibus inferius & grauius nihil eſt, potius quàm homines etiam malos habere debuiſſe. Nũc vero vt intelligeremus animarum merita non qualitatibus corporum eſſe penſanda, aërẽ poſsidet peſsimus dæmon[c]: homo autẽ & nunc licet malus longe minoris mitiorisque maliciæ, & certe ante peccatum tamẽ luteum corpus accepit. Quid autem ſtultius C dici poteſt quàm iſtum ſolem, vt in vno mundo vnus eſſet, non decori pulchritudinis, vel etiam ſaluti rerum corporalium conſuluiſſe artificem deum, ſed hoc potius eueniſſe quia vna anima ſic peccauerat, vt tali corpore mereretur includi? Ac per hoc ſi cõtigiſſet, vt nõ vna ſed duæ, imò non duæ ſed decem, vel centum, ſimiliter, æqualiterq; peccaſſent, centum ſoles haberet hic mũdus. Quod vt nõ fieret, nõ opificis prouiſione mirabili ad rerum corporalium ſalutem decoremq; conſultum eſt, ſed contigit potius tanta vnius animæ progreſſione peccantis, vt ſola corpus tale mereretur. Non plane animarum, de quibus neſciunt quid loquantur, ſed eorum ipſorum qui talia ſapiunt, multum longe à veritate & merito eſt coërcenda progreſsio. Hæc ergo tria, quæ ſuperius commẽdaui, cum in vnaquaque creatura requiruntur, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, vt reſpondeatur deus, per verbum, quia bonus eſt, vtrum altitudine myſtica nobis ipſa trinitas intimetur, hoc eſt, pater & filius ſpiritus ſanctus, an aliquid occurrat, quod hoc loco ſcripturarum id accipiendum eſſe prohibeat, multi ſermonis eſt quæſtio, nec omnia vno volumine vt explicemus vrgendum eſt. D

Origenis error in περὶ ἀρχῶν.

Gene. 1.

[a] Sed animas dicunt non quidem partes dei.) Origenes Adamantius in primo libr. principiorum, quem περὶ ἀρχῶν inſcripſit, incorporalia primum à deo facta eſſe putat, quæ ſignificantur per ea nomina, quæ poſtea corporeis ſunt rebus attributa, cœlum videlicet, & terram: inter eas ſubſtantias ſpiritales, mentes quoque noſtras eſſe creatas, quæ de ſtatu & dignitate ſua declinantes, vtar enim Ruffini interpretatione, effectæ vel nuncupatæ ſunt animæ, quarum nomẽ ψυχὴ Græce ſonat à frigeſcẽdo de ſtatu diuiniore & meliore: dictum & tranſlatum inde quod ex calore illo naturali & diuino refrixiſſe mens videatur, & ideo in hoc quoque nunc & ſtatu & vocabulo ſita eſt, quæ ſi reparata fuerit & correcta, redit in hoc vt ſit mens. Quod ſi ita eſt, deceſſus ipſe mentis ac deuolutio videtur mihi non æqualis omnium ſentiendus, ſed vel plus vel minus in animam verti, & aliquas quidem mentes ſeruare aliquid etiam prioris vigoris, aliquas vero aut nihil, aut exiguum aliquid. Hæ animæ propter nimios defectus mentis craſsioribus & ſolidioribus indiguere corporibus propter quas etiam mundus iſte viſibilis conſtitutus eſt, tantus vt omnes facile caperet, quas in eo exerceri ſtatutum erat. Cúmque non omnes æque à bono receſsiſſent, ſemina quædam & cauſas varietatis & diuerſitatis ille omnium conditor cepit, vt pro diuerſitate peccatorum varium ac diuerſum mundum efficeret. Hæc ſententia Origenis, quam eandem Hieronymus ad Auitum ponit. [b] Naturis bonis.) Nulli malo, nulli incommodo nobis futuris deo gratis. [c] Aëreum poſsidet peſsimus dæmon.) De hoc loquar põſt.

De trinitate diuina, quæ per omnia opera ſua ſignificationis ſuæ ſparſit indicia. Cap. XXIIII.

Credimus & tenemus, & fideliter prædicamus[a], quod pater genuerit[b] verbum, hoc eſt, ſapientiam, per quam facta ſunt omnia, vni- E genitum filium, vnus vnum, æternus coæternum, ſumme bonus æqualiter bonum, & quod ſpiritus ſanctus ſimul & patris & filij ſit ſpiritus, & ipſe conſubſtantialis & coæternus ambobus. Atque hoc totum & trinitas ſit propter proprietatem perſonarũ, & vnus deus propter inſeparabilem diuinitatem, ſicut vnus omnipotens propter inſeparabilem omnipotentiam: ita tamen vt etiam cum de ſingulis quæritur, vnuſquiſque eorum & deus & omnipotens eſſe reſpondeatur: cum vero de omnibus ſimul, non tres dij vel tres omnipotentes, ſed vnus deus omnipotens: tanta ibi eſt in tribus inſeparabilis vnitas, quæ ſic ſe voluit prædicari. Vtrum autem boni patris, & boni filij, ſpiritus ſanctus, quia communis ambobus eſt, recte bonitas dici poſsit amborũ, non audeo temerariam præcipitare ſententiam[c]. Verumtamen amborum eum dicere ſanctitatem facilius auſus fuero, non amborum quaſi qualitatem, ſed ipſum quoque ſubſtantiam, & tertiam in trinitate perſonam. Ad hoc enim me probabilius ducit, quod cum ſit & pater ſpiritus, & filius ſpiritus, & pater ſanctus, & filius F ſanctus, proprie tamen ipſe vocatur ſpiritus ſanctus tãquam ſanctitas ſubſtantialis & conſubſtantialis amborum. Sed ſi nihil aliud eſt bonitas diuina quàm ſanctitas, profecto & illa diligentia rationis eſt, non præſumptionis audacia, vt in operibus dei ſecreto quodam loquẽdi modo, quo noſtra exerceatur intentio, eadem nobis inſinuata intelligatur trinitas, vnamquãq; creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit. Pater quippe intelligitur verbi, qui dixit vt fiat. Quod autem illo dicente factum eſt, proculdubio per verbum factum eſt. In eo vero quod dicitur, vidit deus quia bonum eſt: ſatis ſignificatur deum nulla neceſsitate, nulla ſua cuiuſquam vtilitatis indigentia, ſed ſola bonitate feciſſe quod factum eſt, id eſt, quia[e] æqualiter[d] bonum, & quod ſpiritus ſanctus ſimul & patris & filij[e] bonum eſt. Quod ideo poſtea quàm factum eſt dicitur, vt res quæ facta eſt congruere bonitati, propter quam facta eſt, indicetur. Quæ bonitas ſi ſpiritus ſanctus recte intelligitur, vniuerſa nobis trinitas in ſuis operibus intimatur. Inde eſt ciuitatis ſanctæ, quæ in ſan-

G in ſanctis angelis ſurſum eſt, & origo, & informatio, & beatitudo. Nam ſi quæratur vnde ſit, deus eam condidit. Si vnde ſit ſapiens, à deo illuminatur. Si vnde ſit fœlix, à deo quo fruitur, ſubſiſtens modificatur, contemplans illuſtratur, inhærens iucundatur, eſt, videt, amat, in æternitate dei viget, in veritate dei lucet, in bonitate dei gaudet.

a CRedimus, & tenemus, & fideliter prædicamus.) Credamus ergo & taceamus, teneamus non inquiramus, fideliter prædicemus, nō contentioſe diſputemus. b Quod pater genuerit.) Quid hic ego aliud poſſum facere, quàm adorare: quid dicere conuenientius, quàm per ſilentium admirabunde dictum illud Pauli recolere: O altitudo diuitiarum, ſapientiæ, & ſcientiæ dei? c Non audeo temerariam præcipitare ſententiam.) Neque nos audebimus, & ſi bona theologorum manus patris bonitatem eſſe contendat, vt filium patris ſapientiam. Sed quis auſit de tam arcanis rebus intrepidus aliquid pronunciare? d Id eſt, quia æqualiter.) Alibi, quia bonum eſt. Quod ideo & cætera.

De tripertita totius philoſophiæ diſciplina.
Caput XXV.

QVantum intelligi datur hinc philoſophi ſapientiæ diſciplinam tripertitam eſſe voluerūt, imò vero tripertitam eſſe animaduertere potuerunt. Neque enim ipſi inſtituerunt vt ita eſ-
H ſet, ſed ita eſſe potius inuenerunt, cuius vna pars appellaretur phyſica, altera logica, tertia ethica. Quarum nomina Latina iam multorum literis frequentata ſunt, vt naturalis, rationalis, moraliſque vocarentur, quas etiam in octauo libro breuiter perſtrinximus. Non quod ſit conſequens, vt iſti in his tribus aliquid ſecūdum deum de trinitate cogitauerint. Quanuis Plato primus iſtam diſtributionem repperiſſe, & commentaſſe* † dicatur, cui neque naturarum omnium author, niſi deus viſus eſt, neque intelligentiæ dator, neque amoris quo bene beateq; viuatur inſpirator. Sed certe cum de natura rerum, & de ratione indagandæ veritatis, & de fine boni ad quem cuncta quæ agimus referre debemus, diuerſi diuerſa ſentiant, in his tamen tribus magnis & generalibus quæſtionibus, omnis eorum verſatur intentio. Ita vt cum in vnaquaque earum quid quiſq; ſectetur, multiplex ſit diſcrepantia opinionum, eſſe tamen aliquam naturæ cauſam, ſcientiæ formam, vitæ ſummam, nemo cunctetur. Tria etiam ſunt quæ in vnoquoque homine artifice ſpectantur, vt aliquid efficiat, natura, doctrina, vſus. Natura ingenio, doctrina ſcientia, vſus fructu diiu-
I dicandus eſt.[a] Nec ignoro quod proprie fructus fruentis,[b] vſus vero vtentis ſit. atque hoc intereſſe videatur, quod ea re frui dicimur, quę nos nō ad aliud referenda per ſeipſam delectat: vti vero ea re, quam propter aliud quærimus. vnde temporalibus magis vtēdum eſt, quàm fruendum, vt frui mereamur æternis. Non ſicut peruerſi qui frui volunt nummo, vti autem deo: quoniam non nummum propter deum impendunt, ſed deum propter nummum colunt. Veruntamen eo loquendi modo, quem plus obtinuit conſuetudo, & fructibus vtimur, & vſibus fruimur. Nam & fructus iam proprie dicuntur agrorum, quibus vtique omnes temporaliter vtimur. Hoc itaq; more vſum dixerim in his tribus quæ in homine ſpectanda commonui, quę ſunt natura, doctrina, vſus. Ex his propter obtinendam beatam vitam, tripertita, vt dixi, à philoſophis inuenta eſt diſciplina, naturalis propter naturam, rationalis propter doctrinā, moralis propter vſum. Si ergo natura noſtra eſſet à nobis, profecto & noſtram nos genuiſſemus ſapientiam, nec eam doctrina, id eſt, aliunde diſcendo percipere curaremus, & noſter amor à nobis profectus, & ad nos relatus, ad beate viuendum ſufficeret, nec bono alio, quo

* † aliàs, cō mendaſſe.

Libr. 1. de doctrina Christiana cap. 4.

frueretur vllo, indigeret. Nunc vero quia natura noſtra, K
vt eſſet, deum habet authorem, proculdubio vt vera ſapiamus ipſum debemus habere doctorem, ipſum etiam vt beati ſimus, ſuauitatis intimæ largitorem.

VSus fructu diiudicandus eſt.) Abuſus videtur vſu, vocabulo. a
nam cum dicitur tribus rebus conſtare artificium, natura, doctrina, vſu, vſus conſuetudo eſt: detorſit ergo ad rem ſuam, vt ſit ſenſus, precium & æſtimationem aſſuefactionis in quaque arte ex fructu atque vtilitate illius attendi ac conſiderari. b Nec ignoro quod proprie fructus fruentis.) Quoniam frui dicimus re, qua propter ipſam delectamur, vti quam in aliud referimus: idcirco Auguſt. deo ſolo nos debere frui dicit, rebus aliis vti. De hac re multa Au. idem in lib. de doctri. Chriſt. & lxxx. quæſt. & de tri. vbi frui ſempiternæ fœlicitati attribui vult, vti vero rebus huius vitæ. Ex Auguſt. Petrus Lomb. in centonibus theologicis volu. primo ſat multa, & quæſtionarij ad ſatietatem, propemodum ad faſtidium dixeram.

De imagine ſummæ trinitatis, quæ ſecundum quendam modum in natura eſt, nec dum beatificati hominis. Caput XXVI.

ET nos quidem in nobis tametſi nō æqualem, imò valde longeq; diſtantem, neque coæternam, & quo breuius totum dicatur, non eiuſdem ſubſtantiæ cuius eſt deus, tamen qua deo nihil ſit in rebus ab eo factis natura propius, imaginem dei, hoc eſt, ſummæ illius trinitatis agnoſcimus, adhuc reforma- L
tione perficiendam, vt ſit etiam ſimilitudine proxima. Nam & ſumus, & nos eſſe nouimus & noſtrum eſſe ac noſſe diligimus. In his autem tribus quæ dixi, nulla nos falſitas veriſimilis turbat. Non enim ea ſicut illa, quæ foris ſunt, vllo ſenſu corporis tangimus velut colores videndo, ſonos audiendo, odores olfaciendo, ſapores guſtando, dura & mollia contrectando ſentimus, quorum ſenſibilium etiā imagines[a] eis ſimillimas, nec iam corporeas cogitatione verſamus, memoria tenemus, & per ipſas in iſtorum deſideria concitamur, ſed ſine vlla phantaſiarum[b] vel phantaſmatum imaginatione ludificatoria, mihi eſſe me, idq; noſſe & amare certiſſimum eſt. Nulla in his veris Academicorum argumenta[c] formido, dicentium: Quid ſi falleris? Si enim fallor, ſum.[d] Nam qui non eſt, vtiq; nec falli poteſt, ac per hoc ſum, ſi fallor. Quia ergo ſum, qui fallor, quo modo eſſe me fallor, quādo certum eſt me eſſe ſi fallor? Qui igitur eſſem qui fallerer, etiam ſi fallar proculdubio in eo quod me noui eſſe, non fallor. Conſequens eſt autem, vt etiam in eo quod me noui noſſe, non fallar. Sicut enim noui me eſſe, ita noui etiam hoc ipſum noſſe me. Eiq; duo cum amo, eundem quoque amorem quiddam tertium nec M
imparis æſtimationis eis, quas noui rebus adiungo. Neque enim fallor amare me, cum in his quæ amo non fallar. quanquam etſi illa falſa eſſent, falſa me amare verum eſſet. Nam quo pacto recte reprehenderer, & recte prohiberer ab amore falſorum, ſi me illa amare falſum eſſet? Cum vero illa vera atq; certa ſint, quis dubitet quin eorum quæ amantur, & ipſe amor verus & certus eſt? Tam porrò nemo eſt qui eſſe ſe nolit, quàm nemo eſt, qui non beatus eſſe velit. Quo modo enim poteſt beatus eſſe ſi nihil ſit?

QVorum ſenſibilium etiam imagines.) Nam cuiuſmodi vel a
album ſit vel dulce, cogitatione comprehendimus etiam clauſis oculis, & nihil guſtantes. vnde & de illis multa per quietem occurrunt viſa, & cum procul dulcia omnia candidaque abſint, de illis iudicamus. ſed hæc ſunt in iis partibus animæ quos noſtri ſenſus exteriores vocant, vt quem ſenſum communem dicunt, & quem imaginatiuum, tum etiam æſtimatiuam, & memoriam, quæ omnes nobis ſunt cum beluis communes, & in quibus multa temere obuerſantur, quibus ſi aſſentiamur, nos fallunt. Magiſtris enim ſenſibus non aliter omnia cognoſcunt qui cum imbecilli ſint, & hebetes, facile eis imponitur. hi diſcipulos ſuos partes illas, quas modo percenſui falſa, quæ pro veris acceperunt, docent. At in mente ratio eſt virtus humana propria, quæ omnia expendit, & quantum cauere poteſt præſtat, ne adhi-

A ne adhibita in conſilium ſucata, ſimulata, falſa pro veris, germanis, expreſſis ſinam obrepere, ſed admoneat nos omnium, & quale quidque ſit ſcrutetur, atque iudicet. b Sine vlla phantaſiarum.) Dixi alibi quid ſit phantaſia. c Academicorum argu.) Hi fidem ſenſuum eleuabant, ſeu potius tollebant, nihilque ſciri arbitrabantur. quod ſi te diceres ſcire hunc lapidem moueri, quòd id videas, vel tangas, ſcrupum iniiciebant, quid ſi falleris: an non vnquam viſus tibi es aliquid videre moueri, quod ſtaret, vt cum vehiculo aut naui veherere, & tactus aſſenſus putaſti aliquid concitari, quod quieſceret? vt ergo alias es falſus, ita & nunc falli potes. Cohibe aſſenſum, nam nihil eſt minus hominis ſapientis, quàm aſſentiri, vbi certum aliquid & perfecte exploratum non habes. d Si enim fallor ſum.) Ideirco certiſſimum eſſe hoc pronunciatum philoſophi noſtri aiunt in poſteriora Ariſtotelica, & eiuſdem euidentia, ſicuti vocant, ſumma.

De eſſentia & ſcientia, & vtriuſque amore. Cap. XXVII.

ITa vero vi quadam[a] naturali ipſum eſſe iucundum eſt, vt non ob aliud & hi qui miſeri ſunt nolint interire. Et cum ſe miſeros eſſe ſentiāt, non ſeipſos de rebus ſed miſeriam ſuam potius auferri velint. Illis etiam qui & ſibi miſerrimi apparent, & planè ſunt, & non ſolum à ſapientibus quoniam ſtulti[b], verumetiam ab his qui ſe beatos putant miſeri iudicātur, quia pauperes atq; mēdici ſunt, ſi quis immortalitatem daret, qua nec ipſa miſeria moreretur, propoſito ſi-
B bi, quòd ſi in eadem miſeria ſemper eſſe nollent, nulli & nuſquam eſſent futuri, ſed omni modo perituri, profecto exultarent lætitia, & ſic ſemper eligerent eſſe quàm omnino non eſſe. Huius rei teſtis eſt notiſſimus ſenſus eorum. Vnde enim mori metuunt & malunt in illa ærumna viuere, quàm eam morte finire, niſi quia ſatis apparet quàm refugiat natura non eſſe? Atque ideo cum ſe nouerint eſſe morituros, pro magno beneficio ſibi hanc impendi miſericordiam deſiderant, vt aliquanto productius in eadem miſeria viuant, tardiuſq; moriantur. Proculdubio ergo indicant immortalitatem,
Apoc. 9. ſaltem talem quæ non habeat finem mendicitatis, quanta gratulatione ſuſciperent. Quid animalia etiam irrationalia quibus datum non eſt iſta cogitare, ab immēſis draconibus vſque ad exiguos vermiculos? Nōnne ſe eſſe velle, atque ob hoc interitum fugere omnibus quibus poſſunt motib⁹ indicant? Quid arbuſta omnēſque frutices, quibus nullus eſt ſenſus ad vitandam manifeſta motione perniciem, nōnne vt in auras tutū culminis[c] germen emittāt, aliud terræ radices affigūt, quo alimentum trahant, atq; ita ſuum quodam modo
C eſſe conſeruent? Ipſa poſtremo corpora, quibus nō ſolum ſenſus, ſed nec vlla ſaltem ſeminalis eſt vita: ita tamen vel exiliunt in ſuperna, vel in ima deſcendūt, vel
Matth. 26. librantur in mediis, vt eſſentiam ſuam vbi ſecundum naturam poſſunt eſſe, cuſtodiant. Iam vero noſſe quantum amet, quàmq; falli nolit humana natura, vel hinc intelligi poteſt, quod lamentari quiſque ſana mente[d] mauult, quàm lætari in amentia. Quæ vis magna atque mirabilis mortalibus, præter homines animātibus nulla eſt, licet eorum quibuſdam ad iſtam lucem contuendam, multo quàm nobis ſit acrior ſenſus oculorū: ſed lucem illā incorporeā contingere nequeunt qua mens noſtra quodam modo irradiatur, vt de his omnibus recte iudicare poſſimus. Nam inquantum eam capimus[e], intantū id poſſumus. Veruntamen ineſt ſenſibus irrationalium animantiū, etſi ſcientia nullo modo, at certe quædam ſcientiæ ſimilitudo: cætera autem rerū corporalium non quia ſentiūt, ſed quia ſentiuntur, ſenſibilia nuncupata ſunt. Quorum in arbuſtis hoc ſimile eſt ſenſibus, quòd aluntur & gignuntur. Veruntamen & hæc & omnia corporalia latentes in natura cauſas habent, ſed formas ſuas quibus varias quibus mundi huius

viſibilis ſtructura formoſa eſt, ſentiendas ſenſibus præ- D
bent, vt pro eo quod noſſe non poſſunt, quaſi innoteſcere velle videātur. Sed nos ea ſenſu corporis ita capimus, vt de his non ſenſu corporis iudicemus. Habemus enim alium interioris hominis ſenſum iſto longe præſtantiorem, quo iuſta & iniuſta ſentimus, iuſta per intelligibilem ſpeciem[f], iniuſta per eius priuationem. Ad huius ſenſus officium, non acies pupillæ, non foramen auriculæ, non ſpiramen narium, non guſtus faucium, non vllus corporeus tactus accedit. Ibi me & eſſe, & hoc noſſe certus ſum, & hoc amo, atque amare me ſimiliter certus ſum.

ITa vero vi quadam.) Diſputatio ex Academicis & Stoicis deſumpta, quam Cicero in primo Offic. & iij. de fini. Stoicé, & v. de fini. Academicé perſequitur. b Quoniam ſtulti.) Hæc eſt ſumma miſeria, vt ſummum bonum ſapere, vt Stoici dicebant. c Tutum culminis.) Alibi totum cacuminis germen emittitur altius terræ. d Quod lamentari quiſque ſana mēte.) Sic Antiſthenes Cynicæ ſectæ author inſanire ſe malle dicebat, quàm voluptate affici. Propterea quod hoc turpe exiſtimabat, & quod mentem de ſtatu dimoueret ſuo. Alcibiadi Socrates apud Platonem manifeſtò declarat poſſeſſionē omnium rerum ſine prudentia non modo nihil prodeſſe, ſed eſſe quoque noxiam. e Nam inquantum eam capimus.) Non ergo vel ſtudiis vel acumine naturæ contingit nobis cognitio maximarum rerum & iudicium illud acre, atque exactum, ſed illuſtratione dei quam cum boni viri maiorem habeant, quàm mali, profecto eos ſapientiores quoque eſſe neceſſe eſt, quantumuis mali literati ſint, & ad popularem ſententiam acuti. Hoc eſt quod ſapiens dicit, in malam animam non intraturam ſapientiam. Hoc quod Socrates ſemper affirmauit, ſolos bonos viros eſſe ſapientes. f Iuſta per intelligibilem ſpeciem.) Per formam quandam & imaginem in mente mea, ex iuſticia ipſa impreſſam, quod vidi æquitatem, & congruentiam rerum, qualis debet eſſe in virtute illa, quæ ſi abſit, quocunque modo id fiat iniuſticiam intelligo, quoniam temperamentum illud magna pulchritudine concinnum abeſſe video: nec iam expulſatione hominis, aut ereptione pecuniæ, aut conuiciis, aut raptatione vſque alia ſimili & iniuria iniuſticiam intelligo, quæ certæ priuationes non ſunt, ſed iuſte etiam fieri poſſunt, vt ſi magiſtratus iubeat, vel bona mente fiant, quàm quod certam decentiam illam & concinnitatem abeſſe virtutis pulcherrimæ. Porro ſpecies hic aliud eſſe exiſtimare, quam formas, facies, imagines, ſimulachra rerum in anima, quas noticias vocant, videtur mihi hominum vel ingenio defectorum, vel ſcientia. & quoniam ex rebus, quæ ſunt admirationem ſibi parare nequeant, res quæ nuſquam ſunt, quærere, vt earum nouitate audientes in ſe conuertant: quod ſit paſſim in ſcolis hac tempeſtate. E

An etiam ipſum amorem, quo & eſſe & ſcire diligimus, diligere debeamus, quo magis diuinæ trinitatis imagini propinquemus. Cap. XXVIII.

SEd de duobus illis eſſentia ſcilicet & noticia quantum amentur in nobis, & quemadmodū etiam in cæteris rebus quæ infra ſunt, eorum reperiatur etſi differens quædā tamen ſimilitudo, quā- F
tum ſuſcepti huius operis ratio viſa eſt poſtulare, ſatis diximus. De amore autem quo amantur, vtrum & ipſe amor ametur, non dictum eſt. Amatur autem. Et hinc probamus quod in omnibus quæ rectius amantur, ipſe magis ametur. Neque enim vir bonus merito dicitur qui ſcit quod bonum eſt, ſed qui diligit. Cur ergo & in nobiſipſis non & ipſum amorem nos amare ſentimus, quo amamus, quicquid boni amamus? Eſt enim & amor, quo amatur[a], quod amandū non eſt, & iſtum amorem odit in ſe, qui illū diligit, quo id amatur, quod amandum eſt. Poſſunt enim ambo eſſe in vno homine, & hoc bonum eſt homini, vt illo proficiente quo bene viuimus iſte deficiat, quo male viuimus, donec ad perfectum ſanetur, & in bonum commutetur omne quod viuimus. Si enim pecora eſſemus, carnalem vitam & quod ſecundum ſenſum eius eſt amaremus, idque eſſet ſufficiens bonum noſtrum, & ſecundum hoc cum eſſet nobis bene[b], nihil aliud quæreremus. Item ſi arbores eſſemus, nihil quidem ſentiente motu amare poſſemus, verumtamen id quaſi appetere videremur, quo feracius eſſem⁹ vberiuſq; fructuoſæ. Si eſſemus lapides, aut fluctus, aut vētus, aut flāma, vel quid eiuſmodi,

G ſine vllo quidem ſenſu atque vita, non tamē nobis deeſſet quaſi quidam noſtrorum locorum atque ordinis[c] appetitus. Nam velut amores corporum momēta ſunt ponderum,[d] ſiue deorſum grauitate,ſiue ſurſum leuitate nitātur.Ita enim corpus pondere,ſicut animus amore fertur quocunque fertur. Quoniam igitur homines ſumus,ad noſtri creatoris imaginem creati, cuius eſt vera æternitas,æterna veritas,æterna & vera charitas,eſtq; ipſe æterna & vera & chara trinitas,neque confuſa,neque ſeparata,in iis quidē rebus quæ infra nos ſunt,quoniam & ipſa nec aliquo modo eſſent, nec aliqua ſpecie continerentur,nec aliquem ordinem vel appeterēt,vel tenerent,niſi ab illo facta eſſent qui ſummè eſt,qui ſummè ſapiens eſt,qui ſummè bonus eſt:tāquam per omnia quæ fecit mirabili ſtabilitate currentes, quaſi quædam eius alibi magis,alibi minus impreſſa veſtigia[e] colligamus:in nobis autem ipſis eius imaginem cōtuentes,tanquam minor ille Euangelicus filius,[f] ad noſmetipſos reuerſi ſurgamus, & ad illum redeamus, à quo peccando receſſeramus. Ibi eſſe noſtrum nō habebit mortem,

H ibi noſſe noſtrū non habebit errorem,ibi amare noſtrū non habebit offenſionem. Nunc autem iſta tria noſtra quamuis certa teneamus, nec aliis ea credamus teſtibus, ſed noſipſi præſentia ſentiamus,atque interiore veraciſſimo cernamus aſpectu,tamen quaodiu futura, vel vtrū nunquam defutura:& quò ſi bene, quò autem ſi male acturæ peruentura ſint,quoniam per noſipſos noſſe nō poſſumus, alios hinc teſtes vel quærimus,vel habemus, de quorum fide cur nulla debeat eſſe dubitatio,non eſt iſte,ſed poſterior erit diligētius diſſerēdi locus. In hoc autem lib. de Ciuit. dei,quæ non peregrinatur in huius vitæ mortalitate,ſed immortalis ſemper in cœlis eſt, id eſt,de angelis ſanctis deo cohærētibus, qui nec fuerunt vnquā,nec futuri ſunt deſertores,inter quos & illos qui æternam lucē deſerentes,tenebræ facti ſunt, deum primitus diuiſiſſe iam diximus, illo adiuuante quod cœpimus,vt poſſumus explicemus.

a EST enim & amor quo amatur.) Eſt in nobis ex ſarcina & fece corporis voluntas quędam,quam ratio non tam ducit,vt illam meliorem,quàm trahit & raptat:hæc bona ſemper auerſatur, mala expetit, vt delicias corporis, & voluptates, quas duas Paulus vocat legem carnis, & legem mentis, interim carnem, & ſpiritum:illam fœdam,

I terram,brutalem boni homines oderunt:& cum expellere nequeant,coërcent quantum poſſunt: atque illi ſuperiori ſanctioriſque dicto audientem eſſe, licet reluctantem & reclamantem , cogunt: nam ex ea oritur amor, quo amamus quod minime oportet. b Cum eſſet nobis bene.) Aut eſſet in hac vita,aut nobis,hoc eſt,corpori. c Noſtrorum locorum atque ordi.) Imitatio Terentiana,in Eunucho,mei loci atque ordinis,per ordinem intelliget res eiuſdem generis , & naturæ , quarum conſeruationem omnia expetunt,ita vt cum vis fit ſubueniant,ſi non impediātur. d Momenta ſunt pond.) Dicebam paulo ante de momentis librarum, quæ vocātur ῥοπαί, quibus in alterutram partem propēdet libra. e Quaſi quædam eius alibi magis , alibi minus imp ve.) Mens & ratio in nobis præſtat,vt imago ſit potius in nobis dei quàm veſtigium . Homini enim recto cœlum intueri eſt datum, & deum noſſe , cætera in terram abiecta iacent. Quocirca percurrens diuinus ſpiritus cuncta,quæ creauit, in nobis erectis ſublimioribúſque imaginem ſui reliquit:in cæteris rebus quæ velut pedibus contigit,nempe proſtratas veſtigia tantum impreſſit : ſit hoc velut figura quadam dictum. f Tanquam minor ille Euangelicus filius.) Nota eſt hiſtoria ex Euang. Luc.xv.

De ſanctorum angelorum ſcientia, qua trinitatem in ipſa eius deitate nouerunt,qua operum cauſas prius in operantis arte quàm in ipſis operibus artificis intuentur. Caput XXIX.

Illi quippe angeli ſancti non per verba ſonantia deum diſcunt , ſed per ipſam præſentiam immutabilis veritatis, hoc eſt, verbum eius vnigenitum. Et ipſum verbum & patrem & eorum ſpiritum ſanctum, eámque eſſe inſeparabilem trinitatem, ſingulaſque in ea perſonas eſſe ſubſtantiā:& tamen omnes non tres deos eſſe,ſed vnum deum ita nouerunt,vt eis magis iſta ſit nota , quàm noſipſi nobis cogniti ſu- K mus.[a] Ipſam quoque creaturam melius ibi,[b] hoc eſt,in ſapientia dei tanquam in arte qua facta eſt , quàm in ea ipſa ſciunt,ac per hoc & ſeipſos ibi melius, quàm in ſeipſis. Veruntamen & in ſeipſis ſciunt. Facti ſunt enim,& aliud ſunt quàm ille qui fecit . Ibi ergo tanquam in cognitione diurna, in ſeipſis autem tanquam in veſpertina,ſicut ſupra iam diximus. Multum autē differt vtrum in ea ratione cognoſcatur aliquid ſecundum quam factum eſt,an in ſeipſo. Sicut aliter ſcitur rectitudo[c] linearum ſeu veritas figurarum cum intellecta conſpicitur, aliter cū in puluere ſcribitur.[d] Et aliter iuſtitia in deſcribitur in veritate incommutabili, aliter in anima iuſti. Sic deinde cætera,ſicut firmamentum inter aquas ſuperiores & inferiores,quod cœlum vocatū eſt: ſicut deorſum aquarum congeries terræq; nudatio , & herbarum inſtitutio atque lignorum:ſicut ſolis & lunæ ſtellarúmque conditio:ſicut ex aquis animalium,volucrum ſcilicet atque piſcium beluarúmque natantium: ſicut quorumcunque in terra gradientium atque repentium, & ipſius hominis,qui cūctis in terra rebus excelleret. Omnia hæc aliter in verbo dei cognoſcūtur ab angelis,vbi L habent cauſas rationēſque ſuas ,id eſt, ſecundum quas facta ſunt incommutabiliter permanentes, aliter in ſeipſis,illic clariore, hic obſcuriore cognitione, velut artis atque operum:quę tamen opera cum ad ipſius creatoris laudem venerationémque referuntur , tanquam mane luceſcit in mentibus contemplantium. Gene.1.

VT eis magis iſta ſit nota.) Et ſunt illi acutioribus , quàm nos ingeniis: & lux , qua ad cognoſcendam ſacroſanctam trinitatem illuminantur,maior multo eſt,quàm qua nos, vt,nos norimus. b Ipſam quoque creaturam melius ibi.) Nempe effectum in cauſa expreſſum,melius,quàm in ſeipſo. c Sicut aliter ſcitur rectitudo.) Certius , meliúſque ſcitur tota ratio linearum , ſuperficierúmque ex dogmatis mathematicis, quàm ex pictura , quæ nunquam tam exacta eſt , vt ante oculos rem ipſam , vt ſe habet , exponat : meliuſque intelligitur rectam eſſe lineam,quæ à nota in notam eſt breuiſſima,vt inquit Euclides . Aut lineas omnes à centro ad circum eſſe pares . Ex præceptis geometriæ , quàm ea deſcriptione non modo pulueris , ſed ne Parrhaſij quidē aut Apellis. Nulla enim perfecte recta linea pingi poteſt,nullus circulus exacte rotundus,qui nihil habeat recti. d Cum in puluere ſcribitur.) Olim Mathematici figuras in puluere radio delinabāt,vt facile quę vellent, deſcribere,& delere poſſent. Sic Archimedes , cum Syracuſæ caperentur,in puluere deſcriptas conſiderabat formas. Apud Liuium in ſecundo bello Punico. Et Cicero puluerem illum eruditum vocat ij.de natdeo. Et Perſius prima ſatyra: Et ſecto in puluere metas.

De ſenarij numeri perfectione, qui prius partium ſuarum quantitate completur. Caput XXX. M

Haec autem propter ſenarij numeri perfectionem,[a] eodem die ſexies repetito, ſex diebus perfecta narrantur: non quia deo neceſſaria fuerit mora temporum, quaſi qui nō potuerit creare omnia ſimul,quę deinceps cōgruis motibus peragerent tempora : ſed quia per ſenarium numerum eſt operum ſignificata perfectio. Numerus quippe ſenarius primus completur ſuis partibus,[b] id eſt, ſexta ſui parte, & tertia,& dimidia:quæ ſunt vnum, & duo, & tria: quæ in ſummam ducta, ſex ſiunt. Partes autem in hac conſideratione numerorum illæ intelligēdæ ſunt, quæ quotæ ſint,dici poteſt:[c] ſicut dimidia,tertia,quarta:& deinceps ab aliquo numero denominatæ. Neq; enim exempli gratia, quia in nouenario numero quatuor pars aliqua eius eſt,ideo dici poteſt,quota eius ſit: vnum autem poteſt,nam nona eius eſt:& tria poteſt,nā tertia eius eſt. Coniunctæ vero iſtæ duæ partes eius,nona ſcilicet,atq; tertia,id eſt,vnum & tria, lōge ſunt à tota ſumma eius, quod eſt nouem. Itemq; in denario quaternarius eſt aliqua pars eius:ſed quota ſit, dici non poteſt. vnum autem poteſt:nam decima pars eius eſt. habet & quintam,quæ ſunt

A ſunt duo: habet & dimidiam, quæ ſunt quinq;. Sed hæ tres partes ei[a]: decima & quinta, & dimidia, id eſt, vnũ, & duo, & quinque ſimul ductæ non complent decem: ſunt enim octo. Duodenarij vero partes numeri in ſummam ductæ, tranſeunt eum: habet enim duodecimam, quod eſt vnũ: habet ſextã, quæ ſunt duo: habet & quartam, quæ ſunt tria: habet tertiam, quæ ſunt quatuor: habet & dimidiã, quæ ſunt ſex: vnũ autem, & duo, & tria, & quatuor, & ſex: non duodecim, ſed amplius, id eſt, ſedecim fiunt. Hoc breuiter cõmemorandũ putaui, ad cõmendandã ſenarij numeri perfectionẽ: qui primus, vt dixi, partibus ſuis in ſummã redactis ipſe perficitur: in quo perfecit deus opera ſua. Vnde ratio numeri cõtemnenda non eſt, quæ in multis ſanctarum ſcripturarum locis, quàm magni æſtimanda ſit, elucet diligenter in-

Sapien.11. tuentibus. Nec fruſtra in laudibus dei dictũ eſt: Omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti.

Numeri. a HAec autem propter ſenarij numeri perfectionem.) Omnia numeris conſtare exiſtimauit Pythagoras Samius, quem Plato ſecutus eſt. Numerorũq; myſteria tã myſterioſe tradiderũt, vt etiã initiatos ipſos videatur voluiſſe celare, nedũ profanũ vulgus. Scriptores noſtræ pietatis, Græci, Latiniq; ſacramenta in numeris eſſe permulta exiſtimarunt. Hieronymus inter omnes plurimum tribuit religioni numerorum, qui etiam nonnullos progenitores eſſe in ſtemmate

Senarius. Chriſti ab Euangeliſta prætermiſſos ait, vt ad numerũ omnia cõgruerent. b Numerus quippe ſenarius p.c.ſ.p.) Hæc eſt perfectio numeri, vt ſuis omnibus partib[a] compleatur. Quales arithmetici pauciſſimos inuenerũt,

B talis eſt ſenarius intra .x. & xxviij. intra centum. Hic enim conſtat .xiiij. & vij. & iiij. & ij. & vnitate. Hierony. in Ezechielem ſenarium numerũ ſacramentum creaturarũ continere ſcribit. c Quæ quotæ ſ.d.p.) Medietas, an quarta, an tertia, an quinta, ſexta, ſeptima &c. Quatuor enim ex nouem, neque medietas eſt, neque tertia, neque quarta, & ſic vſque ad nonã, quò vlterius nonarius numerus non progreditur. Minima enim pars, quę quota ſit, dici poteſt, eſt de nomine ipſius numeri dicta, vt duodecima in xij. viceſima in xx. & ea ſemper eſt vnitas. Hoc genus partis, aliquotam noſtri vocant. Euclides lib. vij. ſic diſtinguit, vt partem aliquotam partem tantum nominet, non aliquotam vero partes. Duæ enim eius diffinitiones hæ ſunt, tertia, & quarta. Pars eſt numerus numeri minor maioris, quando dimetitur maiorem. Partes autem, quando non metitur. Sic ſunt vſi veteres his nominibus.

De die ſeptimo, in quo plenitudo & requies commendatur. Cap. XXXI.

Gene.2. IN ſeptimo autem die, id eſt, eodem die ſepties repetito[a], qui numerus etiam ipſe alia ratione perfectus eſt, dei requies cõmendatur, in qua primum ſanctificatio ſonat. Ita deus noluit iſtum diem in vllis ſuis operibus ſanctificare, ſed in requie ſua, quæ non habet veſperam. Neque enim vlla creatura eſt, vt etiam ipſa aliter in dei verbo, aliter in ſe cognita, faciat aliam velut diurnam, aliam velut veſpertinam noti-

C tiam. De ſeptenarij porrò numeri perfectione dici quidem plura poſſunt, ſed & liber iſte iam prolixus eſt, & vereor ne occaſione comperta, ſcientiolam noſtrã leuiter magis quàm vtiliter iactare velle videamur. Habenda eſt itaque ratio moderationis atq; grauitatis, ne forte cũ de numero multũ loquimur, menſurã & pondus negligere iudicemur[b]. Hoc itaq; ſatis ſit admonere[c], quod totus impar primus numerus[d] ternarius eſt, totus par quaternarius, ex quibus duobus ſeptenarius cõ-

Prouer.24. ſtat. Ideo pro vniuerſo ſæpe ponitur[e] ſicuti eſt: Septies cadet iuſtus, & reſurget: id eſt, quotieſcunque ceciderit, non peribit. Quod non de iniquitatibus, ſed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi vo-

Pſal.118. luit. Et ſepties in die laudabo te: quod alibi alio modo

Pſal.33. dictũ eſt, Sẽper laus ei[a] in ore meo. Et multa huiuſmodi in diuinis authoritatibus reperiuntur, in quibus ſeptenarius numerus, vt dixi pro cuiuſque rei vniuerſita-

*ſ ſæpenumero. te poni ſolet. Propter hoc eodẽ ſeptenario numero[f]

Ioan.16. ſignificatur ſpiritus ſanctus[f], de quo dominus ait: Docebit vos omnem veritatem. Ibi requies dei, qua requieſcitur in deo. In toto quippe, id eſt, in plena perfectio-

Tomus quintus.

ne requies, in parte autem labor. Ideo laboramus, quã- D diu ex parte ſcimus: ſed cum peruenerit quod perfectũ

1.Cor.13. eſt, quod ex parte eſt euacuabitur. Hinc eſt q; etiã ſcripturas iſtas cum labore rimamur. Sancti vero angeli, ad quorũ ſocietatem & congregationẽ in hac peregrinatione laborioſiſsima ſuſpiram[a], ſicut habent permanendi æternitatẽ, ita cognoſcẽdi facilitatẽ, & requieſcendi fœlicitatem. Sine difficultate quippe nos adiuuãt, quoniã ſpiritalibus motibus puris & liberis nõ laborant.

ID eſt, eodẽ die ſepties repetito.) Significat omnia ſimul fuiſſe creata. a b Menſurã & põdus negligere iudicemur.) Luſit in eo quod prius dictũ eſt, deũ omnia feciſſe numero, pondere & menſura: quod ſi nimis multa dicat de numero neglexiſſe videbitur & pondus ac menſuram ſuam, & pondus ac menſurã de quis ſapiens loquitur. c Hoc itaq;

Septenari[a]. ſatis ſit admo.) Numerũ ſeptenarium magnæ religionis myſterijq; fuiſſe oſtendunt Iudæi, qui propter diem ſabbati multũ eum venerabantur: vt Hierony. ſcribit in Eſaiam. & Gẽtiles cuius potẽtiam A. Gellius lib. iij. & æmulus eius Macrob. lib. j. in Somniũ Scipionis perſecuti ſunt, quantum in cœlo, quantum in mari, quantum in hominibus valeat. Pythagorici hunc numerum, vt Chalcidius inquit, laudabant tanquam optimum & naturaliſsimum, & ſufficientiſsimũ: & in Chriſtiana religione magna ſunt myſteria ſeptenario numero concluſa. d Quod totus impar primus nume.) Par numerus, inquit Euclides, eſt qui bifariam diuiditur, impar qui bifariam nõ diuiditur. Ternarius nõ modo non bifariam, ſed nec in vllos poteſt numeros diuidi. Vnitas enim numerus nõ eſt, quaternari[a] in geminos diſtinguitur, qui etiã per vnitates ſectionẽ recipiunt: & primus quaternarius duas medietates nactus eſt, vt ait Macrob. qui eadẽ ratione ſeptenarium commendat, qua Auguſti. ex duabus partibus. e Ideo pro vniuerſo ſæ. po.) Idem in epiſt. ad Gala. f Eodem ſeptenario nu. ſigni. ſpi. ſ.) Idem dicit in ſermone de verbis domini in monte. Hoc E ex donis oſtenditur, quorum Eſaias meminit. xi. cap.

De opinione eorum qui angelorum creationem anteriorem volunt eſſe quàm mundi. Cap. XXXII.

NE quis autem contendat, & dicat non ſanctos Gene.1. angelos eſſe ſignificatos, in eo quod ſcriptum eſt: fiat lux, & facta eſt lux, ſed quãlibet lucem tunc primum factã eſſe corpoream[a], aut opinetur, aut doceat: angelos autem prius eſſe factos, non tantũ ante firmamentũ, quod inter aquas & aquas factum, appellatum eſt cœlũ, ſed ante illud quod dictum eſt: In principio fecit deus cœlum & terram, atq; illud quod dictum

Ibidem. eſt in principio, nõ ita dictum tanquã primum hoc factum ſit, cum ante fecerit angelos, ſed quia omnia in ſa-

Pſal.103. pientia fecit, quod eſt verbum eius, & ipſum ſcriptura principium cognominauit[b], ſicut ipſe in Euangelio Iudæis

Ioan.8. quærentibus quis eſſet, reſpondit ſe eſſe principium, non ex contrario referam contentionem, maxime quia hoc me delectat plurimum, quod etiam in ſummo exordio ſancti libri Geñ. trinitas cõmendatur. Cum enim F ita dicitur: In principio fecit deus cœlũ & terrã: vt pa-

Gene.1. ter feciſſe intelligatur in filio, ſicut atteſtatur Pſal. vbi le-

Pſal.103. gitur: Quàm magnificata ſunt opera tua domine, omnia in ſapientia feciſti: cõuenientiſſime pauloſt cõmemoratur etiã ſpiritus ſanctus. Cum enim dictum eſſet, qualem terrã deus primitus fecerit, vel quã molem materiãmve futuræ conſtructionis mundi cœli & terræ

Gene.1. nomine nuncupauerit ſubijciendo & addendo: Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum: mox vt trinitatis cõmemoratio cõpleretur, & ſpiritus, inquit, dei ferebatur ſuper aquas[c]. Proinde vt volet vnuſquiſque accipiat, quod ita profundum eſt, vt ad excitationem legentium à fidei regula nõ aberrãtes[a] plures poſsit generare ſententias: dum tamen

*libri, aberrantes. angelos ſanctos in ſublimibus cœli ſedibus, non quidem deo coæternos, ſed tamen de ſua ſempiterna & vera fœlicitate ſecuros & certos eſſe, nemo ambigat. Ad quorum ſocietatem pertinere paruulos ſuos dominus

Math.22. docens, non ſolũ illud ait: Erunt æquales angelis dei: verum ipſi quoque angeli qua contemplatione fruantur, oſtendit, vbi ait: Videte, ne contemnatis vnum ex

G puſillis iſtis. Dico enim vobis, quia angeli eorum in cœ-
Matth.18. lis ſemper vident faciem patris mei, qui in cœlis eſt.

a Principiũ. L Veem &c. corporeã.) Quæ corpori adhæreat. b Et ipſum ſcrip-
tura principium nominauit.) Non reprobo ſententiam theologo-
rum dicentium Chriſtum eſſe principium. Nam is eſt, per quem fa
cta ſunt ſecula, & caput omnium, quæ pater progenuit. Sed id ex
reſponſione Chriſti ad Iudæos, parum mihi videtur apte collegi. Satius eſt
dicere, ſic eſt, quia verum eſt, quàm quia Ioãnes ſcripſit, cum hoc non ſen
ſerit. Nam hæc genera argumentorum expoſita ſunt doctis hæreticis ad
ſubſannationem, quibus anſam, vel calumniãdi noſtri, vel deridendi non
præberi oportet. Quid vero de loco illo, In principio creauit deus cœlũ
& terram, Hieronymus ſentiat, homo circunſpecta & libera pietate, ad-
ſcribam. Plerique exiſtimant, ſicut in altercatione quoq; Iaſonis, & Papi-
ſci ſcriptum eſt, & Tertul. in lib. contra Praxean diſputat, necnon Hila-
cius in expoſitione cuiuſdã Pſalmi affirmat, in Hebræo haberi: In filio fe-
cit deus cœlum & terram, quod falſum eſſe, ipſius rei veritas comprobat.
Ni & ſeptuaginta interpretes, & Symmachus, & Theodotion in princi-
pio tranſtulerunt, & in Hebræo ſcriptum eſt breſith, quod Aquila inter-
pretatur, in capitulo. Et nõ babem, quod interpretatur, in filio. Magis ita-
que ſecundum ſenſum, quàm ſecundũ verbi tranſlationẽ, de Chriſto ac-
cipi poteſt, qui tam in ipſa fronte Geneſeos, quæ caput librorũ omnium
eſt, quàm etiam in principio Ioannis Euangeliſtæ, cœli & terræ conditor
approbatur. Vnde & in Pſalterio de ſeipſo ait: In capite libri ſcriptum eſt
de me: id eſt, in principio Geneſeos. Et in Euangelio: Omnia per ipſum
facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Sed & hoc ſciendum, quod apud
Hebræos liber hic Breſith vocatur, hanc habentes conſuetudinẽ, vt vo-
luminibus ex principiis eorũ, nomina imponantur. Tantũ Hieronymus,
H ad verbum tranſcriptũ. c Et ſpiritus, inquit, dei ferebatur ſuper aquas.)
Huic loco multũ congruent Hieronymi verba, pro eo quod in noſtris,
inquit, codicibus ſcriptum eſt, ferebatur, in Hebræo habebat merahefet,
quod nos appellare poſſumus incubabat, ſiue confouebat, in ſimilitudinẽ
volucris oua calore animantis. Ex quo intelligitur non de ſpiritu mundi
dici, vt nõnulli arbitrãtur, ſed de ſpiritu ſancto, qui & ipſe viuificator om
nium à principio dicitur. Si autẽ viuificator, conſequenter & conditor:
quod ſi conditor, & deus: Emitte enim, ait, ſpiritum tuum & creabũtur.

De duabus angelorum ſocietatibus, diuerſis, atque diſparibus, quæ non incongrue intelliguntur lucis & tenebrarum nominibus nuncupata. Caput XXXIII.

PEccaſſe autem quoſdam angelos, & in huius
mundi ima detruſos, qui eis velut carcer eſt,
vſq; ad futurã in die iudicij vltimam damna-
tionem, Apoſtolus Petrus apertiſsime oſtendit, dicens,
2.Petri.2. quod deus angelis peccantibus non pepercerit, ſed car-
ceribus caliginis inferni [a] detrudens tradidit in iudicio
puniendos reſeruari. Inter hos ergo & illos, deum, vel
præſcientia, vel opere diuiſiſſe quis dubitet, illoſq; lucẽ
merito appellari, quis contradicat? Quandoquidẽ nos
adhuc in fide viuentes, & eorum æqualitatẽ adhuc ſpe-
rantes, vtique nondum tenentes, iam lux dicti ab Apo-
Ephe.5. ſtolo ſumus? Fuiſtis enim, inquit, aliquãdo tenebræ, nũc
I autẽ lux in domino. Iſtos vero deſertores, tenebras aper
tiſsime nuncupari, profecto aduertunt, qui peiores eſſe
eos hominibus infidelibus, ſiue intelligũt, ſiue credunt.
Quapropter & ſi alia lux in iſto huius libri loco intelli-
Gene.1. genda eſt, vbi legimus: Dixit deus, fiat lux, & facta eſt
lux, & aliæ tenebræ ſignificatæ ſunt in eo quod ſcriptũ
Ibidem. eſt: Diuiſit deus inter lucem & tenebras: nos tamen has
Pſal.96. duas angelicas ſocietates, vnam fruentem deo, alteram
*aliàs, ſu- tumentem typho: [b] * vnã cui dicitur: Adorate eum om-
perbię typo. nes angeli eius: aliam cuius princeps dicit, Hæc omnia
Matth.4. tibi dabo, ſi proſtratus adoraueris me: vnam dei ſancto
Iacobi.4. amore flagrantem, alterã propriæ celſitudinis immun-
1.Petr.5. do amore fumantem: & quoniam, ſicut ſcriptum eſt,
Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam: Il-
lam in cœlis cœlorum habitantem, iſtã inde deiectam
in hoc infimo aëreo cœlo tumultuãtem. Illam lumino-
ſa pietate tranquillã: iſtam tenebroſis cupiditatibus tur-
bulentam. Illam dei nutu clemẽter ſubuenientem, iuſte
*aliàs, vlciſcentem: [c] iſtam ſuo faſtu dominandi * & nocen-
ſubdendi. di libidine exæſtuantem. Illam, vt quantum vult conſu
lat dei bonitatis miniſtram: iſtam, ne quantum vult, no
ceat [d] dei poteſtate frenatam. Illam huic illudentem, vt
nolens proſit perſecutionibus ſuis: hãc illi inuidentem
cũ peregrinos colligit ſuos. Nos ergo has duas ſocieta- K
tes angelicas inter ſe diſpares atq; contrarias: vnã & na
tura bonam & volũtate rectã: aliam vero natura bonã,
ſed volũtate peruerſam, aliis manifeſtioribus diuinarũ
ſcripturarũ teſtimoniis declaratas, quod in hoc libro,
cui nomen eſt Geneſis lucis tenebrarumq; vocabulis ſi- Gene.1.
gnificatas exiſtimauimus, etiam ſi aliud ſenſit hoc loco
forte qui ſcripſit, non eſt inutiliter obſcuritas huius per-
tractata ſententiæ, quia etſi voluntatẽ authoris libri hu-
ius indagare nequiuimus, à regula tamen fidei quæ per
alias eiuſdẽ authoritatis ſacras literas ſatis fidelib[a] nota
eſt, nõ aberrauimus. Etſi enim corporalia hic cõmemo-
rata ſunt opera dei, habent proculdubio nonnullam ſi-
militudinem ſpiritalium, ſecundũ quam dicit Apoſto-
lus: Omnes enim vos filij lucis eſtis & filij diei, nõ ſum[a] 1.Theſſ.5.
noctis neq; tenebrarũ. Si autem hoc ſenſit etiã ille qui
ſcripſit, ad perfectiorẽ diſputationis finẽ noſtra perue-
nit intentio, vt homo dei tam eximiæ diuinæq; ſapien-
tiæ: imò per eum ſpiritus dei in cõmemorandis operi-
bus dei, quæ omnia ſexto die dicit eſſe perfecta, nullo
modo angelos prętermiſiſſe credatur, ſiue in principio, L
quia primo fecit: ſiue quod conuenientius intelligitur in
principio, quia in verbo vnigenito fecit, ſcriptum ſit, In Gene.1.
principio fecit deus cœlum & terram: quibus nomini-
bus vniuerſalis eſt ſignificata creatura vel ſpiritalis &
corporalis, quod eſt credibilius vel magnę duæ mundi
partes, quibus omnia quæ creata ſunt cõtinentur, vt pri
mitus eam totam proponeret, ac deinde partes eius, ſe-
cundum myſticum dierum numerum exequeretur.

SEd carceribus caliginis inf.) Græce ſic eſt epiſtola Petri ſecundo, a
εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς
ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους. Si enim deus
angelis, qui peccarunt, culpam non remiſit, ſed vinculis caliginis in
tartaro coërcitos dedit in iudiciũ aſſeruatos: vel vt alij legunt aſſeruandos
τηρουμένους. Simile eſt, quod Iudas ait in epiſtola ſua, angelos vero qui nõ
ſeruauerunt primigeniã ſuam naturã, ſed dereliquerunt ſuum domiciliũ,
in iudicium magni diei vinculis æternis ſub caligine reſeruauit. Aug. hic
carceres pro clauſtris poſuit, quibus exire prohibentur, quales erant illi in
circo, quibus equi antequã currerent, coërcebantur. b Alteram tumen-
tem typho.) τῦφος ſuperbia eſt. & Typhonem pro dæmone ignito vſur
pant Græci à τυφόομαι ſuperbio, & τύφομαι comburo, fumo. qualem
fuiſſe Typhonem illũ Oſiridis fratrẽ ſcribit Plutarchus, dæmonem, qui
actus inuidentia terras ac maria turbarit, graueſque luerit pœnas, maluit
Græco verbo Auguſtinus vti, quàm Latino ſuperbiæ & arrogãtiæ & ia-
ctantiæ. ſed generalius eſt Græcũ illud & multum habet virium. erat etiã
vocabulum illius ſeculi, quo vtitur Philippus presbyter in commentariis
lib. Iob. c Iuſte vlciſcentẽ.) Per angelos enim bonos velut miniſtros M
exequitur deus iuſta vindictas, cui in Pſalmo ciij. dicitur: qui facis ange-
los tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem vrentem. d Iſtam ne quãtum
vult, noceat.) Non eſt poteſtas quæ cõparetur diabolicæ ſuper terrã, te-
ſtatur Iob. quod ſi quantum oderunt, quantumq; poſſunt nocere, ſinerentur,
incenderẽt vrbes, vaſtarent agros, flumina & maria in regiones immitterent,
venena cibis poculiſq; diffunderẽt, homines & beſtias torquerẽt,
ac interimerent, & tametſi homini cognitu difficile eſt, quantum poſſunt
natura ſua dæmones liberi ac ſoluti, quantum nõ poſſunt: magnas tamen
inferre humano generi clades poſſe irreparabilia noſtris viribus damna
certum eſt. De potentia angelorum diſputat Auguſt. lib. de Tri. iij.

De eo quod quidã putant in conditione firmamenti aquarum diſcretarum nomine angelos ſignificatos, & quod quidã aquas exiſtimant nõ creatas. Cap. XXXIIII.

QVanquàm nonnulli putauerint aquarum no-
mine [a] ſignificatos quodã modo populos an-
gelorũ, [b] & hoc eſſe quod dictum eſt: Fiat fir- Ibidem.
mamentum inter aquã & aquam, vt ſupra fir-
mamentũ angeli intelligantur, infra vero vel aquæ iſtæ
viſibiles, vel malorũ angelorum multitudo, vel omniũ
hominum gentes. Quod ſi ita eſt, non illic apparet vbi
facti ſunt angeli, ſed vbi diſcreti. Quãuis & aquas, quod
peruerſiſsimæ atq; impiæ vanitatis eſt, negent quidam
factas à deo, [c] quoniam nuſquã ſcriptum eſt, dixit deus,
fiant aquæ. Quod poſſunt ſimili vanitate etiam de ter-
ra dicere,

A ra dicere. nuſquã enim legitur: Dixit de[a], fiat terra. Sed inquiunt ſcriptum eſt: In principio fecit deus cœlũ & terrã. Illic ergo & aqua intelligenda eſt, vno enim nomine vtrũq; comprehenſum eſt. Nam ipſius eſt mare, ſicut in Pſalmo legitur, & ipſe fecit illud, & aridã, id eſt, terram manus eius finxerunt. Sed hi qui in nomine aquarum quę ſuper cœlos ſunt angelos intelligi volunt, ponderibus elementorũ mouentur[d], & ideo non putãt aquarum fluidam grauemq; naturam in ſuperioribus mundi locis potuiſſe cõſtitui, qui ſecundum rationes ſuas ſi ipſi hominem facere poſſent, nõ ei pituitã quod Græce φλέγμα dicitur, & tanquam in elementis corporis[e] noſtri aquarũ vicem obtinet, in capite ponerent. Ibi enim ſedes eſt phlegmatis[f] ſecundũ dei opus vtiq; aptiſſime ſecundum iſtorũ autem conieсturam tam abſurde, vt ſi hoc neſciremus, & in hoc libro ſimiliter ſcriptum eſſet, quod deus humorem fluidum & frigidum, ac per hoc grauem in ſuperiore omnibus cæteris humani corporis parte poſuerit, iſti trutinatores elementorum nequaquam crederent. Et ſi authoritati eiuſdẽ ſcripturæ ſubditi eſſent, aliquid aliud ex hoc intelligẽdũ eſſe cenſerent. Sed, quoniã ſi diligẽter ſingula ſcrutemur, atq; tractemus, quæ in illo diuino libro de conB ſtitutiõe mũdi ſcripta ſunt, & multa dicenda, & à propoſito inſtituti operis, longe digrediendũ eſſet. Iamq; de duabus iſtis diuerſis inter ſe atq; contrariis ſocietatibus angelorum, in quib[us] ſunt quædã exordia duarũ etiam in rebus humanis ciuitatum, de quibus deinceps dicere inſtitui, quantum ſatis eſſe viſum eſt, diſputauimus, hunc quoq; librum aliquando claudamus.

Gene. 1. *Pſal. 94.*

a Qvanquam nõnulli putauerint aquarum nomine.) hoc putauit Origenes. Epiphanius ad Io. Hieroſolymitanũ Epiſcopũ, dicente Origene, de aquis, quæ ſuper firmamentũ ſunt, nõ eſſe aquas, ſed fortitudines quaſdã angelicæ poteſtatis. & rurſum aquas quæ ſuper terram ſunt, hoc eſt, firmamẽto eſſe virtutes contrarias, id eſt, dęmones. b Significatos quodam modo populos angelorũ.) Iuxta illud Apoca. Populi ſicut aquæ multæ. Et de his aquis exiſtimabãt illud eſſe dictũ: Et aquæ quæ ſuper cœlos ſunt laudent nomẽ domini. nã hoc ad creaturas rationales pertinet. c Quãuis & aquas q. per. a. m. v. c. negent quidam factas à deo.) Inter hæreſes numerat Augu. & hanc dicentium, aquas eſſe deo coæternas, ſed authores nõ nominat. Credo ex illo chao Heſiodico, & ex Homeri de aquis omniũ rerum parẽtibus natã. d Ponderib[us] elementorũ mouẽtur.) Omnia hæc video in cõtrouerſiã trahi, ſintne aquæ ſuper cœlos, ſintne elemẽtares, ſint eadẽ, qua inter nos ratiõe. De primo minus dubitatur. nã & ſi per firmamentũ aërem poſſe intelligi credãt nõnulli, ita vt cũ dicitur: ſeparauit aquas, quæ ſunt ſub firmamẽto, ab iis quæ ſuper firmamentũ ſunt: ſeparaC tum putent, à nubibus mare. Sanctorũ tamẽ hominũ opinio obtinuit, cõformius dictis ſacrarũ literarũ, ſuper firmamẽtũ, in quo ſũt ſydera, aquas eſſe ſublatas. Equidẽ coniectura in re tanta ducor, craſſiorem nebulã inter cœlũ & terrã circũfuſam fuiſſe, aëri cõmiſtam, atq; complexã, quæ obſcurius redderet mediũ illud ſpaciũ inter ſuperos & nos, partẽq; eius quãdam denſatam ad id marinæ molis, quod nunc cernimus, ſeiunctam ab ea parte terræ, quam terreſtribus animãtib[us] patẽs vniuerſitatis relinquebat, cæterã partẽ ſublatã, incognita nobis mẽte ad extima mundi. Hinc factũ, vt cũ ſuperius elementũ vndiq; inferi[us] ambiat, & cõplectatur, cœlũ ignẽ, ignis aërem, hic aquã, hæc nõ totã capiat terrã, & obruat, quoniã nõ tota eſt in ſublunari mũdo aqua, vt totus aër, totus ignis. Iam cuius ſint naturæ Origenes, vt ab antiquiſſimis incipiam, reſolutas cenſet in tenuiſſimas auras: quod D. Thomæ parũ probatur: nã corpora tam tenuia, nec ignis ſphærã, nec cœleſtẽ potuiſſent penetrare. Nimis eſt Ariſtotelicus, & res omnẽ naturæ vim captũq; excedẽtes cogit naturalibus parẽre legibus. Ceu vero ſi puri id fuerit huius naturæ certis limitibus arctæ & cõſtitutæ, & nõ potius illius omnipotẽtiæ dei, nullis terminis, finibusq; cõcluſæ: ceu vero quãlibet denſæ ſua vi & natura, ignẽ euaſiſſent, cœlos perrupiſſent. Aliis elementũ eſſe ſupra cœlos, abſurdũ videtur, ideo cryſtallinũ cœlũ ponunt, quod ſit equarũ, ſed diuerſæ quàm elementũ naturæ alteri[us] ingenij, & ſi nõnulla ſimilitudine teneãtur. perſpicuæ ſunt aquæ iſtæ noſtræ, & illæ cœleſtes: frigidæ vtræq;: at graues hæ, nõ illę. Baſilius feruorẽ cœli frigiditate harũ aquarũ tẽperari putat. Ex noſtris, qui deditiores fuẽt noſcendis aſtris, Saturni ſydus frigeſieri arbitrantur equis ſuperioribus. ridiculum, tanquã non magis aſtra omnia quæ ſunt in octaua ſphæra frigeſierent, & gelidioris eſſent, quàm Saturnus naturæ. Beda in libro de natura rerũ. Aquas ſuper firmamentũ poſitas cœlis quidẽ ſpiritalibus humiliores, ſed tamen omni creatura corporali ſuperiores quidam ad inundationẽ diluuij ſeruantes: alij vero rectius ad ignẽ ſyderum temperandum ſuſpenſas affirmant. hæc ille. Sed nec eſt admodũ firma coniectura hæc. Verum ſententia Auguſti. ſuper Geñ. pro clauſula addatur, quo modo & D quales ibi aquæ ſint, incertum, eſſe tamen non dubitamus, quia maior eſt huius ſcripturę authoritas, quàm omnis ingenij humani capacitas. e Et tanquã in elemẽtis cor.) Altera quæſtio, nõ min[us] priore ambigua, & varie tracta, quemadmodum corpora noſtra elementis cõſtentur, & cõponantur. Nã alij tenuiſſimas vniuſcuiuſq; elemẽti particulas, & velut ramenta cõpingunt, dum corpus cõſtituunt. Qui opinionẽ ſecuti ſunt veteres, Anaxagoras, Democritus, Empedocles, Plato, Cicero: & ex recentioribus Peripatetici complures, Arabibus, Auerroi, & Auicennæ aſſenſi. alij non venire particulas cenſent in corpus, ſed naturas tantum, quod nunc vulgo ſchola cum principibus ſuis Ioanne Scoto, & Gulielmo Occamo ſentit. Nam Ariſtotelis opinio incerta, vt ſerè eſt, quãuis eſſe in miſtis elementa dicat. & ex iis, qui crebrius illos velut cuneolos infarciunt, ſunt qui confundi omnia, & vnum ex illis corpus conſurgere dicant, ſolis reſiduis inhærentibus. alij manere ſubſtantias vniuſcuiuſque volunt: vtcunque ſit, in corpore humano vires elementorum ſentimus, calorem ſicco miſtum in flaua bili, quod eſt ex igne: humido in ſanguine, quod eſt ex aere: frigus humido adiunctum, aquæ vis in pituita. ſicco terrenæ in atra bili, & partes ipſæ in corpore oſſium, & neruorum ſoliditas terrea eſt: cerebrum & medullæ aqueæ: ſanguis aëreus: tenuiſſimi ſpiritus, præcipue illi circa cor ignei: tametſi hæc quoque, licet ex vno aliquo plus quàm ex aliis, ex omnibus tamen elemẽtis aliquid habent. f Ibi enim ſedes eſt phlegmatis.) Atque hinc omnis per reliquum corpus defluit pituita, qua vexamur, artificioſe, vt reliqua, ſitũ eſt ibi cerebrũ, quo calor ſemper aſpirat. Nam ſi in imis eſſet locatum partibus, quò non peruadit tantus calor, torperet breui, atque concreſceret: nunc vero agitatur ſemper vi teporis, vegetatúrque, & ſic viuit.

Aqua ſuper cœlos.

Elementa quo modo componunt miſtum.

FINIS.

ELENCHVS E

CAPITVM IN LIB. XII. D. AVrelij Auguſtini de Ciuitate dei.

1 De vna bonorum malorumq; angelorum natura.
2 Nullam eſſentiam deo eſſe contrariam, quia ab eo qui ſumme eſt, & ſemper eſt, hoc totum videtur diuerſum eſſe quod non eſt.
3 De inimicis dei, nõ per naturam ſed per contrariã voluntatem, quæ cum ipſis nocet, bonæ vtiq; naturæ nocet, quia vicium ſi non nocet non eſt.
4 De natura irrationalium aut vita carẽtium quæ in ſuo genere atque ordine ab vniuerſitatis decore non diſcrepat.
5 Quod in omni natura, ſpecie ac modo laudabilis ſit creator.
6 Quæ cauſa ſit beatitudinis angelorum bonorũ, & quæ cauſa ſit miſeriæ angelorum malorum.
7 Cauſam efficientẽ malæ voluntatis non eſſe quærendam.
8 De amore peruerſo quo voluntas ab incõmutabili bono ad bonum mutabile deficit. F
9 An ſancti angeli quem habent creatorem naturæ, eundem habeant bonæ voluntatis authorem per ſpiritum ſanctũ in eis charitate diffuſa ſemper fuiſſe exiſtimant.
10 De falſitate eius hiſtoriæ quæ multa milia annorũ præteritis temporibus adſcribit.
11 De his qui hunc quidem mundum non ſempiternum putant, ſed aut innumerabiles aut eundem vnum certa concluſione ſeculorũ ſemper naſci & reſolui opinantur.
12 Quid reſpondendum ſit his qui primam conditionem hominis tardam eſſe cauſantur.
13 De reuolutione ſeculorum, quibus certo fine concluſis, vniuerſa ſemper in eundem ordinem eandemq; ſpeciem reditura quidam philoſophi crediderunt.
14 De temporali conditione generis humani, quam deus nec nouo conſilio conſtituerit, nec mutabili voluntate.
15 An vt deus ſemper etiam dominus fuiſſe ſemper intelli-

G intelligatur credendum ſit creaturam quoq; nunquã defuiſſe cui dominaretur: & quo modo dicatur ſemper creatũ quod dici non poteſt coæternũ.
16 Quo modo intelligendum ſit, promiſſa homini à deo vita æterna ante tempora æterna.
17 Quid de incõmutabili conſilio aut voluntate dei fides ſana defendat cõtra ratiocinationes eorum, qui opera dei ex æternitate repetita per eoſdẽ ſemper volunt ſeculorum redire circumitus.
18 Contra eos qui dicunt ea quæ infinita ſunt nec dei poſſe ſcientia comprehendi.
19 De ſeculis ſeculorum.
20 De impietate eorum qui aſſerunt animas ſummæ veræq; beatitudinis participes, iterum atq; iterum per circumitus temporum ad eaſdẽ miſerias laboréſque redituras.
21 De conditione vnius primi hominis atque in eo generis humani.
22 Quod præſcierit deus hominẽ quem primum cõdidit peccaturum, ſimúlque præuiderit quantum piorum populum ex eius genere in angelicum cõſortium ſua eſſet gratia tranſlaturus. H
23 De natura humanæ animę creatę ad imaginẽ dei.
24 An vllius vel minimæ creaturæ poſsint dici angeli creatores.
25 Omnium naturam & omnium ſpeciem vniuerſæ creaturæ non niſi opere dei formari.
26 De Platonicorum opinione, qua putauerunt angelos quidem à deo cõditos, ſed ipſos eſſe humanorum corporum conditores.
27 In primo homine exortam fuiſſe omnem plenitudinem generis humani, in qua præuidit deus quæ pars honoranda eſſet præmio, quæ damnanda ſupplicio.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber duodecimus.

De vna bonorum malorúmque angelorum natura.
Caput I.

I ANtequàm de inſtitutione hominis dicam, vbi duarum ciuitatũ, quantum ad rationalium mortaliúmque genus attinet, apparebit exortus: ſicut ſuperiore libro aperuiſſe in angelis iam videtur, prius mihi quædam de ipſis angelis video eſſe dicenda: quibus demonſtretur quantũ à nobis poteſt, quàm non inconueniens neque incongrua dicatur eſſe hominibus angelíſque ſocietas: vt nõ quatuor, duæ ſcilicet angelorum totidemq; hominum, ſed duę potius ciuitates, hoc eſt, ſocietates merito eſſe dicãtur, vna in bonis, altera in malis, non ſolum angelis, verum etiam hominibus conſtitutæ. Angelorum bonorũ & malorum inter ſe contrarios appetitus non naturis principiíſque diuerſis, cum deus omnium ſubſtãtiarum bonus author & conditor vtroſque creauerit: ſed voluntatibus & cupiditatibus extitiſſe, dubitare fas nõ eſt: dum alij conſiſtentes in cõmuni omnibus bono, quod ipſe illis deus eſt, atque in eius æternitate, veritate, charitate perſiſtunt. Alij ſua poteſtate potius delectati, velut bonum ſuum ſibiipſi eſſent, à ſuperiore communi omnium beatifico bono ad propria defluxerunt: & habentes elationis faſtum, pro excellentiſsima æternitate vanitatis aſtum, pro certiſsima veritate ſtudia partiũ, pro indiuidua charitate ſuperbi, fallaces, inuidi effecti ſunt. K Beatitudinis igitur illorũ cauſa eſt, adhærere deo. Quocirca iſtorum miſeriæ cauſa ex contrario eſt intelligenda, quod eſt non adhærere deo. Quamobrem ſi cum quæritur, quare illi beati ſint: recte reſpõdetur, quia adhærẽt deo. Et cum quæritur, cur iſti ſint miſeri: recte reſpondetur, quia non adhærent deo. Non eſt creaturæ rationalis vel intellectualis bonũ, quo beata ſit, niſi deus. Itaque quãuis non omnis beata poſsit eſſe creatura, neque enim hoc munus adipiſcuntur, aut cupiunt *† feræ, ligna, ſaxa, & ſi quid eiuſmodi eſt: ea tamen quæ poteſt, non ex ſeipſa poteſt, quia ex nihilo creata eſt, ſed ex illo, à quo creata eſt. Hoc enim adepto beata eſt, quo amiſſo miſera eſt. Ille vero qui non alio, ſed ſeipſo bono beatus eſt, ideo miſer non poteſt eſſe, quia non ſe poteſt amittere. Dicimus itaque immutabile bonum non eſſe, niſi vnum verum deum beatum: ea vero quæ fecit bona quidem eſſe quòd ab illo: veruntamen mutabilia, quòd non de illo, ſed de nihilo facta ſunt. Quanquam ergo L ſumma non ſint, quibus eſt deus maius bonum: magna ſunt tamen ea mutabilia bona, quæ adhærere poſſunt, vt beata ſint, immutabili bono: quod vſqueadeo bonũ eſt eorum, vt ſine illo miſera eſſe neceſſe ſit. Nec ideo cætera in hac creaturæ vniuerſitate meliora ſunt: quia miſera eſſe non poſſunt: neq; enim cętera membra corporis noſtri, ideo dicẽdum eſt oculis eſſe meliora, quia cæca eſſe non poſſunt. Sicut autem melior eſt natura ſentiens, & cum dolet, quàm lapis, qui dolere nullo modo poteſt: ita rationalis natura præſtantior eſt etiam miſera, quàm illa quæ rationis vel ſenſus eſt expers: & ideo in eam non cadit miſeria. Quod cum ita ſit, huic naturæ quæ in tanta excellentia creata eſt, vt licet ipſa ſit mutabilis, inhærendo tamen incommutabili bono, id eſt, ſummo deo, beatitudinem conſequatur: nec expleat indigentiam ſuam, niſi vtique beata ſit: éique explendæ non ſufficiat, niſi deus: profecto non illi adhærere, vicium eſt. Omne autem vicium naturæ nocet, ac per hoc contra naturam eſt. Ab illa igitur M quæ adhæret deo, non natura differt iſta, ſed vicio, quo tamen vicio etiam valde magna multúmque laudabilis oſtenditur ipſa natura. Cuius enim recte vituperatur vicium, proculdubio natura laudatur. Nam recta vicij vituperatio eſt, ꝙ illo dehoneſtatur natura laudabilis. Sicut ergo cum vicium oculorum dicitur cæcitas, id oſtenditur quod ad naturam oculorum pertinet viſus: & cum vicium aurium dicitur ſurditas, ad eam naturam pertinere demonſtratur auditus. Ita cum vicium creaturæ angelicæ dicitur, quod nõ adhæret deo: hinc apertiſsime declaratur, eius naturæ vt deo adhęreat, cõuenire. Quàm porrò magna ſit laus adhærere deo, ve ei viuat, inde ſapiat, illo gaudeat, tantoque bono ſine morte, ſine errore, ſine moleſtia perfruatur, quis cogitare digne poſsit aut eloqui? Quapropter etiam vicio malorum angelorum, quo non adhærent deo: quoniam omne vicium naturæ nocet: ſatis manifeſtatur deum tam bonam eorum creaſſe naturam, cui noxium ſit, non eſſe cum deo.

*† alias, capiunt.

Nullam eſſentiam deo eſſe contrariam, quia ab eo qui ſumme eſt, & ſemper eſt, hoc totum videtur diuerſum eſſe, quod non eſt.
Caput II.

Hæc di-

A HAec dicta ſint, ne quiſquam quum de angelis apoſtatis [a] loqoimur', exiſtimet eos aliam velut ex alio principio habere potuiſſe naturá, nec eorum naturæ [b] authorem deum. Cuius erroris impietate tanto quiſque carebit expeditius & facilius, quanto perſpicacius intelligere potuerit, quod per angelum dixit deus, quãdo Moyſem mittebat ad filios Iſraël: Ego ſum qui ſum. [c] Cùm eoim deus ſumma eſſentia ſit, hoc eſt, ſumme ſit, & ideo immutabilis ſit, rebus quas ex nihilo creauit, eſſe dedit, ſed non ſumme eſſe ſicut ipſe eſt: & aliis dedit eſſe amplius, aliis minus: [d] atq; ita naturas eſſentiarum gradibus ordinauit. Sicut enim ab eo quod eſt ſapere, vocatur ſapientia, ſic ab eo quod eſt eſſe vocatur eſſentia: nouo quidẽ nomine, [e] quo vſi veteres non ſunt Latioi ſermonis authores: ſed iam noſtris temporibus vſitato, ne deeſſet etiã liogua noſtræ, quod Græci appellant οὐσίαν. hoc enim verbum è verbo expreſſum eſt, vt diceretur eſſentia. Ac per hoc ei naturæ, quæ ſumme eſt, qua faciente ſunt quęcunque ſunt, contraria natura nõ eſt, niſi quæ nõ eſt. Ei quippe quod eſt, non eſſe [f] contrarium eſt. Et propterea deo, id eſt,
B ſummę eſſentiæ, & authori omnium qualiumcuoqoe eſſentiarum eſſentia nulla contraria eſt.

Exod. 3.

IOANNIS LODOVICI VIVIS
Valentini commentarij in xij. Librum de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini.

a QVum de angelis apoſtatis.) ἀποστάτης, defector, ab ἀφίσταμαι. Dæmones tales ſunt, qui à deo defecerunt. Theodoritus de dijs & angelis, Satan Hebraicè, ἀποστάτην Græcè dici tradit. Hieronymus aduerſarium ſiue tranſgreſſorem vertit. b Nec eorum naturæ.) Nec exiſtimet quis eorum naturæ eſſe authorẽ deum. c Ego ſum qui ſum.) De hoc lib. viij. d Et aliis dedit eſſe amplius, aliis minus.) Sic veteres. Ariſto. lib. de mũdo, dicam verbis Apuleij. Denique propiores quoſque de poteſtate eius amplius trahere corpora cœleſtia. illa quanto finitima ſunt ei, tanto amplius de deo capere, multóque minus, quæ ab illis ſunt ſecunda. Et ad hæc vſque terrena pro ioteruallorum modo indulgẽtiam dei ad nos vſque beneficiaq; peruenire. Sed cum credamus deum per omnia permeare, & ad nos & vltra poteſtatem ſui nominis tendere, quantum abeſt, vel imminet, tantum exiſtimandum eſt eum amplius minuſve rebus vtilitatis dare. quibus verbis oſtendit philoſophus, quid intelligatur, quũ dicimus, varie rebus gradatimq; communicatam eſſentiam dei. Nam in libris Categoriarum docet, in eſſentiis non eſſe magis aut minus. Nec minus dicitur eſſe lapis, quã angelus. Itaq; hoc ad præſtantiam eſſentiæ muneráque illi addita referendum eſt, ſecundũ quæ aliud alio magis eſſe videatur, aut minus. e Nouo quidem nomine.) Non ita nouo, quin ante Quintilianum Flauius
C Sergius dixerit: ſed receptum non eſt vſque ad poſteros, quum Latinis literis plura ſunt de philoſophia ſcribi cœpta. f Ei quippe quod non eſt eſſe.) Subſtantiæ, inquit Ariſtoteles, nihil eſt contrariũ: ſed contraria putat, quæ ſub eodem genere maxime diſtãt, velut album & nigrum ſub colore. nam priuantia vel contradicentia inter contraria non numerat, vt liquet ex diuiſione oppoſitorum in quatuor formas.

De inimicis dei, non per naturam, ſed per contrariã voluntatem: quæ cum ipſis nocet, bonæ vtique naturæ nocet: quia vicium ſi non nocet, non eſt. Caput III.

DIcuntur autẽ in ſcripturis inimici dei, qui non natura, ſed viciis aduerſantur eius imperio nihil ei valentes nocere, ſed ſibi. Inimici enim ſunt reſiſtendi voluntate, non poteſtate lædẽdi. Deus naoque immutabilis eſt, & omni modo incorruptibilis. Idcirco vicium quo reſiſtunt deo, qui eius appellãtur inimici, nõ eſt deo, ſed ipſis malum. neque hoc ob aliud oiſi quia corrumpit in eis naturæ bonum. Natura igitur non eſt contraria deo, ſed vicium: quia quod malum eſt, contrarium eſt bono. Quis autẽ neget deum ſumme bonum? Vicium ergo contrarium eſt deo, taoquam malum booo. Porrò autem booum eſt, & natura quam viciat: vnde & huic bono vtique contrarium eſt: ſed deo taotummodo tanquam bono malum, naturæ vero quam viciat, non tantum malum, ſed etiam noxium. D
Nulla quippe mala deo noxia, ſed mutabilibus corruptibilibúſque naturis, bonis tamen ipſorum quoque teſtimonio viciorum. Si enim bonæ non eſſent, eis vicia nocere non poſſent. Nam quid eis nocendo faciunt, niſi adimunt integritatem, pulchritudinem, ſalutem, virtutem, & quicquid boni naturæ per vicium detrahi ſiue minui conſueuit? Quod ſi omnino deſit nihil boni adimendo non nocet, ac per hoc nec viciũ eſt. Nam eſſe vicium, & non nocere non poteſt. vnde colligitur quaouis non poſsit vicium nocere incommutabili bono, non tamen poſſe nocere niſi bono: quia non ineſt, niſi vbi nocet. Hoc etiam iſto modo dici poteſt, vicium eſſe, nec in ſummo poſſe bono, nec niſi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi eſſe poſſunt, ſola mala nuſquam: quoniam naturæ etiam illæ quæ ex malæ voluotatis vicio viciatæ ſuot, inquantum viciatæ ſunt, malæ ſuot: inquantum autem naturæ ſunt, bonæ ſunt. Et cum in pœnis eſt natura vicioſa, excepto eo quod natura eſt, etiam hoc ibi bonum eſt, quod impunita non eſt. Hoc enim eſt iuſtum, & omne iuſtum E
proculdubio bonum. Non enim quiſquam de viciis naturalibus, [a] ſed de voluntariis pœnas luit. Nam etiam quod vicium conſuetudine nimióve progreſſu roboratum, velut naturaliter iooleuit: [b] à voluntate ſumpſit exordium. De viciis quippe nunc loquimur eius naturæ, cui mens ineſt capax intelligibilis lucis, qua diſcernitur iuſtum ab iniuſto.

a NOn enim quiſquam de viciis naturalibus.) Vicium eſt in vniuerſum omnis aberratio à rectitudine. Vnde ſunt vicia naturæ, quum ab illa recta ſui generis ſpecieique ratione & oatura aliquid diuerſum naſcentes trahimus, vt plura vel pauciora habere membra, quàm eſt opus. Tarditatem linguæ, cæcitatem, ſurditatẽ, aliquid abſurdum & à perfectis diſcrepans: quod nõ modo in hominibus contingit, ſed in cæteris quoque animantibus, ſtirpibus, lapidibus, & quicquid in mundum natura producit. Eſt vicium morum, eſt & vicium artis, quum ab artis præceptis regulíſque deflectimus. b Velut naturaliter inoleuit.) Adoleuit & confirmatum eſt: vnde iam propemodum in naturam verſum violentam poſsidet in homine tyrannidem, ac cogere quadamtenus videtur. Vnde multi non poſſe ſe illi obsiſti queruntur, ceu excuſationem vicio prætendentes, quum tamen & arbitrio ſumptum & fotum ibi ſit: & poni poſsit, ſi annitaris. Et quanquam non adeo facile, vt quum admittebas, ita eiicias: pelli tamen impoſsibile non eſt, ac niſi pellis quoniam potes, culpa oon vacabis.

Vicium.

De natura irrationalium, aut vita carentium, quæ in ſuo genere atque ordine ab vniuerſitatis decore non diſcrepat. Caput IIII. F

CAeterum vicia pecorum & arborum, aliarúmque rerum mutabilium atque mortaliũ, vel intellectu, vel ſenſu, vel vita omnino carentium, quibus eorum diſſolubilis oatura corrũpitur, damnabilia putare ridiculũ eſt, cum iſtæ creaturæ eum modum nutu creatoris acceperint: vt cedendo [a] ac ſuccedendo peragant infimam pulchritudinem temporũ in genere ſuo iſtius mundi partibus congruẽtem. Neq; enim cœleſtibus fuerant terrena coæquanda: aut ideo voiuerſitati deeſſe iſta debuerunt, quoniam ſuot illa meliora. Cum ergo in his locis vbi talia eſſe competebat, aliis alia deficientibus oriuntur, & ſuccumbuot minora maioribus: atq; in qualitates ſuperantium [b] ſuperata vertuntur, rerum eſt ordo tranſeuntium. Cuius ordinis decus propterea nos noo delectat: quoniam parti eius pro conditione ooſtræ mortalitatis intexti: voiuerſum, cui particulæ quæ nos offendont, ſatis apte decentérque conueniunt, ſentire oon poſſumus. Vnde nobis in quibus eam cõtemplari mious idooei ſumus, rectiſsime credenda præcipitur prouidentia conditoris, ne tanti artificis opus in aliquo reprehendere vanitate hu-

A ſto,& æqualis ſi fuerit,dici poteſt.Duo quippe quandiu
ſunt pariter voluntatis bonæ, non facit alter in altero
voluntatem malam.Relinquitur vt inferior res,cui nul
la voluntas eſt,fecerit angelicæ naturæ, quæ prima pec-
cauit, voluntatem malam. Sed etiam res ipſa quæcun-
que eſt inferior vſque ad infimam terram: quoniam na
tura & eſſentia eſt: proculdubio bona eſt, habens mo-
dum & ſpeciem ſuam in genere atque ordine ſoo.Quo
modo ergo res bona efficiēs eſt voluntatis malæ? Quo
modo inquam bonum eſt cauſa mali? Cùm enim ſe vo
luntas relicto ſuperiore ad inferiora conuertit, efficitur
mala:non quia malū eſt,quò ſe conuertit, ſed quia per-
uerſa eſt ipſa conuerſio. Idcirco non res inferior volū-
tatem malam fecit, ſed rem inferiorem praue, atque
inordinatè ipſa quæ facta eſt appetiuit. Si enim aliqui
duo æqualiter affecti animo & corpore, videant vnius
corporis pulchritudinem, qua viſa vnius eorum ad il-
licite fruendum moueatur, alter in voluntate pudica
ſtabilis perſeueret, quid putamus eſſe cauſæ, vt in illo
fiat, in illo non fiat voluntas mala, quam illa res fecit,
in qua † facta eſt? Neque enim pulchritudo illa corpo- *† alias, in qua.*
ris,nam eam non fecit in ambobus:quādoquidem am-
B borum non diſpariliter occurrit aſpectibus. An caro
intuentis in cauſa eſt? Cur non & illius? An verò ani-
mus?Cur non vtriuſque?Ambos enim & animo & cor-
pore æqualiter affectos fuiſſe prædiximus.An dicēdum
eſt, alterum eorum occulta maligni ſpiritus ſuggeſtio-
ne tentatum,quaſi non eidem ſuggeſtioni,& qualicun-
que ſuaſioni propria voluntate conſenſerit? Hanc igi-
tur conſenſionem, hanc malam quam male ſuadenti
adhibuit voluntatem, quæ in eo res fecerit, quærimus.
Nam vt hoc quoque impedimentum ab iſta quæſtio-
ne tollatur,ſi eadem tentatione ambo tentētur,& vnus
ei cedat, atqoe conſentiat: alter idem qui fuerat, perſe-
ueret: quid aliud apparet, niſi vnum voluiſſe, alterum
noluiſſe à caſtitate deficere? Vnde niſi propria volunta
te,vbi eadem fuerat in vtroque corporis & animæ affe-
ctio,amborum oculis pariter viſa eſt eadem pulchritu-
do:ambobus pariter inſtitit occulta tētatio? Propriam
igitur in vno eorum voluntatem malam, quæ res fece-
rit ſcire volentibus,ſi bene intueantur,nihil occurrit.Si
enim dixerimus quod ipſe eam fecerit, quid erat ipſe
C ante voluntatem malam niſi natura bona:cuius author
deus,qui eſt incommutabile bonum? Qui ergo dicit eū
qui conſenſit tentanti atque ſuadenti:cui nō conſenſit
alius,ad illicite vtendum pulchro corpore,quod vidē-
dum ambobus pariter affuit, cum ante illam viſionem
ac tentationē ſimiles ambo animo & corpore fuerint:
ipſum ſibi feciſſe voluntatem malam,qui vtique bonus
ante voluntatem malam fuerit:quærat cur eam fecerit,
vtrum quia natura eſt, an quia ex nihilo facta eſt: & in-
ueniet voluntatem malam non ex eo eſſe incipere,quia
natura eſt, ſed ex eo, quod de nihilo natura facta eſt.
Nam ſi natura cauſa eſt voluntatis malæ, quid aliud co
guntur dicere,niſi à bono fieri malum,& bonū eſſe cau
ſam mali: ſi quidem à natura bona ſit voluntas mala?
Quod vnde fieri poteſt, vt natura bona, quanuis muta-
bilis,ante quàm habeat voluntatē malam faciat aliquid
mali,hoc eſt,ipſam voluntatem malam?

a QVid aliud quàm ſuperbia.) Scoto non placet peccatum ange-
lorum fuiſſe ſuperbiam: credo ob id ſolum quod D. Thomæ
placuerat, ſequenti veterum ſcriptorum ſententiam. b Et qui
magis eſſent.) Præſtantiores & perfectiores eſſent.

Cauſam efficientem malæ voluntatis non eſſe quærendam.
Caput VII.

NEmo ergo quærat efficientem cauſam malæ D
voluntatis.Non enim eſt efficiēs,ſed deficiēs:
quia nec illa effectio eſt,ſed defectio,deficere
nanque ab eo quod ſumme eſt,ad id quod mi
nus eſt,hoc eſt,incipere habere voluntatē malam.Cau-
ſas porrò defectionum iſtarum cum efficientes nō ſint,
vt dixi,ſed deficientes velle inuenire,tale eſt, ac ſi quiſ-
quam velit videre tenebras,vel audire ſilentium, quod
tamen vtrunque nobis notum eſt, neque illud niſi per
oculos,a neque hoc niſi per aures,nō ſanè in ſpecie, ſed
in ſpeciei priuatione. Nemo ergo ex me ſcire quærat,
quod me neſcire ſcio, niſi forte vt neſcire dicat, quod
ſcire non poſſe ſciēdum eſt. Ea quippe quæ non in ſpe-
cie,ſed in eius priuatione ſciūtur, ſi dici aut intelligi po
teſt,quonam modo neſciendo ſciuntur, aut ſciēdo ne-
ſciuntur.† Cum enim acies etiam oculi corporalis cur- *† al. quodā modo ne ſciēdo ſciū-tur, vt ſciē-do neſciun-tur.*
rit per ſpecies corporales, nuſquam tenebras videt, niſi
vbi cœperit non videre.Ita etiam nō ad aliquem alium
ſenſum, ſed ad ſolas aures pertinet ſentire ſilentium,
quod tamen nullo modo niſi non audiendo ſentitur.
Sicut ſpecies intelligibiles mens quidem noſtra intelli-
gendo conſpicit,ſed vbi deficiunt,neſciendo cōdiſcit.
Delicta enim quis intelligit?Hoc ſcio,naturam dei nū- *Pſal. 18.*
quam,nuſquam nulla ex parte poſſe deficere,& ea poſſe
deficere, quæ ex nihilo facta ſunt. Quæ tamen quanto E
magis ſunt,& bona faciunt, tunc enim aliquid faciunt,
cum cauſas habent efficientes, inquantum autem defi-
ciunt,& ex hoc mala faciunt,quid enim tūc faciunt niſi
vana,cauſas habent deficientes.

NEque illud niſi per oculos.) Contrariorum idem eſt ſenſus & eadē a
diſciplina,vt eſt in philoſophorum ſcholis:neque aliter priuatio co-
gnoſcitur quàm remota ponentis cognitione.

De amore peruerſo,quo voluntas ab incommutabili bonō
ad bonum commutabile deficit. Caput VIII.

ITemq; ſcio in quo fit mala voluntas, id in eo
fieri:quod ſi nollet,non fieret: & ideo non ne-
ceſſarios,ſed voluntarios defectus iuſta pœna
conſequitur. Deficitur enim non ad mala,ſed male:a id
eſt,non ad malas naturas,ſed ideo male,quia contra or
dinem naturarum ab eo quod ſumme eſt, ad id quod
minus eſt.Neq; enim auri viciū eſt auaricia† vel cupidi-
tas,† ſed hominis peruerſe amantis aurum, iuſticia de-
relicta,quæ incōparabiliter auro debuit anteponi. Nec F
luxuria eſt vicium pulchrorum ſuauiumq; corporum,
ſed animæ peruerſe amātis corporeas voluptates:ne-
glecta temperantia, qua rebus ſpiritaliter pulchrioribus
& incorruptibiliter ſuauioribus coaptamur.Nec iactā-
tia viciū eſt laudis humanæ,ſed animæ peruerſe aman-
tis laudari ab hominibus, ſpreto teſtimonio conſcien-
tiæ. Nec ſuperbia viciū eſt dantis poteſtatem, vel ipſius
etiam poteſtatis, ſed animæ peruerſe amantis poteſtatē
ſuam,potētioris iuſticia cōtempta. Ac per hoc qui per-
uerſe amat cuiſlibet naturæ bonum, etiā ſi adipiſcatur,
ipſe fit in bono malus,& miſer meliore priuatus.

DEficitur enim non ad mala,ſed male.) Hoc eſt,quod Plato dicebat, a
in actionibus non eſſe vicium,ſed in earum ratione ac qualitate.

An ſancti angeli quem habent creatorem, naturæ
eundem habeāt bonæ voluntatis authorem per ſpiri-
tum ſanctum in eis charitate diffuſa ſemper fuiſſe
exiſtiment. Caput IX.

CVm ergo malæ voluntatis efficiens naturalis,
vel,ſi dici poteſt,eſſentialis a nulla ſit cauſa: ab
ipſa quippe incipit ſpirituum mutabilium ma
lum,quo minuitur atq; deprauatur naturæ bonum: nec
talem

G talem volũtatem facit niſi defectio, qua deſeritur deus:
cuius defectionis etiam cauſa vtiq; deficit, ſi dixerimus
nullam eſſe efficientẽ cauſam etiã voluntatis bonæ, ca-
uendum eſt ne voluntas bona bonorũ angelorum non
facta, ſed deo coæterna eſſe credatur. Cùm enim ipſi fa
cti ſint, quo modo illa nõ eſſe facta dicetur? Porrò quia
facta eſt, vtrum cum ipſis facta eſt, an ſine illa fuerunt
prius? Sed ſi cum ipſis, non dubium quod ab illo facta
ſit, à quo & ipſi: ſimulq; vt facti ſunt, ei à quo facti ſunt,
amore cum quo facti ſunt, adhæſerunt.[b] Eóque ſunt iſti
ab illorum ſocietate diſcreti, quod hi in eadem volun-
tate bona manſerunt, illi ab ea deficiendo mutati ſunt,
mala ſcilicet voluntate: hoc ipſo quod à bono defece-
runt, à quo non defeciſſent, ſi vtiq; voluiſſent. Si autẽ bo
ni angeli fuerũt prius ſine bona voluntate, eamq; in ſe-
ipſis deo non operante fecerunt: ergo meliores à ſeipſis
quàm ab illo facti ſunt? Abſit. Quid enim erant ſine bo-
na voluntate, niſi mali? Aut ſi propterea non mali, quia
nec mala voluntas eis inerat: neque enim ab ea, quam
nondum cœperãt habere, defecerant, certe nõdum ta-
les, nondum tam boni, quàm eſſe cum voluntate bona
H cœperunt. At ſi non potuerunt ſeipſos facere meliores,
quàm eos ille fecerat, quo nemo melius quicquã facit:
profecto & bonam volũtatem, qua meliores eſſent, niſi
operãte adiutorio creatoris, habere nõ poſſent. Et cum
id egit eorum voluntas bona, vt non ad ſeipſos, qui mi
nus erant, ſed ad illum qui ſumme eſt, conuerterentur,
eiq; adhęrẽtes magis eſſent, eiuſq; participatione ſapien
ter, beateq; viuerent: quid aliud oſtenditur, niſi volunta
tem quamlibet bonam inopem fuiſſe in ſolo deſyderio
remãſuram: niſi ille, qui bonam naturã ex nihilo ſui ca-
pacem fecerat, ex ſeipſo faceret implendo meliorem,[c]
prius faciẽs excitando auidiorẽ? Nam & hoc diſcutien
dum eſt, ſi boni angeli ipſi in ſe fecerunt volũtatem bo-
nam, vtrum aliqua eam, an nulla voluntate fecerunt. Si
nulla, vtique nec fecerunt. Si aliqua, vtrum mala, an bo
na. Si mala, quo modo eſſe potuit mala voluntas bonæ
voluntatis effectrix? Si bona, iam ergo habebant. Et iſtã
quis fecerat, niſi ille, qui eos cum bona voluntate, id eſt,
cum amore caſto, quo illi adhærent, creauit, ſimul in eis
& condens naturam, & largiẽs gratiam? Vnde ſine bo-
na voluntate, hoc eſt, dei amore, nunquam ſanctos an-
I gelos fuiſſe credendum eſt. Iſti autẽ qui cum boni crea-
ti eſſent, tamen mali ſunt: mala propria volũtate, quam
bona natura non fecit, niſi cum à bono ſponte defecit,
vt mali cauſa non ſit bonum, ſed defectus à bono: aut
minorẽ acceperunt amoris diuini gratiam,[d] quàm illi,
qui in eadem perſtiterunt: aut ſi vtrique boni æqualiter
creati ſunt, iſtis mala voluntate cadentibus, illi amplius
adiuti, ad eam beatitudinis plenitudinem, vnde ſe nun
quam caſuros certiſsimi fierent, peruenerunt: ſicut iam
etiam in libro, quem ſequitur iſte, tractauimus. Confi-
tendum eſt igitur cum debita laude creatoris, non ad
ſolos ſanctos homines pertinere, verumetiam de ſan-
ctis angelis poſſe dici: quod charitas dei diffuſa ſit in
Roma 5. eis per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt eis: nec tantum
hominum, ſed primitus, pręcipueq; angelorum bonum
Pſal. 72. eſſe, quod ſcriptum eſt: Mihi autem adhærere deo, bo-
num eſt. Hoc bonum, quibus commune eſt, habent &
cum illo cui adhærent, & inter ſe ſocietatem ſanctam,
& ſunt vna ciuitas dei, eadémq; viuum ſacrificiũ eius,
viuumq; templum eius. Cuius pars quæ cõiungenda im
mortalibus angelis ex mortalibus hominibus congre-
gatur, & nunc mortaliter peregrinatur in terris, vel in
eis, qui morte obierunt, ſecretis animarũ receptaculis,[e]
ſedibúſque requieſcit, eodem deo creante, quemadmo- K
dum exorta ſit, ſicut de angelis dictum eſt, iam video eſ
ſe dicendum. Ex vno quippe homine, quem primum
deus condidit, genus humanum ſumpſit exordium, ſe-
cundum ſanctæ ſcripturæ fidem, quæ mirabilẽ autho-
ritatem nõ immerito habet in orbe terrarum: atque in
omnibus gentibus, quas ſibi eſſe credituras inter cætera
quæ dixit, vera diuinitate prædixit.

VEl ſi dici poteſt eſſentialis.) Quaſi ens & eſſentiam habens. a
b Simúlque vt facti ſunt, ei à quo facti ſunt, amore cum quo
facti ſunt, adhæſerunt.) Aperte fatetur angelos omnes creatos
eſſe in gratia gratum faciẽte. quod idem ait libro de correptio-
ne & gratia. Antequam caderent, inquit, gratiam habuerunt. Conſentit &
Hieronymus ſuper Oſee, qui dæmones ſcribit in magna plenitudine ſpi-
ritus ſancti creatos eſſe. Aliter ſentire idem Auguſtinus videtur de Ge-
neſi ad literam, quum angelicam naturam primo informẽ creatam dicit.
Secuit ſe familia theologorum in duas, ceu factiones, & alij aſſenſi Petro
Lombardo diſtin. v. libri ſecundi, & Alexandro Halẽſ. & Bonauenturæ,
in gratia creatos angelos negant. D. Thomas cõtrarias partes ducit. Ego
nec inter tantos, nec de tanta re, quid pronunciem, habeo. Auguſtinus cer
te pluribus in locis, verbiſq; diſertioribus, in gratia conditos videtur af-
firmare, cui dictum illud Ezechielis creditur ſuffragari: Plenus ſapientia,
ad dæmonem loquitur, & perfectus decore in delicijs paradiſi dei fuiſti.
c Ex ſeipſo faceret implendo meliorem.) Oſtendit copioſius illis refu-
ſam gratiam, quum ſe deo pariturus profeſsi ſunt, quod non video dubi-
tari. Et fuit tanta illa gratia, vt firmos, certoſq; de tãta fœlicitate redderet.
d Aut minorem acceperũt amoris diuini gratiam.) Si data eſt gratia an-
gelis omnibus, reſpectus eſſet perſonarum, alijs maiorem, alijs dũtaxat ex L
eodem ordine minorem dare. Gradatim ergo, diſtinctéq; data eſt gratia,
non per ſingulos angelorum, ſed per ordines. Vt cum ex eodem ordine
alij præcipites abierint, ſteterint alij, nihilominus tamen parem accepe-
rint vtrique gratiam. e Secretis animarum receptaculis.) Non dubitat
de earum gloria etiam iudicium, ſed de loco gloriæ. nam vbique poſſunt
beatæ eſſe, quum vbique ſit deus, cuius fruitione fiunt beatæ.

De falſitate eius hiſtoriæ, quæ multa milia annorũ præ-
teritis temporibus adſcribit. *Caput X.*

OMittamus igitur coniecturas hominũ neſcien
tium quid loquantur de natura vel inſtitutio-
ne generis humani. Alij nanque ſicut de ipſo
mũdo crediderũt, ſemper fuiſſe homines opi-
nantur. Vnde & Apuleius, cũ hoc animantiũ genus de-
ſcriberet: Sigillatim, inquit, mortales, cuncti tamẽ vni-
uerſo genere[a] perpetui. Et cum illis dictũ fuerit, ſi ſem-
per humanum genus fuit:[b] quònam modo verum eo-
rum loquatur hiſtoria, narrans qui fuerint, quarúmque
rerum inuentores, qui primi liberalium diſciplinarum
aliarúmque artium inſtitutores, vel à quibus primum il
la vel illa regio párſque terrarũ illa atque illa inſula in-
coli cœperit. Reſpondẽt diluuiis & conflagrationibus
per certa interualla temporum, nõ quidem omnia, ſed M
plurima terrarum ita vaſtari, vt redigantur homines
ad exiguam paucitatem: ex quorum progenie rurſus
multitudo priſtina reparetur: ac ſic identidem reparari
& inſtitui, quaſi prima quum reſtituantur potius quæ
fuerant illis nimiis vaſtationibus interrupta & extin-
cta, cæterum hominem niſi ex homine exiſtere omni-
no non poſſe. Dicunt autem quod putant, non quod
ſciunt. Fallunt etiam eos quædam mendaciſsimæ lite-
ræ, quas perhibent in hiſtoria temporum multa anno-
rum milia continere. Cum ex literis ſacris ab inſtitu-
tione hominis nondum completa annorum ſex milia[c]
computemus. Vnde ne multa diſputem, quẽadmodum
illarum literarum, in quibus longe plura annorum mi-
lia referuntur, vanitas refellatur: & nulla in illis rei hu-
ius idonea reperiatur authoritas, illa epiſtola Alexan-
dri[d] Magni ad Olympiadem matrem ſuam, quam
ſcripſit, narrationem cuiuſdam Aegyptij ſacerdotis in-
ſinuans, quam protulit ex literis quæ ſacrę apud illos ha
berentur: continet etiam regna, quæ Græca quoque no-
uit hiſtoria. In quibus regnum Aſſyriorum[e] in eadem
epiſtola Alexandri quinque milia excedit annorum.
In Græ-

A In Græca verò hiſtoria, mille fermè & trecentos habet ab ipſius Beli principatu: quem regem & ille Aegyptius in eiuſdem regni ponit exordio. Perſarum autẽ & Macedonum imperium, vſque ad ipſum Alexandrum cui loquebatur, plus quàm octo milium annorum ille conſtituit, cùm apud Græcos Macedonum vſque ad mortem Alexandri quadringenti octogintaquinque reperiantur anni. Perſarum verò donec ipſius Alexandri victoria finiretur, ducenti & trigintatres cõputentur. Longè itaque hi numeri annorum illis Aegyptiis ſunt minores: nec eis etiam ſi ter tantum computarentur, æquarentur. Perhibentur enim Aegyptij quondam [f] tam breues annos habuiſſe, vt quaternis menſibus finirentur. Vnde annus plenior & verior, qualis nunc & nobis & illis eſt, tres eorum annos cõplectebatur antiquos. Sed ne ſic quidem, vt dixi, Græca Aegyptiæ numero temporum † concordat hiſtoria. Et ideo Græcæ potius fides habenda eſt: quia veritatem non excedit annorum, qui literis noſtris, quæ verè ſacræ ſunt, continentur. Porrò ſi hæc epiſtola Alexandri, quæ maximè innotuit, multum abhorret in ſpatiis temporum à probabili fide rerum: quanto minus credendum eſt illis literis, quas plenas fabuloſis velut antiquitatibus proferre voluerunt

Talias, annorum.

B contra authoritatem notiſsimorum diuinorũmque librorum, quæ totum orbẽ ſibi crediturum eſſe prædixit, & cui totus orbis, ſicut ab ea prædictũ eſt, credidit: quæ vera ſe narraſſe præterita, ex his quæ futura prænunciauit, cum tanta veritate implentur, oſtendit.

a Sigillatim, inquit, mortales, cuncti tamen vniuerſo genere.) Legendum, cunctim. Et ſic apud eum libello de Socratis deo: aduerbium eſt à cunctus, ſicut à ſinguli ſigillatim: multitudinẽ totam ſimul capit: vt in ij. florid. non ſingulatim, ac diſcretim, ſed cunctim & concertatim. b Et quum illis dictum fuerit, ſi ſemper humanũ genus fuit.) Argumẽtum hoc multis verbis perſequitur Macrobius in ſomnium Scipionis quod eo modo, quo Auguſt. recẽſet, depellere ſe putat: atqui huic reſponſioni originem dediſſe videtur Plato, qui in Timæi initio collocutionem Solonis & Aegyptij ſacerdotis referre faciens Critiam, ait, ea quæ multis annis antea fuerũt, ignorari ab hominibus, quòd in nouas regiones tranſeant, prioribus qui illas incolebant, incendiis, aut illuuionibus partim pulſis, partim abſumptis: quaſi humani generis pernicies certis euenire temporibus neceſſe eſt. Quam reſponſionẽ confutare non eſt difficile. Nam cum vniuerſalis terrarum, vel conflagratio, vel aquarum demerſio contingere nõ queat, vt Ariſtoteles in libris Meteororum docet, profectò reliquiæ nonnullæ vetuſtiſsimorum hominũ vnius generis ſaltem apud aliam ſeruatæ eſſent incolumes: atque in hũc modum ad nos perductæ, quod Ariſtoteles, vt eſt in præcipiẽdo vafer, ſemper ſui memor, ſibiq́ conſtans, libro primæ philoſophiæ duodecimo, reliquias antiquiſſimæ illius philoſophiæ manere adhuc dicit. Cur igitur nulla eſt memoria rerũ, C tribus ante memoriam tuam annorũ milibus? c Nondum completa annorum ſex milia.) Euſebius, quem in digeſtione temporũ Auguſtinus ſequitur, à condito mũdo, ad Romã à Gothis captam, quinquies mille ſexcentos vndecim annos cõputat. idq́; ea ſupputatione Septuaginta interpretum. Nam ex Hebræa Beda vſq; ad principatũ Honorij & Theodoſij iunioris, quo tempore vrbem ceperunt Gothi, quater mille trecentos ſeptuaginta ſeptem annos ponit. De hac annorum diſcrepantia loquar in ſequentibus libris. d Illa epiſtola Alexãdri magni.) Libro octauo meminimus. e In quibus regnum Aſſyriorũ.) De his regnis libro decimo octauo cõmodius. in numerandis tamẽ annis mira apud veteres libertas, & liberalitas. Plin. lib. xx. ex Eudoxo, Zoroaſtrẽ tradit ſex milibus annorum ante Platonis mortem fuiſſe. cui Ariſtoteles eſt aſſenſus. Hermippus quinq; milibus annorũ ante bellũ Troianũ tradit Zoroaſtrẽ fuiſſe. Chaldæos ſcribit Cicer. j. de diuinatione ccccl. M. ann. vt ipſi dicunt, monumentis cõprehenſa cõtinere. Idem ferè Diodorus lib. iij. refert, Chaldæos, ex quo aſtra obſeruant, vſq; ad Alexandrũ quadringenta tria annorũ milia chronicis numerare. f Perhibẽtur enim Aegyptij quondam.) Et hi non pauca de annis ſuis ſunt mentiti. Plato ex narratione Aegyptij ſacerdotis res geſtas Sais Aegyptiis octo milia annorũ literis eſſe mandatas inquit: Atticas vero Athenas mille annis ante Aegyptias illas Saias eſſe cõditas. Diogenes Laërtius Nili Aegyptij filiũ Vulcanũ fuiſſe ſcribit, ab eo ad Alexandrũ Macedonem intercesſiſſe annorũ quadraginta octo milia octingentos ſexaginta tres. Quo toto tempore ſolis defectus contigerunt trecenti & ſeptuaginta tres. Lunæ vero, octingenti triginta duo. Mela modeſtius eſt mentitus. Sic enim ait de Aegyptiis: Ipſi vetuſtiſsimi vt prædicant, hominũ, trecentos triginta reges ante Amaſim, & ſupra tredecim miliũ annorum ætates, certis annalibus referũt. Sed hoc quod ſequitur deerat mẽdacio: mandatumq́ literis ſeruant, dum Aegyptij ſunt, quater curſus ſuos vertiſſe ſydera, ac ſolẽ bis iam occidiſſe, vnde nũc oritur. Diodorus quoq; lib. j. inter Oſirim & Iſim Alexandrumq; Macedonẽ, qui ibi Alexandriam condidit, ab aliis annorum decem milia, ab aliis tria D & viginti milia numerari ſcribit, nonnulloſq; fabulari deos, primũ & heroas, in Aegypto paulo minus decem & octo milia regnaſſe annos, deorumq́; poſtremum Orum Iſidis regno potitũ: homines vero paulo minus annorum quindena milia, vſq; ad centeſimã octuageſimam Olympiadẽ, quo tẽpore in Aegypto regnauit primus Ptolemæus. Sed vanitas & iactantia Aegypti fuit incredibilis. Cumq́; ſtudent ſe primos mortaliũ omnium videri, annos innumeros cõminiſcuntur. Quæ cauſa fuit multis, in originibus mundi, & falli, & fallere ſcriptis ſuis alios. Nam Cicero innumerabilia ſecula tribuit Aegypto, ſecutus Platonẽ. Eandẽ famam ſequutus eſt Ariſtoteles ſeptimo de rep. f Perhibentur enim Aegyptij quondam.) Plin. lib. vij. annum menſtruũ, Aegyptiis fuiſſe ait, ſic ſcribẽs: Annum alij vnũ æſtate determinabant, & alterum hyeme: alij quadripartitis temporibus, ſicut Arcades, quorũ anni trimeſtres fuere: quidã lunæ ſenio, vt Aegyptij. Itaq; apud eos aliqui & ſingula milia annorũ vixiſſe produntur. Hæc ille. Cenſorinus in die natali, in Aegypto quidẽ, antiquiſſimum, inquit, ferunt annũ bimeſtrem fuiſſe. Poſt deinde à Piſone rege quadrimeſtrem factum, nouiſſime ad tredecim menſes, & dies quinq; produxiſſe. Diodorus narrat, quum traditũ à veteribus eſſet, regnaſſe priſcos illos reges, deoſq́;, mille & diutius annis ſingulos, fidemq́; ſummi non admitteret, pro certo habitũ eſſe à pleriſq; curſus lunares ſolaribus nondũ plene inuentis, annos confeciſſe. Ita mirabiles nõ erant veteres fabulæ, alius quatuor anni temporibus, quatuor annos definiſſe, ſicut à nonnullis eſt Græcis factitatum. Idem author, Chaldæos annos menſtruos olim fuiſſe perhibet. Sed vt ego coniecturam quoque meam de tanto annorum apud gentes illas numero non celem, exiſtimo homines motibus cœlorum, ſyderumq́; deditiſsimos vniuſcuiuſque erroris aſtri conuerſionem pro anno computaſſe, ita, vt in triginta annis ſolaribus ſit vnus Saturni, quinq; Iouis, ſex Martis, plures triginta Mercurij & Veneris, Lunares ferè quadringenti. Ita ſunt plus minus quingenti.

De his, qui hunc quidem mundum non ſempiternũ putant, ſed aut innumerabiles, aut eundẽ vnum certa concluſione ſeculorum ſemper naſci, & reſolui opinantur. E *Caput XI.*

Alij vero, qui mundum iſtum non exiſtimant [a] ſempiternum: ſiue non eum ſolum, [b] ſed innumerabiles opinantur: ſiue ſolum quidem, ſed certis ſeculorum interuallis innumerabiliter oriri & occidere, neceſſe eſt fateantur hominum genus prius ſine hominibus gignentibus extitiſſe. Neq; enim vt alluuionibus [c] incendiiſque terrarum, quas illi non putant toto prorſus orbe contingere: & ideo paucos homines ex quibus reparetur multitudo priſtina, ſemper remanere contendunt: ita & hi poſſunt putare, quod aliqui hominum pereunte mundo relinquantur in mundo, ſed ſicut ipſum mundum ex materia ſua renaſci exiſtimant, ita in illo ex elementis eius genus humanum, ac deinde à parentibus progeniem pullulare mortalium ſicut aliorum animalium.

a Siue non eum ſolum.) Dixi hoc eſſe opinionis Democriti & Epicuri. b Siue ſolum quidem.) Vt Heraclitus, Hippaſus, & Stoici, qui conflagratione periturum arbitrantur mundũ: qui quum deflagrarit, denuo condetur. c Neq; enim vt alluuionibus.) Plato & F Ariſtoteles negant vniuerſale, ſiue incendiũ, ſiue diluuiũ contingere vnquam poſſe. Stoici vero euenturũ putabant, ſicut inquit Cicero, vt ad extremum omnis mundus igneſceret, quũ humore conſumpto, neq; terra ali poſſet, neq; remeare aër: cuius ortus, aqua omnis exhauſta eſſe non poſſet. Itaq; Plato & Ariſtoteles aliquos ſemper homines in perpetuitatẽ mundi relinquebant ad ſemen: alij cuncta abſumebant, vt noui procrearentur.

Quid reſpondendum ſit his, qui primam conditionem hominis tardam eſſe cauſantur. *Caput XII.*

Qvod autẽ reſpõdimus, cum de mundi origine quæſtio verteretur, eis qui volunt credere non eum ſemper fuiſſe, ſed eſſe cœpiſſe: ſicut etiam Plato apertiſsime confitetur: quamuis à nõnullis cõtrà quàm loquitur, ſenſiſſe credatur: hoc etiam de prima hominis cõditione reſpõderim, propter eos qui ſimiliter mouentur, cur homo per innumerabilia atque infinita retro tempora creatus nõ ſit, tamq; ſero ſit conditus, vt minus quàm ſex milia ſint annorum, ex quo eſſe cœpiſſe in ſacris literis inuenitur? Si enim breuitas eos offendit temporis, quod tam pauci eis videntur anni ex quo inſtitutus homo in noſtris authoritatibus legitur: cõſiderent nihil eſſe diuturnum, [a] in quo eſt aliquid extremum, & omnia ſeculorum ſpatia definita, ſi æternitati

Plato in Timæo.

G nitati interminæ comparentur, non exigua exiſtimanda eſſe, ſed nulla. Ac per hoc, ſi non quinq; vel ſex, verũ etiam ſexaginta milia, vel ſexcenta, aut ſexageſies aut ſexcenties milies* dicerentur annorum: aut iidem per totidem totiens multiplicaretur hæc ſumma, vbi iam nullum numeri nomen haberemus, ex quo deus hominem fecit: ſimiliter quæri poſſet, cur ante non fecerit. Dei quippe ab hominis creatione ceſſatio retrorſus æterna, ſine initio tanta eſt, vt ſi ei conſeratur quamlibet magna & ineffabilis numeroſitas temporum, quæ tamẽ fine concluſa certis ſpaciis terminetur: nec ſaltem tanta videri debeat, quãta ſi humoris breuiſsimam guttam vniuerſo mari, etiam quantum Oceanus circumfluit, cõparemus: quoniam iſtorum duorum vnum quidẽ perexiguum eſt: alterum incomparabiliter magnum, ſed vtrunque finitum.[b] Illud verò temporis ſpacium, quod ab initio aliquo progreditur, & aliquo termino coërcetur, magnitudine quantacunque tẽdatur comparatum illi quod initium nõ habet, neſcio vtrum pro minimo, an potius pro nullo deputandum eſt. Huic enim ſi à fine vel breuiſsima ſigillatim momenta detrahantur, decreſcente numero, licet tam ingenti, vt vocabulum nõ

*alids, milia.

H inueniat retrorſum redeundo: tãquam ſi hominis dies ab illo, in quo nunc viuit vſque ad illum, in quo natus eſt detrahas: quandoque ad initium illa detractio perducetur. Si autem detrahãtur retrorſus in ſpacio, quod à nullo cœpit exordio: non dico ſigillatim minuta momenta vel horarum, aut dierum, aut mẽſium, aut annorum etiam quantitates: ſed tam magna ſpacia, quanta illa ſumma comprehendit annorum, quæ iam dici à quibuſlibet cõputatoribus non poteſt: quæ tamen momentorum minutatim detractione conſumitur: & detrahãtur hęc tanta ſpacia, non ſemel atque iterum ſæpiúſque, ſed ſemper, quid fit, quid agitur, quando nunquam ad initium, quod omnino nullũ eſt, peruenitur? Quapropter quod nos modo quærimus poſt quinque milia, & quod amplius excurrit annorũ, poſſent & poſteri etiam poſt annorum, ſexcenties milies eadem curioſitate requirere, ſi in tantum hæc mortalitas hominum exoriendo, & occumbẽdo, & imperita perſeueraret infirmitas. Potuerunt & qui fuerunt ante nos, ipſis recentibus hominis creati temporibus, iſtam mouere quæſtionem. Ip-

I ſe denique primus homo, vel poſtridie, vel eodem die poſtea quàm factus eſt, potuit inquirere, cur non ante ſit factus. Et quandocunque antea factus eſſet, non vires tunc alias, & alias nunc vel etiam poſtea iſta de initio rerum temporalium controuerſia reperiret.

a Conſiderent nihil eſſe diuturnum.) Dictum Ciceronis in Catone Maiore. Quando enim extremum aduenit, inquit, tum illud quod præteriit, effluxit. b Sed vtrunq; finitum.) Ideo inter ea eſt aliqua proportio, cum inter finitum, & infinitum nulla ſit.

De reuolutione ſeculorum, quibus certo fine concluſis vniuerſa ſemper in eundem ordinem, eandémque ſpeciem reditura, quidam philoſophi crediderunt.

Caput XIII.

HAnc autem ſe philoſophi mundi huius non aliter putauerunt poſſe vel debere diſſoluere, niſi vt circumitus temporũ inducerent,[a] quibus eadem ſemper fuiſſe renouata, atque repetita in rerum natura: atq; ita deinceps fore ſine ceſſatione aſſeuerarent volumina veniẽtium,[b] prętereuntiúmque ſeculorum: ſiue in mundo permanente iſti circumitus fierent: ſiue certis interuallis oriens & occidẽs mundus eadem ſemper quaſi noua, ea quæ tranſacta & quæ ventura ſunt exhiberet. A quo ludibrio prorſus immortalem animam, etiam cum ſapientiam perceperit liberare non poſſunt, euntem ſine ceſſatione ad falſam beatitudinem, & ad veram miſeriã ſine ceſſatione redeuntem. K Quo modo enim vera beatitudo eſt, de cuius nunquam æternitate confiditur, dum anima venturam miſeriam, aut imperitiſsime in veritate neſcit, aut infœliciſsime in beatitudine pertimeſcit? At ſi ad miſerias nunquam vlterius reditura ex his ad beatitudinem pergit: fit ergo aliquid noui in tempore, quod finem non habet temporis. Cur non ergo & mundus? Cur nõ & homo factus in mundo? Vt illi, neſcio qui, falſi circumitus à falſis ſapientibus fallacibuſq; comperti, in doctrina ſana tramite recti itineris euitẽtur. Nam quidam & illud quod legitur[c] in libro Salomonis, qui vocatur Eccleſiaſtes? Quid eſt, quod fuit? Ipſum quod erit. Et quid eſt, quod factum eſt, Ipſum quod fiet, & non eſt omne recens ſub ſole,[d] nec quiſquam loquitur, & dicit: ecce hoc nouum eſt: iam fuit in ſeculis quæ fuerũt ante nos. Propter hos circumitus in eadẽ redeuntes, & in eadem cuncta reuocãtes, dictum intelligi volunt, quod ille, aut de his rebus dixit, de quibus ſuperius loquebatur: hoc eſt, de generationibus aliis euntibus,* aliis venientibus: de ſolis anfractibus, de torrentiũ lapſibus: aut certe de omnium rerum generibus, quæ oriuntur, atque occidunt. L Fuerunt enim homines ante nos, ſunt & nobiſcum, & erunt poſt nos: ita quoque animantia, vel arbuſta. Monſtra quoque ipſa, quæ inuſitata naſcuntur, quanuis inter ſe diuerſa ſint, & quædam eorum ſemel facta narrẽtur, tamen ſecundum id quod generaliter miracula & mõſtra ſunt, & vtique fuerunt, & erunt: nec recẽs & nouum eſt, vt monſtrum ſub ſole naſcatur. Quanuis hæc verba quidam ſic intellexerint, tanquam in prædeſtinatione dei iam facta fuiſſe omnia, ſapiens ille voluiſſet intelligi, & ideo nihil recens eſſe ſub ſole. Abſit autem à recta fide, vt his Salomonis verbis illos circumitus ſignificatos eſſe credamus, quibus illi putant, ſic eadem temporum, temporaliũmque rerum volumina repeti: vt, verbi gratia, ſicut in iſto ſeculo Plato philoſophus in vrbe Athenienſi, in ea ſchola quæ Academia dicta eſt, diſcipulos docuit, ita per innumerabilia retro ſecula, multum prolixis quidẽ interuallis, ſed tamen certis & idem Plato, & eadem ciuitas, eadémque ſchola, iidémque diſcipuli repetiti, & per innumerabilia deinde ſecula repetendi ſint. Abſit, inquam, vt nos iſta credamus. Semel M enim Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris: reſurgens autem à mortuis iam non moritur, & mors ei vltra non dominabitur, & nos poſt reſurrectionem ſemper cum domino erimus, cui modo dicimus, quod ſacer admonet Pſalmus: Tu domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternum. Satis autem iſtis exiſtimo cõuenire quod ſequitur: In circumitu impij ambulant, non quia per circulos quos opinãtur eorum vita eſt recurſura, ſed quia modo talis eſt erroris eorum via, id eſt, falſa doctrina.

Eccleſ.1.

*alids, decedẽtibus.

Roma.6.

1.Theſſ. 4.

Pſal.11.

Ibidem.

a Circumitus temporum inducerent.) Platonici hæc, qui redeuntibus eiſdem cauſis, eoſdem quoque redituros effectus arbitrantur: confectiſque curſibus omnibus ſyderum cœlorúmque, quum ad idem ex quo diſceſſerant punctum, fuerint reuerſi, annus ille vertens expletus erit, rurſuſque eadem producentur. b Volumina venientium.) Aptiſsime volumina dixit, ceu inuoluerent modo ſeſe, modo euoluerent ſecula. c Nam quidã & illud, quod legitur.) Origenes lib. ſecũdo περὶ ἀρχῶν, vtor interpretatione Hieronymi, quem in citandis opinionibus ex eiſdem libris περὶ ἀρχῶν ſequar potius, in epiſtola ad Auitum, quã Ruffinum interpretem, nec ſine magna cauſa. Nobis autem, inquit, placet & ante hunc alium fuiſſe mundum, & poſt iſtum alium futurum. Vis diſcere quod poſt corruptionem huius mundi, alius ſit futurus? Audi Eſaiam loquentem: Erit cœlum nouum, & terra noua, quæ ego facio permanere in conſpectu meo. Vis noſſe quod ante fabricã

Circumitus rerum.

A fabricam huius mundi, alij mundi in præterito fuerint? auſculta Eccleſiaſtem: quid eſt, quod fuit? ipſum quod erit, & quid eſt, quod factum eſt? ipſum quod futurum eſt: & non eſt omne nouum ſub ſole, quod loquatur, & dicat, ecce hoc nouum eſt. Iam enim fuit in ſeculis priſtinis, quæ fuerũt ante nos. Hæc ille. Dubitat tamẽ an iſti mundi futuri ſint inter ſe per omnia ſimiles, an aliqua erit inter eos differentia. d Et non eſt omne recẽs ſub ſole.) Hieronymus ſuper eũ locũ: Et non eſt omne recens ſub ſole. Eſt ne verbũ de quo dicatur, vide hoc nouum eſt? iam fuit in ſeculis, quæ fuerunt ante nos. Apertius hoc Symmachus tranſtulit, putáſne quis poſſit dicere, vide hoc nouum eſt? iam factũ eſt in ſeculo, quod fuit ante nos. qui rem ad præſcientiam dei refert, vt omnia iam antea fuerint in mẽte & noticia rectoris mũdi, tametſi paulo antea, vt hic Auguſtinus, de generalitate rerũ cenſet intelligi, & tãgit hanc quoq; Hieronymi expoſitionẽ.

De temporali conditione generis humani, quam deus nec nouo conſilio conſtituerit, nec mutabili voluntate.

Caput XIIII.

QVid autem mirum eſt, ſi in his circumitibus errantes, nec aditum, nec exitum inueniũt, quia genus humanum atq; iſta noſtra mortalitas, nec quo initio cœpta ſit ſciunt, nec quo fine claudatur: quandoquidem altitudinem dei penetrare non poſſunt, quia cum ipſe ſit æternus & ſine initio, ab aliquo tamen initio exorſus eſt tempora, & hominem quem nunquam ante fecerat, fecit in tempore, non tamen nouo & repentino, ſed immutabili æternoq; con- B ſilio. Quis hanc valeat altitudinem inueſtigabilem inueſtigare,[a] & inſcrutabilem perſcrutari, ſecũdum quam deus hominem temporalem, ante, quam nemo vnquã hominum fuit, non mutabili voluntate in tempore cõdidit, & genus humanũ ex vno multiplicauit? Quãdoquidem Pſalmus ipſe cum præmiſiſſet, atq; dixiſſet: Tu *Pſal. 11.* domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos à generatione hac in æternum: ac deinde repercuſsiſſet eos, in quorũ ſtulta impiáque doctrina nulla liberationis & beatitudinis animæ ſeruatur æternitas, continuo ſubiiciens: In circumitu, inquit, impij ambulant. Tanquam ei di- *† diceretur.* ceret:† Quid ergo tu credis, ſentis, intelligis? Nunquid nam exiſtimandum eſt ſubito deo placuiſſe hominem facere, quem nũquam antea infinita retro æternitate feciſſet, cui nihil noui accidere poteſt, in quo mutabile aliquid non eſt? Et onos hæc audientes aliqua forte turbaret ambiguitas, continuo reſpondit ad ipſum deum loquens: Secũdum altitudinem tuã multiplicaſti filios *Ibidem.* hominum. Sentiant, inquit, homines quod putant, & quod eis placet opinentur, & diſputent ſecundum alti- C tudinem tuam quam nullus poteſt noſſe hominũ, multiplicaſti filios hominũ. Valde quippe altum eſt, & ſemper deum fuiſſe, & hominem, quem nunquam ante fecerat, ex aliquo tẽpore primum facere voluiſſe, nec con ſilium voluntatémque mutaſſe.

[a] ALtitudinem inueſtigabilem inueſtigare.) Inueſtigabilem pro contrario poſuit, hoc eſt, minime veſtigabilem, ſiue inueſtigabilem, id eſt, non veſtigabilem dixit. Sicut indolere & inuocare, vtrumque eſt ſiue dolere & nõ dolere, vocare & nõ vocare.

An vt deus ſemper, etiam dominus fuiſſe ſemper intelligatur, credendum ſit creaturam quoque nunquã defuiſſe, cui dominaretur, & quo modo dicatur ſemper creatum, quod dici non poteſt coæternum. Caput XV.

EGo quidem ſicut dominum deum, aliquando dominum non fuiſſe dicere non audeo,[a] ita hominẽ nunquam antea fuiſſe, & ex quodam tempore primum hominem creatum eſſe, dubitare non debeo. Sed cum cogito, cuius rei dominus ſemper fuerit, ſi ſemper creatura non fuit, affirmare aliquid pertimeſco: quia & meipſum intueor, & ſcriptum eſſe recolo: Quis hominum poteſt ſcire conſilium dei? *Sapi. 9.* aut quis poterit cogitare, quid velit dominus? Cogitationes enim mortalium timidæ, & incertæ adinuentiones noſtræ. Corruptibile enim corpus aggrauat animã, D & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Ex his igitur, quę in hac terrena inhabitatione multa cogito, (quæ deprimunt me) ideo vtique multa, quia vnum quod ex illis vel præter illa, quod forte non cogito, verum eſt inuenire non poſſum. Si dixero, ſemper fuiſſe creaturam, cuius dominus eſſet, qui dominus ſemper eſt, nec dominus vnquam non fuit, ſed nunc illam, nunc aliam per alia atque alia temporum ſpacia, ne aliquam creatori coæternam eſſe dicamus, quod fides, ratioq; ſana condemnat: cauẽdum eſt, ne ſit abſurdum, & à luce veritatis alienum, mortalem quidẽ per vices temporum ſemper fuiſſe creaturam decedẽtem aliam, aliã ſuccedentem: immortalem vero non eſſe cœpiſſe, niſi cum ad noſtrum ſeculum ventum eſt, quando & angeli creati ſunt, ſi eos recte lux illa primũ facta ſignificat, aut illud potius cœlum, de quo dictum eſt: In principio *Gene. 1.* fecit deus cœlum & terram: cum tamẽ non fuerint, antequam fierẽt: ne immortales ſi ſemper fuiſſe dicuntur, deo coæterni eſſe credantur. Si autem dixero, non in tempore creatos eſſe angelos, ſed ante omnia tempora & ipſos fuiſſe, quorũ deus dominus eſſet, qui nũquam, niſi dominus fuit: quæritur à me etiam, ſi ante omnia tẽ E pora facti ſunt: vtrum ſemper potuerint eſſe, qui facti ſunt? His reſpondendum forte videatur, quo modo nõ ſemper, cum illud quod eſt omni tempore non inconuenienter ſemper eſſe dicatur. Vſqueadeo autẽ iſti omni tempore fuerunt, vt etiam ante omnia tempora facti ſint, ſi tamen à cœlo cœpta ſunt tẽpora, & illi iam erant ante cœlum. At ſi tempus, non à cœlo, verum ante cœlum fuit, non quidem in horis, & diebus, & menſibus, & annis: nam iſtæ dimenſiones temporalium ſpaciorum quæ vſitate ac proprie dicuntur tempora, manifeſtum eſt, quod à motu ſyderum cœperint: vnde & deus cum hæc inſtitueret, dixit: Et ſint in ſigna & in tẽpora, *Ibidem.* & in dies; & in annos: ſed in aliquo mutabili motu, cuius aliud anterius præterierit, aliud poſterius ſucceſſerit, eo quod ſimul eſſe non poſſunt. Si ergo ante cœlum in angelicis motibus tale aliquid fuit, & ideo tempus iam fuit, atque angeli, ex quo facti ſunt temporaliter mouebantur, etiam ſic omni tempore fuerunt, quandoquidem cum illis facta ſunt tempora. Quis autem dicat, non ſemper fuit, quod omni tempore fuit? Sed ſi F hoc reſpondero, dicetur mihi: Quo modo ergo non ſunt coæterni creatori, ſi ſemper ille, ſemper illi fuerũt? Quo modo etiam creati dicendi ſunt, ſi ſemper fuiſſe intelliguntur? Ad hoc quid reſpondebitur? An dicendum eſt, & ſemper illos fuiſſe, quoniam omni tempore fuerunt, qui cum tempore facti ſunt: aut cum quibus facta ſunt tempora, & tamen creatos? Neque enim & ipſa tempora creata eſſe negamus, quamuis omni tempore tempus fuiſſe nemo ambigat. Nam ſi non omni tempore fuit tempus, erat ergo tempus, quando nullum erat tempus. Quis hoc ſtultiſsimus dixerit? Poſſumus enim recte dicere: erat tempus, quando non erat Roma: erat tempus, quando non erat Hieruſalem: erat tempus, quando non erat Abraham: erat tempus, quando non erat homo: & ſi quid huiuſmodi. Poſtremo ſi non cum initio temporis, ſed poſt aliquod tẽpus factus eſt mundus, poſſumus dicere: erat tempus, quando non erat mundus. At vero erat tempus, quando nullum erat tempus: tam inconuenienter dicimus, ac ſi quiſquam dicat: erat homo quando nullus erat homo: aut, erat iſte mundus, quando nõ erat iſte mundus. Si enim de alio atque alio intelligatur,[b] poteſt dici aliquo modo: hoc

G do: hoc eſt, erat alius homo quando nõ erat iſte homo. Sic ergo erat aliud tempus quando non erat hoc tempus, rectè poſſumus dicere. At verò erat tempus quando nullum erat tempus, quis vel inſipientiſsimus dixerit? Sicut ergo dicimus creatum tempus, cùm ideo ſemper fuiſſe dicatur, quia omni tempore tempus fuit: ita non eſt conſequens, vt ſi ſemper fuerunt angeli, ideo non ſint creati, vt propterea ſemper fuiſſe dicãtur, quia omni tempore fuerũt: & propterea omni tempore fuerunt, quia nullo modo ſine his ipſa tempora eſſe potuerunt. Vbi enim nulla creatura eſt, cuius mutabilibus motibus[c] tempora peragantur, tempora omnino eſſe non poſſunt. Ac per hoc & ſi ſemper fuerũt, creati ſunt nec ſi ſemper fuerunt, ideo creatori coæterni ſunt. Ille enim ſemper fuit æternitate[d] immutabili, iſti autem facti ſunt. Sed ideo ſemper fuiſſe dicuntur, quia omni tempore fuerunt, ſine quibus tempora nullo modo eſſe potuerunt. Tempus autem quoniam mutabilitate tranſcurrit, æternitati immutabili non poteſt eſſe coæternum. Ac per hoc etiam ſi immortalitas angelorum nõ tranſit in tempore, nec præterita eſt quaſi iam non ſit, nec futura quaſi nondum ſit, tamen eorum motus quibus tempora peraguntur ex futuro in præteritum tranſ-
H eunt, & ideo creatori, in cuius motu dicendum non eſt vel fuiſſe quod iam non ſit, vel futurum eſſe, quod nondum ſit, coæterni eſſe non poſſunt. Quapropter ſi deus ſemper dominus fuit, ſemper habuit creaturam[e] ſuo dominatui ſeruientem, veruntamen non de ipſo genitam, ſed ab ipſo de nihilo factam, nec ei coæternam. Erat quippe ante illam, quanuis nullo tempore ſine illa, non eam ſpacio tranſcurrente, ſed manente perpetuitate præcedens. Sed hoc ſi reſpondero eis, qui requirunt quo modo creator ſemper fuit dominus, ſi creatura ſeruiens nõ ſemper fuit, aut quo modo creatura creata eſt, & non potius creatori coæterna eſt ſi ſemper fuit, vereor ne facilius iudicer affirmare quod neſcio, quàm docere quod ſcio. Redeo igitur ad id, quod creator noſter ſcire nos voluit: illa vero quæ vel ſapientioribus in hac vita ſcire permiſit, vel omnino perfectis in alia vita ſcienda ſeruauit, vltra vires meas eſſe profiteor. Sed ideo putaui ſine affirmatione tractanda, vt qui hæc legunt videant à quibus quæſtionum periculis debeant temperare, nec ad omnia ſe idoneos arbitrentur, potiùſque intelligant, quàm ſit Apoſtolo obtemperandũ præ-
I cipienti ſalubriter, vbi ait: Dico autem per gratiam quæ
Roma.12. data eſt mihi omnibus qui ſunt in vobis, nõ plus ſapere q̃ oportet ſapere, ſed ſapere ad temperãtiam, ſicut vnicuiq; deus partitus eſt mẽſura fidei.[f] Si enim pro viribus ſuis alatur infans,[g] fiet vt creſcendo plus capiat, ſi autẽ vires ſuæ capacitatis excedat, deficiet ante q̃ creſcat.

a Aliquando dominum non fuiſſe dicere non audeo.) Nam ſeruos non habuit, quorum relatione dominus dicitur. Eſt enim ex numero eorum, quæ ſunt πρός τι, vt Ariſtoteles inquit, nam filij & ſpiritus ſancti dominum vocare non conuenit. b Si enim de alio atque alio intelligatur.) Si Auguſtinus legiſſet parua logicalia, nõ id diceret. certæ enim ſunt ſuppoſitiones & diſtributiones, quas illi doctiſsimi magiſtri in ea lingua finxerunt, cuius erant ignariſsimi. Satis oſtendit hic Auguſtinus ſermonem ad captum eſſe populi attemperandum, quod oĩ quum dominus ſit populus ſermonis. c Cuius mutabilibus motibus.) Quod aliquid præterit, aliud ſequetur vel in actionibus, vel in eſſentia. d Ille enim ſemper fuit æternitate.) Eius duratio, in qua ſemper proprie eſſe dicitur: ſed nos abutentes nominibus, & fuiſſe & fore dicimus æternitas illa eſt, quæ vt infinita capi à finitis noſtris cogitationibus nequit. e Semper habuit creaturam.) Cauillatur hic Auguſtinus, mea ſentẽtia. nam cum ſemper ſic explicetur omni tempore, ipſe omni tempore fuiſſe creaturam ait, quia cum tempore & illa ſit facta. Porrò quæſtio eſt, an etiam ante conditum mundum fuerit dominus. At paulo poſt quanto verius theologatur, cum maluit verecunde dicere, quàm imprudenter de tantis rebus affirmare, quæ non capit, & dubitat ſatiuſque cenſet eſſe de illis loqui quæ nos ſcire rerum parẽs volunt. Atque vtinam quæ non ille docuit, boni conſuleremus, ac eis contenti non curioſius K ſcrutari maieſtatem, ne opprimeremur à gloria: ea recoleremus ſubinde, in eis noſcendis nos exerceremus, adorantes quæ accepimus, nõ ingerentes nos arcanis temere ac odioſe. f Menſura fidei.) Alibi, menſuram fidei: & ſic vulgo legimus ad Ro.xij. Græce eſt ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. vt deus diſtribuit menſuram fidei. ſed accuſatiui græci ſæpe pro noſtris ablatiuis ſeu potius pro ſeptimo caſu ponuntur: vt forraſſe Paulus velit intelligi diſtributionem illam ſapientiæ vniuſcuiuſque factam à deo ex fidei cuiuſq; menſura. g Si enim pro viribus ſuis alatur infans.) Similitudo apud Quintilianũ aptiſsima lib. j. inſtit. quæ aptari huic quoque rei poteſt. Vaſcula, inquit, oris anguſti ſuperfuſam humoris copiã reſpuũt, ſenſim autem influentibus vel etiam inſtillantibus complentur.

Quo modo intelligendum ſit, promiſſa homini à deo vita æterna ante tempora æterna. *Caput XVI.*

Qvæ ſecula præterierint ante quàm genus inſtitueretur humanũ, me fateor ignorare, non tamen dubito nihil omnino creaturæ creatori eſſe coæternum. Dicit etiam Apoſtolus tem- *Ad Tit.1.*
pora æterna, nec ea futura, ſed quod magis eſt mirandum præterita. Sic enim ait: In ſpem vitæ æternæ, quam promiſit non mendax deus ante tempora æterna:[a] manifeſtauit autem temporibus ſuis verbum ſuum. Ecce dicit retro quod fuerint tempora æterna, quę tamen nõ fuerunt deo coæterna. Si quidẽ ille ante tempora æterna non ſolum erat, verumetiam promiſit vitam æternam, quã manifeſtauit temporibus ſuis, id eſt, cõgruis, quid aliud quàm verbũ ſuum? Hoc eſt enim vita æterna. Quo modo autem promiſit, cum hominibus vtique L
promiſerit, qui nondum erant ante tempora æterna: niſi quia in ipſius æternitate, atque in ipſo eius verbo eidẽ coæterno, iam prædeſtinatione fixum erat, quod ſuo tempore futurum erat.

a Ante tempora æterna.) Primo cap. epiſtolæ ad Titum. quem locum ſic Hieronymus enarrat: Sed ne hoc ſilentio prætereundum puto, quo modo nõ mendax deus ante æterna ſecula ſponderit vitam. Ex quo, iuxta hiſtoriam Geneſeos, factus eſt mundus, & per vices noctium ac dierum, menſium pariter & annorum, tempora conſtituta ſunt. In hoc curriculo & rota, mundi tempora labuntur, & veniunt, & aut futura ſunt, aut fuerunt. Vnde quidam philoſophorum non putant eſſe tempus præſens: ſed, aut præteritum, aut futurũ: quia omne quod loquimur, agimus, cogitamus, aut dum fit, præterit: aut ſi nondum factum eſt, expectamus. Ante hæc igitur mũdi tempora, æternitatem quandam ſeculorum fuiſſe credendum eſt, quibus ſemper cum filio & ſpiritu ſancto fuerit pater: &, vt ita dicam, vnum tempus dei, eſt omnis æternitas: imò innumerabilia tempora ſunt, quũ infinitus ſit ipſe, qui ante tempora omne tempus excedit. Sex milia nec dum noſtri orbis implentur anni, quantas prius æternitates? quanta tempora, quantas ſeculorũ origines fuiſſe arbitrandum eſt? in quibus angeli, throni, dominationes, cæteræque virtutes ſeruierint deo & abſque temporum vicibus, atque menſuris, deo iubente, ſubſtiterint. Ante hæc itaque omnia tempora, quę nec ſermo eloqui, nec mens comprehendere, nec cogitatio tacita audet attingere, promiſit deus pater ſapientiæ ſuæ verbum ſuum, & ipſam ſapientiam ſuam, & vitam eorum qui credituri erant mundo eſſe venturam. Ita Hieronymus. Huius ſententiam paenè contra ſe adducens Petrus Lombardus lib. ij. ſic repellit, vt dicat Hieronymum id ſcripſiſſe, non quod ſic ſentiat, ſed aliorum opinionem recenſentem. Idem in multis quoque Auguſtini di- M
ctis reſpondet: quod facile dictu eſt, quoties aliquid ex magnis authorib' contra noſtra placita adfertur. Auguſtinus contra Priſcillianiſtas hunc locum citans dicit, tempora æterna illa vocari, ante quæ nullum fuerit tempus, quaſi à conſtitutione mundi. Vulgo legimus, ante tempora ſecularia. Græce eſt πρὸ χρόνων αἰωνίων, ante tempora æterna, tametſi αἰών interim æuum, ſæpe æternitas, & alias ſeculum, vertatur.

Quid de immutabili conſilio, aut voluntate, fides ſana defendat contra ratiocinationes eorũ, qui opera dei ex æternitate repetita per eoſdem, ſemper volunt ſeculorum redire circumitus.

Caput XVII.

Illud quoq; non dubito, antequam primus homo creatus eſſet, nunquam quenquam hominem fuiſſe: nec eundem ipſum, neſcio quibus circumitibus, neſcio quoties reuolutum: nec alium aliquem natura ſimilem. Neque ab hac fide me philoſophorum argumenta deterrent, quorum acutiſsimum illud putatur, quod dicunt, nulla infinita vlla ſcientia poſſe comprehendi.[a] Ac per hoc deus, inquiunt, rerum, quas fecit, omnium finitarum, omnes finitas apud ſe rationes habet. bonitas autẽ eius nunquam vacua fuiſſe

credenda

A credenda eſt, ne ſit temporalis eius operatio, cuius retro fuerit æterna ceſſatio, quaſi pœnituerit eum prioris ſine initio vacationis: ac propterea ſit operis aggreſſus initium. Et ideo neceſſe eſt, inquiunt, eadem ſemper repeti, eademq; ſemper repetenda tranſcurrere: vel manente mundo mutabiliter, qui licet nũquam non fuerit, & ſine initio temporis tamen factus eſt: vel eius quoq; ortu & occaſu, ſemper illis circumitib⁹ repetito, ſemperq; repetendo, ne videlicet, ſi aliquando primum dei opera cœpta dicuntur, priorem ſuã ſine initio vacationem tãquam inertem, ac deſidioſam, & ideo ſibi diſplicentem damnaſſe quodã modo, atq; ob hoc mutaſſe credatur. Si autem ſemper quidem temporalia, ſed alia atque alia perhibetur operatus: ac ſic aliquando etiam ad hominem faciendum, quem nunquam antea fecerat, perueniſſe, non ſcientia, qua putant non poſſe quęcunque infinita comprehendi, ſed quaſi ad horam, ſicut veniebat in mentem, fortuita quadam inconſtãtia videatur feciſſe, quæ fecit. Porrò ſi illi circumitus admittantur, inquiunt, quib⁹ vel manente mundo, vel ipſo quoque reuolubiles ortus ſuos & occaſus eiſdem circumi-
B tibus inferente, eadem temporalia repetũtur, nec ignauum ocium præſertim tam longæ ſine initio diuturnitatis deo tribuitur, nec improuida temeritas operum ſuorum. Quoniam ſi non eadem repetantur, non poſſunt infinita diuerſitate variata vlla eius ſcientia vel præſcientia comprehendi. Has argumentationes qui-
Pſal. 11. bus impij noſtram ſimplicem pietatem, vt cum illis in circumitu ambulemus, de via recta conantur auertere, ſi ratio refutare non poſſet, fides irridere deberet. Huc accedit quod in adiutorio domini dei noſtri hos volubiles circulos, quos opinio confingit, ratio manifeſta cõfringit. Hinc enim maxime iſti errant vt in circumitu falſo ambulare, quàm vero & recto itinere malint, quod mentem diuinam omnino immutabilem cuiuſlibet infinitatis capacem, & innumera omnia ſine cogitationis alternatione numerantem, de ſua humana mutabili anguſtáque metiuntur. Et fit illis quod ait Apo-
2. Cor. 10. ſtolus: Comparantes enim ſemetipſos ſemetipſis[b], ſemetipſos non intelligunt. Nam quia illis quicquid noui faciendum venit in mentem, nouo conſilio faciunt, mutabiles quippe mentes gerunt, profecto non deum, quem cogitare non poſſunt, ſed ſemetipſos pro illo cogitantes, non illũ ſed ſeipſos, nec illi, ſed ſibi cõ-
C parant. Nobis autem fas non eſt credere aliter deum affici, cum vacat, aliter cum operatur, quia nec affici dicendus eſt, tãquam in eius natura fiat aliquid quod non ante fuerit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile eſt omne, quod aliquid patitur. Non itaq; in eius vacatione cogitetur ignauia, deſidia, inertia, ſicut nec in eius opere labor, conatus, induſtria. Nouit quieſcens agere, & agens quieſcere. Poteſt ad opus nouum, non nouũ, ſed ſempiternum adhibere conſilium, nec pœnitẽdo, quia prius ceſſauerat, cœpit facere, quod non fecerat. Sed & ſi prius ceſſauit, & poſterius operatus eſt, quod neſcio quemadmodum ab homine poſsit intelligi, hoc proculdubio quod dicitur prius & poſterius, in rebus prius non exiſtentibus, & poſterius exiſtentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera ſubſequens mutauit aut abſtulit voluntatem, ſed vna eademq; ſempiterna & immutabili voluntate res, quas condidit, & vt prius non eſſent, egit, quandiu non fuerunt, & vt poſterius eſſent, quando eſſe cœperunt: hinc eis, qui talia videre poſſunt mirabiliter fortaſsis oſtendens, quàm non eis indiguerit, ſed eas gratuita bonitate condide-
D rit, cum ſine illis ex æternitate initio carẽte in non minore beatitudine permanſit.

Q Vod dicunt nulla infinita vlla ſcientia poſſe comprehendi.) [a] Ariſtoteles libro primæ philoſophiæ ſecundo, neg; ac mente ac cogitatione capi infinitum poſſe. & primo poſſet rerum reſolutionũ cum dixiſſet, tum demum nos exacte ſcire cũ ad vltimum rei peruenimus: ſingularia accedere ad infinitatẽ, vniuerſalia ad ſimplicitatem docet. inde ait quatenus ſint aliqua infinita ſciri non poſſe, ſed quæ ſunt finita poſſe. Plato quoque cum in diuidendo ad ſingularia deuentũ eſſet, progredi vetabat vlterius, quòd hæc forẽt infinita, & teneri animo ac ſcientia nequirent. b Comparantes enim ſemetipſos ſibimetipſis.) Secundæ ad Corinthios. In hunc ſenſum hic locus plerunque Auguſtino citatur, vt Eraſmus annotauit.

Contra eos qui dicunt ea, quæ infinita ſunt nec dei poſſe ſcientia comprehendi. *Cap. XVIII.*

ILlud autem aliud quod dicunt, nec dei ſcientia quæ infinita ſunt poſſe comprehendi, reſtat eis vt dicere audeant, atque huic ſe voragini profundæ impietatis immergant, quod non omnes numeros de⁹ nouerit. Eos quippe infinitos eſſe certiſsimũ eſt, quoniã in quocunq; numero finem faciendum putaueris, idem ipſe non dico vno addito augeri, ſed quamlibet ſit magnus & quamlibet ingentem multitudinem cõtinens, in ipſa ratione atq; ſcientia nume- E rorum, non ſolũ duplicari, verumetiã multiplicari poteſt. Ita vero ſuis quiſq; numerus proprietatibus terminatur, vt nullus eorũ par eſſe cuiquam alteri poſsit[a]. Ergo & diſpares inter ſe, atque diuerſi ſunt, & ſinguli quique finiti ſunt, & omnes infiniti ſunt. Ita nec numeros propter infinitatem[b] neſcit omnipotens deus, & vſque ad quandã ſummam numerorũ ſcientia dei peruenit, cæteros ignorat? Quis hoc etiã vel dementiſsimus dixerit? Nec audebunt iſti cõtendere, & numeros eos diceret† ad dei ſcientiam non pertinere: apud quos Plato deum magna authoritate cõmendat, mundũ numeris fabricantem: & apud nos deo dictũ legitur, Omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti. De quo dicit Propheta: Qui profert numero ſeculum. Et ſaluator in Euãgelio: Capilli, inquit, veſtri omnes numerati ſunt. Abſit itaq;, vt dubitemus, quod ei notus non ſit omnis numerus, cuius intelligentiæ, ſicut in Pſalmo canitur, non eſt numerus. Infinitas itaque numeri, quãuis infinitorum numerorum nullus ſit numerus: non eſt tamen incomprehenſibilis ei, cuius intelligentiæ non eſt numerus. Quapropter, ſi quicquid ſcientia cõprehenditur, ſcientis comprehenſione finitur: profecto & omnis infinitas quodam ineffabili modo deo finita eſt, quia ſcientiæ ipſius incomprehenſibilis non eſt. F Quare ſi infinitas numerorum ſcientiæ dei, qua comprehenditur, eſſe non poteſt infinita, qui tandem nos ſumus homunculi, qui eius ſcientiæ limitem figere præſumamus: dicentes, quod niſi eiſdem circumitibus temporũ, eadem temporalia repetantur, non poteſt deus cuncta quæ fecit, vel præſcire vt faciat, vel ſcire cum fecerit: cuius ſapientia ſimpliciter multiplex, & vniformiter multiformis, tam incomprehenſibili comprehenſione omnia incomprehenſibilia comprehendit, vt quæcunque noua & diſsimilia conſequantur præcedentibus, ſi ſemper facere vellet, inordinata & improuiſa habere non poſſet: nec ea præuideret ex proximo tempore, ſed æterna præſcientia contineret.

† *alids, iſti contẽnere numeros & eos dicere &c.*

Luca. 12.

Pſal. 146.

V T nullus eorum par eſſe cuiquam alteri poſsit.) Nam duo homines, & duo equi, & ſi diuerſi, idem tamen numerus dicuntur. Nec illud quæro, differátne numerus ab iis rebus, quas numeramus an idem ſit cum illis, quod in ſcholis magnis vtrinque animis, & clamoribus depugnatur. [a] b Ita nec numeros propter infinitatem.) Legendum ſic: Itáne numeros propter infinitatem neſcit omnipotens deus, & vſque ad quandam &c.

G *De ſeculis ſeculorum.* *Caput* XIX.

QVod vtrum ita faciat, & continuata ſibi con-
nexione copulētur, quæ appellantur ſecula ſe-
culorum:[a] alia tamen, atque alia, ordinata diſ-
ſimilitudine procurrentia, eis duntaxat, qui ex
miſeria liberantur, in ſua beata immortalitate ſine fine
manentibus, an ita dicantur ſecula ſeculorum, vt intel-
ligantur ſecula in ſapientia dei incōcuſſa ſtabilitate ma
nentia, iſtorum quæ cum tempore tranſeunt tanquam
efficientia ſeculorū, definire nō audeo. Fortaſsis enim
poſsit dici ſeculum, quæ ſunt ſecula: vt nihil aliud perhi
beatur ſeculum ſeculi, quàm ſecula ſeculorum: ſicut ni-
Gen. 1. hil aliud dicitur, cœlum cœli, quàm cœli cœlorū. Nam
cœlum deus vocauit firmamentum ſuper quod ſunt a-
Pſal. 148. quæ: & tamen in Pſalmo: Et aquæ, inquit, quæ ſuper cœ-
los ſunt, laudent nomen domini. Quid ergo iſtorum
duūm ſit, an præter hæc duo aliquid aliud de ſeculis ſe-
culorū poſsit intelligi, profundiſsima quæſtio eſt. Ne-
que hoc quod nunc agimus impedit, ſi indiſcuſſa inte-
rim differatur: ſiue aliquid in ea definire valeamus, ſiue
nos faciat cautiores diligentior ipſa tractatio, ne in tan
H ta obſcuritate rerum, affirmare aliquid temere audea-
mus. Nunc enim contra opinionem diſputamus, qua il
li circumitus aſſerūtur, quibus ſemper eadem per inter-
ualla temporum neceſſe eſſe repeti exiſtimantur. Quæli-
bet autem illārum ſententiarū de ſeculis ſeculorum ve-
ra ſit, ad hos circumitus nihil pertinet: quoniam ſiue ſe-
cula ſeculorum ſint, nō eadem repetita, ſed alterum ex
altero connexione ordinatiſsima procurrentia, libe-
ratorum beatitudine ſine vllo recurſu miſeriarum cer-
tiſsima permauente: ſiue ſecula ſeculorum æterna ſint
temporalium, tanquam dominantia ſubditorum cir-
cumitus illi eadem reuoluentes locum nō habent, quos
maxime refellit æterna vita ſanctorum.[b]

Secula ſeculorum. a QVæ appellantur ſecula ſeculorum.) Sæpe in ſacris literis hæc
duo domina leguntur coniuncta ſecula ſeculorum. Quid ea
ſignificent Hieronymus in epiſtolam ad Galatas ſic definit:
Quærendum, inquit, quoque quid ſit inter ſeculum, & ſecu-
lum ſeculi, ſiue ſecula ſeculorum. Et vbi pro breui tem-
poris ſpacio, vbi pro æternitate ponatur: quia in Hebræo ſeculum, id eſt
עולם vbi ו literam poſitam habuerit: æternitatē ſignificat: vbi vero ſine ו
ſcribitur, annum quinquageſimum, quem illi Iobileum vocant. Ob hanc
cauſam & ille Hebræus, qui propter vxorem & liberos amans dominum
ſuum aure pertunſa ſeruicio ſubiugatur, ſeruire iubetur in ſeculū, hoc eſt,
I vſque ad annum quinquageſimum. Et Moabitæ & Amonitæ non ingre
diuntur eccleſiam domini, vſque ad quintam & decimam generationem
& vſque in ſeculum: quia omnis dura conditio Iobilei ſoluebatur aduen
tu. Quidam dicunt eundem eſſe ſenſum in ſeculis ſeculorum, quē in ſan-
ctis ſanctorum, in cœlis cœlorum, in operibus operum, in canticis canti-
corum: & quam habent differentiam cœli ad eos quorū cœli ſunt, & ſan-
cta quæ ſanctorum comparatione ſunt ſanctiora, & opera quæ operum
prælatione meliora ſunt, & cantica quæ inter cantica vniuerſa præcellūt,
eandem habere & ſeculum, quæ ſeculorum collatione ſunt ſecula. Præ-
ſens itaque ſeculum ita ediſſerunt, vt dicant ex eo tempore illud eſſe nu-
merandum, ex quo cœlum & terra ſunt condita, & currere vſque ad con
ſummationē mundi, quo Chriſtus iudicaturus eſt omnia. Reuocant quo-
que vltra, & in priora promouent gradum de præteritis & futuris ſeculis
diſputantes, bona an mala fuerint ſeu futura ſint, & in tam profundas in-
cidunt quæſtiones, vt libros quoque & infinita volumina ſuper hac diſ-
ſertione cōdiderint. Hæc ille. b Quos maxime refellit æterna vita ſan
ctorum.) Qui ad miſeriam non relabuntur: neque beatitudo eſſet, ſi certū
non haberent ſe ibi ſemper futuros, nec æterna vita ſi morte finiretur.

De impietate eorum qui aſſerūnt animas ſummæ veræq́,
beatitudinis participes, iterum atque iterum per circumi-
tus temporum ad eaſdem miſerias laborēſque redituras.

Caput XX.

QVorum enim aures piorum ferāt: poſt[a] emen
ſam tot tantiſque calamitatibus vitam, ſi ta-
men vita iſta dicēda eſt, quæ potius mors eſt,[b]
ita grauis vt mors quæ ab hac liberat[c] mortis
huius amore timeatur, poſt tam magna mala, támque
multa & horrenda, tandem aliquando per veram reli-
gionem atque ſapiētiam expiata atque finita ita perue- K
nire ad conſpectum dei, atque ita fieri beatum contem-
platione incorporeæ lucis per participationem incom
mutabilis immortalitatis eius, cuius adipiſcendæ amo-
re flagramus, vt eam quandoque neceſſe ſit deſeri, &
eos qui deſerunt ab illa æternitate, veritate, fœlicitate
deiectos, tartareæ mortalitati, turpi ſtulticiæ, miſeriis
execrabilibus implicari: vbi deus amittatur: vbi odio
veritas habeatur: vbi per immundas nequicias beatitu-
do quæratur: & hoc idem atque idem[a] ſine vllo fine *a itidē atq; itidem.*
priorum & poſteriorum certis interuallis & dimenſio-
nibus ſeculorum factum eſſe & futurum: & hoc prop-
terea, vt poſsint deo circumitibus definitis, euntibus
ſemper atque redeuntibus per noſtras falſas beatitudi-
nes & veras miſerias alternatim quidem, ſed reuolu-
tione inceſſabili ſempiternos nota eſſe opera ſua, quo-
niam neque à faciendo quieſcere: neque ſciendo poſsit
ea quæ infinita ſunt indagare. Quis hæc audiat? Quis
credat? Quis ferat? Quæ ſi vera eſſent, non ſolum tace-
rentur prudentius, verumetiam vt quo modo valeo di
cam quod volo, doctius neſcirentur. Nam ſi hæc illic
in memoria non habebimus,[d] & ideo beati erimus, L
cur hic per eorum ſcientiam[e] grauatur amplius noſtra
miſeria? Si autem ibi ea neceſſario ſcituri ſumus, hic
ſaltem neſciamus, vt hic fœlicior ſit expectatio, quàm
illic adeptio ſummi boni, quando hic æterna vita con-
ſequenda expectatur, ibi autem beata, ſed non æterna,
quandoque amittenda cognoſcitur. Si autem dicunt
neminem poſſe ad illam beatitudinem peruenire, niſi
hos circumitus, vbi beatitudo & miſeria viciſsim al-
ternant, in huius vitæ eruditione cognouerit, quo mo-
do ergo fatentur, quanto plus quiſque amauerit deum,
tanto eum facilius ad beatitudinem peruenturum, qui
ea docent, quibus amor ipſe torpeſcat? Nam quis non
remiſsius & tepidius amet eum, quem ſe cogitat neceſ-
ſario deſerturum, & cōtra eius veritatem ſapientiamq;
ſenſurum, & hoc cum ad eius plenam pro ſua capacita-
te noticiā, beatitudinis perfectione peruenerit, quando
nec hominem amicum poſsit quiſque amare fideliter,[f]
cui ſe futurum nouerit inimicum? Sed abſit vt vera ſint, M
quæ nobis minantur, veram miſeriam nunquam finien
dam, ſed interpoſitionibus falſę beatitudinis ſæpe ac ſi-
ne fine rumpendam. Quid enim illa beatitudine falſius
atque fallacius, vbi nos futuros miſeros, aut in tanta ve-
ritatis luce neſciamus, aut in ſumma fœlicitatis arce ti-
meamus? Si enim futuram ibi calamitatem ignoraturi
ſumus, peritior eſt hic noſtra miſeria, vbi futuram bea-
titudinem nouimus. Si autem nos illic clades immi-
nens non latebit, beatius tempora tranſigit[g] anima mi
ſera, quibus trāſactis ad beatitudinem ſubleuetur, quàm
beata quibus tranſactis in miſeriam reuoluatur. Atque
ita ſpes noſtræ infœlicitatis eſt fœlix[h] & fœlicitatis in-
fœlix. Vnde fit, vt quia hic mala præſentia patimur,
ibi metuimus imminentia, verius ſemper miſeri, quàm
beati aliquando eſſe poſsimus. Sed quoniam hæc falſa
ſunt clamante pietate, conuincente veritate. Illa enim
nobis veraciter promittitur vera fœlicitas, cuius erit
ſemper retinenda, & nulla infœlicitate rumpenda cer-
ta ſecuritas, viam rectam ſequentes, quæ nobis eſt Chri-
ſtus, eo duce ac ſaluatore à vano & inepto impiorum
circumitu iter fidei mentémque auertamus. Si enim de
iſtis circumitibus, & ſine ceſſatione alternantibus itio-
nibus & reditionibus animarum, Porphyrius Platoni-
cus ſuorum opinionem ſequi noluit, ſiue ipſius rei va-
nitate[i] permotus, ſiue iam tempora Chriſtiana reue-
ritus.

A ritus. Et quod in libro decimo commemoraui, dicere
maluit, animam propter cognoſcenda mala traditam
mundo, vt ab eis liberata atq; purgata, cum ad patrem
redierit, nihil vlterius tale patiatur, quanto magis nos
iſtam inimicam Chriſtianæ fidei falſitatem deteſtari ac
deuitare debemus? His autem circumitibus euacuatis
atq; fruſtratis, nulla neceſſitas nos cōpellet, ideo putare
non habere initiū temporis, ex quo eſſe cœperit genus
humanū, quia neſcio per quos circumit^a nihil ſit in re-
bus nouū, quod non & antea certis interuallis temporū
fuerit, & poſtea ſit futurū. Si enim liberatur anima non
reditura ad miſerias, ſicut nunquā antea liberata eſt, fit
in illa aliquid, quod antea nunquā factū eſt, & hoc qui-
dem valde magnum, id eſt, quæ nunquam deſinat æter-
na fœlicitas. Si autem in natura immortali fit tanta no-
uitas ſ futura ſ, nullo repetita, nullo repetenda circum-
itu, cur in rebus mortalibus fieri non poſſe cōtenditur?
Si dicunt nō fieri in anima beatitudinis nouitatē, quo-
niam ad eam reuertitur, in qua ſemper fuit, ipſa certe li-
beratio noua fit, cum de miſeria liberatur, in qua nun-
quā fuit, & ipſa miſeriæ nouitas in ea facta eſt, quæ nū-
quam fuit. Hæc autem nouitas ſi non in rerum, quæ di-
B uina prouidentia gubernantur ordine venit, ſed caſu
potius euenit, vbi ſunt illi determinati, dimenſiq; cir-
cuitus, in quibus nulla noua fiunt, ſed repetuntur ea-
dem quæ fuerunt? Si autē & hæc nouitas ab ordinatio-
ne diuinæ prouidentiæ non excluditur, ſiue elata ſit a-
nima^i, ſiue lapſa ſit, poſſunt fieri noua, quæ neque antea
facta ſint, nec tamen à rerū ordine aliena ſint. Et ſi po-
tuit anima facere per imprudentiam ſibi nouam miſe-
riam, quæ non eſſet improuiſa diuinæ prouidentiæ, vt
hanc quoq; in rerum ordinem includeret, & ab hac eā
non improuide liberaret, qua tandem temeritate hu-
manæ vanitatis, audemus negare diuinitatē facere poſ-
ſe res non ſibi ſed mundo nouas, quas neq; antea fece-
rit, nec vnquam habuerit improuiſas? Si autem dicunt
liberatas quidem animas ad miſeriam non reuerſuras,
ſed cum hoc fit in rebus nihil noui fieri, quoniam ſem-
per aliæ atque aliæ liberatæ ſunt, & liberantur, & libera-
buntur. Hoc certe concedunt, ſi ita eſt nouas animas
fieri, quibus ſit & noua miſeria, & noua liberatio. Nam
ſi antiquas eas dicunt eſſe, & retrorſum ſempiternas,
ex quib^9 quotidie noui fiant homines, de quorum cor-
C poribus ſi ſapienter vixerint, ita liberentur, vt nunquā
ad miſerias reuoluantur, conſequenter dicturi ſunt in-
finitas. Quantuſlibet nanque finitus numerus fuiſſet a-
nimarum, infinitis retro ſeculis ſufficere non valeret, vt
ex illo ſemper fierent homines, quorum eſſent animæ
ab iſta ſemper mortalitate liberandæ, nunquam ad eam
deinceps rediture. Nec vllo modo explicabunt quo
modo in rebus quas deo notas eſſe, eo quod ſint infini-
tæ^k, nō volunt, infinitus ſit numerus animarum. Qua-
propter quoniam circuitus illi iam exploſi ſunt, qui-
bus ad eaſdem miſerias neceſſario putabatur anima re-
ditura, quid reſtat conuenientius pietati, quàm crede-
re non eſſe impoſsibile deo, & ea quæ nunquam fece-
rit, noua facere, & ineffabili præſcientia voluntatem
mutabilem non habere? Porro autem vtrum anima-
rum liberatarum, nec vlterius ad miſerias rediturarum
numerus poſsit ſemper augeri, ipſi viderint, qui de re-
rum infinitate cohibenda, tam ſubtiliter diſputant: nos
vero ratiocinationem noſtram ex vtroque latere ter-
minamus. Si enim poteſt, quid cauſæ eſt, vt negetur
creari potuiſſe, quod nunquam antea creatum eſſet? Si
liberatarum animarum numerus, qui nunquam antea
fuit, non ſolum factus eſt ſemel, ſed nunquam fieri de- D
ſinet? Si autem oportet vt certus ſit liberatarum aliquis
numerus animarum, quæ ad miſeriam nunquam rede-
ant, neque iſte numerus vlterius augeatur, etiam ipſe ſi-
ne dubio quicunque erit, ante vtique nunquam fuit. Qui
profecto creſcere, & ad ſuæ quantitatis terminum per-
uenire, ſine aliquo non poſſet initio. Quod initiū quo-
niam antea nunquam fuit, hoc ergo vt eſſet, creatus eſt
homo, ante quem nullus fuit.

Quorum autem aures piorum ferant poſt.) Non paruus eſt inter a
Platonicos diſſenſio, an anima res aliquādo ad ſuū aſtrum, vn-
de ſumpta eſt redeat, vt ibi æternū ſit beata, an infinitis reuo-
lutionibus, & ad corpus deſcendat, & è corpore aliò migret.
Plato enim in Phædro & Rep. ſempiternā fœlicitatem
animis tribuit. Idcirco Porphyrius & Iamblichus expurgatū omnino ani-
mum nolunt corpori reddi. Plotinus & Proclus quālibet defecatū & pu-
rum finita periodo huc reducunt: cumq; Plato ſempiternum nominat, in-
telligunt nō æternitatem temporū, ſed magni anni ſpaciū. b Quæ po-
tius mors eſt.) Cicero in ſexto de Rep. ex ſentētia Platonis vitam noſtrā
potius mortem eſſe appellandā dicit, in qua iugi malorū fonte circūſepti,
ſingulis prope momētis necamur. c Ita grauis vt mors, quæ ab hac li-
berat.) Inter omnia mala, quæ vita hæc corporalis ſecum adfert, illud eſt
de primis, quod abſumpto fere rationis omnis & conſilij vigore, ſui dul-
cedinē charitatemq; immodicā ingerit affectibus. Cōtrarij vero horrorē
ac odium, cum è diuerſo ſi mente & iudicio valeremus, neq; hæc deo ob- E
ruta eſſent corporis mole, liberari à morte hac, quā nos vitam vocamus,
deberemus velle & cum illo apud Apoſtolū ingemiſcere: me miſerū, quis
me liberabit de corpore mortis huius? d Nam ſi hæc illic in memoria
nō habet.) Biberunt enim de fluuio Lethæo, vt dicunt. e Cur hic per
eorū ſcientiā.) Timor enim malorū permagna eſt miſeria, ſatiusq; eſt mul
to mori ſecurū, quàm viuere metuentem. f Quādo nec hominem ami-
cum poſsit quiſquā amare fideliter.) Cicero in Lælio, negabat Scipio vl-
lam vocem inimiciorem amicitię potuiſſe reperiri, quam eius, qui dixiſ-
ſet ita amare oportere, vt aliquādo eſſet oſurus: nec vero ſe adduci poſſe,
vt hoc, quemadmodū putaretur, à Biante eſſe dictū crederet, qui habitus
eſſet ſapiens, & vnus ex ſeptem, ſed impuri potius cuiuſquā & ambitioſi,
aut omnia ad ſuā potentiam reuocantis eſſe ſentētiam. Quonā enim mo-
do quiſquā amicus eſſe poterit ei^a, cui ſe putabit inimicū eſſe poſſe? Qua-
re hoc quidē pręceptum cuiuſcūque eſt, ad tollendam amicitiam valet. Il-
lud potius præcipiendū fuit, vt eam diligentiam adhiberemus in amicitiis
cōparandis, vt ne cum amare inciperemus, quem aliquando odiſſe poſſe-
mus. g Beatius tempora tranſigit.) Quāto melior eſt fœlicitas poſt mi-
ſeriam, quàm miſeria poſt fœlicitatem. Senſus enim miſeriæ, quā fœlici-
tas manet, ſpe fit minor, vt magna pars fœlicitatis adimitur miſeriæ ſequ-
turæ metu. Puerulo mihi Blancha mater matronarū omnium, niſi me pie- Blancha mater.
tas fallit, pudiciſsima, narrare ſolebat, Sirenes per tempeſtatem cātare ſua-
uiter cōſueſſe, contrà lamētari ſereno cœlo, quieto mari: quòd nunc im-
mutationem in peius metuerent, tunc vero tranquillitatem ſperarent.
h Spes noſtræ fœlicitatis eſt fœlix.) Non ſpes de infœlicitate, ſed quæ
eſt in infœlicitate præſenti de fœlicitate ventura. i Siue elata ſit ani.)
Legendū: Siue data ſit anima, ſiue lapſa ſit, & ſic eſt in veterib^9 libris. At-
tingit duas opiniones Platonicorum, quorum alij animas corporibus à
deo datas volunt, & miſſas, alij ſuapte culpa & inde pondere per cul-
pam contracto delapſas eſſe de cœlis in corpora, ad luendas pœnas.
k Quo modo in rebus quas deo notas eſſe eo quod ſint inſi.) In alijs li- F
bris alijs verbis ſed idem valente ſentētia: quo modo in rebus, quas vt deo
notæ eſſe poſsint, finitas volunt, infinitus ſit numerus animarum.

De conditione vnius primi hominis atque in eo generis humani. Cap. XXI

HAc igitur quæſtione difficillima, propter æter-
nitatem dei noua creātis ſine nouitate aliqua
voluntatis, quantū potuimus explicata nō eſt
arduum videre multo fuiſſe melius quod factū eſt, vt ex
vno homine, quem primū condidit, multiplicaret ge- Gene. 2.
nus humanum, quàm ſi id inchoaſſet à pluribus. Nam
cum animantes alias ſolitarias, & quodam modo ſoli-
uagas, id eſt, quæ ſolitudinē magis appetant, ſicuti ſunt
aquilæ, milui, leones, lupi, & quæcunque alia ita ſunt: a-
lias vero gregales^l inſtituerit, quæ congregatæ atque l *alias, & greges.*
in gregibus malint viuere, vt ſunt columbi, ſturni, cer-
ui, damulæ, & cætera huiuſmodi: vtrunque tamen ge-
nus non ex ſingulis propagauit, ſed plura ſimul iuſsit
exiſtere. Hominem vero cuius naturam quodam mo-
do mediam inter angelos beſtiáſque condebat, vt ſi
creatori ſuo tanquam vero domino ſubditus præcep-
tum eius pia obediētia cuſtodiret, in conſortiū tranſ-
iret angelicum ſine morte media, beatam immorta-

G licitatem ſine vllo termino conſecuturus: ſi autem dominum deum ſuum libera voluntate ſuperbe atque inobedienter vſus offenderet, morti addictus beſtialiter viueret, libidinis ſeruus, æternoq; poſt mortē ſupplicio deſtinatus. Vnum ac ſingulū creauit, non vtiq; ſolum ſine humana ſocietate deſerendū, ſed vt eo modo vehemētius ei cōmendaretur ipſius ſocietatis vnitas vinculúmque concordiæ, ſi nō tantum inter ſe naturæ ſimilitudine, verumetiam cognationis affectu homines necterentur, quando nec ipſam quidē fœminam copulādam viro ſicut ipſum creare illi placuit, ſed ex ipſo, vt omne ex homine vnu diffunderetur genus humanum.

[a] DAmulas.) Sic deminutiue dixit, quia meticuloſum eſt animal, cum nec ferum ſit, nec manſuetum.

Quod præſcierit deus hominem quem primum condidit peccaturum, ſimúlque prauiderit quantum piorum populum ex eius genere in angelicum conſortium ſua eſſet gratia tranſlaturus. *Caput XXII.*

NEc ignorabat deus hominem peccaturum, & morti iam obnoxium morituros propagaturum, eoq; progreſſuros peccandi immanitate mortales, vt tutius atq; capacius inter ſe[a] rationalis voluntatis expertes beſtiæ ſui generis viuerent, quarum ex aquis & terris plurimum pullulauit exordiū quàm homines, quorum genus ex vno eſt ad commendandam cōcordiam propagatum. Neque enim vnquā
H inter ſe leones, aut inter ſe dracones, qualia homines bella inter ſe geſſerunt. Sed præuidebat etiam deus gratia ſua populum piorum in adoptionem vocādum, remiſſiſq; peccatis iuſtificatum ſpiritu ſancto ſanctis angelis in æterna pace ſociandū, nouiſsima inimica mor-
1.Cor.15. te deſtructa cui populo eſſet huius rei cōſideratio profutura, quod ex vno homine deus ad commendādum hominibus quàm ei grata ſit etiam in pluribus vnitas, genus inſtituiſſet humanum.

[a] VT tutius atque capacius inter ſe.) Alibi, pacatius. Hoc facilius beſtias eiuſdem generis capiat aliquis locus ſine diſſidio & pugna, quàm homines. Lupus enim eſt homini homo ſicut Græco prouerbio dicunt. Plinius lib. vij. denique cætera animantia in ſuo genere probe degunt. Congregari videmus, & ſtare contra diſſimilia. Leonum feritas inter ſe non dimicat, ſerpentum morſus non petit ſerpentes, nec maria quidem belux ac piſces niſi in diuerſa genera ſæuiunt. At hercle homini plurima ex homine ſunt mala. Eſt Dicæarchi liber, inquit Cicero, de interitu hominum, Peripatetici magni & copioſi, qui collectis cæteris cauſis eluuionis, peſtilentiæ, vaſtitatis, beluarum etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu docet quædam hominum genera eſſe conſumpta. Deinde comparat quanto plures deleti ſunt homines hominū impetu, id eſt bellis, ſeditionibus, quàm omni reliqua calamitate. Hoc bellum inter homines volebant auferre Chriſtus, & ardorem alium ſerere non diſcordiæ ſed concordiæ & mutuæ charitatis. Hoc prædicandū, hoc conſulendum eſſet, homines Chriſto initiatos pugnare inter ſe non de-
I bere, ſed amare inuicem, ferre inuicem, nec irritandi & accendendi ſunt humani animi ſatis ex ſe procliues in cædes & facinora.

De natura humanæ animæ creatæ ad imaginem dei. *Caput XXIII.*

Gene.1. FEcit ergo deus hominem ad imaginem & ſimilitudinē ſuam.[a] Talem quippe illi animam creauit qua per rationem atque intelligētiam omnibus eſſet præſtātior animalibus terreſtribus, & na-
Gene.2. tatilibus, & volatilibus, quæ mentem huiuſmodi nō haberent. Et cum virum terreno formaſſet ex puluere, eiq; animam qualem dixi, ſiue quam iam fecerat[b] ſufflando indidiſſet: ſiue potius ſufflando feciſſet, eúmque flatum quem ſufflando fecit: nam quid eſt aliud ſufflare quàm flatum facere, animam hominis eſſe voluiſſet, etiam cōiugem illi in adiutorium[c] generandi ex eius latere oſſe detracto fecit, vt deus. Neque enim hæc carnali conſuetudine cogitāda ſunt, vt videre ſolemus opifices ex materia quacunque terrena corporalibus mēbris, quod artis induſtria potuerunt fabricantes: manus dei potentia dei eſt, qui etiā viſibilia inuiſibiliter operatur. Sed hęc fa K
bulosa potius quàm vera eſſe arbitrantur, qui virtutē ac ſapientiā dei, quæ nouit & poteſt etiā ſine ſeminibus ipſa certe facere ſemina, ex his vſitatis & quotidianis metiūtur operibus: ea vero quę primitus inſtituta ſunt, quoniam nō nouerunt, infideliter cogitant: quaſi non hæc ipſa quę nouerunt de humanis conceptibus atq; partubus, ſi etiam inexpertis narrarētur, incredibiliora viderentur: quamuis & eaipſa pleriq; magis naturę corporalibus cauſis, quàm operibus diuinæ mentis aſsignent.

FEcit ergo deus hominem ad imaginem & ſimilitudinē ſuam.) Imaginem Chriſti putat Origenes eſſe hominem. ideo dictum eſt ad imaginem dei. nam imago dei filius eſt. Alij per ſimilitudinem ſpiritum ſanctum putant intelligi ſed profecto ad imaginem & ſimilitudinē nihil aliud ſunt, quam vt ſit homo imago & ſimilitudo dei. Vir, inquit Paulus ad Corinthios, imago eſt dei· idq; ad naturā poteſt referri: ſimilitudo vero, ad ea, quibus eſt dotata natura: immortalitatē, virtutes, ſapientiam, quibus homo ſimilis eſt dei. [a]
[b] Siue quam iam fecerat.) Dubium eſt, fecerítne antea, & indiderit poſtea, an creārit cum corpore: nam Auguſt. in Geneſi ad literam lib. vij. progenitam hominis animam cum cæteris ſpiritalibus rebus ait, deinde corpori infuſam. Atq; hoc eſſe quod ſcribitur, inſufflauit in faciem eius ſpiraculum vitæ. Quod alij ad diuerſum trahunt ſenſum, nempe tum ibi eſſe factam, vt hic quoque Auguſtinus docet. [c] Etiam coniugem illi in adiutorium.) De creatione fœminæ cur poſt virum, cur de coſta dormientis, quo modo de coſta, diſputat Magiſter lib. ij. diſt. xviij. L

An vllius vel minimæ creaturæ poſsint dici angeli creatores. *Caput XXIIII.*

SEd cum his nullum nobis eſt[a] in his libris negocium, qui diuinam mentē facere vel curare iſta non credunt. Illi autē qui Platoni ſuo credunt,[b] non ab illo ſummo deo qui fabricatus eſt mundum, ſed ab aliis minoribus quos quidem ipſe creauerit, permiſſu ſiue iuſſu eius animantia facta eſſe cuncta mortalia, in quibus homo præcipuū diiſq; ipſis cognatum teneret locū, ſi ſuperſtitione careant, qua quærunt, vnde iuſte videantur ſacra & ſacrificia facere, quaſi cōditoribus ſuis, facile carebunt etiam huius opinationis errore. Neq; enim fas eſt vllius naturæ quàmlibet minimę mortaliſque, creatorem niſi deum credere, ac dicere, etiam antequam poſsit intelligi. Angeli autem quos illi deos libentius appellant, etiamſi adhibent vel iuſsi vel permiſsi[c] operationem ſuam rebus quæ gignuntur in mundo, tam non eos dicimus creatores animalium, quàm nec agricolas frugum atque arborum.

SEd cum his nullum nobis eſt.) Vt cum Epicureis, qui omnia fortuito & temerario fieri caſu putāt, aut qui naturam ſolam ſine deo præſidere hinc inferiori mundo & ſublunari, quam opinionē Ariſtotelis fuiſſe multi prodiderunt: vel qui res corporales à dæmonibus factas eſſe putant, vt quidam hæretici. [b] Illi autem qui Platoni ſuo credunt.) Plato in Timæo inducit deum maximum minorū deorum patrem iis vt animalia minora facerēt, nam & ipſi quoq; ſunt animalia, præcipientem: ita ipſos accepiſſe ea aſtris immortale principium, mortalis animantis videlicet animam, imitatos genitorem & effectorem ſui, particulas & terræ & aquæ & aeris à mundo quas rurſum redderēt, mutuatos, eas inter ſe copulaſſe. Haud iiſdem vinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni non poſſent propter tenuitatem hærentibus crebris quaſi cuneolis iniectis, inde vnum corpus effeciſſe. Menāder quidam Simonis Magi diſcipulus mundum ab angelis factum aſſeuerabat: Saturnius vero ab angelis ſeptem præter conſcientiam patris. [c] Etiamſi adhibent vel iuſsi vel permiſsi.) Præfecti ſunt angeli ipſius dei & adminiſtri, ſicut inquit Paulus. Itaq; iuſſu illius multas res in hoc mūdo gerunt. nam vt Auguſtinus inquit, vnaquæq; res huius mundi viſibilis habet angelicā poteſtatem ſibi prępoſitam. & Gregorius in hoc mundo viſibili nihil niſi per creaturam viſibilem diſponi poteſt. Incipiam miracula, ſi quis pergat cōtentioſe moleſtus eſſe. Verum Plato vt in geneſi mundi geneſim Moſis eſt ſecutus, ſic hunc locum de animaliū creatione ex loco ſacrarum literarum traxit. nam cum legiſſet dixiſſe architectum illum nouę multitudinis deum, faciamus hominem ad imaginē & ad ſimilitudinem noſtrā ad angelos putauit eum loqui, quibus adminiſtris crearum cēſuit hominem. at indignum videbatur miniſterio angelorū vſum illum in nobiliſsimo animante gignendo, & alios per ſe velut ſuis manibus fabricantū: ideo de reliquis etiam idem quod de hominibus cenſuit. Cuius verba ſi quis vt citata expendat: vſus enim ſum Ciceronis interpretatione, inueniet nec animam conditā niſi à deo, nempe ex aſtris deſumptā. Quod & Cic. ex Platonicis confirmat in primo de legibus, inquiens animū ingeneratū eſſe à deo, nec corpus quod ex elementis captū, quæ deus fecit, minoreſq; deos M
aliud

A aliud nihil egiſſe, quàm ſubſeruire creatori in copulandis coagmentandiſque tam creatis in formam & rationem animalis. Seneca paulo apertius Platonis ſententiam poſuit. Hic cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius nouit natura, nec melius, vt omnia ſub ducibus ſuis irent, ſtatuit, & quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit.

Omnium naturam & omnium ſpeciem vniuerſæ creaturæ non niſi opere dei formari. *Cap. XXV.*

CVm enim alia ſit ſpecies, quæ adhibetur extrinſecus cuicunq; materiæ corporali, ſicut operantur homines figuli & fabri, atq; id genus opifices, qui etiã pingunt & effingunt formas ſimiles corporibus animaliũ: alia vero quæ intrinſecus efficientes cauſas habent de ſecreto & occulto naturæ viuentis atq; intelligentis arbitrio, quæ non ſolum naturales corporum ſpecies, verumetiã ipſas animantium animas dum non ſint, facit, ſupradicta illa ſpecies artificibus quibuſque tribuatur. Hæc autem altera non niſi vni artifici creatori & conditori deo, qui mundum ipſum & angelos ſine vllo mundo, & ſine vllis angelis fecit. Ab illa enim vi [a] diuina, quæ omnium rerum diuiſiua, & vt ita dicam effectiua eſt, quæ fieri neſcit, ſed fa-
B cere: à qua accepit ſpeciem cum mundus fieret & rotunditas cœli, & rotunditas ſolis, eadem vi diuina & effectiua quæ fieri neſcit ſed facere, accepit ſpeciem rotunditas oculi, & rotunditas pomi, & cæteræ figuræ naturales, quas videmus in rebus quibuſq; naſcentib⁹, nõ extrinſecus adhiberi, ſed intima creatoris potentia, qui dixit: Cœlum & terram ego impleo: & cuius ſapientia eſt quæ attingit à fine vſq; ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. Proinde facti primitus angeli cuiuſmodi miniſterium præbuerint creatori cætera facienti, neſcio, nec tribuere illis audeo, quod forte non poſſunt, nec debeo derogare, quod poſſunt. Creationem tamen conditionemq; omnium naturarum, qua fit, vt omnino naturæ ſint, eis quoq; fauentibus illi deo tribuo, cui ſe etiam ipſi debere, quod ſunt, cum gratiarum actione
1.Cor.3. nouerunt. Non ſolũ igitur agricolas non dicimus fructuum quorumq; creatores, cum legamus: Neq; qui plãtat eſt aliquid, neq; qui rigat, ſed qui incrementum dat deus: ſed ne ipſam quidem terram quanuis mater omnium fœcunda videatur, quæ germinibus erumpentia promouet, & fixa radicibus continet, cum itidem lega-
1.Cor.15. mus: De⁹ illi dat corpus, quo modo voluerit, & vnicuique ſeminum proprium corpus. Ita nec fœminã ſui puerperij creatricem appellare debemus, ſed potius illum,
C qui cuidam ſuo famulo dixit: Prius quàm te formarem
Hiere.1. in vtero, noui te. Et quanuis anima ſic vel affecta prægnantis valeat aliquibus velut induere qualitatibus fœ-
Gene.30. tum, ſicut de virgis variatis fecit Iacob [b], vt pecora colore varia gignerentur: naturam tamen illam, quæ gignitur, tam ipſa non fecit, quàm nec ipſa ſe fecit. Quælibet igitur corporales vel ſeminales cauſæ gignendis rebus adhibeantur, ſiue operationibus angelorum aut hominum, aut quorũcunq; animalium, ſiue marium fœminarumq; miſtionibus [c]: quælibet etiã deſideria [d] motúſve animæ matris valeant aliquid lineamentorum aut colorum aſpergere, teneris mollibusq; conceptibus, ipſas omnino naturas, quæ ſic vel ſic in ſuo genere efficiantur, non facit niſi ſummus deus. Cuius occulta po-
*al. incontaminabili tentia cuncta penetrans incommutabili * præſentia facit eſſe quicquid aliquo modo eſt, in quantumcunq; eſt: quia niſi faciente illo, vt tale vel tale eſſet [e], prorſus eſſe non poſſet. Quapropter ſi in illa ſpecie, quam forinſecus corporalibus opifices rebus imponunt, vrbẽ Romam, & vrbem Alexandriam [f] non fabros & archite-

ctos, ſed reges quorum voluntate, conſilio & imperio D
fabricatæ ſunt: illam Romulum, illam Alexandrum habuiſſe dicimus conditores: quanto potius non niſi deum debemus conditorem dicere naturarum: qui neque ex ea materia facit aliquid, quam ipſe non fecerit: nec operarios habet, niſi quos ipſe creauerit: & ſi potentiam ſuam, vt ita dicam, fabricatoriam [g] rebus ſubtrahat: ita non erunt, ſicut antequam fierent, non fuerunt. Sed ante dico, æternitate, non tempore. Quis enim alius creator eſt temporum, niſi qui fecit ea, quorum motib⁹ currerent tempora?

Ab illa enim vi.) Alibi, Qua enim vi diuina, & vt ita dicam, effectiua, quæ fieri neſcit, ſed facere, accepit ſpeciem etiam. nam illa, quæ omnium rerum diuiſiua, ſuppoſititium videri poſuit. a
b Sic vt de virgis variatis fecit Iacob.) Plini⁹ libro octauo ſcribit in arietibus ſpectari ora maxime: quia cuius coloris ſub lingua habuere venas, eius & laniciũ eſt in fœtu, variumq; ſi plures fuere. & mutatio aquarum potuſq; varias. Poſſunt igitur arte laniciа qualia velimus in pecore effici: quod Iacob nõ ignarus eſt expertus. Nam quũ verſicolor pecus elegiſſet, coituſq; tempore candidas virideſq; virgas illis in flumine quo potabantur, obiecit, vt cũ eo viſo concipiẽtes ſimiliſſ colori ederent fœtus. quod ita ſecutũ eſt. Geneſ. xxx. c Siue marium fœminarumq; miſtionibus.) Plinius idem libro ſeptimo ſimilitudinum quidẽ in mente reputatio eſt & in qua creditur multa fortuita pollere, viſus, auditus, memoriaq;. Hauſtæ imagines ſub ipſo cõceptu, cogitatio etiã vtriuſlibet animo ſubito trãſuolans effingere ſimilitudinẽ aut miſcere exiſti- E
matur. Ideoq; plures in homine, quam in cæteris animãtibus differentiæ: quoniã velocitas cogitationũ, animiq; celeritas, & ingenij varietas multiformes notas imprimit. Quũ cæteris animantibus immobiles ſint animi, & ſimiles omnib⁹ ſinguliſq; in ſuo cuiuſq; genere. Hæc ille. Pleni ſunt philoſophorũ libri viſa per cõceptũ magnam in partu vim habere. Vnde cõiugibus præcipitur, vt elegãtes habeant circa lectum genialem imagines. Vrbs eſt in Brabãtia Buſcũducis, in qua vt in aliis eiuſdẽ terræ ſtato anni die, quo ferunt maximũ vrbis templũ dedicatũ, publice ſupplicatur, ludiq; variis diuis exhibentur. Sunt qui hic perſonas diuorũ induant: ſunt qui dæmonũ. Ex his vnũ quum viſa puella exarſiſſet, domum ſaltitãdo ſe recepiſſe, & correptam vt erat perſonatus vxorem ſuã in lectũ coniecit, ſe ex ea dæmonium velle gignere dicens, cõcubuit, cõcepit mulier: & infans quem peperit, ſimul primum editus eſt, ſaltitare cœpit, forma quali dæmones pinguntur. Hæc Margarita Augusta, Maximiliani filiã, huius Caroli amita narrauit Ioanni Lanuzæ, homini prudentia incredi- *Ioannes Lanuza.*
bili, qui tum erat hic legatus à Ferdinando rege nunc eſt huius Cæſaris præfectus in Aragonia, vir, qui nõ modo præfecti nomen & perſonã, ſed regis quoque poſſet ſuſtinere. d Quælibet etiam deſideria.) Mulieres prægnantes multarũ rerum deſideriis tenentur: ſæpe carbones appetunt, & cineres. Vidi, quæ morſum ceruicis iuuenis cuiuſdam: & correpta magnis doloribus abortũ feciſſet, ni momordiſſet eſ animato penè iuuene, tam auide infixis dentibus. De his tam abſurdis appetentiis ciborũ medici quidem plurima, ſed & apud philoſophos nõnulla: velut Ariſtoteles in lib. de animalib⁹, idque fieri dicũt ex humore in ſtomacho vitioſo: qui ſi viris quoq; contingat, nõ diſſimilia expetent. e Quia niſi faciente illo, vt tale vel tale eſſet.) In antiquis libris ſic legitur: Quia niſi faciente illo nõ tale vel tale eſſet, ſed prorſus eſſe nõ poſſet. f Vrbem Alexandriam.) *Alexandria.*
Alexandriæ multæ ſunt: & in Aria, & ad Sogdianos, & in Troade, & in Cilicia, & in India, & in Aegypto, omnes à Macedone Alexãdro nominatæ. Hic de Alexandria Aegyptia loquitur, quæ eſt omniũ celeberrima ad littus noſtri maris, iuxta Canopicum Nili oſtium ſita, in Africã vergens. g Vt ita dicam fabricatoriam.) Quæ adiungendas materias, ad ſecandum addendúmq; aliquid pertinet, quæ ex rebus ab ipſo creatis fiunt. F
Neq; hæc ſunt creationis opera, quæ & ab angelis & hominibus cæteriſque tum animatis fiunt, tum etiam animæ expertibus.

De Platonicorum opinione, qua putauerunt angelos quidem à deo conditos, ſed ipſos eſſe humanorum corporum conditores. *Cap. XXVI.*

ITa ſanè Plato minores & à ſummo deo factos deos effectores eſſe voluit animaliũ cæterorũ, vt immortalem partem ab ipſo ſumerent, ipſi vero mortalem attexerent. Proinde animarum noſtrarum eos creatores eſſe noluit, ſed corporũ. Vnde quoniam Porphyrius propter animæ purgationem dicit omne corpus fugiendũ, ſimulq; cum ſuo Platone aliiſq; Platonicis ſentit eos, qui immoderate ac inhoneſte vixerint, propter luendas pœnas ad corpora redire mortalia. Plato quidẽ etiã beſtiarum, Porphyrius tantũmodo ad hominum: ſequitur eos vt dicãt deos iſtos quos à nobis volunt quaſi parentes & conditores noſtros

G coli, nihil eſſe aliud, quàm fabros cõpedum carcerũm-ve noſtrorum: nec inſtitutores, ſed incluſores alligatoréſque noſtros ergaſtulis ærumnoſis, & grauiſsimis vinculis. Aut ergo deſinant Platonici pœnas animarum ex iſtis corporibus comminari: aut eos nobis deos colendos non prædicent, quorum in nobis operationem, vt quantum poſſumus, fugiamus, & euadamus, hortantur: cum tamẽ ſit vtrunque falſiſsimũ. Nam neque ita luunt pœnas animę, cum ad iſtam vitam pœnalem denuo reuoluuntur, & omnium viuẽtium ſiue in cœlo ſiue in terra, nullus eſt conditor niſi à quo facta ſunt cœlũ & terra. Nam ſi vlla cauſa eſt viuẽdi in hoc corpore, niſi propter pendenda ſupplicia: quo modo dicit idem Plato[a] aliter mundum fieri non potuiſſe pulcherrimum atque optimum, niſi omnium animalium, id eſt, immortaliũ & mortalium generibus impleretur? Si autẽ noſtra inſtitutio qua vel mortales conditi ſumus, diuinum munus eſt: quo modo pœna eſt ad iſta corpora, id eſt, ad diuina beneficia remeare? Et ſi deus, quod aſsidue Plato cõmemorat,[b] ſicut vniuerſi mundi, ita cunctorum animalium ſpecies æterna intelligentia continebat, quo

H modo non ipſe cuncta condebat? An aliquorũ eſſe artifex nollet, quorum efficiendorum artem ineffabilis eius, & ineffabiliter laudabilis mens haberet? Merito igitur vera eſt religio, quæ mũdi vniuerſi eum animalium quoque vniuerſorum, hoc eſt, & animarum & corporum conditorem agnoſcit & prædicat. In quibus terrenis præcipuus ab illo ad eius imaginem homo propter eam cauſam, quam dixi, & ſi qua forte alia maior latet, factus eſt vnus, ſed non relictus eſt ſolus. Nihil enim eſt quàm hoc genus tam diſcordioſum vicio, tam ſociale natura. Neque commodius contra vicium diſcordiæ vel cauendum cum nondum exiſteret, vel ſanandũ cum extitiſſet natura loqueretur humana, quàm recordationem illius parentis, quem propterea deus creare voluit vnũ, de quo multitudo propagaretur: vt hac admonitione etiam in multis concors vnitas ſeruaretur. *Gene. 2.* Quod vero fœmina illi ex eius latere facta eſt, etiã hinc ſatis ſignificatum eſt, quàm chara mariti & vxoris[c] debeat eſſe coniunctio. Hæc opera dei propterea ſunt vti-

I que inuſitata, quia prima. Qui autem iſta non credunt, nulla facta prodigia debent credere. Neque enim & ipſa ſi viſitato naturæ curriculo gignerentur, prodigia dicerentur. Quid autem ſub tanta gubernatione diuinæ prouidentiæ, quamuis eius cauſa lateat, fruſtra gignitur? *Pſal. 45.* Ait quidam Pſalmus ſacer: Venite & videte opera domini, quæ poſuit prodigia ſuper terrã. Cur ergo ex latere viri fœmina facta ſit, & hoc primum quodam modo prodigium: quid præfigurauerit, alio loco quantum me deus adiuuerit, dicam.

a Qvo modo dicit idẽ Pla.) Verba Pla. hęc ſũt, ſi qs fortè reqrit: Νῦν οὖν ὃ λέγω πρὸς ὑμᾶς ἐνδεικνύμενος μάθετε. θνητὰ ἔτι γένη λοιπὰ τρία ἀγέννητα. τούτων δὲ μὴ γενομένων, οὐρανὸς ἀτελὴς ἔσται. τὰ γὰρ ἅπαντα ἐν αὐτῷ γένη ζῴων οὐχ ἕξει. δεῖ δὲ, εἰ μέλλει τέλεος ἱκανῶς εἶναι. Loquitur ... deus ... minoribus diis: Quid ſentiam igitur cognoſcire, ... Omnia enim genera animalium præteremiſsis cœli ... perfecta ... ſunt, eaque mortalia: quibus ... commemorat.) In eodem Timæo ait, ... perfectus eſt futurus. b Et ſi deus, quod aſsidue Plato ... omnium rerum exemplaria, quæ ... eſſe æternarum ... nunquam interituras: temporalia, ... ſine caſuras eſſe ... Non diſputo, ſi ſine deus ipſe ſuæ ideæ, ... quid ſine aliud ... quod inter Platonicos non ſatis con ... c Quàm chara mariti & vxoris.) Quoniam fœmina non de aliena parte ſumpta eſt, ſed in illum de ipſo viro ſeu filia, vt vir in vxorem affectu ſit paterno: & ſic illam ... filiæ pietate, & de latere ſumpta eſt ſocia: non de capite domina, non de pedibus vt ancilla.

In primo homine exortam fuiſſe omnem plenitudinem generis humani, in qua prœuidit deus, quæ pars honoranda eſſet præmio, quæ damnanda ſupplicio. Caput XXVII. K

Nvnc quoniam liber iſte claudẽdus eſt, in hoc primo homine, quia primitus factus eſt: nondum quidem ſecũdum euidẽtiam, iam tamen ſecundum dei præſcientiam exortas fuiſſe exiſtimemus in genere humano ſocietates, tanquam ciuitates duas. Ex illo enim futuri erant homines: alij malis angelis in ſupplicio, alij bonis in præmio ſociandi: quamuis occulto dei iudicio, ſed tamen iuſto. Cum enim ſcriptum ſit: Vniuerſæ viæ domini, miſericordia & veritas: nec iniuſta eius gratia, nec crudelis poteſt eſſe iuſticia. *Pſal. 24.*

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM IN AVGVSTINI de Ciuitate dei, Lib. XIII. L

1 De lapſu primi hominis, per quem eſt contracta mortalitas.
2 De ea morte, quæ animę ſemper vtcunque victuræ accidere poteſt, & ea cui corpus obnoxium eſt.
3 Vtrum mors, quę per peccatum primorum hominum in omnes homines pertranſijt, etiam ſanctis pœna peccati ſit.
4 Cur ab his, q per gratiã regenerationis ſunt abſoluti à peccato, nõ auferat mors, id eſt, pœna peccati.
5 Quod ſicut iniqui male vtuntur lege quę bona eſt, ita & iuſti bene vtuntur morte quæ mala eſt.
6 De generalis mortis malo, quo animæ & corporis ſocietas ſeparatur.
7 De morte, quam non regenerati pro Chriſti confeſſione ſuſcipiunt.
8 Quod in ſanctis primæ mortis pro veritate ſuſceptio, ſecundæ ſit mortis abſolutio.
9 Vtrum tempus mortis, quo vitæ ſenſus aufertur, in morientibus, an in mortuis eſſe dicendum ſit.
10 An vita mortalium, mors potius q̃ vita dicẽda ſit. M
11 An quiſquã ſimul & viuens poſſit eſſe & mortuus.
12 Quam mortem primis hominibus deus, ſi mandatum eius tranſgrederentur, fuerit comminatus.
13 Præuaricatio primorum hominum, quam primã ſenſerit pœnam.
14 Qualis homo ſit factus à deo, & in quam ſortẽ deciderit ſuæ voluntatis arbitrio.
15 Quod Adam peccans prius reliquerit deum, quàm relinqueretur à deo: & primam fuiſſe animæ mortem, à deo receſsiſſe.
16 De philoſophis qui animæ ſeparationem à corpore non putant eſſe pœnalem, cum Plato inducat ſummum deum minoribus diis promittentem, quod nunquam ſint corporibus exuendi.
17 Contra eos qui aſſerunt terrena corpora incorruptibilia fieri, æterna non poſſe.
18 De terrenis corporibus, quæ philoſophi affirmant in cœleſtibus eſſe non poſſe: quia quod terrenum eſt, naturali pondere vocetur ad terram.
19 Contra eorũ dogmata, qui primos homines, ſi nõ peccaſſent, immortales futuros fuiſſe nõ credũt.
20 Quod caro ſanctorum, quæ nunc requieſcit in ſpe, in meliorem reparanda ſit qualitatem, quàm fuit primorum hominum ante peccatum. De paradiſo

A 21 De paradiſo in quo primi homines fuerant, quod recte poſsit ſignificatione eius ſpiritale aliquid intelligi, ſalua veritate narrationis hiſtoricæ de corporali loco.

22 De corporibus ſanctorũ poſt reſurrectionem, quæ ſic ſpiritalia erũt, vt nõ in ſpiritũ caro vertatur.

23 Quid intelligendum ſit de corpore animali, & de corpore ſpiritali: vt qui moriũtur, in Adam: qui vero viuificantur, in Chriſto.

24 Qualiter accipienda ſit vel illa inſufflatio, in qua primus homo factus eſt in animam viuentem: vel illa, quam dominus fecit, dicens: Accipite ſpiritum ſanctum.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi, de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber decimustertius.

De lapſu primi hominis, per quem eſt contracta mortalitas. Caput I.

B Expeditis de noſtri ſeculi exortu, & de initio generis humani difficillimis quæſtionibus: nunc iam de lapſu primi hominis, imò primorum hominum: & de origine ac ꝓpagine mortis humanæ diſputationem à nobis inſtitutam * rerum ordo depoſcit. Non enim eo modo quo angelos cõdiderat deus, ita condidit & homines: vt etiam ſi peccaſſent, mori omnino non poſſent: ſed ita, vt perfunctos obedientię munere [a], ſine interuentu mortis angelica immortalitas & beata æternitas ſequeretur: inobedientes autem mors plecteret damnatione iuſtiſsima: quod etiam in libro ſuperiore iam diximus.

*aliàs inſtituit.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini cõmentarij in XIII. Lib. de Ciuitate dei diui Auguſtini.

a C Perfunctos obedientiæ munere.) Statutum vnicuique viuẽdi ſuper terram fuiſſet tempus, quo abſoluto guſtatóque ligno vitæ cõfirmata fuiſſet natura, tranſlatóſque in cœlum immortalitas conſecuta. Hic multa quæruntur, & ab Auguſtino primum, & authore ſententiarum lib. ij. de his, quæ homini ſi non deliquiſſet, euenissent: ſed modeſte ab iſtis, & vt pudorem intelligas, quo inquirunt magis, quàm vt comperiſſe ſe profiteantur. Recentiores qui commentarios in ſententias ſcripſerunt, modo arbitrariis coniecturis, modo rationibus ex hac natura rerum petitis, quicquid eis in mentem venit confidentiſsime diſſiniunt. Audio illorum rationes, ſed plane video in tenebris eos ingredi. nec pedetentim aut palpantes velle procedere, ſed curſu ſe quo intendunt proripere, nulla veritos præcipitia. Equidem quid factum ſit, magno noſtro malo nemo ignorat: quid fuiſſet, neſcio an vel ipſi Adam oſtenſum fuit, quanto minus nobis miſellis. Nam quid prodeſt vti coniecturis, in re quę coniecturas omnes ſuperat humanas, & miraculum eſt audientibus. cui vero neceſſe ſit eius rei progreſſus leges huius creatæ naturæ ſequi, cuius initio hanc ipſam ſi tunc fuiſſet naturam ſtupefeciſſent. Ego igitur quotum hic Auguſtinus det, accipiam: & ſi poſſum, enarrabo, quod eſt officij mei: cætera non inquiram.

De ea morte, quæ animæ ſemper vtcunque victuræ accidere poteſt, & ea cui corpus obnoxium eſt. *Cap. II.*

Sed de ipſo genere mortis video mihi paulo diligentius diſſerendum. Quãuis enim humana anima veraciter immortalis perhibeatur, habet tamen quandã etiam ipſa mortem ſuã. Nam ideo dicitur immortalis [a], quia modo quodam quãtulocunque non deſinit viuere, atque ſentire. Corpus autem ideo eſt mortale, quoniam à vita quam habet, deſeri poteſt, nec per ſeipſum aliquatenus viuit. Mors igitur animæ fit, cum eam deſerit deus, ſicut corporis, cum id deſerit anima. Ergo vtriuſque rei, id eſt, totius hominis mors eſt, cùm anima à deo deſerta deſerit corpus. Ita enim nec ex deo viuit ipſa, nec corpus ex ipſa. Huiuſmodi autem totius hominis mortem illa ſequitur, quam ſecundam mortem [b] diuinorum eloquiorum appellat authoritas. Hanc ſaluator ſignificauit, vbi ait: Eum timete, qui habet poteſtatem & corpus & animam perdere in gehennam. Quod cum non antea fiat, quàm cùm anima corpori ſic fuerit copulata, vt nulla direptione ſeparentur: mirum videri poteſt quo modo corpus ea morte dicatur occidi, quia nõ ab anima deſeritur, ſed animatum ſentiénſque cruciatur. Nam illa pœna vltima ac ſempiterna, de qua ſuo loco diligentius diſſerendum eſt, recte mors animæ dicitur: quia non viuit ex deo: mors autem corporis, quo nam modo, cum viuat ex anima? Non enim aliter poſſunt ipſa corporalia, quæ poſt reſurrectionem futura ſunt, ſentire tormenta. An quia vita qualiſcunque aliquod bonum eſt, dolor autem malum: ideo nec viuere corpus dicendum eſt, in quo anima non viuendi cauſa eſt, ſed dolendi? E Viuit itaque anima ex deo, cum viuit bene: non enim poteſt bene viuere, niſi deo operante in ſe, quod bonum eſt. Viuit autem corpus ex anima, cum anima viuit in corpore: ſeu viuat ipſa, ſeu non viuat ex deo. Impiorum nanque in corporibus vita, non animarum, ſed corporum vita eſt: quam poſſunt eis animę etiam mortuæ, hoc eſt à deo deſertæ: quantulacunque propria vita, ex qua etiã immortales ſunt, non deſiſtente conferre. Verũ in damnatione nouiſsima quãuis homo ſentire non deſinat, tamen quia ſenſus ipſe nec voluptate ſuauis, nec quiete ſalubris, ſed dolore pœnalis eſt: non immerito mors eſt potius appellata quàm vita. Ideo autem ſecunda, quia poſt illam primam eſt, qua fit cohærentium diremptio naturarum, ſiue dei & animæ, ſiue animę & corporis. De prima igitur corporis morte dici poteſt, quod bonis bona ſit, malis mala. Secunda vero ſine dubio ſicut nullorum bonorum eſt, ita nulli bona.

Matth. 10. Luca. 12.

Nam ideo dicitur immortalis.) In codice Brugenſi ad hunc legitur modum: Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodam quantulumcunque non deſinet viuere. Corpus autem ideo mortale, quoniam deſeri omni vita poteſt. [a] b Quam ſecundam mortem.) In Apoc. Ioan. ij. cap. & xxj.

Vtrum mors quæ per peccatum primorum hominũ in omnes homines pertranſiit, etiam ſanctis pœna peccati ſit. *Cap. III.* F

Non autem diſsimulanda naſcitur quæſtio, vtrum reuera mors, qua ſeparantur anima & corpus, bonis ſit bona. Quia ſi ita, quo modo poterit obtineri quod etiam ipſa ſit pœna peccati? Hãc enim primi homines niſi peccauiſſent, perpeſsi vtique non fuiſſent. Quo igitur pacto bona eſſe poſſet bonis, quæ accidere non poſſet niſi malis? Sed rurſus ſi non niſi malis poſſet accidere, non deberet bonis bona eſſe, ſed nulla. Cur enim eſſet vlla pœna, in quibus non eſſent vlla punienda? Quapropter fatendum eſt, primos quidem homines ita fuiſſe inſtitutos: vt ſi non peccaſſent, nullum mortis experirentur genus: ſed eoſdem primos peccatores ita fuiſſe morte mulctatos, vt etiam quicquid eorum ſtirpe eſſet exortum, eadem pœna teneretur obnoxium. Non enim aliud ex eis, quàm quod ipſi fuerant, naſceretur: pro magnitudine quippe culpæ illius naturam damnatio mutauit in peius: vt quod pœnaliter præceſsit in peccantibus hominibus primis, etiam naturaliter ſequeretur in naſcentibus cæteris. Neque enim homo ita ex homine, ſicut homo ex

G ex puluere. Puluis nanque homini faciendo materies
fuit, homo autem homini gignendo parens. Proinde
quod eſt terra, non hoc eſt caro: quanuis ex terra facta
Gene.2. ſit caro. Quod eſt autem parens homo, hoc eſt & pro-
les homo. In primo igitur homine per fœminā in pro-
geniem tranſiturum vniuerſum genus humanum fuit,
quando illa cōiugum copula diuinam ſententiam ſuæ
damnationis excepit. Et quod homo factus eſt: nō cum
crearetur, ſed cum peccaret & puniretur, hoc genuit,
quantum quidem attinet ad peccati & mortis originē.
Non enim ad infantilem hebetudinem,[a] & infirmita-
tem animi & corporis, quam videmus in paruulis pec-
cato vel pœna ille redactus eſt, quæ deus voluit eſſe tan
quàm primordia catulorum, quorum parentes in be-
ſtialem vitam mortalémque deiecerat: ſicut ſcriptū eſt,
Pſal.48. Homo cum in honore eſſet, nō intellexit: comparatus
eſt pecoribus non intelligentibus, & ſimilis factus eſt
illis. Niſi quod infantes infirmiores etiam cernimus
in vſu motuque membrorum & ſenſu appetendi atque
vitandi, quàm ſunt aliorum tenerrimi fœtus animaliū:
tanquam ſe tanto attollat excellentius ſupra cætera ani
H mantia vis humana, quanto magis impetum ſuum ve-
lut ſagitta cum arcus extenditur retrorſum reducta di-
ſtulerit. Nō ergo ad iſta infantilia rudimenta præſump-
tione illicita, & damnatione iuſta prolapſus vel impul-
ſus eſt primus homo, ſed hactenus in eo natura huma-
na viciata atque mutata eſt, vt repugnantem pateretur
in membris inobedientiam concupiſcendi: & ob id
obſtringeretur neceſsitate moriendi, atque ita id quod
vicio pœnáque factus eſt, id eſt, obnoxius peccato mor-
tíque generaret. A quo peccati vinculo, ſi per mediato-
ris Chriſti gratiam ſoluuntur infantes, hanc ſolā mor-
tem perpeti poſſunt, quæ animam ſeiungit à corpore:
in ſecundam vero illam ſine fine pœnalē liberati à pec
cati obligatione non tranſeunt.

a NOn enim ad infantilem hebetudinem.) Et hi quærunt, quales hominibus ſi nihil cōmiſiſſent nati fuiſſent liberi. Auguſtinus hoc dubium iniecit de baptiſmo paruulorum. Alij putant naſcituros fuiſſe paruos, ſed ſtatim ad perfectam ſtaturam peruēturos. Alij paruulos editum iri in lucem, verum non hac totius corporis imbecillitate, ſed robuſtos ſtatim futuros. Et ſicut agnos & pullos gallinaceos videmus, confeſtim ingreſſuros ſecuturoſq; matrem. Priores illi ſenſu & mente præditos infantes gignunt. Hi acceſſura hæc dicunt cum corpore, vt nūc videmus. Auguſtinus dubiū, vt inuenit, illic reliquit. Hic primordia naſcentium non alia videtur ponere, quàm quæ habemus.

Cur ab his, qui per gratiam regenerationis ſunt abſoluti
I *à peccato, non auferatur mors, id eſt, pœna peccati.*
Caput IIII.

SI quem vero mouet, cur vel ipſam patiantur,
ſi & ipſa pœna peccati eſt, quorum per gratiā
reatus aboletur: iam iſta quæſtio in alio no-
ſtro opere, quod inſcripſimus de baptiſmo
paruulorum, tractata ac ſoluta eſt, vbi dictum eſt: Ad
hoc relinqui animæ experimentum ſeparationis à cor-
pore, quanuis ablato iam criminis nexu. Quoniam ſi
regenerationis ſacramentum continuo ſequeretur im-
mortalitas corporis, ipſa fides eneruaretur, quæ tunc eſt
fides, quando expectatur in ſpe, quod in re nōdum vi-
† tenetur. detur. † Fidei autem robore atque certamine in maio-
ribus duntaxat ætatibus etiam mortis fuerat ſuperādus
timor, quod in ſanctis martyribus maxime eminuit:
cuius profecto certaminis eſſet nulla victoria, nulla glo
ria: quia nec ipſum omnino poſſet eſſe certamen, ſi poſt
lauacrum regenerationis iam ſancti non poſſent mor-
tem perpeti corporalem. Cum paruulis autem baptizā-
dis quis nō ad Chriſti gratiam propterea potius curre-
ret, ne à corpore ſolueretur? Atq; ita non inuiſibili præ-

mio probaretur fides: ſed iam nec fides eſſet, confeſtim K
ſui operis quærendo & ſumendo mercedem. Nunc ve-
ro maiore & mirabiliore gratia ſaluatoris in vſus iuſti-
ciæ, peccati pœna conuerſa eſt. Tunc enim dictum Gene.2.
eſt homini: Morieris, ſi peccaueris. Nunc dicitur mar-
tyri: Morere, ne pecces. Tunc dictum eſt: Si mandatum
tranſgreſsi fueritis, morte moriemini. Nunc dicitur: Si
mortē recuſaueritis, mandatum trāſgrediemini. Quod
tunc timendum fuerat, vt non peccaretur: nunc ſuſci-
piendum eſt, ne peccetur. Si per ineffabilem dei miſeri-
cordiam, & ipſa pœna viciorum tranſit in arma virtu-
tis, & fit iuſti meritum etiam ſuppliciū peccatoris. Tunc
enim mors eſt acquiſita peccando, nunc impletur iuſti-
cia moriendo. Verum hoc in ſanctis martyribus, qui-
bus alterutrum à perſecutore proponitur, vt aut deſe-
rant fidem, aut ſufferant mortem. Iuſti autem malunt
credendo perpeti, quod ſunt primi iniqui non creden
do perpeſsi. Niſi enim peccaſſent illi, non morerentur;
peccabunt autem iuſti, niſi moriantur. Mortui ſunt er-
go illi, quia peccauerunt: non peccant iſti, quia moriun
tur. Factum eſt per illorum culpam, vt veniretur in pœ-
nam: fit per iſtorum pœnam, ne veniatur in culpam: nō L
quia mors bonum aliquod facta eſt, quæ antea malum
fuit, ſed tantam deus fidei præſtitit gratiam: vt mors,
quam vitæ conſtat eſſe contrariam, inſtrumentum fie-
ret, per quod tranſiretur in vitam.

Quod ſicut iniqui male vtuntur lege, quæ bona eſt, ita &
iuſti bene vtuntur morte, quæ mala eſt.
Caput V.

APoſtolus enim cum vellet oſtendere, quātum
peccatum, gratia non ſubueniente, ad nocē-
dum valeret, etiā ipſam legē qua prohibetur
peccatum nō dubitauit dicere virtutem eſſe
peccati. Aculeus, inquit, mortis eſt peccatum, virtus au-
tem peccati lex. Veriſsime omnino. Auget enim prohi- 1.Cor.15.
bitio deſiderium operis illiciti[a] quādo iuſticia non ſic
diligitur, vt peccandi cupiditas eius dilectione vinca-
tur. Vt autem diligatur & delectet vera iuſticia, non ni-
ſi diuina ſubuenit gratia. Sed ne propterea lex putare-
tur malum, quoniam virtus eſt dicta peccati: ideo ipſe
alio loco verſans huiuſmodi quæſtionē, ita inquit: Lex Roma.7.
quidem ſancta, & mandatum ſanctum & iuſtum & bo-
num. Quod ergo bonū eſt, inquit, mihi factū eſt mors?
Abſit. Sed peccatum: vt appareat peccatum per bonum M
mihi operatum eſt mortem, vt fiat ſupra modum pec-
cans peccatum per mandatum.[b] Supra modum dixit:
quia etiam præuaricatio additur, cum peccandi aucta
libidine[c] etiam lex ipſa contemnitur. Cur hoc comme
morandum putauerimus? Quia ſcilicet ſicut lex nō eſt
malum, quando auget peccantium concupiſcentiam:
ita nec mors bonum eſt, quando auget patientium glo-
riam: cū vel pro illa iniquitate deſeritur, & efficit præua
ricatores: vel iſta pro veritate ſuſcipitur, & efficit marty
res. Ac per hoc lex quidem bona eſt, quia prohibitio eſt Roma.6.
peccati: mors autem mala, quia ſtipendium eſt peccati.
Sed quemadmodum iniuſti male vtuntur, non tātum
malis, verumetiam bonis: ita iuſti bene non tantum bo
nis, ſed etiam malis. Hinc fit, vt & mali male lege vtan-
tur, quanuis ſit lex bonū: & boni bene moriantur, quan-
uis ſit mors malum.

AVget enim prohibitio deſiderium operis illiciti.) Natura com a
paratum eſt in animis, qui affectibus huc atque illuc impelluntur, vt cū demū aliquid ardētiſsime cupiāt, quū cupere vetātur. Argumento ſunt fœminæ, quę turbationibus plus q̄ viri agitātur, quæ id ſolū vnice optant, quod prohibētur. Itaq; cū antea neſciſſent
hommes

A homines, quid eſſet ad fornicem ire, nec curabant ire: acceſſit lex, quæ ne iretur, vetuit. ea omnes docuit, quid illud eſſet: & praua ingenia impulit ad id experiendum, quod vetaretur. Neſciebam, inquit Paulus, concupiſcentiam, niſi quia lex dixit. Ne cõcupiſcito. Solonem refert Cicero, Roſcium Amerinum defendens, nihil ſuis legibus de his qui parentes occidiſſent, ſtatuiſſe. nam quum antea non eſſet factum, verebatur ne non tam id pœna prohiberet, quàm admoneret lege. b Vt fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum.) In veteribus libris ſic legitur: vt fiat ſupra modum peccator, at peccatum per mandatum. Eundem locum citans ad Simplicianum lib. j. eodem modo dicit: Super modum peccator at peccatum, haud dubio vtrobique mendo. Dicendum enim: Vt fiat ſupra modũ peccator peccatũ per mandatum. Maluit peccator dicere, quod nomẽ eſt, quàm peccans participium, ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία, ſic eſt Græce: itaque peccator ad peccatum refertur, tametſi maſculini ſexus. ſed nihil prohibet duo ſubſtantiua ſic coniungi. Niſi quis etiam malit peccans non participium, ſed verbale nomen, quod ſolet genit'uis addi: vt alieni appetẽs, apud Saluſtium, & litium fugitans apud Terentium. c Quum peccandi aucta libidine.) Qui ſibi vſum ſcelerum fecere in naturam ſcelere cõuerſo, minas omnes & terrores legis contemnunt.

De generali mortis malo, quo animæ & corporis ſocietas ſeparatur. Caput VI.

QVapropter quod attinet ad corporis mortem, id eſt, ſeparationẽ animæ à corpore, cum eam patiuntur, qui morientes appellantur, nulli bona eſt. Habet enim aſperum ſenſum[a] & cõtra naturam vis ipſa, qua vtrunque diuellitur, quod fuerat in viuente coniunctum atque cõſertum, quandiu moratur: donec
B omnis adimatur ſenſus, qui ex ipſo inerat animæ carniſque complexu. Quam totam moleſtiam nonnunquam vnus ictus corporis vel animæ raptus intercipit: nec eã ſentiri præueniẽte celeritate permittit. Quicquid tamen illud eſt in morientibus, quod cum graui ſenſu adimit ſenſum,[b] pie fideliterque tolerando auget meritum patientiæ, non aufert vocabulum pœnæ: ita cum ex hominis primi perpetuata propagine proculdubio ſit mors pœna naſcentis: tamen ſi pro pietate iuſticiáque pendatur, fit gloria renaſcentis: & cũ ſit mors peccati retributio, aliquando impetrat, vt nihil retribuatur peccato.

a ASperum ſenſum.) De ſenſione dicitur paſsiue. b Cum graui ſenſu adimit ſenſum.) Prius paſsiue, poſterius actiue: cum graui ſenſione adimit vim ſentiendi.

De morte, quam non regenerati pro Chriſti confeſſione ſuſcipiunt. Caput VII.

NAm quicunque etiam nõ percepto regenerationis lauacro pro Chriſti cõfeſsione moriuntur: tantum eis valet ad dimittenda peccata, quãtum ſi abluerentur ſacro fonte baptiſmatis.
Ioan. 3. Qui enim dixit: Niſi quis renat' fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, non intrabit in regnum cœlorũ: alia ſenten
C tia iſtos fecit exceptos, vbi non minus generaliter dixit.
Matth. 10. Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cœlis eſt. Et alio lo
Matth. 16. co: Qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet
Pſal. 115. eam. Hinc eſt quod ſcriptum eſt, Precioſa in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Quid enim precioſius quàm mors, per quam fit vt etiã delicta omnia dimittantur, & merita cumulatius augeantur? Neq; enim tanti ſunt meriti, qui cum mortẽ differre non poſſent, baptizati ſunt, deletiſq; omnibus peccatis ex hac vita emigrarunt: quanti ſunt hi, qui mortẽ differre cum poſſent, ideo non diſtulerunt: quia maluerunt Chriſtum confitendo finire hanc vitã quàm eum negando ad eius baptiſmũ peruenire. Quod vtiq; ſi feciſſent, etiã hoc eis in illo lauacro dimitteretur,[a] quod timore mortis negauerant Chriſtum: in quo lauacro etiam illis facinus tam immane dimiſſum eſt, qui occiderant Chriſtum.[b] Sed quãdo ſine abũdantia gratiæ ſpiritus illius, qui vbi vult
Ioan. 3. ſpirat, tantum Chriſtum[c] amare poſſent, vt eum in tanto vitæ diſcrimine ſub tanta ſpe veniæ negare non poſ
Pſal. 115. ſent: Mors igitur precioſa ſanctorum, quibus cum tanta gratia eſt præmiſſa & prærogata mors Chriſti, vt ad D
eum acquirendum, ſuam non cunctarentur impendere animam, in eos vſus redactum eſſe mõſtrauit: quod ad pœnam peccantis antea fuerat conſtitutum: vt inde iuſticiæ fructus vberior naſceretur. Mors ergo non ideo bonum videri debet, quia in tantam vtilitatem, non vi ſua, ſed diuina opitulatione conuerſa eſt: vt quæ tunc metuenda propoſita eſt, ne peccatum committeretur, nunc ſuſcipienda proponatur, vt peccatum non committatur, commiſſumq; deleatur, magnæq; victoriæ debita iuſticiæ palma reddatur.

a QVod vtique ſi feciſſent etiã hoc eis in illo l.d.) Significat nullum eſſe tantum & tam capitale ſcelus, quod non myſtica illa abluatur aqua. b Illis facinus t. im. di. eſt, qui occiderant Chriſtum.) Videtur de illis ipſis intelligendum, qui Hieroſolymis Chriſtum occiderũt, quorum forte aliqui ad meliorẽ pietatem ſunt conuerſi. c Sed quãdo in abundantia gratiæ.) Legendum Sed quando ſine abundantia gratiæ, per interrogationem, qua quid ſentiat Auguſtinus, declarat, fieri ſcilicet non poſſe, vt ſine magna gratiæ abundantia Chriſtum tam conſtanter amarent, quam qui habent in ea baptizati ſunt, nec aquis indigent.

Quod in ſanctis primæ mortis pro veritate ſuſceptio, ſecundæ ſit mortis abſolutio. Caput VIII.

SI enim diligentius conſideremus, etiam cum E
quiſq; pro veritate fideliter & laudabiliter moritur, mors cauetur. Ideo quippe aliquid eius ſuſcipitur, ne tota cõtingat, & ſecunda inſuper, quę nunquam finiatur, accedat. Suſcipitur enim animę à corpore ſeparatio: ne deo ab anima ſeparato, etiã ipſa ſeparetur à corpore, ac ſic totius hominis prima morte cõpleta, ſecunda excipiat ſempiterna. Quocirca mors quidem, vt dixi, cum eam morientes patiuntur,[a] cumq; in eis, vt moriantur, facit, nemini bona eſt, ſed laudabiliter toleratur pro tenẽdo, vel adipiſcẽdo bono. Cum vero in ea ſunt, qui iam mortui nuncupantur, nõ abſurde dicitur: & malis mala, & bonis bona. In requie enim ſunt animæ piorum à corpore ſeparatæ: impiorum autem pœnas luunt, donec iſtarum ad æternam vitam: illarum vero, ad æternam mortem, quæ ſecunda dicitur, corpora reuiuiſcant.

a CVm eam morientes patiuntur.) Nam & quorum animus è corpore migrat, & quorum iam migrauit, in morte eſſe dicuntur: vt mors ſit, & cum diſcedit illa, & cum diſceſſit, ita vt in morientibus ſit paſsio, in morte priuatio. Vtraq; eſt in vſu authorum, de priore Virg. Priamus quanquam media iam morte tenetur: de poſteriore idem, Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſsit, Pars Heleno.

Tempus mortis, quo vitæ ſenſus aufertur in morientibus, an in mortuis eſſe dicendum ſit. Caput IX.

SEd id tempus, quo animæ à corpore ſeparatæ, aut in bonis ſunt, aut in malis: vtrũ poſt mor- F
tem potius, an in morte dicẽdum eſt? Si enim poſt mortem eſt, iam nõ ipſa mors, quæ trãſacta atq; præterita eſt, ſed poſtea vita præſens animæ, ſiue bona, ſeu mala eſt. Mors autem tunc eis mala erat, quando erat, hoc eſt, quando eam patiebãtur, cum morerentur: quoniã grauis & moleſtus eis inerat ſenſus: quo malo bene vtuntur boni. Peracta autẽ mors, quónam modo, vel bona, vel mala eſt, quæ iam non eſt? Porrò ſi adhuc diligentius attendamus, nec illa mors eſſe apparebit, cuius grauem ac moleſtum in morientibus diximus ſenſum. Quandio enim ſentiunt, adhuc vtiq; viuunt:[a] & ſi adhuc viuunt ante mortem, quàm in morte potius eſſe dicendi ſunt: quia illa cum venerit, aufert omnem corporis ſenſum, qui ea propinquante moleſtus eſt. Ac per hoc quo modo morientes dicamus eos qui nondũ mortui ſunt, ſed imminẽte morte iam extrema & mortifera afflictione iactantur, explicare difficile eſt, etiam ſi recte iſti appellantur morientes: quia cum mors quæ

G iam imminet,aduenerit,nó morientes,ſed mortui nun
cupantur. Nullus eſt ergo moriens,niſi viuẽs,quoniam
cum in tanta eſt extremitate vitæ, in quanta ſunt, quos
agere animam dicimus,[b] profectò qui nondum anima
caruit, adhuc viuit. Idem ipſe igitur ſimul & moriens
eſt & viuens:ſed morti accedens,vita decedens, adhuc
tamen in vita: quia ineſt anima corpori: nondum au-
tem in morte, quia nondum abſceſſit à corpore. Sed ſi
cum abſceſſerit,nec tunc in morte, ſed poſt mortẽ po-
tius erit, quando ſit in morte quis dixerit? Nam neque
vllus moriens erit, ſi moriens & viuẽs ſimul eſſe nullus
poteſt. Quandiu quippe anima in corpore eſt,non poſ-
ſumus negare viuentem. Aut ſi moriens potius dicen-
dus eſt,[c] in cuius iam corpore agitur, vt moriatur: nec
ſimul quiſquam poteſt eſſe viuens & moriens: quando
ſit viuens,neſcio.

a Qvandiu enim ſentiunt,adhuc vtique viuunt.) Sed mors diffi-
nitur ſeparatio animæ à corpore,quæ in tempore fit: & quum
deſerere incipit frigida membra, iam incipit mori homo, &
abſceſſus animæ eſt acceſſus mortis, quum illa penitus reliquit
corpus,hæc penitus inuaſit. b Quos agere animã di-
cimus.) Sic Martialis. Si deſit quod agas, Attale agas animã. quod ex an-
tiqua perſuaſione ortum habet, animam ſpiritum eſſe & auram tenuiſſi-
mam. Hinc agere animam,quaſi eam exufflare & expellere. Vnde ſequi-
tur mors. c Aut ſi moriens potius dicendus eſt.) Si is dicitur mori, in
cuius corpore agitur,vnde incipiat anima abire,profectò vita noſtra to-
ta dicenda eſt mors. Ex quo enim nati ſumus, qualitates corporis pugna
H ſua vitam expellere conantur,& certe ſenſum detrudunt. Quæ cauſa ve-
teribus pleriſque philoſophis fuit dicendi, incipere nos in ortu mori, fi-
nemq́; mortis eſſe,quem nos dicimus vitæ: ſiue quia tunc vere incipimus
viuerẽ,ſiue vt alij dicebant,quia tunc perfecta eſt mors,& abiit.

An vita mortalium mors potius quàm vita dicenda ſit.

Caput X.

EX quo enim quiſq; in iſto corpore morituro
eſſe cœperit, nunquam in eo non agitur, vt
mors veniat.[a] Hoc enim agit eius mutabilitas
toto tempore vitę huius,ſi tamen vita dicenda eſt,vt ve
niatur in mortem. Nemo quippe eſt qui non ei poſt an-
num ſit,quàm ante annum fuit, & cras quàm hodie, &
hodie quàm heri, & paulo poſt quàm nunc, & nunc
quàm paulo ante propinquior: quoniam quicquid tem
poris viuitur,[b] de ſpacio viuendi demitur: & quotidie
fit minus minuſq; quod reſtat: vt omnino nihil ſit aliud
tempus vitæ huius,quàm curſus ad mortem. In quo ne-
mo vel paululum ſtare,vel aliquando tardius ire permit
titur: ſed omnes vrgentur pari motu: nec diuerſo impel
luntur acceſſu. Neq; enim cui vita breuior fuit, celerius
diem duxit, quàm ille cui longior: ſed cum æqualiter
æqualia momenta raperẽtur ambobus,alter habuit pro-
I pius, alter remotius, quò non impari velocitate ambo
currebant. Aliud eſt autem amplius vitæ peregiſſe,aliud
tardius ambulaſſe. Qui ergo vſq; ad mortẽ productio-
ra ſpacia temporis agit,non lentius pergit, ſed plus iti-
neris cõficit. Porrò ſi ex illo quiſq; incipit mori,hoc eſt,
eſſe in morte,ex quo in illo agi cœperit,ipſa mors,id eſt,
vitæ detractio: quia cum detrahendo finita fuerit, poſt
mortẽ iam erit,non in morte: profectò ex quo eſſe inci
pit in hoc corpore,in morte eſt. Quid enim aliud die-
bus,horis momentiſq; ſingulis agitur,donec ea cõſum-
mata mors quæ agebatur,impleatur: & incipiat iam tẽ-
pus eſſe poſt mortem: quod cum vita detraheretur, erat
in morte. Nunquã igitur in vita homo eſt, ex quo eſt in
corpore iſto moriente potius quàm viuente: ſi & in vi-
ta & in morte ſimul nõ poteſt eſſe. An potius & in vita
& in morte ſimul eſt: in vita ſcilicet in qua viuit,donec
tota detrahatur: in morte autem,quia iam moritur, cui
vita detrahitur? Si enim non eſt in vita, quid eſt quod
detrahitur, donec eius fiat perfecta cõſumptio? Si autẽ
non eſt in morte,quid eſt vitæ ipſa detractio? Nõ enim K
fruſtra cùm vita fuerit corpori tota detracta poſt mortẽ
iam dicitur,niſi quia mors erat cum detraheretur. Nam
ſi ea detracta nõ eſt homo in morte, ſed poſt mortem,
quando niſi cum detrahitur,erit in morte?

a NVnquam in eo non agitur,vt mors non veniat.) Delenda hęc
poſtrema negatio,dicendum ſic: Nunquam in eo non agitur,
vt mors veniat. quaſi, ſemper id agitur. b Quoniam quic-
quid tẽporis viuitur.) Quintilianus in Mathematico: Omnis
nos hora per tacitos fallentéſq; curſus applicat fato, & in hac miſera per-
petuitatis cogitatione diſtricti per exigua feſtinantis æui momenta præ-
morimur. Tempus aſsidue aliquid nobis deterere vulgatiſſimum eſt: ple-
niſque ſunt nõ philoſophorum modo,ſed poetarum quoque libri: & ma-
gna pars eorum quę hic Auguſt. dicit,ſumpta eſt ex Seneca varijs locis.

An quiſquam ſimul, & viuens poſſit eſſe, & mortuus.

Caput XI.

SI autem abſurdum eſt, vt hominem antequã
ad mortẽ perueniat,iam eſſe dicamus in mor
te: cui enim propinquat peragendo vitæ ſuæ
tempora,ſi iam in illa eſt, maxime quia nimis
eſt inſolens,[a] vt ſimul & viuens eſſe dicatur,& moriẽs,
cum vigilans & dormiens ſimul eſſe nõ poſsit: quęren-
dum eſt quando erit moriens. Etenim antequam mors
veniat,non eſt moriens,ſed viuens: cum vero mors ve-
nerit,mortuus erit,nõ moriens. Illud ergo eſt adhuc an-
te mortem,hoc iam poſt mortẽ. Quando ergo in mor- L
te?[b] Tunc enim eſt moriens,vt quemadmodũ tria ſunt
cum dicimus,ante mortem,in morte, poſt mortem: ita
tria ſingulis ſingula: viuens,moriens,mortuuſq; reddan
tur. Quando itaque ſit moriens,id eſt,in morte, vbi ne-
que ſit viuens, quod eſt ante mortem, neque mortuus,
quod eſt poſt mortem,ſed moriens,id eſt,in morte,dif
ficillime diffinitur. Quandiu quippe eſt anima in cor-
pore, maxime ſi etiam ſenſus adſit, proculdubio viuit
homo,quia cõſtat ex anima & corpore: ac per hoc ad-
huc ante mortem, nõ in morte eſſe dicendus eſt. Cum
vero anima abſceſſerit, omnémque abſtulerit corporis
ſenſum,iam poſt mortem,mortuuſq; perhibetur. Perit
igitur inter vtrunq;,quo moriens,vel in morte ſit: quo-
niam ſi ad huc viuit, ante mortem eſt: ſi viuere deſiſtit,
iam poſt mortem eſt. Nunquam ergo moriens,id eſt,in
morte eſſe cõprehenditur. Ita etiam in tranſcurſu tem-
porum quæritur præſens, nec inuenitur: quia ſine vllo
ſpacio eſt, per quod tranſitur ex præterito in futurum.
Nónne ergo videndum eſt, ne iſta ratione mors cor-
poris nulla eſſe dicatur? Si enim eſt, quando eſt, quæ in M
nullo,& in qua vllus eſſe non poteſt? quandoquidem ſi
viuitur, adhuc non eſt, quia hoc ante mortem non in
morte: ſi autem viuere iam ceſſatum eſt, iam non eſt:
quia & hoc poſt mortem eſt, nõ in morte? Sed rurſus ſi
nulla mors eſt ante vel poſt,quid eſt,quod dicitur ante
mortem,vel poſt mortẽ? Nam & hoc inaniter dicitur,
ſi mors nulla eſt. Atque vtinam in paradiſo bene viuen
do egiſſemus,vt reuera nulla eſſet mors. Nũc autem nõ
ſolum eſt,verumetiam tam moleſta eſt, vt nec vlla ex-
plicari locutione poſsit,nec vlla ratione vitari. Loqua-
mur ergo ſecundum conſuetudinem:[c] nõ enim aliter
debemus: & dicamus ante mortẽ, priuſquam mors ac-
cedat,* ſicut ſcriptum eſt, Ante mortem ne laudes ho- *accidat.
minem [b] quenquã. Dicamus etiam cum acciderit: poſt Eccleſ.11.
mortem illius, vel illius factum eſt illud, vel illud. Di-
camus & de præſenti tempore vt poſſumus, velut cum
ita loquimur: moriens ille teſtatus eſt,& illis,atque illis,
illud atq; illud moriens dereliquit, quãuis hoc quiſquã
niſi viuens,omnino facere nõ poſſet: & potius hoc ante
mortem fecerit,nõ in morte. Loquamur etiam ſicut lo
quitur ſcriptura diuina: quę mortuos quoque non poſt
mortem

A morte,ſed in morte eſſe nõ dubitat dicere. Hinc enim eſt illud: Quoniam nõ eſt in morte,qui memor ſit tui. *Pſal.6.* Donec enim reuiuiſcant, recte dicuntur eſſe in morte: ſicut in ſomno eſſe quiſq;,donec euigilet,dicitur: Quãuis in ſomno poſitos dicamus dormientes, non tamen eo modo poſſumus dicere eos qui iam ſunt mortui,morientes. Non enim adhuc moriuntur,qui quantum attinet ad corporis mortẽ,de qua nũc diſſerimus,iam ſunt à corporibus ſeparati. Sed hoc eſt,quod dixi, explicari aliqua locutione nõ poſſe,quo nam modo vel morientes dicãtur viuere, vel iam mortui etiam poſt mortem, adhuc eſſe dicantur in morte. Quo modo enim poſt mortẽ ſi adhuc in morte, pręſertim cũ eos nec morientes dicamus,ſicuti eos qui in ſomno ſunt,dicimus dormientes: & qui in langore,languẽtes: & qui in dolore, vtique dolentes: & qui in vita,viuentes? At vero mortui priuſquam reſurgãt,eſſe dicuntur in morte: nec tamen poſſunt appellari moriẽtes. Vnde non importune, neq; incongrue arbitror accidiſſe,etſi nõ humana induſtria, iudicio fortaſſe diuino,vt hoc verbũ quod eſt,moritur, in Latina lingua nec grammatici declinare potuerint,[f] ea regula qua cætera talia declinãtur. Nãq; ab eo quod eſt oritur,[g] fit verbum pręteriti tẽporis,ortus eſt: & ſi qua ſimilia ſunt,quæ per temporis præteriti participia decli-
B nantur. Ab eo vero quod eſt moritur,ſi quæramus præteriti tẽporis verbum,reſponderi ſolet,mortuus eſt,u,litera geminata. Sic enim dicitur mortuus,quo modo fatuus,arduus,carduus,cõſpicuus,& ſiqua ſimilia,quæ nõ ſunt pręteriti temporis: ſed quoniam nomina ſunt,ſine tempore declinantur. Illud autẽ quaſi vt declinaretur, quod declinari nõ poteſt,pro participio præteriti tẽporis ponitur nomen. Conuenienter itaque factum eſt,vt quemadmodum id quod ſignificat non poteſt agẽdo, ita ipſum verbum declinari loquẽdo [h] non poſsit. Agi tamen poteſt in adiutorio gratię redemptoris noſtri,vt ſaltem ſecundam mortẽ declinare poſsimus. Illa enim eſt grauior & omnium malorum peſsima, quæ non fit ſeparatione animæ & corporis, ſed in æternã pœnam potius vtriuſque complexu. Ibi econtrario nõ erunt homines ante mortem atque poſt mortem, ſed ſemper in morte: ac per hoc nunquam viuentes, nunquã mortui, ſed ſine fine moriẽtes. Nunquã enim erit homini peius in morte,quàm vbi erit mors ipſa ſine morte.

a Quia nimis eſt inſolens.) Nimis inſolitum, vocabulum eſt antiquum,quo vtitur Saluſtius,vſurpator veterum vocabulorũ, & Gellius eius æmulus. b Quando ergo in morte.) Nimis es Auguſtine, quod ſit dictum cum bona venia & ingenij & ſanctitatis tuę,nimis rudis es,& viſu hebeti. Nulla ſuo tu vides inſtantia,quæ boni dialectici & Theologi tradunt,primum eſſe, primum non eſſe: vltimum eſſe, vltimum non eſſe. In morte eſt in primo inſtanti non eſſe: quia tunc deſiit eſſe. Nondum intelligis? Expone ſic: Nunc non eſt,& immediate ante hoc fuit. Non intelligis, quid ſit immediate? Nimirum non eſt vocabulum tui temporis: noſtrum eſt vt ſcias nõ ſolis Romanis licuiſſe in linguã Latinam. Rurſus ſic expone, Nullum eſt dabile inſtans ante hoc,inter quod & hoc non fuit. Nec dum capis? redi ergo ad ſcholam, & doceant te iſta pueri: nam melius hæc pueri tenent, quippe pueri,quàm ſenes. Sed alias de his rebus ſuauius ego & tu confabulabimur. c Loquamur ergo ſecundum conſuetudinem.) Optimã loquendi magiſtram, & à qua in loquendo artes diſcedere non debent. d Ante mortem ne laudes hominem.) Simile hoc ſententiæ Solonis: Neminem ante mortem poſſe beatum dici: quoniam incertum eſt, quid ei adhuc continget. f Nec grammatici declinare potuerint.) Nimis es hoc capite ineptus Auguſtine: nam altera ineptia fuit iubere, vt quæ loquimur ad vulgarem conſuetudinem accommodemus: hæc tertia, quod grãmaticos omnino in opere theologico nominaſti: quanto magis, quod ex eorum præceptis aliquod addux iſti,ad id quod agis,argumentũ: quod ſi Theologulus aliquis feciſſet noſtri ſeculi, exſibilandum ſe & eiiciendũ in ſchola omnes cenſuiſſent. tu vero artes omnes ac diſciplinas connexas inter ſe maxima communione arbitraris, conſenſum veteris ſapientiæ ſecutus: ita vt nulla ſit alteri dedecori, contra potius vnaquæque alteri adiumento. g Nanque ab eo quod eſt oritur.) Analogia valere an debeat in arte grammatica,magna quæſtio eſt,& à clariſsimis in vtranque parte- *Analogia.*

D ta partem. Ariſtarchus analogiam tutatus eſt nobilis grammaticus, Crates vero oppugnauit fretus libro,quẽ Chryſippus reliquit περὶ ἀνωμαλίας. Rationes vtrinque à M. Varrone explicantur in libris, qui ſuperſunt ipſius de analogia. Diſputat & de analogia Quintilianus. Scripſit & Caius Cæſar de analogia ad Ciceronem, haud dubie valere in omnibus analogiam non oportet: valere in multis neceſſe eſt. Aliter neque ars conſtabit, & vix ſermo ipſe. h Declinari loquendo.) Luſit ambiguitate verbi: illum declinari agendo, inquit, non poteſt declinari, hoc eſt, vitari. nec loquendo per caſus inflecti.

Quam mortẽ primis hominibus deus, ſi mandatum eius tranſgrederentur, fuerit comminatus. *Caput XII.*

CVm ergo requiritur, quam mortem deus primis hominibus fuerit cõminatus,ſi ab eo mandatum tranſgrederentur acceptum, nec obedientiam cuſtodirent: vtrum animæ,an corporis,an totius hominis,an illam quę ſecunda dicitur: reſpondendum eſt,omnes. Prima enim conſtat ex duabus: ſecũda ex omnib[us] tota. Sicut enim vniuerſa terra ex multis terris,& vniuerſa eccleſia ex multis cõſtat eccleſiis,ſic vniuerſa mors ex omnibus: quoniã prima conſtat ex duabus: vna animæ,altera corporis, vt ſit prima totius hominis mors,cũ anima ſine deo,& ſine corpore ad tempus pœnas luit: ſecunda vero, vbi anima ſine deo cum corpore pœnas æternas luit. Quãdo ergo dixit deus primo illi homini,quem in paradiſo conſtituerat,de cibo vetito: Quacunque die ederitis ex eo, morte moriemini: *Gene.2.* non tantum primæ mortis partem priorem,vbi anima priuatur deo: nec tantum poſteriorem, vbi corpus E priuatur anima: nec ſolum ipſam totam primã, vbi anima & à deo & à corpore ſeparata punitur, ſed quicquid mortis eſt,vſq; ad nouiſsimam,quæ ſecunda dicitur: & qua eſt nulla poſterior,cõminatio illa complexa eſt.

Præuaricatio primorum hominum, quam primum ſenſerit pœnam. *Caput XIII.*

NAm poſtea quàm præcepti facta tranſgreſsio eſt,confeſtim gratia deſerente diuina,de corporum ſuorum nuditate confuſi ſunt: vnde etiam foliis ficulneis, quæ forte à perturbatis *Gene.3.* prima comperta ſunt,pudenda texerunt, quæ prius eadem membra erant, ſed pudenda non erant.[a] Senſerũt enim nouum motum inobedientis carnis ſuæ,tãquam reciprocam pœnam inobediẽtiæ ſuæ.[b] Iam quippe anima libertate in peruerſum propria delectata,& deo dedignata ſeruire, priſtino corporis ſeruicio deſtituebatur. Et quia ſuperiorem dominum ſuo arbitrio deſeruerat, inferiorem famulum ad ſuum arbitrium non tenebat: F nec omnino habebat ſubditam carnem, ſicut ſemper habere potuiſſet,ſi deo ſubdita ipſa manſiſſet. Tunc ergo caro cœpit concupiſcere aduerſus ſpiritum,& ſpiritus aduerſus carnem:[c] *Gala.5.* cum qua controuerſia nati ſumus, trahentes originem mortis[d] in membris noſtris: viciataque natura, contentionem eius ſine victoria de prima præuaricatione geſtantes.

a Sed pudenda non erant.) Turpia non erant, idcirco nec pudorem aſſerebant. Nullus eis fuiſſet offenſus,ſi non peccaſſent,& vſus eorum fuiſſet,qualis manuũ & pedũ. Sed vbi culpam admiſerũt, illis partibus obſcœna voluptas addita,pudendas,& e cõſpectu remouendas fecit. b Tanquam reciprocam pœnã inobedientiæ ſuæ.) Quod inobediẽtia in eos reflectebatur, vt quemadmodũ deo ipſi nõ paruerant, cui naturæ iure ſubditi erant,ſic ſubiectum ſentirent ſibi rebellãtem, membra ſcilicet dominæ rationi. c Et ſpiritus aduerſus carnem.) Hoc nihil facit ad ſenſum: nec in aliis libris aſcribitur. d Trahentes originẽ mortis.) In codice Brugenſi ſic habetur: Trahentes originẽ mortis,& in membris noſtris viciatam naturam,cõtentionem eius,ſine victoriam, de prima præuaricatione geſtantes. Vtrocunq; legatur modo,ſenſus eſt: Ex illa primigenia noxa,hanc pugnam inter affectus & mentem ortam eſſe,quę non perpetuo comitatur,in qua interim mens eſt victrix,interim victa. Quod ſi legatur ſine victoria, ſenſus erit, nõ ita ſubigi & domari poſſe corporis affectus, vt amplius bellum rationi non faciant, & negocium exhibeant permoleſtum: ita ea lectio non diſplicet,& videtur ſubtilior.

Qualis

a

G *Qualis homo ſit factus à deo, & in quam ſortem deciderit ſuæ voluntatis arbitrio.* Caput XIIII.

Eccleſiaſtes. 7. Deus enim creauit hominem rectum, naturarũ authorem, non vtiq; viciorum, ſed ſpoote deprauatus, iuſteq; dãnatus, deprauatos damnatóſq; generauit. Omnes enim fuimus in illo voo, quando omnes ille vnus corrupit,[a] qui per fœminã lapſus eſt in peccatum, quæ de illo facta eſt ante peccatum. Nondum erat nobis ſigillatim creata & diſtributa forma, in qua ſinguli viueremus, ſed iam natura erat ſeminalis, ex qua propagaremur:* *(*aliàs, purgaremur.)* qua ſcilicet propter peccatum viciata, & vinculo mortis obſtricta, iuſteq; damnata, nõ alterius cõditionis homo ex homine naſceretur: ac per hoc à liberi arbitrij malo vſu[b] ſeries huius calamitatis exorta eſt, quæ humanũ genus origine deprauata, velut radice corrupta, vſque ad ſecundæ mortis exicium, quæ non habet finẽ: ſolis eis exceptis, qui per gratiam dei liberantur, miſeriarum connexione perducit.

a Quando omnes ille vnus corrupit.) In antiquis exemplaribus ſic habetur: Quando omnes fuimus ille vnus. nec eſt, omnes ille vnus corrupit. Intelligi vult Auguſtinus, quando omnes in eo eramus ſeminali virtute, ipſeq; totus eſt deprauatus & corruptus, idcirco nos omnes ex fonte infecto manantes, H venenũ traximus nobiſcum. b A liberi arbitrij malo vſu.) Male enim vſi ſunt parentes illi prima libertate voluntatis, qua & facere ſemper imperata dei, & recuſare poterant.

Quod Adam peccans prius reliquerit deum, quàm relinqueretur à deo, & primam fuiſſe animæ mortem, à deo receßiſſe. Caput XV.

Gene. 2. Qvamobrem etiam ſi in eo quod dictum eſt: Morte moriemini: quoniam non eſt dictum, mortibus, ſi eam ſolã intelligamus, quæ fit cũ anima deſeritur ſua vita, quod illi deus eſt: nõ enim deſerta eſt, vt desereret, ſed vt desereretur, deſeruit. Ad malum quippe eius prior eſt voluntas eius: ad bonum vero eius prior eſt volũtas creatoris eius: ſiue vt eam faceret, quæ nulla erat: ſiue vt reficiat, quę lapſa perierat: etiam ſi ergo hanc intelligamus, deum denunciaſſe mortem, in eo quod ait: *Ibidem.* Qua die ederitis ex illo, morte moriemini: tanquã diceret, qua die me deſerueritis per inobedientiam, deſeram vos per iuſticiam: profecto in ea morte etiam cæteræ [duæ] deouociatæ ſunt, quę proculdubio fuerant ſecuturæ. Nam in eo quod inobediẽs motus in carne ex motu animæ inobedientis exortus eſt, propter quem pudenda texerũt, ſenſa eſt mors vna in qua deſeruit animam deus. Ea ſignificata eſt verbis eius, quãdo timore deambulantis *† *(*† aliàs, dementi.)* ſeſe abſcondenti homioi dixit, *Gene. 3.* Adam vbi es? non vtiq; ignorando quærens, ſed increpando admonens, vt attenderet, vbi eſſet, in quo nõ eſI ſet deus. Cum vero iam corpus anima ipſa deſeruit ætate corruptũ & ſenectute confectum, venit in experimẽtum mors altera, de qua deus peccatũ adhuc puniẽs homini dixerat, Terra es, & in terrã ibis: vt ex ex his duab* *Ibidem.* mors illa primo, quæ totius hominis eſt cõpleretur, quã ſecuoda in vltimo ſequitur, niſi homo per gratiam dei liberetur. Neq; enim corpus, quod de terra eſt, rediret in terrã, niſi ſua morte, quæ illi accidit cũ deſeritur ſua vita, id eſt, anima. Vode cõſtat inter Chriſtianos[b] veraciter catholicam tenentes fidẽ, etiam ipſam nobis corporis mortem, nõ lege oaturæ, qua nullam mortem homini deus fecit, ſed merito ioflictam eſſe peccati,[c] quoniã peccatum vindicans deus, dixit homini, in quo tũc omnes eramus: *Gene. 3.* Terra es, & in terram ibis.

a Terra es, & in terram ibis.) Sic LXX γῆ εἶ καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπελεύσῃ. Vbi ſecũdo loco dicit cum articulo τὴν γῆν per quod ipſum elementum terræ ſignificatur, in quod cadunt omnia viuentia cum moriuntur. b Vnde cõſtat inter Chriſtianos.) Sæpe Auguſtinus diſertis verbis oſtendit ſententiam ſuam hanc eſſe, hominem ſi K non peccaſſet, non fuiſſe moriturum: nec morti, nec morbis corpus habiturum obnoxium, lignúmq; illud vitæ immortalitatem collaturum. Optimus ſcholaſticorum theologus B. Thomas Aquinas in eandem ſententiã iuit. Scotus tamen ſiue ſtudio partium, ſeu quia ſic eſt ipſi viſum, hæc omnia negat. Vult enim corpus hominis fuiſſe etiam in illo ſtatu rerum ſubditum morbis, & perpeſſurum eos, nec moriturum tamen, quia prius ad cœlos eueheretur, quàm caderet, ſed ſi relinqueretur diutius in terra, haud dubie tabe conſectum iri, nec lignum vitæ virtutem habere perpetuandi vitam, tantum proferendi. c Sed merito inflictam eſſe peccati.) Merito nomen eſt q. eo quod peccatum eſt, meritum eſt. *Homo ſi nõ peccaſſet, an eſſet mortuus.*

De philoſophis, qui animæ ſeparationem à corpore non putant eſſe pœnalem, cum Plato inducat ſummum deum diis minoribus promittentem, quod nunquam ſint corporibus exuendi. Caput XVI.

Sed philoſophi, cõtra quorum calumnias defendimus ciuitatem dei, hoc eſt, eius eccleſiã, ſapienter ſibi vidẽtur irridere, quod dicimus animæ à corpore ſeparationẽ inter pœnas ei* eſſe deputaodam: quia videlicet eius perfectam beatitudinem[a] tunc illi fieri exiſtimant, cũ omni prorſus corpore exuta ad deum ſimplex, & ſola & quodam modo nuda redierit. Vbi ſi nihil quo iſta refelleretur opinio, in eorum literis inuenirem, operoſius mihi diſputandũ eſſet, quo demonſtrarẽ non corpus eſſe animæ, ſed corruptibile corpus, oneroſũ. Vnde illud eſt quod de ſcrip- L turis noſtris in ſuperiori libro cõmemorauimus. Cor- *Sapien. 9.* pus enim corruptibile aggrauat animã. Addendo vtiq; corruptibile, non qualicunq; corpore, ſed quale factum eſt ex peccato conſequente vindicta, animã perhibuit aggrauari. Quod etiam ſi nõ addidiſſet, nihil aliud intelligere deberemus. Sed cum apertiſsime Plato deos à ſummo deo factos, habere immortalia corpora prædicet, eiſq; ipſum deũ à quo facti ſunt, inducat pro magno beneficio pollicentẽ, quod in æternum cum ſuis corporibus permanebunt, nec ab eis vlla morte ſoluẽtur, quid eſt quod iſti ad exagitandam Chriſtianam fidẽ finguot ſe neſcire, quod ſciunt:[b] aut etiam ſibi repugnantes aduerſum ſeipſos dicere malunt, dum nobis nõ deſinant contradicere? Nempe Platonis hæc verba ſunt, ſicut ea *Plato in Timæo.* Cicero in Latinũ vertit,[c] quibus inducit ſummũ deum, deos quos fecit alloquentẽ & dicentẽ: Vos qui ſub mortalitatis fato[d] orti eſtis, attendite, quorũ operum ego parens effectorq; ſum. Hæc ſunt indiſſolubilia nutu meo,[e] quanquã omne colligatum ſolui poteſt. Sed haud quaquam bonum eſt,[f] ratione iunctũ diſſoluere velle.[g] Sed quoniam eſtis orti immortales, vos quidem eſſe, & indiſſolubiles nõ poteſtis. Nec vnquã tamen diſſoluemi- M ni: neque vos vlla mortis fata perimẽt, nec erunt valentiora quàm cõſilium meum, quod maius eſt vinculum ad perpetuitatem veſtram quam illa quibus eſtis, tunc cum gignebamini, colligati. Ecce deos Plato dicit & corporis animæq; colligatione mortales, & tamen immortales dei à quo facti ſunt, voluntate atque conſilio. Si ergo animæ pœna eſt, in qualicunque corpore colligari, quid eſt quod eos alloquens deus tanquam ſolicitos, ne forte moriãtur, id eſt, diſſoluantur à corpore de ſua facit immortalitate ſecuros: non propter eorum naturam, quæ ſit compacta, non ſimplex, ſed propter ſuã inuictiſsimam voluntatem, qua potẽs eſt facere, vt nec orta occidant, nec connexa ſoluãtur, ſed incorruptibiliter perſeuerent? Et hoc quidẽ vtrum Plato verũ de ſyderibus dicat, alia quęſtio eſt. Neq; enim ei continuo cõcedendum eſt, globos iſtos[h] luminum ſiue orbiculos luce corporea ſuper terras, ſeu die, ſeu nocte fulgẽtes, ſuis quibuſdam propriis animis viuere, eíſque intellectualibus & beatis, quod etiã de ipſo vniuerſo mũdo tanquã

vno ani-

A vno animali maximo quo cuncta cætera continerentur animalia, conſtanter affirmat. Sed hæc, vt dixi, alia quæſtio eſt, quam nunc diſcutiendam non ſuſcepimus. Hoc tantum contra iſtos commemorandũ putaui, qui ſe Platonicos vocari vel eſſe gloriantur, cuius ſuperbia nominis erubeſcunt eſſe Chriſtiani, ne commune illis cum vulgo vocabulum vilem faciat palliatorum,[i] tanto magis inflatam, quanto magis exiguam paucitatē: & quærentes quid in doctrina Chriſtiana reprehendant, exagitant æternitatem corporum, tãquam hæc ſint inter ſe contraria, vt & beatitudinem quæramus animæ, & eam ſemper eſſe velimus in corpore velut ærumnoſo vinculo colligatam, cum eorum author & magiſter Plato donum à deo ſummo diis factis ab illo dicat eſſe conceſſum, ne aliquando moriantur, id eſt, à corporibus, quibus eos connexuit, diſſoluantur.[a]†

†ſeparentur.

a Qvis videlicet eius perfectam beatitudinem.) Philolaus Pythagoricus depoſito corpore hominem deum immortalem fieri ait. Et Plato trahi nos à corpore inquit, ad ima, & à cogitatione ſuperarum rerum ſubinde reuocari: ideo relinquendum corpus, & hic quantum poſſumus, & in altera vita prorſum, vt liberi & expediti verum ipſi videamus, & optimũ amemus. Hinc Porphyrius negat aliter fieri beatum quẽquam poſſe, niſi relinquat corpus, & aſſigatur deo. b Fingunt ſe neſcire quod ſciunt.) Terentiana B imitatio, tu ſi ſapis, quod ſcis neſcias. c Sicut ea Cicero in Latinum vertit.) Libellus Ciceronis, qui de vniuerſitate inſcribitur, pars eſt Timæi Platonis. Græca Platonis verba ſubiiciam, vt ex eis emendemus Ciceronis locum, qui paſſim, vt ipſe totus libellus, mendoſe legitur: Θεοὶ θεῶν ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος. τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν. τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν, καὶ ἔχον εὖ, λύειν ἐθέλειν, κακοῦ. δι' ἃ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστέ, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε, οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ, καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων, οἷς ὅτ' ἐγίγνεσθε συνεδεῖσθε. Hæc ad verbum interpretabor. Dij deorum, quorũ operum ego effector & pater ſum, quæ per me facta ſunt me volente inſolubilia, ſolubile tamen eſt colligatum omne, verum pulchre coaptatum, & bene ſe habens, mali eſt velle diſſoluere. Quocirca cum geniti ſitis, immortales quidẽ nõ eſtis, nec omnino indiſſolubiles, nec diſſoluemini tamen, nec mortis fato obſiciemini, ſortiti voluntatẽ meã, quę maius eſt, & verius vinculũ, quàm illa, quibus eſtis cum gigneremini colligati. Mutuatus eſt ferè Plato ſententiam hanc ex Pythagoricis, & in primis ex libello Timæi Locri propter quem ſuum Timæum nominauit: apud Timæum hæc ſunt verba: διαλύμενος ὦν ἄριστον γέννημα ποιῆν, τοῦτον ἐποίει θεὸν γεννατόν, οὔποκα φθαρησόμενον ὑπ' ἄλλω αἰτίω ἔξω τῶ αὐτὸν συντεταγμένω θεῶ, εἴποκα ἐβούλετο αὐτὸν διαλύειν, ἀλλ' οὐ γὰρ τ' ἀγαθῶ ἐστιν ὁρμᾶν ἐπὶ φθορὰν κατασκευάσματος καλλίστω. Verba ſunt Doricæ dialecti, loquens de deo & mũdo. Cum vellet, inquit, opus optimum facere, hunc deum edidit, genitum quidem, ſed nunquam interiturum aliena cauſa, præter quam ipſo deo, a quo compoſitus eſt, ſi quando ei veneritin mentem ipſum diſſoluere. Sed non eſt bonum impetum C capere perdendi pulcherrimum opus. d Vos qui ſub mortalitatis fato.) Legendum: vos qui deorum ſatu orti eſtis, & ſic eſt apud Ciceronem. e Hæc ſunt indiſſolubilia nutu meo.) Melius ſic, quàm quo modo vulgo apud Ciceronem, quæ per me facta non ſunt diſſoluta me inuito. Vbi nullus eſt ſenſus, niſi legatur, me non inuito, ἐμοῦ θέλοντος. f Sed haudquaquam bonum eſt.) Apud Ciceronem melius, haud quaquam boni eſt κακοῦ. g Ratione vinctum velle diſſoluere.) Hæc quæ ſequuntur, ſic ſunt ſcribenda, ratione vinctum velle diſſoluere. Sed quoniam orti eſtis, immortales vos quidem eſſe & indiſſolubiles non poteſtis, nec vnquam tamen diſſoluemini, neque vos vlla mortis fata perimẽt &c. h Neque enim continuo concedendum eſt globos iſtos.) Hanc quæſtionem ſoluere nunquam eſt Auguſtinus auſus: nam videbat Origenem cum Platone ſuo ſenſiſſe traxiſſeque in ſentẽtiam ingenioſos pleroſque. i Vocabulum vilem faciat palliatorum.) Toga Romanorum erat, pallium Græcorum: qui Græcanici volebãt eruditione videri, palliati incedebant, iſque & cultu, & moribus, & eruditione Græca inſignes, ac ſuſpiciendi erant. Nam vt nunc artes omnes Latine traduntur, diſcuntúrque, ita tunc Græce. Raritas ipſa horum admirabiliores eos reddebat.

Contra eos, qui aſſerunt terrena corpora incorruptibilia fieri æterna non poſſe. Caput XVII.

Contendunt etiam iſti terreſtria corpora ſempiterna eſſe non poſſe, cum ipſam vniuerſam terram dei ſui, non quidem ſummi, ſed tamen magni, id eſt totius huius mũdi membrum in medio poſitum, & ſempiternũ eſſe non dubitent. Cum D ergo deus ille ſummus fecerit eis alterum, quem putant deum, id eſt, iſtum mundum, cęteris diis qui infra† eum ſunt præferendum, eundemq; exiſtimant eſſe animantem, anima ſcilicet ſicut aſſerunt rationali vel intellectuali, in tam magna mole corporis eius incluſa, ipſiúſque corporis tanquam membra locis ſuis poſita atq; digeſta, quatuor conſtituerit elementa, quorum iuncturã, ne vnquam deus eorum tam magnus moriatur, indiſſolubilem, ac ſempiternã velint, quid cauſæ eſt, vt in corpore maioris animantis tanquam medium membrum æterna ſit terra, & aliorum animãtium terreſtrium corpora ſi deus ſicut illud velit, æterna eſſe nõ poſsint? Sed terræ inquiunt, terra reddenda eſt,[a] vnde animaliũ terreſtrium ſumpta ſunt corpora, ex quo fit, inquiunt, vt ea ſit neceſſe diſſolui & emori: & eo modo terræ ſtabili, ac ſempiternæ, vnde fuerãt ſumpta, reſtitui. Si quis hoc etiam de igne ſimiliter affirmet, & dicat reddenda eſſe vniuerſo igni corpora, quæ inde ſumpta ſunt, vt cœleſtia fierent animalia, nónne immortalitas, quam talibus diis velut deo ſummo loquente promiſit Plato, tanquam violentia diſputationis huius intercidet? An ibi propterea non fit quia deus non vult, cuius volũtatem, vt ait Plato, nulla vis vincit? Quid ergo phibet, vt hoc E etiam de terreſtribus corporibus deus poſsit efficere; quandoquidem, vt nec ea quæ tota ſunt, occidant: nec ea quæ ſunt iuncta, ſoluãtur: nec ea quæ ſunt ex elementis ſumpta, reddantur, atq; vt animæ in corporibus conſtitutæ, nec vnquam ea deſerant, & cum eis immortalitate, ac ſempiterna beatitudine perfruantur, poſſe deum facere confitetur Plato? Cur ergo non poſsit, vt nec terreſtria moriantur? An deus nõ eſt potens quouſq; Chriſtiani credunt, ſed quouſq; Platonici volunt? Nimirum quippe conſilium dei & poteſtatem potuerũt philoſophi, non potuerunt noſſe prophetæ, cũ potius econtrario dei prophetas ad enunciãdam eius, quantũ dignatus eſt voluntatem, ſpiritus eius docuerit, philoſophos autem in ea cognoſcenda, coniectura humana deceperit? Verum non vſq; adeo decipi debuerunt, non ſolum ignorantia, verum etiam peruicacia, vt & ſibi apertiſsime refragentur magnis diſputationũ viribus, aſſerẽtes, animæ, vt beata eſſe poſsit, non terrenũ tantum, ſed omne corpus eſſe fugiendum: & terreſtres deos rurſus dicentes [b] habere beatiſsimas animas & tamen terrenis corporibus alligatas, cœleſtes vero deos ignea compage ligatos. Iouis autem ipſius animam, quem mundum iſtum volunt, omnibus omnino corporeis elementis, F quibus hęc tanta moles à terra in cœlũ ſurgit, incluſam. Hanc enim animã Plato ab intimo terræ medio, quod geometræ centrũ vocãt, [c] per omnes partes eius vſq; ad cœli ſumma & extrema diffundi, & extendi per numeros muſicos [d] opinatur, vt ſit iſte mundus animal maximum, beatiſsimum, ſempiternũ, cuius anima & perfectam ſapientiæ fœlicitatem teneret: & corpus proprium non relinqueret, cuiuſq; corpus & in æternum ex illa viueret, & eam quamuis non ſimplex, ſed tot corporibus tantiſq; compactum, hebetare atque tardare nõ poſſet. Cum igitur ſuſpicionibus ſuis iſta permittant, cur nolunt credere diuina voluntate atque potentia immortalia corpora fieri poſſe terrena, in quibus animę nulla ab eis morte ſeparatæ, nullis eorum oneribus aggrauatæ, ſempiternè ac fœliciter viuant, quod deos ſuos poſſe aſſerunt in corporibus igneis, Iouemq; ipſum eorum regem in omnibus corporeis elemẽtis? Nam ſi animę, vt beata ſit, corpus eſt omne fugiendũ, fugiant dij eorũ de

†alias, intra.

Victorianũ hic legit vt Brugenſe.

globis

G globis ſyderum, fugiat Iupiter de cœlo & terra, aut ſi non poſſunt, miſeri iudicentur. Sed neutrum iſti volũt, qui neque à corporibus ſeparationem audent dare diis ſuis, ne illos mortales colere videantur, nec beatitudinis priuationem, ne infœlices eos eſſe fateantur. Non ergo ad beatitudinem conſequendam omnia fugienda ſunt corpora, ſed corruptibilia, moleſta, grauia, moribunda, non qualia fecit primis hominibus bonitas dei: ſed qualia eſſe compulit peccati pœna.

a Sed terræ inquiunt terra reddenda eſt.) Terram eſſe corpus & in terram abire ex ſacris literis eſt, & inde ad Græcos ſcriptores per Homerum manauit. Hic enim Hectoris cadauer terram nominat. Et Phocylides antiquiſſimus ſcriptor:

χῶμα γὰρ ἐκ γαίης ἔχομεν, καὶ πάντες ἐς αὐτὴν
λυόμεθα κόνις ἐσμέν.

Ex terra corpus nobis eſt, rurſus in illam
Soluimur & puluis ſumus.

Et Euripides, quot verſus in primo Tuſculanarum quæſtionum vertit Cicero, in quibus ſunt eadem verba, quæ huc Auguſtinus inducit.

Mors eſt finitas omnibus, quæ generi humano angorem.
Nec quæquam afferunt, reddenda eſt terræ terra.

b Et terreſtres deos rurſus dicentes.) In exemplari Brugen. ſic eſt: ſed omne corpus eſſe fugiendum, & deos rurſus dicentes habere beatiſſimas animas, & tamen æternis corporibus illigatas cœleſtibus quidẽ & igneis. quæ lectio verior videtur. nã Auguſt. nihil hic locut⁹ eſt de diis terrenis.

Centrum. c Quod Geometræ centrum vocant.) Centrum eſt punctum in medio ſiue orbe ſiue globo, à quo ad extimam partem omnes rectæ lineæ ductæ ſunt æquæ. ac ideo punctum imaginantur eſſe centrum, & inſectile: nam

H ſi ſecari poſſet, ac partes haberet, nec totum eſſet in medio, nec omnes ab eo radij ad circumflexum æquales eſſent, nempe qui non ab eadem parte traherentur. Plato in Timæo mundi animã in meditullio locatam à ſummo deo dicit, inde ſe in circuitum per vniuerſum porrexiſſe, & inducta conuerſione animam vitámque per mundi corpus fuſam eſſe diuinã, ſempiternam, & ſapientem. d Extendi per numeros muſicos.) De his Macrobius, Chalcidius & Marſilius Ficinus in compendio, quod præpoſuit Timæo Platonis, quem vel ipſe vertit, vel ab alio verſum in eude ſua recuſum edidit. Hi numeri obſcuritate ſua in prouerbium venerunt.

De terrenis corporibus, quæ philoſophi affirmant in cæleſtibus eſſe non poſſe, quia quod terrenum eſt naturali pondere vocetur ad terram. Caput XVIII.

SEd neceſſe eſt, inquiunt, vt terrena corpora naturale pondus vel in terra teneat, vel cogat ad terram, & ideo in cœlo eſſe non poſſunt. Primi quidem illi homines in terra erant nemoroſa atque fructuoſa, quæ paradiſi nomen obtinuit. Sed quia & ad hoc reſpondendum eſt, vel propter Chriſti corpus, cum quo aſcẽdit in cœlum, vel propter ſanctorum, qualia in reſurrectione futura ſunt, intueantur paulo attentius pondera ipſa terrena. Si enim ars

I humana efficit, vt ex metallis, quæ in aquis poſita, continuo ſubmerguntur, quibuſdam modis vaſa fabricata etiam natare poſſint, quãto credibilius & efficacius occultus aliquis modus operationis dei, cuius omnipotẽtiſſima voluntate Plato dicit, nec orta interire, nec colligata poſſe diſſolui, cum multo mirabilius incorporea corporeis, quàm quæcunq; corpora quibuſcunq; corporibus copulentur, poteſt molibus præſtare terrenis,[a] vt nullo in ima pondere deprimantur, ipſiſq; animis perfectiſſime beatis: vt quamuis terrena tamen incorruptibilia iam corpora vbi volunt ponant, & quo volunt, agant, ſitu motúque facillimo? An vero ſi hoc angeli faciant,[b] vt quælibet animalia terreſtria rapiant, vnde libet, conſtituántque vbi libet, aut eos ſine labore non poſſe, aut onera ſentire credendũ eſt? Cur ergo ſanctorum perfectos atque beatos diuino munere ſpiritus ſine vlla difficultate poſſe ferre, quò voluerint, & ſiſtere vbi voluerint ſua corpora non credamus. Nam cum terrenorum corporũ ſicut onera in geſtando ſentire cõſueuimus, quanto maior eſt quantitas,[c] tanto maior fit & grauitas, ita vt plura pondo quàm pauciora plus premant, membra tamen ſuæ carnis leuius portat anima cum in ſanitate robuſta ſunt, quàm in languore cũ ma- K
cra ſunt. Et cum aliis geſtantibus oneroſior ſit ſanus & validus, quàm exilis & morbidus, ipſe tamen ad ſuum corpus mouendum atque portandũ agilior eſt, cum in bona valetudine plus habet molis, quàm cum in peſte vel in fame minimum roboris. Tantum valet in habendis etiam terrenis corporibus, quamuis adhuc corruptibilibus atque mortalibus non quantitatis pondus, ſed temperationis modus. Et quis verbis explicet quantũm diſtat inter præſentem, quam dicimus ſanitatem, & immortalitatem futuram? Non itaque noſtram fidem redarguant philoſophi de ponderibus corporum. Nolo enim quærere cur non credãt terrenum poſſe eſſe corpus in cœlo, cum terra vniuerſa libretur in nihilo.[d] Fortaſſis enim de ipſo medio mũdi loco eo, quod in eum coëant quæque grauiora, etiam argumentatio veriſimilior habeatur. Illud dico, ſi dij minores quib⁹ inter animalia terreſtria cætera etiam hominem faciendum cõmiſit Plato, potuerũt ſicut dicit ab igne remouere vren- L
de[e] qualitatem, lucendi relinquere quæ per oculos emicaret, ita ne deo ſummo concedere dubitabimus, cuius ille voluntati poteſtatique ne moriantur conceſſit, quæ orta ſint, & tam diuerſa tam diſſimilia, id eſt, corporea & incorporea ſibimet cõnexa, nulla poſſint diſſolutione ſeiungi, vt de carne hominis cui donat immortalitatem, corruptionem auferat, naturam relinquat, congruentiam figuræ membrorúmque detineat, detrahat ponderis tarditatẽ? Sed de fide reſurrectionis mortuorum, & de corporibus eorum immortalibus diligẽtius, ſi deus voluerit, in fine huius operis diſſerendum eſt.

a Poteſt molibus præſtare terrenis.) Hæc à deo fiunt omnipotentia ſua & hominibus admiranda, in eiſque credendis eſt meritum fidei, quam deo habemus. Miror in ſcholis de his & ſimilibus inquiri diffiniríque ex rationibus huius naturæ. b An vero ſi hoc angeli faciant.) Quanta ſit vniuſcuiuſque angeli vis, vt naturæ rationes, ac ſcholas prætereã, ex illo vno dicto faciamus coniecturam, quòd angelus domini percuſſit vna nocte 185000. virorũ de exercitu Aſſyriorũ. 4. Reg. 19. eat nunc humanum genus & iactet ſuperbam ſuam infirmitatẽ. c Quanto maior eſt quantitas.) Non eſt hic de quantitate ſecundi prædicamenti arguendum, nec an res ſit alia, quam ipſum quod facit quantum, an eadẽ. Quantitatẽ hic pro mole capit, vt capi ſolet. d Cum terra M
vniuerſa libretur in nihilo.) Non in nihilo, ſed in aëre, cæterum qui terræ ponderi cederet, ni illa medium mundi nacta vi ſua ibi ſe ſiſteret immobilem: ita vt mirati ſint plerique philoſophorum, eam nõ cadere, cum in aëre pendeat. Ideo fulcris columnis ſunt arbitrati: verum caſus, quem putant deſcenſus non eſſet, ſed aſcenſus quoquo verſos enim à medio ad cœlum moueatur, aſcendet. Et quemadmodum mirandum non eſt, eam ex noſtra parte non ſe in cœlum extollere, ita nec ex alia quamuis non ſe ad ambitum cœleſtem agere: nam idem eſſet vbique motus, qui hinc in cœlum, quippe in globo medium eſt vndique intimum, extimum, ſupremum. Sed haud dubie ſuſpendiſſe in leui & cedenti aëre molem tam immanem immotam admirandum, & adorandum eſt.

Terra pilæ ſimilis nullo fulcimine nixa
Aere ſuſpenſo tam graue pendet onus, inquit Ouid. e Potuerunt ſicut dicit ab igne remouere vrendi.) Plato in Timæo de fabrica humani corporis loquẽs, oculos, inquit participes factos illius ignis, qui non vrit, ſed gratam lucem diémque mundo affert: ſolarem denotat. Nam intimum corporis noſtri ignem huius cœleſtis germanum per hanc partem, ſed præcipue per pupillam emanare dij iuſſerunt, non tamen craſſiorem illum, & turbulentum, ſed defecatiorem & puriorem, idcirco cum dies lumen ſe huic noſtro coniungit in complexu & cohærẽtia duarum rerum tam cognatarum eiuſdémque naturæ, fit viſio. Colores quoque eodẽ opere oe per aliud fiat viſus, quàm per ignem, fulgorem eſſe diffiniuit ẽ corporibus manantes. Illa quæſtio non eſt hoc loco tractanda ſiátne viſus emiſſo in res ab oculo radio, an à rebus ad oculum recepto. Plato exire vult radium ab oculo, cuius ſentẽtiam Ariſtoteles in libello de ſenſoriis reſellit, in problematis videtur probare. Stoici ad res ire radios dicũt, quos Auguſtinus in opere de trinitate ſecutus eſt, multi Peripateticorum. Alexander Afrodiſieus prodire ab oculis ſpiritus cenſet, alij ad oculos potius tẽdere vt Plinius. Hali Arabs egredi & regredi ab oculo ad oculũ ſpecies incredibili celeritate arbitratur. Recentiores Peripatetici ſecuti Guillelmum Ochamũ, & Durãdum Portianũ, nullas ſpecies hinc vel inde relinqui, ſed hæc aliâs. Plato vero & emittere aliquid oculũ, & recipere vult. *Viſio quo modo fiat.*

Contra eorũ dogmata, qui primos homines ſi non peccaſſent, immortales futuros fuiſſe non credunt. Caput XIX.

Nunc

A NVnc de corporibus primorum hominũ quod inſtituimus explicemus: quoniam nec mors iſta, quę bona perhibetur bonis, nec tantũ paucis intelligentibus ſiue credentibus, ſed omnibus nota eſt, qua fit animæ à corpore ſeparatio, qua certe corpus animantis, quod euidenter viuebat, euidenter emoritur, eis potuiſſet accidere, niſi peccati meritum ſequeretur. Licet enim iuſtorum, ac piorum animæ defunctorum, quod in requie viuant, dubitare fas non ſit, vſqueadeo tamen eis melius eſſet cum ſuis corporibus bene valentibus [a] viuere, vt etiam illi qui omnimodo eſſe ſine corpore beatiſsimum exiſtimant, hanc opinionem ſua ſententia repugnante cõuincant. Neque enim quiſquam audebit illorum ſapientes homines, ſiue morituros, ſiue iam mortuos, id eſt, aut carẽtes corporibus, aut corpora relicturos, diis immortalibus anteponere, quibus deus ſummus apud Platonem munus ingens indiſſolubilem ſcilicet vitam, id eſt, æternum cum ſuis corporibus conſortium pollicetur. Optime autem cum hominibus agi arbitratur idem Plato, ſi tamẽ hanc vitam pie iuſtéque peregerint, vt à ſuis corporibus ſeparati, in

B ipſorum deorum qui ſua corpora nunquam deſerunt, recipiantur ſinum. Scilicet immemores ſupera, vt conuexa reuiſant: Rurſus & incipiant in corpora velle reuerti. *Aeneid. 6.* Quod Virgilius ex Platonico dogmate dixiſſe laudatur. Ita quippe animas mortalium, nec in ſuis corporibus ſemper eſſe poſſe exiſtimat, ſed mortis neceſsitate diſſolui, nec ſine corporibus durare perpetuo, ſed alternantibus vicibus indeſinenter viuos ex mortuis, & ex viuis mortuos fieri putat, vt à cęteris hominibus hoc videantur differre ſapientes, [b] quod poſt mortem feruntur ad ſydera, vt aliquãto diutius in aſtro ſibi congruo quiſque requieſcat, atque inde rurſus miſeriæ priſtinæ oblitus, & cupiditate habẽdi corporis victus, redeat ad labores ærumnáſq; mortalium. Illi vero qui ſtultam duxerunt vitam, ad corpora ſuis meritis debita, ſiue hominum, ſiue beſtiarum de proximo reuoluãtur. In hac itaque duriſsima conditione conſtituit etiam bonas atq; ſapientes animas, quibus non talia corpora diſtributa ſunt, cum quibus ſemper atque immortaliter viuerent, vt neque in corporibus permanere, neque ſine his poſ-

C ſint in æterna puritate durare. De quo Platonico dogmate iam in libris ſuperioribus diximus, Chriſtiano tẽpore erubuiſſe Porphyrium, & non ſolum ab humanis animis remouiſſe corpora beſtiarum, verumetiam ſapientium animas ita voluiſſe de corporeis nexibus liberari, vt corpus omne fugientes beatæ apud patrem ſine fine teneantur? Itaque ne à Chriſto vinci videretur, vitam ſanctis pollicente perpetuam, etiam ipſe purgatas animas ſine vllo ad miſerias priſtinas reditu, in æterna fœlicitate conſtituit. Et vt Chriſto aduerſaretur, reſurrectionem incorruptibilium corporum negãs, non ſolum ſine terrenis, ſed ſine vllis omnino corporibus eas aſſeruit in ſempiternum eſſe victuras. Nec tamen iſta qualicunque opinione præcepit, ſaltem ne diis corporatis religionis obſequio ſubderẽtur. Quid ita, niſi quia eas quamuis nulli corpori ſociatas, non credidit illis eſſe meliores? Quapropter, ſi non audebunt iſti, ſicut eos auſuros eſſe non arbitror, diis beatiſsimis, & tamen in æternis corporibus conſtitutis, humanas animas anteponere, cur eis videtur abſurdum, quod fides Chriſtiana prædicat, & primos homines ita fuiſſe conditos, vt ſi non peccaſſent, nulla morte à ſuis corporibus ſoluerentur, ſed pro meritis obedientiæ cuſtoditæ immortalitate donati, cum eis viuerẽt in æternum: & talia ſanctos in reſurrectione habituros ea ipſa, in quibus hîc laborauerũt corpora, vt nec eorum carni aliquid corruptionis, vel difficultatis, nec eorum beatitudini aliquid doloris & infœlicitatis poſsit accidere? D

CVm ſuis corporibus bene valentibus.) Si eis illa neceſſe eſſet accidere, quæ Platoni eſt viſum, quod ſtatim explicat. [a] b Vt à cæteris hominibus hoc videantur differre ſapientes.) Platonis in Phædro ex animabus alias dicit optime deum ſecutas, & ſimiles illius redditas, eaſq; cum conuexo cœli verti, quouſq; in inferiorem partem vergat, tum eas decidere. Alias modo ſe erigere, alias ſubmerſas prorſum ferri: illas eſſe ſapientiſsimas, has ſtultiſsimas: medias eſſe etiam in vita mediæ eiuſdem ſortis, inter ſtultitiam & ſapientiam. Itaque anima ſapiẽs elato in ſupercœleſtem plagam capite fertur, quouſque neceſsitate vertiginis in deuexum it præceps, & deſinit verum videre: aliæ ſuapte ſponte fractis alis ruunt, nec dum voluatur orbis expectant, ſed prius ſiunt miſeræ. Deinde ait philoſophorum animas, poſt tria annorũ milia, ad aſtrum vnde diſceſſerant, remigrare: aliorum vero animas non ante decem annorum milia.

Quod caro ſanctorum, quæ nunc requieſcit in ſpe, in meliorem reparanda ſit qualitatem, quàm fuit primorum hominum ante peccatum. Caput XX.

PRoinde nunc ſanctorum animæ defunctorũ, ideo non habẽt grauem mortem, qua ſeparatæ ſunt à corporibus ſuis, quia caro eorum requieſcit in ſpe, quamlibet ſine vllo iam ſenſu contume- E
lias accepiſſe videatur. Non enim ſicut Platoni viſum eſt, corpora obliuionem deſiderãt: ſed potius, quia meminerunt, quid ſibi ab eo ſit promiſſum, qui neminem fallit: qui eis etiam de capillorum ſuorum integritate [a] ſecuritatem dedit, reſurrectionem corporum, in quibus multa dura perpeſsi ſunt, nihil in eis vlterius tale ſenſuri deſiderabiliter & patienter expectant. Si enim carnem ſuam non oderant, [b] quando eam ſuæ menti infirmitate reſiſtentem, ſpiritali iure coërcebant, quanto magis eam diligũt etiam ipſam ſpiritalem futuram? Sicut enim ſpiritus carni ſeruiens non incongrue carnalis, ita caro ſpiritui ſeruiens recte appellatur ſpiritalis, non quia in ſpiritum conuertetur, ſicut nonnulli putant, [c] ex eo quod ſcriptum eſt: Seminatur corpus animale, reſurgit corpus ſpiritale: ſed quia ſpiritui ſumma & mirabili obtemperandi facilitate ſubdetur, vſque *1. Cor. 15.*
ad implendam immortalitatis indiſſolubilis ſecuriſsimam voluntatem, omni moleſtiæ ſenſu, omni corruptibilitate & tarditate detracta. Non ſolum enim non erit tale quale nunc eſt in quauis optima valetudine, ſed nec tale quidẽ, quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri nõ eſſent niſi peccaſſent, alimentis tamen vt homines vtebantur, nondum ſpiritalia, ſed adhuc corporalia geſtantes. F
* † Quæ licet ſenio nõ veteraſcerent, vt neceſsitate perducerentur ad mortem. *† aliàs, animalia corpora terrena geſtantes.* Qui ſtatus eis de ligno vitæ, quod in medio paradiſi, cũ arbore vetita ſimul erat, mirabili dei gratia præſtabatur: tamen & alios ſumebant cibos, præter vnam arborem, quæ fuerat interdicta, non quia ipſa erat malum, ſed propter commendandum puræ & ſimplicis obedientiæ bonũ, quæ magna virtus eſt rationalis creaturæ ſub creatore domino cõſtitutæ. Nam vbi nullum malum tangebatur, profecto ſi prohibitum tangeretur, ſola inobedientia peccabatur. Alebantur ergo aliis quæ ſumebant, ne animalia corpora moleſtiæ aliquid eſuriendo, ac ſitiendo ſentirẽt. De ligno autem vitæ propterea guſtabatur, ne mors eis vndecunque ſubreperet, vel ſenectute cõfecti decurſis temporum ſpaciis interirent, tanquam cætera eſſent alimento, illud ſacramento: vt ſic fuiſſe accipiatur lignum vitæ in paradiſo corporali, ſicut in ſpiritali, hoc eſt intelligibili paradiſo ſapientia dei: de qua ſcriptum eſt, Lignum vitæ eſt omnibus amplectentibus eam. *Prouerb. 3.*

Qui eis

a G QVi eis etiam de capillorum ſuorũ integritate.) Capillus è capite veſtro non peribit: Lucæ xxj. b Si enim carnem ſuam non oderant.) Carnem ſuam nemo odio habuit · ad Epheſ.v. c Non quia in ſpiritum conuertetur,ſicut nonnulli putant.) Origenes in libris περὶ ἀρχῶν,ait fore,vt omnis corporea creatura in ſpiritalia corpora mutetur,& cuncta ſubſtãtia in vnum corpus mundiſsimum & omni ſplendore purius conuertatur,ac tale quale nunc humana mens cogitare nõ poteſt.& poſt,inquit,erit deus omnia in omnibus, vt vniuerſa natura corporea redigatur in eam ſubſtantiam, quæ omnibus melior eſt in diuinam ſcilicet,quã nulla eſt melior.

De paradiſo in quo primi homines fuerant,quod recte poßit ſignificatione eius ſpiritale aliquid intelligi ſalua veritate narrationis hiſtoricæ de corporali loco. *Caput XXI.* [a]

VNde nonnulli totũ illum paradiſum [a] vbi primi homines parentes generis humani ſanctæ ſcripturæ veritate fuiſſe narrãtur, ad intelligibilia referunt,arboréſque illas,& ligna fructifera in virtutes vitæ moréſque cõuertunt,tanquam viſibilia & corporalia illa non fuerint,[b] ſed intelligibiliũ ſignificandorum cauſa eo modo dicta, vel ſcripta ſint. Quaſi propterea nõ potuerit eſſe paradiſus corporalis, quia poteſt etiam ſpiritalis intelligi:tanquam ideo non
Gala.4. fuerint duæ mulieres Agar & Sara,& ex illis duo filij Abrahę,vnus de ancilla,alius de libera,quia duo teſtamẽta in eis figurata dicit Apoſtolus: aut ideo de nulla petra Moyſe percutiente aqua deſfluxerit, quia poteſt illic figurata ſignificatione etiam Chriſtus intelligi, eodem
1.Cor.10. Apoſtolo dicente,petra autem erat Chriſtus.Nemo itaque prohibet intelligi paradiſum, vitam bonorum: *† *alias, beatorum.* quatuor eius flumina,[c] quatuor virtutes,prudentiã,for-
H titudinem,temperãtiam,atque iuſticiam: & ligna eius, omnes vtiles diſciplinas:& lignorũ fructus,mores piorum: & lignum vitæ, ipſam bonorum omnium matrẽ ſapientiam:& lignum ſcientiæ boni & mali, tranſgreſſi mandati experimentum.Pœna enim peccatoribus bene vtique, quoniam iuſte conſtituit deus, ſed nõ bono
Cantico. 4. ſuo experitur homo. Poſſunt hæc etiã in eccleſia intelligi, vt ea melius accipiamus tãquam prophetica indicia præcedentia futurorum.Paradiſum ſcilicet ipſam eccleſiam, ſicut de illa legitur in cantico [d] canticorum: quatuor autem paradiſi flumina,quatuor Euangelia: ligna fructifera,ſanctos:fructus autem eorum,opera eorum:lignum vitę ſanctum ſanctorum vtique Chriſtum:lignũ ſcientiæ boni & mali, proprium voluntatis arbitrium. Nec ſeipſo quippe homo diuina voluntate contempta, niſi pernicioſe vti poteſt, atque ita diſcit, quid interſit
I vtrum inhæreat communi omnibus bono, an proprio delectetur.Se quippe amans donatur ſibi:vt inde timoribus, mœroribuſq; cõpletus cantet in Pſalmo,ſi tamen
Pſal.41. mala ſua ſentit, Ad meipſũ anima mea turbata eſt:cor-
Pſal.58. rectuſq; iam dicat,Fortitudinem meam ad te cuſtodiã. Hæc & ſi qua alia commodius dici poſſunt de intelligendo ſpiritaliter paradiſo,nemine prohibente dicantur,dum tamen & illius hiſtoriæ veritas fidelisſima rerum geſtarum narratione commendata credatur.

a *Paradiſus.* VNde nonnulli totum illum paradiſum.) De paradiſo tres fuiſſe opiniones refert idem Auguſtinus lib.de Gene.viij. Alij paradiſum ſpiritalem tantum:alij corporalem tantum.alij vtrunque ſimul ponebant,quod ſibi potiſsimum probari Auguſt.fatetur, Verum vbi fuerit paradiſus, non parum inter noſtros ſcriptores ambigitur.Ioſephus ad Orientem plagam ſtatuit. Idem Beda confirmat,addítque circunfuſam oceano regionem à reliquo mundo ſeparatam,nec adiri poſſe,tantáque eſſe altitudine,vt lunam ipſam pertingat. Plato amœniſsimum illum in Phędone locũ ſupra imbres omnes, flatus, fulminaq; conſtituit,quod aliis veriſsime non eſt viſum. Albertus Grotus Auicennam,ſed & vetuſtiores Polybiũ, & Eratoſtenẽ ſecutus ſub æquinoctiali temperatiſsimam omnium ſtatuit regionem,contra veterum ferè placita, qui nihil habitari ſub via ſolis voluerunt:æquinoctialis vero medium intterſecat cingulum torridum,duobus punctis in ariete & libra ſigniferum attingens. Ibi ergo maximam temperiem cenſent duodecim horis toto K anno lucis,totidem tenebrarum,hoc loco paradiſum ſtatuit. Scotus cum an ſenſit,nec contraria eſt opinio ponentiũ paradiſum in Oriente.Nam & ſuum eſt Oriens ſuuſque Occidens ipſi æquinoctiali circo,ſuntque qui per gladium igneum adultum cœli terrarumque cingulum intelligant,in quo ſunt fulminum iactus & fulgetrarũ accenſiones,ſicut Arrianus ſcribit.Et ſacris literis vbi ſit paradiſus non liquere Hieronymus putat, & ſi vulgo in Edem ab Oriente verterunt LXX. ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς. Sed Oriens late patet.Hieronymus ſic inquit,pro paradiſo ortũ habet,id eſt, Gan.Porrò Edem delicias interpretatur, pro quo Symmachus tranſtulit paradiſum florentem. Necnon quod ſequitur contra Orientẽ,in Hebræo mikkedem ſcribitur, quod Aquila poſuit ἀπὸ ἀρχῆς, & nos ab exordio poſſumus dicere.Symmachus vero ἐκ πρώτης,& Theodotio ἐν πρώτοις quod & ipſum non Orientem,ſed principium ſignificat.Ex quo maniſeſtiſsime comprobatur,quod priuſquam cœlum & terrã deus faceret,paradiſum ante condiderat,ſicut & legitur in Hebræo·Plantauerat autẽ deus paradiſum Edem à principio.Hæc apud Hieronymum. b Tanquam viſibilia & corporalia non fuerint.) Nemo negat paradiſum ἀλληγορικῶς poſſe ad res ſpiritales transferri,vt Ambroſius facit libro de paradiſo.Sed reuera paradiſum locum non fuiſſe arboribus conſitum,& amœniſsimũ, ſicut Damaſcenus ſcribit,& ſimilem illis Elyſiis poëtarum campis, ſacri ſcriptores magno conſenſu reclamant.Hieronymus in Danielem Vnde eorũ deliramenta conticeſcant, qui vmbras & imagines in veritate quærentes,ipſam conantur euertere veritatem,vt flumina,& arbores, & paradiſum putent allegoriæ legibus ſe debere ſubruere. Huius opinionis fuit Origenes,qui totam illam de paradiſo narrationem,ſic ad ſpiritalem ſenſum vertit,vt Auguſtinus docet,paradiſúmque in tertio ſtatuit cœlo· ſic dici Apoſtolum Paulum vſque in tertiũ cœlum, & paradiſum eſſe ſublatum. c Quatuor eius flumina.) Nilus Aegypti,Euphrates & Tygris Syriæ,Ganges Indiæ,quorũ idcirco veri fontes ignorantur,& ſubter Oceanum alueo in noſtrum mare penetrãt, qua de cauſa Aegyptij ſacerdotes, Nilum Oceanum nuncupabant, vt Herodotus ſcribit. d Sicut de illa legitur in cãtico.) Canticorũ iiij.Hortus concluſus,ſoror mea,ſpõſa,hortus concluſus,fons ſignatus,emiſsiones tuæ paradiſus malorũ Punicorũ.

De corporibus ſanctorum poſt reſurrectionem,quæ ſic ſpiritalia erunt,vt non in ſpiritum caro vertatur. L
Caput XXII.

COrpora ergo iuſtorũ quæ in reſurrectione futura ſunt, neque vllo ligno indigebunt, quo fiat, vt nullo morbo, vel ſenectute inueterata moriantur:neque vllis aliis corporalibus alimentis,quibus eſuriendi, aut ſitiendi qualiſcunque moleſtia deuitetur: quoniam certo & omnimodo inuiolabili munere immortalitatis induentur,vt non niſi velint,poſsibilitate,non neceſsitate veſcantur.Quod angeli quoq; viſibiliter & tractabiliter apparentes, nõ quia indigebãt, ſed quia volebant & poterant, vt hominibus congruerent ſui miniſterij quadam humanitate fecerũt. Neque enim in phantaſmate angelos ediſſe credendum eſt,[a] quando eos homines hoſpitio ſuſceperunt:[b] quamuis vtrum angeli eſſent,ignorantibus,conſimili nobis indigentia veſci viderentur.Vnde eſt quod ait angelus in libro Tobiæ: Videbatis me manducare, ſed viſu veſtro M
videbatis:id eſt,neceſsitate reficiẽdi corporis, ſicut vos *Tobiæ.12.*
facitis,me cibum ſumere putabatis.Sed ſi forte de angelis aliud credibilius diſputari poteſt:certe fides Chriſtiana de ipſo ſaluatore[c] non dubitat:quod etiam poſt reſurrectionem iam quidẽ in ſpiritali carne,ſed tamẽ vera,cibum,ac potum cum diſcipulis ſumpſit. Non enim poteſtas,ſed egeſtas edendi,ac bibẽdi, talibus corporibus auferetur. Vnde & ſpiritalia erunt: nõ quia corpora eſſe deſiſtent,ſed quia ſpiritu viuificante ſubſiſtent.

NEque enim phantaſmate angelos ediſſe credendum eſt.) Non a ita edebant angeli,vt nos,quorum cibus per guttur in ventriculum demiſſus conficitur, & ſuccus per venas in ſingula diſtribuitur membra, alitúrque corpus: ſed nec ſic tamen edebant,vt oculis humanis illuderent velut præſtigijs,quod mouere viderentur, quod pro maxillis haberent, non mouerent tamen,comminuere ſuis illis dentibus panem, aut carnes, quæ remanerent integræ. Vere enim mandebant, ſed non alebantur. b Quando eos homines hoſpitio ſuſceperunt.) Abraham & Loth in Geneſi, Tobias in libro Tobiæ. c Certe fides Chriſtiana de ipſo ſaluatore.) Luc.vigeſimo tertio. quo loco Beda ſic dicit: Aliter aquam abſorbet terra ſitiens, aliter ſolis radius calens.Illa indigentia, iſte potentia. Itaque cibus ille à domino non eſt, vt à noſtris corporibus ſolet, ſumptus: ſed gloria illa conſumptus; non verſus in corporis ſubſtantiam.

Quid

A *Quid intelligendum ſit de corpore animali, & de corpore ſpiritali: vt qui moriuntur, in Adam: qui vero viuificantur, in Chriſto.* *Cap. XXIII.*

NAm ſicut iſtą quæ habent animam viuentem, nondum ſpiritum viuificãtem, animalia dicũtur corpora: nec tamen animę ſunt, ſed corpora, ita illa ſpiritalia vocantur corpora. Abſit tamen vt ſpiritus ea credamus futura, ſed corpora carnis habitura ſubſiſtentiam, ſed nullam tarditatem, corruptionémque carnalem ſpiritu viuificãte paſſura. Tũc iam non terrenus, ſed cœleſtis homo erit, nõ quia corpus quod de terra factum eſt, non ipſum erit, ſed quia dono cœleſti iam tale erit, vt etiam cœlo incolendo, non amiſſa natura, ſed mutata qualitate conueniat. Primus autem homo de terra terrenus, in animam viuentem factus [a] eſt, non in ſpiritum viuificantem [b], quod ei per obedientiæ meritum ſeruabatur. Ideo corpus eius quod cibo, ac potu egebat, ne fame afficeretur ac ſiti, & non immortalitate illa abſoluta atque indiſſolubili, ſed ligno vitæ à mortis neceſsitate prohibebatur, atque in iuuentutis flore retinebatur, non ſpiritale, ſed animale

1.Cor.15.

B fuiſſe non dubium eſt: nequaquam tamen moriturum, niſi in dei prædicentis minantiſq; ſententiam delinquẽdo corruiſſet. Et alimentis quidem etiam extra paradiſum non negatis, à ligno tamen vitæ prohibitus tardius eſſet tempore [c] vetuſtatéque finiendus in ea duntaxat vita, quam in corpore licet animali donec ſpiritale obedientiæ merito fieret, poſſet in paradiſo niſi peccaſſet habere perpetuam. Quapropter etiamſi mortem iſtam manifeſtam, qua fit animæ à corpore ſeparatio, intelligamus ſimul ſignificatam, in eo quod deus dixerat: Qua die ederitis ex illo, morte moriemini [d], non ideo debet abſurdum videri, quia nõ eo prorſus die à corpore ſunt ſoluti, quo cibum interdictum mortiferúmque ſumpſerunt. Eo quippe die mutata in deterius viciatáque natura, atque à ligno vitæ ſeparatione iuſtiſsima mortis in eis etiam corporalis neceſsitas facta eſt, cum qua nos neceſsitate nati ſumus. Propter quod Apoſtolus non ait, corpus quidem moriturum eſt propter peccatum: ſed ait, corpus quidem mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus autem vita eſt propter iuſticiam. Deinde ſubiũgit: Si autem ſpiritus eius qui ſuſcitauit Chriſtũ à mortuis habitat in vobis, qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis viuificabit & mortalia corpora veſtra, per inhabitantem

Gene.2.

Roma.8.

C tem ſpiritum eius in vobis. Tunc ergo erit corpus in ſpiritum viuificantem, quod nunc eſt in animam viuẽtem: & tamen mortuum dicit Apoſtolus, quia iam moriendi neceſsitate conſtrictum eſt. Tunc autem ita erat in animam viuentem, quamuis non in ſpiritum viuificantem, vt tamen mortuum dici recte nõ poſſet, quia niſi perpetratione peccati neceſsitatem moriendi habere non poſſet. Cum vero deus & dicendo: Adam vbi es? mortem ſignificauerit animæ, quæ facta eſt illo deſerente, & dicendo, Terra es, & in terram ibis: mortem ſignificauerit corporis, quæ illi fit anima decedente, propterea de morte ſecunda nihil dixiſſe credẽdum eſt, quia occultam eſſe voluit, propter diſpenſationem teſtamenti noui, vbi ſecunda mors apertiſsime declaratur, vt prius iſta mors prima, quæ communis eſt omnibus, proderetur ex illo veniſſe peccato, quod in vno commune factum eſt omnibus: mors vero ſecunda non vtique communis eſt omnibus propter eos, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti, quos ante præſciuit, & prædeſtinauit, ſicut ait Apoſtolus, conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fra-

Gene.3.

Ibidem.

Roma.8.

tribus, quos à ſecunda morte per mediatorem dei gratia liberauit. D In corpore ergo animali primum hominem factum, ſicut Apoſtolus loquitur. Volens enim ab ſpiritali quod in reſurrectione futurum eſt, hoc quod nunc eſt, animale diſcernere: Seminatur, inquit, in corruptione, ſurget [*] in incorruptione: ſeminatur in cõtumelia, ſurget in gloria: ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute: ſeminatur corpus animale, ſurget corpus ſpiritale. Deinde vt hoc probaret, ſi eſt, inquit, corpus animale, eſt & ſpiritale. Et vt quid eſſet corpus animale, oſtenderet, ſic inquit, ſcriptum eſt: Factus eſt primus homo in animam viuentem. Iſto igitur modo voluit oſtendere, quid ſit corpus animale, quamuis ſcriptura non dixerit de primo homine, qui eſt appellatus Adam, quando illa anima flatu dei creata eſt, & factus eſt homo in corpore animali, ſed factus eſt homo in animam viuentem. In eo ergo quod ſcriptum eſt: Factus eſt primus homo in animam viuentem, voluit Apoſtolus intelligi corpus hominis animale. Spiritale autem, quemadmodum intelligendum eſſet, oſtendit, addendo, Nouiſsimus autem Adam in ſpiritum viuificantem: proculdubio Chriſtum ſignificans, qui iam ex mortuis

1.Cor.15.

*ſurgit. & ſic deinceps.

Gene.2.

1.Cor.15.

E ita reſurrexit, vt mori omnino deinceps non poſsit. Deinde ſequitur, & dicit: Sed non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea ſpiritale. vbi multo apertius declarauit, ſe animale corpus inſinuaſſe in eo quod ſcriptum eſt: Factum eſſe primum hominem in animam viuentem: ſpiritale autem in eo quod ait, Nouiſsimus Adam in ſpiritum viuificãtem. Prius eſt enim animale corpus: quale habuit primus Adam, quamuis non moriturum, niſi peccaſſet: quale nunc habemus & nos, hactenus eius mutata, viciatáque natura, quatenus in illo, poſtea quàm peccauit, effectum eſt, vnde haberet iam moriẽdi neceſsitatem: quale pro nobis etiam Chriſtus primitus habere dignatus eſt: non quidem neceſsitate, ſed poteſtate: poſtea vero ſpiritale, quale iam præceſsit in Chriſto, tãquam in capite noſtro, ſequuturum eſt autem in membris eius vltima reſurrectione mortuorũ. Adiungit deinde Apoſtolus, duorũ iſtorum hominum euidẽtiſsimam differentiam, dicens: Primus homo de terra terrenus: ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Et quo modo induimus imaginem terreni, induamus & imaginem eius, qui de cœlo eſt. Hoc

Gene.2.

1.Cor.15.

F Apoſtolus ita poſuit, vt nunc quidem in nobis ſecundũ ſacramentũ regenerationis fiat, ſicut alibi dicit, Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtũ induiſtis: re autem ipſa tunc perficietur, quum & in nobis quod eſt animale naſcendo, ſpiritale factum fuerit reſurgẽdo. Vt enim eiuſdem verbis vtar: Spe ſalui facti ſumus. Induimus autem imaginem terreni hominis propagatione præuaricationis & mortis, quam nobis intulit generatio: ſed induimus imaginẽ cœleſtis hominis gratia indulgentiæ, vitæq; perpetuę: quod nobis præſtat regeneratio: nõ niſi per mediatorem dei & hominũ, hominẽ Ieſum Chriſtum: quẽ cœleſtem hominem vult intelligi, quia de cœlo venit, vt terrenæ mortalitatis corpore veſtiretur, quod cœleſti immortalitate veſtiret. Cœleſtes vero ideo appellat, & alios: quia fiunt per gratiã membra eius: vt cũ illis ſit vnus Chriſtus, velut caput & corpus. Hoc in eadẽ epiſtola euidentius ita ponit: Per hominem mors, & per hominẽ reſurrectio mortuorũ. Sicut enim in Adã omnes moriuntur: ita & in Criſto omnes viuificabũtur. Iam vtique in corpore ſpiritali quod erit in ſpiritum viuificantem: non quia omnes qui in

Gala.3.

Roma.8.

1.Timo.2.

1.Cor.15.

P Adam

G Adam moriuntur, membra erunt Chriſti. Ex illis enim multo plures ſecunda in æternum morte plectentur. Sed ideo dictum eſt, omnes atque omnes: quia ſicut nemo corpore animali niſi in Adam moritur, ita nemo corpore ſpiritali niſi in Chriſto viuificatur. Proinde nequaquam putandũ eſt, nos in reſurrectione tale corpus habituros, quale habuit homo primus ante peccatum: neque illud quod dictum eſt: Qualis terrenus, tales & terreni: ſecundum illud intelligendum eſt, quod factum eſt admiſsione peccati. Non enim exiſtimandũ eſt, eum prius quàm peccaſſet, ſpiritale corpus habuiſſe, & peccati merito in animale mutatũ. Vt enim hoc putetur, parum attenduntur tanti verba doctoris, qui ait, Si eſt corpus animale, eſt & ſpiritale: ſicut ſcriptum eſt, Primus homo Adam factus eſt in animam viuentem. Nunquid hoc poſt peccatum factum eſt, quũ ſit iſta hominis prima conditio: de qua beatiſsimus Apoſtolus ad corpus animale monſtrandum, hoc teſtimonium legis aſſumpſerat?

a IN animam viuentem factus.) Vel anima viuens, vel cum anima viuente. Sed prius ille crebrius in ſacris literis. b Spiritum viuificãtem.) Is eſt beatus, eſt iunctus iam deo vt ea communione quæ illi eſt cum deo, poſsit & ipſe quoque integritatem atque immortalitatem corpori præbere. c Tardius eſſet tempore.) Ex variis lectionibus ſic colligo legendum, à ligno tamen vitæ prohibitus, traditus eſſet tempori
H vetuſtatique finiendus. Itaque anima viuens eſt, quæ ipſa viuit. ſpiritus viuificans eſt, qui ipſe dat vitam. d Qua die ederitis ex illo, morte morieміni.) Hieronymus in Geneſim: Melius, inquit, interpretatus eſt Symmachus, mortalis eris. ſed nos ex quo naſcimus mori incipimus, vt Manilius ait: Naſcentes morimur, finiſque ab origine pendet.

Qualiter accipiẽda ſit vel illa inſufflatio, in qua primus homo factus eſt in animam viuentẽ, vel illa quam dominus fecit, dicens, accipite ſpiritum ſanctum. *Caput XXIIII.*

Gene.2. VNde & illud parum conſiderate quibuſdã viſum eſt, in eo quod legitur, Inſpirauit deus in faciem eius ſpiritum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentẽ: nõ tunc animam primo homini datam,[a] ſed eam quæ iam inerat ſpiritu ſancto viuificatã. Mouet enim eos, quod dominus Ieſus poſteaquam reſurrexit à mortuis, inſufflauit, dicens diſcipulis ſuis: Accipite ſpiritũ ſanctũ. Vnde tale aliquid exiſti-
Ioan.20. mant factum, quale tunc factum eſt, quaſi & hic ſecutus Euangeliſta dixerit: Et facti ſunt in animam viuentem.
I Quod quidẽ ſi dictum eſſet, hoc intelligeremus, quod animarum quædã vita ſit ſpiritus dei, ſine quo animę rationales mortuæ deputandæ ſunt, quanuis earũ pręſentia viuere corpora videantur. Sed non ita factũ, quãdo eſt conditus homo, ſatis ipſa libri verba teſtantur, quæ ita ſe habent: Et formauit deus hominem puluerem de terra.[b] Quod quidam planius interpretandum putan-
Gene.2. tes dixerunt, Et finxit deus hominem de limo terræ:[c] quoniam ſuperius dictũ fuerat, Fons autem aſcendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ: vt ex hoc limus intelligendus videretur humore ſcilicet terraq; cõcretus. Vbi enim hoc dictũ eſt, cõtinuo ſequitur, Et formauit deus hominem puluerẽ de terra: ſicut Græci codices habent, vnde in Latinam linguam ſcriptura[d] ipſa conuerſa eſt. Siue autem formauit, ſiue finxit quis dicere voluerit, quod Græce dicitur ἔπλασεν, ad rem nihil intereſt: magis tamen proprie dicitur, finxit.[e] Sed ambiguitas viſa eſt deuitanda eis, qui formauit dicere maluerunt, eo quod in Latina lingua illud magis obtinuit conſuetudo, vt hi dicantur fingere,[f] qui aliquid mendacio ſimulante componunt. Hunc igitur formatum hominem de terræ puluere ſiue limo, erat enim puluis humectus, hũc inquam vt expreſsius dicam ſicut ſcriptura locuta eſt, puluerem de terra, animale corpus fa- K
ctum eſſe docet Apoſtolus, cum animam accepit. Et factus eſt iſte homo in animam viuentem, id eſt, formatus iſte puluis factus eſt in animam viuentem. Iam, inquiunt, habebat animã, alioquin non appellaretur homo, quoniam homo non eſt corpus ſolum, vel anima ſola, ſed qui ex anima conſtat & corpore. Hoc quidem verum eſt, quod non totus homo, ſed pars melior hominis anima eſt, nec totus homo corpus, ſed inferior hominis pars eſt. Sed cum eſt vtrunque coniunctum ſimul, habet hominis nomen, quod tamen ſingula non amittunt, etiam cum de ſingulis loquimur. Quis enim dicere prohibetur quotidiani quadam lege ſermonis, homo ille defunctus eſt, & nunc in requie eſt, vel in pœnis, cum de anima ſola poſsit hoc dici, & illo, aut illo loco homo ille ſepultus eſt, cum hoc niſi de ſolo corpore non poſsit intelligi? An dicturi ſunt ſic loqui ſcripturam non ſolere diuinam? Imò vero illa ita nobis in hoc atteſtatur, vt etiam cum duo iſta coniuncta ſunt, & viuit homo, tamen etiam ſingula hominis vocabulo appellet, animam ſcilicet interiorem hominem, corpus vero exteriorem hominem vocans, tanquam duo ſint homines, cum ſimul vtrunq; ſit homo vnus. Sed intelligendum eſt, ſecundum quid dicatur homo ad ima- L
ginem dei, & homo de terra atque iturus in terrã. Illud enim ſecundum animam rationalem dicitur, qualem deus inſufflando, vel ſi cõmodius dicitur, inſpirando indidit homini, id eſt, hominis corpori, hoc autem ſecundum corpus, qualem hominẽ deus finxit ex puluere, cui data eſt anima, vt fieret corpus animale, id eſt, homo in animã viuentem. Quapropter in eo quod dominus fecit, quando inſufflauit dicens, Accipite ſpiritũ
ſanctum: nimirum hoc intelligi voluit, quod ſpiritus Ioan.20.
ſanctus non tantũ ſit patris, verũetiam vnigeniti ipſius ſpiritus. Idem ipſe quippe ſpiritus eſt patris & filij, cum quo eſt trinitas pater & filius, & ſpiritus ſanctus, non creatura, ſed creator. Neq; enim flatus ille corporeus de carnis ore procedens ſubſtantia erat ſpiritus ſancti atq; natura, ſed potius ſignificatio, qua intelligeremus, vt dixi, ſpiritum ſanctum patri eſſe filioq; cõmunem: quia non ſunt eis ſingulis ſinguli, ſed vnus amborum eſt. Semper autem iſte ſpiritus in ſcripturis ſanctis Græco M
vocabulo πνεῦμα dicitur, ſicut eum & hoc loco dominus appellauit, quando eum corporalis ſui oris flatu ſignificãs, diſcipulis ſuis dedit: & locis omnibus diuinorum eloquiorum non mihi aliter vnquam nuncupatus occurrit. Hic vero, vbi legitur: Et finxit deus hominem puluerem de terra, & inſufflauit ſiue inſpirauit in faciẽ eius ſpiritum vitæ: non ait Græcus πνεῦμα, quo ſolet dici ſpiritus ſanctus, ſed πνοὴν:[g] quod nomen in creatura quàm in creatore frequentius legitur: vnde nonnulli etiam Latini propter differentiam, hoc vocabulum nõ ſpiritum, ſed flatum appellare maluerũt. Hoc enim eſt in Græco, etiam illo loco apud Eſaiam, vbi deus dicit, Iſaia.57.
Omnem flatum ego feci:[h] omnem animam ſine dubitatione ſignificans. Quod itaque Græce πνοὴ dicitur, noſtri aliquando flatum, aliquando ſpiritum, aliquãdo inſpirationem, vel aſpirationem, aliquando etiam animam[i] interpretati ſunt, πνεῦμα vero nunquam niſi ſpiritũ: ſiue hominis, de quo ait Apoſtolus: Quis enim ſcit 1.Corin.2.
hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Siue pecoris, ſicut in Salomonis libro ſcriptum eſt: Quis ſcit ſi ſpiritus hominis aſcendat ſur- Eccleſiaſtes.3.
ſum in cœlum, & ſpiritus pecoris deſcendat deorſum in terram? Siue iſtum corporeum, qui etiam ventus dicitur:

A citur: nam eius hoc nomen eſt, vbi in Pſalmo canitur:
Pſal.148. Ignis,grãdo,nix,glacies, ſpiritus tẽpeſtatis. Siue iam nõ
creatum,ſed creatorem: ſicut eſt de quo dicit dominus
Ioan.20. in Euãgelio,Accipite ſpiritum ſanctum: eum corporeo
Matth.28. ſui oris ſignificans flatu: & vbi ait, Ite baptizate omnes
gentes,in nomine patris,& filij & ſpiritus ſancti:vbi ip-
ſa trinitas excellentiſsime & euidentiſsime commenda-
Ioan.4. ta eſt. Et vbi legitur: Deus ſpiritus eſt. Et alijs plurimis
ſacrarum literarum locis. In his quippe omnibus teſti-
moniis ſcripturarum,quantum ad Græcos attinet, non
πνοὴν videmus ſcriptum eſſe,ſed πνεῦμα: quantum au-
tem ad Latinos non flatum, ſed ſpiritum. Quapropter
in eo quod ſcriptum eſt:Inſpirauit, vel ſi magis proprie
Gene.2. dicẽdum eſt, Inſufflauit in faciem eius ſpiritum vitæ: ſi
Græcus non πνοὴν, ſicut ibi legitur, ſed πνεῦμα poſuiſ-
ſet, nec ſic eſſet conſequens, vt creatorem ſpiritum, qui
proprie dicitur in trinitate ſpiritus ſanctus, intelligere
cogeremur:quandoquidem πνεῦμα, vt dictum eſt,non
ſolum de creatore,ſed etiam de creatura dici ſolere ma
nifeſtum eſt.Sed cum dixiſſet, inquiunt, ſpiritum, non
adderet vitæ, niſi illa ſpiritum ſanctum vellet intelligi.
Ibidem. Et cum dixiſſet,Factus eſt homo in animam.non adde-
B ret,viuentem, niſi anima vitam ſignificaret, quæ illi di-
uinitus impertitur dono ſpiritus dei. Cum enim viuat
anima,inquiunt,proprio ſuæ vitę modo,quid opus erat
addere, viuentem, niſi vt ea vita intelligeretur, quæ illi
per ſpiritum ſanctum datur?Hoc quid eſt aliud,niſi di-
ligenter pro humana ſuſpicione contendere, & ſcrip-
†aliâs ne- turas ſanctas non intelligẽter *† attendere? Quid enim
gligenter. magnum erat non ire longius,ſed in eodem libro ipſo
paulo ſuperius legere. Producat terra animam viuen-
Gene.1. tem: quando animantia terreſtria cuncta creata ſunt?
Deinde aliquãtis interpoſitis, in eodem tamen ipſo li-
bro, quid magnum erat aduertere quod ſcriptũ eſt, Et
Gene.7. omnia quæ habent ſpiritum vitæ, & omnis qui erat ſu-
per aridam mortuus eſt:cũ inſinuaret omnia quæ viue-
bant in terra periſſe diluuio? Si ergo & animã viuentẽ,
& ſpiritum vitæ etiã in pecoribus inuenimus: ſicut lo-
qui diuina ſcriptura conſueuit: & cum hoc quoque lo-
co,vbi legitur, Omnia quæ habent ſpiritum vitæ: non
Græcus πνεῦμα, ſed πνοὴν dixerit: cur nõ dicimus,quid
opus erat vt adderet, viuentem, cum anima niſi viuat
C eſſe non poſſit?Aut quid opus erat vt adderet,vitę,cum
dixiſſet,ſpiritum?Sed intelligimus ſpiritum vitæ,& ani-
mam viuentem ſcripturam ſuo more dixiſſe, cum ani-
malia,id eſt,corpora animata vellet intelligi,quibus in-
eſſet per animam perſpicuus iſte etiam corporis ſenſus.
In hominis autem conditione obliuiſcimur, quẽadmo-
dum loqui ſcriptura conſueuerit, cum ſuo prorſus mo-
re locuta ſit: quo inſinuaret hominem etiam rationali
anima accepta, quam non ſicut aliarum carnium aquis
& terra producentibus [k], ſed deo flante creatam voluit
intelligi:ſic tamen factum,vt in corpore animali,quod
fit anima in eo viuẽte ſicut illa animalia viueret,de qui-
bus dixit: Producat terra animam viuentem: & quæ iti-
dem dixiſſet habuiſſe in ſe ſpiritum vitæ: vbi etiam in
Græco non dixit πνεῦμα,ſed πνοὴν: non vtique ſpiritum
ſanctum,ſed eorum animam tali exprimens nomine.Si
enim dei flatus,inquiunt, dei ore exiſſe intelligitur, quẽ
ſi animam crediderimus, conſequens erit, vt eiuſdẽ fa-
teamur eſſe ſubſtantiæ [l],paremq; illius ſapientiæ,quæ di-
Eccle.24. cit: Ego ex ore altiſsimi prodiui. Non quidem dixit ſa-
pientia ore dei efflatam ſe fuiſſe, ſed ex eius ore prodiſ-
ſe. Sicut autem nos poſſumus, non de noſtra natura,
qua homines ſumus, ſed de iſto aëre circunfuſo, quem
ſpirando,ac reſpirando ducimus & reducimus* flatum D
facere cum ſufflamus: ita omnipotens deus non de ſua **aliâs ac*
natura,neque de ſubiacenti creatura,ſed etiam de nihi- *reddimus.*
lo potuit facere flatum,quem corpori hominis inſeren-
do inſpiraſſe, vel inſufflaſſe conuenientiſsime dictus
eſt,incorporeus incorporeum, ſed immutabilis muta-
bilem: quia non creatus creatum. Verũtamen vt ſciant
iſti,qui de ſcripturis loqui volunt, & ſcripturarum lo-
cutiones non aduertunt:non hoc ſolũ dici exire ex ore
dei,quod eſt æqualis eiuſdemq; naturæ, audiant, vel le-
gant,quod deo dicente ſcriptum eſt:Quoniam tepidus *Apoc.3.*
es,& neq; calidus,neque frigidus, incipiã te euomere ex
ore meo.Nulla itaq; cauſa eſt, cur apertiſsime loquenti
reſiſtamus Apoſtolo, vbi ab ſpiritali corpore corpus a-
nimale diſcernens, id eſt, ab illo, in quo futuri ſumus,
hoc in quo nunc ſumus, ait, Seminatur corpus anima- *1.Cor.15.*
le, ſurget corpus ſpiritale: ſi eſt corpus animale, eſt &
ſpiritale:ſicut ſcriptũ eſt,Factus eſt primus homo Adam
in animam viuentem,nouiſsimus Adam in ſpiritum vi-
uificantem:ſed nõ primum quod ſpiritale eſt, ſed quod
animale, poſtea quod ſpiritale. Primus homo de terra E
terrenus, ſecundus homo de cœlo cœleſtis. Qualis ter-
renus, tales & terreni: qualis cœleſtis, tales & cœleſtes.
Et quo modo induimus imaginem terreni, induamus
& imaginem eius qui de cœlo eſt. De quibus omnibus
apoſtolicis verbis ſuperius locuti ſumus. Corpus igitur
animale in quo primum hominem Adam factum eſſe
dicit Apoſtolus, ſic erat factum, non vt mori omnino
non poſſet,ſed vt non moreretur, niſi homo peccaſſet.
Nam illud quod ſpiritu viuificante ſpiritale erit & im-
mortale,mori omnino non poterit: ſicut anima creata
eſt immortalis, quæ licet peccato mortua perhibeatur,
carens quadam vita ſua, hoc eſt, dei ſpiritu, quo etiam
ſapienter & beate viuere poterat. tamen propria qua-
dã,licet miſera vita ſua nõ deſinit viuere: quia immor-
talis eſt creata.Sicut etiam deſertores angeli, licet ſecũ-
dum modum quendam mortui ſint peccando:quia fon
tem vitæ deſeruerunt, qui deus eſt,qui nõ peccando†*, **†aliâs quẽ potando.*
ſapienter beateq; poterant viuere, tamen non ſic mori
potuerunt, vt omnino deſiſterent viuere atque ſentire:
quoniam immortales creati ſunt, atque ita in ſecũdam
mortem poſt vltimũ præcipitabuntur iudicium, vt nec
illic vita careant: quandoquidem etiam ſenſu cum in F
doloribus futuri ſunt,nõ carebunt.Sed homines ad dei
gratiam pertinẽtes ciues ſanctorum angelorum in bea-
ta vita manentium, ita ſpiritalibus corporibus induen-
tur,vt neque peccẽt amplius, neque moriantur:ea tamẽ
immortalitate veſtiti, quæ ſicut angelorum nec pecca-
to poſſit auferri, natura quidem manente carnis, ſed
nulla omnino carnali corruptibilitate,vel tarditate re-
manente.Sequitur autem quæſtio neceſſario pertractã-
da, & domino deo veritatis adiuuante ſoluenda. Si li-
bido membrorum inobedientium ex peccato inobe-
dientiæ in illis primis hominibus cum illos diuina gra-
tia deſeruiſſet,exorta eſt: vnde in ſuam nuditatem ocu-
los aperuerunt,id eſt,eam curioſius aduerterunt:& quia
impudens motus voluntatis * arbitrio reſiſtebat,puden- **aliâs vo-*
da texerunt: quo modo eſſent filios propagaturi, ſi vt *luptatis.*
creati fuerant,ſine præuaricatione manſiſſent.Sed quia
& liber iſte claudendus eſt,nec tanta quæſtio in ſermo-
nis anguſtias coartanda, in eum qui ſequitur commo-
diore diſputatione * differatur. **aliâs diſpoſitione.*

NOn tunc animam primo homini datam.) Hæc fuit Manichæorum opinio, vt ipſe Auguſtinus diſputat, libro ſecundo de Geneſi cõtra Manichæos,capite octauo. a b Et formauit deus hominem puluerem de terra.) Septuaginta ſic verterunt

G Καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Et finxit deus hominē puluere de terra ſumpto. Suſpicor hoc Auguſtini loco deeſſe vnum verbū, vt ſit: Finxit deus hominem, puluerē capiens de terra. Aut in ablatiuo, puluere capto de terra. Nam Latinus codex puluere habet. Tametſi in Targo Chaldæo legitur: Creauit deus hominē puluerem de terra, vt eſt in Biblijs, quæ linguis quatuor edi curauit Cardinalis Ximenius, qui Cronium meū præceſsit, adiutus cum alijs doctis nonnullis, tum præcipue quantum ad Græcitatē attinet, ab Ioanne Vergara viro eruditione tam rara, quàm vulgo incognita: & quod eam ad rem pertinebat referebat, iudicio ſaniſſimo, ac ſupra quàm dici poſsit exacto. Horum Pentateuchū accōmodauit mihi eximius ſui ordinis vir Lodouicus Coronellus Theologus, paſſuſq; eſt ſe libro 10 primis ſibi neceſſario tādiu carere, dum publicæ vtilitati, cui hoc quicquid eſt operis, à nobis elaboratur, ſeruiret. c Et finxit deus hominē de limo terræ.) Sic Hieronymus. d Vnde in Latinam linguā ſcriptura.) Oſtendit olim vſas eccleſias Latinas interpretione Latina ex ſeptuaginta verſā, nō hac Hieronymi, vt mirer eſſe qui tantum nefas eſtimēt tranſlationes attingi, modo ſobrie, ac prudenter fiat. e Magis tamen proprie dicitur, finxit.) Sic enim dicitur, πλάττειν apud Græcos, vt nos de his loquimur, qui luto aliquid efficiūt, quod fingi vocatur. Eoq; vocabulo etiā in cōdendis hominib9 magni authores vtūtur vt Saluſtius: Pecora natura prona, atq; ventri obediētia finxit. Et apud Ciceronē pro Morena, de Catone Minore: Finxit eū te ipſa natura ad honeſtatē, grauitatē, temperātiam, magnitudinē animi, iuſticiā, ad omnes deniq; virtutes magnum hominē & excelſum. & formare certe neſcio an in alia inueniatur mente, quàm formā dare. f Vt hi dicantur fingere.) Si quis hoc tēpore de verbis in opere theologico ſic diſſereret, pro grāmatico reijceretur. Auguſtinum vetuſtas ſua tuetur, qui ſi nūc reuiuiſceret, cū Paulo certe ille contēptui eſſet rhetorculus aut grāmaticulus. Paulus vero vel inſanire, vel hæreticus videretur. g Nō eſt Græcus πνεῦμα, &c. πνοήν.) Chaldæum habet, Et inſpirauit in faciē eius animam vitæ, & factus eſt homo in ſpiritū loquentē. Auguſt. ſatis ex hoc loco declarat, quanti ſit momenti ad omnes artes diſciplinaſq; intelligendas vera & germana vocabulorū cognitio. h Omnē flatū ego feci.) Vulgo legimus, Spiritus à facie mea egredietur: & flatus ego faciā. Eſaiæ. 57. Lxx. vero πνεῦμα παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα.

Ioannes Vergara. *Lodouicus Coronellus.* *Fingere.* H

Anima. Animam & animum pro aere & flatu multi Latinorum poſuerunt. Pro aere Virgilius:

Semine terrarūmque animæq; mariſque fuiſſent.

Pro flatu & anhelitu Cicero in Acade. Si vnus & ſimplex, vtrū ſit ignis, an anima, an ſanguis? Et Terentius: Compreſsi animā. Et Plautus. Fœtet anima vxoris tuæ. Et Plinius: Anima leonis virus graue, vrſi peſtilens. i Aliquando etiam animam.) Hic locus longe aliter ſcribitur in codice Brugen. nēpe ſic, Quando vero dei dicitur, interpretati ſunt πνεῦμα. πνοὴ vero nūquam niſi ſpiritum etiam: ſed mihi magis placet vulgatior lectio, nec poteſt aliter cōgruere, nam in Eccleſiaſte, & locis, quę ex ſacris literis adduxit, πνεῦμα eſt Græce, non πνοή. k Non ſicut aliarū carnium aquis & terra producentibus.) Si dicamus ſenſiſſe Auguſtinum hominis animā non in corpore generari, ſed foris à deo immitti. Quod videtur Ariſtoteles in libris de generatione animaliū voluiſſe, quum eam ait foris venire, & foris abire. ea ſententia multi recentiores damnantur, & in primis S. Thomas. Sin intelligamus non eodē modo generari hanc, qua mortales, quod illæ vi materiæ ita habitæ trahātur, rationalis diuinitus ibi creetur, nulla materia potente illam in ſe virtute ſua ingignere, tunc cōmune hoc erit cum omnibus, atq; in hunc modum dictum illud Ariſtotelis acciperent. quod profecto conuenire, nec dicto eius videtur, quū foris dicit venire nec dogmati, qui immortale eſſe ingenitū cōtendit: ſi modo explorata eſt Ariſtotelis de anima noſtra ſententia, de quo video inter veteres interpretes magnopere dubitari. l Vt eiuſdē fateamur eſſe ſubſtantiæ.) I Humanam animā de ſubſtantia eſſe dei non ſolū gentilium plerię; philoſophorum exiſtimarunt, ſicut aliàs eſt per nos oſtenſum, ſed ex Chriſtianis nōnulli, nec ſolum hæretici, vt Priſcillianiſtæ, & alij nōnulli: ſed homo Chriſtiano pectore Lactantius, non quod id hoc vel à me vel à quoquam rectius ſapiente comprobetur, ſed quod magno in Chriſtū ardore videbatur flagrare. Neq; enim ob vnū aut alterum erratum auerſatur tendentē ad ſe Chriſtus, præſertim vbi mens integra ſemper eſt in ſcopū illum veræ pietatis. Verba Lactātij hæc ſunt lib. ij. Inſtitutionū diuinarū: Ficto enim corpore ſpirauit ei animā de vitali fonte ſpiritus ſui, qui eſt perēnis. Quibus valle videtur animam de ſpiritu dei in hominem demanaſſe.

F I N I S.

ELENCHVS
CAPITVM IN AVGVSTINI de Ciuitate dei, Lib. XIIII.

1 Per inobedientiā primi hominis in ſecundæ mortis perpetuitatem ruituros fuiſſe omnes, niſi dei gratia liberaret.

2 De vita carnali, quæ non ex corporis tantum, ſed etiam ex animi ſit intelligenda vicijs.

3 Peccati cauſam ex anima, non ex carne prodiſſe, & corruptionē ex peccato contractam, non peccatum eſſe, ſed pœnam. K

4 Quid ſit ſecundum hominem, quidve ſecundum deum viuere.

5 Quod de corporis animæq; natura tolerabilior quidem Platonicorum quàm Manichæorum ſit opinio: ſed & ipſi reprobantur: quoniam viciorū cauſas naturæ carnis adſcribunt.

6 De qualitate voluntatis humanæ, ſub cuius iudicio affectiones animi, aut prauæ habentur, aut rectæ.

7 Amorem & delectationem indifferenter, & in bono, & in malo apud ſacras literas inueniri.

8 De tribus perturbationibus, quas in animo ſapientis Stoici eſſe voluerunt, excluſis dolore ſiue triſticia, quam virtus animi ſentire non debeat.

9 De perturbationibus animi, quarū affectus rectos habet vita iuſtorum.

10 An primos homines in paradiſo cōſtitutos nullis perturbationibus priuſquam deliquerint, affectos fuiſſe credendum ſit.

11 De lapſu primi hominis, in quo bene condita natura eſt, nec poteſt niſi à ſuo authore reparari.

12 De qualitate primi peccati per hominem admiſsi. L

13 Quod in præuaricatione Adæ ad opus malum mala præceſsit voluntas.

14 De ſuperbia tranſgreſsionis, quę ipſa fuit trāſgreſſione deterior.

15 De iuſticia retributionis, quā primi homines pro ſua inobedientia receperunt.

16 De libidinis malo, cuius nomen cum multis vicijs congruat, proprie tamen motibus obſcœnis corporis adſcribitur.

17 De nuditate primorum hominum, quam poſt peccatum turpem pudendamq; viderunt.

18 De pudore cōcubitus, non ſolum vulgari, ſed etiā coniugali.

19 Quod partes iræ atque libidinis tam vicioſe mouentur, vt eas neceſſe ſit frænis ſapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ ſanitate non fuerunt.

20 De vaniſsima turpitudine Cynicorum.

21 De benedictione multiplicandæ fœcunditatis humanæ ante peccatū, quam præuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus acceſſerit. M

22 De copula coniugali à deo primitus inſtituta atq; benedicta.

23 An etiam in paradiſo generandum fuiſſet, ſi nemo peccaſſet: vel vtrum contra actum † libidinis pugnatura illic fuiſſet traditio caſtitatis. *† alias, eſtum.*

24 Quod inſontes, homines & merito obedientiæ in paradiſo permanentes ita genitalibus membris fuiſſent vſuri ad generationem prolis, ſicut cæteris ad arbitrium voluntatis.

25 De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet.

26 Quod fœlicitas in paradiſo viuentium, ſine erubeſcendo appetitu generandi officium credenda ſit implere potuiſſe.

27 De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum peruerſitas non perturbat prouidentiam dei.

28 De qualitate duarum ciuitatum terrenæ atque cœleſtis.

A
D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi, de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber decimus quartus.

Per inobedientiam primi hominis in ſecundæ mortis perpetuitatem ruituros omnes fuiſſe, niſi dei gratia liberaret. Cap. I.

Diximus iam in ſuperioribus libris ad humanũ genus non ſolũ naturæ ſimilitudine ſociandum, verũetiam quadã cognationis neceſsitudine in vnitatẽ concordem pacis vinculo colligandũ, ex homine vno deum voluiſſe homines iſtituere: neque hoc genus fuiſſe in ſingulis quibuſq; moriturũ, niſi duo primi, quorum creatus eſt vnus ex nullo, alter ex illo, id inobedientia meruiſſent: à quibus admiſſum eſt tam grande peccatum, vt in deterius eo natura mutaretur humana, etiam in poſteros obligatione peccati & mortis neceſsitate tranſmiſſa. Mortis autem regnum in homines vſqueadeo dominatum eſt, vt omnes in ſe-
B cundam quoq; mortem, cuius nullus eſt finis, pœna debita præcipites ageret, niſi inde quoſdam indebita dei gratia [a] liberaret: ac per hoc factum eſt, vt cum tot tantæq; gentes per terrarũ orbem diuerſis ritibus moribúſque viuentes, multiplici linguarũ, armorum, veſtiũ ſint varietate diſtinctę: non tamen amplius quàm duo quędam genera humanæ ſocietatis exiſterent, quas ciuitates duas ſecundum ſcripturas noſtras merito appellare poſſimus. Vna quippe eſt hominum ſecundum carnem, altera ſecundum ſpiritum viuere in ſui cuiuſq; generis pace volentium: & cum id quod expetunt, aſſequuntur, in ſui cuiuſque generis pace viuentium.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valẽtini cõmentarij in XIIII. Lib. de Ciuitate dei diui Auguſtini.

Gratia. a INdebita dei gratia.) Nemini enim debet deus, ideoq; gratia in vno ſenſu dicitur, quòd gratis detur: in altero quod gratum faciat eum, cui adhæſerit. Paulus ad Romanos vndecimo: Quis dedit illi prior, & retribuetur ei? Nam ſi deberet, non faceret, ſed referret gratiam. Et ad Titum idem Apoſtolus: Non ex operibus iuſticiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſaluos nos fecit.

De vita carnali, quæ non ex corporis tantum, ſed etiam ex animi ſit intelligenda vicijs. Cap. II.

C Prius ergo videndũ eſt, quid ſit ſecundum carnem, quid ſecundũ ſpiritum viuere. Quiſquis enim hoc quod diximus prima fronte inſpicit, vel nõ recolens, vel minus aduertens quẽadmodũ ſcripturæ ſanctæ loquãtur, poteſt putare philoſophos quidem Epicureos ſecundũ carnem viuere: quia ſummũ bonũ hominis in corporis voluptate poſuerunt: & ſi qui alij ſunt, qui quoquo modo corporis bonum ſummũ bonũ eſſe hominis opinati ſunt: & omne eorum vulgus qui non aliquo dogmate, vel eo modo philoſophantur, ſed procliues ad libidinem, niſi ex voluptatibus, quas corporeis ſenſibus capiunt, gaudere neſciunt. Stoicos autem, qui ſummũ bonum hominis in animo ponunt ſecundũ ſpiritum viuere: quia & hominis animus quid eſt niſi ſpiritus? Sed ſicut loquitur ſcriptura diuina, ſecundum carnem viuere vtriq; monſtrantur. Carnem quippe appellat, non ſolum corpus
1.Cor.15. terreni atq; mortalis animantis: veluti cum dicit, Non omnis caro eadem caro, ſed alia quidem hominis, alia autem caro pecoris, alia volucrũ, alia piſcium: ſed aliis multis modis ſignificatione huius nominis vtitur, inter quos varios locutionis modos, ſæpe etiã ipſum ho-

minẽ, id eſt, naturã hominis carnem nuncupat, modo D
locutionis à parte totũ ſignificans, quale eſt: Ex operib⁹ Roma.3.
legis nõ iuſtificabitur omnis caro. Quid enĩ hic voluit intelligi, niſi omnis homo? Quod apertius paulo poſt
ait: In lege nemo iuſtificabitur. Et ad Galatas. Scientes Gala.3.
quia nõ iuſtificabitur omnis homo ex operib⁹ legis. Se-
cundum hoc intelligitur, Et verbũ caro factũ eſt, id eſt, Ioan.1.
homo. Quod non ręcte accipiẽtes quidam, putauerunt Chriſto humanã animam defuiſſe [a]. Sicut enim à toto pars accipitur, vbi Mariæ Magdalenæ verba in Euãge-
lio leguntur dicentis, Tulerunt dominum meũ, & ne- Ioan.20.
ſcio vbi poſuerunt eum: cũ de ſola Chriſti carne loqueretur, quã ſepultã de monumento putabat ablatã: ita & à parte totũ carne nominata intelligitur homo: ſicut ea ſunt, quæ ſupra cõmemorauimus. Cũ igitur multis modis, quos perſcrutari & colligere longũ eſt, diuina ſcriptura nuncupet carnẽ, quid ſit ſecundum carnem viuere: quod profecto malum eſt, cum ipſa carnis natura nõ ſit malum, vt indagare poſſumus: inſpiciamus diligẽter illum locũ epiſtolæ Pauli Apoſtoli, quã ſcripſit ad Ga- Gala.5.
latas, vbi ait: Manifeſta autẽ ſunt opera carnis, quę ſunt
adulteria, fornicationes, immundiciæ, luxuriæ, idolorũ E
ſeruitus, veneficia, inimiciciæ, contentiones, æmulationes, animoſitates [b], diſſenſiones, hæreſes, inuidiæ, ebrietates, comeſationes, & his ſimilia, quæ prædico vobis ſicut & prędixi: quoniã qui talia agunt, regnum dei nõ poſsidebunt. Iſte totus epiſtolæ Apoſtolicæ locus, quãtum ad rem præſentem ſatis eſſe videbitur, conſideratus poterit hanc diſſoluere quæſtionem, quid ſit ſecundum carnem viuere. In operibus nanq; carnis, quæ manifeſta eſſe dixit, eaq; cõmemorata dãnauit, non illa tãtum inuenimus, quæ ad voluptatem pertinent carnis: ſicuti ſunt fornicationes, immundiciæ, luxuriæ, ebrietates, comeſationes: verumetiã illa, quib⁹ animi vicia demonſtrantur à voluptate carnis aliena. Quis enim ſeruitutem, quæ idolis exhibetur, veneficia, inimicicias, cõtentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, hæreſes, inuidias, non potius intelligat animi vicia eſſe quàm carnis? Quandoquidẽ fieri poteſt, vt propter idololatriã, vel hæreſis alicuius errorẽ à voluptatibus carnis tẽperetur: & tamen etiã tunc homo quãuis carnis libidines cõtinere atq; cohibere videatur, ſecundũ carnẽ viuere hac Apoſtolica authoritate cõuincitur: & in eo quod abſtinet à voluptatibus carnis, damnabilia opera
carnis agere demonſtratur. Quis inimicicias non in a- F
nimo habeat: aut quis ita loquitur, vt inimico ſuo, vel quem putat inimicũ dicat malam carnem, ac non potius, malũ animum hábes aduerſum me? Poſtremo ſicut carnalitates, vt ita dicam, ſi quis audiſſet, non dubitaret carni tribuere: ita nemo dubitat animoſitates ad animũ
pertinere. Cur ergo hæc omnia, & his ſimilia, doctor 1.Timo.2.
gentium in fide & veritate opera carnis appellat, niſi quia eo locutionis modo quo totum ſignificatur à parte, ipſum hominem vult nomine carnis intelligi?

a PVtauerunt Chriſto humanã animã defuiſſe.) Hic fuit error Apolloniſtarum, vt ipſe docet in Euangelium Ioannis, & ſermone cõtra Arriũ, & libro octoginta trium quæſtionũ. Idem putarũt Cerdoniani, & Apellitæ de erroribus ad Quoduultdeum. b Animoſitates.) θυμοὶ animi, iræ, ſic Hieronymus legit: ſed Latine quoq; animi pro ira ponuntur: vt apud Saluſtiũ: Lucullus ſuperiore animo quãtæ animis ierit in L. Quintium vadiſſis. Hinc animoſus & animoſitas. Animoſos Euros dixit Virgilius, quaſi iracundos. Animoſitate pro ira vtitur Macrob. ij. de ſomnio Scipio. Porrò hæc ira quæ eſt θυμὸς eſt ὀργή, καὶ ἀκροχόλος, quod Cicero ſic finit: Excandeſcẽtia eſt ira naſcens, & modo deſiſtens, quæ θύμωσις Græce dicitur. Poſtea in dicto Pauli ſequitur, iræ, quod Auguſtinus non addidit [illegible].

Peccati cauſam ex anima, non ex carne prodiſſe: & corruptionẽ ex peccato cõtractam, non peccatũ eſſe ſed pœnam. Cap. III.

G QVod ſi quiſquam dicit, carnem cauſam eſſe in malis moribus quorumcunque viciorum, eo quod anima carne affecta ſic viuit: profecto non vniuerſam hominis naturam diligenter aduertit. Nam corpus quidē corruptibile aggrauat animam. *Sapien.9.* Vnde etiā idem Apoſtolus agens de hoc corruptibili corpore, de quo paulo ante dixerat. Et ſi exterior *2.Corin.4.* homo noſter corrumpitur: Scimus, inquit, quia ſi terre- *2.Corin.5.* na noſtra domus habitationis diſſoluatur, ædificationē habemus ex deo domum non manufactam æternam in cœlis. Etenim in hoc ingemiſcimus habitaculum noſtrum, quod de cœlo eſt ſuperindui cupientes: ſi tamen induti, non nudi inueniamur. Etenim qui ſumus in hac habitatione, ingemiſcimus grauati: eo quod nolumus ſpoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur mortale à vita. Et aggrauamur igitur corruptibili corpore, & ipſius aggrauationis cauſam, non naturam, ſubſtātiámque corporis, ſed eius corruptionem ſcientes, nolumus corpore expoliari, ſed eius immortalitate ſuperueſtiri. Et tunc ergo erit corpus: ſed quia corruptibile non erit, non ag- *Sapi.9.* grauabit. Aggrauat ergo nunc animam corpus corruptibile, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Veruntamen qui omnia animæ mala ex corpore putant accidiſſe, in errore ſunt. Quāuis enim Virgilius Platonicam[a] videatur luculentis verſibus expli- *Aeneid.6.* care ſententiam, dicens:

Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo
H Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreníque hebetant artus, moribundáque membra.

Omnéſq; illas notiſſimas quatuor animi perturbationes, cupiditatem, timorem,[b] læticiam, triſticiam, quaſi origines omnium peccatorum atq; viciorum volēs intelligi ex corpore accidere, ſubiungat & dicat:

Hinc metuunt, cupiuntq;, dolēt, gaudéntque: nec auras
Suſcipiunt, clauſæ tenebris, & carcere cæco.

Tamen aliter ſe habet fides noſtra. Nam corruptio corporis, quæ aggrauat animam, non peccati primi eſt cauſa, ſed pœna: nec caro corruptibilis animam peccatricem, ſed anima peccatrix fecit eſſe corruptibilem carnem. Ex qua corruptione carnis licet exiſtant quædam incitamenta viciorum, & ipſa deſideria viciosa: non tamen omnia vitæ iniquę vicia tribuēda ſunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolū, qui nō habet carnem. Et ſi enim diabolus fornicator[c] vel ebrioſus, vel ſi quid aliud huiuſmodi mali eſt, quod ad carnis pertinet vo- I luptates, nō poteſt dici, cum ſit etiam talium peccatorū ſuaſor & inſtigator occultus: eſt tamē maxime ſuperbus atq; inuidus. Quæ illum vicioſitas ſic obtinuit, vt prop- *2.Petri.2.* ter hāc eſſet in carceribus caliginoſi huius aëris æterno ſupplicio deſtinatus. Hæc autē vicia, quæ tenent in diabolo principatū, carni tribuit Apoſtolus, quam certū eſt *Gala.5.* diabolum nō habere. Dicit enim inimicicias, contentiones, æmulationes, animoſitates, inuidias, opera eſſe carnis: quorū omniū malorū caput atq; origo ſuperbia eſt, quæ ſine carne regnat in diabolo. Quis autē illo eſt inimicior ſanctis? Quis aduerſus eos cōtentioſior, animoſior, & magis æmulus atq; inuidus inuenitur? Et hæc omnia cum habeat ſine carne, quo modo ſunt iſta opera carnis: niſi quia opera ſunt hominis: quem ſicut dixi, nomine carnis appellat? Non enim habendo carnem, quam non habet diabolus, ſed viuendo ſecundū ſeipſum, hoc eſt, ſecundum hominē, factus eſt homo ſimilis diabolo: quia & ille ſecūdū ſeipſum viuere voluit, quādo in veritate non ſtetit, vt non de dei, ſed de ſuo men- *Ioan.8.* dacium loqueretur, qui non ſolum mendax, verum etiā mendacij pater eſt. Primus eſt quippe mētitus, & à quo K peccatum, ab illo cœpit eſſe mendacium.

a Quamuis enim Virgilius Platonicam.) Nō magis Platonicam, quàm Pythagoricam: & ſi in multis eadem omnino ſunt. Ratio huius totius rei lib. viij. eſt multis ſat multis verbis expoſita. b Cupiditatem, timorem.) Quatuor ponuntur principes animi affectus. vt Cicero in Tuſ. quæſt. docet, duo iucundi, totidem triſtes: ex iucundis vnus ad præſentes res ſpectat: Læticia, quæ *Affectus.* eſt opinio boni præſentis: alter ad futuras, Libido opinio boni futuri, quam per cupiditatem hic intelligi vult. Ex triſtibus, triſticia opinio mali præſentis: Timor opinio venturi mali. Ex his quemadmodum affectus cæteri proficiſcātur, nempe inuidentia, æmulatio, obtrectatio, miſericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, ſolicitudo, moleſtia, afflictatio, deſperatio ex triſticia. Tum pigricia, pudor, terror, pauor, exanimatio, conturbatio, formido ex timore. Iam maleuolentia lætans malo alieno, delectatio, iactatio ex læticia. Hinc ira, excandeſcentia, odium, inimicicia, diſcordia, indigentia, deſiderium ex cupiditate. Idem Cice. in Tuſ. declarat. c Et ſi enim diabolus fornicator.) De hoc poſtea.

Quid ſit ſecundum hominem, quid'ue ſecundum deum viuere. *Caput IIII.*

CVm ergo viuit homo ſecūdum hominem, nō ſecundum deum, ſimilis eſt diabolo: quia nec angelo ſecundum angelum, ſed ſecundū deū viuendum fuit, vt ſtaret in veritate, & veritatem de illius, non de ſuo mendacium loqueretur. Nam & de homine alio loco idem Apoſtolus ait: Si autem veritas dei in meo mendacio abundauit. Meum dixit mēdacium, veritatem dei. Cum itaq; viuit homo ſecundum verita- *Roma.3.* tem, non viuit ſecundum ſeipſum, ſed ſecūdum deum. L Deus eſt enim qui dixit: Ego ſum veritas. Quum vero *Ioan.14.* viuit ſecundū ſeipſum, hoc eſt, ſecundum hominē, non ſecundū deum, profecto ſecundum mendaciū viuit: nō quia homo ipſe mendacium eſt, quum ſit eius author & creator deus, qui non eſt vtique author creatorq; mendacij, ſed quia homo ita factus eſt rectus, vt non ſecundum ſeipſum, ſed ſecundum eum, à quo factus eſt, viueret: id eſt, illius potius quàm ſuā faceret voluntatem: nō autē ita viuere, quemadmodū eſt factus vt viueret, hoc eſt mendacium. Beatus quippe vult eſſe etiam non ſic viuendo,[a] vt poſſit eſſe. Quid eſt hac voluntate mendacius?[b] Vnde non fruſtra dici poteſt, omne peccatum eſſe mendacium. Non enim fit peccatum, niſi ea voluntate, qua volumus, vt bene ſit nobis: vel nolumus, vt male ſit nobis. Ergo mendacium eſt quod quum fiat, vt bene ſit nobis, hinc potius male eſt nobis: vel cum fiat vt melius ſit nobis, hinc potius peius eſt nobis. Vnde hoc, niſi quia de deo poteſt bene eſſe homini, quem delinquendo deſerit, non de ſeipſo, ſecundum quem viuendo delinquit? Quod itaque diximus, hinc exitiſſe ciui- M tates duas diuerſas inter ſe, atq; contrarias: quod alij ſecundum carnē, alij ſecundū ſpiritū viuerent: poteſt etiā iſto modo dici, quod alij ſecundum hominē, alij ſecundum deum viuēt. Apertiſsime quippe Paulus ad Corinthios dicit: Cum enim inter vos ſint æmulatio & cōten- *1.Corin.3.* tio, nōne carnales eſtis, & ſecundū hominē ambulatis? Quod ergo eſt ambulare ſecundū hominē, hoc eſt ſecundū hominē viuere: quod † à carne, id eſt, à parte ho- *† aliâs, hoc eſſe carnalem quod &c.* minis minore intelligitur homo. Eoſdē ipſos quippe dixit ſuperius animales, quos poſtea carnales: ita loquens: Quis enim ſcit, inquit, hominū quæ ſunt hominis,[c] niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Sic & quæ dei ſunt, ne- *1.Corin.2.* mo ſcit, niſi ſpiritus dei. Nos autē, inquit, non ſpiritū huius mundi accepimus, ſed ſpiritū qui ex deo eſt, vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis, quæ & loquimur: nō in ſapiētię humanę doctis verbis, ſed docti ſpiritu,[d] ſpiritalibus ſpiritalia cōparantes. Animalis autē homo nō percipit, quę ſunt ſpirit° dei: ſtulticia eſt enim illi°. Talibus igitur id eſt, animalib° paulo pòſt dicit: Et ego fratres nō potui loqui vobis quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carna- *1.Corin.3.* libus,

A libus. Et illud ex hoc eodem loquendi modo intelligitur, id eſt, à parte totum. Et ab anima nanq;, & à carne, quæ ſunt partes hominis, poteſt totũ ſignificari, quod eſt homo: atque ita non eſt aliud animalis homo, aliud carnalis: ſed idem eſt vtrumq;, id eſt, ſecũdum hominẽ viuẽs homo. Sicut & non aliud, quàm homines ſignificantur, ſiue vbi legitur, Ex operib⁹ legis non iuſtificabitur [f] omnis caro: ſiue quod ſcriptum eſt: Septuagintaquinq; animæ [g] deſcenderũt cũ Iacob in Aegyptum. Et ibi enim per omnem carnem, omnis homo, & ibi per ſeptuagintaquinque animas, ſeptuagintaquinq; homines intelliguntur. Et quod dictum eſt, Non in ſapientię humanæ doctis verbis: potuit dici, Nõ in ſapientię carnalis: ſicut quod dictum eſt, Secundum hominem ambulatis: potuit dici, Secundum carnem. Magis autem hoc apparuit, in his quæ ſubiunxit. Cum enim quis dicat, ego ſum Pauli: alius autem, ego Apollo: nónne homines eſtis? Quod dicebat: Animales eſtis: &, Carnales eſtis: expreſsius dixit, Homines eſtis: quod eſt, ſecũdum hominem viuitis, non ſecundum deum: ſecundum quem ſi viueretis, dij eſſetis.

B [a] BEatus quippe vult eſſe, etiã non ſic viuendo.) Nemo eſt, qui quãtum vis male & ſcelerate viuat, nolit tamen ad beatitudinẽ peruenire: licet agat ea, quæ quàm longiſsime inde ad certiſsimã miſeriam abducant. b Quid eſt hac voluntate mendacius?) Fallacius hac voluntate nihil eſt. Mire enim decipit, in quo eſt. c Quis enim, inquit, ſcit hominum quæ ſunt hominis?) Libro primo locum hunc citans ſic dixit. Quis enim, inquit, ſcit hominũ, quæ agantur in homine: expreſsius. d Sed docti ſpiritu.) Græce eſt: ſed doctis ſpiritus, ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου. Auguſtinus cõmodius vertit. Alibi habetur, in doctrina ſpiritus. e Stulticia eſt enim illi.) Spiritalia dei, ſtulticia ſunt hominibus ex affectu viuentibus: vt etiam inter gentiles ſapientia & virtutes ſtulticia craſsis erant diuitibus, qui vmbras putabant eſſe vera corpora, hæc autem inſanias meras. Vnde eſt ſpecus ille apud Platonẽ in libro de Republica ſeptimo, in quo homines vmbris aſſueti nulla credebãt eſſe alia corpora. Obiter annotabo dicendum fuiſſe, ſtulticia illi ſunt. Grę ce eſt quidem ſingulariter, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι. Sed figura eſt Attica, cum nomen neutrius generis verbo ſingulari additur: quod eſt apud illos frequentiſsimum. f Non iuſtificatur.) Græce eſt, iuſtificabitur, δικαιωθήσεται. g Septuagintaquinque animæ.) Animam pro homine dici Hebraiſmus eſt, vt puto, pro vita vero Gręcorum eſt, & Latinorum quoque, vt vita pro anima. Nonius Marcellus pro corporibus ait animas poni, quum Vergilius dicit libro vndecimo.

Interea ſocios inhumatáque corpora terrę
Mandemus, qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite ait egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo. Quod an ita ſit, ipſe viderit. eſt tamẽ apud Græcos interdum inuature, quum ψυχαὶ ponitur pro rebus animatis.

C *Quod de corporis animæq; natura tolerabilior quidem Platonicorum quàm Manichæorũ ſit opinio, ſed & ipſi reprobantur, quoniam viciorum cauſas naturæ carnis aſcribunt.* *Cap. V.*

NOn igitur opus eſt in peccatis viciiſq; noſtris ad creatoris iniuriam carnis accuſare naturã, quę in genere atq; ordine ſuo bona eſt, ſed deſerto creatore bono, viuere ſecundũ creatum bonũ, nõ eſt bonum: ſiue quiſq; ſecundum carnẽ, ſiue ſecundũ animam, ſiue ſecundũ totum hominẽ, qui cõſtat ex anima & carne: vnde & nomine ſolius animæ, & nomine ſolius carnis ſignificari poteſt, eligat viuere. Nam qui velut ſummũ bonum laudat animæ naturam, & tanquam malum naturam carnis accuſat: profecto & animam carnaliter appetit, & carnem carnaliter fugit: quoniam id vanitate ſentit humana, non veritate diuina. Non quidẽ Platonici ſicut Manichæi [a] deſipiunt, vt tanquã mali naturam terrena corpora deteſtentur, cum omnia elementa, quibus iſte mundus viſibilis contrectabiliſq; compactus eſt, qualitateſq; eorum deo artifici tribuant. Veruntamen ex terrenis artubus moribundiſq; membris ſic affici animas opinantur: vt hinc eis ſint morbi cupiditatum, & timorum, & læticiæ ſiue triſticiæ, quib⁹ quatuor vel perturbationibus, vt Cicero appellat, vel paſsionibus, vt plerique verbum è verbo Græco exprimunt, omnis humanorum morum vicioſitas continetur. D Quod ſi ita eſt, quid eſt quod Aeneas apud Virgilium, cum audiſſet à patre apud inferos animas rurſus ad corpora redituras, hanc opinionem miratur, exclamans: O pater, an ne aliquas ad cœlum hinc ire putandum eſt *Cicero de finibus bonorum & malorum.*

Sublimes animas, iterumq; ad tarda reuerti *Aeneid. 6.*
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?

Nunquid nã hæc tam dira cupido ex terrenis artubus moribũdiſq; mẽbris adhuc ineſt animarũ illi prædicatiſsimę puritati? Nónne ab huiuſmodi corporeis, vt dicit, peſtibus omnibus eas aſſerit eſſe purgatas, cum rurſus incipiunt in corpora velle reuerti? Vnde colligitur etiã ſi ita ſe haberet, quod eſt omnino vaniſsimũ, viciſſim alternans inceſſabiliter euntium atq; redeũtium animarum mundatio & inquinatio, non potuiſſe veraciter dici omnes culpabiles atq; vicioſos motus animarum eis ex terrenis corporibus inoleſcere. Si quidẽ ſecundum ipſos illa, vt locutor nobilis [b] ait, dira cupido, vſqueadeo non eſt ex corpore, vt ab omni corporea E peſte purgatam [c], & extra omne corpus animam conſtitutam, ipſam compellat eſſe in corpore. Vnde etiam illis fatentibus, non ex carne tantum afficitur anima, vt cupiat, metuat, lætetur, & triſtetur [d]: verum etiam ex ſeipſa his poteſt motibus agitari.

NOn quidem Platonici ſicut Manichæi.) Hi omnem carnem, [a] non dei, ſed malæ mentis perhibent eſſe opificium: ideo ſuos auditores monent, ne animantes occidant, ne offendant principes tenebrarum in cœleſtibus colligatos, à quibus dicunt, omnem carnem originem ducere. Et ſi vtantur coniugibus, conceptum tamen generationemq́ue deuitent, ne diuina ſubſtantia, quæ in eos per alimenta ingreditur, vinculis carneis ligetur in prole. Auguſtinus ad Quoduultdeum. His aſſenſi ſunt Priſcillianiſtæ. b Vt loquutor nobilis.) Sic alibi Ciceronem nominauit, hic Virgilium: quanquam alibi ſic legitur, vt poeta præfatus eloquitur lucis tam dira etiam. c Vt ab omni corporea peſte purgatam.) In aliis libris ſcribitur: Vt ab omni corporea parte purgatam. d Lætetur & triſtetur.) Alibi eſt. Lætetur & ægreſcat, quod non ſecus ſignificat. nam triſticiam, ægritudinem vocat Cicero, tertio Toſculanarum.

De qualitate voluntatis humanæ, ſub cuius iudicio affectiones animi, aut prauæ habentur, aut rectæ. *Cap. VI.*

INtereſt autem, qualis ſit voluntas hominis, quia ſi peruerſa eſt, peruerſos habebit hos motus: ſi autem recta eſt, non ſolum inculpabiles, F verumetiam laudabiles erunt. Voluntas eſt quippe in omnibus [a]: immo omnes, nihil aliud quàm voluntates ſunt. Nam quid eſt cupiditas, & læticia, niſi voluntas in eorum cõſenſionem, quæ volumus [b]? Et quid eſt metus atq; triſticia, niſi volũtas in diſſenſionem ab his, quæ nolumus? Sed cum cõſentimus appetendo ea quæ volumus, cupiditas: cũ autem conſentimus fruendo his quæ volumus, læticia vocatur. Itemq; cum diſſentimus ab eo, quod accidere nolumus, talis voluntas metus eſt: cum autem diſſentimus ab eo, quod nolentibus accidit, talis voluntas triſticia eſt. Et omnino pro varietate rerum quæ appetuntur, atq; fugiuntur, ſicut allicitur, vel offenditur voluntas hominis, ita in hos, vel illos affectus mutatur & vertitur. Quapropter homo, qui ſecundum deum, non ſecundum hominem viuit, oportet vt ſit amator boni. vnde fit cõſequens, vt malum oderit. Et quoniam nemo natura, ſed quiſquis malus eſt, vicio malus eſt: perfectum odium [c] debet malis, qui ſecundũ deum viuit: vt nec propter vicium oderit hominẽ, nec amet vicium propter hominem, ſed oderit vicium, amet hominem. Sanato enim vicio, totum quod amare, nihil autem quod debeat odiſſe remanebit.

a G *Voluntas.* VOluntas eſt quippe in omnibus.) Stoici βουλήσεις, quod Cicero voluntates vertit, nolunt eſſe, niſi cum quid prudenter, conſtanterque appetitur: idcirco voluntas finitur, quæ quid cum ratione deſiderat, quæ eſt in ſolo ſapiente. Quæ autem aduerſus rationem incitata eſt vehementius, ea libido dicitur, vel cupiditas effrænata, quæ in omnibus ſtultis reperitur. Peripatetici vtraſque voluntates dicunt, has malas, illas bonas. De nominibus eſt controuerſia, vt alias dixi. Nam & cupiditates Stoici voluntates quoque nominãt: nec refert, verũ ſit cum conſilio voluntas, an natura ipſa impulſa: nam voluntas eſt ſemper, niſi quod illa propriè, veréque dicitur voluntas, in qua eſt libertas, & in hac demum vitium eſt, aut virtus. b In eorum conſenſionem quæ volumus.) Non eſt hæc vel conſenſio, vel diſſenſio, qua credimus aliquid eſſe, aut non eſſe, in qua eſt ſcientia, fides, opinio, de quibus multus in Analyticis poſterioribus ſermo, ſed velle, aut nolle, quæ ad voluntatem ſpectant, quum illa ad mentem pertineãt, & tanquam approbare & decernere, vt vel fiat quid, vel ne fiat. c Perfectum odium.) Declarat quod eſt in Pſalmo cxxxviij. Perfecto odio oderam illos.

Amorem, & dilectionem indifferenter, & in bono, & in malo apud ſacras literas inueniri. *Caput VII.*

NAm cuius propoſitum eſt amare deum, & nõ ſecundum hominem, ſed ſecundum deum amare proximum, ſicut etiam ſeipſum: proculdubio propter hunc amorẽ dicitur voluntatis bonæ, quæ vſitatius in ſcripturis ſacris charitas appellatur: ſed amor quoque ſecundum eaſdem ſacras literas *Ad Tim.1.* dicitur. Nam & amatorẽ boni dicit Apoſtolus eſſe debere, quem regendo populo præcipit eligẽdum. Et ipſe *Ioan.21.* dominus Petrum Apoſtolum interrogãs, cum dixiſſet: Diligis me plus his.[a] Ille reſpõdit: Domine, tu ſcis quia H amo te.[b] Et iterum dominus quæſiuit, non vtrum amaret, ſed vtrum diligeret eum Petrus. At ille reſpondit ei iterum: Domine, tu ſcis quia amo te. Tertia vero interrogatione & ipſe Ieſus non ait, diligis me, ſed amas me. vbi ſecutus ait Euangeliſta: Contriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertio, amas me: cum dominus nõ tertio, ſed ſemel dixerit, amas me: bis autẽ dixerit, diligis me. Vnde intelligimus, quòd etiam cum dicebat dominus, diligis me: nihil aliud dicebat, quàm amas me. Petrus autem non mutauit huius vnius rei verbum, ſed etiam tertio: Domine, inquit, tu omnia ſcis, tu ſcis quia amo te. Hoc propterea commemorandum putaui, quia nonnulli arbitrantur aliud eſſe dilectionem[c] ſiue charitatem, aliud amorem. Dicunt enim dilectionem accipiendam eſſe in bono,[d] amorem in malo. Sic autem nec ipſos authores ſecularium literarum locutos eſſe, certiſſimum eſt. Sed viderint philoſophi, vtrum, vel qua ratione iſta diſcernant. Amorem tamen eos in bonis rebus, & erga ipſum deum magnipendere libri eorum ſatis loquuntur. I Sed ſcripturas religionis noſtræ,[e] quarum authoritatẽ cæteris quibuſque literis anteponimus: nõ aliud dicere amorem, aliud dilectionem vel charitatem inſinuandũ fuit. nam & amorem in bono dici iam oſtẽdimus. Sed ne quis exiſtimet amorem quidem, & in bono, & in malo, dilectionem autem non niſi in bono eſſe dicẽdam, illud attendat, quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Qui au- *Pſal.10.* tem diligit iniquitatem, odit animam ſuam. Et illud A- *1.Ioan.2.* poſtoli Ioannis: Si quis dilexerit mundum, non eſt dilectio patris in eo. Ecce vno loco dilectio, & in bono & in malo. Amorem autem in malo: quia in bono iam oſtendimus, ne quiſquam flagitet, legat quod ſcriptum *2.Timo.3.* eſt: Erunt enim homines ſeipſos amantes, amatores pecuniæ. Recta itaque voluntas eſt bonus amor, & voluntas peruerſa malus amor. Amor ergo inhians habere quod amatur, cupiditas eſt: id autẽ habens eóque fruẽs, lætitia. Fugiens quod ei aduerſatur, timor eſt: idq; ſi acciderit ſentiẽs, triſtitia eſt. Proinde mala ſunt iſta, ſi malus eſt amor: bona ſi bonus, quod dicimus, de ſcripturis *Philip.1.* probemus. Concupiſcit Apoſtolus diſſolui, & eſſe cum *Pſal.118.* Chriſto. Et, Concupiuit anima mea deſiderare iudicia tua in omni tempore. Vel ſi accómodatius dicitur: De- K ſiderauit anima mea[f] concupiſcere iudicia tua. Et, Con- *Sapien.6.* cupiſcentia ſapientiæ perducit ad regnum. Hoc tamen loquendi obtinuit conſuetudo, vt ſi cupiditas vel concupiſcentia dicatur, nec addatur cuius rei ſit, non niſi in malo poſsit intelligi. Lætitia apud Pſalmiſtam in bo- *Pſal.31.* no eſt: Lætamini in domino & exultate iuſti. Et, Dediſti *Pſal.4.* lætitiam in cor meum. Et, Adimplebis me lætitia cum *Pſal.15.* vultu tuo. Timor in bono eſt apud Apoſtolum, vbi ait: Cum timore & tremore veſtram ipſorum ſalutem ope- *Philip.2.* ramini. Et, Noli altum ſapere, ſed time. Et, Timeo autẽ *Roma.11.* ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua, ſic & veſtræ *2.Corin.11.* mentes corrumpantur à caſtitate, quæ eſt in Chriſto. De triſtitia vero, quam Cicero magis ægritudinem[g] appellat: dolorem autem Virgilius, vbi ait: Dolent gaudentque. Sed ideo malui triſtitiam dicere,[h] quia ægritudo vel dolor vſitatius in corporibus dicitur, ſcrupuloſior quæſtio eſt, vtrum inueniri poſsit in bono.

a DIligis me plus his.) An plus quàm hos, an plus quàm hi? Certe plus quàm hi. & ad tollendam amphibologiam ſic fuit vertendum. b Domine tu ſcis quia amo te.) Græce ſic eſt: Λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωαννᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων; Λέγει αὐτῷ· Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Βόσκε τὰ ἀρνία μου. Λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον· Σίμων Ἰωαννᾶ, ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ· Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωαννᾶ, φιλεῖς με; L Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, φιλεῖς με. Itaque ἀγαπᾶν vertunt, diligo, φιλεῖν, amo. c Quia nonnulli arbitrantur aliud eſſe dilectionem.) Origenes homilia prima in Cantica: Videtur mihi quod diuina ſcriptura volens cauere, ne lapſus aliquis legentibus ſub amoris nomine naſceretur, pro infirmioribus quibuſque eum qui apud ſapientes ſeculi cupido ſeu amor dicitur, honeſtiore vocabulo charitatem vel dilectionem nominaſſe. d Dicunt enim dilectionem accipiendam eſſe in bono.) Aliam Latini ſcriptores longe diuerſam faciunt in iſtis vocabulis differentiam, vt diligere ſit remiſſius, amare ardentius, vt apud Ciceronem: Dolabellam antea diligebam, nunc amo. Et ad Brutum apertius: Clodius Tri. pl. deſ. valde me diligit, ſeu vt ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat. Et ſi non negarim amorem ambiguum quidem, & medium nomen, in obſcœnum tamen & flagitioſum plerunq; vſurpari, dilectionem raro. & quam differentiam Latini ponunt inter diligere & amare, eandẽ Græcorum quidam inter ἀγαπᾶν καὶ φιλεῖν. e Sed ſcripturas religionis noſtræ.) Hi loci, quos ex ſacris literis affert ad probandũ quod conatur, nihil efficiunt, niſi dicat φιλεῖν, & ἀγαπᾶν ad vtrunque, bonum, & malum valere. quod ex dictis illis, in quibus Apoſtoli his vocabulis vſi ſunt, declaratur. Latina enim interpretatio linguam & ſignificata vocum interpretis arguit, non eius qui ſcripſit. Sed forte illud oſtendere volebat, quod cum homine Græco diſputaret, nẽpe Origene. f Vel ſi accommodatius dicitur, Deſiderauit anima mea.) Sic enim verterunt M Septuaginta: ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου. Et incipit oſtendere, nullũ ex quatuor illis affectibus, malum natura ſua eſſe. g Quam Cicero magis ægritudinem.) Dixi hoc eſſe apud Ciceronem tertio & quarto Tuſcu. quæſtio. h Sed ideo malui triſtitiam dicere.) Cicero. ij. Tuſc. quæſt. cum de dolore loquitur, cruciatum in corpore ſignificat, & ægritudinem cruciantem finit libro quarto, ægritudinem in animo eſſe dicit, ſicut ægrotationem in corpore: ægritudinem quoque nõ feiunctum à dolore habere nomen, libro tertio.

De tribus perturbationibus, quas in animo ſapientis Stoici eſſe voluerunt, excluſis dolore ſiue triſtitia, quam virtus animi ſentire non debeat. *Caput VIII.*

QVas enim Græci appellant εὐπαθείας,[a] Latine autem Cicero conſtantias nominauit. Stoici tres eſſe voluerunt, pro tribus perturbationibus in animo ſapientis pro cupiditate, voluntatem: pro lætitia, gaudium:[b] pro metu, cautionẽ: pro ægritudine vero, vel dolore, quẽ nos vitandæ ambiguitatis gratia, triſtitiã maluimus dicere, negauerunt eſſe poſſe aliquid in animo ſapiẽtis. Voluntas quippe, inquiũt, appetit bonũ, quod facit ſapiẽs. Gaudiũ de bono adepto eſt, quod vbiq; adipiſcitur ſapiẽs. Cautio deuitat malũ, quod debet ſapiens deuitare. Triſtitia porrò, quia de malo eſt, quod iam accidit. Nullũ autẽ malũ exiſtimant poſſe accidere

A cidere ſapienti: nihil in eius animo pro illa eſſe poſſe, dixerunt. Sic ergo illi loquuntur: vt velle, gaudere, cauere, negent niſi ſapientem: ſtultum autem non niſi cupere, lætari, metuere contriſtari. Et illas tres eſſe conſtantias: has autem quatuor, perturbationes ſecundum Ciceronem: ſecundum plurimos autem, paſsiones. Grece autem illæ tres, ſicut dixi, appellantur εὐπάθειαι: iſtæ autem quatuor πάθη. Hęc locutio vtrum ſcripturis ſanctis[c] congruat, quum quærerem, quantum potui diligenter, illud inueni, quod ait Propheta: Non eſt gaudere impiis, dicit dominus,[d] tanquam impij lætari poſſint potius, quàm gaudere de malis, quia gaudium proprie bonorum & piorum eſt. Item illud in Euangelio: Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, hæc & vos facite illis: ita dictum videtur, tanquam nemo poſſit aliquid male vel turpiter velle, ſed cupere. Denique propter conſuetudinem locutionis, nonnulli interpretes addiderunt, bona: & ita interpretati ſunt: Quæcunque vultis vt faciant vobis homines bona. Cauendum enim putauerunt, ne quiſquam inhoneſta velit ſibi fieri ab hominibus, vt de turpioribus taceam, certe luxurioſa conuiuia, in quibus ſe, ſi & ipſe illis faciat ſimilia, hoc præceptum exiſtimet impleturum. Sed in Græco

B Euangelio,[e] vnde in Latinum tranſlatum eſt, non legitur, bona: ſed, Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, hæc & vos facite illis: credo propterea, quia in eo quod dixit, vultis, iam voluit intelligi bona. non enim ait, cupitis. Non tamen ſemper his proprietatibus locutio noſtra frænãda eſt: ſed interdum his vtendum eſt. Et cum legimus eos, quorum authoritati reſultare fas nõ eſt, ibi ſunt intelligendæ, vbi rectus ſenſus alium exitum non poteſt inuenire: ſicut iſta ſunt, quæ exempli gratia partim ex Propheta, partim ex Euangelio cõmemorauimus. Quis enim neſcit impios exultare lætcia? Et tamen non eſt gaudere impiis, dicit dominus. Vnde, niſi quia gaudere aliud eſt, quando proprie ſignatèque hoc verbum ponitur? Item quis negauerit nõ recte præcipi hominibus, vt quæcunque ſibi ab aliis fieri cupiunt, hæc eis & ipſi faciant: ne ſeinuicem turpitudine illicitæ voluptatis oblectent? & tamen ſaluberrimum, veriſsimumq; præceptum eſt: Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis. Et hoc vnde, niſi quia hoc loco modo quodã proprio voluntas poſita eſt, quę in malo accipi nõ poteſt? Locutio-

Matth.7.

C ne vero vſitatiore, quam frequentat maxime conſuetudo ſermonis, non vtique diceretur: Noli velle mentiri omne mendaciũ: niſi eſſet & voluntas mala, à cuius prauitate illa diſtinguitur, quam prædicauerunt angeli dicentes: Pax in terra hominibus bonæ voluntatis.[f] Nam ex abundanti additum eſt, bonæ, ſi eſſe non poteſt niſi bona. Quid autem magnum in charitatis laudibus dixiſſet Apoſtolus, quod non gaudeat ſuper iniquitate, niſi quia ita malignitas gaudet? Nam & apud authores ſecularium literarum, talis iſtorum verborum indifferentia reperitur. Ait enim Cicero orator ampliſsimus: Cupio patres conſcripti me eſſe clementẽ.[g] Quia hoc verbum in bono poſuit, quis tam peruerſe doctus exiſtat, qui non eum cupio, ſed volo potius dicere debuiſſe cõtendat? Porrò apud Terentium flagitioſus adoleſcens inſana flagrans cupidine: Nihil volo aliud, inquit, niſi Philomenam.[h] Quam voluntatem fuiſſe libidinem, reſponſio quæ ibi ſerui eius ſenioris[i] inducitur, ſatis indicat. Ait nanque domino ſuo: Quanto ſatius eſt, te id dare operam, quo iſtum amorem ex animo amoueas tuo, quam id loqui, quo magis libido fruſtra accenda-

Lucæ.2.

1.Corin.13.

tur tua. Gaudium vero eos & in malo poſuiſſe ille ipſe D Virgilianus teſtis eſt verſus, vbi has quatuor perturbationes ſumma breuitate cõplexus eſt: Hinc metuunt, cupiũntque, dolẽt, gaudẽtque. Dixit etiam idem author: Mala mentis gaudia. Proinde volunt, cauent, gaudent & boni & mali. Atque vt eadẽ aliis verbis enunciemus, cupiunt, timent, lætantur & boni & mali. Sed illi bene, iſti male, ſicut hominibus ſeu recta ſeu peruerſa voluntas eſt. Ipſa quoque triſticia, pro qua Stoici nihil in animo ſapientis inueniri poſſe putauerunt, reperitur in bono, & maxime apud noſtros. Nã laudat Apoſtolus Corinthios, quod contriſtati fuerint ſecũdum deum. Sed fortaſſe quis dixerit, illis Apoſtolum fuiſſe congratulatum, quod contriſtati fuerint pœnitẽdo: qualis triſticia, niſi eorum qui peccauerunt, eſſe non poteſt. Ita enim dicit: Video quod epiſtola illa etſi ad horam contriſtauit vos, nunc vero gaudeo, non quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundum deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundum deum eſt triſticia, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur,[k] mundi autem triſticia mortem operatur. Ecce enim idipſum ſecundum deum contriſtari, quantã perfecit in nobis induſtriã. Ac per hoc poſſunt Stoici pro ſuis partibus re- E ſpondere, ad hoc videri vtilẽ eſſe triſticiam, vt peccaſſe pœniteat in animo autem ſapiẽtis ideo eſſe non poſſe, quia nec peccatũ in eum cadit cuius pœnitentia contriſtetur, nec vllum aliud malũ, quod perpetiendo & ſentiendo ſit triſtis. Nam & Alcibiadẽ ferunt,[l] ſi me de nomine hominis memoria nõ fallit, cum ſibi beatus videretur Socrate diſputante,[m] & ei quàm miſer eſſet, quoniam ſtultus eſſet, demonſtrante, fleuiſſe. Huic ergo ſtulticia fuit cauſa etiã huius vtilis optandæq; triſticiæ, qua homo eſſe ſe dolet, quod eſſe nõ debet. Stoici autẽ non ſtultum, ſed ſapientem aiunt triſtem eſſe non poſſe.

Aeneid.6.

2.Corin.7.

Q Vas enim Græci appellant εὐπαθείας, Cicero cõſtantias.) Hęc a omnia apud Ciceronem lib.iiij. Tuſc.quæſt. Porrò εὐπάθεια q.bonus affectus dicitur: quod bifariam poteſt intelligi: & περὶ τῆς τρυφῆς, hoc eſt de voluptate, cuius contrarius eſt mœror & dolor: & περὶ τῆς βουλήσεως, hoc eſt, illa honeſta & ſancta voluntate, quam Stoici ponebant. Nam dixi antea voluntates ab Stoicis tantum dici bonas, quod planius Cicero. b Pro lætitia gaudiũ.) Gaudere enim decet, lætari non decet. Porrò declinatio à malo cum ratione eſt cautio, ſine ratione vero & cũ examinatione humili atque fracta metus. c Locutio vtrum ſcripturis ſanctis.) Equidem non video, quo ſpectet tam longa diſputatio de ratione nominum ex interprete dumtaxat petita: nam ſi in eadem lingua dicta adduceret, qua ſunt à ſanctis ſcripta, eſſet aliqua ratio cur fieret. d Non eſt gaudere impiis dicit dominus.) Eſa.lviij. Vulgo legimus, Nõ eſt pax impiis dicit dominus. LXX. verterunt non eſt gaudium impiis. e Sed in Græco Euangelio.) πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Ocioſum nimis eſſet, vt puto, multis verbis perſuadere velle, cũ de F ſenſu aut integritate verborum Euangelij Latini dubitatur, ad fontem ipſum recurrendum, ad Græca exemplaria, qua lingua Apoſtoli ſcripſere. Hoc Hieronymus clamat, hoc Auguſtinus hic admonet, & præcipit exemplo ſuo. Iſti reclamant, & certius eſſe contendunt, tranſluſum in Latinum ſermonem Euangelium, quàm in ipſa origine ſua. Sed iſtos non magnopere referre putem confutari: nam pauci ſunt, & indocti, qui vel ſuapte ſponte tacebunt, quum ſe intelligent nil proficere, vel eruditorum omnium conſenſu cum abſonis ſuis clamoribus reiicientur. f Pax in terra hominibus bonæ voluntatis.) Græce eſt καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. In terra pax, hominibus bona voluntas. Sed ad id quod agit, nihil intereſt, ſiue bona voluntas dicatur, ſiue bonæ voluntatis. g Cupio patres conſcripti me eſſe clementem.) Prima in Catilinam inuectiua. Sed ſic legitur. Cupio patres C. me eſſe clementem, cupio in tantis Reip. periculis, me non diſſolutum videri. Et in hoc ſenſu, cupio, eſt ſexcenties apud Ciceronem: atque hoc argumentum Auguſtini ex ſcriptoribus linguæ Latinæ in ea re, de qua tractat, paulo eſt aptius, quàm alia omnia ſacrorum librorum: vtpote non tam contra Græcos Stoicos, quàm contra Latinum Ciceronem. h Nihil volo aliud, inquit, niſi Philomenam.) Verba ſunt Carini in Andria Terentij. Puto dici Philumenam q. charam, & amatam. φιλουμένη filia fingitur Chremetis. Interpres noſter multis antea libris tacitus, hoc demum capite ſoluit ſilentiũ, & Philumenam, nomen eſſe cuiuſdam meretricis ait. Hoc non eſt boni viri, ex pudica virgine, impudicum ſcortum facere: ſed nimirum putat, quod & alii pleriſque noſtro tempore perſuaſum eſt, apud poëtas nullos viros loqui, niſi le-

G niſi lenones, aut lecenones: nec vllas fœminas, niſi meretrices, aut lenas. Ideo lupanarium Latinum vocant, quod quum Philumena in lupanari inuenatur, quid aliud ſimplici illi & columbino prædicatoris oculo videri debuit, quàm meretrix? t Serui eius ſenioris.) An ſanioris? Ideo melius poterat iudicare: nam Carinus in amore non ſat erat ſanus, ſeruus hic erat Birrhia. k Pœnitentiam in ſalutem ſtabilé operatur.) Sic vulgo etiam legimus in epiſtola Pauli ad Corinthios ſecunda. In antiquis Auguſtini exemplaribus, In Brugenſi habetur, pœnitentiam in ſalutem impœnitentibus mendoſe quidem, ſed aliquo tamé veſtigio veræ lectionis, quæ eſt in Coloníenſi, vbi legitur: In ſalutem impœnitendâ: ſic enim Græce μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον pœnitentiam in ſalutem, cuius nunquam pœniteat. l Nam & Alcibiadem ferunt.) Hic propinquus erat Periclis principis Athenienſ. cui & pupillus eſt relictus, omniũ mortalium formoſiſsimus, idem ingenioſiſsimus, & maximæ in rem militari induſtriæ. Imperator fuit Athenienſ. bellumque geſsit cum Siculis & Lacedæmoniis. Nullius vnquam vnius hominis ad res diuerſiſsimas maxima vicia, & maximas virtutes flexibilius ingenium fuit. Eius vitam & geſta, ſcribunt Plutarchus, & Aemilius Probus, & Iuſtinus, vulgares ſatis authores. m Socrate diſputante.) Socrates hunc edocuit, quẽ & ſe amare ſimulauit, vt ab amoribus aliorum, qui impudici erant, auerteret. Frequens eius mentio in dialogis Platonis. Socrates hunc interim blandis & ſuaſibus, cum haberet obſequentẽ, ducebat verbis, ſæpe aſperis & acribus, cum ferocientẽ videret, ſibiq́; placentem impẽdio coërcebat: vt apud Platonem in Alcibiade de hominis natura. Cicero quarto Tuſcul. Cum Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet, vt accepimus, eum nihil hominis eſſe, nec quicquam inter Alcibiadem ſummo loco natum, & quemuis baiulum intereſſe, quum ſe Alcibiades affligeret, lachrymanſq́; Socrati ſupplex eſſet, vt ſibi virtutem traderet, turpitudinémque depelleret.

Alcibiades.

H

De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita iuſtorum. Caput IX.

VErum his philoſophis, quod ad iſtam quæſtionem, de animi perturbationibus attinet, iam reſpõdimus in nono huius operis libro: oſtendentes, eos non tam de rebus, quàm de verbis cupidiores eſſe contentionis, quam veritatis. Apud nos autem iuxta ſcripturas ſacras, ſanamq́; doctrinam, ciues ſanctæ ciuitatis dei in huius vitæ peregrinatione ſecundum deum viuentes, metuunt, cupiúntque, dolent, gaudentque. Et quia rectus eſt amor eorum, iſtas omnes affectiones rectas habent. Metuunt pœnam æternam, cupiunt vitam æternam. Dolent in ſe,† quia ipſi in ſemetipſis adhuc ingemiſcunt adoptionem, expectantes redemptionem corporis ſui. Gaudẽt in ſpe,† quia fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Item metuunt peccare, cupiunt perſeuerare: dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis. Vt enim metuant peccare, audiunt: Quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorũ. Vt cupiãt perſeuerare, audiunt quod

† alias ſpe. *† alias, re.*

I ſcriptum eſt: Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Vt doleant in peccatis, audiunt: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, noſipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Vt gaudeant in operibus bonis, audiunt: Hilarem datorem diligit deus. Item ſicuti ſe infirmitas eorum firmitáſque habuerit; metuunt tentari, cupiunt tentari: dolent in tentationibus, gaudent in tentationibus. Vt enim metuãt tentari audiunt: Si quis præoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui ſpiritales eſtis, inſtruite huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis, intendens teipſum ne & tu tenteris. Vt autem cupiant tentari, audiunt quendam virum fortem ciuitatis dei dicentem: Proba me domine, & tenta me, vre renes meos & cor meum. Vt doleant in tentationibus, vidẽt Petrum flentem. Vt gaudeãt in tentationibus, audiunt Iacobum dicentem: Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis. Non ſolum autem propter ſemetipſos his mouentur affectibus, verumetiam propter eos quos liberari cupiunt: & ne pereant, metuunt, & dolent, ſi pereunt, & gaudent, ſi liberantur. Illum quippe optimum & fortiſsimum virum qui in ſuis infirmitatibus gloriatur, vt eum potiſsimum commemoremus, quem in eccleſia Chriſti ex gentibus inuenimus,[a] doctorem gentium in fide & veritate, qui

Matth. 10. *1. Ioan. 1.* *2. Cor. 9.* *Pſal. 25.* *2. Cor. 12.* *1. Timo. 2.*

& plus omnibus ſuis coapoſtolis laborauit, & pluribus K
epiſtolis populos dei, non eos tantum, qui præſentes ab illo videbantur, verumetiam illos, qui futuri præuidebantur, inſtruxit: illum inquam verum athletam Chriſti, doctum ab illo,[b] vnctum de illo,[c] crucifixum cum illo,[d] glorioſum in illo,[e] in theatro[f] huius mundi, cui ſpectaculum factus eſt, & angelis & hominibus, legitime[g] magno agone[h] certantem, & palmam[i] ſupernæ vocationis in anteriora ſectantem,[k] oculis fidei libentiſsime ſpectantem,† gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, foris habentem pugnas,[l] intus timores, cupientem diſſolui & eſſe cum Chriſto: deſiderantem videre Romanos, vt aliquem fructum habeat in illis, ſicut & in cæteris gentibus: æmulantem Corinthios, & ipſa æmulatione metuentem, ne ſeducantur eorũ mentes à caſtitate, quæ in Chriſto eſt: magnam triſticiam & cõtinuum dolorem cordis de Iſraëlitis habẽtem, quod ignorantes dei iuſticiam, & ſuam volentes conſtituere, iuſticiæ dei non eſſent ſubiecti, nec ſolum dolorem, verumetiam luctum ſuum denunciantem de quibuſdam qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper immundicia & fornicationibus ſuis. Hi motus, hi L
affectus de amore boni & de ſancta charitate venientes, ſi vicia vocanda ſunt, ſinamus, vt ea quæ vera vicia ſunt, virtutes vocentur. Sed cum rectam rationem ſequantur iſtæ affectiones, quando vbi oportet adhibentur, quis eas tunc morbidas ſeu vicioſas paſsiones audeat dicere? Quamobrem etiam ipſe dominus in forma ſerui agere vitam dignatus humanam, ſed nullum habens omnino peccatum, adhibuit eas, vbi adhibendas eſſe iudicauit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus, & verus hominis animus, falſus erat humanus affectus. Cum ergo eius in Euangelio iſta referuntur, quod ſuper duricia cordis Iudæorũ cum ira contriſtatus ſit, quod dixerit, gaudeo propter vos, vt credatis: quod Lazarum ſuſcitaturus etiam lachrymas fuderit: quod concupiuerit cum diſcipulis ſuis manducare paſcha: quod propinquante paſsione triſtis fuerit anima eius vſque ad mortẽ, non falſò vtiq; referuntur. Verum ille hos motus certæ diſpenſationis gratia, ita cum voluit, ſuſcepit animo humano, vt cum voluit factus eſt homo. Proinde quod fatendum eſt, etiam cum rectas & ſecundum deum habemus has affectiones, hu- M
ius vitæ ſunt, nõ illius, quam futuram ſperamus, & ſæpe illis etiam inuiti cedimus. Itaque aliquãdo quãuis non culpabili cupiditate, ſed laudabili charitate moueamur, etiam dum nolumus,[m] flemus. Habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate, non autem ita dominus Ieſus, cuius & infirmitas fuit ex poteſtate.[n] Sed dum vitæ huius infirmitatem gerimus, ſi eas omnino nullas habeamus, tunc potius non recte viuimus. Vituperabat enim & deteſtabatur Apoſtolus quoſdam, quos etiam eſſe dixit ſine affectione.[o] Illos etiam culpauit ſacer Pſalmus, de quibus ait, Suſtinui qui ſimul contriſtaretur & non fuit. Nam omnino non dolere, dum ſumus in hoc loco miſeriæ, profecto ſicut quidam etiam apud ſeculi huius[p] literatos ſenſit, & dixit, non ſine magna mercede contingit immanitatis in animo, ſtuporis in corpore. Quocirca illa quæ ἀπάθεια[q] Græce dicitur, quæ ſi Latine poſſet, impaſsibilitas diceretur: ſi ita intelligenda eſt (in animo quippe, non in corpore accipitur) vt ſine his affectionibus viuatur, quæ contra rationem accidunt mentémque perturbant, bona plane & maxime optanda eſt: ſed nec ipſa huius eſt vitæ. Non enim qualiumcunque hominum vox eſt,

ſed ma-

† ſpectamus. *2. Corin. 7.* *Roma. 1.* *2. Corin. 11.* *Roma. 9.* *2. Corin. 12.* *Ioan. 11.* *Luca. 22.* *Matth. 26.* *Pſal. 68.*

A ſed maxime piorum, multúmque iuſtorum, atque ſanctorum: Si dixerimus, quoniã peccatum non habemus, noſipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Tunc itaque ἀπάθεια iſta erit, quando peccatum in homine nullum erit. Nunc vero ſatis bene viuitur ſine crimine:[r] ſine peccato autem qui ſe viuere exiſtimat, non id agit, vt peccatum non habeat, ſed vt veniam non accipiat. Porrò ſi ἀπάθεια illa dicẽda eſt, cum animum con tingere omnino non poteſt vllus affectus, quis hunc ſtuporem non omnibus vicis iudicet eſſe peiorem? Poteſt ergo non abſurde dici perfectam beatitudinem ſine ſtimulo timoris, & ſine vlla triſticia futuram. Nõ ibi autẽ futurum amorem, gaudiúmque quis dixerit, niſi omnino à veritate ſeclusus? Si autem ἀπάθεια illa eſt, vbi nec metus vllus exterret, nec angit dolor, auerſanda eſt in hac vita, ſi rectè, hoc eſt, ſecundum deum, viuere volumus. In illa vero beata, quæ ſempiterna promittitur, timor planè ſeparandus eſt.[ſ] Timor nanque ille de quo

1.Ioan.4. dicit Apoſtolus Ioannes, Timor nõ eſt in charitate, ſed perfecta charitas foras mittit timorem: quia timor pœnam habet: qui autem timet, non eſt perfectus in charitate: non eſt eius generis timor, cuius ille, quo timebat

2.Corin.11. Apoſtolus Paulus, ne Corinthij ſerpentina ſeducerentur

B tur aſtutia: hunc enim timorem habet charitas, imò nõ habet niſi charitas: ſed illius eſt generis timor, qui non

Roma.8. eſt in charitate: de quo & ipſe Apoſtolus Paulus ait: Nõ

Pſal.18. enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timorem. Timor vero ille caſtus permanens in ſeculum ſeculi, ſi erit & in futuro ſeculo: nam quo alio modo poteſt intelligi permanere in ſeculum ſeculi? non eſt timor exterrens à malo, quod accidere poteſt, ſed tenens in bono, quod amitti nõ poteſt. Vbi enim boni adepti amor immutabilis eſt, profectò ſi dici poteſt, mali cauendi timor ſecurus eſt. Timoris quippe caſti nomine ea voluntas ſignificata eſt, qua non neceſſe erit nolle peccare: & non ſolicitudine infirmitatis, ne fortè peccemus, ſed tranquillitate charitatis cauere peccatum. Aut ſi nullius omnino generis timor eſſe poterit in illa certiſſima ſecuritate perpetuorum, fœliciúmque gaudiorum: ſic dictum eſt, Timor domini caſtus permanens in ſeculum

Pſal.9. ſeculi: quemadmodum dictum eſt: Patientia pauperum non peribit in æternum. Neque enim æterna erit ipſa patientia, quæ neceſſaria non eſt, niſi vbi toleranda ſunt mala: ſed æternum erit, quò per patientiam perue-

C nitur. Ita fortaſſe timor caſtus in ſeculum ſeculi dictus eſt permanere, quia id permanebit, quò timor ipſe perducit. Quæ quum ita ſint, quoniam recta vita ducenda eſt, qua perueniendum ſit ad beatam, omnes affectus iſtos vita recta rectos habet, peruerſa peruerſos. Beata vero, eademq; æterna amorem habebit, & gaudium, non ſolum rectum, verumetiam iam certum: timorem autem & dolorem nullum. Vnde iam apparet vtcunq; quales eſſe debeant in hac peregrinatione ciues ciuitatis dei, viuentes ſecundum ſpiritum, nõ ſecundum carnem, hoc eſt, ſecundum deum, non ſecundum hominem, & quales in illa quò tendunt immortalitate futuri ſint. Ciuitas porrò, hoc eſt, ſocietas impiorum, nõ ſecundum deum, ſed ſecundum hominem viuentium, & in ipſo cultu falſæ, contemptúque veræ diuinitatis, doctrinas hominum dæmonúmve ſectantium,[t] his affectibus prauis tãquam morbis & perturbationibus quatitur. Et ſi quos ciues habet, qui moderari talibus motibus, & eos quaſi temperare videantur: ſic impietate ſu-

Talibus, timores. perbi & elati ſunt,[u] vt hoc ipſo in eis ſint maiores timores, quo minores dolores. Et ſi nonnulli tanto imma-

D niore, quanto rariore vanitate hoc in ſeipſis adamauerint, vt nullo prorſus erigantur, & excitentur: nullo flectantur, atque inclinentur affectu: humanitatem totam potius amittunt, quàm veram aſſequantur tranquillitatem. Non enim quia durum aliquid, ideo rectum, aut quia ſtupidum eſt, ideo ſanum.[x]

Qvem in Eccleſia Chriſti ex gentibus inuenimus.) Paulus non venit ex gentibus ad Eccleſiam, ſed ex Iudæico populo tribu Beniamin: ideo melius in veteribus libris, qui in Eccleſiam Chriſti ex gentibus venimus. vt loquitur Auguſtinus de ſe & alijs, qui ad Chriſtum ex gentiliũ genere conuerſi ſunt. b Doctũ ab illo.) Nam erant magiſtri palæſtræ, à quo docebãtur athletæ. c Vnctum de illo.) In alijs exemplaribus legitur, vinctum de illo, quod ipſe interdum dicit, Ego vinctus Chriſti Ieſu. quod puto eſſe congruentius, quoniam athletę vngebantur ab aliptis, & perſequitur ferè illam athletarum rationem, exercitationem & mores. d Crucifixum cum illo.) Nam certi fines erant, quos non licebat egredi ſine ſaltãdo, ſiue currendo, ſiue luctando. e Glorioſum in illo.) Ad victoriam hoc ſpectat. f In theatro.) Ad ſpectatores non corã paucis, aut ignobilibus. g Legitime.) Nam certis legibus rogabantur, neque enim cuilibet licebat certare. h Magno agone.) Nam erant minora certamina, & maiora, vt eorum qui dolichum currebãt, & qui pancratiaſtæ dicebantur. i Palma.) Hoc brabium. k In anteriora ſe extentem.) In dies maioribus victorijs meritiſque inſtructum, & ornatum, vt tandem ſit quinquertio & in omni certaminum genere periodum vincat. Fratres ego nondum arbitror me comprehendiſſe vnum vero, quæ retro ſunt oblitus, tendens vero in anteriora deſtinatum perſequor, ad præmiũ ſcilicet ſupernæ vocationis dei per Chriſtum Ieſum. ad Philip.iij. l Foris habentem pugnas.) Percenſet omnes ferè in Paulo affectus, & eos bonos. m Etiã dum nolumus.) Elabuntur vel imprudẽtibus, vel inuitis lachrymæ affectu intrinſecus moto, vt triſticia, aut lætitia. n Cuius & infirmitas fuit ex poteſtate.) Nam in manu eius ſui erant affectus, nempe & dei & hominis beatiſſ. laxabãtque, aut contrahebat, tum illos, tum omnia corporis atque animi ſui pro arbitrio. noſtri vero affectus indomiti ſunt, à quibus etiã nos rapimur, ita ex infirmitate ſunt & impotentia, ideirco impotentiam animi in affectibus immodicis nominamus. o Quos etiam eſſe dicit ſine affectione.) ἄστοργοι, qui nullo ſunt affectu in ſuos, qui nec fortunis, nec infortunijs eorum vel gaudio, vel triſticia tanguntur, ſimiles ferè ſunt, quos Græce ἀπαθεῖς dicunt, de quibus Plinius lib. vij. Ferunt Socratem clarum ſapiẽtia eodem ſemper viſum vultu, nec aut hilari magis, aut turbato. Exit hic animi tenor aliquando in rigorem quendam toruitátemque naturæ duram & inflexibilem, affectúſque humanos adimit, quales ἀπαθεῖς Græci vocant. p Sicut quidam etiam apud ſeculi huius.) Crantoris Academici eſt hæc ſententia apud Cice. iij. Tuſcu. quæſt. de indolentia. q Quocirca illa quæ ἀπάθεια.) Seneca primo libro Epiſtolarum, In ambiguitatem incidendum eſt, ſi exprimere ἀπάθειαν vno verbo cito voluerimus, & impatientiam dicere: poterit enim contrarium ei, quod ſignificare volumus, intelligi. Nos enim cum volumus dicere, qui reſpuat omnis mali ſenſum, accipietur is, qui nullum poſſit ferre malum. Vide ergo num ſatius ſit aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam poſitum. Hoc inter nos & Epicureos intereſt, Noſter ſapiens vincit quidem incõmodum omne, ſed ſentit: illorum nec ſentit quidem. Sic ille. r Nunc vero ſatis bene viuitur ſine crimine.) Quid peccatum & crimen differant docet tractatu xlj. ſuper Ioãnem. Nam crimen eſt, inquit, peccatum graue accuſatione & damnatione digniſſimum: ideo Apoſtolus Paulus, quando elegit ordinandos, vel presbyteros, vel diaconos, & quicunque ordinandus eſt ad præpoſituram eccleſiæ, non ait ſi quis ſine peccato eſt, hoc enim ſi diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur: ſed ait, ſi quis ſine crimine eſt. Sicut homicidium, adulterium, aliqua immunditia, fornicationes, furtum, fraudes, ſacrilegium, & huiuſmodi. ad explicandum Auguſtini dictum ſatis. ſ Timor planè ſeparandus eſt.) Alibi legitur in illa vero beatitudine, quæ ſempiterna promittitur planè ſperanda eſt, ἀπάθεια ſcilicet. t Doctrinas hominum dæmonúmque ſectantium.) Sunt diſciplinæ, quas dæmones hominibus tradiderunt, vt magia, aſtronomia & omne diuinationis genus præter propheticum. Plato in Phædro dæmonẽ cui erat nomen Theuth, inueniſſe ſcribit literas, Arithmeticam, Geometriam, Aſtronomiã, aleam, & ad Thamum Aegypti regem detuliſſe, dialecticam quoque hanc contentioſam & pertinacem: non dubium ab ingenio diabolico eſſe profectã, quod in verum cõtra nititur ſemper, & melius dicenti nunquam cedere, & falſo verum gaudet vincere. u Sic impietate ſuperbi ac elati.) Superbia fuit commune ferè philoſophorum omnium vicium. x Aut quia ſtupidum ideo ſanum.) Medici quibuſdã membris affectis, cum ſanitatem afferre nequeũt, ſtuporem inducunt, vt omni doloris ſenſu vacuefaciant, non quo ſana ſint, ſed ne nihil ſentiant.

E (margin, beside "Elabuntur vel imprudẽtibus")

Crimen. Peccatum. (margin)

F (margin)

An primos homines in paradiſo conſtitutos nullis perturbationibus prius quàm delinquerint affectos fuiſſe credendum ſit. Caput X.

Sed verum primus homo vel primi homines, (duorum erat quippe coniugium) habebant iſtos affectus in corpore animali ante peccatũ, quales in corpore ſpirituali nõ habebimus omni

G ni porgato finitóque peccato, non immerito quæritur. Si enim habebant, quo modo erant beati in illo memorabili beatitudinis loco, id eſt, in paradiſo? Quis tãdem abſolute dici beatus poteſt, qui timore afficitur, vel dolore? Quid autem timere vel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorum, vbi nec mors metuebatur, nec vlla corporis mala valetudo, nec aberat quicquã, quod bona voluntas adipiſceretur, nec inerat quod carnem, animúmve hominis fœliciter viuentis offenderet? Amor erat imperturbatus in deũ, atque inter ſe coniugum fida & ſyncera ſocietate viuentium, & ex hoc amore grande gaudium, non deſiſtẽte, quod amabatur ad fruendum. Erat deuitatio tranquilla peccati, qua manente, nullum omnino aliunde malum, quod contriſtaret, irruebat. An forte cupiebãt prohibitum lignum ad veſcendum contingere, ſed mori metuebant: ac per hoc, & cupiditas, & metus iam tunc illos homines etiam in illo perturbabat loco? Abſit, vt hoc exiſtimemus fuiſſe, vbi nullum erat omnino peccatum. Neque enim nullum peccatum eſt,[a] ea quæ lex dei prohibet concupiſcere, atq; ab his abſtinere timore pœnæ, non amore iuſticiæ. Abſit, inquã, vt ante omne pec-
H catum, iam ibi fuerit tale peccatum, vt hoc de ligno ad-
Matth.5. mitterent, quod de muliere dominus ait: Si quis viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo. Quàm igitur fœlices erant primi homines, & nullis agitabãtur perturbationibus animorum: nullis corporum lædebantur incommodis: tam fœlix vniuerſa ſocietas eſſet humana, ſi nec illi malum, quod etiam in poſteros traiicerẽt: nec quiſquam ex eorum ſtirpe iniquitatem committeret, quæ damnationẽ reciperet. Atque iſta permanente fœlicitate, donec per
Gene.1. illam benedictionem, qua dictum eſt, Creſcite & multiplicamini: prædeſtinatorum ſanctorum numerus cõpleretur, alia maior daretur, quæ beatiſsimis angelis data eſt: vbi iam eſſet certa ſecuritas peccaturum neminem, moriturúmq; neminem: & talis eſſet vita ſanctorum, poſt nullum laboris, doloris, mortis experimentũ, qualis erit poſt hæc omnia incorruptione corporũ reddita reſurrectione mortuorum.

[a] NEque enim nullum peccatum eſt.) Non modo actus ipſe, ſed cupiditas actus mali peccatum eſt. Nec ſolum in lege diuina, verum etiam in humanis illis exactioribus, vt Cicero Philippica ſecunda diſputat: ſed in libris philoſophicis accura-
I tius & copioſius. Et ſi huiuſmodi legibus pœna non eſt huic peccati generi conſtituta: neque enim ſic vnquam leges cauent, ſi quis tantum agri, aut pecoris habere voluerit, ea mulcta eſto: quemadmodum Cato ſenior inquit pro Rhodienſibus.

De lapſu primi hominis, in quo bene condita natura eſt, nec poteſt niſi à ſuo authore reparari. Caput XI.

SEd quia deus cũcta præſciuit, & ideo hominẽ quoque peccaturum ignorare non potuit: ſecundum id quod præſciuit, atque diſpoſuit, ciuitatem ſanctam debemus aſſerere, non ſecundum illud quod in noſtram cognitionẽ peruenire non potuit, quia in dei diſpoſitione non fuit. Nec enim homo peccato ſuo diuinum potuit perturbare conſilium, quaſi deum quod ſtatuerat, mutare cõpulerit: cum deus præſciendo vtrunque præuenerit, id eſt, & homo, quem bonum ipſe creauit, quàm malus eſſet futurus: & quid boni, etiam ſic de illo eſſet ipſe facturus. Deus enim etſi dicitur ſtatuta mutare: vnde tropica loquutione[a] in ſcripturis ſanctis etiam pœnituiſſe legitur deum: iuxta id dicitur, quod homo ſperauerat, vel naturalium cauſarum ordo geſtabat: non iuxta id, quod ſe omnipotens facturum eſſe præſciuerat. Fecit itaque deus, ſicut ſcriptum eſt, hominem rectum: ac per hoc voluntatis K
bonæ. Non enim rectus eſſet, bonam non habens voluntatem. Bona igitur voluntas opus eſt dei: quum ea quippe ab illo factus eſt homo. Mala vero voluntas prima, quoniam omnia mala opera præceſsit in homine, defectus potius fuit quidam ab opere dei, ad ſua opera, quàm opus vllum. Et ideo mala opera, quia ſecundum ſe, non ſecundum deum, vt eorum operum tanquam fructuum malorum voluntas ipſa eſſet velut arbor mala: aut ipſe homo inquantum malæ voluntatis. Porrò mala voluntas, quamuis non ſit ſecundum naturam, ſed contra naturam, quia vicium eſt: tamen eius naturæ eſt, cuius eſt vicium quod niſi in natura non poteſt eſſe, ſed in ea quam creauit ex nihilo, non quam genuit creator de ſemetipſo, ſicut genuit verbum, per quod facta ſunt omnia. Quia etſi de terræ puluere deus finxit hominẽ, eadem terra omniſque terrena materies omnino de nihilo eſt, animámque de nihilo factam dedit corpori, cũ factus eſt homo. Vſqueadeo autẽ mala vincuntur à bonis, vt quamuis ſinantur eſſe, ad demonſtrandum, quàm poſsit & ipſis bene vti iuſticia prouidentiſsima creatoris, bona tamen ſine malis eſſe poſſunt, ſicut deus ipſe
verus & ſummus, ſicut omnis ſuper iſtum caliginoſum L
aërem cœleſtis inuiſibilis viſibiliſque creatura: mala vero ſine bonis[*] † eſſe non poſſunt, quia naturę, in quibus [*] † aliâs, ut ſine bonis.
ſunt, inquantum naturæ ſunt, vtique bonæ ſunt. Detrahitur porrò malum, non aliqua natura, quæ acceſſerat, vel vlla eius parte ſublata, ſed ea quæ viciata ac deprauata fuerat, ſanata atque correcta. Arbitrium igitur voluntatis tunc eſt vere liberum,[b] cum viciis peccatiſque non ſeruit. Tale datum eſt à deo, quod amiſſum proprio vicio, niſi à quo dari potuit reddi non poteſt.
Vnde veritas dicit: Si vos filius liberauerit, tunc vere Ioan.8.
liberi eritis. Idipſum eſt autem, ac ſi diceret: Si vos filius ſaluos fecerit, tunc vere ſalui eritis. Inde quippe liberator, vnde Saluator.[c] Viuebat itaque homo ſecundum deum in paradiſo, & corporali & ſpirituali.[d] Neque enim erat paradiſus corporalis propter corporis bona, & propter mentis non erat ſpiritalis. Aut vero erat ſpiritalis, quo per interiores, & non erat corporalis, quo per exteriores ſenſus homo frueretur? Erat planè vtrunque propter vtrunque. Poſtea vero quàm ſuperbus ille angelus, ac per hoc inuidus,[e] per eandem ſuperbiam à deo ad ſemetipſum conuerſus, & quodam quaſi tyran-
nico faſtu gaudere ſubditis, quàm eſſe ſubditus eligens, M
de ſpiritali paradiſo cecidit, de cuius lapſu ſociorumq; eius, qui ex angelis dei angeli eius effecti ſunt, in libris vndecimo & duodecimo huius operis ſatis quantum potui diſputaui, male ſuaſa verſutia[f] in hominis ſenſum ſerpere affectans. Cui vtique ſtanti, quoniam ipſe ceciderat, inuidebat, colubrum in paradiſo corporali, vbi cum duobus illis hominibus maſculo & fœmina, animalia etiam terreſtria cætera ſubdita & innoxia verſabantur, animal ſcilicet lubricũ & tortuoſis anfractibus mobile, operi ſuo congruum per quem loqueretur[g] elegit, eóque per angelicam præſentiam[h] præſtantioremq; naturam, ſpiritali nequicia ſibi ſubiecto, & tãquam inſtrumento abutens fallaciam ſermocinatus eſt fœminæ, à parte ſcilicet inferiore illius humanæ copulæ incipiens, vt gradatim perueniret ad totum, non exiſtimans virum facile credulum, nec errando poſſe de-
cipi, ſed dum alieno cedit errori. Sicut enim Aaron er- Exod.32.
ranti populo ad idolum fabricandum non conſenſit 3.Reg.11.
inductus, ſed ceſſit obſtrictus: nec Salomonem credibile eſt errore putaſſe idolis eſſe ſeruiendum, ſed blan-

dicus

A diciis fœmineis ad illa ſacrilegia fuiſſe cõpulſum: ita cre
dendum eſt illum virum ſuæ fœminæ vni vnum, homi
nem homini, coniugem coniugi, ad dei legem trãſgre-
diendam, non tanquam verum loquenti credidiſſe ſe-
ductum, ſed ſociali neceſsitudine [i] paruiſſe. Non enim
frustra dixit Apoſtolus: Adam non eſt ſeductus, mulier
1.Timo.2. autem ſeducta eſt: niſi quia illa quod ei ſerpens locutus
eſt, tanquam verum eſſet accepit, ille autẽ ab vnico no-
luit conſortio dirimi, nec in communione peccati, nec
ideo minus reus, ſi ſciens prudẽnſque peccauit. Vnde &
Apoſtolus non ait, non peccauit: ſed non eſt ſeductus.
Roma.5. Nam vtique ipſum peccaſſe oſtendit, vbi dicit: Per vnũ
hominem intrauit peccatum in mundum: & paulopoſt
apertius, In ſimilitudinem, inquit, prçuaricationis Adæ,
Hos autẽ ſeductos intelligi voluit, qui id quod faciunt,
1.Timo.2. non putant eſſe peccatũ, ille autem ſciuit. Alioquin quo
modo verum erit: Adam nõ eſt ſeductus? Sed inexper-
tus diuinç ſeueritatis in eo falli potuit, vt veniale crede-
ret eſſe commiſſum. Ac per hoc in eo quidem, quo mu-
lier ſeducta eſt, nõ eſt ille ſeductus, ſed eum fefellit, quo
modo fuerat iudicandum [k] quod erat dicturus: Mulier
Gene.3. quam dediſti mihi ſociam, ipſa mihi dedit, & mandu-
B caui. Quid ergo opus eſt pluribus? Et ſi credendo non
ſunt ambo decepti, peccando tamen ambo capti ſunt,
& diaboli laqueis implicati.

Tropus. a VNde tropica locutione.) Figurata. Tropus eſt, inquit Quintilianus, verbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio. deum pœnituiſſe, metaphora, quam cum aliis tropis, ſi quis ignorat, ſcire tamen auet ad ſacras literas intelligendas, non ex Cicerone petat vel Quintiliano, ſed ab iſtis magnis declamatoribus, qui quid Grammaticẽ Rhetoricenq; interſit adhuc neſciunt, vno verbulo grammaticẽ omnia nominant. b Arbitrium igitur voluntatis tunc eſt vere liberum.) Non quod aliàs liberum non ſit, nam neque peccaret, ſed quod tunc nullo criminum onere preſſum, nulli ſubditum prauæ conſuetudini aut prauitati, tyrannis violentis vere ſolutum agit & expeditum, non ſubinde à vicio tractum, atque vexatum. c Inde quippe liberatur vnde Saluator.) Ex deo liberare nos, ex deo ſaluos facere po-
Paradiſus. tuit, nec aliunde. d In paradiſo & corporali & ſpiritali.) Paradiſus voluptas eſt & oblectatio. In paradiſo in quo locatus erat homo non tantũ corporis erat ingens, ſed animi multo maxima voluptas, ſine qua corporalis illa non modo nulla, ſed contra potius amariſsima fuiſſet. Ex animo enim fons eſt omnis oblectationis, qui ſi mœret, quid in homine lætum erit? e Superbus ille angelus ac per hoc inuidus.) In ſuperbo natura vicij ipſius succreſcit ſtatim inuidentia. Sic enim ſe ſuperbus diligit, vt neminem non priorem modo, ſed ne parem quidem patiatur: quod cum difficile factu ſit, ibi continuo inuidia naſcitur: ita fit vt etiam in maximis faſtigiis, & ſupra quæ nihil ſit, inuidentia reperiatur, cum fauor populi aliqua de cauſa in alium inclinat, & non totus omni tempore, & per omnia
C in principem fertur. Declarat Suetonius quemadmodum Caligula Cæſar omni generi hominum etiam infimo inuiderit, aliis propter acclamationes populi, aliis propter admirationem generis vel formæ. Inuidit ergo dæmon homini ſibi in dignitate illa ſuffecto, & per hanc inuidiam mors introiuit in orbem terrarum. f Male ſuaſa verſutia.) Legendum maleſuada verſutia, vt apud Virgilium male ſuada fames q. mala ſuadens. g Operi ſuo congruũ per quem loqueretur.) Idem de Geñ. ad literã, inquit, per hoc ſolũ animal permiſſum eſſe tentare, vt ſatis declararetur fœminæ venenoſum animal non niſi venenum eſſlaturum. Pherecides Syrus ſcribit dæmonas è cœlo eſſe à Ioue deturbatos: quorum princeps Ophioneus ſit dictus, hoc eſt ſerpentinus. h Eóque per angelicam pręſentiam.) Nam dæmon ſerpentem induit, ideo callidiſsimum omniũ animalium videbatur, vt ipſe dicit ſuper Geñ. i Sociali neceſsitudine.) Non neceſsitate, ſed beneuolẽtia & coniunctione. Hæc enim omnia eſt neceſsitudo & crebrius poſteriora hæc. k Sed eum fefellit quo modo fuerat iudicandum.) Hoc Adam decepit, quòd exiſtimauit iuſtam ſe excuſationem, & quam deus facile acciperet, increpanti & caſtiganti deo allaturum, ſi ſe id feciſſe diceret, vt gratificaretur ſociæ, atque ei ſociæ, non quam ſumpſiſſet ipſe, ſed quam dediſſet dominus.

De qualitate primi peccati per hominem admiſsi.
Caput XII.

SI quem vero mouet, cur aliis peccatis ſic natu-
ra non mutetur humana, quemadmodum il-
la duorum primorũ hominum prçuaricatio-
ne mutata eſt, vt tantæ corruptioni quantam
videmus, atque ſentimus, & per hanc ſubiaceret & mor
ti, ac tot & tantis tamq; inter ſe contrariis perturbare-
tur, & fluctuaret affectibus, qualis in paradiſo ante pec- D
catum licet in corpore eſſet animali vtique non fuit. Si
quis hoc mouetur, vt dixi, non ideo debet exiſtimare le
ue ac paruum fuiſſe illud cõmiſſum. Quia in eſca factũ
eſt. Non quidem mala nec noxia, [a] niſi quia prohibita.
Neque enim quicquam mali deus in illo tantæ fœlicita
tis paradiſo crearet atque plantaret. Sed obedientia cõ
mẽdata eſt in præcepto, quæ virtus in creatura rationa-
li [b] mater quodam modo eſt omnium cuſtóſque virtu-
tum: quandoquidem ſic facta eſt, vt ei ſubditam eſſe ſit
vtile, pernicioſum autẽ ſuam, non eius à quo creata eſt,
facere voluntatem. Hoc itaque de vno cibi genere nõ
edendo, vbi aliorum tanta copia ſubiacebat, tam leue
præceptum ad obſeruãdum, tam breue ad memoriam
retinendum, vbi præſertim nondum voluntati cupidi-
tas reſiſtebat, quod de pœna tranſgreſsionis poſtea ſub-
ſecutum eſt, tanto maiore iniuſticia violatum eſt, quan-
to faciliore poſſet obſeruantia cuſtodiri.

a NEc noxia.) Ex ſeipſa. b Quæ virtus in creatura rationali.) Neque enim aliquid præcipit deus vel homini vel angelo, quod eius opera quopiam beatiſsimus ille & nullius rei indigus egeat, ſed obſequentem ſibi & audientem dicto vult eum eſſe. vnde eſt illud præſtare ſacrificio obedientiam. Hieronymus in Hie E
remiam cap.23. ſuper illo dicto: Maledictus vir, qui non audierit verba pacti huius. non propter generis, inquit, priuilegia, non propter circumciſionis iniuriam, & ocium ſabbati, ſed propter obedientiam & deus efficitur populi Iſrael, & Iſrael populus eius. Similiter in Eſaiã cap.xlvj. inter Auguſtini opera liber eſt de obedientia, & humilitate. Hanc de obedientia ſententiam, quod omnium ſit virtutum mater atque origo, repetit multis in locis libro primo cõtra aduerſarios legum & prophetarum, & in De bono coniugali.

Quod in præuaricatione Adæ ad opus malum mala præceßit voluntas. Caput XIII.

IN occulto autem mali eſſe cœperunt, vt in a-
pertam inobedientiam laberentur. Non enim
ad malum opus peruenirentur, niſi præceſsiſſet
mala voluntas. Porrò malæ voluntatis initium quid
potuit eſſe, niſi ſuperbia? Initium enim omnis peccati
ſuperbia eſt. Quid eſt autem ſuperbia, niſi peruerſæ cel-
ſitudinis appetitus? Peruerſa enim celſitudo eſt, deſerto
eo cui debet animus inhærere principio, ſibi quodam
modo fieri atque eſſe principium. Hoc fit, cum ſibi ni-
mis placet. Sibi vero ita placet, cum ab illo bono im-
mutabili deficit, quod ei magis placere debuit quàm ip
ſe ſibi. Spontaneus eſt autem iſte defectus, quoniam ſi
voluntas in amore ſuperioris immutabilis boni, à quo F
illuſtrabatur, vt videret, & accendebatur, vt amaret, ſta-
bilis permaneret, non inde ad ſibi placendum auerte-
retur, & ex hoc tenebreſceret, [a] & frigeſceret, [b] vt vel
illa verum crederet [c] dixiſſe ſerpentem, vel ille dei man
dato [d] vxoris præponeret voluntatem, putaretq; ſe ve-
nialiter tranſgreſſorem eſſe [e] præcepti, ſi vitæ ſuæ ſo-
ciam non deſereret, etiam in ſocietate peccati. Non er-
go malum opus factum eſt, id eſt, illa tranſgreſsio, vt ci
bo prohibito veſcerẽtur, niſi ab eis qui mali iam erant.
Neque enim fieret ille fructus malus, niſi ab arbore ma-
la. Vt autem eſſet arbor mala contra naturam factum
eſt, quia niſi vicio voluntatis quod contra naturam eſt,
non vtique fieret, ſed vicio deprauari niſi ex nihilo fa-
cta natura non poſſet. Ac per hoc vt natura ſit, ex eo ha-
bet, quod à deo facta eſt, vt autem ab eo, à quo facta eſt
deficiat, ex hoc quod de nihilo facta eſt. Nec ſic deficit
homo, vt omnino nihil eſſet, ſed vt inclinatus ad ſeip-
ſum minus eſſet, quàm erat, cum ei qui ſumme eſt in-
hærebat. Relicto itaque deo, eſſe in ſemetipſo, hoc eſt
ſibi placere, non iam nihil eſſe eſt, ſed nihilo propin-
quare. Vnde ſuperbi ſecundum ſcripturas ſanctas alio
nomine

G nomine appellantur, ſibi placentes.[f] Bonum eſt enim ſurſum habere cor, non tamen ad ſeipſum, quod eſt ſuperbiæ, ſed ad dominum, quod eſt obedientiæ, quæ niſi humilium non poteſt eſſe. Eſt igitur aliquid humilitatis miro modo quod ſurſum faciat cor, & eſt aliquid elationis quod deorſum faciat cor. Hoc quidem quaſi contrarium videtur, vt elatio ſit deorſum, & humilitas ſurſum. Sed pia humilitas facit ſubditum ſuperiori, nihil eſt autẽ ſuperius deo, & ideo exaltat humilitas, quæ facit ſubditum deo. Elatio autem quæ in vicio eſt, eo ipſo quo reſpuit ſubiectionem, cadit ab illo, quo non eſt quicquam ſuperius, & ex hoc erit inferius, & fit quod

Pſal. 72. ſcriptum eſt: Deieciſti eos, dum extollerentur. Non enim ait, cum elati fuiſſent: vt prius extollerẽtur, & poſtea deiicerentur, ſed cum extollerentur, tunc deiecti ſunt. Ipſum quippe extolli, iam deiici eſt. Quapropter quod nunc in ciuitate dei, & ciuitati dei in hoc ſeculo peregrinanti maxime commendatur humilitas, & in eius rege, qui eſt Chriſtus[g] maxime prædicatur, contrariumq; huic virtuti elationis vicium, in eius aduerſario, qui eſt diabolus, maxime dominari ſacris literis edocetur, profecto iſta eſt magna differentia, qua ciui-

H tas, vnde loquimur vtraque diſcernitur, vna ſcilicet ſocietas piorum hominum, altera impiorũ, ſingula quæque cum angelis ad ſe pertinentibus, in quibus præceſſit hac amor dei, hac amor ſui. Manifeſto ergo apertóque peccato, vbi factũ eſt, quod deus fieri prohibuerat, diabolus hominem non cepiſſet, niſi iam ille ſibiipſi placere cœpiſſet. Hic enim & delectauit, quod dictũ eſt, Eri-

Gene. 3. tis ſicut dij:[h] quod melius eſſe poſſent ſummo veróque principio cohærendo per obedientiam, non ſuum ſibi exiſtendo principium per ſuperbiam. Dij enim creati nõ ſua virtute, ſed dei veri participatione ſunt dij: plus autem homo appetendo, minus eſt, qui dum ſibi ſufficere delegit, ab illo qui ei vere ſufficit, defecit. Illud itaque malum, quo cum ſibi homo placet, tanquam & ipſe ſit lumen, auertitur ab eo lumine, quod ei ſi placet, & ipſe fit lumen. Illud inquam malum præceſſerat in abdito, vt ſequeretur hoc malum, quod perpetratum eſt in

Prouer. 16. aperto. Verum eſt enim quod ſcriptum eſt: Ante ruinã exaltatur cor, & ante gloriam humiliatur. Illa prorſus ruina, quæ fit in occulto, præcedit ruinam, quæ fit in manifeſto, dum illa ruina eſſe non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum iam ſit ibi defectus, quo

I eſt relictus excelſus? Quis autem ruinam eſſe nõ videat, quando fit mandati euidens atque indubitata trãſgreſſio? Propter hoc deus illud prohibuit, quod cum eſſet admiſſum nulla defendi poſſet imaginatione iuſticiæ.[i] Et ideo audeo dicere, ſuperbis eſſe vtile, cadere in aliquod apertum manifeſtumq; peccatum, vnde ſibi

Matth. 26. diſpliceant, qui iam ſibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus ſibi diſplicuit, quando fleuit, quàm ſibi pla-

Pſal. 82. cuit, quando præſumpſit. Hoc dicit & ſacer Pſalmus: Imple facies eorum ignominia, & quærãt nomen tuum domine: id eſt, vt in eis placeas quærentibus nomen tuũ, qui ſibi placuerant, quærendo ſuum.

a EX hoc tenebreſceret.) Amiſſo lumine. b Et frigeſceret.) Amiſſo calore. c Vt vel ille verum crederet.) Huic deeſt lux, nam cæca eſt, non videt. d Vel ille dei mandato.) Huic ignis, nam friget, nam dei parentis voluntatem & iuſſum coniugii ſocietati poſthabet. Vtrunque vero & lux & ignis vtrinque abeſt, amor non eſt in muliere, quæ prætulit deo pomum. Lux deeſt viro, qui non vidit, quò ſe nóſque omnes præcipitaret. e Putaret ſe venialiter tranſgreſſorem eſſe.) Non diſputo potuerit ne Adam venialiter peccare, quod in controuerſia eſt Bonauenturæ, & homini eiuſdem ordinis Scoto: grauiter & capitaliter egiſſe video, & me miſerum ſentio. f Alio nomine appellantur ſibi placentes.) Vt in epiſtola Petri ſecunda cap. ij. Audaces ſibi placentes Græce φιλαυτοὶ dicuntur, & ſi apud Petrum ſic non eſt, ſed vtor Latina interpretatione. Etiam eſt ſapientiæ vj. Præbete aures vos, qui continetis multitudines, & placent vobis in turbis nationum. φιλαυτ. a igitur id vicium dicitur q. amor ſui, quem eſſe maximorum errorum malorúmque fontem Socrates exiſtimabat. Hoc eſt caput omnis ſuperbiæ, hæc ignorationis omnis cauſa. g Et in eius rege, qui eſt Chriſtus) Qui factus eſt obediens patri vſque ad mortem, in qua tanquam ouis ad aram eſt ductus, & tanquam agnus, cum tonderetur, obmutuit, nec cædentibus eſt comminatus, nec maledicentibus remaledixit. O ſalue exemplum obedientiæ, manſuetudinis, mitis animi, ac modeſti, quod feroci, indomito, ingrato, impio generi humano pater omnipotens ad imitandum propoſuit. h Eritis ſicut dij.) Exple fœmina ſuperbum iſtum animum, ſatia cupidinem tui efferendi, quid dari maximum, quid contingere ambitioſiſſimo & ſuperbiſſimo vltimum poteſt? Fieri deum. ede hoc, & eris. O ſtultiſſima fœminarum, quæ te futuram deam per pomulum ſperaſti. i Nulla defendi poſſet imaginatione iuſticiæ.) Nulla ſpecie, nulla facie, nulla ratione quàmlibet ficta, excogitata, imaginata iuſticiæ. Neque enim peccato apud deum prætendi poteſt color aut velum iuſticiæ aliquod, quo accuſetur, quo non eſſe malefactum defendatur, accuſatur potius & maius ſcelus eſſe conuincitur. K φιλαυτία

De ſuperbia tranſgreſſionis, qua ipſa fuit tranſgreſſione deterior. *Caput XIIII.*

SEd eſt peior damnabiliorq; ſuperbia, qua etiã in peccatis manifeſtis ſuffugium excuſationis inquiritur, ſicut illi primi homines, quorum & illa dixit, Serpens ſeduxit me, & mãducaui: & ille dixit: Mulier quam dediſti mihi, hæc mihi dedit Gene. 3. de ligno, & edi. Nuſquam hic ſonat petitio veniæ, nuſquã imploratio medicinæ. Nam licet iſti nõ ſicut Cain, L quod commiſerunt, negent, adhuc tamẽ ſuperbia quærit in alium referre, quod perperam fecit: ſuperbia Gene. 4. mulieris in ſerpẽtem, ſuperbia viri in mulierem. Sed accuſatio potius quàm excuſatio vera eſt, vbi mandati diuini eſt aperta tranſgreſſio. Neque enim hoc propterea non fecerunt, quia id mulier ſerpente ſuadente, vir muliere impertiẽte commiſit, quaſi quicquam deo cui vel crederetur,[a] vel cederetur, anteponendum fuerit.

QVaſi quicquam deo cui vel crederetur.) Nihil tale eſſe debet, a cui magis credatur, quàm deo, vel cui poſtponatur deus: at mulier ſerpenti magis credidit, quàm deo, & vir vxorem prępoſuit deo.

De iuſticia retributionis, quam primi homines pro ſua inobedientia receperunt. *Caput XV.*

QVia ergo contemptus eſt deus iubens, qui hominem creauerat, qui ad ſuam imaginẽ eum fecerat, qui cæteris animalibus præpoſuerat, qui in paradiſo cõſtituerat, qui rerum omniũ copiam ſaluſiſq; præſtiterat, qui præceptis nec pluribus, nec grãdibus, nec difficilibus onerauerat, ſed vno breuiſſimo atque leuiſſimo ad obediẽtiæ ſalubritatem adminiculatus fuerat, quo ſuper eam creaturam, cui libera ſeruitus expediret,[a] ſe eſſe dominum commonebat, M iuſta damnatio ſubſecuta eſt, talis quidem damnatio vt homo qui cuſtodiendo mandatum futurus fuerat etiam carne ſpiritalis, fieret etiam mente carnalis: & quia ſua ſuperbia ſibi placuerat, dei iuſticia ſibi donaretur, nec ſicut affectabat,[b] in ſua eſſet omnimodo poteſtate, ſed à ſeipſo quoque diſſentiens, ſub illo cui peccando conſenſit, pro libertate, quam concupiuerat duram miſeramq; ageret ſeruitutem, mortuus ſpiritu volens, & corpore moriturus inuitus: deſertor æternæ vitæ, etiam æterna niſi gratia liberaret, morte damnatus. Quiſquis huiuſmodi damnationem vel nimiam, vel iniuſtã putat, metiri profecto neſcit, quanta fuerit iniquitas in peccando, vbi tanta erat non peccandi facilitas.[c] Sicut enim Abrahæ non immerito magna obe- Gene. 22. dientia prædicatur, quia vt occideret filium, res difficillima eſt imperata: ita & in paradiſo tanto maior inobedientia fuit, quanto id quod præceptum eſt, nullius difficultatis fuit. Et ſicut obedientia ſecundi hominis[d] eo præ-

A eo prædicabilior, qua factus eſt obediens vſque ad mortem: ita inobedientia primi hominis eo deteſtabilior, qua factus eſt inobediẽs vſq; ad mortem. Vbi enim magna eſt inobedientiæ pœna propoſita, & res à creatore facilis imperata, quis nam ſatis explicet, quantũ malum ſit non obedire in re facili, & tantæ poteſtatis imperio, & tanto terrenti ſupplicio? Deniq; vt breuiter dicatur in illius peccati pœna: quid inobediẽtiæ, niſi inobedientia retributa eſt? Nam quæ hominis eſt alia miſeria, niſi aduerſus eum ipſum inobedientia eius ipſius, vt quoniã noluit, quod potuit,[e] quod non poteſt, velit? In paradiſo enim etiam ſi non omnia poterat ante peccatũ, quicquid tamen non poterat, non volebat, & ideo poterat omnia quæ volebat. Nunc vero ſicut in eius ſtirpe cognoſcimus, & diuina ſcriptura teſtatur, homo vanitati ſimilis factus eſt. Quis enim enumeret, quàm multa quę non poteſt velit, dum ſibiipſi, id eſt, voluntati eius, ipſe animus eius[f] eoq; inferior caro eius non obtẽperat? Ipſo nanque inuito, & animus plerũque turbatur, & caro dolet, & veteraſcit & moritur, & quicquid aliud patimur, quod nõ pateremur inuiti, ſi voluntati noſtræ noſtra natura omnimodo atq; ex omnibus partibus obe-

Philip. 2.

Pſal. 143.

B diret. At enim aliquid caro patitur,[g] quo ſeruire non ſinitur. Quid intereſt vnde, dum tamen per iuſticiam dominantis dei, cui ſubditi ſeruire noluimus, caro noſtra, quę nobis ſubdita fuerat, non ſeruiẽdo moleſta ſit, quan tũs nos deo non ſeruiendo moleſti nobis potuerimus eſſe non illi? Neque enim ſic ille noſtro, vt nos ſeruicio corporis indigemus, & ideo noſtra eſt, quod percipimus,* non illius pœna, quod fecimus. Dolores porrò, qui dicuntur carnis, animæ ſunt in carne, & ex carne. Quid enim caro per ſeipſam ſine anima, vel dolet, vel concupiſcit? Sed cum cõcupiſcere caro dicitur vel dolere, aut ipſe homo eſt, ſicut diſſeruimus, aut aliquid animæ quod carnis afficit paſſio, vel aſpera, vt faciat dolorem: vel lenis, vt voluptatem. Sed dolor carnis tantummodo offenſio eſt animę ex carne, & quędã ab eius paſſione[h] diſſenſio, ſicuti animæ dolor, quæ triſticia nũcupatur, diſſenſio eſt ab his rebus, quæ nobis nolẽtibus acciderunt. Sed triſticiam plerunq; pręcedit metus qui & ipſe in anima eſt non in carne. Dolorem autem carnis

* aliâs, recipimus.

C non præcedit vllus quaſi metus carnis, qui ante dolorẽ in carne ſentiatur. Voluptatem vero præcedit[i] appetitus quidam, qui ſentitur in carne quaſi cupiditas eius, ſicut fames & ſitis, & ea quæ in genitalibus vſitatius libido nominatur, cum hoc ſit generale vocabulum[k] omnis cupiditatis. Nam & ipſam irã nihil aliud eſſe quàm vlciſcendi libidinem[l] veteres diffinierunt, quamuis nõnunquam homo vbi vindictæ nullus eſt ſenſus, etiam rebus inanimis iraſcatur, vt male ſcribentẽ ſtylum collidat, vel calamum frangat iratus. Verum & iſta licet ir rationabilior, tamen quædam vlciſcendi libido eſt, & neſcio quæ, vt ita dixerim, quaſi vmbra retributionis, vt qui mala faciunt, mala patiantur. Eſt igitur libido vlciſcendi, quæ ira dicitur: eſt libido habendi pecuniã, quæ auaricia: eſt libido quomodocunque vincẽdi, quæ peruicacia: eſt libido gloriandi, quæ iactantia nuncupatur. Sunt multæ variæq; libidines, quarum nonnullæ habẽt etiam vocabula propria, quędã vero non habent. Quis enim facile dixerit, quid vocetur libido dominandi, quam tamen plurimum valere in tyrannorum animis, etiam ciuilia bella teſtantur?

a CVi libera ſeruitus expediret.) Deo enim ſeruire hoc demum eſt liberum eſſe, immo vero regnare. b Nec ſicut affectabat.) Alibi, nec ſic, vt in ſua eſſet poteſtate. c Vbi tanta erat nõ peccandi facultas.) Admonuit me Nicolaus Valdaura meus, legiſſe ſe apud ſcriptorem, neſcio quem, fructum illum, qui Adam interdicebatur, noxium ex ſe fuiſſe corpori, quod dicit magis ad augẽdam crimen Adæ, quàm quod aliquid ea de re compertum habeat. d Et ſicut obedientia ſecundi hominis.) Chriſti, qui à Paulo vocatur ſecundus homo de cœlo cœleſtis, vt Adam primus de terra terrenus. e Vt quoniã noluit quod potuit.) Inuertit Terentij dictum ex Andria. quoniam non poteſt fieri quod vis, id velis quod poſsis. f Ipſe animus eius.) Id animus mens eſt, quæ ad rationalem partem ſpectat, & animus qui ad inferiorem animalem ſeu brutalem, vbi eſt mare illud ſæuis affectuum tempeſtatibus aſsiduo agitatum. g At enim aliquid caro patitur.) Nempe defatigationẽ, & pondus graue, & moleſtiam in opere, quibus ex rebus nec attollere ſe poteſt, nec durare in labore ſeruitutis. h Et quædam ab eius paſ.) Alibi, & quædam mali eius per paſsionẽ diſſenſio. i Voluptatem vero pręcedit.) Hinc illud Epicureorum, voluptas deſiderio cenſetur, & apud Iuuenalem: Voluptates commendat rarior vſus. k Cum hoc ſit generale vocabulum.) Docemur hoc ex Cicerone: nam à libendo dicitur, quod per omnia ſe fundit, quæ contra rationem expetuntur. l Iram &c. vlciſcendi libidinẽ.) Cicero. iiij. Tuſcu. quæſt. Ira eſt libido puniendi eius, qui videatur læſiſſe iniuria. Ariſtoteles, ij. Rhetoricorum iram finit, apparentis vindictæ appetitum cum dolore.

D

De libidine, mali cuius nomen cum multis vicijs congruat, proprie tamen motibus obſcœnis corporis adſcribitur. Caput XVI.

CVm igitur ſint multarum libidines rerum, tamen cum libido dicitur, nec cuius rei libido ſit additur, non ferè aſſolet animo occurrere niſi illa, qua obſcœnæ partes corporis excitantur. Hæc autem ſibi non ſolum totum corpus, nec ſolum extrin- E ſecus, verumetiam intrinſecus vendicat, totumq; commouet hominem, animi ſimul affectu cum carnis appetitu coniuncto atque permixto. Vt ea voluptas ſequatur, qua maior in corporis voluptatibus nulla eſt, ita vt momento ipſo temporis,[a] quo ad eius peruenitur extremum, pene omnis acies & quaſi vigilia cogitationis obruatur. Quis autem amicus ſapientiæ ſanctorũmque gaudiorum coniugalem agens vitam, & ſicut Apoſtolus monuit, ſciens vas ſuum poſsidere in ſanctificatione & honore, non in morbo deſiderij ſicut & gentes quæ ignorant deum, nõ mallet, ſi poſſet, ſine hac libidine filios procreare, vt etiam in hoc ſerendæ prolis officio, ſic eius menti, ea quæ ad hoc opus creata ſunt, quẽadmodum cætera, ſuis quæq; operibus diſtributa membra ſeruirent, nutu voluntatis acta, nõ æſtu libidinis incitata? Sed neque ipſi amatores huius voluptatis, ſiue ad concubitus cõiugales, ſiue ad immundicias flagitiorũ cum voluerint commouentur: ſed aliquando motus ille importunus eſt nullo poſcente, aliquando autem de- F ſtituit inhiantem, & cum in animo concupiſcentia ferueat, friget in corpore: atque ita mirum in modum nõ ſolum generandi voluntati, verumetiam laſciuiendi libidini libido non ſeruit: & cum tota plerunque menti cohibenti aduerſetur, nõnunquam & aduerſus ſeipſam diuiditur, commotóque animo in commouendo corpore ſeipſa non ſequitur.

a VT momento ipſo temporis.) Idcirco Hippocrates coitum finiuit μικρὰν ἐπιληψίαν, id eſt, paruum morbum comitialem. Architas Tarentinus, vt eſt apud Ciceronem in Catone Maiore, quo magis intelligeretur, quanta peſtis eſſet voluptas, fingi animo aliquem iubebat tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima, nemini cenſebat fore dubium, quin tam diu dum ita lætaretur, nihil agitare mente, nihil cogitatione conſequi poſſet. Coitus.

De nuditate primorum hominum, quam poſt peccatũ turpem pudendámque viderunt. Caput XVII.

MErito huius libidinis maxime pudet, merito & ipſa membra quæ ſuo quodam, vt ita dixerim, iure: nõ omnimodo ad arbitrium noſtrũ mouent, aut non mouentur, pudenda dicuntur, quod ante peccatũ hominis non fuerunt. Nam ſicut ſcriptum eſt, Nudi erant, & non confundebantur: non quod eis ſua nuditas eſſet incognita, ſed turpis nuditas nondum erat: quia nondum libido membra illa præter arbitrium

Gene. 3.

G arbitrium commouebat: nondum ad hominis inobe-
dientiam redarguēdam ſua inobediētia caro quodam
modo teſtimonium perhibebat. Neque enim cæci crea
ti erant, vt imperitum vulgus opinatur:[a] quandoquidē
& ille vidit animalia, quibus nomina impoſuit, & de il
Ibidem. la legitur: Vidit mulier quia bonum eſt lignum in eſcā,
& quia placet oculis ad videndum. Patebant ergo ocu
li eorum, ſed adhuc non erant aperti, hoc eſt, non atten
ti vt cognoſcerent quid eis indumento gratię pręſtare-
tur, quando membra eorū voluntati repugnare neſcie-
bant. Qua gratia remota, vt pœna reciproca inobedien
tia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impu
dens nouitas, vnde eſſet indecēs nuditas: & fecit atten-
tos reddiditque confuſos. Hinc eſt quod poſteaquàm
mandatum dei aperta tranſgreſsione violarunt, ſcriptū
Gen. 3. eſt de illis: Et aperti ſunt oculi amborum, & cognoue-
runt quia nudi erant, & conſuerunt folia fici, & fecerūt
ſibi campeſtria.[b] Aperti ſunt, inquit, oculi amborum, nō
ad videndum: nam & antea videbāt, ſed ad diſcernen-
dum inter bonum quod amiſerant, & malum in quod
ceciderant. Vnde & ipſum lignum eo quod iſtam face
ret dignoſcentiam, ſi ad veſcendū contra vetitum tan
geretur, ex ea re nomen accepit, vt appellaretur lignum
H ſcientiæ boni & mali. Experta enim morbi moleſtia, e-
uidentior fit etiam iucunditas ſanitatis. Cognouerunt
ergo quia nudi erant: nudati ſcilicet ea gratia qua fie-
bat, vt nuditas corporis nulla eos lege peccati mēti eo-
rum repugnante confunderet. Hoc itaque cognouerūt,
quod fœlicius ignorarent, ſi deo credentes & obedien
tes non committerent, quod eos cogeret experiri, infi-
delitas & inobedientia quid nocerent. Proinde confuſi
inobedientia carnis ſuæ tanquā teſte pœna inobedien-
tiæ ſuæ, conſuerunt folia fici, & fecerūt ſibi campeſtria,
Cāpeſtria. id eſt, ſuccinctoria genitalium. Nam quidam interpre-
tes ſuccinctoria poſuerunt. Porrò autem campeſtria La
tinum quidem verbum eſt, ſed ex eo dictum, quod iu-
uenes qui nudi exercebantur in campo, pudenda ope-
riebāt: vnde qui ita ſuccincti ſunt, campeſtratos vulgus
appellat. Quod itaque aduerſus damnatam culpam in-
obedientiæ voluntatem libido inobedienter mouebat,
verecūdia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gētes, quo-
niam ab illa ſtirpe procreatę ſunt, vſqueadeo tenent in-
ſitum pudenda velare, vt quidam Barbari illas corporis
I partes[c] nec in balneis nudas habeant, ſed cum earum
tegumentis lauant. Per opacas quoque Indiæ ſolitudi-
nes,[d] cum quidam nudi philoſophentur, vnde gymno-
ſophiſtæ nominantur: adhibent tamen genitalibus te-
gumenta, quibus per cætera membrorum carent.

a VT imperitum vulgus opinatur.) Ex eo quod ſcriptum eſt Ge-
neſis iij. Comedit, & aperti ſunt oculi amborum. b Fecerunt
ſibi campeſtria.) Sic vocantur femoralia à doctis ſcriptoribus.
Horatius 10 epiſtolis:
Penula ſolſtitio campeſtre niualibus auris.
Vbi Acron, inquit, nihil totius corporis pręter inguina tegere, Aſconius
in orationem pro M. Scauro: Cato prętor iudicium quia æſtate agebatur,
ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus: in forum quoque ſic de-
Campeſtre. ſcenderat, iuſq; dicebat. Nec ignoro pro campeſtri capiſtro à nonnullis
legi parum apto ſenſu. Scriptor hiſtoriæ ſcholaſticæ neſcio qua ratione
neget temporibus Noë femoralia eſſe adhuc inuenta. c Vt quidam Bar
bari illas corporis partes.) Herodotus Clio, magno eſſe probro apud Ly
dos cæteroſq; Barbaros hominem conſpici nudum ſcribit. Romani, vt
Cicero. j. offi. ſcribit, vetere more nec filij puberes cum parentibus, nec
generi cum ſoceris lauantur. d Per opacas quoque Indiæ ſolitudines.)
Duo dicit, ſolitudines & opacas, ad maiorem pudoris commēdationem.
Solis enim pudore nihil opus eſſet aſſiet: multo minus in ſolitudine ſyl-
ueſtri & vmbroſa, nam hoc eſt opacum. Sed qui conuenit gymnoſophi-
Gymnoſo- ſtas in India poni, quum Philoſtratus in peregrinationibus Apollonij
phiſtæ. in Aethiopia ſtatuat ad Nilum amnem. ex cuius ſententia Hieronymus
Paulino ſcribens, inquit, reuerſus Alexandriam perrexit Aethiopiam, vt
gymnoſophiſtas & famoſiſsimam ſolis menſam videret in ſabulo. Sed
Plinius, Solinus, Strabo, Apuleius, Porphyrius & alij gymnoſophiſtas K
in India locant ad ripas Indi fluminis regione Indoſcythica. nec male
tamen Philoſtratus. Nam origo illorum philoſophorum Indica eſt, vbi
duo genera ſapientum fuiſſe tradit li. xvj. Strabo, alios qui in vrbibus ver
ſabantur, dictiq; ſunt ciuiles, Brachmanas vocant. Hi ſindonibus & pel-
libus corpus velabant: ſicut idem teſtatur Strabo. Philoſtratus illos nar-
rat denudaſſe ſe, vt cum Apollonio lauarent, & ex eis vnum epiſtolam ſi-
nu prolatam tradidiſſe adoleſcentis, cuius filius dæmoniacis intempe-
riis exagitabatur. Erant alij in eadem terra philoſophi in ſyluis degentes,
nudi ſolis interdum & arborum corticibus intecti, quos Hermanos &
gymnoſophiſtas nominant, è quibus illi gymnoſophiſtæ Aethiopici ma
narunt. Nam accolæ Indi fluuij maxima & validiſsima manu in Aethio-
piam narrantur migraſſe, ibíque iuxta Nilum ſedes habuiſſe, eámque re-
gionem etiam Indiam vocatam, & ſapientes philoſophatos nudos, vtro-
bique dictos Hermanos, & à Græcis γυμνοσοφιστάς. illúdque de ſubliga-
culis promiſcuum eſſe in India Aethiopiáque ſapientum, & ferè vulgi.
Diodorus lib. iiij. de moribus Aethiopum loquens, alios perhibet nudos
prorſum incedere, alios vulpinis caudis pudenda tegere, alios ſubligacu-
lis ex capillis contextis. Et Strabo ex Nicolao Damaſceno octo ſeruos
Indos à legatis illius gentis dono datos Cæſari Auguſto ſcribit, nudos
toto corpore præter virilia, quæ ſubligaculis velabant.

De pudore concubitus, non ſolum vulgari, ſed etiam
coniugali. *Caput XVII.*

OPus vero ipſum quod libidine tali peragitur,
non ſolum in quibuſque ſtupris, vbi latebrę ad
ſubterfugienda humana iudicia requiruntur:
verumetiam in vſu ſcortorum, quam terrena
ciuitas licitam turpitudinem fecit:[a] quamuis id agatur, L
quod eius ciuitatis nulla lex vindicat, deuitat tamen pu
blicum etiam permiſſa atq; impunita libido conſpectū:
& verecundia naturali habent prouiſum lupanaria ipſa
ſecretum, faciliuſq; potuit impudicicia non habere vin
cula prohibitionis, quàm impudentia remouere latibu-
la illius fœditatis. Sed hanc etiam ipſi turpes turpitudi-
nem vocant: cuius licet ſint amatores, oſtentatores eſſe
non audent.[b] Quid concubitus coniugalis, qui ſecun-
dum matrimonialiū præſcripta tabularum procreādo-
rum fit cauſa liberorum? Nónne & ipſe tāquàm ſit lici-
tus & honeſtus, remotum ab arbitris cubile conquirit?
Nónne omnes famulos atq; ipſos etiam paranymphos
& quoſcunque ingredi quælibet neceſsitudo permiſe-
rat, ante mittit foras, quàm vel blandiri coniunx coniu
gi incipiat? Et quoniam ſicut ait quidam Romani ma-
ximus author eloquij,[c] omnia recte facta in luce ſe col-
locari volunt, id eſt, appetūt ſciri: hoc recte factū ſic ap-
petit ſciri, vt tamen erubeſcat videri. Quis enim neſcit,
vt filij procreentur, quid inter ſe coniuges agant? quan- M
doquidem vt id agatur, tanta celebritate ducūtur vxo-
res: & tamen cum agitur vnde filij naſcantur, nec ipſi fi
lij, ſi qui inde iam nati ſunt, teſtes fieri permittuntur. Sic
enim hoc recte factum ad ſui noticiam lucem appetit
animorum,[d] vt tamen refugiat oculorum. Vnde hoc,
niſi quia ſic geritur, quod deceat ex natura, vt etiā quod
pudeat, comitetur ex pœna?

QVam terrena ciuitas licitam turpitudinem fecit.) Nam concu- a
binæ & pellices non ſunt prohibitæ: quemadmodum ex legi-
bus de concubinariis oſtenditur libro Digeſtorum xxv. Satis
aperte Auguſtinus teſtatur eſſe iure ciuili vetere Romano
multa permiſſa, quæ ſunt contraria legibus diuinis.
Hoc iſti nolunt, qui dum gentilitatem coniungere & coaptare Chriſtia-
niſmo laborant, corrupto vtroque & alterius impatiente nec gentilita-
tem, nec Chriſtianiſmum retinent. b Oſtentatores eſſe non audent.)
Hoc argumento probat Cicero voluptates non eſſe bona, quod bonum
omne prædicandum eſt, & gloriari de illo poteſt, qui habet: at nemo glo-
riari audeat, ſe corporis voluptatibus perfrui. c Et quoniam ſicut ait
quidam Romani maximus author eloquij.) Multis libris nihil locutus
Paſſauant, nunc tandem, inquit, quis fuerit iſte quidam, expoſitor non di-
cit, nec ego ſcio. Iura, alioqui non credam. Sed quis poſſit non fidem ha-
bere vel iniurato, præſertim vbi ſe neſcire confitetur, quod credituri fue-
ramus, etiam ſi idem ipſe homo tam apertus & ſimplex in contrarium de-
ieraret? Quanto ſatius fuiſſet Paſſauant admonitum te à nomine tuo vlte-
rius eſſe progreſſum, neque hic ſiſtere. Verum hoc titulo Lucanus Cice-
ronem ornat libr. vij. & Ciceronis illa ſunt verba in iij. Tuſcu. quæſt.
d Lucem appetit animorum.) Vt ipſi animi quid factum ſit, videant, &
iudicent: non intueantur oculi.

Quod

A *Quod partes iræ atque libidinis tam vicioſe mouentur, vt eas neceſſe ſit frænis ſapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ ſanitate non fuerunt.* *Cap. XIX.*

HInc eſt quod & illi philoſophi, qui veritati propius acceſſerũt, iram atq; libidinem vicioſas animi partes eſſe cõfeſſi ſunt, eo quod turbide atq; inordinate mouerentur, ad ea etiam quæ ſapientia perpetrari non vetat: ac per hoc opus habere moderatrice mente atq; ratione. Quam partem animi tertiam [a] velut in arce quadam ad iſtas regendas perhibent collocatã: vt illa imperãte iſtis ſeruientibus poſsit in homine iuſticia ex omni animi parte cõſeruari. Hæ igitur partes, quas & in homine ſapiẽte ac temperãte fatentur eſſe vicioſas, vt eas ab his rebus ad quas iniuſte mouentur, mens compeſcendo & cohibendo refrænet & reuocet: atq; ad ea permittat, quæ ſapientiæ lege conceſſa ſunt: ſicut iram ad exercendam iuſtam coërcitionem [b]: ſicut libidinẽ ad propagandæ prolis officium: hæ, inquam, partes in paradiſo ante peccatum vicioſæ non erãt. Non enim contra rectam voluntatem ad aliquid mouebantur, vnde neceſſe eſſet eas rationem tanquã frænis regentibus abſtinere. B Nam quod nunc ita mouentur, & ab eis qui temperanter & iuſte & pie viuunt, aliàs facilius, aliàs difficilius, tamen cohibẽdo & refrænando modificantur: non eſt vtique ſanitas ex natura, ſed languor ex culpa. Quod autem iræ opera aliarumq; affectionum in quibuſque dictis atque factis non ſic abſcondit verecundia, vt opera libidinis quæ fiunt genitalibus membris: quid cauſæ eſt, niſi quia in cæteris membra corporis non ipſæ affectiones, ſed cum eis conſenſerit, voluntas mouet, quæ in vſu eorũ omnino dominatur? Nam quiſquis verbum emittit iratus, vel etiam quenquam percutit, non poſſet hoc facere niſi & lingua manus iubente quodam modo voluntate mouerentur, quæ membra etiam cum ira nulla eſt, mouentur eadem voluntate. At vero genitales corporis partes ita libido ſuo iuri quodam modo mancipauit, vt moueri non valeant, ſi ipſa defuerit, & niſi ipſa vel vltro vel excitata ſurrexerit. Hoc eſt quod pudet, hoc eſt quod intuentium oculos erubeſcendo deuitat magiſque fert homo ſpectantium multitudinem, quãdo iniuſte iraſcitur homini, quàm vel vnius aſpectum, quando iuſte miſcetur vxori. C

a QVam partem animi tertiam.) Plato in Timæo ſuo, et Timæo Locrenſi & cæteris Pythagoricis tres animæ partes facit. Idem in libro de repub. iraſcentiam, quàm ſtatuit in corde, concupiſcentiam ſub medio ſepto in iecore & ſplene, rationem in cerebro tanquã in arce mandatricem operum, vt inquit Claudianus, proſpecturámque labori. b Iram ad exercendam iuſtã coërcitionem.) Nam cotem fortitudinis appellabant, & aduerſus hoſtem & improbum ciuem motus vehementis concitatricem, ſicut refert Cicero, & Seneca libro de ira. *Animæ partes.*

De vaniſſima turpitudine Cynicorum. *Cap. XX.*

HOc illi canini philoſophi, hoc eſt, Cynici [a] nõ viderunt proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quàm caninam, hoc eſt, immundam impudentemq; ſentẽtiam: vt ſcilicet quoniam iuſtum eſt, quod fit in vxore, palam non pudeat id agere: nec in vico, nec in platea qualibet cõiugalem concubitum deuitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionẽ huius erroris. Nam etſi perhibent hoc aliquãdo gloriabundum feciſſe Diogenem, ita putantem ſectam ſuam nobiliorem futuram, ſi in hominũ memoriam inſignior eius impudentia figeretur: poſtea tamẽ à Cynicis fieri ceſſatum eſt: pluſq; valuit pudor, vt erubeſcerent homines hominib[9], quàm error vt homines D canibus eſſe ſimiles affectarent. Vnde & illum vel illos qui hoc feciſſe referuntur, potius arbitror concumbentium motus dediſſe oculis hominum neſciẽtium quid ſub pallio gereretur, quàm humano premente conſpectu potuiſſe illam peragi voluptatem. Ibi enim Philoſophi non erubeſcebant videri ſe velle concumbere, vbi libido ipſa erubeſceret ſurgere. Et nunc videmus adhuc eſſe philoſophos Cynicos: hi enim ſunt qui nõ ſolùm amiciuntur pallio, verumetiam clauam ferunt [b]: nemo tamen eorum audet hoc facere, quod ſi aliqui auſi eſſent, vt non dicam ictibus lapidantium, certe cõſpuentium ſaliuis obtuerentur. Pudet igitur huius libidinis humanam ſine vlla dubitatione naturam, & meritò pudet. In eius quippe inobedientia quæ genitalia corporis membra ſolis ſuis motibus ſubdidit, & poteſtati voluntatis eripuit: ſatis oſtenditur, quid ſit hominis illi primæ inobedientiæ retributum, quod in ea parte maxime oportuit apparere qua generatur ipſa natura, quæ illo primo & magno in deterius eſt mutata peccato, à cuius nexu nullus eruitur, niſi id, quod cum omnes in vno eſſent, in communem perniciem perpetratum eſt, & dei iuſticia vindicatum, dei gratia in ſingulis expietur. E

a HOc illi canini Philoſophi, hoc eſt, Cynici.) κυνικοὶ quaſi canini, ἀπὸ τοῦ κυνός. Antiſthenes Socratis diſcipulus fuit author huius diſciplinæ. Horum erant mores, omnibus conuiciari, & allatrare, reddere publico obſcœna ſine pudore, operam liberis dare: denique propalam facere, quæ quiuis noſtrum ſolus vel cogitare erubeſceret, voluptatum alioqui inſectatores, & inſignes contemptu rerum omnium etiam vitæ. Principes huius inſtituti fuerunt is, quem modo nominaui, Antiſthenes & Diogenes Synopæus, Crates Thebanus, & Menippus Phœnix. Cicero officiis eorum impudentes mores ciuili vitæ contrarios eſſe & fugiendos docet. b Hi enim ſunt qui nõ ſolũ amiciuntur pallio verũetiam clauam ferunt.) Pallium ſupremum erat indumẽtum Græcorum, vt Latinorum toga. Cynici pallio vtebantur vetere detrito, & pannoſo, quod τριβώνιον Græci nominant, & baculo, clauam Auguſt. vocat. hoc cultu ſimiles ſe Herculi eſſe iactabant, quibus pro leonis exuuio eſſet centũculus ille, & pro claua baculus, bellumque gererent cõtra voluptates vt ille. Sic Lucianus βίων πρᾶσιν. & epiſtolæ circũferuntur Græcę Diogenis nomine, in quis Diogenes hæc ornamenta nõ ſibi alio eſſe loco ait, quàm magno regi ſua. ni. pallium eſt pro abolla, & baculus pro ſceptro. Tempore vero Auguſtini Donatiani & qui ad eam pertinebant hæreſim, circumcelliones in Africa palliati incedebant, clauiſque vtebantur in perniciem vere Chriſtianorum. *Cynici.*

De benedictione multiplicandæ fœcunditatis humanæ ante peccatum, quam præuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus acceſſerit. *Cap. XXI.* F

ABſit itaq; vt credamus illos coniuges in paradiſo cõſtitutos per hanc libidinẽ, de qua erubeſcendo eadem membra texerunt, impleturos fuiſſe, quod in ſua benedictione deus dixit: Creſcite, & multiplicamini, & implete terram. *Gene. 1.* Poſt peccatum quippe orta eſt hæc libido, poſt peccatum eã natura non impudens amiſſa poteſtate cui corpus ex omni parte ſeruiebat, ſenſit, attendit, erubuit, operuit. Illa vero benedictio nuptiarum, vt coniugati creſcerent, & multiplicarentur, & implerent terram, quanuis & in delinquentibus manſerit: tamen antequam delinquerent, data eſt, vt cognoſceretur procreationem filiorum ad gloriam connubij, non ad pœnam pertinere peccati. Sed nunc homines profecto illius, quæ fuit in paradiſo fœlicitatis ignari, niſi per hoc, quod experti ſunt, id eſt, per libidinem, de qua videmus ipſam etiam honeſtatem erubeſcere nuptiarum, non potuiſſe gigni filios opinantur: alij ſcripturas diuinas, [a] vbi legitur poſt peccatum puduiſſe nuditatis, & pudenda eſſe contecta prorſus non accipientes, ſed infideliter irridentes: alij vero quanuis eas accipiant [b] & honorent:

G illud tamen quod dictum eſt: Creſcite & multiplicamini, non ſecundum carnalem fœcunditatem volunt intelligi: quia & ſecũdum aoimam legitur tale aliquid dictum. Multiplicabis in anima mea virtutem: [c] vt id quod in Geneſi ſequitur, Et implete terram & dominamini eius: terram intelligant carnem, quam præſentia ſua implet anima eius, quæ maxime † dominatur, cũ in virtute multiplicatur. Carnales autem fœtus ſine libidine, quæ poſt peccatum exorta, inſpecta confuſa, velata eſt: nec tunc naſci potuiſſe, ſicut oeque oũc poſſunt, nec in paradiſo futuros fuiſſe, ſed foris, ſicut & factum eſt. Nam poſtea quàm inde dimiſsi ſunt ad gigoendos filios coierunt, eóſque genuerunt.

Gene. 1.

Pſal. 137.

† aliàs, animæ cuiúſque maxime.

a Alij ſcripturas diuinas.) Hi ſunt Manichæi, qui totum vetus inſtrumentum reiiciebant, vt quodam alio expoſui loco. b Alij vero quamuis eas accipiant.) Iſti ſunt Adamiani, qui nuptias futuras fuiſſe non putant, ſi Adam non peccaſſet. c Multiplicabis in anima mea virtutẽ.) In veteribus libris legitur: Multiplicabis me in anima mea virtute tua. Credo ſic eſſe ab Auguſtino ſcriptum, qui interpretationem LXX. ſequebatur, illi enim hoc verterunt modo: πληθυνεῖς με ἐν ψυχῇ μου δυνάμει σου. Multiplicabis me in anima mea virtute tua.

H *De copula coniugali à deo primitus inſtituta atque benedicta.* *Caput XXII.*

NOs autem nullo modo dubitamus ſecundum benedictionem dei creſcere & multiplicari, & implere terram, donum eſſe nuptiarum, quas deus ante peccatum hominis ab initio conſtituit, creando maſculum & fœminam: qui ſexus euideos vtiq; in carne eſt. Huic quippe operi dei etiam beoedictio ſubiuncta eſt. nam cum ſcriptura dixiſſet, Maſculum & fœminam fecit eos: continuo ſubdidit, Et benedixit eis deus, dicens: Creſcite & multiplicamini, & implete terram, & dominamini eius: [a] & cætera. Quæ omnia quãquam non inconuenienter [b] poſſint etiam ad intellectum ſpiritalem referri: maſculum tamen & fœminam non ſicut ſimile aliquid etiam in homine vno intelligi poteſt: quia videlicet in eo aliud eſt quod regit, aliud quod regitur: ſed ſicut euidentiſsime apparet in diuerſi ſexus corporibus, maſculum & fœminam ita creatos, vt prolem generando creſcerent, & multiplicarentur, & implerent terram. Cui ſententiæ tam euidenti, magnæ abſurditatis eſt reluctari.

Gene. 1.

I Neque enim de ſpiritu qui imperat, & carne quæ obtemperat: aut de animo rationali qui regit, & irrationali cupiditate quæ regitur: aut de virtute cootemplatiua quæ excellit, & de actiua quæ ſubditur: aut de intellectu mentis, & ſenſu corporis, ſed aperte de vinculo coniugali, quo inuicem ſibi vterque ſexus obſtringitur, dominus interrogatus, vtrum liceret quacunque ex cauſa dimittere vxorem: quoniam propter duriciam cordis Iſraëlitarum Moyſes dari libellum repudij permiſit, reſpondit atque ait: Non legiſtis, quia qui fecit hominem ab initio, maſculum & fœminam fecit eos, & dixit: Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna? Itaque iam noo fuot duo, ſed vna caro. Quod ergo deus coniunxit, homo non ſeparet. Certum eſt igitur maſculum & fœminam ita primitus inſtitutos, vt ounc homines duos diuerſi ſexus videmus, & nouimus. Voum autem dici vel propter coniunctionem, vel propter originem fœmioæ, quæ de maſculi latere creata eſt. Nam & Apoſtolus per hoc primum quod deo inſtituente præceſsit exemplum, ſingulos quoſque admonet, vt viri vxores ſuas diligant.

Matth. 19.

Ephe. 5.

a Dominamini eius.) Græca phraſis quam Horatius æmulatus eſt, Agreſtium regnauit populorum. b Quæ omnia quanquam non incõuenienter.) Nihil eſt in ſacris literis ſcriptum, quod morali & ſpirituali ſenſu aptari nequeat. illi tamen primi & genuini ſemper ſunt ſeruandi, alioqui magna ſequeretur rerum omnium in pietate confuſio. Nam hæretici omnia pro libito ſuo, quò vellent detorquerent. Si deus cum dixit: Creſcite, & multiplicamini, & replete terram: non corporale aliquid quale cernimus, ſed ſpiritale tantum ſpectauit: quid ſupereſt, niſi & idem de beſtiis intelligamus, quibus eſt idem præceptum. K

An etiam in paradiſo generandum fuiſſet, ſi nemo peccaſſet, vel vtrum contra actum libidinis pugnatura illic fuiſſet traditio caſtitatis.

Caput XXIII.

QVíſquis autẽ dicit non fuiſſe coituros, nec generaturos niſi peccaſſent, quid dicit niſi propter oumeroſitatẽ ſanctorum oeceſſarium hominis fuiſſe peccatum? Si enim non peccando ſoli remanerent: quia ſicut putant, niſi peccaſſent, generare non poſſent: profecto vt non ſoli duo iuſti homines poſſent eſſe, ſed multi, neceſſarium peccatum fuit. Quod ſi credere abſurdum eſt, illud potius eſt credendum, quod ſanctorum numerus quantus complendæ illi ſufficit beatiſsimæ ciuitati, taotus extiteret, & ſi nemo peccaſſet, quaotus nunc per dei gratiam de multitudine colligitur peccatorum, quouſque filij huius ſeculi generant & generantur. [a] Et ideo illæ nuptiæ digoæ fœlicitate paradiſi: ſi peccatum oon fuiſſet: & diligendam prolem gignerent, & pudendam libidinem non haberent. Sed quo modo id fieri poſſet, nunc non eſt, quo demonſtretur exemplo. Nec ideo tamen iocredibile debet videri etiam illud vnum ſine iſta libidine voluntati potuiſſe ſeruire, cui tot membra nunc ſeruiunt. An vero manus & pedes mouemus [b] cum volumus, ad ea quæ his membris agenda ſunt ſine vllo reniſu tanta facilitate, quanta & in oobis, & in aliis videmus, maxime in artificibus quorumcunq; operum corporalium: vbi ad exercendam iofirmiorem tardiorémque naturam, agilior acceſsit induſtria: & non credimus ad opus generationis filiorum ſi libido non fuiſſet, quæ peccato inobedientiæ retributa eſt, obedienter homioibus ad voluntatis nutum ſimiliter vt cætera potuiſſe illa membra ſeruire? Nonne Cicero libris de Rep. cum de imperiorũ differeotia diſputaret, & huius rei ſimilitudinem ex natura hominis aſſumeret, vt filiis dixit imperari [c] corporis membris propter obediendi facilitatem: vicioſas vero animi partes vt ſeruos à ſuperiore imperio coërceri? Et vtique ordine naturali animus anteponitur corpori, & tamen ipſe animus imperat corpori facilius quàm ſibi. Veruntamen hæc libido, de qua nunc diſſerimus, eo magis erubeſcenda extitit, quod animus in ea, nec ſibi efficaciter imperat, vt omnino oon libeat: nec omnimodo corpori vt pudenda membra voluntas potius quàm libido commoueat. Quod ſi ita eſſet pudenda omnino non eſſent. Nunc vero pudet animum reſiſti ſibi à corpore, quod ei natura ioferiore ſubiectum eſt. In aliis quippe affectionibus cum ſibi reſiſtit, ideo minus pudet: quia cum à ſeipſo vincitur, ipſe ſe vincit: & ſi inordinate atq; vicioſe: quia ex his partibus quæ rationi ſubiici debent, tameo à partibus ſuis ac per hoc, vt dictum eſt, à ſeipſo vincitur. Nam cum ordinate ſe animus vincit, vt irrationales motus eius menti rationíque ſubdantur, ſi tamen & illa deo ſubdita eſt, laudis atque virtutis eſt. Minus tamen pudet cum ſibi animus ex vicioſis ſuis partibus nõ obtemperat, quàm cum ei corpus, quod alterũ ab illo, atque infra illum eſt: & cuius ſine illo vlla natura non

L

M

A ra non viuit, volenti iubentiq; non cedit. Sed cùm alia membra retinentur voluntatis imperio, ſine quibus illa quæ contra voluntatem libidine concitantur, id quod appetunt, implere non poſſunt: pudicicia cuſtoditur, nõ amiſſa, ſed non permiſſa delectatione peccari. Hunc reniſum, hanc repugnantiam [d], hanc voluntatis & libidinis rixam, vel certe ad voluntatis ſufficientiam, libidinis indigẽtiam, proculdubio niſi culpabilis inobedientia pœnali inobedientia plecteretur, in paradiſo nuptiæ non haberent, ſed voluntati membra illa vt cætera cũcta ſeruirent. Ita genitale aruum [e] vas in hoc opus creatum ſeminaret, vt nunc terram manus: & quod modo de hac re nobis volentibus diligentius diſputare, verecundia reſiſtit, & compellit veniam honore præfato [f] à pudicis aurib⁹ poſcere, cur id fieret nulla cauſa eſſet: ſed in omnia quæ de huiuſmodi membris ſenſum cogitantis attingerẽt, ſine vllo timore obſcœnitatis liber ſermo ferretur: nec ipſa verba eſſent, quę vocarentur obſcœna, ſed quicquid inde diceretur, tam honeſtũ eſſet, quàm de aliis cum loquimur corporis partibus. Quiſquis ergo ad
B has literas impudicus accedit, culpam refugiat, non naturam: facta denotet ſuæ turpitudinis, nõ verba noſtræ neceſsitatis, in quibus mihi facillimè pudicus & religioſus lector vel auditor ignoſcet, donec infidelitatem refellam: nõ de fide rerum inexpertarum, ſed de ſenſu expertarum argumentantem. Leget enim hoc ſine offenſione, qui nõ exhorret Apoſtolum horrenda fœminarũ flagitia reprehendentẽ, quæ immutauerunt naturalem vſum, in eum vſum qui eſt contra naturã: præcipue quia nos nõ damnabilem obſcœnitatem nunc ſicut ille cõmemoramus atque reprehendimus, ſed in explicandis quantũ poſſumus humanæ generationis effectibus, verba tamen ſicut ille obſcœna deuitamus. *Roma. 1.*

a QVouſque filij huius ſeculi generant, & generãtur.) Filij ſunt huius ſeculi, qui generant, & filios huius ſeculi generant, ſed beneficio Chriſti fiunt filij regni. Per peccatum enim generantur, per gratiam dei regenerantur. b An vero manus & pedes mouemus.) Hæc eſt vulgaris ſcholarum opinio, quam Petrus Lombardus ponit libro ſecundo ſententiarum theologicarum, ſectione viceſima. Tametſi Græcorum nonnulli diuinitus putant filios ſine peccato fuiſſe procreandos ſine coitu aliquo viri ac fœminæ: quod non ſit veriſimile. Nam quid attinebat ſetus diſtinguere, & genitalia corporibus addere? c Vt filius dixit imperari.) Facilius enim quo volumus, corporis membra ducimus, quàm animi affectus refractarios &
C obluctatores, qui perpetuum cum ratione bellum gerunt, ita animus facilius regit corpus, quàm partem inferiorem ſui. d Hunc reniſum, hanc repugnantiam.) Thomas Aquinas non omnem nuptiis illis innoxiis aufert voluptatem, ſed puram relinquit, & caſtam, diſsimilem longe huic noſtræ effrenæ, obſcœnæ, fœdæ. e Ita genitale aruũ.) Pro vulua poſuit, ſeu muliebribus locis, tectis & vrbanis verbis: Virgilium imitatus tertio Georgicorum: Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior vſus Sit genitali aruo. f Veniam honore præfato.) Præfamur veniam turpia & obſcœna dicturi, ſicut apud Quintilianum in milite Mariano, vt in medio belli Cymbrici ſtrepitu ante ſigna, tuis honos ſit habitus ſanctiſsimis auribus, iuberet proſtare gladio cinctum. Sic Plinius præfatione, vt plurimarum rerum aut ruſticis vocabulis & externis, imò barbaris, & cum honoris præfatione ponendis.

Quod inſontes homines & merito obedientiæ in paradiſo permanentes, ita genitalibus membris fuiſſent vſuri ad generationem prolis, ſicut cæteris ad arbitriũ volũtatis. Ca. XXIIII.

SEminaret igitur prolem vir, ſuſciperet fœmina genitalibus membris, quando id opus eſſet, & quantum opus eſſet, voluntate motis, non libidine concitatis. Neque enim ea ſola membra mouemus ad nutum, quæ compactis articulata ſunt oſsibus: ſicut pedes & manus & digitos: verum etiam illa, quæ mollibus remiſſa ſunt neruis, cum volumus, mouemus agitãdo, & porrigendo producimus, & torquendo flectimus & conſtringendo duramus: ſicut ea ſunt, quæ in ore ac facie quantum poteſt voluntas mouet. Pulmones deni- D
que ipſi [a] omnium niſi medullarũ molliſsimi viſcerum, & ob hoc antro pectoris cõmuniti, ad ſpiritum ducendum, [b] ac remittendum vocemq; emittendam ſeu modificandam: ſicut folles fabrorum vel organorũ, flantis, reſpirantis, loquentis, clamantis, cantãtis ſeruiunt voluntati. Omitto quod animalibus quibuſdam naturaliter inſitum * eſt: vt tegmen, quo corpus omne veſtitur, ſi quid in quocunque loco eius ſenſerint abigendum, ibi tantũ moueant, vbi ſentiunt: nec ſolum inſidentes muſcas, verũetiam hærẽtes ariſtas cutis tremore diſcutiant. Nunquid quia id non poteſt homo: ideo creator, quibus voluit animantibus, donare nõ potuit? Sic ergo & ipſe homo potuit obedientiam etiam inferiorum habere membrorum, quam ſua inobedientia perdidit. Neq; enim deo difficile fuit ſic illum condere, vt in eius carne etiam illud non niſi eius voluntate moueretur, quod nunc niſi libidine non mouetur. Nam & hominũ quorundam naturas nouimus multum cæteris diſpares, & ipſa raritate mirabiles, nonnulla vt volunt de corpore ſuo facientium, quæ alij nullo modo poſſunt, & audita E
vix credunt. Sunt enim qui & aures moueant [c] vel ſingulas, vel ambas ſimul. Sunt qui totam cæſariem capite immoto quantum capilli occupant, deponunt ad frontem, reuocantq; cum volunt. Sunt qui eorum quæ vorauerunt incredibiliter plurima & varia, paululum præcordiis contrectatis, tanquam de ſacculo quod placuerit, integerrimum proferunt. Quidam voces auium [d], pecorumq;, & aliorum quorumlibet hominum ſic imitantur atque exprimunt, vt niſi videantur, diſcerni omnino nõ poſsint. Nõnulli ab imo ſine pudore [e] vllo ita numeroſos pro arbitrio ſonitus edunt, vt ex illa etiam parte cantare videantur. Ipſe ſum expertus, ſudare hominem [f] ſolere cũ vellet. Notum eſt quoſdam flere cũ volunt [g], atq; vbertim lachrymas fundere. Iam illud multo eſt incredibilius, quod pleriq; fratres memoria recentiſſima experti ſunt. Presbyter fuit quidam [h] nomine Reſtitutus in parœcia [i] Calamenſis eccleſiæ [k], qui quando ei placebat, rogabatur autem vt hoc faceret ab eis qui rem mirabilem coràm ſcire cupiebant, adimitatus quaſi lamentãtis [l] cuiuſlibet hominis voces, ita ſe auferebat à ſenſibus, & iacebat ſimillimus mortuo: vt non ſolum F
vellicantes atque pungentes minime ſentiret, ſed aliquando etiam igne vreretur admoto, ſine vllo doloris ſenſu: niſi poſtmodum ex vulnere: non autem obnitẽdo [m], ſed non ſentiendo non mouere corpus, eo probabatur, quod tanquam in defuncto nullus inueniebatur anhelitus: hominum tamen voces, ſi clarius loquerẽtur, tãquam de longinquo ſe audiſſe poſtea referebat. Cum itaque corpus etiam nũc quibuſdam licet in carne corruptibili, hanc ærumnoſam ducẽtibus vitam, ita in pleriſque motionibus & affectionibus extra vſitatum naturæ modum mirabiliter ſeruiat, quid cauſæ eſt, vt nõ credamus ante inobedientiæ peccatum, corruptioniſque ſupplicium, ad propagandam prolem ſine vlla libidine ſeruire voluntati humanæ, humana membra potuiſſe? Donatus eſt itaque homo ſibi, quia deſeruit deum, placendo ſibi: & non obediens deo, non potuit obedire, nec ſibi. Hinc euidentior miſeria eſt, qua homo nõ viuit, vt vult. Nam ſi vt vellet viueret, beatum ſe putaret: ſed nec ſic tamen eſſet, ſi turpiter viueret [n].

**aliàs nudatum.*

a PVlmones denique ipſi.) Sic legendum: pulmones denique ipſi omnium, niſi medullarum, molliſsimi viſcerum, & ſi medullæ nõ ſoleant dici viſcera. obſeruatum eſt Ciceronem, & alios pleroſque doctos, ſemper multitudinis numero pulmones dixiſſe, puto *Pulmones.*

G quoniam in geminas fibras eſt fiſſus,non quod pulmo etiam nõ dicatur, vt apud Celſum,& Perſium,& Lactantium. b Ad ſpiritum ducendũ.) Nam à pulmone ad os fiſtula protẽditur, quam Celſus aſperam nominat, gurgulionem Lactantius in opificio dei, per quem ſpiritus vltro & citro commeat. Idcirco Ariſt.primo de animalium hiſtoria, officium eius nihil aliud eſſe dicit,quàm accipere ſpiritum,& reddere. c Sunt enim qui & aures moueant.) Ariſt.vni homini aures eſſe immobiles dicit,quod intelligendum ſuapte ſponte non agitari,vt in canibus,equis, & aſinis, videmus. d Quidam voces auium.) Plutarchus in conuiuiis meminit cuiuſdam Parmenonis maximi vocum animantium imitatoris , vnde manauit prouerbium, οὐδὲν πρὸς τὴν παρμένοντος ὗν, nihil ad ſuem Parmenonis. quod Eraſmus narrat. e Nonnulli ab imo ſine pudore.) In aliis libris legitur,ſine pædore,q.ſine ſordibus & fœtore id fiat. Talis fuit memoria noſtra in hac terra German[9] quidã in comitatu Maximiliani Cæſaris,& Philippi eius filij,nec vllum erat carmen,quod nõ ille crepitubus podicis redderet. f Ipſe ſum expertus ſudare hominem.) Et ipſe Bruges cum proxime tertianis tenerer febribus, quoties ſalutiferũ dicebat medicus futurum ſudorem, compreſſo paulisper ſpiritu, ſtragulis opertus ſudabam. Mirabantur qui circunſtabant lectum tam raram corporis mei texturam: ſed Auguſtinianum ſudatorem magis multo fuiſſent admirati,cui tam facile erat ſudare quàm mihi ſpuere. g Notum eſt quoſdam flere cùm volunt.) Præficæ in Italia,& ferè totum genus mulierum. h Presbyter, ſ. quidam.) Simile Plin.lib.vij.de Hermotinio Clazomenio, cuius anima relicto corpore vagari erat ſolita,& quæ in lõgiſsimis viderat regionib[9] narrare. i In parochia.) Melius parœcia, παροικία quaſi vicinia,circũhabitatio,à παροικεῖν. Sic qui diuerſis hemiſphæriis, ſed eodem parallelo
Parœci. habitant,parœci à coſmographis nominantur. parochus vero longe alius eſt ſignificationis quàm qua nunc vſurpatur pro curione. k Calamenſis eccleſiæ.) Calamiſſus oppidum eſt in Italia,Calamo in Phœnicia,de quo
H credo Auguſtinum loqui, niſi oppidulum ſit aliquod in Africa de nomine illius Phœnicis à colonis dictũ. Ferè enim illa Africa à Phœnicibus olim eſt poſſeſſa. l Ad imitandos quaſi lamentantis.) In quodam exemplari Brugẽſi,bibliothecæ Carmelitanæ habetur: Admiratas,in aliis, adimitatas. Hic ſignificat imitatum aliquem voces lamentantis , & ſic eum qui audierat phantaſia illa concepta,ſe à corpore ſeparaſſe. Illud alterum ſignificat ipſum imitari ſolitum, & ſic exire corporeos ſenſus. m Non autem obnitendo.) Id eſt,nitendo in ſe,vt quietus iaceret,& immotus ad ſtimulos & ignem. n Sed nec ſic tamen eſſet, ſi turpiter viueret.) Non opinionibus conſiſtit beata vita,ſed re ipſa vera, & ſolida,non adumbrata fœlicitate,& quam ſibi quilibet fingit. Nec beatus ille exiſtimãdus eſt haud ignobilis Argis,qui,vt Hora. inquit , ſe credebat miros audire tragœdos,In vacuo ſolus ſeſſor,plauſórque theatro.

De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet.

Caput XXV.

QVanquam,ſi diligentius attendamus, niſi beatus,nõ viuit vt vult:& nullus beatus,niſi iuſtus. Sed etiam ipſe iuſtus non viuit vt vult, niſi eò peruenerit,vbi mori,falli,offendi omnino nõ poſsit:eíque is ſit certum,ita ſemper futurum. Hoc enim natura expetit: nec plene atque perfecte beata erit , niſi adepta quod expetit . Nũc vero quis hominum poteſt, vt vult,viuere, quando ipſum viuere nõ eſt in poteſtate? Viuere enim vult , mori cogitur . Quo modo ergo vi-
I uit,vt vult,qui nõ viuit,quandiu vult? Quod ſi mori voluerit,quo modo poteſt,vt vult viuere, qui non vult viuere:& ſi ideo mori velit,non quo nolit viuere ,ſed vt poſt mortem melius poſsit viuere. Nondũ ergo,vt vult viuit,ſed quum ad id quod vult,moriendo peruenerit. Verum ecce viuat vt vult,quoniam extorſit ſibique imperauit,[a] non velle,quod non poteſt : atque hoc velle, quod poteſt:ſicut ait Terẽtius: Quoniam non poteſt id fieri quod vis,id velis quod poſsis:[b] nõ tamen ideo beatus eſt,quia patienter miſer eſt. Beata quippe vita ſi non amatur,nõ habetur. Porrò ſi amatur,& habetur: cæteris omnibus rebus excellẽtius neceſſe eſt ametur: quoniam propter hanc amandũ eſt,quicquid aliud amatur. Porrò ſi tantum amatur,quantum amari digna eſt:nõ enim beatus eſt,à quo ipſa beata vita nõ amatur,vt digna eſt, fieri non poteſt, vt eam qui ſic amat, nõ æternam velit. Tunc igitur beata erit,quando erit æterna.

a QVoniam ſe extorſit, qui ſibi imperauit.) Legendum ſic: Quoniam ſibi extorſit, ſibiq; imperauit: Non velle quod non poteſt. b Quoniam non poteſt id fieri quod vis,id velis quod poſsis.) Vetus hoc fuiſſe verbum Plato ſcribit in libro de Republica.

Quod fœlicitas in paradiſo viuentium, ſine erubeſcendo appetitu generandi officium credenda ſit implere potuiſſe.

Caput XXVI. K

VIuebat itaque homo in paradiſo ſicut volebat, quandiu volebat, quod deus iuſſerat: viuebat fruens deo, ex quo bono erat bonus : viuebat ſine vlla egeſtate,ita ſemper viuere habens in poteſtate. Cibus aderat, ne eſuriret: potus, ne ſitiret: lignum vitæ,ne illum ſenecta diſſolueret:nihil corruptionis in corpore,vel ex corpore illas moleſtias vllis eius ſenſibus ingerebat . Nullus intrinſecus morbus , nullus ictus metuebatur extrinſecus . Summa in carne ſanitas, in anima tota tranquillitas. Sicut in paradiſo nullus æſtus,aut frigus,ſic in eius habitatore nulla ex cupiditate, vel timore accedebat bonæ voluntatis offenſio . Nihil omnino triſte,nihil erat inaniter lætum : gaudium verum perpetuabatur ex deo , in quem flagrabat charitas 1.Timo.1.
ex corde puro & conſciẽtia bona,& fide non ficta: atque inter ſe coniugum fida ex honeſto amore ſocietas, concors mentis corporíſque vigilia,& mandati ſine labore cuſtodia . Non laſsitudo fatigabat ocioſum , non ſomnus premebat inuitum. In tanta facilitate rerum & fœcilitate hominum , abſit vt ſuſpicemur non potuiſſe L
prolem fieri ſine libidinis morbo:ſed eo voluntatis nutu mouerentur illa membra,quo cætera,& ſine ardoris illecebroſo ſtimulo cum tranquillitate animi & corporis nulla corruptione integritatis[a] infunderetur gremio maritus vxoris. [b] Neq; enim quia experientia probari non poteſt,ideo credendum non eſt:quando illas corporis partes non ageret turbidus calor , ſed ſpontanea poteſtas ſicut opus eſſet,adhiberet. Ita tunc potuiſſe vtero coniugis ſalua integritate fœminei genitalis virile ſemen immitti : ſicut nunc poteſt eadem integritate ſalua ex vtero virginis fluxus menſtrui [c] cruoris emitti. Eadem quippe via poſſet illud inijci, qua hoc poteſt eijci. Vt enim ad pariendum non doloris gemitus, ſed maturitatis impulſus [d] fœminea viſcera relaxaret: ſic ad fœtandum & concipiendum non libidinis appetitus, ſed voluntarius vſus naturam vtramque coniungeret. De rebus loquimur nunc pudendis,& ideo quanuis ante quàm earum puderet,quales eſſe potuiſſent,cõiiciamus , vt poſſumus : tamen neceſſe eſt, vt noſtra di- M
ſputatio magis frænetur ea, quæ nos reuocat verecundia: quàm eloquentia , quæ nobis parum ſuppetit,adiuuetur. Nam cum id quod dico,nec ipſi experti fuerint, qui experiri potuerunt:quoniam præoccupante peccato exilium de paradiſo ante meruerunt, quàm in opere ſerendæ propaginis tranquillo arbitrio conuenirent: quo modo nunc cum iſta cõmemorantur ſenſibus occurrit humanis,niſi experientia libidinis turbidæ , non coniectura placidæ voluntatis? † Hinc eſt quod impe- †alias, vo-
dit loquentem pudor, & ſi non deficiat ratio cogitan- luptatis.
tem. Veruntamen omnipotenti deo ſummo,ac ſumme bono creatori omnium naturarum,voluntatum autem bonarum adiutori ac remuneratori , malarum autẽ relictori & damnatori,vtrarumque ordinatori : non defuit vtique cõſilium,quo certum numerum ciuium ſua ſapientia prædeſtinatum , etiã ex damnato genere humano ſuæ ciuitatis impleret:non eos iam meritis, quandoquidem vniuerſa maſſa tanquam inuiciata radice damnata eſt,ſed gratia diſcernẽs,& liberatis nõ ſolum de ſeipſis,verumetiam de non liberatis,quid eis largiatur oſtendens. Non enim debita, ſed gratuita bonitate tunc ſe quiſque agnoſcit erutum à malis,cum ab eorum hominum cõſortio fit immunis,cũ quibus illi iuſta eſſet pœna communis. Cur ergo non crearet deus,quos peccaturos eſſe præſciuit: quandoquidem in eis, & ex eis,

& quid

A & quid eorum culpa mereretur, & quid ſua gratia donaretur, poſſet oſtendere: nec ſub illo creatore ac diſpoſitore peruerſa inordinatio delinquẽtium, rectum peruerteret ordinem rerum?

a NVlla corruptione integritatis.) Quid ergo non aperta fuiſſet bulga, dicunt Thomas, & Bonauentura? quam ſolui quoque in puerperio neceſſe erat, nam non ſe corpora penetraſſent. Neque hæc eſt corruptio integritatis, non ſecus, quàm aperiri os. Ex animo enim omnis pendet integritas: alij in partu bulgam patere ſinunt, in concubitu clauſam retinent: non ſecus, quàm cum defluit menſtruus cruor, qui haud dubie cum Auguſtino videntur ſentire. b Infunderetur gremio maritus vxoris.) Vergiliana imitatio lib. octauo Aeneidos, de Vulcano & Venere:

Optatos dedit amplexus, placidúmque petiuit
Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem.

c Ex vtero virginis fluxus menſtrui.) Id contingit cum pubeſcere incipiunt, & vbera exurgere. Similíſque eſt is cruor menſtruus animalis recens occiſi, contingítque menſibus ſingulis lunaribus plus minus: alijs enim tardius alijs celerius, ideo menſtruus dicitur. De hoc Ariſtoteles lib. ſeptimo hiſtoriæ animalium. d Sed maturitatis impulſus.) Nam nunc etiam maturitas illa pariendi extendit atque aperit oſſa pectinis, quæ alio tempore vix diſiungeret ſecuris valide impacta: ſed nunc cum ingenti cruciatu, tunc ſine dolore.

De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum peruerſitas non perturbat prouidentiam dei. *Cap. XXVII.*

B PRoinde peccatores, & angeli, & homines nihil agunt, quo impediantur magna opera domini exquiſita in omnes volũtates eius. Quoniam qui prouidenter, atque omnipotenter ſua cuique diſtribuit, non ſolum bonis, verumetiam malis bene vti nouit. Ac per hoc propter meritum primæ malæ voluntatis ita damnato atque obdurato angelo malo, vt iam bonam voluntatem vlterius non haberet, bene vtens deus, cur non permitteret, vt ab illo primus homo, qui rectus, hoc eſt, bonæ voluntatis creatus fuerat, tentaretur: quandoquidem ſic erat inſtitutus, vt ſi de adiutorio dei fideret, bonus homo malum angelum vinceret: ſi autem creatorem atque adiutorem deum ſuperbe ſibi placendo desereret, vinceretur: meritum bonum habens in adiuta diuinitus voluntate recta: malum vero in deſerente deum voluntate peruerſa: quia & ipſum fidere de adiutorio dei, non quidem poſſet ſine adiutorio dei: nec tamen ideo ab his diuinæ gratiæ beneficiis ſibi placendo, recedere non habebat in poteſtate? Nam ſicut in hac carne viuere ſine adiumentis alimentorum, in poteſtate non eſt:
C non autem in ea viuere in poteſtate eſt: quod faciunt, qui ſeipſos necant: ita bene viuere ſine adiutorio dei, etiam in paradiſo, non erat in poteſtate: erat autem in poteſtate male viuere: ſed beatitudine non permanſura, & pœna iuſtiſsima ſecutura. Cum igitur huius futuri caſus humani, deus non eſſet ignarus, cur eum non ſineret inuidi angeli malignitate tentari? nullo modo quidem, quod vinceretur, incertus: ſed nihilominus præſcius, quod ab eius ſemine adiuto, ſua gratia idem ipſe diabolus fuerat ſanctorum gloria maiore vincendus. Ita factum eſt, vt nec deum aliquid futurorum lateret: nec præſciendo quenquam peccare compelleret: & quid intereſſet inter propriã cuiuſque præſumptionem & ſuam tuitionem, angelicæ & humanæ rationali creaturæ conſequenti experientia demonſtraret. Quis enim audeat credere, aut dicere, vt neque angelus, neque homo caderet, in dei poteſtate non fuiſſe? Sed hoc eorum poteſtati maluit non auferre: atque ita quantum mali eorum ſuperbia, & quantum boni ſua gratia valeret, oſtendere.

De qualitate duarum ciuitatum, terrenæ atque cœleſtis.
Cap. XXVIII.

FEcerunt itaque ciuitates duas amores duo, D
terrenam ſcilicet amor ſui vſque ad cõtemptum dei: cœleſtem verò amor dei, vſque ad contemptum ſui. Denique illa in ſeipſa, hæc in domino gloriatur. Illa enim quærit ab hominibus gloriam, huic autem deus conſcientiæ teſtis maxima eſt gloria. Illa in gloria ſua exaltat caput ſuum, hæc dicit deo ſuo: Gloria mea, & exaltans caput meum. Psal. 3. Illi in principibus eius, vel in eis, quas ſubiugat nationibus dominandi libido, dominatur: in hac ſeruiunt inuicem in charitate, & præpoſiti conſulendo, & ſubditi obtemperando [a]. Illa in ſuis potentibus diligit virtutem ſuam, hæc dicit deo ſuo: Diligam te domine virtus mea. Psal. 17. Ideoque in illa ſapientes eius ſecundum hominem viuentes, aut corporis aut animi ſui bona aut vtriuſque ſectati ſunt: aut qui potuerunt cognoſcere deum, non vt deum honorauerunt, vel gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. Roma. 1. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, id eſt, dominante ſibi ſuperbia in ſua ſapientia ſeſe extollentes, ſtulti facti ſunt: & immutauerũt gloriam incor- E
ruptibilis dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum & ſerpẽtium. Ad huiuſcemodi enim ſimulachra adoranda vel duces populorum, vel ſectatores [b] fuerunt, & coluerunt atque ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula. In hac autem nulla eſt hominis ſapientia, niſi pietas [c] qua recte colitur verus deus, id eſt, expectans præmium in ſocietate ſanctorum: non ſolum hominum, verumetiam angelorum, vt ſit deus 1. Cor. 15.
omnia in omnibus. Amen.

a ET præpoſiti conſulendo, & ſubditi obtemperando.) Quàm ſcite duobus verbis optimam Reipub. formã multis verbis ab alijs deſcriptam expreſsit, vbi magiſtratus non regunt, non imperant, ſed velut in excelſiore poſiti ſpecula inferiorib[9] conſulunt. Vnde dicti ſunt veteres illi conſules. & ſubditi non obluctantur, nec detrectant conſilia, ſed modeſtè & ſedulo exequuntur. b Vel duces populorum vel ſectatores.) Alij ex Poëtis & Philoſophis magnorum in populo errorum fuerunt magiſtri: alij populo authore & magiſtro inueteratos errores ſunt ſecuti. c Nulla eſt hominis ſapientia niſi pietas.) Non philoſophia, non eloquentia, non reliquæ artes & diſciplinæ mundo præclaræ atque admirabiles, vnica hic eſt ars, noſſe & colere deum.

FINIS.

F

ELENCHVS
CAPITVM IN AVGVSTINI de Ciuitate dei, Lib. XV.

1 De duobus ordinibus generationis humanę in diuerſos fines ab initio procurrentis.
2 De filiis carnis & filiis promiſsionis.
3 De ſterilitate Saræ, quam dei gratia fœcundauit.
4 De terrenæ ciuitatis vel concertatione vel pace.
5 De primo terrenæ ciuitatis authore fratricida, cuius impietati Romanæ vrbis conditor germani cæde reſponderit.
6 De languoribus quos ex pœna peccati etiam ciues ciuitatis dei in huius vitæ peregrinatione patiũtur, & à quibus deo medente ſanantur.
7 De cauſa & pertinacia ſceleris Cain, quem à facinore concepto nec dei ſermo reuocauit.
8 Quæ ratio fuerit vt Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem.

G 9 De longa vita hominum, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore bumanorum corporum forma.
10 De differentia qua inter Hebręos & noſtros codices videntur annorum numeri diſſonare.
11 De annis Mathuſalem, cuius ætas quatuordecim annis videtur diluuium excedere.
12 De opinione eorum qui primorum temporum homines tam longæuos quàm ſcribitur fuiſſe non credunt.
13 An in dinumeratione annorum Hebręorum magis quàm ſeptuaginta interpretum ſit ſequenda authoritas.
14 De parilitate annorum, qui eiſdem quibus nunc ſpaciis & in prioribus ſeculis cucurrerunt.
15 An credibile ſit, primi ſeculi viros vſque ad eam ætatem qua filios generaſſe referuntur, à concubitu continuiſſe.
16 De iure coniugiorum, quod diſsimiliter à ſubſequentibus matronis habuerint prima connubia.
H 17 De duobus ex vno genitore procreatis, patribus, atque principibus.
18 Quid ſignificatũ ſit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Chriſtum, & corpus eius, id eſt, Eccleſiam pertinere.
19 De ſignificatione quæ in Enoch tranſlatione monſtratur.
20 De eo, quod Cain ſucceſsio in octo ab Adam generationes clauditur: & in poſteris ab eodem patre Adam Noë decimus inuenitur.
21 Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius, vſque ad diluuium ſit continuata narratio: commemorato autem Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanę principium ſit reditum.
22 De lapſu filiorum dei alienigenarum mulierum amore captorũ: vnde & omnes exceptis octo hominibus, diluuio perire meruerunt.
23 An credendum ſit, angelos ſubſtantiæ ſpiritalis, amore ſpecioſarum mulierum captos, earundem iniiſſe coniugia, ex quibus gigantes ſint creati.
I 24 Quo modo intelligendum ſit, quod eis qui diluuio perdendi erant, dominus dixerit: Erunt dies eorum centum viginti anni.
25 De ira dei, quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat.
26 Quod arca quam Noë iuſſus eſt facere, in omnibus Chriſtum Eccleſiámque ſignificet.
27 De arca, atque diluuio, nec illis eſſe conſentiendum, qui ſolam hiſtoriam recipiunt ſine allegorica ſignificatione, nec illis qui ſolas figuras defendunt, repudiata hiſtorica veritate.

D. AVRELII AVGVSTINI Hipponenſis Epiſcopi de Ciuitate dei ad Marcellinum Liber decimus quintus.

De duobus ordinibus generationis humanæ in diuerſos fines ab initio procurrentis.

Caput I.

DE fœlicitate paradiſi, vel de ip- K
ſo paradiſo, & de vita ibi pri-
morum hominum, eorúmque
peccato, atque ſupplicio, multi
multa ſenſerunt: multa dixe-
runt, multa literis mandaue-
runt. Nos quoque ſecundum
ſcripturas ſanctas, vel quod in
eis legimus, vel quod ex eis in-
telligere potuimus, earum congruentes authoritati, de
his rebus in ſuperioribus libris diximus. Enucleatius
autem ſi iſta quærantur, multiplices, atque multimo-
das pariunt diſputationes, quę pluribus intexendæ ſunt
voluminibus, quàm hoc opus, tempúſque depoſcit.
Quod non ita largum habemus, vt in omnibus quæ
poſſunt requirere ocioſi & ſcrupuloſi, paratiores ad in-
terrogandum, quàm capaciores ad intelligendum, nos
oporteat immorari. Arbitror tamen, ſatis nos iam fe-
ciſſe magnis, & difficillimis quæſtionibus de initio,
vel mundi, vel animæ, vel ipſius generis humani, quod
in duo genera diſtribuimus: vnum eorum qui ſecun-
dum hominem, alterum eorum qui ſecundum deum
viuunt. Quas etiam myſtice appellamus ciuitates duas: L
hoc eſt, duas ſocietates hominum: quarum eſt vna, quæ
prædeſtinata eſt in æternum regnare cum deo: altera
æternum ſupplicium ſubire cum diabolo. Sed iſte finis
eſt earum, de quo poſt loquendum eſt. Nunc autem,
quoniam de exortu earum, ſiue in angelis, quorum nu-
merus ignoratur à nobis, ſiue in duobus primis ho-
minibus ſatis dictum eſt, iam mihi videtur earum ag-
grediendus excurſus: ex quo illi duo generare cœpe-
runt, donec homines generare ceſſabũt. Hoc enim vni-
uerſum tempus, ſiue ſeculum in quo cedunt morientes,
ſuccedúntque naſcentes: iſtarum duarum ciuitatum de
quibus diſputamus, excurſus eſt. Natus eſt igitur prior
Cain ex illis duobus generis humani parentibus, perti- *Gene. 4.*
nens ad hominum ciuitatem. Poſterior Abel ad ciuita- *1. Corin. 15.*
tem dei. Sicut enim in vno homine quod dixit Apoſto
lus experimur, quia non primum quod ſpiritale eſt, ſed
quod animale, poſtea ſpiritale, vnde vnuſquiſque quo-
niam ex damnata propagine exoritur, primo ſit neceſ-
ſe, eſt ex Adam malus atque carnalis, quod ſi in Chriſto M
renaſcẽdo profecerit, poſtea erit bonus & ſpiritalis. Sic
in vniuerſo genere humano cum primum duæ iſtæ cœ
perunt naſcẽdo atque moriendo procurrere ciuitates,
prior eſt natus ciuis huius ſeculi, poſterior autem iſto
peregrinus in ſeculo & pertinens ad ciuitatem dei, gra-
tia prædeſtinatus, gratia electus, gratia peregrinus deor
ſum, gratia ciuis ſurſum. Nam quantum ad ipſum atti-
net, ex eadem maſſa oritur, quæ originaliter eſt tota dã-
nata, ſed tanquam figulus deus. Hanc enim ſimilitudi-
nem prudenter introducit Apoſtolus: Ex eadem maſſa *Roma. 9.*
fecit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam.
Prius autem factum eſt vas in contumeliam, pòſt vero
alterum in honorem, quia & in ipſo vno ſicut iam dixí
homine prius eſt reprobũ. vnde neceſſe eſt incipiamus,
& vbi non eſt neceſſe vt remaneamus: poſterius vero
probum, quò proficientes veniamus, & quò peruenien-
tes maneamus. Proinde non quidem omnis homo ma
lus erit bonus, nemo tamen erit bonus qui non erat ma
lus, ſed quanto quiſque citius mutatur in melius, hoc in
ſe facit nominari quod apprehendit celerius, & poſte-
riore cooperit vocabulum prius. Scriptum eſt itaque de *Gene. 4.*
Cain quod condidit ciuitatem. Abel autem tanquam
peregrinus non cõdidit. Superna eſt enim ſanctorum
ciuitas

A ciuitas, quamuis hic pariat ciues, in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat, cum congregatura eſt omnes in ſuis corporibus reſurgentes, quando eis promiſſum dabitur regnum, vbi cum ſuo principe rege ſeculorum ſine vllo temporis fine regnabunt.

De filiis carnis & filiis promiſſionis. *Cap. II.*

VMbra ſanè quædam ciuitatis huius, & imago prophetica ei ſignificandæ potius quàm præſentandæ ſeruiuit in terris, quo eam tempore demonſtrari oportebat, & dicta eſt etiam ipſa ciuitas ſancta merito ſignificantis imaginis, non expreſſe ſicut futura eſt, veritatis. De hac imagine ſeruiente, & de illa quam ſignificat libera ciuitate, ſic Apoſtolus ad Ga-
Gene.4. latas loquitur: Dicite mihi, inquit, ſub lege volentes eſſe legē non audiſtis[a]? Scriptum eſt enim quod Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed ille quidem qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt, qui autem de libera, per repromiſſionem: quæ ſunt in allegoria[b]. Hæc enim ſunt duo teſta-
B menta, vnum quidem à monte Sina[c] in ſeruitutem generans quæ eſt Agar. Sina enim eſt mons in Arabia[d], qui coniunctus eſt huic, quæ nunc eſt Hieruſalem, ſeruit enim cum filiis ſuis. Quæ autem ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Scriptum eſt e-
Eſa.54. nim, Lætare ſterilis, quæ nō paris erumpe, & clama quæ non parturis, quoniam multi filij deſertæ magis quàm eius quæ habet virum. Nos autem fratres ſecundum Iſaac promiſſionis filij ſumus. Sed ſicut tunc, qui ſecūdum carnem natus fuerat, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum[e], ita & nunc. Sed quid dicit ſcrip-
Gene.21. tura? Eiice ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ, cum filio liberæ[f]. Nos autem fratres non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberauit. Hæc forma intelligendi de Apoſtolica authoritate deſcendens locum nobis aperit, quemadmodum ſcripturas duorum teſtamentorum veteris & noui accipere debeamus. Pars enim quædam terrenæ ciuitatis imago cœleſtis ciuitatis effecta eſt, non ſe ſignificando, ſed alteram, & ideo ſeruiens. Neque enim propter ſeipſam, ſed propter aliam ſignificandam
C eſt inſtituta, & præcedente alia ſignificatione, & ipſa præfigurans præfigurata eſt. Nanque Agar ancilla Saræ, eiúſque filius imago quædam huios imaginis fuit. Et quoniam tranſituræ erant vmbræ luce veniente, ideo dixit libera Sara, quę ſignificabat liberam ciuitatem: cui rurſus alio modo ſignificandæ etiam illa vmbra ſeruiebat. Eiice ancillam & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ, cum filio meo Iſaac, quod ait Apoſtolus cum filio liberæ. Inuenimus ergo in terrena ciuitate duas formas, vnam ſuam præſentiam demonſtrātem, alteram cœleſti ciuitati ſignificandæ ſua præſentia ſeruientem. Parit autem ciues terrenæ ciuitatis peccato viciata natura, cœleſtis vero ciuitatis ciues parit à peccato naturam liberans gratia, vnde illa vocantur vaſa iræ, iſta vaſa miſericordiæ. Significatum eſt hoc etiam in duobus filiis Abrahæ, quod vnus de ancilla, quę dicebatur Agar, ſecundū carnē natus eſt Iſmaël: alter autem de Sara libera ſecundum promiſſionem natus Iſaac. Vterque quidem de ſemine Abrahę, ſed illum genuit demonſtrans conſuetudo naturam, iſtum vero dedit promiſſio ſignificans gratiam. Ibi humanus vſus oſtenditur, hic diuinum beneficium commendatur.

IOANNIS LODOVICI VIVIS D
in XV. Lib. D. Aurelij Auguſtini, de
Ciuitate dei commentarij.

LEgem non audiſtis.) Ex Græco melius, quàm vt vulgo habemus, a legiſtis. & ſic Hierony. ad Galatas quarto. ἀκούετε, alij ἀναγινώσκετε audistis. b Quæ ſunt in allegoria.) ἀλληγορούμενα, allegorica. Allegoria ſoquit Quintilianus lib. 12. quam inuerſionem interpretātur, aliud verbis, aliud ſenſu oſtendit, aut etiam interim contrarium. *Allegoria.* Hieronymus ait, quam hoc loco allegoricam alio loco Paulum eundem ſpiritalem intelligendam nominaſſe. c Vnum quidem à monte Sina.) ἀπὸ ὄρους σινᾶ. Sic Hieronymus, & Ambroſius. d Sina enim mons eſt in Arabia.) Hunc puto quem Mela Caſium Arabiæ nominat. Nam eſt & Caſius Syrius Plinio. Arabicus ille inſignis eſt templo Iouis Caſij, ſed magis Pompeij Magni tumulo. Sunt qui putent Arabice Sina di- *Sina.* ci Agar. e Perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum.) Gen. 21. Luſus ſolum puerorum ponitur, nec perſecutionem inueniri poſſe ſcribit Hieronymus. Nam cum in ædibus Abrahæ conuiuium ablactationis Iſaac celebraretur, colluderéntque fratres Iſmaël, & Iſaac, nō tulit ludum illum Sara, ſed indignata precibus cōtendit à viro, vt nothus domo pelleretur. Sed hoc non putatur factura, niſi Iſmaël ouis maior iniuria minorem affeciſſet. Hieronymus Hebræos dicit ludere interpretari idola facere, alios per luſum & iocum primogenituram ſibi vſurpare. quanquā & ludere pro pugnare ponitur in ſacris literis: vt in libro Regnorum ſecundo: ſurgant pueri, & ludant coram nobis. ſiue de vera & odioſa pugna dicatur, ſiue de militaribus exercitamentis, & pugna imaginaria. E
f Filius ancillæ cum filio liberæ.) Vulgo legimus, cum filio meo Iſaac. nam LXX. cum Hebræis conuenit μετὰ τοῦ υἱοῦ μου ἰσαάκ. Sed hæc Pauli dictum citauit potius, quam Gene. μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.

De ſterilitate Saræ, quam dei gratia fœcundauit. *Cap. III.*

SAra quippe ſterilis erat & deſperatione prolis ſaltem de ancilla ſua concupiſcens habere, quod de ſeipſa non ſe poſſe cernebat, de- *Gene.16.*
dit eam fœtandam viro de quo parere voluerat, nec potuerat. Exegit itaque etiam ſic debitum de marito vtens iure ſuo[a] in vtero alieno. Natus eſt ergo Iſmaël ſicut naſcuntur homines permixtione ſexus vtriuſque vſitata lege naturæ. Ideo dictum eſt ſecundum carnem, non quod iſta beneficia dei non ſint, aut non illa operetur deus, cuius opifex ſapientia attingit, ſicut ſcriptum eſt: à fine vſque ad finem fortiter, & diſ- *Sapien.8.*
ponit omnia ſuauiter, ſed vbi ſignificandum fuerat dei donum, quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur, ſic oportuit dari filium quemadmodum naturæ non debebatur excurſibus. Negat enim natura iam filios tali commixtioni maris & fœminæ, qualis eſſe poterat Abrahæ & Saræ in illa iam ætate etiam mulieris F
accedente ſterilitate[b], quæ nec tunc parere potuit, quando non ætas fœcunditati, ſed ætati fœcunditas defuit. Quod ergo naturæ ſic affectæ fructus poſteritatis non debebatur, ſignificat, quod natura generis humani peccato viciata, ac per hoc iure damnata, nihil veræ fœlicitatis in poſterum merebatur. Recte igitur ſignificat Iſaac per repromiſſionem natus, filios gratiæ, ciues ciuitatis liberæ, ſocios pacis æternæ, vbi ſit non amor propriæ ac priuatæ quodam modo voluntatis, ſed communi eodemq́; immutabili bono gaudens atque ex multis vnum cor faciens[c], id eſt, perfecte facta concors obedientia charitatis.

VTens iure ſuo.) Iure coniugij. b Etiam mulieris acceden- a te ſterilitate.) Nam præterquam quod erat anus, etiam ſterilitati erat natura damnata. Naſcuntur enim homines quidam, vt Ariſtoteles docet, tum viri, tum fœminæ natura infœcundi. c Atque ex multis vnum cor faciens.) Inde concordia, qualis il- *Concordia.* la deſcribitur Apoſtolorum Act. iiij. Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna.

De terrenæ ciuitatis vel concertatione vel pace. *Cap. IIII.*

TErrena porrò ciuitas, quæ ſempiterna non erit, neque enim cum extremo ſupplicio damnata fuerit iam ciuitas erit, hic habet bonum

G ſuum cuius ſocietate lætatur, qualis eſſe de talibus rebus
lætitia poteſt. Et quoniam non eſt tale bonum, vt nul-
las anguſtias faciat amatoribus ſuis, ideo ciuitas iſta ad-
uerſus ſeipſam plerunque diuiditur litigãdo, bellando
atq; pugnando, & aut mortiferas aut certe mortales vi-
ctorias requirendo. Nam ex quacunque ſui parte aduer
ſus alteram ſui partem bellando ſurrexerit, quærit eſſe
victrix gẽtium, cum ſit captiua viciorum. Et ſi quidem
cùm vicerit, ſuperbius extollitur etiam ſic mortifera. Si
vero conditionem cogitans caſúſque communes, ma-
gis quę accidere poſſunt aduerſis angitur, quàm eis quę
prouenerunt ſecundis rebus inflatur, tantũmodo mor-
talis eſt iſta victoria. Neque enim ſemper dominari po-
terit permanendo eis, quos potuerit ſubiugare vincen-
do. Non enim recte dicuntur ea bona nõ eſſe, quæ con-
cupiſcit hæc ciuitas, quãdo eſt & ipſa in ſuo genere hu-
mano melior. Concupiſcit enim terrenam quandam
pro rebus infimis pacem: ad eam nãque deſiderat per-
uenire bellando. Quoniam ſi vicerit, & qui reſiſtat, non
H fuerit, pax erit, quam non habebant partes inuicem ad-
uerſantes, & pro his rebus, quas ſimul habere non pote-
rant infœlici egeſtate certantes. Hanc pacem requirunt
laborioſa bella, hanc adipiſcitur, quæ putatur glorioſa
victoria. Quando autem vincunt qui cauſa iuſtiore pu
gnabant, quis dubitet gratulandam eſſe victoriam, &
prouenisse optabilem pacem? Hæc bona ſunt, & ſine du
bio dei dona ſunt. Sed ſi neglectis melioribus quæ ad
ſupernam pertinet ciuitatem, vbi erit victoria in ęterna
& ſumma pace ſecura, bona iſta ſic concupiſcuntur, vt
vel ſola eſſe credantur, vel his quæ meliora creduntur,
amplius diligantur, neceſſe eſt miſeria conſequatur, &
quæ inerat augeatur.

De primo terrenæ ciuitatis authore fratricida, cuius impietati Romanæ vrbis conditor germani cæde reſponderit. Caput V.

PRimus itaque fuit terrenæ ciuitatis conditor
fratricida: nam ſuum fratrem ciuem ciuitatis
æternæ in hac terra peregrinantem, inuiden-
tia victus occidit. Vnde mirandum non eſt, quod tan-
to poſt in ea ciuitate condenda, quæ fuerat huius terre-
næ ciuitatis, de qua loquimur caput futura, & tam mul-
tis gentibus regnatura, huic primo exemplo, & vt Græ-
ci appellant ἀρχετύπῳ,[a] quædam ſui generis imago reſ
I pondit. Nam & illic ſicut ipſum facinus quidam Poëta
commemorauit illorum: Fraterno primi[b] maduerunt *Lucanus lib.1.*
ſanguine muri. Sic enim condita eſt Roma, quando oc
ciſum Remum à fratre Romulo Romana teſtatur hi-
ſtoria: niſi quod iſti terrenæ ciuitatis ambo ciues erant,
& ambo gloriam de Romanæ Reip. inſtitutione quæ-
rebant. Sed ambo eam tantam, quantam ſi vnus eſſet ha
bere non poterant. Qui enim volebat dominando glo
riari, minus vtiq; dominaretur, ſi eius poteſtas viuo con
ſorte minueretur. Vt ergo totam dominationem ha-
beret vnus, ablatus eſt ſocius, & ſcelere creuit in peius,
quod innocẽtia minus eſſet in melius. Hi autem fratres
Cain & Abel non habebant ambo inter ſe ſimilem re-
rum terrenarum cupiditatẽ: nec in hoc alter alteri inui-
dit, quod eius dominatus fieret anguſtior, qui alterum
occidit, ſi ambo dominarentur. Abel quippe non quæ-
rebat dominationem in ea ciuitate, quæ condebatur à
fratre.[c] Sed inuidentia illa diabolica, qua inuident bo-
nis mali, nulla alia cauſa eſt, niſi quia illi boni ſunt, illi
mali. Nullo enim modo fit minor accedẽte ſeu perma-
nente conſorte poſſeſſio bonitatis: imò poſſeſſio boni-
tatis tanto fit latior, quanto cõcordior eam indiuidua
ſociorum poſſidet charitas. Nõ habebit denique iſtam K
poſſeſſionem, qui eam noluerit habere communem, &
tanto eam reperiet ampliorem, quanto amplius ibi po-
tuerit amare conſortem. Illud igitur quod inter Remũ
& Romulum exortum eſt, quemadmodũ aduerſus ſeip
ſam terrena ciuitas diuidatur, oſtendit: quod autẽ inter
Cain & Abel, inter duas ipſas ciuitates dei & hominum
inimicicias demonſtrauit. Pugnant ergo inter ſe[d] mali
& mali. Item pugnant inter ſe boni & mali. Boni vero
& boni, ſi perfecti ſunt, inter ſe pugnare non poſſunt.
Proficientes autem nondúmque perfecti, ita poſſunt, vt
bonus quiſque ex ea parte pugnet contra alterum, qua
etiam contra ſemetipſum. Et in vno quippe homine ca *Galat.5.*
ro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus
carnem. Concupiſcentia ergo ſpiritalis contra alterius
poteſt pugnare carnalem, vel concupiſcentia carnalis
contra alterius ſpiritalem, ſicut inter ſe pugnãt boni &
mali, vel certe ipſę cõcupiſcentiæ carnales inter ſe duo-
rum bonorum nõdum vtique perfectorum, ſicut inter
ſe pugnant mali & mali, donec eorum qui curantur ad
vltimam victoriam ſanitas perducatur. L

Aρχετύπῳ.) Eſt primum illud exemplar, ad quod reliqua effin- a
guntur, vnde Archetypi libri. Iuue. Et iubet Archetypos plu- *Archetypum.*
teum ſeruare Cleanthas. b Fraterno primi.) Verſus Luc. 1.
Pharſalidos. nota eſt hiſtoria. c In ea ciuitate, quæ con. à
fra.) An iam tum condebat Cain tam vrbem? an de ciuitate hac terrena in-
telligendum, quam vicia & ſeparatio à deo condunt? Hoc puto. d Pu-
gnant ergo int. ſe.) Hoc eſt quod dicitur, vicio nec cũ virtute, nec cum
vicio cõuenire, ſolóſque bonos eſſe amicos, malos nec inter ſe, nec cum
bonis amicitiam ſeruare poſſe.

De languoribus, quos ex pœna peccati etiam ciues ciuitatis dei in huius vitæ peregrinatione patiũtur, & à quibus deo medente ſanantur. Caput VI.

LAnguor eſt quippe iſte, id eſt, illa inobedien-
tia, de qua in libro quartodecimo diſſerui-
mus, primæ inobedientiæ ſupplicium, & ideo
non natura, ſed vicium eſt, propter quod di-
citur proficientibus bonis, & ex fide in hac peregrina-
tione viuentibus: Inuicem onera veſtra portate,[a] & ſic
adimplebitis legem Chriſti. Item alibi dicitur, Corripi- *Galat.6.*
te inquietos, conſolamini puſillanimes: ſuſcipite infir- *1.Theſſ.5.*
mos, patientes eſtote ad omnes. Videte ne quis malum
pro malo alicui reddat. Item alio loco: Si præoccupa- *Galat.6.*
tus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpiritales e-
ſtis, inſtruite huiuſmodi in ſpiritu manſuetudinis,[b] in-
tendens teipſum, ne & tu tenteris. Et alibi, Sol non oc- *Ephes.4.*
cidat ſuper iracundiam veſtram. Et in Euangelio: Si M
peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ip- *Matth.18.*
ſum ſolum. Item de peccatis, in quibus multorum ca-
uetur offenſio, ſic Apoſtolus dicit: Peccantes coram om *1.Timo.5.*
nibus argue, vt & cęteri timorem habeant. Propter hoc
& de venia inuicem danda multa pręcipiuntur. Et ma- *Heb.12.*
gna cura propter tenendam pacem, ſine qua nemo po-
terit videre deum vbi ille terror eſt, quando iubetur ſer *Matth.18.*
uus[c] decem milium talentorum reddere debita, quæ illi
fuerant relaxata, quoniam debitum denariorum centũ
conſeruo ſuo non relaxauit. Qua ſimilitudine propo-
ſita, dominus Ieſus adiecit atque ait, Sic & vobis faciet
pater veſter cœleſtis, ſi non dimiſeritis vnuſquiſque fra
tri ſuo de cordibus veſtris. Hoc modo curãtur ciues ci-
uitatis dei in hac terra peregrinantes, & paci ſupernæ
patriæ ſuſpirantes. Spiritus autẽ ſanctus operatur intrin
ſecus, vt valeat aliquid medicina, quæ adhibetur extrin-
ſecus. Alioquin etiam ſi deus ipſe vtẽs creatura ſibi ſub-
dita in aliqua ſpecie humana ſenſus alloquat̃ humanos,
ſiue iſtos corporis, ſiue illos, quos iſtis ſimillimos habe-
mus in ſomnis, nec interiore gratia mẽtem regat[d] atq;
agat,

A agat, nihil prodeſt homini omnis prædicatio veritatis.
Roma. 6. Facit autem hoc deus à vaſis miſericordiæ iræ vaſa diſcernens, diſpenſatione, qua ipſe nouit multum occulta, ſed tamen iuſta. Ipſo quippe adiuuante mirabilibus & latentibus modis, cùm peccatum, quod habitat in membris noſtris, quod ſic peccatum eſt, vt ſit etiam pœ-
Ibidem. na peccati, ª ſicut Apoſtolus præcipit, Non regnet peccatum in noſtro mortali corpore ad obediendum deſyderiis eius, nec ei membra noſtra, velut iniquitatis arma exhibeamus: conuertitur ad mentem non ſibi ad mala deo regente conſentientem, & eam regens tranquillius nunc, habebit poſtea ſanitatem perfectam, atq; immortalitate percepta homo ſine vllo peccato in æterna pace regnabit.

a INuicem onera veſtra portate.) Græcè ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, Latinius vertit quàm vulgo, alter alterius onera portate. Nam hoc de duobus tantū dicitur, ſicut apud Saluſtium: alter alterius auxilio eget, de animo & corpore. b Spiritu manſuetudinis.) Idcirco manſuete, & non ferociter propter id quod ſequitur, conſyderans teipſum, ne & tu tenteris. Decet enim reprehenſorem meminiſſe ſe quoque peccare poſſe, ne ſi animo intumuerit, quod melior ſit fratre peccãte, præſto ſit Nemeſis vltrix, & ad peccandum ipſe incitetur. c Quando iubetur ſeruus.) Præcipiens dominus remittenda eſſe inuicem debita, parabolam de ratione quam à ſeruo rex dominus exegit, inſeruit, Matthæi xviij. d Nec interiore gratia mentem reg.) Sic Eccleſiaſt. vij. Conſydera opera dei, quod nemo poſſit corrigere, quem ille deſpexerit. Hinc videmus aliis pauciſſima de moribus præcepta ſufficere, aliis nullaſi intrinſecus ad bonum animus non impellitur, verba tenuiſſimam vim habent. e Quod ſic pecca-
B tum eſt, vt ſit etiam pœna pec.) Ex peccato enim illo primo mulctati noxa nes ſumus, vt corpus noſtrum ad peſſima quæque procliue ſit, & mentem ſecum impetu ſuo prouoluat, ni illa magna vi reſiſtat fixa, & altrinſecus corpus ad ſe trahat. adde etiam quod nullum eſt peccatum, quod nō torqueat, angâtque eum, in quo eſt. Prima hæc eſt vltio, inquit Iuuenalis, quod ſe iudice nemo nocens abſoluitur. ſed locus eſt ſanè perobſcurus. In exemplari Colonienſi ſic legitur, ipſo quippe adiuuãte mirabilibus & latentibus modis, cum peccatum quod habitat in membris noſtris, quæ potius iam pœna peccati eſt, ſicut Apoſtolus præcepit, non regnat in noſtro mortali corpore ad obediendum deſyderiis eius: nec ei membra noſtra velut iniquitatis arma exhibemus, conuertitur ad mentem non ſibi à malo deo regente conſentientem, etiam regentem &c. Sed hic legendum eſt: ad malum deo regente conſentientem etiam regentẽ. vt ſit ſenſus: Si illa peccandi procliuitas, relicta ex noxia primorum patrum in maſſa, vnde omnes deſumimur, non ſibi regnum totius hominis depoſcat, aut occupet, nec regnet in noſtro mortali corpore, ſicut Apoſtolus monet, ſed potius ſe menti ſubdat, quæ morigeram ſe præbens rectori ſuo deo, non conſentiat illi pronitati ad flagitium nutanti, ſed vt potius affectus ipſe in malum pronus à mente in vita hac regatur tranquille, & quaſi à medico tractetur, cui præſit deus, tunc morbidus ille affectus verè perfectéque ſanitatem & immortalitatem conſequitur, ſitq; hac ratione homo æternum beatus. peccatum enim eſt hic nutus ille ad peccandum nos deprimens, quem fomitem theologi appellant in ſchola.

De cauſa & pertinacia ſceleris Cain, quem à facinore concepto nec dei ſermo reuocauit. *Caput VII.*

C SEd hoc ipſum quod ſicut potuimus expoſuimus, cum deus locutus eſſet ad Cain eo modo quo primis hominibus ª per creaturã ſubiectam velut eorum ſocius forma congrua loquebatur, quid ei profuit? Nõnne conceptum ſcelus in necando fratre etiam poſt verbum diuinæ admonitionis impleuit? Nam cum ſacrificia diſcreuiſſet amborū, in illius reſpiciens, huius deſpiciens. Quod non dubitandum eſt potuiſſe cognoſci ᵇ ſigno aliquo atteſtante viſibili, & hoc ideo feciſſet deus, quia mala erant opera huius: fratris vero eius bona, contriſtatus eſt Cain val-
Val. vultus de & concidit facies † eius. Sic enim ſcriptum eſt. Et di-
Gene. 4. xit dominus ad Cain: Quare triſtis factus es, & quare cõcidit facies tua? Nõnne ſi rectè offeras, ᶜ rectè autem nō diuidas, peccaſti? quieſce, ᵈ ad te enim cõuerſio eius, ᵉ & tu dominaberis illius. In hac admonitione quam deus protulit ad Cain, illud quidem quod dictum eſt: Nõnne ſi rectè offeras, rectè autem nō diuidas, peccaſti, quia non elucet cur vel vnde ſit dictum, multos ſenſus peperit eius obſcuritas, cum diuinarum ſcripturarum quiſque tractator ſecũdum fidei regulam id conatur expo-

nere. Rectè quippe offertur ſacrificiū, cum offertur deo D vero, cui vni tantummodo ſacrificandum eſt. Non autem rectè diuiditur, dum non diſcernũtur rectè vel loca, vel tempora, vel res ipſæ quæ offeruntur, vel qui offert, vel cui offertur, vel hi quibus ad veſcendum diſtribuitur quod oblatum eſt, vt diuiſionem intelligamus, hic diſcretionem: ſiue cum offertur, vbi nō oportet, aut quod non ibi, ſed alibi oportet: ſiue cum offertur quando non oportet, aut quod non tunc, ſed aliàs oportet: ſiue cum id offertur quod nuſquam & nũquam penitus debuit: ſiue cum electiora ſibi eiuſdem generis rerū tenet homo, quàm ſunt ea quæ offert deo: ſiue cum eius rei quæ oblata eſt, fit particeps profanus, aut quilibet quem fas non eſt fieri. In quo autem horum deo diſpli-
cuerit Cain, facile non poteſt inueniri. Sed quoniam Io- 1. Ioan. 3.
annes Apoſtolus cum de his fratribus loqueretur: Non ſicut Cain, inquit, qui ex maligno erat, & occidit fratrẽ ſuum. & cuius rei gratia occidit eum? quia opera illius maligna fuerunt, fratris autem eius iuſta, datur intelligi propterea deum nō reſpexiſſe in munera eius: quia hoc ipſo male diuidebat, dans deo aliquid ſuum, ſibi autem ſeipſum. ᶠ Quod omnes faciunt qui non dei, ſed ſuam ſectantes voluntatem, id eſt, non recto, ſed peruerſo
corde * viuentes offerunt deo munus, quo putant eum * aliàs, ordine.
redimi, vt eorum non opituletur ſanandis prauis cupiditatibus, ſed explendis. Et hoc eſt proprium terrenæ ci E uitatis, deum vel deos colere, quibus adiuuantibus regnet in victoriis & pace terrena, non charitate conſulendi, ſed dominãdi cupiditate. Boni quippe ad hoc vtuntur mundo, vt fruantur deo: mali autem contra, vt fruantur mundo vti volunt deo, qui tamen eum vel eſſe, ᵍ vel res humanas curare iam credũt. Sunt enim multo deteriores, qui nec hoc quidem credũt. Cognito itaque Cain quod ſuper eius germani ſacrificium, non ſuper ſuum reſpexerat deus, vtique fratrem bonum mutatus imitari, non elatus debuit æmulari. Sed quia contriſtatus eſt & concidit vultus eius, hoc peccatum maxime arguit deus, triſticiam de alterius bonitate, & hoc fratris. Hoc quippe arguendo interrogauit dicẽs: Quare contriſtatus es, & quare cõcidit facies tua? Quia enim fratri inuidebat, deus videbat, & hoc arguebat. Nam hominibus quibus abſconditum eſt cor alterius, eſſe poſſet ambiguum, & prorſus incertum, vtrum illa tri- F ſticia malignitatem ſuam, in qua ſe deo diſpliculſſe didicerat, an fratris doluerit bonitatem, quæ deo placuit, cum in ſacrificium eius aſpexit. Sed rationem deus reddens, cur eius oblationem accipere noluerit, vt ſibi ipſe potius merito, quàm ei merito frater diſpliceret, cum eſſet iniuſtus non rectè diuidendo, hoc eſt, non rectè viuẽdo, & indignus cuius approbaretur oblatio, quàm eſſet iniuſtior, quod fratrem iuſtum gratis odiſſet, oſtendit. Non tamen eum dimittens ſine mandato ſancto, iuſto & bono. Quieſce, inquit, ad te enim cõuerſio eius, & tu dominaberis illius. Nunquid fratris? Abſit. Cuius igitur, niſi peccati? Dixerat enim, Peccaſti: tum deinde addidit, Quieſce: ad te enim conuerſio eius, & tu dominaberis illius. Poteſt quidem ita intelligi ad ipſum hominem conuerſionem eſſe debere peccati, vt nulli alij quàm ſibi ſciat tribuere debere, quod peccat. Hæc eſt enim ſalubris pœnitentiæ medicina & veniæ petitio non incongrua, vt vbi ait, ad te enim conuerſio eius, nō ſubaudiatur erit, ſed ſit, præcipientis videlicet, non prædicentis modo. Tunc enim dominabitur quiſque peccato, ſi id ſibi non defendendo præpoſuerit, ſed pœnitendo ſubiecerit. Alioquin & illi ſeruiet dominanti, ſi

patrocinium

G patrocinium adhibuerit accidẽti. Sed vt peccatum in-
Gala.5. telligatur cõcupiſcentia ipſa carnalis, de qua dicit apo-
ſtolus, Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, in cuius car
nis fructibus, & inuidiam commemorat, qua vtiq; Cain
ſtimulabatur, & accendebatur in fratris exitium, bene
ſubauditur erit, id eſt, ad te enim conuerſio eius erit, &
Roma.7. tu dominaberis illius. Cùm enim commota fuerit pars
ipſa carnalis, quam peccatum appellat apoſtolus, vbi di
cit: Non ego operor illud, ſed quod habitat in me pec-
catum, quam partem animi etiam philoſophi dicunt eſ
ſe vicioſam, non quæ mentem debeat trahere, ſed cui
mens debeat imperare, eamq; ab illicitis operibus ratio-
ne cohibere, cùm ergo cõmota fuerit ad aliquid perpe-
ram cõmittendum, ſi acquieſcatur & obtemperetur di-
Roma.6. centi apoſtolo: Ne exhibeatis membra veſtra arma ini-
quitatis peccato: ad mentem domita & victa conuerti-
tur, vt ſubditę ratio dominetur, hoc pręcepit deus huic,
qui facibus inuidiæ inflammabatur in fratrem, & quem
Gene.4. debuerat imitari, cupiebat auferre, Quieſce, inquit, id
Roma.6. eſt, manus à ſcelere contine. Non regnet peccatum in
tuo mortali corpore ad obediendum deſyderiis eius,
nec exhibeas membra tua iniquitatis arma peccato. Ad
H te enim conuerſio eius, dum non adiuuatur relaxando,
ſed quieſcendo frænatur. Et tu dominaberis illius. Vt
cũ forinſecus nõ permittitur operari, ſub poteſtate mẽ-
tis regentis & beneuolentis, aſſueſcat etiam intrinſecus
non moueri. Dictum eſt tale aliquid in eodem diuino
libro & de muliere, quando poſt peccatum deo inter-
rogante, atque iudicante damnationis ſententias acce-
perunt, in ſerpẽte diabolus, & in ſeipſis illa & maritus.
Gene.3. Cum enim dixiſſet ei: Multiplicans multiplicabo triſti-
cias tuas & gemitum tuum, & in triſticiis paries filios:
deinde addidit, Et ad virum tuum conuerſio tua, & ip-
ſe dominabitur tui. Quod dictum eſt ad Cain de pec-
cato vel de vicioſa carnis concupiſcentia, hoc iſto in
loco de peccatrice fœmina: vbi intelligẽdum eſt virum
ad regendam vxorem animo carnem regenti ſimilem
eſſe oportere. Propter quod dicit Apoſtolus: Qui dili-
Ephe.5. git vxorem ſuam, ſeipſum diligit. Nemo enim vnquam
carnem ſuam odio habuit. Sananda ſunt enim hæc, ſi-
cut noſtra: non ſicut aliena dãnanda. Sed illud dei pre-
ceptum, Cain ſicut præuaricator accepit. Inualeſcente
I quippe inuidentiæ vicio, fratrem inſidiatus occidit. Ta-
lis erat terrenæ conditor ciuitatis. Quo modo autem
ſignificauerit etiam Cain Iudæos, à quibus Chriſtus oc-
ciſus eſt paſtor ouium hominũ, quem paſtor ouium pe-
Cõtra Fau- corum præfigurabat Abel: quia in allegoria, prophetica
ſtum lib.12 res eſt. parco nunc dicere, & quædã hinc aduerſus Fau-
cap.9. ſtum Manichæum dixiſſe me recolo.

a EO modo quo primis hominibus.) Quærit. viij. ſuper Geneſim ad literam, quo modo Adæ loquutus ſit deus, ſpiritaliter an corporaliter. Et reſpondet ſic eſſe deum loquutum homini in paradiſo, ſicut etiam poſtea locutus eſt patribus, ſicut Abrahæ, ſicut Moſi, id eſt, in aliqua ſpecie corporali. Hinc eſt enim, quod audierunt eius vocem ambulantis in paradiſo. b Quod non dubitandum eſt potuiſſe cognoſci.) Hieronymus in Geneſi: Vnde, ſcire poterat Cain, quod fratris eius munera ſuſcepiſſet deus, & ſua repudiaſſet, niſi illa interpretatio vera eſſet, quam Theodotio poſuit: Et inflammauit dominus ſuper Abel & ſuper ſacrificium eius. Super Cain vero, & ſuper ſacrificium eius non inflãmauit. Ignem autem ad ſacrificium deuorandum ſolitum venire de cœlo, & in dedicatione templi ſub Solomone legimus, & quando Helias in monte Carmelo conſtruxit altare. Hieronymus hæc. c Nõnne ſi recte offeras.) Sic lxx. Nos vero vulgo legimus: Nõnne ſi bene egeris, recipies: ſin autem male, ſtatim in foribus peccatum aderit? Hieronymus, Et dixit dominus ad Cain: Quare iraſcere, & quare cõcidit vultus tuus? nõnne ſi recte offeras, non recte autem diuidas, peccaſti? quieſce, ad te conuerſio eius, & tu dominaberis eius. Neceſſitate compellimur in ſingulis dictiss immorari. Siquidem & nunc multo alius in Hebræo, quàm in lxx. trãſlatoribꝰ ſenſus eſt. Ait enim dominus ad Cain: Quare iraſceris, & quare concidit vultus tuus? nõnne ſi bene egeris, dimittetur tibi? & ſi non bene egeris, ante fores peccatum tuum ſedebis, & tali ianitore comitaberis? K
Verum quia liberi arbitrij es, moneo, vt non tibi peccatum, ſed tu peccato domineris. Hæc Hieronymus. d Peccaſti? quieſce.) Ne rapiaris in petu animi. Monet non deſperandum à peccato, nec omnem de venia fiduciam abiiciendam. Eſt quidem peccati origo in homine ſocia indiuidua: ſed quoniam liberi eſt homo arbitratus, poteſt illi, vel ſeruire, vel imperare. e Ad te enim conuerſio eius.) Græce ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ. vbi antea ſimile verbum erat apud lxx. πρὸς τὴν ἄνδρά σου ἡ ἀποστροφή σου: Et ad virum tuum conuerſio tua. Aquila ſocietatem poſuit. Symmachus appetitum, vel impetum. Vulgo habemus: Sub viri poteſtate eris. ita hic conuerſio eſt vel ſocietas, vt ſit peccatum ſocium, vel appetitus peccati ſit in homine, vel impetus, hoc eſt, in manu eius quod declarat etiam id, quod addidimus in poteſtate. & hoc eſt proximum vero, intelligi per illa verba, peccatum ſemper in manu & poteſtate hominis futurum, quemadmodum vxorem viri. f Dans deo aliquid ſuum, ſibi autem ſeipſum.) Non munera recipit deus, ſed animũ dantis. Ideo fruſtra mali ſacrificant, à quis non modo deus, ſed nec vir bonus donari velit, vt inquit Plato. g Qui tamen eum vel eſſe.) Nam non omnes mali hoc credunt, ſed qui crediſſent mali, captare ſe deum muneribus putant, vt ea ipſa, aurum vtique, aut argentum copioſius rependant, ſicut Herculi decima bonorum eſt oblata à Sylla & Craſſo, quò fierent locupletiores.

Quæ ratio fuerit, vt Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem.

Caput VIII.

NVnc autem defendenda videtur mihi hiſto-
ria, ne ſit ſcriptura incredibilis, quæ dicit æ- Gene.4.
dificatam ab vno homine ciuitatem, eo tem-
pore, quo non pluſquam viri quatuor, vel po
tius tres, poſteaquam fratrem frater occidit, fuiſſe vi- L
dentur in terra: id eſt, primus homo pater omnium,
& ipſe Cain & eius filius Enoch: ex cuius nomine ipſa
ciuitas nuncupata eſt. Sed hoc quos mouet, parum con
ſiderant non omnes homines, qui tunc eſſe potuerunt,[a]
ſcriptorem ſacræ huius hiſtoriæ neceſſe habuiſſe no-
minare: ſed eos ſolos quos operis ſuſcepti ratio poſtu-
labat. Propoſitum quippe ſcriptoris illius fuit, per quem
ſpiritus ſanctus id agebat, per ſucceſſiones certarum
generationum ex vno homine propagatarum perue-
nire ad Abraham: ac deinde ex eius ſemine ad popu-
lum dei: in quo diſtincto à cæteris gentibus præfigura-
rentur & prænunciarentur omnia quæ de ciuitate cu-
ius æternum erit regnum, & de rege eius, eodemq; con-
ditore Chriſto in ſpiritu præuidebantur eſſe ventura:
ita vt nec de altera ſocietate hominum taceretur, quam
terrenam dicimus ciuitatem, quantum ei commemo-
randæ ſatis eſſet, vt ciuitas dei etiam ſuæ aduerſariæ
comparatione clareſcat. Cum igitur ſcriptura diuina
vbi & numerum annorum, quos illi homines vixerũt, M
commemorat, ita concludat, vt dicat de illo de quo lo
quebatur, & genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies Gene.5.
illius vel illius quos vixit anni tot, & mortuus eſt: nun-
quid quia eoſdem filios & filias non nominat, ideo in-
telligere non debemus per tam multos annos, quibus
tunc in ſeculi huius prima ætate viuebant, naſci potuiſ-
ſe plurimos homines, quorum cœtibus condi poſſent
etiam plurimæ ciuitates? Sed pertinuit ad deum, quo
iſta inſpirante conſcripta ſunt, has duas ſocietates ſuis
diuerſis generationibus primitus digerere atque diſtin
guere vt ſeorſum hominum, hoc eſt, ſecundum homi-
nem viuentium, ſeorſum autem filiorum dei, id eſt, ho-
minum ſecundum deum viuentium generationes con
texerentur vſque ad diluuiũ, vbi ambarum ſocietatum
diſcretio concretióque narrãtur: diſcretio quidẽ, quod
ambarum ſeparatim generationes cõmemorantur vni-
us fratricidæ Cain: alterius autem qui vocabatur Seth.
Natus quippe fuerat & ipſe de Adam, pro illo quem Gene.4.
frater occidit. [b] Cõcretio autem quia bonis in deterius
declinantibus tales vniuerſi facti fuerãt, vt diluuio de-
lerentur, excepto vno iuſto cui nomen erat Noë, & eius Gene.7.
coniuge & tribus filiis totidémque nuribus, qui ho-
mines

A mines octo ex illa omnium vaſtatione mortalium per
Gene.4. arcam euadere meruerunt. Quod igitur ſcriptum eſt, Et cognouit Cain vxorem ſuam, & concipiens peperit Enoch, & erat ædificans ciuitatem [c] in nomine filij ſui Enoch: non eſt quidem conſequens vt iſtum primum filium genuiſſe credatur. [d] Neque enim hoc ex eo putandum eſt, quia dictus eſt cognouiſſe vxorem ſuam, quaſi tunc ſe illi primitus concumbendo miſcuiſſet. Nam & de ipſo patre omnium Adam non tunc ſolum hoc dictum eſt, quando conceptus eſt Cain, quem primogenitum videtur habuiſſe, verum etiam poſte-
Ibidem. rius eadem ſcriptura, Cognouit, inquit, Adam vxorem ſuam, & concepit & peperit filium, & nominauit nomen illius Seth. Vnde intelligitur ita ſolere illam ſcripturam loqui, quamuis non ſemper, cum in ea legitur factos hominum fuiſſe conceptus, non tamen ſolum cum primum ſibi ſexus vterque miſcetur. Nec illud neceſſario argumento, vt primogenitum patri exiſtimemus Enoch, quod eius nomine illa ciuitas nuncupa-
Ibidem. ta eſt. Non enim abre eſt, vt propter aliquam cauſam cum & alios haberet, diligeret eum pater cæteris amplius. Neque enim & Iudas primogenitus [e] fuit, à quo
B & Iudæa cognominata eſt, & Iudæi. Sed etiamſi conditori ciuitatis illius iſte filius primus eſt natus, non ideo putandum eſt tunc à patre conditæ ciuitati nomen eius impoſitum, quando natus eſt, quia nec conſtitui tunc ab vno poterat ciuitas. Quæ nihil eſt aliud quàm hominum multitudo aliquo ſocietatis vinculo colligata: ſed cum illius hominis familia tanta numeroſitate creſceret, vt haberet iam populi quantitatem,
† aliâs, & tunc potuit vtique fieri, vt ei † conſtitueret, & nomen primogeniti ſui conſtitutæ imponeret ciuitati. Tam longa quippe vita illorum hominum fuit, vt illic memoratorum, quorum & anni taciti non ſunt, qui minimum vixit ante diluuium, ad ſeptingentos quinquaginta tres [f] perueniret. Nam plures nongētos annos etiam tranſierunt, quāuis nemo ad mille peruenerit. Quis itaque dubitauerit per vnius hominis ætatem [g] tantum multiplicari potuiſſe genus humanum, vt eſſet vnde conſtitueretur, non vna ſed plurimæ ciuitates? Quod ex hoc coniici facillime poteſt, quia ex vno Abraham non multo amplius quadringentis annis numeroſitas Hebrææ gentis tanta procreata eſt, vt in exitu eiuſdem
Exod.12. C populi ex Aegypto ſexcenta milia hominum fuiſſe referantur bellicæ iuuentutis, vt omittamus gentem Idumæorum non pertinentem ad populum Iſraël, quam genuit frater eius Eſaü nepos Abrahæ, & alias gentes natas ex ſemine ipſius Abrahæ, non per Saram [h] coniugem procreatas.

Ionicus. a NOn omnes homines, qui tunc eſſe potuerunt.) Noë filium fuiſſe Ionicum rationis ſyderum cœlorúmque peritiſsimum ferunt, cuius Moſes non meminit. b Pro illo quem frater occidit.) Ideo dictus eſt Seth q. θέσις, vt Hieronymus inquit, hoc eſt poſitio, quia poſitus eſt pro Abel. c Et erat ædificans ciuitatem.) Inter profanos ſcriptores quis vrbem primus poſuerit, non con-
Vrbs prima. uenit, alij Cecropem volunt, vt Plinius, qui eam extruxit, quæ poſtea ἀκρόπολις, id eſt, arx dicta eſt Athenienſibus, prius erat Cecropia. Strabo Argos prius à Phoroneo dicit conditos, quos Homerus Pelaſgum nominat. Aegyptij omnium antiquitatum gloriam ementitis annalibus ad ſe trahunt, & Dioſpolim, quæ ſunt Thebæ, tempore omnes antecedere aſſeuerant. Verum Enochia hæc vt Ioſephus vocat, omnium eſt vetu-
Enochia vrbs. ſtiſsima, quam Cain, cum ei agitaretur furiis cæſi fratris, nec vllus ſibi locus tutus ſatis videretur, condidit, muriſque cinxit, & terminos agro poſuit: per quam ciuitatem mundum, & diaboli ciuitatem ſignificari teſtatur Hieronymus ad Marcellam. d Vt iſtum primum filium genuiſſe credatur.) Ioſephus, ſi modo bene eſt à Ruffino verſus, ſeniorem filium Cain dicit Enoch, ſed is, quod primum legentibus videri in ſacris literis poſſet, eſt ſecutus. e Neque enim & Iudas primogenitus.) Fuit enim
Iudæa. quartus Iacob filius ex Lya. Iudæa olim à filio Cam Cananæo Cananæa dicebatur, ſicut Ioſephus tradit: deinde à Iuda Iacob filio Iudæa. Idē Iu- D ſtinus lib. xxxvj. qui ſolùm decem filios Iſrael ponit: ſed ſic errat, vt cum narrat ipſum Iſraelem populum totum de nomine filij Iudæ, qui poſt diuiſionem, ſed ante patrem de vita diſceſſerat, Iudæos vocaſſe. Lactantius libro quarto Hebræos tradit egreſſos iam Aegyptum in quadam Syriæ ſolitudine, cum conſediſſent, cœptos appellari Iudæos, quòd dux eiuſce examinis erat Iudas, & terra quam incoluere, Iudæa. Verum credo cognominationem inde ortam: vnde & Tribus Iudæ regnum meruit, quòd ea prima poſt Moſem, ceteris cunctātibus inter vndas Erythrij maris eſt ingreſſa, quod putant Hebræi intelligi, cum Geneſis xlix. dicit Iacob Iudæ: Ex captiuitate filij mei aſcendiſti. Nam ſic legunt ipſi. f Ad ſeptingentos quinquaginta tres.) De Lamech puta patre Noë, quē Hebraica ſcriptura refert vixiſſe annos quingentos ſeptuaginta ſeptem, lxx. dicunt ἔτη ἑπτακόσια πεντήκοντα τρία, id eſt, annos ſeptingentos quinquaginta tres. g Quis itaque dubitauerit per vnius hominis ætatem.) Fuit memoria patrum vicus pene centum domorum in Hiſpania, cuius omnes incolæ erāt à ſene quodam, qui adhuc viuebat, progeniti, ita vt propinquitatis nomen iam deeſſet, quo à minimis natu vocaretur. Lingua enim noſtra ſupra abauū nō aſcendit. h Non per Sarā.) Iſmahelitæ ex filio Agar Iſmahele.

De longa vita hominum, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore humanorum corporum forma.

Caput IX.

QVamobrem, nullus prudens rerum exiſtima- *Gene.4.*
tor dubitauerit, Cain non ſolum aliquam, verum etiam magnam potuiſſe condere ciuita- E
tem, quando in tam longum tempus protendebatur vita mortalium, niſi forte infidelium quiſpiam ex ipſa numeroſitate annorum nobis ingerat quæſtionem, qua vixiſſe tunc homines, ſcriptum eſt in authoribus noſtris: & hoc neget eſſe credendum. Ita quippe nō credunt etiam magnitudines corporum longe ampliores tunc fuiſſe, quàm nunc ſunt. Vnde & nobiliſsimus eorum poëta [a] Virgilius, de ingenti lapide, quē in agro- *Aenei.12.*
rum limite infixum, vir fortiſsimus illorum temporum pugnans, & rapuit, & cucurrit, & intorſit, & immiſit.

Vix illud, inquit, lecti bis ſex ceruice ſubirent:
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.

Significans, maiora tunc corpora [b] producere ſolere tellurem. Quanto magis igitur temporibus recentioribus mūdi, ante illud nobile, diffamatúmque diluuium. Sed de corporum magnitudine plerunque incredulos nudata per vetuſtatem, ſiue per vim fluminum, varióſque caſus ſepulchra conuincunt: vbi apparuerunt, vel vnde ceciderunt incredibilis magnitudinis oſſa mortuorum. Vidi ipſe nō ſolus, ſed aliquot mecum in Vti- F
cenſi litore molarem hominis dētem [c] tam ingentem, vt ſi in noſtrorum dentium modulos minutatim conſcideretur, centum nobis videretur facere potuiſſe. Sed illum gigantis alicuius fuiſſe crediderim. Nam præter quod erant omnium multo maiora, quàm noſtra tunc corpora, gigantes longe cæteris anteibant. Sicut aliis deinde noſtriſque temporibus rari quidē, ſed nunquam fermè defuerunt, qui modum aliorum plurimum excederent. Plinius Secundus doctiſsimus homo, [d] quanto magis, magiſque pręterit ſeculi excurſus, minora corpora naturam ferre teſtatur. Quod etiam Homerum commemorat ſæpe carmine fuiſſe conqueſtum: non hæc velut poëtica figmenta deridens, ſed in hiſtoricam fidem tanquam miraculorum naturaliū ſcripturas ſumens. † [e] *† [e] aliâs, ſcriptor aſſumens.*
Verum vt dixi, antiquorum magnitudines corporū inuenta plerumque oſſa, quoniā diuturna ſunt, etiam multo poſterioribus ſeculis produnt. Annorum autem numeroſitas cuiuſque hominis, quæ temporibus illis fuit, nullis tunc talibus documentis venire in experimētum poteſt. Nec tamē ideo fides ſacrę huic hiſtorię deroganda eſt, cuius tanto impudentius narrata non credimus, quanto impleri certius prænunciata conſpicimus. Dicit

tamen

G tamen etiam Plinius,[e] eſſe adhuc gentem, vbi ducentos annos viuitur. Si ergo humanarum vitarum diuturnitates, quas experti non ſumus, hodie habere creduntur incognita nobis loca, cur nõ habuiſſe credantur & tempora? An vero eſt credibile alicubi eſſe, quod hic nõ eſt, & incredibile eſt aliquando fuiſſe, quod nunc non eſt?

a VNde & nobiliſſ. eorum poëta.) Virgil. xij. Aeneid. de Turno, quod ex Homero Iliad. v. ſumpſit, qui in pugna Diomedis & Aeneæ, Diomedem canit ſaxum quod iacebat in agro ingens & ponderoſius viribus quatuordecim iuuenum οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν, quales inquit, nunc ſunt homines, raptum intorſiſſe in Aeneam: quo ictu hic proſtratus tectus eſt à Venere matre, diffuſa caligine nigra. Iuuenal. Satyr. xv. vtrumque & Virgilianum & Homericum dictũ attigit:

Saxa inclinatis per humum quæſita lacertis.
Incipiunt torquere domeſtica ſeditione
Tela, nec hunc lapidem quali ſe Turnus & Aiax,
Et quo Tydides percuſſit pondere coxam
Aeneæ, ſed quem valeant emittere dextræ
Illis diſsimiles, & noſtro tempore natæ.
Nam genus hoc viuo iam decreſcebat Homero,
Terra malos homines nunc educat, atque puſillos,
Ergo deus quicunque aſpexit ridet, & odit.

b Significans maiora tunc corpora.) Idem Virgil. primo Georgico.
Grandiáque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.

H c Molarem hominis dentem.) Feſto diui Christophori, cum ſalutatum iſſemus illum ad maximum vrbis noſtræ templum, oſtenſus eſt nobis dens molaris pugno maior, quem dicebant eſſe illius. Aderat mecum Hieronymus Burgarinus iuuenis ingenio caſtiſſ. & ſupra modum ſobrio, ſtudiíſque bonarum artium deditiſsimo: ad quod cum ſuapte natura factus & appoſitus eſſet, tum etiam magnum illi erant calcar patris ſapiẽtiſſ. monita & exemplum, qui vir natu grandior, & ampla familia magníſque opibus & negocijs diſtrictus dabat ſe nihilominus literis, vt hoc ſaltem quod viderent liberi, imitarentur. d Plinius Secundus doctiſsimus homo.) Huius habemus hiſtoriam naturæ. Nihil neceſſe eſt vt vel opus laudetur, vel authoris ingeniũ, diligentia, eruditio. eius lib. vij. hæc ſunt verba, In plenum autem cuncto mortalium generi minorem indies fieri ſtaturam propemodum obſeruatur, raróſq; patribus proceriores conſumente vbertatem ſeminum exuſtione, in cuius vices nunc vergat æuum. In Creta terræ motu rupto monte inuentum eſt corpus ſtans xlvj. cubitorum, quod alij Orionis alij Eonis fuiſſe tradũt. Horeſtis corpus oraculi iuſſu refoſſum ſeptem cubitorum fuiſſe monumentis traditur. Iam vero ante annos propẽ mille vates ille Homerus non ceſſauit minora corpora mortaliũ, quàm priſca conqueri. Hæc Plinius. Cyprianus in eandem ſententiam ſcribit aduerſus Demetrianum, & idem dicit Vriel angelus domini Eſdræ. Gel. lib. iij. præter hæc modum eſſe dicit ſummum adoleſcendi humani corporis ſeptem pedes, quod eſſe magis verum arbitramur, quàm quod Herodotus homo fabulator in primo hiſtoriarũ, inuentum eſſe ſub terra ſcripſit Horeſtis corpus cubita longitudinis habens ſeptem, quę faciunt pedes xij. & quadrantem, niſi vt Homerus opinatus eſt, vaſtiora prolixioráque fuerunt corpora hominum antiquorum, & nunc quaſi mundo ſeneſcente rerum atque hominum decremente ſunt. Verum Plato, Ariſtoteles, & cæteri philoſophi hos ſecuti, quíque immortalem eſſe mundum putant, nec ſeneſcere, nec minui, nec debilitari exiſtimant. e Dicit tamen etiã idem Plinius.) Eodem lib. vij. cap. xlviij. Hellanicus, inquit, quoſdam in Aeto

I lia Epirorum gentis cc. explere annos, cui aſſipulatur Damaſtes memorãs Pictoreum ex iis præcipue corpore viribúſque etiam ccc. vixiſſe.

Hieronymus Burgarinus.

De differentia qua inter Hebræos & noſtros codices videntur annorum numeri diſſonare.

Caput X.

QVocirca & ſi inter Hebræos & noſtros codices de ipſo numero annorum nonnulla videtur eſſe diſtantia, quod ignoro, qua ratione ſit factum, non tamen tanta eſt, vt illos homines tam longæuos fuiſſe diſſentiant. Nam ipſe homo primus Adam antequàm gigneret filium, qui appellatus eſt Seth, ducentos triginta annos vixiſſe reperitur in codicibus noſtris,[a] in Hebræis autem cẽtum triginta perhibetur. Sed poſteaquam eum genuit, ſeptingentos vixiſſe legitur in noſtris, octingentos vero in illis. Atque ita in vtriſque vniuerſitatis ſumma concordat. Ac deinde per conſequentes generationes antequam gignatur, qui gigni commemoratur, minus vixiſſe apud Hebræos pater eius inuenitur centum annos: ſed poſteaquam eſt genitus, idem ipſi centum minus quàm in Hebræis inueniuntur in noſtris. Atque ita hinc & inde numeri vniuerſitas conſonat. In ſexta autem generatione nuſquam vtrique codices diſcrepant. In ſeptima vero vbi ille qui natus eſt Enoch non mortuus, ſed quod deo placuerit tranſlatus eſſe narratur, eadem diſſonantia eſt quę in ſuperioribus quinque de centum annis antequam gigneret eum qui ibi commemoratus eſt filium, atque ita in ſumma ſimilis conſonantia. Vixit enim annos antequam transferretur ſecundum vtroſque codices ccclxv. Octaua generatio habet quidẽ nonnullam diuerſitatem: ſed minorem, ac diſsimilem cæteris. Mathuſalem quippe quem genuit Enoch, antequam gigneret eum, qui in ipſo ordine ſequitur: ſecundum Hebræos non centum minus, ſed viginti amplius vixit annos: Qui rurſus in noſtris poſteaquam eum genuit, reperiuntur additi, & in vtriſque ſibi ſumma vniuerſi numeri occurrit. In ſola nona generatione, id eſt, in annis Lamech filij Mathuſalem, patris autem Noë, ſumma vniuerſitatis diſcrepat, ſed nõ plurimum. Viginti enim & quatuor annos plus vixiſſe in Hebræis, quàm in noſtris codicibus, inuenitur. Nam antequam gigneret filium qui vocatus eſt Noë, ſex minus habet in Hebræis, quàm in noſtris: poſtea vero quàm eum genuerit, triginta amplius in eiſdem, quàm in noſtris. Vnde ſex illis detractis, reſtant vigintiquatuor: vt dictum eſt.

Gene. 5.

K

L

a IN codicibus noſtris.) Codices noſtros appellat, quibus eccleſia tunc vtebatur Latinis, ex interpretatione Septuaginta, antequam Hieronymi interpretatio, vel ederetur, vel reciperetur: codices vero Hebræos, qui ad Hebraicam ſcripturam erant verſi. Hieronymus in Gene. Vixit autem Adam ducentos & triginta annos, & genuit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, & vocauit nomen eius Seth. Sciendum, quod vſque ad diluuium, vbi in noſtris codicibus ducentorum, & quod excurrit, annorum, genuiſſe quis dicitur, in Hebræo habet centum annos, & reliquos qui ſequuntur. Fuerunt autem dies Adam, poſtquam genuit Seth, ſeptingenti anni: quia in ducentis erraverat, conſequenter hic poſuit ſeptingentos, cum in Hebræo hic habeatur, octingentos. Tantum Hieronymus, qui nihil excipit ex illa ratione cõputandi. Auguſtinus ſextam generationem demit, qua Iared genuit Enoch. ſed hac generatio ducentos annos non excedit.

De annis Mathuſalem, cuius ætas quatuordecim annis videatur diluuium excedere.

Caput XI.

PEr hanc autem diſcrepãtiam Hebræorum codicum atque noſtrorum, exoritur illa famoſiſsima quæſtio:[a] vbi Mathuſalem quatuordecim annos vixiſſe poſt diluuium computatur, cum ſcriptura ex omnibus, qui in terra tunc fuerant, ſolos octo homines in arca exitium commemoret euaſiſſe diluuij, in quibus Mathuſalem non fuit. Secundum codices enim noſtros, Mathuſalem priuſquam gigneret illum, quẽm vocauit Lamech, vixit annos centum ſexaginta ſeptem: deinde ipſe Lamech antequam ex illo natus eſſet Noë, vixit annos centum octoginta octo, qui ſimul fiunt trecenti quinquaginta quinque. His adduntur ſexcenti Noë: quoto eius anno diluuium factum eſt: qui fiunt nongenti quinquaginta quinque, ex quo Mathuſalem natus eſt, vſque ad annum diluuij. Omnes autem anni vitæ Mathuſalem nongenti ſexagintanouem computantur: quia cum vixiſſet annos centum ſexaginta ſeptem, & genuiſſet filium, qui eſt appellatus Lamech, poſt eum genitum vixit annos octingentos duos: qui omnes, vt diximus, nongenti ſexaginta nouem fiunt. Vnde detractis nongentis quinquaginta quinque ab ortu Mathuſalem vſque ad diluuium, remanent quatuordecim, quibus vixiſſe creditur poſt diluuium. Propter quod, cum nonnulli, etſi non in terra, vbi omnem carnem, quam viuere in aquis natura non ſinit,

M

1. Petr. 3.

Gene. 7.

A ſinit, conſtat fuiſſe deletam, cum patre ſuo qui tranſlatus fuerat aliquantum fuiſſe, atque ibi donec diluuium præteriret, vixiſſe arbitrantur, nolentes derogare fidem codicibus, quos in autboritatem celebriorem ſuſcepit eccleſia: & credẽtes Iudæorum potius, quàm iſtos non habere, quod verum eſt. Non enim admittũt, quod magis hic eſſe potuerit error interpretum, quàm in ea lingua eſſe falſum, vnde in noſtram per Græcam ſcriptura ipſa tranſlata eſt. Sed inquiunt non eſſe credibile Septuaginta interpretes, qui vno ſimul tempore, vnóq; ſenſu interpretati ſunt, errare potuiſſe: aut vbi nihil eorum intererat, voluiſſe mentiri: Iudæos vero, dum nobis inuident, quod lex & Prophetæ, ad nos interpretando, tranſierunt, mutaſſe quędam in codicibus ſuis, vt in noſtris minueretur autboritas. Hanc opinionem vel ſuſpicionem accipiat quiſque, vt putauerit, certum eſt tamẽ, non vixiſſe Mathuſalem poſt diluuium, ſed eodem anno fuiſſe defunctum, ſi verum eſt quod de numero annorum in Hebræis codicibus inuenitur. De illis autem ſeptuaginta interpretibus quid mihi videatur, ſuo loco diligentius diſſerendum eſt, cum ad ipſa tempora quãtum neceſsitas buius operis poſtulat, commemoranda adiuuante domino venerimus. Præſenti enim ſufficit quæſtioni ſecundum vtroſque codices tam longas ha-

Lib. 18. de Ciuitate dei ca. 42. & 43.

B buiſſe vitas illius æui homines, vt poſſet ætate vnius, qui de duobus, quos ſolos terra tunc habuit, parentibus primus eſt natus ad conſtituendam etiam ciuitatem, multiplicari genus humanum.

a EXoritur illa famoſiſſ. quæſtio.) Sic etiam Hieronymus celebrem hanc per omnes eccleſias fuiſſe quæſtionem ſcribit. Obiter annotabo famoſum non tam eſſe malæ, quàm multæ famæ ſicut apud Græcos πολύκλυτον. Lucanus famoſa vetuſtas. Hieronymus erratum eſſe à LXX. in numero, quemadmodum in pleriſque alias affirmat, & ex libris Hebræorum ac Samaritanorum colligit eodem anno Mathuſalem obiiſſe, quo diluuium contigit. quàm merito Auguſtinus deridet eos, qui plus omnino voluẽ haberi fidei interpretationibus, quàm linguis illis, vnde ad cæteras ſacræ ſcripturæ manarunt.

Famoſus.

De opinione eorum qui primorum temporum homines tam longæuos quàm ſcribitur fuiſſe, nõ credunt.
Caput XII.

NEque enim vllo modo audiendi ſunt qui putant aliter annos illis tẽporibus computatos, id eſt, tãtę breuitatis, vt vnus annus noſter decem illos habuiſſe credatur. Quapropter, inquiunt, cum audierit quiſq; vel legerit nõgentos annos quẽquã vixiſſe, debet intelligere nonaginta, Decẽ quippe

C pe illi anni, vnus eſt noſter, & decem noſtri, centum illi fuerunt. Ac per boc vt putant, viginti trium annorum fuit Adam quãdo genuit Setb, & ipſe Seth viginti agebat annos & ſex menſes, quando ex illo natus eſt Enos, quos appellat ſcriptura ducẽtos, & quinq; annos. Quoniam ſicut iſti ſuſpicantur quorum exponimus opinionem, vnum annum qualem nunc habemus in decem partes illi diuidebant, & eaſdẽ partes, annos vocabant. Quarum partium habet vna quadratum ſenarium,[a] eo qnod deus ſex diebus perfecerit opera ſua, vt in ſeptimo requieſceret. De qua re in libr. vndecimo ſicut potui, diſputaui. Sexies autem ſeni, qui numerus quadratum ſenarium facit, triginta ſex dies fiunt, qui multiplicati decies, ad trecentos ſexaginta perueniunt, id eſt, duodecim menſes lunares. Propter quinque dies enim reliquos quibus ſolaris annus impletur, & diei quadrantem, propter quem quater ductum[b] eo anno quo biſextum vocant, vnus dies adiicitur, addebantur à veteribus poſtea dies, vt occurreret numerus annorum, quos dies Romani intercalares vocabant. Proinde etiam

Gene. 2.

Enos, quem genuit Seth, decẽ & nouem agebat annos D quando ex illo natus eſt filius Cainan, quos annos dicit ſcriptura centũ nonaginta, Et deinceps per omnes generationes in quibus hominum anni commemorãtur ante diluuium, nullus ferè in noſtris codicibus inuenitur, qui cum eſſet centum annorum vel infra, vel etiam centum viginti aut nõ multo amplius genuerit filium, ſed qui minima ætate genuerunt, annorum centũ ſexaginta, & quod excurrit, fuiſſe referuntur, quia nemo, inquiunt, decem annorum homo poteſt gignere filios, qui numerus centum appellabantur anni ab illis hominibus, ſed in annis ſedecim eſt matura pubertas, & proli iam idonea procreandæ, quos centum & ſexaginta annos illa tempora nuncupabant. Vt autem aliter annum tunc fuiſſe computatum non ſit incredibile, adiiciunt, quod apud pleroſque ſcriptores hiſtoriæ reperitur Aegyptios habuiſſe annum quatuor mẽſium, Acarnanas ſex menſium, Lauinios tredecim menſium. Plinius Secundus cum commemoraſſet[c] relatum fuiſſe in literas quędam vixiſſe cẽtum quinquagintaduos, alium decem amplius, alios ducentorum annorum habuiſſe vitam, alios trecẽtorum, quoſdam ad quingentos, alios ad ſexcentos, nonnullos ad octingentos etiam perueniſſe, hæc omnia propter inſcitiam temporum accidiſſe arbitratus eſt. Alij quippe, inquit, æſtate vnum determinabant annum & alterum hyeme, alij quadripertitis temporibus, ſicut Arcades inquit, quorum anni trimeſtres fuere. Adiecit etiam aliquando Aegyptios, quorum paruos annos quaternorum menſium fuiſſe ſupra diximus, lunæq; fine eorum limitaſſe annum. Itaque apud eos, inquit, aliqui & ſingula milia annorũ vixiſſe produntur. His velut probabilibus argumentis quidam non deſtruentes fidem ſacræ huius hiſtoriæ, ſed aſtruere nitentes, ne ſit incredibile quod tam multos annos vixiſſe referuntur antiqui: perſuaſerunt ſibi, nec ſe ſuadere imprudenter exiſtimant, tam exiguum ſpacium tẽporis tunc annum vocatum, vt illi decem, ſint vnus noſter, & decem noſtri, centum illorum. Hoc autem falſiſsimum eſſe documento euidentiſsimo oſtenditur. Quod ante quàm faciam, non mihi tacendum videtur, quæ credibilior poſsit eſſe ſuſpicio. Poteramus certe hanc aſſeuerationem ex Hebræis codicibus redarguere atque conuincere, vbi Adam non ducentorum F triginta, ſed centum triginta annorum fuiſſe reperitur, quando tertium genuit filium, qui anni ſi tredecim noſtri ſunt, proculdubio primum genuit quando vel non multo amplius annorum fuit. Quis poteſt hac ætate generare vſitata iſta nobiſq; notiſsima lege naturę? Sed hunc omittamus, qui fortaſſe etiam quando creatus eſt, potuit. Nõ enim eum tam paruum, quàm infantes noſtri ſunt, factum fuiſſe credibile eſt. Sed filius eius non ducentorum quinque, ſicut nos legimus, ſed centum quinque fuit, quando genuit Enos: ac per hoc ſecũdum iſtos nondum habebat vndecim annos ætatis. Quid dicam de Cainan eius filio, qui cum apud nos cẽtum ſeptuaginta reperiatur annorum, apud Hebręos ſeptoaginta legitur fuiſſe quando genuit Malalehel? quis generat homo ſeptennis, ſi tunc anni ſeptuaginta nuncupabantur, qui ſeptem fuerunt?

Gene. 5.

Lib. 7. cap. 48.

QVarum partium habet vna quadratum ſenarium.) An potius vnaquæque? Porrò quadratus aliquis numerus eſt, qui ex multiplicatione eiuſdem per ſe naſcitur: vt ter tria, quater quatuor, ſexies ſex. Annus vero ccclxv. dies habet & ſex horas: has ſex horas, cum quinque diebus, auferebant iſti computatores, ita partiti ccclx. in decem partes, ſingulis ſenos & tricenos dies aſsignabant. b Propter quem quater dictum.) De hoc Suetonius in Cæſare, Cenſorinus, Macrobius, Beda. Habebat enim olim annus ante Cæſarem

Numerus quadrat.

G ſerem ccclv. dies. Quimque viderent anno iuſto decem dies & ſex horas deeſſe, negocium datum eſt pontificibus, vt alternis annis menſem intercalarent in fine Februarij altera intercalatione xxij. annorum: altera qua quarto quoque anno excurrebāt quatuor ſenæ horæ, id eſt, vigintiquatuor xxiij. dierum, qui menſis aliud nō habebat nomen, quàm intercalaris. Sic Aſconius diuiſſe ſcribit Ciceronē pro Milone menſe intercalari. C. Cæſar dictator hanc confuſionem intercalādi ſuſtulit, iuſsitque annum eſſe ccclxv. dierū. Et quarto quoque anno ineunte dies vnus vj. calend. Martias intercalaretur, qui biſſextus diceretur: quia bis ſexto Calēd. Martias, eo anno computamus. Vt vero hæc nobis magis ad numerum & tempus congruerent, annum vnum fecit xv. menſium, interiectis duobus menſibus inter Nouembrem & Decembrem, cum intercalatio, qui fortè in eum annū inciderat. quo deinde menſes ac dies ad curſum ſolis conuenirent, & rationes æſtatis hyemiſque annum cōfugionis nominarunt. protenſus eſt enim in ccccxliij. dies. Sueto. Macro. c Plinius Secundus quem commemoraſſet.) lib. vij. cap. xlviij.

Intercalatio.

An in dinumeratione annorum, Hebræorum magis quàm ſeptuaginta interpretum ſit ſequenda authoritas. *Caput XIII.*

SEd cum hoc dixero, continuo referetur illud Iudæorum eſſe mendacium: de quo ſuperius ſatis actum eſt. Nam ſeptuaginta interpretes laudabiliter celebratos viros potuiſſe mentiri[a] difficile eſt. Vbi ſi quæram, quid ſit credibilius, Iudæorum gentē tam longè latéque diffuſam, in hoc conſcribendum mendacium vno conſilio conſpirare po-
H tuiſſe: & dum aliis inuideant authoritatem, ſibi abſtuliſſe veritatem: an ſeptuaginta homines, qui etiam ipſi Iudæi erant: in vno loco poſitos, quoniam rex Aegypti Ptolemeus eos ad hoc opus aſciuerat: ipſam veritatem gentibus alienigenis inuidiſſe, & communicato iſtud tunc feciſſe conſilio, quis non videat quid procliuius faciliúſque credatur? Sed abſit vt prudens quiſpiam,[b] vel Iudæos cuiuſlibet peruerſitatis atque maliciæ tantū potuiſſe credat in codicibus tam multis & tam longe latéque diſperſis, vel ſeptuaginta illos memorabiles viros hoc de inuidenda gentibus veritate vnum communicaſſe conſilium. Credibilius ergo quis dixerit, cum primū de bibliotheca Ptolemæi deſcribi iſta cœperunt, tūc aliquid tale fieri potuiſſe in codice vno, ſcilicet primitus inde deſcripto vnde iam latius emanaret, vbi potuit quidem accidere etiam ſcriptoris error. Sed hoc in illa quæſtione de vita Mathuſalem non abſurdum eſt ſuſpicari: & in illo alio vbi ſuperantibus xxiiij. annis ſumma non conuenit. In his autem, in quibus cōtinuatur ipſius mendoſitatis ſimilitudo, ita vt ante genitum
I filium qui ordini inſeritur alibi ſuperſint centum anni, alibi deſint: poſt genitum autem vbi deerant, ſuperſint: vbi ſupererant, deſint, vt ſumma conueniat, & hoc in prima, ſecunda, tertia, quarta, quinta, ſeptima generatione inuenitur: videtur habere quandam, ſi dici poteſt, error ipſe conſtantiam: nec caſum redolet, ſed induſtriā. Itaque illa diuerſitas numerorum aliter ſe habētium in codicibus Græcis & Latinis, aliter in Hebræis, vbi non eſt iſta decētum annis prius additis, & poſtea detractis per tot generationes continuata parilitas: nec maliciæ Iudæorū nec diligētiæ vel prudētiæ ſeptuaginta interpretū, ſed ſcriptoris tribuatur errori: qui de bibliotheca ſupradicti regis codicem deſcribendum primus accepit. Nam etiam nunc vbi numeri non faciunt intētum ad aliquid quod facile poſsit intelligi, vel quod appareat vtiliter diſci, & negligēter deſcribuntur, & negligentius emendantur. Quis enim exiſtimet ſibi eſſe diſcendum, quot milia hominum tribus Iſraël ſigillatim habere potuerunt: quoniam prodeſſe aliquid non putatur: & quotus quiſq; hominū eſt, cui profunditas vtilitatis huius appareat? Hic vero vbi per tot contextas generationes centum anni alibi aſſunt, alibi deſunt: & poſt natum qui commemorandus fuerat filium deſunt vbi affuerunt, aſſunt vbi defuerunt, vt ſumma concor- K
det: nimirum cum vellet perſuadere, qui hoc fecit, ideo numeroſiſsimos annos vixiſſe antiquos quod eos breuiſsimos nuncupabāt: & hoc de maturitate pubertatis, qua idonea filij gignerentur, conaretur oſtendere: atque ideo in illis centum annis decem noſtros inſinuandos putaret incredulis, ne homines tam diu vixiſſe recipere in fidem nollent: addidit centum vbi gignēdis filiis habilem non inuenit ætatem: eoſdémque poſt genitos filios, vt congrueret ſumma detraxit. Sic quippe voluit credibiles facere idonearum generandæ proli conuenientias ætatum, vt tamen numero non fraudaret vniuerſas ætates viuētium ſingulorum. Quod autē in ſexta generatione id nō fecit, hoc ipſum eſt, quod magis mouet illum ideo feciſſe, cum res quā dicimus, poſtulauit: quia non fecit, vbi non poſtulauit. Inuenit nāque in eadem generatione apud Hebræos vixiſſe Iareth, ante quàm genuiſſet Enoch centum ſexaginta duos annos, qui ſecundum illam rationem breuium annorum fiunt anni ſedecim, & aliquid minus quàm menſes duo: quæ iam ætas apta eſt ad gignendum: & ideo addere centū annos breues vt noſtri vigintiſex fierent, neceſſe non
fuit, nec poſt natum Enoch eos detrahere, quos nō ad- L
diderat ante natum. Sic factum eſt, vt hinc nulla eſſet inter codices vtroſque varietas. Sed rurſus mouet, cur in octaua generatione[c] ante quàm de Mathuſalem naſceretur Lamech, cum apud Hebræos legātur centum lxxxij. anni: viginti[†] minus inueniūtur in codicibus noſtris, vbi potius addi centum ſolent: & poſt genitum Lamech complendam reſtituuntur ad ſummā, quæ in codicibus vtriſque non diſcrepat. Si enim centum ſeptuaginta annos propter pubertatis maturitatem, decem & ſeptem volebat intelligi: ſicut nihil addere, ita nihil detrahere iam debebat: quia inuenerat ætatem idoneam generationi filiorum, propter quam in aliis centum illos annos vbi eam nō inueniebat, addebat. Hoc autem de viginti annis merito putaremus caſu mendoſitatis accidere potuiſſe, niſi eos ſicut prius detraxerat, reſtituere poſtea curaret, vt ſummæ conueniret integritas. An forte aſtutius factum exiſtimandum eſt, vt illa, qua centum anni prius ſolent adiici, & poſtea detrahi, occultaretur induſtria, cum & illic vbi neceſſe non fuerat, non quidem de centum annis, verūtamen de quantulocun-
que numero prius detracto pōſt reddito, tale quid fieret? Sed quomodolibet iſtud accipiatur, ſiue credatur M
ita eſſe factum, ſiue non credatur, ſiue poſtremo ita ſiue non ita ſit, recte fieri nullo modo dubitauerim, vt cum diuerſum aliquid in vtriſque codicibus inuenitur, quādoquidem ad fidem rerum geſtarum vtrūque eſſe non poteſt verū, ei linguę potius credatur, vnde eſt in aliam[d] per interpretes facta tranſlatio. Nam in quibuſdā etiam codicibus Græcis tribus, & vno Latino, & vno etiā Syro inter ſe conſentiētibus inuentus eſt Mathuſalem ſex annis ante diluuium fuiſſe defunctus.

Gene. 5.

† alias, xxij.

a CElebratos viros po. men.) Alibi ſic, Nam ſeptuaginta interpretes laudabiliter celebratos viros non paſſe mentiri. vbi ſi quæratur & cætera. b Sed abſit vt prudens quiſpiam.) Hoc idem reſponderi poteſt his, qui falſatos corruptóſque & ab Hebræis codices veteris inſtrumenti & à Græcis noui abſciunt, ne veritas ſacrorum librorum ex aliis fontibus petatur. c Cur in octaua generatione.) Hunc locum non ſatis intelligo. Nam & in verſione Hieronymi, & in Lxx. conformiter habetur annos Mathuſalem priuſquam gigneret Lamech, fuiſſe centum octoginta ſeptem. Niſi aliter Auguſtinus legerit. d Ei linguæ potius credatur vnde eſt in aliam.) Hoc ipſum Hieronymus clamat, hoc ipſa docet ratio. Et nullus eſt ſaniore iudicio, qui repugnet: ſed fruſtra conſenſus bonorum ingeniorum hoc cenſet. Nam rigidus ſtupor velut moles opponitur: non quia iſti inſcij ſint earum linguarum, nam nec Hebraice ſciebat Auguſtinus, & Græce minus quàm medio-

A mediocriter, ſed non eſt in his ea modeſtia animi, quæ in Auguſtino. Hic vndecunque paratus erat doceri, iſti nuſquam volunt doceri, vbique docere, quod ignorant.

De parilitate annorum, qui iiſdem quibus nunc ſpacijs & in prioribus ſeculis cucurrerunt. *Caput XIIII.*

NVnc iam videamus, quo nam modo euidẽter poſsit oſtendi non tam breues, vt illi decem vnus eſſet noſter, ſed tantæ prolixitatis annos quãtæ nunc habemus, quos vtique circumitus conficit ſolis, in illorum hominum vita prolixiſsima computatos. Sexcẽteſimo nempe anno vitę Noë, ſcriptum eſt factum eſſe diluuium. Cur ergo ibi legitur: Et aqua diluuij facta eſt ſuper terram ſexcenteſimo anno vitæ Noë, ſecundi menſis, ſeptima & viceſima menſis, (Gene.7.) ſi annus ille minimus quales decem faciunt vnum noſtrum, trigintaſex dies habebat? Tantillus quippe annus ſi antiquo more hoc nomen accepit, aut nõ habet menſes, aut menſis eius eſt triduũ, vt habeat duodecim menſes. Quo modo igitur hic dictum eſt, ſexcenteſimo anno, ſecundi menſis, ſeptima & viceſima mẽſis, niſi quia B tales quales nunc ſunt etiam tunc erant menſes? Nam quo pacto aliter viceſimo & ſeptimo die ſecundi menſis diceretur cœptum eſſe diluuium? (Gene.8.) Deinde poſtea in fine diluuij ita legitur: Et ſedit arca in menſe ſeptimo, ſeptima & viceſima mẽſis ſuper montes Ararath. Aqua autem minuebatur vſque ad vndecimum menſem. In vndecimo autem menſe prima menſis apparuerunt capita montium. Si igitur tales menſes erant, tales profecto & anni erant, quales nunc habemus. Menſes quippe illi triduani viginti & ſeptem dies habere non poterant. Aut ſi pars triceſima tridui tunc appellabatur dies, vt omnia proportione minuantur: ergo nec toto quatriduo noſtro factum eſt illud tam grande diluuium, quod memoratur factum quadraginta diebus & quadraginta noctibus. (Gene.7.) Quis hanc abſurditatem & vanitatem ferat? Proinde remoueatur hic error, qui coniectura falſa ita vult aſtruere ſcripturarum noſtrarum fidem: vt alibi deſtruat. Prorſus tantus etiã tunc dies fuit, quantus & nunc eſt: quem viginti & quatuor horæ diurno C curriculo[a] nocturnoque determinant. Tantus menſis, quantus & nunc eſt: quẽ luna cœpta & finita concludit. Tantus annus, quantus & nunc eſt: quẽ duodecim menſes lunares additis propter curſum ſolarem quinq; diebus & quadrante[a] conſummant. Tantus anni ſexcenteſimi vitæ Noë ſecundus erat menſis, eiúſque menſis viceſimus & ſeptimus dies, quãdo cœpit eſſe diluuium: in quo dies quadraginta continuatæ ingentes pluuiæ memorantur, qui dies non binas ac paulo amplius horas habebant, ſed vicenas & quaternas die noctuq; trãſactas. (Gene.25.) Ac per hoc tam magnos annos vixerunt illi antiqui vſque amplius quàm nongentos, quantos poſtea vixit Abraham centumſeptuagintaquinque: & poſt eum (Gene.35.) filius eius Iſaac centum octoginta, & filius eius Iacob propè centum quinquaginta: & quantos interpoſita aliquanta ætate Moyſes centum viginti, (Deute.34.) & quãtos etiam nunc viuunt homines ſeptuaginta vel octoginta, vel non multo amplius, de quibus etiam dictum eſt: Et amplius eorum labor & dolor. (Pſal.89.) Illa vero numerorum varietas, quæ inter codices Hebræos inuenitur & noſtros, neque de hac antiquorum longæuitate diſſentit: & ſi quid habet ita diuerſum, vt verum eſſe vtrumque non poſsit, rerum geſtarum fides ab ea lingua repetenda eſt, ex qua interpretatum eſt, quod habemus. Quæ facultas cum volentibus vbique gentium præſto ſit, non tamen vacat:[b] quod ſeptuaginta interpretes in plurimis quæ diuerſa dicere videntur, ex Hebræis codicibus emendare auſus eſt nemo. D Non enim eſt illa diuerſitas putata mendoſitas: nec ego vllo modo putandum exiſtimo. Sed vbi non eſt ſcriptoris error, aliquid eos diuino ſpiritu vbi ſenſus eſſet conſentaneus veritati & prędicans veritatem, non interpretantium more, ſed prophetantium libertate aliter dicere voluiſſe, credendum eſt. Vnde merito non ſolum Hebræis, verumetiam ipſis cum adhibet teſtimonia de ſcripturis vti Apoſtolica inuenitur authoritas. Sed hinc me opportuniore loco ſi deus adiuuerit promiſi diligentius locuturum, nunc quod inſtat expediam. Non enim ambigendum eſt ab homine, qui ex primo homine natus eſt primus, quãdo tam diu viuebant, potuiſſe conſtitui ciuitatẽ ſanè terrenam, non illam quę dicitur ciuitas dei: de qua vt ſcriberemus laborem tãti huius operis in manus ſumpſimus.

a Additis propter curſum ſolarem quinque diebus & quadrante.) Menſis lunaris dupliciter poteſt conſiderari: nam vel eſt dum luna diſcedit, & redit ad idem punctum, id fit diebus ſeptem & viginti. Vel dum ſolem percurſu ſignifero circulo conſequatur, id fit diebus vndetriginta, horis duodecim & minutis quadragintaquatuor. E Solem enim eodem quo reliquerat loco, non inuenit: quippe & ipſe viæ ſuæ nonnihil interea confecit, ad quod emetiendum duo dies cum dimidio lunæ dantur. At Iudæi vulgo triginta diebus lunarem menſem claudunt, quem plenum vocant. b Non tamen vacat.) Non eſt inane, & ſine myſterio & cauſa.

An credibile ſit, primi ſeculi viros vſque ad eam ætatem, qua filios generaſſe referuntur à concubitu continuiſſe. *Caput XV.*

DIcet ergo aliquis: Itáne credendum eſt, hominem filios ò inceſſanter ò generaturum, nec habentem propoſitũ continentię centum & amplius, vel ſecundum Hebræos non multo minus, id eſt octoginta, ſeptuaginta, ſexaginta annos à cõcumbẽdi opere vacauiſſe: aut ſi non vacaret, nihil prolis gignere potuiſſe? Hæc quæſtio duobus modis ſoluitur. Aut enim tanto ſerior fuit proportione pubertas,[a] quanto vitæ totius maior annoſitas: aut quod magis video eſſe credibile, non hic primogeniti filij commemorati ſunt, ſed quos ſucceſsionis ordo poſcebat, vt perueniretur ad Noë, à quo rurſus ad Abraham videmus eſſe peruentum: ac deinde vſque ad certum articulum temporis, F quantum oportebat ſignari etiam generationibus commemoratis curſum glorioſiſsimæ ciuitatis in hoc mundo peregrinantis, & ſupernam patriam requirentis. Quod enim negari non poteſt, prior omnium Cain ex coniunctione maris & fœminæ natus eſt. Neque enim illo nato dixiſſet Adam, quod dixiſſe legitur, (Gene.4.) Acquiſiui hominem per deum:[b] niſi illis duobus ipſe fuiſſet homo naſcendo additus primus. Hunc ſecutus Abel, quem maior frater occidit, præfiguratione quadam peregrinantis ciuitatis dei, quod eſſet ab impiis & quodam modo terrigenis, id eſt terrenam originem diligentibus, & terrenæ ciuitatis terrena fœlicitate gaudentibus, perſecutiones iniquas paſſura, primus oſtendit. Sed quod annorum erat Adam cum eos genuit, non apparet. Exinde digeruntur generationes aliæ de Cain, aliæ de illo quem genuit Adam in eius ſucceſsione quem frater occidit, & appellauit nomen illius Seth, dicens vt ſcriptum eſt, Suſcitauit enim mihi deus ſemen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Cum itaque iſtæ duæ ſeries generationum, (Ibidem.) vna de Seth, altera de Cain, has duas de quibus agimus diſtinctis ordinibus inſinuent ciuitates: vnam cœleſtem in terris peregrinantem, alteram terrenam terrenis tanquam ſola ſint, gaudiis inhærentem vel inhian-

tem:

G tem: nullus de progenie Cain, cum dinumerata ſit connumerato Adam vſque ad octauã generationem, quot annorum fuiſſet, expreſſus eſt, quando genuit eum, qui commemoratur poſt eum. Noluit enim ſpiritus dei in terrenæ ciuitatis generationibus tempora notare ante diluuium, ſed in cœleſtis maluit, tanquam eſſent memoria digniores. Porrò autem Seth quando natus eſt, non quidem taciti ſunt anni patris eius, ſed iam genuerat alios: & vtrum ſolos Cain & Abel, affirmare quis audeat? Non enim quia ſoli nominati ſunt propter ordines generationũ, quas commemorare oportebat, ideo conſequens videri debet ſolos fuiſſe tunc generatos ex Adam. Cùm enim ſilentio coopertis omnium nominibus cęterorum, legatur eum genuiſſe filios & filias, quota fuerit iſta proles eius, quis præſumat aſſerere, ſi culpam temeritatis euitat? Potuit quippe Adam diuinitus admonitus dicere poſtea quàm Seth natus eſt, Suſcitauit enim mihi deus ſemel aliud pro Abel: quando talis erat futurus, qui impleret illius ſanctitatem: non quod ipſe prior poſt eum temporis ordine naſceretur. Deinde quod ſcriptum eſt, Vixit autem Seth quinque & du- *Gene. 5.*

H centos annos: vel ſecundum Hebræos quinque & centum annos, & genuit Enos: quis poſſit niſi inconſyderatus aſſeuerare hunc eius primogenitum fuiſſe, vt admirantes merito requiramus, quo modo per tot annos immunis fuerit à connubio ſine vllo propoſito continentiæ, vel non genuerit * coniugatus: quandoquidem etiam de ipſo legitur: Et genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies Seth duodecim & nongenti anni, & mortuus eſt? Atque ita deinceps, quorum anni commemorantur, nec filios filiáſque genuiſſe reticētur. Ac per hoc non apparet omnino, vtrum qui nominatur genitus, ipſe fuerit primogenitus: imò verò quoniam credibile non eſt, patres illos ætate tam longa aut impuberes fuiſſe, aut coniugibus caruiſſe vel fœtibus: nec illos eorum filios primos eis natos fuiſſe credibile eſt. Sed cum ſacræ ſcriptor hiſtoriæ ad ortũ vitámque Noë, cuius tempore diluuium factum eſt per ſucceſſiones generationũ notatis temporibus intenderet peruenire, eas vtiq; cõmemorauit, non quæ primæ ſuis parentibus fuerint, ſed quæ in propagationis ordinem venerint. Exempli gratia, quo id fiat apertius aliquid interponam, vnde nullus ambigat fieri potuiſſe quod dico: Euangeliſta Matthæus generationem dominicæ carnis per ſeriem parē-

** aliàs, fuerit.*

Matth. 1.

I tum volens commendare memoriæ, ordiens à patre Abraham atque ad Dauid primitus vt perueniret intendens, Abraham, inquit, genuit Iſaac: cur nõ dixit Iſmahel, quem primitus genuit? Iſaac autem, inquit, genuit Iacob: cur nõ dixit Eſaü, qui eius primogenitus fuit? Quia ſcilicet per illos ad Dauid peruenire non poſſet. Deinde ſequitur: Iacob autem genuit Iudam & fratres eius: nunquid Iudas primogenitus fuit? Iudas, inquit, genuit Phares & Zaram: nec iſtorum geminorum aliquis fuit primogenitus Iudæ, ſed ante illos iã tres genuerat. Eos itaq; genuit in ordine generationum, per quos ad Dauid, atque inde quò intēderat, perueniret. Ex quo intelligi poteſt, veteres quoque homines ante diluuium nõ primogenitos, ſed eos fuiſſe commemoratos, per quos ſuccedentium ordo generationum ad Noë patriarchã duceretur, ne ſeræ pubertatis illorum obſcura & non neceſſaria quæſtio nos fatiget.

Pubertas. a SErior fuit proportione pubertas.) Pubertas eſt tempus quo generationi ſunt homines idonei, quum pubes viris barbæ innaſcitur, fœminis muliebribus. b Acquiſiui hominem per deum.) Siue poſſedi. [illegible] verterunt LXX. & Hieronymus dicit Cain interpretari κτῆσιν, poſſeſsionem.

De iure coniugiorum, quod diſsimiliter à ſubſequentibus marronis habuerint prima connubia. Caput XVI. K

CVm igitur genus humanum, poſt primam copulam viri facti ex puluere, & coniugis eius ex viri latere, marium fœminarúmque coniunctione opus haberet, vt gignendo multiplicaretur: nec eſſent vlli homines, niſi qui ex illis duobus nati fuiſſent, viri ſorores ſuas coniuges acceperunt: quod profecto quanto eſt antiquius, compellēte neceſſitate, tanto poſtea factum eſt damnabilius, religione prohibente. Habita eſt enim ratio rectiſſima charitatis, vt homines quibus eſſet vtilis atq; honeſta concordia, diuerſarũ neceſſitudinũ vinculis necterentur: nec vnus in vna multas haberet, ſed ſingulæ ſpargerentur in ſingulos: ac ſic ad ſocialem vitam diligentius colligandam, plurimæ plurimos obtinerēt. Pater quippe & ſocer duarum ſunt neceſſitudinum nomina. Vt ergo alium quiſque habeat patrem, alium ſocerũ, numeroſius ſe charitas porrigit. Vtrunque autem vnus Adam eſſe cogebatur, & filiis & filiabus ſuis, quando fratres ſororéſque cõnubio iungebantur. Sic & Eua vxor eius vtrique ſexui filiorum, fuit & ſocrus & mater. Quæ ſi duæ fœminæ fuiſſent, mater altera, & ſocrus altera, copioſius ſe ſocialis dilectio col- *15. q. 2. Cap. Cõiugum.*

L ligaret. Ipſa denique iam ſoror quod etiam vxor fiebat, duas tenebat vnà neceſsitudines: quibus per ſingulas diſtributis, vt altera eſſet ſoror, altera vxor, hominum numero ſocialis propinquitas augeretur. Sed hoc vnde fieret tunc non erat, quando niſi fratres & ſorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit, quando potuit, vt exiſtente copia inde ducerentur vxores, quæ non erant iam ſorores. Et non ſolum iſtud vt fieret nulla neceſsitas eſſet, verumetiam ſi fieret nefas eſſet. Nam & ſi nepotes primorum hominum, qui iam conſobrinas poterãt accipere, coniuges ſororibus matrimonio iungerentur: non iam duæ, ſed tres in homine vno neceſſitudines fierent, quæ propter charitatē numeroſiore propinquitate nectēdam, diſſeminari per ſingulos ſingulæ debuerunt. Eſſet enim vnus homo filiis ſuis fratri ſcilicet ſororique coniugibus, & pater & ſocer & auunculus: ita & vxor eius, eiſdem coniugibus, filiis † & mater & amita & ſocrus. Idēq; inter ſe filij eorum, non ſolum eſſent fratres atq; coniuges, verumetiã conſobrini:[b] quia & fratrum filij. Omnes autem iſtę neceſsitudines, quæ vni homini tres homines connectebant, nouem connecterent, ſi eſſent in ſingulis ſingulæ,

† aliàs, communis ſunt.

M vt vnus homo haberet alteram ſororem, alteram vxorem, alteram conſobrinam, alterum patrem, alterum auunculum, alterum ſocerum, alterã matrem, alteram amitam, alteram ſocrum: atque ita ſe non in paucitate coartatum, ſed latius atque numeroſius propinquitatibus crebris vinculum ſociale diffunderet. Quod humano genere creſcēte & multiplicato, etiam inter impios deorum multorũ falſorumq; cultores ſic obſeruari cernimus: vt etiam ſi peruerſis legibus permittantur fraterna coniugia,[c] melior tamen conſuetudo ipſam malit exhorrere licentiam. Et cum ſorores accipere in matrimonium primis humani generis temporibus omnino licuerit, ſic auerſetur, quaſi nunquam licere potuerit. Ad humanum enim ſenſum vel alliciendum, vel offendēdum, mos valet plurimum. Qui cum in hac cauſa immoderationem cõcupiſcentiæ coërceat, eum deſignari atq; corrumpi merito eſſe nefarium iudicatur. Si enim iniquũ eſt auiditate poſſidendi tranſgredi limitē agrorum, quanto eſt iniquius libidine concumbendi ſubuertere limitem morum? Experti autem ſumus in cõnubiis

conſobri-

A conſobrinarum etiam noſtris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum quàm raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat: quia id nec diuina prohibuit, & nondū prohibuerat lex humana [d]. Veruntamen factum etiā licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti: & quod fiebat cum conſobrina, penè cum ſorore fieri videbatur: quia & ipſi inter ſe propter tam propinquā conſanguinitatē fratres vocantur [e], & penè germani ſunt. Fuit autem antiquis patribus religioſæ curæ, ne ipſa propinquitas ſe paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, & propinquitas eſſe deſiſteret, eam nondum longe poſitam rurſus matrimonij vinculo colligare, & quodā
Gene. 12. modo reuocare fugientem. Vnde iam pleno hominibus orbe terrarū, non quidem ſorores ex patre vel matre, vel ex ambobus ſuis parētibus natas, ſed tamē amabant de ſuo genere ducere vxores. Verūtamen quis dubitet honeſtius hoc tempore etiā conſobrinarū prohibita eſſe coniugia: nō ſolum ſecundū ea, quæ diſputauimus propter multiplicādas affinitates, ne habeat duas neceſsitudines vna perſona, cum duę poſsint eas habere, & numerus propinquitatis augeri: ſed etiā quia ne-
B ſcio quo modo ineſt humanæ verecūdiæ quiddā naturale atq; laudabile: vt cui debet cauſa propinquitatis verecundum [*] honorē, ab ea cōtineat, quāuis generatricē, tamen libidinem, de qua erubeſcere videmus & ipſam pudiciciam coniugalem. Copulatio igitur maris & fœminæ, quantū attinet ad genus mortalium, quoddā ſeminarium eſt ciuitatis: ſed terrena ciuitas generatione tātummodo, cœleſtis autem etiā regeneratiōe opus habet, vt noxā generationis euadat. Verū autem aliquod fuerit, vel ſi fuit, quale fuerit corporale atq; viſibile rege-
Gene. 17. nerationis ſignum ante diluuium, ſicut Abrahę circuncisio poſtea eſt imperata, ſacra hiſtoria tacet. Sacrificaſſe tamen deo, etiam illos antiquiſsimos homines non
Gene. 8. tacet, quod & in duob⁹ primis fratribus claruit: & Noë poſt diluuium cum de arca fuiſſet egreſſus, hoſtias deo legitur immolaſſe. De qua re in præcedentibus libris iam diximus: nō ob aliud dæmones arrogantes ſibi diuinitatem deosq; ſe credi cupientes ſibi expetere ſacrificium, & gaudere huiuſmodi honoribus, niſi quia verum ſacrificium vero deo deberi ſciunt.

[*] al. reuerendum.

C

a Habita eſt enim ratio rectiſsima charitatis.) Vt neceſsitudinis vinculum in multos diffuſis coniugiis, & non intra eoſdē parietes manentibus plures connecteret, & ſe inuicem ſanguine iuncti diligerent. Sic ſerpere extendiq; charitatem generis humani docet Cicero quinto de finibus. b Verum etiā conſobrini.) Filij duorum virorum fratrum patrueles ſunt: filij duorum fratrum viri & fœminæ, amitini: duarum ſororum, cōſobrini. Marcellus lib. de proprietate ſermonis. c Vt etiam ſi peruerſis legibus permittantur fraterna coniugia.) Vt olim apud deos. Saturnus enim duxit Opem ſororem, Iupiter Iunonem. Poſtea apud Aegyptios & Athenienſes. Romani tamen eum morem nunquam receperunt. d Et nondum prohibuerat lex humana.) Plutarchus in problematis olim neceſſarias ducere prohibitum fuiſſe ſcribit, quoad lex eſt lata, licere vel patruo vel auunculum fratris ſororiſve filiam ducere, propter virum quendam bonum & acceptum popularibus, tenui cenſu, qui fratris ſui filiam nobilem & dotatam ipſe ſibi in matrimonium acceperat, reuſque eiuſcē criminis factus, pro concione abſolutus eſt, lege ibidem lata & magno conſenſu approbata. e Ipſi inter ſe &c. fratres vocantur.) Sic Abraham vocauit Saram. Et Cicero. v. de fini. L. Ciceronem patrui ſui filium fratrem nominat. non tamen dicuntur germani, ideo addit, ferè germani ſunt.

Patrueles. Amitini. Cōſobrini.

De duobus ex vno genitore procreatis patribus atque principibus. Cap. XVII.

Gene. 4. Cvm ergo eſſet Adam vtriuſq; generis pater, id eſt, & cuius ſeries ad terrenam, & cuius ſeries ad cœleſtem pertinet ciuitatem: occiſo Abel atque in eius interfectione cōmendato mirabili ſacramento [a], facti ſunt duo patres ſingulorum generum, Cain & Seth: in quorum filiis, quos cōmemorari opor- D
tebat duarū iſtarum ciuitatum, in genere mortalium euidentius indicia clarere cœperunt. Cain quippe genuit Ibidem.
Enoch, in cuius nomine condidit ciuitatem terrenam, ſcilicet non peregrinantem in hoc mundo, ſed in eius temporali pace ac fœlicitate quieſcentem. Cain autem interpretatur poſſeſſio: vnde dictum eſt, quādo natus eſt, ſiue à patre, ſiue à matre ei[a]: Acquiſiui hominem per deum. Enoch vero interpretatur dedicatio: hic enim dedicatur terrena ciuitas, vbi conditur: quoniā hic habet eum, quem intēdit, & appetit finem. Porrò ille Seth reſurrectio [b] interpretatur, & Enos filius eius interpretatur homo, non ſicut Adam: Et ipſum enim nomē interpretatur homo, ſed cōmune perhibetur eſſe in illa lingua, id eſt, Hebræa, maſculo & fœminæ. Nam ſic de
Gene. 5. illo ſcriptum eſt: Maſculum & fœminā fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomen eorum Adam. Vnde non ambigitur ſic appellatā fuiſſe fœminā Euam
Gene. 2. Gene. 5. proprio nomine, vt tamen Adam quod interpretatur homo, nomen eſſet amborum. Enos autem [c] ſic interpretatur homo, vt hoc non poſſe fœminam nuncupari E
periti linguæ illius aſſeuerent, tanquā filius reſurrectionis, vbi non nubent, neq; vxores ducent. Non enim erit Matthæi.
ibi generatio, cum illuc perduxerit regeneratio. Quare & hoc non incaſſum notandum arbitror, quod in his generationibus quę propagātur ex illo, qui eſt appellatus Seth, cū genuiſſe filios filiasq; dicatur, nulla ibi genita nominatim, fœmina expreſſa eſt. In his autem quæ propagantur ex Cain, in ipſo fine quouſque protendūtur, nouiſsima fœmina genita nominatur. Sic enim le-
Gene. 4. gitur Mathuſael genuit Lamech, & ſūpſit ſibi Lamech duas vxores, nomen vni Ada, & nomen ſecundæ Sella: & peperit Ada Iobel. hic erat pater habitantium in tabernaculis pecorariorum [*]. Et nomen fratris eius Iubal: hic fuit qui oſtendit pſalterium & citharam. Sella autem peperit & ipſa Tobel [d]: & erat ærarius & malleator æramēti & ferri. Soror autem Tobel Noëma. Huc uſque porrectæ ſunt omnes generationes Cain, quæ ſunt omnes ab Adam octo, annumerato ipſo Adam, ſeptem ſcilicet vſque ad Lamech, qui duarum maritus vxorum fuit: & octaua eſt generatio in filiis eius, in quibus commemoratur & fœmina. Vbi eleganter ſignificatum eſt, terrenam ciuitatem vſque in ſui finem car- F
nales habituram generationes: quæ marium, fœminarūmque coniunctione proueniunt. Vnde & ipſæ, quod præter Euam [*] nuſquā reperitur ante diluuium, nominibus propriis exprimuntur vxores illius hominis, qui nominatur hic nouiſsimus pater. Sicut autem Cain, qui interpretatur poſſeſsio, terrenæ conditor ciuitatis, & filius eius, in cuius nomine condita eſt Enoch, qui interpretatur dedicatio, indicat iſtā ciuitatem, & initium, & finem habere terrenum: vbi nihil ſperatur amplius, quàm quod in hoc ſeculo cerni poteſt. Ita Seth interpretatur reſurrectio, qui cum ſit generationum ſeorſum commemoratarum pater, quid de filio eius ſacra hæc hiſtoria dicat, intuendum eſt.

[*] al. pecuariorum.

[*] al. ſidis, etc.

a Mirabili ſacramento.) Primū mortis Christi: deinde martyrum, quos mūdanus frater perſequitur. b Porrò ille Seth reſurrectio.) Hieronymus poſitionē, ſiue poſuit, dicit. Libellus eſt additus calci bibliæ, qui inſcribitur: De interpretatione nominū Hebraicorū. Is Seth interpretatur poſitionē, ſiue poſuit, ſiue reſurrectionē. c Enos autē.) Hieronymus. Quo modo Adā homo interpretatur, ita Enos iuxta Hebrææ linguæ varietatem, homo, vel vir, dicitur. d Tubalcain.) In antiquis codicib⁹ habetur Tobel, Nō dubiū quin Auguſtinus ſit ſecutus Septuaginta, qui verterūt σελλὰ δ' ἔτεκε καὶ αὐτὴ τὸν θόβελ. Hebręi Tubalcain Sella genitum dicunt. & ſic tradit Ioſephus.

G *Quid ſignificatum ſit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Chriſtum & corpus eius, id eſt, eccleſiam, pertinere.* *Caput XVIII.*

Gene.4. ET Seth, inquit, natus eſt filius, & nominauit nomen eius Enos. Hic ſperauit inuocare nomen domini dei. Nempe clamat atteſtatio veritatis. In ſpe igitur viuit homo, fili⁹ reſurrectionis in ſpe viuit, quãdiu peregrinatur hic ciuitas dei, quę gignitur ex fide reſurrectionis Chriſti. Ex duobus nanque illis hominib⁹: Abel, qui interpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui interpretatur reſurrectio, mors Chriſti & vita eius ex mortuis præfiguratur. Ex qua fide gignitur hic ciuitas dei, id eſt, homo, qui ſperauit [a] inuocare nomen domini dei. Spe enim ſalui facti ſumus, ait Apoſto-
Roma.8. lus. Spes autem quæ videtur, nõ eſt ſpes. Quod enim videt quis, quid ſperat? Si autem quod nõ videmus, ſperamus, per patientiam expectamus. Nam quis vacare hoc exiſtimet ab altitudine ſacramẽti? Nunquid enim Abel non ſperauit inuocare nomen domini dei, cuius ſacrificium ſcriptura tam acceptum deo fuiſſe cõmemorat? Nũquid ipſe Seth nõ ſperauit inuocare nomẽ domini
Gene.4. dei? de quo dictum eſt: Suſcitauit enim mihi deus ſemẽ
H aliud pro Abel. Cur ergo huic propriè tribuitur, quod piorum omniũ intelligitur eſſe cõmune, niſi quia oportebat in eo qui de patre generationem in meliorẽ partem, hoc eſt, ſupernæ ciuitatis ſeparatarum, primus cõmemoratur exortus, præfigurari hominem, id eſt, hominum ſocietatem, quę non ſecundum hominẽ in re ter-
* *aliàs, ſecũdum vires terrenæ fœlicit.* renæ fœlicitatis, * ſed ſecundum deum viuit in ſpe fœlicitatis æternę? Nec dictum eſt, hic ſperauit in dominũ deum: aut, hic inuocauit nomẽ domini dei: ſed hic ſperauit, inquit, inuocare nomẽ domini dei. Quid ſibi hoc vult, ſperauit inuocare, niſi quia prophetia eſt, exorturum populum, qui ſecundũ electionẽ gratiæ inuocaret nomen domini dei. Hoc eſt quod per alium prophetã
Roma.10. dictum, Apoſtolus de hoc populo intelligit ad dei gra-
Ioelis.2. tiam pertinere. Et erit, omnis quicunq; inuocauerit nomẽ domini, ſaluus erit. Hoc enim ipſum quod dicitur: Et nominauit nomen eius Enos: quod interpretatur homo: ac deinde additur, Hic ſperauit inuocare nomen domini dei: ſatis oſtenditur, quod non in ſeipſo ſpem
Hiere.7. ponere debeat homo. Maledictus enim omnis, ſicut ali-
I bi legitur, qui ſpem ſuam ponit in homine: ac per hoc, nec in ſe, vt ſit ciuis alterius ciuitatis, quæ non ſecundũ filium Cain dedicatur hoc tempore, hoc eſt, mortalis huius ſeculi labente tranſcurſu, ſed in illa immortalitate beatitudinis ſempiternæ.

a ID eſt, homo qui ſperauit.) Sunt qui putent illud: Hic ſperauit inuocare nomen domini, ſic legi. Hic cœptũ eſt inuocari nomen domini, & non de homine, ſed de tempore intelligi. Qualis forma loquendi non rara eſt apud ſcriptores, cum quibus conſentire videtur Hieronymus, qui ſic ait: Tunc initium fuit inuocandi nomen domini. In Chaldæo ſic habetur: tunc inceperunt filij hominum orare in nomine domini. Hebræorũ plerique putant tunc primum in nomine domini & in ſimilitudine eius facta eſſe idola. Author eſt Hieronymus. Septuaginta vero verterũt: Οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου τοῦ θεοῦ. id eſt, Iſte, aut, hic ſperauit inuocare nomen domini: vt de Enos intelligatur.

De ſignificatione quæ in Enoch tranſlatione monſtratur.

Caput XIX.

NAm & iſta propago, cuius eſt pater Seth in ea generatione habet dedicationis nomen, quæ ſeptima eſt ex Adam annumerato Adam: ſeptimus enim ab illo natus eſt Enoch, [a] qui interpretatur dedicatio: ſed ipſe eſt ille tranſlatus, placuit deo, & inſigni numero in ordine generationum, quo ſabbatum cõſecratum eſt, ſeptimo ſcilicet ab Adam. Ab ipſo autẽ patre iſtarum generationum, quę diſcernũtur K à propagine Cain, id eſt, à Seth ſextus eſt: quoto die factus eſt homo, & conſummauit deus omnia opera ſuá. Sed huius Enoch trãſlatio noſtræ dedicationis eſt pręfigurata dilatio. Quæ quidẽ iam facta eſt in Chriſto capite noſtro, qui ſic reſurrexit, vt nõ moriatur vlteri⁹, ſed etiã ipſe tranſlatus eſt. Reſtat autẽ altera dedicatio vniuerſæ domus, cuius ipſe Chriſtus eſt fundamentũ, quæ differtur in finẽ, quando erit omniũ reſurrectio, nõ moriturorum amplius. Siue autem domus dei dicatur, ſiue templũ dei, ſiue ciuitas dei, id ipſum eſt, nec abhorret à Latini eloquij cõſuetudine. Nam & Virgilius [b] imperioſiſsimam ciuitatẽ domũ appellat Aſſaraci, Romanos volens intelligi, qui de Aſſaraco per Troianos originẽ ducũt: & domũ Aeneę eoſdẽ ipſos, quia eo duce [c] Troiani cum Italiã veniſſent, ab eis condita eſt Roma. Imitatus nanque eſt poëta ille ſacras literas, in quibus dicitur domus Iacob tam ingens populus Hebræorum.

a SEptimus enim ab illo natus eſt Enoch.) Duo fuerũt Enoch, alter filius Cain, alter filius Iared, ex genere Seth, de quo hic nunc loquitur. b Nam & Virgilius.) Libro ſexto. Aſſaraci filius fuit Capys, huius Anchiſes, à quo Aeneas, & gens Romana. c Quia eodem duce.) Ex opinione Saluſtij in bello Catilinario.

De eo quod Cain ſucceſſio in octo ab Adam generationes clauditur, & in poſteris ab eodem patre Adam Noe decimus inuenitur. *Caput XX.* L

DIcet aliquis: Si hoc intendebat ſcriptor huius hiſtorię in cõmemorandis generationibus ex Adã per filiũ eius Seth, vt per illas perueniret ad Noe, ſub quo factum eſt diluuiũ, à quo rurſus cõtexeretur ordo naſcẽtium, quo perueniret ad Abrahã, à quo Matthæus Euangeliſta incipit generationes, quibus ad Chriſtum peruenit æternum regẽ ciuitatis dei, quid intendebat in generationibus ex Cain, & quò eas perducere volebat? Reſpondetur, vſque ad diluuium, quo totum illud genus terrenæ ciuitatis abſumptum eſt, ſed reparatum ex filiis Noë. Neque enim deeſſe poterit hęc terrena ciuitas ſocietáſque hominum ſecundum hominem viuentium vſque ad huius ſeculi finem. De quo Luca.20.
dominus ait: Filij huius ſeculi generant, & generantur. Ciuitatem vero dei peregrinantem in hoc ſeculo regeneratio perducit ad alterum ſeculum, cuius filij nec generant nec generantur. Hic ergo generari & genera- Matth.22.
re ciuitati vtrique commune eſt: quanuis dei ciuitas habeat etiam hic multa ciuium milia quæ ab opere gene- M
randi ſe abſtinent, ſed habet etiam illa ciues nonnullos iſtis ſimiles ex imitatione quadam, licet errantes. Ad eam nanque pertinent etiam, qui deuiantes ab huius fide diuerſas hæreſes cõdiderunt. Secundum hominem quippe viuunt, non ſecũdum deum. Et Indorum gymnoſophiſtæ, [a] qui nudi perhibentur philoſophari in ſolitudinibus Indiæ, ciues eius ſunt, & à generando ſe cohibent. Non enim eſt hoc bonũ, niſi cum fit ſecundum fidem ſummi boni, qui eſt deus. Hoc tamen nemo feciſſe ante diluuium reperitur: quandoquidem etiam ipſe Enoch ſeptimus ab Adam, qui tranſlatus refertur eſſe non mortuus, genuit filios & filias antequam transferretur: in quibus fuit Mathuſalem, per quem generationum memorandarum ordo tranſcurrit. Cur ergo tanta paucitas ſucceſsionum commemoratur in generationibus ex Cain, ſi eas vſque ad diluuium perduci oportebat, nec erat diuturna ætas præueniens pubertatem, quæ centum, vel amplius, annos vacaret à fœtibus? Nam ſi non intendebat author libri huius, aliquem ad quẽ neceſſario perduceret ſeriẽ generationum, ſicut in illis quæ veniunt de ſemine Seth intẽdebat peruenire ad

A re ad Noë, à quo rurſus ordo neceſſarius ſequeretur: quid opus erat prætermittere primogenitos filios, vt perueniretur ad Lamech, in cuius filiis finitur illa connexio octaua generatione ſcilicet ex Adam, ſeptima ex Cain: quaſi eſſet inde aliquid deinceps connectendum, vnde perueniretur, vel ad Iſraeliticũ populum, in quo cœleſti diuinitati etiã terrena Hieruſalem figurã propheticam præbuit: vel ad Chriſtum ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, ſupernæ Hieruſalem fabricator, atque regenerator †, cum tota progenies Cain diluuio ſit deleta? Vnde videri poteſt in eodem ordine generationum, primogenitos fuiſſe cõmemoratos. Cur ergo tam pauci ſunt? Nõ enim vſq; ad diluuium tot eſſe potuerunt, non vacãtibus vſque ad centenariam pubertatem patribus ab officio generandi, ſi non erat tunc proportione longæuitatis illius etiã ſera pubertas. Vt enim per æque triginta annorũ fuerint cũ filios generare cœperũt, octies triceni, quoniã octo ſunt generationes cũ Adam, & cũ eis, quos genuit Lamech, ducenti & quadraginta ſunt anni, num itaq; toto deinde tempore vſque ad diluuium non generauerunt? Qua tandem cauſa qui hæc ſcripſit, generationes commemorare noluit, quæ ſequuntur. B Nam ex Adam vſque ad diluuium computãtur anni ſecundũ codices noſtros duo milia ducenti ſexaginta duo[b]: ſecundũ Hebræos autem, mille ſexcenti quinquaginta ſex. Vt ergo iſtũ numerum minorem credamus eſſe veriorem, de mille ſexcentis quinquagita ſex annis, ducenti quadraginta detrahantur, nunquid credibile eſt, per mille quadringentos, & quod excurrit, annos, qui reſtant vſque ad diluuiũ, progeniem Cain, à generationibus vacare potuiſſe? Sed qui ex hoc mouetur, meminerit, cum quærerem, quo modo credendum ſit, antiquos illos homines, per tam multos annos à gignendis filiis ceſſare potuiſſe, duobus modis iſtam ſolutam eſſe quæſtionem: aut de ſera pubertate, proportione tam longę vitæ: aut de filiis, qui commemorantur in generationibus, quod non fuerint primogeniti: ſed hi per quos ad eum, quem intendebat author libri, poterat peruenire, ſicut ad Noë in generationibus Seth. Proinde in generationibus Cain, ſi non occurrit qui deberet intendi, ad quem prætermiſsis primogenitis, per eos qui cõmemorati ſunt, perueniri oportebat, C ſera pubertas intelligenda reſtabit: vt aliquanto poſt centum annos, puberes, habileſq; ad gignendum facti fuerint, vt ordo generationum per primogenitos curreret, & vſque ad diluuium ad numerum annorum tantæ quantitatis occurreret. Quamuis fieri poſsit, vt propter aliquam ſecretiorem cauſam[c], quæ me latet, vſque ad Lamech & eius filios generationum perueniente cõtextu, commendaretur hæc ciuitas[d], quam dicimus eſſe terrenam: ac deinde ceſſaret ſcriptor libri commemorare cæteras, quæ vſque ad diluuium eſſe potuerunt. Poteſt & illa eſſe cauſa, cur non ordo generationum per primogenitos duceretur: vt neceſſe non ſit in illis hominibus tam ſeram credere pubertatem: quod ſcilicet eadem ciuitas, quã Cain in nomine Enoch filij ſui condidit, longe lateq; regnare potuerit, & reges habere non ſimul plures, ſed ſuis ætatibus ſingulos, quos genuiſſent ſibi ſucceſſuros quicunq; regnaſſent. Horum regũ primus eſſe potuit ipſe Cain: ſecundus filius eius Enoch, in cuius nomine, vbi regnaretur, cõdita eſt ciuitas: tertius Gaidad, quem genuit Enoch: quartus Manichel[e], quem genuit Gaidad: quintus Mathuſaël[f], quem genuit Manihel: ſextus Lamech, quem genuit Mathuſaël, qui ſeptimus eſt ab Adam per Cain. Non autem erat conſequens, vt primogeniti in regnum regnantibus ſuccederent patribus, ſed quos regnandi meritum propter virtutem terrenæ vtilem ciuitati, vel ſors aliqua reperiret, vel ille potiſsimum ſuccederet patri hæreditario quodam iure regnandi, quem præ cæteris filiis dilexiſſet. Potuit autem viuente adhuc Lamech atque regnante fieri diluuium, vt ipſum eum aliis omnibus hominibus exceptis qui in arca fuerũt, quem perderet, inueniret. Neque enim mirandum eſt, ſi varia quantitate numeroſitatis annorum interpoſita, per tam longam ætatem ab Adam vſque ad diluuium non æqualis numeri generationes habuit vtraq; progenies, ſed per Cain ſeptem, per Seth autem decem: ſeptimus eſt enim, vt iam dixi, ab Adam Lamech, decimus Noë: & ideo non vnus filius Lamech, ſicut in cæteris ſuperius, ſed plures commemorati ſunt: quia incertum erat, quis ei fuiſſet mortuo ſucceſſurus, ſi regnandi tempus inter ipſum & diluuium remanſiſſet. Sed quoquo modo ſe habeat ſiue per primogenitos, ſiue per reges, ex Cain generationum ordo decurrens, illud mihi nullo pacto prætereundum ſilentio videtur, quod cum Lamech ſeptimus ab Adam fuiſſet inuentus, tot eius annumerati ſunt filij, donec vndenarius numerus impleretur, quo ſignificatur pec- E catum. Adduntur enim tres filij, & vna filia. Vxores autem aliud poſſunt ſignificare, non hoc quod nunc commendandum videtur. Nunc enim de generationibus loquimur, illæ vero vnde ſint genitæ, tacitum eſt. Quoniam ergo lex denario numero prædicatur, vnde eſt memorabilis ille decalogus, profecto numerus vndenarius, quoniam tranſgreditur denarium, tranſgreſsionem legis, ac per hoc peccatum ſignificat. Hinc eſt quod in tabernaculo teſtimonij quod erat in itinere populi dei, velut templum deambulatorium, vndecim vela cilicina fieri præcepta ſunt. In cilicio quippe[g] recordatio eſt peccatorum, propter hædos ad ſiniſtram futuros[h]: quia confitentes in cilicio proſternimur tanquam dicentes quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Peccatum meum ante me eſt ſemper. Progenies ergo ex Adã per Cain ſceleratum vndenario numero finitur, quo peccatum ſignificatur: & ipſe numerus à fœmina clauditur, à quo ſexu initium factum eſt peccati, per quod omnes morimur. Commiſſum eſt autem vt & voluptas carnis, quæ ſpiritui reſiſteret, ſequeretur. F Nam & ipſa filia Lamech Noëma[i] voluptas interpretatur. Per Seth autem ab Adam vſque ad Noë denarius inſinuatur legitimus numerus. Cui Noë tres adiiciuntur filij, vnde vno lapſo duo benedicuntur à patre, vt remoto reprobo & probatis filiis ad numerum additis, etiam duodenarius numerus[k] intimetur, qui & in Patriarcharum & Apoſtolorũ numero inſignis eſt propter ſeptenarij partes[l], alteram per alteram multiplicatas. Nam ter quaterni, vel quater terni ipſum faciunt. His ita ſe habentibus video conſiderandum & commemorandum, iſta vtraque progenies, quæ diſtinctis generationibus duas inſinuat ciuitates, vnam terrigenarum, alteram regeneratorum: quomodo poſtea ſic commixta fuerit atque confuſa, vt vniuerſum genus humanum, exceptis octo hominibus, perire mereretur diluuio. †

Roma. 9.

† al. regnator.

Gene. 4.

Exod. 26.

Pſal. 50.

† al. perimeretur diluuio.

ET Indorũ gymnoſophiſtę.) Sic Strabo lib. xv. b Duo millia ducenti ſexaginta duo.) Alibi quinquaginta duo. Apud Euſebium & Bedam ex lxx. habetur duo mil. cc. xlij. niſi Auguſtinus poſtpoſitum. x. viderit, aut illi præpoſitum. qui error facile cõtingit inaduertentia deſcriptoris. c Quãuis fieri poſſit, vt propter aliquã ſecretiorem cauſam.) Credo eſſe enumeratas tantum generationes Cain, quæ puniri debebant propter fratricidiũ. Sic enim Ioſephus ſcribit: Cain ſacrificiũ celebrãti atq; poſcẽti, ne ob hoc iram ſuſciperet, ſæuiorem pœnã homicidij relaxauit. maledictumq; eſſe conſtituit, & eius ſobolem vſque

G ad ſeptimam generationem interminatus eſt eſſe puniendam. Tum etiam quod vſque ad id tempus vixit Cain: cuius finē vitæ per generationē eius ſolebat narrator prætermittere. d Cōmendaretur hæc ciuitas.) Melius commemoraretur. e Quartus Maniehel.) Alibi Menia, Euſebius Mania, i, in lxx μαλελεήλ. f Mathuſaël.) Euſeb. Mathuſalē, lxx. μαθουσάλα. g In cilicio quippe.) Cilicium induere ſolebant Prophetæ, quum populum ad pœnitentiam adhortari atque inducere conabantur. Hieronymus ſuper Zachariam: Cilicio etiam operiebantur, qui pœnitentiam agebant. h Propter hædos ad ſiniſtrā futuros.) In fine ſeculi ait ſeruator ſe oues, id eſt, ſimplices viros & probos ſtatuturū ad dextrā ſuam: hædos vero petulcos & laſciuos ad ſiniſtram. *Cilicium.* Cilicia ex caprinis contexebantur pilis: ſic dicta, quod ea tonſura, vt inquit Varro, vſuſq; eiuſmodi tegumenti primū eſt in Cilicia repertus. i Nam & ipſa filia Lamech Noëma.) Alij Noëmina ex Hebraico expreſsius, vt aiunt: & ſignificat tum voluptatem, tum etiam decus, & fidem, interprete Hieronymo. k Duodenarius numerus.) De quo Hieronymus lib. 2. in Ezechielem. l Propter ſeptenarij partes.) Qui eſt numerus myſteriorum plenus, vt alibi diximus.

Qua ratione commemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius vſque ad diluuium ſit continuata narratio: commemorato autem Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principium ſit reditum. *Caput XXI.*

PRimò autē intuendū eſt, quemadmodū cū ex Cain generationes enumerarentur, cōmemorato, ante cæteros poſteros eius, illo in cuius H nomine cōdita eſt ciuitas, Enoch: cōtexti ſunt cæteri vſque ad illum finem, de quo loquutus ſum, donec illud genus, atque illa vniuerſa propago diluuio deleretur: cū vero filius Seth vnus cōmemoratus fuiſſet Enos, nondum vſq; ad diluuiū additis cæteris, articulus quidē in- *Gene.5.* terponitur, & dicitur: Hic liber natiuitatis hominū, qua die fecit deus Adam, ad imaginem dei fecit illum maſculum & fœminā fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomē eorum Adam, qua die fecit illos. Quod mihi videtur ad hoc interpoſitum, vt hinc rurſus inciperet ab ipſo Adam dinumeratio tēporum, quā noluit facere, qui hæc ſcripſit in ciuitate terrena, tāquam eam deus ſic cōmemoraret, vt nō cōputaret. Sed quare hinc reditur ad iſtam recapitulationem, poſtea quàm cōme- *Gene.4.* moratus eſt filius Seth homo,[a] qui ſperauit inuocare nomen domini dei: niſi quia ſic oportebat iſtas duas præponere ciuitates, vnā per homicidā vſq; ad homicidā: nam & Lamech duabus vxoribus ſuis ſe perpetraſſe homicidium confitetur: alterā per eum, qui ſperauit inuocare nomen domini dei? Hoc eſt quippe in hoc mūdo peregrinantis ciuitatis dei totū atq; ſummū in hac mortalitate negocium, quod per vnum hominē, quem ſanè occiſi reſurrectio genuit, commendādum fuit. Homo I quippe ille vnus totius ſupernę ciuitatis eſt vnitas: nondum quidem cōpleta, ſed prǽmiſſa iſta prophetica prǽfiguratione cōplēda. Filius ergo Cain, hoc eſt filius poſſeſsionis, cuius niſi terrenę ciuitatis habeat nomē in ciuitate terrena, quæ in eius nomine cōdita eſt? De his eſt *Pſal.48.* enim, de quibus cātatur in Pſalmo: Inuocabunt nomina eorum in terris[b] ipſorum: propter quod ſequitur eos *Pſal.72.* quod in alio Pſalmo ſcriptū eſt: Domine in ciuitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges. Filius autē Seth, hoc eſt, filius reſurrectionis, ſperet inuocare nomen domini dei. Eam quippe ſocietatē hominum præfigurat, quæ dicit: Ego autē ſicut oliua fructifera in domo dei, ſperaui in miſericordia dei. Vanas autē glorias famoſi *Pſal.39.* in terra nominis nō requiras. Beatus enim vir, cuius eſt nomen domini ſpes eius, & nō reſpexit in vanitates, & inſanias falſas. Propoſitis itaq; duabus ciuitatibus, vna in re huius ſeculi, altera in ſpe dei, tanquam ex cōmuni, quæ aperta eſt in Adam ianua mortalitatis egreſsis, vt percurrant, & excurrant, ad diſcretos proprios & debitos fines, incipit dinumeratio temporū: in qua & alię generationes adducuntur, facta recapitulatione ex Adam, *Roma.9.* ex cuius origine dānata, veluti maſſa vna meritæ damnationi tradita, fecit deus alia in contumeliā vaſa iræ. K alia in honorem vaſa miſericordiæ, illis reddens, quod debetur[c] in pœna: iſtis donās, quod non debetur in gratia, vt ex ipſa etiā comparatione vaſorum iræ, ſuperna ciuitas diſcat, quæ peregrinatur in terris, non fidere libertate[d] arbitrij ſui, ſed ſperet inuocare nomen domini *Gene.4.* dei: quoniā voluntas in natura, quæ facta eſt bona à bono deo: ſed mutabilis ab immutabili, ex nihilo ab eo qui eſt, & à bono poteſt declinare, vt faciat malum, quod fit libero arbitrio: & à malo, vt faciat bonum: quod non fit ſine diuino adiutorio.

COmmemoratus eſt filius Seth homo.) Enos, quem genuit Seth, qui interpretatur vir. b Inuocabunt nomina eorum in terris.) Vulgo in præterito legimus: Vocauerunt, Pſal. xlviij. & ſic veterū Septuaginta, ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Ad Hebraicam veritatem apertius, & ad hanc rem accommodatius: vocauerunt nominibus ſuis terras ſuas. c Illis reddens, quod debetur.) Significat deum merito punire malos, gratis vero fœlicitatem dare bonis. d Non fidere libertate.) Quod volebat Pelagius.

De lapſu filiorum dei alienigenarum mulierum amore captorum, vnde & omnes exceptis octo hominibus diluuio perire meruerunt. *Caput XXII.*

HOc itaque libero volūtatis arbitrio genere hu- L mano progrediente atque creſcente, facta eſt permixtio, & iniquitate participata quædam vtriuſq; cōfuſio ciuitatis, quod malū à ſexu fœmineo cauſam rurſus inuenit, non quidem illo modo quo ab initio. Non enim cuiuſquā etiam tunc fallacia ſeductæ illæ fœminæ perſuaſerunt peccatū viris, ſed ab initio quæ prauis moribus fuerāt in terrena ciuitate, id *Gene.6.* eſt, in terrigenarum ſocietate, amatæ ſunt à filijs dei, ciuibus ſcilicet peregrinātis in hoc ſeculo alterius ciuitatis, propter pulchritudinē corporum, quod bonum dei quidem donum eſt,[a] ſed propterea id largitur etiā malis, ne magnum bonum videatur bonis. Deſerto itaque magno bono & bonorum proprio, lapſus eſt factus ad bonum minimum, non bonis proprium, ſed bonis maliſque cōmune, ac ſic filij dei, filiarum hominum amore ſunt capti, atq; vt eis coniugibus fruerentur in amorem ſocietatis terrigenę defluxerūt, deſerta pietate, quā in ſancta ſocietate ſeruabāt. Sic enim corporis pulchritudo à deo quidem factum, ſed temporale, carnale, infimum bonum, male amatur poſtpoſito deo æterno, interno, ſempiterno bono: quemadmodum iuſticia deſerta & aurū amatur ab auaris, nullo peccato auri, ſed ho- M minis, ita ſe habet omnis creatura. Cum enim bona ſit, & bene poteſt amari & male, bene ſcilicet ordine cuſtodito, male autē ordine perturbato. Quod in laude quidam creatoris[b] breuiter verſibus dixit:

Hæc tua ſunt, bona ſunt, quia tu bonus iſta creaſti.
Nil noſtrum eſt in eis, niſi quod peccamus amantes,
Ordine neglecto pro te quod conditur abs te.

Creator autē ſi veraciter ametur, hoc eſt, ſi ipſe nō aliud pro illo qd nō eſt ipſe ametur, male amari nō poteſt. Nā & amor ipſe ordinate amādus eſt, quo bene amatur qd amandū eſt, vt ſit in nobis virtus, qua viuitur bene. Vnde mihi videtur, quod definitio breuis & vera virtutis, ordo eſt amoris,[c] propter quod in ſancto Cantico canticorum cantat ſponſa Chriſti, ciuitas dei: Ordinate in *Cantic.2.* me charitatē.[d] Huius igitur charitatis, hoc eſt, dilectionis & amoris ordine perturbato, deum filij dei neglexerunt, & filias hominū dilexerūt. Quibus duobus nomi- *Gene.6.* nibus ſatis ciuitas vtraq; diſcernitur. Neque enim & illi non erant filij hominū per naturā, ſed aliud nomen habere cœperāt per gratiā. Nam in eadē ſcriptura vbi dicti ſunt dilexiſſe filias hominū filij dei, idem dicti ſunt

etiam

A etiam angeli dei. Vnde illos multi putant non homines fuiſſe, ſed angelos.

a QVod bonū dei quidem donū eſt.) Sic Homerus Ilia. γ. pulchritudinem donū deorū vocat, & minime reiiciendū quum contingit. b Quod in laude quidam creatoris.) In aliis libris ſic legitur: Quod in laude quadam cerei breuiter verſibus dixi. Nihil Habeo, quod hic ſequar. c Ordo eſt amoris.) Vt ametur quod opus eſt, quantum, & ſicut opus eſt. Sic Plato præfinit gradus amoris, in ratione virtutis vitaq; optime inſtituta. d Ordinate in me charitatē.) Origenes in cantica hūc ordinē charitatis facit, quem in Euangelio deſcripſit dominus: Diliges dominum deū tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, ex tota virtute tua. Diliges proximū non ex toto corde, ſed ſicut teipſum, diliges inimicos nō ex toto corde dixit aut ſicut teipſum, ſed tantum diligere putat eſſe ſatis.

An credendum ſit angelos ſubſtantiæ ſpiritalis amore ſpecioſarum mulierum captos earundem iniiſſe coniugia, ex quibus gigantes ſint creati. *Cap. XXIII.*

QVam quæſtionem nos tranſeunter cōmemoratam in tertio huius operis libro reliquimus inſolutam. Vtrum poſsint angeli cum ſpiritus ſint, corporaliter coire cum fœminis. Scriptū eſt enim:
Pſal. 103. Qui facit angelos ſuos ſpiritus: id eſt, eos qui natura ſpiritus ſunt [a], facit eſſe angelos ſuos, iniungendo eis officium nūciandi. Qui enim Græce dicitur ἄγγελος [b],
B quod nomen Latina declinatione [c] angelus perhibetur, Latina lingua nuncius interpretatur. Sed vtrum eo-
Ibidem. rum corpora cōſequenter adiunxerit, dicendo, Et miniſtros ſuos ignem ardentem: an quod charitate tanquam igne ſpiritali feruere debeant miniſtri eius, ambiguum eſt: apparuiſſe tamē hominibus angelos in talibus corporibus, vt non ſolum videri, verum etiā tangi poſſent, eadem veriſsima ſcriptura teſtatur. Et quoniā creberrima fama eſt [d], multiq; ſe expertos, vel ab eis qui experti eſſent, de quorum fide dubitandum non eſt, au-
**al. Panes.* diſſe confirmant, Siluanos & Faunos *, quos vulgo incubos vocant [e], improbos ſæpe extitiſſe mulieribus, & earum appetiſſe, ac peregiſſe cōcubitum. Et quoſdā dæmones, quos Duſios Galli nuncupant, hāc aſsidue immundiciam, & tentare, & efficere: plures, taleſq; aſſeuerant, vt hoc negare, impudentiæ videatur. Non hic aliquid audeo temere diffinire, vtrum aliqui ſpiritus elemento aëreo corporati (nā hoc elementum etiā cū agitatur flabello, ſenſu corporis tactuq; ſentit) poſsint etiā hāc pati libidinem, vt quo modo poſſunt, ſentientibus fœminis, miſceantur? Dei tamen angelos ſanctos [f] nul-
C lo modo illo tempore ſic labi potuiſſe crediderim: nec
2. Pet. 2. de his dixiſſe Apoſtolum Petrum: Si enim deus angelis peccantibus non pepercit, ſed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit, in iudicio puniendos reſeruari, ſed potius de illis qui primum apoſtatantes à deo cum diabolo principe ſuo ceciderunt: qui primum hominē per inuidiā ſerpentina fraude decepit. Angelos autem fuiſſe etiam dei homines nuncupatos, eadem ſcriptura
Gene. 3. ſancta locupletiſsima teſtis eſt. Nam & de Ioāne ſcrip-
Matth. 11. tum eſt: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam,
Malach. 3. qui pręparabit viam tuam. Et Malachias propheta, propria quadam, id eſt, ſibi proprie impertita gratia, dictus eſt angelus. Verum hoc mouet quoſdam, quod ex illis qui dicti ſunt angeli dei, & ex mulieribus, quas amauerunt, non quaſi homines generis noſtri, ſed gigantes legimus eſſe natos, quaſi vero corpora hominum modū noſtrum longe excedentia, quod etiam ſupra commemoraui, non etiā noſtris temporibus nata ſint. Nōnne ante paucos annos cum Romanæ vrbis, quod à Gothis factum eſt, appropinquaret excidiū, Romę fuit fœmina cum ſuo patre & ſua matre, quæ corpore quodam modo giganteo longe cæteris premineret? Ad quam viſendam mirabilis fiebat vſquequaque cōcurſus? Et hoc D erat maxime admirationi, quod ambo parentes eius nec ſaltem tam longi homines erant, quàm longiſsimos videre conſueuimus. Potuerunt ergo gigantes naſci, & prius quàm filij dei, qui & angeli dei dicti ſunt, filiabus hominum, hoc eſt, ſecundum hominem viuentium miſcerentur: filij ſcilicet Seth, filiabus Cain. Nam & canonica ſcriptura ſic loquitur, in quo libro hæc le-
gimus: cuius verba iſta ſunt: Et factum eſt poſtquam *Gene. 6.* cœperunt homines multi fieri ſuper terram, & filiæ natæ ſunt illis, videntes angeli dei filias hominum, quia bonæ ſunt, ſumpſerunt ſibi vxores ex omnibus, quas elegerant. Et dixit dominus deus: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus his in æternum, propter quod caro ſunt. Erunt autem dies eorum centum viginti anni. Gigantes autem erant ſuper terram in diebus illis. Et poſt illud cum intrarent filij dei ad filias hominum, & generarent ſibi, illi erant gigantes, à ſeculo homines nominati. Hæc libri verba diuini ſatis indicant, iam illis diebus fuiſſe gigantes ſuper terrā, quando filij dei acceperunt vxores filias hominum, cum eas E amarent bonas, id eſt pulchras. Conſuetudo quippe ſcripturæ [g] huius eſt, etiā ſpecioſos corpore, bonos vocare. Sed & poſtquam hoc factum eſt, nati ſunt gigantes. Sic enim ait: Gigantes autem erant ſuper terram in diebus illis. Et poſt illud, cum intrarent filij dei ad filias hominum. Ergo & ante in illis dieb9, & poſt illud. Quod autem ait, Et generabant ſibi: ſatis oſtēdit, quod prius ante quàm ſic caderent filij dei, deo generabant, non ſibi, id eſt, non dominante libidine coëundi, ſed ſeruiente officio propagandi: non familiam faſtus ſui, ſed ciues ciuitatis dei: quibus annunciarent tanquam *Pſal. 77.* angeli dei, vt ponerent in deo ſpem ſuam, ſimiles illius, qui natus eſt de Seth, filius reſurrectionis, & ſperauit inuocare nomē domini dei: in qua ſpe eſſent cum ſuis poſteris cohæredes æternorum bonorum, & ſub deo patre fratres filiorum. Non autem illos ita fuiſſe angelos dei vt homines non eſſent, ſicut quidam putant, ſed homines proculdubio fuiſſe ſcriptura ipſa ſine vlla ambiguitate declarat. Cum enim præmiſſum eſſet, quod videntes angeli dei filias hominum, quia bonæ ſunt, ſumpſerunt ſibi vxores ex omnibus quas elegerāt, mox adiunctum eſt, Et dixit dominus deus, Non perma- *Gene. 6.*
nebit ſpiritus meus in hominibus his in ęternum, prop- F
ter quod caro ſunt. Spiritu dei quippe fuerant facti angeli dei, & filij dei, ſed declinando ad inferiora, homines dicuntur nomine naturæ, non gratiæ: dicuntur & caro deſertores ſpiritus, & deſerendo deſerti. Et ſeptuaginta quidem interpretes & angelos dei dixerunt iſtos & filios dei: quod quidem non omnes codices habent, nam quidam niſi filios dei non habent. Aquila autem [h] quem interpretem Iudæi cæteris anteponunt, non angelos dei, nec filios dei, ſed filios deorum interpretatus eſt. Vtrunque autem verum eſt. Nam & filij dei erant, ſub quo patre ſuorum patrum etiam fratres erant: & filij deorum, quoniam à diis geniti erant, cum quibus etiam ipſi dij erant: iuxta illud Pſalmi, Ego di- *Pſal. 81.*
xi dij eſtis: & filij excelſi omnes. Merito enim creduntur ſeptuaginta interpretes accepiſſe propheticum ſpiritum, vt ſi quid eius authoritate mutarent, atque aliter quàm erat, quod interpretabantur dicerent, neque hoc diuinitus eſſe dictum dubitaretur. Quanuis hoc in Hebræo eſſe perhibeatur ambiguum, vt & filij dei, & filij deorum, poſſet interpretari. Omittamus igitur earum ſcripturarum fabulas, quæ apocryphæ [i] nuncupantur,

G nuncupantur, eo quòd earum occulta origo nõ claruit patribus, à quibus vſq; ad nos authoritas veraciũ ſcripturarum certiſsima & notiſsima ſucceſsione peruenit. In his autem apocryphis, etſi inueniatur aliqua veritas, tamen propter multa falſa nulla eſt canonica authoritas. Scripſiſſe quidem nonnulla diuina Enoch illum ſeptimum ab Adam, negare non poſſumus, cum hoc in epi-
Iud.c.1. ſtola canonica [k] Iudas Apoſtolus dicat. Sed non fruſtra non ſunt in eo canone ſcripturarum, qui ſeruabatur in templo Hebræi populi ſuccedentium diligentia ſacerdotum. Cur autem hoc, niſi quia ob antiquitatem ſuſpectæ fidei iudicata ſunt, nec vtrum hæc eſſent, quæ ille ſcripſiſſet, poterat inueniri, num talibus proferentibus, qui ea per ſeriem ſucceſsionis reperirentur rite ſeruaſſe? Vnde illa quæ ſub eius nomine proferuntur, etiam continent iſtas de gigantibus fabulas, quod non habuerint homines patres, rectè à prudentibus iudicantur non ipſius eſſe credẽda, ſicut multa ſub nominibus & aliorum Prophetarum,[l] & recentiora ſub nominibus Apoſtolorum[m] ab hæreticis proferuntur, quę omnia ſub nomine apocryphorũ authoritate canonica diligenti examinatione remota ſunt. Igitur ſecundũ ſcripturas canonicas
H Hebræas atq; Chriſtianas, multos gigantes ante diluuiũ fuiſſe dubium nõ eſt, & hos fuiſſe ciues terrigenę ſocietatis hominum, dei autẽ filios, qui ſecundum carnẽ de Seth propagati ſunt, in hanc ſocietatem deſerta iuſticia declinaſſe. Nec mirandũ eſt, quod etiã de ipſis gigantes naſci potuerunt. Neq; enim omnes gigãtes fuerunt, ſed magis multi vtiq; tunc fuerunt, quàm poſt diluuiũ temporibus cęteris. Quos propterea creare placuit creatori, vt etiã hinc oſtenderetur nõ ſolum pulchritudines, verumetiã magnitudines & fortitudines corporũ nõ magni pendendas eſſe ſapiẽti, qui ſpiritalibus atq; immortalibus lõge melioribus atq; firmioribus & bonorũ propriis, nõ bonorum malorumq; cõmunibus beatificatur bonis. Quã rem alius Propheta cõmendans ait, Ibi fuerunt gigãtes illi nominati, qui ab initio fuerunt ſtaturoſi, ſcientes prælium. Non hos elegit dominus, nec viam ſcientię dedit illis, ſed interierunt, quia non habuerunt ſapientiam, perierunt propter inconſiderantiam.

a ID eſt, eos qui natura ſpiritus ſunt.) Auguſtinum ſenſiſſe angelos & dæmonas corporibus eſſe præditos, legentibus eius opera, iſtud videlicet, & de natura dæmonum, & de Gen. ad literam, certius eſt, quàm vt pluribus oſtendi debeat: nec ex aliena ſententia tot locis loquutus eſt, vt Petrus Lombardus dicit, quoſdã putare, ſed ex ſua ipſius, ſequutus nimirum non pudendos authores, primũ Platonicos omnes, deinde Origenem, Lactantium, Baſilium, & conſenſum ferè ſuo tempore ſcribentiũ. Michael Pſellus de dæmonibus, interprete Ficino, oportet enim, vt diuinus aſſerit Paulus, ſpiritus miniſtros, qui mittũtur, corpus habere, quo moueantur, graduumq; ſiſtant, palamq; appareant. Nouerunt enim hæc myſteria, non aliter, quàm corpus aliud perfici poſſe. Quod ſicubi legas in ſcriptura, eos incorporeos appellari, reſpondeo, & noſtros, & alios ſolere corpora quidẽ craſsiora corpora nominare. Corpora vero tenuia, & quæ aſpectum, tactumq; effugiunt, incorporea frequenter cognominare. Auguſtinus angelis corpora tenuiſsima tribuit, quæ viſum omnem fruſtrentur, ad agendum apta, non ad patiendum. Talia etiam erant dæmonũ corpora, cum adhuc ſtarent: poſtea vero quàm ceciderunt, denſiora effecta, &
Angelus. paſsibilia: quod idem Pſellus opinatur. b Qui enim Græce dicitur ἄγγελος. ἄγγελος nuncius eſt: hinc ἀγγέλλω, nũcio: idcirco Hieronymus, inquit, angelum non naturæ nomen eſſe, ſed miniſterij. hinc etiam ἰυαγγέλιον præmium, quod bona nuncianti datur. Apud Homerum, & Ciceronem non ſemel ad Atticum. c Latina declinatione.) Et quia γ vertitur in n, & ος in us. d Et quoniã creberrima fama eſt.) Pſellus ex Marco quodam dæmonicarum rerum maxime gnaro, refert dæmones ſemen iacere, ex quo perpuſilla quædam oriantur animalia, habereq; membra genitalia, ſed non qualia homines, excremẽtum ex illis manare: quod tamen non omnibus dæmonũ generibus cõtingat, ſed materiæ proximis aqueis
Incubi. & terrenis, qui & aluntur attracto in ſpõgiæ modũ humore. e Quos vulgo incubos vocant.) Ab incubando dæmones, qui mulieribus cõmiſcentur, à ſuperuentu incubi dicũtur, qui viris, & patiũtur muliebria ſuccubi. Extant hodie nonnullæ gentes, quæ originem ſuam habere gloriantur à dæmonibus, qui coierint cum fœminis varia forma, aut cum viris fœminea, quod turpius eſſe mihi videtur, quàm referre nobilitatis ſuæ initia in piratas, aut latrones, aut ſicarios inſignes, quod multi faciũt. Verum K
Aegyptij dæmonicum ſpiritum naſceri poſſe fœminæ fatentur, viro negant. Græci tamẽ multos viros à dijs adamatos tradunt, vt Hiacynthum, & Phorbantem, & Hippolytum Sicyonium ab Apolline, Cypariſſum à Siluano. f Dei tamen angelos ſanctos.) Lactantius libro ſecundo, capite decimo quinto, narrat angelos, quos in cuſtodiam generis humani princeps ille delegauerat deus, cum eſſet eis præceptum, ne terræ cõtagione maculati ſubſtantiæ cœleſtis amitterent dignitatem, paulatim conſuetudine fœminarum pellectos cum illis inquinatos eſſe: tum in cœlum ob peccata, quibus ſe immerſerant, non receptos cecidiſſe in terram. Sic illos diabolus, ex angelis dei ſuos feciſſe ſatellites, ac miniſtros. Qui autẽ ſunt ex his procreati, quia neque angeli, neque homines fuerunt, ſed mediam quandam naturam gerentes, non ſunt ad inferos recepti, ſicut nec in cœlum parentes eorum. Ita duo genera dæmonum facta ſunt: vnum cœleſte, alterum terrenum. Hi ſunt immundi ſpiritus malorum, quæ geruntur, authores, quorum idem diabolus eſt princeps. Et Euſebius lib. v. Quam rem magis idem Plutarchus confirmat dicens, fabuloſas de dijs rationes, res quaſdam ſignificare à dæmonibus antiquiſsimis geſtas temporibus, & ea quæ de gigantibus, & Titanibus decantantur, dæmonum fuiſſe operationes. Vnde mihi ſuſpicio nonnunquam incidit, ne iſte illa ſint, quæ ante diluuium à gigantibus facta diuina ſcriptura ſubſignificat, de quibus dicitur: Cum autem vidiſſent angeli dei filias hominum, quia eſſent ſpecioſæ, elegerunt ſibi ex illis vxores, ex quibus procreati ſunt famoſiſsimi gigantes à ſeculo. Suſpicabitur enim fortaſſe quiſpiam, illos, & illorum ſpiritus eſſe, qui ab hominibus poſtea dij putati ſunt, pugnáſque illorum, tumultus, & bella eſſe, quę fabuloſe de dijs conſcribebantur. g Conſuetudo quippe ſcripturæ.) Ex Græco καλὸς, quod vtrũque eſt, & bonum, & pulchrũ. Sic apud Latinos Terẽtius in Phormione: Vt ni vis boni in ipſa ineſſet forma, hæc formam extinguerẽt. & in Eunucho de pulchritudine rogaret Gnato, quid tibi videtur hoc mancipium? reſpõdet Parmeno, nõ L
malum. h Aquila autem.) Hic vertit ſacros libros ex Hebræo ſermone in Græcum, Adriano principe, quem curioſum & diligentẽ interpre- Aquila.
tem Hieronymus vocat. Hic primus poſt Septuaginta Græce ſacra volumina interpretatus eſt, quem Euſebius parum probat, ſed ad id quod agimus, Hieronymus in Gẽ. Aquila plurali numero filios deorũ auſus eſt dicere, deos intelligens ſanctos, ſiue angelos. Deus enim ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autẽ deos diſcernit. Vnde & Symmachus iſtiuſmodi ſenſum ſequens, ait, Videntes filij potẽtum filias hominum, & reliqua. i Apocryphæ.) Latine abſconditæ, ſiue ſecretæ, ἀπόκρυφοι à κρύπτω quod eſt condo, ſiue recõdo. Erant ea ſcripta, quibus publice eccleſia nõ vtebatur, ſed priuatim habebat, legebátque qui vellet: qualis erat Apocalypſis Petri Apoſtoli, & liber actorum eius. k Quum hoc in epiſtola canonica.) Hieronymus in primum caput epiſtolæ ad Titum, ſcribit librũ apocryphum Enoch citatum à Iuda. Verba Iudæ ſunt: Porrò Michael archangelus dum cum diabolo in cõtentione ſuper corpore Moſis altercaretur, non eſt auſus eum afficere maledicto, tantũ dixit: Caſtiget te dominus. Cuius Enoch ſint iſta verba, parum conſtat. Illius enim ſeptimi ab Adam, qui viuens à domino tranſlatus eſt in meliorem vitam, non videtur eſſe. Nam ille multo ante Moſem fuit, niſi ſpiritu vatis, de futuris præcinebat. Ideo Hieronymus nihil aliud ſignificat, quàm librũ illũ inſcriptum fuiſſe Enoch. l Sub nominibus & aliorum Prophetarum.) Vt Hieremiæ apud Nazaræos, ſicut Auguſtinus dicit cap. xxvij. in Matthæum. m Et recentiora ſub nominibus Apoſtolorum.) Euangelium Thomæ, Apocalypſis Petri, Euangeliũ Barnabæ, quod ipſius chirographo ſignatum Alexandriam delatum eſt, Zenone principe.

Quo modo intelligẽdum ſit, quod eis qui diluuio perdendi erant dominus dixerit: Erunt dies eorum centum viginti anni. *Caput XXIIII.* M

QVod autem dixit deus, Erunt dies eorum centum viginti anni: nõ ſic accipiẽdum eſt, quaſi Gen.6.
prænunciatum ſit, poſt hæc homines centũ viginti annos viuendo,[a] nõ tranſgredi, cum & Gen.11.
poſt diluuium etiam quingẽtos exceſsiſſe inueniamus. Sed intelligẽdum eſt hoc deum dixiſſe, cum circa finẽ quingentorum annorũ eſſet Noë, id eſt, quadringentos octoginta vitæ annos ageret, quos more ſuo ſcriptura quingentos vocat, nomine totius maximã partẽ plerunque ſignificans: ſexcenteſimo quippe anno vitę Noë ſe- Gen.7.
cundo menſe factũ eſt diluuium, ac ſic centum viginti anni prædicti ſunt futuri vitæ hominũ periturorũ, quibus tranſactis diluuio delerentur. Nec fruſtra creditur ſic factum eſſe diluuiũ, iam nõ inuentis in terra, qui nõ erãt digni tali morte defungi, quia in impios vindicatum eſt, nõ quod hic quicquã bonis quandoq; morituris tale genus mortis faciat aliquid quod eis poſsit obeſſe poſt mortẽ. Verũtamen nullus eorum diluuio mortuus eſt, quos de ſemine Seth propagatos ſancta ſcriptura cõmemorat. Sic autem diuinitus diluuij cauſa narratur. Videns, inquit, dominus[b] deus, quia multiplicatæ

ſunt

A ſunt maliciæ hominum ſuper terrã, & quod vnuſquiſq; cogitat in corde ſuo diligenter ſuper maligna omnes dies, & cogitauit deus, quia fecit hominẽ ſuper terrã, & recogitauit, & dixit deus, Delebo hominẽ quem feci à facie terræ ab homine vſq; ad pecus, & à repẽtibus vſq; ad volatilia cœli, quia iratus ſum quoniã feci eos.

a HOmines cxx. annos viuendo.) Hoc putauit Lactan. lib. ij. inquit enim, Deinde orbe ſiccato, execratus in iuſticiã prioris ſeculi deus, ne rurſus lõgitudo vitæ cauſa eſſet ad cogitandorum malorũ, paulatim per ſingulas ꝓgenies diminuit hominum ætatem, atque in c. & xx. annis metam collocauit, quã tranſgredi non liceret. Hieronymus vero ſic: ſed erunt cxx. anni dies eorũ. hoc eſt habebũt cxx. annos ad agendã pœnitentiam. nõ igitur humana vita, vt multi errant, in cxx. annos cõtracta eſt. Si quidem inuenimus quod poſt diluuiũ Abrahã vixerit annos clxxv. & cæteri amplius cc. & ccc. annis. Ioſephus paulo aliter quàm Lactãtius, ſed ferè in eandẽ ſententiam ſcribit, cœpiſſe poſt inundationem ſpacium humanę vitæ minui vſq; ad Moyſem, poſt quem terminus humanæ vitæ in c. & xx. annis poſitus eſt, hos annos ſtatuente deo, quot & Moyſem vixiſſe contigit. b Videns, inquit, dominus.) Ex lxx. vbi nos habemus pœnituit, illi recogitauit ἐνεθυμήθη.

De ira dei, quæ incommutabilem trãquillitatem nulla inflammatione perturbat. Cap. XXV.

IRa dei nõ perturbatio animi a eius eſt, ſed iudicium, quo irrogatur pœna peccato. Cogitatio vero eius & recogitatio, mutandarũ rerum eſt immutabilis ratio. Neque enim ſicut hominem, ita
B deum cuiuſquam facti ſui pœnitet, cuius eſt de omnibus omnino rebus tam fixa ſententia, quàm certa præſcientia. Sed ſi non vtatur ſcriptura talibus verbis, non ſe quodam modo familiarius inſinuabit omni generi hominũ, quibus vult eſſe conſultum, vt & perterreat ſuperbientes, & excitet negligẽtes, & exerceat quærentes, & alat intelligentes. Quod non faceret ſi non ſe prius inclinaret, & quodam modo deſcenderet ad iacentes. Quod autem etiã interitum omnium animalium terrenorum volatiliumq; denunciat, magnitudinem futuræ cladis effatur, non animantibus rationis expertibus, tanquam & ipſa peccauerint minatur exitium.

a IRa dei nõ perturbatio animi.) Scripſit de ira dei librũ Lactãti9, ad quẽ cum remittat lectorẽ Hieronymus, merito & nos quoq; remittemus.

Quod arca quam Noe iuſſus eſt facere, in omnibus Chriſtum Eccleſiamq́; ſignificet. Cap. XXVI.

Gene. 6. IAm vero quod Noë homini iuſto, & ſicut de illo ſcriptura veridica loquitur, in ſua generatione perfecto, non vtiq; ſicut perficiendi ſunt
C ciues ciuitatis dei in illa immortalitate, quã æquabũtur angelis dei, ſed ſicut eſſe poſſunt in hac peregrinatione perfecti, imperat deus, vt arcam faciat, in qua cum ſuis, id eſt, vxore, filiis, & nuribus, & cum animalibus, quæ ad illum ex dei præcepto in arcam ingreſſa ſunt, liberaretur à diluuij vaſtitate: proculdubio figura eſt peregri-
1. Timo. 2. nantis in hoc ſeculo ciuitatis dei, hoc eſt, Eccleſiæ, quæ fit ſalua per lignum, in quo pependit mediator dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus. Nam & menſuræ ipſæ longitudinis, altitudinis, latitudiniſq; eius, ſignificant corpus humanũ, in cuius veritate ad homines prænun-
Cõtra Fauſtum li. 12. cap. 14. ciatus eſt venturus, & venit. Humani quippe corporis longitudo a à vertice vſq; ad veſtigia ſexies tantum habet, quàm latitudo: quæ eſt ab vno latere ad alterum latus: & decies tantum, quàm altitudo, cuius altitudinis menſura eſt in latere à dorſo ad vẽtrem: velut ſi iacentem hominẽ metiaris ſupinum, ſeu pronũ, ſexies tãtum longus eſt à capite ad pedes, quàm latus à dextra in ſiniſtram, vel à ſiniſtra in dextrã, & decies, quàm altus à terra. Vnde facta eſt arca trecentorum in longitudine cubitorum, & quinquaginta in latitudine, & triginta in altitudine. Et quod oſtium in latere accepit, ꝑfecto illud eſt vulnus quando latus crucifixi lancea perforatũ eſt. Hac quippe ad illum venientes ingrediuntur: quia D inde ſacramẽta manarunt, quibus credentes initiantur. Et quod de lignis quadratis fieri iubetur, vndiq; ſtabilẽ vitam ſanctorum ſignificat. Quacunque enim verteris quadratum, ſtabit. Et cætera quæ in eiuſdem arcæ conſtructione dicuntur, eccleſiaſticarũ ſigna ſunt rerum b. Sed ea nunc perſequi longum eſt: & hoc iam fecimus in opere, quod aduerſus Fauſtum Manichæum ſcripſi- Cõtra Fauſtum li. 12.
mus, negantem in libris Hebræorũ aliquid de Chriſto cap. 38. & 39.
eſſe prophetatum. Et fieri quidẽ poteſt, vt & nobis quiſpiam, & alius alio exponat hęc aptius, dum tamẽ ea quę dicuntur, ad hanc de qua loquimur, dei ciuitatem in hoc ſeculo maligno tanquã in diluuio peregrinantem, omnia referantur, ſi ab eius ſenſu, qui iſta conſcripſit, non vult longe aberrare, qui exponit. Exempli gratia, Velut ſi quiſpiam quod hic ſcriptum eſt: Inferiora bicamerata & tricamerata c facies: non quod ego in illo opere dixi, velit intelligi: quia ex omnibus gẽtibus Eccleſia congregatur, bicameratam dictam, propter duo genera hominum, circunciſionem ſcilicet, & præputium: quos Apoſtolus & alio modo dicit Iudæos, &
Græcos d. Tricameratam vero, eo quod omnes gentes Roma. 3.
de tribus filiis Noë poſt diluuium reparatæ ſunt: ſed a- E
liud dicat aliquis, quod à fidei regula non ſit alienum. Nam quoniã non ſolum in inferioribus manſiones habere arcam voluit, verum etiã in ſuperioribus: & hæc dixit bicamerata: & in ſuperioribus ſuperiorum: & hæc appellauit tricamerata: vt ab imo, ſurſum verſus, tertia cõſurgeret habitatio. Poſſunt hæc intelligi, & illa tria,
quæ commendat Apoſtolus: fides, ſpes, charitas. Poſ- 1. Cor. 13.
ſunt etiã multo conuenientius tres illæ vbertates Euã-
gelicæ tricena, ſexagena, centena: vt in infimo habitet Matth. 13.
pudicicia cõiugalis, ſupra vidualis, atque hac ſuperior virginalis: & ſi quid melius ſecundum fidem ciuitatis huius intelligi, & dici poteſt. Hoc etiam de cæteris quæ hic exponenda ſunt, dixerim: quia & ſi non vno differuntur modo, ad vnam tamen catholicæ fidei concordiam reuocanda ſunt.

a HVmani quippe corporis longitudo.) Idem ſcribit in Fauſtum Manichæum lib. xij. Quod ſexies, inquit, longa ad latitudinem ſuam, & decies ad altitudinem ſuam humani corporis inſtar oſtendit, quia in corpore humano Chriſtus apparuit. Ambro. in lib. de Noë & Arca magnitudinem arcæ ad corpus humanum refert, ſed
alia ratione, quàm hic Auguſtinus. b Eccleſiaſticarum ſigna ſunt re- F
rum.) Petrus quoque Apoſtolus per arcam illam intelligi vult eccleſiam, prima Petri tertio. Ex quo & Hieronymus contra Iouinianum, & cõtra Luciferianos, arcam eſſe eccleſiam oſtendit. Et Cyprianus in ſermone de ſpiritu ſancto, ſi modo eius eſt id operis. De arcæ quoque interpretatione allegorica Origenes multa, & alij ſacri ſcriptores. c Bicamerata & tricamerata.) Origenes formam declarat. Duæ erant infimæ regiones arcæ, tres ſuper illas, & continua contignatione iunctæ, vt alia ſuper aliam eſſet, in imam reddebant excrementa. in ſecundam ſeruabantur pabula omnium animantium & hæ erant duæ cameræ. Sequebantur tres. In prima feræ beſtiæ & immites: in ſecunda mitiores, in tertia homines. Ioſephus tamen quatuor in arca dicit fuiſſe cameras, quum alij quinque ponant, vt dixi. Author hiſtoriæ ſcholaſticæ forte dicit, prætermiſſam eſſe à Ioſepho ſentinam. d Iudæos & Græcos.) Ea linguis diſtinxit. Hi enim omnes, quibus cum Paulus verſabatur, aut Hebraice loquebãtur, hi erant Iudæi aut Græce, hi erant gentiles. Nam Romæ etiam ſic loquebantur omnes Græce, vt nos nunc Romane.

De arca atq; diluuio: nec illis eſſe conſentiendum, qui ſolam hiſtoriam recipiũt ſine allegorica ſignificatione, nec illis qui ſolas figuras defendunt, repudiata hiſtorica veritate. Cap. XXVII.

NOn tamen quiſquam putare debet, aut fruſtra hæc eſſe conſcripta, aut tantummodo rerum geſtarum veritatem, ſine vllis allegoricis ſignificationibus hic eſſe quærendam, aut ecõtrario hæc omnino geſta non eſſe, ſed ſolas eſſe verborum figuras, aut quicquid illud eſt, nequaquam ad prophetiam eccleſiæ pertinere. Quis enim niſi mẽte peruerſus ina-

G niter ſcriptos eſſe contendat libros per annorum milia
tanta religione, & tam ordinatę ſucceſsionis obſeruan-
tia cuſtoditos: aut ſolas res geſtas illic intuendas, vbi
certe vt alia omittam, ſi numeroſitas animalium coge-
bat arcæ tantam fieri magnitudinem, immunda bina,
& munda ſeptena intromitti animalia, quid cogebat,
cum æquali numero poſſent vtraque ſeruari? Aut vero
deus, qui propter reparandum genus ſeruanda præce-
pit, eo modo illa quo inſtituerat, reſtituere non vale-
bat? Qui vero non eſſe geſta, ſed ſolas rerum ſignifican
darum figuras eſſe contendunt, primum opinãtur tam
magnum fieri non potuiſſe diluuiũ, vt altiſsimos mon
tes quindecim cubitis aqua creſcendo tranſcenderet,
Gene. 7. propter Olympi verticem [a] montis, ſupra quem perhi-
* † aliàs, cõ- bentur nubes non poſſe cõſcendere * †, quod tam ſubli
treſcere. mis quàm cœlum ſit, [b] vt non ibi ſit aër iſte craſsior, vbi
venti, nebulę imbréſque gignuntur, nec attendunt om-
nium elementorum craſsiſsimam terram ibi eſſe po-
tuiſſe. An forte negant eſſe hanc terram verticem mon-
tis? Cur igitur vſque ad illa cœli ſpacia terris exaltari li-
cuiſſe, & aquis exaltari non licuiſſe contẽdunt, cum iſti
menſores & penſores elementorum, aquas terris perhi-
H beant ſuperiores atque leuiores? Quid itaque rationis af
ferunt, quare terra grauior & inferior locum cœli tran-
quillioris inuaſerit per volumina tot annorum, & aqua
leuior ac ſuperior permiſſa non ſit hoc facere, ſaltem ad
tempus exiguum? Dicunt etiam non potuiſſe capere [c] ar
cæ illius quantitatem animalium genera tam multa in
vtroque ſexu, bina de immundis, ſeptena de mundis.
Qui mihi videntur non computare niſi trecenta cubi-
ta longitudinis, & latitudinis quinquaginta, triginta al
titudinis, nec cogitare aliud tantum eſſe in ſuperiori-
bus, itémque aliud tantum in ſuperioribus ſuperiorum,
ac per hoc ter ducta illa cubita fieri nongenta per lon-
gum, centum quinquaginta per latum, nonaginta per
altum. Si autem cogitemus quod Origenes non inele-
ganter aſtruxit, Moyſem ſcilicet hominem dei erudi-
Acto. 7. tum, ſicut ſcriptum eſt, omni ſapientia Aegyptiorum
qui Geometricam dilexerunt, Geometrica cubita ſigni-
ficare potuiſſe, vbi vnum quantum ſex noſtra valere aſ
ſeuerant, quis non videat, quantum rerum capere po-
I tuit illa magnitudo? Nam illud quod diſputant tantæ
magnitudinis arcam non potuiſſe compingi, ineptiſsi-
ſime calumniantur, cum ſciant immenſas vrbes fuiſſe
conſtructas, nec attendunt centum annos, quibus arca
illa eſt fabricata, niſi forte lapis lapidi adhærere poteſt
ſola calce coniunctus, vt murus per tot milia circuma-
gatur, [d] & lignum ligno per ſuſtudines, [e] epiros, [f] clauos
& gluten bituminis non poteſt adhærere, vt fabricetur
arca, non curuis ſed rectis lineis longe latêque porre-
cta, quam nullus in mare mittat conatus hominum, ſed
leuet vnda cum venerit naturali ordine ponderũ, ma-
gíſque diuina prouidentia, quàm humana prudentia na
tantem gubernet, ne incurrat vbicunque naufragium.
Quod autem ſcrupuloſiſsime quæri ſolet de minutiſsi-
mis beſtiolis, non ſolum quales ſunt mures & ſtellio-
nes, [g] verumetiam quales locuſtæ, ſcarabei, muſcæ de-
nique & pulices, vtrum non amplioris numeri in arca
illa fuerint, quàm qui eſt definitus, cum hoc imperaret
deus: prius admonendi ſunt, quos hæc mouent, ſic acci-
Gene. 1. piendum eſſe quod dictum eſt, Quæ repunt ſuper ter-
ram: vt neceſſe non fuerit conſeruari in arca, quæ poſ-
ſunt in aquis viuere: non ſolum merſa, ſicut piſces: ve-
rum etiam ſupernatantia, ſicut multæ alites. [h] Deinde
quum dicitur, Maſculus & fœmina erunt: profecto in-

telligitur ad reparandum genus dici: ac per hoc nec illa K
neceſſe fuerat ibi eſſe, quæ poſſunt ſine concubitu, de
quibúſque rebus, vel rerum corruptionibus naſci: vel, ſi
fuerunt, ſicut in domibus eſſe conſueuerũt, ſine vllo nu
mero definito eſſe potuiſſe: aut, ſi myſterium ſacratiſsi-
mum quod agebatur, & tantę rei figura etiam in verita-
te facti aliter non poſſet impleri, niſi vt omnia ibi certo
illo numero eſſent, quę viuere in aquis natura prohiben
te non poſſent, non fuit iſta cura illius hominis, vel il-
lorum hominum, ſed diuina. Non enim ea Noë capta
intromittebat, ſed venientia & intrantia permittebat.
Ad hoc enim valet, quod dictum eſt, intrabunt ad te: Gene. 6.
non ſcilicet hominis actu, ſed dei nutu, ita ſanè, vt non
illic fuiſſe credenda ſint, quæ ſexu carent. Præſcriptum
eſt enim, atque definitum: maſculus & fœmina erunt.
Alia ſunt quippe, quæ de quibúſque rebus ſine concu-
bitu ita naſcuntur, vt poſtea concumbant, & generent,
ſicut muſcæ: [i] alia vero in quibus nihil ſit maris, & fœ-
minæ, ſicut apes. [k] Ea porrò quæ ſic habent ſexum, vt
non habeant fœtum, ſicut muli & mulæ, mirum ſi ibi
fuerunt, ac non potius parentes eorum ibi fuiſſe ſuffe-
cerit, equinum videlicet, atque aſininũ genus: & ſi ali-
qua alia ſunt, [l] quæ commixtione diuerſi generis, genus
aliquod gignunt. Sed & ſi hoc ad myſterium pertine- L
bat, ibi erant. Habet enim & hoc genus maſculum &
fœminam. Solet etiam mouere nonnullos genera eſca-
rum, quæ illic habere poterant animalia, quæ non niſi
carne veſci putãtur, vtrum præter numerum ibi fuerint
ſine tranſgreſsione mandati, quæ aliorum alendorum
neceſsitas illic coëgiſſet includi: an vero, quod potius
eſt credendum, [m] præter carnes, aliqua alimenta eſſe po
tuerunt, quæ omnibus conuenirent. Nouimus enim
quàm multa animalia, quibus caro cibus [n] eſt, frugibus,
pomíſque veſcantur, & maxime fico, atque caſtaneis.
Quid ergo mirum, ſi vir ille ſapiens, & iuſtus, etiam di-
uinitus admonitus, quid cuique congrueret ſine carni-
bus aptam cuique generi alimoniam præparauit, & re-
condidit? Quid eſt autem, quo veſci nõ cogeret fames?
aut quid non ſuaue, ac ſalubre facere poſſet deus, qui e-
tiam, vt ſine cibo viuerent, diuina facilitate donaret: ni
ſi vt paſcerentur etiam hoc implendæ figuræ tanti my-
ſterij conueniret? Non autem ad præfigurandam eccle-
ſiam pertinere tam multiplicia rerum ſigna geſtarum, M
niſi fuerit contentioſus, nemo permittitur opinari. Iam
enim gentes ita eccleſiam repleuerunt, mundiq; & im-
mundi, donec certum perueniatur ad finẽ: ita eius vni-
tatis quadam compagine continentur, vt ex hoc vno
manifeſtiſsimo etiam de cæteris, quæ obſcurius aliquan-
to dicta ſunt, & difficilius agnoſci queunt, dubitari fas
non ſit. Quæ cum ita ſint, ſi nec inaniter iſta conſcripta
eſſe putare quiſquam, vel durus audebit: nec nihil ſigni-
ficare cum geſta ſint: nec ſola dicta eſſe ſignificatiua nõ
facta: nec aliena eſſe ab eccleſia ſignificanda probabili-
ter dici poteſt, ſed magis credeudum eſt, & ſapienter
eſſe memoriæ literíſque mandata, & geſta eſſe, & ſigni-
ficare aliquid, & ipſum aliquid ad præfigurandam ec-
cleſiam pertinere. Iam vſque ad hunc articulum perdu-
ctus liber iſte claudẽdus eſt: vt ambarum ciuitatum cur-
ſus, terrenæ ſcilicet, ſecundum hominem viuẽtis, & cœ
leſtis ſecũdum deum poſt diluuium, & deinceps in re-
bus conſequentibns requiratur.

PRopter olympi verticẽ.) Olympos mõtes aliquot referunt geo- a
graphi. Hic, de quo loquitur, eſt in Theſſalia, decem ſtadiorũ alti- Olympus.
tudine, vt inquit Plutarchus in Aemilio Paulo: cacumen eius locũ
in quo nubes & venti fiunt, ſuperare creditur: argumento eſt cine-
rem ſacrificiorũ toto anno nec diſſlari, nec dilui, vt Solinus ſcribit: quod
fabulo-

A fabuloſum eſſe dicit Franciſcus Philelphus, qui ſe montem aſcendiſſe affirmat, vt rem tantam exploraret. Et profecto difficile hoc videtur, vel in Olympo, vel Atho Macedoniæ, vel in quouis alio monte, cum ambitum terræ, per verticem altiſsimi montis ductum halitus terræ vaporéſque humorum excedant, præſertim vbi inges ſunt fontes, & fluuij materia imbrium ventorúmque. b Quod tam ſublimis, quàm cœlum ſit.) Alibi: Quod tam ſublime iam cœlum ſit. Significat ob altitudinem cœlum eſſe à poetis vocatum, authore Homero, cum alijs multis locis, tum vero xj. Iliad. vbi domos deorũ, ſedéſque, in Olimpo deſcribit. c Dicũt etiam non potuiſſe capere.) Origen. homil. ij. in Geñ. Quam ego puto, quantum ex his, quæ deſcribuntur apparet, quatuor angulis ex vno conſurgentibus eiſdémque paulatim, vſque ad ſummum in anguſtum attractis in ſpacium vnius cubiti fuiſſe collectam. Sic enim refertur quod in fundamentis eius, trecenti cubiti in longitudine, in latitudine vero quinquaginta ſint poſiti, triginta autem in altitudine ædificati: ſed collectam in cacumen anguſtũ, ita vt cubitus ſit latitudinis & longitudinis eius. & poſt Verumtamen quantum ad neceſsitatem pluuiarum & diluuij ſpectat, nulla potuit tam conueniens & cõgrua arcæ ſpecies dari, quàm vt è ſummo, velut è tecto quodam in anguſtum culmine ducto, diffunderet imbrium ruinas, & ima in aquas quadrata ſtabilitate cõſiſtens, nec impulſu ventorum, nec impetu fluctuum, nec inquietudine animalium, quæ intrinſecus erant, aut inclinari poſſet, aut mergi. Sed his omnibus tanta arte compoſitis, obiiciant quidam quæſtiones, & præcipue Apelles, qui fuit diſcipulus quidem Marcionis, ſed alterius hæreſeos mago, quàm eius, quam à magiſtro ſuſcepit, inuétor. Quo modo, inquit, fieri potuit iſtud ſpacium, quod ſcriptum eſt, vt quatuor ſaltem ſolos elephãtos capere potuerit? Aiebant ergo maiores, quod Moyſes, qui, vt de eo ſcriptura teſtatur, omni ſapientia Aegyptiorum fuerat eruditus, ſecundum artem Geometricam, quam

B præcipue Aegyptij callent, cubitorũ numeros in hoc loco poſuit. Apud Geometras enim ſecundum eam rationem, quæ apud eos virtus vocatur, & ſolido, & quadrato, vel in ſex cubitos vn^s deputatur, ſi generaliter, vel trecentos, ſi minutatim dicatur. Quæ vtique ratio, ſi obſeruetur in huius arcæ menſura, inuenietur, & longitudinis, & latitudinis tanta ſpacia, quæ vere totius mundi reparanda germina, & vniuerſorum animantium capere rudimenta ſeminaria potuerint. Tantum Origenes. d Vt murus per tot milia circũagatur.) Vt murus Babylonis Chaldææ, aut Romæ, aut Memphis, aut Nini. Sed in Thracia eſt vrbe, quam Græci μακρὸν τεῖχος vocant, quod illinc inciperet murus ſupra fidem ingens vſque ad ſinum Melicum, excluderetq́; Cheroneſum à reliqua Thracia. Miltiades dux Athenien. fecit. Illa quoque eſt huic ſimilis, quem à lacu Lemano ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit, Cæſar duxit millium paſſuum nouemdecim, altitudinis pedum xvj. Cæſar primo commen. belli Gallici. Seuerus quoque murum fecit in Britannia, quo Barbaros à ſuis

Subſcudes. diſcreuit. e Per ſuſtudines.) Legendum ſubſcudines. tabellæ ſunt, quibus maiores tabulæ inter ſe compinguntur. Vitruuius lib. iiij. eæq́; trabes compactiles ponantur, vt tantam habeant craſsitudinem, quantam ſummæ columnæ erit hypotrachelium, & ita ſint compactæ ſubſcudibus, & ſecuriclis, vt compactura duorum digitorum habeat laxationem. f Epiros.) Vel mendoſe ſic legitur, vel quærendum quid rei ſit. g Stelliones.) Sunt ex genere lacertorum, qui morſu ſtupefaciunt, & ex genere araneorum. Plinius lib. viij. & xi. & Ariſtoteles. h Multæ alites.) Anates, cygni, cinclis, cataractæ, ſlori. i Vt poſtea concumbent, & generent ficut muſcæ.) Muſcæ ſunt de iis, quæ ex non genitis gignuntur. De fece enim creatæ ipſæ coitu maris & fœmellæ vermiculũ gignunt, qui in muſcam ſenſim formatur. vt Ariſtote. v. de hiſto. animalium ſcribit. k Alia

C vero in quibus nihil ſit ma. & fœ. ſicut apes.) Ariſtotel. v. de animalibus non conſtare dicit, quo modo apes generentur, aliis negantibus coire, ſed aliunde deportare fœturam, nec vnde tamen conuenit: alij ex flore callinthri, alij arundinis, alij oleæ putant. Virg. etiam iiij. Georgico. gignere eas non putauit. Sic enim ait:

Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In Venerem ſoluunt, aut fœtus nixibus edunt,
Verum ipſæ à folijs natos, & ſuauibus herbis
Ore legunt.

Sunt qui apes omnes fœminas credant, fucos mares ita coire: gigni vero ex bubulis carnibus efluente. l Et ſi aliqua alia ſunt.) Vt lyciſca, lupi & canis, ſed Plin. lib. viij. obſeruatum eſſe dicit à duobus diuerſi generis nata, tertij generis fieri, & neutri parentum eſſe ſimilia, eádemque ipſa, quæ ita nata ſunt, non gignere in omni animalium genere, idcirco mulas non parere. Sed de partu mularum alia quæſtio: nam peperiſſe memoriæ eſt traditum, & geſtare vterũ frequenthis eſt, non etiam in Cappadocia vulgare, vt inquit Theophraſtus, & in Syria ſupra Phœnicen, vt Ariſtoteles: ſed hæ diuerſi generis quàm noſtræ. m An vero quod potius credendum.) Origenes putat carnes ediſſe illa animalia. n Nouimus enim quàm multa animalia, quibus caro cibus.) Canes, corui, vulpes quum non dantur carnes, frugibus veſcuntur, & maxime ficis, & caſtaneis, quæ non ſecus & explent, & alunt quàm carnes.

F I N I S.

ELENCHVS D

CAPITVM IN DIVI AVRElij Auguſtini de Ciuitate dei, Librum decimumſextum.

1 An poſt diluuium à Noë vſque ad Abraham aliquæ familiæ ſecundum deum viuentiũ reperiantur.

2 Quid in filiis Noë prophetice fuerit præfiguratũ.

3 De generationibus trium filiorum Noë.

4 De diuerſitate linguarum principioq́; Babylonis.

5 De deſcenſione domini ad confundendam linguam ædificantium turrim.

6 Qualis intelligenda ſit locutio qua deus angelis loquitur.

7 An omne beſtiarum genus etiam remotiſsimæ à terris inſulæ ex eo numero acceperint, qui in arca diluuij inundatione ſeruatus eſt.

8 An ex propagine Adam vel filiorum Noë quædã genera hominum monſtruoſa prodierint.

9 An inferiorem partem terræ quæ noſtræ habitationi contraria eſt, Antipodas habere credendum ſit. E

10 De generatione Sem, in cuius progenie tendẽs ad Abraham ciuitatis dei ordo dirigitur.

11 Quod ea primitus lingua in vſu hominum fuerit, quæ poſtea Hebræa ab Heber nomine nuncupata eſt, & in cuius familia remanſit, cum diuerſitas eſſet facta linguarum.

12 De articulo temporis in Abrahã, à quo nouæ ſucceſsionis ordo contexitur.

13 Quæ ratio feciſſe videatur, vt in tranſmigratione Thare qua Chaldæos deſerẽs in Meſopotamiam tranſiuit, nulla filij eius Nachor facta ſit mentio.

14 De annis Thare qui in Charra vitæ tempus impleuit.

15 De tempore promiſsionis Abrahæ, qua ſecundum præceptum dei exiuit de Charra.

16 De ordine & qualitate promiſsionum dei, quæ ad Abraham factæ ſunt.

17 De tribus excellentioribus gentium regnis, quorũ, id eſt, Aſſyriorum iam Abraham ſublimius eminebat.

18 De iterato alloquio dei ad Abraham, quo ei & ſemini eius Chanaam terra promittitur. F

19 De Saræ pudicicia in Aegypto per dominum cuſtodita, quam Abraham non vxorem ſuam eſſe dixerat, ſed ſororem.

20 De ſeceſsione Loth, & Abrahę, quæ illis ſalua charitate complacuit.

21 De tertia promiſsione dei qua terram Chanaan Abrahæ & ſemini eius in perpetuum pollicetur.

22 De ſuperatis ab Abraham hoſtibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchiſedech ſacerdote benedictus eſt.

23 De verbo domini ad Abraham, quo ei promittitur ſecundum multitudinem ſtellarum multiplicanda poſteritas, quod credens iuſtificatus eſt adhuc in præputio conſtitutus.

24 De ſignificatione ſacrificij quo Abraham offerre præceptus eſt, cum popoſciſſet, vt de his quæ crediderat doceretur.

25 De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ voluit eſſe concubinam.

26 De te-

G 26 De teſtificatione ad Abraham, qua eidem ſeni de ſterili Sara filium ſpopondit, patremq; eum gentium ſtatuit, & promiſsi fides ſacramento circunciſionis obſignatur.

27 De maſculo qui ſi octauo die non fuerit circunciſus, perit anima eius, quia teſtamentum dei diſsipauit.

28 De commutatione nominum Abrahæ & Saræ,* qui cum ob vnius ſterilitatem, ob vtriuſque autẽ ſenectutem generare non poſſent, munus fœcunditatis adepti ſunt.

*aliàs, Saræ. & ſic deinceps.

29 De tribus viris vel angelis, in quibus ad quercum Mambre adparuiſſe Abrahæ dominus manifeſtatur.

30 De Lotb à Sodomis liberato, atque eiſdem cœleſti igne conſumptis, & de Abimelech, cuius concupiſcentia caſtitati Saræ nocere non potuit.

31 De Iſaac ſecundum promiſsionem nato, cuius nomen ex riſu vtriuſque parentis eſt inditum.

32 De obediẽtia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filij probatus eſt, & de morte Saræ.

33 De rebecca nepte Nachor, quam Iſaac accepit vxorem.

H 34 Quid intelligendum ſit in eo quod Abraham poſt mortem Saræ accepit vxorem Cethnram.

35 De geminis adhuc in vtero Rebeccę matris incluſis, quid indicauerit diuina reſponſio.

36 De oraculo & benedictione, quam Iſaac non aliter quàm pater ipſius merito eiuſdem ac dilectione accepit.

37 De his, quæ in Eſaũ & Iacob myſtice præfigurãtur.

38 De miſsione Iacob in Meſopotamiã ad accipiendam vxorem, & de viſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis cum vnam petiſſet vxorem.

39 Quæ ratio fuerit vt etiam Iſraël cognominaretur.

40 Quo modo Iacob cum ſeptuaginta quinque animabus Aegyptum narretur ingreſſus, quum plerique ex eis qui commemorantur, tempore poſteriore ſint geniti.

I 41 De benedictione, quã in Iudam filiũ ſuũ promiſit.

42 De filiis Ioſepb, quos Iacob propbetica manuum ſuarum tranſmutatione benedixit.

43 De temporibus Moyſi & Ieſu Naue ac Indicum, atque exinde regum, quorum quidem Saül primus eſt, ſed Dauid præcipuus & ſacramento habetur, & merito.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi, de Ciuitate dei ad Marcellinum Lib. XVI.

An poſt diluuium à Noe vſque ad Abraham aliquæ familiæ ſecundum deum viuentium reperiantur.

Caput I.

POST diluuiũ procurrentis ſanctæ veſtigia ciuitatis, vtrum continnata ſint, an intercurrentibus impietatis interrupta temporibus, ita vt nullus hominum veri vnius dei cultor exiſteret ad liquidum ſcripturis loquentibus inuenire difficile eſt, propterea quia i canonicis libris poſt Noẽ, qui cum coniuge, ac tribus filiis, totidemq; nuribus ſuis meruit per arcam à vaſtatione diluuij liberari, non inuenimus vſq; ad Abraham cuiuſquam pietatem euidenti diuino eloquio prædicatã, niſi quod Noë duos filios ſuos Sem & Iaphet prophetica benedictione cõmendat, intuens & præuidens, quod longe fuerat pòſt futurum. Vnde factũ eſt etiam illud, vt filium ſuum mediũ, hoc eſt primogenito minorem,* vltimoq; maiorẽ, qui peccauerat in patrem, non in ipſo, ſed in filio eius ſuo nepote malediceret his verbis: Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus ſuis. Chanaan porrò natus fuerat ex Cham, qui patris dormientis nec texerat, ſed potius prodiderat nuditatem. Vnde & cõſecutus[a] adiungit benedictionẽ duorum maximi & minimi filiorum dicẽs: Benedictus dominus deus Sem, & erit Chanaan puer illius: lætificet deus Iaphet, & habitet in domibus Sem:[b] ſicut ipſa eiuſdem Noë & vineæ plãtatio, & ex eius fructu inebriatio, & dormientis nudatio, & quæ ibi cætera facta atque conſcripta ſunt propheticis ſunt grauidata ſenſibus, & velata tegminibus.

K

*aliàs, iuniorem.

Gene. 9.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in XVI. Lib. de Ciuitate dei Diui Auguſtini commentarij.

ET conſecutus.) Alij, quod ſecutus: & alij, etiam quod ſequutus. a meliu. Illuc enim refertur, propheticis ſunt grauidata ſenſibus. h Et habitet in domibus Sem.) De nobis Chriſtianis intelligi vult Hieronymus, qui expulſis Iudæis habitamus in eruditione & ſcientia ſcripturarum. L

Quid in filiis Noe propbetice fuerit præfiguratum.

Caput II.

SEd nunc rerum effectu iam in poſteris conſecuto quæ operta fuerãt, ſatis aperta ſunt. Quis enim hæc diligẽter & intelligenter aduertẽs, nõ agnoſcat in Chriſto: Sem quippe de cuius ſemine in carne natus eſt Chriſtus, interpretatur nominatus. Quid autem nominatius Chriſto, cuius nomen vbiq; iam fragrat, ita vt in Cantico canticorum, etiam ipſa præcinente prophetia, vnguento comparetur effuſo: in cuins domibus, id eſt, Eccleſiis habitat gẽtium latitudo? Nam Iaphet latitudo interpretatur. Chã porrò qui interpretatur calidus, medius Noë filius tanquam ſe ab vtroque diſcernens, & inter vtrunque remanens, nec in primitiis Iſraëlitarum, nec in plenitudine gentium, quid ſignificat niſi hæreticorum genus callidum, nõ ſpiritu ſapiẽtiæ, ſed ſpiritu verſipellis aſtutiæ,* qnod ſolent hæreticorum feruere præcordia, & pacem perturbare ſanctorum? Sed hæc in vſum cedunt proficientium, iuxta illud Apoſtoli: Oportet hæreſes eſſe, vt probati manifeſti fiant in vobis. Vnde etiam ſcriptum eſt, Filius eruditus ſapiens erit: imprudente autem miniſtro vtetur. Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum callida inquietudine exagitantur, vt aduerſus eos defendi poſsint, & conſiderantur diligẽtius, & intelliguntur clarius, & inſtantius prædicantur, & ab aduerſario mota quæſtio, diſcẽdi exiſtit occaſio, quãuis non ſolum qui ſunt apertiſsime ſeparati, verũetiam omnes qui Chriſtiano vocabulo gloriantur, & perdite viuunt, non abſurde poſſunt videri medio Noë filio figurari: paſsionem quippe Chriſti, quæ illius hominis nuditate ſignificata eſt, & annunciant profitendo, & male agendo exhonorant. De talibus ergo dictum eſt: Ex fructibus eorũ cognoſcetis eos. Ideo Cham in filio ſuo maledictus eſt tanquã in fructu ſuo, id eſt, in opere ſuo. Vnde cõuenienter & ipſe filius eius Chanaan interpretatur motus eorum, quod aliud quid eſt quàm opus eorum? Sem vero & Iaphet tanqnam circun-

Cantic. 1.

M

1. Corin. 11.

Matth. 7.

A circũciſio,& prępucium,vel ſicut alio modo eos appellat Apoſtolus, Iudæi,& Græci, ſed vocati, & iuſtificati, cognita quoquo modo nuditate patris,qua ſignificabatur paſsio redemptoris,ſumentes veſtimentũ, poſuerũt ſupra dorſa ſua,& intrauerunt auerſi,& operuerunt nuditatem patris ſui, nec viderunt quod reuerendo texerunt. Quodã enim modo in paſsione Chriſti,& quod pro nobis factum eſt honoramus, & Iudęorum facinus auerſamur. Veſtimentũ ſignificat ſacramentũ, dorſum memoriã præteritorum, quia paſsionẽ Chriſti eo ſcilicet iam tempore quo habitat Iaphet in domibus Sem, & malus frater in medio eorũ tranſactã celebrat eccleſiam,nõ adhuc proſpectat futurã. Sed malus frater in filio ſuo,hoc eſt,in opere ſuo,puer,id eſt, ſeruus eſt fratrũ bonorum,[b] cum ad exercitationẽ patientiæ,vel ad profectum ſapientiæ ſciẽter vtuntur malis boni. Sunt enim
Philip. 1. teſte Apoſtolo qui Chriſtũ annunciant non caſte. Sed ſiue occaſione, inquit, ſiue veritate Chriſtus annuncietur,in hoc gaudeo,ſed & gaudebo. Ipſe quippe planta-
Eſaiæ. 5. uit vineam, de qua dicit Propheta: Vinea domini ſa-
Matth. 20. baoth domus Iſraël eſt,& bibit de vino eius. Siue ille ca-
Matth. 26. lix hic intelligatur, de quo dicit, Poteſtis bibere calicẽ, quem ego bibiturus ſum? &,Pater,ſi fieri poteſt,tranſeat
B à me calix iſte: quo ſuam ſine dubio ſignificat paſsionẽ. Siue quia vinum fructus eſt vineę,hoc potius illo ſignificatum eſt,quod ex ipſa vinea; hoc eſt ex genere Iſraëlitarum carnẽ pro nobis & ſanguinẽ vt pati poſſet, aſſumpſit,& inebriatus eſt,id eſt,paſſus eſt & nudatus. Ibi-
* aliàs, nudata. que nanque* eſt, apparuit eius infirmitas, de qua dicit Apoſtolus: Et ſi crucifixus eſt ex infirmitate. Vnde item
2. Corin. 13. dicit, Infirmũ dei fortius eſt hominibus:& ſtultũ dei,ſa-
1. Corin. 1. pientius eſt hominibus. Quod vero cum dictũ eſſet, & nudatus eſt: addidit ſcriptura, in domo ſua: eleganter oſtendit,quod à ſuæ carnis gẽte,& domeſticis ſanguinis ſui vtique à Iudæis fuerat crucem mortémque paſſurus. Hanc paſsionem Chriſti foris in ſono tãtum vocis reprobi annunciant. Non enim quod annunciãt intelligunt. Probi autẽ in interiore homine habent tam grande myſterium, atque honorãt intus in corde infirmum & ſtultum dei: quia fortius eſt, & ſapientius hominibus. Huius rei figura eſt, quod Cham exiens hoc nunciauit foris: Sem vero & Iaphet,vt hoc velarent,id eſt, honorarent ingreſsi ſunt, hoc eſt, interius id egerunt. Hæc ſcripturæ ſecreta diuinæ indagamus vt poſſumus: alius
C alio magis minúſve congruenter, verũtamen fideliter: certum tenentes non ea ſine aliqua præfiguratione futurorum geſta atque cõſcripta: neque niſi ad Chriſtum & eius eccleſiam,quæ ciuitas dei eſt,eſſe referẽda: cuius ab initio generis humani non defuit prædicatio, quam per omnia videmus impleri. Benedictis igitur duobus filiis Noë,atque vno in medio eorum maledicto,deinceps vſque ad Abraham de iuſtorum aliquorum, qui
* aliàs, ſilentium. pie deum colerent cõmemoratione ſilitum* eſt per annos amplius quàm mille. Nec eos defuiſſe crediderim, ſed ſi omnes commemorarentur,nimis longum fieret: & eſſet hæc magis hiſtorica diligentia,quàm propheti-ca prouidẽtia. Illa itaque exequitur literarum ſacrarum ſcriptor iſtarum: vel potius per eum dei ſpiritus, quibus non ſolum narrentur præterita, verumetiam prænuncientur futura,quæ tamen pertinent ad ciuitatẽ dei: quia & de hominibus, qui non ſunt ciues eius, quicquid hic dicitur,ad hoc dicitur,vt illa ex comparatione contraria,vel proficiat,vel emineat. Non ſanè omnia,quæ geſta narrantur,aliquid etiam ſignificare putãda ſunt: ſed propter illa,quæ aliquid ſignificant,etiam ea, quæ nihil ſignificant,attexũtur. Solo enim vomere terra proſcin- D
ditur: ſed vt hoc fieri poſsit, etiam cætera aratri membra[c] ſunt neceſſaria. Et ſoli nerui in citharis atque huiuſmodi vaſis muſicis aptantur ad cantum,ſed vt aptari poſsint, inſunt & cætera in compaginibus organorum,[d] quæ non percutiuntur à canentibus, ſed ea, quæ percuſſa reſonant, his connectuntur. Ita in prophetica hiſtoria dicuntur & aliqua, quæ nihil ſignificant, ſed quibus adhæreant, quæ ſignificant & quodam modo religentur.

SEd ſpiritu verſipellis aſtutiæ.) Alibi legitur,non ſpiritu patientię,[a] ſed in patientiæ, quo ſolent hæreticorum feruere primordia. & in præcordia cõgruentius legitur. b Puer,id eſt,ſeruus eſt fratrum bonorũ.) Puer pro ſeruo Latine ponitur,ſicut Græce παῖς,quod eſt item ambiguum,quo vocabulo vſi ſunt LXX. ἐπικατάρατος Χαναὰν παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Execrabilis Chanaan, ſeruus domeſticus erit fratribus ſuis. Nugatur Chriſippus, qui in diſcrimẽ fecit inter οἰκέτην καὶ δοῦλον ὅτι οἰκέτης μὲν ὁ ἔτι ὑπὸ κτῆσιν, δοῦλος δὲ ὁ ἀπελεύθερος. Ammonius aliter,ſed nihil ad hanc rem, certe οἰκέτης ὁ ſeruus eſt in re familiari miniſtrans ὑπουργός. c Etiam cętera aratri membra.) Dentalia,temo,buris,manipula,ſtiua. d Compaginibus organorum.) Omnia inſtrumenta muſica ſignificat, quorum partes percenſere longum eſſet & ſuperuacaneum.

De generationibus trium filiorum Noe. Caput III.

GEnerationes ergo filiorum Noë deinceps intuendæ, & quod de his dicendum videtur attexendum eſt huic operi,quo ciuitatis vtriuſq;, E
terrenæ ſcilicet & cœleſtis,per tempora procurſus oſtẽditur. Cœptæ ſunt autem commemorari à minimo filio,qui vocat[ur] eſt Iaphet,cuius filij octo nominati ſunt, nepotes autem ſeptem de duobus filiis eius,tres ex vno, quatuor ex altero: fiunt itaque omnes quindecim. Filij autem Cham,hoc eſt,medij filij Noë,quatuor, & nepotes quinque ex vno eius filio, pronepotes duo ex nepote vno,fit eorum ſumma vndecim. Quibus enumeratis reditur tanquam ad caput & dicitur, Chus autem ge-
nuit Nemroth:* hic cœpit eſſe gigas ſuper terram. Hic * al. Nembrod. & ſic deinceps.
erat gigas venator contra dominũ deum. Propter hoc dicunt: Sicut Nẽroth gigas venator contra dominum. Et factum eſt initium regni eius[a] Babylon, Oreg,[b] Achad[c] & Chalamne in terra Senaar. De terra illa exiit Aſſur,& ædificauit Niniuem,[d] & Robooth[e] ciuitatem, & Calach,& Daſem inter medium Niniues & Calach: hæc ciuitas magna. Iſte porrò Chus pater gigantis Nẽroth primus nominatus eſt in filiis Cham, cuius quinq; F
filij iam fuerant cõputati,& nepotes duo. Sed iſtum gigantẽ, aut poſt nepotes ſuos natos genuit, aut quod eſt credibilius, ſeorſum de illo propter eius eminentiam ſcriptura locuta eſt,quandoquidẽ & regnum eius commemoratum eſt. Cuius initium erat illa nobiliſsima Babylon ciuitas:& quæ iuxta cõmemoratæ ſunt,ſiue ciuitates,ſiue regiones. Quod vero dictum eſt,de terra illa, id eſt,de terra Senaar,quæ pertinebat ad regnum Nẽroth, exiſſe Aſſur, & ædificaſſe Niniuem, & alias quas contexit ciuitates: longe poſtea factum eſt,quod ex hac occaſione perſtrinxit, propter nobilitatem regni Aſſyriorum, quod mirabiliter dilatauit Ninus, Beli filius,[f] conditor Niniuæ ciuitatis magnæ: cuius ciuitatis nomẽ ex illius nomine deriuatum eſt, vt à Nino Niniue vocaretur. Aſſur autem vnde Aſſyrij: non fuit in filiis Cham medij filij Noë,ſed in filiis Sem reperitur, qui fuit Noë maximus filius. Vnde apparet de progenie Sem exortos fuiſſe, qui poſtea regnum gigantis illius obtinerent, & inde procederent,atq; alias conderent ciuitates,quarum prima eſt à Nino appellata Niniue. Hinc reditur ad alium filium Cham,qui vocabatur Meſraim,& commemorantur quos genuit: non tanquam ſinguli homi-

nes,ſed

G nes,ſed nationes ſeptem. Et de ſexta velut de ſexto filio gens cõmemoratur exiiſſe, quæ appellatur Philiſtiim, vnde fiunt octo. Inde iterum ad Chanaan reditur, in quo filio maledictus eſt Cham, & quos genuit vndecim nominantur. Deinde vſque ad quos fines peruenerint commemoratis quibuſdam ciuitatibus dicitur. Ac per hoc filiis,ac nepotibus cõputatis de progenie Châ, triginta vnus geniti referuntur. Reſtat commemorare filios Sem maximi filij Noë. Ad eum quippe gradatim generationum iſtarum peruenit à minimo exorta narratio. Sed vnde incipiunt commemorari filij Sem, habet quiddam obſcuritatis, quod expoſitione illuſtrandum eſt, quia & multum ad rem pertinet quam requirimus. Sic enim legitur: Et Sem natus eſt etiam [g] ipſi patri omnium filiorum Heber fratri Iaphet maiori. Ordo verborum eſt: Et Sem natus eſt Heber, etiam ipſi, id eſt, ipſi Sem natus eſt Heber: qui Sem pater eſt omnium filiorum. Sem ergo patriachã intelligi voluit omnium qui de ſtirpe eius exorti ſunt, quos cõmemoraturus eſt, ſiue ſint filij, ſiue ſint nepotes, & pronepotes, & deinceps indidem exorti. Non ſanè iſtũ Heber genuit Sem, ſed ab illo quintus in progenitorũ ſerie reperitur. Sem quippe inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Cainam, Cainam genuit Sala, Sala genuit Heber. Non itaq; fruſtra ipſe primus nominatus eſt in progenie veniente de Sem: & prælatus eſt etiam filiis, cum

Indidem aduerbiũ, id eſt, ex eodem loco. ex inde & idem.

H ſit quintus nepos: niſi quia verum eſt quod traditur ex illo, Hebræos eſſe cognominatos [h] tãquam Heberæos, cum & alia poſſit eſſe opinio, vt ex Abraham tanquam Abrahæi dicti eſſe videantur. Sed nimirum hoc verum eſt, quod ex Heber Heberæi appellati ſunt: ac deinde vna detracta litera, Hebræi: quam linguam ſolus Iſraël populus potuit obtinere: in quo dei ciuitas, & in ſanctis peregrinata eſt, & in omnibus ſacramento adumbrata. Igitur filij Sem prius ſex nominantur, deinde ex vno eorum nati ſunt quatuor nepotes eius. Itemque alter filiorum Sem genuit eius nepotem, atque ex illo itidem pronepos natus eſt, atque inde abnepos, qui eſt Heber. Genuit autem Heber duos filios, quorum vnum appellauit Phalec, quod interpretatur diuidens. Deinde

Gene.10.

I ſcriptura ſubiungens, rationemque huius nominis reddens: quia in diebus, inquit, eius diuiſa eſt terra. Hoc autem quid ſit, poſtea apparebit. Alius vero, qui natus eſt ex Heber, genuit duodecim filios, ac per hoc fiunt omnes progeniti de Sem viginti ſeptem. In ſumma igitur omnes progeniti de tribus filiis Noe, id eſt, quindecim de Iaphet, & triginta vnus de Cham, vigintiſeptem de Sem, fiunt ſeptuaginta tres. Deinde ſequitur ſcriptura dicens: Hi filij Sem in tribubus ſuis ſecundum linguas ſuas, in regionibus ſuis, & in gentibus ſuis. Itemque de omnibus: Hæ, inquit, tribus filiorum Noë ſecundum generationes eorum, & ſecundum gentes eorum. Ab his diſperſæ ſunt inſulæ gẽtium ſuper terram poſt diluuiũ. Vnde colligitur ſeptuagintatres, vel potius quod poſtea demonſtrabitur, ſeptuagintaduas gentes tunc fuiſſe, non homines. Nam & prius cum fuiſſent commemorati filij Iaphet, ita concluſum eſt: Ex his ſegregatæ ſunt inſulæ gentium [i] in terra ſua, vnuſquiſque ſecũdum linguam ſuam in tribubus ſuis, & in gẽtibus ſuis. Iam vero in filiis Cham quodam loco apertius gentes cõmemoratæ ſunt, ſicut ſuperius oſtendi. Meſraim genuit eos, qui dicũtur Ludiim: & eodem modo cæteræ vſque ad ſeptem gentes. Et enumeratis omnibus poſtea concludens: Hi filij Cham, inquit, in tribubus ſuis, ſecundum linguas ſuas in regionibus ſuis, & in gẽtibus ſuis. Propterea ergo multorum filij nõ ſunt commemorati: quia K gentibus aliis naſcendo acceſſerunt, ipſi autem gentes facere nequiuerunt. Nam qua alia cauſa cum filij Iaphet octo enumerentur, ex duobus eorum tantum filij nati commemorantur: & cum filij Cham quatuor nominentur, ex tribus tantum, qui nati ſunt adiiciuntur, & cum filij Sem nominentur ſex, duorum tantum poſteritas attexitur: nunquid cæteri ſine filiis remanſerunt? Abſit hoc credere: ſed gentes propter quas commemorari digni eſſent, non vtique fecerunt: quia ſicut naſcebantur, aliis gentibus addebantur.

Ibidem.

Gene.10.

Ibidem.

ET factum eſt initium regni [f] eius.) Hæc loca quæ nam fuerint apud Græcos, docent Ioſephus & Euſebius Pamphili: quẽs Hiero. eſt ſecutus. Ex his quantum videbitur, deſumemus: cætera in illis lector inueniet, nam vulgares ſunt ſatis, Ioſephus duntaxat & Herodoy. Campus Sẽnaar eſt in Chaldæa, vbi turris Babylonia extructa eſt. b Orexg. Lxx. ὀρὲχ, in Hebræo Arach. c Archad.) Sic Lxx. in Hebræo vero eſt Achad, quam Hebræi dicunt eſſe in Meſopotamia Niſibim, Antiochiam vocat Plinius. d Aedificauit Niniuem.) Hæc eſt Niniue Aſſyria, nam eſt altera Iudæa Niniue in angulo Arabiæ quæ poſtea corrupte Neneuem eſt dicta. Illam Aſſyriam Plinius Ninum nominat, quondã clarã, Tigri amni impoſitam, ad ſolis occaſum ſpectantem. Idem Ptolemæus. Diodorus Ninam vrbem vocat, conditámque à Nino Beli filio tradit: nec vllam poſtea vrbem tanto ambitu tantáque magnitudine extructam. Altitudo murorum fuit pedum centũ: latitudo, quæ tres currus iunctos caperet: ambitus quadringentorum octoginta ſtadiorum, facie quadranguli. Turres in muris mille & quingentæ, cẽtum altæ pedibus. e Et Robooth.) Nos vulgo ſic legimus: de terra illa egreſſus eſt Aſur, & ædificauit Niniuem & plateas ciuitatis, & Chale. Rheſen quoque inter Niniuem & Chale, hæc eſt ciuitas magna. lxx. vero ſic: καὶ τὴν ῥοωβὼθ πόλιν καὶ τὴν χαλὰχ, καὶ τὴν δασὲν ἀνὰ μέσον νινευῒ καὶ ἀνὰ μέσον χαλὰχ· αὕτη ἡ πόλις ἡ μεγάλη, niſi ſit mendum in codice, ſed vbi nos habemus plateas, Hebraice relictum eſt Rhoboot. f Ninus Beli filius.) Belum Sachoniato inter filios Saturni numerat ea theologia Phœnicũ: ideo & Iupiter Belus eſt dictus. Fuit & Belus alter nepos Iouis ex Epapho filio rege Aegyptio, qui hunc Belum ex Iſide genuit. Tametſi Euſebius Thelegonum facit patrem, cui poſt Apis mortem Iſis denupſerit, regnante in Attica Cecrope. At Belus hic qui Ninum procreauit, rex fuit Aſſyriorum modico imperio contentus, inclytus bellaci filio, à quo pro deo & cultus eſt, & coli iuſſus; dictúſque Iupiter Babylonius. Aegyptij Belum hunc ſuum eſſe volũt, illum ex quo Aegyptus eſt natus, quem Neptuni & Lybiæ filium dicũt, Epaphi, qui Libyam genuit nepotem. hic in Babyloniam colonos deduxit, qui ſedem vrbe ad Euphratem amnem, quam elegiſſet ſacerdotes, Aegyptio inſtituit more. Plinius Belũ hunc qui in Aſſyria ſacratiſsimus colitur, templumq; eius Babylone etiã ſua memoria duraret, ſyderalis ſcientiæ inuentorem fuiſſe perhibet, eique Aſſyrios gemmam dicaſſe, qui Beli oculus dicitur. g Et Sem natus eſt etiam.) Ordo verborũ dilucidior eſt in Græco propter articulos καὶ τῷ σὴμ ἐγενήθη καὶ αὐτῷ πατρὶ πάντων τῶν υἱῶν ἀβὲρ ἀδελφῷ ἰάφεθ τοῦ μείζονος, & ipſi Semo generato ſunt patri omnium filiorũ Aberis fratri minori Iapheti. h Hebræos eſſe cognominatos.) Paulus epiſcopus Burgen. homo Hebraicarũ literarum peritiſsimus cenſet Hebreos eſſe nominatos q. peregrinos, hoc eſſe etymon vocabuli lingua illa. de re non eſſe dubitandũ. quis enim neſcit gẽtem illã & in terra Chanaan & in Aegypto eſſe peregrinatam. i Ex his ſegregatæ ſunt inſulæ gentium.) Lxx. ἀπὸ τούτων ἀφωρίσθησαν νῆσοι τῶν ἐθνῶν. Diſperſæ ſunt inſulæ gentium. Cum inter ſe diuiſæ ſint gentes tanquam inſulæ diſterminatæ mari, fluminibus, montibus, ſyluis, aggeribus, harenis, & ſolitudinibus.

Niniue.

L

Belus.

M

De diuerſitate linguarum, principióque Babylonis.

Caput IIII.

CVm ergo in ſuis linguis iſtæ gentes fuiſſe referantur, redit tamẽ ad illud tempus narrator, quando vna lingua omnium fuit: & inde iam exponit, quid acciderit vt linguarum diuerſitas naſceretur. Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus. Et factũ eſt, cum mouerent ipſi ab Oriente, inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt ibi. Et dixit homo proximo ſuo: Venite faciamus lateres, & coquamus illos igni. Et facti ſunt illis lateres in lapidem, & bitumen erat illis [a] lutum, & dixerunt: Venite ædificemus nobiſmetipſis ciuitatẽ, & turrim cuius caput erit [b] vſq; ad cœlũ, & faciamus nobis nomen [c] antequam diſpergamur in faciem omnis terræ. Et deſcẽdit dominus videre ciuitatem & turrim, quam ædificauerunt filij hominum. Et dixit dominus: Ecce genus vnum & labium vnum omnium: & hoc inchoauerunt

Gene.11.

A uerunt facere, & nunc non deficient ex illis omnia, quę conati fuerint facere: venite, & deſcendẽtes confundamus ibi linguam eorum, vt non audiat vnuſquiſq; vocem proximi ſui. Et diſperſit eos dominus inde ſuper faciem omnis terræ, & ceſſauerunt ædificãtes ciuitatem [d] & turrim. Propter hoc appellatum eſt nomen illius cõfuſio: quia ibi confudit dominus labium omnis terræ, & inde diſperſit illos dominus deus ſuper faciẽ omnis terræ. Iſta ciuitas quæ appellata eſt confuſio, ipſa eſt Babylon, cuius mirabilem conſtructionem [e] gentium etiã cõmendat hiſtoria. Babylon quippe interpretatur confuſio. Vnde colligitur gigãtem illum Nemroth [f] fuiſſe illius cõditorem, quod ſuperius breuiter fuerat intimatum, vbi cum de illo ſcriptura loqueretur, ait: Initium regni eius fuit Babylon, id eſt, quæ ciuitatum cæterarũ gereret principatum, vbi eſſet tanquam in metropoli habitaculum regni: quamuis perfecta non fuerit vſque in tantum modum, quantum ſuperba cogitabat impietas. Nã nimia diſponebatur altitudo, quæ ducta eſt vſq; in cœlum: ſiue vnius turris, eius, quam præcipuam moliebantur inter alias: ſiue omnium turrium, quæ per numerum ſingularem, ita ſignificatæ ſunt, vt dicitur miles, & intelliguntur milia militum, vt rana, & locuſta: ſic enim appellata eſt multitudo ranarum, & locuſtarum in plagis, quibus Aegyptij percuſſi ſunt per Moyſem. Quid autem factura fuerat humana, & vana præſumptio? Cuiuſlibet, & quantumlibet in cœlum aduerſus deum altitudinem molis extolleret, quando montes tranſcenderet vniuerſos: quando ſpacium nebuloſi aëris huius euaderet? Quid deniq; noceret deo, quantacunq;, vel ſpiritalis, vel corporalis elatio? Tutã veramq; in cœlum viam molitur humilitas, ſurſum leuãs cor ad dominũ, non cõtra dominum: ſicut dictus eſt gigas iſte venator contra dominũ. Quod non intelligentes nonnulli, ambiguo Gręco decepti ſunt, vt nõ interpretarentur contra dominũ, ſed ante dominum. ἐναντίον [f] quippe & ante & cõtra ſignificat. Hoc enim verbum eſt etiã in Pſalmo, Et ploremus ante dominũ qui fecit nos. Et hoc verbum eſt etiã in libro Iob, vbi ſcriptum eſt: In furorẽ erupiſti cõtra dominũ. Sic ergo intelligendus eſt gigas ille [g] venator contra dominum. Quid autẽ ſignificatur hoc nomine, quod eſt venator, niſi animaliũ terrigenarum deceptor, oppreſſor, extinctor? Erigebat ergo cum ſuis populis turrẽ contra dominũ, qua eſt impia ſignificata ſuperbia. Merito autẽ malus punitur affectus, etiam cui nõ ſuccedit effectus. Genus vero ipſum pœnæ quale fuit? Quoniam enim dominatio imperantis in lingua eſt, [h] ibi damnata eſt ſuperbia, vt nõ intelligeretur iubẽs homini, qui noluit intelligere, vt obediret deo iubenti. Sic illa cõſpiratio diſſoluta eſt, cum quiſq; ab eo, quem non intelligebat abſcederet: nec ſe niſi ei, cum quo loqui poterat, aggregaret: & per linguas diuiſæ ſunt gẽtes, diſperſæq; per terras: ſicut deo placuit, qui hoc, modis occultis nobiſque incomprehenſibilibus fecit.

al. Nembroth. et ſic deinceps. — *Gene. 10.* — *Pſal. 104.* — *Exod. 9.* — *Gene. 10.* — *Pſal. 94.* — *Iob. 15.* — *Gene. 11.*

[a] ET bitumen erat illis.) Aſphaltos qui in illis locis affatim ſuppetit. [b] Et turris cuius caput erit.) Simile quiddam prophani ſcriptores tradunt de bello giganteo in deos, quum montes ſuperſtruere montibus tentarunt, vt aſcenſum in cœlum facilem ſibi pararent. Ter ſunt conati imponere Pelion Oſſæ, Ter pater extructos diſiecit fulmine montes, ſicut ait Virgil. Fabula nota. Et fieri poteſt, vt ex hac hiſtoria ſit deflexa, vt aliæ pleræque ex ſacris literis apud Gentiles. [c] Et faciamus nobis nomen.) Sit monumẽtum omnium noſtrum. [d] Et ceſſauerunt ædificantes ciuitatẽ.) Ex proprietate Græca: καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν. Quod ſolet verti: Ceſſauerũt ædificare vrbẽ. [e] Cuius mirabilem cõſtructionem.) Geographi omnes, Plinius, Solinus, Strabo, Mela, Herodotus, & poetæ frequentes. De hac alibi. [f] ἐναντίον. Sic etiam Latine, obera, & aduerſus. Etiam in Pſalmo. xciiij. καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. [g] Sic ergo intelligendus eſt gigas ille.) Ioſephus ſcribit Nemroth induxiſſe in genus humanum iniuriã, & ſuperbiam etiam aduerſus dominum. Nam quum manu eſſet fortiſſimus, ſuadebat populis, non deo acceptum ferre, ſi quid contingeret boni, ſed viribus ſuis, ita tyrannidem inſtituit: & ne quid in eos poſſet deus turrim aggreſſi ſunt extruere, qua diluuium, ſi rurſus iraſceretur deus, effugerent. Multitudo vero grauius putabat eſſe parere deo, quam mortali, ideo libẽter dictis Nemroth audiens erat, turrim altiſſimam cœpit erigere, quam aquæ obruere nequirent. Huius turris meminit Sibylla, dicens: Quũ omnes homines vnius vocis eſſent, quidã turrim ædificauerunt excelſam, tanquam aſcenſuri in cœlum per eam. Dij vero immittentes ventos, euerterunt turrim, & vocem propriam vniciuque partiti ſunt: propterea & vocari contigit Babyloniam ciuitatem. [h] Quoniam enim dominatio imperantis in lingua eſt.) Multum valet ad conciliandos ſubditorũ animos oratio principis, quæ ſi non intelligatur, auertit omnes ab ipſo. Mithridates idcirco etiam fractus & fuſus, tamen amicos animos ſuorum & ad patiendum paratos habuit, quod vniciuque genti ſua lingua loquebatur.

D *Nemroth.*

De deſcenſione domini ad confundendam linguam ædificantium turrim. Caput V.

QVod enim ſcriptum eſt, Et deſcẽdit dominus videre ciuitatẽ & turrim, quam ædificauerunt filij hominum: hoc eſt, non filij dei, ſed illa ſocietas ſecundum hominem viuens, quam terrenam dicimus ciuitatem: non loco mouetur deus, qui ſemper vbique eſt totus: ſed deſcẽdere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod præter vſitatũ naturæ curſum mirabiliter factum præſentiam quodam modo eius oſtendat. E Nec videndo diſcit ad tempus, qui nunquã poteſt aliquid ignorare, ſed ad tempus videre & cognoſcere dicitur, quod videri & cognoſci facit. Nõ ſic ergo videbatur illa ciuitas, quo modo eam deus videri fecit, quando ſibi quantũ diſpliceret, oſtẽdit. Quamuis poſſit intelligi deus ad illam ciuitatem deſcendiſſe: quia deſcenderunt angeli eius, in quibus habitat, vt quod adiunctum eſt, Et dixit dominus deus: Ecce genus vnum & labium vnum omnium, & cætera. ac deinde additũ: Venite & deſcendentes confundamus ibi linguam eorum: recapitulatio ſit, demonſtrãs quemadmodum factum ſit, quod dictũ fuerat: deſcẽdit dominus. Si enim iam deſcenderat, quid ſibi vult, Venite & deſcendentes cõfundamus ibi linguam eorum: quod intelligitur angelis dictum, niſi quia per angelos deſcendebat, qui in angelis deſcendentibus erat? Et bene non ait, venite & deſcendentes confundite: ſed, confundamus ibi linguã eorum: oſtendens ita ſe operari per miniſtros ſuos, vt ſint etiam ipſi cooperatores dei: ſicut Apoſtolus dicit, Dei enim ſumus cooperarij.

Gene. 11. — *Ibidem.* — *1. Corin. 3.*

F

Qualis intelligenda ſit locutio, qua deus angelis loquitur. Caput VI.

POterat & illud quãdo factus eſt homo de angelis intelligi, quod dictum eſt, Faciamus hominem: [a] quia nõ dixit, faciam: ſed quia ſequitur, ad imaginem noſtram: nefas eſt credere ad imaginem angelorum hominem factum, aut eandẽ eſſe imaginem angelorum & dei. Et ideo recte illic intelligitur pluralitas trinitatis. Quæ tamen trinitas, quia vnus eſt deus, etiam cum dixiſſet, faciamus: & fecit, inquit, deus hominem ad imaginem dei: non dixit, fecerunt dij: aut, ad imaginem deorum. Poterat & hic eadem intelligi trinitas, tanquam pater dixerit ad filium & ſpiritum ſanctum, Venite & deſcendentes confundamus ibi linguam eorum: ſi aliquid eſſet, quod angelos prohiberet intelligi: quibus potius conuenit venire ad deum motibus ſanctis, hoc eſt, cogitationibus piis, quibus ab eis cõſulitur incommutabilis veritas, tanquam lex æterna in illa eorum curia ſuperna. Neque enim ſibiipſi ſunt veritas, ſed creatricis participes veritatis, ad illam mouentur tanquam ad fontem vitæ: vt quod non habẽt ex ſeipſis, capiant ex ipſa: & ideo eorum ſtabilis eſt iſte motus, quo

Gene. 1. — *Gene. 11.*

G tus, quo veniunt, qui non recedũt. Nec ſic loquitur angelis deus, quo modo nos inuicem loquimur nobis, vel deo, vel angelis, vel ipſi angeli nobis, ſiue per illos deus nobis, ſed ineffabili ſuo modo, nobis autem hoc indicatur noſtro modo. Dei quippe ſublimior ante ſuum factum locutio, ipſius ſui facti eſt immutabilis ratio, quæ non habet ſonum ſtrepentem atque tranſeuntem, ſed vim ſempiternè manentem, & temporaliter operantẽ. Hac loquitur deus angelis ſanctis, nobis autẽ aliter longe poſitis. Quando autem etiam nos aliquid tale locutionis interiorib⁹ auribus capimus, angelis propinquamus. Non itaque mihi aſsidue reddẽda eſt ratio in hoc opere de locutionibus dei. Aut enim veritas incommutabilis per ſeipſam ineffabiliter loquitur, rationalis creaturæ mentibus, aut per mutabilem creaturam loquitur, ſiue ſpiritalibus imaginibus noſtro ſpiritui, ſiue corporalibus vocibus corporis ſenſui. Illud ſanè quod dictũ eſt, & nunc non deficient ex illis omnia, quæ conati fuerint facere: non dictum eſt confirmando, ſed tanquam interrogando, ſicut ſolet à comminantibus dici, quem-

Aeneid. 4. admodum ait quidam: Non arma expedient,[b] totaque ex vrbe ſequentur. Sic ergo accipiendum eſt tanquam H dixerit: Nónne omnia deficient ex illis, quæ conati fuerint facere? Sed ſi ita dicatur, non exprimit comminantem. Verum propter tardiuſculos adiicimus particulã, id eſt, ne: vt diceremus, nónne: quoniam voce pronunciantis ſcribere non poſſumus. pro ne non, & pro ni niſi ſcribere ſolemus[c]. Ex illis igitur tribus hominibus Noë filiis ſeptuagintatres, vel potius, vt ratio declarata eſt ſeptuaginta duæ gentes totidẽmque linguæ per terras eſſe cœperunt, quę creſcendo, & inſulas impleuerũt. Auctus eſt autem numerus gentium[d] multo amplius quam linguarum. Nam & in Africa Barbaras gentes in vna lingua plurimas nouimus, & homines quidẽ multiplicato genere humano, ad inſulas inhabitandas nauigio tranſire potuiſſe, quis ambigat?

a Faciamus hominem.) Hoc dicto Auguſtinus & Hilarius ſubſignificari à Moſe volunt myſteriũ trinitatis. b Non arma expediẽt.) Aeneid. iiij. Virgilius, verbis Didonis. c Pro ne non, & pro ni niſi ſcribere ſolemus.) In aliis libris manu ſcriptis hæc verba non leguntur. d Auctus eſt autem numerus gentium.) Ego vero difficilius eſſe cenſeo definire quę ſit vna lingua, quàm quæ ſit vna gens: ſed hic nõ diſputo, nec definio, tantum enarro.

An omne beſtiarum genus etiam remotiſſimæ à terris inſulæ ex eo numero acceperunt, qui in arca diluuij inundatione ſeruatus ſit. I *Caput VII.*

SEd quæſtio de omni genere beſtiarum eſt, quę ſub cura hominum non ſunt, nec ſicuti ranæ naſcantur ex terra, ſed ſola commixtione maris & fœminæ propagantur, ſicut lupi & huiuſmodi cætera, quo modo poſt diluuium quo ea, quæ in arca non erant cuncta deleta ſunt, etiam in inſulis eſſe potuerunt, ſi reparata non ſunt, niſi ex his, quorum genera in vtroque ſexu arca ſeruauit. Poſſunt quidem credi ad inſulas natando tranſiſſe, ſed proximas. Sunt autem quædam tam longe poſitæ à continentibus terris, vt ad eas nulla videatur natare potuiſſe beſtiarũ. Quod ſi homines eas captas ſecum adduxerũt, & eo modo vbi habitabant earum genera inſtituerunt, venandi ſtudio fieri potuiſſe incredibile non eſt:[a] quamuis iuſſu dei ſiue permiſſu etiam opere angelorum negandum nõ ſit potuiſſe transferri. Si vero è terra exortæ ſunt ſecundũ ori-

Gene. 1. ginem primam, quando dixit deus: Producat terra animam viuam: multo clarius apparet non tam reparan-

**aliàs, variarum.* dorum animalium cauſa, quàm figurãdarum viarum* gentium propter eccleſiæ ſacramentum in arca fuiſſe omnia genera, ſi in inſulis, quo tranſire nõ poſſent mul- K ta animalia terra produxit.

a VEnandi ſtudio &c. incredibile nõ eſt.) In inſulis fortunatis, & in his quæ noſtra ætate ſunt inuentæ, multa animalium genera, quæ inter nos ſunt frequẽtiſsima, omnino nulla erant. itaq; importata ſunt: quemadmodũ in ſtirpiũ generibus quotidie vſu venit, vt ſemen aut ſurculus aliquis ab aliis ad alias gentes transferatur.

An ex propagine Adam vel filiorum Noe quædam genera hominum monſtroſa prodierint.

Caput VIII.

QVæritur etiam, vtrum ex filiis Noë, vel potius ex illo vno homine, vnde etiam ipſi extiterũt, propagata eſſe credendum ſit quædam monſtroſa hominum genera,[a] quę gentium narrat hiſtoria: ſicut perhibentur quidam [b] vnum habere oculum in fronte media: quibuſdam plãtas verſas eſſe poſt crura, quibuſdam vtriuſque ſexus eſſe naturam, & dextram mammam virilem, ſiniſtram muliebrem vicibuſque alternis* coëundo & gignere & parere: aliis ora nõ **aliàs, inter ſe.* eſſe, eóſque per nares tantummodo ſuſcepto & emiſſo halitu viuere: alios ſtatura eſſe cubitales, quos pygmæos à cubito Græci[c] vocant: alibi quinquennes concipere L fœminas, & octauum vitæ annum non excedere. Item ferunt eſſe gentem, vbi ſingula crura in pedibus habẽt: nec poplitem flectunt: & ſunt mirabilis celeritatis, quos Sciopodas[d] vocant, quod per æſtum in terra iacentes reſupini vmbra ſe pedum protegant: quoſdam ſine ceruice oculos habere in humeris, & cætera hominum, vel quaſi hominũ genera, quæ in maritima platea Carthaginis muſiuo picta ſunt[e] ex libris deprompta velut curioſioris hiſtoriæ. Quid dicam de Cynocephalis,[f] quorum canina capita atq; ipſe latratus magis beſtias quàm homines confitetur? Sed omnia genera hominum, quæ dicuntur eſſe, eſſe credere non eſt neceſſe. Verum quiſquis vſpiam naſcitur homo, id eſt, animal rationale mortale, quamlibet noſtris inuſitatã ſenſibus gerat corporis formam ſeu colorem, ſiue motum, ſiue ſonum, ſiue quamlibet vim, qualibet parte, qualibet qualitate naturę, ex illo protoplaſto vno originem ducere nullus fidelium dubitauerit. Apparet tamen, quid in pluribus natura obtinuerit, & quid ſit ipſa raritate mirabile. Qualis autem ratio redditur de monſtroſis apud nos hominum partubus, talis de monſtroſis quibuſdam gentibus reddi poteſt. Deus enim creator eſt omnium, qui vbi, M & quando creari quid oporteat, vel oportuerit, ipſe nouit: ſciens vniuerſitatis pulchritudinem, quarum partiũ, vel ſimilitudine, vel diuerſitate contexat. Sed qui totum inſpicere non poteſt, tanquam deformitate partis offenditur: quoniã cui congruat, & quò referatur, ignorat. Pluribus quàm quinis digitis in manibus, & pedibus naſci homines nouimus: & hæc leuior eſt, quàm illa diſtantia: ſed tamen abſit, vt quis ita deſipiat, vt exiſtimet in numero humanorum digitorum erraſſe creatorem, quamuis neſciens cur hoc fecerit. Ita & ſi maior diuerſitas oriatur, ſcit ille quid egerit, cuius opera iuſte nemo reprehendit. Apud Hipponem natus eſt[g] homo quaſi lunatas habens plantas, & in eis binos tantummodo digitos, ſimiles & manus. Si aliqua gens talis eſſet, illi curioſæ[h] atque mirabili adderetur hiſtoriæ. Nũ igitur iſtum propter hoc negabimus ex vno illo, qui primus creatus eſt, eſſe propagatum? Androgyni[i] quos etiã hermaphroditos nuncupant, quamuis admodum rari ſint, difficile eſt tamen, vt temporibus deſint, in quibus ſic vterque ſexus apparet, vt ex quo potius debeant accipere nomen incertum ſit: à meliore tamen,[k] hoc eſt, à maſcu-

A maſculino, vt appellarentur, loquendi conſuetudo prę-
[a alias, androgynæcas.] ualuit. Nam nemo vnquam androgynas [a] aut Herma-
phroditas nuncupauit. Ante annos aliquot noſtra certe
memoria, in Oriente [l] duplex homo natus eſt ſuperio-
ribus membris, inferioribus ſimplex. Nam duo erant
capita, duo pectora, quatuor manus, vẽter autem vnus,
& pedes duo ſicut vni homini: & tam diu vixit, vt mul-
tos ad eum videndum fama contraheret. Quis autem
omnes cõmemorare poſsit humanos fœtus longe diſ-
ſimiles his, ex quibus eos natos eſſe certiſsimum eſt? Si-
cut ergo hæc ex illo vno negari non poſſunt originem
ducere, ita quęcunq; gentes in diuerſitatibus corporum
ab vſitato naturæ curſu, quem plures & propè omnes
tenent, velut exorbitaſſe [m] traduntur, ſi definitione [n] illa
includuntur, vt rationalia animalia ſint atque morta-
lia, ab eodem ipſo vno primo patre omnium ſtirpem
trahere confitendum eſt: ſi tamen vera ſunt, quæ de il-
larum nationum varietate, & tanta inter ſe atque no-
biſcum diuerſitate traduntur. Nam & ſimias, & cerco-
pithecos, [o] & ſphingas, [p] ſi neſciremus nõ homines eſſe,
ſed beſtias, poſſent illi hiſtorici de ſua curioſitate glo-
riantes, velut gentes aliquas hominum nobis impunita
vanitate mentiri. Sed ſi homines ſunt, de quibus illa
mira conſcripta ſunt, quid ſi propterea deus voluit etiã
nonnullas gentes ita creare, ne in his monſtris, quæ a-
B pud nos patet ex hominibus naſci: eius ſapientiam, quæ
naturam fingit humanam, velut artem cuiuſpiam mi-
nus perfecti opificis putaremus erraſſe? Non itaque no-
bis videri abſurdum debet, vt quemadmodum in ſin-
gulis quibuſque gentibus quædam monſtra ſunt homi-
num, ita in vniuerſo genere humano quędam monſtra
ſunt gentium. Quapropter vt iſtam quæſtionem pede-
tentim cautéque concludam, mire quidem de monſtris
omnibus definitum: [q] aut illa, qua talia [r] de quibuſdam
gentibus ſcripta ſunt, omnino nulla ſunt: aut ſi ſunt, ho-
mines non ſunt: aut ex Adam ſunt, ſi homines ſunt.

[Pygmæi.] a Sit quædam monſtroſa h.g.) De his Plinius lib. vij. b Sicut perhibentur quidam.) Pygmæos, non crediderim vno tãtum fuiſſe in loco, nec adeo inter ſe diſſidere ſcriptores. Plinius enim lib. iiij. in Thracia ponit Pygmæos ad Geraniam, vbi Pygmæorum, inquit, gens fuiſſe proditur, quos Catizos Barbari vocant, credúntque à gruibus fugatos. Conſtat enim plurimas in his locis eſſe grues: vnde Strymonia dicitur ab Strymone Thraciæ fluuio. Et Gerania Græco nomine de gruibus dicitur, γέρανοι. Idem Plinius in v. opinionem eorũ refert, qui Pygmæos Eudonis Cariæ fluminis putarunt accolas. In vj. ex aliorum traditione Pygmæos in Praſiorum montanis, quæ ſunt in India, ſtatuit: quam ſententiam Philoſtratus ſequitur. In eodem lib. vj. Plinius eſſe, qui ante Nili paludes Pygmæos ponant, tradit. Ex quibus eſt Ariſtoteles, qui in C Aethiopia regione Troglodytica Pygmæos dicit viuere, ſubireq; cauernas, & ob eam cauſam Troglodytas vocari, fabuláſque eſſe negat, quod vulgo de ſtatura eorum, déq; pugna cum gruibus fertur, quam Homerus cantauit, qui etiam ad meridiẽ terræ Pygmæos dixit agere: nempe in Aethiopia, vt etiam Strabo interpretatur, in qua regione tãta eſt gruum per hyemem noſtram frequentia, quanta in Thracia per æſtatẽ, videlicet eiſdem gruibus pro tempore migrantibus & remigrãtibus. Mela in Arabia interiore ſcribit fuiſſe Pygmæos, minutum genus, & quod pro ſatis frugibus contra grues dimicando defecit: ſunt qui homines eſſe non putent. Ariſtoteles & Plinius putant. c A cubitu Græci.) πυγμὴ, eſt cubitus: & ab hoc nomine interpres Homeri Euſtathius ait Pygmęos nominatos eſſe: cubitus vero ſeſquipedem capit, hoc eſt, digitos vigintiquatuor. Pes enim duodecim pollicibus conſtat, id eſt, digitis ſedecim, & palmis quatuor. Et ſi palmus non ſimpliciter dicitur: nam palmus minor eſt, quem dixi, quadrans pedis tribus pollicibus conſtans, & maior palmus duodecim digitorum, qui σπιθαμὴ, ſpithama dicitur: & dodrãs pedis, nempe nouem eius vnciæ, qui ſunt pollices nouem. Plinius lib. vij. ſuper hos extrema in parte montium Spithamæi Pygmæi narrantur, ternas ſpithamas longitudine, hoc eſt, ternos dodrantes non excedentes. Idem Gellius lib. ix. Pygmæi, qui longiſsimi ſunt, non ſuperant pedes duos & quadrantem: vtriuſque numeri & iſtius Gellij, & illius Plinij xxvj. digiti eſt ſumma. Iuuenalis poëtice dixit, vt rem faceret magis ridiculam, Pygmæam cohortem pede vno altiorem non eſſe. [Sciopodes.] d Quos Sciopodas.) Vmbripedes ſi quis verti velit ad verbum: eſt enim σκιὰ vmbra. e Muſiuo picta ſunt.) Sic Spartianus in Peſcennino nigro de muſiuo picta videmus. Hermolaus Barbarus lib. xxxvj. in Plinium, cui & Egnatius Baptiſte in Spartianum [Muſiuum.] ſuffragatur, muſiuum opus eſſe dicit, quod vulgo muſeacum vocat, teſſulatum lapillis variorum colorum: ex quis arte compoſitis & coagmentatis omne genus imaginũ redditur. Quale eſt Romæ videre in parietibus, lacunaribus & pauimẽtis frequẽs, opere vetuſto, nam nunc periiſſe muſiuum artificij. Nos tamen in Hiſpanis ſegmentatis vtimur tabulis, & ſellis, quæ ad eandem operis rationem poſſint referri. Perotus annotauit, non muſaicum eſſe dicendum, vt vulgo corrupte, ſed muſeacum à muſeis adducit: quin ad Plinij dictum, ex lib. xxxvj. Eiuſdem ſententiæ videtur eſſe Hermolaus. Non vacat nunc diſquirere, quàm recte vterque ſenſerit. Populus muſaicum dici putat, à muſa, quòd ſit opus multæ muſæ, vt ipſi loquuntur, hoc eſt, multæ operæ & artis. f De Cynocephalis.) Alibi dixi poſſe Latine nuncupari Caniceps. Solinus ad ſimiarum genus Cynocephalos refert, quos ſcribit nunquam ſic manſueſcere, vt nõ ſint magis rabidi. Diodorus cenſet fera eſſe animalia. [Hipponenſ.] g Apud Hipponem natus eſt.) In margine addiderant quidam Diaritum & Zaaritum. Legendum ſic eſt: Apud Hipponem Diarrhytum. Duo ſunt Hippones in Africa, Straboni, Melæ, Plinio, Ptolemæo, ab equitibus Græcis dicti, vt Solinus inquit, ἱππεῖς enim eſt Græce. Alter eſt enim in ſinu Hipponenſi citra Carthaginẽ. Diarrhyton dicitur, quod paluſtri agro ſitus à fluore, Plinius. Huius epiſcopus fuit diuus Auguſtinus. Eſt alter Hippo regius vlterius à regibus inhabitatus. Silius. Tum vaga & antiquis dilectus regibus Hippo. vtrumque attigit. h Illi curioſe.) De qua paulo ante dixit hoc eodem cap. [Androgyni.] i Androgyni.) Et Græco eſt ad verbum, mas & fœmina, ἀνδρὸς καὶ γυνή. Dicuntur etiam Hermaphroditi, quod primus ille Semimas filius fingatur à fabulatoribus Hermæ, id eſt, Mercurij & Afroditis, hoc eſt, Veneris. k A meliore tamen.) Nam à maſculo ſexu dicuntur in voce ipſa androgynos, non androgynæ. Sic etiam Latine ſemimares nominantur apud Liuium, Lucanum, & alios, qui quoties olim naſcebãtur, pro portentis habebantur. l In oriente.) In ora Africæ orientali, quæ ſpectat ad Cyrenem, & hinc ad Nilum. Habet enim Africa hunc amnem ad Orientẽ, quo ſeparatur ab Aſia. m Velut exorbitaſſe.) Quia via eſt via, & ceu orbita, qua natura ipſa vadit. n Si definitione.) Notum eſt à philoſophis, finiri hominem animal rationale, addi etiam mortale: nam pleríque omnes eorum dæmonas quoque animalia eſſe autumant, & rationalia, ſed immortalia tamen. o Et cercopithecos.) Ex Græco caudatas ſimias, κέρκος cauda, πίθηκος ſimius. Martialis de ſimio:

Callidus admiſſas eludere ſimius haſtas
Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

E Ariſto. lib. de animalibus ij. κῆβος vocat, quos finit caudatas ſimias. Alij tamen ſunt, quos Strabo cepos nominat lib. xvj. facie leonis, corpore reliquo pantheræ, damæ magnitudine dicit eſſe. Sunt & Cepi ad Mæotim populi. [Sphinx.] p Et ſphingas.) Sphinx & ſphinga, animal eſt non abſimile vulgaribus ſimiis, niſi quod eſt maius, geminis à pectore mammis propendulis, muliebri facie. In Aethiopia naſcitur, docile, vt inquit Solinus, ad feritatis obliuionem. Poëtę ei faciem virginalem tribuunt, ferinos pedes, & in dorſo alas. De hac lib. xviij. q Mira quidam de mõſtris omnibus definitũ.) Hæc verba non ſunt in vetuſtis libris manu ſcriptis. r Aut illa, aut alia.) In antiquis codicibus ſic: Aut illa, quæ talia de quibuſdam &c.

An inferiorem partem terræ, quę noſtrę habitationi contraria eſt, antipodas habere credendum ſit. Caput IX.

QVod vero & antipodas [a] eſſe fabulãtur, id eſt,
homines à contraria parte terræ, vbi ſol ori-
tur, quãdo occidit nobis aduerſa pedibus no-
ſtris [b] calcare veſtigia, nulla ratione credendũ
eſt. Neq; hoc vlla hiſtorica cognitione didiciſſe ſe affir
mant, ſed quaſi ratiocinando coniectãt, [c] eo quod intra
conuexa cœli terra ſuſpenſa ſit, eundemq; locum mun-
dus [d] habeat, & infimum, & medium: & ex hoc opinan-
tur alteram terræ partem, quæ infra eſt, habitatione ho- F.
minum carere non poſſe. Nec attẽdunt etiam, ſi figura
conglobata & rotunda mundus eſſe credatur, ſiue ali-
qua ratione monſtretur: non tamen eſſe conſequens, vt
etiam ex illa parte ab aquarum congerie nuda ſit terra.
Deinde etiam ſi nuda ſit, neq; hoc ſtatim neceſſe eſt, vt
homines habeat: quãdo nullo modo ſcriptura iſta men
titur, quæ narratis præteritis, facit fidẽ: eo quod eius prę-
dicta complẽtur. Nimiſq; abſurdum eſt, vt dicatur, ali-
quos homines ex hac in illam partẽ Oceani immẽſitate
traiecta nauigare, ac peruenire potuiſſe: vt etiam illic ex
vno illo primo homine genus inſtitueretur humanum.
Quapropter inter illos tunc hominũ populos, qui per Gene. 10.
ſeptuaginta duas gentes, & totidem linguas colligũtur
fuiſſe diuiſi, quæramus, ſi poſſumus inuenire illam in ter
ris peregrinantem ciuitatẽ dei, quæ vſq; ad diluuiũ, ar-
camq; perducta eſt: atq; in filiis Noë per eorum benedi-
ctiones perſeueraſſe mõſtratur, maxime in maximo, qui
eſt appellatus Sem: quandoquidẽ Iaphet ita benedictus
eſt, vt in eiuſdem fratris ſui domibus habitaret.

Quod

G a *Antipodes* QVod vero & antipodas.) Coſmographi omnes cœlũ, & proinde terram in quinque cingula diuiſerunt, quorum poſtremi duo, quod cœli verticibus ſubiecti eſſent, procul à cœli motu, à ſolis orbita duobus perennibus ſontibus calaris, perpetuis rigoribus infeſtātur: mediũ vero, in quo & concitatiſsima eſt cœli vertigo, & via ſolis, nimis peruſtum ardore cultum omnem humanum abigit: quæ media ſunt inter frigida & toſtum, temperie ſua ſedem animantibus præbent. Cingulum in quo nos ſumus ad ſeptentrionem vergens Boreale temperatum dicitur, contrarium illud Auſtrale eadem temperatum. ἀντίχθονες, qui terram illam poſsident, dicuntur. Tum iubet Cleomedes zonas iſtas duas quatuor in partes æquas rectis angulis ſecari: qui partes, quæ in eadem ſunt zona, incolunt, inter ſe ſunt περίοικοι, id eſt, circumcolæ, qui in diuerſis, aut æqua diſtantia ab occidentali inæquali à polis habitant, ſunt ἄντοικοι, quaſi contra ſe poſiti, aut in æquis omnibus, ſunt antipodes, περίοικοι luce differunt, ac tenebris. non viciſsitudinibus anni temporum. ἄντοικοι contra hos, non illis antipodes vtriſque. Opinio veterum, cui Cicero, Mela, & maximi quiq; ſuffragati ſunt, fuit, auſtralem illam plagam penitus nobis incognitam eſſe. Ciceróque in vj. de Republ. interfuſum maximum inter nos & illos ἀντίχθονας oceanum putauit, quem nemo vnquam penetrarit: idque fuſiſsime Macrobius perſequitur. Ego ne ibi multũ hæreret lector, velut prætervolaui, ſpacia vix tacto. Hæc fuit Auguſtino cauſa non leuis, cur antipodes negaret, Lactantium ſequutus. Videbat enim homo acutiſſ. ſi concederetur aditum nulli eorum, qui hanc incolimus Borealem faſciam temperatam ad auſtrales illos patere, vt Cicero iam magnique authores præiudicarant: ſequi neceſſario illos de genere Adæ non eſſe, maluit illud negare, quàm argumento premi tam moleſto tantis authoritatibus munito: ſed profecto & antipodes eſſe, tam certum eſt, vt negari non poſsit, & ad illos eſſe viam compertiſsimum eſt, etiam nonnullis antiquorum, nedum nauigationibus noſtræ memoriæ. Nam olim per Arabicum ſinum
H quidam Auguſti Cæſaris potentiam fugientes, pérque imam Aethiopiam maréque Atlanticum ad Gades Herculis enauigarunt: cõtra florentibus rebus Carthaginenſium aliqui ex eis ab Herculeo freto in Arabicũ mare rubrum: tum etiam Perſicus ſinus, & Indicum eorúmque mare Alexandri armis eſt exploratum, inſuláque Taprobane, & aliæ in illis tractibus nõnullæ, quę ex poſitu cœlorum & ſyderum deprehenduntur antipodes eſſe nobis. Tantum enim illis à ſurgit contrarius illa vertex: tantum ab occidentali ſuo abſunt, quantum quædam ex terris in zona noſtra poſita. b Aduerſa pedibus noſtris.) Imitatio Ciceronis in ſomnio Scipionis. de antipodibus enim loquens ait: Aduerſa vobis vrgent veſtigia. c Sed quaſi ratiocinando coniectant.) Similis enim in aduerſa zona temperies eſt, quapropter terræ incolantur, huic noſtræ, quæ inter æſtum & frigus attenditur. d Eundemque locum mundus.) In rotundo medium eſt infimum, ambitus vndique ſublimis, & ſupremus eſt.

De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abraham ciuitatis dei ordo dirigitur.

Caput X.

Gene.11. Gene.4. Gene.11. TEnenda eſt igitur ſeries generationum ab ipſo Sem, vt ipſa oſtẽdat poſt diluuium ciuitatem dei: ſicut eam ſeries generationum ab illo, qui eſt appellatus Seth, oſtẽdebat ante diluuium. Propter hoc igitur ſcriptura diuina cum terrenã ciuitatem in Babylone, hoc eſt, in confuſione eſſe mõſtraſſet, ad patriarcham Sem recapitulando reuertitur, & ordi-tur inde generationes vſq; ad Abraham, cõmemorato etiam numero annorum quanto quiſq; ad hanc ſeriem
I pertinentem filium genuiſſet, quantoq; vixiſſet. Vbi certe agnoſcẽdum eſt, quod ante promiſeram, vt appareat
Gene.10. quare ſit dictum de filiis Heber nomen vnius Phalec: quia in diebus eius diuiſa eſt terra. Quid enim aliud intelligendum eſt terram eſſe diuiſam, niſi diuerſitatem linguarum? Omiſsis igitur cæteris filiis Sem, ad hanc rem non pertinentibus illi connectuntur in ordine generationum, per quos poſsit ad Abraham perueniri: ſicut illi connectebantur ante diluuium, per quos perueniretur ad Noë generationibus, quæ propagatæ ſunt ex illo Adam filio, qui appellatus eſt Seth. Sic ergo inci-
Gene.11. pit generationũ iſta cõtextio: Et hę generationes Sem. Sem filius Noë centum erat annorum cum genuit Arphaxat [a] ſecundo anno poſt diluuiũ. Et vixit Sem poſtquam genuit Arphaxat quingentos annos, & genuit filios & filias, & mortuus eſt. Sic exequitur cæteros, dicens: Quoto quiſque anno vitæ ſuæ filium genuerit ad iſtum generationum ordinem pertinentem, qui pertendit ad Abraham: & quod annos poſtmodũ vixerit, intimãs eum filios filiaſq; genuiſſe: vt intelligamus vnde potuerint populi accreſcere, ne in paucis qui comme- K
morantur hominibus occupati pueriliter hæſitemus, vnde tanta ſpacia terrarum atque regnorum repleri potuerint de genere Sem, maxime propter Aſſyriorũ regnum, vnde Ninus ille oriẽtalium dominator vſquequaque populorũ ingenti proſperitate regnauit, & latiſſimum ac fundatiſsimum regnum, quod diuturno tempore duceretur, ſuis poſteris ꝓpagauit. Sed nos ne diutius quàm opus eſt, immoremur: non quot annos quiſque in iſta generationum ſerie vixerit, ſed quoto anno vitæ ſuæ genuerit filium, hoc ordine memorandũ tantummodo ponimus, vt & numerum annorum à trãſacto diluuio vſque ad Abraham colligamus: & præter illa in quibus nos cogit neceſsitas immorari, breuiter alia, curſimq; tangamus. Secundo igitur anno poſt di- Gene.11.
luuium, Sem cum eſſet centum annorum, genuit Arphaxat. Arphaxat autẽ cum eſſet centum triginta quinque annorum, genuit Cainam, qui cum eſſet centum triginta annorum genuit Sala. Porrò etiam ipſe Sala totidem annorum erat, quando genuit Heber. Centum vero & triginta & quatuor agebat annos Heber, cum genuit Phalech, in cuius diebus diuiſa eſt ter- Gene.10.
ra. Ipſe autem Phalech vixit centum triginta annos, & genuit Ragau. Et Ragau centum triginta duos, & L
genuit Seruch. Et Seruch centum triginta, & genuit Nachor. Et Nachor ſeptuaginta nouem, & genuit Thara. [b] Thara autem ſeptuaginta, & genuit Abram: quem poſtea deus mutato vocabulo, vocauit Abraham. Fiunt Gene.17.
itaque anni à diluuio vſq; ad Abraham mille ſeptuaginta & duo, ſecundum vulgatam editionem, hoc eſt, interpretum ſeptuaginta. In Hebręis autem codicibus lõge pauciores annos perhibent inueniri: de quibus rationem, aut nullam, aut difficillimam reddunt. Cùm ergo quærimus in illis ſeptuaginta duabus gentibus ciuitatem dei, non poſſumus affirmare illo tempore, quo erat illis labium vnum, id eſt, loquela vna, tunc iam genus humanum alienatum fuiſſe à cultu veri dei: ita vt in ſolis iſtis generationibus pietas vera remaneret, quæ deſcendunt de ſemine Sem per Arphaxat, & tendunt ad Abraham: ſed ab illa ſuperbia ædificandæ turris vſque in cœlum, qua impia ſignificatur elatio, terrena apparuit ciuitas, hoc eſt, ſocietas impiorum. Vtrum iſta ante non fuerit, an latuerit, an potius vtraque permanſerit, pia ſcilicet, in duob' filiis Noë, qui benedicti ſunt eorumq; poſteris: impia verò in eo qui maledictus eſt, M
atque eius progenie, vbi etiam exortus eſt gigas venator contra dominum, non eſt diiudicatio facilis. Fortaſsis enim, quòd profecto credibilius eſt, & in filiis duorum illorum iam tunc ante quàm Babylonia cœpiſſet inſtitui, fuerunt contemptores dei, & in filiis Cham cultores dei: vtrumque tamen hominum genus terris nunquam defuiſſe credendum eſt. Siquidem & quando dictum eſt: Omnes declinauerũt, ſimul inutiles facti ſunt, Pſal.13.
non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum: in vtroque Pſalmo, vbi hæc verba ſunt, & hæc leguntur, Ibidem.
Nõnne cognoſcent omnes, qui operãtur iniquitatem, qui deuorant plebem meam in cibo panis? Erat ergo etiam tunc populus dei: vnde illud quod dictum eſt: Nõ eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum: de filiis hominum dictum eſt, non de filiis dei. Nam præmiſſum eſt: Deus de cœlo proſpexit ſuper filios hominum, vt videret, ſi eſt intelligens, aut requirens deum. Ac deinde illa ſubiuncta, quæ omnes filios hominum, id eſt, ad ciuitatem pertinentes, quæ viuit ſecundum hominem, & nõ ſecundũ deum, reprobos eſſe demõſtrat.

Arphaxat

A a Rphaxat.) Ab hoc Chaldæos ortos eſſe, Hieronymus tradit.
b Tharæ.) Hanc ſeptuaginta vocant θάῤῥα.

Quod ea primitus lingua in vſu hominũ fuerit, quæ poſtea Hebræa ab Heber nomine nuncupata eſt: & in cuius familia remanſit, cum diuerſitas eſſet facta linguarum. Cap. XI.

Gene.11. QVamobrem ſicut lingua vna cum eſſet omnium, non ideo filij peſtilentiæ defuerunt: nam & ante diluuium vna erat lingua & tamẽ omnes præter vnam Noë iuſti domum deleri diluuio meruerunt: ita quãdo merito elatioris impietatis gẽti linguarum diuerſitate punitæ, atque diuiſæ ſunt, & ciuitas impiorũ confuſionis nomen accepit, hoc eſt, appellata *Ibidem.* eſt Babylon. Non defuit domus Heber[a]: vbi ea quæ antea fuit omniũ lingua remaneret. Vnde ſicut ſupra memoraui, cum cœpiſſent enumerari filij Sem, qui ſinguli gentes ſingulas procrearunt, primus eſt cõmemoratus *Gene.10.* Heber, cum ſit abnepos ipſi⁹, hoc eſt, ab illo quintus inueniatur exortus. Quia ergo in eius familia remãſit hęc lingua diuiſis per alias linguas cęteris gentibus: quę lingua prius humano generi non immerito creditur fuiſ- *Infra li.18. cap.39.* ſe cõmunis, ideo deinceps Hebræa eſt nuncupata: Tũc enim opus erat eam diſtingui ab aliis linguis nomine B proprio: ſicut aliæ quoq; vocatæ ſunt nominibus propriis. Quãdo autem erat vna nihil aliud quàm humana lingua, vel humana locutio vocabatur, qua ſola vniuer- *Gene.10.* ſum genus humanum loquebatur. Dixerit aliquis: Si in diebus Phalec filij Heber diuiſa eſt terra per linguas, id eſt, homines, qui tunc erant in terra, ex eius nomine potius debuit appellari lingua illa, quæ fuit omnib⁹ ante cõmunis. Sed intelligendum eſt ipſum Heber propterea tale nomẽ[b] impoſuiſſe filio ſuo, vt vocaretur Phalec, quod interpretatur diuiſio: quia tunc ei natus eſt, quãdo per linguas terra diuiſa eſt, id eſt, ipſo tempore, vt hoc ſit quod dictum eſt: In diebus eius diuiſa eſt terra. Nam niſi adhuc Heber viueret, quãdo linguarum facta eſt multitudo: non ex eius nomine nomen acciperet lingua, quæ apud illũ potuit permanere. Et ideo credenda eſt ipſa fuiſſe prima illa communis: quoniã de pœna venit illa multiplicatio mutatioq; linguarum: & vtiq; præter hanc pœnam eſſe debuit populus dei. Nec fruſtra linguam iſtam, hoc eſt, quã tenuit Abraham, nec in omnes filios ſuos tranſmittere potuit, ſed in eos tan- C tum, qui propagati per Iacob: & inſignius atq; eminentius in dei populum coaleſcẽtes, dei teſtamenta & ſtirpem Chriſti habere potuerunt. Nec Heber ipſe eãdem linguã in vniuerſam progeniem ſuã refudit: ſed in eam tantum, cuius generationes perducuntur ad Abraham. Quapropter etiã ſi non euidenter expreſſum eſt fuiſſe aliquod pium genus hominum, quãdo ab impiis Babylonia condebatur: non ad hoc valuit hęc obſcuritas, vt quærentis fraudaretur, ſed potius vt exerceretur inten- *Gene.11.* tio. Cum enim legitur vnã fuiſſe linguam primitus om- *Gene.10.* nium, & ante omnẽs filios Sem commendatur Heber, quamuis ab illo quintus oriatur: & Hebræa vocatur lingua, quam Patriarcharum & Prophetarum: non ſolum in ſermonibus ſuis, verumetiam in literis ſacris cuſtodiuit authoritas. Profectò itaque cum quæritur in diuiſione linguarum, vbi lingua illa remanere potuerit, quę fuit ante communis: quæ ſine vlla dubitatione, vbi remanſit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta eſt mutatione linguarum, quid aliud occurrit, niſi quod in huius gente remanſerit, à cuius nomine nomen accepit: & hoc iuſticiæ gentis huius non paruum apparuiſſe veſtigium, quod cum aliæ gentes plecterentur mutatione linguarum, ad iſtam non peruenit tale ſupplicium. Sed adhuc D illud mouet, quo modo potuerunt ſingulas gẽtes facere Heber, & filius eius Phalec, ſi vna lingua permanſit ambobus? Et certe vna eſt Hebræa gens ex Heber propagata vſq; ad Abrahã, & per eũ deinceps donec magnus fieret populus Iſraël. Quo modo igitur omnes filij qui cõmemorati ſunt trium filiorum Noë fecerunt ſingulas gentes, ſi Heber & Phalec ſingulas non fecerunt? *Gene.10.* Nimirũ illud eſt probabilius, quod gigas ille Nemroth fecerit etiã ipſe gentem ſuã[c]: ſed propter excellentiam dominationis & corporis ſeorſum eminentius nominatus eſt, vt maneat numerus ſeptuaginta duarum gẽtium atq; linguarum. Phalec autem propterea commemoratus eſt, non quòd gentem fecerit: nã eadem ipſa eſt eius gens Hebræa eademq; lingua, ſed propter tẽpus inſigne, quod in diebus eius terra diuiſa eſt. Nec mouere nos debet, quo modo potuerit gigas Nemroth ad illud ætatis occurrere, quo Babylon condita eſt, & confuſio facta linguarum, atq; ex hac diuiſio gẽtium. Non enim quia Heber ſextus eſt à Noë, ille autem quartus, ideo nõ potuerunt ad idem tempus conuenire viuendo. Hoc E enim contigit cum plus viuerẽt, vbi pauciores ſunt generationes: minus vbi plures, aut ſerius nati eſſent, vbi pauciores, maturius vbi plures. Sanè intelligẽdum eſt, quãdo terra diuiſa eſt: non ſolum iam natos fuiſſe cæteros filios filiorum Noë, qui cõmemorãtur patres gẽtium, ſed etiã eius ætatis fuiſſe, vt iã vniuerſi familias*† **† aliàs numeroſas familias.* haberent, quæ dignæ fuiſſent nominibus gentium. Vnde nequaquã putandum, quod eo fuerint ordine geniti, quo commemorati leguntur. *Gene.10.* Alioquin duodecim filij Iectan, qui erat filius alius Heber, frater Phalec, quo modo potuerunt iam gentes facere, ſi poſt Phalec fratrem ſuum Iectan natus eſt, ſicut poſt eum commemoratus eſt: quãdoquidem tempore quo natus eſt Phalec, diuiſa eſt terra. Proinde intelligendum eſt, priorẽ quidem Phalec nominatum, ſed longe poſt fratrem ſuum Iectan fuiſſe natũ, cuius Iectan duodecim filij tam grãdes iam familias haberent, vt in linguas proprias diuidi poſſent. *Ibidem.* Sic enim potuit prior cõmemorari, qui erat ætate poſterior: quẽadmodum prius cõmemorati ſunt ex tribus filiis Noë procreati filij Iaphet, qui erat minimus eorum: deinde filij Cham, qui erat medius: poſtremo filij Sem, qui erat primus & maximus. Illarum autẽ gentium vocabula partim mãſerunt, ita vt hodie quæ F appareat vnde fuerint deriuata: ſicut ex Aſſur, Aſſyrij: ex Heber, Hebræi, partim temporis[d] vetuſtate mutata ſunt: ita vt vix homines doctiſsimi antiquiſsimas hiſtorias perſcrutãtes: nec omnium, ſed aliquarum ex iſtis origines gentium potuerint reperire. Nã quod ex filio Cham[e], qui vocabatur Meſraim, Aegyptij perhibẽtur exorti, nulla hic reſonat origo vocabuli: ſicut nec Aethiopum[f], qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere, qui Chus appellatus eſt. Et ſi omnia conſiderentur plura mutata, quàm manentia nomina apparent.

a NOn defuit domus Heber.) In hac putant quidam primorum hominum linguam remanſiſſe, quod in coniuratione illa turris extruendæ non conſenſerit. Pſameticon Aegypti regem ſcribit Herodotus, educari iuſſiſſe duos pueros in ſyluis, vbi nullam audirent vocem humanam, vt quam linguam ſuapte ſpõte ſine doctore loquerentur, eam iudicaret primam fuiſſe generis humani. Poſt tres annos ante ipſum productos, bec aliquoties protuliſſe: cumque lingua Phrygia bec eſſet panis, eam primorum hominum, & Phryges primos fuiſſe homines pronunciatum eſt. Sed mirum non eſt ipſos bec dixiſſe, qui inter capras eſſent educati, nullaſque alias voces eſſe locutos.
b Ipſum Heber propterea tale nomen.) Vaticinando id, quod futurum erat, inquit Hieronymus. c Quod gigas ille Nemroth fecerit etiam ip. g. ſ.) Quam gentem fecerit, non conſtat: vbi regnauerit traditur Gen. 1. quæ loca ſic explicat Hierony. Regnum eius Babylon, regnauit & in Arach, hoc eſt, in Edeſſa, & in Achad, quæ nũc dicitur Niſibis: & in Calane, quæ poſtea verſo nomine à Seleuco rege dicta eſt Seleucia: vel cer-

G te quæ nunc ... Forſitan harum gentium eſt author, oб dubium, quis propagator. d Partim temporis.) Vetuſtate, ſicut diuus Hieronymus dicit, de omnibus filiis Iectan. Quid mirum in tāta vetuſtate quum intra annos ducentos mutata ſint omnia pene vrbium, montium, fluuiorū nomina Italiæ, Hiſpaniæ, Galliæ aduentu Barbararum nationum. e Nam quòd ex filio Cham.) Immo ab ipſo Cham dictam Aegyptū, tradit Hieronymus, cuius hæc ſunt verba: Frequenter Septuaginta interpretes non valentes heth literam, quæ duplicem aſpirationem ſonat, in Græcum ſermonem vertere, χ Græcam literā addiderunt, vt nos docerent aſtiuſmodi vocabula aſpirari debere: vnde & in præſenti loco Cham tranſtulere, pro eo quod Ham, à quo & Aegyptus vſq; hodie Aegyptiorū lingua Ham dicitur. Tantū Hieronymus. ſed fieri potuit, vt Aegyptus de nomine conditoris Meſrahim ſit appellata: nam ſic eam nominant Hebræi, eodē Hieronymo authore. De nomine etiam patris Ham, Aegyptus poſtea dicta eſt aerea, quaſi ἠερίαν, quoniam tenebricoſo eſt aere, vt Stephanus inquit: nominata eſt eidem authori Heptapolis, à ſeptē vrbibus. Deinde ab Aegypto rege Beli filio Aegyptus. Homerus Nilum amnem Aegyptū vocat. f Sicut nec Aethiopū.) Chus ab Hebræis Aethiopia eſt dicta. Hiero. Hæc etiā Atlantia eſt appellata, ab Atlāte: & Aethiopia poſt, vt quidā volūt, ab Aethiope Vulcani filio: ſed magis crediderim de colore & exuſtione eſſe dictos. Nā αἴθοψ etiā in ſoluta oratione apud Græcos eſt μέλας, id eſt, niger. Aethiopiā antiquiſſimus ſcriptor Homerus duplicē fecit ... Οἱ μὲν δυσομένου ὑπερίονος οἱ δ' ἀνιόντος.
Hæc ſolem ſpectat ſurgētem, aſt illa cadentem. Eſt & Aethiopion regio in Euboea inſula.

Aegyptus.

Aethiopia.

De articulo temporis in Abraham, à quo ſancta ſucceſſionis nouus ordo contexitur. Caput XII.

H NVnc iam videamus procurſum ciuitatis dei, etiam ab illo articulo temporis, qui factus eſt in patre Abraham, vnde incipit eſſe noticia eius euidētior, & vbi clariora legūtur promiſſa diuina, quæ nunc in Chriſto videmus impleri. Sic ergo ſcriptura ſancta indicante didicimus: In regione Chaldæorum natus eſt Abraham: quæ terra ad regnum pertinebat Aſſyriorum.[a] Apud Chaldæos autem iam etiam tunc ſuperſtitiones impiæ præualebant, quemadmodum per cæteras gentes. Vna igitur Tharæ domus erat, de qua natus eſt Abrahā, in qua vnius veri dei cultus, & quantum credibile eſt, in qua iam ſola etiam Hebræa lingua remanſerat: quāuis & ipſe, ſicut iam manifeſtior dei populus in Aegypto, ita in Meſopotamia ſeruiſſe diis alienis Ieſu Naue narrante refertur: cæteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias, & in nationes alias defluētibus. Proinde, ſicut per aquarum diluuium vna domus Noë remāſerat ad reparandum genus humanum, ſic in diluuio multarum ſuperſtitionum per vniuerſum mundum vna remanſerat domus Tharæ, in qua cuſtodita eſt plantatio ciuitatis dei. Denique, ſicut illic enumeratis ſupra generationibus ab Adam vſque ad Noë ſimul cum annorum numeris, & expoſita diluuij cauſa, prius quàm deus inciperet de arca fabricanda loqui, ad Noë dicitur: Hæ autem generationes Noë: ita & hic enumeratis generationibus ab illo, qui eſt appellatus Sem, filio Noë, vſq; ad Abraham: deinde inſignis articulus ſimiliter ponitur, vt dicatur: Hæ ſunt generationes Tharæ. Thara genuit Abram & Nachor & Aram: & Aram genuit Loth. Et mortuus eſt Arā coram Thara patre ſuo[b] in terra, in qua natus eſt in regione Chaldæorum. Et ſumpſerunt Abram & Nachor ſibi vxores. nomen mulieris Abram Sara, & nomē mulieris Nachor Melcha, filia Aram. Iſte Aram pater Melchæ fuit & pater Ieſcæ, quæ Ieſca creditur ipſa eſſe etiā Sara vxor Abrahæ.

Gene.11. *Ioſue.24.* *Gene.7.* *Gene.5.* *Gene.6.* I *Ibidem.* *Gene.11.*

a *Aſſyria.* QVæ terra ad regnū pertinebat Aſſyriorum.) Nam in Aſſyria eſt Chaldæa, Melæ, Plinio, Straboni & aliis: nec ſolū pars eſt illius Aſſyriæ, quam veteres nihil aliud eſſe quàm Syriam late patentem putauerunt, hāc Græca voce, illa barbara, ſed illius Aſſyriæ anguſtioris. Strabo Aſſyriam vocat Babyloniam, & maximam adiacentis terræ portionem. Xenoph. in primo de pædia Cyri Syrios & Aſſyrios ponit tanquam diuerſos. b Coram Thara patre ſuo.) In Geneſis 11. cap. ex omnibus interpretibus ante patrem ſuum. LXX. ἐνώπιον θαρρὰ τοῦ πατρὸς q. eo præſente, & inſpectante. Tum Auguſtinus coram patre, hoc eſt, eo præſente intellexit, antequam

ex Chaldæa migraret in Charram, quæ poſtea à Latinis dictæ ſunt Charrhæ. Ciuitas hæc eſt Meſopotamiæ, ad quam exercitus Romanus imperatore M. Craſſo cæſus eſt à Parthis. K

Charra.

Quæ ratio feciſſe videatur, vt in tranſmigratione Tharæ, qua Chaldæos deſerens in Meſopotamiam tranſiuit, nulla filij eius Nachor facta ſit mentio. Caput XIII.

DEinde narratur, quēadmodum Thara cū ſuis regionem reliquerit Chaldæorū, & venerit in Meſopotamiā,[a] & habitauerit in Charrā. Tacetur autē de vno filio eius, qui vocabatur Nachor, tanquā eum nō duxerit ſecū. Nam ita narratur: Et ſumpſit Thara Abrahā filium ſuū, & Loth filiū Aram, filium filij ſui, & Saram nurum ſuam, vxorē Abrahā, filij ſui, & eduxit illos de regione Chaldæorū in terrā Chanaan, & venit in Charram, & habitauit ibi. Nuſquā hic nominatur Nachor, & vxor eius Melcha. Sed inuenimus poſtea cum ſeruū ſuum mitteret Abrahā ad accipiendā vxorē filio ſuo Iſaac, ita ſcriptū: Et accepit puer decem camelos de camelis domini ſui, & de omnibus bonis domini ſui ſecū, & exurgens profectus eſt in Meſopotamiam in ciuitatē Nachor. Iſto & aliis ſacræ huius hiſtoriæ teſtimoniis, oſtēditur etiā Nachor fratrēm Abrahæ exiſſe de regione Chaldæorū, ſedeſq; cōſtituiſſe in Meſopotamia, vbi cum patre ſuo habitauerat Abrahā. L Cur ergo ſcriptura eum nō cōmemorauit, quando ex gente Chaldęorū cum ſuis profectus eſt Thara, & habitauit in Meſopotamia, vbi non ſolū Abrahā filius eius, verūetiā Sara nurus eius & Loth nepos eius cōmemorātur, quod eos duxerit ſecū? Cur putamus, niſi forte quod à paterna & fraterna pietate deſciuerat, & ſuperſtitioni adhæſerat Chaldęorū, & poſtea inde, ſiue pœnitēdo, ſiue perſecutionē paſſus, quod ſuſpectus haberetur, & ipſe emigrauit? In libro enim qui inſcribitur Iudith, cū quæreret Holofernes hoſtis Iſraëlitarum, quę nam gens illa eſſet, vtrum aduerſus eam bellandum fuiſſet, ſic ei reſpondit Achior dux Ammonitarū, Audiat dominus noſter verbum de ore pueri ſui, & referā tibi veritatem de populo, qui habitat iuxta mōtana hęc, & nō exibit mendaciū de ore ſerui tui. Hæc enim progenies populi eſt Chaldæorum, & antea habitauerunt Meſopotamiā, quia noluerunt ſequi deos patrū ſuorū, qui fuerūt in terra Chal- M dæorum glorioſi, ſed declinauerūt de via parentū ſuorum, & adorauerūt deū cœli, quē cognouerūt, & proiecerunt eos à facie deorū ſuorum, & fugerūt in Meſopotamiā, & habitauerunt ibi dies multos. Dixitq; illis deus eorum, vt exirent de habitatione ſua, & irent in terram Chanaā, & habitauerūt ibi, & cętera quę narrat Achior Ammonites. Vnde manifeſtum eſt, domū Tharæ perſecutionem paſſam fuiſſe à Chaldæis pro vera pietate, qua vnus & verus ab eis colebatur deus.

Gene.11. *Gene.24.* *Gen.0.* *Iudith.5.*

VEnerit in Meſopotamiā.) Meſopotamia dicitur q. μέσος ποταμῶν, quia inter Tigrim & Euphratem ſita.

De annis Tharæ, qui in Charra vitæ tempus impleuit. Caput XIIII.

DEfuncto autē Thara in Meſopotamia vbi vixiſſe perhibetur ducentos & quinque annos, iam incipiunt indicari factæ ad Abrahā promiſſiones dei, quod ita ſcriptū eſt: Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinq; & ducenti anni, & mortuus eſt in Charra. Nō ſic autē accipiēdū eſt, quaſi omnes hos dies ibi egerit, ſed quia omnes dies vitæ ſuæ, qui fuerūt anni ducēti & quinq; ibi cōpleuerit, alioqui neſciretur, quot annos vixerit Thara, quoniā non legitur quoto anno vitæ ſuæ in Charrā venerit: & abſurdum eſt exiſtimare in iſta ſerie generationū, vbi diligenter cōmemoratur,

Gene.11.

quot

A quot annos quiſq; vixerit, huius ſolius numerũ annorũ vitæ non cõmendatum eſſe memoriæ. Quod eñi quorundam quos eadem ſcriptura commemorat, tacentur anni, non ſunt in hoc ordine, in quo temporum dinumeratio deceſsione gignentium, & genitorum ſucceſsione contexitur. Iſte autem ordo, qui dirigitur ab Adã vſque ad Noë, & inde vſq; Abraham, ſine numero annorum vitæ ſuæ neminem continet.

De tempore promiſsionis Abrahæ, qua ſecundum præceptum dei exiuit de Charra. *Cap. XV.*

Gene. 12. QVod vero cõmemorata morte Tharæ patris Abrahã, deinde legitur: Et dixit dominus ad Abrahã: Exi de terra tua, & de cognatiõe tua, & de domo patris tui, & cætera: non quia hoc ſequitur in ſermone libri, hoc etiã in rerum geſtarum tẽpore ſequi exiſtimãdum eſt. Erit quippe ſi ita eſt indiſſolubilis quæſtio [a]. Poſt hæc enim verba dei, quæ ad Abrahã facta ſunt, ſcriptura ſic loquitur: Et exiit Abrahã quemadmodũ locutus eſt illi dominus, & abiit cũ illo Loth. Abrahã autem erat quinq; & ſeptuaginta annorũ cum exiuit de Charra. Quo modo poteſt hoc verũ eſſe, ſi poſt mortẽ patris ſui exiit de Charra? Cum enim eſſet Thara ſeptuaginta annorum, ſicut ſupra intimatum eſt, genuit B Abraham. Cui numero additis ſeptuagintaquinq; annis, quos agebat Abraham, quãdo egreſſus eſt de Charra, fiunt anni centum & quadragintaquinq;. Tot igitur annorum erat Thara, quãdo exiit Abrahã de illa Meſopotamiæ ciuitate. Agebat enim annum ætatis ſuæ ſeptuageſimũquintũ, ac per hoc pater eius, qui eũ ſeptuageſimo vitæ ſuæ anno genuerat, agebat, vt dictũ eſt, cẽteſimum & quadrageſimũquintũ annũ. Non ergo inde poſt mortẽ patris, id eſt, poſt ducentos quinq; annos quib[9] pater eius vixit, egreſſus eſt, ſed annus de illo loco progreſsiõis * eius, quoniã ipſius ſeptuageſimuſquintus erat, proculdubio patris eius, qui eum ſeptuageſimo vitæ ſuæ anno genuerat, cẽteſimus quadrageſimuſquintus fuiſſe colligitur. Ac per hoc intelligendum eſt, more ſuo ſcripturã rediiſſe ad tempus, quod iam narratio illa trãſierat, ſicut ſuperius cum filios filiorum Noë cõmemoraſſet, dixit illos fuiſſe in gentibus & linguis ſuis, & tamen poſtea, quaſi hoc etiã in ordine temporum ſequeretur. Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, &

*alias profectionis.

Gene. 11. C vox vna omnibus. Quo modo ergo ſecundum ſuas gẽtes, & ſecundum ſuas linguas erãt, ſi vna erat omnibus niſi quia ad illud quod eam tranſierat, recapitulando eſt reuerſa narratio? Sic ergo & hic cum dictum eſſet, Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque & ducenti anni, & mortuus eſt Thara in Charra. Deinde ſcriptura redeundo ad id quod ideo prætermiſerat, vt prius de Thara in quod inchoatum fuerat compleretur. Et

Gene. 12. dixit, inquit dominus ad Abraham: Exi de terra tua: &c. Poſt quæ dei verba ſubiungitur, Et exiit Abraham: quemadmodum locutus eſt illi dominus, & abiit cum eo Loth. Abraham autem erat quinque & ſeptuaginta annorum, cum exiit ex Charra. Tunc itaq; hoc factum eſt, quando pater eius centeſimum quadrageſimum & quintum annum agebat ætatis. Tunc enim fuit huius ſeptuageſimuſquintus. Soluta eſt autem quæſtio [b] iſta, & aliter, vt ſeptuagintaquinque anni Abrahæ quando egreſſus eſt de Charra ex illo computarentur, ex quo de igne Chaldæorum liberatus eſt, non ex quo natus eſt, tanquam tunc potius natus habendus ſit. Sed beatus

Acto. 7. Stephanus in Actibus Apoſtolorum cum iſta narraret: Deus, inquit, gloriæ apparuit Abrahæ patri noſtro, cum eſſet in Meſopotamia, prius quàm habitaret in Charra.

Gene. 12. Et ait ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam tibi de- D

Gene. 11. monſtrabo. Secundum hæc verba Stephani non poſt mortem patris eius locutus eſt deus Abrahæ, qui vtique in Charra mortuus eſt, vbi cum illo, & ipſe filius habitauit, ſed prius quàm habitaret in eadem ciuitate, iam tamen cum eſſet in Meſopotamia. Iam ergo exierat à Acto. 7. Chaldæis. Quod itaque adiungit Stephanus: Tunc Abraham egreſſus eſt de terra Chaldæorum, & habitauit in Charra, non demonſtrat, quid ſit factum poſteaquã locutus eſt illi deus. Neque enim poſt illa dei verba egreſſus eſt de terra Chaldæorum, cum dicat ei locutum deum eſſe in Meſopotamia, ſed ad totum illud tempus pertinet quod ait: Tunc, id eſt, ex quo egreſſus eſt à Chaldæis, & habitauit in Charra. Item quod ſequitur: Et inde poſtquam mortuus eſt pater eius, collocauit illum in terra hac, in qua vos nunc habitatis & patres veſtri: non ait, poſtquam mortuus eſt pater eius exiit de Charra, ſed inde poſtquam mortuus eſt pater eius hic eum collocauit. Intelligẽdum eſt igitur locutum deum fuiſſe cum Abraham, cum eſſet in Meſopotamia, prius quàm habitaret in Charra, ſed eum in Charram perueniſſe cum patre retento apud ſe præcepto dei, & inde E exiſſe ſeptuageſimo & quinto ſuo, patris autem ſui centeſimo quadrageſimo quinto anno. Collocationẽ vero eius in terra Chanaam non profectionem de Charra poſt mortem patris eius factam eſſe dixit, quia iam mortuus erat pater eius, quãdo emit terram, cuius ibi iam ſuæ rei cœpit eſſe poſſeſſor. Quod autem iã in Meſopotamia cõſtituto, hoc eſt, iam egreſſo de terra Chaldæorum, dixit deus: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: non vt corpus inde eiiceret, quod iam fecerat, ſed vt animam euelleret, dicitur. Non enim exierat inde animo, ſed * † ſpe redeundi, & deſiderio tenebatur, quæ ſpes & deſiderium deo iubente ac iuuante, & illo obediente fuerat amputanda. Non ſane incredibiliter exiſtimatur, cum poſtea ſecutus eſſet Nachor patrem ſuum, tunc Abraham præceptum domini impleuiſſe, vt cum Sara coniuge ſua & Loth filio fratris ſui exiret de Charra.

*† alias, ſi.

ERit quippe ſi ita eſt indiſſolubilis quæſtio.) Sic etiam hanc quæſtionem vocat Hierony. qui eam diuerſius paulo, quàm Auguſtinus hic ſoluit, tametſi coniecturis tribus vtitur. [a] [b] Soluta eſt autem quæſtio.) Hæc eſt vna ex ſolutionibus ſancti Hieronymi, ex F fabula, quã Hebræi narrant. Sic enim ſcribit: Pro eo quod legimus in regione Chaldæorũ, in Hebræo habetur אור כשדים Vrchaſdim, id eſt, in igne Chaldæorũ. Tradunt autem Hebræi ex hac occaſione iſtius modi fabulam. Quod Abraham in ignem miſſus ſit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt & dei auxilio liberatus de idololatriæ igne profugerit, quod in ſequentibus ſcribitur egreſſum eſſe Tharam cũ ſobole ſua de regione Chaldæorum, pro eo quod in Hebræo habetur: de incendio Chaldæorũ, & hoc eſſe, quod nunc dicitur mortuus eſt Aran ante cõſpectum Tharę patris ſui in terra natiuitatis ſuæ in igne Chaldæorum, quod videlicet ignem nolens adorare, igne cõſumptus ſit. loquitur autẽ poſtea dominus ad Abraham: Ego ſum qui eduxi te de igne Chaldæorũ. & aliquanto pòſt, vbi quæſtionẽ illam ſibi propoſuiſſet, quam indiſſolubilem nominauit, inquit, Vera eſt igitur illa Hebræorũ traditio, quam ſupra diximus, quod egreſſus ſit Thare cum filiis ſuis de igne Chaldæorum, & quod Abraham Babylonio vallatus incẽdio, quia illud adorare nolebat, dei auxilio ſit liberatus, & ex illo tempore ei dies vitæ, & tempus reputetur ætatis, ex quo confeſſus eſt dominum ſpernens idola Chaldæorum. Hactenus Hieronymi verba recẽſuimus, ſine quibus parum intelligi poſſe Auguſtini ſentẽtia videbatur. Ioſephus ſcribit Tharam cum odio haberet Chaldæam propter luctũ Aran filij migraſſe cum tota domo Charras, ſepulchrũmque Aran oſtendi in Vr Chaldæorum.

De ordine & qualitate promiſsionum dei, quæ ad Abraham factæ ſunt. *Cap. XVI.*

IAm conſiderandæ ſunt promiſsiones dei factæ ad Abraham. In his enim apertiora domini noſtri Ieſu Chriſti, hoc eſt, dei veri oracula apparere cœperunt de populo piorum, quẽ prophe-

G tica prænũciauit authoritas,harum prima ita legitur:Et
Gene.12. dixit dominus ad Abraham: Exi de terra tua, & de co-
gnatione tua, & de domo patris tui, & vade in terram,
quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem ma-
gnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum,
& eris benedictus,& benedicam benedicẽtes te,& ma-
ledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes
tribus terræ. Aduertendum eſt igitur duas res promiſſas
Abrahæ,vnam ſcilicet,quod terram Chanaan poſſeſſu-
rum fuerat ſemẽ eius, quod ſignificatur vbi dictum eſt:
Vade in terram,quam tibi demonſtrauero,& faciam te
in gentem magnam: aliam verò longè præſtantiorem,
non de carnali, ſed de ſpiritali ſemine, per quod pater
eſt non vnius gentis Iſraëliticæ, ſed omnium gentium,
quæ fidei eius veſtigia conſequũtur, quod promitti cœ-
pit his verbis:Et benedicentur in te omnes tribus terrę.
Euſebius in chronicis. Hanc promiſſionẽ factam arbitratur Euſebius[a] ſeptua-
geſimoquinto anno ætatis Abrahæ,tanquam mox vt fa
cta eſt, de Charra exierit Abraham, quoniam ſcripturæ
Gene.12. contradici non poteſt,vbi legitur, Abraham erat quin-
H que & ſeptuaginta annorũ,cum exiit de Charra. Sed ſi
eo anno facta eſt iſta promiſſio, iam vtiq; in Charra cũ
patre ſuo demorabatur Abraham. Neque enim inde ex-
ire poſſet,niſi prius ibi habitaſſet. Nũquid nam ergo cõ
Act.7. tradicitur Stephano dicẽti:Deus glorię apparuit Abra-
hæ patri noſtro,cùm eſſet in Meſopotamia, priuſquam
habitaret in Charra? Sed intelligendum eſt, quod eo-
dem anno facta ſunt omnia, & dei promiſſio, antequã
in Charra habitaret Abraham: & in Charra habitatio
eius,& inde profectio,nõ ſolum quia Euſebius in chro-
nicis ab anno huius promiſſionis computat & oſten-
dit poſt quadringẽtos & triginta annos exitum eſſe de
Aegypto, quando lex data eſt:verumetiam,quia id com
Galat.3. memorat Apoſtolus Paulus.[b]

a Hanc promiſſionẽ factam arbitratur Euſebius.) Sic enim apud illum eſt:Imperante Aſſyriis iiij. Ario,& Sicyoniis Thelaſsione, Abraham cum ſeptuagintaquinque eſſet annorum, diuino dignus habetur eloquio,& ea repromiſsione, quæ ad illum facta eſt. b Quia id cõme. Apo. Paulus.) ad Galatas iij. quadringentis & triginta annis poſt promiſsiones factas Abrahæ dicit legem eſſe datam.

De tribus excellentioribus gentium regnis,quorum,id eſt, Aſſyriorum,iam Abrahã ſublimius eminebat. Caput XVII.

PEr idem tempus eminentia regna erant gen-
tium,in quibus terrigenarũ ciuitas, hoc eſt, ſo-
cietas hominum ſecundum hominem viuen-
I tium ſub dominatu angelorũ deſertorum inſignius ex-
cellebat,regna videlicet tria Sicyoniorum,[a] Aegyptio-
rum,[b] Aſſyriorũ. Sed Aſſyriorum multo erat potentius
atque ſublimius. Nam rex ille Ninus Beli filius excepta
Gene.10. India, vniuerſæ Aſiæ populos ſubiugauerat. Aſiam ve-
ro dico,[c] non illam partẽ quæ huius maioris Aſiæ vna
prouincia eſt, ſed eam, quæ vniuerſa Aſia nuncupatur,
quam quidã in alteram duarũ,[d] pleriq; autem in tertiã
totius orbis partẽ poſuerunt, vt ſint omnes, Aſia, Euro-
pa, & Africa, quod nonnulli æquali diuiſione fecerunt.[e]
Namq; iſta quę Aſia nuncupatur, à meridie per Orientẽ
vſq; in Septentrionem peruenit. Europa vero à Septen
trione[f] vſque ad Occidentem, atq; inde Africa[g] ab Oc-
cidente vſque ad meridiem. Vnde videntur orbem di-
midium duæ tenere, Europa, & Africa: aliud vero di-
midium ſola Aſia. Sed ideo illæ duæ partes factæ ſunt,
quia inter vtranq; ab Oceano[h] ingreditur, quicquid a-
quarum terras interluit, & ab hoc mare magnum nobis
facit.[i] Quapropter ſi in duas partes orbem diuidas O-
rientis & Occidentis, Aſia erit in vna, in altera vero Eu-
ropa & Africa. Quam ob rem vnum triũ regnorũ, quæ
tunc præcellebant, regnũ ſcilicet Sicyoniorum nõ erat K
ſub Aſſyriis, quia in Europa erat. Aegyptiorum autẽ quo
modo eis nõ ſubiacebat,[k] à quibus tota Aſia tenebatur,
ſolis Indis vt perhibetur exceptis. In Aſſyria igitur præ-
ualuerat dominatus impiæ ciuitatis: huius caput erat il-
la Babylon, cuius terrigenæ ciuitatis nomen aptiſsimũ
eſt, id eſt, confuſio. Ibi autem Ninus regnabat poſt mor
tem patris ſui Beli, qui primus illic regnauerat ſexagin-
ta quinque annos. Filius vero eius Ninus, qui defuncto
patre ſucceſsit in regnum, quinquaginta duos regnauit
annos, & habebat in regno quadragita tres annos, quã-
do natus eſt Abraham, qui erat annus circiter milleſi-
mus ducenteſimus ante conditam Romam, veluti al-
teram in occidente Babyloniam.

a Sicyoniorũ.) Sicyon vrbs eſt in Peloponeſo ingreſsis ad læuã antiquiſsima, in qua primus Aegialeus regnauit, vt Pauſanias, & Euſebius narrant. Sicyonia ipſa parua eſt in Achaia regio, ſed reges Sicyonij late per totam Achaiam imperabant, Sicyon erat regia. Achaiaq; Aegialia eſt olim de regis nomine nuncupata Phoronotã vero Peloponeſum ſic eſſe dictã ſcribit Euſebius, quæ poſtea Apia vocata eſt ab Api rege. iiij. à Pelope: deinde Peloponeſus q. πέλοπος νῆσος. Pelopis inſula. Peninſula enim eſt. Pauſanias nõ totã Peloponeſon Aegialũ eſſe dictam ſignificat, ſed maritimã tantũ partẽ q. αἰγιαλὸν littoralẽ, à Corintho ad Tenarũ, & ab illo rege ſic eſſe nominatã, pòſt Sicyoniã à Sicyone rege. de qua lib. xviij. b Aegyptiorũ.) Hoc tẽpore imperabant Aegyptiis Thebæi, quę regio eſt ſub Delta à Thebis ingẽti vrbe, & maxime potentiæ nũcupata. c Aſiã vero dico.) De hac Aſia minore alibi. d Quã quidam in alterã dua.) Salluſt. in bello Iugurth. oſtendit quoſdã orbem terrarũ in duas tantum partes diuiſiſſe, Aſiam & Europam. Africam Europæ partem feciſſe. Hac de cauſa Silius de Libya, inquit: Aut ingens Aſiæ latus, aut pars tertia rerum. Qui ab Europa non ſeparant Africam ventos & cœlum ſequuntur, vt Lucanus lib. ix. cuius hæc ſunt verba:
Tertia pars rerum Libyæ, ſi credere famæ
Cuncta velis: at ſi ventos cœlumque ſequeris,
Pars erit Europæ, nec enim plus littora Nili,
Quàm Scyticus Thanais primis à Gadibus abſunt. Et alia ſuper eadem ratione quædã, alij terris per mare noſtrũ diſterminatis Africam ab Europa ſeiunxerũt. e Quod nonnulli æquali diuiſione fece.) In antiquis eſt, quod nõ æquali diuiſione fecerunt. Nam Africa maior eſt Europa: at Aſia maior ambabus, quã ad Orientẽ latius patere Africa & Europa & mari quod inter illas immiſſum eſt, author eſt Mela, certe traditionibus illorum temporũ, nam nũc longus Africæ tractus ſub Aethiopia ad meridiem eſt repertus. Nec videbitur abſurdum, ſi quis malit legere: nõnulli æquali diuiſione fecerunt, vt ſit diuiſum eſſe orbem à nonnullis in duas æquas partes Europã & Aſiam. f Europa vero à ſeptentrione.) Europa habet terminos à ſeptẽtrione Oceanũ glacialẽ & Britannicũ, ab Occidente Atlanticũ mare: à meridie fretum Herculeum, & noſtrũ mare: ab Oriente Helleſpontum, duos boſphoros, paludem Meotidẽ, & Tanaim fluuiũ. g Atq; inde Africa.) Huius limites iuxta veteres ſunt ab Oriente Nilus, ab Occidente Atlanticus Oceanus, à ſeptentrione mare noſtrũ, à meridie Aethiopicus Oceanus, veteribus non ſatis cognitus, nunc crebris nauigationibus Luſitanorũ emẽſus. h Quia inter vtranq, ab Oceano.) In lib. Brugen. ſic legitur: quia inter vtranq; pelagus ab Oceano ingreditur. Mare quod Mediterraneum vocatur, à Latinis vero & Græcis M noſtrum: nam aliud illæ gentes non habent. Pelagus à Mela nominatur, à columnis Herculis, in ſinum Iſicum ad Orientem: ad Septentrionẽ vero, in paludem Meotidẽ & Tanain amnem, inter geminas terras, modo inter Europam & Africam, modo inter Europam & Aſiam. i Et ab hoc mare mag. no. fa.) Pelagus ex aqua, quam ab Oceano recipit latum mare efficit illi oræ Africæ & aduerſæ Europæ. ſed latiſsime patet inter ſinum Lyguſticum & ſinũ Hipponenſem, vbi erat Auguſtinus. k Aegyptiorum autem quo modo eis non ſubia.) Aegyptus nõ tota eſt in Aſia, niſi quantũ à Nilo in Orientẽ vergit: nec tamen Aſſyriis parebãt Aegyptij, ſed regnũ poſsidebant opulentiſsimũ, qui etiam magnas expeditiones in Aſſyriam fecerunt, lateq; Aſiam domuerunt, ſi libris ipſorum ſit fides.

Margin: Sicyon. — Peloponeſus. — L — Europa. — Aegyptus.

De iterato alloquio dei ad Abraham, quo ei & ſemini eius Chanaan terra promittitur. Caput XVIII.

EGreſſus eſt ergo Abraham de Charra ſeptua- Gene.12.
geſimo quinto anno ætatis ſuæ, centeſimo au-
tem quadrageſimo & quinto patris ſui, cum
Loth filio fratris ſui, & Sara cõiuge ſua, & per-
rexit in terra Chanaan, & peruenit vſq; ad Sichẽ,[a] vbi
rurſus accepit diuinum oraculum, de quo ita ſcriptum
eſt: Et apparuit dominus Abrahæ, & dixit illi, Semini
tuo dabo terram hanc. Nihil hic de illo ſemine ei pro-
miſſum eſt, in quo pater factus eſt omnium gẽtium, ſed
de illo ſolo, de quo pater eſt vnius Iſraëliticæ gẽtis. Ab
hoc enim ſemine terra illa poſſeſſa eſt.

Et peruenit

A a ET peruenit vſque ad Sich[a].) Hæc erat ſita in finibus Ephraim, quam deleuit poſtea Abimelech Iudicū. ix. Hier. in lib. de locis Hebraicis Sicimā Latine & Græce dictā perhibet, oſtēdiq; veſtigia iuxta ſuburbana Neapoleos ad ſepulchrū Ioſeph. Fuit & altera Sichen in monte Ephraim ciuitas fugitiuorum.

De Saræ pudicicia in Aegypto per dominum cuſtodita, quam Abrahā non vxorem ſuā eſſe dixerat, ſed ſororē. Cap. XIX.

Gene.12. DEinde ædificato ibi altari, & inuocato deo, Abraham profectus eſt inde & habitauit in eremo, atq; inde ire in Aegyptum famis neceſſitate cōpulſus eſt. Vbi vxorem ſuā dixit ſororē ſuā, nihil mentitus[a]. Erat enim & hoc, quia propinqua erat ſanguine, ſicut etiā Loth eadem propinquitate, cum fratris eius eſſet filius, frater eius eſt dictus. Itaq; vxorem tacuit, non negauit, coniugis tuendā pudiciciā committens deo, & humanas inſidias cauens vt homo: quoniam ſi periculum quātum cauere poterat, non caueret, magis tentaret[b] deum, quàm ſperaret in deo. De qua re contra calumniantē Fauſtū Manichæum multa diximus. Deniq; factum eſt, quod de domino præſumpſit Abrahā. Nam Pharao rex Aegypti, qui eam ſibi vxorem acceperat, grauiter afflictus marito reddidit. Vbi abſit vt credamus[c] alieno concubitu fuiſſe pollutam, quia multo eſt credibilius hoc Pharaonem facere afflictionibus magnis non fuiſſe permiſſum.

(Margin: 22.q.2.ca. Quæritur. — Li.22. contra Fauſtū cap.35.& 36.)

B a NIhil mentitus.) Patrueles enim fratres dicūtur, vt ex Cicerone docui. b Magis tentaret.) Bene ſperari de ſe, ac multū ſibi fidi vult deus, tētari vero ſe diſertis verbis vetat. Moſes enim in Deuteronomio inquit, non tentabis dominum deum tuum. Chriſtus ipſe verus deus dictū illud ſanctius & auguſtius vſu ſuo reddidit. Matth.iiij. c Vbi abſit vt creda.) Hieronymus oſtendit exemplo de lib. Heſter petito mulierem ad regem introductam ſolere. vj. menſibus purgari luſtrariſque, ac regio concubitu parari dignam, ita fieri potuiſſe, vt interea morbo ictus Pharao Saram marito reddiderit.

De ſeceſſione Loth & Abrahæ, quæ illis ſalua charitate complacuit. Cap. XX.

Gene.13. REuerſo igitur Abrahā ex Aegypto in locum vnde venerat, tūc Loth fratris filius ab illo in terram Sodomorum, ſalua charitate diſceſsit. Diuites quippe facti erāt, paſtoreſq; multos pecorū habere cœperāt, quibus inter ſe rixātibus, eo modo familiarum ſuarum pugnacē diſcordiā vitauerunt. Poterat quippe hinc, vt ſunt humana, etiā inter ipſos aliqua rixa conſurgere. Proinde hoc malū præcauentis Abrahæ verba ſunt ad Loth: Non ſit rixa inter me & te, & inter paſtores meos, & paſtores tuos, quia homines nos fratres ſumus. Nōnne ecce tota terra[a] ante te eſt? Diſcede à me. Si tu in ſiniſtram, ego in dextram, vel ſi tu in dextram, ego in ſiniſtrā. Hinc fortaſsis effecta eſt inter homines[b] pacifica conſuetudo, vt quando terrenorum aliquid partiendum eſt, maior diuidat, minor eligat.

(Margin: Ibidem. — C)

a NOnne ecce tota terra.) Verba ſunt optionem dantis, vt qua vellet proficiſceretur, ipſe in diuerſum abiret. b Hinc fortaſsis effecta eſt inter homines.) Fuiſſe olim hunc morem partiendi ſubſignificant declamatorum leges, quarum vna eſt, maior frater diuidat, eligat minor. Sen. lib. vj. decla.

De tertia promiſsione dei, qua terram Chanaan Abrahæ & ſemini eius in perpetuum pollicetur. Cap. XXI.

Gene.13. CVm ergo digreſsi eſſent ſeparatimq; habitarēt Abrahā & Loth neceſsitate ſuſtentandę familiæ, nō fœditate diſcordiæ, & Abrahā in terra Chanaan, Loth autē eſſet in Sodomis, oraculo tertio dominus dixit ad Abrahā: reſpiciens oculis tuis vide à loco in quo nunc tu es, ad Aquilonem, & Africū, & Orientem & mare[a], quia omnē terram quā tu vides tibi dabo, & ſemini tuo vſq; in ſeculum, & faciam ſemen tuum tanquā arenam terræ. Si poteſt aliquis dinumerare arenam terræ, ſemē tuum dinumerabitur. Surgens perambula terram in longitudinem eius, & in latitudinem, quia tibi dabo eā. In hac promiſsione vtrū

D ſit etiam illa, qua pater factus eſt omnium gentium, nō euidenter apparet. Poteſt enim videri ad hoc pertinere. Et faciam ſemen tuū tanquam arenā terræ: quod ea locutione dictum eſt, quā Græci dicunt Hyperbolen[b], quæ vtiq; tropica eſt nō propria. Quo tamen modo, vt cæteris[c] tropis vti ſolere ſcripturam nullus queam dicit, ambigit. Iſte autē tropus, id eſt, modus locutionis fit, quādo id quod dicitur, lōge eſt amplius, quàm quod eo dicto ſignificatur. Quis enim nō videat, ꝙ ſit incōparabiliter amplior arenæ numerus, quam poteſt eſſe omnium hominum ab ipſo Adā vſq; ad terminum ſeculi? Quanto ergo magis quàm ſemen Abrahæ, non ſolum quod pertinet ad Iſraeliticā gentē, verūetiā quod eſt & futurū eſt, ſecundū imitationē fidei toto orbe terrarum in omnibus gentibus. Quod ſemen in cōparatiōe multitudinis[d] impiorū, profecto in paucis eſt. quāuis & ipſi pauci[e] faciant innumerabilem multitudinem ſuam, quæ ſignificata eſt ſecundū hyperbolen, per arenam terræ. Sanè iſta multitudo, quæ promittitur Abrahæ, non deo eſt innumerabilis, ſed hominibus: deo autem, nec arenæ terræ[f]. Proinde quia non tantū gens Iſraëlitica, ſed vniuerſum ſemen Abrahæ, vbi eſt expreſſa

E promiſsio, nō ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum plurimorum filiorū, cōgruentius arenæ multitudini cōparatur: poteſt hinc intelligi vtriuſq; rei facta promiſsio. Sed ideo diximus, quod nō euidenter appareat, quia & illius gentis vnius multitudo, quæ ſecundū carnem nata eſt ex Abrahā per eius nepotem Iacob in tantum creuit, vt penè omnes partes orbis impleuerit. Et ideo potuit & ipſa ſecundum hyperbolē arenæ multitudini cōparari: quia & hæc ſola innumera eſt homini multitudo: terrā certe illam ſolā ſignificatā, quę appellata eſt Chanaā, nemo ambigit. Sed quod dictum eſt: Tibi dabo eā & ſemini tuo vſq; in ſeculū: poteſt mouere nōnullos, ſi vſq; in ſeculū intelligant in æternū, ſi aūt ſeculū hoc loco ſic accipiāt, quēadmodū fideliter tenemus, initiū futuri ſeculi, à fine præſentis ordiri, nihil eos mouebit: quia etſi expulſi ſunt Iſraëlitæ de Hieroſolymis: manent tamen in aliis ciuitatibus terræ Chanaā, & vſq; in finē manebunt, & vniuerſa terra illa cū à Chriſtianis inhabitatur: etiam ipſum ſemen eſt Abrahæ.

(Margin: Gen.13.)

a ET mare.) Syriæ, in qua erat Abraham, mare noſtrum eſt ad occaſum ſolis, ideo cum reliquas tres mūdi partes nominaſſet, pro Occidente mare dixit, quod Ph. Phœniciū nominat. b Hyperbolen.) Fit, cum plus dicitur, quàm intelligitur, de qua apud Quint. in 12. c Quo tamen modo vt cæteris.) Sicut Hieremiæ. xx. locus multorum verſuum quem per Hyperbolen dictū ait Hierony. & Daniel. iiij. & Eccleſiaſtes. x. Volucres cœli auferent vocem tuā. Origenes in primo ca. Epiſtolæ ad Ro. Hyperbolen eſſe oſtendit illo verbo, quod fides veſtra annunciatur in vniuerſo mūdo. tum in Euāgelio & aliis ſacræ ſcripturæ libris eſt hunc tropū inuenire, quē fieri Auguſti. lib. cōtra Iuli. v. docet ad animos audientiū permouendos. miror eſſe quoſdam qui ruſticano more ac modo malint diuinas ſcripturas enarrari quàm docte. d In cōparatione multitudinis.) Hoc eſt quod Chriſtus ait in Euāgelio vitæ ſemitam eſſe anguſtam, & paucos eam ingredi: tum multos vocari, paucos eligi. e Quāuis & ipſi pauci.) Hoc eſt quod Ioannes in reuelatione inquit, vidiſſe ſe turbam ingētem, & quā nemo quiret dinumerare. f Deo autem nec arenæ terræ.) Hoc quod ſummi eſt dei dæmon ille, qui Delphis reſpōſa dabat, vt alia diuina permulta, ſibi attribuit. Ingreſſum enim tēplū illud Lydis, quos Crœſus miſerat, Pythia verbis Apollinis in hāc ſententiam locuta fertur: Noui ego arenarū numerū, ſpatiúmque profundi.

(Margin: F — Hyperbole)

De ſuperatis ab Abraham hoſtibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchiſedech ſacerdote benedictus eſt. Cap. XXII.

HOc reſponſo promiſsionis accepto, migrauit Abraham, & manſit in alio eiuſdem terræ loco: id eſt, iuxta quercum Mābre, quæ erat in Chebron. Deinde ab hoſtibus, qui Sodomis irruerant, cum quinque reges aduerſus quatuor bellum gererent: & victis Sodomitis etiā Loth captus eſſet, liberauit eum Gene 14.

G Abraham, adductis ſecum in prælium trecentis decem & octo vernaculis ſuis: & victoriam fecit de regibus Sodomorum, nihilq; ſpoliorũ auferre voluit, cum rex cui vicerat,[a] obtuliſſet. Sed planè tunc benedictus eſt à Melchiſedech, qui erat ſacerdos dei excelſi: de quo in epiſto-
Hebr.7. la[b] quæ inſcribitur ad Hebræos, quam plures Apoſtoli Pauli eſſe dicũt, quidã verò negant: multa & magna cõſcripta ſunt. Ibi quippe primũ apparuit ſacrificiũ, quod nũc à Chriſtianis offertur deo toto orbe terrarũ, imple-
Pſal.109. turq; illud quod longe poſt hoc factũ, per Prophetã dicitur ad Chriſtũ, qui fuerat venturus in carnẽ: Tu es ſacerdos in æternũ ſecundum ordinẽ Melchiſedech. Nõ ſcilicet ſecundũ ordinẽ Aaron: qui ordo fuerat auferẽdus, illuceſcẽtibus rebus, quę illis vmbris prænotabãtur.

a CVm rex, cui vicerat.) Baſa rex Sodomorũ, quem de regibus aliis vindicauit Abrahã. Genẽ.xiiij. b De quo in epiſtola.) Hieronymus, Orige. Auguſti. & alij veterũ, de hoc ambigunt. Ante ætatem Hieronymi à Latinis ea epiſtola recepta non erat inter ſacras. De hac re multis & doctis verbis diſputat Eraſmus noſter in fine annotationũ eiuſce epiſtolæ. Erat enim imago ille panis, tum etiã vinum corporis & ſanguinis domini, quę nunc forma panis & vini cõſecrantur.

De verbo domini ad Abraham, quo ei promittitur ſecundum multitudinem ſtellarum multiplicanda
H *poſteritas: quod credens iuſtificatus eſt adhuc in præputio conſtitutus.* Caput XXIII.

ETiam tunc factum eſt verbũ domini ad Abra-
Gene.15. ham in viſu. Qui cum ei protectionem, mercedemq; promitteret valde multam: ille de poſteritate ſolicitus, quemdam Eliezer vernaculum ſuum futurum ſibi hæredem dixit: continuoq; illi promiſſus
Gene.3. eſt hæres: non ille vernaculus, ſed qui de ipſo Abraham fuerat exiturus: rurſuſq; ſemen innumerabile: non ſicut arena terræ, ſed ſicut ſtellę cœli: vbi mihi magis videtur promiſſa poſteritas cœleſti fœlicitate ſublimis. Nam quãtum ad multitudinem pertinet, quid ſunt ſtellæ cœli ad arenam terræ, niſi quis & iſtam cõparationem intantum eſſe ſimilem dicat, inquantum etiam ſtellæ dinumerari non valent? Quia nec omnes eas videri poſſe credendum eſt. Nam quanto quiſq; acutius intuetur, tanto plures videt. Vnde & acerrime cernentibus [a] aliquas occultas eſſe merito exiſtimatur, exceptis eis ſyderibus, quæ in alia parte[b] orbis à nobis remotiſſima oriri & occidere perhibentur. Poſtremo quicunq; vniuerſum ſtellarum numerum cõprehendiſſe & conſcripſiſſe
I iactantur, ſicut Aratus[c] vel Eudoxus[d] vel ſi qui alij ſunt, eos libri huius contemnit authoritas. Hic ſanè illa ſentẽtia ponitur, cuius Apoſtolus meminit propter dei gra-
Rom.4. tiam cõmendandam: Credidit Abraham deo, & deputatum eſt illi ad iuſticiã, ne circunciſio gloriaretur, genteſq; incircũciſas ad fidem Chriſti nollet admitti. Hoc enim quando factum eſt, vt credenti Abrahę deputaretur fides ad iuſticiam, nondum fuerat circunciſus.

a VNde & acerrime cernentibus.) Nam in lactea via innumeram eſſe ſtellarum multitudinem Ariſtot. & alij magni viri aſſerunt, quæ internoſci nullo humano obtutu queant. b Quæ in alia parte.) Sunt quædam ſtellæ nobis ſicut vocant Proclus & alij Greci ἀφανεῖς, id eſt, non conſpicuæ, quales ſunt ad axem huic aduerſum, quemadmodum hæ noſtræ nunquam antipodibus cernuntur, nempe geminæ vrſæ, & aliæ circum triones. c Sicut Aratus.) Arati duo fuerunt
Aratus. inſignes: alter dux, qui Sicyonem patriam tyrannide Nicoclis preſſam liberauit: alter poeta Pompeiopolitanus, quæ vrbs eſt in Cilicia, iuxta quã in paruo tumulo monumentũ huius Arati viſitur, in quod iacta ſaxa diſſiliunt, incertũ qua de cauſa. vixit ſub Antigono Macedoniæ rege. ſcripſit cum alia permulta, quæ recenſet Suidas, tum vero phænomena de ſyderibus, quod opus vertit Cicero iuuenis adhuc. fragmẽtum interpretationis extat, poſtea Iulius Cæſar, vt tradit Firmicus, ſed vulgaris opinio eſt, & ea verior mea ſentẽtia, Germanicum Latine cecinisse Aratæa, niſi & Firmicus Germanicum Iulium vocet. Poſtremo Hieronymi ætate Auienus Ruffus paraphraſim fecit Latinam. Mirum eſt quod Cicero in primo de oratore dicit conſtare inter doctos hominem ignarum aſtrologiæ Aratũ ornatiſſimis atque optimis verſibus de cœlo ſtelliſque dixiſſe. tanta eſt
Eudoxus. vis eloquentiæ. d Eudoxus.) Ex Gnido Cariæ philoſophus mathematicus, & medicus, ſcripſit verſibus de aſtrologia, ſicut refert Suidas. Plu- K
tarchus ait hunc & Architam primos machinas Geometricas inueniſſe: Diogenes Laërtius curuas lineas eius inuentum eſſe dicit. Strabo narrat Eudoxum cum Platone in Aegyptum profectum ibi peritiam aſtrorum didiciſſe, philoſophatũmque in ſaxo, quod de eius eſt nomine nuncupatum. Faſtos ſcripſiſſe ſignificat Lucanus, qui Cæſarem in conuiuio Cleopatræ gloriantem facit: Nec meus Eudoxi vincetur faſtibus annus.

De ſignificatione ſacrificij, quod Abraham offerre præceptus eſt, cum popoſciſſet vt de his quę crederet doceretur. Caput XXIIII.

IN eodẽ viſu cum loqueretur ei deus, etiã hoc Gene.15.
ait ad illum: Ego deus qui te eduxi de regione Chaldæorum, vt dem tibi terrã hanc, vt hæres eius ſis. Vbi cum interrogaſſet Abrahã ſecundum quid ſciret, quod hæres eius erit, dixit illi deus: Accipe mihi iuuencam trimã, & caprã trimam, & arietẽ trimum, & turturem, & columbã. Accepit autẽ ille hæc omnia, & diuiſit illa media, & poſuit ea cõtra faciẽ alterum alteri. Aues autem nõ diuiſit, & deſcenderunt ſicut ſcriptum eſt, aues, & ſederunt ſuper corpora, quæ diuiſa erant, & conſedit illis Abraham.[a] Circa ſolis autẽ occaſum, pa- Ibidem.
uor irruit ſuper Abraham, & ecce timor tenebroſus magnus incidit ei, & dictum eſt ad Abrahã: Sciendo ſcias, quia peregrinũ erit ſemen tuum in terra nõ propria, & in ſeruitutẽ redigent eos, & affligent eos quadringentis L
annis: gẽtem autẽ, cui ſeruierint iudicabo ego. Poſt hæc vero exibũt cum ſupellectili multa. Tu autẽ ibis ad patres tuos cum pace nutritus in ſenecta bona. Quarta vero generatione conuertent ſe huc. Nondum enim impleta ſunt peccata Amorrhæorũ vſq; adhuc. Cum autẽ iam ſol erat ad occaſum, facta eſt flãma, & ecce fornax fumabunda & lampades ignis, quæ pertranſierunt per media diuiſa illa. In die illa diſpoſuit dominus deus teſtamentum ad Abrahã dicens: Semini tuo dabo terram hanc, à flumine Aegypti, vſq; ad flumen magnũ Eufraten, Ceneos, & Cenezæos, & Cedmonæos, & Cethæos, & Phereſæos, & Raphaim, & Amorræos, & Chananæos, & Euæos, & Gergeſæos, & Hiebuſæos. Hæc omnia in viſu facta diuinitus atq; dicta ſunt, de quibus ſingulis enucleate diſſerere longum eſt, & intentionẽ operis huius excedit. Quod ergo ſatis eſt, noſſe debemus: M
poſtea quàm dictũ eſt, credidiſſe Abrahã deo, & deputatum eſſe illi ad iuſticiam: non eum in fide defeciſſe vt diceret. Dominator domine ſecũdum quid ſciã, quod hæres eius ero? Terræ quippe illius promiſſa erat hæreditas. Non enim ait, vnde ſciã, quaſi adhuc non crederet: ſed ait, Secundum quid ſciã: vt ei rei quam crediderat, aliqua ſimilitudo adhiberetur, qua eius modus agnoſceretur. Sicut non eſt virginis Mariæ diffidentia, quod
ait: Quo modo fiet iſtud, quoniã virum nõ cognoſco? Luca.1.
Quod enim futurum eſſe certa erat, modum quo fieret, inquirebat. Et hoc cum quæſiſſet, audiuit: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit
tibi. Deniq; & hic ſimilitudo data eſt de tribus animali- Gene.15.
bus, iuuenca, capra, & ariete, & duabus volucribus, turture, & columba, vt ſecundũ hæc futurum ſciret, quod futurum eſſe iam nõ ambigeret. Siue ergo per iuuencam ſignificatã ſit plebs poſita ſub iugo legis, per capram eadem plebs[b] peccatrix futura, per arietẽ eadem plebs[c] regnatura. Quæ animalia propterea trima dicuntur, quia cum ſint inſignes articuli temporum ab Adam vſq; ad Noë: & inde vſque ad Abraham: & inde vſq; ad Dauid, qui reprobato Saüle, primus in regno gentis Iſraëliticę eſt domini volũtate fundatus: in hoc ordine tertio, qui tenditur ex Abraham vſq; ad Dauid, tanquam tertiam ætatem gerens ille populus adoleuit: ſiue aliquid aliud

conuenien-

A côuenientius iſta ſignificent. Nullo tamen modo dubi-
tauerim, ſpiritales in eo præfiguratos additamẽto tur-
turis & colũbæ. Et ideo dictũ eſt: Aues autẽ oon diuiſit:
Gene.15. quoniã carnales inter ſe diuiduntur, ſpiritales autẽ nul-
lo modo: ſiue à negocioſis cõuerſationibus hominũ ſe
remoueant, ſicut turtur[d]: ſiue inter illas degant, ſicut co
lumba[e]. Vtraq; tamen auis eſt ſimplex & innoxia: ſigni-
ficans & in illo Iſraëlitico populo, cui terra illa danda
erat, futuros indiuiduos filios promiſsionis, & hæredes
regni in æterna fœlicitate manſuros. Aues autẽ deſcen-
dentes[f] ſuper corpora, quæ diuiſa erãt: nõ boni aliquid,
ſed ſpiritus indicãt aëris huius, paſtũ quendã ſuum de
carnaliũ diuiſione quærentes. Quod autem illis cõſedit
Abraham, ſignificat etiã inter illas carnalium diuiſio-
nes, veros vſq; in finem ſeculi perſeueraturos fideles. Et
circa ſolis occaſum quod pauor irruit[g] in Abraham &
Ibidem. timor tenebroſus magnus, ſignificat circa huius ſeculi
finem magnã perturbationem ac tribulationem futu-
Matth.24. ram fidelium: de qua dominus dixit in Euangelio: Erit
Gene.15. enim tunc tribulatio magna, qualis ooo fuit ab initio.
Quod vero dictum eſt ad Abraham: Sciẽdo ſcies, quia
peregrinum erit ſemen tuũ in terra non propria: & in
ſeruitutem redigent eos, & affligent eos quadringentis
B annis: de populo Iſraël, qui fuerat in Aegypto ſeruitu-
rus, apertiſsime prophetatum eſt. Non quod in eadem
ſeruitute ſub Aegyptiis affligentibus quadringẽtos an-
nos ille populus fuerat peracturus, ſed in ipſis quadrin-
gentis annis prænunciatũ eſt hoc futurũ. Quemadmo-
dum enim ſcriptum eſt de Thara patre Abrahæ: Et fue-
Gene.11. runt dies Tharæ in Charra quinq; & ducenti anni: nõ
quia ibi omnes acti ſunt, ſed quia ibi cõpleti ſunt: ita &
hic, propterea interpoſitum eſt, Et in ſeruitutem redi-
gent eos, & affligent eos quadringentis annis: quoniã
iſte numerus in eadem afflictione cõpletus eſt, nõ quia
ibi vniuerſus peractus eſt. Quadringenti ſanè dicuntur
anni propter numeri plenitudinem, quamuis aliquan-
to amplius ſint: ſiue ex hoc tempore computentur, quo
iſta promittebantur Abrahæ: ſiue ex quo natus eſt Iſaac
propter ſemen Abrahæ: de quo iſta prędicuntur. Com-
putãtur enim ſicut ſuperius iam diximus, ab anno ſep-
tuageſimo & quinto Abrahæ, quando ad eum facta eſt
prima promiſsio vſq; ad exitum Iſraël ex Aegypto qua-
C dringenti & triginta anni: quorum Apoſtolus ita me-
Gala.3. minit: Hoc autem dico, inquit, teſtamentum cõfirma-
tum à deo, quæ poſt quadringentos & triginta annos
facta eſt lex, non infirmat ad euacuandã promiſsionẽ.
Iam ergo iſti quadringenti & triginta anni, quadrin-
genti poterant nuncupari: quia non ſunt multo ampli-
us, quanto magis cum aliquot iam ex iſto numero præ-
teriſſent, quando illa in viſu demonſtrata & dicta ſunt
Abrahæ: vel quãdo Iſaac natus eſt cẽtenario patri ſuo,
à prima promiſsione poſt vigintiquinq; annus cũ iam
ex iſtis quadringentis & triginta quadringẽti & quin-
que remanerent, quos deus quadringentos voluit no-
minare, & cætera quæ ſequuntur in verbis prænunciã-
tis dei, nullus dubitauerit ad Iſraëliticũ populum perti-
nere. Quod vero adiungitur: Cum autem iam ſol erat,
Gene.15. ad occaſum flãma facta eſt, & ecce fornax fumabunda
& lampades ignis, quæ tranſierunt per media diuiſa il-
la, ſignificat iam in fine ſeculi per ignem iudicandos eſ-
ſe carnales. Sicut enim afflictio ciuitatis dei qualis an-
tea nunquã fuit, quæ ſub Antichriſto futura ſperatur, ſi-
gnificatur tenebroſo timore Abrahæ circa ſolis occa-
ſum, id eſt, propinquante iam fine ſeculi: ſic ad ſolis oc-
caſum, id eſt, ad ipſum iam finem, ſignificatur iſto igne
dies iudicij dirimẽs carnales per ignem ſaluãdos, & in D
igne dãnandos. Deinde teſtamentũ factũ ad Abrahã,
terram Chanaan proprie manifeſtat, & nominat in ea
vndecim gentes à flumine Aegypti vſque ad flumẽ ma
gnum Euphratẽ. Non ergo à flumine magno Aegypti,
hoc eſt, Nilo, ſed à paruo quod diuidit inter Aegyptum
& Palæſtinam, vbi eſt ciuitas Rhinocorura[h].

ET cõſedit illis Abraham.) Vulgo habetur: & abigebat eas Abra- a
ham. & ſic eſſe in Hebraico teſtatur Hiero. LXX. verterũt: καὶ συνεκάθισεν αὐτοῖς Ἀβραάμ. b Per capram eadẽ plebs.) Laborat hoc
animal perpetua febre, vt Ariſto. tradit ex Alcmæone. c Per a-
rietem eadẽ plebs.) Hic eſt dux gregis, an potius aries rex, ſicut ille Da-
niel. viij. d Sicut turtur.) Vere turtures occultantur, pennaſq; amittũt,
inquit Plinius. Aelianũs ſcribit, nec turtures, nec colũbas noſſe adulteria.
e Sicut colũba.) Quæ cicurius inter nos degit. f Aues autẽ deſcendẽ-
tes.) Ioſephus inquit, per hoc etiã voce diuina ſignificatũ eſſe malignos
proli eius vicinos fore in Aegypto. g Quod pauor irruit.) Alibi Gen.
xv. legitur nõ pauor, ſed tũ ecſtaſis, vt vertere LXX. tum ſopor. h Rhi- Rhinocorura.
nocorura.) Hoc vocabulũ in Hebraicis libris nõ haberi author eſt Hie-
ronymus, ſed additũ eſſe à LXX. propter notitiam loci. Pli. Rhinocolurã
nominat, & in Idumæa li. v. Strabo in Phœnicia, ſed haud dubie Aegyp-
ti & Iudæi eam ſibi vendicauerunt, inculta ab iis, quos victos Aethiopes
naſis mutilarunt. Diodorus lib. ij. Actiſanes, inquit, Aethiopũ rex oc-
cupata partim vi, partim voluntate Aegyptiorũ Aegypto, latrocinia no-
uo more cõpeſcuit, ſontes neq; morte plectens, neque linquens impuni-
tos, eorũque iudicio cõſtituto conuictos omnes in vnũ coactos naſi ſup-
plicio affecit. Amputatis enim naribus in vltima deſerti ire cõpulit, ibiq; E
ciuitatem condidit ab exciſis naribus Rhinocorurã appellatam, ea in Ae-
gypti Arabiæque finibus haud procul mari ſita omnibus vitæ commodis
caret. Nam omnis circa regio ſalſa eſt, & intra mœnia vnicus puteus, at-
que is modicus, vtpote aqua guſtu amara. Hæc Diodorus.

De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ voluit eſſe concubinam. *Cap. XXV.*

IAm hinc tempora cõſequuntur filiorũ Abra-
hæ vnius de Agar ancilla, alterius de Sara libe-
ra, de quibus in libro ſuperiore iam diximus.
Quod autem attinet ad rem geſtã, nullo modo eſt in-
urendum de hac cõcubina crimen Abrahæ. Vſus eſt ea
quippe ad generandam prolem, non ad explendam li-
bidinem, nec inſultans, ſed potius obediens coniugi,
quæ ſuæ ſterilitati credidit eſſe ſolatium, ſi fœcundum
ancillæ vterum, quoniam natura non poterat, volunta-
te faceret ſuum, & eo iure quo dicit Apoſtolus, Simili- 1.Cor.7.
ter & vir nõ habet poteſtatẽ corporis ſui, ſed mulier, v-
teretur mulier ad pariendum ex altera, quod non pote-
rat ex ſeipſa. Nulla eſt hic cupido laſciuiæ, nulla nequi-
tiæ turpitudo. Ab vxore cauſa plis ancilla marito tra-
ditur, à marito cauſa prolis accipitur, ab vtroq; nõ cul- F
pæ luxus, ſed naturæ fructus exquiritur. Deniq; cũ ancil
la grauida dominæ ſterili ſuperbiret, & hoc Sara ſuſpi-
cione muliebri viro potius imputaret, etiã ibi demon-
ſtrauit Abrahã non ſe amatorẽ ſeruum, ſed liberũ fuiſſe
genitorem, & in Agar Saræ cõiugi pudicitiam cuſto-
diſſe, nec voluptatem ſuã, ſed voluntatem illius imple-
uiſſe: accepiſſe, nec petiſſe: acceſſiſſe, non hæſiſſe, ſemi-
naſſe, non amaſſe. Ait enim: Ecce ancilla tua in manib⁹ Gene.16.
tuis, vtere ea, quo modo tibi placuerit. O virum virili-
ter vtentem fœminis, coniuge temperanter, ancilla ob-
temperanter, nulla intemperanter.

De teſtificatione ad Abraham, qua eidem ſeni de ſterili Sara filium ſpopondit, patremq; eum gentium ſtatuit, & promiſſi fides ſacramento circumciſionis obſignatur. *Cap. XXVI.*

POſt hęc natus eſt Iſmaël ex Agar, in quo puta-
ri poſſet impletum, quod ei promiſſum fuerat,
cum ſibi vernaculum ſuũ adoptare voluiſſet
dicente deo, Nõ erit hæres tuus hic, ſed qui exiet de te, Gene.15.
ille erit hæres tuus. Hoc ergo promiſſum ne in ancillæ
filio putaret impletum, iam cum eſſet annorum nona-
ginta & nouem, apparuit ei deus, & dixit illi: Ego ſum Gene.17.

G deus,place io conſpectu meo,& eſto ſine querela,& po oam teſtamentum meum inter me, & inter te, & implebo te valde. Et procidit Abraham in faciem ſuam, & loquutus eſt illi deus,dicens: Et ecce ego,teſtamentũ meum tecum:& eris pater multitudinis gentiũ:& non appellabitur adhuc nomen tuum Abram, ſed erit oomen tuum Abraham: quia patrem multarum gentium poſui te:& augebo te valde: & ponã te in gentes,& reges ex te exibunt: & ſtatuam teſtamentum meum inter me & te: & inter ſemen tuum poſt te in generationes eorum,in teſtamentum æternum,vt ſim tibi deus,& ſemini tuo poſt te. Et dabo tibi & ſemini tuo poſt te terram, in qua incola es,omnem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam, & ero illi deus. Et dixit deus ad Abraham:Tu autem teſtamenrum meum conſeruabis: & ſemen tuum poſt te in generationes ſuas. Et hoc eſt teſtamentum meum quod cõſeruabis inter me & vos, & inrer ſemen tuum poſt te in generationes ſuas. Circuocidetur omne veſtrum maſculinum: & circuncidemini in carne præpucij veſtri:& erit in ſignum teſtamenti inter me & vos. Et puer octo dierum circuncidetur vobis, veſtrum omne maſculinum in progenies H veſtras. Vernaculus & emptitius, ab omni filio alienigena,qui non eſt de ſemine tuo, circunciſione circuncidetur,vernaculus domus tuæ,& emptitius. Et erit teſtamentum meum in carne veſtra in teſtamẽtum æternum:& qui non fuerit circunciſus maſculus, qui nõ circuncidetur carne præpucij ſui octauo die, interibit anima illa de genere eius, quia teſtamentum meum diſſipauit. Et dixit ad Abraham: Sara vxor tua non appellabitur nomen eius vltra Sara,ſed Sarai erit nomen eius. *Gene.17.* Benedicam autem illam,& dabo tibi ex ea filium,& benedicam illum:& erit in nationes,& reges gentium ex eo eruot. Et procedit Abraham ſuper faciem ſuam, & riſit. Et dixit in animo ſuo dicens: Si mihi centum annos habenti naſcetur filius, & ſi Sara annorum nonaginta pariet? Dixit autem Abraham ad deum: Hiſmaël hic viuat in conſpectu tuo. Dixit autem deus ad Abraham:Ita,Ecce Sarai vxor tua pariet tibi filium,& vocabis nomen eius Iſaac.& ſtatuam teſtamẽtum meum ad illum in teſtamentum æternum, & ſim illi deus,[a] & ſemini eius poſt illum. De Hiſmaël autem ecce audiui te. Ecce benedixi eum,& amplificabo,& multiplicabo illum valde. Duodecim gentes generabit: & dabo illum I in gentem magnam. Teſtamẽtum autem meum ſtatuã ad Iſaac, quẽ pariet tibi Sarai in tempore hoc ad annũ ſequentem. Hic apertiora promiſſa ſunt de vocatione gentium in Iſaac,id eſt,in filio promiſsionis,quo ſignificatur gratia,nõ natura:quia de ſene & anu ſterili promittitur filius. Quanuis enim & naturalem procreationis excurſum deus operetur, vbi tamen euidens opus dei eſt,viciata,& ceſſante natura,ibi euidentius intelligitur gratia. Et quia hoc nõ per generationem, ſed per regenerationem futurum erat, ideo ouoc imperata eſt circũciſio: quando de Sarai promiſſus eſt filius,& quod omnes,non ſolũ filios,verumetiam ſeruos vernaculos, & emptitios circuncidi iubet,ad omnes iſtam gratiam pertinere teſtatur. Quid enim aliud circunciſio ſignificat,quàm vetuſtate exuta naturam renouatam? Et quid aliud quàm Chriſtũ octauus dies, qui hebdomada cõpleta,hoc eſt, poſt ſabbatum reſurrexit? Parentum mutantur & nomina:[b] omnia reſonãt nouitatem,& in teſtamento veteri obumbratur nouum. Quid eſt enim quod dicitur teſtamentum vetus, niſi occultatio noui? Et quid eſt aliud quod dicitur nouũ,niſi veteris reuelatio? Riſus Abrahæ, exultatio eſt gratulantis, non irriſio K diffidentis. Verba quoque eius illa io animo ſuo:Si mihi centũ annos habenti,naſcetur filius:& ſi Sara annorum nonaginta,pariet: non ſunt dubitantis, ſed admirantis. Si quem vero mouet quod dictum eſt: Et dabo *Gene.17.* tibi & ſemini tuo poſt te,terrã in qua tu incola es,omnem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam, quo modo accipiatur impletum,ſiue adhuc expectetur implendum:cum poſſeſsio quæcunq; terrena æterna cuilibet genti eſſe non poſsit, ſciat æternum à noſtris interpretari quod Græci appellãt αἰώνιον, quod à ſeculo deriuatum eſt: αἰών[c] quippe Græce ſeculum nuncupatur. Sed non ſunt auſi Latini hoc dicere ſeculare,ne longe in aliud mitterent ſenſum. Secularia quippe dicuntur multa,quæ in hoc ſeculo ſic agũtur,vt breui etiam tempore tranſeant. αἰώνιον autem quod dicitur,aut non habet finem,aut vſque in huius ſeculi tenditur finem.

ET ſim illi deus.) Alibi,eſſe illi deus. LXX. εἶναί σου θεός. proprietas Græca Latinis dura imitatu. b Parentum mutantur & nomine.) Dies eſt luſtricus,vt etiam apud gẽtiles octauus,nomenq́; indebatur puero,quo à patre diſtingueretur. c αἰών. Seculũ & ætas, & æuum:& æternitas. Sic Cicero,& magni authores de Græco vertunt. a

De maſculo qui ſi octauo die nõ fuerit circunciſus, perit anima eius, quia teſtamẽtum dei diſsipauit. L

Caput XXVII.

ITem poteſt mouere, quo modo intelligi poterat,quod hic dictum eſt: Maſculus qui oon circuncidetur carne præpucij ſui octauo die, interibit anima illa de genere ſuo, quia teſtamentũ meũ diſsipauit. *Ibidem.* Cum hæc nulla culpa ſit paruuli,cuius dixit animam periturã,nec ipſe diſsipauerit teſtamentum dei, ſed maiores, qui eum circuncidere nõ curarunt,niſi quia etiam paruuli,non ſecundũ ſuæ vitæ proprietatem, ſed ſecundum communem generis humani originem, omnes in illo vno teſtamentũ dei diſſipauerunt, in quo omnes peccauerunt. *Roma.5.* Multa quippe appellantur teſtamenta[a] dei, exceptis illis duobus magnis vetere & nouo,quod licet cuique legendo cognoſcere. Teſtamentum autem primum quod factum eſt ad hominem primum,profecto illud eſt: Qua die ederitis morte moriemini. *Gene.2.* Vnde ſcriptum eſt in libro,qui Eccleſiaſticus appellatur: Omnis caro ſicut veſtis veteraſcet. *Eccleſ.14.* Teſtamentum enim eſt a ſeculo morte mori eos, qui tranſgrediuntur præcepta dei. M Cum enim lex euidentior poſtea data ſit, & dicat Apoſtolus: Vbi autem *Roma.4.* non eſt lex,nec præuaricatio,quo pacto quod legitur in Pſalmo verum eſt: Præuaricatores æſtimaui omnes peccatores terræ: *Pſal.108.* niſi quia omnes legis alicuius præuaricatæ[b] ſunt rei,qui aliquo peccato tenẽtur obſtricti? Quam ob rem ſi etiam paruuli, quod vera fides habet naſcuntur,non proprie,ſed originaliter peccatores, vnde illis gratiam remiſsionis peccatorum neceſſariam confitemur, profecto eo modo quo ſunt peccatores, etiã præuaricatores legis illius, quæ in paradiſo data eſt agnoſcuntur,vt verum ſit vtrunque,quod ſcriptum eſt: Præuaricatores æſtimaui omnes peccatores terræ,& vbi lex non eſt, nec præuaricatio. Ac per hoc quia circunciſio ſignum regenerationis fuit, non immerito paruulum propter originale peccatum,quo primum dei diſſipatũ eſt teſtamentum,generatio diſperdet, niſi regeneratio liberet. Sed intelligenda ſunt hæc diuina verba tanquam dictum ſit: Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de genere eius, quia teſtamentum meum diſſipauit, *Gene.17.* quando in Adam cum omnibus etiam ipſe peccauit. Si enim dixiſſet, quia hoc teſtamentum

A tum meum diſsipauit, nõ niſi de iſta circunciſione intelligi cogeret. Nunc verò quoniam nõ expreſsit cuiuſmodi teſtamentum paruulus diſsipauerit, liberum eſt intelligere de illo teſtamento dictum, cuius diſſipatio pertinere poſsit ad paruulum. Si autem quiſquam hoc non niſi de iſta circunciſione dictum eſſe contendit, quod in ea teſtamentum dei, qui nõ eſt circunciſus diſſipauit paruulus, quærat locutionis aliquẽ modum, quo non abſurdè poſsit intelligi, ideo diſsipaſſe teſtamentũ, quia licet non ab illo, tamen in illo eſt diſsipatum. Verum ſic quoque animaduertẽdum eſt, nulla in ſe negli- *aliàs, ſua
gentia ſua iuſtè * interire incircunciſi animam paruuli, niſi originalis obligatione peccati. *inſcitia.*

a M Vlta quippe appellantur teſtamenta.) Annotauit Hieronymus vbicunque Græcè ſit teſtamentum, Hebraicè eſſe pactum ſiue fœdus, id eſt, Berith. b Niſi quia omnes legis alicu. præuaricatæ.) Nullus eſt in tam extrema barbarie natus, cuius pectori nõn aliquid humanæ legis indiderit natura, ad quam ſi ſe accommodarit, bene viuat, & bonus ſit: ſin eam ſpreuerit, malus.

De commutatione nominum Abræ & Sarai, qui cum ob vnius ſterilitatem, ob vtriuſque autem ſenectutem generare non poſſent, munus fœcunditatis adepti ſunt.

Capvt XXVIII.

B FActa igitur promiſsione tam magna, tamque dilucida ad Abraham, cui euidentiſsime dictum eſt: Patrem multarum gentium poſui te, & augebo te valde: & ponam te in gentes, & reges exibunt ex te: & dabo tibi ex Sarai filium, & benedicam illum, & erit in nationes, & reges gentium ex eo erunt. quam promiſsionem nunc in Chriſto cernimus reddi, ex illo deinceps illi coniuges non vocantur in ſcripturis, ſicut antea vocabantur Abram & Sara: ſed ſicut nos eos ab initio vocauimus, quoniam ſic iam vocantur ab omnibus Abraham & Sarai. Cur autem mutatum ſit nomen Abrahæ, reddita eſt ratio: quia patrem, inquit, multarum gentium poſui te. Hoc ergo ſignificare intelligendum eſt Abraham: Abram vero,ª quod ante vocabatur, interpretatur pater excelſus. De nomine autem mutato Saræᵇ non eſt reddita ratio: ſed, ſicut aiunt, qui ſcripſerunt interpretationes nominum Hebræorum, quæ his literis ſacris continentur, Sarai interpretatur princeps mea: Sara autem virtus. Vnde C ſcriptum eſt in epiſtola ad Hebræos: Fide & ipſa Sara virtutem accepit ad emiſsionem ſeminis. Ambo autem ſenes erant, ſicut ſcriptura teſtatur: ſed illa etiam ſterilisᶜ & liquore * menſtruoᵈ iam deſtituta, propter quod iam parere non poſſet, etiam ſi ſterilis non fuiſſet. Porrò ſi fœmina ita ſit prouectioris ætatis, vt ei ſolita mulierum adhuc fluant, de iuuene parere poteſt, de ſeniore non poteſt: quamuis adhuc poſſit ille ſenior, ſed de adoleſcentula gignere. Sicut Abraham poſt mortem Saræ de Cethura potuit, quia viuidam eius inuenit ætatẽ. Hoc ergo eſt, quod mirum commendat Apoſtolus, & ad hoc dicit Abrahæ iam fuiſſe corpus emortuum: quoniam non ex omni fœmina,ᵉ ſed ex ea, cui eſſet adhuc aliquod pariendi tempus extremum, generare ipſe in illa ætate adhuc poſſet. Ad aliquid enim emortuũ corpus eius intelligere debemus, non ad omnia. Nam ſi ad omnia, non iam ſenectus viui, ſed cadauer eſt mortui. Quamuis etiam ſic ſolui ſoleat iſta quæſtio, quod de Cethura poſtea genuit Abraham: quia donum gignendi, quod à domino accepit, etiam poſt obitum manſit vxoris. Sed propterea mihi videtur illa, quam ſecuti ſumus huius quæſtionis ſolutio, præferenda. Quia centenarius quidem ſenex, ſed temporis noſtris de nulla poteſt fœ- D mina gignere: nõ tunc quidem quando adhuc tam diu viuebant, vt centum anni nondum facerent hominem decrepitæ ſenectutis.

Gene. 17. Roma. 4. Hebr. 11. * † aliàs, cruore. Hebr. 11.

a A Braham vero.) Hebræorum quidam, teſte Hieronymo, authores ſunt deum vnam literam ex ſuo nomine tetragrammaton Abrahæ & Saræ dediſſe, ſcilicet he literam, quæ Græcè & Latinè ſonat a, non he. b De nomine autẽ mutato Saræ.) Hieronymus in Gene. & in interpretatione nominum Hebraicorum, Sarai interpretatur princeps mea, Sara vero princeps, quod antea princeps eſſet *Saræ.* ſolius Abrahæ, deinde princeps gentium. Porro virtus apud ſacros ſcriptores pro potentia & potentatu & principatu ſolet vſurpari. Auguſtinus altò detorquet vocabulum. c Sed illa etiam ſterilis.) Qui cauſas ſterilitatis fœminæ quæſierunt, ferè in locis eſſe vitium tradunt, quod vel duriores, vel rariores ſint, vel carnoſiores, vel occalluerint. Plutarchus lib. quinto de philoſophorum decretis: Præterea quod quædam ſunt intrinſecus ſterilitatem inferentia, ſicut corymbi, hederæ nigræ, & aſplenos, ſiue hemiones apud Plinium. Stoici ſterilitatem aiunt oriri, ſi coeuntium qualitates virtutéſque de fœtu diſſideant, quæ ſi aliis iungantur ſibi congruentioribus, gignant facile. Quod in Abraham & Sara non abſurdum eſſet ita exiſtimare. Argumento eſt, quod ex Cethura filios ſuſtulerit, niſi quis hæc omnia ad diuiniorem rationem ſenſũmque referat. Nam Paulus emortuum vocat Abraham, id eſt, νενεκρωμένον, quaſi exhauſtum & effœtum. d Et liquore menſtruo.) Plin. libro ſeptimo de menſtruis loquens: Aliquibus mulieribus nunquam contingunt menſtrua, ſed tales non gignunt. Quando hæc eſt generando homini materia ſemine è maribus coaguli modo hoc in ſeſe glomerante, quod deinde tempore ipſo animatur, corporatúrque. Ergo quum grauidis fluxit inualidi aut non vitales partus eduntur, vt author eſt Nigidius. Tantum Plin. Ariſtoteles lib. ſeptimo de hiſtoria animalium ſolere ait, quibus menſtrua non profluunt, ſteriles eſſe, ſed non omnes. Nam poteſt tantum humoris in locis colligi, quantum ſupereſt illis, quæ menſtruis purgantur. e Quoniam non ex omni fœmina, ſed ex ea cui eſſet.) In aliis libris non habetur, ſed ex ea, nam hoc omnibus eſt viris commune, vt ex ea generare nequeant, quæ iam per ætatem parere non poteſt. E

De tribus viris vel angelis, in quibus ad quercũ Mambre appariſſe Abrahæ dominus manifeſtatur.

Capvt XXIX.

ITem deus apparuit Abrahæ ad quercum Mambre in tribus viris, quos dubitandum non eſt angelos fuiſſe, quamuis quidam exiſtiment vnum in eis fuiſſe dominum Chriſtum, aſſerentes eum etiam ante indumentum carnis fuiſſe viſibilem. Eſſe* quidem diuinæ poteſtatis & inuiſibilis, incorporalis, incommutabiliſque naturæ, ſine vlla ſui mutatione etiã mortalibus aſpectibus apparere: nõ per id quod eſt, ſed per aliquid, quod ſibi ſubditum eſt. Quid autẽ illi ſubditum non eſt? Veruntamen ſi propterea confirmant horum trium aliquem fuiſſe Chriſtum: quia cum tres vidiſſet, ad dominum ſingulariter eſt locutus: ſic enim ſcriptum eſt: Et ecce tres viri ſtabant ſuper eum, & videns procurrit obuiam illis ab oſtio tabernaculi ſui, & adorauit ſuper terram, & dixit: Domine ſi inueni gratiam ante te: & cætera. cur non etiam illud aduertunt, F duo ex eis veniſſe, vt Sodomitæ delerentur, cum adhuc Abraham ad vnum loqueretur, dominum appellans, & intercedens: ne ſimul iuſtum cum impio in Sodomis perderet: illos autem duos ſic ſuſcepit Loth, vt etiã ipſe in colloquio ſuo cum illis ſingulariter dominum appellaret. Nam cum eis pluraliter dixiſſet: Ecce domini declinate in domum pueri veſtri: & cætera quæ ibi dicuntur: poſtea tamen ita legitur: Et tenuerunt angeli manum eius, & manum vxoris eius, & manus duarum filiarum eius, in eo quod dominus parceret illi. Et factum eſt mox vt eduxerunt illum foras, & dixerunt: Saluam fac animam tuam, ne reſpexeris retro, nec ſteteris in tota regione: in monte ſaluum te fac ne quando comprehendaris. Dixit autem Loth ad illos: Oro domine, quia inuenit puer tuus miſericordiam ante te: & quæ ſequuntur. Deinde poſt hæc verba ſingulariter illi reſpondit dominus, cum in duobus angelis eſſet, dicens: Ecce miſertus ſum faciem * tuam, & cætera. Vnde multo eſt credibilius, quod & Abraham in tribus, & Loth

Gene. 18. *aliàs, Eſt. Gene. 19. li. 2. de Trinitate cap. 11. & 12.

G Loth in duobus viris dominum agnoſcebant, cui per ſingularem numerum loquebantur, etiam cum eos homines eſſe arbitrarentur. Neque enim aliam ob cauſam ſic eos ſuſceperunt, vt tanquam mortalibus & humana refectione indigentibus miniſtrarent: ſed erat profectò aliquid, quo ita excellebant, licet tanquam homines, vt in eis eſſe dominum, ſicut eſſe aſſolet in Prophetis, hi qui hoſpitalitatē illis exhibebant, dubitare non poſſent: atque ideo & ipſos aliquando pluraliter, vt dominos,[b] aliquando ſingulariter, vt in eis dominum appellabant. Angelos autē fuiſſe ſcriptura teſtatur, nec ſolum in hoc Geneſis lib. vbi hęc geſta narrantur, verumetiam in epi-
Hebr.13. ſtola ad Hebræos, vbi cum hoſpitalitas laudaretur: per hanc, inquit, etiam quidam[c] neſcientes hoſpitio receperunt angelos. Per illos igitur tres viros, cum rurſus filius Iſaac de Sara promitteretur Abrahæ, diuinitus datum eſt etiam tale reſpōſum vt diceretur: Abraham erit
alias, dicetur ad Abrahā, Erit &c. in † magnam gentem & multam, & benedicētur in eo omnes gentes terræ. Et hic duo illa breuiſsime pleniſsimeque promiſſa ſunt, gens Iſraël ſecundum carnem, & omnes gentes ſecundum fidem.

H [a] ECce miſertus ſum in faciem.) Alibi, ego miratus ſum. LXX. ἰδοὺ ἐθαύμασα, ecce miratus ſum. melius fuiſſet vertere approbaui, ſicut ἀγαμαι apud Platonem & Euripidem, vel reſpexi. nam idem interdum ſignificat quod ſicut ... b Aliquando pluraliter vt dominos.) Alibi ſic. Atque ideo & ipſos aliquando pluraliter & in eis dominum aliquando ſingulariter appellabant. c Per hanc, inquit etiam quidam.) Miror vnde ſurrepſerit in vulgatis codicibus placuerunt: nam veriſimile eſt fuiſſe verſum ab interprete latuerunt, ἔλαθον. Auguſtinus Latine & eleganter vertit: διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. Eſt enim proprietas Græca apud illos frequentiſsima: Latuerunt hoſpitantes angelos, pro latebat eos, quod angelos hoſpitio exciperent.

De Loth à Sodomis liberato, atque eiſdem cœleſti igne conſumptis: & de Abimelech, cuius concupiſcentia caſtitati Saræ nocere non potuit. Caput XXX.

Gene.19. POſt hāc promiſsionem liberato de Sodomis Loth, & veniente igneo imbre[a] de cœlo, tota illa regio impiæ ciuitatis in cinerem verſa eſt, vbi ſtupra in maſculos in tantam conſuetudinem conualuerant, quantam leges ſolent aliorum factorum præbere licentiam. Verum & hoc eorum ſup-
alias, quo plicīū, ſpecimē futuri iudicij diuini fuit. Nam ad quid pertinet, quod prohibiti ſunt qui liberabantur ab angeI lis retro reſpicere, niſi quia non eſt animo redeundum
alias, regenerati. ad veterem vitam, qua per gratiam regenerationis exuimur, ſi vltimum iudicium euadere cogitamus? De-
Gene.19. nique vxor Loth, vbi reſpexit, remanſit: & in ſalem conuerſa[b] hominibus fidelibus quoddam præſtitit condimentum, quo ſapiāt aliquid, vnde illud caueatur exem-
Gene.20. plum. Inde rurſus Abraham fecit in Geraris apud regem ciuitatis illius Abimelech, quod in Aegypto de cōiuge fecerat, eique intacta ſimiliter reddita eſt. Vbi ſanè Abraham obiurganti regi cur tacuiſſet vxorem, ſororémque dixiſſet, aperiens quid timuerit, etiam hoc addidit: Etenim vere ſoror mea eſt de patre, ſed nō de matre: quia de patre ſuo ſoror erat Abrahę, de quo propinqua eius erat. Tantæ autem pulchritudinis fuit, vt etiam in illa ætate poſſet adamari.

a ET veniente igneo imbre.) Exuſtionis iſtarum vrbium multi probatorum ſcriptorum meminere. Strabo libr. xvj. vrbes igne ibi abſumptas eſſe dicit, idque accolis referentibus, quarum metropolis Sodoma adhuc. lx. ſtadia in circuitu ſeruet. tum lacus Aſphaltites pleni ſunt illorum libri, vbi naſcitur bitumen. b Et in ſalem conuerſa.) Ioſephus teſtatur ſe eam vidiſſe.

De Iſaac ſecundum promiſsionem nato, cuius nomen ex riſu vtriuſque parentis eſt inditum. Caput XXXI.

POſt hæc natus eſt Abrahæ ſecundum promiſ- K
Gene.21. ſionem de Sara filius, eúmque nominauit Iſaac, quod interpretatur riſus. Riſerat enim & pater, quando ei promiſſus eſt, admirans in gaudio: Riſerat & mater, quādo per illos tres viros iterum promiſſus eſt, dubitans in gaudio: quamuis exprobrante angelo, quod riſus ille etiam ſi gaudij fuit, tamen plenæ fidei non fuit. Poſt ab eodem angelo in fide etiam confirmata eſt. Ex hoc ergo puer nomē accepit: nam quod riſus ille non ad irridendum opprobrium, ſed ad celebrandum gaudium pertinebat, nato Iſaac, & eo nomine vocato, Sara monſtrauit. Ait quippe: Riſum mihi fecit deus: quicunque enim audierit, congaudebit mihi. Sed poſt aliquantum tempus ancilla de domo eiicitur cum filio ſuo, & duo ſecundum Apoſtolum teſtamenta
Gala.4. ſignificantur, vetus & nouum: vbi Sara illius ſupernæ Hieruſalem, hoc eſt, ciuitatis dei figuram gerit.

De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filij probatus eſt, & de morte Saræ. Caput XXXII.

Gene.22. INter hæc quæ omnia cōmemorare nimis longum eſt, tentatur Abraham de immolando dilectiſsimo filio ſuo Iſaac, vt pia eius obedienL tia probaretur: ſeculis in notitiam proferēda, non deo. Neque enim omnis eſt culpanda tētatio: quia & gratulanda eſt, qua fit probatio. Et plerunque aliter animus humanus ſibiipſi innoteſcere non poteſt, niſi vires ſuas ſibi non verbo, ſed experimento tentatione quodam modo interrogante reſpondeat: vbi ſi dei munus agnouerit, tunc pius eſt, tunc ſolidatur firmitate gratiæ, non inflatur inanitate iactantiæ. Nunquam ſanè crederet Abraham, quod victimis deus delectaretur humanis. Quanuis diuino intonante præcepto obediendum ſit, non diſputandum: veruntamen Abraham confeſtim filium cum fuiſſet immolaturus,[*] reſurrecturum
alias, mactaturus. credidiſſe laudandus eſt. Dixerat namque illi deus, cum de ancilla & filio eius foras eiiciendis voluntatem coniugis nollet implere: In Iſaac vocabitur tibi ſemen.
Gene.21. Et certe ibi ſequitur, ac dicitur: Et filium autem ancillæ huius in magnam gentem faciam: quia ſemen tuum eſt. Quo modo ergo dictum eſt: In Iſaac vocabitur tibi ſemen, cum & Iſmaëlem deus ſemen eius vocauerit?
Rom.9. Exponens autem Apoſtolus quid ſit: In Iſaac vocabitur tibi ſemen, id eſt, inquit, non qui filij carnis, hi filij dei, M ſed filij repromiſsionis deputātur in ſemen. Ac per hoc filij promiſsionis vt ſint ſemen Abrahæ, in Iſaac vocātur, hoc eſt, in Chriſto vocante gratia congregantur.
alias, fil. Hanc ergo promiſsionem pater pius[*] fideliter tenens: quia per hunc oportebat impleri, quē deus iubebat occidi: non hæſitauit quod ſibi reddi poterat immolatus, qui dari poterat non ſperatus. Sic intellectum eſt & in
Hebr.11. epiſtola ad Hebræos, & ſic expoſitum: Fide, inquit, præceſsit[a] Abraham, in Iſaac tentatus: & vnicum obtulit, qui promiſsiones ſuſcepit, ad quem dictum eſt, In Iſaac vocabitur tibi ſemen: cogitans, quia & ex mortuis excitare poteſt deus. Proinde addidit: Pro hoc etiā eum & in ſimilitudinem adduxit. Cuius ſimilitudinem, ni-
Roma.8. ſi illius de quo dicit idem Apoſtolus: Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum? Propterea & Iſaac, ſicut dominus crucem ſuam, ita ſibi ligna ad victimæ locum, quibus fuerat imponendus ipſe portauit. Poſtremo quia Iſaac occidi non oportebat, poſteaquam eſt pater eum ferire prohibitus: quis erat ille aries, quo immolato impletum eſt ſignificatiuo ſanguine

A guine ſacrificium? Nempe quando eum vidit Abraham cornibus in frutice tenebatur. [b] Quis ergo illo figurabatur, niſi Ieſus Chriſtus antequam immolaretur, ſpinis Iudaicis coronatus? Sed diuina per angelum verba potius audiamus. Gene.22. Ait quippe ſcriptura, Et extendit Abraham manum ſuam ſumere machæram, vt occideret filium ſuum. Et vocauit illum angelus domini de cœlo, & dixit: Abraham. Ille autem dixit: Ecce ego, Et dixit: Ne iniicias manum tuam ſuper puerum, neque facias illi quicquam. Nunc enim ſciui quia times deum tuum, & nõ pepercisti filio tuo dilecto propter me. Nunc ſciui dictum eſt, id eſt, nũc ſciri feci. Neque enim hoc nõdum ſciebat deus. Deinde ariete illo immolato pro Iſaac filio ſuo, vocauit, vt legitur, Abraham nomen loci illius: Dominus vidit, [c] vt dicant, hodie in monte dominus apparuit. Sicut dictũ eſt, nunc ſciui, pro eo quod eſt, nunc ſciri feci: ita hic dominus vidit, pro eo quod eſt, dominus apparuit, hoc eſt, videri ſe fecit. Et vocauit angelus domini Abraham ſecundò de cœlo dicẽs: Per memetipſum iuraui dicit dominus: propter quod feciſti verbum hoc, & nõ pepercisti filio tuo dilecto propter me: niſi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli, & tanquam arenam, quæ eſt iuxta labium maris. Et hæreditate poſ-
B ſidebit ſemen tuum ciuitates aduerſariorum: & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obaudiſti [d] vocem meam. Hoc modo eſt illa de vocatione gentium in ſemine Abrahæ poſt holocauſtum, quo ſignificatus eſt Chriſtus, etiã iuratione dei firmata promiſſio. Sæpe enim promiſerat, ſed nunquam iurauerat. Quid autem eſt dei veri veraciſque iuratio, niſi promiſſi confirmatio, & infidelium quædam increpatio? Poſt Gene.23. hæc Sarai mortua eſt, centeſimo & viceſimoſeptimo anno vitæ ſuæ, centeſimo autem & triceſimo ſeptimo viri ſui. Decem quippe annis eam præcedebat ætate: ſicut Ibidem. ipſe quando ſibi ex illa promiſſus eſt filius, ait, Si mihi annorum centum naſcetur filius, & ſi Sara annorum nonaginta pariet? Tunc emit agrum Abraham, in quo ſepeliuit vxorem. Tunc ergo ſecundum narrationem Gene.11. Stephani, in terra illa eſt collocatus: quoniam cœpit ibi eſſe poſſeſſor, poſt mortem ſcilicet patris ſui, qui colligitur ante biennium fuiſſe defunctus.

C [a] FIde, inquit, præceſſit.) Alter legit, quàm nos vulgo ad Hebræos vndecimo, & etiam quàm Græci. in aliis exemplaribus Auguſtini non habetur, in Iſaac, ſed tantum, Iſaac. b Cornibus in frutice tenebatur.) Hanc interpretationem ſeptuaginta & etiam Theodotionis plus laudat Hieronymus, quàm Aquilæ & Symmachi. c Dominus videt.) Hiero. pro eo quod hic habet, videt, in Hebræo ſcriptum eſt, videbit. hoc autem apud Hebræos exiuit in prouerbium, vt ſi quando in anguſtia cõſtituti ſunt, & domini optant auxilio ſubleuari, dicant, In monte dominus videbit: hoc eſt, ſicut Abrahæ miſertus eſt, miſerebitur & noſtri. Vnde & in ſignum dati arietis ſolent etiã nunc cornu clangere. Tantum Hieronymus. Manet adhuc hodie idem prouerbiũ in Hiſpania, non omnino vt apud Hebræos nec omnino ſicut hic Auguſtinus interpretatur, ſed media quadam ratione, deus videbitur. quaſi exeret & oſtendet vim ſuam. d Obaudiſti.) Sic veteres, quod poſtea obedio. Falſus obedire, obaudire.

De Rebecca nepte Nachor, quam Iſaac accepit vxorem. *Caput* XXXIII.

Gene.25. DEinde Rebeccam neptem Nachor patrui ſui, cum annorum quadraginta eſſet Iſaac, duxit vxorem, centeſimo ſcilicet & quadrageſimo anno vitæ patris ſui, triennio poſt mortem matris ſuæ. Vt autem illam duceret, quando ab eius patre in Meſopotamiam ſeruus miſſus eſt: quid aliud demonſtratum Gene.24. eſt, cum eidem ſeruo dixit Abraham: Pone manum tuã ſub femore meo, & adiurabo te per dominũ deum cœli, & dominũ terræ, vt non ſumas filio meo Iſaac vxorem de filiabus Chananæorũ, niſi dominum deum cœ- D li & dominũ terræ in carne, quæ ex illo femore trahebatur, fuiſſe venturũ? Nunquid hæc parua ſunt prænunciatæ indicia veritatis, quæ cõpleri videmus in Chriſto?

Quid intelligendum ſit in eo quod Abraham poſt mortem Saræ accepit vxorem Ceturam. *Caput* XXXIIII.

QVid autem ſibi vult quod Abraham poſt mortem Sarai, Cethuram duxit vxorem? Vbi abſit, vt incontinentiam ſuſpicemur, præſertim in illa iam ætate, & in illa fidei ſanctitate. An Gene.25. adhuc procreandi filii quærebantur, cum iam deo promittente tanta multiplicatio filiorum ex Iſaac per ſtellas cœli & arenã terræ fide probatiſſima teneretur? Sed profecto ſi Agar & Hiſmaël doctore Apoſtolo, ſignificauerunt carnales veteris teſtamẽti, cur non etiam Ce- Gene.4. thura, & filii eius ſignificent carnales, qui ſe ad teſtamentum nouum exiſtimãt pertinere? Ambæ quippe & vxores Abrahæ & cõcubinæ ſunt appellatæ. Sara vero nunquam dicta eſt concubina, ſed vxor tantum. Nam & quando data eſt Agar Abrææ, ita ſcriptum eſt: Et appre- Gene.16. hẽdit Sara vxor Abrææ Agar Aegyptiam ancillam ſuã poſt decem annos, quàm habitauerat Abram in terra E Chanaan, & dedit eam Abrææ viro ſuo vxorem. De Cethura autem, quam poſt obitum Sarai accepit, ſic legitur: Adiicens autem Abraham ſumpſit vxorem, cui no- Gene.25. men Cethura. Ecce ambæ dicuntur vxores Abrahæ, ambæ porrò concubinæ fuiſſe reperiuntur, poſtea dicente ſcriptura: Dedit autem Abraham omnem cẽſum ſuum Iſaac filio ſuo, & filiis concubinarum ſuarũ dedit Abraham dona: & dimiſit eos ab Iſaac filio ſuo adhuc ſe viuo, ad Orientem in terram Orientis. Habet ergo nonnulla munera filii concubinarum, ſed non perueniunt ad regnum promiſſum, nec hæretici, nec Iudæi carnales: quia præter Iſaac nullus eſt hæres: & non qui filii carnis, hi filii dei, ſed filii promiſſionis deputantur in ſemine, de quo dictum eſt: In Iſaac vocabitur tibi ſemẽ. Ne- Roma.9. que enim video cur etiam Cethura poſt vxoris mortẽ Gene.21. ducta, niſi propter hoc myſterium dicta ſit concubina: Sed quiſquis hæc non vult in iſtis ſignificationibus accipere, non calumnietur Abrahæ. Quid ſi enim & hoc prouiſum eſt contra hæreticos futuros [a] ſecundarum F aduerſarios nuptiarum, vt in ipſo patre multarum gen- Gene.17. tium poſt obitum coniugis, iterum coniugari demonſtraretur non eſſe peccatum? Et mortuus eſt Abraham, Gene.25. cùm eſſet annorum centum ſeptuaginta quinque. Annorum ergo ſeptuagintaquinq; Iſaac filium dereliquit, Gene.21. quem centenarius genuit.

COntra hæreticos futuros.) Secundas nuptias Cataphryges nihil à fornicatione differre cenſebant: vt Auguſtinus ſcribit ad Quod vult deum. Hieronymus non modo ſecundas nuptias abominatur, ſed primas etiam parum probat contra Iouinianum diſputans, homo cœlebs & coniugio parum æquus. a

De geminis adhuc in vtero Rebeccæ matris incluſis, quid indicauerit diuina reſponſio. *Caput* XXXV.

IAm ex hoc quemadmodũ per poſteros Abrahæ ciuitatis dei percurrãt tempora videamus. A primo igitur anno vitæ Iſaac vſque ad ſexageſimũ, quo ei nati ſunt filii, illud memorabile eſt, quod cum illi deũ roganti, vt pareret vxor eius, quæ ſterilis erat, conceſſiſſet dominus quod petebat, atq; haberet illa conceptum: geſtiebant gemini [a] adhuc in vtero eius incluſi. Qua moleſtia cum angeretur, dominum interrogauit, accepitq; reſponſum: Duæ gentes in vtero Ibidem.

tuo

G tuo ſunt, & duo populi de ventre tuo ſeparabuntur, & populus populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori. Roma.9. Quod Paulus Apoſtolus magnum vult intelligi gratiæ documentum: quia nondũ illis natis, nec aliquid agentibus boni ſeu mali, ſine vllis bonis meritis eligitur minor, maiore reprobato: quoniam proculdubio quãtum attinet ad originale peccatum, ambo pares erant: quantum autem ad proprium, nullius eorum vllum erat. Sed nunc de hac re dicere aliquid latius inſtituti operis ratio non ſinit, Gene.25. vnde & in aliis iam multa diximus. Quod autem dictum eſt: Maior ſeruiet minori: nemo ferè noſtrorum aliter intellexit, quàm maiorem populum Iudæorum, minori populo Chriſtiano ſeruiturum. Et re-uera quanuis in gente Idumæorum, quæ nata eſt de maiore,[b] cui duo nomina erant: nam & Eſaü vocabatur, & Edom, vnde Idumæi, hoc videri poſsit impletum: quia poſtea ſuperanda fuerat à populo, qui ortus eſt ex minore, id eſt, ex Iſraëlitico, eique fuerat futura ſubiecta: tamen in aliquid maius intentam fuiſſe iſtam prophetiam, qua dictum eſt: Populus populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori: conuenientius creditur. Et quid eſt hoc, niſi quod in Iudæis & Chriſtianis euidenter
H impletur?

a Geſtiebant gemini.) Hieronymus: Et concepit Rebecca vxor eius, & mouebantur filij eius in ea. Pro motione Septuaginta poſuerunt ἐσκίρτων, id eſt, ludebant, ſiue calcitrabant. Quod Aquila tranſtulit, confringebantur filij in vtero. Symmachus vero διέπλεον, id eſt, in ſimilitudine nauis in ſuperficie ferebãtur. b In gente Idumæorum quæ nata eſt de maiore.) Stephanus Idumæos à filio Semiramidis Idumæa, ſicut Iudæos ab eiuſdem filia Iuda natos putat, quod eſt commentitium.

De oraculo & benedictione, quam Iſaac non aliter quàm pater ipſius merito eiuſdẽ ac dilectione accepit.
Caput XXXVI.

Gene.26. Accepit etiam Iſaac oraculum tale, quale aliquoties pater eius acceperat. De quo oraculo Gene.12. ſic ſcriptum eſt: Facta eſt autem fames ſuper terram: præter famem quæ prius facta eſt in Gene.26. tempore Abrahæ. Abiit autem Iſaac ad Abimelech regẽ Philiſtinorum in Gerara. Apparuit autem illi dominus, & dixit: Noli deſcendere in Aegyptum, habita autem in terra, quam tibi dixero, & incole in terra hac, & ero tecum, & benedicã te. Tibi enim & ſemini tuo dabo omnem terram hanc: & ſtatuam iuramẽtum meum, quod iuraui Abrahæ patri tuo: & multiplicabo ſemen tuum
I tanquam ſtellas cœli, & dabo ſemini tuo omnem terrã hanc, & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, pro eo quod obaudiuit Abraham pater tuus vocem meam, & cuſtodiuit præcepta mea, & mandata mea, & iuſtificatiões meas, & legitima mea. Iſte Patriarcha nec vxorem habuit aliam, nec aliquam cõcubinam, ſed poſteritate duorum geminorum ex vno concubitu pro-Ibidem. creatorum cõtentus fuit. Timuit ſanè etiam ipſe periculum de pulchritudine coniugis cũ habitaret inter alienos, fecitque quod pater, vt eam ſororem diceret, tace-Gene.20. ret vxorem. Erat enim ei propinqua, & paterno & materno ſanguine: ſed etiam ipſa ab alienigenis cognito quod vxor eius eſſet, mãſit intacta. Nec ideo tamen iſtũ patri eius præferre debemus: quia iſte nullam fœminam præter vnam coniugem nouerat. Erant enim proculdubio paternæ fidei & obedientiæ merita potiora, intantum vt propter illũ dicat deus, huic ſe facere bona, quæ Gene.26. fecit, Benedicentur, inquit, in ſemine tuo omnes gẽtes terræ: pro eo quod obaudiuit Abraham pater tuus vocem meã, & cuſtodiuit præcepta mea, & mandata mea, Ibidem. & iuſtificationes meas, & legitima mea. Et alio rurſus oraculo: Ego ſum, inquit, deus Abraham patris tui, noli K timere, tecum enim ſum, & benedixi te, & multiplicabo ſemen tuum propter Abrahã patrem tuum. Vt intelligamus quàm caſte Abraham fecerit, quod hominibus impudicis & nequiciæ ſuæ de ſcripturis ſanctis patrocinia requirentibus videtur feciſſe libidine. Deinde vt etiam hoc nouerimus, non ex bonis ſingulis inter ſe homines comparare, ſed in vnoquoque conſideremus vniuerſa. Fieri enim poteſt, vt habeat aliquid in vita & moribus quiſpiam quo ſuperet alium, idque ſit longe præſtabilius, quàm eſt illud, vnde ab alio ſuperatur. Ac per hoc ſolo dei veróque[*] † iudicio, cùm continentia coniugio præferatur: melior eſt tamen homo fidelis cõiugatus, quàm continens infidelis. Sed continens[a] infidelis homo, non ſolum minus laudandus eſt, quia ſe cõtinet, dum non credat: verum etiam multo magis vituperandus, quia non credit, cum ſe cõtineat. Conſtituamus ergo ambos bonos, etiam ſic profecto melior eſt coniugatus fideliſſimus, & obedientiſsimus deo, quàm continens minoris fidei, minoriſque obedientiæ. Si vero paria ſint cætera, continentem coniugato præferre quis ambigat?

†* aliàs, ſano veróq́;

a Sed continens.) In codice Brugeñ. ſic habetur: Sed infidelis homo non ſolum minime laudandus eſt, verumetiam maxime deteſtandus eſt. Conſtituamus ambos bonos etiam. quæ lectio non admodum mihi arridet. Hinc apparet quàm parum momenti ſit in riuulis externorum operum, niſi ex puro interiore fonte manent. L

De his quæ in Eſau & Iacob myſtice præfigurantur.
Caput XXXVII.

Dvo igitur Iſaac filij, Eſaû & Iacob pariter creſcunt. Primatus maioris transfunditur in minorem ex pacto & placito inter illos, eo quod Gene.25. lenticulam,[a] quem cibum minor parauerat, maior immoderatius cõcupiuit, eóque precio primogenita ſua, fratri iuratione interpoſita vendidit. Vbi diſcimus in veſcendo non cibi genere,[b] ſed auiditate immodeſta quẽquam culpandum. Seneſcit Iſaac, eiúſque oculis per Gene.27. ſenectam viſus aufertur. Vult benedicere filium maiorem, & pro illo neſciens benedicit minorem, pro fratre maiore, qui erat piloſus, ſe paternis manibus ſupponentem hædinis ſibi pelliculis coaptatis, velut aliena peccata portantem. Iſte dolus[c] Iacob ne putaretur fraudulentus dolus, & non in eo magnæ rei myſterium quæreretur, ſuperius prædixit ſcriptura: Et erat Eſaü homo ſciens venari agreſtis: Iacob autem homo ſimplex M habitans domum. Hoc noſtri quidam interpretati ſunt ſine dolo. Siue autem ſine dolo, ſiue ſimplex, ſiue potius ſine fictione dicatur, quod eſt Græce ἄπλαστος[d]: quis eſt in iſta benedictione percipienda dolus hominis ſine dolo? Quis eſt dolus ſimplicis, quæ fictio non mentientis, niſi profundum myſterium veritatis? Ipſa autem benedictio qualis eſt? Ecce, inquit, odor filij mei tanquã odor agri pleni, quem benedixit dominus. Et det tibi deus de rore cœli, & de vbertate terræ, & multitudinem frumenti & vini: & ſeruiant tibi gentes, & adorent te, principes, & ſias dominus fratris tui, & adorabunt te filij patris tui. Qui maledixerit te, maledictus: & qui benedixerit te, benedictus. Benedictio igitur Iacob prędicatio Chriſti eſt in omnibus gentibus. Hoc ſit, hoc agitur: lex & prophetia eſt in Iſaac: etiam per os Iudæorum Chriſtus ab illa benedicitur velut à neſciente, quia ipſe neſcitur. Odore nominis Chriſti, ſicut ager mundus impletur, eius eſt benedictio de rore cœli, hoc eſt, de verborum pluuia diuinorum: & de vbertate terræ, hoc eſt, de congregatione populorum: eius eſt multitudo frumenti & vini, hoc eſt, multitudo quam colligit

frumentum

A frumentum & vinum in ſacramento corporis & ſanguinis eius. Ei ſeruiuot gentes, ipſum adorant principes. Ipſe eſt dominus fratris ſui, quia populus eius dominatur Iudæis. Ipſum adorant filij patris eius, hoc eſt, filij Abrahæ ſecuodum fidem: quia & ipſe filius eſt Abrahæ ſecundum carnem. Ipſum qui maledixerit maledictus, & qui benedixerit benedictus eſt. Chriſtus inquam noſter etiam ex ore Iudæorum quauis errantium, ſed tamen legem propheráſque cantantium benedicitur, id eſt, veraciter dicitur: & alius benedici putatur, qui ab eis errantibus expectatur. Ecce benedictionem promiſſam repetente maiore, expaueſcit Iſaac, & alium pro alio ſe benedixiſſe cognoſcit. Miratur, & quis nam ille ſit percunctatur: nec tamen ſe deceptum eſſe conqueritur, immo cōfeſtim reuelato ſibi intus in corde magno ſacramento deuitat indignationem, confirmat benedictionem. Quis ergo, inquit, venatus eſt mihi venationem, & intulit mihi, & maoducaui ab omnibus ante quàm tu venires, & benedixi eum, & ſit benedictus? Quis non hic maledictionem potius expectaret irati, ſi hæc non ſuperna inſpiratione, ſed terreoo more gererentur? O
B res geſtas, ſed prophetice geſtas: in terra, ſed cœlitus: per homines, ſed diuinitus. Si excutiantur ſingula tantis fœcunda myſteriis, multa ſunt implenda volumina, ſed huic operi modus moderate imponendus, nos in alia feſtinare compellit.

Lenticula. [a] Enticulam.) Eſt lenticula vox ulcarium, & parua lens leguminis genus: hoc modo dimioutiuum eſt à lente: illo vero à lentitate dicitur, quòd lentè oleum ex ea ſtillet: nam ore eſt anguſto. Sed in ſacris literis ſolum decoctio rubea dicitur, qua Eſau vēdidit primogenitutam. Ideo dictus eſt Edon. q. fuluus. b Non tibi genere.) Hoc eſt verum ex germana illa euangelica lege præceptum. Multa eſſent hic mihi de hoc dicenda non ad licentiam præbendā populis, ſed ad monendos populi rectores, quę in aliud commodius tempus differentur. c Iſte dolus.) Nam bonus dolus eſt, & malus. d Græce δωλερος.) Nam καλεῖϛο eſt fingo, ita δωλερος δολιος, δολος.

De miſſione Iacob in Meſopotamiam ad accipiendam vxorem, & de viſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis, cùm vnam petiſſet vxorem.
Caput XXXVIII.

Gene. 28. Mittitur Iacob à pareotibus in Meſopotamiam, vt ibi ducat vxorem. Patris mittentis hęc verba
C ſunt: Non accipies vxorem ex filiabus Chananæorum: ſurgēs fuge in Meſopotamiam in domū Bathuël patris matris tuæ, & ſume tibi inde vxorem de filiabus Laban fratris matris tuæ. Deus autem meus benedicat te, & augeat te, & multiplicet te, & eris in congregationes gentium: & det tibi benedictionem Abrahæ patris tui: tibi, & ſemini tuo poſt te: vt hæres fias terræ incolatus tui, quam dedit deus Abrahæ. Hic iam intelligimus ſegregatum ſemen Iacob ab alio ſemine
Gene. 21. Iſaac, quod factum eſt per Eſaū. Quando enim dictum eſt, In Iſaac vocabitur tibi ſemen: pertinens vtique ſemē ad ciuitatem dei: ſeparatum eſt inde aliud ſemen Abrahæ, quod erat in ancillæ filio: & quod futurum erat in filiis Cethuræ. Sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis Iſaac: ad vtrunque, an ad vnum eorū illa benedictio pertineret. Et ſi ad vnum, quis nam eſſet illorum, quod ounc declaratum eſt, quū prophetice à patre benedicitur Iacob, & dicitur ei, Et eris in cōgregationes gentiū: & det tibi benedictionē Abrahæ patris tui. Pergens itaq; in Meſopotamiam Iacob, in ſomnis accepit oraculū, de quo ſcriptū eſt: Et exiit Iacob à puteo iurati-
Gene. 28. onis,[a] & profectus eſt in Charrā, & deueoit in locū, & dormiuit ibi: occiderat enim ſol, & ſumpſit ex lapidib[us] loci, & poſuit ad caput ſuū: & dormiuit in loco illo, &
ſomniauit. Et ecce ſcala ſtabilita ſuper terrā, cui[us] caput D
pertingebat ad cœlum: & angeli dei aſcēdebant & deſcendebant per illā: & dominus incūbebat ſuper eam. Et dixit: Ego ſum deus Abrahā patris tui, & deus Iſaac, noli timere: terra in qua tu dormis per eam, tibi dabo illam, & ſemini tuo: & erit ſemen tuum ſicut arena terræ: & dilatabitur ſuper mare,[b] & in Africum, & in Aquilonem, & ad Orientem: & benedicentur in te omnes tribus terræ, & in ſemine tuo. Et ecce ego ſum tecum, cuſtodiens te in omoi via quacunque ibis: & reducam te in terram hanc: quia non te derelinquam, donec faciam omnia, quæ tecum locutus ſum. Et ſurrexit Iacob de ſomno ſuo, & dixit: Quia dominus eſt in loco hoc: ego autem neſciebam. Et timuit, & dixit: Quàm terribilis eſt locus hic: non eſt hic niſi domus dei, & hæc porta eſt cœli. Et ſurrexit Iacob, & ſumpſit lapidē, quem ſuppoſuit ſibi ad caput: & ſtatuit illum in titulū:[c] & ſuperfudit oleum in cacumen eius: & vocauit nomē loci illius domus dei.[d] Hoc ad prophetiam pertinet: nec more idololatriæ lapidem perfudit oleo Iacob, velut faciens illum deum: neque enim adorauit eundem lapidem, vel ei ſacrificauit, ſed quooiā Chriſti nomen[e] à chriſmate eſt, id eſt, ab voctiooe: profecto figuratum E
eſt hinc aliquid, quod ad magnum pertineat ſacramentum. Scalam vero iſtam intelligitur ipſe ſaluator oobis in memoriam reuocare in Euangelio, vbi cum dixiſſet de Nathanaële: Ecce vere Iſraëlita, io quo dolus non eſt: quia Iſraël viderat iſtam viſiooem, ipſe eſt enim Ia- *Ioan. 1.*
cob. Eodem loco ait: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & aogelos dei aſcendentes & deſcendentes ſuper filium homiois. Perrexit autem Iacob in Meſopotamiam, vt inde acciperet vxorem. Vnde autem illi acciderit, quatuor habere fœminas, de qoibus duodecim filios & vnam filiā procreauit, cum earum nullam coocupiſceret illicite, diuina ſcriptura indicat. Ad vnam quippe accipiendam venerat: ſed cum illi altera pro altera[f] ſuppoſita fuiſſet, nec ipſam dimiſit, qua neſciens vſus fuerat in nocte, ne ludibrio eam videretur habuiſſe: & ex eo tempore quoniam multiplicandæ poſteritatis cauſa plures vxores lex nulla prohibebat, accepit etiam illam, cui vni iam futuri coniugij fidem fecerat. Quæ cum eſſet ſterilis, ancillam ſuam de qua filios ipſa ſuſciperet, marito dedit. Quod etiam maior ſo F
ror eius, quamuis peperiſſet, imitata, qnooiam multiplicare prolem cupiebat, effecit. Nullam Iacob legitur petiiſſe, præter vnam: nec vſus plurimis, niſi gignendæ prolis officio cooiugali iure ſeruato: vt neque hoc faceret, niſi vxores eius id fieri flagitaſſent, quæ corporis viri ſui habebant legitimam poteſtatem.

[a] A Puteo iurationis.) Sic verterunt Septuaginta, pro eo quod Hebraice eſt, à puteo ſaturitatis. Conſentiunt Symmachus & Aquila. Nam etiam ciuitas vocatur Berſabe, quod ſonat, puteum ſaturitatis. Hierony. Verum puteus ſaturitatis quem foderunt ſerui Iſaac, non idem eſt, qui puteus iurationis, quem fodit Abraham, & iuris iurandi nominauit, ſeu fœderis: quod fecit cum Abimelech Gene. xxj. datis ſeptem agnis: nam ſabee eſt iuſiurandum & ſeptem: tametſi in eadem vrbe puteum vtrunque eſſe. b Super mare.) Hic nihil ſignificat de regno maris, quod claſſibus obtinetur: ſed, vt iam dixi, occidentem notat plagam, quæ eſt Syriæ ad mare noſtrum, vt quatuor mundi oras indicet. c Statuit illum in titulum.) Lxx. ςήλην columnam, quod magis congruit quàm titulum. d Domus dei.) Vicus ibi poſitus, dictus eſt Bethel, qui prius erat Luz: id eſt, tunc domus dei, antea non vocabatur. Erat in parte Beniamin, iuxta Bethau & Gai. e Chriſti nomen.) Χριςὸν Græci dicunt, quem Latini vnctum. Χρῖσμα eſt vnctio. f Altera pro altera.) Lya filia maior pro Rachel filia minore. Geneſis vigeſimonono.

Quæ ratio fuerit, vt etiam Iſrael cognominaretur.
Caput XXXIX.

Genus

G Genuit ergo duodecim filios, & vnam filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingreſſus eſt in Aegyptum per filium ſuũ Ioſeph, qui venditus ab inuidẽtibus fratribus, eò perductus fuit, atque ibidem ſublimatus. Iacob autem etiam Iſraël, ſicut paulo ante dixi, vocabatur: quod nomen magis populus ex illo procreatus obtinuit. Hoc autem nomẽ illi ab
Gene. 32. & 35. angelo impoſitum eſt, qui cum illo fuerat in itinere de Meſopotamia redeunte luctatus, typum Chriſti euidentiſsime gerens. Nam quod ei præualuit Iacob vtique volenti,[a] vt myſterium figuraret: ſignificat paſsionẽ Chriſti, vbi viſi ſunt ei præualere Iudęi. Et tamen benedictionem ab eodem angelo quem ſuperauerat impetrauit: ac ſic huius nominis impoſitio benedictio fuit. Interpretatur autem Iſraël[b] videns deum, quod erit in fine præ-
Gene. 32. mium omnium ſanctorum. Tetigit porrò illi idem angelus veluti pręualenti latitudinem femoris, eumq; iſto modo claudum reddidit. Erat itaque vnus atque idem Iacob & benedictus & claudus: benedictus in eis, qui in Chriſtum ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claudus. Nam femoris latitudo generis eſt mul-
H titudo. Plures quippe ſunt in ea ſtirpe, de quib⁹ prophe-
Pſal. 17. tice prædictum eſt: Et claudicauerunt à ſemitis ſuis.

a VTique volenti.) A nolente enim angelo & pro virili ſua contra nitente nõ modo victus fuiſſet proſtratuſque, ſed etiam occiſus. b Interpretatur autem Iſraël.) Hieronymus non videtur probare, quod Iſraël interpretetur vidẽs deum, ſiue princeps dei, ſiue εὐθύτατος θεοῦ, id eſt, directus dei, ſeu ad verbum magis, rectiſſimus dei. Ioſephus in antiquitatibus, Iſrael dictum arbitratur, quòd ſteterit aduerſus angelum.

Quo modo Iacob cum ſeptuagintaquinq; animabus Aegyptum narretur ingreſſus, cum plerique ex eis qui commemorantur, tempore poſteriori ſint geniti. *Caput XL.*

Gene. 46. INgreſsi itaque referuntur in Aegyptum ſimul cum ipſo Iacob ſeptuagintaquinque homines, annumerato ipſo cum filiis ſuis. Io quo numero duæ tantum fœminæ commemorantur: vna filia, neptis altera. Sed res diligenter conſiderata, non indicat, quòd tantus numerus fuerit in progenie Iacob, die vel anno, quo ingreſſus eſt Aegyptum. Commemorati ſunt quippe in eis etiam pronepotes Ioſeph, qui nullo modo iam tunc eſſe potuerunt: quoniam tunc cen-
I tum triginta annorum erat Iacob: filius vero eius Ioſeph, triginta nouem: quem cum accepiſſe triceſimo anno ſuo, vel amplius, conſtet vxorem, quo modo potuit per nouem annos habere pronepotes de filiis, quos ex eadem vxore ſuſcepit? Cum igitur nec filios haberẽt Effrem & Manaſſes filij Ioſeph, ſed eos pueros infra quàm nouennes Iacob Aegyptum ingreſſus inuenerit, quo pacto eorum non ſolum filij, ſed etiam nepotes, in illis ſeptuagintaquinque viris numerantur, qui tunc
Gene. 50. Aegyptum ingreſsi ſunt cum Iacob? Nam commemoratur ibi Machir filius Manaſſæ, nepos Ioſeph: & eiuſdem Machir filius, id eſt, Galaad nepos Manaſſæ, pronepos Ioſeph: ibi eſt & quem genuit Effrem alter filius Ioſeph, id eſt, Vtalaam nepos Ioſeph: ibi eſt & Bareth filius ipſius Vtalaæ, id eſt, nepos Effrem, pronepos Ioſeph: qui nullo modo eſſe potuerunt, quando Iacob in Aegyptũ venit, & filios Ioſeph nepotes ſuos, auos iſtorum, minores quàm nouem annorum pueros inuenit. Sed nimirum introitus Iacob in Aegyptum, quando eũ
Gene. 46. in ſeptuagintaquinque hominibus ſcriptura commemorat: non vnus dies, vel vnus annus, vel totum illud eſt tempus quandiu vixit Ioſeph, per quem factum eſt vt intrarent. Nam de ipſo Ioſeph eadem ſcriptura ſic K
loquitur: Et habitauit Ioſeph in Aegypto ipſe & fratres Gene. 50.
eius: & omnis cohabitatio patris eius: & vixit annos centum decem, & vidit Ioſeph filios Manaſſes & Effrem, vſque in tertiam generationem. Ipſe eſt ille pronepos eius ab Effrem tertius. Generationem quippe tertiam dicit filium, nepotem, pronepotem. Deinde ſequitur: Et filij Machir, filij Manaſſæ, nati ſunt ſupra femora Ioſeph. Et hic ille ipſe eſt nepos Manaſſæ, pronepos Ioſeph. Sed pluraliter appellati ſunt: ſicut ſcriptura conſueuit, quæ vnam quoque filiam Iacob, filias nuncupauit: ſicut in Latinæ linguæ conſuetudine[a] liberi dicuntur pluraliter filij, etiam ſi non ſint vno amplius. Quum ergo ipſius Ioſeph prædicetur fœlicitas, quia videre potuit pronepotes, nullo modo putandi ſunt iam fuiſſe triceſimo nono anno proaui ſui Ioſeph: quando ad eum Gene. 46.
in Aegyptum Iacob pater eius aduenit. Illud autem eſt, quod fallit minus iſta diligenter intuentes: quoniam ſcriptum eſt, Hæc autem nomina filiorum Iſraël, qui intrauerũt in Aegyptum ſimul cum Iacob patre ſuo. Hoc enim dictum eſt: quia ſimul cum illo computantur ſeptuaginta quinque: non quia ſimul iam erant omnes, quando Aegyptum ingreſſus eſt ipſe: ſed vt dixi, totum L
tempus habetur eius ingreſſus, quo vixit Ioſeph, per quẽ videatur ingreſſus.

a Liberi. SIcut in Latinæ linguę conſuetudine.) Sic Latine vnus filius liberi dicitur, ſicut Gellius ſcribit, aſſertque dictum Sempronij Aſellionis, qui de vnico Sempronij Gracchi filio liberos dixit. Herennius Iuris cõſultus libro digeſtorũ quinquageſimo idem cõfirmat.

De benedictione, quam in Iudam filium ſuum promiſit. *Caput XLI.*

IGitur propter populum Chriſtianum, in quo dei ciuitas peregrinatur in terris, ſi carnem Chriſti in Abrahæ ſemine requiramus, remotis concubinarum filiis, occurrit Iſaac: ſi in ſemine Iſaac, remoto Eſaũ qui eſt Edom, occurrit Iacob, qui eſt & Iſraël: ſi in ſemine Iſrael ipſius, remotis cæteris occurrit Iudas, quia de tribu Iuda exortus eſt Chriſtus. Ac Matth. 2.
per hoc cum in Aegypto moriturus Iſraël, filios ſuos benediceret: quemadmodum Iuda prophetice benedixerit, audiamus. Iuda, inquit, te laudabunt[a] fratres tui. Manus tuæ ſuper dorſum inimicorum tuorum: te ado- Gene. 49.
rabunt filij patris tui. Catulus leonis Iudas, ex germinatione[b] fili mi aſcendiſti: recumbens dormiſti vt leo, M
& vt catulus leonis, quis ſuſcitabit eum? Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniant quæ repoſita ſunt ei: & ipſe erit expectatio gentium, alligans ad vitem pullum ſuum, & cilicio pullum aſinæ ſuæ.[c] Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ amictum ſuum. Fului oculi eius à vino, & dentes candidiores lacte. Expoſui hæc aduerſus Manichæũ Fauſtum diſputans, & ſatis eſſe arbitror, quantum veritas prophetiæ huius elucet. Vbi & mors Chriſti prædicta eſt verbo dormitionis, & non neceſsitas, ſed poteſtas in morte nomine leonis. Quam poteſtatem in Ioan. 10.
Euangelio ipſe prædicat, dicens: Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. Nemo eam tollit à me, ſed ego eam pono à memetipſo, & iterum ſumo eam. Sic leo fremuit, ſic quod dixit, impleuit. Ad eam nanque pertinet poteſtatem, quod de reſurrectione eius adiunctum eſt: Quis Gene. 49.
ſuſcitabit eum? hoc eſt, quia nullus hominum niſi ſeipſe ſuſcitauit, qui etiã de corpore ſuo dixit: Soluite tem- Ioan. 2.
plum hoc, & in triduo reſuſcitabo illud. Ipſum autem genus mortis, hoc eſt, ſublimitas crucis in vno verbo intelligitur,

A intelligitur, quod ait, aſcendiſti. Quod vero addidit: recumbens dormiſti, Euãgeliſta exponit, vbi dicit: Et in- *Ioan.19.* clinato capite tradidit ſpiritum. Aut certe ſepultura eius agnoſcitur, in qua recubuit dormiens: & vnde illũ nullus hominum, ſicut prophetę aliquos, vel ſicut ipſe alios ſuſcitauit, ſed ſicut à ſomno ipſe ſurrexit. Stola porrò, eius quam lauat in vino, id eſt, mundat à peccatis in ſanguine ſuo, cuius ſanguinis ſacramẽtum baptizati ſciunt: vnde & adiungit, Et in ſanguine vuæ amictum ſuum, quid eſt niſi eccleſia? Et fului oculi eius à vino, ſpiritales eius inebriati poculo eius. De quo canit *Pſal.22.* Pſalmus: Et calix tuus inebrians quàm præclarus eſt. Et dentes eius candidiores lacte: quod potant apud Apo- *Hebr.5.* ſtolum paruuli, verba ſcilicet nutrientia, nondum idonei ſolido cibo. Ipſe igitur eſt, in quo repoſita erãt promiſſa Iudæ, quæ donec veniret, nunquam principes, hoc eſt, reges Iſraël ab illa ſtirpe defuerunt. Et ipſe expectatio gentium, quod clarius eſt videndo, quàm ſit exponendo.

a IVda, inquit, te laudabunt.) Iudas enim laus eſt, ſiue confeſsio. b Ex germinatione.) Hebraice, ex captiuitate. De Chriſto hæc omnia, vt intelligatur eum captiuos populos eſſe ducturum, & iuxta intelligentiam ſacratiorem aſcendiſſe in altum, & captiuam duxiſſe captiuitaté.
B Hieronymus. c Et cilicio pullum aſinæ ſuæ.) Alij verterunt: Et funiculo pullum aſinæ ſuæ. Hieronymus oſtendit eſſe Hebraice: Alligans ad vitem pullum ſuum, & ad electam vitem aſinam ſuam. Et pro pullo poſſe legi ciuitatem illam diuinam, de qua hiſce libris loquimur. Porrò LXX. ἕλικα verterũt. eſt vero ἕλιξ pampinus ſeu capreolus vitis à cõuoluendo apud Theophraſtum & ab eadẽ mente ſpecies hederæ Dioſcoridi & Plinio. itaque neſcio vnde cilicium hic irrepſerit, niſi verſum ſit hebræum.

De filiis Ioſeph, quos Iacob prophetica manuum ſuarum transmutatione benedixit. *Caput* XLII.

SIcut autẽ duo Iſaac filij, Eſaü & Iacob figuram præbuerunt duorum populorum in Iudæis & Chriſtianis: quanuis quod ad carnis propaginem pertinet, nec Iudæi venerunt ex ſemine Eſaü, ſed Idumæi: nec Chriſtianæ gentes de Iacob, ſed potius Iudæi. Ad hoc enim tantum figura valuit, quod dictum eſt: Maior ſeruiet minori. ita factum eſt etiã in *Gene.25.* duobus filiis Ioſeph. Nam maior geſſit typum Iudæorum, Chriſtianorum autem minor. Quos cum benedi- *Gene.48.* ceret Iacob, manum dexteram ponẽs ſuper minorem, quem habebat ad ſiniſtram: ſiniſtrãm vero ſuper maiorem, quem habebat ad dextrã: graue viſum eſt patri eorum, & admonuit patrem velut corrigẽs eius errorem, & quis nam eorum eſſet maior, oſtendens. At ille muta- C te manus noluit, ſed dixit: Scio fili, ſcio. Et hic erit in populum, & hic exaltabitur: ſed frater eius iunior maior illo erit, & ſemẽ eius erit in multitudinem gentiũ. Etiam hic duo illa promiſſa demonſtrant: nam ille in populũ, iſte in multitudinem gentium. Quid euidentius quàm his duabus promiſsionibus contineri populum Iſraëlitarum orbemque terrarum in ſemine Abrahæ: illum ſecundum carnem, iſtum ſecundum fidem?

De temporibus Moyſi & Ieſu Naue, ac Iudicum, atque exinde regum: quorum quidem Saul primus eſt: ſed Dauid præcipuus, & ſacramento habetur, & merito. *Caput* XLIII.

DEfuncto Iacob, defuncto etiam Ioſeph, per reliquos centum quadraginta quatuor annos, donec exiretur de terra Aegypti, in modũ incredibilem illa gens creuit: etiam tantis attrita perſequutionibus, vt quodã tẽpore nati maſculi necarentur: cum mirantes Aegyptios nimia populi illius *Exod.1.* incrementa terrerẽt. Tunc Moyſes ſubtractus furto trucidatoribus paruulorum, ad domum regiam, ingentia per eum deo præparãte, peruenit, nutrituſq; & adoptatus à filia Pharaonis, quod nomen in Aegypto [e] omniũ D regum fuit, in tantum peruenit virum, vt ipſe illam gentem mirabiliter multiplicatam, ex duriſsimo & grauiſsimo quod ibi ferebat, iugo ſeruitutis extraheret: imò per eum deus, qui hoc promiſerat Abrahæ. Prius quippe exinde ad terram Madiã fugiſſe refertur, quod [a] cum Iſraëlitam defenderet, Aegyptium occiderat, & territus fugeret: poſtea diuinitus miſſus, in poteſtate ſpiritus dei ſuperauit reſiſtentes Pharaonis magos.[b] Tunc per eum Aegyptiis illatæ ſunt decem memorabiles plagæ, cum dimittere populum dei nollent, aqua in ſanguinem verſa, ranæ & cyniſes, [c] cynomyia, [d] mors pecorum, vlcera, grando, locuſta, [e] tenebræ, mors primogenitorum. Ad extremum Iſraëlitas, quos plagis tot, tantiſque perfracti, [f] tandem aliquando dimiſerant Aegyptij, in mari rubro dum perſequuntur, extincti ſunt. Illis quippe abeuntibus, diuiſum mare viam fecit: hos autem inſequentes, in ſe rediens vnda, ſubmerſit. Deinde per annos quadraginta, duce Moyſe, dei populus per deſertum actus eſt: quando tabernaculum teſtimonij nuncupatum eſt, vbi deus ſacrificiis futura prænunciantibus colebatur: cum ſcilicet iam data lex fuiſſet in monte multum terribiliter. Atteſtabatur enim euiden- E tiſsima mirabilibus ſignis, vocibúſque diuinitas. Quod factum eſt mox vt exitum eſt de Aegypto, & in deſerto populus eſſe cœpit: quinquageſimo die poſt celebra- *Exod.12.* tum Paſcha per ouis immolationem, quæ vſque adeo typus Chriſti eſt, prænuncians eum per victimam paſſionis de hoc mundo tranſiturum ad patrem. Paſcha quippe [g] Hebræa lingua, tranſitus interpretatur: vt iam cum reuelaretur teſtamentum nouum, poſtea quàm Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus: quinquageſimo die veniret de cœlo ſpiritus ſanctus, qui dictus eſt in Euangelio digitus dei: vt recordationem noſtram in *Luca.11.* primi præfigurati facti memoriam reuocaret: quia & legis illæ tabulę digito dei ſcriptę referuntur. Defun- *Exod.31.* cto Moyſe, populum rexit Ieſus Naue, & in terram promiſsionis introduxit: eamq; populo diuiſit. Ab his duo- *Ioſue.1.* bus mirabilibus ducibus, bella etiam proſperrime, ac mirabiliter geſta ſunt: deo conteſtante non tam propter merita Hebræi populi, quàm propter peccata earum, quæ debellabantur gentium, illas eis proueniſſe victorias. Poſt iſtos autem duces, iudices fuere iam in terra promiſsionis populo collocato, vt inciperet interim reddi Abrahæ prima promiſsio de gente vna, id eſt, Hebræa, & de terra Chanaan: nondum de omnibus gentibus & toto orbe terrarum: quod Chriſti aduentus in carne, & non veteris legis obſeruationes, ſed Euangelij fides fuerat impletura. Cuius rei præfiguratio facta eſt, quod non Moyſes, qui legem populo acceperat in monte Sina, ſed Ieſus, cui etiam nomen [h] deo præcipiente mutatum fuerat, vt Ieſus vocaretur, populum in terram promiſsionis introduxit. Temporibus autem Iudicum, ſicut ſe habebant, & peccata populi, & miſericordia dei, alternauerunt proſpera, & aduerſa bellorum. Inde ventum eſt ad regum tempora. Quorum primus regnauit Saül: quo reprobato, & bellica clade proſtrato, eiuſq; ſtirpe reiecta, ne inde reges orirentur, Dauid ſucceſsit in regnum, cuius maxime Chriſtus dictus *Matth.1.* eſt filius.[i] In quo articulus quidam factus eſt, & exordium quodam modo iuuentutis populi dei: cuius generis quædam velut adoleſcentia ducebatur ab Abraham vſque ad hunc Dauid. Neque enim fruſtra Mat- *Ibidem.* thæus euangeliſta ſic generationes commemorauit, vt hoc primum interuallum quatuordecim generationibus

G bus cõmendaret, ab Abraham ſcilicet vſque ad Dauid. Ab adoleſcentia quippe incipit homo poſſe generare, propterea generationum ſeries ab Abrahã ſumpſit exordium, qui etiam pater multarum gentium cõſtitutus [i] eſt, quãdo mutatũ nomen accepit. Ante hunc ergo velut puericia fuit huius generis populi dei, à Noë vſq; ad ipſum Abrahã, & ideo prima lingua [k] inuenta eſt, id eſt, Hebręa. A puericia nanque homo incipit loqui poſt infantiam, quæ hinc appellata eſt, [l] quia fari non poteſt. Quam profecto ætatem primã demergit obliuio, ſicut ætas prima generis humani eſt deleta diluuio. Quotus enim quiſq; eſt, qui ſuam recordetur infantiam? Quam ob rem in iſto procurſu ciuitatis dei ſicut ſuperior vnã eandemq; primam, ita duas ætates ſecũdam & tertiam liber iſte contineat, in qua tertia propter vaccã trimam, capram trimã, & arietem trimum, impoſitũ eſt legis iugum, & apparuit abundãtia peccatorũ, & regni terreni ſurrexit exordium, vbi nõ defuerunt ſpiritales, quorum in turture & columba figuratum eſt ſacramentum.

Gene.17. *Gene.7.* *Gene.15.*

H

a QVod nomen in Aegypto.) Ne putetur idem fuiſſe Pharao, qui tũc regnabat, & qui temporibus Iacob & Ioſeph. Nam vt in Ezechielem libro nono docet Hieronymus, Pharao apud Aegyptios nomen eſt regiæ dignitatis. Sicut poſt Alexãdrum Ptolemęi: vt apud Romanos Cęſares, & Auguſti: apud Philiſtæos Abimelech: quæ de Antiochis & Arſacidis addit, non ſatisfaciunt. Herodotus vnicum Pharaonem ponit cæcum. Pharaones vero dicti ſunt q. Pharones à Pharo inſula è regione Alexandriæ olim Carpathos dicta, vbi regnauit Proteus. Huius Pharaonis filiam Thermuth vocat Ioſephus. b Reſiſtentes Pharaonis magos.) Quis fuerit hic Pharao non conuenit. Euſebius ſcribit Appionem Polyhiſtorẽ tradidiſſe, Amaſim regnaſſe in Aegypto cum illinc Iudæi deceſſerunt, quod fieri nõ poteſt. Nam Amaſis fuit multo poſterior, temporibus ſcilicet Pythagoræ, cui à Polycrate Samiorum tyranno commendatus eſt. Ideo Ioſephus ex Manethone Techmoſim Pharaonem ponit, & ſi oſtendit Manethonem varium eſſe, vt qui alibi ponat Amenophim. idem Euſeb. in chronicis Pharaonem Cenchrem hoc tempore ſtatuit. in præparat. Euangel. magorum etiam ponit nomina, Iannem & Iambrem ex Numenio. c Cyniphes.) Ioſephus in tertia plaga, ſi modo bene eſt à Ruffino verſus, pediculos ponit ex intimis corporis ebullientes, ceu morbum Phthiriaſin, hoc eſt, pedicularẽ, nec Cyniphũ meminit, nec Cynomyiæ. Author hiſtoriæ ſcholaſticę & Albertus Grotus genus muſcarum dicunt eſſe Cyniphes, vt etiã Origenes putat. Albertus lib. xxvj. de animalibus corpore tradit eſſe vermes, capite & alis muſcas, cum aculeo in ore quo pungunt, & ſugunt, paluſtribus naſci locis, & animantium ſpiritus, ſed humanos maxime conſectari. Origenes ſuper Exod. ſic inquit: Poſt hoc Sniphes · ſic enim apud eum legitur, producuntur. Hoc animal pennis quidem ſuſpenditur per aëra volitans: ſed ita ſubtile eſt, & minutum, vt oculi viſum niſi acute cernentis effugiat, corpus tamen cum inſederit acerbiſsimo terebrat ſtimulo, ita vt quem volitantem videre quis non valeat, ſentiat ſtimulantem, ſic Origenes: qui per hoc animalis genus dialecticam vult intelligi, quæ minutis & ſubtilibus verborũ ſtimulis animas terebrat & tãta calliditate circumuenit, vt deceptus nec videat, nec intelligat. Sed neque Cyniſes neque Sniphes quid ſint vſus aut Latinorum aut Græcorum dixerit: nec ſic eſt apud lxx. ſed σκνῖπες. σκνὶψ enim ζῶον ἐστι κωνωπῶδες, vt inquit Suidas animal culicare. καὶ ξυλοφάγον quod ligna exedit. & in Pſal. 104. σκνῖπες habetur in Gręco. Pro quo ad Hebraicam veritatem & Targum Chaldæũ legitur pediculi ſicut apud Ioſephum. d Cynomyia.) Κυνόμυια canina muſca ad verbum, vulgo muſcam grauiſsimam legimus, in Exodo. e Locuſtæ.) Res agris damnoſa, quæ multæ regiones infeſtantur, & in primis Cyrenaica pars Africæ, quæ Aegypto coniungitur. deorum iræ, inquit Plinius, ea peſtis creditur. f Perfracti.) Præfracti duri, inflexibiles, perfracti multum fracti, & attriti. g Paſcha quippe.) Phaſe eſt tranſitus, quoniam pertranſibat angelus domini percuſſos domos filiorum Iſrael, nec plaga illas affligebat, hinc deductum eſt paſcha, vt Hieronymus docet lib. ij. in Machæam: nõ à πάσχειν quod eſt pati q. paſsio. idem in Matthæum. h Sed Ieſus cui etiam nomen.) Ex interpretationibus Hebraicis idem videtur eſſe Ieſus & Ioſue. Vtrunque enim à ſalute dicitur. & in Eſdra Ieſus filius Ioſedech Ioſue nuncupatus. i Cuius maxime Chriſtus dictus eſt filius.) Sic in principio Euangelij Matthæi, & in contextu Euangelij plerunque Ieſus filius Dauid dicitur, cui multum promiſſus eſt Chriſtus, & quem inuenit dominus ex animi ſui ſententia. Duorũ enim maxime filius dicitur Chriſtus, Abrahæ & Dauid, quoniam iſtis ſæpius, ac diſertius quàm cæteris eſt promiſſus. k Et ideo prima lin.) Fari vt poſſet. l Quæ hinc appellata eſt.) Infantes enim dicuntur quod fari nequeant, vnde etiam homines natu grandes interdum infantes appellantur, quia loqui neſciunt, cum tamen plerunque balbutientiſsime garriant, ſicut ij, qui quo ſunt in omni ſermone ineptiores & ſordidiores, eo ſe magis tum philoſophos, tum theologos aliarũque magnarum artium peritos arbitrantur, & iactant.

Pharao. *Cyniphes.* *Cynomyia.* *Paſcha.* *Infantes.*

ELENCHVS K

CAPITVM IN D. AVRELII Auguſtini de Ciuitate dei Librum decimumſeptimum.

1 De temporibus prophetarum.
2 Quo tempore ſit impleta promiſsio dei de terra Chanaan, quam in poſſeſsionem etiam Iſraël carnalis accepit.
3 De tripertitis ſignificationibus prophetarum, quæ nunc ad terrenam, nũc ad cœleſtem Hieruſalem, nunc autem ad vtranque referuntur.
4 De præfigurata commutatione Iſraelitici regni & ſacerdotij: & de his, quæ antea † mater Samuëlis perſonam gerens eccleſiæ prophetauit. *† al. Anna*
5 De his, quæ ad Heli ſacerdotem homo dei prophetice loquutus eſt, ſignificans ſacerdotium, quod ſecundum Aaron inſtitutum fuerat auferẽdum. L
6 De Iudaico ſacerdotio & regno, quæ cum in æternum dicantur ſtatura, non permanent: vt alia intelligantur, quæ ſpondentur æterna.
7 De diruptione regni Iſraëlitici, qua præfiguratur perpetua diuiſio Iſraëlis ſpiritalis, ab Iſraële carnali.
8 De promiſsionibus ad Dauid in filio eius: quæ nullatenus in Salomone, ſed pleniſsime inueniuntur in Chriſto.
9 Quàm ſimilis in Pſalmo octogeſimo octauo ſit prophetia de Chriſto, his, quæ in regnorum libris Nathan prophetante promittuntur.
10 Quam diuerſa acta ſint in regno terrenæ Hieruſalem, ab his quæ promiſerat deus, vt intelligeretur promiſsionis diuinitas, † ad alterius regis & regni gloriam pertinere. *† al. diuinitus.*
11 De ſubſtantia populi dei, quæ per ſucceſsionẽ carnis in Chriſto eſt: qui ſolus eruẽdi animam ſuam ab inferis habuit poteſtatem.
12 Ad quorum perſonam pertinere intelligenda ſit flagitatio promiſſorum: de quibus in Pſalmo dicitur: Vbi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ domine. M
13 An promiſſæ pacis veritas illis temporibus poſsit aſſcribi, quæ ſub Salomone fluxerunt.
14 De ſtudio Dauid in poſitione Pſalmorum.
15 An omnia quæ in Pſalmis de Chriſto & eccleſia prophetantur, ad contextum huius operis coaptanda ſint.
16 De his, quæ in quadrageſimo quarto Pſalmo ad Chriſtum & eccleſiam pertinentia, aut apertẽ dicuntur, aut tropicẽ.
17 De his, quæ ad ſacerdotium Chriſti in Pſalmo cẽteſimo nono, & de his, quæ in Pſalmo vigeſimo primo ad paſsionem ipſius ſpectant.
18 De Pſalmo tertio, & de quadrageſimo, & de quinto decimo, & de ſexageſimo ſeptimo: in quibus mors & reſurrectio domini prophetantur.
19 De Pſalmo ſexageſimo octauo: in quo Iudæorum pertinax infidelitas declaratur.
20 De regno ac merito Dauid, & de filio ipſius Salomone, eaq; prophetia, quæ ad Chriſtum pertinẽs inuenitur: vel in eis libris, qui ſcriptis ipſius copulantur: vel in eis, quos ipſius eſſe, non dubium eſt.

21 De re-

A 21 De regibus poſt Salomonem, ſiue in Iuda, ſiue in Iſraël.
22 De Hieroboam, qui impietate idololatriæ ſubditum ſibi populũ prophanauit, in quo tamen nõ deſtitit deus, & prophetas inſpirare, & multos ſub idololatriæ crimine cuſtodire.
23 De vario vtriuſque regni Hebræorum ſtatu, donec ambo populi in captiuitatem diuerſo tempore ducerentur, reuocato poſtea Iuda in regnum ſuum: quod nouiſsime in Romanorum tranſiit poteſtatem.
24 De prophetis, qui vel apud Iudæos poſtremi fuerunt: vel quos circa tempus natiuitatis Chriſti euangelica prodit hiſtoria.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi, de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber decimus ſeptimus.

De temporibus prophetarum. *Cap. I.*

B PRomiſsiones dei quæ factę ſunt ad Abraham, cuius ſemini, & gentem Iſraëliticam ſecundum carnem, & omnes gentes debere ſecundum fidem, deo pollicente didicimus, quemadmodum compleãtur, per ordinem temporum procurrens dei ciuitas indicauit. Quoniam ergo ſuperioris libri vſque ad regnum Dauid factus eſt finis, nunc ab eodem regno quantum ſuſcepto operi ſufficere videtur, cætera, quæ
1.Reg.10. ſequuntur, attingamus. Hoc itaque tempus ex quo ſanctus Samuël prophetare cœpit, & deinceps donec populus Iſraël captiuus in Babyloniam duceretur, atque
Hiere.25. inde ſecundum ſancti Hieremiæ prophetiam poſt ſeptuaginta annos reuerſis Iſraëlitis dei domus inſtaurare-
Gene.7. tur, totum tempus eſt prophetarum. Quamuis enim & ipſum Noë patriarcham, in cuius diebus vniuerſa terra diluuio deleta eſt, & alios ſupra & infra vſque ad hoc tempus, quo reges in dei populo eſſe cœperunt, propter quædam per eos futura ſiue quoquo modo ſignificata, ſiue prædicta, quę pertinerent ad ciuitatem dei regnũq; cœlorum, non immerito poſſumus appellare prophe-
C tas [a], præſertim quia nonnullos eorum id expreſsius le-
Gene.20. gimus nũcupatos, ſicut Abraham, ſicut Moyſem: tamẽ
Deut.34. dies prophetarum præcipue maximéque hi dicti ſunt,
1.Reg.10. ex quo cœpit prophetare Samuël, qui & Saülem prius,
1.Reg.16. & eo reprobato ipſum Dauid deo pręcipiente vnxit in regẽ, de cuius cæteri ſtirpe ſuccederent, quouſque illos ſuccedere ſic oporteret. Quæ igitur à prophetis ſunt prædicta de Chriſto cum moriendo decedentibus, & naſcendo ſuccedentibus ſuis membris ciuitas dei per iſta curreret tempora, ſi omnia velim commemorare, in immenſum pergitur. Primum quia ipſa ſcriptura, quæ per ordinem reges eorúmque facta & euẽta digerens, videtur tanquam hiſtorica diligentia rebus geſtis occupata eſſe narrandis, ſi adiuuante dei ſpiritu conſiderata tractetur, vel magis, vel certe non minus prænuncian dis futuris, quàm præteritis enunciandis inuenietur intenta. Et hoc perſcrutando indagare ac diſſerendo monſtrare, quàm ſit operoſum atque prolixum, & quàm multis indigeat voluminib[us], quis ignorat, qui hæc vel mediocriter cogitat? Deinde quia ea ipſa, quæ ad prophetiam non ambigitur pertinere, ita ſunt multa de Chriſto regnóque cœlorum, quæ ciuitas dei eſt, vt

ad hoc aperiendum maior ſit diſputatio neceſſaria, D quàm huius operis modus flagitat. Proinde ita ſi potuero ſtylo moderabor meo, vt huic operi in dei voluntate peragendo, nec ea quæ ſuperſint, dicam, nec ea quæ ſatis ſint prætermittam.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in XVII. Lib. de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini commentarij.

[a] POſſumus appellare Prophetas.) Prophetas populus Hebraicus *Propheta.* videntes nominauit, qui dominum aliquid prænunciantem, aut etiam imagines rerum futurarum viderent ſi non corporis oculo certe illo mentis, multo quàm hic eſt acutiore. Hinc prophetia eſt viſio in ſacris literis. In primo libro regum Nathan appellatur videns. Interdum prophetæ nomine pro præconibus, vatibus, ſacerdotibus Græci vtuntur. Primus & homo & propheta fuit Adam, qui myſterium Chriſti & eccleſiæ in ſopore vidit, hinc Enoch, Noë, Abraham, Iſaac, Iacob, & huius aliqui liberi, Moſes & alij deinceps permulti, qui tamen inter prophetas non numerantur, quia libros de viſionibus ſuis non reliquerunt præter Moſem, cuius volumina etiam ad ritus, ſacra, ceremonias, legeſque ciuiles ſpectabant. Et ſi hæc omnia figura rerum futurarum erant, neque illa tempora prophetarum ſunt dicta, ſicut ea quibus eſt regnatum, quibus prophetæ nunquam defuerunt à Samuele, ante quem ſermo domini rarus erat, & viſio non manifeſta, vt dicitur primo regnorum ad re- E migrationem è Babylone, ſcriptique ſunt libri quatuor maiorum prophetarum, & duodecim minorum.

Quo tẽpore ſit impleta promiſſio dei de terra Chanaan: quam in poſſeſsionem etiam Iſrael carnalis accepit. *Cap. II.*

IN præcedente libro diximus, ab initio ad Abraham promiſsionũ dei duas res fuiſſe promiſſas: vnam ſcilicet, quod terram Chanaan poſſeſſurum foret* ſemen eius: quod ſignificat, vbi di- *aliâs, futuri.
ctum eſt: Vade in terram, quam tibi demonſtrauero, &
faciam te in gentem magnam: aliam vero longe præ- *Gene.12.*
ſtantiorem: non de carnali, ſed de ſpiritali ſemine, per quod pater eſt: non vnius gentis Iſraëliticæ, ſed omnium gentiũ, quæ fidei eius veſtigia conſequuntur. Quod
promitti cœpit his verbis: Et benedicentur in te om- *Gene.12.& 26.*
nes tribus terræ. Et deinceps aliis multis admodum teſtimoniis hæc duo promiſſa eſſe monſtrauimus. Erat igitur iam in terra promiſsionis ſemen Abrahæ, id eſt, populus Iſraël ſecundum carnem: atque ibi non ſolum tenendo ac poſsidendo ciuitates aduerſariorum, verũ etiam reges habendo, regnare iam cœperat, impletis de ipſo populo promiſsionibus dei iam magna ex parte: non ſolum quæ in illis tribus patribus, Abraham, Iſa- F
ac, & Iacob quibuſcunque dictis vel ſignis, aut figuris temporibus eorum factæ ſunt, verum etiam quæ per ipſum Moyſem, per quem populus idem de ſeruitute Aegyptia liberatus eſt, & per quem cuncta præterita reuelata ſunt temporibus eius, cum populum per eremum duceret, factæ fuerant. Neque autem per inſignem ducem Ieſum Naue, per quem populus ille in promiſsio- *Iosue.1.*
nis inductus eſt terram: qui expugnatis gentibus, eam duodecim tribubus, quib[us] deus iuſſerat, diuiſit, & mor-
tuus eſt: neque poſt illum toto tempore Iudicũ impleta *Iosue.24.*
fuerat promiſsio dei de terra Chanaan, quod à flumine Aegypti vſque ad flumen magnum Euphraten po- *Gene.15.*
pulus ille dominaretur: nec tamen adhuc prophetabatur futurũ, ſed expectabatur implendum. Impletum eſt
autem per Dauid [a] & eius filium Salomonẽ: cuius reg- *3.Reg.4.*
num tanto, quantum promiſſum fuerat, ſpacio, dilatatum eſt. Vniuerſos quippe illos ſubdiderunt, tributariósque fecerunt. Sic igitur in terra promiſsionis ſecundum carnem, hoc eſt, in terra Chanaan ſub his regibus ſemen Abrahæ fuerat conſtitutum, vt nihil deinde ſupereſſet, quo terrena illa dei promiſsio compleretur: niſi vt in eadem terra, quantum ad proſperita-

G tem attinet temporalem, per poſteritatis ſucceſsionem inconcuſſo ſtatu vſque ad mortalis ſeculi huius terminum gens permaneret Hebræa, ſi domini dei ſui legibus obediret. Sed quoniam deus nouerat, hoc eam non eſſe facturam, vſus eſt etiam temporalibus pœnis ad exercendos in ea paucos fideles ſuos, & admonēdos, qui poſtea futuri erant in omnibus gentibus, quas per eos admoneri oportebat, in quibus alteram promiſsionem reuelato nouo teſtamento per incarnationem Chriſti fuerat impleturus.

a Impletum eſt autem per Dauid.) Hieronymus Dardano ſcribens oſtendit, non totam terram Iudæis repromiſſam, eſſe ab eis poſſeſſam. In libro enim Numerorum iſti ſunt termini à meridie maris Salinarum per Sina, & Cadesbarne, vſque ad torrentem Aegypti, qui iuxta Rhinocoruram mari magno influit, & ab Occidente ipſum mare Palæſtinæ Phœnices, Syriæ Cœles Ciliciæque pertenditur: ab Aquilone Taurum montem, & Zephyrium vſque ad Hemath, quæ appellatur Epiphania Syriæ: ad Orientem vero per Antiochiam, & lacum Cenereth, quæ nunc Tiberias appellatur, & Iordanem, qui mari influit Salinarum, quod nunc mortuum dicitur, trans Iordanem duorū ſemis tribuum poſſeſſio eſt Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſæ. Hæc diuus Hieronymus. Atqui Dauid hæc omnia non poſſedit, ſed illos ſolos terminos, quibus deinceps totus populus Iudæus coërcitus eſt ab amne Rhinocorura ad Euphratem.

H

De tripertitis ſignificationibus prophetarum: quæ nunc ad terrenam, nunc ad cœleſtem Hieruſalem, nunc autem ad vtranque referuntur.

Caput III.

Quocirca ſicut oracula illa diuina ad Abrahā, Iſaac, & Iacob, & quæcunque alia ſigna, vel dicta prophetica in ſacris literis præcedentibus facta ſunt: ita etiam cæteræ ab iſto regum tempore prophetiæ, partim pertinent ad gentem carnis Abrahæ: partim vero ad illud ſemē illius in quo benedicuntur omnes gentes cohæredes Chriſti per teſtamentum nouum, ad poſsidēdam vitam æternā regnúmque cœlorum. Partim ergo ad ancillam, quæ in ſeruitutem generat, id eſt, terrenam Hieruſalem, quæ ſeruit cum filiis ſuis, partim vero ad liberam ciuitatem dei, id eſt, veram Hieruſalem æternam in cœlis, cuius filij omnes ſecundum deum viuentes peregrinantur in terris, ſed ſunt in eis quædam, quæ ad vtranque pertinere intelliguntur, ad ancillam proprie, ad liberam figurate. Tripertita itaque reperiuntur eloquia prophetarum: ſiquidem aliqua ſunt ad terrenam Hieruſalem ſpectantia, aliqua ad cœleſtem, nonnulla ad vtranque. Exemplis

Gene.22.

Gene.21. Galat.4.

I video probandum eſſe, quod dico. Miſſus eſt Nathan [a] propheta, qui regem Dauid argueret de peccato graui, & ei quæ conſecuta ſunt mala, futura prædiceret. Hæc atque huiuſmodi ſiue publice, id eſt, pro ſalute vel vtilitate populi, ſiue priuatim cum pro ſuis quiſque rebus diuina promereretur eloquia, quibus pro vſu temporalis vitæ futuri aliquid noſceretur, ad terrenam ciuitatem pertinuiſſe, quis ambigat? Vbi autem legitur: Ecce dies veniunt, dicit dominus, & conſummabo domui Iſraël, & domui Iuda teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamentū, quod diſpoſui patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti, quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit dominus, quia hoc eſt teſtamentum, quod conſtituam domui Iſraël. Poſt dies illos dicit dominus, dabo leges meas in mentem eorum, & ſuper corda eorum ſcribam eas, & videbo eos, & ero illis in deum, & ipſi erunt mihi in plebem. Hieruſalem ſine dubio ſuperna prophetatur, cuius deus ipſe præmium eſt, eiúmque habere atq; ipſius eſſe ſummum illi eſt atque totum bonum. Ad vtranque vero pertinet hoc ipſum, quod Hieruſalem dicitur dei

2.Reg.12.

Hiere.31.

K ciuitas, & in ea prophetatur futura domus dei, eaq; prophetia videtur impleri, cum Salomon rex ædificat illud nobiliſsimum templum. Hæc enim & in terrena Hieruſalem ſecundum hiſtoriam cōtigerunt, & cœleſtis Hieruſalem figuræ fuerunt. Quod genus prophetiæ ex vtroque veluti compactum atque commixtum in libris veteribus canonicis, quibus rerum geſtarum narrationes continentur, valet plurimum, multúmque exercuit, & exercet ingenia ſcrutantium literas ſacras, vt quod hiſtorice prædictum cōpletumq; legitur in ſemine Abrahæ ſecundum carnem, etiam in ſemine Abrahæ ſecundum fidem, quid implendū allegorice ſignificet inquiratur, intantum vt quibuſdā viſum ſit [b] nihil eſſe in eiſdem libris vel prænunciatum, & effectum, vel effectum quamuis non prænunciatum, [c] quod non inſinuet aliquid ad ſupernam ciuitatem dei, eiúſque filios in hac vita peregrinos, figurata ſignificatione referendum. Sed ſi hoc ita eſt, iam bipertita, non tripertita erunt eloquia prophetarum, vel potius illarum ſcripturarum omniū, quæ veteris inſtrumenti appellatione cenſentur, nihil enim erit illic, quod ad Hieruſalem terrenam tantum pertineat, ſi quicquid ibi de illa, vel propter illam dicitur, atque completur, ſignificat aliquid, quod etiam ad Hieruſalem cœleſtem allegorica præfiguratione referatur, ſed erunt ſola duo genera, vnum quod ad Hieruſalem liberam, alterum quod ad vtranque pertineat. Mihi autem ſicut multum videtur errare, qui nullas res geſtas in eo genere literarū aliquid aliud præter id, quod eo modo geſtæ ſunt ſignificare arbitrantur, ita multum audere, [d] qui prorſus ibi omnia ſignificationibus allegoricis inuoluta eſſe contendunt. Ideo tripertita, non bipertita eſſe dixi. Hoc enim exiſtimo, non tamē culpans eos, qui potuerint illic de quacunque re geſta ſenſum intelligentiæ ſpiritalis exculpere, ſeruata primitus duntaxat hiſtoriæ veritate. Cæterum quæ ita dicuntur, vt rebus humanitus ſeu diuinitus geſtis, ſiue gerendis conuenire non poſsint, quis fidelis dubitet non eſſe inaniter dicta? Quis ea non ad intelligentiam ſpiritalē reuocet, ſi poſsit, aut ab eo qui poteſt reuocanda eſſe fateatur?

3.Reg.6.

L

a Miſſus eſt Nathan.) Poſtea quàm Dauid Vriam maritum Berſabes collocari in prima acie iuſſiſſet vt mortem oppeteret, ac ipſe rex viduam cepiſſet in coniugem. b In tantum vt quibuſdam viſum ſit.) Hinc fieri aiunt, vt tam multa illorum Regum in libris regnorum dicta, factáque prætermittantur, quæ dicuntur ſcripta in libris regum, Iuda, vel Iſraël, quòd illa non videantur pertinere ad Eccleſiam Chriſti, tanquam imaginem ad ſolidum illud, verúmque corpus. At omnia quæ in illo ceu libro vitæ ſunt conſcripta, in Chriſtum eiúſque ſponſam dirigi tanquam in ſcopum vtriuſque teſtamenti. c Vel non effectum quamuis prænunciatum.) Legendum: Vel effectum, quamuis non prænunciatum. Et ſic eſt in aliis libris. Non prænunciatum, inquit, propheta. d Ita multū audere.) Origenes omnia veteris inſtrumenti ad allegorias refert, in quibus explicandis fœlicior cæteris fuit: ſeruat tamen veritatem hiſtoriæ. Nam alioqui friuola eſſent omnia quæ in ſacris libris ſcribuntur. Cum vnus quiſque pro captu & arbitrio ſuo allegoriam affingeret, nec conſtaret quid credendum, quo modo viuendū eſſet. quo magis miror ſtultitiam, ne dicam, an impudentiam, an vtrunque, eorum, qui ex allegoriis præcepta & leges vitæ, dogmata religionis, vincula quibus ligemur, teneamúrque, colligunt atque innodant, & ea pro certiſsimis in vulgum efferunt, ad hæreticum clamant, ſi quis diſſentiat.

M

De præfigurata commutatione Iſraelitici regni & ſacerdotij, & de his, quæ antea mater Samuelis perſonam gerens eccleſiæ, prophetauit.

Caput IIII.

Procurſus igitur ciuitatis dei, vbi peruenit ad regum tempora, quando Dauid Saüle reprobato, ita regnum primus obtinuit, vt eius deinde poſteri in terrena Hieruſalem diuturna ſucceſsione regnarent, dedit figurā rei geſtæ, ſignificās, atq; prænuncians, quod non eſt prætereundum ſilentio, rerum muta-

1.Reg.16.

A mutationem, futurarū, quod attinet ad duo teſtamenta, vetus & nouum: vbi ſacerdotium, regnúmque mutatum eſt per ſacerdotem, eundemq; regem nouum, ac
1. Reg. 2. ſempiternū qui eſt Chriſtus Ieſus. Nam & Heli ſacerdote reprobato, ſubſtitutus eſt in dei miniſterium Samuël ſimul officio functus ſacerdotis & iudicis: & Saü-
1. Reg. 13. & 16. le abiecto rex Dauid fundatus in regno: hoc quod dico, figurauerunt. Mater quoque ipſa Samuëlis Anna, quæ prius fuit ſterilis, & poſteriore fœcunditate læta eſt, prophetare aliud nō videtur, quum gratulationem ſuam domino fundit exultans: quando eūdem puerum natum, & ablactatum, deo reddidit, eadem pietate, qua
1. Reg. 2. nouerat. Dicit enim: Confirmatum eſt cor meum in domino, & exaltatum eſt cornu meum in deo meo. Dilatatum eſt ſuper inimicos meos os meum: læta ſum in ſalutari tuo: quoniam non eſt ſanctus, ſicut dominus: & non eſt iuſtus, ſicut deus noſter: non eſt ſanctus præter te. Nolite gloriari, & nolite loqui excelſa: neque procedat magniloquium de ore veſtro: quoniam deus ſcientiarum dominus: & deus præparans adinuentiones ſuas. Arcum potentium fecit infirmum: & infirmi præcincti ſunt virtute. Pleni panibus minorati ſunt, &
B eſurientes tranſierunt terram. Quia ſterilis peperit ſeptem: & multa in filiis [a] infirmata eſt. Dominus mortificat & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. Do-
Pſal. 112. minus pauperem facit, & ditat: humiliat, & exaltat. Suſcitat à terra pauperem, & de ſtercore erigit inopem:
aliàs, principibus. vt collocet eum cum potentibus populi ſui: & ſedem gloriæ hæreditatem dans ei: dans votum vouenti, & benedixit annos iuſti: quoniam non in virtute potens eſt vir. Dominus infirmum faciet aduerſarium ſuum:
Hier. 9. dominus ſanctus. Non glorietur prudens in prudentia ſua: & non glorietur potens in potentia ſua: & non glorietur diues in diuitiis ſuis, ſed in hoc glorietur, qui gloriatur, intelligere, & ſcire dominum, & fa-
1. Reg. 2. cere iudicium, & iuſticiam in medio terræ. Dominus aſcendit in cœlos, & tonuit: ipſe iudicabit extrema terræ, quia iuſtus eſt: & dat virtutem regibus noſtris: & exaltabit cornu Chriſti ſui. Itáne vero verba hæc vnius
aliàs, donato. putabuntur eſſe mulierculæ: de nato ſibi filio gratulantis? Tantùm ne mens hominum à luce veritatis a-
C uerſa eſt, vt non ſentiat ſupergredi modum fœminæ, huius dicta quæ fudit? Porrò, qui rebus ipſis, quæ iam cœperunt etiam & in hac terrena peregrinatione cōpleri, conuenienter mouetur: nónne intendit, & aſpicit, & agnoſcit per hanc mulierē, cuius etiam nomē, id eſt, Anna, quæ gratia eius interpretatur, ipſam religionem Chriſtianam, ipſam ciuitatem dei, cuius rex eſt & conditor Chriſtus: ipſam poſtremo dei gratiam prophetico ſpiritu ſic loquutam, à qua ſuperbi alienantur, vt cadant: qua humiles implentur, vt ſurgant, quod maxime hymnus iſte perſonuit? Niſi quiſquam forte dicturus eſt, nihil iſtam prophetaſſe mulierem, ſed deum tantummodo propter filium, quem precata impetrauit exultanti prædicatione laudaſſe. Quid ergo ſibi
1. Reg. 2. vult, quod ait? Arcum potentium fecit infirmum, & infirmi præcincti ſunt virtute, pleni panibus minorati ſunt, & eſurientes tranſierunt terram, quia ſterilis peperit ſeptem, & multa in filiis infirmata eſt? Nunquid ſeptem ipſa pepererat, quamuis ſterilis fuerat? Vnicum habebat quando iſta dicebat, ſed nec poſtea ſeptem peperit [b], ſiue ſex quibus ſeptimus eſſet ipſe Samuël, ſed tres mares & duas fœminas. Deinde in illo populo cū adhuc nemo regnaret, quod in extremo poſuit dat virtutem regibus noſtris, & exaltauit cornu Chriſti ſui,

vnde dicebat, ſi non prophetabat? Dicat ergo eccleſia D
Chriſti, ciuitas regis magni, gratia plena, prole fœcunda, dicat quod tāto ante de ſe prophetatum per os huius piæ matris agnoſcit. Confirmatum eſt cor meum in domino, & exaltatū eſt cornu meum [c] in deo meo. Vere confirmatum eſt cor, & cornu vere exaltatum, quia non in ſe, ſed in domino deo ſuo. Dilatatum eſt ſuper inimicos meos os meū, quia & in anguſtiis preſſurarum ſermo dei non eſt alligatus, nec in præconibus alligatis [d]. Læta ſum, inquit, in ſalutari tuo. Chriſtus eſt ipſe Ieſus, quem Simeon ſicut in Euangelio legitur, ſenex amplectens paruulum, agnoſcēs magnum: Luca 2.
Nunc dimittis, inquit, domine ſeruum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei ſalutare tuum. Dicat itaque eccleſia: Læta ſum in ſalutari tuo, quoniam non eſt ſanctus ſicut dominus, & non eſt iuſtus ſicut deus noſter, tanquam ſanctus & ſanctificans, & iuſtus & iuſtificans non eſt ſanctus præter te, quia nemo fit niſi abs te. Denique ſequitur: Nolite gloriari ſuperbe, & nolite loqui excelſa, neque exeat magniloquium de ore veſtro, quoniam deus ſcientiarum dominus ipſe, & nemo ſcit, quod ipſe ſcit [e]: quoniam qui putat ſe aliquid Gala. 6.
eſſe, cum nihil ſit, ſeipſum ſeducit. Hæc dicuntur ad- E
uerſariis ciuitatis dei ad Babyloniam pertinentibus, de ſua virtute præſumentibus, in ſe non in domino gloriantibus, ex quibus ſunt etiam carnales Iſraëlitæ terrenæ Hieruſalem ciues terrigenæ, qui vt dicit Apoſtolus: Ignorantes dei iuſticiam, id eſt, quam dat homini- Roma. 10.
bus deus, qui ſolus eſt iuſtus, & iuſtificans, & ſuam volentes conſtituere, id eſt, velut à ſe ſibi paratam, non ab illo impertitam, iuſticiæ dei non ſunt ſubiecti. Itaque quia ſuperbi ſe de ſuo putantes, nō de dei poſſe placere deo, qui eſt deus ſcientiarum, atq; ideo & arbiter conſcientiarum, ibi videns cogitationes hominum, quoniam vanæ ſunt, ſi hominum ſunt, & ab illo non ſunt. Et præparans inquit, adinuentiones ſuas. Quas adinuentiones putamus, niſi vt ſuperbi cadant, & humiles ſurgant? Has quippe adinuentiones exequitur dicens: Arcus potentium infirmatus eſt, & infirmi præcincti ſunt virtute. Infirmatus eſt arcus, id eſt, intētio eorum, qui tam potentes ſibi videntur, vt ſine dei dono, atque adiutorio humana ſufficientia diuina poſſint implere mandata, & præcingūtur virtute, quorum interna vox F
eſt: Miſerere mei domine, quoniam infirmus ſum. Ple- Pſal. 6.
ni panibus, inquit, minorati ſunt, & eſurientes tranſierunt terram. Qui ſunt intelligendi pleni panibus, niſi 1. Reg. 2.
iidem ipſi quaſi potentes, id eſt, Iſraëlitæ, quibus credi- Roma. 3.
ta ſunt eloquia dei? Sed in eo populo ancillæ filij minorati ſunt, quo verbo minus quidem Latine [f], bene tamen expreſſum eſt, quod ex maioribus minores facti ſunt, quia & in ipſis panibus, id eſt, diuinis eloquiis, quæ Iſraëlitæ ſoli tunc ex omnibus gentibus acceperunt, terrena ſapiunt. Gentes autem quibus lex illa non erat data, poſtea quàm per nouum teſtamentum ad eloquia illa venerunt, & multum eſuriendo terram tranſierunt, quia in eis non terrena, ſed cœleſtia ſapuerunt. Et hoc 1. Reg. 2.
velut quæreretur cauſa, cur factum ſit, quia ſterilis, inquit, peperit ſeptem, & multa in filiis infirmata eſt. Hic totum, quod prophetabatur, eluxit agnoſcentibus numerum ſeptenarium, quo eſt vniuerſa eccleſiæ ſignificata perfectio. Propter quod & Ioannes Apoſtolus Apoca. 1.
ad ſeptem ſcribit eccleſias, eo modo ſe oſtendens ad vnius plenitudinem ſcribere. Et in prouerbiis Salomonis hoc antea præfigurans: Sapientia ædificauit ſibi do- Prouerb. 9.
mum, & ſuffulsit columnas ſeptem. Sterilis enim erat

G in omnibus gentibus dei ciuitas, ante quàm iſte fœtus,
per quem eam factam fœcundam cernimus, orirerur.
Cernimus etiam, quæ multa in filiis erat, nunc infir-
matam Hieruſalem terrenam, quoniam quicunque filij
liberæ in ea erant, virtus erant eius. Nunc vero ibi quo-
niam litera eſt, & ſpiritus nó eſt, amiſſa virtute infirma-
1.Reg.2. ta eſt. Dominus mortificat & viuificat, mortificauit il-
lam, quæ multa erat in filiis, & viuificauit hanc ſteri-
lem, quæ peperit ſeptem. Quanuis commodius poſsit
intelligi eoſdē viuificare, quos mortificauerit. Id enim
velut repetiuit addendo: Deducit ad inferos, & redu-
Coloſſ.3. cit. Quibus enim dicit Apoſtolus: Si mortui eſtis cum
Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus eſt in
dextera dei ſedēs. Salubriter vtique mortificantur à do
mino, quibus adiungit, Quæ ſurſum ſunt ſapite, nó quæ
ſuper terram: vt ipſi ſint illi, qui eſurientes tranſierunt
terram. Mortui enim eſtis, inquit. Ecce quo modo ſalu-
briter mortificat deus. Deinde ſequitur: Et vita veſtra
abſcōdita eſt cum Chriſto in deo. Ecce quo modo eoſ-
dem ipſos viuificat deus. Sed nunquid eoſdem deduxit
ad inferos, & reduxit? Hoc vtrunque ſine controuerſia
fidelium in illo potius videmus impletum, capite ſcili-
H cet noſtro, cum quo vitam noſtram in deo Apoſtolus
Roma.8. dixit abſconditam. Nam qui proprio filio non peper-
cit, ſed pro nobis omnib⁹ tradidit eum, iſto modo vti-
que mortificauit eum. Et quia reſuſcitauit eum à mor-
tuis, eundē rurſus viuificauit. Et quia in prophetia vox
Pſal.15. eius agnoſcitur: Nō derelinques animam meam in in-
ferno, eundem deduxit ad inferos & reduxit. Hac eius
1.Reg.2. paupertate ditati ſumus. Dominus enim pauperem fa-
cit, & ditat. Nam quid hoc ſit, vt ſciamus, quod ſe-
quitur, audiamus: Humiliat, & exaltat, vtique ſuperbos
humiliat, & humiles exaltat. Quod enim alibi legitur:
Iacobi.4. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam,
1.Petr.5. hoc totus habet ſermo huius, cuius nomen interpreta-
1.Reg.2. tur gratia eius. Iam vero quod adiungitur: Suſcitat à
terra pauperem: de nullo melius quàm de illo intelli-
2.Corin.8. go, qui propter nos factus eſt pauper, cum diues eſſet,
vt eius paupertate ſicut paulo ante dictum eſt, ditare-
Pſal.15. mur. Ipſum enim de terra ſuſcitauit tā cito, vt caro eius
non videret corruptionem. Nec illud ab illo alienabo,
quod additum eſt, & de ſtercore erigit inopem. Inops
quippe idem eſt quod pauper.[g] Stercus vero vnde ere-
I ctus eſt, rectiſsime intelliguntur perſecutores Iudæi, in
Philip.3. quorum numero cum ſe dixiſſet Apoſtolus eccleſiam
perſecutum. Quæ mihi inquit fuerunt lucra, hæc prop-
ter Chriſtum damna eſſe duxi, nec ſolum detrimenta
verumetiam ſtercora exiſtimaui eſſe, vt Chriſtum lucri-
facerem. De terra ergo ſuſcitatus eſt ſupra omnes diui-
tes ille pauper, & de illo ſtercore erectus eſt ſupra om-
nes opulentos ille inops, vt ſedeat cum potentibus po-
puli, quibus ait: Sedebitis ſuper duodecim ſedes. Et ſe-
Matth.19. dem gloriæ hæreditatem dans eis. Dixerant enim po-
1.Reg.2. tentes illi: Ecce nos dimiſimus * omnia, & ſecuti ſumus
*abiis, reli te: hoc votum potentiſsimi vouerāt. Sed vnde hoc eis,
quimus. niſi ab illo, de quo hic cōtinuo dictum eſt: Dans votum
Matth.19. vouenti? Alioquin ex illis eſſent potētibus, quorum in-
firmatus eſt arcus, dans inquit votū vouenti. Non enim
*al. rectū. domino quiſquam quicquam ratum * voueret, niſi qui
ab illo acciperet, quod voueret. Sequitur, Et bene di-
xit annos iuſti: vt cum illo ſcilicet ſine fine viuat, cui di-
Pſal.101. ctum eſt, Et anni tui non deficient. Ibi enim ſtant an-
ni, hic autem tranſeunt, imò pereunt; antequam enim
veniant, non ſunt, cum autem venerint, nō erunt, quia
cum ſuo fine veniunt. Horum autem duûm, id eſt, dans

votum vouēti: &, benedixit annos iuſti: vnum eſt quod K
facimus, alterum quod ſumimus. Sed hoc alterum deo
largitore non ſumitur, niſi cum ipſo adiutore primum
illud efficitur, quia non in virtute potens eſt vir. Do- 1.Reg.2.
minus infirmum faciet aduerſarium eius, illum ſcilicet
qui homini vouenti inuidet, & reſiſtit: ne valeat imple-
re, quod vouit. Poteſt ex ambiguo Græco[h] intelligi, &
aduerſarium ſuum. Cum enim dominus poſsidere nos
cœperit, profecto aduerſarius, qui noſter fuerat, ipſius
fit, & vincitur à nobis, ſed non viribus noſtris, quia non
in virtute ſua potens eſt vir. Dominus ergo infirmum
faciet aduerſarium ſuum, dominus ſanctus, vt vincatur
à ſanctis, quos dominus ſanctus ſanctorum effecit ſan-
ctos. Ac per hoc non glorietur[i] prudens in prudentia Hiere.9.
ſua, & non glorietur potens in potentia ſua, & non glo
rietur diues in diuitiis ſuis, ſed in hoc glorietur, qui glo
riatur, intelligere & ſcire dominum, & facere iudiciū,
& iuſticiam[k] in medio terræ. Non parua ex parte in-
telligit, & ſcit dominum, qui intelligit, & ſcit etiā hoc
à domino ſibi dari, vt intelligat & ſciat dominū. Quid
enim habes, ait Apoſtolus quod non accepiſti? Si autem 1.Corin.4.
& accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis: id eſt,
quaſi à teipſo tibi ſit, vnde gloriaris? Facit autem iudi-
cium & iuſticiam, qui recte viuit. Recte autem viuit, qui L
obtemperat præcipienti deo, & finis præcepti, id eſt, ad
quod refertur preceptum, charitas eſt de corde puro, &
conſcientia bona, & fide non ficta. Porrò iſta charitas, 1.Timo.1.
ſicut Ioānes Apoſtolus teſtatur, ex deo eſt. Facere igitur 1.Ioan.4.
iudicium, & iuſticiam, ex deo eſt. Sed quid eſt in medio
terræ? Neque enim non debent facere iudicium, & iu-
ſticiam qui habitant in extremis terræ, quis hoc dixerit?
Cur ergo additum eſt, in medio terrę? Quod ſi non ad-
deretur, & tantummodo diceret, facere iudicium & iu-
ſticiam, magis hoc præceptū ad vtroſque homines per-
tineret, & mediterraneos, & maritimos. Sed ne quiſ-
quam putaret poſt finem vitæ, quę in hoc agitur corpo
re, ſupereſſe tempus iudicium iuſticiamq; faciendi, quā
cum eſſet in carne non fecit, & ſic diuinum euadi poſſe
iudicium, in medio terræ mihi videtur dictū, cum quiſ-
que viuit in corpore. In hac quippe vita ſuam terrā quiſ
que circumfert, quam moriente homine recipit terra
communis, reſurgēti vtique reddirura. Proinde in me-
dio terræ, id eſt, cum anima noſtra iſto terreno claudi-
tur corpore, faciendum eſt iudicium & iuſticiam, quod M
nobis proſit in poſterū, quando recipiet quiſque ſecun-
dum ea, quæ per corpus geſsit, ſiue bonum, ſiue malum.
Per corpus quippe ibi dixit Apoſtolus, per tempus quo 2.Corin.5.
vixit in corpore. Non enim ſi quis maligna mente atq;
impia cogitatione blaſphemet, neq; id vllis membris
corporis operetur, ideo non erit reus, quia id non motu
corporis geſsit, cum hoc per illud tempus geſſerit, quo
geſsit & corpus. Iſto modo congruēter intelligi poteſt
etiam illud, quod in Pſalmo legitur: Deus autē rex no- Pſal.73.
ſter ante ſecula operatus eſt ſalutem in medio terræ, vt
dominus Ieſus accipiatur deus noſter, qui eſt ante ſecu-
la, quia per ipſum facta ſunt ſecula, operatus eſt ſalutem
noſtram in medio terræ, cum verbum caro factum eſt, Ioan.1.
& terreno habitauit in corpore. Deinde poſtea quàm
prophetatum eſt in his verbis Annę: quo modo gloria-
ri debeat, qui gloriatur, non in ſe vtique, ſed in domino
propter retributionem, quæ in die iudicij futura eſt: Do 1.Reg.2.
minus inquit aſcendit in cœlos, & tonuit[l] ipſe iudica-
bit extrema terræ, quia iuſtus eſt. Prorſus ordinē tenuit
confeſsionis fidelium. Aſcendit enim in cœlum domi-
nus Chriſtus, & inde venturus eſt ad viuos & mortuos
iudican-

A iudicandus. Nam quis aſcendit ſicut dicit Apoſtolus,
Ephe.4. niſi qui & deſcẽdit in inferiores partes terræ? Qui de-
ſcẽdit ipſe eſt, & qui aſcẽdit ſuper omnes cœlos, vt ad-
impleret omnia. Per nubes ergo ſuas tonuit, quas ſpiri-
tu ſancto cũ aſcendiſſet impleuit. De quib[9] ancillæ Hie-
ruſalem, hoc eſt ingratæ vineæ comminatus eſt apud
Eſa.5. Eſaiam prophetã, ne pluant ſuper eam imbrem. Sic au-
1.Reg.2. tem dictum eſt, Ipſe iudicabit extrema terræ: ac ſi dice-
retur, etiã extrema terræ: nõ enim alias terræ partes nõ
iudicabit, qui omnes homines proculdubio iudicabit.
Sed melius intelliguntur extrema terræ extrema homi-
nis, quoniam nõ iudicabuntur, quæ in melius vel dete-
rius medio tempore cõmutantur, ſed in quibus extre-
mis[m] inuẽtus fuerit qui iudicabitur. Propter quod dictũ
Math.10. eſt: Qui perſeuerauerit vſq; in finem, hic ſaluus erit. Qui
ergo perſeuerãter facit iudicium & iuſticiam in medio
terræ, non dãnabitur cum iudicabũtur extrema terræ.
1.Reg.2. Et dat inquit, virtutem regibus noſtris, vt nõ eos iudi-
cando condemnet. Dat eis virtutem, qua carnem ſicut
reges regant, & in illo mundum, qui propter eos fudit
ſanguinem, vincãt. Et exaltabit cornu Chriſti ſui. Quo
modo Chriſtus exaltabit cornu Chriſti ſui? De quo e-
B nim ſupra dictum eſt, dominus aſcẽdit in cœlos, & in-
tellectus eſt dominus Chriſtus ipſe, ſicut hic dicitur, ex-
altabit cornu Chriſti ſui, qui eſt Chriſtus[n]. Chriſtus er-
go Chriſti ſui cornu exaltabit, id eſt, vniuſcuiuſq; fide-
lis ſui, ſicut iſta ipſa in principio huius hymni ait: Exal-
tatum eſt cornu meũ in deo meo. Omnes quippe vn-
ctos ei[9] chriſmate, recte Chriſtos poſſum[9] dicere, quod
tamen totũ cum ſuo capite corpus, vnus eſt Chriſtus.
Hæc Anna prophetauit Samuẽlis ſancti viri mater mul
tumq; laudati. In quo quidem tunc figurata eſt muta-
tio veteris ſacerdotij, & nunc impleta quando infirma-
ta eſt, quæ multa erat in filiis, vt nouũ haberet in Chri-
ſto ſacerdotium ſterilis, quæ peperit ſeptem.

a ET multa in filiis.) Quæ multos habebat filios. b Sed nec poſt-
ea ſeptem peperit. Sic in primo Reg. cap. ſecũdo, vt Auguſtinus di
cit. Ioſephus tamen, niſi mẽdoſus eſt codex, tres filios, & tres filias
peperiſſe Annam ſcribit poſt natũ Samuelem: ſed Hebræi duos fi-
lios Samuẽlis pro filiis Annæ numerant, cũ ſint nepotes, & ita ſeptẽ liberi
Phannæ mortui ſunt ſigillatim, vt naſcebantur filij Annæ, & nepotes.
C c. Exaltatum eſt cor meũ.) Alibi cornu meũ, & ſic videtur Auguſtinus
ſcripſiſſe: nam Græce eſt κέρας. Hebræi tradunt, nato Samuẽle, primoge-
nitum Phannæ alterius vxoris Helcannæ interiſſe, & vt liberi naſcebã-
tur Annæ, ita Phãnæ peribãt. Hieronym[9] ſup primo lib. Reg. d Nec
in præconibus alligans.) In codice Brugeñ. habetur, Sed in præconibus
alligatis. hoc ſignificat hærere ſemper liberũ dei ſermonem præconibus
ſui. illud vero quod vulgo, etiam in vinctis præconibus diuinum ſermo-
nem ſolutum eſſe, ac liberum. e Et nemo ſcit, quod ipſa ſcit.) Vt & ſit
quaſi etiam. Refertur, vel ad præſcientiam rerum futurarũ, vel ad conſci-
entiam præſentium abditarũ, Alibi ſic legitur deus ſcientiarũ dominus ip-
ſe vos ſcit, & vbi nemo ſcit. f Minorati ſunt, quo verbo minus quidẽ
Latine.) Vt vertatur ad verbum ἠλαττώθησαν quod etiam minuo dici poteſt.
Inops. g Inops quippe idem eſt quod pauper.) Paulo plus videtur eſſe inops in
indigentia, quàm pauper. & ſi inops cum ab ope veniat, id eſt auxilio, nõ
tam dicitur qui caret pecunia, quàm qui opibus, in quibus eſt auxilium.
Sic à Virgilio ſenectus dicitur inops, primo Georg. quaſi ex ſe minimum
habens quo tuentur. Et apud Terentium in Adelphis, leno cum ſe ino-
pem quiritatur, non ſic pecuniæ, vt auxilij profitetur indigum. Ita Var-
ro etyma reddit: Pauper à paulo lare. mendicus à minus, cui cum opus
eſt, minus nullo eſt. inops, quòd opis egeat. opulentus ab ope. Ideo pro-
prie ac eleganter paulo poſt Auguſtinus: Supra omnes opulentos ille
inops. h Poteſt ex ambiguo Græco.) αὐτοῦ. quod Latine dicimus,
& eius, & ſuum. Græci enim non hæc ita ſeparant, vt nos. i Ac per
hoc non glorietur.) Hæc verba vulgo non habentur in carmine Annæ
primi Reg. ſecundo, ex interpretatione Hieronymi. ſed Hieremiæ. 12.
Lxx. vero & in libro primo Reg. & in Hieremia poſuerũt, & ſi paulo di-
uerſius. hoc dicto ratio omnis ſuperbiæ confutatur, cum nec diuitias vo-
lit dominus, nec fortitudinem, nec ſapientiam illam humanam eſſe mate-
riam gloriandi, & efferendi ſui, ſed qui gloriatur, vt inquit Paulus, in do-
mino glorietur: ſic ſe efferat homo in animo modico ſemper & æquabi-
li: nunquam enim intumeſcet, ſi ad hunc modum ſe ſuſtulerit. non in-
flat enim ſcientia domini, quæ eſt charitate condita, & præcipue ſi cum il-
lum noſcimus, id ſubinde animum & cogitationem ſubierit, ipſum eſſe
qui miſeretur abiecti, qui iudicat ſuperbum, & fidentem, qui iuſticia ſua
bene meritum muneratur, & donat. k Et facere iudicium & iuſticiã.) D
In primo lib. Reg. ſic Lxx. ἀλλ' τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος ἐν τῷ
συνιεῖν καὶ γινώσκειν τὸν κύριον καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν
μέσῳ τῆς γῆς. in hoc glorietur qui gloriatur, quod intelligit & nouit do-
minum & facit iudiciũ & iuſticiã in medio terræ. vt ad eum referatur qui
gloriatur: & ſic interpretat Auguſt. In Hierem. ſic ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ
καυχώμενος συνιεῖν καὶ γινώσκειν ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ
κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. in hoc glorietur qui gloriatur quòd
intelligit & cognoſcat me eſſe dominum qui facio miſericordiam & iu-
dicium & iuſticiam in terra. l Dominus inquit, aſcendit in cœlos, &
tonuit.) Nec verba iſta leguntur in vulgatis exemplaribus, ſed id quod
ſequitur, ipſe iudicabit &c. Auguſt. lxx. ſequitur vt illa ætate Eccleſiæ fe-
rè omnes. m Sed in quibus extre.) Vnde eſt illud ſicut te inuenero ita
iudicabo. n Quis eſt Chriſtus.) Alibi ſic: quis ergo Chriſtus Chriſti?
An cornu exaltabit vniuſcuiuſque fidelis?

De his quæ ad Heli ſacerdotem homo dei prophetice locutus eſt, ſignificans ſacerdotium, quod ſecundum Aaron inſtitutum fue-rat auferendum. *Cap. V.*

SEd hoc euidentius ad ipſum Heli ſacerdotem
miſſus loquitur homo dei, cuius quidem no-
men tacetur[a], ſed intelligitur officio miniſte-
rioque ſuo ſine dubitatione Propheta. Sic e-
nim ſcriptum eſt: Et venit homo dei ad Heli, & dixit: 1.Reg.2.
Hæc dicit dominus: Reuelans reuelatus ſum ad do- E
mum patris tui, cũ eſſent in terra Aegypti ſerui in do-
mo Pharaonis, & elegi domum patris tui ex omnibus
ſceptris Iſraẽl mihi ſacerdotio fungi, vt aſcenderent
ad altare meum, & incenderent incẽſum, & portarent
Ephod[b], & dedi domui patris tui omnia quæ ſũt ignis
filiorum Iſraẽl in eſcam. Et vt quid reſpexiſti in incen-
ſum meum, & in ſacrificium meum impudenti oculo,
& glorificaſti filios tuos[c] ſuper me, benedicere primi-
tias[d] omnis ſacrificij in Iſraẽl in conſpectu meo? Pro-
pter hoc hæc dicit dominus deus Iſraẽl: Dixi, domus
tua & domus patris tui trãſibunt coram me, vſque in æ-
ternum. Et nunc dicit dominus: Nequaquam, ſed glo-
rificantes me glorificabo: & qui ſpernit me, ſpernetur.
Ecce dies veniunt, & exterminabo ſemen tuum, & ſe-
men domus patris tui, & non erit tibi ſenior[e] in do-
mo mea omnibus diebus, & virum exterminabo tibi
ab altari meo, vt deficiant oculi eius, & defluat anima e- F
ius, & omnis qui ſupererit domus tuæ decidet in gla-
dio virorum. Et hoc tibi ſignum, quod veniet ſuper
duos filios tuos Ophni, & Phinees, Vna die morien-
tur ambo. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui
omnia, quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciat,
& ædificabo ei domum fidelem, & tranſibit corã Chri-
ſto meo omnibus diebus. Et erit qui ſupererit[f] in do-
mo tua veniet adorare ei obolo argenti dicẽs: Iacta me 1.Reg.13.
in vnam partẽ ſacerdotij tui manducare panem. Non
eſt vt dicatur iſta prophetia, vbi ſacerdotij veteris tan-
ta manifeſtatione prænunciata mutatio eſt, in Samuẽ-
le fuiſſe completam. Quanquam enim non eſſet de a-
lia tribu[g] Samuẽl, quàm quæ conſtituta fuerat à domi-
no vt ſeruiret altari, tamen nõ erat de Filiis Aaron, cu- 2.Retract.
ius progenies fuerat deputata vt inde fierent ſacerdo- cap.4.
tes, ac per hoc in ea quoque re geſta, eadẽ mutatio, quæ
per Chriſtum Ieſum futura fuerat adumbrata eſt, & ad
vetus teſtamẽtum proprie: figurate vero pertinebat ad
nouum prophetia tam facto etiã ipſo quàm verbo[h]: id
ſcilicet facto ſignificans, quod verbo ad Heli ſacerdo-
tem dictum eſt per Prophetam. Nam fuerunt poſtea
ſacerdotes ex genere Aaron, ſicut Sadoch, & Abiathar 2.Reg.15.
regnante Dauid, & alij deinceps, antequam tempus ve-
niret, quo iſta quæ de ſacerdotio mutando tanto an-
te prædicta ſunt, effici per Chriſtum oportebat. Quis
autem nunc fideli oculo, hæc intuens non videat eſ-
ſe completa, quandoquidem nullum tabernaculum,

t iij nullum

G nullum templum, nullum altare, nullum ſacrificium, & ideo nec vllus ſacerdos remanſit Iudæis, quibus vt de ſemine Aaron ordinaretur, in dei fuerat lege mandatum. Quod & hic commemoratum eſt illo dicente 1.Reg.2. Propheta: Hæc dicit dominus deus Iſraël, dixi: Domus tua & domus patris tui tranſibunt coram me, vſque in æternum. Et nunc dicit dominus: Nequaquam, ſed glorificantes me glorificabo, & qui me ſpernit, ſpernetur. Quod enim nominat domum patris eius, non eum de proximo patre dicere, ſed de illo Aaron, qui primus ſacerdos eſt inſtitutus, de cuius progenie cęteri ſe- 1.Reg.2. querentur, ſuperiora demonſtrant, vbi ait: Reuelatus ſum ad domum patris tui cum eſſent in terra Aegypti ſerui in domo Pharaonis, & elegi domum patris tui ex omnibus ſceptris Iſraël mihi ſacerdotio fungi. Quis pater fuit huius in illa Aegyptia ſeruitute, vnde cum liberati fuiſſent electus eſt ad ſacerdotium, niſi Aaron? De huius ergo ſtirpe iſto loco dixit futurum fuiſſe, vt non eſſent vlterius ſacerdotes. Quod iám videmus impletum. Vigilet fides, præſto ſunt res, cernuntur, tenen- † alias, nolentium. tur, & videre volentium † oculis ingeruntur. Ecce, inquit, dies veniunt, & exterminabo ſemen tuum, & ſe- H men domus patris tui, & non erit tibi ſenior in domo mea omnibus diebus, & virum exterminabo tibi ab altari meo, vt deficiant oculi eius, & defluat anima eius. Ecce dies qui prænunciati ſunt iam venerunt. Nullus ſacerdos eſt ſecundum ordinem Aaron. Et quicunque ex eius genere eſt homo, cum videt ſacrificium Chriſtianorum toto orbe pollere, ſibi autem honorem illum magnum eſſe ſubtractum, deficiunt oculi eius, & defluit anima eius tabe mœroris. Proprie autem ad huius domum Heli, cui hæc dicebantur, quod ſequitur pertinet: & omnis qui ſupererit domus tuæ, decidet in gladio virorum. Et hoc tibi ſignum, quod veniet ſu- 1.Reg.2. per duos filios tuos Ophni, & Phinees. Die vno morientur ambo. Hoc ergo ſignum factum eſt mutandi ſacerdotij de domo huius, quo ſigno ſignificatum eſt, mutandum ſacerdotium domus Aaron. Mors quippe filiorum huius ſignificauit mortem non hominum, ſed ipſius ſacerdotij de filiis Aarō. Quod autem ſequitur, ad illum iam pertinet ſacerdotem cuius figuram geſsit huic ſuccedendo Samuël. Proinde quæ ſequun- I tur, de Chriſto Ieſu noui teſtamenti vero ſacerdote di- Ibidem. cuntur: Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui omnia quæ in corde meo & quæ in anima mea faciat, & ædificabo ei domum fidelem, ipſa eſt æterna & ſuperna Hieruſalem. Et tranſibit, inquit, coram Chriſto meo omnibus diebus. Tranſibit dixit, conuerſabitur, ſicut ſuperius dixerat de domo Aaron: Dixi, domus tua & domus patris tui tranſibunt coram me in æternum. Quod autem ait, coram Chriſto meo tranſibit, de ipſa domo vtique intelligendum eſt, non de illo ſacerdote, qui eſt Chriſtus, ipſe mediator atque ſaluator. Domus ergo eius coram illo tranſibit. Poteſt & tranſibit intelligi de morte ad vitam omnibus diebus, quibus peragitur vſque in finem ſeculi huius iſta mortalitas. Quod autem ait deus, qui omnia quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciat: non arbitremur habere animam deum, cum ſit cōditor animæ, ſed ita hoc de deo tropice, nō proprie dicitur, ſicut man⁹ & pedes, & alia corporis membra. Et ne ſecundum hoc credatur ho- Gene.1. mo⁹ in carnis huius effigie factus ad imaginem dei, ad- Pſal.16. duntur & alæ, quas vtique non habet homo: & dicitur deo, ſub vmbra alarum tuarum protege me, vt intelligant homines de illa ineffabili natura, nō proprijs, ſed tranſlatis rerum vocabulis iſta dici. Quod vero adiun- K gitur: Et erit qui ſupererit in domo tua, veniet adorare 1.Reg.2. ei: non proprie de domo dicitur huius Heli, ſed illius Aaron, de qua vſque ad aduentum Ieſu Chriſti homines remāſerunt, de quo genere etiam nunc vſque non deſunt. Nam de illa domo huius Heli, iam ſupra dictū erat, & omnis qui ſupererit domus tuæ, decidet in gladio virorum. Quo modo ergo hic vere dici potuit, & erit qui ſupererit in domo tua veniet adorare ei, ſi illud eſt verū quod vltore gladio nemo inde ſupererit, niſi quia illos intelligi voluit, qui pertinent ad ſtirpem, ſed illius totius ſacerdotij ſecundum ordinem Aaron? Ergo ſi de illis eſt prædeſtinatis reliquiis, de quibus alius Propheta dixit, Reliquiæ ſaluæ fient: vnde & Apoſto- Eſaia.10. lus: Sic ergo inquit, & in hoc tempore reliquiæ per ele- Roma.9. ctionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt: quia de talibus reliquiis bene intelligitur eſſe, de quo dictum eſt, Qui ſupererit in domo tua, profecto credit in Chriſtum: ſicut temporibus Apoſtolorum ex ipſa gente plurimi crediderunt: neque nunc deſunt, qui licet rariſsime, tamen credant, & impletur in eo, quod hic iſte homo dei continuo ſecutus adiunxit: Veniet adorare ei obolo argen- 1.Reg.2. ti: cui adorare, niſi illi ſummo ſacerdoti, qui & deus L eſt? neque enim in illo ſacerdotio ſecundum ordinem Aaron, ad hoc veniebant homines ad templum vel altare dei, vt ſacerdotem adorarēt. Quid eſt autem quod ait, obolo argenti, niſi breuitate verbi fidei, de quo commemorat Apoſtolus dictum? Verbum conſummans, Roma.9. & breuians faciet dominus ſuper terram? Argentum autem pro eloquio poni, Pſalmus teſtis eſt, vbi cani- Pſal.11. tur: Eloquia domini eloquia caſta, argentum igne examinatum. Quid ergo dicit iſte, qui venit adorare ſacerdoti dei & ſacerdoti deo? Iacta me in vnam partem 1.Reg.2. ſacerdotij tui, manducare panem. Nolo in patrū meorum collocari honore, qui nullus eſt, iacta me in partē Pſal.83. ſacerdotij tui. Elegi enim abiectus eſſe in domo domini, qualecunque, & quantulūcunque membrum eſſe cupio ſacerdotij tui. Sacerdotium quippe hic ipſam plebem dicit, cuius plebis ille ſacerdos eſt mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus. Cui plebi dicit Apo- 1.Timo.2. ſtolus Petrus: Plebs ſancta regale ſacerdotium. Quan- 1.Petri.2. uis nonnulli, ſacrificij tui,[k] ſint interpretati, non ſacerdotij tui, quod nihilominus eūdem ſignificat populum M Chriſtianum, Vnde dicit Apoſtolus Paulus: Vnus pa- 1.Corin.10. nis, vnum corpus multi ſumus. Et iterum: Exhibeatis, Roma.12. inquit, corpora veſtra hoſtiam viuam.[l] Quod ergo addidit, manducare panem: etiam ipſum ſacrificij genus eleganter expreſsit, de quo dicit ſacerdos ipſe, Panis Ioan.6. quem ego dedero, caro mea eſt pro ſeculi vita: ipſum eſt ſacrificium non ſecundum ordinem Aaron, ſed ſecundum ordinem Melchiſedech: qui legit, intelligat. Pſal.109. Breuis itaq; eſt iſta confeſsio, & salubriter humilis, qua dicitur, Iacta me in partem ſacerdotij tui, manducare 1.Reg.2. panem: ipſe eſt obolus argenti, quia & breue eſt, & eloquium domini eſt, habitantis in corde credentis. Quia enim dixerat ſuperius dediſſe ſe domui Aaron cibos de victimis veteris teſtamenti, vbi ait: Dedi domui patris tui omnia quæ ſunt ignis filiorum Iſraël in eſcam. Ibidem. Hæc quippe fuerant ſacrificia Iudæorum, ideo hic dicit manducare panem, quod eſt in nouo teſtamento ſacrificium Chriſtianorum.

CVius quidem nomen tacetur.) Hunc virum dei Iudæi Phinees eſſe dicunt, quem & Heliam autumant. Hieronymus. a b Et portarent Ephod.) Hieronymus multis locis & ad Marcellam & contra Iouinianum, & de veſte ſacerdotali ad Fabiolam, tum Ephod. etiam Ioſephus lib. iij. antiquit. ſcribunt Ephod Græce dici ἐπωμίδα. Sic enim

A enim verterunt LXX. quod Hierony. & Ruffinus vertũt, ſuperhumerale. Ab humeris dependebat apertum ad brachia. Huiuſmodi Ephod ſolus ſummus ſacerdos geſtabat cunctis coloribus auroq́; interſtinctũ. Leuitæ & quidam alij Ephod habebãt huic ſimile, ſed Ephod bat, id eſt, ex lino. Sic Samuëli fecit mater Anna Ephod bat: & Dauid ante arcam ἐπωμίδα gerebat. vnde credo manaſſe morem ad noſtros rabi, id eſt, διδασκάλους ἐμπείρους, vt tanquam principes legis & totius religionis habeant ἐπωμίδα, inſigne ſcientiæ admirabilis, quæ etiã per humeros deſluat. Hinc medicos & iuris peritos, ne quid illis viderentur cedere cultũ quoque ſimilẽ vſurpaſſe. Cæterũ LXX. ἐφοὺδ legunt. c Et gloſificaſti filios tuos.) Sic fuit ex quo primum diſſcere cœpit ſacerdotium Iudæorũ, ſic ex quo noſtrum. Quotus enim quiſq; eſt, qui ſacerdotia ambiat potius vt religioſe colat, quàm vt quæſtui habeat? Quẽ incitant parẽtes, & neceſſarij ad rem eccleſiaſticam alio fine, quàm vt ditentur ipſi? Quis ſe non exiſtimat ſanctiſſ. facere, quum filiis ſi habet, habet autem niſi ſit ſterilis, quũ fratribus, ſororibus aliiſq́; cognatis & neceſſariis etiam opulentis quas eccleſiæ diuitias vocant, prætermiſsis egenis, quibus illa ſunt parata, impartitur? Sic ſemper erit, quandiu opes ſolicitabunt humanũ cor. d Benedicere primicias.) Aliter in vulgata editione, quam adducere nihil eſt opus: quoniã frequens eſt in omnium manibus. e Et non erit tibi ſenior.) πρεσβύτερος ſacerdotem magnũ ſcribit Hieronymus intelligi. f Supererit.) In antiquo libro hoc toto capite, vbi impreſſum eſt ſupereſſe, ſcribitur ſuperare: vt apud Virgiliũ: ſuperátne, & veſcitur aura ætherea. Sed ſignificatus eſt idem. g Quanquã enim nõ eſſet de alia tribu.) Pater Samuëlis de tribu Leui fuiſſe oſtenditur primi Paralip. vj. Mater de tribu Iuda. Hunc locum Auguſtinus recãtat lib. retract. ij. vbi ſic ſcribit in. xvij. lib. Quod dictũ eſt, nõ erat de filiis Aaron, dicendũ potius fuit: nõ erat filius
B ſacerdotum. Filios quippe ſacerdotũ defunctis ſacerdotibus ſuccedere magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuëlis: ſed ſacerdos nõ fuit. Nec ita in filiis, vt eũ ipſe genuerit Aaron, ſed ſicut omnes illius populi dicuntur filij Iſraël. Hæc Auguſtinus. h Tam facto etiam ipſo quàm verbo.) In aliis libris: Prophetia facti etiam ipſa nõ verbi. nam & ſi verba videbantur aliò ſpectare, res tamen ipſa in Chriſto expleta eſt. i Ne ſecundum hoc credatur homo.) Quod credebant Anthropomorphitæ hæretici. k Quamuis nõnulli ſacrificij tui.) Græce ἱερατικῶν quod eſt etiam ſacrificium ſed potius ſacerdotũ. l Et iterum: Exhibeatis, inquit, corpora veſtra hoſtiam viuam.) Hoc in aliis libris non legitur, & ſi non abſurde additur.

De Iudaico ſacerdotio & regno, quæ cum in æternum dicantur ſtatura, non permanent vt alia intelligantur, quæ ſpondentur æterna. *Cap. VI.*

CVm igitur hæc tanta tunc altitudine prænunciata ſint, quanta nunc manifeſtatione clareſcunt, non fruſtra tamen moueri quiſpiam poteſt ac dicere: Quo modo confidimus euenire omnia, quæ in libris illis ventura prædicta ſunt, ſi hoc ipſum
1.Reg.2. quod ibi diuinitus dictũ eſt, Domus tua & domus patris tui tranſibunt coram me in æternum: effectum habere non potuit? quoniam videmus illud ſacerdotium fuiſſe mutatum: & quod illi domui promiſſum eſt, nec
C ſperari aliquando complendum: quia illud quod ei reprobato mutatoq́; ſuccedit, hoc poti⁹ prædicatur æternum? Hoc qui dicit, nondum intelligit, aut non recolit etiam ipſum ſecundum ordinem Aaron ſacerdotium, tanquam vmbram futuri æterni ſacerdotij conſtitutũ: ac per hoc quando ei æternitas promiſſa eſt, non ipſi vmbræ ac figuræ, ſed ei quod per ipſam adũbrabatur, figurabatúrque, promiſſum eſt. Sed ne putaretur ipſa vmbra eſſe manſura, ideo etiam mutatio eius debuit prophetari. Regnum quoque iſto modo etiam Saülis ip-
1.Reg.13. ſius, qui certe reprobatus atque reiectus eſt, futuri regni
1.Reg.10. erat vmbra in æternitate manſuri. Oleum quippe illud quo vnctus eſt, & ab eo chriſmate Chriſtus eſt dictus, myſtice accipiendum & magnum ſacramentum intelligendum eſt, quod in eo tantum veneratus eſt ipſe Dauid, vt percuſſo corde pauitauerit, quando in tenebroſo occultatus antro, quò etiam Saül vrgente intrauerat neceſsitate naturæ, exiguam particulam veſtis eius retrorſum latenter abſcidit, vt haberet vnde monſtraret, quo modo ei pepercerit, cum poſſet occidere: atque
*al. id ſq. quia ita ſuſpicionẽ de animo eius, qua † ſanctum Dauid putans inimicum ſuum vehementer perſequebatur, auferret. Ne itaque reus eſſet tanti ſacramẽti in Saüle violati: quia vel indumentum eius ſic attrectauit, extimuit.
1.Reg.24. Ita enim ſcriptum eſt, Et percuſsit cor Dauid ſuper eũ:

quia abſtulit pinnulam [a] chlamydis eius. Viri autem D
cum illo erant [b], & vt Saülem in manus ſuas traditum interimeret, ſuadebant. Non mihi, inquit, contingat à domino ſic facere hoc verbum domino meo Chriſto domini, inferre manum meam ſuper eum: quia Chriſtus domini eſt hic. Huic ergo vmbræ futuri non propter ipſam, ſed propter illud quod præfigurabat tanta veneratio exhibebatur. Vnde & illud, quod ait Saüli 1.Re.13.
Samuël: Quoniam non ſeruaſti mandatum meũ quod mandauit tibi dominus: quemadmodum nunc parauerat dominus regnum tuum vſque in æternum ſuper Iſraël, & nunc regnum tuum nõ ſtabit tibi, & quæret dominus ſibi hominem ſecundum cor ſuum: & mandabit ei dominus eſſe in principem ſuper populum ſuum: quia non cuſtodiſti quæ mandauit tibi dominus: non ſic accipiẽdum eſt, ac ſi ipſum Saülem deus æternum præparauerit regnaturum, & hoc poſtea noluerit ſeruare peccanti: neque enim eum peccaturum eſſe neſciebat, ſed præparauerat regnum eius, in quo figura regni eſſet æterni. Ideo addidit: Et nunc regnum tuum non ſtabit tibi. Stetit ergo, & ſtabit, quod in illo ſigni- E
ficatum eſt: ſed non huic ſtabit, quia non in æternum ipſe fuerat regnaturus, nec progenies eius, vt ſaltem per poſteros alterum alteri ſuccedẽtes videretur impleri, quod dictum eſt in æternum. Et quæret, inquit, dominus ſibi hominem: ſiue Dauid, ſiue ipſum mediatorem ſignificans teſtamenti noui, qui figurabatur in criſmate etiam, quo vnctus eſt ipſe Dauid & progenies eius. Non autem quaſi neſciat vbi ſit, ita deus ſibi hominem quærit, ſed per hominem more hominum loqui-
tur, qui * & ſic loquendo nos quærit. Non ſolum enim *al. quia.
deo patri, verumetiam ipſi quoque vnigenito eius, qui
venit quærere quod perierat, vſqueadeo iam eramus Luc.19.
noti, vt in ipſo eſſemus electi ante conſtitutionẽ mun- Ephe.1.
di. Quæret ſibi ergo [c] dixit pro eo, ac ſi diceret, quem ſuum eſſe iam nouit, ſibi eſſe familiarem aliis oſtendet. Vnde in Latina lingua hoc verbũ, accipit præpoſitionem, & acquirit dicitur: quod ſatis apertum eſt, quid ſignificet. Quanquam & ſine additamento præpoſitio-
nis quærere intelligatur acquirere, ex quo lucra vocan- F
tur & quæſtus.

QVia abſtulit pinnulam.) Quaſi extremitatem, ſiue laciniam, a quod erat facilius ſcindi, ſiue fimbriam. Fimbriarũ enim multus apud Iudæos vſus, ex præcepto lib. Numerorũ. Ruffinus in Ioſepho ſummitatem vertit. Sic etiam primi Regum. xv. de Samuële in noſtris libris ſummitatem. Quod Auguſtinus proximo capite pinnulam etiã dicit. Græce eſt πτερύγιον ἄκρον εἶδος pinnam extremum diploidis. b Viri autem qui cum illo erant.) Treceĩtos ſcribit eum habuiſſe Ioſephus lib. vj. c Quæret ſibi ergo.) Hic locus ſic legitur in antiquis codicibus Brugẽſibus: Quæret ſibi ergo dixit, ſuum habebit. Vnde in Latina lingua &c. Satis videtur cõgruere cum eo quod ſequitur, tametſi nec diſplicet vulgaris lectio, quæ videri poteſt alicuius addita interpretatio.

De diruptione regni Iſraelitici, qua præfiguratur perpetua diuiſio Iſraelis ſpiritalis ab Iſraele carnali. *Cap. VII.*

RVrſus peccauit Saül per inobedientiam [a], & rurſus Samuël ait illi in verbo domini: Quia ſpreuiſti verbum domini, ſpreuit te dominus, 1.Reg.15.
vt non ſis rex ſuper Iſraël. Et rurſus pro eodem peccato cum id confiteretur Saül, & veniam precaretur, rogarétque Samuëlem, vt reuerteretur cum illo ad placãdum deum: Non reuertar, inquit, tecum, quia ſpreuiſti verbum domini, & ſpernet te dominus, ne ſis rex ſuper Iſraël. Et conuertit Samuël faciem ſuam, vt abiret: & tenuit Saül pinnulam diploidis [b] eius, & dirupit eam. Et dixit ad eum Samuël: Dirupit dominus regnum ab

G Iſraël de manu tua hodie, & dabit proximo tuo bono ſuper te: & diuidetur Iſraël in duo, & non conuertetur, neque pœnitebit eum: quoniam non eſt ſicut homo, vt pœniteat eum: ipſe minatur, & nõ permanet. Iſte cui dicitur: Spernet te dominus, ne ſis rex ſuper Iſraël: & dirupit dominus regnum ab Iſraël de manu tua hodie, quadraginta annos regnauit ſuper Iſraël, tanto ſcilicet ſpacio temporis, quanto & ipſe Dauid: & audiuit hoc primo tempore regni ſui: vt intelligamus ideo dictũ, quia nullus de ſtirpe eius fuerat regnaturus: & reſpiciam[b] ad *1.Timo.2.* ſtirpem Dauid, vnde & exortus eſt ſecundum carnem mediator dei & hominum homo Chriſtus Ieſus. Non autem habet ſcriptura quod in pleriſq; Latinis codicibus legitur, Dirumpet dominus[c] regnum Iſraël de manu tua: ſed ſicut à nobis poſitum eſt inuentum in Gręcis, Dirupit dominus regnum ab Iſraël de manu tua: vt intelligatur de manu tua, quod eſt ab Iſraël. Populi ergo Iſraël perſonã figurate gerebat homo iſte, qui populus regnum fuerat amiſſurus, Chriſto Ieſu domino noſtro per nouum teſtamẽtum, non carnaliter, ſed ſpiritaliter regnaturo. De quo cum dicitur, Et dabit illud proximo

H tuo: ad carnis cognitionem id refertur. Ex Iſraël enim Chriſtus ſecundum carnem, vnde & Saül. Quod vero additum eſt, Bono ſuper te: poteſt quidem intelligi, meliori te. Nam & quidam ſic ſunt interpretati: ſed melius ſic accipitur, bono ſuper te, vt quia ille bonus eſt, ideo *Pſal.109.* ſit ſuper te: iuxta illud aliud propheticum, Donec ponã omnes inimicos tuos ſub pedibus tuis. In quibus eſt & Iſraël, cui ſuo perſecutori regnũ abſtulit Chriſtus, Quan*Ioan.1.*uis fuerit illic & Iſraël, in quo dolus nõ erat, quoddam quaſi frumentum illarum palearum. Nam vtique inde erant Apoſtoli, inde tot martyres, quorum prior eſt Ste*Act.7.*phanus: inde tot Eccleſiæ, quas Apoſtolus Paulus com*Galat.1.*memorat, in conuerſione eius magnificãtes deum. De qua re non dubito intelligẽdum eſſe, quod ſequitur, Et *1.Reg.15.* diuidetur Iſraël in duo: in Iſraël ſcilicet inimicũ Chriſto, & Iſraël adhęrentem Chriſto: in Iſraël ad ancillam, & Iſraël ad liberam pertinentem. Nam iſta duo genera primum ſimul erant, velut Abraham adhuc adhæreret ancillæ, donec ſterilis per dei gratiã fœcundata clamaret: Eiice ancillam, & filium eius. Propter peccatũ quidem Salomonis regnante filio eius Roboam, ſcimus Iſ*Gene.21.*raël in duo fuiſſe diuiſum, atque ita perſeueraſſe, haben*3.Reg.12.*tibus ſingulis partibus reges ſuos, donec illa gens tota à Chaldæis eſſet ingenti vaſtatione ſubuerſa atque tranſ*4.Reg.17.*lata. Sed hoc quid ad Saülem, cum ſi tale aliquid comminandum eſſet, ipſi Dauid fuerit potius comminandum, cuius erat filius Salomon? Poſtremo nũc inter ſe gens Hebræa diuiſa non eſt, ſed indifferenter in eiuſdẽ erroris ſocietate diſperſa per terras. Diuiſio vero illa, quam deus ſub perſona Saülis, illius regni & populi figuram gerentis eidem regno populóque minatus eſt, æterna atque immutabilis ſignificata eſt, per hoc quod *1.Reg.15.* adiunctum eſt: Et non conuertetur, neque pœnitebit eũ: quoniam non eſt ſicut homo, vt pœniteat eum: ipſe minatur, & non permanet, id eſt, homo minatur, & non *Gene.6.* permanet. Non autem deus, quem non pœnitet ſicut hominem. Vbi enim legitur quod pœniteat eum, mutatio rerum ſignificatur, immutabili præſciẽtia manente diuina. Vbi ergo non pœnitere dicitur, non mutare intelligitur. Prorſus inſolubilẽ videmus per hæc verba prolatam diuinitus fuiſſe ſententiam, de iſta diuiſione populi Iſraël, & omnino perpetuam. Quicunque enim ad Chriſtum tranſierunt, vel tranſeunt, vel tranſibunt inde, erant inde ſecundum dei præſcientiam, non ſecundum generis humani vnam eandemq; naturam. Pror- K ſus quicunque ex Iſraëlitis adhærentes Chriſto perſeuerant in illo, nunquam erunt cum eis Iſraëlitis, qui eius inimici vſque in finem vitæ huius eſſe perſiſtunt: ſed in diuiſione, quæ hic prænunciata eſt, perpetuo permanebunt. Nihil enim prodeſt teſtamentum vetus de monte *Galat.4.* Sina in ſeruitutem generans, niſi quia teſtimonium perhibet teſtamento nouo. Alioquin quandiu legitur Moyſes, velamen ſuper corda[d] eorum poſitum eſt. Cum au- *2.Corin.3.* tem quiſque inde tranſierit ad Chriſtum, auferetur velamen. Tranſeuntium quippe intentio ipſa mutatur de vetere ad nouum: vt non iam quiſque intendat accipere carnalem, ſed ſpiritalem fœlicitatem. Propter quod ipſe magnus Propheta Samuël antequãm vnxiſſet regẽ *1.Reg.7.* Saül, quãdo exclamauit ad dominum pro Iſraël, & exaudiuit eum: & cum auferret holocauſtum ſimul accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum dei, tonuit dominus ſuper eos & cõfuſi ſunt, & offenderunt coram Iſraël atq; ſuperati ſunt: aſſumpſit lapidem[e] vnũ, & ſtatuit illum inter Maſpha[f] nouam & veterem, & vocauit nomen eius Abenezer, quod eſt Latine lapis adiu- *Ibidem.* torij: & dixit, Vſque huc adiuuit nos dominus. Maſpha L interpretatur intentio. Lapis ille adiutorij medietas eſt ſaluatoris, per quem tranſeundum eſt à Maſpha vetere ad nouam, id eſt, ab intentione, qua expectabatur in carnali regno beatitudo falſa carnalis: ad intẽtionem, qua per nouum teſtamentum expectatur in regno cœlorum beatitudo veriſſima ſpiritalis: qua quoniã nihil eſt melius, hucuſque adiuuat deus.

PEr inobediẽtiam.) Quod cum iuſſus eſſet à Samuële verbis domini delere vniuerſa Amalechitarum, nec relinquere viuens aliquid: & ipſum Agag regem viuum cepit, & armenta eius numeroſa. a b Pinnulam diploidis.) Vulgo pallij, & ſic apud Ioſephum. Diplois quaſi duplex dicitur, διπλοΐς: quod de omni veſtimento duplicato dici poteſt. *Diplois.* c Dirumpet dominus.) Sic Ioſephus, Scindet dominus. In codicibus noſtris j.Reg.xv. Scidit dominus. Græce etiam διέῤῥηξε dirupit. d Velamen ſuper corda.) Prioris Corint.iij. de velamine quo Moſes texit faciem ſuam, quum populo loqueretur, quo Iudæi poſt Chriſti paſſum mentẽ ſuam inuoluunt, quoad Chriſti fiunt cultores. e Aſſumpſit lapidem.) Ioſephus paulo diuerſius lib.vj. quo facto Samuel eos cum multitudine perſecutus eſt, & plurimos interfecit, vſque ad locum quendam, qui vocatur Charreon, ibíque lapidem fixit, velut terminum victoriæ & hoſtium fugæ, eúmque lapidem fortitudinem appellauit: quaſi ſignũ eſſet diuini ſolatij contra hoſtes adhibiti. f Inter Maſpha.) Hierony. M de locis Hebraicis Maſpha in tribu Gad ſeparata Leuitis. Eſt autem & alia nunc Maſpha in finibus Eleutheropoleos contra ſeptentrionem pergentibus Aeliam, pertinens ad tribum Iuda. Maſpha interpretatur ſpeculatio, ſiue contemplatio. Græce legitur μασσηφάθ. *Maſpha.*

De promiſſionibus ad Dauid in filio eius: quæ nullatenus in Salomone, ſed pleniſſime inueniuntur in Chriſto. *Capus VIII.*

IAm nunc video eſſe monſtrandum, quid ipſi Dauid, qui Saüli ſucceſsit in regnum, cuius mutatione finalis illa mutatio figurata eſt, ppter quam diuinitus cuncta dicta, cuncta conſcripta ſunt deus promiſerit: quod ad rem de qua agimus pertinet. Cum regi Dauid multa proſpera pro- *2.Reg.7.* uenissent, cogitauit facere deo domum, templum illud ſcilicet excellentiſsime diffamatum, quod à rege Salo- *3.Reg.6.* mone filio eius poſtea fabricatum eſt. Hoc eo cogitante, factum eſt verbum domini ad Nathan Prophetam, quod perferret ad regem. Vbi cum deus dixiſſet, quod nõ ab ipſo Dauid ſibi ædificaretur domus, neque per tantum tempus ſe mãdaſſe cuiquam in populo ſuo, vt ſibi fieret domus cedrina: & nunc, inquit, hæc dices ſeruo meo Dauid: Hæc dicit dominus omnipotens: *2.Reg.7.* Accepi te de ouili ouium, vt eſſes in ducem ſuper populum meum Iſraël, & eram tecum in omnibus, quibus in-

A bus ingrediebaris: & exterminaui omnes inimicos tu-
os à facie tua: & feci te nominatum ſecundum nomen
magnorum, qui ſunt ſuper terram. Et ponam locum
populo meo Iſraël, & plantabo illum, & inhabitabit
ſeorſum, & non ſolicitus erit vltra: & non apponet fi-
lius iniquitatis humiliare eum, ſicut ab initio à diebus,
quibus conſtitui iudices ſuper populum meum [a] Iſraël:
& requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis: & nun-
ciauit tibi dominus, quoniam domum ædificabis ip-
ſi. Et erit cum impleti fuerint dies tui, dormies cum pa-
tribus tuis, & ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, qui erit de
ventre tuo, & præparabo regnum eius. Hic ædificabit
mihi domum nomini meo, & dirigam thronum illius
vſque in æternum. Ego ero illi in patrem, & ipſe erit
mibi in filium. Et ſi venerit iniquitas eius, redarguam
illum in virga virorum & in tactibus filiorum homi-
num: miſericordiam autem meam non amoueam ab
eo, ſicut amoui à quibus amoui à facie tua: & fidelis
erit domus eius, & regnum eius erit vſque in æternum
coram me, & thronus eius erit erectus vſque in æter-
num. Hanc ergo tam grandem promiſsionem qui pu-
B tat in Salomone fuiſſe completam multum errat. At-
3.Reg.6. tendit enim quod dictum eſt: Hic ædificabit mihi do-
**aliàs, no-* mum: quoniam Salomon templum illud nobile * ſtru-
biliſsimũ. xit: & non attendit, fidelis erit domus eius, & regnum
eius vſque in æternum coram me. Attendat ergo & aſ-
3.Reg.11. piciat Salomonis domum plenam mulieribus alieni-
genis colentibus deos falſos, & ipſum ab eis regem ali-
quando ſapientem in eandem idololatriam ſeductum
atque deiectum: & nõ audeat exiſtimare deum, vel hac
*† * aliàs,* promiſsione mendacem * † vel talem Salomonem do-
vel hoc p- múmque eius futuram, non potuiſſe præſcire. Non hinc
miſiſſe men autem deberemus ambigere, nec ſi non in Chriſto do-
daciter. mino noſtro, qui factus eſt ex ſemine Dauid ſecundum
Roma.1. carnem, iam videremus iſta compleri: ne vane atque
inaniter hic alium aliquem requiramus, ſicut carnales
Iudæi. Nam & ipſi vſqueadeo filium, quem loco iſto
regi Dauid promiſſum legunt, intelligunt non fuiſſe
Salomonem, vt eo qui promiſſus eſt tanta iam manife-
ſtatione declarato, adhuc mirabili cæcitate alium ſpe-
rare ſe dicant. Facta eſt quidem nonnulla imago rei fu-
turæ etiam in Salomone, in eo quod templum ædifica-
uit, & pacem habuit ſecundum nomẽ ſuum. Salomon
C quippe pacificus eſt Latine, & in exordio regni ſui mi-
1.Para.22. rabiliter laudabilis fuit, ſed eadem ſua perſona [b] per
vmbram futuri prænunciabat etiam ipſe Chriſtum do
minum noſtrum, non exhibebat. Vnde quædam de il-
lo ita ſcripta ſunt, quaſi de ipſo ita prædicta ſint, dum
ſcriptura ſancta etiam rebus geſtis prophetans, quodam
modo in eo figuram delineat futurorum. Nam præter
libros diuinæ hiſtoriæ, vbi regnaſſe narratur, Pſalmus
Deus iudi- etiam lxxj. titulo nominis eius inſcriptus eſt. In quo
cium tuũ. tam multa dicuntur, quæ omnino ei conuenire non
poſſunt: domino autem Chriſto apertiſsima perſpi-
cuitate conueniunt, vt euidenter appareat, quod in il-
lo figura qualiſcunque adumbrata ſit, in iſto autem ip-
ſa veritas præſentata. Notum eſt enim quibus terminis
regnum concluſum fuerit Salomonis: & tamen in eo
Pſalmo legitur, vt alia taceam: Dominabitur à mari
Pſal.71. vſque ad mare, & à flumine vſq; ad terminos orbis ter-
ræ. Quod in Chriſto videmus impleri. A flumine quip-
pe dominandi ſumpſit exordium, vbi baptizatus à Io-
anne eodem monſtrante cœpit agnoſci à diſcipulis,
qui eum non ſolum magiſtrum, verum etiam domi-
num appellauerunt. Nec ob aliud viuente adhuc patre
ſuo Dauid regnare Salomon cœpit, quod nulli illorum D
regnum contigit, niſi vt hinc quoque ſatis eluceat, non
eſſe ipſum, quem prophetia iſta præſignat, quæ ad eius
patrem loquitur, dicẽs: Et erit cum impleti fuerint dies *2.Reg.7.*
tui, & dormies cum patribus tuis: ſuſcitabo ſemen tuum
poſt te, qui erit de ventre tuo, & præparabo regnum il-
lius. Quo modo ergo propter id, quod ſequitur: Hic æ-
dificabit mihi domum, iſte Salomon putabitur prophe
tatus: & non potius propter id quod præcedit, cum im-
pleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis, ſu-
ſcitabo ſemen tuum poſt te: alius pacificus intelligitur
eſſe promiſſus, qui non ante ſicut iſte, ſed poſt mortem
Dauid prænunciatus eſt ſuſcitandus? Quàmlibet enim
longo interpoſito tempore Ieſus Chriſtus venerit, pro-
culdubio poſt mortem regis Dauid: cui ſicut eſt promiſ
ſus, eum venire oportebat, qui ædificaret domũ domi-
no, non de lignis & lapidibus, ſed de hominibus, qua-
lem illum ędificare gaudemus. Huic enim domui dicit
Apoſtolus, hoc eſt, fidelib⁹ Chriſti: Templum enim dei *1.Corin.3.*
ſanctum eſt, quod eſtis vos. E

a CONſtitui iudices ſuper populum meum.) Iudices in Iſraëlitico
populo fuerunt tredecim ab Othoniele ad Samuelem, qui Sau-
lem regem vnxit, trecentis & ſeptuaginta annis. quo tempore va
rie eſt cum vicinis gentibus bellatum, aliàs fœliciter, aliàs ſecus.
b Sed eadem ſua perſona.) Erat quidem imago Chriſti, ædificatione tem
pli & pace regni non Chriſtus ipſe.

*Quod ſimilis in Pſalmo octogeſimooctauo ſit pro-
phetia de Chriſto, his quæ in Regnorũ libris Na-
than prophetante promittuntur.* *Caput IX.*

PRopter quod & in Pſalmo octogeſimoocta-
uo, cuius eſt titulus, Intellectus ipſi Aethan [a]
Iſraëlitæ: commemorantur promiſsiones dei
factæ regi Dauid, & iſtis quæ in libro Regno-
rum ſunt poſita, quædam ibi ſimilia dicuntur, ſicut eſt:
Iuraui Dauid ſeruo meo, vſque in æternum præparabo *Pſal.88.*
ſemen tuum. Et iterum, Tunc locutus es in aſpectu [b]
filiis tuis, & dixiſti: Poſui adiutorium ſuper potentẽ, &
exaltaui electum de populo meo. Inueni Dauid ſeruum
meũ, in oleo ſancto meo vnxi eum. Manus enim mea
auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum.
Non proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non
apponet nocere ei. Et concidam à facie eius inimicos F
eius, & eos qui oderunt eum fugabo. Et veritas mea &
miſericordia mea cum ipſo, & in nomine meo exalta-
bitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius, & in
fluminibus dexteram eius. Ipſe inuocabit me, pater
meus es tu, deus meus & ſuſceptor ſalutis meæ. Et ego
primogenitum ponam illum, excelſum apud reges ter-
ræ. In æternum ſeruabo illi miſericordiam meam, &
teſtamentum meum fidele ipſi. Et ponam in ſeculum
ſeculi ſemen eius, & thronum eius ſicut dies cœli. Quæ
omnia de domino Ieſu intelliguntur ſub nomine Da-
uid, [c] propter formam ſerui, quam de ſemine Dauid
idem mediator aſſumpſit ex virgine. Continuo etiam
dicitur de peccatis filiorum eius tale aliquid, quale in
regnorum libro poſitũ eſt, & quaſi de Salomone pro-
cliuius accipitur. Ibi namque, hoc eſt in Regnorum li-
bro: Et ſi venerit, inquit, iniquitas eius, redarguam illum
in virga virorum, [d] & in tactibus filiorum hominum, [e] *2.Reg.7.*
miſericordiam autẽ meam non amoueam ab eo: tacti-
bus ſignificans plagas correptionis. Vnde illud eſt, Ne
tetigeritis Chriſtos meos. Quod quid eſt aliud, quàm *1.Paral.15.*
ne læſeritis? In Pſalmo verò cum ageret tanquã de Da- *Pſal.104.*
uid, vt quiddam eiuſmodi etiam ibi diceret, Si dereli-
querint, inquit, filij eius legem meam, & in iudiciis meis
non

G non ambulauerint: Si iuſtificationes meas profana-
Pſal.88. uerint, & mandata mea non cuſtodierint: Viſitabo in
aliàs, ver virga iniquitates eorum, & in flagellis delicta eorum:
beribus pec miſericordiam autẽ meam non diſpergam ab eo. Non
cata eorũ. dixit, ab eis, cum loqueretur de filiis eius, nõ de ipſo: ſed dixit, ab eo: quod bene intellectum tantumdem valet. Non enim Chriſti ipſius, qui eſt caput Eccleſiæ, poſſent inueniri vlla peccata, quæ op* eſſet humanis correptionibus ſeruata miſericordia diuinitùs coërceri, ſed in ei* corpore ac membris, quod populus eius eſt. Ideo in libro Regnorum, iniquitas eius dicitur: in Pſalmo antem, filiorum eius: vt intelligamus de ipſo dici quodam modo, quod de eius corpore dicitur, propter quod etiam ipſe de cœlo, cũ corpus eius, quod ſunt fideles eius, Saulus perſequeretur: Saule, inquit, Saule quid me perſequeris? Deinde in conſequentibus Pſalmis: Neque nocebo, inquit, in veritate mea, neque profanando teſtamentum meum, & quæ procedunt de labiis meis non reprobabo. Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mentiar: id eſt, nequaquam [f] Dauid mentiar. Solet enim ſic loqui
H ſcriptura. Quid autem non mẽtiatur, adiungit & dicit, Semen eius in æternum manebit: & ſedes eius ſicut ſol in conſpectu meo, & ſicut luna perfecta in æternnm, & teſtis in cœlo fidelis.

a INtellectus ipſi Aethan.) Græcè ſic συνέσεως Αἰθὰμ τῷ Ἰσραηλίτῃ. vnde intellectus paterni eſt caſus. Hebraicè eſt, Intellectus Aethan Ezraitæ. Hierony. iſte Pſalmus in multis vocibus continetur. habet enim vocem patris ad filium, filij ad patrem, Eccleſiæ ipſiúſque Prophetæ vel Apoſtolorum. b Tunc locutus es in aſpectu.) In viſione Græcè, ἐν ὁράσει. Aſpectus etiam dici poteſt. c Quæ omnia de domino Ieſu intelliguntur ſub nomine Dauid.) Alibi ſic: Quæ omnia de domino Ieſu intelliguntur, quando rectè intelliguntur ſub nomine Dauid. d Redarguam illum in virga virorum.) Puto bellum intelligi, quo ſæpe gentes & populi puniuntur. e Et in tactibus filiorum hominum.) Per hoc alias incommoditates minores ſignificari cenſent. f Si Dauid mentiar: id eſt, nequaquam.) Mos eſt loquendi in ſacris literis: vt ibi, Si introibunt in requiem meam.

Quàm diuerſa acta ſint in regno terrenæ Hieruſalem, ab his quæ promiſerat deus, vt intelligeretur promiſsionis veritas ad alterius regis & regni gloriam pertinere. *Caput X.*

POſt hæc tãtæ promiſsionis validiſsima firmamenta, ne putarentur in Salomone completa, tanquam id ſperaretur, nec inueniretur:
I Tu vero, inquit, repuliſti, & ad nihilum deduxiſti. Hoc quippe factum eſt de regno Salomonis in poſteris eius vſque ad euerſionem ipſius terrenæ [a] Hieruſalem quæ regni eiuſdem ſedes fuit: & maxime ipſius templi labem, quod fuerat à Salomone cõſtructum. Sed ne ob hoc putaretur deus contra ſua promiſſa feciſſe, continuo ſubiecit: Diſtuliſti Chriſtum tuum. Non eſt ergo ille Salomon, ſed nec ipſe Dauid, ſi dilatus eſt Chriſtus domini. Cum enim Chriſti eius dicerẽtur omnes reges myſtico illo chriſmate conſecrati: non ſolũ à rege Da-
1.Reg.10. uid & deinceps, ſed ab illo etiam Saüle, qui populo ei-
1.Reg.24. dem rex primus eſt vnctus: ipſe quippe Dauid eũ Chriſtum domini appellat: erat tamen vnus verus Chriſtus, cuius illi figuram prophetica vnctione geſtabãt: qui ſecundum opinionem hominũ, qui eum putabant in Dauid vel in Salomone intelligendũ, differebatur in longum: ſecundum autem diſpoſitionem dei venturus ſuo tempore parabatur. Interea dum ille differtur, quid factum ſit de regno terrenæ Hieruſalem, vbi ſperabatur vtique regnaturus: ſecutus iſte Pſalmus adiunxit atque
Pſal.88. ait: Euertiſti teſtamentum ſerui tui, profanaſti in terra ſanctitatem eius. Deſtruxiſti omnes macerias eius, poſuiſti munitiones eius in formidinem. Diripuerũt eum omnes tranſeuntes viam, factus eſt opprobrium vicinis ſuis. Exaltaſti dexterã inimicorum eius, iucundaſti om- K
nes inimicos eius. Auertiſti adiutorium gladij eius, & non es opitulatus ei in bello. Diſſoluiſti eum ab emundatione, ſedẽ eius in terrã colliſiſti. Minuiſti dies ſedis eius, [b] perfudiſti eum confuſione. Hæc omnia venerũt ſuper ancillam Hieruſalem, in qua regnauerunt nõnulli etiam filij liberæ, regnum illud tenentes in diſpenſa-
tione temporali: regnum autem cœleſtis Hieruſalẽ, cu- Galat.4.
ius erant filij in vera fide babentes, & in vero Chriſto ſperantes. Quo modo autem iſta venerint ſuper illud regnum, index eſt rerum geſtarum, ſi legatur hiſtoria.

VSque ad euerſionem ipſius terrenæ.) De hoc tertio Regum xxv. a
b Minuiſti dies ſedis eius.) Vulgo temporis eius. Et ſic Græce, τοῦ χρόνου αὐτοῦ.

De ſubſtantia populi dei, quæ per ſucceßionem carnis in Chriſto eſt, qui ſolus eruendi animam ſuam ab inferis habuit poteſtatem. *Caput XI.*

POſt bæc autem prophetata ad precandum deum propheta conuertitur: ſed & ipſa pre-
catio prophetatio eſt. Vſquequo domine a- Pſal.88.
uertis in finem? ſubauditur faciem tuam. ſi- L
cut alibi dicitur: Vſquequo auertis faciem tuam à me? Nam ideo quidam codices hic non habẽt, auertis, [a] ſed auerteris: quanquam poſsit intelligi, auertis miſericordiam tuam, quam promiſiſti Dauid. Quod autem dixit, in finem, quid eſt niſi vſque in finem? Qui finis intelligendus eſt vltimum tempus, quando in Chriſtum Ieſum etiam illa gens eſt creditura, ante quem finem illa fieri oportebat, quę ſuperius ærumnoſa defleuit. Propter quæ & hic ſequitur, Exardeſcet ſicut ignis ira tua: memẽto quę eſt mea ſubſtantia. Nihil hic melius, quàm ipſe Ieſus intelligitur ſubſtantia populi hoĩs, ex quo natura eſt carnis eius. Non enim vane, inquit, conſtituiſti omnes filios bominum. Niſi enim eſſet vnus filius hominis ſubſtãtia Iſraël, per quem filium hominis liberarentur multi filij bominum, vane vtique cõſtituti eſſent omnes filij hominum. Nunc vero omnis quidẽ humana natura per peccatum primi hominis in vanitatẽ de veritate collapſa eſt: propter quod dicit alius pſalmus:
Homo vanitati ſimilis factus eſt, dies eius velut vmbra Pſal.143.
prætereunt. Sed non vane deus conſtituit omnes filios M
hominum: quia & multos à vanitate liberat per mediatorem Ieſum: & quos liberandos non eſſe præſciuit, ad vtilitatem liberandorum, & comparationem duarum inter ſe à contrario ciuitatum: nõ vtique vane in totius rationalis creaturæ pulcherrima, atque iuſtiſsima ordi-
natione conſtituit. Deinde ſequitur: Quis eſt bomo, qui Pſal.88.
viuet, & non videbit mortem: eruet animam ſuam de mano inferi? Quis eſt iſte, niſi ille de ſubſtantia illa Iſraël ex ſemine Dauid, Chriſtus Ieſus? De quo dicit Apoſto-
lus: Quod ſurgens à mortuis, iam non moritur, & mors
ei vltra non dominabitur. Sic enim viuit, & non vide- Roma.6.
bit mortem, vt tamẽ mortuus fuerit: ſed animam ſuam eruerit de manu inferi: quia propter [b] quorundam ſoluenda peccatorũ vincula, ad inferna deſcenderat. Eruit
autem poteſtate illa, de qua in Euangelio dicit, Poteſta- Ioan.10.
tem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.

QVidam codices hic non habent auertis.) Sic legimus in noſtris codicibus. Græce eſt, ἕως πότε κύριε ἀποστρέφῃ εἰς τέλος. quod eſt: Quouſque domine auerteris in finem. Poteſt etiam eſſe ſubiunctiui actiui: ſed nullus eſt ſenſus. b Quia propter.) In aliis libris: quo propter quorundam ſoluenda inferna vincula deſcenderat: vt ſit Chriſto hæc terra inferus, egreſſus de ſummo cœlo: ſed congruentius quod habetur vulgo. a

Ad quo-

A *Ad quorum perſonam pertinere intelligenda ſit flagitatio promiſſorum: de quibus in Pſalmo dicitur: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine.*

Caput XII.

Pſal.88. SEd cætera pſalmi huius, quę ita ſe habent: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine, quas iuraſti Dauid in veritate tua? Memento domine opprobrij ſeruorū tuorum, quod continui in ſinu meo multarum gentium. Quod exprobrauerunt inimici tui domine: quod exprobrauerunt cōmutationem Chriſti tui: vtrum ex perſona dicta ſint illorum Iſraëlitarum, qui deſyderabant reddi ſibi promiſsionem, quæ facta eſt ad Dauid, an potius Chriſtianorū, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ſunt Iſraëlitę, meritò quęri poteſt. Dicta ſunt quippe iſta, vel ſcripta tempore, quo fuit Aethan:[a] de cuius nomine titulum iſte pſalmus accepit: & idem tempus regni Dauid fuit: ac per hoc nō diceretur: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ domine, quas iuraſti Dauid in veritate tua: niſi eorum perſonam in ſe propheta transfiguraret, qui longè poſtea futuri erant: quibus hoc tempus eſſet antiquū, B quando regi Dauid iſta promiſſa ſunt. Poteſt autem intelligi[b] dictum hoc eſſe propter multas gentes, quādo perſequebantur Chriſtianos: prophetam reprobaſſe illis paſsionem Chriſti, quam ſcriptura commutationem vocat: quoniam moriēdo immortalis eſt factus. Poteſt & commutatio Chriſti ſecūdum hoc accipi exprobrata Iſraëlitis: quia cum eorum ſperaretur futurus, factus eſt gentium, & hoc eis nunc exprobrant multæ gentes, quæ crediderunt in eum per nouum teſtamentum, illis in vetuſtate remanentibus: vt ideo dicatur, Memento domine opprobrij ſeruorum tuorum: quia non eos obliuiſcente, ſed potius miſerante domino, & ipſi poſt hoc opprobrium crediruri ſunt. Sed ille quem prius poſui, conuenientior ſenſus mihi videtur. Inimicis enim Chriſti, quibus exprobratur, quod eos ad gentes tranſiens reliquerit Chriſtus, incongrue vox iſta coaptatur: Ibidem. Memento domine opprobrij ſeruorum tuorum: non enim ſerui dei vocādi ſunt tàles Iudęi: ſed eis verba iſta competūt, qui cum graues humilitates perſecutionum pro Chriſti nomine paterentur, recordari potuerūt excelſum regnum ſemini Dauid fuiſſe promiſſum: & eius deſiderio dicere, non deſperando, ſed petendo, quęrendo, pulſando: C Vbi ſunt miſerationes tuę antiquę domine, quas iuraſti Dauid in veritate tua? Memento domine opprobrij ſeruorum tuorum, quod continui in ſinu meo multarum gentium: hoc eſt, in interioribus meis patienter pertuli. Quod exprobrauerunt inimici tui domine: quod exprobrauerunt commutationem Chriſti tui: non eam putantes mutationem, ſed conſumptionem. Quid eſt autem, memento domine, niſi vt miſerearis, & pro tolerata patienter humilitate mea, reddas celſitudinem, quam iuraſti Dauid in veritate tua? Si autem Iudæis aſsignemus hæc verba: illi ſerui dei talia dicere potuerunt, qui expugnata terrena Hieruſalem, antequam Ieſus Chriſtus humanitus naſceretur, in captiuitatem ducti ſunt intelligentes commutationem Chriſti, quia ſcilicet non per eum terrena carnaliſque fœlicitas, qualis paucis annis regis Salomonis apparuit, ſed cœleſtis, ac ſpiritalis eſſet fideliter expectanda: quā tunc ignorans infidelitas gentium, cum dei populum exultabat, atque inſultabat eſſe captiuum: quid aliud, quàm Chriſti commutationem, ſed ſcientibus neſciens exprobrabat? Et ideo quod ſequitur vbi pſalmus iſte concluditur: Pſal.88. Benedictio domini in æternum: fiat, fiat: vniuerſo populo dei ad cœleſtem Hieruſalem pertinenti, ſiue in D illis qui latebant in teſtamento veteri, antequam reuelaretur nouum, ſiue in his qui iam teſtamento nouo reuelato manifeſte pertinere cernuntur ad Chriſtum, ſatis congruit. Benedictio quippe domini in ſemine Dauid, non ad aliquod tempus qualis diebus Salomonis apparuit, ſed in æternum ſperanda eſt, in qua certiſsima ſpe dicitur: fiat, fiat. Illius enim ſpei eſt confirmatio verbi huius iteratio. Hoc ergo intelligens Dauid ait in ij. 2.Reg.7. Regno. lib. vnde ad iſtum pſalmum digreſsi ſumus: Et locutus es pro domo ſerui tui in longinquum. Ideo autem pòſt paululū ait: Nunc incipe, & benedic domum ſerui tui vſque in æternum, & cætera: quia tunc geniturus erat filiū, ex quo progenies eius duceretur ad Chriſtum, per quem futura erat domus eius æterna, eademq; domus dei. Domus enim Dauid propter genus Dauid; domus autem dei eadem & ipſa propter templum dei, de hominibus factum, non de lapidibus, vbi habitet in æternum populus cum deo & in deo ſuo, & deus cum populo atque in populo ſuo, ita vt deus ſit implens populum ſuum, & populus plenus deo ſuo, cum deus erit 1.Corin.15. omnia in omnibus: ipſe in pace præmium, qui virtus in 2.Reg.7. bello. Ideo cum in verbis Nathan dictum ſit: Et enun- E ciauit tibi dominus, quoniam domum ædificabis ipſi. Poſtea dictum eſt in verbis Dauid: Quoniam tu dominus omnipotens deus Iſraël, reuelaſti aurem ſerui tui, dicens: Domum ædificabo tibi. Hanc enim domum & nos ædificamus bene viuēdo: & deus vt bene viuamus, opitulando. Quia niſi dominus ædificauerit domum, Pſal.126. in vanum laborabunt ædificantes eam. Cuius domus cum venerit vltima dedicatio, tunc fiet illud quod hic per Nathan locutus eſt deus, dicēs: Et ponam locum cū 2.Reg.7. populo meo Iſraël, & plantabo illū & inhabitabit ſeorſum, & non ſolicitus erit vltra: & nō apponet filius iniquitatis humiliare eum, ſicut ab initio à diebus, quibus conſtitui iudices ſuper populum meum Iſraël.

a TEmpore quo fuit Aethan.) Aethan & Aſaph cantores fuerunt æneorum cymbalorum, Dauide rege ad arcam domini 1.Paralipo. xv. vulgo Aethan Iſraëlita dicitur & Latine & Græce, vt in tit. pſalmi. lxxxviij. ſed arbitror Iezraelitā vocandū à Iezraël Aethan. oppido tribus Iuda in termino Iſachar inter Scythopolim & legionem, aut Eſraitam ab Eſrom, quæ eſt Aſſur in eadem tribu, ex Hebræo Hieronymus Ezraitam vertit, quomodocunque nominetur. Iſraelitam non appellandum certum eſt. nemo enim patriæ nomine ſic dicitur. b Poteſt autem intelligi.) Alibi ſic, Poteſt autem intelligi multas gentes quando F perſequebantur Chriſtianos exprobraſſe illis paſsionem Chriſti.

An promiſſæ pacis veritas illius temporibus poßit adſcribi, quæ ſub Salomone fluxerunt. *Caput XIII.*

HOc tam magnum bonum quiſquis in hoc ſeculo & in hac terra ſperat, inſipiēter ſapit. An quiſpiam putabit in pace regni Salomonis id eſſe completum? Pacem quippe illa ſcriptura in vmbra futuri, excellenti prædicatione commendat. Sed huic ſuſpicioni vigilanter occurſum eſt, cum poſteaquam dictum eſt, Et non apponet filius inquitatis hu- Pſal.88. miliare eum: continuo ſubiunctum eſt, Sicut ab initio à 2.Reg.7. diebus, quibus conſtitui iudices ſuper populum meum Iſraël. Iudices nanque, prius quàm reges ibi eſſe cœpiſſent, ſuper illum populum fuerant conſtituti, ex quo terram promiſsionis accepit. Et vtique humiliabat eum filius iniquitatis, hoc eſt, hoſtis alienigena, per interualla temporum, quibus leguntur paces alternaſſe cum bellis: & inueniuntur illic pacis tempora prolixiora quàm Salomō habuit, qui quadraginta regnauit annos. Nam 3.Reg.11. ſub eo iudice, qui appellatus eſt Aod, octoginta annis pacis fuerunt. Abſit ergo vt Salomonis tempora in hac promiſsione prædicta eſſe credantur: multo minus vtique

que

G que cuiuſlibet regis alterius. Non enim quiſquã eorum in tanta quanta ille pace regnauit: nec vnquam omnino gens illa ita regnum tenuit, vt ſolicita non fuerit, ne hoſtibus ſubderetur, quia in tanta mutabilitate rerum humanarum nulli aliquando populo conceſſa eſt tanta ſecuritas, vt huic vitę hoſtiles non formidaret incurſus. Locus ergo iſte, qui promittitur tam pacatæ ac ſecuræ habitationis æternus eſt, æterníſque debetur in matre Hieruſalem libera, vbi erit veraciter populus Iſraël: (hoc enim nomen interpretatur videns deum.[a] Cuius præmij deſyderio pia per fidem vita in hac ærumnoſa peregrinatione ducenda eſt.

Hieroſolyma. a HOc enim nomen interpretatur videns deum.) Hiero. ad Dardanum, Hieroſolymam ſcribit primum dictam Iebus, deinde Salem, tertio Hieruſalem, poſtremo Aeliam. Salem interpretatur pax: ſicut etiam dicit Apoſt. ad Hebræos: Hieruſalem pacis viſio. Hanc eſſe Salem, in qua Melchiſedech regnauit, tradunt Ioſephus, & Aegeſippus. Aelia nominata eſt ab Aelio Adriano Cæſare, qui à Tito dirutam inſtaurauit, maiore murorum ambitu. Gentiles eam Solymas, & Solymos, & Hieroſolymam nominarunt. Sunt qui à Piſidis Lyciæ, quos veteres σολύμους dixere: aut à populis in Aſia Põtica Solymis quos interiiſſe cum Lelegibus & Bebrycibus perhibet Eratoſthenes. Eupolemus verò vt Euſeb. ſcribit, à Solomone Solymos deducit, & Hieroſolymam quaſi ἱερὸν τοῦ σολόμωνος. quo nomine etiam ab Homero eſſe H vocatam, ſunt qui credant. Cæterùm Ioſephus lib. vij. Solymam eſſe dictam temporibus Abrahæ narrat. Hinc cùm Dauid è Iebuzæis captæ vrbi iunxiſſet arcem munitioremq́; feciſſet, nominatam eſſe Hieroſolymã. Nam Hebræi munitionem hieron dicunt. Verum non Iebus antequam Salem vocata eſt, ſed contra potius. Nam à Melchiſedech putatur cõdita, qui eam Salem cognominauit. Incoluerúntque ipſam Cananæi, quorum gentis princeps erat Melchiſedech: ſeu, vt Aegeſippus vocat, rex iuſtus. Sic enim patrio dicit nomine appellatum, & ſi Hieron. in locis Hebraicis, & ad Damaſum negat Salem eſſe Hieruſalẽ, ſed eſſe aliam vrbem in regione Sichen, quæ eſt in terra Canaam, vbi oſtenditur palatium Melchiſedech ex multitudine ruinarum veteris operis oſtendens magnificentiam. Prætereo quam originem Hieroſolymæ Strabo ponit, à Moſe, cum hic terram Cananæam nunquam ſit ingreſſus. Tum & illos qui Luzam & Bethel Hieruſalem tradunt, cum Bethel ſit pagus, vt dixi.

De ſtudio Dauid in poſitione Pſalmorum.
Caput XIIII.

PRocurrente igitur per tempora ciuitate dei: primo in vmbra futuri, in terrena ſcilicet Hieruſalem regnauit Dauid. Erat autem Dauid vir in canticis eruditus: qui harmoniam muſicam non vulgari voluptate, ſed fidei[a] voluntate dilexerat: eáque deo ſuo, qui verus eſt deus, myſtica rei magnæ figuratione ſeruiens: & diuerſorum nomine ſonorum[a] rationales, moderatóſque concentus, concordi varietate cõpactam bene ordinatæ ciuitatis inſinuat vnitatem. Denique omnis ferè prophetia eius in Pſalmis eſt, quos cẽtum quinquaginta liber continet, quem Pſalmorum vocamus. In quibus nonnulli volunt, eos ſolos factos eſſe à Dauid,[b] qui eius nomine inſcripti ſunt. Sunt etiã qui putant non ab eo factos, niſi qui prænotãtur ipſius Dauid: qui vero habent in titulis, ipſi Dauid, ab aliis factos, perſonæ ipſius fuiſſe coaptatos. Quæ opinio voce euangelica ſaluatoris ipſius refutatur, vbi ait, quod ipſe Dauid in ſpiritu Chriſtum dixerit eſſe ſuum dominũ, quoniam Pſalmus centeſimus nonus ſic incipit: Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis: Donec ponã inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorũ. Et certe idem Pſalmus non habet in titulo, ipſius Dauid,[c] ſed ipſi Dauid: ſicut plurimi. Mihi autem credibilius videntur exiſtimare, qui omnes illos cẽtum quinquaginta Pſalmos eius operi tribuunt: eúmque aliquos prænotaſſe etiam nominibus aliorum, aliquid, quod ad rem pertineat figurantibus: cæteros autem nullius hominis nomen in titulis habere voluiſſe: ſicut ei varietatis huius diſpoſitionem, quamuis latebroſam, nõ tamen inanem dominus inſpirauit. Nec mouere debet ad hoc non credendum, quod nonnullorum nomina Prophetarum, qui longe

a aliàs, fideli.
I
Matth. 22.
Pſal. 64. 111. 147. & 148.

K poſt Dauid regis tempora fuerunt, quibuſdam Pſalmis in eo libro leguntur inſcripta: & quę ibi dicuntur, velut ab eis dici videntur. Neque enim non potuit propheticus ſpiritus prophetanti regi Dauid hæc etiam futurorum Prophetarũ nomina reuelare, vt aliquid quod eorum perſonæ conueniret prophetice cantaretur: ſicut rex Ioſias[d] exorturus & regnaturus poſt annos amplius quàm trecentos, cuidam prophetæ, qui etiam facta eius futura prædixit, cum ſuo nomine reuelatus eſt.

3. Reg. 13.
4. Reg. 23.

ET diuerſorum nomine ſonorum.) Alibi, myſtica rei magnę figuratione ſeruierit diuerſorum enim eius ſonorum. Hi ſoni expoſiti ſunt primo lib. τῶν παραλειπομένων, cap. xv. De interpretatione inſtrumenti Pſalterij Auguſt. in procemio quinquagenarum dicit propterea diuinis eſſe rebus aptum, quòd ad ſuperiora totus eius feratur concentus. b In quibus nonnulli volunt eos ſolos factos eſſe à Dauid.) Ciuis meus Iacobus Peres, qui poſtremus in Pſalmos longa commentaria ſcripſit, non tam diſerta quam erudita, operis initio diſputat de authoribus Pſalmorum, dicitque hanc quæſtionem ante Origenem non fuiſſe inter Iudæos ambiguam. Omnes enim & crediderunt, & ſic prodidere literis, omnes Pſalmos Dauidis eſſe authoris. Poſtea vero quam Origenes ingenio illo exacto & eruditione varia ſummáque cœpit oſtendere quæcunque in prophetis continebantur, ad Chriſtum iam natum pertinere, multum irritauit Iudæos etiam ad nouas opiniones veteribus ſuorum magiſtrorum contrarias, deprauandóſque quantum poſſent codices ſacros. Itaque poſt ea tempora fuiſſe ex Hebræis nonnullos, qui antiquis L aſſenſi vnicum Pſalmorum omnium authorem dicerent Dauidẽ: alij nouem duntaxat eum feciſſe: alij omnes, qui ipſius nomine præſcribuntur, cæteros à viris ſanctis prophetico eſſe ſpiritu conſcriptos, vt filiis Chore, Aſaph, Aethan, Idythun, qui ſunt ſine titulis, ignorari quorum ſint, niſi quod à ſanctis hominibus non dubitentur conſcripti. Iſtis opinionibus addidiſſe ſuam Rabbi Salomonem Gallum hominem inſigni impudentia, qui decem Pſalmiſtas ſit commentus. Melchiſedech, Abraham, Moſem, filios Chore, Dauid, Solomonem, Aſaph, Idithun, Aethan: at Origenem, Ambroſium, Hilarium, Auguſtinum, Caſſiodorũ vnius Dauid Pſalmos omnes opus eſſe tradere, quibus ſe ait ſuffragari. ſententiámque hanc vnicam veram eſſe multis argumentis colligit: quæ qui deſiderat, ex eo petat, licebit: liber non eſt rarus. Prætereo quæ Hieronymus ad Sophronium & Cyprianum de authoribus Pſalmorum dicat. Hæc enim in præſentia fuerint ſatis. c Non habet in titulo ipſius Dauid.) ψαλμὸς τῷ δαβίδ, audiui quoſdam qui periti habebantur linguæ Hebrææ, quum dicerent, datiuum illum pro genitiuo apud Hebræos ſolere vſurpari. d Sicut rex Ioſias.) iij. Regum xiij.

An omnia quæ in pſalmis de Chriſto & eccleſia prophetantur, ad contextum huius operis coaptanda ſint.
Caput XV.

NVnc iam expectari à me video, vt hoc loco libri huius aperiam, quid in Pſalmis Dauid de domino Ieſu Chriſto vel eius eccleſia prophetauerit. Ego autem vt hoc non ita faciam, ſicut videtur ipſa expectatio poſtulare: quãuis iam in vno fecerim, copia quàm inopia magis impedior. Omnia enim ponere vitãdę prolixitatis cauſa prohibeor: vereor autem ne cum aliqua elegero, multis qui ea nouerunt, videar magis neceſſaria pręteriiſſe. Deinde quia teſtimonium, quod profertur de cõtextione totius Pſalmi, debet habere ſuffragium: vt certe nihil ſit, quod ei refragetur ſi non omnia ſuffragantur, ne more centonum[a] ad rem quam volumus, tanquam verſiculos decerpere videamur, velut de retrogrado carmine,[b] quod non de re illa, ſed de alia longéque diuerſa reperiatur eſſe conſcriptum. Hoc autem vt in quocunque pſalmo poſſit oſtendi exponendus eſt totus. Quod quanti operis ſit, & aliorum & noſtra volumina in quibus hoc fecimus, ſatis indicant. Legat ergo illa, qui voluerit, & potuerit, inueniet quot & quanta rex Dauid idemque propheta de Chriſto & eius eccleſia prophetauerit, de rege ſcilicet & ciuitate quam condidit.

M

NE more centonum.) Centones fruſta ſunt panni coloris varij: hinc verſicolores veſtes centones dicuntur. Viles etiã non modo quibus amicimur, ſed quibus quoq; lecti ſternũtur, quales ruri & militiæ: vt apud Catonẽ ſenẽ, & Siſennã hiſtoricũ, & Caium Cęſarẽ. Metaphorice carmẽ eſt ex multis alieni poëmatis particulis cõcinnatũ: vt Homerocẽton, ſeu Græce ὁμηρόκεντρον. nã κέντρωνας vocant Græci: tum etiã Virgilio cẽton, quod nõ vnicũ eſt. Nã & Probæ, & Auſo-

a Centones.

A & Auſonij Virgilio centones legimus. b Velut de retrogrado carmine.) Sotadici verſus dicuntur retrogradi, quod in contrarium etiam ſint verſus. Reciprocos vocat Diomedes, qui multa de Sotadicis præcipit. Hic enim verſus: Muſa mihi cauſas memora, quo numine læſo: ſi recurrat, Læſo numine quo memora cauſas mihi muſa, Sotadicus eſt. Et poſſunt teuerti in idem genus carminis, vel in diuerſum, vt: Pio precare thure cœleſtû numina, iambicus. Sotadicus verò pentameter fiet: Numina cœleſtû thure precara pio. Laſciuum genus carminis hoc eſt, vt Quintil. inquit, à Sotade, vt Strabo ſcribit, repertum, ſeu vt Diomedes, vſurpatum, quem Martialis cinædum vocat. Porrò in aliis Auguſt. lib. aptius habetur: velut de grandi carmine, vt ſit de grandi poëmate colligi particulas, quas inter ſe commiſceas, & compingas in alium ſenſum, quam erant à poëta dictæ. Quod factitatum [illegible] eſt ab eis, qui centones compegerunt. Nam quod Virgil. & Homerus de Græcis aut Troianis, déque bellis dixerant, illi ad Chriſtum, [illegible] diuinas transferunt: Auſonius ad nuptiarum apparatum & progreſſum.

De his [illegible] in quadrageſimo quarto Pſalmo ad Chriſtum & [illegible]cleſiam pertinentia, aut apertè dicuntur, aut tropice. *Capuт XVI.*

QVamlibet enim de quacûque re propriæ ſint, atque manifeſtæ propheticæ locutiones, ne[illegible] vt eis etiam tropicæ miſceantur: quæ [illegible]ppter tardiores ingerunt doctio[illegible] lab[illegible]iſputâdi exponendique negocium: B quędam tamen Chriſtum & eccleſiam ipſa prima facie mox vt dicuntur, oſtendunt: etſi ex ocio reſtant exponenda, quæ in eis minus intelliguntur, quale illud eſt in Pſal.44. eodem Pſalmorum libro: Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus ſcribæ, velociter ſcribentis. Speciosus forma præ filiis hominum: diffuſa eſt gratia in labiis tuis, propterea benedixit te deus in æternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potentiſſime. Specie tua & pulchritudine tua, intende proſpere, procede, & regna. Propter veritatem & manſuetudinem & iuſticiam: & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, potentiſſime. Populi ſub te cadent: in corda inimicorû regis. Sedes tua deus in ſecula ſeculorû, virga directionis virga regni tui. Dilexiſti iuſticiã, & odio habuiſti iniquitatem: propterea vnxit te deus tuus oleo exultationis pręparticipibus tuis. Mirrha, & gutta, & caſia à veſtimentis tuis, à domibus eburneis: ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo. Quis non hic Chriſtum, quem prædicamus, & in quem credimus, quamlibet ſit tardus, agnoſcat: cùm audiat deum, cuius ſedes eſt in C ſecula ſeculorum: & vnctum à deo vtique ſicut vngit deus, non viſibili, ſed ſpiritali atq; intelligibili chriſmate? Quis enim tam rudis eſt in hac religione, vel tam ſurdus aduerſus eius famam, longe, lateq; diffuſam, vt Chriſtum à chriſmate, hoc eſt, ab vnctione, appellatum eſſe non nouerit? Agnito autem rege Chriſto, iam cætera, quæ hic tropice dicta ſunt, quo modo ſit ſpecioſus forma præ filiis hominum: quadam tanto magis amanda, atque miranda, quanto minus corporea pulchritudine: quis gladius eius, quæ ſagittæ, & cætera, iſto modo non proprie, ſed tropice poſita: iam, ſubditus ei, qui regnat, propter veritatem, & manſuetudinem, & iuſticiam, inquirat ex ocio. Deinde aſpiciat eius Eccleſiã tanto viro ſuo ſpiritali connubio, & diuino amore coniunctam: Ibidem. de qua dicitur in his quę ſequûtur, Aſtitit regina à dextris tuis, in veſtitu deaurato, circumamicta varietate. Audi filia, & vide: & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui. Quoniam concupiuit rex ſpeciẽ tuam: quoniã ipſe eſt dominus deus tuus. Et adorabunt eum filij Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ regis intrinſecus in fimbriis aureis, circumamicta varietate. Afferentur regi virgines poſt eã: proximæ eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione: adducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati ſunt D tibi filij: conſtitues eos principes ſuper omnem terram. Memores erunt nominis tui domine: in omni generatione, & progenie.[a] Propterea populi confitebûtur tibi in æternû: & in ſeculum ſeculi. Non opinor quẽquam ita deſipere, vt hic aliquam muliérculam prædi[illegible]ari credat, atq; deſcribi: coniugem videlicet illius, cui di[illegible]tum eſt: Sedes tua deus in ſecula ſeculorû: virga directionis, virga regni tui. Dilexiſti iuſticiam, & odio habuiſti iniquitatem: propterea vnxit te deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis: Chriſtum vtiq; præ Chriſtianis. Hi ſunt enim participes eius, ex quorum in omnib[us] gentibus vanitate atque cõcordia fit iſta regina: ſicut & in alio Pſalmo de illa dicitur: Ciuitas regis magni. Ipſa eſt Sion ſpiritaliter. Quod nomen Latine interpretatum, ſpeculatio eſt. Sp[illegible]atur enim futuri ſeculi magnum bonum: quoni[illegible]luc dirigitur eius intentio. Pſal.47. Ipſa eſt & Hieruſalẽ eodẽ modo ſpiritaliter: vnde multa iam diximus: eius inimica eſt ciuitas diaboli Babylon: quæ confuſio interpretatur. Ex qua tamẽ Babylone regina iſta in omnibus gentibus regeneratione liberatur: & à peſſimo rege ad optimû regem, id eſt, à diabo- E lo tranſit ad Chriſtum. Propter quod ei dicitur: Obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui. Pſal.44. Cuius ciuitatis impiæ portio ſunt Iſraëlitæ ſola carne, non fide: inimici etiam ipſi magni regis huius, eiuſq; reginæ. Ad ipſos enim veniens, & ab eis Chriſtus occiſus, magis aliorum factus eſt, quos non vidit in carne.[b] Vnde per cuiuſdam Pſalmi prophetiam dicit ipſe rex noſter: Erues Pſal.17. me de contradictionibus populi, cõſtitues me in caput gentium. Populus, quem non cognoui ſeruiuit mihi; in auditu auris obediuit mihi. Populus ergo iſte gentium quem non cognouit Chriſtus præſentia corporali: in quem tamen Chriſtum ſibi annunciatum credit, vt merito de illo diceretur: in auditu auris obaudiuit mihi: quia fides ex auditu eſt. Iſte inquam, populus additus veris, & carne, & fide Iſraëlitis, ciuitas eſt dei, quæ ipſum quoque ſecundum carnem peperit Chriſtum: quando in ſolis illis Iſraëlitis fuit. Inde quippe erat virgo Maria, in qua carnẽ Chriſtus vt homo eſſet, aſſumpſit. De qua ciuitate Pſalmus alius ait, Mater Sion dicet homo,[c] & Pſal.86. homo factus eſt in ea, & ipſe fundauit eam altiſſimus. F Quis eſt iſte altiſſimus, niſi deus? Et per hoc Chriſtus deus antequam in illa ciuitate per Mariã fieret homo, ipſe in Patriarchis & Prophetis fundauit eam. Cum igitur huic reginę ciuitati dei, tanto ante dictû ſit per prophetiam, quod iam videmus impletû, pro patribus tuis Pſal.44. nati ſunt tibi filij, cûſtitues eos principes ſuper omnem terram, ex filiis quippe eius per omnem terrã ſunt præpoſiti principes cum confiteantur ei populi concurrentes ad eam cum confeſſione laudis æternæ in ſeculum ſeculi, proculdubio quicquid hic tropicis locutionibus ſubobſcure dictum eſt, quoquo modo intelligatur, debet his rebus manifeſtiſſimis conuenire.

a IN omni generatione & progenie.) Alibi generatione & generatione, quod eſt conformius LXX. quos Auguſtinus vbique ſequitur. Hi enim ſic ſcriptum reliquerunt ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ, & alioqui ex proprietate Hebraica magnam vim habet idem verbum geminatum. b Quos non vidit in carne.) Terram enim gentilium non eſt Chriſtus, dum inter homines eſſet, ingreſſus, nec auditus eſt aliis populis, quàm Iſraëlitico: neque vero refert vnum aut alterum gentilem veniſſe ad Chriſtum: de populis & nationibus loquor. c Mater Sion dicet homo.) In noſtris libris legimus: Nunquid Sion dicet homo? Ex Hebraica veritate vertit Hieronymus, ad Sion autem dicetur vir, at LXX. vero mater Sion dicet. nam ſic eſt Græce μήτηρ σιὼν ἐρεῖ ἄνθρωπος, ſed mendoſe, vt idem in Pſalmum hunc lxxxvj. declarat. LXX. enim ſic ſcripſerant μήτι σιὼν, quid eſt? quam lectionem ſpreuerunt multi non intelligentes & addiderunt, dixeruntque μήτηρ σιὼν, & hoc propterea, quoniam ſequitur, & homo natus eſt in ea.

De his

G *De his quæ ad ſacerdotium Chriſti in Pſalmo centeſimo nono, & de his quæ in Pſalmo vigeſimo primo ad paſſionem ipſius ſpectant.* *Caput XVII.*

Pſal.109. SIcut etiam in illo Pſalmo vbi ſacerdos Chriſtus, quemadmodum hic rex apertiſsimè prædicatur: Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis: Donec ponã inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Sedere Chriſtus ad dexteram dei patris creditur, nõ videtur: eius etiam inimicos poni ſub pedibus eius nondum apparet. Id igitur [a] apparebit in fine, nunc hoc vere creditur, pòſt videbitur. Verum hoc quod ſequitur: Virgã virtutis tuæ emittet dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum: ita clarum eſt, vt non ſolum infideliter, & infœliciter, ſed etiam impudenter negetur. Et ipſi quippe fatentur inimici ex Sion miſſam fuiſſe legem Chriſti, quod Euangelium nos vocamus, & eam virgam virtutis eius agnoſcimus. Dominari verò eum in medio inimicorum ſuorũ, iidem ipſi inter quos dominatur dentibus ſuis frendendo & tabeſcendo, & nihil aduerſus eum valendo teſtantur. H Deinde quod paulo pòſt dicit, Iurauit dominus & non pœnitebit eum: quibus verbis immutabile futurum eſſe ſignificat, quod adiungitur, Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech: ex eo, quod iam nuſquam eſt ſacerdotiũ & ſacrificium ſecundum ordinem Aaron, & vbique offertur ſub ſacerdote Chriſto, quod protulit Melchiſedech quando benedixit Abraham, Gene.14. quis ambigere permittitur, de quo & iſta dicantur? Ad hæc itaque manifeſta referuntur, quæ paulo obſcurius in eodem Pſalmo poſita ſunt, quæ quo modo rectè intelligantur in noſtris iam popularibus ſermonibus notum fecimus. Sic & in illo vbi humilitatem paſsionis ſuæ per prophetiam Pſal.21. Chriſtus eloquitur dicens: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia oſſa mea. Ipſi vero conſiderauerunt & conſpexerunt me. Quibus vtiq; verbis in cruce corpus ſignificauit extentum, manibus pedibúſque confixis, & clauorũ tranſuerberatione con foſsis, eóque modo ſe ſpectaculum conſiderantibus & I conſpicientibus præbuiſſe. Addens etiam: Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem. Quæ prophetia quemadmodum impleta ſit, euangelica narrat hiſtoria. Matth.27. Tunc profectò & alia recte intelliguntur, quæ ibi minus aperte dicta ſunt, cum congruunt his, quæ tanta manifeſtatione claruerunt, præſertim quia & illa, quæ non tranſacta credimus, ſed præſentia contuemur, ſicut in eodem Pſalmo leguntur, tanto ante prædicta, ita nunc exhibita iam toto orbe Pſal.21. terrarum cernuntur. Ibi enim paulopòſt dicitur: Commemorabuntur & ad dominum conuertentur vniuerſæ fines terræ, & adorabunt in conſpectu eius omnes patriæ gentium, quoniam domini eſt regnum, & ipſe dominabitur gentium.

[a] ID igitur.) Alibi melius, id agitur. apparebit in fine etiam nunc hoc creditur de quo Paulus multa & ad Hebræos, & ad Corinthios.

De Pſalmo tertio, & de quadrageſimo, & de quintodecimo, & de ſexageſimoſeptimo, in quibus mors & reſurrectio domini prophetantur.

Caput XVIII.

DE reſurrectione quoque eius nequaquam Pſalmorum oracula tacuerunt. Nam quid eſt aliud quod in Pſalmo tertio ex perſona eius canitur: Ego dormiui & ſomnum cepi, & exurrexi quoniam dominus ſuſcepit me? An forte quiſquam ita deſipit, vt credat velut aliquid magnũ nobis indicare vo- K luiſſe Prophetam, quod dormierit, & exurrexerit, niſi ſomnus iſte mors eſſet, & euigilatio reſurrexio, quã de Chriſto ſic oportuit prophetari? Nam & in xl. Pſalmo manifeſtius id oſtenditur, vbi ex perſona eiuſdem mediatoris, more ſolito, tanquam præterita narrantur, quæ futura prophetabantur: quoniã quæ ventura erant iam in prædeſtinatione & præſcientia dei velut facta erant, quia certa erant. [a] Inimici, inquit, mei dixerunt mala Pſal.40. mihi, quando morietur & peribit nomen eius. Et ſi ingrediebatur, vt videret, vana locutum eſt cor eius, congregauit iniquitatem ſibi. Egrediebatur foras, & loquebatur ſimul in vnum. Aduerſum me ſuſurrabant omnes inimici mei, aduerſum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum diſpoſuerunt [a] aduerſum me: nun- [a] aliàs, conſtituerunt. quid qui dormit, nõ adiiciet, vt reſurgat? Hæc certe ita poſita ſunt verba, vt nihil aliud dixiſſe intelligaẽ, quàm ſi diceret: Nunquid qui moritur, non [illegible]et, vt reuiuiſcat? Superiora quippe demonſtr[illegible]m i[illegible] cogitaſſe & diſpoſuiſſe inimicos eius [illegible] actum [illegible] L ſe, per eum qui ingrediebatur, vt videret, & egrediebatur, vt proderet. Cui autem hic non occurrat ex diſcipulo eius factus traditor Iudas? Matth.26. Quia ergo facturi erãt, quod moliebantur, id eſt, occiſuri erant eum, oſtendẽs illos vana malicia fruſtra occiſuros reſurrecturum, ſic adiecit hunc verſum, velut diceret: Quid agitis vani? Quod veſtrum eſt ſcelus, meus ſomnus erit. Nunquid qui dormit, non adiiciet, vt reſurgat? Et tamen eos tam magnum nefas non impune facturos conſequentibus indicat verſibus, dicens: Etenim homo pacis meæ in quo ſperaui, qui edebat panes meos ampliauit ſuper me calcaneum, [b] hoc eſt conculcauit me. Tu autem, inquit, domine miſerere mei & reſuſcita me, & reddam illis. Quis hoc iam neget qui Iudæos poſt paſsionem reſurrectionemq; Chriſti de ſedibus ſuis bellica ſtrage, & excidio funditus eradicatos videt? Occiſus enim ab eis reſurrexit, & reddidit eis interim temporaneam diſciplinam, excepto quod non correctis ſeruat, quando M viuos & mortuos iudicabit. Nam dominus ipſe Ieſus Ioan.3. iſtum ipſum traditorẽ ſuum per panem porrectũ oſtendens Apoſtolis, hunc etiam verſum Pſalmi huius commemorauit, & in ſe dixit impletum, Qui edebat panes Pſal.40. meos, ampliauit ſuper me calcaneum. Quod autem ait, in quem ſperaui: non congruit capiti, ſed corpori. Neque enim neſciebat eum ipſe Saluator, de quo ante iam dixerat, Vnus ex vobis diabolus eſt: [c] Ioan.6. ſed ſolet in ſe mẽbrorum ſuorum transferre perſonam, & ſibi tribuere, quod eſt illorum, quia caput & corpus vnus eſt Chriſtus. Vnde illud in Euangelio: Eſuriui, & dediſtis mihi Matth.25. manducare. Quod exponens ait: Quando vni ex minimis meis [d] feciſtis, mihi feciſtis. Se itaque dixit ſperaſſe, quod tunc ſperauerãt de Iuda diſcipuli eius, quãdo eſt connumeratus Apoſtolis. Iudæi autem Chriſtum, quem ſperant, moriturum eſſe non ſperant. Ideo quem lex & prophetæ annunciauerunt, noſtrum eſſe non putãt, ſed neſcio quem ſuum, quem ſibi alienum à mortis paſsione confingunt. Ideo mirabili vanitate atq; cæcitate verba, quæ poſuimus, non mortem & reſurrectionem, ſed ſomnum & euigilationem ſignificare contendunt. Sed clamat eis etiam Pſalmus xv. Propter hoc iocundatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea: inſuper & caro mea requieſcet in ſpe, quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem. Quis in ea ſpe diceret requieuiſſe carnem ſuam, vt nõ derelicta anima ſua in inferno, ſed cito ad

A to ad eam redeunte reuiuiſceret ne corrumperetur, ſicut cadauera corrũpi ſolent, niſi qui die tertio reſurrexit? Quod vtique dicere non poſsint de Propheta & rege Dauid. Clamat lxvij. pſalmus: Deus noſter deus ſaluos faciendi, & domini domini exitus mortis. Quid apertius diceretur? Deus enim ſaluos faciendi[e] dominus eſt Ieſus, quod interpretatur Saluator ſiue ſalutaris. Nam ratio nominis huius hęc reddita eſt, quãdo prius, quàm ex virgine naſceretur, dictum eſt: Paries filium, & *Matth. 1.* vocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. In quorum peccatorum remiſsionem, quoniam ſanguis eius effuſus eſt, non vtique oportuit eum de hac vita exitus alios habere, quàm mortis. Ideo cùm dictum eſſet: Deus noſter deus ſaluos *Pſal. 67.* faciendi: continuò ſubiunctũ eſt, & domini exitus mortis,[f] vt oſtenderetur moriendo ſaluos eſſe facturus. Sed mirando dictum eſt, & domini, tãquam diceretur, Talis eſt iſta vita mortalium, vt nec ipſe dominus aliter ab illa exiret, niſi per mortem.

a ET præſcientia dei validæ facta erant, quia certa erant.) Vetus exemplar non habet, quia certa erant: & videtur additum ab aliquo ceu ſcolium. b Super me calcaneum.) πτερνισμὸν ſupplãtationem. πτέρνα enim eſt calcaneus, ſupplantatio eſt in luctatoribus, cum alter pede ſuo crus alterius ſubſtollit, quo altero tantum innixum crure facilius proſternat. Græci πτερνίζειν dixerunt à calcaneo, nos ſupplantare à planta pedis parte. Eſt etiam ἀλληγορικῶς πτερνίζειν ἀπατᾶν fallere. c Vnus ex vobis diabolus eſt.) Codex Brugeñ. ſic legit: vnus ex vobis me tradet, & vnus ex vobis diabolus eſt. Duo ſunt loci diuerſis capitibus Euang. Ioannis, prius illud xiij. poſterius vj. at diabolus dicitur Iudas q. calumniator & delator. d Quando vni ex minimis meis.) Alibi quod
B quod vni, Græcè eſt ἐφ᾽ ὅσον, hoc eſt quantum. e Deus enim ſaluos faciendi.) ὁ θεὸς τοῦ σώζειν q. deus qui ſeruare poſsit, aut ſoleat: proprietas illa Græca vix poteſt Latina lingua exprimi, niſi quis malit per nomen dicere, quod alibi deus ſalutis. f Exitus mortis.) Ne quis fallatur, exitus rectus eſt pluralis, non genitiuus ſingularis. αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου.

De Pſalmo LXVIII. in quo Iudæorum pertinax infidelitas declaratur. Caput XIX.

SEd vt Iudæi tam manifeſtis huius prophetiæ teſtimoniis, etiam rebus ad effectum tam clarum certúmque perductis omnino non credant,* profectò in eis illud impletur, quod in **al. credãt.* eo Pſalmo, qui hunc ſequitur, ſcriptum eſt. Cùm enim & illic ex perſona Chriſti, quæ ad eius paſsionem pertinent prophetice dicerẽtur, commemoratum eſt, quod *Matth. 27.* in Euangelio patuit: Dederunt in eſcam meam fel, & in *Pſal. 68.* ſiti mea potum mihi dederunt acetum. Et velut poſt tale cõuiuium epuláſque ſibi huiuſcemodi exhibitas, mox
C intulit: Fiat menſa eorum coram ipſis in muſcipulam[a] & in retributionem, & in ſcandalum: obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua: & cætera, quæ non optando ſunt dicta, ſed optandi ſpecie prophetando prędicta. Quid ergo mirum, ſi hæc manifeſta non vident, quorum oculi ſunt obſcurati, ne videant? Quid mirum ſi cœleſtia non ſuſpiciunt, qui vt in terrena ſint proni, dorſum eorũ ſemper incuruũ eſt? His enim verbis tranſlatis à corpore vicia ſignificantur animorum. Iſta de Pſalmis, hoc eſt, de prophetia regis Dauid, ſatis dicta ſint, vt aliquis modus ſit. Ignoſcant autem, qui hæc legunt, & cuncta illa nouerunt, & de iis quæ fortaſſe firmiora me prætermiſiſſe vel intelligunt, vel exiſtimant, non quærantur.

a MEnſa eorum coram ipſis in muſcipulam.) εἰς παγίδα in laqueum. Hic muſcipulam dixit, quæ tenditur ad captandos mures.

De regno ac merito Dauid, & de filio ipſius Salomone, eáque prophetia, quæ ad Chriſtum pertinens inuenitur, vel in eis libris, qui ſcriptis ipſius copulantur, vel in eis quos ipſius eſſe non dubium eſt. Caput XX.

REgnauit ergo Dauid in terrena Hieruſalem, D filius cœleſtis Hieruſalem, diuino multum teſtimonio prædicatus, quia & delicta eius tãta pietate ſuperata ſunt per ſaluberrimã pœnitẽdi humilitatẽ, vt prorſus inter eos ſit, de quibus ipſe ait: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta *Pſal. 31.* ſunt peccata. Poſt hunc regnauit eidem populo vniuerſo Salomon eius filius, qui vt ſupra dictũ eſt, patre ſuo *1. Reg. 1. & 2.* viuente cœpit regnare. Hic bonis initiis, malos exitus[a] habuit. Quippe ſecundę res, quæ ſapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quàm profuit ipſa ſapientia, etiam nunc & deinceps memorabilis, & tunc longe latéque laudata. Prophetaſſe etiam ipſe reperitur in ſuis libris, qui tres recepti ſunt[b] in authoritatem canonicã: Prouerbia, Eccleſiaſtes, & Canticum canticorum. Alij vero duo quorum vnus Sapiẽtia, alter Eccleſiaſticus dicitur, propter eloquij nonnullam ſimilitudinem vt Salomonis dicantur obtinuit conſuetudo. Non autem eſſe ipſius non dubitant doctiores, eos tamen in authoritatem maxime occidentalis antiquitus recepit eccleſia, quorum in vno qui appellatur Sapientia[c] Salomonis, paſsio Chriſti apertiſsime prophetatur. Impij quippe interfectores eius commemorantur dicentes: Circum- *Sapien. 2.* ueniamus iuſtum, quoniam inſuauis eſt nobis, & con- E trarius eſt operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nos peccata diſciplinæ noſtræ. Promittit ſciẽtiam dei ſe habere, & filium dei ſe nominat. Factus eſt nobis in traductionẽ cogitationum noſtrarum. Grauis etiam nobis eſt ad videndum, quoniam diſsimilis eſt aliis vita illius, & immutatæ viæ eius. Tanquã nugaces æſtimati ſumus ab illo, & abſtinet ſe à viis noſtris, quaſi ab immundiciis. Præfert nouiſsima iuſtorum, & gloriatur patrem ſe deum habere. Videamus er- *Ibidem.* go ſi ſermones illius veri ſint, & tentemus quæ ventura ſunt illi, & ſciemus quæ erunt nouiſsima illius. Si enim iuſtus eſt filius dei ſuſcipiet illũ, & liberabit eum de manu contrariorum. Contumelia & tormento interrogemus illum, vt ſciamus reuerentiã illius & probemus patientiam ipſius. Morte turpiſsima cõdemnemus illum, erit enim ei reſpectus ex ſermonibus illius. Hæc cogitauerunt, & errauerũt, excæcauit enim illos malicia ipſorum. In Eccleſiaſtico autem[d] fides gentium futura prædicitur iſto modo: Miſerere noſtri dominator deus om- *Eccleſ. 36.* F nium, & immitte timorem tuum ſuper omnes gentes, extolle manũ tuam ſuper gentes alienas, & videant potentiam tuam, vt ſicut coram illis ſanctificatus es in nobis, ita coram nobis magnificeris in illis, & agnoſcant te ſecundum, quod & nos agnouimus, quia nõ eſt deus præter te domine. Hanc ſub optandi & precãdi ſpecie prophetiam per Ieſum Chriſtum videmus impletam, ſed aduerſus contradictores nõ tanta authoritate* pro- **aliàs, firmitatem.* feruntur, quæ ſcripta non ſunt in canone Iudæorum. In tribus vero illis, quos Salomonis eſſe conſtat, & Iudæi canonicos habent, vt oſtendatur ad Chriſtum, & eccleſiam pertinere, quod in eis eiuſmodi reperitur, operoſa diſputatio neceſſaria eſt, quæ nos vltra quàm oportet, ſi nunc adhibeatur extẽdit. Tamen quod in Prouerbiis legitur viros impios dixiſſe: Abſcondamus in terra virum iuſtum iniuſte, abſorbeamus vero eum tanquã infernus viuentem, & auferamus eius memoriã de terra, poſſeſsionem eius pretioſam apprehendamus: non ita obſcurum eſt, vt de Chriſto & poſſeſsione eius eccleſia ſine laborioſa expoſitione nõ poſsit intelligi. Tale quippe aliquid etiam dominus ipſe Ieſus per Euangelicam parabolam oſtendit dixiſſe malos colonos. Hic eſt hæ- *Matth. 21.* res, ve-

G res,venite occidamus eũ,& noſtra erit hæreditas.Itém-
Supra.cap. que illud in eodem libr. quod iam ante perſtrinximus,
4. cum ageremus de ſterili,quæ peperit ſeptem,nõ niſi de
1.Reg.2. Chriſto & eccleſia mox vt fuerit pronunciatum cõſue-
uit intelligi ab eis,qui Chriſtum ſapientiam dei eſſe no-
Prouer.9. uerunt. Sapientia ædificauit ſibi domum, & ſuffulſit co-
lumnas ſeptem,immolauit ſuas victimas,miſcuit in cra
tere vinum ſuum,& parauit menſam ſuam. Miſit ſeruos
ſuos conuocans cum excellenti prædicatione ad crate-
rem dicens:Qui eſt inſipiens,diuertat ad me. Et inopi-
bus ſenſu dixit:Venite, manducate de panibus meis, &
bibite vinum,quod miſcui vobis.Hic certe agnoſcimus
dei ſapientiam,hoc eſt verbum patri coæternum,in vte
ro virginali domum ſibi ædificaſſe corpus humanum,
& huic tanquam capiti membra eccleſiam ſubiunxiſſe,
martyrum victimas immolaſſe,menſam in vino & pa-
nibus præparaſſe, vbi apparet etiam ſacerdotium ſecun
Pſal.109. dum ordinem Melchiſedech, inſipientes & inopes ſen
1.Corin.1. ſu vocaſſe,quia ſicut dicit Apoſtolus:Infirma huius mũ-
Prouerb.9. di elegit deus,vt confunderet fortia. Quibus tamen in-
firmis quod ſequitur dicit: Derelinquite inſipientiam,
vt viuatis,& quærite prudentiã,vt habeatis vitã. Parti-
cipem autẽ fieri menſæ illius,ipſum eſt incipere habere
H vitã. Nam & in alio libro, qui vocatur Eccleſiaſtes, vbi
Eccleſ.3. ait:Non eſt bonum homini niſi quod manducabit,[e] &
bibet: quid credibilius dicere intelligitur, quàm quod
ad participationem menſæ huius pertinet,quam ſacer-
dos ipſe mediator teſtamenti noui exhibet ſecundum
ordinem Melchiſedech de corpore & ſanguine ſuo?
Id enim ſacrificiũ ſucceſsit omnibus illis ſacrificiis ve-
teris teſtamenti, quæ immolabantur in vmbra futuri,
propter quod etiam vocem illam in Pſalmo triceſimo
& nono eiuſdem mediatoris per prophetiam loquẽtis
agnoſcimus: Sacrificium & oblationẽ noluiſti, corpus
autem perfeciſti mihi, quia pro illis omnibus ſacrificiis
& oblationibus corpus eius offertur, & participantibus
miniſtratur. Nam iſtum Eccleſiaſten in hac ſententia
manducandi & bibendi,quam ſæpe repetit plurimúm-
que commendat, non ſapere carnales epulas volupta-
Eccleſ.7. tis,ſatis illud oſtendit,vbi ait, Melius eſt ire in domum
luctus, quam ire in domum potus. Et paulopòſt, Cor
inquit ſapientium in domo luctus,& cor inſipientium
in domo epularum. Sed illud magis commemorandũ
exiſtimo de hoc libro quod pertinet ad ciuitates duas,
I vnam diaboli,alterã Chriſti, & earum reges diabolum
Eccleſ.10. & Chriſtum. Væ tibi terra,inquit,cuius rex adoleſcens,
& princeps tui mane comedũt. Beata tu terra cuius rex
tuus filius ingenuorum & principes tui in tempore co-
medunt,in fortitudine & nõ in confuſione. Adoleſcen
tem dixit diabolum, propter ſtulticiam, & ſuperbiam,
& temeritatẽ,& petulantiam,cæteráque vicia,quæ huic
ætati aſſolent abundare:Chriſtum autẽ filium ingenuo-
rum, ſanctorum Patriarcharum pertinentium ad libe-
ram ciuitatem,ex quibus eſt in carne progenitus. Prin-
cipes illius ciuitatis mane manducantes,id eſt, ante ho
ram congruam,quia non expectant opportunam, quæ
vera eſt in futuro ſeculo fœlicitatem, feſtinanter beari
huius ſeculi celebritate cupientes. Principes autem ciui
tatis Chriſti tempus non fallacis beatitudinis patienter
expectãt. Hoc ait in fortitudine & non in confuſione,
Roma.5. quia non eos fallit ſpes,de qua dicit Apoſtolus, Spes au
Pſal.24. tem non confundit. Dicit & Pſalmus, Etenim vniuerſi
qui te expectant non confundentur. Iam vero Canticũ
canticorum ſpiritalis quædam ſanctarum eſt voluptas
mentium, in coniugio illius regis & reginæ ciuitatis,
quod eſt Chriſtus & Eccleſia. Sed hæc voluptas allego- K
ricis tegminibus inuoluta eſt, vt deſideretur ardentius,
videatúrque † iocundius, & appareat ſponſus cui dici- †aliàs, nu-
tur in eodem Cãtico, Aequitas dilexit te,& ſponſa quæ detur &c.
ibi audit, charitas in deliciis tuis. Tacite multa tranſi- Cantic.7.
mus,cura huius operis terminandi.

Hic bonis initiis malos exitus.) Imitatio Saluſtij in Catilina- a
rio,ſicut & id quod ſequitur. Quippe ſecũdæ res &c. b Qui
tres recepti ſunt.) Nam alios permultos dicitur conſcripſiſſe.
Ioſephus enim ſic ſcribit de eo, Compoſuit libros de canticis
& modulationibus quoque mille: parabolarum atque ſimilitudinũ fecit
libros tria milia. Per vnum quodq; enim arboris genus parabolam dixit,
ab hyſſopo vſq; ad cedrum. eodẽ modo de iumentis,& de reliquis terre-
nis,necnon aquatilibus,& agri animalibus diſputauit. Nullam namq; na-
turam ignorabat,inexaminatamq; præterit, ſed de omnibus philoſopha-
tus eſt,& diſciplinam proprietatum eorum eminenter expoſuit. præſtitit
autem ei deus,vt etiam cõtra dæmones ad vtilitatem hominum, & eorum
curas ediſſeret,& incantationes inſtituit,quibus ægritudines ſoleant miti-
gari,modos etiam curationum,quibus obſtricti dæmones ne denuo rede-
ant,effugantur, inſtituit. Hæc Ioſephus. c Quorum in vno qui appel-
latur ſapientia.) Hic liber creditur Philonis Iudæi Alexandrini, qui vi-
xit temporibus Apoſtolorum, quibus & amicus fuit,tanta in Græco ſer-
mone facundia, vt de illo Græci dixerint, ἢ Φίλων πλατωνίζει, ἢ πλά-
των φιλωνίζει,aut Philo Platonizat,aut Plato Philonizat. d In Eccle- Philo.
ſiaſtico. Hunc librũ fecit Ieſus filius Sirach tempore Ptolemæi Euerge-
tæ regis Aegypti,& Simonis principis ſacerdotum. e Niſi quod man-
ducabit.) In lib. Brugenſi,niſi quòd mãducabit & bibet. Vulgo nos legi-
mus.hoc itaque viſum eſt mihi bonũ,vt comedat quis & bibat. Græce ſic:
ἰδοὺ εἶδον ἐγὼ ἀγαθὸν ὅ ἐστι καλὸν τοῦ φαγεῖν καὶ τοῦ πιεῖν.

De regibus poſt Salomonem ſiue in Iuda ſiue in Iſraël.
Caput XXI. L

CAeteri poſt Salomonẽ reges Hebræorum vix
inueniũtur per aliqua ænigmata dictorũ ſuo-
rum rerúmve geſtarum,quod ad Chriſtum &
Eccleſiã pertineat pphetaſſe, ſiue in Iuda, ſiue in Iſraël.
Sic enim appellatę ſunt illius populi partes,ex quo prop 3.Reg.12.
ter Salomonis offenſam tempore filij eius Roboam qui
patri ſucceſsit in regnũ,deo vindicãte diuiſus eſt. Pro-
inde tribus decẽ quas accepit Hieroboam ſeruus Salo-
monis,rex eius in Samaria cõſtitutus,proprie vocaban-
tur Iſraël,quamuis hoc vniuerſi populi illius nomẽ eſſet.
Duabus vero tribubus Iuda, ſcilicet & Beniamin, quæ 3.Reg.11.
propter Dauid ne penitus regnũ ſtirpis eius fuiſſet era-
dicatum,remanſerant ſubiacentes ciuitati Hieruſalem,
Iudæ nomẽ fuit,quia ipſa erat trib[9] vnde Dauid. Benia-
min vero tribus altera ad id regnũ, de quibus dixi, per-
tinẽs erat,vnde fuit Saül rex ante Dauid. Sed ſimul iſtæ
duæ tribus vt dictum eſt, Iuda vocabantur, & hoc no-
mine diſcernebantur ab Iſraël, quæ appellabantur pro-
prie decem tribus habentes ſuum regẽ. Nam tribus Le- M
ui quoniam ſacerdotalis fuit, dei non regum ſeruitio Nume.3.
mancipata, tertiadecima numerabatur. Ioſeph quippe
vnus ex duodecim filiis Iſraël, nõ vnam ſicut cæteri ſin
gulas,ſed duas tribus fecit, Effrem & Manaſſem. Verun
tamen etiam tribus Leui ad regnum Hieroſolymitanũ Gene.48.
pertinebat magis:vbi erat dei templũ cui ſeruiebat. Di-
uiſo igitur populo,primus regnauit in Hieruſalem Ro- 3.Reg.12.
boam rex Iuda filius Salomonis: & in Samaria Hiero-
boam rex Iſraël ſeruus Salomonis. Et cum voluiſſet Ro
boam tãquam tyrannidẽ diuiſæ illius partis bello per-
ſequi, prohibitus eſt populus pugnare cum fratrib[9] ſuis,
dicente deo per prophetã ſe hoc feciſſe. Vnde apparuit
nullum in ea re,vel regis Iſraël,vel populi fuiſſe pecca-
tum, ſed voluntatem dei vindicantis impletam fuiſſe.
Qua cognita,pars vtraq; inter ſe pacata conquieuit:nõ
enim religionis,ſed regni fuerat facta diuiſio.

De Hieroboam, qui impietate idololatriæ ſubditum ſibi
populum prophanauit,in quo tamen non deſtitit deus &
prophetias inſpirare, & multos ſub idololatriæ crimine
cuſtodire. Caput XXII.

Verum

A VErũ rex Iſraël Hieroboam mente peruerſa nõ credẽs deo, quẽ veracẽ pmiſſo ſibi regno dátoq; probauerat, timuit ne veniendo ad tẽplũ dei, quod erat in Hieruſalẽ, quo ſecundũ diuinã legẽ ſacrificãdi cauſa vniuerſæ illi gẽti veniendũ fuit, ſeduceretur ab eo populus, & ſtirpi Dauid tãquã regio ſemini redderetur, inſtituit idololatriã in regno ſuo, & populum dei ſecũ ſimulachrorũ cultu obſtrictũ nefanda impietate decepit, nec tamẽ omnino ceſſauit deus, nõ ſolũ illũ regẽ, verũ etiã ſucceſſores eius, & impietatis imitatores populũq; ipſum arguere per Prophetas. Nã ibi extiterũt & magni illi inſigneſq; prophetæ, qui etiã mirabilia multa fecerunt, Helias, & Heliſæus diſcipulus eius. Etiã ibi dicẽti Heliæ: Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærũt animã meam: Reſpõſum eſt illic eſſe ſeptem milia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.

De vario vtriuſque regni Hebræorum ſtatu, donec ambo populi in captiuitatem diuerſo tempore ducerentur, reuocato poſtea Iuda in regnum ſuum, quod nouiſſime in Romanorum tranſijt poteſtatem. Cap. XXIII.

B ITemq; in regno Iuda pertinẽte ad Hieruſalẽ etiã ſuccedentiũ regũ tẽporibus nõ defuerunt prophetæ, ſicut deo placebat eos mittere, vel ad prænunciandũ quod opus erat, vel ad corripienda peccata præcipiendãq; iuſticiã. Nã & illic, etſi lõge minus quàm in Iſraël, tamẽ extiterũt reges qui ſuis impietatib⁹ deũ grauiter offenderẽt, & moderatis flagellis cũ populo ſimul plecterẽtur. Piorũ ſanè regum merita ſibi nõ parua laudãtur. In Iſraël autẽ reges alios magis, alios minus, omnes tamẽ reprobos legimus. Vtraque igitur pars ſicut iubebat diuina prouidẽtia, vel ſinebat, varijs & erigebatur proſperitatibus, & aduerſitatib⁹ premebatur: & ſic affligebatur, nõ ſolum externis, verũ etiam inter ſe ciuilibus bellis: vt certis exiſtentib⁹ cauſis, miſericordia dei, vel ira pateſceret, donec eius indignatione creſcente, vniuerſa gens illa à Chaldæis debellantibus, nõ ſolum ſubuerteretur in ſedibus ſuis, ſed etiã ex maxima ſui parte transferretur in terrã Aſſyriorum prius

C illa pars, quæ vocabatur Iſraël in tribubus decem. Poſtea vero etiã Iuda euerſa Hieruſalẽ, & templo illo nobiliſsimo, in quibus terris per annos ſeptuaginta captiuũ egit ociũ: poſt quos inde dimiſſa, tẽplũ quod euerſum fuerat inſtaurauit: & quãuis plurimi ei⁹ in alienigenarũ degerent terris, non habuit tamen deinceps duas regni partes, & duos diuerſos in ſingulis partib⁹ reges, ſed in Hieruſalẽ princeps eorũ vnus erat: atq; ad dei tẽplũ, qd ibi erat, omnes vndiq;, vbicũq; eſſent, & vndecũq; poſſent, per certa tẽpora veniebãt. Sed nec tunc eis hoſtes ex alijs gentibus expugnatoreſq; defuerunt. Nam etiam Romanorũ iam tributarios [a] eos Chriſtus inuenit.

4.Reg.25. Matth.22.

[a] NAm etiã Ro. iam tributarios.) Expugnauit Iudæos primũ Gn. Põpeius Magn⁹, eoſq; fecit Ro. ſtipẽdiarios, Cicerone & Antonio Coſſ. Deinceps per præſides Syriæ & procuratores Iudææ, quos Romani mittebant, res illorũ ſunt adminiſtratæ. Stipendiũ Rom. pẽpẽdiſſe, quũ ex Gẽtiũ hiſtorijs, tũ ex multis ſacri Euãg. locis oſtenditur: hinc illa interrogatio. Licet ne tributum dari Cæſari?

De prophetis, qui vel apud Iudæos poſtremi fuerunt, vel quos circa tempus natiuitatis Chriſti Euangelica prodit hiſtoria. Caput XXIIII.

1.Eſdræ 5. TOro autẽ illo tẽpore, ex quo redierunt de Babylonia, poſt Malachiã, Aggæũ, & Zachariã, qui tũc prophetauerũt, & Eſdrã: nõ habuerũt prophetas, vſq; ad Saluatoris aduentũ: niſi alium Zachariã patrẽm Ioãnis, & Helizabet eius vxorem, Chriſti natiuitate iam proxima, & eo iam nato, Simeonem ſenẽ, & Annã viduã, iamq; grandæuã, & ipſum Ioãnem

Luc.1. Luc.2.

Tomus quintus.

D nouiſsimũ, qui iuuenis, iam iuuenem Chriſtũ, nõ quidẽ futurũ prædixit, ſed tamen incognitũ [a] prophetica cognitione monſtrauit: ꝓpter quod ipſe dominus ait: Lex & prophetæ vſq; ad Ioãnem. Sed iſtorũ quinq; ꝓphetatio ex Euãgelio nobis nota eſt: vbi & ipſa virgo mater domini ante Ioãnem ꝓphetaſſe inuenitur. Sed hãc iſtorum ꝓphetiã Iudæi reprobi nõ accipiũt: acceperũt autem, qui ex eis innumerabiles Euãgelio crediderũt. Tũc enim vere Iſraël diuiſus eſt in duo: diuiſione illa, quæ per Samuëlem ꝓphetã Saüli regi eſt immutabilis prænunciata. Malachiã vero, Aggæũ, Zachariã, & Eſdrã, etiã Iudæi reprobi, in authoritatem canonicã receptos nouiſsimos habent. Sũt enim & ſcripta eorũ, ſicut aliorum, qui in magna multitudine ꝓphetarũt perpauci ea ſcripſerũt, quæ authoritatẽ canonis obtinerẽt. De quorum prædictis quę ad Chriſtũ eccleſiãq; eius pertinent, nonnulla mihi in hoc opere video eſſe ponenda: quod commodius fiet adiuuante domino, ſequenti libro: ne hunc tam prolixum vlterius oneremus.

Matth.11. 1.Reg.15.

[a] SEd tamen incognitũ.) Veniſſe ſciebat, ſed nondum viderat, nondũ de facie nouerat, columbæ ſpecie illi declaratus eſt, & atteſtatione patris.

FINIS.

E

ELENCHVS
CAPITVM IN LIB. XVIII.
D. Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

1 De his, quæ vſq; ad tempora Saluatoris decem & ſeptem voluminibus diſputata ſunt.
2 De terrenæ ciuitatis regibus, atq; temporibus, quibus ab exortu Abrahæ ſanctorum tempora ſupputata, conueniunt.
3 Quibus regnantib⁹ apud Aſſyrios, atq; Sicyonios, Abrahæ centenario Iſaac de promiſsione ſit natus: vel ipſi Iſaac ſexagenario Eſaü & Iacob gemini, de Rebecca ſint editi.
4 De temporibus Iacob, & filij eius Ioſeph.
5 De Api rege Argiuorũ, quem Aegyptij Serapin nominatum diuino honore coluerunt.
6 Quo regnante apud Argiuos, quóve apud Aſſyrios Iacob in Aegypto mortuus ſit.
7 Quorũ regũ tẽpore Ioſeph in Aegypto defũct⁹ ſit.
8 Quorũ regum ætate Moyſes natus ſit, & quorum demum† iiſdem temporibus ſit orta religio. F †al. deorũ.
9 Quando Athenienſium ciuitas ſit cõdita, & quam cauſam nominis eius Varro perhibeat.
10 Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis.
11 Quo tẽpore Moyſes populũ dei de Aegypto eduxerit, & Ieſu Naue qui eidem ſucceſsit, quorum regum ætate ſit mortuus.
12 De ſacris falſorũ deorũ, quę reges Gręciæ illis temporib⁹ inſtituerũt, quæ ab exitu Iſraël de Aegypto vſq; ad obitum Ieſu Naue dinumerantur.
13 Qualium fabularũ figmenta exorta ſint eo tempore, quo Hebræis iudices præeſſe cœperunt.
14 De theologis poëtis.
15 De occaſu regni Argiuorũ, quo tẽpore apud Laurẽtes Pic⁹ Saturni fili⁹ regnũ patris prim⁹ accepit.
16 De diomede poſt Troiæ excidiũ in deos relato, cuius ſocij traditi ſunt in volucres eſſe cõuerſi.
17 De incredibilibus hominum cõmutationib⁹, quid Varro crediderit†. †aliàs, tradiderit.
18 Quid credendum ſit de transformationibus, quæ arte dæmonum hominibus videntur accidere.
19 Quod eo tempore Aeneas in Italiam venerit, quo Lapidoth iudex præſidebat Hebræis.

v 20 De ſucceſ-

G 20 De ſucceſsione ordinis regni apud Iſraëlitas poſt iudices.
21 De regibus Latij, quorum primus Aeneas & duodecimus Auentinus dij facti ſunt.
22 Quod eo tempore Roma ſit condita, quo regnū Aſſyriorum intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa.
23 De Sibylla Erythrea, quæ inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidentia multa cecinisse.
24 Quod regnante Romulo ſeptem ſapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Iſraël dicebant, in captiuitatem à Chaldæis ductæ ſunt, idémque Romulus mortuus diuino honore donatus eſt.
25 Qui philoſophi enituerint regnante apud Romanos Tarquinio Priſco, apud Hebræos Sedechia, cum Hieruſalē capta eſt templumq; ſubuerſum.
26 Quod eo tempore, quo impletis ſeptuaginta annis, Iudæorū eſt reſoluta captiuitas, Romani quoque à dominatu ſunt regio liberati.
H
27 De temporibus prophetarum, quorum oracula habentur in libris, quique tunc de vocatione gentiū multa cecinerunt, quādo Romanorum regnum cœpit, Aſſyriorúmque defecit.
28 De his quæ ad Euangelium Chriſti pertinēt, quid Oſee & Amos prophetauerint.
29 Quæ ab Eſaia de Chriſto & eccleſia ſint prædicta.
30 Quæ Michæas & Ionas & Iohel nouo teſtamento congruentia prophetauerint.
31 Quæ in Abdia in Naum & Abacuc de ſalute mundi in Chriſto prænunciata reperiantur.
32 De prophetia, quæ in oratione Abacuc & cantico continetur.
33 De Chriſto & vocatione gentium, quæ Hieremias & Sophonias prophetico ſpiritu ſint præfati.
34 De prophetia Danielis & Ezechielis, quæ in Chriſtum, eccleſiamque concordat
35 De trium prophetarum vaticinio, id eſt, Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ.
I
36 De Eſdra, & Maccabæorum libris.
37 Quod prophetica authoritas omni origine Gentilis philoſophiæ inueniatur antiquior.
38 Quod quædam ſanctorū ſcripta eccleſiaſticus canon propter nimiam non receperit vetuſtatē, ne per occaſionem eorum falſa veris insererentur.
39 De Hebraicis literis, quæ nunquam in ſuæ linguæ proprietate non fuerunt.
40 De Aegyptiorum mendaciſsima vanitate, quæ antiquitati ſcientiæ ſuæ centum milia adſcribit annorum.
41 De philoſophicarum opinionum diſſenſionibus, & canonicarum apud eccleſiam cōcordia ſcripturarum.
42 Qua diſpenſatione prouidentiæ dei, ſcripturæ ſacræ veteris teſtamenti ex Hebræo in Græcum eloquium tranſlatæ ſint, vt vniuerſis gentibus innoteſcerent.
43 De authoritate Septuaginta interpretum: quæ ſaluo honore Hebraicæ linguæ, omnibus ſit interpretibus præferenda.
44 Quid intelligendum ſit de Niniuitarum excidio, cuius denunciatio in Hebræo quadraginta dierū ſpacio tenditur: in Septuaginta autem tridui breuitate concluditur.
45 Quod poſt inſtaurationem templi, prophetas Iudæi habere deſtiterint: & exinde vſque ad natiuitatem Chriſti continuis aduerſitatibus ſint afflicti, vt probaretur alterius templi ædificationem propheticis vocibus fuiſſe promiſſam. K
46 De ortu Saluatoris noſtri, ſecundum quod verbū caro factum eſt: & de diſperſione Iudæorum per omnes gentes, ſicut fuerat prophetatum.
47 An ante tempora Chriſti, aliqui fuerint extra Iſraëliticum genus, qui ad cœleſtis ciuitatis conſortium pertinerent.
48 Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorem futuram gloriam domus dei, quàm primum fuiſſet, nō in reædificatione templi, ſed in eccleſia Chriſti eſſe completam.
49 De incerta multiplicatione eccleſię, qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis.
50 De prædicatione Euāgelij, quæ per paſsiones prædicantium clarior & potentior facta eſt.
51 Quod etiam per hæreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur.
52 An credendum ſit quod quidam putant: impletis decem perſecutionibus, quæ fuerunt, nullam ſupereſſe præter vndecimam, quę in ipſo Antichriſti tempore ſit futura. L
53 De tempore nouiſsimæ perſecutionis occulto.
54 De ſtultiſsimo mendacio Paganorum, quo Chriſtianam religionem non vltra trecentorum ſexaginta quinque annorum manſuram ſpacium eſſe finxerunt.

D. AVRELII AVGVSTINI de Ciuitate dei ad Marcellinum Liber XVIII.

De his, quæ vſque ad tempora Saluatoris decem & ſeptem voluminibus diſputata ſunt.

Caput I.

DE ciuitatum duarum, quarum
dei vna, ſeculi huius eſt altera, M
in qua nunc eſt, quantū ad hominū genus pertinet, etiā iſta peregrina, exortu, & procurſu, & debitis finibus, me ſcripturū eſſe promiſi, cū prius inimicos ciuitatis dei, qui cōditoris eius, Chriſto, deos ſuos præferūt: & liuore ſibi pernicioſiſsimo atrociter inuident Chriſtianis: quantum me adiuuaret eius gratia refelliſſem, quod voluminibus decē priorib9 feci. De hac vero mea, quā modo cōmemoraui, tripertita promiſsione, decimum ſequentibus quatuor libris ambarū eſt digeſtus exortus. Deinde procurſus ab homine primo vſq; ad diluuium libro vno, qui eſt huius operis quintus decimus, atq; inde vſq; ad Abraham, rurſus ambæ ſicut in temporibus, ita & in noſtris literis cucurrerunt. Sed à patre Abrahā vſq; ad regum tēpus Iſraëlitarū, vbi xvj. volumen abſoluimus, & inde vſq; ad ipſius in carne Saluatoris aduentum, quouſq; decimus ſeptimus liber tēditur, ſola videtur in meo ſtylo cucurriſſe dei ciuitas, cū in hoc ſeculo nō ſola cucurrerit, ſed ambæ vtiq; in genere humano, ſicut ab initio ſimul ſuo procurſu tempora variauerint. Verū hoc ideo feci, vt prius ex quo apertiores dei promiſsiones eſſe cœperunt vſque ad eius ex virgine natiuitatē, in quo fuerāt, quæ primo promittebātur implenda, ſine interpellatione† à cōtrario alterius ciuitatis iſta,

† *al. interpolatione,*

quæ

A quę dei eſt, procurrens diſtinctius appareret, quãuis vſq; ad reuelationẽ teſtamẽti noui, nõ in lumine, ſed in vmbra cucurrerit. Nunc ergo quod intermiſerã, video eſſe faciendũ, vt ex Abrahæ temporibus, quo modo etiã illa cucurrerit, quãtum ſatis videtur, attingã, vt ambæ inter ſe poſſint conſideratione legentium comparari.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini proœmium in decimum-octauum librum.

VOlumine operis huius duodeuiceſimo multa nobis inter tenebras ſpacia fuerunt cõficienda, vbi, plerunque ſumus manuum ductu pro oculis, nec pedem auſi figere, prius quàm vbi figẽdus eſſet tẽtaremus, quod fieri obſcuris in locis ſolet: nõ tam in vna ciuitate vnóque populo manendũ, vt prius in Romano, ſed per totũ terrarum orbem inter procul diſsita peregrinandũ regna, & gentes cognoſcendæ tam olim ſublatæ, & regum familiæ ſtemmatáq; procul ab hominum memoria ex altiſsimis tenebris eruenda, ac velut ex nocte Cerberus in diem, & in hanc ſolis lucisq; faciem extrahendus: attingendũ vetuſtiſ. Aſſyriæ imperiũ: at huius vix vel meminiſſe dignati ſunt rerum Græcarum ſcriptores. Repetenda Sicyonia, quę etiã ferè ignorari voluerunt ipſi, qui geſſerant, cum ne patrũ quidem nomina ſepolchris adſcriberent, vt locupletiſſimus[a] author eſt Pauſanias in gẽtibus: tum Argiua tractãda, quæ quoniã antiquiſsima ſunt, Græcorũ opinione, ideo fabulis inuoluta venerunt ad poſteros: his addẽda Attica, quibus nobilitandis cum maxima
B Atticorum ingenia, ſicut par erat, nõ defuerint, veritas tanta vi eloquẽtiæ conueſtita nõ tam ornatur, quàm laborat, nec tam ſe profert, quàm multis amicta tegumentis latet. neq; his contentus Auguſtinus, etiam fabulas ceu durißimas nuces, inglãdes, aut amygdalas, aut etiã pineas ſpargit, in quibus frangẽdis nõ parum ſit negocij, quo nucleum geſtæ rei altiſsimo cortice contectum eruamus. Tum Latina accedunt cõmentis & diſsidiis ſcribentium incertiſsima facta. Venitur hinc ad Romana, & Græciæ ſapientes non prætermittuntur, de quibus nihil iuuat quæri, ne quis me parum merito facere id iudicet. Interfuſa ſunt Hebraica velut corpore toto venæ, vt curſus duarum ciuitatũ dei & mundi apertius explicetur. Si quis adeo multas variaſque gentes ac regiones luſtrans etiam ſubinde à peritis de via percontando, tamen ab ea interdum aberraſſet, quis huic nõ putaret ignoſcendum, aut propterea minus induſtriæ peregrinationem confectam arbitraretur? nemo mea ſententia. Quod ſi ita eſt, quanto æquius erit mihi veniam dari, ſi quando forte aut caſu quopiam, aut ignorantia in auiam aliquod conceßi, aut villas aliquas & pagos ignobiles hominéſque obſcuros præterij, nec ſalutatos, nec viſos, profectus per loca vt plurimum deſerta, nullis ſubnotata ſignis, inueniens per quàm raris è quibus quærerem, aut quibus ducibus vterer. Antiquitates M. Varronis periérũt, & vita po. Ro. In Aſſyriis tantum ab Euſebio ſum edoctus, præter pauca admodum ex Diod. Sicu. & ſi quis eſt alius, ſuppeditata. Erat quidem ad manum libellus, quem Beroſi nomine vendunt bibliopolæ: erant alia quædam Ioannis Annij, quæ non dubito quin admiranda fuiſſent viſa, ſi attuliſſem, nempe portentoſa, & vel ſolo auditu horrenda, ſed ab illis prorſum abſtinui, ne de fece, quod aiunt, viderer haurire, hoc eſt è libellis friuolis, & incertorum authorum, quos ad ſtupefaciendos imperitos le-
C ctores Græcia luſit ocioſa: non quod ſi Beroſi ſciiſſem eſſe, non eſſem per quàm libenter vſus, ſed quod mihi fœturam ſubolebant Græci hominis, vt etiã Xenophontis æquiuoca, & alia multa, quæ illorum nnō ſunt, quorũ titulos præ ſe oſtentant: quod ſi quis illis delectatur, non procul ſunt petẽda, amet, & fruatur ſine me duntaxat riuale. Per Sicyoniã duxerunt nos Euſeb. & Pauſanias contẽti nuda regum nomina percenſuiſſe, interdum paucis de nõnullis eorum additis verbis, quæ nos lectori nõ inuidimus. In Iudæa non video qui alij adſciſcẽdi fuerint duces, quàm certiſsimi illi & fidiſsimi prophetæ, qui ſacras cõſcripſere literas: & tamẽ explicuimus interdũ, quid profani ſcriptores de illis ipſis rebus indicarent, ſi modo alia oſtendebant, quàm ſancti viri, nã vbi inter ſe congruebant ſatis fuit ſanctorum ſententias declaraſſe. Ea cauſa multa Cornelij Alexandri Mileſij Polyhiſtoris de Hebræo populo tacuimus, qui vt aliarum gentium permultarũ, ita & Hebręorum res geſtas ex LXX. interpretatione perſecutus eſt. In Atticis, Argiuis, fabuloſis, Latinis, Romanisq; plena manu, quæ ex variis collegimus, impartiti lectori ſumus, complura ſunt curioſioribus iſtarum rerum à nobis data: qui vero eiuſmodi parum oblectantur, habet etiam alia forſitan ſui guſtus, niſi tam moroſus ſit, & arrogans, vt velit me publicum ſcriptorem ſibi vni & laborare & ſatis facere: cætera lector ex ipſis commentariis cognoſcet.

De terrenæ ciuitatis regibus atque temporibus: quibus ab exortu Abrahæ ſanctorum tempora ſupputata conueniunt. *Cap. II.*

SOcietas igitur vſquequaque mortalium diffuſa per terras, & in locorum quantiſlibet diuerſitatibus, vnius tamen, eiuſdemq; naturæ quadam cõmunione deuincta, vtilitates, & cupiditates ſuas, quibuſq; ſectantibus, dum id, quod appetitur, aut nemini, aut non omnibus ſufficit: quia nõ eſt idipſum vniuerſum ſeipſam, plerunque diuiditur: & pars partem D quæ præualet, opprimit. Victrici enim victa ſuccumbit: dominationi ſcilicet, vel etiã libertati: qualemcunque pacem præferens, ac ſalutem: ita vt magnæ fuerint[a] admirationi, qui perire, quàm ſeruire maluerunt. Nam in omnibus ferè gentibus quodã modo vox naturæ iſta perſonuit, vt ſubiugari victoribus mallent, quibus contigit vinci, quàm bellica omnifaria vaſtatione deleri. Hinc factum eſt, vt non ſine dei prouidentia, in cuius poteſtate eſt, vt quiſque bello, aut ſubiugetur, aut ſubiuget, quidam eſſent regnis præditi, quidam regnantibus ſubditi: ſed inter plurima regna terrarum, in quæ terrenæ vtilitatis, vel cupiditatis, eſt diuiſa ſocietas: quam ciuitatem mundi huius vniuerſali vocabulo nuncupamus, duo regna cernimus longe cæteris prouenisse clariora: Aſſyriorum primum, deinde Romanorum, vt temporibus, ita locis inter ſe ordinata, atque diſtincta. Nam quo modo illud prius, hoc poſterius, eo modo illud in Oriente, hoc in Occidente ſurrexit. Denique in illius fine, huius initium confeſtim fuit. Regna cætera, cæteróſque reges: velut appendices iſtorum dixe- E rim. Ninus ergo iam ſecundus rex erat Aſſyriorum, qui patri ſuo Belo ſucceſſerat, regni illius primo regi, quãdo in terra Chaldæorum natus eſt Abraham[b]. Erat etiam tempore illo regnum Sicyoniorum admodum Gene. 11. paruum, à quo ille vndecunque doctiſsimus Marcus Varro ſcribens de gente populi Romani, velut antiquo tempore exorſus eſt. Ab his enim Sicyniorum regibus ad Athenienſes peruenit: à quibus ad Latinos: inde ad Romanos. Sed ante conditam Romam in comparatione regni Aſſyriorum, perexigua iſta commemorantur. Quanuis Athenienſes in Græcia pluri mum claruiſſe[c] fateatur etiam Saluſtius Romanus hiſtoricus: plus tamen fama, quàm re ipſa. Nam loquens de illis: Athenienſium, inquit, res geſtæ, ſicuti ego exiſtimo, ſatis amplæ, magnificæque fuerunt: verum aliquanto minores tamen, quàm fama feruntur. Sed quia prouenere ibi ſcriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum, qui fecere, virtus tanta habetur, quantum F eam verbis potuere extollere præclara ingenia. Accedit huic ciuitati non parua etiam ex literis & philoſophis gloria: quod ibi potiſsimum talia ſtudia viguerũt. Nam quãtum attinet ad imperium, nullum maius primis temporibus, quàm Aſſyriorum fuit: nec tam longe latéque diffuſum. Quippe vbi Ninus rex, Beli filius, vniuerſam Aſiam[d], quæ totius orbis ad numerum partium, tertia dicitur: ad magnitudinem vero dimidia reperitur, vſque ad Libyæ fines ſubegiſſe traditur. Solis quippe Indis[e] in partibus Orientis non dominabatur: quos tamen eo defuncto Semiramis vxor eius eſt aggreſſa[f] bellando. Ita factum eſt, vt quicũque in illis terris populi, ſiue reges erant, Aſſyriorum regno, ditionique parerent, & quicquid imperaretur, efficerent. Abraham igitur in eo regno apud Chaldæos, Nini tempori- Ibidem. bus natus eſt. Sed quoniam res Græcæ[g] multo ſunt nobis, quàm Aſſyriæ notiores, & per Græcos ad Latinos: ac deinde ad Romanos, qui etiam ipſi Latini ſunt, tẽpo rum ſeriem deduxerunt, qui gẽtem populi Romani in originis eius antiquitate rimati ſunt: ob hoc debemus, vbi opus eſt, Aſſyrios memorare reges: vt appareat quẽadmodum Babylonia, quaſi prima Roma cũ peregrina in hoc mundo dei ciuitate procurrat. Res autẽ, quas propter comparationem ciuitatis vtriuſque, terrenæ ſcilicet, & cœleſtis, huic operi oportet inſerere, magis

G ex Græcis & Latinis, vbi ipſa Roma quaſi ſecunda Babylonia eſt, debemus aſſumere. Quando ergo natus eſt Abrahã, ſecundi reges erant apud Aſſyrios Ninus, apud Sicyonios Europs.[h] * Primi autẽ, illic Belus, hic Aegialëus[i] fuerunt. Cum vero egreſſo Abraham de Babylonia, promiſit ei deus ex illo magnam gentẽ futuram, & in eius ſemine omnium gentium benedictionẽ. Aſſyrij quartum regem habebãt: Sicyonij quintum: apud illos enim regnabat filius Nini poſt matrẽ Semiramidem,[k] quæ ab illo interfecta[l] perhibetur, auſa filium mater inceſtare cõcubitu. Hanc putant nõnulli condidiſſe Babylonem,[m] quam quidã potuit inſtaurare. Quando autem vel quo modo cõdita fuerit, in ſextodecimo libro diximus. Filium porrò Nini[n] & Semiramidis, qui matri ſucceſsit in regnum, quidã etiam ipſum Ninum,[n] quidã vero deriuato à patre vocabulo Ninium vocãt. Sicyoniorum autẽ regnum tunc tenebat Telexion.[p] Quo regnante vſq; adeo ibi mitia & læta tẽpora fuerũt, vt eum defunctum velut deum colerent ſacrificando & ludos H celebrando, quos ei primitus inſtitutos ferunt.

*aliàs, Europs.

Gene. 12.

Gene. 10.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in xviij. Lib. de Ciuitate dei Diui Auguſtini commentarij.

Abrahã.

a ITa vt magnæ fuerint.) Vt Numantini, & Saguntini, & illi Opitergini Cæſariani, tũ ſinguli Cato, Scipio, Craſſus. b Natus eſt Abraham.) Abrahæ non ſoli ſacri meminerunt ſcriptores, ſed ex profanis pleriqne velut Hecatæus, qui librum de Abraham nominatim conſcripſit, vt Euſebius in Euang. præparat. tradit, & Alexander Polyhiſtor, qui Abrahamum natum ait decima poſt inundationẽ generatione, in Camarine Babyloniæ vrbe, quam alij Vrien vocent, quod Græce χαλδαίωνπόλιν ſonat, hoc eſt, Chaldæorum vrbem, inuẽtorem apud illos aſtrologiæ, iuſtitie & pietate tãta, vt numinu gratiſsimus iuſſus ſit ab eo in Phœnicem migrare, quam gentem rationem ſyderum aliáſque magnas & præſtantes artes edocuit, ita facillime regi illorũ conciliatus eſt. Nicolaus Damaſcenus lib. hiſtoriarum iiij. Damaſci Abrahamũ regnaſſe ſcribit, profectũ ex Chaldæa cum exercitu. Hinc in Chananæen veniſſe, quæ poſtea Iudæa dicta eſt, magnamq; ſui & diuturnam apud Damaſcenos reliquiſſe memoriam, villamq; ibi oſtendi, quam Abrahami domum nuncupẽt, ſed cum fame Chananæa premeretur, in Aegyptum abiiſſe, cõgreſſumq; cum illis ſacerdotibus, multum eis profuiſſe & ad rerum cognitionẽ & ad pietatem, rationẽmque morum & vitæ. Alexander in Heliopoli vixiſſe eum aliquandiu perhibet, nec profeſſum ſe aſtrologiæ inuentorem, ſed è maioribus ſuis iam inde ab Enoch traditam ſibi per manus. Artapanus author eſt, Hebræos ab Abraham nominatos, qui annis xx. in Aegypto fuit, regemque Aegyptium Pharetatem aſtrorum peritiam docuit, hinc in Syriã I reuerſum. Melo in libris, quos aduerſus Iudæos edidit, multa de veritate hiſtoriæ turbat. nam & tres tantum generationes ponit à diluuio ad Abraham, duáſque illum habuiſſe vxores, alteram Aegyptiam, alteram ciuem ſuam: & ex Aegyptia xij. genuiſſe liberos, principes Arabiæ omnes: è ciue vnicum Iſaac, cuius xij. fuerint liberi, quorum tertius fuit Moſes, vltimus Ioſeph, ſed in his omnibus, vt diuina, ita certiſsima eſt ſacrorum voluminum hiſtoria. c Athenienſes in Græcia plurimũ claruiſſe.) Athenienſium Reſpu. diuturnior fuit quàm maior: nam cum latiſsime dominati ſunt, quod claſsibus plurimum poſſent, ſolam oram maritimam tenuerunt, eam quæ expoſita eſt ad duo maria, Pamphyliũ & Aegeum, vſq; ad interiorẽ Boſphoron, nec harũ rerum potiti ſunt multo ſupra ſeptuaginta annos. vt Lyſias ſignificat ἐπιταφίῳ. d Vniuerſam Aſiam.) Aliter longe Diony. Alexander, qui Aſſyriorum regnum exiguam quãdam obtinuiſſe Aſiæ partẽ narrat. e Solis quippe Indis.) India eſt ea pars mundi, quæ ab Oriente clauditur Oceano Orientali, à meridie Indico Oceano & Praſnide mari, ab Occidente Indo fluuio, vt ait Dindo. omnium poſt Nilum maximo, vnde & regio eſt cognominata, à Septentrione Emode monte, qui Scythas educet, & ſi nonnullos populos Indoſcythas nominant. Ptolemæus duplicem Indiam facit intra & extra Gangem amnem. De India ſcripſere plurimi: Herodotus, Diodorus, Strabo, Mela, Stephanus, Plinius, Solinus, & Ptolemæus, & qui res geſtas Alexandri memoriæ mandarunt Græci Latiníque, cuius regis armis illuſtrata magis eſt ea orbis pars, quàm vllis peregrinationibus. Noſtro æuo certiora ſunt facta omnia nauigationibus hominum noſtratium. De India eiúſque moribus & fœlicitate multa Diodorus & Strabo, vterque ex Eratoſthene, & Megaſthene, qui apud Sadrocotum Indiæ regem commoratus, res illas perſcripſit. f Quos tamẽ eo def. Se. v. e. ag. eſt.) Bene aggreſſa: bis enim cum illis conflixit, ſemel ad Indum fluuium, iterum paulo interius: prius victrix, ſed deinde victa recedere coacta eſt. Diodor. lib. iij. Megaſthenes apud Strabonem negat vllam vnquam ab Indis miſſam ad exteras gentes expeditionem, nec eò penetraſſe quenquam bellando præter Herculem & Liberum patrem. Non Seſoſtrim Aegyptium regẽ, non Thraconem, non Aethiopem, qui etiam vſque ad Europam peruenere, & Herculis co-

India.

lumnas, quò etiam peruaſit Nabocodroſorus, quẽ Chaldæi Herculi quoque præferunt, nec hic Indiæ vidit. Idantyrſum vero, qui etiam Aegyptum ſit ingreſſus, ad Indos non veniſſe. Semiramim tentaſſe vires Indiæ, K & antequam inde egrederetur periſſe. Cyrum Maſſagetas ſolum armis ſolicitaſſe Indis intactis. g Sed quoniam res Græcæ.) In regibus Sicyoniis Pauſaniam & Euſebium Græcum vtrumque ſequemur. Nam Varronis, aut Latini cuiuſquam ea de re monumenta ad noſtram ætatem nulla peruenerunt. Nec hi ambo ferè aliud quàm nuda nomina recẽſent. cuius cauſam fuiſſe exiſtimo, quòd Sicyonij quum reges ſuos ſepelirent, nullum erant ſoliti addere epigramma, præter nomen ſepulti: vt Pauſanias ipſe inquit ἐν κορινθιακοῖς, vbi de Sicyoniis tradit. Nec in Aſſyriis magnopere iuuari poterimus aliquo ſcriptore. Latini enim propè nihil de his narrant. Græci ferè à Nino ad Sardanapalum, hoc eſt, à primo ad poſtremum tranſiliunt. Sunt qui medios aliquot nominẽt tantum: nam regnum illud peruetuſtum in fabuloſa reiicrũt tempora: ſicut Dionyſius facit lib. primo: nec multis rebus geſtis fuit inſigne. Fundato enim per Ninum imperio, & per Semiramidem cõfirmato, cæteri penè reges deſidiæ ſe luxuique tradiderunt, abditi in penitiſsima maximarum ędium, vt ſecluſis arbitris liberius ſuo more atque ingenio viuerent, nulla ſpectantium verò iudicia: ita vel regum nomina & quanto quiſque tempore regnum tenuiſſent, piguit Cteſiam vetuſtiſsimum ſcriptorem referre. Verum in aliis regibus gentibúſque plures habebimus, tum Græcos, tum Latinos, è quibus deſumamus. h Apud Sicyonios Europs.) De Sicyoniis regibus hæc ſunt apud Pauſaniam in Corinthiacis, quæ penè ad verbum interpretabor. Sicyonij, qui Corinthiis ſunt vicini, de regione ſua narrant Aegialeum indigenam primum in ea regem fuiſſe, & ex Peloponneſi quantum adhuc Aegialos dicitur iam inde ab illo rege vocari, ipſúmque Aegialiam vrbem primam in illo agro incoluiſſe, vbi eſt hodie ſacellum L Mineruæ arcem eſſe: éſtque Aegialia maritima regio à Sicyone ad Elidem: quanquam etiam Aegialia eſt in Paphlagonia & alibi. Alij Aegialeam Peloponneſum vocant primum, ſic dictam ab illo rege: hinc Apiam ab Api: poſtea Argos ab vrbe inſigni: poſtremo Peloponneſum à Pelope. Sed melior eſt opinio eorum qui ad littus maris ſtatuunt Aegialiam. Huius filius, vt ferunt, fuit Europs: huius Telchinus. Telchini Apis, qui ad tantas opes peruenit, vt antequam Pelops ad Olympiam veniſſet, omnis intra Iſthmum regio Apias de illius nomine ſit dicta. Apidos filius fuit Thelxion, Thelxionis Aegyrus, huius Thurimachus, huius Leucippus. Leucippi proles maſcula nulla fuit: filia vero fuit Chalcinia, cui ſe commiſcuit Neptunus, & inde natum educauit auus Leucippus, & moriẽs tradidit huic regnum. Puero vero nomẽ erat Peratos. Quæ in Plemnæo Perati filio contigerunt admiratione videntur digna. Liberi enim huic neò continuo vbi vagirent, expirabãt, quoad Ceres oleo remedium adhibuit. Nam quum in Aegialiam veniſſet, tanquam peregrina mulier filium Plemnæo educauit Orthopolim, cui filia fuit Chryſorthe: hanc peperiſſe ex Apolline arbitrantur, vocatúmque puerum Coronum, cui filij fuerunt maior Corax, minor Lamedon. Corace ſine liberis decedente eodem tempore Epopeus ex Theſſalia profectus, obtinuit imperium. Hoc imperante bellicum exercitum aiunt aduerſum ſe primum ingreſſum: nam antea ſemper in pace egerant. Hæc Pauſanias. Europs vero quadragintaquinque imperauit annis, cuius regni eius anno xxij. natus eſt Abraham. i Aegialeus.) Hunc Græcorum quidam filium dicunt Inachi fluuij Argiui & Meliæ filiæ Oceani. k Poſt matrem Semiramidem.) De hac multa Diodo. lib. iij. filiam fuiſſe ait Dercetæ nymphæ, patre incerto, quæ in lacum Aſcaloni vrbi proximum præcipitem ſe dedit, quod virginitatem amiſiſſet: fœtúmque fœminã Semiramidem inter ſaxa relictam infantem à feris aliobúſque enutritam, matrem ipſam pro dea habitam, cultámque capite tantum humano, reliquo corpore piſcis forma: nec guſtant Syri ex piſcibus lacus illius ceu deæ ſacrie. Semiramidem in poteſtatem veniſſe Simmæ regij paſtoris, adoleſſéque in maximam M pulchritudinem, ac denupſiſſe ſatrapæ Memnoni: tum in notitiam & gratiam Nini regis veniſſe, dato conſilio, quo Bactræ, quæ tunc à rege obſidebantur, capi poſſent. Ita Nino Semiramis coniuncta eſt, & formam & ingenium mulieris admirato. Ex his natus eſt Ninus minor. Semiramis poſt mariti mortem regnum Aſiæ cepit, filio puero adhuc, rexítque annos duos & quadraginta. Sunt qui tradant à marito relictum ei regnum: alij, vt Athenienſes, & hos ſecutus Dion, quum petiiſſet à marito, vt quinque tantum dies regni ius ſibi concederet, ídque impetraſſet, in regno illo iuſsiſſe maritum occidi: vel, vt alij narrant, perpetuæ cuſtodiæ tradi. l Quæ ab illo interfecta.) Ferunt hanc concubitus virorum multum appetiiſſe, ſolitámque occidere eum quo rem habuiſſet: tentaſſe filium, & ab eo eſſe interfectam: ſiue quòd idem timeret ipſe fatum, quod aliis, qui rem cum matre habuerant, contigerat: ſiue rem fœdam tetrámque abominans. Chaldæi hanc non obiiſſe mortem arbitrantur, ſed viuam ad ſuperos migraſſe. m Condidiſſe Babylonem.) Babylon regio eſt in Aſſyria Chaldæa, & in ea vrbs condita, eodem nomine à Semiramide: vt Diodorus, Strabo, Iuſtinus, & ferè veteres omnes Græci Latiníque exiſtimarunt. Ioſephus vero, Euſebius, Marcellinus, & cæteri Chriſtiani Iudæíque veritatem ſacrarum literarum ſecuti, à nepotibus Noë conditam aſſerunt, inſtauratam vero & circundatam muris à Semiramide, qui inter miracula mundi numerantur. Id Ouidius ſignificat, dicens: Coctilibus muris cinxiſſe Semiramis vrbem. Quo verſiculo Hieronymus in Oſee ad id confirmandum vtitur. Sunt qui à Belo Semiramis ſocero conditam exiſtiment. Alij ab hoc vrbi captum deſignatúmque locum & fundamenta iacta. Quod ex monumentis Aegyptiorum Diodorus tradit. Alexander primum Belum, quem Græci κρόνον dicunt, regnaſſe in Babylone ſcribit: cuius filij fuerunt ſecundus Belus, & Chanaan. extructionem vrbis ex Eupolemi ſententia in eos refert, qui diluuio ſuperfuerunt: vt eſt apud Euſeb. lib. viij. præ. Euang. In. c. vero Abydeni recenſet opinionem, qui inquit de Chaldæa regione loquens, omnia

Sicyonij.

Semiramis.

Babylon.

loco

A loca aquis fuiſſe contecta dicuntur. Belus autem regionem ſiccaſſe perhibetur, & Babyloniam condidiſſe, quæ mœnia aquarum alluuione deleta Nabocodroſorus reſtituit, quæ remanebant ad Macedonum tempora. Tum opera & munitiones huius regis enumerat, quæ nihil attinet huc afferre. Auguſtinus authorem Babylonis facit Nemrot, vt dixi ante. De hac Plinius ad hūc ſcribit modum li. vj. Babylon Chaldaicarum gentiū caput diu ſummā claritatem obtinuit in toto orbe, propter quam reliqua pars Meſopotamiæ Aſſyriæ Babylonis appellata eſt. LX. M. paſſuū amplexa muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis: in ſingulos pedes ternis digitis menſura ampliore quàm noſtra, interfluo Euphrate mirabili opere vtroque. Eſt & altera Babylon ad Nilum in Aegypto poſita ab his, quos ex Babylone Seſoſtris rex Aegyptius in Aegyptum tranſtulerat, vt eis pro ſeruis ad veſanas illas extructiones vteretur. n Filiū porrò Nini.) Hunc mater in vmbra ſemper & inter ancillas curarat educādum: ideo pacatis vndique circa populis quietem egit rarus in publico, à quo mos manauit in cæteros reges, vt à pauciſſimis ſinerent ſe conueniri niſi per interpretem, ſtatutis qui regnum per partes adminiſtrarent præfectis. Diodorus & Iuſtinus. n Quidam etiam ipſum Ninum.) Hunc alij Zameim, alij Ninum dixerunt, vt Iuſtinus & Euſebius: alij Ninum. p Regnum tunc tenebat Telexion.) Apud Euſebium Latinum eſt Selchim, quem regnaſſe ait annis aa. in veteribus Auguſtini libris. in aliis eſt Telaio, in aliis Thelaſio. non dubium quin legendum ſit, vt eſt apud Pauſaniam, τελξίων, Telexion.

B *Quibus regnātibus apud Aſſyrios atque Sicyonios Abrahæ centenario Iſaac de promiſſione ſit natus: vel ipſi Eſau & Iacob* gemini de Rebecca ſint editi.* *Cap. III.*

**aliàs, vel ipſi Iſaac ſexagenario Eſau & Iacob.*

CVius temporibus etiam Iſaac ex promiſſione dei natus eſt cētenario patri filius Abrahæ de Sara coniuge, quæ ſterilis, & anus iam ſpem prolis amiſerat. Tunc & Aſſyriis quintus[a] erat rex Aralius. Ipſi vero Iſaac ſexageoario nati ſunt filij gemini, Eſaū & Iacob[b], quos ei Rebecca vxor peperit, auo eorum Abraham adhuc viuente, & centum ſexagiota ætatis annos agente. Qui expletis ceotum ſeptuagintaquinque annis, defunctus eſt: regnantibus apud Aſſyrios Xerxe illo antiquiore[c], qui etiam Baleus vocabatur: & apud Sicyonios Thuriacho, quem quidam Thurimachum[d] ſcribunt ſeptimis regibus. Regnum autem Argiuorum ſimul cum Abrahæ nepotibus ortum eſt, vbi primus regnauit Inachus. Saoè quod prætereundū non fuit, etiam apud ſepulchrū ſeptimi ſui regis Thurimachi ſacrificare Sicyonios ſolere Varro refert. Regnantibus porrò octauis regibus Armamitræ[e] Aſſyriorum, Leucippo Sicyoniorum, & primo Argiuorum Inacho[ff], deus locutus eſt ad Iſaac, atq; ipſi quoq; eadē C quę patri eius duo illa promiſit, ſemini ſcilicet eius terram Chanaan: & in eius ſemine benedictionem cunctarum gentium: hæc ipſa promiſſa ſunt etiā filio eius nepoti Abrahæ, qui eſt appellatus primo Iacob, pòſt Iſraël: cum iam Belotus[*] rex nonus Aſſyriis, & Phoroneus Inachi filius ſecundus regnaret Argiuis, Leucippo adhuc apud Sicyonios permanēte. His temporibus Græcia ſub Phoroneo Argolico rege legū & iudiciorum quibuſdam clarior facta eſt inſtitutis. Phegous tamen frater huius Phoronei iunior, cum eſſet mortuus, ad eius ſepulchrum templum eſt conſtitutum, in quo coleretur vt deus: & ei boues immolarētur. credo honore tāto ideo dignū putarunt: quia in regni ſui parte, pater quippe loca ambobus diſtribuerat, in quibus eo viuente regnarent, iſte ſacella cōſtituerat ad colendos deos: & docuerat obſeruari tempora per menſes atque annos, quid eorum quatenus metirētur, atque numerarent. Hæc in eo noua mirantes rudes adhuc homines, morte obita deū eſſe factū, ſiue opinati ſunt, ſiue voluerunt. Nam Io filia Inachi[f] fuiſſe perhibetur, quæ poſtea Iſis[g] appellata: vt magoa dea culta eſt in Aegypto: quanuis alij ſcribant eam ex Aethiopia[h] in Aegyptum veniſſe reginam: & quod late iuſteq; imperauerit, eiſq; multa commoda & literas inſtituerit, hunc honorem illi habitum eſſe diuinum poſtea quàm ibi mortua eſt: & tantum honorem vt capitali crimine reus exiſteret[*], D ſi quis eam fuiſſe hominem diceret.

Gene. 21. *Gene. 25.* *Ibidem.* *Gene. 26.* *Gene. 28.* *Gene. 32.* **aliàs Belocus.* **aliàs fieret.*

TVnc & Aſſyriis quintus.) In veterib⁹ eſt, Argiuis apud Euſebiū Aralius, qui regnauit annos. xl. fili⁹ Arij ſuperioris regis. Nam vt Velleius ait, in regibus Aſſyriis ſemper filius ſucceſſit patri. b Eſau & Iacob.) Iacob meminerunt gētiles authores, Theodotus elegātiſſimo carmine, quo gētis Hebrææ geſta laudeſq; cōplexus eſt. Tum Artapanus, & Philo nō Iudæus ille, ſed alter quidā, præter Alexandrum Mileſium, qui ſacras literas ſecutus eſt, vt dixi. c Xerxe illo antiquiore.) Hic fili⁹ fuit Aralij, imperauit annos. xxx. Fuerūt & alij duo Xerxes, ſed reges Perſarū: prior Darij Hiſtaſpis filius, qui bellum incredendis copiis intulit Græciæ. Poſterior paucorū menſium rex qui Artaxerxi Lōgimano ſucceſſit. Herodotus Erato, Xerxem nihil aliud eſſe lingua illa dicit, quàm bellatorē, Artaxerxem verò magnū debellatorem. In libello qui titulo Beroſi circūfertur, ſic ſcribitur: Octauus rex Babyloniæ fuit Baleus cognomento Xerxes, & regnauit annos. xxx. hunc appellauerunt Xerxem, id eſt, victorem, & triumphatorem: qui imperauit duplo plus gētibus, quam Aralius. Erat enim militia feroa, & fortunatus: & propagauit regnū vſq; prope Indos. Sic ille, quiſquis eſt, Xerxem Aſſyrię regem Balanæum cognominat Euſebius. Gręcis βαλανεῖον eſt balneum, & βαλανεύς balnearius. d Thuriacho, quem quidā Thurimachū.) Apud Euſebium Tiramachus. & ſic eſt in antiquo codice Brugenſi, nil dubiū quin mendoſe, vt alia permulta. Pauſaniam Τελξίονος δὲ Αἰγύρος, τοῦ δὲ Θουρίμαχος, Thelexionis filius fuit Aegyrus, huius vero Thurimachus. cuius regni anno ſeptimo nati ſunt gemini Iſaaco. e Armamitræ.) Annis. xxxviij. Leucippus Thurimachi filius. al v. is quē modo citaui, Armabitrem, nō Armamitrem hunc nominat. ff Primo Argiuorū Inacho.) In Peloponneſo à promōtorio Syllaceo ad Maleam ſinus Argolicus ad E Myrtoum mare. Ibi eſt Argolis, quæ Argos & Mycenas vrbes, Inachum & Eraſinum amnem, tum etiā Laconiæ partem cōtinet. Hic primus regnauit Inachus, qui nomen dedit amni, qui à Lyrceo defluit monte. Alij Argis Theſſalicis regnaſſe & hunc & Phoroneum putant, falſi ſimilitudinibus nominum. Nam in Theſſalia Argi ſunt dicti Pelaſgici ab Homero: & Pelaſgi etiam in Pelopōneſo ponuntur, & vtrobique Achæi, & Achiui. Tum Strabo Pelopem cum Phthiotis, qui ſunt in Theſſalia, veniſſe in Apiam ſcribit, quæ de nomine eius poſtea Peloponneſus eſt dicta, & Pelaſgi qui in Italiam venēre, ſedeſq; primum habuerunt, alij ad Padi oſtia, alij in Vmbria Theſſali narrantur fuiſſe. Verū Pelaſgus Niobes Phoronei filiæ, & Iouis filius fuit, à quo Achæi, & qui deinde Pelopōneſiaci Pelaſgi ſunt nuncupati. Hi poſt ſextam ætatem ex Pelopōneſo in eam quę tunc Aemonia, poſtea Theſſalia dicta eſt, frequētes migrarūt, ducesque multitudinis fuere, vt Diony. Halicarnaſſeus ſcribit, Achæus, Phthius & Pelaſgus, Lariſſæ & Neptuni filij, profectiq; in Aemoniā expulſis barbaris ipſi ea tenuerūt loca, regiona in tres partes ducibus diuiſa, quas de nominibus eorū nominarūt, Phthiam, Achaiam, Pelaſgiam, tametſi magis credo cognominationib⁹ antiquæ patriæ illos eſſe vſos ad deſiderium leniendum: vt quemadmodū Achaiam, Pelaſgiam, & Phthiam & Lariſſam arcem Arginam reliquiſſent, ita ibi recuperarent, tum etiam ad famam gentis propagandam. Quinqua poſt ætatibus hi Pelaſgi à Locrenſibus & Aetolis, qui tum Curetes erant, & Leleges, duce Deucalione Promethei filio pulſi ſunt in inſulas maris Aegei, & proximam continētem. qui Epiro appulerunt, nō multo poſt traiecerunt in Italiam. Homerus in catalogo nauium ſatis oſtendit fuiſſe nomina illarum vrbium & regionum confuſa. Sed de his tantum. Argiuorum res Dionyſius in libris F chronicis antiquiſſimas Græciæ totius fuiſſe tradit: cui Apion & alij plerique ſuffragantur, adeo vt etiam poſt Inachum nempe Phoroneo regnāte dicant Aegialeum fuiſſe authorem regni Sicyonij. Porrò Inachum ipſum fabulantur priſci, vt ſcribit Pauſanias, non hominem, ſed amnem fuiſſe Oceano genitum, patrē Phoronei, & vt alij tradunt Aegialei. Phoroneus vero inter Iunonem & Neptunum de poſſeſſione illius terræ iudex adhibitus, cum Cephiſo Aſterione ac Inacho pro Iunone pronūciauit, vnde Iuno Argiua dictus, & charos illi eſſe Argos, templumque eius vetuſtiſſimum religione inter Argos & Mycenas Phoroneum iudicem faciunt, quòd is iudicia legeſque illis populis conſtituit. Nec deſunt qui putent forum de eius nomine eſſe dictum: quod quàm verum ſit, viderint ipſi. Pauſanias narrat hunc congregaſſe in vrbem ſparſos illa terra homines, vocaſſeque vrbem Phoronicum. In hunc Thelciſſei & Carſathij arma mouerunt, victique mari & ventis ſe commiſere, nulla deſtinata quem peterent locum. Tandem Rhodum, quæ tunc Ophiuſa dicebatur, tenuerunt, incolueruntque annis, vt Oroſius computat, ante conditam Romam M. & laa. f Nam Io filia Inachi.) Hanc fabulantur raptam à Ioue, ſtupratamque: & ne in ſcelere à Iunone deprehenderetur, conuerſam in vaccam, dono data Iunoni ipſi à qua miſſa eſt in Aegyptum, addito cuſtode centoculo Argo, eamque eſſe Iſim. Hero. li. j. narrat ex Perſarum monumētis puellam hanc raptam à Phœnicibus, qui Argum nauigio cum mercibus appulerant, ductamque in Aegyptum: quod ait fuiſſe caput iniuriarum in mulieribus rapiendis quouſque ventum eſt ad Helenam & bellum Troianum. Diodorus refert Inachē miſiſſe Cyraum præſtantem ducem magna cum claſſe ad quærendum filiam interdicto reditu, niſi cum Ione. Pauſanias hanc non Inachi filiam, ſed Iaſi qui ſextus ab Inacho Argis imperauit. Nam Phoronei filiam Argon ait genuiſſe, qui auo ſucceſſit: à quo Argi ſunt nominati, quod prius Phoronicum. Argo filius Phorbas, huic filius Triopas, hoc geniti ſunt Iaſios, & Agenor. Valeri⁹ Flaccus libro iiij. Argon, Ionem, Inachidem, & Iaſiam virginem nominat. hoc quia filia eſt, illud quia Inachus author regni, & nobilitatis. Et profecto hunc in modum magis congruunt tempora. Qui enim conueniret, ſi filia eſſet Inachi, vixiſſe eam Triopa rege, vt Euſebius in chronicis & in. x. præpa. Euang. ait, qui ſeptimum imperium

Inachus. *Pelaſgus.* *Phoroneus.* *Io.*

G perium Argis tenuit, hoc eſt, quadringentis annis poſt Inachum. Et ſi Euſebius Iûn etiam in regno Inachi cõſtituit in eiſdem chronicis libris: nec tranauit mare, ſed nauigio in Aegyptum delata eſt. Nam, vt Lactantius ſcribit lib. j. certus eſt in faſtis dies, quo Iſis nauigium celebratur. Ideo nauigationibus putabatur præeſſe, & curſus in mari dirigere. Lucianus verbis Iouis ad Mercurium. τὴν δ' Ἰὼ διὰ τοῦ πελάγους ἐς τὴν Αἴγυπτον ἀπαγαγὼν Ἶσιν ποίησον, καὶ τὸ λοιπὸν ἔστω θεὸς τοῖς ἐκεῖ. καὶ τὸν Νεῖλον ἀναγέτω καὶ τοὺς ἀνέμους ἐπιπεμπέτω, καὶ σωζέτω τοὺς πλέοντας. Ipſam vero Iûn per mare in Aegyptum ducito, & facito Iſin: ac deinceps ſit illis hominibus numen. inducat ipſa Nilum, ventos immittat, & nauigantes ſeruet. Apud Apuleium lib. xj. de feſto ſuo loquitur Iſis: qui dies ex iſta nocte naſcetur, æterna mihi nũcupauit religio, quo ſedatis hybernis tẽpeſtatibus, & lenitis maris procelloſis fluctibus, nauigabili iam pelago rudem dedicantes carinam primitias commeatus libãt mei ſacerdotes. g Quæ poſtea Iſis.) Hæc in Aegypto cornuta fingebatur, vt ſcribũt Herodotus & Diodorus Siculus, quam vt filiam Saturni & Rheæ alij putabant Iunonẽ eſſe, quæ fratri Oſiridi, id eſt, Ioui nupſerit. Alij Cererem, id eſt, Græce Δήμητραν, quod leges tulerit, & agriculturam docuerit, & Oſiridem Dionyſium. Sunt qui Lunam putent, & fratrem Oſiridẽ Solem. Nam filiam fuiſſe Inachi Ionem non placet Diodoro. Seruius viij. Aenei. Iſis eſt genius Aegypti, quæ per ſiſtri motum, quod gerit in dextra, Nili acceſſus ſignificat. per ſitulam, quam ſiniſtra retinet, oſtendit affluentiam omnium lacunarum. Iſis autem lingua Aegyptiorum eſt terra, quam Iſin volunt eſſe. Sic Ille. h Eam ex Aethiopia.) Vnde ad Aegyptios ferunt manaſſe literas, leges, ritus ciuitatum, inſtituta ſacrorum, & colonias eò miſſas frequentes.

Iſis.

De temporibus Iacob & filij eius Ioſeph. Caput IIII.

H Regnantibus Aſſyriorum decimo rege Baleo, & Sicyoniorum nono Meſappo, [a] qui etiam Cephiſos à quibuſdam[b] traditur, ſi tamẽ duorum nominum homo vnus fuit, ac nõ potius alterum pro altero putauerunt fuiſſe hominem, qui in ſuis poſuerunt ſcriptis alterum nomen, cum rex Argiuorum tertius Apis[c] eſſet, mortuus eſt Iſaac annorũ centum octuaginta, & reliquit geminos ſuos annorum cẽtum & viginti: quorum minor Iacob pertinẽs ad ciuitatem dei, de qua ſcribimus, maiore vtiq; reprobato, habebat duodecim filios, quorum illum, qui vocabatur Ioſeph mercatoribus in Aegyptum tranſeuntibus fratres adhuc Iſaac auo eorum viuente vendiderant. Stetit autem ante Pharaonem Ioſeph, quando ex humilitate, quam pertulit ſublimatus eſt, cum triginta eſſet annorũ: quoniam ſomnia regis diuine interpretatus, prænũciauit ſeptem vbertatis annos futuros, quorum abundantiam præpollentẽ conſequentes, alij ſeptem ſteriles fuerant cõſumpturi: & ob hoc eum rex præfecerat Aegypto, de carcere liberatum, quò cum coniecerat integritas caſtitatis, quam fortiter ſeruans male amanti dominæ,
I & male credulo domino mẽtituræ, veſte etiã derelicta, de manibus attrahentis aufugiens nõ conſenſit ad ſtuprum. Secundo autẽ anno ſeptem annorum ſteriliũ, Iacob in Aegyptum cum ſuis omnibus venit ad filium, agens annos centũ & triginta: ſicut interrogãti regi ipſe reſpondit, cum Ioſeph ageret triginta & nouẽ, ad triginta ſcilicet quos agebat, quãdo à rege honoratus eſt, additis ſeptem vbertatis annis, & duobus famis.

Gene. 35. Gene. 37. Gene. 41. Gene. 39. Gene. 47. Suprà lib. 16. ca. 40.

a Sicyoniorum nono Meſappo.) Huius Pauſanias nõ meminit. Leucippum enim ait liberis maſculis caruiſſe, genuiſſe vero filiam Calchiniam: cui cõmiſtus Neptunus genuit Peratũ. Huius auus Leucippus apud ſe educato regnum tradidit. Euſebius Meſappum annos regnaſſe ait, xlvij. haud dubie ſi Meſappus eſt hoc loco ponendus, is eſt qui Calchiniam duxit, à quo mons Meſappus in Bœotia & Meſappia in Italia dicta Calabria. Quem etiam Neptuni filium facit Vergil. lib. vij. idcirco equorum domitorem & ferro atque igni inuiolabilem. b Qui etiam Cephiſos à quibuſdam.) Cephiſus fluuius eſt Bœotiæ, ad cuius ripam templum eſt Themidis deæ: cuius oraculum Deucalion & Pyrrha ſuper reparatione generis humani conſuluerunt. Ex Parnaſſo delapſus Bœotiam & Atticam irrigat. Et vel Meſappus à fluuio montéque cognominatus eſt, vel vtrunque ab ipſo. Seu, quod veriſimilius eſt, Meſappus ab eo dictus eſt mons, & ipſe à patrio flumine Cephiſus aut Cephiſius appellatus. c Rex Argiuorum tertius Apis.) Pauſanias huius regis inter Argiuos non meminit, ſed inter Sicyonios: quem tantum opibus ait valuiſſe, vt tota regio intra Iſthmum Apia ſit ante Pelopis aduentum ex eo dicta. Euſebius Argiuum facit ex multorum Græcorum ſententia.

Meſappus. Cephiſus.

De Api rege Argiuorum, quem Aegyptij Serapin nominatum, diuino honore coluerunt. Caput V.

K

His temporibus rex Argiuorum Apis[a] nauibus tranſuectus in Aegyptũ, cum ibi mortuus fuiſſet, factus eſt Serapis omniũ maximus Aegyptiorum deus. Nominis autem huius cur non Apis etiam poſt mortem, ſed Serapis appellatus ſit, facillimam rationẽ Varro reddidit: quia enim arca, in qua mortuus ponitur, quod omnes iam σαρκοφάγον[b] vocãt σορὸς dicitur Græce: & ibi eum venerari ſepultum cœperunt, priuſquam templũ eius eſſet extructum: velut Soroſapis, vel Sorapis primo: deinde vna litera, vt fieri aſſolet, cõmutata, Serapis dictus eſt. Cõſtitutum eſt etiam de illo, vt quiſquis eum hominẽ dixiſſet fuiſſe, capitalẽ penderet pœnam. Et quoniã ferè in omnibus templis,[c] vbi colebantur Iſis & Serapis: erat etiam ſimulachrum, quod digito labiis impreſſo admonere videretur, vt ſilentium fieret: hoc ſignificare idem Varro exiſtimat, vt homines eos fuiſſe taceretur. Ille autẽ bos,[d] quem mirabili varietate[e] * † decepta Aegyptus in honorem eius deliciis affluentibus alebat:[f] quoniam cum ſine ſarcophago[g] viuum venerabantur: Apis, non Serapis vocabatur. Quo boue mortuo quoniam quærebatur, & reperiebatur vitulus coloris eiuſdẽ, hoc eſt, albis quibuſdam maculis ſimiliter inſignitus: mirum quiddam & diuinitus ſibi procuratum eſſe credebant. Non enim magnum erat dæmonibus ad eos decipiẽdos phantaſiam talis tauri, quam ſola cerneret, oſtentare vaccæ concipienti atque prægnanti, vnde libido matris attraheret, quod in eius fœtu iam corporaliter appareret: ſicut Iacob de virgis variatis[h] vt oues & capræ variæ naſcerentur, effecit. Quod enim homines coloribus & corporibus veris, hoc dæmones figuris fictis facillime poſſunt animalibus concipientibus exhibere.

**† aliâs, vanitate.* L *Gene. 30. li. 3. de Trinitate ca. 8 & li. 11 c. 2.*

a His temporibus rex Argiuorum Apis.) Diodo. lib. j. Oſirim dicit multis vocatum nominibus & Dionyſium, & Serapim, & Iouem, & Ammonem, & Pana, & Plutonẽ. Tacitus lib. xx. vbi de origine eiuſce dei multa narrat, ſcribit eſſe qui Serapim putent Aeſculapium, qui ægris corporibus medeatur: alij Oſirim antiquiſſimum Aegyptiis numen. Macrobius Solem intelligi per eum vult, & per Iſidem terram. Martianus in nuptiis ad Solem: Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Oſirim. Nec deſunt qui Serapim genium eſſe Aegypti arbitrentur qui eam frugibus cæteriſque bonis augeat. De quo hæc apud Suidam leguntur. Σάραπις. τοῦτον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατέσκαψε Θεόφιλος ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου. τοῦτον οἱ μὲν Δία φασὶν εἶναι. οἱ δὲ τὸν Νεῖλον, διὰ τὸ μόδιον ἔχειν ἐν τῇ κεφαλῇ, καὶ τὸν πῆχυν, ἤγουν τὸ τοῦ ὕδατος μέτρον. ἄλλοι δὲ τὸν Ἰωσήφ. ἕτεροι δὲ Ἆπιν τινὰ γεγονέναι ἄνθρωπον εὔπορον, καὶ βασιλέα ἐν Μέμφιδι πόλει τῆς Αἰγύπτου. λιμοῦ δὲ γενομένου τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν, ἐκ τῶν ἰδίων τροφὴν παρέσχε. τελευτήσαντι δὲ αὐτῷ ναὸν ἀνέστησαν, ἐν ᾧ βοῦς ἐτρέφετο, σύμβολον φέρων τοῦ γεωργοῦ, καί τινα δὲ ἔχων ἐν τῇ χροιᾷ ἐπίσημα, ὃς ἐκ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ Ἆπις ἐκαλεῖτο. τὴν δὲ σορὸν τούτου τοῦ Ἄπιδος, ἐν ᾗ τὸ σῶμα ἔκειτο αὐτοῦ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετήνεγκαν. καὶ ἀπὸ τῆς σοροῦ καὶ Ἄπιδος συνθέντες ὄνομα πεποιηκότες ἐκάλουν αὐτὸν Σόραπιν. οἱ δὲ μετὰ ταῦτα Σάραπιν. τούτῳ ναὸς ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκτίσθη παμμεγέθης, καὶ πάνυ λαμπρός. Sarapis. Huius, inquit, ſimulachrum ſuſtulit Alexandriæ archiepiſcopus Theophilus, principatu magni Theodoſij. hunc deum, alij Iouem eſſe dixerunt, alij Nilum propter modium, quod in capite habet, & cubitum, menſuram aquæ ſcilicet: alij vero Ioſeph. Sunt qui Apim quendam fuiſſe hominem locupletem, & regem in Memphide Aegypti vrbe, qui in difficultate annonæ maxima Alexandrinorum prouentibus eos propriis aluerit. Ideo mortuo templum eſt erectum, in quo bos nutriebatur, indicium ferens agricolæ, & notas in colore certas habens: diciturq; & bos ipſe Apis de nomine regis illius. Sepulchrum autẽ huius Apidis, in quo eſt eius corpus conditũ, Alexandriã tranſlatum eſt, & à Soro atq; Apide cõpoſito nomine vocarũt eum Sorapim, poſtea dictus eſt Sarapis. Huic templũ Alexander extruxit magnificẽtiſ. & in primis clarum. Hæc Suidas. Similia ſunt apud Ruffinum Aquileiẽſem li. ec. hiſt. xj. Euſe. li. x. præpa. Apis, inquit, Argiuorum rex, vt Ariſtippus in j. Arcadicæ hiſt. ſcribit, Memphin in Aegypto condiditque Ariſtæus Argiuus Sarapidem appellatum aſſerit, hunc ab Aegyptiis diuinos honores conſecutum non ignoramus. Nymphodorus autem Amphipolitanus in iij. de Aſiaticis legibus Apim taurum mortuum in ſoro Græce, quod Latine arcam dicere poſſumus, poſitum, Sorapim, ac deinde Sarapim appellatum fuiſſe cõtendit. Fuit autem Apis tertius ab Inacho, tantũ apud Euſebium.

a Oſiris. M

A bium. b Quod omnes iam σαρκοφάγοι.) Hoc eſt, carniuorum. Ideo Pauſanias eum & Porphyrius & Suidas, aliúque Græci non Sorapin vocant, ſed Sarapim. Eſt autem σορὸς μνῆμα θήκη, monumentum, arca, loculus, conditoriũ. c Et quoniã ferè in omnibus tẽplis.) Diodo. li. j. ſcribit opinari quoſdã Iſidem & Sarapidem ſepultos Nyſæ, quæ vrbs eſt in Arabia, erectaſq; ibi duas colũnas in monumentũ, Iſidi vnam, alterã Sarapidi, adſcriptaq; epigrãmata, quæ genus & inuenta teſtẽtur. Cætera vero, quæ ſacerdotes in arcanis habẽt, ſecretiſsima eſſe, ne veritas prodatur, pœna ingenti adiecta, qui euulgaſſet. Deus hic qui ſilentij admonebat
Harpocrates. digito premens labia Harpocrates dicebatur, vt ait Varro lib. de Latina lingua. iiij. quo loco Serapidem & Iſidem magnos deos eſſe dicit, hoc eſt, cœlum & terrã. Hunc Harpocratẽ Sigalion Auſonius nominauit à σιγᾶν, quod eſt ſileo. Meminerũt eius Plinius & Catullus nõ ſemel, quum tacitũ hominem ſignificat, quod & in prouerbiũ abiit. Plutarchus in libello de Iſide & Oſiride, Harpocratẽ ait ex his natum, quũ Oſiris cũ Iſide mortuus iam concubuiſſet: & quoniã infans tener adhuc eſt ſublatus (nõ enim erat vitalis) ideo pingitur digito ad os admoto, quaſi nondum locutũ ſe ſignificaret. Quæ interpretatio dura eſt mea ſententia, atq; inepta. quin potius ſilendũ aliquid admonebat, vt Romæ Angerona, quæ ha
Angerona. bitu formaque ſimili fingebatur: vt ait Macrobius. Ouidius etiam ſuffragatur lib. Metamor. ix. Sanctaq; Bubaſtis, variuſq; colorib⁹ Apis, Quiq; premit vocẽ, digitoq; ſilentia ſuadet. Huc forſan alluſit Perſius, quũ ait: Digito compeſce labellũ. d Ille autem bos.) Hic eſt Apis bos. Credo nullũ eſſe ſcriptorẽ res Aegyptias attingentẽ, qui bouis huius nõ meminerit, ſeu Græcus, ſeu Latinus. Sed inter cæteros plurib⁹ verbis Herodotus, Diodorus, Strabo, Plutarchus, Euſebi⁹, Suidas, Varro, Mela, Plinius,
B Solinus, Marcellinus. Erat niger toto corpore, maculam albã quadratam habebat in frõte Herodoto, in latere dextro Plinio, ſimilem cornib⁹ lunæ creſcere incipientibus. Nam & lunæ eſt ſacer, ſicut Marcellinus ait, in tergo effigiem aquilæ, in lingua nodum, cantharı forma, duplices in cauda pilos. Quo mortuo, ingenti cũ luctu alius quærebatur: nec finis erat luctus, prius quàm quẽ Apidem facerẽt illis inſignẽ notis inuenirent. Hũc adorabant Aegyptij vt maximũ deum, & ſicut Macrobius inquit, cultu attonitæ venerationis, nec licebat ei certos excedere vitæ annos, quum eò peruenerat à ſacerdotib⁹ merſus in fontem enecabatur. e Mirabili varietate.) An de varietate colorũ. Sed in antiquis libris eſt, vanitate, melius vt puto. f Delicijs affluẽtib⁹ alebat.) Memphi templũ eſt Apidi ſacrũ Straboni, in eo ſeptũ erat ornatiſsimũ: ante quod aula, & ſeptũ matris Apidis, in quod ſinebatur exire luſus gratia: tum etiã vt exteris oſtenderetur, delubra in quib⁹ cubat thalamos myſtice nominant: quũ exit ad turbam, ea ſubmouetur per lictores nõ paucos. Veneratur omnis bubulũ numen, grex puerorũ comes id, & ipſe per furorem vaticinia fundẽs. in huius templũ Memphi neq; extraneis neque prophanis licet ingredi, niſi quũ ſepelitur. g Quoniã eum ſine ſarcophago.) Sunt qui hoc de colẽdo boue inſtitutũ iam inde ab Iſide & Oſiride manaſſe velint propter vtilitatem in arãda terra ex eo animali perceptã. Alij Oſirim bouẽ eſſe autumant, vt Iſim cornutã vaccã, ſiue quod Iũo, ſiue qua alia ratione. Ferũt quoq;, ſicut Diodo. narrat, Oſiridis interẽpti animã in bouem demigraſſe, eſſeque ſemper in eo boue, quem apim vocant, tranſireq; ab alio in alium dum mergitur. Sunt qui exiſtiment mẽbra Oſiridis à Typhone fratre diſcerpti ab Apide eſſe collecta in bouem ligneum bouis corio contectum: id quum ſpeciem bouis intuentibus præbuiſſet, creditum eſt Oſiridem in bouem conuerſum: inde natum morem colendi bouis, non ſecus atque ipſius Oſiridis. Hic ergo bos eſt Oſiris viuens, ille vero qui in
C templis ſacratus erat, velut cum ſuo eſſet loculamento Sarapis dicebatur, quaſi Oſiris ſepultus. h Sicut Iacob de virgis varians.) Geñ. xxx. Diſſerui alibi de hac in conceptu phantaſia, dixi hunc locum à Lxx. confuſe verſum. elucidat eum Hieronymus in Geneſim.

Quo regnante apud Argiuos, quóue apud Aſſyrios, Iacob in Aegypto mortuus ſit. *Cap. VI.*

APis ergo rex non Aegyptiorum, ſed Argiuorum, mortuus eſt in Aegypto. Huic filius Argus [a] ſucceſsit in regnũ, ex cuius nomine Argi, & ex hoc Argiui appellati ſunt. Superioribus autem regibus nõdum vel locus, vel gens habebat hoc nomen. Hoc regnante apud Argiuos, & apud Sicyonios Eratho [b]: apud Aſſyrios vero adhuc manente Baleo, mortuus eſt Iacob in Aegypto annorum centum quadragintaſeptem, cum moriturus filios ſuos, & nepotes ex Ioſeph benedixiſſet, Chriſtúmque apertiſsi-
Gen. 49. me prophetaſſet, dicẽs in benedictione Iudæ: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femorib⁹ eius, donec veniat quæ repoſita ſunt [c] ei: & ipſe erit expectatio gẽtium [d]. Regnante autem Argo, ſuis cœpit vti frugibus Græcia [e], & habere ſegetes in agricultura, delatis aliunde ſeminibus. Argus quoque poſt obitum deus haberi cœpit, templo & ſacrificiis honoratus. Qui honor eo regnante & ante illum delatus eſt homini priuato & fulminato cuidam Homogyro, eo quod primus ad aratrum boues iunxerit.

HVic filius Argus.) Hunc, vt dixi, genuit Niobe filia Phoronei: alij Apim malunt. Fieri poteſt vt Apis ſit, qui ex Phoronei filia genuerit Argum, numereturq; inter reges Argiuorũ, quod
D regnum pro filio adminiſtrarit, quoad adoleſſet: idque vbi eſt factum, relicta Græcis in Aegyptum ſit profectus, tradito imperio filio. Et ſi Euſebius Aegialo fratri putat: imperauit Argus annos. lxx. Fuit &
Argus. Argus Areſtoris filius, qui Iũo vaccam mandato Iunonis cuſtodiit. Fuit & qui Amphion cognominatus eſt, qui Piſos aliquãdo & Orchomenon Arcadiæ ditione tenuit. b Apud Sicyonios Eratho.) Ea pauſanias Peratum dixi, Neptuno & Calchinia Leucippi filia natum. Heratũ nominat Euſebius, qui regnarit annos xlvij. c Donec veniant quæ repoſita ſunt.) Sic ſeptuaginta: ὡς ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. d Et ipſe erit expe. gen.) Alibi deeſt erit. & ſic verterunt lxx. καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. e Regnante autem Argo, ſuis cœpit vti frugibus Græcia.) Nam paulo poſt Peratum idem Plemnæo regnante eò venit Ceres, ad quam frugum inuentio refertur in Attica terra.

Quorum regum tempore Ioſeph in Aegypto defunctus eſt. Ca. VII.

REgnantibus Aſſyriorũ duodecimo Hermaſco [a], * & vndecimo Sicyoniorũ Plemineo [b], & Argis adhuc manente Argo, mortuus eſt Ioſeph in Aegypto, annorum centum & decem. Poſt cuius mortẽ populus dei mirabiliter creſcens manſit in Aegypto centum quadragintaquinq; annos tranquille prius, donec morerentur, quibus Ioſeph notus fuit. Deinde quia inuidebatur incremẽtis eius, erátque ſuſpectus quouſque inde liberaretur: perſecutionibus affligebatur innumeris, inter quas tamen diuinitus fœcundata multiplicatione creſcebat, & laboribus premebatur intolerabilis ſeruitutis. In Aſſyria vero & Græcia per idem tempus regna eadem permanebant.

* aliàs Mamito. — Gene. 50. — Exod. 1. — E

DVodecimo Hermaſco.) Euſebius habet Mamitũ, qui imperauit an. xxx. & nõ duodecimũ regem, ſed vndecimũ. b Sicyoniorum Plemineo.) Euſebius Plemnæus, quem dicit vixiſſe in principatu ann. xlviij. Pauſanias τὸν φρόντιν Plemnæum.

Quorum regum ætate Moyſes natus ſit, & quorum demum † iiſdem temporibus ſit orta religio. *Cap. VIII.*

† aliàs, deorum.

CVm ergo regnaret Aſſyriis quartuſdecimus Saphrus [a], & Sicyoniis duodecimus Orthopolus [b], & Criaſus quintus Argiuis [c], natus eſt in Aegypto Moyſes [d], per quẽ populus dei de ſeruitute Exod. 2. Aegyptia liberatus eſt, in qua eum ad deſiderãdum ſui creatoris auxilium ſic exerceri oportebat. Regnantibus memoratis regibus fuiſſe à quibuſdam creditur Prometheus, [e] quem propterea ferunt de luto formaſſe homines, quia optimus ſapientiæ doctor [f] fuiſſe perhibe- F tur: nec tamen oſtenditur [g], qui eius temporibus fuerint ſapientes. Frater eius Atlas [h], magnus fuiſſe aſtrologus dicitur. Vnde occaſionem fabula inuenit, vt eum cœlum portare confingeret: quamuis mons eius nomine nuncupetur, cuius altitudine potius cœli portatio in opinionem vulgi veniſſe videatur. Multa quoque alia ex illis in Græcia temporibus confingi fabuloſa cœperũt, ſed vſque ad Cecropem [i] regem Atheniẽſium: quo regnante eadem ciuitas etiam tale nomen accepit, & quo regnante deus per Moyſem eduxit ex Aegypto popu- Gene. 17. lum ſuum, relati ſunt in deorum numerũ aliqui mortui cæca & vana cõſuetudine, ac ſuperſtitione Græcorum. In quibus Criaſi regis cõiunx Melancomice, * & Phorbas filius eorum [k], qui poſt patrem rex Argiuorum ſextus fuit, & ſeptimi regis Triopæ [l] filius Iaſus [m], & rex nonus Sthenelas [n], ſiue Stheneleus, ſiue Sthenelus, varie quippe in diuerſis authoribus inuenitur. His temporibus etiam Mercurius [o] fuiſſe perhibetur, nepos Atlãtis, ex Maia filia eius: quod vulgatiores etiam literæ perſonant. Multarum autẽ artium peritus claruit, quas & hominibus tradidit: quo merito eum poſt mortẽ deũ eſſe voluerunt, ſiue etiã crediderũt. Poſterior fuiſſe Hercules [p] dicitur: ad ea tamen tẽpora pertinens Argiuorum:

* aliàs Melantomice.

G quanuis nnnnnlli eum Mercurio præferant tempore: quos falli exiſtimn:ſed quolibet tempore nati ſint, conſtat ιoter hiſtoricos graues qui hæc antiqua literis mandauerunt ambos homines fuiſſe,[q] & qund mortalibus ad iſtam vitam[r] commodius ducendam beneficia multa contulerint, hooores ab eis meruiſſe diuinos. Minerua vero longe[s] his antiquior. Nam temporibus Ogygij ad lacum qui Tritonis dicitur,[t] virginali fertur apparuiſſe ætate: vnde & Tritonia nuncupata eſt, multorum ſanè operum inuētrix:& tanto procliuius dea credita, quaotn minus origo eius ionntuit. Quod enim de capite Iouis[u] nata canitur, Poëtis & fabulis, oon hiſtoriæ rebúſque geſtis eſt applicandum: quanquam Ogygius ipſe quando fuerit,[x] cuius temporibus etiam diluuium magoum factum eſt: nnn illud maximum in quo oulli homines euaſerunt, niſi qui in arca eſſe potuerunt: quod gentium nec Græca, nec Latioa nouit hiſtoria:[y] ſed tamen maius quàm poſtea tempore Deuca-

H lionis fuit, inter ſcriptores hiſtoriæ non conuenit. Nam Varrn inde exorſus eſt librum, cuius mentionem ſuperius feci, & nihil ſibi ex quo perueniat ad res Rnmanas, proponit antiquius quàm Ogygij diluuium, hnc eſt, Ogygij factum tempnribus. Noſtri autem qui chronica[z] ſcripſerunt, prius Euſebius, pòſt Hieronymus, qui vtique præcedentes aliquns hiſtoricos in hac npinione ſecuti ſunt: pnſt anoos amplius quàm treceotos iam ſecundn Argiuorum Phnrnnæo rege regnante, Ogygij diluuium fuiſſe commemorant. Sed qnolibet tempore fuerit, iam tamen Minerua tanquam dea colebatur, regnante Athenienſibus[a] Cecrnpe, ſub quo rege etiam ipſām vel inſtauratam ferunt, vel coodi-tam ciuitatem.

Saphrus. a ASſyriis quartuſdecimus Saphrus.) Euſebius Mamito ſubſtituit Machaëlum, qui ſuu in regoo 10t annos, quot pater, nempe, xxx. Machaclo Iphereum, qui eooos xx. Cuius anno duodeuigeſimo natus eſt in Aegypto Moſes. b Orthopolus.) Euſebius Orthopolæ, vt & Pauſanias, qui eum Plemnæi filium fuiſſe dicit, ſeruatum à Cerere. Nam filij omnes Plemnæi vbi primum oati incipiebant vagire expirabant, quouſq; ad eum venit Ceres, & alienæ cuiuſdam mulieris ornatu aluit ipſi filium, ſeruauítque, dictúſque eſt Orthopolis.

I c Et Criaſus quintus Argiuus.) Pauſanias πείρασος Piraſus, qui annos liiij. fuit io imperio. d Natus eſt in Aegypto Moyſes. Moſin quando fuerit, cōtrouerſum eſt inter profanos authores. Porphyrius ex Sanchoniatone Moſem Semiramidis temporibus vixiſſe tradit. Appion Grammaticus ad Inachi ætatem reducit, ex Ptolomęo Mendeſio ſacerdote, qua inquit tempeſtate Amoſis Aegyptiis imperauit. Polemon vero io primo Græcorum hiſtor. paulo recentiorem facit. nam tempore Apidis Phoronæi filij pars, inquit, Aegyptij exercitus ab Aegypto pulſi in Syria non procul ab Arabia conſedit. Tacianor Aſſyrius varias authorum ſententias mire diſcrepantes affert de ætate Moſis: aliis multo antiqoiorem bello Troiano, aliis poſteriorem, aliis æqualem affirmantibus. Cæterum ipſe multis argumentis euincit priorem fuiſſe: cuius verba ſi quis deſiderat, habet apud Euſebium 2. præpa. Euang. Numenus philoſophus Muſæum vocat Moſem: & Artapanus, quem Hebræi Moſem, à Græcis Muſæum nominari tradit, quem ſcribit à Meride Chenephris Aegyptiorum regis filia, quod ipſa parere oon poſſet, adoptatum, maximo apud Aegyptios habitum honore ob ingenium diuinum & inuenta, tum quæ ad eruditionem facerent, tum quæ ad Rempub. priuatámque & mores ſingulorum. e Fuiſſe à quibuſdam creditur Prometheus.) Sic Euſebius ex aliorum opinione loquens, Africaoi credo, qui quatuor & nonaginta poſt Ogygem aonis Prometheum conſtituit. Porphyrius Atlantem & Promethei per Inachi tēpora fuiſſe ſcribit. At Prometheus filius fuit Iapeti & Aſiæ. f Heſiodus Climenem vocat matrem. initium inimiciciarū cum Ioue hoc narrat Higious in cœleſti hiſtoria, quod & alij attingunt plerique, quum olim io ſacrificiis mos eſſet ſolidas hoſtias igne abſumere, oec poſſent ob ſumptus magnitudinem pauperes ſacrificare, Prometheus homo callidus & perhumanus egit cum Ioue, vt media tantum hoſtiæ pars igni daretur ſacris: altera media cederet in vſus hominum, quod Iupiter libenter conceſſit: tum Prometheus duos tauros Ioui immolauit, vtriuſque oſſa pingui operuit, & corio vnius, carnes vero corio alterius: dedítq; Ioui optionem, vt quem illorum taurorum vellet, eligeret. Iupiter ſimplex deus, nihil ſuſpicatus ineſſe fraudis: quem primum habuit ad manum, cepit, oſſa videlicet. Quod vbi cognouiſſet, ignem remouit ab hominibus, ne ſacrificare poſſent. Prometheus ſolito ſuo ingenio ignem ferula ex illo Ioueo & cœleſti ſurripuit, communicauítque cum mortalibus: ideo Caucaſo affixus eſt, aquila eius iecur ſubinde renaſcens aſſiduo depaſcente. *Prometheus.*

Addunt alij etiam factas ab eo mulieres, quæ toties cœlo detraxerint Iouem. apud Lucianum Vulcanus & Mercurius Prometheo qoerenti de graui ſupplicio hæc crimina obiiciunt: Fefelliſti Iouem in partibus, furatus es ignem, & hominm feciſti, ac in primis fœminas. Nam homines dicitur è luto finxiſſe, & igne ab Ioue ſurrepto illos animaſſe. ex quo igne Horatius ait febres & macies mortalibus natas. Seruius admiratam narrat Mineruam hominum opus Promethei, & pollicitam quicquid ad id abſoluendum opus foret. Prometheum quum ſe quid optimū eſſet, ignorare reſpondiſſet, ſublatum in cœlos ab ea admotáque ſolis currui ferula ignem ad nos detuliſſe. Heſiodus ἐν ἔργοις attingere videtur quod Higinus narrauit, quum ait Iouem mortalibus ignem abſtuliſſe, Prometheū reſtituiſſe. Idcirco Pandoram iuſſu Iouis à Vulcano factam, vt Promethei furtum vlciſceretur, quam fœminam donatam à diis omnibus, vnde nomen inuenit deferendam in terras Mercurio mandarit, dono dandam Epimetheo Promethei fratri, quæ in eius domum recepta detexit dolium malorum omnium, quæ per orbem in genus humaoum ſparſa ſunt, ſola Spe in fundo reſidua. Prometheus vero, vt ait Aeſchylus ad xxx. annorum millia Caucaſo religatus eſt iuxta Caſpias portas, ſicut Lucianus inquit, [illegible] Philoſtratus in Thyanæo refert in Caucaſo eſſe cacumina ſtadio inter ſe abruncta, quibus affixas Promethei manus accolæ narrent. Idem Lucianus ſignificat. & aquilam hanc nonoulli, ſicut Higinus narrat, Typhone & Echidna genitam: alij terra & Tartaro tradont, complures à Vulcano factā. eam Hercules ſagitta ſua interemit: quæ ob id meritum in cœlum tranſlata eſt, quatuor ſtellis inter duos circulos: æſtiuum & æquinoctialem. Poſtea Prometheus quod prædixiſſet Ioui concubituro cum Thetide filium Tethidos patre maiorem futurum ſic in fatis eſſe ſolutus eſt: hac tamen lege, vt in digito anoulum ferreum cum lapide geſtaret, indicium vinculorum, vnde anouli manaſſe vſum ferunt. Lactanous hunc primum ſimulachra ex luto finxiſſe ſcribit. Furtum ignis

L Plinius lib. vij. interpretatur, quod ex ferro & ſilice ignem extundere docuerit, ſeruaréque in ferula. Diodor. lib. v. conſtare ait inuentam à Prometheo materiam qua ignis fouetur. Pelaſgi, teſte Pauſania, non Promethea iouentorem ignis, ſed ſuum Phoroneū volunt. Theophraſtus ignis inuentionem ad inuenta ſapientiæ pertinere autumat. f Quia optimus ſapientiæ doctor.) Heſiodus ἐπιμηθέα [illegible] Iapeti proles reliquis ſapientior vnus. ferunt hunc, quum natu maior eſſet Epimetheo, vltro illi regnum Theſſaliæ conceſſiſſe admiοiſtrandum, ac dediſſe ſe cunctum rerum contemplationi inquiſitioníque ac in primis cœleſtium. Ideo altiſſimum aſcendiſſe Caucaſum, vt ſereno cœlo quàm longiſſime aſtra, ſignorum obitus & ortus ſpectaret. Inde quum deſcendiſſet Chaldæos edocuiſſe artem, ſimul & multa quæ ad vitam ciuilē pertinerēt, illúdque de paſtu iecinoris ad curas & ambiguitates ſubinde alias ex aliis renaſcentes ſpectare credo. Et ſi interpres Apollonij Rhodij fluuium eſſe ſcribit Aquilam oomine, qui Promethei regioοē, quæ ad radices Caucaſi ſita eſt, hepar raderet, Herodotus hiſtoriam narrat, Prometheum Scytharum regem, quum non poſſet fluuium Aquilam, quæ regionem ſuam allueret, deriuare, diſcruciaſſe vehemēter ſe deinde adiutum ab Hercule, qui hoc præſtitit. in fluuio conſentiunt. Et Diod. lib. j. Prometheum Aegyptium fuiſſe dicit, cuius regionem cum Nilus totā propè operuiſſet, ac perderet, multis incolis abſumptis, illum de conſciſcenda ſibi morte deliberaſſe, fluuiúmque propter curſus celeritatem Aquilam dictum, Herculem & virtute & magnitudine conſilij inundationem repreſſiſſe, fluménque redegiſſe in alueum priſtinum, vnde orta ſit Græca fabula. g Nec tamen oſtenditur.) Atlas fuit ſapiens, & Epimetheus *Atlas.* æidem, ſed poſt factum, vnde nomen illi inditum putatur. Prometheus eſt enim ante conſultus, Epimetheus pòſt. Nam quum eſſet à Prometheo

M monitus, ne quod donum acciperet à Ioue, ipſe immemor fraterni conſilij Pandoram accepit, & [illegible] vt inquit Heſiodus, & accepta nouit ſua damna Epimetheus. Acute Auguſtinus, quo modo doctor fuit ſapientiæ, quum nullos ab eo videamus factos ſapientes? quo modo ipſe ſapiens, quum nullus eius temporibus legatur ſapiens, qui ferre potuerit iudicium de eius ſapientia? nam de ſapiente ſolus ſapiens poteſt iudicare. h Frater eius Atlas.) Seruius lib. viij. Aeneid. Atlantes dicit fuiſſe tres: Voum Maurum, qui eſt maximus: alterum Italicum, patrem Electræ: tertium Arcadem patrem Maiæ, vnde oatus eſt Mercurius. Scriptores hos cōfundunt, vt ſolent. Diodo. enim lib. iiij. Atlantem, qui loca Libyæ tenuerit inter Cœli filios numerat, fratrémq; eſſe dicit Saturni, eundem Heſperidū patrem, Mercurij auum, conſultiſsimúmque fuiſſe ratione aſtrorum: cúmque frequenter montem ſibi cognominem, vt curſus ſyderum intueretur, conſcenderet, occaſioοem dediſſe fabulæ, qua ſuſtinere humeris cœlum creditus eſt. Plin. lib. vij. Atlaotem Libyæ filium, hunc haud dubie, qui io Africa imperauit, repertorē aſtrologiæ fuiſſe ait. & in ij. ſphęram aſtrologicam inueniſſe narrat. Alexander Polyhiſtor hunc Atlantem Enoch fuiſſe autumat inuentorem peritię ſyderum, quam poſtea Phœnicibus & Aegyptiis tradidit Abraham, cum apud illos peregrinaretur. Hęc aſtrologiæ ſcientia potuit locum præbuiſſe fabulæ de mundo Atlantis innixo. Suot qui propter montem id potent Atlantem dictum arduū & lōgiſsimum columnæ inſtar, qui cœlum fulcire viſentem conſpicientium creditur, vt inquit Herodotus, tranſcendítque oubes ipſas, nec cacumen facile cernitur oebulis perpetuum obductis. qoio & hæc ſimul omnia maiorem præſtiterunt comminiſcendi anſam. Italicus Atlas eſt, quem aiunt antiquiſſimum Feſſulæ fuiſſe regem. i Sed vſque ad Cecropem.) Pauſaoias Actæum ait primum io Attica *Cecrops.* regnaſſe, cui Cecrops gener ſucceſſerit homo Aegyptius, quem διφυῆ fuiſſe dicunt, hoc eſt, duplicis naturæ ſuperioris partis viri, inferioris feræ, quòd ex agreſtibus & feris, latis legibus, humanos fecerit. ſeu inferioris partis fœminæ, quod coniugia inſtituerit io Attica terra, & author ferè fuerit patris & matris. nam antea promiſcuis connubiis, nemo certos parentes oοſcebat. Africanus in iiij. annalium author eſt, Ogygem

primum

A primum in Attica regnaſſe, eámque terram incultam, ac deſertam per ducentos annos à diluuio manſiſſe vſque ad Cecropem, Actæum vero & cæteros qui ante Cecropem dicuntur fuiſſe, nuda eſſe nomina. k Et Phorbas filius eorum.) Fratrem Peraſi dicit Pauſanias Phorbantem fuiſſe, filiū Argi, patrem Triopæ. Diodo. ſcribit Rhodienſes, cum vi ſerpētum atrociter infeſtarentur, conſulto oraculo Phorbantem acceſſiſſe, data inſulæ parte, quam & ipſe, & eius poſteri tenerēt, ita liberatos peſte illa, decreuiſſe poſtea Phorbanti vita iam functo, diuinos honores. quem tamen Diodo. videtur indicare, non Phorbantum Argiuum, nec Peraſi, aut Argi filium, ſed Theſſalum Lapithio progenitum. l Et ſeptimus regis Triopæ.) Hunc Phorbantis filium dicit Pauſanias. meminit & Diodo. Triopæ, incertum quibus orti parentibus. Nam alij Canace & Neptuno, alij Apolline natum dicunt. Inuiſum fuiſſe ſcribit popularibus, quòd ſacra compilarit, fratrémque interemerit. Higinus hunc tradit putatum à quibuſdam in cælo Ophiucum, quem draco complectitur. Nam is cum ad domum ſuam tegendam Cereris ædem detexiſſet, fame ſe illa eſt vlta. Nouiſſime in vitæ fine dracone ei obiecto, vehementer eſt afflictus, & poſt mortem inter ſydera ſic locatus eſt, vt adhuc videatur à ſerpēte cōſtringi. m Ieſus.) Pater Iūs, à quo Argos Iaſium dictum, & Iaſides Argius. n Et rex nonus Sthenelas.) Pauſanias ſic: κρότωπος ὁ ἀγήνορος ἔσχε μετὰ τὴν Ἰάσου τὴν ἀρχήν· κροτώπου δὲ σθενέλας γίνεται. Crotopus Agenoris filius habuit poſt Iaſum regnum, huius filius fuit Sthenelas. o His temporibus etiam Mercurius.) Mercurios Cicero dicit fuiſſe quatuor, vt alias diximus. Hic eſt Ioue tertio & Maia genitus, ex auita diſciplina multarum rerum vitæ vſui perquàm volium repertor. Prudentius Magum dicit fuiſſe, ideo finxiſſe priſcos illos ſolitum animas ad orchum deducere & inde reducere. p Poſterior fuiſſe Hercules.) Hercules Cice. vj. fuiſſe ſcribit, primum antiquiſſimum, Ioue antiquiſſimo, & Liſcito natum, quem concertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus. Alterum Nilo natum Ae-

B gyptium, quem ferunt literas Phrygias cōſcripſiſſe. Tertium Indigetem Idæum, cui inferias afferunt. Quartum Aſteriæ Latonæ ſororis filium, quē Tyrij maxime colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. Quintum in India, qui Belus dicitur. Sextum ex Alcmene, quem tertius Iupiter genuit. Diodo. Sicul. lib. iiij. tres Hercules ponit: primum Aegyptium, cuius maxima fuerit virtus, quémq; Oſiris, quod corpore eſſet validiſſimo, exercitui præfecit. Hic magne orbis parte peragrata, in Libya colūnam ſtatuit, præceſſitque Herculem Alcmenæ filium pluribus quàm mille annis, qui & fuit æmulus illius, ideo Alcæus dictus q. præſidiarius & adiutor. Tertius Hercules fuit Cretenſis, armis & fortitudine inclytus, tum etiam gymnico certamine ad Olympiam cōſtituto: quem Pauſanias Ἰδαῖος Idæum Herculem, hoc eſt, Dactylum & Curetem nominat. Seruius quatuor Hercules facit, Tyrinthium, Argiuum, Thebanum, Lybim, viij. Aeneid. verum de numero non conſtat. Nam Varro quatuor & quadraginta Hercules recenſet. & Tacitus ſcribit Libyes dicere antiquiſſimū Herculem natum apud ſe eóſque, qui pari virtute fuerint, cognomētum eius aſcitos. At ille, qui æquiuoca ſcripſit, quæ Xenophontis nomine circumferuntur, Saturnos ſcribit vocari ſolitos familiarum nobiliū reges antiquiſſimos primogenitos eorum, Ioues: nepotes fortiſſimos Hercules. Auguſtinus hic de Hercule Iouis & Alcmenæ filio loquitur, qui cum Argonautis nauigauit. Vnáque generatione Troicum bellum anteceſſit, cui Græcorum ambitio vniuerſa reliquorum acta attribuit. Ita virium & fortitudinis famæ maiore, quàm decorū, vel ipſius Iouis: venit ad poſteros, vt Seneca tragicus, auſus ſit dicere: Fortius ipſo genitore tuo Fulmina mittes. Hic Hercules poſterior fuit Mercurio. Nam prius quàm Hercules naſceretur, miniſtraſſe Ioui Mercurium, fama eſt, Liſcio tamen filius contemporaneus, Aegyptius maior Mercurio Archade, æqualis Aegyptio. q Ambos homines fuiſſe.) Homerus Herculē, vt cæteros mortuos conueniri ab Vlyſſe facit e j. Odyſ. etſi idolum illius tātum eſſe apud inferos dicit, quum ipſe Hercules conuiuia deorum ineat, ſed ſcimus quid velit idolum illud. r Et quod mortalibus ad iſtam vitam.) Mercurius multarū artium reper-

C tor, & aſcultor ſermonis. Hercules monſtrorum purgator, & auerſor. Inde ἀλεξικακὸς dictus. ſ Minerua vero longe.) Mineruas Cicero iij. de natura deorum quinque facit. Primam Apollinis matrē ex Vulcano. Secundam Nilo ortam, quam Aegyptij Saitæ colunt. Tertiam Iouis Cælij filiam. Quartam, Ioue & Coriphe Oceani filia natam, quam Arcades Coria nominant: & quadrigarum inuentricem ferunt. Quintam, Pallātis filiam, quæ patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantem, cui pinnarum talaria affigunt. Hunc Pellantem, alij hominē fuiſſe immanem tradunt, quem illa, quod occiderit, nominata eſt Pallas. Arcades autem fabulantur, Mineruam paruulam adhuc, miſſam à Ioue ad Pallantē Lycaonis filium, vt in eius ædibus educaretur, ab eoq; eſſe cum filia ſua educatā, quam Minerua in deorū retulit numerum, dixitq; Victoriam, ſe vero Palladem in gratiā nutricij. Sūt & alia etyma Palladis, nēpe ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id eſt, cōcutiendo haſtam, vel ἀπὸ τοῦ ἐνοπλίσασθαι αὐτὴν ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ διός, quod in capite Iouis agitaretur, vel διὰ τὸ τὴν παλλομένην τὴν καρδίαν τοῦ διονύσου κομίσαι τῷ διί. quòd palpitans adhuc Dionyſi cor ad Iouē tulerit, nempe cū eſſet occiſus & diſcerptus à Titanibus. t Ad lacum qui Tritonis dicitur.) Inter duas ſyrtes in Africa, & fluuius eſt, & palus, vtrunq; Tritona nominant. vnde & cognomen Mineruę inditum, inquit Mela, vt incolę arbitrantur, ibi genitæ, faciuntq; fabulę ei aliquam fidem, quod quē natalem eius putant ludicris virginum inter ſe decertantium, celebrant. Herodotus in palude inſulā eſſe refert, ad quam cum Argonautis peruenit Iaſon. Ab hac Mineruā Tritoniam eſſe nuncupatam, Græci, & Latini ſcriptores magno conſenſu tradunt: ibiq; inueniſſe oleū Silius ſubſignificat. Solinus ſpeculatā ſe in ea ſcribit, puto cum fiſtulā inuentam, quod bucces inflaret, abiecit. quod poëtæ in Mæandro Ioniæ fluuio fuiſſe canunt. Sed quæ Mineruarū eſt hic nata? Equidem quintam dixerim. Nam & palus vicina Pallas vocatur. & Callimachus. qui circa loca illa, patriā habuit, nempe Cyrenas, Tritonem ipſum Pallātiam paludē cognominat. & ſic vocat Feſtus. Sed Libyes, Neptuni & Tritonidis dicunt, niſi Pallas ſit Neptunus. Non prætereundum eſt tamen eſſe, qui in

D Tritone Bœotia Mineruam natam velint. Nam Tritones aliquot ſunt. Interpres Apollonij ſic inquit, τρίτωνες τρεῖς βοιωτίας, θετταλίας, λιβύης· ἐν δὲ τῇ κατὰ λιβύην ἐτέχθη ἡ ἀθηνᾶ. Tritones tres, Bœotiæ, Theſſaliæ, Libyæ. In ea vero quæ eſt in Libya, nata eſt Minerua. o Quod enim de capite Iouis.) Non deſunt, qui credant hinc eſſe Tritonem nominatam, quod Bœotia lingua τριτὼ ſit caput. Verum hoc fictū eſt, quod dea ſapientiæ exiſtimetur, & ſuprema ætheris pars. e Quanquam Ogygius ipſe quando fuerit.) Euſebius, vnde ſunt harum rerum non paucæ Auguſtino deſumptæ, temporibus Phoronei regis Argiuorum, hæc aſcribit. Ogygius qui in Attica Eleuſina, quæ antiquitus vocabatur Acta, regnabat, & alijs ciuitatibus plurimis, cuius temporibus apud Lacum Tritonidem virgo apparuit, quam Græci Mineruam nuncupauerunt. Huius tempore inundatio fuit, inter quam & illam, quæ ſub Deucalione contigit, centum ferè & ſeptuaginta annos numerat. Solinus aliter, qui ſic inquit, Inter Ogygium ſenē, & Deucalionem medium æuum ſexcentis annis datur. Ogygius vero in Acta regnauit, & Bœotia, quæ ante Cecropē Ogygia eſt nominata, vt refert Strabo, quem quidam authorem faciunt Thebarum Bœotiarū. vnde Ogygia ingenia dicta ſunt Thebana, & vulgo Eleuſinæ in Attica, ac indigena exiſtimatus eſt. nam genus aliunde ignoratur, à cuius temporibus ad primam Olympiadem anni computantur, plus paulo, quàm mille ab Hellanico, Philochoro, Caſtore, & Thallo, qui Syriaca ſcripſerit, tum etiam Diodoro, & communi ferè Græcorū ſumma. Quibus Oroſius cōſentit, qui diluuium Ogygium mille & quadraginta annis vrbem conditam præceſſiſſe perhibet. Porphyrius in quarto aduerſus nos libro, Ogygem rege Inacho fuiſſe ſcribit, quem ſequutus Africanus, Moſem Ogygi æqualē facit, cū ſit multo minor. y Nec Græca, nec Latina nouit hiſtoria.) Alter Ioſephus, & Euſebius. Ille enim ait, huius vniuerſalis inundationis & arcæ Noë meminiſſe Beroſum Babylonium, & Mnaſeam Damaſcenum, Hieronymum Aegyptium, affertque eorum dicta. Meminerunt & Alexander Polyhiſtor, & Melon, & Eupolemon, vt inquit Euſebius, & Abidenus, Ioppen etiam Aegypti Mela, & Plinius ante inundationem terrarum conditam fuiſſe tradunt,

E quod de inundatione Ogygis, aut Deucalionis intelligi non poteſt, quæ illuc non peruenit. Nec mirandum eſſet, tunc eſſe iam illam vrbem, quum eſſent in orbe innumeræ. Diluuiū illud, quod mundo minatur apud Poëtas Iupiter, non aliud intelligendum eſt, ſed hæc obſcuriſſime ab eis dicebantur, ita vt vix ipſi qui ſcribebant, intelligerent. Quæ apertius à Beroſo, Mnaſea, & Eupolemo ſunt tradita, ad hiſtorias ſpectant barbaricas, vt etiam Ioſephus ſit, non Græcorum, aut Latinorum, de quibus Auguſtinus loquitur. z Noſtri autē, qui chronica.) Noſtros homines, Chriſtianos puta. Euſebius Cæſariæ Palæſtinæ Epiſcopus, qui ob amicitiam cum Pamphilo martyre cognomen idem cepit, vir fuit immenſa lectione, & proinde eruditione ſumma, ſcripſitq; vt Hieronymus dicit, infinita volumina, inter cætera, chronicorum, canonum omnimodam hiſtoriā, & eorum ἐπιτομήν, quam puto eſſe, quæ ad nos peruenit, & ſi deprauatiſſima corruptis nominibus, & rerum ordine luxato, imperitia deſcribētium librariorum, quibus non facile fuit ſeruare collationes illas temporū. Nec huiuſmodi vitia deprehenduntur, caſtigantúrque, niſi à cōſultiſſimis antiquitatis, ideo rudes plerunque illis capiūtur. Quàm vero ſit neceſſarium id opus ſtudiis omnibus, ſatis Hieronymus, qui de Græco interpretatus eſt, indicauit tam religioſe Irenæi adiuratione præpoſita, quo librarij diligentiam, ingeniúmque excitaret. Ea temporum digeſtio producta eſt ab Euſebio, vſque ad annum Conſtantini Cæſaris vigeſimum. Hieronymus vſque ad Gratianum, de ſuo adiecit. a Regnante in Attica.) Attica regio eſt in Græcia inter Megaram & Bœotiam, cuius Sunium promontorium, & Pyræum portum Aegæum abluit mare, parens frugum, legum, humanitatis, religionis, vt inquit Cicero. Huius littus, ait Capella, concentum muſicum illiſis terræ vndis reddere, quod

F propter tantam eruditionis vim puto dictum. Incolæ αὐτόχθονας ſe, id eſt, indigenas, & ſine aliqua externa origine nominant. De regibus illius ſic Pauſanias: Actæum aiunt in ea quæ nunc eſt Attica, primum regnaſſe, quo mortuo Cecrops ſucceſſit, qui filiam Actæi duxit, ex qua filiæ ſunt prognatæ Erſa, & Aglaurus, & Pandroſus, filius vero Eriſichthon, qui non imperauit Athenienſibus, ſed patre ſuperſtite interiit. ἀκταῖον λέγουσιν ἐν τῇ νῦν ἀττικῇ βασιλεῦσαι πρῶτον. ἀκταίου δὲ ἀποθανόντος, κέκροψ ἐκδέχεται τὴν ἀρχήν, θυγατρὶ συνοικῶν ἀκταίου, καὶ οἱ γίγνονται θυγατέρες μὲν ἕρση, ἄγλαυρος, καὶ πάνδροσος. υἱὸς δὲ ἐρισίχθων οὗτος οὐκ ἐβασίλευσεν ἀθηναίων, ἀλλά οἱ τοῦ πατρὸς ζῶντος, τελευτῆσαι συνέβη. Strabo libro nono: κέκροπα πρῶτον εἰς δώδεκα πόλεις συνοικίσαι τὸ πλῆθος. ὧν ὀνόματα κεκροπία, τετράπολις, ἐπακρία, δεκέλεια, ἐλευσίς, ἀφίδνα. λέγουσι καὶ πληθυντικῶς ἀφίδνας. θόρικος, βραυρών, κύθηρος, σφηττός, κηφισία, φάληρος, πάλιν δὲ ὕστερον εἰς μίαν πόλιν συναγαγεῖν λέγεται τὴν νῦν τὰς δώδεκα θησεύς. Cecropem primum ferunt in duodecim vrbes multitudinem coëgiſſe, quarum hæc ſunt nomina: Cecropia, Tetrapolis, Eparcia, Decelea, Eleuſis, Aphydna: dicuntur & pluratiue Apydnæ, Doricus, Brabron, Cytheros, Sphetus, Ciphiſia, Phalerus. Poſtea vero in vnam vrbem, quæ nunc eſt, aiunt Theſea duodecim illas congregaſſe.

Quando

Margin notes: *Phorbas.* *Triopas.* *Hercules.* *Minerua.* *Tritonis lacus.* *Ogygius.* *Euſebius.* *Attica.*

G *Quando Athenienſium ciuitas ſit condita, & quam cauſam nominis eius Varro perhibeat.* *Caput IX.*

NAm vt Athenæ vocarentur,[a] quod certe nomen à Minerua eſt, quæ Græce Athena dicitur: hanc cauſam Varro indicat. Cum apparuiſſet illic repente oliuæ arbor, & alio loco aqua erupiſſet, regem prodigia iſta mouerunt, & miſit ad Apollinem Delphicum ſciſcitatum, quid intelligendum eſſet, quidve faciendum. Ille reſpondit, quod olea Mineruam ſignificaret, vnda Neptunum, & quod eſſet in ciuium poteſtate, ex cuius nomine potius duorũ deorum, quorũ ſigna illa eſſent, ciuitas vocaretur. Iſto Cecrops oraculo accepto, ciues omnes vtriuſque ſexus:[b] mos enim tunc in eiſdem locis[c] erat, vt etiam fœminę publicis conſultationibus intereſſent, ad ferendum ſuffragium conuocauit. Conſulta igitur multitudine, mares pro Neptuno, fœminæ pro Minerua tulere ſententias. Et quia vna plus eſt inuenta fœminarum, Minerua vicit. Tũc Neptunus iratus marinis[d] fluctibus exæſtuantibus terras Athenienſium populatus eſt: quoniam ſpargere latius quam libet aquas[e] difficile dæmonibus non eſt, cuius vt iracũdia placaretur, triplici ſupplicio dicit idem author ab Athenienſibus affectas eſſe mulieres, vt

aliàs, aquas quaſlibet.

H nulla vlterius ferrent ſuffragia: vt nullus naſcẽtium maternum nomẽ acciperet: vt ne quis eas ἀθηναίας[a] vocaret. Ita illa ciuitas mater ac nutrix liberalium doctrinarum, & tot tantorũmque philoſophorum, qua nihil habuit Græcia clarius atq; nobilius, ludificantibus dæmonibus de lite deorum ſuorũ maris & fœminæ, & de victoria per fœminas fœminea Athenas nomen accepit:[f] & à victo læſa, ipſam victricis victoriam punire compulſa eſt, plus aquas Neptuni, quàm Mineruæ arma formidans. Nam in mulieribus, quæ ſic punitæ ſunt, & Minerua quæ vicerat, victa eſt: nec affuit ſuffragatricibus ſuis, vt ſuffragiorum deinceps perdita poteſtate, & alienatis filiis à nominibus matrum, Athenæas ſaltem vocari liceret, & eius deæ mereri vocabulum quam viri dei victricem fecerant ferendo ſuffragium: de quo ſatis apparet, quæ & quanta hinc dici poſſent, niſi ſermo ad alia properaret.

Athena. a NAm vt Athenæ vocarentur.) Athenæ Atticæ vnde ſint dictæ non conuenit. Vulgatior opinio eſt à Minerua, quæ illis dicta eſt ἀθηνᾶ. De nominibus regionis & vrbis, hæc fere ſunt apud Græc. Pauſan. καὶ τὴν ἀρχὴν [illegible] ἀθηναίων [illegible] ἀκταίαν. I Principatũ Cecrops excepit Cranaus Athenienſium virtute præſtantiſſimus. huic filiæ fuerunt, quum aliæ, tum vero Atthis, à qua regio dicta eſt Attica, quæ prius Actęa. Strabo: ἀκτικὴν μὲν γῆν ἀπὸ [illegible] ἀτθίδα δὲ καὶ [illegible] ἀπὸ ἀτθίδος [illegible] ἀφ' οὗ [illegible] ἀθηναίας ἀπὸ τῆς [illegible] θεῶν. Atticam quidem ab Actæone cognominãt. Atthida vero & Atticam ab Atthide filia Cranai, à quo incolæ Cranai dictæ, Mopſopiam à Mopſopo, Ioniã ab Ione Xuthi filio, Poſidonium à Poſidone, & Athenas ab Athena. Ceu quis Latine dicat Neptuniam à Neptuno, & Mineruas à Minerua. Iuſtinus hiſtoricus ex Trogo non vocatas Athenas ſcribit vſque ad quartum regem Atticum, qui ſucceſsit Cranao: ipſe Amphinoidem vocat, credo mendoſe, Græce Amphictyona: & profecto nomen Athenarum non eſt inter illa oppida, quę Cecrops poſuit, eaq; quę vocata eſt Cecropia, poſtea Athenæ dicta, & condita à Theſeo vrbe arx fuit. Sic enim apud Græcos frequenter ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀθηνῶν [illegible] τὸ πρότερον. quę ſunt verba interpretis Apollonij. Idem alio in loco Cecropia dicitur Attica à Cecrope rege. Verum illud ignorandum non eſt Athenas triplices fuiſſe, vt inquit M. Varro in libris de analog. ab aliis Athenienſes, ab aliis Athenæos, ab aliis Athenæopolitas. Sunt enim Athenę Atticæ, vnde Athenienſes, & Athenæ Euboicæ in Eubœa inſula, Chaldæ cognominatæ, à Cecrope Erichthæi filio conditæ, cuius incolę Athenæi, vt puto, à Latinis dicuntur. Nam Græci Athenarum Atticarum ciues ἀθηναίους vocant. Athenæopolitæ autem ſunt in Gallia Narbonenſi populi, qui Athenopolim inhabitant Maſſilienſi agro. Eſt & in Laconica terra Athenæ oppidum ἀθηνῶν. b Ciues omnes vtriuſq; ſexus.) Ouidius vj. Metamorphoſeos veniſſe inter Mineruam & Neptunum in contentionem, vter de ſuo nomine Cecropiam vocaret: diſceptantibus duodecim diis, ac ipſo etiam Ioue, Neptunum tunc percuſſa tridente, terra equum produxiſſe, Mineruam oleum. Hoc erat ſignum pacis, illud belli. Placuit magis omen pacis. Ita Minerua Athenas vocauit, quod alij referunt ad certamen maris & terræ, vtra parte plus poſſunt Attici, tum ad belli, pacisq; partes, tum ad fructus, merces, & quæſtus, vnde plus accedat Athenien. è mari an è terra. At equus à Neptuno editus, ab aliis Syron, ab aliis Arion dicitur: ab aliis Scythius, vt Seruius refert primo Georg. Valerius Probus non vnum Neptuni equum nominat. nam Ariona dicit donatum Adraſto à Neptuno, Xanthum & Cyllaron Iunoni, quos illa Caſtori & Polluci dedit. Sed quæ Minerua hæc eſt ex quinque? Ex ſententia Platonis in Timæo ſecunda Minerua, quam Cicero dicit ortam Nilo, coli ab Aegyptiis Saitis, & ſi vulgo Saleus legitur. Eſt enim Sais in Aegypto ſub Delta ingens vrbs, & nomos Amaſis patria & regia: cuius conditrix fuit eadem Minerua, ab Aegyptiis Neith dicta, quæ Athenarum in Attica. Eſt & Athenienſibus menſis, quę exordiuntur noua luna Decembris, qui ab illis ποσειδεὼν nominatur, de memoria illius certaminis ποσειδῶνος, hoc eſt, Neptuni cum Pallade. c Mos enim tunc in eiſdem locis.) Qui in aliis permultis & cum voluit eſſe in ſua Rep. Pla. d Tunc Neptunus iratus marinis.) Hoc videri poteſt factum in diluuio Deucalionis, quod tempore Amphyctionis contigit, quum Athenæ cœperunt hoc nomine cognoſci, eáque vis aquarum Athenas quoque afflixit. e Vt ne quis eas Athenæas.) Hoc Græce, ἀθηναίας. Heraclides ait, fœminas Athenis natas, nõ ἀθηναίας vocari: ſed, ἀστάς: viros dici ἀθηναίους. Cauſam reddit itas μὴ τὴν ἄγαμον αἱ γαμούμεναι τῇ προσηγορίᾳ [illegible]: ne, inquit, nuptæ ſalutando innuptas pudore afficiant. Nam ex marito cognominatio vxoris ſumitur: quũmq; viri dicti ἀθηναῖοι, ſi illæ dicerẽtur ἀθηναῖαι, viderentur iam nuptæ, vt quæ de virorum appellatione nominarentur. *Sais.* Verum Pherecrates [illegible], & Philemon [illegible], & Diphilos [illegible], & Pindarus [illegible], & alij veteres Poëtæ permulti fœminas Atticas ἀθηναίας vocarunt. quam vocem in illis ſcriptoribus Phrynnicus ſophiſta Bithynicus ἀντὶ τοῦ ἀστάς poſitam putat, miratúrque Pherecratem hominem Atticiſsimum, ea eſſe vſum in illa nota. f Et de victoria deorũ per fœminas, fœminæ Athenas nomen accepit.) Io Brugenſi exemplari ſic legitur: de victoria per fœminas Fœminea Athenas nomẽ accepit, vt ſit victoria fœminea. Si quis malit legere fœminæ, ad Mineruam referentur: & legi poſſet, fœminæ ἀθηνᾶς, hoc eſt, fœminæ Mineruæ.

K L

Quid Varro tradat de nũcupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis. *Caput X.*

ATtamen Marcus Varro non vult fabuloſis aduerſus deos fidem adhibere figmentis, ne de maieſtatis eorum dignitate indignum aliquid ſentiat. Et ideo, nec Areopagum,[a] vbi cum Athenienſibus Paulus[b] Apoſtolus diſputauit: ex quo loco Areopagitæ appellati ſunt curiales vrbis eiuſdem: vult inde accepiſſe nomen, quod Mars, qui Græce ἄρης[c] dicitur, cum homicidij crimine reus fieret, iudicãtibus duodecim diis in eo pago, ſex ſententiis abſolutus eſt, quia vbi paris numeri ſententiæ fuiſſent, præponi abſolutio damnationi ſolebat. Sed contra iſtam, quæ multo eſt amplius celebrata opinionẽ, aliam quandam de obſcurarum noticia literarum, cauſam nominis huius conatur aſtruere, ne Areopagum Athenienſes de nomine Martis & pagi,[d] quaſi Martis pagum nominaſſe credantur: in iniuriam videlicet numinum, à quibus litigia, vel iudicia exiſtimat aliena: non minus hoc quod de Marte dicitur, falſum eſſe aſſeuerans, quàm illud quod de tribus deabus, Iunone ſcilicet, & Minerua, Venere: quæ pro malo aureo adipiſcendo apud iudicem Paridem de pulchritudinis excellẽtia certaſſe narrantur: & ad placandos ludis deos, qui delectantur, ſeu veris, ſeu falſis iſtis criminibus ſuis, inter theatricos plauſus cantantur, atque ſaltantur. Hæc Varro non credidit, ne deorum naturæ, ſeu moribus credat incongrua: & tamen non fabuloſam, ſed hiſtoricam rationem de Athenarum vocabulo reddens, tantam Neptuni & Mineruæ litem ſuis literis inſerit, de cuius nomine potius illa ciuitas vocaretur, vt cum prodigiorum oſtentatione contenderent inter eos iudicare, nec Apollo conſultus auderet, ſed ad deorum iurgium finiendũ, ſicut memoratarum trium dearum ad Paridem Iupiter, ita & iſte ad homines mitteret, vbi vinceret Minerua ſuffragiis, & in pœna ſuarum ſuffragatricum vinceretur, quæ in aduerſa-

Act. 17.

M

A in aduerſariis ſuis, viris obtinere Athenas potuit, & amicas ſuas fœminas Atheneas habere non potuit. His temporibus vt Varro ſcribit, regnante Athenienſibus Cranao [e] ſucceſſore Cecropis: vt autem noſtri Euſebius & Hieronymus, adhuc eodem Cecrope permanente diluuium fuit, quod appellatum eſt Deucalionis, eo quod ipſe regnabat in earum terrarum partibus, vbi maxime factum eſt. Hoc autem diluuiū nequaquam ad Aegyptum, neque eius [f] vicinia peruenit.

Areopagus. a ET ideo nec Areopagon.) In aliis Areopagon, in aliis Arion Pagon, ſic Græce ἄρειον πάγον. Stephanus in vrbibus promōtorium dicit fuiſſe Athenis, in quo iudicia & quæſtiones factæ necis exercerentur. Athenis enim duo erant conſilia, vt ſcribit Libanius ſophiſta: Vnū perpetuū, quod de cædibus iudicabat, & huiuſmodi rebus eo loco qui Areopagus dicebatur: alterum quotānis mutabile, quod Remp. conſtituebat, & quingentenarium vocabatur. De Areopago & Areopagitarum moribus collegit plurima ex vtriuſq; linguæ ſcriptoribus Budæus noſter annotās Pandectas. b Vbi cum Athenien. Paulus.) Actorum xvij. c Quod Mars qui Græce ἄρης.) Hæc eſt cōmunis omniū opinio. Ideo Iuuenalis ſatyra nona, curiam Martis Areopagū nominat. Pauſanias Areopagum dictū ſcribit, quia primus ibi Mars iudiciū ſubiit, cum occidiſſet Alirrhothion, qui fuit Neptuni filius, quod vim intuliſſet Alcippæ Martis ipſius ex Agraulo Cecropis filiæ. Deinde iudicatū ibi Oreſtem matricidam ait, & iudicio liberatum templum ibi ereaiſſe Mineruæ Areæ q. Martiæ. d De nomine Martis & pagi.) Non puto eſſe dictam B illam curiam Areopagum q. Martis pagum, ceu pagus aliquis eſſet extra vrbem, quales ruſticani, qui pagi vocantur, quaſi eodem vtantur fonte, qui non πάγος, ſed πηγὴ dicitur: nec ceu vicus in vrbe, ſed πάγος modo eminentem aliquem locum, modo ſaxum ſignificat, quod Stephanos dixit promontorium, quaſi celſiorem locum. Sic & Suidas: Ἐκλήθη δὲ καὶ ἄρειος πάγος, ὅτι ἐν τῷ πάγῳ ἐστὶ, καὶ ἐν ὕψει τὸ δικαστήριον, ἄρειος δὲ ἐπεὶ τὰς φονικὰς δικάζει. ὁ δὲ ἄρης ἐπὶ τῶν φόνων, Id eſt, Vocatus eſt Areopagus ꝙ in ſaxo & loco editiore eſt forū. Arius vero ꝙ de cædib⁹ iudicat, quib⁹ preeſt Mars. Attingit quoq; iudiciū Martis ſuper Alirrhothin interfecto ex Hellanico li. j. vt notet Pauſania, ex quo eodē prætermittēdum non eſt in Areopago fuiſſe lapides argēteos, ἐφ' ὧν ἑστῶτες ὅσους δίκας ὑπέχουσι, καὶ οἱ διώκοντες, τὸν μὲν ὕβρεως, τὸν δὲ ἀναιδείας αὐτοῖς ὀνομάζουσι, πλησίον δὲ ἱερὸν θεῶν ἐστιν ἃς καλοῦσιν Ἀθηναῖοι σεμνάς, Ἡσίοδος δὲ ἐρινῦς ἐν θεογονίᾳ. In quibus & rei & actores conſiſtebant: reorum vocabant iniuriæ, actorum vero impudentiæ. Erat & in proximo templū dearum verendarū, vt Athenien. nominant, quas Heſiodus in Theogonia furias vocat. e Re-

Cranai. gnāte Athenien. Cranao.) Alij Amphyctione rege vt dixi, Euſebius rege Cecrope: quæ annotatio temporū parum mihi probatur, vt illud, quod in idem tēpus refertur ab eo Cecrops, is qui in Eubœam inſulā migrauit, quē ſcriptores Græci filiū dicūt Erichthei, qui longe poſt Cecropē illum primū Atticā terrā tenuit, à quo Athenienſes dicti ſunt Cranai, Ariſtoph. ἐρινοι, μείζω τῆς κοχνάων ζητῶν πόλιν ἐνοικεῖς. Strabo Cranaos eſſe nominatos ſcribit: quod miror cur maluit interpres vertere inquilinos, quàm incolas, ſed Euſebium & Hieronymum coniungit, quod Euſebius cōpoſuit opus, Hieronymus in Latinum vertit. Cæterum vt re-

Deucalion. deam ad diluuium & Deucalionem, hic filius fuit Promethei, & Oceanæ, vt inquit Dionyſius, qui Pyrrhā patrui ſui Epimethei & Pandoræ filiā in coniugem accepit, regnauitq; in Theſſalia, expulſis Pelaſgis, cum in exC ercitu gentes Parnaſſi accolas ductaret, id eſt, Leleges & Curetas. Huius diebus, ſicut Ariſtoteles refert, ingēs vis imbriū magnā Theſſaliæ & Græciæ partem oppreſſit. Ipſe Deucaliō & vxor Pyrrha in Parnaſſo ſeruati, cōſulto Themidis oraculo humanū genus dicuntur reparaſſe, iactis poſt terga parētis oſſibus, hoc eſt terræ lapidib⁹, qui à viro iacti in viros, qui à fœmina in fœminas cōuertebātur. Sed re vera ex montib⁹ in plana deduxerunt hoſtes, qui diluuio ſuperfuerāt, ideo fuiſſe ſaxa fabulati ſunt. Lucia. ἐν μιᾷ ἀνθρώπῳ, ὥστε πλημμύραν ἐν ἀρχαίῳ χρόνῳ ναυαγίαν ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος ἐγένετο, ὡς ὑπὸ βραχεῖ ἁπάντων κατακλυσθέντων μόλις ἕν τι κιβώτιον περισωθῆναι προσοκεῖλαν τῷ Λυκωρεῖ. Hoc eſt, quocirca tantum in momento tēporis ſub Deucalione naufragium cōtigit, vt demerſis in fundo cunctis, vix vnicus ſuperſtes linter fuit ad Lycoreā appulſus. Porrò Lycorea vicus eſt in Delphis à Lycoreo rege dictus, vt ſcribit Callimachus: Parnaſſus vero, ſicut Stephanus narrat, olim Larnaſſus vocari erat ſolitus, propterea quòd Deucalionis illuc appulit λάρναξ, hoc eſt, linter contectus ſiue arca, quam Deucalion ædificauit conſilio Promethei patris. Strabo vero Deucalionem Cyni habitaſſe narrat, quæ eſt in Locride vrbs ad Sinū Opuntium, vbi Pyrrhæ viſitur ſepulchrum, cum ipſius Deucalionis ſit Athenis. Pauſanias templum quoque Athenis eſſe ſcribit, quod à Deucalione extructum dicitur, argumentóque eſt ipſum ibi quandoque habitaſſe. Et ſi Dion Olympij Iouis templum eſſe Deucalionis tumulum tradit, quod templum ab ipſo extructum ferunt. f Hoc autem diluuium nequaquā ad Aegyptum, neque ad eius.) Sic Plato in Timæo, & Diodorus Siculus libro primo.

Quo tempore Moyſes populum de Aegypto eduxerit: & Ieſu Naue, qui eidem ſucceſsit, quorum regum ætate ſit mortuus. Caput XI.

EDuxit ergo Moyſes ex Aegypto populum dei, D nouiſsimo tempore Cecropis Athenienſiū re- *Exod.14.* gis cū apud Aſſyrios regnaret Aſcades, [a] † apud *† alias, Aſcatades* Sicyonios Marathus, [a] apud Argiuos Triopas. Educto autem populo in mōte Sina diuinitus acceptā tradidit legem, quod vetus dicitur teſtamentum: quia promiſsiones terrenas habet: & per Ieſum Chriſtum futurum fuerat teſtamentum nouum, quo regnum cœlorum promitteretur. Hunc enim ordinem ſeruari oportebat, ſicut in vnoquoq; homine, qui in deum proficit, id agitur, quod ait Apoſtolus, vt non ſit prius quod ſpiritale eſt: ſed quod animale, poſtea ſpiritale: quoniā ſi- *1.Corin.15.* cut dicit, & verum eſt: primus homo de terra, terrenus, *Deut.34.* ſecundus homo de cœlo, cœleſtis. Rexit autem populū Moyſes per annos quadraginta in deſerto: & mortuus eſt annorum centū & viginti: cum Chriſtum etiam ipſe prophetaſſet per figuras obſeruationum carnaliū in tabernaculo, & ſacerdotio, & ſacrificiis, aliiſq; myſticis, plurimiſque mandatis. Moyſi ſucceſsit Ieſus Naue: & in *Ioſue.1.* terra promiſsionis introductū populum collocauit ex authoritate diuina debellatis gentibus, à quibus eadem loca tenebantur. Qui cum populum rexiſſet poſt mortē E Moyſi viginti & ſeptem annos, etiā ipſe defunctus eſt: *Ioſue.2.* regnante apud Aſſyrios octauodecimo Amynta, apud Sicyonios ſextodecimo Corace, apud Argiuos decimo Danao, [b] apud Athenienſes quarto Erichthonio.

a APud Sicyonios Marathus.) Peratus, Pauſanias πέρατος. Euſebius Marathum, quem viginti annos tenuiſſe imperium ſcribit. *Marathus.* Eſt etiam Marathus Apollinis filius, à quo vrbs in Phocide, nō longe ab Antycirrha. Fuit & Marathus, qui cum Tyndaridis militauit, à quo Marathon in Attica δῆμος, vt ſcribit Plutarch. Neſcio, an hic ſit Apollinis filius, tempora ſatis congruunt. Et Suidas ab Maratho Apolline nato dictū perhibet campum Marathoniū in Attica. b Apud *Danaus.* Argiuos decimo Danao.) Danaus Beli filius Aegyptius nauem primus ex Aegypto in Græciam aduexit, vt ſcribit Plinius. Nam antè ratibus nauigabatur inuētis in mari Rubro, inter inſulas à rege Erythra. Idem Danaus primus puteos excogitauit in Argo dipſiu, hoc eſt, ſiticuloſo. Hunc Aegyptij ciecerunt præfecto ſibi Aegypto, à quo nomē habet regio, quū prius Aeria nominaretur, vt ſcribit Euſeb. Pauſanias Danaum refert ex Aegypto Argos veniſſe, Gelanore Sthelenæ filio regnante Argis, quem ipſe & omnem de Agenorica gente regno ſpoliauit, contentionem vero Danai & Gelanoris ad hunc modum narrat: Quum ex Aegypto Danaus veniſſet, certaréque cum Gelanore Sthelenæ filio, de regno diſceptante populo, multáque vtrinque ad perſuadendum conducentia afferrentur, nec minus æqua videretur Danaus dicere, quàm Gelanor, populus iudicium in poſtridianum diſtulit diem: quo die, oriēte luce, lupus in gregem boum ad pomeria paſcentium, incurrit: cœpitque cum duce gregis tauro depugnare. Ibi oblata eſt occaſio Argiuis tauro ſimilem Gelanorem, lu- F po Danaum exiſtimare: quoniam, vt bellua illa nō eſt cum hominibus educata, ita nec Danaus erat cum ipſis. At cum taurum lupus confeciſſet, pro Danao pronunciatū eſt. Ea de cauſa putans Danaus Apollinem in armentum immiſiſſe lupum, templū erexit Apollini λυκίῳ, id eſt, lupino. Hic Danaus in arce Argiua habitauit, cæterique Pelaſgi, Danai ſunt ex eius nomine vocati. Huius ſunt illæ quinquaginta filiæ carminib⁹ celebres. Diodorus ait, ab hoc cōditos eſſe Argos Argiuos, antiquiſsimam ferè vrbem Græciæ: alij tantum arcem perhibēt, & ab eo Danaos eſſe dictos, qui ante Pelaſgi. Tanta gloria fuit rex ille præ cæteris eiuſce gentis.

De ſacris falſorum deorum, quæ reges Græciæ illis temporibus inſtituerunt: quæ ab exitu Iſraël de Aegypto, vſque ad obitum Ieſu Naue dinumerantur. Caput XII.

PEr hæc tempora, id eſt, ab exitu Iſraël ex Aegypto vſque ad mortem Ieſu Naue, per quem populus idem terrā repromiſsionis accepit, ſacra ſunt inſtituta diis falſis à regibus Græciæ, quæ memoriā diluuij, & ab eo liberationis hominū vitæq; tunc ærūnoſæ, modo ad alta, modo ad plana migrantium, ſolenni celebritate reuocarunt. Nam & Lupercorum [a] per ſacram viam [b] aſcenſum, atque deſcenſum ſic interpretantur, vt ab eis ſignificari dicāt homines, qui propter aquæ inundationem ſumma montium petiuerunt, & rurſus eadem reſidente ad ima redierūt. His tem-

G His temporibus Dionyſium [c] qui etiam Liber pater dictus eſt, [d] & poſt mortem deus habitus, vitem ferunt oſtendiſſe [e] in Attica terra hoſpiti ſuo. Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi [f] muſici, vt placaretur ira eius, qua putabant afflictas eſſe ſterilitate Græciæ regiones, quia non defenderunt templum eius, quod rex Danaus cum eaſdẽ terras bello inuaſiſſet, incendit. Hos autẽ ludos vt inſtituerent, oraculo ſunt eius admoniti. In Attica vero rex Erichthonius ei ludos primus inſtituit, nec ei tãtum ſed etiã Mineruæ, vbi præmiũ victoribus oleum ponebatur, quòd eius fructus inuẽtricem Mineruam, [g] ſicut vini Liberũ tradunt. Per eos annos à rege Xantho Cretenſium, [h] cuius apud alios aliud nomen inuenimus, rapta perhibetur Europa, [i] & inde geniti Rhadamanthus, [k] Sarpedon, [l] & Minos, [m] quos magis ex eadem muliere filios Iouis eſſe vulgatum eſt. Sed talium deorum cultores illud, quod de rege Cretẽſium

Lib.2. Solino cap.16. & ſupra cap.8. diximus, hiſtoricæ dant veritati: hoc autẽ quod de Ioue Poëtę cantant, theatra concrepant, populi celebrãt, vanitati deputant fabularum, vt eſſet vnde ludi fierẽt placandis numinibus etiã falſis eorũ criminibus. His temporibus Hercules in Tyria [n] † [o] clarus habebatur. Sed nimirum alius, non ille de quo ſupra locuti ſumus. Secre-

† alias, Syria.

H tiore quippe hiſtoria plures fuiſſe dicuntur & Liberi patres & Hercules. Hunc ſanè Herculem cuius ingentia duodecim facta numerãt, inter quæ Antæi Afri [o] necem non cõmemorãt, quod ea res ad alterum Herculẽ pertinet, in Oetha mõte [p] à ſeipſo incenſum [q] produnt ſuis literis, cum ea virtute, qua monſtra ſubegerat, morbum tamen quo languebat ſuſtinere nõ poſſet. Illo tempore, vel rex, vel potius tyrannus Buſiris [r] ſuis diis ſuos hoſpites immolabat, quẽ filium perhibent fuiſſe Neptuni, ex matre Libya filia Epaphi. Verum non credatur hoc ſtuprum perpetraſſe Neptunus, ne dij accuſentur, ſed Poëtis & Theatris iſta tribuãtur, vt ſit vnde placẽtur. Erich-

Ioſue.24. thonij regis Athenienſiũ, [ſ] cuius nouiſsimis annis Ieſus Naue mortuus reperitur, Vulcanus & Minerua parẽtes fuiſſe dicuntur. Sed, quoniã Mineruã virginẽ volunt, [t] in amborum cõtentione Vulcanum cõmotum effudiſſe aiunt ſemẽ in terram, atq; inde homini nato ob eam

I cauſam tale inditũ nomen. Gręca enim lingua ἔρις, contentio, & χθὼν terra eſt, ex quibus duobus compoſitum vocabulum eſt Erichthonius. Verũ quod fatendum eſt, refellunt, & à ſuis diis repellunt iſta doctiores, qui hanc opinionem fabuloſam hinc exortam ferunt, quia in tẽplo Vulcani, [u] & Mineruæ, quod ambo vnum habebãt Athenis, expoſitus inuentus eſt puer dracone inuolutus, [x] qui eum ſignificauit magnum futurum, & propter cõmune templũ cũ eſſent parentes eius ignoti, Vulcani & Mineruæ dictum eſſe filiũ, nominis tamen eius originẽ fabula illa potius quàm iſta deſignat hiſtoria. Sed quid ad nos hoc, cum iſti in veracibus libris homines inſtruant religioſos, illud in fallacibus ludis dæmones delectet impuros, quos tamen illi religioſi tanquã deos colunt? Et cum de illis hæc negant ab omni eos crimi-

† al. vbi & ſi fabula cantat crimen numinũ falſum. ne purgare non poſſunt, quoniam ludos eis poſcẽtibus exhibent, vbi turpiter aguntur, quæ velut ſapienter negantur, & his falſis ac turpibus dij placãtur, vbi etiam ſi fabula [y] cantat tam hominum crimen, quàm numinum falſum, † delectari tamen falſo crimine crimen eſt.

Lupercal. [a] NAm & Lupercorum.) Lupercal Romæ locus erat in palatio ſacer Pani Lyceo, hoc eſt, lupino, quẽ ferũt Arcades, qui cum Euandro in Italiam venẽre, monitu Carmentis vatis dicaſſe, vt in patria magnis religionibus Pan Lyceus colebatur, & Iupiter Lyceus in Lyceo monte, & eodem Romæ loco Romulus & Remus ſuxerant lupæ mammas, ſimulachrumq́; erat etruſcæ facti aneum, idcirco Seruius hac de cauſa Lupercal dictum eſſe putat. Sed ſacra Lycæi Panis ab Euandro ante natum Romulum multis annis inſtituta erant. K

Sic Ouidius in Faſtis:

Quid vetat Arcadico dictos à monte Lupercos:
Faunus in Arcadia templa Lyceus habet.

Et Virgilius libro octauo:

Gelida monſtrat ſub turpe Lupercal
Parrhaſio dictum Panos de monte Lycei.

Et Romulus ex Lupercis fuit, quod ſacrum celebrabãt, cum à paſtoribus Numitoris eſt captus. Sacrificabatur Pani à nudis hominib⁹, tectis tamẽ pudendis, vt inquit Dionyſius, pellibus animãtium mactatarum ad aram, deinde vicum circumibant curſitantes. Varro lib.v. de ling. La. Lupercalia dicta, quod in Lupercali Luperci ſacra faciunt. Rex cum ferias menſtruas nonis Februarijs edicit, hunc diem februatum appellat. Februũ Sabini purgamentum, & in ſacris noſtris verbum: nam & Lupercalia februatio, vt in antiquitatum libris demonſtraui. Feſtus has ferias Lupercales Iunoni videtur attribuere quam, ſiue februatã, ſiue februalem, ſiue februlim nominant. eoq́; die mulieres februantur, hoc eſt, purgantur à Lupercis amiculo Iunonis, id eſt, pelle caprina. Erat enim perſuaſum mulierib⁹ prodeſſe ad fœcunditatem cædi ſcuticis pellium caprarum immolatarum Lupercalibus. Ideo Lupercis currentibus, offerentes ſe, manus tendebant, vt ferirentur. Immolabant etiam Luperci canem, ſicut narrat Plutarchus: ſeu quod id genus erat purgationis, ſeu quòd lupis inimicũ, cum lupino deo ſacrum fieret. Februum. [b] Per ſacram viam.) Sacra via Romæ eſt, authore Feſto, Sacra via. non tantum vt vulgus opinatur, à regia ad domum regis ſacrificuli, ſed à regis domo ad ſacellum Strenuæ, & rurſus à regia vſque in arcem. Varro de lingua Latina, ab Strenuæ ſacello prope Carinas oritur caput ſacræ viæ, quæ pertinet in arce, qua ſacra quotquot menſibus ferũtur in arcem, per quã augures ex arce profecti, ſolent inaugurare. Huius ſacræ viæ pars L hæc ſola vulgo nota, quæ eſt à foro eunti primoro cliuo, ſacra dicta, quòd ibi fœdus inter Romulũ & Titum Tatium regem Sabinum ictum. Poma ſolita hic vendi oſtendit Ouidius aliquot locis. Accliuem fuiſſe ſatis indicant loca quæ adſcripſi. Ideo Auguſtinus, aſcenſum & deſcenſum dicit. [c] Dionyſium.) Cicero tertio de natura deorum. Dionyſios multos Dionyſius. habemus. Primũ è Ioue & Proſerpina natum. Secundũ Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe. Tertiũ Caprio patre, eumq́; regem Aſiæ præfuiſſe dicunt, cuius Abarea ſunt inſtituta. Quartũ Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur conſici. Quintũ Nyſo natum & Thyone, à quo Trieterides conſtitutæ putantur. De Dionyſiis Thebano, & Indico, & Aſſyrio Philoſtratus lib. ij. Apollonij. Diod. lib. iiij. eſſe ſcribit, qui vnicum Dionyſium fuiſſe credant, repertorem vini, gentiumq́; victorem: eſſe qui tres, diuerſo tempore. Primum Indum, qui vinum inuenerit. Alterum Ioue natum & Proſerpina, ſeu Cerere aratri monſtratorem, cum prius manibus foderent terrã, ac ſubigerent. Tertium Ioue & Semele voluptuarium hominem, quique in exercitu fœminas ducebat. [d] Qui etiam Liber pater Liber. dictus eſt.) Macrobius in Saturnalibus, cur Dionyſius Liber dicatur, cauſam reddit ex ſententia Neuij: quòd ſol ſit, & liber per cœlum vagetur, alias rationes affert in quæſtionibus Plutarchus: vel quòd liberos reddat bibentes: vel quòd pro libertate Bœotiæ pugnarit: vel quòd à curis liberat, & in agendo ſecuriores reddit. Senec. in libro de tranquillitate vitæ, Bacchum Liberum eſſe dictum interpretatur, non ob linguæ licentiã, ſed quia liberat ſeruitio curarum animũ, & aſſerit, vegetiorem, & audaciorẽ in omnes conatus facit. Trudit enim curas, & ab imo animum mouet, ac vt morbis quibuſdã, ita triſticiæ medetur. Idcirco, liberalius interdũ potandum cenſet. [e] Vitem ferunt oſtendiſſe.) Ideo Plato in Cratylo οἶνον interpretatur, id eſt, ὀιόνουν. Paulo diuerſa Valerius Probus j. Georg. Aetolus, inquit, paſtor Staphylus, cum Oenei capellas in pabulũ deduceret, notauit vnam præcipue ſedentẽ à grege, lætiorem cæteris, recipientem ſe M ſerius in præſepia. Cuius rei vt cauſam cognoſceret, ſequutus eſt eam clã, & in remota ſtirpe vuam edentem, pomũ ei incognitũ ſuſtulit, regiq́; pertulit Oenẽo, qui expreſſo humore delectatus, quũ cum vetuſtate cognoſceret miſcere, Libero patri appoſuit, accepto à ſe hoſpitio. Cuius rei cul ſum cum monſtraret Liber, vt perpetua inuentorũ eſſet gloria, cõſtituit, vt ab Oeno οἶνον appellaretur vinum, à Staphylo vua σταφυλή. Euſebius Dionyſium quendã ponit Deucalionis filiũ, antiquiorẽ illo Semele nato, quẽ in Atticam terrã veniſſe dicit, & ab eo vitẽ inuẽtam. eius quoque hoſpitẽ nominat Semacum, cuius filiæ capreæ pellẽ donauit, ſed id Cecrope adhuc rege. Eubolus tamen ante Cecropẽ tradit, quàm viuũ ſit repertum, & homines in ſacrificiis aqua pro vino vſos. [f] Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi.) Euſebius idem in eadẽ tempora conijcit tẽpli Apollinis Delij cõſtructionẽ à filio Cecropis Eriſichthone factã. Ludi Apollini ſacri, cum alij erant multi in Græcia, tum in primis celebrati duo. Actij in Arcanania Apollini Actio, quibus præerãt Lacedæmonij, tum nobiles tota Gręcia, Delphici in Phocide, qui dicebantur Pythia, & celebrabãtur octauo quoq; anno, vt ſcribit Cẽſorinus. Plutarch⁹ in quæſtionibus ait, Delphos tres agere enneateri des, hoc eſt, nouẽnales ludos. Quarum vnam vocant Stepharerium, alteram Heroidem, tertiam Chorilam. Verum de inſtitutione horum certaminum non conuenit. Interpres quidam Pindari in Pythiis ſcribit, duplicia eſſe Pythia. quod & teſtatur Strabo, antiquiſsima inuenta ſunt ab Apolline ipſo Pythone ſerpente occiſo, in quibus victores fuerunt heroẽs, Caſtor, Pollux, Peleus, Hercules, Thelamon: qui omnes lauru ſunt coronati. Recentiorem agonem Pythiũ conſtituerunt Amphyctiones conſilium Græciæ, poſtquam Cirrhæos execratos adiutore Eurylocho Theſſalo vicerunt, temporibus Solonis, cuius belli meminit Aeſchines contra Cteſiphontem. [g] Quod eius fructus inuentricem Mineruam.) Hanc, non tam olei putant inuentricem, quàm oleæ. Sic Virg. Oleæque Minerua Inuentrix. Nam Pli- Minerua. nius lib. vij. Oleum & trapetas Ariſtæi Athenienſis inuẽtum facit, eiuſdem cuius & ſunt mella, quin etiam & vinum, vt placet Ariſtoteli, qui eum doctum hominem facit, & à muſis educatum, & ſi Diodorus olei exprimẽdi

rationem

A rationem ex Mineruæ artibus, quas homines docuit eſſe dicit. Oleã vero Mineruæ eſſe ſacrã omnes perhibent, vt Laurum Apollini, & Aeſculũ Ioui, & Veneri Myrtum, & Populũ Alcidæ, ſicut inquit Virg. Plin. lib. xvj. manere adhuc ętate ſua tradit oleam illã Athenis, quã in certamine edidit Minerua. Olea coronantur Athenis victores. Vnde mos Romanis in minoribus triumphis, quas ouationes nominãt, olea & myrto redimire caput, & turmas equitũ Calendis quintilibus olea coronãtur, in Olympia victores oleaſtro: durareq́; ſcribit Plinius etiam memoria ſua oleaſtrum in Olympia, quo Hercules ibi coronatus eſt. h A rege Cretenſium Xantho.) Hunc Xanthum puto, quẽ Diodorus lib. v. Aſteriũ nominat ex minoribus Deucalionis. nam huius filius fuit Hellenus, à quo Dorus progenitus, ab hoc Tectamus, qui cũ Pelaſgis & Aeolibus in Cretã nauigauit, ibi rex Aſteriũ genuit, quo rege narrant contigiſſe raptũ Europæ, quę ex Ioue tres filios Minoëm, Rhadamanthũ, & Sarpedonẽ peperit, quos Aſterius, cum prolibus careret, eorumq́; matrẽ Europã in coniugẽ accepiſſet, adoptauit. Euſebius Aſteriũ hunc tres illos genuiſſe perhibet. Strabo aliter, qui Deucalionis filiũ dicit Hellenẽ, huius filios Dorum & Xuthum, qui ducta Creuſa Erechthei filia colonos in Quadripolim Atticæ terræ deduxit, Oenoam, Marathonẽ, Probalynthum, & Tricorythũ, cum quo Ioannes Grãmaticus ſentit περὶ διαλέκτων, qui tertiũ filium Helleni addit Aeolum, à quo lingua Aeolica, vt à Doro Dorica, idq́; eſt vero ſimilius, nam octoginta tantum anni cõputantur inter Deucalionis inundationem & raptum Europæ, nẽpe à tricesimo Cecropis ad xl. Erichthonij. alij Græci non Hellenis filios dicunt Dorum & Xuthum, ſed Aeoli, qui Creuſam in matrimonio habuerit. Ab huius vero Xanthi filio Ione dicta eſt Ionia, quæ prius Aegialea. is enim colonos Athenien. duxit in xij. Aſiæ ciuitates ex Apollinis reſponſo, vt Vitruuius tradit, qui in hoc negocio patrẽ Xanthũ cum filio cõiungit, ſed de filij nomine vocatam eſſe regionẽ conſtat. Erat Athenis βοηδρομία feſtũ q. accurſus ad ferendam opem, id enim eſt βοηδρομεῖν, quod cum belligerarent cũ Eumolpo Ne-
B ptuni filio Xanthus magna celeritate Athenien. ſuppetias tulit. Propter qđ in generũ eſt aſcitus ab Erechtheo rege. Hunc putãt Aſteriũ eſſe & Xanthum, nam Xuthus & Xanthus indifferenter ponuntur. & hinc ius regni Athenienſis, quod Androgeus Minois filius Xanthi nepos ab Aegeo Theſei patre repetebat eo Androgeo inſidiis Aegei ſublato, Minos bellũ intulit Athenien. cum diris execrationibus, quæ Athenienſes ita afflixerunt, vt ſingulis annis ſeptenos pueros & totidẽ virgines Minoi pẽdere cogerentur. Aſterij cuiuſdã meminit Orpheus, quẽ dicit cum Argonautis nauigaſſe, ſed alterius ab hoc, nẽpe Amphionis fratris. i Rapta perhibetur Europa.) Agenoris filia ex Sidone Phœnicia à prædonib⁹ dicitur rapta vectaq́; in Cretam, naui cuius inſigne erat taurus albus, de cuius nomine ferunt tertiã orbis partẽ, hanc quam nos incolimus eſſe dictã. Herodotus Cretenſes Græcos fuiſſe raptores ſcribit, vt raptũ Iũs, quã ceperant Phœnices vindicarent. Paridẽ quoq; vt Aſianos vlciſceretur, Helenã rapuiſſe, & hinc initium malorum. Palæphatus Parius ſic narrat, fuiſſe Gnoſium quendam virum taurum nomine, hunc, quum bellũ Tyreniæ regioni faceret, & alias rapuiſſe virgines, & Europã Phœnicis filiam è Tyro. vnde nata ſit fabula, Græci ex eo Iouis & Europæ concubitu ne fruſtra fuerit, Carnũ aiunt eſſe progenitum adamatũ ab Apolline. vnde ſunt apud Lacedæmonios feriæ Apollinis Carnij, authore Praxila. k Rhadamanthus.) Hic leges dicitur dediſſe Cretenſibus, & iudex inducitur apud inferos à fabulatoribus. Homerus ξανθὸν nominat, hoc eſt ſeu flauũ, ſeu pulchrum, Puto quoq; & ipſum patrẽ ſignificare, & ſi alios quoq; pulchros ξανθοὺς nominat. Plato in Gorgia Rhadamanthum Aeginæ fuiſſe filium opinatur ab Aeſopo genitæ, quæ ex Ioue Aeacum peperit, nomenq́; dedit inſulæ Græcæ. l Sarpedon.) Hunc Homerus Iliad. xj. non Europa, ſed Laodomia Bellerophontis filia & Ioue natum dicit, qui in Cilicia regnauit, vbi promõtorium eſt Sarpedon, finis regni eius, authore Mela.
C Vulgatior fama eſt in Lycia ditionem habuiſſe. & ſic Strabo ſentit li. xij. qui ſcribit Sarpedonem ex Creta colonos in eam regionem detuliſſe, quã poſtea Lycos Pandionis filius Lycios de ſe vocauit, cum antea Mynæ dicerentur, ac poſt etiam Solymi, tametſi eos populos Homerus ſeparat. Porrò Sarpedon bello Troiano à Menelao eſt interfectus multum dolente Ioue, nec valẽte ſeruare filium contra decretũ fatorum. m Et Minos.) Rex fuit & legum lator Cretenſium, qui minorẽ genuit, quem nõnulli Iouis filium fuiſſe autumãt, vt perhibet Diodorus lib. v. o Hercules in Tyria.) Aliter in Syria, ſed Tyros quę eſt vrbs Phœnicię in Syria quoq; eſt, vt Phœnicia ipſa. patet enim latiſsime Syria, vt dixi: nec tamẽ dicendum eſt Tyria, ſed Tyro. Verum Hercules Cicero. iij. de natu. deorum ſex fuiſſe dicit, vt recenſui. Euſebius in hæc tempora reijcit Herculem cognomento Delphinã, qui claruit in Phœnice. ſed ſi hic eſt Hercules, qui in Oeta cõbuſtus eſt, Hercules Argiuus erit: & legendum erit in Auguſtino non Syria, neque Tyria, neque Tyro, ſed Tyrinthia, quę eſt vrbs in Peloponeſſo prope Argos, in qua educatus eſt Hercules, qui Argiuus dicitur. Vnde & nominatur Tyrinthios, quẽ in Italiam veniſſe & monſtra domuiſſe ſcriptores tradunt. Quanquã hunc qui ad Gades Herculis peruenit Philoſtratus lib. ij. Aegyptium Herculẽ fuiſſe contendit. Sic enim ait, θαυμάζειν... Vnde manifeſtum fit, inquit, non Thebanum Herculẽ, ſed Aegyptium ad Gades veniſſe, & ibi finem ſtatuiſſe terræ. o Inter quæ Antæi Afri.) Antæus terræ filius fuit, habitauitq́; oppidum Tingen in Mauritania, quæ ab eo dicta eſt Tingitana, freto & Hiſpaniæ obiecta. Extare dicit Mela rei ſignum parmã elephantino tergore exectã, ingentẽ, & ob magnitudinem nulli nũc vſuro habilẽ, quã locorũ accolę ab illo geſtatã pro vero habẽt traduntque, & inde eximie colunt, & collis in ea terra modicus, reſupini hominis imagine iacentis illius, vt incolæ ferũt, tumulus. Vnde vbi aliqua pars eruta eſt, ſolẽt imbres ſpargi, & donec effoſſa repleãtur, eueniũt. Victoriã Herculis de Antæo, Euſebius in priora refert tempora, & ad primum Herculem, à quo tradit victum Antæum luctę certamine. Nec Virgilius inter facinora Herculis, D qui in Italiam venit, meminit Antæi. Ouidius tamen, Claudianus, & alij omnia omnũ Herculum facta, vni Herculi poſtremo Iouis & Alcmenæ filio attribuũt. p In Oeta monte.) Hic eſt in Macedonia. Mela: hic nominatime calcatũ Graio Herculi ſolum, ſaltus Oeteus. De hoc Herculis in Oeta monte, pleni ſunt Græcorũ & Latinorũ libri, nihil penẽ eſt nobilius. q A ſeipſo inceſſum.) Quum atra bili laboraret, & puſtulis. Eius morbi meminit in problematis Ariſtoteles, de ingeniis loquens. quod & Politianus in centuriis annotauit. Feſtus ſcribit Herculẽ aſtrologũ fuiſſe, qui eo ſe flãmis iniecit die, quo ſolis erat obſcuritas futura, vt opinio ſuæ diuinitatis confirmaretur. Didicerat enim eam artẽ ab Atlante in Lybia: cumq́; ſphærã ab eo datam Gręcis oſtendiſſet, ſtupidis animis omnia trahentibus ad fabulam, argumentum dedit fingẽdi, Herculẽ in cœlo ſuſtinendo Atlanti feſſo iam ſucceſſiſſe. r Buſiris.) Euſeb. ſequitur. Buſiris rex Aegypti fuit, qui Buſirim vrbem cõdidit, & Nomon, loco importuoſo, & inhoſpitali, vnde initium fabulæ, quod occiderit hoſpites. Nam bubulci, qui eo loco tenẽt paſcua, ſuis gregibus appulſos hoſpites, ſi imbecilliores ſint, ſpoliãt. Aliam rationẽ fabulæ affert Diodorus lib. ij. cum Typhon, qui Oſiridem fratrẽ interemit, ruffus eſſet, vt melius placaretur Oſiris magnus deus, inſtitutum boues ruffos, homines etiã ruffos ad eius ſepulchrum immolari. Hac de cauſa quum pauci ruffi Aegyptij reperirentur, externi cõplures. Hæc res, inquit, materiã fabulãdi Græcis dedit Buſiridem hoſpites necaſſe. ſed ex crudelitate Oſiridis ſepulchrũ nominatum eſt. Euſebius Buſiridem latrocinia exercuiſſe ait, quẽ Hercules occidit, totamq́; eam regionem ex infeſta pacatã, tranquillamq́; reddidit. Non dubiũ, quin Hercules Aegyptius. ſ Erichthonij regis Athenien.) Pauſanias Amphyctionem ſcribit regno deturbatum cõiuratione Erichthonij, cuius patrẽ mortalium nullum fuiſſe putãt: progenitum vero, ex Vulcano, & terra. t Sed quoniam Mineruã virginem volũt.) Iupiter quum Mineruam, quam in capite gerebat, parturiret, implorata Vulcani ſecuri, iuſsit ſibi caput findi. vnde ſubito orta eſt Minerua virgo armata, ſaltitãs. Hãc in mercedẽ illius, velut obſtetricatus, ſeu quòd arma Ioui feciſſet, & diis cum gigantibus pugnaturis, coniugem ſibi Vulcanus depoſcit, eamq́; E rem totam Iupiter arbitrio detulit puellę: quę vero negauit ſe vlli nupturam. cumq́; permiſſu Iouis Vulcanus vi eam vellet cogere, excitata natura, ſemẽ effudit in terrã, quod pudibũda Pallas terra operuit, vnde Erichthonius eſt natus, quẽ anguinis fuiſſe pedibus memoriæ traditum eſt, ideo currus inueniſſe, vt deformitatem corporis celaret. Virg. iij. Georg.

Primus Erichthonius currus & quatuor auſus
Iungere equos, rapidiſque rotis inſiſtere victor.

Vbi Seruius ſimili ſenſetia, qua nos, fabulam refert. Higinius lib. ij. hiſto. cœleſt. ſcribit Iouẽ nouum Erichthonij commẽtum admiratum illum in cœlum tranſtuliſſe, vocariq́; ἡνίοχον, id eſt, aurigam ſtellis ſeptẽ, ad circulum æſtiuũ & lacteum orbẽ. Sed Erichthonius, inquit, quadrigas vt ante diximus, & ſacrificiũ Mineruæ, & tẽplum in arce Athenien. primus inſtituit. u Quia in templo Vulcani.) Pauſanias in Atticis ſupra Ceramicũ & Stoam Baſileum dictã, templum eſt Vulcano ſacrũ, in quo & ſignũ eſt Mineruæ: quæ res occaſionẽ præbuit fabulæ Erichthonij. Fuit & vna ex Mineruis, quæ ex Vulcano Apollinem genuit, in cuius Apolliniæ tutelã ſunt Athenæ. x Puer dracone inuolutus.) Hinc quod fictũ eſt de anguinis pedibus Ouidius ij. Meta. fabulam narrat, quẽadmodum Minerua dederit cuſtodiendum Erichthonium ciſta viminea clauſum filiabus Cecropis, monitis prius ne curioſe, quid incluſum eſſet, inquirerent, ipſas eo magis arſiſſe cupiditate videndi: ita detectum puerum, reſolutis ciſtæ nodis, vidiſſe cubantem vnà draconem. Pauſanias Pandroſum deæ paruiſſe narrat, reliquias duas retexiſſe, ideo in furorẽ verſas, ex arcis loco maxime præcipiti deieciſſe ſe. y Vbi etiam ſi fabula.) Alibi ſic, vbi & ſi fabula cantat crimẽ numinum falſum, delectari tamen falſo crimine crimẽ eſt. F

Qualium fabularum figmenta exorta ſint eo tempore, quo Hebræis iudices præeſſe cœperunt. *Caput XIII.*

VErum poſt mortẽ Ieſu Naue, populus dei iudices habuit, quibus temporibus alternauerunt apud eos: & humilitates laborum pro eorũ peccatis, & proſperitates conſolationum propter miſerationem dei. His temporibus fabulæ fictæ ſunt de Triptolemo:[a] qui iubẽte Cerere, anguibus portatus alitibus, indigentibus terris frumẽta volando contulerit. De Minotauro,[b] ꝙ beſtia fuerit incluſa Labyrintho:[c] quò cum intraſſent homines, inextricabili errore inde exire non poterant. De Centauris,[d] ꝙ equorũm hominumq́; fuerit natura cõiuncta. De Cerbero, quòd ſit triceps[e] inferorũ canis. De Phryxo & Helle[f] eius ſorore, ꝙ vecti ariete volauerint. De Gorgone, ꝙ fuerit crinita[g] ſerpentibus, & aſpicientes conuertebat in lapides. De Bellerophonte,[h] ꝙ equo pennis volante ſit vectus, qui equus Pegaſus dictus eſt. De Amphione,[i] ꝙ citharæ ſuauitate lapides mulſerit & attraxerit. De Fabro Dędalo[k] & eius filio Icaro, ꝙ ſibi coaptatis pennis volauerint. De Oedipo[l] qui monſtrũ quoddam, quod Sphinga dicebatur, humana facie quadrupes, ſoluta quę ab illis pro-

Margin notes: *Xanthus.* *Europa.* *Rhadamanthus.* *Sarpedon.* *Minos.* *Antæus.* *Oeta.* *Buſiris.* *Lib. 2. Solilo. cap. 26.*

Lib. 2. Soli. cap. 17.

G lis proponi ſolebat velut inſolubili quæſtione, ſuo præcipitio perire cõpulerit. De Antæo quẽ necauit Hercules, ꝙ filius terræ fuerit, propter quod cadẽs in terrã fortior ſoleret aſſurgere. Et ſi qua forte alia prætermiſi. Hæ fabulæ ad bellum vſque Troianum, vbi ſecundum librũ Marcus Varro de populi Romani gente finit, ex occaſione hiſtoriarum,[l] quæ res veraciter geſtas continent, ita ſunt ingeniis hominũ fictæ, vt nõ ſint opprobriis numinum affixæ. Porrò autẽ quicunq; finxerunt à Ioue ad ſtuprum raptum pulcherrimũ puerum Ganymedem,[m] quod nefas rex Tantalus fecit, & Ioui fabula tribuit, vel Danaës per imbrem aureum[o] appetiſſe cõcubitum, vbi intelligitur pudicicia mulieris auro fuiſſe corrupta, quæ illis tẽporibus, vel facta, vel ficta ſunt, aut facta ab aliis, & ficta de Ioue, dici non poteſt quãtum mali de hominum præſumpſerint cordibus, quod poſſent iſta patienter ferre mendacia, quæ tamen etiam libenter amplexi ſunt, qui vtiq; quanto deuotius Iouem colũt, tanto eos, qui hæc de illo dicere auſi ſunt, ſeuerius punire debuerunt. Nunc vero non ſolũ eis qui iſta finxerunt irati nõ ſunt, ſed niſi talia figmenta etiam in theatris agerent ip-
H ſos deos potius iratos habere timuerũt. His temporibus Latona peperit Apollinẽ, non illum, cuius oracula ſolere cõſuli ſuperius loquebamur, ſed illum quẽ cum Hercule ferunt Admeti regi armenta[o] pauiſſe: qui tamen ſic eſt deus creditus, vt plurimi ac penè omnes vnum eundemq; Apollinẽ fuiſſe opinẽtur. Tũc & Liber pater bellauit in India[p] qui multas habuit in exercitu fœminas, quæ Bacchæ appellatæ ſunt, nõ tam virtute nobiles, q̃ furore. Aliqui ſanè & victũ ſcribunt iſtum[q] Liberũ & vinctum: nõnulli & occiſum in pugna à Perſeo, nec vbi fuerit ſepultus tacẽt, & tamẽ eius velut dei nomine per immundos dæmones Bacchanalia ſacra, vel potius ſacrilegia ſunt inſtituta. De quorũ rabioſa turpitudine poſt tã multos annos ſic ſenatus erubuit, vt in vrbe Roma eſſe prohiberet. Per ea tẽpora Perſeus & vxor ei[o] Andromeda[e] poſtea q̃ ſunt mortui, ſic eos in cœlum receptos eſſe crediderũt, vt imagines eorũ ſtellis deſignare, eorumq;
I appellare nominibus non erubeſcerẽt, nec timerent.[f]

Triptolemus.

a His temporibus fabulæ fictæ ſunt de Triptolemo.) Huius origo eſt incerta. Ouidius illi genus dat ignobile, refertq; ee prętenui natum muliercula, imbecillæ in infantia valetudinis, quæ mulier cum errantem Cererem hoſpitio accepiſſet beneficio deæ filium firmiorem recepit. Lactantius vero Eleuſij Eleuſis regis & Hiones filium fecit, redditumq; immortalem à Cerere hoſpitio patris ſoſrepta, alitum interdiu diuino deę lacte, per noctẽ vero igne tectum obrutumq;. Seruius non Eleuſium patrem, ſed Celeum dicit. Euſebius alienum à Celeo Triptolemũ putat regnauiſſe, inquit, in Eleuſi, quę eſt Atticæ terrę ciuitas, Celeo, appulit illuc Triptolemus longa naui vectus. Atticorum ea fuit vulgaris opinio Celei filium fuiſſe. Argiui non Celei, ſed Trochili Hierophantę, qui argis propter inimicicias cum Agenore Argiuo rege fugiens in Eleuſin Atticę terræ venerit, vbi ducta vxore Triptolemum genuerit, & Eubolea. Sunt qui Oceani & Terræ filiũ fuiſſe exiſtiment, quam ferunt fuiſſe Muſæi ſententiam: fuiſſe vero Eubolẽ & Triptolemum Dyſaulis, ea eſt Orphei. Chęrilus Athenien. Rharum dat Triptolemo panẽ, matrem vero filiam quandam Amphyctionis. Diodorus Herculem patrẽ & Philei Theſprotum regis filiam matrem. Cæterũ huic Triptolemo volunt fruges à Cerere datas, cumq; conſcenſo curru, quem alati per aëra vehebant ſerpẽtes, vtius quẽadmodum Higinus ait rotæ, ne curſum moraretur, fruges orbi diſtribuiſſe, primumq; Rharium agrũ, qui eſt iuxta Eleuſin ſemina accepiſſe, & reddidiſſe fructum. ideo ex eo agro tuberes legebantur, ex quibus bellaria confici ſolita erant in ſacrificiorum vſum: ibi & area Triptolemi fuit, & ara qui ſe rem veri huius fabulæ exiſtimant afferre, cum Euſebio videntur conſentire: Nam Triptolemũ ſcribunt Eleuſij filium fuiſſe Eleuſinę regem, quẽ ſterilitate enni populum ſuis frugib9 aluiſſe perhibent. Idem cum Triptolemus ſimili tẽpore præſtare non poſſet, veritus popularem iram, ec tumultum longe oeu, cuius ſerpens erat inſigne ex patria fugit, & aliquandiu peregrinatus rediit, cum maxima frumenti copia: pulſóque Celeo, qui eo abſente regnum ibi occuparat, frumenta diſtribuit, populúmque arare & ſerere docuit. Hinc Cereris alumnus nuncupatus. Sunt qui non Celeum pepuliſſe, ſed Lyncum eradant, à quo inſidiis impetitus fuerat. Hunc Lyncum Ouidius Scythiæ regem facit, quem Ceres, quod Triptolemum occidere tentaſſet, ex Lynco hominẽ Lyncem animal fecit.

Minotaurus.

b De Minotauro.) Paſiphaë Solis filia, Minoi Cretæ regi denupſit, quo bellum in Megarenſes, & Athenienſes gerente ob Androgei necem, & quod regnum eſſe ſe iure ſpectare diceret, vxor iniando tauri amore incenſa eſt, cui à Dædalo fabro ſtructa eſt machinula, qua ſpecie buculæ, cum tauro poſſet concumbere. Hinc natus Minotaurus, qui carnibus humanis veſcebatur. Horum amorum euthor fuit Venus, vt ſcribit Seruius. Nam iudicato à Sole adulterio Martis & Veneris, Vulcanus minutiſsimis catenis lectulum cinxit, quibus Venus & Mars ignorantes implicati ſunt, & cum ingeno turpitudine reſoluti ſub teſtimonio cunctorum deorum. Hoc dolens Venus, omnem ſolis ſtirpem infandis amoribus proſequuta eſt. Vnde natus Taurus, quem Minois dicũt, μινώϊ ταῦρον. Pauſanias ἡ λεγομένη ἐν τέως μάχη πρὸς τὴν ταῦρον τὴν μινώ καλουμένον. eſt enim μίνω genitiuus Atticus. Seruius hunc taurum non belluam, ſed hominem fuiſſe narrat, ſeu notarium, ſeu magiſtrum militum Minois, cum quo Paſiphaë in domo Dædali concubuit, & quoniam geminos peperit, vnum de Minoë, alterum de tauro, fingitur Minotaurum peperiſſe, quod Virgilius exprimit dicens. Mixtúmque genus, prolémque biformem. Euripides media ex parte virum & media taurum fuiſſe arbitratus eſt. Plutarchus in Theſeo taurum hunc ducem copiarum Minois, ſiue nauali prælio, ſiue gymnico certamine oppreſſum eſſe à Theſeo narrat, quod Minos non inuitus accepit, nam erat Taurus homo ſæuo & immiti ingenio, rumórque erat conſtans eum rem habere cum Paſiphaë, quocirca pueros omnes Atticos Minos Theſeo reddidit, qui tributi nomine quotannis in Cretam mittebantur, & eo tributo Athenien. in poſterum liberauit. Palæphatus Parius Taurum adoleſcentem formoſum fuiſſe ſcribit Minois comitem, cuius amore capta Paſiphaë cum eo concubuerit, vnde natus ſit infans, quem Minos, quum tamen rem cognoſceret noluerit occidere fratrem filiorum ſuorum: quúmque adoleſſet, &
L ſe inſolentius in paſtores gereret, iuſſit eum rex comprehendi: is uero effodit locum ſubterraneum, in quo ſe eſt tutatus. Illuc deinde rex miſit facinoris alicuius conuictos, vt cum eo pugnarent, locus erat inexpugnabilis, ita ſupplicio aſſiciebantur damnati, vt iam locus vice eſſet carceris, & ille pro carnifice, Theſeum hoſtem cum cepiſſet Minos, eódem intermiſit. Ariadne gladium illi ſuggeſſit carcerem intranti, quo Minotaurum confecit.

Labyrinthus.

c Labyrintho.) Labyrinthus ædificium eſt meatibus varus & ambagibus ſinuoſum, & in ſe reflexum, quód ingreſſus errorem parit. Tales in orbe fuerunt quatuor, Aegyptius in Heracleopolite nomo, prope ſtagnum Mœrin, non procul ab vrbe Crocodilorum, vt author eſt Herodotus, qui ſe eum vidiſſe teſtatur, nec mirum. adhuc ætate Diodori Siculi, Plinij quoque extabat. Deſcribitur ab ipſis & Strabone, ac Mela. Herodotus maiorem ait eſſe fama & Græcorum narrationibus. Pſametici opus fuiſſe Mela ſcribit. Plinius varias ſententias adducit. Nam alij putarunt eſſe Peteſuci, alij Tithoëi, & eſſe qui regiã fuiſſe Motherudis narrent, vt Demoteles, Lycias ſepulchrum Mœridis, plures ſoli ſacrum id extructum, quod maxime creditur. ad exemplar huius Dædalus in Aegypto educatus Cretenſem fecit, Diodoro & Plinio authoribus, ſed centeſimam tantum Aegyptij partem imitatus & tamen hunc ambagioſumum fuiſſe Plinius quoque docet, vt deſcriptionem eius præterea, apud Ouidium viij. Mete. Sed Philocorus apud Plutarchum Labyrinthum Cretæ tantum putet fuiſſe carcerem, ex quo effugere nõ poſſent, qui aſſeruarentur. cuius ſententiæ videtur eſſe Palæphatus. Tertius fuit Lemnius opus Zmili, & Rholi, & Theodori architectorum. Plinius extare eius veſtigia dicit, cum Cretenſis & Italici nulla extent. Italicus porrò fuit quartus ſub vrbe Cluſio, quemadmodum M. Varro dicit, Porſennæ regis Ethruſci monumentum.

Ixion.

d De Centauris.) Ixion Phlegiæ filius, Martis nepos, cum Iunonem adamaſſet, eáque marito Ioui eſſet queſta, Iupiter nubem in ſpecie Iunonis deformatam Ixioni ſuppoſuit, cui
M Ixion commiſtus ex ea Centauros genuit. Hunc Ixionem Theſſaliæ fuiſſe regem conſtat, vbi primum equorum domandorum fuit vſus. Plinius libro ſeptimo, fræno & ſtrate equorum Pelethronius inuenit, pugnare ex equo Theſſali, qui Centauri appellati ſunt, habitantes ſecundum Pelium montem. Virgilius non admodum diuerſe:

Fræna Pelethronij Lapithæ gyróſque dedere
Impoſiti dorſo, atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.

Idem Lucanus in vj.

Primus ab æquorea percuſſis cuſpide ſaxis
Theſſalicus ſonipes bellis feralibus omen
Exiluit, primus chalybem frænóſque momordit,
Spumauitque nouis Lapithæ domitoris habenis.

Seruius iij. Georg. explicans Virgilij, quem modo citaui locum, ad hunc modum ſcribit: Quidam Theſſalus rex bobus œſtro exagitatis, ſatellites ſuos ad eos reuocãdos ire cum iuſsiſſet, illíque curſu non ſufficerẽt, aſcenderũt equos, & eorum velocitate boues ſequuti, eos ſtimulis ad tecta reuocarunt: ſed hi viſi, aut cum irent velociter, aut eorum equi cum circa flumen Peneon potarent capitibus inclinatis locum fabulæ dederunt, vt Centauri eſſe crederentur. dictíque ſunt Centauri ἀπὸ τοῦ κεντεῖν τοὺς ταύρους.

Centauri.

Alij dicunt Centaurorum fabulam eſſe confictam ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem, quia equum conſtat eſſe velociſſimum. Hæc Seruius. Palæphatus ſic refert: Quum tauri præferoces Lariſſam, & eam Theſſaliæ regionem vaſtarent, Ixion rex præmium propoſuit iis, qui tauros arcerent. Iuuenes è Nephele pago, quum equos manſuefactos & edoctos conſcendiſſent, nam prius curribus modo vtebãtur, tauros abegerũt. Accepta ob hoc pecunia inſolentiores facti iniuriis affecerunt, & ipſum Ixiona, & Lariſſæos, qui tum Lapithæ dicebantur, ita vt inuitati ad nuptias Pirithoi mulieres eorum raperent. quæ res præbuit occaſionem fabulæ quòd Centauri dicantur, quòd ſemiequi, quòd filij Ixionis, quia ab eo miſſi & donati, quòd ex nubibus nam Nephele eſt nubes. Ipſi quoque Centauri Lapithæ erant, nam Nephele in Lapithis. & ſic diſtinguuntur vt Romani & Latini. De nauigatiõe hac Theſei ſic ſcribit Plato in Phędone

A done Theſeum profectum in Cretam cum bis ſeptem hominibus votum ſuſcepiſſe, vt ſi ipſe ſaluus ſaluos ſuos reduceret, ſingulis annis ſpectaculũ Delphos ducturum ad Apollinem. quem morem Athenienſes adhuc ſuo tempore ſeruarent, vt ipſam eandem Theſei nauem coronatam Delum mitterent. quo toto nauigationis tempore, quouſque ad Pyræum rediit, nefas ſit quenquam ſupplicio capitali afficere. e De Cerbero, quòd ſit triceps.) *Cerberus.* Cerberus, vt Heſiodus in Theogonia dicit, filius fuit Typhonis ferrea voce, quinquaginta ceruicibus monſtrum. Id hoc modo deſcribit Seneca in Hercule furente:

Poſt hæc auari Ditis apparet domus.
Sæuus hic vmbras territat ſtygius canis,
Qui terna vaſto capita concutiens ſono
Regnum tuetur, ſordidum tabo caput
Lambunt colubri, viperis horrent iubæ
Longuſque torta ſibilat cauda draco
Par ira formæ, ſenſit vt motus pedum,
Attollit hirtas angue vibrato comas,
Miſſũmque captat aure ſubrecta ſonum
Sentire & vmbras ſolitus.

Hunc canem auarorum naturæ quidam conferunt, vt Bocatius, qui de fabulis nõ inuenuſtè, vt illa ætate, ſcripſit infœliciter. Porphyrius vero in interpretationibus diuinorum ait ſymbolum Sarapidis & Iſidis, hoc eſt Ditis & Proſerpinæ eſſe canem tricipitem, illum ſcilicet pernicioſiſſimũ dæmonem, qui in aqua, terra, & aëre tribus his elementis verſatur. Idem Porphyrius Cerberum, tricipitem eſſe nominatũ inquit, quia ſuperiores ſolis regiones tres ſunt, ortus, occaſus, meridies. Hunc canẽ ab Hercule ex inferis ad ſuperos extractum fabulantur: ideo de re difficili cum perficitur, aut explicatur, ſolemus dicere Cerberũ è tenebris extractum: aut cum difficile id volumus ſignificare non eſſe facile, dicimus Cerberũ ab inferis. Sunt B qui per Tænarum promontoriũ Laconiæ tradant hunc canẽ extractum ab Hercule, vt Strabo & Seneca, & vulgatior opinio. nam illac eſt iter ad inferos expeditiſſimũ, & ingens vorago faucibus vaſtis patet, latumq́ pandit omnibus populis iter. Serpentẽ ferunt in Tænaro fuiſſe eximiabilẽ, quẽ Hercules occidit: & quia in eo loco via creditur eſſe ad inferos, hinc nata eſt fabula de Cerbero. Mela tamẽ ſic ſcribit de regionib⁹ Põti Euxini: In eo primum Mariandinas vrbẽ habitans ab Argiuo vt ferunt Hercule datam, Heraclea vocitatur: id famæ fidẽ adiecit, iuxta ſpecus eſt Acheruſia *Aconitum.* ad manes, vt aiunt peruius, atq; inde extractum Cerberũ exiſtimant. Melã Plinius eſt ſequutus lib. xxvij. Aconitũ enim venenũ fabulæ narrauerunt è ſpumis Cerberi natũ, Hercule ab inferis extrahente: ideoq;, inquit, apud Heracleam Ponticã, vbi mõſtratur is ad inferos aditus, gigni. Ouidius iii vij. nullũ locum aperte ponit, ſed Ponticã terram ſubſignificat in qua primum Cerberus viſus eſt ſuperis, & aconitũ ſparſit canibus, ideo ſic appellatum q. ἀκονῖτι, ſicut in palæſtris ſolet dici ſine puluere, aut ἀπὸ τῆς ἀκόνης, hoc eſt, cante: ipſe vero Cerberus nominatus eſt q. κρεῶν βορὸς carniuorus. Fuit & Aidoneo Moloſſorũ regi canis Cerberus. Hic enim cum Ἀϊδωνεὺς, hoc eſt, Orchus nominaretur, coniugi Cereris nomẽ indidit, filiæ vero Proſerpinæ, Canis Cerberi. Alij raptã ſcribunt coniugem Proſerpinam: ſed ex Plutarcho pergã narrare huius regis filiã, cum Theſeus & Pirithous raptum veniſſent, Orchus comprehenſis eis Pirithoum Cerbero cani obiecit, Theſeum vero adſeruauit in cuſtodia arcta. Hinc orta fabula Theſeũ & Pirithoum ad rapiendã Proſerpinã ad inferos deſcendiſſe: & eſt alioqui Moloſſorũ regio in Epiro Atticis & Theſſalis occidentalis, quæ pars mundi inferior eſt, & ſemper inferorũ nomina ſignificata, vt apud Homerũ inferi, Elyſij, & inſulæ fortunatæ in occidua mũdi parte. Palæphatus vero ad hũc modũ: Hercules cum in Ponto Geryonem viciſſet, in ea ciuitate, quæ dicebatur Tricarenia, id eſt, triceps, abduxiſſetq; eius armenta, ſecutus eſt boues canis ferociſſimus, Cerberus no- C mine: vbi in Peloponneſum eſſet ventũ, vir Mycenæus opulẽtus nomine Moloſſus canẽ expetiuit, & petiit, non cõcedente Euryſtheo, egit cũ paſtoribus, vt in Tænari ſpelunca eum continerẽt, cui & ſummiſit canes fœminas. Euryſtheus vero Herculẽ ad canẽ repetendũ miſit, qui inueſtigatũ *Phryxus.* inuenit in Tænaro, indéque abduxit ad regem. Hinc nata fabula. f De Phryxo & Helle.) Frater & ſoror orti ſunt Athamanthe Aeoli filio & Nephelæ, quæ poſtquã furore correpta in ſiluas & ſolitudines abiit Athamas Inõ Cadmi duxit: huic cum odioſi eſſent Phryxus & Helle, priuigni nempe nouercæ, operã per matronas omnes regni dedit, vt fruges corrumperentur. In remediũ horum malorũ cum miſſi eſſent, qui Apollinẽ conſulerent, Inò illos oraculũ ementiri coëgit depoſci à numine Nepheles liberos, quorũ miſerata Iuno arietẽ aureum miſit, quo per mare veherentur. Helle tenera puella dum ſe regere nõ valeret, in mare decidit anguſtũ illud, quod Aſiam & Europã interſecat, deq; eius nomine Helleſpontus nominatur, eamq; Neptunus compreſſit, genuitq; Pæona. Phryxus vero per Propontidẽ & Boſphorum Thraciũ dextramq; Ponti Euxini oram delatus eſt in Colchos. Hic cum terrã tenuiſſet, arietẽ mactauit Ioui, pellem vero aureã Marti ſacrauit, in templo à ſe cõdito. Apollonius tamen lib. iiij. nõ Marti exſtruxiſſe templũ ſcribit, ſed Διὶ φυξίῳ, id eſt, Ioui fugio, hoc eſt, fugæ ſeu comiti ſeu duci: tametſi & Διὶ φυξίῳ ſacrũ feciſſe Deucalionẽ poſt diluuiũ Græci ſunt authores. Is enim in Orchomeno Bœotiæ natus erat. Alij in Theſſalia dicũt, inter cœleſtia ſydera collocatus primum anni ſignũ quod ſubobſcuri⁹ videtur, vt inquit Eratoſthenes, quod ipſe cœlũ cõſcenſurus vltrò pellẽ auream ſibi detraxit, & Phryxo dedit. Diod. lib. v. Poſtmodũ, inquit, Aeetæ in Ponto regnante reſpõſo datum eſt illũ tunc mortẽ obiturum, cum externi nauigio delati aureũ vellus ſuſtuliſſent. hac ex cauſa, tum vero innata crudelitate oſtentauit ſe hoſpites ſacrificare, vt diuulgata tãti ſceleris fama externi omnes eũ acceſſum abhorrerent: templũ quoq; muro circũdedit, cuſtodeſq; plures appoſuit ex Taurica acceptos, de quibus à Græcis mirãdæ fabulæ loquuntur. Decantatum enim eſt Tauros ignem ſpirãtes circa tẽplum eſſe, a dracone inſuper

cuſtodiri vellus. Verum taurorum nomen à cuſtodum robore traductum D eſt, vel quod eſſent ex Taurica: à crudelitate vero cædis hoſpitũ tauros ignẽ efflare confictũ. Modo ſimili quum tẽpli cuſtos draco appellaretur, traduxerunt poetæ admirandas ſtupendaſq; inde animãtis fabulas. Similiter & de Phryxo fabulæ confictæ ſunt, quippe nauigaſſe eum ferunt quadã naui, cuius in prora ſignum fuerit arietis. Helle vero è nauigatione grauiter ægra, quũ in oram nauis incũberet, in mare decidit. Alij tradunt Gambrũ Scytharũ regem in Colchos, quo tẽpore Phryxus cum pædagogo captus fuerit aduectũ, quemq; adoleſcẽtẽ dilexiſſet dono illum ab Aeeta accepiſſe, ac vt legitimũ ab ſe filium educatũ regni hæredẽ relictum. Pædagogum (is Aries vocabatur) ſacrificatũ dijs, eiuſq; pellem cadauere excoriatã de more templo fuiſſe affixam. Deinde reſponſo tradito eum tunc moriturum, quum aduenientes hoſpites arietis pellẽ ſubſtuliſſent, regẽ aiunt adhibitis templo cuſtodibus eam, quo diligentius ſeruaretur, decuraſſe. Tantum Diodorus Siculus nam alij hanc fabulã ad fluuios Colchicos referunt, qui aurum ſecũ deuoluunt, quod captũ cum arenis arietibus perforatis purgant pellibuſq; ſubſtratis excipiunt: Alij ad opes illius regionis magnã vim auri & argẽti, & ferri. Quẽadmodũ Plini⁹, inquit, ſic ſcribẽs: Iam regnauerat in Colchis Salauces & Eſubopes, qui terrã virginem nactus pluriniũ argenti aurique eruiſſe dicitur in Sauorum gente, & alioquin velleribus aureis inclyto regno. Propter hæc metalla, ſicut apud Strabonẽ legitur, expeditiones in eam regionẽ ſuſceptæ ſunt, & à Phryxo, & poſtea ab Iaſone, quorũ extant illic monumenta, Iaſonia ab Iaſone, & Phryxium à Phryxo cõditæ vrbes, & ambo Aeetæ filias in cõiuges acceperũt, Iaſon Medeã, Phryxus Chalciopen ex qua nati ſunt, Cytiſſorus, Melana, Phontis, Argus, à quo Pherecides putat Argon nauẽ eſſe nominatã. Verum Phryxũ hunc in tẽpora Abantis Argiui, & Erechthei Athenienſis regis confert Euſebius: Secundum quorundã, inquit, opinionem hac ætate Phryxus cũ Helle ſorore ſua fugiens inſidias nouercales, viſus eſt per mare vehi ab ariete velleris aurei. Fuit autẽ ei nauis parata fugiẽti, cuius inſigne aries erat. Porro Palæphatus hiſtoriã ſic narrat: Athamas Aeoli filius E regnauit in Phrygia, huic fuit procurator Crios, id eſt, Aries, quẽ fidiſſimũ ſibi arbitrabatur. Hic ſignificauit Phryxo conſiliũ Athamantis de eius cæde. Fugit ergo Phryxus, in naui cõgeſtis multis opibus, ſimul fugerunt Crios, & Helle ſoror, & Eos mater Pelopis. Helle moleſtia nauigationis interiit, proiectaq; eſt in id mare, quod ab illa Helleſpõtus dicitur, reliqui Colchos tenuerũt. Phryxus filiã Aeetæ regis duxit vxorẽ, deditq; regi ſimulachrũ arietis aureũ, quod ex diuitiis ſuis Eos confecerat. g De Gorgone quod fuit crinita.) *Gorgones.* Gorgones tres dicũtur fuiſſe, Stenia, Euriale, & Meduſa, Phorci filiæ & marini monſtri. Heſiodus in Theogonia Meduſam tantum mortalẽ fuiſſe perhibet, reliquas immortales. Ouidius duas ſaltẽ ponit quarto Metamorphoſeos, quibus vnicus erat oculus, quem inter ſe vtendũ per vices ſibi tradebãt. E regione Aethiopiæ Occidentalis inſulæ ſunt, quas Mela Gorgones Gorgonũ domũ locat, cui Lucanus in nono ſuffragatur. Plin. lib. vj. contra promontoriũ Aethiopiæ Heſperioceras inſulæ narrãtur Gorgonum quondã domus, bidui nauigatione diſtantes à continẽte, vt tradit Xenophon Lãpſacenus. Penetrauit in eas Hãno Pœnorum imperator, prodiditque hirta fœminarũ corpora viros pernicitate euaſiſſe, duarumq; Gorgonũ cutes argumenti, & miraculi gratia in Iunonis tẽplo poſuit, ſpectatas vſque ad Carthaginẽ captam. Sic ille. Sunt qui has Gorgonas Heſperidas fuiſſe exiſtiment: ſed Heſperides procul à Gorgonibus ſitas eſſe cõſtat, & xl. dierũ nauigatione, vt Statius Seboſus prodidit. Diodorus vero lib. iiij. bibliothecæ, Gorgonũ gẽtem mulierũ dicit eſſe in Libya pugnaciſſimã, ac viribus prævalidã, à Perſeo Græco victã, duce earũ Meduſa. Hanc Meduſam fabulãtur in tẽplo Mineruæ cũ Neptuno concubuiſſe, ideo iratam Mineruã eius crines in angues cõmutaſſe, vertebatq; in ſaxum intuentes. Perſeus Mineruæ ſcuto armatus cõgreſſus eſt cum ea: quæ quum in ſcuto tanquã in ſpeculo imaginẽ eſſet ſuã intuita, grauis oppreſſo ſomno in ſaxũ verti cœpit, properẽq; caput ei Perſeus F amputauit, ex cuius cruoris ſtillis per Libyã ſparſis tam multi variiq; ſunt editi ſerpentes, & virgæ quas contigerãt in coralliũ indurantur. Eiuſdẽ Pegaſos alatus equus prodiit, opinione Ouidij & Heſiodi, alij ex cõcubitu Neptuni & Meduſæ putant. C. Iulius Higinius victas à Perſeo Gorgonas refert, hoc modo, quũ ipſarum vnà communem oculum alteri traderet, cæca vtraq; exiſtente accurriſſe maxima celeritate Perſeum, ac oculũ intercepiſſe, proieciſſeq; in Tritonẽ paludem, ita facile ſuperatas Gorgonas excæcatas. Iupiter bellũ in Titanas geſturus reſponſa acceperat, Gorgonis caput induendũ, ſi vellet vincere, ita pelle capræ Gorgonis capite addito contectus, quã Græci Aegida vocãt, in bellũ prodiiſſe, id ſcuti poſtea Mineruã à Ioue impetraſſe. Euhemerus in ſacra hiſtoria Gorgonẽ à Minerua occiſam ſcribit. Vulgo Meduſam hanc formoſiſſimã fœminã fuiſſe putãt, quæ ſtupore intuentes defigeret, ideo in lapides dixerunt verſos. & Diodorus armatas prodit corio ingentiũ ſerpentum. Neſcio an aliquã huius cõmenti partem in Catoblepas deriuẽ, quam cõtra Gorgonas inſulas in ipſa continẽti terra Catoblepæ ſunt, vt Mela & Plinius tradũt haud grandes feræ, ſed grande malũ. Cæteris mẽbris inertes, prægrãdibus capitibus quæ ægre ſuſtinent, idcirco ſemper in terrã ore conuerſo, vnde illis nomen, nec impetu ſæuiunt, nec morſu, earũ oculos qui vidiſſe mortiferum. eadẽ vis eſt baſiliſci ſerpẽtis, cõtra quos ferunt armari homines ſpeculis, vt ſerpẽs ipſe ſe videat. Palæphatus longã fabulam de his refert, quã nõ grauabor adſcribere. Phorcyn, inquit ille, vir fuit Cyrenæus, quod genus eſt Aethiopicũ, Habens vero inſulã Cyrenen, extra columnas Herculis, Arant vero agrum Libyæ ad Annona fluuiũ non procul Carthagine, ſunt auri dites admodũ. Itaq; Phorcys tricubitã Mineruæ ſtatuã ſtruxit, quam priuſquã conſecraret, mortẽ obiit. Illi vero deam Gorgona nominant. Tres reliquit filias, Stenũn, Euryalẽ, Meduſam, quæ nulli voluerunt nubere, ſed patrimoniũ inter ſe diuiſerunt, vnicuiq; ſua inſula obuenit, ſimulachrum autẽ neq; dedicarunt, neq; ſunt partitæ, ſed theſauri loco reſeruarunt, vt per vices poſſiderẽt. Erat Phorcyni ſocius in omnibus fideliſſimus

G liſsimus quo non aliter quàm oculo vtebatur. Perſeus Argis profugus, quū piraticá exerceret, agreteq; ex maritimis locis prædas, audiſſet Gorgonas inſulas mulierum eſſe, auri eius copiá, virorū inopiá, primum in freto, inter Corſicā & Sardiniam delituit, in quo virū illum, qui iam de miniſterio oculus vocabatur, quū ab alia ad aliam mitteretur, intercepit, cognouitq; non eſſe quod poſſet rapere, præter Mineruę ſimulachrū, in quo erat tanta auri vis. Puellæ quum demirarentur quid eſſet factū ſuo oculo, Perſeus appulit, qui ſignificauit ſe habere, quē ſe negauit redditurum, niſi ſibi indicaretur Gorgonæ ſimulachrū: addidit inſuper minas, occiſurū ſe illas ni indicarent. Meduſa inſtitit nihil prodere, reliquæ prodiderunt, ita Meduſa ſola eſt occiſa, duabus oculū ſuum reddidit, caput Meduſæ in tiremi poſuit, & nauē de nomine illius Gorgone nuncupauit. tum pergens latrocinari, pecunias ab inſulanis exigebat, occidens, & vexans, qui nō darent. à Seriphus cum poſtulaſſet, illi vrbe ceſſerunt, in quā Perſeus ingreſſus cum ſuis deſertā, vidit in foro tantū maximos lapides ſtantes humanæ magnitudinis: aſpicite, inquit, Perſeus reliquis inſulanis, vt mea Gorgo homines vertat in lapides, cauete ne & vobis idem accidat. Hæc Palæphatus, qui multum in Topographia fallitur. Ego illas inſulas Syrtes potius crediderim: in has enim multū reliqua cōgruunt de Cyrenis, de Sardinia & Corſica: quanquā ille non νήσους dicit ſed ἀκρώρειαν καὶ τῶν ϲαρδηνῶν, ſed indubie legendū eſt ἀκρώρειαν καὶ τῶν ϲαρδηνῶν, vbi loquitur de freto: niſi & in hoc quoq; eſt lapſus, vt in alijs, nec decēdum ἔξω τῶν ἡρακλείων στηλῶν, ſed ἔσω vel ἐγγὺς intra. h De Bellerophonte.) Hic natus eſt Glauco Siſyphi filio, regnumq; Ephyræ, quę poſtea Corinthus dicta eſt tenuit, quo priuatus à Prœto Argiuorū rege ei ſeruiuit, à cuius vxore Anthia, vt ſecum concūberet ſollicitatus, cū ille fœditatem rei auerſaretur, Anthia illū apud maritum detulit, tanquam ab eo eſſet prouocata. Prœtus iuuenē ad Ariobatem miſit ſocerū ſuum Anthiæ patrē, qui Lyciæ imperabat cū literis, quibus illi pudiciciā filiæ tuendā mādabat. Ariobatus Chimeræ ipſum obiecit, quā Bellerophō vicit Pegaſo equo adiutus. Porrò quid mōſtri ſit chimęra, vnde melius diſcemus, quàm à pſeudodialecticis chimęræ conſanguineis, vt nuum non ſit nuo ſimilius? Neq; aliud libentius habēt in ore, nec crebrius. Monſtrū dicit Heſiodus chimærā fuiſſe prima parte leonis, imagine ac ingenio media draconis, poſtrema capræ quæ χίμαιρα dicitur, à quo totū animal nomen inuenit. Homerus non poſtremā partē, ſed mediā chimęram, id eſt, caprā ponit. Hunc Horatius monſtrū triforme nominat. Filia dicitur Typhonis gygātis & Echidnæ. flāmas ore euomebat: idcirco Virg. flāmis eā armatā dicit li. vj. quo loco Seruius narrat, reuera montē eſſe in Lycia, cuius etiā tum ardebat cacumē, iuxta quod leones erant, media vero paſcua eſſe, & ima ſerpētibus plena. Hunc Bellerophontem feciſſe habitabilē, vnde chimærā occidiſſe dicitur. Equus Pegaſus Meduſæ fuit filius, vt pauloante dicebā alatus, cui ſicut Ouidius, inquit, cœlū pro terra, pro pede penna fuit. Apuleius lib. viij. Aſini, feſtiue ait Pegaſum inclytū illum metu magis volaticū fuiſſe, ac per hoc merito pennatum proditū, dum in altum, & aduſq; cœlū ſubſilit, ac reſultat, formidans ſcilicet igniferę morſum chimęræ. ab hoc equo duo muſarū fontes ſunt in Græcia nominati, de quibus ſic Solinus: apud Thebas, inquit, Helicon lucus eſt, Cytheron ſaltus, amnes Iſmenius, fontes Arethuſa, Oedipodia, Pſammate, Dirce, ſed ante alios Aganippe, & Hippocrene, quos Cadmus literarū repertor primus, quoniā equeſtri exploratione primus deprehendiſſet, dum rimatur, quæ nam adiiſſet loca, incenſa eſt licentia poetarū, vt pariter vtrunq; vulgarēt, ſcilicet quod eorū alter alius equi vngula ſolicitatus foret: alter potus facundia animas irrigaret, & q aperta foret alitis equi vngula, & quod poti inſpirationē facerent literarū. Hæc ille Bellerophon cum in cœlū equo veheretur deſpiciēs inferiora, nimia vertigine cecidiſſe dicitur: Pegaſus vero curſum tenuiſſe, ac inter ſydera agere: Palæphatus. Bellerophontē Phrygiū fuiſſe dicit ex genere Corin-

I thiaco, qui pirata iuxta anguſtias illas Aſiæ, & Europæ prædas agebat, lōga naui, cui nomen Pegaſus. in Phrygia mons erat Telmiſſus, cui adiungitur & qui Chimæra dicebatur, proximus valli vnde incēdia prodibāt: in Chimæra feræ erant permultæ agricolę nociuæ, vt leones & dracones. Bellerophon totū montē incendit, ita feræ perierunt. i De Amphione.) Iupiter tres filios ex Antiopa genuit, Amphionē, Zetū, & Calaim. Propterea maritus Lynceus Thebanorū rex eam repudiauit. Pueri cū adoleuiſſent, vlti repudiū matris Lynceū interemerunt, & Dircen eius coniugē, pulſoq; Cadmo ſene, Thebas poſſederūt. & Amphiō cithara mouiſſe lapides dicitur, atq; ita muros Thebanos cōdidiſſe, ſaxis in ſtructurā cōcurrentibus numeris muſicis illectis. Horati⁹ in arte: Dictus & Amphiō Thebanę cōditor arcis Saxa mouere ſono teſtudinis. Plin. lib. vij. muſicā Amphionis inuentū tradit, & eſſe qui citharā quoq; putēt. etſi alij donatā eum cithara à Mercurio tradant. Lydios etiā inuenit modulos. Valerius Probus in Alexin Virg. Amphionē & Zetū, Euripides & apud nos Pacuuius Iouis ex Antiopa Nyctei filia ortos cantādo potuiſſe armēta vocare. teſtantur ad Thebæ, quas Apollonius in Argonauticis à fratrib⁹ antedictis mœnis eſſe clauſas ait. Sed Zetus humeris ſaxa cōtulit opera, Amphion cantu vocauit: ſiquidē ſenſus animalū difficilius, q̄ ſaxa vincuntur. Euſebius in Euang. præpar. vtriq; inuentionē muſicæ aſſignat. Pāmyaſis & Alexāder lyrā à Mercurio muneri datā dicit Amphioni, q primi⁹ Cynarā liberauerit. Hęc Probus. Solinus ſic, Thebas cōdidit Amphiō, nō q lyra ſaxa duxerit. neq; enī par eſt ad ita geſtū videri. ſed q affat⁹ ſuauitate hoīes rupū incolas & inculti morib⁹ rudes ad obſequij ciuilis pellexerit diſciplinā. Hoc eſt quod Horat. inquit in arte poetica:

Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
Ducere quo vellet.

Fieri poteſt vt cantu & ſuauitate orationis, precibus etiā à vicinis incolis ſtrabiſq; ſuis impetrarit ſaxa ad ſubſtructionē murorū. Palæphatus mercede cīrtis lapides ab agricolis accepiſſe ſcribit, quum pecuniā non haberent. Euſebius Amphionē & Zetum non vno ponit tēpore nati ſit error librarij. Nam & Lynceo Argo regnante, & poſtea Abante principatū K Amphionis vxor fuit illa nominata Niobe, de quorū liberis eſt illa nobilis inter ſcriptores cōtrouerſia. k De fabro Dædalo.) Diodorus Siculus lib. v. hunc ſcribit Atticū fuiſſe ex Erechthidarū gente Eupalmi filiū, qui Athinio natus eſt Erechthei filio, ſtatuis, ſignis & ſtructuris admirandus artifex, adiutus multorū quos ſibi accerſiuit opera, ſtatuaſq; fecit, quę ambulare & ſpirare ſunt creditæ, tanta in illis erat ars. docuit Talum ſororis ſuæ filiū. Hic adoleſcens cum ingenij vi tornum primū, deinde ſerram ad imitationē ſerpentinæ maxillæ inueniſſet, indoluit Dædalus aliquā artis ſuæ gloriā in alium deriuari, ita adoleſcentē interemit, dānatus in Creta ad Minoēm fugit, cui facile arte conciliatus eſt, Labyrinthúmque ei ſtruxit. Hæc ex Diodoro. Seruius vj. Aenei. ait, Dædalū cum Icaro filio in Labyrinthum incluſum. Dædalū falſis cuſtodibus ſub faciendi muneris ſpecie, quo ſimulabat poſſe regem placari cera & pennis alas ſibi & filio adfabricaſſe, & volando aufugiſſe, ſed Icarus altiora petēs ſolutis ex calore ſolis pennis mari, in quo cecidit, nomen impoſuit. Dædalus primo in Sardiniam, vt ait Saluſtius, deinde Cumas delatus eſt, templo Apollinis condito. Sic Seruius, Diodorus & alij nō in Sardiniā venisse Dædalum tradunt, ſed in Siciliam, quò inſequutus eſt eum Minos, regnante in Camarina Siciliæ Cocalo, à quo per ſpeciē colloquij retētus diutine in thermis præfocatus eſt. Ariſtoteles in Politicis a filiabus Crocali occiſum narrat, ſed de pennis non dubitant quin naui fugerit, cæterum, vel remis ſperat, ſed de pennis non dubitant quin naui fugerit. Quod ſubindicat Virgilius dicens remigio alarum celeritas volatus eſt nominata. Recenſet multa opera Diodorus, quæ in Sicilia dicitur feciſſe Dædalus, cum à Cocalo eſſet humaniſsime propter ingenij famam exceptus, & in prouerbium venit vt ſcite & affabre conſtructum Dædalum & Dædaleum vocemus. Sic apud Homerum L ſæpe, & alios Græcos ac Latinos ſcriptores, vt primo Odyſſeæ:

καλὸν δαιδάλεον, ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν.

Et Virg. iiij. Georg. de fauis, & Dædala fingere tecta. & Circen Dædalā nominauit. Ariſtoteles in Politicis Dædali ſtatuas ſcribit ipſas per ſe operata ſua obiiſſe: & Plato in Mēnone aufugere ſolitas ni vinciantur, ita peritia ſua obiiſſe. Philippus Comicus inde eſſe, qui eas ſolutas habet, ac qui ſeruū fugitiuū. Philippus Comicus, vt Ariſtoteles lib. de anima j. refert, Dædalū Veneris ſignū feciſſe, quod infuſo argento viuo moueretur. Palæphatus ad diſtinctionē crurū & pedum refert, quū ſtatuarij priores pedes nō diſtinxerint. Didicit Dædalus in Aegypto artes ſuas, ſed breui magiſtros ſuperauit. nam apud Græcos pauciores nō fecit ſtatuas, q̄ apud Aegyptios erant. & in Mēphi Propylea viſebātur Vulcani, opus Dædali memorabile adeo, vt etiā ſtatuā apud illos mereretur, & honores diuini ſint ei habiti: tēplum enim Dædali longis deinde tēporibus magna veneratione in inſula quadā iuxta Memphin cultū eſt. Verū ſuccurrit ambigere de quibus Cumis ſentiant ſcriptores, cum Dædalū Cumas volādo perueniſſe dicunt, vtrum Cumas Italicas an Ionicas, ex quibus natæ ſunt Italicæ, frequens opinio eſt de Italicis dici. Nam hinc in Siciliā profectus eſt. & Iuuenalis ac Virg. de iſtis loquūtur. Iuuenalis cū Vmbritiū ex Vrbe Cumas abeuntē narrat, & Virg. cū conſulit Aeneas Sybillā Cumis. reddes tantum id dubium quod Icarū mare, in quod Icarus Dædali filius dicitur cecidiſſe, nomenq; ei quis dediſſe, nō eſt inter Cretā & Italiā, ſed inter Cretam & Ioniā, iuxta Icarū inſulam vnā ex Sporadibus, à qua mare dicitur Icariū, & ipſa inſula ab Icaro ſicut Varro inquit, Cretenſi, qui naufragio ibi perijt, & de eius hominis impoſitū nomen loco. Ouidius quoq; volatum illum deſcribens inquit: Et iam Iunonia læua Parte Samos fuerat Delosq; Parosq; relictæ: Dextra Lebynthos erat fœcundaq; melle Calydna. Tum Virg. Dædalum dicit inſuetū per iter gelidas enaſſe ad arctos at Cumæ Ioniæ non Italicæ arctoę ſunt Cretæ. Sed hoc Seruius ſic interpretatur, ſi ad fabulā reſpicias, cōtra ſeptentrionem: ſi ad hiſtoriā, ad ſeptentrionis obſeruationē. itaque fabula M quid itineris deuij videtur addidiſſe rei veritati, niſi & alius eſt Icarus, qui in illud mare merſus eſt quàm Dædali filius, aut alia ratio nominis & inſulę, & maris, quod in re tam vetuſta quis definire audeat? l Oedipo.) Laius Agenoris ex Labdaco nepos, Thebarū Bœotiarū rex, Iocaſtā duxit Creontis filiam, quæ cum infœcunda videretur maritusq; liberos vehementer cuperet, conſuluit Delphicum Apollo reſpondit, non eſſe, cur tēpore ſolicitus eſſet, vt pareret vxor, fore vt à filio occideretur: peperit mox Iocaſta, & infantem pater traiectis ferro pedibus iuſſit exponi: traditus tamen eſt ab iis quibus negocium erat cōmiſſum, Polybię cuidā tenui mulieri, & educat⁹ in Teneo agri Corinthij vico: cumq; adoleſſet vir & corpore robuſtus, & animo fortis, oraculum Delphicum percunctatum iit de patre, nam expoſitū ſe non ignorabat. Laius pater inde tum redibat, factumq; ſibi iuxta Phocidem obuij, cum vterque cedere ſibi alterū de via iuſſiſſet, iurgio primum moto, de hinc gladiis diſtrictis filius patrem interemit: ſeu vt alij tradunt Phocide ſeditione & tumultu excitato, cum Oedipus & Laius diuerſis partib⁹ tenerēt. Iocaſta manſit vidua, ad quā Sphinx venit, quæ ænigma proponebat omnibus ſoluere paratis, hac lege, vt ſi explicuiſſent, ducerent Iocaſtam cum regno Thebarum: ſin nō poſſent, perirent. ænigma erat hoc, quod animal eſt & quadrupes, & bipes, & tripes. cum regni eſſent auditores occiſi, Oedipus permultis propter ænigma Thebas venit & obſcuritatem declarauit. Ita matrē Iocaſtam accepit in cōiugem, Thebaſq; rexit, Sphinx ſe ex edito præcipitauit loco. Oedipus cum ex Iocaſta liberos genuiſſet matremq; eſſe ſuam reſciſſet, & ſe patrē occidiſſe, luminib⁹ ſeipſum priuauit. filij armis inter ſe de paterno regno contenderunt. Hæc ex Diodoro, Strabone, & tragicis Sophocle, ac Seneca, nam eius tragœdiis eſt celebrata. Oedipus appellatus eſt ἀπὸ τοῦ οἰδεῖν τοὺς πόδας à tumore pedum. Sphinx vero quale animal ſit diximus. Hanc Sphingē Chimęra & Typhone natam tradit Heſiodus. Auſonius in Gryphos triforme monſtrum Sphingem ait fuiſſe, facie puellari, alis volucris, & pedibus leoninis. Sic enim ait:

Illa etiam thalamos per trina ænigmata quærens
Qui bipes & quadrupes foret & tripes omnia ſolus

Terruit

Marginal notes: Bellerophō. — Chimæra. — H — Pegaſus. — Amphion. — Dædalus. — Oedipus. — Sphinx.

A Terruit Aoniam volucris leo, virgo triformis
Sphinx volucris pennis, pedibus fera fronte puella.
Sed hæc Sphinx erat mulier acri & ſæuo ingenio. Oedipum & Sphingẽ Euſebius tẽporibus Pandionis Attici regis & Argonautarum adſcribit. Palæphatus, Harmaniã Cadmi vxorẽ, quũ eſſet à Cadmo repudiata, obſediſſe act Sphinga montẽ Bœotiæ, inde inſidiis Bœotios cepiſſe, ac trucidaſſe. Porro Bœotij αἰνίγμα vocãt inſidias. Oedipus Corinthius hanc vicit & occidit. ll Ex occaſiõe hiſtoriarũ.) Attingit origines fabularũ, quarũ nulla eſt ficta de nihilo: vt Lactãtius & Palæphatus aiunt, quæ de re differunt ſatis multa in veritate ſucata. m Ad ſtuprũ raptum pulcherrimũ puerũ Ganymedem.) Troi regis Troiani filiũ forma elegãtiſsimũ Tantalus raptũ in Cretam ad Iouẽ tulit, eiq́ dono dedit. Iupiter eũ pocillatorem ſuũ fecit, & in ſignũ vertit, quẽ aquarium dicimus. Tantalo propter Ganymedẽ bellũ à Troio ortũ eſt, vt Phanocles poëta ſcribit. Euſeb. & Oroſio ſuis iuxta Parium vrbẽ in Phrygia locus Harpagium nominatum, quod inde raptũ Ganymedem fama eſſet. Stephanus. o Vel Danaia per imbrem aureũ.) De hac alibi, filia fuit Acriſij regis Argiui, quã pater in mare arca concluſam eiecit cũ Perſeo filio, in Apuliam delata Pylũno nupſit, ex quo Daunum genuit, vnde Apulia dicta Daunie. n Admeti regis armẽta.) Iupiter quũ querelas deorum inferorũ audiſſet, quod regnum ſuũ Aeſculapius imminueret ad vitã mortuos reuocãdo, illum fulmine interemit: ob quod factũ Apollo iratus ei⁹ pater ſagittis Cyclopas fulminis fabricatores occidit: quod indigniſsime ferens Iupiter, Apollinem ad inferos voluit detrudere, ſed Latonæ fletu precibus, tam grauẽ temiſis pœnã iuſsit tamen eũ anno vno mortali ſeruire, ita in Theſſaliã profectus Admeti Pheraũ regis armẽta pauit, ideo Nomius dict⁹, quaſi paſtoricius, ex Orpheo & Flacco in Argonautis, Diodoro Siculo lib. v. & Hi-
B gino: ſed Flaccus Steropem tantũ ab eo peremptũ tradit. Admetus vero cũ Argonautis nauigauit Apollini adamatus, cuius boues ſtupri mercede pauit: vt Lactãtius refert. Forſan hic eſt Apollo Arcas, à quo Arcades ſe leges accepiſſe tradũt, vocantq; Nomionẽ ſed quis in re tã obſcura & cõfuſa definiat? p Ex Liber pater bellauit in India.) Hoc eſt apud Diodorum, Strabonẽ, Philoſtratũ, Plinium, & poëtas, omnesq; ſcriptores frequẽs. Diodorus & Philoſtratus, cur ex femore dicatur natus tradunt: nã quom exercitum, qui ſue in India cõficiebatur, in mõtanum quẽdam eduxiſſet locũ corporib⁹ ſalubriorẽ, valetudinẽ viresq; copiarũ refecit & reparauit. eum Indi locũ femur vocant: hinc occaſio fabulæ. q Aliqui ſanè & victum ſcribunt iſtũ.) Euſebius in tẽporib⁹ ſub rege Athenienſ. Pãdione in mutatione Argiui regni, quũ Mycenas eſt trãſlatũ, Quidã, inquit, his tẽporib⁹ indicãt geſta Liberi patris, & ea quæ de Indis, Lycurgo, Actæone & Pẽtheo memorãtur, quo modo aduerſus Perſeum cõſiſtens occiditur in prælio ait Dinarchus poeta nõ Rhetor: qui autẽ voluerit poteſt inſpicere ipſius Liberi patris apud Delphos ſepulchrum, iuxta Apollinem aureũ. Pingitur autẽ Liber muliebri & delicato corpore, ꝓpter mulieres in ſuo exercitu dimicãtes, nã pariter ad arma viros & fœminas alligabat, vt Philocorus loquitur in ij. Hæc Euſebius. Clemẽs in libro aduerſũ gẽtes, Dionyſium tradit à Titanib⁹ diſcerptũ & lebetibus elixũ verubusq; aſſari cœptũ: ſed iuſſu Iouis Apollinẽ ſepeliſſe mẽbra Dionyſij in Parnaſſo tradita ſibi à Pallade, quæ illa è manib⁹ Gigãtũ extorſerat. r Perſeus & vxor ei⁹ Andromeda.) Perſeũ dixi Danaës & Iouis fuiſſe filiũ, à quo Perſiam nominatã quũ maxima in ea bella fœliciter geſsiſſet, putat Oroſius, & Græci in quib⁹ eſt Xenophon Atticus. Andromeda Cepheo Phœnicia filia & Caſsiopeia genita eſt, quæ quũ ex oraculo Apollinis ſaxo religata eſſet, expoſitaq́ marino mõſtro parẽtib⁹ illic eiulãtibus Per-

Perſeus.

Andromeda.

C ſeus ex bello Gorgonico rediens cauſa cognita pactue cum parẽtib⁹ virginis nuptias, eã liberauit occiſa bellua Gorgonis capite oſtenſo: omnes in cœlum ſunt trãſlati. Cepheus ſtellas habet. xix. à tergo minoris vrſæ, à pedib⁹ ad pectus arctico circulo includitur, præter humeros nihil ei⁹ occidit. Caſsiopeia ſedẽs in ſeliquaſtro, vt Higinus inquit, propter arrogãtiam quod gloriata ſit ſe forma Nereidas præſtare, ita vertente mundo reſupinato videtur ferri capite: ſtellas habet. xiij quã propè mediã ſecat lacte⁹ circulus. Andromeda in cœlũ adducta à Minerua, quod patriæ & parẽtibus maritũ prætulerit: ſtellas habet. xx. Caſsiopeiæ ꝓxima, cuius caput eque Pegaſi vẽtri coniungitur: huius mediũ pectus & ſiniſtrã manum circulus æſtiuus diuidit. Perſeus. xvij. ſtellas manu dextra circulum arcticũ tãgit, dextro pede caput aurigæ. Hæc quæ requiris habet apud Iulium Higinũ, & Aratũ Solẽſem. Mela lib. j. Eſt in Syria Iope ante diluuiũ, vt ferunt cõdita, vbi Cephea regnaſſe eo ſigno accolæ affirmant, quod titulũ eius fratriſq́ Phinei veteres quædã aræ cum religione plurima retinẽt, quin etiam rei celebratæ carminib⁹ ac fabulis ſeruatæq́ à Perſeo Andromedæ clarũ veſtigium belluæ marinæ oſſa immania oſtẽtant. Idẽ Hieronymus & Plinius lib. v. qui lib. ix. hæc ſcribit, belluæ cui dicebatur expoſita fuiſſe Andromeda oſſa Romæ apportata ex oppido Iudææ Iope oſtẽdit inter reliqua miracula ædilitate ſua M. Scaurus, lõgitudine pedũ xl. altitudine coſtarũ Indicos elephantes excedẽte, ſpinæ craſsitudine ſeſquipedali. Ex quũ omnes maximi nominis ſcriptores cõſentiant Iopem Iudææ eſſe, vbi Andromeda marinæ belluæ fuerit expoſita, miror Laurẽtio Vallæ in vj. lib. elegãtiarum eam opinionẽ non probari, quo loco inceſsit Hieronymum tanquã ignoratione loci lapſum, quod hanc Iopẽ in Iudæa poſuerit. Nã ipſe in India ponit oblit⁹ tantarũ authoritatũ duob⁹ Ouidij verſiculis adductus: quũ fuerit potius in geographia Melæ & Plinio aſſentiẽdum, quàm Ouidio. Sed nec ipſi Ouidij verſus magnopere faciunt ad rẽ. alter de colore fuſco facile poteſt intelligi de Aegypto & Palæſtine. In altero falſus eſt Valla ignoratiõe hiſtoriæ. à Mauritania enim per Africæ oram venit Perſeus in Aegyptũ & Iudæã ibi duxit Andromedã, inde ꝓfectus eſt ad Euphratẽ & eam quæ nũc de illius nomine Perſia eſt à Græcis dicta. ex Perſia in Indiam inde rediit Argos cum vxore. ſ Nec timeret.) Impietatẽ talibus hominum nominibus cœlum cõtaminare.

De theologis poetis. *Cap. XIIII.* D

PEr idem temporis interuallũ extiterũt poëtæ, qui etiam Theologi dicerentur, quoniam de diis carmina faciebãt: ſed talibus diis qui quãlibet magni homines, tamen homines fuerunt, aut mũdi huius, quem verus deus fecit elementa ſunt, aut in principatibus & poteſtatibus pro voluntate creatoris, & non ſuis meritis ordinati, & ſi quid de vno vero deo inter multa vana & falſa cecinerunt, colendo cum illo alios, qui dij non ſunt, eiſq; exhibendo famulatum, qui vni tantum debetur deo, non ei vtiq; rite ſeruierũt, nec à fabuloſo deorum ſuorum dedecore etiam ipſi ſe abſtinere potuerunt. Ex quorum numero fuiſſe perhibentur Orpheus, Muſæus, Linus [a]. Verum iſti theologi deos coluerunt, non pro diis culti ſunt: quanuis Orpheum, neſcio quo modo, infernis ſacris [b] vel poti⁹ ſacrilegiis præficere ſoleat ciuitas impiorũ. Vxor autẽ regis Athamantis, quæ vocabatur Ino [c], & eius filius Melicertes præcipitio ſpõtaneo in mari perierunt, & opinione hominum in deos relati ſunt: ſicut & alij homines eorum temporum: inter quos fuerunt Caſtor & Pollux [d]. Illam ſanè Melicertis matrem Leucotheam Græci, Matutam Latini vocauerunt: vtrique tamen putantes deam. E

ORpheus, Muſæus, Linus.) Eodem tẽpore hi tres vixerunt pau- a lo ante Troicum excidiũ. Orpheus, Thrax Aeagri filius, vt alij putant Apollinis & Calliopes, quod fictum eſt ob cantus ſuauitatem. Artapanus illũ in Aegypto doctũ tradit adiutũq; magnopere doctrina Moſaica. Diodorus ſacra Bacchi ex Aegypto in Græciam attuliſſe dicit, dediſſeq́; Thebanis, quod ab eis eſſet honorifice except⁹. Hic cãtus ſuauitate & beſtias, & ſaxa ad ſe fertur alle xiſſe. Quin & parcas dulcedine ſuæ lyræ flexit, vt ſibi ſua redderetur Euridice. Sunt pleni harũ rerum poëtarũ libri. occiſus eſt à bacchantibus fœminis, cauſa non conſtat. Alij quòd viderit Liberi ſacra putant: alij quod quũ apud inferos deos omnes laudaſſet, Liberũ prætermiſerit: alij quod cum adiudicaſſet Adonim dimidio anno Calliopæ, & dimidio Veneri, eoc Veneri totũ hæc in eum fœminarum furorem immiſit. Higinus libro ſecundo: ita ab illis diſcerptus eſt, lyra inter ſydera relata nouem ſtellis, cuius teſtudo ſpectat ad arcticum circulum. Ariſtoteles negat Orpheum hunc vnquã fuiſſe. Porrò qui Argonautica ſcripſit Crotoniata fuit temporibus Piſiſtrati tyranni Athenienſis. Linus, vt Hermodorus ait, Mercurij & Vraniæ Muſæ filius fuit. Virgilius Apollinis dicit. Diodorus hunc primum in Græcia numeros & melodiam inueniſſe ait, ſcripſit mundi originem, ſolis & lunæ curſus, animalium & fructuum generationes, docuit Herculem citharam: quumque is ingenio eſſet tardo & ob id obiurgaretur, ac etiam interim vapularet, in magiſtrum Linum inſurrexit, eumque cõfecit ictibus citharæ. alij ſagitta Apollinis periiſſe narrant. Muſæos non vnum commemorat Suidas: tres enim fuiſſe ait. Primum Eleuſinum Antiphemi filium, Orphei diſcipulum, qui verſibus ad Eumolpum filium vitæ inſtituta cõpoſuit. Alterũ Thebanum Thamyra genitum, ante Troicam cladem poëtam melicum, ſcripſiſſeque hymnos & cãtica. Tertiũ multo recentiorem Epheſiũ item poëtam, qui viſis Eumene & Attalo regibus, conſcripſitq; res Pergamenſium at Muſæum illũ Orphei diſcipulum vulgo Eumolpo patre faciunt. Diogenes in uno operis hunc Athenien. primumq; ait deorum ſcripſiſſe genealogiam, ſphæram inueniſſe, & ex vno fieri atque in idipſum reſolui omnia dixiſſe, quem Phaleræ Atticæ diẽ obiiſſe indicio eſt epigrãma eius ſepulchro inſcriptũ. Hunc ferũt Eleuſiniis ſacris præfuiſſe, quum Hercules initiaretur. Dixi alibi eſſe authores qui tradant Moſem à Græcis ſolitum Muſæum dici, ſi modo nihil eſt apud Euſebium mendi. b Infernis ſacris.) Propterea quod deſcendiſſe putatus eſt, ac incolumis rediiſſe, etiam præter inſtitutum Parcarum vxorem recepiſſe, lachrymáſque furiis excuſsiſſe, vt Ouid. canit. x. Metamor. Ideo multum apud manes deos poſſe videtur. c Vxor autẽ regis Athamantis quæ vocatur Ino.) Hæc cum cõperiſſet maritum adamare ſeruã Aetolam Antipherã nomine, dicitur & ipſa filium Melicertam deperiiſſe. Idcirco ſeruus omnis ſeruáque aditu templi Inûs prohibetur. Quin & in Charonea æditu⁹ lorum tenens clamabat, ne ſerua ingrediatur, ne ſeruus, ne Aetolus, ne Aetola. Romæ in ædem Matutæ vnam tantum ancillam matronæ inducebant, quam cædebant alapis. Hæc Plutarchus in Problematis. Ino & Melicertæ vbi ſe in mare coniecisſent mutata ſunt nomina, & Ino mater Matuta dicta eſt Latinis, Græcis λευκοθέα, id eſt, alba dea: filius Græcis Palæmon, nobis Portumnus, quod portubus præeſſe crederetur, & in portu Tyberino eius erat ædes, feſtáq; Portumnalia: vt ait Varro, quod eo die templum ei eſt ſacratũ, & feriæ inſtitutæ. In huius honorẽ ludos Iſthmiacos Corinthij inſtituerunt, author Pauſanias. d Inter quos fuerunt Caſtor & Pollux.) Iupiter verſus in Cycnum, quum Venerem iuſsiſſet mutata in aquilæ faciẽ forma ſe inſequi ad Ledam confugit, quæ Cycnũ gaudens excepit, & tutari ſibi viſa eſt, quumq; obdormiſſet à Cycno cõpreſſa eſt, peperitque ouũ, ex quo nati ſunt Caſtor Pollux & Helena. alij gemina oua peperiſſe dicunt, ſicut Horatius ait in arte: Nec gemino bel-

Linus.

Muſæus. F

Ino.

Portũnus.

Caſtor & Pollux.

G lum Troianum orditur ab ouo.ex altero geminos mares Caſtorē & Pollucem,ex altero geminas puellas Helenam & Clitemneſtram natas. Sunt qui tantum ex vno ouo Helenam & Pollucem prodiſſe immortales,Caſtorem vero ſatu Tyndari mortalem. Iſocrates in Panegyrico Helenæ, idcirco ait,exiſtimatam Helenā ab holore genitam , quòd collu eſſet oblongo & candido.Caſtor & Pollux Tyndaridæ dicuntur, quia Tyndarus Oebali filius Ledæ erat maritus,& haud dubie putantur eius eſſe,non Iouis.Tametſi Cygnus eſt in cœlo,concubitus illius ſanctę ſcilicet rei & imitatu dignæ monimentum,ipſiq; Caſtor & Pollux ſignum efficiunt geminorum,quorum vterque alternis ſolum diebus lucet,cuius rationē Homerus reddit,quòd quum Caſtor & Pollux Lyncei & Idæ ſponſas eripere tentarent,moto conflictu Idas Caſtorem interfecit,confecturus & alterū, ni ſubito à Ioue ſubuentum eſſet,ne lædi quiret. Pollux à patre Ioue petijt,vt liceret ſibi de ſua vita dimidium fratri impartiri,idq; Iuppiter concesſit.Studioſus fuit equorum Caſtor,Pollux palęſtræ,Dioſcuri ſunt dicti,id eſt, Διὸς κοῦροι, Iouis pueri.Homerus hos ſepultos tradit Lacedæmone:putabantur propitij eſſe nauigantibus, & periclitātibus in ſpeciem geminarum ſtellarum adeſſe, hac de cauſa quod dum nauigarēt cum cæteris Argonautis orta tempeſtate,& reliquis miſere metuentibus,Orpheus omnes bono eſſe animo iuſſit , ac votis dijs Samothracibus ſuſceptis cœpit mare miteſcere, duabus ſtellis ſuper Caſtoris & Pollucis capitibus apparentibus, quo miraculo læti crediderunt ſe deorum prouidētia liberatos, ac deinceps ipſos geminos implorare mos fuit,& ſi appareāt geminæ ſtellulæ,credere ſalutare,non item ſi ſolitariæ.Cæterum Romani,quum ambobus idem cōdidiſſent templum ad lacum Iuturnæ,ferè nō aliter quām Caſtoris nominabant:in quo nimium vel erant inciuiles ipſi, vel immo-
H deſtus & ingratus Caſtor,qui quum mortalis eſſet ſuapte natura, immortalitatem beneficio fratris nactus,eam gratiā Polluci referebat, vt ſe præferendo nomen,famam,ac propè vitam eius premeret & obſcuraret, futurus ipſe alioqui obſcurus,& prorſum ignotus,ni alter ſubueniſſet,ſed nimirum prius hoc Pollux peccauerat:nam dum à patre impetrat, vt alterni tantum viuerent diebus,effecit,ne vnquam alter altero frui poſſet.

De occaſu regni Arginorum: quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit. Caput XV.

PEr ea tempora regnum finitū eſt Arginorum, translatum ad Mycenas:[a] vnde fuit Agamemnon,[b] & exortum eſt regnum Laurētum:[c] vbi Saturni filius Picus regnum primus[d] accepit,
Iudic.4. iudicante apud Hebræos fœmina Delbora,[e] ſed per illam dei ſpiritus id agebat:nam & prophetiſſa erat,cuius prophetia minus aperta eſt,[f] quàm vt poſſimus eam ſine diuturna expoſitione de Chriſto demonſtrare prolatam . Iam ergo regnabant Laurentes vtique in Italia, ex quibus euidētior ducitur origo Romana[g] poſt Græcos: & tamen adhuc regnum Aſſyriorum permanebat , vbi
I erat rex viceſimus tertius Lampares,cum primus Laurētum Picus eſſe cœpiſſet. De huius Pici patre Saturno viderint quid ſentiant talium deorum cultores , qui eum negant hominem fuiſſe:de quo & alij ſcripſerunt, quod
Aeneid.6. ante Picum filium ſuū in Italia ipſe regnauerit:[h] & Virgilius notioribus literis[i] dicit,

Is genus indocile,ac diſperſum montibus altis
Compoſuit,legéſque dedit,Latiúmque vocari
Maluit:his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aureáque,vt perhibent,[k] illo ſub rege fuere
Secula.

Sed hæc poëtica opinentur eſſe figmenta,& Pici patrem Stercen[l] potius fuiſſe aſſeuerent,à quo peritiſſimo agricola inuentum ferunt , vt fimo animalium agri fœcundarentur,[m] quod ab eius nomine ſtercus dictum eſt: vnde & hūc quidam Stercutium vocatum ferunt . Qualibet autem ex cauſa eum Saturnum appellare voluerint : certum eſt tamen hunc fuiſſe Stercen ſiue Stercutium , quem merito agriculturæ fecerunt deum. Picum quoque ſimiliter eius filium in talium deorum numerum receperunt , quem præclarum augurem[n] & belligeratorem fuiſſe[o] aſſerunt. Picus Faunum genuit,[p] Laurentum regem ſecundum,etiam iſte deus illis ſylue-
** aliàs,vel eſt vel fuit.* ſtris fuit.* Hos ante Troianum bellum diuinos honores mortuis hominibus detulerunt.

Arginorum regnum. a TRanslatum ad Mycenas.) Pauſanias de hoc regno ad hunc ſcribit modum: Iam hic omnes ſciunt filiarū Danai an patrueles ſceleris,& quemadmodum Danao mortuo imperium Lynceus habuerit, quo decedente, Abantis filij eius liberi regnum inter ſe diuiſerunt,& Acriſius Argis manſit:Prœtus vero Erœum,Mideā,ac Ti- K rynthum habuit,& quæcunque ad mare ſpectāt Argeum.relicta ſunt Tirynthi argumenta habitationis Prœti.procedente tempore Acriſius Perſeum ſuperſtitem eſſe audiens,& facta oſtentare,ſeceſſit in Lariſſam,quæ eſt circa Peneum : Perſeus vero aui ſui videndi erat percupidus , illúmque & verbis & operibus prædulcibus complecti ſtudebat:itaque ad ipſum Lariſſam venit, qui vtpote ætate florens & inuentione diſci gaudens apud omnes ingenium oſtentabat,& vires. Acriſius vero in ictum diſci imprudens incidit,atque hoc modo dei oraculum circa illum impletum eſt,neque vim fati potuit à ſe auertere, quæ de filia & nepote prædicta erant. Perſeus vero quum Argos rediſſet pudore affectus ob rumorem cædis à ſe perpetratæ,regnum cum Megapentha Prœti filio commutauit. Perſeuſque Mycenas condidit,ſic appellatas,quod μύκης id eſt, vagina gladij ibi *Mycenæ.* ei decidiſſet,quod ipſe putauit ſignum condendæ vrbis: & ſi ſunt qui dicant à Mycena Inachi ſecundi filia dictas vxore Areſtoris. Cuius Mycenæ meminit Homerus. b Vnde fuit Agamemnon.) Pelops ex Hippo- *Agamemnon.* damia Atreum & Thieſtem genuit.Atreus Agamemnonē & Menelaum ex Aerope ex ſententia Homeri. Nam Heſiodus Pliſthenis quem Thieſtes genuit filios dicit,niſi pro Pliſthene legendum ſit Thieſtes,quod eſt veriſimilius.Hic fuit dux Heroum ad Troiam,etſi alij abrogatū illi quandóque imperium narrant,& Palamedi traditum, quo occiſo fraude Vlyſſis imperium ad Agamemnonē redierit. c Et exortum eſt regnum Lau- *Laurētum.* rentum.) Laurentum vrbs fuit Latij vetuſtiſſima, quam Aborigenes tenuere ſedem regni à Saturno fundati,Laurentum appellatum à Laureo luco ſolis indigetis. d Picus regnum primus.) Hunc fuiſſe filium Satur- *Picus.* ni ex Fauna,canit Virgil.lib.vij.& Ouid.xiiij.Metamor. habuit Circen, à qua,quod Pomonam nympham adamaſſet,in auem ſui nominis verſus eſt,quæ propterea ſacra fuit Marti apud Latinos,& oracula ab ea reddita, author eſt Dionyſius Alexandrinus. Ouidius aliam cauſam affert,cur ſit in auem mutatus, quòd ſcilicet preces Circes,non quidem coniugis, ſed quæ coniux eſſe cupiebat , ſpreuit. Cui Seruius ſuffragatur. e Apud *Delbora.* Hebræos fœmina Delbora.) Vulgo Delbora: Hieronymus tamen Debbora legit, quod interpretatus loquacem , vel apiculam. Huius auſpicijs, & prope ductu,ſed imperatore belli Barach,tribus Nephtalim Iſraëlitæ ſu- L deruit exercitum copioſiſſimum Siſaræ. Iudic.iiij.Et apud Ioſephum lib. de antiqui.v. Præfuit hæc Delbora populo Iudæo , annis quadraginta, quo toto tēpore ſeſta pax fuit in Iſraël. f Cuius prophetia minus aperta eſt.) Canticum eſt eius Iudic.v. g Ex quibus euidentior ducitur origo Romana.) Nam ſucceſſiones ſunt certæ à Laurentibus ad Lauiniam Aeneæ coniugem,& Syluium Poſthumum vtriuſq; filiū, hinc ad cæteros reges Albanos vſque in Numitorem Amuliū , Iliam, Romulum & Remum. h In Italia ipſe regnauerit.) Vnde Saturnia eſt dicta, & ſi aliter opinatur Euſebius poëta peruetuſtus,cuius ſententiam Diony.perſcripſit lib. j.ex eo petat,ſi quis cupit. i Virgilius notioribus literis.) Eſt enim frequens in manibus hominum Virgilius,& nulli non notus. Verſus quos adducit,ſunt vij. Aeneid.perſona Euandri. k Aureáque,vt perhibēt.) Dixi alibi de ætate aurea,quam Plato in ciuili non aliter deſcribit,ac nos *Aetas aurea.* eam,quam primi parentes humani generis ante noxiam in paradiſo egerunt. Idque Platoni ex Moſaicis literis,vt alia plurima deſumptum contendit Euſeb.lib. præpa.xij. l Et Pici patrem Stercen.) Et hunc, ſiue Stercen ſiue Stercutium Saturnum dixerunt , quòd agros ſtercorare docuerit. Macrob. j. Satur. Plinio tamen Stercutius filius eſt Fauni, ob eius *Stercutius.* rei vſum immortalitate donatum. Saturnus vero antiquior eſt multo illis temporibus,quē Theophilus ex Tali ſententia trecentos annis fuiſſe dicit ante bellum Troianum,ſed addit æqualē fuiſſe Belo Babylonio. Alexan- *Saturnus.* der Polyhiſtor ipſum Belum Saturnum nominat:quod ſi ita eſt,vel male nobis ſunt digeſta tempora,vel pluribus,quàm octingentis annis præceſſit id bellum. Cæterum Saturni plures fuerunt. Ac neſcio, an verum ſit, quod tradit is,qui Xenophontis ſcripſit æquiuoca,Saturnos dici nobiliſſimarum familiarum antiquiſſimos reges , & eorum filios Ioues. m Vt fimo animalium agri fœcundarentur.) Hoc vt fiat,docēt Plinius lib.xvij. & Varro,alijque,qui de rebus ruſticis ſcripſere. Cato ſenior apud Ciceronem miratur hanc partem agriculturæ prætermiſſam eſſe ab Heſiodo, cum eius eſſet facta mentio iam tum ab Homero. n Quem præclarum M augurem.) Seruius vij. Aeneid. dicit, propterea dictum illum eſſe in Picum auem verſum,quod augur eſſet,& domi haberet Picum,per quem futura noſceret:quod & pontificales indicant libri. Idcirco lituus,qui eſt augurum proprius,ei à Virgilio appingitur: Ipſe Quirinali lituo,paruáque ſedebat, Succinctus trabea. o Et belligeratorem fuiſſe.) Talem fingit Ouid. xiiij. Metamor. Et Virgil. Picus equūm domitor. quo ſignificatur bellator vt Græce ἱππότης & πλήξιππος & ταχύπωλος & αἰολόπωλος & ἱππόδαμος & ἱππεοχάρμης. Idcirco & in nauem audacem mutatum ferunt,& magni roboris: quercus enim roſtro ſubuertit , & Marti ſacra eſt: quam Romani venerantur,& ab ea vehementer abſtinent: quam etiam ferunt expoſitos Romulum & Remum cuſtodiſſe,& eſſe ab iniuria tutatam. p Picus Faunum genuit.) Sic Virgilius . Fauno Picus pater. Hic Faunus Fatuus etiam eſt dictus,vt ſoror Fatua & Fauor. De quis alibi dixi . Dionyſius Marus pronepotem fuiſſe quoſdam exiſtimaſſe ſcribit, virum ſimul cum promptitudine prudentem , quem etiam vt genium quendam,ſiue indigetem,ſacrificijs & carminibus Romani colunt. Idem & Trogus. Inquiunt Faunum Arcadibus , qui Euandro duce in Italiam haud magna manu venerant,agros & montem,quem illi poſtea Palatium appellarunt , aſſignaſſe, & poſt paulum Trogus. Fauno fuit vxor nomine Fatua , quæ aſſidue diuino ſpiritu impleta , velut per furorem futura præmonebat. Vnde adhuc,qui inſpirari ſolent, fatuari dicuntur. Ea ſatura à Fauno occiſa, pro dea culta eſt, appellatáque bona dea, quod tanta pudicitia fuerit, vt nemo illam quoad vixerit, præter ſuum virum, mas viderit: author M. Var. Ab hoc Fauno putantur Fauni, Satyri,& Syluani progeniti.

De Diomede

A *De Diomede poſt Troiæ excidium in deos relato, cuius ſocij traditi ſunt in volucres eſſe conuerſi.* *Cap. XVI.*

TRoia vero euerſa, & excidio illo vſq; quaq; cãtato, puerisq; notiſsimo: quod & magnitudine ſui, & ſcriptorũ excellentib⁹ linguis inſigniter diffamatũ, atq; vulgatum eſt: geſtumq; regnante iam Latino [a] Fauni filio, ex quo Latinorũ regnum dici cœpit [b]: Laurẽtumq; e dici ceſſauit: Græci victores, deletã Troiam derelinquentes, & ad propria remeantes, diuerſis & horrẽdis cladibus [c] dilacerati, atq; contriti ſunt: & tamẽ etiam ex eis deorum ſuorũ numerum auxerunt. Nam & Diomedem fecerũt deum [d], quẽ pœna diuinitus irrogata perhibent ad ſuos non reuertiſſe, eiusq; ſocios in volucres fuiſſe cõuerſos [e], nõ fabuloſo poeticoq; mendacio, ſed hiſtorica atteſtatione confirmant, quibus nec deus vt putant factus, humanã reuocare naturã, vel ipſe potuit, vel certè à Ioue ſuo rege tanquam cœlicola nouitius impetrauit. Quin etiam templũ eius eſſe aiunt in inſula Diomedæa [f], nõ longe à monte Gargano, qui eſt
B in Apulia, & hoc templum circumuolare, atq; incolere has alites tam mirabili obſequio, vt roſtrum aqua impleant & aſpergãt, & eò ſi Græci venerint, vel Græcorũ ſtirpe progeniti, nõ ſolum quietas eſſe, verum & ſuperaduolare, ſi autem alienigenas viderint ſubuolare, & capita eorum tam grauib⁹ ictibus, vt etiam perimant vulnerare. Nam duris & grandibus roſtris ſatis ad hæc prælia perhibentur armatæ.

Latinus. a GEſtúmque regnante iam Latino.) Latinum Virgil. dicit filium Fauni & Maricæ Laurentis, quam plerique Circem putant. Seruius fuiſſe dicit, qui per Maricam venerẽ intelligerent, ſed Heſiodus Latinum Circes & Vlyſsis fuiſſe filium perhibet, quod & Virg. tangit dicendo: Solis aui ſpecimen. ſed quia temporum ratio nõ procedit, illud accipiendũ eſt Higini, qui ait Latinos plures fuiſſe, vt intelligamus poëtam abuti nominũ ſimilitudine. Diony. perhibet Herculem quum eſſet in Italia, ex Launia Euandri filia genuiſſe Pallantem, ex Hyperborede vero obſide Latinum, quam Hyperboridẽ quum in Græciam traiecturus eſſet, Fauno collocauit Aboriginum regi. Iuſtinus ex Trogo Latinum Hercule & Fauni filia ſtupro genitum tradit. Hunc regi Græci τήλεφον nominant, quaſi præclarum ſeu illuſtrem. b Ex quo Latinorũ regnum dici cœpit.) Hæc eſt fama vulgatior Aborigenes antea, regnante vero Latino Latinos eſſe dictos. ſic Diony. & alij tradiderunt. Philelphus id vero negat, adducitq; dictũ Orphei, qui ante natum Latinũ ſcripſerit, qui iam illos populos Latinos nominet. Sed ipſe viderit cuius Or-
C phei ſint illa ſcripta, non modo Argonautica, quæ inter doctos conuenit nõ eſſe illius Thracij, ſed etiam hymni quos Pythagorici putant cuiuſdã fuiſſe cerdonis. Ariſtoteles nullũ fuiſſe Orpheum poëtam cõtendit, cæterum ſi Latiũ dicitur, vel q̄ ibi Saturnus latuerit, vel q̄ inter iuga Apen-
Latium. ni lateat, profecto Latini à Latio dicẽtur. at M. Varro Latiũ à Latino dictum vult. c Diuerſis & horrendis cladibus.) Noti ſunt errores Vlyſſis. Menelaus iactatus eſt in Aegyptũ. Aiax Oileus cum Locris Libyam incoluit, claſsis Græcorũ decepta à Nauplio Palamedis patre naufragiũ fecit ad Euripũ Eubœæ inſulæ quæ omnia cõmemorat Virg. lib. xj. Seruius magnã partem huius calamitatis in iram Mineruæ refert, quæ multũ accẽſa eſt in Græcos, ſeu q̄ Caſſandram violarint vatem, ſeu q̄ ſuperbi, & ſucceſsibus elati ſacrificare iſti contempſerint. d Nam & Diomedẽ
Diomedes. fecerũt deum.) Diomedes Tydei & Deiphiles filius, qui ad Troiam militauit, cuius virtutem mirifice Homerus extollit: tota enim .4. Rhapſodia de illius eſt admirãdis in bello facinoribus, ita vt Martem etiam vicerit: cum Achilli fere æquat. Aetholiæ rex fuit, ſed propter adulterium vxoris Aegiales, quæ rem cum Cyllaboro Sthelenis filio habuit, redire in patriam noluit, conceſsitq; in Apuliam, vbi Adriam condidit, & Argiripam, & Sipuntem, & Salapiam, ibiq; ſunt Diomedei campi, qui ei ceſſerunt, regione inter ipſum & Daunum ſocerũ diuiſa. Fuit & alter Diomedes vetuſtior Thraciæ rex ſæuiſsimus, ſolitus equis immanibus obijcere hoſpites, quẽ illis eiſdem obiecit Hercules: huius ſoror fuit Abdera, quæ vrbẽ ſibi cognominem poſuit in Thracia, Democriti patria, ſuis haud procul Diomedis turris. Græci hos equos αἰγεῖς θυγατέρας εἶναι νομίζουσι, αἷς μίγνυσθαι τοὺς ξένους ἠνάγκαζε, id eſt, turpes filias, quib⁹ admiſceri cogebat hoſpites, mox tollebat. Palæphatus ad comeſa patrimonia refert propter equorũ curã, ſicut de Actæone & canibus. e Eiúſq; ſocios in volucres fuiſſe cõuerſos.) Ira Veneris eos mutauit, ſeu q̄ ei maledixiſſet Agmon Diomedis ſocius, vt ait Ouid. xiiij. Metamor. ſeu q̄ ipſa Venus & Mars ſauciati eſſent ad Troiam à Diomede: quod videtur veriſimilius & congruentius ſententiæ Homeri in 4. Has aues earumq; ingeniũ deſcribit Pli. lib. x. vocariq; ſcribit à Ioba Cataractas, eſſeq; illis dentes & oculos igneo colore, cæterum corpus candidum: duas ſemper iis duces, alteram ducere agmen, alteram cogere, has tantũ viſi in inſula nobili Diomedis tumulo, atque delubro cõtra Apuliæ oram, fulicarum ſimiles. Ad-
D uenas barbaros clamore infeſtant, Græcis tantum adulantur miro diſcrimine, velut generi Diomedis hoc tribuentes. originem vero fabulis eſſe dicit, quod illæ ædem eius quotidie pleno gutture madẽtibus pennis perluunt, atque purificant. Seruius ij. Georg. ait ſocios Diomedis duce ſuo ſublato, impatientia doloris in aues mutatos eſſe, & memores originis ſuæ Græcis nauibus lætas occurrere, barbaris infeſtas, quod ab Illyriis Diomedis ſit interemptus. Ariſtoteles tamẽ in mirabilibus auditis, ab Aenea occiſum dicit, has aues Seruius dicit à Græcis vocari ἐρωδιούς, ſic putat Aelianus. Gaza ἐρωδιὸν ardeam vertit, & quã Ariſtote. λευκερωδιὸν, ipſe albam ardeã. Suidas ἐρωδιός, inquit, εἶδος ὀρνέου ὁ πελαργὸς λεγόμενος, ἢ ὅμοιος αὐτῷ, hoc eſt, Ciconia vel ei ſimilis. Profecto mihi ciconiæ poteſt eſſe aut etiam ardeæ, quæ aues forma nõ multum differũt, aut Cycnus, quẽadmodum dicit Ouidius: ſed nec ciconiæ ſunt, nec ardeæ, nec Cycni, quæ in orbe reliquo ſunt frequentes. f In inſula Diomedea.) Sic Auguſtinus vt plerique, qui vnã tantum ponunt inſulam Diomedeã, velut Suidas, Feſtus, & alij. & reuera duæ ſunt, ſed vna tantum in qua eſt delubrum & monumẽtum Diomedis. Nec deſunt, qui vj. alij quinq; ſtatuunt. Plinius & Strabo duas è regione promontorij Gargani, quod in mare Adriaticum ſe protẽdit ad ſtadia. ccc. altera culta eſt, altera deſerta, in qua Diomedem ferunt ſubito nõ compariſſe, eumque & in ea inſula, & in ſua terra diuinis honoribus Veneti proſequuti ſunt.

De incredibilibus hominum commutationibus quid Varro crediderit†. *Cap. XVII.* *†alijs tradiderit.*

HOc Varro vt aſtruat cõmemorat alia non minus incredibilia de maga illa famoſiſsima
E Circe [a], quæ ſocios quoq; Vlyſsis mutauit in beſtias, & de Arcadibus [b], qui ſorte ducti tranſnatabant quoddã ſtagnum, atque ibi conuertebantur in lupos, & cum ſimilibus feris per illius regionis deſerta viuebant. Si vero carne non veſcerentur humana: rurſus poſt nouem annos eodẽ renatato ſtagno reformabãtur in homines. Denique etiam nominatim expreſsit quendam Demenetum, cum guſtaſſet de ſacrificio, quod Arcades immolato puero deo ſuo Lycæo facere ſolerent, in lupum fuiſſe mutatum, & anno decimo in figurã propriã reſtitutum, ad pugilatum [c] ſeſe exercuiſſe, & Olympiaco viciſſe certamine. Nec idem propter aliud arbitratur ab hiſtoricis in Arcadia tale nomẽ affictum Pani Lycæo & Ioui Lycæo [d], niſi propter hanc in lupos hominum mutationem, quod ea niſi vi diuina fieri nõ putarent [e]. Lupus enim Græce λύκος dicitur: vnde λυκαῖος nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos, ex illorum myſteriorum veluti ſemine dicit exortos.

Circe. a DE maga illa famoſiſsima Circe.) Hæc Solis fuit filia, Medeæ amita. de matre non cõuenit, Cicero Aſteriam Latonæ ſororẽ dicit. Homerus Perſan Oceani filiam. Diodorus alter fabulã
F narrat nam ex Sole Perſeum & Aeetem genitos dicit, Perſeum Hecaten genuiſſe ſæuiſsimam venatricem, homines pro feris ſolitã configere, ſpiculis aconito tinctis, cuius vſum ipſa inuenit, & ea patruo Aeẽtæ Medeã & Circẽ peperit fœminas, & Aegiadem marem. Circe peritiſsima fuit virium herbarũ, & philtra excogitauit, nupſitq; Scythæ Sarmatarum regi, quem venenis ſuſtulit: ideo à ciuibus pulſa in inſulam quãdam Oceani deſertam fugit, ſeu vt alij tradunt, in promõtorium, quod de eius nomine Circeios nominant. Circeum ſunt qui inſulam putent, ſed promõtorium eſt in modum inſulæ deformatum, vt inquit Strabo. Olim inſulam fuiſſe Seruius ſignificat adiunctam tempore continenti, vt alias pleraſque terras in maiore Pharmacuſſarum ſepulchrum Circes oſtenditur. Hæc maga, quæ ſocios Vlyſsis in varias beſtias mutauit, celebratiſsima eſt libris Homeri, Theocriti, Virgilij, & cæterorum poëtarum tum etiam qui ſoluta oratione ſcripſerunt. b Et de Arcadibus.) Plinius lib. viij. Euantes inter authores Græciæ non ſpretus tradit Arcades ſcribere ex gente Antæi cuiuſdam ſorte familia electum ad ſtagnum quoddã regionis eius duci, veſtitúque in quercu ſuſpenſo tranare, atque abire in deſerta transfigurarique in lupum, & cum cæteris eiuſdem generis cõgregari per annos. ix. quo in tẽpore ſi homine ſe abſtinuerit, reuerſum ad idem ſtagnum & quum tranauerit, effigiem recipere ad priſtinum habitum, addito nouem annorum ſenio: addit quoque Fabius eandem recipere veſtem. Mela de Neuris Scythiæ Europicæ gente ſcribens ait, ſtatum ſingulis tẽpus eſſe, quo ſi velint in lupos, iterũq; in eos, qui fuere, mutentur. c Ad pugilatum.) In Græcis certaminib⁹ erant lucta, curſus, ſaltus, iactatio diſci, pugilatus, qui cæſtus ſiebat, quos cæſtus vocant. Græci hos πένταθλον dicunt. Ex illis quinque exercitamentis πένταθλοι dicuntur, & quinquertiones Latine. d Panilyceo & Iouilyceo.) In Lyceo monte Arcadiæ colebantur tres dij: Iupiter, Pan bicornis, & Bacchus, qui Lycæi ſunt dicti à loco, vt puto. Sunt qui à lupis abigendis, alij quòd illi mutationi in lupos præſunt, iuuãtq; homines vt priſtinam figurã recuperẽt. e Quod ea niſi vi diuina fieri non putarent.) Putatur legendũ: aut eam niſi vt diuinam: mallem tamen, quod ea niſi vi diuina fieri non putaretur.

G *Quid credendum ſit de trãſformationibus, quæ arte dæmonum hominibus videntur accidere.*

Caput XVIII.

SEd de iſta tanta ludificatione dæmonum, nos quid dicamus, qui hęc legẽt, fortaſsis expectãt, quid Chriſtiani agere debeant,[a] quando inter idola gentiũ miracula fieri aſſeruntur. Et quid dicemus, niſi de medio Babylonis eſſe fugiendũ? Quod *Hiere.51.* præceptum propheticum ita ſpiritaliter intelligitur, vt de huius ſeculi ciuitate, quæ profecto & angelorũ & hominũ ſocietas impiorum eſt, fidei paſsibus, quæ per dile*Galat.5.*ctionem operatur, in deum viuum proficiendo fugiamus. Quanto quippe in hęc ima poteſtatem dęmonum maiorem videmus, tanto tenacius mediatori eſt inhærendum, per quem de imis ad ſumma conſcendimus. Si enim dixerimus ea non eſſe credẽda, non deſunt etiam nunc qui eiuſmodi quædam, vel certiſsima audiſſe, vel etiam expertos ſe eſſe aſſeuerent. Nam & nos cum eſſemus in Italia, audiebamus talia de quadã regione illarũ partium, vbi ſtabularias mulieres imbutas his malis artibus, in caſeo dare ſolere dicebant, quibus vellẽt ſeu poſ-

H ſent viatoribus, vnde in iumenta ilico verterentur, & neceſſaria quæque portarent, poſtq; perfuncta opera iterum ad ſe redirent, nec tamen in eis mentem fieri beſtialem, ſed rationalem humanámque ſeruari: ſicut Apuleius in libris quos Aſini aurei titulo inſcripſit,[b] ſibiipſi accidiſſe, vt accepto veneno humano animo permanẽte aſinus fieret, aut indicauit, aut finxit. Hæc vel falſa ſunt[c] vel tam inuſitata, vt merito nõ crẽdantur. Firmiſſime tamen credendum eſt omnipotentem deum omnia poſſe facere, quæ voluerit, ſiue iudicãdo,* † ſiue præſtando, nec dæmones aliquid operari ſecundum naturæ ſuę potentiam, quia & ipſa angelica creatura eſt, licet proprio ſu vicio maligna, niſi quod ille permiſerit, cuius iudicia occulta ſunt multa, iniuſta nulla. Nec ſanè dæmones naturas creant,[d] ſi aliquid tale faciunt, de qualibus factis iſta vertitur quæſtio, ſed ſpecie tenus, quæ à vero deo ſunt creata commutant, vt videantur eſſe quod non ſunt. Non ita ſolum animum, ſed nec corpus quidem vlla ratione crediderim dæmonum arte vel poteſtate in membra, vel lineamenta beſtialia veraciter poſ-

** † aliâs, vindicando.*

I ſe conuerti, ſed phantaſticum hominis, quod etiam cogitando ſiue ſomniando per rerum innumerabilia genera variatur, & cum corpus non ſit, corporum tamẽ ſimiles mira celeritate formas capit, ſopitis aut oppreſsis corporeis hominis ſenſibus, ad aliorum ſenſum neſcio quo ineffabili modo figura corporea poſſe perduci: ita vt corpora ipſa hominum alicubi iaceant, viuentia quidem, ſed multo grauius atq; vehementius quàm ſomno ſuis ſenſibus obſeratis. Phãtaſticum autem illud[e] veluti corporatum in alicuius animalis effigie appareat ſenſib9 alienis, taliſq; etiam ſibi homo eſſe videatur, ſicut talis ſibi videri poſſet in ſomnis, & portare onera, quę onera ſi vera ſunt corpora, portantur à dęmonibus, vt illudatur hominibus: partim vera corpora onerum, partim iumẽtorum falſa cernentibus. Nam quidam nomine Pręſtantius patri ſuo cõtigiſſe indicabat, vt venenum illud per caſeũ in domo ſua ſumeret, & iaceret in lecto ſuo quaſi dormiens, qui tamen nullo modo poterat excitari. Poſt aliquot autem dies eum velut euigilaſſe dicebat, & quaſi ſomnia narraſſe, quæ paſſus eſt, caballum ſe ſcilicet factum, annonam inter alia iumenta baiulaſſe militibus, quę dicitur retica, quoniã ad retia deportabatur.[f] Quod ita vt narrauit factum fuiſſe compertum eſt: quæ tamen ei ſua ſomnia videbantur. Indicauit & alius ſe domi ſuę per noctem antequam requieſceret vidiſſe venientem K ad ſe quendam philoſophum ſibi notiſsimum, ſibiq; expoſuiſſe nõnulla Platonica, quę antea rogatus exponere noluiſſet. Et cum ab eodẽ philoſopho quæſitum fuiſſet, cur in domo eius fecerit, quod in domo ſua petenti negauerat: non feci, inquit, ſed ne feciſſe ſomniaui. Ac per hoc alteri per imaginem phantaſticam exhibitum eſt vigilanti, quod alter vidit in ſomnis. Hæc ad nos nõ quibuſcunque qualibus credere putaremus indignũ, ſed eis referentibus peruenerunt, quos nobis nõ exiſtimaremus fuiſſe mentitos. Proinde quod homines dicuntur, mandatumq; eſt literis à diis, vel potius dęmonibus Arcades in lupos ſolere conuerti: & quod carminibus Circe[g] ſocios mutauit Vlyſsis, ſecundum iſtum modum mihi videtur fieri potuiſſe, quem dixi: ſi tamen factum eſt. Diomedeas autem volucres, quandoquidẽ genus earum per ſucceſsionẽ propaginis durare perhibetur, non mutatis hominibus factas, ſed ſubtractis credo fuiſſe ſuppoſitas, ſicut cerua pro Iphigenia[h] regis Agamẽnonis filia. Neque enim dæmonibus iudicio dei permiſsis huiuſmodi L pręſtigię difficiles eſſe potuerũt, ſed quia illa virgo poſtea viua reperta eſt, ſuppoſitam pro illa ceruam eſſe facile cognitum eſt. Socij vero Diomedis, quia nuſquã ſubito comparuerunt, & poſtea nullo loco apparuerũt, perdentibus eos vltoribus angelis malis, & pro eis aues occulte[i] ex aliis locis, vbi eſt hoc genus auium, ad ea loca perductæ ſunt, ac repente ſuppoſitæ: ideo creduntur eſſe conuerſi. Quod autem Diomedis in templum aquam roſtris afferunt & aſpergunt, & quod blandiuntur Gręcigenis, alienigenas perſequuntur, mirandũ non eſt fieri dæmonum inſtinctu: quorum intereſt, id eſt, ad quos perſuadere pertinet[k] deum factum eſſe Diomedem, ad decipiendos homines, vt falſos deos cum veri dei iniuria multos colant, & hominibus mortuis, qui nec cum viuerent, vere vixerunt,[l] templis, altaribus, ſacrificiis, ſacerdotibus, quę omnia cum recta ſunt, non niſi vni deo viuo & vero, cui debentur, inſeruiant.

De ea re memoratu genda. cap.11.

QVid Chriſtiani ag. deb.) Alibi hoc totum deeſt: quid Chriſtiani agere debeant, quando inter idola gentium miracula fieri aſſeruntur. b Sicut Apuleius in libris quos Aſini aurei titulo inſcripſit.) Apuleium Magum fuiſſe conſtat, verſum tamen in aſinum putandum non eſt: nec id videbat Auguſtinus ſatis eſſe veriſimile, ſed librorum Græcorum lectione parum adiutus M diuinare non potuit, vnde id argumentum de transfiguratione in aſinum Apuleius ſumpſiſſet, quum ipſe nullius ſcriptoris meminerit, quem ſaltem profiteatur ſequi ſe, vt in de Coſmographia fecerat. Scripſit ergo Lucianus, quum eſſet in Theſſalia Magiæ noſcendę cauſa ſe in aſinum mutatũ, dum in auem cuperet, non quod hoc ei contigerit, ſed quia huiuſmodi argumentis delectabatur, nec veris, nec veriſimilibus. id opus ſic Latinum fecit Apuleius vt ad verbum expreſſerit pleraque omnia, additis plurimis, quo iucundior eſſet lectu iis, qui Mileſiis fabulis delectantur, & cõdiuit ſua illa partim antiquaria, partim nimis audaciter nouata dictione rem alioqui futuram ſubinſulſam, atque ſubfatuam. At nunc iuuat legere, quia phraſi illa complura dixit, quæ nec appoſitius dici, nec maiore cum gratia poterant: quem nonnulli quum imitari conantur, in ridiculas ineptias incidunt. Puto enim gratiam illam eſſe prope inimitabilẽ. Non ergo factus eſt Aſinus Apuleius, ſed ficto caſu tam mirabili narratio magis tenet animos vel legentium, vel audientium, quod in fabulis cum primis captatur. c Hæc vel falſa ſunt.) Plinius lib. viij. falſum eſſe non dubitat, niſi credere libeat omnia, quæ fabuloſa tot ſeculis comperimus, ſed Græca credulitas eò proceſſit, vt nullum tam impudens mendaciũ ſit, quod teſte careat. d Nec ſanè dæmones naturas creant.) Creare vocat aliquid de nihilo facere: hoc modo nihil aliud quàm deus poteſt creare, idq; Theologi omnes magno conſenſu affirmant: diſputant tamen an potentia hæc creandi poſſit communicari creaturæ, de quo multa Thomas: cuius argumenta nititur infirmare Scotus, vt ſua confirmet: quæ labefactare conatur Occam, vt ſua figat: at iſta quoq; Petrus Aliacen. luxat: vſqueadeo vel ludunt in re ſeria, vel affectibus & factionibus ſuis cogunt rem cœleſtem ſubſeruire. qui mores poſſunt emendari, qui ſedari & tolli praui affectus, qui fieri diuini ex doctrina diſſidiis agitata & tracta verſaq; ſurſum & deorſum pro libito affectuum humanorum, concuſſa machinis tam pertinaciter litigantium? e Phantaſticum autem illud.) Hæc Auguſtini ſententia innumeris eſt experimentis omni æuo comprobata. f Quoniam ad retia deportabatur.) Retia & reticulum genus eſt ſacculi, quo viatores panem, carnes, & poma geſtare conſueuerant. Horatius lib. 3. Sermonum:

Apuleius.

Creare.

Retia.

Reticulum

A Reticulum panis venales inter onuſtos
Forte vehas humero, nihilo plus accipias quàm,
Qui nil portarit.

Acron, reticulũ rete, quo in vrbe panis inter venales ſeruos portari ſolet: coniectura adducor. g Et quod carminibus Circe.) Verſus eſt Virgi. in Pharmaceutria. *Iphigenia.* h Sicut ceruus pro Iphigenia.) Iphigenia filia fuit Agamẽnonis & Clytẽneſtræ, quũq; claſsis Græcorũ in Aulide Bœotię, quæ eſt cõtra Eubœã inſulã ſtaret, Agamẽnon ceruũ Dianæ occidit, ob quod factũ dea aduerſos vẽtos ſtare iuſsit, tum & peſtem immiſit in copias: diis cõſultis, renũciauit Chalcas placandã eſſe Dianam ſanguine Agamẽnonis. Vlyſſes Mycenas miſſus ſpecie nuptiarũ Iphigeniã à matre abduxit: quumq; ad aram ſub ictu ſtaret, miſeratione Diuæ ſubtracta eſt, & cerua ſubſtituta, ipſaq; virgo in Tauricã Cherſoneſum ad Thoantem regẽ adducta præfecta eſt ſacerdotio Dianæ Tauricæ, cui homines mactabãtur: eò quũ Oreſtes veniſſet frater eius, ambo conſilio cõmunicato regẽ occiderũt, migrarũtq; Ariciam Italię. i Et pro eis aues occultæ.) Alij libri ſcriptũ habẽt: & in eas aues, quę pro illis ſunt occultæ, ex aliis locis, & poſt: perductæ ad rep. ſupp. credũtur. k Quorũ intereſt, id eſt, ad quos perſuadere pertinet.) Scholium eſt ab aliquo additũ, qualia tẽporibus auorum erant ineptiſsima ob ſanè pauca, vt dixit, id eſt, amauit: loquutus eſt, id eſt, dixit: aſinus, id eſt, animal ſic vocatum: charta, id eſt, papyrus tacita, id eſt, nihil locutus ſum: legendum ergo, quorũ intereſt perſuadere. l Qui nec quũ viuerent, vere vixerunt.) Nã vera animæ vita deus eſt, à qua ſi anima diſcedat, moritur: nec hoc tantũ dicimus ſanctæ religiõi dediti Chriſtiani, ſed philoſophi etiã Gentiles, qui eo minus & viuere & eſſe res arbitrantur, quo longius à deo abſceſſerint: tanto vero magis viuere, ac eſſe quãto propius acceſſerint. Plena ſunt Platonici libri eiuſmodi ſentẽtiarum. B Apud Ariſtotelẽ quoq; nõnullæ. Stoici ſolum ſapientẽ vere viuere, ac eſſe hominẽ putãt, cæteros nihil à ſimiis abeſſe, vt docebat Socrates.

Quod eo tempore Aeneas in Italiam venerit, quo Labdon iudex præſidebat Hebræis. *Cap. XIX.*

EO tempore poſt captam Troiam atq; deletam, Aeneas cum viginti nauibus [a], quibus portabãtur reliquiæ Troianorũ in Italiam venit, regnante ibi Latino, & apud Athenienſes Mneſtheo [b], apud *aliàs Antane.* Sicyonios Polyphide [c], apud Aſſyrios Tautane* [d], apud Hebræos autem Iudex Labdon fuit [e]. Mortuo autem La- *Iudicũ.12.* tino regnauit Aeneas tribus annis eiſdẽ in ſupradictis locis manẽtibus regibus, niſi quod Sicyoniorũ iam Pe- *Iudic.14.* laſgus erat [f], & Hebræorũ iudex Sanſon [g]. Qui cum mirabiliter fortis eſſet, putatus eſt Hercules. Sed Aeneam, quoniam quando mortuus eſt [h] non cõparauit, deum ſibi fecerunt Latini [i]. Sabini etiam regem ſuum primum Xanthum, ſiue vt aliqui appellant Xanthium [k], retulerunt in deos. Per idem tẽpus Codrus rex Athenienſium [l] Pelopõnenſibus eiuſdẽ hoſtibus ciuitatis ſe interficien- C dum ignotus obiecit: Et factũ eſt. Hoc modo eũ prædicant patriam liberaſſe. Reſpõſum enim acceperãt [m] Peloponnenſes tunc demum ſe ſuperaturos, ſi eorum regem non occidiſſent. Fefellit ergo eos habitu pauperis apparendo, & in ſuam necem per iurgia prouocando. *Aeglo.6.* Vnde ait Virgilius: Aut iurgia Codri. Et hunc Athenienſes tanquam deum [n] ſacrificiorum honore coluerũt. Quarto Latinorũ rege Syluio Aeneæ filio: nõ de Creũſa, de qua fuit Aſcanius [o], qui tertius ibi regnauit, ſed de Lauinia Latini filia, quem poſthumum Aeneas dicitur *al. Oneo.* habuiſſe: Aſſyriorum autem viceſimo & nono Aeneo*, *1.Reg.1.* & Melantho Athenienſium ſextodecimo [p], iudice autẽ Hebræorum Heli ſacerdote, regnum Sicyoniorum conſumptum eſt, quod per annos nongentos quinquaginta & nouem traditur fuiſſe porrectum.

a *Aeneas.* AEneas cum xx. nauibus.) Quo modo euaſerit Aeneas ex Ilio capto varias ſcriptorũ ſententias refert Diony. lib. primo. nam vt alij tradiderunt, ipſe occupata arce dũ in ſe impetũ Graiorũ cõuertit, præmiſit ad naues impedimẽta, & imbellem multitudinẽ, pueros, ſenes, mulieres, deinde arce deſerta, ex vrbe ſe proripuit, nactuſq; ſuos, qui præceſſerant, munitiſsima Idæ tenuit, quò ex Troade tota, qui Græcorũ imperia exhorrebant, cõfugẽre: ita manus non contẽnenda breui coacta eſt, manſitq; ibi plus paulo quàm annũ, ſed quũ in eos Græci pararent arma, cõditionibus pacis oblatis iuſsi ſunt agro Troiano excedere, data fide fore illos cũ ſuis rebus tutos omni Græcia ditione, dum ſedes ſibi quærerent, ſic Hellanicus ſcriptor alioqui fabuloſus, ſed multi omnino. Menecrates vero Xãthius liberatũ dicit Aeneã à Græcis, quòd vrbẽ prodidiſſet: prodendi vero cauſam fuiſſe Alexandrũ, qui illũ contemnebat, aliiſq; proceribus Troianis præbebat contemnendũ. Sunt qui putãt eũ in porto fuiſſe, dum Iliũ caperetur: alij miſſum à Priamo ſcribũt D ad opus militare. Latini ſeruatum eum à Graiis perhibent, cum Antenore vetuſti iure hoſpitij, & quia ſemper authores fuerunt reddendæ Helenæ. quo modo vero in Italiam venerit, multis verbis Vergilius canit, veris falſa miſcens, qui mos eſt poëticus. Ego nec opiniones adducam aliorum, ſed veriſimiliora ſequar. Primũ in Thraciam vectus eſt, ibique hyemem totam egit, receptis qui ad ſe ex Aſia fugiebant, condita vrbe de ſuo nomine, quam Aeneam Dionyſius, Mela Aenon vocat, in dem Plin. vbi Polydori dicit tumulum fuiſſe Virg. iij. Aeneid.

Feror huc, & littore curuo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis:
Aeneadeſque meos nomen de nomine fingo.

Quo loco, Seruius ait Aenum eſſe eam vrbẽ vocatam à Saluſtio, & ſi Homerus dicit auxilia illinc ad Troiam veniſſe. Euphorion & Callimachus è ſocio Vlyſsis cognominant ibi ſepulto, quum frumentatum miſſus eſſet. Hæc vrbs vſque ad Macedonicum principatum manſit, quo tempore à Caſſandro Macedoniæ rege deleta eſt, conditáque Theſſalonica in quã Aenei cõmigrarunt. Tum Aeneas in Delum venit, hinc in Cytheram inſulã, tum in Arcadiam veteres hoſpites & cognatos, ex Arcadia in Zacinthum inſulam, poſtea in Leucadiam, inde in Ambraciam, vbi erat vrbs Aenea ad Acheloum amnem, poſtea deſerta: deinde Brutorũ Epiri Anchiſes, Aeneas cũ expeditiſs. & acerrimo quoque Dodonam ad conſulendum numen, tum recepto patre in Drepanum Siciliæ, vbi eum amiſit. Strabo tamẽ ingreſſum Anchiſam ſcribit in Italiam, & Diony. anno ante mortẽ Aeneæ Anchiſam obiiſſe narrat. Aeneas vero ex Sicilia Italiæ applicuit, deſcenditque in agrum Laurẽtem, quinto & triceſimo anno regni Latini, ſecundo poſtquam ex Aſia ſoluerat. Nec tota eius claſsis Latio appulit: aliæ enim naues in Apuliam conceſſere, aliæ in alia Italiæ loca, extántque adhoc ſigna aduentus illius gentis. nõnulli vbi Aeneam in Italia ſtatuiſſent, antiquã patriam repetierunt. locus ipſe in Latio, quẽ E primũ Aeneas tenuit, Troiam poſteritas nominauit, ſtadiis à mari quatuor. b Apud Athenien. Mneſtheo.) Hic Petenſi tribu fuit nepos Erechthei regis ex Orneo filio, qui Theſeo abſentẽ, multam inuidiam nobilitatis concitauit, tanquam is Atticæ terræ populos in vrbẽ, ceu in cuſtodiam incluſiſſet. Porrò Theſeus apud Orchum Moloſſorũ regem in arctiſs. cuſtodia aſſeruabatur, reliqueráatque raptam Helenam Aphydnæ, quam vrbem Caſtor & pollux bello ceperunt, vt Helenam ſororem reciperarent. Atticæq; terræ Mneſtheũ regem fecere, cuius opera dicuntur adiuti. Theſeus vero per Herculem liberatus, quum opes ad recipiendum regnum pararet, profectus in Scyrum inſulam, à Lycomede rege occiſus eſt. Ita imperium Athenien. nullo vindicante Mneſtheo ſtetit. nã Theſei liberi parui adhoc apud Elpenorẽ Euboicum educabãtur, eorumq; Mneſtheus nullã habuit rationẽ: hinc cõflato Troiano bello, quũ ex tota Græcia cõcurreretur, filij Theſei cũ Elpenore militarunt. Mneſtheus vero alias copias ad Ilium duxit. Vnde quum rediret in Malo inſula diẽ obiit, cui Demophon ſucceſsit Theſei filius. hæc ex Plutarcho, Pauſania, & Euſebio. ita aliquanto poſterior fuit aduentus Aeneæ in Italiam, quàm regnum Mneſthei. quid quod Appion Polyhiſtor, Demophontẽ tradit regnaſſe Athenis, quũ Troia à Græcis exſcinderetur. c Apud Sicyonios Polyphide.) Sic Euſebius: at Pauſanias aliter, qui ad hũc ſcribit modum: Σικυῶνος γίνεται ἐχθονοφύλη, ἐχθονοφύλης δὲ καὶ ἑρμοῦ πόλυβον γενέσθαι λέγουσι. ὕστερον δὲ αὐτὴν φλίας ὁ διονύσου γαμεῖ. καὶ οἱ παῖς ἀνδροδάμας γίνεται. πόλυβος δὲ ταλαῷ τῷ βίαντος βασιλεύοντι τῶν ἀργείων λυσιάνασσαν τὴν θυγατέρα δίδωσι: καὶ ὅτε ἄδραστος ἔφυγεν ἐξ ἄργους παρὰ πό- F λυβον, ἦλθεν ἐς σικυῶνα, καὶ ὕστερον ἀποθανόντος πολύβου, τὴν ἐν σικυῶνι ἀρχὴν ἔσχε. ἀδράστου δὲ ἐς ἄργος κατελθόντος ἰάνισκος ἀπόγονος κλυτίου, τοῦ λαομέδοντι κηδεύσαντος, ἐλθὼν ἐκ τῆς ἀττικῆς ἐβασίλευσεν, ἀποθανόντος ἰανίσκου, φαῖστος τῶν ἡρακλέους λεγόμενος παίδων καὶ οὗτος εἶναι, φαίστου δὲ κατὰ μαντείαν μετοικήσαντος ἐς κρήτην, βασιλεῦσαι λέγεται ζεύξιππος ἀπόλλωνος υἱὸς καὶ νύμφης συλλίδος, μετὰ δὲ ζεύξιππον τελευτήσαντα, ἀγαμέμνων στρατὸν ἤγαγεν ἐπὶ σικυῶνα, καὶ τὸν βασιλέα ἱππόλυτον ῥοπάλου παῖδα τοῦ φαίστου, δείσας δὲ τὸν στρατὸν ἐπιόντα ἱππόλυτος συνεχώρησεν ἀγαμέμνονος κατηκόους καὶ μυκηναίων εἶναι. ἱππολύτου δὲ ἦν τούτου λακεστάδης, φάλκης, τὸν φάλκης δὲ ὁ τημένου καταλαβὼν νύκτωρ σικυῶνα σὺν δωριεῦσι κακὸν μὲν ἅτε ἡρακλείδην ἐς αὐτὸν ἐποίησεν οὐδὲν, κοινωνὸν δὲ ἔσχε τῆς ἀρχῆς, καὶ δωριεῖς μὲν σικυώνιοι γεγόνασιν ἀπὸ τούτου καὶ μοῖρα τῆς ἀργολίας. Sicyonis filia fuit Echthonophyle, ex qua & Mercurio genitus eſt, vt ferunt Polybus. eam poſtea Phlias Dionyſij filius duxit, ex qua Androdamam genuit filium. Polybus vero Talao Biantis filio Argiuorum regi Lyſianaſſam filiam nuptui dedit: hoc tempore Adraſtus ex Argis ad Polybum perfugit in Sicyonem, ac Polybo vita functo imperiũ Sicyonis penes Adraſtum fuit: quo in Argos reuerſo, Ianiſcus de Clytij Lomedõtis affinis poſteris, quum ex Attica terra Sicyonem veniſſet, regnum ibi obtinuit. Ianiſco mortuo, Phęſtus regnauit, qui & filius Herculis fuiſſe dicitur. Hic quum ex vaticinio in Cretam migraſſet, ferunt regnaſſe Xeuſippũ Apolline, & Syllide Nympha genitũ, quo fato functo, Agamẽnon bellum Sicyoni fecit, & Hippolyto, qui Rhopalo Phęſti filio natus erat, quique veritus aduentantem exercitum pactus eſt, cum Agamemnone ſe illius & Mycenæorum ſubditũ fore. Hyppoliti huius filius fuit Lacestades

G ſtadea, Phalces, Tamphalces vero Temeni filius nocte cum Dorienſib⁹ vrbem cepit: non tamen regi quicquam mali fecit, nempe octo etiam ex Heraclidarum gente, ſed ſociū regni habuit, ab eo tempore Sicyonii ipſi Dorienſes ſunt facti, & in partem ceſſerunt Argiuæ ditionis. d Apud Aſſyrios Tautane.) Hunc ferunt tēporibus Iliaci belli regnaſſe. ſic Euſebius, & Diodorus, qui narrat Priamū, quum bello premeretur miſiſſe, qui ab hoc Aſſyriorum rege, cuius imperio & ipſe Priamus parebat, ſubſidiū ſuo nomine peterent. Aſſyrium x. mil. Aethiopum, totidem Suſianorū, ac currus ducentos miſiſſe, præfecto illis Memnone Tithoni Satrapæ, apud regē gratioſiſſimi filio, cuius Homerus meminit. nam in eo bello occidit, iuuenis corporis atq; animi dotibus præſtantiſſimus, quiq; pugnādo multa ediderat egregia facinora. e Iudex Labdon fuit.) Euſebius Labdon vocat, vulgo Abdon dicitur. Iudic. xij. & apud Ioſephum lib. v. Hylonia filius è tribu Effraim, cui filij fuerūt quadraginta, & ex his nepotes quinquaginta equis exercitati, omneſq; reliquit ſuperſtites. f Sicyoniorum tam Pelaſgus erat.) In antiquis exemplaribus legitur, pelagus. Admonuit

Hieronym⁹ me Hieronymus Ruſſaldus meus, iuuenis pectore vt mihi deditiſſimo,

Roſſaldus. ſic & candidiſſimo, & ad amicitiā cum bonis ineundam, ſeruandamq; facto & cōcinnato, legiſſe ſe in quodā Auguſtini codice Pelaſſum. Ex Pauſania nihil hic adiuuari poſſumus, quippe qui alios ponit reges. g Et Hebræorum iudex Samſon.) Iudic. xiij. & Ioſephus lib. v. cuius facta maiora ſunt & admirabiliora, quàm quæ gentiles de Hercule, vel Hectore, vel Milone fabulantur. Quæ, quia ſunt omnibus notiſſima, fuſius nō per-

Mezētius. ſequar. h Sed Aeneam, quoniam quando mortuus eſt.) Mezentius rex Ethruſcorū bellum cum Latinis, quibus Aeneas imperabat, geſſit, cōmiſſoq; prælio iuxta Lauiniū, graui, & ambiguo, quod nox ſola diremit, in

Aeneas eo Aeneas euanuit, alij in deos tranſlatū exiſtimarunt, alij ſubmerſum in

deus. Numico crediderunt amne. Templū eſt ei conſtructum à Latinis, hac inſcriptione, vt Dionyſi⁹ prodit, interprete Lapo Patri diui terreſtris, qui fluuij Numici vndas gubernat. Sunt, qui dicāt, ab Aenea ipſo conſtructū

H templū. Feſtus ab Aſcanio tradit. Obiit ergo tertio anno poſt Latini ſoceri mortē, quo tempore ipſe regnū tenuit: ſeptimo vero anno poſt captū Ilium. Sepulchra eius varie in variis regionibus viſuntur, ſed honoraria, quæ Græci μνημεῖα nominant, & vt Virg. vertit, inanes tumulos: Vnū tamen verum, plerumq; aiunt ad Numicū fluuium. Liuius: Situs eſt, quēcunque eum appellare fas, iuxta eſt, ad Numicū amnem, Iouem Indigetem appellant. hoc nomine ab Aſcanio filio dictus eſt, relatuſq; in deorū nu-

Indigetes. merum. Indigetes dij vocantur, ceu in diis agentes, qui ex hominibus eò peruenere. Sunt, qui putāt Indigetes eſſe, quos indigitari, hoc eſt, vocari, & nomen, nefas eſt. ijq; ſunt dij, in quorū cuſtodia ſunt vrbes, genteſq; ſed ſi indigitare ſit inuocare, dici potuēre, quod inuocati, faciles ſint, & præſto adſint: Cæterum puto Indigetes appellari, quaſi in eo loco, vel geniti, vel degētes, & propitiores ſunt, tum loco velut patriæ, tum hoſtibus velut ciuibus. Hos intelligit Lucanus, cum dicit bello ciuili ob cladem venturam:

Indigetes fleuiſſe deos, vrbiſque laborem
Teſtatos ſudore Lares.

Ideo & Aeneas, qui Iupiter Indiges, Iupiter quoq; Latialis exiſtimatur.

Oſcillaria. Illud non prætermittā Aeneam habere oſcillationē in Italia: vt in Græcia Erigonem Icari filiam. Apud Feſtum enim Pompeiū ſic legitur, mendoſe quidē, ſed nos lectionem, vt potuimus, reſtituemus: vt intelligi ſaltē poſſit: Cauſa, inquit, eius iactationis oſcillorū proditur, quod Aeneas Latinus rex, prælio quod ei fuit aduerſus Mezentiū Centum regem, nuſquā apparuerit, iudicatuſq; ſit Iupiter factus Latialis. Itaq; per ſex eos dies feriatos Aſcanius rex liberos ſeruoſq; requirere iuſſit, nō ſolū in terris, ſed etiam quà videretur cœlum poſſe adiri, per oſcillationem, velut imaginē quandam vitæ humanæ, in qua altiſſima interdū ad infimū, infima ad ſummum efferuntur. Hæc Feſtus. Porrò oſcillū ab ore diminutiuū eſt, vt Columella oſcilla lupinorū dicit, imagunculæ ſunt hominū. Santra ab oſcello deducit vetere verbo, quod eſt inclinare, quòd præcipites in os ferantur. i Deum ſibi fecerunt Latini.) Colitur & in Sicilia in Elyma vrbe, quā ipſe condidit. Ouid. xiiij. Metamor. Aeneæ paruum eſſe numen ſubſigni-

I ficat. k Sabini etiam regem ſuum primū Xantum, ſiue vt aliqui appellant, Xantium.) In variis exemplaribus varie habetur: in aliis Xāthum, in aliis ſanctum, in alijs ſancum, aliquo veſtigio melioris lectionis. Sangum enim eſt legendum. Dionyſius lib. ij. Portium Catonem ait ſcriptum reliquiſſe Sabinorum gentem eſſe nominatam à Sabino filio Sangi dei gentilis, qui etiam dictus eſt Pilius. Et Lactantius. Sabini, inquit, colunt Sangum, vt Romani Quirinum, & Attici Mineruam. De hoc plurima habet apud Anniū, ſi cui, vel vacat, vel libet illa cōſectari. Sangi genij meminit

Codrus. Sequeſter Vibius in vrbis regionibus. l Per idem tempus Codrus rex Athenien.) Codrus Melāthi Meſſenij filius fuit, quo rege Heraclidæ, qui in Peloponneſſo imperabant, bellū mouerunt Athenien. quod abundante ibi exulum multitudine, & regnante Codro Melanthij filio, timere cœperunt, & Corinthiis propter vicinitatem loci nam Megara Iſthmū contingit, in quo eſt Corinthus: & Meſſeniis, quorū rex fuerat Melanthus Codri pater. Conſultum igitur à Laconibus oraculum, reſpondit victoriam & mortem regis eandem in partem inclinare. Heraclidę hoc audito, ſimul diſſimulandam dei vocem curabant, ſimul edictum in caſtris propoſuerunt, ne quis Codri corpus violaret. Verū diuini reſponſi rumor ad Athenien. peruenit. Codrus vt erat, & patriæ amans, & gloriæ appetens, poſito regio cultu, caſtra Laconum ingreſſus, prouocatis iurgio militibus, ſe interficiendū præbuit. Ita Lacones prælio fuſi, reliqua exacta Atticæ ſolam Megaricam terram tenuerūt. m Reſponſum enim acceperāt.) Seruius redditū oraculum tradit in eam ſententiā, quā diximus. Trogus ſcribit, reſpōſum eſſe ſuperiores fore Lacones, ni regē Athe. occidiſſent. Cice. j. Tuſc. quæſtio. Si rex interfectus eſſet, victrices Athenas fore. n Hunc Athe-

Erichthe- nien. tanquā deum.) Cicero tertio de natura deorum inquit: ſed ſi ſunt hi

nius. dij, eſt certe Erichtheus, cuius Athenis & delubrū vidimus, & ſacerdotē: quem, ſi deum facimus, quid, aut de Codro dubitare poſſumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod ſi probabile K non eſt, nec illa quidem ſuperiora, vnde hæc manant, probābilia ſunt. Hoc dicto Ciceronis in dubium venit, an Athenien. Codrum, vel deum putarint, vel diuinis coluerint honoribus. o Nō de Creuſa, de qua fuit Aſcanius.) Creuſa Priami & Hecubæ filia, Aeneæ peperit Aſcanium, Ilio incolumi. Idem Aeneam in Italia ex Lauinia Latini filia Syluiū procreauit, qui poſthumus eſt natus, hoc eſt, patre mortuo. Sunt qui putent Aenea ſublato imperium Latinorū penes Lauiniam fuiſſe, conſeruatumq; ab ea, quoad filius ætate ſit imperio idoneus. Tūc ei traditum à matre regnum. Alij ditionem Aeneæ Aſcaniū accepiſſe, tametſi genitus non erat ex Lauinia, cuius nomine ad Aeneam Latium regnum peruenerat, ſed quia nec dum Aeneę filius quiſquam erat ex Lauinia, nec bellum difficile, quod cum Ethruſcis duce Mezentio illorū rege & Lauſo filio gerebatur, à fœmina adminiſtrari poterat, Lauiniamq; quum videret priuignū imperantē, ſeceſſiſſe in rura, ac in ſyluis extructa domo egiſſe, ibiq; edidiſſe filiū, quē Syluium nominauit, quia in ſyluis, & poſthumū, quia mortuo patre natus eſſet. Aſcanius ex ſyluis nouercā cum fratre eduxit, habuitq; apud ſe liberaliter. quumq; Aſcanius diem obiiſſet, reliquit Iulum filium, inter quem & Syluium patruū controuerſia fuit de regno, quam populus diſceptator ita diremit, vt quoniam Syluius & natu maior erat, ac perinde rebus adminiſtrandis commodior: & Lauiniæ filius regni hærede, regnaret: penes Iulū vero ſacrorū eſſet poteſtas, quæ eſt ſecundū regiam maxima. De his ſacris loquitur Cæſar, & apud Lucanum: Phrygiiq; penates gentis Iulæ & in laudatione amitæ Marij coniugis apud Suetonium, à Venere, inquit Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere ceremonia deorum. Nam Dionyſius etiā ætate ſua ſcribit Iuliam gentē illa ſacra habere. Memini ſcripſiſſe me alio volumine huius operis, propter vaticiniū Neptuni, quod eſt apud Homerum, crediſſe nonnullos Aeneam condita ſociis vrbe in Italia, rediſſe in Phrygiam, atq; ibi dominatum Troianis, neſcio an prælio cum Ethruſcis ſe ſubduxerit, & nauigio redierit in patriam. ſed exiſtimarim potius, ſi quid de Troia Phrygia Homerus ſenſit, illud eſſe quod Aſcanium in Phrygia regnaſſe ferē conuenit. Diony- L ſius illū ſcribit, quū in ea regione imperaſſet, reductū ab Heleno Hectoris filius in Iliū, & Aſcanium eo reuerſum, expulſis Antenoris liberis, quos ibi Agamēnon diſcedens præfecerat. Tum & vrbs eſt in Phrygia, quam Antandron nominant, in qua regnū tenuiſſe Aſcaniū proditur, & ſic nominatam, quòd cum eſſet à Pelaſgis captus, ea ſe redemit, ideo Antandrus quaſi ἀντὶ ἀνδρός, hoc eſt, pro Aſcanio. itaq; dubitari poteſt, an Aſcanius relictus ſit in patria ab Aenea, nec comes fuerit paternæ fugæ: an patre mortuo, vbi erat penes nouercā fuere, conceſſit in Aſiam. Aſcanij vrbem Neſychius ponit in Phrygia conditam ab Aſcanio, vt Stephanus aſſerit. At fieri poteſt, vt alius ſit is Aeneæ filius, qui in Aſia dominat⁹ eſt, quàm hic Italienſis Aſcanius: neq; enim duos tantū fuiſſe Aeneæ filios crediderim etiam Aſcanios dictos, quod puto cognomen illorū potius fuiſſe, quàm proprium cuiuſquā nomē. Nam is ipſe Aſcanius, qui in Italia dicitur patri ſucceſſiſſe, Euryleon proprio nomine vocabatur. p Melantho Athenien. xvj.) Melanthus pater fuit Codri, vt diximus, regnū Athenien. quo modo ſit nactus, referunt, quum alij permultó, tum vero Suidas in voce ἀπατούρια. Feſtum hoc inquit, eſt populo celebre, agebatur ab Athenien. per tres dies, in quo donatus eſt ciuitate filius Sitalci regis Thraciæ. vocāt quidē primum diem δορπείαν cœnæ diē, quo ſodales veſpere conuenienter epulabātur. Alterum verò ἀνάρρυσιν, hoc eſt, Luxum, à ſacrificando. ſacrum verò fiebat Διὶ φρατρίῳ, Ioui ſodali, & Mineruæ. Tertium verò κουρεῶτιν, id eſt, puellarem, quòd tunc pueros & puellas in ſodalitates adſcriberent. Fuit autem cauſa feſti hæc. bellum erat Athenien. cum Bœotiis de Celænis, quę eſt regio in Methoriis, Xanthius Bœotius prouocauit regē Athenien. Thymetū, quo non accipiēte certamen, Melanthus qui tum ibi erat peregrinus, Meſſenius genere à Periclymeno Nelei filio præfectus eſt regno, certamine ſuſcepto, quū verò pugnarēt, viſus eſt Melātho quidam à tergo Xanthij conſiſtere, nigrā capræ pellem indutus, exclamauit M eſſe iniquè eum agere, qui comitatus in pugnā veniret. Bœotius, quū ſe conuertiſſet occiſus eſt à Melantho. Hinc feſtū deceptoris, & Dionyſij μελαναιγίδος, hoc eſt, nigræ caprinę pellis templū extruī eſſe. ſunt qui dicant apaturia nominata à patribus ſimul cōuenientibus ad adſcriptiones liberorū inter viros, id eſt, ad ſumendā togam virilem. Sic apaturia & homopatoria dici, vt vaor dicitur, ἄκοιτις καὶ ὁμόκοιτις. Hæc Suidas.

De ſucceſſione ordinis regni apud Iſraelitas poſt iudices.

Caput X X.

MOx eiſdem per loca memorata regnantibus Iſraëlitarum regnum, finito tempore iudicum, à Saüle rege ſumpſit exordium: quo tēpore fuit Samüel propheta. Ab illo igitur tempore hi reges Latinorum eſſe cœperunt, quos cognominabāt Syluios, ab eo qui filius Aeneæ primus dictus eſt Syluius: cęteris ſubſecutis & propria nomina imponebātur. & hoc non defuit cognomentum, ſicut longè poſtea Cæſares cognominati ſunt, qui ſucceſſerūt Cæſari Iulio.[a] Reprobato autē Saüle, ne quiſquā ex eius ſtirpe regnaret, eoq; 1. Reg. 13.
defuncto[b] Dauid ſucceſsit in regnū poſt annos à Saülis & 15.
imperio quadraginta.[c] Tunc Athēnienſes habere deinde 2. Reg. 5.
reges[d] poſt Codri interitum deſtiterunt, & magiſtratus Acto. 13.
habere

A habere cœperunt adminiſtrãdæ Reipublicæ. Poſt Da-
3.Reg.2. uid, qui etiam ipſe quadraginta regnauit annos, filius e-
ius[e] Salomó rex Iſraëlitarum fuit, qui templũ illud no-
biliſsimum dei Hieroſolymitanum cõdidit. Cuius tẽ-
pore apud Latinos condita eſt Alba, ex qua deinceps
nõ Latinorum ſed Albanorum reges appellari in eodẽ
tamen Latio cœperunt. Salomoni ſucceſsit filius Ro-
3.Reg.12. boam,[f] ſub quo in duo regna populus ille diuiſus eſt, &
ſingulæ partes ſuos ſingulos reges habere cœperunt.

Caeſares. a QVi ſucceſſerunt Cæſari Iulio.) Alibi habetur, Cæſari Augu-ſto. & haud dubie propter Auguſtum cæteri Romani principes & Cæſares & Auguſti ſunt dicti: & ſi Auguſtus nominatus eſt Cæſar, qui prius C. Octauius, quòd teſtamento erat à Iulio Cæſare maiore auunculo adoptatus. b Lóque defuncto. Erat iam multis annis antea vnctus à Samuele ſacratuſque rex Iſraël, ſed non cœpit imperare, quoad vita exceſsit Saul, cum Dauid conſulto oraculo venit in Ebron ſecund. Reg. capit. ij. c Poſt annos à Saulis imperio quadraginta.) Tot enim annos regnauit Saul ex ſacris literis, & Ioſepho. Eupolemus verò, qui Hebræorum conſcripſit hiſtorias tantũ xxj. ponit. d Tunc Athenienſes habere deinde reges.) His *Archontes.* ſucceſſere quos ipſi vocãt ἄρχοντας, hoc eſt, principes. Hieronym[o] magiſtrat[o] vertit, & Plinius libro triceſimo tertio. Cicero in de fato Græco verbo eſt vſus, quod parum commode Latinis poſſe exprimi videbat: Ar-
B chonte, inquit, Pytharato. idem fecit Spartianus in Adriano: Athenis, inquit, Archon fuit. Velleius Paterculus ſic: Codri fuit filius Medon primus archon Athenis fuit. ab hoc poſteri, apud Atticos dicti Medontidæ, ſed hi, inſequentes vſque ad Charopen dum vixerẽt, eum honorem vſurparunt, poſtea decennales fuere magiſtratus, inſtituti paulo ante primam Olympiadem. Poſt Eryxiam fuerunt annui, id eſt, Olympiade viceſimaſexta. Pollux libro octauo: ἀρχόντων Ἀθήνησιν ὀνόματα, οἱ ἐννέα ἄρχοντες. εἶτα δ' ὁ μὲν ἐπώνυμος ἄρχων, βασιλεὺς, πολέμαρχος, καὶ θεσμοθέται ἓξ. ἐκ τούτων μὲν οἱ ἐννέα ἄρχοντες συμπληροῦνται. ἐκαλεῖτο δέ τις θεσμοθετῶν ἀνάκρισις. ὁ δὲ ἄρχων διατίθησι μὲν Διονύσια καὶ Θαργήλια μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν. δίκαι δὲ πρὸς αὐτὸν λαγχάνονται κακώσεως, παρανοίας, εἰς δατητῶν αἵρεσιν, ἐπιτροπῆς ὀρφανῶν, ἐπιτρόπων καταστάσεις, κλήρων καὶ ἐπικλήρων ἐπιδικασίας. ἐπιμελεῖται δὲ καὶ τῶν γυναικῶν αἳ ἂν φῶσιν ἀπ' ἀνδρὸς τελευτήσαντος κύειν. καὶ τοὺς οἴκους ἐκμισθοῖ τῶν ὀρφανῶν. οὗτος δὲ καὶ ἐπώνυμος, ὅτι ἀπ' αὐτοῦ ὁ χρόνος ἀριθμεῖται. id eſt, Nomina magiſtratuum Athenis. Nouem magiſtratus qui ſunt primum is, qui annis ſingulis Archon nominatur: tum rex: inde Polemarchus ſiue belli princeps, & theſmothetæ ſiue legumlatores ſex, ex quibus nouem conficiuntur magiſtratus. idq́ue theſmothetarum vocatur forum & cognitio. Archon vero diſponit Dionyſia & ludos Apollinis in vere-cum aliis, qui ei adhibentur curæ ſocij. iudicia apud illum exercẽtur hæc, malæ tractationis, iniuriarum, de eligendis qui orphanis dent curatores, & curatorum conſtitutio, aduocatio hæredum, & fœminarum, quæ ſolæ ſunt hæredes ex aſſe, curatores mulierum, quæ à mariti morte deprehenduntur ferre vterum, locatio ædium orphanorũ. Hic vero præcipue Archon dicitur, & ab eo ſignantur faſti. Sic ille. Iudicabant olim ante Solonis leges ſeparatim. nec aliter licebat. Rex ſedebat ad Bucolæum nõ pro-
C cul à Prytanæo, Polemarchus in Lycæo, Theſmothetæ in Theſmoſio. Archon ad ſtatuas æneas, qui eponymi dicebantur, vbi & figebantur le-
Dauid. ges, antequã eſſent approbatæ, ceu quis dicat proſtris. e Poſt Dauid qui etiam ipſe quadraginta regnauit annos filius eius.) Non fuit non modo inter reges, ſed nec inter priuatos homines tale par, quales hi pater & filius Dauid, & Salomon. Pater manſuetudine & probitate deo chariſſimus, inſignis vaticinio, filius ſapientia cunctos mortales antecellens. Huius Salomonis & templi ab eo conſtructi meminerunt profani ſcriptores Eupolemus, & Theodotus, Lactã. lib. iiij. diui. inſti. Salomonem ſcribit regnaſſe ante Troiana tempora annis cxl. cum totidem annos poſterior fuerit clade Ilij, vel erratũ eſt à librariis, vel author ipſe lapſus memoria,
Roboam. & pro poſt dixit ante. f Salomoni ſucceſsit filius Roboam.) Hic planè, quod dici ſolet Heroum filij noxæ, ex patre ſapientiſsimo ſtultiſſ. filius & arrogantiſsimus, qui quod populum ſe arctius habiturum, quàm feciſſet pater palàm profeſſus eſſet, decem tribus amiſit, quarum qui electus rex, dictus eſt rex Iſraël: ipſi vero cui duæ reliquiæ ſuperfuerunt nominatus rex Iuda: nam ei tribus Iuda & proxima illi Beniamin parebat. Leuitica cum Iudaica manſit propter templum domini, quod erat Hieroſolymis Iudæis.

De regibus Latij, quorum primus Aeneas & duodecimus Auentinus dij facti ſunt. *Cap. XXI.*

LAtium poſt Aeneam quem deum fecerant xj. reges habuit, quorum nullus deus factus eſt. Auẽtinus autem, qui duodecimo loco Aeneam ſequitur, cum eſſet proſtratus in bello, & ſepultus in eo monte, qui etiam nunc eius nomine nuncupatur, deorum talium quales ſibi faciebant numero eſt additus. Alij ſanè noluerunt eum in prælio ſcribere occiſum, ſed non comparuiſſe dixerunt, nec ex eius voca-

bulo appellatum montem[a], ſed ab aduentu auium di-
D ctum Auentinum. Poſt hunc non eſt deus factus in Latio, niſi Romulus conditor Romæ. Inter iſtum autem & illum reges reperiũtur duo, quorum primus eſt, vt Virgiliano eum verſu eloquar: Proximus ille Pro-
Aeneid. 7. cas Troianæ gloria gentis. Cuius tẽpore quia iam quodam modo Roma parturiebatur, illud omnium regnorum maximum Aſſyriorum finem tantæ diuturnitatis accepit. Ad Medos quippe tranſlatum eſt poſt annos ferme mille trecentos quinque, vt etiam Beli, qui Ninum genuit, & illic paruo contentus imperio primus rex fuit, tempora computentur. Procas autem regnauit ante Amulium. Porrò Amulius fratris ſui Numitoris filiam Rheam nomine, quæ etiam Ilia vocabatur, Romuli matrem Veſtalem virginem fecerat, quam volunt de Marte geminos concepiſſe, iſto modo ſtuprum eius honorantes, vel excuſantes, & adhibentes argumentum, quòd infantes expoſitos lupa nutriuerit. Hoc enim genus beſtiæ ad Martem exiſtimant pertinere, vt videlicet ideo lupa credatur admouiſſe vbera paruulis, quia filios domini ſui Martis agnouit: quamuis non
E deſint, qui dicant, cum expoſiti vagiẽtes iacerent, à neſcio qua primum meretrice fuiſſe collectos, & primas eius ſuxiſſe mamillas. Meretrices autem lupas vocabant: vnde etiam nunc turpia loca earum lupanaria nuncupantur. Et eos poſtea ad Fauſtulum perueniſſe paſtorem, atque ab eius Acca vxore nutritos. quãquam ſi ad arguendum hominẽ regem, qui eos in aquã proijci crudeliter iuſſerat, eis infantibus per quos tanta ciuitas condenda fuerat de aqua diuinitus liberatis, per lactantem feram deus voluit ſubuenire, quid mirum eſt? Amulio ſucceſsit in regnum Latiale frater eius Numitor, auus Romuli, cuius Numitoris primo anno condita eſt Roma, ac per hoc cum ſuo deinceps, id eſt, Romulo nepote regnauit.

a NEc ex eius vocabulo appellatum montem.) Varro libro iiij. de
Auentinus. lingua Latina: Auentinum aliquot de cauſis dicunt. Næuius ab auibus, quòd eo ſe ab Tyberi ferrent aues. alij à rege Auẽtino Albano, quòd ibi ſit ſepultus. Alij Auentinum ab aduentu hominum, quòd commune Latinorum ibi Dianæ templum ſit conſtitutum. ego maxime puto ab aduectu. nã olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus, itaque eò ex vrbe aduehebantur ratibus. Et quãdoqui-
F dem bene curioſioribus ingeniis volumen hoc. xviij. paulo fuſius extendimus, illud non pigebit quoque annotare Auentinum montem extra pomœrium fuiſſe Romæ, propter alteram ex duabus cauſis, aut quod plebs eò ſeceſsiſſet, aut quòd Remo auſpicante illo loco aues non addixiſſent.

Quòd eo tempore Roma ſit condita, quo regnum Aſſyriorum intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa. *Cap. XXII.*

NAm altiſsima tunc condita eſt ciuitas Roma[a] velut altera Babylon & velut prioris filia Babylonis, per quam deo placuit orbem debellare terrarum, & in vnam ſocietatem Reipublicę legúmque perductum longe latèque pacare. Erant enim iam populi validi, & fortes, & armis gentes exercitatæ, quæ non facile cederent, & quas opus eſſet ingentibus periculis, & vaſtatione vtrinque non parua atque horrendo labore ſuperari. Nam quando regnum Aſſyriorum totam penè Aſiam ſubiugauit, licet bellando ſit factum, non tamen multum aſperis, & difficilibus bellis fieri potuit, quia rudes adhuc ad reſiſtendum gentes erant, nec tam multæ, vel tam mag-
næ. Siquidem poſt illud maximum atq; vniuerſale di-
luuium, cum in arca Noë octo ſoli homines euaſerunt, *Gene. 7.*
anni non multo amplius quàm mille tranſierant, quando Ninus Aſiam totam, excepta India ſubiugauit. Roma vero tot gentes, & Orientis, & Occi-

G dentis, quas imperio Romano ſubditas cernimus, non ea celeritate ac facilitate perdomuit, quoniã paulatim creſcendo robuſtas eas & bellicoſas quaquauerſum dilatabatur inuenit. Tempore igitur quo Roma condita eſt, populus Iſraël habebat in terra promiſsionis annos ſeptingentos decem & octo. Ex quibus vigintiſeptem pertinent ad Ieſum Naue, deinde ad tempus iudicũ trecenti vigintinouem. Ex quo autem ibi reges eſſe cœperant, anni erant trecenti ſexagintaduo. Et rex tunc erat
4. Reg. 16. in Iuda, cuius nomen erat Achaz, vel ſicut alij cõputant,
4. Reg. 18. qui ei ſucceſsit Ezechias, quem quidem conſtat optimũ
4. Reg. 17. & piſsimum regem Romuli regnaſſe temporibus. In ea vero [b] his temporibus Hebraici populi parte, quę appellabatur Iſraël regnare cœperat Oſee.

[a] Nam altiſsima tunc condita eſt ciuitas Roma.) In quodã libro ſic legitur: ne multis moror cõdita eſt ciuitas Roma. † vt annotauit mihi Nicolaus Vottonius meus, acri iudicio & ſuauiſsimo ingenio iuuenis. Porrò Petrus Apoſtolus Romã Babylonem appellat, vt etiam Hieronymus in vita Marci interpretatur, qui ad Marcellam ſcribens non aliam exiſtimat deſcribi à Ioanne in Apocalypſi Babylonem, quàm vrbem Romam. nunc vero nomen iam odioſum exuit: nam nihil eſt in ea confuſum & promiſcuũ, diſcretis adeo & redactis omnibus in certas leges, vt cum omnia propè illic vendantur, & emantur, nihil tamen agas ſine lege, ac formula, atque etiam factiſsimi iuris. [b] In ea vero.) Alibi ſic, In ea Hebræi populi parte.

† In Vaticano idem legimus.

H *De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidentia multa cecinisse. Cap. XXIII.*

Eodem tempore nonnulli Sibyllã Erythræam vaticinatã ferunt. Sibyllas [a] autẽ Varro prodit plures fuiſſe, nõ vnam. Hæc ſanè Erythræa Sibylla [a] quędã de Chriſto manifeſta conſcripſit, quę etiã nos prius in Latina lingua verſibus male Latinis & non ſtantibus legimus, per neſcio cuius interpretis imperitiã ſicut pòſt cognouimus. Nã vir clariſsimus Flaccianus, qui etiam proconſul fuit, homo facillimæ facũdiæ multæq; doctrinæ, cum de Chriſto colloqueremur, Græcũ nobis codicem protulit, carmina eſſe dicens Sibyllæ Erythrææ, vbi oſtendit quodam loco in capitibus verſuum [c] ordinem literarum, ita ſe habentem, vt hęc in eo verba legerentur: ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ, quod eſt Latine: Ieſus Chriſtus dei filius ſaluator. Hi autem verſus, quorum primæ literę iſtum ſenſum, quem diximus, reddunt, ſicut eos quidam Latinus [d] extantibus verſibus eſt interpretatus, hæc continent:

Iudicij ſignum [e] tellus ſudore madeſcet.
E cœlo rex adueniet per ſecla futurus:
Scilicet in carnem [f] præſens vt iudicet orbem.
I Vnde deum cernent incredulus atque fidelis
Celſum cum ſanctis, æui iam termino in ipſo.
Sic animæ cum carne aderunt, [g] quas iudicet ipſe.
Cum iacet incultus denſis in vepribus orbis.
Reiicient ſimulachra viri, cunctam quoque gazam.
Exuret terras [h] ignis, pontumque polumque
Inquirens, tetri portas effringet Auerni.
Sanctorum ſed enim [i] cunctæ lux libera carni
Tradetur, ſontes æterna flamma cremabit.
Occultos actus retegens, [k] tunc quiſque loquetur
Secreta, atque deus reſerabit pectora luci.
Tunc erit, & luctus, ſtridebunt dentibus omnes,
Eripitur ſolis iubar, [l] & chorus interit aſtris.
Soluetur cœlum, lunaris ſplendor obibit.
Deiiciet colles, [m] valles extollet ab imo.
Non erit in rebus hominum [n] ſublime vel altum.
Iam æquantur campis [o] montes & cærula ponti.
Omnia ceſſabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes torrentur, fluminàque igni.
Et tuba tunc ſonitum triſtem demittet ab alto
Orbe, gemens [p] facinus miſerum variòſque labores,
Tartareũmque chaos monſtrabit terra dehiſcens. K
Et coram hic domino reges ſiſtentur ad vnum.
Decidet è cœlis, ignisque & ſulphuris amnis.

In his latinis verſibus de Græco vtcunq; trãſlatis ibi nõ potuit ille ſenſus occurrere, qui fit cum literæ, quæ ſunt in eorum capitibus connectuntur, vbi υ. litera in Gręco poſita eſt, quia non potuerunt Latina verba inueniri, [q] quæ ab eadem litera inciperẽt, & ſententiæ cõuenirent. Hi autẽ ſunt verſus tres, quintus & octauuſdecimus & nonuſdecimus. Deinde literas quæ ſunt in capitib[us] omnium verſuũ connectentes, harũ trium, quę ſcriptę ſunt non legamus, ſed pro eis υ. literam tanquam in eiſdẽ locis ipſa ſit poſita recordemur, exprimitur in quinq; verbis, Ieſus Chriſtus dei filius ſaluator: ſed cum Gręce hoc dicitur nõ Latine. Et ſunt verſus viginti & ſeptẽ, qui numerus quadratũ ternarium ſolidum [r] reddit. Tria enim ter ducta fiunt nouem. Et ipſa nouẽ ſi ter ducãtur, vt ex lato in altum figura conſurgat, ad viginti ſeptẽ perueniunt. Horũ autem Græcorũ quinq; verborũ, quæ ſunt, ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ quod eſt Latine: Ieſus Chriſtus dei filius ſaluator: ſi primas literas iungas, erit ἰχθὺς, id L eſt, piſcis, in quo nomine myſtice intelligitur Chriſtus, eo quod in huius mortalitatis abyſſo, velut in aquarum profunditate viuus, hoc eſt, ſine peccato eſſe potuerit. Hęc autẽ Sibylla ſiue Erythræa, ſiue vt quidã magis credũt, Cumana, ita nihil habet in toto carmine ſuo, cuius exigua iſta particula eſt, quod ad deorũ falſorum ſiue fictorum cultum pertineat, quinimmo ita etiã contra eos, & contra cultores eorũ loquitur, vt in eorũ numero deputanda videatur, qui pertinẽt ad ciuitatẽ dei. Inſerit etiã Lactantius operi ſuo [s] quędam de Chriſto vaticinia Sibyllæ, quamuis non exprimat cuius. Sed quæ ſingillatim ipſe poſuit, ego arbitratus ſum cõiunctim eſſe ponẽda, tãquam vnum ſit prolixum, quæ ille plura cõmemorauit & breuia. In manus iniquas, [t] inquit, infideliũ poſtea veniet. Et dabunt deo alapas manibus inceſtis, & impurato ore expuent venenatos ſputos. Dabit vero ad verbera ſimpliciter ſanctũ dorſum. Et colaphos accipiẽs [u] tacebit, ne quis agnoſcat, quod verbũ, vel vnde venit vt inferis loquatur, & corona ſpinea coronetur. Ad cibũ autem fel, [x] & ad ſitim acetũ dederunt, inhoſpitalitatę [y] M hanc monſtrabunt menſam. Ipſa enim inſipiens gens [z] tuum deũ non intellexiſti, ludentẽ mortaliũ mentibus, ſed & ſpinis coronaſti, & horridũ fel miſcuiſti. Templi vero velũ ſcindetur, [a] & medio die nox erit tenebroſa nimis in tribus horis. Et morte morietur tribus diebus [b] ſomno ſuſcepto. Et tunc ab inferis regreſſus ad lucẽ lętam veniet, primus reſurrectionis principio [c] reuocatis oſtenſo. Iſta Lactantius carptim per interualla diſputationis ſuæ, ſicut ea poſcere videbãtur, quę probare intẽderat, adhibuit teſtimonia Sibyllina, quæ nos nihil interponẽtes, ſed in vnã ſeriẽ cõnexa ponẽtes, ſolis capitibus, ſi tamẽ ſcriptores deinceps ea ſeruare nõ neglegãt diſtinguẽda curauimus. Nõnulli ſanè Erythræã Sibyllã non Romuli, ſed belli Troiani tẽpore fuiſſe ſcripſerũt.

Lib. 4. inſtit. cap. 6.
Ioan. 19.
Matth. 27.

[a] Sibyllas.) Mulieres ſunt vates deo plenę, vt inquit Diodorus lib. v. Seruius iij. Aeneid. & Lactantius j. diui. inſtitu. ex Varrone Sibyllam nominatã dicunt q. dei conſiliũ, nam Aeoles σιοὺς deos vocãt, & βουλὴν conſiliũ, Suidas λέξιν ῥωμαϊκὴν eſſe dicit ἑρμηνευομένην προφῆτιν, Romanã vocem, interpretariq; propheteſſam, hoc eſt, vatem. quę vero & quot Sybillæ, quibus tẽporibus, quibus locis fuerint, nõ conuenit. nobiliũ ſententias aliquot colligemus. Martianus Capella duas tantum eſſe dicit, ob decẽ, Erophilam Troianã Marmeſi filiam, quã eandem putat eſſe Phrygiam, & Cumęam: alteram Symmachiã Hipporenſis filiã, quæ Erythræ progenita etiã Cumis vaticinata eſt. Plinius eſt author Romę trium Sibyllarũ fuiſſe ſtatuas iuxta roſtra, vnam quã Pacuuius Taurus ædil. pleb. inſtituit, duas quas M. Meſſala. Solinus eas nominat Cumanam, Delphicam, & Erythræam Herophilẽ. Aelianus in varia hiſtoria quatuor ponit,

A ponit, Erythræam, Samiam, Aegyptiam, Sardianam. iſtis alij duas addunt Iudæam, & Cumæam. Varro in libris rerum diuinarū ad C. Cæſarē, quatuor adiungit, vt ſint decem. nonnulli Græcorū conati ex Sibyllis facere, quod de Iouibus, Herculibus & alijs, qui cum multi fuerint vnicū tantum prodidere, varia de Sibylla ſcribunt, & multum inter ſe diſcrepāt. Alij eam Apollinis & Lamiæ filiā volunt: alij Ariſtocratis & Hydolis, alij Crinagoræ, alij Theodori. Tum de patria nō minus diſſidetur. Sunt qui Erythræam tradunt, ſunt qui Siculā, ſunt qui Sardinicā, ſunt qui Gergethicam, ſunt qui Rhodiā, ſunt qui Libycam, ſunt qui Leucaniam, ſunt qui Samiam. quæ omnia magna ex parte de Erythræa opinata ſunt, quam dicunt ante Troiana tempora fuiſſe. Cæterum decem Sibyllas Varronis perſenſebo, vt à Lactantio ponuntur, additis quæ mihi videbūtur partim ex Latinis ſcriptoribus, partim ex Græcis, vt res tota planior ſit. Prima Sibylla fuit Perſica, cuius mentionē fecit Nicanor, qui res geſtas Alexandri Macedonis ſcripſit. Hanc eandē Chaldæā eſſe dicunt, ab alijs Hebræa nominatur, cui propriū nomen Sambetha. Noē, quæ vrbs eſt prope mare rubrum, nata, patre Beroſſo, & matre Erymantha, cuius libri fuerunt quatuor & viginti, ac de Chriſto domino innumera cecinit, deq; eius aduentu, cui cæteræ quoq; Sibyllæ concinunt. Verſus huius paſſim legebantur imperfecti & interdū parum adhærentes vicio non vatis, ſed ex ſcribentiū feſtinantes, ita vt multa coniectura ſit opus, quod non ſine numine adiungit, ne ab indignis illa vaticinia intelligerentur. Altera Sibylla fuit Libyca,

B cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertia Delphica, de qua Chryſippus loquitur in eo libro, quē de diuinatione cōpoſuit. hāc patriæ Delphis natā dictamq; Artemin, & vixiſſe ante Troicū excidium, cuius plurimos verſus operi ſuo Homerū inſeruiſſe crediderunt. Hanc Diodorus Daphnem Tireſiæ filiā fuiſſe refert, quā Argiui quū Thebas viciſſent Delphos miſere, ibique peritior diuinandi Apollinis vaticinijs facta, dei oracula conſulentibus edidit, idcirco Sibylla eſt ab omnibus cognominata. Fertur & Daphne altera Ladonis Arcadis filia, Apollini adamata, quæ in laurū eſt verſa cum deū auerſaretur, & fugeret. Quarta Cumæa in Italia, quā Næuius in libris belli Punici, Piſo in annalibus nominat. Hanc alij Italicam noncupant, ex Cimerio Campaniæ vicino Cumis oppido. Quinta Erythræa, quā Apollodorus Erythræus affirmat ſuā fuiſſe ciuem, eamq; Graiis Ilium petentibus vaticinatā & perituram eſſe Troiā, & Homerum mendacia ſcripturū. Hanc vulgatior opinio eſt fuiſſe ante obſidiū Ilij. at Euſebius in primam ætatē vrbis Romæ regnumq; Romuli refert. Strabo vero non vnam ponit Erythræā Sibyllam, nam priſcam quādam facit, & aliam recentiorē Athenain nomine, quæ fuerit Alexandri temporibus. Lactantius Sibyllam Erythræā Babylone natā eſſe ait, & ſeſe Erythræā appellare maluiſſe. Sexta Samia, de qua ſcripſit Eratoſthenes in antiquis annalibus Samiorū ſe reperiſſe ſcriptū, dicta eſt nomine Phyto. Septima Cumana nomine Amalthæa, quæ ab alijs Herophile vel Demophile nominatur. Suidas Hierophilē dicit, eamq; nouē libros attuliſſe ad regem Tarquiniū Priſcum, ac pro eis trecentos Philippeos poſtulaſſe, regemq; aſpernatum precij magnitudinē, & mulieris inſaniā deriſiſſe, illam in conſpectu regis tres combuſſiſſe, ac pro reliquis idem precium poſtulaſſe. Tarquiniū multo magis mulierē inſanire putaſſe, quæ denuo tribus alijs exuſtis, cum in eodē precio perſeueraret motū eſſe regem ac reſiduos trecentis aureis emiſſe. huius facti meminerunt pleriq; ſcriptores, Plinius, Dionyſius, Solinus, Gellius, Seruius, qui Tarquinio Superbo libros oblatos nō Priſco tradunt: & Photius tres libros non nouē ponit, ac cōbuſtis

C duobus tertium ſuperfuiſſe. Suidas nouē libros ſcribit eam attuliſſe peculiarium oraculorum, hoc eſt, ad certum aliquē populum ſpectantium, ſed cōbuſtos tantum duos. Solinus huius ſepulchrū dicit viſi in Sicilia. Cæterum non hanc nominat Herophilē, Erythrææ namq; nomen hoc dat, quā antiquiorem facit Cumana. Euſebius Herophilā nec Erythrææ, nec Cumanam autumat, ſed Samiam, vixiſſeq; Numa rege, Leocrate Athenis archōte. Fuit & Eriphile Amphiarai cōiunx Adraſti ſoror. Octaua Helleſpōtiaca in agro Troiano nata vico Marmiſſo circa oppidū Gergetium, quam ſcribit Heraclides Ponticus Solonis & Cyri fuiſſe tēporibus. Nona Phrygia, quæ vaticinata ſit Ancyræ. Decima Tyburs nomine Albunea, quę Tyburi colitur vt dea, iuxta ripas amnis Anienis, cuius in gurgite ſimulachrum eius inuentū eſſe dicitur, tenens in manu librum. Has Sibyllas tradit Varro. Feruntur & aliæ nōnullæ, vt Colophonia, quæ dicta eſt Lāpuſia Chalchāta nata, cuius vaticinia & reſpōſa carmine ſunt olim lecta. & Sibylla Eliſſa, cuius etiā vaticinia extiterunt carmine. venit etiam in numerū Sibyllarum Caſſandra Priami filia, quæ ruinā patriæ cecinisſe dicitur, & dediſſe reſponſa cōſulentibus. & Epirotica Sibylla, Theſprotiæ nata, quæ oracula ſcripſit. & Theſſalica Manto Tireſiæ Thebani filia. poſſet & Sibylla dici Carmētis Archas Euandri mater: & Fauna Fatua Fauni regis ſoror & coniunx. Dubitant Didius Grammaticus an Sappho Sibylla fuerit, vt eſt apud Senecam in ſtudiis liberalibus, & ſi alij eo loco non Sibyllam ſed publicā legunt. verū quæ nam fuerit Sibylla, cuius carminibus fata Romana cōtinebantur, requiſiſſe Varronē ipſum ferūt. multi Cumanam putant vt Virg. qui eam vocat Deiphobē Glauci filiā. Glaucus enim vates fuit, qui eam artem Apollinē ipſum docuit, niſi quis Deiphilem mabt dicere: nam & hanc aiunt libros attuliſſe ad Tarquiniū Priſcum, quos ipſe in Capitolio cōdiderit, quam Solinus dicit quinquageſima Olimpiade rebus Romę interfuiſſe. quod ſi ita eſt, regi Priſco vēdidit libros nō Superbo. nam in quinquageſimam Olympiadē victore Olympiorum Epitalide Lacone, & Archōte Athenis Archeſtratida inciderūt & mors Priſci anno iiij. & initium regni Seruij generi eius. ita congruentius eſt, quod Varro & Suidas dicunt de Tarquinio Priſco, quàm quod alij de Superbo, ſi modo Solino conſtat ſua cōputatio. Viſebatur huius Sibyllæ ſacellum Cumis, ſed Varroni nō videtur veriſimile, vatem illam quam Aeneas conſuluerit potuiſſe pertingere Romana regna, etiam poſt quinq; reges. ideo Erythræā po⁹ fuiſſe putat, quę de Romanis cecinerit quanto tamē eam Dionyſius facit conſultā ab Aenea. Varro etiam illo argumento vtitur, quod poſt incenſum Apollinis templū, apud Erythræam Ioniæ ipſa inuenta ſunt carmina. Virg. hanc eandē, vt puto, Cumæam vocat: nam ſicut Capella dicit, Cumis vaticinata eſt, Italicis credo, quippe ſunt & Cumæ Ionicæ, vbi & Erythræ. & Ariſtoteles in libello de naturæ miraculis ſpeluncam narrat eſſe Cumis vrbe Italiæ Sibyllæ domicilium, D quam multo & Erythræam putant, incolæ Cumæā nominant, haud dubie patriæ fauore, aut certe de alia ſentientes. Non enim Virgiliana ea Cumana eſt, quæ libros Tarquinio vendidit. Neque Virg. affirmat, neque vero vnius Sibyllæ putanda ſunt carmina, quæ fuerunt in Capitolio, quod ſignat Tacitus, inquiēs, quod Auguſtus Cæſar indicauit. Nam cum eo tempore multa vana nomine Sibyllarum ferrentur, iuſsit conquiſitas Samo, Erythræa, Ilio, Africa, & per Italicas colonias carmina intra certā diem ad præfectum vrbis afferri, & iudicium cenſuramq; xv. virorum adhiberi, ne haberi priuatim liceret, quod iam à maioribus erat cautum. Lactantius ex Varrone Capitolio refecto ex omnibus ciuitatibus, & Italicis & Græcis & præcipue Erythræis coacta allataq; ſunt Romam, cuiuſcunq; Sibyllæ nomina fuerunt: & paulopoſt Feneſtella inquit, diligentiſſ. ſcriptor de xv. viris dicens, ait, reſtituto Capitolio retuliſſe ad Sena. C. Curionem cōſulem, vt legati Erythras mitterentur, qui carmina Sibyllæ conquiſita Romam deportarēt. itaq; miſſos eſſe P. Gabiniū, M. Octacilium, L. Valeriū, qui deſcriptos à priuatis verſus circa mille Romā deportauerunt. idem ſupra oſtēdimus dixiſſe Varronē. tantum Firmianus. Stilico Honorij Cæſaris ſocer concitaturus in generum ſeditionē, verſus omnes Sibyllinos curauit abolendos, de quo facto loquens Rutilius Claud. inquit:

Nec tantum Geticis graſſatus proditor armis,
Ante Sibyllinæ fata cremauit opis.

Hæc de Sibyllis.

b Hæc ſane Erythræa Sibylla.) At Lactantius aliquot ex his verſibus nomine aliarum Sibyllarum citat, ſed nō refert cuius Sibyllæ ſint. Sibyllæ eſſe conſtat, & pleraq; aliarum vaticinia Erythrææ ceu nobiliſſimæ aſſignabantur. c In capitibus verſuum.) Solitas Sibyllas aliquid per initia verſuum ſignificare, docet Cic. ij. de diuina. De Sibyllis enim loquēs, E ſic ſcribit: non eſſe autē illud carmen furentis, tum ipſum poëma declarat. Eſt enim magis artis & ſcientiæ, quàm vaticinationis, & motus, tam vero ea quæ acroſtichis dicitur, cum deinceps verſus literis connectitur, vt in quibuſdā Ennianis, quę Ennius fecit. id certe magis eſt attēti animi, quàm furentis, atque in Sibyllinis ex primo verſu cuiuſcunq; ſententiæ primis literis illius ſententiæ carmen omne prætexitur. ad hunc modum ille. Hoc etiam ſubſignificat Virg. iiij. æglogo. cum dicit: Vltima Cumæi venit iam carminis ætas. ſcilicet tempus etiam quo vaticinium tendebat, extis erat literis inſertum. d Quidam Latinus.) Alibi ſic, quidā Latinus & extantibus verſibus aliis, & ſtantibus. e Iudicij ſignum.) Verſus Græci, vt ab Euſebio ἐν τῷ λόγῳ βασιλικῷ ponuntur, ſunt hi:

Ἰδρώσει γὰρ χθὼν, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται.
Ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων
Σάρκα παρὼν κρῖναι πᾶσαν, καὶ κόσμον ἅπαντα.
Ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ, καὶ ἄπιστοι.
Ὕψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
Σαρκοφόρον, ψυχὰς δ' ἀνθρώπων ἐπὶ βήματι κρίνει.
Χέρσος ὅτ' ἄν ποτε κόσμος ὅλος καὶ ἄκανθα γένηται.
Ῥίψωσι τ' εἴδωλα βροτοὶ, καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
Ἰχνεύων ῥήξει τε πύλας εἱρκτῆς ἀΐδαο.
Σὰρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλευθέριον φάος ἥξει.
Τοὺς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει.
Ὁππόσα τις πρήξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει.
Στήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωστῆρσιν ἀνοίξει.
Θρῆνος δ' ἐκ πάντων ἔσται, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων. F
Ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄστρων τε χορεῖαι.
Οὐρανὸν εἱλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεῖται.
Ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.
Ὕψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
Ὗσά τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, καὶ πᾶσα θάλασσα
Οὐκ ἔτι πλοῦν ἕξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
Σὺν πηγαῖς ποταμοὶ καχλάζοντες λείψουσι.
Σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει.
Ὠρύουσα μύσος μέλλον, καὶ πήματα κόσμου.
Ταρταρόεν δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
Ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆος ἅπαντες.
Ῥεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρὸς, ἠδέ γε θείου.

e Iudicij ſignum.) Mallem vertiſſet iudicij ſigno. Græce ſic eſt, ſudabit terra, iudicij ſignū cum erit. f Scilicet in carnē.) Alibi legitur, ſcilicet, vt carnē præſens diiudicet orbem. maluiſſem, ſcilicet vt carnē præſens & iudicet orbem. Græce habet: Et veniet cunctā carnem cenſurus & orbem. g Sic animæ cum carne aderunt.) Secus Græce: videbūt eum carniferū, & iudicabit hominū animas pro tribunali: hoc eſt in corpore videbitur iudex, vt viſus eſt, cum iudicaretur, quemadmodum primo Actuum habetur, Hic Ieſus qui aſſumptus eſt vobis in cœlum, ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum. Si quis tamen in Græco verſu malit legere, σαρκοφόρων, aut σαρκοφόρας, tum erit, animas corporibus indutas iudicabit. h Exuret terras.) Hic verſus nō eſt in Græco, nec eſt tamen in Latino addititius, hoc loco: nam oportet eſſe ſeptem & viginti.

i Sanctorum

G i Sanctorum ſedem.) In alio codice ſanctorum, ſed enim verum Græce eſt, caro tunc omnis mortuorum in liberum veniet cœlum: tum ſequitur, ſanctos & iniquos ignis æternorum corripiet: ſed quia hæc aſpera & abſurda eſt ſententia, malim legere non τοὺς ἁγίους, ſed τῶν ἁγίων, vt concordet cum eo, quod Latine interpretatum eſt. k Occultos actus retegens.) Conſcientiarum libri aperientur, vt eſt in Apocalypſi, de quo ſequentibus libris. l Eripitur ſolis iubar.) Potius in futuro, eripietur, ἐκλείψει. m Deiiciet colles.) Sic Eſaiæ xl. & omnis valles exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt plana in directa & aſpera in vias planas. n Non erit in rebus hominum.) Hic verſus parum conſtat: nam tertio loco pro dactylo ponitur tribrachus: & Græce ſic habetur, ſublime non amplius moleſtum in hominibus apparebit: aut, videbitur. poterat verti, non erit in rebus poſt hac ſublime moleſtum. Neſcio vtrum intelligendū, perinde futura hominibus alea, vt humilia, quod neutra illis erunt laborioſa: an quod æqualis erit in genere humano tanta, vt iſtæ vel opum, vel nobilitatis, vel honorum celſitudines non amplius graues, & moleſtæ ſint humano generi futuræ, & vt Apoſtolus Corinthiis ſcribit. Euacuetur omnis principatus & poteſtas humana, & ſit deus omnia in omnibus. Nihil eſt enim grauius aut difficilius, quàm iſtos tolerare, quorum falſa aliqua magnitudinis opinio animos imbuit: hunc inſolentem faciunt opes nimiæ, hic nihil non ſibi putat licere, quod ſit ex maioribus prognatus neſcio quibus, quos ſine fine habet in ore, inclytus videlicet multis & ſæuis latrocinijs. Alius adorari vult propter dignitatem, nec vllus videtur ipſi honos honori ſuo ſatisfacere. Alius robuſtus nebulo militem ſe eſſe iactat, & propugnatorem Reip. & patronum ac defenſorem cæterorum, ideo licere ſibi humana & diuina polluere: ibi verba præferocia, ibi minæ exſcindendæ ciuitatis, ſi quis obuiā eat. Et hæc aguntur in Chriſtiano populo, in quo gentis author Chriſtus diſertis verbis omnem inæqualitatem ſuſtulit, honoréſque & principatus vniuerſos ad Gentilium inſanias reiecit, nihilque eſſe voluit, quod nobis ſpiritus attolleret. o Iam æquantur campis.) Græce ſic: æquales erunt campis montes, & cunctum mare innauigabile fiet. Terra enim incenſa fulmine. p Orbe gement.) Græce orbis ſectus. q Quia non potuerunt Latina verba inueniri.) Nullum enim Latinum verbū habet ῥ ψιλὸν, & Græca omnia quæ ab ea incipiuntur litera ſunt aſpirata: quo fit vt cum ad Latinos transſeant, nullum eorum incipiat ab ρ. leui ſine aſpiratione h, in quo paſſim labuntur imperiti. r Quadratum ternarium ſolidum.) Planum quadratum fit ex reductione numeri in ſe, vt ter tria, ſi hoc rurſus in primum ducatur, vt dicamus ter tria, ter erit ſolidum, prior illa ſumma eſt nouem, tum ter nouem eſt poſterior xxvij. dixi de his alibi. ſ Inſerit etiam

Lactantius Lactantius operi ſuo.) Lactantius Firmianus ſecutus Arnobij præceptoris ſui exemplum contra gentes ſeptem volumina conſcripſit elegantiſſima & acutiſſima, nec eſt vllus inter Chriſtianos ſcriptores tam vicinus dictioni Tullianæ. t In manus iniquas.) Lactantius lib. iiij. c. xviij.

Εἰς ἀνόμους χεῖρας, καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει.
Δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις.
Καὶ στόμασι μιαροῖσι τὰ πτύσματα φαρμακόεντα.
Δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τότε νῶτον.

u Et colaphos accipiens.)

Καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μή τις ἐπιγνῷ
Τίς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν, ἵνα φθιμένοις λαλήσῃ.
Καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον.

x Ad cibum autem fel.) Ibidem,

Εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολήν, κ' εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν.
Τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν.

y Inhoſpitalitate.) Græce eſt, inhoſpitalitatis hanc oſtendent menſam.
z Ipſa enim inſipiens gens.) Hæc alius Sibyllæ eſſe dicit

Αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας
Παίζοντα θνητοῖσι νοήμασιν, ἀλλὰ καὶ ἀκάνθαις
Ἔστεψας στεφάνῳ, φοβερὴν τε χολὴν ἐκέρασσας.

a Templi vero velum ſcindetur.) Sequenti capite:

Ναοῦ δὲ σχισθήσεται τὸ πέτασμα, καὶ ἤματι μέσσῳ
Νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις.

b Et morte morietur tribus diebus.) Ibidem:

Καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας.
Καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀναλύσας εἰς φάος ἥξει.
Πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας.

c Primus reſurrectionis principio.) Græce eſt: primus oſtendens vocatis initiū reſurrectioni: vel, primus oſtendens Apoſtolis à ſe vocatis initiū & ſpem reſurrectionis: vel, primus reſurgens, & quaſi faciens viam vocatis & electis: vt ſit quemadmodum Paulus inquit, primogenitus in multis fratribus, & primitiæ dormientium.

Quòd regnante Romulo ſeptem ſapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Iſrael dicebãtur, in captiuitatem à Chaldæis ductæ ſunt, idemq́ Romulus mortuus diuino honore donatus eſt. *Caput XXIIII.*

EOdem Romulo regnãte Thales Mileſios fuiſſe perhibetur, vnus e ſeptẽ ſapientibus, qui poſt theologos poëtas, in quibus Orpheus maxime omnium nobilitatus eſt, Sophi appellati ſunt, quod eſt Latine ſapientes. Per idem tempus decem tribus,[a] quæ in diuiſione populi vocatæ ſunt Iſraël, debellatę à Chaldæis, & in eas terras captiuæ ductæ ſunt, remanentibus in Iudæa tribus duabus illis tribubus, quæ nomine Iudæ vocabantur, ſedemq́ regni habebant Hieruſalem. Mortuum Romulum cum & ipſe nuſquam cõparuiſſet, in deos, quod & vulgo notiſsimum eſt, retulere Romani, quod vſqueadeo iam fieri deſierat, nec poſtea niſi adulando, nõ errãdo[b] factum eſt temporibus Cæſarum, vt Cicero magnis Romuli laudibus tribuat, quod non rudibus & indoctis temporibus, quando facile homines fallebantur, ſed iam expolitis & eruditis meruit hos honores, quãuis nondū efferbuerat, ac pullulauerat philoſophorū ſubtilis & acuta loquacitas. Sed etiam ſi poſteriora tempora deos homines mortuos nõ inſtituerunt, tamen ab antiquis inſtitutos colere vt deos, & habere non deſtiterunt: quin etiam ſimulachris, quæ veteres nõ habebant auxerunt vanæ atq; impiæ ſuperſtitionis illecebram, id efficientibus immundis in eorum corde dæmonibus, per fallacia quoq; oracula decipientibus, vt fabuloſa etiam crimina deorū, quę iam vrbaniore ſeculo non fingebantur, per ludos tamen in eorundem falſorum numinum obſequium turpiter agerẽtur. Regnauit deinde Numa poſt Romulū, qui eum illam ciuitatem putauerit deorum profecto falſorum numeroſitate muniendam, in eandem turbam referri mortuus ipſe non meruit, tanquam ita putatus ſit cœlum multitudine numinum conſtipaſſe, vt locū ibi reperire nõ poſſet. Hoc regnante Romæ & apud Hebræos initio regni Manaſſe, à quo impio rege[c] propheta Eſaias perhibetur occiſus, Samiam fuiſſe Sibyllam[d] ferunt.

4. Reg. 17.

L

a PEr idem tempus decem tribus.) Hoc factum eſt rege Iſraël Oſea a Senacherib, qui & Salmazar nominatur Chaldæorū rege, transſlatiq́ ſunt in Medorum montes. regnatumq́ eſt in Samaria annis CCL. à regibus Iſraël. idem Senacherib ad cuſtodiẽdam Iudæam incolas miſit ex Aſſyria, qui æmulatores Iudeæ legis facti, Samaritani nūcupati ſunt, quod Latine cuſtodes ſonat, author Euſebius. b Nec poſtea niſi adulando, non errando.) Nam Cicero in Philippicis diuinitatem Cæſaris dictatoris proſcindit, & Seneca diuinitatem Claudij irridet, & Lucanus omnium Cæſarum diuinitatem conculcat. c A quo impio rege.) Sic Euſebius. Manaſſes impius Eſaiam interfecit, ſtatuamq́ ſuam poſuit quinque facies habentem. De Eſaia ſic Hieronymus: Eſaias in Hieruſalem nobili genere ortus eſt, ibiq́ prophetauit ſub Manaſſe rege', ſectus in duas partes occubuit. ſepultuſq́ eſt ſub quercu Rogel iuxta tranſitum aquarum, quas olim Ezechias rex iacto obſtruxerat puluere. d Samiam fuiſſe Sibyllam.) Euſebius de eiſdem temporibus: Sibylla Samia, quæ Herophila appellatur, in Samo inſignis habetur. Eſaias. M

Qui philoſophi enituerint regnante apud Romanos Tarquinio Priſco, apud Hebræos Sedechia cum Hieruſalem capta eſt, templumq́ ſubuerſum. *Caput XXV.*

REgnante vero apud Hebræos Sedechia,[a] & apud Romanos Tarquinio Priſco, qui ſucceſſerat Anco Martio, ductus eſt captiuus in Babyloniam populus Iudæorū, euerſa Hieruſalẽ & templo illo à Salomone conſtructo. Increpantes enim eos prophetæ[b] de iniquitatibus & impietatibus ſuis, hęc eis ventura prædixerant, maxime Hieremias, qui etiam numerum definiuit annorum.[c] Eo tempore[d] Pittacus Mitylenetis[e] vnus è ſeptem ſapientibus fuiſſe perhibetur. Et quinque cæteros qui vt ſeptem numerẽtur, Thaleti, quem ſupra commemorauimus, & huic Pittaco addũtur, eo tempore fuiſſe ſcribit Euſebius,[f] quo captiuus dei populus in Babylonia tenebatur. Hi ſunt autem, Solon Athenienſis,[g] Chilo Lacedæmonius,[h] Periander Corinthius,[i] Cleobolus Lindius,[k] Bias Prienæus.[l] Omnes hi ſeptem appellati ſapiẽtes poſt poëtas theologos claruerunt, quia genere vitæ quadam laudabilia præſtabant[m] hominibus cæteris, & morū nonnulla præcepta[n]

ſententiarum

A ſententiarum breuitate complexi ſunt. Nihil autem monimentorum quod ad literas attinet [a] poſteris reliquerunt, niſi quod Solon quaſdam leges Athenienſibus dediſſe perhibetur. Thales vero phyſicus fuit, & ſuorum dogmatum libros reliquit. Eo captiuitatis Iudaicæ tempore, & Anaximander, & Anaximenes, & Xenophanes phyſici claruerunt. Tunc & Pythagoras, ex quo cœperunt appellari philoſophi.

a Regnante vero apud Hebræos Sedechia.) Nabocodroſorus, qui in ſacris literis Nabogodonoſor dicitur, cũ tribus regibus Iudæ bellum geſſit, cum Ioachim primum, quem tributarium ſibi fecit. Deinde cum Iechonia Ioachim filio, qui etiam patris nomine ſæpe nuncupatur, quem tertio regni menſe in Babyloné tranſtulit ſpoliata Iudæa præfectoq; regioni Mathathia patruo Ieconiæ, eúmque Mathathiam Sedechiam appellauit, ceu quis dicat domini iuſticiam, vt vel iuſticiæ in rebus adminiſtrandis admoneretur, vel iuſticiæ illius & vltionis diuinæ: ſed hic cum Nabocodonoſoro parum eſſet dictis audiens, magnum in ſe bellum concitauit. Ipſe enim Chaldæus ingenti exercitu fines Iudææ ingreſſus, omniaq; ferro atque igni longe lateq; perpopulatus, vrbem Hieroſolymas corona cinxit, preſſoſq; diu intoleráda fame Iudæos cepit, ac regem ipſum occiſis prius ante eius ora liberis luminibus priuauit, catenisq; religatum in Babyloné cum toto populo pertraxit, vniuerſamq; vrbem funditus euertit. b Increpantes enim eos prophetæ.) Hieremias propheta vaticinari cœpit decimo tertio anno Ioſiæ filiæ Amon

Hieremias.

B regis Iuda, vt idem ipſe initio ſui operis profitetur. Euſebius in decimũ annum reiicit initium prophetiæ illius, prædixitq; venturam cladem Iudæ, vt ipſe in volumine ſuorum vaticiniorum declarat. De Hieremia, & captiuitate, excidioq; Iudææ gentis, ad hunc modum ſcribit Alexander Polyhiſtor: Temporibus, inquit, Ioachim Hieremias prophetauit, qui miſſus à deo, cum Iudæos aureo ſimulacro, cui nomen erat Baal, ſacrificãtes repperiſſet, futuram eis propter hoc calamitaté prædixit: vnde Ioachim viuum iuſſit cremari. Illum autem dixiſſe ſoueas ipſos à rege Aſſyriorum captos iuxta Tigridem, atq; Euphratem, eiſdé lignis facturos. Hæc Nabocodroſorum Babyloniæ regé audiuiſſe, ac Stibare Medorum rege in auxilium adducto, centum & octoginta peditum, equitum centum & viginta milia ducentem, ac decem milia curruum, primo Samaritanas omnes vrbes, Galilæam, Scythopolim, & Galandem euertiſſe: deinde Hieroſolymã, & Iudæorum regem Ioachim viuum cepiſſe, & aurum, argentum, æs, ceteraq; omnia, quæ in templo fuerant, arca excepta, & tabulis, in Babylonem aſportaſſe. Arcam enim, inquit Hieremias, detinuit. Sic ille. c Qui etiam numerum definiuit annorum.) Hieremiæ xxv. Septuaginta annos duraturam ſeruitutem Iudaicam prædicitur. d Eo tempore Pittacus Mitylen.) Euſebius lib. x. præparationis Euangelicæ, ſeptem Græciæ ſapientes temporibus fuiſſe Cyri ſcribit, ſed ætas eorum non poteſt vno ſemel verbo deſiniri: nam alij inter eos iuniores, alij ſeniores fuerũt. Conſtat Thalem cum Cyro eſſe congreſſum: & Soloné, ac Pittacum cum Crœſo, qui bellum cum Cyro geſſit, ſed vltimis ſuis temporibus, prima Cyri tempora attigerunt. Floruerunt enim à quadrageſima ad quinquageſimã Olympiadem. Nonnulli ad quinquageſimam primã, & ſecundam, & tertiã, vſq; ad octauam. Euſebius in chronicis Thalem in prima tépora Romuli regis confert, inſigni errore, vel ipſius authoris, vel librarij, ſed quem Auguſtinus eſt ſecutus. Qui enim potuiſſet Cyri tempora pertingere, hoc eſt, ab Olympiade octaua ad quinquageſimamquintam vixiſſe, annis fere ducentis? Qui longiſsimam vitam dant Thaleti ac. non excedunt annos, vt

Thales.

C Soſicrates. Nam vulgo ſeptuagintaſeptem tantum attribuunt, quéadmodum Laërtius refert, & Euſebius ipſe primo anno Seruij Romani regis ſeptimi, ſeptem ſapientes ſtatuit. Et primo Anci Martij Thalem Mileſiũ, hoc eſt, Olympia. xxxv. quem ait ad octauam & quinquageſimam Olympiadem perueniſſe. & in huius regis tempora debuit referri initium Thaletis, non Romuli. Ac de ſeptem quidem ſapientibus, qui fuerint, maxima eſt inter Græcos diſſenſio, ambitioſe ſuis vnoquoque fauente. Priſci homines omnes, qui aliqua præſtarent arte, vt non gnarum, aut ſcium illius, ita illi σοφὸν vocabant, hoc eſt, ſapientem. Tum Poetæ ſapientes ſunt dicti, vt Heſiodus, & Homerus. Hinc Thales dictus eſt ſapiens, & Bias, & Pittacus, & Solon. De his enim Dicæarchus conſtare ait. Qui nam vero his ſint adiungendi, controuerſiſsimum eſt. Neque enim de parua re agitur. nihil maius in rebus humanis, neque præſtabilius eſt quàm hoc. Vulgo illi tres addũtur, quos hic Auguſtinus, ſic etiã Laërtius. Plato in Prothagora Periandrũ ſuſtulit, pro eoq; Myſonem repoſuit, de cuius patria non conuenit. Plato Cheneum facit, qué ferunt fuiſſe etiam μισάνθρωπον, hoc eſt, hominũ oſorem, vt Timonem & Apemantũ. Leandrius nec Myſonem relinquit, nec Cleobulum, ſed Leophantũ Epheſium, & Epimenidem Cretenſem. Ephorus Periandro ſubſtituit Scytham Anacharſin, alij alios addunt Ariſtodemũ Pamphilum, & Scabram Argiuum. Hermippus a vij. ſapientes tradit, Solonem, Thalem, Pittacum, Biantem, Cleobulum, Chilonem, Periãdrum, Anacharſin, Acuſilaũ, Epimenidem, Leophantũ, Pherecydem, Ariſtodemũ, Pythagoram, Laſium, Hermionem, Anaxagoram. e Pittacus Mitylenæus.) Hic natus eſt Hirradio patre Thrace, vt

Pittacus.

fama eſt, Mitylenis vrbe Lesbi inſulæ, vir & amans libertatis, propter quã Melanchrum patriæ tyrannũ expulit, & fortiſsimus: Nam ſingulari certamine congreſſus cũ Phrinone imperatore Athenienſ. Pancratiaſte, qui etiam Olympia vicerat, eum cõfecit. & iuſtiſsimus: Nam cum iure de agri poſſeſsione inter Athenienſes & Mitylenæos ageretur, electus iudex pro Athenienſ. pronunciauit. Quocirca Mitylenæi principatum ei detulerũt, quem ipſe tenens, quo ad res ciuitatis ſuæ conſtituerentur, & in meliorem adducerentur ſtatum, poſtea depoſuit. Obiit anno ætatis ſuæ ſeptuageſimo, Olympiade prima & quinquageſima, decem annis poſtquã ſe in ordinem redegerat. f Eo tempore fuiſſe ſcribit Euſebius.) Et in præpa. D

Euan. & in chronicis, quod opus in digeſtione temporũ multum hic Auguſtinus ſequitur. nam rege Cyro ſolutus eſt populus, ſub cuius principatu floruerunt ſeptẽ ſapientes. g Solon Athenienſis.) Solon in Salamina natus inſula, iuris & ditionis Athenienſ. patre Execeſtide nobiliſsimo viro, nempe ex Codro genus ducente, Leges Draconis ſanguinarias mitigauit, latis humanioribus toto orbe inclytis. Nam ille priores, vt Demades orator ſolitus erat dicere, non atramento ſcripſerat Draco, ſed humano ſanguine. omnibus erat idem paratũ vltimum ſuppliciũ quamlibet leui crimine conuictis, etiam otij. Solon aduerſatus eſt ſemper Piſiſtrato propinqui ſui tyrannidi latenter obrepenti. quam vbi inualuiſſe ciuitaté vidit, in Aegyptum abiit, hinc ad Crœſum regé Lydiæ, tum in Ciliciã, vbi Solos condidit, quæ poſtea fuit Pompeiopolis piratis à Põpeio victis: Deinde in Cyprum inſulam, vbi morté obiit, anno vitæ ſuæ lxxx. Fuit Archõ Athenienſ. tertio anno Olympia. quadrageſimæ ſextæ. Nam iam tunc annui erant principatus, non decennales, vt antea. Athenienſ. ei tyrannidem obtulerũt, quam ipſe magno animo reſpuit, adhortatus potius ciues ſuos, vt in libertate permanerent. Solonis leges aliquot recenſent Laërtius & Plutarchus in eius vita. eas Romani in ſuas xij. tab. tranſtulerunt. h Chilo Lacedæmonius.) Hic natus eſt Lacedæmone Damagete patre. Ephorus fuit, qui magiſtratus non admodũ a tribunatu plebis Romanæ differt. Ipſe enim inſtituit vt Ephori regibus adiungerẽtur. Fuit pauciloquus, & in ſermonibus perbreuis, quod ipſe patriũ erat, nam Laconiſmum vulgo vocant. Ariſtagoras Mileſius Chilonũ loquendi morem nominat. Obiit Piſæ dum filium Olympionicã complectitur. ipſius imagini elogium inditum eſt, fuiſſe inter ſeptem ſapientiſsimum. i Periander Corinthius.)

Selon.

Chilo.

Periander.

In hoc homine nihil inuenio tanto dignũ nomine: nam tyrãnus fuit ſuæ ciuitatis, quem magiſtratum ſæue & crudeliter exercuit, & iracundia fuit tam inſenſa, vt etiam inſanierit, & inceſtus perpetrauit haud omnino ãdos, & ſuam ciuitatem auro ſpoliauit, vt votum ſolueret. Quis inter hæc locus

E ſapientiæ? idcirco ex ſapientũ numero à plurimis reiectus eſt. Cæterũ Sotion, & Heraclides, & Pamphila nõ hunc Corinthiorũ tyrannum, ſed alterum quendam Periandrum aiunt fuiſſe ſapienté, Ambraciæ natum. Ariſtoteles etiam hunc ſapienté Corinthi eſſe natum perhibet, & quidem tyranni patruelem, quidã putãt. Plato Corinthium negat fuiſſe. k Cleobulus Lindius.) Hic ex Lindo fuit, quæ vrbs eſt Rhodi inſulæ. Alij Carem volunt, vt Duris. fuit patre Euagora viribus formaq; cunctos ætatis ſuæ antecellés. in Aegypto didicit, cuius filia Cleobulina inſignis fuit vates ænigmatũ heroicis verſibus conſcriptorum. l Bias Prienæus.) Natus eſt Prienæ vrbe Ioniæ Teutamo patre. hunc ferũt delatum ad ſe tripodem aureum ad Herculem Thebanũ miſiſſe, quod Prienne patria Thebanorum eſſet colonia. Conſilijs & prudentia ſua patriam grauiter ab Halyatte Lydorum rege Crœſi patre obſeſſam liberauit. Huius ferunt illud eſſe vulgatum: Omnia bona mea mecum porto, vt Cicero in Paradoxis ſcribit. miror Græcos tam inſignis dicti nullã in vita Biantis feciſſe mentionem: ſed nec Prienem tradunt Biante viuo captam eſſe. Profecto nihil dubitem memoria falſum hunc fuiſſe maximũ virum, nec eſſet hoc vnicum exemplum. Seneca veriſimilius, qui Stilponi Megarenſi dictum attribuit, libro, quod in ſapientem non cadit iniuria, ſecundo: nam Megaram tunc cepit Demetrius Poliorcetes. Obiit Bias morte ſuauiſsima, dormiés capite in ſignum nepotuli ex filia reclinato. Prienenſes ſacellum ei erexerunt. Satyrus ſepté reliquis hunc prætulit. m Quia genere vitæ quædam laudabilia præſtabant.) Dicæarchus Peripateticus eos, qui ſeptem ſapientes vocantur, ſapientes fuiſſe aut philoſophos negat, ſed cordatos tantum, & legum latores: ea cuius ſententia Cicero in Lælio, inquit, qui ſeptem appellantur, eos qui iſta ſubtilius quærunt, in numero ſapientiũ non habent. n Et morum nonnulla præcepta.) Circumferuntur Græcæ aliquot ſententiolæ ſeptem ſapientum, & ex eis Auſonius quædã vertit carmine: tum reſperſi ſunt omnes & Græcorum & Latinorum libri ſapiẽter dictis, & γνώμαις eorum, velut Thalis. Eadem à filiis expecta, quæ paren-

Cleobulus.

F tibus feceris. Optime ac iuſtiſſ. viuemus, ſi ipſi non fecerimus, quæ in aliis reprehendimus. Huius erat ceu ſymbolũ, vt putant, noſce te. Pittaci: principatum viros declarare: prudentium eſſe dare operam, ne quid contingeret aduerſi: fortium, ſi contigiſſet, magno animo ferre: ſymbolũ, noſce occaſionem. Solonis erat nihil nimis. Chilonis: præſtare damnum turpi lucro: aurum cotibus explorari, mentes hominum auro: ſymbolũ eius ſponſioni non deeſſe iacturam. Periandri: ſtipandum eſſe eum, qui velit diu imperare, non armis, ſed beneuolentia. Cleobuli: cauendas inſidias inimicorum, & amicorum inuidiam. Biantis: indignum hominem diuitiarum gratia non laudandum, perſuadendo accipiendum, nõ cogendo, ſymbolum plures mali. Congruit cum ſententia Auguſtini, & Euſebius in x. præparationis, inquiens: nihil aliud ab iſtis ſapientibus eſſe compertum, quàm ſententias cõmodas, & breuiter dictas, ad vtilitatem humanæ vitæ. o Nihil autem monimentorum quod ad literas attinet.) At nonnulli eorum carmina dicuntur reliquiſſe, vt Solon, & Bias.

Quod eo tempore, quo impletis ſeptuaginta annis, Iudæorum eſt reſoluta captiuitas, Romani quoque à dominatu ſunt regio liberati. *Caput XXVI.*

PEr idem tempus Cyrus rex Perſarum, [a] qui etiã Chaldæis & Aſſyriis imperabat, relaxata aliquanta captiuitate Iudæorũ, quinquaginta milia hominum ex eis ad inſtaurãdum templum regredi fecit. A quibus tantum prima cœpta fundamenta, & altare conſtructum eſt. Incurſantibus autem hoſtibus nequa-

G bus nequaquā progredi ędificando valuerunt: dilatúmque opus eſt vſque ad Darium. Per idem tēpus etiam illa ſunt geſta, quæ conſcripta ſunt in libro Iudith:[b] quem ſanè in Canone ſcripturarū Iudæi non recepiſſe dicuntur. Sub Dario ergo rege Perſarum impletis ſeptuaginta annis, quos Hieremias propheta prędixerat,[c] reddita eſt Iudæis ſoluta captiuitate libertas: regnāte Romanorum ſeptimo rege Tarquinio. Quo expulſo etiā ipſi à regum ſuorum dominatione liberi eſſe cœperūt. Vſque ad hoc tempus prophetas habuit populus Iſraël, qui cum multi fuerint, paucorum, & apud Iudæos, & apud nos canonica ſcriptura retinentur. De quibus me aliqua poſiturum eſſe promiſi in hoc libro, cum clauderem ſuperiorem: quod iam video eſſe faciendum.

a *Cyrus.* PEr idem tempus Cyrus rex Perſarum.) Cyrus Perſarum rex, filius fuit Mandanes Aſtyagis Medorum regis filiæ, & Cambyſis obſcuro loco nati. Cyrus dictus à Cyro, vt ferunt, Albaniæ & Iberiæ amne, iuxta quem eſt educatus. Bellum aūt fecit, quo victo, imperium ex Medis tranſtulit ad Perſas. Idem Chaldæam Perſarum imperio adiunxit. Nam Sardanapalo mortuo, Medi cum ipſi ſibi imperium conſtituiſſent, Chaldæi & ſuos reges habuerunt Babylone, inter quos Nabuco H droſorus, quem Chaldæi Herculi rebus geſtis anteponunt, duxiſſeq́; tradunt victorem exercitum vſque ad columnas, vt Strabo ex Megaſthene ſcribit. Alphæus de rebus Aſſyriorum loquens, inquit: Megaſthenes vir priſcus Nabocodroſorum Hercule robuſtiorem fuiſſe dicit, vniuerſamq́; Libyam, Aſiamq́; vſque ad Armenios ſubiecisse, quem Chaldæi dicunt, quum in regnū rediiſſet, furore diuinitus captum, magna voce exclamaſſe, ô Babylonij, futuram vobis calamitatē magna voce prænuncio, quam neque Belus ille, nec vlla vis deorum auertet: veniet Perſa mulus, qui vobis afferet ſeruitutem. Hæc, aliſq́; eiuſmodi dictis, ſubito euanuit. Cui filius Milina Rudocus ſucceſsit, quem Igliſares interfecit, ac loco eius regnauit, cui Baboſo Araſcus filius ſuffectus eſt, quo inſidiis interēpto, Nabuidocus regnauit. Hunc Cyrus capta Babylone Carmaniæ principem fecit. Hæc Alphæus. Prætereo, quæ Alexander Polyhiſtor de ſucceſſoribus Nabocodroſori ſcribit paulo diuerſius quàm Alphæus, ſed ſumma ferè eſt eadem. Ioſephus tamen libro decimo, duos Nabugodonoſores recenſet, & filium dicit Herculi à Megaſthene præferri in quarto libro rerum Indicarum, ſed patrem eſſe, qui Hieroſolymam cepit. Nabucodonoſori filio dicit filium etiam ſucceſsiſſe Amilmadapacum, ſiue Abimatadocum, qui Ieconiam regem ſoluit, habuitq́; inter primores aulæ. Amilmadapaco, cum xviij. regnaſſet annos, hæres fuit Egreſſarius filius. Huic poſt xl. annos regni Laboſordacus filius, cui poſt nouē principatus menſem Balthaſar, qui & Naboar, quem Cyrus regno Chaldæo expulit, vbi xvij. annis imperaſſet. Quę annorum computatio, ſi vera eſt, plures quàm centum anni ſunt à calamitate Iudaica, ad Cyrum Perſam. Non dubium, quin ſit error, cuius authoris ne an ſcribæ, haud facile pronunciarim. Cyrus vero commotus vaticinio Eſaiæ qui ducentis & decem annis ante ipſum de regno eius, etiam nominatim prædixerat, Iudæos ſoluit, vt in patriam redirent, vrbem, templumq́; reſtituerent, redditis templi vaſis, quæ I Nabucodroſorus in Babyloniam aduexerat. Idq́; factum eſt, anno poſtquam in Babyloniam Iudæi erant ducti quadrageſimo, authore Euſebio. Itaque profecti ſunt, qui templum ædificarent, & vrbem. Sed quum vicinarum gentium incurſibus opus impediretur, intermiſſum eſt vſque ad ſecūdum annū Darij Hiſtaſpis filij, qui expulſis Magis, regnauit. Hic enim propter Zorobabel, redire Iudæos in patriam permiſit, prohibuitque, ne quis conſtructionem vrbis & templi interturbaret. Ita ſeptuageſimo anno poſt captiuitatem Iudaicam, dirutúmque templum, populus in antiquas ſedes remigrauit. Hæc ex computatione Euſebij, qui etiam Clementem authorem ſententiæ ſuæ adducit, in hunc modum: Clemens quoque, inquit, his congruit in primo ſtromate, ita ſcribens: Et perſeuerauit captiuitas annis ſeptuaginta vſque ad ſecundum annum Darij Hiſtaſpis, qui Perſis, Aſſyriis, & Aegypto regnauit, ſub quo Aggæus, & Zacharias, & vnus de duodecim, qui vocatur Angelus, prophetauerunt, ſacerdotióque functus eſt Ieſus filius Ioſedec. Hæc ſupradictus vir. Quòd autem ſeptuageſimus annus deſolationis templi anno Darij fuerit expletus domeſticus, teſtis eſt Zacharias Propheta, ſecundo anno Darij dicens: Domine omnipotens, quo vſque non miſereberis Hieruſalem, & ciuitatibus Iuda, quas deſpexiſti? iſte ſeptuageſimus annus eſt. ita Euſebius. Nam Ioſephus libro vndecimo à captiuitate Iudææ gentis vſque ad Cyrum lxx. annos numerat. b Per idem tempus etiam illa ſunt geſta q. c. ſunt in libr. Iudith.) Iudith vidua Bethuliam ciuitatem ſuam obſidione Holophernis ducis Nabuchodonoſoris liberauit, vt in eius libro fuſe narratur. qui liber Chaldæo ſcriptus ſermone, ſicut Hieronymus inquit, minus authoritatis habet ad ea roboranda, quæ in contentionem veniunt. Sed ſanctus Nicenus conuentus, inter ſacrarum ſcripturarum volumina, & hunc librum computauit. Beda in temporibus ait, Cambyſem Cyri maioris filium, ab Hebræis ſecundum Nabucodonoſorem vocari, & ſub eo contigiſſe, quæ de Iudith narrantur. c Quos Hieremias Propheta prædixerat.) Hieremiæ vigeſimo quinto: Et ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis.

De temporibus Prophetarum, quorum oracula habētur in libris: quique tunc de vocatione gentium multa cecinerunt, quādo Romanorum regnum cœpit, Aſſyriorūque defecit. Caput XXVII. K

TEmpora igitur eorum vt poſsimus aduertere, in anteriora paululum recurramus. In capite libri Oſee Prophetæ, qui primus in duodecim ponitur, ita ſcriptum eſt: Verbū domini quod factum eſt ad Oſee in diebus Oziæ, & Ioathā, & Achaz, & Ezechiæ, regum Iuda.[a] Amos quoque[b] in diebus Ozię regis prophetaſſe ſe ſcribit. Addit etiam Hieroboam regem Iſraël,[c] qui per eoſdem dies fuit. Necnon Eſaias filius Amos ſiue ſupra dicti Prophetæ, ſiue quod magis perhibetur alterius, qui non Propheta eodē nomine vocabatur, eoſdem reges quatuor quos poſuit Oſee in capite libri ſui ponit, quorum diebus ſe prophetaſſe prælo- quitur. Michæas etiam[d] eadem ſuæ prophetiæ commemorat tempora poſt dies Oſee. † Nam tres qui ſequuntur reges nominat, quos & Oſee nominauit: Ioatham, & Achaz & Ezechiam. Hi ſunt quos eodē tempore ſimul prophetaſſe ex eorū literis inuenitur. His adiungitur Ionas[e] Ozia rege regnante & Iohel[f] cū iam regnaret Ioatham, qui ſucceſsit Oziæ. L Sed iſtorum Prophetarū duorum tempora in chronicis nō in eorum libris potuimus inuenire, quoniam de ſuis diebus tacent. Tenduntur autem hi dies à rege Latinorū Proca[g] ſiue ſuperiore Auentino vſque ad regem Romulum iam Romanum, vel etiam vſque ad regni primordia ſucceſſoris eius Numæ Pompilij. Ezechias quippe rex Iuda eo vſque regnauit, ac per hoc per ea tempora iſti velut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quando regnum defecit Aſſyriorum, cœpitque Romanorum: vt ſcilicet quemadmodum regni Aſſyriorū primo tempore extitit Abraham, cui promiſsiones apertiſsimæ fierent in eius ſemine benedictionis omnium gentium, ita in occidentalis Babylonis exordio qua fuerat Chriſtus imperante venturus, in quo implerentur illa promiſſa oracula Prophetarum, non ſolum loquentium, verumetiam ſcribentium in tantæ rei futuræ teſtimonium ſoluerētur. Cum enim Prophetæ nūquam ferè defuiſſent populo Iſraël, ex quo ibi reges eſſe cœperunt, in vſum tantūmodo eorum fuere, non gentium. M Quando autē ea ſcriptura manifeſtius prophetica[h] condebatur, quę gentibus quandoque prodeſſet, tunc oportebat incipere, quando cōdebatur hæc ciuitas, quæ gentibus imperaret.

Oſee. 1. *Amos. 1.* *Michæas. 1.* *† al. Oziæ.* *4. Reg. 10.* *Geneſ. 12.*

a IN diebus Oziæ, & Ioathā & Achaz, & Ezechię regum Iuda.) Nuſquam certius colliguntur tempora, quàm ex ipſis eiſdem Prophetis, ſi quibus ſcripſerint, teſtificentur. ideo cum eorum teſtimonia, ac velut ſyngraphas habuerimus, aliorum adducere ſuperuacaneum fuerit. Ait ergo ſe ſub illis tribus regibus duarum tribuum vaticinatum, qui pater filius, & nepos fuere, & vltimo eorum imperante ductæ ſunt decem tribus Iſrael in Chaldæam à Salmanaſar rege. Itaque ſicut Hieronymus docet, & ante captiuitatem, & pòſt Oſee prophetatus eſt, & tam vicinam quàm præſentem, quàm etiam præteritam, & denūciaſſe venturam, & luxiſſe ingruentem. Porrò Ozias vixit quo tempore magnum illud & vaſtum Aſſyriorum imperiū concidit, rebellantibus Medis. Húc alij Azariam nominant, ne quem varietas fallat nominum. b Amos quoque.) De hoc Hieronymus: Amos Propheta, qui ſequitur Ioëlem, & eſt tertius xij. Prophetarum, non eſt ipſe, quem patrem Eſaię Prophetæ legimus. Ille enim אמוץ ſcribitur per primam & vltimā nominis ſui literam א & ץ, & interpretatur fortis atque robuſtus: hic vero אמוס per א & ס & interpretatur populus auulſus. Mediæ literæ מ & ו vtrique cōmunes ſunt. apud nos autem, qui tantum vocalium literarum &, s, literæ, quæ apud Hebræos triplex eſt, differentiam non habemus, hæc & alia nomina videntur eſſe communia, quæ apud Hæbræos elementorum diuerſitate, & ſuis proprietatibus diſtinguuntur. Hic igitur propheta, quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecue, quod ſex milibus ad meridianam plagam abeſt à ſancta Bethleem, quæ mundi genuit ſaluatorem, & vltra nullus eſt viculus, ne agreſtes quidem caſæ & furnorum ſimiles quas Afri appellant Mapalia. Tanta eſt eremi vaſtitas, quæ vſque ad mare rubrum Perſarúmque, & Aethiopum, atque Indorum terminos dilatatur, & quia humi arido, atque arenoſo nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus, vt ſterilitatem terræ compenſent pecorum multitudine. Ex hoc numero paſtorum & Amos Propheta fuit imperitus

Ozias. *Amos.*

A imperitus ſermone,ſed non ſcientia. Idem enim qui per omnes Prophetas ſpiritusſanctus loquebatur. Tantum Hieronymus. Quo magis miror cum prologus, qui vulgo in noſtris ſacris literis huic Prophetæ præponitur,hoc ex loco ſit deſumptus, legi expreſſe in eo etiam Amos patrem Eſaiæ Prophetam fuiſſe,forſan ex Hebræorum dogmate,qui vt Hieronymus in Sophoniam ſcribit,tradunt cuiuſcunque Prophetæ pater,aut auus ponatur in titulo,ipſos quoque Prophetas fuiſſe. c Addit etiam Hieroboam regem Iſrael.) Non illum qui temporibus Roboam filij Salomonis author ſecedendi fuit x.decem tribubus,qui centum & ſexaginta annis
Micheas. præceſſit hunc filium Ioas. d Michæas etiam.) Hunc Hieronymus tradit non vaticinatum eſſe temporibus Oziæ, ſed eius filij Ioathan, quem LXX.fecerũt tertium. Hebræi ſextum habẽt in xij.minores. e His adiungitur Ionas.) Euſebius in temporibus Azariæ, qui idem eſt Ozias, prophetabant apud Hebræos,inquit, Amos,Eſaias,& Ionas.& Hieronymus in Oſee,ex quo perſpicuum eſt,inquit,prophetante Oſee, Eſaias,& Iohel,& Amos,& Abdia,& Iona,& Michæa, qui σύγχρονοι eius fuere, hoc eſt,contemporanei,regnum decem tribuum eſſe finitum. Et in prologo in Ionam ſic ait:Tradunt Hebræi,Oſee,Amos,& Eſaiam, ac Ionam, eiſdem prophetaſſe temporibus.in quo eodem prologo,opinionem quorundam refert, qui exiſtimarunt Amathi patrem Ionam eſſe filium illum viduæ Sareptanæ,quem Helias vitæ reddidit,matre poſtea dicẽte, Nunc cognoui,quia vir dei es tu,& verbum dei in ore tuo eſt veritas,& ob hãc cauſam,etiam ipſum puerum ſic vocatum. Amathi enim in noſtra lingua
Iohel. veritatem ſonat. f Et Iohel.) Interpretatur ἀρχόμενος, inquit, Hieronymus, id eſt, incipiens. Vulgo legimus, hunc eiſdem temporibus afflatum deo,quo prophetas ſuperiores. g Tenduntur autem hi dies à rege Latinorum Proca.) Auentinus regnauit annos triginta ſeptem. Huius triceſimoſecundo,vt Euſeb.digerit,cepit Azarias regnũ in Iuda. Eutropius Azariam in tẽpora Procæ reducit, q vltimis annis Auentini cœpe-
B rit imperare. Ezechiæ vero regnũ prima tẽpora Numę pertigit. h Quando autem ea ſcriptura manifeſtius prophetica.) Iſti enim Prophetæ, quos percenſuit,gentium vocationem prænunciarunt,vt pòſt aperiet.

De his, quæ ad Euangelium Chriſti pertinent, quid Oſee, & Amos prophetauerint.

Caput XXVIII.

OSee igitur Propheta, quanto profundius quidem loquitur,tanto operoſius penetratur. Sed aliquid inde ſumendum eſt, & hic ex noſtra promiſſione ponẽdum. Et erit,inquit,in loco,
Oſee.1. quo dictum eſt eis: Non populus meus vos,vocabuntur & ipſi filij dei viui. Hoc teſtimoniũ propheticum de vo-
Roma.9. catione populi gentium, qui prius non pertinebat ad
1.Petri.2. deum, etiam Apoſtoli intellexerunt.[a] Et quia ipſe quoq; populus gentium ſpiritaliter eſt in filiis Abrahæ, ac per hoc rectè dicitur Iſraël,[b] propterea ſequitur,& dicit: Et
Oſee.1. congregabuntur filij Iuda & filij Iſraël in idipſum,& ponent ſibimet principatum vnum: & aſcendent à terra. Hoc ſi adhuc velimus exponere, eloquij prophetici ob-
C tundetur ſapor. Recolatur tamen lapis ille angularis, & duo illi parietes:vnus ex Iudæis,alter ex gentibus:ille nomine filiorum Iuda, iſte nomine filiorum Iſraël, eidem vni principatui ſuo in idipſum innitentes,& aſcendentes agnoſcantur in terra. Iſtos autem carnales Iſraëlitas, qui nunc nolunt credere in Chriſtum poſtea crediturros,id eſt, filios eorum: nam vtique iſti in ſuum locum moriendo tranſibunt: idem Propheta teſtatur, dicens:
Oſee.3. Quoniam diebus multis ſedebunt filij Iſraël ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio, ſine manifeſtationibus.[c] Quis non videat,nunc ſine iſtis
* alias,nõ ſic eſſe. eſſe * Iudæos? Sed quid adiungat audiamus. Et poſtea, inquit, reuertentur filij Iſraël, & inquirent dominum deum ſuum,& Dauid regem ſuum:& ſtupeſcent in domino,& in bonis ipſius, in nouiſsimis diebus. Nihil eſt iſta prophetia manifeſtius, qua Dauid regis nomine ſignificatus intelligitur Chriſtus,qui factus eſt,ſicut dicit
Roma.1. Apoſtolus,ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Prænunciauit iſte Propheta etiam tertio die Chriſti reſurrectionem futuram, ſicut eam prophetica altitudine prænun-
Oſee.6. ciari oportebat,vbi ait: Sanabit nos poſt biduum: & in
Coloſ.3. die tertio reſurgemus. Secundum hoc enim nobis dicit Apoſtolus: Si conſurrexeritis cum Chriſto,quæ ſurſum ſunt quærite. Amos quoque de rebus talibus ſic prophe-
Amos.4. tat:Præpara,inquit,te,vt inuoces deum tuum Iſraël:quia ecce ego firmans tonitruum, & creans ſpiritum, & an- D nuncians in hominibus Chriſtum ſuum. Et alio loco:In illa die,inquit,reſuſcitabo tabernaculum Dauid,[d] quod cecidit:& reædificabo,quæ ceciderunt eius: & deſtructa eius reſuſcitabo:& reædificabo ea,ſicut dies ſeculi: ita vt exquirant me reſidui hominum: & omnes gẽtes, in quibus inuocatum eſt nomen meum ſuper eos. dicit dominus faciens hæc.

ETiam Apoſtoli intellexerunt.) In prima enim epiſtola Petri ca- a pite ſecundo,Qui aliquando, inquit, non populus dei, nunc populus dei. b Ac per hoc rectè dicitur Iſrael.) Cuncti enim homines poſſunt pertinere ad ſpiritalem promiſsionem Abrahæ, ſi eius pietatem,& iuſticiam fuerint ſectati. Ideirco qui ex ſemine carnali ab eo deſcendunt, per Iudam intelliguntur, quæ tribus in ſacris ritibuſque maiorum,cum ſacerdotibus & templo manſit,qui non ab Abraham progeniti ſunt corpore,ſed animo,per Iſrael. Nam decem tribus, quæ à rege Iuda deſciuerunt,Iſrael ſunt à Iudæis nominatæ,quæ à gentili populo nõ multum aberant. Nam priſcis patrum inſtitutis deſertis, idola coluerunt more gentium. Ideo Iudaicis,& Leuitis, non longe ſecus erant abominabiles, quàm gentes, quæ proauthorem ſeruitutis non noſcebant, Abraham. c Sine manifeſtationibus.) Δήλων vertunt ſeptuaginta, quod eſt Hebraice ephod,ἐπωμὶς & ſuperhumerale. Significant ſeptuaginta perituram è ſenioribus prophetiam,doctrinam & ſapientiam,quo malo maius malum ciuitati contingere non poteſt. Hebraica veritas denotat,nec ſacerdotalẽ futuram dignitatem,neq; cultum eius, atque ornamenta. d In die illa, inquit, reſuſcitabo tabernaculum Dauid.) Hunc locum ad vocationem E gentium pertinere,præterquam quod verba ipſa aperte teſtantur,etiam Iacobus frater domini interpretatus eſt Act. xv. quum ij qui ex Iudaiſmo Phariſaico ad baptiſmum venerant,negocium faceſſerent Barnabę & Tito,quod in Eccleſia dei cum præputio verſaretur,& ſine ceremoniis ſabbatiſmorum. Itaque cum apoſtòlica declaratio huic dicto acceſſerit, quis audeat aliam quærere?

Quæ ab Eſaia,de Chriſto & Eccleſia ſint prædicta.

Caput XXIX.

ESaias[a] propheta nõ eſt in libro duodecim prophetarum:qui propterea dicũtur minores,quia ſermones eorum ſunt breues,in eorum comparatione,qui maiores ideo vocantur,quia prolixa volumina cõdiderunt. Ex quibus eſt hic Eſaias,quem propter eadem prophetiæ tempora ſubiungo ſupradictis duobus. Eſaias ergo inter illa, quæ iniqua arguit & Eſaia.1. iuſta præcepit, & peccatori populo mala futura prædixit, etiam de Chriſto & eccleſia,hoc eſt,de rege,& ea, quam condidit ciuitatem,multo plura,quàm cæteri prophetauit:ita,vt à quibuſdam[b] Euangeliſta,quàm propheta,potius diceretur. Sed propter rationem operis terminandi, vnum de multis hoc loco ponam. Ex perſona quippe F dei patris loquens:Ecce,inquit,intelliget puer meus,[c] & Eſai.52. exaltabitur,& glorificabitur valde. Quemadmodũ ſtu- Roma.15. peſcent ſuper te multi, ita gloria priuabitur ab hominibus ſpecies tua,& gloria tua ab hominibus:ita mirabuntur gentes multæ ſuper eum: & continebunt reges os ſuum: quoniam quibus nõ eſt annunciatum de illo, videbunt:& qui non audierunt,intelligent. Domine quis credidit auditui noſtro: & brachium domini, cui reuelatum eſt? Annunciabimus coram illo, vt infans, vt radix in terra ſitienti: non eſt ſpecies illi, neque gloria: & vidimus eum, & non habebat ſpeciem,neque decorem: ſed ſpecies eius ſine honore deficiens præ omnibus hominibus. Homo in plaga poſitus,& ſciens ferre infirmitatem:quoniã auerſa eſt facies eius: inhonoratus eſt nec magni exiſtimatus eſt. Hic peccata portat: & pro nobis dolet: & nos exiſtimauimus illum eſſe in dolore, & in plaga,& in afflictione. Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras: & infirmatus eſt propter peccata noſtra. Eruditio pacis noſtræ in eo: liuore eius nos ſanati ſumus. Omnes vt oues errauimus: homo à via ſua errauit:& dominus tradidit illum pro peccatis noſtris:& ipſe propter quod afflictus eſt,non aperuit os ſuum. Sicut ouis ad immolandum ductus eſt: & vt agnus ante eum qui ſe tondet,ſine voce: ſic non aperuit os ſuum. In humilitate

G militate iudicium eius ſublatum eſt: generationem eius quis enarrabit? quoniam tolletur de terra vita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus eſt ad mortem: & dabo malignos pro ſepultura eius, & diuites pro morte eius: quoniam iniquitatem non fecit: nec dolus inuentus in ore ſuo:[d] & dominus vult purgare eum de plaga. Si dederitis[e] pro peccato animam veſtram, videbitis ſemen longæuum, & dominus vult auferre à dolore animam eius: oſtendere illi lucem, & formare intellectum, iuſtificare iuſtum bene ſeruientem pluribus, & peccata eorum ipſe portauit. Propterea ipſe hæreditabit plures: & fortium diuidet ſpolia, propter quod tradita eſt ad mortem anima eius: & inter iniquos æſtimatus eſt: & ipſe peccata multorum portabit: & propter peccata eorum traditus eſt. Hæc de Chriſto. Iam vero de eccleſia, quod ſe-
Eſaia.54. quitur, audiamus. Lætare ſterilis, inquit, quæ non paris:
Galat.4. erumpe & clama, quæ non parturis: quoniam multi filij deſertæ magis, quam eius, quæ habet virum. Dilata locum tabernaculi tui, & palos caularum[f] tuarũ fige. Noli
H parcere: prolonga funiculos tuos, & palos tuos conforta. Adhuc in dexteram, & ſiniſtram partem extende: & ſemen tuum hæreditabit gentes: & ciuitates deſertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam confuſa es: neq; reuerearis, quia exprobrata es: quoniam confuſionem æternam obliuiſceris: & opprobrij viduitatis tuæ nõ eris memor: quoniam dominus faciens te, dominus Sabaoth nomẽ eius, & qui eruit te, ipſe deus Iſraël vniuerſæ terræ vocabitur. & cætera. Verum iſta ſint ſatis, & in eis exponenda ſunt nonnulla. Sed ſufficere arbitror, quia ita ſunt aperta, vt etiam inimici intelligere cogantur inuiti.

Eſaias. [a] ESaias.) Hieronymus ad Paulam, & Euſtochium, Eſaiam nobilem fuiſſe virum ſcribit, diſertum, & vrbanæ eloquentiæ, nec habentẽ quicquam in eloquio ruſticitatis admiſtum: nec eum tam prophetam dicendum, quàm Euangeliſtam. Prophetauit in Hieruſalem & Iudæa. Serratus eſt à Manaſſe rege Iuda ſocero ſuo, vt Hebræi ferunt, ſerra linea. Vnde quod ad Hebræos xj. de ſanctorum ſupplicijs legitur, ſerrati ſunt, ad Eſaiam referri ſolet. Cauſas cur ſit necatus, recenſet Hierony. lib. j. commenta. in hunc prophetam. b Ita vt à quibuſdam.) A Hieronymo ad Paulam, & Euſtochium, vt dixi. Videtur enim non ventura prædicere inuolucris & ambiguis verbis, ac obſcuritate velatis, qui mos eſt vatum: ſed aperte, deteclèque præterita enarrare. c Ecce, inquit, intelliget puer meus.) Hæc Eſaiæ lij. cap. quibus adduntur verba capitis ſequentis illo in loco: Domine quis credidit auditui noſtro. & liiij. Lætare ſterilis, quæ non paris. Diſcrepant interdum verſio Septuaginta, quam Auguſtinus ſequitur, & Hebraica veritas: ſed ſumma rei atque ar-
I gumenti eadem eſt, de paſsione Chriſti domini. Quæ omnia perſequi, non huius temporis eſſet, nec loci: præſertim quum Auguſtinus ceu aperta, atque manifeſta referare ſuperſedeat. Credo etiam, ne volumen in immenſum excreſceret. d Nec dolus inuentus eſt in ore ſuo.) Septuaginta habent. Quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore ſuo. ἀνθ' ὧν ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. e Si dederitis.) In lxx. ſic: Si detis pro peccato anima veſtra videbit ſemen longæuum. f Et palos caularum.) δέρρεις τῶν αὐλαιῶν, pelles tabernaculorum, & vulgo legimus. ab Auguſtino indubie ſcriptum eſt, pelles aularum vel aulearum.

Quæ Michæas, & Ionas, & Iohel nouo teſtamento congruentia prophetauerint. Caput XXX.

MIchæas propheta Chriſtum in figura ponens cuiuſdam magni montis, hæc loquitur: Erit in nouiſsimis diebus manifeſtus[a] mons domini, præparatus ſuper vertices montium, & exaltabitur ſuper colles: & feſtinabunt ad eum plebes, & gentes multæ ibunt, & dicent: Venite aſcendamus in montem domini, & in domum dei Iacob, & oſtendet nobis viam ſuam, & ibimus in ſemitis eius: quia ex Sion procedet lex, & verbum domini ex Hieruſalem: & iudicabit inter plebes multas, & redarguet gentes potentes vſque in longinquum. Prædicens iſte propheta: & locum, in quo natus eſt Chriſtus: Et tu, inquit, Bethleẽ domus[b]
Matth.2. Ephrata,[c] nequaquam minima es, vt ſis in milib[9] Iuda:[d] ex te mihi prodiet dux,[e] vt ſit in principem Iſraël: & egreſſus eius ab initio: & ex diebus æternitatis:[f] propterea dabit eos vſque ad tempus, quo parturiens pariet.[g] & K reſidui fratres eius[h] conuertentur ad filios Iſrael: & ſtabit, & videbit, & paſcet[i] gregem ſuum in virtute domini, & in honore nominis domini dei ſui erunt: quoniã nũc magnificabitur vſque ad ſummum terræ. Ionas autem propheta,[k] non tam ſermone Chriſtum, quàm ſua quadam paſsione prophetauit: profecto apertius, quàm ſi eius mortem & reſurrectione voce clamaret. Vt quid enim exceptus eſt vẽtre belluino, & die tertio redditus, niſi vt ſignificaret Chriſtũ de profundo inferni die ter- *Matth.12.*
tio rediturum? Iohel autem omnia quæ prophetat, multis verbis compellit exponi: vt quæ pertinent ad Chriſtũ & eccleſiam, dilucescant. Vnum tamen, quod etiã Apoſtoli commemorauerunt,[l] quando in congregatos credentes, ſpiritus ſanctus, ſicut à Chriſto promiſſus fuerat, deſuper venit, non prætermittã. Et erit, inquit, poſt hæc, & effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabũt filij veſtri, & filiæ veſtræ: & ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbũt: & quidem in ſeruos meos, & ancillas meas, in illis die- L
bus effundam de ſpiritu meo.

ERit in nouiſsimis diebus manifeſtus.) Eadem etiam verba ſunt [a] Eſaiæ ij. b Et tu, inquit, Bethleẽ domus Ephrata.) Sic Septuaginta, vt Auguſtinus hæc καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος Ἐφραθά, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραήλ. In Hebræo vero, Hieronymo interprete, hoc modo. Et tu Bethleẽ Ephrata paruulus es in milib[9] Iuda. Ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſraël, & egreſſus eius ab initio à dieb[9] æternitatis. Matthæus capite ij. Euangelij, reſpondiſſe narrat pontifices, & ſcribas Herodi quærenti patriam Meſsiæ: καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam es minima in principibus Iuda: ex te enim mihi prodibit, qui regat populum meum Iſraelem. Hieronymus lib. ij. in Michæam, dictum hoc Matthæi, nec cum Septuaginta, nec cum Hebræis ait congruere. Cuius quæſtionis exitum vir ſanctus quum non inueniret, eò delabitur, vt aut nõ è libro petiiſſe Apoſtolos teſtimonia, ſed è memoria, quę nonnunquam fallitur: aut hunc locum ſic Matthæũ adduxiſſe ait, quo modo eſt ab Scribis & pontificibus Herodi reſponſum, vt illorum in ſacris literis oſtenderet negligentiam. Primam autẽ illam reſponſionẽ, non ex ſua ſententia ponit, ſed aliorum. & durum profecto videatur concedere contrarium ſenſum eſſe redditum ab Apoſtolo: quod, vbi non refert eius vtercunque ſit, nec Porphyrius, nec Celſus credat: diuerſum vero modo ſumma in idem propè recidat, tolerabile etiam nobis videretur. Sacerdotes vero ita reſpondiſſe, coniectura eſt parum firma: non quod fieri ab ſcriptoribus, pragmaticis præcipuè, ſit inſuetum, vt imperitũ quid, & ineptum, & frigidum dicant, dum ad verum conãtur aſſumptam perſonã referre. Cuiuſmodi ſunt apud Terentium, & Plautum haud ſanè pauca, etiam in Bucolicis Virgilij, & Theocriti. Cæterum priuſquam huiuſmodi error Euangeliſtæ, im- M
mo ſpiritui dei impingatur, quod religioſorum hominũ aures exhorrent, valeat ſanè illa coniectura, aut alia quæuis imbecillior, dum maior ingeniorum noſtrorũ imbecillitas eruere verius quicquam, & certius nequit. Quod ſi & nobis quoque poſt Hieronymum heroa in ſacris tractãdis literis tantum aliquid ſuſpicari permittitur, vt donemus & Septuaginta, & in Hebræo, prophetam ſcripſiſſe abſq; negatione, & Euangeliſtam cum negatione: nam vel huius, vel illius contrariũ contigiſſe poteſt, etiamnum non modo non pugnant Propheta, & Euangeliſta, ſed maxime conſentiunt, ſi prophetæ verba per interrogationem legantur. Erit enim prophetæ mens: Quid tu Bethleem exiguus es? non es certe, quippe ex quo prodibit princeps recturus populum meum Iſraelẽ. Hoc dictum per interrogationem maiorẽ habet vim, & propheticis illis ardentibus affectibus cõgruentiorem, quàm ſimpliciter. Quod ſchema propheris eſt haud ſanè rarum: & ſunt eius ſexcenta exempla. At à ſacerdotibus & Euangeliſta narrante omittenda fuit figura, & ſenſus tamen reddendus nudus, ac ſimplex. Poteſt & hic alter eſſe ſenſus: vt propheta paruum quidẽ dixerit eſſe Bethleem, ſed ingentem magnitudinem inde naſcituram: nempe æternum ducem Iſraëlitici populi non carnalis, ſed dominicum: vt ex infirmitate naſci videatur potentia, & ex humilitate ſublimitas. Verum tanti filij magnitudo non amplius ſiuit natale ſuum ſolum exiguũ cenſeri, vt etiam Propheta amplitudinem illius, quam animo concipiebat, in exiguitate, quam oculis habebat ſubiectã, veneraretur. Quocirca ſacerdotes & ſcribæ quaſi ſenſum interpretantes magnum dixerunt, aut certe non paruulum Meſſiæ tanti regis patriam, quod ipſi potius in reſponſo ſpectarunt quàm oppiduli poſitum: ſenſuſq; illorum à ſenſu Prophetę nihil abhorrebat: vtrique enim maximam iudicarunt vrbem non muris atque ędificiis, de quo non agebatur, ſed partu, de quo quærebatur. Iam cætera ſunt faciliora. c Ephrata.) Regio eſt, in qua Bethleẽ ciuitas Dauid in tribu Iuda, quod nomen vtpote priſcum, & minus ad vulgum notum, ſacerdotes prætermiſerunt, cum Herodi alienigenæ loquerẽtur, ſubiecto quod notius erat Iuda. Tum, nec intereſſe prophetæ exiſtimabat Euangeliſta, vel Iudam dicere, vel Ephrata, ceu quis Romam Latij, & alius Romã Italiæ dicat. Atque obiter

A obiter ſubmonebat, de Iuda eſſe dominum noſtrũ. Eſt etiam altera Bethleem in Galilæa, vt ſcribitur in libro Ieſu Naue. Adnotauit Hieronymus apud Matthæum, pro Iudæ, ſcriptũ fuiſſe Iudææ, librarij vicio. Nam non eſt alibi Bethleem, quàm in Iudæa. Ea enim quæ ſita eſt in Galilæa, nihilominus eſt Iudææ: nempe Galilæa & ipſa Iudææ parte. Simile forſan mendum paulo pòſt. Verum cum audiſſet Archelaum regnare in Iudæa, pro in Iuda, niſi quod procedente tempore poſt reditum ex Babylone Iudææ nomen veteres fines non ſeruauit, maxime apud gentiles, & coarctatum eſt indies ad regionem Hieroſolymis vicinam, vbi templum & principum ſedes. d Vt ſis in milibus Iuda.) Hoc ad eandem interrogationis emphaſim ſpectat: an vero minima es? Etiam ſi dus placet in milibus oppidorum, pagorúmque Iuda, nõ es, ne inter metropoles quidem, & vrbes, quæ aliis principes & duces ſunt. Atque hunc ſenſum expreſſit Euangeliſta. e Ex te mihi prodiet dux.) In codice Brugenſi non eſt, dux, nec in Lxx. apud Hierony. Apud Euangeliſtam eſt dux quod de ſententia nihil variat. f Ab initio & ex diebus æternitatis.) Hoc dicto mortales omnes à ſenſu vaticinij huius excludũtur, ac ſolus eo clauditur, qui immortalis & æternus eſt dei filius Chriſt⁹ Ieſus coæternus & æqualis patri, cui à patre in illo ſine vllis exordiis, finibúſq; dicitur die: Filius meus es tu, ego hodie genui te. g Dabit eos vſque ad tempus, quo parturiens pariet.) Sinet populum gentilem regnare, quo ad ſterilis gentilis, ſed conata aliquid edere, enixa fuerit tandem. & gratulantes dicens ei: Lætare ſterilis, quæ non paris. Lxx. tamen verterunt vſque ad tempus parturientis pariet. & ſic eſt in veteribus codicib⁹ Auguſtini. h Et reſidui fratres eius.) Gentilis populus frater Iſraelitici, ſeu ex patre Abrahã ſpiritali, quum ad meliorem mentem conuertentur, ſiue ex Adam, ſiue ex deo, per quem genus humanum ſanguine inter ſe totum deuinctum eſt, atque adeo germanitate quadam, Gentes ergo id credent, quod veri Iſraelitæ, quibus venturus erat Chriſtus promiſſus. i Et ſtabit, & videbit, & paſcet.) Hic erit B quies, hic ſtatio, tum oues ſuas ſpectabit dominus: & præſentes intuens paſcet eas bonus ille paſtor, non quouis pabulo, ſed virtute domini. k Ionas autem Propheta.) Hic à nautis in mare eiectus velut hoſtia piacularis ventis & tempeſtati, exceptus eſt hiatu ceti, inque eius vtero tribus diebus ceu in cubiculo adſeruatus, tertio die littori redditus eſt, Ionæ ſecundo, expreſſiſſima ſepulti & reſurgentis domini imago, quam ipſe importunis Iudæis, & ſignum aliquid efflagitantibus, pro certiſſimo ac manifeſtiſſimo ſigno obiecit, Matthæi duodecimo. l Quod etiam Apoſtoli commemorauerunt.) Actuum ſecundo.

Ionas.

Quæ in Abdia, in Naum, & Abacuc de ſalute mundi in Chriſto prænunciata reperiantur.

Caput XXXI.

TRes Prophetæ de minorib⁹, Abdias,[a] Naũm,[b] & Abacuc,[c] nec ſua tempora dicunt ipſi, nec in chronicis Euſebij & Hieronymi, quando prophetauerint, inuenitur. Abdias enim poſit⁹ C eſt quidẽ ab eis[d] cum Michæa, ſed non eo loco, vbi notantur tempora, quando Michæam prophetaſſe eius literis conſtat: quod errore negligenter deſcribentium[e] labores alienos, exiſtimo cõtigiſſe. Duos vero alios commemoratos in codicib⁹ chronicorum, quos habuimus, non potuimus inuenire: tamen quia canone continentur, nec ipſi oportet prætereantur à nobis. Abdias quantum ad ſcripturam eius attinet, omniũ breuiſſimus Prophetarum aduerſus Idumæam gentem loquitur, ſcilicet Eſaü[f] vnius ex duobus geminis filiis Iſaac, nepotibus Abrahæ: minores illius † reprobati. Porrò, ſi Idumæam modo loquutionis, quo intelligitur à parte totum accipiamus poſitam eſſe pro gentibus:[g] de Chriſto agnoſcere poſſumus, quod ait inter cętera: In montem autem Sion erit ſalus, & erit ſanctum. Et paulopòſt in fine ipſius prophetiæ. Et aſcendent, inquit, reſaluati ex monte Sion, vt defendant montem Eſaü, & erit domino regnum. Apparet quippe id eſſe completum, quum reſaluati ex monte Sion,[h] id eſt, ex Iudæa credentes in Chriſtum, qui præcipue agnoſcuntur Apoſtoli, aſcenderunt, vt defenderent montem Eſaü. Quo modo defenderũt, niſi per Euangelij prædicationem, ſaluos faciendos eos, qui crediderunt, vt eruerẽtur de poteſtate tenebrarum, & transferrentur in regnum dei? Quod conſequenter expreſſit addẽdo, Et erit domino regnum. Mons enim Sion, Iudæam ſignificat: vbi futura prædicta eſt ſalus, & ſanctum, quod eſt Chriſtus Ieſus. Mons vero Eſaü[i] Idumęa eſt, per quam ſignificata eſt Eccleſia gentium, quam defenderunt, ſicut expoſui. Reſaluati ex monte Sion, vt eſſet domino regnum. Hoc obſcurum erat, ante quàm fieret: ſed factum, quis non fidelis agnoſcat? Naũm ve- D ro Propheta, imó per illum deus, exterminabo, inquit, ſculptilia, & conflatilia: ponam ſculpturam† tuam: quia ecce veloces ſuper montes[k] pedes euangelizantis, & annunciantis pacem. Celebra Iuda dies feſtos tuos: redde vota tua: quia iam non adiicient vltra, vt tranſeant in vetuſtatem: conſummatum eſt, conſumptum eſt. Aſcendit, qui inſufflat in faciem tuam, eripiens te ex tribulatione. Quis aſcenderit ab inferis, & inſufflauerit in faciem Iudæ, hoc eſt, Iudæorum diſcipulorum, ſpiritum recolat ſanctum, qui meminit Euangelium. Ad nouum enim teſtamentum pertinent, quorum dies feſti ita ſpiritaliter innouantur, vt in vetuſtatẽ tranſire non poſsint. Porrò per Euangelium exterminata ſculptilia, & conflatilia, id eſt, idola deorum falſorum: & obliuioni tanquam ſepulturæ tradita iam videmus: & hanc etiam in hac re prophetiam completam eſſe cognoſcimus. Abacuc, de quo alio, quàm de Chriſti aduentu, qui futurus erat, intelligitur dicere: Et reſpõdit dominus ad me, & dixit: Scribe viſum & aperte in buxo, vt aſſequatur qui legit ea: quia adhuc viſio ad E tempus: & orietur in fine, & non in vacuũ: ſi tardauerit, ſuſtine eum: quia veniens veniet, & non morabitur?

† al. maioris illius.
Abdia. 1.
Ibidem.
Coloſ. 1.
† aliàs, ſepulturam.
Ioan. 20.
Abacuc. 2.

A Bdias.) Hieronymus ſuper hoc Propheta: hunc, inquit, eſſe aiunt Hebræi, qui ſub rege Samariæ Achab, & impiiſſima Iezabel pauit centum Prophetas in ſpecubus, qui non curuauerunt genu ante Baal, & de ſeptem milibus erant, quos Helias ſe ignoraſſe, ſepulcrúmque eius vſque hodie cum Mauſuleo Heliſæi Prophetæ, & Baptiſtæ Ioannis in Sebaſta veneratione habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hic igitur, quia centum prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus, fit dux eccleſiæ. Hæc ille. Fuit ergo vetuſtior quouis ſuperiorum ætate Ioſaphat regis Iuda, rege Latinorum Tiberino. b Naum.) Ioſephus libro nono, Naum ſcribit fuiſſe temporibus Ioathan regis Iuda. c Abacuc.) Huius Prophetæ fit mentio Daniel. xiiij. quòd prandium ſuum ex Iuda Babylonem tulerit ad Danielem: quo teſtimonio ad probationem temporum Auguſt. non eſt vſus. quòd eam Beli hiſtoriam, & totum xiiij. caput cum hiſtoria Suſannæ apocrypha ſint, nec in Hebræo habeãtur, nec ſint verſa à Lxx. ſenibus. Porrò Abacuc vaticinatus eſt, vt Hieronymus inquit, quum iam Iuda & Beniamin in captiuitatem iiſſent à Nabocodroſoro ductæ, in quam, & Babylonem, diriguntur vaticinia Abacuc. d Abdias enim poſitus eſt quidem ab eis.) Hic locus non caret mendo, etſi ſenſus non ſit difficilis. Significat enim Auguſtinus non eo loco eſſe ab illis poſitum Michæam, quo recte eius notentur tempora. Abdiam Euſebius Michææ coniungit, regno Ioſaphat. De Abdia recte: de Michæa vero contra ſuum Michææ ipſius teſtimonium, quod Auguſtinus annotauit. Quippe Michæas, ſe viſionem vidiſſe perhibet ſub regibus, Ioathan, Achaz, & Ezechia, multo poſterioribus Ioſaphat. e Quod errore negligenter deſcribentium.) In eo Euſebij opere, vt ſi in quo alio, tales errores ſunt creberrimi, haud paruo periculo legentium, etiam interdum eruditorum. f Aduerſus Idumæam gentem loquitur, ſcilicet Eſau.) Idumæam Plinius ſtatim poſt Arabiam ſubiicit, Palæſtinæ proximam. Sic etiam Ioſephus, & Hieronymus. Nabathæos etiam hos vocant Græci, Latiniſque ſcriptores, qui Petram vrbem dicuntur incolere. Hieronymus circa Petram Idumæam eſſe ait. Nominata eſt ab Eſau, qui & Edom vocatus eſt, quaſi ruffus, vel ex pulmento, quod primogenituram vendidit colore, vt ſcribit Ioſephus, rubeo: vel, quod veriſimilius, & haud dubie verius eſt, ex corporis habitu, vt ſacræ docent literæ. g Poſitam eſſe pro gentibus.) Non eſt Idumæa ex Iſrael, & ſi propinquitate teneantur, vtpote populi ex duobus geminis progeniti: tamen aduerſaria eſt Idumæa terræ promiſſionis, & eius nomine Iudæi Romanos intelligunt. Eſtque Idumæa, caro, quæ pugnat aduerſus ſpiritum. h Quum ſaluati ex mõte Sion.) In antiquis libris legitur reſaluati, ἀνασεσωσμένοι. i Mons vero Eſau.) Seir vocantur montes Idumææ, vt Ioſephus, & Hieronymus: ſed & Ieſu Naue xxiiij. docet. Seir dicitur, id eſt, hiſpidus, & piloſus, nam talis Eſau. k Quia ecce veloces ſuper montes.) In Septuaginta ex Hieronymo habetur: Ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es, ecce ſuper montes. In Hebræo vero: Ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es, ecce ſuper montes. In Græco ſic habet codex quidem meus: καὶ θήσομαι τὰφήν σου, ὅτι ταχεῖς ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη οἱ πόδες εὐαγγελιζομένου καὶ ἀπαγγέλλοντος εἰρήνην. Et ponam ſepulchrum tuum, quia veloces ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem. Paulus ad Roma. x. nõ hinc ſumpſit prophetiam, ſed ex Eſaiæ lij. F

Abdias.
Naum.
Abacuc.

De prophetia, quæ in oratione Abacuc, & Cantico, continentur.

Caput XXXII.

In oratione

G IN oratione autem ſua cum Cantico, cui niſi
Abacuc.3. Chriſto domino dicit, Domine audiui auditi-
onem tuam, & timui: domine cōſideraui ope-
ra tua, & expaui: quid enim hoc eſt, niſi præco-
gnitæ, nouæ, ac repentinæ ſalutis hominum ineffabilis
admiratio? In medio duorum animalium cognoſceris:
quid eſt, niſi, aut in medio duorum teſtamentorum, aut
Matth.17. in medio duorum latronum: aut in medio Moyſi &
Heliæ, cum eo in monte ſermocinantium? Dum appro-
pinquant anni cognoſceris: in aduentum temporis o-
ſtenderis: hoc quia per ſe patet, non eſt exponendum.
Abacuc.3. Quod vero ſequitur, in eo dum conturbata fuerit ani-
ma mea, in ira miſericordiæ memor eris: quid eſt, niſi
quòd Iudæos in ſe transfigurauit, de quorum gente fuit:
qui cum magna ira turbati, crucifigerent Chriſtum: il-
le miſericordiæ memor, dixit, Pater ignoſce illis: quia
Lucæ.23. neſciunt quid faciunt? Deus de Theman veniet, & ſan-
Abacuc.3. ctus de monte vmbroſo, & cōdenſo. Quod hic dictum
eſt, de Theman veniet: [a] alij interpretati ſunt, ab Au-
ſtro, vel ab Africo: per quod ſignificatur meridies: [b] id
H eſt, feruor charitatis, & ſplendor veritatis. Montem ve-
ro vmbroſum [c] atque condenſum: quamuis multis mo-
dis poſsit intelligi, libentius acceperim ſcripturarum
altitudinem diuinarum: quibus prophetatus eſt Chri-
ſtus. Multa quippe ibi vmbroſa, atque condenſa ſunt,
quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit:
quum ibi eum, qui intelligit, inuenit. Operuit cœlos vir-
tus eius, & laudis eius plena eſt terra: quid eſt niſi quod
etiam in Pſalmo dicitur, Exaltare ſuper cœlos deus: &
ſuper omnem terram gloria tua? Splendor eius, vt lu-
men erit: quid eſt, niſi fama eius credentes, illuminabit?
Cornua in manibus eius: quid eſt, niſi trophęum crucis?
Et poſuit charitatem firmam fortitudinis ſuæ: nec ex-
ponendum eſt, Ante faciem eius ibit verbum, & prodiet
in campum poſt pedes eius: quid eſt, niſi quod & ante
quàm huc veniret, prænūciatus eſt: & poſtea quam hinc
reuerſus eſt, annunciatus eſt? Stetit, & terra commota
eſt: quid eſt, niſi quod ſtetit ad ſubueniendum: & terra
commota eſt, ad credendū? Reſpexit, & tabuerunt gen-
tes: hoc eſt, miſertus eſt, & fecit populos pœnitentes.
Contriti ſunt montes violentia: hoc eſt, vim facienti-
I bus miraculis, elatorum contrita eſt ſuperbia. Defluxe-
runt colles æternales: hoc eſt, humiliati ſunt ad tempus,
vt erigerentur in æternum. Ingreſſus æternos eius pro
laboribus vidi: hoc eſt, non ſine mercede æternitatis la-
borem charitatis aſpexi. Tabernacula Aethiopum ex-
pauefcent: & tabernacula terræ Madian: hoc eſt, gen-
tes repente perterritæ nūcio mirabilium tuorum, etiam
quæ non ſunt in iure Romano, [d] erunt in populo Chri-
ſtiano. Nunquid in fluminibus iratus es domine: aut in
† aliàs, in- fluminibus furor tuus: vel in mari impetus tuus? † Hoc
dignatio ideo dictum eſt: quia non venit nunc, vt iudicet mun-
tua. dum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. Quia aſcendes
ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus: hoc eſt, Euange-
liſtæ tui portabunt te, quia reguntur à te: & Euangelium
tuum ſalus eſt eis, qui credunt in te. Intendens intendes
arcum tuum ſuper ſceptra, dicit dominus: hoc eſt, com-
minaberis iudicium tuum, etiam regibus terræ. Flumi-
nibus ſcindetur terra: hoc eſt, influentibus ſermonibus
prædicantium te, aperientur ad confitēdum hominum
Abacuc.5. corda: quibus dictum eſt, Scindite corda veſtra, & non
veſtimenta veſtra. Quid eſt: videbunt te, & dolebunt
populi: niſi vt lugendo ſint beati? Quid eſt: diſpergens
aquas inceſſu: niſi ambulando in eis qui te vſquequaque
annunciant, hac atque illac diſpergis fluenta doctrinæ?

Quid eſt: abyſſus dedit vocem ſuam? An profunditas K
cordis humani quid ei videretur, expreſsit? Altitudo
phantaſiæ ſuæ, tanquam verſus ſuperioris eſt expoſitio:
altitudo enim eſt abyſſus. Quod autē ait, phantaſiæ ſuæ,
ſubaudiendum eſt, vocem dedit: hoc eſt, quod diximus,
quid ei videretur, expreſsit. Phantaſia quippe viſio eſt,
quam non tenuit, non operuit, ſed confitendo eructa-
uit. Eleuatus eſt ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo: hoc eſt,
aſcendit Chriſtus in cœlum, & ordinata eſt eccleſia ſub
rege ſuo. In lucem iacula tua ibunt, hoc eſt, nō in occul-
tum, ſed in manifeſtum verba tua mittuntur. In ſplen-
dorem coruſcationis armorum tuorum: ſubaudiēdum
eſt, iacula tua ibunt. Dixerat enim ſuis: Quæ dico vobis
in tenebris, dicite in lumine. In comminatione mino-
rabis terram, id eſt, comminando humiliabis homi-
nes. Et in furore deiicies gentes: quia eos qui ſe exaltant,
vindicando collides. Exiſti in ſalutem populi tui, vt ſal
uos faceres Chriſtos tuos: miſiſti in capita iniquorum † *† aliàs, in-*
mortem: nihil horum eſt exponendum. Excitaſti vin- *mortem.*
cula vſque ad collum. Et bona hic poſſunt intelligi vin- L
cula ſapientiæ, vt vinciantur pedes in compedes eius: &
collum in torquem eius. Præcidiſti in ſtupore mentis
tuæ: ſubaudiamus vincula. Excitauit enim bona, præ-
cidit mala. De quibus ei dicitur, Dirupiſti vincula mea:
& hoc in ſtupore mentis, id eſt, mirabiliter. Capita po-
tentium mouebuntur in ęa, ſcilicet admiratione. Ad-
aperient morſus ſuos, ſicut edens pauper in abſconſo.
Potentes enim quidam Iudæorum veniebant ad do-
minum facta eius & verba mirati: & eſurientes panem
doctrinæ manducabant abſconſe, propter metum Iu-
dæorum: ſicut eos prodit Euangelium. Et immiſiſti in
mare equos tuos turbantes aquas multas: quæ nihil
ſunt aliud, quàm populi multi. Non enim alij timore
conuerterentur, alij furore perſequerentur, niſi omnes
turbarentur. Obſeruaui, & expauit venter meus à vo-
ce orationis labiorum meorum. Et introiuit tremor
in oſſa mea: & ſubtus me turbata eſt habitudo mea.
Intendit in ea quæ dicebat: & ipſe ſua in oratione eſt
perterritus, quam prophetice fundebat: & in qua futu-
ra cernebat. Turbatis enim populis multis, vidit im- M
minentes eccleſiæ tribulationes, continuóque ſe mem-
brum eius agnouit, atque ait, Requieſcam in die tri-
bulationis: tanquam ad eos pertinens, qui ſunt ſpe gau- *Roma.12.*
dentes: in tribulatione patientes. Vt aſcendam, inquit,
ad populum peregrinationis meæ. Recedens vtique à
populo maligno carnalis cognationis ſuæ, non pere-
grinante in hac terra, neque ſupernam patriam re-
quirente: quoniam ficus, inquit, non afferet fructus: &
non erunt natiuitates in vineis: mentietur opus oliuæ:
& campi non facient eſcam. Defecerunt ab eſca oues:
& non ſuperſunt in præſepibus boues. Vidit eam gen-
tem, quæ Chriſtum fuerat occiſura, vbertatem copia-
rum ſpiritalium perdituram, quas per terrenam fœ-
cunditatem more prophetico figurauit. Et quia iram *Roma.10.*
dei talem propterea paſſa eſt illa gens, quia dei igno-
rans iuſticiam, ſuam voluit conſtituere, iſte continuo:
Ego autē, inquit, in domino exultabo: gaudebo in deo *Abacuc.3.*
ſalutari meo. Dominus deus meus virtus mea, ſtatue pe-
des meos in conſummationem: ſuper excelſa imponet
me, vt vincam in Cantico eius: ſcilicet illo cantico, de
quo ſimilia quædam dicuntur in Pſalmo: Statuit ſupra *Pſal.39.*
petram pedes meos, & direxit greſſus meos: & immiſit
in os meum canticum nouum, hymnum deo noſtro.
Ipſe ergo vincit in cātico domini, qui placet in eius lau
de, nō ſua: vt qui gloriatur, in domino glorietur. Melius *2. Cor.10.*
autem

A autem mihi videntur quidam codices habere: gaudebo
Abacu.3. in deo Ieſu meo [e], quàm hic qui volentes id Latine ponere: nomen ipſum non poſuerunt, quod eſt nobis amicius & dulcius nominare.

Themā. a Qvod hic dictū eſt de Theman veniet) Et Aquila, inquit Hieronymus, & Symmachus, & quinta editio, ipſum Hebraicum poſuerūt. Solus Theodotio, quod ſignificaret Theman, interpretatus eſt dicēs: Ab Auſtro veniet, & ſanctus de mōte Pharan. Idem Hierony. in locis Hebraicis, Theman regio principum Edom in terra Gebalitica, à Theman filio Eliphaz, filij Eſau, ſortita vocabulū: ſed & vſque hodie eſt villa nomine Theman, diſtans ab vrbe Petra quinque milibus: vbi & Romanorū militum præſidium ſedet, de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorū. Vnus quoque filiorū Iſraël appellabatur Theman. Sciendū autem, quòd omnis auſtralis regio Hebræis Themā dicitur. b Per quod ſignificatur meridies.) Simile quod in Cāticis quærit ſponſa, vbi paſcat in meridie, in quo maximus eſt diei & calor & ſplendor. c Montem vero vmbroſum) Soli Septuaginta verterunt, ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος, & monte vmbroſo, & condenſo. Cæteri, vt eſt in Hebraica ex Pharan, quod eſt oppidū trans Arabiā, iunctū Saracenis, per quod iter fecerunt filij Iſraël, quū de Sina mouiſſent. Ideo Septuaginta, quoniam vicinū eſt ſaltui, habitum loci potius reddiderūt, quàm nomen. d Etiam quæ nō ſunt in iure Romano.) Indi & Perſæ, & hac ætate inſulæ in oceano Occidentali. e Gaudebo in deo Ieſu meo.) Sic in Hebræo, pro quo Septuaginta verterunt τῷ σωτῆρί μου, hoc eſt, ſeruatore meo. Et hæc tria idem ſunt: Ieſus Hebraice, σωτὴρ Græce, ſeruator Latine: quanquam Cicero act. iiij. in Verrem negat σωτῆρα vno
B verbo Latino poſſe reddi, eſſeque eum qui ſalutem dederit: ſaluatoris nomen recentius eſt: ſed eo vtuntur Lactantius, Auſonius, & reliqui ſacri ſcriptores. Qui latius carmen hoc auet expoſitum videre, habet in id germanam Hieronymi enarrationem.

De Chriſto & vocatione gentium, quæ Hieremias & Sophonias prophetico ſpiritu ſunt præfati. Cap. XXXIII.

Hieremias [a] propheta de maioribus eſt, ſicut &
Eſaias: non de minoribus, ſicut cæteri, de quo-
Hiere.1. rum ſcriptis nonnulla iam poſui. Prophetauit
autem regnāte Ioſia in Hieruſalem: & apud Romanos
Anco Martio: iam propinquante captiuitate Iudæorū.
Hiere.52. Tetendit autē prophetiam ſuā vſq; ad quintū menſem
Sopho.1. captiuitatis: ſicut in eius literis inuenitur. Sophonias [b]
autē vnus de minoribus adiungitur ei. Nam & ipſe in
diebus Ioſiæ prophetaſſe ſe dicit: ſed quouſq; non dicit.
Prophetauit ergo Hieremias, non ſolum Anci Martij,
verum etiam Tarquinij Priſci temporibus, quem Romani habuerunt quintum regem. Ipſe enim quando eſt
Threno.4. illa captiuitas facta, regnare iam cœperat. Prophetans ergo de Chriſto Hieremias: Spiritus, inquit, oris noſtri dominus Chriſtus [c] captus eſt in peccatis noſtris: ſic breui-
C ter oſtendens, & dominum noſtrum Chriſtū, & paſſum
Baruch.3. eſſe pro nobis. Item alio loco: Hic deus meus, inquit, & non æſtimabitur alter ad eum: qui inuenit omnē viam prudētiæ, & dedit eam Iacob puero ſuo, & Iſraël dilecto ſuo: poſt hęc in terris viſus eſt, & cū hominibus conuerſatus eſt. Hoc teſtimonium quidam, non Hieremiæ, ſed ſcribæ eius attribuunt, qui vocabatur Baruch: ſed Hieremię celebratius habetur. Rurſus idem propheta de ipſo: Ecce, inquit, dies veniunt, ait dominus: & ſuſcitabo
Hiere.23. David germen iuſtū, & regnabit rex, & ſapiens erit: & faciet iudiciū & iuſticiam in terra. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſraël habitabit confidenter: & hoc eſt nomen quod vocabūt eum, dominus iuſtus noſter. De vocatione etiam gentium, quæ futura fuerat, & eam nunc
Hiere.16. impletam cernimus, ſic locutus eſt: Domine deus meus & refugium meum in die malorū: ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent: Vere mēdacia coluerunt patres noſtri ſimulachra, & nō eſt in eis vtilitas. Quia vero non erant eum agnituri Iudæi, à quibus eum & oc-
Hiere.17. cidi oportebat: ſic idem propheta ſignificat, Graue cor
Supra lib. per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eum [e]? Huius
17.cap.3. eſt etiam illud quod in libro decimoſeptimo poſui de
Hiere.31. teſtamēto nouo, cuius eſt mediator Chriſtus: ipſe quippe Hieremias ait: Ecce dies veniunt, dicit dominus: & conſummabo ſuper domum Iacob teſtamentum no-

uum: & cętera quę ibi leguntur. Sophoniæ autē prophe- D
tæ, qui cū Hieremia prophetabat, hæc prędicta de Chri-
ſto interim interponam: Expecta me, dicit dominus: in Sopho.3.
die reſurrectionis meæ, in futurum: quia iudicium meū,
vt congregem gentes, & colligam regna. Et iterū: Hor- Sopho.2.
ribilis, inquit dominus ſuper eos: & exterminabit omnes deos terræ: & adorabit eum vir de loco ſuo, omnes
inſulæ gentium. Et paulo pòſt: Tunc, inquit, tranſuer- Sopho.3.
tam in populos linguam, & progenies eius, vt omnes inuocent nomen domini: & ſeruiant ei ſub vno iugo, à finibus fluminum Aethiopiæ afferent mihi hoſtias: in illo die non confunderis ex omnibus adinuentionibus tuis, quas impie egiſti in me. quia tunc auferā abs te prauitates iniurię tuæ: & iam non adicies, vt magnificeris ſuper montem ſanctū meum, & ſubrelinquā in te populum manſuetum & humilem: & verebuntur à nomine domini, qui reliqui fuerint Iſraël. Hæ ſunt reliquiæ, de quibus alibi prophetatur: quod Apoſtolus etiam com-
memorat: Si fuerit numerus filiorum Iſraël, ſicut arena Roma.9.
maris, reliquiæ ſaluæ fient. Hæ quippe in Chriſtū illius Eſa.10.
gentis reliquiæ crediderunt.

E

Sophonias. a Hieremias.) De hoc ſæpe alibi. b Sophonias.) Hūc Hebræi prophetam, & prophetarum filiū, nepotem, & abnepotē fuiſſe tradunt. Pater enim fuit Chuſi, auus Godolias, proauus Amarias, atauus Ezechias, prophetæ omnes: nam aiunt omnes maiores, quos in titulo nominat propheta aliquis, etiam prophetas fuiſſe. c Spiritus, inquit, oris noſtri, dominus Chriſtus.) Sunt Chriſti multi, & domini multi. At Chriſtus dominus ſpiritus oris noſtri vnicus eſt Ieſus deus, dei filius, per quem ſpiramus, & viuimus, & ſumus: qui ſi à nobis abſcedat, minus adhuc vi ſuti ſumus, quàm ſi diſcedat anima. d Sed ſcribæ eius attribuunt, qui vocabatur Baruch.) Hieremias in libro ſuorū vaticiniorū, Baruch ſcribā, & miniſtrū fuiſſe ſuum ſignificat, cuius extat breuis prophetia, quā eccleſia recepit, quoniā de Chriſto & poſtremis temporibus pleraq; continet. e Graue cor per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eum.) Septuaginta eſt hæc interpretatio. In Hebræo vero ſic ex Hieronymo: Prauum eſt cor omnium & inſcrutabile, quis cognoſcet illud? Symmachus verba Septuaginta apertius poſuit: Inſcrutabile cor omnium, vir autem quis eſt, qui inueniat illud? LXX. enim βαθεῖα ἡ καρδία dixerunt: quod eſt profundum cor.

De prophetia Danielis, & Ezechielis, quæ in Chriſtum Eccleſiámque concordat. Cap. XXXIIII.

IN ipſa porrò captiuitate Babyloniæ Daniel [a], Danie.1.
& Ezechiel [b] prophetauerunt prius, alij ſcilicet Ezechie.1.
duo ex prophetis maioribus. Quorum Daniel
etiam tempus, quo venturus fuerat Chriſtus, atque paſſurus, numero definiuit annorum: quod longum eſt cō-
putando monſtrare: & ab alijs factitatum eſt ante nos. F
De poteſtate eius & gloria *, ſic loquutus eſt: Videbam, Daniel.7.
inquit, in viſu noctis: & ecce cum nubibus cœli & fi- * aliàs, ec-
lius hominis veniens erat: & vſque ad vetuſtum dierū cleſia.
peruenit: & in conſpectu eius prælatus eſt: & ipſi datus eſt principatus, & honor, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipſi ſeruient. Poteſtas eius, poteſtas perpetua, quæ nō tranſibit: & regnum eius non corrumpetur. Ezechiel quoq; more prophetico per David Chriſtum ſignificās, quia carnem de David ſemine aſſumpſit: propter quā formam ſerui, qua factus eſt homo, etiā ſeruus dei dicitur idem dei filius: ſic eum prophetando
prænunciauit ex perſona dei patris: Et ſuſcitabo, inquit, Ezechi.34.
ſuper pecora mea paſtorem vnum, qui paſcat ea: ſeruum meū David: & ipſe paſcet ea: & ipſe erit eorum paſtor. Ego autē dominus ero eis in deū, & ſeruus meus David princeps in medio eorum: ego dominus loquutus ſum.
Et alio loco: Et rex, inquit, vnus erit omnibus imperans: Ezech.37.
& non erunt vltra duæ gentes: nec diuidentur amplius in duo regna: neque polluentur vltra in idolis ſuis, & abominationibus ſuis, & in cunctis iniquitatibus ſuis: & ſaluos eos faciam de vniuerſis ſedibus ſuis, in quibus peccauerunt: & mūdabo eos, & erunt mihi populus: &

y ego

G ego ero illis deus: & ſeruus meus Dauid rex ſuper eos, & paſtor vnus erit omnium eorum.

Daniel. a DAniel.) De filiis fuit Iuda, qui et Daniele Balthaſar vocat° eſt, ab eunucho regio, cui puerorum erat demādata cura. Maximo in precio habitus eſt ſapiētię nomine à Balthaſare vltimo Chaldæorum rege, & deinde apud Darium Medum gratioſiſsimus, vt in libro Danielis ipſius, & Ioſephi de antiquitatibus decimo legimus. Calumnias Porphyrij 10 librum huius vatis reſponderunt Methodius, &
Ezechiel. Apollinaris, & Euſebius Cæſarien. præſul. b Et Ezechiel.) Hic ſacerdos fuit, & ſimul cum Daniele in captiuitate populi Iudaici Babyloner quod ex eius ſcriptis aperte colligitur.

De trium prophetarum vaticinio, id eſt, Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ. Caput XXXV.

1.Eſdra.5. REſtant tres minores prophetę, qui prophetauerunt in fine captiuitatis: Aggæus, Zacharias,[a] Malachias.[b] Quorum Aggæus Chriſtum & eccleſiam hac apertius breuitate prophetat. Hæc
Aggæi 2. dicit dominus exercituum: Adhuc vnum modicum, & ego cōmouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam: & mouebo omnes gētes, & veniet deſideratus cunctis gentibus. Hæc prophetia partim iam cōpleta cernitur: partim ſperatur in fine cōplenda. Mouit enim cœlum, angelorum & ſyderū teſtimonio, quādo incarnatus eſt Chri
H ſtus. Mouit terrā ingenti miraculo, de ipſo virginis partu. Mouit mare & aridam, quum & in inſulis, & in orbe toto Chriſtus annunciatur. Ita moueri omnes gentes videmus ad fidem. Iam vero quod ſequitur: Et veniet deſideratus cunctis gentibus, de nouiſsimo eius expectatur aduentu. Vt enim deſideratus eſſet expectantibus, prius
Zacha.9. oportuit eum dilectum eſſe credentibus. Zacharias de Chriſto & eccleſia: Exulta, inquit, valde[c] filia Sion, iubila filia Hieruſalem: ecce rex tuus veniet tibi iuſtus, & Saluator: ipſe pauper & aſcendēs ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ,[d] & poteſtas eius à mari vſque ad mare: & à fluminibus vſq; ad fines terræ. Hoc quando factum ſit, vt dominus Chriſtus in itinere iumēto huius generis
Matth.21. vteretur, in Euangelio legitur: vbi & hæc prophetia cōmemoratur ex parte, quantū illi loco ſufficere viſum eſt. Alio loco ad ipſum Chriſtū in ſpiritu prophetiæ loquēs
Zacha.9. de remiſsione peccatorū per eius ſanguinē. Tu quoque, inquit, in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo nō eſt aqua. Quid per hunc lacū velit intelligi, poſſunt diuerſa ſentiri, etiam ſecundū rectam fidem. Mihi tamen videtur nō eo ſignificari melius, niſi humanæ miſeriæ ſiccā profunditatem quodā modo, & ſterilem: vbi nō ſunt fluenta iuſticię, ſed iniquitatis lutū.
Pſal.39. De hoc quippe lacu etiā in Pſalmo dicitur: Et eduxit me
al.fecis. de lacu miſeriæ, & de luto limi. Malachias prophetans
I eccleſiam, quā per Chriſtū iam cernimus propagatā, Iudæis apertiſsime dicit ex perſona dei: Non eſt mihi vo-
Malach.1. luntas in vobis: & munus non ſuſcipiā de manu veſtra. Ab ortu enim ſolis vſq; ad occaſum, magnū eſt nomen meū in gentibus, & in omni loco ſacrificabitur, & offeretur[e] nomini meo oblatio mūda: quia magnū nomen meū in gētibus, dicit dominus. Hoc ſacrificiū per ſacerdotiū Chriſti ſecundū ordinē Melchiſedech, cū in omni loco à ſolis ortu vſq; ad occaſum deo iam videamus offerri: ſacrificium autem Iudæorum, quibus dictum eſt: Non eſt mihi voluntas in vobis, nec accipiam de manibus veſtris munus, ceſſaſſe negare non poſſunt: quid adhuc expectāt alium Chriſtū, quum hoc quod prophetatū eſt legunt, & impletū vident, impleri non potuerit, niſi per ipſum? Dicit enim paulo poſt de ipſo ex perſona dei:
Malach.2. Teſtamentū meum erat cum eo vitæ & pacis: & dedi ei vt timore me timeret, & à facie nominis mei reuereretur. Lex veritatis erat in ore ipſius, in pace dirigēs ambulabit mecum: & multos cōuertet ab iniquitate: quoniam labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem inquirēt K
ex ore eius: quoniam angelus domini omnipotentis eſt. Nec mirandū eſt, quia omnipotentis dei angelus dictus eſt Chriſtus Ieſus. Sicut enim ſeruus propter formā ſerui, in qua venit ad homines: ſic & angelus propter Euangelium, quod nūciauit hominibus. Nam ſi Græca iſta ita interpretemur, & Euangelium bona nunciatio eſt, & angelus nuncius eſt. De ipſo quippe iterum dicit: Ecce mittam angelum meū & proſpiciet viam ante faciem meā: Malach.3.
& ſubito veniet in templum ſuum dominus, quem vos Matth.11.
quæritis: & angelus teſtamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit dominus deus omnipotens: & quis ſuſtinebit diem introitus eius? aut quis reſiſtet in aſpectu eius? Hoc loco, & primum, & ſecundum Chriſti prenunciauit aduentum. Primum ſcilicet, de quo ait: Et ſubito veniet in templum ſuum dominus, id eſt, in carnem ſuam: de qua dicit in Euāgelio, Soluite templum hoc, & in triduo re- Ioan.2.
ſuſcitabo illud. Secundum vero, vbi ait: Ecce veniet, dicit dominus omnipotens, & quis ſuſtinebit diem introitus eius, aut quis reſiſtet in aſpectu eius? Quod autem di- Malach.3.
cit dominus: Quem vos quæritis, & angelus teſtamenti, L
quem vos vultis: ſignificauit vtiq; Iudęos ſecundū ſcripturas quas legunt, Chriſtum quærere, & velle. Sed multi eorum, quē quæſierunt, & noluerunt, veniſſe non agnouerunt: excæcati in cordibus ſuis, præcedentibus meritis ſuis. Quod ſanè hic nominat teſtamētum, vel ſupra, vbi ait: Teſtamētum meum erit cum eo: vel hic, vbi eum di Malachiæ
xit angelum teſtamenti: nouum proculdubio teſtamen- 2.& 3.
tum debemus accipere: vbi ſempiterna, nō vetus, vbi tēporalia ſunt promiſſa: quæ pro magno hic habentes plurimi infirmi, & deo vero talium rerum mercede ſeruientes, quando vident impios abundare, turbantur. Propter quod idem Propheta, vt noui teſtamenti beatitudinem æternam, quę non dabitur niſi bonis, diſtingueret à veteris terrena fœlicitate, quæ plerūque datur & malis. Ingrauaſtis, inquit, ſuper me verba veſtra, dicit dominus, Malach.4.
& dixiſtis: in quo detraximus de te? Dixiſtis: van° eſt omnis, qui ſeruit deo: & quid plus, quia cuſtodiuimus obſeruationes eius, & quia ambulauimus ſupplicantes ante faciem domini omnipotentis? Et nunc nos beatificamus alienos: & reædificantur omnes, qui faciūt iniqua: & aduerſati ſunt deo & ſalui facti ſunt. Hæc oblocuti ſunt, qui timebāt dominum, vnuſquiſque ad proximū ſuum: & animaduertit dominus, & audiuit: & ſcripſit librum memoriæ in conſpectu ſuo, eis qui timent dominum, & reuerentur nomen eius. In iſto libro ſignificatum eſt te- M
ſtamentum nouum. Denique quod ſequitur, audiamus: Ibidem.
Et erunt mihi, dicit dominus omnipotens, in die, quam ego facio, in acquiſitionē: & eligam eos, ſicut homo eligit filium ſuum ſeruientem ſibi: & cōuertimini, & videbitis inter iuſtum & iniuſtum: & inter ſeruiētem deo, & non ſeruientem. Quoniam ecce dies venit ardens ſicut Malac.4.
clibanus, & cōcremabit eos: & erunt omnes alienigenæ, & omnes facientes iniquitatem ſtipula: & incēdet illos dies, qui adueniet: dicit dominus omnipotens, & nō derelinquetur eorum radix, neque ſarmentum, & orietur vobis timentibus nomen meum, ſol iuſticiæ, & ſanitas in pennis eius, & exibitis, & exultabitis ſicuti vituli ex vinculis reſoluti, & cōculcabitis iniquos, & erunt cinis ſub pedibus veſtris in die, in quo ego facio, dicit dominus omnipotens. Hic eſt, qui dicitur dies iudicij, de quo ſuo loco, ſi deus voluerit, loquemur vberius.

AGgæus, Zacharias.) Horū meminit Eſdras primi libri quinto a capite. In ſuperiore nanque quum dixiſſet, tunc intermiſſum eſt opus domini in Hieruſalem, & non fiebat vſque ad annum ſecundum Darij regis Perſarum: Addidit, Prophetarunt autem

Aggæus

A Aggæus propheta,& Zacharias filius Addo,prophetantes ad Iudæos,qui erant in Iuda & Hieruſalē. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedech,& cœperunt ædificare templum domini in Hieruſalem,& cum eis prophetæ dei adiuuantes eos. & ipſi ſe tēporibus Darij vaticinatos teſtantur etiā eodem ſecundo Darij anno. Cæterū, Zacharias non ſe Addo filium,ſed nepotem ſcribit,ex filio Barachia. Nec dubitant,inquit Hieronymus,quin hic ſit Addo, qui iuxta Paralipomenon librum miſſus eſt ad Hieroboam filium Nabath,ſub quo altare diruptum eſt,& manus regis aruit. Rurſumq; ad preces illius reſtituta eſt, ſecundi Paralipo.xij.& tertij Reg.xiij.ſed in neutro ſacrarū literarū loco nominatur Addo,in libro Reg.ſubticetur prophetæ nomē,in Paralip.nuncupatur Semeius,& Propheta,qui illis temporibus vixerit,nō potuit ne atauus quidē eſſe hominis Iudaici Babylone captiui. Iam illud ne admonendum quidē eſt,non hunc eſſe Zachariam illū Ioiadæ filium, quē occidit Ioas rex Iuda, ſecundi Paralipomenon vigeſimo quarto, cuius meminit Chriſtus dominus,Matthæi vigeſimo tertio,dicens,illū occiſum inter tē-

Malachias plum,& altare. b Malachias.) Hic eſt,quē Septuaginta vocarunt ἄγγελον αὐτοῦ,hoc eſt,angelum eius. Hebraice nanque nuncium meum ſonat. Quam ob cauſam Origenes,quū in hunc Prophetā ſcriberet, ſignificationem dedit,putare ſe angelum fuiſſe,qui prophetarit,ſi Hieronymo credimus,cæteri Malachia nominarunt. Neq; enim nomina cum in alias linguas veniunt,ex etymologia mutanda ſunt. Nemo enim Platonē vocat latum: aut Ariſtotelem optimū perfectum: vel Ioſue ſeruatorē, vel Athenas Mineruas. Relinquuntur enim nomina, vt cuique in proprio ſunt impoſita ſermone. Alioqui nō lux adderetur iis, quorum verterentur in alienas linguas nomina,ſed obſcurarentur claritas quā habebāt prius. quo magis miror eſſe,qui ſibi peregrina & Græca nomina aſciſcunt iuxta etymon ſuorum patria lingua, qui dum ſibi famā parare ſtudent, plus media illius parte ſeſe fraudāt.quanto ſimplicius,& prudētius,adde etiam ad rerum naturam accōmodatius Cæſar, qui Gallos omnes & Germanos ſuis

B ipſorū appellauit nominibus, inflexis tantū finibus in formam Latinorū. Cæterum Malachiā non deſunt,præſertim ex Hebræis, qui putēt Eſdram eſſe propter cōſonantiam librorum,& ſub Dario Hiſtaſpis filio prophetaſſe creditur. De Eſdra proximo capite. c Exulta,inquit valde.) Hic locus deprauatus eſt, vt cætera,ab eo qui noſtram editionem voluit ſequi. LXX. ſic habent: χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιὼν κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεύς [illegible] ἔρχεταί σοι δίκαιος, καὶ σώζων αὐτούς· πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον, καὶ πῶλον νέον, id eſt, Lætare vehementer filia Sion,prædica filia Hieruſalem: ecce rex tuus venit tibi iuſtus & ſeruans eos,manſuetus & vehens ſubiugali & pullo nouo. Illud quoq; χαῖρε σφόδρα poſſet eſſe ſalutantis,ſalue multū. d Et ſuper pullū filium aſinæ.) In Hebræo legitur, ſuper aſinā, & ſuper pullum filiū Aſinæ. Matthæus ſic in vigeſimoprimo capite ſui Euangelij: καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον, καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου, ſedēs ſuper ſuper aſinā & pullum filiū ſubiugalis. Subiugalis vero erat Iudaicus populus iugo tot ceremoniarū preſſus. Pullus vero nouus & liber,populus gētium. In vtroq; populo ſedet domin⁹, vt vtrumque purget, & trahat ad ſe. e Sacrificabitur & offeretur.) Apud LXX.eſt in præſenti ſic: θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά: ſed prophetæ futura, quia vident tanquam præſentia enunciant ſæpe etiam vt præterita, ſicut ea quæ ſequuntur, in quibus quædam ſunt mutata à traditione LXX.

De Eſdra,& Maccabæorum libris. *Cap. XXXVI.*

POſt hos tres prophetas, Aggæum, Zachariam,
1. Eſdra. 5. Malachiam,per idem tempus liberationis po-
C puli ex Babylonica ſeruitute, ſcripſit etiam Eſdras[a], qui magis rerum geſtarum ſcriptor eſt habitus,
Heſter. 1. quàm propheta: ſicuti eſt liber, qui appellatur Heſter[b]: cuius res geſta in laudem dei nō longe ab his temporibus
3. Eſdra. 3. inuenitur: niſi forte Eſdras in eo Chriſtum prophetaſſe intelligendus eſt, quod inter iuuenes quoſdā orta quæſtione, quid amplius valeret in rebus: cum reges vnus dixiſſet: alter vinum: tertius mulieres, quæ plerūq; regibus imperarent: idem tamen tertius veritatē[c] ſuper omnia demonſtrauit eſſe victricem. Conſulto autem Euange-
Ioan. 14. lio, Chriſtum cognoſcimus eſſe veritatem. Ab hoc tempore apud Iudæos reſtituto templo, non reges, ſed principes fuerunt vſq; ad Ariſtobolum[d]: quorū ſupputatio temporum, nō in ſcripturis ſanctis, quæ canonicæ appellantur: ſed in aliis inuenitur, in quibus ſunt & Macca-
2. Macca. 7 bæorum libri[e]: quos nō Iudæi, ſed eccleſia pro canonicis habet, propter quorūdam martyrum paſsiones[f] vehementes, atque mirabiles: qui ante quàm Chriſtus veniſſet in carnem, vſque ad mortem pro dei lege certauerunt, & mala grauiſsima atq; horribilia pertulerunt.

Eſdras. a SCripſit etiam Eſdras.) Hic fuiſſe dicitur ſcriba legis peritiſſimus, quem Hierony. tradit fuiſſe Ioſedech, cuius filius fuit Ieſus ſacerdos magnus, quē ferunt incenſos à Chaldæis legis libros memoriter reſtituiſſe, nō ſine numine, commutaſſeq; literas Hebraicas, ne cum Samaritanis, qui ex gentibus in Iudæam venerant, Iudæi miſcerentur. Author Euſebius. Eis poſtea literis vſi ſunt Iudæi figura tantum & D apicibus à Samaritanicis, quæ fuerūt priſcæ illæ à Moſe datæ, diſcrepātes. b Sicuti eſt liber, qui appellatur Heſter.) Heſter hiſtoriā Ioſephus
Heſter. refert in tēpora Artaxerxis, quē Cyrū dicit vocatū eſſe. Darij etiam Hiſtaſpe gnati filium fuit Xerxes huius Artaxerxes, cognominatus μακρόχειρ: quo regnante, periculum tantum fuit Iudæo nomini ab Amā, propter Mardochæum patruum Heſter, vt in libro Heſter narratur. Eiuſdem eſt ſententiæ Nicephorus Græcus ſcriptor. At Euſebius nō poſſe per hæc tempora Heſter: & diſcrimen Iudæorum contigiſſe, videlicet Eſdra, qui ſub hoc Artaxerxe rege, ſuæ gētis acta perſequutus eſt, de tantis reb⁹ nō tacituro. Itaq; illa omnia poſteriora facit, ſtatuitque in regno Artaxerxis μνήμονος, hoc eſt memoris Darij nothi filij, quem ab Hebræis Aſſuerum vocari ſolitum perhibet: aſtipulatorem ſibi habet Bedam in temporibus. Cæterum vereor, ne non tam Euſebio conſtet ſua ratio, quàm Ioſepho. Nos hic in pleriſque alienas potius ſententias refſerimus, quàm apertiuſmus noſtram. c Idem tamē tertius veritatē.) Hic eſt Zorobabel, qui veritatē cæteris præſtare, vi ac virtute dixit, tertij Eſdræ tertio capite. Et Ioſephus. xj. lib. Antiqui. ſed tertius & quartus libri Eſdræ inter apocrypha
Ariſtobolus. recenſentur, quos Hieronymus vocat ſomnia. d Vſque ad Ariſtobolū.) Euſebius ſic inquit, Ariſtobolus filius Ionathæ rex pariter & pontifex, primus apud Iudæos diadematis ſumpſit inſigne: poſt cccclxxxiiij. annos Babylonicæ captiuitatis, intellige ex quo Nabuchodonoſor populū in Chaldæam tranſtulit. e Et Maccabæorum libri.) Maccabæorum liber prior Hebraice lectus eſt ab Hieronymo, alter Græce ſcriptum, atque ex ipſa phraſi probari poſſe à primo eſſe Græce conſcriptum. Idem aduerſus Pelagianos Ioſephum nominat Maccabæorum hiſtoriæ ſcriptorem. Neſcio an authorem ſignificet horum duorum voluminum Maccabææ hiſtoriæ, quæ inter ſacra habemus, an libelli cuiuſdam, qui ſeparatim Græcus circunfertur ἐπιγραφόμενος εἰς τοὺς μακχαβαίους. eſt & tertius Maccabæorum Græcus itidem, nondum, quod ſciam, verſus in linguam Latinam: hunc non videtur eccleſia recepiſſe in canonem. f Propter quorūdam E martyrum paſsiones.) Nam ſeptem fratres cum matre iuſſi ab Antiocho rege patrias leges violare maximo animo ſe potius excarnificari paſsi ſunt, quàm vt in legem dei peccarent.

Quòd prophetica authoritas omni origine gentilis philoſophiæ inuenitur antiquior. *Cap. XXXVII.*

TEmpore igitur noſtrorū prophetarum[a], quorum iam ſcripta ad noticiam ferè omnium gentium peruenerunt, philoſophi gentium nondum erant, qui hoc etiam nomine vocarentur, quod cœpit à Samio Pythagora[b], qui eo tempore quo 1. Eſdra 1.
Iudæorū ſoluta eſt captiuitas cœpit excellere atque cognoſci. Multo ergo magis cæteri philoſophi poſt prophetas reperiuntur fuiſſe. Nam ipſe Socrates[c] Athenienſis magiſter omnium, qui tunc maxime claruerunt, tenens in ea parte, quæ moralis, vel actiua dicitur, principatum, poſt Eſdram in Chronicis inuenitur. Nō mul- Li. 2. de doctrina Chriſtiana cap. 28.
to poſt etiam Plato natus[d] eſt, qui longè cęteros Socratis diſcipulos anteiret. Quibus ſi addamus etiam ſuperiores, qui nondum philoſophi vocabantur, ſeptem ſcilicet ſapientes, ac deinde phyſicos, qui Thaleti ſucceſſe- F
runt in perſcrutanda natura rerum ſtudium eius imitati, Anaximandrum ſcilicet & Anaximenem, & Anaxagoram, aliosq; nonnullos, antequam Pythagoras ſe *aliàs philoſophum
philoſophum primus profiteretur*, nec illi prophetas noſtros vel vniuerſos temporū antiquitate præcedunt: profiteretur.
quandoquidem Thales, poſt quem cæteri fuerunt, regnante Romulo eminuiſſe fertur, quando de fontibus Iſraël in eis literis, quæ toto orbe manarent prophetiæ flumen erupit. Soli igitur illi theologi poëtæ, Orpheus, Linus, Muſæus, & ſi quis alius apud Græcos fuit, his prophetis Hebræis, quorum ſcripta in authoritate habemus, annis reperiuntur priores. Sed nec ipſi verum Theologū noſtrum Moyſem, qui vnum verum deum Exod. 3.
veraciter prædicauit, cuius nunc ſcripta in authoritatis canone prima ſunt, tēpore præuenerūt, ac per hoc quātum ad Græcos attinet, in qua lingua literæ huius ſeculi maximè floruerunt*, nihil habent vnde ſapientiam *aliàs ferbuerunt.
ſuam iactent, quo religione noſtra, vbi vera ſapientia eſt, ſi nō ſuperior, ſaltē videatur antiquior. Verùm quod fatendum eſt, non quidem in Græcia, ſed in Barbaris gētibus, ſicut in Aegypto iam fuerat ante Moyſem nōnulla doctrina, quæ illorū ſapientia diceretur, alioquin non ſcriptū eſſet in libris ſanctis, Moyſem eruditū fuiſſe

G omni ſapientia Aegyptiorum: tunc vtiq; quando ibi natus eſt, & à filia Pharaonis adoptatus [e] atque nutritus, etiam liberaliter educatus eſt. Sed nec ſapientia Aegyptiorum ſapientiam prophetarum noſtrorum tempore antecedere potuit, quandoquidem & Abraham Propheta fuit. Quid autem ſapientiæ eſſe potuit in Aegypto, antequàm eis Iſis, quam mortuam tanquam deam magnã colendam putauerunt, literas traderet? Iſis porrò Inachi filia fuiſſe proditur, qui primus regnare cœpit Argiuis, quando Abrahæ iam nepotes reperiuntur exorti.

Exod.2. *Supra eodẽ cap.3.* *Gene.25.*

a Tempore igitur noſtrorum prophetarum.) Auguſtinus hoc capite colligit ſcripta veteris teſtamenti eſſe antiquiora ſapientibus, & philoſophis Græciæ, quod multis argumentis oſtendunt Ioſephus contra Appionem, Euſebius in Euang. præpara. & Iuſtinus martyr ad gentes. Cæterum hoc ex iis, quæ à nobis ſuperioribus huius libri capitibus ſunt adducta, ſatis ſupérque poteſt liquere. b Quod cœpit à Samio Pythagora.) Pythagoram Cicero dicit fuiſſe ſuo regnante gentili, hoc eſt, Seruio Tullio, idem Liuius lib. j. haud dubie vixit temporibus Cyri Perſæ, & Tullij Romani regis, ſed vltimis. floruit enim ſexageſima olympiade, quæ in regnum Tarquinij Superbi incurrit. Euſebius mortem eius in lxx. olympiade locat, quo tempore iam Hieroſolymis Iudæi captiuitate ſoluti trãquille degebant. c Nam ipſe Socrates.) Socrates, vt Apollodorus ioquit lxxvij. olymp. anno quarto quadraginta ferè annis, poſtquam Iudæi à Dario iuſſi ſunt templum & vrbem reparare. d Non multo pòſt etiã Plato natus.) Octogeſima octaua Olymp. eodem authore. e Et à filia Pharaonis adoptatus.) Artapanus, vt tra-H dit Euſebius lib. ix. præpa. ait Merrin Chenephris Aegyptiorum regis filiam, quum ipſa non pareret, adoptaſſe puerum Iudæum, quem Hebræi Moſem, Græci Muſæum vocant.

Pythagoras.

Quod quædam ſanctorũ ſcripta eccleſiaſticus canon propter nimiam non receperit vetuſtatem, ne per occaſionem eorum falſa veris insererentur. Capvt XXXVIII.

Gene.6. & 7.

IAm vero ſi longe antiquiora repetam, & ante illud grande diluuium noſter erat vtiq; Noë patriarcha, quem prophetam quoque non immerito dixerim. Siquidẽ ipſa arca quã fecit, & in qua cum ſuis euaſit, prophetia noſtrorum temporum fuit. Quid Enoch ſeptimus ab Adam? Nõnne etiã in canonica epiſtola Apoſtoli Iudę prophetaſſe prędicatur? quorũ ſcripta, vt apud Iudæos, & apud nos in authoritate nõ eſſent, nimia fecit antiquitas, propter quam videbantur haberi da eſſe ſuſpecta, ne proferrentur falſa pro veris. Nam & proferuntur quædam quæ ipſorum eſſe dicuntur ab eis, qui pro ſuo ſenſu paſſim, quod volunt credunt. Sed ea caſtitas canonis non recepit: non quod eorum hominũ qui deo placuerunt, reprobetur authoritas, ſed quod iſta I eſſe non credantur ipſorum. Nec mirum debet videri, quod ſuſpecta habeantur, quæ ſub tantæ antiquitatis nomine proferuntur, quandoquidẽ in ipſa hiſtoria regum Iuda & regum Iſraël, quæ res geſtas continet, de quibus eidem ſcripturæ canonicæ credimus, commemorantur plurima, quæ ibi non explicantur, & in libris aliis inueniri dicuntur, [a] quos prophetæ ſcripſerũt, & alicubi eorum quoque prophetarum nomina nõ tacentur: nec tamen inueniuntur in canone, quem populus dei recepit. Cuius rei fateor cauſa me latet, niſi quod ego exiſtimo etiam ipſos quibus ea, quæ in authoritate religionis eſſe deberent, ſanctus vtique ſpiritus reuelabat, alia ſicut homines hiſtorica diligentia, alia ſicut prophetas inſpiratione diuina ſcribere potuiſſe, atque hæc ita fuiſſe diſtincta, vt illa tanquam ipſis, iſta vero tanquam deo per ipſos loquenti iudicarentur eſſe tribuenda: ac ſic illa pertinerent ad vbertate cognitionis, hæc ad religionis authoritatem, in qua authoritate cuſtoditur canon: præter quem ſi qua iam etiam ſub nomine verorum prophetarum ſcripta proferuntur, nec ad ipſam copiam ſcientiæ valent, quoniam vtrum eorum ſint, quorum eſſe dicuntur, incertum eſt: & ob hoc eis non adhibẽtur fides, maxime his, in quibus etiam contra fidem librorum canonicorum quædam leguntur, propter quod ea prorſus illorum non eſſe apparet. K

Iuda.1. *1.Para.29.* *1.Paral.9. 13.20. & 31.*

a Et in libris aliis inueniri dicuntur.) Nam in fine primi lib. Paralipomenon geſta Dauid dicuntur cõſcripta à Samuele & Nathan, & Gad Prophetis: rũ in cap. ix. poſterioris lib. Paralipomenõ acta Salomonis perſecutus dicitur Nathan vates, & Ahias Sylonita, & Addo Propheta, qui etiã retuliſſe diligẽtiſſime fertur Acta Abia regis Iuda. Geſta quoq; Ioſaphat perſcripſit Iehu filius Aoani ij. Paralipo. xx.

De Hebraicis literis, quæ nũquam in ſua lingua proprietate non fuerunt Capvt XXXIX.

NOn itaque credendum eſt, quod nonnulli arbitrantur, Hebræam tantum linguam, per illum qui vocabatur Heber, vnde Hebręorum vocabulum eſt, fuiſſe ſeruatam, atque inde perueniſſe ad Abraham: Hebræas autẽ literas à lege cœpiſſe, [a] quę data eſt per Moyſem, ſed potius per illam ſucceſsionem patrum, memoratam linguam cum ſuis literis cuſtoditam. Denique Moyſes in populo dei conſtituit, qui docendis literis præeſſent, priuſquam diuinæ legis vllas literas noſſent. Hos appellat ſcriptura grammaton iſagogos, [b] qui Latine dici poſſunt literarum inductores, vel introductores, eo quòd eas inducant, id eſt introducant quodam modo in corda diſcentiũ, vel in eos potius ipſos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate ſapientiæ ſuæ ſuper Patriarchas & Prophetas noſtros, quibus L inerat diuina ſapiẽtia, vlla ſe vanitate iniqua iactauerit, quando nec Aegyptus inuenitur, quæ ſolet falſo & inaniter de ſuarum doctrinarum antiquitate gloriari, qualicunque ſapientia ſua Patriarcharum noſtrorũ tempore præueniſſe ſapientiam. Neque enim quiſquam dicere audebit mirabilium diſciplinarum eos peritiſsimos fuiſſe, antequam literas noſſent, id eſt, antequã Iſis eò veniſſet eaſq; ibi docuiſſet. Ipſa porrò eorũ memorabilis doctrina, quæ appellata eſt ſapientia, quid erat niſi maxime aſtronomia, & ſi quid aliud talium diſciplinarum [c] magis ad exercenda ingenia, quàm ad illuminãdas vera ſapientia mentes valere ſolet? Nam quod attinet ad philoſophiam, quæ ſe docere aliquid profitetur, vnde fiant homines beati, circa tempora Mercurij, quẽ Triſmegiſtum vocauerũt, in illis terris eiuſmodi ſtudia claruerũt. Longe quidem ante ſapiẽtes quàm philoſophos habuit Græcia: [d] ſed tamen poſt Abrahã, & Iſaac, & Iacob, & Ioſeph: nimirum etiã poſt ipſum Moyſem. Eo quippe tempore, quo Moyſes natus eſt, fuiſſe reperitur Atlas ille magnus aſtrologus Promethei frater, matern[e] auus Mercurij maioris, cuius nepos fuit Triſmegiſt[9] ille Mercurius. M

Gene.10. *Supra libr. 16.cap.11.*

a Hebræas autem literas à lege cœpiſſe.) Vulgaris & noſtrorum & Hebræorum opinio literas Hebræas Moſem habuiſſe authorem, quod Eupolemus, & Artapanus aliíque profani ſcriptores aſſerunt, qui Moſem ſapientiſſimum fuiſſe hominẽ tradunt, literarũmque inuentorem, quas Iudæis tradidit, à quibus vicini Phœnices acceperũt, à Phœnicibus Græci per Cadmũ. Quin & Aegyptus quoque dediſſe Moſem literas Artapanus idem credit: Moſemq; eſſe Mercurium illum (ſic enim eum vocauerũt Aegyptij) quẽ apud Gręcos omnes Latinoſq; ſcriptores literas gentem Aegyptiam docuiſſe cõſtat. Quod ſi quis inquirat, quibus ergo ſapientia illa Aegyptiorum continebatur literis, quã Moſem inſtitutũ eſſe legimus, inueniet forſan voce tantũ eam ſolitam tradi percipiq;, & docentium diſcentiumq; memoria aſſeruari, literarum, ſi quæ tunc erant, formas, imagines fuiſſe animaliũ, quæ ἱερογλυφικὰ γράμματα, hoc eſt, literas in ſacris ſculptas nominabant. Philo vero Iudæus ad Abraham inuentionem literarum Hebraicarum refert: ſed multis ante Abraham annis literæ videntur fuiſſe. nam Ioſephus primo antiquitatum narrat à filiis Seth filij Adam duas erectas columnas, lapideã vnam, alteram latericiam, inſcriptaſq; in eis artes, quas ipſi inueniſſent, quarum lapidea etiam ætate ſua maneret in Syria. Has literas videtur Auguſtinus hoc loco Hebræas nominare. b Grammatus Iſagogos.) Alibi grammaton Iſagogos. legendũ grãmatoiſagoges, γραμματοεισαγωγεῖς ſic vocantur apud Lxx. ij quos Hierony. vertit doctores. Deuter. xxix. & xxxj. Numeri vero γραμματεῖς nominantur, quod vertit magiſtros. ſunt etiam γραμματεῖς Scribæ, de quibus multa mentio in Euangelio. hi erant, qui ſacrorũ librorũ literã tantũ docebãt, nec ab ea recedebãt, vel culmũ latũ: qui vero maius quiddã profitebãtur, Phariſæi nõiati ſunt, à Phares, quod eſt diuiſio q. ſe velut meliores à multis diuidẽtes ſeparanteſq;, & vtrique tam

Moſes. *Scribæ.* *Phariſæi.*

A tam Scribæ, quàm Phariſæi in cathedra Moſis ſedebant populo legem enarrantes: Scribæ ad cognitionem literæ, ſenſuſque hiſtorici, ac velut introductionem rerum altiorum, ac ſecretarum, quas phariſæi explicabant. c Quid erat niſi maxime aſtronomia, & ſi quid aliud talium diſciplinarum.) Geometria, arithmetica, & aſtronomia, nam in his plurimum veteres ſeſe Aegyptij exercuerunt: quarum geometriam neceſsitate excoluerũt, quippe qua in primis egebãt, quũ turbatis increſcẽte Nilo agrorum finibus, poſtquam amnis in ſuum alueum redierat, ſua cuique eſſent reſtituenda, nec alia ratione conſtare poſſent agrorum dimenſus, niſi adhibita, quæ ex certis coalita principijs fallere peritos menſores nequirẽt: ideo geometria eſt nominata. q. terræ menſio. aſtronomiæ vero ſeſe dediderũt, commoditate, vt qui ſerenas ſemper haberent noctes, aſpicerentque tractum cœli late patentem nullis nubibus, nullis nebulis turbatum, facile ortus, occaſus, progreſſus regreſſuſque ſyderũ animaduertere potuerũt, quæ res & ad cognitionem erat iucundiſsima, & ad vitam fructuoſiſsima, & humani ingenij exercitatione digna: tum his duabus geometriæ & aſtrologiæ addita eſt illa veluti ſubſeruiens, & cuius miniſterio hæ carere non poſſunt, cognitio numerorum, quæ arithmetica dicitur. d Longe quidem antè ſapientes quàm philoſophos habuit Græcia.) Alibi ſic, lõge quippe ante ſapientes vel philoſophos Græciæ.

De Aegyptiorum mendaciſsima vanitate, quæ antiquitati ſcientiæ ſuæ centum milia adſcribit annorum. *Cap. XL.*

B FRuſtra itaque vaniſsima præſumptione garriunt quidam dicẽtes, ex quo rationem ſyderum cõprehendit Aegyptus amplius quàm centum annorum milia numerari. In quibus enim libris iſtum numerum collegerunt, qui non multum ante annorum duo milia literas magiſtra Iſide didicerunt? Non enim paruus author eſt in hiſtoria Varro, qui hoc prodidit, quod à literarum etiam diuinarum veritate non diſſonat. Cùm enim ab ipſo primo homine, qui eſt appellatus Adam, nondum ſex milia annorum cõpleantur, quomodo non iſti ridendi potius, quàm refellendi ſunt, qui de ſpacio temporum tam diuerſa, & huic exploratæ veritati tam contraria perſuadere conantur? Cui enim narranti melius præterita credimus, quàm qui etiam futura prædixerit, quæ præſentia iam videmus? Nam & ipſa hiſtoricorum inter ſe diſſonantia copiam nobis præbet, vt eis potius credere debeamus, qui diuinæ, quam tenemus, non repugnant hiſtoriæ. Porrò autem ciues impiæ ciuitatis, diffuſi vſquequaque per terras, cum legunt doctiſsimos homines, quorum nullius contemnenda videatur authoritas, inter ſe
C de rebus geſtis ab ætatis noſtræ memoria remotiſsimis diſcrepantes, cui potius credere debeant, non inueniũt. Nos verò in noſtræ religionis hiſtoria, fulti authoritate diuina, quicquid ei reſiſtit non dubitamus eſſe falſiſsimum, quomodolibet ſeſe habeant cætera in ſecularibus literis, quæ ſiue vera ſeu falſa ſint, nihil momenti afferunt, quo rectè beateq; viuamus.

De philoſophicarum opinionum diſſenſionibus, & canonicarũ apud Eccleſiam concordia ſcripturarum. *Cap. XLI.*

VT autem iam cognitionem omittamus hiſtoriæ, ipſi philoſophi à quibus ad iſta progreſſi ſumus, qui nõ videntur laboraſſe in ſtudiis ſuis, niſi vt inuenirent, quo modo viuendum eſſet accõmodate ad beatitudinẽ capeſſendam, cur diſſenſerunt & à magiſtris diſcipuli, & inter ſe cõdiſcipuli, niſi quia vt homines humanis ſenſibus & humanis ratiocinationibus iſta quæſierunt? Vbi quãuis eſſe potuerit & ſtudium gloriandi, quo quiſq; alio ſapientior & acutior videri cupit, nec ſententiæ quodã modo addictus alienæ, ſed ſui dogmatis & opinionis inuentor: tamẽ vt nõnullos vel etiam plurimos eorum fuiſſe cõcedam, quos à ſuis doctoribus vel diſcendi ſociis, amor veritatis abruperit, vt pro ea certarent, quã veritatem putarent, ſiue illa eſſet, ſiue nõ eſſet: quid agit, aut quò, vel quà vt ad * beatitudinem perueniatur, humana ſe porrigit infœlicitas, ſi diuina nõ ducit authoritas? Deniq; authores noſtri, in qui-

*quò etiam quò, vel quà ad, &c.

bus nõ fruſtra ſacrarum literarum figitur, & terminatur D canon, abſit, vt inter ſe aliqua ratione diſſentiant. Vnde nõ immerito cum illa ſcriberent, eis deũ vel per eos locutum: nõ pauci in ſcholis atq; gymnaſiis litigioſis diſputationibus garruli, ſed in agris atq; in vrbibus cũ doctis atq; indoctis tot tantiq; populi crediderunt. Ipſi ſanè pauci eſſe debuerũt, ne multitudine vileſceret, quod clarum * religione eſſe oporteret, nec tamen ita pauci, vt eorum nõ ſit miràda conſenſio. Neq; enim in multitudine philoſophorum, qui labore etiã literario monimenta ſuorum dogmatum reliquerunt, facile quis inuenerit, inter quos cuncta quæ ſenſere cõueniant, quod oſtendere hoc opere longũ eſt. Quis autẽ ſectæ cuiuſlibet author ſic eſt in hac dæmonicola ciuitate approbatus, vt cæteri improbarentur, qui aduerſa & diuerſa ſenſerunt? Nõnne apud Athenas & Epicurei clarueruntaſſerentes res humanas ad deorum curam nõ pertinere: & Stoici, qui cõtraria ſentiẽtes eas regi atq; muniri diis adiutoribus atq; tutoribus diſputabant? Vnde miror cur Anaxagoras reus factus ſit, quia ſolẽ eſſe dixit lapidẽ ardentem [b], negans vtiq; deum, cum in eadẽ ciuitate glo- E ria claruerit, floruerit Epicurus, vixeritq; ſecurus, nõ ſolum ſolem, vel vllum ſyderum deum eſſe non credens, ſed nec Iouem, nec vllum deorum [c] omnino in mundo habitare cõtendens ad quem preces hominum ſupplicationeſq; perueniant. Nõnne ibi Ariſtippus in voluptate corporis ſummum bonum ponens: ibi Antiſthenes virtute animi potius hominem fieri beatum aſſeuerans, duo philoſophi nobiles & ambo Socratici in tã diuerſis atq; inter ſe cõtrariis finibus vitæ ſummam locantes, quorum etiã ille fugiendam, iſte adminiſtrandam ſapienti dicebat eſſe Rempublicam, & ad ſuam quiſque ſectam ſectandam diſcipulos cõgregabat? Nempe palam in conſpicua & notiſsima porticu [d] in gymnaſiis [e], in hortulis [f], in locis publicis, ac priuatis cateruatim pro ſua quiſque opinione certabant. Alij aſſerentes vnum [g], alij innumerabiles mũdos: ipſum autem vnum, alij ortum eſſe, alij vero initium non habere: alij interiturum, alij ſemper futurum: alij mente diuina, alij fortuitu & caſibus agi. Alij immortales eſſe animas, alij mortales: & qui immortales, alij reuolui in beſtias, alij nequaquam: qui vero mortales, alij mox interire poſt corpus, F alij viuere etiã poſtea vel paululũ, vel diutius, nõ tamen ſemper. Alij conſtituentes in corpore finem boni, alij in animo, alij in vtroque, alij extrinſecus poſita etiã bona ad animã & corpus addẽtes, alij ſenſibus corporis ſemper, alij nõ ſemper, alij putantes nunquam eſſe credendum. Has & alias penè innumerabiles diſſenſiones philoſophorum, quis vnquã populus, quis ſenatus, quæ poteſtas, vel dignitas publica impiæ ciuitatis diiudicandas, & alias probandas, ac recipiendas, alias improbandas repudiandaſq; curauit, ac non paſsim ſine vllo iudicio confuſeq; habuit in gremio ſuo tot cõtrouerſias hominum diſsidentiũ, non de agris, & domibus, vel quacunque pecuniaria ratione, ſed de his rebus, quibus aut miſere viuitur, aut beate? Vbi etſi aliqua vera dicebantur, eadem licentia dicebantur & falſa prorſus, vt non fruſtra talis ciuitas myſticum vocabulum Babylonis acceperit. Babylon quippe interpretatur confuſio, quod nos iam dixiſſe meminimus. Nec intereſt diaboli regis eius, quàm contrariis inter ſe rixentur erroribus, quos merito multæ variæque impietatis pariter poſsidet. At vero gens illa, ille populus, illa ciuitas, illa Reſpublica, illi Iſraelitæ, quibus credita ſunt eloquia dei, nullo modo pſeudoprophetas cũ veris prophetis pari licẽtia * confu-

*aliàs charum.

Gene. 11.

*aliàs parilitate licentia.

G confuderunt,ſed concordes inter ſe atque in nullo diſſentientes,ſacrarum literarũ veraces ab eis agnoſcebantur & tenebantur authores. Ipſi eis erant philoſophi,hoc eſt, amatores ſapientiæ , ipſi ſapientes, ipſi theologi, ipſi prophetæ,ipſi doctores probitatis atque pietatis. Quicũque ſecundum illos ſapuit,& vixit, non ſecundum homines,ſed ſecũdum deum,qui per eos locutus eſt,ſapuit & vixit. Ibi ſi prohibitum eſt ſacrilegiũ, deus prohibuit.

Exod. 20. Si dictum eſt , Honora patrem tuum & matrem tuam deus iuſsit. Si dictum eſt: Non mœchaberis,non homicidium facies, non furaberis, & cætera huiuſmodi: non hæc ora humana,ſed oracula diuina fuderũt. Quicquid philoſophi quidam[b] inter falſa,quę opinati ſunt,verum videre potuerũt,& laborioſis diſputationibus perſuadere moliti ſunt,quod mundum iſtum fecerit deus,eúmque ipſe prouidentiſsimus adminiſtraret , de honeſtate virtutum , de amore patriæ, de fide amicitiæ, de bonis operibus , atque omnibus ad mores probos pertinentibus rebus,quamuis neſciẽtes ad quem finem,& quo nam modo eſſent iſta omnia referenda propheticis, hoc eſt, diuinis vocibus,quamuis per homines in illa ciuitate populo commendata ſunt,non argumentationum cõcertationibus inculcata,vt nõ hominis ingenium, ſed dei

H eloquium cõtemnere formidaret,qui illa cognoſceret.

a Q*Vanam eſſe potuerit & ſtudium gloriandi.*) Ea res tranſuerſos agit quàm plurimos ſcriptores , aſſertó, in diſciplinas memorabiles errores, & pernicioſos , dum mauult quiſq; author eſſe ſuæ ſententiæ,quàm aſſertor alienæ,cæci nõ vident quanta ſit laus, & paruiſſe bene monenti, & benedicenti aſſenſiſſe. Hominẽ noui nõ tam doctum quàm arrogantẽ iactabundũmq;, qui ſe & ſcripturum multa profitebatur,& non ſecus vitaturum,quę quis antea dixiſſet,quàm Aſpides,vel Baſiliſcos: longa enim malle ſe ſcientem prudentemq; talium pro vero affirmare , quàm alienæ opinioni acquieſcere. b *Anaxagoras reus factus ſit, quia ſolem eſſe dixit lapidem ardentem.*) Quum olim lapis in Aegos Thraciæ amnẽ è cœlo cecidiſſet, Anaxagoras,quem etiam prædixiſſe ferũt id futurum,affirmauit cœlum omne ex lapidibus conſtare, ſolemq; ipſum ardens eſſe ſaxum. Idcirco Euripides eius diſcipulus in Phaëthonte tragœdia ſolem auream glebam nominauit , eam ob cauſam , vt Sotion in ſucceſsionibus narrante Laërtio Diogene ſcribit, Anaxagoras à Cleone impietatis accerſitus,defenſuſq; à Pericle diſcipulo,talentiſq; quinque atque exilio mulctatus eſt. alij aliter. Inter omnes penè conſtat,capitali ſupplicio, cui addictus erat ſententia iudicum ſubtractum à Pericle , qui opibus & gratia plurimum in ciuitate poterat,ideo à Poëtis fictum Iouem irritatum impietate Anaxagoræ iaculatum graue fulmen in eum,ſed Anaxagoram protectũ à Pericle, fulmen diuerſum abiiſſe. c *Sed nec Iouem,nec vllum deorum.*) Epicurus deos quidam dixit eſſe, ſed ad illos nihil ſpectare de noſtris rebus, nec gratia, nec ira moueri,aut tangi: itaque reuera deos ſuſtulit,metu autem Areopagi & ciuium ſuorũ reliquit,ſed tales,quales ſi ipſi ſunt, nihil opus eſt eis, atque vt dicit apud Ciceronem Cotta, valeant. d *In conſpicua & notiſſ. porticu.*) Stoici in porticu,quæ pœcila,id eſt, varia dicebatur. e *In gymnaſiis.*) Vt Peripatetici in Lyceo. f *In hortulis.*) Vt Epicurei.

I g *Alij aſſerentes vnum.*) Hæc omnia dicta nobis ſunt lib. viij. & latius expoſita. h *Quicquid philoſophi quidã.*) Euſeb. aliquot libris præparationis Euangelicæ multis argumentis colligit omnia quæq; quę Plato in ſuis libris conſcripſit,hauſiſſe eum ea ſacris literis veteris teſtamenti.

Qua diſpenſatione prouidẽtiæ dei ſcripturæ ſacræ veteris teſtamenti ex Hebræo in Græcum eloquium trãſlatæ ſint, vt vniuerſis gentibus innoteſcerent. Caput XLII.

1. Macca. 1. HAs ſacras literas etiam vnus Ptolemęorum regum Aegypti [a] noſſe ſtuduit & habere . Nam poſt Alexandri Macedonis,qui etiam magnus cognominatus eſt,mirificẽtiſsimam minimèque diuturnam potẽtiam,quam vniuerſam Aſiam, imò penè totum orbem , partim vi & armis , partim terrore ſubegerat: quando inter cętera Orientis regna,etiam Iudæam ingreſſus obtinuit , eo mortuo comites eius cum regnum illud ampliſsimum non pacifice inter ſe poſſeſſuri diuiſiſſent, ſed potius diſsipaſſent, bellis omnia vaſtaturi,Ptolemæos reges habere cœpit Aegyptus . Quorum primus Lagi filius , multos ex Iudæa captiuos in Aegyptum tranſtulit. Huic autem ſuccedẽs alius Ptolemæus, qui eſt appellatus Philadelphus, omnes quos ille

De hoc vide in ſ. eodẽ cap. 45.

adduxerat ſubiugatos, liberos redire permiſit: inſuper & K dona regia in templum dei miſit , petiuitque ab Eleazaro tunc pontifice, dari ſibi ſcripturas, quas profectò audierat fama prædicante diuinas : & ideo concupiuerat habere in bibliotheca,quam nobiliſsimam fecerat. Has ei cum idem pontifex miſiſſet Hebræas : pòſt etiam ille interpretes poſtulauit , & dati ſunt ei ſeptuaginta duo, de ſingulis duodecim tribubus ſeni homines,linguæ vtriuſque doctiſsimi, Hebrææ ſcilicet atque Græcæ. Quorum interpretatio vt Septuaginta vocetur,iam obtinuit conſuetudo. Traditur ſanè tam mirabilem [b] ac ſtupendum planèque diuinum in eorum verbis fuiſſe conſenſum, vt cum ad hoc opus ſeparatim ſinguli ſederint : ita enim eorum fidem Ptolemæo regi placuit explorare, in nullo verbo,quod idem ſignificaret,& tantumdem valeret , vel in verborũ ordine alter ab altero diſcreparet, ſed tanquam ſi vnus eſſet interpres, ita quod omnes interpretati ſunt,vnum erat, quoniam reuera ſpiritus erat vnus in omnibus. Et ideo tam mirabile dei munus acceperant, vt illarum ſcripturarum, non tãquam humanarum, ſed ſicut erant tanquam diuinarum etiam iſto modo commendaretur authoritas , credituris quandoque gentibus profutura,quod iam videmus effectum. L

a *Ptolemæi.* V*Nus Ptolemæorum regum Aegypti.*) Reges Aegypti vſq; ad Cambyſem Cyri filium, qui eam regionem imperio Perſarum bello adiunxit, Pharaones cõmuni dicebãtur cognomine. Poſt Alexandrum vero à Ptolemæo Lagi filio , Ptolemæi vſque in Cæſarem Auguſtum,qui Aegyptum in prouinciæ formam redegit. Alexander Macedo xx j. natus annos à patria cum exercitu egreſſus Aſiã domuit,tenuitque perpaucis annis. nam xxxi j. ætatis anno naturæ conceſsit: quo mortuo velut confracta arca nũmis referta,& pecuniis reſilientibus,ad prædam tanti iacentis imperij vndiq; à purpuratis accurſum eſt,rapuitq; quiſque quantum potuit: nec vllus tam immodicæ fortunæ fuit,qui non cum regno diſcederet. Antigonus Aſiam arripuit: Seleucus Chaldæã, Caſſander Macedoniam,alij alias regiones, Ptolemæus Aegyptũ Phœnicen & Cyprum, homo natus loco humili atque obſcuro , nempe Lago patre ſatellite Alexandri, euectus ex gregario milite ad gratiam regis ob indolem egregiam, fortitudinem animi, & peritiam rei militaris : qui quum in ſenecta tranquillius viuere ſtatuiſſet,rerum curam filio mandauit,qui Philadelphus eſt dictus,vel ob amorẽ primum Arſinoës ſororis, vel ob odiũ poſtremum per antiphraſim. Hic Iudæos,quos pater frequẽtes in Aegyptum duxerat liberos eſſe iuſsit, grauiſque tributo Iudæam ſoluit: quumq; in maturiore ætate morbis affligeretur , proculque à bellis gerendiſque rebus eſſe cogeretur , authore Demetrio Phalereo , qui patria Athenis vir nobiliſsimus maximiſque functus magiſtratibus, ciuium inuidia pulſus ad eum confugerat,ſtudiis ſe tradidit, accitis vndique ingeniis. & conſtructa illa nobili Alexandrina Bibliotheca , in qua & ſtatuit libros veteris teſtamenti. Nam legatos ad Eleazarum miſit,qui pro beneficiis à ſe in Iudæam gentem largiter collatis libros Moſaicæ legis, & interpretes poſcerent,qui eos in Græcam linguam transferrent, quod Eleazarus regi cõceſsit, vt par erat, miſitque ex vnaquaque tribu ſenos viros,& ætate,& authoritate,& eruditione in primis commendabiles, Hebraicè Græceq; peritiſsimos,qui quum eſſent duo & ſeptuaginta,dicuntur tamen vulgo ſeptuaginta interpretes,vt breuius atque expeditius loquamur: quemadmodũ iudices illi Romani , qui ad haſtam de rebus minoribus iudicabant , centum viri appellantur,quum eſſent centum & quinque,ex ſingulis tribubus terni. Extãt apud Ioſephũ li. anti. xi j. epiſtolę Ptolemæi ad Eleazarũ pontif. & Eleazari ad regem ſuper ea re ex Ariſtæa non Proconneſio illo, ſed quodam Ptolemæi ſatellite , qui ſe ex legatis à Ptolemæo in Aegyptum miſsis ait fuiſſe. Circumfertur libellus eius nomine de Lxx. interpretibus, confictus vt puto , ab aliquo recentiore. b *Traditur ſanè tam mirabilem.*) Magno in honore hos lxxi j. viros Ptolemæus habuit, ſapientiámque eorum admiratus eſt . Iuſtinus narrat in Apologetico ad gentes, regem,quò fidem certius interpretum experiretur, & ex conſenſu veritatem colligeret, domunculas iuſsiſſe duas & ſeptuaginta conſtrui, ſecederéque vnumquemque in ſuam quum verſurus eſſet , poſtea contuliſſe omnium interpretationes , & per omnia inter ſe conſenſiſſe. Veſtigia domunculárum Iuſtinus profitetur ſe vidiſſe in Phari arce Alexandrię. Tertullianus itidem aduerſus gentes: Menedemus, inquit, Philoſophus prouinciæ Iudææ ſeptuaginta duos interpretes de ſententiæ communione ſoſpitat. Hieronymus interdum Lxx. interpretibus plurimum defert,& ſpiritu ſancto plenos fuiſſe dicit: ſæpe male atque imperite vertiſſe affirmat , vt erat in quod intenderat vehemens: de cellulis vero planè irridet. ſic enim in prologo pentateuchi ſcribit , & neſcio quis primus author ſeptuaginta cellulas Alexandriæ mendacio ſuo extruxit,quibus diuiſi eadem ſcriptitarent, quum Ariſtæas eiuſdem Ptolemæi ὑπερασπιστὴς , & multo poſt tempore Ioſephus nihil tale retulerint , ſed in vna baſilica congregatos contuliſſe ſcribant,non prophetaſſe. Aliud eſt enim vatem, aliud eſt eſſe interpretem : ibi ſpiritus ventura prædicit, hic eruditio & verborum copia ea,quæ intelligit transfert. Sic ille.

Philadelphus.

M *Septuaginta interpretes.*

De an-

A *De authoritate ſeptuaginta interpretum, quæ ſaluo honore Hebraica linguæ, omnibus ſit interpretibus præferenda.* *Cap. XLIII.*

NAm cum fuerint & alij interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcã ſacra illa eloquia tranſtulerunt, ſicut Aquila, Symmachus, Theodotion, ſicut etiam illa eſt interpretatio, cuius author non apparet, & ob hoc ſine nomine interpretis quinta editio nuncupatur: hanc tamen quæ ſeptuaginta eſt tanquam ſola eſſet, ſic recepit eccleſia, eaq; vtuntur Græci populi Chriſtiani, quorum plerique vtrum alia ſit aliqua, ignorant. Ex hac ſeptuaginta interpretatione etiam in Latinam linguam interpretatum eſt, quod eccleſiæ Latinæ tenent. Quamuis non defuerit temporibus noſtris presbyter Hieronymus homo doctiſsimus & omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, ſed ex Hebræo in Latinum eloquium eaſdem ſcripturas conuerterit. Sed eius tantum literarum * laborem,[a] quamuis Iudæi fateantur eſſe veracem, ſeptuaginta vero interpretes in multis erraſſe contendant: tamen eccleſiæ Chriſti tot hominum authoritati ab Eleazaro tunc pontifice, ad hoc tantum opus electorum, neminem iudicant

** aliâs tam literatum.*

B præferendum, quia etſi non in eis vnus apparuiſſet ſpiritus ſine dubitatione diuinus: ſed inter ſe verba interpretationis ſuæ ſeptuaginta docti more hominũ contuliſſent, vt quod placuiſſet omnibus, hoc maneret, nullus eis vnus interpres debuit anteponi. Cum vero tantũ in eis ſignum diuinitatis apparuit, profecto quiſquis alius illarum ſcripturarũ ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpres eſt verax, aut congruit illis ſeptuaginta interpretibus, aut ſi congruere non videtur, altitudo ibi prophetica eſſe credenda eſt. Spiritus enim qui in Prophetis erat quando illa dixerunt, idem ipſe erat etiam in ſeptuaginta viris, quãdo illa interpretati ſunt. Qui profecto authoritate diuina & aliud dicere potuit, tanquam Propheta ille vtrunque dixiſſet, quia vtrunq; idem ſpiritus diceret, & hoc ipſum aliter, vt ſi non eadem verba, idem tamen ſenſus bene intelligentibus diluceſceret, & aliquid prætermittere, & aliquid addere: etiam vt hinc oſtenderetur non humanam fuiſſe in illo opere ſeruitutem, quam verbis debebat interpres, ſed diuinam potius

Li. 2. de doctrina Chriſtiana c. 15.

C poteſtatem, quæ mentem replebat, & regebat interpretis. Nonnulli codices Græcos interpretationis Septuaginta ex Hebræis codicibus emendandos putarunt: nec tamen auſi ſunt detrahere, quod Hebræi non habebant, & Septuaginta poſuerũt, ſed tantũ modo addiderunt, quæ in Hebræis inuenta, apud Septuaginta non erant, eaq; ſignis quibuſdam in ſtellarũ modum factis[b], ad capita eorũdem verſuum notauerunt, quę ſigna aſteriſcos vocant[c]. Illa vero, quæ non habent Hebræi, habent autem Septuaginta, ſimiliter ad capita verſuum iacentibus virgulis ſicut ſcribuntur vnciæ[d] ſignauerunt. & multi codices Græci has notas habentes vſquequaq; diffuſi ſunt & Latini. Quæ autem non prætermiſſa, vel addita, ſed aliter dicta ſunt, ſiue alium ſenſum faciant etiam ipſum non abhorrentẽ, ſiue alio modo eundẽ ſenſum explicare monſtrentur, niſi vtriſq; codicibus inſpectis nequeunt reperiri. Si igitur vt oportet, nihil aliud intueamur in ſcripturis illis, niſi quid per homines dixerit dei ſpiritus, quicquid eſt in Hebræis codicibus, & non eſt apud interpretes Septuaginta, noluit hoc per iſtos, ſed per illos prophetas dei ſpiritus dicere. Quicquid vero eſt apud Septuaginta, in Hebræis autem codicibus non eſt, per iſtos maluit, quàm per illos idem ſpiritus dicere, ſic oſtẽdens vtroſque fuiſſe prophetas. Iſto enim modo, alia per Eſaiam, alia per Hieremiam, alia per aliũ, D atq; alium prophetam, vel aliter eadem per hunc, ac per illũ dixit, vt voluit. Quicquid porrò apud vtroſq; inuenitur, per vtroſq; dicere voluit vnus atq; idem ſpiritus, ſed ita vt illi præcederent prophetãdo, iſti ſequerentur prophetice illos interpretando: quia ſicut in illis vera, & concordantia dicẽtibus vnus pacis ſpiritus fuit, ſic & in iſtis nõ ſecum conferentibus, & tamen tanquã vno ore cuncta interpretãtibus, idem ſpiritus vnus apparuit.

SEd eius tantum literarum laborẽ.) Nullus error ſimul oſtenſus eſt, & relictus. non tam bene agitur cum rebus humanis: ad hæc multis reb⁹ tempus paris authoritatem, interim nihil aliud quàm tempus, ſed laudandus vehementer candor, quo vir ſanctus de Hieronymo loquitur, à quo diſſentiebat in re tanta, vtinam eum hoc tẽpore imitaremur. b Eaq; ſignis quibuſdam in ſtellarum modum factis.) De hac re Hieronym⁹ ſic ſcribit in procemio Paralip. vbicũque aſteriſcos, id eſt, ſtellas hoc in volumine radiare videritis, ibi ſciatis de Hebræo additum, quod in Latinis codicibus nõ habetur, vbi vero obelus trãſuerſa ſcilicet virga præpoſita eſt, illic ſignatur quod LXX. interpretes addiderunt, vel ob decoris gratiã, vel ob ſpiritus ſancti authoritatẽ, licet in Hebræis voluminibus nõ legatur. Hæc Hiero. quẽ laborem ſic cõferendi interpretationes, & annotãdi primus ſumpſit Origenes, collata verſione Septuaginta cum Theodotionica, vt Hiero. eſt author ſcribens ad Auguſtinũ: qui quũ hoc Origenis ſtudium alibi vehemẽter probet, in epiſtola ad Auguſtinũ inceſſit, nõ ſic emendatos codices dicens, ſed per obelos & aſteriſcos deprauatos, quod vt diceret, tranſuerſus eſt affectu impulſus, quòd interpretationẽ eius Auguſt. nollet attingere, apud quem ſacroſancta erat Septuaginta, adeo vel in ſanctiſſ. viris affectus ſæpe humani dominantur. E c Aſteriſcos vocant) Hoc eſt ſtellulas. d Iacentibus virgulis, ſicut ſcribuntur vnciæ.) Vncia duodecima eſt cuiuſuis integri pars. videtur ſolita eſſe obelo ſignari, hoc eſt veru. Iſidorus, ſi modo idoneus eſt is author, grammate Græco, & ò noſtro in fine ſic ſe vnciam dicit ſignari. linea vero in tranſuerſum porrecta ——— obolũ. quid ſi legeretur nõ vnciæ, ſed vnci vel vncini. Cæterũ obelo ſeu veru vtebãtur annotando, vt videretur transfodi & iugulari dictum illud ceu nothũ & inſiticiũ. tractũ hoc à priſco Grãmaticorum more, quum de verſibus libriſq; cenſuram faciebant, Ariſtarchi grammatici inſtituto. Quint. lib. primo. Quo quidem ita ſunt ſeuere vſi veteres grammatici, vt non verſus modo cenſoria quadã virgula notare, & libros qui falſo viderẽtur inſcripti tanquã ſubdititios, ſubmouere familia præmiſerint ſibi, ſed authores alios in ordinẽ redegerint, alios omnino exemerint numero. Hæc ille. Seneca ſeſtiue Ariſtarchi notas inquit, quibus aliena carmina compunxit.

Vncia.

Quid intelligendum ſit de Niniuitarum excidio, cuius denũciatio in Hebræo quadraginta dierum ſpacio tenditur, in Septuaginta autem tridui breuitate concluditur. *Cap. XLIIII.*

SEd ait aliquis: Quo modo ſciam quid Ionas propheta dixerit Niniuitis, vtrum triduum & Niniue euertetur, an quadraginta dies[a]? Quis enim non videat non potuiſſe vtrũq; tunc dici à Propheta, qui miſſus fuerat terrere cõminatione imminen- F tis exitij † ciuitatem: Cui ſi tertio die fuerat futurus interitus, nõ vtique quadrageſimo die: ſi autem quadrageſimo, nõ vtiq; tertio. Si ergo à me quæritur, quid horum Ionas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo, quadraginta dies & Niniue ſubuertetur. Septuaginta quippe longe poſterius interpretati aliud dicere potuerunt, quod tamen ad rem pertineret, & in vnũ eundẽq; ſenſum, quãuis ſub altera ſignificatione cõcurreret, admoneretq; lectorem, vtraq; authoritate non ſpreta ab hiſtoria ſeſe attollere, ad ea requirenda propter quæ ſignificanda hiſtoria ipſa conſcripta eſt. Geſta ſunt quippe illa in Niniue ciuitate[b], ſed aliquid etiam ſignificauerunt quod modũ illius ciuitatis excedat ſicut geſtum eſt, quod ipſe Propheta in ventre ceti triduo fuit, & tamẽ alium ſignificauit in profundum inferni triduo futurum, qui dominus eſt omnium prophetarum. Quapropter ſi per illam ciuitatem recte accipitur eccleſia gentium prophetice figurata, euerſa ſcilicet per pœnitentiam, vt qualis fuerat iam nõ eſſet: hoc quoniam per Chriſtum factum eſt in eccleſia gentium, cuius illa Niniue figuram gerebat, ſiue per quadraginta dies, ſiue per triduum, idem ipſe ſignificatus eſt Chriſtus, per quadraginta, ſcilicet, quia tot dies peregit cum diſcipulis

† aliâs excidij. *Ionæ. 3.* *Ionæ. 2.* *Matth. 12.*

G ſuis poſt reſurrectionem ſuam,& aſcēdit in cœlum: per
Act. 1. triduum vero,quia die tertio reſurrexit,tanquam lectorem nihil aliud quàm hiſtoriæ rerum geſtarum inhærere cupiētem, de ſommo excitauerint ſeptuaginta interpretes, iidemque prophetæ, ad perſcrutandam altitudinem prophetiæ,& quodam modo dixerint, in quadraginta diebus ipſum quęre,in quo & triduum poteris inuenire:illud in aſcenſione, hoc in eius reſurrectione reperies. Propter quod vtroque numero ſignificari conuenientiſsime potuit, quorum vnum per Ionam prophetam:alterum per Septuaginta interpretum prophetiam: tamen vnus atque idem ſpiritus dixit. Longitudinem fugio,vt non hæc per multa demonſtrē,in quibus ab Hebraica veritate putantur Septuaginta interpretes diſcrepare,& bene intellecti inueniuntur eſſe cōcordes. Vnde etiam ego pro meo modulo veſtigia ſequens Apoſtolorum,quia & ipſi ex vtriſque,id eſt,ex Hebræis,& ex Septuaginta teſtimonia prophetica poſuerunt,vtraq; authoritate vtendum putaui, quoniam vtraque vna atq; diuina eſt. Sed iam quæ reſtant,vt poſſumus exequamur.

a AN quadraginta dies.) Miratur Hieronymus lxx. vertiſſe,quadraginta,pro tribus,quum in Hebræo,nec ſyllabarum, nec accentuum,nec verbi ſit vlla cōmunitas. in quibus anguſtiis verſatur nunc excellens Auguſtini ingeniū nec ſe extricare valet.
H b In Niniue ciuitate.) Aſſyriæ quā cōdidit Ninus. Diximus de hac aliàs.

Quod poſt inſtaurationem templi, prophetas Iudæi habere deſtiterunt,& exinde vſque ad natiuitatem Chriſti cōtinuis aduerſitatibus ſint afflicti, vt probaretur alterius templi ædificationē propheticis vocibus fuiſſe promiſſam.

Caput XLV.

POſteaquam gens Iudæa cœpit non habere prophetas,proculdubio deterior facta eſt, eo ſcilicet tempore,quo ſe ſperabat inſtaurato templo poſt captiuitatē,quę fuit in Babylonia,futuram eſſe meliorē. Sic quippe intelligebat populus ille carnalis, quod
Agg. 2. prænunciatum eſt per Aggæum prophetam, dicentem: Magna erit gloria domus iſtius nouiſsimæ, plus quàm primæ. Quod de nouo teſtamento dictum eſſe paulo ſuperius demonſtrauit,vbi ait aperte Chriſtum promittēs: Et mouebo omnes gentes,& veniet deſideratus cunctis gentibus. Quo loco Septuaginta interpretes alium ſenſum magis corpori quàm capiti, hoc eſt magis eccleſiæ quàm Chriſto cōuenientem prophetica authoritate di-
I xerunt. Venient quę electa ſunt domini [a] de cunctis gē-
Matth. 20. tibus, id eſt homines, de quibus ipſe Ieſus in Euangelio: Multi,inquit vocati, pauci vero electi. Talibus enim electis gentium, domus dei ædificatur per teſtamentū nouum lapidibus viuis,lōge glorioſior, quàm templum il-
3. Reg. 6. lud fuit,quod à rege Salomone conſtructum eſt,& poſt
1. Eſdræ. 3. captiuitatem inſtauratū. Propter hoc ergo nec prophetas ex illo tempore habuit illa gens, ſed multis cladibus afflicta eſt ab alienigenis regibus ipſiſque Romanis, ne hanc Aggæi prophetiā in illa inſtauratione templi opinaretur impletā. Non multo enim pòſt adueniente Alexandro,[b] ſubiugata eſt,quando etſi nulla facta eſt vaſtatio,quoniam non ſunt auſi ei reſiſtere,& ideo placatum facillime ſubditi receperunt,non erat tamen gloria tanta domus illius,quanta fuit in ſuorum regum libera poteſtate. Hoſtias ſanè Alexander immolauit in dei templo, non ad eius cultum vera pietate conuerſus,ſed impia vanitate cum diis eum falſis colendum putans. De-
Supra eodē cap. 42. inde Ptolemæus Lagi filius,[c] quod ſupra commemoraui, poſt Alexandri mortem captiuos inde in Aegyptum tranſtulit, quos eius ſucceſſor Ptolemæus Philadelphus beneuolentiſsime inde dimiſit, per quem factum eſt,

quod paulo ante narraui; vt Septuaginta interpretum K
ſcripturas haberemus. Deinde contriti ſunt bellis, quæ in Maccabęorum libris explicantur. Poſt hęc capti à rege Alexandrię Ptolemæo,qui eſt appellatus Epiphanes,[d]
inde ab Antiocho rege Syriæ [e] multis & grauiſsimis ma 2. Macc. 6.
lis ad idola colenda compulſi, templúmque ipſum re- & 7.
pletum ſacrilegis ſuperſtitionibus gentium, quod ta- 1. Macc. 4.
men dux eorum ſtrenuiſsimus Iudas, qui etiam Macca- & 2. 10.
bęus dictus eſt,Antiochi ducib⁹ pulſis ab omni illa idololatriæ contaminatione mundauit. Non autem mul- 1. Macc. 7.
to poſt Alchimus quidam per ambitionem, cum à ge- & 2. 14.
nere ſacerdotali eſſet alienus, quod nefas erat, pontifex factus eſt. Hinc iam poſt annos fermè quinquaginta, in quibus eis tamen pax non fuit,quamuis aliqua & proſpere geſſerint, primus apud eos Ariſtobolus aſſumpto diademate,& rex,& pontifex factus eſt. Antea quippe ex quo de Babyloniæ captiuitate reuerſi ſunt templúmque inſtauratum eſt, non reges ſed duces, vel principes habuerunt,quāuis & qui rex eſt, poſsit dici princeps à principatu imperandi, & dux, eo quòd ſit ductor exercitus: ſed non continuo quicunque principes vel duces ſunt, etiā reges dici poſſunt,[f] quod iſte Ariſtobolus fuit. Cui
ſucceſsit Alexander [g] etiam ipſe rex & pontifex,qui cru- L
deliter in ſuos regnaſſe traditur. Poſt hunc vxor eius Alexandra regina Iudæorum fuit,ex cuius deinceps tempore mala ſunt eos ſecuta grauiora. Filij quippe huius Alexandræ Ariſtobolus & Hircanus [h] inter ſe de imperio dimicantes,vires aduerſus Iſraëliticam gentem prouocauere Romanas. Hircanus namque ab eis contra fratrem popoſcit auxilium. Tunc iam Roma ſubiugauerat Africam, ſubiugauerat Græciam, latèque etiam aliis orbis partibus imperans, tanquam ſeipſam ferre non valens,[i] ſe ſua quodam modo magnitudine fregerat. Peruenerat quippe ad ſeditiones domeſticas graues, atque inde ad bella ſocialia,mòxque ciuilia,tantúmque ſe cōminuerat atque attriuerat, vt ei mutandus Reipublicæ ſtatus,quo regeretur, regibus immineret. Pompeius ergo populi Romani præclariſsimus princeps, Iudæam cum exercitu ingreſſus ciuitatem capit,templum reſerat cum deuotione ſupplicis,ſed iure victoris,ad ſancta ſanctorum[k] quo niſi ſummum ſacerdotem non licebat in-
trare,non vt venerator,ſed vt prophanator accedit. Cō- Hebr. 9.
firmatóque Hircani pontificatu,[l] & ſubiugatæ genti impoſito cuſtode Antipatro, quos tunc procuratores vo- M
cabant, vinctum ſecum Ariſtobolū ducit. Et ex illo die
Iudæi * etiam tributarij Romanorum eſſe cœperunt. * aliâs, ex
Poſtea Caſsius etiam templum expoliauit. Deinde poſt illo Iudæi.
paucos annos,etiam Herodem [m] alienigenam regē habere meruerunt, quo regnante natus eſt Chriſtus. Iam Matth. 2.
enim venerat plenitudo temporis ſignificata prophetico ſpiritu per os Patriarchæ Iacob, vbi ait: Non deficiet princeps ex Iuda neque dux de femoribus eius, do- Gene. 49.
nec veniat cui repoſitum eſt, & ipſe expectatio gētium. Non ergo defuit Iudæorum princeps ex Iudæis, vſq; ad iſtum Herodem, quem primum acceperūt alienigenam regem. Tempus ergo iam erat, vt veniret ille, cui repoſitum erat,quod nouo promiſſum eſt teſtamento,vt ipſe eſſet expectatio gentium. Fieri autem nō poſſet,vt expectarent gentes eum venturum, ſicut eum cernimus expectari,vt veniat, ad faciendū iudicium in claritate potentiæ,niſi prius in eum crederent, cum venit ad patiendum iudicium in humilitate patientiæ.

a VEniēt quæ electa ſunt domini.) Græcè ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ πάντων τῶν ἐθνῶν. venient electa omnium gentium. b Non multo poſt enim adueniente Alexādro.) Temporibus Darij Arſami filij Olymp. cēteſima xij. hoc eſt plus paulo ducētis annis. nam quum Ale-

A quum Alexander Tyrum obſideret, ſubſidiaq; Iudæorum à Iaddo pontifice maxi. petiſſet, omniaq; iure victoris ab eo exigeret, quæ Dario ſolerent exhiberi, velut Dario profligato ipſe iam dominus eſſet Aſiæ, Ponti. negauit Dario viuo, ſe cuiquam alteri pariturum, cum illo icta eſſe fœdera. ſapiens reſponſum, & quòd fidem Iudæorum declararet: iuuené victorem accendit ardentem iam alioqui ſuapte natura, ita expugnata Tyro, Palæſtinam cum infeſto exercitu ingreſſus Gazam cepit, & Hieroſolymæ phalanges admouebat, cum progreſsi ei obuiam Pontifex, ſacerdotes omnes & Leuitæ ſacerdotali ritu ornati regem illum ad ſcopulum ſalutarunt. ita Alexádri animus mitigatus eſt, & pontificé adorauit dicens, ſacerdotem eſſe eum dei naturæ: quem ipſe deum iam tum in Macedonia per quietem eodem cultum viderit imperium Aſiæ pollicentem. Hinc Iudæam gentem in fidem & tutelá ſuam recepit: hæc ex Ioſepho lib. xj. anti. c Deinde Ptolemæus Lagi filius.) Hic quum ſabbato quodá diceret ſe Hieroſolyma velle ad ſacrificandum ingredi, hoc dolo vrbem cepit. Ioſeph. d Capti à rege Alexandriæ Ptolemæo, qui eſt appellatus Epiphanes.) Hic Philopatori patri ſucceſsit, dictuſq; eſt ἐπιφανὴς, ceu quis dicat illuſtris. is cum Anticho etiam Epiphane bellum geſsit, quum vtrunq; belli teneret in præſens ſatietas, vt conciliarentur, Cleopatra Antiochi filia Ptolemæo denupſit, data Iudæa dotis nomine, cui regioni bellum Ptolemæus fecit, propter motus fratrum Hircani. e Inde ab Antiocho rege Syriæ.) Hæc ſecundi Maccabæorum vj. & vij. capitibus, in quo libro & alia narrantur, quæ hic Auguſtinus recenſet, & apud Ioſephum lib. xiij. f Etiam reges dici poſſunt.) Grauius eſt enim & auguſtius regis imperium, quàm ducis, tum vt in eo licentia maior, ita in ſubditis ſeruitus deterior. g Cui ſucceſsit Alexander.) Ariſtobolus fratres ſuos vinctos tenebat, quo mortuo vxor eius Salomoni, quam Græci Alexandram nominant, leuiros ſoluit, ac Alexandrú vnú ex illis regno præfecit, qui à Ptolemæo, & Demetrio, & Antiocho, varijs pugnis eſt victus, tádem diuturna B affectus valetudine ex crapula cótracta fato functus eſt, vir ſęuus, acer, impiger, ſed parum fœlix, parumq; ſapiens, regnum Alexandrę coniugi reliquit, quæ illud adminiſtrauit annis nouem, permiſſa Phariſæis ſumma rerum omnium licentia, vt par erat fœminá facere. h Filij quippe huius Alexandræ Ariſtobolus & Hircanus.) Bellum inter hos motum eſt plus quàm ciuile, nempe fraternum, quod Ioſephus confert in annum Quinti Hortenſij & Q. Metelli Cretici conſulum, olympiadémque centeſimam *Antipater.* octogeſimamtertiá. erat Idumææ ab Alexandro & Alexandra præfectus Antipas Idumæus, qui poſtea cognominatus eſt Antipater diues, factioſus, manu promptus, rerum Hircani quàm Ariſtoboli ſtudioſior, qui Arethe regem Arabum induxit, vt cum exercitu Hircanú aduerſus Ariſtobolum in regnum reſtitueret: quod rex etiam occaſionibus imminés libens fecit, *Gn. Pompeius.* Ariſtobolúmque Hieroſolymis obſedit. per id tempus Gn. Pópeius Magnus rex in Aſia gerebat, legatuſq; eius Scaurus Aemylius in Syriá cum parte copiarum venit, ab hoc auxilium afflictis ſuis rebus Ariſtobolus petijt. Scauri opera ſoluta eſt obſidio: deinde quum fratres apud Pompeium Damaſci de regno litigaſſent, ab eo in Iudæam dimiſsi ſunt. Poſtea ab Ariſtobolo offenſus legiones in Iudæam duxit, Ariſtobolú vinxit, & totá Iudæá Romano ſubiecit imperio M. Tullio Cicerone, & C. Antonio cóſulibus. hæc ex Ioſepho lib. xiiij. i Tanquam ſeipſam ferre nó valens.) Liuij ſententia de Roman. quæ ab exiguis profecta initiis eo creuerit, vt iam magnitudine laboret ſua. k Ad ſancta ſanctorú.) Magna enim tenebat Romanos cupiditas videndi, quem nam deum Iudęi colerent. nam credebant illius aliquam eſſe in eorum templo imaginem. Idcirco Pompeius paucis comitatus vſq; ad adytú penetrauit, quod Iudæi ſancta ſanctorum vocant, quò nefas eſt alios ingredi quàm ſacerdotes, nihilque ibi inuenit præter menſam auream, & circa eandem candelabra, vel libatoria non pauca, nec non & aromatum multitudinem, in theſauris vero ſacras C pecunias duo milia talentorum. tantum Ioſephus. Tacitus lib. xxj. Romanorum, inquit, primus Gn. Pompeius Iudæos domuit, templumq; iure victoriæ ingreſſus eſt. Inde vulgatum nullas intus deûm effigies, vacuam ſedem, & inania arcana. l Confirmatoq; Hircani pontificatu.) Aulus Gabinius deducto Hieroſolymá Hircano, eiq; ſani cura mádata, cæteris Reip. partibus optimates præfecit, omnemq; Iudæorú gentem in cóuentus quinque diuiſit. Ioſephus primo de bello Iudaic. & in anti. refert bello Alexádrino quod C. Cæſar cum puero Ptolemęo geſsit, Hircanum & Antipatrum auxilio miſiſſe Cæſari, ita confecto bello Cæſar Hircanum principem ſacerdotú ordinauit. Antipatro vero poteſtatem dedit, quam ipſe elegerat, tutoremque eum totius prouinciæ conſtituit. m Deinde *Herodes.* poſt paucos annos etiam Herodem.) Antipater moriens filium natu maiorem inertem & ſegnem Hircanum ducem Hieroſolymis teſtamento reliquit: Herodem vero vix annos quindecim natum Galilææ tutoré, qui prudentia ſupra ætaté præditus multis præclaris facinoribus patratis, virtuteq; oſtentando breui effecit vt Syris omnibus eſſet chariſs. itaque pecunia ab illis numerata dux inferioris Syriæ à Sex. Cæſare, qui prouincię præerat, cóſtitutus eſt: bello deinde ciuili Brutiano & Caſsiano, quú ſtrenuam operam Antonio & Octauio Cæſari nauaſſet, per iſtos effectú eſt, vt à ſenatu rex Iudææ nominaretur, homo ex Idumæa gente. ita expletú eſt vaticinium de véturo Chriſto Iacob morientis, quod vnú ſatis haud dubie eſſet ad oſtendendam ſole clariorem veritatem Iudææ genti, niſi arcanis dei iudiciis offuſam haberent præ oculis denſiſsimam nubem.

De ortu ſaluatoris noſtri ſecundum quod verbum caro factum eſt, & de diſperſione Iudæorum per omnes gentes ſicut fuerat prophetatum. *Caput XLVI.*

Matth. 2. REgnante ergo Herode in Iudæa, apud Romanos autem iam mutato Reipublicæ ſtatu, imperante Cæſare Auguſto, [a] & per eum orbe pacato, natus eſt Chriſtus ſecundum præcedentem pro- D phetiam in Bethleem Iudæ, homo manifeſtus ex homi- *Lucæ. 2.* ne virgine, deus occultus ex deo patre. Sic enim Propheta prædixerat: Ecce virgo [b] in vtero concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuël, quod *Eſaiæ. 7.* eſt interpretatum nobiſcum deus. Qui vt [in] ſe cómendaret deum miracula multa fecit, ex quibus quædam quantum ad eum prædicandú ſatis viſum eſt eſſe, ſcriptura euangelica continet. Quorum primum eſt quod tam mirabiliter natus eſt, vltimum auté quod cum ſuo reſuſcitato à mortuis corpore aſcendit in cœlum. Iudæi *Lucæ. 24.* autem, qui eum occiderunt, & in eum credere noluerunt, *Actorú. 1.* quia oportebat eum mori & reſurgere, vaſtati infœlicius à Romanis funditusq; à ſuo regno, vbi iam eis alienigenæ dominabantur, eradicati ſunt, diſperſiq; per terras. Quandoquidem vbique non deſunt, & per ſcripturas ſuas teſtimonio nobis ſunt prophetias nos nó finxiſſe de Chriſto, quas plurimi eorum conſiderantes, & ante paſsionem, & maxime poſt eius reſurrectioné crediderunt in eum, de quibus prædictum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſraël ſicut arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Cęteri vero excęcati ſunt, de quibus prędictum eſt: E Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributionem, & in ſcandalum. Obſcurentur oculi eorum ne *Eſaiæ. 10.* *Pſal. 68.* videant, & dorſum eorú ſemper incurua. Proinde cum ſcripturis noſtris non credunt, complentur in eis ſuæ, quas cæci legunt: niſi forte quis dixerit illas prophetias Chriſtianos finxiſſe [c] de Chriſto, quæ Sibyllæ nomine, vel aliorum proferuntur, ſi quæ ſunt, quę non pertinent ad populum Iudæorum. Nobis quidem illæ ſufficiunt, quæ de noſtrorum inimicorum codicibus proferuntur, quos agnoſcimus propter hoc teſtimonium, quod nóbis inuiti perhibét eoſdem codices habendo atque ſeruando per omnes gentes etiam ipſos eſſe diſperſos, quaqua verſum Chriſti eccleſia dilatatur. Nam prophetia in Pſalmis, quos etiam legunt, de hac re præmiſſa eſt, vbi ſcriptú eſt: Deus meus miſericordia eius præueniat me. *Pſal. 58.* Deus meus demonſtrauit mihi de inimicis meis, ne occideris eos, nequando obliuiſcátur legem tuam. Diſperge illos in virtute tua. Demonſtrauit ergo deus eccleſiæ F in eius inimicis Iudæis gratiam miſericordiæ ſuæ, quoniam ſicut dicit Apoſtolus: delictum illorum ſalus eſt in gentibus. Et ideo non eos occidit, id eſt, non in eis per- *Roma. 11.* didit, quod ſunt Iudæi, quanquam à Romanis fuerint deuicti & oppreſsi, ne obliti legem dei, ad hoc de quo agimus teſtimonium nihil valeret. Ideo parum fuit, vt diceret: Ne occideris eos, nequando obliuiſcátur legem *Pſal. 58.* tuam: niſi etiam adderet, diſperge illos: quoniam ſi cum iſto teſtimonio ſcripturarum in ſua tantummodo terra non vbique eſſent, profecto eccleſia, quæ vbique eſt, eos prophetiarum quæ de Chriſto præmiſſæ ſunt teſtes in omnibus gentibus habere non poſſet.

IMperante Cæſ. Auguſto.) Euſeb. natum dominum ſcribit xlij. anno a imperij Auguſti, mundi vero 5199. Cæſare Auguſto xij. M. Plautio Coſſ. Caſsiodorus vero ortum illius confert in priores Coſſ. Gn. Lentulum, & M. Meſſalam. b Ecce virgo.) Græce ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ecce virgo in vtero accipiet & vocabis nomen eius Emmanuel. c Illas prophetias Chriſtianos finxiſſe.) Non eſſe conficta hinc apparet, quod Lactan. & Euſeb. eas citant, quorum tempore Sibyllini libri in manibus omnium erant. nec ipſi fuiſſent tam impudentes, qui ea dixiſſent eſſe in Sibyllinis libris, quæ nuſquam erant: adde quòd plus ſic obfuiſſent Chriſtianæ cauſæ, quàm aliis omnibus argumentis potuiſſent prodeſſe, quum homines aperte cernerent eos fictis in rem ſuam authoritatibus inniti, quumq; hoc falſum & impudens deprehendiſſent, cætera omnia ſuſpecta haberent, & tanquam ſimilia repudiaſſent reieciſſentq;. quid quod Virgil. & Ouidius manifeſto in poëmata ſua de Sibyllinis carminibus verſus immutantur, quos nemo ita cæcus eſt, quin eſſe de Chriſto dicta perſpiciat, qualis eſt, tota quarta ægloga Virgilij, & digreſſus de morte Cæſaris in fine primi Georg.

G Georg. apud Ouidium vero illa ſunt, Et deus humana luſtro ſub imagine terras. tum, Eſſe quoque in fatis reminiſcitur affore tempus Quo mare, quo tellus, correptaq́; regia cœli Ardeat, & mundi moles operoſa laboret. primo transfor. item apud Lucanum de iis, quę precedent iudicium domini primo Pharſa. Sic quum compage ſoluta, Sęcula tot mundi ſuprema coëgerit hora, Antiquum repetens chaos &c. quod ſi noſtra quæ magni authores tradiderunt dicant commentitia, oſtendent ipſi quę poſſint dici ſine vlla controuerſia vera, & afferemus Academicum aliquem, qui ſe dubitare reſpondeat.

An ante tempora Chriſti aliqui fuerint extra Iſraeliticum genus, qui ad cœleſtis ciuitatis conſortium pertinerent. *Caput XLVII.*

QVapropter quiſquis alienigena, id eſt, non ex Iſrael progenitus, nec ab illo populo in canonem ſacrarum literarum receptus, legitur aliquid prophetaſſe de Chriſto, ſi in noſtram notitiam venit, aut venerit, ad cumulum à nobis commemorari poteſt, nõ quod neceſſarius ſit etiam ſi deſit, ſed quia non incongrue creditur fuiſſe & in aliis gentibus homines, quibus hoc myſterium reuelatũ eſt, & qui hoc etiam prædicere impulſi ſunt, ſiue participes eiuſdẽ gratiæ fuerint, ſiue expertes, ſiue per malos angelos docti H ſunt, quos præſentem Chriſtum, quem Iudæi non agno- Matth. 2. ſcebant ſcimus fuiſſe confeſſos. Nec ipſos Iudæos exiſtimo audere contendere, [a]neminem pertinuiſſe ad deum præter Iſraëlitas, ex quo propagatiõ Iſraël cœpit eſſe, Gene. 25. reprobato eius fratre maiore. Populus enim reuera, qui proprie dei populus diceretur, nullus alius fuit. Homines autem quoſdam non terrena, ſed cœleſti ſocietate ad veros Iſraëlitas ſupernæ ciues patriæ pertinentes etiã in aliis gentibus fuiſſe negare non poſſunt: quia ſi negant, facillime conuincuntur de ſancto & mirabili viro Iob,[b] qui nec indigena, nec proſelytus,[c] id eſt, aduena populi Iſraël fuit: ſed ex gente Idumæa genus duces, ibi ortus, ibidem mortuus eſt: qui diuino ſic laudatur eloquio,[d] vt quod ad iuſticiam, pietatemq́; attinet, nullus ei homo ſuorum temporum coæquetur. Quæ tempora eius, quamuis non inueniamus in chronicis, colligimus tamen ex libro eius, quem pro ſui merito Iſraëlitæ in authoritatem canonicam receperunt, tertia gene- I ratione poſteriorem[e] fuiſſe quàm Iſraël. Diuinitus autem promiſſum fuiſſe non dubito, vt ex hoc vno ſciremus etiam per alias gentes eſſe potuiſſe, qui ſecundum deum vixerunt, eique placuerunt, pertinentes ad ſpiritalem Hieruſalem. Quod nemini conceſſum fuiſſe credendum eſt, niſi cui diuinitus reuelatus eſt vnus media- 1. Timo. 2. tor dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, qui venturus in carne ſic antiquis ſanctis prænunciabatur, quemadmodum nobis veniſſe nunciatus eſt, vt vna eademque fides per ipſum omnes in dei ciuitatem, in domum dei, in dei templum prædeſtinatos perducat ad deum. Sed quæcunque aliorum prophetiæ de dei per Chriſtum Ieſum gratia proferuntur, poſſunt putari à Chriſtianis eſſe confictæ. Ideo nihil eſt firmius ad conuincendos quoſlibet alienos, ſi de hac re contenderint, noſtróſque fulciendos, ſi recte ſapuerint, quàm vt diuina prædicta de Chriſto ea proferãtur, quæ in Iudæorum ſcripta ſunt codicibus. Quibus auulſis de ſedibus propriis, & propter hoc teſtimonium toto orbe diſperſis, Chriſti vſquequaque creuit eccleſia.

a NEminem pertinuiſſe ad deum præter Iſraëlitas.) Potuerunt enim qui ex gentibus naturam ſequebantur ducem, illam non prauis iudiciis opinionibúſque inquinatam & corruptam tam gratæ eſſe deo, quàm qui legem Moſaicam ſeruauerunt: quod enim hi conſequuti ſunt per legem, illi conſequuti eſſent ſine lege: & qui ſtalam iuere ſine lege, eòdem quò Iudęi peruenerunt, quum eòdem contenderent: nec inter eos aliud diſcrimen fuit quàm eſt: ceu quis viator mandatam gerat chartę itinerem rationem, ac veluti formam alter memorię fidei, aut iudicio. Idem etiam noſtro tempore contingeret ei, qui quum nihil de Chriſto audierit in remotiſſimis Oceani terris natus, duoſlis maxima ſeruarit mandata, in quibus veritas ipſa legem totam, prophetáſque conſtitui K affirmauit, de deo, & proximo diligendis, huic ſua conſcientia eſt lex. Et iuxta Pſalmiſtam memor eſt in nocte nominis domini, & cuſtodit legem eius. Hęc ſit ei, quia iuſtificationes domini exquirit: tanti eſt videlicet voluiſſe bonum eſſe, etiam ſi non habeas, à quo virtutem edoceare. Et in hoc hominũ genere quid deeſt præter aquam? quum ſpiritum ſanctum nõ ſecus quàm Apoſtoli meruerint, & acceperint. Teſtãte Petro repleri etiã nonnullos diuino illo afflatu, quos myſtica nondum attigit aqua. ita gentes, quæ legem non habent, & naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt, ipſæmet ſibi ſunt lex. & ea lex ita viuendi donum dei eſt, & à filio proficiſcitur. de quo ſcriptum eſt, qui illuminat omnẽ hominem venientem in hũc mundum. b De ſancto & mirabili viro Iob.) Habemus librum inter ſacros, in quo Iob acta cõtinẽtur, in eo Iob ſe ex terra Huz profitetur fuiſſe. Hieronymus, Huz Traconitidis & Damaſci cõditorem tradit, qui inter Palæſtinam & Cœlen Syriam tenuit principatum. A quo ſeptuaginta Iob. interpretes in libro Iob, vbi in Hebręo ſcribitur, terra Huz regionem Auſitide, quaſi Huſitidem tranſtulerunt. Fuit hic Huz ex filiis Aram fratris Abraham: fuit & alter Vz ex minoribus Eſau: ſed non in hunc refert Hieronymus genus Iob, ſed in Aram: nam quod, inquit, habetur in fine voluminis eius, & quartus eſt ab Eſau: ſit quoniam de Syro ſermone tranſlatus eſt, quod in Hebrais voluminibus non habetur. Philippus presbyter, qui paulo poſt Hieronymum ſcripſit in hũc Prophetam, ſic ait: Chus & Buz filij fuere Nachor fratris Abrahæ iuxta fidem Geneſeos libri, nati de Melcha ſorore Sarræ credibile videri poteſt, vt in terra quæ ex parentum nomine dicta eſt, vir ille ſanctus habitauerit: & eſſe illũ potius de genere Nachor non de Eſau origine procreatum, ſicut quidam opinione dubia ſuſpicantur. Illi autem tres reges de genere fuerunt Eſau, ſic ille ita erit Iob & de Nachor & de Aram per Melcham. Origenes vulgarem editionem, L ac opinionem ſecutus, ſic ait de Iob loquens: in regione Auſitide morabatur, illic natus ex ipſis fuit, & inter eos vixit. Auſitide genus ſunt Eſau, poſteritas Edom. Nam Auſitide, & Minei, & Euchæi, & Themanitæ, & cæteri omnes tribus erant ex cognatione & proſapia Eſau filij Iſaac, qui Edom cognominatus eſt. Et tunc vniuerſæ tribus Idumæi vocitatæ ſunt ex nomine Eſau: nunc vero omnes vno nomine Arabi appellantur: non ſolum Idumæi, ſed & Amanitæ, & Moabitæ. Hæc ſententia Origenis, cui vulgo ferè ſuffragantur. Et quidem ex gentilibus, vt Ariſtæus in Iudaica hiſtoria, qui Iob etiam filium fuiſſe refert Eſau, habitaſſéque in Idumæa, & Arabiæ finibus, iuſticia & diuitiis præcipuum, tentatúmque diuinitus magnis calamitatibus, ac cætera ordine, vt nos in ſacris legimus libris. c Nec proſelytus.) Aduentitius ex aliis gentibus ad legem à προσήλυθω. d Qui diuino ſic laudatur eloquio.) In ipſo libro Iob. & in prophetia Ezechielis xiiij. e Tertia generatione poſteriorem.) Sunt qui Iob putent nominatum in Geneſi: alij Iaſub dictum, alij Iobab: nulli quicquam ſatis certum afferunt. Hieronymus Eliphaz quem Ada peperit, Eſau tradit illum eſſe, cuius meminit ipſe Iob: quod ſi ita eſt, cum pronepotibus Abrahæ vixit Iob.

Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorem futuram gloriam domus dei, quàm primam fuiſſet, non in reædificatione templi, ſed in Eccleſia Chriſti eſſe completam. *Caput XLVIII.*

HAec domus dei maioris eſt gloriæ, quàm fuerat illa prima lignis, & lapidibus, cæteriſque precioſis rebus, metalliſque conſtructa. Non M itaque Aggæi prophetia in templi illius inſtau- Aggai. 2. ratione completa eſt. Ex quo enim inſtauratum eſt, nunquam oſtenditur habuiſſe tantam gloriam, quantam habuit tempore Salomonis: immo potius oſtenditur primum ceſſatione prophetiæ fuiſſe domus illius gloriam diminutam, deinde ipſius gentis cladibus tantis vſque ad vltimum excidium, quod factum eſt à Romanis: ſicut ea quæ ſupra ſunt commemorata teſtantur. Hæc autem domus ad nouum pertinens teſtamentum, tanto vtique maioris eſt gloriæ, quanto meliores ſunt lapides viui, quibus credentibus, renouatiſque conſtruitur. Sed ideo per inſtaurationem templi illius ſignificata eſt, quia ipſa renouatio illius ędificij ſignificat eloquio prophetico alterum teſtamentum, quod appellatur nouum. Quod ergo deus dixit per memoratum Prophetam: Et dabo pacem in loco iſto, per ſignificantem locum ille, qui eo ſignificatur intelligendus eſt: vt quia illo loco inſtaurato, ſignificata eſt eccleſia, quæ fuerat ædificanda per Chriſtum, nihil aliud accipiatur, quod dictũ eſt: dabo pacem in loco iſto: niſi dabo pacẽ in loco, quẽ ſignificat locus iſte: quia quodam modo omnia ſignificantia videntur earum rerum, quas ſignificant ſuſtinere perſonas, ſicut dictum eſt ab Apoſtolo, Petra erat Chriſtus: quoniam petra illa de qua hoc dictum eſt, ſi- 1. Corin. 10. gnificabat,

A gnificabat vtique Chriſtum. Maior eſt itaque gloria domus huius noui teſtamenti, quàm domus prioris veteris teſtamenti: & tunc apparebit maior, cum dedicabitur. Tunc enim veniet deſideratus cunctis gentibus, ſicut *Aggæi.2.* legitur in Hebræo. Nam prior eius aduentus nondum erat deſideratus omnibus gentibus. Non enim quẽ deberent deſiderare, ſciebant, in quem non crediderãt. Tunc etiam ſecundum ſeptuaginta interpretes, quia & ipſe propheticus ſenſus eſt: venient quæ electa ſunt domini de cunctis gentibus. Tunc enim vere non veniẽt, *Ephe.1.* niſi electa, de quibus dicit Apoſtolus: Sicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem. Ipſe quippe archite*Matth.20.*ctus, qui dixit: Multi ſunt vocati, pauci vero electi. Non de his dixit, qui vocati ſic venerunt, vt de cõuiuio proiicerentur: ſed de electis demonſtraturus eſt ædificatam *Matth.3.* domum, quæ nullam deinceps formidabit ruinã. Nunc autem & hi quando replent eccleſias, quos tanquam in area ventilatio ſeparabit, non apparet tanta gloria domus huius, quanta tunc apparebit, quando quiſquis ibi erit, ſemper erit.

De incerta multiplicatione Eccleſiæ, qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis.

Caput XLIX.

B IN hoc ergo maligno ſeculo in his diebus malis, vbi per humilitatem pręſentem futuram cõparat eccleſia celſitudinem, & timorum ſtimulis, dolorum tormentis, laborum moleſtiis, tentationum periculis eruditur: ſola ſpe gaudens, quoniam ** quando ſanum.* ſanè * gaudet, multi reprobi miſcentur bonis, & vtrique tanquam in ſagenam euangelicam colliguntur: & in *Matth.13.* hoc mundo tanquam in mari vtrique incluſi retibus, indiſcrete natant, donec perueniatur ad littus, vbi mali *1.Cor.15.* ſegregentur à bonis, & in bonis tanquam in templo ſuo ſit deus omnia in omnibus. Proinde vocẽ nunc agnoſcimus eius impleri, qui loquebatur in Pſalmo, atque *Pſal.39.* dicebat: Annunciaui, & locutus ſum, multiplicati ſunt ſuper numerum. Hoc fit nunc, ex quo primum per os præcurſoris ſui Ioannis, deinde per os proprium annun*Matth.3.*ciauit, & locutus eſt, dicens: Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum. Elegit diſcipulos, quos & Apoſtolos nominauit, humiliter natos, inhonoratos, illiteratos: vt quicquid magnum eſſent, & facerent, C ipſe in eis eſſet, & faceret. Habuit inter eos vnum, quo malo vtens bene, & ſuæ paſsionis diſpoſitum impleret, & Eccleſiæ ſuæ tolerandorum malorum præberet exemplum. Seminato quantum per eius oportebat præſentiam corporalem ſancto Euangelio paſſus eſt, mortuus eſt, reſurrexit: paſsione oſtendẽs quid ſuſtinere pro veritate, reſurrectione quid ſperare in æternitate debeamus, excepta altitudine ſacramenti, * qua ſan*Acto.1.*guis eius in remiſsionem peccatorum fuſus eſt. Conuerſatus eſt in terra quadraginta dies cum diſcipulis ſuis, atque ipſis videntibus aſcendit in cœlum, & poſt dies *Acto.2.* decem promiſſum ſpiritum ſanctum miſit patris ſui: cuius aduenientis in eos qui crediderant, tunc ſignum erat maximum, & maxime neceſſarium, vt vnuſquiſque eorum linguis omnium gentium loqueretur: ita ſignificans vnitatem catholicæ Eccleſiæ per omnes gentes futuram, ac ſic linguis omnibus locuturam.

* EXcepta altitudine ſacramenti.) In vita enim & paſsione Chriſti non ſolum eſt maximum illud bonum virtutibus ſacramentorum paratum, ſed etiam exemplum, quo modo cuique mores, totáque vita inſtituenda ſit.

De prædicatione Euangelij, quæ per paſsiones prædicantium clarior & potentior facta eſt. Caput L.

DEinde ſecundum illam prophetiam: Ex Sion D lex prodiet, & verbum domini de Hieruſalem: *Eſaiæ.2.* & ſecundum ipſius domini Chriſti prædicta, vbi poſt reſurrectionem ſtupentibus eum diſcipulis ſuis aperuit ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, & dixit eis, quoniam ſic ſcriptum eſt: Et ſic oportebat Chri*Lucæ.24.*ſtum pati, & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalem. Et vbi rurſus eis de aduentu eius nouiſsimo requirentibus reſpondit, atque ait: Non eſt veſtrum ſcire tempora vel *Actorũ.1.* momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate: ſed accipietis virtutem ſpiritusſancti ſuperuenientis in vos, & eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & vſque in fines terræ. Primum ſe ab Hieruſalem diffudit Eccleſia, & cum in Iudæa atque Samaria plurimi credidiſſent, & in alias gentes ſeminatum * eſt, ** aliàs, iuit.* eis annunciantibus Euangelium, quos ipſe ſicut luminaria & aptauerat verbo, & accenderat ſpiritu ſancto. Dixerat enim eis: Nolite timere eos, qui corpus occidũt, *Matth.10.* animam autem non poſſunt occidere. Qui vt frigidi timore non eſſent, igne charitatis ardebant. Denique per ipſos non ſolum, qui eum & ante paſsionem, & poſt reſurrectionem viderant, & audierant: verumetiam & E poſt obitum eorum per poſteros eorum inter horrendas perſecutiones, & varios cruciatus, ac funera martyrum prædicatum eſt toto orbe Euangelium, conteſtante domino ſignis, & oſtentis, & variis virtutibus & ſpiritusſancti muneribus: vt populi gentium credentes in eum, qui pro eorum redemptione crucifixus eſt, Chriſtiano amore venerentur ſanguinem martyrum, quem diabolico furore fuderunt: ipſiq; reges, quorum legibus vaſtabatur Eccleſia, ei nomini ſalubriter ſubderentur, quod de terra crudeliter auferre conati ſunt: & falſos deos inciperent perſequi, quorum cauſa cultores dei veri fuerant antea perſequuti.

Quod etiam per hæreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur. Caput LI.

VIdens autem diabolus templa dæmonum deſeri, & in nomen liberantis mediatoris currere genus humanum: hæreticos mouit, qui ſub vocabulo Chriſtiano doctrinę reſiſterent Chriſtia F næ, quaſi poſſent indifferenter ſine vlla correptione haberi in ciuitate dei, ſicut ciuitas confuſionis indifferenter habuit philoſophos inter ſe diuerſa & aduerſa ſentientes. Qui ergo in Eccleſia Chriſti morbidum aliquid, prauúmque ſapiunt; * ſi correpti vt ſanum * rectumq; ſa** aliàs, ſtupiunt.*piant, reſiſtunt contumaciter, ſuáque peſtifera, & mortifera dogmata emendare nolunt, ſed defenſare perſiſtũt: hæretici fiunt, & foras exeuntes, habentur in exercentibus inimicis, etiam ſic quippe veris illis catholicis membris Chriſti malo ſuo proſunt, dum deus vtitur & malis bene, & diligentibus eum omnia cooperantur in bonũ. *Roma.8.* Inimici enim omnes Eccleſiæ quolibet errore cæcentur, vel malicia deprauẽtur: ſi accipiunt poteſtatem corporaliter affligendi, exercent eius patientiam: ſi tantummodo male ſentiendo aduerſantur, exercent, eius ſapiẽtiam: vt autem etiam inimici diligantur, exercent eius beneuolentiam, aut etiam beneficentiã, ſiue ſuaſibili doctrina cum eis agatur, ſiue terribili doctrina vel diſciplina. Ac per hoc diabolus princeps impiæ ciuitatis, aduerſus peregrinantem in hoc mundo ciuitatem dei vaſa propria commouendo, nihil ei nocere permittitur. Cui proculdubio & rebus proſperis conſolatio, vt non

frangatur

G frangatur aduerſis: & rebus aduerſis exercitatio, vt non
corrumpatur proſperis, per diuinam prouidētiam prò-
curatur: atque ita temperatur vtrunque ab alterutro, vt
Pſal.93. in Pſalmo illam vocem non aliunde agnoſcamus exor
tam, Secuodum multitudinem dolorum meorum in
corde meo, conſolationes tuæ iocundauerunt animam
Roma 12. meam. Hinc eſt & illud Apoſtoli: Spe gaudentes, in tri-
2.Timo.3. bulatione patientes. Naoi & id quod ait idem doctor:
Quicunque volūt in Chriſto pie viuere, perſecutionem
patiuntur, nullis putandum eſt deeſſe poſſe temporibus:
quia & cum ab eis qui foris ſunt, oon ſæuieotibus vide-
tur eſſe tranquillitas: & reuera vtile eſt, plurimúmque
conſolationis affert maxime infirmis: non tamen de-
ſunt, imò multi ſunt intus, qui corda pie viuentium ſuis
perditis moribus cruciant: quoniam per eos blaſphema
Roma.2. tur Chriſtianum & catholicum nomen. Quod quanto
2.Timo.3. charius eſt eis, qui volunt pie viuere in Chriſto, tāto ma
gis dolent, quod per malos intus poſitos fit, vt minus
quàm piorum mentes deſiderant, diligatur. Ipſi quoque
hæretici, cum Chriſtianum cogitantur habere nomeo,
H & ſacramēta Chriſtiana, & ſcripturas, & profeſsionem,
magnum dolorem faciunt in cordibus piorum: quia &
multi voleotes eſſe Chriſtiani, propter eorum diſcenſi-
ooes hæſitare coguntur, & multi maledici etiam in his
inueniunt materiam blaſphemandi Chriſtianum no-
men: quia & ipſi quoquo modo Chriſtiani appellantur.
His atq; huiuſmodi prauis moribus, & erroribus homi-
num perſecutionem patiuntur, qui volūt in Chriſto pie
viuere etiam nullo infeſtante, neque vexante corpus il-
lorum. Patiuntur quippe hanc perſecutionem non in
Pſal.93. corporibus, ſed in cordibus. Vnde illa vox eſt: Secundū
multitudinem dolorum meorum in corde meo. Non
enim ait, in corpore meo. Sed rurſus quoniam cogitan-
tur immutabilia diuina promiſſa, & quod ait Apoſtolus:
2.Timo.2. Nouit dominus, qui ſunt eius: quos enim præſciuit, &
Roma.8. prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, [b] ex eis
Pſal.93. perire nullus poteſt: ideo ſequitur in illo Pſalmo: Conſo
lationes tuæ iocundauerunt animam meam. Dolor au-
tem ipſe, qui fit in cordibus piorum, quos perſequuntur
mores Chriſtianorum malorum ſiue falſorum, prodeſt
dolentibus: quoniam de charitate deſcendit, qua eos pe
I rire nolūt, nec impedire ſalutem aliorum. Denique ma-
gnæ conſolationes fiunt etiam de correctionibus eorū,
quæ piorum animas tāta iocunditate perfundunt, quan
tis doloribus de ſua perditione cruciauerant. Sic in hoc
ſeculo de numero perſecutionum [c] in his diebus ma-
Gene.4. lis, non ſolum à tempore corporalis præſentiæ Chriſti
& Apoſtolorum eius, ſed ab ipſo Abel, quem primum iu
ſtum impius frater occidit, & deinceps vſque ad huius
ſeculi finem, inter perſecutiones muodi, & conſolatio-
nes dei peregrinando procurrit Eccleſia.

a SI correpti vt ſanum.) Admonendi ſunt hæretici, vt melius ſapiāt: & ab Eccleſia eis doctrina ſana docēdi, parum eſſe Chriſtiana quæ affirment: quod ſi audire nolint Eccleſiam, non minus ipſi contumacia ſua ſibi oberunt, quàm ſceleſtis opinionibus. b Conformes fieri imaginis filij ſui.) Fieri, non habetur in alijs exemplaribus, nec eſt apud Paulum, Græce ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε, συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. c De numero perſecutionum.) Hoc in alijs libris non habetur: & plane apparet ex annotatione marginis inductū fuiſſe in contextum.

An credendum ſit quod quidam putant, impletis decem perſecutionibus, quæ fuerunt, nullam ſupereſſe præter vndecimam, quæ in ipſo Antichriſti tempore ſit futura. Caput LII.

PRoinde nec illud quidem temere puto eſſe
dicendum ſiue credendum, quod nonnullis
viſum eſt, vel videtur non amplius eccleſiam
paſſuram perſecutiones vſque ad tempus Antichriſti, K
quàm quot iam paſſa eſt, id eſt, decem: & vndecima ea-
demque ſit ab Antichriſto nouiſsima. † Primam quippe † al. vt vn-
computant à Nerone, quæ facta eſt, [a] ſecundam à Do- decima ea-
mitiano, [b] tertiam à Traiano, quartam ab Antonino, [c] demq; no-
quintam à Seuero, [d] ſextam à Maximino, [e] ſeptimam uiſsima ſit
à Decio, [f] octauam à Valeriano, [g] oonam ab Aurelia- ab Anti-
no, [h] decimam à Diocletiano & Maximiano. [i] Plagas chriſto.
enim Aegyptiorum, quoniam decem fuerunt, [k] ante- Exod.7.
quàm inde exire inciperet populus dei, putant ad hunc
intellectum eſſe referendas, vt nouiſsima Antichriſti
perſecutio ſimilis videatur vndecimæ plagæ, qua Ae-
gyptij, dum hoſtiliter perſequerentur Hebræos, in ma-
ri rubro populo dei per ſiccum tranſeunte, perierunt.
Sed ego illa re geſta in Aegypto, iſtas perſecutiões pro- Exod.14.
phetice ſignificatas eſſe noo arbitror: quamuis ab eis,
qui hoc putant, exquiſite, & ingenioſe illa ſingula his
ſingulis comparata videantur: non prophetico ſpiritu
ſed coniectura mentis humanæ, quæ aliquando ad ve-
rum peruenit, aliquando fallitur. Quid enim, qui hoc
ſentiunt, dicturi ſunt de perſecutione, qua ipſe domi-
nus crucifixus eſt? In quo eam ſunt numero poſituri? Si L
autem hac excepta exiſtimant computandum, tanquam
illæ numerandæ ſint, quæ ad corpus pertinent, noo qua
ipſum caput eſt appetitum & occiſum: quid agent de
illa, quæ poſteaquam Chriſtus aſceodit in cœlum, Hie-
roſolymis facta eſt, vbi beatus Stephanus lapidatus eſt, Acto.7.
vbi Iacobus frater Ioannis gladio trucidatus eſt, vbi Acto.12.
Apoſtolus Petrus vt occideretur incluſus eſt, & per an-
gelum liberatus: vbi fugati, atque diſperſi de Hieroſo-
lymis fratres: vbi Saulus, qui poſtea Paulus Apoſtolus Acto.8.
factus eſt, vaſtabat Eccleſiam: vbi ipſe quoque iam fi- & 9.
dem, quam perſequebatur euangelizans, qualia facie-
bat, eſt paſſus, ſiue per Iudæam, ſiue per alias gentes, qua-
cunque Chriſtum feruentiſsime prædicabat? Cur ergo
eis à Nerooe videtur ordiendum, cum ad Neronis tem
pora inter atrociſsimas perſecutiones, de quibus nimis
longum eſt cuncta dicere, Eccleſia creſcendo peruene-
rit? Quod ſi à regibus factas perſecutiones in numero
exiſtimant eſſe debere, rex fuit Herodes, [l] qui etiam poſt Acto.12.
aſcenſum domini grauiſsimam fecit. Deinde quid reſ-
poodent etiam de Iuliano, [m] quem non numerant in
decem? An ipſe non eſt Eccleſiam perſecutus, qui Chri- M
ſtianos liberales literas docere [n] ac diſcere vetuit? Sub
quo Valentinianus maior, [o] qui poſt eum tertius impe-
rator fuit, fidei Chriſtianæ coofeſſor extitit, militiáque
priuatus eſt. Vt omittam quæ apud Antiochiam [p] face-
re cœperat, niſi vnius fideliſsimi, & conſtantiſsimi iu-
uenis, qui cum multis, vt torquerentur apprehenſis, per
totum diem primus eſt tortus, inter vngulas cruciatuſ-
que pſallentis libertatem atque hilaritatem miratus ex-
horruiſſet, & in cæteris deformius erubeſcere timuiſſet.
Poſtremo noſtra memoria Valens [q] ſupradicti Valen-
tiniani frater Arrianus, nónne magna perſecutione per
orientis partes catholicam vaſtauit Eccleſiam? Quale
eſt autem non conſiderare Eccleſiam per totum mun-
dum fructificantem atque creſcentem, poſſe in aliqui-
bus gentibus perſecutiooem pati à regibus, & quando
in alijs non patitur? Niſi forte non eſt perſecutio com-
putanda, quando rex Gothorum in ipſa Gothia [r] per-
ſecutus eſt Chriſtianos crudelitate mirabili, cum ibi
non eſſent niſi catholici, quorum plurimi martyrio co-
ronati ſunt, ſicut à quibuſdam fratribus, qui tunc illic
pueri fuerant, & ſe iſta vidiſſe incunctanter recorda-
bantur, audiuimus. Quid modo in Perſide? [s] Nónne
ita in

A ita in Chriſtianos ferbuit perſecutio, ſi tamen iam quieuit, vt fugientes inde nonnulli vſque ad Romana oppida peruenerint? Hæc atq; huiuſmodi mihi cogitanti, nõ videtur eſſe definiendus numerus perſecutionum, quibus exerceri oportet Eccleſiam. Sed rurſus affirmare aliquas futuras à regibus, præter illam nouiſsimam, de qua nullus ambigit Chriſtianus, non minoris eſt temeritatis. Itaque hoc in medio relinquimus, neutram partem quæſtionis huius aſtruentes ſiue deſtruentes, ſed tãtummodo ab affirmãdi quodlibet horum audaci præſumptione reuocantes.

Tranquilli & Taciti de Chriſtianis verba.

a Primam quippe computant à Nerone, quæ facta eſt.) De his perſecutionibus Eccleſiæ Euſeb. in eccleſiaſtica hiſtoria. Huius ſub Nerone meminerunt Suetonius Tranquillus, & Tacitus. Ille ſic inquit in Nerone: Afflicti ſupplicijs Chriſtiani, genus hominum ſuperſtitionis nouæ, ac maleficæ. Tacitus ſic lib. xv. Ergo abolẽdo rumori Nero ſubdidit reos, & exquiſitiſſimis pœnis affecit, quos per flagitia inuiſos vulgus Chriſtianos appellabat. Author nominis eius Chriſtus, qui Tyberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatũ ſupplicio affectus erat: repreſſáque in præſens exitiabilis ſuperſtitio rurſus erumpebat, non modo per Iudæam originem eius mali, ſed per vrbẽ etiam, quo cuncta vndique atrocia, aut pudenda confluunt, celebranturq;. Igitur primo correpti, qui fatebantur: deinde indicio eorũ multitudo ingens haud perinde in crimine incendij, quàm odio humani generis cõuicti ſunt: & pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi: aut vbi defeciſſet dies, in vſum nocturni luminis vrerentur. Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat. Et Circenſe ludicrum edebat habitu aurigæ permiſtus plebi, vel circulo inB ſiſtens. Vnde, quanquam aduerſus ſontes, & nouiſsima exempla meritos, miſeratio oriebatur, tanquam non vtilitate publica, ſed in ſæuiciam vnius abſumerẽtur. Hæc Tacitus. O veſanos Tacite & Tranquille: an vero vobis parricida Iupiter, & flagitijs omnibus inquinatus deus videtur, non videtur ſanctiſsimus Chriſtus, & ad innocentiam conſpirare maleficium vocatis, dignóſq; odio ducitis, & quibus nocetur, qui in leges iurarũt, quorum caput eſt nemini nocere, bene & velle & facere voluerſis. Si noſtras leges non legiſtis, cur damnatis inauditos? ſin legiſtis, cur improbatis eas virtutes, quas vos ſcriptis veſtris in cœlum admirabundi vehitis? b Secundam à Domitiano.) Perſecutio cœpta à Nerone ceſſauit Veſpaſiano principe, qui Chriſtianos quietos permiſit agere. Patris exemplum ſecutus eſt Titus. At Domitianus ille Caluus Nero, vt per omnia eſſet Neronis ſimilis, ne hoc quidem eius voluit prætermittere. Ita Ioãnem in Pathmum inſulam ex Sporadibus relegauit. Hæc Domitiani, & tertia Traiani eadẽ ſunt: nam cœpta ſub Domitiano vſque ad Traianũ peruenerat, qui Neruæ ſucceſsit, quum hic Domitiano, fuiſſetq; in imperio plus paulo quàm annum. Extat Plinij iunioris Aſiam regentis ad Traianum epiſtola, qua illum conſuluit, quid cenſeat Chriſtianis faciendum, in quis nullum videret crimen tantis ſupplicijs dignum. operæpretium eſt verba ipſius Plinij audire. Affirmabant hanc fuiſſe ſummam vel culpæ ſuæ, vel erroris, quòd eſſent ſoliti ſtato die ante lucem conuenire, carmenq; Chriſto quaſi deo dicere ſecum inuicem: ſeq; ſacramento non in ſcelus aliquod obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerẽt, ne depoſitum appellati abnegarent. Quibus peractis morẽ ſibi diſcedendi fuiſſe, rurſus coëundi ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innoxium. Quod ipſum facere deſiſſe poſt edictum meum, quod ſecundum mandata tua hæterias eſſe vetueram. Tum commemorat quàm late ſerpat ſenſim, peruageturq; Chriſtianum nomen, & quàm incipiant deſeri ac frigere templa, parumq; ad victimarios redire lucri. Huic Traianus ſic reſpõdet: Traianus Plinio S. Actum, quem debuiſti mi Secunde, in excutiendis cauſis eorum, qui Chriſtiani ad te delati fuerant, ſecutus es: neq; enim in vniuerſum aliquid, quod quaſi certam formam habeat, cõſtitui poteſt: conquirendi non ſunt, ſi deferãtur, & arguantur, puniendi ſunt: ita tamẽ, vt qui negauerit ſe Chriſtianũ eſſe, idq; re ipſa manifeſtum fecerit, id eſt,
C ſupplicando dijs noſtris, quamuis ſuſpectus in præteritum fuerit, veniam ex pœnitentia impetret. Sine authore vero propoſiti libelli nullo crimine locum habere debent: nam & peſsimi exempli, nec noſtri ſeculi eſt. Vale. Vtinam moderationem hanc ſequeremur hodie Chriſtiani. Hac perſecutione martyr effectus eſt Symeon Cleophæ filius ſecundus Hieroſolymitanus Epiſcopus. c Quartam ab Antonino.) Hadrianus enim ex animo Chriſtianis fauit, ſed occulte. Quin & molitum ferunt, vt Chriſtus pro deo reciperetur, templaq; in eum vſum erexiſſe: deterritũ tamen conſilio quorundam, qui affirmabant fore, vt cultus omnis deorum periret, ſi id fieret, quod de Chriſto cogitabat. Tum & Antoninus Pius epiſtola & decreto ſuo Chriſtianos ſubleuauit. Itaq; Antoninus hic, qui Eccleſiã vexari ſiuit, fuit philoſophus is, qui cum Antonino Vero imperauit. De hoc tempore ſic Euſeb. in temporibus: Perſecutione orta in Aſia Polycarpus & Pionius fecere martyrium: quorum ſcriptæ quoque paſsiones feruntur. Plurimi in Galliaglorioſe ob Chriſti nomẽ interfecti: quorum vſque in præſentem diem condita libris certamina perſeuerant. Admotus eſt per idem tẽpus extremo ſupplicio Iuſtinus philoſophus, vt idem Euſeb. li. 4. eccle. hiſto. narrat. d Quintam à Seuero.) Septimius Seuerus Africa oriundus ad imperiũ ſola fœlicitate peruenit: homo aſper & ſæuus: Chriſtianos fieri ſub graui pœna vetuit, vt Aelius Spartianus ſcribit. Afflixit Chriſtianos per Aegyptum totam, & præcipue in Thebaide, vt inquit Euſeb. lib. 5. eccle. hiſto. Occiſus eſt hac tempeſtate Alexander Hieroſolymita. Epiſcopus. e Sextam à Maximino.) Maximinus Thrax patre Gotho, & matre Alana barbarus fuit natione, barbarus & corpore, moribus, animo. Ex gregario milite ob corporis robur nactus honores caſtrẽſes. Dehinc fauore militari occiſo Alexandro Mammeæ filio ad imperiũ D
euectus eſt, homo ſuperbia & crudelitate maxima. De hoc Euſeb. Maximinus aduerſus eccleſiarum ſacerdotes perſecutionẽ facit, velut ipſi cauſæ eſſent Chriſtianæ religionis. f Septimam à Decio.) Decius è Bubalia inferioris Pannoniæ, bello ciuili, quod cum Philippo imperatore geſſit, eo victo princeps factus, odium in Chriſtianos auxit, quod eis fauere videbatur Philippus. Ideo illos exquiſitis ſupplicijs affecit: in qua perſecutio ne diuus Laurentius igne excoctus eſt, vt ait Eutropius: & tamen vno tantum imperauit anno: quid facturus, ſi diutius? Martyr etiam tũc fuit Fabianus Pont. Ro. g Octauam à Valeriano.) Tribus annis poſt Deciũ, principatum obtinuit Valerianus infœliciſsimus Imperator, quem Sapor rex Perſarum in Meſopotamia cepit: & eo vſus eſt velut ſcamno ad conſcendendum equum. Cæſar cum Valeriano fuit Galienus: ſub quibus vt fuerunt inertes & ſegnes, mirum eſt non concidiſſe Ro. imperium. In hac perſecutione martyrio ornatus eſt diuus Cyprianus Carthaginenſis epiſcopus. h Nonam ab Aureliano.) Galieno Claudius, huic Quintilius, Quintilio Aurelianus ſucceſsit Dacus, magna in bellis fœlicitate, ſed inmani animo, & cruoris humani ſitientiſsimo, neceſſarius imperio, cætera inamabilis, ne ſuis quidẽ charus, à quibus occiſus eſt iter faciens inter Byzantium & Heracleam. i Decimam à Diocletiano & Maximiano.) Diocletianus Dalmata Salonis natus bellis principum ad imperiũ aſcendit. Maximianum Herculeum Auguſtum fecit, vt bella commodius adminiſtrarentur, quæ vndiq; erumpebant varia, & grauia. Aſtutus vir Diocletianus, & quum natura eſſet in ſæuiciam propẽſa, animum ſuum explebat, reiecta in alium inuidia. Maximianus aperte barbarus, & ingenio inciuilis, aſperitatem animi etiam vultu oſtendebat, miniſter ſæuiciæ Diocletiani. Diocletianus eò impotentiæ venit, vt adorari ſe vt deum iuſſerit, pedémque ſuum oſculari, quum antea nouum mos eſſet: eccleſiã perſecutus eſt, & decimonono anno imperij ſui in diebus Paſchæ templa omnia ſubuerti iuſsit, & Chriſtianos occidi. Perſecutio Decij fuit maxima, ſed hæc ſæ- E
uiſsima. k Plagæ enim Aegyptiorum quoniam decem fuerunt.) Sic Horoſius putat lib. vij. l Rex fuit Herodes.) Non hic eſt, ſub quo natus eſt dominus, ſed eius filius, ſub quo mortem obijt. m Quid reſpondent etiam de Iuliano.) Hunc vulgo apoſtatam vocant, quaſi deſertorẽ: nam prima ætate, quum Chriſti ſacris eſſet imbutus, mox princeps ad idola ſe vertit, & Chriſtianos aſtutiſsime inſectatus eſt: nã à cruore abſtinuit, & non Chriſtianorum corpora occidere, ſed ex eorum animis Chriſtum reuellere miris artibus technisq; attendebat, quod eſt genus perſequendi omnium efficaciſsimum, & pernicioſiſsimum. Ita effectũ eſt, vt plures hac calamitate abſceſſerint ab eccleſia, quàm vlla alia ſuperiore. n Qui Chri- *Liberales*
ſtianos liberales literas docere.) Libellus eſt Senecæ de ſtudijs liberalibus, in quo ſic eſſe illa dicta ait, quòd hominem liberũ faciant, hoc eſt, fortem, & magnanimum, quod proprium eſt ſapientiæ, quæ tamen inter liberalia ſtudia numerari non ſolet: itaq; ſtudia liberalia virtutem dare nõ poſſunt, ſed animum ad eam accipiẽdam præparare. Poſidonius quatuor artium genera ponebat: ſunt vulgares & ſordidæ, ſunt ludicræ, ſunt pueriles, ſunt liberales: genera omniũ rationes ac ſpecies enumerat docte Politianus in Panepiſtemonte. Seneca grammaticam & mathematicas artes inter liberales ponit. Cicero & veteres dicendi artem, in qua ſunt dialectica, & rhetorica, inter præcipuas ſtatuerunt. Vera eſt ars ſcientia bonorum & malorum, cui quæ artes ſeruiunt, liberales dicuntur: idcirco neq; pictura liberalis eſt ars, non magis quàm ſtatuaria, vel marmoraria, ac cæteræ luxuriæ adminiſtræ: æque luctatria & tota oleo lutoque conſtans ſcientia ab hac ſede liberalitatis expellitur. Salluſtius agriculturam & venationẽ, quam nunc non modo inter liberas, ſed inter nobiles & patricias primæ in ſede nobiles noſtri locant, ſeruiles vocat. Sed de his hactenus. Porrò Prohæreſius Cæſarienſis ſophiſta, quum maxima gloria veniſſet Athenas, exceptus ingenti multitudinis plauſu, frequentiſsimo theatro orationem habuit extemporalem: cui Iulianus conceſsit, vt ipſe ſolus Chriſtianos docere poſſet: ſed eruditus homo indignatus tam atrox & iniquum principis edictum, ſcholam reiecit non ſine ſtudioſorum permagno dolore.
o Sub quo Valentinianus maior.) Iuliano Iouinianus, huic Valentinia- F
nus ſucceſsit, Pannonius ex Tribuno Scutariorum, Auguſtus à militibus ſalutatus: qui quum ſub Iuliano, inquit Eutropius, Chriſtianitatis integrã fidem gereret, iuſſus ab imperatore ſacrilego, aut immolare idolis, aut militia excedere, ſponte diſceſsit: nec mora Iuliano interfecto Iouianóque mortuo Valentinianus, qui pro nomine Chriſti amiſerat tribunatum, in locum perſecutoris ſui accepit imperium. Eutropius hæc. Maior Valentinianus dicitur, quòd alter fuit minor eius filius, qui cum Gratiano fratre imperauit, poſtea cum Theodoſio magno. p Vt omittã quæ apud Antiochiam.) Quum iuſsi à Iuliano Chriſtiani ſepulchrum Babylæ martyris alio transferre, pſalmum audiente principe canerent, cuius eſt initium, In exitu Iſraël de Aegypto, accenſus Iulianus duci eos frequentes poſtridie ac torqueri iuſsit. Salluſtius erat præfectus, cui negocium mãdauerat, primumq; Theodorum quendam iuuenem arripuit, cui varijs tormentorum generibus admotis, iuuenis fronte alacri atque hilari ab initio lucis ad horam vndecimam perſtitit, hymnũ pſalmumq; ſuauiſsime cantillans, quem pridie cecinerat eccleſia: quod vbi Salluſtius vidit, reddi cuſtodiæ imperauit, & ipſe ad principem admirabundus peruenit, dehortans ne torquere Chriſtianos pergeret, illis gloriæ, ipſi principi ignominiæ ac dedecoris plenũ futurũ: & ordine re audita Iulianus ab incepto deſtitit. Eum Theodorũ Euſebius teſtificatur ſe Antiochiæ cõueniſſe, quæſiſſeq; an in eculeo doleret? minime vero inquit ille: nã pone me aſſiſtebat iuuenis in alba veſte, qui ſubinde frigidã mihi ſuffundebat, & ſudorem ſudario candidiſsimo detergebat, ita vt graue potius fuerit, quũ illinc detraheretur. Macte eſto tam admiranda virtute iuuenis memoria ſeculorum omnium digniſsime, nobiſq; propitius & benignus eſſice, vt æmulari te & iuuenem,

& ſenes

G & ſenes exoptemus. g Noſtra memoria Valēs.) Auguſtino iuuene Valens Arrianæ hæreſis fautor, lege lata, vt monachi militarent, nolentes per tribunos & milites fuſtibus iuſſit interfici, quorum tum erat ingens numerus in ſolitudinib⁹ Aegypti. Euſebius, Eutropius, & Horoſius. r Quando rex Gothorum in ipſa Gothia.) Hæc poſt Valentis necem ardente illic Arriana factione. ſ Quo modo in Perſide.) Auguſtini temporibus ſæuitum eſt in Chriſtianos atrociter à rege Perſarū Gororane: cuius initium dedit Abdas Epiſcopus ſanctiſſum⁹, dirutis ignis maximi apud Perſas dei templis: vt Caſsiodorus lib. 2. hiſto. tripar. narrat. Fuit & ante non parua Sapore rege Perſarum, Conſtantino vero principe Romano.

De tempore nouiſsimæ perſecutionis occulto.

Caput LIII.

ILlam ſanè nouiſsimam perſecutionem, quæ ab Antichriſto futura eſt, præſentia ſua ipſe extinguet Ieſus. Sic enim ſcriptum eſt, quod eum interficiet ſpiritu oris ſui, & euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ. Hic quæri ſolet, quando iſtud erit? importune omnino. Si enim hoc nobis noſſe prodeſſet, à quo melius quàm ab ipſo deo magiſtro interrogātibus diſcipulis diceretur? Non enim ſiluerūt inde apud eum, ſed à præſente quæſierunt dicentes: Domine, ſi hoc in tempore repræſentabis [a] regnum Iſraël? At ille: Non eſt, inquit, veſtrum noſſe [b] tempora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate. Non vtique illi de hora vel die vel anno, ſed de tempore interrogauerant, quando illud accepe- *Actorū. 1.*
H re reſponſum. Fruſtra igitur annos, qui huic ſeculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc ſcire non eſſe noſtrum ex ore veritatis audiamus. Quos tamen alij quadringentos, alij quingentos, alij etiam mille ab aſcenſione domini vſque ad eius vltimum aduentum compleri poſſe dixerunt. Quemadmodum autem quiſque eorum aſtruat opinionem ſuam, lōgum eſt demonſtrare, & non neceſſariū. Coniecturis quippe vtuntur humanis, non ab eis certum aliquid de ſcripturæ canonicæ authoritate profertur. Omnium vero de hac re calculantium digitos reſoluit, & quieſcere iubet ille qui dicit: Nō eſt veſtrum ſcire tempora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate. Sed hæc quia euangelica ſentētia eſt, [c] mirum non eſt nō ea repreſſos fuiſſe deorū multorum falſorúmque cultores, quo minus fingerent dæmonum reſponſis, quos tanquam deos colunt, definitum eſſe quanto tempore mãſura eſſet religio Chriſtiana. Cum enim viderent, nec tot tantiſque perſecutionibus eam potuiſ- *Ibidem.*
I ſe conſumi, ſed his potius mira incrementa ſumpſiſſe, excogitauerunt, neſcio quos verſus Græcos tanquam conſulenti cuidam diuino oraculo effuſos, vbi Chriſtum quidem ab huius tanquam ſacrilegij crimine faciunt innocentem: Petrum autem maleficia feciſſe ſubiungunt, vt coleretur Chriſti nomen per trecentos ſexagintaquinque annos: deinde completo memorato numero annorum, ſine mora ſumeret finem. O hominum corda doctorū, ô ingenia literata digna credere iſta de Chriſto, quæ credere non vultis in Chriſtum, quod eius diſcipulus Petrus ab eo magicas artes non didicerit: ſed ipſo innocente, tamen eius diſcipulus maleficus fuerit, noménque illius, quàm ſuum coli maluerit magicis artibus ſuis, magnis laboribus & periculis ſuis, poſtremo etiam effuſione ſanguinis ſui. Si Petrus maleficus fecit, vt Chriſtum ſic diligeret mundus, quid fecit, innocens Chriſtus, vt eum ſic diligeret Petrus? Reſpondeāt igitur ſibiipſi, & ſi poſſunt intelligāt illa ſuperna gratia factum eſſe, vt propter æternam vitam Chriſtum diligeret mundus: qua gratia factum eſt, vt propter æternam vitam ab illo accipiendam, & vſque ad temporalem mortem pro illo patiendam Chriſtum diligeret Petrus. Deinde iſti dij qui ſunt, qui poſſunt iſta prædicere, nec poſſunt auertere ita ſuccumbentes vni malefico & vni ſceleri magico, quo puer, vt dicunt, anniculus occiſus, [d] & dila- K
niatus, & ritu nefario ſepultus eſt, vt ſectam ſibi aduerſariam tam prolixo tempore conualeſcere, tot tantarúmque perſecutionum horrendas crudelitates non reſiſtendo, ſed patiendo ſuperare, & ad ſuorum ſimulachrorum, templorum, ſacrorum oraculorum euerſionē peruenire permitterēt? Quis poſtremo eſt deus, non noſter vtique, ſed ipſorum, qui vel illectus tanto ſcelere, vel impulſus eſt iſtā præſtare? Non enim alicui dæmoni [e] hoc adſcribitur, [f] ſed deo dicunt illi verſus, hæc Petrum arte magica definiſſe. Talem deum habent, qui Chriſtum non habent.

DOmine ſi hoc in tempore repræſentabis.) Vulgo reſtitues, & a ſic ipſe alibi citat. Græce ἀποκαθιστάνεις. b Non eſt inquit veſtrum noſſe.) Curioſitates ſuperuacaneas, & nihil profutura hominibus refellit, ſibiq́; ſoli futurorū cognitionē reſeruat. Eant nunc ſiue Mathematici, ſiue diuinaculi quilibet, & pauidæ plebeculæ, craſſiſq́; purpuratis admirabundis definiant tempora, & articulos, quibus hic curſus rerum ordoq́; ceſſaturus eſt: atque etiam ſi diis placet, Chriſto ipſo docente, ſe id profiteantur facere, qui chariſsimis diſcipulis ſeuere reſpondent, nihil hominibus cum ſcientia negocij tam reconditi & arcani. Et tamen nulla res eſt, de qua liberius homines mentiantur, quàm de venturis: quoniam nihil nos audimus libentius, etiam ſi mentiri ſciamus, ita fauor in eos noſter, qui futura iactant prædicere, licētiam eorum irritat, & alit. Vſqueadeo in re mirabili vel voluiſſe dicere, mirandū ducimus. c Quia euangelica ſententia eſt.) Nam eſt Chriſti, & ab Euangeliſta conſcripta: ideo ad Euangelium videtur pertinere. Et profecto aſcenſio domini ad Euangelium pertinet: & fuiſſet illud caput actuum Apoſtolorum reliquo Lucæ Euāgelio additū, niſi ipſe idem præfatione ſua ſeiunxiſſet. d Quo puer, vt dicunt, anniculus occiſus.) Infanticidia ſolita obijci Chriſtianis oſtendit Tertullianus in apologetico, qui ad crimen falſiſsimum atque impudentiſsimum purgat: quanquam Catafryges & Pepuziani duo homoū genera hæreſis cum primis perditæ ac deſperatæ, infantis tenellum corpus ſoliti erant per omnia membra compungere, vt ſic expreſſo ſanguine farina maceraretur, qua conficerent panē in euchariſtiæ vſum, vt Auguſtinus ad Quoduultdeum narrat. Simile quiddam Euchetæ & Gnoſtici faciebant, ad dæmones pellendos, vt legitur apud Michaëlem Pſellum. Sed hæc tam ſunt ſemper habita Chriſtiana quam magicæ artes, & dæmonū colendorum ritus. L *Infanticidia olim Chriſtianis obiecta.*

De ſtultiſsimo mēdacio Paganorum, quo Chriſtianam religionē non vltra trecentorum ſexaginta quinque annorū manſuram ſpacium eſſe finxerunt. Caput LIIII.

HAec atque huiuſmodi multa colligerem, ſi nōdum annus iſte tranſiſſet, quem diuinatio ficta promiſit & decepta vanitas credidit. Cum vero ex quo nominis Chriſti cultus per eius in carne præſentiā, & per Apoſtolos inſtitutus eſt ante aliquot annos, anni trecenti ſexagintaquinque completi ſunt, quid aliud quærimus vnde iſta falſitas refellatur? Vt M enim in Chriſti natiuitate huius rei non ponamus initium, quia infans & puer diſcipulos non habebat, tamen quando habere cœpit, proculdubio tunc innotuit per eius corporalem præſentiam doctrina & religio Chriſtiana, id eſt, poſteaquam in fluuio Iordane miniſterio Ioannis eſt baptizatus. Propter hoc enim de illo prophetia illa præceſſerat: Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terræ. Sed quoniam priuſquam paſſus eſſet, & reſurrexiſſet à mortuis, nondum fides fuerat definita, in reſurrectione quippe Chriſti definita eſt. Nam ſic apoſtolus Paulus Athenienſibus loquitur, dicens: Iam nunc annunciat hominibus, omnes vbique agere pœnitentiam: eo quod ſtatuit diem iudicare orbem in æquitate, in viro, in quo definiuit fidem omnibus, reſuſcitans illum à mortuis: melius in hac quæſtione ſoluenda inde initium ſumimus: præſertim quia tunc datus eſt etiam ſpiritus ſanctus, ſicut eum dari poſt reſurrectionem Chriſti oportebat in ea ciuitate, ex qua debuit incipere lex ſecunda, hoc eſt, teſtamentum nouum. Prima enim data fuit lex in monte Sina per Moyſem, quod teſtamentum vocatur vetus. De hac autem quæ per Chriſtum data eſt, prædictum eſt: Ex Sion lex prodiet, & verbum domi- *Matth. 3.* *Pſal. 71.* *Act. 17.* *Act. 2.* *Exod. 19.* *Eſaie. 2.*

ni ex

A ni ex Hieruſalem. Vnde & ipſe per omnes gentes dixit *Luca.24.* prædicari oportere in nomine ſuo pœnitentiam, ſed tamen incipientibus ab Hieruſalem. Ibi ergo exorſus eſt huius nominis cultus, vt in Chriſtum Ieſum, qui crucifixus fuerat, & reſurrexerat, crederetur. Ibi hæc fides tam inſignibus initiis incanduit, vt aliquot hominum milia **al. nomē.* in Chriſti nomine* mirabili alacritate conuerſa, venditis ſuis rebus, vt egenis diſtribuerētur, propoſito ſancto, & ardentiſsima charitate ad paupertatem voluntariam peruenirent, atque inter frementes & ſanguinem ſitientes Iudæos ſe vſque ad mortem pro veritate certare, nō armata potentia, ſed potentiore patientia præpararent. Hoc ſi nullis magicis artibus factum eſt, cur credere dubitant eadem virtute diuina per totum mundum idem fieri potuiſſe, qua hoc factum eſt? Si autem vt Hieroſolymis, ſic ad cultum nominis Chriſti aſcenderetur tanta *Matth.27.* hominū multitudo, quæ illum in cruce, vel fixerat pren **al. pēſum.* ſum,* † vel riſerat fixum, iam maleficium illud fecerat *†aliâs, preſſum.* Petrus, ex ipſo anno quærendū eſt, quando trecenti ſexagintaquinque completi ſint. Mortuus eſt ergo Chriſtus B duobus geminis conſulibus,[a] octauo calendas Aprilis. Reſurrexit tertia die, ſicut Apoſtoli ſuis etiam ſenſibus *Luca.24.* probauerunt. Deinde poſt quadraginta dies aſcendit in cœlum: poſt decem dies, id eſt, quinquageſimo poſt ſuā *Acto.1.* reſurrectionem die miſit ſpiritum ſanctum. Tunc tria *Acto.2.* milia hominum Apoſtolis eum prędicantibus crediderunt. Tunc itaque nominis illius cultus exortus eſt, ſicut nos credimus, & veritas habet, efficacia ſpiritusſancti: ſicut autem finxit vanitas impia vel putauit, magicis artibus Petri. Pauloposft etiam ſigno mirabili facto, quando *Acto.3.* ad verbum ipſius Petri quidam mendicus ab vtero matris ita claudus, vt ab aliis portaretur, & ad portam templi vbi ſtipem peteret, poneretur, in nomine Ieſu Chriſti ſaluus exiliuit, quinque milia hominum crediderunt. Ac deinde aliis atque aliis acceſsibus credētium *Acto.4.* creuit eccleſia. Ac per hoc colligitur etiam dies, ex quo annus ipſe ſumpſit initium, ſcilicet quando miſſus eſt ſpiritusſanctus, id eſt, per idus Maias. Numeratis proinde conſulibus, trecenti ſexagintaquinque anni reperiuntur impleti, per eaſdem idus Maias, conſulatu Honorij **aliâs, Eutichiani.* & Euticiani.[b] * Porrò ſequenti anno cum ſocium accepiſſet Honorius conſulem Manlium Theodorū,[c] quando iam ſecundum illud oraculum dæmonum, aut fig- C mentum hominum nulla eſſe debuit religio Chriſtiana, quid per alias terrarum partes forſitan factum ſit, nō fuit neceſſe perquirere. Interim quod ſcimus, in ciuitate notiſsima & eminentiſsima Carthagine Africæ Gaudentius & Iouius comites Imperatoris Honorij, quartodecimo calendas Aprilis falſorum deorum templa euerterunt, & ſimulachra fregerūt. Ex quo vſque ad hoc tempus per triginta ferme annos,[d] quis non videat quantum creuerit cultus nominis Chriſti, præſertim poſteaquam multi eorum Chriſtiani facti ſunt, qui tanquam vera illa diuinatione reuocabantur à fide, eámque completo eodem annorum numero inanem irridendámque viderunt? Nos ergo qui ſumus vocamúrque Chriſtiani, non in Petrum credimus, ſed in quem credidit Petrus:[e] Petri de Chriſto ædificati ſermonibus, non carminibus venenati: nec decepti maleficiis, ſed beneficiis eius adiuti. Ille Petri magiſter Chriſtus in doctrina, quæ ad vitam ducit æternam, ipſe eſt & magiſter noſter. Sed aliquando iam claudamus hunc librum, hucuſque differentes, & quantum ſatis viſum eſt demonſtrantes, quis nam ſit duarum ciuitatum cœleſtis atque terrenæ ab initio vſque in finem permixtarum mortalis excurſus. Quarum illa quæ terrena eſt, fecit ſibi quos voluit, D vel vndecunque, vel etiam ex hominibus falſos deos, quibus ſacrificando ſeruiret. Illa autem, quæ cœleſtis peregrinatur in terra, falſos deos non facit, ſed à vero deo ipſa fit, cuius verum ſacrificium ipſa ſit.* Ambæ tamen **aliâs, fit.* temporalibus, vel bonis pariter vtuntur, vel malis pariter affliguntur, diuerſa fide, diuerſa ſpe, diuerſo amore, donec vltimo iudicio ſeparentur, & percipiat vnaquæque ſuum finem, cuius nullus eſt finis. De quibus ambarum finibus deinceps diſſerendum eſt.

Mortuus eſt ergo Chriſtus duobus geminis conſulibus.) Principio conſtat Chriſtum mortuum imperio Tyberij Cæſaris. a Lucas Euangeliſta baptiſma Ioānis, & initium prædicationis domini in quintumdecimum Tyberij Cæſaris annum refert. Erit ergo eius mors anno xviij. aut etiam xix. nam tribus annis dominus Ieſus ad populos de regno dei diſſeruit. Idem Hieronymus & Euſebius in Chronicis, qui etiam teſtimonia affert Ethnicorum de terræmotu & defectu ſolis eodem ipſo anno: nam Phlegon Olympiadum ſcriptor ſic ait: Quarto autē anno ducenteſimæ ſecundæ Olympiadis, qui fuit principatus Tyberij xviij. magna & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio ſolis eſt facta. Dies hora ſexta ita in tenebroſam noctem verſus, vt ſtellæ cœlo viſæ ſint, terræque motus in Bithynia, Nyceną vrbis multas ædes ſubuertit. At duo Gemini ſcilicet Rubellius geminus & Fuſius geminus, quibus conſulibus Auguſtinus ex Lactantij ſententia E dicit dominum eſſe crucifixum, non decimooctauo, ſed quintodecimo principatus Tyberij conſules fuerunt: idque præterquam quod ex v. Taciti volumine facile colligi poteſt: ipſe etiam Lactantius fatetur lib. iiij. cap. x. cui ſuffragantur Oroſius, Eutropius, & Tertullianus, eo quintodecimo anno Chriſtum affixum eſſe cruci narrātes: quod ſi xviij. annus magis placet, obierit mortē Chriſtus Serg. Galba, qui pòſt imperauit, & Lucio Sylla coſſ. nam ſextodecimo anno cōſules fuerunt Tito & Regulus xvij. Cn. Domitius, & Camillus Scribonianus. b Conſulatu Honorij & Euticiani.) His conſulibus Gothi & Alani, & cæteræ fere gētes in Italiam Stilicone impulſore ſunt ingreſſæ. Fuit enim quartus cōſulatus Honorij Auguſti. Hoc factum in ſequentem annum Proſper reiicit, Stilicone & Aurelio coſſ. c Socium accepiſſet Honorius conſulem Manlium Theodorum.) Alibi ſic: porrò ſequenti anno conſule Manlio Theodoro. apud Aurelium Caſſiodorum in digeſtione conſulum, quamuis mendoſa, poſt annum Honorij iiij. & Eutychiani coſſ. ſequitur annus Manlij & Theodori coſſ. Claudianus vnum hominē facit, vt hic Auguſtinus Manlium Theodorum, in cuius conſulatum elegantiſſimum cecinit panegyricum, & ſignificat illum nō tum primum factum conſulem. Proſper huius conſulatum ante Honorium iiij. conſulem ponit, puto in tempore eſſe mendum quemadmodum in ſcriptura, ſic eſt enim legendus is locus: Manlio Theodoro ſecundum conſule cum hoc conſulatū inierat Eutropius Eunuchus, qui mox honore & vita exutus eſt. Sic ille. Itaq; fieri poteſt, vt & Eutropij nomen ſit ex faſtis expunctum, & collega non ſit Manlio ſuffectus: quanquā per illa tempora cœpit creari vnus cōſul. d Per triginta ferme annos.) vſq; tertium annum imperij Theodoſij iunioris. e Sed in quē credidit Petrus.) Paulus primæ ad Corinth. iij. Quis eſt eſt enim Paulus? quis Apollos? miniſtri per quos credidiſtis.

FINIS.

ELENCHVS F
CAPITVM IN LIB. XIX. DIVI Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

1 Quòd in quæſtione, quam de finibus bonorum & malorum philoſophica diſputatio ventilauit, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe Marcus Varro perſpexerit.

2 Quo modo remotis omnibus differētiis, quæ non ſectæ, ſed quæſtiones ſunt, ad tripertitam ſummi boni definitionem Varro perueniat, quarum tamen vna ſit eligenda.

3 De tribus ſectis ſummum hominis bonum quærentibus, quam eligendam Varro definiat, ſequēs veteris academiæ Antiocho authore ſententiam.

4 De ſummo bono & ſummo malo quid Chriſtiani ſentiant cōtra philoſophos, qui ſummum bonum in ſe ſibi eſſe dixerunt.

5 De ſociali vita, quæ cum maxime expetēda ſit, multis offenſionibus ſæpe ſubuertitur.

6 De errore

G 6 De errore humanorum iudiciorum cum veritas latet.
7 De diuerſitate linguarum, qua ſocietas hominum dirimitur: & de miſeria bellorum etiam quæ iuſta dicuntur.
8 Quòd amicicia bonorum ſecura eſſe non poſsit, dum à periculis pręſentis vitę trepidari neceſſe ſit.
9 De amicicia ſanctorum angelorum, quæ homini in hoc mundo non poteſt eſſe manifeſta propter fallaciam dæmonum, in quo inciderunt, qui multos ſibi deos colendos putauerunt.
10 Quis fructus ſanctis de ſuperata huius vitæ tentatione paratus ſit.
11 De beatitudine pacis æternæ, in qua ſanctis finis eſt, id eſt vera perfectio.
12 Quòd etiam bellantium ſæuicia, omnéſque hominum inquietudines ad pacis finem cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit.
13 De pace vniuerſali, quæ inter quaſlibet perturbationes priuari non poteſt lege naturæ, dum ſub iuſto iudice ad id quiſq; peruenit ordinatiõe, quod meruit voluntate.
H 14 De ordine ac lege ſiue cœleſti, ſiue terrena, per quã ſocietati humanæ etiam dominando conſulitur, & conſulendo ſeruitur.
15 De libertate naturali, & de ſeruitute, cuius prima cauſa peccatum eſt, qua homo malæ voluntatis etiam ſi non eſt mancipium alterius hominis, ſeruus eſt propriæ libidinis.
16 De æquo iure dominandi.
17 Vnde cœleſtis ſocietas cum terrena ciuitate pacem habeat, & vnde diſcordiam.
18 Quàm diuerſa ſit Academiæ nouæ ambiguitas à cõſtantia fidei Chriſtianæ.
19 De habitu & moribus populi Chriſtiani.
20 Quòd ciues ſanctorum in huius vitæ tempore ſpe beati ſint.
21 An ſecundum definitiones Scipionis, quæ in dialogo Ciceronis ſunt, vnquã fuerit Romana Reſpublica.
I 22 An verus ſit deus, cui Chriſtiani ſeruiunt, cui ſoli debeat ſacrificari.
23 Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum reſponſa de Chriſto.
24 Qua definitione conſtet populi & Reipublicæ nuncupationem recte ſibi non ſolum Romanos, ſed etiam regna alia vendicare.
25 Quod non poſsint ibi veræ eſſe virtutes, vbi non eſt vera religio.
26 De pace populi alienati à deo, qua vtitur ad pietatem populus dei, dum in hoc peregrinus eſt mundo.
27 De pace ſeruientium deo, cuius perfecta tranquillitas in hac temporali vita non poteſt apprehendi.
28 In quem finem venturus ſit exitus impiorum.

D. AVRELII AVGVSTINI Epiſcopi, de Ciuitate dei Liber XIX.

Quòd in quæſtione, quam de finibus bonorum & malorum philoſophica diſputatio ventilauit, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe Marcus Varro perſpexerit. *Caput I.*

QVoniam de ciuitatis vtriuſque, terrenæ ſcilicet & cœleſtis debitis finibus deinceps mihi video diſputandum, prius exponenda ſunt, quantum operis huius terminandi ratio patitur, argumenta mortalium, quibus ſibiipſi beatitudinẽ facere in huius vitæ infœlicitate moliti ſunt, vt ab eorũ rebus vanis ſpes noſtra quid differat, quam deus nobis dedit, & res ipſa: hoc eſt, vera beatitudo quam dabit, non tantum authoritate diuina, ſed adhibita* etiam ratione, qualem propter infideles poſſumus adhibere, clareſcat. De finibus enim bonorum & malorum multa & multipliciter inter ſe philoſophi diſputarunt. Quã quæſtionem maxima intentione verſantes, inuenire conati ſunt, quid efficiat hominem beatum. Illud enim eſt finis boni noſtri, propter quod appetenda ſunt cætera, ipſum autem propter ſeipſum: & illud finis mali, propter quod vitanda ſunt cætera, ipſum autem propter ſeipſum. Finem ergo boni nunc dicimus, non quo conſummatur, vt non ſit, ſed quo perficiatur,* vt plenum ſit: & finem mali non quo eſſe deſinat, ſed quouſque nocẽdo perducat. Fines itaque iſti ſunt, ſummum bonum, & ſummum malum. De quibus inueniendis atque in hac vita ſummo bono adipiſcẽdo, vitando autem ſummo malo, multum, ſicut dixi, laborauerunt, qui ſtudium ſapientiæ in huius ſeculi vanitate profeſsi ſunt: nec tamen eos, quamuis diuerſis errantes modis, naturæ limes intantum ab itinere veritatis deuiare permiſit, vt non alij in animo, alij in corpore, alij in vtroque fines bonorum ponerent & malorum. Ex qua tripertita velut generalium diſtributione ſectarum, Marcus Varro in libro de philoſophia tam multam dogmatum varietatem diligenter & ſubtiliter ſcrutatus aduertit, vt ad cclxxxviij. ſectas, non quæ iam eſſent, ſed quæ eſſe poſſent, adhibens quaſdam differentias, facillime perueniret. Quod vt breuiter oſtendam, inde oportet incipiam, quod ipſe aduertit, & poſuit in libro memorato: Quatuor eſſe quædam, quæ homines ſine magiſtro, ſine vllo doctrinæ adminiculo, ſine induſtria vel arte viuendi, quæ virtus dicitur, & proculdubio diſcitur,[a] velut naturaliter appetunt: aut voluptatem, qua delectabiliter mouetur corporis ſenſus: aut quietem, qua ſit vt nullam moleſtiam quiſque corporis patiatur: aut vtranque, quam tamen vno nomine voluptatis Epicurus[b] appellat: aut vniuerſaliter prima naturæ,[c] in quibus & hæc ſunt, & alia: vel in corpore, vt membrorum integritas, & ſalus atque incolumitas eius: vel in animo, vt ſunt ea quæ vel parua, vel magna in hominum reperiuntur ingeniis. Hæc igitur quatuor, id eſt voluptas, quies, vtrunque prima naturæ, ita ſunt in nobis, vt vel virtus, quam poſtea doctrina inſerit, propter hæc appetenda ſit: aut iſta propter virtutem, aut itaque propter ſeipſa: ac per hoc ſiunt hinc duodecim ſectæ. Per hanc enim rationem ſingulæ triplicantur: quod cum in vno demonſtrauero, difficile non erit id in cæteris inuenire. Cum ergo voluptas corporis, animi virtuti aut ſubditur, aut præfertur, aut iungitur, tripertita variatur diuerſitate ſectarum. Subditur autem virtuti, quando in vſum virtutis aſſumitur. Pertinet quippe ad virtutis officium, & viuere patriæ, & propter patriam filios procreare, quorum neutrum fieri poteſt ſine corporis voluptate. Nam ſine illa nec cibus potúſque ſumitur, vt viuatur, nec concumbitur, vt generatio propagetur. Cum

Margin: K; * aliàs, indubitata.; L; * aliàs, peruenitur.; M

vero

A vero præfertur virtuti, ipſa appetitur propter ſeipſam. Virtus autem aſſumenda creditur propter illam, id eſt vt nihil virtus agat, niſi ad conſequendam vel conſeruandam corporis voluptatem: quæ vita deformis eſt quidem, quippe vbi virtus ſeruit dominæ voluptati, quamuis nullo modo hæc dicenda ſit virtus. Sed tamen etiam iſta horribilis turpitudo habuit quoſdam philoſophos patronos, & defenſores ſuos. Virtuti porrò voluptas iungitur, quãdo neutra earum propter alteram, ſed propter ſeipſas ambæ appetuntur. Quapropter ſicut voluptas vel ſubdita, vel prælata vel iuncta virtuti tres ſectas facit, ita quies, ita vtraque, ita prima naturæ alias ternas inueniuntur efficere. Pro varietate quippe humanarum opinionum virtuti aliquando ſubduntur, aliquando præferuntur, aliquando iunguntur, ac ſic ad duodenarium ſectarum numerum[d] peruenitur. Sed iſte quoque numerus duplicatur adhibita vna differentia, ſocialis videlicet vitæ: quoniã quiſquis ſectatur aliquã iſtarum duodecim ſectarũ, profectò aut propter ſe tantum id agit, aut etiã propter ſocium, cui debet hoc velle, quod ſibi. Quocirca duodecim ſunt eorũ, qui propter ſe tantummodo vnamquanque tenendam putant:
B & aliæ duodecim eorũ, qui nõ ſolum propter ſe ſic vel ſic philoſophandum eſſe decernunt: ſed etiam propter alios, quorũ bonum appetunt ſicut ſuũ. Hæ autem ſectæ vigintiquatuór iterum geminãtur, addita differentia ex Academicis nouis[e], & fiunt quadragintaocto. Illarũ quippe vigintiquatuor, vnamquamq; ſectarum poteſt quiſque ſic tenere ac defendere vt certam, quemadmodum defenderunt Stoici, quod hominis bonum, quo beatus eſſet, in animi tantummodo virtute conſiſteret. Poteſt alius vt incertam, ſicut defenderunt Academici noui: quod eis etſi non certum, tamen veriſimile videbatur. Vigintiquatuor ergo fiunt per eos, qui eas velut certas propter veritatem: & aliæ vigintiquatuor per eos qui eaſdem velut incertas propter veriſimilitudinem ſequendas putant. Rurſus, quia vnamquamque iſtarum quadragintaocto ſectarum poteſt quiſque ſequi habitu cæterorum philoſophorum. Itèmque poteſt alius habi-
C tu Cynicorum[f]. Ex hac etiam differentia duplicantur, & nonagintaſex fiunt. Deinde quia earũ ſingulas quaſque ita tueri homines poſſunt atque ſectari, vt aut ocioſam deligant vitam, ſicut hi qui tantũmodo ſtudiis doctrinæ vacare voluerunt, atq; valuerunt: aut negocioſam, ſicut hi, qui cum philoſopharentur, tamen adminiſtratione Reipublicæ, regendisque rebus humanis occupatiſsimi fuerunt: aut ex vtroque genere temperatam, ſicut hi qui partim erudito ocio, partim neceſſario negocio: alternantia vitæ ſuæ tempora tribuerũt. Propter has differentias poteſt etiam triplicari numerus iſte ſectarum, & ad ducentas octogintaocto perduci. Hæc de Varronis libro quantum potui breuiter, ac dilucide poſui, ſententias eius meis explicans verbis. Quo modo autem refutatis cæteris[g] vnam eligat, quã vult eſſe Academicorum veterum, quos à Platone inſtitutos vſq; ad tertium Polæmonem, qui ab illo quartus[h] eius ſcholam tenuit, quæ Academia dicta eſt, habuiſſe certa dogmata vult videri: & ob hoc diſtinguit ab Academicis nouis, quibus incerta ſunt omnia, quod philoſophiæ genus ab Archeſilao* cœpit[i] ſucceſſore Polæmonis: eámque ſectam, id eſt veterum Academicorum ſicut dubitatione, ita omni errore carere arbitretur: longum eſt per omnia demonſtrare, nec tamen omni ex parte res omittẽda eſt. Remouet ergo prius illas omnes differẽtias, quæ numerum multiplicauere ſectarum: quas ideo remouendas putat, quia non in eis D eſt finis boni. Neq; enim exiſtimat vllam philoſophiæ ſectam eſſe dicendam, quæ nõ eo diſtet à cæteris, quod diuerſos habeat fines[k] bonorum & malorum: quandoquidem nulla eſt homini cauſa philoſophandi, niſi vt beatus ſit. Quod autem beatũ facit, ipſe eſt finis boni. Nulla eſt igitur cauſa philoſophandi, niſi finis boni. Quamobrem quæ nullum boni finem ſectatur, nulla philoſophiæ ſecta dicenda eſt. Cum ergo quæritur de ſociali vita, vtrum ſit tenenda ſapienti vt ſummum bonũ, quo ſit homo beatus, ita velit, & curet amici ſui, quemadmodum ſuum, an ſuæ tantummodo beatitudinis cauſa faciat quicquid facit nõ de ipſo ſummo bono quæſtio eſt, ſed de aſſumẽdo vel nõ aſſumẽdo ſocio ad huius participationem boni, non propter ſeipſum, ſed propter eundem ſocium, vt eius bono ita gaudeat, ſicut gaudet ſuo. Item cum quæritur de Academicis nouis, quibus incerta ſunt omnia, vtrum ita ſint res habẽdæ, in quibus philoſophandũ eſt, an ſicut aliis philoſophis placuit certas eas habere debeamus: non quæritur, quid in boni fine ſectãdum ſit, ſed de ipſius boni veritate, quod videtur ſectandum, vtrum ſit, nec ne dubitãdum: hoc eſt, vt id planius eloquar, vtrum ita ſectandũ E ſit, vt qui ſectatur, dicat eſſe verum: an ita, vt qui ſectatur dicat verum ſibi videri, etiam ſi forte ſit falſum, tamen vterque ſectetur vnum atq; idem bonum. In illa etiam differentia, quæ adhibetur ex habitu & conſuetudine Cynicorum, non quæritur quiſnã ſit finis boni, ſed vtrum in illo habitu & cõſuetudine ſit viuendum ei, qui verum ſectatur bonum, quodlibet ei verũ videatur eſſe atq; ſectandum. Deniq; fuerunt, qui cum diuerſa ſequerentur bona finalia, alij virtutem, alij voluptatem, eundem tamen habitum & conſuetudinem tenebant, ex quo Cynici appellabantur. Ita illud quicquid eſt, vnde philoſophi Cynici diſcernuntur à cæteris, ad eligendum ac tenendum bonum, quo beati fierent, vtique nil valebat. Nam ſi aliquid ad hoc intereſſet, profectò idem habitus eundem finem ſequi cogeret, & diuerſus habitus eundem ſequi finem non fineret.

*aliàs, Archeſila.

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini commentarij in XIX. librum de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini. F

a Qvæ virtus dicitur, & proculdubio diſcitur.) Magna eſt inter veteres diſceptatio, diſcatúrne virtus? aliis natura dari bonis, negari malis affirmantibus: aliis eam vſu doctrináque percipi. Plato interdum his accedere: interdum illis videtur: ſed haud dubium quin virtutem & natura ex ſe non praua, & præcepta, & exercitatio & inſtituant & perficiant: quæ veteres dixerunt φύσιν, λόγον, καὶ ἄσκησιν. quæ ſic ſunt in virtute neceſſaria, vt in artibus, vt etiam in frugibus, in quibus opus eſt pingui ſolo, bonis ſeminibus, & agricolæ diligentia. Plutarchi libellus eſt, vel potius ſchedula ὅτι διδακτὸν ἡ ἀρετή. b Quam tamen vno nomine voluptatis Epicurus.) Non ſolum iucundum illum & delectabilem ſenſum nominat Epicurus voluptatem, ſed etiam aduerſi illius aſperi & moleſti vacuitatem. Cicero primo de finibus, verbis Torquati Epicuræi: Nam quoniam quũ priuamur dolore, ipſa liberatione & vacuitate omnis moleſtiæ gaudemus. Omne autem id, quo gaudemus, voluptas eſt, vt omne quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio recte eſt nominata voluptas. c Vniuerſaliter prima naturæ.) Iſta ſunt Stoicis frequentia, & penè propria, de quis multa variis locis apud Ciceronem mentio. d Ac ſic ad duodenarium ſectarum numerum.) Multo plures conficerentur ſectæ, ſi omitteretur in aliqua ratione ſummi boni virtus: tum voluptas conferretur quieti, & primis naturæ, deinde quies primis naturæ: ſed nullus fuit tam perditæ philoſophus frontis, vt tametſi voluptatem in faſtigio locaret bonorum, virtutem tamen ab illa velut ſede fœlicitatis excluderet. e Ex Academicis nouis.) Sequitur vulgatam hac de re opinionem: nam ipſe Varro apud Ciceronem dicit hanc Archeſilæ academiam videri ſibi veterem à Socrate inſtitutam, à Platone confirmatam, & literis mandatam. Euſebius lib. xiiij. præpa. Euang. tertiam Carneadis academiam addit, quæ media vocatur: aliter Laertius, qui veterem acade-

Voluptas.

G miam Platoni,mediam Archeſilæ,nouam Lacydæ huius diſcipulo attribuit. f Itémque poteſt alius habitu Cynicorum.) Huius ſectæ fundator Antiſthenes diſcipulus fuit Socratis,homo in primis à voluptate auerſus,quales ferè fuerunt qui dicti ſunt Cynici:& ſi nõnulli cultu ſimul voluptatibus deditus fuere,de quibus Origenes ſentit,quum in Exodum ſcribens,Cynomiam Cynicorum ſectæ comparat,quæ ad reliquas deceptiones ſuæ improbitatis etiam voluptatem & libidinem ſummum prædicant bonum.quod miror ſi de tota Cynicorum ſecta in vniuerſum dicat:illa præſertim antiqua,cui erat illud prouerbium in ore frequens: Malim inſanire quàm voluptate perfrui. & fieri poteſt vt Hieronymus Origenem ſecutus, Ariſtippum & Cynicos faciat aſſertores voluptatis in Eccleſiaſten:quo loco nos pro Cynicis Cyrenaicos emendauimus, certe veriore ſenſu,quàm ſi Cynicos legas.Illud annotandum,quòd Cynicam vitæ rationem Diogenes Laertius non ſectæ modum quendam eſſe ait, vt quidam putarunt,ſed veram & iuſtam ſectam. g Quo modo autem refutatis cæteris.) Hos autẽ ſolos Cicero.v.de fin.probauit,aliis reiectis,quorum ſententia non multũ ab Ariſtotelica abeſt,imò ferè eſt eadem: quippe Ariſtoteles in libris moralibus, optima quæque ex Platone magiſtro ſumpſit. h Vſque ad Polæmuné,qui ab illo quartus.) Platoni ſucceſſit Speuſippus ſororis eius filius:huic viuenti adhuc,ſed morbis contuſo,& fracto Xenocrates,Xenocrati Polæmo,qui Athenieñ.fuit prima adoleſcentia luxui & libidini deditus,vnica oratione à Xenocrate ad meliorem frugem adductus,magnuſq; ſapientiæ aſſectator factus.Valerius Maximus hunc in exemplum affert mutationis morum. Fuit & Polæmo Helladicus Ilaus, cuius hiſtoriam interdum citamus. Fuit etiam Polæmo Laodicæus Sophiſta. i Ab Archeſilao cœpit.) Hic fuit ex Pitane ciuitate Aeoliæ,quem more Socratis diſputaſſe ſemper in vtranque partem ferunt,nullumq; reliquiſſe ſuorum ſtudiorum monumentũ,& in hoc quoque Socratem imitatum.Cicero Archeſilã nominat: & ſic eſt in antiquis Auguſtini codicibus. k Quæ non eo diſtet à cæteris,quod diuerſos habeat fines.) Inter veteres philoſophos ſic conſtabat, vt de tota philoſo-
H phiæ ratione diſſentiret,qui de ſummo bono non aſſentiretur.

Quo modo remotis omnibus differentiis, quæ non ſectæ, ſed quæſtiones ſunt, ad tripertitam ſummi boni definitionem Varro perueniat, quarum tamen vna ſit eligenda. Caput II.

IN tribus quoque illis vitæ generibus,vno ſcilicet non ſegniter, ſed in cõtemplatione vel inquiſitione veritatis ocioſo, altero in gerendis rebus humanis negocioſo,tertio ex vtroq; genere temperato, cum quæritur quid horũ ſit potius eligendum,non finis boni habet controuerſiam:ſed quid horum trium difficultatem, vel facilitatem afferat ad conſequendum, vel retinendum finem boni, id in iſta quæſtione verſatur.Finis enim boni,cum ad eum quiſq; peruenerit, protinus beatum facit.In ocio autem literato,vel in negocio publico,vel quando vtrunq; vicibus agitur,non cõtinuo quiſque beatus eſt. Multi quippe in quolibet horum trium poſſunt viuere,& in appetendo boni fine,quo fit homo beat⁹,errare.Alia eſt igitur quæſtio de finibus bonorum & malorum,quę vnamquam-
I que philoſophorum ſectam facit, & aliæ ſunt quæſtiones de ſociali vita, de cunctatione Academicorum,de veſtitu & victu Cynicorum, de tribus vitæ generibus, ocioſo,actuoſo,& ex vtroque modificato, quarum nulla eſt in qua de bonorum & malorum finibus diſputatur.Proinde quoniam Marcus Varro has quatuor adhibens differẽtias,id eſt,ex vita ſociali,ex Academicis nouis, ex Cynicis, ex iſto vitæ genere tripertito ad ſectas ducentas octogintaocto peruenit, & ſi quæ aliæ poſſunt ſimiliter adiici,remotis eis omnibus:quoniã de ſectando ſummo bono nullam inferũt quæſtionem,ª & ideo ſectæ nec ſunt,nec vocandæ ſunt:ad illas duodecim,in quibus quæritur quid ſit bonum hominis,quo aſſecuto fit beatus,vt ex eis vnam veram, cæteras falſas oſtendat eſſe,reuertitur.Nam remoto illo tripertito genere vitæ, duæ partes huius numeri detrahũtur, & ſectæ nonaginta ſex remanent.Remota vero differẽtia ex Cynicis addita,ad dimidiũ rediguntur, & quadragintaocto fiunt. Auferamus etiã quod ex Academicis nouis adhibitum eſt,rurſus dimidia pars remanet, id eſt vigintiquatuor. De ſociali quoque vita quod acceſſerat ſimiliter auferatur,& duodecim ſunt reliquiæ, quas iſta differentia, vt

vigintiquatuor fierent, duplicauerat. De his ergo duo- K
decim nihil dici poteſt,cur ſectæ non ſint habendæ.Nihil quippe aliud in eis quæritur,quàm finis bonorum & malorum. Inuentis autem bonorum finibus, profecto econtrario ſunt malorum.Hæ autem vt fiãt duodecim ſectæ,illa quatuor triplicantur,voluptas,quies,vtrũque, & prima naturæ, quæ primigenia Varro vocat.ᵇ Hæc quippe quatuor dum ſingillatim virtuti aliquando ſubduntur,vt non propter ſeipſa,ſed propter officium virtutis appetenda videantur: aliquando præferuntur, vt non propter ſeipſa,ſed propter hęc adipiſcenda vel cõſeruanda neceſſaria virtus putetur: aliquando iunguntur,vt propter ſeipſa & virtus,& iſta appetenda credantur:quaternarium numerũ triplum reddunt,& ad duodecim ſectas perueniunt. Ex illis autem quatuor rebus Varro tres tollit, voluptatẽ ſcilicet,& quietẽ,& vtrunque:non quod eas improbet, ſed quod primogenia illa naturæ,& voluptatem in ſe habeant,& quietem. Quid ergo opus eſt ex his duabus tria quędam facere, duo ſcilicet cum ſingillatim appetuntur voluntas aut quies, & tertium cum ambę ſimul,quandoquidem prima naturæ,& ipſas,& præter ipſas alia multa contineant?De tri- L
bus ergo ſectis ei placet diligenter eſſe tractãdum, quæ nam ſit potius eligenda. Non enim veram plusquam vnam vera ratio eſſe permittit, ſiue in his tribus ſit, ſiue alicubi alibi,quod poſt videbimus. Interim de his trib⁹ quo modo vnam Varro eligat, quantum breuiter aperteque poſſumus, diſſeramus. Iſtæ nempe tres ſectæ ita fiunt: cum vel prima naturæ propter virtutem, vel virtus propter prima naturæ,vel vtraque,id eſt,& virtus,& prima naturæ propter ſeipſa ſunt expetenda.

NVllam inferunt quæſtionem.) Nam & ſi adminiculari videntur ſummo bono vſu ſuo recto vel ſecus,de ratione tamen illius neutiquã ſunt. b Et prima naturæ,quæ primigenia Varro vocat.) Hæc Cicero dicit eſſe incolumitatem conſeruationémque omnium partium,valetudinem,ſenſus integros,doloris vacuitatem,vires,pulchritudinem,cæteráque generis eiuſdẽ,quorum ſimilia ſunt prima in animis,quaſi virtutum igniculi & ſemina:quæ adoleſcere ſi liceret,nec à prauis opinionibus ceu ſpinis ſuccreſcentibus præfocarentur, ipſa nos ad beatam vitam perducerent. *Prima naturæ.*

De tribus ſectis ſummum hominis bonum quærentibus, quam eligendam Varro definiat, ſequens veteris Academiæ Antiocho authore ſententiam. Caput III.

QVid ergo iſtorũ trium ſit verum atque ſectandum,iſto modo perſuadere conatur. Primò, M
quia ſummum bonum in philoſophia non arboris,non pecoris,non dei,ſed hominis quæritur,quid ſit ipſe homo quærendum putat. Sentit quippe in eius natura duo eſſe quædam,corpus & animam, & horum quidem duorum melius eſſe animam, longeq; præſtabilius omnino non dubitat. Sed vtrum anima ſola ſit homo, vt ita ſit ei corpus tanquam equus equiti, quærendum putat. Eques enim non homo & equus,ſed ſolus homo eſt:ª ideo tamen eques dicitur, quod aliquo modo ſe habeat ad equum. An corpus ſolum ſit homo, aliquo modo ſe habens ad animam, ſicut poculum ad potionem: non enim calix & potio, quam continet calix, ſimul dicitur poculum,ᵇ ſed calix ſolus, ideo tamen quod potioni continendæ ſit accommodatus.An vero nec anima ſola,nec ſolum corpus,ſed ſimul vtrunque ſit homo,cuius pars ſit vna,ſiue anima, ſiue corpus: ille autem totus ex vtroque conſtet vt homo ſit, ſicut duos equos iunctos bigas vocamus,quorum ſiue dexter, ſiue ſiniſter pars eſt bigarum, vnum vero eorum quoquo modo ſe habeat ad alterum,bi-

A rum, bigas non dicimus, ſed ambos ſimul. Horum autem trium hoc eligit tertium, hominemq́; nec animam ſolam, nec ſolum corpus, ſed animam ſimul & corpus eſſe arbitratur. Proinde ſummũ bonum hominis, quo fit beatus, ex vtriuſque rei bonis conſtare dicit, & animæ ſcilicet & corporis. Ac per hoc prima illa naturæ propter ſeipſa exiſtimat eſſe expetenda, ipſamque virtutem, quam doctrioa inſerit velut artem viuendi, quæ in animæ boois eſt, excellentiſsimum bonũ. Quapropter eadem virtus, id eſt, ars agendæ vitæ[c], cum acceperit prima naturæ, quæ ſine illa erant, ſed tamen erant etiam, quãdo eis doctrina adhuc deerat, omnia propter ſeipſam appetit, ſimúlque etiam ſeipſam, omnibuſque ſimol & ſeipſa vtitur, eo fine vt omnibus delectetur atque perfruatur, magis minúſque, vt quæque[d] inter ſe maiora atque minora ſunt, tamen omnibus gaudens & quædam minora, ſi neceſsitas poſtulat, propter maiora vel adipiſcenda vel tenenda contemnens. Omnium autem bonorum vel animi vel corporis[e] nihil ſibi virtus omnino præponit. Hæc eoim bene vtitur & ſeipſa, & cæteris quæ hominẽ faciuot beatum bonis. Vbi verò ipſa non eſt, quamlibet multa ſiot bona, non bo-
B na eius ſunt, coius ſunt: ac per hoc nec eius bona dicenda ſunt, cui male vtenti vtilia eſſe non poſſunt. Hæc ergo vita homiois, quæ virtute, & aliis animi, & corporis bonis, ſine quibus virtus eſſe non poteſt, fruitur, beata eſſe dicitur. Si verò & aliis, ſine quibus eſſe virtus poteſt, vel vllis vel pluribus, beatior. Si autem prorſus omnibus, vt nullum omnino bonum deſit, vel animi vel corporis, beatiſsima. Non enim hoc eſt vita quod virtus: quoniam non omnis vita, ſed ſapiens vita virtus eſt: & tamen qualiſcunque vita ſine vlla virtute poteſt eſſe, virtus verò ſine vlla vita non poteſt eſſe. Hoc & de memoria dixerim atque ratione, & ſi quid aliud tale eſt in homine. Sunt enim hæc & ante doctrinam, ſine bis autem non poteſt eſſe vlla doctrina: ac per boc nec virtus, quæ vtique diſcitur. Bene autem currere, pulchrum eſſe corpore, viribus ingentibus prævalere, & cætera huiuſmodi tália ſunt, vt & virtus ſine his eſſe
C poſsit, & ipſa ſine virtute bona ſunt: tamen & ſecundum iſtos etiam ipſa propter ſeipſam diligitur virtus, vtitúrque illis & fruitur, ſicut virtutem decet. Hanc vitam beatam etiam ſocialem[f] perhibent eſſe, quæ amicorum bona propter ſeipſa diligat ſicut ſua, eiſq́; propter ſeipſos boc velit quod ſibi: ſiue in domo ſint, ſicut coniunx, & liberi, & quicunque domeſtici: ſiue in loco, vbi domus ei[9] eſt, ſicuti eſt vrbs, vt ſunt hi, qui ciues vocantur: ſiue in orbe toto, vt ſunt gentes, quas ei ſocietas humana coniungit: ſiue io ipſo mundo, qui cenſetur nomine cœli & terræ, ſicut eſſe dicunt deos, quos volunt amicos eſſe homini ſapienti, quos nos familiarius angelos dicimus. De bonorum autẽ & econtrario malorum finibus negant vllo modo eſſe dubitandum, & hanc inter ſe & nouos Academicos affirmant eſſe diſtantiam: nec eorum intereſt quicquam, ſiue Cynico, ſiue alio quolibet habitu & victu, io his finibus quos veros putant, quiſque philoſophetur. Ex tribus porrò illis vitę generibus, ocioſo, actuoſo, & quod ex vtroq́; compoſitum eſt, hoc tertium ſibi placere aſſeuerant. Hæc ſenſiſſe atq́; docuiſſe Academicos veteres Varro aſſerit, authore Antiocho[g] magiſtro Ciceronis & ſuo, quem ſanè Cicero in pluribus fuiſſe Stoicum, quàm veterem Academicum vult videri. Sed quid ad nos, qui potius de rebus ipſis iudicare debemus, quàm pro magno de hominibus quid quiſque ſenſerit ſcire?

E Ques enim non homo & equus, ſed ſolus homo eſt.) At Gellius, Marcellus Macrobius, & Seruius, docent equitem pro equo accipi, aſſeruntque Ennium, An nõ quadrupedes equitem equitare vij. annalium: & ibidem, Denique vi magna quadrupes eques, atque elephanti proiiciunt ſeſe & Virgilius lib. iij. Atque equitem docuere ſub armis inſultare ſolo. Omnes enim antiqui ſcriptores, ait Macrobius lib. vj Saturñ. vt hominem equo inſidentem, ita & equum quum portaret hominem, equitem vocarunt: & equitare non hominem tantum, ſed & equũ quoque dixerunt. b Simul dicitur poculum.) Eſt etiam poculum id quod potatur, præſertim apud poëtas: vt apud Virgil. j. Georgi. Poculáque inuentis Acheloia miſcuit vuis. c Quapropter eadem virtus, id eſt, ars agendæ vitæ.) Hæc ex igniculis illis, & velut ſeminibus naſcitur & adoleſcit, quæ indita nobis eſſe dicũtur à natura, quæ virt⁹, quum vel perfecta eſt, vel adulta, adiungit ſecum illa prima naturæ corporis, animiq́;, & iis velut comibus inſtructa efficit beatitudineẽ, per ſe expetendam, vt eſt ſentẽtia Academicorũ, rationemq́; vitæ bonorũ omnium cumulatione abſolutam: quæ omnia ſi quis fuſe cupit videre explicata, Ariſtotelem adeat in libris moralibus: aut ſi apertius atq́; elegãtius, Ciceronem. v. de finibus, niſi ex Platone iſtorũ omnium fonte malit petere, maiore quidẽ labore, ſed certè purius & vberiore fructu. d Magis minuſq́;, vt quæque.) Magis enim expetẽda ſunt animi bona quàm corporis, & inter bona corporis magis valetudo, quàm robur, magis integritas ſenſuum, quam pernicitas pedum. e Omnium autem bonorũ vel animi vel corporis.) Probè enim ſe nouit ipſa virtus, nec arrogantia hæc eſt eius, ſed ſapientia, quæ videt id, quod eſt, nihil ſe præſtantius inuenirí. f Hanc vitam beatam etiam ſocialem.) Stoici beatam vitam verſaturam in republica dicunt: ſed quemadmodum hoc intelligendum ſit, explicat Seneca in libello de vita beata: nam quum reſpublicas duas Stoici faciant: alteram magnam & verè publicã, qua dij atque homines continentur, qui eſt mũdus vniuerſus: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi, vt Atheniẽ-
E ſes, aut Carthaginenſes: ſunt qui reſpublicæ maiori dent operam, vt qui in contemplatione rerum pulcherrimarum ſunt toti: alij minori, vt qui in actione vitæ, quæ ad illam ciuitatem pertinet, in qua ſumus nati: alij vtrique: adde quod vir ſapiens beatuſque ad rempublicam non accedet, ſi vel ipſa eum non admittat, ſeu propter fortunam, ſeu propter dignitatem, vel corruptiores ſint eius mores, quàm vt emendari poſsint, quæ cauſa fuit Platoni homini nobili, ne rempublicam attingeret, prior illa fuit Zenoni, & Chryſippo, aliiſque compluribus. g Antiocho.) Hic Aſcalonita fuit, docuitque Ciceronem, Varronem, Lucullum, & alios pleroſque nobiles Romanos, ſequebaturque veterem Academiam, ſed ita vt ad Zenonicam ſectam inclinaret, eamq́ue non tam Stoicam diſciplinam nouam vocandam autumabat, quam antiquę Academiæ correctionem: idcirco eius Antiochi, & de aliis rebus permultis, & in primis de ſummo bono ſententia Bruto, qui eius fratrem Ariſtum audiebat, cæteriſque Stoicis vehementer probabatur: ac profectò eandem prope eſſe Stoicorum & Academicorum hæreſim diximus aliis libris, verbis tantum inter ſe diſtare, mutatis perpaucis quibuſdam, quã Antiochus correctionem veteris diſciplinæ nominabat.

Marginal notes: Eques. Poculum. Antiochus

De ſummo bono & ſummo malo quid Chriſtiani ſentiãt cõtra philoſophos, qui ſummũ bonũ in ſe ſibi eſſe dixerũt. Cap. IIII.

SI ergo quęratur à nobis, quid ciuitas dei de bis ſingulis interrogata reſpõdeat, ac primũ de fi-
F nibus bonorũ, malorumq́; quid ſentiat, reſpõdebit æternam vitam eſſe ſummũ bonũ, æternam verò mortem ſummũ malum: propter illam proinde adipiſcendam, iſtamq́; vitandam, rectè oobis eſſe viuẽdum. propter quod ſcriptum eſt: Iuſtus ex fide viuit. Quoniã neq́; bonũ noſtrũ iam videmus, vnde oportet, vt credẽdo quęram[b]: neq́; ipſum rectè viuere nobis ex nobis eſt, niſi credentes adiuuet & orantes, qui & ipſam fidem dedit, qua nos ab illo adiuuandos eſſe credamus. Illi autem qui in iſta vita fines bonorum & malorum eſſe putauerunt, ſiue in corpore, ſiue in anima[*], ſiue in vtroque: ponentes ſummum bonũ: atq́; vt id explicatius eloquar, ſiue in voluptate, ſiue in virtute, ſiue in vtraque, ſiue in quiete, ſiue in virtute, ſiue in vtraque: ſiue in voluptate ſimul & quiete, ſiue in virtute, ſiue in vtriſque: ſiue in primis naturæ, ſiue in virtute, ſiue in vtriſq́;: hinc beati eſſe, & à ſeipſis beati fieri mira vanitate voluerunt. Irriſit hos veritas per prophetã dicentẽ: Nouit dominus cogitationes hominũ, quoniã vanæ ſuot. Vel ſicut hoc teſtimonium poſuit Apoſtolus Paulus: Dominus nouit cogitationes ſapientium, quoniã vanæ ſunt. Quis enim ſufficit quantonis eloquentiæ fluminæ vitæ huius miſerias explicare? Quam lamentatus eſt Cicero[a] in conſolatione de morte filiæ, ſicut potuit. Sed

Marginal notes: Abacuc. 2. *al. animo. Pſal. 93. 1. Cor. 3.

G quantum eſt quod potuit? Ea quippe quæ dicuntur prima naturæ, quando, vbi, quo modo tam bene ſe habere in hac vita poſſunt, vt non ſub incertis caſibus fluctuēt? Quis enim dolor contrarius voluptati, quæ inquietudo contraria quieti, in corpus cadere ſapieotis non poteſt? Membrorum certe amputatio vel debilitas, hominis expugnat incolumitatem, deformitas pulchritudinem, imbecillitas ſanitatem, vires laſsitudo, mobilitatem torpor, aut tarditas. Ecquid horum eſt, quod nequeat in carnem ſapientis irruere? Status quoque corporis atque motus, cum decentes atque congrueotes* ſunt, inter naturæ prima numerantur. Sed quid ſi aliqua mala valetudo membra tremore concutiat? Quid ſi vſque ad ponēdas in terram manus, dorſi ſpina curuetur, & hominem quodam modo quadrupedem faciat? Nónne omnem ſtatuendi corporis, & mouendi ſpeciem decúſque peruertet? Quid ipſius animi primigenia, quæ appellaotur bona, vbi duo prima ponunt propter comprehēſionem, perceptionēmque veritatis, ſenſum & intellectum? Sed qualis quantuſcunqua* ſenſus remaoet, vt ſi alia taceam, fiat homo ſurdus & cæcus? Ratio vero & intelligentia quò recēdet, vbi ſopietur, ſi aliquo morbo efficiatur ioſanus? H Phrenetici multa abſurda cùm dicunt, vel facioot, plerunque à bono ſuo propoſito, & moribus aliena, immo ſuo bono propoſito moribúſque contraria, ſiue illa cogitemus, ſiue videamus, ſi digne conſideremus, lachrymas tenere vix poſſumus, aut forte nec poſſumus. Quid dicam de his, qui dæmonum patiuotur incurſus? Vbi habent abſconditam vel obrutam intelligentiam ſuam, quando ſecundum ſuam voluntatem, & anima eorum & corpore malignus vtitur ſpiritus? Et quis confidit hoc malum in hac vita euenire non poſſe ſapienti? Deinde perceptio veritatis in hac carne qualis aut quanta eſt, quando ſicut legimus in veraci libro Sapiētiæ: Corpus corruptibile aggrauat animam: & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem? Impetus porrò vel actionis appetitus, ſi hoc modo rectè latinè appellatur, ea quam Græci vocant ὁρμὴν,[b] quia & ipſam primis naturæ deputant bonis:[c] nónne ipſe eſt, quo geruntur, etiam ioſanorum illi miſerabiles motus, & facta quæ horremus, quando peruertitur ſenſus, ratióque ſopitur? Porrò ipſa virtus, quæ non eſt inter prima naturæ, quoniam eis poſtea doctrina introducēte ſuperuenit, cùm I ſibi bonorum culmen vendicet humanorum, quid hic agit, niſi perpetua bella cum viciis: nec exterioribus, ſed interioribus: nec alienis, ſed planè noſtris, & propriis: & maximè illa, quæ Græce σωφροσύνη,[d] Latine temperantia nomioatur, qua carnales frænantur libidines, ne in quæ flagitia meotem conſentientem trahant? Neque enim nullum eſt vicium, cum ſicut dicit Apoſtolus, Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum: cui vicio contraria virtus eſt, cum ſicut idem dicit: Spiritus cōcupiſcit aduerſus carnem. Hæc enim, inquit, ſibi inuicem aduerſantur, vt non ea quæ vultis faciatis. Quid autem facere volumus, cum perfici volumus fine ſummi boni, niſi vt caro aduerſus ſpiritum non concupiſcat, nec ſit in nobis hoc vicium, contra quod ſpiritus concupiſcat? Quod in hac vita quanuis velimus, quoniam facere nō valemus, id ſaltem io adiutorio dei faciamus, oe carni coocupiſcenti aduerſus ſpiritum, ſpiritu ſuccumbente cedamus, & ad perpetrandum peccata noſtra conſenſione pertrahamur. Abſit ergo vt quamdiu in hoc bello inteſtino ſumus, iam nos beatitudinem, ad quam vincendo volumus peruenire, adeptos eſſe credamus.

*aliàs, vegetes & congruentes.

*al. quantuſque.

Sapien. 9.

Galat. 5.

Et quis eſt vſqueadeo ſapiens, vt contra libidines nullum habeat omnino conflictum? K Quid illa virtus, quæ prudentia dicitur? nónne tota vigilantia ſua bona diſcernit à malis, vt in illis appetendis, iſtiſque vitandis nullus error obrepat? Ac per hoc & ipſa in nos malis, vel mala in nobis eſſe teſtatur. Ipſa enim docet nos malum eſſe ad peccandum conſentire, bonúmque eſſe ad peccandum non conſentire libidini. Illud tamen malum, cui oos non conſentire docet prudētia, facit temperantia. Nec prudentia, nec temperaotia tollit huic vitæ. Quid iuſticia,* cuius munus eſt ſua cuique tribuere? Vnde fit io ipſo homine quidam iuſtus ordo naturæ, vt aoima ſubdatur deo, & animæ caro, ac per hoc deo & anima & caro. Nónne demonſtrat in eo ſe adhuc opere laborare potius quàm in huius operis iam fine requieſcere? Tanto quippe minus anima ſubditur deo, quanto minus deum in ipſis ſuis cogitationibus concipit: & tanto minus animæ ſubditur carò, quanto magis aduerſus ſpiritum concupiſcit. Quamdiu ergo nobis ineſt hæc infirmitas, hæc peſtis, hic languor, quo modo nos iam ſaluos, etſi nondom ſaluos quo modo iam beatos illa finali beatitudine dicere audebimus? Iā vero illa virtus, cuius eſt nomen fortitudo, in quantacunque ſapientia euidentiſsima teſtis eſt humanorum L malorum, quæ compellitur patientia tolerare. Quæ mala Stoici Philoſophi miror qua fronte mala non eſſe contendant: quibus fatentur, ſi tanta fuerint,[f] vt ea ſapiens vel non poſsit, vel nō debeat ſuſtinere, cogi eum mortem ſibimet inferre, atq; ex hac vita emigrare. Tantus autem ſuperbiæ ſtupor eſt in his hominibus, hic ſe habere finem boni, & à ſeipſis fieri beatos putantibus, vt ſapiens eorum, hoc eſt qualem mirabili vanitate deſcribunt, etiamſi excæcetur, obſurdeſcat,[g] obmuteſcat, mēbris debilitetur, doloribus crucietur: & ſi quid aliud talium malorū dici aut cogitari poteſt, incidat in eum, quo ſibi mortem cogatur inferre: hanc in his malis vitam conſtitutam eos oon pudeat beatam vocare. O vitam beatam, quæ vt finiatur, mortis quærit auxilium. Si beata eſt, maneatur in ea: ſi verò propter iſta mala fugitur ab ea, quo modo eſt beata? aut quo modo iſta non ſunt mala, quæ vincunt fortitudinis bonum? eandémque fortitudinem non ſolum ſibi cedere, verumetiam delirare* compellunt, vt & eandem vitam dicant beatam, & perſuadeant eſſe fugiendam. Quis vſqueadeo cæcus eſt, vt non videat, quod ſi beata eſſet, fugienda non M eſſet? Sed ſi propter infirmitatis[h] pondus, qua premitur: hanc fugiendam fatentur: quid igitur cauſæ eſt, cur noo etiam miſeram fracta ſuperbiæ ceruice, fateantur? Vtrum obſecro Cato ille patientia, an potius impatiētia ſe peremit? Non enim hoc feciſſet, niſi victoriam Cæſaris impatienter tuliſſet. Vbi eſt fortitudo? Nempe ceſsit, nempe ſuccubuit, nempe vſqueadeo ſuperata eſt, vt vitam beatam derelinqueret, deſereret, fugeret. An non erat iam beata? Miſera ergo erat. Quo modo igitur mala non eraot, quæ vitam miſeram, fugiendamq; faciebant? Quapropter etiam ipſi, qui mala iſta eſſe confeſsi ſunt, ſicut Peripatetici, ſicut veteres Academici, quorum ſectam Varro defendit, tolerabilius quidē loquuntur, ſed eorum quoque mirus eſt error, quod in his malis, etſi tam grauia fiot, vt morte fugiēda ſint, ab ipſo ſibimet illata, qui hæc patitur, vitam beatam tamen eſſe contendunt. Mala ſunt, inquit, tormenta atque cruciatus corporis: & tanto ſunt peiora, quanto potuerunt eſſe maiora: quibus vt careas, ex hac vita fugiendum eſt. Qua vita obſecro? Hac, inquit, quæ tantis aggrauatur malis

*aliàs, deliberare.

A malis. Certè ergo beata eſt ĩn eiſdem ipſis malis, prop-
ter quæ dicis eſſe fugiendã: an ideo beatam dicis, quia
licet tibi ab his malis morte diſcedere? Quid ſi ergo in
eis aliquo iudicio diuino tenereris, nec permittereris
mori, nec vnquã ſine illis eſſe ſinereris? Nempe tũc ſal-
tem miſeram talem diceres vitam. Nõ igitur propterea
miſera non eſt, quia cito relinquitur: quandoquidem ſi
ſempiterna ſit, etiam abs teipſo miſera iudicatur. Non
itaque propterea quoniam breuis eſt, nulla miſeria de-
bet videri: aut quod eſt abſurdius, quia breuis miſeria
eſt, ideo etiam beatitudo appellari. Magna vis eſt in eis
malis, quę cogunt hominem ſecundum ipſos etiam ſa-
pientem, ſibimet auferre quod homo eſt: cum dicant, &
verum dicant hanc eſſe naturæ primam quodã modo,
& maximã vocem [i], vt homo concilietur ſibi, & prop-
terea mortem naturaliter fugiat: ita ſibi amicus, vt eſſe
ſe animal, & in hac cõiunctione corporis atque animæ
viuere velit, vehementerq; appetat. Magna vis eſt in eis
malis, quibus iſte naturæ vincitur ſenſus, quo mors om-
nimodo omnibus viribus, conatibuſq; vitatur: & ita
vincitur, vt quæ vitabatur, optetur, appetatur: & ſi non
potuerit aliũde contingere, ab ipſo homine ſibimet in-
B feratur. Magna vis eſt in eis malis, quæ fortitudinem fa-
ciunt homicidam, ſi tamen adhuc dicenda eſt fortitu-
do: quæ ita his malis vincitur, vt hominem quem ſicut
virtus regẽdum tuendumq; ſuſcepit, nõ modo nõ poſ-
ſit per patientiam cuſtodire, ſed inſuper cogatur occi-
dere. Debet quidem etiam mortem ſapiens ferre patiẽ-
ter, ſed quæ accidit aliũde. Secũdum iſtos autem ſi eam
ſibiipſe inferre cõpellitur, profecto fatendum eſt eis, nõ
ſolum mala, ſed intolerabilia etiam mala eſſe, quæ hoc
eum perpetrare compellunt. Vita igitur, quæ iſtorum
tam magnorum tamq; grauium malorũ aut premitur
oneribus aut ſubiacet caſibus, nullo modo beata dice-
retur, ſi homines, qui hoc dicunt, ſicut victi malis in-
graueſcentibus, cum ſibi ingerunt mortem, cedunt in-
fœlicitati: ita victi certis rationibus, cum quærunt bea-
tam vitam, dignarentur cedere veritati, & nõ ſibi puta-
rent in iſta mortalitate fine ſummi eſſe boni gauden-
C dum: vbi virtutes ipſæ, quibus hic certe nihil melius at-
que vtilius in homine reperitur, quãto maiora ſunt ad-
iutoria cõtra vim periculorum, laborũ, dolorum, tanto
fideliora teſtimonia miſeriarũ. Si enim veræ virtutes
ſunt, quæ niſi in eis, quibus vera ineſt pietas, eſſe nõ poſ-
ſunt: nõ ſe profitentur hoc poſſe, vt nullas miſerias pa-
tiantur homines, in quibus ſunt. Neque enim mẽdaces
ſunt veræ virtutes, vt hoc profiteantur: ſed vt vita hu-
mana, quę tot & tãtis huius ſeculi malis eſſe cogitur mi-
ſera, ſpe futuri ſeculi ſit beata, ſicut & ſalua. Quo modo
enim beata eſt, quę nondũ ſalua eſt? Vnde & Apoſtolus
Paulus nõ de hominibus imprudẽtibus, impatientib9,
intemperantibus, & iniquis, ſed de his qui ſecundũ ve-
ram pietatem viuerent, & ideo virtutes quas haberent,
Roma. 8. veras haberent, ait: ſpe enim ſalui facti ſumus. Spes autẽ
quæ videtur, non eſt ſpes. Quod enim quis videt, quid
ſperat? Si autem quod non videmus, ſperamus, per pa-
tientiam expectamus. Sicut ergo ſpe ſalui, ita ſpe beati
facti ſumus: & ſicut ſalutem, ita beatitudinem, non iam
tenemus præſentem, ſed expectamus futurã, & hoc per
patientiam: quia in malis ſumus, quæ patienter tolera-
re debemus, donec ad illa veniamus bona, vbi omnia
erunt, quibus ineffabiliter delectemur: nihil erit autem
quod iam tolerare debeamus. Talis ſalus, quæ in futu-
ro erit ſeculo, ipſa erit etiam finalis beatitudo. Quam
beatitudinem iſti philoſophi, quoniam non videntes

nolunt credere, hic ſibi conãtur falſiſsimam fabricare, D
quanto ſuperbiore, tanto mendaciore virtute.

Qvam lamentatus eſt Cicero.) M. Cic. liberos habuit duos, M. [a]
filiũ, & Tulliam filiã: quæ primũ Piſoni Frugi Craſſipedi de-
ſponſa, poſt Cornelio Dolabellæ, apud quẽ e partu deceſſit: cu-
ius mortem impotentiſsime Tullius accepit. Conſolati ſunt eum
per epiſtolas Gn. Pompeius, C. Cæſar, Seruius Sulpi-
cius, & præſentes alij magni viri quamplurimi: ſed quum illi nihil Cice.
viderentur prodeſſe, ipſe ſe decreuit conſolari. Scripſitque librum, quem
conſolationem dixit de filiæ morte: hic inter eius multos deſideratur: me-
minit tamen ipſe illius ſæpe, & alij citant non pauci. Porrò in .j. Tuſcul.
quæſtio. dicit ſe luxiſſe vitam hominum in eo lib. in quo ſeipſum quantũ
potuit conſolatus eſt. b Quam Græci vocant ὁρμήν.) ὁρμᾶν eſt impe-
tu aliquid aggredier, & ὁρμή impetus, aggreſsio. quod transfertur ad ani- *ὁρμαί.*
males appetitus. Suntque ὁρμαὶ in animis appetitiones, in quas naturæ
impulſu ferimur, vt aliquid vel perſequamur, vel vitemus: qualis eſt illa
maxima, & prima, vt vnumquodque animal ſeipſum diligat, cupiàtque ſe
conſeruare. Idcirco inquirat ea quæ ſunt ad viuendum neceſſaria, & ea
quæ nocitura videntur, declinet. Stoici has ὁρμὰς nõ ad quidvis appetẽ-
dum eſſe à natura inditas exiſtimabant, ſed ad ea quæ naturæ conformia
ſunt, nempe bona, & expetenda. Sic Cato Stoicus apud Cic. Atq; vt mẽ-
bra, inquit, nobis ita data ſunt, vt ad quãdam rationem viuendi data eſſe
appareat: ſic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græce vocatur, nõ ad quoduis ge-
nus vitæ: ſed ad quandã formam viuẽdi videtur data. c Quia & ipſam
primis naturæ deputant bonis.) Non enim minoris æſtimanda eſt appe-
titio illa, qua conſeruationẽ noſtri omni ratione quærimus, quàm inge-
niũ, ac memoria. Quippe ſi illa abeſſet, difficile foret animalia diutius vi-
uere. d Συμφερόντων.) Dixi de hac alibi. e Quid iuſticia.) Illa iuſticia E
quæ reddit vnicuiq; quod ſuũ eſt. Nec ſolum capit diſtributionẽ illam, &
cõmutationem fortunarum, latiſsimeq; patet, atque omnes complectitur
virtutes: quippe quæ ſuis quæque locis reddit, & appetitus nimium effe-
rentes ſe imperio rationis ſubdit, & religionem omnem, pietatemq; do-
cet. f Quibus fatentur, ſi tanta fuerint.) Sic Cic. ex ſententia Stoicorum
iij. de finib. & .j. Tuſcul. quæſt. g Etiam ſi excæcetur obſurdeſcat.) Ca-
to Stoicus apud Cic. Sæpe, inquit, officium eſt ſapientis deficere à vita,
quum ſit beatiſsima. Idem multis verbis varijs in locis Seneca. h Sed ſi
propter infirmitatis.) In codice Burgeñ. ſic. ſed ſi aperta infirmitate voce
fugiendam fatẽtur. i Hanc eſſe naturæ primam quodam modo & ma-
ximam vocem.) Cic. j. Officiorum & iij. & .v. de Finib.

*De ſociali vita, quæ cum maxime expetenda ſit, multis offen-
ſionibus ſæpe ſubuertitur.* *Cap. V.*

QVod autem ſocialem vitam volunt eſſe ſapi-
entis, nos multo amplius approbamus. Nam
vnde iſta dei ciuitas, de qua huius operis ecce
iam vndeuiceſimum librum verſamus in manibus, vel
inchoaretur exortu, vel progrederetur excurſu, vel ap-
prehenderet debitos fines, ſi non eſſet ſocialis vita ſan-
ctorũ? Sed in huius mortalitatis ærumna, quot & quan-
tis abũdet malis ſocietas humana, quis enumerare va- F
leat? quis æſtimare ſufficiat? Audiãt apud Comicos ſuos
hominem cum ſenſu atq; conſenſu omniũ hominum
dicere: Duxi vxorem [a], quam ibi miſeriam vidi [b]? nati *Terẽtius in*
filij, alia cura. Quid itidem illa, quæ in amore vicia cõ- *Adelphis.*
memorat idem Terẽtius: Iniuriæ, ſuſpiciones [c], inimi- *Idem in*
ciciæ, bellũ, pax rurſus: nõnne res humanas vbique im- *Eunucho.*
pleuerunt? Nõnne hæc & in amicorum honeſtis amo-
ribus plerunq; contingunt? Nõnne his vſquequaq; ple-
næ ſunt res humanæ, vbi iniurias, ſuſpiciones, inimici-
cias, bellum mala certa ſentimus? Pacem vero incertũ
bonum, quoniã corda eorum, cum quibus eam tenere
volumus, ignoramus: etſi noſſe hodie poſſemus, qualia
cras futura eſſent, vtiq; neſciremus. Qui porrò inter ſe
amiciores ſolent eſſe, vel debent, quàm qui vna etiam
cõtinentur domo? Et tamen quis inde ſecurus eſt, cum
tanta ſæpe mala ex eorum occultis inſidijs extiterint:
tanto amariora, quãto pax dulcior fuit: quæ vera puta-
ta eſt, cũ aſtutiſsime fingeretur. Propter quod omnium
pectora ſic attingit, vt cogat in gemitũ, quod ait Tul- *Tullius in*
lius: Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm hæ quæ la- *li. de Ami-*
tent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſsitudinis *cicia.*
nomine. Nam eum qui palam eſt aduerſarius, facile ca-
uendo vitare poſsis. Hoc vero occultum inteſtinum ac
domeſticum malum non ſolum exiſtit, verumetiam

 oppri-

G oppṙimit:antequam proſpicere,atq; explorare potueris. *Matth.7.* Propter quod etiam diuina vox illa: Et inimici hominis domeſtici eius,[d] cum magno dolore cordis audiatur: quia etſi quiſq; tam fortis ſit, vt æquo animo perferat:vel tam vigilans,vt prouido cõſilio caueat, quæ aduerſus eum molitur amicitia ſimulata: eorum tamen hominum perfidorum malo,cum* eos eſſe peſſimos experitur,ſi ipſe bonus eſt,grauiter excrucietur neceſſe eſt:ſiue ſemper mali fuerint, & ſe bonos finxerint: ſiue in iſtam maliciam ex bonitate mutati ſint. Si ergo domus commune perfugium in his malis humani generis tuta non eſt,quid ciuitas,quæ quãto maior eſt,tanto forum eius litibus & ciuilibus, & criminalibus plenius, etiã ſi quieſcant non ſolum turbulentæ, verumetiam ſæpius & cruentæ ſeditiones,ac bella ciuilia: à quorũ euentibus* ſunt aliquando liberæ ciuitates,à periculis nunquam.

** aliàs, quo* · ** aliàs, euentus.*

a DVxi vxorem.) Hæc loquitur ſecum Demea in Adelphis Terentij. b Quam ibi miſeriam vidi.) Dicendum,quam ibi miſeriam nõ vidi? Hęc enim interrogatio per negationem melius ſenſum Demeæ exprimit:& ſic legitur apud Terent. c Iniuriæ,ſuſpiciones.) Verba ſunt ſerui Parmenonis ad Phædriam. Sic enim ait:In amore hæc omnia inſunt vicia,iniuriæ,ſuſpiciones,inimicitiæ,induciæ,bellum,pax rurſum. d Et inimici hominis domeſtici eius.) Michee vij.& eadem verba ſeruator noſter dixit,Matth.x.

H

De errore humanorum iudiciorum,cum veritas latet.

Caput VI.

QVid ipſa iudicia hominum de hominibus,quę ciuitatibus in quãtalibet pace manentibus,deeſſe non poſſunt,qualia putamus eſſe quàm miſera,quàm dolenda:quandoquidem hi iudicant,qui cõſcientias eorum,de quibus iudicant,cernere nequeunt? Vnde ſæpe coguntur tormẽtis innocentiũ teſtium[a] ad alienam cauſam pertinentem quærere veritatem. Quid cum in ſua cauſa quiſq; torquetur:& cũ quęritur vtrum ſit nocens cruciatur:& innocẽs luit pro incerto ſcelere[b] certiſsimas pœnas: nõ quia illud commiſiſſe detegitur, ſed quia non cõmiſiſſe neſcitur. Ac per hoc ignorantia iudicis plerunq; eſt calamitas innocẽtis. Et quod eſt intolerabilius,magiſq; plangendum,rigãdumque, ſi fieri poſſet,fontibus lachrymarũ: cum propterea iudex torqueat accuſatum,ne occidat neſciens innocentẽ,fit per ignorantiæ miſeriam,vt & tortum, & innocentẽ occidat,quem ne innocentẽ occideret,torſerat. Si enim ſecundum iſtorum ſapiẽtiam delegerit ex hac vita fugere,quàm diutius illa ſuſtinere tormẽta:quod non com-
I
miſit,cõmiſiſſe ſe dicit. Quo damnato,& occiſo,vtrum nocentem an innocentem iudex occiderit,adhuc neſcit: quem ne innocentẽ neſciẽs occideret,torſit:ac per hoc innocẽtem,& vt ſciret, torſit,& dum neſciret, occidit. In his tenebris vitę ſocialis,ſedebit iudex ille ſapiẽs, an non audebit?* Sedebit planè. Cõſtringit enim eum, & ad hoc officium pertrahit humana ſocietas,quam deſerere nefas ducit. Hoc enim nefas eſſe nõ dicit, quod teſtes innocentes in cauſis torquẽtur alienis:quod hi qui arguuntur vi doloris plerunq; ſuperati,& de ſe falſa cõfeſsi etiam puniuntur innocentes,* cum iam torti fuerint innocentes:& ſi nõ morte puniantur,in ipſis vel ex ipſis tormentis plerunque moriuntur. Quid quod aliquando & ipſi qui arguunt,[c] humanæ ſocietati, fortaſſe ne crimina impunita ſint,prodeſſe cupiẽtes, & mentientibus teſtibus, reoq; ipſo contra tormenta durante immaniter,nec fatente, probare quod obiiciunt nõ valentes,quamuis * vera obiecerint,à iudice neſciente dãnantur. Hæc tot & tanta mala non deputat eſſe peccata. Non enim hæc facit ſapiẽs iudex nocendi volũtate, ſed neceſsitate neſciendi:& tamen quia cogit humana ſocietas,neceſsitate etiam iudicandi. Hæc eſt ergo quã K
dicimus miſeria,certe hominis, & ſi nõ malicia ſapientis. An vero neceſsitate neſciendi atque iudicandi torquet inſontes,punit inſontes: & parum eſt illi quod nõ eſt reus,ſi non ſit inſuper & beatus? Quanto conſideratius,[d] & homine dignius, & hominem agnoſcit in iſta neceſsitate,eamq; miſeriam in ſe odit:& ſi pie ſapit,clamat ad deum:De neceſsitatibus meis erue me. *Pſal.24.*

** aliàs, ſedebit.* · ** aliàs, nocentes.* · ** aliàs, qui ſi.*

a TOrmentis innocentium teſtium.) Serui enim plerũque in quæſtionem poſcebantur, quum de criminibus dominorum ageretur,vt veritas per tormenta eorum exprimeretur, qui nihil commiſerant. De hoc genere quæſtionis crebra apud Cic. mentio, velut pro Milone, & pro Cluẽtio. Fuit hoc interdum vetitum,vt Cicero ſignificat de morte maiorum pro Deiotaro.& Tacitus lib.ij.vetere.S.C, quæſtio de ſeruis in caput domini prohibebatur. b Et innocẽs luit pro incerto ſcelere.) Vere ſuperbi Tarquinij,aut etiã tyranni hoc immanioris inuentum,tormẽtis inquiri veritatem:quam nec qui pati poterit, proferet,nec qui pati nõ poterit. Nam vt ait prudens mimus: Etiam innocentes cogit mentiri dolor. Miror Chriſtianos homines tam multa gẽtilia,& ea non modo charitati & manſuetudini Chriſtianæ contraria, ſed omni etiam humanitati,mordicus tanquam religioſiſsima retinere. Auguſtinus neceſsitate ſocietatis humanæ dicit tormenta adhiberi: ſed cum gentilibus eum,& de gentilibus loqui,quis non videt? Quæ eſt enim iſta neceſsitas tam intolerabilis,& tam plangenda,etiã fieri ſi poſſet, fontibus lachrymarum irriganda, ſi nec vtilis eſt, & ſine damno rerum publicarum tolli poteſt? Quo modo viuunt tam multæ gẽtes, & quidem barbaræ,& Græci & Latini putant,quæ ferum & immane arbitrãtur torqueri hominem, de cuius facinore dubitatur? Nos homines omni videlicet humanitate præditi,ſic torquemus homines, ne inſontes moriantur, vt magis eorum nos miſereat, quàm ſi morerentur: vſque adeo grauiora ſunt ſæpe tormenta, quàm mors. An non frequentes quotidie videmus, qui mortem perpeti malint,quàm tormenta? Et fateantur fictum crimen de ſupplicio certi, ne torqueãtur. Profecto carnifices animos habemus, qui ſuſtinere poſſumus gemitus,& lachrymas tanto cum dolore expreſſas hominis, quem neſcimus ſit ne nocens. Quid quod acerbam, & perquàm iniquam legem finimus in capite noſtra dominari, quum ſuſpicionis tormentis armamus, & inimicis delationibus? Si vitas noſtras,quas cupiunt,non impendimus,ſaltem,quod proximum eſt,in tolerandis doloribus noſtris non paruum gaudij damus,ac fructus. Mihi nõ vacat,ac nec libet quidem de tormentis hic loqui copioſius,quum poſſem,ne declamare magis videar, quàm cõmentaria ſcribere. Locus eſt apud Rhetores communis de tormentis, & contra tormenta. Fortiſsima ſunt,quęcunq; contra tormenta dicunt: quę vero pro tormentis, futilia & imbecilla. c Quid quòd aliquando & ipſi qui arguunt.) Per legem illam, Accuſator idem patiatur, quod reus eſſet paſſurus,ſi non eum conuicerit. d Quanto cõſideratius.) Alibi ſic quãto conſideratius & homine dignius agnoſcit in iſta neceſsitate miſeriam, eámque odit in ſe,& ſi pie ſapit.
L

De diuerſitate linguarum,qua ſocietas hominum dirimitur:& de miſeria bellorum,etiam quæ iuſta dicuntur.

Caput VII.

POſt ciuitatem vel vrbem ſequitur orbis terræ, in quo tertium gradũ ponunt ſocietatis humanæ,incipientes a domo, atq; inde ad vrbẽ, deinde ad orbem terrę progrediẽdo venientes. Qui vtiq; M
ſicut aquarum cõgeries,quanto maior eſt,tanto periculis plenior. In quo primũ linguarum diuerſitas hominẽ alienat ab homine.[a] Nam ſi duo ſibimet inuicem fiant obuiam,neq; præterire,ſed ſimul eſſe aliqua neceſsitate cogantur,quorum neuter norit linguã alterius: facilius ſibi animalia muta,etiam diuerſi generis,quàm illi,cum ſint homines ambo,ſocientur. Quando enim quę ſentiunt inter ſe communicare nõ poſſunt, propter ſolam linguarum diuerſitatẽ, nihil prodeſt ad conſociandos homines tãta ſimilitudo naturæ: ita vt libentius homo ſit cum cane ſuo,quam cũ homine alieno. At enim opera data eſt,vt imperioſa ciuitas non ſolum iugum verũ etiam linguam[b] ſuam domitis gentibus per pacem ſocietatis imponeret:per quam non deeſſet,imò & abundaret etiã interpretum copia. Verũ eſt. Sed hoc quàm multis,& quàm grandibus[c] bellis, quanta ſtrage hominum, quanta effuſione humani ſanguinis comparatum eſt:quibus tranſactis,non eſt tum* eorum malorũ finita miſeria. Quanuis enim non defuerint,neque hoſtes deſint, exteræ nationes, contra quas ſemper bella geſta ſunt,

** aliàs, tamen.*

A ſunt, & geruntur: tamen etiam ipſa imperij latitudo peperit peioris generis bella, ſocialia ſcilicet & ciuilia: quibus miſerabilius quatitur genus humanum, ſiue cũ belligeratur, vt aliquando conquieſcant: ſiue cum timetur, ne rurſus exurgant. Quorum malorum multas, & multiplices clades duras, & diras neceſsitates, ſi vt dignum eſt, eloqui velim: quanquam nequaquam ſicut res poſtulat, poſsim: quis erit prolixæ diſputationis modus? Sed ſapiens, inquiũt, iuſta bella geſturus eſt [c]. Quaſi non, ſi ſe hominem meminit, multo magis dolebit iuſtorum neceſsitatem ſibi extitiſſe bellorum: quia niſi iuſta eſſent, ei gerenda non eſſent, ac per hoc ſapienti nulla bella eſſent. Iniquitas enim partis aduerſæ iuſta bella ingerit gerenda ſapienti. Quæ iniquitas vtique homini eſt dolenda, quia hominum eſt, & ſi nulla ex ea bellandi neceſsitas naſceretur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam ſæua, quiſquis cum dolore conſiderat, miſeriam neceſſe eſſe fateatur. Quiſquis autem vel patitur ea ſine animi dolore, vel cogitat, multo vtique miſerius, ideo ſe putat beatum, quia & humanum perdidit ſenſum.

B a Linguarum diuerſitas hominem alienat ab homine.) Plinius libro ſeptimo: Tanta loquendi varietas, vt externus alieno non ſit hominis vice. b Vt imperioſa ciuitas non ſolum iugum, verumetiam linguam.) Roma vel imperij plena, vel imperij rigidi atque immodici. Alluſit ad illud de Manlio Torquato, qui ob cæſum filium dictus eſt imperioſus. Curabant ergo Romani, vt & in prouinciis plurimi Latine loquerẽtur, ita vt Hiſpanias & Gallias latinas prorſum fecerint, verbenibus illarum gentium linguis abolitis. Et in ſenatu nullos audierint legatos, niſi latine verba facientes. Rem profecto conabãtur pulcherrimam, & toti humano generi vtiliſsimam, quacunque id fine facerent, vt eſſet vna aliqua lingua, qua ſe gentes omnes mutuo intelligerent. c Sed ſapiens, inquiunt, iuſta bella geſturus eſt.) Cum gentilibus ex eorum moribus diſputat.

Quod amicitia bonorum ſecura eſſe non poßit, dum à periculis præſentis vitæ trepidari neceſſe ſit. *Cap. VIII.*

SI autem non contingat quædam ignorantia ſimilis demẽtiæ, quæ tamen in huius vitæ miſera conditione ſæpe contingit, vt credatur vel amicus eſſe, qui inimicus eſt: vel inimicus, qui amicus eſt: quid nos conſolatur in humana ſocietate erroribus, ærumniſque pleniſsima, niſi fides non ficta,
C & mutua dilectio verorum, bonorúmque amicorum? quos quanto plures, & in locis pluribus [a] habemus, tanto longius latiúſque metuimus, ne quid eis contingat mali de tantis malorum aggeribus huius ſeculi. Non enim tantummodo ſoliciti ſumus, ne fame, ne bellis, ne morbis, ne captiuitatibus affligantur: ne in eadem ſeruitute talia patiantur, qualia nec cogitare ſufficimus: verumetiam vbi timor eſt multo amarior, ne in perfidiam, maliciam, nequiciámque mutentur. Et quando iſta contingunt, tanto vtique plura, quanto illi ſunt plures, & in pluribus locis, & in noſtram noticiam perferuntur, quibus cor noſtrum flagris vratur, quis poteſt, niſi qui talia ſentit aduertere? Mortuos quippe audire mallemus: quanuis & hoc ſine dolore non poſſemus audire. Quorum enim nos vita propter amicitiæ ſolatia delectabat, vnde fieri poteſt, vt eorum mors nullam nobis ingerat mœſtitudinẽ? Quã qui prohibet, prohibeat, ſi poteſt, amica colloquia: interdicat amicabilem * ſocietatem, vel intercidat affectum omnium humanarum neceſsitudinum, vincula mentis immiti ſtupore dirumpat: aut ſic eis vtendum cenſeat, vt nullo ex eis animum dulcedo perfundat. Quod ſi fieri nullo modo poteſt, etiam hoc quo pacto futurum eſt, vt eius nobis amara mors non ſit, cuius dulcis eſt vita? Hinc eſt enim & luctus quidã [b] in humano corde quaſi vulnus, aut vlcus, cui ſanando adhibentur officioſæ conſolationes. D Non enim propterea non eſt quod ſanetur: quoniam quanto eſt animus melior, tanto in eo citius faciliúſque ſanatur. Dum igitur etiam de chariſsimorum mortibus, maxime quorum ſunt humanæ ſocietati officia neceſſaria, nunc mitius, nunc aſperius affligatur vita mortalium: mortuos tamen eos, quos diligimus, quàm vel a fide, vel a bonis morib⁹ lapſos, hoc eſt, in ipſa anima mortuos audire ſeu videre mallemus? Qua ingenti materia malorum plena eſt terra: propter quod ſcriptum eſt: Nunquid non tentatio eſt vita humana ſuper terram [c]? Iob.7. Et propter quod ipſe dominus ait: Væ mundo ab ſcandalis. Matth.18. Et iterum: Quoniam abũdauit, inquit, iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. Matth.24. Ex quo fit, vt bonis amicis mortuis gratulemur: & cum mors eorum nos contriſtet, ipſa nos certius conſoletur: quoniam malis caruerunt, quibus in hac vita etiam boni homines vel conteruntur, vel deprauantur, vel in vtroque periclitantur.

*aliàs, amicalem.

a Quos quanto plures, & in locis pluribus.) Hoc eſt Ariſtotelis argumentum, cur multitudinem amicorum nõ probet. b Et luctus quidam.) Alibi, luctus quoddam non inhumani cordis quaſi vulnus. c Tẽtatio eſt vita humana ſuper terram.) E Vulgo Iob ſeptimo legimus: Militia eſt vita hominis ſuper terrã. Quaſi ſemper hoſtis cauendus ſit, nec ſecuri ſinimur agere: quippe aſtutum, verſipellem, ſtrenuum, grauem, crudelẽ, fortem hoſtem.

De amicitia ſanctorum angelorum, quæ homini in hoc mundo non poteſt eſſe manifeſta propter fallaciam dæmonum, in quos inciderunt, qui multos ſibi deos colendos putauerunt. *Cap. IX.*

IN ſocietate vero ſanctorum angelorũ, quam philoſophi illi, qui nobis deos amicos eſſe voluerunt, quarto conſtituerunt loco: velut ad mundum venientes ab orbe terrarum, vt ſic quodam modo complecterentur & cœlum: nullo modo quidem metuimus, ne tales amici vel morte nos ſua, vel deprauatione contriſtent. Sed quia nobis non ea qua homines familiaritate miſcentur: quod etiam ipſum ad ærumnas huius pertinet vitæ: & aliquando ſatanas, ſicut legimus, transfigurat ſe in angelum lucis ad tentandos eos, 1.Cor.11. F quos ita vel erudiri opus eſt, vel decipi iuſtũ eſt. Magna dei miſericordia neceſſaria eſt, ne quiſquam cum bonos angelos amicos ſe habere putat, habeat malos dæmones amicos fictos, eóſque tanto nocentiores, quanto aſtutiores ac fallaciores patiatur inimicos. Et cui magna iſta dei miſericordia neceſſaria eſt, niſi magnæ humanæ miſeriæ, quæ ignorantia tanta premitur, vt facile iſtorum ſimulatione fallatur? Et illos quidem philoſophos in impia ciuitate, qui deos ſibi amicos eſſe dixerunt, in dæmones malignos incidiſſe certiſsimum eſt, quibus tota ipſa ciuitas ſubditur, æternum cum eis habitura ſupplicium. Ex eorum quippe ſacris vel potius ſacrilegiis, quibus eos colendos, & ex ludis immundiſsimis, vbi eorum crimina celebrantur: quibus eos placandos putauerunt, eiſdem ipſis authoribus & exactoribus talium tantorumq; dedecorũ, ſatis ab eis qui colantur apertum eſt.

Quis fructus ſanctis de ſuperata huius vitæ tentatione paratus ſit. *Cap. X.*

SEd neq; ſancti & fideles vnius veri dei ſummique cultores, ab eorum fallaciis & multiformi tentatione ſecuri ſunt. In hoc enim loco infirmitatis & diebus malignis etiam iſta ſolicitudo non eſt inutilis: vt illa ſecuritas, vbi pax pleniſsima

G atque certiſsima eſt, deſiderio feruentiore quæratur. Ibi enim erunt naturæ munera, hoc eſt, quæ naturæ noſtræ ab omnium naturarum creatore donantur: non ſolum bona, verum etiam ſempiterna: non ſolum in animo, qui ſanabitur per ſapientiam, verum etiam in corpore, quod reſurrectione renouabitur. Ibi virtutes non contra vlla vicia vel mala quęcunque certantes, ſed habentes victoriæ præmium æternam pacem, quam nullus aduerſarius inquietet. Ipſa eſt enim beatitudo finalis, ipſa perfectionis finis, qui conſumentem non habet finem. Hic autem dicimur quidem beati, quando pacem habemus, quantulacunque hic haberi poteſt in vita bona. Sed hæc beatitudo illi, quam finalem dicimus, beatitudini comparata, prorſus miſeria reperitur. Hãc ergo pacem, qualis hic poteſt eſſe, mortales homines in rebus mortalibus quando habemus, ſi rectè viuimus bonis eius rectè vtitur virtus: quando vero eam non habemus, etiam malis quæ homo patitur, bene vtitur virtus. Sed tunc eſt vera virtus, quando & omnia bona, quibus bene vtitur, & quicquid in bono vſu bonorum & malorum facit, & ſeipſam ad eum finem re-
H fert, vbi nobis talis & tanta pax erit, qua melior & maior eſſe non poſsit.

De beatitudine pacis æternæ, in qua ſanctis finis eſt, id eſt, vera perfectio.

Caput XI.

QVapropter poſſumus dicere, finem bonorum noſtrorum eſſe pacem, ſicut æternam diximus vitam: præſertim quia ipſi ciuitate dei, de qua nobis eſt iſta operoſiſsima diſputatio in ſan-
Pſal.147. cto dicitur Pſalmo: Lauda Hieruſalem dominum, lau-
**aliàs, confirmauit.* da deum tuum Sion: Quoniam cõfortauit * ſeras portarum tuarum, benedixit filios tuos in te. Qui poſuit fines tuos pacem. Quando enim confirmatæ fuerint ſeræ portarum eius, iam in illam nullus intrabit, nec ab illa vllus exibit. Ac per hoc fines eius eam debemus hic intelligere pacem, quam volumus demonſtrare finalem. Nam & ipſius ciuitatis myſticum nomen, id eſt Hieruſalem: quod, vt ante iam diximus, viſio pacis interpretatur. Sed quoniam pacis nomen etiam in his rebus mortalibus frequentatur, vbi vtique non
I eſt vita æterna: propterea finem ciuitatis huius, vbi erit ſummum bonum eius, æternam vitam maluimus
Roma.6. commemorare quàm pacem. De quo fine Apoſtolus ait: Nunc vero liberati à peccato, ſerui autem facti deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finem vero vitam æternam. Sed rurſus quia vita æterna ab eis qui familiaritatem non habent cum ſcripturis ſanctis, poteſt accipi etiam malorum vita: vel ſecundum quoſdam etiam philoſophos propter animæ immortalitatem: vel etiam ſecundum fidem noſtram propter pœnas interminabiles impiorum, qui vtique in æternum cruciari non poterunt, niſi etiam vixerint in æternum, profecto finis ciuitatis huius, in quo ſummum habebit bonum, vel pax in vita æterna, vel vita æterna in pace dicendus eſt, vt facilius ab omnibus poſsit intelligi. Tantum eſt enim pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis [a] atque mortalibus nihil gratius ſoleat audiri: nihil deſiderabilius concupiſci, nihil poſtremo poſsit melius inueniri. De quo ſi aliquanto diutius loqui voluerimus, non erimus quantum arbitror oneroſi legentibus, & propter finem ciuitatis huius, de qua nobis ſermo eſt, & propter ipſam dulcedinem pacis, quæ omnibus chara eſt.

TAntum eſt enim pacis bonũ, vt etiam in rebus terrenis.) Nihil [a] enim excogitari poteſt neque iucundius, neque gratius. εἰρήνη K δοκεῖ μέγα ἀγαθὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, πόλεμος μέγα κακόν. Pax videtur maximum eſſe hominibus bonũ: bellum, maximum malum, inquit Xenophon ἐν τῷ ἱέρωνι. Et eadem pax animi eſt illa ipſa εὐθυμία, hoc eſt, animi tranquillitas, quam Democritus dixit ſummam fœlicitatem: cętereque philoſophorum nationes eam eſſe vitam beatam conſenſerũt. Stoici inter bona illa beatitudinis concordiã ſtatuũt de primis.

Quod etiam bellantium ſæuicia omnẽſque hominum inquietudines ad pacis finem cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit.

Caput XII.

QVod quiſquis mecum res humanas naturámque communem vtcunque intuetur [a] agnoſcit. Sicut enim nemo eſt qui gaudere nolit, ita nemo eſt qui pacẽ habere nolit. Quandoquidem & ipſi qui bella volunt, nihil aliud quàm vincere volunt: ad glorioſam ergo pacem bellando cupiunt peruenire. Nam quid eſt aliud victoria, niſi ſubiectio repugnantium? Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur & bella: ab his etiam qui virtutem bellicam ſtudent exercere imperando atque pugnando. Vnde pacem conſtat belli eſſe optabilem L
finem. Omnis enim homo etiam belligerando pacem requirit, nemo autem bellum pacificando. Nam & illi qui pacem in qua ſunt perturbari volunt, non pacem oderunt, ſed eam pro arbitrio ſuo cupiunt commutari. Non ergo vt ſit pax nolunt, ſed vt ea ſit, quam volunt. Denique & ſi per ſeditionem ſe ab aliis ſeparauerint, cum eis ipſis conſpiratis vel coniuratis ſuis, niſi qualemcunque pacis ſpeciem teneant, non efficiunt quod intendunt. Proinde latrones ipſi vt vehementius & tutius infeſti ſint paci cæterorum, pacem volunt habere ſociorum. Sed & ſi vnus ſit tam præpollens viribus & conſocios ita cauens, vt nulli ſocio ſe committat, ſolúſque inſidians & præualens, quibus potuerit oppreſsis & extinctis prædas agat, cum eis certe quos occidere non poteſt, & quos vult latere quod facit, qualemcunque vmbram pacis tenet. In domo autem ſua cum vxore & cum filiis, & ſi quos alios illic habet, ſtudet profecto eſſe pacatus: eis quippe ad nutum obtẽperantibus ſine dubio delectatur. Nam ſi non fiat, indignatur, corripit, vindicat: & domus ſuæ pacem, ſi ita neceſſe ſit etiam ſæuiendo componit: quam ſentit eſſe non poſſe, niſi cuidam principio, quod ipſe in do- M
mo ſua eſt, cætera in eadem domeſtica ſocietate ſubiecta ſint. Ideoque ſi offerretur ei ſeruitus plurium vel ciuitatis vel gentis, ita vt ſic ei ſeruirent, quemadmodum ſibi domi ſuæ ſeruiri volebat: non ſe iam latronem latebris conderet, ſed regem cõſpicuum ſublimaret, cum eadem in illo cupiditas & malicia permaneret. Pacem itaque cum ſuis omnes habere cupiunt, quos ad ſuum arbitrium volunt viuere. Nam & cum quibus bellum gerunt ſuos facere ſi poſſunt, volunt, eíſque ſubiectis leges ſuæ pacis imponere. Sed faciamus aliquem qua- *Aeneid.8.*
lem [b] canit poëtica & fabuloſa narratio: quem fortaſſe propter ipſam inſociabilem feritatem ſemihominem, quàm hominem [c] dicere maluerunt. Quamuis ergo huius regnum diræ ſpeluncæ fuerit ſolitudo, támque malicia [g] fuerit [g] ſingularis, vt ex hac ei nomen inuentum ſit: [d] nam malus Græce κακὸς dicitur: quod ille vocabatur, vt nulla coniunx ei blandum ferret referrétque ſermonem: nullis filiis vel alluderet paruulis, vel grandiuſculis imperaret, nullo amici colloquio frueretur, nec Vulcani patris: [e] quo vel hinc tantũ nõ parum fœlicior fuit: [f] quia tale monſtrum ipſe nõ genuit, nihil cuiquam daret:

A daret:ſed à quo poſſet quicquid vellet, & quando poſſet,& quantum vellet auferret.[g] Tamen in ipſa ſua ſpelunca ſolitaria,cuius vt deſcribitur, ſemper recenti cæde tepebat humus,nihil aliud quàm pacem volebat. In qua nemo illi moleſtus eſſet, nec eius quietem vis vllius terrórve turbaret. Cum corpore ſuo denique pacẽ habere cupiebat: & quantum habebat, tantum illi bene erat. Quandoquidem membris obtemperantibus imperabat: & vt ſuam mortalitatem aduerſum ſe ex indigentia rebellantem, ac ſeditionem famis ad diſſociandam atque excludendam de corpore animam concitantem, quanta poſſet feſtinatione pacaret, rapiebat, necabat,vorabat: & quamuis immanis ac ferus, paci tamen ſuæ vitæ ac ſalutis immaniter & ferociter conſulebat. Ac per hoc ſi pacem quã in ſua ſpelunca atque in ſeipſo habere ſatagebat,* cum aliis etiam habere vellet, nec malus, nec monſtrum, nec ſemihomo vocaretur. *aliàs, ſatu agebat. Aut ſi eius corporis forma, & atrorum ignium vomitus[h] ab eo deterrebat hominum ſocietatem: forte non nocendi cupiditate,ſed viuẽdi neceſsitate ſæuiebat. Verum iſte non fuerit,vel quod magis credendum eſt, talis non fuerit, qualis vanitate poëtica deſcribitur. Niſi B enim nimis accuſaretur Cacus, parum Hercules laudaretur.[i] Talis ergo homo,ſiue ſemihomo melius,vt dixi, creditur non fuiſſe:ſicut multa figmenta Poëtarum. Ipſæ enim ſæuiſsimæ feræ,vnde ille partem habuit feritatis, nam & ſemiferus dictus eſt, genus proprium quadã pace cuſtodiunt[k] coëundo,gignendo,pariendo, fœtus fouendo,atque nutriendo,cum ſint pleræque inſociabiles & ſoliuagæ:nõ ſcilicet vt oues,cerui,columbæ,ſturni,apes,ſed vt leones,vulpes,aquilæ,noctuæ. Quæ enim tigris[l] non filiis ſuis mitis[m] immurmurat, & pacata feritate blanditur? Quis miluus,quantumlibet ſolitarius[n] rapinis circumuolet: non coniugium copulat, nidum congerit,oua confouet,pullos alit, & quaſi cum ſua matrefamiliàs ſocietatem domeſticam quanta poteſt pace conſeruat? Quanto magis homo fertur quodam modo naturæ ſuæ legibus,ad ineũdam ſocietatem pacémque cum hominibus,quantum in ipſo eſt omnibus obtinendam:cum etiam mali pro pace ſuorum belligerent, omnẽſque ſi poſsint ſuos facere velint, vt vni cuncti & cuncta deſeruiant: quo pacto, niſi vt in eius pacem vel amando, vel timendo conſentiant? Sic enim ſuperbia peruerſe imitatur deum. Odit nãque cum ſociis,æqua C litatem ſub illo: ſed imponere vult ſociis dominationem ſuam pro illo. Odit ergo iuſtam pacẽ dei,& amat iniquam pacem ſuam. Non amare tamen qualemcunque pacem nullo modo poteſt. Nullum quippe vicium ita contra naturam eſt, vt naturæ deleat etiam extrema veſtigia. Itaq; pacem iniquorum in pacis comparatione iuſtorum,ille videt,nec pacem eſſe dicendã, qui nouit preponere recta prauis,& ordinata peruerſis. Quod autem peruerſum eſt,hoc etiam neceſſe eſt,vt in aliqua, & ex aliqua, & cum aliqua rerum parte pacatum ſit: in quibus eſt,vel ex quibus cõſtat,alioquin nihil eſſet omnino. Velut ſi quiſquam capite deorſum pendeat, peruerſus eſt vtiq; ſitus corporis, & ordo membrorũ: quia id quod deſuper eſſe natura poſtulat,ſubter eſt:& quod illa ſubter vult eſſe,deſuper factum eſt. Cõturbabit carnis pacem iſta peruerſitas, & ideo eſt moleſta. Veruntamen anima corpori ſuo pacata eſt, & pro eius ſalute ſatagit, & ideo eſt qui doleat. Quæ ſi moleſtiis eius excluſa diſceſſerit, quandiu membrorum manet compago, non eſt ſine quadam partium pace, quod remanet: & ideo adhuc eſt qui pendeat. & quod terrenum corpus in terram nititur, & vinculo quo ſuſpenſum eſt renititur, in ſuæ pacis ordinem tendit:& locum quo requieſcat,quodam modo ponderis voce poſcit,iámque exanime ac ſine vllo ſenſu, à pace tamen naturali ſui ordinis non recedit: vel cum tenet eam, vel cum fertur ad D eam. Si enim adhibeantur medicamẽta, atque curatio, quæ formam cadaueris diſſolui dilabíque non ſinat:adhuc pax quædam partes partibus[o] iungit,totámque molem applicat terreno & cõuenienti, ac per hoc loco pacato. Si autem nulla adhibeatur cura cõdiendi,[p] ſed naturali curſui relinquatur,tamdiu quaſi tumultuatur diſſidentibus exhalationibus, & noſtro inconuenientibus ſenſui. Idem enim eſt, quod in putore ſentitur,[q] donec mundi conueniat elementis, & in eorum pacem particulatim paulatímque diſcedat. Nullo modo tamẽ inde aliquid legib⁹ ſummi illius creatoris ordinatoriſq; ſubtrahitur,à quo pax vniuerſitatis adminiſtratur. Quia & ſi de cadauere maioris animantis animalia minuta naſcantur eadem, lége creatoris quæq; corpuſcula in ſalutis pace ſuis animulis[r]* ſeruiunt. Et ſi mortuorũ carnes ab aliis animalibus deuorentur,eaſdẽ leges per cuncta diffuſas ad ſalutem generis cuiuſque mortaliũ congrua congruis pacificantes quaquauerſum trahãtur, & E rebus quibuſcunque iungantur, & in res quaſlibet conuertantur,& commutentur,inueniunt. *aliàs, animalibus.

a NAturámque communem vtcunque intuetur.) Clamant iſti & magno tumultu negant in re philoſophica & theologica curanda eſſe verba. At magnus quidam illorum iudicio vir, quũ Parrhiſiis de natura communibus ſpecierum ac generum ageret,inter cætera argumenta & hoc attulit Auguſtini dictum ad cõfirmandas naturas communes, cœptas Occaniſtarum machinis labefactari. Vt multi quoties Cicero, Seneca, Hieronymus, Auguſtinus, Plinius, & alij loquuntur de ſenſo communi, de illo intelligi ſenſu iubent, quem Ariſtoteles in priore cerebri parte ſtatuit iudicem, ac velut præſidem quinq; ſenſuum corporis humani: quum ſit ſenſus communis apud Latinos authores,id quod omnes ferè ſentiunt,& iudicãt: vt matrem diligere filios. Et natura communis ratio, atque inclinatio naturæ, quæ eſt in vniuerſis hominibus eadem. Ex his prauis vocabulorum interpretationibus nata eſt omnium bonarum artium peſtis, quæ illas corrupit primum, deinde peremit. b Sed faciamus aliquem qualem.) Hic eſt Cacus,quem Virgilius deſcribit octauo Aeneid. cuius verſus particulas hic Auguſtinus interſerit. *Cacus.* De hoc Caco ſic apud Dionyſium ſcribitur: In his igitur qui ab Hercule victi ſunt pugna,fuit etiam Cacus ille apud Romanos fabuloſus præpotens quidem barbarorum, vt dicitur, atque immanium hominum princeps. Húncque aiunt diſcordem hominem in munitis locis habitaſſe,ac per ea fuiſſe grauem ſemper finitimis accolam. Vt Herculem vero in propinquo campo caſtra habentem ſenſit,latronum more præparatus incurſione vſus eſt ſubita,atque prædam abegit, quantam incuſtoditam reperit:deinde autẽ incluſus eſt à Græcis. Apud Solinũ vero ſic: Cacus habitauit locũ cui Salinæ nomen eſt,vbi trigemina nunc porta:hic, vt Gellius tradit,quũ à Tarchone Tyrrheno,ad quẽ legatus venerat Marſiæ regis ſocio Megale Phrygæ cuſtodiæ foret datus,fruſtratus vincula, vnde F venerat,rediit: præſidiis amplioribus occupato circa Vulturnũ & Campaniam regno,dum attrectare etiam ea auderet,quæ conceſſerat in Arcadum iura,duce Hercule,qui tum forte aderat,oppreſſus eſt. Sic apud iſtos. Seruius ad hunc modum: Cacus ſecundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens,qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen ſecundum philoſophos & hiſtoricos hoc habet,hunc fuiſſe Euandri nequiſsimum ſeruum,ac furem. hunc ſoror ſua eiuſdẽ nominis Caca ſcilicet prodidit: vnde etiam ſacellum meruit, in quo ei per virgines Veſtæ ſacrificabatur. Idem Lactantius. Quæ vero Seruius de accentu dicit mutato pro κακὸς κάκος, non perinde ad Arcadicæ linguæ vel vetuſtatem vel proprietatem pertinere,vt Aeolicæ, crediderim: cuius plurima Latinus ſermo retinuit, ſicut Dionyſius narrat, propter Troianos puto, qui Aeolicè loquebantur. At Aeoles,vt Ioánes Grammaticus περὶ διαλέκτων docet, multa pronunciabant paroxytona, quæ communiter erant oxytona,vt ipſi πόταμος,vbi communiter ποταμός: & κάλος pro καλός. c Semihominem quàm hominem.) Virgilius: Semihominis Caci facies. Seruius Semihominis feritate corrupti. d Vt ex hac ei nomen inuentum ſit.) Nam Diodorus libro quinto, nomen eius proprium ponit Lacinium,niſi mendoſus eſt codex,quem fuiſſe furem tradit. e Vulcani patris.) Sic Virgilius, & Ouidius primo Faſtorum, & cæteri poëtæ. Sed Vulcani creditus eſt filius,& ore ignes vomere,quòd agros igne vaſtaret. f Quo vel hinc tantum nõ natus fœlicior fuit.) Alibi habetur quo vel hinc tantum. at Cacum fuiſſe patre ſuo Vulcano fœliciorem,quòd quum Vulcanus genuerit Cacum tale monſtrum, Cacus ipſe nihil genuit. g Et quantum vellet, auferret.) Iam antea dixit, quantum in aliis libris habetur,& quem vellet. Nam homines rapiebat, quorum capita affigebat pro foribus ſpeluncæ: vt Virgilius & Ouidius dicunt. h Et atrorum

ignium

G ignium vomitus.) Virgilius: Illius atros ore vomens ignes. i Parum Hercules laudaretur.) Vnus enim ex laboribus Herculis fuit in Caco opprimendo, qui partem boum, quas Hercules agebat ex Hiſpania, in ſuam ſpeluncam per caudam traxit, ne veſtigia Herculem, vbi furtum erat, ducerent. Hercules mugitu admonitus ibi eſſe boues, in ſpeluncam vi irrupit, Cacúmque ipſum obtruncauit. Sic Liuius, Diony. Virgil. Ouid. Res eſt vulgaris, & omnibus obuia. k Genus proprium quadam pace cuſtodiunt.) Hoc noſtri iuris conſulti dicunt eſſe ius naturale, quod natura cuncta edocuit animalia: ſicut eſt apud Vlpianum j. lib. Pand. l Quæ enim tigris.) Hoc animal inſigne eſt feritate. Virgil. Hyrcanæq; admorunt vbera tigres. Et Ouid. Non genitrix Europa tibi, ſed inhoſpita Syrtis, Armeniæve tigres. m Non blãs ſuis ſuos.) Ardentiſsime diligit ſuos catulos. Plin. lib. viij. n Quis Miluus, quantumlibet ſolitarius.) Rapaciſsima & famelica auis. Hybernis latet mẽſibus, ſolſtitiis podagra afficitur. Plin. lib. x. Mirum eſt quod de Aquilarum genere Ariſtoteles in naturę admirãdis narrat. Nam ex Aquilinis pullis alter à patre degenerat: & fit ex Aquila Haliætus: ex hoc iam non Haliætos gigni, ſed Phenas ex Phenis Miluos: nec Miluos aues ſui generis procreare, ſed diuerſi: atque hic demũ ſiſti, & fieri degenerandi modum: has ſteriles, & abſque vlla prole conſeneſcere, atque interire. o Adhuc pax quædam partes partibus.) Empedocles Agrigentinus omnia iungi concordia & amicicia dicebat: diſiungi vero & ſeparari diſcordia & lite. Ideo quatuor primis naturæ elementis has duas potentias addebat, amiciciam & diſsidium. p Nulla adhibeatur cura condiendi.) Condiuntur aromatis cadauera, vt diutius integra ſeruentur, ne breui putrefiant: & abſumpto quod erat humidiuſculum, ac glutinoſum, & quo velut vinculo compago illa continebatur ſicentur, abeántque in puluerem minutum & tenuem. q Idem enim eſt quod in putore ſentitur.) Nam vt gratus odor eſt exhalatio ſenſui congruens, ita fœtor ſenſui aduerſus halitus & incongruens. Eſt enim conuenientia quædam naturæ, in qua eſt iucunditas, voluptáſque: & diſconueoientia, in qua inſuauitas, dolor, moleſtia. r Suis animalibus.)
H In vetere: animulis, quod videtur appoſitius ſenſui.

De pace vniuerſali, quæ inter quaſlibet perturbationes priuari non poteſt lege naturæ, dum ſub iuſto iudice ad id quiſque peruenit ordinatione quod meruit voluntate. *Caput XIII.*

PAx itaque corporis,[a] eſt ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionũ. Pax animæ rationalis, ordinata cogoitionis * actioniſque cõſenſio. Pax corporis & animæ, ordinata vita & ſalus animãtis. Pax hominis mortalis, & dei immortalis ordinata in fide ſub æterna lege obedientia. Pax hominum, ordioata cõcordia. Pax domus, ordinata imperandi atque obediendi concordia cohabitantiũ. Pax ciuitatis, ordinata imperandi atque obediendi concordia ciuium. Pax cœleſtis ciuitatis, ordinatiſsima & concordiſsima ſocietas, fruendi deo, & inuicem in deo. Pax omnium rerũ tranquillitas ordinis. Ordo eſt parium diſpariũmque rerum ſua cuique loca tribuens diſpoſitio. Proinde miſeri ioquantum miſeri, vtique in pace non ſunt. Tranquillitate quidem ordinis carent, vbi perturbatio nulla eſt.
I Veruntamen quia meritò iuſtèque miſeri ſunt, in ea quoq; ipſa ſua miſeria præter ordinem eſſe non poſſunt. Non quidem coniuncti beatis, ſed ab eis tamen ordinis lege ſeiuncti. Qui cum ſine perturbatione non ſint, rebus in quibus ſunt, quantacunque congruentia coaptantur. Ac per hoc eſt in eis ordinis ooonulla tranquillitas: ineſt ergo nonnulla pax. Verum ideo miſeri ſunt, quia & ſi in aliqua ſecuritate non doleant, non tamen ibi ſunt, vbi ſecuri eſſe ac dolere non debeãt. Miſeriores autem ſi pax eis cum ipſa lege noo eſt, qua naturalis ordo adminiſtratur. Cum autem dolent, ex qua parte dolent, pacis perturbatio facta eſt. In illa vero adhuc pax eſt, in qua nec dolor vrit, nec compago ipſa diſſoluitur. Sicut ergo eſt quædam vita ſine dolore: dolor autem ſine aliqua vita eſſe non poteſt: ſic eſt pax quædam ſine vllo bello, bellum vero eſſe ſine aliqua pace non poteſt: non ſecundum id quod bellum eſt, ſed ſecundum id, quod ab eis vel in eis geritur: quę aliquę naturę ſunt: quod nullo modo eſſent, ſi non qualicunque pace ſubſiſterent. Quapropter natura eſt, in qua nullum malum eſt, vel etiam in qua nullum poteſt eſſe malum. Eſſe autem natura in qua nullum bonum ſit, non poteſt. Proinde nec K
ipſius diaboli natura, inquantum natura eſt, malum eſt, ſed peruerſitas eam malam facit. Itaque in veritate non Ioan. 8.
ſtetit, ſed veritatis iudicium non euaſit: quia in ordinis tranquillitate non manſit, nec ideo tamen à poteſtate ordinatoris effugit. Bonum dei, quod illi eſt in natura, non eum ſubtrahit iuſticiæ dei, qua ordinatur in pœna: nec ibi deus bonum ioſequitur quod creauit, ſed malum quod ille cõmiſit. Neque enim totum aufert, quod naturę dedit: ſed aliquid adimit, aliquid relinquit, vt ſit qui doleat quod ademit. Et ipſe dolor teſtimonium eſt boni adempti, & booi relicti. Niſi enim bonom relictum eſſet, bonum amiſſum dolere nõ poſſet. Nam qui peccat peior eſt, ſi lætatur in damno æquitatis. Qui vero cruciatur, ſi inde nihil acquirat boni, dolet damnum ſalutis. Et quoniam æquitas ac ſalus vtrunque bonum eſt, bonique amiſsione dolẽdum eſt potius quàm lætaodum, ſi tamen non ſit compenſatio melioris. Melior eſt autẽ aoimi æquitas, quàm corporis ſanitas. Profecto conuenientius iniuſtus dolet in ſupplicio, quàm lætatus eſt in delicto. Sicut ergo lætitia deſerti boni in peccato teſtis eſt voluntatis malæ: ita dolor amiſsi boni in ſupplicio teſtis eſt naturæ bonæ. Qui enim dolet L
amiſſam naturæ ſuæ pacem, ex aliquibus reliquiis pacis id dolet, quibus fit vt ſibi amica natura ſit. Hoc autem in extremo ſupplicio rectè fit, vt ioiqui & impij naturalium bonorum damna in cruciatibus defleant, ſentientes eorom ablatorem iuſtiſsimum deum, quem contempſeruot benigniſsimum largitorem. Deus ergo naturarum omoium ſapientiſsimus conditor, & iuſtiſsimus ordinator: qui terrennrum ornamentorum maximum inſtituit mortale genus humanum, dedit hominibus quædam bona, huic vitæ congrua, id eſt, pacem temporalem pro modulo mortalis vitæ, in ipſa ſalute & incolumitate ac ſocietate ſui generis: & quæque huic paci vel tuendæ vel recuperandæ neceſſaria ſunt, ſicut ea quę apte ac conuenienter adiacent ſenſibus, lux iſta viſibilis, auræ ſpirabiles, aquæ potabiles, & quicquid ad alendum, tegendum, curandum, ornãdũmque corpus congruit: eo pacto æquiſsimo, vt quicunque mortalis talibus bonis paci mortalium accommodatis[b] recte vſus fuerit, accipiat ampliora atque meliora ipſam ſcilicet immortalitatis pacem, eiq; conuenientem gloriam & honorem in vita æterna ad fruendum deo, & proximo in deo: qui autem perperã, id eſt, iniuſte,[c] nec M
illa accipiat, & hæc amittat.

* aildi, cogitationis.

PAx itaque corporis.) In hoc capite oſtẽdit Auguſtinus omnia bona pace conſtare. quod ſi ita eſt, mala omnia in diſcordia & diſſenſione ſita erunt. Quo magis demiror eſſe homines tam peruerſæ naturæ, vt diſsidia, bellum, pugnas non ſecus ac vitas & animas ſuas diligant, pacis nomen ceu maximum & perniciosiſsimum malum exhorreant: digni profectò, qui extrinſecus & intrinſecus habeãt, ſentiant, perpetiantur, quod tantopere expetunt bellum. b Paci mortalium accommodatis.) Atqui iſti hæc omnia in vſus bellicos transferunt: nec in alios parata eſſe putant, quos etiam poſt vitam egregium & æternum manet bellum, vt re optata ſempiternũ perfruantur. Cæterum nos iam olim ex tota pace, & in primis illa, quam ſolidam hæreditatis ſuæ aſſem Chriſtus reliquit nomen tantum, & inanem quandam imaginationem retinemus. Cætera omnia noſtra culpa amiſſa ſunt: qui illa videntes, prudentes, libentes, ac læti procul eiecimus. Tum demum arbitrari nos rem uactos præclariſſ. ſi omnia bellis feruerent. Hinc iactatio vos eſt, quot viros cecidimus, quas villas incendimus, quos agros vaſtauimus, quas arces, oppida, vrbes, euertimus: ac gloriæ propè hoc ſolum datum eſt plurimum cladis humano generi attuliſſe. Sed ſi hic incipiam querelam hanc, quando finis? c Qui autem perperam, id eſt, iniuſte.) In aliis libris deeſt hæc interpretatio, id eſt, iniuſte, addita forſan ab aliquo, qui parum intellectum iri ſuſpicabatur aduerbium illud perperam.

De ordine ac lege ſiue cœleſti ſiue terrena, per quam ſocietati humanæ etiam dominando conſulitur, & conſulendo ſeruitur. *Caput XIIII.*

Omnis

A OMnis igitur vſus rerum temporalium refertur
ad fructum terrenę pacis in ciuitate terrena: in
cœleſti autem ciuitate refertur ad fructũ pacis
æternę. Quapropter ſi irrationalia eſſemus ani
mantia, nihil appeteremus præter ordinatam tempera-
turam partium corporis, & requiẽ appetitionum: nihil
ergo præter quietem carnis & copiam voluptatum, vt
pax corporis prodeſſet paci animæ. Si enim deſit pax
corporis, impeditur etiam irrationalis pax animæ: quia
requiem appetitionum conſequi nõ poteſt. Vtrunq; au
tem ſimul paci prodeſt, quam inter ſe habent anima &
corpus, id eſt, ordinatæ vitæ ac ſalutis. Sicut enim pacẽ
corporis amare ſe oſtendunt animantia, cũ fugiunt do
lorem: & pacem animæ, cum propter explendas indi-
gentias appetitionum voluptatẽ ſequuntur: ita mortem
fugiendo ſatis indicãt quantum diligant pacẽ, qua ſibi
conciliantur anima & corpus. Sed quia homini ratio-
nalis anima ineſt, totum hoc quod habet cõmune cum
beſtiis ſubdit paci animæ rationalis, vt mente aliquid
cõtempletur: & ſecundum hoc aliquid agat, vt ſit ei or-
dinata cognationis actioniſq; conſenſio: quam pacem
B rationalis animæ dixeramus. Ad hoc enim velle debet
nec dolore moleſtari, nec deſiderio perturbari, nec mor-
te diſſolui vt aliquid vtile cognoſcat: & ſecundum eam
cognitionẽ, vitam moreſq; componat. Sed ne ipſo ſtu-
dio cognitionis propter humanę mentis infirmitatem
in peſtem alicuius erroris incurrat, opus habet magiſte-
rio diuino, cui certus obtemperet, & adiutorio vt liber
2.Corin.5. obtemperet. Et quoniã quandiu eſt in iſto mortali cor-
pore, peregrinatur à domino, per fidem ambulat, non
per ſpeciem: ac per hoc omnem pacẽ vel corporis, vel
animæ, vel ſimul corporis & animæ: refert ad illam pa-
cem, quæ homini mortali eſt cum deo immortali: vt ei
ſit ordinata in fide ſub æterna lege obediẽtia. Iam vero
Matth.22. quia duo præcipua præcepta, hoc eſt, dilectionem dei,
& dilectionem proximi, docet magiſter deus: in quibus
tria inuenit homo quæ diligat: deum, ſeipſum, & proxi
mum: atque ille in ſe diligẽdo nõ errat qui diligit deũ:
conſequens eſt, vt etiam proximo ad diligẽdum deum
conſulat, quẽ iubetur ſicut ſeipſum diligere. Sic vxori,
ſic filiis, ſic domeſticis, ſic cęteris quibus potuerit homi-
nibus: & ad hoc ſibi à proximo, ſi forte indiget, conſuli
velit: ac per hoc erit pacatus, quantum in ipſo eſt omni
C homini, pace hominum, id eſt, ordinata concordia. Cu
ius hic ordo eſt: primũ vt nulli noceat, deinde vt etiam
proſit,[a] cui poterit. Primitus ergo ineſt ei ſuorum cura:
ad eos quippe habet opportuniorẽ faciliorẽmq; aditũ
conſulendi, vel naturæ ordine, vel ipſius ſocietatis hu-
1.Timo.5. manæ. Vnde Apoſtolus dicit: Quiſquis autẽ ſuis & ma
xime domeſticis nõ prouidet, fidem denegat, & eſt in-
fideli deterior. Hinc itaq; etiam pax domeſtica oritur,
id eſt, ordinata imperandi obediendiq; concordia co-
habitantiũ. Imperãt enim qui conſulũt: ſicut vir vxori,
parentes filiis, domini ſeruis: Obediunt autem quibus
conſulitur: ſicut mulieres maritis, filij parentibus, ſerui
dominis. Sed in domo iuſti viuentis ex fide, & adhuc
ab illa cœleſti ciuitate peregrinantis, etiam qui imperãt,
ſeruiunt eis, quibus videntur imperare. Neque enim do
minandi cupiditate imperãt, ſed officio cõſulendi: nec
principandi ſuperbia, ſed prouidendi miſericordia.

a PRimum, vt nulli noceat, deinde vt etiam proſit.) Et nocere, & nõ
non nocere proclíuius eſt, ac facilius, quàm prodeſſe. Nemo enim
vt nocere non poteſt, ita ſi abſtineat ab iniuria, nocebit. At prodeſ
ſe, hoc demum vires oſtendit. Quocirca legibus diuinis, quod po-
teſt quiſque, iubetur præſtare, vt innocue viuat. Deinde, ſi adſit facultas
benefaciendi, vt eam in iuuandis mortalibus exerceat.

De libertate naturali, & de ſeruitute, cuius prima cauſa peccatum eſt, qua homo mala voluntatis, etiam ſi non eſt mancipium alterius hominis, ſeruus eſt propriæ libidinis. D

Caput XV.

HOc naturalis ordo præſcribit, ita deus homi-
nem cõdidit. Nam dominetur, inquit, piſciũ Gene.1.
maris, & volatiliũ cœli, & omnium repẽtium,
quæ repunt ſuper terram. Rationalem factum
ad imaginem ſuã, noluit niſi irrationalibus dominari:
non hominem homini, ſed hominem pecori. Inde pri
mi iuſti, paſtores pecorum magis quàm reges hominũ Gene.46.
conſtituti ſunt: vt etiam ſic inſinuaret deus, quid poſtu-
laret ordo creaturarum, & quid exigat meritum pecca-
torum. Conditio quippe ſeruitutis iure intelligitur im-
poſita peccatori. Proinde nuſquam ſcripturarum legi-
mus ſeruum, ante quàm hoc vocabulo Noë iuſtus[a] pec Gene.9.
catum filij vindicaret. Nomen itaq; iſtud culpa meruit,
non natura. Origo autem vocabuli ſeruorum[b] in Lati-
na lingua inde creditũ ducta: quod hi qui iure belli poſ-
ſent occidi, à victoribus cum ſeruabantur, ſerui fiebant:
à ſeruãdo appellati, quod etiam ipſum ſine peccati me-
rito non eſt. Nam & cum iuſtum geritur bellũ, pro pec- E
cato contrario* dimicatur: & omnis victoria cum etiã *aliàs, con-
malis prouenit, diuino iudicio victos humiliat:[c] vel e- trario.
mendans peccata, vel puniens. Teſtis eſt homo dei Da
niel, cum in captiuitate poſitus peccata ſua, & peccata Danie.9.
populi ſui confitetur deo: & hãc eſſe cauſam illius cap-
tiuitatis pio dolore teſtatur. Prima ergo ſeruitutis cauſa
peccatum eſt: vt homo homini conditionis vinculo
ſubderetur: quod non fit niſi deo iudicãte, apud quem
non eſt iniquitas: & nouit diuerſas pœnas meritis diſtri
buere delinquentium. Sicut autẽ ſupernus dominus di-
cit: Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati: ac per Ioan.8.
hoc multi quidem religioſi dominis iniquis, nõ tamen
liberis ſeruiũt:[d] quo enim quis deuictꝰ eſt, huic & ſeruus 2.Petr.2.
addictus eſt. Et vtique fœlicius ſeruitur homini, quàm li
bidini, cum ſæuiſsimo dominatu vaſtet corda morta-
lium, vt alias omittam, libido ipſa dominandi. Homi-
nibus autẽ illo pacis ordine, quo aliis alij ſubiecti ſunt:
ſicut prodeſt humilitas ſeruientibus, ita nocet ſuperbia
dominantibus. Nullus autẽ natura in qua prius deus ho
minem cõdidit, ſeruus eſt hominis, aut peccati. Verum
& pœnalis ſeruitus ea lege ordinatur, qua naturalẽ or-
dinem conſeruari iubet, perturbari vetat: quia ſi contra
eam legem nõ eſſet factum, nihil eſſet pœnali ſeruitute
coërcendum. Ideoq; Apoſtolus etiã ſeruos monet ſub- F
ditos eſſe dominis ſuis: & ex animo eis cum bona volũ- Ephe.6.
tate ſeruire: vt ſcilicet ſi nõ poſſunt à dominis liberi fie-
ri, ſuam ſeruitutem ipſi quodam modo liberam faciant:
non timore ſubdolo, ſed fideli dilectione ſeruiẽdo, do
nec tranſeat iniquitas, & euacuetur omnis principatus
& poteſtas humana: & ſit deus omnia in omnibus. 1.Corin.15.

a ANtequam hoc vocabulo Noë iuſtus.) Gene.15. de quo ſupe-
rius. b Origo autem vocabuli ſeruorũ.) Sic Florentinus iu-
riſcõſultus li.iij. inſtitutorũ. Serui, inquit ex eo appellati ſunt,
quòd imperatores captiuos vendere iubent, ac per hoc ſeruare,
nec occidere ſolent. Mancipia vero dicta ſunt, ꝙ ab hoſtibus manu ca-
piuntur, quæ verba ſunt in lib. Pãdectarum Iuſtiniani j. hic mos à Lace-
dæmoniis manauit, teſte Plin. lib. vij. c Diuino iudicio victos humi-
liat.) Quo fit vt ſæpe bella gerantur conſiliis prouidẽtiæ vtraq; parte in
hoc iniuſta prodeunte. d Non tamẽ liberis ſeruiunt.) Nam ſeruiũt affe
ctibus & pertubationibus ſuis, qui peiores ſunt domini, q̃ ipſi homines.

De æquo iure dominandi. Caput XVI.

QVocirca etiam ſi habuerunt ſeruos iuſti patres
noſtri, ſic adminiſtrabãt domeſticam pacem:
vt ſecundum hæc temporalia bona filiorum
ſortem à ſeruorum conditione diſtinguerẽt:
ad deum

G ad deum autem colendum, in quo æterna bona ſperan
da ſunt, omnibus domus ſuæ membris pari dilectione
conſulerent. Quod naturalis ordo ita præſcribit, vt no
men patrumfamiliâs hinc exortum ſit, & tam late vul-
gatum, vt inique etiam dominantes hoc ſe gaudeāt ap-
pellari. Qui autem veri patresfamiliâs ſunt, omnibus in
familia ſua tanquam filiis ad colendum, & promeren-
dum deum conſulunt: deſiderantes atque optantes ve-
nire ad cœleſtem domum, vbi neceſſarium non ſit offi-
cium imperandi mortalibus: quia neceſſarium non erit
officium cōſulendi iam in illa immortalitate fœlicibus,
quò donec veniatur, magis debent patres, quod domi-
nantur, quàm ſerui tolerare,[a] quod ſeruiunt. Si quis autē
in domo per inobedientiā domeſticæ paci aduerſatur,
corripitur, ſeu verbo, ſeu verbere, ſeu quolibet alio gene
re pœnæ iuſto atq; licito, quantum ſocietas humana cō-
cedit pro eius qui corripitur vtilitate, vt paci vnde diſ-
ſiluerat coaptetur. Sicut enim non eſt beneficentiæ ad-
iuuādo efficere, vt bonum quod maius eſt amittatur: ita
non eſt innocentiæ parcendo ſinere, vt in malum gra-
uius incidatur. Pertinet ergo ad innocentis officiū: non
ſolum nemini malum inferre, verum etiam cohibere à
peccato, vel punire peccatum: vt aut ipſe qui plectitur,
H corrigatur experimēto, aut alij terreantur exēplo. Quia
igitur omnis * domus initium ſiue particula debet eſſe
ciuitatis, omne autem initium ad aliquem ſui generis fi-
nem, & omnis pars ad vniuerſi cuius pars eſt integrita-
tem refertur: ſatis apparet eſſe conſequens, vt ad pacem
ciuicam pax domeſtica referatur, id eſt, vt ordinata im-
perandi obediendiq; concordia cohabitantium, refera
tur ad ordinatam imperandi obediendique concor-
diam ciuium fit, vt ex lege ciuitatis pręcepta ſumere
patremfamiliâs oporteat, quibus domum ſuam ſic re-
gat, vt ſit paci accommodata ciuitatis.

*alias, hominis.

Abacuc.8.

Sapien.9.

[a] Magis debent patres quod dominantur, quàm ſerui tolerare.) Nihil enim difficilius, nec perinde laborioſius, quàm bene imperare: nihil moleſtius, quàm malis imperare.

Vnde cœleſtis ſocietas cum terrena ciuitate pacem habeat, & vnde diſcordiam. Caput XVII.

Sed domus hominum, qui non viuunt ex fide
pacem terrenam ex huius temporalis vitæ re-
bus commodiſque ſectatur. Domus autem ho
minum ex fide viuentium, expectat ea, quæ in
futurum æterna promiſſa ſunt, terreniſque rebus ac tem
I poralibus tanquam peregrina vtitur: non quibus capia-
tur & auertatur, quò tendit in deum, ſed quibus ſuſten-
tetur, ad facilius toleranda, minimèque augenda one-
ra corporis corruptibilis, quod aggrauat animam. Id-
circo rerum vitæ huic mortali neceſſarium vtriſque ho
minibus fidelibus & infidelibus, & vtrique domui com
munis eſt vſus: ſed finis vtendi cuique ſuus proprius,
multúmque diuerſus. Ita etiam terrena ciuitas, quę non
viuit ex fide, terrenam pacem appetit, in eóque defigit
imperandi obediendíque concordiam ciuium, vt ſit eis
de rebus ad mortalem vitam pertinētibus humanarum
quædam compoſitio voluntatum. Ciuitas autem cœle-
ſtis, vel potius pars eius, quæ in hac mortalitate peregri-
natur, & viuit ex fide: etiam iſta pace neceſſe eſt vtatur,
donec ipſa cui talis pax neceſſaria eſt, mortalitas tranſ-
eat. Ac per hoc dum apud terrenam ciuitatē, velut cap-
tiuam vitam ſuæ peregrinationis agit: iam promiſſio-
ne redemptionis & dono ſpiritali tāquam pignore ac-
cepto, legibus terrenæ ciuitatis, quibus hęc adminiſtran
tur, quæ ſuſtentandæ mortali vitæ accommodata ſunt,
obtemperare non dubitat. Vt quoniam communis eſt
ipſa mortalitas, ſeruetur in rebus ad eam pertinentibus K
inter ciuitatem vtrāque concordia. Verum quia terre-
na ciuitas habuit quoſdam ſuos ſapientes, quos diuina
improbat diſciplina: qui vel ſuſpicati vel decepti à dæ-
monibus, crederent multos deos conciliandos eſſe re-
bus humanis: ad quorum diuerſa quodam modo offi-
cia diuerſa ſubdita pertinerēt, ad alium corpus, ad aliū
animum, inque ipſo corpore ad alium caput, ad alium
ceruicem, & cætera ſingula ad ſingulos. Similiter in ani
mo, ad alium ingenium, ad alium doctrinam, ad alium
iram, ad alium concupiſcentiam: inque ipſis rebus vitæ
adiacentibus, ad alium pecus, ad alium triticum, ad aliū
vinum, ad alium oleū, ad alium ſyluas, ad alium num-
mos, ad alium nauigationem, ad alium bella atque vi-
ctorias, ad alium coniugia, ad alium partum ac fœcun-
ditatem, & ad alios alia cætera. Cœleſtis autem ciuitas
vnum deum ſolum colēdum noſcet, eique tantummo-
do ſeruiendum ſeruitute illa, quæ Græce λατρεία dici-
tur: & non niſi deo debetur, fideli pietate cenſeret, fa-
ctum eſt vt religionis leges cum terrena ciuitate nō poſ
ſet habere communes, próque his ab ea diſſentire habe-
ret neceſſe: atque oneri eſſe diuerſa ſentiētibus, eorúm- L
que iras & odia ad perſecutionum impetus ſuſtinere, ni
ſi cum animos aduerſantiū aliquando terrore ſuæ mul-
titudinis, & ſemper diuino adiutorio propulſaret. Hæc
ergo cœleſtis ciuitas dum peregrinatur in terra, ex om-
nibus gentibus ciues euocat, atque in omnibus linguis
peregrinam colligit ſocietatem: non curans quicquid
in moribus, legibus, inſtitutiſque diuerſum eſt: quibus
pax terrena vel conquiritur, vel tenetur: nihil eorum re-
ſcindens vel deſtruens, imò etiam ſeruans ac ſequens:
quod licet diuerſum ſit in diuerſis nationibus, ad vnum
tamen eundemque finem terrenę pacis intenditur: ſi re-
ligionem qua vnus ſummus & verus deus colēdus do-
cetur, nō impedit. Vtitur etiam ergo cœleſtis ciuitas in
hac ſua peregrinatione pace terrena, & de reb[us] ad mor
talem hominum naturam pertinentibus, humanarum
voluntatum compoſitionem quantum ſalua pietate ac
religione conceditur, tuetur atque appetit, eamque ter-
renam pacem refert ad cœleſtem pacem: quæ vere ita
pax eſt, vt rationalis duntaxat creaturæ ſola pax haben-
da atque dicenda ſit, ordinatiſsima ſcilicet & concor- M
diſsima ſocietas fruendi deo, & inuicē in deo: quò cum
ventum fuerit, non erit vita mortalis, ſed plane certeq;
vitalis:[a] nec corpus animale, quod dum corrumpitur,
aggrauat animam: ſed ſpiritale ſine vlla indigentia ex
omni parte ſubditum voluntati. Hanc pacē dum pere-
grinatur in fide, habet: atq; ex hac fide iuſte viuit, cū ad
illam pacem adipiſcendam refert, quicquid bonarum
actionum gerit, erga deum & proximum, quoniam vita
ciuitatis vtique ſocialis eſt.

Sapien.9.

Abacuc.2.

[a] Plane certéque vitalis.) Vita vitalis verbum erat Ennij, vt ait Cicero. Ad id Auguſtinus alluſit.

Quod diuerſa ſit Academiæ noua ambiguitas à cōſtantia fidei Chriſtianæ. Caput XVIII.

Qvod antē attinet ad illam differentiam, quam
de Academicis nouis Varro adhibuit, quibus
incerta ſunt omnia: omnino ciuitas dei talem
dubitationem tanquam dementiā deteſtatur: habēs de
rebus quas mente atq; ratione cōprehendit, etiamſi par-
uam, propter corpus corruptibile, quod aggrauat ani-
mam: quoniam ſicut dicit Apoſtolus, Ex parte ſcimus, Sapien.9.
tamen certiſsimam ſcientiā, creditq; ſenſibus in rei cu- 1.Corin.13.
iuſque euidētia, quibus per corpus animus vtitur: quo-
niam miſerabilius fallitur, qui nunquā putat eis eſſe cre-
dendum.

A dendum. Credit etiam ſcripturis ſanctis & veteribus & nouis, quas canonicas appellamus, vnde fides ipſa con-
Abacuc.2. cepta eſt, ex qua iuſtus viuit: per quam ſine dubitatione[a]
2.Corin.5. ambulamus, quandiu peregrinamur à domino, qua ſalua atque certa de quibuſdam rebus; quas neque ſenſu, neque ratione percipimus, neque nobis per ſcripturam canonicam claruerũt, nec per teſtes, quibus non credere abſurdum eſt, in noſtram noticiam peruenerunt, ſine iuſta reprehenſione dubitamus.

a Per quam ſine dubitatione.) Euidenter non ſcitur, ſed nõ certius creditur, quàm quod ſenſibus vſurpamus.

De habitu & moribus populi Chriſtiani.
Caput XIX.

Nihil ſanè ad iſtam pertinet ciuitatem; quo habitu vel more viuendi, ſi non eſt contra diuina præcepta, iſtam fidem qua peruenitur ad deum, quiſque ſectetur: vnde ipſos quoq; philoſophos quando Chriſtiani ſunt, non habitum vel cõſuetudinem victus, quæ nihil impedit religionẽ, ſed falſa dogmata mutare compellit. Vnde illam quam Var-
B ro adhibuit ex Cynicis differentiam, ſi nihil turpiter atque intemperanter agant, omnino non curat. Ex tribus vero illis vitæ generibus, ocioſo, actuoſo, & ex vtroque compoſito: quàuis ſalua fide quiſque poſsit in quolibet eorum vitã ducere, & ad ſempiterna prꝗmia peruenire: intereſt tamen quid amore teneat veritatis, quid officio charitatis impendat. Nec ſic quiſque debet eſſe ocioſus, vt in eodem ocio vtilitatem non cogitet proximi: nec ſic actuoſus, vt contemplationem non requirat dei. In ocio non iners vocatio delectare debet, ſed aut inquiſitio aut inuentio veritatis: vt in ea quiſque proficiat, & quod inuenerit, alteri nõ. Inuideat. In actione vero nõ amandus eſt honor in hac vita ſiue potentia: quoniam
Eccleſiaſt.1. omnia vana ſub ſole: ſed opus ipſum quod per eũdem honorem vel potentiam fit, ſi rectè atque vtiliter fit, id eſt, vt valeat ad eam ſalutem ſubditorum, quæ ſecũdum deũ eſt: vnde iam ſuperius diſputauimus. Propter quod
1.Timo.3. ait Apoſtolus: Qui epiſcopatum deſyderat, bonũ opus
8.q.1. Qui epiſcopatũ. deſyderat. Exponere voluit quid ſit epiſcopatus: quia nomen eſt operis, non honoris. Græcum eſt enim, at-
Et 4.ſent. que inde ductum vocabulum,[a] quod ille qui præficitur,
d.24. cap. eis quibus præficitur ſuperintendit, curam eorum ſcili-
Sũt & alia. cet gerens. ἐπὶ quippe ſuper, σκοπεῖν verò intentio eſt: er-
C go ἐπισκοπεῖν ſi velimus, Latine ſuperintendere poſſumus dicere: vt intelligat nõ ſe eſſe Epiſcõpum, qui præeſſe dilexerit, non prodeſſe. Itaque à ſtudio cognoſcendæ veritatis nemo prohibetur: quod ad laudabile pertinet ocium. Locus verò ſuperior, ſine quo regi populus non poteſt: & ſi ita teneatur atque adminiſtretur vt decet, tamen indecenter appetitur.[b] Quamobrem ocium ſanctum quærit charitas veritatis: negocium iuſtum ſuſcipit neceſsitas charitatis. Quam ſarcinam ſi nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandum eſt veritati. Si autem imponitur, ſuſcipienda eſt propter charitatis neceſsitatem. Sed nec ſic omnimodo veritatis[c] delectatio deſerenda eſt, ne ſubtrahatur illa ſuauitas, & opprimat iſta neceſsitas.

Epiſcopi. a Græcum eſt enim, atque inde ductum vocabulum.) Vnde ductũ ſit epiſcopi nomen, dixi alibi. Eſt enim vel ab ἐπισκοπεῖν, quod eſt cõſidero, vel ἐπισκέπτομαι, quod idẽ eſt & viſitare: vnde illi ἐπίσκοποι ἐλέγοντο οἱ εἰς τὰς ὑπηκόους πόλεις ἐπισκέψασθαι τὰ παρ' ἑκάστοις πεμπόμενοι. οἳ καὶ φύλακες ἐκαλοῦντο, οὓς οἱ Λάκωνες ἁρμοστὰς ἐλέγοντο, vt inquit Suidas, quod in alin libris explicui. Mittebantur enim ab Athenienſibus ad ſubditas ciuitates qui res illorum inſpicerent: & hi vocabantur Epiſcopi, quaſi inſpectores, vel viſitatores, & obſeruatores. Lacones nominabant harmoſtas. In ſacris literis epiſcopus vulgò ſpeculator dicitur: vt in Ezechiele, in Oſee, quum dominus queritur epiſcopos laqueum factos ſpeculationi, & rete, in monte Thaborieen de huius temporis Epiſcopis loqueretur, qui ſacerdotiis laqueos tendunt, & pecuniæ larga retia: ſed non ſatis maculis, ne nummus effluat. b Tamen indecenter appetitur.) Nunc ita curatum eſt diligentia & ingeniis quorundam; vt citra fraudem huius legis poſsit epiſcopatus non appeti modo licite, ſed emi quoque & vendi. c Sed nec ſic omnino veritatis.) Oſtendit lectioni & ſtudiis ſanctarum ſcripturarum debere debitũ eſſe epiſcopum, & à negociis mũdanis ſubinde ſe ad ſeipſum, imino ad deum ſeuocare: vt ita agat in ſeculo tanquam peregrinus, ad dei animæq; ſuæ negocium gerens, non rerum fluxarum & caſurarum. neque deſit tamen miniſterio, cui præfectus eſt: non ambitione ſua, ſed vocatione cœleſti. D

Quod ciues ſanctorũ in huius vita tempore ſpe beati ſunt: Caput XX.

Qvamobrem ſummum bonum ciuitatis dei, cum ſit æterna pax atq; perfecta: nõ per quam mortales tranſeant naſcendo atque moriendo, ſed in qua immortales maneant nihil aduerſi omnino patiẽdo, quis eſt qui illam vitam vel beatiſsimam neget, vel in eius comparatione iſtam, quę hic agitur quantũlibet animi & corporis externarũuique rerum bonis plena ſit, non miſerrimam iudicet? Quam tamen quicunque ſic habet, vt eius vſum referat ad illius finem, quem diligit ardẽtiſsime, ac fideliſsime ſperat: non abſurde dici etiam nunc beatus poteſt, ſpe illa E
potius, quàm re iſta. Res verò iſta ſine ſpe illa beatitudo falſa & magna miſeria eſt. Non enim veris animi bonis vtitur: quoniam non eſt vera ſapientia, quæ intentionem ſuam in his, quæ prudenter diſcernit, gerit fortiter, cohibet temperanter, iuſtèque diſtribuit: non in illum dirigit finem, vbi erit deus omnia in omnibus æternitate certa & pace perfecta. *1.Corin.15.*

An ſecundum diffinitiones Scipionis, quæ in dialogo Ciceronis ſunt, vnquam fuerit Romana reſpublica. Caput XXI.

Qvapropter nũc eſt locus, vt quàm potero breuiter ac dilucide expediam, quod in ſecundo huius operis libro me demõſtraturũ eſſe promiſi: ſecundum definitiones, quibus apud Ciceronem vtitur Scipio in libris de Republica, nũquam Rempublicam fuiſſe Romanam. Breuiter enim Rempublicã definit eſſe rem populi. quæ definitio ſi vera eſt, nunquam fuit Romana reſpublica: quia nunquam fuit res populi: quam definitionem voluit eſſe Reipublicæ. F
Populum enim eſſe definiuit cœtũ multitudinis, iuris conſenſu & vtilitatis cõmunione ſociatum. Quid autẽ dicat iuris cõſenſum, diſputando explicat: per hoc oſtẽdens geri ſine iuſticia non poſſe Rempublicã. Vbi ergo iuſticia vera non eſt, nec ius poteſt eſſe. Quod enim iure fit, profecto iuſte fit. Quod autem fit iniuſte, nec iure fieri poteſt. Non enim iura dicenda ſunt, vel putanda iniqua hominũ conſtituta, cum illud etiam ipſi ius eſſe dicant,[a] quod de iuſticiæ fonte manauerit: falſumq; eſſe, quod à quibuſdã nõ rectè ſentiẽtibus dici ſolet: id eſſe ius, quod ei, qui plus poteſt, vtile eſt. Quocirca vbi nõ eſt vera iuſticia, iuris cõſenſu ſociatus cœtus hominum non poteſt eſſe, & ideo nec populus: iuxta illam Scipionis vel Ciceronis definitionem. Et ſi non populus, nec res populi: ſed qualiſcunque multitudinis, quæ populi nomine digna non eſt: ac per hoc ſi reſpublica res populi eſt, & populus non eſt, qui conſenſu nõ ſociatus eſt iuris. Non eſt autem ius, vbi nulla iuſticia eſt: proculdubio colligitur, vbi iuſticia non eſt, non eſſe rempublicã. Iuſticia porrò ea virtus eſt, quæ ſua cuique diſtribuit. Quæ igitur iuſticia eſt hominis, quæ ipſum hominem deo vero tollit, & immundis dæmonibus ſubdit: Hoccine eſt

G cine eſt ſua cuique diſtribuere? An qui fundum aufert eius, à quo emptus eſt, & tradit ei, qui nihil in eo habet iuris, iniuſtus eſt: & qui ſeipſum aufert dominanti deo, à quo factus eſt, & malignis ſeruit ſpiritibus, iuſtus eſt? Diſputatur certe acerrimè atque fortiſsimè, in eiſdem ipſis de republica libris aduerſus iniuſticiam pro iuſticia. Et quoniam cum prius ageretur pro iniuſticiæ partibus contra iuſticiam, & diceretur niſi per iuſticiam † rem publicam ſtare, augerique non poſſe: hoc veluti validiſsimum poſitum erat iniuſtum eſſe, vt homines hominibus dominantibus ſeruiant: quam tamen iniuſticiam niſi ſequatur imperioſa ciuitas, cuius eſt magna reſpublica, non eam poſſe prouinciis imperare. Reſponſum eſt à parte iuſticiæ, ideo iuſtum eſſe, quod talibus hominibus ſit vtilis ſeruitus, & pro vtilitate eorum fieri, cùm rectè fit, id eſt, cum improbis aufertur iniuriarũ licentia: & domiti ſe melius habebunt, quia indomiti deterius ſe habuerunt. Subditũmque eſt vt iſta ratio firmaretur: veluti à natura ſumptum nobile exemplum atque dictum eſt: Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, cæteriſq; vicioſis animi partibus? Plane hoc exemplo ſatis edoctum eſt, quibuſdam

talias, in iuſticiam.

H eſſe vtilem ſeruitutem: & deo quidem vt ſeruiatur vtile eſſe omnibus. Seruiens autem deo animus, rectè imperat corpori, inque ipſo animo ratio domino deo ſubdita rectè imperat libidini viciiſque cæteris. Quapropter vbi homo deo non ſeruit, quid in eo putandum eſt eſſe iuſticiæ: quandoquidè deo non ſeruiens, nullo modo poteſt iuſtè animus corpori, aut humana ratio viciis imperare? Et ſi in homine tali non eſt vlla iuſticia, proculdubio nec in hominum cœtu, qui ex hominibus talibus conſtat. Non eſt hic ergo iuris ille cõſenſus, quis hominum multitudinem populum facit, cuius res dicitur eſſe reſpublica. Nam de vtilitate quid dicã, cuius etiam communione ſociatus cœtus hominum, ſicut ſe habet iſta definitio, populus nuncupatur? Quãuis enim ſi diligenter attendas, nec vtilitas ſit vlla viuentium, qui viuunt impie: ſicut viuit omnis qui non ſeruit deo, ſeruitque dæmonibus: tanto magis impiis, quanto magis ſibi cùm ſint immundiſsimi ſpiritus tanquã diis ſacrificari volũt. Tamen quod de iuris cõſenſu diximus,

I ſatis eſſe arbitror, vnde appareat per hanc definitionem non eſſe populum, cuius reſpublica eſſe dicatur, in quo iuſticia non eſt. Si enim dicunt non ſpiritibus immundis, ſed diis bonis atque ſanctis in ſua republica ſeruiſſe Romanos, nunquid eadem toties repetẽda ſunt, quæ iam ſatis, imò vltra quàm ſatis eſt, diximus? Quis enim ad hunc locum per ſuperiores huius operis libros peruenit, qui dubitare adhuc poſsit malis & impuris dæmonibus ſeruiſſe Romanos, niſi vel nimium ſtolidus, vel impudentiſsime contentioſus? Sed vt taceam quales ſunt, quos ſacrificiis colebant, in lege veri dei ſcriptum eſt: Sacrificans diis eradicabitur, niſi deo tantum. Nec bonis igitur, nec malis diis ſacrificari voluit, qui hoc cum tanta comminatione præcepit.

Exod. 22.

a Quum illud etiam ipſi ius eſſe dicant.) Cicero in primo de leg. ius & legem nõ populorum iuſſis, nec principum decretis, nec ſententiis conſtitui iudicum ait, ſed naturæ norma. Et in ſecundo: Hanc igitur video, inquit, ſapientiſsimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec ſcitum aliquod eſſe populorum, ſed æternum quiddam, quod vniuerſum mundum regeret imperandi prohibendíque ſapientia. Ita principem legem illam vltimam mentem eſſe dicebant omnia ratione aut cogentis, aut vetantis dei. Sic ille, ex Plato. ſuo. Quam Stoici ſententiam ſecuti ſunt contra Epicurum, qui nihil iuſtum dixit eſſe natura, ſed metu. De quo Seneca lib. epiſt. xvj. hanc diuinam legem, quæ non libris inſcripta, nec in æs inciſa, ſed pectoribus noſtris eſt à natura indita, æquum ac bonum à iureconſultis dicitur. Idcirco ius ab Vlpiano finitur ars æqui

Lex.

& boni: vt hi demum ſint iuriſperiti, qui huius æquitatis ac naturæ legis K tractandæ ſunt gnari: quique, vt de Sulpicio dicit Cicero, ad æquitatem facilitatémq; omnia referunt, & tollere controuerſias malunt, quàm conſtituere, vt pax illa & inter homines, & in vniuſcuiuſq; ſeruetur animo: qua nil magis natura ipſa gaudet. Et plane in hunc vſum paratos olim apud innocentius illud ſeculum prius iuris conſultos arbitros, vt lites quàm citiſsime prudentia ſua dirimerent, ac finirent. Id quod puer penè audiſſe me de Henrico Marco auunculo meo memini, quum acutiſsimus ille iuriſperitus Iuſtiniani Cæſaris inſtitutiones in patria mihi prælegeret. Et his paucis diebus de hac ipſa re multa plerunque diſſeruimus ego & Franciſcus Craneueldius, iuris & iuſticiæ conſultiſsimus, quum fraudes, dolos, verſutias, huius ſeculi per profeſſores iuris æquitatiſque excitatas & altas eſſe ſapientiſsime deploraret homo incredibili ingenij, ac iudicij vi, miráque integritate vitæ, & ſuauitate morum tam iucunda, tam lenis, vt nihil vnquam, etiam ſi multos cum eo agas annos inuenias vel aſperi, vel acerbi, vel quod vlla te prorſus ex parte offendat, & auertat. Aderántque interdum Marcus Laurinus, decanus S. Donatiani Brugenſis: cui ſimiles amicos ſi literæ haberent pleroſque, fœlicius certè cum illis ageretur: & Ioannes Feuinus ex eodem D. Donatiani collegio, iuuenis pectore, & in primis cordato, & ad muſas earúmque ſtudioſos omnes amandos à natura factus, ſtudio educatus atque appoſitus. b Id eſſe ius quod ei qui plus poteſt, vtile eſt.) Sic iuſtum finiuit Thraſymachus apud Platonem in primo de repub. Quam Socra. definitionem refutat: & haud dubiè tale eſt maxima ex parte ius, quo nunc in ciuitatibus vtimur.

Henricus Marcus. Franciſcus Craneueldius. Marcus Laurinus. Ioannes Feuinus.

An verus ſit deus, cui Chriſtiani ſeruiunt, cui ſoli debeat ſacrificari. *Caput XXII.*

Sed reſponderi poteſt: Quis iſte deus eſt, aut L vnde dignus probatur, cui deberent obtemperare Romani, vt nullum deorũ præter ipſum colerent ſacrificiis? Magnę cæcitatis eſt adhuc quærere, quis iſte ſit deus. Ipſe eſt deus, cuius Prophetæ prædixerunt iſta, quæ cernimus. Ipſe eſt deus, à quo reſponſum accepit Abraham: In ſemine tuo benedicẽtur omnes gentes. Quod in Chriſto fieri, qui ſecũdum carnem de illo ſemine exortus eſt, iidem ipſi qui remanſerũt huius nominis inimici velint nolintve cognoſcũt. Ipſe eſt deus, cuius diuinus ſpiritus per eos locutus eſt: quorum prædicta atque completa per Eccleſiam, quam videmus toto orbe diffuſam, in libris ſuperioribus poſui. Ipſe eſt deus, quem Varro doctiſsimus Romanorũ Iouem putat, quanuis neſciens quid loquatur. Quod tamen ideo commemorandum putaui, quoniam vir tantæ ſcientiæ, nec nullũ iſtum deum potuit exiſtimare, nec vilem. Hunc enim eum eſſe credidit, quem ſummum putauit deum. Poſtremo ipſe eſt deus, quẽ doctiſsimus philoſophorum, quanuis Chriſtianorum acerrimus inimicus, etiam per eorum oracula, quos deos putat, deũ magnum Porphyrius confitetur. M

Gene. 22.

Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum reſponſa de Chriſto. *Caput XXIII.*

Nam in libris, quos ἐκ λογίων φιλοσοφίας [a] appellat, in quibus exequitur, atque cõſcribit rerum ad philoſophiam pertinentium, velut diuina reſponſa, vt ipſa verba eius, quemadmodum ex linguà Græca in Latinam interpretata ſunt, ponam. Interroganti, inquit, quem deum placando reuocare poſsit vxorem ſuam à Chriſtianiſmo: Hæc ait verſib[b] Apollo. Deinde verba velut Apollinis iſta ſunt: Fortè magis poteris in aqua impreſsis literis ſcribere, aut inflans pennas leues per aëra vt auis volare, quàm ſemel pollutę reuoces impię vxoris ſenſum. Pergat quo modo vult inanibus fallacijs perſeuerans, & lamentationibus fallaciſsimis mortuum deum cantans, quem [a] iudicibus rectà ſentientibus perditũ, peſsima in ſpecioſis ferro iuncta mors interfecit. Deinde poſt hos verſus Apollinis, qui non ſtante metro Latinè interpretati ſunt, ſubiunxit atque ait: In his quidem tergiuerſationem irremediabilis ſententiæ eorum manifeſtauit, dicens: Quoniam Iudæi ſuſcipiunt deum magis quàm iſti. Ecce vbi decolorans Chriſtum, Iudæos præpoſuit

A poſuit Chriſtianis: cõfitens quòd Iudæi ſuſcipiant deum. Sic enim expoſuit verſus Apollinis, vbi à Iudicibus recta ſentientibus Chriſtum dicit occiſum, tanquam illis iuſte iudicantibus meritò ſit ille punitus. Viderit quid de Chriſto vates mendax Apollinis dixerit, atque iſte crediderit: aut fortaſſe vatem, quod non dixit, dixiſſe iſte ipſe confinxerit: quàm verò ſibi cõſtet, vel ipſa oracula inter ſe faciat conuenire, poſtea videbimus. Hic tamen Iudæos tanquam dei ſuſceptores rectè dicit iudicaſſe de Chriſto, quòd eum morte peſſima excruciandum eſſe cenſuerint. Deus itaque Iudæorum, cui perhibet teſtimonium, audiendus fuit, ſic dicens: Sacrificans diis eradicabitur, niſi deo tantum. *Exod. 22.* Sed ad manifeſtiora veniamus, & audiamus quàm magnum deum dicat eſſe Iudæorum. Ita ad ea quæ interrogauit Apollinem, quid melius, verbum ſiue ratio,[b] an lex? Reſpondit, inquit, verſibus hæc dicens. Ac deinde ſubiicit Apollinis verſus, in quibus & iſti ſunt, vt quantum ſatis eſt inde decerpam: In deum verò, inquit, generatorem, & in regem ante omnia: quem tremit cœlum & terra atq; mare & infernorum abdita, & ipſa numina perhorreſcũt: quorum lex eſt pater, quem valde ſancti honorant He-

B bræi. Tali oraculo dei ſui Apollinis, Porphyrius tam magnum deum dixit eſſe Hebræorum, vt eum & ipſa numina perhorreſcant. Cùm ergo deus iſte dixerit, Sacrificãs diis eradicabitur: miror quod ipſe Porphyrius non perhorruerit, & ſacrificans diis eradicari non formidauerit. Dicit etiam bona philoſophus iſte de Chriſto, quaſi oblitus illius, de qua paulo ante locuti ſumus, contumeliæ ſuæ: aut quaſi in ſomnis dij eius maledixerint ‹in› Chriſto, & euigilantes eum bonum eſſe cognouerint, digneq; laudauerint. Denique tanquam mirabile aliquid atque incredibile prolaturus: præter opinionem, inquit, profectò quibuſdã videatur eſſe quod dicturi ſumus. Chriſtum enim dij piiſſimum pronunciauerunt, & immortalem factum, & cum bona prædicatione eius meminerunt. Chriſtianos autem pollutos inquit & contaminatos, & errore implicatos eſſe dicũt: & multis talibus aduerſus eos blaſphemiis vtũtur. Deinde ſubiicit, velut deorum oracula blaſphemantium Chriſtianos. Eſt poſt hæc: de Chriſto autem, inquit, interrogantibus ſi eſt deus, ait Hecate: Quoniam quidem

C immortalis anima poſt corpus vt incedit, noſti: à ſapientia autem abſciſſa ſemper errat, viri pietate præſtantiſſimi eſt illa anima, hanc colunt aliena à ſe veritate. Deinde poſt verba eius quaſi oraculi ſui ipſe contexens: Piiſſimum igitur virum, inquit, eum dixit, & eius animam ſicut & aliorum piorum poſt obitum immortalitate donatam, & hanc colere Chriſtianos errantes. Interrogantibus autem inquit: Cur ergo damnatus eſt, oraculo reſpondit dea: Corpus quidem debilitantibus tormẽtis ſemper oppoſitum eſt: anima autem piorum cœleſti ſedi inſidet. Illa vero anima aliis animabus fataliter dedit, quibus fata non annuerunt deorum obtinere dona, neque habere Iouis immortalis agnitionem errore implicari. Propterea ergo diis exoſi: quia quibus fato non fuit noſſe deum, nec dona à diis accipere, his fataliter dedit iſte errore implicari. Ipſe vero pius, & in cœlum ſicut pij inceſſit.* Itaque hunc quidem non blaſphemabis, miraberis autem hominum dementiam,[c] ex eo in eis facile præcépſque periculum. Quis ita ſtultus eſt, vt non intelligat aut ab homine callido eóque Chriſtianis inimiciſſimo, hæc oracula fuiſſe conficta, aut conſilio ſimili ab impuris dęmonibus iſta fuiſſe reſponſa, vt ſcilicet quoniam laudant Chriſtum, propter-

*aliâs, exceßit.

ea credãtur veraciter vituperare Chriſtianos: itaque ita D
ſi poſſint intercludant viam ſalutis æternæ; in qua fit quiſque Chriſtianus? Suæ quippe nocendi aſtutiæ milleformi ſentiunt non eſſe cõtrarium, ſi credatur eis laudantibus Chriſtum, dum tamen credatur etiam vituperantibus Chriſtianos: vt eum qui vtrunque crediderit, talem Chriſti faciant laudatorem, ne velit eſſe Chriſtianus. Ac ſic quamuis ab illo laudatus, ab iſtorum tamen dæmonum dominatu eum non liberet Chriſtus: pręſertim quia ita laudant Chriſtum, vt quiſquis in eum talem crediderit, qualis ab eis prædicatur, Chriſtianus verus non ſit, ſed Fotinianus hæreticus;[d] qui tantummodo hominem non etiam deum nouerit Chriſtum: & ideo per eum ſaluus eſſe non poſſit: nec iſtorũ mendaciloquorum dæmonum laqueos vitare vel ſoluere. Nos autem neque Apollinem vituperantem Chriſtum, neque Hecaten poſſumus approbare laudantẽ. Ille quippe tanquam iniquum Chriſtum vult credi, quem à iudicibus recta ſentientibus dicit eſſe occiſum: iſta hominem piiſſimum, ſed hominem tantum. Vna eſt tamen & illius & huius intentio, vt nolint homines eſſe Chriſtianos: quia niſi Chriſtiani erunt, ab eorum erui poteſtate non poterunt. Iſte vero philoſophus, vel potius qui E
talibus aduerſus Chriſtianos, quaſi oraculis credunt, prius faciant ſi poſſunt, vt inter ſe de ipſo Chriſto Hecate atque Apollo concordent, eúmque aut ambo vituperent, aut ambo collaudẽt. Quod ſi facere potuiſſent, nihilominus nos & vituperatores & laudatores Chriſti, fallaces dæmones vitaremus. Cum vero eorum deus & dea inter ſe de Chriſto, ille vituperando, iſta laudando diſſentiant: profecto eis blaſphemantibus Chriſtianos non credunt homines, ſi rectè ipſi ſentiant. Sanè Chriſtum laudans vel Porphyrius vel Hecate, cum dicat eum ipſum dediſſe fataliter Chriſtianis, vt implicarentur errore, cauſas tamen eiuſdem, ſicut putat, pandit erroris. Quas ante quàm ex verbis eius exponam, prius quæro, ſi fataliter dedit Chriſtus Chriſtianis erroris implicationẽ: vtrum volens, an nolens dederit. Si volens, quo modo iuſtus? ſi nolens, quo modo beatus? Sed iam cauſas ipſius audiamus erroris. Sunt, inquit, ſpiritus terreni minimi loco ‹terreno› quodam malorum dęmonum poteſtati ſubiecti: ab his ſapientes Hebræorũ, quorum vnus iſte etiam Ieſus fuit, ſicut audiſti diuina Apol- F
linis oracula, quę ſuperius dicta ſunt: ab his ergo Hebręi dæmonibus peſſimis, & minoribus ſpiritibus vetabant religioſos, & ipſis vacare prohibebant: venerari autem magis cœleſtes deos, amplius autem venerari deum patrem. Hoc autem, inquit, & dij præcipiũt, & in ſuperioribus oſtendimus quemadmodum animaduertere ad deum moneant, & illum colere vbique imperãt. Verum indocti & impiæ naturæ, quibus vere fatum non cõceſſit à diis dona obtinere, neque habere Iouis immortalis notionem, non audientes & deos & diuinos viros: deos quidem omnes recuſauerunt, prohibitos autẽ dæmones, non ſolum nullis odiis inſequi, ſed etiam reuereri delegerunt. Deum autem ſimulãtes ſe colere, ea ſola per quæ deus adoratur, nõ agunt. Nam deus quidem vtpote omnium pater nullius indiget: ſed nobis eſt bene, cum eum per iuſticiam & caſtitatem aliáſque virtutes adoramus, ipſam vitam precem ad ipſum facientes, per imitationem & inquiſitionem de ipſo. Inquiſitio enim purgat, inquit:[e] imitatio deificat affectionem ad ipſum operãdo. Bene quidem prædicanit deum patrem, & quibus ſit colendus moribus dixit. Quibus præceptis prophetici libri pleni ſunt Hebræorum, quãdo ſancto-

rum

G rum vita ſiue vituperatur, ſiue laudatur.[f] Sed in Chriſtianis tantum errat, aut tantum calumniatur, quantũ volunt dæmones, quos opinatur deos, quaſi cuiquam difficile ſit recolere, quæ turpia, quæ dedecora erga deorũ obſequium in theatris agebantur & templis: & attendere quæ legantur, dicãtur, audiantur in eccleſiis, vel deo vero quid offeratur: & hinc intelligere vbi ædificium, & vbi ruina ſit morum. Quis autem huic dixit vel inſpirauit, niſi diabolicus ſpiritus tam vanum apertũmque mendaciũ, quod dæmones ab Hebræis coli prohibitos reuereantur potius, quàm oderint Chriſtiani? Sed deus ille, quem coluerunt ſapientes Hebræorum, etiam cœleſtibus ſanctis angelis & virtutibus dei, quos beatiſsimos tanquã ciues in hac noſtra peregrinatione mortali veneramur & amamus, ſacrificari vetat, intonans in lege ſua, quam dedit populo ſuo Hebræo & valde minaciter dicens: Sacrificãs diis eradicabitur. Et ne quiſquam putaret dæmonibus peſsimis terreniſq; ſpiritibus, quos iſte dicit minimos vel minores, ne ſacrificetur eſſe præceptum: quia & ipſi in ſcripturis ſanctis dicti ſunt dij,[g]
H non Hebræorum, ſed gentium. Quod euidẽter in pſalmo *Pſal.95.* Lxx. interpretes poſuerunt, dicentes: Quoniam omnes dij gentiũ dæmonia. Ne quis ergo putaret iſtis quidem dęmoniis prohibitum eſſe, cœleſtibus autẽ vel omnibus, vel aliquibus ſacrificari eſſe permiſſum, mox addidit, Niſi domino ſoli, id eſt, niſi domino tantum, ne *Exod.22.* fortè in eo quod dicit, niſi domino ſoli, dominum ſolẽ credat eſſe quiſpiam, cui ſacrificandum putet. Quod nõ ita eſſe intelligendum in ſcripturis Græcis facillimè[h] reperitur. Deus igitur Hebræorum, cui tam magnum tantus etiam iſte philoſophus perhibet teſtimonium, legem dedit Hebræo populo ſuo, Hebræo ſermone conſcriptam: non obſcuram & incognitam, ſed omnibus iam gentibus diffamatam: in qua lege ſcriptum eſt; Sacrificans diis eradicabitur, niſi domino tantum. Quid opus eſt in hac eius lege, eiuſq; prophetis de hac re multa perquirere, immò non perquirere? Non enim abſtruſa vel rara ſunt, ſed aperta & crebra colligere, & in hac diſputatione mea ponere: quibus luce clariùs appareat, nulli omnino, niſi tantùm ſibi deum verum & ſummũ
I voluiſſe ſacrificari. Ecce hoc vnum breuiter: immò granditer, minaciter, ſed veraciter dictum ab illo deo, quẽ tam excellenter eorũ doctiſsimi prædicãt, audiatur, timeatur, impleatur, ne inobediẽtes eradicatio cõſequatur. Sacrificãs, inquit, diis eradicabitur, niſi domino tantum: nõ quo rei egeat alicuius, ſed quia nobis expedit,[i] vt res eius ſimus. Hinc enim canitur in ſacris literis Hebræorum: *Pſal.15.* Dixi domino deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Huius autem præclariſsimũ atque optimum ſacrificium nos ipſi ſumus. Hæc eſt ciuitas eius, cuius rei myſteriũ celebramus oblationibus noſtris, quæ fidelibus notæ ſunt, ſicut in libris præcedentibus *Malac.1.* diſputauim*. Ceſſaturas enim victimas, quas in vmbra futuri offerebant Iudæi: & vnum ſacrificium gentes à ſolis ortu vſque ad occaſum, ſicut iam fieri cernimus oblaturas per prophetas Hebræos oracula increpuere diuina. Ex quibus quantũ ſatis viſum eſt, nonnulla protulimus, & huic iam operi aſperſimus. Quapropter vbi non eſt iſta iuſticia, vt ſecundum ſuam gratiam ciuitati obedienti deus imperet vnus & ſummus, ne cuiquã ſacrificet niſi tãtum ſibi: & per hoc in omnibus hominibus ad eandem ciuitatem pertinentibus, atque obedientibus deo, animus etiam corpori, atq; ratio viciis ordine legitimo fideliter imperet: vt quemadmodum iuſtus vnus, ita cœtus populúſque iuſtorum viuat ex fide, quæ operatur per dilectionem,[k] qua homo diligit deum, ſi- K cut diligẽdus eſt deus, & proximum ſicut ſeipſum. Vbi *Abacu.2.* ergo non eſt iſta iuſticia, profecto non eſt cœtus homi- *Galat.5.* num iuris cõſenſu, & vtilitatis communione ſociatus. *Matth.22.* Quod ſi non eſt, vtique populus non eſt: ſi vera eſt hæc populi definitio, ergo nec Reſpublica eſt: quia res populi non eſt, vbi ipſe populus non eſt.

NAm in libris quos ἐκ λογίων φιλοσοφίας.) Hoc eſt, de philoſophia reſponſorum à diis: in quo opere oracula Apollinis ponit, & cæterorũ deorũ, ex quis citauimus nõnulla. [a] b Verbum ſiue ratio.) Vtrunque eſt λόγος. c Miraberis autem hominum dementiam.) In antiquis habetur: miſereberis, vt viliores & contemptiores faceret. d Sed Fotinianus hæreticus.) Hic damnatus eſt in *Fotinianus* concilio Syrmico: vt Caſsiodorus in tripartita narrat hiſtoria, conuictuſque à Sabino pontifice Anchyrrhenſi. Secutus eſt dogma Pauli Samoſatenis hæretici, ita vt quidam eandem eſſe hæreſim exiſtiment & tradant. e Inquiſitio enim purgat, inquit.) Eſt enim inquiſitio, quæ ſpectat ad illuſtrationẽ animi, qua ipſe purgatur tenebris & obſcuritate: & poſtquam inuenerit ac cognouerit deum, ſtudet eum imitari, fieriq; ſimilis eius, hoc eſt, planè deus. f Siue vituperatur, ſiue laudatur.) In Brugenſi & Colonienſi libris non vituperatur legitur, ſed imperatur, integriore ſenſu: nec vllus erit ſi dicas, vituperatur. Prophetæ enim ſanctorum vitam non vituperant, ſed aut ſanctè viuere hortantur & iubent, aut ſanctè viuentes commendant, & laudibus euehunt. g Et ipſi in ſcripturis ſanctis dicti L dij ſunt.) Origenes in Cantica: Deus nomen principaliter in eo eſt, ex *DEVS.* quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia: quòd à parte virtutem & naturam trinæ ſingularitatis denunciat. Secundo vero in loco, & vt ita dixerim abuſiue, deos dicit ſcriptura etiam illos, ad quos ſermo dei fit, ſicut confirmat Saluator in Euangeliis. Sed & cœleſtes virtutes ſub hoc nomine appellari videntur, dum dicitur: Deus ſtetit in ſynagoga deorum: in medio autem deus diiudicat. Tertio vero in loco iam non abuſiue ſed falſò dij gentium dæmones appellantur, quum dicitur: Omnes dij gentium dæmonia. Tantũ Origenes. Auguſtinus in hoc pſalmo nonageſimoquinto euidenter Septuaginta interpretes poſuiſſe dicit: Omnes dij gentium dæmonia. ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. Nã in Hebræo in Pſalmo nonageſimoſexto, hoc enim numero apud eos legitur, Hieronymus vertit: Omnes dij populorum ſculptilia. h In ſcripturis Græcis facillimè.) πλὴν κυρίῳ μόνῳ. Neque id inepte Auguſtinus addit: nam plerique populi ſolem tantum pro deo colebant, & multi philoſophorum hunc tantum deum arbitrati ſunt, ac cæterorum deorum virtutes in hunc retulerunt: vt docet Macrobius. i Sed quia nobis expedit.) Nihil nos deo damus quum rectè viuimus: neque ipſe maior aut beatior fit, ſed bene nobiſcum agitur: ita non nobis debetur gratia, quod boni ſumus: ſed eam nos potius deo debemus, cuius beneficio ſumus boni. k Quæ operatur per dilectionem.) Caret actione ac motu ſuo, & velut vita, quum in opera charitatis non exit, iacet, languet, mortua eſt.

Qua definitione conſtet populi & Reipublicæ nuncupationem rectè ſibi: non ſolum Romanos, ſed etiam regna alia vendicare. *Caput* XXIIII.

SI autem populus non iſto, ſed alio definitur M modo, velut ſi dicatur: Populus eſt cœtus multitudinis rationalis, rerum quas diligit concordi commune ſociatus: profecto vt videatur qualis quiſque populus ſit, illa ſunt intuenda quæ diligit. Quæcunque tamen diligat, ſi cœtus eſt multitudinis non pecorum, ſed rationalium creaturarum, & eorum quæ diligit, communione cõcordi ſociatus eſt, non abſurde populus nuncupatur: tãto vtique melior, quanto in melioribus: tantóque deterior, quanto eſt in deterioribus concors. Secundum iſtam definitionẽ noſtram Romanus populus, populus eſt: & res eius ſine dubitatione reſpublica. Quid autem primis temporibus ſuis, quídve ſequentibus populus ille dilexerit: & quibus moribus ad cruentiſsimas ſeditiones, atque inde ad ſocialia, atque ciuilia bella perueniens, ipſam cõcordiam, quæ ſalus eſt quodam modo populi, ruperit atque corruperit, teſtatur hiſtoria: de qua in præcedentibus libris multa poſuimus. Nec ideo tamen vel ipſum non eſſe populũ, vel eius rem dixerim non eſſe rempublicam, quandiu manet qualiſcunque multitudinis rationalis cœtus, rerum quas diligit cõcordi cõmunione ſociatus. Quod autẽ de iſto populo, & de iſta Republica dixi, hoc de Athenienſium, vel quorumcunq; Græcorum: hoc de Aegyptiorum, hoc de illa Babylone Aſſyrio-

Aſſyriorum, quando in rebus ſuis publicis imperia vel parua vel magna tenuerunt: & de alia quacunque aliarũ gentiũ intelligar dixiſſe atque ſenſiſſe. Generaliter quippe ciuitas impiorum, cui non imperat deus obedienti ſibi, vt ſacrificium nõ offerat, niſi tantummodo ſibi: & per hoc in illa & animus corpori, ratioq; vicijs recte ac fideliter imperet, caret iuſticiæ veritate. *Exod.22.*

Quòd non poſſint ibi vera eſſe virtutes, vbi non eſt vera religio. Cap. XXV.

QVamlibet enim videatur animus corpori & ratio vicijs laudabiliter imperare: ſi tamẽ deo animus & ratio ipſa nõ ſeruit, ſicut ſibi ſeruiẽdum eſſe ipſe de[9] pęcepit, nullo modo corpori vicijſq; recte imperat. Nam qualis corporis atq; viciorũ poteſt eſſe mens domina, veri dei neſcia, nec ei[9] imperio ſubiugata, ſed vicioſiſſimis dæmonibus corrũpentibus proſtituta? Proinde virtutes, quas ſibi habere videtur, per quas imperat corpori & vicijs ad quodlibet adipiſcendum vel tenendũ, niſi ad deum retulerit, etiã ipſæ vicia ſunt potius quàm virtutes. Nã licet à quibuſdam tũc veræ & honeſtæ putẽtur eſſe virtutes, cũ ad ſeipſas referũtur[a]: nec propter aliud expetuntur, etiã tunc inflatæ, ac ſuperbæ ſunt: & ideo non virtutes, ſed vicia iudicanda ſunt. Sicut eni nõ eſt à carne, ſed ſuper carnẽ, quod carnẽ facit viuere: ſic nõ eſt ab homine, ſed ſuper hominẽ, quod hominẽ facit beate viuere: nec ſolum hominẽ, ſed etiam quãlibet poteſtatem virtutemq; cœleſtem. *Tal. verè honeſta.* B

Virtus propter ſe amanda. [a] QVum ad ſeipſas referuntur.) Stoici virtutes propter ſe amãdas putarunt, ex quorũ ſententijs illa ſunt: virtutem ſeipſa eſſe cõtentam, ipſamq; precium eſſe ſibi: & eam vnã ſatis eſſe ad bene beateq; viuendũ. Apud Senecam & Ciceronẽ Stoiciſſantem: quã opinionẽ videri vult Platonis dogmatis aſtipulari. Cice. v. de fini. duo genera ponit propter ſe expetendorũ. Vnũ, quod eſt in his, in quibus cõpletur ſummum bonũ: quæ ſunt animi aut corporis. Alterũ, eorum quę ſunt extrinſecus, id eſt, quæ neq; animis inſũt, neque corporibus: vt parentes, liberi, vt propinqui, vt ipſa patria. Sunt illa quidẽ ſua ſpõte chara: ſed eodẽ in genere, in quo illa nõ ſunt. In ſententijs theologicis diſputatur, an virtutes propter ſe amãdæ ſint. Nam Ambroſius affirmare videtur in epiſtolã ad Galatas, Auguſtinus vero xiiij. de trinitate negare. Collector ſentẽtiarum & amãdas propter ſe ait virtutes, quod poſſeſſores ſui ſancta & ſyncera delectatione delectent, & tamẽ referendas ad ſempiternã beatitudinẽ. Verum ita ſunt virtutes cũ præceptis dei cõiunctæ, vt amare illas nemo poſſit, quin ſummo & primo amoris loco deũ habeat. Neq; virtutes ſic amabit propter ipſas, quin parẽtem authorem & magiſtrũ earum deum plus amet. Nam hæ ſemper oculos amãtis ſui ad illum attollunt: ita fiet, vt quũ ſe virtutes credat habere charas propter ſeipſas, ad illasq; toto ferri pectore, in finem omnũ deum perueniat. Sed Auguſtinus hoc loco de gẽtibus loquitur, quib[9] virtutes ſi externum precium peterent, ſordidæ & mercenariæ videbãtur: ſin cõſcientia acquieſcerent, pulcherrimæ & veræ virtutes. Sed is erat illis primus gradus ad arrogantiam, quum alios præ ſe contemnerent. C

De pace populi alienati à deo, qua vtitur ad pietatem populus dei, dum in hoc peregrinus eſt mundo. Cap. XXVI.

QVocirca vt vita carnis anima eſt, ita beata vita hominis deus eſt. De quo dicunt ſacræ literæ Hebræorũ: Beatus populus, cuius eſt dominus deus ipſius[a]. Miſer igitur populus ab iſto alienatus deo: diligit tamen ipſe etiam quandã pacem ſuam nõ improbandam, quam quidem non habebit in fine, quia nõ ea bene vtitur ante finem. Hanc autẽ vt interim habeat in hac vita, noſtra etiam intereſt[b]: quoniam quãdiu permixtæ ſunt ambæ ciuitates, vtimur & nos pace Babylonis: ex qua ita per fidem dei populus liberatur, vt apud hãc interim peregrinetur. Propter quod & Apoſtolus admonuit Eccleſiam, vt oraret pro regib[9] eius atq; ſublimibus, addens & dicens, vt quietã & tranquillam vitam agamus cum omni pietate & charitate[c]. Et Propheta Hieremias cum populo veteri dei venturam prænũciaret captiuitatẽ, & diuinitus imperaret, vt obedienter in Babyloniam irent, deo ſuo etiam iſta patientia ſeruientes, monuit & ipſe vt oraretur pro illa, dicẽs: quia in pace eius erit pax veſtra, vtique interim tẽporalis pax, quæ bonis maliſq; communis eſt. *Pſal.143.* *1.Timo.2.* *Hiere.29.* D

[a] BEatus populus cuius eſt dominus deus ipſius.) Pſalmo cxliij. in quo enumeratis fortunæ bonis, quæ quidem in primo beatitudinis loco ſtatuũt, numeroſa ꝓle, auro, argẽto, fœcũdis pecorib[9], prædijs & poſſeſſionib[9] ampliſſimis, atq; vberrimis, tum fructib[9] iſtarum rerũ omniũ pacatis, cũ quiete ac lætitia ad extremũ cõcludit: beatum dixerũt populum, cui hæc adſunt, imò vero beatus populus cuius eſt dominus deus eius. b Noſtra etiam intereſt. Alibi, noſtri. q. in rem noſtram eſt. c Et charitate.) Alibi, caſtitate, melius ...

De pace ſeruientium deo, cuius perfecta tranquillitas in hac temporali vita non poteſt apprehendi. Cap. XXVII.

PAx autẽ noſtra propria, & hic eſt cum deo per fidem, & in æternũ erit cũ illo per ſpeciẽ[a]. Sed hic ſiue illa cõmunis, ſiue noſtra propria talis eſt pax, vt ſolatiũ miſeriæ ſit potius quàm beatitudinis gaudiũ. Ipſa quoq; noſtra iuſticia quamuis vera ſit ꝓpter veri boni finem, ad quem refertur: tamẽ tanta eſt in hac vita, vt potius peccatorũ remiſſione cõſtet[b], quàm perfectione virtutum. Teſtis eſt oratio totius ciuitatis dei, quæ peregrinatur in terris. Per omnia quippe membra ſua clamat ad deũ: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Nec pro eis eſt efficax hæc oratio[c], quorũ fides ſine operibus mortua eſt: ſed pro eis quorũ fides per dilectionẽ operatur. Quia enim deo quidẽ ſubdita, in hac tamen cõditione mortali, & corpore corruptibili, quod aggrauat animã: nõ perfecte vicijs ratio imperat: ideo neceſſaria eſt iuſtis talis oratio. Nam profecto quanquã imperetur, nequaquã ſine cõflictu vicijs imperatur. Et vtiq; aliquid ſubrepit in hoc loco infirmitatis etiam bene confligẽtibus, ſiue hoſtib[9] talibus victis ſubditiſq; dominanti. Vnde ſi non facili operatione, certe labili locutiõe aut volatili cogitatione peccetur. Et ideo quãdiu vicijs imperatur, plena pax nõ eſt: quia & illa, quæ reſiſtunt, periculoſo debellantur prælio: & illa quæ victa ſunt, nõdum ſecuro triumphãtur ocio, ſed adhuc ſolicito premuntur imperio. In his ergo tentationibus, de quibus omnibus in diuinis eloquijs breuiter dictum eſt: Nunquid nõ tentatio eſt vita humana[d] ſuper terram: quis ita viuere ſe præſumat, vt dicere deo, Dimitte nobis debita noſtra, non neceſſe habeat, niſi homo elatus? Nec vero magnus: ſed inflatus ac tumidus: cui per iuſticiam reſiſtit, qui gratiã largitur humilibus. Propter quod ſcriptũ eſt: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autẽ dat gratiam. Hic itaq; in vnoquoque iuſticia eſt, vt obedienti deus homini, animus corpori, ratio autẽ vicijs etiã repugnantibus imperet, vel ſubigẽdo vel reſiſtendo: atq; vt ab ipſo deo petatur, & meritorum gratia, & venia delictorũ, ac de acceptis bonis gratiarũ actio perſoluatur. In illa vero pace finali quò referenda, & cuius adipiſcendæ cauſa habẽda eſt iſta iuſticia: quoniam ſanata immortalitate atq; incorruptione natura vicia nõ habebit: nec vnicuiq; noſtrum vel ab alio vel à ſeipſo quicquã repugnabit: non opus erit, vt ratio vicijs, quæ nulla erunt imperet: ſed imperabit deus homini, animus corpori, tantaque obediendi ibi erit ſuauitas & facilitas, quanta viuendi regnandiq; fœlicitas. Et hoc illic in omnibus hominibus atq; in ſingulis æternũ erit, æternũq; eſſe certum erit: & ideo pax beatitudinis huius, vel beatitudo pacis huius ſummum bonum erit. *Matth.6.* *Iaco.2.* E *Gala.5.* *Sapi.9.* *Iob.7.* *Matth.6.* F *Iaco.4.* *1.Pet.5.* H

[a] PEr ſpeciẽ.) q. per ſpectationẽ & viſionẽ. b Vt potius peccatorũ remiſſione cõſtet.) Magna enim ex parte ſumus boni, nõ q; bene viuimus, ſed q; cõmiſſorum ſcelerũ nobis ſit à deo gratia. c Nec pro eis eſt efficax hæc oratio.) Nõ aliter quàm quiddã ſalubre ſumetur à corpore nihil ꝓdeſt emortuo mẽbro corporis: & hæc orationis particula, dimit. no. de. no. ſi. & n. di. deb. no. interpretatio eſt ei, qui illã dicit fratri ſuo inimicus & iratus. d Nunquid non tentatio eſt vita humana.) Iob. vij. Vulgo legimus: militia eſt vita hominis ſuper terram. Sed LXX. vtitur Auguſtinus vt aſſolet πειρατήριον, quaſi tentatorius locus. Seneca libro. xvj. Epiſtolarum: Atqui viuere mi Lucilli militare eſt.

A

G eſt. Itaque hi, qui iactantur, & per operoſa atque ardua ſurſum atq; deorſum eunt, & expeditiones periculoſiſsimas obeunt, fortes viri ſunt, prioréſque caſtrorum. Iſti quos publica quies aliis laborantibus molliter habet, turturillæ ſunt, tuti contumeliæ cauſa.

In quem finem venturus ſit exitus impiorum.
Caput XXVIII.

EOrum autem qui non pertinent ad iſtam ciuitatem dei, erit econtrario miſeria ſempiterna, quæ etiam ſecunda mors dicitur: quia nec anima ibi viuere dicẽda eſt, quæ à vita dei alienata erit: nec corpus, quod æternis doloribus ſubiacebit. Ac per hoc ideo durior iſta ſecũda mors erit: quia finiri morte non poterit. Sed quoniam ſicut miſeria beatitudini, & mors vitæ, ita bellum paci videtur eſſe contrariũ: merito quæritur: ſicut pax in bonorum finibus prædicata eſt atq; laudata, quod vel quale bellum in finibus malorum econtrario poſsit intelligi. Verum qui hoc quærit, attendat quid in bello noxium pernicioſumq; ſit: & videbit nihil aliud eſſe quàm inter ſe rerum aduerſitatem atq; conflictum. Quod igitur bellum grauius & amarius cogitari poteſt, quàm vbi voluntas ſic aduerſa eſt paſsioni, & paſsio voluntati, vt nullius earum victoria tales inimicitiæ finiantur: & vbi ſic confligit cum ipſa natura corporis vis doloris, vt neutrũ alteri cedat? Hic enim quando contingit iſte cõflictus, aut dolor vincit & ſenſum mors adimit: aut natura perdurans vincit, & dolorem ſanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet, vt affligat: & natura perdurat, vt ſentiat: quia vtrunque ideo non deficit, ne pœna deficiat. Ad hos autem fines bonorum & malorum, illos expetendos, iſtos cauendos: quoniam per iudicium tranſibunt ad illos boni, ad iſtos mali: de hoc iudicio quantum deus donauerit, in conſequenti volumine diſputabo.

Apoca. 20.

H

FINIS.

ELENCHVS
CAPITVM IN LIB. XX. DIVI Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

1 Quòd quanuis omni tempore deus iudicet, in hoc tamẽ libro de nouiſsimo eius iudicio eſt proprie diſputandum.
I
2 De varietate rerum humanarum, cui nomẽ poteſt dici deeſſe iudiciũ dei, quãuis nequeat inueſtigari.
3 Quid in libro Eccleſiaſte Salomõ de his quę in hac vita & bonis & malis ſunt communia, diſputarit.
4 Quòd ad differendum de nouiſsimo iudicio dei, noui primum teſtamenti, ac deinde veteris teſtimonia prolaturus ſit.
5 Quibus ſententiis domini Saluatoris diuinum iudicium futurum in fine ſeculi declaretur.
6 Quæ ſit prima reſurrectio, quæ ſecunda.
7 De duab⁹ reſurrectionibus, & de mille annis, quid in Apocalypſi Ioannis ſcriptum ſit, & quid de eis rationabiliter ſentiatur.
8 De alligatione & ſolutione diaboli.
9 Quid ſit regnum ſanctorum cum Chriſto per mille annos: & in quo diſcernatur à regno æterno.
10 Quid reſpondẽdum ſit eis, qui putant reſurrectionem ad ſola corpora non etiam ad animas pertinere.
11 De Gog & Magog, quos ad perſequendam eccleſiam dei, ſolutus prope finem ſeculi diabolus incitabit.
12 An ad vltimum ſupplicium pertineat impiorum, quòd deſcendiſſe ignis de cœlo & eoſdem comediſſe memoratur. K
13 An ante tẽpus perſecutionis Antichriſti mille anni annumerandi ſint.
14 De damnatione diaboli cum ſuis, & per recapitulationem de reſurrectione corporum omnium mortuorum, & de iudicio vltimæ retributionis.
15 Qui ſint mortui, quos ad iudicium exhibuit mare, vel quos mors & inferi reddiderint.
16 De cœlo nouo & terra noua.
17 De eccleſiæ glorificatione ſine fine poſt mortem.
18 Quid apoſtolus Petrus de nouiſsimo dei iudicio prædicare docuerit mortuorum.
19 Quid apoſtolus Paulus Theſſalonicenſibus ſcripſerit: & de manifeſtatione Antichriſti, cuius tempus dies domini ſubſequetur.
20 Quid idem Apoſtolus in prima ad eoſdem epiſtola de reſurrectione mortuorum docuerit.
21 Quid Eſaias propheta de mortuorum reſurrectione & retributione iudicij ſit locutus.
22 Qualis futura ſit egreſsio ſanctorum ad videndas pœnas malorum. L
23 Quid prophetauerit Daniel de perſecutione Antichriſti, & de iudicio dei regnóque ſanctorum.
24 In pſalmis Dauidicis, quæ de fine ſeculi huius, & quæ de nouiſsimo dei iudicio prophetantur.
25 De prophetia Malachię, qua dei iudicium vltimum declaratur: & quorum dicitur per purificatorias pœnas facienda mundatio.
26 De ſacrificiis quæ ſancti offerent deo ſic placitura, quo modo in diebus priſtinis & annis prioribus placuerunt.
27 De ſeparatione bonorum & malorum, per quam nouiſsimi iudicij diſcretio declaratur.
28 De lege Moyſi ſpiritaliter intelligenda, ne in damnabilia murmura carnalis ſenſus incurrat.
29 De aduentu Heliæ ante iudicium, cuius prædicatione ſcripturarum ſecreta reſerante Iudæi conuertentur ad Chriſtum.
30 Quòd in libris veteris teſtamenti, cum deus legitur iudicaturus, non euidenter Chriſti perſona monſtretur: ſed ex quibuſdam teſtimoniis, vbi dominus deus loquitur, non dubie appareat quod ipſe ſit Chriſtus. M

D. AVRELII AVGVSTINI
Epiſcopi, de de Ciuitate dei, Liber XX.

Quod quanuis omni tempore deus iudicet, in hoc tamen libro de nouiſsimo eius iudicio eſt proprie diſputandum. Caput I.

DE die vltimi iudicij dei, quod ipſe donauerit locuturi, eumq; aſſerturi aduerſus impios & incredulos, tanquã in ædificij fundamento prius ponere teſtimonia diuina debemus. Quib⁹ qui nolunt credere humanis ratiunculis falſis atq; fallacibus cõtrauenire conantur: ad hoc vt aut aliud ſignificare cõtendant, quod adhibetur teſtimoniũ de literis ſacris, aut omnino diuinitus eſſe dictũ negent. Nam nullum exiſtimo eſſe mortalium, qui cum ea ſicut dicta

A dicta ſunt intellexerit: & à ſummo ac vero deo per animas ſanctas dicta eſſe crediderit, non eis cedat atq; cõſentiat: ſiue id etiam ore fateatur, ſiue aliquo vicio fateri erubeſcat, aut metuat: vel etiã peruicacia ſimillima inſaniæ, id quod falſũ eſſe nouit, aut credit, (cõtra id quod verum eſſe nouit aut credit) etiam contẽtioſiſsime defendere moliatur. Quod ergo in confeſsione ac profeſ-
2.Tim.4. ſione tenet omnis eccleſia dei veri, Chriſtum de cœlo eſſe venturum ad viuos ac mortuos iudicandos, hunc diuini iudicij vltimũ diem dicimus, id eſt, nouiſsimum tempus. Nam per quot dies hoc iudicium tendatur, incertum eſt: ſed ſcripturarum more ſanctarum diem poni ſolere pro tempore, nemo qui illas literas quamlibet negligẽter legerit, neſcit. Ideo autem cum diem iudicij dei dicimus, addimus vltimũ, vel nouiſsimum: quia &
Gen.3. nunc iudicat, & ab humani generis initio iudicauit: dimittens de paradiſo, & à ligno vitæ ſeparãs primos homines peccati magni perpetratores, immo etiam quan-
2.Petri.2. do angelis peccantibus nõ pepercit: quorũ princeps homines à ſeipſo ſubuerſus inuidẽdo ſubuertit, proculdubio iudicauit. Nec ſine illius alto iuſtoq; iudicio, & in hoc aëreo cœlo & in terris, & dæmonum & hominum miſerrima vita eſt erroribus ærumniſq; pleniſsima. Ve-
B rum etſi nemo peccaſſet, non ſine bono rectoq; iudicio deus vniuerſam rationalem creaturam perſeuerantiſsime ſibi domino ſuo cohærentem in æterna beatitudine retineret. Iudicat etiam, non ſolum vniuerſaliter de genere dæmonum atq; hominum, vt miſeri ſint propter primorum meritũ peccatorum: ſed etiam de ſingulorum operibus proprijs, quæ gerunt arbitrio volunta-
Matth.8. tis. Nam & dæmones ne torqueantur, precãtur: nec vtique iniuſte vel parcitur eis, vel pro ſua quiq; improbita-
†al.ſemper. te torquẽtur. Et homines plerunq; aperte, plerunq;† occulte luunt pro ſuis factis diuinitꝰ pœnas: ſiue in hac vita, ſiue poſt mortem: quanuis nullus hominũ agat recte niſi diuino adiuuetur auxilio: nullus dæmonum aut hominum agat inique, niſi diuino eodemq; iuſtiſsimo dei
Roma.9. iudicio permittatur. Sicut enim ait Apoſtolus: Non eſt
Roma.11. iniquitas apud deũ. Et ſicut ipſe alibi dicit: Inſcrutabilia ſunt iudicia dei, & inueſtigabiles viæ eius. Nõ igitur in
C hoc libro de illis primis, nec de iſtis medijs dei iudicijs, ſed de ipſo nouiſsimo iudicio, quantũ ipſe tribuerit, diſ-
2.Timo.4. putabo: quãdo Chriſtus de cœlo venturus eſt viuos iudicaturus & mortuos. Iſte quippe dies iudicij proprie iam vocatur, eo quòd nullus ibi erit imperitæ querelæ locus [a], cur iniuſtus ille ſit fœlix, & cur iuſtus ille infœlix. Omnium nanq; tunc nõ niſi bonorum vera & pleniſsima fœlicitas, & omnium non niſi malorum digna & ſumma infœlicitas apparebit.

IOANNIS LODOVICI VIVIS in.xx.Lib.de Ciuitate dei D.Aurelij Auguſtini commentarij.

a IMperitæ querelæ locus.) Nã in hac vita quærunt homines, cur mali ſunt diuites, ſani, læti. contrà boni inopes, ægri, mœſti. Hæc mirãtur, qui ignorãt ea nõ eſſe bona, quæ ipſi maxime credunt. Neq; enim vnquã malis vera cõtingunt bona, nec bonis vera mala: quod etiã ſi bona illa & mala vocãda ſint, quæ ipſi putant, id nõ ſine maximis cauſis ſit: quas ipſi quũ neſciant, rerũ ordinem inſani iudicijs ſuis damnant: in iudicio Chriſti ibi demũ nec vera nec ficta bona euenient, niſi bonis: nec vlli malis vllis premẽtur, præter malos: idq; aperte, vt omnes cõſpiciant.

De varietate rerum humanarum, cui non poteſt dici deeſſe iudicium dei, quanuis nequeat inueſtigari. Cap. II.

NVnc autem & mala æquo animo ferre diſcimus, quæ patiuntur & boni: & bona non magnipendere, quæ adipiſcuntur & mali. Ac per

hoc etiã in his rebus, in quibus nõ apparet diuina iuſti- D
ſticia, ſalutaris eſt diuina doctrina. Neſcimus enim quo iudicio dei bonus ille ſit pauper, malus ille ſit diues: iſte gaudeat, quẽ pro ſuis perditis moribus cruciari debuiſſe mœroribus arbitramur: contriſtetur ille, quem vita laudabilis gaudere debuiſſe* perſuadet: exeat de iudicio nõ **aliàs meruiſſe.*
ſolum inultus, verum etiã damnatus innocens, aut iniquitate iudicis preſſus, aut falſis obrutus teſtimonijs. Ecõtrario ſceleſtus aduerſarius eius, non ſolum impunitus, verũetiam vindicatus inſultet: impius optime valeat, pius languore tabeſcat. Latrocinẽtur ſaniſsimi iuuenes: & qui nec verbo quenquam lædere potuerunt, diuerſa morborũ atrocitate affligantur: infantes vtiles rebus humanis immatura morte rapiantur: & qui videntur nec naſci debuiſſe, diutiſsime inſuper viuant: plenus criminibus ſublimetur honoribus, & hominẽ ſine querela tenebrę ignobilitatis abſcõdant: & cætera huiuſmodi, quę quis colligat, quis enumeret? Quę ſi haberent in ipſa velut abſurditate cõſtantiam, vt in hac vita in qua homo,
ſicut ſacer pſalmus eloquitur, vanitati ſimilis factus eſt, *Pſal.143.*
& dies eius velut vmbra prætereunt: nõ niſi mali adipiſcerentur tranſitoria bona iſta atq; terrena: nec niſi boni talia paterẽtur mala, poſſet hoc referri ad iudiciũ iuſtũ E
dei, vel etiam benignũ: vt qui nõ erant aſſecuturi bona æterna, quæ faciunt beatos, his tẽporalibus vel deciperentur pro malicia ſua, vel pro dei miſericordia cõſolarentur bonis: & qui nõ erant paſſuri æterna tormenta, tẽporalibꝰ vel pro ſuis quibuſcũq; vel quãtuliſcunq; peccatis affligerẽtur, vel propter implendas virtutes [a] exercerẽtur malis. Nunc vero quãdo non ſolũ in malo ſunt boni, & in bono mali, quod videtur iniuſtũ: verumetiã plerunq; & malis mala eueniunt, & bonis bona prouenıunt: magis inſcrutabilia ſunt iudicia dei, & inueſtiga- *Roma.11.*
biles viæ illius. Quãuis ergo neſciamus quo iudicio deꝰ iſta vel faciat vel fieri ſinat: apud quẽ ſumma virtus eſt, & ſumma ſapiẽtia, ſummaq; iuſticia: nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas: ſalubriter tamen diſcimus nõ magnipendere ſeu bona ſeu mala, quę videmus eſſe bonis maliſq; communia: & illa bona quærere, quæ bonorũ: atq; illa mala maxime fugere, quæ propria ſunt malorũ. Cũ vero ad illud dei iudiciũ venerimus, cuius F
tempus iam proprie dies iudicij, & aliquãdo dies domini nũcupatur: non ſolũ quęcunq; tunc iudicabuntur, verum etiã quęcunq; ab initio iudicata, & quæcunq; vſq; ad illud tempus adhuc iudicanda ſunt, apparebunt eſſe iuſtiſsima. Vbi hoc quoq; manifeſtabitur, quàm iuſto iudicio dei fiat, vt nunc tam multa ac penè omnia iuſta iudicia dei ſenſus menteſq; mortalium lateant, cum tamẽ in hac re piorũ fidem non lateat, iuſtum eſſe quod latet.

a VEl propter implẽdas virtutes.) Vt haberẽt quo virtus exercita vires, neruos, & robur ſumeret. Actuoſa enĩ eſt virtꝰ, quę ſi ceſſat, lãgueſcit, & ceu ignis, qui niſi quod agat, iuenit, extinguit. Sin exercetur aduerſo fortunæ flatu, habet quo abſoluatur.

Quid in libro Eccleſiaſtes Salomon de his quæ in hac vita & bonis malis ſunt communia diſputarit. Cap. III.

NEmpe Salomon ſapientiſsimus rex Iſraël, qui regnauit in Hieruſalem, librum qui vocatur Eccleſiaſtes [a], & à Iudæis quoque habetur in ſacrarũ canone literarũ, ſic exorſus eſt: Vanitas vanitatum [b] †, dixit Eccleſiaſtes: Vanitas vanitatũ, & *†al. vanitantiũ & ſic deinceps*
omnia vanitas. Quæ homini abundantia ex* omni labore ſuo quo laborat ſub ſole? Et cum ex hac ſententia connecteret cætera, commemorans ærumnas, erroreſq; **aliàs, in.* vitæ huius: & euaneſcentes interea temporum lapſus, v- *Eccle.1.*
bi nihil ſolidum, nihil ſtabile retinetur: in ea rerum va-

G nitate ſub ſole, illud etiam deplorat quodã modo, quòd cum ſit abundantia ſapientiæ ſuper inſipientiam, ſicut eſt abundantia lucis ſuper tenebras,[c] ſapientiſque oculi ſint in capite ipſius, & ſtultus in tenebris ambulet: vnus *Eccleſiaſ. 2.* tamẽ incurſus incurrat omnibus vtique in hac vita, quæ ſub ſole agitur: ſignificans videlicet ea mala,* quæ bonis & malis videmus eſſe communia. **aliàs, multa.* Dicit etiam illud quod & boni patientur mala tanquam mali ſint, & mali tanquam boni ſint adipiſcantur bona, ita loquens: Eſt, *Eccleſ. 8.* inquit, vanitas quæ facta eſt ſuper terram: quia ſunt iuſti, ſuper quos venit quaſi factum impiorum: & ſunt impij, ſuper quos venit ſicut factum iuſtorum. Dixi quoniã hoc quoque vanitas. In hac vanitate, cui quantum ſatis viſum eſt, intimandæ, totum iſtum librum vir ſapientiſsimus deputauit: non vtique ob aliud, niſi vt eam vitam deſideremus, quæ vanitatem non habet ſub hoc ſole, ſed veritatem ſub illo, qui fecit hunc ſolem. In hac ergo vanitate,[d] nunquid niſi iuſto dei rectóque iudicio *Pſal. 143.* ſimilis eidem vanitati factus vaneſceret homo? In diebus tamen vanitatis ſuæ intereſt plurimum, vtrum reſiſtat, an obtemperet veritati, & vtrum ſit expers veræ pietatis, an particeps: non propter vitæ huius vel bona acquirenda, vel mala vitanda vaneſcendo tranſeuntia, H ſed propter futurum iudicium, per quod erunt & bonis bona, & malis mala, ſine fine manſura. Denique iſte ſa- *Eccleſ. 12.* piens hunc librum ſic concluſit, vt diceret: Deum time, & mandata eius cuſtodi, quia hoc eſt, omnis homo: quia omne hoc opus deus adducet in iudicium in omni deſpecto, ſiue bonum ſiue malum. Quid breuius, verius, ſalubrius dici potuit? Deum, inquit, time, & mandata eius cuſtodi: quia hoc eſt omnis homo. Quicunque enim eſt hoc, eſt cuſtos vtique mandatorum dei: quoniã qui hoc non eſt, nihil eſt. Non enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in ſimilitudine vanitatis. Quia omne hoc opus, id eſt, quod ab homine fit in hac vita, ſiue bonum, ſiue malum: deus adducet in iudicium, in omni deſpecto, id eſt, in omni etiam qui cõtemptibilis hic videtur, [& ideo nec videtur:] quoniam deus & ipſum videt, nec eum deſpicit: nec eum cum iudicat, præterit.

a Librum qui vocatur Eccleſiaſtes.) Hoc eſt, concionator, quẽ multi Hebræorum conſcriptum ab eo ferunt in pœnitentia vitæ flagitioſe actæ ac impiæ. Alij dicunt, quum ſpiritu prophetico præuideret diuiſionem regni ſui, ſub Roboam filio ſuo, adductum in contemptum inſtabilis vanitatis. b Vanitas vanitatum.) Sic Septuaginta interpretati ſunt: cæteri vero, vt Hieronymus ait, ἀτμὸς ἀτμῶν, I hoc eſt, vapor fumi & aura tenuis, quæ cito reſoluitur. c Sicut eſt abundantia lucis ſuper tenebras.) Tantum ab ſtulticia ſapientia abeſt, quantum à tenebris dies & ſol. d In hac ergo vanitate.) In tanta vanitate mens hominum niſi à deo edoceretur, vaneſceret, falſáque ſumeret pro veris, aut profecto peccatis abſumeretur, & velut fumus in mortem ſecundam euanida contabeſceret.

Quòd ad diſſerendum de nouiſsimo iudicio dei, noui primum teſtamenti, ac deinde veteris teſtimonia prolaturus ſit. *Caput IIII.*

HVius itaque vltimi iudicij dei teſtimonia de ſcripturis ſanctis quæ ponere inſtitui, prius eligenda ſunt de libris inſtrumenti noui, poſtea de veteris. Quãuis etiim vetera priora ſint tempore, noua tamen anteponẽda ſunt dignitate: quoniam illa vetera præconia ſunt nouorum. Noua igitur ponenda ſunt prius, quæ, vt firmius probemus, aſſumentur & vetera. In veteribus habentur lex & prophetæ, in nouis Euangelium & Apoſtolicæ literæ. Ait autem Apoſtolus: *Roma. 3.* Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem ſine lege iuſticia dei manifeſtata eſt, teſtificata per legem & prophetas: iuſticia autem dei per fidem Ieſu Chriſti in omnes qui credunt in eum. Hæc autem iuſticia dei ad nouum pertinet teſtamentum, & teſtimonium habet à veterib[a] libris, hoc eſt, à lege & prophetis. Prius ergo ipſa cauſa ponenda eſt, & poſtea teſtes introducẽdi. K Hunc & ipſe Ieſus Chriſtus ordinem ſeruandum eſſe demonſtrans: Scriba, inquit, eruditus in regno dei, ſimilis eſt viro patrifamiliâs proferenti de theſauro ſuo noua & vetera. *Matth. 13.* Non dixit vetera & noua: quod vtique dixiſſet, niſi maluiſſet meritorum ordinem ſeruare, quàm temporum.

Quibus ſententiis domini Saluatoris diuinum iudicium futurum in fine ſeculi declaretur. *Caput V.*

ERgo ipſe Saluator cum obiurgaret ciuitates, in quibus virtutes magnas fecerat, neque crediderant, & eis alienigenas anteponeret: Veruntamen, inquit, dico vobis, Tyro & Sidoni[a] remiſsius erit in die iudicij quàm vobis. *Matth. 11.* Et paulo poſt alteri ciuitati: Amen, inquit, dico tibi,* quia terræ Sodomorum remiſsius erit in die iudicij quàm tibi. **aliàs, vobis.* Hic euidentiſsime prædicat diem iudicij eſſe venturum. Et alio loco: Viri Niniuitæ, inquit, ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam: quia pœnitẽtiam *Matth. 12.* egerunt in prædicatione Ionæ: & ecce plus quàm Iona hic.[b] Regina Auſtri ſurget in iudicio cum generatione iſta, & condemnabit eam: quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Salomon hic. L Duas hoc loco res diſcimus: & venturum eſſe iudicium, & cum mortuorum reſurrectione venturũ. De Niniuitis enim & regina Auſtri quando hæc dicebat, de mortuis ſine dubio loquebatur, quos tamen in die iudicij reſurrecturos eſſe prædixit. Nec ideo dixit condemnabunt,[c] quia & ipſi iudicabunt: ſed quia ex ipſorum comparatione iſti merito damnabuntur. Rurſus alio loco, cum de hominum bonorum & malorũ nunc permixtione, poſtea ſeparatione, quæ vtique in die iudicij futura eſt, loqueretur, adhibuit ſimilitudinem de tritico ſeminato, & ſuperſeminatis zizaniis, eámq; ſuis exponens diſcipulis: Qui ſeminat, inquit, bonum ſemẽ, *Matth. 13.* eſt filius hominis: ager autem eſt hic mundus: bonum vero ſemen hi ſunt filij regni: zizania autem hi filij ſunt nequam. Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus. Meſsis autem conſummatio ſeculi, meſſores vero angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: ſic erit in conſummatione ſeculi. Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent M eos in caminum ignis, ibi erit fletus & ſtridor dentium. Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum. Qui habet aures audiẽdi, audiat. Hic quidem iudicium vel diem iudicij nõ nominauit, ſed multo eum clarius, ipſis rebus expreſsit, & in fine ſeculi futurum eſſe prædixit. Item diſcipulis ſuis: Amen, inquit, dico vobis, quod vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cum ſederit *Matth. 19.* filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſraël. Hinc diſcimus cum ſuis diſcipulis iudicaturum Ieſum. Vnde & alibi Iudæis dixit: Si ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filij veſtri in quo eiiciunt? *Matth. 12.* Ideo ipſi iudices veſtri erunt. Nec quoniam ſuper duodecim ſedes *Luca. 11.* ſeſſuros eſſe ait, duodecim ſolos homines cum ipſo iudicaturos putare debemus. Duodenario quippe nume- *Matth. 19.* ro, vniuerſa quædam ſignificata eſt iudicantium multitudo propter duas partes numeri ſeptenarij, quo ſignificatur plerunque vniuerſitas: quæ duæ partes, id eſt, tria & quatuor, altera per alteram multiplicatæ duodecim faciunt. Nam & quatuor ter, & tria quater duodecim ſunt: & ſi qua alia huius duodenarij numeri,

quæ

A quæ ad hoc valeat, ratio reperitur. Alioquin quoniam *Acto.1.* in locum Iudæ traditoris Apoſtolum Matthiam legi- *1.Cor.15.* mus ordinatum: Apoſtolus Paulus, qui plus illis omnibus laborauit, vbi ad iudicandum ſedeat, non habebit: qui profecto cum alijs ſanctis ad numerum iudicum ſe *1.Cor.6.* pertinere demonſtrat, cum dicit: Neſcitis quia angelos iudicabimus? De ipſis quoque iudicandis in hoc nume- *Matth.19.* ro duodenario ſimilis cauſa eſt. Non enim quia dictum eſt, Iudicantes duodecim tribus Iſraël: tribus Leui, quæ tertiadecima eſt ab eis iudicanda non erit: aut ſolum illum populum, non etiam cæteras gentes iudicabunt? Quod autem ait, in regeneratione, proculdubio mortuorum reſurrectionem nomine voluit regenerationis intelligi. Sic enim caro noſtra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum eſt anima noſtra regenerata per fidem. Multa prætereo, quæ de vltimo iudicio ita dici videntur, vt diligenter conſiderata reperiantur ambigua, vel magis ad aliud pertinentia: ſiue ſcilicet ad eum ſaluatoris aduentum, quo per totum hoc tempus in eccleſia ſua venit, hoc eſt, in membris ſuis, particulatim atque paulatim: quoniam tota corpus eſt eius, ſiue ad excidium terrenæ Hieruſalem: quia & de illo cum B loquitur, plerunque ſic loquitur, tanquam de fine ſeculi, atque de illo die iudicij nouiſsimo & magno loquatur, ita vt dinoſci non poſsit omnino, niſi ea quæ apud tres Euangeliſtas, Matthæum, Marcum, & Lucam de hac re ſimiliter dicta ſunt, inter ſe omnia conferantur. Quędam quippe alter obſcurius, alter explicat planius: vt ea quæ ad vnam rem pertinentia dicuntur, appareat vnde dicantur. Quod facere vtcunque curaui in quadam epiſtola, quam reſcripſi ad beatæ memoriæ virum Heſychium Solonitatæ vrbis Epiſcopum, cuius epiſtolæ titulus eſt, de fine ſeculi. Proinde iam illud hic dicam quod in Euãgelio ſecundum Matthæum de ſeparatione bonorum & malorum legitur per iudicium præſen- *Matth.25.* tiſsimum atque nouiſsimum Chriſti. Cum autem venerit, inquit, filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ: & congregabuntur ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ab inuicem, ſicut paſtor ſegregat oues ab hædis. C Et ſtatuet oues quidem à dextris ſuis hædos autem à ſiniſtris. Tunc dicet rex his, qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei poſsidete paratum vobis regnum à conſtitutione mũdi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare: ſitiui, & dediſtis mihi bibere. Hoſpes eram, & collegiſtis me. Nudus, & cooperuiſtis me. Infirmus, & viſitaſtis me. In carcere eram, & veniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti, dicentes: Domine, quando vidimus te eſurientem, & pauimus: ſitientẽ, & dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hoſpitẽ, & collegimus te? Aut nudũ, & cooperuimus te? Aut quãdo te vidimus infirmũ, aut in carcere, & venimus ad te? Et reſpondens rex dicet illis: Amen dico vobis, quandiu vni feciſtis de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis. Tunc dicet, inquit, & his, qui à ſiniſtris eius erũt: Diſcedite à me maledicti in ignẽ æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Deinde ſimiliter etiã his enumerat, quod illa non fecerint, quæ dextros feciſſe memorauit. Similiterq; interrogantibus, quando eum viderint in horũ indigentia conſtitutum: quod minimis ſuis nõ factum eſt, ſibi factum non fuiſſe reſpondet: ſermonẽq; concludens, Et hi, inquit, in ſupplicium æternum ibunt, iuſti autem in vitam æternam. Ioannes vero Euangeliſta apertiſsime narrat eum in reſurrectione mortuorũ futurum prædixiſſe iudicium. Cum enim dixiſſet: Neq; enim pater iudicat quenquam, ſed iudicium omne de- D dit filio: vt omnes honorificent filium, ſicut honorifi- *Ioan.5.* cant patrem. Qui non honorificat filium, nõ honorificat patrem, qui miſit illum: protinus addidit, Amen amẽ dico vobis: quia qui verbum meum audit, & credit ei qui me miſit, habet vitam æternam: & in iudicium non veniet, ſed tranſiet à morte in vitam. Ecce hic dixit fideles ſuos in iudicium non venire. Quo modo ergo per iudicium ſeparabuntur à malis, & ad eius dextram ſtabunt, niſi quia hoc loco iudicium pro damnatione poſuit? In tale quippe iudicium non venient, qui audiunt verbum eius, & credunt ei qui miſit illum.

VEruntamen &c. Tyro & Sidoni.) Tyrus & Sidon vrbes ſunt a maritimæ in Phœnicia. b Et ecce plus quàm Iona hic.) Hic non eſt pronomẽ, ſed aduerbium, quaſi hoc loco, ὧδε. c Nec ideo dixit condemnabunt.) Et condemnare dicuntur accuſatores reum, quum per eorum accuſationem condemnatur. Imago eſt hęc ſumpta de foro.

Quæ ſit prima reſurrectio, quæ ſecunda. *Cap. VI.*

DEinde adiungit & dicit: Amen amẽ dico vo- *Ioan.5.* bis, quia venit hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij dei: & qui audierint, E viuent. Sicut enim pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio habere vitam in ſemetipſo. Nõdum de ſecunda reſurrectione, id eſt, corporum loquitur, quæ in fine futura eſt, ſed de prima, quæ nunc eſt. Hanc quippe vt diſtingueret, ait: Venit hora & nunc eſt. Non autem iſta corporum, ſed animarum eſt. Habent enim & animæ mortem ſuam in impietate, atque peccatis. Secundum quam mortem mortui ſunt, de quibus idem dominus ait: Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos: vt ſcilicet *Matth.8.* in anima mortui, in corpore mortuos ſepelirent. Propter iſtos ergo impietate & iniquitate in anima mor- *Ioan.5.* tuos: venit, inquit, hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij dei: & qui audierint, viuent. Qui audierint, dixit: qui obedierint, qui crediderint, & vſque in finem perſeuerauerint. Nec fecit hic vllam differentiam bonorum & malorum. Omnibus enim bonum eſt audire vocem eius, & viuere ad vitam pietatis ex impietatis morte tranſeundo. De qua morte ait Apo- *2.Cor.5.* ſtolus Paulus: Ergo omnes mortui ſunt, & pro omni- F bus mortuus eſt vnus: vt qui viuunt, iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. Omnes itaque mortui ſunt in peccatis, nemine prorſus excepto: ſiue originalibus, ſiue etiam voluntate additis: vel ignorando, vel ſciendo, vel faciendo quod iuſtum eſt: & pro omnibus mortuis, viuus mortuus eſt vnus, id eſt, *Roma.10.* nullum habens omnino peccatum: vt qui per remiſsionem peccatorum viuunt, iam non ſibi viuant, ſed ei qui pro omnibus mortuus eſt propter peccata noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram: vt credentes in eum, qui iuſtificat impium, ex impietate iuſtificati, tãquam ex morte viuificati ad primam reſurrectionem, quæ nunc eſt animarum [a], pertinere poſsumus. Ad hanc enim primam non pertinent, niſi qui beati erunt in æternum: ad ſecundam vero, de qua mox locuturus eſt, & beatos pertinere docebit, & miſeros. Iſta eſt miſericordiæ, illa iudicij. Propter quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Miſericordiam & iudicium cantabo tibi domine. *Pſal.100.* De quo iudicio conſequenter adiunxit, atque ait: Et po- *Ioan.5.* teſtatem dedit ei iudiciũ facere, quia filius hominis eſt. Hic oſtendit, quod in ea carne veniet iudicaturus, in qua venerat iudicandus. Ad hoc enim ait: quoniã filius hominis eſt. Ac deinde ſubiungens vnde agimus: Nolite, inquit, mirari hoc: quia veniet hora, in qua omnes qui

G in monumentis ſunt, audient vocem filij dei: & procedent qui bona fecerunt in reſurrectionem vitę:qui vero mala egerunt, in reſurrectionem iudicij. Hoc eſt illud iudicium, quod paulo ante ſicut nunc pro damnatione *Ioan.5.* poſuerat, dicens: Qui verbum meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam: & in iudicium non venit, ſed tranſit à morte in vitam, id eſt, pertinendo ad primam reſurrectionem, qua nũc tranſitur à morte animarum ad vitam virtutum, in damnationem non veniet, quam ſignificauit appellatione iudicij: ſicut etiam in hoc loco, vbi ait: Qui vero mala egerunt, in reſurrectionem iudicij, id eſt, dãnationis. Reſurgat ergo in prima, qui non vult in ſecunda reſurrectione damnari. Veniet ergo hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij dei: & qui audierint viuent, id eſt, in damnationem non venient, quæ ſecunda mors dicitur: in quam mortem poſt ſecundam, quę corporum futura eſt, reſurrectionem præcipitabũtur, qui in prima, quæ animarum
H eſt, non reſurgunt. Veniet enim hora, vbi non ait, & nunc eſt: quia in fine ſeculi erit, hoc eſt, in vltimo & maximo iudicio dei, quando omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem eius, & procedent. Non dixit, quẽadmodum in prima: & qui audierint, viuẽt. Non enim omnes viuent, ea ſcilicet vita, quæ quoniam beata eſt, ſola vita dicenda eſt. Nam vtique ſine qualicũque vita nõ poſſent audire, & de monumentis reſurgẽte carne procedere. Quare autem non omnes viuent, in eo quod ſequitur, docet: Qui bona, inquit, fecerunt, in reſurrectionem vitæ, hi ſunt qui viuent: qui vero mala egerunt, in reſurrectionem iudicij, hi ſunt qui non viuent: quia ſecunda morte morientur. Mala quippe egerũt, quoniam male vixerunt: male autem vixerunt, quia in prima, quæ nunc eſt animarum reſurrectione non reuixerunt, aut in eo quod reuixerant, non in finem vſque manſerunt. Sicut ergo duæ ſunt regenerationes, de quibus iam ſupra locutus ſum: vna ſecundum fidem, quæ nunc fit per baptiſmum: alia ſecundum carnem, quæ fiet in eius in-
I corruptione atque immortalitate per iudicium magnũ, atque nouiſsimum: ita ſunt & reſurrectiones duæ, vna prima, quę nunc eſt, animarum, quę venire non permittit in mortem ſecundam. Alia ſecunda quæ nunc non eſt, ſed in ſeculi fine futura eſt: nec animarũ, ſed corporũ eſt: quę per vltimum iudicium alios mittet in ſecundam mortem: alios in eam vitam, quæ non habet mortem.

a AD primam reſurrectionẽ, quæ nunc eſt animarum.) In aliis libris non adſcribitur, animarum: & forſan additum eſt, vt intelligeretur, quæ eſt hæc noſtra reſurrectio. Nam illa poſtrema eſt corporum, hæc prima eſt animarum, quum ex caſu peccatorum ſurgunt. Sic paulopoſt: à morte animarum ad vitam virtutum. in antiquis libris tantum legitur, à morte ad vitam. Sed illa videntur addita exponendi gratia.

De duabus reſurrectionibus, & de mille annis, quid in Apocalypſi Ioannis ſcriptum ſit, & quid de eis rationabiliter ſentiatur. *Caput VII.*

DE his duabus reſurrectionibus idem Ioannes Euangeliſta in eo libro qui dicitur Apocalypſis, eo modo locutus eſt: vt earum prima à quibuſdam noſtris non intellecta, inſuper etiam in quaſdam ridiculas fabulas verteretur. Ait quippe in libro *Apoca.20.* memorato Ioannes apoſtolus: Et vidi angelum deſcendentem de cœlo, habentem clauem abyſsi, & catenam in manu ſua, & tenuit draconem illum ſerpentem antiquum, qui cognominatus eſt diabolus, & Satanas, & alligauit illum mille annis, & miſit illum in abyſſum, & clauſit: & ſignauit ſuper eum, vt non ſeduceret iam gentes, donec finiãtur mille anni: poſt hæc oportet eum ſolui breui tempore. Et vidi ſedes, & ſedentes ſuper eas, K & iudicium datum eſt illis: & animas occiſorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum dei. Et ſi qui non adorauerunt beſtiam, nec imaginem eius: nec acceperunt inſcriptionem in fronte, aut in manu ſua, & regnauerunt cum Ieſu mille annis: reliqui eorum non vixerunt, donec finiantur mille anni. Hæc reſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus eſt, qui habet in hac prima reſurrectione partem. In iſtis ſecunda mors non habet poteſtatem, ſed erunt ſacerdotes dei & Chriſti, & regnabunt cum eo mille annis. Qui propter hæc huius libri verba primam reſurrectionem futuram ſuſpicati ſunt corporalem, inter cætera maxime numero annorum mille [a] permoti ſunt, tanquam oporteret in ſanctis eo modo velut tanti temporis fieri ſabbatiſmum, vacatione ſcilicet ſancta poſt labores annorum ſex milium, ex quo creatus eſt homo: & magni illius peccati merito in huius mortalitatis ęrumnas de paradiſo fœli- *Gene.3.* citate dimiſſus eſt, vt quoniam ſcriptum eſt: Vnus dies apud dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies vnus: ſex annorum milibus tanquam ſex diebus imple- L tis, ſequatur velut ſabbati ſeptimus in annis mille poſtremis, ad hoc ſcilicet ſabbatum celebrandum reſurgentibus ſanctis. Quæ opinio eſſet vtcunque tolerabilis, ſi aliquæ deliciæ ſpiritales in illo ſabbato affuturæ ſanctis per domini præſentiã crederentur. Nam etiam nos hoc opinati fuimus aliquando. Sed cum eos qui tunc reſurrexerunt, dicant immoderatiſsimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus cibus ſit tantus ac potus, [b] vt non ſolum nullã modeſtiam teneant, ſed modum quoque ipſius incredulitatis excedant: nullo modo iſta poſſunt niſi à carnalibus credi. Hi autem qui ſpiritales ſunt, iſtos iſta credẽtes χιλιαστὰς [c] appellant Græco vocabulo: quod verbũ è verbo exprimentes, nos poſſumus miliarios nuncupare. Eos autem longum eſt refellere ad ſingula, ſed potius quemadmodum ſcriptura hæc accipiẽda ſit, iam debemus oſtendere. Ait ipſe dominus noſter Ieſus Chri- *Matth.12.* ſtus: Nemo poteſt introire in domum fortis, & vaſa eius eripere, niſi prius alligauerit fortem, diabolum volẽs in- M telligi fortem: quia ipſe genus humanum potuit tenere captiuum, vaſa vero eius quæ fuerat erepturus, fideles ſuos futuros, quos ille in diuerſis peccatis atque impietatibus poſsidebat. Vt ergo alligaretur hic fortis, propterea vidit iſte Apoſtolus in Apocalypſi angelum deſcen- *Apoca.20.* dentem de cœlo, habentem clauem abyſsi, & catenam in manu ſua. Et tenuit, inquit, draconem illum ſerpentẽ antiquum, qui cognominatus eſt diabolus & Satanas: & alligauit eum mille annis, hoc eſt, eius poteſtatem ab eis ſeducendis ac poſsidendis, qui fuerant liberandi, cohibuit atque frenauit. Mille autẽ anni, duobus modis poſſunt, quantum mihi occurrit, intelligi: aut quia in vltimis annis mille iſta res agitur, id eſt, ſexto annorum miliario [d] tanquam ſexto die, cuius nunc ſpacia poſteriora voluuntur: ſecuturo deinde ſabbato, quod non habet veſperam, requiem ſcilicet ſanctorum, quæ non habet finem: vt huius miliarij tanquam diei nouiſsimam partem, quæ remanebit vſque ad terminum ſeculi, mille annos appellauerit: eo loquendi modo, quo pars ſignificatur à toto: aut certe mille annos pro annis omnibus huius ſeculi poſuit, vt perfecto numero notaretur ipſa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus denarij numeri quadratum ſolidum reddit. Decem quippe decies ducta, fiunt centum: quæ iam figura quadrata, ſed plana eſt. Vt autem in altitudinem ſurgat, & ſolida fiat, rurſus centum decies multiplicantur, & mille fiunt.

Porrò

A Porrò ſi centum ipſa aliquo modo pro vniuerſitate aliquando ponuntur, quale illud eſt, quod dominus omnia ſua dimittenti & eum ſequenti promiſit, dicens: Accipiet in hoc ſeculo centuplum. Quod exponens quodam modo Apoſtolus, ait: Quaſi nihil habentes, & omnia poſsidentes: quia & ante iam dictum erat: Fidelis hominis totus mundus diuitiarum eſt: quanto magis mille pro vniuerſitate ponuntur, vbi eſt ſoliditas ipſius denariæ quadraturæ? Vnde & illud melius intelligitur, quod in Pſalmo legitur: Memor fuit in ſeculum teſtamenti ſui, verbi quod mandauit in mille generationes, id eſt in omnes. Et miſit illum, inquit, in abyſſum: vtiq; diabolũ miſit in abyſſum. Quo nomine ſignificata eſt multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate aduerſus Eccleſiam dei multũ profunda ſunt corda: non quia ibi diabolus ante nõ erat, ſed ideo dicitur illuc miſſus, quia excluſus à credentibus plus cœpit impios poſsidere. Plus nanque poſsidetur à diabolo, qui non ſolum alienatus eſt à deo, verumetiam gratis odit ſeruientes deo. Et clauſit, inquit, & ſignauit ſuper B eum, vt iam non ſeduceret gentes, donec finiantur mille anni. Clauſit ſuper eum, dictũ eſt, interdixit ei ne poſſit exire, id eſt, vetitum trãſgredi. Signauit autem quod addidit: ſignificaſſe mihi videtur, quòd occultum eſſe voluit, qui pertineant ad partem diaboli & qui nõ pertineant. Hoc quippe in ſeculo iſto prorſus latet: quia & qui videtur ſtare, vtrum ſit caſurus: & qui videtur iacere, vtrum ſit ſurrecturus, incertum eſt. Ab eis autẽ gentibus ſeducendis huius interdicti vinculo & clauſtro diabolus prohibetur atque cohibetur, quas pertinentes ad Chriſtum ſeducebat antea, vel tenebat. Has enim deus elegit ante mundi conſtitutionem eruere de poteſtate tenebrarũ, & transferre in regnũ filij claritatis ſuæ: ſicut Apoſtolus ait, Nam ſeducere illum gentes etiam nunc, & ſecum trahere in æternam pœnam: ſed non prædeſtinatas in æternam vitam, quis fidelis ignorat? Nec moueat, quod ſæpe diabolus ſeducit etiam illos qui iam regenerati in Chriſto, vias ingrediuntur dei. Nouit enim dominus qui ſunt eius. ex his in æternam damnationem neminem ille ſeducit. C Sic enim nouit eos dominus, vt deus: quem nihil latet etiam futurorum, non vt homo, qui hominem ad præſens videt, ſi tamen videt, cuius cor non videt: qualis autẽ poſtea ſit futurus, nec ſeipſum videt. Ad hoc ergo ligatus eſt diabolus, & incluſus in abyſſo: vt iam non ſeducat gentes, ex quibus conſtat Eccleſia, quas antea ſeductas tenebat, antequam eſſet Eccleſia. Nec enim dictum eſt, vt non ſeduceret aliquem, ſed vt nõ ſeduceret, inquit, iam gẽtes: in quibus Eccleſiam proculdubio voluit intelligi. Donec finiantur mille anni, id eſt, aut quod remanet de ſexto die, qui conſtat ex mille annis: aut omnes anni, quibus deinceps hoc ſeculum peragendũ eſt. Nec ſic accipiendum eſt quod ait: vt non ſeduceret gentes donec finiãtur mille anni: quaſi poſtea ſeducturus ſit eas duntaxat gentes, ex quibus prædeſtinata conſtat Eccleſia: à quibus ſeducendis illo eſt vinculo clauſtroq; prohibitus. Sed aut illa locutione dictum eſt, quæ in ſcripturis aliquoties inuenitur, qualis eſt in Pſalmo: Sicut oculi noſtri ad dominum deum noſtrũ, donec miſereatur noſtri. Neq; enim cum miſertus fuerit, nõ erunt oculi ſeruorum eius ad dominum deum ſuum. Aut certe iſte eſt ordo verborum: Et clauſit, & ſignauit ſuper eum, donec finiantur mille anni. Quod vero interpoſuit, vt nõ ſeduceret iam gentes: ita ſe habet, vt ab huius ordinis connexione ſit liberum: & ſeorſum intelligendum, velut ſi pòſt adderetur, vt ſic ſe haberet tota ſententia: Et clauſit, & ſignauit ſuper eum, donec finiantur mille anni, vt non ſeduceret iam gẽtes: id eſt, ideo clauſit, donec finiantur mille anni, vt iam non ſeduceret gentes. D

Matth. 19. 2. Cor. 6. Psal. 104. Apoca. 20. Ephe. 1. Colo. 1. 2. Timo. 2. Apoca. 20. Psal. 122.

a INter cætera maxime numero annorũ mille.) Quoniã Ioannes hoc loco meminit mille annorum, & Chriſtus in Euangelio Non bibam amodo de hoc genimine vitis vſque in diem illum, quo bibam illud nouũ in regno patris mei. Et prophetæ multa dicunt de regno Chriſti in Hieruſalem. idcirco exiſtimarunt quidã Chriſtum ex citatis corporibus ſanctorum ſuorũ rediturum in mundum, manſurumq́ue hic annos mille in ſumma pace, affluente vndique fœlicitate incredibili, aureoque ſeculo maiore & mirabiliore, quàm eſt à Poetis deſcriptum, aut etiam ab Eſaia & Sibylla prædictum. Cuius opinionis author fuit Papias Hierapolitanus præſul, qui vixit temporibus Apoſtolorũ. Eum ſecuti ſunt Irenæus, & Apollinarius, Tertullianus quoque in libro de ſpe fidelium, & Victorinus Pictauienſis, & Lactantius libro ſeptimo diuinarum inſtitutionum. Hoc cõmentum & ſi ioane Hieronymus eſſe oſtendit, ac ridet ſæpenumero, atque inceſſit, tamen libro in Hieremiam quarto nõ audere ſe damnare ait, quòd multi eccleſiaſticorum virorũ & martyrũ id dixerint, tantũ eſt in dictis vel fidei vel reuerẽtiæ plerunq; propter authorẽ ſolum diſſentiendumq; eſt à magnis viris modeſte ac prudẽter, ita vt multum eorũ authoritati detuliſſe videaris. Haud crediderim illorũ ſanctorũ eandem fuiſſe ea de re ſententiam, quam Cherinthi hæretici, de quo ſic Euſebius libro eccleſiaſticæ hiſtoriæ tertio: Cherinthus poſt reſurrectionẽ terrenum dicit futurũ eſſe regnum Chriſti in Hieruſalem. Et homines in carne iterum concupiſcentiis & vitiis ſubiectam conuerſationem habituros. Contra fidem quoq; ſcripturarũ quendam mille annos deſignat, in quibus multa quidem & alia corruptionum opera, & nuptiarum feſtiuitates dicit futuras, ad eos qui libidini ſunt dediti decipiẽdos. Sed & Dionyſius quum de Ioannis reuelatione differeret, quædam ſecundũ ea, quæ antiquitus Eccleſiæ tradita fuerant, diſputaret, mentionem facit huius ipſius viri in his verbis: Cherinthus, inquit, a quo & Cherinthiana hæreſis oborta eſt, figmenti ſui authoritatem magni nominis acquirere ſecundũ ſcripturæ huius prauam intelligentiam geſtiebat. Quippe cuius hæc erat hæreſis, vt affirmaret terrenum futurum eſſe Chriſti regnum. Et quia erat ventri, gulæ, ac libidini deditus, ea futura decernebat, quæ ſibi propria libido dictabat. Ventris, & eorũ quæ ſub ventre ſunt incitamenta, cibis, potibus, nuptiis prædicabat explenda. Et vt aliquid ſacratius dicere videretur, legales aiebat feſtiuitates rurſum celebrandas, & hoſtias carnales iterũ iugulãdas. Irenæus vero ſecretiora ipſius hæretici in primo operis ſui libro publicauit. Quæ inde diſcat, ſi quis plenius ſcire vult. Hęc Euſebius. Non eſt ergo hæc Papiæ opinio, cuius originem Hieronymus Cherintho potius attribuiſſet natu maiori Papia ipſo: tametſi eodem vixerint tempore: tum nec Irenæus in Cherinthum ſcripſiſſet, qui Papiæ ſententiam eſt ſequutus: tametſi non omnes ſectæ eadẽ de illis mille tradiderunt annis. Vnuſquiſque, vt ſibi animo confingebat, ita affirmabat nec mirum in re commenticia & vana. Dionyſius Alexandrinæ Eccleſiæ pontifex, vt Hieronymus li. in Eſaiam. xviij. narrat, elegantem ſcripſit librum, irridens mille annorum fabulam, & auream atque gemmatam in terris Hieruſalem, inſtaurationem templi, hoſtiarum ſanguinem, otium ſabbati, circumciſionis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delicias, & cunctarum gentium ſeruitutem: rurſuſque bella, exercitus, ac triumphos, & ſuperatorum neces, mortemque centenarij peccatoris. Hæc Hierony. b In quibus cibus ſit tantus ac potus.) Sic Lactantius: Terra vero aperiet fœcũditatem ſuam, & vberrimas fruges ſua ſpõte generabit. Rupes montium melle ſudabunt: per riuos vina decurrent, & flumina lacte inundabunt. Vt præteream Cherinthiana, quæ ſunt multo fœdiora. c χιλιαστάς.) Quaſi millenarios. χίλιοι enim ſunt mille. d Id eſt ſexto annorum milliario.) Ferunt in libris Heliæ Prophetæ inueniri ſex mille annos mundum duraturum. quorũ prima duo milia deputantur vanitati, vſque ad Abraham. Altera duo legi, ad Chriſtum. Tertia duo milia Meſſiæ, vſque ad finem ſeculi: idq́ue ex computatione Hebræorum. Nam ex ſeptuaginta plura ſunt quàm tria milia ab Adam ad Abraham. Et ætate Auguſtini non aberant ſex milia à fine ſuo quadringentis annis. Itaque nunc plures quàm ſex mille & ſeptingentos vulgo computamus. Nempe à nato domino mille quingentos vigintiduo: cuius ortum Euſebius & qui Lxx. ſequũtur in quinto milleſimum & plus paulo quàm centeſimum conferunt. Idcirco Auguſtinus huius ſexti annorũ milliarij, voluit ſua ætate ſpacia poſteriora, dici. Lactantius, qui ante Auguſtinum vixit, nempe ſub Conſtantino, tãtum ſupereſſe ex illis ſex millibus annorum ducentorum annorum expectationem ſcribit. E F

De alligatione & ſolutione diaboli. Cap. VIII.

POſt hæc, inquit, oportet eum ſolui breui tempore. Si hoc eſt diabolo ligari, & includi, Eccleſiam non poſſe ſeducere: hæc ergo erit ſolutio eius, vt poſsit? Abſit. Nũquam enim ab illo Eccleſia ſeducetur prædeſtinata, & electa ante mundi conſtitutionem: de qua dictum eſt: Nouit dominus, qui ſunt eius: & tamen hic erit Eccleſia illo tempore etiam quo ſoluẽdus eſt diabolus: ſicut ex quo eſt inſtituta, hic fuit

Apoca. 20. Ephe. 1. 2. Timo. 2.

G & erit omni tempore, in ſuis vtique qui ſuccedunt naſcendo *Apoca.20.* morientibus. Nam paulo pòſt dicit, quòd ſolutus diabolus ſeductas gẽtes toto orbe terrarum, attrahet in bellum aduerſus eam: quorum hoſtium numerus erit *Ibidem.* vt arena maris. Et aſcenderunt, inquit, ſuper terræ latitudinem, & cinxerunt caſtra ſanctorum, & dilectam ciuitatem: & deſcendit ignis de cœlo à deo, & comedit eos: & diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia & pſeudoprophetæ: & cruciabũtur die ac nocte in ſecula ſeculorum. ſed hoc iam ad iudicium nouiſſimum pertinet, quod nunc propterea commemorandum putaui, ne quis exiſtimet eo ipſo paruo tempore, quo ſoluetur diabolus in hac terra Eccleſiam non futuram, illo hic eam vel non inueniente, cum fuerit ſolutus, vel abſumente, cum fuerit modis omnibus perſecutus. Non itaque per totum hoc tempus, quod liber iſte complectitur à primo ſcilicet aduentu Chriſti vſque in ſeculi finem, quo erit ſecundus eius aduentus: ita diabolus alligatur, vt eius hæc ipſa ſit alligatio: per hoc interuallum, quod mille annorũ *Apoca.20.* numero appellat non ſeducere Eccleſiam, quandoquidem illã nec ſolutus vtiq; ſeducturus eſt. Nam profectò H ſi ei alligari eſt, non poſſe ſeducere, ſiue non permitti: quid erit ſolui, niſi poſſe ſeducere, ſiue permitti? Quod abſit vt fiat. ſed alligatio diaboli, eſt nõ permitti exercere totam tentationem, quam poteſt vel vi vel dolo ad ſeducendos homines in partem ſuam cogendo violenter, fraudulentér ve fallendo. Quod ſi permitteretur in tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales deus id perpeti non vult, & fideles deiiceret, & ne crederent, impediret. Quod ne faceret, *Danie.12.* alligatus eſt. Tunc autem ſoluetur, quando & breue tempus erit. Nam tribus annis & ſex menſibus legitur totis ſuis ſuorúmque viribus ſæuiturus: & tales erunt, cum quibus ei belligerandum eſt, vt vinci tanto eius impetu inſidiiſque non poſsint. Si autem nunquam ſolueretur, minus appareret eius maligna potentia, minus ſanctæ ciuitatis fideliſſima patientia probaretur: minus denique perſpiceretur, quàm magno eius malo tam bene fuerit vſus omnipotens deus, qui cum nec omnino abſtulit à tentatione ſanctorum, quamuis ab eorum I interioribus hominibus vbi in deum creditur, foras miſſum: vt forinſecus eius oppugnatione proficerent, & in eis qui ſunt ex parte ipſius alligauit: ne quantam poſſet effundendo & exercendo maliciam innumerabiles infirmos, ex quibus eccleſiam multiplicari & impleri oportebat: alios credituros, alios iam credentes à fide pietatis hos deterreret, hos frãgeret. Et ſoluetur in fine, vt quàm fortem aduerſarium dei ciuitas ſuperauerit, cum ingenti gloria ſui redemptoris, adiutoris, liberatoris, aſpiciat. **al. eorum.* In quorum * ſanè, qui tunc futuri ſunt, ſanctorum atque fidelium comparatione quid ſumus? Quando quidem ad illos probandos tantus ſoluetur inimicus, cum quo nos ligato tantis periculis dimicamus: quanuis & hoc temporis interuallo, quoſdam milites Chriſti tam prudentes & fortes fuiſſe atque eſſe non dubium eſt, vt etiam ſi tunc in iſta mortalitate viuerent, quando ille ſoluetur, omnes inſidias eius atque impetus & cauerent prudentiſsime, & patientiſsime ſuſtinerẽt. Hęc autem alligatio diaboli non ſolum facta eſt, ex quo cœpit eccleſia præter Iudæam terram in nationes alias, aliáſque dilatari: ſed etiam nunc fit, & fiet vſque ad terminum ſeculi, quo ſoluendus eſt: quia & nunc homines ab infidelitate, in qua ipſe eos poſsidebat, conuertuntur ad fidem, & vſq; in illum finẽ ſine dubio conuertentur.

Et vtique vnicuique fidelium iſte fortis tunc alligatur, K quando ab illo tanquam vas eius eripitur, & abyſſus vbi *Matth.12.* incluſus eſt non in eis conſumpta eſt, quãdo ſunt mortui, qui tunc erant quando eſſe cœpit incluſus, ſed ſucceſſerunt eis alij naſcendo, atque ſuccedunt donec finiatur hoc ſeculum, qui oderint Chriſtianos: in quorũ quotidie velut in abyſſo cæcis & profundis cordibus includatur. Vtrum autem etiam illis vltimis tribus an- *Danie.12.* nis & menſibus ſex, quando ſolutus totis viribus ſæuiturus eſt, aliquis in qua non fuerat ſit acceſſurus ad fidẽ, nonnulla quæſtio eſt. Quo modo enim ſtabit quod dictum eſt: Quis intrat in domum fortis, vt vaſa eius eri- *Matth.12.* piat, niſi prius alligauerit fortem, ſi etiam ſoluto eripiuntur? Ac per hoc (ad hoc) cogere videtur iſta ſententia, vt credamus illo licet exiguo tempore neminem acceſſurum eſſe populo Chriſtiano, ſed cum eis, qui iam Chriſtiani reperti fuerint diabolum pugnaturum. Ex quibus etiam ſi aliqui victi ſecuti eum fuerint, non eos ad prædeſtinatum filiorum dei numerum pertinere. Neque enim fruſtra idem Ioannes Apoſtolus, qui & hanc Apo- L calypſim ſcripſit, in epiſtola ſua de quibuſdam dixit: Ex *1. Ioan.2.* nobis exierunt, ſed non erant ex nobis. Nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum. Sed quid fiet de paruulis? Nimium quippe incredibile eſt, nullos iam natos & nondum baptizatos, præoccupari Chriſtianorum filios illo tempore infantes: nullos etiam ipſis naſci iam diebus: aut ſi erunt, non eos à parentibus ſuis ad lauacrum regenerationis modo quocunque perduci. Quod ſi fiet, quo pacto ſoluto iam diabolo vaſa iſta eripientur, in cuius domum nemo intrat, vt vaſa eius eripiat, niſi prius alligauerit eũ? Imò vero id potius eſt credendum, vt nec qui cadant de eccleſia, nec qui accedãt ad eccleſiam illo tempore defuturos, ſed profectò tam fortes erunt & parentes pro baptizandis paruulis ſuis: & hi qui tunc primitus credituri ſunt, vt illum fortem vincant etiam non ligatum, id eſt, omnibus, qualibus antea nunquam, vel artibus inſidiantem, vel vrgentem viribus, & vigilanter intelligant, & toleranter ferant: ac ſic illi etiam non ligato eripiantur. Nec ideo falſa erit Euãgelica illa ſentẽtia: Quis intrat in domum fortis, vt va- *Matth.12.* ſa eius eripiat, niſi prius alligauerit fortem? Secundum enim ſententiæ eius veritatem, ordo iſte ſeruatus eſt, vt M prius alligaretur fortis, ereptiſque vaſis eius, longe latèque in omnibus gentibus ex firmis & infirmis ita multiplicaretur eccleſia, vt ex ipſa rerum diuinitus prędictarum & impletarum robuſtiſsima fide, etiam ſoluto vaſa poſſet auferre. Sicut enim fatendum eſt, multorum *Matth.24.* refrigeſcere charitatem, cum abundat iniquitas: etiam inuiſitatis maximiſque perſecutionibus atque fallaciis diaboli iam ſoluti, eos qui in libro vitæ ſcripti nõ ſunt, eſſe multos ceſſuros, hinc cogitandum eſt, non ſolum *Apoca.20.* quos bonos fideles illud tempus inueniet, ſed nonnullos etiam qui foris adhuc erunt, adiuuante dei gratia per conſiderationem ſcripturarum: in quibus & alia & finis ipſe prænunciatus eſt, quem venire iam ſentiunt: ad credendum, quod non credebant, futuros eſſe firmiores: & ad vincendum etiam non ligatum diabolum fortiores. Quod ſi ita erit, propterea præceſsiſſe credenda * eſt eius alligatio, vt & ligati & ſoluti expolia- **aliàs, docenda.* tio ſequeretur: quoniam de hac re dictum eſt: Quis intrabit in domum fortis, vt vaſa eius eripiat, niſi prius al- *Matth.12.* ligauerit fortem?

Quid ſit regnum ſanctorum cum Chriſto per mille annos, & in quo diſcernatur à regno æterno.

Caput IX.

Interea

A *Apoca.20.* INterea dum mille annis ligatus eſt diabolus,
ſancti regnant cum Chriſto etiam ipſis mille
annis eiſdem ſine dubio, & eodem modo in-
telligendis, id eſt, iſto iam tempore prioris eius aduen-
tus. Excepto quippe illo regno, de quo in fine dictu-
Matth.25. rus eſt: Venite benedicti patris mei, poſsidete paratum
vobis regnum. Niſi enim alio aliquo modo longe qui-
dem impari iam nunc regnarent cum illo ſancti eius,
Matth.28. quibus ait: Ecce ego vobiſcum ſum vſque in cóſumma-
tionem ſeculi: profecto nó etiã nunc diceretur Eccleſia
Matth.13. regnum eius, regnúmve cœlorũ. Nam vtique iſto tem-
pore in regno dei eruditur ſcriba ille, qui profert de the
ſauro ſuo noua & vetera: de quo ſupra locuti ſumus. Et
de Eccleſia collecturi ſunt zizania meſſores illi, quę per-
miſit cum tritico ſimul creſcere vſq; ad meſſem. Quod
Ibidem. exponens ait, Meſſus eſt finis ſeculi: meſſores autem an-
geli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni combu
runtur, ſic erit in conſummatione ſeculi: mittet filius ho
minis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia
ſcandala. Núquid de regno illo, vbi nulla ſunt ſcanda-
B la? De iſto ergo regno eius, quod eſt hic Eccleſia, colli-
Matth.5. gentur. Item dicit: Qui ſoluerit vnum de mandatis iſtis
minimis, & docuerit ſic homines, minim⁹ vocabitur in
regno cœlorum: qui autem fecerit & ſic docuerit, ma-
gnus vocabitur in regno cœlorum. Vtrũque dicit in re-
gno cœlorum, & qui non facit mandata quæ docet: hoc
eſt enim ſoluere, non ſeruare, non facere: & illum qui fa
cit & ſic docet: ſed iſtum minimum, illum magnum. Et
cótinuo ſecutus adiũgit: Dico enim vobis, quia niſi abũ-
dauerit iuſticia veſtra ſuper ſcribarum & Phariſæorum,
id eſt, ſuper iuſticiam eorum, qui ſoluunt quod docent.
Matth.23. De Scribis enim & Phariſæis dicit alio loco: Quoniam
Matth.5. dicunt & non faciunt. Niſi ergo ſuper eos abundauerit
iuſticia veſtra, id eſt, vt vos non ſoluatis, ſed faciatis po-
tius quod docetis: non intrabitis, inquit, in regnum cœ-
lorum. Alio modo igitur intelligendum eſt regnum cœ
lorum, vbi ambo ſunt: & ille ſcilicet qui ſoluit quod do
cet, & ille qui facit: ſed ille minimus, iſte magnus. Alio
modo autem regnum cœlorum dicitur, quò non intrat
niſi ille qui facit. Ac per hoc vbi vtrunque genus eſt, Ec-
cleſia eſt, qualis nunc eſt: vbi autem illud ſolum erit, Ec-
cleſia eſt, qualis tunc erit, quando malus in ea nó erit. Er
go Eccleſia & nunc eſt regnum Chriſti, regnúmque cœ-
Apoca.20. lorum. Regnant itaque cum illo etiam nũc ſancti eius,
Matth.13. aliter quidem quàm tunc regnabunt: nec tamen cum il-
C lo regnant zizania, quanuis in eccleſia cum tritico cre-
ſcant. Regnant enim cum illo qui faciunt quod Apoſto
Coloſ.3. lus ait: Si cóſurrexiſtis cum Chriſto, quę ſurſum ſunt ſa-
Philip.3. pite, vbi Chriſtus eſt in dextera dei ſedens: quæ ſurſum
ſunt quærite, non quę ſuper terram. De qualibus item di
Apoca.20. cit, quòd eorũ conuerſatio ſit in cœlis. Poſtremo regnãt
cum illo, qui eo modo ſunt in regno eius, vt ſint etiã ipſi
regnum eius. Quo modo autem ſunt regnum Chriſti,
qui vt alia taceam, quanuis ibi ſint donec colligantur in
fine ſeculi de regno eius omnia ſcandala: tamẽ illic ſua
Philip.2. quærunt, non quæ Ieſu Chriſti? De hoc ergo regno mi-
litiæ, in quo adhuc cum hoſte confligitur, & aliquando
repugnatur repugnantibus vitiis, aliquando cedentibus
imperatur donec veniatur ad illud pacatiſsimũ regnũ,
vbi ſine hoſte regnabitur. Et de hac prima reſurrectio-
Apoca.20. ne, quæ nunc eſt, liber iſte ſic loquitur. Cum enim dixiſ-
ſet alligari diabolum mille annis, & poſtea ſolui breui
tempore, mox recapitulando quid in iſtis mille annis a-
gat Eccleſia, vel agatur in ea. Et vidi, inquit, ſedes & ſe-
dentes ſuper eas, & iudicium datum eſt. Non hoc putan
dum de vltimo iudicio dici, ſed ſedes præpoſitorum, & D
ipſi prępoſiti intelligẽdi ſunt, per quos Eccleſia nunc gu
bernatur. Iudicium autẽ datum, nullum melius accipien
dum videtur, quàm id quod dictum eſt: Quę ligaueritis *Matth.18.*
in terra, ligata erunt & in cœlo: & quę ſolueritis in terra,
ſoluta erũt & in cœlo. Vnde Apoſtolus: Quid enim mi- *1.Corin.5.*
hi eſt, inquit, de his qui foris ſunt iudicare? Nónne de his
qui intus ſunt, vos iudicatis? Et animæ, inquit, occiſorũ *Apoca.20.*
propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum dei: ſubau
ditur quod poſtea dicturus eſt, & regnauerunt cum Ie-
ſu mille annis, animę ſcilicet martyrũ nondum ſibi cor-
poribus ſuis redditis. Neque enim piorum animæ mor-
tuorum ſeparãtur ab Eccleſia, quæ etiam nunc eſt regnũ
Chriſti. Alioquin nec ad altare dei fieret eorum memo-
ria in communione * corporis Chriſti: nec aliquid pro- ** aliàs, communicatione.*
deſſet ad eius in periculis baptiſmum currere, ne ſine il-
lo finiatur hęc vita: nec ad reconciliationem ſi forte per
pœnitentiam malámve conſciẽtiam quiſque ab eodem
corpore ſeparatus eſt. Cur enim fiunt iſta, niſi quia fi-
deles, etiam defuncti membra eius ſunt? Quanuis ergo E
cum ſuis corporibus nondum ſunt, iam tamen eorum
animæ regnant cum illo, dum iſti mille anni decurrũt.
Vnde in hoc eodem libro, & alibi legitur: Beati mortui, *Apoca.14.*
qui in domino moriuntur, amodo iam etiam dicit ſpiri
tus, vt requieſcant à laboribus ſuis: nam opera eorum ſe-
quuntur illos. Regnat itaque cum Chriſto núc primum
Eccleſia in viuis & mortuis. Propterea enim, ſicut dicit *Roma.14.*
Apoſtolus, mortuus eſt Chriſtus, vt & viuorũ, & mortu-
orum dominetur. Sed ideo tantummodo martyrũ ani-
mas commemorauit: quia ipſi præcipue regnãt mortui,
qui vſq; ad mortem pro veritate certauerunt. Sed à par-
te totum, etiam cæteros mortuos intelligimus pertinen-
tes ad Eccleſiã, quod eſt regnum Chriſti. Quod vero ſe- *Apoca.20.*
quitur: Et ſi qui nó adorauerunt beſtiam, nec imaginem
eius: nec acceperunt inſcriptionem in fronte, aut in ma-
nu ſua: ſimiliter & de * viuis, & mortuis debemus acci- ** aliàs, ſimul de.*
pere. Quæ ſit porrò iſta beſtia, quanuis ſit diligẽtius in-
quirendum, non tamen abhorret à fide recta, vt ipſa im
pia ciuitas intelligatur, & populus infidelium contrarius
populo fideli & ciuitati dei. Imago vero eius ſimulatio
eius mihi videtur: in eis videlicet hominibus, qui velut
fidem profitẽtur, & infideliter viuunt. Fingunt enim ſe
eſſe quod non ſunt, vocantúrque non veraci effigie, ſed
fallaci imagine Chriſtiani. Ad eandem nanque beſtiam F
pertinent non ſolum aperti inimici nominis Chriſti, & *Matth.13.*
eius glorioſiſsimæ ciuitatis: ſed etiam zizania, quę de re-
gno eius, quod eſt eccleſia, in fine ſeculi colligẽda ſunt.
Et qui ſunt qui beſtiam nó adorant, nec imaginem eius,
niſi qui faciunt quod ait Apoſtolus: Ne ſitis iugum du- *2.Corin.6.*
centes cum infidelibus? Non adorant enim, id eſt, non *Apoca.20.*
conſentiunt, non ſubiciuntur: neque accipiunt inſcrip-
tionem, notam ſcilicet criminis in fronte, propter pro-
feſsionẽ: in manu propter operationes. Ab his ergo ma-
lis alieni ſiue adhuc in iſta mortali * carne viuentes, ſiue ** aliàs, mortalitate.*
defuncti regnant cum Chriſto, iam nunc quodam mo
do huic tempori congruo per totum hoc interuallum,
quod numero mille ſignificatur annorum. Reliqui eo-
rum, inquit, nó vixerunt. Hora enim nunc eſt, cum mor *Ioan.5.*
tui audient vocem filij dei: & qui audierint, viuent: reli-
qui vero eorum non viuent. Quod vero ſubdidit: Do-
nec finiantur mille anni: intelligendũ eſt, quod eo tem- *Apoca.20.*
pore non vixerunt, quo viuere debuerunt, ad vitam ſci-
licet de morte tranſeũdo. Et ideo cum dies venerit, quo
fiet & corporum reſurrectio, non ad vitam de monu-
mentis procedent, ſed ad iudicium: ad damnationem

ſcilicet,

G ſcilicet, quæ ſecunda mors dicitur. Donec enim finian-
tur mille anni, quicunque non vixerit, id eſt, iſto toto
tempore, quo agitur prima reſurrectio, non audierit vo
cem filij dei, & ad vitam de morte non tranſierit: profe-
cto in ſecunda reſurrectione, quæ carnis eſt, in mortem
ſecundam cum ipſa carne tranſibit. Sequitur enim & di
cit: Hæc reſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus qui ha-
bet in hac prima reſurrectione partem, id eſt, particeps
eiũs eſt. Ipſe autem particeps eius, qui nõ ſolum à mor-
te quę in peccatis eſt reuiuiſcit, verum etiam in eo quod
reuixerit, permanet. In iſtis, inquit, ſecunda mors non
habet poteſtatem. Habet autem in reliquis, de quibus ſu
perius ait: Reliqui eorum non vixerunt, donec finian-
tur mille anni: quoniam iſto toto temporis interuallo,
quod mille annos vocat, quantumcũque in eo quiſque
eorum vixit in corpore, nõ reuixit à morte: in qua eum
tenebat impietas: vt ſic reuiuiſcendo primę reſurrectio-
nis particeps fieret, atque in eo poteſtatem ſecũda mors
non haberet.

Quid reſpondendum ſit eis, qui putant reſurrectionem ad ſola corpora, non etiam ad animas pertinere. Caput X.

H SVnt qui putãt reſurrectionem dici non poſſe
niſi corporum, ideo iſtam quoque in corpori-
bus primam futuram eſſe cõtendunt. Quorum
enim eſt, inquiunt, cadere, eorum eſſe reſurge-
re. Cadunt autem corpora moriendo: nam & à caden-
do cadauera nuncupantur. Non ergo animarum, in-
quiunt, reſurrectio poteſt eſſe, ſed corporum. Sed quid
contra Apoſtolum dicunt, qui eam reſurrectionem ap-
pellat? Nam ſecundum interiorem, non ſecundum exte
riorem hominem vtique reſurrexerant, quibus ait: Si cõ
Coloſſ.3. ſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſapite. Quem
ſenſum verbis aliis alibi poſuit, dicens: Vt quemadmo-
Roma.6. dum Chriſtus à mortuis reſurrexit per gloriam patris,
ſic & nos in nouitate vitę ambulemus. Hinc eſt & illud:
Ephe.5. Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te
Chriſtus. Quod autem dicunt, non poſſe reſurgere niſi
qui cadunt: & ideo putant reſurrectionem ad corpora,
non ad animas pertinere: quia corporum eſt cadere, cur
Eccleſ.2. nõ audiunt, Non recedatis ab illo ne cadatis: &, ſuo do-
Roma.14. mino ſtat, aut cadit: &, qui putat ſe ſtare, videat ne cadat?
1.Corin.10. Puto enim quòd in anima, non in corpore caſus iſte ca-
I uendus eſt. Si igitur cadentium eſt reſurrectio, cadũt au
tem & animæ: profecto & animas reſurgere confitendũ
eſt. Quod autem cum dixiſſet: In iſtis ſecunda mors nõ
Apoca.20. habet poteſtatem, adiunxit atque ait: Sed erunt ſacerdo
tes dei & Chriſti, & regnabunt cum eo mille annis: non
vtique de ſolis Epiſcopis & presbyteris dictum eſt, qui
proprie iam vocãtur in eccleſia ſacerdotes: ſed ſicut om
nes Chriſtianos [a] dicimus propter myſticũ chriſma: ſic
omnes ſacerdotes, quoniã membra ſunt vnius ſacerdo
tis. De quibus Apoſtolus Petrus: Plebs, inquit, ſancta, re-
1.Petr.2. gale ſacerdotium. Sanè licet breuiter atque tranſeunter
inſinuauit deum eſſe Chriſtũ, [b] dicendo ſacerdotes dei
& Chriſti, hoc eſt, patris & filij: quamuis propter formam
ſerui ſicut filius hominis, ita etiam ſacerdos Chriſtus ef-
Pſal.109. fectus ſit in æternum, ſecũdum ordinem Melchiſedech.
De qua re in hoc opere non ſemel diximus.

a OMnes Chriſtianos.) Alias, Chriſtos. alluſit ad illud Pſal. Nolite tangere Chriſtos meos. b Deum eſſe Chriſtum.) Nefas eſt enim ſi alium habet ſacerdotem quàm deus, quod nec gentiles ignorabant, vt Cicero ij. Philip.

De Gog & Magog, quos ad perſequendam eccleſiam dei ſolutus prope finẽ ſeculi diabolus incitabit. Cap. XI.

ET cum finiti fuerint, inquit, mille anni, ſolue- K
tur Satanas de cuſtodia ſua, & exibit ad ſedu- *Apoca.20.*
cendas nationes, quæ ſunt in quatuor angulis
terræ Gog & Magog, & trahet eos in bellum,
quorum numerus eſt vt arena maris. Ad hoc ergo tunc
ſeducet, vt in hoc bellum trahat. Nam & antea modis
quibus poterat, per mala multa & varia ſeducebat. Exibit
autem, dictũ eſt, in apertam perſecutionem: de latebris
erumpet odiorum. Hæc enim erit nouiſsima perſecutio
nouiſsimo imminente iudicio, quam ſancta eccleſia to
to terrarum orbe patietur: vniuerſa ſcilicet ciuitas Chri-
ſti ab vniuerſa diaboli ciuitate quantacunque erit vtra-
que ſuper terram. Gentes quippe iſtæ, quas appellat Gog
& Magog, non ſic ſunt accipiẽdæ, tãquam ſint aliqui in
aliqua parte terrarum Barbari [a] conſtituti: ſiue quos qui-
dam ſuſpicantur Getas & Maſſagetas, propter literas ho
rum nominum primas, ſiue aliquos alios alienigenas, &
à Romano iure ſeiunctos. Toto nanque orbe terrarum
ſignificati ſunt iſti eſſe, cum dictum eſt: Nationes, quæ
ſunt in quatuor angulis terræ, eáſque ſubiecit eſſe Gog
& Magog. Quorum interpretationẽ nominũ eſſe com- L
perimus [b] Gog tectum, Magog detectum, * tanquam do †*alias, de*
mus, & ipſe qui procedit de domo. Gẽtes igitur ſunt, in *tecto, vt*
quibus diabolum velut in abyſſo ſuperius intelligebam* *mox ali-*
incluſum: & ipſe de illis quodam modo ſeſe efferens & *quoties.*
procedens, vt ille ſit tectũ, ipſæ de tecto. Si autẽ vtrunq;
referamus ad gentes, non vnum horum ad illas, alterum
ad diabolum, & tectum ipſæ ſunt, quia in eis nunc inclu
ditur, & quodam modo tegitur inimicus antiquus, & de
tecto ipſæ erunt, quando in apertum odium de operto
erupturæ ſunt. Quod vero ait: Et aſcenderunt ſuper ter-
ræ latitudinem, & cinxerunt caſtra ſanctorum, & dile- *Apoca.20.*
ctam ciuitatem: non vtique ad vnum locum veniſſe, vel
venturi eſſe ſignificati ſunt, quaſi aliquo vno loco futu-
ra ſint caſtra ſanctorum, & dilecta ciuitas, cum hęc non
ſit niſi Chriſti eccleſia toto terrarum orbe diffuſa: ac per
hoc vbicunque tunc erit, quæ in omnibus gentibus erit,
quod ſignificatum eſt nomine latitudinis terræ: ibi erũt
caſtra ſanctorum, ibi erit dilecta deo ciuitas eius, ibi ab
omnibus inimicis ſuis: quia & ipſi in omnibus gentibus
cum illa erũt perſecutionis illius immanitate cingetur,
hoc eſt, in anguſtias tribulationis artabitur, vrgebitur,
concludetur: nec militiam ſuam deſeret, quæ vocabulo M
eſt appellata caſtrorum.

a TAnquam ſint aliqui in aliqua parte terrarum barbari.) Hieronymus lib. 13. ſuper Ezechielẽ illo dicto: Ecce ego ad te Gog principem capitis Moſſoch & Thubal, & circumagã te. Iudæi & noſtri Iudaizantes, inquit, putant Gog eſſe gentes Scythicas immanes & innumerabiles, quæ trans Caucaſum montem & Mæotidem paludem, & prope Caſpium mare ad Indiam vſque tendantur: & has poſt mille annorum regnum eſſe à diabolo cõmouendas, quæ veniant in terram Iſraël, vt pugnent contra ſanctos multis ſecum gentibus congregatis, primum Moſſoch: quos Ioſeph* interpretatur Cappadocas: deinde Thubal, quos idem Iberos vel Hiſpanos, Hebræi Italos ſuſpicantur. Habentes ſecum in exercitu Perſas, Aethiopas, & Lybias, Gomer quoq; & Thogorma, quos Galatas & Phrygas interpretantur. Sabæos quoque & Dedan, & Carthaginenſes, ſiue Tharſis. Sic Hieronymus. b Quorum interpretationem nominum eſſe cõperimus.) Hieronymus Gog Græco ſermone Δῶμα, Latino tectũ dicitur. Porrò Magog interpretatur de tecto. Omnis igitur ſuperbia & falſi nominis ſcientia, quę erigit ſe contra noticiam veritatis, his nominibus demonſtratur. *Gog & Magog.*

An ad vltimum ſupplicium pertineat impiorum, quod deſcendiſſe ignis de cœlo, & eoſdem comediſſe memoratur. Caput XII.

QVod vero ait, Et deſcendit ignis de cœlo & co *Apoca.20.*
medit eos: non extremum putãdum eſt id eſſe
ſupplicium, quod erit cum dicetur: Diſcedite à *Matth.25.*
me maledicti in ignem æternũ. Tunc quippe
in ignem mittentur ipſi, non ignis de cœlo veniet ſuper
ipſos.

A ipſos. Hic autem bene intelligitur ignis de cœlo de ipſa
firmitate ſanctorum, qua non ceſſuri ſunt ſæuientibus,
vt eorum faciant voluntatem. Firmamentum enim eſt
cœlum, cuius firmitate illi cruciabuntur ardentiſsimo
zelo: quoniam non potuerunt attrahere in partes An-
tichriſti ſanctos Chriſti. Et ipſe erit ignis qui comedet
eos, & hoc à deo: quia dei munere inſuperabiles fiũt ſan
cti, vnde excruciabuntur inimici. Sicut enim zelus in
Pſal.78. bono poſitum eſt, vbi legitur, Zelus domus tuæ come-
dit me: Ita econtrario in malo, vbi dicitur: Zelus occu-
pauit plebem ineruditam. Et nunc ignis contrarius co-
medet, vt nunc vtique excepto ſcilicet vltimi illius igne
2.Theſſ.2. iudicij. Aut ſi ipſam plagam, qua percutiendi ſunt eccle-
Eſaiæ.11. ſiæ perſecutores veniente iam Chriſto, quos viuentes
inueniet ſuper terram, quando interficiet Antichriſtum
ſpiritu oris ſui, ignem appellauit deſcendentem de cœ-
** aliàs, iudicium.* lo, eóſque comedentem, neque hoc vltimũ ſupplicium*
erit impiorum, ſed illud quod facta corporum reſurre-
ctione paſſuri ſunt.

An ante tempus perſecutionis Antichriſti mille anni annumerandi ſunt. Caput XIII.

B HAec perſecutio nouiſsima, quæ futura eſt ab
Antichriſto, ſicut iam diximus: quia & in hoc
libro ſuperius, & apud Danielem prophetã po
Danie.12. ſitũ eſt, tribus annis & ſex menſibus erit. Quod
tempus quamuis exiguum, vtrum ad mille annos perti-
neat, quibus & diabolum ligatum dicit, & ſanctos re-
Apoca.20. gnare cum Chriſto: an eiſdem annis hoc paruum ſpaciũ
ſuperaddatur, atque ſit extra, merito ambigitur: quia ſi di
xerimus ad eoſdem annos hoc pertinere, nõ tanto tem-
pore, ſed prolixiore cum Chriſto regnum ſanctorũ re-
perietur extendi, quam diabolus alligari. Profecto enim
ſancti cum ſuo rege etiam in ipſa pręcipue perſecutione
regnabunt mala tanta vincentes, quando iam diabolus
non erit alligatus, vt eos perſequi omnibus viribus poſ-
ſit. Quo modo ergo iſta ſcriptura eiſdem mille annis
vtrunque determinat, diaboli ſcilicet alligationem re-
gnúmque ſanctorum: cum trium annorum & ſex men
ſium interuallo prius deſignat alligatio diaboli, quàm
regnum ſanctorum in his mille annis cum Chriſto? Si
autem dixerimus paruum perſecutionis huius hoc ſpa-
cium non computandum in mille annis, ſed eis imple-
Ibidem. tis potius adiiciendum, vt proprie poſsit intelligi, quod
C cum dixiſſet, ſacerdotes dei & Chriſti regnabũt cum eo
mille annis: adiecit, Et cum finiti fuerint mille anni, ſol-
uetur Satanas de cuſtodia ſua. iſto enim modo & regnũ
ſanctorum, & vinculum diaboli ſimul ceſſatura eſſe ſi-
gnificat, vt deinde perſecutionis illius tẽpus nec ad ſan-
ctorum regnũ, nec ad cuſtodiam Satanæ, quorũ vtrun-
que in mille annis eſt, pertinere, ſed ſuperadditũ & ex-
tra computãdum eſſe credatur: cogemur fateri ſanctos
in illa perſecutione regnaturos non eſſe cũ Chriſto. Sed
quis audeat dicere, tunc cum illo nõ regnaturo ſua mẽ-
bra, quando ei maxime atque fortiſsime cohærebunt: &
quo tempore quanto erit acrior impetus belli, tanto ma
** aliàs, cedendi.* ior gloria non cedenti, * tanto dẽſior corona martyrij?
Aut ſi propter tribulationes, quas paſſuri ſunt, nõ dicen-
di ſunt regnaturi, conſequens erit vt etiam ſuperioribus
diebus in eiſdem mille anni quicunque tribulabantur
ſanctorum eo ipſo tempore tribulationis ſuæ cũ Chri-
ſto non regnaſſe dicantur: ac per hoc & illi quorum ani
mas author libri huius vidiſſe ſe ſcribit occiſorum prop
ter teſtimonium Ieſu, & propter verbum dei: non re-
gnabant cum Chriſto, quando patiebantur perſecutio-
nem: & ipſi regnum Chriſti nõ erant, quos Chriſtus ex-
cellentius poſsidebat. Abſurdiſsimum id quidem eſt, & D
omnino aduerſandum. Sed certæ animæ victrices glo-
rioſiſsimorũ martyrum, omnibus doloribus, ac labori-
bus ſuperatis atq; finitis, poſtea quam mortalia membra
poſuerunt: cum Chriſto vtiq; regnauerunt & regnant,
donec finiãtur mille anni, vt poſtea receptis etiam cor-
poribus iam immortalibus regnent. Proinde tribus illis *Danie.12.*
annis atque dimidio animæ occiſorum pro eius marty-
rio, & quæ antea de corporibus exierunt, & quæ ipſa no
uiſsima perſecutione ſunt exituræ, regnabunt cum illo,
donec finiatur mortale ſeculum, & ad illud regnum vbi
mors non erit, tranſeatur. Quocirca cum Chriſto re-
gnantium ſanctorum, plures anni erunt, quàm vinculi
diaboli, & cuſtodiæ: quia illi cum ſuo rege dei filio, iam
diabolo non ligato etiam per tres illos annos, ac ſemiſ-
ſem regnabunt. Remanet igitur, vt cum audimus, Sa-
cerdotes dei & Chriſti regnabunt cum illo mille annis: *Apoca.20.*
& cum finiti fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de cu-
ſtodia ſua: aut non regni huius ſanctorum intelligamus
annos mille finiri, ſed vinculi diaboli atque cuſtodiæ.
Aut annos mille, id eſt, annos omnes ſuis quoſque ho- E
ris diuerſis * ac propriis prolixitatibus finiendos, ampli- ** aliàs, Vt ſuos queq; pars habeat diuerſis.*
ores ſanctorum regno, breuiores diaboli vinculo: aut
certe quoniam trium annorum & ſex menſium breuiſ-
ſimum ſpacium eſt, computari noluiſſe credatur: ſiue
quod minus Satanę vinculum, ſiue quod amplius vide-
tur regnum habere ſanctorum: ſicut de quadringentis
annis in ſextodecimo huius operis volumine diſputa- *capite.24.*
ui: quoniam plus aliquid erant, & tamen quadringenti
ſunt nuncupati: & talia ſæpe reperiuntur in literis ſacris,
ſi quis aduertat.

De Damnatione diaboli cum ſuis, & per recapitulationem de reſurrectione corporum omnium mortuorum, & de iudicio vltimæ retributionis. Caput XIIII.

POſt hanc autem cõmemorationem nouiſsimæ
perſecutionis, breuiter complectitur totum,
quod vltimo iam iudicio diabolus, & cum ſuo
pricipe ciuitas inimica paſſura eſt. Dicit enim: *Apoca.20.*
Et diabolus qui ſeducebat eos miſſus eſt in ſtagnũ ignis
& ſulphuris, quo & beſtia & pſeudoprophetæ excrucia-
buntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Beſtiam bene
intelligi ipſam impiam ciuitatem, ſupra iam diximus.
Pſeudo vero propheta eius, aut Antichriſtus eſt, aut
imago illa, id eſt, figmentum illud, de quo ibi locuti ſu-
mus. Poſt hæc ipſum nouiſsimũ iudicium, quod erit in F
ſecunda reſurrectione mortuorum, quæ corporum eſt,
recapitulãdo narrat, quo modo fuerit ſibi reuelatum: Et
vidi, inquit, thronum magnum & candidum, & ſeden-
tem ſuper eum cuius à facie fugit cœlũ, & terra,ᵃ & locus
eorum nõ eſt inuẽtus. Non ait, vidi thronum magnum
& candidum, & ſedentem ſuper eum, & ab eius facie fu-
git cœlum & terra: quoniam nondum factum eſt, id eſt,
antequam eſſet de viuis & mortuis iudicatum: ſed eum
ſe vidiſſe dixit in throno ſedentem, à cuius facie fugit
cœlum & terra: ſed poſtea. Peracto quippe iudicio tunc
eſſe deſinet hoc cœlum & hęc terra, quando incipiet eſſe
cœlum nouum & terra noua. Mutatione nanque rerum *Apocal.21.*
non omnimodo interitu tranſibit hic mũdus. Vnde &
Apoſtolus ait: Præterit enim figura huius mundi, volo *1.Corin.7.*
vos ſine ſolicitudine eſſe. Figura ergo præterit, non na-
tura. Cum ergo ſe Ioannes vidiſſe dixiſſet ſedentem ſu-
per thronum, à cuius facie, quod poſtea futurum eſt, fu-
git cœlum & terra. Et vidi, inquit, mortuos magnos & *Apoca.20.*
puſillos, & aperti ſunt libri: & alius liber apertus eſt, qui
eſt vitæ vniuſcuiuſque, & iudicati ſunt mortui ex ipſis
ſcripturis

G ſcripturis librorum ſecundum facta ſua. Libros dixit eſſe apertos, & librum. Sed librum cuiuſmodi ſit, non tacuit: qui eſt, inquit, vitæ vniuſcuiuſq;. Ergo illi libri, quos priore loco poſuit, intelligendi ſunt ſancti, & veteres, & noui, vt in illis oſtenderetur, quæ deus fieri ſua mandata iuſsiſſet: in illo autẽ qui eſt vitæ vniuſcuiuſque,[b] quid horum quiſque non feciſſet, ſiue feciſſet. Qui liber ſi carnaliter cogitetur, quis eius magnitudinẽ, aut longitudinẽ valeat ęſtimare? Aut quanto tẽpore legi poterit liber, in quo ſcriptæ ſunt vniuerſæ vitę vniuerſorum? An tantus angelorum numerus aderit, quantus hominum erit: vt & vitam ſuam quiſque ab angelo ſibi adhibito audiat recitari? Non ergo vnus liber erit omnium, ſed ſinguli ſingulorum. Scriptura vero iſta vnum volens intelligi: Et alius, inquit, liber apertus eſt. Quædam igitur vis eſt intelligenda diuina: qua fiet, vt cuique opera ſua, vel bona, vel mala cuncta in memoriam reuocẽtur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur: vt accuſet, vel excuſet ſcientia conſcientiã: atque ita ſimul, & omnes, & ſinguli iudicentur. Quæ nimirum vis diuina, libri nomen accepit. In ea quippe quodã modo legitur, quicquid à faciente recolitur. Vt autem oſtendat, qui mortui ſint iudicandi,
H id eſt, puſilli cum magnis, recapitulando dicit tanquã ad id rediens, quod prætererat, potiúſve diſtulerat: Et
Apoca.20. exhibuit mare mortuos, qui in eo erant: & mors, & infernus reddiderũt mortuos, quos in ſe habebant. Hoc proculdubio prius factum eſt, quàm eſſent mortui iudicati: & tamen illud prius dictum eſt. Hoc ergo eſt quod dixi recapitulando eum ad id rediiſſe, quod intermiſerat.
*al. Nunc. Hunc * autem ordinem tenuit atque vt explicaretur ipſe ordo, commodius etiam de iudicatis mortuis, quod dixerat, ſuo repetiuit loco. Cum enim dixiſſet: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus reddiderunt mortuos, quos in ſe habebant: mox addi-
*aliàs, poſuerat. dit, quod paulo ante dixerat: * Et iudicati ſunt ſinguli ſecundum facta ſua. Hoc eſt enim quod ſupra dixerat: Et iudicati ſunt mortui ſecundum facta ſua.

a FVgit cœlum & terra.) Prima longa. nam præteritum eſt ἔφυγεν. Poſteaquam enim iudicauit, fugerunt cœlum & terra, Apoſtolus tum velut iam facta narrat more Prophetarum. b Qui eſt vitæ vniuſcuiuſque.) Alibi, vita vni. Græce ὁ τῆς ζωῆς, quod eſt vitæ. vniuſcuiuſque non legitur.

Qui ſint mortui, quos ad iudicium exhibuit mare, vel mors & inferi reddiderint. Caput XV.

I SEd qui ſunt mortui, quos exhibuit mare, qui in eo erant? Neque enim qui in mari moriuntur, non ſunt in inferno, aut corpora eorũ ſeruantur in mari: aut quod eſt abſurdius, mare habebat bonos mortuos, & infernus malos? Quis hoc putauerit? Sed profecto conuenienter quidam hoc loco, mare pro iſto ſeculo poſitum accipiunt. Quum ergo, & quos hic inueniet Chriſtus in corpore cõſtitutos, ſimul ſignificaret cum iis, qui reſurrecturi ſunt, iudicandos: etiam ipſos mortuos appellauit, & bonos, quibus dicitur: Mor-
Coloſ.3. tui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto
Matth.8. in deo. Et malos, de quib⁹ dicitur: Sine mortuos, ſepelire mortuos ſuos. Poſſunt mortui etiam propter hoc di-
Roma.8. ci, quòd mortalia gerũt corpora. Vnde Apoſtolus: Corpus quidem, inquit, mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus autem vita eſt propter iuſticiam. vtrunq; in homine viuente, atque in hoc corpore conſtituto eſſe demõſtrans: & corpus mortuũ, & ſpiritum vitam. Nec tamen dixit corpus mortale, ſed mortuum, quamuis eadem paulo pòſt etiam mortalia corpora ſicut vſitatius vocantur
*aliàs, homines. appellet. Hos * ergo mortuos exhibuit mare, qui in eo erant, id eſt, exhibuit homines hoc ſeculum, quicunque in eo erant, qui nondum obierant. Et mors, & infernus, Apoca.20
inquit, reddiderunt mortuos, quos in ſe habebant. Mare K
exhibuit: quia ſicut inuenti ſunt, affuerunt: Mors vero & infernus reddiderunt: quoniam vitæ, de qua iam exierant, reuocauerunt. Nec fruſtra fortaſſe non ſatis fuit, vt diceret: mors: aut infernus: ſed vtrũque dictũ eſt: Mors, propter bonos, qui tantummodo mortem perpeti potuerunt, non & infernum: infernus autem propter malos, qui etiam pœnas apud inferos pendũt. Si enim non abſurde credi videtur, antiquos etiam ſanctos, qui venturi Chriſti tenuerunt fidem, locis quidem à tormentis impiorum remotiſsimis,[a] ſed apud inferos fuiſſe, donec eos inde ſanguis Chriſti, & ad ea loca deſcẽſus erueret: profecto deinceps boni fideles effuſo illo precio iam redempti, prorſus inferos neſciunt, donec etiam receptis corporibus, bona recipiant, quæ merentur. Cum autem dixiſſet: Et iudicati ſunt ſinguli ſecundum facta ſua: breuiter ſubiecit, quemadmodum fuerint iudicati: Et mors, & infernus, inquit, miſsi ſunt in ſtagnũ ignis: his nominibus ſignificans diabolum, quoniam mortis eſt author & infernarum pœnarum: vniuerſamque ſimul dæmonum ſocietatem. Hoc eſt enim quod ſupra euidentius præoccupando iam dixerat: Et diabolus, qui ſeducebat L
eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris. Quod ibi vero obſcurius adiunxerat, dicẽs: Quo & beſtia, & pſeudopropheta: hic apertius: Et qui non ſunt inuenti, inquit, in libro vitæ ſcripti, miſsi ſunt in ſtagnum ignis. Non deum liber iſte commemorat,[b] ne obliuione fallatur: ſed prædeſtinationem ſignificat eorum, quibus æterna dabitur vita. Neque enim neſcit eos deus: & in hoc libro legit, vt ſciat: ſed potius ipſa eius præſcientia de illis quæ falli non poteſt liber eſt vitæ: in quo ſunt ſcripti, id eſt, præcogniti.

LOcis quidem à tormentis impiorũ remotiſsimis.) Sinum Abrahæ a hunc locum nominant, in quo ſine pœnis fuiſſe Chriſtus ſatis indicat, Lucæ xvj. vbi Lazarum dicit, in ſolatio eſſe, quem ſinum ab inferis, loco ſceleratorum, oſtẽdit magno ſeparatum hiatu vbi ſit, aut quo modo intelligatur, neſcire ſe Auguſtinus libro ſuper Gene. viij. fatetur. Occulta ſunt omnia hæc, quia nec ſciri attinet, nec vt ſciamus, digni ſumus. b Nondum liber iſte com.) Alibi melius, non deum. Senſus eſt, liber iſte apertus vitæ non admonet deum, qui ſint ſeruandi.

De cœlo nouo, & terra noua. Caput XVI.

FInito autẽ iudicio, quo prænunciauit iudicandos malos, reſtat vt etiam de bonis dicat. Iam enim explicauit quod breuiter à domino dictũ eſt: Ibunt iſti in ſuplicium æternum: ſequitur, vt Matth.25.
explicet, quod etiam ibi connectitur: iuſti autem in vitã M
æternam. Et vidi, inquit, cœlum nouum, & terram nouam. Nam primum cœlum, & terra prima receſſerunt: Apocal.21.
& mare iam non eſt. Iſto fiet ordine, quod ſuperius præoccupando iam dixit: vidiſſe ſe ſuper thronũ ſedẽtem: à cuius facie fugit cœlum & terra. Iudicatis quippe his, qui ſcripti nõ ſunt in libro vitæ, & in æternum ignem miſſis: qui ignis cuiuſmodi, & in qua mundi, vel rerum parte futurus ſit, hominẽ ſcire arbitror neminem,[a] niſi forte cui ſpiritus diuinus oſtendit. Tunc figura huius mũdi 1.Corin.7.
mundanarum ignium conflagratione præteribit: ſicut factum eſt mundanarum aquarum inundatione dilu- Gene.7.
uij. Illa itaque, vt dixi, conflagratione mundana * elemẽ- *aliàs, mũdana.
torum corruptibilium qualitates, quæ corporibus noſtris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt: atque ipſa ſubſtantia eas qualitates habebit, quę corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant: vt ſcilicet mundus in melius innouatus, apte accommodetur hominibus, etiam carne in melius innouatis. Quod autem ait: Et mare iam non eſt: vtrum ma- Apoca.21.
ximo illo ardore ſiccetur, an & ipſum vertatur in melius,

A lius, nõ facile dixerim. Cœlum quippe nouum, & terram nouam futuram legimus. De mari autem nouo aliquid me vſpiam legiſſe non recolo: niſi quod in hoc eodem
Apoca.14. libro reperitur: tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo. Sed tunc non de iſto fine ſeculi loquebatur: nec proprie dixiſſe videtur mare, ſed tanquã mare. Quanuis & nunc
† aliàs, amat. ſicut clamat † prophetica locutio [a] proprijs verbis tranſlata miſcere: ac ſi quodã modo velare quod dicitur: potuit de illo mari dicere,
Apocal.21. Et mare iã non eſt: de quo ſupra
Apoca.20. dixerat: Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erant. Iam enim tunc nõ erit hoc ſeculum vita mortaliũ turbulentum, & procelloſum: quod maris nomine figurauit.

[a] HOminem ſcire arbitror neminem.) Neminem vero nõ interfuiſſe digladiationibus ſcholaſticis: ibi nullus eſt, vel baccalaurius, vel magiſtellus, qui ignoret ignem fore elementarẽ illum, cuius domicilium eſt inter aërem & lunæ globum, deſcenſurũ eum ſcilicet, & incendio ſuo reliqua tria purgaturum elementa. Quod ſi hoc parum probas, non deerunt, qui perſanctè deierent, futurum ignem ex incendio radiorum ſolis in media plaga aëris excitato concurrentibus eò denſiſsimis & ardentiſsimis radijs, velut in ſpeculum cauum, & calybeũ. Sed non eſt mirum, tuo tempore non tantus erat ignis vſus, quãtus nunc, quum, vt theologos omittam, philoſophi, ſiue Decembri medio, ſiue medio Iulio, nihil aliud ore, manibus, pedibúſque tractant, & verſant, quàm ignem. Ex philoſophis ſuos theologi, & hanc philoſophandi rationem etiam in ſcholas ſanctiores transferunt. propterea iſtis longe eſt de igne
B facilius definire, quàm tibi, & tui æqualibus, vel maioribus. [b] Quanuis & nunc ſicut clamat proph. loc.) Videtur legendum, Sicut amat, pro ſolet: more Græco φιλῶ interdum Latinis recepto. Solet prophetica locutio proprijs verbis metaphoras admiſcere, hic eſt Prophetarum mos, vel quia ipſi ſic vident, vel quia ſic tradi expedit.

De eccleſiæ glorificatione ſine fine, poſt mortem.

Caput XVII.

ET ciuitatem, inquit, magnam Hieruſalem nouam vidi deſcendẽtem de cœlo, à deo aptatam quaſi nouam nuptam, ornatam marito ſuo. Et
Apocal.21. audiui vocem magnam de throno dicentẽ, Ecce tabernaculum dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipſi erunt populus eius: & ipſe deus erit cum eis. Et abſterget ab oculis eorum omnem lachrymam: & mors iam non erit, neque luctus, neque clamor: ſed nec vllus dolor, quia priora abierunt. Et dixit ſedens in throno: Ecce noua facio omnia. De cœlo deſcendere iſta ciuitas dicitur: quoniã cœleſtis eſt gratia, qua deus eam fecit. Propter quod ei dicit etiam per Eſaiam: Ego ſum dominus fa
Eſaia. 44. ciens te. Et de cœlo quidẽ ab initio ſui deſcendit: ex quo
C per huius ſeculi tempus, gratia dei deſuper veniente per lauacrum regenerationis in ſpiritu ſancto miſſo de cœlo, ſubinde ciues eius accreſcunt. Sed per iudicium dei, quod erit nouiſsimum per eius filium Ieſum Chriſtum: tanta eius & tam noua de dei munere claritas apparebit, vt nulla remaneant vetuſtatis veſtigia: quandoquidem & corpora ad incorruptionem, atque immortalitatem nouam ex vetere corruptione atque immortali-
Apoca.20. tate tranſibunt. Nam hoc de iſto tempore accipere, quo regnat cum rege ſuo mille annis, impudẽtiæ nimiæ mi
Apocal.21. hi videtur: cum apertiſsimè dicat, Abſterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum: & mors iam nõ erit, neque luctus, neq; clamor: ſed nec vllus erit dolor. Quis enim tam ſit abſurdus, & obſtinatiſsima cõtentione veſanus, qui audeat affirmare in huius mortalitatis ærumnis: non dico populum ſanctum, ſed vnumquẽque ſanctorum, qui hanc, vel ducat, vel ducturus ſit, vel duxerit vitam, nullas habentem lachrymas, & dolores: cum potius quanto quiſque eſt ſanctior, & deſiderij ſancti plenior, tanto ſit eius in orando fletus vberior? An non eſt
Pſal.41. vox [a] ciuitatis ſupernæ Hieruſalem, quæ dicit: Factę ſunt
Pſal.6. mihi lachrymæ meæ panes die, ac nocte? Et, lauabo per ſingulas noctes lectum meũ: in lachrymis meis ſtratum
Pſal.37. meum rigabo. Et, Gemitus meus nõ eſt abſconditus à te. Et, dolor meus renouatus eſt. Aut vero nõ eius filij ſunt, D
qui ingemiſcunt grauati, in quo nolunt expoliari ſed ſu *Pſal.38.*
peruestiri, vt abſorbeatur mortale hoc à vita? Nonne ip *2.Corin.5.*
ſi ſunt, qui primitias habentes ſpiritus in ſemetipſis inge- *Roma.8.*
miſcunt, adoptionem expectantes, redemptionem corporis ſui? An ipſe Apoſtolus Paulus non erat ſupernus Hieroſolymitanus, vel non multo magis hoc erat, quando pro Iſraëlitis fratribus carnalib[a] ſuis triſticia illi erat
magna, & continuus dolor cordi eius? Quando autem *Roma.9.*
mors non erit in iſta ciuitate, [b] niſi quando dicetur: Vbi
eſt mors contentio tua: [c] vbi eſt mors aculeus tuus? Acu- *1.Corin.15.*
leus autem mortis, eſt peccatum. Quod tunc vtique nõ erit, quando dicetur: vbi eſt? nunc vero non quilibet infimus ciuis illius ciuitatis, ſed idem ipſe Ioannes in epi
ſtola ſua clamat, Si dixerimus, quia peccatũ non habe- *1.Ioan.1.*
mus, nosipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Et in hoc quidem libro, cuius nomen eſt Apocalypſis, obſcure multa dicuntur, vt mentem legentis exerceant: & pauca in eo ſunt, ex quorum manifeſtatione indagentur cætera cum labore: maxime quia ſic eadẽ multis modis repetit, vt alia, atque alia dicere videatur: cum aliter,
atque aliter, hæc ipſa dicere inueſtigetur. Verum in his E
verbis, vbi ait: Abſterget deus omnem lachrymam ab *Apoca.21.*
oculis eorum: & mors iam non erit, neque luctus, neque clamor: ſed nec vllus dolor: tantà luce dicta ſunt de ſeculo futuro, & immortalitate, atque æternitate ſanctorum: tunc enim ſolum, atque ibi ſolum iſta non erunt, vt nulla debeamus in literis ſacris quærere, vel legere manifeſta, ſi hæc putauerimus obſcura.

[a] AN non eſt vox.) Alibi, an non eſt vox ciuis ſupernæ Hieruſalem: Factæ ſunt &c. [b] Quando autem mors non erit in iſta ciuitate.) Nunquã deerit mors in ciuitate dei, quoad idem quod de Chriſti corpore beatitudine donato, dictũ eſt: Vbi eſt mors victoria tua? dicatur de noſtrum omnium corporibus poſt reſurrectionẽ, quum corpora noſtra ſimilia erunt corpori claritatis filij dei. [c] Vbi eſt mors contentio tua?) Vulgo, victoria tua σπῖνες. quod ſi κέντρον ſcribatur, erit contentio. Et ſic Ambroſius & Hieronymus interim legunt. Dictum hoc ex Oſee capite xiij. affertur à Paulo primæ Corinth. xv.

Quid Apoſtolus Petrus de nouiſsima dei iudicio prædicare docuerit mortuorum. Caput XVIII.

NVnc iam videamus, quid etiam Apoſtolus Petrus de hoc iudicio ſcripſerit. Venient, inquit,
in nouiſsimo dierũ illuſione illudentes: ſecun- *2.Petri.3.*
dum proprias concupiſcentias ſuas euntes, & dicentes: Vbi eſt promiſſum præſentiæ ipſius? Ex quo enim patres dormierunt, ſic omnia perſeuerant ab ini-
tio creaturæ. Latet enim illos hoc volentes: quia cœli F
erant olim & terra de aqua: & per aquam conſtituta dei verbo: per quæ, qui tunc erat mundus, aqua inundatus
deperiit. Qui autem nunc ſunt cœli & terra, eodem ver *Gene.7.*
bo repoſiti ſunt, igni reſeruãdi in diem iudicij, & perditionis hominum impiorum. Hoc vnum vero non lateat vos chariſsimi, quia vnus dies apud dominum, ſicut mille anni, & mille anni, ſicut dies vnus: non tardat dominus promiſſum, ſicut quidam tarditatem exiſtimant: ſed patienter fert propter vos, nolens aliquem perire,
ſed omnes in pœnitẽtiam conuerti. Veniet autem dies *2.Petr.3.*
domini vt fur, in quo cœli magno impetu trãſcurrent: elementa autem ardentia reſoluentur: & terra, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur. His ergo omnibus pereuntibus, quales oportet eſſe vos in ſanctis conuerſationibus expectantes: & properantes ad pręſentiam dei domini, per quam cœli ardentes ſoluentur, & elementa ignis ardore decoquẽtur? Nouos vero cœlos, & terram nouam ſecundum promiſſa ipſius, expectamus: in quibus iuſticia inhabitat. Nihil hic dixit de reſurrectione

G mortuorum: ſed ſane de perditione mundi huius ſatis: vbi etiam commemorans factum ante diluuiũ, videtur admonuiſſe quodam modo, quatenus in fine huius ſeculi mundum iſtum periturum eſſe credamus. Nam & illo tempore periſſe dixit, qui tunc erat, mũdum: nec ſolum orbem terræ, verũetiam cœlos, quos vtique iſtos aëreos intelligimus, quorum locum, ac ſpacium, tunc aqua creſcendo ſuperauerat.[a] Ergo totus, aut penè totus aër iſte ventoſus, quod cœlum vel potius cœlos vocat: ſed iſtos vtique imos, non illos ſupremos, vbi ſol, & luna, & ſydera conſtituta ſunt, conuerſus fuerat in humidam qualitatem: atque hoc modo quum terra perierat: cuius terrę vtique prior facies fuerat deleta diluuio. Qui autẽ nunc ſunt, inquit, cœli & terra, eodẽ verbo repoſiti ſunt, igni reſeruandi in diem iudicij & perditionis hominum impiorum. Proinde, qui cœli,[b] & quæ terra, id eſt, qui mundus, pro eo mundo, qui diluuio perijt ex eadem aqua repoſitus eſt: ipſe igni nouiſsimo reſeruatur in diem iudicij, & perditionis hominum impiorum. Nam & hominum propter magnam quandam commutationem, nõ

Gene.7.

H dubitat dicere perditionem futuram, cum tamẽ eorum, quamuis in æternis pœnis ſit manſura natura. Quærat forſitan aliquis, ſi poſt factum iudicium mundus iſte ardebit, antequam pro illo cœlum nouum, & terra noua reponantur, eo ipſo tempore conflagrationis eius: vbi erunt ſancti, quum eos habentes corpora in aliquo corporali loco eſſe neceſſe ſit? poſſumus reſpondere, futuros eos eſſe in ſuperioribus partibus, quò ita non aſcendet flamma illius incendij: quemadmodum nec vnda diluuij. Talia quippe illis inerunt corpora, vt illic ſint, vbi eſſe voluerint: ſed nec ignem conflagrationis illius pertimeſcent immortales, atque incorruptibiles facti: ſicut virorum trium corruptibilia corpora,[c] atque mortalia, in camino ardenti viuere illæſa potuerunt.

Danie.3.

a TVnc aqua creſcẽdo ſuperauerat.) Omne enim hoc, quo imbres, grandines, fulgura, fulmina, niues, rores gignuntur, quoque aues ſpirant, & nudant cœlum, circulo per montium cacumina circunducto cõtinetur. Itaque quum aqua etiam editiſsimos montes cubitis quindecim ſuperârit, omne hoc, quod cœlum, & aërem vocamus, exceſsiſſe neceſſe eſt, vt etiam altum omnium regionem obruerit, quas Poëtæ per cœlum volitare, & liquidum cœlum pennis ſecare dicũt. b Proinde qui cœli.) Non tam obſcurus ſenſus, quàm cõtextus verborum. cœli & terra qui conflagrabunt olim iidem ſunt qui aliàs parti fuerunt aquis & obruti. c Sicut virorum trium corruptibilia corpora.) Sidrach, Miſach, & Abdenago Babylone, quum ſtatuam Nabocodroſori aurεam ſpreuiſſent. Daniel. iij.

I

Quid Apoſtolus Paulus Theſſalonicenſibus ſcripſerit, & de manifeſtatione Antichriſti, cuius tempus dies domini ſubſequetur. *Caput XIX.*

MVltas euangelicas, apoſtolicáſque ſentẽtias de diuino iſto iudicio nouiſsimo video mihi eſſe prætereundas, ne hoc volumen in nimiã longitudinẽ pꝛouoluatur: ſed nullo modo eſt prætereundus Apoſtolus Paulus, qui ſcribens ad Theſſalo. Rogamus, inquit, vos fratres per aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ congregationis in ipſum, vt non cito moueamini mente, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per verbum, neq; per epiſtolam tanquam per nos [miſſam,] quaſi inſtet dies domini. Ne quis vos ſeducat vllo modo: quoniam niſi venerit refuga primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius interitus, * qui aduerſatur, & ſuperextollitur ſupra omne quod dicitur deus, aut quod colitur: ita vt in tẽplo dei ſedeat, oſtentans ſe, tanquam ſit deus. Non retinetis in memoria, quod adhuc quum eſſem apud vos, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat ſcitis, vt reueletur in ſuo tempore. Iam enim myſterium iniquitatis operatur. Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat.

2.Theſſ.2.

** aliàs, perditionis.*

Ibidem.

Et tunc reuelabitur iniquus ille, quem dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui: & euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ, eum cuius eſt præſentia ſecundum operationem Satanæ, in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mẽdacij, & in omni ſeductione iniquitatis, his, qui pereunt: pro eo quòd dilectionẽ veritatis non receperunt, vt ſalui fierent. Et ideo mittet illis deus operationem erroris, vt credant mendacio: & iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. K

Nulli dubium eſt, eum de Antichriſto iſta dixiſſe, dieq; iudicij. Hunc enim appellat diem domini non eſſe venturum, niſi ille prior venerit, quem refugam vocat:[a] vtique à domino deo. Quòd ſi de omnibus impiis merito dici poteſt, quãto magis de iſto? Sed in quo templo dei, vt deus ſit ſeſſurus incertum eſt: vtrum in illa ruina templi quod à Salomone rege conſtructum eſt, an vero in Eccleſia. Non enim templum alicuius idoli, aut dæmonis, templũ dei Apoſtolus diceret. Vnde nonnulli, non ipſum principem, ſed vniuerſum quodam modo corpus eius, id eſt, ad eum pertinentem hominum multitudinem ſimul cũ ipſo ſuo principe hoc loco intelligi Antichriſtum volunt. Rectiúſque putant etiam Latine dici L ſicut in Græco eſt: non in templo dei, ſed in tẽplum dei ſedeat,[b] tãquam ipſe ſit templum dei, quod eſt Eccleſia: ſicut dicimus: ſedet in amicum, id eſt, velut amicus:[c] vel ſi quid aliud iſto locutionis genere dici ſolet. Quod autem ait: Et nũc quid detineat ſcitis, id eſt, quid ſit in mora, quæ cauſa ſit dilationis eius, vt reueletur in ſuo tempore, ſcitis: quoniam ſcire illos dixit, aperte hoc dicere noluit. Et ideo nos qui neſcimus, quod illi ſciebant, peruenire cum labore ad id quod ſenſit Apoſtolꝰ cupimus, nec valemus: præſertim quia & illa quæ addidit, hũc ſenſum faciunt obſcuriorem. Nam quid eſt: Iam enim myſterium iniquitatis operatur. Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat: & tunc reuelabitur ille iniquus? Ego prorſus quid dixerit, me fateor ignorare. Suſpiciones tamen hominum, quas, vel audire, vel legere de hac re potui, non tacebo. Quidam putant hoc de imperio dictũ fuiſſe Romano:[d] & propterea Paulum Apoſtolum, non id aperte ſcribere voluiſſe, ne calumniam videlicet incurreret, quòd Romano imperio male optauerit, cùm ſperaretur æternum:[e] vt hoc quod dixit: Iam enim myſterium iniquitatis operatur, Neronẽ voluerit intelligi: cuius iam facta velut Antichriſti videbantur. M Vnde nõnulli ipſum reſurrecturum, & futurum Antichriſtum ſuſpicantur. Alij vero, nec eum occiſum putant,[f] ſed ſubtractum potius, vt putaretur occiſus: & viuum occultari in vigore ipſius ætatis, in qua fuit, cum crederetur extinctus,[g] donec ſuo tempore reueletur, & reſtituatur in regnum. Sed multum mihi mira eſt hæc opinantium tanta præſumptio. Illud tamen quod ait Apoſtolus: Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat: non abſurde de ipſo Romano imperio creditur dictum, tanquam dictum ſit: Tantum qui modo imperat, imperet: donec de medio fiat, id eſt, de medio tollatur: Et tunc reuelabitur iniquus: quẽ ſignificari Antichriſtum, nullus ambigit. Alij vero, & quod ait: quid detineat, ſcitis: & myſterium operatur * iniquitatis, non putant dictum, niſi de malis & fictis, qui ſunt in Eccleſia: donec perueniant ad tantum numerum, qui Antichriſto magnum populum faciat: & hoc eſſe myſterium iniquitatis, quia videtur occultum. Hortari autem Apoſtolum fideles, vt in fide quam tenent tenaciter perſeuerent, dicẽdo: Tantum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat, hoc eſt, donec exeat de medio Eccleſiæ

2.Theſſ.2.

** aliàs, operari.*

A myſterium iniquitatis, quod nunc occultum eſt. Ad ipſum enim myſterium pertinere arbitrantur, quod ait in epiſtola ſua Ioannes Euangeliſta. Pueri nouiſsima hora *1.Ioan.2.* eſt: & ſicut audiſtis, quòd Antichriſtus ſit venturus: nunc autem Antichriſti multi facti ſunt. Vnde cognoſcimus, quòd nouiſsima ſit hora. Ex nobis exierunt: ſed nõ erant ex nobis. Quod ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum. Sicut ergo ante finem in hac hora, inquiunt, quam Ioannes nouiſsimam dicit: exierunt multi hęretici de medio Eccleſię, quos multos dicit Antichriſtos, ita omnes tunc inde exibunt, qui non ad Chriſtum, ſed ad illum nouiſsimum Antichriſtũ pertinebunt, & tunc reuelabitur. Alius ergo ſic, alius autem ſic Apoſtoli obſcura verba coniectat: quod tamen eum dixiſſe non dubiũ eſt: non veniet ad viuos & mortuos iudicandos Chriſtus, niſi prius venerit ad ſeducendos in anima mortuos aduerſarius eius Antichriſtus, quãuis ad occultum iam iudicium dei pertineat, quod ab illo ſeducentur. Præſen *2.Theſ.2.* tia quippe eius erit, ſicut dictum eſt, ſecundum operationem Satanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigiis men B dacij, & in omni ſeductione iniquitatis, his, qui pereũt. *Apoca.20.* Tunc enim ſoluetur Satanas: & per illum Antichriſtum in omni ſua virtute mirabiliter quidem, ſed mẽdaciter operabitur. Quod ſolet ambigi, vtrum propterea dicta ſint ſigna & prodigia mendacij: quoniam mortales ſenſus per phantaſmata decepturus eſt: vt quod non facit, facere videatur. An quia illa ipſa etiã ſi erunt vera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros, nõ ea potuiſſe niſi diuinitus fieri, virtutem diaboli neſcientes: maxime quando tantam quantam nunquam habuit accipiet poteſtatem. Non enim quãdo de cœlo ignis cecidit, & tantam familiam cum tantis gregibus pecorum ſancti Iob, vno impetu abſumpſit, & turbo irruens, & domum deiciens, filios eius occidit, phantaſmata fuerũt, quæ tamen fuerunt opera Satanæ, cui deus dederat hanc poteſtatem. Propter quid horum ergo dicta ſint prodigia, & ſigna mẽdacij, tunc potius apparebit. Sed propter quodlibet horum dictum ſit: ſeducentur eis ſignis, atq; prodi- *2.Theſ.2.* giis, qui ſeduci merebuntur: pro eo quòd dilectionem veritatis, inquit, non receperunt, vt ſalui fierẽt. Nec du- *Ibidem.* bitauit Apoſtol9 addere, & dicere: Ideo mittet illis deus operationem erroris, vt credant mendacio. Deus enim C mittet: quia deus diabolum facere iſta permittet iuſto ipſius iudicio: quanuis faciat ille iniquo, malignoq; conſilio. Vt iudicentur, inquit, omnes, qui non crediderunt veritati, ſed cõſenſerunt iniquitati. Proinde iudicati ſeducentur, & ſeducti iudicabuntur. Sed iudicati ſeducentur illis iudiciis dei occulte iuſtis, & iuſte occultis, quib9 ab initio peccati rationalis creaturæ nunquam iudicare ceſſant. Seducti autem iudicabuntur nouiſsimo, manifeſtóque iudicio per Ieſum Chriſtum, iuſtiſsime iudicaturum, iniuſtiſsime iudicatum.

a Qvem refugam vocat.) Græce eſt ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία, quaſi defectio, ſeu rebellio. b Sed in templum dei ſedeat.) ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, vt in templum dei tanquam deus ſedeat. c Sedet in amicũ, id eſt, velut amicus.) Loquutio frequens in ſacris literis. Elegit Dauid in regem, eſto mihi in deum protectorem, & in locum refugij. d Quidã putant hoc de imperio dictũ fuiſſe Romano.) Lactantius lib.vij. & Hieronymus in Danielem, omnes hoc diuiſſe ſcriptores ait: futuros circa finem ſeculorum decem reges, qui Romanum orbem inter ſe diuidant, ſuperuenturum vndecimũ Antichriſtum. Sed hæc ſunt leues coniecturulæ. e Quum ſperaretur æternum.) Multa enim Romani veteres de æternitate imperij ſomniabant. Sic enim promittit ille apud Virgil. Iuppiter.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono,
Imperium ſine fine dedi.
f Alij vero nec eum occiſum putant.) Nam proximo iam vrbi Galbæ exercitu, fugit nocturno tempore, & capite obuoluto, quatuor tantũ comitatus, in ſuburbanum, inter Salariam viam, & Nomentanam: atq; ibi mortẽ ſibi attulit, adacto ad iugulũ pugione, ſepultus à nutricibus & concubina, D in monumẽto gentis Domitię, nõ procul à campo. Suetonius. g In qua fuit cum crederetur extinctus.) Triceſimo ſecundo ætatis anno obiit.

Quid idem Apoſtolus in prima ad eoſdem epiſtola, de reſurrectione mortuorum docuerit. Capus XX.

SEd hic Apoſtolus tacuit de reſurrectione mortuorum. Ad eoſdem autem ſcribens in epiſto- *1.Theſ.4.* la prima: Nolum9, inquit, ignorare vos fratres, de dormientibus, vt nõ contriſtemini, ſicut & cæteri, qui ſpem nõ habẽt. Nam ſi credimus, quòd Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit: ita & deus eos, qui dormierũt per Ieſum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in *Ibidem.* verbo domini, quia nos viuentes, qui reliqui ſumus in aduentum domini, non præueniemus eos qui antè dormierunt: quoniam ipſe dominus in iuſſu, & in voce archangeli, & in tuba dei deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto reſurgent primò. Deinde nos viuentes, qui reliqui ſumus, ſimul cum illo rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aëra: & ſic ſemper cum domino erimus. Hæc verba apoſtolica reſurrectionẽ mortuorũ futuram, quãdo veniet dominus Chriſtus: vtiq; ad viuos & mortuos E iudicandos, præclariſsime oſtendunt. Sed quæri ſolet: vtrũ illi, quos hic viuentes inuenturus eſt Chriſtus, quorum perſonam in ſe, atq; illos, qui tunc ſecum viuebãt, transfigurabat Apoſtolus, nunquam omnino morituri ſint: an ipſo temporis puncto, quo cum reſurgẽtibus rapientur in nubibus obuiã Chriſto in aëra, ad immortalitatem per mortem mira celeritate tranſibunt. Neque enim dicendũ eſt, fieri nõ poſſe vt dum per aëra in ſublime portãtur in illo ſpacio, & moriantur, & reuiuiſcãt. Quòd enim ait, Et ita ſemper cum domino erimus: nõ ſic accipiendum eſt, tãquam in aëre nos dixerit ſemper cum domino eſſe manſuros: quia nec ipſe vtiq; ibi manebit, qua veniens tranſiturus eſt. Veniẽti quippe ibitur obuiam, nõ manenti: ſed ita cum domino erimus, id eſt, ſic erimus ſemper habentes corpora ſempiterna, vbicunque cum illo fuerimus. Ad hunc autẽ ſenſum, quo exiſtimemus etiam illos, quos hic viuos inuenturus eſt dominus, in ipſo paruo ſpacio, & paſſuros mortẽ, & accepturos immortalitatẽ, ipſe Apoſtolus nos videtur vrgere, vbi dicit: In Chriſto omnes viuificabuntur: cum alio lo- *1.Cor.15.* co de ipſa loquẽs reſurrectione corporũ dicat: Tu quod ſeminas, non viuificatur, niſi moriatur. Quo modo igi- *Ibidem.* tur, quos viuentes hic Chriſtus inueniet, per immortalitatem in illo viuificabuntur: & ſi non moriantur, cũ vi- F deamus propter hoc eſſe dictum: Tu quod ſeminas non viuificatur, niſi prius moriatur? Aut ſi recte non dicimus ſeminari, niſi ea corpora hominum, quæ moriẽdo quoquo modo reuertuntur in terram: ſicut ſeſe habet etiam illa in trãſgreſſorem patrem generis humani diuinitus prolata ſententia: Terra es, & in terram ibis: fatendũ eſt *Gene.3.* iſtos, quos nondum de corporibus egreſſos, cum veniet Chriſtus, inueniet: & in iſtis verbis Apoſtoli, & illis de Geneſi, non teneri: quoniã ſurſum in nubibus rapti, non vtiq; ſeminantur: quia nec eunt in terram, nec redeunt: ſiue nullam prorſus experiantur mortem, ſiue paululum in aëre moriãtur. Sed aliud rurſus occurrit: quod idem dicit Apoſtolus, cum de reſurrectione corporum ad Corinthios loqueretur: Omnes reſurgemus: vel ſicut alij co- *1.Corin.15.* dices habẽt, Omnes dormiemus. a Cum ergo, nec reſurrectio fieri poſsit, niſi mors præceſſerit: nec dormitionem poſſumus illo loco intelligere, niſi mortẽ, quo modo omnes, vel dormient, vel reſurgẽt, ſi tam multi, quos in corpore inuenturus eſt Chriſtus, nec dormient, nec reſurgent? Si ergo ſanctos, qui reperientur Chriſto ve- *1.Theſſ.4.* niente

G niente viuentes,eiq; in obuiam rapientur,crediderimus in eodem raptu de mortalibus coporibus exituros,& ad eadem mox immortalia redituros,nullas in verbis Apoſtoli patiemur anguſtias: ſiue vbi dicit: Tu qđ ſeminas, non viuificatur,niſi moriatur:ſiue vbi dicit: Omnes reſurgemus, aut omnes dormiemus: quia nec illi per immortalitatem viuificabuntur, niſi quamlibet paulum tamen antè moriantur:ac per hoc,& à reſurrectione non erunt alieni, quam dormitio præcedit * quanuis breuiſſima,non tamen nulla.Cur autem nobis incredibile videatur illam multitudinem corporum in aëre quodam modo ſeminari, atque ibi protinus immortaliter,atque incorruptibiliter reuiuiſcere,quũ credamus, quòd idem ipſe Apoſtolus alibi apertiſsime dicit:In ictu oculi [b] futuram reſurrectionem,& in membra ſine fine victura tanta facilitate,támque ineſtimabili velocitate rediturũ antiquiſsimorum cadauerum puluerem?Nec ab illa ſententia,qua homini dictum eſt:Terra es,& in terram ibis:futuros illos ſanctos arbitremur immunes, ſi eorum morientium in terra non recidẽt corpora; ſed ſicut in ipſo raptu morientur, ita & reſurgent dum feruntur in aëra.

1.Corin.15. — *Ibidem.* — ** aliàs,dormitione præcedunt.* — *1.Corin.15.* — *Gene.3.*

H In terram quippe ibis, eſt, in hoc ibis amiſſa vita, quod eras antequã ſumeres vitam: id eſt, hoc eris exanimis,* quod eras,antequam eſſes animatus. Terræ quippe inſufflauit deus in faciẽ flatum vitæ, cum factus eſſet * homo in animam viuam:tanquam diceretur, Terra es animata, quod non eras: terra eris exanimis ſicut eras. Quod ſunt & antequam putreſcant omnia corpora mortuorũ: quod erunt & illa, ſi morientur, vbicunque moriantur, cum vita carebunt, quam continuo receptura ſunt. Sic ergo ibunt in terrã,quia ex viuis hominibus terra erunt: quemadmodum it in cinerem, quod fit cinis:it in vetuſtatem,quod fit vetus:it in teſtam,quod ex luto fit teſta: & alia areſcentia † ſic loquimur. [c] Quo modo autem ſit futurum,quod nunc[expectamus,] pro noſtræ ratiunculæ viribus vtcunque conicimus:tunc potius erit,vt noſſe poſsimus. Reſurrectionem quippe mortuorum futuram eſſe in carne,[d] quando Chriſtus venturus eſt viuos iudicaturus,& mortuos:oportet,ſi Chriſtiani eſſe volumus,vt credamus. Sed non ideo de hac re inanis eſt fides noſtra:ſi quemadmodũ futura ſit, perfecte comprehendere non valemus. Verum iam,ſicut ſupra promiſimus,de hoc iudicio dei nouiſsimo etiam prophetici veteres libri,quid prænunciauerint, quantum ſatis eſſe videbitur,debemus oſtendere.

** aliàs,exanimatus.* — ** aliàs,eſt.* — *Gene.2.* — *† aliàs, ſexcenta.* — *2.Timo.4.*

I Quæ,ſicut arbitror,nõ tanta mora neceſſe erit tractari,& exponi,ſi iſtis,quę præmiſimus,lector curauerit adiuuari.

[a] OMnes reſurgemus:vel ſicut alij codices habent, Omnes dormiemus.)Græci codices nõ omnes hic conſentiunt,teſte diuo Hieronymo ad Mineriuм. Nam alij habent,Omnes quidem non dormiemus,omnes autem immutabimur,vt Eraſmus copioſius oſtendit,& in Annotationibus noui teſtamenti, & in Apologia, qua ſuper hac re calumniatori reſpondit. Ex hac librorum diſſonãtia,credo natam cõtrouerſiam illam,ſitne omnes morituri,an aliqui,quos dies ille vltimus deprehenderit viuentes,ſine morte tranſituri ad immortalitatem. Petrus Lombardus ſectione ſentẽtiarum tertia & quadrageſima, quũ pugnare inter ſe Hieronymum,& Ambroſium docuiſſet,inter tantos viros pronunciare non ſuſtinuit. Quid, quòd Auguſtinus Ambroſio accedit,ſed Hieronymus frequẽti Græcorum manu ſtipatur, Origene, Chryſoſtomo, Theophylacto,qui legerunt apud Paulum πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα,non omnes dormiemus. Et Ambroſiũ oſtendit Eraſmus nutare. Nos interim ſequemur,quem enarramus. b In ictu oculi.) Valla putat ſcriptum ab interprete: In nictu oculi. Nam oculorũ eſt nuere,& annuere,& nictare:ſed poſtea ex nictu factum ictum,ab his,qui parum intelligebant,quid nictus eſſet. Nam ea res perdidit omnẽ eruditionem. c Et alia areſcentia ſic loquimur.) In alius exemplaribus non areſcẽtia,ſed ſexcenta,quod eſt congruentius ſenſui. d Reſurrectionem quippe mortuorũ futuram eſſe in carne.) Hoc eſt vnum ex dogmatis pietatis,iſtud credendum,iſtud tuendum eſt. Rationem,quæ id futurum ſit,deo relinquemus,& ſubiiciamus ceruices noſtras in iugo ſuauiſsimi Chriſti, in obſequiũ dei. Satis eſt Chriſtiano credere,hoc,aut illud eſſe,fore,aut fuiſſe. Cauſas & rationes omnium illi noſcendas dimittat, qui ne in apertiſsimis quidem, & manifeſtiſsimis naturæ rebus voluit nobis claras & apertas eſſe. K

Quid Eſaias propheta de mortuorum reſurrectione, & retributione iudicij ſit loquutus. Caput XXI.

PRopheta Eſaias: Reſurgent, inquit, mortui:& reſurgent,qui in ſepulchris erant,& lętabuntur omnes, qui ſunt in terra. Ros enim qui abs te eſt:ſanitas illis eſt:terra vero impiorum cadet. Totum illud ſuperius ad reſurrectionem pertinet beatorũ. Quod autem ait:terra vero impiorũ cadet, bene intelligitur dictum:corpora impiorũ ruina damnationis excipiet. Iam vero,ſi de bonorum reſurrectione,quod dictum eſt,diligẽtius & diſtinctius velimus intueri, ad primã referendum eſt,quod dictum eſt,Reſurgent mortui: ad ſecundam vero,quod ſequitur: Et reſurgent qui in ſepulchris erant. Iam & ſi illos inquiramus ſanctos,quos hic viuos inuenturus eſt dominus,eis congrue deputabitur, quod adiunxit:Et lætabũtur omnes,qui ſunt in terra:ros enim qui ab te eſt,ſanitas illis eſt. Sanitatem loco iſto,immortalitatem rectiſsime accipimus. Ea nãque eſt pleniſsima ſanitas, quæ non reficitur alimentis tanquam quotidianis medicamentis. Item de iudicij die ſpem prius dans bonis,deinde terrẽs malos: idem Propheta ſic loquitur, L

Eſaia.26.

Hæc dicit dominus:Ecce ego declino in eos, vt flumen pacis,& vt torrens inundans gloriam gentium. Filij eorum ſuper humeros portabuntur,& ſuper genua conſolabuntur. Quemadmodum,ſi quem mater cõſoletur, ita ego vos conſolabor: & in Hieruſalem cõſolabimini: & videbitis,& gaudebit cor veſtrũ,& oſſa veſtra ſicut herba exorientur. Et cognoſcetur manus domini colẽtibus eum:& comminabitur cõtumacibus. Ecce enim dominus vt ignis veniet, & vt tempeſtas currus eius, reddere in indignatione vindictam, & vaſtationem in flamma ignis. In igne enim domini iudicabitur omnis terra: & in gladio eius omnis caro:multi vulnerati erũt à domino. In bonorum promiſsionem ſe declinare dicit,vt flumen pacis, quod profecto abundantiam pacis illius debemus accipere,qua maior eſſe nõ poſsit. Hac vtique in fine rigabimur: de qua in præcedenti libro abundanter locuti ſumus. Hoc flumen,ſe in eos declinare dicit,quibus tantam beatitudinem pollicetur, vt intelligamus in illius fœlicitatis regione, quæ in cœlis eſt, hoc flumine omnia ſatiari. Sed quia terrenis* corporibus pax incorruptionis, atque immortalitatis vim influet,ideo declinare ſe dicit hoc flumen,vt de ſupernis quodam modo etiam inferiora perfundat, & homines æquales angelis reddat. Hieruſalem quoque,non illam,quę ſeruit cum filiis ſuis, ſed liberam matrẽ noſtram intelligamus,ſecundum Apoſtolũ, æternam in cœlis: vbi poſt labores ærũnarum,curarúmque mortalium conſolabimur,tãquam paruuli eius in humeris, genibuſq; portati. Rudes enim nos, & nouos blandiſsimis adiutoriis inſolita nobis illa beatitudo ſuſcipiet:ibi videbimus,& gaudebit cor noſtrum. Nec expreſsit,quid videbimus. Sed quid,niſi deũ, vt impleatur in nobis promiſſum Euangelicum: Beati mundi corde,quoniam ipſi deum videbũt. Et omnia illa,quæ nunc non videmus:credentes autem pro modulo capacitatis humanæ,longe minus,quàm ſunt,atq; incõparabiliter cogitamus? Et videbitis,inquit,& gaudebit cor veſtrũ. Hic creditis,ibi videbitis. Sed quoniã dixit:Et gaudebit cor veſtrũ, ne putaremus illa bona Hieruſalem,ad noſtrũ tantũmodo ſpiritũ pertinere: Et oſſa, inquit,veſtra, vt herba exorientur: vbi reſurrectionem corporum ſtrinxit:velut quod nõ dixerat,reddens. Neque enim cum viderimus,fiet,ſed cum fuerint facta, videbimus.

Supra libr. 19.cap.11. & 12. — M — ** aliàs, æternis.* — *Matth.5.* — *Eſaia.66.*

A debimus. Nam & de cœlo nouo, ac terra noua, iam ſu-
pra dixerat: dum ea quæ ſanctis promittuntur, in fine ſę-
Eſa.65. pe ac multiformiter diceret: Erit, inquit, cœlũ nouum, &
terra noua: & non erunt memores priorum, nec aſcen-
dent in cor ipſorũ: ſed lætitiam & exultationem inue-
nient in ea. Ecce ego faciam Hieruſalem exultationem,
& populum meũ lætitiam: & exultabo in Hieruſalem:
& lætabor in populo meo: & vltra non audietur in illa
vox fletus: & cætera, quæ quidam carnales ad illos mil-
le annos referre conãtur. Locutiones enim tropicę pro-
priis prophetico more miſcentur: vt ad intellectum ſpi-
ritalem intẽtio ſobria, cum quodam vtili, ac ſalubri la-
bore perueniat. Pigritia vero carnalis, vel ineruditę, atq;
inexercitatæ tarditas mentis contenta literæ ſuperficie,
nihil putat interius requirendũ. Hæc de propheticis ver
bis, quæ ante iſtum locum ſcripta ſunt, ſatis dixerimus.
In hoc autem loco, vnde ad illa digreſsi ſumus, cum di-
Eſa.66. xiſſet: Et oſſa veſtra vt herba exorientur, vt reſurrectio-
nem quidem carnis, ſed tantum bonorum, ſe nunc cõ-
Ibidem. memorare mõſtraret, adiunxit: Et cognoſcetur manus
B domini colentibus eum. Quid eſt hoc, niſi manus di-
ſtinguẽtis cultores ſuos à contẽptoribus ſuis? De quibus
ſequentia contexens: Et cõminabitur, inquit, contuma-
cib[a]: ſiue, vt ait alius interpres, incredulis[a]. Nec tunc cõ-
minabitur: ſed quæ nunc dicuntur minaciter, tunc effi-
caciter implebũtur: Ecce enim dominus, inquit, vt ignis
veniet, & vt tempeſtas currus eius, reddere in indigna-
tione vindictam, & vaſtationem in flamma ignis. In
igne enim domini iudicabitur omnis terra, & in gladio
eius omnis caro, multi vulnerati erunt à domino: ſiue
igne, ſiue tempeſtate, ſiue gladio: pœnam iudicij ſignifi-
cat: quandoquidem ipſum dominum quaſi ignem dicit
eſſe venturũ eis, profecto quibus pœnalis eius erit aduẽ-
tus. Currus vero eius, qui pluraliter dicti ſunt, angelica
miniſteria non incõuenienter accipimus. Quòd autem
ait: omnem terrã, & omnem carnem, in eius igne, & in
gladio iudicari, non etiam hic ſpiritales intelligamus
C & ſanctos, ſed terrenos, atq; carnales: de quibus dictum
Philip.3. eſt, Qui terrena ſapiunt: & ſapere ſecundum carnem,
Roma.8. mors eſt: & quales omnino caro appellantur à domino,
Gene.6. vbi dicit: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus
Eſa.66. iſtis, quoniam caro ſunt. Quod vero hic poſitum eſt:
Multi vulnerati erunt à domino, iſto vulnere fiet mors
ſecunda. Poteſt quidem, & ignis, & gladius, & vulnus
Luc.12. accipi in bono. Nã & ignẽ dominus velle ſe dixit mitte-
Acto.2. re in mundum. Et viſæ ſunt illis linguæ diuiſæ, * velut
*aliàs, diuerſæ. ignis, quando venit ſpiritus ſanctus. Et non veni, inquit
Matth.10. idem dominus, pacem mittere in terram, ſed gladium.
Hebra.4. Et ſermonem dei, dicit ſcriptura gladium bis acutum:
Canti.4. propter aciem geminam teſtamentorum duûm. Et in
Eſa.66. cantico canticorum, charitate ſe dicit ſancta Eccleſia
vulneratam, velut amoris impetu ſagittatam. Sed hic
cum legimus, vel audimus vltorem dominum eſſe vẽ-
turum: quemadmodum hęc intelligenda ſint, clarum
eſt. Deinde breuiter commemoratis eis, qui per hoc iu-
dicium conſumentur ſub figura ciborum in lege veteri
vetitorum, à quibus ſe non abſtinuerunt: peccatores,
impióſque ſignificans, recapitulat ab initio gratiam no-
ui teſtamenti à primo ſaluatoris aduentu, vſque ad vlti-
mum iudicium: de quo nunc agimus, perducens, fini-
Ibidem. ensq; ſermonem. Narrat nanque dominum dicere ſe
venire, vt congreget omnes gentes: eáſque venturas, &
Roma.3. viſuras gloriã eius. Omnes enim ſicut dicit Apoſtolus,
Eſa.66. peccauerunt, & egent gloria dei. Et relicturum ſe dicit
ſuper eos ſigna, quæ vtique mirantes, credant in eum:

& emiſſurum ex illis ſaluatos in gentes diuerſas, & in D
longinquas inſulas, quæ nõ audierunt nomen eius: neq;
viderunt gloriã eius: & annũciaturos gloriã eius in gẽ-
tibus: & adducturos fratres iſtorum, quibus loquebatur,
id eſt, in fide ſub deo patre fratres Iſraëlitarũ electorũ.
Adducturos autem ex omnibus gentibus munus domi-
no, in iumentis, & vehiculis: quæ iumenta, & vehicula
bene intelliguntur adiutoria eſſe diuina, per cuiuſque
generis miniſteria dei, vel angelica, vel humana, in ci-
uitatem ſanctam Hieruſalem: quæ nunc in ſanctis fide-
libus eſt diffuſa per terras. Vbi enim diuinitus adiuuã-
tur, ibi credunt: & vbi credunt, ibi veniunt. Cõparauit
autem dominus illos, tanquam per ſimilitudinem, filiis
Iſraël, offerentibus ei ſuas hoſtias cum Pſalmis in domo
eius: quod vbiq; iam facit Eccleſia: & promiſit ab ipſis ſe
acceptururum ſibi ſacerdotes, & Leuitas: quod nihilomi- Eſa.66.
nus fieri nunc videmus. Non enim ex genere carnis &
ſanguinis, ſicut erat primum ſecũdum ordinem Aaron,
ſed ſicut oportebat in teſtamento nouo, vbi ſecundum
ordinem Melchiſedech ſummus ſacerdos eſt Chriſtus: Pſal.109.
pro cuiuſque merito, quod in eo gratia diuina contule- E
rit, ſacerdotes & Leuitas elegit: ſicut nunc[b] videmus, qui
non iſto nomine, quod ſæpe aſſequuntur indigni[c], ſed
ea, quæ non eſt bonis maliſq; communis, ſanctitate pen
ſandi ſunt. Hæc cum de iſta, quæ nunc impertitur Eccle
ſiæ, perſpicua, nobiſq; notiſsima dei miſeratione dixiſ-
ſet: promiſit & fines, ad quos per vltimum iudicium fa-
cta bonorum, malorumq; diſcretione venietur: dicens
per Prophetam: vel de domino, dicens ipſe Propheta:
Quo modo enim cœlum nouum, & terra noua mane- Eſa.66.
bit coram me, dicit dominus: ſic ſtabit ſemen veſtrum:
& nomen veſtrum: & erit menſis ex menſe: & ſabbatum
ex ſabbato: & veniet omnis caro in cõſpectu meo ado-
rare in Hieruſalem, dicit dominus: & egredientur, & vi-
debunt membra hominum, qui præuaricati ſunt in me.
Vermis eorum non morietur: & ignis eorum non ex-
tinguetur: & erũt viſui omni carni. Ad hoc iſte prophe-
ta terminauit librũ, ad quod terminabitur ſeculũ. Qui-
dam ſanè non interpretati ſunt membra hominum,
ſed cadauera virorum[d], per cadauera ſignificantes ſæ-
uitiem * corporum pœnã: quãuis cadauer niſi caro exa- *aliàs, euidentem.
nimis, non ſoleat nuncupari: illa vero animata erunt
corpora. Alioquin nulla poterunt ſentire tormenta: niſi F
forte quia mortuorum erunt corpora, id eſt, eorum, qui
in ſecundam mortem cadent: ideo non abſurde etiam
cadauera dici poſſunt. Vnde eſt & illud, quod ab eo-
dem propheta dictum iam ſupra poſui: Terra vero im- Eſa.26.
piorum cadet. Quis autem non videat, à cadendo eſſe
appellata cadauera? Virorum autem pro eo poſuiſſe il-
los interpretes[e], quod hominum manifeſtum eſt. Ne-
que enim quiſquam dicturus eſt, præuaricatrices fœmi-
nas in illo ſupplicio non futuras: ſed ex potiore præſer-
tim, de quo fœmina facta eſt, vterque ſexus accipitur.
Verum, quod ad rem maxime pertinet, quum & in bo-
nis dicitur: Veniet omnis caro: quia ex omni genere Eſa.66.
hominum populus ille conſtabit. Non enim omnes ho
mines ibi erunt, quãdo in pœnis plures erunt: ſed vt di-
cere cœperam, cum & in bonis caro, & in malis mẽbra:
vel cadauera nominantur, profecto poſt reſurrectio-
nem carnis, cuius fides his rerum vocabulis omnino fir-
matur illud, quo boni & mali ſuis finibus dirimentur,
futurum eſſe iudicium declaratur.

Siue vt alius interpres, incredulis.) Hieronymus ex Hebræo, & ex a Septuaginta, inimicis ſuis vertit. b Sacerdotes & Leuitas elegit ſicut nunc.) Alibi, Sacerd. & Le. eligi nũc videmus. c Qui non iſto nomine, quod ſæpe aſſequuntur indigni.) Nõ ſacerdotiũ, neque vlla

c neque vlla initiatio gratos homines deo reddit, quippe bonos iuxta, & malos ad tractanda ſacra videmus admitti: ſed puritas conſcientiæ, & integritas vitæ, & caſtitas morum hæc demum ſunt, quę acceptos deo nos faciunt, atque amicos: quippe ſimilia quantum diuinorum humana poſſunt, & cognata, illius ſanctiſsimæ, atque optimæ naturæ præpotentis dei. d Sed cadauera virorum.) Sic Hieronymus. Animaduerte Auguſtini candorem: maluit Hieronymi verſionem benigne interpretari, quàm infixum relinquere aculeum cauilli, præſertim quum Hieronymus interpretationi non omnino faueret. e Illos interpretes.) Hieronymum ſententiam in LXX. habetur ἀνδρῶν.

Qualis futura ſit egreßio ſanctorum, ad videndas pœnas malorum. *Caput XXII.*

Esa. 66. SEd quo modo egredientur boni ad videndas
pœnas malorum? Nunquid corporis motu bea
tas illas relicturi ſedes, & ad loca pœnalia per-
recturi: vt malorum tormenta cōſpiciant præ-
ſentia corporali? Abſit: ſed egrediētur per ſciētiam. Hoc
enim verbo ſignificatum eſt, eos, qui cruciabuntur extra
Matth. 8. futuros. Propter quod, & dominus ea loca tenebras ex-
teriores vocat, quibus cōtrarius eſt ille ingreſſus, de quo
Matth. 25. dicitur ſeruo bono: Intra in gaudium domini tui: nec il
lic mali putentur ingredi, vt ſciantur: ſed ad illos potius
H velut egredi per ſcientiam, qua eos cognituri ſunt bo-
ni: quia id quod extra eſt, cognituri ſunt. Qui enim erūt
in pœnis, quid agatur intus in gaudio domini, neſcient:
qui vero erunt in illo gaudio, quid agatur foris in illis
tenebris exterioribus, ſcient. Ideo dictū eſt: egredientur:
quia eos etiam, qui foris ab eis erunt, vtiq; non latebunt.
Si enim hæc prophetæ nondum facta noſſe potuerunt,
per hoc quod erat deus quantulumcūque erat in eorum
*al. facti. mortaliū mentibus, quo modo immortales ſancti * iam
1. Cor. 15. facta tunc neſcient: cum deus erit omnia in omnibus?
Stabit ergo in illa beatitudine ſanctorum, ſemen, & no
1. Ioan. 3. men. Semen, ſcilicet de quo Ioānes ait: Et ſemen eius in
Esa. 56. ipſo manet. Nomen vero, de quo per hunc Eſaiam di-
Esa. 66. ctum eſt: Nomen æternum dabo eis. Et erit eis mēſis ex
menſe, & ſabbatum ex ſabbato, tāquam luna ex luna, &
requies ex requie: quorum vtrūque ipſi erunt, cum ex his
vmbris veteribus & temporalibus in illa lumina noua,
ac ſempiterna, tranſibunt. In pœnis autem malorum, &
inextinguibilis ignis, & viuaciſsimus vermis, ab aliis, at-
que aliis, aliter, atq; aliter eſt expoſitus. Alij quippe vtrū-
que ad corpus, alij vtrunque ad animam retulerunt: alij
proprie ad corpus ignem: vermem vero tropice ad ani-
mā: quod credibilius eſſe videtur. Sed nunc de hac dif-
ferentia nō eſt huius tēporis diſputare. De iudicio nan-
I que vltimo quo fiet diremptio bonorum & malorum,
hoc volumen implere ſuſcepimus: de ipſis vero præmiis
& pœnis, aliâs diligentius diſſerendum eſt.

Quid prophetauerit Daniel: de perſecutione Antichriſti, & de iudicio dei, regnóque ſanctorum.

Caput XXIII.

DAniel de hoc vltimo iudicio ſic prophetat, vt
Antichriſtum prius quoque venturum eſſe prę-
nūciet: atque ad æternum regnum ſanctorum
perducat narrationem ſuam. Cum enim viſio-
ne ꝓphetica quatuor beſtias ſignificātes quatuor regna,
vidiſſet: ipſumque quartum à quodam rege ſuperatum,
qui Antichriſtus agnoſcitur: & poſt hęc æternum regnū
filij hominis, qui intelligitur Chriſtus: Horruit, inquit,
Daniel. 7. ſpiritus meus: ego Daniel in hebetudine mea, & viſus
*aliâs, ha- captus mei conturbabāt me. * Et acceſsit, inquit, ad vnū
bitudine de aſtantibus, & veritatem quærebam ab eo de his om-
mea, & vi- nibus: & dixit mihi veritatem. Deinde, quid audierit ab
ſus capitis illo, à quo de omnibus his quæſiuit: tanquam eo ſibi ex-
mei contur- ponēte, ſic loquitur: Hæ quatuor beſtiæ magnæ, quatuor
babat me. regna ſurgent in terra, quæ auferentur, & accipient re-
gnum ſancti altiſsimi: & obtinebūt illud vſque in ſecu- K
lum: & vſque in ſeculum ſeculorū. Et quærebam, inquit,
diligenter de beſtia quarta, quæ erat differens præ omni
beſtia, terribilis amplius: dētes eius ferrei, & vngues eius
ærei, mādúcans & comminuens, & reliqua pedibus ſuis
conculcans: & de cornibus eius decem, quæ erant in ca-
pite eius, & de altero quod aſcēdit, & excuſsit de priori-
bus tria, cornu illud in quo erant oculi, & os loquēs ma
gna: & viſus eius maior cęteris. Videbam: & cornu illud
faciebat bellum cum ſanctis: & præualebat ad ipſos, do-
nec venit vetuſtus dierum: & regnū dedit ſanctis altiſ-
ſimi: & tempus peruenit: & regnum obtinuerunt ſancti.
Hæc Daniël quęſiſſe ſe dixit. Deinde, quid audierit, con
tinuo ſubiungens: Et dixit, inquit, id eſt, ille, à quo quæ-
ſierat, reſpondit, & dixit: Beſtia quarta, quartum regnum Danie. 7.
erit in terra, quod pręualebit omnibus regnis: & mādu-
cabit omnem terram: & conculcabit eam, & concidet.
Et decem cornua eius, decem reges ſurgent: & poſt eos
ſurget alius, qui ſuperabit ſuis malis, omnes, [a] qui ante eū
fuerunt: & tres reges humiliabit: & verba aduerſus altiſ-
ſimum loquetur, & ſanctos altiſsimi cōteret. Et ſuſpica- L
bitur mutare tempora & legem: & dabitur in manu eius
vſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Et
iudicium ſedebit: & principatum remouebit ad extermi
nandum & perdendū vſque in finem: & regnum, & po-
teſtas, & magnitudo regum, qui ſub omni cœlo ſunt, da
ta eſt ſanctis altiſsimi. Et regnum eius, regnū ſempiter-
nū: & omnes principatus ipſi ſeruient, & obaudiēt. Huc-
uſque, inquit, finis ſermonis. Ego Daniel, multū cogita-
tiones meæ conturbabant me: & forma mea immutata
eſt ſuper me: & verbum in corde meo conſeruaui. Qua-
tuor illa regna expoſuerunt quidam [b] Aſſyriorum, Per-
ſarum, Macedonum, & Romanorum. Quàm vero con
uenienter id fecerint, qui noſſe deſiderant, legant preſ-
byteri Hieronymi librum in Daniēlem, ſatis diligēter,
eruditéque conſcriptum. Antichriſti tamē aduerſus ec-
cleſiam ſæuiſsimum regnum, licet exiguo ſpacio tempo
ris ſuſtinendum, donec dei vltimo iudicio regnum ſan
cti accipiant ſempiternum: qui vel dormitans hęc legit,
dubitare non ſinitur. Tempus quippe, & tempora, & di-
midium temporis, annum vnum eſſe, & duos, & dimi-
dium: ac per hoc tres annos & ſemiſſem, etiam nume-
ro dierum poſterius poſito diluceſcit, aliquādo in ſcrip-
turis, ac menſium numero declaratur. Videntur enim M
tempora indefinite hic dicta lingua Latina, ſed per dua-
lem numerum dicta ſunt, [c] quem Latini non habent. Si-
cut autem Græci, ita hunc dicuntur habere [d] & Hebræi.
Sic ergo dicta ſunt tēpora, tanquam dicerētur duo tem
pora. Vereri me ſanè fateor, ne in decē regibus, quos tā-
quam decem homines videtur inuēturus Antichriſtus
forte fallamur, atq; ita ille inopinatus adueniat, non exi-
ſtentibus tot regibus in orbe Rom. Quid enim ſi nume
ro iſto denario vniuerſitas regū ſignificata eſt: poſt quos
ille vēturus eſt, ſicut millenario, cētenario, ſeptenario ſi-
gnificatur plerunq; vniuerſitas, & aliis atq; aliis numeris,
quos nunc cōmemorare nō eſt neceſſe? Alio loco idem
Daniēl: Et erit, inquit, tēpus tribulationis, qualis nō fuit Danie. 12.
ex quo nata eſt gens ſuper terrā vſq; ad tempus illud. Et
in tēpore illo ſaluabitur populus tuus omnis qui inuen-
tus fuerit ſcriptus in libro. Et multi dormientium in ter-
ræ aggere exurgent. Hi in vitam æternam, & hi in op-
probrium, & in confuſionem æternam. Et intelligentes
fulgebunt, ſicut claritas firmamenti, & ex iuſtis multis,
ſicut ſtella in ſecula. Et adhuc ſententiæ illi Euangelicæ
eſt locus iſte ſimillimus de reſurrectione duntaxat mor-

tuorum

A tuorum corporum. Nam qui illic dicti ſunt eſſe in mo-
Ioan.5. numẽtis, ipſi hic dormientes in terræ aggere: vel ſicut a-
Daniel.12. lij interpretati *ſunt, in terræ puluere. Et ſicut ibi proce-
Ioan.5. dent dictũ eſt: ita hic exurgent. Sicuti ibi: qui bona fece-
runt in reſurrectionẽ vitæ, qui autẽ mala egerunt in re-
ſurrectionem iudicij: ita & iſto loco, hi in vitã æternã, & hi in opprobrium & in confuſionẽ æternam. Nõ autem diuerſum putetur, quod cum ibi poſitum ſit, omnes
Gene.17. qui ſunt in monumentis, hic non ait Propheta, omnes,
Gene.22. ſed multi dormientiũ in terræ aggere. Ponit enim aliquãdo ſcriptura pro omnibus multos. Propterea & Abrahæ dictũ eſt: Patrem multarũ gẽtium poſui te. Cui tamen & alio loco: In ſemine, inquit, tuo benedicẽtur omnes gẽtes. De tali autem reſurrectione, huic quoque ipſi
Daniel.12. propheta Danieli paulo poſt dicitur: Et tu veni, & requieſce. adhuc enim dies in cõpletionem conſummationis, & requieſces, & reſurges in ſorte tua in fine dierum.

a QVi ſuperabit ſuis malis omnes.) Lxx. ſic, ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν. ſurget alius qui ſuperabit malos omnes priores. in κακοὺς dixit accuſatiuum pro noſtro ablatiuo vt ſit Græce, ſuperabit omnes priores per malos, quos ſecum habebit. b Quatuor illa regna expoſuerũt quidam.) Prima enim bellua ſimilis erat leænæ ſæuæ & libidinoſæ, & Aqui-
Regna mũdi quatuor.
B læ reginæ auium, ac ſuperbæ viuacique, quæ omnia habuit imperium Aſſyriorum. ſecũda ſimilis vrſæ duræ, ac præferoci, imperium fuit Perſarũ, cuius initium à robuſto & forti Cyro. tertia ſimilis pardo alato celeri ac impetuoſo, ſanguinario, & qui in mortem ruit in ſaltu. tale imperiũ Macedonum, quod non pedibus currere, ſed volare pennis viſum eſt. quanta enim celeritate immenſam Aſiam victoriis ſuis Alexander luſtrauit? Quarta beſtia erat omniũ maxime terribilis, & mirabilis, & fortis dentibus ferreis, ingentibus, vorans, & cõminuens, & pedibus cõculcans, diſſimilis cæteris. huiuſmodi fuit Romanũ imperium, cuius feritas omnium belluarum feritatem vicit: ferreũ, quod nulla externa vis conſumpſit, ſua rubigine belliſque ciuilibus exeſum eſt. totum orbẽ inſatiabili vorauit illuuie, vrbes euertit, & gentes funditus excidit, atrox, ſæuum, ſanguinis ſitientiſſimũ. c Sed per dualẽ numerũ dicta ſunt.) Antiquiſſimi Græci duos tantũ habebant numeros, ſingularem & pluralem. Poſtea ſequentes dualem addiderũt, quos Latini ſequi noluerũt, vt ſcribit Diomedes Grãmaticus, ac ſæpe Græci poetæ plurali pro Duali vtuntur, vt Homerus Ἀτρεΐδα inquit, quaſi de Agamẽnone loquatur, & Menelao tantũ, de quibus vno, aut altero ante verſu per dualem diſſerat δύο κοσμήτορε λαῶν. d Ita hunc dicuntur habere.) Hiero. in Danie. Tempus annum ſignificat. Tẽpora iuxta Hebraici ſermonis proprietatẽ, qui & ipſi dualem numerum habent, duos annos præfigurat. Græce vero καιρῶν habetur non καιροῖν. e Vel ſicut alij interpretati ſunt.) Hieronymus Daniel. xij.

In Pſalmis Dauidicis, quæ de fine ſeculi huius, & quæ de nouiſſimo dei iudicio prophetantur. Cap. XXIIII.

C MVlta de iudicio nouiſſimo dicuntur in Pſalmis, ſed eorum plura tranſeunter & ſtrictim. Hoc tamen quod de fine huius ſeculi apertiſ-
Pſal.101. ſime dictum eſt ibi, nequaquã ſilentio præteribo. Principio terrã tu fundaſti domine, & opera manuum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt, tu autẽ permanes, & omnes ſicut veſtimentũ veteraſcent, & ſicut opertoriũ mutabis eos, & mutabuntur: tu autẽ idem ipſe es, & anni tui non deficient. Quid eſt quod Porphyrius, cum pietatẽ laudet Hebræorum, qua magnus & verus & ipſis numinibus terribilis ab eis colitur deus, Chriſtianos ob hoc arguit maximæ ſtulticiæ, etiam ex oraculis deorum ſuorũ, quod iſtum mundũ dicunt eſſe periturũ? Ecce in literis pietatis Hebræorũ dicitur deo, quẽ confitente tãto philoſopho, etiã ipſa numina perhorreſcunt: opera, inquit,
Ibidem. manuum tuarũ ſunt cœli, ipſi peribunt. Nũquid quãdo cœli peribunt mũdus, cuius iidem cœli ſuperior pars eſt, & tutior, nõ peribit? Si hæc ſentẽtia Ioui diſplicet, cuius vt ſcribit iſte philoſophus, velut grauioris authoritatis oraculo in Chriſtianorũ credulitate culpatur, cur nõ ſimiliter ſapientiam tanquã ſtulticiam culpat Hebræorũ, in quorũ libris piiſſimis inuenitur? Porrò ſi in illa ſapiẽtia Iudæorũ, quę Porphyrio tam multum placet, vt eam deorum quoque ſuorum vocibus prædicet, legitur cœlos eſſe perituros, cur vſqueadeo vana eſt iſta fallacia,

vt in fide Chriſtianorum, vel inter cætera, vel præ cęte- D
ris hoc deteſtentur, quod in ea periturus creditur mundus, quo vtique niſi pereunte, cœli non poſſunt perire? Et in literis quidem ſacris, quæ propriæ noſtræ ſunt, nõ Hebræis, nobiſque communes, id eſt, Euangelicis & A-
poſtolicis libris legitur: Pręterit figura huius mundi. Le- *1.Corin.7.*
gitur, mũdus tranſit: legitur, cœlum & terra tranſibunt. *1.Ioan.2.*
Sed puto quod præterit, tranſit, tranſibũt, aliquanto mi- *Luca.21.*
tius dicta ſunt, quàm peribunt. In epiſtola quoque Petri *2.Pet.3.*
Apoſtoli, vbi aqua inundatus qui tunc erat periſſe dictus eſt mundus, ſatis clarum eſt, & quæ pars mundi à toto ſignificata eſt, & quatenus periſſe dicta ſit, & qui cœli repoſiti igni reſeruandi in diem iudicij & perditionis hominum impiorum. Et in eo quod paulo poſt
ait: Veniet dies domini vt fur, in quo cœli magno im- *Ibidem.*
petu tranſcurrent: elementa autem ardẽtia reſoluentur, & terra, & quæ in ipſa ſunt opera exurentur: ac deinde ſubiecit, his omnibus pereuntibus, quales oportet vos eſſe? Poſſunt illi cœli intelligi perituri, quos dixit repoſitos igni reſeruandos, & ea elementa accipi arſura, quæ in hac ima mundi parte ſubſiſtunt procelloſa, & turbu-
lẽta, in qua eoſdem cœlos dixit eſſe repoſitos, ſaluis illis
ſuperioribus, & in ſua integritate manentibus, in quo- E
rum firmamento ſunt ſydera conſtituta. Nam & illud
quod ſcriptum eſt, ſtellas de cœlo eſſe caſuras, præter *Math.24.*
quod poteſt multo probabilius, & aliter intelligi, magis oſtendit manſuros eſſe illos cœlos: ſi tamen ſtellæ inde caſuræ ſunt, vel cum tropica ſit locutio, quod eſt credibilius, vel in iſto imo cœlo futurum ſit vtiq; mira-
bilius, quàm nunc fit. Vnde & illa Virgiliana, Stella fa- *Aeneid.2.*
cem ducens * multa cum luce cucurrit, & Idæa ſe condidit ſylua. Hoc autem quod de Pſalmo cõmemoraui nullum cœlorũ videtur relinquere, quod periturum eſſe
non dixerit. Vbi enim dicitur: Opera manuum tuarum *Pſal.101.*
ſunt cœli, ipſi peribunt, quàm nullum eorũ ab opere dei, tam nullum eorum à perditione ſecernitur. Non enim dignabuntur de Petri Apoſtoli locutione, quem vehementer oderunt, Hebræorum defendere pietatem, deorum ſuorum oraculis approbatam, vt ſaltem ne totus mũdus periturus eſſe credatur, ſic à toto pars accipiatur, in eo quod dictũ eſt: Ipſi peribunt, cum ſoli cœli infimi
perituri ſint, quẽadmodum in apoſtolica illa epiſtola à F
toto pars accipitur, quod diluuio periſſe dictus eſt mun- *2.Pet.3.*
dus, quãuis ſola eius cum ſuis cœlis pars ima * perierit. **al. vna.*
Sed quia hoc, vt dixi, non dignabuntur, ne vel Apoſtoli Petri approbent ſenſum, vel tantum concedant conflagrationi nouiſſimæ, quantũ dicimus valuiſſe diluuium qui nullis aquis, nullis flammis totum genus humanum perire poſſe contendunt. Reſtat vt dicãt, quod propter ea dij eorũ Hebræam ſapientiã laudauerunt, quia iſtum Pſalmum nõ legerant. In Pſalmo etiam quadrageſimo nono de iudicio dei nouiſſimo intelligitur dictũ: Deus manifeſte veniet, deus noſter & non ſilebit. Ignis in cõſpectu eius ardebit, & in circuitu eius tẽpeſtas valida. Aduocabit cœlum ſurſum, & terrã diſcernere populum
ſuum. Congregate illi iuſtos* eius, qui diſponunt teſta- **al. ſanctos*
mentum eius ſuper ſacrificia. Hoc nos de domino noſtro Ieſu Chriſto intelligimus, quem de cœlo ſperamus eſſe venturum ad viuos & mortuos iudicandos. Mani-
feſtus enim veniet inter iuſtos & iniuſtos iudicaturus *2.Timo.4.*
iuſte, qui prius venit occultus, ab iniuſtis iudicãdus iniuſte. Ipſe, inquã, manifeſtus veniet, & non ſilebit, id eſt, in voce iudicis euidens apparebit, qui prius cũ veniſſet, occultus ante iudicem ſiluit, quando ſicut ouis ad immolandum ductus eſt, & ſicut agnus coram tondẽte fuit ſi-

G ne voce, quemadmodũ de illo per Eſaiam legimus prophetatum, & in Euangelio videmus ĩpletũ. (Eſaia. 53.) (Eſa. 65.) De igne vero & tempeſtate cum in Eſaiæ prophetia tale aliquid tractaremus quo modo eſſent hæc intelligenda, iam diximus. (Pſal. 49.) Quod vero dictum eſt: Aduocauit cœlum ſurſum, quoniam ſancti & iuſti recte cœlũ appellãtur: nimirum (1. Theſſ. 4.) hoc eſt, quod ait Apoſtolus: Simul cum illis rapiemur in nubibus in obuiam Chriſto [b] in aëra. Nam ſecundum literæ ſuperficiem, quo modo ſurſum aduocatur cœlum, quaſi poſſet eſſe niſi ſurſum? Quod autem adiunctũ eſt: (Pſal. 49.) Et terram diſcernere populũ ſuum, ſi tantummodo ſubaudiatur aduocabit, id eſt, aduocabit terram, nec ſubaudiatur ſurſum, hunc videtur habere ſenſum ſecundũ rectam fidem,* vt cœlum intelligatur in eis, qui cum illo ſunt iudicaturi: & terra in eis, qui iudicãdi ſunt, & aduocabit cœlum ſurſum nõ hic intelligamus rapiet in aëra, ſed in iudiciarias ſedes eriget. (* al. ſenſum ſanctũ, rectũ, fidelem.) Poteſt & illud intelligi: Aduocabit cœlũ ſurſum, aduocabit angelos ■ ſupernis & excelſis locis, cum quib^9 deſcẽdat ad faciendum iudicium: aduocabit & terrã, id eſt, homines in terra vtiq; iudicãdos. Si autẽ vtrunq; ſubaudiẽdum eſt, cũ dicitur, & terrã, id eſt, & aduocabit & ſurſum: vt iſte ſit ſenſus, ad-

H uocabit cœlum ſurſum, & terrã aduocabit ſurſum, nihil melius intelligi exiſtimo, quàm homines qui rapientur (1. Theſ. 4.) in obuiã Chriſto in aëra, ſed cœlum dictum propter animas, terrã propter corpora. Diſcernere porrò populum ſuum, quid eſt niſi per iudicium ſeparare bonos à malis, (Matth. 25.) tanquam oues ab hædis? Deinde cõuerſio ſermonis ad (Pſal. 49.) angelos facta eſt. Congregate illi iuſtos eius. Profecto enim per angelicũ miniſterium tanta res peragenda eſt. Si autẽ quærimus, quos iuſtos ei congregaturi ſint angeli, qui diſponunt, inquit, teſtamentũ eius ſuper ſacrificia. Hæc eſt omnis vita iuſtorum, diſponere teſtamentũ dei ſuper ſacrificia. Aut enim opera miſericordię ſunt ſuper ſacrificia, id eſt, ſacrificiis pręponenda, iuxta ſententiam dei dicẽtis: Miſericordiã magis volo quàm ſacrificium: (Oſee. 6.) aut ſi ſuper ſacrificia, in ſacrificiis intelligitur dictum, quo modo ſuper terram fieri dicitur, quod fit vtique in terra, profecto ipſa opera miſericordiæ ſunt ſacrificia, quibus placetur deo, ſicut in libro huius operis decimo (Cap. 5.) me diſſeruiſſe iam reminiſcor, in quibus operibus diſponunt iuſti teſtamentum dei, quia propter promiſsiones, quæ nouo eius teſtamento cõtinentur, hæc faciunt. Vn-

I de congregatis ſibi iuſtis ſuis, & ad ſuam dexteram con- (Matth. 25.) ſtitutis, nouiſsimo vtique iudicio dicturus eſt Chriſtus: Venite benedicti patris mei, poſsidete paratum vobis regnum à cõſtitutione mundi: Eſuriui enim & dediſtis mihi manducare, & cætera quæ ibi proferuntur de bonorum operibus bonis, & eorum præmiis ſempiternis per vltimam ſententiam iudicantis.* (* aliàs, iudicandis.)

[a] STella facem ducens.) Virgilius ij. Aeneid. quum Anchiſes nollet Troia egredi, & Aeneas furens in mortem rueret, Iupiter ſignum ſugæ miſit.
Stella, inquit, facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam ſumma ſuper labentem culmina tecti
Cernimus Idæa claram ſe condere ſylua.
Ariſtoteles in j. lib. Meteororum, has ſtellas gigni dicit in halitu in media aëris regione à ſuperiore igne accenſo, qui ſi longitudinem tantũ habeant δαλοὶ dicuntur, id eſt, lampades: eædem ſunt faces Plinio libr. ij. Emicant, inquit, & faces, non niſi quum decidunt viſæ: qualis Germanico Cæſare gladiatorum ſpectaculum edente, præter ora populi meridiano tranſcurrit: duo genera earum, lampades vocant planè faces: alterum bolidas, quale Mutinenſibus malis viſum eſt. Diſtant, quòd faces veſtigia longa faciunt, priore ardente parte, bolis vero perpetua ardens longiorẽ trahit limitem. ſic Plinius. [b] Rapiemur in nubibus obuiam Chriſto.) Veteres libri habent omnes in obuiam, ex quibus etiam alibi ſic emendaui, non quòd melius non putem dici obuiam ire, quam in obuiam, ſed mihi non tam conſiderandum fuit, quid potius diceretur, vt quid Auguſtinus ſcripſiſſet: nõ dubium quin veterem aliquam interpretationem ſecutus ſit, quæ quod Græce εἰς ἀπάντησιν verterit in obuiam.

De prophetia Malachiæ qua dei iudicium vltimum declaratur, & quorum dicitur per purificatorias pœnas facienda mundatio. Caput XXV.

K PRopheta Malachiel, ſiue Malachias, [a] qui & angelus dictus eſt, qui etiam Eſdras [b] ſacerdos, (Malach. 3.) cui^9 alia in canonẽ ſcripta recepta ſunt, ab aliquibus creditur, nam de illo hanc eſſe Hebræorum opinionem dicit Hieronymus, iudiciũ nouiſsimũ prophetauit, dicens: Ecce venit dicit dominus omnipotens. Et quis ſuſtinebit diẽ introitus eius, aut quis ferre poterit, vt aſpiciat eum? Quia ipſe ingreditur quaſi ignis cõflatorij, & quaſi herba lauantiũ. Et ſedebit cõflans, & emundans ſicut aurum, & ſicut argentũ, & emundabit filios Leui. Et fundet eos ſicut aurum & argentũ, & erunt domino offerẽtes hoſtias in iuſticia. Et placebit domino ſacrificiũ Iuda & Hieruſalem ſicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus. Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox ſuper maleficos, & ſuper adulteros, & ſuper eos, qui iurant in nomine meo mendaciter, & qui fraudãt mercedẽ mercenariis, & opprimunt per potentiã viduas, & percutiũt pupillos, & peruertunt iudiciũ aduenæ, & qui L non timent me dicit dominus omnipotens. Quoniam ego dominus deus veſter, & nõ mutor. Ex his quæ dicta ſunt videtur euidentius apparere in illo iudicio quaſdã quorundã purgatorias pœnas futuras. Vbi enim dicitur: Quis ſuſtinebit diem introitus eius, aut quis ferre pote- (Ibidem.) rit, vt aſpiciat eum, quia ipſe ingreditur quaſi ignis conflatorij, & quaſi herba lauantium, & ſedebit conflans, & emundãs ſicut aurum, & ſicut argentũ, & emundabit filios Leui, & fundet eos ſicut aurũ, & ſicut argẽtum: quid aliud intelligendũ eſt? Dicit tale aliquid & Eſaias: Laua- (Eſaia. 4.) bit dominus ſordes filiorũ & filiarum Sion, & ſanguinem emundabit de medio eorum ſpiritu iudicij, & ſpiritu combuſtionis. Niſi forte ſic eos dicendũ eſt emundari à ſordibus, & eliquari quodã modo cum ab eis mali per pœnale iudiciũ ſeparantur, vt illorũ ſegregatio atque dãnatio purgatio ſit iſtorũ, quia ſine talium de cætero cõmixtione victuri ſunt. Sed cum dicit: Et emũdabit filios Leui, & fundet eos ſicut aurum & argentum, & (Malach. 3.) erunt domino offerentes hoſtias in iuſticia, & placebit domino ſacrificiũ Iuda, & Hieruſalẽ, vtique oſtẽdit eos ipſos, qui emundabuntur, deinceps in ſacrificiis iuſticiæ domino eſſe placituros, ac per hoc ipſi à ſua iniuſticia M mundabuntur, in qua domino hoſtiæ diſplicebãt. [c] Porrò in plena perfectaq; iuſticia cum mundati fuerint, ipſi erunt. Quid enim acceptius deo tales offerunt, quàm ſeipſos? Verum iſta quæſtio de purgatoriis pœnis, vt diligentius pertractetur, in tẽpus aliud differenda eſt. (Infra lib. 21. cap. 13. & 14.) Filios autem Leui, & Iuda, & Hieruſalẽ, ipſam dei eccleſiã debemus accipere, nõ ex Hebręis tantũ, ſed ex aliis etiã gentibus congregatã, (Malach. 3.) nec talem, qualis nunc eſt, vbi ſi dixerimus, quia peccatum nõ habemus noſipſos ſeducimus, (1. Ioan. 4.) & veritas in nobis nõ eſt, ſed qualis tunc erit velut area per vẽtilationem, ita per iudiciũ purgata nouiſsimũ, eis quoque igne mundatis, quibus talis mũdatio neceſſaria eſt, ita vt nullus omnino ſit, qui offerat ſacrificium pro peccatis ſuis. Omnes enim qui ſic offerunt, profecto in peccatis ſunt, pro quibus dimittendis offerunt, vt cũ obtulerint, acceptumq; deo fuerit, tunc dimittantur.

[a] PRopheta Malachiel, ſiue Malachias.) In antiquis exemplaribus legitur Propheta Malachiel, ſiue Malachi. Profecto Malachiam vocatum eſſe Malachiel nõ cõmemini legiſſe me, & Malachiã aiunt interpretari angelũ eius. Idcirco Malachi dicitur nã ſi Malachiel eſſet, puto etymon eius futurum angelum dei, nam el eſt deus, niſi me fallit illius linguæ imperitia, itaque arbitror ſic legendum: Propheta Malachias, ſiue Malachi. (Malach.) [b] Qui etiam Eſdras.) De hoc lib. xviij. [c] In qua domino hoſtiæ.) Alibi meli^9, in qua domino diſplicebãt. Hoſtię porrò.

De ſacri-

A *De ſacrificiis quæ ſancti offerent deo ſic placitura, quo modo in diebus priſtinis & annis prioribus placuerunt. Cap. XXVI.*

VOlens autem deus oſtendere ciuitatem ſuam,
tunc in iſta conſuetudine non futuram, dixit
filios Leui oblaturos hoſtias in iuſticia. Non
ergo in peccato. [Ac per hoc non pro peccato.] Vnde
intelligi poteſt in eo, quod ſecutus adiunxit atque ait: Et
Mala.3. placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalem, ſicut
diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus, fruſtra ſibi Iudæos
ſecundum legem veteris teſtamenti ſacrificiorum
ſuorum præterita tempora polliceri. Non enim tunc in
iuſticia, ſed in peccatis hoſtias offerebant, quando pro
peccatis præcipuè ac primitus offerebant, vſqueadeo, vt
ſacerdos ipſe, quem debem* vtique credere cæteris fuiſ-
Hebra.7. ſe iuſtiorem, ſecundum dei mandatum, ſoleret primum
pro ſuis offerre peccatis: deinde pro populi. Quapropter
exponere nos oportet quo modo ſit accipiendum,
Malac.3. quod dictum eſt: Sicut diebus priſtinis, & ſicut annis
B prioribus. Fortaſsis enim tempus illud commemorat,
Gene.2. quo primi homines in paradiſo fuerunt. Tunc enim
& 3. puri atque integri ab omni ſorde ac labe peccati, ſeipſos
deo mundiſsimas hoſtias offerebant. Cæterum ex quo
commiſſæ præuaricationis cauſa inde dimiſsi ſunt, atque
humana in eis natura dãnata eſt, excepto vno me-
1.Tim.2. diatore, & poſt lauacrum regenerationis quibuſque ad-
huc paruulis, nemo mũdus à ſorde [a], ſicut ſcriptum eſt,
Iob.25. nec infans, cuius eſt vita vnius diei ſuper terram. Quod
Abacuc.2. ſi reſpondetur, etiam eos merito dici poſſe offerre ho-
1.Ioan.1. ſtias in iuſticia, qui offerunt in fide. Iuſtus enim ex fide
viuit, quamuis ſeipſum ſeducat, ſi dixerit ſe peccatum nõ
habere: & ideo non dicat, quia ex fide viuit, nunquid di-
cturus eſt quiſpiam hoc fidei tempus illi fini eſſe coæquandum,
quando igne iudicij nouiſsimi mundabun-
tur, qui offerunt hoſtias in iuſticia? Ac per hoc quoniam
poſt talem mundationem nullum peccatum iuſtos habituros
eſſe credendum eſt, profecto illud tempus, quã-
tum attinet ad non habere peccatum, nulli tempori cõ-
parandum eſt, niſi quando primi homines in paradiſo
ante præuaricationem innocentiſsima fœlicitate vixe-
C runt. Recte itaque intelligitur hoc ſignificatũ eſſe, cum
dictum eſt: Sicut diebus priſtinis, & ſicut annis priori-
bus. Nam & per Eſaiam poſtea quàm cœlum nouum &
Mala.3. terra noua promiſſa eſt: inter cætera, quæ ibi de ſancto-
rum beatitudine per allegorias, & ænigmata exequitur,
quibus expoſitionem congruam reddere nõ prohibuit
Eſa.65. vitandæ longitudinis cura, Secundum dies, inquit, lig-
ni vitæ erunt dies populi mei. Quis autem ſacras literas
Gene.2. attigit, & ignorat vbi deus plantauerit lignum vitæ, à
Gene.3. cuius cibo ſeparatis illis hominibus quando eos ſua de
paradiſo eiecit iniquitas, eidem ligno circumpoſita eſt
ignea terribiliſq; cuſtodia? Quod ſi quiſquam illos dies
Eſa.65. ligni vitæ, quos commemorauit propheta Eſaias: iſtos
qui nunc aguntur eccleſiæ Chriſti dies eſſe contendit,
ipſumq; Chriſtum lignum vitæ propheticè dictũ, quia
Prouerb.3. ipſe eſt ſapientia dei, de qua Salomon ait: Lignum vitæ
eſt omnibus amplectẽtibus eã, nec annos egiſſe aliquos
in paradiſo illos primos homines, vnde tam cito eiecti
ſunt, vt nullum ibi gignerent filium: & ideo non poſſe
Mala.3. illud tempus intelligi, in eo quod dictũ eſt: Sicut diebus
priſtinis, & ſicut annis prioribus. Iſtam prætereo quæ-
ſtionem, ne cogar quod prolixum eſt cuncta diſcutere,
vt aliquid horum veritas manifeſtata confirmet. Video
quippe alterum ſenſum: ne dies priſtinos, & annos prio-
res, carnalium ſacrificiorum nobis pro magno munere
per Prophetam promiſſos fuiſſe credamus. Hoſtiæ nãq; D
illæ [b] veteris legis, quæ de pecoribus immaculatis, ac ſine Leuit.3.
vllo prorſus vicio iubebantur offerri, ſignificabant ho-
mines ſanctos, qualis ſolus inuẽtus eſt Chriſtus ſine vllo 1.Pet.2.
omnino peccato. Proinde quia poſt iudicium cum fue-
rint etiam igni mũdati, qui eiuſmodi mundatione ſunt
digni, in omnibus ſanctis nullum inuenietur omnino
peccatum, atq; ita ſeipſos offerent in iuſticia, vt tales ho-
ſtiæ omnimodo immaculatæ, ac ſine vllo vicio ſint fu-
turæ, erunt profecto ſicut priſtinis diebus, & ſicut an-
nis prioribus, quando in vmbra huius rei futuræ mũdiſ-
ſimæ offerebantur hoſtiæ. Hæc erit nanque mundatio* *aliàs mũdicia.
tunc in immortali carne, ac mẽte ſanctorum, quæ figu-
rabatur in illarũ corporibus hoſtiarum. Deinde propter
eos, qui non mundatione, ſed damnatione ſunt digni,
Et accedam, inquit, ad vos in iudicium, & ero teſtis ve- Malac.3.
lox ſuper maleficos, & ſuper adulteros, & cætera, quibus
dãnabilibus enumeratis criminibus addidit: Quoniam
ego dominus deus veſter, & non mutor. Tanquam di-
ceret: Cum vos mutauerit, & in deterius culpa veſtra, & E
in melius gratia mea, ego non mutor. Teſtem vero ſe
dicit futurum, quia in iudicio ſuo non indiget teſtibus.
Eumq; velocem, ſiue quia repente venturus eſt, eritq; iu-
dicium ipſo inopinato eius aduentu celerrimum, quod
tardiſsimum putabatur: ſiue quia ipſas cõuincet ſine vl-
la ſermonis prolixitate conſcientias. In cogitationibus Sapien.1.
enim, ſicut ſcriptum eſt, impij interrogatio erit. Et Apo-
ſtolus: Cogitationibus, inquit, accuſantibus, vel etiam Rom.2.
excuſantibus, in die qua iudicabit deus occulta homi-
num ſecundum Euangelium meum per Ieſum Chriſtũ.
Etiam ſic ergo dominus futurus teſtis intelligendus eſt Mala.3.
velox, cum ſine mora reuocaturus eſt in memoriã, vn-
de conuincat, puniatq; conſcientiam.

[a] NEmo mundus à ſorde.) De diua virgine venit poſteriore ætate in contentionem, quam auxerunt, incenderunt: que duo hominum ordines, qui ſe in certamen tranſuerſi propter anteſignanos vehemẽti cõtecerunt impetu. Dominicani ductore Thoma Aquinate, & Franciſcani ductore Ioanne Scoto. Definiuit conciliũ Baſilien. nulla vnquam macula ſanctiſſimam virginem, vel leuiter attactam fuiſſe. Id concilium quum parum legitime coiiſſe Dominicani cauſarentur, perſiſterentq; in ſententia, cõtrà Minoritæ ſacroſanctum affirmarent, ac illos impietatis arceſſerent, quòd contra eccleſiam dei niterẽtur, res magnis animis exitura videbatur in rabiem, ni decreto ſuo Sixtus Pontif. Romanus mature ſubueniſſet, quo alterutram in partem ea de re vetabat diſputari. Itaque illa demum eis videntur edicta & concilia, quæ in rem ſuam faciunt, reliqua non pluris æſtimanda quàm conuentum muliercularum in textrina, vel thermis. F [b] Hoſtiæ nanque illæ.) Alibi, hoſt. nanque illæ vet. leg. in quibuſque pecoribus immaculatæ.

De ſeparatione bonorum & malorum, per quam nouiſſimi iudicij diſcretio declaratur. Cap. XXVII.

ILlud etiam, quod aliud agens in decimoocta- Capite.25.
uo libro ex iſto propheta poſui, ad iudiciũ no-
uiſsimũ pertinet, vbi ait: Erunt mihi, dicit do-
minus omnipotens, in die, quam ego facio in acquiſi- Mala.3.
tionem: & eligam eos ſicut eligit homo filium ſuũ, qui
ſeruit ei: & conuertar, & videbitis, quid ſit inter iuſtum,
& impium: & inter ſeruientem deo, & eum, qui nõ ſer-
uit ei. Quia ecce dies venit, ardens ſicut clibanus, & cõ- Mala.4.
buret eos, & erunt omnes alienigenæ, & vniuerſi qui fa-
ciunt iniquitatem ſtipula, & ſuccẽdet eos dies veniens,
dicit dominus omnipotens: & non relinquetur in eis
radix, neque ramus. Et orietur vobis, qui timetis nomẽ
meũ, ſol iuſticiæ, & ſanitas in pẽnis eius, & egrediemini,
& ſalietis ſicut vituli de vinculis relaxati: & cõculcabi-
tis iniquos, & erunt cinis ſub pedib* veſtris, dicit domi-
nus omnipotẽs. Hæc diſtantia præmiorũ, atq; pœnarum
iuſtos dirimẽs ab iniuſtis, quę ſub iſto ſole in huius vitæ

G vanitate non cernitur, quando ſub illo ſole iuſticiæ in illius vitæ manifeſtatione clarebit. Tunc profecto erit iudicium, quale nunquam fuit.

De lege Moyſi ſpiritaliter intelligēda, ne in damnabilia murmura carnalis ſenſus incurrat. *Cap. XXVIII.*

Malac.4. QVod vero ſubiungit idem propheta: Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mādaui ei in Choreb ad omnem Iſraël præcepta & iudicia, opportune cōmemorat, poſt declaratum tam magnum futurum inter obſeruatores legis, contemptoresq; diſcrimen, ſimul etiam vt diſcant legem ſpiritaliter intelligere, & inueniant in ea Chriſtum, per quem iudicē facienda eſt inter bonos & malos ipſa diſcretio. Non
Ioan.5. enim fruſtra idē dominus ait Iudęis: Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi. De me enim ille ſcripſit. Carnaliter quippe accipiēdo legem, & eius promiſſa terrena rerum cœleſtium, figuras eſſe neſcientes, in illa murmura cor-
Malach.3. ruerunt: vt dicere auderent, Vanus eſt, qui ſeruit deo.[a] Et quid amplius, quia cuſtodiuimus mādata eius, & quia
* aliàs, ſimpliciter. ambulauimus ſupplices † ante faciem domini omnipotentis? Et nunc nos beatos dicimus alienos,[b] & ædifican
H tur omnes, qui faciunt iniquitatem. Quibus eorum verbis quodā modo propheta compulſus eſt, nouiſsimum prænunciare iudicium: vbi mali, nec ſaltē falſo ſint beati, ſed apertiſsime appareāt miſerrimi: & boni nulla temporali ſaltem miſeria laborent: ſed clara, ac ſempiterna beatitudine perfruantur. Dixerat quippe iſtorum talia
Malach.2. quædam verba etiam ſuperius dicentium: Omnis qui facit malum, bonus eſt in cōſpectu domini: & tales ei placent. Ad hæc, inquam, contra deum murmura peruenerunt, legem Moyſi carnaliter accipiendo. Vnde & ille in pſalmo ſeptuageſimo ſecūdo, penè commotos dicit
Auguſt. ſuper Ioan. Tract.25. & 28. Pſal.72. fuiſſe pedes ſuos, & effuſos greſſus ſuos vtiq; in lapſum, quia zelauit in peccatoribus, pacem peccatorū intuens: ita vt inter cætera diceret: Quo modo ſciuit deus, & ſi eſt ſcientia in altiſsimo? Diceret etiā: Nunquid vane iuſtificaui cor meū, & laui inter innocentes[c] manus meas? Vt autem ſolueret hanc difficillimam quæſtionem, quę fit cum videntur boni eſſe miſeri, & fœlices mali. Hoc, inquit, labor eſt ante me, donec introeam in ſanctuarium dei, & intelligā in nouiſsima. In nouiſsimo quippe iudi
I cio non ſic erit: ſed aperta iniquorū miſeria, & aperta fœlicitate iuſtorum, longe, quàm nunc eſt, aliud apparebit.

a VAnus eſt, qui ſeruit deo.) Querela nō impia modo, verum etiā imperita & ſtulta, hominum non procul à belluarum ingenio diſtātium, quibus præſentia tantum & ante oculos expoſita noſcuntur, & curæ ſunt. in omnibus malorum animos intuere, videbis illos conſcientiæ laniatu diſcerptos: aut in ventura tempora oculos attolle, ſpectabis ſeras forſan mortalium opinione, ſed graues certe, & cō dignas pœnas ſceleribus paratas. Itāne Iudæi, vanus eſt, qui ſeruit domino? Venit ergo tēpus, in quo, nec vani vobis videamini, nec ſeruiatis domino. b Et nunc nos beatos dicimus alienos.) Dictiis quidem, ſed an ſunt? c Et laui inter innocentes.) In antiquis libris ſcribitur: Et laui in innocentibus, ſeruata proprietate Græca, ἐν, pro inter.

De aduentu Heliæ ante iudicium: cuius prædicatione ſcripturarum ſecreta reſerante Iudæi conuertentur.
Caput XXIX.

CVm autem admonuiſſet, vt meminiſſent legis Moyſi: quoniam præuidebat eos, multo adhuc tempore, non eam ſpiritaliter, ſicut oportuerat,
Malac.4. accepturos, continuo ſubiecit: Et ecce ego mittam vobis Heliam Theſbiten,[a] antè quàm veniat dies domini magnus & illuſtris: qui cōuertet cor patris ad filium, & cor hominis ad proximum ſuum, ne forte veniens, percutiam terram penitus. Per hunc Heliam magnum, mirabilemq; Prophetam expoſita ſibi lege, vltimo tempore ante iudicium, Iudæos in Chriſtum verum,[b] id eſt, in Chriſtum noſtrum eſſe credituros, celeberrimum eſt K in ſermonibus, cordibúſque fidelium. Ipſe quippe ante aduentum iudicis Saluatoris non immerito ſperatur eſſe venturus: qui etiam nunc viuere non immerito creditur. Curru nanque igneo raptus eſt de rebus humanis: 4.Reg.2.
quod euidentiſsime ſancta ſcriptura teſtatur. Cum venerit ergo exponendo legem ſpiritaliter, quam nunc Iudæi carnaliter ſapiunt: conuertet cor patris ad filium, id eſt, cor patrum ad filios.[c] Singularem quippe pro nume Malac.4.
ro plurali interpretes Septuaginta poſuerunt. Et eſt ſenſus, vt etiam filij ſic intelligāt legem, id eſt, Iudæi: quemadmodum patres eam intellexerunt, id eſt, Prophetæ, in quibus erat & ipſe Moyſes. Sic enim cor patrum conuertetur ad filios, cum intelligentia patrum perducetur ad intelligētiam filiorum, & cor filiorum ad patres eorum, dum in id, quod ſenſerunt illi, conſentiant & iſti. Vbi & Septuaginta dixerunt: Et cor hominis ad proxi- Ibidem.
mum ſuum,[d] ſunt enim inter ſe valde proximi patres & filij. Quanquam in verbis Septuaginta interpretum, qui prophetice interpretati ſunt, poteſt ſenſus alius, idem- L
que lectioni congruens inueniri: † vt intelligatur Helias * al. idemq; lectioni inueniri.
cor dei patris conuerſurus ad filium, non vtique agendo, vt pater diligat filium, ſed docendo, quòd pater diligat filium: vt & Iudæi, quem prius oderant, diligant eundem, qui noſter eſt Chriſtus. Iudæis enim nunc[e] auerſum cor habet deus à Chriſto noſtro: quia non putant eum deum eſſe, neque dei filium. Eis ergo tunc cor eius conuertetur ad filium, cum ipſi conuerſo corde didicerint dilectionem patris in filium. Quod vero ſequitur: Et cor hominis ad proximum ſuum, id eſt, conuertet Helias cor hominis ad proximū ſuum: quid melius intelligitur, quàm cor hominis ad hominem Chriſtum? Quum enim ſit in forma dei deus noſter: formam Philip.2.
ſerui accipiens, eſſe dignatus eſt etiam proximus noſter. Hæc ergo faciet Helias. Ne forte, inquit, veniam, & per- Malac.4.
cutiam terram penitus. Terra ſunt enim, qui terrena ſapiunt: ſicut Iudæi carnales vſque nunc: ex quo vicio con Malach.2. & 3.
tra deum murmura illa venerunt: quia mali ei placent, & vanus eſt qui ſeruit deo.

a HEliam Theſbiten.) De hoc Propheta tertio regnorum multa, quem viuentem in igneo curru à domino raptum, Iudæi venturum putant ante Chriſtū, ex hoc Malachię teſtimonio: quod etiam Apoſtoli ſignificant, cum ex domino quærunt, Matthæi decimo ſeptimo, Quid ergo ſcribæ dicunt, quòd Heliam oportet primū venire. quibus dominus cum reſpondet Heliam iam veniſſe, non reprobat, quæ ab ſcribis tradita ſunt, vt docet Origenes, ſed alium Helię aduentum ante ſe indicat factum, quod ignorauerant ſcribæ. Nam & prius dixerat: Helias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia. Cæterum, quod ſic opinione publica receptum erat, Heliam pręceſſurum Chriſtū, nec vtrum Chriſti aduentū ſatis diiudicabant, dominus ne hoc videretur obtigiſſe, quo minus veniſſe Chriſtum crederent, & eum agnoſcerent iam miſſum, qui mittendus erat, Heliam ait veniſſe, Ioannem ſignificans, de quo ad multitudinē teſtificatur, ſi vultis recipere, ipſe eſt Helias. Ne moueat vos, quòd Heliam non putatis vidiſſe vos ante hunc, de quo, an ſit Chriſtus, ambigitis. Quippe, ſi libet credere, nemo falletur quòd Ioannem, qui me anteceſsit, arbitretur Heliam eſſe, qui venturus eſt, non per tranſanimationem, velut in huius corpus anima migrauerit illius, aut quòd redditus ſit Iudææ Theſbites ille, qui igneo curru hominibus ereptus eſt, ſed quia præceſsit me in ſpiritu & virtute Heliæ, vt conuertat corda patris in filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, parétque domino plebem M perfectam, ſicut angelus de illo vaticinatus eſt, quem naſciturū patri nunciauit, Lucę primo. Quam rem excelſam & myſterij maximi plenā quum dominus deſignaret, nec plenam apertámque ſententiam promeret, more ſuo auditorum mentes excitauit, ac in ſublime ſuſtulit, dicens: Qui habet aures audiendi audiat. Et profecto Ioannes maxima vitæ parte Heliam referebat, vterque in eremo vixit, vterque zona accinctus pellicea, vterque reges ſceleroſos obiurgans, vterque à regibus inſectatus atq; vexatus, vterque quàm primum dominum venturum prænuncians. Nihil ergo oberat, quo minus Heliæ nomine Ioannes eſſe cenſeretur, nuncius prioris aduentus Chriſti, ſicut ille poſterioris, & qui venturus eſt in ſecundo ſeruatoris aduentu iuxta corporis ſpeciem, iam per Ioannem venerit ſpiritu & virtute. b Iudæos in Chriſtum verum.) Hoc eſt quod dominus ait: Helias quidem venturus eſt, qui reſtituet omnia. Dum

A corrigit, inquit Chryſoſtomus infidelitatem Iudæorum, qui tunc inuenientur. Quod eſt cõuertere corda patrum ad filios Iudæorum videlicet, hoc eſt, ad Apoſtolos. Quærit poſtea ſi tot bona pariet Heliæ præſentia, quin illum ante ſuum priorem aduentum dominus miſit? Reſpondet, quia etiam tum Iudæi Chriſtum exiſtimantes Heliam non ei fidem habuerunt, in fine vero mundi Heliæ credent, quia quum poſt tam diuturnam expectationem venerit annuncians Ieſum, facilius recipient, quæ ab eo dicentur. c Id eſt, cor patrum ad filios.) Sic ex Hebræo vertit Hieronymus Malachiæ.iiij. d Et cor hominis ad proximum ſuum.) Hieronymus ſic, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres. e Iudæis enim nunc.) In codice Brugen. ſic legitur: Iudæis enim nunc auerſum cor habet deus à Chriſto noſtro, quia hoc putãt. Eſt enim hæc vulgaris locutio, tibi ego non ſum eruditus. q. nõ videor. Quale eſt illud Craſsi. Non es meus conſul, cui ego non ſum ſenator.

Quòd in libris veteris teſtamenti cum deus legitur iudicaturus, non euidenter Chriſti perſona monſtretur, ſed ex quibuſdã teſtimoniis, vbi dominus deus loquitur, non dubie appareat, quòd ipſe ſit Chriſtus. *Cap. XXX.*

MVlta alia ſunt ſcripturarum teſtimonia diuinarũ de nouiſsimo iudicio dei, quæ ſi omnia colligam, nimis longũ erit. Satis ergo ſit, quod & nouis & veteribus [a] literis ſacris hoc prænunciatum eſſe probauimus, per Chriſtum futurum eſſe iudicium id eſt, iudicem Chriſtum de cœlo eſſe vẽturum, nõ tam B veteribus quàm nouis euidenter expreſſum: propterea quia cum ibi dicitur: dominus deus eſſe venturus, vel dominum deum dicitur eſſe venturum, non cõſequenter intelligitur Chriſtus. dominus enim de⁹ & pater eſt, & filius, & ſpiritus ſanctus, neq; hoc tamen inteſtatum relinquere nos oportet. Primo itaque demonſtrandum eſt, quemadmodum Ieſus Chriſtus tanquam dominus deus loquatur in propheticis libris, & tamẽ Ieſus Chriſtus euidenter appareat: vt & quando ſic non apparet: & tamen ad illud vltimum iudicium dominus deus dicitur eſſe venturus, poſsit Ieſus Chriſtus intelligi. Eſt locus apud Eſaiam prophetam, qui hoc quod dico euidẽter oſtendit: Deus enim per Prophetam: Audi me, inquit, (*Eſa.48.*) Iacob & Iſraël quem ego voco. Ego ſum primus, & ego in ſempiternum: & manus mea fundauit terram, & dextera mea firmauit cœlum. Vocabo eos, & ſtabunt ſimul, & congregabuntur omnes & audient. Quis eis enunciauit hæc: Diligens te, feci voluntatem tuam ſuper C Babylonem, vt auferrem ſemen Chaldæorum. Et locutus ſum, & ego vocaui. Adduxi eum, & proſperam feci viam eius. Accedite ad me, & audite hæc. Non à principio locutus ſum in abſcondito, quando fiebant, ibi erã, (*Li.2. de trinita. cap.5.*) Et nunc dominus deus miſit me, & ſpiritus eius, Nempe ipſe eſt qui loquebatur ſicut dominus deus: nec tamen intelligeretur Ieſus Chriſtus, niſi addidiſſet, Et nũc dominus deus miſit me, (*Philip.2.*) & ſpiritus eius. Hoc enim dixit ſecundum formam ſerui de re futura, vtens præteriti tẽporis verbo, quemadmodum apud eundem Prophetam legitur: (*Eſa.53.*) ſicut ouis ad immolandũ ductus eſt: Non enim ait ducetur, ſed pro eo quod futurum erat præteriti temporis verbũ poſuit. Et aſsiduæ Propheta ſic loquitur. Eſt & alius locus apud Zachariam, qui hoc euidenter oſtendit, quod omnipotentem miſit omnipotens. Quis quem niſi deus pater, deum filium? Nam ita (*Zacha.2.*) ſcriptum eſt, Hæc dicit dominus omnipotens: Poſt gloriam miſit me ſuper gentes, quæ ſpoliauerunt vos, quia qui tetigerit vos, quaſi qui tangit pupillam oculi eius. Ecce ego inferam manum meã ſuper eos, & erunt ſpolia his, qui ſeruierant eis, & cognoſcetis, quia dominus omnipotens miſit me. Ecce dicit dominus omnipotẽs, à domino omnipotẽte ſe miſſum. Quis hic audeat inintelligere niſi Chriſtũ loquentem, ſcilicet ouibus quæ (*Matth.15.*) perierant domus Iſraël? Ait nanq; in Euangelio: Non ſum miſſus, niſi ad oues quæ perierũt domus Iſraël, quas D hic cõparauit pupillæ oculi dei, propter excellẽtiſsimũ dilectionis affectum, ex quo genere ouium, etiã ipſi Apoſtoli fuerunt. Sed poſt gloriam reſurrectionis vtique ſuæ, quæ antè quàm fieret, ait Euangeliſta [f] Ioannes: Nondum erat ſpiritus datus, [g] quia Ieſus nondum erat (*Ioan.7.*) glorificatus: etiam ſuper gentes miſſus eſt in Apoſtolis ſuis: ac ſic impletum eſt quod in Pſalmo legitur, Erues me de contradictionibus populi, cõſtitues me in caput gentium: vt qui ſpoliauerant Iſraëlitas, quibuſq; Iſraëli- (*Pſal.17.*) tæ ſeruierant, quando ſunt gentibus ſubditi, non viciſſim eodem modo ſpoliarentur, ſed ipſi ſpolia fierent Iſraëlitarum. Hoc enim Apoſtolis promiſerat, dicẽs: Fa- (*Matth.4.*) ciam vos piſcatores hominum. Et vni eorum: Ex hoc (*Luca.5.*) iam, inquit, homines eris capiens. Spolia ergo fient, ſed (*Marc.3.*) in bonum tanquam erepta vaſa illi forti, ſed fortius al- (*Matth.12.*) ligato. (*Zacha.12.*) Item per eundem Prophetam dominus loquens: Et erit, inquit, in die illa, quæram auferre omnes gẽtes, quę veniunt contra Hieruſalem, & effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ, & miſericordiæ, & aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, & plangent ſuper eo planctũ, quaſi ſuper chariſsimũ, & dolebũt dolore quaſi ſuper vnigenitum. E Nunquid niſi dei eſt auferre omnes gẽtes inimicas ſanctæ ciuitatis Hieruſalem, quæ veniunt contra eam, id eſt, contrariæ ſunt ei? Vel ſicut alij ſunt interpretati, veniunt ſuper eam, id eſt, vt eam ſibi ſubiiciant, aut ſuper domum Dauid effundere, & ſuper habitatores eiuſdem ciuitatis ſpiritum gratiæ & miſericordiæ? Hoc vtique dei eſt, & ex perſona dei dicitur per Prophetam: & tamen hunc deum hæc tam magna & tam diuina facientem ſeſe Chriſtus oſtendit, adiungendo atque dicendo: Et aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt [b], & plãgent ſuper eo planctum, quaſi ſuper chariſsimum, ſiue dilectum, & dolebunt dolore quaſi ſuper vnigenitum. Pœnitebit quippe in die illa Iudęos etiã eos, qui accepturi ſunt ſpiritum gratiæ & miſericordiæ, quòd in eius paſsione inſultauerũt Chriſto, cum ad eum aſpexerint in ſua maieſtate veniẽtem, eumq; eſſe cognouerint, quẽ prius humilem in ſuis parentibus illuſerunt, quanuis & ipſi parentes eorum tantæ illius impietatis authores reſurgentes videbunt eum, ſed puniendi iam non adhuc F corrigẽdi. Non itaq; hoc loco ipſi intelligẽdi ſunt, vbi dictum eſt: Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ & miſericor- (*Ibidem.*) diæ, & aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, ſed tamen de illorum ſtirpe venientes, qui per Heliam illo tempore ſunt credituri. Sed ſicut diximus Iudæis, vos occidiſtis Chriſtum, quanuis hoc parentes eorum fecerint, ſic & iſti ſe dolebũt feciſſe quodã modo, quod fecerunt illi, ex quorum ſtirpe deſcendunt. Quanuis ergo accepto ſpiritu gratiæ & miſericordiæ iam fideles non damnabuntur cum impiis parentibus ſuis, dolebunt tamen tanquam ipſi fecerint, quod ab illis factũ eſt. Non igitur dolebunt reatu criminis, ſed pietatis affectu. Sanè (*Ibidem.*) vbi dixerunt ſeptuaginta interpretes: Et aſpicient ad me pro eo quòd inſultauerunt: ſic interpretatum eſt ex Hebręo: Et aſpicient ad me quem confixerunt. Quo quidem verbo euidentius Chriſtus apparet crucifixus. Sed illa inſultatio quam Septuaginta ponere maluerunt, eius vniuerſæ non deſunt paſsioni. Nam & de- (*Matth.27.*) tento, & alligato, & adiudicato, & opprobrio ignominioſæ veſtis induto, & ſpinis coronato, & calamo in capite percuſſo, & irridenter flexis genibus adorato, & crucem ſuam portanti, & in ligno iam pendenti

G vtique inſultauerunt. Proinde interpretationem nõ ſequentes vnam, ſed vtranq; iungentes, cum & inſultauerunt, & confixerunt legimus, plenius veritatem dominicæ paſsionis agnoſcimus. Cum ergo in propheticis literis ad nouiſsimum iudicium faciendum deus legitur eſſe venturus, etſi eius alia diſtinctio non ponatur: tantummodo propter ipſum iudicium Chriſtus debet intelligi, quia etſi ipſe pater iudicabit, per aduentum tamen fi-
Ioan.5. lij hominis iudicabit. Nam & ipſe per ſuæ præſentiæ manifeſtationem non iudicabit quenquam, ſed omne iudicium dedit filio. Qui manifeſtabitur homo iudicaturus, ſicut homo eſt iudicatus. Quis eſt enim alius, de quo itẽ deus loquitur per Eſaiam ſub nomine Iacob & Iſraël de
Eſaia.42. cuius ſemine corpus accepit? Quod ita ſcriptum eſt: Ia-
Matth.12. cob puer meus, ſuſcipiam illum, Iſraël electus meus, aſſumpſit eum anima mea. Dedi ſpiritum meum in illum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit neque ceſſabit, neque audietur foris vox eius. Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumans non extinguet, ſed in veritate proferet iudicium. Refulgebit, & non confringe-
H tur, donec ponat in terra iudiciũ, & in nomine eius gentes ſperabunt. In Hebræo non legitur Iacob[c] & Iſraël. Sed quod ibi legitur ſeruus meus: nimirum Septuaginta interpretes volentes admonere quatenus id accipien-
Philip.2. dum ſit, quia ſcilicet propter formam ſerui dictum eſt, in qua ſe altiſsimus humillimum præbuit, ipſius hominis nomen ad eum ſignificandum poſuerunt, de cuius genere eadẽ ſerui forma ſuſcepta eſt. Datus eſt in eum ſpi-
Matth.3. ritus ſanctus, quod & columbæ ſpecie Euangelio teſte
Eſa.42. monſtratum eſt. Iudicium gentibus protulit, quia præ-
Matth.12. nunciauit futurum: quo gentibus erat occultum. Manſuetudine non clamauit: nec tamen in prædicanda veritate ceſſauit. Sed non eſt audita foris vox eius, nec auditur, quandoquidẽ ab eis qui foris ab eius corpore præciſi ſunt, nõ illi obeditur, ipſoſque ſuos perſecutores Iudæos, qui calamo quaſſato perdita integritate & lino fumanti amiſſo lumine[d] comparati ſunt, non contriuit, nec extinxit, quia pepercit eis, qui nondum venerat eos iudicare, ſed ab eis iudicari. In veritate ſanè iudiciũ protulit, prædicens eis quando puniendi eſſent, ſi in ſua ma-
Matth.17. lignitate perſiſterent. Refulſit in monte facies eius, in or-
Eſaia.42. be fama eius, nec cõfractus, ſiue contritus eſt, quia neque in ſe, neque in Eccleſia ſua, vt eſſe deſiſteret, perſecutori-
I bus ceſsit. Et ideo non eſt factum, nec fiet, quod inimici eius dixerunt, vel dicunt: Quando morietur, & peribit
Pſal.40. nomen eius, donec panat in terra iudicium. Ecce manifeſtatum eſt, quod abſcõditum quærebamus. Hoc enim eſt nouiſsimum iudicium, quod ponet in terra, cum venerit ipſe de cœlo. De quo iam videmus impletũ, quod hic vltimum poſitum eſt: Et in nomine eius gentes ſpe-
Eſai.42. rabunt. Et per hoc certe quod negari non poteſt, etiam illud credatur, quod impudẽter negatur. Quis enim ſperaret, quod etiam hi, qui nolunt adhuc credere in Chri-
Matth.12. ſtum, iam nobiſcum vident: & quoniã negare non poſſunt, dentibus ſuis frendent, & tabeſcunt? Quis, inquam
Pſal.111. ſperaret gentes in Chriſti nomine ſperaturas eſſe, quan
Matth.27. do tenebatur, ligabatur, cædebatur, illudebatur, & cruci-
Luca.24. figebatur, quando & ipſi diſcipuli ſpem perdiderant,
Luca.23. quam in illo habere iam cœperat? Quod tunc vix vnus latro ſperauit in cruce, nunc ſperant gentes longe latèque diffuſæ. Et ne in æternum moriantur, ipſa in qua ille mortuus eſt cruce ſignantur. Nullus igitur, vel negat, vel dubitat per Ieſum Chriſtum tale quale iſtis ſacris literis prænunciatur, futurum eſſe nouiſsimum iudicium, niſi qui eiſdem literis, neſcio qua incredula animoſitate

ſeu cæcitate non credit: quæ iam veritatẽ ſuam orbi demonſtrauere terrarum. K In illo itaque iudicio, vel circa illud iudicium, has res didicimus eſſe futuras. Heliam Theſbiten, fidem Iudæorum, Antichriſtum perſecuturum, Chriſtum venturum iudicaturum, mortuorum reſurrectionem, bonorum malorúmque diremptionem, mundi conflagrationem eiuſdemque renouationem. Quæ omnia quidem ventura eſſe credendum eſt. Sed quibus modis, & quo ordine veniant, magis tunc docebit rerum experientia, quàm nunc valet cõſequi ad perfectum hominum intelligentia. Exiſtimo tamen eo quo à me commemorata ſunt ordine eſſe ventura. Duo nobis ad hoc opus pertinẽtes reliqui ſunt libri, vt adiuuante domino promiſſa compleamus, quorum vnus erit de malorum ſupplicio, alius de fœlicitate iuſtorum. In quibus maxime ſicut deus donauerit,* argumenta refellentur humana, quæ contra prædicta ac promiſſa diuina ſapienter ſibi miſeri reddere videntur, & ſalubris fidei nutrimenta velut falſa & ridenda contemnunt. Qui vero ſecundum deum ſapiunt, omnia quę incredibilia videntur hominibus, & tamen ſcripturis ſanctis, quarum iam L veritas multis modis aſſerta eſt, continentur, maximum argumentum tenent veracẽ dei omnipotentiam, quem certum habent, nullo modo in eis potuiſſe mentiri, & poſſe facere, quod impoſsibile eſt infideli.

** aliâs, dictauerit.*

Satis ergo ſit, quod & nouis, & veteribus.) Hic contextus non dubium, quin ſit deprauatus. In antiquis codicibus aliter legitur, ſed etiam parum integro ſenſu, quem certum eſt hũc eſſe, iudicium dei ex literis vtriuſque inſtrumenti facile colligi, ſed ex veteribus iudicium tantum dei expreſſe: at iudicium Chriſti filij ex veteribus quoque, cæterum apertius ex nouo teſtamento. hoc quiſque ſibi lectionem ſuo arbitratu & captu reſtituat: nos ſic putamus poſſe ſcribi. Satis ergo ſit quod & nouis & veteribus literis ſacris hoc pronũciatum eſſe probauimus, ſed veteribus[*] per Chriſtum futurum eſſe iudicium, id eſt, iudicem Chriſtum de cœlo eſſe venturum, nõ adeo quàm nouis euidenter expreſſum. Propterea quis quum ibi dicit dominus venturum ſe eſſe, vel dominum deum &c. Lactantius lib. vij. Poëtas ait ex hoc Chriſti iudicio ſuos apud inferos effinxiſſe iudices, quoniam, inquit, rectorem cœli nõ alium putant, quàm Iouem, iudicare apud inferos Iouis filiũ tradiderunt: ſed tamen nõ Apollinem, aut Liberum, aut Mercurium, qui cœleſtes putantur, ſed deum, qui & mortalis fuerit, & iuſtus, vel Minoem, vel Aeacum, vel Rhadamanthũ. b Et aſpicient ad me, pro eo quod inſultauerunt.) Sic verterunt LXX. ex Hebræo vero Hieronymus, & aſpicient ad me, quem confixerunt: quẽ ſenſum ſecutus eſt Ioãnes apoſtolus capite xix. Hieronymus ait, paruum apicem fuiſſe in cauſa cur LXX. pro transfixerunt, verterint ὠρχήσαντο, id eſt, ſaltauerunt. c In Hebræo non legitur Iacob.) Quod docet Hieronymus Eſaiæ xlij. ſic vertens: Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum, electus meus, complacuit ſibi in eo anima mea. d Lino fumanti amiſſo lumine.) Non omittam quod Plutarchus in quæſtionibus narrat, veteres olim non ſolitos ellychnium extinguere, ſed ipſum per ſe langueſcere, & deficere ſolitos permittere, cuius aliquot reddit cauſas, ſeu quòd ignis hic cognatus eſſet illius inextinguibilis, & immortalis cœleſtis ignis, ſeu quòd iudicarent non oportere quod animatum eſſet, niſi noceat, interimere. Porrò ignem animal putabant: nec immerito, nam & alimẽto eget, & per ſe mouetur, & quum extinguitur, velut occidatur, vocem emittit: ſeu quia eiuſmodi docemur more, non oportere, nec ignem, nec aquam, nec eorum quicquam, quæ ad vſum ſpectant, & ſi abunde ſuppetant conſumere, aut corrumpere, ſed indigentibus vtenda relinquere, quũ iam nobis illa opus non ſunt, tantum Plutarchus. quarum cauſa prima ad pietatem & cultum deorum ſpectat, altera ad manſuetudinem, tertia ad humanitatem benignitatémque. Poteſt hoc loco philoſophari, ſi quis volet. e Quis, inquam, ſperaret gentes in Chriſti nomine ſperaturas eſſe.) Profecto Chriſtus futurarum rerum erat conſcius & certiſsimus immortalitatis religionis ſuæ, quippe qui morti propinquus comitatus tantum duodecim imbecillibus & ignauis aduerſante genere toto Iudæa nihilominus Euangelium ſuum diuulgatũ iri orbe toto prædicabat, & quũ diſcipulos præmonuerat, fore vt ab omnibus ea ipſa nocte ſolus ad ſupplicium extremum, defereretur, ſe tamen pollicebatur ſecũ illis futurũ vſque in finem ſeculorũ. M

FINIS.

A

ELENCHVS

CAPITVM IN LIB. XXI.

Diui Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

1 De ordine diſputationis, qua prius differẽdum eſt de perpetuo ſupplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna fœlicitate ſanctorum.

2 An poſsint corpora in vſtione ignis eſſe perpetua.

3 An conſequens ſit, vt corporeum dolorem ſequatur carnis interitus.

4 De naturalibus exemplis, quorum conſideratio doceat poſſe inter cruciatus viuẽtia corpora permanere.

5 Quanta ſint quæ non recte queant agnoſci, & tamen eadem eſſe non ſit ambiguum.

6 Quod non omnia miracula naturalia ſint, ſed pleraque humano ingenio modificata, pleraque autem dæmonum arte compoſita.

B 7 Quod in rebus miris ſumma credendi ratio ſit omnipotentia creatoris.

8 Non eſſe contra naturam, cum in aliqua re, cuius natura innotuit aliquid ab eo quod erat notũ incipit eſſe diuerſum.

9 De gehenna & æternarum qualitate pœnarum.

10 An ignis gehennalis ſi corporalis eſt, poſsit malignos ſpiritus, id eſt, dæmones incorporeos tactu ſuo adurere.

11 An hoc ratio iuſticiæ habeat, vt non ſint extenſiora pœnarum tempora quàm fuerint peccatorum.

12 De magnitudine præuaricationis primæ, ob quam æterna pœna omnib⁹ debeatur qui extra gratiam fuerint ſaluatoris.

13 Contra opinionem eorum, qui putant criminoſis ſupplicia poſt mortem cauſa purgationis adhiberi.

14 De pœnis temporalibus iſtius vitæ, quibus ſubiecta eſt humana conditio.

15 Quod omne opus gratiæ dei eruentis nos de profunditate veteris mali, ad futuri ſeculi pertineat nouitatem.

C

16 Sub quibus gratiæ legibus omnes regeneratorum habeantur ætates.

17 De his qui putãt nullorum hominũ pœnas in æternum eſſe manſuras.

18 De his qui nouiſsimo iudicio propter interceſsiones ſanctorum neminem hominum putãt damnandum.

19 De his qui impunitatem omnium peccatorũ promittuntur etiam hæreticis, propter participationẽ corporis Chriſti.

20 De his qui non omnibus, ſed eis tantum, qui apud catholicos ſunt regenerati, etiam ſi poſtea in multa crimina erroréſque proruperint, indulgentiam pollicentur.

21 De his qui eos qui permanent in catholica fide, etiã ſi peſsime vixerint, & ob hoc vri meruerint: tamen propter fidei fundamentum ſaluandos eſſe definiunt.

22 De his qui putant ea crimina, quæ inter eleemoſynarum opera committuntur, ad damnationis iudicium non vocari.

23 Contra opinionem eorum qui dicunt, nec diaboli, nec hominum malorum perpetua futura ſupplicia. D

24 Contra eorum ſenſum, qui in iudicio dei omnibus reis propter ſanctorum preces putãt eſſe parcendum.

25 An hi qui inter hæreticos baptizati ſunt & deteriores poſtea male viuẽdo facti ſunt: vel hi qui apud catholicos renati, ad hæreſes, ad ſchiſmata trãſierunt: vel hi qui à catholicis, apud quos renati ſunt, non recedentes criminoſe viuere perſtiterunt, poſsint priuilegio ſacramentorum remiſsionem æterni ſperare ſupplicij.

26 Quid ſit in fundamento habere Chriſtum, & quibus ſpondeatur ſalus quaſi per ignis vſturam.

27 Contra eorum perſuſionem, qui putant ſibi non obfutura peccata, in quibus cum eleemoſynas facerent perſtiterunt.

D. AVRELII AVGVSTINI

Epiſcopi, de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber XXI. E

De ordine diſputationis, qua prius differendum eſt de perpetuo ſupplicio damnatorum cum diabolo, quàm de æterna fœlicitate ſanctorum. *Caput I.*

CVm per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum iudicem viuorum atque mortuorum ad debitos fines ambæ peruenerint ciuitates, quarum vna eſt dei, altera diaboli, cuiuſmodi ſupplicium ſit futurum diaboli, & omnium ad eum pertinentium, in hoc libro à nobis, quantum ope diuina valebimus, diligentius diſputandum eſt. Ideo autem hũc tenere ordinem malui, vt poſtea differã de fœlicitate ſanctorum, quoniam vtrunque cum corporibus erit: & incredibilius videtur eſſe in æternis corpora durare cruciatibus, quàm ſine dolore vllo in æterna beatitudine permanere. Ac per hoc cum illam pœnam non debere eſſe incredibilem demonſtrauero, adiuuabit me plurimum, vt multo facilius omni carens moleſtia immortalitas corporum in ſanctis futura credatur. Nec à diuinis ordo iſte abhorret eloquiis, vbi aliquando quidem bonorum beatitudo prius ponitur, vt eſt illud: Qui bona fecerũt in reſurrectionem vitæ, qui autem mala egerunt, in reſurrectionem iudicij, ſed aliquando & poſterius, vt eſt: Mittet filios hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & mittent in caminum ignis ardentis: illic erit fletus & ſtridor dentium: tunc iuſti fulgebũt, ſicut ſol in regno patris ſui. Et illud: Sic ibunt iniuſti in ſupplicium æternum, iuſti autem in vitam æternam. Et in prophetis, quod cõmemorare longum eſt, nunc ille, nunc iſte ordo ſi quis inſpiciat, inuenitur. Sed ego iſtum qua cauſa elegerim dixi.

2.Tim. 4. Ioan. 5. Matth. 13. Matth. 25. F

An poſsint corpora in vſtione ignis eſſe perpetua. *Caput II.*

QVid igitur oſtendam vnde conuincantur increduli, poſſe humana corpora animata atque viuentia, non ſolum nunquam morte diſſolui, ſed in æternorum quoque ignium durare tormentis? Nolunt enim hoc ad omnipotentis nos referre potentiam, ſed aliquo exemplo perſuaderi ſibi flagitant. Quibus ſi reſpondebimus, eſſe animalia profecto corruptibilia, quia mortalia, quæ tamen in medijs ignibus viuant,

G viuant, nonnullum etiam genus vermium in aquarum calidarum ſcaturigine[a] reperiri, quarum feruorem nemo impune contrectat: illos autem non ſolum ſine vlla ſui læſione ibi eſſe, ſed extra eſſe non poſſe, aut nolunt credere, ſi oſtendere non valemus: aut ſi valuerimus, ſiue oculis demonſtrare res ipſas, ſiue per teſtes idoneos edocere, nõ ſatis hoc eſſe ad exemplum rei de qua quæſtio eſt, eadem infidelitate contendunt: quia hæc animalia, nec ſemper viuunt, & in illis feruoribus ſine doloribus viuunt, ſuę quippe naturę conuenientibus vegetantur, illis non cruciantur elementis: quaſi non incredibilius ſit vegetari, quàm non cruciari talibus rebus. Mirabile eſt enim dolere in ignibus, & tamen viuere, ſed mirabilius viuere in ignibus, nec dolere. Si autem hoc creditur, cur non & illud?

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in XXI. librum de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini commentarij.

H [a] NOnnullum etiam genus vermium in aquarum calidarum ſcaturigine.) Sunt enim aquæ plurimæ, quæ erumpũt calidæ, quod earum ſubterraneus defluxus fiat per venas ſulphureas. Empedocles putat calefieri eas ignibus, quos multis locis terra opertos tenet, vt Seneca lib. iij. quæſtio. natu. refert, eas pro certo compertõq; tradũt multis morbis præſentaneum eſſe remedium. ſunt in Italia crebræ, & in Germania nobiliſsi. Aquiſgrani balneis à natura paratis ſine noſtro impendio & artificio, aliiſq; pleriſque in locis, de quis caput eſt apud Plinium libro primo & triceſimo ſecundo.

An conſequens ſit, vt corporeum dolorem ſequatur carnis interitus. Caput III.

SEd nullum eſt, inquiunt, corpus quod dolere poſsit, nec poſsit mori.[a] Et hoc vnde ſcimus? Nam de corporibus quis certus eſt dæmonũ,[b] vtrum in eis doleant, quando ſe affligi magnis cruciatibus confitentur? Quod ſi reſpõdetur, † terrenum corpus ſolidum, ſcilicet atque conſpicuum nullum eſſe: atque vt vno potius nomine id explicem, nullã eſſe carnem quæ dolere poſsit, moriq; non poſsit, quid aliud dicitur, niſi quod ſenſu corporis homines & experientia collegerunt? Nullam nanque carnẽ niſi mortalẽ ſciunt. Et hæc eſt eorum tota ratio, vt quod experti non ſunt, nequaquam eſſe poſſe arbitrẽtur. Nanque cuius rationis

Matth. 8.

† aliàs, cõfitentur.

I eſt dolorem facere mortis argumentũ, cum vitæ potius ſit indicium? Et ſi enim quærimus vtrum ſemper poſsit viuere, certum tamen eſt viuere omne quod dolet, doloremq; omnem niſi in re viuente eſſe non poſſe. Neceſſe eſt ergo vt viuat dolens, nõ eſt neceſſe, vt occidat dolor, quia nec corpora iſta mortalia & vtique moritura, omnis dolor occidit. Vt autem dolor aliquis poſsit occidere, illa cauſa eſt, quoniam ſic eſt anima cõnexa huic corpori, vt ſummis doloribus cedat atq; diſcedat, quoniam & ipſa compago membrorum, atque vitalium ſic infirma eſt, vt eam vim, quæ magnum vel ſummum dolorem facit,[c] non valeat ſuſtinere. Tunc autem tali corpori anima & eo connectetur modo, vt illud vinculum ſicut nulla temporis longitudine ſoluitur, ita nullo dolore rumpatur. Proinde etiam ſi caro nũc talis nulla eſt, quæ ſenſum doloris perpeti poſsit, mortemq; non poſsit: erit tamen tunc talis caro, qualis nunc non eſt, ſicut talis erit & mors, qualis nunc non eſt. Non enim nulla, ſed ſempiterna mors erit, quando nec viuere anima poterit deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Prima mors animam nolentem pellit de corpore, ſecũda mors animam nolentem tenet in corpore. Ab vtraq; morte communiter id habetur, vt quod non vult anima, de ſuo corpore patiatur. Attendunt autem iſti contradictores nullam eſſe nunc carnem quæ K
dolorem pati poſsit, mortemque non poſsit, & non attendunt eſſe tamen aliquid tale quod corpore maius ſit. Ipſe quippe animus, cuius præſentia corpus viuit, & regitur, & dolorem pati poteſt, & mori non poteſt. Ecce inuenta res eſt, quæ cum ſenſum doloris habeat, immortalis eſt: hoc igitur erit tunc etiam in corporibus damnatorum, quod nunc eſſe ſcimus in animis omnium. Si autem conſideremus diligentius, dolor qui dicitur corporis, magis ad animam pertinet. Animæ enim eſt dolere, non corporis, etiam quando ei dolendi cauſa exiſtit à corpore, cum in eo loco dolet, vbi læditur corpus. Sicut ergo dicimus corpora ſentientia, & corpora viuentia, cum ab anima ſit corporis ſenſus & vita, ita & corpora dicimus dolentia, cum dolor corporis niſi ab anima eſſe non poſsit. Dolet itaque anima cum corpore in eo loco eius, vbi aliquid contingit vt doleat. Dolet & ſola quãuis ſit in corpore, cum aliqua cauſa etiam inuiſibiliter triſtis eſt ipſa corpore incolumi. Dolet etiam non in corpore conſtituta. Nam vtique dolebat diues il *Lucæ 16.*
le apud inferos, quãdo dicebat: Crucior in hac flamma. L
Corpus autem nec exanime dolet, nec animatum ſine anima dolet. Si ergo à dolore argumentum recte ſumeretur ad mortem, vt ideo mors poſsit accidere, quia potuit accidere & dolor, magis ad animam pertineret mori, ad quã magis pertinet & dolere. Cum vero illa quæ magis dolere poteſt, non poſsit mori, quid momenti affert cur illa corpora, quoniam futura ſunt in doloribus, ideo etiam moritura eſſe credamus? Dixerunt quidam Platonici,[d] ex terrenis corporibus moribundiſq; membris eſſe animæ & metuere, & cupere, & dolere, atque gaudere. Vnde Virgilius: Hinc, inquit, id *Aenei. 6.*
eſt, ex moribundis terrenis corporis mẽbris, metuunt cupiuntq; dolent gaudentq;. Sed conuicimus eos in quar- *Cap. 5.*
to decimo huius operis libro, habere animas ſecundum ipſos ab omni etiam corporis labe purgatas, diram cupiditatem, qua rurſus incipiunt in corpora velle reuerti. Vbi autem poteſt eſſe cupiditas, profecto etiã dolor poteſt. Fruſtrata quippe cupiditas ſiue non perueniendo, quò tendebat, ſiue amittendo, quò peruenerat, vertitur in dolorem. Quapropter ſi anima, quæ vel ſola vel maxime dolet, habet tamen quandam pro ſuo modo immortalitatem ſuam,[e] non ideo mori poterunt illa cor- M
pora, quia dolebunt. Poſtremo ſi corpora faciunt, vt animæ doleant, cur eis dolorem poſſunt, mortem vero inferre non poſſunt, niſi quia conſequens non eſt, vt mortem faciat, quod dolorẽ facit. Cur ergo incredibile eſt, ita ignem illis corporibus dolorem poſſe inferre non mortem, ſicut ipſa corpora dolere animas faciunt, quas tamen non ideo mori cogunt? Non eſt ergo neceſſariũ futuræ mortis argumentum dolor.

SEd nullum eſt, inquiunt, corpus quod dolere poſ. nec poſ. mor.) [a] Omnes enim veteres philoſophi, Plato, Ariſtoteles, Epicurus, Zeno, Cicero, Seneca, quicquid doleret, interitum tandem arguebant. hinc eſt illud Ariſtot. tertio librorum moralium, Dolor diſtrahit, ac perimit naturam eius in quo eſt: & Ciceronis lib. ij. de na. deorum, Quod dolorem accipit, id etiam accipiat interitum neceſſe eſt, ex quo probat animal nullum ſempiternum eſſe. b Nam de corporibus quis certus eſt dæmonum.) Diſputatur inter Platonicos an dæmonum corpora ſentiant, doleántque. ſunt qui in neruis totam vim ſenoendi ſtatuant, quibus carere aiunt dæmones, ideo nec ſentire, nec pati dolorem vlla vi quire: qui iis aduerſantur, non in neruo doloris patientiam ſitam eſſe, ſed in ſpiritu neruum ambiente dicunt, qui ſi neruum deſerat, ſtupeſcat neruus protinus, & ſine functione vlla iaceat extinctus, ea eſt enim velut nerui vita. atque hi accommodatius ad naturam rei loquuti exiſtimantur. itaque iſti ſpiritale dæmonum corpus, & tangere & tangi poſſe affirmant, & proinde dolore affici, ſed ſubitario fluxóque, niſi diutius hæreat premátque dolorem afferens. nam duriore corpore ſecari ſpiritalia illa poſſunt, cęterum extemplo coire, nec apertam diutius eſſe plagam, ideo quo ſunt, inquiunt, corporibus denſioribus & concretioribus, hoc magis

dolori

A dolori perferendo ſunt obnoxij, & diuturnius eo afficiuntur: quo circa minas præcipitiorum, & enſes pauent. Hæc ex Michaele Pſello, & Marco illo dæmonicola primario. Qua forſan opinione Virgil. vj. Aeneid. Sibyllam inducit præcipientem Aeneæ, vt aduerſus concurſum frequentium dæmonum enſem diſtringat: Tuque, inquit, inuade viã, vaginaq; libera ferrum. c Vt eam vim, quæ magnum, vel ſummũ dolorem facit.) Eſt enim dolor, vt à Cicerone definitur ij. Tuſcu. quæſtio. motus aſper in corpore à ſenſib⁹ alien⁹, qui ſi ingraueſcat, opprimit vitalia, & perimit hominem: ſeu id fiat aucta ſupra modum aliqua ex corporis qualitatibus, ſiue ardore, ſiue humore, ſiue ſpiritibus, ſiue excremẽtis, & terreſtri materia, ſiue imminuta ex iis quapiã, ſeu perpetuitate corporis preſſa ſeu diſiuncta. his enim de cauſis ſolet ferè dolor in corporibus gigni. d Dixerunt quidã Platonici.) Sic & Ariſtoteles lib. de anime j. negat animam iraſci, gaudere, timere, nõ ſecus quàm texere, vel ædificare, quoniam vt hæc agit per corpus, ita & illa. quod ſi hoc de ira & gaudio admittam⁹, profectò & dolor ab anima eadem ratione excludetur, quem & excludunt Alexãder, & Themiſtius ab anima ſine corpore. Cæterum hac de re non eſt hic locus diſputandi: nã qui affectibus vniuerſis priuant animã corpore non comitatam, aut nuſquam à corpore ſeparari volunt, aut torpentẽ & ſine omni prorſus actione relinquent, quum è corpore diſceſſerit, ac prorſus talẽ, qualẽ ipſi iidem rident Epicuri deũ abſq; omni actione ac motu. & Ariſtotelis dictũ effuſum eſt per ardorẽ diſputandi, dũ totis animis in perennitatem illam motus, quam animæ Plato tribuebat inuadens, omni motu animã conatur ſpoliare, quò deformior ſit ornata prius tãta motus copia, ita ne affectus quidẽ permittit, non perinde vt ſibi prodeſſet, ac vt obeſſet magiſtro, cuius rationẽ illam de animæ immortalitate per motus originẽ & perennitatẽ plauſibilem Græcia tota videbat eſſe. Sed controuerſia eſt hæc in verbo, dolere fortaſſe nõ poſſit anima ſeiuncta à corpore, triſtari vero poteſt, & mœrere, quum quod cupit nõ aſſequitur, aut aſſecuta per-

B dit, quod tam eſt animæ dolere, quàm corpori cruciari. e Pro ſuo modo immortalitatem ſuam.) Non enim ita immortalis eſt, vt æternũ antea vixerit, nec vi extingui nulla vi queat, ſed quod condita ſemel à deo, nunquam ita peribit, vt in nihilum abeat, tametſi mortem pati poſſit, quam ſecundam dicimus ſupplicij perpetuum duraturi.

Dolor.

De naturalibus exemplis, quorum conſideratio doceat poſſe inter ignes viuentia corpora permanere. Caput IIII.

QVapropter ſi, vt ſcripſerũt qui naturas animalium curioſius indagarũt, Salamãdra in ignibus viuit. [a] Et quidam notiſſimi Siciliæ montes [b] qui tanta diuturnitate temporis, atque vetuſtate vſque nunc & deinceps flãmis æſtuant atque integri perſeuerant, ſatis idonei teſtes ſunt, nõ omne quod ardet abſumi. Et anima indicat, non omne quod dolere poteſt, poſſe etiam mori. Quid adhuc à nobis rerum poſcuntur exempla, quibus doceamus nõ eſſe incredibile, vt hominũ corpora ſempiterno ſupplicio punitorum, & in igne animã non amittant, & ſine detrimento ardeãt, & ſine interitu doleant? Habebit enim tunc iſta carnis ſubſtantia qualitatẽ ab illo inditã, [c] qui tam miras & varias tot rebus [d] indidit, quas videmus, vt eas, quia multæ ſunt, non miremur. Quis enim niſi deus creator omniũ

C dedit carni pauonis mortui ne putreſceret? [e] Quod cum auditu incredibile videretur, euenit vt apud Carthaginem nobis coacta apponeretur hæc auis. De cui⁹ pectore pulparum quantum viſum eſt decerptũ ſeruare iuſſimus. Quod poſt dierũ tantum ſpacium quãto alia caro quæcunque cocta putreſceret prolatum atque oblatũ, nihil noſtrũ offendit olfactũ. Itemq; repoſitum poſt dies ampli⁹ quàm triginta, idẽ quod erat inuentũ eſt. Idemq; poſt annũ, niſi quod aliquantũ corpulentiæ ſiccioris, & contractioris fuit. Quis paleæ dedit vel tam frigidam vim, vt obrutas niues ſeruet: vel tam feruidam, vt poma immatura maturet? De ipſo igne mira quis explicet, quo quæq; aduſta nigreſcũt cum ipſe ſit lucidus, & penè omnia quę ambit, & lambit colere, pulcherrim⁹ decolorat, atq; ex pruna fulgida carbonẽ teterrimũ reddit? Neque id quaſi regulariter definitũ eſt. Nam ecõtrario lapides igne cãdente percocti, & ipſi fiunt candidi, & quanuis ille magis rubeat, illi albido colore niteſcãt: [f] cõgruit tamen illi luci, quod album eſt, [g] ſicut nigrũ tenebris. Cum itaque ignis in lignis ardeat vt lapides coquat, cõtrarios habet nõ in contrariis rebus effectus. Et ſi enim lapides & ligna diuerſa ſunt, contraria tamen nõ ſunt, [h] ſicut album & nigrum: quorum in lapidibus vnum facit, alterũ in lignis, clarus illos clarificans, hæc obfuſcãs, cum in illis

D deficeret, niſi in iſtis viueret. Quid in carbonib⁹? Nõne miranda eſt, & tanta infirmitas, vt ictu leuiſſimo frãgantur, preſſu facillimo cõterantur, & tanta firmitas, vt nullo humore corrumpantur, nulla ætate vincãtur, vſqueadeo, vt eos ſubſternere ſoleant [i] qui limites figunt, ad conuincendum litigatorem, quiſquis poſt quãtalibet tempora extiterit, fixumq; lapidem limitem nõ eſſe contenderit? Quis eos in terra humida infoſſos, vbi ligna putreſcerent, tandiu durare incorruptibiliter poſſe, niſi rerum ille corruptor ignis effecit? Intueamur etiam miraculũ calcis, excepto eo de quo iam ſatis diximus, quod igne candeſcat, quo alia terra redduntur, etiã occultiſſime ab igne ignem cõcipit? Cumq; iam gleba tangentibus frigida tã latenter ſeruat, vt nulli noſtro ſenſui prorſus appareat, ſed cõpertus experimento etiã dum nõ apparet, ſciatur ineſſe ſopitus. Propter quod eam calcẽ viuam [k] loquimur, velut ipſe ignis latens anima ſit inuiſibilis, viſibilis corporis. Iam vero q̃ mirũ eſt, quod cum extinguitur, tũc accẽditur? Vt enim occulto igne careat, aquæ infunditur, aquáve perfunditur, & cũ ante ſit frigida, inde ferueſcit, vnde feruentia cuncta frigeſcunt. Ve-

E lut expirante ergo illa gleba, diſcedẽs ignis, qui latebat apparet, ac deinde tanquã mortua ſic frigida eſt, vt adiecta vnda nõ ſit arſura, & quam calcẽ vocabamus viuã, vocemus extinctã. Quid eſt quod huic miraculo addi poſſe videatur? Et tamen additur. Nam ſi non adhibeas aquam, ſed oleũ, [l] quod magis fomes eſt ignis, nulla eius perfuſione vel infuſione ferueſcit. Hoc miraculum ſi de aliquo Indico lapide legerem⁹, ſiue audiremus, & in noſtrum experimentũ venire nõ poſſet, profecto aut mendacium putaremus, aut certe grãditer miraremur. Quarum vero rerum ante noſtros oculos quotidiana documenta verſantur, nõ genere minus mirabili, ſed ipſa aſſiduitate vileſcũt, ita vt ex ipſa India, quę remota eſt pars orbis à nobis, deſierimus nõnulla mirari, quæ ad nos potuerunt miranda perduci. Adamantẽ lapidẽ multi apud nos habẽt, & maxime aurifices inſignitoreſq; gẽmarum, qui lapis nec ferro, nec igni, [m] nec alia vi vlla perhibetur, præterquã hircino ſanguine vinci. Sed qui eum habent atque nouerunt, nunquid ita mirãtur, vt hi quibus primum potẽtia eius oſtenditur? Quibus autẽ non oſten-

F ditur, fortaſſe non credunt, aut ſi credunt, inexperta mirantur, & ſi contigerit experiri, adhuc quidem mirantur inſolita. Sed aſſiduitas experiẽdi paulatim ſubtrahit admirationis incitamentum. Magnetẽ lapidem [n] nouimus mirabilem ferri eſſe raptorẽ, quod cum primũ vidi, vehementer inhorrui. Quippe cernebam à lapide ferreum annulum raptum atque ſuſpẽſum, deinde tãquam ferro quod rapuerat vim dediſſet ſuam cõmunemq; feciſſet, idem annulus admotus eſt alteri, eumq; ſuſpendit, atque vt ille prior lapidi, ſic alter annulus priori annulo cohærebat. Acceſſit eodem modo tertius, acceſſit & quartus. Iamq; ſibi per mutua connexis circulis non implicatorũ intrinſecus, ſed extrinſecus adhærentium, quaſi catena pependerat annulorũ. Quis iſtam vim lapidis non ſtuperet, [o] quę illi non ſolũ inerat, verumetiã per tot ſuſpenſa tranſibat & inuiſibilibus ea vinculis ſubligabat? Sed multo eſt mirabilius, quod à fratre & coëpiſcopo meo Seuero Milleuitano de iſto lapide cognoui. * Seipſum nanq; vidiſſe narrauit, quemadmodũ Bathanus*† quondam comes Africæ, cum apud eum cõuiuaretur Epiſcopus, eundem protulerit lapidẽ, & tenuerit ſub argento, ferrumq; ſuper argentũ poſuerit, deinde ſicut ſubter mouebat manum, qua lapidẽ tenebat, ita ferrũ deſuper mouebatur,

* alias, cepi.
*† al. Bathanarius.

G uebatur, atq; argento medio nihilq́; patiente, concitatiſſimo curſu ac recurſu infrà lapis ab homine, ſupra ferrũ rapiebatur à lapide. Dixi quod ipſe conſpexi, dixi quod ab illo audiui, cui tanquam ipſe viderim credidi. Quid etiam de iſto magnete legerim, dicã: quando iuxta eum ponitur adamas[p] non rapit ferrum, & ſi iam rapuerat, vt ei appropinquauerit mox remittit. India mittit hos lapides.[q] Sed ſi eos nos cognitos iam deſiſtimus admirari, quanto magis illi, à quibus veniunt, ſi eos facillimos habent: ſi forſitan habẽt vt nos calcem, quam miro modo aqua ferueſcentem, qua ſolet ignis extingui, & oleo non ferueſcentẽ, quo ſolet ignis accẽdi, quia in promptu nobis eſt, non miramur.

a SAlamandra in ignibus viuit.) Puto me alibi de Salamandra ſcripſiſſe ex Ariſtote. & Plinio, qui illam dicunt lacerti figura eſſe animal ſtellatum, nunquam niſi magnis imbribus prouenient, & ſerenitate deficiens, cui tantus rigor, vt ignem tactu extinguat, nõ alio modo quàm glacies. b Et quidam notiſsimi Siciliæ montes.) Montes multi in locis ardent, vt Aetna in Sicilia, & in Hiera, quæ olim Theraſia prope Siciliã Vulcano ſacra, in qua eſt collis nocturnas euomens flãmas:

Salamandra.

Montes ardentes.

H tum etiã Aeonocauma in Aethiopia: Veſuuius in Cãpania, & Lycia Chimæra, & trans Herculis columnas quædã nocturnis incendiis conſpicua, quædam diurnis: alij ardentiũ faciẽ oſtendunt, vt iuxta Pygmæos, & prope Sybratas in Africa. Cauſam ardorum montium innumeri quæſierunt, mandaruntq; literis. plurimorum ſententia eſt, eſſe venas ſulphureas, ſubterraneas, quæ quum latis cauernis ſpiritum admiſere, ea concuſſione illa generatur ignis ſulphure fomenta ſuppeditãte. Sic Aetna, ſic Veſuuius, & Gaurus Cãpaniæ ardent, quę maxime regio, vt inquit Seruius, ſulphur deſudat. Flatu vero agitato incendia exſiſtere, vel hinc deprehendi poteſt, quòd non omnibus ventis ardores illi proueniant, ſed iis tantum ſpirantib[a], qui ſubire per aduerſas ſpelũcas poſsint, vt in Aetna Euro vel Afrito: quamq; ſulphur nõ ſemper ſuppetat, ſit vt Aetnæ incendia nõ ſint cõtinua, quemadmodũ nec Liparæ inſulæ, cuius ardorem deficere tradit Xenophanes, ſed anno ſeptimo redintegrari. c Qualitatẽ ab illo inditã.) Quid enim aliud ſunt rerum naturæ, præter ea ingenia, quæ vnicuiq; rei addidit parens vniuerſorũ, dum eam ipſam rem procreat. Calorem dedit igni, calefacere eſt huic naturale: dediſſet frigus, tam hoc eſſet ei ex natura, quàm nitri eſt, quàm glaciei. d Qui tam miras & varias tot rebus.) Et bene miras, quas admirari promptũ ſit, ſcrutari atq; cognoſcere nõ item. Differẽtiæ rerum, inquit Ariſtoteles, hoc eſt, ſuæ ſingulis rerum proprietates, & naturæ ignoratæ nobis ſunt, qui non modo recognita illa & abſtruſa naturæ non aſſequimur, ſed ad exprompta hæc, & quæ natura palam propoſuit caligamus & hallucinamur, vt non male Socrates affirmaſſe videatur, nos nihil ſcire. & tamen non deſunt, qui ſe nihil neſcire probè teſtatur, vel hoc nomine cæteris imperitiores, ꝙ nondũ eruditione cõ progreſſi ſunt, vt intelligant omnia ſic eſſe à natura inuoluta, & abdita, vt nihil penè detectũ apertumq́; noſtris ingeniis relinquat. Itaq; is mihi demũ verum diſciplinarum cõfeciſſe circulũ videtur, qui à rerum omniũ ignorantia per artes omnes peregrinatus, ad rerũ omniũ ignorantiam præterquã huius ipſius redierit. e Carni pauonis mortui ne putreſceret.) Mul

I torum ex iis quę Auguſtinus hic ponit, nullo humano ingenio reddi poſſe ratio videtur, quorundam poteſt, coniecturis tantũ ſæpe infirmis atque imbecillibus quæſita, quam tamen nos non adſcribemus, ne non tam explicare Auguſtinũ, quàm cum eo pugnare videamur. f Illi albido colore naſcans.) In aliis exemplaribus legitur albeſcant, in aliis albicent. g Quod album eſt.) Plurimum enim lucis album retinet, ideo non ſecus viſum officit, quàm ipſa lux: minimũ vero nigror ideirco cõfert, & Ariſtoteles illud diſgregatiuũ nominat, hunc congregatiuũ. h Contraria tamen nõ ſunt.) Nam ſubſtantiæ nihil contrariũ. & cõtraria ſunt, quæ ſub eodẽ genere maxime diſtant, vt albũ & nigrum ſub colore, frigidũ & calidũ, humidũ & ſiccũ, ſub qualitate prima. i Veoos ſubſternere ſulcãi.) Cteſiphon architectus iacturus fundamenta tẽpli Dianæ Epheſiæ, quo diuturnius eſſet loco paluſtri opus, carbones ſubſtrauit. Plin. libr. xxxvj. Non dubitem, quin legendũ ſit Cherſiphron, conſentientibus Græcis, & in primis Strabone lib. xiiij. πρῶτος μὲν Χερσίφρων ἠρχιτεκτόνησεν, εἶτ' ἄλλος ἐποίησε μείζω, de templo illo narrãs, pro quo nos vulgo in Latinis codicibus legimus Archiphron, vt alia in eodẽ opere infinita mendoſe. k Propter quod eam calcẽ viuam.) Seneca lib. iij. natu. quæſt. Viuæ calci aquã infunde, feruebit. l Si non adhibeas aquam, ſed oleum.) Plin. lib. xxxiij. Cals aqua accenditur, & Thracius lapis, idemq́; oleo reſtinguitur. m Qui lapis, nec ferro, nec igni.) Plin. lib. vlti. ca. iiij de Adamãte diſſerit, cum ait in rebus humanis, non ſolũ inter gẽmas maximũ habere precium, incudibuſq́; deprehenſa, ita reſpuentẽ ictum, vt ferrũ vtrinque diſsultet: quippe duritia inenarrabilis, ſimulque ignium victrix natura, & nunquam incaleſcens. Vnde & nomẽ indomita vis Græca interpretatione accepit. ſic ille. Porrò δαμάω, eſt domo, tũ accedit α particula priuatiua. idẽ paulo pòſt illa inuicta vis duarum violentiſſimæ naturæ rerum ferri igniſq; contẽptrix hircino rumpitur ſanguine, ac non aliter, quàm recenti calidoq; macerata, & ſic quoq; multis ictibus, tunc etiam prꝑterquã eximias incudes malleoſq́; ferreos frangens. Cuius hoc ingenio inuentum, quóve caſu repertum? aut quæ fuit coniectura experiendi rem immẽſi ſecreti, & in fœdiſſimo animaliũ omnium? profecto muneris talis inuentio hominis eſt, nec quærenda in vlla parte naturæ ratio, ſed voluntas, vt quũ fœliciter rumpere contigit, in tam paruas ſi angatur cruſtas, vt cerni vix

Cherſiphrõ.

Adamas.

K poſsit. Tantũ Plinius. At ſuperiore anno Bernard[9] Valdaura faſtiniſsimo adoleſcens ingenio Adamantes oſtendit mihi, quos narrabat malleo fractos à Bernardo patre, dum gẽmę deriſiem experitur: ſed eos nõ Indicos aut Arabicos adamãtes eſſe credo, cæterũ quos Plinius ſeu Cyprios, ſeu Siderites vocat. neq; enim vnum eſt Adamantũ genus. & Siderites ἀπὸ τοῦ σιδήρου dicuntur, hoc eſt, à ferro, ꝙ non diſsimili ſint colore, qui ictibus franguntur, & alio Adamante perforari poſſunt, quod & Cyprio euenit, qui vt degeneres nominis tantũ authoritatẽ habẽt. Prætereo quæ hic narrata ſunt mihi à pleriſq; de Adamantibus fœtificantibus principis Rauaſtanij. n Magnetẽ lapidẽ.) De magnete Plin. li. xxxvj. ca. xvj. Magnetẽ ait ab inuentore ſic dictũ, vt author eſt Nicander, in India repertus lapis, namq; & paſsim inuenitur. Lucretius lib. vj. à patria nominari dicit Magneſia, ſed hoc vnũ genus magnetis à cæteris diuerſum. Vocatur & ſiderites à virtute trahendi Sideros, hoc eſt ſerri: & Heraclius, vel à viribus, vel ab Heraclea Ponti vrbe, de qua dixi aliàs. ſunt qui hunc demũ trahere ferrũ putent, nõ magnetẽ: quod ſanè nõ negarim, ſi rectius vel loquãtur, vel intelligantur, nẽpe Magneſiũ lapidẽ ferrum nõ attrahere. quinq; enim genera magnetis poſuit Sotacus, Aethiopicũ, Magneſiacũ ex Magneſia Macedoniæ, tertiũ Echium Bœotiũ, quartũ Alexandrinũ, Troicũ, quintum Magneſiũ è Magneſia Aſiæ. Hũc magnetẽ candidũ eſſe narrant, neq; ferrum attrahere ſimilẽ pumici. atq; hoc eſt quod Diogenianus ait, magnetẽ hunc ita ſimilẽ argento eſſe, vt ſpectantes plerumq; fallat. Nec ferrũ hunc morẽ gerere. lapis eſt cõtrario Magneti ingenio, vt inquit Plinius. Theamenes nomine, qui ferrũ omne abiicit, & procul pellit. o Quis iſtã vim lapidis nõ ſtuperet.) Miratur Plinius eam eſſe magneti vim, nec expedire rationẽ poteſt. Lucretius in vj. dũ eam quærit, multa nugatur, & tandẽ cõ deuoluitur, vt ſecretũ eſſe dicat: nõ minus Agrigentinus Empedocles, qui ob eam vim animatũ eſſe magnetẽ affirmauit. p Quando iuxta eum po- L nitur adamas.) Plin. vlti. volumine. Adamas diſsidet cum magnete lapide in tantũ, vt iuxta poſitus ferrũ nõ patiatur abſtrahi, aut ſi admotus magnes apprehẽderit, rapiat, atq; auferat. q India mittit hos lapides.) Sũt & aliis in locis, vt dixi, ſed creberrimi in India etiã vaſti mõtes. narrãt nautæ noſtrates ĩ ima India eſſe maritimas cautes magneticas, quæ medio curſu nauigia, ſi quid ſit in eis ferri, vel clau[9] nouos, ſiſtãt, detineãt, attrahãt: ideirco qui illac ſunt ꝑternauigaturi poſtes nauiũ ligneis clauis ſolitos cõpingere.

Bernardus Valdaura.

Magnes.

Quanta ſint quæ non rectè queant agnoſci, & tamen eadem eſſe non ſit ambiguum. Caput V.

VEruntamen homines infideles, quibus cum diuina vel preterita vel futura miracula prędicamus, quę illis experienda nõ valemus oſtendere, rationẽ à nobis earũ flagitant rerũ, quã quoniam nõ poſſumus reddere (excedunt enim vires mẽtis humanæ) exiſtimãt falſa eſſe, quę dicimus: ipſi de tot mirabilibus rebus, quas vel videre poſſumus vel videmus, deberent reddere rationẽ. Quod ſi fieri ab homine non poſſe viderint, fatendũ eſt eis, nõ ideo aliquid nõ fuiſſe, vel futurum non eſſe, quia ratio inde non poteſt reddi, quandoquidem ſunt iſta de quibus ſimiliter non poteſt. Non itaq; pergo per plurima quæ mandata ſunt literis, non geſta atq; tranſacta, ſed in locis quibuſq; manẽtia, quò ſi quiſquam ire voluerit & potuerit, vtrum vera ſint explorabit. Sed pauca cõmemoro.[a] Agrigentinũ Siciliæ ſalem[b] perhibẽt cum fuerit admotus igni, velut in aqua M flueſcere: cũ vero aquæ, velut in igne crepitare. Apud Garamantas[c] quendã fontẽ tam frigidũ diebus, vt nõ bibatur: tam feruidũ noctibus, vt non tangatur. In Epiro aliũ fontem[d] in quo faces vt in cæteris extinguũtur accẽſæ, ſed non vt in cæteris, accenduntur extinctæ. Aſbeſton Arcadiæ lapidem[e] propterea ſic vocari, quòd accenſus ſemel iam non poſsit extingui. Lignum cuiuſdam ficus Aegyptiæ[f] non vt ligna cætera in aquis natare, ſed mergi, & quod eſt mirabilius, cum in imo aliquandiu fuerit, inde ad aquæ ſuperficiem rurſus emergere, quando madefactum debuit humoris pondere prægrauari. Poma in terra Sodomorum[g] gigni quidem, & ad maturitatis faciem peruenire, ſed morſu preſſuve tentata, in fumum ac fauillam corio fatiſcente vaneſcere. Pyriten lapidem Perſicum[h] tenentis manum ſi vehementius prematur adurere, propter quod ab igne nomẽ accepit. In eadem Perſide gigni etiam lapidem Selenitem,[i] cuius interiorem candorem cum luna creſcere atq; deficere. In Cappadocia etiam vento equas concipere,[k] eoſdemq́; fœtus non amplius triennio viuere. Tilon Indiæ inſulam[l] eo præferri cæteris terris, quòd omnis arbor, quæ in ea gignitur

A gnitur, nũquam nudatur tegmine foliorum. De his atque aliis innumerabilibus [a] mirabilibúſque hiſtoria nõ factorum & tranſactorum, ſed manẽtium locorum tenet. Mihi autem aliud agenti, ea perſequi nimis longum eſt. Reddant rationem ſi poſſunt infideles iſti, qui nolũt diuinis literis credere, quid aliud, quàm non putãtes eas eſſe diuinas, eo quòd res habeant incredibiles, ſicuti hoc eſt, vnde nunc agimus. Non enim admittit, inquiunt, vlla ratio, vt caro ardeat, nec abſumatur: doleat, neq; moriatur: ratiocinatores, videlicet magni, qui de omnibus rebus quas eſſe mirabiles conſtat, poſſint reddere rationem. Reddãt ergo ratione de his quæ pauca poſuimus, quæ proculdubio ſi eſſe neſcirent, & futura eſſe diceremus, multo minus crederent, [n] quàm quod nunc dicentibus nobis nolunt credere aliquãdo eſſe venturũ. Quis enim eorũ nobis crederet, ſi quemadmodũ dicimus futura hominũ viua corpora, quę ſemper arſura atq; doliturа, nec tamen aliquando moritura ſint, ita diceremus in futuro ſeculo futurũ ſalem, quẽ faceret ignis, velut in aqua flueſcere, eundemq; faceret aqua velut in igne crepitare: aut futurũ fontem, cuius aqua in refrigerio noctis

B ſic ardeat, vt non poſſit tangi: in æſtibus vero diei ſic algeat, vt bibi non poſſit: aut futurũ lapidem, vel eum, qui ſuo calore manum cõſtringentis adureret, vel eum qui vndecunq; accenſus extingui omnino nõ poſſet, & cætera quę prętermiſsis aliis innumeris cõmemoranda interim duxi: Hæc ergo in illo ſeculo, quod futurũ eſt, ſi diceremus futura, nobiſq; increduli reſponderent, ſi vultis vt ea credamus, de ſingulis reddite rationẽ, nos nõ poſſe cõfiteremur, eo q̃ iſtis & ſimilibus dei miris operibus infirma mortaliũ ratiocinatio vincitur, fixã tamen apud nos eſſe rationẽ, non ſine ratione omnipotẽtem facere, vnde animus humanus infirmus rationem non poteſt reddere, & in multis quidem rebus incertum nobis eſſe quid velit: illud tamen eſſe certiſsimũ nihil eorũ illi eſſe impoſsibile, quæcunq; voluerit, eiq; nos credere prædicenti, quem neq; impotentem, neq; mentientẽ poſſumus credere. Hi tamẽ fidei reprehenſores, exactoreſq; rationis, quid ad iſta reſpõdent de quibus ratio reddi ab homine non poteſt, & tamen ſunt, & ipſi rationi naturæ videntur eſſe cõtraria? Quæ ſi futura eſſe diceremus, ſimi-

C liter à nobis ſicut eorũ, quæ futura eſſe dicimus, ab infidelibus ratio poſceretur, ac per hoc cum in talibus operib[o] dei deficiat ratio cordis & ſermonis humani: ſicut iſta non ideo non ſunt, ſic non ideo etiam illa non erunt, quoniã ratio de vtriſque ab homine non poteſt reddi.

[a] Sed pauca cõmemoro.) Hæc omnia quũ apud alios alia, tum vero apud Pliniũ omnia ferè. b Agrigẽtinum Siciliæ ſalem.) Plin. lib. xxj. flos vero ſalis non fit niſi aquilonibus. In igne, nec crepitat, nec exilit Tragaſeus, neq; Acanthius ab oppido appellatus, neque vllius ſpuma, aut ramẽtum, aut tenuis. Agrigentinus ignium patiens ex aqua exilit. Conficitur ſal ex marinæ aquæ ſpuma, quę terreſtri materia cõcreſcit, & ceu colata per cineres aqua ſaporẽ illum trahit: idcirco Ariſtoteles ſpeciem quandã terræ ſalẽ eſſe dicit, quòd ea aqua ſit, velut excrabiles ea humoribus corporis animantis. hinc in aqua ſoluitur, ab igne vero reſilit duricie ſua & frigore. c Apud Garamantas.) Plinius libr. v. Vltra eum deſerta Matelgæ, oppidũ Garamantum, itemq; Debris affuſo fonte à medio die ad mediam noctẽ aquis feruẽtibus totidẽ horis ad mediũ diem rigentibus. aut hoc idem, aut certe ab hoc non multum diſiunctus eſt fons celebratiſſ. Iouis Hãmonis eiuſdẽ ingenij, cuius etiam Plinius meminit lib. ij. ca. cvj. de hoc Lucretius, Herodotus, Diodorus, Mela, Ouidius, Silius, Solinus, Arrianus. d In Epiro alium fontẽ.) Mela lib. ij. in Epiro Dodonæi Iouis templum & fons, ideo ſacer, quòd cum ſit frigidus & immerſas faces, ſicut cæteri extinguat, vbi ſine igne procul admouentur, accendit, idem Plin. lib. ij. ferè verbis eiſdẽ, vt ex Mela cepit. e Aſbeſton Arcadiæ lapidem.) Plin. lib. xxxvij. Aſbeſton in Arcadiæ montibus naſci ſcribit coloris ferrei. eſt ἄσβεστος inextinguibilis. nam σβέννυμι, extinguo. f Lignum cuiuſdam ficus Aegyptiæ.) Plinius libr. xiij. cap. vij. g Poma in terra Sodomorum.) Quinque vrbes ibi euerſas legimus, Sodomam, Gomorram, Adamam, Seboim, & Segor. Hæc poſtrema inquit Oroſius parua, reliquæ amplæ, ſed primæ nominatiſsimæ. Solinus in Polyhiſtore: Duo ibi oppida Sodomũ nominatũ alterum, alterum Gomorrhum, apud quæ pomum gignitur, quod habeat ſpeciem, licet maturitatis, D mandi tamen non poteſt: nam fuliginẽ intrinſecus fauillaceã ambitio tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel leui tactu preſſa fumũ exhalat, & fatiſcit in vagum puluerẽ. Tacitus lib. vlt. haud procul inde campi, quos ferunt olim vberes, magniſq; vrbibus habitatos, fulminis ictu arſiſſe. & manere veſtigia, terramq; ſpecie torridã vim frugiferã perdidiſſe, nam cuncta ſponte edita, aut manu ſata ſiue herbas tenues, aut flores, ſeu ſolitã in ſpeciem adoleuere atra, & inania velut in cinerem vaneſcunt. Ego ſicut Iudaicas quondã vrbes igne cœleſti flagraſſe cõceſſerim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi ſuperfuſum ſpiritum, eoq; fœtus ſegetũ & autumni putreſcere reor, ſolo cœlóque iuxta graui. Sic ille Aegeſippus Ambroſio interprete lib. iiij. quinq; ita vrbes incenſæ, quarũ vmbra quędã & ſpecies in fauillis videtur. Arſere terræ, ardent aquæ in quibus cœleſtis ignis reliquiæ cognoſcuntur, atq; adhuc manent, ſpectes illic ſpecie poma viridantia, formatos vuarũ racemos, vt edendi generent ſpectantibus cupiditatem, ſi capias, fatiſcunt, ac reſoluuntur in cinerem, fumumq; excitant q. adhuc ardeant. h Pyriten lapidẽ Perſicum.) Plin. lib. vlt. Pyrites nigra quidẽ ſed attritu digitos adurit. dicitur ἀπὸ τοῦ πυρὸς, ab igne. idẽ li. xxxvj. Corallium, inquit, lapidẽ, quidam Pyritem vocant, quoniam ſit plurimus ignis illi. ſed eſt alius etiãnum Pyrites ſimilitudine æris. i Lapidem Selenitem.) Plin. lib. vlti. Selenites ex cãdido tranſlucet melleo fulgore, imaginẽ lunæ continẽs, redditq; eam in ſingulos creſcentis minuentiſq; numero, naſciq; putatur in Arabia. Hęc Plin. ex Dioſcoride, vnde alia permulta diſsimulato authore, vel certe ex alio quẽ Dioſcorides quoq; ſecutus eſt. Porrò luna σελήνη eſt Gręcis. k In Cappadocia etiã vẽto equas concipere.) Sic Solinus in deſcriptione Cappadocię, ſed de equabus Hiſpaniæ ad Tagũ amnem, qui Luſitaniã interfluit plurimorũ eſt opinio Fauonio vẽto impletas parere, vt Homerus tradidit, cui frequẽtes ſunt aſſenſi ſcriptores. Varro in ſecũdo de re ruſt. & hũc ſecuti Columella, Plinius, & Plinij ſimia Solinus. Varro non plus triennio tales fœtus viuere exiſtimat. Iuſtinus lib. vlti. ad maximos equorũ prouentus hoc refert, vt vento E generati videantur. an q̃ eo potiſſ. vento ſpirante concipiant. l Tilon Indiæ inſulã.) Plin. lib. xij. Tilon in mari rubro ponit, vt etiã Theophraſtus, fert & palmas, oleaſq;, ac vites & cum reliquo pomorũ genere ficos. nulli arborum folia ibi decidunt. idem lib. xvj. at ex lignis huius inſulę ſi fiant naues, inuentũ eſſe durare eas cc. annis. m De his atq; aliis innumerabilibus.) Sunt apud Pliniũ, Ariſtotelem, Theophraſtũ, quę numero cõprehẽdi nequeunt iſtis etiam admirabiliora. n Multominus crederẽt.) Hoc eſt enim ingenium multorum, vt tantum credant quæ ipſi ratione aſſequuntur: cætera pro fictis repudient. quin & eò veſaniæ quidã proceſſerunt, vt cordatos ſe habitum iri, & circunſpectos homines exiſtimẽt, ſi fortiter nihil credant, niſi quod videant: ſecreta vel naturæ, vel dei iriſu & aſpernatione vultus proſequntur. ideo non imprudentes, qui monet miracula naturæ non paſſim, nec omnibus narranda.

Quod non omnia miracula naturalia ſint, ſed pleraque humano ingenio modificata, pleraque autem dæmonum arte compoſita. Caput VI.

Hic ergo forte reſpõdeant, prorſus nec iſta ſunt, nec iſta credimus, falſa de his dicta, falſa conſcripta ſunt, & adiiciant ratiocinantes, atq; dicẽtes: Si talia credẽda ſunt, credite & vos quod in eaſdẽ literas eſt relatũ, fuiſſe vel eſſe quoddã Veneris fanum, atque ibi candelabrũ, & in eo lucernã [a] ſub diuo ſic ardentẽ, vt eam nulla tẽpeſtas, nullus imber extinguere t. Vnde ſicut ille lapis, ita iſta λύχνος ἄσβεστος, [b] id eſt, lu- F cerna inextinguibilis nominata eſt. Quod propterea potuerunt dicere, vt reſpondendi nobis anguſtias ingerãt: quia ſi dixerimus nõ eſſe credendum, ſcripta illa miraculorum infirmabimus: ſi autẽ credendum eſſe cõſenſerimus, cõfirmabimus numina paganorũ. Sed nos, ſicut iã in lib. duodecigeſimo huius operis dixi, nõ habemus neceſſe omnia credere, quę hiſtoria cõtinet gentiũ, cum & ipſi inter ſe hiſtorici, ſicut ait Varro, quaſi data opera, & quaſi ex induſtria permulta diſſentiãt: ſed ea ſi volumus credimus quæ nõ aduerſantur libris, quibus nõ dubitamus oportere nos credere. De his autẽ miraculorum locis, nobis ad ea quæ futura perſuadere incredulis volumus, ſatis illa ſufficiãt, quę nos quoq; poſſumus experiri, & eorũ teſtes idoneos nõ difficile eſt inuenire. De iſto autẽ fano Veneris, & lucerna inextinguibili, non ſolum in nullas coartamur anguſtias, verũetiam latitudinis nobis cãpus aperitur. Addimus enim ad iſtam lucernã inextinguibilẽ & humanarũ & magicarũ, id eſt, per homines dæmonicarũ artium & ipſorũ per ſeipſos dæmonũ multa miracula. Quæ ſi negare voluerimus, eidẽ ipſi cui credimus ſacrarũ literarũ aduerſabimur veritati. Aut ergo in

Marginalia: Pyrites. Selenites. Aſbeſtus. Sodomæ incendium

G go in lucerna illa mechanicum aliquid de lapide Aſbeſto[c] ars humana molita eſt, aut arte magica factum eſt,[d] quod homines illo mirarētur in tēplo, aut dæmon quiſpiam ſub nomine Veneris tāta ſe efficacia præſentauit, vt hoc ibi prodigiū & appareret hominibus, & diutius permaneret. Illiciuntur autē dæmones ad inhabitandū[e] per creaturas, quas non ipſi, ſed deus condidit[f] delectabilibus pro ſua diuerſitate diuerſis, nō vt animalia cibis, ſed vt ſpiritus ſignis, quæ cuiuſq; delectationi cōgruunt per varia genera lapidū, herbarū, lignorū, animaliū, carminum, rituū. Vt autem illiciantur ab hominibus prius eos ipſi aſtutiſsima calliditate ſeducunt, vel inſpirando eorum cordibus virus occultū, vel etiā fallacibus amicitiis apparendo, eorumq; paucos diſcipulos ſuos faciunt, plurimorumq; doctores. Neq; enim potuit niſi primum ipſis docētibus diſci quiſque illorū appetat, quod exhorreat, quo inuitetur nomine, quo cogatur, vnde magicæ artes earumq; artifices extiterunt. Maxime autē poſsidēt corda mortalium, qua potiſsimum poſseſsione glorian-
2.Corin.11. tur, cum ſe transfigurāt in angelos lucis. Sunt ergo facta eorum plurima, quę quanto magis mirabilia cōfitemur,
H tanto cautius vitare debemus. Sed ad hoc vnde nūc agimus, nobis etiam ipſa proficiunt. Si enim hæc immundi dęmones poſſunt, quanto potētiores ſunt ſancti angeli, quanto potētior his omnibus deus, qui tantorū miraculorum effectores etiā ipſos angelos fecit? Quā ob rem[g] ſi tot & tanta tamq; mirifica, quę μαγγανεύματα appellant, dei creatura vtentibus humanis artibus fiunt, vt ea qui neſciunt opinentur eſſe diuina. Vnde factum eſt, vt in quodā templo[h] lapidibus magnetibus in ſolo & in camera proportione magnitudinis poſitis, ſimulachrū ferreum aëris illius medio inter vtrunque lapidē, ignorantibus quid ſurſum eſſet ac deorſum, quaſi numinis poteſtate penderet: quale aliquid etiā in illa lucerna Veneris de lapide Aſbeſto ab artifice fieri potuiſſe iam diximus, ſi magorū opera, quos noſtra ſcriptura veneficos & incantatores vocat, intantū dæmones extollere potuerūt, vt congruere hominū ſenſibus ſibi nobilis poëta videretur, de quadam fœmina quæ tali arte polleret, dicens:

Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes[i]
Aenei.4. Quas velit, aſt aliis duras immittere curas:
Siſtere aquam fluuiis, & vertere ſydera retro:
Nocturnóſque ciet manes, mugire videbis
I Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.

Quanto magis deus potens eſt facere, quæ infidelibus ſunt incredibilia, ſed illius facilia poteſtati, quandoquidem ipſe lapidum aliarumque vim rerum & hominum ingenia, qui ea miris vtuntur modis, angelicaſque naturas omnibus terrenis potentiores animantibus cōdidit: vniuerſa mirabilia, mirabili vincente virtute, & operandi, iubendi, ſinendiq; ſapientia: vtens omnibus tam mirabiliter quàm creauit?

[a] At que ibi candelabrū & in eo lucernā.) Vbi templū hoc ſit nō ſatis meminì legiſſe me, ſi quādin vel in mentē redeat, vel legendo occurrat ſubmonebimus. [b] λύχνος ἄσβεστος.) Lucerna inextinguibilis. eſt enim lychnus lucerna, & cādelabra quę lucernas continent lychnuchi nominantur q. lucernæ continentia, λυχνοῦχοι, ſicut legiſ in vetuſtis exēplaribus Suetonij in Cæſare, & Plinij li.34.c.3. vt hoc annotauit Hermolaus, illud Politianꝰ, & poſt eū Egnatius. [c] De lapide Aſbeſto.) Aut etiā lino, quod ignibus nō abſumatur. nam eſſe talē lini ſpeciē Plinius tradit li.19. viuū id vocās, Gręci ἄσβεστον ex argumēto naturæ, qualia Pariſiis vidimꝰ ellychnia permulta ego & Petrus Garſias Laloꝰ cōdiſcipulus mihi & ſumma familiaritate cōiunctiſſ. quale & in hac regione māntile medio cōuiuio igni datū, redditumq; domino mūdius ſplendentiuſq;. quàm poſſet aquis & ſmegmatis quibuſlibet, ſicut ſe mappas vidiſſe Plinius teſtatur in idē experimentū. [d] Aut arte magica factū eſt.) Erutū eſt ſepulchrū memoria patrū, in quo ardebat lucerna cōdita ibi, vt ex inſcriptione apparebat ſupra milleſimū & quingenteſimum annū, eaq; tota extēplo, vt cōtrectari cœpta eſt, inter admotas manus ſtatim in tenuiſsimū abiit puluerē. [e] Illiciuntur autē dęmones ad inhabitandum.) Dixi de hoc lib.viij. & x. quemadmodū ipſi homines edocuiſſent, quibus potiſsimū delectarētur rebus, tenerenturq;. infinita enim ſunt hęc, vt ipſi innumeri, & diuerſis cōtrariiſq; ſæpenumero ingeniis, vt nihil ferè naſcatur ſub luna, quod nō ad aliquos illiciendos dæmonas valeat, & ad magicā facultatē cōferat, ſicut Michaël Pſellus docet in lib. de dæmonibus. [f] Quas nō ipſi, ſed deus cōdidit.) Obiter vitandā monet Manichæi hęreſim, qui multa eſſe à dæmonibus creata dicebat, ne quis putaret dæmones creaturis ſuis ceu parētes filiis capi, & detineri. μαγγανεύματα appellant, excogitata artis opera, μαγγανεύματα. [g] Quāobrem.) Attēde longiſsimū hyperbaton. [h] Vnde factū eſt, vt in quodā tēplo.) Alexandriæ in tēplo Sarapidis, de quo Ruffinus Aquilien. li.11. eccleſiaſticæ hiſtoriæ. Erat & aliud fraudis genꝰ huiuſmodi. Natura lapis magnetis virtutis eſſe perhibetur, vt ad ſe rapiat & attrahat ferrū. ſignū ſolis ad hoc ipſum ferro ſubtiliſsimo manu artificis fuerat fabricatū, vt lapis cuius naturā ferrū ad ſe trahere diximus, deſuper in laquearibus fixus, quū tēperate ſub ipſo ad libram fuiſſet poſitū, ſimulachrū vi naturali ad ſe raperet ferrū, aſſurrexiſſe paululū ſimulachrū, & in aëre pendere videretur, ſic ille. [i] Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mētes.) Virg.iiij. Aene. verbis Didonis de maga.

Pe. Garſias Laloꝰ.

K

Quod in rebus miris ſumma credendi ratio ſit omnipotentia creatoris. Caput VII.

CVr itaque facere non poſsit deus, [a] vt & reſurgant corpora mortuorum, & igne æterno cruciētur corpora damnatorū, qui fecit mūdum in cœlo, in terra, in aëre in aquis innumerabilibus miraculis plenū: cum ſit omnibus quibꝰ plenus eſt proculdubio maius, & excellentius etiā ipſe mundus miraculum? Matth.25.
Sed iſti cum quibus vel cōtra quos agimus, qui & deum L
eſſe credunt à quo factus eſt mundus, & deos ab illo factos, per quos ab illo adminiſtratur mundus, & miraculorum effectrices, ſiue ſpōtaneorū, ſiue cultu & ritu quolibet imperatorū,* ſiue etiam magicorum, mūdanas vel non negant, vel inſuper & prædicant poteſtates, quādo eis rerum vim mirabilem proponimus aliarum, quę nec animalia ſunt rationalia, nec vlla ratione præditi ſpiritus, ſicut ſunt ea, quorū pauca cōmemorauimus, reſpondere aſſolēt: Vis eſt iſta naturæ, natura eorū ſic ſe habet, propriarum iſtæ ſunt efficacię naturarum. Tota itaq; ratio eſt cur Agrigentinum ſalem flāma fluere faciat, aqua crepitare: quia hæc eſt natura eius. At hoc eſſe potius cōtra naturam videtur, quæ nō igni, ſed aquæ dedit ſalem ſoluere, torrere autem igni non aquę. Sed iſta, inquiunt, ſalis huius naturalis eſt vis, vt his cōtraria patiatur. Hæc igitur ratio redditur, & de illo fonte Garamantico, vbi vna vena friget diebus, noctibus feruet, vi vtraque moleſta tangentibus. Hæc & de illo alio, qui cum ſit cōtrectantibus frigidus, & facem ſicut alij fontes extinguat accenſam: diſsimiliter tamen atque mirabiliter idem ipſe accendit extinctā. Hæc & de lapide Aſbeſto, qui cum M
ignem nullum habeat proprium, accepto tamen ſic ardet alieno, vt non poſsit extingui. Hæc de cæteris quæ piget retexere, quibus licet vis inſolita contra naturam ineſſe videatur: alia tamen de illis non redditur ratio, niſi vt dicatur, hāc eorum eſſe naturam. Breuis ſanè iſta eſt ratio fateor, ſufficiénſque reſponſio. [b] Sed cum deus author ſit naturarū omnium, cur volunt fortiorem nos reddere rationem, quādo aliquid velut impoſsibile nolunt credere, eiſque redditionem rationis poſcentibus, reſpondemus hanc eſſe voluntatem omnipotentis dei, qui certe non ob aliud vocatur omnipotens, niſi quoniam quicquid vult poteſt, qui potuit creare tam multa, quę ſi non oſtenderentur, aut à credendis hodieq; teſtibus dicerentur, profectò impoſsibilia putarentur, non ſolum quæ ignotiſsima apud nos, verumetiam quæ notiſsima poſui. Illa enim quæ præter eos, quorum de his libros legimus, non habent teſtem, & ab eis conſcripta ſunt, qui non ſunt diuinitus docti atque humanitus falli forte potuerunt: licet cuiq; ſine recta reprehenſione nō credere. Nam nec ego volo temere credi cūcta, quæ poſui, quia nec à meipſo ita creduntur tanquam nulla de illis

* aliâs, impetratorū.

A illis ſit in mea cogitatione dubitatio, exceptis his quæ vel ipſe ſum expertus: & cuiuis facile eſt experiri: ſicut de calce quòd feruet in aqua, in oleo frigida eſt: de magnete lapide, quod neſcio qua ſorbitione inſenſibili, ſtipulam non moueat, & ferrum rapiat: de carne non putreſcente pauonis, cum putruerit & caro Platonis: de palea ſic frigente, vt fluеſcere niuem non ſinat: ſic calente, vt matureſcere poma compellat: de igne fulgido, quod ſecundum ſuum fulgorem lapides coquendo candificet, & contra eundem ſuum fulgorem vrendo plurima obfuſcet. Tale eſt, quod & nigræ maculæ offenduntur ex oleo ſplendido, ſimiliter nigræ lineæ de candido imprimuntur argento. De carbonibus etiã, quòd accedente igne ſic vertantur in contrarium, vt de lignis pulcherrimis tetri, fragiles de duris, imputribiles de putribilibus fiant. Hæc ipſe quædam cum multis, quædam cum omnibus noui, & alia plurima, quæ huic libro inſerere longum fuit. De his autem quę poſui non experta, ſed lecta, præter de fonte illo vbi faces extinguuntur ardentes & accenduntur extinctæ: & de pomis terræ Sodomorum forinſecus quaſi maturis, intrinſecus fumeis, nec teſtes aliquos idoneos à quibus vtrum vera eſſent audirem, potui reperire. Et illum quidem fontem non inueni qui in
B Epiro vidiſſe ſe diceret, ſed qui in Gallia ſimilẽ noſſent non longe à Gratianopoli [c] ciuitate. De fructibus autem Sodomitarum arborum, non tantum literæ fide dignæ indicant, verumetiam tam multi ſe loquũtur expertos, vt hinc dubitare non poſſim. Cætera vero ſic habeo, vt neque affirmanda, neque neganda decreuerim, ſed ideo etiam ipſa poſui, quoniam apud eorum cõtra quos agimus hiſtoricos legi, vt oſtenderem qualia multa, multique illorum nulla reddita ratione, in ſuorum literatorũ ſcripta literis credant, qui nobis credere, quãdo id quod eorum experientiam ſenſumq; tranſgreditur omnipotentem deum dicimus eſſe facturum, nec hac reddita ratione dignantur. Nam quæ melior & validior ratio de rebus talibus redditur, quàm cum omnipotens ea poſſe facere perhibetur, & facturus dicitur, quæ prænunciaſſe ibi legitur, vbi alia multa prænunciauit, quæ feciſſe monſtratur. Ipſe quippe faciet, quia ſe facturum eſſe prædixit
C quæ impoſſibilia eſſe putãtur, qui promiſit, & fecit vt ab incredulis gentibus incredibilia crederentur.

a Cvr itaque facere non poſſit deus.) Cũ hic totus locus de reſurrectione, de iudicio, de ſupplicijs impiorũ, & beatitudine piorum, terminos captúmque huius naturæ excedat, miror ſcholaſticos theologos Thomam, Scotum, Occamum, Henricum Gandauẽſem, Durandum, Paludanũ, de iis omnibus ex dogmatis Ariſtotelicis diſſerere, & definire, & ita inter ſe pertinaciter concurrere naturæ tantum argumentis armatos: vt cum quærunt an corpora reſurrectura ſint, an in fine mundi, an materia, quæ aliquando humana forma decorata eſt, appetat ſemper illam eandem formam, an pati poſſint animæ fœlicium, an motus cœlorum quieturus, & qua poſitione cœlorum quieturus: an illuſtrabuntur elementa, ſitne fœlicitas in actu volũtatis, an intellectus: an ignis poſſit agere in animas: quemadmodũ ignis ille ſit ſempiternus futurus, & quibus fomentis ſuſtentabitur, vbi inferi, & alia ſexcenta, quæ omnia iam philoſophice diſputant, vt putes eos Athenis ethnicis eſſe non Parrhiſijs Chriſtianis. b Sufficienſq; reſpõſio.) Humanis ingenijs cauſarũ rerum ignorantiſsimis, cum nihil ſit, vt pulchrius, ita nec rarius, q̃ eas deprehendere: ideirco Virg. fœlicẽ eſſe illum canit qui potuit rerũ cognoſcere cauſas. c Non longe à Gratianopoli.) Hæc vrbs à Gratiano principe nominata eſt, qui occidẽtis imperiũ rexit, cũ Valens patruus orienti præeſſet. Eſt in Gallia Narbonenſi, retinet adhuc nomen eliſis aliquot literis. *Gratianopolis.*

Non eſſe contra naturam, cum in aliqua re cuius natura innotuit, aliquid ab eo, quod erat notum, incipit eſſe diuerſum. Caput VIII.

SI autem propterea reſpondent ſe non credere, quæ de humanis ſemper arſuris, nec vnquam morituris corporibus dicimus, quia humanorum corporum naturam nouimus lõge aliter inſtitutam: vnde nec illa ratio hinc reddi poteſt, quæ de illis naturis mirabilib[a] reddebatur, vt dici poſſit, vis iſta D naturalis eſt, rei huius iſta natura eſt, quoniã ſcimus humanæ carnis iſtam nõ eſſe naturam. Habemus quidem quod reſpondeamus de literis ſacris, hanc ipſam ſcilicet humanam carnem aliter inſtitutam fuiſſe ante peccatũ, id eſt, vt poſſet nunquam perpeti mortem, aliter autem poſt peccatum, qualis in ærumna huius mortalitatis innotuit, vt perpetem vitam tenere nõ poſſit. Sic ergo aliter q̃ nobis nota eſt, inſtituetur in reſurrectione mortuorum. Sed quoniam iſtis nõ credunt literis, vbi legitur qualis in paradiſo vixerit homo, quantumq; fuerit à neceſsitate mortis alienus, quibus vtique ſi crederent, non cum illis de pœna damnatorũ, quæ futura eſt, operoſius ageremus, de literis eorum, qui doctiſsimi apud illos fuerunt aliquid proferẽdum eſt, quo appareat poſſe fieri vt aliter ſe habeat quæq; res, quàm prius in rebus innotuerat ſuæ determinatione naturæ. Eſt in Marci Varronis libris, quorum inſcriptio eſt de gente populi Romani: quod eiſdem verbis quibus ibi legitur, & hic ponam: In cœlo, inquit, mirabile extitit portentũ. Nam ſtella Veneris nobiliſsima, [a] quã Plautus Veſperuginem, [b] Homerus Heſperon [c] appellat, pulcherrimam dicens, [d] Caſtor ſcribit tantum portentum extitiſſe, vt mutaret colorem, E magnitudinem, figurã, curſum: quod factũ, ita neq; antea neq; poſtea ſit. Hoc factũ Ogyge rege dicebant Adraſtus Cyzicenus & Dion Neapolites Mathematici nobiles. Hoc certe Varro tantus author portentũ non appellaret, niſi eſſe contra naturam videretur. Omnia quippe portenta contra naturã dicimus eſſe, ſed non ſunt. Quomodo eſt enim contra naturam, quod dei fit voluntate, cum voluntas tanti vtiq; conditoris conditæ rei cuiuſq; natura ſit? Portentum ergo fit non contra naturam, ſed contra quam eſt nota natura. Quis autem portentorum numerat multitudinem, quæ hiſtoria gentiũ continentur? Sed nunc in hoc vno attendamus, quod ad rem, de qua agimus, pertinet. Quid ita diſpoſitum eſt ab authore naturæ cœli & terræ, quemadmodũ curſus ordinatiſsimus ſyderum? Quid tam ratis legibus fixiſq; firmatũ? Et tamen quando ille voluit qui ſummo regit imperio ac poteſtate, quod cõdidit, ſtella præ cæteris magnitudine ac ſplẽdore notiſsima, colorem, magnitudinem, figurã, & quod eſt mirabilius ſui curſus ordinem legemq; mutauit. Turbauit profecto tunc, ſi vlli iam fuerunt, cano- F nes aſtrologorum, quos velut inerrabili computatione de præteritis ac futuris aſtrorũ motibus conſcriptos habent, quos canones ſequẽdo auſi ſunt dicere, hoc quod de lucifero contigit, nec antea, nec poſtea cõtigiſſe. Nos autem in diuinis libris legimus etiã ſolem ipſum & ſtetiſſe, cum hoc à domino deo petiuiſſet vir ſanctus Ieſus Naue, donec cœptum prælium victoria terminaret, & *Ioſue.10.* retrorſum rediſſe, vt regi Ezechiæ quindecim anni ad viuendum additi, hoc etiam prodigio promiſsioni dei *4.Reg.20.* ſignificarentur adiuncto. Sed iſta quoque miracula, quę meritis ſcimus conceſſa ſanctorum, quando credunt iſti facta, magicis artibus tribuunt. Vnde illud eſt quod ſuperius cõmemoraui dixiſſe Virgilium. Siſtere aquam fluuiis, & vertere ſydera retro. *Aenei.4.* Nam & fluuiũ ſtetiſſe ſuperius, inferiuſq; fluxiſſe, cum populus dei ductore ſupra memorato Ieſu Naue viam carperet, & Helia propheta *Ioſue.3.* tranſeunte, ac poſtea diſcipulo eius Heliſæo id eſſe factũ in ſacris literis legimus, & retrouerſum fuiſſe maximum *4.Reg.2.* ſydus regnãte Ezechia modo cõmemorauimus. Quod *4.Reg.20.* vero de lucifero Varro ſcripſit, non eſt illic dictũ alicui homini petenti id fuiſſe cõceſſum. Non ergo de noticia naturarum caliginẽ ſibi faciant infideles, quaſi non poſſit in

G ſit in aliqua re diuinitus fieri aliud, quàm in eius natura per humanam ſuam experientiam cognouerunt, quanuis & ipſa quę in rerum natura omnibus nota ſunt, non minus mira ſint, eſſentq́; ſtupenda conſiderantibus cunctis, ſi ſolerent homines mirari niſi rara. Quis enim conſulta ratione non videat in hominum innumerabili numeroſitate, & tanta naturæ ſimilitudine, valde mirabiliter ſic habere ſingulos ſingulas facies, vt niſi inter ſe ſimiles eſſent, non diſcerneretur ſpecies eorum ab animalibus cæteris: & rurſus niſi inter ſe diſsimiles eſſent, non diſcernerentur ſinguli ab hominibus cæteris? Quos ergo ſimiles cõfitemur, eoſdem diſsimiles inuenimus. Sed mirabilior eſt conſideratio diſsimilitudinis, quoniam ſimilitudinem iuſtius videtur expoſcere natura communis. Et tamen quoniã quæ ſunt rara, ipſa ſunt mira. multo enim amplius admiramur quando duos ita ſimiles reperimus, vt in eis diſcernendis aut ſemper,[e] aut frequenter erremus. Sed quod dixit ſcriptum à Varrone, licet eorum ſit hiſtoricus idémque doctiſsimus, fortaſſe vere factum eſſe non credunt, aut quia non diu manſit alius eiuſdem ſyderis curſus, ſed reditum eſt ad ſolitum
H curſum, minus iſto mouentur exemplo. Habeant ergo aliud quod etiam nunc poſsit oſtẽdi eis, quæ puto debere ſufficere, quo commoueantur, cum aliud aduerterint in aliqua inſtitutione naturæ, eámque ſibi notiſsimam fecerint, non ſe inde deo debere præſcribere, quaſi eam non poſsit in longe aliud, quàm eis cognita eſt vertere atq; mutare. Terra Sodomorum non fuit vtique vt nũc eſt, ſed iacebat; ſimili cæteris facie, eadẽmque vel etiam vberiore fœcunditate pollebat. Nam dei paradiſo in diuinis eloquiis comparata eſt. Hæc poſtea quàm tacta de

Gene.13.

cœlo eſt, ſicut illorum quoque atteſtatur hiſtoria, & nũc ab eis, qui veniunt ad loca illa cõſpicitur, prodigioſa fuligine horrori eſt, & poma eius interiorẽ fauillam mendaci ſuperficie maturitatis includunt. Ecce non erat talis & talis eſt. Ecce à cõditore naturarum natura eius in hanc fœdiſsimam diuerſitatem mirabili mutatione conuerſa eſt. Et quod poſt tam longum accidit tempus, tam longo tempore perſeuerat. Sicut ergo non fuit impoſſibile deo quas voluit inſtituere, ſic ei non eſt impoſſibile in quicquid voluerit, quas inſtituit mutare naturas. Vnde illorum quoque miraculorum multitudo ſylue-
I ſcit, quæ monſtra, oſtenta,[f] portẽta, prodigia nuncupantur. Quæ recolere & commemorare ſi velim, huius operis quis erit finis?† Monſtra ſanè dicta perhibent à mon-

† aliàs, modus.

ſtrando, quod aliquid ſignificando demõſtrent, & oſtẽta ab oſtendendo, & portenta à portendẽdo, id eſt, præoſtendendo, & prodigia, quod porrò dicant, id eſt, futura prædicant. Sed viderint eorum coniectores, quo modo ex eis ſiue fallantur, ſiue inſtinctu ſpirituũ, quibus cura eſt tali pœna dignos animos hominum noxiæ curioſitatis retibus implicare, etiam vera prædicant, ſiue multa dicendo aliquando in aliquid veritatis incurrãt. Nobis tamen iſta quæ velut contra naturam fiunt, & contra naturam fieri dicuntur, quo more hominum locutus

Roma.11.

eſt & Apoſtolus, dicendo, contra naturam in olea inſitũ oleaſtrum,[g] factum eſſe participem pinguedinis oleæ: & monſtra, oſtenta, portenta, prodigia, nuncupantur, hoc monſtrare debent, hoc oſtendere, vel præoſtẽdere, hoc prædicere quod facturus ſit deus, quæ de corporibus hominum ſe prænunciauit eſſe facturum, nulla impediente difficultate, nulla præſcribente lege naturæ. quo modo autem prænunciauerit, ſatis in lib. ſuperiore docuiſſe me exiſtimo, decerpendo de ſcripturis ſanctis & nouis & veteribus, nõ quidem omnia ad hoc pertinentia, ſed quæ ſufficere huic operi iudicaui. K

a Nam ſtella Veneris nobiliſſ.) Dixi de hac alio in loco, & quot nominibus vocaretur. nam in magno nominum ambitu eſt, vt inquit Plinius. alij Venerem nominãt, alij Iunonem, quod & refert Ariſtoteles in lib. de mundo. Iulius vero Higinus lib. ij. ſic ſcribit. Quarta ſtella eſt Veneris, lucifer nomine, quam nonnulli Iunonis eſſe dixerunt. Hunc eundem Heſperum appellari multis traditum eſt hiſtoriis. hic autem omnium ſyderum maximus eſſe videtur. Nonnulli autem hunc Auroræ, & Cephali filium eſſe dixerunt, pulchritudine multis præſtantem: ex qua re etiam cum Venere dicitur certaſſe, vt Eratoſthenes dicit, eum hac de cauſa Venerem appellari: exoriente ſole & occidẽte videri, quo vt ante diximus iure hunc & Luciferum & Heſperum nominatum. ſic Higinus. Qui Venerem ſupra Lunam, Solem, & Mercurium conſtituit, Ariſtotelẽ, Platonem, & Aegyptios ac cunctos ferè ſecutus veteres. b Plautus Veſperuginem.) Idem Varro lib. v. de lingua Lat. Nox eſt cũ ſtella prima exorta, Græci ἕσπερος, noſtri veſperuginẽ, vt Plautus Aulularia, neq; Veſperugo, neq; Vergiliæ occidunt, id tempus à Græcis ἑσπέρα, Latine veſper, vt ante ſolis ortum, quod eadẽ ſtella vocabatur iubar, qđ iubata. Pacuuius dicit paſtor exorto iubare noctis decurſo itinere. Ennius, Aiax, lumen, iubárve, io cœlo cerno. hæc ille. Cinna in Smyrna:

Lucifer ſtella.

Te matutinus flentem conſpexit Eous,
Et flentem paulo vidit pòſt Heſperus idem.

Pythagoras primus obſeruauit eundem eſſe Heſperum, & Luciferum, vt Plinius ſcribit lib. ij. alij Parmenidem dicunt, vt Suidas refert. c Homerus ἕσπερος. Sic ἕσπερος ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ, Heſperus in cœlo forma qui ſydera vincis. Alio loco ἕσπερον φαεινότερον nominat, id eſt, lucidiſſ. Odyſſeæ N. d Pulcherrimam dicens.) Vt eam videmus, ideirco ſiue Venus, ſiue pulcherrimus ille Auroræ partus, qui cum Venere L de forma certarit, dictus, ea cauſa Græci, cum ſuſlicium laudarent, neque Heſperum nec Phoſphorum æque eſſe ac illam admirabilem, dicebant, vt Ariſtoteles ſcribit v. Moraliũ. e Vt in eis diſcernẽdis, aut ſemper.) Tales olim dicuntur fuiſſe Seruilij gemini, vt Cicero in. iiij. Acade. quæſtio. ſignificat, & Menechmi Plautini, quos neque nutrix, ac ne mater quidẽ, quæ pepererat dignoſcebat: & gemini languentes, quos declamatione inducit Quintilianus. Sed nunc Mechliniæ quæ hinc quatuor tantum abeſt leucas, vt Galli vocant, filij ſunt gemelli Petri Apoſtolij hoſpitis mei ſenatoris Mechlinienſ. prudentiſſ. pueri adhuc egregia forma, & qui patrẽ indole referunt, in quibus dignoſcendis non modo extranei, ſed ipſa ſæpe dũ viueret errabat mater, ſæpe errat pater ſed errore grauiſsimo, Petrũ pro Ioanne vocans, Ioannem pro Petro. f Quæ monſtra oſtenta.) Cicero ſic iſta interpretatur libro de diuina. mõſtra quòd aliquid venturum monſtrent: oſtenta, quòd oſtendant: prodigia, quòd prædicant: portenta, quod portendant. g In olea inſitum oleaſtrum.) Oleaſter olea eſt noctua & ſylueſtris: at inſitiones ſolent fieri meliorum in peioribus, quo fructus emendentur, ſi quid eſt vicij, aut præſtantiores fiant: non peiorum in melioribus, ne deteriores reddantur fructus.

Petrus Apoſtolius.

Monſtra.

De gehenna & æternarum qualitate pœnarũ. Caput IX.

QVod igitur de ſempiterno ſupplicio damnatorum per ſuum Prophetã deus dixit, fiet omnino, fiet: vermis eorũ non morietur,[a] & ignis eorum non extinguetur. Ad hoc enim vehementius commendandum, etiam dominus Ieſus cum membra quæ hominem ſcandalizant, pro his omnibus poneret, quos vt ſua membra dextra, quis diligit, eáque præciperet amputari. Bonum eſt, inquit, tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habentẽ ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, vbi vermis eorum nõ moritur, & ignis eorũ non extinguitur. Similiter de pede: Bonum eſt tibi, inquit, claudum introire in vitam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennã ignis inextinguibilis, vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Non aliter ait & de oculo: Bonum eſt tibi, luſcum introire in regnum dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Non eum piguit vno loco eadem verba ter dicere: quem nõ terreat iſta repetitio, & illius pœnæ comminatio, tam vehemẽs ore diuino? Vtrunque autem horũ, ignem ſcilicet atque vermẽ, qui volunt ad animæ * pœnas non ad corporis pertinere, dicunt etiam vri dolore ſero atque infructuoſe pœnitentes eos qui fuerunt à regno dei ſeparati: & ideo ignem pro iſto dolore vrentem non incõgrue poni potuiſſe cõtendunt. Vnde illud Apoſtoli eſt: Quis ſcandalizatur, & ego nõ vror? Eundem etiam dolorem vermẽ putant intelligendum eſſe. Nam ſcriptũ eſt, inquiũt, Sicut tinea veſtimẽtum, & vermis lignũ, ſic mœror excruciat

Eſaia.66.

Marci.9.

** aliàs, animi.*

2.Corin.11.

Prouer.25.

A ciat cor viri. Qui vero pœnas, & animæ, & corporis in il lo ſupplicio futuras eſſe non dubitant, igne vri corpus, animam autē rodi quodā modo verme mœroris affirmant. Quod etſi credibilius dicitur, quia vtiq; abſurdum eſt, ibi dolorē aut corporis, aut animæ defuturū, ego tamen facilius exiſtimo, vt ad corpus dicam vtrunq; pertinere, ꝙ neutrū, & ideo tacitum in illis diuinæ ſcripturæ verbis animi dolorē, quoniā cōſequens eſſe intelligitur etiam ſi nō dicatur, vt corpore ſic dolente animus quoq; ſterili pœnitentia crucietur. Legitur quippe & in veteri-

Eccleſ. 7. bus ſcripturis: Vindicta carnis impij ignis & vermis. Potuit breuius dici, vindicta impij. Cur ergo dictū eſt carnis impij: niſi quia vtrunq;, id eſt, & ignis, & vermis, pœna erit carnis? Aut ſi vindictam carnis propterea dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, ꝙ ſecundum carnē vixerit. Propter hoc enim veniet in mortē ſecun-

Roma. 8. dam, quā ſignificauit Apoſtolus dicēs, Si enim ſecūdum carnem vixeritis, moriemini. Eligat quiſq; quod placet, aut ignē tribuere corpori, animo vermē: hoc proprie, illud tropice, aut vtrunq; proprie corpori. Iam enim ſatis ſuperius diſputaui poſſe animalia etiā in ignibus viuere in

B vſtione ſine cōſumptione, in dolore ſine morte per miraculum omnipotentiſſimi creatoris, cui hoc poſſibile eſſe, qui negat, à quo ſit quicquid in naturis oibus miratur, ignorat. Ipſe enim eſt deus qui omnia in hoc mūdo magna & parua miracula, quę cōmemorauimus, etiā incomparabiliter plura quæ non cōmemorauimus fecit, eademq; ipſo mundo vno atq; omniū maximo miraculo incluſit. Eligat ergo vnū de duobus quiſque quod placet, vtrum & vermē ad corpus proprie, an ad animum tranſlato à corporalibus ad incorporalia vocabulo exiſtimet pertinere. Quid autē horum verū ſit, res ipſa expedius indicabit, quādo erit ſcientia tanta ſanctorū, vt eis cognoſcendarum illarum pœnarum neceſſaria non ſit experientia, ſed ea quæ tunc erit plena atque perfecta, ad hoc quoque ſciendum ſapientia ſola ſufficiat. Nunc

1. Corin. 13. enim ex parte ſcimus, donec veniat quod perfectum eſt, dum tamē nullo modo illa corpora talia futura eſſe credamus, vt nullis ab igne afficiantur doloribus.

a VErmis eorum non morietur.) Eſaiæ vlt. cap. Hieronymus hoc loco. vermis autem, qui non morietur, & ignis, qui non extinguetur, à pleriſque conſcientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in ſupplicijs conſtitutos, quare vicio ſuo atque peccato

C caruerint electorum bono, iuxta illud quod dicitur: Verſatus ſum in miſeria dum infigitur mihi ſpina. & in prouerbus, Tinea oſſiū cor intelligēt. Ita Hieronymus, hic vermis acerbiſſ. eſt ſcelerum pœna, quā maleſici ſuæ ipſorum conſcientiæ dant, primoq; eſt, vt inquit Seneca, & maxima peccantium pœna peccaſſe. Nec vllum ſcelus, licet illud fortuna exornet muneribus ſuis, licet tueatur, ac vindicet, impunitū eſt, quoniam ſceleris in ſcelere ſuppliciū eſt, ſed nihilominus & hæc & illam ſecundæ pœnæ premunt, ac ſequuntur, timere ſemper, & expaueſcere, & ſecuritati diffidere. Hic conſentiamus cum Epicuro, inquit, qui ait, mala facinora cōſcientia flagellari, & plurimum illi tormentorum eſſe, eo quòd perpetuam illam ſollicitando vrget, ac verberat, quòd ſponſoribus ſecuritatis ſuæ non poteſt credere. Hoc enim ipſum argumentum Epicuri eſt, natura nos à ſcelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat pœna, neminem metu. Hæc Seneca libr. epiſtola. xvj. cui Iuuenalis Satyra xiij concinit dicens:

Exemplo quodcunque malo committitur, ipſi
Diſplicet authori. prima eſt hæc vltio, quod ſe
Iudice nemo nocens abſoluitur. Et poſt:
Cur tamen hos tu
Euaſiſſe putes, quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & ſurdo verbere cædit.
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
Pœna autem vehemens, & multo ſæuior illis
Quas & Ceditius grauis inuenit, & Rhadamanthus
Nocte diéque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Imò vero non vnus teſtis dicitur cōſcientia, ſed mille teſtes, vt eſt in prouerbio. Cicero non alias eſſe putat furias illas infernas, quas Poëtæ finxerunt ſcelerum vltrices. Sic enim ait in L. Piſonem: Nolite putare P.C. vt in ſcena videtis homines conſceleratos impulſu deorum terreri furiarum tedis ardentibus, ſua quenque fraus, ſuum facinus, ſuū ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat. hæ ſunt impiorum furiæ, flammæ, hæ faces.

& pro Roſcio Amerino: Sua quenque fraus, & ſuus error maxime vexat, D ſuum quenq; ſcelus agitat, amentiaq; afficit, ſuæ malę cogitationes amentiæq; animi terrent. hæ ſunt impiis aſsiduæ domeſticæq; furiæ. Hinc oratio illa nefariæ ciuitatis cadaueribus paſtæ apud Quintilianum, Meum ſanè conſcientia vrunt animum intus ſcelerum faces, & quoties facta reputaui, flagella mentis ſonant, vltrices video furias. hinc tranquillitate conſcientiæ nihil excogitari beatius poteſt, quę velut guſtus quidā & exēplū eſt in hoc mortali æuo immortalis illius vitæ omnibus bonis cumulatæ.

An ignis gehēnalis ſi corporalis eſt, poſsit malignos ſpiritus, id eſt, dæmones incorporeos tactu ſuo adurere. Caput X.

HIc occurrit quærere, ſi nō erit ignis incorporalis noxius, ſicut eſt animi dolor, ſed corporalis tactu noxius, vt eo poſsint corpora cruciari, quo modo in eo erit etiā pœna ſpirituū malignorū? Idem quippe ignis erit ſupplicio ſcilicet hominū attributus & dæmonū, dicente Chriſto: Diſcedite à me Matth. 25. maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius, niſi quia ſunt quædā ſua etiam dæmonibus corpora, ſicut doctis hominibus viſum eſt, ex iſto aëre craſſo atq; humido, cuius impulſus vento flāte ſentitur. Quod genus elemēti ſi nihil igne perpeti poſſet, nō vreret feruefactus in balneis. Vt enim vrat prior vritur, facitq; quū patitur. Si autē quiſquam nulla habere corpora dæmones aſſeuerat, nō eſt de hac re aut laborandū operoſa inquiſitione, aut cōtentioſa diſputatione certandū. E Cur enim nō dicamus, quamuis miris, tamē veris modis etiā ſpiritus incorporeos poſſe pœna corporalis ignis affligi, ſi ſpiritus hominū etiā ipſi profecto incorporei, & nunc potuerūt includi corporalibus mēbris, & tunc poterunt corporū ſuorum vinculis inſolubiliter alligari? Adhærebunt ergo ſi eis nulla ſunt corpora ſpiritus dæmonum, imò ſpiritus dæmones, licet incorporei corporeis ignibus cruciandi, nō vt ignes ipſi, quibus adhærebunt eorū iunctura inſpirētur, & animalia fiant, quę cōſtent ſpiritu & corpore, ſed vt dixi miris & ineffabilibus modis adhærēdo accipientes ex ignibus pœnā non dantes ignibus vitam, quia & iſte alius modus, quo corporibus adhærent ſpiritus, & animalia fiunt, omnino mirus eſt, nec cōprehendi ab homine poteſt, & hoc ipſe homo eſt. Dicerem quidē ſic arſuros ſine vllo ſuo corpore ſpiritus, ſicut ardebat apud inferos ille diues quando dicebat, Crucior in hac flāma: niſi conuenienter reſponderi Luca. 16. cernerē, talem fuiſſe illam flammā, quales oculi quos leuauit, & Lazarum vidit, qualis lingua cui humorem exi F guum deſiderauit infundi, qualis digitus Lazari, de quo id ſibi fieri poſtulauit, vbi tamen erant ſine corporibus animæ. Sic ergo incorporalis & illa flamma, qua exarſit, & illa guttula, quam popoſcit, qualia etiā ſunt viſa dormientium, ſiue in ecſtaſi cernentiū res incorporales, habentes tamen ſimilitudinem corporum. Nam & ipſe homo cum ſpiritu, non corpore ſit in talibus viſis, ita ſe tamen tunc ſimilem ſuo corpori videt, vt diſcernere omnino non poſsit. At vero gehenna illa, quod etiam ſtagnum ignis & ſulſphuris dictū eſt, corporeus ignis erit, & cruciabit corpora damnatorum, aut & hominum & dæmonum, ſolida hominum, aërea dęmonum, aut tantum hominū corpora cum ſpiritibus, dæmones autem ſpiritus ſine corporibus hærentes ſumendo pœnam, nō impertiendo vitam corporalibus ignibus. Vnus quippe vtriſque ignis erit, ſicut veritas dixit. Matth. 25.

An hoc ratio iuſticiæ habeat vt non ſint extenſiora pœnarum tempora, quam fuerint peccatorum. Caput XI.

SIc autem quidam eorum, contra quos defendimus ciuitatem dei, iniuſtū putant, vt pro peccatis quālibet magnis, paruo ſcilicet tēpore perpetratis pœna quiſque damnetur æterna, quaſi vllius id vnquā iuſticia legis attendat, vt tanta mora tem-

 poris

G poris quiſque puniatur, quãta mora temporis vnde pu-
niretur admiſit. Octo genera pœnarũ in legibus eſſe ſcri
bit Tullius, damnum, vincula, verbera, talionẽ, ignomi-
niam, exiliũ, mortem, ſeruitutẽ. Quid horũ eſt quod in
breue tẽpus pro cuiuſque peccati celeritate coartetur, vt
tanta vindicetur morula, quanta deprehenditur perpe-
tratũ, niſi forte talio?ᵃ Id enim agit vt hoc patiatur quiſ-
Exod.21. que quod fecit. illud eſt legis: Oculũ pro oculo, dentem
pro dẽte. Fieri enim poteſt, vt tam breui tempore quiſ-
que amittat oculum ſeueritate vindictæ, quàm tulit ip-
ſe alteri improbitate peccati. Porrò autẽ ſi alienæ fœmi-
næ oſculũ infixum rationis ſit verbere vindicare, nõne
qui illud puncto temporis fecerit, incõparabili horarum
ſpacio verberatur, & ſuauitas voluptatis exiguæ diutur-
no dolore punitur? Quid in vinculis? Nunquid ibi tam
diu quiſque iudicãdus eſt eſſe debere, quãdiu fecit, vnde
meruit alligari, cum iuſtiſsime annoſas pœnas ſeruus in
cõpedibus pendat, qui verbo aut ictu celerrime trãſeun
te vel laceſsiuit dominum vel plagauit? Iam vero dam-
num, ignominia, exiliũ, & ſeruitus, cum plerũque ſic in-
fliguntur, vt nulla venia relaxentur, nõnne pro huius vi
H tę modo ſimilia pœnis vidẽtur æternis? Ideo quippe ęter
na eſſe non poſſunt, quia nec ipſa vita, quæ his plectitur,
porrigitur in æternum, & tamen peccata, quæ vindican
tur longiſsimi temporis pœnis, breuiſsimo tẽpore perpe
trantur, nec quiſquam extitit qui cenſuerit tam cito no-
centium finienda eſſe tormenta, quàm cito factũ eſt vel
homicidiũ, vel adulteriũ, vel ſacrilegium, vel quodlibet
aliud ſcelus, nõ temporis longitudine, ſed iniquitatis &
impietatis magnitudine metiendũ. Qui vero pro aliquo
grandi crimine morte mulctatur, nũquid mora, qua oc
ciditur, quę perbreuis eſt, eius ſupplicium leges æſtimãt,
& non quòd eum in ſempiternum auferũt de ſocietate
viuentium? Quod eſt autẽ de iſta ciuitate mortali homi-
nes ſupplicio primæ mortis, hoc eſt, de illa ciuitate im-
mortali homines ſupplicio ſecundæ mortis auferre. Si-
cut enim nõ efficiũt leges huius ciuitatis vt in eam quiſ-
que reuocetur occiſus, ſic nec in illius, vt in vitã reuoce-
tur æternam, ſecũda morte damnatus. Quo modo ergo
Matth.7. verũ eſt, inquiunt, quod ait Chriſtus veſter: In qua men-
Luca.6. ſura menſi fueritis, in ea remetietur vobis, ſi tẽporale pec
I catum ſupplicio punitur æterno? Nec attendunt non
propter æquale temporis ſpacium, ſed propter viciſsitu-
dinem mali, id eſt, vt qui mala fecerit, mala patiatur, ean
dem dictam fuiſſe menſuram, quanuis hoc in ea re pro-
prie poſsit accipi, de qua dominus cum hoc diceret lo-
quebatur, id eſt, de iudiciis, & condemnationibus. Pro-
inde qui iudicat & condẽnat iniuſte, ſi iudicatur & con
demnatur iuſte, in eadem menſura recipit, quanuis non
hoc dedit. Iudicio enim fecit, iudicio patitur. Quanuis
enim fecerit damnatione, quod iniquum eſt, patiatur
damnatione quod iuſtum eſt.

Talio. ᵃ NIſi forte talio.) In legibus xij. ſic habebatur: Si membrũ rupit meum, è pacto talio eſto. Talio vocabatur, quòd quale quis fecerat, tale paſſurus eſſet: vt ſi eruiſſet oculum alienum, amitteret ſuum: ſi amputaſſet alterius nares, perderet ſuas. de cuius æquitate legis diſputat cum Sex. Cæcilio Fauorinus philoſophus apud Gellium lib. xx.

De magnitudine præuaricationis primæ, ob quam æterna pœna omnibus debeatur, qui extra gratiam fuerint ſaluatoris. Caput XII.

SEd pœna æterna ideo dura & iniuſta ſenſibus
videtur humanis, quia in hac infirmitate mo-
ribundorũ ſenſuum deeſt ille ſenſus altiſsimæ
puriſsimæq; ſapientiæ, quo ſentiri poſsit quan-
tum nefas in illa prima præuaricatione commiſſum ſit.
Quanto enim magis homo fruebatur deo, tãto maiore K
impietate dereliquit deũ, & factus eſt malo dignus æter
no, qui hoc in ſe peremit bonum: quod eſſe poſſet æter-
num. Hinc eſt vniuerſa generis humani maſſa damna-
ta, quoniam qui hoc primitus admiſit cum ea, quæ in il-
lo fuerat radicata, ſua ſtirpe punitus eſt, vt nullus ab hoc
iuſto debitoq; ſupplicio, niſi miſericordia indebita gra-
tia liberetur, atq; ita diſpertiatur genus humanum, vt in
quibuſdam demõſtretur, quid valeat miſericors gratia,
in cæteris quid iuſta vindicta. Neq; enim vtrunque de-
monſtraretur in omnibus, quia ſi omnes remanerent in
pœnis iuſtæ damnationis, in nullo appareret miſericors
gratia redimẽtis: rurſum ſi omnes à tenebris transferren
tur in lucem, in nullo appareret ſeueritas * vltionis. In *aliàs, veritas.
qua propterea multo plures, q̃ in illa ſunt, vt ſic oſtenda
tur, quid omnibus deberetur. Quod ſi omnibus redde-
retur, iuſticiam iudicantis * iuſte nemo reprehenderet. *aliàs, vindicantis.
Quia vero tam multi exinde liberantur, eſt vnde agan-
tur maximæ gratiæ gratuito muneri liberantis.

Contra opinionem eorum, qui putant criminoſis ſupplicia poſt mortem cauſa purgationis adhiberi. Caput XIII.

PLatonici quidẽ quanuis impunita nulla velint L
eſſe peccata, tamẽ omnes pœnas emendationi
adhiberi putant, vel humanis inflictas legibus,
vel diuinis, ſiue in hac vita, ſiue poſt mortẽ: ſi autem par
catur hic cuiquã, aut ita plectatur vt hic nõ corrigatur.
Hinc eſt Maronis illa ſententia, vbi cum dixiſſet de ter Aenei.6.
renis corporibus moribundiſq; membris, quod animæ
Hinc metuũt, cupiuntq;, dolent, gaudẽtque, nec auras
Suſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cæco, ſecutus ad-
iunxit atque ait: Quin & ſupremo cum lumine vita reli
quit: id eſt, cũ die nouiſsimo relinquit eas iſta vita: Non
tamen, inquit, omne malũ miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes, penituſq; neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterũmque malorum
Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos, aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Qui hoc opinantur, nullas pœnas niſi purgatorias vo-
lunt eſſe poſt mortẽ, vt quoniã terris ſuperiora ſunt ele
menta, aqua, aër, ignis, ex aliquo iſtorum mundetur per M
expiatorias pœnas quod terrena contagione cõtractum
eſt. Aër quippe accipitur in eo quod ait, ſuſpenſæ ad ven
tos. Aqua in eo quod ait, ſub gurgite vaſto. Ignis autem
ſuo nomine expreſſus eſt, cũ dixit, aut exuritur igni. Nos
vero etiam in hac quidẽ mortali vita eſſe quaſdam pœ-
nas purgatorias confitemur, nõ quibus affliguntur, quo-
rum vita vel non inde fit melior, vel potius inde fit pe-
ior, ſed illis ſunt purgatoriæ, qui eis coërciti corrigũtur.
Cæteræ omnes pœnæ ſiue temporariæ, ſiue ſempiternæ,
ſicut vnuſquiſq; diuina prouidentia tractandus eſt, infe-
runtur, vel pro peccatis, ſiue præteritis, ſiue in quibus ad-
huc viuit ille, qui plectitur, vel pro exercendis declaran
diſque virtutibus, per homines & angelos, ſeu bonos, ſeu
malos. Nam ſi quiſquam mali aliquid alterius improbi-
tate vel errore ᵃ patiatur, peccat quidem homo, qui vel
ignorantia, vel iniuſticia cuiquam mali aliquid facit, ſed
non peccat deus, qui iuſto quanuis occulto iudicio fieri
ſinit. Sed temporarias pœnas alij in hac vita tantum, alij
poſt mortẽ, alij & nunc & tũc, verũtamen ante iudiciũ
illud ſeueriſsimum nouiſsimũmque patiuntur. Non au
tem omnes veniunt in ſempiternas pœnas, quæ poſt il-
lud iudicium bis ſunt futuræ, qui poſt mortem ſuſti-
nent temporales. Nam quibuſdam quod in iſto non re-
mittitur,

Matth. 12. mittitur, remitti in futuro ſeculo, id eſt, ne futuri ſeculi A æterno ſupplicio puniantur, iam ſupra diximus.

a NAm ſi quiſquam mali aliquid alte. impr. vel er.) Improbitate, vt ſi ſciens ac prudens lædat, vel prauo errore, vt qui putat ſe benefacere: quales ſunt qui martyres torſerunt, ac occiderunt. Hi enim non ſunt a ſcelere liberi, neque eorum inſcitia errórque ineuitabilis erat, quippe cauſam ſanctorum, vel neglexerunt, vel contempſerunt, vel iracundo & impotenti animo auerſati ſunt, de ignorantia quæ iuſta ſit excuſatio, quæ friuola & iniqua diſputat aliis lib. Auguſtinus, vt in quæſtio. veteris & noui teſtamenti.

De pœnis temporalibus iſtius vitæ, quibus ſubiecta eſt humana conditio. Caput XIIII.

RAriſsimi ſunt autem, qui nullas in hac vita, ſed tantũ poſtea pœnas luunt. Fuiſſe tamẽ aliquos qui vſq; ad decrepitã ſenectutẽ ne leuiſsimam quidẽ febriculã ſenſerint, quietamq; duxerint vitam, ipſi & nouimus & audiuimus: quãquam vita ipſa mortaliũ tota pœna ſit, quia tota tentatio eſt, ſicut ſacræ *Iob.* 7. literæ perſonãt, vbi ſcriptũ eſt: Nunquid nó tentatio eſt vita humana ſuper terrã? Non enim parua pœna eſt ipſa inſipientia vel imperitia, quæ vſq; adeo fugiẽda merito B iudicatur, vt per pœnas doloribus plenas, pueri cogãtur quæque artificia vel literas diſcere, ipſumque diſcere, ad quod pœnis adiunguntur, tam pœnale eſt eis, vt nõnunquam ipſas pœnas, per quas cõpelluntur diſcere, malint ferre q̃ diſcere. Quis autẽ non exhorreat & mori eligat,[a] ſi ei proponatur, aut mors perpetienda, aut rurſus infantia? Quę quidem ꝙ non à riſu, ſed à fletu orditur hãc lucem, quid malorũ ingreſſa ſit neſciens prophetat quodã modo. Solũ quando natus eſt ferũt riſiſſe Zoroaſtrem,[b] nec ei boni aliquid mõſtroſus riſus ille portendit. Nam magicarũ artium fuiſſe perhibetur inuẽtor, quæ quidem illi, nec ad præſentis vitæ vanam fœlicitatem cõtra ſuos inimicos prodeſſe potuerunt. A Nino quippe rege Aſſyriorum, cũ eſſet ipſe Bactrianorũ rex, bello ſuperatus eſt. *Eccleſ.* 40. Prorſus quod ſcriptũ eſt: Graue iugũ ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorũ, vſq; in diem ſepulturæ in matrẽ omnium: vſq; adeo impleri neceſſe eſt, vt ipſi paruuli per lauacrũ regenerationis, ab originalis peccati, quo ſolo tenebantur, vinculo iam ſoluti, mala multa patientes, nõnulli etiã incurſus ſpirituũ malignorum C aliquando patiantur. Quæ quidẽ paſsio abſit, vt eis obſit, ſi hanc vitam in illa ætate etiam ipſa paſsione ingraueſcente, & animam ne corpore excludente finierint.

a QVis autem nõ exhorreat & mori eligat.) At ſunt multi qui pro maximo dei munere reciperent ſi iterũ viuere contingat, & incipiant in cunis vagire, de quibus vere poterat Aeneas dicere: Quæ lucis miſeris tam dira cupido? ſapiens apud Ciceronem Cato nolle ſe dicebat a calce ad carceres reuocari, hoc *Zoroaſtres.* eſt, decurſo ſpacio à termino ad exordium reduci vitæ. b Ferunt riſiſſe Zoroaſtrem.) Hic rex Bactrianorum fuit magicarum artium inſtitutor, quem Hermodorus Platonicus præceſſiſſe ait Troicũ bellum annis quinque milibus. idẽ Hermippus, qui & eum ab Agnace inſtitutũ tradit, ſcripſiſſeq; vicies cẽtum milia verſuũ. Eudoxus paulo antiquiorẽ facit, nempe ſex annorũ milibus ante Platonis mortem, quem ſecutus eſt Ariſtoteles. Xanthus vero Lydius, vt illi nimis multos, ſic ipſe nimis paucos cõputauit annos, ſexcẽtos ſcilicet à Zoroaſtre ad Xerxis tranſitũ. Plinius parum conſtare dicit vtrum vnus tantũ fuerit Zoroaſtres, an plures: certioribus tamen authorum ſcriptis traditur Zoroaſtrem Bactrianorũ regem temporibus vixiſſe Nini Aſſyrij, à quo victus & regno pulſus eſt: inſtitutor magicæ artis, qui eodẽ quo natus eſt die riſit, cerebrumq; ita ei palpitauit, vt impoſitam repelleret manum, futuræ præſagio ſcientiæ, vt dicit Plin. 11. annis in deſerto caſeo vixit ita temperato, vt vetuſtatem non ſentiret.

Quòd omne opus gratiæ dei eruentis nos de profunditate veteris mali, ad futuri ſeculi pertineat nouitatẽ. Cap. XV.

Eccleſ. 40. VEruntamen in graui iugo quod poſitum eſt ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorum vſq; in diem ſepulturę in matrẽ omniũ, etiam hoc medium[a] miſerabile reperitur, vt ſobrij ſimus atq; intelligamus hanc vitam de peccato illo

nimis nefario, quod in paradiſo perpetratũ eſt, factã nobis eſſe pœnalẽ, totumq; quod nobiſcũ agitur per teſtamentum nouum nõ pertinere, niſi ad noui ſeculi hæreditatem nouam, vt hic pignore accepto, illud cuius hoc eſt pignus ſuo tempore cõſequamur. Nunc autẽ ambulemus in ſpe & proficiẽtes de die in diem, ſpiritu facta carnis mortificemus. Nouit enim dominus qui ſunt eius, & quotquot ſpiritu dei aguntur, hi filij dei ſunt, ſed gratia, non natura. Vnicus enim natura dei filius, propter nos miſericordia factus eſt filius hominis, vt nos natura filij hominis, filij dei per illũ gratia fieremus. Manens quippe ille immutabilis, naturã noſtram in qua nos ſuſciperet ſuſcepit à nobis, & tenax diuinitatis ſuæ, noſtræ infirmitatis particeps factus eſt, vt nos in melius cõmutati, quòd peccatores mortaleſq; ſumus, eius immortalitatis & iuſticiæ participatione amittamus: & quod in natura noſtra bonũ fecit, impleti ſummo bono in eius naturæ bonitate ſeruemus. Sicut enim per vnum hominẽ peccantem in hoc tam graue malũ deuenimus, ita per vnũ hominem eundemq; deum iuſtificantẽ, ad illud bonum tam ſublime veniemus. Nec quiſquã ſe debet ab iſto ad illum tranſiſſe cõfidere, niſi cum ibi fuerit vbi tentatio nulla erit, niſi pacem tenuerit, quã pacem belli huius, in quo caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritũ, & ſpiritus aduerſus carnem, multis & variis certaminibus quærit. Hoc autẽ bellum nunquã vllum eſſet, ſi natura humana per liberũ arbitrium in rectitudine in qua facta eſt perſtitiſſet. Nũc vero quæ pacem fœlix cum deo habere noluit, ſecum pugnat infœlix: & hoc quoq; cum malũ ſit miſerabile, melius eſt tamen q̃ priora vitę huius, Melius quippe cõfligitur cum viciis, q̃ cum ſine vlla cõflictione dominantur. Melius eſt, inquam, bellum cum ſpe æternæ pacis, q̃ ſine vlla liberationis cogitatione captiuitas. Cupimus quidẽ etiam hoc bello carere, & ad capeſſendã ordinatiſsimã pacem, vbi firmiſsima ſtabilitate potioribus inferiora† ſubdãtur, igne diuini amoris accẽdimur. Sed ſi quo abſit illius tanti boni ſpes nulla eſſet, male debuimus in huius conflictationis moleſtia[b] remanere, quàm viciis in nos dominationem non eis reſiſtendo permittere.

D *Gene.* 3. *Roma.* 8. *2. Timo.* 2. *Roma.* 8. *Roma.* 5. E *Galat.* 5. †*aliàs, infirmiora.* F

a ETiam hoc medium.) Varia lectio. Alibi, etiam hoc mediũ mirabile. alibi, miſerabile. alibi, malũ miſerabile. Quid ſi legas hoc minime miſerabile? b In huius cõflictationis moleſtia.) Hoc etiam dixerunt Philoſophi, qui animas mortales, aut diuturnas tantũ poſuerũt: nam vel omni precio repoſito bene viuere plus iuuat, quàm male, & ipſa virtus eſt ſibi ampliſſ. præmium, fœlicioreſque ſunt boni etiam dum hic viuunt, quàm mali quantumlibet fortunati. atque hoc eſt quod Chriſtus ſectatoribus ſuis amplam mercedem nõ modo in futura promittit vita, ſed etiam in præſenti.

Sub quibus gratiæ legibus omnes regeneratorũ habeantur ætates. Caput XVI.

VErum tanta eſt dei miſericordia in vaſa miſericordiæ quæ præparauit in gloriam, vt etiam *Roma.* 9. prima hominis ætas, id eſt, infantia, quę ſine vllo reniſu ſubiacet carni: & ſecunda, quę puericia nuncupatur, vbi nondũ ratio ſuſcepit hãc pugnam, & ferè ſub omnibus vicioſis delectationibus iacet, quia licet iam fari valeat, & ideo infantiam trãſiſſe videatur, nondum in ea eſt præcepti capax infirmitas mentis, ſi ſacramenta mediatoris acceperit, etiam ſi hãc in eis annis *1. Timo.* 2. vitam finiat, tranſlata ſcilicet à poteſtate tenebrarum in *Coloſ.* 1. regnum Chriſti, non ſolum pœnis nõ præparetur æternis, ſed ne vlla quidẽ poſt mortem purgatoria tormẽta patiatur. Sufficit enim ſola ſpiritalis regeneratio, ne poſt mortem obſit quod carnalis generatio cum morte contraxit. Cum autem ventũ fuerit ad ætatem, quę pręceptũ iam capit, & ſubdi poteſt legis imperio, ſuſcipiẽdum eſt

G bellum contra vicia, & gerēdum acriter, ne ad damnabilia peccata perducat. Et ſi quidē nōdum victoriarum cōſuetudine roborata ſunt, facilius vincuntur, & cedūt: ſi autem vincere atq; imperare conſueuerunt, laborioſa difficultate ſuperantur. Neque enim id fit veraciter atq; ſynceriter, niſi vera * delectatione iuſticiæ.[a] Hæc eſt autem in fide Chriſti. Nam ſi lex iubens aſsit, & ſpiritus iuuans deſit, per ipſam prohibitionem deſiderio creſcente atq; vincēte peccati etiā reatus præuaricationis accedit, vt nōnunquā ſint [b] apertiſsima vicia, quæ aliis viciis vincuntur occultis, quæq; putātur eſſe virtutes, in quibus regnat ſuperbia, & quædam ſibi placēdi altitudo ruinoſa. Tunc itaq; victa vicia deputanda ſunt, cum dei amore vincuntur, quē niſi deus ipſe non donat, nec aliter niſi per mediatorem dei & hominum hominē Ieſum Chriſtum, qui factus eſt particeps mortalitatis noſtræ, vt nos participes faceret diuinitatis ſuæ. Pauciſsimi autem ſunt tantæ fœlicitatis, vt ab ipſa ineunte adoleſcentia nulla damnabilia peccata cōmittant, vel in flagitiis, vel in facinoribus,[c] vel in nefarię cuiuſquā impietatis errore, ſed

H magna ſpiritus largitate opprimant, quicquid in eis poſſet carnali delectatione dānari. * Plurimi vero præcepto legis accepto, cum prius victi fuerint prçualētibus viciis & præuaricatores eius effecti, tunc ad gratiam cōfugiunt adiuuantem, qua fiant & amarius pœnitendo, & vehementius pugnando, prius deo ſubdita, atq; ita carni præpoſita mente victores. Quiſquis igitur cupit pœnas euadere ſempiternas, non ſolum baptizetur, verumetiā iuſtificetur in Chriſto, ac ſic vere tranſeat à diabolo ad Chriſtum. Purgatorias autē pœnas nullas futuras opinetur, niſi ante illud vltimum tremēdumq; iudicium. Nequaquam tamen negandum eſt, etiam ipſum æternum ignem [d] pro diuerſitate meritorum quāuis malorū, aliis leuiorem, aliis futurū eſſe grauiorē, ſiue ipſius vis atq; ardor pro pœna digna cuiuſque varietur, ſiue ipſe æqualiter ardeat, ſed non æquali moleſtia ſentiantur.

*al. vera.

1.Timo.2.

*aliàs, dominari.

Matth. 25.

a NIſi vera delectatione iuſticiæ.) Idcirco Plato iubet ita pueros aſſueſaciendos, vt tantum vere bonis delectentur rebus, auerſentur malas. id ſi fieret, non ſecus ad virtutem vnuſquiſq; ferretur pronus, quàm nūc ad corporeas voluptates, quibus vnis aſſueuimus, & innutriti ſumus. Neque enim parum refert, quibus vel dolere conſueuerimus, vel gaudere. viro perfecte bono iucundiora ſuauioráque ſunt virtutum opera, quàm cuiuis voluptario voluptates. b Vt nonnunquam ſint.) Alibi ſic: nōnunquam ſane apertiſſ. vicia aliis viciis vincuntur occultis, quæ putantur eſſe virtutes, &c. Facit enim exterior legis obſeruatio ſine gratia non bonus ſed hypocritas. Plato cum amicos nobiles inuitaſſet, tricliniumq; iuſſiſſet ornari non omnino ſordide, irrupit Diogenes Cynicus, & ſpurcis illis ſuis cœnoſiſq; pedibus cœpit lectulos conculcare. ingreſſus cum conuiuis Plato, quid agis, inquit, Diogenes? Calco, inquit ille, Platonis faſtum. Calcas, reſpōdit Plato, ſed alio faſtu maiore. videlicet arrogantia & iactantia erat in Diogenis animo impotētior & intolerabilior quod inops eſſet, quàm in Platone, qui cultum illum amicorum oculis dabat, non ſibi. ita inuenias ſuperbiſſ. pleroſque egenos, qui hoc tantum nomine meliores & ſanctiores etiam bonis diuitibus ſibi videantur, quòd nihil habeant, ceu vero modicum cenſum laudaret dominus, & nō modicum animum. Eiuſmodi homines diteſcere recuſant, quòd ſe admirabiliores, & in maiore precio habitum iri credunt, ſi in ſua tenuitate manſerint. Diogenes idem multa horrenda faciebat, vt omnium oculos ad ſe ſuſpiciendū mirandumq; conuerteret. idcirco cum media hyeme in rigidiſſ. lauaret aqua, frequenſq; populus id ſpectans miſertus hortaretur, vt ſibi parceret: Plato exclamauit, ſi vultis eius miſereri, diſcedite. quippe illud Diogenes nō virtutis cauſa, ſed multitudinis agebat. c Flagitiis vel in facino.) Leuia ſunt flagitia, grauiora facinora, grauiſſ. omnium error impietatis. d Ipſum æternum ignem.) Iuxta illud domini in euangelio: Tyro & Sidoni remiſsibilius erit in die iudicij, & alia dicta eiuſdem mentis complura.

De his qui putant nullorum hominum pœnas in æternum eſſe manſuras. Caput XVII.

NVnc iam cum miſericordibus noſtris agēdum eſſe video, & pacifice diſputādum, qui vel omnibus illis hominibus, quos iuſtiſsimus iudex dignos gehēnę ſupplicio iudicabit, vel quibuſdam eorum nolūt credere pœnā ſempiternam futurā, K ſed poſt certi temporis metas pro cuiuſq; peccati quantitate longioris ſiue breuioris eos inde exiſtimant liberādos. Qua in re miſericordior profecto fuit Origenes,[a] qui & ipſum diabolum atq; angelos eius poſt grauiora pro meritis & diuturniora ſupplicia ex illis cruciatibus eruendos atque ſociandos ſanctis angelis credidit. Sed illum & propter hoc & propter alia nonnulla, & maxime propter alternantes ſine ceſſatione beatitudines & miſerias, & ſtatutis ſeculorū interuallis, ab iſtis ad illas, atq; ab illis ad iſtas itus ac redit[*] interminabiles nō immerito reprobauit eccleſia: quia & hoc quod miſericors videbatur amiſit, faciendo ſanctis veras miſerias, quibus pœnas luerēt, & falſas beatitudines, in quibus verum ac ſecurum, hoc eſt, ſine timore certū ſempiterni boni gaudium non haberent. Longe autē aliter iſtorum miſericordia humano errat affectu, qui hominum illo iudicio damnatorum miſerias temporales: omnium vero, qui vel citius, vel tardius liberantur æternam fœlicitatē putant. Quæ ſententia ſi propterea bona & vera, quia miſericors eſt, tanto erit melior & verior, quanto miſericordior fuerit. Extendatur ergo ac profundatur fons huius L miſericordiæ vſque ad damnatos angelos,[b] ſaltem poſt multa atq; prolixa quantumlibet ſecula liberandos. Cur vſque ad vniuerſam naturam manat humanam, & cum ad angelicam ventum fuerit mox areſcit? Non audent tamen ſe vlterius miſerando porrigere, & ad liberationem ipſius quoque diaboli peruenire. Verum ſi aliquis audeat vincit nempe iſtos, & tamen tanto inuenitur errare deformius & cōtra recta dei verba peruerſius, quanto ſibi videtur ſentire clementius.

a MIſericordior profecto fuit Origenes.) Origenes Adamātius in lib. περὶ ἀρχῶν, id eſt de principiis, de quo alibi. b Vſq; ad damnatos angelos.) Et iſtos quoq; ſupplicijs liberabat Origenes, ſicut ex ſanctis angelis proceſſu temporis diabolos faciebat, quæ illius erant viciſsitudines.

De his qui nouiſsimo iudicio propter interceſsiones ſanctorum neminem hominū putant eſſe damnandū. Cap. XVIII.

SVnt etiā quales in collocutionibus noſtris ipſe ſum expertus: qui cum venerari videantur ſcripturas ſanctas, moribus improbandi ſunt, & agendo cauſam ſuam multo maiorē, quàm iſti miſericordiam deo tribuāt erga humanū genus. Dicunt enim de malis & infidelibus hominibus diuinitus M quidē verū prædictū eſſe, quod digni ſunt [pœna,] ſed cum ad iudiciū ventū fuerit miſericordiā eſſe ſuperaturam. Donabit enim eos, inquiunt, miſericors deus preci Iacob.2. bus & interceſsionibus ſanctorū ſuorū. Si enim orabāt Matth.5. pro illis, quando eos patiebantur inimicos, quanto magis quando videbūt humiles ſupplicesq; proſtratos? Neque enim credendū eſt, aiunt, tunc amiſſuros ſanctos viſcera miſericordiæ, cū fuerint pleniſsimæ ac perfectiſsimę ſanctitatis, vt qui tūc orabant pro inimicis ſuis, quādo & ipſi ſine peccato nō erant, tunc nō orent pro ſupplicibus ſuis, quando nullū cœperint habere peccatum? Aut vero deus tunc eos non exaudiet tot, & tales filios ſuos, quādo in tāta eorum ſanctitate nullū inueniet orationis impedimentū? Teſtimoniū vero pſalmi, & illi quidē qui permittūt infideles atq; impios homines ſaltem lōgo tempore cruciari, & poſtea de malis omnibus erui, ſed magis iſti pro ſe dicūt eſſe vbi legitur: Nunquid obliuiſcetur miſereri deus, aut continebit in ira ſua miſerationes ſuas? Ira eius eſt, inquiūt, vt oēs indigni beatitudine ſempiterna, ipſo iudicāte puniātur ſupplicio ſēpiterno. Sed ſi vel longū vel prorſus vllū eſſe permiſerit, profecto vt poſsit hoc fieri cōtinebit in ira ſua miſerationes

ſuas,

A ſuas, quod eũ pſalmus dicit nõ eſſe facturũ. † Non enim ait affirmando cõtinebit, ſed negationẽ ſub interrogatione ponẽs, cum an cõtinebit interrogat, nimirũ oſtendit, quia non diu miſerationes ſuas in ira contineat. Sic ergo iſti volũt iudicij dei cõminationem nõ eſſe mẽdacem, quãuis ſit neminẽ damnaturus, quemadmodũ eius cõminationẽ qua dixit euerſurũ ſe eſſe Niniuẽ ciuitatẽ mendacem nõ poſſumus dicere, & tamẽ non factũ eſt, inquiunt, quod ſine vlla cõditione prædixit. Non enim ait, Niniue euertetur ſi non egerint pœnitentiã, ſeq; correxerint: ſed hoc nõ addito prẽnunciauit futuram euerſionem illius ciuitatis. Quã cõminationẽ propterea veracem putant, quia hoc prẽdixit deus, quod vere digni erant pati, quãuis hoc nõ eſſet ipſe facturus. Nam etſi pœnitentibus pepercit, inquiũt, vtiq; illos pœnitentiam nõ ignorabat acturos, & tamen abſolute ac definite eorum euerſionẽ futuram eſſe prædixit. Hoc ergo erat, inquiũt, in veritate ſeueritatis, qua erant digni, ſed in ratione miſerationis nõ erat, quam non cõtinuit in ira ſua vt ab ea pœna ſupplicibus parceret, quã fuerat contumacibus cõ-

Pſal. 76. minatus. Si ergo tũc pepercit aiunt, quãdo ſanctũ ſuum

Ionæ. 4. prophetam fuerat parcendo cõtriſtaturus, quãto magis tunc miſerabilius ſupplicantibus parcet, quando vt par-

B cat, oẽs ſancti eius orabunt? Sed hoc quod ipſi ſuis cordibus ſuſpicantur, ideo putãt ſcripturas tacuiſſe diuinas, vt multi ſe corrigant, vel prolixarũ, vel æternarũ timore pœnarum, vt ſint qui poſsint orare pro eis, qui ſe non correxerint: nec tamẽ opinãtur omnimodo id eloquia diuina tacuiſſe. Nam quo pertinet, inquiunt, quod ſcrip-

Pſal. 30. tum eſt: Quam magna multitudo dulcedinis tuę domine, quam abſcõdiſti metuentibus te, niſi vt intelligamus propter timorẽ fuiſſe abſconditã miſericordiæ diuinæ tam multã ſecretamq; dulcedinẽ? Addunt etiã propter-

Roma. 11. ea dixiſſe Apoſtolũ: Concluſit enim deus oẽs in infidelitate, vt omniũ miſereatur, quo ſignificaret, quod ab illo nemo dãnabitur. Nec iſti tamen qui hoc ſentiũt, hãc opinionẽ ſuã vſq; ad liberationẽ, vel nullã damnationẽ diaboli, atq; angelorum eius extendũt. Humana quippe circa ſolos homines mouentur miſericordia, & cauſam maxime agunt ſuam per generalẽ in genus humanum, quaſi dei miſerationẽ impunitatem falſam ſuis perditis

C moribus pollicentes, ac per hoc ſuperabunt eos in prędicanda dei miſericordia, qui hanc impunitatem etiam principi dæmonum & eius ſatellitibus pollicentur.

† alias, Nõ enim ait, Numquid diu continebit in ira ſua miſerationes ſuas, ſed quòd prorſus non continebit oſtendit. Sic ergo &c.

De his qui impunitatẽ omniũ peccatorũ promittũt etiã hęreticis propter participationem corporis Chriſti. Cap. XIX.

ITem ſunt alij ab æterno ſupplicio liberationẽ, nec ipſis ſaltẽ omnibus hominibus promittentes, ſed tantummodo Chriſti baptiſmate ablutis, qui participes fiũt corporis eius quo modolibet vixerint, in quacũque hæreſi vel impietate fuerint,

Ioan. 6. propter illud, quod ait Ieſus: Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit, vt ſi quis ex ipſo manducauerit, non moriatur. Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Ab æterna ergo morte inquiũt neceſſe eſt iſtos erui, & ad vitam æternam quandoque perduci.

De his qui non omnibus, ſed eis tantum, qui apud catholicos ſunt regenerati, etiã ſi poſtea in multa crimina erroréſque proruperint, indulgentiam pollicentur. Caput XX.

ITem ſunt qui hoc nec omnibus habẽtibus baptiſmatis Chriſti & eius corporis ſacramentum, ſed ſolis catholicis, quanuis male viuẽtibus pollicentur, quia non ſolũ ſacramento, ſed re ipſa manducauerunt corpus Chriſti in ipſo eius corpore cõ-

ſtituti. De quo dicit Apoſtolus: Vnus panis, vnũ corpus D

multi ſumus, vt etiam ſi poſtea in aliquam hæreſim, vel *1. Corin. 10.*

etiam in gentilium idolulatriam lapſi fuerint, tantum quia in corpore Chriſti, id eſt, in eccleſia catholica ſumpſerunt baptiſmũ Chriſti, & manducauerũt corpus Chriſti, non moriantur in æternũ, ſed vitam quãdoque conſequantur æternam, atque illa omnis impietas quanto maior fuerit, non eis valeat ad æternitatem, ſed ad diuturnitatem magnitudinémque pœnarum.

De his qui eos qui permanẽt in catholica fide etiã ſi peßime vixerint, & ob hoc vri meruerint, tamen propter fidei fundamẽtum ſaluandos eſſe definiunt. Caput XXI.

SVnt autem qui propter id quod ſcriptũ eſt: Qui *Matth. 10.*

perſeuerauerit vſque in finẽ, hic ſaluus erit: nõ niſi in eccleſia catholica perſeuerantibus, quanuis in ea male viuentibus hoc promittunt per ignem videlicet ſaluandis, merito fundamenti. de quo

ait Apoſtolus: Fundamentum enim aliud nemo poteſt *1. Corint. 3.*

ponere præter id quod poſitũ eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Si quis autẽ ædificauerit ſuper fundamẽtum hoc au-

rum, argentum, lapides precioſos, ligna, fœnum, ſtipulã, E

vniuſcuiuſque opus manifeſtabitur. Dies enim domini declarabit, quoniam in igne reuelabitur, & vniuſcuiuſq; opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius opus permanſerit quod ſuperædificauit, mercedem accipiet. Si cuius autẽ opus arſerit, damnum patietur, ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem. Dicunt ergo cuiuſlibet vitæ catholicum Chriſtianũ Chriſtum habere in fundamento, quod fundamentum nulla hęreſis habet, à corporis eius vnitate pręciſa. Et ideo propter hoc fundamẽtum etiã ſi malę vitę fuerit catholicus Chriſtianus, velut qui ſuperædificauerit ligna, fœnum, ſtipulam, putant eum ſaluum fieri per ignẽ, id eſt, poſt pœnas ignis illius liberari, quo igne in vltimo iudicio punientur mali.

De his qui putant ea crimina quæ inter eleemoſynarum opera cõmittũtur, ad dãnationis iudiciũ nõ vocari. Cap. XXII.

COmperi etiam quoſdam putare eos tantũmodo arſuros illius æternitate ſupplicij, qui pro

peccatis ſuis facere dignas eleemoſynas negli- *Matth. 25.*

gunt: iuxta illud apoſtoli Iacobi, Iudiciũ autem ſine miſe-

ricordia illi, qui nõ fecit miſericordiã. Qui ergo fecerit, *Iacobi. 2.*

inquiunt, quãuis mores in melius nõ mutauerit, ſed in- F

ter ipſas ſuas eleemoſynas nefarie ac nequiter vixerit: iudicium illi cum miſericordia futurũ eſt: vt aut nulla dãnatione plectatur, aut poſt aliquod tempus ſiue paruũ, ſiue prolixum ab illa dãnatione liberetur. Ideo iudicem ipſum viuorum atque mortuorum noluiſſe exiſtimant

aliud cõmemorare ſe eſſe dicturũ, ſiue dextris quibus eſt *Matth. 25.*

vitam daturus æternam, ſiue ſiniſtris quos æterno ſupplicio eſt damnaturus, niſi eleemoſynas ſiue factas, ſiue nõ factas. Ad hoc pertinere aiunt, & in oratione dominica

quotidianam poſtulationem: Dimitte nobis debita no- *Matth. 6.*

ſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Quiſquis enim illi, qui in eum peccauit dimittit ignoſcendo peccatum, proculdubio eleemoſynam facit.[a] Quam

rem dominus ipſe ſic commendauit, vt diceret: Si enim *Ibidem.*

dimiſeritis peccata hominibus, dimittet vobis & pater veſter peccata veſtra: ſi autem non dimiſeritis hominibus, neq; pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittet vobis. Ergo & ad hoc genus eleemoſynarum pertinet, quod ait

apoſtolus Iacobus: Iudicium futurum ſine miſericordia *Iacob. 2.*

ei qui non fecit miſericordiam. Nec dixit dominus, inquiunt, magna vel parua, ſed dimittet vobis pater veſter peccata veſtra, ſi & vos dimiſeritis hominibus. Ac per hoc putant etiã eis, qui perdite vixerint, donec claudant

G diem vitæ huius extremum, per hanc orationem qualiacunque quantacunque fuerint omnia quotidie peccata dimitti, ſicut ipſa quotidie frequẽtatur oratio, ſi hoc tantummodo cuſtodiſſe meminerint, vt quando ab eis veniam petunt, qui eos peccato qualicunque læſerunt, ex corde dimittant. Cum ad hæc omnia deo donante reſpondero, liber iſte claudendus eſt.

a PRoculdubio eleemoſynam facit.) Eſt enim λλεημοσύνη miſericordia ab ἐλεῶ. eadem forma qua μνημοσύνη, qua ἱερωσύνη, & alia plurima.

Contra opinionem eorum qui dicũt, nec diaboli, nec hominum malorum perpetua futura ſupplicia. *Caput XXIII.*

AC primũ quæri oportet atq; cognoſci, cur eccleſia ferre nequiuerit hominũ diſputationẽ, diabolo etiã poſt maximas & diuturniſſimas pœnas, purgationem vel indulgentiam pollicentem? Neq; enim tot ſancti & ſacris veteribus ac nouis literis eruditi, mundationem & regni cœlorũ beatitudinẽ poſt qualiacunq; & quantacunq; ſupplicia, qualibuſcunq; & quantiſcunq; angelis inuiderunt, ſed potius viderũt diuinam vacuari vel infirmari nõ poſſe ſenten-

H tiam, quã ſe dominus prænunciauit in iudicio prolaturũ

Matth.25. atq; dicturũ: Diſcedite à me maledicti in ignem æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Sic quippe oſtendit æterno igne diabolũ & angelos eius arſuros: & quod

Apoca.20. ſcriptum eſt in Apocalypſi: Diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, quo & beſtia & pſeudoprophetæ cruciabũtur die ac nocte in ſecula ſeculorũ. Quod ibi dictũ eſt æternũ, hic dictũ eſt in ſecula ſeculorum. Quibus verbis nihil ſcriptura diuina ſignificare cõſueuit, niſi quod finẽ non habet temporis. Quãobrẽ prorſus nec alia cauſa, nec iuſtior, nec manifeſtior

alias, poteſtate. inueniri poteſt, cur veriſſima pietate* teneatur fixum & immobile, nullũ regreſſum ad iuſticiã vitamq; ſanctorũ

2.Petr.2. diabolum & angelos eius habituros, niſi quia ſcriptura,

Apoca.20. quæ neminẽ fallit, dicit eis deũ non pepercisse, & ſic ab

alias, eſſe interim prædamnatos. illo eſſe inter impios prædãnatos,* vt carceribus caliginis inferni retruſi traderẽtur ſeruandi, atq; vltimo iudicio puniendi, quãdo eos æternus ignis accipiet, vbi cruciabuntur in ſecula ſeculorũ. Quod ſi ita eſt, quo modo ab huius æternitate pœnæ, vel vniuerſi, vel quidã homines poſt quantũlibet tẽporis ſubtrahẽtur, ac non ſtatim

I eneruabitur fides, qua creditur ſempiternũ dæmonũ fu-

Matth.25. turum eſſe ſuppliciũ? Si enim quibus dicetur, Diſcedite à me maledicti in ignẽ æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius: vel vniuerſi vel aliqui eorũ non ſemper ibi erũt: quid igitur cauſæ eſt cur diabolus & angeli eius ſemper ibi futuri eſſe credantur? An forte dei ſententia, quę in malos & angelos & homines proferetur, in angelos vera erit, in homines falſa? Ita planè hoc erit ſi non quod deus dixit, ſed quod ſuſpicantur homines plus valebit. Quod fieri quia nõ poteſt, non argumẽtari aduerſus deũ, ſed diuino potius dum tempus eſt debẽt parère præcepto, qui ſempiterno cupiũt carere ſupplicio. Deinde quale eſt æternũ ſuppliciũ pro igne diuturni tẽporis non exiſtimarè, & vitã æternã credere ſine fine, cũ Chriſtus in eodẽ ipſo loco, in vna eademq; ſententia dixerit

Ibidem. vtrunq; cõplexus, Sic ibunt iſti in ſuppliciũ æternũ, iuſti autem in vitam æternã? Si vtrunq; æternũ, profecto aut vtrunq; cum fine diuturnũ, aut vtrunq; ſine fine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata ſunt: hinc ſuppliciũ æternũ, inde vita æterna. Dicere autẽ in hoc vno eodemq; ſenſu, vita æterna ſine fine erit, ſuppliciũ æternum finem habebit, multũ abſurdũ eſt. Vnde quia vita æterna ſanctorum ſine fine erit, ſupplicium quoq; æternum quibus erit, finem proculdubio non habebit.

Contra eorum ſenſum, qui in iudicio dei omnibus reis propter ſanctorum preces putant eſſe parcendũ. *Caput XXIIII.* K

HOc autem & aduerſus eos valet, qui ſuas agentes cauſas contra dei venire verba velut miſericordia maiore conãtur: vt ideo videlicet vera ſint, quia ea quę dixit homines eſſe paſſuros, pati digni ſunt, nõ quia paſſuri ſunt. Donabit enim eos, inquiunt, precibus ſanctorũ ſuorum, etiã tunc tanto magis orantiũ pro inimicis ſuis, quanto ſunt vtiq; ſanctio-

res, eorumq; efficacior eſt oratio, & exauditione dei dignior, iam nullũ habentium omnino peccatũ. Cur ergo *Matth.5.*

eadem perfectiſſima ſanctitate, & cuncta impetrare valentibus, mundiſſimis & miſericordiſſimis precibus etiam pro angelis non orabunt, quibus paratus eſt ignis *Matth.25.*

æternus, vt deus ſententiam ſuã mitiget, & reflectat in melius, eoſq; ab illo igne faciat alienos? An erit forſitan quiſquam qui & hoc futurum eſſe præſumat, affirmans etiam ſanctos angelos ſimul cũ ſanctis hominibus, qui *Matth.22.*

tunc æquales erunt angelis dei, pro damnandis & angelis & hominibus oraturos, vt miſericordia non patiantur, quod veritate merentur, quod nemo ſanæ fidei dixit, nemo dicturus eſt? Alioqui nulla cauſa eſt, cur non *L*

etiam nũc pro diabolo & angelis eius oret eccleſia, quã magiſter deus pro inimicis ſuis iuſſit orare. Hæc igitur *Matth.5.*

cauſa, qua fit, vt nunc eccleſia nõ oret pro malis angelis, quos ſuos eſſe nouit inimicos: eadem ipſa cauſa eſt, qua fiet, vt in illo tunc iudicio etiam pro hominibus æterno *Matth.25.*

igne cruciandis, quamuis perfecta ſit ſanctitate, nõ oret. Nunc enim propterea pro eis orat, quos in genere humano habet inimicos, quia tempus eſt pœnitendæ fru- *Matth.5.*

ctuoſæ. Nam quid maxime pro eis orat, niſi vt det illis deus, ſicut dicit Apoſtolus, pœnitendam, & reſipiſcãt de *2.Timo.2.*

diaboli laqueis, à quo captiui tenẽtur ſecundũ ipſius voluntatem? Denique ſi de aliquibus ita eccleſia certa eſſet, vt qui ſunt illi, etiam noſſet, qui licet adhuc in hac vita ſint cõſtituti, tamẽ prædeſtinati ſunt in æternũ ignẽ ire cum diabolo: tam pro eis non oret, quàm nec pro ipſo. Sed quia de nullo certa eſt, orat pro omnibus duntaxat hominibus inimicis ſuis in hoc corpore conſtitutis, nec tamen pro omnibus exauditur. Pro his enim ſolis exauditur, qui etſi aduerſantur eccleſiæ, ita tamen ſunt prædeſtinati, vt pro eis exaudiatur eccleſia, & filij efficiãtur *M*

eccleſiæ. Si qui autem vſq; ad mortem habebunt cor impœnitens, nec ex inimicis cõuertentur in filios, nunquid iam pro eis, id eſt pro talium defunctorũ ſpiritibus orat eccleſia? Cur ita, niſi quia iam in parte diaboli computantur, qui dum eſſent in corpore, non ſunt tranſlati ad Chriſtum? Eadem itaque cauſa eſt, cur non oretur tunc pro hominibus æterno igne puniendis, quę cauſa eſt, vt neque nunc neq; tunc oretur pro angelis malis: quæ itidem cauſa eſt, vt quamuis pro hominibus nũc viuis oretur, etiam malis, tamen iam nec nunc oretur pro infidelibus impijſq; defunctis. Nam pro defunctis quibuſdã,* vel vt dicitur pro mortuis, vel eccleſiæ, vel quorundam piorum exaudiri oratiõnẽ ei*, licet qui in Chriſto renati non adeo ita male vixerint in corpore, vt tali miſericordia habeantur indigni, nec iidẽ ſic bene vt inueniantur tali miſericordia non egere. Tales etiam conſtat ante iudicij diem per pœnas temporales, quas eorum ſpiritus patiuntur purgatos receptis corporibus æterni ignis ſupplicijs nõ tradendos. Quod ſi ita eſt, quid dicendum eſt de his, qui in ſimili vita inueniuntur in die iudicij, id eſt, quos huiuſmodi dies ille viuentes inuenerit, cũ quodam modo vno momento moriantur & reſurgant, & non ſit ſpaciũ, vt pro eis aut oratio ſanctorum poſſit audiri,

A diri, aut eorũ ante iudiciũ temporali pœna purgari: Nun
quid dicendi ſunt æterno igni nunquam abſoluẽdi tra-
di poſſe tẽpore iudicij, quibus vitam talẽ egiſſe cõcedi-
mus, vt ſi ante iudiciũ mortui eſſent tẽporali ſupplicio
ac ſanctorũ orationibus mundarentur? Ipſius quippe ec-
cleſiæ vel quorũdam piorũ exauditur oratio, ſed pro his
quorum in Chriſto regeneratorum, nec vſqueadeo vita
in corpore male geſta eſt, vt tali miſericordia iudicẽtur
digni nõ eſſe, nec vſqueadeo bene vt talẽ miſericordiã
reperiantur neceſſariã non habere. Sicut etiam facta re-
ſurrectione mortuorũ non deerunt, quibus poſt pœnas,
quas patiuntur ſpiritus mortuorũ, impertiatur miſericor
dia, vt in ignẽ non mittantur ęternũ. Neq; enim de qui-
Matth. 12. buſdam veraciter diceretur, quod nõ eis remittatur ne-
que in hoc ſeculo neq; in futuro, niſi eſſent quibus & ſi
non in iſto, tamẽ remitteretur in futuro. Sed cum dictũ
2. Timo. 4. fuerit à iudice viuorũ atque mortuorũ, Venite benedicti
Matth. 25. patris mei, poſsidete paratũ vobis regnum à cõſtitutio-
Ibidem. ne mundi: & aliis econtrario, Diſcedite à me maledicti
in ignem æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius:
& ibunt iſti in ſuppliciũ æternum, iuſti autẽ in vitã æter
B nam: nimiæ præſumptionis eſt dicere, cuiquam eorum
æternum ſuppliciũ non futurũ, quos deus ituros in ſup-
plicium dicit æternũ, & per huius pręſumptionis perſua
ſionem facere, vt de ipſa quoque vita, vel deſperetur, vel
Pſal. 76. dubitetur æterna. Nemo itaq; ſic intelligat Pſalmum ca
nentem: Nunquid obliuiſcetur miſereri deus, aut conti-
nebit in ira ſua miſerationes ſuas, vt opinetur de homi-
nibus bonis veram, de malis falſam: aut de bonis homi-
nibus & malis angelis veram, de malis autẽ hominibus
Roma. 9. falſam dei eſſe ſentẽtiam. Hoc enim quod ait Pſalmus,
ad vaſa miſericordiæ pertinet, & ad ipſos filios promiſ-
ſionis, quorum erat vnus etiam ipſe Propheta: Qui cum
dixiſſet: Nunquid obliuiſcetur miſereri deus, aut conti-
nebit in ira ſua miſerationes ſuas: cõtinuo ſubiecit, Et di
Pſal. 76. xi, nunc cœpi, hæc eſt immutatio dexteræ excelſi. Expo-
ſuit profecto quid dixerit: Nunquid cõtinebit in ira ſua
Pſal. 143. miſerationes ſuas? Ira enim dei eſt etiam iſta vita morta
lis, vbi homo vanitati ſimilis factus eſt, & dies eius velut
C vmbra prætereunt. In qua tamen ira nõ obliuiſcetur mi
Matth. 5. ſereri deus, faciendo ſolẽ ſuum oriri ſuper bonos & ma
los, & pluendo ſuper iuſtos & iniuſtos: ac ſic non conti
net in ira ſua miſerationes ſuas, maximèque in eo quod
Pſal. 76. expreſsit hic Pſalmus dicendo: Nunc cœpi, hæc eſt im-
mutatio dexteræ excelſi, quoniã in hac ipſa eorũ ærum-
noſa vita, quæ ira dei eſt, vaſa miſericordiæ mutat in
melius, quãuis adhuc in huius corruptionis miſeria ma-
neat ira eius, quia nec in ipſa ira ſua continet miſeratio-
nes ſuas. Cum ergo iſto modo compleatur diuini illius
cantici veritas, nõ eſt eam neceſſe etiã illic intelligi, vbi
non pertinẽtes ad ciuitatẽ dei ſempiterno ſupplicio pu-
nientur. Sed quibus placet iſtam ſententiam vſq; ad illa
impiorum tormenta protendere, ſaltẽ ſic intelligant, vt
manente in eis ira dei, quæ in æterno eſt prænũciata ſup
plicio, non contineat deus in hac ira ſua miſerationes
ſuas, & faciat eos nõ tanta, quanta digni ſunt pœnarum
atrocitate cruciari, [non] vt eas pœnas vel nunquã ſub-
eant,[b] vel aliquando finiant, ſed vt eas mitiores quàm
merita ſunt eorũ leuioreſq; patiãtur. Sic enim & ira dei
manebit, & in ipſa ira ſua miſerationes ſuas non conti-
nebit. Quod quidẽ non ideo confirmo: quoniam nõ re-
ſiſto. Cæterum eos qui putãt minaciter potius quàm ve-
raciter dictũ: Diſcedite à me maledicti in ignem æter-
Matth. 25. num, & ibunt iſti in ſuppliciũ æternum & cruciabuntur
in ſecula ſeculorũ: & vermis eorũ nõ morietur, & ignis

nõ extinguetur, & cætera huiuſmodi: nõ tam ego quàm D
ipſa ſcriptura diuina planiſsime atque pleniſsime redar- Apoca. 20.
guit ac refellit. Niniuitæ quippe in hac vita egerunt pœ- Eſaiæ. 66.
nitentiam: & ideo fructuoſam velut in hoc agro ſemi- Ionæ. 3.
nantes, in quo deus voluit cũ lachrymis ſeminari, quod Pſal. 125.
poſtea cũ lęticia meteretur. Et tamẽ quis negabit, quod
dominus prædixit in eis fuiſſe cõpletum, niſi parum ad-
uertat quẽadmodum peccatores deus nõ ſolum iratus,
verumetiã miſeratus euertat? Euertuntur enim peccato-
res duobus modis: aut ſicut Sodomitæ, vt pro peccatis Gene. 19.
ſuis ipſi homines puniãtur: aut ſicut Niniuitæ, vt ipſa ho
minum peccata pœnitẽdo deſtruantur. Factum eſt ergo Ionæ. 3.
quod prædixit deus. Euerſa eſt enim Niniue, quæ mala
erat, & bona ædificata eſt, quæ non erat. Stantibus enim Ionæ. 4.
mœnibus atq; domibus, euerſa eſt ciuitas in perditis mo-
ribus: ac ſic quamuis propheta fuerit cõtriſtatus, quia nõ
eſt factum quod illi homines timuerũt illo prophetan-
te venturum, factũ eſt tamen quod fuerat deo pręſcien-
te * prædictũ, quoniam nouerat qui pręd ixit quo modo * aliàs, præ
in melius eſſet implendũ. Vt autem nouerint iſti in per- cipiente.
uerſum miſericordes quò pertineat quod ſcriptum eſt:
Quàm multa multitudo dulcedinis tuæ domine, quam Pſal. 30.
abſcondiſti timentibus te: legant & quod ſequitur, perfe E
ciſti autem ſperantibus in te. Quid eſt enim, abſcondiſti
timentibus te, perfeciſti ſperantibus, niſi quia illis qui ti-
more pœnarũ ſuam volunt iuſticiam cõſtituere, quæ in
lege eſt, nõ eſt iuſticia dei dulcis, quia neſciunt eam? Nõ Roma. 10.
enim guſtauerunt eam. In ſe nanq; ſperant, nõ in ipſo: &
ideo eis abſcõditur multitudo dulcedinis dei, quoniam
timent quidẽ deum, ſed illo timore ſeruili, qui nõ eſt in
charitate, quia perfecta charitas foras mittit timorẽ. Ideo 1. Ioan. 4.
ſperantibus in eum perficit dulcedinẽ ſuam inſpirando
eis charitatẽ ſuam, vt timore caſto, non quẽ charitas fo-
ras mittit, ſed permanente in ſeculũ ſeculi, cum glorian-
tur in domino glorientur. Iuſticia quippe dei Chriſtus 1. Corint. 1.
eſt, qui factus eſt nobis, ſicut dicit Apoſtolus, ſapientia à
deo, & iuſticia, & ſanctificatio, & redẽptio: vt quẽadmo
dum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in domino glorietur.
Hanc dei iuſticiã quã donat gratia ſine meritis, neſciũt Ibidem.
illi, qui ſuam iuſticiã volunt conſtituere, & ideo iuſticiæ
dei, qui Chriſtus eſt, non ſunt ſubiecti. In qua iuſticia eſt Roma. 10.
multa multitudo dulcedinis dei, propter quam dicitur F
in pſalmo: Guſtate, & videte quàm dulcis eſt dominus. Pſal. 33.
Et hanc quidẽ in hac peregrinatione guſtantes, nõ ad ſa
tietatem ſumentes eſurimus eam potius ac ſitimus, vt ea
poſtea ſaturemur, cũ videbimus eum ſicuti eſt, & imple-
bitur, quod ſcriptũ eſt: Satiabor cum manifeſtabitur glo
ria tua. Ita perficit Chriſtus multam multitudinẽ dulce-
dinis ſuæ ſperantibus in eum. Porrò autẽ ſi eam, quã illi
putant dulcedinẽ ſuam, deus abſcondit timẽtibus eum,
quia non eſt impios damnaturus, vt hoc neſcientes &
damnari timẽtes recte viuant, ac ſi poſsint eſſe qui orent
pro nõ recte viuentibus, quo modo eam perficit ſperan
tibus in eum, quandoquidẽ ſicut ſomniãt, per hanc dul-
cedinem nõ damnaturus eſt eos, qui nõ ſperant in eum?
Illa igitur eius dulcedo quæratur, quã perficit ſperãtibus
in eum, nõ quã perficere putatur contẽnentibus & blaſ-
phemãtibus eũ. Fruſtra itaq; homo[c] poſitus in hoc cor-
pore, occultorum iudiciorum dei ſibi noticiã arrogare
præſumit. Illud quoq; apoſtolicũ: Concluſit enim deus
omnes in infidelitate,[d] vt omnibus miſereatur, nõ ideo
dictum eſt, ꝙ neminem ſit damnaturus, ſed ſuperius ap-
paret, vnde ſit dictũ. Nam cum de Iudæis poſtea credi-
turis Apoſtolus loqueretur ad gentes, ad quas vtiq; iam
credentes cõſcribebat epiſtolas: Sicut enim vos, inquit, Roma 11.

G aliquando non credidiſtis deo, nunc autem miſericordiam cõſecuti eſtis in illorum incredulitate:ſic & hi nõ crediderunt in veſtra miſericordia,vt & ipſi miſericordiam cõſequantur.Deinde ſubiecit,vnde iſti ſibi errando blandiuntur atq; ait: Concluſit enim deus omnes in infidelitate,vt omniũ miſereatur . Quos omnes , niſi de quibus loquebatur tanquam dicens,& vos & illos?Deus *Roma.8.* ergo & gentiles & Iudæos,quos præſciuit & prædiſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, omnes in infidelitate concluſit:vt de amaritudine infidelitatis ſuæ pœnitendo confuſi: & ad dulcedinem miſericordiæ dei cre- *Pſal.30.* dendo conuerſi,clamarent illud in pſalmo: Quàm multa multitudo dulcedinis tuę domine,quam abſcondiſti timentibus te,perfeciſti autem ſperantibus non in ſe,ſed in te. Omnium itaq; miſeretur vaſorum miſericordiæ. Quid eſt omnium ? Et eorum ſcilicet quos ex gentibus, & eorum quos ex Iudæis prædeſtinauit,vocauit,iuſtificauit,glorificauit,non omnium hominũ,ſed iſtorum omnium neminem damnaturus.

H [a] *Caret eis et Pariſienſe exemplar.* NAm pro defunctis quibuſdam.) In antiquis libris Brugeñ. & Coloniẽñ. non leguntur iſti decẽ aut duodecim qui ſequũtur verſus.Sic enim ſcribitur:Nam pro defunctis quibuſdam,vel ipſius eccleſiæ,vel quorundã piorũ exaudiuntur oratio,ſed pro iis quorũ in Chriſto regeneratorũ, nec vſque adeo vita in corpore male geſta eſt.reliqua non habẽtur , ac neque in exẽplaribus Friburgi excuſis: & tamẽ ſtylus nõ abhorret ab Auguſtiniano. forſan aut deſunt in aliis codicibus,aut ex aliquo alio Auguſtini opere huc ſunt adſcripta,ceu ſcholium primũ , deinde contextui orationis admiſſa. b Vt eas pœnas vel nunquam ſubeant.) Præponenda negatio,non vt eas pœnas vel nunquã ſubeant. c Fruſtra itaq; homo.) In Brugeñ.ſic:fruſtra itaq; homo poſt hoc corpus inquiunt,quod in hoc corpore cõparare neglexerit. d Concluſit enim deus omnes in infidelitate.) Vulgo legitur omnia Gręce πάντας, hoc eſt,omnes.ſignificat Paulus nemini relinqui locum gloriandi,ſuis ſe meritis factum deo gratioſum:ſed id totum deberi beneficio dei.

An hi qui inter hæreticos baptizati ſunt & deteriores poſtea male viuẽdo facti ſunt: vel hi qui apud catholicos renati ad hæreſes,aut ſchiſmata tranſierunt: vel hi qui à catholicis apud quos renati ſunt nõ recedentes, crimino̅ſe viuere perſtiterunt, poßint priuilegio ſacramentorum remißionem æterni ſperare ſupplicij. Caput XXV.

SEd iam reſpondeamus etiã illis,qui non ſolum diabolo & angelis eius ſicut nec iſti,ſed ne ipſis quidem omnibus hominibus liberationem ab æterno igne promittunt: verum eis tãtum, qui Chriſti baptiſmate abluti , & corporis eius & ſanguinis I participes facti ſunt, quomodolibet vixerint,in quacunque hæreſi vel impietate fuerint. Sed cõtradicit eis Apo- *Galat.5.* ſtolus,dicẽs: Manifeſta autẽ ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio,immundicia,luxuria,idolorũ ſeruitus,veneficia,inimicitiæ,cõtentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones,hæreſes,inuidiæ, ebrietates, comeſationes, & his ſimilia:quæ prædico vobis,ſicut prædixi,quoniam qui talia agunt,regnũ dei non poſsidebunt.Hæc profecto apoſtolica falſa eſt ſententia: ſi tales poſt quãtalibet tempora liberati regnum dei poſsidebũt . Sed quoniam falſa non eſt, profecto regnũ dei non poſsidebunt. Et ſi in regni dei poſſeſsione nunquam erunt, æterno ſupplicio tenebuntur, quoniã non eſt locus medius vbi nõ ſit *Ioan.6.* in ſupplicio,qui illo non fuerit cõſtitutus in regno.Quã ob rem quod ait dominus Ieſus:Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit, ſi quis ex ipſo manducauerit nõ morietur: ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi, ſi quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: quo modo ſit accipiendum merito quęritur.Et ab iſtis quidem quibus nunc reſpondemus hunc intellectũ auferunt illi,quibus deinde reſpondendum eſt:hi ſunt autẽ qui hanc liberationem,nec omnibus habentibus ſacramentum baptiſmatis & corporis Chriſti,ſed ſolis catholicis,quãuis male viuentibus pollicẽtur,quia non ſolo, inquiunt, ſacra- K mento,ſed re ipſa manducauerunt corpus Chriſti,in ipſo ſcilicet eius corpore conſtituti . De quo corpore ait Apoſtolus:Vnus panis,vnum corpus multi ſumus. Qui *1.Corin.10.* ergo eſt in eius corporis vnitate, id eſt, in Chriſtianorũ cõpage membrorum,cuius corporis ſacramentũ fideles cõmunicantes de altari ſumere conſueuerunt, ipſe vere dicẽdus eſt manducare corpus Chriſti,& bibere ſanguinem Chriſti. Ac per hoc hæretici & ſchiſmatici ab huius vnitate corporis ſeparati, poſſunt idem percipere ſacramentum,ſed nõ ſibi vtile,imò vero etiam noxium, quo iudicentur grauius quàm vel tardius liberentur. Non ſunt enim in eo vinculo pacis , quod in illo exprimitur ſacramento.[a] Sed rurſus etiam iſti qui recte intelligunt, non dicendum eum manducare corpus Chriſti , qui in corpore non eſt Chriſti,nõ recte promittunt eis,qui vel in hęreſim vel etiam in gentiliũ ſuperſtitionem ex illius corporis vnitate labũtur,liberationẽ quandoq; ab æterni igne ſupplicij:primum quia debent attendere, quàm ſit intolerabile atq; à ſana doctrina nimis deuiũ, vt multi ac penè omnes,qui hęreſes impias cõdiderunt exeuntes de catholica eccleſia,& facti ſunt hęreſiarchę,meliores habeant cauſas,quàm hi qui nunquam fuerũt catho- L lici,cum in eorum laqueos incidiſſent , ſi illos hæreſiarchas hoc facit liberari à ſupplicio ſempiterno , quod in catholica eccleſia baptizati ſunt,& ſacramentum corporis Chriſti in vero Chriſti corpore primitus acceperũt. Cum peior vtiq; ſit deſertor fidei, & ex deſertore oppugnator eius effectus, quàm ille qui non deſeruit , quam nũquam tenuit. Deinde quia & his occurrit Apoſtolus, eadem verba proferens,& enumeratis illis carnis operibus eadem veritate prædicens:Quoniã qui talia agunt, *Galat.5.* regnũ dei non poſsidebunt.Vnde nec illi in perditis,& damnabilibus moribus debẽt eſſe ſecuri,qui vſq; in finẽ quidem velut in cõmunione eccleſiæ catholicæ perſeuerant intuentes quod dictum eſt:Qui perſeuerauerit vſq; *Matth.10.* in finem,hic ſaluus erit:& per vitæ iniquitatem ipſam vitæ iuſticiã,quod eis Chriſtus eſt,deſerunt ſiue fornicando,ſiue alias immũdicias flagitiorum,quas nec Apoſto- *Ephe.5.* lus exprimere voluit , in ſuo corpore perpetrando , ſiue turpitudine luxuriæ diffluẽdo, ſiue aliquid aliud eorum *Galat.5.* agẽdo,de quibus ait: Quoniã qui talia agunt,regnũ dei non poſsidebũt.Ac per hoc quicunq; agunt talia,niſi in M ſempiterno ſupplicio non erunt , quia in dei regno eſſe non poterunt.In his enim perſeuerãdo vſq; in huius vitæ finem,non vtique dicẽdi ſunt in Chriſto perſeueraſſe vſque in finem,quia in Chriſto perſeuerare,eſt in eius fide perſeuerare. Quæ fides vt eam definit idem Apoſto *Galat.5.* lus,per dilectionem operatur. Dilectio autem ſicut ipſe *Roman.13.* alibi dicit,malum non operatur . Nec iſti ergo dicendi ſunt manducare corpus Chriſti , quoniã nec in mẽbris *1.Corint.6.* computandi ſunt Chriſti. Vt enim alia taceam,non poſſunt ſimul eſſe & membra Chriſti, & membra meretricis.Denique ipſe dicens:Qui manducat carnem meam, *Ioan.6.* & bibit ſanguinẽ meũ,in me manet, & ego in eo:oſtendit quid ſit nõ ſacramẽto tenus,ſed reuera corpus Chriſti mãducare,& eius ſanguinem bibere: hoc eſt enim in Chriſto manere,vt in illo maneat,& Chriſtus.Sic enim hoc dixit,tanquam diceret:Qui non in me manet,& in quo ego non maneo,non ſe dicat aut exiſtimet manducare corpus meum, aut bibere ſanguinem meum . Non itaque manent in Chriſto qui nõ ſunt mẽbra eius. Non ſunt autem membra Chriſti , qui ſe faciũt membra meretricis, niſi malum illud pœnitendo eſſe deſtiterint , & ad hoc bonum reconciliatione redierint.

Quod

a A QVod in illo exprimitur ſacramēto.) Nam de eodem cibo omnes ſumunt, quod eſt magnū ad concordiam vinculum Deinde panis, cuius ſpecie tegitur tantū myſteriū, ex multis fit granis, ſed contuſis contuſiſq; & in aliam materiam verſis, vt iam nuſquam grana appareant, ſed noua res ex eis confecta, vna ex innumeris: ſic ad dei eccleſiam plurimi admittuntur, qui prioribus illis humanis exuti affectibus, & mutati in nouam creaturam, non iam ipſi eſſe videantur, qui prius, ſed alii per charitatem coniuncti & commiſti in corpus Eccleſiæ tranſeant, quæ ſola exiſtat, & cernatur, nec vllus ſua, vel cogitet, vel curet, ſed tātum corporis. baptiſmi aqua nos & fratres & rem vnam eidemq; facit: mutua charitas ſaporem, colorem, formā & perfectionem dat toti operi, vt ignis pani: itaq; nihil excogitari poterat, quod ſic referret imaginem illius Eccleſiæ, quam inſtituebat Chriſtus.

Sacramēti ſignificatio

Quid ſit in fundamēto habere Chriſtum & quibus ſpondeatur ſalus, quaſi per ignis vſturā. Capꝰ XXVI.

1.Corint. 3. SEd habēt, inquiunt, Chriſtiani catholici in fundamento Chriſtum, à cuius vnitate non receſſerunt, tametſi huic fundamento ſuperædificauerunt quamlibet peſſimā vitam, velut ligna, fœnum, ſtipulam. Recta itaque fides eſt, per quam Chriſtus eſt fundamentum, quāuis cum damno, quoniam il-
Matth. 25. la quæ ſuperædificata ſunt exurentur, tamen poterit eos
B quandoque ab illius ignis perpetuitate ſaluare. Reſpon-
Iacob. 2. deat eis breuiter Apoſtolus Iacobus: Si quis dicat ſe fidē habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides ſaluare eum? Et quis eſt, inquiunt, de quo dicit Apoſto-
1.Corin. 3. lus Paulus: Ipſe autē ſaluus erit: ſic tamē quaſi per ignem? Simul quis iſte ſit inquiramus: hunc tamen nō eſſe certiſſimum eſt ne duorū Apoſtolorum ſententias mittamus in rixam. Si vnus dicit, etiā ſi mala opera quis habuerit, ſaluabit eum fides per ignem: alius autē ſi opera non habeat, nunquid poterit fides ſaluare eum? Inueniemus ergo qui poſſit ſaluari per ignē, ſi prius inuenerimus quid ſit habere in fundamento Chriſtum. Quòd vt de ipſa ſimilitudine quātocyus aduertamus, nihil in ędificio pręponitur fundamento. Quiſquis itaque ſic habet in corde Chriſtum, vt ei terrena & temporalia, nec ea, quæ licita ſunt atque conceſſa pręponat, fundamentum habet Chriſtum. Si autem præponit, & ſi videatur habere fidem Chriſti, non eſt tamen in eo fundamentum Chri-
Auguſt. in Enchi. cap. 67. ſtus, cui talia præponuntur: quāto magis ſi ſalutaria pręcepta contemnens committat illicita, non præpoſuiſſe Chriſtum, ſed poſtpoſuiſſe conuincitur, quem poſthabuit imperantem ſiue concedentem, dum contra eius
† al. delegit imperata ſiue conceſſa ſuam per flagitia diligit † explere
C libidinem? Si quis itaque Chriſtianus diligit meretri-
1.Corint. 6. cem, eique adhærens vnum corpus efficitur, iam in fundamento non habet Chriſtum. Si quis autem diligit vxorem ſuam, ſi ſecundum Chriſtum, quis ei dubitet in fundamento eſſe Chriſtum? Si vero ſecundum hoc ſeculum, ſi carnaliter, ſi in morbo concupiſcentiarum, ſicut & gentes quæ ignorant deum, etiam hoc ſecundum veniam concedit Apoſtolus, imò per Apoſtolum Chri-
1.Theſſ. 4. ſtus. Poteſt ergo & iſte habere in fundamento Chriſtū. Si enim nihil ei talis affectionis voluptatiſque præpo-
1.Corint. 3. nat, quamuis ſuperædificet ligna, fœnum, ſtipulam, Chriſtus eſt fundamentū, propter hoc ſaluus erit per ignem.
† alias, huius mundi. Delicias quippe huiuſmodi † amorēſque terrenos, propter coniugalem quidem copulam non damnabiles, tribulationis ignis exuret: ad quem ignem pertinent & orbitates, & quæcunque calamitates, quæ auferunt hæc. Ac per hoc ei qui ædificauit, erit ædificatio iſta damnoſa, quia non habebit quod ſuperædificauit: & eorum amiſſione cruciabitur, quibus fruendo vtique lætabatur. Sed per hunc ignem ſaluus erit merito fundamenti, quia & ſi vtrum id an Chriſtum [a] habere mallet à perſecutore præponeretur, ſe mallet Chriſtum habere quàm iſta li-
1.Corint. 7. berrime profiteretur. Vide in Apoſtoli verbis hominem ædificantem ſuper fundamētum hoc aurum, argentum, D
lapides precioſos. Qui ſine vxore eſt, inquit, cogitat quę ſunt dei, quo modo placet deo. Vide alium ædifican-
tem ligna, fœnum, ſtipulam. Qui autē matrimonio iun- *Ibidem.*
ctus eſt, inquit, cogitat quæ ſunt mundi, quo modo pla-
ceat vxori. Vniuſcuiuſq; opus quale ſit, manifeſtabitur: *1.Corint. 3.*
dies enim domini declarabit. Dies vtique [a] iræ, dies [b] tribulationis, quoniam in igne, inquit, reuelabitur. Eandemque tribulationem ignem vocat, ſicut alibi legitur: Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tētatio tri- *Eccleſ. 27.*
bulationis. Et vniuſcuiuſque opus, quale ſit ignis proba- *1. Corint. 3.*
bit. Si cuius opus permāſerit, permanet enim quod quiſque cogitat, quæ ſunt dei, quo modo placeat deo, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet, id eſt, vnde cogitauit, hoc ſumet. Si cuius autem opus arſerit, damnum patietur, quoniam quod dilexerat, nō habebit. Ipſe autem ſaluus erit, quia eum nulla tribulatio ab illius fundamenti ſtabilitate remouit, ſic tamen quaſi per ignem. Quod enim ſine illiciente amore non habuit, ſine vrente dolore non perdet. Ecce quantum mihi videtur, inuentus E
eſt ignis, qui nullum eorum damnet, ſed vnum ditet, alterum damnificet, ambos probet. Si autem ignem illum iſto loco voluerimus accipere, de quo dominus di-
cit ſiniſtris, Diſcedite à me maledicti in ignem æternū: *Matth. 25.*
vt in eis etiam iſti eſſe credantur, qui ædificāt ſuper fun- *1.Corint. 3.*
damentum ligna, fœnum, ſtipulam, eóſque ex illo igne poſt tempus pro malis meritis impertitum liberet boni meritum fundamenti, quid arbitramur dexteros, qui-
bus dicetur: Venite benedicti patris mei, poſſidete pa- *Matth. 25.*
ratum vobis regnum, niſi eos qui ædificauerunt ſuper
fundamentum, aurum, argētum, lapides precioſos? Sed *1.Corint. 3.*
in illum ignem, de quo dictum eſt, ſic tamen quaſi per ignem: ſi hoc modo eſt intelligendus, vtrique mittendi ſunt, & dextri ſcilicet & ſiniſtri. Illo quippe igne vtrique
probandi ſunt, de quo dictum eſt: Dies enim domini *Ibidem.*
declarabit, [b] quoniam in igne reuelabitur, & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis probabit. Si ergo vtrunque probabit ignis, vbi ſi cuius opus permanſerit, id eſt, non fuerit igne conſumptum, quod ſuperædificauit mercedem accipiat. Si cuius autem opus arſerit, damnum patietur, profecto non eſt ipſe æternus ille ignis. In illum enim ſoli ſiniſtri nouiſsima & perpetua damnatione mittentur, iſte autem dextros probat. Sed alios eorum ſic pro-
bat, vt ædificium quod ſuper Chriſtum fundamentum F
ab eis inuenerit eſſe conſtructum, non exurat atque conſumat, alios autem aliter, id eſt, vt quod ſuperædificauerunt, ardeat damnūmque inde patiantur, ſalui fiant autem: quia Chriſtum in fundamento ſtabiliter poſitum præcellenti charitate tenuerūt. Si autem ſalui fient, profecto & ad dexteram ſtabunt, & cum cęteris audient:
Venite benedicti patris mei, poſſidete paratū vobis re- *Matth. 25.*
gnum: nō ad ſiniſtram, vbi illi erunt, qui ſalui nō erunt:
& ideo audiēt: Diſcedite à me maledicti in ignem æter- *Ibidem.*
num. Nemo quippe ab illo igne ſaluabitur, quia in ſup- *Eſaie. 66.*
plicium æternū ibunt illi omnes, vbi vermis eorum nō *Apoca. 20.*
morietur, & ignis non extinguetur, quo cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Poſt iſtius ſanè corporis mortem, donec ad illum veniatur, qui poſt reſurrectionem corporum futurus eſt damnationis, & remunerationis vltimus dies, ſi hoc temporis interuallo ſpiritus defunctorum eiuſmodi ignem dicuntur perpeti, quem non ſentiant illi, qui non habuerunt tales mores & amores in huius corporis vita, vt eorum ligna, & fœnum, & ſtipula cōſumatur: alij vero ſentiant, qui eiuſmodi ſecum ædificia portauerunt, ſiue ibi tantum, ſiue &

hic, &

G hic & ibi,ſiue ideo hic, vt non ibi, ſecularia , quanuis à
damnatione venialia concremantem ignem tranſito-
riæ tribulationis inueniant,non redarguo,quia forſitan
verum eſt. Poteſt quippe ad iſtam tribulationem perti-
nere etiam ipſa mors carnis,quę de peccati primi perpe-
tratione concepta eſt, & ſecũdum cuiuſque [c] ædificium
tempore ſuo ab vnoquoque ſuſcepta.Poſſunt & perſecu
tiones Eccleſiæ, quibus martyres coronati ſunt , & quas
patiuntur,quicunque Chriſtiani, probant vtraque ædi-
ficia velut ignis,& alia conſumunt cum ipſis ædificato-
ribus,ſi Chriſtum in eis non inueniunt fundamentum:
alia ſine ipſis ſi inueniunt , quia licet cum damno ſal-
ui erunt , ipſi ſi conſumentur propter Chriſti videlicet
meritum in fundamentum reperti , qui manet in æter-
Matth. 24. num.Erit etiam in fine ſeculi tribulatio tẽpore Antichri
ſti, qualis nunquam antea fuit , quàm multa erunt tunc
ædificia,ſiue aurea, ſiue fœnea ſuper optimũ fundamen
tum,quod eſt Chriſtus Ieſus , vt ignis ille probet vtraq;,
& de aliis gaudium,de aliis inferat damnum:neutros ta
men perdat,in quibus hæc inueniet propter ſtabile fun-
H damentum.Quicunque autem non dico vxorem,cuius
etiam cõmixtione carnis,ad carnalem vtitur voluptatẽ:
ſed ipſa quæ ab huiuſmodi delectationibus aliena ſunt
1.Corint.3. nomina pietatis , humano more carnaliter diligendo
Chriſto anteponit , non eum habet in fundamento : &
ideo non per ignem ſaluus erit,ſed ſaluus non erit,quia
eſſe cum ſaluatore non poterit,qui de hac re apertiſsime
Matth. 10. loquens ait: Qui amat patrem aut matrẽ plus quàm me,
non eſt me dignus : & qui amat filium aut filiam ſuper
me,nõ eſt me dignus . Verum qui has neceſsitudines ſic
amat carnaliter, vt tamen eas Chriſto domino nõ præ-
ponat,malitq; ipſis carere quàm Chriſto, ſi ad hunc fue
rit articulum tẽtationis adductus,per ignem ſaluus erit,
quia ex earum amiſsione tantum neceſſe eſt vrat dolor,
quãtum hæſerat amor.Porrò qui patrem,matrem,filios
filiáſque ſecundum Chriſtum dilexerit,vt ad eius regnũ
obtinendum,eiq; cohęrendum illis conſulat,vel hoc in
eis diligat,quòd membra ſunt Chriſti,abſit, vt iſta dile-
ctio reperiatur in lignis , fœno, & ſtipula conſumenda,
ſed prorſus ædificio aureo,argenteo, gemmeo, deputa-
bitur.Quo modo autẽ poteſt eos plus amare quàm Chri
I ſtum,quos amat vtique propter Chriſtum?

a QVia & ſi vtrum id ad Chriſtum.) In aliis ſic non diſsimili ſenſu:quia & ſi vtrum id habere mallet an Chriſtũ à perſecutore proponeretur,illud Chriſto nõ proponeretur. b Dies enim domini declarabit.) In quem omnia ſeruantur occulta, & incerta:quo magis reprehendenda ſunt hominum iudicia de operibus aliis ambiguis , aut etiam ſoſpectis, & æſtimatione noſtra malis. c Et ſecundum cuiuſque.) Alibi ſic: vt ſecun.cu.ædi. tempus quod eam ſequitur ſentiatur , perſequutiones quoque quibus martyres &c.& paulo pòſt.quia licet cum damno ſalui erunt ipſi,alia vero non conſumunt:quia talia reperiunt,quæ maneant in æternum.

Contra eorum perſuaſionem,qui putant ſibi non obfutura peccata,in quibus cum eleemoſynas facerent perſtiterunt.

Caput XXVII.

Matth. 25. REſtat eis reſpondere qui dicunt æterno igne il-
los tantummodo arſuros,qui pro peccatis ſuis
facere dignas eleemoſynas negligunt, propter
illud quod ait Apoſtolus Iacobus: Iudicium au
Iacobi.2. tem ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam.
Qui ergo fecit,inquiunt, quanuis non correxerit perdi-
tos mores,ſed nefarie, ac nequiter inter ipſas ſuas elee-
moſynas vixerit,cum miſericordia illi futurum eſt iudi-
cium,vt aut non dãnetur omnino,aut poſt aliquod tem
pus à damnatione nouiſsima liberetur.Nec ob aliud exi
ſtimant Chriſtum de ſolo dilectu atque neglectu elee-
moſynarum diſcretionem inter dexteros & ſiniſtros eſ
ſe facturum,quorum alios in regnũ, alios in ſupplicium K
mittet æternum. Vt autẽ quotidiana ſibi opinentur,quæ
facere omnino nõ ceſſant , qualiacunq; & quantacunq;
ſint per eleemoſynas dimitti poſſe peccata , orationem
quam docuit ipſe dominus , & ſuffragatricem ſibi adhi-
bere conãtur,& teſtem.Sicut enim nullus eſt,inquiunt,
dies,quo à Chriſtianis hæc oratio non dicatur,ita nullũ
eſt quotidianum qualecũque peccatum, quod per illam
non dimittatur,cum dicimus, Dimitte nobis debita no Matth. 6.
ſtra:ſi quod ſequitur facere curemus : ſicut & nos dimit-
timus debitoribus noſtris . Non enim ait dominus, in-
quiunt,Si dimiſeritis peccata hominibus , dimittet vo-
bis pater veſter quotidiana parua peccata veſtra:ſed, di-
mittet vobis,inquit,peccata veſtra. Qualiacunque ergo
vel quantacunq; ſint,etiam ſi quotidie perpetrentur,nec
ab eis vita diſcedat in melius commutata, per eleemoſy
nam venia non negata remitti ſibi poſſe præſumũt. Sed
bene,quod iſti dignas pro peccatis commonẽt eleemo-
ſynas eſſe faciendas, quoniam ſi dicerent qualeſcunque
eleemoſynas pro peccatis & quotidianis, & magnis, &
quantacunq; ſcelerum conſuetudine miſericordiã poſſe L
impetrare diuinam , vt ea quotidiana remiſsio ſequere-
tur,viderent rem ſe dicere abſurdã atque ridiculam.Sic
enim cogerentur fateri fieri poſſe, vt opulentiſsimus ho
mo decem nummulis* diurnis[a] in eleemoſynas impen- * aliàs, denariis.
ſis homicidia,& adulteria, & nefaria quæque facta redi-
meret. Quod ſi abſurdiſsimum & inſaniſsimum eſt di-
cere,profecto ſi quæratur , quæ dignæ ſint pro peccatis
eleemoſynæ, de quibus etiam Chriſti præcurſor ille di-
cebat : Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, [b] procul- Matth. 3.
dubio non inuenientur eas facere , qui vitam ſuam vſq;
ad mortem quotidianorum criminũ perpetratione cõ-
fodiunt.Primum,quia in auferendis rebus alienis longe
plura diripiunt, ex quibus perexigua pauperibus largien
do,Chriſtum ſe ad hoc paſcere exiſtimant,vt licentiam
malefactorum ab illo ſe emiſſe,vel quotidie potius eme
re [c] credentes,ſecuri damnabilia tanta cõmittant.Qui ſi
pro vno ſcelere omnia ſua diſtribuerent indigentibus
membris Chriſti, niſi deſiſterent à talibus factis, haben-
do charitatem,quæ non agit perperam,aliquid eis pro-
deſſe non poſſet. Qui ergo dignas pro ſuis peccatis ele- 1.Corin.13.
emoſynas facit , prius eas facere incipiat à ſeipſo . Indi-
gnum eſt enim vt in ſe non faciat,qui facit in proximũ, M
cum audiat dicẽtem dominum: Diliges proximũ tuum
tanquam teipſum.Itémque audiat: Miſerere tuæ animæ Matth. 22.
placens deo.Hanc ergo eleemoſynam,id eſt,vt deo pla Eccleſ. 30.
ceat,non faciens animę ſuæ,quo modo dignas pro pec-
catis ſuis eleemoſynas facere dicẽdus eſt? Ad hoc enim
& illud ſcriptum eſt: Qui ſibi malignus eſt,cui bonus e-
rit? Orationes quippe adiuuant eleemoſynæ . Et vtique Eccleſ. 14.
intuẽdum eſt quod legimus:Fili peccaſti,ne adiicias ite- Eccle. 21.
rum,& de præteritis tuis deprecare, vt dimittantur tibi.
Propter hoc ergo eleemoſynæ faciendæ ſunt,vt cum de
præteritis peccatis deprecamur , exaudiamur, non vt in
eis perſeuerantes , licentiam malefaciendi nos per elee-
moſynas comparare credamus.Ideo autem dominus &
dextris eleemoſynas ab eis factas , & ſiniſtris non factas
ſe imputaturum eſſe prædixit,vt hic oſtenderet quãtum
valeant eleemoſynæ ad priora delenda , non ad perpe-
tua impune committenda peccata. Tales autem eleemo
ſynas non dicendi ſunt facere,qui vitam nolunt à con-
ſuetudine ſcelerum in melius commutare . Quia & in
hoc quod ait: Quando vni ex minimis meis nõ feciſtis,
mihi non feciſtis: oſtendit eos non facere etiam, quan- Matth. 25.
do ſe facere exiſtimant. Si enim Chriſtiano eſurienti pa
nem

A nem tanquam Chriſto darent, profecto ſibi panem iu-
ſticiæ, quod ipſe Chriſtus eſt non negarent: Quoniam
deus, ooo cui detur, ſed quo animo detur attendit. Qui
ergo Chriſtum diligit in Chriſtiaoo, hoc animo ei por-
rigit eleemoſynam, quo accedit ad Chriſtum, non quo
vult recedere impunitus à Chriſto. Tanto enim magis
quiſque deſerit Chriſtum, quãto magis diligit quod im-
Ioan.3. probat Chriſtus. Nam quid cuiquam prodeſt quod bap-
tizatur, ſi non iuſtificatur? Nónne qui dixit: Niſi quis re-
natus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, non iotrabit in re-
Math.5. gnum dei: ipſe etiam dixit, Niſi abundauerit iuſticia ve-
ſtra ſuper Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in
regnum cœlorum? Cur illud timendo multi curant †
† aliàs, currunt. baptizari, & hoc non timendo, noo multi curant † iu-
ſtificari? Sicut ergo non dicit fratri ſuo fatue, qui cum
Ibidem. hoc dicit, non ipſi fraternitati, ſed peccato eius infenſus
eſt: alioquin reus erit gehennæ ignis: ita econtrario, qui
porrigit eleemoſyoam Chriſtiano, oon Chriſtiano por-
rigit, qui non in eo diligit Chriſtum: non autem diligit
Galat.3. Chriſtum, qui iuſtificari recuſat in Chriſto. Et quemad-
** aliàs, hoc* modum ſi quis præoccupatus fuerit in aliquo * delicto,
B vt fratri ſuo dicat fatue, id eſt, non eius peccatũ volens
Math.5. auferre, conuincitur iniuſticiæ, † parum eſt illi ad hoc
† aliàs, conuicitur in iuſte. redimẽdum, eleemoſynas facere, niſi etiam quod ibi ſe-
quitur remedium recõciliationis adiungat. Ibi enim ſe-
quitur: Si ergo offers munus tuũ [d] ad altare, & ibi recor-
Ibidem. datus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te,
relinque ibi munus tuum ad altare, & vade prius recon-
ciliare fratri tuo, & tuoc veniẽs offeres munus tuum. Ita
parum eſt eleemoſynas quantaſlibet facere pro quocun
que ſcelere, & in conſuetudine ſcelerum permanere.
Oratio vero quotidiana, quam docuit ipſe dominus, vn
de & dominica nuncupatur, delet quidem quotidiana
Math.6. peccata, cum quotidie dicitur, Dimitte nobis debita no
ſtra: quando id quod ſequitur non ſolum dicitur, ſed
etiã fit, Sicut & nos dimittimus debitoribus ooſtris. Sed
quia fiunt peccata: ideo dicitur, non vt ideo fiant, quia
dicitur. Per hanc enim nobis voluit ſaluator oſtendere,
quãtumlibet iuſte in huius vitæ caligine atque infirmi-
tate viuamus, oon nobis deeſſe peccata, pro quibus di-
mittendis debeamus orare, & eis qui in nos peccant, vt
Ibidem. & nobis igooſcatur ignoſcere. Non itaq; propterea do-
minus ait: Si dimiſeritis peccata hominibus, dimittet vo
C bis & pater veſter peccata veſtra, vt de hac oratione cõ-
fiſi, ſecuri quotidiana ſcelera faceremus, vel potẽtia qua
non timeremus hominum leges, vel aſtutia, qua ipſos
homines falleremus: ſed vt per illam diſceremus, nõ pu-
tare nos eſſe ſine peccatis, etiam ſi à criminibus eſſemus
immunes, ſicut etiam legis veteris ſacerdotes hoc ipſum
deus de ſacrificiis admoouit, quæ iuſsit eos primum pro
Hebr.5. ſuis, deinde pro populi offerre peccatis. Nam etiam ipſa
verba tanti magiſtri & domini noſtri vigilãter intuen-
Math.6. da ſunt. Non enim ait: Si dimiſeritis peccata homini-
bus, & pater veſter dimittet vobis qualiacunque pecca-
ta: ſed ait, peccata veſtra. Quotidianam quippe oratiooẽ
docebat, & iuſtificatis vtiq; diſcipulis loquebatur. Quid
eſt ergo peccata veſtra, niſi peccata ſine quibus nec vos
eſtis, qui iuſtificati & ſanctificati eſtis? Vbi ergo illi, qui
per hanc oratiooem occaſionem perpetrãdorum quo-
tidie ſcelerum quærunt, dicunt dominum ſignificaſſe
etiam magna peccata, quoniam non dixit, dimittet vo-
bis peccata parua: ſed, peccata veſtra? Ibi nos conſideran
tes qualibus loquebatur, & audientes dictum, peccata ve
ſtra nihil aliud debemus exiſtimare quàm parua, quo-
niam talium iam non erunt magna. Veruntamen nec

ipſa magna, à quibus omnino mutatis in melius mori- D
bus recedẽdum eſt, dimittuntur orantibus niſi fiat quod
ibi dicitur: Sicut & nos dimittimus debitoribus ooſtris. *Ibidem.*
Si enim minima peccata, ſine quibus non eſt etiam vita
iuſtorum, aliter non remittuntur: quanto magis multis
& magnis criminibus inuoluti, etiam ſi ea perpetrare
iam deſinant: nullam indulgentiam conſequuntur, ſi ad
remittendum aliis, quod in eos quiſq; peccauerit, inexo-
rabiles fuerint, cum dicat dominus: Si autem non dimi
ſeritis hominibus peccata, neque pater veſter dimittet
vobis? Ad hoc enim valet quod etiam Iacobus Apoſto-
lus ait, Iudicium futurum ſine miſericordia illi, qui non *Iacobi.2.*
fecit miſericordiam. Venire quippe debet in mentem
etiã ſeruus ille, cui debitori dominus ſuus relaxauit de- *Math. 18.*
cem milia talẽtorum: quæ poſtea iuſsit vt redderet, quia
ipſe non miſertus eſt conſerui ſui, qui ei debebat cẽtum
denarios. In his ergo qui filij ſunt promiſsionis & vaſa
miſericordię, valet quod ait idem Apoſtolus, cõſequen- *Roma.9.*
ter adiungens; Superexaltat autem miſericordia iudi- *Iacobi.2.*
cium. * Quoniam & illi iuſti qui tanta ſanctitate vixe- *Luca.16.*
runt, vt alios quoque recipiant in tabernacula æterna, *Roma.4.*
quibus amici facti ſunt de mammona iniquitatis, vt ta- ** al. indi-*
les eſſent: miſericordia liberati ſunt ab eo, qui iuſtificat *cio. & ſic*
impium, imputans mercedẽ ſecundum gratiam, non ſe- *deinceps.*
cũdum debitum. In eorum quippe numero eſt Apoſto- E
lus qui dicit: Miſericordiam cõſecutus ſum, vt fidelis eſ- *1.Corint.7.*
ſem. Illi autem qui recipiuntur à talibus in tabernacula *Luca.16.*
æterna, fatẽdum eſt, quod non ſint his moribus præditi,
vt eis liberandis ſioe ſuffragio ſanctorum ſua poſsit vita
ſufficere, ac per hoc multo amplius in eis ſuperexaltat mi *Iacobi.2.*
ſericordia iudicium. Nec tamen ideo putandus eſt quiſ
quam ſceleratiſsimus oequaquã vita, vel bona, vel tole-
rabiliore oiutatus, recipi in tabernacula æterna, quoniã *Luca.16.*
obſecutus eſt ſanctis de mammona itiquitatis, id eſt, de
pecunia, vel diuitiis, quæ male fuerãt acquiſitę: aut etiam
ſi bene, non tamen veris, ſed quas iniquitas putat eſſe di
uitias, quoniam neſcit, quæ ſint veræ diuitiæ, quibus illi
abundaot, qui & alios recipiunt in æterna tabernacula.
Eſt itaque quidam vitæ modus: nec tam malæ, vt his qui
eam viuunt, nihil proſit ad capeſſendũ regoum cœlorũ
largitas eleemoſynarũ, quibus etiam iuſtorũ ſuſtentatur
inopia, & fiunt amici qui in tabernacula æterna ſuſci-
piant: nec tam bonæ vt ad tantam beatitudinem adipi- F
ſcendam eis ipſa ſufficiat, niſi eorũ meritis quos amicos
fecerint miſericordiam conſequantur. Mirari autem ſo
leo etiam apud Virg. iſtam domini reperiri ſententiam,
vbi ait: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis: *Ibidem.*
vt & ipſi recipiant vos in tabernacula æteroa. Cui eſt &
illa ſimillima: Qui recipit Prophetã in nomine Prophe-
tæ, mercedem Prophetę accipiet: & qui recipit iuſtum in *Math. 10.*
nomine iuſti, mercedẽ iuſti accipiet. Nam cum Elyſios
campos * Poëta ille deſcriberet, vbi putant habitare ani-
mas beatorũ: non ſolũ ibi poſuit eos, qui propriis meritis
ad illas ſedes peruenire potuerunt, ſed adiecit atque ait:
Quiq; ſui memores alios fecere merẽdo, id eſt, qui pro- *Aenei.6.*
meruerunt alios, eóſque ſui memores promerendo fece
runt. Prorſus tanquam eis diceret: quod frequẽtatur ore
Chriſtiano, cũ ſe cuiq; ſanctorũ humilis quiſque cõmen
dat, & dicit: memor mei eſto: atq; vt id eſſe poſsit, promẽ
rendo efficit. Sed quis iſte ſit modus, & quę ſint ipſa pec
cata, quę ita impediũt peruentionẽ ad regnum dei, vt ta
men ſanctorũ amicorũ meritis impetrent indulgeotiã,
difficillimum eſt inuenire, periculoſiſsimũ definire. Ego
certe vſq; ad hoc tẽpus cum inde ſatagerẽ, ad eorũ inda
ginẽ peruenire nõ potui. Et fortaſsis propterea latent, ne
ſtudium

G ſtudium proficiẽdi ad omnia peccata cauẽda pigreſcat. Quoniã ſi ſcirentur, quæ vel qualia ſint delicta, pro quibus etiam permanentibus, nec profectu vitæ melioris aſſumptis intercesſio ſit inquirẽda & ſperanda iuſtorũ, eis ſecura ſe obuolueret humana ſegnicies, nec euolui talibus implicamentis vllius virtutis expeditione curaret, ſed tantummodo quæreret aliorũ meritis liberari, quos amicos ſibi de mammona iniquitatis eleemoſynarum largitione feciſſet. Nunc vero dum venialis iniquitatis etiam ſi perſeueret, ignoratur modus, profectò & ſtudiũ in meliora proficiendi orationi inſtando vigilantius adhibetur, & faciendi de mammona iniquitatis ſanctos amicos cura non ſpernitur. Verum iſta liberatio quæ fit, ſiue ſuis quibuſque orationibus, ſiue intercedentibus ſanctis id agit, vt in ignem quiſque non mittatur æternum: non vt cum fuerit miſſus poſt quantũcunque tempus inde eruatur. Nam & illi qui putant ſic intelligendum eſſe, quod ſcriptum eſt: afferre terram bonam, vberem fructum: aliam tricenum, aliam ſexagenum, aliam cẽtenum: vt ſancti pro ſuorum diuerſitate meritorum, alij tricenos homines liberent, alij ſexagenos, alij centenos: hoc in die iudicij futurum ſuſpicari ſolent, nõ poſt

Luc.16.

Matth.13. Luc.8.

H iudicium. Qua opinione quidam cum videret homines impunitatem ſibi peruerſisſime pollicentes, eo quòd omnes iſto modo ad liberationem pertinere poſſe videantur, elegantisſime reſpondiſſe perhibetur: bene potius eſſe viuẽdum: vt inter eos quiſque reperiatur, qui pro aliis interceſſuri ſunt liberandis: ne tam pauci ſint, vt cito ad numerum ſuum, vel tricenum, vel ſexagenum, vel centenum vno quoque eorũ perueniente, multi remaneãt, qui erui iam de pœnis illorũ intercesſione non poſſint, & in eis inueniatur quiſquis ſibi ſpem fructus alieni temeritate vaniſſima pollicetur. Hæc me reſpondiſſe illis ſuffecerit, qui ſacrarum literarum, quas cõmunes habemus, authoritatẽ non ſpernunt, ſed eas male intelligendo, non quod illæ loquuntur, ſed hoc potius putant futurum eſſe, quod ipſi volunt. Hac itaque reſpõſione reddita, librum ſicut promiſimus terminamus.

a DEcem nummis diurnis.) Annotauit Budæus noſter nũmos & ſeſtertios idem ſignificare, idque ex Cicerone, & aliis. eſt vero ſeſtertius Carolus Gallicus, hoc eſt, quarta & quadrageſima ducati aurei pars. decem nummos, quos etiam nummulos vocat Auguſtinus, inter exiguas eleemoſynas ponit. At hoc quotuſquiſque eſt ex beatis iſtis & opulentis purpuratis, qui quatuor ſeſtertiolos quotidie egenis largiatur? dediſſe vnum aut alterũ nimie putant. Si ludẽda ſit alea, I nõ ſatis eſt aliquot millie ducatorũ perdidiſſe: ſi ſcurræ dandum, ibi nullus profundendi modus, nunquam ſatis ſe huic hominum generi largitos putant: & hoc exiſtimant ad nobilitatis magnificentiã ſpectare: propter Chriſtum, ſi quis roget, deſletur munus quũ datur, perijt reſpectus omnis virtutis. b Facite ergo fructus dignos pœnitẽtiæ.) Græciſſauit ἄξιος μετανοίας. Græci ablatiuo carent, huius loco interdũ datiuo, interdũ accuſatiuo, ſæpe genitiuo vtuntur, ſed differenter. c Ab illo ſe emiſſe, vel quotidie potius emere.) Sic perſuaſum eſt multis, qui cõpoſitionibus, vt vocant inducti, fidentes ſecuriqùe, quantum ab aliis poſſunt, ad ſe & rem ſuam, quo iure, quaque iniuria auertunt, facile ſibi noxiam eam remiſſum iri ſperantes, ſi furati centũ, numerent cõpoſitori quatuor, aut ad ſummũ decem. nam hoc nomen in eiuſmodi rebus habet neſcio quid ſacri & myſterij propter filios Leui, quibus decimæ rerum omniũ iubebãtur dari. & profectò tali ſunt miſerrime, ſi putãt deum ærugine viliſſ. auri, vel argenti capi. ſolis capitur animis, iiſque bonis, quæ non dant, niſi boni homines. nam pecunias latrones abunde habẽt, & prodigunt, præſertim ſi quos recens ſpolierint, aut vrbem expilarint ſanctiſſimo videlicet, vt quibuſdã videtur, belli iure. Itaque nemo fidat ſuis opibus, quum non modo deus, ſed nec vir quiſpiam bonus velit à malo donari ſe. Quis vnquam Simon pecunia voluit gratiam dei emere, ſi iſti nolunt, ſi iſti non tentant, ſi non putant? d Si ergo offers munus tuum.) Significat magnam legis diuinæ partem hominibus eſſe à deo propter homines datã, illũmque non velle inter nos inimico eſſe animo, nec vllum charum eſſe deo, cui eſt frater odioſus, deumq́; facile placari, modo placaris prius hominẽ. infirmiori nanque parti vult prius ſubueniri: neque enim eget deus noſtra reconciliatione. eget frater offenſus, & ob id triſtis, eget ipſe tua cum fratre, & huius viciſſim tecum, vt purior factus, ac inde quietiore mente digniorq́; principe mundi ad aras accedas: quo fit, vt qui altiora tantũ cogitant, & in ſacra ceremoniaſq; intentiſſimi agunt, multaq; de deo, tum ſentiũt, tum loquuntur, proximum tamen auerſantur, & oderunt, non perinde ſint apud K deum gratioſi, vt ſibi videtur. Hi ſunt, qui mirãtur ſe à Chriſto nõ agnoſci, quũ per illius nomen vaticinati ſint, ac eiecerint dæmonia. Matth. vij.

Elyſii cãpi.

e Nemquam Elyſios campos.) Campi Elyſij ſunt, vbi piorum animæ poſt corpoream functionem habitant. Seruius ἀπὸ τῆς λύσεως nominatos tradit, à diſſolutione animæ à vinculis corporis. vbi ſint non conuenit. Plato in Phædone terram deſcribit, in cœlo ipſo ſtellato pulchritudine inenarrabili, bonis omnibus refertiſſimã, ad quam emigraturas dicit animas eorum, qui pie ac ſancte vitam tranſegerint: alij in cauo lunaris globi ſtatuunt, vt Seruius refert, vbi purus eſt æther, nec vllis tempeſtatibus exagitatus, idcirco Virgilius aëris campos vocat. inquit enim:

Largior hic campos æther & lumine veſtit
Purpureo, ſolẽmque ſuum ſua ſydera norunt.

Lucanus ab hac opinione non videtur abhorrere in ix. nam deſcribens locum, quem Pompeij manes petierunt, inquit: Sequitur cõuexa tonãtis,

Quà niger aſtriferis connectitur axibus aer,
Quódque patet terras inter, lunæq; meatus,
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in ignes.

Tum ex Pythagorica & Platonica philoſophia aërem hunc, qui inter lunam & terram patet, ſuſuſq; eſt inhabitari à dæmonibus, Semideis, & heroibus oſtendimus aliis libris, ibíque omnia illa eſſe, quæ poëtæ inferis adſcribunt. At Homerus Elyſios ſedem beatarum animarum in extrema ponit Hiſpania, vnde Zephyri ſpirant. Sic Proteus Menelao promittit, cum vitæ huius ſpacium decurrerit.

Ἀλλά, inquit, ἐς Ἠλύσιον πεδίον, καὶ πείρατα γαίης
Ἀθάνατοι πέμψουσιν, ὅτι ξανθὸς Ῥαδάμανθυς.
Τῇ περ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισιν.
Οὐ νιφετὸς, οὔτ' ἄρ χειμὼν πολὺς οὔτε ποτ' ὄμβρος,
Ἀλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο λιγὺ πνείοντας ἀήτας
Ὠκεανὸς ἀνίησι. Senſum reddam. L

Elyſium in campum terris extrema vbi meta eſt, (∴)
Te ſuperi mittent, pulchri ſedem Rhadamanthi.
Illo vita loco facili traducitur æuo,
Nulla ibi tempeſtas, non nix, aut frigidus imber:
Sed Zephyri ſemper ſtridulas exuſcitat auras
Oceanus.

Strabo etiam Hiſpaniæ partẽ illam Elyſios eſſe ab Homero putatos credidit, nec procul Fortunatæ abſunt inſulæ in Oceano Atlãtico, & Limæa fluuius è Celtiberis & Vacceis delapſus, qui vulgo Lethe vocatus eſt, vt ſcribit Strabo: & ſi Letheus amnis, & in Creta ſit, & alius in Magneſia. Plinius lib. iiij. ab Minio, quem ſupra diximus cc. M. paſſuum, vt author eſt Varro, abeſt Aeminius, quem alter quidam intelligunt, & Limæam vocant, obliuionis antiquis dictus, multũmque fabuloſus. Latinus Strabo mẽdoſe habet Eſſemeam. Græce ſic eſt. εἶτ' ἄλλοι ποταμοί· καὶ μετὰ τούτους ὁ τῆς λήθης, ὅν τινες Λιμαίαν, οἱ δὲ Βελιῶνα καλοῦσι· καὶ οὗτος ἐκ Κελτιβήρων, καὶ Οὐακκαίων ῥεῖ. Silius Lethẽ nominat, & fluere ſuper Gramos ait, Mele ſuper Celticos. Idcirco quum eò veniſſent Romani milites, duce decimo Bruto, tranſgredi metuerunt, ne protinus eos patriæ parentum & liberorum, atque adeo ſui ipſorum raperet obliuio.

F I N I S.

ELENCHVS
CAPITVM IN LIB. XXII. DIVI Aurelij Auguſtini de Ciuitate dei.

M

1 De conditione angelorum & hominum.
2 De æterna dei & incommutabili voluntate.
3 De promisſione æternæ beatitudinis ſanctorum, & perpetuis ſuppliciis impiorum.
4 Contra ſapientes mundi, qui putant terrena hominum corpora ad cœleſte habitaculum non poſſe transferri.
5 De reſurrectione carnis, quam quidam mundo credente, non credunt.
6 Quod Roma conditorem ſuum Romulum diligendo deum fecerit, eccleſia autem Chriſtum dominum † credendo dilexerit. † aliàs, deum.
7 Quod vt mundus in Chriſtũ crederet, virtutis fuerit diuinæ, non perſuaſionis humanæ.
8 De miraculis quæ vt mũdus in Chriſtum crederet facta ſunt, & fieri mundo credente non deſinunt.
9 Quod vniuerſa miracula, quę per martyres in Chriſti nomine fiunt, ei fidei teſtimonium ferant, qua in Chriſtum martyres crediderunt.
10 Quanto dignius honorentur martyres, qui ideo multa mira obtinent, vt deus verus colatur, quàm dæmones,

A dæmones, qui ob hoc quædam faciunt, vt ipſi dij eſſe credantur.
11 Contra Platonicos, qui de naturalibus elementorum ponderibus argumentantur terrenum corpus in cœlo eſſe non poſſe.
12 Contra calumnias infidelium, quibus Chriſtianos de credita carnis reſurrectione irrident.
13 An abortiui non pertineant ad reſurrectionem, ſi pertinent ad numerum mortuorum.
14 An infantes in ea ſint reſurrecturi habitudine corporis, quam habituri erant ætatis acceſſu.
15 An ad dominici corporis modum omnium mortuorum reſurrectura ſint corpora.
16 Qualis intelligenda ſit cõformatio ſanctorum ad imaginem filij dei.
17 An in ſuo ſexu reſuſcitanda atq; manſura ſint corpora fœminarum mortuarum.
18 De viro perfecto, id eſt, Chriſto & corpore eius, id eſt, eccleſia, quæ eſt ipſius plenitudo.
B 19 Quod omnia vicia corporis, quæ in hac vita humano contraria ſunt decori, in reſurrectione nõ ſint futura, vbi manente naturali ſubſtantia, in vnam pulchritudinẽ, & qualitas concurret & quantitas.
20 Quod in reſurrectione mortuorum natura corporum quibuſlibet modis diſsipatorum in integrũ vndecunque reuocanda ſit.
21 De nouitate corporis ſpiritalis, in quã ſanctorum caro mutabitur.
22 De miſeriis ac malis, quibus humanũ genus merito primæ præuaricationis obnoxium eſt, & à quibus nemo niſi per Chriſti gratiam liberatur.
23 De his quæ præter illa mala quę bonis maliſq; communia ſunt ad iuſtorũ laborẽ ſpecialiter pertinẽt.
24 De bonis, quibus etiã hanc vitam damnationi obnoxium creator impleuit.
25 De peruicacia quorundã, qui reſurrectionẽ carnis, quã ſicut prędictũ eſt tot⁹ mũd⁹ credit, impugnãt.
26 Quo modo Porphyrij definitio, qua beatis animis putatur corpus omne fugiẽdũ, ipſius Platonis ſententia deſtruatur, qui dicit ſummũ deum diis promiſiſſe, vt nunquam corporibus exuerentur.
C 27 De contrariis definitionibus Platonis atque Porphyrij, in quibus ſi vterque alteri crederet, à veritate neuter deuiaret.
28 Quid ad veram reſurrectionis fidem, vel Plato, vel Labeo, vel etiam Varro conferre potuerint, ſi opiniones eorum in vnã ſententiam conueniſſent.
29 De qualitate viſionis, qua in futuro ſeculo ſancti deum videbunt.
30 De æterna fœlicitate ciuitatis dei ſabbatoq; ꝑpetuo.

D. AVRELII AVGVSTINI de Ciuitate dei, ad Marcellinum Liber XXII.

De conditione angelorum & hominum. *Caput I.*

Sicut in proximo libro ſuperiori promiſimus, iſte huius totius operis vltimus diſputationẽ de ciuitatis dei æterna beatitudine continebit. Quæ nõ propter ætatis per multa ſecula longitudinẽ, tamen quandocunq; finiendam æternitatis nomen accepit, ſed quemadmodum ſcriptũ eſt in Euangelio: Regni eius nõ erit finis. *Luca.1.* Nec ita vt in aliis moriẽdo decedentibus, aliis ſuccedẽtibus oriendo, ſpecies in ea perpetuitatis appareat, ſicut in arbore, quæ perenni fronde veſtitur, eadẽ videtur viriditas permanere, dum labentibus & cadentibus foliis, ſubinde alia quæ naſcuntur faciem conſeruant opacitatis, ſed omnes in ea ciues immortales erunt, adipiſcentibus & hominibus, quod nunquam ſancti angeli perdiderunt. Faciet hoc deus omnipotentiſsimus eius conditor. Promiſit enim, nec mentiri poteſt, & quibus fidem hinc quoq; faceret multa ſua, & non promiſſa & ꝓmiſſa iam fecit. Ipſe eſt enim qui in principio cõdidit mũdum, *Gene.1.* plenũ bonis omnibus viſibilibus atq; intelligibilibus rebus, in quo nihil melius inſtituit, quàm ſpiritus, quibus intelligentiam dedit, & ſuæ contemplationis habiles capaceſq; ſui præſtint, atq; vna ſocietate deuinxit, quam ſanctã & ſupernã dicimus ciuitatem, in qua reſideãt, in qua ſuſtentẽtur [a] beatiq; ſint. Deus autẽ ipſe illis eſt, tanquam vita victuſq; cõmunis. Qui liberum arbitriũ eidem intellectuali naturę tribuit tale, vt ſi vellet deſerere deũ, [b] beatitudinẽ ſcilicet ſuam, cõtinuò miſeria eſſet ſecutura. Qui cum pręſciret angelos quoſdam per elationẽ, qua ipſi ſibi ad beatam vitam ſufficere vellent, tanti boni deſertores futuros, non eis ademit hanc poteſtatẽ potentius & melius eſſe iudicans etiam de malis benefacere, quàm mala eſſe non ſinere. Quæ omnino nulla eſſent, niſi natura mutabilis quãuis bona & à ſummo deo atq; incõmutabili bono, qui bona omnia condidit inſtituta, peccando mala ea ſibi ipſa feciſſet. Quo etiã peccato ſuo teſte conuincitur, bonã cõditam ſe eſſe naturã. Niſi enim magnũ & ipſa, licet non æquale conditori bonũ eſſet, profecto deſertio dei tanquam luminis ſui, malum eius eſſe nõ poſſet. Nam ſicut cæcitas oculi viciũ eſt, & idem ipſum indicat ad lumen vidẽdum oculũ eſſe creatum, ac per hoc etiã ipſo vicio ſuo excellentius oſtenditur cęteris membris membrum capax luminis: nõ enim alia cauſa eſſet vicium eius carere lumine, ita etiam natura quę fruebatur deo, optimam ſe inſtitutã docet, etiam ipſo ſuo vicio, quo ideo miſera eſt, quia non fruitur deo, qui caſum angelorum voluntarium iuſtiſsima pœna ſempiternę infœlicitatis obſtrinxit * atque in eo ſummo bono permanẽtibus cæteris, vt *alias, obſtruxit.* de ſua ſine fine permanſione certi eſſent, tanquam ipſius præmium permanſionis dedit. Qui fecit hominẽ, ipſum etiam rectum cum eodẽ libero arbitrio terrenum quidem animal, ſed cœlo dignũ, ſi ſuo cohæreret authori, F miſeria ſimiliter ſi eum deſereret ſecutura, qualis naturæ huiuſmodi conueniret. Quẽ ſimiliter quum præuaricatione *Gene.2.* legis dei per dei deſertionẽ peccaturũ eſſe præſciret, *Eccleſ.7.* nec illi ademit liberi arbitrij poteſtatẽ, ſimul præuidens, quid boni de malo eius eſſet ipſe facturus, qui de mortali progenie merito iuſteq; dãnata, tantũ populum per gratiam ſuam colligit, vt inde ſuppleat, & inſtauret partẽ, quæ lapſa eſt angelorũ, ac ſic illa dilecta & ſuperna ciuitas nõ fraudetur ſuorũ numero ciuiũ, quin etiam *Auguſt. in* fortaſsis & vberiore lætetur. *Enchiri.* Multa enim fiunt à malis quidẽ cõtra voluntatẽ dei: [c] *cap.28.* ſed tantæ eſt ille ſapientiæ, tantæq; virtutis, vt in eos exitus ſiue fines, quos bonos & iuſtos ipſe præſciuit, tendant omnia qui voluntati eius videntur aduerſa. Ac per hoc cum deus mutare dicitur voluntatem, vt quibus lenis erat: verbi gratia, reddatur iratus, illi potius quàm ipſe mutãtur, & eũ quodã modo mutatum in his quæ patiuntur inueniunt, ſicut mutatur ſol oculis ſauciatis & aſper quodam modo ex miti, & ex delectabili moleſtus efficitur, cũ ipſe apud ſeipſum maneat idem qui fuit. Dicitur enim voluntas dei, quam facit in cordibus obedientium mãdatis eius, de qua dicit

Apoſtolus

G Apoſtolus: Deus eſt enim, qui operatur in nobis & velle.
Philip. 2. Sicut enim iuſticia dei nõ ſolũ, qua ipſe iuſtus eſt dicitur, ſed illa etiã quam in homine, qui ab illo iuſtificatur facit: ſic & lex eius vocatur, quę potius eſt hominum, ſed ab ipſo data hominibus. Nam vtiq; homines erant, quibus ait Ieſus: In lege veſtra ſcriptũ eſt, cũ alio loco legamus: Lex dei eius in corde ipſius. Secundũ hanc voluntatem, quã deus operatur in hominibus etiã velle dicitur, quod ipſe nõ vult, ſed ſuos id volentes facit, ſicut dicitur cognouiſſe, quod vt cognoſceretur facit, à quibus ignorabatur. Neq; enim dicente Apoſtolo: Nunc autem cognoſcentes deum, imò cogniti à deo, fas eſt vt credamus, ꝙ eos tunc cognouerit deus, pręcognitos ante cõſtitutionem mũdi, ſed tunc cognouiſſe dictus eſt, quod tũc vt cognoſceretur effecit. De his locutionum modis iam & in ſuperioribus libris memini diſputatũ. Secundũ hanc ergo voluntatẽ, qua deũ velle dicimus, ꝙ alios efficit velle, à quibus neſciũtur futura, multa vult, nec facit.

Ioan 8. *Pſal. 36.* *Philip. 2.* *Galat. 4.* *Supra libr. 16. cap. 32.*

IOANNIS LODOVICI VIVIS Valentini in xxij. librum de Ciuitate dei D. Aurelij Auguſtini commentarij.

a IN qua reſideant, in qua ſuſtentẽtur.) In aliis libris ſic: In qua res, qua ſuſtentẽtur beatiq; ſint, deus ipſe illis eſt, tanquã vita victuſq; cõmunis: qui ſenſus videtur commodior, & pòſt. b Vt ſi vellet deſerere
H deũ.) In aliis ſic: deſereret deũ cõtinuo miſeria ſecutura. quaſi exẽplo miſeria ſequatur, vbi à vita & beatitudine diſceditur. c Multa enim fiunt à malis quidẽ cõtra voluntatẽ dei.) Atqui audimus à Propheta omnia quæcunq; voluit fecit, hæc quæſtio altiſſima eſt multoſq; ſacrarũ literarum dictis ceu nobis vincta & arctata. Petrus Lõbardus in 1. lib. collectionũ ſententiarũ nõ facile ſe ex ea extricat. Theologi deinde ad omnia vel ſoluenda, vel ſcindẽda voluntates inuenerũt beneplaciti, & ſigni, antecedẽtis & conſequẽtis, ſimplicis cõplacẽtiæ & diſplicẽtiæ: & velut hac parũ ſit intellectũ exponũt ſimplicis volitionis, & nolitionis, tum perfectionis fugæ, tũ ſignorũ voluntatis ſimplicis cõplacẽtiæ, & ſignorũ voluntatis perſecutionis & fugæ. Equidẽ tametſi in his multa, nõ tamẽ vniuerſa ceu futilia dãnarim: & hoc ſi modo daretur opera, vt intelligerẽt, qui audiunt: & qui dicũt apertius explicarẽt, idq; verbis vulgaribus ad cõmunẽ ſenſum vſumq; accõmodatis, nec de vocũ abſurdarũ nouitate ſtuderent admirationẽ captare. Ego vero vt hęc omittã, quantũ ad pręſens inſtitutũ attinet, puto voluntatẽ & eſſe in deo verã germanamq;, & à nobis ei attribui aſſingiq; p modo noſtro captuq; ex noſtra deductã, & cõcinnatã, vt oculos damus, & manus, & pedes. diuina illa atq; omnipotens expreſſa veraq; neq; mutatur vnquam, & omnia quæcunq; voluit fecit, nec vt aliqua, vel impediri poteſt, vel auerti. ad quã nos aſſignamus, optimorũ hominũ volũtati ſimillimã efficimus, vt cũ oculos tribuimus nõ lippi, aut luſcioſi curioſos, aut ſtrabi, ſed acutiſſ. cernentis tribuimus: ſic pedes nõ loripedis claudíve, aut vatracis ſed integerrimi & perniciſſimi hominis: ſic manus, ſic brachia vt perfectiſſ. immortalib° poſſumus excogitare. Itaq; cum vir bonus bene viui velit omniaq; recte agi gaudeat, cõtra male ac praue viui nolit doleatq;, ſi id contingat: ſic deus & velle & gaudere à nobis dicitur, quod homines pie ſancteq; vitã agant: nolle dolereque, ꝙ ſcelerate ac
I impie, tanquã illa, quæ ſuę naturę ſunt cõgruẽtiora mali, quibus & videatur delectari q. rebus cognatis. quocirca cum hanc volũtatẽ facilius ſit, q̃ illam intelligere, quod noſtris ſimilior, mali viri, cum ſcelera admittunt, haud dubie, & ſibi, & aliis contra dei volontatẽ facere videntur. quo verbo paulopòſt Aug. vtitur, quę voluntati eius videntur aduerſa: & de ſempiterna illa & vera diuina volũtate addit, ac per hoc cũ deus mutare dicitur voluntatẽ &c. Tum & eſt volũtas dei, quã ipſe in nobis facit, de qua plerique in ſacris literis intelligũtur loci, vt ipſe Aug. ſatis explicat, quæ oĩa vnuſquiſq; velim accipiat à me dicta honore illo & reuerẽtia, qua de rerã ſacroſancta, & à noſtris ingenus remotiſſima loqui hominẽ fas eſt, ceſſuro facile vel rationem meliorem afferenti, vel authoritatem maiorem.

Voluntas dei.

De æterna dei & incõmutabili voluntate. Cap. II.

MVlta enim volunt fieri ſancti eius ab illo inſpirata ſancta voluntate, nec fiunt: ſicut orant pro quibuſdã piè ſancteq;, & quod orant non facit, cũ ipſe in eis hãc orãdi voluntatẽ ſancto ſpiritu ſuo fecerit, ac per hoc quando ſecũdum domini voluntatẽ orant * ſancti, vt quiſq; ſit ſaluus, poſſumus illo modo locutionis dicere, vult deus, & nõ facit: vt ipſum dicamus velle, qui vt velint iſti, facit. Secũdum illã vero voluntatẽ ſuam, quę cũ eius præſciẽtia ſempiterna eſt, profecto in cœlo & in terra omnia quęcunq; voluit, nõ ſolũ præterita, vel pręſentia, ſed etiã futura iam fecit. Verum antequã veniat tẽpus, quo voluit vt fieret, quod ante tẽpora vniuerſa præſciuit atq; diſpoſuit, dicimus, K fiet quãdo deus voluerit. Si autẽ nõ ſolũ tẽpus quo futurum eſt, verumetiã vtrũ futurũ ſit ignoramus, dicimus, fiet ſi deus voluerit, nõ quia deus nouã voluntatẽ, quam non habuit, tunc habebit, ſed quia id quod ex æternitate in eius immutabili pręparatũ eſt voluntate, tunc erit.

** aliàs, ſecundũ dei volunt & orant.* *Pſal. 134.*

De promiſſione æternæ beatitudinis ſanctorum, & perpetuis ſuppliciis impiorum. Capvt III.

QVapropter vt cætera tam multa pręterea, ſicut nũc in Chriſto videmus impleri, quod promiſit Abrahæ dicens: In ſemine tuo benedicẽtur omnes gẽtes, ita quod eidem ſemini eius promiſit implebitur, vbi ait, per Prophetam: Reſurgent qui erant in monumentis. Et quod ait: Erit cœlũ nouum, & terra noua, & nõ erunt memores priorũ, nec aſcendent in cor ipſorum, ſed lætitiã & exultationem inueniẽt in ea. Et ecce ego faciã Hieruſalẽ exultationem & populũ meũ in lætitiam, & exultabo in Hieruſalẽ, & lætabor in populo meo, & vltra nõ audietur in ea vox fletus. Et per alium Prophetam, quod prænunciauit dicens eidẽ Prophetæ: In tempore illo ſaluabitur populus tuus † omnis qui inuẽtus fuerit ſcriptus in libro, & multi dormiẽtium in terræ puluere, ſiue vt quidã interpretati ſunt aggere, exurgent, hi in vitam æternã, & hi in opprobriũ, & in cõ- L fuſionem æternã. Et alio loco per eundẽ Prophetam: Et accipient regnũ ſancti altiſſimi, & obtinebũt illud vſq; in ſeculum, & vſq; in ſecula ſeculorũ. Et paulopòſt. Regnum, inquit, eius regnũ ſempiternũ. Et alia quæ ad hoc pertinentia in libro viceſimo poſui, ſiue quæ non poſui, & tamen in eiſdẽ literis ſcripta ſunt. Venient & hæc, ſicut & iſta venerunt, quæ increduli nõ putabant eſſe ventura. Idem quippe deus vtraq; promiſit, vtraque ventura eſſe prædixit, quẽ perhorreſcũt numina Paganorum, teſte etim Porphyrio nobiliſſimo philoſophorum.

Gene. 22. *Eſa. 26.* *Eſai. 65.* *Danie. 12.* *† al. meus.* *Danie. 7.* *Capitibus 22. & 23.*

Contra ſapientes mundi, qui putant terrena hominum corpora ad cœleſte habitaculũ non poſſe transferri. Capvt IIII.

SEd videlicet homines docti atq; ſapiẽtes cõtra vim tantæ authoritatis, quæ omnia genera hominũ, ſicut tanto antè prædixit in hoc credendum ſperãdumq; cõuertat, acute ſibi argumẽtari videntur aduerſus corporũ reſurrectionẽ & dicere, quod in tertio de Republica libro à Cicerone cõmemoratũ eſt. Nam cũ Herculẽ & Romulũ ex hominib° deos M eſſe factos aſſeueraret, quorum non corpora, inquit, ſunt in cœlũ ᵃ elata: neq; enim natura pateretur, vt id, quod eſſet de terra, niſi in terra maneret. Hinc eſt magna ratio ſapientiũ, quorũ domin° nouit cogitationes, quoniã vanę ſunt. Si enim animę tãtũmodo eſſemus, id eſt, ſine vllo corpore ſpiritus, & in cœlo habitãtes, terrena aĩalia neſciremus, nobiſq; futurũ eſſe diceretur, vt terrenis corporibus animãdis quodã vinculo mirabili nectere-mur, nõne multo forti° argumẽtaremur id credere recuſantes, & diceremus naturã nõ pati, vt res incorporea ligamẽto corporeo vinciretur? Et tamẽ plena eſt terra vegetantibus animis, quibus hęc mẽbra terrena miro modo ſunt cõnexa & implicita. Cur ergo eodẽ volẽte deo, qui fecit hoc animal, nõ poterit terrenũ corpus in cœleſte corpus attolli, ſi animus omnia hæc terrena tranſcẽdens ᵇ per hoc etiã cœleſti corpore prętabilior terreno corpori potuit alligari? An terrena particula tam exigua potuit aliquid cœleſti corpore melius apud ſe tenere, vt ſenſum haberet & vitã, & eã ſentientẽ atq; viuentẽ dedignabitur cœlũ ſuſcipere, aut ſuſceptã nõ poterit ſuſtinere, cũ de re ſentiat, & viuat iſta meliore q̃ eſt corpus omne cœleſte? Sed ideo nunc nõ fit, quia nõdum eſt tẽpus quo id

1. Corint. 3.

A quo id fieri voluit. Quid hoc quod prouidẽtia dei [c] multo mirabilius, q̃ illud, quod ab iſtis nõ creditur fecit? Cur enim nõ vehementius admirantur incorporeos animos cœleſti corpore potiores, terrenis alligari corporibus, q̃ corpora licet terrena ſedibus, quamuis cœleſtibus tamen corporeis ſublimari, niſi quia hoc videre cõſueuimus, & hoc ſumus, illud vero nondũ ſumus, nec aliquando adhuc vidimus? Nam profecto ſobria ratione cõſulta mirabilioris eſſe diuini operis reperit̃ incorporalib[9] corporalia quodã modo attexere, q̃ licet diuerſa, quia illa cœleſtia iſta terreſtria, tamen corpora & corpora copulari.

a QVorum nõ corpora, inquit, ſunt in cœlum.) At Romuli corpus nuſquam inuentũ, in cœlos ſublatũ credidit populus ruſticanus. & Herculis corpus Græci ab Aeſculapio ſanitati redditũ, & ita in cœlis locatũ fabulãtur. b Si animus omnia hęc terrena trãſcendens.) Alibi legitur: Si animus omni, ac per hoc etiã cœleſti corpore præſtabilior, terreno corpori potuit alligari: & pòſt. c Quid hoc quod prouidentia dei.) Sic legitur: qui hoc quod videndo iam voluit, multo mirabilius, quàm illud, quod ab iſtis non creditur fecit. Cur enim non vehementius admiremur incorporeos &c.

De reſurrectione carnis, quam quidam mundo credente non credunt. *Caput V.*

B SEd hoc incredibile fuerit aliquando. Ecce iam credidit mundus ſublatũ terrenũ Chriſti corpus in cœlũ, reſurrectionẽ carnis & aſcenſionẽ in ſupernas ſedes pauciſsimis remanẽtibus atq; ſtupentibus, vel doctis, vel indoctis, iam crediderunt, & docti, & indocti. Si rem credibilẽ crediderunt, videãt q̃ ſint ſtolidi, qui nõ credũt. Si autẽ res incredibilis credita eſt, etiam hoc vtiq; incredibile eſt, ſic creditũ eſſe, quod incredibile eſt. Hæc igit̃ duo incredibilia, reſurrectionẽ ſcilicet noſtri corporis in æternũ, & rẽ tam incredibilẽ mundũ eſſe crediturũ, idem dominus ante q̃ vel vnum horũ fieret, [a] ambo futura eſſe prædixit. Vnũ duorũ incredibiliũ iam factũ eſſe videmus, vt q̃d erat incredibile, crederet mũdus: cur id quod reliquum eſt deſperatur, vt etiã hoc veniat, q̃d incredibile credidit mũdus, ſicut iam venit, quod ſimiliter incredibile fuit, vt rem tam incredibilẽ crederet mundus: quandoquidẽ hoc vtrunq; incredibile, quorũ videmus vnũ, alterũ credimus, in eiſdẽ literis prædictũ eſt, per quas credidit mũdus? Et ipſe modus, quo mundus credidit, ſi conſideretur, incredibilior inuenitur. Ineruditos liberalibus diſciplinis, & omnino quantũ ad iſtorũ doctrinas attinet, impolitos, nõ pe-
C ritos Gammatica, nõ armatos dialectica, nõ Rhetorica inflatos, piſcatores Chriſtus cũ retibus fidei ad mare huius ſeculi pauciſsimos miſit, atq; ita ex omni genere tam multos piſces, & tanto mirabiliores, quãto rariores, etiã ipſos philoſophos cepit. Duob[9] illis incredibilibus, ſi placet, imò quia placere debet, addamus hoc tertiũ. Iam ergo tria ſunt incredibilia, quę tamẽ facta ſunt. Incredibile eſt enim Chriſtũ reſurrexiſſe in carne, & in cœlũ aſcẽdiſſe cũ carne. Incredibile eſt, mundũ rem tam incredibilem credidiſſe. Incredibile eſt, homines ignobiles, infimos, pauciſsimos, imperitos, rem tam incredibilẽ, tam efficaciter mũdo, & in illo etiã doctis perſuadere potuiſſe. Horũ trium incredibiliũ primũ nolunt iſti cũ quibus agimus credere: ſecundũ coguntur & cernere, quod nõ inueniũt, vnde ſit factũ, ſi nõ credunt tertiũ. Reſurrectio certe Chriſti & in cœlũ cũ carne in qua reſurrexit, aſcenſio, toto iam mũdo prædicatur, & creditur: ſi credibilis nõ eſt, vnde toto terrarũ orbe iam credita eſt? Sed multi nobiles, ſublimes, [b] docti etiã eam ſe vidiſſe dixerunt, & quod viderunt diffamare curarũt, eis mundũ credidiſſe non mirũ eſt, ſed iſtos adhuc credere nolle, perdurũ eſt. Si autẽ vt verũ eſt, paucis, obſcuris, minimis, indoctis eã ſe vidiſſe dicentibus, & ſcribẽtibus credidit mundus, cur pauci obſtinatiſsimi, qui remanſerũt, ipſi mũdo iam cre- D
denti adhuc vſq; nõ credũt? Qui propterea numero exiguo ignobiliũ, infirmorum, imperitorũ hominũ credidit, quia in tam contẽptibilibus teſtib[9] multo mirabilius diuinitas ſeipſa perſuaſit. Eloquia nanq; perſuadentium, quæ dicebant, mira fuerunt facta, nõ verba.* Qui enim Chriſtũ in carne reſurrexiſſe, & cũ illa in cœlũ aſcendiſſe nõ viderant, id ſe vidiſſe narrantibus nõ loquentibus tantũ, ſed etiã mirifica faciẽtibus ſigna credebant. Hoĩes quippe quos vnius, vel vt multũ duarum linguarũ fuiſſe nouerant, repẽte linguis omniũ gentiũ loquẽtes mirabiliter audiebãt. Claudũ ab vberibus matris ad eorũ verbũ in Chriſti nomine poſt quadraginta annos incolumem conſtitiſſe. Sudaria de corporibus eorũ ablata, ſanandis profuiſſe languẽtibus: in via qua fuerãt tranſituri poſitos in ordine innumerabiles morbis variis laborãtes, vt ambulantiũ ſuper eos vmbra trãſiret, cõtinuo ſalutẽ ſolere recipere: & alia multa ſtupenda in Chriſti noĩe per eos facta ſigna. Poſtremo etiam mortuos reſurrexiſſe cernebant. Quæ ſi vt legũtur, geſta eſſe cõcedũt, ecce tot incredibilia tribus illis incredibilib[9] addimus. Et vt credatur vnũ incredibile quod de carnis reſurrectione atq; in cœ- E
lum aſcẽſione dicitur, multorũ incredibiliũ teſtimonia tanta cõgerimus, & nondũ ad credendũ abhorrẽda duricia incredulos flectim[9]. Si vero per Apoſtolos Chriſti, vt eis crederetur, reſurrectionẽ, atq; aſcenſionem prædicantibus Chriſti etiã iſta miracula facta eſſe nõ credunt, hoc nobis vnum grande miraculũ ſufficit, quod ea terrarum orbis ſine vllis miraculis credidit.

aliàs, mira fuerunt: ſed acta nõ verba. — Acto. 2. Acto. 2. Acto. 3. Acto. 19. Actorũ. 5.

a IDem dominus antequam vel vnũ horũ fieret.) In ædibus Simonis lepruſi, cum Euangeliũ ſuũ diuulgatũ iri per vniuerſum orbẽ prædixit, Matth. xxvi. & plerunque tertio poſt mortẽ die ſeipſum vitę lucique redditurum. b Sed multi nobiles ſublimes.) Ironia eſt, quo admirabilius reddat, quod adiicit: Si autem vt verum eſt paucis obſcuris minimis &c. quanquam alibi legitur, ſi multi nobiles.

Quòd Roma conditorẽ ſuum Romulũ diligendo deũ fecerit, eccleſia autẽ Chriſtũ dominũ credendo dilexerit. *Cap. VI.*

REcolamus etiã hoc loco illud, quod de Romuli credita diuinitate Tullius admiratur. Verba eius vt ſcripta ſunt inſeram: Magis eſt, inquit, in Romulo admirandũ, quod cæteri qui dij ex hominibus facti eſſe dicũtur, minus eruditis hominum ſeculis fuerũt, vt fingẽdi procliuior eſſet ratio, cũ imperiti facile ad credendũ impellerẽtur. Romuli autẽ ætatẽ minus his ſexcẽtis annis [a] iã inueteratis literis, atq; doctri- F
nis [b] omniq; illo antiquo ex inculta hominũ vita errore ſublato fuiſſe cernimus. Et paulopòſt de eodẽ Romulo ita loquitur, quod ad hũc pertinet ſenſum. Ex quo intelligi poteſt, inquit, permultis annis antè Homerũ fuiſſe, q̃ Romulũ, vt iam doctis hominib[9], ac tẽporibus ipſis eruditis ad fingẽdũ vix quicquã eſſet loci. Antiquitas enim recepit fabulas, fictas etiã nõnunquã incõdite. Hæc ætas autẽ iam exculta præſertim eludẽs omne quod fieri non poteſt reſpuit. Vnus è numero doctiſsimorũ hominum idemq; eloquẽtiſsimus omniũ Marcus Tullius Cicero, propterea dicit diuinitatẽ Romuli mirabiliter creditã, quod erudita iam tẽpora fuerunt, quæ falſitatẽ non reciperent fabularũ. Quis autẽ Romulum deũ niſi Roma credidit, atq; id parua & incipiẽs? Tum deinde poſteris ſeruare fuerat neceſſe, quod acceperãt à maioribus, vt cum iſta ſuperſtitione in lacte quodã modo matris ebibita creſceret ciuitas, atq; ad tã magnũ perueniret imperiũ, vt ex ei[9] faſtigio velut ex altiore quodã loco alias quoq; gentes, quibus dominaretur, hac ſua opinione perfunderet, vt nõ quidẽ crederent, ſed tamẽ dicerent deũ Romulũ, ne ciuitatẽ cui ſeruiebant, de cõditore eius offenderent,

Marci. 16. Acto. 1. Matth. 4. Marci. 16. Acto. 1. Cicero lib. 3. de Republica.

G derent,aliter eũ nominando q̃ Roma,[c] quę id nõ amore quidẽ huius erroris,ſed tum † amoris errore crediderat. Chriſtus autẽ quanquã ſit cœleſtis & ſempiternę conditor ciuitatis, nõ tamẽ eũ quoniã ab illo cõdita eſt deũ credidit,ſed ideo potius eſt cõdenda,quia credidit. Roma cõditorẽ ſuũ iam cõſtructa & dedicata, tãquam deũ coluit in tẽplo: hæc autẽ Hieruſalẽ conditorẽ ſuum deũ Chriſtũ,vt cõſtrui poſſet & dedicari,poſuit in fidei fundamẽto. Illa illũ amando eſſe deũ credidit, iſta iſtũ deũ eſſe credendo amauit. Sicut ergo præceſsit vnde amaret illa,& de amato iam libẽter etiã falſum bonũ crederet, ita præceſsit vnde iſta crederet, vt recta fide nõ temere, quod falſum eſt,ſed qđ verũ erat amaret. Exceptis enim tot & tantis miraculis, quę perſuaſerũt deũ eſſe Chriſtũ, prophetiæ quoq; diuinæ fide digniſsimæ præceſſerunt, quę in illo nõ ſicut à patribus adhuc credũtur implẽdæ, ſed iam à † toto mundo demũſtrantur impletæ.[d] De Romulo autẽ quia cõdidit Romã,in eaq; regnauit auditur, legitur,nõ quia factũ eſt quod ante fuiſſet prophetatum, ſed q᷑ ſit receptus in deos,creditũ tenent literę,nõ factũ docent. Nullus quippe rerũ mirabiliũ ſignis id ei vere ꝑuenisse mõſtratur.

† al. tamẽ.

† aliâs in, al. deeſt vtrunque.

H Lupa quippe illa fratrũ duorũ nutrix, quod videtur quaſi magnũ extitiſſe portẽtum, quale aut quantum eſt ad demonſtrandũ deũ? Certe enim etſi nõ meretrix fuit lupa illa,ſed beſtia cũ fratribus portentum commune fuerit ambobus,frater tamen eius nõ habetur deus.[e] Quis autẽ prohibitus eſt,aut Romulũ,aut Herculem,aut alios tales homines deos dicere,& mori maluit, q̃ non dicere? Aut vero aliqua gentiũ coleret inter deos ſuos Romulũ,niſi Romani nominis met⁹ cogeret? Quis porrò enumeret,q̃ multi quãtalibet ſæuicia crudelitatis occidi,q̃ Chriſtũ deũ negare maluerunt? Proinde metus quàmlibet leuis indignationis, quæ ab animis * Romanorum,ſi non fieret,poſſe putabatur exiſtere, cõpellebat aliquas ciuitates politas ſub iure Romano tanquã deum colere Romulũ: à Chriſto autẽ deo nõ ſolũ colendo,verumetiã cõfitendo tantã per orbẽ terræ martyrũ multitudinẽ[f] metus vllus,aut error reuocare nõ potuit,blãdiciç nullæ,ꝑmiſsio nulla demouit,ſed nec facultatũ violẽta ſubtractio, nec acerbitas vniuerſatũ variarumq; pœnarũ. Et ipſius mortis:quæ plus cæteris formidatur. Neq;

** aliâs, amicis.*

I tunc ciuitas Chriſti,quãuis adhuc peregrinaretur in terris,& haberet tam * magnorũ agmina populorũ,[g] aduerſus impios perſecutores ſuos pro tẽporali ſalute pugnauit,ſed potius vt obtineret æternã,nõ repugnauit. Ligabantur,includebãtur,cędebãtur,torquebãtur,vrebãtur, laniabãtur,trucidabãtur,& multiplicabãtur. Nõ erat eis pro ſalote pugnare, niſi ſalutẽ pro ſaluatore contẽnere.

** aliâs, tamen.*

Scio in libro Ciceronis tertio,niſi fallor, de Republica, diſputari, nullũ bellum ſuſcipi à ciuitate optima,niſi aut pro fide,aut pro ſalute. Quid autem dicat pro ſalute,vel intelligi quam ſalutẽ velit,alio loco demõſtrans:ſed his pœnis,inquit,quas etiã ſtultiſsimi ſentiunt egeſtate, exilio,vinculis,verberibus elabunẽ ſępe priuati,oblata mortis celeritate. Ciuitatibus autem mors ipſa pœna eſt,quæ videtur à pœna ſingulos vindicare. Debet enim cõſtituta ſic eſſe ciuitas, vt æterna ſit. Itaque nullus interitus eſt Reipublicę naturalis,vt hominis,in quo mors nõ modo neceſſaria eſt,verũetiã optanda perſæpe. Ciuitas autem cũ tollitur,deletur,extinguitur, ſimile eſt quodã modo, vt magnis parua cõferamus,ac ſi omnis hic mundus intereat,& cõcidat. Hoc ideo dixit Cicero, quia mundum nõ interiturũ cum Platonicis ſentit. Cõſtat ergo eũ pro ea ſalute bellum voluiſſe ſuſcipi à ciuitate,qua fit,vt maneat hic ciuitas ſicut dicit, æterna quãuis moriẽtibus & naſcentibus ſingulis,ſicut perennis eſt opacitas oleæ,vel K lauri atq; huiuſmodi cæterarũ arborũ ſingulorũ lapſu ortuq;. Mors quippe,vt dicit, nõ hominũ ſingulorum, ſed vniuerſæ pœna eſt ciuitatis,quę à pœna plerũq; ſingulos vindicat. Vnde merito quęrit,vtrũ rectè fecerint Sagũtini,quando vniuerſam ſuã ciuitatẽ interire maluerunt, quàm fidẽ frangere, qua cũ ipſa Romana Republica tenebantur:in qoo ſuo facto laudantur ab hominibus terrenæ Reipublicæ ciuibus. Sed hi quo modo huic diſputationi poſſent obedire nõ video,vbi dicitur nullum ſuſcipiendũ eſſe bellũ,niſi aut pro fide,aut pro ſalute. Nec dicitur ſi in vnũ ſimul periculũ ita duo iſta cõcurrerint, vt teneri alterũ ſine alterius amiſsione nõ poſsit,quid ſit potius eligendũ. Profecto enim Sagũtini ſi ſalutẽ eligerent,fides eis fuerat deſerenda. Si fides tenẽda,amittẽda vtiq; ſalus,ſicut & factũ eſt. Salus autẽ ciuitatis dei talis eſt,vt cũ fide ac per fidẽ teneri, vel potius acquiri poſsit: fide autẽ perdita,ad eam quiſq; venire nõ poſsit. Quę cogitatio firmiſsimi ac patientiſsimi cordis, tot ac tantos martyres fecit,qualem ne vnũ quidem habuit,vel habere potuit,quando eſt deus creditus,Romulus. L

M Inus his ſexcẽtis annis.) Annotauit Triuetus enarrator eſſe [a] in ſcriptura errorem,cum dicit minus ſexcentis annis, quum conſulatus Ciceronis pluribus quàm ſexcẽtis & quinquaginta annis diſtet à Romuli exceſſu. Miror quid ei venerit in mẽtem,vt hoc loco tam vellet accuratus,& diligẽs videri,cum ſæpe magnos montes negligat. cui profecto vſu venit,quod luſcioſis & hebete viſu,qui ſi quando oculorũ aciem intendunt,vt certius aliquid cernant,minus vident,quàm ante. ſic tanta circunſpectio noſtro interpreti tenebras offudit,quibus nõ diſpexit Ciceronẽ ea non ſcribere de ſe ac ſuis tẽporibus, ſed de Scipione Africano minore,& Lælio,quos loquẽtes libris illis inducit. Porrò Scipio floruit à ſexcenteſimo ad ſexcenteſimum viceſimum vr. con. annũ,nõ ſexcentis annis à Romuli morte. Neq; vero præter morem meum attigiſſem ineptias veteris interpretis, niſi hæc talia eſſet, quæ vel mediocriter eruditi capi poſſent. b Inueteratis literis atque doctrinis.) Iam enim fuerant Orpheus,Muſæus,Linus,Philammon,Thamyris,Orius,Demodocus,Ariſtæas,Proconeſius,Pronępidas Atticus,Eocelus Cyprius, Phemius Ithacenſis & Homerus,& alij veteres,quos Greci partim Theologos nominant,partim Poetas. c Aliter cum nominando quàm Roma.) Non aliter,hoc eſt vel Romulũ,vel Quirinum,vt nugatur enarrator:ſed aliter,id eſt,vocando eũ hominẽ,cũ Roma deũ diceret. Iuuabit opinor nõ ignorare quæ Iacobus de Paſſauant expoſitor addat. In hoc,inquit,cap. vj. mẽtionẽ facit expoſitor de nomine Romuli deificati, qui colebatur & appellabatur à Romanis ſub nomine Quirini. Vbi notat,q᷑ iſtud nomen ſortitus eſt à quodam euentu. nam ferunt haſtam lãceæ eius quadam vice in Palatino monte floruiſſe. iam ergo miraculũ non eſt Chriſtophoro baculum floruiſſe,quum floruerit & Romulo. O lepidule Paſſauanti doleo vicem me Hercules tuam,quod illis temporibus te non genuit natura,vt hoc ſcripſiſſes, non tibi latus clauus defuiſſet, vel etiam conſulatus,aut certe flaminium Quirinale, quo melius illum coleres deũ, M quem nõ minus tuis ornaſſes ſcriptis,quàm oratione ſua Iulius Proculus. Profecto ſi Romulo id contigit,nõ immerito putabatur deus,niſi forſan haſta erat arbor aliqua recens cum radice euulſa, qualẽ Siluanus geſtabat cupreſſum. cæterum dic quæſo,cur ex eo euentu Quirinus? Dicitur autẽ haſta,inquit,quiris Græce,inde Quirinus dicit. Sabinũ nomẽ credidi. ſed puto tibi Sabinos & Gręcos eodẽ eſſe loco. Perge porrò,vnde & Quirites milites haſtã portãtes in bellis dicunt. quid quũ nõ militabãt,nõ erant Quirites? vide ne peſsimã grãtiã ineas apud milites genus hominũ vehemens ac irritabile,qui ſe Quirites vocari ignominiæ ducunt: quippe quũ exauthorabãtur, dimittebanturq; ab imperatore non iam milites dicebantur,ſed Quirites. quod factum à Cæſare dictatore legimus, & Alexandro Seuero,è quibus Cæſariani reſponderunt nõ ſe Quirites eſſe,ſed milites. Sed ego importunus nimis interpellator. affers plura? & cętera inquis. quę ſunt hæc tandem cætera? ſexcenta milia ſcurrilium & ridicularum rerum, quas domi relictas nobis inuidiſti,miſertus forte noſtri,ne nimium ſplenis indulgeremus. d Sed iam à toto mundo demonſtrantur impletæ.) Alibi ſic legitur:ſed iam demonſtrantur impletæ, de Romulo autem qui condidit,in eaq; regnauit,auditur, legitúrve quod factum eſt, non quod antequam fieret prophetatum. e Frater tamen eius non habetur deus.) At ædiculam habebat in Auentino parum celebrem,& qualem heros potius quàm deus. f Tantã per orbem terræ martyrum multitudinẽ.) In Colonien. Codice legitur:ſic tantam per orbem terræ martyrum multitudinem metus reuocare non potuit,non leuis offenſionis animorũ, ſed immenſarum variarumq; pœnarum. g Et haberet tam magnorum agmina populorum.) Obſiſtere poterant,& captis armis non modo inimicis metum facere,ſed periculum afferre à ſe propulſando. Cæterum longe beatius & Euangelio Chriſti dignius exiſtimabant iniuriam pati quàm facere,mori quam occidere,corpus amittere quàm animam.

Idem legit Victorianum exemplar.

Quod vt mundus in Chriſtum crederet virtutis fuerit diuinæ,non perſuaſionis humanæ. *Caput VII.*

Sed valde

A SEd valde ridiculũ eſt, de Romuli falſa diuinitate cũ de Chriſto loquimur facere mẽtionẽ. Verũtamen cũ ſexcentis fermè annis ante Ciceronẽ [a] Romulus fuerit, atq; illa ætas iam fuiſſe doctrinis dicatur exculta, vt quod fieri nõ poteſt omne eludens reſpueret: quanto magis poſt ſexcẽtos annos ipſius tempore Ciceronis maximeq; poſtea ſub Auguſto atq; Tyberio eruditioribꝰ vtiq; tẽporibus, reſurrectionẽ carnis Chriſti, atq; in cœlos aſcenſionẽ, tanquã id quod fieri nõ poteſt, mens humana ferre non poſſet, eludenſq; ab auribus cordibuſq; reſpueret, niſi eã fieri potuiſſe, atq; factã eſſe diuinitas ipſius veritatis, vel veritas diuinitatis & cõteſtantia miraculorũ ſigna mõſtrarent, vt terrentibus & cõtradicẽtibus tam multis, tamq; magnis perſecutionibus præcedẽs in Chriſto, deinde ad nouũ ſeculũ in cæteris ſecutura reſurrectio atq; immortalitas carnis & fideliſſime crederetur & prædicaretur intrepide, & p orbem terræ pullulatura fœcũdius cũ in martyrũ ſanguine ſereretur. Legebãtur enim præconia præcedẽtium Prophetarũ, concurrebant oſtenta virtutũ, & perſuadebatur veritas noua conſuetudini, non cõtraria rationi, donec B orbis terræ qui perſequebatur furore, proſequeretur fide.

Cicero li. 3. de Republica.

[a] CVm ſexcentis fermè annis ante Ciceronẽ.) Legẽdum, ante Scipionem. Nempe Aemilianum, qui inducitur diſſerẽs in lib. de Repub.

De miraculis, quæ vt mundus in Chriſtũ crederet facta ſunt, & fieri mundo credente non deſinunt. *Caput VIII.*

CVr inquiunt nũc illa miracula, quæ prædicatis facta eſſe nõ fiunt? Poſſem quidẽ dicere neceſſaria fuiſſe prius quã crederet mundus, ad hoc vt crederet mundus. Quiſquis adhuc prodigia vt credat, inquirit, magnũ eſt ipſe prodigium,[a] qui mundo credẽte nõ credit. Verũ hoc ideo dicũt, vt nec tunc illa miracula facta fuiſſe credantur. Vnde ergo tãta fide Chriſtus vſquequaq; cãtatur in cœlũ cum carne ſublatus? Vnde temporibꝰ eruditis, & omne quod fieri nõ poteſt reſpuentibus, ſine vllis miraculis nimiũ mirabiliter incredibilia credidit mũdus? An forte credibilia fuiſſe, & ideo credita eſſe dicturi ſunt? Cur ergo ipſi nõ credũt? Breuis eſt igitur noſtra complexio. Aut incredibili rei, quæ non videbatur, alia incredibilia, quæ tamẽ fiebãt & videban- C tur, fecerunt fidẽ: aut certe res credibilis, vt nullis quibus perſuaderetur miraculis indigeret, iſtorum nimiam redarguit infidelitatem. Hoc ad refellẽdos vaniſſimos dixerim. Nam facta eſſe multa miracula quæ atteſtarentur illi vni grãdi ſalubriq; miraculo quo Chriſtus in cœlum cum carne in qua reſurrexit, aſcendit, negare non poſſumus. In eiſdẽ quippe veraciſſimis libris cuncta cõſcripta ſunt, & quæ facta ſunt, & propter quod credendũ facta ſunt. Hæc vt fidẽ facerent innotuerunt, hæc per fidẽ quã fecerunt multo clarius innoteſcunt. Leguntur quippe in populis vt credantur, nec in populis tamẽ, niſi credita legerentur. Nam etiã nunc fiũt miracula in eius nomine, ſiue per ſacramẽta eius, ſiue per orationes, vel memorias ſanctorum eius, ſed non eadem claritate illuſtrantur, vt tanta quãta illa gloria diffamẽtur. Canon quippe ſacrarum literarũ quẽ diffamatum [b] eſſe oportebat, illa facit vbiq; recitari & memoriæ cunctorũ inhærere populorũ: hæc autẽ vbicunq; fiunt ibi ſciuntur, vix à tota ipſa ciuitate vel quocunq; cõmanentiũ loco. Nam plerunq; etiã ibi pauciſſimi ſciũt, ignorantibus cæteris, maxime ſi magna ſit ciuitas, & quando alibi aliiſq; narrãtur, nõ tanta ea commẽdat authoritas, vt ſine difficultate, vel dubitatione credantur, quãuis Chriſtianis fidelibus à fidelibus indicentur. Miraculũ quod Mediolani factũ eſt cũ illic eſſemus, quãdo illuminatus eſt cæcus, ad multorũ notitiam potuit peruenire, quia & grandis eſt ciuitas, & ibi D erat tunc Imperator, & immenſo populo teſte res geſta eſt, concurrente ad corpora martyrũ Protaſij & Geruaſij.[c] Quæ cũ laterẽt & penitus neſcirẽtur, Epiſcopo Ambroſio [d] per ſomnũ reuelata reperta ſunt, vbi cæcus ille depulſis veteribus tenebris diẽ vidit. Apud Carthaginẽ autẽ quis nouit, præter admodũ pauciſſimos, ſalutẽ, quæ facta eſt Innocẽtio exaduocato[e] vicariæ præfecturæ, vbi nos interfuimus & oculis aſpeximus noſtris? Venientes enim de trãſmarinis, me & fratrẽ meum Alipium, nondum quidẽ clericos, ſed iam deo ſeruientes, vt erat cum tota domo ſua religioſiſſimus, ipſe ſuſceperat, & apud eum tunc habitabamus. Curabatur à medicis propter fiſtulas, quas innumeroſas atq; perplexas habuit in poſteriore atq; ima corporis parte. Iam ſecuerant eum & artis ſuæ cætera medicamentis agebant. Paſſus autẽ fuerat in ſectione illa & diuturnos & acerbos dolores. Sed vnus inter multos ſinus fefellerat medicus, atq; ita latuerat, vt eum non tangerent, quẽ ferro aperire debuerant. Deniq; ſanatis omnibus quæ aperta curabãt, iſte remanſerat ſolus, cui fruſtra impẽdebatur labor. Quas moras ille ſuſpectas habens multumq; formidãs ne iterũ ſeca- E retur, quod ei prædixerat alius medicus domeſticus eius, quem nõ admiſerant illi, vt ſaltem videret, cum primũ ſectus eſt, quo modo id facerent, iratuſq; illũ domo abiecerat, vixq; receperat, erupit, atq; ait: Iterum me ſecturi eſtis? Ad illius quem noluiſtis eſſe præſentem verba venturus ſum? Irridere illi medicũ imperitum, metumq; hominis bonis verbis promiſſionibuſque lenire. Præterierunt & alij dies plurimi, nihilq; proficiebat omne, quod fiebat. Medici tamen in ſua pollicitatione perſiſtebant, non ſe illũ ſinũ ferro, ſed medicamentis eſſe clauſuros. Adhibuerunt & aliũ grandæuum iam medicum, ſatiſq; in illa arte laudatũ, adhuc enim viuebat, Ammonium,[f] qui loco inſpecto, idem quod illi eorum diligẽtia peritiaq; promiſit. Cuius ille factus authoritate ſecurus, domeſtico ſuo medico, qui futurã prædixerat aliã ſectionem faceta * hilaritate, velut iam ſaluus eluſit. Quid plura? Poſtea tot dies inaniter cõſumpti tranſierunt, vt feſſi atq; cõfuſi faterẽtur eum niſi ferro nullo modo poſſe ſanari. Expauit, expalluit, nimio timore turbatus, atque vbi ſe collegit, fariq; potuit, abire illos iuſſit, & ad ſe amplius F non accedere: nec aliud occurrit fatigato lachrymis & illa iam neceſſitate conſtricto, niſi vt adhiberet Alexandrinũ quẽdam, qui tunc chirurgus mirabilis habebatur, vt ipſe faceret, quod ab illis fieri nolebat iratꝰ. Sed poſteaquam venit ille, laboremq; illorũ in cicatricibus ſicut artifex vidit, boni viri functus officio, perſuaſit homini, vt illis totius qui in eo tantũ laborauerant, quãtum ipſe inſpiciens mirabatur, curationis ſuæ fine fruerẽtur, adiiciens quod reuera niſi ſectus eſſet, ſaluus eſſe nõ poſſet: valde abhorrere à ſuis moribus, vt hominibus, quorũ artificioſiſſimã operã, induſtriã, diligentiã admirans in cicatricibus eius videret, propter exiguũ quod remãſit, palmã tãti laboris auferret. Reddit ſunt animo eius, & placuit vt eodẽ Alexãdrino aſſiſtẽte ipſi ſinum illum ferro, qui iam conſenſo omniũ aliter inſanabilis putabatur, aperirent. Quæ res dilata eſt in conſequẽtem diem. Sed cum abiiſſent illi, ex mœrore nimio domini tantus eſt in domo illa exortus dolor, vt tanquam funeris planctus vix comprimeretur à nobis. Viſitabant eum quondie ſancti viri, Epiſcopus tũc Vzalenſis,[g] beatæ memoriæ Saturninus, & presbyter Geloſus, ac diaconi Carthaginenſis Eccleſiæ. In quibus erat, & ex quibus ſolus eſt nunc in rebus humanis iã Epiſcopus cũ honore à nobis debito nomi-

** al. facta.*

G nandus Aurelius,cum quo recordantes mirabilia opera
dei,de hac re ſæpe collocuti ſumus,eumq́; valde memi-
niſſe,quod commemoramus inuenimus.Qui cum eum
ſicut ſolebant veſpere viſitarent, rogauit eos miſerabili-
bus lachrymis , vt mane dignarentur eſſe præſentes ſuo
funeri potius quàm dolori. Tantus enim eum metus ex
prioribus inuaſerat pœnis , vt ſe inter medicorũ manus
non dubitaret eſſe moriturum . Conſolati ſunt eum illi
& hortati,vt in deo fideret , eiúſque volũtatem viriliter
ferret.Inde ad orationem ingreſsi ſumus. Vbi nobis ex
more genua figentibus atq; incumbentibus terræ, ille ſe
ita proiecit tanquam fuiſſet aliquo impellente grauiter
proſtratus, & cœpit orare . Quibus modis, quo affectu,
quo motu animi, quo fluuio lachrymarũ, quibus gemi-
tibus atq; ſingultibus ſuccutientibus omnia mẽbra eius,
& penè intercludentibus ſpiritũ , quis vllis explicet ver-
bis? Vtrum orarẽt alij,nec in hæc eorum auerteretur in-
tentio,neſciebam.Ego tamen prorſus orare nil poterã,
hoc tantummodo breuiter in corde meo dixi:Domine
quas tuorum preces exaudis , ſi has non exaudis ? Nihil
enim mihi videbatur addi iam poſſe,niſi vt expiraret o-
H rando. Surreximus, & accepta ab Epiſcopo benedictio-
ne diſceſsimus,rogante illo vt mane adeſſent,illiſque vt
æquo animo eſſet hortantibus.Illuxit dies qui metueba-
tur, aderant ſerui dei ſicut ſe affuturos eſſe promiſerant.
Ingreſsi ſunt medici,parantur omnia quæ hora illa po-
ſcebat,tremenda ferramẽta proferũtur,attonitis ſuſpen-
ſiſq́; omnibus.Eis autem quorum erat maior authoritas,
defectum animi eius conſolando erigentibus ad ma-
nus ſecturi membra in lectulo componũtur, ſoluuntur
nodi ligamentorum,nudatur locus,inſpicit medicus,&
ſecandum illum ſinum armatus atq; intentus inquirit.
Scrutatur oculis,digitiſq́; contrectat. Tentat deniq; mo
dis omnibus, inuenit firmiſsimam cicatricem . Iam illa
lętitia & laus atque gratiarũ actio miſericordi & omni-
potenti deo, quæ fuſa eſt ore omnium lachrymantibus
gaudiis,non eſt committẽda meis verbis:cogitetur po-
tius quàm dicatur. In eadẽ Carthagine Innocentia re-
ligioſiſsima fœmina de primariis ipſius ciuitatis, in ma-
milla cancrum habebat:rem ſicut medici dicunt, nullis
medicamentis ſanabilem. [h] Aut ergo præſcidi ſolet & à
corpore ſeparari membrum vbi naſcitur,aut vt aliquan
to homo quietius viuat [i] fomentis eſt peſtis mitiganda
I frequentibus.Nam vt inde mortem quantũlibet tardius
affuturam confidamus, ſecũdum Hippocratis, vt fertur
ſententiã,omnis eſt omittẽda curatio. Hoc illa à perito
medico,& ſuę domui familiariſsimo acceperat,& ad ſo
lum deum ſe orando conuerterat.Admonetur in ſom-
nis appropinquãte Paſcha , vt in parte fœminarum ob-
ſeruanti ad baptiſterium, [k] quæcunq; illi baptizata pri-
mitus occurriſſet , ſignaret ei locũ ſigno crucis Chriſti:
fecit, & cõfeſtim ſanitas ſecuta eſt . Medicus ſanè qui ei
dixerat , vt nihil curationis adhiberet , ſi paulo diutius
vellet viuere, cum inſpexiſſet eam poſtea & ſaniſsimam
comperiſſet,quam prius habere illud malum tali inſpe-
ctione cognouerat,quæſiuit ab ea vehementer quid ad-
hibuiſſet curationis, cupiens quantũ intelligi datur noſ
ſe medicamentum , quo Hippocratis definitio vincere-
tur. † Cumq́; ab ea quid factum eſſet audiſſet,voce velut † aliàs ſoluetetur.
contemnentis & vultu , ita vt illa metueret ne aliquod
contumelioſum verbum proferret in Chriſtũ, religioſa
vrbanitate reſpondiſſe fertur,putabam inquit magnum
aliquid te mihi fuiſſe dicturam.Atque illa iam exhorre- Ioan. 11.
ſcente,mox addidit:Quid grande fecit Chriſtus ſanare
cancrum,qui quatriduanũ mortuũ ſuſcitauit? Hoc ergo
cũ audiſſem & vehementer ſtomacharer,in illa ciuitate K
atq; in illa perſona, non vtiq; obſcura, factũ tam ingens
miraculũ ſic latere , hinc eam & admonendam & penè
obiurgandã putaui. Quæ cum mihi reſpondiſſet non ſe
inde tacuiſſe,quæſiui ab eis,quas forte tunc matronas a-
miciſsimas ſecũ habebat,vtrum hoc antea ſciſſent . Re-
ſponderunt ſe omnino neſciſſe. Ecce inquã quo modo
non † taces,vt nec iſtę audiãt,quæ tibi tãta familiaritate † aliàs, ga.
iunguntur? Et quia breuiter ab ea quæſiuerã , feci vt illis
audiẽtibus multumq́; mirantibus & glorificãtibus deũ,
totũ ex ordine quemadmodũ geſtum fuerit indicaret.
Mendicũ * quendã podagricũ in eadẽ vrbe,qui cum * al. Medicum.
dediſſet nomẽ ad baptiſmũ, & pridie q̃ baptizaretur, in
ſomnis à pueris nigris curatis, [l] quos intelligebat dęmo-
nes eſſe,baptizari eodem anno prohibitus fuiſſet,eiſque
nõ obtemperãs,etiã conculcãtibus pedes eius in dolorẽ
acerrimũ qualẽ nunquã expertus eſt iſſet, magiſque eos
vincẽs lauacro regenerationis, vt vouerat ablui non di
ſtuliſſet,in baptiſmate ipſo nõ ſolũ dolore,quo vltra ſo-
litũ cruciabatur , verumetiã podagra caruiſſe , nec am-
plius,cum diu poſtea vixiſſet, pedes doluiſſe quis nouit?
Nos tamẽ nouimus & pauciſsimi fratres ad quos id po L
tuit peruenire è vicino. Quidã Curubitanus, [m] nõ ſo-
lum à paralyſi, verumetiã ab informi põdere genitaliũ
cum baptizaretur ſaluus effectus eſt, & liberatus vtraque
moleſtia , tanq̃ mali nihil habuiſſet in corpore, de fon-
te regenerationis aſcendit. Quis hoc præter Curubita-
nos nouit,& præter rariſsimos aliquos,qui hoc vbicũq;
audire potuerũt? Nos autẽ cũ hoc cõperiſſemus,iubente
ſancto epiſcopo Aurelio etiã vt veniret Carthaginẽ,fe-
cimus:quamuis à talibus prius audierimus de quorũ fide
dubitare nõ poſſemus. Vir tribunitius Heſperius, qui
apud nos eſt, habet in territorio Fuſſalenſi [n] fundũ Cu-
bedi [o] appellatũ , vbi cũ afflictione animaliũ & ſeruorũ
ſuorũ , domum ſuã ſpirituum malignorũ vim noxiam
perpeti comperiſſet,rogauit noſtros me abſente presby-
teros,vt aliquis eorũ illò pergeret, cuius orationibus ce-
derent. Perrexit vnus , obtulit ibi ſacrificium corporis
Chriſti,orans quantũ potuit:vt ceſſaret illa vexatio:deo
protinus miſerante,ceſſauit. Acceperat autem ab amico
ſuo terram ſanctã, de Hieroſolymis allatã, vbi ſepultus
Chriſtus,die tertio reſurrexit: eamq́; ſuſpenderat in cu-
biculo ſuo, ne quid mali etiã ipſe pateretur . At vbi do-
mus eius ab illa infeſtatione purgata eſt, quid de illa ter M
ra fieret,cogitabat:quã diutius in cubiculo ſuo reueren-
tiæ cauſa habere nolebat.Forte accidit,vt ego, & colle-
ga tunc meus epiſcopus Synicenſis eccleſię Maximinus,
in proximo eſſemus:vt veniremus,rogauit,& venimus.
Cumq́; nobis omnia retuliſſet, etiã hoc petiuit, vt info-
deretur alicubi : atq; ibi orationum locus fieret: vbi etiã
poſſent Chriſtiani,ad celebrãda, quæ dei ſunt cõgrega-
ri.Nõ reſtitimus,factum eſt.Erat ibi iuuenis paralyticus
ruſticanus,qui hoc audito,petiuit à parẽtibus ſuis,vt illũ
ad eum locũ ſanctum nõ cunctãter afferrẽt.Quò cũ fuiſ
ſet allatus,orauit:atq; inde continuo pedibus ſuis ſaluus
abſceſsit. Victoriana villa dicitur,quę ab Hippone re-
gio minus triginta milibus abeſt. Memoria martyrũ ibi
eſt Mediolanenſiũ, Geruaſij & Protaſij : portatus eſt die
eo quidã adoleſcẽs, qui cum de medio tempore æſtatis
equũ ablueret in fluminis gurgite,dæmonẽ incurrit. Ibi
cũ iaceret, vel morti proximus, vel ſimillimus mortuo:
ad veſpertinos illuc hymnos & orationes cum ancillis
ſuis,& quibuſdã ſanctimonialib⁹,ex more domina poſ
ſeſsionis intrauit:atq; hymnos cãtare cœperunt. Qua vo
ce ille quaſi percuſſus,excuſſus eſt: & cũ terribili fremitu

A altare apprehenſum mouere non audens, ſiue non va-
lens, tanquã eo fuerit alligatus, aut fixus, tenebat: & cum
grandi eiulatu parci ſibi rogans, confitebatur, vbi ado-
leſcentem, & quãdo, & quo modo inuaſerit. Poſtremo
ſe exiturum eſſe denũcians, mẽbra eius ſingula nomina-
bat, quæ ſe amputaturũ exiens minabatur, atq; inter hæc
verba diſceſsit ab homine. Sed oculus eius in maxillam
fuſus, tenui venula ab interiore quaſi radice pẽdebat, to-
tumq; eius medium quod nigellũ fuerat, albicabat. Quo
viſo, qui aderant, concurrerant autem etiã alij, vocibus
eius acciti: & ſe omnes in orationem pro illa ſtrauerũt:
quamuis eum ſana mente ſtare gauderent, rurſus tamen
propter oculũ eius contriſtati, medicũ quærendũ eſſe di
cebant. Ibi maritus ſororis eius, qui eum illò detulerat:
potens eſt, inquit, deus ſanctorũ orationib⁹, qui fugauit
dæmonẽ, lumen ei reddere. Tunc ſicut potuit oculũ lap-
ſum atq; pendentem, loco ſuo reuocatũ, ligauit oratio:[p]
nec niſi poſt ſeptem dies putauit eſſe ſoluendum. Quod
cum feciſſet, ſaniſsimũ inuenit. Sanati ſunt illic & alij:
de quibus dicere longum eſt. Hipponẽſem quandam
virginem ſcio, cum ſe oleo perunxiſſet, cui pro illa orãs
B presbyter inſtillauerat lachrymas ſuas, mox à dæmonio
fuiſſe ſanatam. Scio etiam Epiſcopum ſemel pro ado-
leſcente, quem à dæmonio corruptum vidit,[q] oraſſe: il-
lumq; illico dæmone caruiſſe. Erat quidam ſenex Flo
rentius Hipponenſis noſter: homo religioſus, & pauper:
qui ſartoris ſe arte paſcebat, caſulã perdiderat, & vnde
ſibi emeret, non habebat: ad viginti martyres, quorum
memoria apud nos eſt celeberrima, clara voce, vt veſti-
retur, orauit. Audierunt eum adoleſcentes, qui forte ad-
erant, irriſores: eumq; diſcedentẽ exagitantes, proſeque-
bantur: quaſi à martyribus quinquagenos folles,[r] vnde
veſtimentũ emeret, petiuiſſet. At ille tacitus ambulans,
eiectum grandẽ piſcẽ palpitantẽ vidit in littore, eumq;
illis fauentibus, atq; adiuuantibus, apprehendit, & cuidã
coquo Carchoſo nomine, bene Chriſtiano, ad coquinã
conditariã, indicans quid geſtum ſit, trecentis follibus
vẽdidit, lanam comparare inde diſponens, vt vxor eius
quo modo poſſet ei, quo indueretur, efficeret. Sed coqu⁹
conſcindens piſcem, annulũ aureum in ventriculo eius
inuenit, moxq; miſeratione flexus, & religione perterri-
tus, homini eũ reddidit, dicens: Ecce quo modo viginti
C martyres te veſtierunt. Ad aquas Tibilitanas Epiſco-
† al. praie-cto. po afferẽte, proiecto,[s] † reliquias martyris glorioſiſsimi
Stephani, ad eius memoriam veniebat magnæ multitu-
dinis concurſus, & occurſus. Ibi cæca mulier, vt ad Epi-
ſcopum portantem pignora ſacra duceretur, orauit: flo-
res, quos ferebat dedit: recepit, oculis admouit, protinus
vidit. Stupentibus qui aderant, præibat exultans, viam
carpens, & viæ ducẽ vlterius non requirens. Memo-
rati memoriam martyris, quæ poſita eſt in caſtello Sy-
nicenſi, quod Hipponẽſi coloniæ[t] vicinum eſt: eiuſdem
loci Lucillus Epiſcopus, populo præcedente, atq; ſequen
te, portabat, fiſtula, cuius moleſtia iam diu laborauerat,
& familiariſsimi ſui medici, qui eam ſecaret, operiebã-
tur manus: illius piæ ſarcinæ vectatione, vbi ſanctas at-
tigit reliquias,[u] repente ſanata eſt. Nam deinceps eam in
ſuo corpore non inuenit. Eucharius presbyter ex Hiſ
pania, Calamæ habitans,[x] veteri morbo calculi labora-
bat, per memoriam ſupradicti martyris,[y] quam Poſsi-
dius illò aduexit Epiſcopus, ſaluus factus eſt. Idem ipſe
poſtea morbo alio præualeſcẽte, mortuus ſic iacebat, vt
ei iam pollices ligarentur: opitulatione memorati mar-
tyris, cum de memoria eius reportata fuiſſet, & ſuper ia-
centis corpus miſſa ipſius presbyteri tunica, ſuſcitatus
eſt. Fuit ibi vir in ordine ſuo primarius, nomine Mar D
tialis, æuo iam grauis, & multum à religione abhorrens
Chriſtiana. Habebat ſanè fidelem filiã, & generum eo-
dem anno baptizatum. Qui cum ægrotantem multis &
magnis precibus, & lachrymis rogarent, vt Chriſtianus
fieret, prorſus abnuit: eóſque à ſe turbida indignatione
ſubmouit. Viſum eſt genero eius, vt iret ad memoriam
ſancti Stephani, & illic pro eo quantũ poſſet, oraret, vt
deus illi daret mentẽ bonam, qua credere non differret
in Chriſtum. Fecit hoc ingenti gemitu & fletu, & ſyn-
ceriter ardente pietatis affectu: deinde abſcedẽs, aliquid
de altari florum, quod occurrit, tulit: eiq; cum iam nox
eſſet, ad caput poſuit. Tunc dormitum eſt: & ecce ante
diluculũ clamat, vt ad Epiſcopum curreretur: qui mecũ
forte tũc erat apud Hipponem. Cum vero audiſſet eum
abſentẽ, venire presbyteros poſtulauit. Venerunt, & ſta-
tim ſe credere dixit: admirantibus atque gaudẽtibus om
nibus, baptizatus eſt. Hoc quandiu vixit, in ore habebat:
Chriſte accipe ſpiritum meum: cum hæc verba beatiſsi- Act. 7.
mi Stephani, quando lapidatus eſt à Iudæis, vltima fuiſ-
ſe neſciret: quæ huic quoque vltima fuerunt. Nam non
multo pòſt etiam ipſe defunctus eſt. Sanati ſunt illic per E
eundem martyrem etiã tres podagrici, duo ciues,[z] pere-
grinus vnus. Sed ciues omnimodo: peregrinus autem
per reuelationem, quid adhiberet, quando doleret, au-
diuit: & cum hoc feciſſet, dolor continuo conquieuit.
Audurus nomen eſt fundi, vbi Eccleſia eſt, & in ea
memoria Stephani martyris. Puerum quendam paruu-
lum cum in area luderet, exorbitantes boues qui vehi-
culum trahebant, rota obtriuerunt, & confeſtim palpi-
tauit expirans. Hunc mater arreptũ, ad eandem memo-
riam poſuit: & non ſolum reuixit, verũ etiam illæſus ap-
paruit. Sanctimonialis quædã in vicina poſſeſsione,
quæ Caſpaliana dicitur, cum ægritudine laboraret, ac
deſperaretur, ad eandẽ memoriã tunica eius allata eſt:
quæ ante quàm reuocaretur, illa defuncta eſt. Hac tamẽ
tunica operuerunt cadauer eius parentes, & recepto ſpi-
ritu, ſalua facta eſt. Apud Hipponem Baſſus quidam
Syrus ad memoriam eiuſdẽ martyris orabat pro ægro-
tante & periclitante filia, eòque ſecum veſtem eius detu
lerat: cum ecce pueri de domo cucurrerunt, qui ei mor-
tuam nunciarent. Sed cum, orante illo, ab amicis eius
exciperetur, prohibuerunt eos illi dicere, ne per publicũ F
plangeret. Qui cum domum rediſſet, iam ſuorũ eiula-
tibus perſonantem, & veſtem filiæ, quam ferebat, ſuper
eam proieciſſet, reddita eſt vitæ. Rurſus ibidem apud
nos Hyrenei cuiuſdã collectarij filius[a] ægritudine ex-
tinctus eſt. Cumq; corpus iaceret exanime, atq; aliis ge-
mentibus & plangentibus, exequiæ pararentur, amicorũ
eius quidã inter aliorum conſolãtium verba ſuggeſsit,
vt eiuſdem martyris oleo corpus perungeretur. Factum
eſt, & reuixit. Itèmque apud nos vir tribunitius Eleu-
ſinus ſuper memoriam martyris, quæ in ſuburbano eius
eſt, ægritudine exanimatum poſuit infantulum filium
ſuum: & poſt orationẽ, quam multis cum lachrymis ibi
fudit, viuentem leuauit. Quid faciam? Vrget huius ope-
ris implendi promiſsio, vt non hic poſsim omnia com-
memorare, quæ ſcio: & proculdubio pleriq; noſtrorum,
cum hæc legẽt, dolebunt me tam multa prætermiſiſſe,
quæ vtique mecũ ſciunt. Quos iam nunc, vt ignoſcant
rogo: & cogitẽt, quàm prolixi laboris ſit facere, quod me
hic non facere ſuſcepti operis neceſsitas cogit. Si enim
miracula ſanitatũ, vt alia taceam, modo velim ſcribere,
quæ per hunc martyrem, id eſt, glorioſiſsimum Stepha-
nũ, facta ſunt in colonia Calamẽſi, & in noſtra plurimã

G conficiendi ſunt libri: nec tamē omnia colligi poterūt:
ſed tantum, de quibus libelli dati ſunt, qui recitarētur in
populis. Id nāque fieri voluimus, cum videremus anti-
quis ſimilia diuinarum ſigna virtutū, etiam noſtris tem-
poribus frequentari: & ea nō debere multorum noticiæ
deperire. Nōdum eſt autē biennium, ex quo apud Hippo-
nem regium cepit eſſe iſta memoria, & multis, quod no
bis certiſsimum eſt non datis libellis, de iis quæ mirabi-
liter facta ſunt, illi ipſi, qui dati ſunt ad ſeptuaginta fer-
mè numerum peruenerant, quando iſta conſcripſi. Ca-
lamæ vero, vbi & ipſa memoria prius eſſe cœpit, & cre-
brius dantur, incomparabili multitudine ſuperant. Vza
li etiā, quæ colonia Vticæ vicina eſt, multa præclara per
eundem martyrem facta cognouimus: cuius ibi memo-
ria longe priuſquam apud nos ab epiſcopo Euodio con
ſtituta eſt. Sed libellorum dandorū ibi conſuetudo nō
eſt, vel potius non fuit: nam fortaſſe nūc eſſe iam cœpit.
Cum enim nuper illic eſſemus, Petroniā clariſsimā fœ-
minā, quæ mirabiliter ex magno, atq; diuturno, in quo
medicorū adiutoria cuncta defecerant, languore ſana-
ta eſt: hortati ſumus volente ſupradicti loci epiſcopo, vt
H libellum daret, qui recitaretur in populo, & obedietiſsi-
me paruit. In quo poſuit etiā quod hic reticere non poſ
ſum, quamuis ad ea, quę hoc opus vrgent, feſtinare com-
pellar. A quodam Iudæo dicit ſibi fuiſſe perſuaſum, vt
annulum capillario vinculo inſereret, quo ſub omni ve
ſte ad nuda corpori cingeretur: qui annulus haberet ſub
gemma lapidem in renibus inuentū bouis.[b] Hoc alliga-
ta quaſi remedio ad ſancti martyris limina veniebat.
Sed profecta à Carthagine cum in cōfinio fluminis Ba-
gradæ[c] in ſua poſſeſsione manſiſſet, ſurgens, vt iter per-
ageret, ante pedes ſuos illum iacētem annulum vidit, &
capillatiam zonam qua fuerat alligatus, mirata tētauit.
Quam cum omnino ſuis nodis firmiſsimis, ſicut fuerat,
cōperiſſet aſtrictam, crepuiſſe, atque exiluſſe annulū ſuſ-
picata eſt. Qui etiam ipſe cum integerrimus fuiſſet in-
uentus, futurę ſalutis quodam modo pignus de tāto mi
raculo, ſe accepiſſe præſumpſit, atque illud vinculū ſol-
uens, ſimul cum eodem annulo proiecit in flumē. Non
credunt hoc, qui etiā dominū Ieſum per integra virgi-
Ioan.2. nalia matris enixum, & ad diſcipulos ſuos oſtiis clauſis
ingreſſum fuiſſe nō credunt. Sed hoc certe quærant, & ſi
verū inuenerint, illa credant. Clariſsima fœmina eſt, no
I biliter nata, nobiliter nupta, Carthagine habitat: ampla
ciuitas, ampla perſona, rem quærentes latere nō ſinunt.
Martyr certe ipſe, quo impetrāte, illa ſanata eſt, in filium
permanentis virginis credidit in eum, qui oſtiis clauſis,
Marci.16. ad diſcipulos ingreſſus eſt, credidit. Poſtremo, propter
Acto.1. quod omnia iſta dicuntur à nobis, in eum, qui aſcendit
in cœlū cum carne, in qua reſurrexerat, credidit: & ideo
per eum tanta fiūt, quia pro iſta fide animam poſuit ſuā.
Fiunt ergo etiam nunc multa miracula: eodē deo facien
te, per quos vult, & quemadmodū vult: qui & illa, quæ
legimus fecit: ſed iſta nec ſimiliter innoteſcūt, neque vt
non excidant animo, quaſi clara memoriæ crebra lecti-
**alias, con* one tenduntur.[d] * Nam & vbi diligentia eſt, quæ nunc
duntur. apud nos eſſe cœpit, vt libelli eorum, qui beneficia perci
piunt, recitētur in populo, ſemel hoc audiūt, qui aſſunt,
pluresq; non aſſunt: vt nec illi, qui affuerūt, poſt aliquot
De hoc in dies, quod audierunt, mēte retineāt, & vix quiſquā repe
ſermonibus riatur illorū, qui ei, quē non affuiſſe cognouerit, indicet,
Auguſti- quod audiuit. Vnum eſt apud nos factum, nō maius,
nianis de quàm illa, quæ dixi: ſed tam clarū, atque illuſtre miracu-
ſancto Ste- lum, vt nullū arbitrer eſſe Hipponenſiū, qui hoc nō vel
phano. viderit, vel didicerit: nullum, qui obliuiſci vlla ratione

potuerit. Decē quidā fratres fuerunt, quorū ſeptem ſunt K
mares, tres fœminæ, de Cæſarea Cappadociæ[e] ſuorū ci-
uium nō ignobiles, maledicto matris[f] recenti patris eo-
rum obitu deſtitutæ, quæ iniuriā ſibi ab eis factam acer-
biſsimè tulit: tali pœna ſunt diuinitus coërciti, vt horri-
biliter quaterētur omnes tremore membrorum. In qua
fœdiſsima ſpecie oculos ſuorū ciuiū nō ferētes, quaqua-
uerſum cuique ire viſum eſt, toto penè vagabātur orbe
Romano. Ex his etiā ad nos venerunt duo, frater & ſo-
ror, Paulus, & Pauladia: multis aliis locis miſeria diffa-
mante, iam cogniti. Venerūt autem ante Paſcha fermè
dies quindecim: eccleſiā quotidie[g] ingrediētes, & in ea
memoriam glorioſiſsimi martyris Stephani frequenta-
bant, orantes, vt iam ſibi placaretur deus, & ſalutē priſti-
nam redderet. Et illic, & quocunq; ibant, cōuertebāt in
ſe ciuitatis aſpectum. Nonnulli, qui eos alibi viderant,
cauſamq; tremoris eorū nouerant, aliis & cuicunq; po-
terant, indicabāt. Venit & Paſcha, atque ipſo die domi-
nico mane cū iam frequēs populus præſens eſſet, & loci
ſancti cancellos, vbi martyriū erat,[h] idem iuuenis orans
teneret, repente proſtratus eſt, & dormienti ſimillimus
iacuit: non tamen tremens, ſicut etiā per ſomnium ſole- L
bat, ſtupentibus qui aderant, atque aliis pauentibus, aliis
dolentibus, cum eum quidam vellent erigere, nonnulli
prohibuerunt, ſed potius exitum expectandū eſſe dixe-
runt. Et ecce ſurrexit, & nō tremebat, quoniam ſanatus
erat, & ſtabat incolumis, intuens intuentes. Quis ergo
intuentiū ſe tenuit à laudibus dei? Clamantium, gratu-
lantiumq; vocibus eccleſia vſquequaq; cōpleta eſt. Inde
ad me curritur, vbi ſedebā iam proceſſurus. Irruit alter,
quiſque poſt alterū: omnis poſterior quaſi nouum, quod
alius prior dixerat, nunciantes. Meq; gaudente, & apud
me gratias deo agente, ingreditur etiā ipſe cū pluribus:
inclinatur ad genua mea, erigitur ad oſculum meum.
Procedimus ad populum: plena erat eccleſia, perſonabat
vocibus gaudiorum: deo gratias, deo laudes, nemine ta-
cente, hinc, atq; inde clamantium: Salutaui populum, &
rurſus eadem feruentiore voce clamabant. Facto tandē
ſilentio, ſcripturarū diuinarum ſunt lecta ſolennia. Vbi
autē ventum eſt ad mei ſermonis locū, dixi pauca, pro
tēpore, & pro illius iocunditate lætitiæ. Magis enim eos
in opere diuino, quandā dei eloquētiam nō audire, ſed
conſiderare permiſi. Nobiſcum homo prandit, & dili-
genter nobis omnem ſuæ ac maternæ, fraternæq; cala- M
mitatis indicauit hiſtoriam. Sequenti itaq; die, poſt ſer-
monem redditū, narrationis eius libellum in craſtinum
populo recitandum promiſi. Quod cum ex dominico
Paſchæ die tertio fieret in gradibus exedræ,[i] in qua de
ſuperiore loquebar loco: feci ſtare ambos fratres, cum
eorum legeretur libellus. Intuebatur populus vniuerſus,
ſexus vtriuſque, vnum ſtantē ſine deformi motu: alterā
membris omnibus contrementem. Et qui ipſum non
viderant, quid in eo diuinæ miſericordiæ factum eſſet,
in eius ſorore cernebant. Videbant enim, quid in illo
gratulandū, quid pro illa eſſet orandum. Inter hæc, reci-
tato eorum libello, de conſpectu populi abire eos præ-
cepi: & de tota ipſa cauſa aliquanto diligētius cœperam
diſputare, cum ecce, me diſputāte, voces aliæ de memo-
ria martyris nouæ gratulationis audiuntur, conuerſi
ſunt eò, qui me audiebant, cœperuntq; concurrere. Illa
enim, vbi de gradibus deſcēdit, in quibꝰ ſteterat ad ſan
ctum martyrē orare perrexerat. Quæ mox vt cancellos
attigit, collapſa ſimiliter velut ad ſomnū ſana ſurrexit.
Dum ergo requireremus quid factum fuerit, vnde iſte
ſtrepitus lætus extiterit, ingreſsi ſunt cū illa in baſilicā,
vbi

A vbi eramus, adducentes eam ſanam de martyris loco. Tum vero tantus ab vtroque ſexu admirationis clamor exortus eſt, vt vox continuata cum lachrymis nō videretur poſſe finiri. Perducta eſt ad eum locum, vbi paulo ante ſteterat tremēs. Exultabāt eam ſimilem fratri factā, cui doluerant remanſiſſe diſsimilem. Et nondum fuſas preces ſuas pro illa, iam tamē præuiam voluntatem tam cito exauditam eſſe cernebam. Exultabāt in dei laudem voces, ſine verbis tanto ſonitu,[k] quantum aures noſtræ ferre vix poſſent. Quid erat in cordibus exultātium, niſi fides Chriſti, pro qua Stephani ſanguis effuſus eſt?

a Magnum eſt ipſa prodigium.) Tanquā rara admodum res, & à moribus, ſenſuq; cæterorū diſcrepans. b Quem diſſamatum.) Alibi, definitū: vt nota authoritas multitudine non vileſceret, aut copia, néve pro ſuo quiſq; arbitrio adiungeret, quæ finxiſſet libitū rebus primæ authoritatis & fidei: & vt certum ac ſtatum haberent Chriſtiani, quid aſſent habituri fidei inconcuſſæ. c Martyrum Protaſij & Geruaſij.) Hi filij fuerunt Vitalis equitis Romani, martyris, & Valeriæ. Corpora eorū Mediolano tranſlata ſunt Briſacū Germaniç à Friderico primo. d Epiſcopo Ambroſio.) Antiſtite Mediolanē. omnibus ſanctitate & ſcriptis noto. e Ex aduocato.) Qui aduocatus fuerat. Sic hoc dicitur, vt exquæſtor, & exconſul, proquæſtorius, & conſularis, quæ nomine ſunt illa ætate nata. f Ammonium.) Non eſt hic celebris ille philoſophiç Platonicæ, & Peripateticç magiſter, qui etiā Origenē docuit: nam is ad hæc tēpora non potuit perueniſſe. neſcio, an ſit Aegyptius

Ammonius.

B Ioannis Grāmaticæ præceptor. g Vzalenſis.) Plin. lib. v. in Africa minore Vzalitanū ponit oppidū. Et Ptolem. Οὐζάλαν minori ſyrti proximam. Sed Auguſt. Vzali Vticæ vicinā dicit, quæ procul abeſt à ſyrtibus. h Rem ſicut medici dicunt nullis medicamētis ſanabilē.) At Galenus & Auicenna rationē curæ tradunt: ſed quū nondū eſt confirmatus, & perfectus cancer. nam tūc euelli nequit, tantū leniri. Celſus tres huius morbi ſpecies numerat li. v. Cacoëthes, cuius vlcus eſt quidē preſſum, ſed vicina intumeſcūt: ſecundū ſine vlcere: tertiū thymiū vocant. gignitur ea atra bili aduſta vi flauæ. i Aut vt aliquāto homo quietius viuat.) In lib. Brugeñ. Carmelitano ſic: Aut vt aliquāto diutius homo viuat, tamē inde mortem quālibet tardius affuturā. In hoc capite non dubium, quin multa ſint addita velut declarandi gratia, ab iis, qui omnia magnorū authorū ſcripta ſpurcis ſuis manibus contaminabant, quorū alia reſecabo, alia more meo contentus ero velut digito indicaſſe. k Obſeruanti ad baptiſteriū.) Ad legendū, obſeruante ad baptiſteriū. à Paſchate ad Pentecoſten olim baptizabantur iam firmi & petentes, quod adhuc oſtendit cōſuetudo noſtræ eccleſiæ: in qua per id tēpus tā frequēs fit de aquis mētio, & de baptiſmate. l A pueris nigris curatis.) In codice Brugeñ. legitur cirratis. Cirros, capitis crines interpretatur Nonius Marcellus. Cato de liberis educandis: Cirros ad Apollinē ponere ſolent. Sic & Perſius: Ten' cirratorū centum dictata fuiſſe, Pro nihilo ducas? Loquitur de crinitis pueris Romanis. m Quid Curubitanus.) Eſt Curubis in Africa vrbs libera, in Mercurij promōtorio, vltra Carthaginē. Plin. lib. iiij. Idē Ptolem. qui eam Κουρουβίν vocat. n In territorio Fuſſalleñ.) Neſcio, an Vſſileñ. ab Vſſylla, de qua dixi. o Fundum Cubedi.) Alias Zubedi. p Ligauit oratio.) Legendum, orario, quaſi ſtola ſacerdotali: quo vocabulo vtūtur ſacri ſcriptores illius æui, Hieronymus & Ambroſius. Poteſt etiā ſumi pro mantili vel ſudario. q Quem à dæmonio correptū vidit.) In alijs libris ſic: pro adoleſcente, quē non vidit oraſſe. r Quinquagenos folles.) Fefellerat me

Idem legit Victorianum.

Cirri.

Curubis.

Orarium.

C hoc loco Philippus Beroaldus, cuius diligentiç fidebā: reduxit in viā Andreas Alciatus, cuius annotationē ad verbū ſubſcribā. Phollis, inquit, ſub Theodoſio iuniore tributū mulorum ab eo inſtitutū Conſtantinopoli, quod his ſibi in bello opus eſſe diceret. Phollis autē aliud etiā tributi genus eſt, quod nobiliores quiq; ciuitatis pēdebāt, pro vt ſecundū habitationes fuerant cōprehenſi: vt nobilitas quæ ad bonā fortunā illos perducere debuerat, hoc incōmodi ſecū afferret: primo quidē tributo auri libræ octo, ſecundo quatuor, tertio duæ pendebantur. Et vt ait Eſychius illuſtris philoſophus, in vj. hiſtoriæ de temporibus diuiſione: Phollis pōdus eſt, alio nomine dicta balantiū. trahit autē donos ducētos quinquaginta: hoc eſt, libras cccxij. & vncias vj. ſinguli vero doni librā vnam, vncias iij. cōprehendebant. Eſt & alius phollis coactus ex argenteis leptis, qui militibus, quos miliarios vocabāt, dabatur. Lepti autē ceratiom vnum cum dimidio cōtinēt. Ita phollis iſte argēti ceratia ccvij. habet, & numos ia, quç ſumma nunc valet milia cia. Eſt & alius phollis, à duabus auri libris incipiēs, & vſq; ad octo procedens, pro vt ſuluennū tributa ſubſtantiç patiebātur. Hæc ille interpres. Verum Suidas, phollis, inquit, maſculini generis, eſt obolus. Idem in dictione ceruatis, κέρματα ducēti & decem oboli, quos pholeis vocant: & hoc ſenſu Auguſt. de ciui. dei vlt. lib. capitur. tametſi Beroaldus in Apul. pholles legerit, cum ea vox nunquam pro pecunia accipiatur. Hæc Alciatus, cui bene monenti maximam habeo gratiam. ſ Epiſcopo proiecto.) In alijs libris ſic legitur: Epiſcopo afferēte præiecto martyris glorioſiſsimi Stephani memoriam. Nec eſt paulo poſt: Pignora ſacra. t In caſtello Syniceñ, quod Hipponē. Coloniç.) Ptolem. prope Hipponē Diarrhitū Thiniſſam ponit. Forſan de hac Auguſt. loquitur. & eadē eſt quæ apud Pliniū corrupte legitur, & Tiſicēſis, & Tinicenſis, lib. v. An potius legendū Siticenſi. Sitici enim populi ſunt Mauritaniæ Cæſarienſis. v Vbi ſanctas attigit reliquias.) Hæc quatuor verba in antiquis nō leguntur libris. x Calamæ habitans.) Calama ciuitas eſt Africæ minoris colonia Pop. Rom. Calamos vero Syriæ Phœnicis eſt

Phollis.

Calama.

Plinio. y Memoriā ſupradicti martyris.) Paulus Oroſius reliquias beati Stephani Hieroſolymis Romā attulit authore Gennadio. z Etiam tres podagrici, duo ciues.) Alibi ſic: Podagrici duo, vnus ciuis, peregrinus vnus, ſed ciuis. a Cuiuſdā collectarij filius.) Collectariū vocat, qui pecuniam principis, aut Reip. nomine colligebat, quē veteres coactorē ſoliti erant nominare, vt apud Ciceronē pro Cluentio, Et coactio argētaria apud Tranquillū, vbi deinde venia & miſsione impetrata, coactiones argentarias factitauit. b Lapidē in renibus inuentū bouis.) De hoc renū lapide nihil, de alio, quē in capite habet, legi apud Plin. lib. xxx. Bouis, inquit, capiti lapillū tradūt ineſſe, quē ab eo expui, ſi necem timeat. inopinato præciſo capite exemptū, adligatumq; mire prodeſſe dentitioni. & tamen in renibus bouis gigni lapidē, facilius eſt, q̄ in humanis propter ſanguinē, humoreſq; craſſos, & multos, caloremq; non parium. c In confinio fluminis Bagradæ.) Hic ex Mapſaro monte Libyæ interioris Ptolemæo ortus latiſsimā Africā rigat, & fit in tabula à Garamantibus vſq; eum deducit. Interfluit Vocā, & ibi mari noſtro cōiungitur. Strabo d Quaſi clara memoriç crebra lectione teduntur.) In codice diui Donatiani ſic ſcribitur: quaſi glarea memoriç crebra lectione tunduntur. tranſlationem eſſe puto, à loco lubrico, & refluo, quæ glarea, hoc eſt, harena, interſpergebatur, quo aſperior facta, ſeu veſtigium facilius ferret, ſeu prehenſionem. ſic vbi futurum eſt equeſtre certamen, is locus harena completus, & locis conglaciatis ſpargitur. & olim Athletis poſt vnctionem, ne prorſus inter colluctantium elaberentur manus. Ita Ouid. verbis Acheloi, cum quo lucta eſt Hercules congreſſus, nono transfor.

Collectarius.

Bagrada.

D

Ille cauis hauſto ſpargit me puluere palmis,
Inq; vicem fuluæ tactu flaueſcit harenæ.

e De Cæſarea Cappadociæ.) Cappadocia eſt in Aſia minore, Galatas, & Paphlagones ab occaſu attingēs, ab Oriente vero minorē Armeniam, multa in arctū ad Euxinū pontū patet: quanq̄ hos Calybes Mela nominat, alij Cappadoces ad Thermodontē fluuium. Vocata eſt Cappadocia ab amne inter Galatiā, & Cappadociā defluente, vt inquit Plinius. Nam antea Leucoſyri, hoc eſt, albi Syri dicebātur, cōparatione eorū, qui intra Taurū habitāt, ſicut Strabo dicit, qui aduſto ſunt colore. Olim Cappadoces, Syros eſſe dictos, Herodotus & Plutar. oſtēdunt, à Syro Apollinis & Sinopes filio, vnde & Sinope vrbs Cynici Diogenis patria. Porrò in Cappadocia fuerāt vrbes, inter cæteras Diocæſarea, & Neocæſarea, quā alluebat Lycus amnis, & Cæſarea ſub Argeo monte, quæ prius Mazaca dicebatur, vt teſtātur Plinius, Solinus, Ptolemçus, Ammianus, Sextus Rufus, Cæſareā nominatā in Auguſti honorē putat. Euſebius vero Archelao pulſo, inquit, Tyberius Cappadociā in prouinciæ formā redegit, & Mazacam nominauit Cçſareā. Fieri poteſt, vt in patris Auguſti memoriā. Solinus & Martianus Capella Mazacā vrbiū matrē à Cappadocibus vocitari ſolitā referunt. Strabo Euſebiā nuncupatā ſcribit Mazacā, quā ipſe Ciliciæ metropolim ſtatuit. Porrò Cæſareæ celeres illos gigni equos, Claudianus ſignificat, cū Argæū parentē nominat volucrū equorū: huic Baſiliū magnū debemus. f Maledicto matris.) Parentū execrationē magnopere metuere debēt filij. Multa huiuſce rei legūtur horribilia exēpla. g Et eccleſiā quotidie.) In alijs ſic. Et eccleſiā quotidie. & in ea memoriam glorioſiſsimi Stephani frequētabāt. Feſſus iam ſum, iam minuta annotando, quæ nō dubito eſſe à ſciolis quopiā ſic mutata, dum putat lucē afferre. h Vbi martyriū erat.) Videtur poſuiſſe martyriū pro loco vbi conditus eſt, vel vbi colitur martyr, ſimilitudine figuræ Grecæ. i In gradibus exedræ.) Exedra locus eſt, in quo multæ ſunt ſedes. Erāt in Græcia crebrç in gymnaſiis, prçſertim vbi philoſophi diſputabāt. Vitruuius li. v. Cōſtituantur exedræ ſpacioſç, habētes ſedes, in quibus philoſophi, rhetoreſq;, ac reliqui, qui ſtudiis delectātur, ſedentes diſputare poſsint. Miror, cur in ædificiis Italicis negarit eſſe exedras, cum Cicero, & Craſſum oratorem in Tuſculano, & Cottam Ponti. Romæ exedras habuiſſe ſcribat. Sunt exedræ in templis, quem vulgo chorum vocāt, de quis hic Auguſtinus. & in periſtyliis monachorum, aut canonicorum, quæ capitula, vt Budæus noſter in Pādectas annotauit. k Voces ſine verbis tanto ſonitu.) Docte expreſsit verba tantum eſſe articulata, & diſtincta, voces quoſuis ſonos dici, ſicut Donatus explicat, adducens illud Virgilij: Fractaſque ad litora voces: vbi voces non modo ſonitū animalis ore editum poëta vocat, ſed ſtrepitum vndarum litoribus illiſarum.

E

Cappadocia.

Cæſarea.

Exedra.

F

Quod vniuerſa miracula, quæ per martyres in Chriſti nomine fiunt, ei fidei teſtimonium ferant, qua in Chriſtum martyres crediderunt. Caput IX.

QVi, niſi huic fidei atteſtantur iſta miracula, in qua prædicatur Chriſtus reſurrexiſſe in carne, & in cœlū aſcēdiſſe cū carne? Nam & ipſi martyres huius fidei martyres, id eſt, huius fidei teſtes fuerūt, huic fidei teſtimoniū perhibentes, mundū inimiciſsimū & crudeliſsimū pertulerūt, eumq; non repugnando, ſed moriēdo vicerūt. Pro iſta fide mortui ſunt, qui hęc à domino impetrare poſſunt, ꝓpter cuius nomē occiſi ſunt. Pro hac fide pręceſsit eorū mira patiētia, vt in his miraculis tanta iſta potētia ſequeretur. Nam ſi carnis in æternum reſurrectio, vel nō pręuenit in Chriſto, vel nō ventura eſt, ſicut pręnūciatur à Chriſto, vel ſicut pręnūciata eſt à prophetis, à quibus prænūciatus eſt Chriſtus: quare martyres tanta poſſunt,[a] qui pro ea fide, qua hęc reſurre-

G ctio prædicatur, occiſi ſunt? Siue enim deus ipſe per ſe-
ipſum miro modo, quo res temporales operatur æter-
nus, ſiue per ſuos miniſtros iſta faciat, & eadem ipſa quę
per miniſtros facit: ſiue quędã faciat etiã per martyrũ ſpi
ritus, ſicut per hoïes adhuc in corpore cõſtitutos: ſiue om
nia iſta per angelos, quibus inuiſibiliter, immutabiliter,
& incõparabiliter * imperat, operetũ: vt quę per martyres
fieri dicũtur, eis orãtibus tantũ & impetrantibus, nõ etiã
operãtibus fiãt, ſiue alia fiãt iſtis, alia illis modis, q nullo
modo cõprehẽdi à mortalib⁹ poſſunt: ei pfecto atteſtanẽ
hęc fidei, in qua carnis in æternũ reſurrectio prędicatur.

** aliàs, incorporabiliter.*

a Qvare martyres tãta poſſunt.) In aliis exemplaribus deeſt martyres, in aliis pro martyres, mortui legitur, ſic: Cur mortui tanta poſſunt.

Quanto dignius honorentur martyres, qui ideo multa mira obtinent, vt deus verus colatur, quàm dæmones, qui ob hoc quædam faciunt, vt ipſi dij eſſe credantur. *Caput X.*

Ille forte dicturi ſunt etiã deos ſuos aliqua mira
feciſſe. Bene ſi iam incipiunt deos ſuos noſtris
mortuis hominibus cõparare: * † adiciunt etiã
ſe habere deos ex hominib⁹ mortuis, ſicut Her
culem, ſicut Romulũ, ſicut alios multos, quos in deorũ
numerũ receptos opinãtur. Sed nobis martyres nõ ſunt
H dij: quia vnũ eundemq; deũ, & noſtrũ ſcimus, & marty-
rũ: nec tamẽ miraculis, quę per memorias noſtrorũ mar
tyrũ fiunt, vllo modo cõparanda ſunt miracula, quæ fa-
cta per tẽpla perhibẽtur illorũ. Verũ, ſi qua ſimilia viden
tur, ſicut à Moyſe magi Pharaonis: ſic eorũ dij victi ſunt
à martyribus noſtris. Fecerunt autẽ illa dæmones eo fa-
ſtu impuræ ſuperbiæ, quo eorũ dij eſſe voluerunt. Faciũt
autẽ iſta martyres, vel potius deus, vel orantibus, aut co-
operantibus eis, vt fides illa proficiat, qua eos, nõ deos eſ
ſe noſtros, ſed vnũ deũ habere nobiſcũ credamus. De-
niq; illi talibus diis ſuis, & tẽpla ędificauerũt, & ſtatuerũt
aras, & ſacerdotes inſtituerunt, & ſacrificia fecerũt. Nos
autẽ martyribus noſtris nõ templa ſicut diis, ſed memo-
rias ſicut hominibus mortuis, quorũ apud deum viuunt
ſpiritus, fabricamus: nec ibi erigimus altaria, in quibus ſa
crificemus martyrib⁹, ſed vni deo, & martyrũ, & noſtro
ſacrificiũ immolamus: a ad quod ſacrificiũ, ſicut homi-
nes dei, qui mundũ in eius cõfeſsione vicerunt, ſuo loco
& ordine nominantur: nõ tamen à ſacerdote, qui ſacri-
ficat, inuocantur. Deo quippe, nõ ipſis ſacrificat, quanuis
in memoria ſacrificet eorũ: quia dei ſacerdos eſt, nõ il-
lorũ. Ipſum vero ſacrificiũ corpus eſt Chriſti, quod non
I offertur ipſis, quia hoc ſunt & ipſi. b Quibus igitur potius
credendũ eſt, miracula facientibus? eiſne, qui ſeipſos vo-
lunt haberi deos ab his, quibus ea faciũt: an eis, qui, vt in
deum credatur, quod & Chriſtus eſt, faciũt quicquid fa-
ciunt? Eiſne, qui ſacra ſua, etiã crimina ſua eſſe voluerũt:
an eis, qui, nec laudes ſuas volunt eſſe ſacra ſua, ſed totũ
quod veraciter laudantur, ad eius gloriam proficere, in
quo laudantur? In domino quippe laudantur animę eo-
rum. Credamus ergo eis, & vera dicentibus & mira fa-
cientibus. Dicendo enim vera, paſsi ſunt, vt poſſent fa-
cere mira. In eis veris eſt præcipuum, quod Chriſtus re-
ſurrexit à mortuis, & immortalitatem reſurrectionis in
ſua carne primus oſtẽdit, quam nobis affuturã, vel prin-
cipio noui ſeculi, vel in huius fine promiſit.

*† * aliàs, An dicent &c. opinantur?*

Exod. 8.

a ET martyrũ noſtro ſacrificiũ immolamus.) In aliis exẽplaribus legitur: Vni deo & martyrũ & noſtro, à quo ſacrificiũ, ſicut homines dei. ſignificat nõ nominari ſacrificiũ martyrũ, ſed dei: quẽadmodũ martyres nõ dij nuncupãtur, ſed homines dei. b Quia hoc ſunt & ipſi.) Nempe ex Chriſti corpore, nõ Chriſti caput, quemadmodũ Corinthiis Apoſtolus Paulus inquit: Vos eſtis corpus Chriſti, & membra.

Contra Platonicos, qui de naturalibus elementorũ ponderibus argumentãtur, terrenũ corpus in cœlo eſſe nõ poſſe. *Cap. XI.*

Contra quod magnum dei donũ ratiocinato- K
res iſti, quorum cogitationes nouit dominus
quoniã vanæ ſunt, de ponderibus elementorũ *Pſal. 93.*
argumentantur: quoniã ſcilicet magiſtro Platone, didi-
cerunt, mũdi duo corpora maxima, atq; poſtrema, duo-
bus mediis, aëre ſcilicet, & aqua, eſſe copulata, atq; con-
iuncta. Ac per hoc, inquiunt, quoniã terra ab hinc ſur-
ſum verſus eſt prima: ſecũda, aqua ſuper terram: tertius,
aër ſuper aqua: quartũ, ſuper aëra cœlum: non poteſt eſſe
terrenũ corpus in cœlo. Momentis enim propriis, vt or-
dinem ſuum teneant, ſingula elementa librantur. Ecce,
qualibus argumentis omnipotentiæ dei humana cõtra-
dicit infirmitas, quã poſsidet vanitas. Quid ergo faciũt
in aëre terrena tot corpora, cum à terra ſit aër tertius?
Niſi forte, qui per plumarum & pẽnarum leuitatem do-
nauit auium terrenis corporibus, vt portentur in aëre,
immortalibus factis corporibus hominum, non poterit
donare virtutem, qua etiam in ſummo cœlo valeant ha
bitare? Animalia quoq; ipſa terrena, quæ volare non poſ
ſunt, in quibus & homines ſunt, ſicut ſub aqua piſces,
quæ ſunt aquarum animalia, ita ſub terra viuere debue- L
runt. Cur ergo nõ ſaltem de ſecundo, id eſt, de aquis, ſed
de elemẽto tertio terrenum animal carpit hanc vitam?
Quare cũ pertineat ad terrã, in ſecũdo, quod ſuper ter-
ram eſt elemẽto, viuere ſi cogatur, continuo ſuffocatur,
& vt viuat, viuit in tertio? An errat hic ordo elemento-
rum, vel potius nõ in natura rerum, ſed in iſtorum argu
mẽtationibus deficit? Omitto dicere, quod iam in tertio *Capite. 18.*
decimo libro dixi: quàm multa grauia terrena ſint cor-
pora, ſicut plumbũ, & formam tamẽ ab artifice accipiãt,
qua natare valeant ſuper aquã: & vt accipiat qualitatem
corpus humanũ, qua ferri in cœlũ, & eſſe poſsit in cœlo,
omnipotẽti artifici contradicitur? Iam vero cõtra illud
quod iam dixi ſuperius, etiam iſtum cõſiderantes atque
tractantes elementorũ ordinem, quo cõfidunt, non in-
ueniunt omnino, quod dicãt. Sic eſt enim hinc ſurſum
verſus terra prima, aqua ſecunda, tertius aër, quartum
cœlum, vt ſuper omnia ſit animæ natura. Nam & Ariſto
teles quintum corpus eam dixit eſſe, a & Plato nullum.
Si quintum eſſet, certe ſuperius eſſet cæteris. Cum vero
nullũ eſt, multo magis ſuperat omnia. In terreno ergo
quid facit corpore? In hac mole, quid agit ſubtilior om-
nibus? In hoc pondere, quid agit leuior omnibus? In hac
tarditate, quid agit celerior omnibus? Itáne per huius M
tam excellentis naturæ meritum non poterit effici, vt
corpus eius leuetur in cœlum? & cum valeat nunc natu-
ra corporum terrenorum deprimere animas deorſum,
aliquo modo, & animæ leuare ſurſum terrena corpora
non valebunt? Iam ſi ad eorum miracula veniamus, quæ
facta à diis ſuis opponunt martyribus noſtris, nónne
etiam ipſa pro nobis facere, & nobis reperientur omni-
no proficere? Nam inter magna miracula deorum ſuo-
rum, profecto magnũ illud eſt, quod Varro cõmemo-
rat: Veſtalẽ virginalẽ, cũ periclitaretur, falſa ſuſpicione
de ſtupro, cribrũ impleſſe aqua de Tyberi, & ad ſuos iu
dices, nulla eius parte ſtillante, portaſſe. Quis aquæ pon-
dus ſuper cribrum tenuit? Quis tot cauernis patentibus,
nihil inde in terram cadere permiſit? Reſponſuri ſunt:
Aliquis deus, aut aliquis dæmon. Si deus, nũquid maior
eſt deo, qui fecit hunc mundum? Si dæmon, nunquid
potentior eſt angelo, qui deo ſeruit, à quo factus eſt
mundus? Si ergo deus minor, vel angelus, vel dæmon
potuit pondus humidi elementi ſic ſuſpendere, vt aqua-
rum videatur mutata fuiſſe natura, itáne deus omni-
potens, qui ipſa creauit elementa, terreno corpori graue
pondus

A pondus auferre nõ poterit, vt in eodẽ elemento habitet viuificatũ corpus, in quo voluerit viuificãs ſpiritus? Deinde cum aërem mediũ ponant inter ignem deſuper, & aquã ſubter, quid eſt, quod eum inter aquã, & aquam, & inter aquã & terram ſæpe inuenimus? Quid enim volũt eſſe aquoſas nubes, inter quas, & maria, aër medius reperitur? Quo nam, quæſo, elemẽtorum põdere, atq; ordine efficitur, vt torrẽtes violẽtiſſimi, atq; vndoſiſſimi, antequã ſub aëre in terris currant, ſuper aëra in nubibus pendeant? Cur denique aër eſt medius inter ſumma cœli, & ima terrarũ quaquauerſum orbis extenditur, ſi locus eius inter cœlum & aquas, ſicut aquarũ inter ipſum, & terras, eſt cõſtitutus? Poſtremo ſi ita eſt elementorũ ordo diſpoſitus, vt ſecundũ Platonem duobus medijs, id eſt, aëre, & aqua, duo extrema, id eſt, ignis, & terra iungãtur, cœliq; obtineat ille ſummũ locũ, hæc autẽ imi, velut fundamenis mundi, & ideo in cœlo eſſe nõ poteſt terra, cur eſt ipſe ignis in terra? Secundum hanc quippe rationẽ, ita iſta duo elementa in locis proprijs, imo, ac ſummo, terra, & ignis eſſe debuerũt: vt quẽadmodũ nolunt in ſummo eſſe poſſe, quod imi eſt, ita nec in imo poſſet eſſe, qđ ſum-

B mi eſt. Sicut ergo nullã putãt, vel eſſe, vel futurã eſſe terræ particulã in cœlo, ita nullam particulã videre debuimus ignis in terra. Nunc vero nõ ſolũ in terris, verũ etiã ſub terris ita eſt, vt eũ eructẽt vertices montiũ, præter qđ in vſibus hominũ, & eſſe ignẽ in terra, & eũ naſci videmus ex terra. Quandoquidẽ & de lignis, & de lapidibus naſcitur, quæ ſunt corpora ſine dubitatione terrena. Sed ille, inquiũt, ignis eſt trãquillus, purus, innoxi⁹, ſempiternus: iſte autẽ turbidus, fumeus, corruptibilis, atq; corruptor. Nec tamẽ corrũpit mõtes, in quib⁹ iugiter æſtuat, cauernasq; terrarũ. Eſto, ſit illi iſte diſsimilis, vt terrenis habitationib⁹ cõgruat. Cur ergo nolũt, vt credamus naturã corporũ terrenorũ aliquãdo icorruptibilẽ factã cœlo cõuenientẽ futurã: ſicut nũc ignis corruptibilis his cõuenit terris? Nihil igitur afferũt ex põderib⁹ atq; ordine elemẽtorũ, vnde oipotẽti deo, quo min⁹ faciat corpora noſtra talia, vt etiã in cœlo poſsint habitare, præſcribãt.

Anima. NAm & Ariſtoteles quiṅtũ corpus eam dixit eſſe.) At Ariſtoteles cõcretione omni, cõpoſitioneq;, ac corpore animã liberat, vt primo de animis libro docet, opiniones confutãs Democriti, Empedoclis, Alcmęonis, Platonis, Xenocratis. Nec mirũ, ſi

C Auguſtino viſus eſt Ariſtoteles animã facere corpoream, & ex quatuor elementis coagmentatã tradere creditur eſt. Nam cum Plato de ſubſtãtia cœleſtiũ ignium, decerptas portiunculas animas eſſe exiſtimet, ſyderaq; ex quatuor illis, quæ ſuo more ponit, elementis conſtet, putauit Ariſtoteles, nõ minus quatuor elementa in anima ab eo cõmiſceri, quàm in aſtris, vnde eſt deſumpta. Qua in re vir eruditiſſim⁹ pariter & ingenioſiſſimus captus eſt, ſeu potius capere alios, & magiſtrũ Platonẽ confutare tẽtauit. Quis enim credat tantũ diſcipulum, tandiu audito præceptorẽ, non intellexiſſe? Pari argumento quũ Ariſtoteles quintã, ſiue eſſentiam, ſiue naturam, cœlũ nominet, legiſſetq; apud Ciceronẽ Auguſtinus, animã nullum ex quatuor elemẽtaribus in ſe continere corporibus, ſed eſſe quintã quandam naturã, non minus cẽſuit, ab eo fieri corporeã animam, quàm cœlũ. Non diſputo in præſentia, vt cõſtet animã omni prorſum ex ſe corpore, apud Ariſtotelẽ vacare. Neq; enim hoc ille apertius dixit, quàm cætera. Aut moris ſui hoc oblitus eſt loco, & argumenta eius nõ eò tendunt, ne quid habeat corporis anima, ſed ne quid horũ elementorum. Nam vt erat vir ille huic naturæ, quã oculis, ſiue deorſum vſurpamus, ſiue ſurſum, addictiſſimus, vnde & dæmonis nomen inuenit, nihil eſſe, quod non ex ea originem velut ex fonte traheret, arbitratus eſt: corpora ex iis, quæ ſublimia ſunt, animas vero ex cœlis, eſſeq; illas, nõ quidẽ qualia inter nos verſantur corpora, ſed corpora tamen alonie ratione, ac modo, quæ quinta dicuntur natura. Idcirco actus eſſe, & actionem, vim, vitam, motũ, vigorẽ, in ſua corpora transfundere, quæ omnia ſunt cœlorũ propria. Cæterũ, vt doceamus nunc quod recentiores contendunt Peripatetici, nihil prorſus Ariſtoteli animã habere corporis, errata huius facilis certe, & venia digniſſimi, vel præcipua cauſa fuit, quod Auguſtinus Ariſtotelis de anima ſententiã, nõ ex ipſius Ariſtotelis voluminibus, quę tunc rara erant, nec ferè niſi in Græcia, ſed Cicerone referente, cognouit, qui in primo Tuſcul. quæſt. ſic ait: Ariſtoteles lõge omnibus, Platonẽ ſemper excipio, præſtãs, & ingenio, & diligẽtia, cum quatuor illa genera principiorũ eſſet cõplexus, è quibus omnia orirentur, quintã quandam naturã cenſet eſſe, è qua ſit mẽs. Cogitare enim, & prouidere, & diſcere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia meminiſſe, amare, odiſſe, cupere, timere, angi, lætari. hæc, & ſimilia eorũ in horũ quatuor generũ nullo ineſſe putat. Quintũ

D genus adhibet vacans nomine. & ſic ipſum animũ ἐνδελέχειαν appellat, nouo nomine, quaſi quandã continuatã motionem, & perennẽ. Sic ille. Quod dictũ eius, & Auguſtino dux fuit deflectendi de via, & in Ciceronem ipſum Græcos pene, & huius, & ſuperioris ætatis vniuerſos, ceu apes in vrſum mellarũ concitauit, laceſſitos prius, ac irritatos aliquot eius maior ſibus, nõ omnino ſuauibus, quibus tum beatas linguę illius diuitias attenuabat, quam ipſi locupletiſſimã omniũ eſſe, haberiq; cupiunt: tum mores infamabat gẽtis. Itaq; non ἐνδελέχειαν aiunt, id eſt, perpetuã motionem, Ariſtoteles animã nominauit, cũ id reprehenderit in Platone: ſed ἐντελέχειαν, quaſi ἐντελὲς ἔχειν, hoc eſt, perfectã habitationẽ, & vt vertit Hermolaus, perfectihabiã. Sed qui conſtat, ἐντελέχειαν, & non ἐνδελέχειαν, ab Ariſtotele ſcriptũ relictũ eſſe? vt recte Politianus quærit. nam motionem animæ perpetuã non admittit Ariſtoteles, in Platone, ſibi indulget. Quid enim aliud eſt actus ipſe animæ, vita, vigor, q̃ quoddã motus genus, etiã Ariſtoteli? Tum & pars animæ motiua, vnde manat, aut quid aliud eſt, quàm anima? Sed auferant ſanè ἐντελέχειαν, eſſe Ariſtotelicã animã, non ἐνδελέχειαν, tantámne ob vnicũ memoriæ lapſum excitari Ciceroni tragœdiam? Succurrebat videlicet doctiſſimo viro legiſſe ſe apud omnes veteres, animã eſſe, per quã corpus moueretur: apud multos vero agitari ſemper illã, nec vnquã quieſcere. Fieri poteſt, vt aliquis ex iis, qui perpetuum animæ tribuebant motũ, ἐνδελέχειαν aliquando eam dixerit. Id vocabulum, & ſcriptura ἐντελεχείᾳ ſimillimũ, & pronunciatione idem, ſurrepſit aliud agenti. nec cõſulere forſan Ariſtotelis codicẽ vacabat, aut non libebat, ac ne opus quidẽ erat, de re alia differenti, nempe mortẽ malum nõ eſſe. nam ſiue continuus motus, ſiue perfectus habitus eſſet anima ab Ariſtotele nuncupata, ad rem, qua de agerer, ne pili quidẽ referebat. & quanquã ſe liberatũ magna ex parte defenſionũ laboribus, ſenatoriiſq; muneribus Tuſcul. quæſt. præfatur ſcribere, vellẽ tamen qui eum reprehendũt, tam

E impediti publicis negociis, q̃ ille tunc erat, in ſtudiis verſarentur, vt videremus, an non carpẽdi modo, ſed vel legendi, aut ipſum, aut Ariſtotelẽ putarent ſibi ocium ſupereſſe. Profecto fuit in M. Tullio diuina vis ingenij, qui medius totius terrarũ orbis negociis, & tumultibus, ita cum lubitũ eſt, ſeipſum ſeuocauit, vt nõ ſolũ tempus inueniret, quo legeret, ſed etiã, quo illa conſcriberet, quæ nõ ſatiamur mirando ſacerdotiolũ vnius, aut alterius annui ſeſtertij, aut procuratiuncula perexigua, perq; facilis, ſi cui contingat noſtrũ, tam impeditos nos, ac implicitos cenſemus, vt miſſionẽ a literis omnibus legitimã impetraſſe nos exiſtimemus, & iniuria non parua affici, ſi ad eas reuocemur. Quod ſi omnino literas tractamus vllas, primũ omnium ingentes, ſcilicet, ac intolerabiles occupationes noſtras obiectamus, & inculcamus ad faſtidiũ, deplorantes ſubinde illas, & miſerãdas aliis oſtentantes, multumq; imputantes publicis cõmodis, ſi quid illorũ gratia inter tot ingruentia, quibus obruimur negocia, ſit à nobis elaboratum. Erubeſcamus per muſas omnes ocioſi parenti & eloquẽtiæ Romanæ & philoſophiæ Latinæ lapſum vllum qualẽmcũque opprobrare, cum doctiora ſint illius errata, quàm noſtra omnia benedicta.

Contra calumnias infidelium, quibus Chriſtianos de credita carnis reſurrectione irrident. *Caput XII.*

SEd ſcrupuloſiſsime quærere, & fidẽ, qua credimus, reſurrecturã carnem, ita quærendo aſſolent irridere: vtrum fœtus abortiui reſurgant. Et quoniã dominus ait: Amen dico vobis, capillus capitis veſtri nõ peribit: vtrum ſtatura & robur æqualia futura ſint omnibus, an diuerſæ corporũ quantitates? Si enim æqualitas corporum erit, vnde habebunt, quod hic nõ habuerũt in mole corporis illi abortiui, ſi reſurgẽt & ipſi: aut ſi nõ reſurgẽt, quia nec nati ſunt, ſed effuſi? Eandẽ quæſtionem de paruulis verſant, vnde illis menſura corporis, quã nunc defuiſſe videmus, accedat, cũ in hac ætate moriũtur. Neq; enim dicturi ſumus, eos nõ reſurrecturos, qui non ſolũ generationis, verũ etiam regenerationis capaces ſunt. Deinde interrogant, quem modum ipſa æqualitas habitura ſit. Si enim tam magni, & tam lõgi erunt omnes, q̃ fuerunt quicunq; hic fuerũt maximi atq; longiſſimi: non ſolũ de paruulis, ſed & de plurimis magnis quærunt, vnde illis acceſſurũ ſit, quod hic defuit, ſi ibi hoc quiſque recipiet, quod hic habuit. Si autẽ, quod ait Apoſtolus, occurſuros nos omnes in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, & illud alterum, quos prædeſtinauit cõformes fieri imaginis filij ſui: ſic intelligendũ eſt, vt ſtatura, & modus Chriſti corporis omniũ, qui in regno eius erũt, humanorũ corporum ſit futurus: multis erit, inquiunt, de magnitudine & longitudine corporis detrahendũ. Et vbi iam erit capillus capitis veſtri nõ peribit: ſi de ipſa corporis quãtitate tam multum peribit? Quanuis & de ipſis capillis poſsit quæri, vtrum

Side notes: ἐνδελέχεια. — Ciceronis defenſio. — Auguſt. in Enchi. cap. 84. — Luca. 21. — Ephe. 4. — Roma. 8. — Luca. 21.

F

G redeat quicquid tondentibus decidit. Quod ſi rediturũ eſt, quis non exhorreat illam deformitatẽ? Nam hoc & de vnguibus videtur neceſſario ſecuturũ, vt redeat tam multum quod corporis cura deſecuit. Et vbi erit decus, quod certe maius, quàm in iſta eſſe corruptione potuit: in illa iam immortalitate eſſe debebit? Si autẽ non redibit, ergo peribit: quo modo ergo inquiunt, capillus capitis veſtri nõ peribit? De macie quoque vel pinguedine, ſimiliter diſputant. Nam ſi æquales omnes erunt, nõ vtique alij macri, alij pingues erunt. Accedet ergo aliis aliquid, aliis minuetur. Ac per hoc, non quod erat recipiẽdum, ſed alicubi addẽdum eſt, quod non fuit: & alicubi perdendũ, quod fuit. De ipſis etiam corruptionibus & dilapſionibus corporum mortuorum, cum aliud vertatur in puluerẽ, in auras aliud exhaletur: ſint quos beſtiæ, ſint quos ignis abſumit, naufragio, vel quibuſcunq; aquis, ita quidem pereant, vt eorum carnes in humorem putredo diſſoluat, nõ mediocriter permouentur: atq; omnia iſta recolligi in carnẽ, & reintegrari poſſe nõ credunt. Conſectantur etiam quaſq; fœditates & vicia, ſiue accidant, ſiue naſcãtur: vbi & monſtroſos partus cum horrore at-

H que irriſione commemorant, & requirunt, quæ nam cuiuſque deformitatis reſurrectio ſit futura. Si enim nihil tale redire in corpus hominis dixerimus, reſponſionem noſtram de locis vulnerum, cum quibus dominum noſtrum Chriſtũ reſurrexiſſe prædicamus, ſe confutaturos eſſe præſumunt. Sed inter hæc omnia quæſtio difficillima illa proponitur, in cuius carnẽ reditura ſit caro, qua

Auguſt. in Enchi. cap. 87.

corpus alterius veſcentis humana viſcera fame compellente nutritur. In carnem quippe cõuerſa eſt eius, qui talibus vixit alimentis: & ea quæ macies oſtenderat, detrimenta, ſuppleuit. Vtrum ergo hoc illi redeat homini, cuius caro prius fuit, an illi potius, cuius poſtea facta eſt: ad hoc percunctantur, vt fidem reſurrectionis illudant: ac ſic animæ humanæ, aut alternantes, ſicut Plato, veras infœlicitates, falſaſq; promittãt beatitudines: aut poſt multas itidem per diuerſa corpora reuolutiones, aliquando tamen eam, ſicut Porphyrius, finire miſerias, & ad eas nunquam redire fateantur: non tamen corpus habendo immortale, ſed corpus omne fugiendo.

I *An abortiui non pertineant ad reſurrectionem, ſi pertinent ad numerum mortuorum.* Caput XIII.

Auguſt. in Enchiri. cap. 84. & 85.

AD hæc ergo, quæ ab eorũ parte contraria, me digerente, mihi videntur oppoſita, miſericordia dei meis niſibus opem ferente reſpõdeam. Abortiuos fœtus, qui cum iam vixiſſent in vtero, ibi ſunt mortui, reſurrecturos vt affirmare, ita negare nõ audeo: quanuis non videã quo modo ad eos non pertineat reſurrectio mortuorum, ſi non eximuntur de numero mortuorũ. Aut enim nõ omnes mortui reſurgent, & erunt aliquæ humanæ animę ſine corporibus in æternũ, quæ corpora humana quanuis intra viſcera materna geſtarunt: aut ſi omnes animę humanę recipiãt reſurgẽtia ſua corpora, quę habuerũt vbicunq; viuentia & moriẽtia reliquerunt nõ inuenio, quemadmodũ dicam ad reſurrectionẽ non pertinere mortuorum, quoſcunq; mortuos etiã in vteris matrum. Sed vtrumlibet de his quiſq; ſentiat, quod de iam natis infantibus dixerimus: hoc etiam de illis intelligendum eſt, ſi reſurgent.

An infantes in ea ſint reſurrecturi habitudine corporis, quam habituri erant ætatis acceſſu. Caput XIIII.

QVid ergo de infantib⁹ dicturi ſumus, niſi quia non in ea reſurrecturi ſunt corporis exiguitate, qua mortui? Sed quod eis tardius acceſſurũ erat tẽpore, hoc ſunt illo dei opere miro, atq; celerrimo recepturi. In ſententia quippe domini, vbi ait, K
Capillus capitis veſtri nõ peribit: dictũ eſt, non defuturum eſſe, quod fuit: nõ autẽ negatum eſt, affuturum eſſe *Luca. 21.*
quod defuit. Defuit autẽ infanti mortuo perfecta quantitas ſui corporis: perfecto quippe infanti,[a] deeſt vtique perfectio magnitudinis corporalis: quæ cum acceſſerit, iam ſtatura longior eſſe non poſsit. Hunc perfectionis modũ ſic habẽt omnes, vt cum illo cõcipiantur, atq; naſcantur: ſed habent in ratione, nõ in mole: ſicut ipſa iam membra omnia ſunt latenter in ſemine cum etiã natis nõnulla adhuc deſint, ſicut dentes ac ſi quid eiuſmodi. In qua ratione vniuſcuiuſque materiæ indita corporali, iam quodã modo, vt ita dicã, innatũ[b] † eſſe videtur qđ † *aliàs, liciatum.*
nondũ eſt, imò quod latet, ſed acceſſu tẽporis erit, vel potius apparebit. In hoc ergo infans, iam breuis, aut lõgus eſt, qui breuis, longúſve futurus eſt. Secundum hanc rationem profecto in reſurrectione corporis, detrimenta corporis nõ timemus: quia etſi æqualitas futura eſſet omniũ, ita vt omnes vſq; ad gigãteas magnitudines peruenirẽt, nec illi qui maximi fuerũt, minus haberẽt aliquid in ſtatura, quod eis cõtra ſententiam Chriſti periret, qui L
dixit: nec capillũ capitis eſſe periturum: creatori vtique, *Luca. 21.*
qui creauit cũcta ex nihilo: quo modo deeſſe poſſet, vnde adderẽt, quod addendum eſſe mirus artifex noſſet?

PErfecto quippe infanti.) Vnicuique rei ſtata eſt magnitudo, vltra quam non extenditur, huius aſſequendæ vim, & poteſtatẽ adducit ſecũ à cauſis ſuis. & poteſtate id habet, quod ſi non impediatur explicat ſe gradibus tẽporis, quouſq; perueniat vbi ſiſtit, vel vnde retro abit eodẽ vnde venerat. quæ incrementi ratio non in materia eſt, nec in forma, ſed in qualitatib⁹ à natura inditis. a
b Iam quodã modo, vt ita dicã, innatum.) In antiquis exẽplaribus, pro innatũ, legitur, liciatũ, tranſlatione texentiũ, quaſi iam illa ceu tela texta eſt in puero, ſed nondũ explicata. & hoc videtur cõformius Auguſtini ſenſui, qui metaphorã molliuit, quum dixit, quodã modo, & vocabulum, liciatum, quũ, vt ita dicam.

An ad dominici corporis modum omnium mortuorũ reſurrectura ſint corpora. Caput XV.

SI vtiq; Chriſtus in ea menſura corporis in qua eſt mortuus, reſurrexit, nefas eſt dicere, cum reſurrectionis omniũ tempus venerit, acceſſurã corpori eius eã magnitudinẽ, quã non habuit, quãdo in * *aliàs, habeat.*
ea diſcipulis, in qua illis erat notus, apparuit, vt longiſsimis fieri poſsit * æqualis. Si autẽ dixerimus ad dominici *Luca. 24.*
corporis modũ, etiã quorũq; maiora corpora redigẽda, M
peribit de multorũ corporibus plurimũ, cum ipſe, nec capillũ periturũ eſſe promiſerit. Reſtat ergo, vt ſuam recipiat quiſq; menſurã, quã, vel habuit in iuuẽtute, etiam ſi ſenex eſt mortuus: vel fuerat habiturus, ſi antè eſt defunctus. Atq; illud qđ cõmemorauit Apoſtolus de menſura *Ephes. 4.*
ætatis plenitudinis Chriſti, aut propter aliud intelligam* dictum eſſe, id eſt, vt illi capiti in populis Chriſtianis accedente, omniũ perfectione membrorũ ætatis eius menſura compleatur: aut ſi hoc de reſurrectione corporũ dictum eſt, ſic accipiamus dictũ vt nec vltra, nec infra iuuenilem formã reſurgant corpora mortuorũ: ſed in ea ætate & robore, vſq; ad quã Chriſtum hic perueniſſe cognouimus*. Circa triginta quippe annos† definierunt eſſe etiam ſeculi huius doctiſsimi homines, iuuentutẽ. Quæ * *aliàs, triginta tres annos.*
cum fuerit ſpacio proprio terminata, inde iam hominẽ in detrimenta vergere grauioris ac ſenilis ętatis: & ideo non eſſe dictum, in menſuram corporis, vel in menſurã ſtaturæ: ſed in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

Qualis intelligenda ſit conformatio ſanctorum ad imaginem filij dei. Caput XVI.

ILlud etiã quod ait, prædeſtinatos fieri conformes imaginis filij dei, poteſt & ſecundum interiorẽ hominẽ intelligi. Vnde nobis alio loco *Roma. 8.*
dicit, Nolite conformari huic ſeculo: ſed reformamini *Roma. 12.*
in no-

A in nouitate mẽtis veſtræ. Vbi ergo reformamur, ne con
formemur huic ſeculo, ibi cõformamur dei filio. Poteſt
& ſic accipi, vt quemadmodũ ille nobis mortalitate, ita
nos illi efficiamur immortalitate cõformes: quod quidẽ
& ad ipſam reſurrectionẽ corporũ pertinet. Si autẽ etiã
in his verbis, qua forma reſurrectura ſint corpora, ſumus
admoniti: ſicut illa mẽſura, ita & iſta conformatio non
quantitatis intelligẽda eſt, ſed ætatis. Reſurgẽt itaq; om-
nes tã magni corpore, q̃ vel erãt, vel futuri erant in iuue
nili ætate: quianuis nihil oberit, etiã ſi erit infantilis, vel
ſenilis corporis forma: vbi nec mẽtis, nec ipſius corporis
vlla remanebit infirmitas. Vnde etiã ſi qs in eo corporis
modo, in quo defunct⁹ eſt, reſurrecturũ vnũquẽq; cõtẽ-
dit: nõ eſt cum illo laborioſa cõtradictione pugnandũ.

An in ſuo ſexu reſuſcitanda, atque manſura ſint corpora fœminarum mortuarum. Caput XVII.

Ephe.4. NOnnulli propter hoc, quod dictum eſt, Donec
occurram⁹ omnes in vnitatẽ fidei in virũ per-
fectũ, in menſurã ætatis plenitudinis Chriſti, &
Roma.8. cõformes imaginis filij dei: nec in ſexu fœmi-
neo reſurrecturas fœminas credũt, ſed in virili oẽs aiũt:
Gene.2. quoniã deus ſolum virũ fecit ex limo, fœminã ex viro.
B Sed mihi melius ſapere vidẽtur, qui vtrunque ſexum re-
ſurrecturũ eſſe non dubitant. Non enim libido ibi erit,
quę cõfuſionis eſt cauſa. Nã prius quàm peccaſſent, nudi
erant: & nõ confundebãtur vir & fœmina. Corporibus
ergo illis vicia detrahẽtur, natura ſeruabitur. Non eſt au
tem vicium ſexus fœmineus: ſed natura, quę tunc quidẽ,
& à cõcubitu, & à partu immunis erit: erunt tamẽ mem
bra fœminea non accommodata vſui veteri, ſed decori
nouo, quo non alliciatur aſpicientis concupiſcẽtia, quæ
nulla erit, ſed dei laudetur ſapientia, atq; clemẽtia: qui, &
quod non erat, fecit, & liberauit à corruptione quod fe-
cit. Vt enim in exordio generis humani de latere viri
dormientis, coſta detracta, fœmina fieret, Chriſtũ & ec-
cleſiam tali facto iam tũc[a] prophetari oportebat. Sopor
quippe ille viri, mors erat Chriſti, cuius exanimis in cru
Ioan.19. ce pendẽtis latus lancea perforatũ eſt, atq; inde ſanguis,
& aqua profluxit: quæ ſacramenta eſſe nouimus, quibus
Gene.2. ædificatur eccleſia. Nã hoc etiã verbo ſcriptura vſa eſt,
Ephe.4. vbi nõ legitur, formauit, aut finxit, ſed ædificauit eam in
mulierẽ. Vnde & Apoſtolus ædificationẽ dicit corporis
Chriſti quod eſt eccleſia. Creatura eſt ergo dei fœmina,
ſicut vir: ſed vt de viro fieret, vnitas cõmendata eſt.[b] Vt
C autẽ illo modo fieret, Chriſtus, vt dictum eſt, & eccleſia
figurata eſt. Qui ergo vtrunq; ſexũ inſtituit, vtrunq; re-
ſtituet. Deniq; & ipſe Ieſus interrogatus à Saducæis, qui
negabant reſurrectionem: cuius ſeptem fratrũ erit vxor,
quam ſinguli habuerunt, dum quiſque eorum vellet de-
Deute.25. functi ſemẽ, ſicut lex præceperat, excitare: erratis, inquit,
neſcientes ſcripturas, neque virtutem dei. Et cum aptus
locus eſſet, vt diceret: de qua enim me interrogatis, vir
erit ipſa, non mulier: non hoc dixit, ſed dixit, In reſurre-
ctione enim neq; nubẽt, neq; vxores ducẽt:[c] ſed ſunt ſi-
cut angeli dei in cœlo. Aequales vtiq; angelis immorta-
litate, ac fœlicitate, nõ carne: ſicut nec reſurrectione, qua
non indiguerunt angeli: quoniam nec mori potuerunt.
Nuptias ergo dominus futuras negauit eſſe in reſurre-
ctione, non fœminas, & ibi negauit, vbi talis quęſtio ver
tebatur. Vt eam negato ſexu muliebri, celeriore facilita-
te diſſolueret, ſi eum ibi prænoſceret non futurum: imò
etiam futurum eſſe firmauit, dicendo, Non nubẽt, quod
ad fœminas pertinet: neque vxores ducent, quod ad vi-
ros. Erunt ergo, quæ, vel nubere hic ſolent: vel ducere
vxores: ſed ibi hoc non facient.

a CHriſtum & eccleſiã tali facto iam tũc.) Sic Apoſtolus interpre-
tatur ad Epheſ.v. b Vnitas cõmendata eſt.) Vt concordia eſſet D
maior, ſciretq; alter ſe alteram genuiſſe, & hæc ex illo ſe eſſe pro-
fectam: ita vt eadem videatur res, vir & vxor, nihilq; ſit, quod eos
diuidat, & diſiungat, quo nihil poteſt eſſe rei familiari, & coniugali vitæ
ſalutarius. c Neque nubent, neque vxores ducent.) Illud fœminarum
eſt, hoc virorum. vulgo nubentur legimus. Auguſt. refugit vocabulum, &
quod viris parum accommodatur, & ſi apud priſcos nubere dicebãtur &
viri quemadmodum Græce γαμίσκω, vt docet Nonius Marcellus.

De viro perfecto, id eſt, Chriſto, & corpore eius, id eſt, eccle-ſia, quæ eſt ipſius plenitudo. Caput XVIII.

PRoinde, quod ait Apoſtolus, occurſuros nos
omnes in virũ perfectũ, totius ipſius circunſtan
tiã lectionis cõſiderare debemus: quæ ita ſe ha-
bet: Qui deſcẽdit, inquit, ipſe eſt, & qui aſcendit Ephe.4.
ſuper oẽs cœlos, vt adimpleret omnia. Et ipſe dedit quoſ-
dam quidẽ apoſtolos, quoſdã autẽ prophetas, quoſdam
vero euangeliſtas: quoſdã autẽ paſtores, & doctores, ad
conſummationẽ ſanctorũ in opus miniſterij in ędifica-
tionẽ corporis Chriſti, donec occurramus oẽs in vnita-
tem fidei, & agnitionẽ filij dei,[a] in virũ perfectũ, in men
ſuram ætatis plenitudinis Chriſti: vt vltra nõ ſimus par-
uuli iactati, & circũlati omni vento doctrinę: in illuſio-
ne hominũ, in aſtutiã ad machinationẽ erroris. Verita- E
tem autẽ faciẽtes in charitate, augeamur, in illo per om-
nia, qui eſt caput Chriſtus, ex quo totũ corpus connexũ,
& cõpactum, per omnẽ tactũ ſubminiſtrationis ſecun-
dum operationẽ in menſuram vniuſcuiuſq; partis incre
mẽtũ corporis facit in ædificationẽ ſui, in charitate. Ec-
ce qui eſt vir perfectus, caput, & corpus, quod cõſtat om
nibus mẽbris, quæ ſuo tẽpore cõplebuntur. Quotidie ta
men eidẽ corpori accedunt, dum ędificatur eccleſia: cui
dicitur, Vos autẽ eſtis corpus Chriſti, & mẽbra. Et alibi: 1.Corin. 12.
Pro corpore, inquit, eius, quod eſt eccleſia. Itemq; alibi: Coloſ.1.
Vnus panis, vnũ corpus multi ſumus. De cuius corporis 1.Corin.10.
ædificatione, & hic dictũ eſt, Ad conſummationẽ ſan- Ephe.4.
ctorũ, in opus miniſterij, in ædificationẽ corporis Chri-
ſti. Ac deinde ſubiectũ eſt, vnde nũc agimus: Donec oc
curramus omnes in vnitatẽ fidei, & agnitionẽ filij dei,
in virũ perfectũ, in menſurã ætatis plenitudinis Chriſti,
& cætera donec eadẽ menſura in quo corpore intelli-
genda eſſet, oſtẽderet, dicens: Augeamur in illo per om- Ibidem.
nia, qui eſt caput Chriſtus: ex quo totũ corpus connexũ,
& cõpactum per omnẽ tactũ ſubminiſtrationis ſecun-
dum operationẽ in menſurã vniuſcuiuſq; partis. Sicut er
go eſt menſura vniuſcuiuſque partis, ita totius corporis,
quod omnibus ſuis partibus conſtat. Eſt vtiq; menſura F
plenitudinis, de qua dictum eſt: In menſuram ętatis ple-
nitudinis Chriſti. Quam plenitudinem etiam illo com- Ephe.1.
memorauit loco, vbi ait de Chriſto: Et ipſum dedit ca-
put ſuper omnẽ eccleſiam, quę eſt corpus eius, plenitudo
eius, qui omnia in omnibus adimplet. Verum ſi hoc ad
reſurrectionis formam, in qua erit vnuſquiſque, referen
dũ eſſet, quid nos impediret, nominato viro, intelligere
& fœminam, vt virũ pro homine poſitũ acciperemus: ſi-
cut in eo quod dictum eſt: Beatus vir qui timet domi- Pſal.111.
num: vtiq; ibi ſunt & fœminæ, quæ timent dominum?

a ET agnitionem filij dei.) Vulgo: Et agnitionis filij dei. Sic legit Hie-
ronymus: & ſic eſt Græce, καὶ ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Significat
vnitatem illam eſſe fidei, & agnitionis filij dei, non occurſum.

Quod omnia vicia corporis, quæ in hac vita humano contra-ria ſunt decori, in reſurrectione non ſint futura, vbi manente naturali ſubſtantia in vnam pulchritudinem, & qualitas concurret, & quantitas. Caput XIX.

QVid iam reſpondeã de capillis, atq; vnguibus?
Semel quippe intellecto, ita nihil periturum eſ
ſe de corpore, vt deforme nihil ſit in corpore:

G ſimul intelligetur ea, quæ formæ* factura fueraot enormitatē maſſæ ipſi acceſſura eſſe, nō locis, in quibus membrorū forma turpetur. Velut, ſi de limo vas fieret, quod rurſus in eūdem limum redactū, totum de toto iterum fieret, oon eſſet neceſſe, vt illa pars limi, quæ in anſa fuerat, ad anſam rediret: aut quæ fundū fecerat, ipſa rurſus faceret fundū: dum tamē totum reuerteretur in totum, id eſt, totus ille limus, in totū vas, nulla ſui perdita parte remearet. Quapropter, ſi capilli toties tōſi, vnguēſve deſecti, ad loca ſua deformiter redeunt, non redibunt: nec tameo cuique reſurgēti peribūt, quia in eandē carnem, vt quemcunq; ibi locū corporis teneāt, ſeruata partium congruentia, materiæ mutabilitate vertentur. Quanuis quod ait dominus, Capillus capitis veſtri nō peribit: nō de lōgitudine, ſed de numero capillorū dictum multo aptius poſsit intelligi. Vnde & alibi dicit: Capilli capitis veſtri numerati ſunt omnes. Neque hoc ideo dixerim, quod aliquid exiſtimā corpori cuiquam periturū, quod naturaliter inerat, ſed quod deforme natum fuerat: non vtiq; ob aliud, niſi vt hinc quoq; oſtenderetur, quàm ſit

** aliàs, deformem.* — *Luca. 21.* — *Luca. 12.*

H pœnalis conditio iſta mortaliū, ſic eſſe rediturū, vt ſeruata integritate ſubſtantiæ, deformitas pereat. Si enim ſtatuā poteſt artifex homo, quā propter aliquā cauſam deformē fecerat, conflare & pulcherrimam reddere: ita, vt nihil inde ſuſtantiæ, ſed ſola deformitas pereat: ac ſi quid in illa figura priore indecenter extabat, nec parilitati partium congruebat, non de toto, vnde fecerat, amputare, atq; ſeparare, ſed ita conſpergere vniuerſo, atque miſcere, vt nec fœditatem faciat, nec minuat quantitatem: quid de omnipotenti artifice ſentiendū eſt? Ergóne \[nō\] poterit quaſq; deformitates humanorū corporum non modo vſitatas, verū etiam raras, atque monſtroſas, quæ huic miſeræ vitæ cōgruunt, abhorrēt autem ab illa futura fœlicitate ſanctorū, ſic auferre, ac perdere, vt quaſcunque earū faciunt, etſi naturalia, tamen indecora excrementa ſubſtantię corporalis nulla eius diminutione tollantur? Ac per hoc oon eſt macris, pinguibúſve metuēdum, ne ibi etiam tales ſint, quales, ſi poſſent, nec hic eſſe voluiſſent. Omnis enim corporis pulchritudo [a] eſt partium congruentia cum quadā coloris ſuauitate. Vbi autem nō eſt partiū cōgruentia, aut ideo quid offendit,

Auguſt. in lib. Enchi. cap. 88. 4. ſen. di. 44. cap. Non enim.

I quia paruum eſt: aut ideo, quia nimium. [b] Proinde nulla erit deformitas, quam facit incongruentia partiū, vbi & quæ praua ſunt, corrigētur: & quod minus eſt, quàm decet: vnde creator nouit, inde ſupplebitur: & quod plus eſt, quàm decet, materiæ ſeruata integritate, detrahetur.

Matth. 13. Coloris porrò ſuauitas quanta erit, vbi iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris ſui? Quę claritas in Chriſti corpore quum reſurrexit, ab oculis diſcipulorū, potius abſcondita fuiſſe, quàm defuiſſe credenda eſt. Non enim eam ferret humanus, atque infirmus aſpectus, quando ille à ſuis ita deberet attendi, vt poſſet agnoſci. Quò pertinuit etiam, vt contrectantibus oſtenderet ſuorum vulnerum cicatrices: vt etiam cibum, potum ꝗ; ſumeret: non alimentorum indigentia, ſed ea, qua & hoc poterat, poteſtate. Cum autem aliquid non videtur, quanuis aſsit, à quibus alia quæ pariter aſſunt, videntur: ſicut illam claritatem dicimus affuiſſe non viſam, à quibus alia videbantur, ἀορασία Græce dicitur: [c] quod noſtri interpretes Latine dicere non valētes, in libro Geneſeos, cæcitatem interpretati ſunt. Hanc enim paſsi ſunt Sodomitę, quádo quærebant oſtium iuſti viri, nec poteraot inuenire. Quæ, ſi cæcitas fuiſſet, qua fit, vt nihil poſsit videri, non oſtium, quo ingrederentur, ſed duces itineris, à quibus inde adducerentur, inquirerent.

Luca. 24. — *Gene. 19.*

Omnis enim corporis pulchritudo.) Definitio hæc eſt pulchritudinis apud Ciceronem iiij. Tuſcul. quæſt. qui in primo officiorum, duo pulchritudinis facit genera, quorum in altero dignitas inſit, in altero venuſtas. Eſt & in alia ætate alia ratio pulchritudinis: vt Ariſtot. li. Rheto. j. docet. Alia enim eſt pueri, alia iuuenis, alia viri, alia ſenis: ſed in vniuerſum ea definitione cōprehēſa, videtur pulchritudo. b Quia paruum eſt, aut ideo, quia nimium.) Varia lectio. alij, quia prauum & nimium: alij, quia prauum & minimum: quæ videtur procedere. Tria ſunt difformium genera, quæ, aut maiora, aut minora, aut ſecus quàm oportet decetq;. Hæc ſunt loco iſto comprehēſa. Nam prauū, recto eſt contrarium. c ἀορασία Græce dicitur.) Eſt enim ὁράω video, & ὅρασις viſio: hinc per priuationē ἀορασία viſioni cōtrarium, ἀόρατα, quæ à Platone, Ariſtotele, & cæteris philoſophis dicuntur inuiſibilia. ἀορασίας neſcio, an ſit aliquod Latinum verbum.

K — *Pulchritudo.*

Quod in reſurrectione mortuorum, natura corporum quibuslibet modis diſsipatorum, in integrum vndecunque reuocanda ſit. Caput XX.

NEſcio quo autem modo ſic afficimur amore martyrum beatorū, vt velimus in illo regno in eorū corporibus videre vulnerū cicatrices, quæ pro Chriſti nomine pertulerunt: & fortaſſe videbimus. Non enim deformitas in eis, ſed dignitas erit: & quædā, quāuis in corpore, nō corporis, ſed virtutis pulchritudo fulgebit: nec ideo tamen ſi aliqua martyribus amputata & ablata ſunt membra, ſine ipſis mēbris L erunt in reſurrectione mortuorū: quibus dictum eſt: Capillus capitis veſtri non peribit. Sed ſi hoc decebit in illo nouo ſeculo, vt indicia glorioſorū vulnerum in illa immortali carne cernantur, vbi membra, vt præciderentur, percuſſa, vel ſecta ſunt, ibi cicatrices, ſed tamen eiſdem membris redditis nō perditis, apparebunt. Quāuis itaq; omnia quæ acciderūt corpori vicia, tunc nō erunt: non ſunt tamē deputanda, vel appellāda vicia, virtutis indicia. Abſit autē, vt ad reſuſcitāda corpora, vitęq; reddenda, nō poſsit omnipotētia creatoris omnia reuocare, quæ vel beſtia, vel ignis abſumpſit: vel in puluerē cineremve collapſum, vel in humorē ſolutū, vel in auras eſt exhalatū. Abſit, vt ſinus vllus, ſecretumq; naturæ [a] ita recipiat aliquid ſubtractū ſenſibus noſtris, vt omnium creatoris, aut lateat cognitionē, aut effugiat poteſtatem. Deum certe volēs, ſicut poterat definire Cicero tātus author [b] ipſorū: mens quædā, inquit, eſt ſoluta, & libera, ſecreta ab omni cōcretione mortali, omnia ſentiēs & mouens, ipſaq; prędita motu † ſempiterno. Hoc autē reperit in doctrinis magnorū philoſophorū. Vt igitur ſecundū ipſos loquar: quo modo aliquid, vel latet omnia ſentien M tem, vel irreuocabiliter fugit omnia mouentem? Vnde iam etiā quæſtio illa ſoluēda eſt, quæ difficilior videtur cæteris: vbi quæritur, cū caro mortui hominis etiā alterius fit viuētis caro, cui potius eorū in reſurrectione reddatur. Si enim quiſpiā confectus fame atq; cōpulſus, veſcatur cadaueribus hominū, quod malū aliquoties accidiſſe, & vetus teſtatur hiſtoria, [c] & noſtrorū temporum infœlicia experimenta docuerunt. Non quiſquā veridica ratione cōtendet, totum digeſtū fuiſſe per imos meatus, nihilq; inde in eius carne mutatū, atque conuerſum, cum ipſa macies, quæ fuit, & nō eſt, ſatis indicet, quę illis eſcis detrimenta ſuppleta ſint. Iam itaq; aliqua paulo ante præmiſi, quæ ad iſtum quoq; nodum ſoluendū valere debebunt. Quicquid enim carniū exhauſit fames, vtique in auras eſt exhalatū: vnde diximus omnipotentē deum poſſe reuocare, quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini, in quo eſſe caro humana primitus cœpit. Ab illo quippe altero tanquam mutuo ſumpta deputanda eſt: quæ ſicut æs alienū ei redhibenda eſt, vnde ſumpta eſt. Sua vero illi, quem fames exinanierat, ab eo qui poteſt etiam exhalata reuocare, reddetur. Quanuis etſi omnibus periſſet modis, nec vlla eius materies in vllis naturæ latebris

Luca. 21. — *Cicero de natura deorum.* — *† al. natu.* — *4. Reg. 6.*

ræ latebris

A ræ latebris remanſiſſet, vnde vellet, eam repararet omnipotens. Sed propter ſentētiam veritatis, qua dictū eſt, *Luca.21.* Capillus capitis veſtri non peribit: abſurdū eſt, vt putemus, cū capillus hominis perire nō poſsit, tantas carnes fame depaſtas, atq; conſumptas perire potuiſſe. Quibus omnibus pro noſtro modulo cōſideratis, atque tractatis, hæc ſumma conficitur, vt in reſurrectione carnis in æternum eas mēſuras habeat corporū magnitudo, quas habebat, perficiendæ, ſiue perfectæ, cuiuſcunque indita corpori ratio iuuētutis in membrorū quoque omnium modulis cōgruo decore ſeruato. Quod decus, vt ſeruetur, ſi aliquid demptū fuerit indecētu alicui grāditati in parte aliqua cōſtitutæ, quod per totum ſpargatur: vt neque id pereat, & congruentia partium vbique teneatur, non eſt abſurdū, vt aliquid inde etiam ſtaturæ corporis addi poſſe credamus, cum omnibus partibus vt decorē *†alias, deformiter.* cuſtodiant, id diſtribuitur: quod ſi enormiter† in vna eſſet, vtique non deceret. Aut ſi contenditur in ea quenq; ſtatura corporis reſurrecturū eſſe, in qua defunctus eſt, non pugnaciter reſiſtendum eſt, tātum abſit omnis deformitas, omnis infirmitas, omnis tarditas, omniſq; corruptio: & ſi quid aliud illud non decet regnum, in quo B reſurrectionis & promiſsionis filij æquales erunt angelis dei: ſi non corpore, non ætate, certe fœlicitate.

a Abſit vt ſinus vllus, ſecretúm; naturę.) Diligēti & acuto patrifamilias in propatulo eſt, & velut ad manū, ac ante oculos, vbi quicque in quamlibet amplis ſuis ędibus ſit reconditū: & deum aliquid putabimus in hoc mundo latere? cuius infinitæ ſapientiæ minor eſt hic totus mūdus, quàm cuius noſtrum anguſtiſsima, & minima capſula. b Volens, ſicut poterat, definire Cicero tātus author.) Cicero primo Tuſc. Nec vero deus ipſe, qui intelligitū à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædā, & libera &c. c Et vetus teſtatur hiſtoria.) Omni ætate obſeſsionibus preſsi, ad hoc ſunt adacti. & gentes ſunt, quæ nō aliis carnibus aluntur, quę ob id ἀνθρωποφάγοι nominant.

De nouitate corporis ſpiritalis, in quam ſanctorum caro mutabitur. *Caput XXI.*

Reſtituetur ergo & quicquid de corporibus viuis, vel poſt mortem de cadauerib⁹ periit, & ſimul cum eo, quod in ſepulchris remāſit, in ſpiritalibus corporis nouitatē ex animalis corporis vetuſtate mutatum reſurget incorruptione, atq; immortalitate veſtitū. Sed etſi, vel caſu aliquo graui, vel inimicorum immanitate totū penitus cōteratur in puluerem, atq; in auras, vel in aquas diſperſum quantū fieri po C teſt, nuſquā eſſe ſinatur, omnino nullo modo ſubtrahi *Luca.21.* poterit omnipotētiæ creatoris, ſed capillus in eo capitis non deperibit. Erit ergo ſpiritui ſubdita caro ſpiritalis: ſed tamē caro, non ſpiritus, ſicut carni ſubditus fuit ſpiritus ipſe carnalis: ſed tamen ſpiritus, nō caro. Cuius rei habemus experimentum in noſtræ pœnæ deformitate. *1.Corint.3.* Non enim ſecundū carnem, ſed vtiq; ſecundum ſpiritū carnales erāt: quibus ait Apoſtolus: Non potui vobis loqui quaſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus. Et homo ſpiritalis ſic in hac vita dicitur, vt tamē corpore adhuc carnalis ſit: & videat aliā legem in mēbris ſuis, repugnantē *Roma.7.* legi mentis ſuæ. Erit autem etiam corpore ſpiritalis, cum eadem caro ſic reſurrexerit, vt fiat quod ſcriptū eſt: Se*1.Corin.15.* minatur corpus animale, ſurgit corpus ſpiritale. Quæ ſit autē, & quàm magna ſpiritalis corporis gratia, quoniā nondū venit in experimentū, vereor, ne temerarium ſit omne, quod de illa profertur eloquiū. Veruntamē, quia ſpei noſtrę gaudium propter dei laudem non eſt tacendum, & de intimis ardentis ſancti amoris medullis, di*Pſal.25.* ctum eſt, Domine dilexi decorem domus tuæ: de donis eius quæ in hac ærumnoſiſsima vita, bonis, maliſq; largitur, ipſo adiuuante coniiciamus, vt poſſumus, quātum ſit illud, quod nondum experti, vtiq; digne eloqui non valemus. Omitto enim quādo fecit hominem rectum: D omitto vitam illam duorum coniugum in paradiſi fœ*Eccleſi.7.* cunditate fœlicē, quando tam breuis fuit, vt ad naſcen*Gene.2.* tium ſenſum, nec ipſa peruenerit in hac quam nouimus, in qua adhuc ſumus: cuius tētationes, imò quam totam tentationem quandiu in ea ſumus quantumlibet proficiamus, perpeti non deſinimus, quæ ſint indicia circa genus humanum bonitatis dei, quis poterit explicare?

De miſeriis, ac malis, quibus humanum genus merito primæ præuaricationis obnoxium eſt: & à quibus nemo, niſi per Chriſti gratiam liberatur. *Caput XXII.*

Nam quod ad primam originē pertinet omniū mortalium progeniē fuiſſe damnatam, hæc ipſa vita, ſi vita dicenda eſt, tot & tātis malis plena teſtatur. Quid enim aliud indicat horrēda quædā profunditas ignorantiæ, ex qua omnis error exiſtit, qui omnes filios Adam tenebroſo quodā ſinu ſuſcipit, vt homo ab illo liberari ſine labore, dolore, timore non poſsit? Quid amor ipſe tot rerū vanarum atque noxiarum, & ex hoc mordaces curæ, perturbationes, mœrores, formidines, inſana gaudia, diſcordiæ, lites, bella, inſidiæ, iracundiæ, inimicitiæ, fallacia, adulatio, fraus, furtū, E rapina, perfidia, ſuperbia, ambitio, inuidētia, homicidia, parricidia, crudelitas, ſæuicia, nequicia, luxuria, petulantia, impudētia, impudicicia, fornicationes, adulteria, inceſta, & cōtra naturam vtriuſq; ſexus tot ſtupra atq; immūdiciæ, quas turpe eſt etiam dicere, ſacrilegia, hæreſes, blaſphemiæ, periuria, oppreſsiones innocentiū, calumniæ, circumuentiones, præuaricationes, falſa teſtimonia, iniqua iudicia, violentia, latrocinia, & quicquid talium malorum in mentem nō venit, & tamen de vita hominum non recedit? Verum hæc hominū ſunt malorū, ab illa tamē erroris & peruerſi amoris radice venientia, cū qua omnis filius Adam naſcitur. Nam quis ignorat cum quanta ignorantia veritatis, quę etiam in infantibus manifeſta eſt, & cum quanta abundantia vanæ cupiditatis, quę in pueris incipit apparere, homo veniat in hanc vitam, ita vt ſi dimittatur viuere, vt velit,ᵃ & facere quicquid velit, in hæc facinora & flagitia quæ cōmemoraui, & quę cōmemorare nō potui vel cuncta, vel multa perueniat? Sed diuina gubernatione nō omnimodo deſe*Pſal.76.* rente damnatos, & deo nō continēte in ira ſua miſerationes ſuas, in ipſis ſenſibus generis humani prohibitio F & eruditio cōtra iſtas cum quibus naſcimur tenebras vigilant, & cōtra hos impetus opponuntur, plenæᵇ tamen etiam laborū & dolorum. Quid enim ſibi volunt multimodæ formidines, quæ cohibendis paruulorum vanitatibus adhibentur? Quid pędagogi, quid magiſtri, quid ferulæ, quid lora, quid virgæ, quid diſciplina illa, qua *Eccleſ.30.* ſcriptura ſancta dicit, dilecti filij latera eſſe tundēda, ne creſcat indomitus, domariq; iam durus, aut vix poſsit, aut fortaſſe nec poſsit? Quid agitur his pœnis omnibus, niſi vt debelletur imperitia, & praua cupiditas refrænetur, cum quibus malis in hoc ſeculo venimus? Quid eſt enim, quod cum labore meminimus, ſine labore obliuiſcimur: cum labore diſcimus, ſine labore neſcimus: cum labore ſtrenui, ſine labore inertes ſumus? Nōne hinc apparet in quid velut pondere ſuo procliuis & prona ſit vicioſa natura, & quanta ope vt hinc liberetur, indigeat? Deſidia, ſegnicies, pigricia, negligentia, vicia ſunt, vtique quibus labor fugitur, cum labor ipſe etiā qui eſt vtilis, pœna ſit. Sed præter pueriles pœnas, ſine quibus diſci non poteſt, quod maiores volunt, qui vix aliquid vtiliter volunt, quot & quantis pœnis genus agitetur humanum, quæ nō ad maliciam nequiciamq; iniquorum, ſed

ad con-

A noſtra exhibeãtur iniquitatis arma peccato: ne oculꝰ ſequatur cõcupiſcentiã, ne vindicãdi cupiditas vincat, ne in eo quod male delectat, vel viſio, vel cogitatio remoretur: ne improbũ aut indecens verbũ libenter audiatur: ne fiat quod nõ licet, etiã ſi libet: ne in hoc bello laborũ periculorumq; pleniſsimo, vel de viribus noſtris ſperetur facienda victoria, vel viribus noſtris facta tribuatur, *1.Corint.15.* ſed eius gratiæ, de quo ait Apoſtolus: Gratias autẽ deo, qui dat nobis victoriam per dominum noſtrum Ieſum *Roman.8.* Chriſtum. Qui & alio loco: In his, inquit, omnibus ſuperuincimus, per eum qui dilexit nos. Sciamus tamen quantalibet virtute præliandi viciis repugnemus, vel etiam vicia ſuperemus & ſubiugemus, quàm diu ſumus in hoc corpore, nobis deeſſe non poſſe vnde dicamus *Matth.6.* deo, Dimitte nobis debita noſtra. In illo autẽ regno, vbi ſemper cum corporibus immortalibus erimus, nec prælia nobis erunt vlla, nec debita, quę nuſquam & nunquã eſſent, ſi natura noſtra ſicut recta creata eſt, permaneret. Ac per hoc etiam noſter iſte conflictus in quo periclitamur, & de quo nos victoria nouiſsima cupimus liberari ad vitæ huius mala pertinet, quam tot tantorumq; teſtimonio malorum probauimus eſſe damnatam.

B *De bonis quibus etiam hanc vitam damnationi obnoxiam creator impleuit.* *Caput XXIIII.*

IAm nunc conſiderandum eſt, hanc ipſam miſeriam generis humani, in qua laudatur iuſticia punientis, qualibus & quàm multis impleuerit bonis eiuſdẽ bonitas cuncta, quæ creauit adminiſtrãtis. Primum benedictionẽ illam quam protulerat ante pec- *Gene.1.* catum dicens: Creſcite & multiplicamini, & replete terram: nec poſt peccatum voluit inhibere, manſitq; in ſtirpe damnata donata fœcunditas: nec illam vim mirabilem ſeminum, imò etiam mirabiliorem qua efficiuntur & ſemina, inditã corporibus humanis, & quodam modo intextã peccati vicium potuit auferre, quo nobis impacta eſt etiam neceſsitas mortis: ſed vtrunq; ſimul currit iſto quaſi fluuio atque torrente generis humani, malum quod à parente trahitur, & bonum quod à creante tribuitur. In originali malo duo ſunt, peccatum atq; ſupplicium. In originali bono alia duo, propagatio & conformatio. Sed quantum ad præſentẽ pertinet intentionem noſtrã, de malis quorũ vnum de noſtra venit audacia, id eſt, peccatum: alterum de iudicio dei, id eſt, ſuppliciũ, iam ſatis diximus. Nũc de bonis dei quæ ipſi quoque vi- C ciatæ damnatæq; naturæ contulit, ſiue vſque nunc confert, dicere inſtitui. Neque enim damnando aut totum abſtulit, quod dederat: alioquin nec eſſet omnino: aut eam remouit à ſua poteſtate etiã cũ diabolo pœnaliter ſubdidit, cum nec ipſum diabolum à ſuo alienauerit imperio: quandoquidẽ vt ipſius quoq; diaboli natura ſubſiſtat, ille facit, qui ſumme eſt, & facit eſſe quicquid aliquo modo eſt. Duûm igitur illorum quæ diximus bona etiam in naturam peccato viciatam ſupplicioq; damnata, de bonitatis eius quodam veluti fonte manare propagationem, in primis mundi operibus benedictione largitus eſt, à quibus operibus die ſeptimo requieuit. Con- *Gene.2.* formatio vero in illo eius eſt opere, quouſque nunc ope- *Ioan.5.* ratur. Efficacem quippe potentiam ſuam ſi rebus ſubtrahat, nec progredi poterunt & ſuis dimẽſis motibus peragere * tempora, nec prorſus in eo quod creatæ ſunt aliquatenus permanebũt. Sic ergo creauit hominem deus, vt illi adderet fertilitatem quandam, qua homines alios propagaret, congenerans eis ipſam etiam propagandi poſsibilitatem, non neceſsitatẽ. Quibus tamẽ voluit hominibus abſtulit eam deus, & ſteriles fuerunt: nõ tamen

** aliàs, ſuis dimẽſionibus peragere.*

D generi humano abſtulit ſemel datã primis duobus coniugibus benedictionẽ generãdi.[a] Hæc ergo propagatio quamuis peccato ablata nũ fuerit, nõ tamen etiã ipſa talis eſt, qualis fuiſſet, ſi nemo peccaſſet. Ex quo enim homo in honore poſitus, poſteaquã deliquit, cõparatus eſt *Pſal.48.* pecoribus, ſimiliter generat, nõ in eo tamen penitus extincta eſt quædam velut ſcintilla rationis in qua factus eſt ad imaginẽ dei. Huic autem propagationi ſi confor- *Gene.1.* matio non adhiberetur, nec ipſa in ſui generis formas modoſq; procederet. Si enim non concubuiſſent hoĩes, nihilominus deus ſi vellet implere terras hominibus, quo modo creauit vnũ ſine cõmixtione maris & fœminæ, ſic poſſet omnes: concũbentes vero niſi illo creante generantes eſſe nõ poſſunt. Sicut ergo ait Apoſtolus de inſtitutione ſpiritali, qua homo ad pietatem iuſticiamq; formatur. Neq; qui plãtat, eſt aliquid, neq; qui rigat, ſed *1.Corint.3.* qui incrementum dat deus. Ita etiam hic dici poteſt, nec qui concumbit, nec qui ſeminat eſt aliquid, ſed qui format deus. Nec mater quæ conceptum portat, & partum nutrit, eſt aliquid, ſed qui incrementum dat deus. Ipſe * ** al. Ipſa.* nanque operatione, qua nunc vſq; operatur, facit vt numeros ſuos explicent ſemina, & à quibuſdam latentibus atque inuiſibilibus inuolucris in formas viſibiles huius E quod aſpicimus decoris euoluant. Ipſe incorporeã corporeamq; naturã, illam præpoſitã, iſtam ſubiectã miris modis copulans & connectens, animãtem facit. Quod opus eius tam magnum & mirabile eſt, vt non ſolum in homine, quod eſt animal rationale, & ex hoc cunctis terrenis animantibus excellentius atque præſtantius, ſed in qualibet minutiſsima muſcula bene conſideranti ſtuporem mentis ingerat, laudemq; pariat creatoris. Ipſe itaq; animæ humanæ mentẽ dedit, vbi ratio & intelligentia in infante ſopita eſt quodam modo, quaſi nulla ſit, excitanda ſcilicet atq; exercenda ętatis acceſſu, qua ſit ſcientiæ capax atque doctrinę & habilis perceptioni veritatis & amoris boni. Qua capacitate hauriat ſapientiam virtutibuſq; ſit prædita, quibus prudẽter, fortiter, temperanter, & iuſte aduerſus errores & cætera ingenerata vicia dimicet, eaq; nullius rei deſiderio niſi boni illius ſummi atque incommutabilis vincat. Quod etſi non faciat ipſa talium bonorum capacitas in natura rationali diuinitꝰ inſtituta, quantum ſit boni, quàm mirabile opus omnipotentis, quis cõpetenter effatur, aut cogitat? Pręter enim artes bene viuendi, & ad immortalem perueniẽdi fœlicitatem, quæ virtutes vocantur, & ſola dei gratia quæ in F Chriſto eſt, filiis promiſsionis regniq; donantur, nonne humano ingenio tot tantæq; artes ſunt inuentæ & exercitæ, partim neceſſariæ,[b] partim voluntariæ, vt tam excellens vis mentis atq; rationis in his etiã rebus, quas ſuperfluas, imò periculoſas pernicioſaſq; appetit, quãtum bonũ habeat in natura, vnde iſta potuit vel inuenire vel diſcere vel exercere teſtetur? Veſtimẽtorum & ædificiorum ad opera quàm mirabilia, quàm ſtupenda induſtria humana peruenerit, quò in agricultura, quò in nauigatione profecerit: quæ in fabricatione quorúmque vaſorum, vel etiam ſtatuarum, & picturarum varietate excogitauerit & impleuerit: quæ in theatris mirabilia ſpectãtibus, audientibus incredibilia facienda & exhibenda molita ſit: in capiendis, occidendis, domandis, irrationalibus animantibus, quæ & quanta repererit: aduerſus ipſos homines, tot genera venenorum, tot armorũ, tot machinamentorũ, & pro ſalute mortali tuenda atq; reparanda, quot medicamenta atq; adiumenta cõprehenderit: pro voluptate faucium, quot condimenta & gulæ incitamenta[c] repererit: ad iudicandas † & ſuadendas cogitationes,

† forte, indicandas.

G cogitationes, multitudinem varietatemq; ſignorum, vbi præcipuum locū verba & literæ tenent: ad delectandos animos, quos elocutionis ornatus, quàm diuerſorū carminum copiam: ad mulcēdas aures, quot organa muſica, quot cantilenæ modos excogitauerit: quantam periciam dimenſionū atq; numerorum: meatuſq; & ordines ſyderum quanta ſagacitate cōprehenderit: quàm multa rerum mundanarū cognitione ſe impleuerit, quis poſſit eloqui, maxime ſi velimus non aceruatim cuncta cōgerere, ſed in ſingulis immorari: In ipſis poſtremo erroribus & falſitatibus defendendis, quàm magna claruerint ingenia philoſophorum atq; hęreticorum, quis exiſtimare ſufficiat? Loquimur enim nunc de natura mentis humanæ, qua iſta vita mortalis ornatur, non de fide atq; itinere veritatis qua illa immortalis acquiritur. Huius tantæ naturæ conditor cum ſit vtique deus verus & ſummus, ipſo cuncta, quę fecit adminiſtrante, & ſummā poteſtatem, ſummámque habente iuſticiam, nunquam profecto in has miſerias decidiſſet, atque ex his præter eos ſolos, qui liberabuntur in æternas eſſet pœnas itura, H niſi nimis grande peccatum in homine primo, de quo cæteri exorti ſunt, præceſsiſſet. Iam vero in ipſo corpore, quamuis nobis ſit cum beluis mortalitate commune, multiſq; earum reperiatur infirmius, quāta dei bonitas, quanta prouidentia tanti creatoris apparet? Nónne ita ſunt in eo loca ſenſuum, & cætera mēbra diſpoſita, ſpecieſq; ipſa ac figura, & ſtatura totius corporis ita modificata, vt ad miniſterium animæ rationalis ſe indicet factam? Non enim vt animalia rationis expertia prona eſſe videmus in terram, ita creatus eſt homo, ſed erecta in cœlum corporis forma admonet eum, quæ ſurſum ſunt ſapere. Porrò mira mobilitas quę linguæ ac manibus attributa eſt ad loquendū & ſcribendū apta atque conueniens, & ad opera artium plurimarū officiorúmque cōplenda, nónne ſatis oſtendit, quali animæ, vt ſeruiret tale ſit corpus adiunctum? Quanquam & detractis neceſſitatibus operandi, ita omnium partium congruētia numeroſa ſit & pulchra ſibi parilitate reſpōdeat, vt neſcias vtrū in condendo maior ſit vtilitatis habita ratio, quàm decoris. Certe enim nihil creatum videmus in hoc corpore vtilitatis cauſa, quod non habeat etiam decoris lo I cum. Plus autem nobis id appareret, ſi numeros menſurarum, quibus inter ſe cuncta connexa ſunt & coaptata noſſemus, quos forſitan data opera in his quæ foris eminent humana poſſet inueſtigare ſolertia. Quæ vero tecta ſunt atque à noſtris remota conſpectibus, ſicuti eſt tanta perplexitas venarum atque neruorum & viſcerū, ſecreta vitalium, inuenire nullus poteſt. Quia etſi medicorum diligentia nonnulla crudelis, quos anatomicos appellant,[d] laniauit corpora mortuorum, ſiue etiam inter manus ſecantis & perſcrutātis[e] morientium, atque in carnibus humanis inhumane abdita cuncta rimata eſt, vt quid, & quo modo, & quibus locis curandum eſſet addiſceret, numeros tamen, de quibus loquor, quibus coaptatio, quæ ἁρμονία Græce dicitur,[f] tanquam cuiuſdam organi extrinſecus atque intrinſecus totius corporis conſtat. Quid dicam? nemo valuit inuenire, quos nemo auſus eſt quærere. Qui ſi noti eſſe potuiſſent, in interioribus quoque viſceribus, quæ nullum oſtentant decus, ita delectaret pulchritudo rationis, vt omni formæ apparenti quæ oculis placet, ipſius mentis, quæ oculis vtitur, præferretur arbitrio, ſunt vero quædam ita poſita in corpore, vt tantummodo decorem habeant non etiam vſum: ſicut habet pectus virile mammillas, ſicut facies barbam, quam non eſſe munimento, ſed virili ornamento, indicāt puræ facies fœminarum, quas vtique K infirmiores viris muniri tutius cōueniret. Si ergo nullum membrum eſt in his quidem conſpicuis, vnde ambigit nemo, quod ita ſit alicui operi accommodatum, vt non etiam ſit decorum. Sunt autem nōnulla quorum ſolum decus & nullus eſt vſus, puto facile intelligi in cōditione corporis dignitatem neceſsitati fuiſſe prælatā. Trāſitura eſt quippe neceſsitas, tempuſque venturum quando ſola inuicem pulchritudine ſine vlla libidine perfruamur, quod maxime ad laudem referendum eſt conditoris, cui dicitur in Pſalmo: Confeſsionem & decorem induiſti. Iam cætera pulchritudo & vtilitas creaturæ quæ homini, licet in iſtos labores miſeriáſque proiecto atque damnato, ſpectanda atque ſumenda diuina largitate conceſſa eſt, quo ſermone poteſt terminari, in cœli & terræ & maris multimoda & varia pulchritudine etiam ipſius lucis tanta copia, támque mirabili ſpecie, in ſole ac luna & ſyderibus, in opacitatibus nemorum, in coloribus & odoribus florum, in diuerſitate ac multitudine volucrum garrularum atque pictarum, in multiformi ſpecie tot tantarúmque animantium. Quorum L illa * plus habent admirationis quæ molis minimum. Plus enim formicularum & apicularum opera ſtupemus quàm immenſa corpora balenarum: in ipſius quoque maris tam grandi ſpectaculo, cum ſeſe diuerſis coloribus induit velut veſtibus, & aliquando viride atque hoc multis modis, aliquando purpureum, aliquando cœruleum eſt? Quàm porrò delectabiliter ſpectatur etiam quandocunque turbatur, & fit inde maior ſuauitas, quū ſic demulcet intuentem, vt non iactet & quatiat nauigantem? Quid ciborum vſquequaque copia contra famem? Quid ſaporum diuerſitas contra faſtidium naturæ, diffuſa diuinitus, non cocorum arte ac labore quæſita? Quanta in multis rebus tuendæ ac recuperandæ ſalutis auxilia? Quàm grata viciſsitudo diei alternantis & noctis, aurarum quàm blanda temperies? In fructibus * & pecoribus indumentorum conficiendorum quanta materies? Omnia commemorare quis poſsit? Hęc autem ſola quæ à me velut in quendam aggerem ſunt coartata, ſi vellem velut colligata inuolucra ſoluere atque diſcutere, quanta mihi mora eſſet in ſingulis, quibus plurima continentur? Et hæc omnia miſerorum ſunt dam- M natorúmque ſolatia, nō pręmia beatorū. Quæ igitur illa ſunt, ſi tot ac talia & tanta ſunt iſta. Quid dabit eis quos prædeſtinauit ad vitam, qui hæc dedit etiam eis, quos prædeſtinauit ad mortem? Quæ bona in illa vita faciet eos ſumere, pro quibus in hac miſeria vnigenitū ſuum filium voluit vſque ad mortem mala tanta perferre? Vnde Apoſtolus de ipſis in illud regnum prædeſtinatis loquens: Qui proprio, inquit, filio nō pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, quo modo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Cum hæc promiſsio complebitur, quid erimus? quales erimus? quę bona in illo regno accepturi ſumus, quandoquidem Chriſto moriente pro nobis tale iam pignus accepimus? Qualis erit ſpiritus hominis, nullū omnino habēs vicium, nec ſub quo iaceat: nec cui cedat: nec contra quod ſaltem laudabiliter dimicet, pacatiſsima virtute perfectus? Rerum ibi omnium quanta, quàm ſpecioſa, quàm certa ſcientia ſine errore aliquo vel labore, vbi dei ſapientia de ipſo ſuo fonte potabitur, cū ſumma fœlicitate, ſine vlla difficultate? Quale erit corpus quod omnimodo ſpiritui ſubditū, & eo ſufficienter viuificatum, nullis alimoniis indigebit? Non enim animale, ſed ſpiritale erit, habens quidem carnis, ſed ſine vlla carnali corruptione ſubſtantiam.

Saluſtius in prologo Catilinarij

Coloſſ. 3.

Pſal. 103.

* al. Quarum illa.

* aliàs, fructibus.

Roma. 8.

a A BEnedictionem generandi.) Alibi benedictione generali q. non ſolum duos illos iuſsiſſet mactos eſſe prolibus,& propagare gentem,ſed poſteros quoque. b Partium neceſſariæ.) Qu. ſine illis tranſigi vita non poſſit, qualis eſt agricultura, & lanificium. a Gulæ incitamenta.) Varie ſcriptum. Alibi, gulæ irritamenta ad indagandas & ſuaden. ou ad iudicandas. d Quos anatomicos appellant.) Qu.inciſores:eſt enim τομὴ ſectio,cæſio. e Secantes & perſcrutantis.) Melius in aliis codicibus ſecãtes perſcrutanteſq; in car. f Quæ ἁρμονία Græce dicitur.) Qu.congruentia concentus ab ἁρμόζω.

De pernicacia quorundã, qui reſurrectionẽ carnis,quam ſicut prædictũ eſt totus mundus credit,impugnant. Cap. XXV.

VErum de animi bonis quibus, poſt hanc vitam beatiſsimus perfruetur, non à nobis diſſentiũt philoſophi nobiles,de carnis reſurrectione cõtendunt.Hanc quantũ poſſunt negãt,ſed credẽtes multi negantes paucíſsimos reliquerunt,& ad Chriſtum, hoc quod iſtis videtur abſurdum, in ſua reſurrectione monſtrauit,fideli corde cõuerſi ſunt,docti & indocti,ſapientes mundi & inſipientes. Hoc enim credidit mundus, quod prædixit deus,qui etiam hoc prædixit,quod hanc B rem mundus fuerat crediturus.Neq; enim Petri maleficiis ea [a] cũ laude credẽtium tanto ante prænunciare cõpulſus eſt. Ille eſt enim deus, quẽ ſicut iã dixi aliquoties, nec cõmemorare me piget confitẽte Porphyrio, atq; id oraculis deorũ ſuorũ probare cupiẽte, ipſa numina perhorreſcunt. Quẽ ſic laudauit, vt eum & deũ patrẽ & regem vocaret.Abſit enim vt ſic intelligẽda ſint quę prædixit,quo modo volunt hi qui hoc cum mundo nõ crediderũt,quod mundũ crediturũ eſſe prædixit. Cur enim non potius ita, ſicut crediturus tanto ante prædictus eſt mundus,nõ ſicut paucíſsimi garriũt,qui cũ hoc mundo, quod crediturus prædict⁹ eſt,credere noluerũt?Si enim propterea dicunt alio modo eſſe credẽda, ne ſi dixerint vana eſſe cõſcripta, iniuriã faciant illi deo, cui tam magnum perhibẽt teſtimoniũ,tantam prorſus ei vel etiam grauiorẽ faciunt iniuriã, ſi aliter dicunt eſſe intelligenda nõ ſicut mundus ea credidit, quẽ crediturũ, ipſe laudauit,ipſe promiſit,ipſe compleuit. Cur enim nõ poteſt facere vt reſurgat caro & viuat in æternũ?An propterea credendũ non eſt id eum eſſe facturum, quia malũ eſt, atque indignũ deo? Sed de omnipotẽtia eius quæ tot & tanta facit incredibilia, † iam multa diximus. Si volunt inuenire quod omnipotẽs nõ poteſt,habẽt,prorſus,ego dicam,mẽtiri non poteſt. Credamus ergo quod poteſt, C non credendo,quod non poteſt. Non itaque credentes quod mentiri poteſt, credant eſſe facturũ quod ſe facturum eſſe promiſit. Et ſic credant ſicut id credidit mundus, quẽ crediturum eſſe prædixit, quẽ crediturum eſſe laudauit,quem crediturum eſſe promiſit, quẽ credidiſſe iam oſtendit. Hoc autẽ malum eſſe vnde demonſtrant? Non erit illic vlla corruptio, quod eſt corporis malũ. De ordine elemẽtorum iam diſputauimus, de aliis hominũ coniecturis ſatis diximus,quanta ſit futura in corpore incorruptibili facilitas motus, de præſentis bonæ valetudinis tẽperamento, quæ vtiq; nullo modo illi cõparanda eſt immortalitati, in libro decimotertio ſatis, vt opinor,oſtendimus. Legãt ſuperiora operis huius,qui vel non legerunt,vel volunt recolere,quod legerunt.

Supra libr. 19.cap.23. *Porphyrius in lib. Theologion.* *† aliàs, mirabilia.* *Supra eodẽ cap. 11.* *Cap. 17.*

a NEque enim Petri maleficiis ea.) Attingit commentum Porphyrij de maleficis artibus Petri,de quo in fine xviij libri.

Quo modo Porphyrij definitio,qua beatis animis putatur corpus omne fugiendum,ipſius Platonis ſententia deſtruatur,qui dicit ſummum deum diis promiſiſſe, vt nunquam corporibus exuerentur. Caput XXVI.

Porphyrius in lib. de regreſſu animæ.

SEd Porphyrius ait, inquiũt, vt beata ſit anima, corpus omne eſſe fugiendum. Nihil ergo prodeſt,quia incorruptibile diximus futurum corpus, ſi anima beata non erit, niſi corpus omne effugerit. D Sed iam & hinc in libro memorato quantum oportuit diſputaui,verum hic vnum inde tantum cõmemorabo. Emendet libros ſuos iſtorum omnium magiſter Plato; & dicat eorum deos,vt beati ſint ſua corpora fugituros; id eſt,eſſe morituros, quos in cœleſtibus corporibus dixit incluſos. Quibus tamẽ deus à quo facti ſunt quo poſſent eſſe ſecuri,immortalitatem,id eſt,in eiſdem corporibus æternam permanſionem, nõ eorum natura id habente,ſed ſuo conſilio præualente promiſit. Vbi etiam euertit illud,quod dicunt: quoniã eſt impoſsibile, ideo reſurrectionẽ carnis non eſſe credendam. Apertiſsime quippe iuxta eundẽ philoſophũ, vbi diis à ſe factis promitit deus non factus immortalitatẽ, quod impoſsibile eſt,ſe dixit eſſe facturũ. Sic enim eum locutũ narrat Plato. Quoniã eſtis orti,inquit,immortales eſſe, & indiſſolubiles nõ poteſtis. Non tamẽ diſſoluemini,neq; vos vlla mortis fata perimẽt,nec erunt valentiora,* quàm cõſilium meum,quod maius eſt vinculũ ad perpetuitatem veſtrã, quàm illa,quibus eſtis colligati. Si nõ ſolum abſurdi,ſed ſi ſurdi nõ ſunt qui hæc audiunt,nõ vtiq; dubi E tant diis factis ab illo deo, qui eos fecit ſecũdum Platonem,quod eſt impoſsibile, fuiſſe promiſſum. Qui enim dicit,vos quidẽ immortales eſſe nõ poteſtis, ſed mea volũtate immortales eritis:quid aliud dicit, quàm id quod fieri nõ poteſt,me faciente tamen eritis? * Ille igitur carnem incorruptibilẽ,immortalem, ſpiritalẽ reſuſcitabit, qui iuxta Platonẽ,id quod impoſsibile eſt,ſe facturũ eſſe promiſit. Quid adhuc quod ꝓmiſit deus, quod deo promittenti credidit mundus, qui etiam ipſe promiſſus eſt crediturus,eſſe impoſsibile clamant? Quandoquidẽ nos deum, qui etiam ſecundũ Platonẽ facit impoſsibilia, id facturum eſſe clamamus. Non ergo vt beatæ ſint animę corpus eſt omne fugiendum, ſed corpus incorruptibile recipiendũ. Et in quo conuenientius incorruptibili corpore lætabuntur, quàm in quo corruptibili gemuerunt? Sic enim nõ in eis erit illa dira cupiditas, quã poſuit ex Platone Virgilius,vbi ait: Rurſus & incipient in corpora velle reuerti. Sic,inquam, cupiditatem reuertendi ad corpora non habebunt,cum corpora,in quæ reuerti cupiunt,ſecum habebunt:& ſic habebunt,vt nunquam nõ habeant, nunquam ea prorſus vel ad exiguum quamlibet tempus vlla morte deponant.

Plato in Timæo. ** aliàs, violentiora.* ** aliàs, erit* *Aenei. 6.*

De cõtrariis definitionib⁹ Platonis atq; Porphyrij, in quibus ſi vterq; alteri cederet,à veritate neuter deuiaret. Ca. XXVII. F

SIngula quædã dixerũt Plato atq; Porphyrius, quæ ſi inter ſe cõmunicare potuiſſent, facti eſſent fortaſſe Chriſtiani. Plato dixit ſine corporibus animas in æternum eſſe non poſſe. Ideo dixit,etiam ſapientium animas poſt quamlibet longum tempus,tamen ad corpora redituras. Porphyrius autem dixit animam purgatiſsimam cum redierit ad patrẽ, ad hæc mala mundi nunquã eſſe redituram. At per hoc quod verum vidit Plato,ſi dediſſet Porphyrio, etiam iuſtorũ atque ſapiẽtium purgatiſsimas animas ad humana corpora redituras:rurſus quod verũ vidit Porphyrius,ſi dediſſet Platoni,nunquam redituras ad miſerias corruptibilis corporis animas ſanctas:vt non ſinguli hæc ſingula, ſed ambo & ſinguli vtrunque dicerent, puto ꝙ viderent eſſe iam conſequens,vt & redirẽt animę ad corpora,& talia reciperent corpora,in quibus beate, atque immortaliter viuerent. Quoniam ſecundũ Platonem etiã ſanctæ animæ ad humana corpora redibunt: ſecũdum Porphyrium ad mala mundi huius ſanctæ animæ non redibunt. Dicat itaq; cũ Platone Porphyrius,redibũt ad

corpora

A corpore, atq; iſto nomine nuncupamus. Quapropter cũ ex me quęritur, quid acturi ſint ſancti in illo corpore ſpiritali, non dico quod iam video, ſed dico quod credo: ſecundum illud quod in pſalmo lego: *Pſal.115.* Credidi propter quod locutus ſum. Dico itaq;, quod viſuri ſint deum in ipſo corpore, ſed vtrum per ipſum, ſicut per corpus nũc videmus ſolem, lunã, ſtellas, mare ac terram, & quę ſunt in ea non parua quæſtio eſt. Durum eſt dicere quod ſancti talia corpora tunc habebunt, vt non poſsint oculos claudere atq; aperire cum velint. Durius autem quod ibi deum, quiſquis oculos clauſerit non videbit. Si enim *4.Reg.6.* Propheta Heliſæus puerum ſuum Giezi abſens corpore vidit accipientem munera, quę dedit ei Naaman Syrus, quem Propheta memoratus à lepræ deformitate mundauerat, quod ſeruus nequam domino ſuo non vidẽte, latenter ſe feciſſe putauerat: quanto magis in illo corpore ſpiritali videbunt ſancti omnia, non ſolum ſi oculos claudant, verumetiam vnde ſunt corpore abſentes? Tũc enim erit perfectum illud de quo loquens Apoſtolus: *1.Corin.13.* Ex parte, inquit, ſcimus & ex parte prophetamus: cum autẽ venerit quod perfectum eſt, quod ex parte eſt, euacuabitur. B Deinde vt quo modo poſſet aliqua ſimilitudine oſtenderet, quantũ ab illa quæ futura eſt, diſtet hæc vita, non qualiumcũque hominũ, verumetiam qui præcipua hic ſanctitate ſunt præditi: *Ibidem.* Cum eſſem, inquit, paruus, quaſi paruulus ſapiebam, quaſi paruulus loquebar, quaſi paruulus cogitabã: cum autẽ factus ſum vir, euacuaui ea quæ paruuli erant. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc ſcio ex parte, tũc autem cognoſcam ſicut & cognitus ſum. Si ergo in hac vita, vbi hominum mirabilium prophetia ita cõparanda eſt illi vitæ, quaſi paruuli ad iuuenem: vidit tamen *4.Reg.5.* Heliſæus accipientẽ munera ſeruum ſuum vbi ipſe non erat, itàne cum venerit, quod perfectũ eſt: nec iam corpus corruptibile aggrauabit animam, *Sapien.9.* ſed incorruptibile nihil impediet, illi ſancti ad ea, quæ videnda ſunt oculis corporeis, quibus Heliſæus abſens ad ſeruum ſuum videndum non indiguit, indigebunt? Nam ſecundum interpretes ſeptuaginta iſta ſunt ad Giezi verba Prophetæ: Nõnne cor meum tecum ibat, & noui quòd conuer- *4.Reg.5.* ſus eſt vir de curru tuo in obuiam tibi, & accepiſti pecuniam? &c. Sicut autem ex Hebræo interpretatus eſt preſbyter Hieronymus: Nõne cor meum, inquit, in præſenti C erat, quando reuerſus eſt homo de curru ſuo in occurſum tui? Corde ſuo ergo ſe dixit hoc vidiſſe Propheta, adiuto quidẽ mirabiliter nullo dubitante diuinitus. Sed quanto amplius tũc omnes munere iſto abundabant, cũ *1.Corin.15.* deus erit omnia in omnibus. Habebũt tamen etiam illi oculi corporei officium ſuum & in loco ſuo erunt, vteturq; illis ſpiritus per ſpiritale corpus. Neq; enim & ille Propheta, quia non eis indiguit, vt videret abſentem, non eis vſus eſt ad videnda præſentia, quæ tamen ſpiritu videre poſſet etiamſi illos clauderet, ſicut vidit abſentia, vbi cum eis ipſe non erat. Abſit ergo vt dicamus illos ſanctos in illa vita deum clauſis oculis nõ viſuros, quem ſpiritu ſemper videbunt. Sed vtrum videbunt, & per oculos corporis cum eos apertos habebũt, inde quæſtio eſt. Si enim tantum potuerũt in corpore ſpiritali eo modo vtique etiam ipſi oculi ſpiritales, quãtum poſſunt iſti quales nunc habemus, proculdubio per eos deus videri non poterit: longe itaque alterius erunt potentiæ, ſi per eos videbitur incorporea illa natura, quæ non continetur loco, ſed vbiq; tota eſt. Non enim quia dicimus deum & in cœlo eſſe & in terra, ipſe quippe ait per Prophetam: *Hiere.23.* Cœlum & terram ego impleo, aliam partem dicturi ſumus eum in cœlo habere, & in terra aliã, ſed totus in cœlo eſt, D totus in terra: nõ alternis temporibus, ſed vtrumq; ſimul, quod nulla natura corporalis poteſt. Vis itaq; præpollentior oculorum erit illorum, non vt acutius,* **al. acrius.* videant, quàm quidẽ perhibentur videre ſerpẽtes vel aquilæ. Quantalibet enim acrimonia cernendi eadem quoque animalia nihil aliud poſſunt videre quàm corpora, ſed vt videant & incorporalia. Et fortaſſe iſta virtus magna cernẽdi data fuerit ad horam, etiã in iſto mortali corpore oculis ſancti viri Iob, quando ait ad *Iob.42.* deum: In obauditu auris obaudiebã te prius, nunc autem oculus meus videt te, propterea deſpexi memetipſum, & diſtabui, & exiſtimaui me terram & cinerem. Quanuis hic nihil prohibeat oculũ cordis intelligi, de quibus oculis ait Apoſtolus: *Ephe.1.* Illuminatos oculos habere cordis veſtri. Ipſis autem videri deum, cum videbitur, Chriſtianus ambigit nemo, qui fideliter accipit, quod ait deus ille magiſter: *Matth.5.* Beati mundo corde, quoniam ipſi deum videbũt. Sed vtrũ etiam corporalibus oculis ibi videatur, hoc in iſta quæſtione verſamus. Illud enim quod ſcriptum eſt: *Lucæ.3.* Et videbit omnis caro ſalutare dei: ſine vllius nodo difficultatis ſic intelligi poteſt, E ac ſi dictũ fuerit, & videbit omnis homo Chriſtũ dei, qui vtiq; in corpore viſus eſt, & in corpore videbitur, quando viuos & mortuos iudicabit. Quod autẽ ipſe ſit ſalutare dei, multa ſunt & alia teſtimonia ſcripturarum. Sed euidẽtius venerandi illius ſenis Simeonis verba declarant. Qui cum infantẽ Chriſtum accepiſſet in manus ſuas, *Lucæ.2.* Nunc, inquit, dimittis ſeruum tuum domine, ſecũdum verbum tuum in pace: quoniam viderunt oculi mei ſalutare tuum. Illud etiam quod ait ſupra memoratus Iob, ſicut in exẽplaribus quæ ex Hebræo ſunt, inuenitur, *Iob.19.* Et in carne mea videbo deũ: reſurrectionẽ quidem carnis ſine dubio prophetauit, nõ tamen dixit, per carnem meam. Quod quidẽ ſi dixiſſet, poſſet deus Chriſtus intelligi, qui per carnem in carne videbitur. Nunc vero poteſt & ſic accipi, In carne mea videbo deũ: [b] ac ſi dixiſſet, In carne mea ero, cũ videbo deum: Et illud quod ait Apoſtolus, *1.Corin.13.* Facie ad faciem: non cogit vt deum per hãc faciem corporalẽ, vbi ſunt oculi corporales, nos viſuros eſſe credamus, quem ſpiritu ſine intermiſsione videbimus. Niſi enim eſſet etiam interioris hominis facies, non diceret idem Apoſtolus: *2.Corint.3.* Nos autem reuelata facie gloriam domini ſpeculãtes, in eandẽ imaginem transformamur de gloria in gloriã, tãquam ad domini ſpiritum. Nec aliter intelligimus quod in F Pſalmo canitur: *Pſal.33.* Accedite ad eũ, & illuminamini, & facies veſtrę nõ erubeſcent. Fide quippe acceditur ad deũ; quam cordis conſtat eſſe, nõ corporis. Sed quia ſpiritale corpus neſcimus quantos habebit acceſſus, de re quippe inexperta loquimur, vbi aliqua, quæ aliter intelligi nequeant diuinarum ſcripturarum nõ occurrit, ſed ſuccurrit authoritas neceſſe eſt vt contingat in nobis quod legitur in libro Sapientiæ: *Sapien.9.* Cogitationes mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ noſtræ. Ratiocinatio quippe illa philoſophorum, qua diſputant ita mentis aſpectu intelligibilia videri, & ſenſu corporis ſenſibilia, id eſt, corporalia, vt nec intelligibilia per corpus, nec corporalia per ſeipſa mẽs valeat intueri, ſi poſſet nobis eſſe certiſsima, profecto certum eſſet per oculos corporis etiam ſpiritalis nullo modo poſſe videri deum. Sed iſtam ratiocinationem & vera ratio & prophetica irridet authoritas. Quis enim ita ſit auerſus à vero, vt dicere audeat deum corporalia iſta neſcire? Nũquid ergo corpus habet, per cui⁹ oculos ea poſsit addiſcere? Deinde quod de propheta Heliſæo pauloante diximus, nònne ſatis *4.Reg.5.*

indicat

G indicat etiã ſpiritu, nõ per corpus corporalia poſſe cer-
ni? Quando enim ſeruus ille munera accepit, vtiq; cor-
poraliter geſtũ eſt, quod tamen propheta nõ per corpus,
ſed per ſpiritum vidit. Sicut ergo cõſtat videri corpora
ſpiritu, quid ſi tanta erit potentia ſpiritalis corporis, vt
Ioan.4. corpore videatur & ſpiritus? Spiritus enim eſt deus. De-
inde vitam quidẽ ſuam, in qua nunc viuit in corpore, &
hæc terrena membra vegetat, facitq; viuentia, interiore
ſenſu quiſq; nõ per corporeos oculos nouit: aliorũ vero
vitas, cũ ſint inuiſibiles, per corpus videt. Nam vnde vi-
uentia diſcernimus à non viuentibus corpora niſi cor-
pora ſimul vitáſque videamus, quas niſi per corpus vide-
re non poſſumus? Vitas autẽ ſine corporibus corporeis
oculis non videmus. Quamobrem fieri poteſt, valdeq;
credibile eſt, ſic nos eſſe viſuros mũdana tunc corpora
cœli noui & terræ nouæ, vt deum vbique præſentem, &
vniuerſa etiam corporalia gubernantẽ, per corpora quę
geſtabimus, & quæ conſpiciemus quaquauerſum oculos
duxerimus, clariſſima perſpicuitate videamus, non ſicut
Roma.1. nunc inuiſibilia dei, per ea quæ facta ſunt intellecta con
1.Corin.13. ſpiciuntur per ſpeculũ in ænigmate, & ex parte, vbi plus
H in nobis valet fides, qua credimus, quàm rerum corpo-
ralium ſpecies, quam per oculos cernimus corporales.
Sed ſicut homines inter quos viuentes, motuſq; vitales
†alias, exercentes. exercentes † viuimus: mox vt aſpicimus, non credimus
viuere, ſed videmus, cum eorũ vitam ſine corporibus vi
dere nequeamus, quam tamen in eis per corpora remo-
ta omni ambiguitate conſpicimus: ita quacunque ſpiri-
talia illa lumina corporum noſtrorum circunferemus,
incorporeum deum omnia regentem, etiam per corpo-
ra cõtuebimur. Aut ergo per illos oculos ſic videbitur
deus, vt aliquid habeant in tanta excellentia menti ſimi
le, quo & incorporea natura cernatur, quod vllis exem-
plis ſine ſcripturarum teſtimoniis diuinarum vel diffi-
cile vel impoſsibile eſt oſtendere. Aut quod eſt ad intel-
ligendum facilius, ita deus nobis erit notus atq; conſpi-
cuus, vt videatur ſpiritu à ſingulis nobis in ſingulis no-
bis, videatur ab altero in altero, videatur in ſeipſo, vide-
atur in cœlo nouo, & in terra noua, atque in omni, quæ
tunc fuerit creatura: videatur & per corpora in omni
corpore quocunq; fuerint ſpiritalis corporis oculi acie
peruenıente directi. Patebunt etiã cogitationes noſtræ
I inuicem nobis. Tunc enim implebitur quod Apoſtolus
1.Corint.4. ait: cum enim dixiſſet: Nolite ante tempus iudicare quic
quam: mox addidit, Donec veniat dominus & illumi-
net abſcondita tenebrarum, & manifeſtet cogitationes
cordis, & tunc laus erit vnicuique à deo.

a Vel potius quies.) Nam erit à cunctis laboribus requies: & ne-
ſcio quo pacto ſuauius eſt quietis nomen, quàm actionis: idcir-
co Ariſtoteles contemplationẽ illam, quam extremam beatitu-
dinem facit, quietem nominat: adde quod illud erit ſabbatum, id
eſt, ocium & requies ſempiterna. b Videbo deum.) In quibuſdam Au
guſtini antiquis codicibus legitur, videbo deũ ſaluatorem meũ. Sed nec
in Hieron. verſione legimus: nec videtur ab Auguſtino additũ, ex iis quæ
ſequuntur: nam de deo loquitur ſine humanitate: porro ſi Saluatorem ad-
iecisset, de Christo videretur dixiſſe.

De æterna fœlicitate ciuitatis dei ſabbatoq; perpetuo.

Caput XXX.

QVanta erit illa fœlicitas[a] vbi nullum erit ma-
1.Corint.15. lum, nullũ latebit bonũ, vacabitur dei laudib[9],
qui erit omnia in omnibus. Nam quid aliud
agetur, vbi neq; vlla deſidia ceſſabitur, neq; vl
la indigẽtia laborabitur, neſcio. Admoneor etiã ſancto
Pſal.83. Cantico vbi lego, vel audio: Beati qui habitãt in domo
tua domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te. Omnia
membra & viſcera incorruptibilis corporis, quæ nunc
videmus per vſus neceſsitatis varios & mot[9] diſtributa,
quoniam tunc non erit ipſa neceſsitas, ſed plena, certa, K
ſecura, ſempiterna fœlicitas, proficient in laudibus dei.
Omnes quippe illi, de quibus iam ſum locutus, qui nunc
latent harmoniæ corporalis numeri nõ latebunt, intrin
ſecus, & extrinſecus per corporis cũcta diſpoſiti, & cum
cæteris rebus, quę ibi magnæ atq; mirabiles videbuntur,
rationales mentes in tanti artificis laudem rationabilis
pulchritudinis delectatione ſuccendẽt. Qui motus illic
talium corporum ſint futuri, temere definire nõ audeo,
quod excogitare non valeo. Tamen & motus & ſtatus
ſicut ipſa ſpecies decens erit, quicunq; erit, vbi quod nõ
decebit, non erit. Certe vbi volet ſpiritus, ibi protinus
erit corpus, nec volet aliquid ſpiritus quod nec ſpiritũ
poſsit decere nec corpus. Vera ibi gloria erit, vbi lau-
dantis, nec errore quiſquam, nec adulatione laudabitur.
Verus honor qui nulli negabitur digno, nulli deferetur
indigno, ſed nec ad eum ambiet vllus indignus, vbi nul
lus permittetur eſſe, niſi dignus. Vera pax ibi eſt, vbi ni-
hil aduerſi, nec à ſeipſo, nec ab alio quiſquam patietur.
Præmium virtutis erit ipſe qui virtutem dedit, & qui ſe-
ipſum quo melius & maius nihil poſsit eſſe, promiſit.
Quid eſt enim aliud quod per prophetam dixit, Ero il- *Hiere 31.*
lorum deus, & ipſi erunt mihi plebs: niſi, ego ero vnde L
ſatientur: ego ero quæcunque ab omnibus honeſte deſi-
derantur, & vita, & ſalus, & victus, & copia, & gloria, &
honor, & pax, & omnia bona? Sic enim & illud recte
intelligitur, quod ait Apoſtol[9], vt ſit deus omnia in om-
nibus. Ipſe finis erit deſideriorum noſtrorum, qui ſine *1.Corin.15.*
fine videbitur, ſine faſtidio amabitur, ſine fatigatione
laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profecto
erit omnibus, ſicut ipſa vita æterna cõmunis. Cæterum
qui futuri ſint pro meritis præmiorum etiam gradus ho
norum atq; gloriarum, quis eſt idoneus cogitare, quãto
magis dicere? Quod tamen futuri ſint, non eſt ambigen
dum. Atq; id etiam beata ciuitas illa magnum in ſe bo-
num videbit, quod nulli ſuperiori vllus inferior inui-
debit, ſicut nunc nõ inuident archangelis angeli cæteri:
tanquã nolit eſſe vnuſquiſq; quod nõ accepit, quamuis ſit
pacatiſsimo cõcordiæ vinculo ei qui accepit obſtrictus,
quàm nec in corpore vult oculus eſſe qui eſt digitus,
cum membrum vtrunq; contineat totius carnis pacata
compago. Sic itaque habebit donũ alius alio minus, vt
hoc quoque donũ habeat, ne velit amplius. Nec ideo li- M
berum arbitrium non habebunt, quia peccata eos dele-
ctare non poterunt. Magis quippe erit liberum à dele- *Auguſt. in Enchi. cap.104.*
ctatione peccandi vſq; ad delectationem non peccandi
indeclinabilem libertatem.* Nam primum liberum ar-
bitrium quod homini datum eſt, quando primum crea- **alias, indeclinabile libertatẽ.*
tus eſt rectus, potuit non peccare, ſed potuit & peccare:
hoc autem nouiſsimũ eo potentius erit, quo peccare nõ
poterit. Verũ hoc quoq; dei munere nõ ſuę poſsibilitate
naturæ. Aliud eſt enim eſſe deum, aliud participem dei.
Deus natura peccare non poteſt, particeps vero dei ab
illo accipit, vt peccare non poſsit. Seruandi autem gra-
dus erant diuini muneris, vt primum daretur liberum
arbitrium, quo non peccare poſſet homo, nouiſsimum
quo peccare non poſſet: atq; illud ad cõparandum me-
ritum, hoc ad recipiendum præmium pertineret. Sed
quia peccauit iſta natura cum nõ peccare potuit, largio-
re gratia liberatur, vt ad eam perducatur libertatem, in
qua peccare non poſsit. Sicut enim prima immortalitas
fuit, quam peccando Adam perdidit, poſſe non mori *a.ſen. di. 26.cap. Angeli.*
nouiſsima erit non poſſe mori: ita primũ liberum arbi-
trium poſſe non peccare, nouiſsimum nõ poſſe peccare.
Sic enim erit inamiſsibilis voluntas pietatis & æqui-

tatis,

A tatis, quo modo eſt fœlicitatis. Nam vtiq; peccando nec
pietatem, nec fœlicitatẽ tenuimus, voluntatem vero fœ-
licitatis, nec perdita fœlicitate perdidimus. Certe deus ip
ſe nunquid quia peccare non poteſt, ideo liberũ arbitriũ
habere negandus eſt? Erit ergo illius ciuitatis, & vna in
omnib. & inſeparabilis in ſingulis voluntas libera, ab
omni malo liberata, & impleta omni bono, fluens inde-
ficienter æternorum iocūditate gaudiorũ, oblita culpa-
rum, oblita pœnarum, nec tamen ideo ſuæ liberationis
oblita, vt liberatori ſuo ſit ingrata. Quãtum ergo attinet
ad ſcientiam rationalẽ, memor præteritorum etiam ma
lorum ſuorũ: quantum autẽ ad experientis ſenſum, pror
ſus immemor. Nam & peritiſsimus medicus, ſicut arte
ſciuntur, omnes ferè morbos corporis nouit. Sicut autẽ
corpore ſentiuntur, plurimos neſcit, quos ipſe nõ paſſus
eſt. Vt ergo ſcientiæ malorum duæ ſunt, vna qua poten
tiam mentis non latent, altera qua experientis ſenſibus
inhærent. Aliter quippe ſciuntur omnia vicia per ſapien
B tiæ doctrinam, aliter per inſipientis peſsimam vitam: ita
& obliuiones malorum duæ ſunt. Aliter ea namq; obli-
uiſcitur eruditus & doctus, aliter expertus & paſſus. Ille
ſi peritiam negligat, iſte ſi miſeria careat. Secundum
hanc obliuionem quam poſteriore loco poſui, nõ erunt
memores ſancti præteritorum malorum. Carebũt enim
omnibus malis, ita vt penitus deleantur de ſenſibus eo-
rum. Ea tamen potentia ſcientiæ, quæ magna in eis erit,
non ſolum ſua præterita, ſed etiam damnatorũ eos ſem
piterna miſeria non latebit. Alioquin ſi ſe fuiſſe miſeros
Pſal. 88. neſcituri ſunt, quo modo, ſicut ait Pſalmus: Miſericor-
dias domini in æternũ cantabunt? Quo canticũ in glo-
riam gratiæ Chriſti, cuius ſanguine liberati ſumus, nihil
erit profecto illi iocũdius ciuitati. Ibi perficietur: Vacate
Pſal. 45. & videte quoniã ego ſum deus. Quod erit ibi vere ma-
ximum ſabbatum non habens veſperam. Quod com-
mendauit dominus in primis operibus mundi, vbi le-
Gene. 2. gitur: Et requieuit deus die ſeptimo ab omnibus operi-
bus ſuis, quæ fecit: & benedixit deus diem ſeptimum, &
ſanctificauit eum, quia in eo requieuit ab omnibus ope-
C ribus ſuis, quę inchoauit deus facere. Dies enim ſeptimus
etiam nosipſi erimus, quando eius fuerimus benedictio-
ne & ſanctificatione pleni atque refecti. Ibi vacantes vi
debimus, quoniam ipſe eſt deus, quod nobis nosipſi eſſe
voluimus, quando ab illo cecidimus, audientes à ſedu-
Gene. 3. ctore, Eritis ſicut dij: & recedẽtes à vero deo, quo facien
te dij eſſemus eius participatione, non deſertione. Quid
enim ſine illo fecimus, niſi quod in ira eius defecimus? A
quo refecti, & gratia maiore perfecti, vacabimus in æter
1. Corin. 15. num, vidẽtes quia ipſe eſt deus, quo pleni erimus, quan-
do ipſe erit omnia in omnibus. Nam & ipſa bona opera
noſtra, quando ipſius potius intelliguntur eſſe quàm no
ſtra, tunc nobis ad hoc ſabbatum adipiſcendum impu-
tantur, quia ſi nobis ea tribuerimus, ſeruilia erunt, cum
Leuit. 23. de ſabbato dicatur: Omne opus ſeruile in eo non facie-
Ezech. 36. tis. Propter quod & per Ezechielem Prophetã dicitur:
Et ſabbata mea dedi eis in ſignum inter me & inter eos,
vt ſcirẽt, quia ego dominus, qui ſanctifico eos. Hoc per- D
fecte tunc ſciemus, quando perfecte vacabimus, & per-
fecte videbimus, quia ipſe eſt deus. Ipſe etiam numerus *Pſal. 45.*
ætatum veluti dierum, ſi ſecũdum eos articulos tempo-
ris computentur, qui in ſcripturis ſanctis videntur ex-
preſsi, iſte ſabbatiſsimus euidentius apparebit, quoniam
ſeptimus inuenitur, vt prima ætas tanquam dies primus
ſit ab Adam vſq; ad diluuiũ: ſecunda inde vſq; ad Abra
ham, nõ æqualitate temporum, ſed numero generatio-
num. Denas quippe habere reperiuntur. Hinc iam ſicut
Matthæus Euangeliſta determinat, tres ætates vſque ad *Matth. 1.*
Chriſti ſubſequuntur aduentum, quæ ſingulæ denis &
quaternis generationibus explicantur. Ab Abraham vſ-
que ad Dauid vna: altera inde vſque ad tranſmigratio-
nem in Babyloniam: tertia inde vſque ad Chriſti carna
lem natiuitatem. Fiunt itaque omnes quinque. Sexta
nunc agitur, nullo generationum numero metienda,
propter id quod dictum eſt: Non eſt veſtrum ſcire tem *Acto. 1.*
pora, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Poſt hanc tan- E
quam in die ſeptimo requieſcet deus, cum eundem ſep- *Gene. 2.*
timum diem, quod nos erimus, in ſeipſo deus faciet re-
quieſcere. De iſtis porrò ætatibus ſingulis diligenter lon
gum eſt diſputare. Hęc tamen ſeptima erit ſabbatum no
ſtrum, cuius finis non erit veſpera, ſed dominicus dies
velut octauus æternus, qui Chriſti reſurrectione ſacra-
tus eſt, æternam non ſolum ſpiritus, verumetiam corpo-
ris requiem præfigurãs. Ibi vacabimus, & videbimus: vi-
debimus, & amabimus: amabimus, & laudabimus. Ecce
quod erit in fine ſine fine. Nam quis alius noſter eſt fi-
nis, niſi peruenire ad regnum cuius nullus eſt finis? Vi-
deor mihi debitũ ingentis huius operis [b] adiuuante do-
mino reddidiſſe. Quibus parum vel quibus nimium eſt,
mihi ignoſcant. Quibus autem ſatis eſt, nõ mihi, ſed do
mino mecum gratias congratulantes agant. [Gloria &
honor patri & filio, & ſpiritui ſancto, omnipotenti deo
in excelſis in ſecula ſeculorum. Amen.]

Qvanta erit illa fœlicitas.) Dici poterant innumera ſed & ſe- [a]
quendus Auguſtinus, & de re tam ſacroſancta nihil temere vel
pronunciandum, vel ſcribendum. nec fas eſt ad philoſophiam
& humanas quæſtiunculas reuocare, quod deus arcaniſſ. eſſe
iuſſit, nec oculis oſtendit, nec auribus eloquutus eſt,
nec in cogitationes menteſq; mortalium immiſit. magna eſſe & admira-
bilia credi voluit, & ea ſperari tantum à nobis, tum demum intellecturis, F
cum voti cõpotes facti ſpectabimus corã omnia pręſentia, & oculis atque
adeo nobis ipſis coniunctiſſ. & affixa, vt ſic cognoſcamus, quemadmodũ
nunc cogniti ſumus. nec inquirẽdum eſt actúſne ſit intellectus beatitudo
illa, an voluntatis potius: vtrum intuebitur omnia in deo mens noſtra, an
ab aliquibus arcebitur, ne ſi contentioſe nimiũ hæc quæſierimus. nec vo-
luntatis ſit nec intellectus fœlicitas, nec aliquid videamus in deo. Omnia
erunt gaudiorũ & beatitudinum plena, nõ modo voluntas & intellectus,
ſed oculi, aures, manus, totũ corpus, totus animus, tota mens. Omnia cer-
nemus in deo, quæ volemus, & ſuo beatitudinis gradu quiſq; contentus
erit, nec alteri quẽ propinquiorem ſpectabit deo, inuidebit, quoniã tam
beatus erit vnuſquiſq; quàm volet. [b] Videor mihi debitum ingentis hu
ius operis.) Et ipſe pariter nõ mihi minus ingens abſoluiſſe opus, & va-
rium laborẽ exiuiſſe videor, quàm ſibi Auguſtinus. Quantũ enim illius in-
genij, eruditionis, ſanctitatis viribus admirandũ iſtorum voluminum erat
onus, tantum imbecillitati & imperitiæ noſtræ, horum tenũ leuiumq; cõ
mentariorum, ſi quid dixi, quod placeat, habeat lector gratiã deo propter
me: ſi quod non placeat, ignoſcat mihi propter deum, & maledictis det ve
niam propter benedicta. Errores vero ſi benigne emendarit, ac ſuſtulerit,
demerebitur & me, & lectores, qui confiſi forſitan mihi, fallerentur.

D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI
Libri de Ciuitate dei, ad Marcellinum XXII. & vltimi finis.

INDEX QVATERNIONVM.

† a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z A B C D.
Omnes ſunt quaterniones præter D qui eſt quinternio.